פ"ג

אייר - סיון תשע"ו

גיליון מקיף לבירורי הלכה ומנהג

אליבא דהלכתא

גיליון רשת כוללי הערב "אליבא דהלכתא" שעל ידי ישיבת "חברת אהבת שלום"

אופקים א' , אופקים ב', אלעד א, אלעד ב, אשדוד, אשקלון, בית שמש - הקריה החרדית, בית שמש " רמה א', בית שמש - רמה ג', בית שמש - רמת חפציבה, ביתר עילית, ביתר עילית - גבעה B, באר שבע, בני ברק - מרכז, בני ברק " שיכון ה', בני ברק - מערב, בני ברק - קרית הרצוג, גבעת זאב החדשה, דימונה, זכרון יעקב, חולון, חיפה, עברייה, עירית הכרמל, עלזסטון, ירוחם, ירושלים - בית וגן, ירושלים - גאולה, ירושלים - גבעת שאול, ירושלים - מעלות דפנה, ירושלים - נוה יעקב, ירושלים - נוה יעקב מרכז, ירושלים - קטמונים, ירושלים - קרית יובל, ירושלים - רוממה, ירושלים - רמות, ירושלים - רמת שלמה, כרמיאל, ברכפלד, מודיעין עילית - חפציבה, קרית ספר, מעלה אדומים, מעלות, נהריה, נתיבות, נתניה, עפולה, פתח תקוה, צפת, קרית אתא, קרית גת, רכסים, רכסים - גבעה ג', תל ציון, אבן יהודה, ערד.

דיני תערובת חמץ וביעור חמץ

סימנים: תמ"ב-תמ"ו

גנזי הלכה

תשובות וחידושים מכת"י רבותינו נ"ע

עורך: הרב שלום הלל

מהר"ר **יעקב משה עייאש** זלה"ה

ראשון לציון ואב"ד ירושלים

מהר"ר יעקב משה עייאש נולד באלג'ר לאביו הגאון הנודע מהר"ר יהודה עייאש[1]. בשנת תקי"ח עלה יחד עם אביו לעיה"ק ירושלים. לאחר פטירת אביו בשנת תקכ"א גדל ונתחנך על ברכי מהר"ר אברהם בן אשר. בשנת תקל"ט יצא בשליחות ירושלים לערי אלג'יר ומרוקו. משם הפליג לליוורנו, בה הדפיס בשנת תקמ"ג את ספרו של אביו מטה יהודה. עם סיום שליחותו התעכב באיטליה עוד כעשרים שנה, במהלכם שימש ברבנות בקהילות סיינה ופירארה. מתלמידיו באיטליה ידועים החכמים: ר' חננאל ניפי, ר' ישראל כרמי, ר' יהודה חי חזקיה מלאוידה. עם פטירת הגאון מהר"ר משה יוסף מרדכי מיוחס בשנת תקס"ו נבחר הוא לכהן כרבה של ירושלים וראשון לציון. בשנת תקע"ד אישר את יסוד אירגון "פקידי ואמרכלי ערי הקודש" שנוסד באמשטרדם. נפטר ביום כ"ו טבת שנת תקע"ז.

פרטים חדשים לתולדותיו ורשימת חיבוריו, מצאנו כתובים על דף בודד בכתיבת יד חכם לא נודע מחכמי ירושת"ו, ולרוב חשיבותו נדפיסו בכאן בשלימות, אלו דבריו:

ב"ה

ציון לנפש חיה

תולדות הרב הגדול ראשון לציון
כמוהר"ר יעקב משה עיאש זצ"ל

הנה בהיותו בחור עלה לשכון כבוד בארצנו עם מר אביו הגאון מפורסם צדיק תמים כמוהר"ר יאודה עיאש זצ"ל בעל מטה ובני ולחם וזאת ליאודה ועפרא דארעא. וכשבאו ליפו ת"ו לא הניחו את הבן לעלות מפני התקנה שלא יבואו בחורים לירושלם, ורצו לחזור לעירם ארג'יל באפריק. ובנתיים נפטר הרב מפע"ק, ונמנו וגמרו למנות להגאון הנז"ל לרב, והתירו לבנו לעלות, הוראת שעה היתה. ונמנה הגאון הנז"ל לרב וראשון לציון, וחיה כשנתים. ובנו ישב על התורה ועל העבודה, וכשנתגדל הלך בשליחות מצוה לאירופא, ולקחו אותו אנשי פרירה באיטליה לרב ומ"ץ, וישב שמה כחמש ושלשים שנה. ובסוף ימיו חזר לפעה"ק ונתקבל לרב וראשון לציון ושפט את ישראל ארבעה עשר שנים (ובש' תקע"ז נפטר). ולא רצה להכנס בשום ישיבה (באמרו שהכל עול) זולת ישיבה אחת שיסדה הוא. ופעם אחת היה עצירת גשמים ויוקר השערים בימיו, ויצא הוא בעצמו להכריז בשווקים שילכו כולם לבית החיים, ועג עוגה סמוך לקבורת מר אביו זצ"ל ואמר שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך, וירדו גשמי רצון. ובו ביום באו לו עשרה גמלים טעונים חטים מעשירי מצרים למאכולת ביתו, וחלקם לענים נפש בנפש. ואח"כ באו חטים לרוב והוזלו כמקדם. וחבר כמה ספרים, שבות עמ"י שו"ת, ודרך עמ"י דרשות וכיוצא, וס' כללים בשם יבי"ע אומר, ונגנבו. ובסוף ימיו כהו עיניו והיה פוסק הדינים בע"פ. והניח אחריו שני בנים חכמים וימותו גם שניהם, ולא נשאר מזרעו זולת... ואחיו... בני בת נכדו הרב הכולל שנפטר בקציו"ש כמוה"ר ברוך משה עייאש ז"ל. אכן במדינת אלג'יר ישנם רבים וכן שלמים ממשפחה זו, כן ירבו וכן יפרוצו. ואחריו מלך הרב הגדול כמוהר"ר יעקב קוראל ז"ל כשנה דוקא והיה סגן. ואחריו מלך הגאון המפורסם כמוהר"י חזן זצ"ל בעל החקרי לב ומערכי לב. ע"כ.

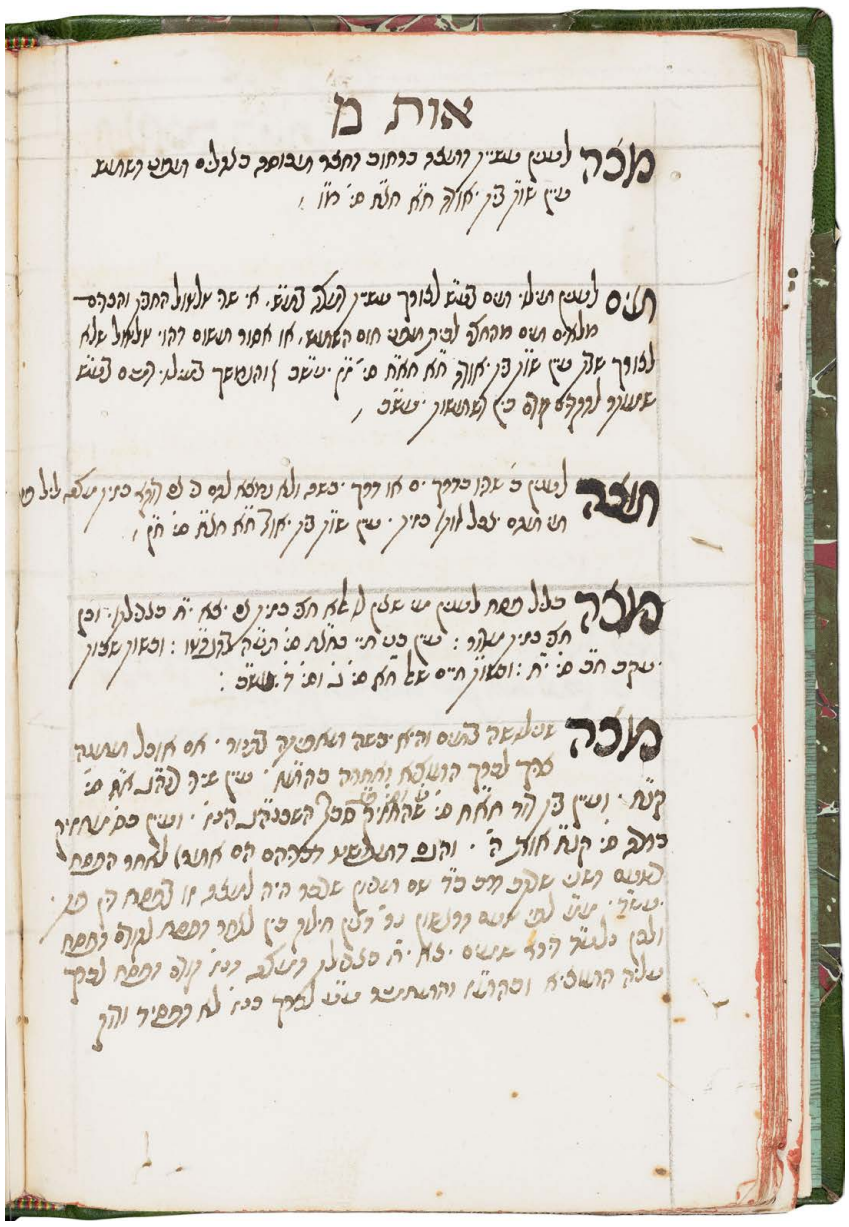

מערכות בהלכה כ"י מהר"ר יעקב משה ב"ר יהודה עייאש

1. מחבר הספרים: בית יהודה (ליוורנו תק"ו), לחם יהודה (שם תק"ה), בני יהודה (שם תקי"ח), וזאת ליהודה (זולצבאך תקל"ו), מטה יהודה (ליוורנו תקמ"ג), שבט יהודה (שם

בגיליון:

מפתח ענינים מפורט בעמ' קצ"ג

דין בדיקה וביעור בחמץ פחות מכזית
מקור הלכה עמ' נ

לדבק ניירות בדבק חמץ
עיון הלכה עמ' י"א, הערות והארות עמ' קע"ח

סבונים שיש בהם חשש חמץ האם מותר להשתמש בהם בפסח
הוראת הלכה עמ' ס"ט, תשובות ופסקים עמ' ע"ג, שיח הלכה עמ' פ"א

עישון סיגריות שיש בהם חשש חמץ
הוראת הלכה עמ' ס"ט, שיח הלכה עמ' פ"א

תרופות שיש בהם חשש חמץ האם מותר לאכלם או לקיימם בפסח
מקור הלכה עמ' נ', הוראת הלכה עמ' ס"ח

בירור ד' החזו"א בענין אכילת דבר שנפסלה מאכילת כלב
שיח הלכה עמ' ס"ב

האיך מהני מכירה לפירורים
חקר הלכה עמ' כ"ד

אם האדם נמצא במקום אחד וחמצו במקום אחר, האם הולכים אחר האדם או אחר החמץ [לענין השעות]
חקר הלכה עמ' כ"ז, הוראת הלכה עמ' ע', נתיבי המנהגים עמ' ע"ה, שיח הלכה עמ' פ"א

אם רואה קטן שאוכל חמץ האם צריך להפרישו
הוראת הלכה עמ' ע'

להריח לחם חם בפסח
הגהות הגרנ"ק עמ' י', עיון הלכה עמ' י"ב, האיר המזרח עמ' ס"ז

מצה מבושלת ברכתה המוציא או מזונות
הוראת הלכה עמ' ע'

האם צריך לדקדק בשריפת חמץ שישרף כולו עד שיהא פחם
הוראת הלכה עמ' ע"א, שאלות מרפסן עמ' פ"ד אות י"ז

מכירת חמץ סמוך לפסח ליהודי מומר
עוד יוסף חי עמ' ס"ו

מצא חמץ ובא לבערו האם עובר כל רגע משום בל יראה עד שישרפנו
הערות והארות עמ' ק"צ

המגביה חמץ בפסח האם שייך זכיה באיסורי הנאה
הוראת הלכה עמ' ע"ב

גליון זה יוצא לאור לעילוי נשמת הורי הנדיבים החשובים המסייעים והתומכים בהחזקת רשת הכוללים

המרוחם
אברהם בן אלטון **הררי** ז"ל
נלב"ע כ"ז טבת תשכ"ב
וזו' המרוחמת
שרה עליה טובה בת מזל **הררי** נ"ע
נלב"ע ו' טבת תש"ן

מוהר"ר **פרץ**
בן מוהר"ר **שמואל נטע** ע"ה **גראס**
נלב"ע כ"ב טבת תשנ"ז
וזו' החשובה מרת **יענטא**
בת מוהר"ר **אשר** ע"ה
נלב"ע י"א ניסן תשס"ד

הרה"ח ר' **נחום יואל**
בהרה"ה חיים יעקב ע"ה **הלפרן**
נלב"ע ה' בכסליו תשמ"ז
וזו' החשובה מרת **הדסה** ע"ה
בת מוהר"ר **אפרים** ע"ה
נלב"ע ט"ו אדר ב' תשס"ח

רשת כוללי ערב
אליבא דהלכתא
שע"י ישיבת חברת אהבת שלום

מחיבוריו שבאו בדפוס הם: **דרך חיים**, תפלות ואמירות שונות, ליוורנו תק"נ. **סדר תפלות להקפות שמחת תורה**, ויניציאה תקנ"ד. כמה מחיבוריו נשתמרו בכתיבת יד באוסף בניהו בירושלים: **חידושים על התורה** (ג 63); **סדר הגט ומזכרת הגיטין** (א 461); **מערכות בהלכה ע"ס א-ב** (א502), ואולי הוא ספרו יבי"ע אומר הנ"ל[2]. מתוך זה האחרון מפרסמים אנו בכאן לראשונה כמה מערכות וזכרונות בדיני פסח והלכותיו, באדיבותו וטוב עינו של ידידנו הנכבד הרב חנן בניהו נר"ו. תשואות ח"ח לו, וזכות הרבים תעמוד לו ולכל ב"ב אכי"ר.

ב"ה

חלק אורח חיים

אגרת החתומה בעיסה ניבל"א בל"א[3], הבאה לישראל בתוך ימי הפסח, אי שרי לקבלה, עיין שו"ת זרע אמת חלק או"ח סי' ן'.

אפיקומן. לאחר אכילתו אסור שתיית הקאוי וטוטון[4], שו"ת כנסת הגדולה או"ח סי' ס"ב, ועיין מ"ש ברכי יוסף חלק או"ח סי' תפ"א[5] והנמשך שם.

ברכת הטוב והמטיב בשינוי יין בד' כוסות של לילי פסח, עיין אות יין לקמן.

חטה שנמצאת בעיסה של מצה, או במצה אפויה. עיין ש"ע סי' תס"ז סעיף י"א ומ"ש מור"ם ז"ל שם. ועיין מ"ש מגן אברהם שם[6]. ועיין מ"ש הבאר היטב שם ס"ק ך' וכ"א. ובעיסה נהגו לאיסור כל העיסה, כן כתב הכנה"ג סי' תס"ז בהגהות הטור[7] משם הרשב"א[8], הובאו דבריו בב"י סי' הנז[9]. וכן כתב רש"ל בתשו' סי' ע"ט. ועיין בשיירי כנסת הגדולה סי' תס"ז בהגהות בית יוסף אות י"ז ודוק. ועיין מ"ש הפר"ח ס"ק [י"א]. ועיין מ"ש מטה יאודה ריש סי' תס"ז. ויש לחלק בנמצאת בקועה לשאינה בקועה, עיין ברכי יוסף סי' תס"ז אות ז' משם פרח מטה אהרן ובית דוד סי' רל"ו, יע"ש.

חלב. לענין לשתות חלב מבהמה של גוי שאוכלת חמץ בתוך ז' ימי הפסח. עיין מ"ש שו"ת חיים שאל ח"ב סי' ל"ח[10] דף נ"א סוף ע"א. וכן לענין עופות שמוכרים הגוים בתוך ימי הפסח, יע"ש. ועיין כנסת הגדולה י"ד סי' ס' בהגהות בית יוסף אות יו"ד. ועיין מ"ש במחזיק ברכה חלק י"ד סי' ס'[11], יעש"ב.

חלה. לענין מוצאי פסח שהחנוני עושה עיסה גדולה לחלק לשאור. עיין להר' בית דוד[12] סי' קנ"ג, דהעלה דלאו שפיר עבדי, דחד שמא הוא ולא הוי תרי שמא, יעש"ד.

חמץ של ישראל, שאסור בהנאה אחר הפסח, אם חליפיו מותרין. ואם תמצי לומר אסורין, חליפי חליפיו אם מותרין. עיין שו"ת חוות יאיר סי' מ"ו דף מ"ט ע"א, וסי' מ"ח דף נ"א ע"ב. ועיין להבאר היטב באורח חיים סי' תמ"ג ס"ק ז' ד"ה מותר וכו', עיין שם.

חמץ. לענין חטה מבוקעת שנמצאת על השולחן בתוך ימי הפסח, ולא נודע מאין מוצאה ומבואה, אם התבשיל שעל השולחן שרי לן. עיין שו"ת בית יאודה ח"א חלק או"ח סי' ט"ז.

חמץ. לענין שליח מישראל כדי למכור חמצו קודם זמן איסורו, וכן עשה השליח שליחותו ומכרו לגוי. ואולם החמץ הנז' היה מונח בתיבה סגור בחדר של ישראל סגור, והשליח הנז' מסר המפתח של החדר ביד הגוי הקונה, ונשאר ביד ישראל המפתח של התיבה הנז'. עיין שו"ת נודע ביאודה חלק או"ח[13] סי' י"ח.

חמץ. לענין כשחל ערב פסח ביום ש"ק, ושכח בעל הבית מלבער החמץ מערב שבת, מה יעשה הבן ולא יחטא באיסור חמץ הנמצא ברשותו. עיין שו"ת נודע ביאודה חלק או"ח[14] סי' י"ט.

חמץ. לענין מי שמת לו מת בערב פסח, ולא הספיק לבער את חמצו וכו', עיין שו"ת נודע ביאודה חלק או"ח[15] סי' ך'.

חמץ שנפל לבאר מים קודם הפסח, אם אותם המים מותרים בהנאה בתוך הפסח, עיין שו"ת בית יאודה חלק או"ח סי' י"ד.

חמץ. לענין מי שיש לו חמץ סמוך לפסח, יכול לתתו לגוי שמחוץ לבית במתנה, אע"פ שיודע שהגוי לא יגע בו וישמרנו לאחר הפסח כדי לחזור ליתנו לישראל. ואם מכרן הגוי לאחר, מכירתו מכירה, ודלא כהרב משאת בנימין ז"ל[16]. שו"ת עדות ביעקב סי' קט"ז.

חמץ. לענין הרוצה להפקיר חמצו ולזכות בו אח"כ. יפקירנו קודם זמן איסורו בפני ג', ולא יכנס עוד במקום שהחמץ שם, ואחר הפסח יזכה מההפקר, ויכול ליהנות בו ולאכלו. או יפקירנו בפני ג', ויפרש שאינו מפקירו אלא לח' ימי החג, כדי שלא יזכה בו ישראל אחר, ואח"כ ילך הוא ויזכה בו, ואינו יכול אחר לזכות בו. או אפי' בסתם נמי דעתו לזה, דאינו מפקירו אלא להפקיע איסור חמץ. שו"ת עדות ביעקב סי' קט"ז, יעש"ד.

חתן. לענין שליל א' של פסח בא לו בתוך חופתו, איך יתנהג בכוס של ז' ברכות. עיין בסדור הרב יעב"ץ ז"ל דף מ"ד[17]. ועיין בשו"ת חיים שאל ח"א סי' ע"ד[18], ובשו"ת יוסף אומץ סי' מ"ז, שהעלה להלכה לברך על כוס א' ז' ברכות וברכת המזון ביחד, יעש"ב.

יין. לענין ד' כוסות של ליל פסח, אם חייב לברך בשינוי היין ברכת הטוב והמטיב. עיין שו"ת בית יאודה ח"א חלק או"ח סי' נ"ג, דמסיק שבכוס של חובה אין לברך ברכת הטוב והמטיב, יעש"ב.

מים. לענין מילוי מים בערב שבת לצורך עשיית המצה במוצאי שבת, אי שרי טלטול החבית והכדים מלאים מים מהחצר לבית מפני חום השמש, או אסור משום דהוי טלטול שלא לצורך שבת. עיין שו"ת בית יאודה ח"א חלק או"ח סי' ז"ן יעש"ב והנמשך במילוי המים בערב שבת, שמותר להקדים קודם בין השמשות, יעש"ב.

מלח שנמצא בו חטים קודם הפסח, עיין טור וב"י וש"ע סוף סי' תס"ב, ועיין מ"ש הב"ח שם, ועיין הרב מגן אברהם שם[19]. ואם נמצאת חטה במלח בתוך הפסח איסורו במשהו, עיין באר היטב ס"ק י"ב, ומ"ש המג"א שם.

מלח שנמצא בחטים כשבררו אותם קודם לפסח כדי לטחנם למצה, עיין מ"ש הרב בני חיי חלק או"ח סי' תס"ב אות א"ב, ועיין משאת משה חלק או"ח סי' ב', ועיין פרי האדמה ח"א דף ט"ל ע"ג[20].

מצה. לענין עשיית המצה ברחוב החצר מכוסה באהלים מפני השמש, עיין שו"ת בית יאודה ח"א חלק או"ח סי' מ"ו.

מצה. לענין ב' שהיו בדרך ים או דרך יבשה, ולא נמצא להם כי אם דוקא כזית מצה ליל פסח, מי מהם יאכל אותו כזית. עיין שו"ת בית יאודה ח"א חלק או"ח סי' ח"ן.

מצה בליל פסח, לענין מי שאין לו אלא חצי כזית אם יצא י"ח באכילתו, וכן חצי כזית מרור. עיין בני חיי בחלק או"ח סי' ע' וסי' תע"ה בהגהות הטור, ובשו"ת שבות יעקב ח"ב סי' י"ח, ובשו"ת חיים שאל ח"א סי' ג' וסי' ד' יעש"ב.

מצה שנילושה במים, והיא יבשה מאפיתה בתנור, אם אוכל ממנה צריך לברך המוציא ואחריה ברכת המזון. עיין שיירי כנסת הגדולה או"ח סי' קנ"ח[21]. ועיין בית דוד חלק או"ח סי' ע' וסי' פ"ג שהחזיק סברת השכנה"ג הנז'. ועיין בס' מחזיק ברכה סי' קנ"ח אות ה'. והגם דמפשט דבריהם, הם אמרו לאחר הפסח, כטעם השני שכתב הרב בית דוד שם, מכיון שכבר היה למצה זו בפסח דין פת, יעש"ד. מ"מ לפי טעם הראשון נראה דאין חילוק בין לאחר הפסח לקודם הפסח. ולכן נלע"ד דירא שמים יצא י"ח באכילת המצה הנז' קודם הפסח לברך עליה המוציא וברכת המזון, והמחמיר על עצמו לברך כנז' לא הפסיד, ודוק.

מצה נפוחה, עיין שו"ת דבר שמואל סי' [רל"ד], שו"ת חינוך בית יאודה סי' י"ב.

מצה שנילושה ביין שאינו מעושר, עיין במחנה אפרים בחידושיו דף כ"ח ע"ב[22], ועיין פרי האדמה ח"א דף ל"ט סוף ע"ג[23].

עומר. לענין לספור בליל ב' של פסח בחו"ל, קודם הסדר או אחרי סמוך. עיין מ"ש ברכי יוסף חלק או"ח סי' תפ"ט אות ה', דמסיק שלפום דינא שאסור לאכול עד שיספור, כמ"ש בש"ע בסי' תפ"ט במור"ם שם סעיף ד' יע"ש, א"כ צריך לספור קודם הסדר, אמנם על דרך הסוד יספור אחר הסדר. ועיין מ"ש בס' מחזיק ברכה סי' תפ"ט אות ב', משם שו"ת יעב"ץ ח"ב סי' פ"ג ובמר וקציעה סי' תפ"ט, שהכריע לברך קודם הסדר על פי דין תורה יע"ש. וכתב[24] משם אחד מקובל סוב"ר הרזי"ם, ומשם הרב החסיד מהר"ש שרעבי ז"ל, דגם על פי הסוד סופרין קודם הסדר יעש"ד. ואולם עין לו תשורנו להרב מוהרחיד"א נר"ו בשו"ת חיים שאל ח"ב סי' יו"ד אות ב', וגם בס' טוב עין (נדפס בס' וועד לחכמים ח"ב[25]) סי' ח', שעלה בהסכמה לספור אחר הסדר כס' הרמ"ע והרמ"ז באגרות סי' כ"ב והר"ן שפירא בס' מצת שמורים, וכן נמצא בשו"ת בשמים ראש להרא"ש ז"ל סי' קכ"ב, ודלא כי"א לספור ואח"כ לסדר, יעש"ד, ואולם אזהרה שמענו לעשות אופן הניכר שלא ישכח.

עיסה של מצה שנעשית רכה והוסיפו עליה קמח בדיעבד, עיין ש"ע סי' תנ"ט סעיף ו', ומ"ש המג"ד שם ס"ק ח' והמג"א ס"ק ט"ז. ועיין באר היטב שם ס"ק כ"ב והנמשך. ועיין בני חיי סי' תנ"ג דף ט"ז והוא מחמיר יעש"ד. ועיין מ"ש שו"ת חיים שאל ח"א סי' ל"ב, ועיין מחזיק ברכה חלק או"ח סי' תנ"ט אות ב'. ועיין ב"י ס"ס תנ"ט, ועיין כנה"ג שם סוף הגב"י, ועיין יד אהרן ס"ס הגב"י שם.

פסח שחל להיות יום ח' שלו ביום שבת קדש, אסור לבשל בערב שבת אורז וכיוצא כדי לאכול ביום שבת. שו"ת כנסת הגדולה חלק או"ח סי' ס"ב, ברכות המים סי' תמ"ו, מחזיק ברכה סי' תס"ז ס"ק וי"ו.

פסח. לענין אכילת הצוקא"ר בפסח, עיין שו"ת נודע ביאודה חלק או"ח סי' כ"ג והנמשך לענין צוקא"ר קאנדי"ל עיין שם סי' כ"ד. ועיין בפחד יצחק[26]. ועיין בש"ע סי' תס"ז סעיף ח' בהגה, ובבאר היטב שם[27]. ועיין מ"ש ברכי יוסף שם אות ג', ועיין מ"ש בשו"ת בית יאודה ח"א במנהגים דף ק"ח[28], ועיין מ"ש מחזיק ברכה סי' תס"ז אות ד'-ה', ועיין מ"ש השכנה"ג סי' תס"ז בהגב"י אות י"ב.

פסח. לענין אכילת תאנים או ענבים יבישים, עיין מ"ש מור"ם ז"ל בש"ע סי' תס"ז סעיף ח' בהגה שכתב משם מהרי"ל סי' [כ"ה][29] יש מקילין ויש מחמירין. וכתב אשל אברהם שם ס"ק ח' משום חשש שמפזרין עליהם קמח יע"ש. ולענין משקה ומים עזים מענבים ותאנים יבישים, עיין מ"ש שם המג"א ס"ק ח', ועיין ברכי יוסף חלק או"ח סי' תס"ז אות ד', ועיין מ"ש שיירי כנסת הגדולה סי' תס"ז בהגב"י אות י"א, ועיין סמא דחיי בחלק או"ח סי' ט', ועיין מטה יאודה דף ד' ע"א[30] והנמשך.

פסח. לענין אכילת מין קטנית הנקרא דורא - ובל"א[31] גראן טורק'ו - בימי הפסח לאדם ולעופות. עיין שו"ת הלק"ט ח"א סי' קי"ב, ועיין מ"ש עליו שו"ת חיים שאל ח"ב סי' מ"ז.

קמח של פסח שהיה בשק, ובאו עכברים ונשכו את השק ואכלו מן הקמח. אם היה קודם הפסח ולא נמצא לח, צריך לנהל את הקמח כדי להוציא הפירורין וכו', והקמח מותר להשהותו עד אחר הפסח ולאכלו. ואם נמצא בתוך הפסח, הכל אסור בהנאה וחייב לבערו. עיין ב"ח סי' תנ"ג סוף ס"ק ד', ובתשו' ב"ח סי' קט"ו. ועיין מ"ש ברכי יוסף חלק או"ח סי' תס"ו[32]. ועיין מ"ש הרב פרי חדש סי' תס"ו סוף ס"ק ד'. ועיין שו"ת בית דוד חלק או"ח סי' קצ"ח וסי' רל"א.

שיעור רביעית. עיין פסחים דף ק"ט ע"א דא"ר חסדא רביעית של תורה אצבעים על אצבעים ברום אצבעים וחצי אצבע וחומש אצבע, ועיין ביאורו שם. ועיין עוד מן הבא"ר בשו"ת הרמ"ע ז"ל סי' יו"ד, ובשו"ת חוט השני דף ק"י סוף ע"ב[33] והנמשך, ובשו"ת יד אליאו מלובלין ז"ל סי' כ"ו במאי דשייך. ובס' פסח מעובין סי' קע"ט כתב וז"ל, ומדת הכלי של רביעית, שיכילנו ארכו כרוחב ב' גודלין, וכן גבהו ורחבו כרוחב ב' גודלין וחצי גודל וחומש גודל ע"כ. והיינו כדברי הש"ס הנ"ל ודוק. ונתנו הפוסקים ז"ל בו שיעורו כשיעור ביצה ומחצה, שהם במשקלם יעלה ז"ך דראמאס כנרמז לעיל, והוא רביעית הלוג שמשקלו ק"ח דראמ', וכ"כ הרב חק יעקב סי' בע"ת ס"ק י"ח יע"ש. ועוד כתב בשם מהרי"ל ז"ל, וז"ל, כל כוס שיחזיק כמעט מלא ב' קליפות ביצה היינו רביעית הלוג, והא דאמרינן דרביעית הוי ביצה ומחצה, ר"ל מתי שמשערין אותם בהפלת ביצה תוך כלי מלא מים, לשער כנגד המים היוצאין מן הכלי, אכן כשממלאין בקליפת הביצה, אז הוא כמעט שיעור מלא ב' קליפות ביצה, עכ"ל. ועיין בס' כפתור ופרח פרק ט"ז דף כ"ה ע"א, שכתב דשיעור רביעית הוא משקל ז"ך דראמ' יע"ש. וכ"כ הרב חמדת ימים בח"ג דף כ"ו ע"א[34] יע"ש.

שיעור כזית. כתב ש"ע סי' תפ"ו[35] יש אומרים כחצי ביצה, והיא סברת ר"י ז"ל בתוס' חולין דף ק"ג[36], אבל הרמב"ם ז"ל ס"ל דהוא שיעור שליש ביצה בקירוב, כמבואר בפ"א מהלכות [עירובין] דין ט'[37], ועיין מ"ש מרן כסף משנה שם. וכן מבואר בפ"ח מהלכות שבת דין ה' ועיין כסף משנה שם. ועיין פרי חדש ריש סי' תפ"ו, ועיין מ"ש בס' שבח פסח דף ו' סי' ח'[38]. והרב מגן אברהם בסי' תפ"ו[39] הכריע דהוי פחות מחצי ביצה יעש"ד ודוק. [ושיעור חצי ביצה הוי משקל ט' דראמאס של ערי טורקייא, והדראמ' הנז' היא הנקראת אונג'א בערי אדום, וא"כ שליש ביצה הוי ששה דראמ']. והעולם נהגו להחמיר לענין אכילת כזית מצה, לשער כזית כחצי ביצה כסברת ר"י ז"ל, וכמ"ש הרב חמדת ימים דף ל' ע"א[40]. ועיין חק יעקב סי' תפ"ו[41], ובס' מלכי בקדש שם[42]. ועיין שו"ת יד אליאו מלובלין ז"ל סי' כ"ו, ובס' חוט השני בסופו[43], ובשו"ת מהרא"י ז"ל סי' [קל"ט], ובס' יד אהרן סי' תפ"ו, ובשו"ת נודע ביאודה חלק או"ח[44] סי' ל"ח.

תענית בכורות לאב שנולד לו בן בכור ליל י"ד בניסן, אם חייב להתענות וכו', עיין שו"ת שבות יעקב ח"ב סי' י"ז.

תקמ"ג), קול יהודה (שם תקנ"ג). | **2.** בראש כתב היד כתב לשער ר' יצחק באדהב - אשר הספר נמצא היה ברשותו - כי מחברו הוא ר' יעקב משה עייאש אך לא מצא לכך סימוכין. אכן לדידן אין זהותו מוטלת בספק, מאחר וכתיבות ידיו יוצאות ממקום אחר, ועל כולנה הזכירו במפורש בתוך החיבור: "ועיין מ"ש בעניותין בשו"ת **שבות עמי** ובשו"ת שבות יעקב ומשם בארה"ה" (ערך שבת); "עיין מ"ש בעניותין בשו"ת **שבות עמי** סי' ד', ומשם בארה"ה" (ערך תענית), והוא ספר תשובותיו כי"י הנ"ל, ואכמ"ל. | **3.** =בלשון אחר. | **4.** =עישון נרגילה. | **5.** אות א'. | **6.** ס"ק ט"ז. | **7.** ד"ה ואם נמצאת. | **8.** שו"ת ח"א סי' קע"ו. | **9.** סי' תס"ז ד"ה כתב הרשב"א. | **10.** אות פ"ד. | **11.** אות ב'. | **12.** חלק יורה דעה הלכות חלה. | **13.** מהדורא קמא. | **14.** שם. | **15.** שם. | **16.** סי' מ"ג. | **17.** ע"ב, שער השיר, פיסקא 24. | **18.** סעיף י"ג. | **19.** ס"ק ז'. | **20.** הלכות חמץ ומצה פ"ה ה"ג. | **21.** הגהות בית יוסף אות א'. | **22.** חידושים על הרמב"ם, תשובה שבסוף הל' מעשר. | **23.** הלכות חמץ ומצה פ"ה ה"א. | **24.** הרב מחזיק ברכה שם. | **25.** צ"ל: ח"א [ליוורנו תקנ"ו]. | **26.** ערך 'צוקאר"ר'. | **27.** ס"ק ט"ו. | **28.** עמוד א', פרטים השייכים לחמץ סעיף ה'. | **29.** וכן במנהגים, הלכות מאכלות אסורות בפסח אות י"ד. | **30.** סי' תס"ב סק"ו. | **31.** =ובלשון אחר. | **32.** אות א'. | **33.** סי' צ"ז. | **34.** חלק ב' פרק ו' אות כ"ט. | **35.** סעיף א'. | **36.** ע"א ד"ה חלקו מבחוץ. | **37.** דשיעור ב' סעודות כשמונה עשר גרוגרות שהן כששה ביצים בינוניות. | **38.** במהדו' אהבת שלום, ירושלים תשנ"ז, עמ' כ"ג. | **39.** בראש הסימן. | **40.** חלק ב' פרק ג' אות ס"ה. | **41.** ס"ק א'. | **42.** במהדו' אהבת שלום, ירושלים תשנ"ז, עמ' רכ"ו. | **43.** סי' צ"ז. | **44.** מהדורא קמא.

גנזי הלכה
תשובות וחידושים מכת"י רבותינו נ"ע
עורך: הרב שלמה שאשה

מהר"ר אליהו סלימאן מני זלה"ה

אב"ד ור"מ עה"ק חברון ת"ו

[1]רבי אליהו ב"ר סלימאן ב"ר יחזקאל ב"ר מרדכי ב"ר סלימאן מני, נולד בחודש תמוז שנת תקע"ח בבגדאד. משפחתו משפחה מיוחסת לבית דוד המלך ע"ה, ונרמז הדבר בשם המשפחה: מני - מ'ן נ'צר י'שי.

את ראשית תלמודו קיבל מהמורה החכם רבי עבדאללה סומך ז"ל. נשא לאשה את שרח בת ר' יוסף אליעזר כצורי, ונפטרה בשנה הא' לנישואיה עת לידת בתם רחל. אז נשא את מ' סמרה אחותו של רבי עבדאללה סומך ז"ל, וממנה נולדו לו בניו זרע קדש ברך ה', רבי סלימאן מנחם, רבי יחזקאל שלום, רבי אברהם ברוך, רבי יצחק מלכיאל, רבי יעקב, ובנו מרדכי הקטן שנפטר בינקותו.

בהיותו בן ז"ך שנים חיבר את ספרו הראשון 'שיח יצחק', ולמן אז לא משה ידו מקן קולמוסו, וזכה לחבר ספרים רבים ועצומים בפרד"ס התורה. מדותיו והנהגותיו בענווה וחסידות היו נר לרגליו כל ימיו, והיה מופת ודוגמא וסמל לדרכי הטהרה וההנהגה הישרה.

לצד לימודיו בנגלות התורה, קבע עתים ללימוד חכמת הקבלה, וחברו ללימוד היה ח"ר אליהו ח"ר משה חיים ז"ל, ולימים עת עלה ונתעלה לשכון כבוד בא"י, הטמין עצמו איזה שנים בבית מדרש המקובלים 'בית אל' שבירושת"ו, ונתחבר לטהור ח"ר נסים עני ז"ל.

עלייתו לארץ ישראל היתה סביב שנת תרי"ז, ותחילה קבע משכנו בירושלים, ולימים עקב מצב בריאותו עקר דירתו לחברון ת"ו, שם נתקבל לראש החל משנת תרכ"ה ועד סוף ימיו. והיה נוהג את צאן עדתו ביושר ומצודתו פרוסה על חברון ובנותיה.

בשנותיו האחרונות יסד בית מדרש לתורה ולתפלה וקראו בשם 'בית יעקב', בו הנהיג את סדרי התפלות ועשיית המצוות עפ"י שיטת האר"י ז"ל ומנהג ק"ק בית אל שבירושת"ו. והיה הוא רוב הימים שליח צבור בבית המדרש, ומעולם לא קדמו אדם בביאת בית הכנסת.

עוד הקים ויסד בחברון בתי מדרש וישיבות וספריה גדולה, ופעולותיו רוממו את העיר הלזו לימי תפארתה וגדולתה, אותם המשיכו לנהל בניו אחריו שנים רבות. ברם יותר מהמה היו ילידי רוחו, ספריו הנוראים בכל מקצועות התורה נפתחים, ומהם ששרדו עד כהיום, ועתה יוצאים לאור עולם הולכים ונדפסים, לזכות בהם את הרבים הצמאים.

הרא"מ ז"ל נלב"ע ביום החמישי, ח' תמוז תרנ"ט, וקבורתו בחברון ת"ו. על פטירתו קראו מספד ועצרה, וכתבי קינה ונחמות רבים נכתבו לשם בניו. יה"ר שזכותו תגן עלינו ועל כל ישראל אכי"ר.

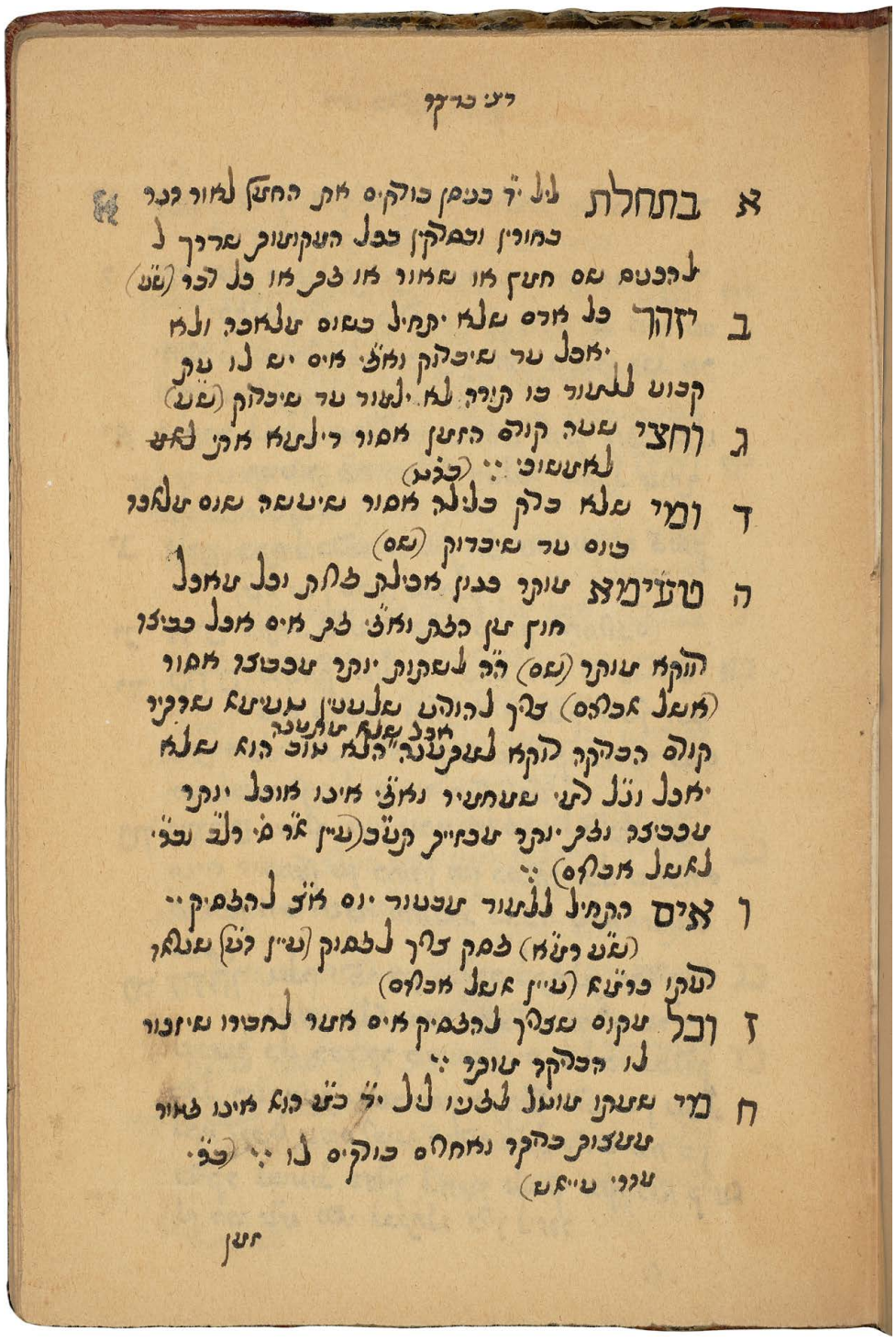

הלכות פסח להרא"מ כ"י

חיבורים הרבה חיבר הרא"מ ז"ל, רובם אבדו בצוק העתים, ואלו ששרדו האירו בזוהרם ובחידושם. עוד להיותו בצל כנפי רבו, החכם רבי עבדאללה סומך ז"ל, נתקנא לקנ'ו לחבר ספרים, וזכות צדיק רבי יצחק גאון ליוותה אותו בחיבורו הראשון, ההילכתי-מוסרי, ולזה קראו בשם 'שיח יצחק'[2].

עוד חיבר סמוך לעת ההיא חיבורים קטנים ומועילים, מהם נודענו על שלשה. הראשון הוא ספר 'קרנות צדיק' מוסר מעיר על שמירת הברית, נדפס ע"י אחד מתלמידיו, ח' דויד חי צאלח יחזקאל, בעילום שם המחבר, בבגדאד ש' תרכ"ז. השני הוא קונטרס בדיני ברכות, ועודנו בכ"י[3]. והשלישי הוא החיבור החשוב שלפנינו, שלא נרשם בין חיבוריו, ולא נודע קיומו כי אם היום הזה.

קונטרס דינים זה, בהלכות חג הפסח, נתחבר ע"י הרא"מ ז"ל בהיותו צעיר לימים, בעיר בגדאד, כי מזכיר הוא בו כמה פעמים מנהגי בגדאד בתואר תושב[4]. והרי הוא כסגנון חיבורי רבו[5], וכמה מחכמי עירו[6], שהיו מאספים כל דברי חפץ בסדר ובדקדוק, ובכח הכרעתם הורו לנו את הדינים הלכה למעשה. חיבור זה מאסף בקצרה את שרשי דיני חג הפסח, על סדר דברי השלחן ערוך ונושאי כליו, ובו ימצאו כמה מנהגי חסידות וחומרות שלא מצאנו דוגמתן במקום אחר, והמה מתאימים לאישיותו של הרא"מ ז"ל שנודע בצדקותו וחסידותו. בחיבור ניכר צמיחת המחשבה העצמית של הרא"מ ז"ל להכריע את הנראה לדעתו.

חיבור זה של הרא"מ נשתמר בידינו בב' העתקים, שניהם נכתבו בבגדאד בחיי הרא"מ ז"ל. כת"י א' נכתב ע"י החכם רבי יעקב אהרן ב"ר משה ב"ר שלמה דויד ז"ל[7], בשלהי חייו של מחברו, הנזכר שמו בראש החיבור בתואר 'זיע"א'. מקור כתב היד בספריית חתנו מהר"ר יצחק נסים. באדיבות נכדו הרב חנן בניהו יצ"ו.

כתב יד ב', נעתק ע"י תלמיד חכם בכתיבה נאה ומיושרה, לשם החכם רבי מאיר משה הלל ז"ל[8], החותם בראשו. כתב היד בספריית מורינו הגרי"מ הלל שליט"א, מורשה היא לו מאבותיו. בכ"י לא נרשם שם המחבר, ואין הקדמה כלשהיא בראשו.

בגליון קודם פרסמנו לראשונה ראשו של החיבור ודבר קיומו. לפנינו המשך דיני בדיקת חמץ וביטולו כפי שנמצאו בכ"י. החיבור בשלימותו אי"ה יראה אור בתוך סדרת כתבי הרא"מ זלה"ה.

---

1. תקציר מתוך תולדותיו של הרב הגדול הרא"מ ז"ל, כפי שכתבם בנו הגדול וממלא מקומו ברבנות חבת"ו, רבי סלימאן מנחם מני ז"ל, ונדפס בריש ספר שיח יצחק לרבינו ז"ל. עם תוספת עניינים מתוך הנדפס בריש ס' תנא דבי אליהו לרבינו ז"ל, הוצאת אהבת שלום, ירושלים תשמ"ט. | **2.** ראה על כך בהקדמת הרא"מ לספר, הנדפס לאחר פטירתו, בירושלים ש' תרס"ב. חיבור זה נשלמה כתיבתו בש' תר"ח. | **3.** כת"י מוסאיוף אונ' בר-אילן מס' 1080, והוא סובב הלכות נט"י, בציעת הפת, סעודה וברהמ"ז (ש"ע או"ח סי' קנ"ח-קפ"ח. החיבור נמצא בשלבי הכנה לדפוס במסגרת הוצאת כל כתבי הרא"מ. | **4.** בלשון: 'ועכשיו פה בגדאד'; 'בעירנו פה בגדאד יע"א נוהגים', וכדו'. | **5.** ומהם נדפס ספרו הנודע 'זבחי צדק'. | **6.** כדוגמת ספר גדולות אלישע למהר"ר אלישע דנגור, וספר עצי היער למהר"ר יחזקאל עזרא רחמים, ועוד ספרים אחרים נדפסים וכ"י. | **7.** חכם וחסיד מחכמי בבל. נולד בבגדאד יום כ"א אייר תרמ"ב לאביו ר' משה ב"ר שלמה דוד בן יעקב. עלה עם משפחתו לירושלים בשנת תרפ"ה, ונפטר בה ביום כ"ד שבט שנת תשל"ה. בתו ויקטוריה היתה אשת הראשון לציון מהר"ר יצחק נסים. בנו השני הוא ד"ר אברהם בן יעקב. | **8.** חכם וחסיד מחכמי בבל, אחיו של מהר"ר אברהם משה הלל אב"ד בגדאד. היגר להודו ונמנה על רבני העיר כלכתא.

דיני בדיקה

א. בתחלת ליל י"ד בניסן בודקים את החמץ לאור הנר בחורין ובסדקין בכל המקומות שדרך להכניס שם חמץ או שאור או פת או כל דבר (שלחן ערוך[9]).

ב. יזהר כל אדם שלא יתחיל בשום מלאכה ולא יאכל עד שיבדוק. ואפילו אם יש לו עת קבוע ללמוד בו תורה לא ילמוד עד שיבדוק (שלחן ערוך[10]). וחצי שעה קודם הזמן אסור, דילמא אתי לאמשוכי (באר היטב[11]).

ג. ומי שלא בדק בלילה, אסור שיעשה שום מלאכה ביום עד שיבדוק (שם).

ד. טעימה מותר, כגון אכילת פירות וכל מאכל חוץ מן הפת. ואפילו פת אם אכל כביצה דווקא מותר (שם[12]). הוא הדין לשתות יותר מכביצה אסור (אשל אברהם[13]). צריך להודיע שלענין טעימה שהתיר קודם הבדיקה, דוקא למתענה, אבל שלא מתענה הלא טוב הוא שלא יאכל. ונ"ל דמי שמחמיר ואפי' אינו אוכל יותר מכביצה ופת יותר מכזית תע"ב (עיין א"ר סי' רל"ב[14] וברכי יוסף[15] ואשל אברהם[16]).

ה. אם התחיל ללמוד מבעוד יום א"צ להפסיק (שלחן ערוך[17]). רמ"א פסק צריך לפסוק. עיין ה"ע שנראה דעתו כרמ"א (עיין אשל אברהם[18]).

ו. וכל מקום שצריך להפסיק, אם אמר לחבירו שיזכור לו הבדיקה מותר[19].

ז. מי שמתו מוטל לפניו ליל י"ד ב"מ[20], הוא פטור ממצות בדיקה ואחרים בודקים לו (ברכי יוסף[21] מהר"י עייאש[22]).

ח. זמן הבדיקה צריך שתהיה אחר צאת הכוכבים (עיין מחזיק ברכה[23]), וכן המנהג.

ט. מי שלא התפלל תפלת ערבית עד זמן הבדיקה, יתפלל ערבית קודם שיבדוק. ואם יש אחר שם יאמר לו שיזכירהו לבדוק תיכף אחר תפלתו, דכל מה שאפשר לתקוני מתקננו וכו'.

י. אסור להכנס לבית המרחץ וכל דברים הנזכרים בסי' רל"ב[24] (זכור לאברהם[25] בשם מ"א[26]). ועיין מ"א דנראה אפילו שאר מלאכות.

יא. אסור לאכול או ללמוד מבה"ש ואילך אפי' יש לו קביעות פ"א. אבל חכם המלמד לקהל מותר (זכור לאברהם[27] בשם שולחן גבוה[28]).

יב. אם התחיל בדבר הרשות אפי' מבעוד יום פוסק (מגן אברהם[29]). ועיין ערך השלחן[30] שנחלק.

יג. אם התחיל ללמוד בין השמשות פוסק (אחרונים).

יד. קודם שיבדוק יטול ידיו (באר היטב[31]), אפי' דאינו יודע להם טומאה. ואפי' אם בע"ה מברך ובני ביתו אצלו, יטלו ידיהם קודם שיבדוקו. ויאמר לשם יחוד וכו'. ויברך על ביעור חמץ (שלחן ערוך[32]).

טו. וקודם שיברך יזמין מחט או סכין להוציא את החמץ מן החורין והסדקין וכלי שמניחים בו חמץ אם ימצא. והמנהג להניח מלח ומעט לחם[33].

טז. ויזהר שלא ידבר בין הברכה לתחילת הבדיקה. וטוב שלא ידבר בדברים אחרים עד שיגמור כל הבדיקה, כדי שישים אל לבו לבדוק בכל המקומות שמכניסין בו חמץ (שלחן ערוך[34]). עיין שבולי [ה]לקט[35] דהביא משם רבינו סעדיה דס"ל דאם סח בין בדיקה לביטול דצריך לחזור ולברך, ואף דלא קיימא לן הכי מ"מ ודאי לכתחלה צריך ליזהר.

יז. ואם התחיל לבדוק בלא ברכה יברך כ"ז שלא סיים הבדיקה (רמ"א[36]).

יח. ואם דיבר בין הברכה לתחלת הבדיקה, אם מעניין הבדיקה כגון הביאו כלי להניח בו החמץ או מחט או סכין א"צ לחזור ולברך (באר היטב[37]), וכן לפתוח החדר או להדליק נר שכבה (א"ר[38]).

יט. ואם אחר שהתחיל בבדיקה דיבר שלא מעניין הבדיקה, א"צ לחזור ולברך מכיוון שהתחיל בבדיקה (באר היטב[39]). וכן השומעים אם פסקו אחר שהתחיל (עיין מעכ"ל).

כ. בברכה אחת יכול לבדוק כמה בתים (שלחן ערוך[40]).

כא. ואם בע"ה רוצה שיעמיד אנשים בביתו אצלו בשעה שהוא מברך ויתפזרו לבדוק איש במקומו על סמך ברכה שבירך בעל הבית, מותר (שלחן ערוך[41]). וכל שבדק קצת אין מצוה בו יותר מבשלוחו (אשל אברהם סי' תל"ב ס"ק ה').

כב. וצריך לענות אמן אחר הברכה. ואם אינם עומדים אצל ברכתו אינו יכול לשלח אותם לבדוק (באר היטב[42]).

כג. ואם הבעל הבית אינו בודק רק מצוה לאחר שיבדוק, אותו אחר מברך (באר היטב[43]).

כד. ונוהגים להניח יו"ד פתיתי חמץ שלא לדעת הבודק, ויש סוד בדבר כפי האר"י זלה"ה[44], והרב מעבר יבק[45] כתב להניח י"א, בסוד י"א ירעיות המשכן וי"א סימני קטורת.

כה. והמניחין יזהרו להניח חמץ קשה שלא יתפרר פירורין (באר היטב[46]).

כו. וכן יניח אותם במקום המשתמר, שלא יאבדו וצריך בדיקה אחרת (באר היטב[47]).

כז. אם הפסיק בין הברכה לתחלת הבדיקה שלא מעניין הבדיקה, חוזר ומברך (ברכי יוסף[48]).

כח. אם בירך לבער יצא (ערך השלחן[49]). ואם שכיני ביתו סמכו על ברכתו והפסיקו, אם הפסיקו קודם שהתחיל לבדוק, פשיטא דאין יוצאים בברכתו ואינם יכולים לבדוק, ואם אחר שהתחיל לבדוק המברך הפסיקו, מחלוקת הפוסקים, וטוב שלא יבדקו אם הפסיקו קודם שיתחילו (ועיין אשל אברהם[50]).

כט. מי שבדק וסיים בדיקתו ושכח לברך, ונזכר בין קודם הביטול בין לאחר הביטול, יברך בשעת השרפה בלא שם ומלכות (זכור לאברהם[51]).

ל. בברכה אחת יכול לבדוק כמה בתים[52], אפי' רחוקים זה מזה כמה אמות (מאמר מרדכי[53]).

לא. ואם בע"ה רוצה וכו'[54], אבל אם בעל הבית אינו בודק כלל אינו יכול לברך (ערך השולחן[55]).

לב. העושה שליח לבדוק, לכתחלה צריך גדול, ובדיעבד אפי' נשים ועבדים וקטנים סגי (אחרונים[56]).

לג. הבדיקה צריך שתהיה לאור הנר ולא לאור הלבנה ולא לאור האבוקה, ולא בנר של שמן ולא בנר של חלב אלא בנר של שעווה (שלחן ערוך[57]).

לד. ואם עבר ולא בדק בליל י"ד, כשבודק ביום י"ד לא יבדוק לאור החמה אלא לאור הנר (שלחן ערוך[58]).

לה. ואכסדרה שאורה רב, אם בדקה לאור החמה יצא, ואם יש מחיצה שם של זכוכית אסור לבדוק כנגדה (מגן אברהם[59]), וה"ה כנגד ארובה שבחדר (שלחן ערוך[60]).

לו. חורי הבית וזיזין הבולטים מן הכתלים, שאינם גבוהים הרבה ולא נמוכים הרבה, צריכים בדיקה, אבל הגבוהים שאין יד אדם מגעת שם, והנמוכים הרבה פחות מג' טפחים, אינם צריכים בדיקה (שלחן ערוך[61]).

לז. בודק כל המקומות שיש לחוש שמא הכניסו בהם חמץ, ולכן כל חדרי הבית והעליות צריכים בדיקה, שפעמים אדם נכנס ופיתו בידו (שלחן ערוך[62]).

לח. לא ישליך חיטים לתרנגולים במקום לח, שלושים יום קודם הפסח (באר היטב[63]).

לט. כותל שנשתמש בו חמץ בחורין, ונפל ונעשה גל, אפי' אינו גבוה ג' טפחים כדי חפישת כלב, אין צריך לבדוק תחתיו, כיון שיש בו סכנת עקרב שמצויים בגלים, חיישינן שמא אחר שישלים בדיקתו שאינו עוסק במצוה יחפש אחר מחט שנאבד לו ויבוא לידי סכנה. והני מילי בסתם, אבל בידוע שיש תחתיו חמץ, אם אין עליו גובה ג' טפחים, צריך להוציא אותו במרא וחצינא בעניין שאין בו סכנה, ואם יש עליו גובה ג' טפחים מבטלו בלבו ודיו (שלחן ערוך[64]).

מ. אין צריך לבדוק תחתיו וכו'[65], אבל צריך לבטל, ואם לא ביטל והגיע שעת האיסור צריך להוציאו במרא וחצינא אפי' ספק חמץ (זכור לאברהם[66]).

מא. בתי כנסיות ובתי מדרשות צריכים בדיקה מפני התינוקות שמכניסים בהם חמץ (שלחן ערוך[67]). ולא ראיתי נזהרים בזה לבדוק בהכ"נ, רק סגי להו בכיבוד בעלמא ביום, וראוי להזהיר ע"ז השמשים של בהכ"נ (באר היטב[68]). ועיין מחזיק ברכה[69] שיש מי שעשה להם סמך שאין בודקים, וכן נוהגים וכו'.

מב. המכבד חדריו בי"ג בניסן ומכוין לבדוק החמץ ולבערו ונזהר שלא להכניס שם חמץ, אעפ"כ צריך לבדוק בליל י"ד (שלחן ערוך[70]).

מג. וכל אדם צריך לכבד חדריו קודם בדיקה (רמ"א[71]).

מד. הכיסין ובתי ידים של בגדים שנותנים בהם חמץ לפעמים, צריכים בדיקה (שם). וצריך לבדוק בתי ידים של התינוקות (מחזיק ברכה[72]).

מה. מי שלא בדק בלילה, יבדוק ביום קודם שיאכל (זכור לאברהם[73]).

מז. רוב האחרונים הסכימו, אפי' בדיעבד, אם בדק לאור האבוקה לא יצא, וצריך לחזור ולבדוק (ברכי יוסף[74]).

מח. מי שאין לו נר של שעווה יכול לבדוק בנר של שמן[75].

מט. פתילת צמר גפן של עץ דק בלולה בשמן דינה כשעוה (שם[76]).

נ. אכסדרא שאורה רב אפי' ביום, דעת מר"ן לכתחלה צריך לבדוק לאור הנר, מכ"ש לבתי כנסיות (שם[77]).

נא. חור שבין יהודי לגויים לא יבדוק[78]. ואם הגוי יודע בטיב הישראלי שעושה שליחותו של מקום ואינו חושש כלל, בודק כדרכו בליל י"ד, כיון דליכא סכנה. וכל זה היינו היכא דהחור הוא חלול שנראה אור הנר, אבל אם מצד הגוי הוא סתום, פשיטא דבודק כדרכו בליל י"ד (זכור לאברהם[79] בשם שולחן גבוה[80]).

נב. רוב המוני העם מקילין בבדיקה, שעושים דרך העברה בעלמא כמה חדרים בשעה מועטת, ואין מקפידין לבדוק יפה כפי תקנת הבדיקה בחורין ובסדקין מדינא דגמרא, יש להם על מה שיסמוכו, באשר הם מקודם רוחצים הכל ומנקרים ומחפשים הכל (מחזיק ברכה[81] בשם מהרימ"ט[82]).

נג. אם בדק בליל י"ג, צריך לבדוק בליל י"ד בלא ברכה (שם[83]).

נד. אותם שיש להם סוסים, יזהרו כשנותנים להם מאכל שלא ישאר כלום בתוך הבית (זכור לאברהם[84] בשם כנסת הגדולה[85]).

נה. אור לי"ד בבדיקה, לא יעמוד כמו שר בבית וילך אילך ואילך לארכה ולרחבה ותו לא, רק באמת יחפש ויבדוק מזן אל זן, אולי ימצא שום דבר ששכחוהו או לא ראוהו,

---

9. סי' תל"א סעיף א'. | **10.** שם סעיף ב'. | **11.** שם ס"ק ב'. | **12.** ס"ק ג'. | **13.** פמ"ג שם ס"ק ד'. | **14.** ס"ק ז'. | **15.** סי' רל"ב אות י"א. | **16.** פמ"ג שם ס"ק י"ז. | **17.** סי' תל"א סעיף ב'. | **18.** שם ס"ק ז'. | **19.** נחלת צבי שם ס"ק ב'. | **20.** =בר מינן. | **21.** שם אות ב'. | **22.** שו"ת בית יהודה או"ח סי' ה', ד"ה ואגב אכתוב. | **23.** שם אות א'. | **24.** סעיף ב'. | **25.** ח"א או"ח הלכות פסח סי' תל"א ס"ב. | **26.** שם ס"ק ה'. | **27.** סי' תל"א ס"ק ד'. | **28.** שם ס"ק ו'. | **29.** שם ס"ק ו'. | **30.** שם אות ג'. | **31.** סי' תל"ב ס"ק א'. | **32.** שם סעיף א'. | **33.** מנהג זה מובא גם בס' בן איש חי ש"א פרשת צו אות ו', ובטעם המנהג כתב: והטעם, דהשטן וגונדא דיליה מתקנאין במצות בדיקת החמץ הרבה, ולכן מוליכין עם הבודק מלח לדחות המשטינים והמקטרגים, ע"ד שאמרו בהשמת המלח על השלחן, ועוד ט"א דעושין כן לסימנא טבא שנזכה לשנים רבות לבדוק בכל שנה ושנה, דהמלח הוא סימן לקיום, דכתיב ברית מלח, שהוא דבר המתקיים. | **34.** שם. | **35.** סדר פסח סי' ר"ו. | **36.** שם סעיף א'. | **37.** שם ס"ק ג'. | **38.** שם ס"ק ה'. | **39.** שם ס"ק ד'. | **40.** שם סעיף ב'. | **41.** שם. | **42.** שם ס"ק ו'. | **43.** שם. | **44.** פרי עץ חיים שער חג המצות סוף פ"ד. | **45.** חלק מנחת אהרן פ"ה, עמ' ש"ס במהדו' אהבת שלום (ושם לא הזכיר סוד י"א סממני הקטורת). | **46.** שם ס"ק ז'. | **47.** שם. | **48.** שם אות ד'. | **49.** סי' תל"ב אות א'. | **50.** פמ"ג סי' תל"ב ס"ק ג'. | **51.** ח"א או"ח הלכות פסח סי' תל"ב ס"ק ב'. | **52.** כנזכר לעיל סעיף כ'. | **53.** סי' תל"ב ס"ק ד'. | **54.** לשון הרמ"א שם סעיף ב': ואם בעל הבית רוצה, יעמיד מבני ביתו אצלו בשעה שהוא מברך, ויתפזרו לבדוק איש איש במקומו על סמך ברכה שבירך בעל הבית. והובא לעיל סעיף כ"א. | **55.** שם ס"ק ד', דף נ"ה ע"א. | **56.** חק יעקב ס"ק י', הו"ד בבאר היטב ס"ק ו'. | **57.** סי' תל"ג סעיף ב'. | **58.** סי' תל"ג סעיף א'. | **59.** שם ס"ק ד'. | **60.** שם סעיף א'. | **61.** שם סעיף ד'. | **62.** שם סעיף ג'. | **63.** שם ס"ק ד'. | **64.** שם סעיף ח'. | **65.** קאי ע"ד השו"ע שהביא רבינו בסעיף ל"ט, דכותל שנפל ונעשה גל, אין צריך לבדוק תחתיו. | **66.** ח"א או"ח הלכות פסח סי' תל"ג סעיף ח' ד"ה א"צ. | **67.** שם סעיף י'. | **68.** שם ס"ק י'. | **69.** שם אות ה'. | **70.** שם סעיף י"א. | **71.** שם. | **72.** שם אות ט'. | **73.** ח"א או"ח הלכות פסח סי' תל"ג סעיף א' ד"ה מי שלא. ראה גם לעיל סעיף ג'. | **74.** שם אות ו'. | **75.** ברכי יוסף סי' תל"ג אות ח'. | **76.** ברכי יוסף שם אות ט'. | **77.** ברכי יוסף שם אות י"א. | **78.** שו"ע שם סעיף ז'. | **79.** ח"א או"ח הלכות פסח סי' תל"ג סק"ז ד"ה ביום י"ד. | **80.** שם אות י"ט. | **81.** שם אות ו'. | **82.** ט"ס, וצ"ל: מהרי"ש. והוא בשו"ת שבסוף חידושי מהרי"ש, פפד"א תקל"א, סי' י"ב. | **83.** מחזיק ברכה שם אות ח'. | **84.** ח"א או"ח הלכות פסח סי' תל"ג סעיף ו' ד"ה אותן. | **85.** שם הגהות בית יוסף ד"ה אותם.

ואם לא עשה כן כמעט הברכה לבטלה (מורה באצבע[86]). ומ"ש מר"ן[87] או יתלנו, יש למנוע מלתלות, משום דאמרינן בש"ס[88] דתולין לו חייו (ועיין חסד לאלפים[89]).

נו. יהא נזהר בחמץ שמשייר להצניעו כדי שלא יצטרך לבדיקה אחרת, כגון שיניח עשר ככרות וימצא תשע, אבל בסתם שאינו יודע אם חסר ממנו או לא, אין צריך בדיקה אחרת (שלחן ערוך[90]).

נז. ואם כפה עליו כלי ולא מצאו אינו צריך בדיקה, שוודאי אדם לקחו, לכך יכפה עליו כלי או יניחנו בתיבה, מקום שאין עכבר יכול לבוא. וקודם התחלת הבדיקה יצניע החמץ שרוצה לאוכלו, דאולי יתחסר לחמו תוך הבדיקה ויהא צריך לחזור ולבדוק מה שבדק כבר (באר היטב[91]).

נח. והעולם אין מצניעים אלא החמץ שמוציאין בשעת בדיקה, אבל שאר חמץ מוליכין אנה ואנה, ולאו שפיר עבדי (שם).

נט. אחר הבדיקה מיד בלילה יבטלנו ויאמר כל חמירא דאיכא ברשותי וכו' (שלחן ערוך[92]).

ס. ולפי שהלחם מצוי, ר"ל שהוא חיות האדם ואין לזלזל בכבודו, לכן נתקן לשון תרגום, שלא יבינו המזיקים והמקטרגים (באר היטב[93]).

סא. ויאמר הביטול בלשון שמבין, ואם אמרו בלשה"ק יצא (פי' לשון תלמוד כל חמירא, זכור לאברהם[94]). כל חמירא כולל חמץ ושאור, אבל בשאר לשונות צריך להזכיר כל אחד בפני עצמו (רמ"א[95]). ודוקא כשיודע לפחות הענין הביטול שמפקיר חמצו, דאם אינו יודע לא יצא (באר היטב[96]).

סב. אפטרופוס של יתומים מחוייב לבדוק ולבטל החמץ של יתומים (באר היטב[97]).

סג. לא בדק בליל י"ד, יבדוק ביום י"ד באיזה שעה שיזכור מהיום. לא בדק בתוך הפסח יבדוק לאחר הפסח, כדי שלא יכשל בחמץ שעבר עליו הפסח שהוא אסור בהנאה (שלחן ערוך[98]).

סד. וכל הבדיקות אפי' לאחר הפסח לאור הנר, כדי שלא לחלק בין בדיקה לבדיקה (באר היטב[99]).

סה. באיזה שעה שיזכור מהיום וכו'[100]. ואם יזכור בבוקר, לבדוק בצפרא, משום דזריזין מקדימין למצות (ברכי יוסף[101] בשם אחרונים[102]).

סו. בדיקה שבתוך הפסח ולאחר הפסח אינה צריכה להיות בלילה, אלא יבדוק ביום לאור הנר (זכור לאברהם תל"ה[103]). ועיין ברכי יוסף[104] שכתב שצריך בלילה וכו'.

סז. אם בדק וביטל ומצא בתוך הפסח חמץ, לא יברך על ביעורו (ברכי יוסף[105]).

סח. ויאמר כל חמירא ג"פ. ואחר כל חמירא יאמר יהר"מ ה' או"א שתזכנו לפשפש בנגעי בתי הנפש אשר נואלנו בעצת היצה"ר, ותזכנו לשוב בתשובה שלימה, ואתה ברחמיך תסייענו ותעזרנו על דבר כבוד שמיך, ותצילנו מאיסור חמץ אפי' מכל שהוא בשנה זו ובכל שנה ושנה (מורה באצבע[106]). המנהג לומר כָּל בקמץ (זכור לאברהם[107]).

סט. הביטול, להפר"ח[108] צריך להוציאו בפה, ויש חולקים[109] (זכור לאברהם[110]), ולכן צריך להוציאו בפה, כדי שלא יעבור ח"ו על לאו.

ע. אפי' אם רוחצים ומנקרים ע"י גוי, מסתברא דנאמנים (מחזיק ברכה[111]).

עא. מי שיש לו אכסדרא לבדוק ובודקה לאור החמה, שפיר מברך על ביעור חמץ (זכור לאברהם[112]).

עב. אם אומר בלשון הקודש צ"ל חמץ ושאור (ועיין ברכי יוסף[113] וזכור לאברהם[114]).

עג. עיין מחזיק ברכה[115] מה שהביא מהרי"ש[116].

עד. בי קירי ומלחי צריך בדיקה, שם[117] (אשל אברהם[118]).

עה. וביום טוב לא יבדוק, אפי' אם לא ביטל (עיין זכור לאברהם[119]).

עו. בודק שהיה מלקט הפתיתין שנהגו להניח בכל חדר, וקודם שגמר לבדוק כל החדרים, בהיותו עומד לבדוק בבית החורף, ולא גמר להבדיקה וגם לא ביטל, הרגיש שחסר בכלי אחד מהפתיתין שקבע, א"צ לחזור ולבדוק כל החדרים, ויבטל (מחזיק ברכה[120]).

עז. כתב מהרי"ל[121] דלדידן כל החדרים ועליות צריכים בדיקה, דמשתמשים שם. וכן חדרי משכונות, וכן חדרי כבושים וגבינות, אפי' בית העצים (זכור לאברהם[122]).

דיני הביטול

א. אעפ"י שביטלו בליל י"ד צריך לחזור ולבטלו ביום פעם אחרת ביום י"ד סוף שעה ה', קודם שתגיע שעה ו'. שאם תגיע שעה ו' נאסר ואין בידו לבטלו (שלחן ערוך[123]).

ב. וצריך לאמר כל חמירא ג"פ וכו'[124].

ג. וביום ישתדל הוא בעצמו לשרוף החמץ, דמצוה בו, ועוד שהוא יזדרז לבערו תכף. ויבטל ויאמר, יהרמ"י או"א שתרחם עלינו ותצילנו מאיסור חמץ אפי' מכל שהוא, לנו ולכל בני ביתנו ולכל ישראל אחינו, בשנה זו ובכל שנה ושנה כל ימי חיינו, וכשם שביערנו החמץ מביתנו ושרפנוהו, כך תזכנו לבער היצה"ר מבינינו כל ימי חיינו. ותזכנו לדבק ביצה"ט ובתורתך ויראתך ואהבתך תמיד אנחנו וזרענו וזרע זרעינו, אכי"ר (מורה באצבע[125]).

ד. ואין לבטל ביום אלא לאחר ששרף החמץ, כדי לקיים מצות שריפה בחמץ שלו (רמ"א[126]).

ה. בביטול היום יאמר דחזיתיה ודלא חזיתיה דביערתיה ודלא ביערתיה (שלחן ערוך[127]).

ו. שלוחו יכול לבטלו (שם[128]). פירוש שצוהו לבטלו, אבל כשצוהו לבדוק אין [יכול] לבטלו (זכור לאברהם[129]). האשה יכולה (לעשות) [ליעשות] שליחו (זכור לאברהם[130]).

ז. טוב שתבטל [אשתו][131]. אשתו בלא רשות עדיפא משליח ברשות (עיין מחזיק ברכה[132] בשם מור וקציעה[133]). ויכול לעשות שליח לאשה וקטן (שם[134]), ועיין אשל אברהם[135] שתמה על דין קטן יעו"ש.

ח. אם ביטל חמצו ונמלך עליו לאכלו, הרי הוא כאלו חוזר וזוכה מן ההפקר ועובר עליו (ערך השולחן[136] בשם (רי"ו) [ריא"ז[137]]).

ט. כתב הרמב"ם[138] אם רצה לבערו ליל י"ד ואינו משייר ממנו כלום וכו'. דקדק הרדב"ז סי' קמ"ד[139], דקודם לכן כל שלא הגיע ליל י"ד אינו יכול לבערו, לפי שהוא מפסיד האוכלין (ערך השולחן[140]).

י. אם ראובן ביטל חמצו של שמעון בלי רשותו, לא עשה ולא כלום (ברכי יוסף[141]).

יא. כששליח מבטל ברשות בע"ה יאמר כל חמירא דאיכא ברשות פלוני דלא ידע ביה (זכור לאברהם[142] בשם מהרי"ל[143]).

יב. אפטרופוס של יתומים חייב לבדוק להם, ובמקום שנותנים שכר יתן משלהם[144].

יג. וצריך לדקדק שלא לשרוף החמץ בתנור, שלפעמים שלא ישרף וישאר בפסח, אלא ישרפו במקום הנראה לעין.

יד. כיצד ביעור חמץ, שורפו או פוררו וזורה לרוח או זורקו לים, ואם היה החמץ קשה ואין הים מחתכו במהרה הרי זה מפררו ואח"כ זורקו לים (שלחן ערוך[145]). והמנהג (שורפו) [לשורפו]. ועיין מחזיק ברכה[146] מה שהביא בשם מהרי"ש[147] דמה שנוהגים להקדים ולשרוף מנהג בטעות הוא, ועדיף טפי לשרוף בתחלת שש יעו"ש.

טו. והמנהג בכאן להקדים ולשרוף, ומ"מ נ"ל שהשורף בתחלת שש יותר טוב, וכן נכון. והעושה כן תע"ב וכו'.

טז. ואם משליכו לבית הכבוד אין צריך פירור (באר היטב[148]).

דיני שרפת החמץ

א. אסור בכל המלאכות כשמגיע זמן שריפת החמץ עד שישרוף (שם[149]).

ב. רש"ל[150] קבל מרבותיו לשרוף החמץ בהושענות (שם[151]).

ג. והמנהג לשורפו. וטוב לשורפו ביום (רמ"א[152]).

ד. י"ד שחל להיות בשבת, בודקים ליל י"ג, ומבערין הכל לפני השבת, ומשיירין מזון ב' סעודות לצורך שבת (שלחן ערוך[153]).

ה. וטוב לבער בע"ש קודם חצות, כדי שלא יבואו לטעות בשאר שנים לבער אחר חצות (שלחן ערוך[154]).

ו. אין מבשלים לשבת זה דייסא וכיוצא בזה (שלחן ערוך[155]).

ז. אחר שאכל בשבת זה סעודת שחרית, ינער המפה שאכלו בה ויקנח הקערות באצבעו ויטמינם מן העין עם שאר כלי חמץ (שלחן ערוך[156]).

ח. ואם נשאר לו פת יכול ליתנו לגוי (שם). ודווקא קודם שעה ו', שאחר שנאסר אין יכול ליתנו לגוי (מנהגים).

ט. אין לרחוץ הכלים שנשתמש בהם בשבת זו, כ"א דווקא (אם) יקנחם בידו, מאחר שהאורז אינו חמץ בעין והבישול אינו צורך יום שבת, כן נראה בפשיטות דברי מר"ן זצוק"ל זלה"ה.

י. המוצא חמץ בביתו, אם הוא בחוה"מ יוציאנו ויבערנו מיד, ואם הוא יו"ט יכפה עליו כלי עד הלילה ואז יבערנו[157]. ואם החמץ ברשות הרבים הרי הוא כשל הפקר, ואסור לטלטלו אף כשהוא מזיק [לרבים]. ואסור לומר לגוי לזורקו בים (באר היטב[158]).

יא. יותר טוב דאין לבטל ע"י שליח[159] (זכור לאברהם[160] בשם יוסף אומץ[161]).

יב. מי שאין לו חמץ לשרוף, ישרוף כלי שבדק בו (רמ"א סי' תמ"ה[162]).

יג. חמץ שנמצא ביו"ט ולא ביטל, כגון שנתחמץ ביו"ט, מותר להטילו לים או לפררו ולזוררו לרוח ע"י גוי (ערך השולחן[163]). ונ"ל דווקא שיש בה כזית, אבל פחות מכזית יכפה עליו כלי.

יד. המוצא חמץ בביתו ביו"ט שני, עיין ערך השולחן[164] שדעתו [שמותר] לשורפו ואפי' אם ביטל (עיין מטה יהודה[165] ועיין באר היטב[166]). ונ"ל שיותר טוב להטילו לים או לפוררו ולזוררו לרוח ע"י גוי, ועיין לעיל.

---

86. אות ר'. | **87.** שו"ע סי' תל"ד סעיף א'. | **88.** עיין פסחים קי"א ע"ב. | **89.** סי' תל"ד סעיף א'. | **90.** סי' מ' סעיף א'. | **91.** שם ס"ק א'. | **92.** שם סעיף ב'. | **93.** שם ס"ק ה'. | **94.** ח"א או"ח הלכות פסח סי' תל"ד ס"ב ד"ה שם ואם אמרו. | **95.** שם סעיף ב'. | **96.** שם ס"ק ו'. | **97.** שם ס"ק ח'. | **98.** סי' תל"ה סעיף א'. | **99.** שם ס"ק א'. | **100.** לשון השו"ע שם. הובא לעיל סעיף ס"ג. | **101.** שם אות א'. | **102.** א"ר סי' תל"ג ס"ק ב', וחק יעקב שם ס"ק ג'. | **103.** ס"ק א'. | **104.** שם אות ב'. | **105.** שם אות ג'. | **106.** סי' ר"א. | **107.** ח"א או"ח הלכות פסח סי' תל"ד סעיף ב' ד"ה כל. | **108.** סי' תל"ד ס"ק ג'. | **109.** שלחן גבוה סי' תל"ד אות י'. | **110.** שם. | **111.** סי' תל"ג אות ז'. | **112.** סי' תל"ג סעיף א' ד"ה מי. | **113.** סי' תל"ד אות ד'. | **114.** ח"א או"ח הלכות פסח סי' תל"ד סעיף ב' ד"ה ואם. | **115.** סי' תל"ג אות ב'. | **116.** סי' י'. | **117.** עיין פסחים ח' ע"א. | **118.** פמ"ג סי' תל"ג ס"ק ז'. | **119.** ח"א או"ח הלכות פסח סי' תל"ה ס"ק ב'. | **120.** סי' תל"ט אות ב'. | **121.** מנהגי מהרי"ל הל' בדיקת חמץ סי' ג'. | **122.** ח"א או"ח הלכות פסח סי' תל"ג סעיף ד' ד"ה שאין. | **123.** סי' תל"ד סעיף ב'. | **124.** מורה באצבע סי' ר"ג. ראה גם לעיל דיני בדיקה סעיף ס"ח. | **125.** סי' ר"א. | **126.** סי' תל"ד סעיף ב'. | **127.** שם סעיף ג'. | **128.** סעיף ד'. | **129.** ח"א או"ח הלכות פסח סי' תל"ד סעיף ד' ד"ה שלוחו כו'. | **130.** שם. | **131.** קאי ע"ד השו"ע שם: אם אין האיש בביתו יבטל במקום שהוא שם. ואם אינו עושה כן טוב שתבטל אשתו. | **132.** שם אות ז'. | **133.** שם ד"ה כתב הכלבו. | **134.** זכור לאברהם שם. | **135.** פמ"ג סי' תל"ד ס"ק ט'. | **136.** שם אות א'. | **137.** פסחים דף ג' ע"א מדפי הרי"ף. | **138.** הל' חמץ ומצה פ"ג ה"א. | **139.** שו"ת הרדב"ז ח"ה סי' קמ"ד (במהד' החדשה סי' אלף תקי"ז). | **140.** שם אות ב'. | **141.** שם אות ה' ד"ה ונחזור. | **142.** שם ס"ק ז' ד"ה חמצו. | **143.** עיין מנהגי מהרי"ל הלכות בדיקת חמץ סעיף ז'. | **144.** חיי אדם כלל קי"ט סעיף כ"ה. | **145.** סי' תמ"ה סעיף א'. | **146.** שם אות ג'. | **147.** שו"ת סי' ח'. | **148.** סי' תמ"ה ס"ק א'. | **149.** באר היטב שם. | **150.** שו"ת מהרש"ל סי' פ"ז. | **151.** באר היטב שם ס"ק ב'. | **152.** שם סעיף א'. | **153.** סי' תמ"ד סעיף א'. | **154.** שם סעיף ב'. | **155.** שם סעיף ג'. | **156.** שם סעיף ד'. | **157.** שו"ע סי' תמ"ו סעיף א'. | **158.** שם ס"ק א', וס"ק ג'. | **159.** ראה גם לעיל דיני הביטול סעיף ו' ואילך. | **160.** מהדו' תקע"ח, ח"ג אות קי"ב. | **161.** שו"ת סי' נ"ט ד"ה ולכאורה. | **162.** סעיף ג'. | **163.** סי' תמ"ו אות א'. | **164.** שם אות ב'. | **165.** שם אות ב'. | **166.** שם ס"ק ד'.

עובר אורח

הגהות וחידושים על סדר שו"ע או"ח
מכת"י הגאון האדר"ת זצ"ל

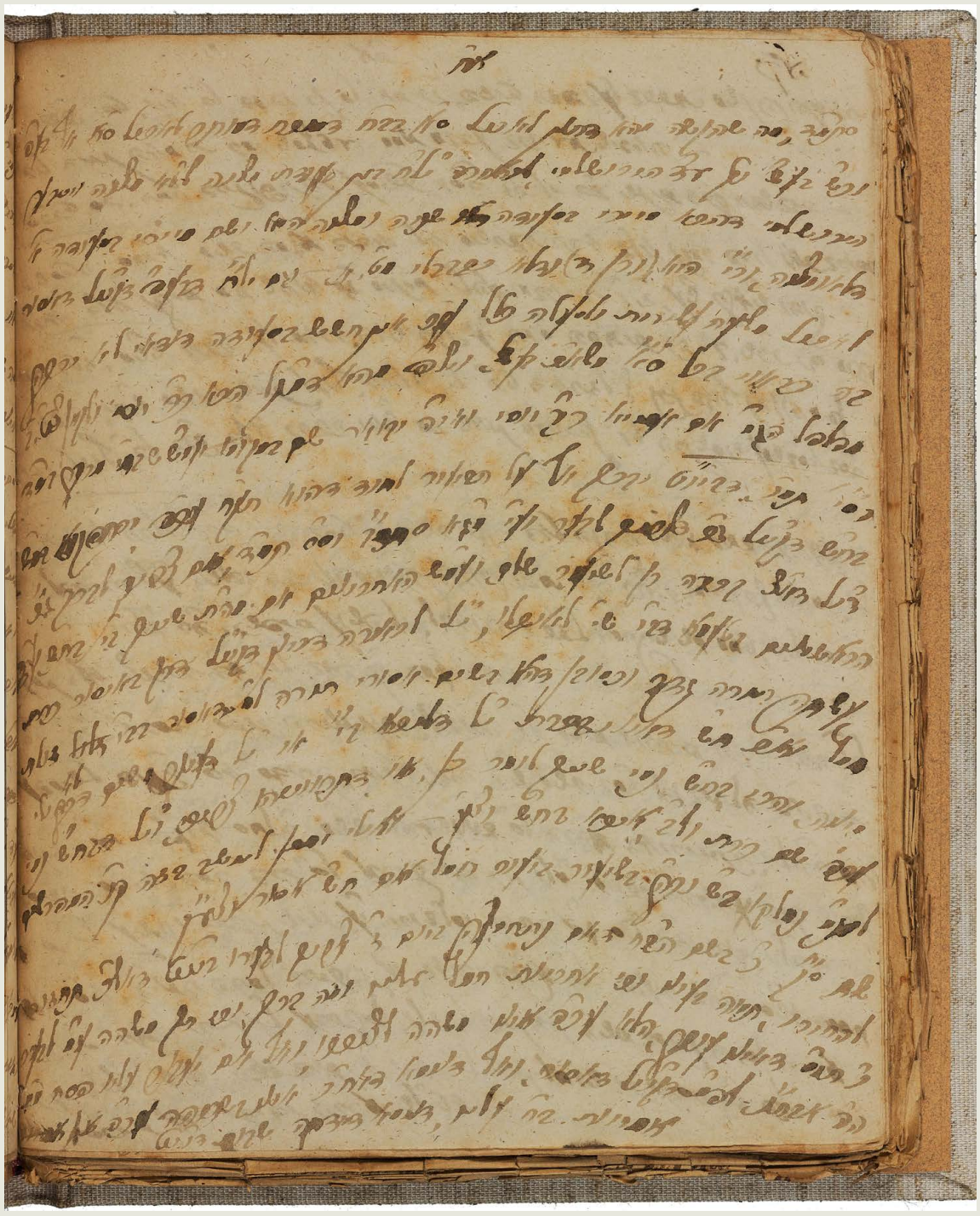

ספר עובר אורח על שו"ע או"ח כ"י האדר"ת

הלכות פסח

סימן תל"ו

סעיף א' בהגה"ה. **ולא יברך אז על ביעור חמץ.** הטעם משום דאינו מבטלו אז, עיין מג"א, ובבאורי מרן הגר"א ז"ל, ולפ"ז להחולקים דס"ל שכיון שחל חובת הבדיקה צריך ג"כ לבטל אז[1], יצרך לברך ג"כ[2].

שם. **וכשמגיע פסח יבטלנו.** ק"ל להר"נ[3] דס"ל דביטול משום הפקר, איך מועיל הפקר כשאינו ברשותו, והרי מוכח להדיא בב"ק ע' א' דכי היכי דאינו יכול להקדישו כשאינו ברשותו ה"נ אי אפשר להפקירו. ואפ"ל דווקא כשהוא ביד אחרים באופן הנזכר שם שנגזל ממנו או שלקטו עניים, אבל כשהוא ברשות עצמו אף שאינו אצלו מהני הפקר. ועיין [באה"ט] לקמן סי' תמ"ח ס"ק ט"ו בשם תשו' הר"ש הלוי במי שנתערב לו חמץ על הספינה, מבואר שם דמהני מכירתו וביטולו והפקרו, ע"ש.

ואפ"ל דשאני בחמץ דא"צ רק גילוי דעת וכמש"כ הר"נ[4] דמה"ט מהני ביטול לחוד בלב, ע"ש.

[ובדרך פלפול אפ"ל קו' המפרשים בשחט פסח על החמץ למ"ד[5] דא"צ להיות עמו בעזרה, דאיך משכח"ל מלקות שמא ביטלו. דלדברי תוס'[6] אתי שפיר דכיון דביטול מטעם הפקר הרי א"א לו להפקירו רק כשהוא ברשותו וכיון שאינו ברשותו א"א בביטול, ור' יוחנן לשיטתי' בירושלמי דאיהו מרא דשמעתא דגזל ולא נתייאשו הבעלים, וק"ל].

מג"א סק"ה. **[ואפשר דה"ה להיוצא בשיירא תוך ל' ולא בדק] צריך לחזור לביתו או לשלוח [שליח שיבדוק].** תמהני שלא נזכר הא דסוף סי' תמ"ד ביוצא לדבר מצוה בזמן הביעור - גם לזמן בדיקת החמץ. ואולי כיון דזמן בדיקת החמץ אז הוא רק מדרבנן אינו דומה לזמן ביעורו שהוא מה"ת.

[שם]. עיין ב"י[7] מה שתמה על הטור[8] שכתב אע"פ שנוהגין לומר כל חמירא לא מצינו חכמים שתיקנו זה כו', דהא להדיא מבואר בירושלמי פ"ב ה"ב אמר רב צריך לומר כל חמץ שיש לי [בתוך ביתי ואיני יודע בו יבטל] כו'. ולע"ד אין הכרח דבפה צ"ל כן, רק כוונת רב דבביטולו יכוין כן, וראיה מזה למש"כ במק"א בס"ד דכי היכי דמצינו לשון מחשבה על דיבור כמש"כ תוס' בכמה מקומות, ה"נ אמירה על מחשבה, וכלישנא דקרא[9] ויאמר בלבו, ועיין תוס' גיטין ע"א א[10], וא"כ אין ראיה מדרב. וע"ש בקרבן עדה.

סוף סעיף ב'. **גם אשתו (תברך) [תבדוק ותבטל].** עיין לעיל סוף סי' תל"ד וטוב שתבטל כו', לא משמע כן, ועיין מג"א.

סעיף ג'. [באה"ט] סק"י. החק יעקב לשיטתי' אזיל לעיל סוף סי' תל"ג[11], אבל לדברי המג"א ודרכי משה [שם] דמי שאין דרכו בכך א"צ, לא קשה מידי.

סימן תל"ז

[באה"ט] סק"ב. עיין ירושלמי פ"ב ה"ב, ודוק. - מ"ש המגיה, לא דק.

[שם] סק"ג. מש"כ **ואפשר כו'**, לא הבנתי דבריו.

סימן תל"ט

סעיף א'. [מג"א] סק"ג וסק"ד הם מחולפים לפי הגהת המג"א (בסק"א) [בסק"ב].

[מג"א] סק"ד. **אותה שעה נודעו ב' הספיקות [ביחד].** קצת ראי' מזה למש"כ בשו"ת ברית אברהם לענין שני ילדים מי קודם למולו, שאף שאחד נולד מקודם מ"מ שניהם שוים, משום שחובת מילתם בשמיני בבת אחת בא.

סימן ת"מ

סעיף א'. [מג"א] סוף סק"א. **[ומ"מ י"ל דאסור מה"ט ליתן לעכו"ם] שמא יחזור העכו"ם וימכרנו לישראל, ויכשל בחמץ שעבר עליו הפסח.** לכאורה הו"ל רק ספק דרבנן לדידן ומה בכך והלא בספק דרוסה מותר בכה"ג[12]. וצ"ל דאין מדמין גזירות חז"ל זל"ז.

[באה"ט סק"א]. עיין בבה"ט שכ' דהחק יעקב[13] חולק על המג"א[14] וס"ל דמותר לומר לו הרי שלך לפניך, ולא דק בהעתקתו, דבאמת גם המג"א ס"ל כן, אלא שאוסר לעשות כן שמא ימכור העכו"ג לישראל, ועכ"פ איסור זה הוא רק מדרבנן, אבל מצד איסוה"נ של תורה ודאי שיכול לומר לו הרי שלך לפניך, וע"ז הוא שחולק הח"י וס"ל דגם משום החשש הזה מותר, שמעיקרא לא היה כלל של הישראל, דאינו של הישראל כלל רק שהוא עבר בב"י, אבל החמץ הוא של עכו"ג וא"כ שאינו חמץ של ישראל שעבר עליו הפסח מותר.

[באה"ט] סק"ג. ל"ד[15].

[שם]. מה שהקשה הגרע"א ז"ל[16], שכיון שהישראל עובר בבל יראה, א"כ מחוייב הוא לבערו ואסור להניחו לעכו"ם ליטלו. אולי י"ל שדעת המג"א בזה, דכיון דאם ירצה העכו"ם יפדנו א"כ אסור לו להישראל לשורפו דהו"ל כגוזלו, ומה שעובר בב"י הוא גזה"כ דמשום שהוא חייב באחריותו עובר בב"י כמו שהיה שלו, אבל מ"מ הרי אינו שלו כלל, ועדיין רשות העכו"ם עליו, וממילא שאסור לשורפו ולכלותו מן העולם דיד העכו"ם באמצע וגזילו אסור מה"ת, וא"כ אה"נ דאין הישראל חייב לבערו כשיוכל להיות שהעכו"ם יפדנו.

ואולי דבכה"ג דהוא חייב באחריותו ומה"ט מתחייב בב"י ממילא לא שייך גזל בזה, דהא דמי שוויו של החמץ ישלם לו, ורק עצם החמץ הוא מכלהו ומאבדהו מן העכו"ם, ע"ז י"ל דאין איסור גזל מה"ת בזה כיון שמשלם לו דמיו, וצ"ע בזה.

ועוד יש לדון, דנהי דריבה קרא לשעובר בב"י, מ"מ לחובת עשה דתשביתו י"ל דלא ריבה קרא בקבלת האחריות. אולם עיין שאג"א בכמה סימנים[17] שהאריך בפשיטות דחייב, אך להמג"א י"ל דפשיטא לי' שאינו חייב, ובסברא זו יש להשיב ע"ד המהר"נ שפיץ ז"ל בהשגתו על המג"א דהכא אינו דומה לגזל חמץ.

---

1. כן דעת המג"א סק"א, ועיין ט"ז סק"ב. | **2.** עיין ביאור הלכה ד"ה ולא יברך. | **3.** פסחים א' ע"א בדפי הרי"ף ד"ה ומהו [ע"י"ש, ועיקר שיטה זו דביטול משום הפקר הוא בתוס' ד' ע"ב ד"ה מדאורייתא]. | **4.** שם. | **5.** ר' יוחנן בפסחים ס"ג ע"ב. | **6.** הנ"ל, בדף ד' ע"ב ד"ה מדאורייתא. | **7.** סי' תל"ד. | **8.** סי' תל"ו. | **9.** בראשית יז, יז; כז, מא. | **10.** ד"ה והא. | **11.** סקכ"ו. | **12.** עיין חולין נ"ג ע"ב ושו"ע יו"ד סי' נ"ז סעיף כ"א. | **13.** סק"ד. | **14.** סק"א. | **15.** =לא דק. | **16.** על דברי המג"א סק"א שישראל המחזיק חמץ של נכרי בפקדון עם אחריות באיסור, אם בא הנכרי בפסח לבקש פקדונו מותר להניח לו ליטלו. | **17.** סי' ע"ז וסי' ע"ח. ועיין מה שהאריך בזה בשו"ת אחיעזר ח"ג סי' א' אות ט'-י'.

סעיף ב'. [מג"א] סק"ה. **לחצי יום יש להקל (בכפיה) [בכפית כלי].** עיין מ"ש לעיל סי' תל[ה] בס"ד, וי"ל דגם שם מיירי ביומו של יו"ט האחרון דהו"ל רק כחצי יום.

[באה"ט] סק"ה. **דסדין הולך ובא [מ"א].** לא קיים דברי חז"ל[18] שחייב לומר כלשון רבו, ע"ש במג"א[19].

סימן תמ"א

סעיף א'. מג"א ס"ק [א']. **[וכתב הטור דכל דבר שאין אסור באכילה מה"ת מותר לערבו לכתחלה ולשהותו וכו'] אבל בתוס' ריש פסחים כתבו דאסור, דלא פלוג [רבנן].** לכאורה לדעת הטור שכ' דכיון שמותר מה"ת מותר לכתחילה לערבו ולהשהותו א"כ הו"ל נוקשה ע"י תערובות, א"כ גם לדעת התוס' מותר, שתוס' לא כ' רק על נוקשה בעינא, שהם הביאו ראיה מהא דשיאור ישרף ומ"ט לא נאמר לו להשהותו עד אחר הפסח ע"ש, ולא הזכירו מתערובות. וי"ל דהטור לשי' דס"ל דמותר לבטל איסור דרבנן, עיין יו"ד סי' צ"ט, ומיהו הכא קודם הפסח קיימינן וי"ל דקיל, וע"ל במג"א.

[באה"ט] סק"א. - לא דק המגיה.

סעיף ג'. [מג"א] סק"ה. **[לפי מ"ש רמ"א בסי' תמ"ז סס"ה כהמרדכי דבעינן ב' חדשים] א"כ למה פסק כאן ל' יום.** א"י היכן פסק ל' יום.

סעיף ה'. [באה"ט] סוף סקי"א. לא כ' בשם המג"א דבר זה דנ"ל שהעמיד הקיבה בכלי חמץ מעל"ע ע"ש[27].

סעיף י"א. **וכן בכלים שמניחים בהם פת.** לא הבנתי אריכות לשון הזה.

סימן תמ"ג

סעיף א'. **[חמץ משש שעות ולמעלה ביום י"ד] אסור בהנאה, [ואסרוהו חכמים ב' שעות קודם].** לפי הכתוב כאן חסר תבלין, ולכאורה הי' צ"ל אסור באכילה ובהנאה מן התורה וחכמים אסרו שתי שעות מקודם.

אסור בהנאה. לפי סיום הדברים הל"ל באכילה ובהנאה.

[מג"א סק"ב]. **מת בע"פ "הוציאו" [המת לבית הקברות וחזרו לביתם ואכלו ואח"כ קברוהו].** כצ"ל, ולא כמו שנדפס בס"א יוציאו ויחזרו, דמלבד שאין מן הראוי לכתוב כן, ורבים ישתו לא לימא[28], גם דברי המג"א בקושיתו נראה כן שהוא ט"ס.

[שם]. **ואיך יפסיקו לאכילה.** עיין לעיל סי' ע'[29] לשי' הרמב"ם ז"ל.

שם. **[ואם לא יוכלו אח"כ לאכול] יאכלו מצה עשירה או בשר ודגים.** נ"ל דלצדדין קתני, מצה עשירה להספרדים המקילין כהב"י בסי' (תפ"ב) [תס"ב][30], ובשר ודגים לדידן.

ומש"כ הנודע ביהודה קמא סוף סי' כ"א, שלדידן יקיימנה במצה עשירה קודם חצות[31] גם להרמ"א, תמהני, א"כ הל"ל בסי' תמ"ד שלדידן יקיימנה במצה עשירה קודם חצות (במע"ש), דודאי עדיף במצה עשירה (מבמי) [מבמיני] פירות, עיין לעיל סי' רצ"א ס"ה. וי"ל בדוחק, דס"ל להנו"ב דעדיף לאחר מנחה (במי) [במיני] פירות מקודם חצות במצה עשירה.

יאכלו מצה עשירה ר"ל להנוהגים לאכול, **או בשר ודגים** להאוסרים. ולא ידעתי קו' הנודע ביהודה המובאה בחי' רע"א[32], וכי המג"א אסור לו לכתוב דין להספרדים, ואולי דפשיטא הוא.

[מג"א סק"ג]. עמש"כ הגרע"א ע"ד המג"א סק"ג. ולכאורה יש להוסיף דבאמת גם בשעה ה' דאסור מדרבנן י"ל דזהו ללכתחילה, אבל מ"מ כשלא יוכל למכרו שם ישאר לו על שעה ששית ויעבור אדאורייתא, א"כ בא ע"י איסור הדרבנן לדאורייתא באותו איסור עצמו שהחמירו. וי"ל דבכה"ג לא החמירו חז"ל כלל. ועמ"ש לעיל ס"ס רנ"ב בס"ד, א"כ י"ל דיכול עכ"פ למכור בנדון דידן שהוא ספק עכ"פ, והיינו באופן שיצוייר שיעבור אח"כ על איסור דאורייתא. - אולם להמג"א סי' תמ"ו[33] שהחליט כסברת התוס'[34] דמשהה ע"מ לבערו אינו עובר א"א לומר כן.

[באה"ט] סק"ב. **מת בע"פ [יוציאו].** לא הבין בממכ"ת כוונת המג"א שהעתיק לשון המהרי"ל ככתבו[35] שלא לכתוב דבר רע, כמובן.

[שם]. מש"כ שכ"כ החק יעקב[36] שלא כהמג"א[37], אינו מדוקדק כ"כ, שבתחילה כ' החי' שהמג"א לא ידע מנהג אשכנז, והמהרי"ל הי' באשכנז, וא"כ לפי מנהג פולין מקומו של המג"א צודקים דברי המג"א, אלא שהמג"א הוסיף אח"כ לכתוב עוד בזה.

[שם] סק"ג. **אבל הב"ח מחמיר.** צ"ע בדבריו למה הוא מחמיר כ"כ.

סימן תמ"ד

סעיף א'. [באה"ט סק"א]. מש"כ הבה"ט סק"א להשיג על אותו שקדמוהו שכתב שיתן לכהן קטן, דמ"מ האיך הפריש החלה[38], אולי יש להצדיקו בכוונתו לפמ"ש לקמן סק"ו בשם החק יעקב [סק"א] דכיון שאינה מכירה רק להנצל מאיסור חמץ מותר, א"כ י"ל דה"נ ההפרשה שהוא מפריש חלה עתה אינה רק להנצל מאיסור חמץ[39], לא שייך לאסור בזה משום שאר הפרשת חלה שהוא אסור משום גזירת מקח וממכר.

אלא שיש לסתור ד"ז לדברי הרמב"ם ז"ל (בפכ"ד) [בפכ"ג] משבת[40], שמלבד גזירת מו"מ בשבת אסור הפרשת תרומ"ע משום מקדיש, א"כ אינו דומה למכירה (שא"ב רק שבות א') וי"ל שם שפיר כהחק יעקב.

ולפמ"ש לקמן סי' תמ"ו[41] סק"ג לדעת רבים כשלא ביטל אתי לאוי דב"י ודחי לאיסור טלטול, א"כ ה"נ י"ל דהני לאוי דוחין לאיסור ההפרשה.

אך יש לחלק, א) שם כבר עבר בב"י, משא"כ בכאן עדיין אינו עובר ואח"כ יהא אנוס. ב) הכא דבשבת קודם אכילה מיירינן י"ל אין אומרים לאדם חטא בשבת כדי שתזכה ביו"ט, ועיין מנחות מ"ח א'[42], וי"ע הרבה בפרט זה לעת הפנאי.

[באה"ט] סק"א. מה שהשיג על דברי הבאה"ט שקדמו, לחנם הוא, דודאי י"ל דהותר ההפרשה כדי שלא יעבור בבל יראה, דכל עיקרו הוא שבות בעלמא. ועיין לקמן סק"ו שכתב בעצמו כזה בשם החק יעקב. ואף דלפ"ז אף לכתחילה יוּתַר ההפרשה, זה אינו דכל שאפשר לשנויי משנינן. ועיין שערי תשובה[43] שמצאתי כדברי מה שר"ל.

ובמ"ש שם[44] בשם השאילת יעבץ[45] דיכול לבטלו ברוב, בזה א"ש דברי המג"א סי' שכ"ג[46] דאין מבטלין איסור לכתחילה בשבת, והקשו עליו דאף בחול אסור, ולהאמור י"ל דעל חלת חו"ל קאמר. ויש להעיר דאיך בטיל הא הו"ל דבר שיש לו מתירין, וי"ל הואיל לחומרא, ואכמ"ל.

סעיף ב'. מג"א סק"ג. **[ונ"ל דביום ו' בשעת הביעור אי"צ לבטל].** גם בהגהת הלבוש [סעיף ו'] כתב כן, ומטעם שאח"כ זוכה בהלחם לאכול.

סעיף ד'. הרמב"ם ז"ל[47] כ' אחר שעה ד', ועמג"א סי' תמ"ו ססק"ג. ולעד"נ דצ"ל שעה ה'".

[חק יעקב סק"ח]. מש"כ החק יעקב[48] דמותר למכור החמץ שאינו רק להציל מאיסור, עיין בס' בית מאיר על אהע"ז סוף סי' קל"ו שחולק ע"ז[49].

[באה"ט] סק"ה. **ולדידן דלית לן רשות הרבים כו' "אסור".** כן הוא בשאר דפוסים, וט"ס הוא, עיין מג"א[50].

[שם]. מש"כ בשם הב"ח לתת לכלבים ולא לחזירים, ע"ל סי' שכ"ד[51] ובמג"א[52], וקצת י"ל רמז למש"כ לא יחרץ כלב לשונו, וכה"ג במכילתא פרשת משפטים והובא בפרש"י עה"ת[53].

סעיף ה'. **וכופה עליו כלי.** קאי על סעיף ד' במקום שאסור להוציא, וא"ש קושית הגרע"א ז"ל[54].

[הגהות רעק"א]. קושית הגרע"א ז"ל למה צריך כפיית כלי, תי' המקור חיים[55] דמיירי שא"א להוציאו. - וע"ל סי' (תצ"ד) [תצ"ה][56] דבשבת מותר מוקצה, ויעו' בחק יעקב[57].

סעיף ז'. **כגון למול את בנו, או לאכול סעודת אירוסין [בבית חמיו].** משמע קצת דסעודת מילה אינה מצוה, ועיין תוס' פסחים קי"ד א'[58].

שם. **ואם יצא לצורך עצמו יחזור מיד.** כ' אא"ז הלבוש ז"ל אפי' בפחות מכביצה היכא דליכא קצת מצוה, וחידוש שהאחרונים לא זכרוהו[59].

ואם יצא לצורך עצמו [יחזור מיד]. קצת הי' נראה דאם לצורך חברו הו"ל מצות גמ"ח וגדול השלום, ולא גרע מסעודת ארוסין בבית חמיו, עיין ירושלמי [פסחים] סוף פ"ג [הל' ז'].

שם. **[עד כמה הוא חוזר עד כביצה].** אא"ז הלבוש ז"ל כ' שחוזר על כביצה שהוא שיעור אכילה, אבל לא על פחות מכזית, ותמהני שפתח בכביצה וסיים בפחות מכזית, וק' הדיוקים אהדדי[60]. גם מש"כ "שיעור אכילה", מה שייך לכאן.

[שם]. **פחות מכאן.** נ"ל דצ"ל מכן, ונקודותיו מְכֶן.

סעיף ז'. [מג"א סק"ט]. מה שהקשה מהא דתנן[61] לאכול סעודת אירוסין בבית חמיו, דמוכח דמותר לאכול סעודת אירוסין אף בערב פסח וכל שכן בערב שבת, וקשה על דברי הירושלמי[62]. לכאורה יש לחלק בין סעודת מצוה ללא מצוה, ויסבור הירושלמי דהכא מיירי בסעודה שניה ומצוה היא, ושם מיירי בסעודה ראשונה דלאו מצוה, ור' יהודה היא, ודלא כבבלי [פסחים] מ"ט א'. - וגם יש לחלק דבער"פ דקיי"ל[63]

18. ברכות מ"ז ע"א וש"נ. | **19.** סק"ד: דסדין הולכין ובאין תחתיו. | **20.** כן דעת תוס' קידושין ה' ע"א וב"ק ק"ד ע"ב, רמב"ן ב"מ נ"ז ע"ב, ריטב"א קידושין כ"ז ע"ב. לעומת זה דעת תוס' ב"ק י"ב ע"א ד"ה אנא, ורשב"א שם, והרא"ש שם פ"א סי' י"ד ופ"ט סי' ו' שקנין אגב אינו אלא מדרבנן. | **21.** הסוגריים במקור. | **22.** פסחים מ"ו ע"ב. | **23.** פאה פ"ה מ"ד. | **24.** פסחים ל"ח ע"א. | **25.** עיין רש"י פסחים מ"ו ע"ב ד"ה לא דכולי עלמא, וכ"ט ע"ב ד"ה ומאן דאמר. | **26.** ב"ק ק"ג ע"א. | **27.** מג"א סוף סק"ט. | **28.** עפ"י כתובות ח' ע"ב: פתח ואמר אחינו המיוגעים המדוכאין באבל הזה תנו לבבכם וכו' רבים שתו רבים ישתו וכו' ברוך מנחם אבלים, אמר אביי רבים שתו לימא רבים ישתו לא לימא וכו' דאר"ש בן לקיש וכן תנא משמיה דר' יוסי לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן. | **29.** סעיף ה'. | **30.** סעיף א', והרמ"א שם בסעיף ד' ובסי' תמ"ד סעיף א' אוסר אכילת מצה עשירה מזמן איסור אכילת חמץ. | **31.** בערי"פ שחל בשבת. | **32.** היאך כ' המג"א שיאכל מצה עשירה והלא הרמ"א אוסר, ולכן פירש הנו"ב: יאכלו מצה עשירה עד חצות, או בשר ודגים אחר חצות, והוציא מזה דאף הרמ"א אינו אוסר מצה עשירה אלא מחצות ואילך ולא משעה חמישית. | **33.** סק"ב. | **34.** פסחים כ"ט ע"ב ד"ה רב אשי. | **35.** "הוציאו" וכו' ולא "יוציאו". | **36.** סק"ד. | **37.** סק"ב. | **38.** הנדון במי ששכח להפריש חלה מלחם חמץ שאפה לצורך ער"פ שחל בשבת, והביא הבאה"ט שהבאה"ט אשר לפניו כתב עצה לתת המשוייר לכהן קטן, והשיג הבאה"ט מאי מהני זה דסו"ס היאך יפריש החלה בשבת. | **39.** היינו כדי שיוכל לאכול החמץ ולא להשהותו. | **40.** הל' י"ד: אין מגביהין תרומות ומעשרות שזה דומה למקדיש אותן פירות שהפריש, ועוד מפני שהוא כמתקן אותן בשבת. | **41.** בחק יעקב ובאה"ט. | **42.** דאמרינן שם: עמוד חטא בשבת כדי שתזכה בשבת אמרינן, עמוד חטא בשבת כדי שתזכה בחול לא אמרינן. | **43.** ס"ק א'. | **44.** בשערי תשובה. | **45.** ח"א סי' קל"ג. | **46.** סקי"ד. | **47.** פ"ג מחו"מ ה"ג. | **48.** בח"י דן להתיר מכירת חמץ בער"פ שחל בשבת, אף דמקח וממכר אסור בשבת, כיון שמטרתו רק להינצל מאיסור חמץ. | **49.** וע"ע שד"ח מערכת חמץ ומצה סי' ה' אות מ"ב, ומ"ב תמ"ד סק"כ. | **50.** סק"ז: מותר לצוות לו להוציאם. וכ"ה בבאה"ט שלפנינו. | **51.** סעיף י"א: אין נותנין מים ולא מזונות לפני דבורים וכו' ולא לפני חזיר, אבל נותנין וכו' לפני כלב שמזונותיו עליך. | **52.** סק"ו: דארור האיש שמגדל חזירים. [ובסק"ז שם כתב דמשמע בגמ' דלכלב אפי' שאינו מגדלו בביתו מותר דמצוה ליתן לו מזונות]. | **53.** רש"י שמות כ"ב ל': לכלב תשליכון אותו וכו', למדך הכתוב שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה, שנא' (שמות י"א ז') ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו, אמר הקב"ה תנו לו שכרו. | **54.** שהק' אמאי נתיר בכפיית כלי, הא יכול לזורקו לחוץ או לבית הכסא לפני זמן איסור הנאה שעדיין מותר בטלטול. | **55.** סק"ג. | **56.** סעיף ד'. | **57.** תמ"ו סק"ט. | **58.** ד"ה ואין מיסב, שכתבו דסעודת מילה הוי סעודת מצוה. | **59.** בט"ז סק"ט הביאו והשיג עליו, ועיין שעה"צ סקכ"ח. | **60.** בא"ר הגיה שצ"ל "ובפחות מכזה" פירוש פחות מכביצה, וכ"ה בלוח הטעות בדפו"ר של הלבוש. | **61.** פסחים מ"ט ע"א. | **62.** ביצה פ"ה ה"ב, תענית פ"א ה"ח ופ"ד ה"ו, כתובות פ"א ה"א. | **63.** סי' תע"א סעיף א'.

רשת בוגרי שרב אליבא דהלכתא
שע"י ישיבת חברת אהבת שלום

דאסור לאכול משעה עשירית ולמעלה כלל, על כן אין חשש בסעודה דודאי לא ירבה בה כראוי בכל סעודת אירוסין, משא"כ בערב שבת. ויש לפלפל מהא דמוקים לה הכא כר' יוסי, ולקמן צ"ט ב' מפלפל הגמ' אם אתייא כר' יוסי, ואי"ה יבואר שם במקומו, ועיין מ"ש שם בחי' מכבר בס"ד.

[מג"א] סק"א. **[ועשה דתשביתו חמיר טפי שכל שעתא עובר עליו] משא"כ במילה.** לכאורה מבטל מילה בשמיני החמורה והחביבה בשעתה שדוחה שבת החמורה, וכ"ש תשביתו הקל לעומתה. וצ"ל דלטעמי' אזל שכ' דתשביתו עובר בכל רגע, א"כ היא חמור משבת, וצ"ע בכל כה"ג. ועיין היטב במג"א סי' שכ"ח [סק"ט] סברת הראשונים לענין שחיטה לחולה שאכילת נבילה שבכל כזית חמור משבת דבסקילה. ועיין שער המלך[64] מה שהקשה מרפ"ז דנזיר, (ובמקומו כ' ליישב בס"ד).

[ועשה דתשביתו חמיר טפי שכל שעתא עובר עליו]. הל"ל דבתשביתו איכא נמי ל"ת דב"י וב"י. ואולי אי משום זה י"ל עדיין דמילה עדיף טפי דדוחה ל"ת ועשה דנגעים, וגם שבת החמורה, וכ"ש ב"י וב"י דבשב ואל תעשה, ע"כ כתב משום תשביתו שעובר בכל רגע. אלא שגוף הדברים שעובר בכל רגע לא ידעתי מנ"ל שבמילה אינו כן, ועיין בפלוגתת הר"מ והראב"ד ריש ה' מילה[65] בדבר חיוב כרת שבמילה, ועיין בר"ה ו' ב' שבבל תאחר בכל יום עובר בעשה דב"ת לגי' אחת, ומ"ט לא נאמר גם שם שגם בכל רגע עובר, ועיין מכות כ"א ב' אפילו לא שהה כו', וצ"ע. שו"מ לכאאמו"ר הגאון ז"ל בחידושיו ספ"ג דפסחים שעמד בזה.

שם. **[דאפי' יש חמץ בביתו בפסח שעובר בלאו].** מש"כ בד"ה ונ"ל "בפסח", ר"ל למש"כ [המג"א] בריש סי' תמ"ג דבערב פסח ליכא כלל ב"י, וא"ש קושית הגרע"א [על המג"א] בס"ק י"ד, משום דמ"מ לאו ליכא בערב פסח, אבל הרי בע"כ ישאר לכל ימות הפסח אח"כ.

[שם] סקי"ד. **ועמש"כ סי' תמ"ב.** ר"ל דשם[66] משמע דחצי שיעור אסור גם בבל יראה, א"כ אין ראי' מד' התוס', וא"ש קושית הגרע"א[67].

ואולם מש"כ הגרע"א אינו עובר עוד בלאו אח"כ[68], צ"ל דס"ל דמה שעובר בשב ואל תעשה דמצות שריפת נותר לא שייך לזה.

אולם לד' התוס'[69] בהא דעבר צופים, דבשר קודש רק מדרבנן במקום אכילתו שריפתו אטו קדשי קדשים, א"כ אין ראיה לחמץ דהוא דאורייתא וי"ל אפילו [פחות] מכזית יחזור.

אלא שבל"ז תמוהים לי דברי קדשו של הגרע"א, דהא משנתינו[70] לא מיירי כלל בנותר, רק בבשר קדשים קלים שהוציאו בשגגה חוץ לירושלים ונפסל, וא"כ הרי יעבור בלאו כל שלא ישרפנו, והו"ל ממש כמו בבל יראה, דלהמג"א ריש סי' תמ"ג אין בל יראה בערב פסח, ולמחרת הרי שניהם שווים, (ודוחק לומר דבלילה יהא בב"י).

ואולי ס"ל להגרע"א דבפסול לא שייך לאו דנותר, ולא כהצל"ח[71] דף כ"ח, ועיין מש"כ במקומו בס"ד.

[הגהות רעק"א]. בחי' רע"א, [על מג"א] סקי"ד. מש"כ דאין ראיה מנותר דהתם כבר עבר אבל הכא בכל רגע עובר גם בחצי שיעור. לכאורה יש לדון דהטעם דבכל רגע עובר הוא משום עשה דתשביתו, א"כ י"ל דבחצי שיעור ליכא עשה דתשביתו רק בב"י וזה אינו עובר בכל רגע, ויש לדחות[72].

סימן תמ"ה

סעיף א'. **[כיצד ביעור חמץ שורפו וכו']**. אא"ז בלבוש כ' לפי שהוא קודם זמן איסורו, וא"ש קצת קו' המג"א[73] על הר"מ.

[מג"א סק"א]. קו' המג"א[74] איך מותר לשורפו כיון דביעורו בכל דבר ע"ש. - נ"ל דהרמב"ם לשיטתי' דס"ל דעיקר מצות תשביתו הוא קודם זמן האיסור, יעו"ש היטב בלשון קדשו[75], וא"כ אין מקום לקושיתו, דהא אז באמת גם אפרו מותר כמש"ל[76] להדיא, אבל לאחר זמן איסורו אה"נ דגם כשישרפנו אפרו אסור.

ונראה שהוא[77] ז"ל מפרש הך תשביתו כמו בל תלין ובל תאחר, שהכוונה שיראה שלא יבא לידי בל תלין ובל תאחר, וכמ"ש בירושלמי רפ"ה[78] דפסחים ופ"ק דר"ה[79].

[שם]. קו' המג"א על הר"מ ז"ל, י"ל דס"ל להר"מ דמן התורה חמץ בשריפה, רק בשבת שא"א בשריפה הוא גם בשאר דבר (ולא יסבור כשי' רש"י[80] דביעורו מחשיבתו למלאכה, או כשי' הנודע ביהודה קמא סי' ט"ו שגם רש"י ס"ל דבחמץ ל"ש זה, דחובתו רק על האדם, ואכמ"ל), ול"ש להקשות דליתסר מדרבנן לשורפו משום אפרו, די"ל דכיון שעובר בב"י לא החמירו משום זה. עוד נ"ל דאפר הנקברים לא נאסר רק היכא שגם שלא כדרך הנאתם אסור, וכמו בקדשים וכיו"ב, משא"כ באיסורים שכדרך הנאתם לבד הוא שאסור בהם מותר באמת האפר מהם - ויש לפקפק.

עוי"ל דדווקא כשהאיסור אסור לעולם הוא דיש לגזור שמא יהנה באפרו, אבל בחמץ דלאחר הפסח הוא עצמו מותר י"ל דלא חמיר אפרו מתערובתו שמותר לאחר הפסח גם מדרבנן, ע"כ שפיר י"ל דבשביל שבעת ימי הפסח לא גזרו משום אפרו.

[באה"ט] סק"א. **ואם יש לו מים מכונסים [שיש בהם דגים אסור להשליכו לתוכו] דהוא נהנה ממנו.** עיין לקמן סי' תמ"ח [סעיף ו'] שגם לבהמת הפקר אסור.

[שם]. **אסור בכל המלאכות [כשמגיע זמן שריפת החמץ].** נשמט מלת מג"א, שכתבו מלפניו ומלאחריו.

סעיף ב'. [מג"א] סק"ד. **ורש"ל כ' לשרוף אותו בחצר.** עיין לקמן תמ"ו ס"א, יוציאנו ויבערנו[81]. ואולי שאני התם דבמועד קאי מהראוי שגם בעת ביעורו לא ימצא בביתו, וע"ש בט"ז.

[מג"א סק"ה]. מ"ש שם המג"א דזה וזה גורם אסור בחמץ, הל"ל דבער"פ דבטל בס' אינו כן, דל"ד לע"ז דבכ"ש, ודוק.

[שם] סק"ו. **דדווקא בע"ז כו' ועוד דדוקא כשנתערב אותה הפת באחרים אמרינן יוליך הנאה משא"כ כשהוא בעין.** הקשני בני היקר מ' אברהם משה נ"י, מדברי הרשב"א המובא בש"ך יו"ד (סי' א') [סי' י' סק"ה], לענין הנאת שחיטת סכין של ע"ז דהוא בעין. והשבתיו שאין הנדונים שווים.

[באה"ט] סק"ו. **וה"ה אפרן, ומ"מ מותר לכסות בו [דם שחיטה משום] דמצות לאו ליהנות ניתנו.** י"ל אם פירר החמץ לעפר אם מותר[82], שי"ל דאסור משום רוצה בקיומו.

אלא דא"כ ה"נ ליתסר בשופר של ע"ז משום רוצה בקיומו, ומ"ט קיי"ל[83] דמצות לאו ליהנות ניתנו. - ואולי יתכן ליישב בזה קו' התוס' ר"ה כ"ח א' [ד"ה א"ר יהודה], דרב יהודה אדרב יהודה, מ"ש עולה ושלמים משל ע"ז, ע"ש.

סימן תמ"ו

סעיף א'. **יוציאנו ויבערנו מיד.** נראה דיוציאנו דווקא קאמר שאסור להשהותו בביתו[84], וצע"ק.

יוציאנו ויבערנו מיד. נ"ל שהקפידו רבותינו לקיים מצות ביעור כלשון הכתוב תשביתו מבתיכם, שיוציאנו מרשותו, ובגמ' לא נמצא זה.

שם. **[ואם הוא יום טוב, יכפה עליו כלי] עד הלילה [ואז יבערנו].** הלשון אינו מדוקדק דהול"ל עד מוצאי יו"ט[85], כמ"ש לעיל [סי' תמ"ד ס"ה, והרי בסעיף ב' כ' יש מי שאומר דיו"ט שני.

שם. עיין טור שכתב בשם אחיו ה"ר יחיאל דיכול לשורפו ביו"ט, כיון שיש קצת מצוה י"ל מתוך כו', ויוציאנו וישרפנו כדי שלא יעבור עליו בבל יראה במזיד, שעד עתה לא היה רק בשוגג. עיין בב"י שנתקשה על לשון ויוציאנו, דלמה לי הוצאתו[86]. ולע"ד י"ל פשוט כדי שלא יבא ליהנות אח"כ מאפרו, דמקודם י"ל הוא עצמו מחזר עליו לשורפו כו'[87], משא"כ באפרו יתחלף באפר המותר ויבא לאפות בו ביצה וכדומה. - (עוד י"ל דלא ס"ל הך דהוא עצמו מחזר עליו לשורפו, ועל כן בהוצאתו מידכר ליה שלא לאוכלו, וזה דוחק).

וע"ש בהגהת מהרל"ח שנתקשה במ"ש דעד עתה לא עבר רק בשוגג כו'. ולע"ד נראה פשוט לפמ"ש בשבת ד' א' דהתירו לו חכמים לרדותה כדי שלא יבא לידי [חיוב חטאת] כו', נראה דדווקא בשבת דהוא איסור סקילה דחמיר טובא התירו לו לרדותה ולא העמידו דבריהם, אבל אם בכה"ג אפה פת ביו"ט בין השמשות באופן שא"א לומר הואיל, או בכל כה"ג לוא היה יצוייר דין זה, או לרב חסדא[88] דלא ס"ל הואיל, י"ל דלא התירו לו, דרק משום איסור סקילה הקילו ולא משום איסור לאו, (ועיין יבמות פ"ב א', ויש לחלק עיין מל"מ פ"א מיו"ט[89]), וא"כ הכא דיעבור בב"י בלאו לחוד י"ל דאה"נ אם היה במזיד לא היו חכמים מתירין לו השבות כלל, ויעבור בלאו, וכ"ש די"ל דהכא הלאו קיל דהו"ל לאו שאין בו מעשה, ועל כן כתב דמשום שהי' שוגג התירו, ודוק. וזה נ"ל נכון ת"ל. ודע דנשמט מהב"י להזכיר דברי תוס' כתובות ז' א'[90] בלהקת הראשונים החולקים בדין זה, ע"ש היטב.

[מג"א סק"א]. דביו"ט יברך אף על הביעור לחוד דהוא תקנת חכמים עכ"פ. מסתפקנא בחצי שיעור דקי"ל ג"כ דצריך לבער, ועיין מג"א סי' תמ"ב[91] וסוף סי' תמ"ד, אם צריך לברך ג"כ, די"ל דא"צ ברכה רק לשיעור שלם. ועיין מ"ש האחרונים אם מן התורה שייך בל יראה בחצי שיעור, ולפי דברי הראשונים[92] בטעמא דבל יראה שמא יבוא לאוכלו, י"ל לכאורה דכיון דקי"ל דרק באיסור כרת עשתה תורה גדר, וכמובן דהא בשום איסורי תורה לא מצינו דאסור בבל יראה זולת חמץ, וא"כ חצי שיעור דאינו בכרת י"ל דליכא בל יראה. או י"ל דעיקר משום דלא בדילי מיניה, והרי בחצי שיעור נמי שייך לומר כן. או דתרווייהו צריכי. וי"ל דבחצי שיעור נמי עכ"פ שם כרת ול"ב[93] איכא בחצי שיעור, וצ"ע. - ואולי יתכן ליישב בזה קו' המפרשים למאי נפ"מ נחלקו ב"ש וב"ה[94] בשיעור ביעור חמץ אם חצי שיעור אסור, וצע"ק.

[מג"א] סק"ב[95]. יל"ע עפמ"ש לעיל סי' תמ"ד בס"ד[96], דלפ"ז ה"נ תשביתו חמיר מאיסור מוקצה וא"כ לא דמי לשופר דלא דחי יו"ט, דהתם לא הוי רק מ"ע אחת, אבל כאן יעבור לעשרות ולמאיות ר"ל, וא"כ מ"ט לא לידחי לעשה ול"ת דיו"ט. ודוחק לומר דלענין הרבה לאוים הו"ל אנוס ולא לפעם א'.

עוד קשה לי, מ"ט לא נאמר דאיסור מוקצה דרבנן הוא קיל לנגד דאורייתא, וא"כ כמו שבעשה הקלה הנדחית מפני החמורה א"צ בעידנא, כבפסחים נ"ט א', ע"ש בתוס' [ד"ה אתי], ה"נ בדרבנן הנדחה מפני הדאורייתא. - וצ"ל דחכמים עשו חיזוק לדבריהם ממש כשל תורה, וצ"ע.

עוד קשה לי מ"ט לא נאמר דלא הוי כלל מוקצה, דמי גרע לולב למצותו שלשעתו הרי הוא אסור בהנאה ולהירושלמי סופ"ג דסוכה[97] אסור לטלטלו לאחר מצותו, ועל כרחך כיון דלשעתו למצותו קאי ל"ש מוקצה, וא"כ כל שכן חמץ שהוא דבר מאכל ואינו אסור רק משום שהוא לשעתו אסור, עכ"פ הרי הוא ראוי יותר מלולב וערבה לכל אדם וא"כ כשיטלנו לשורפו מ"ט יהא מוקצה, וא"כ לא הוי דיחוי כלל כשישרפנו די"ל גם לכתחילה מותר.

וצ"ל דשאני הכא דאינו לוקחו לצורכו רק לבערו מן העולם, ולמעט (תפלה) [תקלה]. ותו דשם חובת הגוף לקיים מצות לולב ומיניו, וא"א בלעדם, משא"כ בחמץ מוטב שלא היה לו כלל החמץ ואיך[98] שייך לומר שמותר משום מצותו, אבל לולב הרי הוא מצות היום.

---

64. על הרמב"ם פי"ד מהלכות מאכלות אסורות הי"ז. | **65.** פ"א ממילה ה"א. | **66.** בסעיף ז' ומג"א סק"י. | **67.** על המג"א כאן. | **68.** בנותר של קדשים, שעובר ברגע ראשון שהותיר אבל לאחמ"כ אינו עובר עוד. | **69.** פסחים מ"ט ע"א ד"ה ושורפו לפני הבירה. | **70.** פסחים מ"ט ע"א: וכן מי שיצא מירושלים ונזכר שיש בידו בשר קדש, אם עבר צופים שורפו במקומו ואם לאו חוזר ושורפו לפני הבירה. | **71.** פסחים כ"ח ע"א: ולכן אני אומר דבר חדש כי אזהרת נותר שייך בין בזבח כשר ובין בזבח פסול, עי"ש. [ובמנחת חינוך מצוה קמ"ב אות ג' חולק על הצל"ח]. | **72.** [בדבר ב"י וב"י כל רגע, עיין תוס' פסחים כ"ח ע"א סוד"ה וחמץ, ומג"א תמ"ד סוף סקי"א ומ"ב שם סקכ"ט וסקל"ז. - בדבר תשביתו בכל רגע, עיין מג"א שם ונוב"י קמא סי' כ"א ד"ה והנה, ומ"ב תמ"ג סק"א ותמ"ד סקכ"ט; וע"ע פרי יצחק ח"א סי' י"ז. - בדבר ב"י וב"י ותשביתו בחצי שיעור, עיין מהר"ם חלאוה פסחים מ"ה ע"א ד"ה א"ר יהודה וחי' רבינו דוד פסחים ו' ע"ב ד"ה אילימא, והאחרונים נחלקו בזה הרבה]. | **73.** סק"א, איך מותר לשרוף חמץ והלא אפרו אסור וקי"ל כל הנקברין לא ישרפו. | **74.** על הרמב"ם שפסק בפ"ג הי"א שאפר חמץ ששרפו אחר שעה שישית אסור בהנאה, ונמצא דהו"ל מהנקברים שאפרן אסור, ואפ"ה פסק שם שמותר לשרפו, וקשה הרי תנן בסוף תמורה דכל הנקברים לא ישרפו שמא יבואו ליהנות באפרן. | **75.** בהל' חמץ ומצה פ"ב ה"א: מצות עשה מן התורה להשבית החמץ קודם זמן איסור אכילתו. | **76.** ברמב"ם פ"ג הי"א, ובשו"ע לקמן סי' זה סעיף ב'. | **77.** הרמב"ם. | **78.** צ"ל: פ"ו דפסחים ה"א, מ' ע"ב, עי"ש בפני משה ד"ה אמרה תורה. - וכוונת רבינו דהכי נמי מפרש הרמב"ם שאמרה תורה תשביתו לפני חצות י"ד כדי שלא יבוא לידי ב"י וב"י בזמן האיסור. | **79.** ה"א, ג' ע"ב. | **80.** ביצה כ"ז ע"ב ד"ה חלה. | **81.** ועיי"ש בדברי רבינו. | **82.** לכסות בו דם חיה ועוף למצות כיסוי הדם. | **83.** בר"ה כ"ח ע"א דאם תקע בשופר של ע"ז יצא משום דמצוות לאו ליהנות ניתנו. | **84.** וכ"ה להדיא בט"ז סק"א ובמ"ב סק"א. | **85.** כוונתו כדי לכלול יו"ט שני. | **86.** ז"ל הב"י: "איני יודע מה צורך להוציאו, דבהוצאה מרשותו לחוד משמע דלא סגי עד שיבערהו מן העולם וכשהוא שורפו אפילו ברשותו שפיר דמי" וכו', עי"ש. | **87.** פסחים י"א ע"א. | **88.** פסחים מ"ו ע"ב. | **89.** הל' י"ז. | **90.** ד"ה מתוך. | **91.** סק"י. | **92.** תוס' ריש פסחים ד"ה אור. | **93.** =ולא בדילי. | **94.** ריש ביצה. | **95.** ביאר המג"א הטעם שהמוצא חמץ בביתו ביו"ט אסור לטלטלו כדי לבערו, משום דמוקצה הוא דהא אסור בהנאה, ואף כשלא ה' בכלל הביטול כגון שנתחמץ ביו"ט ועובר בבל יראה דאוריי' ומוקצה הוי דרבנן, כיון דשב ואל תעשה הוא אסרוהו. ובהמשך דבריו הוכיח משופר שתחת הגל אין מפקחין את הגל דעשה דתקי"ש אינו דוחה לעשה ול"ת דיו"ט, וכיון דדאוריי' לא דחי ה"ה מוקצה דרבנן דעשו חיזוק לדבריהם כשל תורה. עי"ש עוד. | **96.** במג"א סקי"א דעשה דתשביתו חמיר טפי שכל שעתא עובר עליו. | **97.** הלכה י"א, י"ז ע"א: כך היה המנהג בירושלם, אדם הולך לבית הכנסת ולולבו בידו קורא את שמע ומתפלל ולולבו בידו נכנס לבקר את החולה ולולבו בידו לשאת את כפיו ולקרות בתורה נותנו לחבירו, הניחו בארץ אסור לטלטלו, אמר רבי אבון זאת אומרת שהוא אסור בהנייה. | **98.** אולי צ"ל: ואין.

ומה שתמה[99] על דברי השל"ה, לא הבנתי דהא השל"ה כ' להדיא דעשה דרבנן דחי ל"ת דרבנן, וא"כ בע"כ מיירי דווקא כשכבר נתחמץ בעיו"ט דלא הוי ג"כ רק דרבנן, ומאי מקשה.

והקושיא דלשתרי להשליך לים [ע"י ישראל], י"ל דס"ל להשל"ה דבזה"ז אין לנו רשות הרבים א"כ הו"ל שבות דשבות[100], והיא היא דשרי במקום מצוה ולא שבות עצמה.

ובעיקר הקושיא אומר ע"ז, עני מרי מ"ט לא הקשה עליו שכתב שיתננו לעכו"ם, והרי בגמ' אמרינן שיכפה עליו כלי, אלא ודאי דהשל"ה[101] מיירי באין בעירו ובמקומו עכו"ם, א"כ ה"נ בליכא נהר וים.

עוד נ"ל לדון, דנהי דלא מתקן ביציאתו לענין תשביתו מ"מ הרי הוא מרויח הלאו דלא יראה שאינו עוד בביתו, וכמש"כ הכס"מ[102] שמהרמב"ם משמע דכשנראה עובר בבל יראה ובבל ימצא ובמטמין רק בבל ימצא לבד. - וצ"ל דלענין דחי' לאיסור לא מהני לאו כלל, ומש"כ המג"א בריש דבריו דהו"ל בל יראה דאורייתא כוונתו למ"ע דתשביתו, ובל יראה דנקט לאו דוקא, דהלאו אינו מועיל לדחות איסור.

והנה לפמש"כ במקו"א בס"ד שנ"ל עיקר כהנו"ב ז"ל[103], דעיקר מ"ע דתשביתו רק בע"פ ולא בפסח כלל - תו לק"מ כל הקושיות, דהא הלאו לבד אין בו כח לדחות לעשה או לאו אחר, ועשה אין בפסח גופו. ואם בע"פ שחל בשבת, הרי אז הוא בכרת ולא שייך דחי' מעשה פשוטה.

והנה יש לדון עוד, דכשיתננו לעכו"ם להוציאו אם גם יזכה העכו"ם לעצמו הרי אינו עוד ברשותו של הישראל, כמש"כ הנו"ב[104] דהא דחמץ אוקמה רחמנא ברשותו הוא בטרם שזכה בו אחר ע"ש, ולפ"ז י"ל דאולי מוטב לכתחילה לתת להעכו"ם, ונהי שיעבור באיסור הנאה[105] עכ"פ אינו רק לאו לבד, אבל ירויח בזה העשה דתשביתו ולאווי דב"י וב"י שעובר עליהם בכל רגע, משא"כ איסוה"נ דחמץ עובר ברגע אחת, ואף שנאמר שבהנאתו הרי לא קיים עשה דתשביתו מ"מ היא רק לשעה. או יותר נראה שגם בקבלת העכו"ם החמץ הוא מקיים מ"ע דתשביתו דכבר יוצא מרשותו וא"כ לא שייך עוד בו מ"ע דתשביתו.

וידידי הדומ"ץ דפ"ק הרב ר' דוב צבי הלוי הורוויץ נ"י השיבני דכשלא יתן להעכו"ם הו"ל שב ואל תעשה, ועדיף משיתן ויעבור באיסוה"נ בקום ועשה. - ולענ"ד צ"ע וביקור רב בזה איך להכריע, הי מינייהו עדיף.

עוד אמר סברא אחרת שאף אם יתן לו לא יתקן רק על להבא, אבל אם מבערו מן העולם הוא מקיים מצות תשביתו גם למפרע[106], ולכאורה יפה אמר.

והרב ר' משה נ"י אבד"ק פאהאסט, אמר, דכיון שאינו ברשותו של אדם, רק מה שהעכו"ם יקח בעצמו, א"כ י"ל דאין נתינתו כלום, ורק אחר שיקח העכו"ם שוב לא יעבור הוא בב"י וא"כ לא יקיים הוא מצות תשביתו בזה. וגם לסברתו צריך לצרף הך דלמפרע לא יקיים תשביתו. - אלא דאכתי תקשה שע"ז אנו דנין, דאם נאמר דהא עדיפא, א"כ י"ל שגם בכה"ג מקיימים מ"ע דתשביתו.

ואולי יש ליישב בזה קו' המג"א על השל"ה שכ' דיוציא החמץ ע"י עכו"ם, דהא כיון שהוא כבר לאחר זמן איסורו א"כ לא מקיים [העשה] עד שיבערנו, די"ל דס"ל להשל"ה דכיון שהעכו"ם מוציאו לבערו הרי הוא כבר שלו וממילא אין עובר הישראל עוד.

ויש לדון אם העכו"ם יאכלנו אם אין הישראל עובר משום שבות דאמירה, כבב"מ (צ"א) [צ'] א'[107].

[שם]. מה שהק' המג"א על השל"ה דגם ע"י ישראל לשתרי להשליכו לים, י"ל דס"ל דשבות דאמירה קיל משבות דמעשה וכעירובין ס"ח (ב') [א'][108], ועיין לעיל סי' שכ"ח ס"ז[109], וצ"ל כוונתו דכשאין כאן עכו"ם לשתרי בעצמו. ואולי אה"נ, אלא דלאו כו"ע ידעי דהים הוא כרמלית ויטעו להוציאו לרה"ר, ומלבד שי"ל דהדגים יהנו וכמ"ש לקמן סוף סי' תמ"ח [סעיף ו'] דאפילו לכלבי הפקר אסור.

[שם]. אא"ז הלבוש, כתב בפשיטות דאם לא ביטל יכול לשורפו ביו"ט דהו"ל צורך יו"ט, ולפלא שהמג"א לא הביאו[110].

ובאותו ענין אמר הדומ"ץ ה"ר דוב צבי שי' ליישב קו' הרשב"א[111] מ"ט אין כרת בהשבתת חמץ, דיש להק' לתוס'[112] דאין מלקות בב"י א"כ שני לאוין למה לי, וי"ל עפ"י דברי המשנה למלך[113] בשם ת' דבר שמואל דמשכחת לה מלקות בז' של פסח שחל בשבת דאז א"א לבערו עוד, וא"כ אתי שפיר דכשנאמר שיש כרת בבל יראה גם שבת לידחי כמו מילה ופסח[114], וא"כ הדרא קושיא לדוכתה שני לאוין למה לי.

והרב ר' משה הנזכר נ"י השיב דשאני פסח דצורך גבוה הוא, והשבתיו ממנחות ה' ב' דכל מצוה מיקרי צורך גבוה, וכמ"ש שם[115]. - אלא שי"ל דזהו במצוה שהיא חובת האדם לקונו ע"ש, אבל במצות יבום לא שייך לקרותו צורך גבוה, ואתי שפיר הך דיבמות ה' ב'[116].

אולם מטעם אחר אמרתי להם דלא דמי לדשם[117], דעשה דתשביתו הו"ל כעין עשה דפשיעה דאינו מחוייב להמציא לו חמץ לבער בערב פסח[118], ואיך ס"ד דתדחה שבת החמורה כמילה ופסח דחובת הגוף נינהו.

האברך הר"ר אלי' תומארקין נ"י (ב"א של הג"מ ר' יוסף תומארקין ז"ל מקרעמענצוג) העיר מ"ט לא הקשו תוס' כן גם באכילת מצה שנאמר דיש כרת במניעתה מפני ההיקש. - וי"ל דלפ"ז לא צריך קרא לחייב את הנשים כמו שאמרו שם[119] מ"ג (א') [ב'].

[שם]. עוד לדברי המג"א מה שפלפל בענין ביעור חמץ הנמצא ביו"ט. מש"כ דעיקר הביעור היא שריפה, לטעמי' אזל[120], אבל לפי מה שכתבתי לעיל ריש סי' תמ"ה בס"ד ליישב קושיתו, י"ל דלאחר זמן איסורו אדרבה לא ישרפנו.

ומש"כ דחמץ לא הוי עשה דרבים, מסופקני בשותפין רבים בהחמץ אם אינו כשופר שמוציא לרבים, וגם שלשה מיקרי רבים כמבואר בכמה מקומות.

גם מה שחשש שהעכו"ם יאמר כשפים הוא עושה, לא הבנתי, שם בבדיקת חמץ הישראל הוא העושה, משא"כ כשנותנו לעכו"ם לבערו, והעכו"ם ברשות עצמו לעשות בו כרצונו בביעורו, וגם הוא יודע שהישראל צריך היום לבער את החמץ, א"כ מה חשש לשיאמר כשפים הוא עושה.

[ונ"ל דחמץ לא מקרי עשה דרבים וכו']. לכאורה מוכח דגם בכה"ג ה"ל עשה דרבים מהא דריש פ"ג דמועד קטן[121] אבל אינו נוהג אבילותו ברגל כו', יעו"ש בטעם הדבר. אולם הל"ל בפשיטות, דל"ש הכא לקרותו מצוה דרבים כשופר דאטו חיובא איכא לכל ישראל שיהי' לו חמץ ביו"ט.

[שם]. מש"כ ע"ד הב"ח דבנמצא [חטה בתבשיל] בז' של פסח יבערנו, דאז אינו משההו לבערו, צריך לי עיון, דהא החטה ודאי שיבערנו אח"כ רק התבשיל יותַּר עי"ז, וא"כ איזה איסור יש בשהייתו לקיימו כיון דמעצם הדין הוא מותר באמת.

[שם סק"ב]. מ"ש המג"א בשם הב"ח[122] שביום השביעי מותר לבער, שאל"כ יחזור החמץ להתירו. תמהני להתיר בשביל זה עשה ולא תעשה ביו"ט, והיכן מצינו חובה לשמור האיסור שלא יותַּר, והרי רוב הפוסקים סבירא להו דמותר לבטל איסור לכתחלה מן התורה[123], ולדבריו יאסר לבשל את הדם, וכיו"ב טובא, דהא יתירו מאיסור דאורייתא דדם שבישלו הוא מדרבנן[124]. וי"ל בזה כסברת ר' עקיבא בפ"ב דזבים[125] שחכמים השיבו ע"ד דאכל כל מאכל כו' אינו זב א"כ אין זבים מעתה, וא"ל אין אחריות זבים עליכם, וה"נ כן אין אחריות חמץ עלינו. ואף דחכמים לא סבירא להו סברא זו מש"ה דא"א כלל שיהא דין זב בעולם, ולא ס"ל שתהא משום דרוש וקבל שכר, וכמו דלא ס"ל בבן סורר ומורה ועיר הנדחת ובית המנוגע כמ"ד הכי בסנהדרין ע"א א', אבל הכא הרי נוכל לקיים ביעור חמץ באחרים ולא לחלל יו"ט מפני זה. ועיין תוס' ב"ק כ"ב א' ד"ה אשו, שהקשו א"כ לא יתחייב בדליקה שיפקיר הגחלים. ובכתובות נ"ט ב' ד"ה קונמות, שיפקיע חובו ע"י נדר. וכה"ג הק' בפלפולא חריפתא על הרא"ש פ"ק דב"ק[126] דלר' יהודה דס"ל[127] נגח ואח"כ הפקיר פטור לא משכח"ל מועד כו'. הם שפיר הקשו כקו' חכמים לר' עקיבא[128] דלא יצוייר דין התורה כלל, אבל בנ"ד אין אחריות חמץ עלינו. ועיין כה"ג גיטין כ' א' יכילנא למיפסל לכולי גיטי דעלמא, ובפסחים פ' א' זילו ואמרו ליה לאבא ויעשו כו', ושם פ"א א' זבה גדולה היכי משכחת לה, ובב"ק מ"א א' מועד היכי משכחת ליה, ועוד כה"ג, משא"כ הכא, ולדחות עשה ולא תעשה. ומהך דזבים יש להכריע גירסאות המחולפות מברכות ל"א ב' לסוטה כ"ו א', דבברכות גרס א"ל ר' עקיבא אם כן ילכו כל העקרות כו', והרי לר' עקיבא י"ל דאין אחריות סוטות עלינו. ובזה י"ל קו' תוס' סוטה כ"ו א'[129] ואין להאריך יותר בכאן.

שם ס"ק [ב']. כתב בשם הב"ח דאם נתחמצה ביום ז' צריך לבערו ביו"ט דאל"כ תחזור להתירו. תמוה בעיני וכי אחריות חמץ עלינו ומה בכך, וכי הך משהה על מנת לבער כתבו תוס'[130] דאינו עובר, הלא עכ"פ אינו משהה לצורכו, ואף אם יעבור עליו פסח מ"מ הרי הוא אסור בהנאה לפי מה דקיי"ל דאסור, ואף דנימא דאח"כ אינו בשריפה עכ"פ אין אחריות ביעור חמץ עליו דנימא דידחה שבות דיו"ט דעומדת בפני מצות שופר דאורייתא. ואף לענין דאורייתא דמותר בעבר עליו הפסח נמי י"ל דאין חשש בכך, ואין אומרים לאדם חטא בזו כדי שיזכה באחרת, אף שי"ל דכיון דכבר חל עליו איסורא דבל יראה ומצות השבתה י"ל דלא פקע כלל, וצ"ע טובא בסברא זו די"ל דווקא היכא שנמצא חמץ אחר הפסח דלא היה יכול לבערו בפסח או שלא ידע מזה כלל הוא די"ל דמותר, אבל בכה"ג שנתחייב י"ל דלא פקע.

[שם]. מש"כ לדון בתערובת בשביעי של פסח דמותר לבערו, שאל"כ יחזור להיתרו, תמוה דאטו אחריות חמץ עלינו, וכדא' בפ"ב דזבים[131]. ועיין מש"כ אשתקד בס"ד בקונטרס **דבר בעתו**.

[שם] סק"ג. מש"כ בשם מהר"ם לובלין דעצים אינו כלי[132] ע"כ לא הותר לבער, לדבריו יבער בכלים [של עץ], ועיין בשבת כ"ט א' לרב לשיטתי'.

[שם]. מה שהקשה מש"כ דגם הבערה במקומו אסור דק"ו מטלטול, נ"ל דטלטול מוקצה אינו מותר לצורך אוכל נפש, משא"כ הבערה י"ל מתוך, קמ"ל דלא, כמ"ש אח"כ.

באה"ט סק"א. **שאסור לטלטלו**. היינו טעמא משום שקונה בהגבהתו, יעוי' בחק יעקב סוף סי' זה [סק"ז], וא"כ אם דוחפו בקנה שפיר דמי כמש"כ סעיף ג'.

שם. מש"כ בשם הריב"ש, לא ביאר דבריו כראוי ותמצאם מבוארים בח"י סק"ז. ויש להעיר הרבה בדבריו דאיך יועיל זכיה באיסור הנאה, ועיין ע"ז מ"ב א', ואי"ה יבואר במק"א.

[הגהות רעק"א]. במש"כ הגרע"א ז"ל ד"ה ונ"ל. עמש"כ בעצמו ס"ס רנ"ד[133], ומש"כ אנחנו בס"ד בסי' תמ"ג.

ולכאורה י"ל"ע דכיון דא"א לפרר משום דרבנן, ידחה ל"ת דהבערה וישרפנו במקומו, דהא א"א לקיים שניהם מדרבנן, עיין תוס' פסחים פ"ה א[134] דמשמע שבכה"ג מיקרי ג"כ א"א לקיים שניהם, דהא פקע[135] ג"כ ה"ל רק דרבנן, ועיין חרע"א סי' תקפ"ו[136].

[שם]. בד"ה וצ"ע. קו' זו הל"ל ע"ד המג"א שכ' דחמץ ל"ה עד"ר דס"ל דכה"ג ה"ל בעידנא.

---

99. המג"א בהמשך דבריו הביא דברי השל"ה דיוציא החמץ ע"י עכו"ם דאתי עשה דרבנן דתשביתו ודחי ל"ת דרבנן דאמירה לעכו"ם, אע"ג דגבי שופר לא שרי אמירה לעכו"ם שאני התם דבעידנא דמיעקר לאו לא מקיים עשה משא"כ כאן, והקשה המג"א דה"נ אע"פ שנותנו לעכו"ם עדיין אינו מקיים העשה עד שיבערנו מן העולם דהא מיירי לאחר זמן איסורו, ועוד קשה דהא גבי שופר לא הוי טעמא משום דבעידנא דמיעקר לאו וכו', ועוד דלדידיה אפי' ע"י ישראל לישתרי להשליכו לים דליכא אלא איסורא דרבנן. | **100.** כשמוציא ע"י עכו"ם. ועיין מחצית השקל בזה. | **101.** נדצ"ל: דהגמ'. | **102.** פ"א מהל' חמץ ומצה ה"ג. | **103.** נראה כוונתו למש"כ בנודע ביהודה קמא או"ח סי' כ"א בתוך דבריו: "שהרי מחצות ולמעלה אף שלרוב הפוסקים אינו עובר עדיין בבל יראה מ"מ כבר הוא בעשה דתשביתו ובודאי כל רגע שמשהה ואינו מבערו עובר בעשה דתשביתו, כשם שעובר בתוך הפסח בכל רגע על לאו דבל יראה", והבין רבינו בדבריו דבתוך הפסח אינו עובר בתשביתו. ואולם עיין בצל"ח פסחים ו' ע"ב לתוס' ד"ה משש שעות שכתב לומר דמחצות עד ליל ט"ו אינו מבטל העשה כל רגע, ובתוך הפסח מבטל כל רגע. | **104.** נודע ביהודה תנינא או"ח סי' ס"ג. | **105.** כמבואר בפוסקים בסי' תמ"ג ס"א דנתינת חמץ לנכרי במתנה אסורה משום הנאה, שהנכרי יחזיק לו טובה. | **106.** כמבואר בתוס' פסחים כ"ט ע"ב סוד"ה רב אשי. | **107.** דאבעיא שם אם איסור אמירה לעכו"ם הוא רק לענין שבת, או אף בכל איסורי תורה, ודעת רוב הראשונים דנפשט (בעמ' ב' שם) לחומרא, עיין ברא"ש שם ובב"י חו"מ סי' של"ח סעיף ו'. | **108.** ולא שני לך בין שבות דאית ביה מעשה לשבות דלית ביה מעשה, [בתמיה]. | **109.** נדצ"ל: סעיף י"ז. | **110.** שכתב דאף כשלא הי' החמץ בכלל הביטול כגון שנתחמץ ביו"ט ועובר בבל יראה דאוריי' ג"כ אסור לטלטלו ולבערו. | **111.** בתוס' פסחים ה' ע"א ד"ה דהא איתקש, דכיון דאמרי' שם דאיתקש השבתת שאור לאכילת חמץ א"כ מי שאינו משבית חמצו יתחייב כרת דומיא דאוכל חמץ. | **112.** פסחים כ"ט ע"ב סוד"ה רב אשי, דב"י ניתק לעשה דתשביתו. | **113.** על הרמב"ם פ"א מהל' חמץ ומצה ה"ג (והוא בדברי המגיה שם). | **114.** דהואיל והם בכרת דוחין שבת. | **115.** אטו מילה צורך הדיוט הוא מילה מצוה היא, אטו ציצית צורך הדיוט היא מצוה היא, עי"ש. | **116.** דאמרי' שא"א למילף יבום שדוחה לאו מפסח ותמיד שכן הם צורך גבוה. | **117.** למילה ופסח שדוחין שבת. | **118.** ע"ע מנחת חינוך מצוה ט'. | **119.** פסחים מ"ג ע"ב: הני נשי נמי הואיל וישנן בבל תאכל חמץ ישנן בקום אכול מצה עיי"ש. | **120.** בסי' תמ"ה סק"א. | **121.** דף י"ד ע"ב. | **122.** ד"ה פסק. | **123.** ראה ב"י יו"ד סי' צ"ט ד"ה והא דאין. | **124.** מנחות כ"א ע"א. | **125.** משנה ב'. | **126.** סי' ט"ז אות מ'. | **127.** שם י"ג ע"ב. | **128.** מסכת זבים הנ"ל. | **129.** ד"ה אמר. | **130.** פסחים כ"ט ע"ב סוד"ה רב אשי. | **131.** משנה ב'. | **132.** ד"ה הקשה בספר קיקיון דיונה. | **133.** ד"ה כשהוא. | **134.** מימרא דאביי בפסחים שם. | **135.** בסוף הסימן ד"ה פר"ח. |

הגהות והערות על סדר המשנ"ב
מאת הגאון רבי נתן הכהן קופשיץ שליט"א

מרא דאתרא הקריה החרדית בית שמש
ומרבני בית ההוראה "אהבת שלום"

סימן תל"ז

משכיר שאמר שבדק ליל י"ד אם צריך השוכר לבטל

סימן תל"ז סעיף ב' ביאוה"ל ד"ה שואלו אם בדקו: דהכא כשאומר לו שבדקו א"צ שוב לבטל דכיון דקי"ל הבודק צריך שיבטל מסתמא עשה כן - צ"ע דמאי מועיל שהראשון ביטל הא מ"מ הוא חוזר וזוכה בזה, דהא בין כך המשכיר הפקיר את חמצו כמש"כ המ"ב סק"י וזכה בו השוכר, ואם נמי דהשוכר אינו חפץ לקנותו ג"כ כשלא ביטל המשכיר אינו חפץ לקנותו וצ"ע.

סימן תמ"א

ישראל שהלוה לאינו יהודי על חמצו ולא אמר לו מעכשיו והגיע הזמן קודם הפסח

סימן תמ"א סעיף ב' ביאוה"ל ד"ה אבל אם לא אמר ליה: וראיתי לאחד מן האחרונים שכתב בהיפוך מזה - הגר"ז סי"ג ובקו"א סק"ה.

סימן תמ"ב

תבשיל שנתבשל קודם הפסח בקדירה שבישל בה חמץ

סימן תמ"ב סעיף א' משנ"ב ס"ק א': שנתבשל קודם הפסח בקדירה שבישל בה חמץ בו ביום אע"פ שאין בתבשיל ששים כנגד חמץ שנפלט לתוכו מן הקדירה מותר להשהותו עד אחר הפסח - צ"ע דלכאורה לפי דעת המחבר סי' תנ"ב ס"א וב', וכן הרמ"א דחמץ קודם הפסח הוי נ"ט בר נ"ט דהתירא, ומותר לאוכלו אפי' בפסח עצמו אם נתבשל קודם הפסח. ועיי"ש מ"ב סקי"ג ובה"ל ד"ה שאין, להחמיר, ועיי"ש בגליון. שו"ר דהכא כיון דהטעם השני עצמו נאסר, ולא אמרינן נ"ט בר נ"ט דהתירא רק לגבי שלא יאסור מתן דבר אחר, עי' יו"ד סי' צ"ד ע"א, ועי' לק' סי' תמ"ז ס"ק ס"א ושעה"צ פ"א, וצ"ע.

בל יראה ובל ימצא בחמץ נוקשה

סימן תמ"ב סעיף א' משנ"ב ס"ק ב': אבל חמץ נוקשה אינו עובר עליו משום בל יראה ובל ימצא - דעת הרמב"ם ורש"י דעובר עליו, עי' בהגר"א כאן ובסוף סי' תמ"ז.

עיסה שנתקלקלה מאכילת אדם קודם שנתחמצה

סימן תמ"ב סעיף א' שעה"צ אות י"ד: ועיין בס"ב מה שכתבנו בזה בבה"ל - בשעה"צ אות י"ט ובאות כ"ד.

מלוגמא שיש בה תערובות מחמץ שמשעת חימוץ לא היה ראוי לאדם

סימן תמ"ב סעיף ב' שעה"צ אות כ"ה: ובמלוגמא שהוא רק ע"י תערובות באופן זה אפשר דלגמרי שרי וצ"ע - עי' מ"ב סקי"ט.

תערובת חמץ נוקשה

סימן תמ"ב סעיף ד' משנ"ב ס"ק י"ט: דאי היה חמץ נוקשה קודם שנתערב מותר להרבה אחרונים לאכול - ע"ע סי' תמ"ז מ"ב סקט"ו.

חמץ נוקשה בתערובת - לענין היתר אכילה

סימן תמ"ב סעיף ד' שעה"צ אות ל"ו: מ"א לקמן בסימן תמ"ז ס"ק ה' ונהר שלום והגר"ז וח"א - וכ"ד המקו"ח ומגן האלף.

דעות האוסרים באכילה תערובת נוקשה

סימן תמ"ב סעיף ד' שעה"צ אות ל"ו: וט"ז בשם מהרא"י חולק ע"ז בסוף סימן תמ"ז - וכ"פ הפר"ח.

עסה שנתחמצה בשמרי שכר שעבר עליו הפסח - תיקון במשנ"ב

סימן תמ"ב סעיף ה' משנ"ב ס"ק כ"ז: וכנ"ל אם שכח ולא ביערה ועבר עליה הפסח - נראה דתיבות אלו מחוקים דמיירי הכי דחמצו העיסה אחר הפסח בשמרי שכר שעבר עליהן הפסח, עי' באה"ט ובא"ר, וע"ע לק' סי' תמ"ז מ"ב ס"ק ק"ו.

תיקון בשעה"צ

סימן תמ"ב סעיף י"א שעה"צ אות פ': סט"ז - סי"ז.

סימן תמ"ג

ריח פת חמה של גוי בפסח

סימן תמ"ג סעיף א' ביאוה"ל ד"ה אפי' חמצו של נכרי אסור ליהנות ממנו: אכן באמת לא ברירא עיקר דבר זה אם פת אינו עומד לריח, עיין לעיל סימן רי"ד בהגה ב' דעות בזה, ועיי"ש בביאור הגר"א - סי' רט"ז - בבהגר"א שם מבואר דלב' הדעות ס"ל דפת אינו עומד לריח, אלא דדעה א' ס"ל דבכ"ז צריך לברך. ומש"כ דביו"ד סי' ק"ח דבחמץ בפסח דאיסורו במשהו איכא מ"ד דאמרינן ריחא מילתא, אינו מובן שייכות לכאן, דהתם מיירי לגבי ריח דנכנס במאכל ואוכל המאכל, דהתם אמרינן דאף דפסקינן דמותר אי משהו הוי ובשאר איסורין בטל משא"כ חמץ בפסח, אבל לגבי להריח אין זה שייכות לביטול, ולכאורה לא שייך להחמיר יותר בחמץ משאר איסורין. אלא דבעיקר הדבר שהתיר החמד משה מדברי השו"ע יו"ד בסי' ק"ח בדבר שאין עומד להריח, אי' בבהגר"א שם סקל"ז דפליג ע"ז וס"ל דאסור אפי' באין עומד להריח, גם בש"ך הביא דברי התוס' דאוסר בכ"ג ומקשה על הרשב"א, אולם בש"ך משמע דלמעשה החמיר רק בע"ז דאסור אפי' שלא כדרך הנאתן, אבל בהגר"א כתב דגם בשאר איסורין אסור. ועי' פר"ח יו"ד סי' ק"ח בשם האמונת שמואל, ועי' במאמר מרדכי סי' רט"ז סק"ד.

ריחא מילתא בחמץ בפסח

סימן תמ"ג סעיף א' ביאוה"ל ד"ה אפי' חמצו של נכרי אסור ליהנות ממנו: דבחמץ בפסח דאיסורא במשהו אמרי' ריחא מילתא - וכ"ה לקמן סי' תמ"ז ס"א ברמ"א.

סימן תמ"ד

סעודה שלישית בער"פ במצה מבושלת

סימן תמ"ד סעיף א' שעה"צ אות א': וע' במ"א שכתב דאין נוהגין כן - ועי' במ"א בשם מהרי"ל.

הולך למול את בנו ונזכר כשהוא בשעה ששית שחמץ בביתו אם יחזור לבער ויתבטל ממצות מילה

סימן תמ"ד סעיף ז' שעה"צ אות כ"ד: ועיין באה"ע דחולק על מג"א - ועי' רעק"א משניות פסחים פ"ג אות י"ג מש"כ בזה בארוכה ומסקי כדברי האבה"ע.

סימן תמ"ו

טלטול חמץ של גוי שנתגלגל לרשות ישראל בשבת ויו"ט

סימן תמ"ו סעיף ג' משנ"ב ס"ק י"א: דאסור לטלטלו וכו'. היינו אף ע"י דחיפה בקנה דטלטול מן הצד שמיה טלטול - הקשה רש"ו הי"ו דהא הוי לצורך דבר המותר דאינו דוחפו לצורך החמץ אלא כדי שלא יבא לאכלו, ובזה מותר לטלטל מן הצד כמבואר סימן שי"א ס"ח. ועוד הקשה דיטלטלו בגופו דזה מותר אפי' לצורך דבר האסור כמש"כ המ"ב סי' ש"ח סקי"ג.

יישר כח מרובה להרה"ג יצחק זאב טוקר שליט"א מכולל "אליבא דהלכתא" רוממה על סיועו המרובה בעריכת מדור זה

בינת שמחה

הגאון רבי **שמחה בונם ולדנברג** זצללה"ה

בדין השבתת חמץ

בשו"ע סימן תמ"ה כיצד ביעור חמץ שורפו וכו'. ובמשנ"ב שורפו עד שנעשה פחמים - עיין שו"ע הגר"ז. - ולכאורה היינו משום דפשטות סעיף זה איירי בשהגיע כבר תחילת שעה ששית - כי הרי הא דכתב מג"א [ס"ק ב'] ומשנ"ב [ס"ק ה'] לענין כלב וחזיר [אי צריך למיחש שיאכלוהו] ע"כ בהגיע שעה ו', דלפני זה אין איסור לתת להם, ודוחק לומר שגם אז אסור לתת להם משום דלמא יאכלו אחר שתגיע שעה ו' ויצא שנהנה, דלכאורה זה כבר דמי למניח כאן ואח"כ באו דלא חיישינן, ה"נ כיון דכעת מותר א"כ החשש של אח"כ הוא רק חשש של מה שנעשה אח"כ מאליו, וע"כ דלענין חשש של **שמא ישאירו** לא איירי כאן, דלענין זה פשוט דמשגיח על זה כהא דסימן תמ"ג [בשו"ע ס"א].

וכיון דהגיע שעה ששית שייך מש"כ בשו"ע הגר"ז ס"ד במוסגר [-"אם לא נעשה פחם אע"פ שנחרך ונפסל מאכילת כלב אסור לשהותו בפסח כיון שלא נפסל מאכילת כלב עד לאחר זמן הביעור"] - דכיון דכבר חייל ע"ז דין איסור חמץ לא פקע ע"י מה שנעשה לא ראוי לכלב. וא"כ במבער בשריפה לפני שעה ששית סגי שישרף עד שלא יהא ראוי לכלב, ולא צריך עד שיעשה פחמים, כי לפני שנאסר סגי להפקיע דין חמץ ע"י מה שנעשה לא ראוי לכלב - וזה נקרא ג"כ שנעשה דבר זה ע"י דין שריפה, ולא נימא דזה הוי רק כהושבת בשאר דבר, דשפיר הפקעת החמץ נעשה ע"י שריפה כי בזה הוי כבר כנעשה מה שצריך להשבית, וכיון שנעשה באמצעות שריפה הרי זה כהא דשריפה בנותר.

ולענין השבתה בשאר אופנים - נזכר כאן שצריך **פירור חזרה** - ולכאורה אם פירור רק בשביל שלא יהא לתקלה א"כ זה ג"כ רק כבר בהגיע שעה שישית מוטל עליו לדאוג שמהשבתתו לא יבוא לאחרים לידי תקלה, אבל במפקיר לפני שהגיע שעה ה' הרי לכאורה סגי במוציא מביתו במשליך במקום הפקר, וכהא דב"י בסימן תמ"ו אליבא דחכמים [דמוצא חמץ בחוה"מ יוציאנו], ואע"ג דהט"ז השיג שם דאחרי שנאסר ואינו שלו ובכ"ז העמידה תורה ברשותו לא סגי בהוצאה לחוץ, וכ"מ שם בדברי המג"א בדבריו שם [לגבי מוצא ביו"ט] על מש"כ השלה"ק בענין מוציא חמצו ע"י גוי עי"ש, מ"מ זה דוקא אחר שכבר נאסר לא מהני בהוצאה מביתו והפקר גרידא, אבל במוציא מביתו לפני שעה ששית לכאורה שפיר אפי"ל כב"י. - וכאשר סגי בהפקר לענין עצם הדין דשביתה, יתכן דסגי ג"כ לענין דין תקלה, דכיון דאז אכתי לא אסור אין עליו דין מניעת תקלה ויכול להשליך, ורק כאשר כבר נאסר מוטל עליו לראות שלא יבוא לתקלה, דאי לא"ה איך כתב ב"י שם דסגי במוציא מביתו, והט"ז השיגו רק משום דהוי אחר איסור. - אך לכאורה השגת הט"ז היא רק לענין עצם ההשבתה, ולכאורה היה אפשר להשיג דכיון דאז כבר נאסר הרי משום דין תקלה אסור בלי פירור חזריה לרוח, ואפשר לומר דאיה"נ אלא הט"ז נקט מה דקשה ביותר, מ"מ לפני ו' אפשר לומר דשפיר דמי אפילו בלי פירור.

והנה עיין בשו"ע הגר"ז סימן תמ"ו ובקו"א שם (אות ב' וג') שדן אי דין מפרר הוי רק משום חשש תקלה כפירש"י וא"כ הוי רק מדרבנן, או שהוי מדאורייתא כדמשמע בסוגיא דע"ז[1]. ודייק מדברי המג"א בסימן תמ"ו שזה דין עצמי.

והנה לכאורה אפילו תימא דאי משום חשש תקלה מדרבנן יש מקום לחייב כן גם לפני שעה ו' (אלא שדוחק דא"כ עד מתי וכי עד ל' יום נחשב לתקלה), מ"מ אי הוי דין עצמי יתכן דכשם דבר' יהודה לא שייך לפני שעה ששית דין שריפה כמש"כ הרא"ש [פרק כל שעה סימן ג], א"כ ה"נ בדין של רבנן של שאר השבתות אזי אם יש להשבתות דין מסוים של "איבוד בפירור" לא שייך לחייב זאת לפני שעה ו', אך א"כ אולי לטור [בסי' תמ"ה] שמדייק מרש"י ששייך לר' יהודה גם מל' יום, א"כ ה"נ שייך דין איבוד

1. אך יתכן שבדין דאורייתא של איבוד עבודה זרה או השבתת חמץ הוי ג"כ עומק הדבר של חיוב הפירור או שחיקה כדי שלא יכשלו, אך יתכן שזה לא שייך לומר בדאורייתא, אלא ע"כ משום דכך הוי רצון התורה באיבוד, ואיבוד הוי שלא נשאר בעולם אפשרות להשתמש.

לרבנן בשאר השבתות, וכן אפילו אי **איבוד** הוי רק דרבנן משום חשש תקלה, אזי אפילו תימא שאי משום חשש התקלה היה אפשר לומר שכל זמן שמותר לא נחוש, אבל כיון דסו"ס חז"ל הטילו לעשות כן וכמבואר בשו"ע הגר"ז שם, הוי זאת בגדר מ"ע מדברי סופרים, א"כ כמו שאילו הוי דאורייתא היה שייך לומר שזה שייך מל' יום קודם, וכעין שלר' יהודה צריך מאז שריפה, ה"נ כאשר דין זה של איבוד לרבנן הוי רק מדרבנן כמצות עשה מדברי סופרים ג"כ שייך לחייבו מל' יום קודם, וכעין **דשריפה** של דאורייתא אליבא דר' יהודה. (וצ"ע אם באמת לר' יהודה הוי בגדר שהדאורייתא של שריפה הוי כבר מל' יום קודם, או"ד שאפילו לטור לרש"י ג"כ נימא שודאי מה"ת הוי כסברת הרא"ש שרק משעה ו', אבל **מדרבנן** ס"ל לרש"י שלר' יהודה עשו את הדין שריפה כבר מל' יום קודם, וא"כ עכ"פ גם לדין **איבוד** של רבנן ג"כ נימא כן, אלא שלפי"ז אם האיבוד הוי מדרבנן הוי כבר בזה כתרי דרבנן, ואולי בכ"ז עשו כן שגם האיבוד דרבנן יהיה מאז שרבנן קבעו את דיני הביעור).

ואם כן עכ"פ יוצא שלפני שעה ששית סגי לשרוף עד שיפסל מלאכול לכלב. ולכאורה גם לענין חשש תקלה כבר לא שייך כיון דאפילו לכלב אינו ראוי - ורק אם נימא שמ"מ לא צריך כ"כ לתת לב שישרף משום דלעיקרא דדינא ס"ל דסגי בכל דבר, והרי מה שכבר הניחו במקום הפקר ועשה השריפה והפקיר ממש וכבר מקיים מה שצריך אליבא דרבנן, על זה עוד יש לדון כנ"ל דאם יש חתיכות שלא נשרפו מלאכול לכלב הרי יתכן דיש חשש תקלה, ובזה צ"ע כנ"ל אם שייך דין תקלה לפני שעה ששית. - אך לענין זה יתכן דסגי בנפסל מלאכול לאדם ולא בענין להפסל מלאכול לכלב, דהרי במתבאר בשו"ע הגר"ז שם עפי"ד המג"א סגי בעושה שלא יאכלו אדם, ולא צריך לדאוג ששאר בריות לא יאכלו, א"כ למנוע התקלה סגי בנפסל מלאכול לאדם.

וא"כ אם שפך נפט יתכן שכבר נפסל מלאכול לאדם, אך זה אם הנפט נספג בכל הלחם, ועוד צריך עיון דאולי בזה לא סגי דאולי אם הנפט מתנדף אזי כבר שפיר ראוי לאדם.

עיון הלכה

הגאון רבי **שמחה בונם ולדנברג** זצללה"ה

חזקה דשליח עושה שליחותו אצל קטן

סימן תל"ז. סעיף ד'. מ"ב ס"ק ט"ז. שידוע לנו שלא בדק כגון שהלך לדרכו ואינו בעיר, ואמרו אחד מב"ב כגון עבד או אשה או קטן שהם בדקוהו, נאמנים וא"צ השוכר שוב לבדוק. **ובשעה"צ ס"ק י"ט.** אמנם מתוס' פסחים דף ד' ע"ב משמע דעיקר מה שהאמינום משום דבידם לבדוק, וא"כ אין נפק"מ.

עיין בגליון הש"ס בעירובין ל"א מש"כ סברא לחלק שעכ"פ לא נסמוך בקטן על חזקה שליח עושה שליחותו, ופשטות דברי שעה"צ כאן משמע שדבר זה מביא מתוס' לענין הא דחזקה שליח עושה שליחותו, אך עי"ש בתוס' שחילקו שרק בביתם דרמיא עליהו נאמנים, והגרעק"א העיר שם להקשות וכתב כחילוק הנ"ל, אך מהא דתוס' פסחים משמע שלא מחלקים אלא בין אי הוי בידו או לא, וא"כ משמע מפשטות דברי שעה"צ שאפילו סמכינן בזה על חזקה שליח עושה שליחותו.

נוקשה ע"י תערובת - לענין שהיה

סימן תמ"ב. סעיף א'. בשו"ע. אבל דבר שיש בו תערובת חמץ ואינו ראוי לאכילה מותר לקיימו בפסח.

עיין לקמן סימן תמ"ז מ"ב ס"ק ק"ח ובשעה"צ ס"ק קפ"ד [דנוקשה ע"י תערובת שרי לכו"ע אף להאוסרים נוקשה בפסח במשהו] - ועיין חזו"א סימן קט"ז ס"ק י' ד"ה כתב הר"ן לענין נוקשה בתערובת.

עורות ששמן בעריבה לעבדן תוך שעה לזמן הביעור

בשו"ע. כגון עריבת העבדנין שנתן לתוכה קמח ועורות אפילו נתנן שעה אחת קודם זמן הביעור הרי זה מותר לקיימו.

עיין שו"ע הגר"ז סעיף כ"ג דדוקא **שעה אחת**.

איסור שהיה בתערובת חמץ מין בשאינו מינו שנתבטל בס'

מ"ב ס"ק א'. וכן היכא דאיכא ששים אף מין בשאינו מינו דינא הכי דאף דאיסורו במשהו הרי אינו רק מדרבנן.

עיין לקמן סעיף ד', ועיין סימן תמ"ז שעה"צ ס"ק כ"ח.

איסור בל יראה כאשר יש בו טעם כעיקר

מ"ב ס"ק א'. ואם אין בו חמץ בעין אלא טעם חמץ, כגון שבישל איזה דבר עם חמץ והסיר החמץ ולא נשאר בו אלא הטעם, אף דאסור לאכלו מדאורייתא משום דטעם כעיקר מ"מ לענין בל יראה מצדד הח"י דאינו עובר.

עיין מנחת ברוך סימן נ"ו ונ"ז.

טעם חמץ הבלוע בכלים

מ"ב ס"ק א'. ויש חולקין וס"ל דכיון שאסור באכילה מן התורה חייב בביעור ג"כ מן התורה.

עיין חזו"א סימן קי"ז ס"ק י"ב.

תבשיל שנתבשל או נכבש בכלי חמץ בפסח או קודם הפסח ושהה בכלי בפסח

מ"ב ס"ק א'. אבל תבשיל שנתבשל קודם הפסח בקדירה שבישל בה חמץ בו ביום וכו' מותר להשהותו עד אחר הפסח וכו', ורק באופן שלא יהיה כבוש בתוך הפסח בכלי חמץ דהיינו שהורק לכלי חמץ. ואם נתבשל או נכבש **לכתחלה** בתוך הפסח בכלי חמץ אפילו אינו בן יומו צריך לבער [ח"א].

צ"ע אם המכוון שרק בעשה כן **לכתחלה** ולא בשוגג, וכונתו בדוקא משום שנתכוין לכך, או לאו בדוקא אלא המכוון בעיקר לומר שהיה זה תוך הפסח. או אולי כיון שבדין הא' כתב שמיקל רק אם הורק לפני הפסח, א"כ אולי ע"ז מסיים שלחייב לבער זה רק אם **תחילת** הבישול וכבישה היה תוך הפסח, אבל באופן הא' שבישל לפני הפסח, אזי אפילו אם לא קיים להריק לפני הפסח, מ"מ כיון שכבר קיבל בליעה לפני הפסח לא מחמרינן כולי האי, אלא אכתי יריקנו כעת בתוך הפסח וישהנו, אך צ"ע מדוע וכי שייך לומר בזה ששבע ליה מלמבלע. ואולי אין כאן כלל כונה לדיוק אלא העיקר המכוון שאם היה זה תוך הפסח אסור לכו"ע.

קולן של סופרים

מ"ב ס"ק ב'. ונוקשה מקרי דבר שאינו חמץ גמור כמו אותן שהסופרים מדבקין בו ניירותיהם שעושין מקמח ומים.

עיין מנחת ברוך סימן מ"ד ד"ה אמנם [שר"ל בכונת רש"י בהני נוקשה דמתני' דמקרי נוקשה כיון שלא נעשו עיסה אפילו אם נשתהו הרבה א"א להם להתחמץ כראוי]. - צ"ע וכי אם לא הוי **עיסה** לא הוי חמץ גמור, א"כ לפי"ז כל הנידונים של חימוצי חיטים יהיו רק נוקשה - והרי לענין חומץ האדומי הנידון ששורים השעורים במים כמש"כ תוס' ל"ה ע"ב, ובטור סימן תמ"ב כתב בשכר של אשכנז **חייבים** עליו (וכן עיין תוס' ו' ע"ב ד"ה משש, משמע דרק חיטי קורדנייתא דהם **קשין** הוו חמץ נוקשה, משמע דבחיטין רכים הוי חמץ גמור). ואולם לפי"ד המנחת ברוך מנין מה דקולן של סופרים לא נעשה חמץ גמור ע"י שרייתו.

ועיין חזו"א סימן קט"ז ס"ק ד' וסימן קי"ז ס"ק ב' ד"ה נוקשה [שכתב דקולן של סופרים אין רע לאכילה אלא שאין חימוצו יפה, ומעורב קודם חימוצו בדבר המקלקל טעמו]. - ועיין שו"ע הגר"ז סעיף כ' שכתב דקולן של סופרים עושים אותו **מעפר הרחיים**.

בצק שהכסיפו פניה

מ"ב ס"ק ב'. ונוקשה מקרי וכו' או עיסה שלא נמצא בה עדיין שום סדק רק שהכסיפו פניה.

עיין לקמן סימן תנ"ט ס"ק כ"א. [דמצוי הוא שיכסיפו פניו ואין איש שם על לב לראות].

חמץ שאינו ראוי לאכילה

מ"ב ס"ק ב'. ונוקשה מקרי וכו' או שאינו ראוי לאכילה רק קצת. **ובשעה"צ ס"ק י"ב.** מ"א בשם רש"י ור"ן.

עיין מנחת ברוך סימן מ"ד [מש"כ ע"ד המג"א ומש"כ בדעת רש"י והר"ן].

חמץ שעיפשה אחר זמן איסורו

סעיף ב'. מ"ב ס"ק ט'. שעיפשה וכו'. ודוקא שעיפשה קודם זמן איסורו, דאם עיפשה אחר זמן איסורו אף שעיפשה כ"כ עד שאינו ראוי לכלב מ"מ חייב לבער. **ובשעה"צ ס"ק י"ט.** ועיין בפמ"ג שכתב שי"ל שהוא רק מדרבנן (וכדמות ראיה לענ"ד דהא הגמרא מדמה טומאת אוכלין לענין ביעור חמץ דאמר שם ונשרפת עם הטמאה וכו').

אולי עיקר כונתו להוכיח ממש"כ שם "מטמאה טומאת אוכלין בכביצה ונשרפת עם הטמאה בפסח", הרי חזינן דדין שרפה בחמץ שוה עם דין טומאת אוכלין, אבל ממש"כ ונשרפת עם הטמאה גרידא עוד לא מוכח לענין דהכא, דהרי ע"כ שם זה דין אחר דאפילו בעוד שלא נפסלה לכלב כיון שנפסלה לאדם אסור לשרפה עם הטמאה.

חמץ שנתעפש ערב פסח לאחר שש

מ"ב ס"ק ט'. דאם עיפשה אחר זמן איסורו וכו' מ"מ חייב לבער כיון שנתחייב בה קודם שנתעפשה. **ובשעה"צ ס"ק כ'.** עיין במקו"ח שכתב דדוקא אם נתעפשה בפסח גופא, אבל קודם פסח אף שהוא לאחר שש מותר לקיימן.

עיין חזו"א סימן קט"ז ס"ק י"ב [שנתקשה בזה דמה לי בפסח ומ"ל לאחר שש].

עיסה שהחמיצה ולבסוף נסרחה

מ"ב ס"ק י"ב. ואם החמיצה ולבסוף נסרחה אינו מותר לקיימה אלא כשנסרחה קודם פסח. **ובשעה"צ ס"ק כ"ד.** עיין בביאור הגר"א דלדעת הראב"ד והרא"ש והטור אפילו קודם פסח דוקא כשנסרחה ולבסוף נתחמצה, ובאמת כתב הב"י ג"כ הכי, אבל לדינא בודאי נקטינן דקודם פסח בכל גווני שרי וכמו שהסכימו כל האחרונים.

עיין שם [בחזו"א סימן קט"ז] ס"ק י"א בסופו [שכתב דבנתחמצה ולבסוף נסרחה שהיא ראוי' לחמע בה, חייב לבער אפילו נסרחה קודם הפסח].

פת שאפאו מבצק שנתקלקל

שעה"צ ס"ק כ"ה. עיין בפמ"ג שמצדד לענין פת שנתקלקל בעוד שהיה עיסה ונפסל מאדם דהוא רק נוקשה כיון שבשעת חימוץ לא היה ראוי מעולם לאכילת אדם, וכן דעת המקו"ח.

עיין שם [בחזו"א סימן קט"ז] ס"ק י"ב ד"ה תמ"ב [שנתקשה בזה כיון דבצק הוא כבר חמץ גמור, ואם נסרח וראוי לחמע בו הוי חמץ גמור ולא נוקשה].

ועיין מנחת ברוך סימן מ"ד בסופו ד"ה כללא דמילתא [שכתב דנוקשה לא הוי אלא מה שלא נתחמץ כראוי].

מלוגמא המעורב בו חמץ

בשעה"צ ס"ק כ"ה. ואם נפסלה מאכילת אדם לבד עיין בפמ"ג שמצדד לענין פת שנתקלקל בעוד שהיה עיסה ונפסל מאדם דהוא רק נוקשה וכו', ובמלוגמא שהוא רק ע"י תערובות באופן זה אפשר דלגמרי שרי. וצ"ע.

עיין סימן תמ"ז מ"ב ס"ק ק"ח ובשעה"צ ס"ק קפ"ד [לענין נוקשה ע"י תערובות - דאין בזה איסור שהיה, ומביא פלוגתא כשהחמץ שבו בטל בס' אם אוסר].

לדבק בניירות בדבק חמץ

סעיף ג'. מ"ב ס"ק י"ז. וכן אם כל הדיבוק של חמץ בנייר היה פחות מכזית אף בתוך ל' יום א"צ לבער לכו"ע.

עיין שו"ע הגר"ז סעיף כ"ה דבעינן כזית בנייר א' - אבל החלון לא מצרפו. עי"ש.

תערובת חמץ שאינו בטל בפסח

סעיף ד'. בשו"ע. דבר שנתערב בו חמץ ואינו מאכל אדם כלל או שאינו מאכל כל אדם כגון התריאק"ה וכיו"ב, אע"פ שמותר לקיימו אסור לאכלו עד אחר הפסח, ואע"פ שאין בו מן החמץ אלא כ"ש ה"ז אסור לאכלו.

עיין שו"ע הגר"ז סוף סעיף כ"ב [שכתב שאינו בטל מפני שדרך עשייתו היא ע"י תערובת חמץ] - ועי"ש בקו"א ס"ק ה'.

תרופות בפסח

מ"ב ס"ק כ"ב. ולענין רפואה עיין בסימן תס"ו שם באחרונים.

עיין חזו"א הלכות פסח סימן ט"ו [-קט"ז] ס"ק ח' ד"ה טבלאות.

תיקונים במ"ב

סעיף ה'. במ"ב ס"ק כ"ז. וכן בעיסה שנתחמצה בשמרי שכר.

- צ"ל שעבר עליו הפסח.

במשנ"ב. אם שכח ולא ביערה ועבר עליה הפסח.

- תיבות אלו מיותרות - ועיין באה"ט ס"ק י"א ולקמן סימן תמ"ז ס"ק ק"ו (ובדפוס אחר מוגה).

ביטול בבצק הדבוק בסדקי עריבה לחזק ואין כזית במקום אחד

סעיף ז'. מ"ב ס"ק ל"ב. בטל במיעוטו. היינו אע"ג דליכא פלגי זיתי טובא בשטח כל העריבה כיון דאינן במקום אחד בטל כל אחד במיעוטו לגבי הכלי.

עיין שו"ע הגר"ז סעיף כ"ז דמ"מ בעינן שיבטלו - ועי"ש בקונטרס אחרון [-אות י"ח]. ועיין כאן במג"א סוף ס"ק י"ב [לענין ב' חצאי זיתים בבית זה ובשלפנים ממנו דאפילו פחות מכזית צריך ביטול] - ועיין משנ"ב סוף ס"ק ל"ז [שהביא דבריו].

בצק הדבוק בסדקי עריבה ואינו עשוי לחזק

מ"ב ס"ק ל"ג. אבל כשלא נשאר בין הכל כזית א"צ לבערו ואפילו אין עשוי לחזק.

עיין שו"ע הגר"ז דבעינן שיבטל.

חובת בדיקה וביעור לפירורין פחות מכזית

מ"ב ס"ק ל"ג. אכן באמת יש מחלוקת בין הפוסקים בזה, דדעת הרבה פוסקים דאפילו פחות מכזית צריך ביעור.

עיין פרי חדש סימן תמ"ד ס"ק ד' [שכתב להוכיח דפחות מכזית א"צ לבער].

- עיין לעיל סימן תל"ג שעה"צ ס"ק ל"ג [שכתב סברא דפירורין ממילא בטלי], ועיין חזו"א סימן ט"ו [קט"ז] ס"ק י"ח [דמחמיר בפירורין לענין דבעינן מחיצה אף שאין בהם כזית], ועיין שו"ע הגר"ז סימן תל"ג סעיף י"ב וי"ג [שמה"ת אין חובת בדיקה אלא מקום שיש לחוש שנפל שם כזית, אבל מדרבנן חייב לבדוק גם מקום שיש לחוש לפירור חמץ].

ועיין לקמן סימן תמ"ד משנ"ב ס"ק ט"ו [דפירורין דקים א"צ להוציאן מרשותו דנדרסים ברגלים ומתבערים מאליהם]. ועיין בסימן ת"ס ס"ק ט' [לגבי הלש אחר זמן איסור חמץ ומבטל הפירורין שיפלו בשעת לישה, דמ"מ יכבד הבית או ידרוס ברגליו בעפר על הפירורין]. ועיין בחיי אדם כלל קי"ט דין ו' שכתב שיש חיוב בדיקה לענין פירורין - ועיין חזו"א סימן קכ"ב ס"ק ח' [דאין חובת ביעור בפירורין שבסדקי הרצפה כשאין בצירוף כולן יחד כזית]. ועיין לקמן סימן תנ"ט ס"ק ל"ח בשעה"צ ס"ק מ"ח ומש"כ שם בגליון.

ועיין מחנה ישראל לבעל החי"ח זצ"ל סימן ל"ד סעיף ב' שכתב שיש חיוב בדיקה על פירורים (וכנראה המקור מדברי חיי אדם הנ"ל - עי"ש בראש הפרק).

בצק שבסדקי עריבה ומטונף קצת שאינו ראוי לאכילה

מ"ב ס"ק ל"ג. ודוקא כשראוי לאכילה קצת, אבל אם היה מטונף קצת ופחות מכזית א"צ לבער לכו"ע.

עיין שו"ע הגר"ז סעיף כ"ח בסופו דבעינן שכבר ביטלו.

צירוף לכזית בבצק שבסדקי עריבה

סעיף ח'. בשו"ע. היו בו שני חצאי זיתים בב' מקומות וחוט של בצק ביניהם, רואים כל שאילו ינטל החוט ניטלים עמו חייב לבער.

עיין משנ"ב סימן תמ"ז ס"ק ע"ו שכתב "וראוי להנטל כאחת **אילו היה לח**".

בצק הדבוק בכתלים שאין בכל א' בפנ"ע כזית

מ"ב ס"ק ל"ז. דבוקים וכו'. ר"ל בגומות שיש בהן כדי להשוותן, והוי כמו עשוי לחזק דמבואר לעיל בס"ז דבזה אינו חייב לבער אא"כ יש כזית במקום אחד.

עיין שו"ע הגר"ז סוף סעיף כ"ט דאפילו בבדוק ופחות מכזית בעינן שכבר ביטלו, ואם כבר הגיע שעה ששית חייב לבערו.

סיכה בחמץ שאינו ראוי למאכל כלב - ובדין אחשביה

סעיף ט. מ"ב ס"ק מ"ג. מותר לקיימו בפסח. וה"ה דמותר בהנאה אבל באכילה אסור מדרבנן עד אחר הפסח.

ולענין סיכה עיין שו"ת אג"מ או"ח ח"ג סימן ס"ב [שכתב להתיר]. ועיין שו"ת דברי חיים [יו"ד סימן כ' ד"ה ועל, בנוגע לשאיפת טאבאק שכתב להיתר מחמת שהוא בטל קודם הפסח וגם שאין מריחין טעם חמץ], ושו"ת מהר"מ שיק [או"ח סי' רמ"ב שכתב דבעשוי ותקנו להריח מחשבתו משוי לי' להאי חמץ וחשיבותי' לא נתבטל, משא"כ חרכו קודם זמן איסורו שנתקלקל מהיות פת].

ועיין בספר קנה בשם סימן כ"ה [שמחלק בין אם נעשה להנאה מסויימת שייך לומר דמחשבתו אחשבי', משא"כ בדבר שאין לו שום צורך הנאה יעוי"ש].

ועיין חזו"א או"ח סימן קט"ז סוף ס"ק ח' [לענין טבלאות רפואה שמעורב בהן קמח ומים דאם הם מעורבים בדברים שאינן ראויים לאכילת אדם אין בהם משום חמץ, ולא שייך ביה אחשביה כיון דדעתו על הסמים].

וע"ע שו"ת אג"מ או"ח ח"ב ריש סימן צ"ב [דלא שייך אחשביה ברפואה כיון דאף דברים מרים ומאוסים נוטל אדם לרפואה].

לענין התכשירים לזילוף ריח של נשים - עיין סוף סימן תמ"ב במשנ"ב [ס"ק מ"ג] שבנפסל מאכילת אדם מותר בהנאה, אבל אסור באכילה משום **אחשביה**. וא"כ יתכן **שהנאת סיכה** דומה לשתיה ויש בזה **אחשביה**. ועוד יש בזה נידון של **ריחא** (כמדומה שדן בזה בדברי מלכיאל) - ועיין שו"ת מהר"ם שיק ובשו"ת אג"מ חאו"ח ח"ב וח"ג.

כיבוס מפה המונחת על שק קמח וכיו"ב מגבות שמשתמשין בהם בחמץ

סעיף י"א. בשו"ע. עריבות שלשין בהן חמץ אין לסמוך על מה שרוחצים אותם בחמין ומנקרין החמץ מהן כי א"א לנקרן וכו', וה"ה לבצק שבכלי נסרים שאינו יכול להוציאו.

הגה. וטוב וכו' ומפה שהיתה מונחת על שק קמח לא מהני לה ניעור, וצריכה כיבוס כדי להשתמש עליה בפסח.

לענין כיבוס מגבות מטבח של כל השנה אם מהני לפסח - לכאורה מהני ע"י כיבוס בחמין ואפר וחביטה וכמו בסימן תמ"ב סוף סעיף י"א, אך א' העיר משום כפלי התפירה [כדלקמן סימן תנ"א סעי' י"ח ברמ"א וסי' תנ"ג ס"ו], וא"כ נצטרך לומר **שמפה** דסוף סימן תמ"ב איירי בלי כפלי תפירה.

והנה ע"ש בסעיף י"א לענין כלים שקשה לנקרן, וא"כ אולי תלוי כמה כפלים יש שם.

הכשרת שקים של קמח לפסח

מ"ב ס"ק נ"ב. וצריכה כיבוס. היינו כיבוס יפה בחמין ואפר וחביטה. ועיין לקמן סימן תנ"ג ס"ו ובמ"ב שם.

וע"ע בסימן תנ"א סעיף י"ח [מש"כ הרמ"א דשקים ישנים נוהגים בהם היתר ע"י כיבוס, וכתב שם במ"ב ע"פ מש"כ המג"א כאן דהכיבוס הוא בחמין אפר וחביטה, וציין שם בשעה"צ לדברי המג"א שם שכתב להקל בצונן יעוי"ש, ולא מסיק כן בשעה"צ יעוי"ש].

להריח פת חמה של גוי

סימן תמ"ג. סעיף א'. בה"ל ד"ה ואפילו חמצו של נכרי אסור ליהנות ממנו. כתבו האחרונים בסימן תמ"ח דלפ"ז אסור להריח גם פת חמה של עכו"ם.

עיין חק יעקב סימן תמ"ז ס"ק י' ד"ה וכתב.

דבר שנקנה בשבילו בחמץ לאחר שש שלא בידיעתו

סעיף ג'. מ"ב ס"ק ט"ז. דיש מגדולי הפוסקים שסוברים דאע"ג דלאחרים שרי להנות מחלופי חמץ דחמץ אינו תופס דמיו בדיעבד, מ"מ לבעל החמץ עצמו קנסו וכו' ואינו מותר לדידיה אלא בשמכרו או החליפו אחרים חמצו שלא בידיעתו. **ובשעה"צ ס"ק כ"ד.** ב"ח.

בב"ח בענין השפחה [שקנתה ירקות בחמץ אחר שש] חידש דשלא מידיעתו הוי כלאחריני [-וכי היכי דבחמץ של עוברי עבירה מותר אפילו מדרבנן לאחריני דליכא למימר לגבייהו דא"כ מצינו דמים לחמץ בפסח, א"כ ה"ה בחמץ בסוף ששי]. - יתכן דאין מכאן סתירה למש"כ האחרונים בסימן שי"ח **דהעושה** לאחרים הוי כלדידיה, דשאני הכא דע"י שהוא לא עשה אין כאן טענת א"כ מצינו דמים לחמץ. וצ"ע.

אכילת קניידלך בסעודה שלישית בערב פסח שחל בשבת

סימן תמ"ד. סעיף א'. מ"ב ס"ק ח'. וה"ה דיכול לקיים בתבשיל (כגון קניידליך). **ובשעה"צ ס"ק א'.** ובביאור הגר"א מצדד דלדעת הרמב"ם אסור לאכול מצה עשירה וכן מצה מבושלת בער"פ אפילו קודם שעה עשירית.

אולם לענין קניידלך יתכן דמותר גם להגר"א, דרק במאי דהוי בדין לחם אסור לאכול, אבל מצה מבושלת **כשאין בה כזית** דברכה בורא מיני מזונות ולא הוי לחם יתכן דמותר גם להגר"א - ועיין שעה"צ סימן תע"א ס"ק י"ט [בדעת המתירים לאכול מצה מבושלת ערב פסח דהוא אף אם יש בהם כזית].

ולכאורה צריך לומר כן, דהרי ע"כ אם נבוא לאסור גם לפני שעה עשירית הרי ע"כ זה משום דין הירושלמי, וא"כ אפי"ת דהירושלמי אוסר גם במצה שאינו יוצא ידי חובתו ודלא כתוס', מ"מ בעינן עכ"פ שהיא מצה בדין לחם.

הפרשת חלה בחלת חו"ל בשבת ער"פ מפת החמץ כשלא הורמה ממנו חלה

ביה"ל ד"ה לצורך השבת. עיין בש"ת לענין מי ששכח להפריש חלה מן הפת של חמץ בער"ש זו, דדעת המ"א לקמן בסימן תק"ו דאותו הפת אין לו תקנה לאכול, ע"ש בס"ק ח', והוא הביא בשם תשובת פמ"א להקל.

עיין שם במ"ב ס"ק כ"ג ובבה"ל ד"ה ולמחר.

עשיית מלאכה בערב שבת כשערב פסח חל להיות בשבת

סעיף ב'. בשע"ת. (בשו"ע) טוב לבער וכו'. ועיין בשו"ת חיים שאל ח"ב סימן ל"ח אות פ"ד בשם ספר ג"א שצ"ע לענין מלאכה בע"ש אם דינו כשאר ער"פ או יש להקל.

עיין בה"ל ריש סימן תס"ח [שתולה ד"ז בין ב' הטעמים שנאמרו באיסור מלאכה בער"פ, ולטעם הירושלמי שכן תפסו רוה"פ שהוא משום שחיטת הפסח א"כ מותר עד המנחה].

עירוי רותחין לכלי חמץ

סעיף ג'. שעה"צ ס"ק ד'. ואין לערות רותח לתוך כלי חמץ מכלי פסח אם לא שרוצה שלא לשמש בקדירה זו שעירה מתוכה עד לאחר פסח.

עיין בהגעלת כלים פרק ג' סעיף י"ח [שמלקט דברי האחרונים בזה שאינו אוסר הכלי בדיעבד].

לסמוך על פירורין שיהיו נדרסים

סעיף ד'. מ"ב ס"ק ט"ז. ינער המפה ואותן פירורין דקים וקינוח הקערות אין צריך להוציאן מרשותו דנדרסים ברגלים ומתבערים מאליהן.

עיין לעיל סימן תמ"ב ס"ק ל"ג [דנחלקו הפוסקים אם צריך לבער חמץ פחות מכזית] ומש"כ שם בגליון. - ויתכן דכאן המכוון אליבא דכו"ע כיון דע"י מדרס הרגלים נעשה מטונף, וג"כ כנראה דתלינן דידרסו עוד לפני שהגיע זמן איסור, ובזה יתישב מש"כ לקמן סימן ת"ס מ"ב ס"ק ט' [שהלש אחר זמן איסור חמץ ומבטל הפירורין מ"מ טוב **שידרוס** הפירורים ברגליו תיכף קודם שיבואו לידי חימוץ ויצטרך לשורפן] משום דשם דלש בזמן איסור אם לא יראה לדרוס מיד יש לחוש שיעבור עד שידרסו. - ולפי"ז משמע משם דחייש לבדוק פירורים, ואולי שם החשש שמא יהא כזית בצירוף. - ועיין בזה במ"ב סימן תמ"ב ס"ק ל"ז.

סעודת תנאים אי חשיב לסעודת מצוה

סעיף ז'. מ"ב ס"ק כ"ד. וכתבו האחרונים דה"ה בזמנינו כשעושין סעודה בשעת כתיבת התנאים ג"כ מקרי סעודת מצוה. **ובשעה"צ ס"ק י"ט.** מ"א וא"ר וח"י, ומה שהביא בבה"ט בשם חו"י נראה דפליגא ע"ז, ועיין בפמ"ג שנדחק ליישב ומ"מ העיקר דפליגי אהדדי.

עיין סימן תט"ו מ"ב ס"ק ב' [שכתב דסעודת קנין שנוהגין לעשות גם אלו סעודת מצוה הם - לענין דמקרי דבר מצוה לערב בשביל זה עירוב תחומין] - ועיין סימן רמ"ט מ"ב ס"ק ט' [לענין לקבוע סעודה בער"ש - בשם הפמ"ג כאן בסימן תמ"ד דסעודה שעושין בשידוכין שלנו לא הוי סעודת מצוה].

בחיוב ביעור חמץ - והקולא שבטעם של שמא יבוא לאכלו

סעיף ח'. שעה"צ ס"ק ל"א. ומ"מ נראה דתכף משפסק טרדתו צריך לילך לביתו לבער החמץ, דעכ"פ איכא חשש שמא יבוא לאכול דשייך אפילו בחמץ שאינו שלו.

חזינן דכשהחשש רק על שמא יבוא לאכלו אבל אין החמץ שלו, יותר קיל להא שאין מחויב לחזור כל זמן טרדתו אפילו טרדת הרשות.

השבתת חמץ בשריפה

סימן תמ"ה. סעיף א'. מ"ב ס"ק א'. שורפו. עד שנעשה פחמין.

אולי זה בשורף אחר זמן איסור, אבל בשורף לפני זמן איסור סגי בשורף שיפסל מלאכול לכלב ונחשב שקיים מצות שריפה, כיון דע"י שריפה פסלו מלאכול לכלב (ולכאורה גם חשש תקלה לא שייך כבר אם נפסל מלאכול לכלב).

שו"ר שכן מתבאר להדיא בדברי הגר"ז סעיף ד' שממנו מקור הדברים כאן כמש"כ בשעה"צ. [ויעו"ע מה שהאריך בזה כאן במדור בינת שמחה].

המשליך חמצו במקום הפקר

סעיף ג'. מ"ב ס"ק י"ח. אלא דאפילו אם הניחו במקום המופקר לכל צריך שיפקירנו לגמרי בפיו ובלבו.

אולי המכוון שלא יסתפק בנוסח הביטול גרידא. - ולכאורה כדאי לעשות כן דלמא נשאר במקום השריפה כזית שלא נתחרך.

טלטול תבשיל שנאסר ע"י המורה הוראה

סימן תמ"ו. סעיף א'. בה"ל ד"ה שלא יוכל לטלטלו. ואם מטלטל תבשיל ומוליכו למורה הוראה לשאול עליו איזה שאלת חמץ והמורה הורה לאיסור, דברו בזה האחרונים אם מותר לו להוליכו לביתו וכו'.

עיין לקמן סימן תצ"ז סעיף י"ז בה"ל ד"ה אסור [לענין בדיקת בהמה ביו"ט מטרפות].

המשך טלטול בתבשיל שאסרו המורה ביו"ט

בה"ל באו"ד. והנראה דאפילו אם נימא דמותר לו לטלטל בחזרה כיון שהוא כבר בידו ושמתחילה טלטלה בהיתר וברשות, וכההיא דלעיל סימן רס"ו וסימן ש"ח ס"ג.

עיין שם במ"ב [סימן ש"ח ס"ק י"ג דבאחרונים הכריעו דבמוקצה מחמת גופו אין היתר של התחיל בהיתר, ודלהגר"א לא התירו אלא בהתחיל ברשות ולא בשכח וכדו'], ועיין ביאור הגר"א סימן רס"ו [סי"ב] וביו"ד סימן רס"ו [ס"ק ג'].

ועיין חזו"א [או"ח סימן מ"ט ס"ק ח' שכתב דגם הגר"א לא התיר אלא במלאכתו לאיסור ולא במוקצה גמור].

ומכאן חזינן דיש דעה להתיר בטלטול מוקצה גמור כשהיה הטלטול בהיתר. ואולם אולי זה רק להגר"א, אבל להאחרונים שבמ"ב סימן ש"ח ס"ק י"ג הרי במוקצה מחמת גופו אין היתר להמשיך לטלטלו. וגם להגר"א צ"ע כיון שאיגלאי שהיה אסור, ומאידך אם נעשה מוקצה רק מכאן ולהבא א"כ הרי אין כאן תחילת טלטול בהיתר בגדר של מוקצה, ולא עדיף מהא דחזן הכנסת שאוחז השופר מבעו"י, עי"ש בביאור הגר"א.

ואולי אדרבה כיון שאיגלאי שכבר היה מוקצה, והרי סו"ס היה מותר קודם לטלטל, הוי כעין התחלת טלטול בהיתר בהיותו מוקצה.

חקר הלכה

הגאון רבי **אברהם גנחובסקי** זצ"ל
מראשי ישיבת "נוכח יעקב" טשעבין

על מנת להקל על המעיינים הננו להגיש את סדר הסימנים הנידונים בגליון זה[1]

סימן ל"ג
בסוגיא דדבר הגורם לממון

סימן ל"ד
בסוגיא דקבלת אחריות

סימן ל"ה
בענין חמץ שביד אחר מי עובר עליו

סימן ל"ו
בענין אי מהני ביטול לחמץ שהוא בגדר גורם לממון

סימן ל"ז
ביאור דברי הרמב"ם שהקונה חמץ לוקה
[ובתוכו יתבאר קצת מעניני גורל"מ]

סימן ל"ח
בסוגיא דטעם כעיקר

סימן ל"ט
בענין חמץ שנפסל מאכילה [קודם זמנו]

סימן מ'
בענין חמץ שנפסל מאכילה לאחר זמנו (לסי' תמ"ב)

סימן מ"א
בענין אי איכא בל יראה בחצי זית

סימן מ"ב
בסוגיא דבצק שבסדקי העריבה

סימן מ"ג
בסוגיא דפירורין שבבית

סימן מ"ד
בענין איסור חמץ בער"פ

סימן מ"ה
בענין איסוה"נ דרבנן אי נחשב ממון כלפי הדאו'

סימן מ"ו
בענין מי שנמצא במק"א וחמצו במקום אחר אי אזלינן
בתר מקום החמץ או בתר מקום הבעלים

סימן מ"ז
בענין המקדש באיסוה"נ

סימן מ"ח
חקירות בענין חמץ שנאסר בפסח שנה זו לגבי פסח של שנה הבאה

סימן מ"ט
בסוגיא דהולך לדבר מצוה ונזכר שיש לו חמץ
בביתו [ובאופן שכבר א"י לבטל]

סימן נ'
בהקישא דהשבתת שאור לאכילת חמץ

סימן נ"א
בגדרי מצות תשביתו (א)

אי מצותו בכליון או בהוצאה מרשותו

סימן נ"ב
בגדר מצוות תשביתו (ב)

אי מצותו בקום ועשה או בשב ואל תעשה

סימן נ"ג
מצות תשביתו (ג')

(אם עובר בכל רגע)

סימן נ"ד
מצות תשביתו (ד')
בדברי חכמים לר"י דאם לא מצא עצים יהא יושב ובטל

סימן נ"ה
בילפותא דר"ע דתשביתו בי"ד (א)

סימן נ"ו
בילפותא דר"ע דתשביתו מערב יו"ט (ב')[2]

סימן נ"ז
בענין שריפת חמץ ביו"ט (לסימן תמ"ו)

סימן נ"ח
ישוב סתירת רש"י בענין שריפת חמץ ביו"ט[3]

סימן נ"ט
בענין קנין אודיתא לחמץ שאינו יכול לבערו

---

1. הערת המערכת: הנה הגאון זצ"ל כתב מערכות אלו בקצרה ובאופן מתומצת מאד, ונוסף גם עוד שכתב היד היה קשה מאד לפיענוח, ולפיכך הושקעה עבודה רבה ומלאכת מחשבת במלאכת העתקת כתב היד ובעריכת הדברים. וכיון שרצון הגאון זצ"ל היה שלא לשנות מדבריו מאומה, לפיכך כדי לעשות רצון צדיק לא שינינו, וכדי לבאר הדברים הוספנו תוך דבריו סוגרים באותיות קטנות למען ידעו המעיינים כי מאתנו היתה זאת, ועל כן אם המצא תמצא תמיהה או טעות בדברי הגאון זצ"ל עמנו תלון משוגתינו, ובודאי הגמור שהטעות בנו ובהעתקתינו.

החידו"ת הנדפסים כאן נערכו מתוך עשרות מערכות בכת"י רבינו זצ"ל מתקופות שונות, ושילבנו את כל מש"כ באותו ענין למקום אחד, ושבצנום למערכה אחת בסדר נכון שיהא לתועלת הלומדים, ובפרט כאשר הרבה מן הדברים מצאנו שנשנו ונכפלו כמה וכמה פעמים בכת"י, ומחובתינו לציין שבדרך כלל לא נמצאו סתירות בין הדברים, אלא אדרבה אחז צדיק דרכו ושיטתו וסברתו באותו ענין בכל המקומות, ואדרבה שדבריו משלימין זא"ז ומאירין זע"ז, כאשר פעמים קיצר בצד מסוים ובמקום אחר ביארו יותר, ובמק"א הקדים סידור השיטות וקיצר במו"מ, ובמקום שני קיצר בסידור השיטות והרחיב במו"מ, וכן אפי' בתוך כל המו"מ, עד שאם היינו מדפיסים הכל כמתכונתו היינו מקשים מאוד על המעיינים, ולתועלת הלומדים והמעיינים ריכזנו כל דברי רבינו באותו ענין והשמטנו הכפילויות, ואדרבה השתמשנו בכל מה שמק"א מאיר ומשלים את חבירו, וערכנו וסידרנו הדברים באופן שיהא לתועלת ללומדים ולע"נ רבינו זצ"ל, אך לשם כך הוכרחנו לשנות הרבה פעמים מלשונו אך ורק שנוגע לקישור הדברים מקטע למשנהו וכדו', ואדרבה דקדקנו הרבה אחרי לשונו וכונתו שנתבררה לנו ע"י שהדברים חזרו על עצמם במהדורות וצורות שונות בכת"י, ובמקום שמצאנו סתירות צויינו הדברים, ולפעמים הדפסנו השינויים בהערות שבשולי הגליון תוך ציון והדגשת דברים שזה העתק מכת"י רבינו במק"א, כמו"כ הקפדנו מאוד שכל תוספת הסבר וביאור שלא מצאנוהו להדיא בכת"י, אף שהי' ברור לנו שזו כונתו הודפס באותיות קטנות לאות שהם מהוספת העורך. ואחרי כל זאת בודאי שגיאות מי יבין, וע"כ פשוט שהמוצא טעות יתלה בעורכים ולא ברבינו זצ"ל.

כמו"כ הדפסנו בהרבה מקומות גם מה שמצאנו בכת"י סידור וסיכום שיטות הראשונים וגדולי האחרונים בסוגיא, אף שלכאו' אין בזה כל חידוש, אך מ"מ מלבד מה שיש מעלה בדברי רבינו זצ"ל שסדרם באופן מתומצת ובבהירות נפלאה, ויש ללמוד מזה ההבנה הנכונה בדבריהם, אך מלבד זאת הדפסנוהו כהקדמה בכדי שכל המשך ההערות והמו"מ יובן היטב, דבהמשך כבר קיצר בהעתקת השיטות, וד"ל.

כמו"כ כל הכותרות וחילוקי הסעיפים והענפים וכותרות המערכות והרבה מציוני המראי מקומות, וכן כל מה שנתווסף בסוגריים בכתב קטן בתוך הדברים המה מאת העורך שליט"א, וכ"ש ההערות שבאו בשולי הגליון, שהוצרכנו כ"ז בכדי להקל על המעיינים הי"ו.

יישר כח מרובה למשפחת הגאון זצ"ל, הרבנית הדגולה שתבלחט"א ובנו חביבו הרה"ג רבי שלמה יוסף שליט"א שנהגו בנו בעין טובה, והעמידו לרשותינו את כתביו של הגאון זצ"ל לזכות בהם את הרבים, ישוטטו רבים ותרבה הדעת. כמו"כ יישר כח מרובה להרה"ג רבי מרדכי ועקנין שליט"א, ולידידינו היקר יד ימינו של הגאון זצ"ל הר"ר מרדכי קרימילובסקי שליט"א, על סיוע וטרחתם בהשגת הכתבים.

אחרון חביב יישר כח מרובה להעורך היקר ברוך הכשרונות הרה"ג רבי בן ציון רפאל גרינהויז שליט"א על שעשה ימים ולילות בטירחא מרובה להעמיד דברי הגאון זצ"ל על מתכונתם.

רשת כוללי ערב
אליבא דהלכתא
שנו"י ישיבת חברת אהבת שלום

סימן ל"ג

בסוגיא דדבר הגורם לממון

ענף א' | גורל"מ שאינו מחמת אחריות על החפץ

א. קושיא א' על ד' הירושלמי לגבי קדשים שחייב באחריותן דתלוי בפלו' ר"ש וחכמים

איתא בירושלמי פ"ב דפסחים ה"ב אית תני תני לא יראה לך, לך אין את רואה, אבל רואה את של גבוה, ואית תני תני אפי' לגבוה, א"ר בון בר חיה קומי רבי זעירא, תפתר בקדשים שחייב באחריותן וכר"ש, ונראה פירושו דע"י דחייב באחריות והו"ל גורם לממון א"כ תליא בפלו' ר"ש וחכמים אי כממון דמי, וחדא ברייתא כר"ש וחדא כרבנן, או דנאמר דתרווייהו כר"ש וחדא באופן שחייב באחריות ואידך בשאינו חייב.

והק' מהרי"ט אלגאזי בבכורות (הלכות חלה סימן י' ד"ה אלא) דהרי מבו' בגמ' דבפקדון מנכרי וקיבל עליו אחריות לכו"ע עובר בב"י כיון דכתיב לא ימצא, ואי נימא דקרא לא קאי על הקדש א"כ גם לר"ש לא יעבור, וכמבו' בגמ' בסוגיין דגם לר"ש בעינן קרא דלא ימצא כיון דהנידון היכא דאיתא בעיניה, והיכא דאיתא בעיני' גם לר"ש לאו כממון דמי.

[ותי' מהרי"ט אלגאזי דלרבנן לא מרבינן מהך קרא רק פקדון דנכרי ולא דהקדש, כיון שאם יאבד ישאל על נדרו, ולא יתחייב להביא אחר, ורק לר"ש חייב עיי"ש][4].

ב. קושיא ב' על ד' הר"מ מסרקסטה לגבי נגזל שאינו עובר בב"י

עוד קשה בהא דמבואר בשטמ"ק ב"ק דף צ"ז בשם הר"מ מסרקסטה דבגוזל חמץ אין הנגזל עובר בב"י לפי שאינו ברשותו, וגם לא הגזלן לפי שאינו שלו, וקשה דהרי הגזלן חייב באחריותו דאם יאבד יצטרך לשלם, והשתא דהחמץ קיים יוכל לומר הרי שלך לפניך, וא"כ הו"ל דבר הגורל"מ, ועובר בב"י, ואפי' לחכמים דר"ש, כיון דמרבינן מקרא דלא ימצא, וכן הק' בחלקת יואב ח"א סי' י"ט ובח"ב סי' י"ב. [ועיי"ש בח"א שתי' דאה"נ דעובר על בל ימצא, אך כונת השטמ"ק שאינו עובר על ב"י, דהריבוי רק לבל ימצא, אך זה דוחק].

ג. קושיא ג' קושיית האבן העוזר על המג"א דשומר חייב אם לא מכר את החמץ, ותיקשי לפי"ז בכל חמץ של הקדש שבבית ישראל ואליבא דר"י

עוד אשכחן דהאבן העוזר סי' תמ"ג הק' בהא דאיתא בדף ו' ע"א אר"י אמר רב חמץ של הקדש א"צ מחיצת עשרה דמבדיל בדילי מיני', והק' האבן העוזר דהא רב ס"ל לקמן דף ל' ע"א כר"י דחמץ שעבר עליו הפסח אסור מה"ת, ולדבריו הוא אפי' בשל נכרי או של הפקר ושל הקדש, וכמבואר בדף כ"ט ע"א, ויעוי' עוד בפ"ק דחולין (דף ד' בתו' שם), וא"כ מי שבביתו הקדש חייב לפדותו ולמכרו לישראל קודם הפסח, והישראל ימכרנו לנכרי (אך לא יפדנו לנכרי דאין פודין את הקדשים להאכילם לכלבים ונכרים), ואם לא מכר הו"ל פשיעה, וממילא יתחייב לשלם, וממילא נמצא דלשיטת הבה"ג (המובא בסי' ת"מ סעיף ב') דאחריות מפשיעה מיקרי אחריות, ולהסוברים דשומר שלא מכר חמץ של המפקיד נחשב פשיעה וחייב לשלם, עי' סי' תמ"ג במג"א, ונמצא דכל מי שיש לו הקדש בביתו הו"ל גורם לממון, ועובר עליו בב"י[5].

ד. תי' כל הקושיות עפ"י יסוד האחרונים דגורל"מ שאינו מחמת שמירת החפץ לא אתרבי מקרא דלא ימצא

ובחלקת יואב (מהדו"ת סי' י"ב) ובקובץ שיעורים בסוגיין (אות י"ז ד"ה והנה) כתבו דדינא דלא ימצא דמרבינן מיני' דבר הגורם לממון היינו דווקא כשהאחריות בגלל שמירת החפץ, ולכן הוה החפץ כדילי' מכח הך ריבוי, ולא בהקדש שחיוב התשלומין אינו מפאת שמירת החפץ, אלא מפאת נדרו, ומ"מ לר"ש חשיבא גורל"מ [דלדידי' גם בכה"ג חשיבא גורל"מ כיון דהוא מסברא], ולפי"ז א"ש דברי הירושלמי הנ"ל דקדשים שחייב באחריותן תליא בפלו' ר"ש וחכמים[6]. וא"ש קו' מהרי"ט אלגאזי, וכ"כ בקה"י פסחים (סימן ה' בהוצאה חדשה).

ובזה תי' החלקת יואב ד' הר"מ מסרקסטה, דגזלן אין חיובו מחמת שמירת החפץ אלא מחמת גזולו, שהרי אין חייב כשעת אונס אלא כשעת הגזילה, ואפילו בפשיעה.

ובזה יתיישב נמי קו' האבן העוזר דהרי נצרך לחמץ רק כדי לומר הרי שלך לפניך, ובזה לא נחשב כגורל"מ[7].

ה. תמיהות על האחרונים הנ"ל והוכחות מכמה אחרונים דלא ס"ל כוותיה

אבל באמת יש לפקפק על ד' האחרונים הנ"ל מכמה דוכתי.

חדא, דבתוס' כ"ט ע"א מפורש שהגזלן עובר בב"י משום דחייב באחריותו [וחזינן דתוס' לא ס"ל סברא זו].

תו, דבסוגיא דהרהינו (דף ל"א) מבואר דאף אם הנכרי למפרע הוא גובה, מ"מ עובר הישראל בב"י מחמת שזה גורם לממון אע"פ שהחיוב אחריות מחמת החוב, ורק יכול לפרוע חובו בחמץ, וכדכתבו הגרעק"א בתשו' סי' כ"ג (מהדו"ק) ומגן האלף סי' תמ"א, ונתבאר בסימן ל"ו עיי"ש. ובאמת האבן העוזר הנ"ל נמי לית לי' לסברת האחרונים הנ"ל. [ויעוי' להלן ענף ב' מש"כ לדון בדעת הבית אפרים עיי"ש].

ויעוין במג"א סי' תמ"א שהקשה דלרבא בדף ל"א מאי מהני שאמר הישראל לעכו"ם מעכשיו וגם הרהינו אצלו, דאכתי הו"ל דבר הגורם לממון כיון דאם יאבד יתחייב לשלם [ומכאן מוכח לכאו' שגם ע"י מעכשיו אי"ז קנין גמור, וכ"כ המקו"ח, ויעוי' עוד בתשובת הגרעק"א החדשות שהדפיס הגר"נ גשטטנר, שג"כ דייק הכי, אך מ"מ חלוקים המה בטעמא דמילתא, דהמקו"ח פי' דבעינן גובייא ורק עי"ז חל למפרע, ודומיא דלמפרע הוא גובה לרבא, אך הגרעק"א פי' דהמלוה עדיין יכול לומר איני רוצה לקנות שעדיין יכול לחזור בו עיי"ש, ועי' בסימן ל"ו מש"כ בזה בדברי האחיעזר בסוגיא זו], ומזה מוכחא דלמג"א גם בכה"ג הוה גורם לממון, אף שאין האחריות בסיבת החפץ, ודלא כהחלקת יואב ודעימי'.

[ויעו"ש במג"א שתירץ דכיון שהרהינו והוא נמצא ברשות העכו"ם לא איכפ"ל שהוא גורל"מ, ולכאורה קשה על הרמ"א דכתב בסי' ת"מ שאפי' הפקיד הישראל אצל נכרי אחר אכתי עובר עליו, אך התי' פשוט דרק אצל נכרי אחר אמרינן דהנכרי האחר שומר עבורו, וכאילו מונח ברשות ישראל, ומשא"כ הכא שהוא ברשות המלוה שקנאו ע"י מעכשיו, ולכו"ע בעינן שיהא ברשות הישראל ובלא"ה אינו עובר על דבר הגורל"מ, ויעוי' עוד בסימן ל"ד מש"כ בזה].

ויעוי' בסימן ל"ד אות ג' שהבאנו ד' המקו"ח דג"כ פליג על החלקת יואב מדס"ל דמכירה כשעדיין לא קיבל התשלום נחשב גורל"מ, אף שאין לו שום דין שמירה על החפץ אלא שצריך לו כדי שיוכל לגבות בו חובו עיי"ש [וכ"כ שם בחלק"י להדיא, שדבריו דלא כהמקו"ח][8].

ו. תירוץ האחיעזר על ד' הירושלמי [הנ"ל באות א']

וראיתי באחיעזר ח"ג סי' א' סוף אות ה' וכן באות ו' [דלא ניח"ל תי' החלק"י וכמוש"כ להדיא שם סי' ב' אות ב' ותי' באופ"א] דשאני הקדש דכל היכא דאיתא בי גזא דרחמנא איתא, והלכך אינו עובר מפאת דהוה גורל"מ כיון שלא נחשב כנמצא ברשותו, אלא כנמצא ברשות הקדש, ורק לר"ש דנחשב כשלו ממש ע"י סברא דגורל"מ עובר בב"י [ומשא"כ לרבנן דאינו כשלו אלא דאתרבי מחמת שנמצא אצלו לפטרו מתשלומין, ועי"ז נעשה כברשותו, אך הכא א"א לומר שזה ברשותו].

ענף ב' | בענין שליח של עכו"ם לקנות לו חמץ מעכו"ם [ויתבאר בו עוד מענין גורל"מ שאינו מחמת החפץ, ועוד ענינים]

א. ג' דרכים בביאור ד' ריב"ש שהשליח עובר משום שחייב באחריות

כתב הריב"ש סי' ת"א [ומובא בב"י ורמ"א סי' ת"נ] דהקונה חמץ מעכו"ם בשליחות עכו"ם, עובר הישראל בב"י כיון דאין שליחות להעכו"ם ולא קנאו המשלח, אלא קנאו השליח, ואפי' את"ל דאיסורא לא ניח"ל דליקני, ולא קנאו הישראל, מ"מ עובר בב"י כיון דחייב באחריותו, עכתו"ד.

ובמשנה למלך (הלכות חמץ פרק ד' הלכה ג') פי' דבריו דהוא משום שחייב באחריות כלפי המוכר, ותמה ע"ז דהא החפץ הפקר והמוכר כבר קיבל הדמים, ולמה יתחייב באחריות כלפי המוכר, אכן הבית אפרים (סי' כ"ט) ובמקו"ח (סי' ת"נ) פירשו ד' ריב"ש שהוא חייב באחריות כלפי המשלח, וכן פי' במגן האלף (סי' ת"נ) עיין שם, אלא שמ"מ חלוקים המקו"ח והבית אפרים בטעמא דמילתא אמאי חייב באחריות כלפי המשלח, וכמו שיתבאר.

דהנה בתומים (סי' ע"ב) הקשה איך מתחייב באחריות לעכו"ם הא אין דין שמירה לעכו"ם, כמפורש במכילתא, ומש"כ התומים לצדד דהפוסקים החמירו משום דדילמא יש שמירה לעכו"ם, צ"ע דלא אשכחן מי שיחלוק על המכילתא בזה, ועוד דנר' דבספק חיוב אחריות ודאי אינו בגדר גורם לממון, כיון דלמעשה א"צ לשלם, משום דהממע"ה [ורק היכא דתועיל תפיסה יש לעיין][9].

ומשו"ה כ' המקו"ח והב"א דהכא החיוב אחריות חל מחמת המעות שלקח השליח מהמשלח, ופי' המקו"ח דאף שכבר נתן המעות למוכר, מ"מ כיון שלא אמר למוכר שהוא שליח של העכו"ם, א"כ נחשב שפשע במעות המשלח שהרי לא חל מקח, ואכתי המעות של המשלח ומסר למוכר בלי לומר לו שהם עדיין של המשלח, וע"כ לא יוכל השתא המשלח לתבוע מן המוכר, ולהכי נחשב השליח פושע ונתחייב לשלם למשלח, אלא שאם יביא לו החמץ יפטר ולהכי חשיבא גורל"מ.

ובבית אפרים כתב דטעם הריב"ש דכיון דהשליח נטל המעות צריך הוא להחזיר מעות או חמץ, ומשו"ה חייב באחריות, והמקו"ח מיאן בזה דס"ל שיש כאן ב' תפקידים נפרדים, א' נתינת מעות למוכר בהבאת מקח לקונה, וכשעשה בכסף כדינו נפטר מאחריות על המעות, וא"כ במה יתחייב באחריות על המקח, שלא זכה בו עדיין הלוקח, ואין לחייבו על המקח מחמת הכסף. אבל להב"א אמרינן דאיכא אומדנא דדעתו של משלח על המעות אלא א"כ יביא לו המקח [ולכאו' לבית אפרים גם אם יאנס המקח יהא חייב, וכ"ש למקו"ח שכבר פשע במעות וצ"ע].

ב. נפק"מ בין הדרכים

ואיכא נפקותא בין המקו"ח לב"א באופן שאמר השליח למוכר שהכסף עדיין של המשלח, דלמקו"ח אינו חייב באחריותו, ולבית אפרים אכתי חייב באחריות.

ועוד איכא נפקותא בגונא דישראל שלח שליח ישראל לקנות מעכו"ם, ולשי' תו' ב"מ דף ע"א ב' דלא חל מכר כיון שאינו שלוחו של בעל הממון, ואח"כ פשע השליח במקח, דשומר על החפץ אין כאן שלא זכה המשלח בחפץ, ובמעות עבד כדינו ופטור[10], אך לד' הבית אפרים חייב כיון דצריך להביא מעות או מקח, וכל שאין מביא מקח לא נפטר מן המעות.

ולד' המקו"ח יל"ע דמשמע מדבריו דאילו אמר שליח למוכר דזה של עכו"ם וכו' נפטר שליח, דמשלח יכול לתבוע מן המוכר המעות, ולכאו' צ"ע דמ"ש משלח קטן למוכר עם מעות, דהמוכר פטור כיון שהמשלח מדעתו מסר לו, ומדעת הסכים שיתן חפץ לשליח בעד המעות, וכיון דגם באמר לו נפטר המוכר, א"כ מאי אפסדי' שליח למשלח במה שלא אמר למוכר, ואמאי חייב השליח באחריותו, וצ"ע.

---

2. א.ה. מערכה זו הוכנה והוגהה לדפוס ע"י רבינו זצ"ל [ונתפרסם בחייו בקובץ שי"ל ע"י ישיבת טשעבין], ובאה לידינו אחר עריכת מערכת קודמת [שנערכה מתוך כמה שיעורים בכת"י], ויש במערכה זו הוספות רבות על הקודמת, וגם במערכה קודמת יש הוספות על מערכה זו, ולא רצינו לשנות ולגרוע במערכה זו שנערכה ע"י רבינו זצ"ל לדפוס. גם לא היה סיפק בידינו להשמיט מן הקודמת את אשר כבר כתוב כאן, ומשנה לא זזה ממקומה, [ועיקר הכפילויות הן בענף ב' שבמערכה קודמת, עם אות ב' במערכה זו]. ומ"מ מחובתינו להדגיש שהכותרות והחלוקה לאותיות נערכו על ידינו.

3. א.ה. חלק מן הדברים נזכר בקצרה בתוך הדברים לעיל סי' נ"ז אות א', אך כאן באו בהרחבה וקבעו מקום לעצמם.

4. א.ה. יעוי"ש דלר"ש כיון דבעלמא נאמר דין גורל"מ גם בקדשים, ה"נ הכא י"ל דג"ז איתרבי עיי"ש.

5. א.ה. הקו' צע"ג דאין חיוב שמירה להקדש, ואפי' בפשיעה פטור. וצ"ע. שו"ר שהאהעו"ז נסתייע מחו"מ סי' ש"א דבפשיעה חייב גם בהקדש.

6. א.ה. ומ"מ נצטרך לומר דפליגא על הבבלי דס"ל דגם לר"ש בעינן קרא.

7. א.ה. לכאו' כונת רבינו שזה השומר כבר פשע ולא מכר וכבר נתחייב לשלם, ומחזיק החמץ לומר הרי שלך לפניך, וא"כ דמי לגזלן, וק"ל. והנה באמת י"ל דאחת ששומר של הקדש חייב בפשיעה וכמבו' בחו"מ סי' ש"א, א"כ תיקשי אף לולי ד' מג"א שצריך למכור ואם לא מכר הוה פשיעה, דגם בלא"ה תיקשי דהרי חייב באחריות מפשיעה ויעבור בב"י, וצ"ע.

8. ואמנם יעוי' ביה"ל סי' תמ"ח דהנשמ"א ועוד אחרונים ס"ל דלא כהמקו"ח, והיינו דס"ל כהחלקת יואב, ומאידך עיי"ש מש"כ בשם פמ"ג והגר"ז דס"ל כמקו"ח, יעוי"ש היטב.

9. ויעוי' בד' רבינו בסימן ל"ד אות ה' מש"כ בזה.

10. א.ה. לכאו' גם בזה למקו"ח יהא תלוי בין אמר למוכר שזה של ישראל פלוני או לא, וע"ע.

ג. ביאור ד' ריב"ש שאילו היה חל שליחות לא היה השליח חייב באחריות

ובמשנה למלך שם תמה דגם אם יש שליחות לעכו"ם יתחייב השליח באחריות, ותי' הבית אפרים דאילו זכה המשלח כבר נפטר מאחריות הממון, ועל החפץ לא שייך לחייבו שמירה דאין שמירה לעכו"ם[11], אי נמי דעל החפץ אין לחייבו יותר מפשיעה, וד' ריב"ש דבזה לא סגי לאשוויי גורל"מ [וכדיעה הסוברת כן בסי' ת"מ], ומשא"כ על המעות שחייב להביאם או המקח דזה נחשב גורם לממון, לפי שאפילו אם המקח ייאנס גם כן יצטרך להביא המעות, כיון שלא נפטר מן המעות עד שיביא המקח [וכנ"ל אות א' בסופו].

ד. קושית הב"א דכה"ג לא מיקרי גורל"מ שאינו מחמת אחריות על החפץ

וכתב הבית אפרים שם דמ"מ אכתי דברי הריב"ש צ"ע, דהיכן אשכחן דזה נחשב גורל"מ, שהרי אינו אחראי על החפץ, ואין חיובו מפאת החפץ, אלא שחיובו מצד המעות ויכול לפטור עצמו ע"י החמץ, ובכה"ג לכאו' לא מיקרי גורל"מ, דזה דמי לאדם שיש לו חמץ הפקר בביתו, ומלבד זה יש לו חוב ממון ויכול ליקח החמץ וליתנו לנכרי וליפטר מחובו, וכי בגלל זה נעשה החמץ גורל"מ, וה"נ דכוותה, וקו' זו תיקשי גם לדרך המקו"ח שנתחייב על הפשיעה במעות ויכול להפטר בהבאת החמץ, שהרי בזה שוין המקו"ח והב"א שאין החיוב מחמת החפץ אלא מחמת המעות, רק שיכול להפטר ע"י הבאת החמץ [ולא נחלקו אלא דלב"א הוא משום נטילת המעות, ולמקו"ח משום הפשיעה במעות].

ה. האם ד' הבית אפרים תלוי בפלו' בדין גורל"מ שאינו מחמת החמץ או דזה לכו"ע

והנה סברא זו דהב"א בקושייתו היא לכאו' סברת החלקת יואב וקו"ש וקה"י הנזכר בענף א' [ובסימן ל"ד אות ה' ובסימן ל"ו אות ד'], וכבר הזכירו הגרח"ע באחיעזר ח"ג (סי' ב' אות ב') והאחיעזר דחאה, וכן מוכח לכאו' במגן אברהם הנזכר שם בד' אחיעזר, שהמג"א בסי' תמ"א ג"כ כתב דאפי' בגוונא דהלוה כבר הקנה המשכון למלוה במעכשיו, ואינו צריך לשמרו מ"מ נחשב גורל"מ משום דאם ייאבד החפץ יצטרך לשלם, ואף שתשלומיו מפאת חובו ונצרך לחמץ כדי לפרוע בה את חובו, וש"מ דגם ע"ז מיקרי גורל"מ, וזה כסברת המקו"ח והגרעק"א ואבן העוזר ומגן האלף ואחיעזר שהבאנו שם דפליגי על הך סברא.

אמנם נלענ"ד דיש לחלק ולומר דבגונא דהבית אפרים כו"ע מודו, משום דבגונא דהב"א עדיין החמץ מחוסר מעשה לשמש בו כפרעון החוב, ודמי לציור של חמץ הפקר שבבית הלוה שהזכיר הב"א בקושיתו. ומשא"כ בגונא דהקנה לו ע"י מעכשיו שכבר משמש כגוביינא ע"י שכבר הקנה לו במעכשיו, וכל רגע שהחמץ קיים נפטר בחוב, וכן בגונא דקדשים שחייב באחריותו, ודגזלן הנזכר שם בדברינו, ומשא"כ הכא יודו כו"ע לד' הב"א.

[א.ה. קטע דלהלן מכת"י רבינו זצ"ל במק"א, ואיני יודע מה סוף דעתו בענין זה].

אכן אכתי צ"ע דהכא לא דמי לגוונא דצייר הב"א בלוה שיש לו חמץ של הפקר בביתו, דהתם אין שייכות בין החמץ לחוב, ומשא"כ בגונא דידן דמי למי שהלוה על תנאי שיביא לו חמץ מסויים, די"ל דזה שפיר חשיבא גורל"מ [ועכ"פ אם א"צ שיהא חיוב מפאת החפץ], אך אולי סוכ"ס י"ל כד' הב"א דכל שאין הגורל"מ מפאת עצם הממון אלא מפאת תנאי לא חשיבא גורל"מ כיון דאינו מפאת עצמותו, וזהו דמדמי להו הב"א לאהדדי, דשניהם אינן אלא מחמת המציאות שיפטור עצמו ע"ז מן החוב ולא מצד הדין, וצריך עיון לדעתי העני'.

ו. הוכחת הביה"ל מד' ריב"ש אלו דבקנין כסף נמי בעינן שליחות

ויעוי' בביה"ל סי' תמ"ח שהוכיח מד' הריב"ש האלו דגם בקנין כסף בעינן שליחות, ודלא כמחנ"א הלכות שלוחין סימן ט"ו שכתב דבקנין כסף לא בעינן שליחות, כיון שהכסף הוא הקונה, והשליח מעשה קוף בעלמא קעביד להעביר הכסף מקונה למוכר.

וכ' שם הביה"ל דאי עכו"ם אינו קונה בכסף אלא במשיכה, ניחא, דבעינן שליחות לעשות משיכה, וצ"ע בדבריו, דכל פלו' ר"י ור"ל בקנין עכו"ם מישראל, אך הקונה מעכו"ם לא שייכא פלוגתתם, דתלוי לפי דיניהם [אלא דבאמת יעוי' בע"ז (ע"א א') בעכו"ם דמייתי ראי' מהנהגת עכו"ם בעכו"ם, עיי"ש בהני פרדשני, וצ"ע].

ובאמת אי בקנין עכו"ם מעכו"ם הכל תלוי בדיניהם י"ל דריב"ש איירי היכא דבדיניהם במשיכה, ובזה בעינן לדין שליחות ולא שייכא בעכו"ם, ואין הוכחה מזה לקנין עכו"ם מישראל למ"ד דבעינן כסף.

אלא שבאמת אי טעמי' דהריב"ש משום דאיירי כשבדיניהם בעינן משיכה, א"כ כיון דלא קני אלא מתורת קנין שבדיניהם, א"כ מאי שייך לדון בזה אי יש שליחות או לא, והרי הנידון בין עכו"ם לעכו"ם וניזיל בתר דיניהם, אי בדיניהם נקנה ע"י שליח או לא, אלא שבאמת אי"ז הערה על הביה"ל אלא צ"ע בגוף ד' הריב"ש שם בתשובה, וצ"ע.

ענף ג' | מסר בצק לכותי לעשות מזה מצה והכותי החמיצה אם נחשב גורל"מ

ד' מגן האלף שהכותי כבר נתחייב ומחזיק החמץ לומר הש"ל ועי"ז הו"ל גורל"מ

בגיטין דף י' ע"א אמרינן דמצת כותי מותרת באכילה, ויוצאין בה ידי"ח, והקשו תוס' שם דהא הוי פת כותי, ותירצו דאיירי בבצק של ישראל, וחזרו תוס' והק' דאיך יוצאין ידי"ח, והלא שמא אפאה שלא לשמה, דחשידי על לפני עור, ותירצו תוס' דאיירי שהוא עצמו אוכל ממצה זו עיי"ש, והק' מהרש"ל (שם) דאמאי לא הק' תוס' דשמא הוה חמץ וחשידי להכשיל הישראל באכילת חמץ כיון דלית להו לפני עור.

ותירץ בספר מגן האלף למהרא"ל צינץ בסי' ת"מ סק"ג דאם הכותי החמיץ עיסת הישראל חייב לשלם אלא שיכול לומר הרי שלך לפניך, והו"ל גורל"מ, ועובר הכותי בב"י, וע"ז לא חשידי, וממילא יודעים אנו שלא החמיץ, וע"כ לא הק' תוס' רק מצד שמא לא אפאה לשמה.

יל"ע דחיובו מצד מזיק ואין יכול לומר הש"ל (ואי"ז גורל"מ)

אבל יש לעי' דאם נתן לו עיסה לאפות והוא הניחה להחמיץ, הו"ל מזיק בזה שמכניסה לתנור[12], וחייב לשלם אף אם יאמר הרי שלך לפניך, דחייב לשלם דמים, וא"כ לא הוי גורל"מ, ולא יעבור בב"י, דאף אם החמץ בעין צריך ליתן דמים דוקא.

אולי יש לדונו כגזלן שיכול לומר הש"ל (והרי"ז גורל"מ)

ויש לדון וליישב דאין כאן מזיק אלא גזלן בלקיחתו ע"מ להזיקה וכבר נתחייב לשלם, והעיסה קודם שהחמיצה היתה שוה יותר מאח"כ כשהכניסה לתנור לאחר שהחמיצה, ועל הגזילה דמעיקרא יכול לומר הרי שלך לפניך, וצריך לחמץ להפטר מחיוב זה ועי"ז הו"ל גורל"מ. [אך אינו נראה דמ"מ חייל עליו שם מזיק אח"כ בהכנסתו לתנור ואכתי צריך לשלם][13].

לכאו' גם אם הוא כגזלן א"כ קנה בשינוי וא"י לומר הש"ל (ואי"ז גורל"מ)

אך י"ל דלכאו' כשהחמיצה ליחשב שנשתנה ויקנה בשינוי, ולא יוכל לומר הרי שלך לפניך, וא"כ לא הוי גורל"מ, אך י"ל דבאמת שפיר נפטר עי"ז דהא א"י אם החמיצה או לא, והוא משקר ואומר שלא החמיצה, ופוטר עצמו עי"ז, ואפי' אם כלפי שמיא גליא שזה שקר, מ"מ סוכ"ס כבר א"א לתבעו, וכשם שכשמשלם מפאת אלמות נחשב גורל"מ להרמב"ם, כך כשיפטור עצמו ע"י החמץ מלשלם ואפי' שזה בשקר, ייחשב גורל"מ, ואולי יש לחלק בין הפסד ממון אמיתי ע"י אלמות, לריווח מזויף ע"י אלמות.

כשיכול לומר הרי שלך לפניך ולהפטר בשקר האם הי' עי"ז גורל"מ

אך באמת זה אינו דאם ע"י תרמית, א"כ לעולם א"צ לשלם שהרי אינו אלא ש"ח, ויוכל לשקר שנגנב ונאבד, ויפטר, ואלא בהכרח דאזלינן בתר האמת שאם יפשע יצטרך לשלם, וא"כ ה"נ הכא לא הוה לי' גורל"מ כיון שעפ"י האמת לא נפטר עי"ז מהחיוב גזילה שלו, כיון שהחמיץ ונשתנה, ובפרט כשאפאה דנשתנה מבצק לפת וקנאו בשינוי.

אולי חיובו רק מצד שומר והוה שפיר גורל"מ

ואולי נימא בכונת מהרא"ל שהישראל נתן לו לעשות כרצונו, וממילא לא נעשה גזלן כשהחמיצה, אלא שמצד חובת השמירה צריך להחזיר לו אותו דבר שאם תחמיץ יתן לו אחרת שלא החמיצה, וא"כ שפיר מחוייב ויכול להפטר ע"י שיאמר הרי שלך לפניך, וא"ש כל הקושיות, ויל"ע בלשונו שם.

ענף ד'

קושית בנו של הקצוה"ח בענין גורל"מ אליבא דר"ש דאיתא בעיני' ואליבא דר"ש

והנה אמרינן בסוגיין דאף לר"ש איצטריך קרא דלא ימצא דלא קאמר ר"ש דחשיב ממון אלא כשליתא בעיניה ולא כשעדיין איתא בעיני', והק' בקצוה"ח (סי' שפ"ו סק"ז), בשם בנו ר' יוסף בעריש הכהן דבסנהדרין (דף ק"ב) אמרינן דבעיר הנדחת שיש בו קרבנות שחייבין באחריותן, לפי ר"ש דהו"ל גורל"מ כממון חשיבי כממון בעלים, וקשה דהרי התם איתא בעינא וטרם נגנב, ואמאי כממון דמי.

ומצאנו בד' האחרונים כמה דרכים ליישב הקושיא.

תירוץ א' דד"ז שנוי בפלוגתא

בספר טבעת החושן (שם) כ' דד"ז תלוי בב' הלישנות בגמ' ה' ע"ב, וללי"ק אמרינן דלר"ש חשיבא כממון אף אי איתא בעיני' [ואה"נ דלר"ש לא איצטריך בל ימצא], וסוגיא דסנהדרין כי הך תי'[14] [אכן הקצוה"ח ס"ל שאין כאן ב' תירוצים וליכא פלו' בזה כלל].

תירוץ ב' דלאחר הדרשא איכא גילוי לכה"ת

ובטבעת החושן שם הביא עוד תי' בשם אחרונים, דכונת הגמ' דלולי קרא דלא ימצא הו"א דלא איירי ר"ש היכא דאיתא בעיני', אך לבתר דגלי קרא ילפינן מזה לכה"ת כולה, ולפי"ז הסוגיא בסנהדרין הוא לבתר דגלי קרא, והקצוה"ח ס"ל דהקרא הוא ריבוי לענין חמץ ולא גילוי לכה"ת כולה.

תירוץ ג' דהקדש שאני

ובקובץ שיעורים אות י"ח תי' דהקדש שאני שאף קודם שנגנב יש לבעלים שימוש בזה לפרוע את חובם להקדש, ולכן אף באיתא בעיני' חשיבא כממון. אך דבריו צ"ע מלשון רש"י שפי' דלמה חייב הגנב כפל כיון שכבר נגנב, ולא פי' דמשום דר"ש איירי בקדשים, ובזה אף באיתא בעיני' חשיבא כממון, ומבו' דגם בקדשים אמרינן דלא הוה ממון כל זמן שאיתא בעיני'.

תירוץ ד' לחלק בין פקדון שלא הי' שלו קודם להקדש שהי' שלו קודם

ובשו"ת בית אב ח"ה סי' שכ"ז תי' דיש חילוק בין פקדון שאף פעם לא הי' שלו ואין נכנס לרשותו כל עוד שזה כעין דשייך לבעלים, ומשא"כ בהקדש שהי' ברשותו, דלפני שהקדישו הי' שלו, ואמרינן שלא יצא לגמרי מרשותו כיון דגורל"מ, וע"כ חשיבא ממונו אף באיתא בעיני' ומיושב הסוגיא בסנהדרין, ויל"ע בזה[15].

תירוץ ה' דשאני היכא דכבר חל החיוב ונפטר ע"י שהקדיש את החפץ

ובאחיעזר ח"ג סי' א' אות ו' וסי' ס"ב תירץ דשאני גבי הקדש שקודם חל חיוב אחריות ע"י שאמר הרי עלי, ואח"כ הקדיש ונפטר עי"ז מהחיוב, וחשיבא כליתא בעין כיון שכבר חל חיוב ונפטר עי"ז.

סימן ל"ד

בסוגיא דקבלת אחריות

א. ג' נידונים בסוגיא

הנה [הנידונים] שיש בענין קבלת אחריות [המה ג']:

א. [מהו האחריות] דלדעת הרמב"ם וכן הביא הרא"ש בשם הר"י, בעינן אחריות מגניבה ואבידה, ודעת בה"ג דסגי באחריות מפשיעה, ובשו"ע סי' ת"מ הובאו ב' הדיעות, ומתבאר מד' המ"ב סק"ח דלכתחילה יש לחוש לדיעה דבאחריות פשיעה עובר, אבל בדיעבד אפשר לסמוך על הסוברים דבעינן אחריות גניבה ואבידה [עיי"ש בשם א"ר, ח"י, והגר"ז, וח"א].

ב. [באיזה אופן נתחייב באחריות] דלדעת הרמב"ם אף היכא דמצד הדין פטור, אלא דמפאת אלמות יקחו ממנו תשלום החפץ נמי הוה דבר הגורם לממון, ודעת הראב"ד דרק אם מחוייבים מצד המלכות מיקרי אחריות, וכדכתב במ"מ, ובמ"ב ס"ק ט' כתב דהעיקר כהרמב"ם.

---

11. א.ה. לכאו' הכונה דכלפי המעות אי"ז מדין שמירת המעות, אלא שנעלם וצריך להחזירם ממקום שהם, אלא שנפטר אם יתן המקח, וכל שלא הביא המקח לא נפטר מהחזרת המעות, וק"ל. וכ"ז שייך גם למקו"ח ולפי שכבר פשע במעות וכבר נתחייב לשלם, ויכול להפטר ע"י החמץ.

12. א.ה. לא הבנתי דהעיסה הוזקה קודם שהכניסה לתנור, וזה היזיקא דממילא במה שלא נתעסק בה ואין כאן מזיק בידיים, אלא פשיעה של שומר שלא שמר והוזקה ע"י שהחמיצה, ולכאו' א"י לומר הש"ל כיון שההיזק ניכר שהחמיצה, וא"כ תיקשי מצד זה שכבר חייב לשלם וא"י לומר הש"ל.

13. א.ה. לא הבנתי דידוע מש"כ האחרונים דגנב או גזלן שהזיקו אין משלמין מתורת מזיק, כמו שאין משלמים על ההשתמשות מתורת נהנה, ואכמ"ל [וגם כאן חזר רבינו על דבריו דמזיק ע"י הכנסה לתנור, וצ"ע].

14. א.ה. ועי' בהערות לענף א' שלכאו' כך ס"ל לירושלמי.

15. א.ה. לכאו' גם ע"ז תיקשי מרש"י הנ"ל, וכן לגבי תירוץ ה'.

ג. [קבלת אחריות על חמץ שנמצא במקום המושכר לעכו"ם] דלדעת רש"י לא מהני ייחוד מקום בקיבל אחריות ולדעת ר"ת מהני, וכ' במ"ב דיש לחוש לרש"י.

והנה הנידון הראשון לכאו' הוא נידון בכל דינא דדבר הגורם לממון, אך י"ל בנידון השני אם זה פלו' רק לגבי חמץ או שה"ה דכך יהא פלוגתא בכל התורה כולה, ואליבא דר"ש אי חשיבא גורל"מ ע"י שיצטרך לשלם מחמת אלמות, ולכאו' מדמקשינן בגמ' דלר"ש למה לי קרא דלא ימצא ולא משני דאיצטריך לאלמות, ש"מ דכ"ה לר"ש בכה"ת דכה"ג מיקרי גורל"מ, ואין לומר דהגמ' התי' הפשוט נקטה, ואה"נ דהנה מצי למימר כן, דהרי פשטות הגמ' קאי אעובדא דבני חילא שלהרמב"ם איירי באלמות, וע"ז אמרינן דנלמד מלא ימצא, ומקשינן דלר"ש למה לי קרא, וש"מ דלר"ש כה"ג לא צריך קרא.

ב. האם נידון ייחוד מקום תליא בנידון על איזה אחריות עובר [ותמיהות על שיטת רש"י בדין ייחוד מקום]

והנה תוס' הק' על רש"י דפ' דיחוד מקום הוה בלא קיבל אחריות, דא"כ אף בלא ייחד מקום נמי שרי, ותי' הר"ן דאיירי בסתמא ובלא ייחד מקום מתפרש לקבלת אחריות, אך בייחד מקום מתפרש בלא אחריות.

[אלא שקשה עדיין על רש"י דא"כ בייחד מקום תיפוק ליה משום שלא קיבל אחריות, ואמאי אמרינן בגמ' שהוא משום דשכירות קניא, או משום לא ימצא עיי"ש, ובב"י סי' ת"מ כתב דאם שכירות קניא ע"כ אינו מקבל אחריות, דאם לא קניא אינו נמנע מלקבל אחריות, אך אכתי תיקשי מה שתי' שאני הכא דנתמעט מלא ימצא, אע"פ דשכירות לא קניא, דהא אם לא קניא שפיר מקבל אחריות, וכבר עמד ע"ז בב"ח, ויעוי' בח"י הר"ן הנדמ"ח, ותוכן דבריו דנידון שכירות קניא או לא היינו באמת לענין אם מקבל שמירה או לא וכמוש"כ הב"י, והר"ן אסיק ע"ז בקושיא ממה דמסקינן בגמ' דאימעיט מקרא דלא ימצא עיי"ש.

ובראש יוסף בסוגין כתב ע"ז דהיכא דאיכא קבלת אחריות לגניבה בזה לא מהני ייחוד מקום, אך בקבלת אחריות דפשיעה בזה מהני ייחוד מקום ע"י דשכירות קניא או ע"י קרא דלא יימצא, אך יש לעי' בטעמא דמילתא[16].

ולפי ד' הר"ן בד' רש"י מוכח דסגי באחריות פשיעה, דכיון דאיירי בלא דיבר, א"כ בודאי כל הנידון רק כלפי אחריות מפשיעה, אך לפי"ז הק' הלח"מ על הרמב"ם דס"ל דבעינן אחריות מגניבה ואבידה, ובהכרח איירי כשדיבר, א"כ איך יפרש הסוגיא, דמאי איריא יחד מקום, דממ"נ אם קיבל אחריות מגניבה להדיא לא מהני ייחוד מקום, ואם לא פי' קבלת אחריות מגניבה לא צריך ייחוד מקום [וברמב"ם ס"ל כרש"י ולא כר"ת מדלא הביא דין זה], ונשאר הלח"מ בקושיא.

וכמו כן העירוני להקשות על הצל"ח בדף ד' ע"ב שכ' דלרש"י אחריות היינו כשהוא כשומר שכר, וא"כ תיקשי גם על רש"י קושית הלח"מ, שא"א לתרץ כרש"י.

ועוד י"ל בד' הר"ן דהרי אין קנין סודר לעכו"ם, וא"כ בעינן הכנסה לרשותו כדי להתחייב בשמירה, וא"כ איך אפשר להעמיד בסתמא ובייחד מקום דאיך נתחייב בשמירה. וכן הקשה בספר בית ישראל המובא להלן[17].

ג. תירוץ הגר"י מקאזניץ, ובנידון חיוב עפ"י המלכות אי חשיבא כחיוב ע"פ דין או מכח אלמות

ותי' הגאון ר' ישראל מקאזניץ [בספר בית ישראל שנדפס ע"י אאמו"ר זללה"ה בסוף ש"ס אל המקורות], דאיירי באופן שלפי דיניהם סתם לקיחה מחייבת אחריות מגניבה ואבידה, אא"כ קאמר שאינו מקבל, וא"כ נימא דבייחד מקום גם לפי דיניהם אינו מקבל [שזה כמי שלא לקחו], ואמנם הוא דוחק להעמיד הברייתא לפי דיניהם ולא לפי דיננו[18].

אך י"ל בדברי קדשו, דהנה במ"ב סי' ת"מ סק"ט כתב באמת דכשחייב באחריות מדין המלכות לכו"ע חייב [וא"ז כמו אלמות], ולפי"ז תירוצו קאי אליבא דכו"ע, אך מ"מ י"ל בזה.

דהנה בגמ' ב"ק (דף קי"ג) מבואר דכאשר יש דין תורה בין ישראל לנכרי אם בדיניהם הישראל זכאי אזלינן בתר דיניהם, ואם בדיננו הישראל זכאי אזלינן בתר דיננו, וא"כ תיקשי אמאי כשמחוייב ע"פ המלכות עובר בב"י גם להראב"ד [הסובר דע"י אלמות לא מיקרי גורל"מ, והרי כיון דלפי דיננו פטור בכה"ג מאחריות גנו"א, וא"כ אילו יבואו לפנינו לדין נפטרנו, וממילא לא יחשב מחוייב בדין], ואינו דומה לבני חילא דהוה צורך המלך [י"ל דאזלינן בתר דיניהם לגמרי כיון שהוא ע"פ דין המלכות לצורך המלך], ויש לו כח לחייב, [אבל הכא זה רק דיני גזל [ובעינן לילך לטובת הישראל וכנ"ל].

וביותר יש להקשות דהא גלי קרא דאין דיני שומרים לעכו"ם, וא"כ לא יועילו דיניהם, וכדאשכחן בקנינים דלנכרי במשיכה וכו', וכדכתב בחזו"א ב"ק (סימן י' סק"ב), אלא שבאמת יעוי' בתשו' הרשב"א (מיוחסות סי' רכ"ה) שהובא במ"ב סי' תמ"ח (בביה"ל סוף ד"ה בדבר מועט, עמ' ל"ג) [דמבואר שם שבאמת אזלינן בתר דיניהם בקנינים, אלא שדן שם אי מהני למצוות דאו'][19].

ד. קושיית האחרונים על הר"ן בד' רש"י דהא אין שמירה לעכו"ם

והנה ע"ד הר"ן שכ' דאיירי בסתמא ואי שכירות לא קניא, או דלא ייחד מקום נעשה שומר, צ"ע דהא אין שמירה לעכו"ם, וכן הק' בתומים סי' ע"ב, ובמחנ"א (הלכות שומרים סי' ח') ובבי' הגר"א (סי' ת"מ ריש סעיף א'), וא"כ בסתמא אף בלא ייחד מקום לא נתחייב באחריותו [אך על הבית ישראל הנ"ל ל"ק דאיהו אזיל בגונא דנתחייב מצד דיניהם].

ה. מכירת חמץ כשהנכרי לא שילם ואין עומד לשלם אי נחשב החמץ כגורם לממון

והנה בהך דאלמות כ' המקו"ח והובא בביה"ל סי' תמ"ח ס"ג דמכירת חמץ כשהגוי עדיין לא שילם הכל וידעינן שלא ישלם, א"כ הו"ל גורם לממון שרוצה בקיום החמץ בכדי שיגבה בו חובו, ואם נימא דע"י אלמות לא מהני, הכא נמי לא הוי גורם לממון, שהרי עפ"י דין צריך לשלם ממקום אחר גם אם החפץ יגנב או ייאבד, אבל להרמב"ם תיקשי, ולר"ת דמהני יחוד מקום, יועיל לייחד מקום [אך להנ"ל הרמב"ם ס"ל דייחוד מקום לא מהני וכדכ' הלח"מ דהרמב"ם ס"ל כרש"י], ונמצא דמכירות דידן מהני רק או להראב"ד או לר"ת, אלא א"כ נימא דלא כהמקו"ח וכהחולקים המובאים שם בביה"ל דכה"ג אי"ז בגדר אחריות עיי"ש.

ויעוי' מה שיובא להלן סק"ו פלו' חלקת יואב ואחיעזר בנידון אחריות שלא מחמת החפץ, ולהחלקת יואב דבעינן אחריות מחמת החפץ בלא"ה לא מיקרי הכא אחריות ודלא כהמקו"ח [ועי' לעיל סימן ל"ג], וכ"כ שם החלקת יואב להדיא.

ולכאו' יש לו תקנה שיאמר שמוותר לנכרי את הכסף בתנאי שהחמץ ייאבד, וא"כ אם ייאבד החפץ לא הפסיד בכך את חובו שבאמת הנכרי לא חייב לו, אבל אין נראה, דלהמקו"ח גם זה בכלל גורל"מ מה שרוצה שהנכרי ישאר מחוייב [שלזה צריך שהחפץ יתקיים, והחפץ גורם לממון שהנכרי יהא מחוייב ויוכל לגבות][20].

והעיר הב' אברהם בורנשטיין שיהא לאחר הפסח לא בתורת גוביינא אלא בתורת מקח עבור החוב, דהיינו שימחול החוב לנכרי ויקנה כנגדו החמץ, וזה ודאי לא הוה גורם לממון [שאינו נצרך לו לגבות חובו דלעולם לא יגבה בו חובו][21], וצ"ע.

ו. איך עבדינן ייחוד מקום לחמץ של קטנים הנמכר לעכו"ם

והנה עובדא הוה בבית שהי' שייך ליתומים קטנים שא"א למוכרו להנכרי, ויל"ע אם אפשר למכור חמצם של היתומים ולהכניסו במקום שנייחד להעכו"ם, ולכאו' להמקו"ח יש כאן גורל"מ ואין כאן ייחוד מקום [שא"א להשכיר ביתם להעכו"ם], [ולכאו' א"א לבטלו, ותלוי בנידון הנו"ב סי' י"ט אי מהני ביטול לפקדון שקיבל עליו אחריות], ואולי נימא דאף דלא נקנה הבית להעכו"ם מ"מ לא חשיבא החמץ ברשות מוכר [והיינו להמבואר בגמ' דהא דמהני ייחוד מקום הוא אף אי שכירות לא קניא כיון שסוכ"ס אינו מצוי ביד הישראל, ואולי לזה סגי בייחוד בלי חלות קנין ג"כ, וממילא יועיל עכ"פ לר"ת דמהני ייחוד מקום לגבי קבלת אחריות].

והורו המורים דמהני ייחוד מקום [ע"י שהאם תייחד מקום לעכו"ם] דהוה כאפוטרופוס, עוד קאמרי דאפשר לוותר לנכרי הכסף, ולהנ"ל היינו שיוותר אף אם החמץ יישאר [וכי תימא דהאיך יוכל אח"כ להשתמש לאחר הפסח דהא הו"ל גזל עכו"ם, שהנכרי א"צ ליתן חזרה דפטור מלשלם י"ל דאיירי בגוונא] שלא הי' חשש גזל דלא הי' כי אם חשש פירורין בעלמא[22].

ז. אי נידון אלמות תליא בנידון אחריות שלא מחמת החפץ ובענין ספק אחריות

ובגוף הנידון דגורל"מ מחמת אלמות, לפו"ר הי' נר' לתלותו בפלו' החלקת יואב מהדורא תנינא סי' י"ב והאחיעזר שהובא לעיל (סימן ל"ג) אי בעינן אחריות מחמת החפץ דוקא או לא, אכן נר' דלא תליא בזה, דהחלקת יואב הסובר דבעינן מחמת החפץ יוכל לסבור כהרמב"ם דהאלמות הוא לחייבו תשלום על החפץ וחשיבא שפיר מחמת החפץ, ומאידך האחיעזר דס"ל דא"צ מחמת החפץ מצי סבר כהראב"ד דאלמות כמאן דליתא כלל דמי כיון שאינו עפ"י דין.

והנה יש לחקור באומר הרי עלי, ובאופן שחל מחמת ספק שמספק יהא חייב באחריות, אי עובר בב"י בתורת ודאי, ולכאו' להרמב"ם עובר דלא גרע מאלמות, שסוכ"ס יצטרך לשלם אם יאבד החפץ, אך להראב"ד י"ל"ע אי כיון דמדין ספק מחוייב הו"ל גורל"מ ודאי[23].

ובגוונא דספק אחריות לחבירו שפטור משום הממע"ה, בפשוטו לכו"ע אין כאן גורל"מ שהרי למעשה פטור מלשלם, וזה בין להרמב"ם ובין להראב"ד [ולא אמרינן דלראב"ד דאזלינן בתר הדין ייחשב כספק גורל"מ, דכל שלמעשה א"צ לשלם לכו"ע אין כאן גורל"מ].

ח. אי בעינן שהחמץ שקיבל עליו אחריות יהא ברשות ישראל

והנה הרמ"א כתב בסי' ת"מ דאף אם הפקיד הישראל שקיבל אחריות את החמץ בבית נכרי אחר עובר, ולכאו' משמע מזה שא"צ שיהא ברשות ישראל כיון שנעשה כשלו ע"י שגורל"מ, וכן הוא לכאו' דעת רש"י שאפי' בייחד מקום עובר, אכן יעוי' במג"א (סי' תמ"א סק"א) שמבואר מדבריו שאם הרהינו להמשכון שהוא גורל"מ אצל המלוה אינו עובר, ותיקשי דזה שלא כד' רמ"א, ועל כרחך צ"ל דבודאי בעינן גם שיהא ברשות ישראל[24], אלא דמש"כ רמ"א דעובר אף שהוא ברשות נכרי אחר, היינו כמו שפי' החזו"א שהנכרי השני שומר עבורו ועי"ז כברשות ישראל דמי, ומשא"כ כשהוא אצל המלוה שמחזיקו לעצמו [ועי' סי' ל"ג ענף א'].

ויעוין במחנ"א (הלכות מאכ"א) שכתב לגבי מתנה ע"מ להחזיר, דלא חשיבא גורל"מ כיון דנמצא בבית העכו"ם, והקשה באחיעזר (ח"ג סי' ז') דהתינח לר"ת דאינו עובר בייחד מקום, אך לרש"י דעובר אף בייחד מקום מאי איכא למימר, אך להנ"ל א"ש דבודאי בעינן שיהא ברשות ישראל, ורש"י ס"ל דע"י ייחוד מקום עדיין חשיבא ברשות ישראל כיון דאי"ז אלא שכירות, אך כשהוא ברשות העכו"ם שקנאה ע"י מתנה ע"מ להחזיר [או מעכשיו וכנ"ל] לכו"ע אינו עובר, ועיין.

סימן ל"ה

בענין חמץ שביד אחר מי עובר עליו

ענף א' | דין בעל החמץ

א. ג' שיטות בסוגיא

הנה בענין חמץ המופקד בידי אחרים אשכחן ג' שיטות, א. דהרמב"ן בדף ו' כתב דאין הבעלים עובר כיון שאינו ברשותו, והר"ן בדף ב' הסכים עמו, ועיי"ש דמייתי המכילתא דבעינן שיהא בבתיכם, ב. והרא"ש אייתי שיטת הגאונים דאם הנפקד קיבל עליו אחריות אין המפקיד עובר, דמיקרי ברשות הנפקד ולא בבתיכם דמפקיד כיון שהוא באחריות הנפקד, והיינו דלדידהו רק היכא דאיכא תרתי דהוא בבית הנפקד ובאחריות הנפקד, בכה"ג לאו בכלל בתיכם דמפקיד מיקרי, ואין המפקיד עובר, אלא הנפקד [ועי' חזו"א סי' ק"ח סק"ו שפי' כן דבריהם]. ג. והרא"ש עצמו פליג וס"ל דהמכילתא לא מיעטה אלא כגון חמצו של נכרי שביד נכרי שאע"ג שהוא באחריות ישראל אינו עובר כיון שאינו בבתיכם, [והיינו דהך תנאי נאמרה לחמץ שקיבל עליו אחריות ולא לחמץ שלו [ועי' עוד לעיל סי' ל"ד ס"ק ח' מה שיתבאר בזה], וכן דעת רבינו יונה המובא שם בראש, והרמב"ם, דלעולם עובר המפקיד, ואפי' כשזה בבית הנפקד ובאחריות הנפקד, ואף שהנפקד עובר, מ"מ

---

16. א.ה. ולדברי הראש יוסף אין מקור למה שיתבאר להמשך בד' רש"י כמאן ס"ל בנידון א', וק"ל.

17. א.ה. לכאו' י"ל דאיירי בסתמא, ואי שכירות לא קניא נחשב הכנסתו למקום השכור כקנין חצר, ואם קניא אין כאן קנין חצר, ואיירי כאשר הגוי הכניס.

18. א.ה. גם צ"ע מה דתליא בנידון שכירות קניא, דצריך לדון איך מתייחסים בדיניהם לשכירות.

19. א.ה. הנה למעשה י"ל בד' רש"י והרמב"ם, דגם ע"י אלמות חשיבא גורל"מ, וא"כ י"ל כתי' הבית ישראל, וכל הערת רבינו היא רק על המ"ב דס"ל דהך כללא הוא לכו"ע, שו"ר בכת"י רבינו זצ"ל במק"א שכ' וז"ל: **ותי' הבית ישראל להמגיד מקאזניץ, דהרמב"ם לשיטתו דאחריות של אלמות נמי חשיבא גורל"מ.**

20. א.ה. לכאו' י"ל דכשיש חוב הוה ליה גורם למנוע הפסד, אך אם אין חוב הו"ל כגורם להרויח דבר חדש, וי"ל דזה אינו בכלל גורם לממון. ועי'.

21. א.ה. לכאו' הרי המקח הזה יעשנו רק לאחר הפסח, וכל עוד שלא עשה כן עדיין נצרך לו לגובינא, ואף דהכא כבר החליט שלא יגבה בפועל, אלא ישתמש בו לקנותו בעד מחילת החוב, מ"מ הוא בודאי רוצה וצריך בקיומו, דאי לאו הכי יפסיד, וכי תימא שמוחל לו עכשיו ועושה קנין כסף שיחול לאחר פסח כדין מקדש בכסף לאחר ל' דמהני אפילו נתאכלו המעות, מ"מ הו"ל גורם לממון להחוב הזה של קיום המקח, ועי'.

22. א.ה. לכאו' זה פתרון לחמץ של האם, אך לא לחמץ של היתומים דאיך אפשר לוותר על ממונם, דלאו בני מחילה נינהו (אלא א"כ נשתמש בעצה קודמת של אפוטרופוס וא"כ א"צ לעיצה דהכא), וק"ל.

23. א.ה. אך עי' בד' רבינו זצ"ל שבסימן ל"ג ענף א' דלהחלקת יואב אחריות שמחמת נדרו לא נחשב כאחריות מחמת החפץ וגרע מאלם, וכמו שכ' רבינו זצ"ל קודם דאלם חשיבא מחמת החפץ, וכ"ה בחלקת יואב שם להדיא, ולפי"ז גם לרמב"ם אינו כגורל"מ לעבור בב"י (לרבנן עכ"פ).

גם המפקיד עובר, והכי נקטינן בשו"ע סוף סי' ת"מ עי"ש. אך ד' הגר"א שם נוטה לרמב"ן דאינו עובר עליו.

וד' הרא"ש דהגאונים ורמב"ן לאו בחדא שיטתא קיימי, וכנ"ל, אך בב"י סי' ת"מ, ובשאג"א סי' פ"ג פי' שדעת הגאונים כרמב"ן, שלא הזכירו הגאונים קבלת אחריות, אלא בשביל מש"כ שהנפקד עובר, אך לעולם י"ל דס"ל שהמפקיד אינו עובר אף בלא קיבל הנפקד אחריות [ועי' פמ"ג סי' ת"מ].

ומ"מ מדרבנן עכ"פ לכו"ע עובר המפקיד, וכמוש"כ הר"ן להדיא.

ב. חמץ שאינו ברשותו ולא ברשות מי ששומר בשבילו האם עובר עליו לדעת הרא"ש

ויש לעי' להרא"ש האיך הדין בהניח ברשות הפקר או ברשות חבירו שלא מדעתו, שחבירו אינו שומר עבורו האם עובר עליו, והיינו דיל"ע אי לרא"ש בחמץ שלו לא בעינן כלל בתיכם, או דטעמו משום דחשיב בתיכם ע"י שהשני שומר עבורו וכלשון הרא"ש. ובפמ"ג סי' ת"מ כתב דהרא"ש נקט בלשונו דהנפקד מקנה לו מקום, ותמה עליו דלמה נצרך לומר כן דהרי גם במניח ברשות הפקר עובר, וש"מ דס"ל דלרא"ש א"צ בתיכם, אך הגר"ז שם כתב דבכה"ג גם לרא"ש אינו עובר, דגם להרא"ש בעינן בתיכם, אלא דס"ל דמה שהשומר מקנה לו מקום ושומר עבורו חשיבא בתיכם. וכבר כ' הגר"ז שבט"ז לא כתב כן, והיינו שהט"ז ס"ל כפמ"ג.

ועי' בביה"ל סוף סי' ת"מ שדעת ט"ז פמ"ג ומקו"ח דעובר אף במונח ברה"ר, וד' הגר"ז שאינו עובר עליו מה"ת ואפי' לא ביטלו, ואינו אלא דרבנן עי"ש [ויעוי' במקו"ח שהוכיח כן מדשנינו דהמוצא חמץ ביו"ט כופה עליו את הכלי, ואמאי לא נימא לו להפקיר את ביתו כדי שייחשב מונח ברשות הפקר ולא יעבור בב"י, וצ"ע דלדבריו התינח לרא"ש לא תיקשי דעובר גם כשהפקיר הרשות, אך מה יענה הרמב"ן דס"ל דכה"ג אינו עובר עליו, ואמאי לא אמרו לו לעשות כן].

ובהא פליגי נמי הנו"ב סי' כ' דס"ל דנגזל אינו עובר בב"י לכו"ע, דבעינן בתיכם וליכא, דאין הגזלן מקנה מקום לבעלים, אך הגרעק"א פליג ע"ז וס"ל דעובר עליו דלא בעינן בתיכם, וכ"ד החזו"א סי' קי"ח סק"ד.

ג. ביאור הוכחת רבינו יונה לשי' רמב"ם ורא"ש מקרא דוגונב מבית האיש

ובר"ש שם כ' בשם רבינו יונה ראי' להרמב"ם דבכל גווני עובר, מדאמרינן וגונב מבית האיש ולא מבית ההקדש, וכ' הרא"ש שאינו מבין ראייתו.

וכ' הט"ז סי' ת"מ והחכ"צ סי' קל"א, ומובא בקרבן נתנאל על הרא"ש שם, וע"ע בהגהות הב"ח על הרא"ש, דכונת רבינו יונה להוכיח דקבלת אחריות לאו כלום, דאם הי' בזה נ"מ א"כ מדוע פטור הגנב מכפל, הא הוה באחריות בעל הבית, אלא חזינן דאחריות לאו כלום היא, וע"כ גם הכא לא יפטר המפקיד מבל יראה מחמת קבלת הנפקד אחריות על החמץ, עכתו"ד.

ויל"ע בדבריהם דהגאונים כתבו רק דע"י קבלת אחריות וגם אינו בביתו גרע כוחו, אך לא כתבו דע"י קבלת אחריות גדל כוחו של הנפקד וא"כ מאי ראיית רבינו יונה, דהא מהתם יש לנו ללמוד דלא גדל כוחו של נפקד, ואין חייבים כפל כאילו גנבו ממנו, אך אין מזה הוכחה נגד הגאונים, שעדיין י"ל דמ"מ גם כוחו של בעלים גרע וממילא אינו עובר[25].

ויתכן לפרש ראיית רבינו יונה דמדחזינן דאע"ג דבעינן בית האיש, מ"מ אם הי' הפקדון אצל שומר מיקרי מבית האיש וחייב הגנב כפל. וש"מ שע"י קבלת אחריות של השומר לא נגרע כוחו של הבעלים ושפיר מיקרי בביתו, וה"נ איקרי בתיכם לעבור עליו בב"י [וכעי"ז פי' בשאג"א סי' פ"ג, אלא דאיהו מפרש דעת הגאונים אף בלא קיבל אחריות, ולפי"ז הוכחת רבינו יונה מגונא שאינו נמצא באחריות][26].

ענף ב' | דינו של נפקד

א. קושיית האחרונים מה שייך אחריות מישראל לישראל על חמץ בפסח

והנה הגאונים כתבו דאע"ג שאע"ג שהמפקיד אינו עובר, מ"מ הנפקד עובר, מפני שקיבל אחריות, ולכאו' הוא פשוט דהרי כך הדין דע"י קבלת אחריות עובר גם על חמץ שאינו שלו, וכמפו' בסוגיא ה' ע"ב דאימת בעינן לכם, רק בלא קיבל אחריות, אבל בקיבל אחריות עובר אף שאינו שלו, וכדילפינן לה מקרא.

אבל באמת קשה טובא, דבשלמא אם החמץ של נכרי שייך לומר שחייב באחריותו של החמץ, אך כשהמפקיד ישראל מה שייך לומר שחייב באחריותו, והלא אין לחמץ שום ערך לבעליו, כיון דאסור בהנאה, וגם לאחר הפסח אסור בהנאה, ואין לבעלים שום תביעה על החמץ, שאם ייאנס או ייאבד לא הפסיד כלום, דאין שוה לו מידי, וממילא פקעה אחריותו של שומר, ואמאי עובר בב"י. וכן הקשה הגרעק"א בגליון השו"ע סי' ת"מ, וכן המקור חיים בסי' תמ"ח, וכבר תמה כן בצל"ח בדף ה' ע"ב.

ואיכא ג' תירוצים על זה.

תי' הגרעק"א

והגרעק"א תירץ דלדעת המג"א סי' תמ"ג ניחא, דלדידי' היה השומר מחוייב למכור בער"פ, ומדלא מכר נחשב שפשע ונתחייב לשלם, אלא שיכול לומר הרי שלך לפניך, וע"כ הו"ל גורל"מ, שהרי צריך לחמץ להפטר עי"ז מהחיוב תשלומין על הפשיעה [והגרעק"א לשיטתו דגורל"מ א"צ להיות בסיבת שמירת החפץ, ועי' מש"כ בסי' ל"ג, ועי' עוד בסימן ל"ו מש"כ בזה].

אלא שתי' זה אינו אלא באוקימתא שהיה יכול למכור ולא מכר, וגם אינו אלא לד' מג"א, ולא לדעת החק יעקב ואבן העוזר סי' תמ"ג דס"ל דלא חשיבא פשיעה, וכמוש"כ שם סי' תמ"ג [ועי"ש במ"ב].

ולדרך זה נימא הכי גם לענין נכרי שקיבל אחריות על חמצו של ישראל, שהי' לו למכור ולא מכר, ומיקרי עי"ז פושע, וממילא צריך הנכרי לחמץ לומר הרי שלך לפניך, ומשו"ה יסברו הגאונים דהמפקיד אינו עובר כיון שהוא באחריות הנכרי, אלא שי"ע דהנכרי א"י למכור דבר שאינו שלו, ובשלמא ישראל יכול למכור מדין זכין, אך נכרי א"י למכרו דאין שליחות וזכי' אצל עכו"ם, וצ"ל דהי' לו לבקש מישראל אחר למכרו לנכרי מדין זכין.

תי' הצל"ח

ובצל"ח תירץ דגם אם יגנב החמץ תוך הפסח יצטרך השומר לשלם, שהרי חמץ לאחה"פ מותר מן התורה, והכא לא שייך קנס כיון שהמפקיד אינו עובר בב"י לדעת הגאונים, וא"כ החמץ מותר לאחה"פ, וחייב השומר לשלם ושפיר הוה גורל"מ לשומר, וע"כ עובר השומר בב"י.

[והצל"ח לשיטתו בנו"ב סי' כ', אך הגרעק"א בתשו' סימן כ"ב חולק וס"ל דנאסר לאחה"פ, ולפי"ז בעינן לתירוץ אחר]. אך באמת הדבר קשה שהרי מבו' בר"ן שמדרבנן עובר המפקיד, ואף נאסר לאחה"פ, וכדמוכח ממתני' דנכרי שהלוה את ישראל על חמצו, דבלא מעכשיו נאסר החמץ לאחה"פ, אע"פ שהרהינו אצל נכרי [וא"כ ממילא לא שוה מידי מחמת האיסור דרבנן, והדרא קושיא לדוכתה], וכתב הצל"ח דהר"ן איירי כשנשאר אחריות אונסים על המפקיד, והגאונים איירי כשכל האחריות על השומר, אך י"ל מנ"ל לגאונים חילוק זה[27]. [והגרעק"א באמת לא ס"ל להך חילוקא וכנ"ל].

תירוץ המקו"ח והאחיעזר

והמקו"ח והאחיעזר תירצו דטעמא משום דעשאן הכתוב ברשותו, והיינו שאנו מסתכלים איך הי' אילו לא נאסר בהנאה, אך באמת תי' זה צ"ע דמ"מ אין כאן אחריות, והמקו"ח לשיטתו כתב בסי' תל"ה דע"כ יורשים עוברים בב"י, שכן אילו לא נאסר היו יורשים, ולכאו' בר"ן מבו' שלא כדבריו, דעי' בר"ן בע"ז בדף מ"ג שהוצרך לפרש טעם אמאי מהני קנין בחמץ לעבור עליו בבל יראה וכמוש"כ הרמב"ם, ולא פי' מפאת שעשאן הכתוב [ונת' באורך בסימן י"א].

ב. קושית האחיעזר על תי' הצל"ח דע"י דין תשביתו אינו ממון [ויש כאן גלגל החוזר]

ובאחיעזר ח"ג סי' ג' הקשה על הצל"ח, דמ"מ אמאי חייב השומר הרי כיון דהשומר חייב בתשביתו משש שעות ולמעלה, א"כ אינו ראוי להתקיים עד לאחר הפסח, והרי השתא אסור בהנאה, ועד לאחר הפסח לא יתקיים, וא"כ אינו ממון כלל. ואע"ג דבשומר חמץ של נכרי עובר בב"י, דחשיב ממון ולא אמרינן דאינו ממון מפאת שהשומר מצווה להשביתו, דהתם הא הוה ממון השתא אצל הבעלים דשרי לי' לבעלים באכילה והנאה, ומשא"כ בחמץ של ישראל דהשתא אסור בהנאה, וכל הדין ממון שבו, מחמת לאחר הפסח וכמוש"כ הצל"ח, וא"כ בענין שיהא ראוי להתקיים עד לאחה"פ, וזה הופקע ע"י העשה דתשביתו.

וכתב האחיעזר ליישב דאה"נ דהשומר נתחייב בתשביתו מפאת אחריותו כלפי לאחה"פ, ושוב לא יתחייב בב"י לכשיגיע הפסח, דתו פקעה אחריותו.

אכן י"ל בזה דהנה אם נימא דבאמת פטור מב"י, א"כ גם נפטרנו מתשביתו, דהא כבר אינו גורל"מ, ולמה יתחייב בתשביתו, אלא דאם נפטרנו שוב יתחייב, וא"כ יחול גם בל יראה, דכשם שהתשביתו מניעה להגורל"מ כך גם הבל יראה, ואי דדיינינן דלא יתכן לחייבו דאז יפטר א"כ גם לגבי תשביתו נימא הכי [דלכאו' הוא דבר המתחדש בכל רגע, ובהגיע זמן הב"י קאי נידון זה גם לגבי תשביתו וגם לגבי ב"י].

האם יש חילוק בין ב"י לתשביתו

ואמנם האחיעזר לשיטתו, דיעוי"ש באחיעזר שכתב שם דאליבא דר' יהודה בענין לחידושא דעשאן הכתוב בין לב"י ובין לתשביתו, אך לר"ש לא איצטריך רק לב"י ולא לתשביתו, [דהרי לר"י כבר מחצות אינו ממון], אך לר"ש י"ל דקרא דתשביתו [הוא אף בלי חידושא דעשאן הכתוב דאיצטריך לחמץ משש שעות שהוא ממון דלר"ש עדיין מותר בהנאה], ולפי"ז י"ל דתשביתו חייל משום שאם לא הי' חל הי' ברשותו מחמת דהגל"מ [משום דאכתי מותר בהנאה בער"פ, עד הלילה מה"ת], ומשא"כ לענין ב"י [שבלילה בשעה שכבר נאסר בהנאה] דבעינן לחידוש דעשאן הכתוב ברשותו, י"ל דכיון דכבר אינו גורל"מ מפאת התשביתו [שחייל בחצות], ולא נימא [השתא] דעשאן הכתוב ברשותו[28].

אמנם לולי דבריו הקדושים הי' נראה דאין לחלק בין ב"י לתשביתו מחמת תרי טעמי:

הטעם האחד, דכשם שהתשביתו מעכב את הבל יראה, הכי נמי בבא הלילה יעכב הב"י את התשביתו, והרי באחיעזר שם מבו' שאם היו התשביתו והב"י מתחילים כאחת, לא היינו מחלקים ביניהם, ושניהם היו זקוקים לחידושא דעשאן הכתוב, וא"כ מאי איכפ"ל שהתשביתו חל מקודם, מ"מ כשיבא הלילה יעכבם הבל יראה.

וצ"ל בדעת האחיעזר דס"ל כדעת השאג"א דאם התחיל התשביתו לחול ממשיך לחול, ולא פקע אף בהעדר תנאים דילי' [אך לפי"ז נצטרך לומר דבקיבל עליו אחריות מנכרי והחזירו לנכרי לא פקע חיוב תשביתו דילי'[29], וזה זר מאוד]. אבל אם נימא דלא כן, אלא דבהעדר תנאיו ממילא פקע התשביתו, א"כ כשהגיע הלילה, כבר יש לו לפקוע מחמת הבל יראה, דיגרום שלא יהא גורל"מ, וא"כ שוב נעשה כבאין שניהם כאחת ואין לחלק ביניהם.

והטעם השני דאף לענין תחילת מצות תשביתו הדין נותן דיעכב הבל יראה, ואע"ג דיחול רק מן הלילה, דהרי מ"מ אינו גורם לממון [דידענו שאין עומד להתקיים עד לאחה"פ ע"י שיחול ב"י בהמשך], וא"כ אכתי בעינן לחידושא אף לענין תשביתו[30].

וא"כ לפי"ז הדר קשיא על הצל"ח אף מפאת התשביתו, והדרינן לעיקר הנידון אם כשעובר לא יעבור היכי דיינינן לי', ולכאו' ראוי לנו לומר שיעבור, אלא דתקשי ע"ז מהא דכתבו האחרונים, דלא הוי גורל"מ אף לר"ש מפאת התשביתו, ולכן הוצרכו לעשאן הכתוב, והרי בלא התשביתו הי' עובר, וא"כ חזינן דלא אזל בתר מעיקרא אלא בתר בסוף, וא"כ בנידון דידן הדר תיקשי על הצל"ח, וצריך עיון.

---

24. א.ה. ועי' להלן סי' ל"ה סק"א שיש לדין זה מקור מן התורה מדרשא שדרשו חז"ל במכילתא, עיין שם.

25. א.ה. והנה באמת בסוגיין בודאי שגדלה כוחו של נפקד לעבור עליו, וזה מוסכם לכו"ע, וצ"ל דמ"מ אינו שלו אלא רק ברשותו, וע"כ לא מיקרי ע"ז וגונב מבית האיש, וא"כ ל"ק מהתם, אך מ"מ שפיר מקשה רבינו יונה זצ"ל דגם הוכחה ליכא מהתם.

26. א.ה. הנה י"ל היכן אשכחן דכאשר נגנב שלא מבית בעה"ב ולא מבית שומר מיקרי מבית האיש, ובשלמא אי לר"י ורמב"ם נמי בעינן עכ"פ בית שומר, א"ש, דזה אשכחן דע"י שנגנב מבית שומר כנגנב מבית בעלים דמי, ועי' ריש פרק המפקיד ועוד, אך באופ"א מנלן. ועי' בזה.

27. א.ה. לכאו' החילוק ברור, דאם ע"י אחריות חשוב כשלו א"כ כל שנשאר איזה אחריות לבעלים עדין הוה גם לדידיה גורל"מ, ולמה יפקע כוחו מחמת שזה גם גורל"מ לשומר, והרי לגאונים לא תליא במה שאינו בביתו, אליבא דהרא"ש, כי אם דע"י האחריות והיותו גורל"מ לשומר הוא דפקע כח הבעלים, וא"כ כל שזה גם גורל"מ לבעלים למה יגרע כוחו. ובהכרח איירו באופן שכל אחריות החמץ רק על השומר, אך באמת י"ל בדעת הגאונים דע"י דאיכא גם קבלת אחריות אצל שומר מיגרע כח בעלים, גם אם זה גורל"מ גם לגבי בעלים, ולכאו' כך פי' רבינו זצ"ל, דו"ק בלשונו לעיל ריש ענף א', ועפי"ז נתקשה כאן, ודו"ק. ואמנם שוב התבוננתי דכל ד' הצל"ח לחלק הוא רק כלפי האיסור דרבנן הנזכר בר"ן, וכלפי זה לכאו' בודאי שי"ל כסברא הנ"ל.

28. א.ה. לכאו' כונת רבינו לא לחלק חילוק בעצם בין תשביתו לב"י, אלא שתשביתו חל קודם, וב"י הגיע רק אחרי שכבר חל תשביתו, ושלגבי תשביתו שחל מקודם בשעה שמותר לא הי' זה בגדר גלגל החוזר, דהרי חל כשעוד הי' מותר בהנאה, ומשא"כ הב"י דחל כשכבר נאסר בהנאה וכבר נתחייב בתשביתו, ועפי"ז הוספתי את הסוגריים שבאותיות הקטנות.

29. ויעוי' באורך להלן סימן נ'.

30. א.ה. לא הבנתי, דלכאו' התשביתו חל כיון דמותר בהנאה, והוא גורל"מ מחמת עכשיו, ולא מחמת אחה"פ,

ג. תמיהת האחיעזר דלרבנן כיון שאינו יכול ליהנות רק לאחה"פ אי"ז ממון אצל בעלים

עוד הקשה האחיעזר שם על הצל"ח, דהא השתא אסור בהנאה, ואמרינן לקמן דף כ"ט דבעינן לדין דבר הגורל"מ [וא"כ לרבנן דגורל"מ לאו כממון דמי פטור השומר מלשלם למפקיד, דלגבי כל התורה לאו כממון ואין המפקיד יכול לתבוע, ושוב לא שייך חיוב אחריות אצל השומר, ואמאי יתחייב].

ויעוי"ש שכ' דיש בזה פלו' באחרונים אי רק לגבי הקדש תליא בדבר הגורל"מ, אבל בהדיוט נחשב ממון גמור מחמת אחה"פ, או שגם בהדיוט בעינן לגורל"מ [והיינו שיש פלו' בממון הדיוט שאינו שוה עכשיו, ורק לאח"ז יוכל ליהנות אי חשיבא ממון לרבנן [ועי' להלן], ותליא בזה].

אך לולי דבריו י"ל דהכא כיון דלאחה"פ יהא מותר ויהא השומר חייב באחריותו, ויהא גורל"מ אצל שומר, ממילא השתא נמי הו"ל גורם לגורל"מ, ואולי סגי בזה לעבור עליו בב"י, ומ"מ צ"ע בזה דסוכ"ס השתא אין לו ענין בחמץ[31].

ד. בעיקר נידון חמץ שאינו ראוי עכשיו רק לאח"ז אי חשיבא ממון

והנה עיקר הנידון אם חמץ והקדש שוים הוא פלו' הפנ"י והקצוה"ח, שדעת הפנ"י בפסחים (דף כט) דבהדיוט כה"ג חשיבא ממון גמור, אך דעת הקצוה"ח (בסימן שפ"ו סק"ז) דהמזיק לחבירו חמץ כזה שעכשיו בפסח אסור בהנאה ולאחה"פ יהא מותר בהנאה, ושאין איסור בשהייתו, פטור מתשלומי נזיקין לרבנן דדבר הגורם לממון לאו כממון דמי, וכיון שכל הנאתו רק לאחה"פ אי"ז אלא גורל"מ, ולא ממון ממש.

ויל"ע לפי"ז במש"כ הר"ן בע"ז (דף מ"ג) בביאור דעת הרמב"ם ששייך מלקות על בל יראה כשקונה חמץ מנכרי, וביאר הר"ן דחשיבא ממון לזכות בו כיון דאצל הנכרי מותר בהנאה, וגם אצל הישראל הוא מותר לאחה"פ, אלמלא שיתחייב בבל יראה ותשביתו, וע"כ חשיבא ממון לזכות בו, ותיקשי דהא לרבנן כה"ג אינו אלא כגורל"מ שלאו כממון דמי, וא"כ איך אית בי' זכי', וצ"ע[32].

סימן ל"ו

ענף א' | בענין אי מהני ביטול לחמץ שהוא בגדר גורם לממון

א. דברי הגרעק"א דיש חילוק לגבי ביטול בין חמץ שהקנה מעכשיו לחמץ העומד לגוביינא למ"ד למפרע הוא גובה

תנן בפסחים (דף ל' ע"ב) דנכרי שהלוה את ישראל ומשכן לו הישראל חמצו, אינו אסור לאחה"פ שאין הישראל עובר עליו בפסח. ומבו' בגמ' (דף לא) דלאביי טעמא דמתני' משום דלמפרע הוא גובה, והו"ל למפרע של הנכרי, ולרבא מוקמינן לה היכא דאמר הישראל לנכרי שאם לא אפרע לך יהא שלך מעכשיו, דאגלאי מילתא דהוה של הנכרי, ומבואר עוד בגמ' אליבא דרבא דאיירי בהרהינו הישראל אצל הנכרי, וכ' הרא"ש בסימן י' דהטעם דבעינן לזה, דאל"כ הו"ל חמצו של נכרי באחריות הישראל עיי"ש.

והקשה הגרעק"א בתשו' סי' כ"ג (מהדו"ק) דא"כ גם לאביי דטעמא דמתני' משום למפרע, נצטרך לאוקמה כשהרהינו דאל"כ הא הו"ל באחריות הישראל.

ותי' הגרעק"א דאיירי כשהישראל ביטלו, ולמ"ד למפרע הוא גובה מהני ביטולו, כמו שמבו' בגמ' שהלוה יכול למכרו, דאכתי דילי' הוא, אבל אם טעמא דמתני' משום דאיירי באמר מעכשיו, א"כ אין הישראל יכול לבטל כשם שא"י למכור.

והוסיף הגרעק"א דאע"פ שבשאג"א כ' דלא מהני ביטול לחמץ שקיבל עליו אחריות, מ"מ היינו דוקא בפקדון שאינו שלו, וגורל"מ לא מהני לומר שיוכל לבטלו, ומשא"כ חמץ זה שעדיין הוא שלו אלא שלכשיגבה הנכרי אגלאי דלמפרע הוא גובה והי' באחריות ישראל, מ"מ כיון דאכתי יכול למכור יכול ג"כ לבטל.

ב. צע"ג דהרי גם לאחר הביטול הו"ל גורם לממון ומאי מהני הביטול

אכן הדברים צע"ג, דנהי דיכול להפקיר וחייל ההפקר, אך אכתי הו"ל גורם לממון, דהרי הנכרי יכול לגבות מן החמץ אע"פ שהופקר, דאל"כ דנאמר שע"י ההפקר בטל לגמרי דין גוביינא מהנכרי, א"כ לעולם לא יבא לידי גוביינא, ואמאי אמרינן בגמ' דנעשה למפרע של העכו"ם ע"י דלמפרע הוא גובה, ועוד דהכי דינא דמטלטלין שהפקיר הלוה אתי בע"ח וגובה מהן [עי' קצוה"ח סי' קי"א סק"ב, וסי' קי"ז סק"ג], וא"כ אכתי הוה גורם לממון דאם ייאבד יצטרך לשלם, ואם יתקיים יגבה אותו הנכרי, והו"ל חמץ של הפקר הגורל"מ, ויעבור ע"ז בב"י.

והנה הגרעק"א שם נקט דטעמ' דהשאג"א דלא מהני ביטול לחמץ שקיבל עליו אחריות הוא משום שאינו שלו, ובאמת השאג"א הוסיף עוד טעם, דמשום שגם אחר הביטול אכתי גורל"מ, ולפי הך טעמא תיקשי על הגרעק"א דזה שייך גם הכא, אך באמת בשאג"א סי' ע"ז וסי' פ"ג משמע שעיקר טעמו רק משום שאינו שלו, ובכה"ת גורם לממון לא הוה כדילי', וזה ריבוי רק לענין ב"י, ולא מהני בכדי שיוכל להפקיר ולבטל, כיון שבכה"ת אינו שלו, ולפי"ז הכא דיכול למכרו שפיר יכול להפקירו ולבטלו, וכדברי הגרעק"א, אבל הדבר צ"ע דסוכ"ס גם אחר הביטול אכתי הוה גורל"מ, וצ"ע.

ועכ"פ לכאו' הדרא קו' הגרעק"א לדוכתה דאמאי לאביי דס"ל דטעמא דמתני' משום דלמפרע הוא גובה לא איצטריך לאוקמה מתני' כשהרהינו, והא הו"ל גורל"מ.

תמיה נוספת ע"ד הגרעק"א אך מאידך לכאו' מוכרח כהגרעק"א

עוד יל"ע ע"ד הגרעק"א דכיון שנת' שגם אחר ההפקר יכול הבע"ח לגבות, ונימא למפרע הוא גובה, א"כ יתבטל ההפקר למפרע, ומה יועיל הביטול.

אך מאידך העירני הבחור גוטעסמאן שיחי' דאטו אדם שיש לו בע"ח לא מועיל לו לבטל את החמץ כיון שהוא גורל"מ שיוכלו הבע"ח לגבות מן המטלטלים שהפקיר[33], וזו לא שמענו וצע"ג.

ג. תירוץ המגן האלף והחזו"א

וראיתי במגן האלף סי' תמ"א שכ' דכונת הרא"ש דלאביי דלמפרע הוא גובה איירי במפרש להדיא דלא מקבל אחריות, ולרבא דמוקי לי' דאמר לי' מעכשיו ובשהרהינו, מיירי שלא פירש כן, וכ"כ בחזו"א (סימן קי"ח סק"ה) עיי"ש.

ד. העולה מד' כל האחרונים הנ"ל בענין גורל"מ שלא מחמת שמירת החפץ

והנה עולה מד' כל האחרונים הנ"ל דגם כאשר הגורל"מ אינו מפאת שמירת החפץ, אלא מפאת החוב, כך שיכול לפרוע החוב ע"י החפץ נמי מיקרי גורל"מ, וזה כד' האבן העוזר ומקו"ח ואחיעזר, ודלא כחלקת יואב וקו"ש וקה"י [ויעוי' בסימן ל"ג ענף א' מש"כ בזה].

ובאמת שהאחיעזר ח"ג סי' ב' רצה ליישב כן ולומר דלאביי לא נחשב גורל"מ כיון שהחיוב אינו מפאת החפץ, וצ"ל בכונתו דלרבא שהוא קנין גמור מעכשיו מיקרי שפיר מחמת החפץ שהחוב כבר נפרע, אלא שאם המשכון ייאבד יצטרך לשלם, אלא שחזר ודחאה לפי שיטתו דא"צ גורל"מ מחמת החפץ, וכמו שנתבאר בשמו בסימן ל"ג ענף א' עיי"ש.

אך באמת יל"ע בדבריו, דלכאו' גם בגוונא דמעכשיו כבר הוכיח המקו"ח מד' מג"א סי' תמ"א דלא חל למפרע רק אם משמש לגוביינא, והיינו שעדיין צריך גוביינא, וא"כ דמי ללמפרע הוא גובה אליבא דאביי, אמנם למש"כ בתשו' החדשות להגרעק"א שהדפיס הגר"נ גשטטנר אין הוכחה מד' מג"א ליסוד זה, וי"ל כד' האחיעזר [ועי' סי' ל"ג ענף א' דשם הבאנו ד' המקו"ח והגרעק"א בביאור ד' מג"א עיי"ש].

ענף ב'

ב' דרכים בדברי הגרעק"א בביאור ד' המגיד משנה דממתני' מוכח דבאנוס ג"כ נאסר לאחה"פ

והנה הגרעק"א שם בתשובה כתב דלפי הנ"ל יתבאר ד' המ"מ שכ' (פ"א ה"ד מהלכות חמץ ומצה) דממתני' מוכח דאף באנוס ואף שביטל נאסר לאחה"פ, ותיקשי דמנלן דמתני' מיירי בביטלו דילמא בלא ביטלו [ואף דהוה אנוס על הביעור כיון שזה ביד עכו"ם, אך מ"מ קנסינן לי' לפי שהי' לו לבטלו ולא ביטלו, וע"ז לא הי' אנוס], דלהנ"ל איירי מתני' בביטלו ואעפ"כ אם לא הרהינו נאסר לאחה"פ עיי"ש.

ויעוי"ש בד' הגרעק"א שבתחילה פירש ד' המ"מ דהרמב"ם ס"ל דבעינן במעכשיו שיגיע הזמן קודם פסח, ואם לאו נאסר לאחה"פ משום שבידו לפדותו, ובכה"ג א"י לבטל דהרי באמת זה של המלוה, אלא דהישראל עובר משום הואיל, ובכה"ג אינו נעשה שלו לענין שיוכל לבטלו, וכמוש"כ בשאג"א לגבי תרומה דעובר ע"ז משום הואיל ואי בעי מיתשיל שא"י לבטלו, וא"כ מוכח דאף באנוס על הביטול עובר[34].

קושית התורת חסד על ד' הגרעק"א ותי' האחיעזר, ובענין ביטול והפקר כשא"י לזכות בו עכשיו

והנה על דרך א' דהגרעק"א יש לתמוה דמ"מ הואיל ליכא שאם ישאל על התרומה או יפדה מן הנכרי הרי יחול הביטול למפרע [וא"כ נמצא דאינו אנוס על הביטול, דהרי יכול לבטל שיועיל לענין אם ישאל, וממילא ממ"נ לא יעבור על ב"י דהרי השתא אינו שלו, ואם יתברר שזה שלו הרי הוא כבר מבוטל], ויעוי' באחיעזר ח"ב סי' י"ט שכתב שהתורת חסד (ח"א סי' מ"ד) הקשה כן, ותי' הגרח"ע דאכתי עובר כיון שסוכ"ס לא חל עדיין ההפקר בפועל ויכול עדיין לחזור בו [וע"כ אפילו אם יתברר שהיה שלו עכשיו ע"י שנשאל או פדה לא נחשב שהביטול חל, וא"כ שפיר קעבר עלי', וממילא גם השתא קא עבר עלי' משום הואיל ואי בעי מיתשיל, ושפיר נחשב עובר באונס, וא"כ שפיר הוכיח מזה המ"מ דאף באנוס נאסר לאחה"פ].

ובאמת ד' הגרח"ע צ"ע דלכאו' אם יש תנאי בהפקר שיוכלו לזכות בו בפועל, א"כ אף בלא חזרה נמי [דהיינו אף בלי זה שיכול לחזור בו מן ההפקר מ"מ בינתיים אכתי] ליכא הפקר, דהרי בינתיים א"א לזכות בו, ואם אין כזה תנאי, א"כ [ממילא שפיר חל ההפקר, וממילא] לכאו' לא יוכל לחזור בו[35].

ובעצם היסוד דיש תנאי שיוכלו לזכות בו בפועל, באמת כ"כ הגרעק"א להדיא בתשו' החדשות שהוציא הגר"נ גשטטנר, וכ' שם דמשו"ה לא שייך לעשות הפקר מדין ברירה שמה שיחמיץ אח"כ יוברר למפרע שנתבטל והופקר, כיון שבפועל עכשיו בשעת ההפקר א"י לזכות בו [ומש"כ בשו"ע סי' תס"א להפקיר הפירורים הנופלים בשעת אפיית המצות מצוה צ"ל שאי"ז מצד ברירה [שכבר עכשיו חל הפקר על מה שיפול אח"כ], אלא שההפקר יחול רק אח"כ בעת נפילת הפירורים, שכל פירורים לכשנופל ייעשה הפקר, ואז כבר נתברר, וכעי"ז מבואר שם בהגרעק"א לענין אחר, עיי"ש בסוף התשובה].

מד' המ"ב מוכח שא"צ שיוכלו לזכות בפועל

אמנם בעיקר היסוד אי בעינן שיוכלו לזכות בפועל, נראה ללמוד מד' המ"ב סי' תמ"א שעה"צ ס"ק י"ד בשם הא"ר דבישראל שהלוה לעכו"ם על חמצו, ואמר העכו"ם שאם לא יפדנו יהא מעכשיו של הישראל, דהישראל יכול לבטלו, אע"ג דהשתא א"י לזכות בו, דרק אח"כ יתברר למפרע שכבר הי' של הישראל, אך השתא עדיין אולי יפדנו העכו"ם, וא"כ מוכח דחייל ההפקר אף אם השתא אין יכולים לזכות בו.

ולד' המ"ב הדרא קושיית התו"ח[36], אך אפש"ל דאע"ג דיחול הביטול למפרע מ"מ כיון דהשתא אכתי ליתא קמן הביטול, חשיב כדבר מחודש, ואע"ג דאח"כ יחול למפרע, מ"מ השתא חשבינן לי' כדבר הגורל"מ מחמת הואיל[37], ועי'.

סימן ל"ז

ביאור דברי הרמב"ם שהקונה חמץ לוקה [ובתוכו יתבאר קצת מעניני גורל"מ]

קושית האחרונים על הרמב"ם דלוקין בקנין חמץ והא אי עביד לא מהני

הרמב"ם בפ"א ה"ג מהלכות חמץ ומצה כתב דאין לוקין על בל יראה כיון שאין בו מעשה, אבל אם קנה חמץ בפסח לוקה, כיון דעשה מעשה.

והקשה בחי' ההפלאה למסכת פסחים דף כ"ט דנימא דלא חל הקנין, כיון דאמר רחמנא לא תעביד ואי עביד לא מהני, ולא תחול

וא"כ איך יעכב הב"י על תחילת חלות התשביתו, וצ"ע.

31. א.ה. יל"ע בדבר דלכאו' אם יגבה השתא פטור מלשלם, וגם לאחה"פ לא ישלם, דאטו מחוייב לדאוג שיגיע אל מצב שייחשב ממון ויתחייב באחריות, ועי' היטב.

32. א.ה. בר"ן שם לא נזכר כלל הטעם מצד אחה"פ, אלא משום שעכשיו הוא ממון אצל הנכרי, וא"כ לק"מ.

33. א.ה. יעוי' לעיל סימן ל"ג ענף ב'.

34. א.ה. אלא דמהכא לא מוכח רק בעובר איסור תורה באונס, ולא לעובר על חובת ביעור דרבנן באונס, ומשא"כ לפי דרך ב' דהגרעק"א.

35. א.ה. אי"ז השגה על עיקר תירוץ הגרח"ע, כי אם הערה על מה שהוסיף הא דאפשר בחזרה, וק"ל.

36. א.ה. לא הבנתי דהמ"ב יכול לפרש כפי' ב' דהגרעק"א, והגרעק"א אזיל לשיטתו דצריך זכי' בפועל, ולכאו' אה"נ, אלא דרבינו זצ"ל עיקר כונתו משום תירוצו, דבא לחלוק על הגרח"ע ולומר דגם בלא"ה יש ליישב תמיהת התורת חסד על הגרעק"א, וק"ל.

37. א.ה. לכאו' הכונה שעצם זה שיש ביכלתו להפוך אותו להיות ממונו משוי ליה שייכות ממון לדבר זה, וחשיבא כשלו כעין דין גורל"מ, ואע"פ שע"י שיהא שלו ממילא יחול ביטול והדר לא ייחשב כשלו, מ"מ הרי גם זה יהא כתוצאה משום שייחשב כשלו, וכלפי זיקת ממון כעין גורל"מ להדבר חשיבא, וע"כ עובר בב"י.

הקני', ות' ההפלאה דאה"נ דהקני' לא חלה, ומ"מ לקי כיון דעבר אמימרא דרחמנא, וכדאמר רבא בסוגיא בתמורה (דף ו') עיי"ש.

ובחמדת שלמה על פסחים (דף ו') נמי הק' קו' זו, וכ' שאין ליישב דלקי משום דעבר אמימרא דרחמנא [וכדת' ההפלאה], דהא לא אמר רחמנא שלא לקנות, אלא שלא יהא ברשותו, ואי נעשה ברשותו א"כ ממילא לקי, אך אי לא חייל קנין ולא נעשה ברשותו אמאי ילקה.

יסוד החמדת שלמה דמיקרי גורל"מ מה שאם ייאבד יפסיד ממון שרצה ליהנות בו

ותירץ החמדת שלמה דאף אם המכירה לא תחול, אך סוכ"ס החמץ ביד ישראל ורוצה ליהנות ממנו, ואם יאבד החמץ יפסיד ממון ששילם בעד החמץ, והו"ל דבר הגורם לממון, ואע"פ שאין כאן חיוב אחריות מצד הדין, מ"מ הרי שיטת הרמב"ם דגם בגורם להפטר מתשלום ממון מצד אלמות נמי חשיבא גורל"מ, [ויליף לה מאחר דלעולם לא שייך אחריות מצד הדין כלפי עכו"ם כיון דאין שמירה לעכו"ם, ובהכרח שאזלינן בתר המציאות שאם לא יהא לו את החפץ יפסיד ממון וה"נ דכוותה], ומשו"ה עובר בבל יראה, גם אם לא חל הקנין, ומעתה נמצא שגם אם לא תחול המכירה יעבור בב"י, וא"כ לא שייך כלל אי עביד לא מהני, ושפיר חיילא המכירה.

וראיתי במנחת חינוך מצוה י"א שחקר, באופן שאחד הי' שומר וקיבל אחריות ועבר על ב"י, ועכשיו קנה מן העכו"ם את החמץ, אם ילקה על מעשה הקני', וכתב דאינו לוקה מפאת דלא יעשה מעשה [והיינו משום דבלא"ה זה שלו מצד דין אחריות, ומעשה הקני' לא חשיבא מעשה לעבור על ב"י, דגם בלא"ה קעבר עלי'].

ולכאו' זה דלא כחמדת שלמה שסובר שלוקה על מעשה הקני', אע"פ שבלא"ה הי' עובר מצד שזה גורל"מ.

אך יש לחלק דבגוונא דהמנח"ח כבר הי' גורל"מ תחילה, ועכשיו הוא ממשיך את הב"י שמקודם, ובגוונא דהחמדת שלמה שניהם באים כא' [וי"ל דהשתא קעבר משום הקני' אף שגם אי לא חל הי' עובר, ושפיר מיקרי מעשה ללקות ע"ז], אך באמת כבר הי' מקודם גורל"מ לפני שהגבי', וא"כ פליג על המנח"ח[38].

יש לחלק בין גורל"מ מחמת אלמות לאינו רוצה להפסיד מה שהי' ברצונו ליהנות מן החמץ

ובאמת עיקר דברי החמדת שלמה המה חידושא רבתא, דלפי"ז מי שחוזר בו מהביטול ע"מ לאכול, אפי' בלא קנין חצר נמי עובר בב"י, דנעשה גורל"מ [ונפק"מ כשנמצא בחצר שאינה משתמרת, או להסוברים דאין זכי' בחמץ, ויעו' בסי' א' מש"כ בזה], וברמב"ן בדף ו' מבו' דבעינן לקנין חצר, ובאמת שקו' ההפלאה וחמד"ש תיקשי על רמב"ן [דאמאי עובר בב"י משום שזכה בחמץ, נימא שלא זכה משום דכל מילתא דאמר רחמנא וכו'], וכ"ת דנימא כתירוץ החמד"ש א"כ תיקשי אמאי הוצרך רמב"ן לקנין חצר[39].

ולכאו' צ"ל דהכא גרע מאלם שאינו בגדר הפסד ממון אם ילך לאיבוד כיון שאינו שלו [וממילא לא הוי בכלל גורל"מ, וא"כ כל עיקר הלאו רק משום שזכה בחמץ, ולא משום גורל"מ][40].

תירוץ הדברי חיים דאף בלא חלות הקנין הו"ל גורל"מ מצד שאחראי ע"ז כלפי המוכר

ובדברי חיים ח"א סי' י"א תירץ קושיית ההפלאה, עפ"י ד' ריב"ש סי' ת"א [הנ"ל סימן ל"ג ענף ב'] דשליח של עכו"ם לקנות לו חמץ מעכו"ם עובר בב"י משום שנתחייב באחריות, וא"כ הכא נמי אם הקנין לא יחול יש כאן גורם לממון דחייב באחריות החמץ, וכיון שגם אם לא יחול הקנין יעבור בב"י, שוב חייל הקנין[41].

ולכאו' ג"ז דלא כמנח"ח אלא א"כ נימא דבאין כא', ויל"ע דלכאו' כשמתחיל להגבי', אף שעדין לא הגבי' כשיעור הראוי לקנין כבר נתחייב באחריות, וא"כ מוכח דס"ל דלא כמנח"ח.

תירוץ עפ"י חזו"א דבעינן שהחלות עצמה היא גוף האיסור, ודחי' שגם בקניית חמץ החלות הוא גוף האיסור [ויתבאר עוד יסוד מחלוקת ההפלאה והחמד"ש מה היא העבירה בקניית חמץ]

הנה במהרי"ט שו"ת ח"א סי' ס"ט הקשה אמאי השוחט בשבת שחיטתו כשירה, נימא אי עביד לא מהני, ותי' דכיון דגם אם לא תחול השחיטה יעבור איסור שבת, ע"כ חלה השחיטה, ואין לומר דאי לא תחול הו"ל מקלקל, דזה אינו, דודאי הוה תיקון, כיון שבן נח יכול עכשיו לאכלו, דכבר אינו אבר מן החי, וכיון שכן שפיר חלה השחיטה.

ובמנח"ח מצוה ל"ב בסוף מוסך השבת (עמ' קע"ח בהוצאת מכון ירושלים) תמה דהא במפרכסת הו"ל אבר מן החי אילו לא חלה השחיטה, ואם חלה השחיטה אינה אבר מן החי אף לבן נח, וא"כ בעודה מפרכסת אילו לא חל השחיטה עדיין לא קעבר, דעדיין אינו מתקן, והו"ל מקלקל על מה שנפרד ע"י חיתוך הסימנים, וממילא אם לא תחול השחיטה לא יעבור, ואם תחול השחיטה נחשב מתקן דאף בעודה מפרכסת אינה נחשבת אבר מן החי, וקעבר איסור, והשתא נימא שלא תחול השחיטה וע"ז ירויח שלא יחול איסור, ושייך שפיר לומר אי עביד לא מהני, כיון שירויח ע"ז שלא יעבור האיסור.

ובחזו"א בכורות (סימן כ"ב סק"ד ד"ה בתוס') כתב ליישב דאי עביד לא מהני שייך רק היכא דהחלות גופא היא מה שאסרה תורה, אבל דבר האסור המסייע לחלות שהוא בעצמו אינו איסור, ל"ש אי עביד לא מהני, והכא חלות השחיטה אינה גוף האיסור, אלא מסלקת שם מקלקל, וממילא לא שייך בזה אי עביד לא מהני.

ולכאו' עלה בדעתי דלפי החזו"א אפשר ליישב קו' ההפלאה וחמד"ש על הרמב"ם, דנימא אי עביד לא מהני ולא תחול הקני', די"ל דהקני' רק מסייעת לבעלות וממילא הוא עובר בב"י, ונהי דחשיבא מעשה ללקות ע"ז דע"י מעשה נגרם לו לעבור על הלאו, אך מ"מ אי"ז אלא סיוע לעבור ממילא על ב"י, וכדכ' החמד"ש שאין האיסור הקנין אלא שהוא ממילא שאחר שיחול הקנין יעבור בב"י במה שיש לו חמץ.

אמנם אחרי שובי נחמתי, דזה אינו מיישב, דהכא עצם הבעלות על החמץ זהו מהות האיסור, שאסרה תורה להיות בעלים על חמץ, וחלות הקנין היינו שיהא בעלים על החמץ, וזה גופא אסרה תורה, והלכך אף לחמד"ש, ורוב האחרונים דפליגי על ההפלאה, וס"ל שאין העבירה הקנין, מ"מ ודאי שחלות המקח הוא חלות שנגד התורה, דההכנסה לבעלותו זהו מה שאסרה תורה [ולהפלאה העבירה היא מעשה ההכנסה, ולדידהו חלות הבעלות זהו העבירה, והמעשה הוא רק הדרך איך הגיע לזה]. וא"כ הקושיא במקומה עומדת.

תירוץ הדובב מישרים על הרמב"ם, ויתבאר אי הר"מ מיירי בקונה מנכרי או מישראל

ובדובב מישרים ח"א סי' צ"ח כ' ליישב קו' ההפלאה, למש"כ בשו"ת פנים מאירות (ח"א סי' ל"ד) דדינא דאי עבד לא מהני לא שייך בחלות הנעשה ע"י שניים, אלא א"כ הוא איסור לשניהם, דאל"כ למה יפקע חלות למי שלא עבר איסור מחמת זה שאצלו זה עבירה, וא"כ י"ל דמיירי בקונה מנכרי, דאז האיסור רק על הקונה ולא על המוכר, וע"כ לא בטל המקח.

ולפי"ז בקונה מישראל, שהעבירה על שניהם, שפיר בטל המקח. ובדו"מ דחה דמשמעות הרמב"ם בין בקונה מישראל ובין בקונה מנכרי.

אך באמת הנה הר"ן בע"ז (דף מ"ג) פי' ד' הרמב"ם בקונה מנכרי, דלהכי חייל קנין, ולא אמרינן דאין זכי' באיסוה"נ, דכיון דאיירי בקונה מנכרי אצל הנכרי חשיבא ממון, דלדידי' שריא בהנאה, וא"כ איירי רק בקונה מנכרי, וי"ל כתירוץ הנ"ל.

וצ"ל דכונת הדו"מ דלאידך פירושים ברמב"ם דמשום שעשאן הכתוב ברשותו, ואזלינן כאילו הי' מותר בהנאה, דלפי"ז מיירי גם בקונה מישראל [וכדפי' הנו"ב סי' כ' ומקו"ח סי' תל"ה], וא"כ ליכא לתירוצי כנ"ל.

תירוץ הגרעק"א דכשאפשר לעבור על הלאו באופ"א ליכא להך כללא

והגרעק"א בתנינא סי' קמ"ח תירץ לפי מה שייסד שם דכיון שאפשר לעבור על הלאו באופן דלא שייך אי עביד לא מהני, וכגון במחמץ בידיים, תו לא שייכא הך כללא, וע"כ חייל הקנין, עיי"ש. אך כתב שד"ז שנוי בפלו', דהרי בפוסקים כתבו [עי' תוס' בתמורה דף ו' ד"ה השתא] דבנשבע שלא יקנה, אמרינן דאי עביד לא מהני ולא חל מקח, אף שאפשר לעבור על איסור שבועה באופ"א, וש"מ דלא ס"ל הך סברא, וכ' שהוא פלוגתא, והר"מ שפיר ס"ל לכלל זה, עיי"ש.

האם אפשר לתרץ דלוקה כיון שנשאר אצלו מספק אי הלכה כאביי או כרבא

והנה הגרעק"א במערכה י"א למסכת סוכה כתב דשיטת הרמב"ם דנידון אי עביד לא מהני הו"ל ספיקא דדינא, ולפי"ז י"ל דמי שקנה חמץ הו"ל ספק אם חל המקח, וכשנמצא תח"י נימא הממע"ה, וא"כ נמצא שהועילה המכירה דישאר תח"י וא"א להוציא ממנו, וא"כ נימא דמשו"ה לוקה ע"ז.

אך אין נראה לומר שילקה ע"ז כיון שסוכ"ס נשאר תח"י רק מחמת ספיקא, וכלפי שמיא גליא אי קנה או לא, ואי כלפי שמיא גליא שלא קנה לא קעבר איסור, במה שמעכב אצלו בדין חמץ שאינו שלו, ולא שייך ממילא ללקות ע"ז.

אגב אורחא יפלפל בקו' מהרי"ט על שוחט בשבת, ובענין שוחט אותו ואת בנו ביום א'

ובעיקר קו' מהרי"ט הנ"ל אמאי השוחט בשבת חיילא שחיטה, לכאו' יש ליישב לפי ד' הגרעק"א הנ"ל, דכיון דשייך עבירה דנטילת נשמה גם באופן שלא ע"י שחיטה, תו לא שייכא הך כללא ושפיר חיילא שחיטה [ונמצא ג' תירוצים על קו' מהרי"ט, א. תי' מהרי"ט. ב. תי' עפ"י הגרעק"א. ג. תי' החזו"א].

ויל"ע בשוחט אותו ואת בנו דלא יחול השחיטה, ובזה ליכא לכאו' לתי' המהרי"ט דהרי אם לא תחול השחיטה לא קעבר, וגם לא שייך תי' הגרעק"א דא"א לעבור על הלאו שלא ע"י שחיטה, ולכאו' כיון שהאיסור רק השחיטה א"כ זהו חלות שאסרה תורה, ולא שייך תי' החזו"א, וצ"ע.

סימן ל"ח

בסוגיא דטעם כעיקר

מחלוקת בעה"מ וראב"ד לעומת הר"ש אם לוקין על טכ"ע [וקושיית הר"ש על הבעה"מ וראב"ד]

א. אמרינן בגמ' דף מ"ד דממשרת ילפינן טכ"ע [לנזיר וילפינן מינה] בק"ו [לכל איסורים שבתורה], דאם נזיר הקל אמרינן בו טכ"ע ק"ו לכל איסורי תורה.

וכתב בבעה"מ וברא"ד דלפי"ז אין לוקין על טכ"ע, כיון דאתי מק"ו, ואין עונשין מן הדין, ורק בנזיר לוקים ע"ז, [ועיי"ש מה שפירשו בזה סוגיא דע"ז דף ס"ז דקאמר ר' יוחנן טעמו ולא ממשו אין לוקין עליו], והר"ש בטבו"י פ"ב מ"ג נחלק, וס"ל דלקי על טכ"ע, דלא הוי רק גילוי מילתא בעלמא, דטעם הוי כעיקר.

וראי' לזה הביא הר"ש מדמקשינן בסוגיין דכי היכי דלרבנן ילפינן טכ"ע לכה"ת ממשרת, הכי נמי לר"ע דמשרת אתי להיתר מצטרף לאיסור [דטכ"ע לדידי' נלמד מגיעולי עכו"ם] נילף מינה לכה"ת [ועיי"ש בגמ' שתי' דאיכא ג' כתובים הבאים כא' ואין מלמדין], ומעתה אם נימא דילפותא דטכ"ע רק לענין איסורא, ולא לענין מלקות, [כיון דהוה ק"ו ואין עונשין מן הדין], א"כ ה"נ ילפותא דהמל"א לכה"ת [אליבא דר"ע בק"ו מנזיר] הוי רק לאיסורא ולא למלקות, וא"כ תיקשי דלמה לן ילפותא, הא איסורא איכא בלא"ה מפאת ח"ש אסור מן התורה, אלא ע"כ דכד ילפינן ממשרת בק"ו ילפינן דלקי עלה, ותיקשי מכאן על דעת הרז"ה והראב"ד.

ועי' בספר נחלת דוד על הש"ס בשיטת טכ"ע שהק' כן על הרז"ה והראב"ד.

מחלוקת הרמב"ם והר"ן אם בתערובת שאין בה כזית בכא"פ בטל ברוב מה"ת [והנפק"מ]

ב. ולכאו' הי' אפשר ליישב, דהנה ברמב"ם פ"ה מנזירות מבואר, דהא דאמרינן בגמ' בע"ז (דף ס"ז) דבדאיכא ממשו וכזית בכא"פ לוקין עליו, ולא בטיל לכו"ע, ואף אם טכ"ע לאו דאו', היינו דוקא באיכא כזית בכא"פ, דהיינו שמעורב כזית בג' ביצים או פחות, אבל בליכא כזית בכא"פ, דהיינו שמעורב כזית ביותר מג' ביצים, בטל ברוב מה"ת, ולא מתסר אלא מד"ס [והיכא דאיכא כזית בכא"פ ואכל רק חלק מהתערובת, ע' ברמב"ם פט"ו ממאכ"א דלקי מכת מרדות, ולכאו' נראה שדינו שוה עם היכא דהתערובת יותר מכזית בכא"פ, אבל אינה ראי' די"ל דאסור מה"ת מדין ח"ש, ולא לקי משום דלא אכל כזית, וכ"כ בחזו"א בהערות לריש פ' אלו עוברין שבסי' קכ"ד [דאחרי דאיכא כזית בכא"פ בתערובת בודאי לא בטיל, וגם אם איהו לא אכל כזית בכא"פ מ"מ אסור מה"ת מצד ח"ש]].

---

38. א.ה. צ"ע דלכאו' אין עובר על מה שגורל"מ אלא א"כ הוא ברשותו, ועד שלא הכניסה לרשותו לא קעבר, ואימתי הכניסה לרשותו, לכאו' רק בשעה שמגבי', וא"כ שפיר באין כא', וצ"ע.

39. א.ה. לכאו' ד"ז תלוי במה שדן רבינו זצ"ל בסימן ו' באורך אם כונת הרמב"ן מצד שקונה בקנין חצר, או מצד חזרה מן הביטול, ואי נימא כן, לא שייך לכאו' לומר כל מילתא דאמר רחמנא וכו', כיון שאין עושה חלות, אלא שנפקע הביטול וממילא קעבר, ועי' עוד מש"כ רבינו זצ"ל בסימן י"א [בגליון הקודם].

40. א.ה. אך לכאו' כששילם ממון שפיר צדקו ד' החמד"ש דהו"ל הפסד ממון, וי"ל דאיירי בהכי, ולא תיקשי מד' הרמב"ן דאיירי ברוצה לזכות בחינם, ומה שיצטרך להוציא כסף לקנות אוכל אחר לא נחשב, אלא דמ"מ ברמב"ן תיקשי קושית הפלאה וחמד"ש, ולא נוכל לתרץ כחמד"ש וכאשר כתב רבינו זצ"ל, וק"ל.

41. א.ה. לכאו' הד"ח פי' ד' ריב"ש כמשל"מ הנ"ל סי' ל"ג ריש ענף ב', דלהמקו"ח וב"א לכאו' לא שייך כאן אחריות, דאין כאן לקיחת מעות של משלח, ומוכח דפי' דהנידון באחריות כלפי מוכר כיון שהחמץ עדיין שלו.

ודעת הר"ן ריש פרק אלו עוברין אינה כן, וס"ל דאף בדליכא כזית בכא"פ מיתסר מה"ת, מדין חצי שיעור עיי"ש.

וטעם פלוגתתם, דדעת הר"ן דממשו לא בטיל היכא דיהיב טעמא, וממילא אסור משום ח"ש, והא דלא לקי, הוא רק משום דלמלקות בעי שיעורא, והיינו דלהר"ן בכדי שלא יתבטל סגי בב' תנאים, א. ממשו. ב. דיהיב טעמא, וע"ז פליג הרמב"ם וס"ל דהא דלא בטיל הוא רק בג' תנאים, א. דיהא ממשו. ב. שיתן טעם. ג. שיהא כזית בכא"פ, ובלא"ה בטל ברוב.

ולכן להר"ן איכא איסור ח"ש, ולהרמב"ם ליכא איסורא דח"ש, וגם יהא נפקותא באופן שהכזית היתה ביותר מג' ביצים, אך הוא אכל [בכא"פ יותר מג' ביצים] במהירות עד שהספיק בכדי אכילת פרס לאכול כזית, דלהר"ן ילקה דהא לא בטל, והשתא קאכל כזית בכא"פ, אבל להרמב"ם לא קעביד איסורא מה"ת, דהא בטל ברובא כיון שאין בתערובת כזית בכא"פ.

מהרמב"ם מוכח דדינא דהמל"א קאתי גם לגונא דלולי הך הלכתא הוה בטל ברוב

ג. והנה בגמ' מבואר דדינא דהמל"א הוא בגונא דליכא כזית בכא"פ, וא"כ מבואר מזה לכאו' דאמרינן המל"א אף היכא דלולי הך הלכתא הי' האיסור בטל ברוב [שהרי לרמב"ם בליכא כזית בכא"פ בטל ברוב, וא"כ מוכח דהלכתא דהמל"א לא קאתי למימר רק לענין שיעורא, אלא דעי"ז גם לא יתבטל ברוב].

[אבל הוכחה זו היא] רק להרמב"ם דס"ל דכל דליכא כזית בכא"פ מיבטל בטיל, אך להר"ן דס"ל דכל דאיכא ממשו דיהיב טעמא לא בטיל, לא אשכחן דדין המל"א איתמר היכא דלולי ההמל"א הי' בטל ברוב, [דהא לדידי' י"ל דמה שאינו בטל הוא משום דאיכא טעמו וממשו, ואיצטריך קרא רק לענין שייחשב שיעורא ללקות עליו].

יישוב עפי"ז לקו' הר"ש על בעה"מ וראב"ד

ד. ולפי ד' הרמב"ם יש ליישב הקושי' על הרז"ה והראב"ד, דהא נמצא דאיכא גונא דלולי ההמל"א הי' מותר לגמרי, [וא"כ י"ל דקרא קאתי לאיסורא ולא למלקות], ואהא דיינינן דיהא אסור בכה"ת בק"ו ממשרת, ולא תיקשי הא בלא"ה אסירא, מדין ח"ש אסור מה"ת, ומלקות בלא"ה ליתא, דאין לוקין מכח הך ק"ו להרז"ה והראב"ד, דבכה"ג לולי דין המל"א הי' מותר.

ונמצא לן מן האמור דלשי' הרמב"ם לכאו' יש ליישב קו' הר"ש בטבו"י על שיטת הרז"ה והראב"ד.

דחיית התירוץ לפי דעת הראב"ד דס"ל טכ"ע דאו'

ה. מיהו כ"ז רק אם נימא טכ"ע לאו דאו', אבל הראב"ד הא פוסק דטכ"ע דאו', ויעוי' ברמב"ם פ"ה מנזירות דהראב"ד השיג על הרמב"ם וס"ל דגם בפחות מכזית בכא"פ אסור מה"ת [ואמנם צ"ע אם כונתו שם מדין ח"ש אסור מה"ת כיון דאיכא טעמו וממשו וכד' הר"ן, או מדין טכ"ע ולשיטתו דאסור מה"ת] [ולפי"ז לענין איסורא לא איצטריך קרא דתיפו"ל דגם בפחות מכזית בכא"פ אסור מה"ת, ובהכרח כולה קרא דהמל"א לענין מלקות איצטריך, וא"כ הדרא קו' הר"ש לדוכתה].

ביאור שיטת הרמב"ם בענין המל"א

ו. ובאמת דבעיקר התירוץ הנ"ל איכא לעיוני, דהנה הרמב"ם בפ"א מהלכות חמץ ומצה כ' דתערובת חמץ ליכא כרת, אלא מלקות מלאו דכל מחמצת לא תאכלו, והיינו דפסק כר"א דדריש כל, וס"ל דכותח הבבלי באזהרה, ויעויין שם ברמב"ם שמסיים דהיינו דוקא בכזית בכא"פ, וזה תמוה בתרתי, חדא דבכה"ג הא איכא כרת [ועי' במ"מ שהק' כן], ועוד דאי פסקינן כר"א דהמל"א א"כ הרי מפו' בגמ' דאיירי בליכא כזית בכא"פ, והיינו דבגמ' מבואר דבכזית בכא"פ תיפו"ל מדינא דכה"ת ולא איצטריך הכא קרא, ורבנן לא פליגי ע"ז, ויש בזה כרת, וכ"כ הרמב"ם בפט"ו ממאכ"א, ודינא דהמל"א שנתחדש רק בחמץ בפסח [ובגי' כתובין הבאין כאחד, כמבו' בסוגיין] מיירי בליכא כזית בכא"פ, ואיך כ' הרמב"ם דבדאיכא כזית בכא"פ הוא מכח דינא דהמל"א, ובדליכא כזית בכא"פ שרי מה"ת [ועי' בכס"מ משכ"כ בזה באורך].

ויעוי' בחזו"א בסי' קכ"ד בהערות לפרק אלו עוברין שכ' ליישב ד' הרמב"ם, ותוכן דבריו, דבאמת היכא דהוי יותר מכזית בכא"פ ס"ל לר"א דלא אמרינן המל"א דמה"ת בטיל ברובא, ודינא דר"א באיכא כזית בג' ביצים, והא דאינו חייב כרת משום דאיהו אכלו בשיעור זמן של יותר מכדא"פ [ונמצא שלא אכל בזמן אכילת פרס רק חצי זית, וע"ז בעינן לקרא דהיתר מצטרף לאיסור שייחשב כמי שאכל כזית ללקות עליו], ונמצא דמש"כ הרמב"ם דאיירי בכזית בכא"פ, היינו שהתערובת היתה כזית בפרס[42].

לפי"ז מוכח דהמל"א איירי בגונא דבלא"ה לא בטיל ברובא ונדחה התירוץ הנ"ל

ז. והנה לפי"ז י"ל בדעת הרמב"ם נמי דלא אמרינן המל"א אלא היכא דהאיסור לא בטל [דקרא לא אתי למימר דלא בטל, אלא לומר דהאיסור שבלא"ה לא נתבטל מצטרף עם ההיתר לענין השיעור], והא דמבואר בגמ' דאיירי אף בליכא כזית בכא"פ, באמת איירי בגונא דגם בלא המל"א הוה אסור מצד ח"ש, ואפילו להרמב"ם בהלכות נזירות דבליכא כזית בכא"פ בטל ברובא, דהתם איירי בכזית המעורב ביותר מג' ביצים, והכא איירי בכזית המעורב בג' ביצים.

[מיהו בחזו"א שם נסתפק אי בכה"ג איכא ח"ש למ"ד דלית לי' המל"א [ועי' לעיל סק"ב], אבל עיי"ש שדעתו נוטה דמיתסר משום ח"ש לכו"ע].

ולפי"ז ליכא למימר כמוש"כ ביישוב דעת הרז"ה והראב"ד, דהא נמצא דקרא דהמל"א לא חידש לן שלא יתבטל ברוב, ואיירי בגונא דבלא"ה מיתסר מה"ת, וא"כ בהכרח אתי קרא למלקות והדרא קו' הר"ש לדוכתה, דאיך רצו ללמוד מזה לכה"ת בק"ו.

להבעה"מ יש לומר ע"ד תירוץ הנ"ל, ובענין דבר שנעשה בו טעם חדש לגבי המל"א

ח. מיהו להרז"ה לשיטתו שפיר יש ליישב, דהנה כסברא הנ"ל דהמל"א איירי בגונא דבלא"ה לא בטל ברובא כ' הרמב"ן במלחמות, ועפי"ז כ' דלא איירי בטעם חדש, אלא בגונא דטעם גמור, אך הרז"ה שם מפרש בגונא דטעם חדש, דבכה"ג ליכא דין טכ"ע, וגם דינא דטעמו וממשו ליכא, ואעפ"כ איכא לדינא דהמל"א [ונמצא דאיצטריך קרא בגונא דלולי המל"א הוה שרי דהוה בטיל ברובא, וא"כ שפיר י"ל דאיצטריך קרא לאיסורא, ולא למלקות].

אבל להרמב"ן דפליג עלי' ליכא למימר כן, ונמצא דלרמב"ן ליכא גונא דהמל"א, אלא היכא דבלא"ה הוה מיתסר משום ח"ש, ולדידי' אכתי קשיא קו' הר"ש בטבו"י [שהרי גם איהו סובר דליכא מלקות בטכ"ע וכסברת הבעה"מ והראב"ד].

קושית הנחלת דוד על שי' רז"ה וראב"ד

ט. מיהו אכתי תיקשי אידך קושיא דהנחל"ד על שי' רז"ה וראב"ד, מהא דאמרינן בגמ' דמשרת ויקדש האמור בקדשים הוו ב' כתובין הבאים כא', ואין מלמדין (והיינו משום דלמה הוצרכה התורה לכתוב בשניהם ולא נסתפקה בא' מהם, וילמד אידך מינ' בק"ו, ובהכרח משום דלא ילפינן מינה לכה"ת), ותיקשי דהא מהילפותא לכה"ת כולה לא ילפינן למלקות, וא"כ איצטריך קרא דיקדש לענין איסורא שפיר נילף מינה לכה"ת, אלא לאו ש"מ דאי ילפינן לכה"ת מהני גם למלקות, וע"כ שפיר אמרינן מדאצטריך קרא דיקדש ש"מ דלא ילפינן לכה"ת כדין ב' כתובים הבאים כאחד.

יישוב הגרעק"א ומה שיש להק' על זה

י. ובתשובות הגרעק"א ח"ב סי' ע"ו כ' ליישב לפמש"כ המ"מ פ"ב ממאכ"א, בהא דמלקינן על טמאה דלית לה שום סימני טהרה, אע"ג דהלאו נאמר רק על שפן וכיו"ב שיש בהם רק סימן א', ואידך ילפינן בק"ו, ואע"ג דאין עונשין מן הדין, דכיון דבלא"ה מיתסר מפני העשה, אמרינן דהק"ו קאתי להדיא לגבי המלקות, ומשו"ה לקי ע"ז.

וא"כ איכא חילוקא בין אם הדרשא להמל"א, או לטכ"ע, דאם הילפותא לטכ"ע א"כ באה לעצם האיסור, [וא"כ נאמר בזה כללא דאין עונשין מן הדין ולא לקי עלה], ומשא"כ אי אתי לענין המל"א דבזה אסירא כבר בלא"ה, מצד דלא בטיל ברובא משום טעמו וממשו, ומיתסר בלא"ה משום ח"ש, א"כ קאתי הק"ו למלקות [ובכה"ג שפיר לקי][43].

אבל י"ל בזה דבשלמא בגונא דהמ"מ ידענו האיסור על הנידון דבעינן להלקותו, ובזה מהני הק"ו ללקות עליו, ומשא"כ הכא דבעינן ללקות על ההיתר המצטרף לאיסור [ועליו לא ידענו איסור, וא"כ נימא דאתי הק"ו להאיסור, ולא להמלקות].

והיינו למש"כ בחזו"א (סי' י"ח סק"ב) דטעם המ"מ דכיון דכבר ידענו האיסור, לא הוי הק"ו אלא גילוי מילתא, דהוי בכלל הלאו לענין מלקות, ובגוונא דהגרעק"א לא שייך לומר כן [דידענו דהח"ש אסור אך לא ידענו על ההיתר, ולא שייך לומר גילוי מילתא שהוא בכלל הלאו דהאיסור בלא"ה בכלל הלאו אלא שהוא ח"ש, וצריכים לחדש דין על ההיתר, וזה אינו גילוי מילתא בעלמא].

תערובת שאין בה כזית בכא"פ לענין בל יראה

יא. והנה ברמב"ם פ"ד מהלכות חמץ ומצה ה"ה כ' דכותח הבבלי עוברים עליו משום ב"י, וכ' המ"מ דדוקא באיכא כזית בכא"פ, והכס"מ כ' בשם הרמ"ך דאף בליכא כזית בכא"פ, וכן הכריע הכס"מ שם, ועי' בהגר"א ומ"ב סי' תמ"ב סק"א ובשעה"צ שם שס"ל הכי עיי"ש.

ויש לעי' בזה דהתינח להר"ן דמה"ת לא בטל כל דאיכא טעמו וממשו אף בלא כזית בכא"פ, שפיר י"ל דכל שבסך הכל איכא כזית עובר משום ב"י, וגם בלא"ה משום ח"ש, אך להרמב"ם דבליכא כזית בכא"פ בטל ברובא, וגם קרא דהמל"א לא גלי לן על גונא דלולי הקרא הוה בטל ברובא וכנ"ל, א"כ אמאי יעבור בב"י, הא בטל ברובא, וכמאן דליתא דמי.

ויעוי' בפמ"ג ובמקו"ח ריש סי' תמ"ב מש"כ בזה.

בהא דר"ע לא יליף טכ"ע מדינא דהמל"א

יב. והנה בגמ' מקשינן לר"ע דמשרת להמל"א טכ"ע מנא לי', והק' בחזו"א (טבו"י סי' ג' ס"ק ד') דהא בכל המל"א בהכרח דטכ"ע דאל"כ הוי בטל ברובא, ותי' דכונת הגמ' מנלן בכה"ת טכ"ע [דהא דינא דהמל"א לא ילפינן לכה"ת], א"נ דאם לא הי' ילפותא לטכ"ע לא הוי מוקמינן משרת להמל"א, ובהכרח דאיכא קרא אחרינא לטכ"ע, והיינו דמקשינן מהו הך קרא דילפינן מינ' טכ"ע [ועי' במאירי].

אך עוד י"ל דמהמל"א י"ל דאיירי בממשו דיהיב טעמא דלא בטל מה"ת לכו"ע, ולא נלמד מזה לטעמו בלא ממשו, אלא שד"ז תליא בפלו' הרמב"ם והר"ן הנ"ל סק"ב אם בפחות מכזית לא בטל ברובא, דלר"ן ור"ש לא בטל לכו"ע וי"ל כנ"ל, אך לרמב"ם הא מה"ת בטל ברובא למ"ד טכ"ע דאו', ואי אמרינן בזה המל"א, א"כ ש"מ דטכ"ע דאו' דאל"כ ליבטיל ברובא, והדרא קו' לדוכתה.

אכן להנ"ל סק"ו יש ליישב גם לפי הרמב"ם דאיכא לאוקמה קרא באיכא כזית בכא"פ דלכו"ע לא בטל מה"ת, אלא דאיהו אכיל פחות מכזית, דלא אכל כל התערובת, וע"ז איצטריך קרא דהמל"א, וא"כ משכח"ל דין המל"א אף בלא דין טכ"ע [וזה כד נימא דלולי דין המל"א לא לקי על כל כזית מן התערובת, וכמפורש ברמב"ם פט"ו ממאכ"א, ודלא כר' חיים כהן דלקי על כל זית מן התערובת [אך באמת גם רח"כ איירי רק למ"ד טכ"ע דאו', ואנו איירינן אילו נאמר המל"א ולא נאמר טכ"ע, דנימא המל"א ולא טכ"ע, ולהכי איצטריך קרא לטכ"ע וכמוש"כ]].

לפי הנ"ל יישוב הקושי' האיך יש צד לגמ' לומר דלר"ע לית לי' המל"א ולקי משום תערובת

יג. והנה בגמ' אמרינן דר"ע אית לי' המל"א, ומקשינן דדילמא לאו מפאת המל"א, אלא מפאת דאיכא כזית איסור בתערובת, והק' במהר"ם חלאוה דא"כ פשיטא דלא בטל ברובא ולקי, ותי' דס"ד דאיצטריך להיכא דמעורב ביותר מכזית בכא"פ, ולקי משום טכ"ע, ותיקשי דהתינח אי לקי על כל כזית מן התערובת, וכשי' רש"י ור"ת דלמ"ד טכ"ע דאו' ההיתר נהפך לאיסור, וא"כ לא איצטריך לדינא דהמל"א [ושפיר י"ל דילקה בכה"ג על כזית מן התערובת מצד טכ"ע אף ללא דין המל"א][44], אך לרמב"ן רז"ה ר"י ובעה"ת המובא ברשב"א חולין דף צ"ז והר"ש בטבו"י [וכהכרעת הפר"ח סי' תמ"ב] דלא לקי רק על כזית מן האיסור, א"כ תיקשי דלהכי לא איצטריך קרא, דהא בכה"ג לכו"ע לקי דהו"ל טעמו וממשו ולא בטיל ולא איצטריך קרא להכי, וא"כ איך אפשר לומר דר"ע דריש קרא להכי.

אך לפי שי' הרמב"ם הנ"ל יש ליישב די"ל דאיירי באופן שבאכילה בינונית ליכא כזית בכא"פ, ואיהו אכל במהירות עד שאכל כזית בזמן אכילת פרס, ובכה"ג למ"ד טכ"ע לאו דאו' לא לקי, דבטל ברובא, ועי"ז מקשינן דאולי לר"ע אתא קרא למימר דלקי בכה"ג, דלא יתבטל ברוב, וכמ"ד טכ"ע דאו', וילקה משום שאחרי שלא בטל להך מ"ד, שפיר לקי כיון דאכל כזית מן האיסור, ולעולם לית לי' המל"א, ולכך לא לקי עד דאכל כזית, ודו"ק.

סימן ל"ט

בענין חמץ שנפסל מאכילה [קודם זמנו]

חמץ שנפסל מאכ"א קודם זמנו אמאי חל עליו איסור, ונפק"מ לבב"ח ולנותר

אמרינן בגמ' בדף כ"א דבחרכו קודם זמנו מותר, וכתבו תוס' שם דדוקא בנפסל גם מאכילת כלב, דבנפסל מאכילת אדם אסרינן, ולפי"ז בחרכו או נפסל לאחר זמנו אסור אפילו בנפסל מאכילת כלב, אך בנפסל קודם זמנו או קודם שהחמיץ ואפי' תוך זמנו אם נפסל מאכ"א אסור, ואם נפסל מאכילת כלב מותר.

---

42. א.ה. אך ד' החזו"א צ"ע, דעיי"ש ברמב"ם שמפורש דאיירי בשאכל כל הג' ביצים בכא"פ, וע"ז איצטריך קרא והדרא קו' לדוכתה [ועי' ב"י סי' תמ"ב].

43. א.ה. והנה יתיישב בזה קו' הנחל"ד לגבי מה שאמרו ב' כתובין לענין המל"א, אך לא יתיישב מה שאמרו כן גם לגבי טכ"ע, עיי"ש בסוגיא.

44. א.ה. ולכאו' לפי"ז שאני נתערב כזית לנתערב פחות מכזית אע"ג שאיהו לא אכיל אלא כזית מהתערובת, דבנתערב פחות מכזית לא לקי אלא למ"ד המל"א, ולא למ"ד טכ"ע, ומשא"כ בנתערב כזית, ודו"ק.

והקשה הר"ן בדף מ"ה דאף אי נפסל מאכילת אדם נמי לישתרי, דהא קיי"ל כר"ש דבעינן נבילה הראויה לגר, וכדחזינן נמי דנו"ט לפגם מותר, ותי' הר"ן דשאני הכא דראוי לחמע בה עיסות אחרות, וזה משוי איסורא, דעי"ז חשיב כראוי לאכילת אדם.

ולפי"ז נראה דבבשר בחלב שנפסלו קודם הבישול מאכילת אדם, דלא חייל עלייהו איסורא דדמי לחמץ שחרכו קודם זמנו [לולי הטעם דראוי לחמע, ורק בנפסלו אחר הבישול שכבר נאסרו לא פקע מהם האיסוה"נ, ולד' הרבה אחרונים גם בכה"ג פקע מהם האיסור אכילה, וע' בסימן מ'], וכ"כ בפמ"ג בסוף הפתיחה להלכות בב"ח.

ועיין בפלתי (סי' פ"ז ס"ק ט"ו) שג"כ כתב הכי אך מטעם אחר, דבכה"ג לא חשיבא דרך בישול, אמנם נר' דהפלתי לשיטתו שס"ל דגם דבר שנפסל מאכ"א לא מישתרי אלא משום שלא כדרך אכילתו, אבל גוף החפצא נשאר באיסורו [ונפק"מ דממילא בחמץ חייב לבער ואין ליהנות כדרך הנאתו, ואף בנפסל קודם חלות האיסור כל שלא נפסל אלא מאכ"א, ולהכי הוצרך לטעמא דשלא כדרך בישול], אך לדעת הר"ן דינו מתפרש בפשטות.

ונפקותא בין הטעמים, לגבי נותר שנפסל מאכילת אדם [קודם שנותר], דלדעת הפלתי יחול עליו איסור נותר, [וייאסר בהנאה כדרך הנאה ויתחייב שריפה], ולהר"ן לא יחול עליו איסור נותר [כיון שנפסל קודם זמנו, וליכא בזה חומרא דראוי לחמע].

נטל"פ בבב"ח וכלאה"כ

והנה נחלקו הכרו"פ (שם) עם הפמ"ג (בשפתי דעת שם סקי"ח), דדעת הכו"פ דנטל"פ בבשר בחלב אסירא, [כיון דבב"ח אסור גם שלא כדרך הנאה], וד' הפמ"ג דשריא, וביאר הפמ"ג דטעמא דנטל"פ משום ביטול ברוב, וילפותא דטכ"ע שדבר שטעמו נרגש לא בטל ברוב לא נאמרה לגבי טעם הפוגם, [וא"כ זה שייך גם לגבי בב"ח], אלא דהא ניחא לדעת הרשב"א (תוה"ב ב"ד, שער א') שביאר כן טעמא דנטל"פ, אך להר"ן (ע"ז דף ל"ב מדפי הרי"ף) שביאר טעמא דנטל"פ משום נבילה שאינה ראויה לגר תיקשי, אך באמת בחו"ד סי' ק"ג סק"א כתב דגם בבב"ח וכלאי הכרם איכא לדינא דנבילה שאינה ראויה לגר, ואף דבב"ח גם האפר אסור, [וכמוש"כ בפמ"ג בפתיחה לבב"ח דהא דבאיסוה"נ אפרן אסור [כל שלא נעשה מצותו] הוא מדאו', וכדחזינן בהחמיצה ואח"כ חרכו, [ולאחר זמן איסורו]], צ"ל כמוש"כ באחיעזר יו"ד סי' י"א סק"ב דזה רק מצד האיסוה"נ שבזה, ולא מצד האיסור אכילה שבזה [וכמוש"כ בסימן מ' ענף א' עיין שם]. וא"כ ניחא דבנוטל"פ מצד אכילה שריא דנלמד מקרא דאינה ראויה לגר, וילפינן מינה אף לבב"ח לגבי האיסור אכילה וכנ"ל, ולענין האיסוה"נ, בלא"ה הא לא נהנה מן האיסור בנטל"פ, [וע"כ א"ש דברי הפמ"ג, והכו"פ לשיטתו דס"ל דנפסל הוא רק מצד שלא כדרך, שדין זה לא נאמר בבב"ח וכלאה"כ].

אם לוקין על אכילת חמץ שנפסל מאכ"א וראוי לכלב

ובהא דאסרינן בחמץ אע"פ שנפסל מאכ"א קודם זמנו אם ראוי לכלב, ומשום דראוי לחמע וכנ"ל, נחלקו בזה הצל"ח והפמ"ג אם מי שיאכלנו יתחייב על אכילתו, דהפמ"ג כתב שהרי הוא כשאור ממש, [וכשם שבשאור לוקין אף שאין ראוי לאכילה כך גם בזה לוקין], והצל"ח ס"ל [דאין לוקין] דאי"ז כשאור ממש.

ולכאו' קשה על הפמ"ג דא"כ אף בנפסל מאכילת כלב נמי, ולצל"ח ניחא, לפי שאינו כשאור ממש, וכמוש"כ בחזו"א (סי' קט"ז ס"ק ב') דהכא בנפסל מאכילת כלב אינו משתבח בעצמו [אלא שמחמע את העיסה והוא עצמו נשאר בקלקולו, ולכך לא דמי לשאור דאף שאינו ראוי לכלב מ"מ הוא עצמו משתבח ונאכל כשמכניסין אותו בעיסה עיין שם], אבל לפמ"ג תיקשי [דהא לדבריו איכא גזיה"כ שיהא דינו כשאור, וכשם שמכח הך גזיה"כ חייבין על אכילתו אף שאינו ראוי לאכילה דבהכי חייביה רחמנא, ה"נ נימא הכי לענין לחייב עליו אף בנפסל מאכילת כלב וכבשאור, והיינו דלהצל"ח אי"ז ילפותא כי אם גילוי מילתא מסברא דיש חשיבות למה שראוי לחמע, ולעולם רק בשאור איכא גזיה"כ לחייב אף שאינו ראוי לאכילה, וע"כ גם י"ל דאי משום הסברא א"כ יש לומר כחילוק החזו"א הנ"ל, ומשא"כ לפמ"ג שהוא מגזיה"כ תיקשי].

בטעם דבחמץ בעינן ראוי לכלב ובשאור א"צ שיהא ראוי לכלב [ובענין שאור שנתעפש]

נחלקו הרמב"ם והראב"ד פ"א מהלכות חמץ בביאור הברייתא (בדף מ"ה) דפת שעיפשה מאכילת אדם חייב לבערה, דהראב"ד מפרש לה כפשוטו, [ואף בלי סברת ראוי לחמע], והרמב"ם מוקים לה רק בראויה לחמע, והקשו על הרמב"ם מהתוספתא (ביצה פ"א) [דמבואר בשאור אף בנפסל מאכילת כלב נמי חייב לבער, וא"כ ליכא למימר דבפת שעיפשה הוא משום דכיון דראוי לחמע נלמד משאור, דהא דינו שאני משאור], ובפשוטו לגבי שאור מודה הרמב"ם להראב"ד [כמפורש בתוספתא], והביה"ל סוף סי' תמ"ב כ' דבעיפשה גרע טפי [ובזה בין בחמץ ובין בשאור אינו חייב לבער אלא א"כ ראוי לכלב, ולא נלמד משאור רק הא דראוי לחמע מילתא היא אף שאין ראוי לאדם, ובאינו ראוי מחמת חמיצות אהני הך סברא אף באינו ראוי לכלב, ובאינו ראוי מחמת עיפוש בעינן ראוי לכלב].

ותליא בפלוי' פר"ח וחו"ד[45], דהנה נחלקו הפר"ח והחו"ד בהא דמבו' בע"ז דף ס"ח דבשרצים אסור אע"ג שאין ראוים לאכילת אדם, ודעת הפר"ח דכיון שכן אסור אפילו בנפסל לגמרי, דכיון שאסרה תורה אע"פ שאינו ראוי לאדם, א"כ אע"פ שנפגמו יותר לא נפקא לן בזה מידי, אך בחוו"ד מכריע כד' המ"מ להקל דבנפגמו יותר שריא, והשתא לענין שאור שחייבה תורה אע"פ שאינו ראוי לאדם אם נפגם יותר ע"י עיפוש להפר"ח לכאו' אסירא, ולחוו"ד שריא, [וא"כ לפר"ח לא נוכל לתרץ כהביה"ל][46].

אמנם נראה די"ל דגם להפר"ח ניחא, דיש לחקור בשאור שאין יכול לחמע מהו, אי פקע איסורו, כמו מאכ"א כשאין ראוי לאדם וגם לא ראוי לחמע עיסה אחרת, ואם נימא דבעינן ראוי לחמע ניחא גם לפר"ח, די"ל דכשעיפשה מכלב אינו ראוי לחמע, [והיינו או דבאמת אינו מחמע, או שעכ"פ רק מחמע והוא עצמו לא חוזר לטעם טוב ולא נעשה ראוי לאכילה בתערובת, וכמו שכ' בחזו"א סי' קט"ז סק"ב הנ"ל], וא"כ י"ל דשאור שאני משרצים, דבשאור תליא בראוי לחמע, אך באמת י"ל"ע אי בשאור תליא בראוי לחמע, ומלשון הר"ן בדף מ"ה שתלוי בראוי לחמע, ואכתי צריך עיון.

מחלוקת הפר"ח והחו"ד בענין שרצים שנפגמו, ובד' הגעק"א לגבי אבר מן החי שלא כדרך אכילה

[ובעיקר פלוי' הפר"ח וחו"ד לגבי שרצים שנפגמו לכאו' נראה ראי' לחו"ד, מהא דהתיר ראבי"ה אכילת אפר שרצים לחולה שאין בו סכנה, וכדאי' ביו"ד סי' קנ"ה, וש"מ דשרצים שנעשו אפר מותרים, וה"ה נפגמו מאכילת כלב, דדוחק לחלק בין נפסל מאכ"כ לנעשה אפר (וע' חזו"א סי' קט"ז סק"ז), ושו"ר ראי' זו בחקרי לב יו"ד ח"א סי' ע"א.

ויעוי' בהגרעק"א פסחים כ"ד ע"ב שדן לאסור אבר מן החי אפי' שלא כדרך, דלא גרע מעצם, ולכאו' זה כהפר"ח, דלמ"מ וחו"ד י"ל דשלא כדרך גרע טפי, וכמו שרצים שאסור אף שאינו ראוי, ובנפגם קיל טפי. ובהכרח דלא אסרה תורה רק כמות שהוא בטבעו ולא נתחדש רק הפגם הטבעי, ולא פגם אחר, [ולכאו' לד"ד נראה דאם נפסל מאכ"א מסיבה אחרת, שמלבד מה שהוא שרץ שהוא מאוס מצד עצמו, וכגון אם עירב בו דברים מרים שאינן ראויים לאכ"א יהא פטור, וכ"כ שם בחקרי לב].

אמנם נראה דהגרעק"א לא קאמר אלא באבר מן החי, דס"ל דבאכילת שרצים ריבתה תורה דגם זה חשיב אכילה, [וכמו דלר"מ בנסרח מאכ"א דשמה אכילה], אך בעצם שאין לה שייכות לאכילה, ואפ"ה אסרתה תורה, א"כ אין לחלק בין דרך הנאתה לשלא כדרכה.

בשיטת הראב"ד דבחמץ שנפסל מאכ"א א"צ שיהא ראוי לחמע

ובעיקר שיטת הראב"ד דלא בעינן ראוי לחמע יל"ע, דלפי"ז אמאי בתריאק"ה [שרק נפסל מאכ"א] אינו חייב לבער, [ובשלמא להרמב"ם י"ל כמוש"כ בחזו"א דכשהוא בתערובת אינו ראוי לחמע, אך להראב"ד דלא בעינן שיהא ראוי לחמע תיקשי].

ואולי נאמר דבתריאק"ה בעינן לדין טעם כעיקר, וטעם כעיקר לא נתחדש בטעם פגום, אבל קשה דמשמע שיש שם חמץ בעין וניכר. ואולי צ"ל דלהראב"ד תריאק"ה פסולה מאכילת כלב ג"כ, וכמו שהשיג על הרמב"ם לגבי כיבוס בגדים [ע' סוף פ"ד מחו"מ שכ' הראב"ד דטעם ההיתר משום שנפסל מאכ"פ, וי"ל דיפרש כן גם טעם תריאק"ה, ויחלוק על הרמב"ם שפי' משום שאינו מאכל אדם].

ויל"ע עוד בשיטת הראב"ד דס"ל דבחמץ שנפסל מאכ"א חייב לבער אף שאין ראוי לחמע, [ולא יליף לה משאור דשאני שאור שראוי לחמע, וס"ל עוד דמטעם זה א"צ ראוי לכלב, והכא בעינן ראוי לכלב], וכתבו דטעמו משום דיליף מטומאה, דכה"ג מקבל טומאת אוכלין, ולשיטתו בפ"ב מטומ"א הי"ד דכל אוכל מקב"ט אף כשנפסל מאכ"א, אם עדיין ראוי לכלב עיי"ש.

וצ"ע דא"כ תפשוט מינה מבראוי לאדם א"צ הכשר, דמוכח דהעיקר תלוי בראוי לאוכל, ולא בראויות מצד הדין, דאם תלוי בראוי מצד הדין ולכן בענין הכשר, א"כ מה ענין חמץ לכאן, דאין כל ראויות, [ומה שאמר ח"א שליט"א דגם ראויות לקבל חמץ חשיבא כראויות מצד הדין, לא נראה לענ"ד].

הערות בדברי האחיעזר לענין שמרי סתם יינם שנפסלו

באחיעזר (יו"ד סי' י"א) דן באפר שמרי סתם יינם, וכתב להתיר לפי ד' הדגמ"ר בדעת הב"י ביו"ד (סי' קכ"ג סי"ד) דבנתמד ולאחר י"ב חודש שרי, וכ' דאף לד' הש"ך שאסור (עיין שם ס"ק כ"ו) יש להתיר מטעם אחר, דמ"מ כיון שאי"ז אלא סתם יינם א"כ שרי בהנאה, ואכילה לא שייך כאן כיון שכבר נפסל מאכילת אדם, [ואף דבאיסוה"נ אסרינן אף בנפסל, היינו רק מצד ההנאה, אך מצד האיסור האכילה שבזה שריא, והכא דשריא בהנאה לא איכפ"ל], ועיי"ש שכ' דאין לאסור מצד עומד לחמע, כיון שאינו עומד לחמע כמות שהוא כי אם לאחר פעולות כימיות עיין שם.

[ויל"ע בדבריו כמה הערות].

סתם יינם אי הוה איסור הנאה או רק איסור אכילה

א. דמש"כ דסתם יינם מותר בהנאה, הנה בש"ך (סי' קכ"ג) כתב שרק במקום הפסד, הא לא"ה אסור, ועיי"ש בסי' קל"ד ס"ק ט"ו דע"כ שלא במקום הפסד לא בטל בס'.

אי איכא איסור מדרבנן מצד אחשבי' באיסורי אכילה (ובתערובת)

ב. ומש"כ דכיון דנפסל מאכ"א ליכא איסור אכילה, הנה הא כבר כ' בשאג"א (סי' ע"ה) דמדרבנן מיהת אסור באכילה, והביאו האחיעזר (בח"ג סי' ל"א), וצ"ל דדוקא התם שאוכלו בפנ"ע דשייך לומר אחשביה, ומשא"כ הכא שהוא בתערובת, אך באמת כבר כ' בחזו"א (סי' קי"ז סק"ה) שכל שמערב לכתחילה ע"ד לאכלם כא' נמי שייכא דין אחשביה, והוכיח כן מהא דתריאק"ה, ואולי דעת האחיעזר שזה שייך רק כשדעתו על כל התערובת שאוכל הכל, אך הכא שאינו אלא בתורת מעמיד בעלמא, [ולא בכדי להיות חלק מן המאכל לא אמרינן אחשביה], וצ"ע.

ויותר נר' דדעתו לעיקר כדעת הפר"ח (יו"ד סי' ק"ג) דבאיסורי אכילה ליכא כלל איסורא מצד אחשביה ואפי' מדרבנן, ומותר באכילה היכא דנפסל.

צ"ע בד' התרוה"ד שכ' שאפי' איסורי אכילה שנפסלו נאסרים מדרבנן ואפי' בלא אחשבי'

ג. והנה יל"ע דבתרוה"ד לכאו' מוכח לאיסור, דעי' תרוה"ד (סי' קכ"ט) שכ' דדין של סתם יינם אסור מצד איסור אכילה, ואפי' להסוברים דסתם יינם שרי בהנאה, וכ' שם דאע"ג דבחמץ שרי, שאני התם שנפסל קודם שנאסר, אבל הכא נפסל אחר שכבר חל איסור, ומשו"ה אסירא אף בלא אחשבי', ועי' ברמ"א (ביו"ד סי' קל"ג) דכתב דשרי משום נטלפ"ג, [ומבו' מדבריו דגם באיסורי אכילה אסור בנפסל לאחר שנאסר, ואף בלא סברת אחשבי', ולכאו' נקטינן כותיה].

אכן צ"ל דלדינא לא קיי"ל כותיה וכמוש"כ בחזו"א (סי' קט"ז סק"ז), דלדינא לא אסרינן דיו רק בלא נפסל, דפסיקא לי' לחזו"א דבאיסורי אכילה לא שייך לאסור בלי אחשבי' אם נפסל, וכד' האחיעזר עיין שם.

סימן מ'

בענין חמץ שנפסל מאכילה לאחר זמנו (לסי' תמ"ב)

ענף א' | חילוק בין אינו ראוי מצד עצמו לבין אינו ראוי מצד צורת אכילתו

א. איסוה"נ שנפסלו מאכ"א אסורים רק מצד איסוה"נ שבהם ולא מצד האיסור אכילה שבהם

אמרינן בגמ' ריש פרק כל שעה, ובשו"ע סי' תמ"ה, דבחרכו לאחר זמנו אסור אפילו אם נפסל מאכילת כלב. והנה הא דאסרינן לאחר זמנו זהו דוקא באיסוה"נ, אבל באיסורי אכילה קיי"ל דכל שנפסל עד שאינה ראויה לגר שרי.

והנה החוות דעת (סי' ק"ג סק"א) דייק מלשון הרמב"ם שכ' דבנפסל מאדם שרי, ובעירב דבר מר נמי שרי מפאת שלא כדרך אכילה, ובבשר בחלב וכלאי הכרם לוקין אף שלא כדרך אכילתן, ודייק בחו"ד שם דרק לגבי עירב דבר מר כתב הרמב"ם דלקי בבשר בחלב וכלאי הכרם, אבל בנפסל מאכ"א גם בדידהו נמי לא לקי, וביאר טעמא, דבעירב דבר הוי רק פטור בצורת האכילה, ואם המתיק אח"כ יהא חייב, ומשו"ה בכלאי הכרם ובב"ח דליכא הלכתא דכדרך אכילה חייב, אבל בנפסלה מאכ"א, הותר עצם האיסור, ואף אם יושבח אח"כ ליתן לן בה, ומשו"ה פטור אף בבב"ח וכלאי הכרם.

---

45. א.ה. לכאו' תליא נמי בפלו' כו"פ ופמ"ג הנ"ל, דלכרו"פ דתליא בענין שלא כדרך אכילה, אין מקום לחלק בין מחמת עיפוש לחימוץ, אך לחו"ד שהוא מצד שגוף החפצא נתקלקל ופקע איסורו, ומצד מה שאינו עומד להתקן, וכדביאר החזו"א (ועי' במש"כ בסימן מ' ענף א'), א"כ שפיר יש לחלק בין עיפוש שאינו עומד להתקן, לבין חימוץ שאדרבה עומד להכניסו לעיסה וכו'.

46. א.ה. באמת הפר"ח השיג על הרמב"ם מכח התוספתא, ולא נחית לתי' הביה"ל, וי"ל שזה לשיטתו [ועיי"ש בביה"ל], ומ"מ רבינו זצ"ל נדחק לפרש ד' הביה"ל אף לד' הפר"ח, ועי'.

ויעוין שם בחו"ד שתי' בזה הא דבעינן קרא לנבלה שנפסלה מקרא דלגר אשר בשעריך וגו', ותיפו"ל דהוה שלא כדרך, אלא דמפאת נפסל מאכ"א פקע איסורו, ואף אם ישביחנו אח"כ עדין בהיתרו קאי [ובחזו"א כ' (בסי' קט"ז סק"ג) אליבא דר"מ דמחייב בנפסל מאכ"א, דצ"ל דחשיבא דרך אכילה משום דראוי ע"י הדחק, והלכך לר"ש נמי בעינן קרא לפטור ולאפוקי מסברת ר"מ, אך בנו"ב (קמא יו"ד סי' כ"ו) פליג ע"ז עיין שם, ולדבריו בעינן לתירוץ החו"ד].

ובאחיעזר (ח"ב סי' י"א וח"ג סי' ל"א) תמה על החוו"ד במש"כ דהאיסור עצמו הותר אף בבב"ח וכלאי הכרם, דהא הנהו הוי איסוה"נ, ובאיסוה"נ אמרינן דכיון שנאסרו אסורים לעולם, וכ' האחיעזר דמ"מ לענין האיסור אכילה דידהו דינא הכי, ונפק"מ לענין מלקות, לשי' הרמב"ם דליכא מלקות באיסוה"נ כי אם באיסור אכילה, וא"כ הך בב"ח שנפסל מאכ"א, אינו אסור באכילה אלא בהנאה, ואף אם אכלן, ואף לכשישביחם ויאכלם, לא ייחשב אלא כמי שעבר על איסוה"נ ולא ילקה.

וי"ל עוד נפק"מ, דהנה הגרעק"א כ' (בתשו' סי' ק"צ) דשיעורו של איסוה"נ בשו"פ, ומשא"כ באיסורי אכילה שיעורו בכזית, וא"כ תהא נפקותא דכלאי הכרם ובב"ח שנפסלו מאכ"א, כיון דפקע מינייהו שם אוכל ותורת איסור אכילה, ע"כ אין שיעורם בכזית אלא בשו"פ, דכל איסורם רק מצד האיסוה"נ, ומשא"כ בעירב דבר מר שגוף הדבר נשאר בו תורת אוכל שפיר ילקה בבב"ח ובכלאי הכרם בכזית, אף דהוי שלא כדרך אכילה.

וי"ל דגם כונת החו"ד כן, ולא קאמר אלא לענין איסור האכילה שבהם. ובחזו"א שם נמי נקט כהחו"ד דבכלאי הכרם שנפסל מיפטר אאכילתו מצד שאינו ראוי לגר, [וכ"כ גם בנו"ב קמא סי' כ"ו ובשאגו"א סי' ע"ה] אף דלא בעינן אכילה כדרך, אך מ"מ נסתפק אי מתחייב משום איסוה"נ, או שאי"ז בגדר הנאה כלל כיון דבטלה דעתו אצל כל אדם [ולפי"ז דלא כאחיעזר שאוסר מצד איסוה"נ, דלד' החזו"א י"ל דאכילתו מותרת לגמרי, ורק שאר הנאות אסירי].

ב. אימתי נאמר הכלל דדבר שנפגם פקע איסורו ואפי' אם ישביחנו אח"כ

ובעיקר דברי החוות דעת דכשנפסלה מלהיות ראוי לגר פקע האיסור אכילה עכ"פ, ואפי' אם ישביחו נמי ישאר בהיתר, נר' דהיינו דוקא כשאינו עומד לתיקון דאם עומד לתיקון לא פקע ממנו איסורו, וכדחזינן מפת שעיפשה דכיון דראוי לחמע ולאכלו בתערובת לא פקע איסורו [וכ"כ בחזו"א שם].

[ודע שנראה פשוט שכל דברי החוות דעת רק באיסורין שמצד החפץ, אבל לגבי אכילת יוהכ"פ דפטרינן מי שאכל אוכלים שאינן ראויים, בודאי שהאוכל דבר שנתקלקל והשביחם חייב, [דבזה תליא בצורת האכילה בלבד, שתהא אכילה כדרך אכילה], וכן בנזיר שהיין נפגם דאע"ג דחשיב יין ואוכל חדש מ"מ חייב עלייהו [דסוכ"ס השתא שותה יין, והאיסור מצד הגברא], אבל בתבואת חדש שנפגם והושבח לכאו' דינו כאיסור מחמת החפצא דפקע איסורו ולכאו' שרי].

ג. עירב דבר מר אי הוה כנתקלקל גוף הדבר או לא

ובפמ"ג בסוף הפתיחה לבשר בחלב כתב דהא דכ' הרמב"ם דבעירב בו דבר מר בב"ח חייב, דוקא כשעירב הדבר מר לפני שנעשה בב"ח, אבל אם מקמי הכי פטור, וכמו בחמץ בפסח דחרכו קודם זמנו שרי.

אמנם לדברי החו"ד דעירב דבר מר הוי רק פטור מצד שלא כדרך אכילה, אבל החפץ עצמו נשאר באיסורו, א"כ נראה דאף בעירב דבר מר קודם שנעשה בב"ח נמי יהא אסור, כיון דכל הפטור רק משום דהוי שלא כדרך אכילה, [וה"נ בעירב קודם יחול על החפצא איסורא דבב"ח, שהרי החפצא מצד עצמו שייכא בי' חלות איסור].

וצ"ל דס"ל לפמ"ג דבעירב בו דבר מר ג"כ החפץ עצמו הותר, וכמו בנפסל מאכילה, והא דכתב הרמב"ם דחייב בכלאי הכרם ובב"ח, צ"ל שזה רק מצד האיסוה"נ ולא מצד האיסור אכילה, וכמו בנפסל מאכיל"א, אך צ"ע דא"כ לא יהא בזה מלקות וכנ"ל לגבי נפסל, וברמב"ם מבו' שלוקין ע"ז.

אכן באמת י"ל דלא פליגי החו"ד והפמ"ג לדינא, דהחו"ד איירי בגונא דאפשר להפריד ולהסיר הדבר המר, ומשו"ה לא הותר גוף האיסור, והפמ"ג מפרש דברי הרמב"ם בגונא שאי אפשר להפריד וע"כ דמי לנסרח, וזה לפי מה שנפרש כונת החו"ד במה שמחלק בין נסרח לעירב דבר מר, משום שזה עומד להתקן, וזה אינו עומד להיתקן, וכמו שראיתי בחזו"א שכתב (באו"ח סי' קט"ז סק"ג) שהחילוק בין ערב דבר מר לנסרח הוא מצד אם אפשר לתקנו[47] [וא"כ ממילא בעירב דבר מר יהא תלוי בין אפשר להפריד או לא, אך אם נימא שטעמו מצד שבעירב דבר מר לא נתקלקל גוף הדבר וקלקולו מצד סיבה חיצונית, א"כ זה שייך גם בא"א להפריד].

והנה אם ע"י הבישול של הבב"ח [שעירב בו דבר מר לפני שנתבשל עם החלב] התמזג הבשר עם הדבר מר עד שלא יועיל סילוקו, ודאי נחשב שנפסל מאכילה, אך אם גם לאחר הבישול יועיל סילוקו שיהא ראוי לאכול את הבב"ח, אע"ג שקיבל טעם מן הדבר המר, א"כ בזה אכתי הוי ראוי לאכילה.

ובכה"ג אין לדון דהטעם הנבלע מהבשר לתוך החלב [או להיפך] יש בו דבר מר שאינו ניתן להפרדה [ממנו] ואינו אוסר, [ונאמר שא"כ ייחשב טעם הבשר כדבר פגום, ולי'הוי כטעם בשר שבקדירה שאינו ב"י דשרי משום נטל"פ], דכיון דאם יוסר הדבר המר לאחר הבישול יהא ראוי לאכילה, א"כ שפיר אוסר, ואף דהוי בו פגם מפאת הדבר מ"מ לא מפקיע איסור בב"ח, ואע"ג דבסה"כ זה דומה לפגם של אינו ב"י, מ"מ לא דמי לאינו בן יומו, דהתם האיסור עצמו נפגם ופוגם, ומשא"כ בכה"ג שגוף האיסור לא נפגם [דמה שהטעם שאוסר לא ניתן להפרדה מטעם הדבר המר אינו מחשיבו לאיסור פגום, עד כמה שעדיין ראוי לאכילה, וגם אין בו קולא של נטל"פ שזה רק כשהוא עצמו סיבת הפגם של התבשיל].

ד. אמאי בחרכו קודם זמנו ונפסל רק מאכ"א ולא מאח"כ ואכלו לאחר זמנו אסור והא הוה שלא כדרך

ובמקו"ח (סי' תמ"ג) תמה על הא דחרכו קודם זמנו ונפסל רק מאכ"א ועדיין ראוי לכלב מיתסר, וכמוש"כ תוס' (בדף כ"א) והר"ן (בדף מ"ה), והא הוי שלא כדרך אכילה [וא"כ לא ליתסר מדאו' עכ"פ, ולא ילקו עליו].

ובמקו"ח תי' דמקרא דתשביתו נלמד לאסור אף שלא כדרך.

ובחזו"א (סי' קט"ז סק"ג) נחלק עליו, וכ' דאי לא חשיבא כדרך אכילה, א"כ שפיר מקיים בזה עשה דתשביתו, ולא נאסר מפאת תשביתו.

וכ' בחזו"א שם דאה"נ שאינו אסור מה"ת אלא אם יערבו בדברים המשביחים [והיינו דהכא בחמץ גוף החפצא אסורה אף בנפסל מאכ"א ודלא כשאר איסורים, והטעם כמוש"כ הר"ן שם משום דראוי לחמע, אלא דמ"מ גם כשגוף החפצא אסורה יש הלכה בצורת האכילה שיהא כדרך, וע"ז ליכא דרשא להחמיר בחמץ יותר מבשאר איסורים, אך ע"ז מהני להשביח, אבל בב"ח וכלאה"כ שנתקלקלו מאכ"א לא יועיל לאכלם בתערובת דברים משביחים, דבב"ח וכלאי הכרם דינם להיפך מחמת דבדידהו דין גוף האיסור כבשאר איסורין, ורק הלכות צורת האכילה חמירי משאר איסורים, ובחמץ להיפך דבדיני צורת אכילתו לא חמירי משאר איסורים, ורק בדיני גוף החפצא חמירי טפי][48].

ובמגן האלף (שם) תי' דאה"נ דהאוכלו פטור מפאת שלא כדה"נ, אלא דמ"מ קעבר על ב"י מה"ת, כיון שהוא פטור רק משום שלא כדרך, ולפי"ז בעירב דבר מר נמי יעבור בבל יראה היכא דניתן להפרד[49].

ה. בקושית הר"ן דמאי שנא נפסל מאכ"א מנטל"פ

והנה הר"ן (בסוגיא בדף מ"ה) תמה על התוס' שכתבו דבנפסל מאכ"א קודם זמנו אכתי מיתסר כיון דעדין ראוי לכלב, דמ"ש ממה דבעלמא שרינן בכה"ג, כיון דלא הוה בכלל נבילה הראוי' לגר, וכדחזינן דנטלפ"ג מותר בחמץ בפסח [וא"כ כשם שאנו מתירים נטל"פ בחמץ, כך יש לנו להתיר נפסלה מאכ"א], ותי' דטעם האיסור מפאת דראוי לחמע.

ובמקו"ח שם תמה על תמיהת הר"ן דהא בבב"ח וכלאה"כ חזינן דנטל"פ מותר, ומ"מ נאסר בשלא כדרך [וא"כ נימא הכי גם לגבי חמץ בפסח, וכתירוצו הנ"ל של המקו"ח].

אך לפי החילוק שחילק המקו"ח בעצמו בספרו חו"ד, לא תיקשי, [דהתם נאסר שלא כדרך משום דלא פקע איסורייהו, ומשו"ה בנטל"פ דפקע האיסור שרי, אך הכא בחרכו ונפסל מאכ"א הי' לו לאיסור להפקע דומיא דנטל"פ] שבכלאי הכרם בכה"ג פקע איסורייהו, והיינו דקשיא לי' להר"ן דליפקע איסורייהו. וכ"כ בחזו"א שם.

ענף ב' | חקירות שונות בסוגיית חרכו לאחר זמנו

קיבל אחריות על חמץ והחזירו לנכרי בתוך הפסח אי דמי לחרכו לאחר זמנו

והנה יש לעיי בדינא דחרכו לאחר זמנו, האיך הדין אליבא דרב אחא בר יעקב (בדף כ"ט) דחמץ שאינו עובר בב"י מותר בהנאה, אי הי' חמץ שקיבל עליו אחריות שעובר עליו בב"י ואסור בהנאה, ובתוך הפסח מסרו להעכו"ם והסיר מעליו האחריות, אם מיתסר, די"ל דדמי לחרכו אחר זמנו, אך י"ל דכאן ליכא תנאי [סיבת] החיוב, ולא דמי לחרכו שרק נשתנתה איכות החמץ.

והנה במנח"ח (מצוה קמ"ח) הקשה לדעת הסוברים דדם בתערובת אינו עובר דהו"ל כדם שבישלו, כיון שאינו ראוי לזריקה, מהא דמקשינן בפסחים (דף כ"ב) ארבי אבהו דס"ל שכל איסורין שבתורה אחד איסור אכילה ואחד איסוה"נ במשמע, ומקשינן דא"כ אמאי בדם שרי בהנאה, וכדחזינן דאלו ואלו יוצאים לנחל קדרון ונמכרים לגננים לזבל, ומאי קושיא הא הוי כדם שבישלו, ותי' באחיעזר (ח"ג סי' ל"א) דאם דם הי' אסור בהנאה אף דם שבישלו הי' אסור, וכמו בחרכו לאחר זמנו [ותי' עפי"ז גם את קושית הצל"ח בסוגיא שם עיין שם][50].

ולכאו' אם נימא דחמץ שהחזירו לעכו"ם בתוך הפסח לא מיתסר בהנאה לר"א בר יעקב, [כיון שנעקר סיבת החיוב], והו"ל כמו חמץ לאחר הפסח [דמישתרי אף שבתוך הפסח נאסר, וה"נ כיון שהגיע לעכו"ם שאצלו אין כזה דבר פסח, הרי הוא כנעשה לגבי הך חמץ לאחר הפסח], א"כ ה"ה דבדם כיון שבשלו [ונעשה אינו ראוי לזריקה נעקר סיבת החיוב ולישתרי] אף אילו הי' דם אסור בהנאה, וצריך עיון[51].

ב. חמץ שנשרף לאחר זמנו ובאופן שלא קיימו בו תשביתו אי אפרו מותר

יש לחקור בנכרי ששרף חמצו בפסח, אם האפר מותר בהנאה, מי מדמינן לה לנקברין דאפרן אסור, וה"נ ליתסר דלא נעשית מצותו, או דילמא אכתי מותר.

ובמקור חיים (סי' תל"א) בכללי בדיקה וביטול, תמה אמאי פסיק ותני דאפר חמץ מותר למ"ד מצותו בשריפה, הא היכא דביטל החמץ תו ליכא מצוה, וא"כ ליתסר אפרו של חמץ שנתבטל, ומשו"ה העלה דאכתי איכא מצוה לשרפו אף כשביטל, ובאחיעזר (ח"ג סי"א אות ג') תמה עליו דודאי ליכא מצוה[52], ומ"מ שמעינן מדברי המקו"ח דבכדי להתיר האפר בעינן שישרף באופן שמקיים מצוה.

וכיו"ב יל"ע היכא דנשרף מאליו, או ע"י חש"ו, אם האפר מותר.

ולכאו' יש לדקדק מדמוקמינן בגמ' בסוף תמורה הא דאי' כל הנשרפין אפרן מותר, ואפר הקדש לעולם אסור, בנפלה דליקה מאלי', דאל"כ יהא מותר מפאת דמעל המסיק, וא"כ כיון דאיירי בנפלה מאלי' א"כ תיקשי אמאי כל הנשרפין אפרן מותר, ומוכח דהך דינא אף בנשרף מאליו שלא קיים מצוה, אך יש לדחות דאולי לצדדין קתני [וכל הנשרפין אפרן מותר איירי כשנשרף ע"י אדם מישראל].

אך באמת נראה הדבר מבואר להדיא בתוס' בפסחים (דף כ"ט ע"א) שהקשו שם אהא דאמרינן דהאוכל חמץ בלי הקדש בפסח לא מעל כיון דאסור בהנאה, והק' תוס' דהא אם ישרפנו יהא אפרו מותר כדין כל הנשרפין עיי"ש, וחזינן מדבריהם דאפר חמץ דהקדש מותר בהנאה, אף שאין שום מצוה בשריפתו [דהא נתמעט מקרא דשלך ולא של הקדש].

ונפק"מ מזה לאפר פסוהמ"ק אם נימא דאפרן מותר איך יהא הדין בנשרף בלילה, שמצותן לשרוף דוקא ביום, אי אפרן מותר, דאם אפר חמץ דנכרי מותר א"כ ה"נ באפר פסוהמ"ק שנשרפו בלילה, אלא שעיקר דין אפר פסוהמ"ק צ"ע, דמשמעות הסוגיא סוף תמורה דאסירא, ועי' לשון הרמב"ם פי"ט מפסוהמ"ק הי"ג [ואכמ"ל].

דינו דחרכו לאחר זמנו אי הוה מדאו'

ודע שבפמ"ג בפתיחה להלכות בשר בחלב כתב שאפר הנקברין אסור מה"ת, וה"ה בכל איסורי הנאה שנפסלו באופן דליכא התירא דנעשית מצותו, אסורים מה"ת בהנאה, אך כ"ז רק בתנאי שלא יהא פטור מצד שלא כדרך הנאתו, [דלגבי הנאה ליכא להלכתא דראוי לאכילה, וכל שחל האיסור תו לא פקע], ומ"מ רק בנאסר קודם שנפסל עיין שם [ועי' בענף א' ובסי' ל"ט].

---

47. א.ה. ועי' לעיל סוף סק"א.

48. א.ה. ובב"ח וכלאה"כ שגוף הדבר נתקלקל מאכ"א לא יועיל לאכלו בדברים המשביחים, ומאידך חמץ שלא נתקלקל ואכלו בתערובת דברים מרים, יהא פטור מפאת שלא כדרך. ומש"כ דבב"ח וכלאה"כ שרו אם נפסלו היינו אפי' בנפסלו אחר שנאסרו, וכלפי איסור אכילה, ושאני חמץ בפסח ואפי' נפסל קודם זמנו מאכ"א, משום שראוי לחמע, וילפינן משאור וכמו שכתב הר"ן.

49. א.ה. לכאו' זה פשוט דהא נתבאר לעיל דבזה גוף החפצא לא הותרה בכל התורה, ואין הפטור אלא מחמת שלא כדרך, ואדרבה שבחרכו או נתקלקל שגוף החפץ נפסל בזה חידוש הוא דחי' לן המגן האלף, אך לכאו' כו"ע מודו מצד סברת ראוי לחמע, ולא נתקשו אלא כלפי אכילה. אלא שלגופן של דברים מפורש ברמב"ם שמותר לקיימו כיון שנפסדה צורת החמץ, וכבר ביארו הגר"ח והחזו"א דבתערובת קיל טפי דסגי במה שנפסל מאכ"א להתיר לקיימו, ואכמ"ל.

50. א.ה. האחיעזר ס"ל שבכל איסוה"נ איכא להך כללא דלגבי האיסוה"נ שבו עכ"פ לא מהני מה שנפסל, ושהיינו טעמו דחרכו לאחר זמנו, ועי' לעיל ריש ענף א' לגבי בב"ח וכלאי הכרם שנפסלו גופן.

וע' בשער הציון סי' תמ"ב סקי"ט.

סימן מ"א

בענין אי איכא בל יראה בחצי זית

דברי השאג"א

בשאג"א (סי' פ"א) כ' דליכא בל יראה בחצי זית חמץ, דלא שייך בזה חזי לאיצטרופי עיי"ש, ואפי' איסור דרבנן ליכא, דאליבא דר"י דלעולם ח"ש אסור מה"ת לא אשכחן גזירה לח"ש אטו שיעור שלם, והלכך היכא דלא שייך איסור תורה ליכא גם איסור דרבנן.

הוכחת השאג"א מריש ביצה ומה שיש לדחות הוכחתו

ובשאג"א הוכיח כדבריו דאל"כ למאי פליגי ב"ש וב"ה בריש ביצה אי חמץ בכזית או בכותבת, דהא בלא"ה אסור משום ח"ש[53], ואי משום מלקות, הא בלא"ה אין לוקין דהו"ל ניתק לעשה.

ולכאו' הי' אפשר לדחות דהנה במתני' בפרק אלו עוברין מבו' דבצק שבסדקי עריבה א"צ לבער רק אם יש כזית, [ועכ"פ בעשוי לחזק לכו"ע דינא הכי], וא"כ י"ל דתליא בפלו' ב"ש וב"ה אי בכזית או בכותבת, אכן נר' דבאמת סוגיין לכו"ע בכזית דטעמא דמתני' מצד חשיבות, ולכו"ע בכזית תליא מילתא, וא"כ א"א לדחות כן.

ובאמת שיש לחקור אם טעם דכזית לא בטל הוא משום חשיבות בשם אוכל, או משום שחשוב שנחשב שיעור שלם לענין האיסור, וי"ל בכזית חמץ חציו חמץ מצה וכגון במחוברים ע"י חוט שאפשר ליטלם כאחד, דכה"ג נחשב ככזית הדבוק בסדקי העריבה אם חייב לבער, ותלוי בזה, דליכא הכא חשיבות שיעור לענין האיסור, ואיכא חשיבות לשם אוכל.

והבה"ח לבית שינפלד שיחי' הביא ראי' דבעינן ב' חצאים של חמץ, דהרי מבו' שרק ביש לו ב' חצאי זית של חמץ בבית צריך לבער משום דילמא מיכנשי ויצטרפו לכזית, ואמאי לא נחייב לבער גם בחצי זית של חמץ דדילמא מיכניש ויצטרף עם חצי זית של מצה, וש"מ דבעינן חשיבות שיעור שלם לענין הלאו, ולפי"ז שפיר י"ל דנפק"מ בפלו' ב"ש וב"ה הוא לענין בצק שבסדקי עריבה, דאי שיעור הלאו בכותבת ה"נ כך יהא השיעור לענין שלא יתבטל לעריבה, ואכתי צ"ע[54].

אך מ"מ גם אם הדרך אמת, מ"מ דרך רחוקה היא לומר דכל פלו' ב"ש וב"ה הוא בשביל האי נפק"מ דבצק שבסדקי העריבה.

אך בפשוטו יש לדחות דנפק"מ לענין הקל הקל תחילה. אך כ"ז רק אם נימא דגם באיסור דליכא מלקות חמירא שיעור שלם מח"ש, ופשוט.

הוכחת השאג"א מסוגייה דבצק בסדקי עריבה, ומה שיש לדחות ד"ז

ובשאג"א שם כ' להוכיח עוד מהא דבצק שבסדקי העריבה א"צ לבער בפחות מכזית, אך באמת יש לדחות, דהתם לאו משום חצי שיעור אלא משום דבטל משם אוכל, וכדחזינן בירושלמי פסחים (פ"ג ה"ג) שכ' שזה סברא גם לגבי חלה דלא מצי למיעבד ע"ז חלה, וש"מ דטעמא משום שאי"ז אוכל. וכן צ"ל ג"כ בהכרח למאן דבעי תרתי עשוי לחזק ופחות מכזית, דבודאי אין כאן נידון אלא בחשיבות לענין שלא יתבטל לכלי, וה"נ י"ל לאידך מ"ד.

אכן י"ל ד' תוס' שכ' להוכיח דפחות מכזית א"צ לבער, מהא דבבית בעינן לדילמא מיכנשי, ומשמע אף בלא עשוי לחזק, ולכאו' משמע אף בלי סברת ביטול לבית, וכד' הרא"ש דאף באין דבוקים לכתלים בעינן כזית, אך ברמב"ם מבו' דאיירי בדבוקים, וי"פ דהנידון לענין ביטול לבית, וע' בחי' הר"ן הנדפסים מחדש, שכ' בד' רש"י דאיירי בעשויים לחזק, ולפי"ז אין הוכחה מסוגיין. ועכ"פ לפי"ז לא תיקשי מה שהק' בקו"א שעל השאג"א, דהנה בשאג"א כ' דשרי להשהותו, וליכא אפי' איסור דרבנן, ובקו"א הקשה דבב"ח ומג"א מבו' דיש חיוב לבער, ותיקשי עליהם מהסוגיא דפחות מכזית בבית, ולדברינו א"ש דהם מפרשים כל הסוגיא מצד ביטול שם אוכל, אך כשלא בטל מיני' שם אוכל שפיר י"ל דחייב לבער.

גדר דין חזי לאצטרופי

והנה בשאג"א כ' דלא שייך ח"ש כיון דלא שייך חזי לאיצטרופי, דלכשיהא לו עוד חצי זית יעבור רק מכאן ולהבא ולא למפרע, וא"כ לא יצטרך להשהיה דעכשיו, ואי נימא דלב"ח ומג"א (סי' תמ"ב) [דס"ל שחייבים לבער ח"ש, ועכ"פ חייבים לבטל, עיין שם היטב (בסעיף ז', ח')] אסור מה"ת, י"ל דס"ל דחזי לאיצטרופי אי"ז סיבה אלא סימן, שזה גילוי דמדחזינן דחזי לאיצטרופי לעבירה שלימה, ש"מ שכל מקצת הוה חלק מהעבירה, וזה שייך גם כאן [ואמנם יתכן שד' המג"א רק מדרבנן, וכמוש"כ בשו"ע של הגר"ז וכדלהלן].

ח"ש לענין תשביתו

והנה אף אי נימא דאיכא ח"ש לגבי ב"י, מ"מ יל"ע אי איכא ע"ז דין תשביתו, לפמש"כ האחרונים דאין דין ח"ש במצוה, ולפי"ז יל"ע דבח"ש יהא חמור יותר דלא יהא בזה שריותא דמשהה ע"מ לבערו, דאינו ניתק לעשה.

ועוד יל"ע לפי"ז דבאפר של ח"ש לא שייך לומר דנעשית מצותו, שהרי אין מצותו בשריפה, וליתסר אפרו של ח"ש לכו"ע, ויהא חומר לח"ש על שיעור שלם, אכן זה יש לדחות דסגי מה שהחמץ בר שריפה בכדי להתיר את אפרו, וא"צ שהשורף קיים מצוה.

ואולי באמת סגי במה שהוא בר שריפה, וסגי בזה לתיקון דלאו אף שאין מקיים בזה מצוה, ולפי"ז ניחא הכל.

ויש להוכיח כן מהא דכתבו תוס' בדף כ"ט דגם אפר חמץ של גוי מותר, אף שלא קיים בזה שום מצוה, וש"מ דסגי מה שחמץ הוא בר שריפה [ועי' לעיל סימן מ' ענף ב'].

ויעוי' בשו"ע הרב סי' תמ"ו שכתב דהשורף חצי זית חמץ שלא ביטלו בפסח מברך עליו, וש"מ דיש מצוה לבערו, ויל"ע דמ"מ אין בזה קיום תשביתו, ואף אי איכא ב"י, דהא ליכא מצוה בחצי שיעור וכנ"ל[55].

אי איכא איסור דרבנן עכ"פ בח"ש

והנה השאג"א פשיטא לי' דליכא אפי' איסור דרבנן, אך בשו"ע הרב סי' תמ"ב כתב דאף דאין בזה ב"י מ"מ איכא איסור דרבנן גזירה אטו שיעור שלם, וגם גזירה שמא יבא לאכלו והלכך חייב לבטל, ובאינו מטונף אף לבער, ובמטונף סגי בביטול דאיכא גזירה אטו שיעור שלם, וליכא גזירה שמא יבא לאכלו עיי"ש.

ולכאו' יש להוכיח דיש גזירה דרבנן אף במקום דליכא איסור ח"ש, דבתוספתא פרק הכותב איתא דהכותב אות אחת חייב משום שבות, ומבו' דאינו אסור משום ח"ש, דהו"ל כחצי מלאכה ומ"מ איכא גזירה דרבנן, וכן מתבאר ברמב"ן בפרק המצניע דח"ש במלאכות נאסר משום שבות [אף דליכא בזה איסור מה"ת מצד ח"ש], ותיקשי על השאג"א וצ"ע.

סימן מ"ב

בסוגיא דבצק שבסדקי העריבה

כזית השייך לב' שותפים

אמרינן בדף מ"ה דבצק שבסדקי העריבה אם יש כזית במק"א צריך לבער, וי"ל האיך הדין באיכא כזית במק"א, ושייך לב' שותפים, ולכאו' א"צ לבער, למש"כ בסימן מ"א דבחציו של זית חמץ וחציו מצה א"צ לבער, דלאו בחשיבות כזית לשם אוכל תליא, כי אם בחשיבות לעבור עליו תליא מילתא, והכא לאף א' ליכא איסור ב"י דלכל א' אית לי' פחות מכזית, וא"צ לבער.

אך באמת יעוי' במקו"ח ריש סי' תמ"ח שכתב דבב' שותפין כל א' עובר על הכל מפאת דהגל"מ, שאם יחסר מחלק חבירו יפסיד אף הוא מחלקו, וא"כ שפיר איכא הכא ב"י ואיסורו מחשיבו, וחייב לבער.

אלא שבגוף ד' המקו"ח יל"ע דבשלמא איהו לשיטתו דקאזיל לעולם אילו לא הי' חמץ והי' מותר בהנאה [עי' בדברינו בסי' י"א], אך להחולקים עליו יל"ע דמה שייך כאן גורל"מ, דהא באמת לא שוה מידי, ואין כאן הפסד ממון כלל, [ועי' בדברינו בסימן ל"ה], אך באמת המקו"ח הוכיח כן מהא דחלת חמץ מיקרי גורל"מ אף דלא שוה מידי.

לראב"ש דאף כזית פטור מלבער אם עשוי לחזק, האיך הדין אם מחובר לזה חצי זית שאין עשוי לחזק

הנה לראבר"ש מבו' בגמ' דאפי' כזית א"צ לבער אם עשוי לחזק, וי"ל בכזית העשוי לחזק, ומחובר אליו פחות מכזית שא"צ לבער, וכל א' לחודי' בטל וא"צ לבער, מיצטרפי ליתן חשיבות של כזית להחצי זית שאין עשוי לחזק ולחייבו ביעור. ונר' לכאו' דא"צ לבער דכל א' מצד עצמו בטל ממנו שם אוכל, וגם תרווייהו יחדיו אין להם שם אוכל, וכל החיוב לבער הוא רק משום דאיסורו מחשיבו, והכא לא שייך לומר כן דלמעשה א"צ לבערם, [ולא אמרינן דהחצי זית קיבל חשיבות אוכל ע"י חיבורו להזית]. וכן יש ללמוד מד' החזו"א סי' קט"ז ס"ק י"ד עיי"ש.

הי' לו כזית ומיעטו לפחות מכזית

ועי' בירושלמי בסוגיין דאיבעיא לן אם הי' כזית ומיעטו אם מחוייב להשבית הפחות מכזית שנשאר, ולכאו' נלענ"ד שכל הספק רק לגבי תשביתו, דלגבי ב"י לא יעבור, דלענין ב"י מאי איכפת לן במאי דהוה, דסוכ"ס השתא ליכא כזית, ורק לגבי תשביתו י"ל דכיון דחל תו לא פקע, ולא איפשיטא.

ולכאו' מי שהי' זית שלם חוץ לכלי והדביקו לב' כלים ובכל א' פחות מכזית, דלכאו' תלוי נמי בהא ספק.

חילוק בין חרכו אחר זמנו להידק לסדקי עריבה לאחר זמנו

והנה משמע מזה דאף שבתחילה לא הי' בטל לעריבה דהי' כזית, מ"מ השתא יתבטל לעריבה, ולכאו' נלמד מזה דה"ה מי שהי' לו בצק וייחדה לישיבה לאחר זמנו ככופת שאור לישתרי, ולישתרי אפי' בהנאה, דהא בצק שבסדקי עריבה רשאי ליהנות, ולהשתמש בהם שלא יצאו המים, וכן מותר ליהנות ולישב על כופת שאור, ולהנ"ל אפילו הנעשה כך לאחר זמנו.

אך צ"ע מ"ש מחרכו אחר זמנו דאסור בהנאה וחייב להשביתו, ואולי הכא עדיפא [דנעשה כדבר חדש לגמרי].

אם יש לחלק בין כזית ומיעטו שלא בכלי לכשדבוק בכלי

והנה הגרעק"א (סי' רי"ח) הביא קו' השאג"א (סי' פ"ג) דאמאי קאמרי רבנן לר"י שלדבריו מי שאין לו עצים יהא יושב ובטל, דהא מחוייב לפרר משום הב"י [דאף שמצד התשביתו צריך שריפה, מ"מ כשא"א לקיים תשביתו צריך לפרר שלא יעבור בב"י], וכ' הגרעק"א בשם הג"ר בנימין מהורדנא דנפק"מ לכזית ומיעטו דליכא ב"י, ואיכא תשביתו, וממילא תליא בפלו' דר"י ורבנן אי תשביתו בשריפה דוקא, או בכל דבר [ולר"י דבשריפה יהא יושב ובטל].

ולכאו' ד"ז תלוי באיבעיא דירושלמי, ואיך פשיטא לי' דנשאר עליו חובת תשביתו, וצ"ל דאיירי שלא בכלי, וס"ל להג"ר בנימין דליכא ב"י בחצי זית, וכדעת השאג"א סי' פ"א, ומ"מ תשביתו לא פקע, והירושלמי איירי בדבוק בסדקי העריבה דע"י דנתמעט מכזית יש לירושלמי צד שיתבטל לכלי ויפקע מיני' חובת תשביתו, ומשום הכי הוה ספיקא. וצריך להעמיק היטב[56].

יל"פ הג"ר בנימין גם למ"ד דיש ח"ש בב"י ומשום דיש לחלק בין שיעור לח"ש לענין משהה ע"מ לבערו

[והנה מש"כ דמצד ב"י סגי למעטו מכזית משמע לכאו' דהוא משום דס"ל דאין דין ח"ש לגבי בל יראה], אבל העיר הרב יחיאל בניש שליט"א דיל"פ דברי הג"ר בנימין גם לחזו"א דיש איסור ח"ש בב"י, [ועי' בתשו' רעק"א סי' י"ט ובחידושיו לפסחים דף מ"ו][57], דהנה הגרעק"א בתשובה שם נסתפק אם רשאי להשהות ע"מ לקיים אח"כ עשה דתשביתו שבזה יתקן הלאו, או דכל שאין עוסק עכשיו בביעורו אין רשאי להשהות ע"מ לתקן ע"י עשה, ואי נימא בזה לחומרא א"כ י"ל דיש לחלק בין כשיש לו שיעור שלם לכשיש לו רק חצי שיעור, ולפמש"כ בברוך טעם (מובא במשברי ים כללים כלל א' סעיף י"א) דעשה גמור דוחה חצי שיעור של לאו, אף שלא בעידני', ולפי"ז י"ל דלהשהות ע"מ לקיים אח"כ עשה הו"ל דחיית עשה ללאו שלא בעידני' ולא מישתרי בכזית שלם, ומישתרי בח"ש, ולהכי בלא מיעטו צריך לפרר כדי שלא יעבור על ב"י [וס"ל להג"ר בנימין לחומרא שאין רשאי להשהות ע"מ לבער לאחר זמן, וע"כ תיקשי קושית השאג"א דגם לר"י לא יישב בטל, [ודלא כדתירץ שם הגרעק"א]], אך במיעטו דליכא אלא ח"ש רשאי להשהותו עד שיהא לו עצים ויוכל להשביתו בשריפה, אליבא דר"י שתשביתו בשריפה דוקא [והיינו דקאמר הג"ר בנימין דלר"י רשאי למעטו מכזית ואז יהא יושב ובטל, דישהנו להחצי זית ע"מ לשרוף לאח"ז].

---

51. א.ה. אין כאן קושי' אלא שרבינו זצ"ל נשאר בצ"ע אם ספיקו נפשט או לא [ושמא הוא פלו' בין המנח"ח לאחיעזר, אך אינו מוכרח].

52. א.ה. ועי' להלן סי' נ"א באריכות.

53. א.ה. ולכאו' נפק"מ למלקות להרמב"ם דשייך מלקות בבל יראה כשקונה חמץ ואכמ"ל, אך באמת הוכחתו אליבא דתוס' דס"ל דאין לוקין, ומשיטת תוס' נשמע להרמב"ם, דבהא לא פליגי.

54. א.ה. יעוי' בסוגיא בדף מ"ו דלגבי טומאה לא חשיבא אוכל אפי' בכזית, ורק בחמץ איסורו מחשיבו, וא"כ בהכרח דשעור כזית מצד חשיבותו לענין האיסור, ולא מצד חשיבותו לשם אוכל. ודו"ק. ועי' עוד להלן סימן מ"ב.

55. א.ה. לכאו' היה אפ"ל דמברך מצד המצוה דרבנן, אך באמת ד' הגרי"ז שאין מברך קודם זמנו ורק לאח"ז שמקיים תשביתו, ולכאו' א"כ בעינן קיום מצות תשביתו ולא סגי בקיום גזירת חז"ל, ועי'.

56. א.ה. הנה בחרכו לא פקע תשביתו, אלא דהכא יש צד דעדי"ף טפי, ואולי זה גופא הספק, וא"כ גם דין כופת שאור שייחדה לישיבה לאחר זמנו תליא בהך ספיקא, ועי'.

57. א.ה. ברעק"א בגליון שבסוף סי' תמ"ד מבואר שיש דין ח"ש בב"י, עיין שם.

סימן מ"ג

בסוגיא דפירורין שבבית

ענף א' | דילמא מיכניש

ע"י סברא דדילמא מיכניש משוי לה אוכל מה"ת, וחקירה אם זה מהני גם לקודם שנתכנסו יחדיו

אמרינן בגמ' (דף מ"ה) דפירורין שבבית אם יש ב' חצאי זיתים צריך לבער משום דילמא מיכנשי [ומה דבלא"ה ליכא חיוב מצד ח"ש, צריך לומר משום דבטל אגב הבית, ולתוס' אף באין עשוי לחזק, ולרש"י כ' הר"ן בחי' הנדמ"ח דאיירי בעשוי לחזק], ומספק"ל בחצי זית בבית וחצי זית בעלי' אי איכא לחששא דדילמא מכנשי וחייב לבער, או לא. וסלקא בתיקו.

וכ' הרא"ש בשם בעל העיטור דיבטל, והדר הו"ל ספיקא דרבנן ולקולא, אבל בלא ביטל וכבר א"א לבטל הו"ל ספיקא דאו' ולחומרא. עיי"ש.

ומבואר מד' הרא"ש דהך סברא דדילמא מיכניש היא סברא דאורייתא, דמשוי חשיבות אוכל מה"ת, ויש לעי' אם משום דלאחר דמיכניש יעבור מה"ת, וממילא חיישינן כבר מהשתא דילמא מיכניש ואתי לעבור איסור תורה[58], או דע"י דיכול להתכנס כבר מקבל עכשיו חשיבות של אוכל מה"ת.

יש לדון אם יש נפק"מ לענין חלה ולענין טומאת אוכלין

ולכאו' נפק"מ להמבואר בירושלמי פ"ג ה"ג, דכל היכא דלא הוה חמץ לענין ב"י (בפירורין שבסוגיין), לא חשיבא נמי אוכל לענין לעשותו חלה, וא"כ י"ל האיך הדין כשעשאו עכשיו חלה קודם שנתכנסו יחדיו, דאם נימא דהחשיבות רק לכשיתכנסו א"כ לא חיילא עתה חלה, אך אי נימא דכבר השתא חשיבא אוכל, א"כ תחול החלה.

אך באמת נפקותא זו ליתא, דמשמע דאפי' כזית במק"א נמי לא מצי לעשותו חלה, וכדאמרינן בגמ' (מה: מו.) דלענין טומאה אינו כן, ותליא רק במקפיד, והיינו שאפי' כזית אם אינו מקפיד ליטלו בטל מתורת אוכל, וא"כ גם לא הוי חלה, דדוקא לענין חמץ אמרינן דמפאת איסורו לא בטיל מתורת אוכל, ועובר עליו.

והא דאמר בירושלמי דהטעם דלא הוי חלה, הוא משום דליכא כזית במק"א, ועיי"ש מה דשקיל וטרי דיני צירוף לכזית לגבי חלה, ומשמע דאי הוי כזית במק"א הוי חלה, צ"ע לפום ש"ס דידן, דס"ל דליכא טומאת אוכלין אפי' בכזית במק"א, אם אינו מקפיד, וכמדו' שבאמת הירושלמי פליג בזה על ש"ס דידן, גם בפירושא דמתני' לגבי טומאה, ועיי"ש פ"ג ה"ב[59], וא"כ עכ"פ לש"ס דילן ליכא להך נפקותא.

ולש"ס דילן ליכא נפקותא אפילו בפסח, [דאע"ג דאמרינן בדף מ"ו דבפסח ע"י חובת ביעור נפק"מ ממילא להחשב אוכל לטומאה], דהרי לאחר שצריך לבערו ואפילו אם נימא דמה שמבערו משום דילמא מיכניש אינו אלא מדרבנן, מ"מ עי"ז חשיב אוכל ויקבל טומאת אוכלין, [ועיין בשפ"א שכתב דחמץ נוקשה שאיסורו מדרבנן, מ"מ מחמת זה חשיבא אוכל לטמא טומאת אוכלין מה"ת, ומשום דסגי לן בחובת ביעור מדרבנן לומר איסורו מחשיבו לאוכל].

ולענין חלה בחמץ בפסח בלא"ה ליכא נפקותא, דלאחר שנאסר שוב א"א לעשותו חלה, דאסור באכילה ובהנאה, ואינו שלו לעשותו חלה.

אפי' לגבי ב"י ליכא נפק"מ בחקירה הנ"ל, ומ"מ נפק"מ בספק חמץ

ולכאו' כל הנפקותא רק לענין ב"י, אי עובר מיד, או רק לבתר דמכניש, אך באמת גם גבי ב"י ליכא נפקותא, דכיון דחיישינן דילמא מכניש ונתחייב לבערו שוב קיבל עי"ז גופא חשיבות אוכל, ועובר עליו מהשתא.

אכן מ"מ איכא נפקותא לענין ספק חמץ, דאם נימא דמפאת אפשרות הכינוס חשיב כבר אוכלא מהשתא, [א"כ הו"ל ספיקא דאו' שזה ספק לגבי ב"י עכשיו] ומחוייב לבערו, אבל אי נימא דלא הוי רק ספק חשוב [דילמא מיכניש ולכשיתכנס יעבור איסור, וכל חובת ביעורו] רק מספק שיתכנס, א"כ בספק חמץ הו"ל ספק ספיקא ואפשר להקל.

האם אפשר לפשוט חקירה הנ"ל מהא דבגונא דסלקא בתיקו לא חשיב ס"ס

ולענ"ד יש לנקוט דכבר מהשתא חשיבא אוכל מפאת אפשרות הכינוס ולכאו' ראי' לזה, מהא דלגבי הספיקות בבית ועלי' וכו', לא אמרינן דהוה ס"ס[60], והרא"ש הצריך לבטל. ומשמע דבלא"ה הי' לנו להחמיר, מדין ספיקא דאו'. ואולי נימא מפאת שבקל יכול לבטל, אך עי' בסי' תל"ח וסי' תל"ט דבס"ס א"צ לבטל, עיי"ש. וצריך עיון.

נפקותא נוספת בחקירה הנ"ל לענין מי שעוזב ביתו לכל הפסח

ויש עוד נפקותא בחקירה הנ"ל לענין מי שעזב את ביתו בפסח, וידענו שבתוך הפסח לא יתכנסו הפירורין, כי אם לאחה"פ, [וא"כ אין צד שיעבור על איסור ב"י לכשיתכנסו, ואם נימא שכל חובת ביעורו כדי שלא יכשל לכשיתכנסו אין לנו לחייבו לבערו, ומשא"כ אי נימא דכבר מהשתא חשיבא אוכל ועובר בב"י שודאי יצטרך לבערו].

ענף ב' | חובת ביעור לפירורים

בסתירת הסוגיות לענין אי צריכים ביטול לפירורין מפוזרין בבית

והקשה בקרבן נתנאל דאי נימא דע"י דילמא מיכניש עובר מה"ת [ועכ"פ לכשיתכנסו], א"כ אמאי מקשינן בגמ' דף ו' ע"ב דאמאי צריך לבטל, ואי משום פירורין הא מיבטל בטילי, והלא דילמא מיכניש ויעבור איסור תורה, ומשו"ה צריך לבטל.

אך לכאו' לק"מ, דבסוגיין אמרינן דע"י דילמא מיכניש מקבל שם אוכל [עכ"פ לכשיתכנסו], אך התם הנידון מצד הבעלות שפירורין אפקורי מפקר להו, וא"צ ביטול, וע"ז הקשו דלא שייך לתקן לבטל, כיון דהם בטילים מאליהם, וא"צ ביטול. וא"כ ליכא שום סתירה בין הסוגיות, דאף דחשיב אוכל [ואפי' אי נימא דכבר מהשתא הוי אוכל], אך מ"מ אין שייך לתקן לבטל דמעצמן בטילים, וכ"כ בשפת אמת.

אלא דא"כ תיקשי בסוגיין דאמרינן דילמא מיכנשי, ומה בכך דתיפו"ל דמ"מ הוה הפקר. ויש ליישב בב' פנים[61]:

חדא, דאה"נ דהוא מבוטל, ומ"מ מדרבנן בעינן ביעור, משום דילמא מיכניש, אלא שזה לא א"ש בד' הרא"ש בשם בעל העיטור, שכ' שצריך לבטל, דלהנ"ל תיפוק לי' דמעצמן בטילי.

תו י"ל, [דיש לחלק בין הסוגיות באופ"א], דהתם בפירורין דלא חשיבי ואפקורי מפקר להו, והכא בב' חצאי זיתים דלא מפקר להו. ואע"ג דאיירי במונחים על הקרקע דאל"כ לא בטל מהם שם אוכל, ולא שייכי לסוגיין, אך מ"מ לא מפקר להו מאליהן.

מן האמור נלמד חובת ביעור לפירורין, ודסגי בחיוב ביעור מדרבנן לומר איסורו מחשיבו

ולדרך ראשון נמצא דבפירורין יש חובת ביעור, ולכאו' גם בדיקה מדרבנן, אע"פ דאפקורי מפקר להו, והנה לכאו' יל"ע דהא באמת בכל השנה אפי' כזית בטל מתורת אוכל, אלא דבפסח איסורו מחשיבו, והכא דהם הפקר מאליהן ולית בהו ב"י, נימא דלא נעשו חשובין, אך י"ל דכשם שלגבי ב"י באופן דלא מפקר להו אמרינן דבאין כאחד האיסור והחשיבות, ה"נ לגבי הדרבנן, דכיון דמדרבנן צריך לבער, ולא סגי בהפקר ע"כ חשיבי אוכל, והאיסור דרבנן והחשיבות באין כא'.

תדע שבבצק בסדקי עריבה אמרינן דאיסורו חושבו וצריך לבער, ולא נימא דיבטל קודם זמנו ותו ליכא חובת ביעור מה"ת, והדר ליהוי כבכל ימות השנה דלא חשוב ולא יצטרך לבער, אלא ש"מ דאמרינן דאיסור דרבנן וחשיבות שם אוכל שעי"ז באין כא', ה"נ הכא.

האיך מהני מכירה לפירורים

אלא שלפי מה שנתבאר דיש חיוב ביעור ובדיקה לפירורין, [ואם אינו מבער ורוצה להפטר מבדיקה אחריהן צריך למכור לנכרי], ותיקשי האיך מהני מכירתם לנכרי, הא המכירה לא חלה, דהא הוו הפקר, ובשלמא בכל ביטול י"ל דמה שעתיד למכור אין מכוין לבטל, [ועוד יש לדון דהא מה"ת בביטול סגי אלא דחיישינן שמא לא יבטל יפה, וע"ז י"ל דממ"נ אם ביטל יפה א"צ מכירה, ואם לא ביטל יפה חלה המכירה[62], ולפי"ז י"ל כן גם בפירורין, אך זה לא שייך לטעם דתוס' דמשום שמא יבא לאכלו חייב לבער או למכור לנכרי אף אם ודאי חל הביטול, ובאמת שגם לפי הטעם דשמא לא יבטל י"ל דמ"מ השתא איכא ביטול ולא מכירה, ואפשר דלא מהני וצ"ע].

וצ"ל דאה"נ שעיקרו בהשכרת המקום, ועי"ז הו"ל פירורי הפקר שברשות עכו"ם, ואע"ג דבביטול לא סגי מה שנמצא ברשות עכו"ם, הכא דהוי הפקר מאליו עדיפא טפי שאם גם אינו ברשותו א"צ לבער, וכ"כ בספר חו"ב[63].

בדברי הגר"א וחזו"א בענין זה

ועי' בבי' הגר"א (סי' תמ"ב) שהק' על הא דפירורין דבטילי מאליהם וא"צ ביטול, דניחוש דילמא מיכנש, ותי' לחלק בין פירורי פת יבשים לפירורי בצק, אך בחזו"א (סי' קט"ז ס"ק י"ג) תמה עליו דבסוגיא לא נת' רק שא"צ לבטל, ומשום דהוו הפקר ולעולם צריך לבער. וזה כמו שכ' לעיל.

ובחזו"א (שם סקי"ח) כתב דגם בפירורין שבספרים דלא שייך דילמא מיכניש נמי צריך בדיקה, וכנראה כונתו דמשום דהתם ליכא לסברא דבטל מתורת אוכל, וע"כ אף בלי סברת דילמא מיכניש נמי צריך לבער.

סימן מ"ד

בענין איסור חמץ בער"פ

הנצרך לאכול חמץ לפיקו"נ יאכל קודם הלילה

קיי"ל דמחצות ואילך אסור באכילה מה"ת, וכן בהנאה, אך כרת ליכא, ומן הלילה איכא נמי כרת, ולפי"ז נר' דחולה שצריך לאכול חמץ, ויכול לאכול קודם ליל ט"ו, או לאחר ליל ט"ו ודאי יאכל קודם [ועי' בהעמק דבר פרשת קרח דחולה שצריך לחלל שבת או יו"ט הסמוכין זה אחר זה, יחלל היו"ט ולא השבת כיון דחמור טפי].

לאו דקודם הלילה נמשך גם בלילה

ונלענ"ד דהאוכל חצי זית קודם השקיעה וחצי זית אחר השקיעה, בכדא"פ שפיר יליקה דמצטרפי אהדדי, דהלאו של קודם זמנו ממשיך גם בתוך זמנו, ולוקה מצד לאו זה, אף שאין לוקה ולא מקבל כרת מצד האיסור דליל ט"ו.

הנצרך ליהנות מחמץ לפיקו"נ לא איכפ"ל מתי יהנה

וכ"ז לגבי אכילה, אבל לגבי הנאה לכאו' אין חילוק בין איסוה"נ דקודם ליל ט"ו ללאחר ליל ט"ו, וא"כ אם החולה נצרך ליהנות מחמץ [כגון להתרפאות כדרך הנאתו שלא ע"י אכילה], יעשה מה שירצה דתרווייהו רק לאו, דליכא כרת על הנאה[64].

אי אזלינן לקולא בפלוגתא דשעות זמניות או שוות

במגא"ס' תמ"ג כתב דהמוכר בזמן השנוי במחלו' אי הוא בכלל שעה חמישית לפי חשבון שעות שוות, או שהוא בכלל שעה שישית לפי חשבון זמניות חייל מכירה בדיעבד דהו"ל ספיקא דרבנן ולקולא, ויל"ע דהו"ל תרי קולי דסתרי אהדדי ולא אזלינן בזה לקולא, דהא לפעמים השיטה של שעות שוות לקולא, ולפעמים השיטה של שעות זמניות לקולא, דתלוי אם מהלך השמש באותו יום בא בקצרה או בארוכה, וצ"ע[65].

סימן מ"ה

בענין איסוה"נ דרבנן אי נחשב ממון כלפי הדאו'

א. המבטל בשעות דרבנן אי חייל בי' טולו לגבי הדאו' דלאחר חצות

אמרינן בגמ' בדף ו' ע"ב דבשעה שישית א"א לבטלו כיון דמיתסר מדרבנן, ונסתפקו חכמי וינציא (מובא בשיירי כנה"ג סי'

---

58. א.ה. בהמשך ביאר רבינו דלצד זה חייב לבער משום דאיכא ספק חשוב שיכשל באיסור תורה, עי' להלן.

59. א.ה. באמת לפי מה שכתב שם בקרבן העדה משמע דירושלמי מודה בזה לבבלי לגבי טומאה, והקושיא במקומה עומדת, וצ"ע.

60. לכאו' כולה חדא ספיקא אי איכא למיחש דילמא מיכניש ואי"ז ס"ס. ובאמת מש"כ רבינו לדחות דמשום שבקל יכול לבטל צ"ע, דנפק"מ בנמצא תוך הפסח שכבר א"י לבטל, ועי'.

61. א.ה. לכאו' הי' אפשר לומר דחיישינן דילמא מיכניש ואז יקבל חשיבות, ולא יהא הפקר [ועי' לעיל ענף א'], אך באמת נראה דגם לכשיתכנס אין דעת בנ"א עליהם וכדחזינן בשאר ימות השנה, דלא הוי אוכל, ומצד חשיבות שע"י האיסור אי"ז סיבה לזכות בו, ועוד דלאחר זמן איסורו א"א לזכות בו [ותלוי בהמבו' בסי' י"א], ועוד דע"ז יל"ע אם יועיל עכשיו הביטול דמבטל דבר קודם שזכה בו, והו"ל דבר שלא יבא לעולם.

62. ועי' בסימן ו' מש"כ בזה.

63. א.ה. בשו"ע הגר"ז סוף סי' תל"ו מבו' דגם בכה"ג צריך לבער, ולא נפטר אלא א"כ נכנס הנכרי לזכות בהחמץ, וזה לא שייך כאן דגם הנכרי אין דעתו לזכות בזה שאין דעתו ע"ז.

64. וי"ל למש"כ רבינו קודם דבליל ט"ו אסור מצד האיסור דקודם ט"ו, וא"כ הו"ל ב' איסורים, ובער"פ אינו אלא איסור א', וא"כ אמאי יעשה מה שירצה, ועי'.

65. א.ה. יש ליישב לפמש"כ בביה"ל סי' תמ"ג דגם השיטה של שעות שוות מודו להקל ביום קצר לילך בתר זמנית, וא"כ המה לעולם לקולא.

תל"א, ופר"ח סי' תל"ד) אם המבטל בשעות דרבנן, יעבור אח"כ בשעות דאו' איסור ב"י מה"ת, או דנימא דמה"ת חייל ביטולו, ואין כאן אלא איסור דרבנן, יעבור אח"כ בשעות דאו' איסור ב"י מה"ת, או דנימא דמה"ת חייל ביטולו, ואין כאן אלא איסור דרבנן, שהרי ביטלו בשעה שעדיין הי' מותר ליהנות מה"ת. והג"ר שמואל אבוהב בעל הדבר שמואל ס"ל דמהני הביטול מה"ת, והכנה"ג דקדק מלשון הרמב"ם דאין כאן ביטול כלל כיון דמתסר מדרבנן, וכן ד' הפר"ח בסי' תל"ד, ודייק לה מהא דהמקדש בשעות דרבנן אין חוששין לקידושיו, והיינו דגם לגבי הדאו' לא חשיבא ממון מפאת האיסוה"נ דמדרבנן.

ודעת הגרעק"א כהכנה"ג והפרי חדש, שכ"כ בתשו' ח"א סי' צ"ד, דזה כונת הגמ' במאי דמייתי להא דרב גידל, ללמדנו דגם כלפי הדאו' לא חשיבא ממון עיי"ש. ויעוי' בהגרעק"א בגליון השו"ע סי' תמ"ג שכ' להק' על המג"א לגבי הפלו' איך לשער השעות, דבדיעבד שמכר בשעה שזה פלו' אי הוה שעה שישית מקילים כיון דספיקא דרבנן לקולא, ותמה הגרעק"א דהא אח"כ לכשיגיע שעה ו' הו"ל ספיקא דאו', דאם מכר בשעה שישית א"כ עובר בב"י דהמכירה לא חלה, ואם נידון אותה שעה כשעה חמישית חלה המכירה ולא יעבור בב"י [ועיי"ש שתי' דכיון דספיקא דרבנן לקולא ממילא חל המכירה בודאי, דסוכ"ס רשאי ליהנות, והיינו דהכל תלוי אי בפועל יכול ליהנות או לא, וכל שלמעשה יכול ליהנות אהני ביטולו ומכירתו, וכל שא"י ליהנות אין כאן לא ביטול ולא מכירה][66].

ושורש הפלוגתא, דדעת מהר"ש אבוהב דכיון דאיסור דרבנן אינו בגוף הדבר, ע"כ מיקרי ממון לגבי הדאו', ולדעת הפר"ח אזלינן בתר המציאות, דבמציאות אסור ליהנות ולא חשיבא שלו. ויעוי' שם בשיירי כנה"ג שנראה שבגוף הסברא ס"ל כמהר"ש אבוהב, אלא דקאמר דיש כאן הפקר ב"ד דכשאסרוהו רבנן בהנאה הפקירוהו, והפקר ב"ד הוי הפקר עיי"ש.

[והנה מסברא נלענ"ד דכל ד' מהר"ש אבוהב רק באיסור דרבנן, אבל באיסור דאו' אף מחמת ד"א חשיבא איסוה"נ ואינו שלו, וכגון מי שנשבע שאם יהנה מדברי פלוני לא יאכל דבר פלוני ועכשיו אכל דבר פלוני, דע"כ אסור ליהנות מן הדבר ההוא, דאם יהנה נמצא שעובר, שהרי אכל דבר פלוני, י"ל דשפיר נחשב איסוה"נ, אך אין הדבר מוכרע, וצריך לי רב.

אכן באמת הנה נח' בזה המקו"ח והאחיעזר, דבמקו"ח סי' תל"א כ' דאף דלריה"ג מותר בהנאה מ"מ א"י לבטל כיון דמחוייב להשביתו, וא"כ אינו יכול לאכול, ואי משום דיכול להסיקה או שאר הנאות ס"ל דהוי שלא כדרך הנאה, ולא סגי בזה לאשוויי ממון, ובאחיעזר ח"ג סי' א' פליג כיון שזה כנאסר מחמת דבר אחר[67], ולכאו' לפי"ז תליא פלוגתתם בפלו' הנ"ל. אך י"ל דאיסור דאו' מחמת ד"א חמור טפי, ואתי ד' המקו"ח ככו"ע, ומאידך בדעת האחיעזר י"ל דאיסור דרבנן בגוף הדבר חמירא טפי מדאו' בדבר אחר, וצ"ע מסברא].

ב. יל"ע בזה מד' רש"י שהוצרך לטעמא דאפקעינהו רבנן לקידושין

והנה רש"י פי' בדרב גידל, דהטעם דאינה מקודשת משום דאפקעינהו רבנן לקידושין מיני', ומשמע דבלאו האי טעמא הוה מקודשת, ומוכח דע"י דאסורה בהנאה מדרבנן לא פקע מינה דין ממון לגבי איסורי תורה, ולכאו' מוכח כהדבר שמואל.

ובעיקר דברי רש"י הקשה בשפת אמת דאמאי הוצרך לטעמא דאפקעינהו, דתיפוק לי' שאינו שוה פרוטה, ותירץ דאיירי שלא ידעה שאסורה בהנאה, ואכלה, דבכה"ג לא הוה מקח טעות כמוש"כ בחו"מ סי' רל"ה, וא"כ חשיבא ש"פ, וצריך לומר דקדשה בהנאת אכילה דקיהיב לה, דאל"כ דמי למי שנתן פחות מש"פ ואח"כ נתיקר אצלה, דאינה מקודשת, והא דאפקעינהו לקידושין, משום דמדרבנן אסור להקנות לה, ורבנן עשאוהו הפקר, ונמצא שלא נהנית ממנו אלא מהפקר, ואיהו קדשה בהנאת חפץ דילי', ולא נתכוין לקדשה במה שממציא לה הנאה מהפקר, ועכ"פ לפי"ז אכתי תיקשי אמאי הוצרך רש"י לטעמא דאפקעינהו רבנן, דתיפו"ל דע"י האיסור דרבנן אינו שלו מה"ת, וא"כ אכתי מוכח מרש"י כד' הדבר שמואל.

ועד"ז י"ל דהנה בחזו"א אה"ע סי' מ' ס"ק י"ב ביאר דיש ג' שיטות אמאי אינה מקודשת במקדש באיסוה"נ, דלכאו' קשה דהא יכולה ליהנות שלא כדרך הנאה, וע"ז יש לומר ג' דרכים, א. או דאיירי כאשר שלא כדרך הנאה לא יהא ש"פ, ב. או שדעתה ליהנות להתקדש מכל החפץ, וכ"כ תו' בקידושין (דף נ"ו), ג. או דכיון דהבעל אינו יכול להקנות דלדידי' אסור בהנאה ע"כ א"י לקדשה בזה, וזה ד' תו' ע"ז (דף ס"ג).

ואי נימא דרש"י ס"ל כדרך ג', וא"כ לא איכפ"ל מפאת דאין ש"פ, די"ל דש"פ שלא כדרך הנאה, וכל הטעם שאין מקודשת משום דא"י להקנות, וגם זה נימא דרש"י ס"ל כהדבר שמואל הנ"ל, דלגבי הדאו' חשיבא שפיר דהוא שלו, ויכול להקנות, דרק מדרבנן, ולגבי הדרבנן מיקרי שא"י להקנות, ולהכי הוצרך רש"י לטעמא דאפקעינהו, ותי' זה הוא ע"ד השפ"א [ורק באופ"א קצת בביאור הטעם שאין כאן חיסרון מצד שאינו ש"פ, אך מ"מ לב' התירוצים בעינן לומר שא"י להקנות, ולזה בעינן לאפקעינהו].

ועוד י"ל ביישוב קו' השפ"א ע"ד הנ"ל רק באופ"א קצת, דהנה נראה דהמקדש בחפץ שנמצא במדנה"י ע"י ק"ס, ובמקום המקדש והמתקדשת אינו שו"פ, אך במקום החפץ שו"פ, תהא מקודשת דאזלינן בתר מקום החפץ. ושמעתי שנחלקו בזה חכמי הזמן שיחיו, אכן לענין איסוה"נ שדן בתשו' עונג יו"ט (או"ח סי' ל"ו) י"ל דאזלינן בתר הגברא[68], וא"כ הוצרך רש"י לאשמועינן טעמא דאפקעינהו, דנפק"מ כשהחפץ נמצא במקום שעדיין מותר בהנאה, וא"כ חשיבא ש"פ, אך מ"מ לגבי הגברא אמרינן שכבר א"י להקנות מפאת דאיהו אסור לו ליהנות מן החפץ, אלא דמ"מ זה רק מדרבנן, ולגבי הדאו' בעינן לאפקעינהו [וגם לפי"ז ס"ל לרש"י כהדבר שמואל וכנ"ל].

אך העירוני הבחורים שיחיו דיתכן דכל מה דנחשב שו"פ לפי מקום החפץ זה רק עד כמה שהמוכר והקונה יכולים ליהנות, אך השתא דאסור להם ליהנות לא יתכן לדונו כשו"פ דלדידהו לא שוה מידי, וכנראה שנכון אמרו, אך באמת י"ל באסרו על עצמם אכילה, ונשאר יכולת הנאה שהוא פחות משו"פ, דלכו"ע שו"פ, וגם בעלות איכא דהא יכולים ליהנות, וכי לא יחולו הקידושין, וא"כ ה"נ יחולו הקידושין, כיון דבמקום החפץ שו"פ, ובעינן להא דא"י להקנות, וא"כ בגונא דהאיסור מדרבנן בעינן לאפקעינהו לפי הדבר שמואל.

ג. ד"ז שנוי בפלו' רש"י וריטב"א ובדעת רבינו פרץ בזה

ולגופן של דברים עי' בחי' ר' שמואל רוזובסקי שכ' שזהו פלו' דקמאי, דרש"י ס"ל דבעינן לטעמא דאפקעינהו, והא לא"ה היינו חוששים לקידושין, ובריטב"א כ' דא"צ דלאו ממון הוא, ובאמת בריטב"א בפסחים כ' רק שאינו שו"פ וכקו' השפ"א, אך בקידושין (דף נ"ח) כ' לפי שאינו ממון עיי"ש.

ויעוי' בתוס' ר"פ שהקי אדרב גידל, היכי שרינן איסור דאו' דאשת איש [ולא ניח"ל לומר כרש"י דאפקעינהו], ותי' דאינו שוה כלום, כיון דאסור למכרו וליהנות, ולכאו' כונתו דאינו שו"פ, אך עיין שם בסוף דבריו שכ' דמדרב גידל נלמד לענין ביטול, דכי היכי דאינה מקודשת כך ג"כ לא חל הביטול, ובהכרח כונתו לומר דע"י האיסור דרבנן ליהנות פקע מינה דין ממון, וא"כ מוכרח דס"ל כהכנה"ג ופר"ח.

ד. דבר האסור משום ספק אי נחשב ספק אם נמצא בבעלותו או דנפקע בעלותו בודאי

ויל"ע היכא דהוה ספק חמץ וביטלו או מכרו, ואח"כ נעשה ודאי חמץ, אם השתא קעבר בודאי על בל יראה או רק ספק, דמי נימא דעל הצד שזה הי' חמץ קעבר דלא חל ביטול, אך להצד שקודם לא הי' חמץ חל ביטול, והשתא לא קעבר. או דנימא דכיון שלא הי' יכול ליהנות מחמת ספק, א"כ בודאי לא חל הביטול, וממילא השתא דנעשה ודאי חמץ קעבר בודאי על ב"י. ולכאו' הדין ניתן דתלוי בפלו' הנ"ל, דאי איסור דרבנן משוי לה אינו ברשותו, ה"נ איסור מחמת ספיקא דאו' נמי משוי לה אינו ברשותו.

ויעוי' בתשו' הרשב"א (ח"א סי' תר"ב) שכ' דאם אוסרת על עצמה את מה שתקבל לקידושין הנאה מדין נדר לא חלו הקידושין דאינה זוכה בקידושין, ואם אמרה לשון הקדש הויא ספק, דאם נתכונה להקדש א"כ לא חל ההקדש כיון דהקדישה כשלא הי' בעולם, וא"כ מקודשת, ואם נתכונה לנדר חיילא ולא תזכה ולא תתקדש, והוה ספיקא דאו' וצריכה גט, ומוכח מזה דדבר האסור מחמת ספק דאו' עדיין נחשב בבעלותו, ולא אמרינן דכיון דאסורה ליהנות מספק, א"כ חשיבא ודאי אינו שלה, ואינו מקודשת בודאי.

[ואמנם י"ל בד' הרשב"א דהא מחמת הספק אינה שו"פ, ואין לומר דשוה משום שיכולה להשאל, דעיי"ש ברשב"א דאיירי בנדרה ע"ד רבים שא"י לישאל, ואולי משום דלגבי ש"פ אזלינן בתר עלמא, ולעלמא שפיר שו"פ, אך הדבר צ"ת].

ובאמת מבו' בכמה דוכתי לגבי בהמה שהיא ספק קרבן, דיכול להקדישה ולאשוויי ודאי קרבן (ע' זבחים ריש פרק התערובת), ותיקשי דהא אסור ליהנות משום ספיקא, וא"כ אינו שלו בודאי, ואיך יכול להקדיש, ואולי התם נשאר לו בעלות דיש לו זכות להקריבו לקרבן, והלכך לא פקע בעלותו, ולמאי דהכריח בחזו"א (נגעים סימן י"א סק"ה) דדבר האסור בהנאה אפשר להקדישו קדושה"ג, בודאי ליכא הוכחה מזה.

ואם נימא כן יתחדש דבנתערב חולין עם הקדש בדק הבית, דלא יוכל להקדיש החתיכה השני' בכ"מ שהוא[69], דהא הו"ל אסורה בהנאה מספק ואינה שלו, ובודאי שאין הדין כן דבודאי מצי מקדיש, אלא דצ"ע מה בין אסורה משום ספק דאורייתא, לאסורה מפאת ספק דרבנן [וע' בהמשך].

ועכ"פ מד' תשו' הרשב"א לכאו' מוכח דס"ל כד' הדבר שמואל [אם לא שנחלק בין אסורה מספק לאסורה מדרבנן, וע' בהמשך].

ה. לפי"ז תיקשי סתירת ד' רש"י אהדדי

אך א"כ תיקשי טובא סתירת ד' רש"י אהדדי, דהנה ברש"י בדף כ"א כתב דחיטי קורדנייתא הוה ספק חמץ, וכ' שם בפני יהושע דמוכח מרש"י דע"י ספק איסור אינה מקודשת בודאי, ולכאו' לאו משום שאין שו"פ דא"כ באיסור דרבנן נמי, אלא שע"י האיסור מספק נפקע הבעלות בודאי, ותיקשי מ"ש משעות דרבנן דהוצרך רש"י לטעמא דאפקעינהו, דממ"נ אי אזלינן בתר המציאות שא"י ליהנות א"כ בדרבנן נמי נימא הכי, ואי לא אזלינן בתר המציאות א"כ בספיקא נמי לא נימא הכי. וכבר תמה כן בחי' ר' שמואל סי' ו' [ועיי"ש מש"כ לדחוק ולפרש ד' רש"י דמש"כ דלאחר ו' פשיטא דאינה מקודשת, לא קאי אחיטי קורדניתא, ומימרא דרב גידל נמי אודאי חמץ דבזה לאחר ו' פשיטא, וקמ"ל אפי' בשעה ו', וע"ז הוסיף שאפי' בחיטי קורדניתא ובשעה ו' נמי אינה מקודשת, וזה דלא כפנ"י].

ו. נפק"מ לחמץ של איסוה"נ שנתערב בחמץ המותר בהנאה [ובחילוק שבין אסור מדרבנן לאסור מספק]

והנה לכאו' יש נפק"מ מכ"ז באופן שנתערבו דבר האסור בהנאה עם דבר המותר בהנאה, ואין ידוע מי האסור ומי המותר, ושניהם מחמץ, האם יוכל לבטל או למכור את המותר בהנאה, דאם נאמר שמחמת הספק נפקע הבעלות א"כ הכא נפקע הבעלות משניהם, שהרי בפועל א"י ליהנות משניהם משום הספק, וא"כ א"י לבטל[70].

ואולי נאמר דספיקות שאני מאיסור דרבנן, דבספק אמרינן דכלפי שמיא גליא האמת, ואם מותר הוי מה שפורש מזה בטעות, ולפי"ז לא יהא הוכחה מד' רשב"א לנידון דידן[71], [אך לא יתיישב שיטת רש"י דמבו' להיפך דבדרבנן לא נפקע הבעלות, ובספק נפקע הבעלות].

ז. ביטל חמץ בהיותו נוקשה ואח"כ נתחמץ לגמרי

ואם הי' לו חמץ נוקשה, וביטלו לאחר זמנו, ואח"כ נתחמץ לגמרי, ונאסר מה"ת, לכאו' נמי תליא בהך פלו' דהרי ביטלו בשעה שהי' מותר מה"ת ואסור מדרבנן, ואנו צריכים לדון אי אהני ביטולו לגבי דאו' או לא, ובחזו"א או"ח סי' קט"ז ס"ק ו' כתב די"ל דעובר מה"ת, וזה כד' הדבר שמואל [וע"י להלן שאולי זהו פלו' א"ר ומאמר מרדכי].

ח. ו' אופנים שנפק"מ בהך פלו' לענין מלקות

והנה בדברי האחרונים הנ"ל משמע דנפק"מ במחלוקתם לענין מלקות, ובא"ר סי' תל"א תמה דמה שייך כאן מלקות שהרי הוה לאו שאין בו מעשה, וכאן לא שייכי ד' הרמב"ם דהקונה חמץ, דהרי מיירי שכבר הי' שלו מקודם וביטלו מקודם, וא"כ מה שייך מלקות.

א. בא"ר תירץ דמיירי שהוסיף לחמץ, ותמה במאמר מרדכי דמ"מ כבר הוה חמץ בלא"ה, ולא מתוסף איסור במה שנעשה יותר חמץ, ואולי כונת הא"ר כגון שהי' נוקשה והחמיצה אח"כ חימוץ גמור בידיים, דכה"ג הביאה לידי ב"י דאו' בידים, ותליא בהך פלוגתא וכנ"ל.

ב. עוד י"ל דהחמץ הי' חוץ לביתו, והכניסו בידיים, ולהרמב"ן ור"ן דליכא ב"י בחמץ שמחוץ לביתו, וא"כ עשה מעשה בידיים לעבור ב"י. וכה"ג בחמץ שלא ביטלו לוקה, והשתא נפק"מ לענין מלקות אי חל הביטול שביטל בשעות דרבנן, אך לרמב"ם ופסק

---

66. וע' עוד להלן ס"ק י"א.

67. ויעוי' בסימן נ"א מש"כ בזה רבינו זצ"ל [וע' עוד לעיל סימן ו' ענף ד' אות ה' שבגליון הקודם].

68. ויעוי' בסימן מ"ו באורך.

69. א.ה. כונת רבינו זצ"ל אף למש"כ לדחות אליבא דהחזו"א דעכ"פ לא יוכל להקדיש קדושת בדק הבית, וסוף דבר כשזה ספק קדוש בקדושת בדק הבית ורוצה להקדיש קדושת בדק הבית לא יוכל, דבזה ליכא לב' התירוצים, אלא שד"ז לא מסתברא לי' לרבינו זצ"ל.

70. א.ה. לכאו' בחמץ האסור בהנאה לא עשאן הכתוב ברשותו כמוש"כ רבינו לעיל סימן ל"א, ואין בו בל יראה, ואם נפקע הבעלות מספק, א"כ אין כאן ב"י כלל. וא"כ יבטל וממ"נ לא יעבור, דאם עובר גם יכול לבטל, ודו"ק.

71. א.ה. ואם נחלק בין דרבנן לספיקות תתיישב הסתירה ברש"י, וק"ל.

השו"ע סוף סי' ת"מ דעובר בכל ענין ליכא להך נפקותא [אך באמת י"ל בזה גם לרמב"ן שהרי קעבר עד השתא מדרבנן, ולגבי דרבנן לא הוסיף עכשיו איסור, ותליא בדין בן חלוצה שנטמא למתים, דמה"ת הוא כהן ומדרבנן הוא פסול, ועי' תשו' ר"ש איגר ח"ב שכ' דלוקה, ולפי"ז ה"ה הכא].

ג. עוד י"ל היכא דהחמץ הי' תחת מפולת מער"פ וגילהו בידים, וקודם לא עבר דלא הי' מצוי תח"י, לרוב ראשונים עי' מ"ב סי' תל"ג ס"ח, וא"כ השתא עבד מעשה לעבור ב"י, אלא דאם חל הביטול לא עובר, וא"כ יש נפק"מ אם חל הביטול או לא.

ד. עוד נפק"מ אם שחט קרבן פסח כשיש לו בביתו חמץ זה שנתבטל בשעות דרבנן, דאם הביטול לא חל לא עבר איסור, ואם לא חל לוקה משום לא תשחט על חמץ דם זבחי.

ה. עוד נפק"מ שמעתי, שהי' לו שני חצאי זיתים שהיו בטלים אגב קרקע וצירפן יחדיו לכזית בידיים, די"ל דנחשב שעשה מעשה לעבור בב"י, ובאופן שלא נתבטלו מאליהם [יעוי' בסימן מ"ג], והוצרך לבטלם וביטלם בשעות דרבנן, ואח"כ בשעות דאו' צירפם.

ו. שהי' כזית חמץ בתוך כזית וחצי מצה ונתבטל מה"ת ברוב, וביטל להאי חמץ [והוא אסור מדרבנן ומדרבנן לא חל הביטול], ועכשיו הוסיף להאי תערובת עוד כזית חמץ, ובזה הפקיע את הביטול ברוב, ויעבור עכשיו בבל יראה על כזית ראשון ע"י מעשהו, אלא שאם הביטול חל לא יתחייב, וא"כ איכא נפק"מ בהך פלוי' לענין מלקות.

ט. אליבא דכנה"ג ופר"ח ורעק"א צ"ע איך עובר בב"י, הא כבר נאסר בהנאה קודם חצות

והנה הקשה מהר"ם מינץ דאיך משכח"ל ב"י הלא כבר נאסר בהנאה מדרבנן קודם חצות, ונעשה אינו ברשותו קודם זמן איסורו, וליהוי כחמץ של כלאי הכרם שנאסר ונעשה אינו ברשותו קודם זמנו, דאינו עובר ע"ז בב"י. וקו' זו קשה רק לכנה"ג ופר"ח והגרעק"א ולא למהר"ש אבוהב, דלדידי' חשיבא ברשותו כלפי הדאו'. ויעוי' בחי' חת"ס לפסחים שכ' מסברא כד' הכנה"ג ופר"ח, אך הקשה קושיא זו ונשאר בצ"ע[72].

ותירץ הגרח"ע זצ"ל באחיעזר (ח"ג סי' א' אות ח') דלא אסרוהו רבנן אלא עד חצות, ובהגיע חצות נאסר רק מה"ת, וע"ז שייך לומר עשאן הכתוב, דלולי האיסור דאו' הי' מותר והי' נחשב ברשותו, וכ"כ בחזו"א או"ח[73] [ועי' שו"ת התעוררות תשובה סי' ר"ד שכתב כעי"ז, אך הוא הוסיף שיש רגע א' שבאמת מותר עי"ש, וצ"ע].

ולכאו' כונתם דבשעה שישית נאסר באיסור לזמן, ובזה לא נפקע הבעלות, ונחשב גם בזמן האיסור כממון והרי הוא שלו, ויעבור ע"ז בב"י, אך באמת זה דלא כהקצוה"ח סי' שפ"ו סק"ז שכ' דחמץ נוקשה שאסור בהנאה, ומותר להשהותו לאחה"פ דאז לישתרי בהנאה, חשיבא רק כמו גורם לממון, ולא כממון ממש. ואמנם הגרח"ע גופי' בח"ב סי"ב פליג באמת על הקצוה"ח בזה, [ובסי' מ"ז ענף ג' יתבאר שגם הגרעק"א ומגן האלף חולקין עליו][74] וס"ל דחשיבא ממון ולא רק גורל"מ, ולא נפקע בכה"ג הבעלות, ולשיטתם א"ש תירוצא דהאחיעזר.

ולדבריהם אילו לא הי' נאסר לאחר חצות באמת הי' אפשר לבטל בשעות דרבנן, דנחשב ממון, אלא שמחמת שעומד ליאסר ולהשבתה ממילא אינו ממון, דלא יעמוד ללאחר הפסח, אך כיון דבעינן למה שייאסר ויתחייב ביעור לאחר חצות, א"כ שפיר אמרינן דע"ז אמרה תורה דעשאן הכתוב ברשותו, דכל שלולי איסור חמץ דאו' ולולי חיוב ההשבתה הי' לו דין ממון, דאם הי' רשאי להשהותו הי' לו דין ממון מחמת אחה"פ, ע"ז אמרינן דעשאן הכתוב כאילו הוא ברשותו.

ולכאו' לפי"ז להקצוה"ח וסייעתו נצטרך בהכרח לומר כמהר"ש אבוהב דאיסור דרבנן לא משוי אינו ברשותו כלפי הדאו[75].

והנה בשאג"א הקשה למ"ד דבר הגורל"מ כממון דמי, א"כ כל חמץ בפסח גורם לממון לגבי לאחר הפסח דמה"ת מותר בהנאה לאחה"פ, וא"כ נוכל לבטלו בתוך הפסח להך מ"ד [ור"ש ס"ל דמותר לאחה"פ מה"ת, וס"ל דדבר הגורל"מ כממון דמי], ובמקו"ח בפתיחה לסי' תל"א כתב דכיון דחייב להשביתו ע"כ אינו גורל"מ, והנה השאג"א דלא נחית לזה, גם לא יוכל לתרץ כמוש"כ לעיל אליבא דהכנה"ג ודעימי' דאיסור לזמן מיקרי ברשותו, ומה שא"י לבטל זהו משום שע"י ההשבתה לא יגיע לזמן ההיתר וכנ"ל. וא"כ בהכרח יסבור כהקצוה"ח דאזלינן בתר השתא, ובתוך זמנו נאסר מה"ת, וקודם זמנו מדרבנן, ומה דלא נגרם ע"י האיסור דרבנן שקודם זמנו שלא יעבור כשיגיע הזמן, בהכרח כהדבר שמואל דאיסור דרבנן לא מפקיע הבעלות לגבי הדאו', ודו"ק.

[ועי' בקו"א על השאג"א שכ' דהשאג"א מודה לסברת המקו"ח, אלא דהק' שיהא יכול לבטלו ואכתי הו"ל גורל"מ, דהרי לאחר שיבטלנו לא יתחייב בהשבתה, ועי"ז יגיע ללאחר הפסח, והו"ל גורל"מ, והשאג"א לא מתרץ שלאחה"פ ייאסר מדרבנן, דאיהו ס"ל דרק מחמת איסור דאו' חשיבא אינו ברשותו לגבי דאו' וכנ"ל. אך צ"ע דזה לא מיקרי גורל"מ כיון דהשאג"א ס"ל דהוה הפקר, וא"כ לא יהא שלו, ועיין].

י. מקדש קידושין דאו' בפסולי עדות דרבנן

ויעוי' בהגרעק"א בתשו' הנ"ל, שכתב דהמקדש קידושין דרבנן כגון קטנה יתומה, והעדים פסולים מדרבנן, כגון משחקים בקוביא, א"צ גט, דהרי לגבי הדרבנן אין כאן עדים, אבל המקדש קידושין דאו' עם עדים דרבנן צריכה גט, דלגבי הדאו' הם כשרים לעדות. ועיי"ש שכתב דלהנך שפירשו בדעת הרמב"ם דקידושי כסף דרבנן, א"כ נמצא דקידושי כסף בפסולי עדות דרבנן א"צ גט, והוכיח הגרעק"א שלא כדבריהם דהא בגונא דרב גידל הוה קידושי כסף, ומאי מייתי מינה דאיסור דרבנן משוי אינו ממון לגבי דאו', דלדבריהם קידושי כסף דרבנן, וא"כ מהני לדרבנן, ומנלן דמהני לדאו' ג"כ. וש"מ דקידושין כסף דאו', והלכך שפיר שמעינן מינה דע"י איסור דרבנן נעשה אינו ממון גם לדאו'.

ואיידי דאיירינן בהא, אעלה על שלחן מלכים מה דנסתפקתי, במקדש קידושי דאו' בפסולי עדות דרבנן דנהי דצריכה גט, אבל גם להתירה לעצמו צריך שיקדשנה שנית, דהא מדרבנן לא אהנו הקידושין, ויל"ע איך הדין אם אחד מעדי הקידושין השניים קלקל עמה בין קידושין ראשונים לשניים, דמה"ת עבר על איסור אש"א וחייב חנק, אך כלפי הדרבנן אולי מיקרי כמי שלא בא על אשת איש ויועיל לקידושין השניים, דעד כמה שנצרך קידושין, היינו מפני שדיינינן כלא נתקדשה, וכבא על פנוי', וכשר להיות עד להך קידושין.

ולכאו' ראי' מהא דחזינן דאפשר לחלל על פרוטה אחת מע"ש דאו' ודרבנן, וכגון ירק ודגן, היכא דמכוין לגבי הדאו' שיהא כל הפרוטה על הדגן, ומדרבנן שיהא על שניהם, וחזינן דאע"פ דלגבי הדאו' נחשב שחילל על כל הפרוטה [דאל"כ לא חל חילול על חצי פרוטה], ומ"מ לגבי הדרבנן כאילו שהדאו' לא חל על כל הפרוטה, וכמחלל הכל יחד על פרוטה שלימה, דהדאו' לגבי הדרבנן כמאן דליתא, וה"נ דכוותה, וצריך תלמוד.

ועי' בחלקת יואב אה"ע סי' ל"ה, שכ' דכלפי הדרבנן הדאו' כמאן דליתא, והלכך מי שהיתה אשתו מדרבנן שנתקדשה בקטנותה, ואח"כ נעשתה אשתו מה"ת שחזרה ונתקדשה בגדלותה ונדרה בקטנות ולא היפר, להפר א"י להפר כשנדרה שוב בגדלות, דלגבי הדרבנן הדאו' כמאן דליתא, ועל כן אם לא היפר בקמייתא אין לו תקנה, דנהי דיכול להפר מה"ת, אך מדרבנן אי"ז יום שמעו, ואע"ג דהנדר דגדלות מופר מה"ת, דלגבי הדאורייתא הוה יום שמעו, אך לגבי הדרבנן לא הוי יום שמעו ולא חיילא הפרה. וע"כ אמרינן בגמ' נדה (דף מ"ו ע"ב) דמחוייב להפר בקטנותה דלא יוכל לסמוך על הפרה שאח"כ, עיי"ש[76].

ענף ב' | משנת הגרעק"א בסוגיא זו

יא. דברי הגרעק"א לגבי ביטול בזמן שמותר בהנאה מצד ספק דרבנן לקולא

[והנה לעיל הבאנו ד' הגרעק"א בקצרה, והשתא נרחיב בזה][77]. הנה בסי' תמ"ג יש כמה שיטות איך לחשב את השעות, ומאימתי נאסר מדרבנן, אי חשבינן מעלוה"ש ועד צה"כ [ובפשוטו צאת כל הכוכבים, ואפי' למאן דלא ס"ל כר"ת, כדי שיהא חצות באמצע היום], או מהנץ עד השקיעה, או שעות שוות, וכ' המג"א דאם מכר לנכרי בזמן שלפי חשבון שעות שוות הוא עדיין שעה חמישית, אך לפי שעות זמניות הוא כבר נידון כשעה שישית, בדיעבד חל המכירה, דספיקא דרבנן לקולא, שבשעה שישית לא אסור רק מדרבנן בלבד.

והקשה הגרעק"א דנהי דהשתא הו"ל ספיקא לגבי דרבנן, אך לכשיגיע חצות יהא נפק"מ לדאו' אם מותר לו להשהותו או לא, דנפק"מ לתשביתו מחצות, ולב"י מהלילה, דאם חל ביטול אינו עובר, ואם לא חל ביטול עובר[78], וא"כ הו"ל ספיקא דאו', ואיך מקילים לו.

ותי' הגרעק"א ב' תירוצים, חדא, דמיירי שאין החמץ ברשותו, ובכה"ג ליכא לא תשביתו ולא ב"י מה"ת לרמב"ן ור"ן, וכל הנידון רק בדרבנן.

ותו, דכיון דלגבי דרבנן סמכינן להקל שרשאי ליהנות, ממילא כבר יכול למכור וחיילא מכירה בודאי.

והנה לכאו' תיקשי ע"ד הגרעק"א, דכבר נת' בכ"מ [ועי' בהמשך] דגדר ספיקא דרבנן לקולא אינו הכרעה בתורת ודאי אלא בתורת תלי[79], וא"כ אכתי יש צד שאסור ליהנות, ואיך אפש"ל שחל מכירה בתורת ודאי. וצ"ל דהרי כל מה דלא מהני מכירה בשעות דרבנן אפי' לגבי הדאו', הוא מפאת דבמציאות א"י ליהנות, א"כ אזלינן בתר המציאות בפועל, וכל שיכול בפועל ליהנות שפיר חיילא מכירה, דאי אזלת בתר עצם הדין בלא"ה לא הי' לנו לומר שלא תחול המכירה, דלגבי הדאו' הא מישרא שריא, וכל מה שיש לנו לומר הוא מצד המציאות, וע"כ סגי במה שמותר למעשה.

אלא שלפי"ז אה"נ דכלפי איסורים דרבנן באמת נידון רק כספק ביטול וספק מכירה, ורק לגבי דאו' נחשב כודאי ביטול.

יב. מכר בשעה שלא ידע אם כבר הגיעה שעה שישית

ויל"ע לד' הגרעק"א בתירוצו הב' דיהא נפקותא, באינו יודע אם כבר הגיע שעה שישית או לא, דבזה לא שייך לומר שמותר לו ליהנות בפועל, שהרי כיון שיכול לברר אין רשאי לילך לקולא, [שאי"ז אלא חיסרון ידיעה ולא ספק], וא"כ הו"ל כספק דאורייתא אם חל המכירה או לא [שהרי אילו אסור מדרבנן לא מהני המכירה לדאו', אלא דכשיכול להקל מצד ספיקא דרבנן לקולא אמרינן דהמכירה חלה דרשאי ליהנות, ומשא"כ בכה"ג דאין רשאי ליהנות, וא"כ אח"כ כשהגיעה שעה דאסור מה"ת, ואינו יודע מה היתה השעה בשעה שמכר, נידון כספק דאורייתא].

וראיתי בשו"ת חמדת שלמה (סי' ד') שכתב דבכה"ג חלה המכירה, מפאת ספיקא דרבנן, ואפילו אם נתברר אח"כ שכבר הי' שעת איסור בשעת מכירה, וזה צ"ע דהא מ"מ השתא איגלאי שהי' אסור בהנאה ולא חלה המכירה [ואי משום דלדידי' הוה שרי ליהנות, זה אינו שייך בכה"ג וכנ"ל], וצ"ע.

יג. סתירת ד' הגרעק"א בענין אי איסוה"נ דרבנן מפקיע בעלות לגבי דאורייתא

והנה עכ"פ למדנו מד' הגרעק"א דאיסור הנאה דרבנן מפקיע הבעלות שלא תועיל הביטול לגבי הדאו', אלא שבגונא דספיקא דרבנן לקולא מהני לדאו' בתורת ודאי. וכן למדנו מדבריו בתשובותיו ח"א סי' צ"ד [וכנ"ל סק"א], ויל"ע דהנה יעוי' בדרשת הגרעק"א לשבת הגדול [שנדפס בחי' רעק"א לפסחים דף ו' ע"א בהוצאת זכרון יעקב] שכ' לדון בהא דמבו' מד' תו' דבתרי דרבנן, דהיינו המקדש בחמץ נוקשה בשעות דרבנן מקודשת, אם הוא מדינא או רק מגזירה, דלכאו' טעמא דשו"פ או דכל המקדש אדעתא וכו' שייכא גם בזה, ומבו' מדבריו דמה"ת הי' לה להתקדש, ולא אמרינן דא"י להקנות לה כיון שאסור בהנאה, ובהכרח דזה לא סברא לגבי הדאו', כיון שמה"ת מותר ליהנות, וע"כ בעינן להנך טעמי, ולכאו' סותר לדבריו הנ"ל, וצ"ע.

[ודוחק לומר שכונתו דהיתה מתקדשת בהמצאת ההנאה מן ההפקר, ואף שלא פירש לה ד"ז להדיא, ושמשום הכי בעינן להנך טעמי, דזה צ"ע].

יד. יל"ע מד' הגרעק"א דאפשר להקדיש ספק קרבן והמסתעף מזה

ונהדר למה שנזכר לעיל בנידון אסור בהנאה משום ספיקא דאו', דלכאו' דומה לאיסור דרבנן, ותליא בדלעיל. והנה יעוי' בד' הגרעק"א בדרו"ח בחגיגה, דהנה איתא התם בחגיגה דף ד' ע"א, דלא בעינן קרא לפטור טומטום מראי', דאיך יביא קרבן מספק דהא הוה ספק חולין בעזרה, והק' תוס' דאפשר בתנאי שיהא לנדבה אם אינו מחויב, ותי' תוס' דמ"מ לא יוכל לסמוך. והק' הגרעק"א שם דהא יש לו תקנתא דיקדיש תחילה עולת חובה מספק, ויסמוך, ואח"כ יתנה ויאמר דאם אין מחויב ליהוי נדבה וישחוט.

והנה אם נימא דספק איסוה"נ דמי לאיסוה"נ דרבנן, ואם נימא דאיסוה"נ דרבנן מהני להפקיע הבעלות לגבי דאו', ניחא לומר

---

72. א.ה. רבינו זצ"ל הוסיף ע"ז דכל קושיא זו היא רק לסוברים דחמץ שנאסר בהנאה מסיבה אחרת קודם זמנו, לא אמרינן בי' עשאן הכתוב ברשותו וכדעת מנח"ח, אבל לפי האבני נזר (סי' של"ו) והקצוה"ח סי' רע"ג דגם בכה"ג אמרינן דעשאן הכתוב ברשותו א"כ בלא"ה לק"מ.

73. א.ה. אולי הכונה לד' החזו"א סי' קט"ז סק"ו ד"ה ובס' ק"נ.

74. ויעוי' סוף סימן ל"ה.

75. א.ה. עי' בד' רבינו שבהערה הקודמת דלפי הקצוה"ח גופי' לק"מ בלא"ה, ודו"ק (וקטע הנ"ל נלקח מד' רבינו במק"א).

76. א.ה. לכאו' מ"מ שמענו להחמיר ולהצריך הפרה ביום שמעו נדרה דמדרבנן, אך להכשיר מי שנחשב רשע מחמת שעבר איסור דאורייתא זו לא שמענו, וצ"ע.

77. א.ה. הדברים דלהלן מדברי רבינו במקומות אחרים (גם דברים דלעיל מלוקטים מכמה מקומות), שבהם הרחיב יותר בדברים שנזכרו לעיל בקצרה.

78. א.ה. ואילו ביטל מקודם, והנידון רק לגבי מכירה, א"כ לעולם בהנידון בדרבנן, אך הכא מיירי שלא ביטל קודם, או שלא ביטל כלל, ורק עשה מכירה.

79. ויעוי' באורך בד' רבינו זצ"ל שנדפס בסוף ספר חי' רבינו יהונתן מלוניל. ועי' להלן ס"ק ט"ו.

דא"י להקדיש, דאחרי שנעשה ספק קרבן כבר נאסר בהנאה ושוב א"י להקדיש אח"כ לנדבה, ומאי קשיא לי' להגרעק"א.

אך באמת לק"מ, דאכתי מותר בהנאה לאחר שהקדיש הטומטום מחמת חזקת חולין, ושפיר יכול להקדישו לנדבה. ותו דמשנה ערוכה היא, דבנתערבו קרבנות בחולין יקדיש הנשאר מספק, ויקריב הכל כמבו' בריש פרק התערובת במסכת זבחים, וש"מ דיכול להקדיש דבר שהוא כבר ספק קרבן, אלא דטעמא בעי, ולכאו' בהכרח שספק איסוה"נ שאני מאיסור דרבנן [ועי' לעיל סק"ו].

א"נ דקדשים שאני דמשתמש בו להקרבה, ואין בעלותו נפקעת עי"ז.

[ועי' לעיל סק"ד מש"נ מד' תשו' הרשב"א לגבי ספק קונם, ולפי"ז לכאו' צ"ל כדרך א'].

[והנה י"ל"ע אם אחד יתפיס קונם בעולת נדבה של האי טומטום, וי"ל דלענין הנודר נאמר שאין כאן קרבן נדבה דנימא שיש כאן חזקת חולין, ואע"פ שבודאי קדוש ממ"נ, מ"מ כשנדון על כל דבר בפנ"ע נאמר מספק דלא חל, וכמו בנתקדשה ספק אם לראובן ספק אם לשמעון, ואח"כ נולד לה אחות דתהא מותרת לכל א', דאע"פ שהיא ודאי אשת איש, אך כשאנו דנים למי ונפק"מ לגבי ראובן לחוד או לשמעון לחוד, אמרינן לכל א' בפנ"ע ע"י חזקת היתר דלא נתקדשה לו, וכמוש"כ בחזו"א אה"ע להדיא[80].

אלא דא"כ צ"ע אמאי אין הטומטום יכול לסמוך, הלא יש חזקת חולין שאין כאן עולת נדבה, ורשאי לסמוך. וי"ל דאינו סומך מצד שגם כלפי העולת חובה א"י לסמוך, דהרי הוא ספק אשה, ואשה א"י לסמוך וע"ז ליכא חזקה, ואין רשאי לסמוך משום הצד שאין כאן חובה דלזה נצטרך לומר שודאי לא הקדש, וזה ודאי לא נכון, ועכ"פ לכל צד של הקדש לא יוכל לסמוך, וממ"נ אין סומך.

אך באמת אין הסברא מוכרעת, דהא אם היו מגיעים עדים שזה ודאי לא נדבה, היה רשאי לסמוך דספק עולת חובה, וספק איש או אשה, וא"כ השתא דנכריע ע"י חזקה שאין כאן נדבה אלא שאולי זה חובה, א"כ נימא לקולא, ועי'].

טו. נספח: ספיקא דרבנן לקולא אי הוה בתורת ודאי או בתורת תלי' (ודרך נוספת בביאור ד' הגרעק"א סי' תמ"ג)

ונהדר למש"כ לעיל בד' הגרעק"א במה שהתרנו בהנאה מכח סד"ר לקולא, אי הוה בתורת ודאי או בתורת תלי'. והיינו דבאמת יש לחקור אם להצד האסור שפיר באיסורא קיימא, אלא שאפשר לתלות ולהקל כצד ההיתר, או שבמקום ספיקא שרינן בתורת ודאי.

ויש ראיות לזה דהוה תלי':

א. דהנה איכא פלו' דקמאי אם מרור חייב בברכה ונפטר בכרפס, או שא"צ ברכה מצד עצמותו, ונפק"מ ג"כ אם לברך ברכה אחרונה על הכרפס, ואמרינן דיאכל כרפס פחות מכזית, שלא יצטרך לברך ברכה אחרונה, וכתבו הפוסקים דאם שכח ואכל כזית אינו מברך בורא נפשות, דשמא פוטר את המרור, וא"צ ברכה אחרונה, ותיקשי דהא המרור פטור מברכה מספק, וא"כ נימא דבודאי אין הכרפס פוטר את המרור, שהמרור א"צ ברכה, וש"מ דכל מה שנפטר אינו בודאי אלא מספק דתולין כי הך גיסא, אך אידך גיסא כדקימא קימא, והשתא סמכינן עלה לגבי הכרפס.

ב. דאם יש לו פרי ספק מא"י ספק מחו"ל, וכשגם אם זה מא"י חיובו בתרו"מ מדרבנן, וא"כ ספיקו לקולא, ואם עשאו תרו"מ על פרי ודאי מא"י דחייב מדרבנן, אמרינן דספק שנפטר עי"ז ולקולא, ולא אמרינן דהפרי המסופק נחשב בודאי לפטור מחמת סד"ר לקולא, וכן מבו' בפמ"ג המובא בביה"ל סי' תנ"ז, לגבי דבר שספק מחויב בחלה דרבנן שעשאו חלה על ודאי מחוייב בחלה מדרבנן עיי"ש.

ג. דהסופר ספה"ע בביה"ש של סוף היום מצטרף לתמימות (יעוי' בשע"ת סי' תפ"ט), ולא אמרינן שהי' בודאי פטור מלספור, משום סד"ר לקולא, וליהוי כספירה בזמן שלא נתחייב, וכודאי לא קיים מצוה, וש"מ שרק הי' רשאי לסמוך ולתלות בצד הפוטר, אך אידך צד כדקיימא, ואם אזיל בתרה וספר ניזיל בתרה לצרפו לתמימות לברך בשאר ימים.

ויש מזה נפק"מ למי שנטל ידיים מספק אי שיירי נטילה שלו נידונים מספק כשיירי טהרה לגבי אחר המחוייב בודאי בנט"י [ויעוי' במשנה למלך (פרק ח' הלכה ה' מאבות הטומאות), במה שדקדק בד' הרמב"ם (שם) אמאי חילק ענין טהרת ידיים בפסח ונותר ויוצא לתרי בבי, ולכאו' י"ל דנפק"מ לענין זה, ועי'].

ד. והג"ר נפתלי נוסבוים הביא הוכחה מהא דמי שאכל דבר שיש ספק אם צריך לחזור למקומו דפטור מלחזור למקומו, אך מ"מ לא חשיבא שינוי מקום, דהרי מאידך גיסא י"ל דצריך לחזור למקומו ואין כאן שינוי מקום, וש"מ דהספק במקומו עומד.

ועכ"פ לפי"ז לכאו' קשיא תירוצא דהגרעק"א, דלכאו' מה דמותר ליהנות מחמת ספיקא לקולא, אינו אלא בתורת ספק, וא"כ אכתי המכירה חלה רק מספק, וכשנוגע לדאו' ליהוי ספיקא לחומרא. וצ"ל דהפקעת המכירה אינו תלוי במהות הדבר אם הוא אסור או מותר, אלא בפועל אם יכול להשתמש או לא, וע"כ כל שבפועל יכול להשתמש חלה המכירה [ולעיל נתבאר דרך אחרת בענין זה].

אך לפי"ז י"ל"ע בהא דשינוי מקום דלכאו' ג"כ תלוי במה שבפועל צריך לחזור למקומו, וזה א"צ לחזור למקומו, ועי' בהגרעק"א (בגליון השו"ע בסימן קע"ח) שבאמת תמה על המג"א (שם ס"ק י"ב) בזה, וכנר' מחמת סברא זו.

טז. נפק"מ בין ב' הדרכים בביאור ד' הגרעק"א לענין מכירת דבר שהוא ס"ס אם אסור בהנאה מה"ת

ויש נפק"מ בדרך זו לענין דבר שהוא ס"ס אם אסור בהנאה מה"ת או שהוא מותר, דאזלינן לקולא, אך לא בתורת ודאי אלא בתורת תלי', וי"ל"ע אם המכירה תחול בתורת ודאי או בתורת ס"ס, ונפק"מ אם המוכר יוכל לומר דאית לי' חזקת מ"ק, וס"ס לא מהני להפקיע ממ"ק, או דנימא דהמכירה חלה בודאי, ולא מהני מ"ק, ואם נימא כדרך זו דאזלינן בתר בפועל ולא בתר מהות הדבר ועצם הדין, א"כ גם בכה"ג יהא ודאי מכירה, ולא יועיל חזקת מ"ק. [אך לדרך קודמת אין מקור לזה מדברי הגרעק"א, דסברתו רק לגבי ספק איסור הנאה מדרבנן, וכלפי האיסור דאו' בלבד וכנ"ל].

יז. דברי הגרעק"א בסוכה בדבר דכתותי מיכתת משום איסור דרבנן נפסל מה"ת

ויעוי' בד' הגרעק"א בסוכה דף ל"ב שהוכיח דכתותי מיכתת מחמת סיבה דרבנן גורם לפסול מה"ת, מדחזינן דבספיקות אזלינן לחומרא, ולא אמרינן דהוה ספיקא דרבנן ולקולא. וש"מ דאהני לפסול מה"ת, וזה כדעתו לעיל בתחילת דברינו.

ענף ג' | שיטת המ"ב בזה

יח. הוכחת הזכר טוב מד' המ"ב מוכח דבשעות דרבנן מהני הביטול לגבי השעות דאורייתא

ויעוי' בסי' תמ"ד בשעה"צ אות כ"ג לענין ההולך ביום י"ד לדבר מצוה, דקיי"ל שקודם זמן איסור יבטל וא"צ לחזור למקומו לבער, ולאחר זמן איסורו דלא יכול לבטל צריך לחזור למקומו ולבער, ודן בשעה"צ האיך הדין בשעה שישית שרק מדרבנן א"י לבטל אם צריך לחזור, או דלית לן בה כיון דמה"ת יכול לבטל, ומשמע שזה דאם מבטל בשעות דרבנן מהני לגבי הדאו', וכד' הדבר שמואל.

ויעוי' מש"כ בזה מרן הגאון רבי דוב לנדו בעל הזכר טוב שליט"א בגליון המ"ב על שעה"צ שם [ועי"ש היטב בשעה"צ דזה פלו' מ"א וא"ר, ונשאר שם בצ"ע לדינא].

יט. הוכחות נוספות מד' המ"ב דס"ל הכי

והנה כן מוכח נמי מד' המ"ב סי' תל"ז ס"ק ט"ז שכתב דכיון דלא מאמינים לקטנים רק בדרבנן, והיינו רק בביטל, ע"כ בשעה שישית שא"א לבטל לא מהימנינן להו, ומוכח דבשעה שישית כיון שא"י לבטל מדרבנן, תו חזר להחשב חיוב בדיקה מה"ת, ואין הקטנים נאמנים בזה.

ולפי"ז ה"ה בהא דאיתא התם בסי' תל"ז דחזקתו בדוק, וביאר הביה"ל בשם הרא"ש דהוא מפאת דספיקא דרבנן לקולא, ודוקא כשיכול לבטל, היינו ג"כ דוקא קודם שעה שישית, ולא אחרי כן, דאף שמה שא"י לבטל הוא מפאת דאסירא מדרבנן, מ"מ לא מהני כלפי הדאו' ג"כ, והדר הו"ל ספיקא דאו'.

סימן מ"ו

בענין מי שנמצא במק"א וחמצו במקום אחר אי אזלינן בתר מקום החמץ או בתר מקום הבעלים

א. חקירה אי אזלינן בתר מקום הגברא או בתר מקום החמץ

ד' בחכמה יסד ארץ, וחצות הוא כאשר השמש נמצאת באמצע הרקיע. וכיון דהשמש באה ממזרח למערב, נמצא דחצות במזרח הוי קודם למערב, והלכך בארץ ישראל נעשה חצות היום לפני שנעשה חצות באמריקה שבמערב. והנה חמץ אסור באכילה והנאה מה"ת מחצות, ונמצא דבמזרח קודמת חלות האיסור הנאה למערב. ומעתה יש לדון האיך הדין כשאדם נמצא בא"י שבמזרח וחמצו באמריקה שבמערב, שאצל מקום האדם כבר פסח, ואצל מקום החמץ עדיין לא פסח, וכן אם יהא להיפך מי אזלינן בתר מקום הבעלים או בתר מקום החפץ, ונפק"מ אם מותר לבעלים שבמזרח ליהנות מחמצו שבמערב, או לאדם שבמערב אי שרי לי' ליהנות מהך חמץ שבעליו בא"י, וכן להיפך.

ונפק"מ עוד לענין מכירה אם אפשר לבעלים למכור החמץ בזמן כזה.

דעת עונג יו"ט דאזלינן בתר מקום החמץ

ודעת העונג יו"ט באו"ח סי' ל"ו דאזלינן בתר מקום החמץ, ואם במקום החמץ עדיין לא פסח רשאי הבעלים או אדם אחר ליהנות, ומהני מכירה, ואם להיפך א"א ליהנות ולא למכור את החמץ, דאזלינן בתר מקום החפץ בין להקל ובין להחמיר.

והביא שם ראי' לזה מפסחים דף ל"ב דאמרינן דהאוכל תרומת חמץ בפסח במזיד פטור, ובשוגג משלם קרן וחומש, ומקשינן דאם לפי דמים משלם הרי אין לו שווי דאסור בהנאה, ותי' דהא מהני ריה"ג היא, והא דבמזיד פטור הוא משום דס"ל כריב"נ דחייבי כריתות פטורים מן התשלומים, ותיקשי דנימא דהא מני רבנן היא, ומיירי כשהכהן בעל התרומה נמצא במערב במקום שעדיין מותר בהנאה, והלכך אית לי' דמים, ומשלם לו קרן וחומש, [ובמזיד פטור משום קלב"ם כדריב"נ], אלא ודאי דזה לא יתכן דכיון דמיירי שהחמץ נמצא במקום שכבר פסח, וכדחזינן דהאוכל חייב כרת, על כן לא שוה מידי, דגם לבעליו אסור ליהנות, ואינו יכול לתבוע תשלומין, דאזלינן בתר מקום החמץ. עכתו"ד.

דעת חסד לאברהם דבתר מקום הגברא

ובתשו' חסד לאברהם קמא או"ח סי' ל"ה כ' דהדבר פשוט דאזלינן בתר הגברא לגמרי, ופליג על העונג יו"ט, והביא לזה כמה ראיות:

א. מהא דאמרינן דבקיבל עליו אחריות על חמץ של אחרים עובר, ומשמע אף בחמץ של ישראל, ותיקשי על הלבוש דס"ל שאינו עובר במקבל אחריות על חמצו של ישראל, וצ"ל דהלבוש איירי כשהבעלים במקום האסור כבר בהנאה, ולישנא דגמ' כשבעלים הישראל במקום המותר בהנאה [ולכאו' סברת הלבוש, משום דלא שייך להתחייב לשלם לישראל, שאין לו תביעה שכבר נאסר אצלו בהנאה[81], וזה לא שייך כשבמקומו מותר בהנאה, והיינו אי נימא כהחסל"א דאזלינן בתר הגברא, ומכאן הוכחה לחסל"א].

ב. דהנה קיי"ל דהשוחט את הפסח על החמץ לוקה, והקשה בשאג"א דאיך לוקה, והלא שמא ביטלו, והוכיח מזה דבקיבל עליו אחריות א"י לבטל, אך החסל"א ס"ל דמהני ביטול, משום שהנכרי יודע שהישראל צריך לבער ומתייאש וזוכה בו הישראל, והלכך יכול לבטל, ותיקשי קו' השאג"א, אלא דאיירי שיש לו פקדון מישראל שנמצא במקום המותר בהנאה שלדידי' לא הגיע זמן איסורו, וא"כ לא התייאש, וא"כ אין הנפקד זוכה וא"י לבטל, וממילא אפשר לומר כתירוץ השאג"א, דבכה"ג ילקה שהרי הנפקד לא יכול לבטל, [ואין לומר דהישראל יתייאש מפאת שהנפקד צריך לבער מצד שלגבי קבלת אחריות דידי' אזלינן בתרי', ואצלו כבר פסח, דמצדו ליכא תשביתו כי אם ב"י, ומצד זה אינו רשאי לשרוף חמצו של חבירו, דאין רשאי לגזול כדי לא לעבור איסור, היכא דלא שייך עדל"ת, כגון הכא דליכא תשביתו, וגם אין יכול לשרוף מצד הבעלים, כיון שלגבי הבעלים ליכא איסור דאצלו עדיין לא הגיע פסח, והלכך אין כאן ייאוש].

ג. דהנה הרמב"ם כ' דהקונה חמץ בפסח לוקה, ותיקשי ב' קושיות, א. דאין זכי' באיסורה"נ. ב. דאי עביד לא מהני, ועל קו' א' צ"ל דאצל המוכר אי"ז איסור, ולכאו' י"ל בקונה מנכרי, אך תיקשי קו' ב' דאי עביד לא מהני, ולזה צ"ל בקונה מישראל שאצלו אי"ז איסור, וכיון דלדידי' המקח קיים דאין סיבה לבטל המקח, ע"כ גם לגבי הקונה קיים, ולפי"ז מוכרח דיש אופן שאצל המוכר מותר, ואצל לוקח המושך את החמץ אסור, ובהכרח בכה"ג דהמוכר נמצא במקום שאצלו עדיין לא הגיע פסח, וע"כ לגבי דידי' חשיבא ממון. [ועי"ש שכ' עוד סברא אמאי בכה"ג לא אמרינן אי עביד לא מהני, משום דגם אם לא יחול מקח יעבור המוכר אח"כ לכשיגיע זמנו, וצ"ע דהרי יכול למכור לנכרי קודם שיגיע אצלו זמן האיסור, וא"כ אם לא יחול המקח אפשר שאף א' לא יעבור איסור, ואמאי לא נימא אי עביד לא מהני, אך לטעם הנ"ל ניחא].

ד. מהא דאי' בב"ק דף ס"ו ע"ב דבגזל בחמץ והגיע הפסח זה מתייאש וזה אין רוצה לקנות, ואמאי איצטריך לזה, דתיפו"ל דאין

80. לע"ע לא מצאתי.

81. ויעוי' בסימן ל"ה עיי"ש.

זכי' באיסוה"נ, ואין הנגזל יכול לזכות בחמץ, אך לפי הנ"ל א"ש דאם אצל הנגזל הגיע זמן איסורו, ולא אצל הגזלן, א"כ הגזלן יכול לזכות דאצלו עדיין אינו אסור, והנגזל כבר מתייאש דאצלו כבר נאסר, ואחרי שמתייאש זוכה בו הגזלן כפי מקומו. [וכבר הק' כן בחזו"א (ב"ק סימן י"ח ס"ק ב'), אך לו"ד י"ל דהגמ' איירי קודם זמן איסורו, וכיון שכבר עומד ליאסר כבר מתייאש ויכול הגזלן לזכות].

ה. מהא דמקשינן ביושב בביהמ"ד ונזכר שיש לו חמץ בביתו דמבטלה לי', ומקשינן דלא שייך לבטל לאחר זמן איסורו, ואמאי לא תירצו דהחמץ נמצא במקום שעוד לא הגיע זמן האיסור, וש"מ דבכה"ג נמי א"י לבטל כיון שאצל הבעלים הגיע זמן האיסור, ומיירי כשאצל הבעלים היושב לפני הרב כבר הגיע זמן האיסור, וכלישנא דברייתא שאצל הבעלים יו"ט ונאסר לו במלאכה ע"י"ש.

הכרעת ההלכה בפלוגתא זו ונפק"מ למכירה

וכתבו הפוסקים דעיקר ההלכה כהחסל"א דאזלינן בתר הגברא, ולכתחילה יש לחוש לעונג יו"ט, ועי' שו"ת מנחת יצחק חלק ז' סי' כ"ה [ועי' אגרו"מ ח"ד סי' צ"ד].

וכ' דלפי"ז הבא ממדנה"י שבמערב לא"י שבמזרח והשאיר חמץ בביתו יעבור בתשביתו כשיגיע חצות, ואם רוצה למכור לא סגי ע"י שליח המוכר במקום שהחמץ שם, דהוא מוכר סמוך לזמן האיסור שם, ואיהו כבר א"י למכור דכבר נאסר החמץ לפי שאצל הבעלים כבר זמן האיסור, והלכך צריך למכור ע"י שליח בא"י קודם זמן האיסור בא"י, או ליתנה מתנה לב"ב שבמדנה"י, ושהם ימכרוהו קודם זמן שנאסר להם.

ב. אם אנשים אחרים שבמדנה"י יכולים לאכול או ליהנות מחמץ זה בשעה זו

ועי"ש שכתב שאם לא עשה כן נאסר החמץ בהנאה, אך כתב שרק לדידי' נאסר ולא לב"ב, דלגבי דידהו אזלינן בתרייהו, אף שלדידי' נאסר, דלא אזלינן בתר בעלים אלא לגבי הבעלים, ולא לגבי אחרים, [והעירוני דיל"ע לו יצוייר שאותו אדם יגיע לביתו שבמערב קודם הפסח, אם ייאסר עליו חמצו מפאת חמץ שעבר עליו הפסח, אם נימא כהחזו"א דע"י שעבר על תשביתו רגע א' כבר יש סיבה לקנסו מצד חמץ שעבר עליו הפסח, אלא דאם נימא הכי א"כ מיתסר לכו"ע, דהא ע"י הך קנסא נאסר לכל העולם, וע"כ אף שלדידהו עוד לא הגיע זמן איסורו, מ"מ ליתסר לדידהו מפאת חמץ שעבר עליו הפסח].

ובמש"כ המנחת יצחק דב"ב רשאים לאכול יל"ע כמה דברים.

[א]. צ"ע דהם מבטלים באכילתם את הבעלים מלקיים תשביתו

חדא, הא הבעלים עוברים בכל רגע על תשביתו, ולר"י בעינן שריפה דוקא לרוב פוסקים, וא"כ איך ב"ב יכולים לאכול, והלא מונעים מן הבעלים לקיים תשביתו.

ואולי נימא דבגונא דהבעלים עכ"פ לא יודע מזה, א"כ גם אם הם יבערו, הרי לא יקיים תשביתו, שהרי אינם יודעים ולא עשאם שלוחים, וכיון שבלא"ה לא יקיים תשביתו רשאים לאכול, דאין להם חיוב לגרום שלא יבטל עשה שבלא"ה לא יקיימנו, וכדכתב המרדכי דמי שא"י לקיים מצות ציצית לא מיקרי מבטל עשה במה שאין לו ציצית, דלא נקרא מבטל אלא כשיכול לקיים, אך באמת מדרבנן עובר איסור כמוש"כ מג"א סי' י"ג, וא"כ אין להם להכשילו באיסור זה.

והרב ארי' לב בן יעקב דן שאם באכילתם הוא מבער, א"כ הו"ל משהה ע"מ לבער, דאינו עובר, ובפרט היכא דעוסקים לאכול דהו"ל עסוק לבערו, [ועכ"פ א"ש למאן דס"ל דא"צ שריפה דוקא], אך י"ל"ע בזה אם אדם הרואה חמצו של חבירו שחבירו השהה בשוגג, ורוצה לבערו כדי לאפרושי מאיסורא, מצד זכין לאדם שלא בפניו, אם ג"כ נאמר דכל שעוסק בביעורו אין הבעלים עובר, או דכיון שהבעלים לא עסוק לבערו עדיין עובר (בשוגג או באונס עכ"פ).

[ב]. צ"ע דע"י אכילתם מכשילים אותו באיסוה"נ

תו י"ל"ע דהרי בזה שהם אוכלים הוא נהנה מהחמץ, דהרי רצונו להאכילם, ובפרט היכא דחייב במזונותיהם, והרי הוא כמזמין אורחים ומאכילם באיסוה"נ, דלכאו' אסור לעשות כן מה"ת, וא"כ ע"י אכילתם מכשילים אותו.

וכי תימא כיון דלפי מקום האדם אסור בהנאה, אף שהוא אינו יודע מזה, אך אם הי' יודע הי' מונעם מזה, לא חשיבא הנאה, וכדאשכחן שמי שאכל מאכל ואשתכח דהוה איסור מה"ת, נפטר מלשלם משום נהנה, וא"כ ה"נ נימא דאם הי' יודע שבזה שב"ב אוכלים עובר איהו איסור ודאי לא הי' ניחא לי', וא"כ לא חשיב נהנה.

אך באמת אשכחן רק דנפטר מלשלם אך לא אשכחן כן לענין הנאה, וכגון מי שקנה עצים והסיקן ואשתכח שהם של כלאי הכרם, לא אשכחן דאין כאן נהנה.

וראי' לדבר דאטו הנהנה בשוגג לא חשיב שנהנה, והרי כל מעילה בשוגג מחוייב לפי שנהנה, ולא אמרינן שאין כאן הנאה דאילו הי' יודע לא הי' רוצה.

וי"ל"ע בקנה בשר ואשתכח טריפה, וכבר האכיל לאשתו ובניו שחייב במזונותיהן, אי צריך לשלם משום נהנה, או דנימא דלא ניח"ל בזה שאשתו ובניו אכלו איסור.

אך באמת ל"ק, דעי' בסי' ת"נ דלא חשיבא הנאה, ועי"ש מ"ב ס"ק ט"ו, וכבר כ' הגר"ז שם דשאני מה שבניו אוכלים ממה שבהמתו אוכלת דחלוק אדם מבהמה ע"י"ש.

[ג]. יל"ע איך מאכילין חמץ לבע"ח דידי'

אך אכתי קשיא איך מאכילין לבהמות או דגים דידי' חמץ, והנה במקו"ח סי' תס"ו סק"ב כתב דאם רואה בהמתו אוכלת חמץ א"צ להפרישה, דכיון דאין עושה מעשה, אע"פ שנהנה לית לן בה, דאיסוה"נ של תורה לא נאסרו רק אם עושה מעשה, אך במג"א שם ס"ל דחייב להפרישה ע"י"ש. [ועי' עוד אמרי בינה יו"ד דיני בב"ח סי' ה' מה דמייתי מתשו' מהרי"ל ע"י"ש].

ולפי"ז למקו"ח א"ש דכיון שהוא אינו עושה מעשה אינו עובר איסור, וע"כ כשהם אוכלים או מאכילים בע"ח הם לא מכשילים אותו, ואף דקאמר להם תחילה שיכולים לאכול, י"ל דכל שלא עושה מעשה בזמן האיסור לא איכפ"ל, וי"ל דלמקו"ח רשאי להעמיד בהמתו ליד חמץ של הפקר קודם זמן האיסור, ולכשיגיע זמן האיסור א"צ להפרישה.

אך לדינא צ"ע, דהרי למג"א נחשב שעובר על איסוה"נ אף דלא קעביד מעשה, וא"כ מכשילים אותו ע"י שהם מאכילים את בהמתו, ועי' מ"ב סי' תס"ו שעה"צ אות ב' דחייש לד' מג"א עי"ש, ורק במקום ספק מיקל. ולומר דהכא הוה ספיקא משום דעת העונג יו"ט דאזלינן בתר מקום החמץ צ"ע, אחרי שכתבו הפוסקים שהעיקר כהחסל"א, ואפי' לקולא, וע"כ לכאו' א"א לומר ס"ס, ספק דילמא כהמקו"ח, ודילמא כהעונג יו"ט, כיון שכבר הוכרע דלא כעונג יו"ט.

ובאמת שגם למקו"ח יל"ע, די"ל דאם אמר להם להאכיל הו"ל כשלחם לדבר עבירה, וכיון דאינהו לאו בר חיובא, חיילא שליחות, ונחשב שהוא עושה מעשה, וא"כ שפיר מכשילים אותם.

ולזה צ"ל שיאכילום מצה מזמן איסורא דבעלים, או שימכור הבהמות לנכרי מזמן איסורא דבעלים, [ואולי הם יכולים לעשות כן מצד זכין].

ג. האיך הדין בחרכו להך חמץ האם נחשב כחרכו קודם זמנו או אחר זמנו

וי"ל"ע איך הדין בהך חמץ שאצל בעליו כבר הגיע זמן האיסור, וחרכוהו באותה שעה, דלכאו' לגבי הבעלים כחרכו לאחר זמנו, וי"ל"ע איך יהא הדין לאחרים אי שריא להו כיון דלגבי דידהו כחרכו קודם זמנו, או דלגבי זה אזלינן בתר הבעלים, ולכאו' לומר כן הוא דבר חדש, והעירני לזה האברך הרב ליברמן שליט"א.

ד. נספח: בעיקר פלו' מג"א ומקו"ח אי צריך להפריש בהמתו מלאכול חמץ

צ"ע על דברי המקו"ח אמאי אסור ליתן בהמתו לנכרי שיאכילנה חמץ

והנה המקו"ח מודה שאסור לקרב בהמתו לחמץ בזמן האיסור, אך פליג כשבשעה שקירב לא הי' חמץ או כשקירב קודם זמן האיסור.

אך צ"ע דלמקו"ח אמאי אסור ליתן בהמתו לנכרי שיאכילנה חמץ, כדאיתא בסוף סי' תמ"ח, ובהכרח דחשיב מעשה, אף שהנכרי יאכיל החמץ, ואולי אף יחמץ את הקמח, רק לאחמ"כ. ואולי איירי המקו"ח כשלא עושה מעשה ע"ד שתאכל חמץ, ומשא"כ במוסר בהמתו לנכרי להאכילה חמץ, לא נחשב שוא"ת אלא קו"ע. והמקו"ח איירי בגונא דהוה דבר שאין מתכוין ולא פסיק רישיה [ועי' להלן], דבזה א"א לדונו כמעשה.

הוכחת המקו"ח מהא דדשא"מ ואינו פסיק רישי' שרי באיסוה"נ

והנה המקו"ח יליף לדבריו מהא דשרינן דבר שאין מתכוין ואינו פסיק רישי' באיסוה"נ, וש"מ דאין איסור בההנאה כי אם בפעולת לקיחת ההנאה, דאל"כ פי' צריך לאנוס עצמו שלא ליהנות, דלגבי ב"י ודאי שאם נפל מים על הקמח, ודאי צריך למנוע החימוץ כדי שלא יעבור בב"י, ומשום דהתם האיסור גם בלי שום פעולה, משא"כ באיסוה"נ דבנעשה מאליו א"צ לעשות מעשה למנוע ההנאה שאיסורו רק הפעולה, וכל דליכא פעולה לא עבר איסור.

דחיית החלקת יואב להוכחת המקו"ח

ובחלקת יואב או"ח (סימן ו') אייתי לד' המקו"ח, והק' עליו דלפי"ז צ"ע מאי דקאמר רמב"ן בפרשת צו דמשום הכי כתב קרא באש המזבח בפ' שלא יכבה, לומר דהאיסור לא רק במכבה בידיים, אלא דצריך לדאוג שלא ייכבה, ואם רואה רוח המכבה אש שע"ג המערכה, צריך להגן על האש, והק' בחלקת יואב דא"כ איך שרינן בזבחים דף צ"א לזרוק שמן על המזבח משום דהוה דבר שאין מתכוין, ובאופן דלא הוה פס"ר (עיי"ש דף צ"ב), והרי לד' המקו"ח באיסורא דממילא לא שייך דינא דדשא"מ, ומוכח דגם בכה"ג שייכא להך כללא, וא"כ י"ל דה"ה באיסוה"נ, אף אי הוה איסורא דממילא מ"מ שייך דין דשא"מ, וליכא מזה הוכחה דהאיסור על הפעולה.

וראיתי מתרצים דדינא דרמב"ן רק אם תכבה כל האש כולה, אך לגבי כיבוי בידים יש איסור על כל מקצת כיבוי, וע"ז דנו משום דשא"מ ולאו פס"ר, ודו"ק.

סימן מ"ז

בענין המקדש באיסוה"נ

ענף א' | בענין המקדש בדבר האסור מחמת תרי דרבנן [נוקשה בשעות דרבנן]

קושית הבית שמואל אמאי מקודשת בתרי דרבנן והא אין בה שו"פ

אמרינן בגמ' (דף ז') אמר רב גידל אמר רב המקדש משש שעות אפילו בחיטי קורדנייתא אינה מקודשת, ושיטת תוס' (דף ו' ע"ב) דהכונה לחמץ נוקשה בזמן האסור מן התורה, דהיינו לאחר חצות [ודלא כרש"י שפי' מתחילת שעה שישית, ועי' עוד בדף כ"א ע"ב שפי' דאיירי בספק חמץ, ויש חידוש בדבריו, דלא אמרינן בזה ספיקא דרבנן לקולא].

ומבואר בשו"ע אהע"ז סי' כ"ח סעיף כ"א דלפי"ז רק בשעות דאו' דהוה חד דרבנן אינה מקודשת, אבל אי הוה תרי דרבנן דהוה חמץ דרבנן בשעות דרבנן מקודשת, והקשה שם בבית שמואל דהא מ"מ ליכא שוה פרוטה, ובאבני מילואים שם כתב דכיון דבעצם הוי שו"פ, דהא מה"ת שריא בהנאה, לא קפדינן בהא דמצד אחר לא הוי שו"פ, דדמי למתנה ע"מ להחזיר [שג"כ אינה נהנית שו"פ, אך סוכ"ס איהו הקנה לה דבר שבעצמותו שו"פ, וה"נ דכותיה].

אמנם צ"ע דקושיית הבית שמואל, כיון דאין משלמין עבורו פרוטה, שוב לא חשיבא שו"פ.

ג' שיטות בטעם דאין מקודשת בחד דרבנן, ורק לפי' א' יש לחלק בין חד דרבנן לתרי דרבנן

והנה בעיקר הדבר אמאי אינה מקודשת בחד דרבנן עכ"פ אשכחן ג' טעמים, דרש"י פי' משום דאפקעינהו, ובריטב"א פי' משום דלא הוי ש"פ, א"נ משום דלא הוי ממון, ופי' בחי' ר' שמואל בסוגיין שכונתו כאידך גיסא דחכמי וינציא [המובא בסימן מ"ה באורך] דאיסוה"נ דרבנן אינן שלו אף מה"ת, מפאת האיסוה"נ דרבנן, ושוב א"י להקנות לה. ולפי ב' הצדדים בריטב"א תיקשי קושיית הב"ש, דנימא הכי גם בתרי דרבנן, אך אליבא דרש"י יש לדון ולומר דלא אפקעינהו רבנן אלא בחד דרבנן, ולא בתרי דרבנן.

ויעוי' בדרשת שבת הגדול להגרעק"א (נדפס בהוצאת זכרון יעקב בסוגיין) שכ' צד אחד לפרש כן דמה"ת אף בחד דרבנן מקודשת, אלא דרבנן אפקעינהו, ובתרי דרבנן אוקמוה אדינא [ועי"ש עוד צד ומובא להלן], אלא דלפי"ז מוכרח כאידך גיסא דחכמי וינציא דחשיבא ממון מה"ת, אף דאסירא בהנאה מדרבנן [ועי' מש"כ באורך בסימן הנ"ל בענין זה], וע"כ מה"ת מקודשת, אלא דמ"מ היא גופא קשיא דאמאי מקודשת מה"ת והא לית בה שו"פ, וכקושיית הבית שמואל.

המזיק חפץ ספק טריפה ונתברר שהיא טריפה

והנה כשיש לאדם חפץ אשר צריך בדיקה על ערכו, והוה ספק השקול, ובא אחר והזיקו, ואי אפשר השתא לבודקו, נראה פשוט דמשלם כפחות, משום דהממע"ה, והלכך בהמה שיש בה ספק טריפה, ולאחר שחיטתה יוכלו לבודקה, ובא אחר והזיקה [ונתברר אח"כ שהיא טריפה], א"צ לשלם רק כמזיק בהמה טריפה. [ומיהו אם אפשר למוכרה בתנאי שהלוקח לא יוכל לבטל המקח, ועי"ז יהא מחיר בין בהמת טריפה לבהמה כשירה, ישלם כפי מה שיכול לקבל עבורה], וכן מבואר בהפלאה בכתובות דף ט"ו ע"ב בתוד"ה לא צריכא עי"ש.

ואינו ענין למש"כ הגרעק"א בתשו' תנינא סי' קמ"ח דאין המזיק בהמה יכול לטעון דילמא רצית אותה לשחיטה, דיאמר הניזוק דסוכ"ס יכולתי למוכרה לחרישה, דודאי ערך הבהמה כפי שיכול

למוכרה, אבל היכא דהוה ספק טריפה הרי אי אפשר למוכרה ביתר מדמי טריפה, להצד דהוי טריפה[82].

זקן ממרא שטעה בהוראה אי נקבע שו"פ לפי המנהג בפועל או כפי האמת

וע' בחזו"א סנהדרין סי' כ"ב סק"ג שכ' דהא דכתב הרמב"ם בפ"ד מהלכות ממרים, דבהורה זקן ממרא דחייב קרבן, הוה כמתיר אשת איש, [משום שלדבריו אם יקדשו בד"ז אינה מקודשת דא"ז שו"פ], משום דאיירי בגונא דאין שומעין לו ונוהגין היתר, דאם לא כן [אלא ששמעו לדבריו ונהגו איסור, א"כ אינו כמתיר אשת איש אלא] באמת אינה מקודשת דאין בה שו"פ.

ומבואר מדבריו, דאף לכשיתברר אח"כ דטעה בהוראתו, [ובאמת היה ד"ז מותר], לא אמרינן דנתברר למפרע דהוה שו"פ, וכן להיפך דאם הורה ששו"פ דד"ז מותר, ואח"כ נתברר דאסירא, מ"מ חשיבא שו"פ, [שסוכ"ס הרי נהגו העם לפי דבריו, וקביעת הערך נקבע לפי המחיר שמשלמים ע"ז בשוק בפועל].

ויעוי"ש שכתב דלגבי אופן שנחלקו אם תרומה טהורה או טמאה באמת לא יתכן שיהא כמתיר אשת איש, דממ"נ אם נהגו כדבריו ולדבריו מותרת א"כ הוה שו"פ ומקודשת לדברי הכל, ואם לא נהגו כן, אלא שנהגו איסור, א"כ גם לדבריו אינה שו"פ ואינה מקודשת [וכן כשהוראתו לאיסור ע"ז הדרך], ורק בהורה שזה הקדש ואינה שלו ונהגו בה היתר והוה שו"פ, ומ"מ לדבריו אינה מקודשת דאינה שלו, בזה נחשב כמתיר אשת איש, שהרי באמת הוה של המקדש ושו"פ ומקודשת, ואיהו קאמר דאינה מקודשת [וזה שייך רק בקדשים שלהצד שקדוש לא הוה דידי', ומשא"כ בתרומה טמאה שגם להצד שטמאה הוי דידי'].

ועכ"פ נמצא דהיכא דקאמר הז"מ שהיא שו"פ ונוהגין כמותו הוה שו"פ, אע"ג דלקושטא אסירא, ואע"ג שנתברר אחרי כן לא נבטל הקידושין למפרע.

[ואמנם באמת עי' בתוס' בסנהדרין (דף פ"ז ד"ה ורשב"ל) שמבואר דלא כן, שכ' דגם בתרומה שספק אי טמאה אי טהורה איכא נמי לדינא דזקן ממרא, מפאת דנפק"מ לביטול הקידושין, אך ברמב"ם סוף פ"ד מממרים מבואר דבנחלקו הז"מ והחכמים אם שני לטומאה או טהור, דליכא בזה חיוב מיתה, כיון דליכא נפקותא לקרבן כיון דשני הנכנס למקדש אינו מביא קרבן, ולכאו' הא נפקותא לקידושין, ולענין אם יגע בזה תרומה, ואח"כ יקדשו בזה אשה, וכמוש"כ תו' בסנהדרין הנ"ל, ומוכח דהרמב"ם פליג וס"ל כמוש"כ בחזו"א, דבכה"ג ליכא נפקותא לקידושין וכנ"ל, אלא דמ"מ אכתי צ"ע בדברי הרמב"ם דנפק"מ דאם הוא שני פוסל מי חטאת, וממילא נשאר זה שיזו עליו בטומאתו, דהיינו באב הטומאה ועי"ז יצטרך להביא קרבן על ביאת מקדש, ועי"ז יהא נפק"מ לקידושין, ועי' בספר ארצות החיים סי' י"ג].

חילוק בין ספק טריפה לטעות בהוראה

ולכאו' קשה מה בין זה להההפלאה, דאמרינן דכשנתברר דטריפה, הוי כשומת טריפה למפרע, אך החילוק פשוט, דבגונא דההפלאה מלכתחילה נחתי לספיקא ולב' הצדדים, [והוה כנהגו מלכתחילה שזה ספק כמה הוא שוה], ומשא"כ בגונא דטעות בהוראה [שלא נחתי לכך שיש ב' צדדים, וקובעים המחיר כפי המנהג שלפי מה שבנ"א יודעים].

ומיהו מיקרי מק"ט אע"ג דבשעת הקני' הוה הוראת היתר, [ולא אמרינן שא"כ באמת הי' מותר באותה שעה, ואין כאן מק"ט, דזה אינו דומיא דמי איגלאי מילתא למפרע שהי' אסור, והלכך הוי מק"ט, אלא דמ"מ השווי של הדבר נקבע לפי מנהג בנ"א בפועל באותה שעה].

אלא שיל"ע דא"כ בגונא דההפלאה הי' לנו לשער שומת הנזיקין כיון שא"א לברר אי הוה טריפה או לא, כדבר העומד לימכר ולא נדע אם טריפה או לא, וישלם כפי מה שהי' מקבל אילו הי' נמכר באופן כזה, כיון שב' הצדדים מסכימים שלאחר המקח, אין לאחד על השני שום טענה, וא"כ לא יהא בזה נפקותא אם הולכין בממון אחר הרוב או לא [ובהפלאה שם דן דכשא"א לברר צריכים לדונו כספק, ואפי' כאשר עפ"י דין רוב י"ל שלא הי' טריפה, מ"מ לא אזלינן בממון בתר רוב עיין שם, ולהנ"ל לכאו' לא תליא בזה, דאף שאם הי' מתברר שזה טריפה הי' משלם דמי טריפה, אך כשניזוק באופן שא"א לברר אם הי' טריפה יש לדון שמשלם כפי שווי בהמה שאין עומדת להתברר, ועכ"פ אחרי שנתבאר מד' החזו"א דמחיר לא נקבע לפי שווי הדבר כפי שהוא כלפי שמיא, אלא כפי מה שמשלמים בנ"א לפי ידיעתם, ושאני הכא דנחתי לב' צדדים, אך כשנחתי לב' צדדים ואין עומד להתברר נקבע מחיר כמות שהוא], ואם אין מחיר כזה, צריכין לשער כמה הי' משלמין ע"ז, והאיך הי' נמכר בכה"ג.

אך הרי יפשוט דאם אחד הזיק שק, וספק אם בתוכו מרגלית אי אבן, אמרינן המע"ה, ולא אמרינן דהזיקו כפי המחיר שהי' מקבל על מכירת הדבר בספק, אלא שאולי יש לחלק דשאני בהמה שאינה עומדת לבדיקה מיד, דהרי רובן נמכרות לחרישה, [וא"כ שייך מחיר של דבר כמות שהוא מסופק], וצ"ע בכ"ז.

עפי"ז הדרא קושית הב"ש

והנה קושית הבית שמואל בתרי דרבנן, [וכן מקשה שם על ד' תו' קידושין דף נ"ח לגבי איסור דרבנן שאין לו עיקר מן התורה, שכתבו תוס' דמקודשת] דהא לא הוי ש"פ, אינה מתורצת עם כל האמור לעיל, דבגוונא דהב"ש, הא שומת הדבר כמות שהוא עכשיו אין בו שו"פ, וכך יהא לעולם, אחרי שרבנן אסרוהו, ולא דמי לדבר שנתברר אח"כ למפרע[83].

תי' החזו"א [והגרעק"א בצד אחד]

וראיתי בחזו"א (סי' קי"ז ס"ק א') שכתב דטעמא דהני דסברי דבתרי דרבנן הוה מקודשת הוא מדרבנן, דמה"ת באמת אינה מקודשת, אלא דחכמים אמרו דהיא מקודשת [וטעמא צ"ל דמיחזי כהתירא, ואם נתיר בלא גט יאמרו אשת איש יוצאה בלא גט].

והרי אשכחן כעין זה ברמב"ן במלחמות דס"ל דחמץ דאו' בשעות דרבנן דצריכה גט משום גזירה אטו שעה רביעית, וכ"כ בחי' רבינו דוד עיין שם.

וכן הוא בדרשת הגרעק"א הנ"ל שכתב בצד א' דאולי מה"ת אינה מקודשת אפי' בתרי דרבנן, אלא דמדרבנן צריכה גט, ובצד שני כתב כנ"ל בשמו להיפך ממש דמה"ת מקודשת אפי' בחד דרבנן, אלא דרבנן אפקעינהו, ובתרי דרבנן אוקמוה אדינא, [ולפי צד א' תצטרך גט גם משני, דהא מה"ת אינה מקודשת לראשון אלא מקודשת לשני, ולפי צד ב' לא תצטרך גט משני שהרי היא מקודשת לראשון בין מה"ת ובין מדרבנן]. ויעוי' להלן ענף ג' שבתוס' בחולין מבו' כתירוץ זה.

האם תירוץ הנ"ל קאי גם בשיטת רש"י

וכבר נתבאר לעיל דבדברי רש"י דמפורש דטעמא דאינה מקודשת הוא משום דאפקעינהו, מבו' דבלא"ה מקודשת, וא"כ מבו' דלא כחזו"א וצד א' בהגרעק"א, אלא דבאמת כבר הקשו על רש"י דהא אינה ש"פ, ואמאי בעינן לאפקעינהו, ועי' מש"כ בסימן מ"ה דבשפ"א תירץ דנפק"מ להיכא דלקחה ע"מ לאכול והיתה שוגג, או דמיירי בשו"פ שלא כדרך הנאה, [ועיי"ש עוד]. ולפי"ז י"ל דרק בכה"ג בעינן לאפקיענהו, אבל בלא"ה א"צ לזה, וי"ל דבתרי דרבנן מקודשת, אף כשליכא להנך אופנים, [וזה רק מדרבנן וכמוש"כ החזו"א][84].

ענף ב' | בטעם שאינה מקודשת מחמת שיכולה ליהנות מהאפר

שיטת תו' בפסחים [וב' נפק"מ מדבריהם]

בתוס' בפסחים (בדף כ"ט) הקשו, אמאי המקדש באיסוה"נ אינה מקודשת, והלא היכא דהויא מן הנשרפים רשאי ליהנות מאפרן, ותהא מקודשת מפאת שיכולה ליהנות מהאפר, ועוד הק' דתהא מקודשת מפאת שיכולה ליהנות שלא כדרך הנאתו, ות' דאיירי דליכא שו"פ באפרו ובשלא כדרך, [אבל אה"נ אי יהא כמות גדולה שיש שו"פ באפרן או בשלא כדרך תהא מקודשת].

וכ' הגרעק"א ז"ל בדרשה לשבת הגדול [הנ"ל ענף א'] דלפי"ז לעולם בעיא גט, דחיישינן שמא שוה פרוטה במדי.

שי' תו' בע"ז

ובתוס' בע"ז דף ס"ב כ' ליישב באופ"א, דכיון דאסור למכרו, וכבר תמה במל"מ המובא באבני מילואים סוף סי' כ"ח, דמ"מ אמאי אינה מקודשת, דמה בכך שא"י למכרו, וכ' באבנ"מ לבאר דבריהם, [וכ"כ בחזו"א אה"ע סוף סי' מ'], דכונתם דאיסוה"נ לא הוי שלו, וא"י להקנותם, ומשו"ה לא מהניא מה שיכולה ליהנות מן האפר, דמ"מ לא זכיא ממנו.

ביאור מחלוקתם אי הוה שלו לצורך האפר, ואי רשאי למכור כדי ליהנות מהאפר

ודעת תוס' בפסחים דלגבי האפר הוה שלו, ונמי יכול למכרו עבור האפר, וכי היכי דיכול למכור פטר חמורו עבור פדיונו, וכ"כ בחזו"א בהא דהיה צד שאבר מן החי אסור בהנאה, ותיקשי א"כ האיך אפשר למכור בע"ח, וכדכתיב בקרא להדיא ומכרו את השור החי וחצו את כספו, [ותי' החזו"א דיכול למכרו לענין לכשישחט, דלגבי זה הוה בעלים, גם אם אסור ליהנות בו מחיים].

[ועי' בתשו' בית שערים יו"ד סי' קי"ט נמי כ' כן באורך, מיהו מש"כ שם דאפר שאני, משום דהשורף ע"מ ליהנות מאפרו לא קעביד מצוה, ושוב האפר אסירא, דלא חשיבא נעשה מצותו, לענ"ד אינו חדא, דאכתי חשיבא מצוה, ותו, דאף בליכא מצוה, וכגון בנשרף מאליו, נמי י"ל דהאפר מותר וכמוש"כ במק"א[85], אך דעת המקו"ח (סי' תל"א) אינה כן].

וצ"ל דלדעת תוס' בע"ז אסור למכור עבור האפר. וצ"ל בדעתם דס"ל דיש חילוק בין מוכר בהמה בחייה לצורך אחר שחיטה, ממוכר איסוה"נ לגבי אפרה[86].

הכרעת השו"ע כשיטת תוס' בע"ז

וכ' באבנ"מ שם, דהשו"ע שכתב דבאיסוה"נ דאו', וכגון חמץ דאו' בשעות דאו', אינה מקודשת, משמע אף באיכא באפשר שו"פ [וההראי' משאר איסוה"נ, דהרי מחמץ בפסח ליכא ראי', די"ל דלשו"ע הו"ל מן הנקברין שאפרן אסור, ועי' סי' תמ"ה ואכמ"ל], והיינו כתוס' בע"ז.

ולד' הגרעק"א הנ"ל איכא הוכחה פשוטה יותר, דהא בכל גוונא הי' לנו להצריכה גט, משום שמא שוה האפר ש"פ במדי, ובשו"ע מבו' שא"צ גט כלל, ורק בחד דרבנן כ' דהו"ל ספק, עיי"ש. [וא"כ מוכח דאינה מקודשת מפאת האפר, גם אם האפר שו"פ, ובהכרח כתוס' בע"ז].

מכירת איסוה"נ בכדי שהלוקח יהנה שלא כדרך הנאתו

והנה לפי"ז אם יהא מותר למכור איסוה"נ למי שרוצה ליהנות בו שלא כדרך הנאה, יהא תליא בפלו' זו, דלדעת תוס' בע"ז אסור, ולדעת תוס' בפסחים מותר, [ולהכרעת השו"ע נקטינן לאיסור דהרי קיי"ל כתוס' בע"ז וכנ"ל].

וראיתי בתשו' מהר"ם שיק או"ח סימן י' שהקשו קמי דמהר"ם שיק, מהא דמקשינן בריש פרק כל שעה איך מותר ליתן אבר מן החי לנכרי, ואיך מותר למכור דם לזבל בו, דלכאו' הא לזבל בדם הו"ל שלא כדרך הנאה, וא"כ הו"ל מכירה לצורך שלא כדרך הנאה, וכן באבר מן החי הי' אפשר לתרץ דמיירי באופן שעירב דבר מר שהוא שלא כדרך אכילה, אלא דלנכרי אסור גם שלא כדרך, ומשו"ה באמת אסור משום לפני עור, אך מצד איסוה"נ ליכא, דסוכ"ס הוא מוכר ליהנות בו שלא כדרך.

וכ' ע"ז מהר"ם שיק דזה אינו דהמוכר כדי שהלוקח יהנה שלא כדרך אסור, מפאת דהמוכר נהנה כדרכו [דהיינו שנהנה בהמכירה].

והנה לענין הקושי' מדם תליא בהנך ב' השיטות בתוס' הנ"ל, ולענין הקו' מאבר מן החי, הנה התם הא הנכרי מוזהר אף שלא כדרך, וי"ל דבזה לכו"ע אסור, שהרי אינו מוכר לתשמיש היתר, אך י"ל דכיון דלמוכר שרי בהנאה זו שרי לי' נמי למוכרו, [אף שהלוקח אסור לו], לדעת תוס' בפסחים, וכן נראה. [דלדעת תוס' בפסחים אמרינן דמכירה לצורך הנאה המותרת נחשבת כנהנה להך הנאה, וע"כ לא נאסרה מכירה זו, וא"כ אזלינן בתר מוכר].

ובמהר"ם שיק שם אייתי דבב"ש סי' כ"ח סקנ"ד דשרי למוכרו ליהנות שלא כדרך, ובבית מאיר שם השיב עליו [וד' הב"ש צ"ע לפמש"כ דקי"ל כתוס' בע"ז וכנ"ל].

הקונה חמץ לגבי האפר אי עובר בב"י

והנה העירוני לדעת תוס' בפסחים דמצי למכור לצורך שלא כדרך הנאה, ולדידהו הוי בעלים לגבי האפר, איך יהא הדין אם מכר חמצו לגבי האפר, האם יעבור הקונה על בל יראה, דמצד א' י"ל דקא עבר, אך י"ל דאינו עובר דאין לו בעלות על החמץ אלא באפר שבו, ועל האפר הא ליכא ב"י.

---

82. א.ה. כפי המובן מדברי רבינו בהמשך, ועיי"ש בהפלאה בפנים, מוכח שהחידוש הוא, דאפילו אם קודם שחיטה מוכרין במחיר של כשירה דאפשר להקל ולסמוך על חזקה או רוב, אך כיון שנתברר לבסוף דהוי טריפה משלם רק כטריפה, אלא א"כ מוכרין באופן שגם אם יתברר שזה טריפה לא יחזור בו הלוקח, אבל כל שמוכרין אותו על הספק, ושאם יתברר שזה טריפה יחזיר המוכר את הדמים ללוקח, ע"כ נחשב שמלכתחילה הוא בגדר ספק כמה זה שוה, ועתה לאחר ההיזק נתברר שויו, ומשו"ה ג"כ לו יצויר שלא נתברר אם הוא טריפה, ואילו לא הי' מזיק היו שוחטין ומבררין, הו"ל כמזיק חפץ שספק מה ערכו והממע"ה, וכדפתח רבינו את דבריו.

ורבינו נתכוין בזה לסייע לאבנ"מ דאזלינן בתר האמת, ולא בתר המחיר שמשלמים לפי ידיעת המוכר ולוקח. והיינו ששווי הוא דבר הנקבע לפי ערך החפץ מצד עצמותו כשוויו כלפי שמיא, וה"נ י"ל כן באיסור דרבנן, ועי' בהמשך ד' רבינו זצ"ל.

83. א.ה. הנה אי נימא דההפלאה פליג על החזו"א, וכן אי נימא דתוס' פליגי על הרמב"ם, וד' החזו"א בדעת הרמב"ם, ודברי הפלאה בדעת תוס', לכאו' הי' אפשר ליישב קו' הב"ש, וכתי' האבנ"מ, אך כפי הנראה בא רבינו זצ"ל לדחות ד"ז, ולומר דהכא גרע טפי דאין כאן ספק ולעולם ישאר באיסורו, וא"כ בודאי שאף א' לא ישלם ע"ז ואין לזה ערך של ש"פ. ועי'.

84. א.ה. הנה לכאו' הי' אפשר לתרץ ככל תירוצים שנאמרו בשיטת רש"י, דבכה"ג בעינן לאפקעינהו, ובכה"ג מקודשת בתרי דרבנן, דלא אפקעינהו רבנן בכה"ג, וכד' הגרעק"א בצד ב' הנזכר לעיל, אלא שכנר' שסתימת הפוסקים בסי' כ"ח קשיא לי' לרבינו זצ"ל דמשמע דבכל גונא מקודשת, ולהכי הוצרך לתי' החזו"א, וזה לכאו' נסתר מד' רש"י אלמלא מה שתי' כאן רבינו זצ"ל, ודו"ק.

85. א.ה. יעוי' בסימן ל"ו, ויעוי' עוד בסימן מ' ענף ב' באורך.

86. א.ה. הנה מסתמא לא ניח"ל לרבינו לתרץ כהבית שערים, וכאשר דחאו לעיל, אך לכאו' י"ל דהנה בד' רבינו מבו' שזה לא רק מחלוקת אי הוה בעלים לענין זה, אלא שזה מחלוקת אם מותר לעשות כן, וא"כ י"ל דבע"ח

ד' הרשב"א בענין מקדש באיסוה"נ ובאינו איסוה"נ יחדיו [ולפי"ז במקדש בדבר שלו ושל הפקר]

והנה הרשב"א ריש קידושין אייתי ראי' כנגד בעל העיטור דס"ל דאין מקדשין בקרקע, מתוספתא דהמקדש בעיר הנדחת, דמשמע שאם לא היתה עיר הנדחת היתה מקודשת, ובתשובותיו חלק א' סי' אלף רל"ג ביאר דבריו, דלכאורה קשה דהא קרקע עיר הנדחת מותרת בהנאה, וא"כ על כרחך כונת התוספתא על המטלטלין, וא"כ תיקשי מאי ראי' מייתי מיני' נגד בעה"ע, אלא דדיוקא דידי' מהתוספתא דמקדש בכל עיר הנדחת בין בקרקע ובין במטלטלין, והקשה מינה על בעל העיטור דלדידי' הדין נותן דבמקדש בקרקע ובמטלטלין אינה מקודשת, דומיא דמקדש במלוה ופרוטה, למ"ד (בדף מ"ח) דדעתה אמלוה, ואע"ג דקיי"ל דדעתה אפרוטה, מ"מ משמע דהיינו דוקא במלוה ופרוטה שהמלוה אין בו ממש, ומשא"כ בקרקע שיש בו ממש, וא"כ מאי אירא עיר הנדחת דמשום דהמטלטלין אסורים בהנאה, הא גם בלא"ה אינה מקודשת כיון דבקרקע א"א לקדש, ודעתה נמי אקרקע. אלא על כרחך דאפשר לקדש בקרקע, ורק בעיר הנדחת אינה מקודשת מפאת דדעתה אמטלטלין דאסורים בהנאה, עכתו"ד.

ושמעינן לפי"ז מדברי הרשב"א דהמקדש בדבר האסור בהנאה ובדבר המותר בהנאה אינה מקודשת, אף היכא דליכא מקח טעות, שיודעת שאסור בהנאה, אך מ"מ כיון שרצונה להתקדש בשניהם, דומיא דקרקע ומטלטלין לבעל העיטור דס"ל לרשב"א שאינה מקודשת.

ולפי"ז המקדש בדבר שחציו שלו וחציו הפקר אינה מקודשת, אע"ג דזכיא בכולה, ואע"ג דבחצי שלו איכא שו"פ.

עפי"ז יל"ע במקדש באיסוה"נ מחמת האפר שבו [וביאור תי' תוס' בקידושין דף נ"ז:]

ולפי"ז יש לדון דבמקדש באיסוה"נ אע"ג דאפרן מותר, מ"מ לא גרע מעיר הנדחת דאיכא קרקע המותרת ואעפ"כ לא מהני הקידושין.

ועי' בחזו"א אה"ע סוף סי' מ' שכ' דזו כונת תוס' קידושין דף נ"ז, בתירוצם דסברה ליהנות מהכל, דאין כונתם מפאת מקח טעות, דא"כ באיסורי אכילה נמי לא תתקדש, [דסבורה לאכול ולא רק ליהנות, אלא בודאי כונתם שכונתה להתקדש בהכל, וכיון שא"י להתקדש רק באפר שוב אינה מקודשת אפי' באפר].

ויש לדון אם הנך קמאי דתירצו תירוצים אחרים מודו להא או לא.

ואמנם הגרעק"א בדרשת שבת הגדול כ' לדון במקדש בתרי דרבנן דמקודשת, האיך הדין בלא ידעה, אי הוה מקח טעות, וכ' להוכיח מד' תוס' בקידושין דאיירי בסבורה ליהנות, ואפ"ה בתרי דרבנן מקודשת, ולא אמרינן דהוה מק"ט, [ומוכח דביאר כונתם מצד מק"ט], אך לביאור החזו"א בתוס' אין ראי' [די"ל דלא איירי מחמת שלא ידעה, דאע"ג דידעה נמי אינה מקודשת, דכיון דסבורה להתקדש בהכל אינה מקודשת גם באפר].

מקדש בדבר האסור השתא ויהא מותר לאח"ז

ויש לדון בדבר האסור השתא ויהא מותר לאח"ז, והגרעק"א שם נקט דמקודשת, וכגון במקדש בחמץ נוקשה דשרי לאחה"פ דמקודשת, כיון דיכול לשורפו ויכול להשהותו, ולפמש"כ בקצוה"ח סי' שפ"ו סק"ו דהמזיק דבר שאסור בהנאה עכשיו ויהא מותר לאח"ז פטור, מפאת דלא הוי אלא דבר הגורם לממון. ולדידן קיי"ל דאינו ממון, א"כ בפשוטו אינה מקודשת בכה"ג. וצ"ל דהגרעק"א פליג בזה על הקצוה"ח, וס"ל דהוה ממון ממש מפאת מה דיהא מותר לאח"ז[87]. [ויעוי' בזה עוד בענף הבא מה שנדפס מכת"י רבינו זצ"ל במק"א שהאריך בענין זה].

ענף ג' | מקדש בדבר האסור השתא ויהא מותר לאח"ז

קושיית מגן האלף דאמאי א"א לקדש בחמץ נוקשה אי רשאי להשהותו וליהנות ממנו לאחה"פ

והנה ר"ת מפרש דחיטי קורדנייתא היינו חמץ נוקשה, והקשה בספר מגן האלף סי' תמ"ג סק"ג, דהנה ברא"ש ריש פרק אלו עוברין כתב לדון אליבא דר"ת דאלו עוברין פירושו עוברין מן השלחן, האם מותר להשהותו, וכ' דיהא תלוי בב' הטעמים אמאי לא סגי בביטול, דאי משום דלא קבדיל א"כ יהא אסור להשהותו, ואם משום שהחמירה בו תורה, א"כ יהא רשאי להשהותו דהכא לא החמירה התורה [ולא ס"ל לרא"ש כמוש"כ רשב"א בתוס' ריש פסחים דלא פלוג], ובטור כתב דלר"ת מותר להשהות, עי' סי' תמ"ב.

והשתא תיקשי דאמאי ס"ל לר"ת וכן פי' הטור אה"ע סי' כ"ח דהמקדש בחמץ נוקשה אינה מקודשת, והא רשאי להשהותו וליהנות ממנו לאחה"פ, וא"כ הו"ל ממון מעליא, ואמאי אינה מקודשת.

וכתב דאין לומר דכיון דהשתא אסירא א"א לקדש בו, דאטו המקדש בשבת בבהמה שא"א לשוחטה רק במוצ"ש אינה מקודשת, וכן אטו המקדש באתרוג בתוך חג הסוכות שא"א ליהנות עד אחר יו"ט משום מוקצה למצותו אינה מקודשת ונשאר בקושיא.

[ולרש"י דאיירי בחמץ דאו' בשעות דרבנן לא תיקשי, דבאמת א"י להשהותו עד לאחה"פ].

הגרעק"א הקשה כן אף למ"ד דאסור להשהותו לפי שיכול לשרפו ולהשהות האפר עד לאחה"פ

ובדרשת הגרעק"א לשבת הגדול [הנזכר לעיל] באות י"ח ובאות כ"א כ' דתיקשי אף לשיטת הרשב"א דאמרינן לא פלוג ואסור להשהותו, דמ"מ תיקשי דתהא מקודשת, דהרי פי' ד' תו' בפסחים דף כ"ט אם יש באפר שו"פ מקודשת, ולכאו' לפי"ז לעולם תהא ספק מקודשת שמא האפר שו"פ במדי [וכנ"ל ענף ב'], וא"כ תיקשי דבתו' מבו' דבחד דרבנן אינה מקודשת, ובתרי דרבנן מקודשת, ויעוי' בתוס' בחולין דף ד' ע"ב דהא דמקודשת הכונה שמקודשת לחומרא, דמה"ת אינה מקודשת, ורק דמרבנן מקודשת [ועי' לעיל ענף א'] ולחומרא, וע"כ צריכה גט משניהם, וא"כ מוכח דבחד דרבנן אינה מקודשת כלל, והשתא תיקשי ואמאי, דהא דילמא שו"פ במדי.

ותירץ הגרעק"א, דבדרב גידל אינה מקודשת כלל כיון דס"ל כרבנן דהשבתתו בכל דבר, והו"ל מן הנקברין שאפרן אסור, וכמוש"כ תוס' לקמן דף כ"א ע"ב דלרבנן אפרן אסור.

וחזר הגרעק"א והקשה דמ"מ תיקשי דנהי דאסור האפר בהנאה דנוקשה, אך הרי נוקשה לאחר הפסח מותר בהנאה, ואף אם אסור להשהות נוקשה, אך אפר נוקשה רשאי להשהות, דאף לרשב"א שאסור להשהות נוקשה, מ"מ באפר לא שמענו איסור להשהות, [ומסתמא כונתו דלא שייך בזה שמא יאכלנו][88], וא"כ יכול לשורפו ולהשהות האפר עד לאחה"פ וליהנות בו לאחה"פ, וא"כ הדר תיקשי דבכל מקדש בחמץ נוקשה תהא ספק מקודשת משום דשמא האפר שו"פ במדי.

וקושייתו כקו' המגן האלף, אלא דהמגה"א הק' כן רק לר"ת אליבא דרא"ש וטור, והגרעק"א הקשה כן אף לר"ת אליבא דרשב"א.

יישוב קושייתם לשיטת הקצוה"ח והעונג יו"ט דהאסור עכשיו ויהא מותר לאח"ז אינו אלא דבר הגורם לממון

והנה בקצוה"ח סי' שפ"ו סק"ז דן בשורף חמצו של חבירו באופן שמותר להשהותו וליהנות בו לאחה"פ, וכגון בנוקשה להטור, אם מחוייב לשלם ממון, ואסיק דפטור, דהשתא לא הוי ממון, ורק גורם לממון לאח"ז, ואנן קיי"ל דגורם לממון לאו כממון דמי, והביא ראי' לזה מחמץ של הקדש דלא מעל אף דלאח"ז מותר, [דהא חמץ של הקדש מותר לאחה"פ, ואין בו חובת השבתה בפסח, וש"מ דאינה ממון מחמת מה שיהא ממון לאח"ז].

ולדבריו מיושב קושית מגן האלף והגרעק"א דא"י לקדש בו כיון שאינה ממון השתא, ולאו דידי' הוא כיון דהשתא אסירא בהנאה.

וכדברי הקצוה"ח ראיתי בעונג יו"ט סי' כ"ו שהק' דאמאי בעינן קרא שחדש מותר בהנאה, והרי אם אסור בהנאה א"כ א"א להקדישו למנחת העומר, ותי' דאיצטריך לר"ש דס"ל דדבר הגורם לממון כממון דמי, וחדש נמי גורם לממון, דלאחר זמן יהא מותר. ומבואר מדבריו דג"כ ס"ל כהקצוה"ח דבכה"ג לא הוי רק גורם לממון[89].

דעת פני יהושע ואחיעזר כהגרעק"א ומגן האלף

אמנם באחיעזר חלק ג' סימן א' אות ה' ד"ה ואפ"ל, כ' דבודאי אם מותר להשהות חמץ נוקשה עד לאחה"פ א"כ הוי ממון גמור השתא, ומה שהוכיח הקצוה"ח מהא דהקדש בפסחים כ"ט, כבר כ' בפנ"י שם שיש לחלק בין הקדש להדיוט, דבהקדש כל שא"א לפדותו עכשיו לא חשיבא ממון הקדש, דהקדש לא הוי בעלים גמורים, וכל דין ממון הקדש רק לגבי פדיון, וכל דלא חזי לפדיון אין בו מעילה, וע"כ תליא בפלו' רבנן ור"ש בענין גורל"מ, ומשא"כ בהדיוט שפיר חשיבא בעלים מחמת לאח"ז.

ונמצא דהגרעק"א ומגן האלף ס"ל כאחיעזר ולדידהו קשיא, אך לקצוה"ח ניחא בפשוטו.

יל"ע אמאי בעינן לעשאן הכתוב ברשותו ולא חשיבא ממון או גורל"מ משום שמותר לאחה"פ אליבא דר"ש

והנה לכאו' גמ' ערוכה כדעת הקצוה"ח, ודלא כדעת הגרעק"א ודעימי', שהרי אמרינן שני דברים אינן ברשותו של אדם ועשאן הכתוב ברשותו, ואע"פ שלאחה"פ מותר בהנאה מה"ת אליבא דר"ש.

אכן באמת כבר הק' כן בשאג"א סי' ע"ז, ושם הק' כן גם למ"ד שאינה אלא גורל"מ, דסוכ"ס בחמץ איתרבי נמי גורל"מ לב"י, וא"כ למה צריך לומר שעשאן הכתוב ברשותו, די"ל דעובר גם בלא"ה משום דגורל"מ, דאתרבי מקרא לעבור עליו בב"י.

ובשאג"א שם הוכיח מזה דא"י לבטל חמץ שקיבל עליו אחריות, אלא שמ"מ תיקשי דנהי שא"י לבטל, אך מ"מ עובר משום דנחשב כשלו ע"י דגורל"מ, ולא משום שעשאן הכתוב ברשותו.

אך כבר כ' בברוך טעם בסוגיא דקבלת אחריות [ועי' מקו"ח בפתיחה לסי' תל"א] דשאני התם דחייב לבערו, ולא יישאר לאחר הפסח, ומשו"ה לא מהני מה דיהא מותר בהנאה לאחה"פ, וא"כ בזה יש ליישב גם ד' הגרעק"א ודעימי' דמשו"ה אינו לא גורל"מ, וכ"ש לא ממון ממש[90] [וכל ד' הגרעק"א ודעימי' רק לגבי נוקשה שאין בו חובת ביעור][91].

ומה שהביא השאג"א ראי' מזה שא"י לבטל, כבר ביאר בקו"א על השאג"א, משום שאם הי' יכול לבטל הי' יכול לבטל ולהשהותו מה"ת עד לאחה"פ, ותיהדר קו' לדוכתא, אך כיון שא"י לבטל, א"כ לא יוכל להשהותו עד לאחה"פ, וא"כ לא הוי ממון ובעינן לעשאן הכתוב ברשותו[92].

אבל צ"ע דאם יבטל יהא הפקר, ושוב אינו גורם לממון, וא"כ בעינן לעשאן הכתוב גם אם נימא דיוכל לבטל, ומאי ראי' מייתי מינה, וצ"ע.

יישוב לקושית מגן האלף עפ"י ד' חזו"א דלכו"ע אין להשהות נוקשה בלי ביטול

ובעיקר קו' הגרעק"א והמגן האלף דליהוי מקודשת בחמץ נוקשה משום שיכול להשהותו וליהנות אחה"פ, הנה באמת כבר הק' בספר קרבן נתנאל על הרא"ש, דאיך אפ"ל דמותר להשהותו, והא תנן בפרק אלו עוברין דשאור ישרף, ותי' בחזו"א סי' קט"ז סק"ו דכל דברי הרא"ש והטור רק לאחר ביטול, אך ביטול ודאי בעינן, ואם לא ביטל אין רשאי להשהותו, וא"כ מיושב דא"א לומר דתהא מקודשת בחיטי קורדנייתא, דאם לא ביטל הא אינו רשאי להשהותו וא"כ אינו ממון, ואם ביטל הרי אינו שלו וא"י לקדש בזה.

אמנם כ"ז מיישב רק קו' מגן האלף, אך קו' הגרעק"א אכתי תיקשי, דהרי לד' תוס' פסחים כ"ט נחשב בעלים לגבי האפר, ואף בלא ביטל דמחוייב לשרפו, הרי יהא רשאי להשהות האפר, וא"כ הוי בעלים לגבי האפר, ויקדש בזה משום דשמא שו"פ במדי.

גם אם היינו אומרים שאבר מן החי אסור בהנאה, מ"מ הנאה זו דמכירה לצורך אפרה ודאי התירה תורה, ודו"ק.

87. ויעוי' בזה מש"כ בסימן ל"ה ובסימן מ"ה, ולגופן של דברים י"ל דגרע מאפרן או שלא כדרך שכבר השתא איכא להך הנאה, וי"ע אם יש גם סברא להיפך, כיון שזה תשמיש הרגיל וא"צ לשנות החפצא, ומלכתחילה האיסור מוגבל לזמן, ונפק"מ אי הנך ב' נידונים תלויים זב"ז, ועי' היטב.

88. א.ה. והיינו דס"ל דהא דלרבנן אפרן אסור זה רק סברא באיסוה"נ, ולא בהלכות חובת ביעור, ואין איסור להשהות האפר הלזה, וגם בחמץ גמור [ויעוי' מ"ב סי' תמ"ב סק"ב ובשעה"צ שם, ודו"ק].

89. הננו להעתיק מה שהעיר רבינו זצ"ל על זה בשולי הגליון וז"ל: **ואמנם דברי העונג יו"ט צ"ע, דגם למ"ד גורם לממון כממון דמי לא מהני לענין שיוכל למכרו ע"י"ש בקצוה"ח, וכ"ה בשאג"א דלא מהני לומר שיוכל לבטלו [ועי' סימן ל"ו]. ובעיקר קושייתו צ"ע, דהא מוכח מכמה דוכתי דאפשר להקדיש קדושת הגוף דבר שהוא אסור בהנאה, עי' מנחות ו' ע"א דאיצטריך קרא למעט ערלה וכלאים דפסולים למנחות, משום דלא הוי ממשקה ישראל, ובחולין ק"מ ע"א תוד"ה למעוטי דנו תוס' בבהמת עיר הנדחת שהקדישה, וש"מ שאפשר להקדיש, וא"כ י"ל דחדש אסור בהנאה ואעפ"כ אפשר להקדישו לקרבן העומר, וטעמא דמילתא עי' חזו"א נגעים סי' י"א סק"ה דהשחיטה מקדשתם, וע"ע בתשו' ח"ס סי' ק"מ.**

90. א.ה. ולכאו' י"ל דהרי אי לאו חובת ביעור שפיר חשיבא כדילי' מצד דהוה כממון או גורל"מ, וא"כ מחמת זה חייב לבער, ונמצא שכל מה שאינו ממון מחמת שחייב לבער הוא משום שאי לא מחוייב לבער הוה שלו, וא"כ אולי בכה"ג לא בעינן לעשאן הכתוב [דבפשטות בעינן לזה משום שכבר נאסר בהנאה ואף בלי חובת ביעור אינו שלו, וא"כ ממילא לולי דעשאן הכתוב לא הי' צריך לבער, אך השתא נמצא דמה שאינו שלו הוא מפאת חובת ביעור, וא"כ א"צ לדינא דעשאן הכתוב]. ואולי הכונה דע"י תשביתו מחוייב לבער, וממילא אינו שלו, וממילא בעינן לעשאן הכתוב לב"י, אך יעוי' בזה באורך בסי' מ"ה מש"כ רבינו זצ"ל בסברא זו, ואכתי צ"ע.

91. א.ה. אך הגרעק"א דן כן בכל חמץ, ומצד האפר שלו לאחה"פ, וא"כ תיקשי קו' השאג"א, וצ"ע.

92. א.ה. אך א"כ התינח אי הוה רק גורל"מ שייך לומר כתי' השאג"א, אך אי הוה ממון ממש א"כ יוכל לבטל, ושוב תיקשי דלא ניבעי להא דעשאן הכתוב, דיעבור מפני שזה ממון, שהרי יכול לבטל ולהשהות עד לאחה"פ, אך אולי

סימן מ"ח

חקירות בענין חמץ שנאסר בפסח שנה זו לגבי פסח של שנה הבאה

צירוף חצאי פרוטות לאיסוה"נ

א. יל"ע אם נהנה חצי פרוטה בפסח שנה זו, וחצי פרוטה בשנה הבאה אי מצטרפים, לד' הגרעק"א (בתשו' סי' ק"צ) דשיעור איסוה"נ בשו"פ, ובפשוטו מצטרפים.

חרכו תוך זמנו

ב. והנה לענין חרכו דיש חילוק דקודם זמנו סגי בנפסל מא"ת, ובתוך זמנו דחייל איסורא אסור, וי"ל איך הדין חרך לאחר זמן איסורו בשנה זו, אי שריא לשנה הבאה, מי נימא דכלפי שנה הבאה ייחשב כקודם זמנו. וי"ל דלא נאסר דעוד לא חל איסור של שנה הבאה.

נ"ט בר נ"ט

ג. וכן לענין נ"ט בר נ"ט למ"ד דקודם זמנו חשיבא התירא [וע"ע במ"ב סי' תמ"ז סע"ק ה', וע"ע בסי' תנ"ב], האיך הדין דנעשה נ"ט בר נ"ט בתוך הפסח דלשנה זו אסירא, וי"ל מה דינו לשנה הבאה, וי"ל דחשיבא התירא.

צירוף למלקות לבל יראה

ד. ולענין בל יראה דלהרמב"ם לוקה אם עושה מעשה, וכגון שקנה או החמיץ בידיים, וי"ע איך הדין בהחמיץ חצי זית בשנה זו, וחצי זית בשנה אחרת אי מצטרפי [וכשנשאר חצי ראשון עד שנה הבאה שיש כאן בב"א כזית שעובר בב"י, אך המעשה נעשה בב' פסחים של ב' שנים נפרדות], וי"ל בזה.

לאו הניתק לעשה

ה. וי"ע לד' תוס' (דף כ"ט ע"ב ד"ה רב אשי) דב"י חשיבא ניתק לעשה, האם מהני מה שישבית בשנה האחרת לתקן הלאו של שנה קודמת, וי"ל בזה.

והנה רבנן בתראי הקשו [ע' חזו"א סי' קי"ח ס"ק ז] דאמאי אמרינן בגמ' מכות דלא שייך ביטלו, והרי שייך בחמץ בפסח, וכגון שעשה השבתה באופן שאין בו קיום תשביתו ששוב לא יוכל לתקן את העשה, ותירצו דבכל גוני שגורם שלא יעבור בב"י נחשב קיום העשה לענין תיקון הלאו לרבנן דר"י, ואולי אפי' לר"י ע"ש.

והשתא תיקשי דהא משכח"ל שישרף החמץ בין פסח לפסח, דבפסח ראשון עבר בב"י ועשה מעשה שלא יוכל לתקן הלאו ע"י עשה בפסח שנה הבאה, אלא ש"מ דבלא"ה לא הי' מתקן הלאו ע"י עשה דשנה הבאה, וא"כ במה ששורף לאחר הפסח אינו בגדר ביטלו [וראי' זו אייתי הרב גולדבלט שליט"א].

ב' פסחים בשנה אחת ע"י חילוק כמקומות

ואך אכתי יקשה דברי האחרונים, דאכתי משכח"ל בפסח אחד כגון שהיתה שקיעה"ח, והמשיך לילך משם למקום שעדיין השמש נראית, דבכה"ג לכאו' חשיבא פסח אחד (לכל ענינים הנ"ל), ויתקן הלאו ע"י קיום העשה לאחר שתשקע חמה במקום שני או כשיחזור למקום ראשון, ואם שרף במקום שעוד לא נראית השמש הרי ביטלו לאפשרות קיום העשה [וי"ל דלענין צה"כ לא משכח"ל][93].

תערובת משהו

ו. וכן יש לעי' לענין משהו שקודם זמנו בטל, ובלח בלח נקטינן דאין חוזר וניעור, וי"ע בנתערב פסח שנה אחת אי שרי לפסח הבא. ויעוי' בזה בדובב מישרים[94].

סימן מ"ט

בסוגיא דהולך לדבר מצוה ונזכר שיש לו חמץ בביתו [ובאופן שכבר א"י לבטל]

מחלוקת מג"א ואבן העוזר מילה ותשביתו מי קודם

תנן בפסחים דף מ"ט דההולך לק"פ, או למילה, או לסעודת אירוסין, ונזכר שיש לו חמץ בביתו, ואם יחזור לבער החמץ יתבטל המצוה, לא יחזור אלא מבטלו בלבו.

וכ' במג"א סימן תמ"ד לגבי הולך למול דאם הוא לאחר חצות [ובשעה"צ כ' דה"ה אם הוא לאחר תחילת שעה שישית] דאינו יכול לבטל, חוזר לבער משום מצות תשביתו, אף שלא יוכל למול היום, כיון דתשביתו עובר בכל רגע ורגע.

ודעת האבן העוזר שם דאינו כן, אלא ימול ויבער החמץ אח"כ, וכ' דלא איכפ"ל מה שעובר בכל רגע על תשביתו, דכתבו תוס' כ"ט ע"ב דהמשהה ע"מ לבערו אינו עובר.

פסח ותשביתו מי קודם, ובהא דהעשה דתשביתו יידחה לאחר הקרבת הפסח, דהוא שלא בעידני'

ובאבן העוזר שם הוכיח זאת דהרי במתני' אי' נמי קרבן פסח, ולגבי פסח ודאי עשה דפסח עדיף מתשביתו, [וא"כ ש"מ דמתני' איירי אף בא"י לבטל, וי"ל דה"ה במילה, ומש"כ מבטלו בלבו לאו למימרא דכשא"י לבטל יחזור לבער, אלא לומר דכשיכול לבטל צריך לבטל].

והנה מבו' בתוס' פסחים דף נ"ט בשם ריב"א דעשה החמור שדוחה לעשה הקל זהו רק כשזה בעידני', וא"כ בנידון דידן הרי זה שאינו משבית לאחר שכבר הקריב הק"פ[95] זהו דחי' דלאו בעידני', וא"כ אמאי נימא דעשה דפסח ידחה לעשה דתשביתו.

[אך י"ל כמה תירוצים במאי דפשיטא לאהעו"ז דעשה דפסח דוחה אע"ג דיצטרך אח"כ לבטל עשה דתשביתו].

א. י"ל דהוא אנוס, ואף דהוה מכניס עצמו לאונס הא כתב רז"ה (פ"ק דשבת) דמותר לילך לדרך בער"ש, אף שיצטרך אח"כ לחלל שבת, דמכניס עצמו לאונס שרי.

אך באמת א"א לומר כן דזה רק קודם זמנו, דבתוך זמנו אסור כדחזינן (בעירובין דף ס"ז ע"ב) שאסור למול תינוק אם יצטרך אח"כ לבשל עבורו מים חמים, והכא שכבר הגיע זמן קיום תשביתו הו"ל כתוך זמנו. ואף אי נימא דאי"ז סברא דאו' אלא דרבנן, מ"מ הא מדרבנן עכ"פ אסור להכניס עצמו לאונס, [וא"כ לא יהא רשאי להקריב ק"פ כיון שמכניס עצמו לעבור אח"כ על תשביתו באונס].

ב. עוד י"ל דמה שאנוס אח"כ שפיר מיקרי בעידני' שזה כזריקת חץ, כיון שאין עושה מעשה, אלא דממילא מבטל [מחמת שקודם הלך להקריב ק"פ, ונמצא שביטל מקודם את העשה בזמן של אח"כ, ונידון כבעידני'].

אך אינו דומה דהכא בגופו אינו משבית בכל רגע ורגע [וקשה לדונו כחץ מכח ההליכה לק"פ שמקודם].

ג. עוד י"ל אם נימא דהא דבעינן בעידני' הוא משום שמא לא יקיים המצוה, וכדכתב רבינו חננאל בשבת דף קל"ג ע"ב, [וא"כ זה שייך רק לגבי ביטול עשה הקל, קודם קיום העשה החמור, אך זה שכבר קיים העשה החמור ואח"כ מתבטל העשה הקל] שפיר הוה כבעידני'.

ד. אמנם באמת דברי האבן העוזר ברורים, דעכ"פ לשי' ר"י בתוס' שם בפסחים דף נ"ט, דלא בעינן בעידני' לגבי עשה החמור שדוחה לעשה הקל, ודאי מוכח דמתני' לגבי פסח מיירי אף לאחר חצות, וא"כ ה"ה במילה, וע"כ צ"פ הטעם משום משהה ע"מ לבערו וכנ"ל, ועכ"פ לגבי מילה לא מצאנו מי שחולק ע"ז.

עוד בענין זה מצד מה דתשביתו עובר בכל רגע ופסח רק פעם אחת

והנה שיטת הר"ן (ביומא דף ד': מדפי הרי"ף) דריבוי לאוין עדיף מלאו א' חמור יותר, והלכך כמה כזיתים של נבילה חמירי טפי מחילול שבת, אע"ג שהוא לאו החמור יותר, [וכ"פ בשו"ע סי' שכ"ח סי"ד, ועיי"ש במ"ב דעדיף לשחוט בשבת מלהאכיל הרבה זיתים של נבילה], וא"כ תיקשי דתשביתו עובר בכל רגע והו"ל כריבוי לאוין וידחה את ק"פ החמור.

אך הא חזינן ביו"ד סי' רפ"ה דתפילין קודמין למזוזה משום דקדושתו חמורה, אע"ג דמזוזה עובר בכל רגע, ובתפילין י"ל דרק פעם ביום, [וע' במ"ב ביה"ל סי' ל"ז, וריטב"א לשבת הנדמ"ח בדף מ"ט], וחזינן דבכה"ג לא קאמר הר"ן, ובהכרח טעמא משום דאין כאן פעולות חלוקות [ע"כ כלאו א' חשיבא, וממילא החמור דוחה לקל].

ראה את חבירו שהולך למול את בנו, ומצא חמץ בבית חבירו אם צריך להודיעו

והנה לפמש"כ האבן העוזר דהטעם דהמילה קודמת משום דלגבי החמץ הוה כמשהה ע"מ לבערו, יתחדש דהרואה את חבירו שהלך למול את בנו, ומצא חמץ בביתו, דצריך להודיעו, דהא כל מה שא"צ לחזור לביתו משום דהו"ל משהה ע"מ לבערו, וזה רק בעומד לבערו, ואם לא יודע מזה אינו בגדר עומד לבערו, אך י"ל דאם אחר יודע, אף דלא ידעו הבעלים, נמי מיקרי ניתק לעשה, ועי'[96].

הכרח הצל"ח דבפסח איירי קודם חצות [דיכול לבטל], דאל"כ א"א להקריב ק"פ משום לאו דלא תשחט על חמץ

ותמה ח"א בצל"ח בדף מ"ט, דבהכרח צ"ל גבי פסח דאיירי קודם חצות [כשעדיין יכול לבטל], דאל"כ [אינו יכול להקריב ק"פ] משום דעובר על לאו [דלא תשחט על חמץ], והצל"ח הסכים עמו, והוסיף דאין לומר דאיירי אחר חצות שא"י לבטל, ואעפ"כ מקריב ק"פ משום דעשה דפסח דוחה ל"ת דלא תשחט על חמץ, דלא שייך עשה דוחה ל"ת כיון שהלאו ע"ז גופא.

ואהא כ' הגרעק"א בתוס' למשניות (פסחים פ"ג משנה ז') דדעת הטורי אבן אינה כן, דבטורי אבן חגיגה דף ד' הקשה דנימא דעשייה דראיית פנים ידחה לאו דאיסור ביאה ריקנית, [אלא דאסיק דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש] [ועכ"פ חזינן דלא ס"ל לסברת הצל"ח]. אך עכ"פ [שייכא כאן סברת הטו"א] דבגונא דהאבן העוזר נמי [י"ל דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש].

אלא שהעיר הרב א"מ גולדבלט שליט"א, דהנה הך כללא דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש הוה פלו' דאמוראי בזבחים (דף צ"ז), ולכאו' תיקשי קו' הטו"א לאידך אמורא, וצ"ל דהאבן העזר יישב ד' הגמ' בחגיגה (שם) דקאי להך אמורא, ועכ"פ כיון דאיכא לאמורא דלא ס"ל הכי א"כ תיקשי להך אמורא מתני' דהולך לשחוט את פסחו, ולדידי' י"ל דמיירי לאחר חצות, וא"כ א"ש דברי אבן העוזר [והיינו אם נקבל דשייך עדל"ת גם בלאו שבדבר עצמו, וא"כ להך אמורא אפשר להעמיד משנתינו לאחר חצות], אלא שא"כ הדבר תלוי בפלו' דאמוראי בעדל"ת שבמקדש [איך להעמיד משנתינו].

דחיית הגרעק"א להכרח של הצל"ח

והגרעק"א שם כתב דהנה שיטת ר"ל (בדף ס"ג) דליכא לאו דלא תשחט רק אם החמץ בעזרה, ולדידי' איכא לאוקמה לאחר חצות, וממילא י"ל דה"ה במילה, וכמוש"כ באבן העוזר, ואף דלדידן מוכרח לאוקמה קודם חצות, אין מזה הוכחה דכולה מתני' קודם חצות, דהא לאו משום קדימת מצות תשביתו הוא, אלא מצד סיבה אחרת כדי שלא יעבור בלאו, וכיון דלר"ל מתני' לאחר חצות וה"ה למילה, א"כ אין לנו לומר דאנן פליגי עלי' בזה.

האם ד' מג"א איירי אף במילה שלא בזמנה

והנה בדבר אברהם ח"א (סי' ל"ג) האריך דמילה שלא בזמנה עובר בכל רגע, והלכך פי' ד' מג"א רק לגבי מילה בזמנה, אבל במ"ב (בשעה"צ לסי' תמ"ד ס"ק כ"ד) פירשה אף למילה שלא בזמנה, ומפרש דגם בזה אם מלאח"כ מתקן, ושאני מתשביתו שעובר בכל רגע וא"א לתקנו. וזה כד' החולקים על הדבר אברהם.

ועי' בדבר אברהם ח"ב (סימנים א'-ד') שהביא רבים שחולקים עליו וכ' שמבטל דעתו, אף שמצא ג"כ הסוברים כמותו, ובתוך דבריו שם הביא לד' מחצה"ש ומ"ב שפי' ד' מג"א אף לשלא בזמנה, ותמה דמנא להו דדילמא איירי בזמנה.

ולכאו' יש להוכיח דה"ה בשלא בזמנה, דהרי אם לא ימול היום לא ימול אף למחר, דהוה יו"ט ומילה שלא בזמנה אין דוחה יו"ט, וא"כ נמצא דכשחוזר לקיים תשביתו קודם לעבור למחר בכל רגע באונס על מ"ע דמילה שלא בזמנה, ותיקשי אמאי תשביתו קודם, אלא ודאי דתשביתו קודם אף לשלא בזמנו.

אך אולי י"ל דאזלינן בתר מצוה דהשתא שזה קודם למצוה דלמחר, וד"ז הוא מחלוקת בין הרדב"ז לחכם צבי, ויעוין בדברי מלכיאל ח"א באורך.

דבר שכל מה שזה ממון הוא רק מפאת מה שיכול לבטל ולהוציאו מרשותו לא יתכן שיחשיבו להיות ממון, ולא מהני רק לאשוויי גורל"מ, אלא שלכאו' זה תלוי במחלוקת מהו ביטול, וצ"ע.

93. לכאו' כונת רבינו לשינויים מצד הסתרת ההרים וכדו' שזה נפק"מ רק לשקיעה, ומלקות בצה"כ תליא, וק"ל. אך מ"מ י"ל דמשכח"ל בשינויים כגון ע"י קו התאריך, וגם בלא"ה כגון באופנים הנ"ל סי' מ"ו, וצ"ל דזה לא מצוי, וגם אסור לו לנסוע כיון שחל יו"ט במקום הראשון. ומשא"כ לגבי שינויים שמחמת הסתרת ההרים, שיותר מצוי, וגם אפשר בהליכה בתוך התחום. וק"ל.

94. א.ה. לא מצאתי, ועיי"ש סי' ה', אך אינו מתייחס לספק זה, וצ"ע כוונת רבינו.

95. א.ה. עי' היטב בהמשך ד' רבינו, ומוכח שקושייתו דוקא ממה שאין משבית אחר שהקריב הקרבן, אך לא הבנתי מדוע לא הק' גם ממה שאין משבית בדרך הליכתו דלכאו' ג"ז ביטול דלאו בעידני', ואולי ס"ל דבזמן הכנות למ"ע החמור שפיר מיקרי בעידני'. ועי'.

96. ויעוי' לעיל סימן מ"ו סק"ב [סוף נידון א'].

דברי רבותינו הראשונים בענין זה

ובעיקר פלוגתת הצל"ח והטו"א הנה באמת בספר המכתם כתב דהטעם שלא יתכן להעמיד מתני' אחר חצות, דאחר חצות שא"י לבטל לא ישחט את הפסח משום לאו דלא תשחט, וזה כד' הצל"ח, וכ"כ בשאילתות פ' צו, ובמהר"ם חלאוה נמי כתב דסוגיין קודם חצות וכד' המג"א, אלא דאיהו כתב משום דתשביתו קדם איסורו, וכ' שזה טעם גם לפסח וגם למילה, וזה כד' מג"א [ואין הוכחה מדבריו לפלוגתת הצל"ח וטו"א].

נספח: בסוגיית עשה דוחה ל"ת לגבי מעשר בהמה

והנה אמרינן בבכורות נ"ח ע"ב דכשיש לו חמש כבשים משנה אחת, וחמש משנה אחרת, וחמש שמספק"ל מאיזה שנה הם, מעשרן ומקפיד שהכבש החמש עשרה יהא מהמסופקים, דבזה ממ"נ חייל עליו שם מעשר בהמה.

והקשה רש"י דהא איכא לאו דלא יבקר, ותי' רש"י דמנאן רבוצים או עומדים, ואע"פ שמבטל מצות כל אשר יעבור תחת השבט, מ"מ א"א באופ"א.

ותיקשי על רש"י דנימא דעשה דתחת השבט ידחה ללאו דלא יבקר, דהא האי לאו הוא בעשירי ואמאי דחינן לעשה.

והנה קו' זו קשה רק לפי הטו"א, אבל להצל"ח דבלאו שבדבר עצמו לא אמרינן עשה דוחה ל"ת לק"מ. אך לטו"א קשיא, וכן העיר הרב שמואל פיש שליט"א.

אך באמת יש ליישב בכמה אנפי:

א. דכבר כ' החזו"א בכורות סי' כ"ז ס"ק כ"ג דמעשר בהמה הוה מצוה קיומית, והשתא נימא דבמצוה קיומית לא אמרינן עדל"ת, וכדכתב הגרעק"א בגליון שו"ע או"ח סי' י"א.

ב. דמצות תחת השבט הוה רק לכתחילה, וגרע מסמיכה ובזה ליכא עדל"ת, וכדאשכחן בתפא"י זבחים פ"ח אות ע"ב.

ג. שאין להתיר לבקר דיכול להוציאם כדרכו, ודילמא יהא מן המסופקים בסוף, ואין לומר דמדין רוב י"ל שלא יהא מן המסופקים בסוף, דהא הכא הוה קבוע, וע"כ מלכתחילה אין לו לבקר, אך גם לסמוך שיהא מן המסופקים בסוף אי אפשר, והלכך ימנם רבוצים, עכת"ד הרב פיש שיחי'.

אם עדל"ת כשיש ספק אם אפשר לקיים שניהם

ותירוץ זה קאי לפי מה שכתבנו במק"א לצדד דבמקום ספיקא מיקרי אפשר לקיים שניהם, אך באמת לענ"ד אף אי נימא כן [ויש רא' לזה מספק תכלת דמיקרי אפשר לקיים שניהם ואכמ"ל], אבל הכא דלמעשה ע"י חשבון זה לא יקיים בסופו של דבר המצוה דתחת השבט, אלא ימנם רבוצים, וא"כ שוב נימא עדל"ת, ונדונו כא"א לקיים שניהם, ואע"ג דאיך יעבור על הלאו מספיקא [דהיינו איך נבקר כשלא ברירא שמוכרחים לבקר], אך מ"מ כיון שאם לא נעבור בודאי לא נקיים העשה כלל שפיר דוחה [אלא שד"ז לכאו' נגעה בפלפו שבין מהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון סי' צ"ט) והגר"מ אטלס (שנדפס בשמו בקובץ הערות סימן י"ד אות ה'), אי אפשר לקיים שניהם תליא בעשה או בלאו, אבל באמת כיון דהכא לא יקיים למעשה הספק עשה הו"ל כא"י לקיים העשה בלי לעבור על הלאו, ודמי להיכא דא"א לקיים שניהם מחמת איסור דרבנן דסגי בזה לדונו כא"א לקיים שניהם, וממילא נימא עדל"ת].

אך חזר והעירני הרב פיש שיחי' מד' תו' בזבחים (דף צ"ז ע"ב) שכתבו לגבי דחיית עשה דאכילת ק"פ ללאו דלא תשברו בו עצם, דלכאו' מיקרי אפשר לקיים שניהם דאפשר ע"י גומרתא, ותירצו דכיון דגומרתא ודאי שורף משהו אסור בגומרתא, וע"כ חשיבא א"א לקיים שניהם שא"א לאכול מן המוח שבעצם בלי לשבור העצם, ומשמע דאילו הי' ספק אם ישרוף הוה מיקרי אפשר לקיים שניהם, אף שלמעשה לא נתיר לו להניח גומרתא, ויתבטל העשה דאכילת הפסח במוח שבעצם, וש"מ דכשספק אם אפשר לקיים שניהם מיקרי אפשר לקיים שניהם, אף כשמחמת הספק למעשה לא יקיים העשה, וחזינן דלא כחילוק הנ"ל.

אך באמת י"ל אם הי' רק ספק הוה שרינן להניח גומרתא, כיון דאם אסרינן לשרוף ילך לגמרי לאיבוד, וא"כ בכה"ג אין איסור לכלות, וא"כ שפיר הוה מיקרי אפשר לקיים שניהם, והוה שרינן לשרוף ולא לשבור, ורק משום שודאי שורף מיקרי א"א לקיים שניהם, וע"כ ס"ד להתיר שבירת עצם מצד עדל"ת, ודו"ק היטב בכ"ז.

סימן נ'

בהקישא דהשבתת שאור לאכילת חמץ

קושיית תוס' דמנלן דליכא כרת על ב"י, והע"ה ע"ז דא"כ למאי נפק"מ כרת באכילה

בפסחים דף ה' ע"א מבואר דאיתקש השבתת שאור לאכילת חמץ, ומזה שמעינן דאיסור ב"י וב"י הוא מהלילה, ועיין שם בתוס' דמ"מ לא אמרינן דאכילת חמץ איתקש להשבתת שאור וליתסר באכילת חמץ מחצות, דלא איתקש רק ב"י לאכילת חמץ, ולא מצות תשביתו לאכילת חמץ. והקשה רשב"א בתוס' דנימא דאיתקש ב"י לאכילת חמץ, ויהא כרת על בל יראה.

ויש לשאול על ד' הרשב"א שבתוס', דאי נימא דאיכא כרת בבל יראה א"כ כרת באכילה למה לי, הרי אם אוכל חמץ ממילא אית לי' כרת משום דקעבר על ב"י, דלא יתכן לאכול חמץ בלי לעבור על ב"י.

הערת הצל"ח דא"כ אמאי ליכא כרת באכילה בער"פ

והנה הצל"ח כתב ליישב קושית הרשב"א דאם הוה מקשינן בל יראה לאכילת חמץ לענין כרת, היינו אומרים שגם בתשביתו איכא כרת, וא"כ כשאוכל חמץ בער"פ אחר חצות יהא לו כרת מצד התשביתו, ואמאי אמרינן דליכא כרת על אכילת חמץ בער"פ [ע' בדף כ"ח], אלא ש"מ דליכא כרת לתשביתו.

נפק"מ לענין שגג בהשבתה ולענין קרבן

וכבר העיר שם בצל"ח דלכאו' משכח"ל שלא יהא מזיד בהשבתתו, ורק מזיד באיסור אכילה, [וע"ז אמרו שאין כרת באכילה, דבכה"ג ליכא כרת מצד החיוב תשביתו].

ועוד כ' דנפק"מ לענין קרבן, דליכא קרבן בעבירה שבשוא"ת אף אם יש ע"ז כרת, [וא"כ ליכא קרבן על תשביתו גם אם היינו אומרים שיש כרת, ומשא"כ מצד האכילה שבקו"ע איכא קרבן, וע"ז אמרו דליכא כרת, וממילא ליכא קרבן על אכילה בער"פ אחר חצות][97].

היכי תמצי שלא עבר על ב"י ועבר על אכילה

והנה לכאו' יש ליישב ב' הקושיות, דהיינו בין הקו' דל"ל כרת באכילה בז' ימים דפסח, ובין הקו' אמאי ליכא כרת באכילה דער"פ [אי הוה אמרינן דאיכא כרת בהשבתת שאור, כדקאמר הרשב"א בקושייתו], דנפק"מ לענין מי שאוכל פחות פחות מכשיעור, וכל פעם מביא חמץ חדש, שלא הי' ברשותו בב"א כזית ואין כאן כרת מצד חיוב השבתת החמץ, אבל יש כאן אכילה מחמת צירוף דכזית בכדי אכילת פרס [ולהכי איצטריך קרא דכרת תוך פסח, וע"ז אמרינן דליכא כרת בער"פ, וא"כ שפיר הק' הרשב"א דמנלן דליכא כרת בהשבתת שאור].

סימן נ"א

בגדרי מצות תשביתו (א)

אי מצותו בכליון או בהוצאה מרשותו

א. חקירה בגדר מצות תשביתו והנפק"מ מזה

יש לחקור במצות תשביתו אליבא דרבנן דסברי דהשבתתו בכל דבר, אם בעינן דוקא לכלותו מן העולם, או דסגי אם קעבד פעולה שעי"ז לא יעבור עליו בב"י. ונפק"מ טובא.

בעושה את החמץ אינו מצוי

[א]. דעי' בתוס' דף כ"א ע"א שכתבו דחמץ שאינו ידוע אינו עובר עליו לפי שאינו מצוי, ובעינן שיהא מצוי בכדי לעבור על בל ימצא, וביארו בזה טעמא דגמ' ו' ע"ב דלא חששו לגלוסקא יפה אלא משום דילמא משכח לה, אך עד דלא משכח לה אינו עובר עלי'. והשתא י"ל אם המוצא חמץ ביו"ט וזרקו למקום שיהא אינו מצוי, ותו לא יעבור ע"ז, אי קיים בזה תשביתו או לא.

במוציא את החמץ מרשותו

[ב]. עוד נפק"מ לדעת רמב"ן (בפירושו על התורה פרשת בא) דחמץ שאינו ברשותו אינו עובר עליו מן התורה, והשתא י"ל בהיה חמץ ברשותו בפסח והוציאו מרשותו, אי סגי בזה מן התורה, דכיון שהוציאו מרשותו תו אינו עובר עליו, וחשיבא נמי קיום מצות תשביתו, או דאיכא חיוב לבערו מן העולם [ונפקותא זו היא רק לענין דאורייתא, דמדרבנן בלא"ה צריך לבער כמו שכתב הר"ן בסוגיא בדף ו'].

במיחד מקום לחמץ שקיבל עליו אחריות

[ג]. וגם לחולקים על הרמב"ן נפק"מ בחמץ שקיבל עליו אחריות, ולר"ת בדף ז' ע"א דס"ל דסגי לייחד מקום להעכו"ם, ולהכניס שם החמץ, והשתא י"ל אי רשאי לעשות כן בתוך הפסח, ונפקותא זו היא אפי' מדרבנן, [דהא מדרבנן נמי סגי בייחוד מקום לחמץ שקיבל עליו אחריות].

להפיל עליו מפולת

[ד]. עוד נפקותא איכא אם יפיל עליו מפולת, דבבל יראה אינו עובר, אך ביעור מן העולם ליכא, מיהו האי נפקותא לא הוי אלא מה"ת, דהא מדרבנן חייב לבטלו ואפי' שנפלה עליו מפולת[98].

חמץ שקיבל עליו אחריות והחזירו לנכרי

[ה]. עוד נפקותא בחמץ שקיבל עליו אחריות אם יועיל להחזירו לנכרי ויפקע אחריותו, ולא יעבור תו בב"י, אך ביעור מן העולם ליכא, וזה נפק"מ אף לחולקים על רמב"ן ועל ר"ת הנ"ל.

לקחו נכרי לרשותו לאחר זמן איסורו

[ו]. עוד נפקותא אם נכרי יזכה בזה [ע"י שמשכו ולקחו לרשותו], אם נימא דכבר אינו עובר בבל יראה, עי' תשו' מהר"ם שיק או"ח סי' ר' ובאחיעזר חלק ג' (סי' ב')[99].

ביערו ע"י קטן או נכרי

[ז]. עוד נפקותא אם נותן לקטן לשרוף, די"ל דלאו בר שליחות לקיים מצות כילוי [אך ראיתי בשו"ת תורת חסד סי' מ"ב שכ' דלא בעינן לזה תורת שליחות, אך אינו מוסכם, ועי' מה שמובא להלן אות ג' מד' הגרעק"א], אך באמת גם אם המצוה שלא יעבור בב"י י"ל שהמצוה בקו"ע לעשות מעשה שלא לעבור בב"י, וזה לא קיים ע"י שריפת הקטן. ויש להעמיק בזה [ועי' להלן אות ח'].

ב. ד"ז הוא פלוגתא בין השאג"א למקו"ח

והנה נחלקו בזה השאג"א (בסימן פ"ג) עם המקו"ח (בסי' ת"מ סוף סק"ה), דדעת השאג"א דגם חכמים סברי דבעינן כליון החמץ מן העולם, אלא דסברי דהך כליון א"צ בשריפה, דאפשר בכל דבר, ודעת המקו"ח דמצות תשביתו לחכמים אינה אלא להשבית החמץ מביתו באופן שלא יהא מוזהר עליו.

והנה לד' השאג"א בכל הנך נפקותות דלעיל לא יצא ידי תשביתו, ולו יצוייר דקעבר על הלאו דב"י ע"י מעשה, ילקה [שהרי ביטל אפשרות קיום העשה דתשביתו], ולד' המקו"ח קיים בזה מצות תשביתו, ולא ילקה, לד' תו' דס"ל בדף כ"ט ע"ב דב"י הוה לאו הניתק לעשה, והרי קיים העשה.

ואמנם כל פלוגתתם רק מה"ת ולא מדרבנן, דמדרבנן לכו"ע ודאי בעינן פעולת כליון, וכדחזינן דלא סגי לזרות לרוח אלא בעינן פירור, אע"ג דגם בלא פירר אינו עובר בב"י מה"ת [כיון שהיא אבודה ממנו ומכל אדם ע"י זריקתו לים], דבפשוטו צורך הפירור לקיום המצוה מדרבנן עכ"פ, ולא מחמת דמדרבנן עובר עליו בב"י בכה"ג [והיינו דמדרבנן בודאי שתשביתו לאו בב"י תליא].

[ויעוי' בשאג"א סי' פ' שכתב שחמץ שקע"א?? לא לקי עלה דהוי ניתק לעשה, וצ"ל שזה מקמי דאסיק לדבריו בסי' פ"ג דבכה"ג אי"ז קיום עשה דתשביתו, וא"כ שפיר ילקה ע"ז][100].

ואמנם באמת מצאנו בד"ז סתירה בדברי המקו"ח, דבסי' ת"מ כתב כנ"ל דסגי במה שמוציא מרשותו שלא לעבור על ב"י, ובסי' תל"א (בפתיחה) כתב דגם לר' יוסי הגלילי א"א לבטל לאחר זמן איסורו, דאף דשרי בהנאה, מ"מ אסור באכילה, וגם למכרו אינו יכול כיון דזה ביטול מצות תשביתו, וכל היתר הנאתו רק בשעת ביעורו, שזה בלא"ה חשוב שלא כדרך הנאתו, וממילא לא חשיבא ברשותו, וא"י להפקיר, ושמעינן מזה דס"ל דתשביתו משמע כליון, ודלא כדבריו בסי' ת"מ[101].

---

97. א.ה. הנה תירוצים הללו גם אם הם דוחים תירוץ הצל"ח, אך הם תירוצים לעצמם על הקושיא על ד' הרשב"א, דשפיר הק' דיהא כרת בב"י, וכ"ת דא"כ כרת באכילה למה לי, נפק"מ להנ"ל, ובאמת תי' הצל"ח צ"ע מצד אחר ג"כ, שהרי לא איתקש תשביתו לב"י, והא ראי' דלתו' ליכא ב"י מחצות, וגם בלא"ה צ"ע דהא דליכא כרת באכילה בער"פ אין לזה דרשא, אלא שזה ברייתא בדף כ"ח, וע"ז גופא מקשה רשב"א דמנ"ל דליכא כרת בהשבתה, ולהבנת הצל"ח נמשיך את השאלה דממילא מנלן שאין כרת באכילה בער"פ, אלא שלקושטא דמילתא הא ל"ק מטעם הנ"ל דהשבתה דער"פ לא איתקש.

98. א.ה. באמת אם הגיע זמן איסורו ועדיין לא ביטלו נקטינן דאין חייב לפקח את הגל להנך רבוותא, דהביטול אינו אלא מדרבנן, ועי' סי' תל"ג ס"ח ובמ"ב שם, וא"כ זה שהפיל לאחר זמן איסורו לכאו' לא יצטרך לגלות, אף שא"י לבטל, אך בעיקר ד' רבינו זצ"ל י"ע דלכאו' בין בנפק"מ א' ובין בנפק"מ ד' עובר משום בל יטמין, ועי' היטב.

99. הנה לכאו' גם אם נכרי יזכה, מ"מ לאו שלוחו הוא ולא קיים מצוה, ותלוי בד' רבינו להלן בנפק"מ ז', ועי' בהמשך באות ג', ועי' עוד להלן סוף אות ז'. ובעיקר נידון לקחו נכרי לרשותו, עי' ביה"ל ריש סי' תמ"ג.

100. ועי' להלן אות ט'.

101. י"ל ע"ע דלד' המקו"ח אמאי לריה"ג מיקרי דיש לו דמים, ואי משום ההיסק דשלא כדרך הנאה, נימא הכי גם לרבנן, ואי מיקרי דיש לו דמים, אמאי מיקרי אינו שלו וא"י לבטל, ועי' בדברי רבינו זצ"ל להלן אות ו'.

ג. דעת המג"א והגרעק"א בענין זה [ובתוך הדברים יתבארו עוד כמה נפק"מ]

והנה במקו"ח שם ביאר לפי"ז ד' מג"א שם סי' ת"מ שכתב שבחמץ שקיבל עליו אחריות מהני להחזירו למפקיד, ואפי' בתוך הפסח, ותיקשי דהא איכא מצות תשביתו, אבל לדבריו דמצות תשביתו שלא יהא מוזהר עליו בב"י שפיר דמי.

אלא שלכאו' ד' המקו"ח צ"ע, דהתינח לחכמים דהשבתתו בכל דבר, אך לר"י שמצותו בשריפה מאי איכא למימר, [דבודאי אין מקיים מצוה זו בהחזרת החמץ למפקיד], וצ"ל דמפרש ד' מג"א דאזיל הכא בשיטת השו"ע סי' תמ"ה והפוסקים דפסקו כחכמים, אלא דצ"ע שהרי רמ"א בסי' תמ"ה כתב דטוב לשרוף, והיינו דחייש לדר' יהודה.

ויש ליישב בב' אופנים, חדא דנימא דהוה ספיקא דדינא אי קיי"ל כר"י אי כחכמים, ונימא דכיון דאם ישרוף יצטרך לשלם דמים לנכרי ע"כ לא מחייבים אותו להוציא ממון מספיקא דהממע"ה, וכעי"ז עי' תשו' נו"ב תנינא חו"מ[102] שכ' דמי שנשבע לתת לחבירו חפץ ויש ספק בשבועה אם חייב, פטור מליתן[103]. אך באמת ד' הנו"ב צע"ג, ובפשוטו חייב מספק להוציא ממון, וא"כ שוב תיקשי על המג"א.

וצ"ל דעיקר הדין כחכמים דכן פסקו רוב הפוסקים, ור"י הוי שיטת יחיד.

ויעוי' בהגרעק"א בגליון השו"ע סי' ת"מ שבאמת תמה על המג"א דהוא מבטל מצות תשביתו, וחזינן דס"ל כהשאג"א, מיהו בלישנא דהגרעק"א שם איתא דאין לו להחזיר לנכרי כיון שצריך לקיים התשביתו בכדי לנתק הלאו, ולשונו צ"ע דלכאו' גם אם אי"ז לאו הניתק לעשה, מ"מ צריך לקיים תשביתו דמחוייב במצות עשה, ומצד זה ייאסר לו להפקיעה מעצמו, ע"י החזרת החמץ לנכרי.

אמירה לנכרי להשבית החמץ

ויעוי' עוד בד' הגרעק"א סי' תמ"ו שהקשה דע"י אמירה לנכרי מבטל עשה דתשביתו, ולכאו' למקו"ח שפיר דמי, [דלדבריו אין כאן מעשה מצוה בהשבתתו, כי אם בהעדר הב"י, והרי סוכ"ס הושבת מרשותו שלא יעבור עליו], אך אי מהא אינו מוכרח [די"ל דגם למקו"ח בעינן עשיית מעשה בכדי שלא יעבור בב"י, וזהו קיום המצוה שצריך שתעשה ע"י ישראל][104].

חמץ שנמכר לעכו"ם לאחר זמן האיסור

ויעוי' עוד בד' הגרעק"א בגליון סי' תמ"ג שהק' על המג"א שהתיר למכור לנכרי בשעות שיש בהן פלוגתא אי אסירי מדרבנן, והק' הגרעק"א דנהי דבל יראה ליכא, אך מ"מ יש כאן ביטול מצות תשביתו [אילו לא חל המכירה, וא"כ הספק אם אסור מדרבנן, שזה ספק ממילא אם חל המכירה או לא] הויא ספיקא דאורייתא [ותי' דע"י דין ספיקא דרבנן לקולא חלה המכירה בודאי עיין שם, ומש"כ בקושייתו שלא עבר על ב"י גם אם המכירה לא חלה, כונתו עפ"י שיטת רמב"ן פ' בא שאינו עובר בב"י אם אין החמץ ברשותו, וכונתו דוקא כשמשך הנכרי לרשותו, א"נ כונתו כהפוסקים שהביא הביה"ל ריש סי' תמ"ג דבדיעבד אם מכר אהני שלא יעבור בב"י עיין שם], ושמעינן מינה דס"ל דגם כשאינו עובר בב"י מחויב בתשביתו.

ביטול חמץ ברוב היתר

וכן נקט הגרעק"א בתשו' סי' י"ט דאם ביטול חמץ ברוב היתר אינו מקיים בזה מ"ע דתשביתו [אף שבודאי אינו עובר בב"י דכמאן דליתא דמי כיון שבטל מה"ת ברובא].

ניתוק הלאו תלוי בקיום התשביתו לכל מ"ד כדאית לי'

ויעוי' בתשו' הגרעק"א סי' רי"ח דנקט כדבר פשוט שכל שלא קיים התשביתו כהלכתו לא ניתק הלאו דב"י, והלכך כתב דלר"י שמצותו בשריפה אם זרק לים לא ניתק העשה, ועיי"ש שנסתפק אם כשא"י לשרפו מצווה להטילו לים לסלק מעליו הב"י, או שאדרבה צריך להשהותו שיוכל לקיים העשה דתשביתו, וכונת הגרעק"א למ"ד דאין רשאי [מצד הב"י] להשהות חמץ ע"מ לבערו ולקיים בו עשה דתשביתו, [דמ"מ יעבור בב"י], ולחכמים אם יטיל לים יקיים תשביתו וינתק הלאו, אך לר"י מספק"ל מה יעשה אם ימנע מעצמו הלאו מכאן ולהבא, או ימתין לקיים העשה ולנתק הלאו למפרע עיי"ש[105].

ד. שיטת האחיעזר בענין זה היא שיטה אמצעית

ובאחיעזר ח"ג סי' א' נקט דרך שלישית, דמחד גיסא תשביתו הוא כליון, ולא רק עקירת הלאו דב"י, אך מאידך גיסא כל שאין בל יראה מכאן ולהבא נפטר ממצות תשביתו, ולדידי' כשמציל עצמו מבל יראה ביטל מצות תשביתו, וזה דלא כשאג"א דס"ל דאכתי מחוייב מצד תשביתו, ולא כהמקו"ח דס"ל שקיים בזה מצות תשביתו. ומשמע דכל האחרונים ז"ל פליגי עלי' בזה, [אך במקו"ח סי' תל"א מבו' כותיה דאסר למכור לנכרי אליבא דריה"ג עיין שם, ועי' מש"כ בזה לעיל דצ"ע דסותר משנתו בסי' ת"מ].

ה. הוכחות לשיטת השאג"א

הוכחה מד' תוס' דף כ"ח שתשביתו הכונה שלא כדרך אכילה

[א]. ולכאו' יש ללמוד כהשאג"א, מדכתבו תוס' בדף כ"ח דלר"ש אסור לאכלו בער"פ, דתשביתו משמע שלא כדרך אכילה, ואם נימא דהמצוה שלא יעבור בב"י וכהמקו"ח, קשה לומר שיש תנאים במעשה הכליון, כיון דלא בעינן כלל כליון, ובמוציאו מרשותו סגי.

ובגוף דברי התוס' שם הנה י"ל דלר"ש אסור לאכול גם חמץ של נכרי משש שעות ולמעלה, אע"ג דאינו מחוייב בהשבתתו, וכן בחמץ של ישראל חבירו, ועל כרחך צ"ל כמוש"כ בחזו"א (סי' קי"ז סק"א) דכונת תוס' דמתשביתו נפקא לן איסור אכילה, כיון דמשמעותה של השבתה היא שלא כדרך אכילה, ואם הי' מותר באכילה לא היתה התורה מצווה על השבתתו [שלא כדרך אכילה].

אך מ"מ אכתי הראי' במקומה קיימא, דאי סגי בהוצאה מרשותו לקיים מצות תשביתו, מסתברא דגם אכילה היתה מועלת, וא"כ מנא לן דאסור באכילה.

הוכחה ממה שאמרו רבנן א"כ יהא יושב ובטל

[ב]. והשאג"א (סי' פ"ג) אייתי ראי' לדידי', מהא דאמרינן דלר"י הו"ל הק"ו תחילתו להחמיר וסופו להקל, והרי מפאת בל יראה חייב להשבית, ועל כרחך דמשכח"ל גונא דאינו עובר ואכתי לא מקיים תשביתו, [וע"ז אמרו לו רבנן לר"י דלדבריך יעשה כן ויתבטל מתשביתו מאחר שאין לו עצים, ומשא"כ לדידן לא יעשה כן אלא יכלה מן העולם כדי לקיים תשביתו].

[ועיי"ש בשאג"א שכתב שד"ז יצוייר לרמב"ן דאינו עובר כשהוציאה מרשותו, ולא להרא"ש דעובר אף שהוציאה מרשותו, דפסיקא לי' דהרא"ש מחייב אף כשזה ברה"ר, ולא רק כשזה ברשות נפקד, וכן גם כשמכניס לרשות חבירו שלא מדעתו, והיינו דאין טעם הרא"ש משום שהשומר מקנה מקום למפקיד וכברשותו דמיא, ובאמת ד"ז שנוי בפלו', עי' ביה"ל סוף סי' ת"מ דיש דיעות באחרונים בענין זה, [ולהסוברים דבעינן רשותו בכדי לעבור בב"י גם לרא"ש, משכח"ל אופן זה גם לרא"ש, כשמוציאה למקום שאינו בגדר רשותו], ועיי"ש שכ' דמ"מ משכח"ל לר"ת דמהני ייחוד מקום לקיבל עליו אחריות, אך להחולקים על רמב"ן ור"ת נשאר בקושיא דמאי איכא למימר, וצ"ע אמאי לא קאמר כגון שמחזיר החמץ לבעלים דפקעה האחריות, ולית דינא ולית דיינא דפטור מב"י, ומ"מ מצות תשביתו לא קיים להשאג"א, וא"כ היה לו לומר נפקותא בכה"ג דלר"י יחזיר לבעלים ולא יקיים תשביתו, ולרבנן יפרר לים ויקיים תשביתו].

הוכחה מדעובר על לא תשחט בחמץ שאין ברשותו

[ג]. ובשאג"א הוכיח עוד מהא דס"ל לר"ל בפסחים (דף ס"ג) דאינו עובר על לא תשחט על חמץ דם זבחי אלא א"כ החמץ עמו בעזרה, ואעפ"י דבכה"ג לשי' רמב"ן אינו עובר בב"י כיון שאינו ברשותו, ובהכרח משום דאכתי מצווה בתשביתו, ולהכי עובר בהך לאו דלא תשחט.

ומוכח מדבריו אלו דלא רק שיש מצוה לכלותו מן העולם, ולא סגי בהוצאה מרשותו, אלא שאף אם הוציאה אכתי מחוייב לכלותו מן העולם, ולא נפטר ע"י שהוציאו מרשותו [אך האחיעזר הנ"ל פליג ע"ז, ולדבריו צ"ל ביישוב הקו' מלא תשחט כמוש"כ שם בעצמו דאיירי בנמצא בכליו דחשיב כברשותו (ועי' להלן אות ז' בשם החזו"א), ועי' בהמשך באות ו' מה שיתבאר עוד בזה].

[ד]. עוד הוכיח בשאג"א דבגמ' ד' ע"ב קאמר ר"ע דא"א שתשביתו יהא ביו"ט שהרי תשביתו הוה הבערה, ואין רשאי לשרוף ביו"ט. ואמרינן בגמ' דש"מ דלית לי' מתוך, ואי נימא דסגי להוציא מרשותו, א"כ נימא דאית לי' מתוך, ומ"מ כיון שיכול להוציא מרשותו אין רשאי לשרוף. אך באמת אי מהא ליכא להוכיח רק למ"ד דמצותו בשריפה דוקא, והיינו דר"ע ס"ל כר"י שאין ביעור חמץ אלא שריפה, ולדידי' ודאי מצותו בכליון, וכי קא מבעיא לן אליבא דרבנן. (ועי' חזו"א סי' קכ"ד בהערות לדף כ"ט).

ונר' דגם השאג"א לא בא להוכיח רק שלא נימא דלר"י מותר לו להפקיע עצמו ממצוה זו ע"י שמוציא מרשותו, וכיון דמוכח דלר"י אסור לעשות כן, ע"כ מסתברא דה"ה לחכמים, וזה פשיטא לי' דכשם שלר"י מצותו בכילוי ה"נ לחכמים.

ו. הוכחות לשיטת המקו"ח [וישובים אליבא דשאג"א]

הוכחה מד' ראי"ש דלר"ש מקיים תשביתו במכירה [ור"פ מספק"ל בזה]

[א]. ולכאו' מדברי הרא"ש יש ללמוד כהמקו"ח, שהרי הרא"ש כתב בפ"ב דלר"ש אפשר למכור לנכרי, והיינו דענין ההשבתה להוציאו מרשותו, וכדעת המקו"ח, אלא דבאמת א"כ תיקשי על הרא"ש מנלן איסור אכילה, דהא לר"ש קרא מתפרש הוצאה מרשותו.

ומ"מ אין מכך קו' על השאג"א לפמש"כ בחזו"א (בהערות לדף כ"ט ע"ב, ובסי' קי"ח סק"א) די"ל דהרא"ש לא קאמר רק לר"ש וריה"ג דמותר בהנאה, אלא דמ"מ עכ"פ אליבא דר"ש צ"ע מנלן איסור אכילה, [ואם יש לפרש איסור אכילה אף שיכול למכור לנכרי, א"כ אזדא לה הראי' מתוס' להשאג"א], וצ"ע.

ואמנם באמת בתוס' רבינו פרץ פסחים דף כ"ח ע"ב נסתפק אם מקיים תשביתו לר"ש במכירה עיין שם. [ולכאו' בהא גופא קמספקפ"ל].

הוכחה מד' תו' דלריה"ג חשיבא ברשותו

[ב]. ובאחיעזר ח"ג סי' א' כתב דמד' תוס' דף כ"ט מוכח דלריה"ג חשיבא החמץ ברשותו, וא"כ לכאו' יהא ראי' למקו"ח דמבו' דלריה"ג אין מצוה לכלותו, ויכול ליהנות, דאל"כ א"י ליהנות מצד שמבטל מ"ע דהשבתה בהנאתו. וכן לכאורה מוכח ממה דאמרינן בדף כ"ט דלריה"ג חמץ בפסח בת דמים, כיון שמותר בהנאה, ואי נימא דאסור למכור משום ביטול העשה א"כ מאי נפק"מ בין ריה"ג לרבנן, דאם משום להסיקה תחת תבשילו, הא שרי גם לרבנן מה"ת, משום דהוי שלא כדרך הנאה כמוש"כ בדרו"ח להגרעק"א בדף ד' ע"ב.

ובאחיעזר שם דחה דכשאי"ז איסור הנאה בעצם, כי אם משום שכשנהנה מבטל באותה שעה מ"ע אי"ז מפקיע הבעלות [ולהכי חשיבא אינה ברשותו אף שא"י ליהנות מפאת החיוב לכלותו מחמת מ"ע דתשביתו וכהשאג"א], אך זה צ"ע בסברא.

אכן ג"ז נדחה למש"כ החזו"א די"ל דאליבא דריה"ג באמת אין המצוה בכליון, ומ"מ לדידן המצוה בכליון [וע"י בזה להלן סק"ז], אמנם מיהו השאג"א גופי' קאמר לה אף לריה"ג [וכדלהלן], וא"כ תיקשי עלי' מד' תו' ורא"ש הנ"ל.

הוכחה מסוגיא דהי' יושב לפני רבו דאם מבטל מקיים תשביתו [אף לשיטת תוס']

[ג]. ובמקו"ח אייתי ראי' לנפשי' מהא דסלקא אדעתין לפתח ברייתא דהי' יושב לפני רבו וכו', דמהני ביטול לאחר זמן איסורו, ותיקשי דהא קמבטל תשביתו, לשי' תו' דביטול לא נפקא מקרא דתשביתו, ובהכרח דבכל הוצאה מרשותו מקיים תשביתו.

אך יש לדון בראי' זו, דנהי דאינו מקיים תשביתו ע"י ביטול, אך מ"מ י"ל שאינו מבטל התשביתו, כיון שהרי יוכל לשרוף אח"כ לאחר הביטול, אלא שבאמת אי נימא דעובר בכל רגע שאינו מקיים תשביתו, [א"כ א"א לומר כן דהרי מ"מ מבטל תשביתו בכל רגע ואין רשאי לבטל], אך מד' תוס' מבואר דלר"ש רשאי להשהותו, ואין כאן ביטול מ"ע בכל רגע, דכשם שכ' תו' שלר"ש משהה ע"מ להסיקה, כך מהיכא תיתי דלחכמים דסברי דאסור בהנאה אינו כן, וא"כ לכאו' ליכא ראי' מהכא.

אך באמת גם בזה הנה בחזו"א (סי' קי"ח) מבו' דהא בהא תליא, דלר' יהודה שאסור בהנאה עובר בכל רגע בתשביתו, ולר"ש אינו עובר בתשביתו בכל רגע דרשאי להשהותו ע"מ ליהנות בביעורו, ועיי"ש בחזו"א שכ' דבמת לאחר חצות לר"י נאסר לאחה"פ משום שעבר רגע על תשביתו, ולר"ש נאסר משום שזה ברשותו וזכו בו יורשים עיין שם. [וא"כ אם אנו דנים אליבא דר"ש וריה"ג שפיר י"ל שאין מקיים תשביתו בביטול ומ"מ רשאי להשהות, דלמאן דמתיר בהנאה מותר בשהייה, וזה אפי' אי נימא דגם לדידהו המצוה בכליון וכדכ' השאג"א גופי' וכנ"ל][106].

---

102. א.ה. לע"ע לא מצאתי ד"ז.

103. א.ה. הנה התם הספק אם חייב ליתן, וכאן בודאי אם ישרוף יצטרך ליתן, אלא שהספק אם מחוייב לקיים המצוה באופן כזה שיגרום לו חיוב והפסד, וזה לכאו' ספיקא דאו', וד' רבינו ז"ל צ"ע.

104. ובמק"א כתב ע"ז רבינו זצ"ל וז"ל: **ובתשובות חת"ס או"ח סימן י' כתב דאין לומר לנכרי ביו"ט לשרוף החמץ דלא ינתק בזה הלאו, והנה אם תשביתו הוא בשוא"ת ובזה מנתק הלאו, שפיר מקיים בזה תשביתו ע"י מעשי הנכרי, אך תשביתו בקו"ע, וכמסקנת המנח"ח, י"ל דאפשר ע"י נכרי, ולפי מה שהוכיח בשו"ת מנחת אלעזר ח"ב סי' י' מדברי הרשב"א בתשו' שאפשר לקיים שריפת בת כהן ע"י נכרי.**

105. ועי' להלן סי' נ"ד.

106. א.ה. ד' המקו"ח הם למאי דס"ד דלרבנן אפשר לבטל אחר זמן איסורו, וא"כ לרבנן עובר בכל רגע ושפיר קשיא ליה, ושפיר הוכיח, ועי'.

אלא שבאמת יש לקיים הוכחת המקו"ח, די"ל דאם מפקירנו ואח"כ שורפו אינו מקיים מצות תשביתו, דאם שורף חמץ המופקר, נהי דנתחייב מקודם ולא פקע, אבל מ"מ כיון שסוכ"ס לא חמץ דילי' קשרף אינו בכלל קיום מצות תשביתו, כיון דאם הי' במצב זה לפני זמן איסורו לא הי' מתחייב ע"ז בתשביתו, והכא נמי בהופקר לאחר שעת איסורו נמי דינא הכי, [וא"כ שפיר הדרא הוכחת המקו"ח דאיך ס"ד להתיר לבטל, ובהכרח שאין בזה ביטול מצות תשביתו, ומשום דא"צ כליון, כי אם להוציאה מרשותו, וזה מתקיים גם בביטול].

אך השאג"א גופי' ס"ל דמקיים תשביתו בחמץ המופקר, אף שאילו הי' במצב זה קודם האיסור לא הי' חל, ולדבריו שפיר אזדא לה ראיית המקו"ח די"ל דיבטלנו שלא לעבור בב"י, ואח"כ ישרפנו לקיים מצות תשביתו.

מחלוקת בין שאג"א למקו"ח לפי הצד שאין מקיים בהפקר מצוה אי שייך קיום מצוה לאחר שכבר הופקר

דהנה יעוי"ש בשאג"א דמלבד מה דקאמר בסי' פ"ג דלא סגי בהוצאה מרשותו [שזה לבד הי' אפשר לומר שהכונה שמחוייב לשרוף ולא סגי בהוצאה, אך לעולם הי' אפ"ל דאם ישרוף אחר שיצאה מרשותו ליכא קיום מצוה, אך מ"מ] עיי"ש שכתב בסי' ע"ז להקשות על שיטת רמב"ן דאינו עובר כשהוציאה מרשותו, דאיך יעבור על לאו דלא תשחט למ"ד דבעינן עמו בעזרה, וס"ל בקושייתו דב"י ולא תשחט תלויין זה בזה, [ועי' להלן מה שיתבאר בשם החזו"א], ותי' דסגי לן במה שעובר בתשביתו, ומבואר שאע"פ שיצאה מרשותו אכתי במצות דתשביתו קאי [וכנ"ל אות ה'].

אכן בדעת המקו"ח י"ל דפשיטא לי' דאם אין בביטול קיום מצות תשביתו, א"כ אם ישרפנו אחר שכבר הוציאה מרשותו שאין בזה קיום מצות תשביתו כיון שכבר יצאה מרשותו, ומשום הכי שפיר הוכיח[107].

הוכחת האחיעזר מהך גמ' גופא לשיטתו הנ"ל

והנה באחיעזר הוכיח מהך גמ' להיפך, דהנה בשאג"א סי' ע"ז הקשה דמאי קשיא לגמ' בהך דתלמיד היושב לפני רבו איך מהני ביטול, ואמאי לא תירצו דאתי כריה"ג דאפשר לבטל לאח"ז [ובשאג"א שם ת' דלריה"ג לא מהני ביטול בלב, דלא שייכי ד' הר"ן דטעם דמהני בלב משום שאינן שלו ועשאן הכתוב ברשותו, וזה כפי שיטתו (בסימן ע"ז) דלר"ש לא חל ביטול עד הלילה, וכד' הצל"ח ריש פסחים ובספרו נו"ב סי' י"ט. אך באחיעזר ח"ג סי' א' אות ג' נחלק עליו, וכן בחזו"א סי' קכ"ד בהערות לדף מ"ט ע"ש]. ותי' האחיעזר דמוכח מזה דלריה"ג אסור לבטל משום דמבטל בזה עשה דתשביתו, והיינו דס"ל להגרח"ע דאע"פ שלא קיים תשביתו, מ"מ כיון שפקע הב"י לא שייך שיקיים עוד תשביתו, וע"כ הוה מבטל העשה [והשאג"א שלא ת' כן היינו כפי שיטתו הנ"ל דאם לא קיים תשביתו אכתי מחוייב לבערו אף שהוציאה מרשותו ופקע הבל יראה][108].

ז. תמצית משנת מרן החזו"א בגדרי ודיני מצות תשביתו [ובתוכו יתבאר דעתו בההוכחות הנ"ל ובהנפק"מ הנ"ל]

לר"י איכא ב' ענינים במצות תשביתו

דעת החזו"א [א]. דמצות תשביתו הוא דוקא כליון ואף לרבנן דר"י, ובסי' קכ"ד בהערות לדף כ"ז ע"ב הוכיח כן מהא דלרבנן בעי פירור, אלא שחזר ודחה דיל"פ כן מדרבנן, אך בסי' קי"ח (סק"ב) הכריע כן מכח הך הוכחה.

[ב]. דאף לר"י סגי לגבי ניתוק הלאו דב"י ע"י הוצאה מרשותו, וד"ז כתב בסי' קי"ח (סק"ז), והוכיח לה מסוגיא דמכות (דף ט"ז) דלא משכח"ל ביטלו ולא ביטלו, ובאמת שמזה גופא מוכח [דבריו הנ"ל א'] דגם לרבנן מצותו בכליון דוקא, דכיון דגם לר"י מחוייב להוציא מרשותו כדי לנתק הלאו דב"י, [ואפי' כשא"י לקיים הכליון בשריפה] א"כ מאי מקשי רבנן, [ובהכרח משום דלדידהו אכתי צריך לכלות דוקא, וכלפי זה נמצא יושב ובטל].

באופן המותר בהנאה יש רק ענין אחד

[ג]. עוד מתבאר מדבריו דרק אם אסור בהנאה בעינן דוקא כילוי מן העולם, אך לר"ש דמותר עד הלילה בהנאה, ולריה"ג דכל הפסח מותר בהנאה א"צ דוקא כילוי, ובזה דחה ההוכחה מן הרא"ש שהתיר למכור לנכרי, דזה רק לר"ש וריה"ג, דס"ל דשרי בהנאה (עי' בדבריו בסק"א), ולדבריו נדחה פירושו של האחיעזר שכתב דטעמא דלא אוקמוה בדף ז' לברייתא דתלמיד היושב לפני רבו כריה"ג, משום דגם לריה"ג אין רשאי לבטל כיון שמבטל מ"ע דתשביתו, אך לחזו"א שפיר מקיים בזה מ"ע דתשביתו אליבא דריה"ג.

חילוק בין ב' הענינים לענין אם מצווה בכל רגע

[ד]. ומתבאר עוד מדבריו (בסי' קי"ח בסק"א וסק"ג) דבהך תשביתו שהוא כילוי מן העולם למ"ד דאסור בהנאה מחוייב בכל רגע, אך למ"ד דמותר בהנאה וכל התשביתו רק לסלק הב"י, בזה אינו עובר בכל רגע, וכמוש"כ תוס' בדף כ"ח ע"ב דלר"ש יכול להשהותו עד הלילה, ומשא"כ באופן דאסור בהנאה והשבתתו לכלותו מן העולם עובר בכל רגע.

חיוב הוצאה מרשותו שלא ייחשב כמבטל מצות הכליון

[ה]. ולא עוד אלא דיעוי' בדבריו בסי' קכ"ד (בהערות לדף כ"ז) שכתב דמי שאינו יכול לקיים כילוי גמור, מ"מ מחוייב לעשות פעולה להוציאה מרשותו שלא ייחשב כמבטל העשה דכילוי מן העולם. אך באמת בזה צ"ע, דלכאו' הא אכתי מחוייב לשרפו, ולא נפטר כלל בזה, ואכתי חיובא רכיב עלי' ומאי הועיל בהך פעולה, וכ"ת דקיים בזה סילוק הב"י, הא מצד זה לא מחוייב למיעבד השתא דוקא וכנ"ל. ולכאו' דמי לנפסל מאכילת כלב שאכתי מחוייב ועומד לכלותו לגמרי, ואולי נימא דמ"מ מחוייב שיהא העשה מחמת סיבה הקודמת [שקודם הי' ברשותו ומחמת זה חל עליו העשה, דתו לא פקע], ולא יהא מחמת סיבה דהשתא, [דכיון שעכשיו אינו ברשות אין מצבו של החמץ עכשיו סיבה לחיוב תשביתו, וצריך עיון][109].

בקיבל עליו אחריות יש רק ענין אחד

[ו]. ובעיקר ההנחה שהניחו האחרונים דבקיבל עליו אחריות נמי איכא עשה דתשביתו לכלותו מן העולם, הנה בזה נחלק החזו"א וס"ל דגם אם תשביתו פירושו כליון לחכמים ושריפה לר"י, אך בקיבל עליו אחריות ס"ל שלא שייך לצוותו במצות כליון כיון שאין גוף החמץ שלו [ואמנם בהערות לדף כ"ז הוה ס"ל כהאחרונים, אך בסי' קי"ח ס"ק ה' חזר בו], ואין בו רק מצות סילוק הב"י.

ומ"מ נראה שאף לדברי החזו"א לא יועיל להוציאו מרשותו אחר שכבר נתחייב באחריותו, דכל שלא יפקע ממנו האחריות ואכתי הוי גורם לממון, א"כ אכתי איכא סיבת החיוב הקודם, ועי'[110].

ולדברי החזו"א א"ש ד' מג"א סי' ת"מ ברווחא, דפשיטא דשרי להחזיר למפקיד כיון שאין גוף החמץ שלו, ואינו מחוייב יותר מסילוק הב"י.

והנה בשאג"א כתב (בסי' ע"ז) להקשות דמאי קאמרי רבנן לר"י דסופו להקל כיון שאם לא מצא עצים יהא יושב ובטל, דהא בלא"ה צריך לבטל שלא יעבור בב"י, ותי' דמיירי בקיבל עליו אחריות דא"י לבטל, ולד' החזו"א בחמץ זה לכו"ע א"צ שריפה ולאו בהכי פליגי [והשאג"א עצמו בסי' פ"ג מתרץ דאסור לבטל שזה ביטול המ"ע דתשביתו, ומוקים להם בסתם חמץ ולא בקיבל עליו אחריות].

אימתי עוברים על לאו דלא תשחט על חמץ

[ז]. ויעוי' עוד בחזו"א (סי' קי"ח סק"ג) שכ' דלגבי לאו דלא תשחט לא תליא בביטול מצות תשביתו, וכל שאינו עובר בב"י אינו עובר בלאו זה, ולפי"ז דחה הוכחת השאג"א מהא דאיך עובר על לאו דלא תשחט למ"ד דבעינן עמו בעזרה, ולמ"ד דאינו עובר בב"י כשאינה ברשותו, ולד' החזו"א א"א לתרץ משום ביטול מצות תשביתו, ותי' דצ"ל דמיירי שנמצא בכליו דחשיבא שנמצא ברשותו.

לדברי החזו"א איך הדין במבטל ברוב

והנה הגרעק"א לפי דרכו הקשה דמשכח"ל שילקה על לאו דב"י ע"י ביטול העשה כגון שמבטל ברוב (עיי"ש בתשו' ח"א סי' י"ט), אך לד' החזו"א כבר קיים בזה העשה הנצרך לנתק הלאו דכבר סילק בזה הב"י, ואף שלא קיים בזה העשה שמפאת איסורו"נ דהיינו לכלותו.

ובאמת יל"ע בגונא דביטל ברוב אם יהא מחוייב לשרפו או לכלותו, וכמו בהוציאו מרשותו או פסלו מאכילת כלב, דאמרינן דהחיוב הקודם לא פקע.

אך י"ל דלא יהא מחוייב לכלותו, מפאת תרי טעמי:

חדא, די"ל דכל מה שהמצוה נמשכת זהו רק מפאת שנשאר עליו האיסור הנאה, ומשו"ה לא פקע מיני' המצוה שמחמת איסוה"נ, וכיון שבטל ברוב ומשתרי בהנאה אף שלא קיים מצוה זו מ"מ נפטר ממצוה זו.

ותו, די"ל דלא שייך למרמי עלי' עשה דתשביתו היכא דמעורב בין שתי חתיכות הפטורות ממצוה זו, דע"ז גופא חל ביטול [שיוכל לומר על כל חתיכה שהוא פטור מלבערה].

במכירה לנכרי לאחר זמנו נתקיים חלק א' של תשביתו בלבד (לדידן דאסור בהנאה)

ומ"מ קושיית הגרעק"א בסי' תמ"ג דבמכירה לנכרי איכא אכתי עלי' חובת תשביתו אף דליכא ב"י, שייכא נמי לחזו"א, דאף שע"י דליכא ב"י קיים חלק התשביתו הכולל ניתוק הלאו שהרי סילק הב"י, אך מ"מ אכתי מחוייב בחלק השני של תשביתו לכלותו, דמזה לא נפטר במכירתו לנכרי דכיון דחל תו לא פקע.

ויל"ע לפי"ז היכא דהוה תוך הפסח וא"י להשביתו בכליון, אי נתיר לו למכור לנכרי לסלק מעליו הב"י, ולנתק הלאו בקיום חלק זה של התשביתו, אך מ"מ נראה דלא נתיר לו דסוכ"ס אסור למכור מצד איסור הנאה דאו', ועי' ביה"ל סי' תמ"ג ותשו' בית שלמה (ח"א סי'[111]), ופשוט דלא נתיר לו מפאת עשה דתשביתו דוחה ל"ת דאיסור הנאה, כיון דהמכירה רק בכדי שלא יעבור בב"י, ואף לפמש"כ החזו"א שהוא מקיים בזה חלק ממצות תשביתו, וא"כ לכאו' נימא עדל"ת (וכעין מש"כ ר"ח בדף ה' ע"ב דאם הבערה ללאו יצאת דוחה עשה דתשביתו ללאו דמלאכת יו"ט), אך מ"מ נראה דלא מפני שאנו מדמין נעשה מעשה, ובודאי אסירא למכור לעכו"ם[112].

קיום תשביתו ע"י נכרי

ויל"ע לד' החזו"א אי יועיל להשבית ע"י נכרי, ולכאו' י"ל דעכ"פ ניתוק הלאו ע"י סילוק הלאו אפשר ע"י נכרי, אך אולי יש לומר דהו"ל כנשרף מאליו דלא קעביד מידי, ושאני מביטול ברוב דאיהו קעביד מעשה, וצ"ע גדול.

ח. כמה נידונים המסתעפים מהנ"ל

ירושה לחמץ שנפקע ממנו ב"י ולא פקע ממנו תשביתו

והנה נמצא להאמור דמצות תשביתו איכא אף היכא דאינו עובר בב"י, וכגון דעשאו אינו ידוע או פסלו מאכ"א, ומ"מ דוקא היכא דכבר חיילא עלי' מצות תשביתו דתו לא פקע, שהרי אם הי' מתחילת הפסח א"י או פסול מאכ"כ, א"כ כשם שלא חל עלי' ב"י, כך גם לא חל עלי' תשביתו.

ויל"ע לפי"ז דבאופן שמת הבעלים שיש לו חמץ כזה שלא פקע מיני' תשביתו אף שפקע מיני' ב"י, אי נימא דהבן יורשו, והיינו להמקו"ח בסי' תל"ה דאיכא ירושה בחמץ, מפאת עשאן הכתוב ברשותו, אך הכא הא כשהחמץ בכה"ג לא חל ע"ז שום דין, וכל דינו רק משום דכיון דחל תו לא פקע, א"כ לגבי הבן שעדיין לא חל עליו לא יחול עליו השתא מידי, וא"כ ליכא בזה כלל ירושה, דהרי הוא אסור בהנאה ואינו שלו, וכיון דלא יחול עליו מידי, ממילא גם לא שייך אצלו עשאן הכתוב ברשותו.

בחידוש החזו"א שצריך לעשות מעשה שלא ייחשב כמבטל העשה בכל רגע

והנה נתבאר מד' החזו"א הנ"ל דמי שאינו יכול לקיים תשביתו ע"י כליון, מ"מ מיחייב למיעבד שלא יעבור בב"י, וילי"ע איך דינו לאחר חצות דליכא ב"י, אך בחזו"א מבואר שמחוייב ג"כ לעשות מעשה הוצאה מרשותו שלא ייחשב כמבטל עשה דתשביתו שע"י כליון, ולכאו' באופן שרק מוציאו מרשותו או עושהו אינו ידוע צ"ע דאכתי רכיב עלי' עשה דתשביתו וכנ"ל, אך יל"ע לר"י אם יכלנו שלא כמצותו. ולכאו' הרי הוא מבטל בזה עשה דתשביתו, אך אולי מ"מ מחוייב הוא לעשות מעשה שלא יבטל בכל רגע מכאן ולהבא.

אך יל"ע בזה דהא חזינן במי שיש לו ד' כנפות ואין לו חוטין דמה"ת רשאי ללבוש הבגד, וכמוש"כ המרדכי ומובא בפוסקים או"ח סי' י"ג, ולא אמרינן דמחוייב לעשות מעשה כדי שלא ייחשב כמבטל בכל רגע, וא"כ אמאי הכא קאמר החזו"א שצריך לעשות מעשה שלא ייחשב כמבטל מצות תשביתו, וצ"ל דשאני ביעור חמץ דבזה שפיר חייב למנוע העשה, ועיין.

מילתא אגב אורחא מה דין מי שיש לו רק חוטין לא שזורין האם יטילם בבגדו

[והנה נחלקו בחוטי ציצית אם בעינן שזורים, וכ' בברכי יוסף שמי שאין לו רק חוטין לא שזורין, יטיל בבגדו חוטין הללו, ובתשו' לב חיים נחלק ע"ז

---

107. א.ה. באמת כן מבו' בד' המקו"ח סי' תל"א, ומובא לעיל אות ב'.

108. א.ה. מבו' דהאחיעזר הבין כמו שהבין המקו"ח בהצד שהמצוה בכליון, והוכיח מסוגיא זו כפי שיטתו, וצ"ע דא"כ עד שמוכיח מדלא תירצו כריה"ג יוכיח להיפך מדס"ד דגמ' וכדהוכיח המקו"ח, וצ"ע. ובעיקר קושית השאג"א עי' בד' רבינו זצ"ל סימן ג' ענף ד', ועי' עוד להלן אות ט' באורך.

109. ועי' להלן סק"ח.

110. א.ה. ובמק"א כתב רבינו זצ"ל וז"ל: ולפי"ז לר"ת דכשמונח הך חמץ שקיבל עליו אחריות במקום המושכר לנכרי אינו עובר עליו בב"י, א"כ יוכל להשכיר המקום לנכרי, וממילא כבר אינו ברשותו ולא יעבור יותר, ואין מצוה ביותר מזה. ע"כ.

111. א.ה. אולי הכונה לסי' ע"ג ד"ה ולא נעלם, אך לא ברירא לי אם לזה נתכוין רבינו זצ"ל.

112. א.ה. רבינו סתם ולא פי' מ"ט לא נימא עדל"ת, ואולי בקיום חצי מצוה לא נאמר דין עדל"ת, וצ"ע.

דהא הו"ל ספיקא דאו', אך בפשוטו להמרדכי אין כאן ביטול עשה בלא"ה כיון שאם צריך שזורין ואין לו שזורין אינו כמבטל עשה, ואדרבה שאם א"צ שזורין הרי מקיים מ"ע].

חקירה הנ"ל בגדר תשביתו אינו ענין לחקירת המנח"ח אם מצותה בקו"ע או בשוא"ת

והנה מחלוקת זו אינה ענין למש"כ במנח"ח מצוה י"א לחקור אי תשביתו הוה מצוה בקו"ע או בשוא"ת[113], שהרי המנח"ח דן אפי' לר"י שמצותו בשריפה, שגם לדידי' נימא דאם אדם אחר שרף לא ישלם לבעלים י' זהובים, דספיקא דהמנח"ח היא אם המצוה היא פעולת ההשבתה, או שיהא מושבת, ואפשר לומר כשאג"א שהמצוה בכליון אף אם פטור מי' זהובים [דסוכ"ס המצוה שיהא כלה מן העולם], ומאידך אפשר לומר כהמקו"ח דהמצוה להוציא החמץ מרשותו, אף אי נימא דחייב בי' זהובים [דהמצוה לעשות מעשה המוציאו מרשותו][114].

ט. בענין קיום תשביתו ע"י ביטול או מכירה לריה"ג לאחר זמנו אליבא דהחזו"א

והנה מבו' בתוס' בדף כ"ט ע"ב דלריה"ג אפשר למכור לנכרי, ומבו' שאין בזה משום ביטול מצות תשביתו, ולכאו' לפי"ז ה"ה דיועיל לבטלו אליבא דריה"ג ואפי' לאח"ז, ויקיים בזה מצות תשביתו, וכ"ה באמת להחזו"א, ולפי שיטתו דלמ"ד דמותר בהנאה ליכא חיוב כילוי מן העולם, וסגי בהוצאה מרשותו.

אליבא דהמקו"ח סי' ת"מ

וכן הוא ג"כ לד' המקו"ח בסי' ת"מ, וכדכתב להדיא דלמאי דסק"ד בדף ז' דאפשר לבטל לאח"ז אין בכך משום ביטול מצות תשביתו, וכנ"ל אות ו' בשמו.

אליבא דהשאג"א

אכן בשאג"א מבו' דאליבא דריה"ג אסור לבטל, דהו"ל ביטול מצות תשביתו, עיי"ש בסי' פ"ג [ודבריו בסי' ע"ז בהסוגיא דדף ז' דמבואר שם שאפשר להפקיר אליבא דריה"ג, הם מקמי דנחית לדבריו בסי' פ"ג דצריך לבערו מן העולם].

ויל"ע לד' השאג"א דא"כ איך שרי למכרו לנכרי, דמ"ש מביטול.

ולכאו' היה אפ"ל דלשאג"א יש חילוק בין הוצאה מרשותו כשעדיין נשאר שלו, וכגון במוציא מרשותו אליבא דרמב"ן שכ' בשאג"א דאכתי מחוייב בתשביתו, לבין כשנעשה אינו שלו לגמרי וכגון במכירה לנכרי דיפטר גם לשאג"א, ולפי"ז היה אפ"ל שדבריו בסי' ע"ז א"ש גם לפי דבריו בסי' פ"ג דחיוב תשביתו הוא כליון, וכיון שחל תו לא פקע, דמ"מ י"ל דכשנעשה אינו שלו נפטר[115], אך השאג"א עצמו כ' בסי' פ"ג דבביטול מבטל מצות תשביתו, וא"כ צ"ע מ"ש ממכירה לנכרי, ושמא נאמר דמכירה לנכרי לאכלו הרי זה כנתינה לפני בהמתו, ושפיר מיקרי מעשה לכלותו ולבערו מן העולם, אלא שנהנה תוך כדי כך וזה שרי לריה"ג.

אליבא דהמקו"ח סי' תל"א

והנה במקו"ח סי' תל"א כתב על קושית השאג"א הנ"ל אות ו' דאמאי לא תירצו בדף ז' בתלמיד היושב לפני רבו דהא מני ריה"ג היא דלדידי' אפשר לבטל לאח"ז, ותי' המקו"ח דגם לריה"ג א"י לבטל שאי"ז ממונו שהרי מצווה לבערו, וא"י ליהנות רק ע"י שריפה שזה כדרך הנאה, והלכך אינו שלו וא"י לבטל, אך צ"ע דהא יכול למכרו לנכרי וגם להאכיל לבהמתו, וא"כ ליחשב שיכול ליהנות כדרכו, אלא שהמקו"ח שם ס"ל דמחוייב לבערו מן העולם והלכך אסור למכרו, אך אכתי צ"ע דיכול ליתן לפני בהמתו וצ"ע, וד' המקו"ח צ"ע מד' תו' בדף כ"ט שמפורש שאפשר למכור לנכרי, [ושם מבו' בסוגיא דחשיבא בת דמים], וצ"ע.

והנה להנ"ל נמצא דהמקו"ח בסי' תל"א מחמיר טפי מהשאג"א, דהשאג"א מודה עכ"פ שאפשר למכור לנכרי וכד' תו' כ"ט ע"ב, [ובסי' ע"ז הוה ס"ל דמהני להפקיר עכ"פ], והיינו דס"ל דמקיים עי"ז מצות תשביתו, דאל"כ נימא כיון דחל תו לא פקע, אך המקו"ח בסי' תל"א לכאו' ס"ל דלריה"ג אין יכול למכור לנכרי, ואין לו שום דרך ליהנות זולת בעת שריפתו.

ד' הרא"ש ותו' ר"פ

ובתו' ר"פ בדף כ"ט ע"ב נסתפק אם מקיים במכירה לנכרי מצות תשביתו או דחשיב מבטל מצות תשביתו, ובהרא"ש שם מבו' שזהו קיום מצות תשביתו [ועי' בכ"ז לעיל אות ו'].

סימן נ"ב

בגדר מצוות תשביתו (ב)

אי מצותו בקום ועשה או בשב ואל תעשה

א. מחלוקת רש"י ותו' אם היה אפשר לפרש דתשביתו קאי על זמן האסור בבל יראה

אמרינן בגמ' דף ג' ע"ב דמצות תשביתו היא בי"ד בחצות, דקרא דאך ביום הראשון תשביתו קאי על יום י"ד, וקאמר אבייי דאי אפשר לפרש דהראשון הכונה ליו"ט ראשון של פסח, דתרי קראי כתיבי בל יראה ותשביתו, וע"כ קאי בי"ד.

ונחלקו רש"י ותוס' בביאור דברי אביי, דרש"י כתב שא"א שיהא ביום או בליל ט"ו דהרי אם כבר שהה בו עבר על בל יראה, ובהכרח קאי על קודם הזמן דב"י, ותוס' כתבו דאי משום הא לא מצי למילף, דהרי א"כ גם לפי האמת דקאי בחצות תיקשי ששהה בו מחצות, ומצות תשביתו רק בחצות, וע"כ פירשו תוס' שהילפותא או משום דקרא דתשביתו מיותר אילו הוה קאי על יום ט"ו, א"נ משום דכיון דכתיב אך, ואך חילק וקאי על חצות, וא"כ מוכח דחצי ראשון מותר, וזה סותר לקרא דבל יראה, ועל כרחך דקאי על יום י"ד.

ומש"כ תוס' דלעולם תשביתו הוא בזמן האיסור כונתם לשיטתם בדף י"ב דעיקר דין תשביתו אחר חצות, ואז הוא הזמן שמצותו בשריפה לר"י, וכבר כ' מהרש"א דלרש"י לשיטתו שם דתשביתו קאי על קודם זמן איסורו, ואז הוא דמצותו בשריפה לר"י, א"כ ל"ק קושיית תוס', [דבאמת אילו היה פירושו של ביום הראשון על יום ט"ו הוה קשיא לן (ועי' בהמשך), אך השתא דקאי על חצות אמרינן שמצותו קודם חצות, ומחצות ואילך כבר צריך להיות מושבת].

ועד"ז מבו' בהא דאיתא בדף ה' ברש"י דביטול נלמד מתשביתו, והקשו תוס' דהא תשביתו קאי לאחר זמן איסורו, ואז א"א לבטלו, ותי' רמב"ן שהמצוה שבהגיע חצות יהא מושבת [דהיינו מבוטל וע"כ שפיר שייך לומר דהמצוה לבטל שקודם זמן איסורו אפשר לבטל], וצ"ל דס"ל לרמב"ן כרש"י דגם מצותו בשריפה היינו קודם חצות.

והקשה הגרא"ז מלצר (בהגהותיו על הרמב"ן) דא"כ גם אם תשביתו הוה קאי על יו"ט [היינו מפרשים שיהא מושבת ביו"ט ע"י שיבער או יבטל קודם יו"ט, וא"כ אמאי סותר לקרא דבל יראה], ותירץ ב' תירוצים, א. לדברי פנ"י דכל דברי רש"י רק למסקנא, ב. ועוד תי' דאחרי שפירשנו דאך קאי על חצות הכונה דישבית קודם חצות [ולפי"ז אין כונת רש"י שמצותו שיהא מושבת, דגם לרש"י מצותו שישבית אלא דזהו מצותו להשבית קודם חצות, דזה הכונה במה דקאתי אך לחלק, דלא קאתי על לאחר חצות, אלא על קודם חצות].

והנה[116] לדרך א' דהגראז"מ נמצא דלרש"י המצוה שיהא מושבת, אך מ"מ זה רק למ"ד דאינו שריפה, דלמ"ד שהוא בשריפה מפו' ברמב"ן דהיינו שישבית בידיים, והלכך בהא דר"ע דיליף מדאסור לשרוף ביו"ט פשיטא לן טפי, ורק בדאביי מוכרח לומר דנשתנה בין קודם דרשא דקאי על ערב יו"ט דאז פירשנו דהיינו להשבית, וע"כ סתרי קראי אהדדי לבין אחרי הך דרשא דממילא מתפרש שיהא מושבת, אך מד' רש"י דקאמר בדף י"ב דאליבא דר"י בעינן שריפה קודם זמנו מוכרח שהמצוה לשרוף ואעפ"כ מצותו קודם זמנו, ולא משום שהמצוה שיהא מושבת, אלא כדרך ב' דהגראז"מ דאך חילק גלי לן דהמצוה להשבית הוא קודם חצות.

ב. דרך הר"ן ורבינו פרץ בביאור מחלוקת רש"י ותוס'

ובביאור מחלוקת רש"י ותוס' מצאנו ג' דרכים:

דהנה בתוס' רבינו פרץ כתב בביאור שיטת תוס', דאמאי באמת אין סתירה בין קרא דתשביתו לקרא דב"י, דכיון דעומד עליו לשורפו כמבוער דמי, ואינו עובר בב"י, וכ"כ בר"ן בתשובה סי' נ"א דלפי שיטת תוס' אם נשבע שלא להיות בעיר בשבת סגי שיצא מן העיר עם כניסת שבת, ואף שבכניסת שבת נמצא עדיין בעיר לית לן בה, דאין חייב לצאת לפני שבת.

וכתב שם הר"ן דלרש"י אינו כן, אלא דלרש"י מחוייב לדאוג לפני זמנו שכשיגיע זמנו כבר לא יהא לו חמץ, וכן בנשבע, צריך לצאת מן העיר קודם שבת, [ועי"ש בר"ן דנפק"מ גם לשאלה, דלרש"י אפשר להשאל קודם שבת, ולתוס' אין יכול להשאל לפני שבת, ועי"ש דלתוס' א"א להשאל לפני שבת, ובשבת עצמו כבר א"א להשאל שכבר עובר על שבועתו, אך לרש"י יכול להשאל לפני שבת, שאף שחיובו לצאת לפני שבת, מ"מ אם ישאל הרי נמצא שלא הי' צריך לצאת ולא עבר על שבועתו, כיון שכבר נשבע לפני שבת, [וכל סיבת חיוב היציאה בערב שבת הוא מפני השבת וכבר נשאל לפני שבת], עיין שם].

וכתב שם הר"ן דהוה ספיקא דדינא אם כרש"י אם כתוס', וע"כ חייב לצאת לפני שבת, מצד ספיקא דאו' לחומרא, וכיון דמצד דין ספיקא דאו' לחומרא חייב לצאת לפני שבת ממילא יכול להשאל לפני שבת [וזה לשיטתו דספיקא דאו' מה"ת לחומרא, דלהרמב"ם שספיקו לחומרא רק מדרבנן א"כ מה"ת עדיין לא חל הנדר וא"י להשאל][117].

וחזינן מד' הר"ן דבין לרש"י ובין לתוס' הוה המצוה בקום ועשה, אלא שתוס' סוברים שמ"מ יכול להשבית בתוך הזמן ואין מצווה להשבית לפני הזמן, ולרש"י מחוייב להשבית קודם הזמן. [והיינו דרש"י פליג על סברת ר"פ הנ"ל, וס"ל דאם בתוך הזמן עדיין יש לו חמץ עובר אף שעוסק לבערו, ולתוס' כיון שעוסק לבערו או לצאת מן העיר אינו עובר].

אמנם צ"ע בדרך זה, דעי' בתוס' דף י"ב ע"ב ד"ה ניכול שכתבו דהא דאמרו דלשרוף בתחילת שבע לאו דוקא, אלא צריך לבערו מקודם[118]. ועי' בחזו"א (סי' ק"ח סק"ז ד"ה כ"ט ב'), בביאור ד' תוס' שכתב דבחמץ שלו מוזהר עליו שלא יכנס תוך שש והחמץ בידו, אך זה דלא כר"ן ור"פ, וצ"ע.

ואמנם יל"ע אם סברת ר"פ דהרי הוא כמבוער שייכא בגונא דהר"ן [והיינו דבר"ן מבו' סברא שמלכתחילה אינו מוזהר לדאוג לפני זה, ואדרבה שלמעשה נחשב שעבר על שבועתו אלא שלא הי' מחוייב לדאוג לפני זה, וממילא יתכן למצות תשביתו בזמן איסורו, ומשא"כ לרש"י שמצד ב"י כבר מוזהר לדאוג לפני זמנו שלא יהא לו חמץ, אך בר"פ כתוב סברא פרטית לגבי ביעור שבעסק לבערו כמבוער, וממילא אינו עובר בב"י, וע"כ יתכן לתשביתו שיתפרש בזמן איסורו, אך לפי"ז היכא דלא שייך הך סברא יודו דתוס' דצריך לדאוג לפני הזמן מצד האיסור שלא יעבור על האיסור בזמן תחילת חלות האיסור].

והנה יל"ע בדעת תוס' אם כונתם בכל משהה ע"מ לבער, או דוקא במתעסק כבר בביעורו, ומלשון ר"פ משמע כי הך גיסא, אך לרש"י גם בכה"ג קעבר [דאל"כ אין סתירה בין הפסוקים, דיכול להעמידו באופן שמיד בתחילת זמן האיסור יעסוק בהדלקתו].

ויעוי' לקמן כ"ט ע"ב בתוס' הרשב"א שמתיר להשהות ע"מ לבערו ואפי' לרבנן [אבל התוס' שם יל"פ דאיירי אליבא דריה"ג דוקא, וכמוש"כ בחזו"א שם], ובר"ן הנדמ"ח שם פליג וס"ל דרק בפודה בזמן שכבר דולק ומתבער, [ואפי' לריה"ג], אך לכאו' לרש"י גם זה אסור, ולומר דבמתבער ממש שאני ועדיפא ממתעסק לבער צ"ע בסברא [אליבא דרש"י], דמ"מ אכתי יש לו חמץ, [ולפמש"כ הר"ן אסור שיהא לו חמץ בזמן כניסת האיסור], וא"כ צ"ע מאי איכא למימר, [דמה יענה על קושית תוס' שם כיצד פודין לריה"ג את החמץ להסיקו תחת תבשילו והרי הוא מוזהר משום ב"י], וצ"ע.

ויל"ע דברש"י בדף י"ב ע"ב מבו' דמי שאין לו עצים לשרוף רשאי להשהות ע"מ לבער לכשיגיע הזמן דאז השבתתו בכל דבר, ולפי הנ"ל לרש"י מחוייב לבער קודם שיגיע זמן האיסור, וצ"ע.

ג. אפשרות נוספת בביאור פלו' רש"י ותו' דלתו' הוה לאו הניתק לעשה

ולולי ד' הראשונים ז"ל היה אפשר לפרש באופן נוסף דגם לרש"י וגם לתוס' המצוה להשבית, ולעולם בודאי שמצד בל יראה הוא מוזהר לבער קודם זמנו, שכשיגיע זמנו לא יהא ברשותו, והלכך שפיר כ' רש"י דתשביתו סותר לב"י, אך התוס' ס"ל דכל עיקרו של מצות תשביתו הוא ע"ד לאו הניתק לעשה, שאם עבר על ב"י נצטוה להשבית, וא"כ אי"ז סותר לב"י כלל, וע"כ שפיר

---

113. ויעוי' להלן סי' נ"ב באורך.

114. א.ה. אם במק"א כתב רבינו זצ"ל דכל הנידון הנ"ל הוא אליבא דהך צד שזה מצוה בקו"ע, עכ"ד. וכן מצאתי עוד במק"א בכת"י, אך בכ"מ בכת"י כתב רבינו כדברים המבוארים כאן בפנים, ולא נתברר לי סוף דעתו והכרעתו בענין זה. ועי' עוד להלן סי' נ' סק"ה.

115. א.ה. כבר כתב רבינו זצ"ל לעיל סק"א הוכחת החזו"א מהא דלא מהני לזרוק לים אף שנעשה הפקר גמור, וש"מ דלא נפטר על ידי זה. אך עיי"ש שיל"פ שזה רק מדרבנן.

116. א.ה. קטע זה ערוך לגמרי בלשון העורך, שבד' רבינו נכתב בקיצור גדול, ותקותנו שזכינו לעמוד על כונתו, ואם שגינו אתנו תלון משוגתינו.

117. [א.ה. הוספה זו מדברי רבינו זצ"ל, ולפי שהוא ענין צדדי המסתעף הצבנוהו כאן].

ומשמע דיכול להשאר בעירו, ולהשאל תוך הזמן שיכול להגיע מביתו למחוץ לעיר, ולכאו' האיך יכול להשאר, הא חייב לצאת מפאת השבועה, וצריך לומר דסוכ"ס אינו עובר על השבועה, שהרי השבועה היתה שלא להשאר בשבת בעיר, והרי נשאל עד השבת, ושמעינן מזה דהטעם שאסור לעבור על הנדר ע"ד שישאל אינו מפאת שמא ימות או שמא לא ישאל, דא"כ ה"נ שייך לומר כן, אלא מטעם שאסור לעבור על הנדר, ועכשיו שעוד לא נשאל הא קעבר, ואמנם בחשו' עין יצחק להגרי"א זצ"ל נקט דטעמא משום שמא ימות, ולדבריו צ"ל דממ"נ אם ימות קודם שבת הא לא קעבר על השבועה, ואם בשבת הא יוכל להשאל, אך באמת אכתי צ"ע דהא שמא ימות מיד בכניסת השבת שלא יספיק להשאל, ועל כרחך דלא חיישינן שלא ישאל, אלא טעמא כדאמרן דאסור לעבור על הנדר קודם שנשאל, ומ"מ אי"ז מה"ת אלא מדרבנן דהא לדבר מצוה שרינן.

118. א.ה. לכאו' לק"מ, דעיי"ש ד"ה אימתי שפי' דהיינו מדרבנן, דמדרבנן צריך לבער קודם זמנו דמדאו', עיין שם.

יתכן שיתפרש על לאחר זמן איסורו, [והלכך אין מתפרש על ביטול, ורש"י לא ס"ל שהוא ע"ד לאו הניתק לעשה, וא"כ בהכרח מתפרש על קודם זמן איסורו, ואפשר שיתפרש בביטול].

ד. דרך המנח"ח בביאור פלוגתת רש"י ותוס' דפליגי אם המצוה בקו"ע או בשוא"ת

ובמנח"ח מצוה ט' כתב בביאור פלוגתת רש"י ותוס', דהנה יש להסתפק אם מצות תשביתו היא מצוה בקו"ע, דהיינו לעשות פעולת השבתה, או שהמצוה בשוא"ת, דהיינו שלא יהא לו חמץ בפסח.

וכתב המנח"ח שבזה נחלקו רש"י ותוס', דדעת רש"י אליבא דאביי שהיא מצוה בקום ועשה, ולכן לא יתכן שיהא זה בליל ט"ו שא"כ כבר השהה את החמץ, ודעת תוס' שהיא בשב ואל תעשה, והלכך כשאין לו חמץ מקיים המצוה, והלכך אי"ז סותר לב"י, דגם מצד מצות תשביתו בעינן שכבר לא יהא לו חמץ בזמן תחילת האיסור.

ה. תמיהות על דרך המנח"ח - דמוכח מתוס' שהמצוה בקום ועשה

והנה מלבד מה דנתבאר דבר"ן ור"פ מפורש דגם לתוס' המצוה בקו"ע, ואעפ"כ ליכא סתירה בין הנך תרי קראי וכנ"ל, הנה נראה לכאו' להוכיח דלתוס' המצוה בקו"ע.

האם יתכן לומר שגדר המצוה לכלותו, ומ"מ אינו אלא בשוא"ת

[א]. חדא, דהרי דעת השאג"א והחזו"א דמצות תשביתו הוא לכלותו מן העולם, שעשאו לחמץ שאינו ידוע או שאינו ברשותו וכדו', לא סגי בזה לקיום מצות תשביתו, ואכתי מחוייב לבערו, ולכאו' הא תינח אי הוה מצוה בקו"ע שייך לומר דכיון שכבר נתחייב תו לא פקע, דאם המצוה בשוא"ת צ"ע לפרש החילוק בין אם פי' מעולם במצב של בלתי ידוע או אינו ברשותו, לנעשה עכשיו כך, [דסוכ"ס המצוה שיהא מושבת, ואם במה שהוא בלתי ידוע חשיב מושבת, א"כ מה נשתנה במה שבזמן חלות המצוה היה ידוע, ואם במה שהוא בלתי ידוע וכו' לא מיקרי מושבת א"כ אמאי מהני מה שנעשה כן קודם זמנו, ומשא"כ אם המצוה בקו"ע לכלותו ולא נצטוינו רק על חמץ שברשותו וידוע, ואם הי' כן חל כבר ותו לא פקע].

והנה הך קושיא היא מהא דמבו' במתני' דמפרר וזורה לים, ובפשטות הכונה מה"ת, דאע"ג דמוציאה מרשותו לים לא סגי בלי כליון [ומש"כ רש"י דהוא משום תקלה, היינו דבלי זה היינו סומכים שיהא כליון ע"י עצם הזריקה לים], ומבו' דאע"ג דמוציא מרשותו בעינן כליון, ובשלמא להרמב"ם דגם בחמץ שאינו ברשותו עובר בב"י ניחא דאכתי עובר בב"י, אך לרמב"ן צ"ע, [דהא אינו עובר בב"י, והוא מושבת ממנו, ואמאי ניבעי כליון דוקא, ומ"ש מחמת שהוציאו מרשותו קודם זמן האיסור].

ולכאו' היה אפ"ל דהרמב"ם דסובר שהמצוה קודם זמנו, וכדס"ל דאי"ז ניתק לעשה [עי' להלן סוף סק"י] ומשום הכי ס"ל שהמצוה בשוא"ת, ולדידי' מה דצריך כליון הוא משום דלשיטתו לא סגי במה שאינו ברשותו אף לב"י[119], ואולי לתוס' דהמצוה בקו"ע לאחר זמן איסורו י"ל דאינו עובר כשאינו ברשותו, אך לדידהו באמת המצוה בקו"ע ושייך לומר כיון דחל תו לא פקע, אך באמת לא יתיישב לרמב"ן דס"ל שאינו עובר כשאינו ברשותו וסובר שהמצוה קודם זמנו, ולהמנח"ח הכונה שהוא מצוה בשוא"ת, וא"כ לא שייך לומר כיון שחל תו לא פקע, והדרא קושיא אמאי בעינן לפרר ולזרות לרוח. [ולמה שית' להלן בד' רמב"ן לק"מ, דגם לרמב"ן המצוה בקו"ע וכמו שיתבאר].

אך אפשר ליישב דסוכ"ס כיון שחל תשביתו לא סגי במה שנעשה אינו ידוע, אך צ"ע בזה[120].

מוכרח מד' תוס' בקושייתם על ד' רש"י בענין ביטול שהמצוה בקו"ע

[ב]. ועוד צ"ע דא"כ יסתרו דבריהם לדלעיל, דהק' על רש"י דאיך אפשר לומר דתשביתו היינו ביטול שהרי תשביתו הוא לאח"ז, [ורמב"ן ת' בד' רש"י דהמצוה שיהא מושבת ומבוטל לכשיגיע זמנו, אך התוס' ס"ל שהמצוה להשבית, דאם המצוה שיהא מושבת לא הוה קשיא להו מידי], ולד' המנח"ח יסתרו ד' תו' אהדדי.

הוכחה מד' תוס' דמצות שריפה לאחר זמנו

[ג]. וכן מוכח מדבריהם בדף י"ב ע"ב ד"ה אימתי שהמצוה לשרוף לאחר זמן איסורו, ובהכרח דהוא מצוה חיובית, ויתכן שיהא לאחר זמנו ואעפ"כ לא סתרי קראי אהדדי [הא אילו מצותו שיהא מושבת א"כ ניבעי שיהא שרוף ע"י שריפה שלפני זמנו].

ובהכרח כונת תוס' דאף שזה בקו"ע מ"מ לא סתרי קראי אהדדי, וכמוש"כ בר"פ ובר"ן הנ"ל. ונראה שגם המנח"ח לא נתכוין לומר דזו כונת תוס', אלא דלפי פירוש התוס' בד' אביי דליכא סתירה א"כ אין הכרח לומר שזה בקו"ע, ואפ"ל שזה בשוא"ת, ומשא"כ לרש"י מוכרח שזה בקו"ע דאל"כ לא יסתרו קראי אהדדי.

ו. דברי המנח"ח בדעת רש"י ומה שיל"ע בדבריו

והנה בביאור שיטת רש"י כ' המנח"ח דרש"י ס"ל דהוא מצוה בקום ועשה, ומשום הכי סתרי קראי אהדדי, אך כ' דברש"י לקמן מוכח דהוא מצוה בשב ואל תעשה, דבדף ה' בסוף סוגיין כתב דבלא אך חילק הי' שורף בין השמשות, וקשה דביה"ש ספק יום ספק לילה, ותי' דכונת רש"י שיבעיר מקודם, ובזה יקיים התשביתו, כיון דהוא בשוא"ת, ולכן בעינן לאך חילק לומר שהוא בחצות.

וכ"כ דמוכח גם מד' רש"י דפי' דתשביתו היינו ביטול, והיינו קודם זמנו, ובהכרח שהמצוה שלכשיגיע זמנו יהא מבוטל, והיינו בשוא"ת.

אלא דא"כ קשיא ד' רש"י אהדדי, דהא הכא דייק המנח"ח דהוא בקו"ע, וצ"ל כמוש"כ הגרא"ז מלצר בשם הפנ"י דאחרי דמוקמינן לקרא דאך ביום הראשון לי"ד נתפרש שהוא בשוא"ת, ומעיקרא ס"ד שהוא בקו"ע ולהכי קשיין קראי אהדדי. [ומ"מ סתירת ד' רש"י מדף ה' ע"א עדיין לא יתיישב, דהתם קאי קודם דרשת אך חילק ע"ש].

ומ"מ ב' דברי רש"י [בין שבדף ד' ובין שבדף ה'] מתאימים עם ד' הר"ן, דלדברי שניהם מבו' דלא יתכן שתשביתו יהא אחר צה"כ, דהא מחוייב לבער קודם הלילה, אלא דרש"י סותר עצמו מיני' ובי', דבדף ד' דייק מינה שתשביתו ביום י"ד, ובדף ה' דייק מינה שתשביתו בביה"ש, והמה חלוקים וסותרים זא"ז לכאו' בגדר הדין דתשביתו אי בקו"ע אי בשוא"ת, וצ"ע.

וכ' במנח"ח דאף לרש"י זהו רק שיטת אביי, אבל לשיטת רבא ואידך רבוותא דס"ל דלא סתרי קראי אהדדי, ואין הכרח מתוך הפסוק דאיירי ביום י"ד, והוצרכו לדרשות אחרות, ש"מ דס"ל דהמצוה בשוא"ת ולא בקו"ע, ולהכי לית להו הוכחה מדסתרי קראי אהדדי, דלדידהו אי"ז סתירה.

וי"ל להמנח"ח דלאביי א"א לפרש דביטול נלמד מתשביתו, וצ"ע דאטו לאביי ביטול היינו הפקר, ואם כן מנלן דאיכא דפליגי עלי', וכ"ת דרש"י למד כן מן התרגום, ונצטרך לומר דאביי דלא כתרגום, וצ"ע.

ולפי דעתו לרש"י למסקנא הוה המצוה בשוא"ת, [וי"ל לפי"ז אליבא דהר"ן אי נימא ג"כ דלמסקנא מודה רש"י לתוס' דליכא סתירת קראי אהדדי, וא"כ נמצא דלד' הר"ן נצטרך לומר דלמסקנא א"צ לבער קודם זמנו, ותיקשי איך כ' הר"ן דלפי רש"י צריך לצאת מן העיר קודם שבת, ובהכרח צ"ל דהר"ן ס"ל דהנך אמוראי לא פליגי עלי' דאביי, אלא דמשמעות דורשין איכא בינייהו דס"ל דאפשר ללמוד ולהוכיח ד"ז ממק"א, אך מודו כשאפשר להוכיח גם מסתירה דאביי][121].

ביאור ד' רש"י ויישוב הסתירה שבדבריו [ובענין מש"כ לגבי בין השמשות]

ואמנם לענ"ד נר' דבודאי י"ל דלרש"י המצוה בקום ועשה אלא שאפשר לעשותו קודם זמנו, וכדמוכח מדבריו דלר"י שהמצוה בשריפה שורפין קודם זמנו, וכפי' ב' דהגראז"מ הנ"ל אות א', ומד' רש"י לגבי ביטול לק"מ דכבר כ' הרמב"ן דהקרא כולל שני ענינים, ויש בו גם ענין של מצוה חיובית בקו"ע, וכן מבו' בד' רמב"ן לפי פי' הגרא"ז מלצר צל"ל עיי"ש.

והנה זה ודאי דצ"ל דלרש"י איכא פלו' בין אביי לר' יוסי להלן באופן מה שהיינו חושבים לולי אך חילק אימתי קאי קרא דתשביתו, אחרי שפשיטא לן שלא יתכן שיהא ביו"ט גופא, [אך לתרווייהו אמרינן דהנך תרי קראי סתרי אהדדי][122], וכנר' שרש"י למד כן כיון שר' יוסי הזכיר להדיא דרשת אך חילק שלולי זה לא היינו יודעים כלל יום י"ד, ומשא"כ אביי דגם בלא"ה יודע שזה יום י"ד, ואך חילק לא אתי רק למימר אימתי בתוך יום י"ד ומשום מוכרח דחולקים זה עם זה [אע"ג דאידך אמוראי לא פליגי וכנ"ל אליבא דהר"ן].

ולענין הקושיא מד' רש"י בדף ה' דכ' דתשביתו מתפרש בביה"ש, ע' בספר גביע הכסף שתירץ דכיון שיש היקש בין חמץ למצה, ומצה אין אוכלין ביה"ש, ע"כ גם איסור חמץ ליכא ביה"ש, עד שיהא ודאי לילה, ומשום הכי הי' אפשר לומר דסגי להשבית ביה"ש, לולי אך חילק. אך באמת לענ"ד לא נהירא, דבודאי ב"י צריך להחמיר בביה"ש, כיון שיש צד שכבר לילה ושכבר חייבים במצות, שזה ספק לדידן אם הוא יום או לילה, וע"כ אין אוכלין בו מצה, אך גם אין להקל בו כאיסור חמץ, וגם לגבי מצה נראה שלו יצוייר שלא יהא לו אפשרות לאכול מצה רק בביה"ש יצטרך לאכול בביה"ש.

ולענ"ד נראה בכונת ד' רש"י דלאו ביה"ש דוקא קאמר אלא תחילת היום ממש, ואז הוה כאחת קיום התשביתו עם חלות הב"י, ור"י לשיטתו דס"ל אפשר לצמצם, אלא שנצטרך לומר דאף שהשריפה לוקחת זמן מ"מ זה כבר נחשב כמבוער, וכד' הר"ן בדף כ"ט ע"ב, ומשו"ה באמת לא סתרי קראי אהדדי אליבא דר' יוסי, ורק אביי ס"ל דסתרי קראי אהדדי [והיינו דאביי ס"ל דגם בכה"ג עובר בב"י וכנ"ל][123].

ז. נמצא ז' דרכים בפירוש קרא דתשביתו (לולי הך חילק)

ונמצאנו למידים ז' דרכים בפירוש קרא דתשביתו לולי אך חילק:

א) דלדעת ר' יוסי אין כאן סתירה כלל אם מפאת דמתפרש ביו"ט גופא, ואי"ז סתירה וכמוש"כ תוס' וכדפי' ר"פ דהרי הוא כמבוער בהתעסקותו לבערו.

ב) כנ"ל וכדעת הר"ן דמשום שאין חיוב להשתדל קודם זמנו.

ג) לרש"י להנ"ל משום דמיירי שיהא מיד בכניסת היום ויהא כבר בשעת הביעור.

ד) ולמנח"ח בד' תו' ובד' רש"י אליבא דר' יוסי משום דהמצוה בשוא"ת שכשיכנס היום יהא מושבת.

ה) די"ל דאי"ז סתירה משום דהעשה בא לנתק הלאו וקאתי לאחר זמנו.

ו) ולגביע הכסף משום דלר' יוסי העשה בביה"ש והלאו בצה"כ, אלא שדבריו צ"ע וכנ"ל.

ז) ומלבד זאת אית לן שיטת רש"י בדעת אביי דס"ל דשפיר איכא סתירה, ומשו"ה מתפרש ביום י"ד, אך לד' תו' אביי כר' יוסי ס"ל, ורש"י ס"ל דפליגי וכנ"ל.

ח. אם לרש"י יש הכרח שתשביתו קודם זמן איסור תשביתו או רק קודם זמן איסור ב"י

ודע שבעיקר הנידון דסתירת ב' הפסוקים, הנה י"ל"ע אם הכונה רק שסותר ללאו דב"י, או שסותר גם להאיסור עשה דתשביתו, ומלשון תוס' מבואר כצד שני דכתבו דמוכחא דמקצתו מותר, [והיינו שגם לולי קרא דאך חלק ידעינן דתשביתו לא קאי אכולה יומא, דאי קאי אכולה יומא איך משבית בו ביום].

אך לכאו' מד' הגמ' מוכח שכלפי העשה דתשביתו לא קשיא לן [דאף אי מצווה מתחילת הלילה יתכן שישבית בו ביום], דהא אמרינן בגמ' דאם ב"י ביום ולא בלילה לא קשיא לן. ותיקשי דמ"מ מצד תשביתו קשיא, וש"מ דאי משום הא לא קשיא שאי"ז סותר לחיוב תשביתו ורק לבל יראה[124], ולכאו' בזה יתיישב קו' תוס' דאמאי איצטריך הך חילק הא בלא"ה נמי ידעינן דמקצתו מותר, דלהנ"ל לא ידעינן דמקצתו מותר מצד תשביתו, דאימא דמצד תשביתו מחוייב מתחילת היום, אך להבנת תוס' ברש"י צ"ע.

והנה לקמן כ"ט ע"ב איתא בתוס' דלר"ש יכול להשהות ולבערו עד הלילה וכן לריה"ג, ולכאו' תיקשי דא"כ מנלן דמקצתו מותר, דילמא אסור ואעפ"כ רשאי להשבית בו ביום דמותר להשהותו ולבערו עד הלילה, וי"ל דכל ד' תו' רק למאן דמתיר בהנאה, וכמו שביאר בחזו"א סי' קי"ח סק"א, אבל למאן דאסר בהנאה מתפרש שעובר בכל רגע ורגע, וכדמשמע גם ברמב"ן [ובזה מפרש החזו"א שם (ושם סק"ז) דברי תוס' דף י"ב ע"ב ד"ה ניכול, דאזלי' לפי רבנן][125].

---

119. א.ה. לפמש"כ רבינו זצ"ל בסימן י"ד דבזריקה לים איכא הפקעת השלו, גם לאח"ז כיון שנעשית אבודה ממנו ומכל אדם, וא"כ גם לרמב"ם אינו עובר בב"י, וא"כ גם על הרמב"ם תיקשי, וק"ל.

120. א.ה. אולי כונת רבינו דבאמת בחמץ שא"י ושאין ברשותו בזמן חלות האיסור, אינו מקיים תשביתו אלא שאינו מוזהר ע"ז, אך אם חל תשביתו על חמץ שהי' ידוע בחצות וכו' כבר הוזהרנו שיהא מושבת מן העולם, והרוצה לקיים המצוה צריך שחמצו יהא מושבת בזמן חצות דבלא"ה אף שאינו מתחייב, אך גם אינו מקיים מצוה, ועי'.

121. א.ה. ואין להקשות דאכתי צ"ע מדברי רש"י שבדף ה' סוף ע"א, דשם משמע דמצד מה דרומיא קראי אהדדי סגי למימר בביה"ש, אך כבר כ' רבינו זצ"ל דגם ד' רש"י שבדף ה' א"ש עם ד' הר"ן וכנ"ל, ורק לגבי אי בקו"ע איכא סתירה ביניהם. וגם ע"ז עי' בד' רבינו בהמשך מש"כ בזה.

122. א.ה. וכיון שכן לא יתכן לפרש ד' רש"י משום דהוה שוא"ת דא"כ ליכא סתירת הפסוקים כלל, ואולי למנח"ח באמת ד' ר' יוסי בדף ה' אין מיוסדים על סתירת הפסוקים, וק"ל. ועי' בד' רבינו בהמשך.

123. א.ה. הוספה זו הוספתי לפי הבנתי מד' רבינו זצ"ל לעיל, ולכאו' הי' אפשר לומר עוד דאביי ס"ל א"א לצמצם, אך לכאו' זה רק חיסרון מצדנו, ואי"ז נוגע לפי' הפסוקים, ועי'.

124. א.ה. רבינו זצ"ל סתם ולא פירש הטעם לחלק ביניהם, אך לכאו' י"ל דאיסורא דתשביתו יסודו מצד ביטול המ"ע, וממילא פשוט שכל עיקרו רק משעה שנתחייב ויכול לקיים המ"ע, ובלא"ה ליכא לאיסורא כלל, וע"כ פשוט דלא סתרי אהדדי, ודו"ק.

125. א.ה. גם דברים אלו נפק"מ לד' תו' שהנידון במקצתו של האיסור תשביתו, ומשא"כ למה שכתב רבינו לעיל לפרש שהנידון רק בסתירת תשביתו לב"י לק"מ, וק"ל.

ט. מסקנא דמילתא דמצות תשביתו הוא בקו"ע

והנה נמצא דמתוס' בודאי מוכח שתשביתו הוא בקו"ע, וכן בד' רש"י בד' אביי בהו"א, אלא שלד' המנח"ח חזר בו רש"י, ולהנ"ל אינו מוכרח, ואדרבה שמדבריו יותר משמע שזה בקו"ע, וכן מפו' באו"ז סי' רנ"ו בשם ריב"א שהי' ריב"א משאיר פת לשרפו לאח"ז איסורו כדי לקיים בו מצות שריפה, והנה יעוי' בתשו' מהרי"ק סי' קע"ד הביא ראי' מלשון הדרכי משה סי' תמ"ח דריב"א השאיר הפת בשביל הברכה לחוד, ומשמע שלא מצד המצוה, אך באו"ז שם מפו' שהוא גם בשביל המצוה וגם בשביל הברכה, ומוכח שזה מצוה חיובית, ועיי"ש באו"ז דתרי מילי איתנהו בתשביתו, וכ"ה גם ברמב"ן וכפי' הגראז"מ זצ"ל, וא"כ יש מצוה בקו"ע להשבית החמץ וכנ"ל.

והנה במרדכי ואו"ז הק' על ריב"א דאיך השאיר פת עד לאחר שש הא א"א לצמצם, ושמא יכשל באיסור עד שיבערנו, אך י"ל בפשוטו דס"ל כתוס' דלא הוי סתירה, והלכך שרי או מפאת דא"צ להשתדל קודם וכהר"ן, או דהרי הוא כמבוער מפאת דעסוק לבערו וכר"פ, או מפאת משהה ע"מ לבערו, וק"ל.

י. ונפק"מ בהך נידון אי הוה מצוה בקו"ע או בשוא"ת (ומה שיש לדון במקצתם)

ובמנח"ח הביא בזה שש נפקותות דתליין בהך נידון אי תשביתו מצותו בקו"ע או בשוא"ת:

א] לענין אם צריך כונה [בשעת מעשה הביעור לשם מצוה].

ב] לענין [אי מהני כאשר הביעור נעשה בעבירה] אי נימא מצוה הבאה בעבירה.

ג] לענין אי צריך להשתדל שיהא לו חמץ שיוכל לבערו.

ד] לענין אם החוטף ממנו צריך לשלם לו י' זהובים [ועניין זה יתי באורך להלן ס"ק י"ד].

ה] לענין אם נשים חייבות [והיינו אם נימא דחייבות במ"ע שבשוא"ת אף כשהז"ג, ורק במצות בקו"ע קמיפטרי].

ו] לענין אם מהני לבער קודם הזמן.

בענין קיום מצות תשביתו ע"י אכילת חמץ בפסח

והנה במש"כ המנח"ח נפק"מ כשמבער ע"י עבירה, וכגון כשאוכל חמץ בפסח [ולרבנן דהשבתתו בכל דבר] אי קיים מצות תשביתו או דנימא מהבב"ע, דאם בשוא"ת קיים המצוה, ואם בקו"ע לא קיים המצוה, ותיקשי דא"כ משכח"ל ביטלו ולא ביטלו כגון שאכל חמץ בפסח לגבי לאו דב"י בכה"ג וכשקנה החמץ או החמיצו בידיים, דהו"ל לאו הניתק לעשה לשי' תוס', ואם אכלו ביטל האפשרות לקיים המצוה ולילקי[126].

והבה"ח לבית וינר נ"י העיר דהתשביתו מתקיים משעה דלא מצי לאהדורי, ועבירת איסור חמץ רק משעת הנאת גרונו ואי"ז מהבב"ע, ושפיר מקיים תשביתו, ובאמת שזה קושיא על המנח"ח, ואולי איירי כשלא נהנה ומ"מ הוה כדרך אכילה, [דבזה סגי בלא מצי לאהדורי להחשיבו אכילה], וצ"ע בזה.

בענין להשתדל שיהא לו חמץ כדי לבערו ובענין ברכה

הנה במש"כ המנח"ח נפק"מ לענין להשאיר חמץ, הנה באמת כך מבו' באו"ז ומרדכי שריב"א הי' משאיר חמץ בשביל לבער בזמנו לקיים מצוה דאו', וגם בשביל ברכה, אלא שהק' עליו דאסור לעשות כן שמא יכשל, ועי' מש"כ לעיל [ולכאו' לתוס' הדבר מותר ולרש"י הדבר אסור, ואף למש"כ רש"י בדף ה' הא אנן ס"ל דא"א לצמצם, וכבר כ' דהר"ן כתב דלדינא צריך לחוש לשיטת רש"י, וריב"א צ"ל דס"ל כתוס'].

והנה במהרי"ק סי' קע"ד פי' הנהגת ריב"א רק בשביל ברכה, ולאו משום המצוה [והיינו דס"ל דהמצוה בשוא"ת וכהמנח"ח], ויל"ע דא"כ שייך ברכה גם קודם חצות, [דבשלמא אם בשביל המצוה י"ל שפי' כתו' שהמצוה לאחר זמן איסורו, אך אם המצוה בשוא"ת א"כ מ"ש לענין ברכה אחר חצות מקודם חצות, וצ"ע][127].

בענין חיוב נשים במצות תשביתו

והנה במנח"ח כתב דבהך חקירה נפק"מ אי נשים חייבות בתשביתו, ומכח זה הביא ראי' מד' החינוך דס"ל דנשים חייבות, דש"מ שהמצוה בשוא"ת.

אמנם יעוי' בתוס' בקידושין דף ל"ד דמבו' דנשים פטורות ממ"ע דיו"ט כיון דהוה הז"ג, אע"ג דהוה מ"ע בשוא"ת, וש"מ דגם ממ"ע שבשוא"ת שהז"ג נשים פטורות, ועי' בתשו' הגרעק"א ח"ג סי' פ' שהגאון רבי מאיר רצה לדון דנשים חייבות במ"ע דשוא"ת אף שהז"ג, והגרעק"א שם אייתי ראי' לד' תוס' מהא דבעינן קרא לחייב נשים בתוספת יוהכ"פ, ואי לא"ה פטורות דהוה מ"ע שהז"ג, אע"ג דהוה בשוא"ת, [ועיי"ש מש"כ אמאי לא ילפינן מתוספת יוהכ"פ לכל מצות שבשוא"ת, דהרי בד' תוס' מבו' דבכ"מ פטורות].

אך באמת יש לדחות הוכחת המנח"ח ולומר דהטעם שחייב החינוך את הנשים הוא מפאת היקשא, דאיתקש לבל יראה, והמוזהרות בב"י מחוייבות בתשביתו, ועי'.

בענין אי תשביתו הוה לאו הניתק לעשה ובזמן קיום מצוה זו

ויעוי"ש במנח"ח שכ' דלפי"ד יתבארו דברי הרמב"ם שלוקין על ב"י [אם עשה מעשה], ולא ס"ל דהוה לאו הניתק לעשה, אלא דהרמב"ם ס"ל דהעשה בשוא"ת וא"כ לא הוי ניתק לעשה, והתוס' דס"ל דהוה ניתק לעשה לשיטתם דהמצוה בקו"ע.

ולדברינו דלכו"ע המצוה בקו"ע י"ל בדעת הרמב"ם שהוא מפני דהו"ל לאו שקדמו עשה [דס"ל כרש"י שהמצוה להשבית קודם זמן האיסור] דבכה"ג לוקין כמבו' בפ"ג דמכות[128].

יא. בדברי הגרעק"א בסוגיא זו (ובענין החיוב להשאיר חמץ לקיים בו תשביתו)

ומדברי הגרעק"א יש ללמוד שלא פי' בד' רש"י כהמנח"ח, דהנה הגרעק"א כתב בשם חתנו דלהכי כתב הר"ן דחיישינן שמא לא יבטל יפה יפה, משום דאע"ג דההפקר חיילי, אך מ"מ נהי דלא יעבור בב"י ולא יתחייב בתשביתו [כיון שקודם זמנו נעשה הפקר], אך מ"מ יפסיד קיום מצות תשביתו, ואם כהמנח"ח הא בלא"ה המצוה מתקיימת ע"י שאין לו חמץ[129].

ועל כרחך דהגרעק"א פי' דתשביתו הוא מ"ע בקו"ע, ונראה בכונתו דאע"ג קודם זמן איסורו אך מ"מ כיון דעי"ז קעביד שלא יהא לו חמץ בחצות [ועי' כעי"ז בחזו"א (סי' קי"ח סק"ז, ועי' סי' קכ"ד בהערות לדף כ"ז) לגבי פלוגתת ר"י וחכמים אליבא דרש"י דף י"ב דאיירי קודם זמן איסורו, וקאמרי רבנן נמצא יושב ובטל עיין שם], והיינו משום שיש לו מצוה בקו"ע לבער חמץ, בכדי שעי"ז לא יהא לו חמץ בחצות [שהרי אנן לא מבערים לאחר חצות ולא חייבו חז"ל שיהא לנו חמץ לאחר חצות, אלא שבביעור קודם חצות מקיים מ"ע בעצם הביעור, וע"ז צריך שישאר לו חמץ לקיים בו מצוה זו ע"י ביעור או ביטול].

ואמנם צ"ע דלא אשכחן שיש איסור למכור כל חמצו לנכרי מפאת שלא יוכל לקיים אח"כ תשביתו, וצ"ע. [ועי' להלן סוף ס"ק י"ב].

יב. ד' דרכים במצות תשביתו ובענין מצות תשביתו קודם יום י"ד

והנה העולה מן האמור דיש לנו ד' דרכים במצות תשביתו:

[א]. דלהמנח"ח הגדר הוא בשוא"ת שיהא מושבת בחצות.

[ב]. ולהגרעק"א יל"פ שהמצוה היא בקו"ע לעשות מעשה שיהא מושבת בחצות.

[ג]. אך להגראז"מ בד' רמב"ן, וכן דעת החת"ס (מובא בספר חידושי שמעתתא להגאב"ד דפפא) המצוה היא בקו"ע להשבית קודם חצות, דכונת הפסוק דאך חילק היינו שמעשה ההשבתה יהא קודם חצות[130].

ולג' הדרכים המצוה רק מקודם ולא אח"כ, וכן הוא בספר מגיני שלמה בדף ד' ע"ב במסקנתו

[ד]. ולשי' תו' המצוה בקו"ע לאחר זמן איסורו, ולהכי הוה לאו הניתק לעשה, וא"צ לעשות קודם זמן איסורו, וכמוש"כ הר"ן.

והנה נפק"מ בין דרך ב' לדרך ג' לענין קודם י"ד, דלדרך החת"ס והגראז"מ י"ל דהמצוה רק בי"ד [דהרי הכי קאמר קרא דביום הראשון שהיינו בי"ד תשביתו קודם חצות], אך לדרך ג' י"ל [דכל שעושה מעשה שיהא מושבת בחצות מקיים מצוה, הלכך] גם בי"ג קעביד מצוה, וכן משמע מדברי החזו"א (סי' קכ"ד בהערות עמ"ס פסחים לדף כ"ז) דלאו דוקא בי"ד.

[ויעוי' לעיל סק"א במה שנתבאר דלסק"ד אמרינן דתרי קראי סתרי אהדדי דאי אפשר לתשביתו בזמן האיסור, ועי' לעיל סק"ז דהתוס' הבינו שגם א"א לתשביתו שיהא בזמן שכבר מחוייב שיהא מושבת, והלכך הכריח אביי דקאי בי"ד, אך תיקשי קושית תוס' דאכתי נימא הכי לגבי חצות גופא דנאסר מחצות מחמת תשביתו, ואיך אפשר לתשביתו שיהא מחצות, ואפי' אי נימא דרק שלא יהא בזמן ב"י קשיא לן, אך הרי רש"י סובר בב"ק דף כ"ט ע"ב דיש ב"י מחצות ואילך, וא"כ תיקשי, ובהכרח צ"ל שלמסקנא נשתנה, או שהמצוה שיהא מושבת, או לעשות מעשה שיהא מושבת, או שהמצוה כלפי קודם זמן האיסור וכדפי' החת"ס והגראז"מ][131].

השבתה לדבר שאינו ברשותו קודם יום י"ד ובחציה הראשון של יום י"ד

ולדרך הגרעק"א יש לחקור, האיך הדין אם יוציא החפץ מרשותו, ואח"כ ישבית אם יהא לו קיום מצוה, או דכיון דלא חיילא על חמץ שאינו ברשותו, ע"כ גם אם משביתו אחר שהוציאו מרשותו אין כאן קיום מצוה [והספק במוציא מרשותו קודם זמנו, דלאח"ז כיון שחל תו לא פקע. ועי' בסימן מ"ט באורך, והספק רק לדרך הגרעק"א דנימא דקעביד השתא שיהא מושבת מחמת הכליון, אך להחת"ס בעינן שבזמן שמבער נוכל לומר דמצווה עכשיו לבערו, ושיחול עכשיו חובת השבתה שעל זמן זה דיברה תורה, וזה ודאי רק אם זה עכשיו ברשותו, וע"כ ביצא קודם י"ד מרשותו לא שייך אצלו חובת השבתה].

ולדרך החת"ס יל"ע אם יועיל להוציא ביום י"ד מרשותו, [אחרי שכבר נתחייב בהשבתה], והיינו בתוך החצי הראשון של יום י"ד.

מצות תשביתו שקודם זמנו הוא מצוה קיומית

והנה בחזו"א בהערות עמ"ס פסחים שבסי' קכ"ד כתב דלרש"י צ"ל שמצות תשביתו זה מצוה קיומית שאם מבערו בשריפה לר"י, או בכל דבר לרבנן לשם מצות תשביתו מקיים מצוה, אך ודאי שרי לגרום שלא יהא לו חמץ [גם באופ"א שאין בו קיום מצוה ולא חשיב מבטל, והיינו דאפילו שהמצוה בקו"ע ולא בשוא"ת, מ"מ אי"ז אלא מצוה קיומית, ועי' לעיל ס"ק י"א מש"כ בשם הגרעק"א][132].

יג. העולה מן האמור לענין משהה ע"מ לבערו

והנה לקמן דף ל"א ע"ב תנן דחמץ שנפלה עליו מפולת הרי הוא כמבוער, ואמרינן בגמ' ובלבד שיבטלנו בלבו, ופי' רש"י דזה מדרבנן שמא יפקח את הגל.

ובחזו"א (סי' קי"ח ס"ק ה') כתב דאם לא ביטל קודם המועד נמצא שעובר עכשיו איסור דרבנן חייב לפקח הגל ולשרוף, ואע"פ שבזה לכאו' גורם לעצמו איסור דאו' של בל יראה מ"מ יעשה כן, דכיון שעוסק בביעורו אינו עובר עליו.

ולכאו' קשה דזה תלוי בפלוגתת רש"י ותוס', [דלהנ"ל מד' ר"פ רק תוס' ס"ל דאין איסור במשהה ע"מ לבערו, אבל לרש"י עובר עליו אע"פ שמשהה ע"מ לבערו][133]. וכי תימא דהלכה כתוס', חדא דגם רמב"ן ס"ל כרש"י, שהרי כ' דתשביתו שיהא מבוער בחצות, דאל"כ עובר עליו, ועוד שבר"ן בתשו' מפו' דבעינן למיחש לשיטת רש"י, היכא דהוה ספיקא בדאו', וה"נ הנידון בדאו'.

ואולי יש ליישב דכל המחלוקת של רש"י ותוס' רק כשיכול לבער מקודם, והמתין עד זמן איסורו, ומשא"כ בנידון דידן דנפל הגל, וצריך עיון.

ולכאו' יש תקנה שיפקיר האדמה שתחת הגל שתחתיו חמץ, ואזי יש כבר ס"ס להקל, דאימא שאין עובר כשאינו ברשותו, א"נ שאין עובר כשמשהה ע"מ לבערו.

יד. בענין החוטף מחבירו מצות תשביתו והמסתעף

והנה במנח"ח כתב נפק"מ בין ב' הצדדים בגדר מצות תשביתו לענין אם בא חבירו וחטף ממנו חמץ ושרפו שלא בשליחותו אם יצטרך לשלם לו י' זהובים, דאם המצוה בשוא"ת לא חייב לשלם לו

---

126. א.ה. לכאו' בכה"ג חייב כרת, ותליא בפלו' אי חייבי כריתות לוקין, ע' ריש פ"ג דמכות, ועיי"ש בדף ט"ז דדין קלב"ם נאמר גם כאשר בעת מעשה הביטול נתחייב מיתה, עיין שם.

127. א.ה. לכאו' גם בלא"ה יל"ע דמה שייך ברכה אם אי"ז מצוה בקו"ע כי אם הכשר מצוה שבשוא"ת, ועכ"פ אם המצוה בשוא"ת ודאי צ"ע איך רשאי להשאיר חמץ ללאחר זמנו כשכבר מצווה להיות מושבת מחמץ, ובהכרח דאדרבה דס"ל שזה מצוה בקו"ע, וד' מהרי"ק צ"ע. ובעיקר דבריו דהשאיר בשביל ברכה, ולפמש"כ רבינו זצ"ל דס"ל שיש מצוה בקו"ע לאח"ז, נר' דס"ל דקודם זמנו שאין זה זמן קיום מצות תשביתו ליכא ברכה [ורק על קיום תקחז"ל לבדוק תקנו ברכה] ומשא"כ לאח"ז, וזה כד' הגר"ז בסי' תמ"ו, ועי' בד' רבינו זצ"ל בסימן ב' (שבגליון קודם).

128. א.ה. ולהנך רבוותא דליכא ב"י עד הלילה, א"כ אפי' אי נימא דהעשה לאחר חצות, אעפ"כ קדמה עשה ללאו, וק"ל.

129. א.ה. עי' מש"כ לעיל בהערה לסק"ה, ולפי"ז אין הוכחה מד' הגרעק"א, ודו"ק.

130. א.ה. לא נתברר לי כל הצורך מנין ראה רבינו דהגרעק"א אין מפרש כמו החת"ס, ועי'.

131. א.ה. לכאו' לפי דרך זה לולי אך חילק היינו אומרים שהמצוה להשבית בי"ד ולכא שום איסור בי"ד, דמכח הסתירה מוכח שהמצוה קודם זמנו, אך מכח אך חילק אמרינן שנאסר מחצות, ומקודם לכן צריך להשבית, ולכאו' כן צ"ל גם לשאר דרכים דהרי יש כאן ב' שינויים מההו"א, א. בצורת תשביתו. ב. בזמן חלות האיסור שמכח תשביתו, ואולי אפי' מכח בל יראה, וק"ל.

132. א.ה. לכאו' ד"ז תלוי בין הדרכים, דלדרך החת"ס לכאו' ליהוי מצוה חיובית, משא"כ לדרך הגרעק"א י"ל שכיון שיסוד המ"ע לצורך התוצאה שיהא מושבת, אי"ז אלא מצוה קיומית, ועי' היטב בזה.

133. א.ה. הנה בד' רש"י מוכרח לומר שהמשהה ע"מ לבערו עובר עליו, דאל"כ מאי איכפ"ל שנפרש תשביתו בזמן האיסור, ואף לכתחילה יהא רשאי להשהות ע"מ להיות עוסק בביעורו בזמן איסורו, אך בד' תוס' יל"פ בב' דרכים וכנ"ל סק"ב, וא"כ נמצא שגם בד' תו' לא ברירא שאינו עובר בכה"ג, ומד' תו' כ"ט ע"ב אין הוכחה, למש"כ בחזו"א דאיירי רק למ"ד דשרי בהנאה.

שלא מנע ממנו שום מצוה, ודמי לא' שהיתה לו קדירה שעתידה להתבשל בשבת ורצה להסירה מן האש קודם שתתבשל, ובא אחר והסירה קודם, דפשיטא דאין לחייבו בעשרה זהובים, דהא עשה דשביתת שבת מקיים בעל הקדירה וה"נ דכותיה, ומשא"כ אם העשה בקו"ע הרי הפסיד המצוה, וצריך לשלם לו י' זהובים.

מי שלא לקח המצוה לעצמו אלא שמנע את חבירו ממצוה האם חייב י' זהובים

ויל"ע בד' המנח"ח שלכאו' גם להצד שזה בקו"ע לא שייך תשלומין דהרי לא לקח המצוה לעצמו, אלא מנע ממנו לעשות מצוה, ודמי למזיק, ואטו המזיק שופר של חבירו, ועי"ז אין חבירו יכול לקיים מצות שופר צריך לשלם לו, וה"נ דכותיה.

ויל"ע לד' המנח"ח אם אדם מנע מחבירו לספור ספירת העומר באחד מן הימים, כגון שהטעהו במספר, יצטרך לשלם עשרה זהובים, ואע"פ שלא לקח המצוה לעצמו, ויל"ע דלבה"ג יצטרך לשלם לו על ארבעים ותשע מצות, כיון שכל יום מצוה לעצמו, וזה אפילו כאשר מנע ממנו באמצע הספירה, ולפי מש"כ החיד"א דבשכח יום א' כל הספירות שלמפרע המה לבטלה, ויצטרך ליתן לו ארבע מאות תשעים זהובים.

שוב הראוני לט"ז יו"ד סי' כ"ח סק"ח שמפורש בדבריו דדינא דעשר זהובים רק בלקח המצוה לעצמו, ולא במונע ממנו לעשות מצוה, ודלא כמנח"ח.

אכן יעוי' בתשו' מהר"י אסאד ח"א סי' קכ"ח שמשיג על הט"ז, וס"ל כדעת המנח"ח, שגם בכה"ג חייב י' זהובים.

השורף ב' זיתים של חמץ כמה הוא מחוייב לשלם, ובענין גונב מזוזה מבית חבירו

ויל"ע לדעת המנח"ח ומהר"י אסאד האיך הדין כששרף ב' זיתים של חמץ של חבירו ללא רשותו, האם יתחייב על כל זית, או רק על פעם אחת [והיינו להצד שהמצוה בקו"ע וכדהכרענו לעיל סק"ט], ולכאו' אם צריכים ב' פעולות נפרדות לב' הזיתים בפשוטו יתחייב שתיים, ואם בפעולה אחת צ"ע.

והנה יל"ע להמנח"ח ומהר"י אסאד בגונב מזוזה מבית חבירו, ומונע ממנו מצות מזוזה, דבפעולה אחת גורם שיעבור בכל רגע ורגע, [ואם נימא שמתחייב בפעולה אחת כפי מספר המצות שמנע את חבירו] א"כ הכא יתחייב זהובים בלי מספר, אך אולי יש לחלק דהתם שוא"ת גמור [דהתם כלפי רגעים הבאים הוה ממילא, ומשא"כ הכא שזה מעשה אחד על ב' הזיתים].

יש לשאול בשורף זית א' שיתחייב כפי מספר הפירורים

והנה כ' הגרעק"א בתשו' קמא סי' ר"ח דאע"פ שאין חיוב על כזית, מ"מ אם הי' כזית ונתמעט לא נפטר [וזה עפ"י מש"כ האחרונים ז"ל, עי' שאג"א סי' ע"ז, דאף להסוברים דכשאינו ברשותו אינו עובר בב"י, מ"מ לאחר שכבר הי' ברשותו בזמן איסורו לא מהני להוציאו מרשותו, ומחוייב לכלותו גם אם כבר הוציאו מרשותו], וא"כ יש לשאול שנמצא שיש לו חיוב אף על פחות מכזית, וא"כ זה החוטף יתחייב גם בשורף פחות מכזית, ובשורף כזית אפי' בפעולה אחת יתחייב כמספר הפירורים, ויש ליישב[134].

טו. הוכחת המגיני שלמה מדרשת רבא מלא תשחט על חמץ דהמצוה קודם זמנו

והנה בספר מגיני שלמה בדף ע"ב כ' שיש להוכיח שהמצוה קודם זמנו, וכשיטת רש"י ורמב"ן, דהרי בגמ' (דף ד' ע"ב ה' ע"א) אמרינן ו' ילפותות מנלן דתשביתו בי"ד ולא בט"ו, וא' מהם הוא דרשת רבא דהא כתיב לא תשחט על חמץ דם זבחי, ולכאו' מכח הך ילפותא בהכרח דצריך לשרוף קודם חצות, דאל"כ נמצא שיהא לו חמץ בזמן שחיטת הפסח, וכ"ת דנימא דמשהה ע"מ לבערו, לכאו' זה סברא רק לגבי ב"י ותשביתו, ולא לגבי לא תשחט, דסוכ"ס שוחט הפסח בזמן שיש לו חמץ.

וחזר המג"ש ודחה, די"ל דהך סברא דמשהה ע"מ לבער מהני נמי לגבי לא תשחט, וצ"ל בכונתו דגדר הלאו דלא תשחט גדרו שלא יעבור בב"י ותשביתו, וצ"ע[135].

ולענ"ד נ"ל ליישב שיטת התוס' אף אם נימא דעובר על לא תשחט גם במתעסק ע"מ לבערו, דהנה בהך קרא דלא תשחט יש ב' ענינים, א'. שחיטה פרטית של ק"פ שאסור לשחוט על חמץ, ב'. ועוד ילפינן מינה לענין הזמן דתשביתו, דבזמן שחיטה קאמר רחמנא שלא יהא חמץ בזמן השחיטה, [והעובר ע"ז אינו עובר על לא תשחט אלא על תשביתו, שזהו גילוי על דינא דתשביתו].

ומעתה אע"ג דהשוחט ויש לו חמץ שמתעסק לבערו יעבור על הלאו דלא תשחט, דסוכ"ס איכא חמץ ברשותו בזמן השחיטה, אך כ"ז רק לענין הפרטי של השחיטה, אך לגבי הא דילפינן מינה לענין הזמן דתשביתו שפיר י"ל דאינו עובר, כיון דמתעסק לבערו.

[ואע"פ שהבחורים שיחיו פקפקו בזה, ואמרו דכיון דהנידון לגבי זמן דתשביתו נלמד מהדין הפרטי של השחיטה, א"כ כשם שלענין הפרטי של השחיטה לא מהני מה שמתעסק לבערו, ה"נ לא מהני לענין מה דילפינן מינה לזמן של תשביתו, אך אינו מוכרח].

סימן נ"ג

מצות תשביתו (ג')

(אם עובר בכל רגע)

האם תלוי ד"ז בפלו' דר"י ור"ש

הנה בנידון אם עובר בתשביתו בכל רגע, עי' מ"ב סי' תמ"ג סק"א דעובר בכל רגע, ובחזו"א סי' קי"ח ס"ק א' וסי' קכ"ד לדף כ"ט ע"ב כ' דתליא בין ר"ש לר"י, דלר"ש אינו עובר עד הלילה, ולר"י עובר בכל רגע.

ובבעל המאור בסוגיא דהמקדש בחיטי קורדניתא מבואר דאף לר"ש עובר בכל רגע.

ובמרדכי (פסחים סי' תקל"ג) הביא לתמוה על מנהג ריב"א שהי' שורף החמץ לאחר סוף שש, שהרי מכניס עצמו לספק תשביתו, ומבואר שעובר בכל רגע, ואף במשהה ע"מ לבערו, אך שמא דבריו לר"י.

ובתו' כ"ט ע"ב מבו' שבמשהה ע"מ לבער אינו עובר, אך לפ"ד החזו"א קאי לר"ש וריה"ג [ועיי"ש בתו' הרשב"א עמ"ס פסחים שמבואר שזה גם לר"י].

ולפי"ז יל"ע במש"כ בשאג"א (סי' ע"ט) לתמוה דכיון דהביטול לא חל אליבא דר"ש עד הלילה, לפי פי' הר"ן דטעם הביטול משום שאינן שלו ועשאן הכתוב ברשותו, ולר"ש רק מהלילה נעשה אינו שלו, וא"כ רק אז חל הביטול, ותמה בשאג"א דא"כ עובר בכל רגע על תשביתו עד הלילה, ואיך סגי בביטול, אך לד' החזו"א לק"מ, דלר"ש אינו עובר בתשביתו בכל רגע[136].

ובאחיעזר ח"ג סי' א' אות א' כתב דאליבא דהשאג"א דע"י ביטול לא מקיים עשה דתשביתו ואכתי צריך לכלותו, א"כ לא מהני ביטול לריה"ג לאחר זמנו משום דהוא עובר בכל רגע בתשביתו, אך לד' החזו"א הנ"ל י"ל דלריה"ג אינו עובר בכל רגע כיון דלדידי' שרי בהנאה, וצ"ע.

סתירת ד' רבינו הנו"ב בענין זה

ויעוי' בתשו' בית יצחק או"ח סי' כ"ט אות א' שדן בהך נידון אם עובר בכל רגע, ואייתי ד' הנו"ב קמא סי' כ"א שכ' דעובר בכל רגע, וכתב שכן מבו' במג"א סי' תמ"ד ס"ק י"ד שכ' דמשום הכי עדיף לשוב לביתו לקיים תשביתו מלמול את בנו [היכא דא"י לבטל, שנזכר לאחר זמן איסורו], דעדיפא עשה דתשביתו אף שתדחה המילה למחר, כיון דעשה דהשבתה עובר בכל רגע, [וכ"ה בשעה"צ סי' תמ"ד ס"ק כ"ד עיין שם].

אך תמה שם בבית יצחק ע"ד הצל"ח בדף ו' ע"ב שכ' שאינו עובר בכל רגע, ודימהו ללולב, שהקדמתו לתחילת היום אינו אלא משום זריזין [ובאמת בד' הצל"ח שם צ"ע דמשמע דאם הגיע הלילה ולא השבית ביטל העשה, ולכאו' אי דמי ללולב אפשר עד סוף הפסח, ומתחילת הלילה מחוייב להשבית מיד מטעם אחר, דהיינו משום בל יראה, ולא משום תשביתו].

ובאמת הצל"ח עצמו סותר לדבריו שבדף ו', דעי' בריש מכילתין שהניח שם כד' השאג"א דלר"ש אליבא דהר"ן לא חל ביטול עד הלילה, והק' דא"כ איך סגי בביטול והא קעבר בכל רגע, וסותר לדבריו שבדף ו', אך מאידך בדף כ"ח כתב דלר"ש רשאי להשהות ולהשבית עד הלילה, וזה כדבריו בדף ו' ולא כדבריו בריש מכילתין.

ואולי כונתו בדבריו בריש פסחים דהביטול חל רק בלילה, וכל שלא השבית קודם הלילה מיקרי מבטל עשה, אך לשונו לא משמע כן שכ' שמבטל כל שש שעות לעשה, וא"כ אכתי צ"ע דבריו שבריש המסכת, וצ"ע.

הוכחה מד' תוס' ותוס' ר"פ שעובר על תשביתו בכל רגע

והנה יעוי' בתוס' רבינו פרץ בדף ד' ע"ב שכתב לבאר שיטת תוס' דפליגי על רש"י שם בביאור דעת אביי דקאמר תרי קראי כתיבי, ופי' רש"י דאי אמרת דתשביתו בט"ו א"כ הרי זה סותר למצות ב"י, והק' תוס' דא"כ גם השתא דקאי קרא על חצות ומצות תשביתו לאחר חצות תיקשי, וביאר ר"פ דכונת תוס' להכריח שאינו עובר בב"י בשעה שהוא עסוק לבערו [וע"כ אין סתירה בין תשביתו לב"י ואפשר לפרש קרא דתשביתו בזמן שהוא מוזהר בב"י], דאל"כ גם לאחר חצות תיקשי דעובר, ובהכרח דכיון שעסוק לבערו אינו עובר.

ומוכח מד' ר"פ דבתשביתו שמחצות ואילך עובר בכל רגע, דאל"כ איך ילפינן מלאחר חצות ללילה שמוזהר משום ב"י, דלעולם אימא לך שאינו כמבוער, ושאני לאחר חצות שאינו עובר בכל רגע, אלא ש"מ שגם לאחר חצות עובר בכל רגע, אלא א"כ עוסק לבערו שהרי הוא כמבוער.

בטעם הקדמת מצות תשביתו למצות מילה [ובענין מילה ושופר או לולב ומזוזה מי קודם]

בספר מגן האלף על מטה אפרים סי' תקצ"ה כתב דמילה ושופר מילה עדיפא [היכא דהמוהל יצטרך לצורך המילה להיות במקום שלא יוכל לשמוע שופר], אלא דנחלקו אם דוקא באב או שה"ה באחר שמוהל.

ויל"ע מאי שנא מד' מג"א סי' תמ"ד דתשביתו קדים למצות מילה, ובשעה"צ סי' תמ"ד ביאר דכיון דאפשר לקיים המילה למחר ע"כ עדיפא לן תשביתו שמבטלו וא"י לקיימו אח"כ, [וא"כ ה"נ נימא דשופר מבטלו ולא יוכל לקיימו אח"כ ותקדם למילה].

וי"ל דעיקר טעמא דהמג"א דכיון דתשביתו עובר בכל רגע, [דבאמת בלא"ה גם במילה י"ל דמבטלה ולא יוכל לקיימה דלא יוכל לקיים מצות שמיני למחר], ומש"כ מ"ב דיוכל לקיימה למחר קאי כלפי מילה שלא בזמנה, [והיינו דעי"ז חשיבא דתשביתו קדים למילה, ואף דממ"נ א' מתבטל ולא יוכל להשלים אח"כ, מ"מ זה שעובר בכל רגע נחשב שקדם, וע"כ איהו עדיף].

והנה הגרעק"א בתשו' סימן י"ט כתב לדון לגבי לולב ומזוזה הי מינייהו קדים, וחזינן דאע"ג דמזוזה עובר בכל רגע ולולב זמנו כל היום חשיבי תרוייהו כבאו בחד זימנא, ולא אמרינן דמזוזה קדים, [ולפי"ז בהכרח סברת מג"א דמילה אפשר להשלים אח"כ ולא יתבטל], ולפי"ז ליתא לפסקא דהמגן האלף לגבי מילה ושופר, דהרי חזינן דמילה חשיבא אינה מתבטלת ע"י שיקיימנה למחר, וא"כ שופר שא"א לקיימו למחר קודמת.

ומיהו בחי' מהר"ם חלאווה בפסחים דף מ"ט מבואר דתשביתו חשיבה קדמה למילה, ודלא כהגרעק"א דחשיבא כחדא זימנא, [ולפי דבריו י"ל כמגן האלף].

סימן נ"ד

מצות תשביתו (ד')

בדברי חכמים לר"י דאם לא מצא עצים יהא יושב ובטל

קושיית השאג"א דגם לר"י מחוייב להשבית בכל דבר משום בל יראה ותירוצו

בגמ' פסחים דף י"ב ע"ב הקשו חכמים לר"י, דאיך קאמר ק"ו שאין ביעור חמץ אלא שריפה, דהא הו"ל ק"ו שסופו להקל, דאם לא מצא עצים יהא יושב ובטל.

והקשה בשאג"א (סי' פ"ג) דהא גם לר"י צריך להשביתו בכל דבר כדי שלא יעבור בב"י.

ותי' דיש כמה אופנים שאפשר לעשות שלא יעבור בב"י, ואין בהן קיום מצות תשביתו, ולרבנן צריך לעשות דוקא באופן של כילוי מן העולם לקיום מצות תשביתו, ומשא"כ לר"י שא"צ לעשות כן כיון שבלא"ה לא מקיים המצוה בלי שריפה, והיינו דהוה ק"ו שסופו להקל.

וכגון אם מוציא מרשותו לשי' רמב"ן שאין עובר בב"י כשאינו ברשותו, או להפיל עליו מפולת, או לכלות ע"י נכרי, דבכ"ז ב"י ליכא ותשביתו איכא.

ומזה הוכיח השאג"א דמצות תשביתו לרבנן היא בכליון ולא רק במניעת הב"י [ועי' מש"כ באורך בסי' נ"א].

תי' הגאון רבי בנימין מהורדנא [ובענין הי' לו כזית ומיעטו אם נפקע התשביתו]

ובתשו' הגרעק"א סי' ר"ח הביא דהגאון רבי בנימין מהורדנא כתב ליישב קושית השאג"א, דלר"י אטו מכזית, ועי"ז לא יעבור בב"י, ותשביתו לא קיים [וזה גם להחולקים וסוברים שתשביתו אינה לכלות מן העולם, מ"מ בכה"ג יודו שאין בזה קיום מצות תשביתו, ולרבנן יצטרך לכלות כל הכזית כדי לקיים מצות תשביתו, לפי שלא השבית רק פחות מכזית].

ומשמע דהגר"ב ס"ל דאין איסור ח"ש בב"י, ואם יש לו חצי זית פטור מלבערו מה"ת, [ועי' מה שנתבאר בסימן מ"ב], אך י"ל ע

---

134. א.ה. רבינו זצ"ל לא פירש היישוב, אך לכאו' נראה דהחיוב בפחות מזית נובע מחיוב על זית דלא פקע, ועכ"פ כשיש לו כזית הוה מצוה אחת, וק"ל.

135. א.ה. לכאו' תלוי בפלו' השאג"א והחזו"א הנזכר לעיל סי' נ"א אות ה' ואות ז', עיין שם.

136. א.ה. לכאו' ד' החזו"א רק במשהה ע"מ לבערו, וד' השאג"א (ואחיעזר דלהלן) באינו משהה ע"מ לבערו. ואולי

דבירושלמי פרק ג' דפסחים נסתפקו לגבי הי' לו זית בעריבה ומיעטו מכזית, אם מחוייב לבערו, ולכאו' ספיקם אי נימא דע"י שנתחייב בהשבתה תו לא פקע אף שנתמעט.

וקאמר הרב שמואל פיש שליט"א דאולי הכא לכו"ע נשאר עליו חובת תשביתו, ושאני בגונא דהירושלמי דע"י שנתמעט מכזית נתבטל אגב הכלי, וע"כ יש צד שנפקע התשביתו, אך הכא שהכזית רק נתמעט, והנשאר עדיין חשוב בתורת אוכל, פשיטא דלא פקע מיני' התשביתו, וצריך להעמיק בזה היטב.

תירוץ הגרעק"א ומאי דמספק"ל אי רשאי להשהות כדי לשרוף לאח"ז

והגרעק"א גופי' כ' ליישב קו' השאג"א, דמיירי שלאח"ז יהא לו עצים לשרוף, וא"כ י"ל דלר"י לא יפזר לרוח כדי להשהות לצורך שריפה של אח"כ, כדי לתקן הלאו ע"י הניתוק לעשה דתשביתו של אח"כ, והלכך יושב ובטל [והיינו קולא היוצאת מדברי ר"י שנתיר לו להשהות לצורך שריפה לאח"ז, ומשא"כ לרבנן חייב להשבית מיד ע"י פירור].

אך הגרעק"א כ' שהוא מסופק בזה, וכונת ספיקו דס"ל דהתירא דע"מ לבערו לא נאמר רק בעוסק בביעור, וזה שמשהה ע"ד ביעור לאח"ז לית לי' הך התירא, ולהכי מספק"ל אם ממילא מחוייב להשבית מיד שלא יעבור עוד בב"י, או דכיון שרוצה לנתק הלאו שכבר עבר, וגם מה שיעבור ינותק להעשה שאח"כ, יהא רשאי להשהות ע"מ לקיים תשביתו לאח"ז.

[וע' מש"כ בזה בספר משברי ים סי' כ"א אות ג', עיין שם מה שהאריך בזה לדון בדבריו].

כשיש לפניו ב' אופנים לבער [ובאף א' לא מקיים תשביתו], ובא' מהן יקיים תשביתו לאח"ז, אך אופן זה לוקח יותר זמן מאופן השני

והקשה הרב יחיאל בוים שליט"א דמאי מספק"ל להגרעק"א אי רשאי להשהות ע"מ לקיים העשה לאח"ז, והרי כבר הזכיר שם הגרעק"א דאיכא כמה אופנים שעי"ז לא יעבור בב"י וכנ"ל, וא"כ ביכלתו לעשות כך, ואח"כ כשיהא לו עצים ישרוף, [ונמצא שלא יעבור מכאן ולהבא, וגם יתקן הלאו דלמפרע, ואמאי נתיר לו להשהות]. ויפה שאל.

ולענ"ד יש ליישב דאיירי בגונא דלפרר לרוח זה לוקח פחות זמן מאשר להפיל מפולת [ולמ"ד דלא סגי ע"י הוצאה מרשותו דאכתי יעבור בב"י, ועי' סוף סי' ת"מ], וא"כ זהו ספיקת הגרעק"א [אם רשאי לעשות דבר שמשהה ע"ז בינתיים החמץ כי ירויח אח"כ עשה דתשביתו לנתק הלאו, או דמחוייב לעשות באופן שאין בו שיהוי כלל].

ואע"ג דקאמרי התוס' דבעוסק לבערו אינו עובר בב"י, י"ל דזה רק בעוסק לקיים המצוה, ולא בעוסק במניעת הלאו, אך לא אדע אם החילוק נכון[137].

מי שעבר על ב"י והוציאו מרשותו ונפקע ב"י ותשביתו (לי"א), אם צריך להחזיר לרשותו כדי לקיים תשביתו לנתק הלאו

והנה בשאג"א הוכיח מכח קושייתו דמצות תשביתו היינו לכלות מן העולם, ואם חל חובת תשביתו תו לא פקע, אף שעשה מעשה שמחמתו כבר אינו עובר בב"י, וכגון שהוציא מרשותו או הפיל עליו מפולת. ולכאו' מאי ראי', די"ל דבאמת תשביתו נמי ליכא [כיון שכבר אינו מוזהר עליו ושפיר י"ל דפקע גם התשביתו], ומ"מ לכשיהא לו עצים יחזירנו לרשותו ע"מ לנתק את הלאו שכבר עבר למפרע, וא"כ מאי ראיית השאג"א דלא פקע התשביתו[138].

ויש ליישב דראייתו להרמב"ם דס"ל דב"י אינו לאו הניתק לעשה, [ולדידי' לא יחזירנו אח"כ לרשותו ע"מ לבערו דאין הביעור ניתוק ותיקון ללאו].

והרב בן יעקב שליט"א קאמר דאם נפטר מתשביתו לא שייך לומר דאח"כ יתחייב בתשביתו, דזה הוה נראה ונדחה, ותלוי בספיקא אם יש דיחוי במצות (עי' בפ"ג דסוכה ועוד) [ועי' צמח דוד בהשמטות לסי' י"ט], והיינו דהשאג"א הוכיח דבריו להצד שיש דיחוי במצות [דמוכרח לומר דלא נפקע התשביתו, וכיון דחזינן להך מ"ד דכיון שחל תו לא פקע נלמד מזה לאידך מ"ד, דבהא לא פליגי].

הוכחה מד' הטור דרשאי להשהות ע"מ לבערו לאח"ז אף כשאין עוסק בביעורו

תו שאל הרב בוים שליט"א דהרי איכא מרבוותא דס"ל דבמוצא חמץ ביו"ט למ"ד דהשבתתו בכל דבר, מפרר וזורה לרוח, ולמ"ד שמצותו בשריפה כופה עליו את הכלי, וכמבו' בטור בסי' תמ"ו [והיינו דלהנך רבוותא לא התירו מלאכה ביו"ט לצורך מצות תשביתו, וע"כ לא קעביד מידי, ומשא"כ לאידך מ"ד שמקיים מצות תשביתו שלא ע"י מלאכה].

והשתא חזינן דאם א"י לקיים מצות שריפה אינו זורה לרוח למנוע עבירת הב"י, וא"כ נפשט ספיקו דהגרעק"א, דחזינן דרשאי להשהות כדי לנתקו ללאו אח"כ ע"י קיום העשה דתשביתו.

ומד' הטור נלמד דרשאי להשהות ע"מ לבערו אח"כ אפי' בלא התעסקות בביעורו, כגון הכא ביו"ט שאין עוסק לבער, ונפשט ספיקו של הגרעק"א.

האם רשאי לבטל את החמץ ברוב

ובצמח דוד סי' ר"ח כ' ליישב קו' השאג"א די"ל דלר"י סגי שיבטל ברוב, ונפטר מב"י, אך לרבנן אסור לעשות כן דמבטל תשביתו, והיינו קולא דר"י.

בענין ביטול למ"ד דמצותו בשריפה

הנה יל"ע אליבא דר"י שמצותו בשריפה, ולא סגי לפרר ולזרות לרוח, דמ"ש מביטול, והרי כשמפרר וזורה לרוח בודאי מפקירו, ואין לך ביטול גדול מזה.

ולשי' תוס' דפלוגתת ר"י ורבנן לאחר זמן איסורו, א"ש, [דאז כבר לא מהני ביטול, וגם דכיון שחל חיוב השבתה לכלותו בשריפה תו לא פקע].

אך יש לשאול לשיטת רש"י דף י"ב ע"ב דפלוגתתם קודם זמן איסורו, א"כ אמאי לא מהני לפרר וזורה לרוח, דמאי גרע מביטול.

ויש ליישב בג' אופנים:

[א]. חדא, דאיירי בקיבל עליו אחריות דבזה לא מהני ביטול, [ובזה הוא דקאמר ר"י שלא סגי לזרות לרוח דבעינן שריפה], כמוש"כ בשאג"א סי' ע"ז.

אך באמת צ"ע בזה, דהרי כשזורה לרוח כבר נתחייב בתשלומין, [וא"כ כבר אינו גורם לממון דבלא"ה צריך ליתן דמים], ונפקע ממנו ממילא חיוב תשביתו, [וא"כ א"א לפרש דבזה קאמר ר"י שמצוה בשריפה דוקא], אכן הנה בשאג"א פירש ד' רבנן שאמרו לר"י לא מצא עצים יהא יושב ובטל, דקאי במי שקיבל עליו אחריות שאינו יכול לבטל, דאל"כ הא מחוייב לבטל כדי שלא יעבור בב"י לרש"י דמפרש לה קודם זמן איסורו שיכול לבטל, ולא דחי לה דבכה"ג מודה ר"י שאינו מחוייב בשריפה כיון דנתחייב בתשלומין, וצ"ל דלר"י המצוה בקיבל עליו אחריות להפקיע את האחריות ע"י שריפה דוקא [וא"כ שפיר אפשר לתרץ כנ"ל].

[ב]. עוד יש ליישב, דאיירי בזורה לרוח ע"י שליח, וא"א לבטל ע"י שליח[139], [והלכך קאמר ר"י דבעי שריפה דוקא], אך באמת צ"ע דבעצם הסכמתו למעשה השליח כבר מבטלו.

[ג]. עוד יש ליישב, דמיירי בחמץ של כלאי הכרם, שא"א לבטלו כיון שאינן שלו, ואי נימא דבל יראה עובר עלי' [ועי' סי' ג' סק"ג וסי' ל"א סק"ב דהראש יוסף נסתפק בזה עיין שם].

אך כ"ז דוחק לאוקמי פלוגתייהו בהנך גוני.

הננו מדפיסים כאן מכתב מרבינו זצ"ל בענין הנוגע לסימן זה

ז"ל השאלה (מאת הרה"ג רבי יוסף בהג"ר ידידי' מנת שליט"א):

הר"ן בריש פסחים כתב דמדאורייתא מקיימים מצות תשביתו בין בביטול ובין בבדיקה ובביעור (דאף בביטול חשיבא תשביתו כיון דהוה השבתה בלב עיי"ש), וצ"ע טובא איך יתכן דעת ר"י דאין ביעור חמץ אלא שריפה ולא סגי במפרר וזורה לרוח, הא אף ביטול מהני לכתחילה לענין תשביתו, וכ"ש מפרר וזורה לרוח, דבודאי לא גרע מביטול, ואין לומר דנפק"מ אחר זמן איסורו שא"א לבטל, דאז קמ"ל ר"י דכבר א"א לפרר אלא דוקא לשרוף, דהא אף אחר זמן האיסור ודאי דאין חיסרון בביטול, אלא דלא משכח"ל ביטול כיון דזה אינו שלו, אך אם מבטל במעשה ודאי שיועיל.

וז"ל תשובת רבינו זצ"ל

להבחור היקר לתפארת יוסף נ"י

יוסף ד' עליו ברוחניות וגשמיות למרבה ולשלו' אין קץ.

מה ערבה לי ניחוח אגרתו כמור ולבונה.

ואשר הק' אמאי לר"י בעי שריפה, אם ביטול מה"ת, וכ' דאין לומר דלאחר זמן איסורו תו לא מהני ביטול, דמ"מ הא דלא מהני ביטול רק מפאת דאינו יכול לבטל, אבל הכא שזורה לים אמאי לא יועיל.

והנה יפה הקשה, ואם הוה אמרינן דביטול מטעם הפקר לא הי' קשה, דאם אין מכלה מן העולם בעינן ע"י שריפה, ואם מפקיר הוא מפאת שאינו שלו[140], אבל למאי דכתב הר"ן דביטול נפקא מתשביתו בזה שפיר הקשה מר נ"י.

ונצטרך לומר דמ"מ ביטול עדיף דאיהו משוי לה כעפרא דארעא, משא"כ כשמכלה מן העולם שלא ע"י שריפה[141].

ואחתום מעין הפתיחה בהבעת תודה ושמחה

הדוש"ת **אברהם גניחובסקי**

סימן נ"ה

בילפותא דר"ע דתשביתו בי"ד (א)

ענף א' | בהא דאמרינן ש"מ הבערה לחלק יצאת ובענין עשה דוחה ל"ת דיו"ט

ג' שיטות איך ש"מ דהבערה לחלק יצאת

אמרינן בגמ' פסחים דף ה' ע"א דר"ע יליף דתשביתו מעריו"ט, דא"א לומר ביו"ט כיון שהבערה היא אב מלאכה, וכתיב כל מלאכה לא תעשו. ואמרינן בגמ' אמר רבא ש"מ מדר"ע תלת, ש"מ אין ביעור חמץ אלא שריפה, וש"מ הבערה לחלק יצאת, וש"מ לא אמרינן הואיל והותרה לצורך הותרה נמי שלא לצורך, עכת"ד הגמ'.

ובהא דאמרינן בגמ' דש"מ הבערה לחלק יצאת מצאנו ג' פירושים, א. פי' רש"י דאי ללאו לא הוי קרי לה ר"ע אב מלאכה, ולפי"ז ילפינן רק מלישנא דר"ע, ב. ותוס' פי' בשם ריב"א דאם הוה ללאו הי' מותר ביו"ט דלא הוי בכלל מלאכה, [ולא נאסר ביו"ט כי אם בשבת לחוד], ג. ור"ח פירש דאי הוה ללאו הוה אמרינן עדל"ת [והוה שרינן עי"ז לשרוף ביו"ט].

ביאור דברי ר"ח לענין עדל"ת ביו"ט שתלוי אי לחלק יצאת אי ללאו יצאת

וקשה דאף אם נימא לחלק יצאת נמי נימא עדל"ת, דהרי כל הנפק"מ בין לחלק יצאת לבין ללאו יצאת לא שייך רק לגבי שבת, דאי לחלק איכא כרת ואי ללאו ליכא כרת, וממילא אי לחלק לא שייך עדל"ת דהוה לא שיש בו כרת, ומשא"כ אי ללאו יצאת דליכא כרת י"ל עדל"ת, אך ביו"ט גם אי לחלק יצאת ליכא כרת ונימא עדל"ת.

ופירש בספר מרגניתא דר"מ למהר"ם שפירא זצ"ל, ובספר דברי יחזקאל למהר"י ברנשטיין זצ"ל (סימן י' ענף א' אות ב'), מכח דברי הרשב"א ביבמות (בדף ו') בהא דאמרינן התם דאיכא קרא דבנין ביהמ"ק לא דוחה שבת, דאיצטריך ללאו דמחמר שאין בו כרת, והק' הרשב"א הא איכא ל"ת ועשה, וכ' דלא איתמר עשה אלא למלאכות שיש בהן כרת.

וא"כ א"ש ד' ר"ח דאם רק ללאו יצאת הוה אמרינן עדל"ת, דנימא דלא איתמר העשה דשבת ודיו"ט להבערה שאין בו כרת, וממילא ידחה עשה דתשביתו ללאו דהבערה, ומשא"כ אי לחלק יצאת, [ובשבת יש בו כרת א"כ איתמר בי' העשה דשבת ודיו"ט].

וכבר כ' כן בשו"ת תורת חסד ח"א סי' מ"ב אות ג' בביאור ד' ר"ח עי"ש.

האם העשה דיו"ט נאמר רק למלאכות שיש עליהן כרת בשבת או לא

והנה המבואר מדבריהם דלהרשב"ם ה"ה דמפלגינן ביו"ט [בין המלאכות שיש בהן כרת בשבת לאיסורים שאין בהן כרת בשבת לענין אם

הלשון עובר בכל רגע קשיא ליה לרבינו זצ"ל, וק"ל.

137. א.ה. הנה כונת רבינו לכאו' דהקולא היוצאת מד' ר"י היינו מה שרשאי להשהות ולהוציא מרשותו באופן שלוקח יותר זמן ע"מ לשרוף לאח"ז, ויש להעיר דמ"מ אי"ז קולא דגם לרבנן שרי, דהרי לדידהו יש בזה קיום עשה, כיון שא"צ שריפה, והוה עוסק בקיום עשה, ואדרבה שלדידהו לא יצטרך אח"כ לשרוף, ולר"י איכא חומרא שיצטרך אח"כ לשרוף, אך כ"ז רק אם נימא דלא כשאג"א. וא"כ עכ"פ אכתי נצטרך להוכיח מכאן כדברי השאג"א דלרבנן מחוייב לכלותו, ולא סגי בהוצאה מרשותו.

138. א.ה. לא הבנתי כלל הוכחת השאג"א, דהרי השאג"א הכי קאמר דלר"י רשאי להוציאו מרשותו ולסלק מעליו הב"י, ולרבנן אינו רשאי דמבטל העשה, ובהכרח שאין העשה להוציא מרשותו אלא לכלותו, ולכאו' אין כאן הוכחה לומר דלא פקע, דמנלן דגם אם עשה כן מחוייב לבערו [וכבר העלה האחיעזר צד כזה, ועי' בסימן נ']. ומ"מ אי נימא דגם אם עשה כן מחוייב לבערו, שפיר הק' רבינו דמאן לימא לן שהוא משום דתו לא פקע החיוב, דילמא הוא בכדי לתקן הלאו שלמפרע, וצריך להחזירו לרשותו בכדי לבערו. ועכ"פ הנידון לא רק לכשימצא עצים, אלא גם לרבנן להחזירו לרשותו לפרר ולזרות לרוח וכיו"ב. [ולר"י פטור מזה עד שימצא עצים, והיינו קולא דר"י].

139. א.ה. תי' זה תלוי בפלוגתא שבסוף סי' תל"ד עיי"ש.

140. א.ה. לכאו' כונת רבינו זצ"ל דהכא אף כשמפרר וזורה לרוח לא נעשה אינו שלו, כיון דהוה לאחר זמן איסורו,

נאמר בהן העשה דיו"ט], ולא אמרינן דביו"ט שבלא"ה הוי הכל ל"ת א"כ אין חילוק ביניהם והעשה קאי על כולהו.

והנה במכילתא פ' בא (פרשה ז') רמינן קרא דלא תותירו ממנו עד בוקר והנותר ממנו עד בקר באש תשרופו, דל"ל תרי זימני עד בוקר, וילפינן מינה דבוקר שני קאמר דאין שריפת קדשים דוחה יו"ט, וקאמר ר' ישמעאל דלא בעינן קרא דהרי אסירא ביו"ט, אלא דבעינן קרא היכא דחל ט"ז להיות בשבת [שנשרוף ביו"ז], והקשה בזית רענן דאכתי למה לי קרא דהא אסירא בשבת.

ותי' בספר מנחת עני לפי דברי הרשב"א בחולין[142] דר' ישמעאל ס"ל דהבערה ללאו יצאת, וא"כ בשבת שרי משום עדל"ת, [דלהרשב"א לשיטתו לא נאמרה עשה דשבת לאיסורים שאין בהן אלא לאו], ורק ביו"ט אסירא דביו"ט כולהו לא הוו רק לאו, וא"כ העשה נאמרה על כולן [ואמנם עיין ברשב"א יבמות דלתי' קמא לא ס"ל להך כללא, וס"ל דגם במחמר איכא עשה].

אמנם למש"כ האחרונים הנ"ל בד' ר"ח חזינן מדברי ר"ח דגם ביו"ט מפלגינן [ואמרינן שהעשה לא נאמרה לאיסורים שאין בהן כרת בשבת, וא"כ אין לתרץ כהזית רענן]. וראיתי במנח"ח פרשת בשלח (מצוה כ"ד אות א') שכ' דלפי ד' רשב"א ביבמות ליכא עשה בתחומין, וכ' דה"ה ביו"ט, וזה כד' המרגניתא דר"מ והדברי יחזקאל ודלא כמנחת עני.

אלא שבאמת בעיקר תי' המנחת עני יל"ע דהרי בנותר לא שייך עדל"ת שאפשר לשרוף למחר, ולא דמי לתשביתו שא"א למחר שכל רגע עובר באיסור [ועי' בסי' נ"ג ובסי' נ"ז אות ד' מש"כ בזה, ועי"ש בדברי יחזקאל].

ביאור דברי המכילתא שמחלק לענין שריפת נותר בין יו"ט לשבת

ובעיקר ד' המכילתא עי"ש במלבי"ם ובבית הלוי עה"ת, ובחת"ס שבת דף כ"ד מש"כ בזה.

והבה"ח לבית ברונשטיין נ"י קאמר דדעת ר' ישמעאל דכיון דאסירא ביו"ט בעל כרחך מתפרש הקרא לבוקר שני, ולא אמרינן דקרא דעד בוקר אתי למישרי ביו"ט, אלא דחינן ומפרשינן לקרא דהכונה לבוקר שני, ומשא"כ בשבת שלאחר יו"ט דהוא דבר שבמקרה, וקרא קאמר בסתמא לשרוף בבוקר שני ולא חילקה תורה בין השנים, על כרחך דשריא רחמנא [לשרוף בשבת, וכעין דינא דבמועדו אפי' בשבת, כיון שכבר קבעה תורה שזמנו בט"ז ולא חילקה בין השנים], והלכך בעינן קרא לאסור [דבזה גופא אתיא קרא לחלק בין השנים ולומר שיש שנים שאין שריפתו בט"ז אלא בי"ז, והיינו כשט"ז חל בשבת]. ויתכן תירוץ זה.

אך הא אשכחן מצות שיש בהן חילול שבת, ואז אמרינן דבכה"ג שחייל' בשבת ידחו, אא"כ יש קרא מיוחד שידחה שבת, [והכא אף שקבוע לו זמן לט"ז מ"מ ליכא קרא מיוחד לדחות שבת, וא"כ אמאי ס"ד שידחה שבת], ויש ליישב דשמא משמעותא דבוקר שני מתפרשת דלא מפלגינן בין השנים, וצ"ת.

אי בשריפת חמץ ביו"ט חשיבא עשה בעידנא דקעבר ל"ת

ומתבאר מד' ר"ח דשייך לומר עשה דוחה ל"ת בהבערה ביו"ט, ובהכרח דחשיבא בעידני', ולא אמרינן שהאיסור הבערה קודם לקיום התשביתו, והיינו משום דכל מה שיש אש זה מכח שריפת החמץ, והוה בכל הבערה והבערה קיום של התשביתו.

וכן מבו' בתוס' רבינו פרץ בסוגיין ובאו"ז סי' תשנ"ד, דהקשו מ"ט אין מצות תשביתו דוחה איסור הבערה, ותי' משום דהוה ל"ת ועשה, ואין עשה דוחה ל"ת ועשה, ומבואר דאי לאו הכי הוה שייכא עדל"ת דחשיבא בעידני'.

יל"ע דלא הוי בעידני' מצד שהאיסור הבערה דיו"ט בפחות מכזית, והעשה רק כשנשרף כזית

והנה לכאו' הי' אפשר לדון עוד [לגבי עדל"ת בהבערה ביו"ט][143] דהקיום של תשביתו רק בכזית, ובמקצתה ראשון שהוא פחות מכזית עדיין ליכא קיום מ"ע, וכבר איכא לל"ת [ועכ"פ להחולקים על ר"ת] וא"כ לא הוי בעידני', אך באמת ל"ק מידי, דלאחר שישרף כזית ייחשב שנתקיימה המצוה בכל מה שנשרף.

דכמו"כ אמרינן בנזיר מצורע דעדל"ת, אף שהלאו בב' שערות ראשונות והעשה רק בגילוח כולו, ובהכרח משום דלבסוף נמצא מקיים העשה ע"י כל התגלחת, וכעי"ז עי' בר"ן בפרק אלו מציאות (דף ט"ז מדפי הרי"ף ד"ה ועל הא דאמרינן, עי"ש היטב), וכ"כ בשו"ת תורת חסד חלק או"ח סי' מ"ב.

ענף ב' | אמאי לא נימא דעשה דתשבי' תו דוחה ל"ת דהנאה מחמץ בפסח[144]

ונמצא לפי"ז דלו יצוייר לאו גרידא שפיר נימא עדל"ת, ולכאו' לפי"ז באופן שאין לו אפשרות לשרוף החמץ בחוה"מ אא"כ יהנה מהשריפה לישתרי, דנימא עדל"ת שהעשה דתשביתו ידחה ללאו דאיסוה"נ.

ויל"ע לפי"ז בהא דהק' תוס' (בדף ה' ע"א) דנימא דקרא דתשביתו איירי במסיקה תחת תבשילו, ותירצו דאסירא מפאת איסור הנאה, ועכ"פ עד שנעשה גחלים, ותיקשי דאכתי ישים עלי' תבשיל, ועי"ז אזיל איסור יו"ט דהוה בל"ת ועשה, ואי דאתא השתא איסור הנאה מחמץ ע"ז נימא עדל"ת ולישתרי[145].

ע"י דין עדל"ת ייהפך הדבר כחפץ המותר בהנאה עד כמה שנצרך להחשב היתרא לצורך העשה

והנה לאחר דנימא עדל"ת כבר נימא בודאי דאינו מחוייב להניח התבשיל מיד בתחילת ההבערה, שהרי בבישול דעלמא יכול להניח התבשיל גם לאחר ההדלקה, ולא דמי לנדרים ונדבות, דהתם אסירא לי' ליהנות מתחילה, אבל הכא אי שרית לי' ליהנות מפאת עדל"ת, שב דינו להיות כעצים דעלמא, ומ"מ אם ירצה להניח בתחילה שרי לי', דאל"כ ייאסר גם אח"כ ויתבטל העשה דתשביתו, ואהני דינא דעדל"ת להפקיע האיסור, אע"ג דלא יתחייב ליהנות בפועל, ועד"ז יש ליישב קושית השער המלך (הלכות חמץ ומצה פרק ו') דאיך שייך עדל"ת במצה, דהא אינה ראויה לשבעה, וצ"ל דע"י דין עדל"ת נעשית ראויה לכל שבעה, דהדין עדל"ת יהבה היתר לכל שבעה, אע"ג דאינו מחוייב לאכול כל שבעה כיון שאם ייאסר ממילא יתבטל העשה [ועי' קהילות יעקב פסחים סי' ל"ב אות א' שכתב כן].

ואמנם בתשובות הרי"ם (יו"ד סימן י"ט) כתב לבאר ד' הירושלמי (פ"ב דחלה הלכה א') לגבי חדש, דזה גופא תי' הירושלמי דע"כ לא אמרינן עדל"ת [כיון שאי"ז מצה הראויה לשבעה שהאיסור אכילה לשאר ימי הפסח לא ניתר לצורך קיום העשה בליל הסדר], אך בתו' בדף נ"ט מוכח כהקה"י שהרי התירו לשחוט קרבן המחו"כ כדי לאשוויי הפסח למפרע [שהמ"ע שעשה קודם הוצרכה להתיר שיוכלו אח"כ לעבור על עשה דהשלמה כדי שתתקיים העשה, וה"נ דכותיה].

[ועי' בפמ"ג סי' תקכ"ז שדן לגבי עירוב תבשילין שנתערב בביצה שנולדה ביו"ט [שדינה שאינה בטילה ברוב משום דהוה דבר שיש לו מתירין], מי נימא דהכא כיון שאם נאסרנה באכילה לא יוכלו לבשל לשבת והו"ל כנתקלקל, שלא שייך בזה דין יש לו מתירין, או דאזלינן בתר העירוב גופי' ואיהו אית לי' מתירין [שאפשר לאוכלו אחרי שבת, וממילא נאסרנה באכילה מחמת הביצה שנתערבה], ולכאו' ספיקו תלוי בנידון הנ"ל [דלהרי"ם דלא נתיר את מי שיש לו מתירין בכדי להתיר את מי שאין לו מתירין, ומשא"כ להקה"י נימא דצורך התרת הדבר שאין לו מתירין להתיר את אשר יש לו מתירין]. אך נראה דלכו"ע י"ל כקה"י בנידון דעדל"ת, ושאני דינא דדישל"מ דאזלינן רק בתר גוף התערובת ולא בתר תוצאותיו [ואין לדמות כח דחיית העשה לל"ת לגדר ההיתר מחמת שאין לו מתירין, שזה ודאי סברא בתוך התערובת לבד], ודו"ק].

וביישוב קושיא זו יש לומר ז' דרכים, ולכולהו אית להו פירכא, וכאשר יתבאר:

(תירוץ א') בהא דהאיסור הנאה עובר אחר קיום העשה אי עי"ז חשיבא שלא בעידני'

ויש לדון[146] דהאיסור הנאה רק כשהתבשיל מתבשל, וקיום המצוה מקודם כשנעשה אש, וא"כ לא הוה בעידני', אך באמת חזינן לר"ת לגבי שריפת בת כהן שכ' (מובא בריטב"א יבמות דף ו' ע"ב) דמיתתה שזה קיום העשה ובישול הפתילה חשיבא כבאין כאחת, דמעשה הגברא הוי בבת אחת שמכניס הפתילה, ואח"כ מדליק האש ואח"כ הכל נעשה מאליו, ונמצא דהמצוה כבר נעשית ויכולה לדחות הלאו, ולא אמרינן שקדם, וה"נ י"ל דאיסור ההנאה שמתחמם התבשיל הוה מאליו, ונמי חשיבא בעידני', דאין לחלק בין הדוחה [שנעשה מאליו] לבין הנדחה [שנעשה מאליו], אך לא אדע אם הדמיון נכון[147].

והנה מ"מ גם אם נאמר דלר"ת הנ"ל חשיבא בכה"ג בעידני', וא"כ לדידי' א"א ליישב ד' התוס' דידחה עשה דתשביתו ללאו דאיסוה"נ, אך מ"מ יעוי' ברשב"א ביבמות דף ו' ע"ב דמפורש שחולק על ר"ת עיין שם, ולדבריו שפיר יש ליישב ד' תוס' דכיון דלא הוי בעידני' ע"כ לא אמרינן דעשה דתשביתו ידחה ל"ת דאיסוה"נ, וע"כ א"א לאוקמה לקרא דתשביתו במסיקה תחת תבשילו.

אך באמת שבלא"ה הא דהל"ת הוא לאחר קיום העשה אי חשיבא שלא בעידני', הנה בר"ח בשבת דף קל"ב מבו' דטעמא דבעינן שיהא בעידני', הוא משום שחיישינן שיבטל הל"ת ולבסוף לא יקיים העשה, וא"כ אם קודם מקיים העשה ואח"כ עובר הל"ת שפיר דמי [והרשב"א הנ"ל דן באופן שהל"ת קודם להעשה].

[ויהא נפק"מ בהורג עמלק ביו"ט (ואע"ג דאיכא עשה מ"מ הלאו נדחה מהעשה דמחיית עמלק, ולא ילקה על הלאו, ועי' בתוס' חולין דף קמ"א בשם ריב"א) והרגו ע"י זריקת חץ, שהחץ הזה גם יהרוג פרה, דאם החמץ יהרוג את הפרה קודם הריגת העמלקי לא הוי בעידני', ואם לאחמ"כ לא איכפ"ל דלא הוי בעידני'].

אלא שאולי נאמר דהתוס' פליגי על ר"ח וס"ל דכה"ג ל"ח בעידני', ואין עדל"ת, וע"כ א"א לאוקים קרא דתשביתו במסיקה תחת תבשילו, וכי תימא דתיקשי על ר"ח, הא ל"ק בלא"ה, דהרי ר"ח יכול לתרץ כאידך תירוץ שבתוס' דבלא"ה לא ניח"ל לר"ע לאוקמה קרא דתשביתו בכה"ג דמסיקה תחת תבשילו, דאי"ז במשמעות הכתוב.

(תירוץ ב') אם שייך לומר דמסברא אין כונת התורה להשבית באופן שעובר על איסור הנאה[148]

והעירוני ליישב לפמש"כ תו' בדף כ"ח ע"ב דתשביתו היינו שלא ע"י אכילה, ומזה נלמד איסור אכילה לר"ש, וא"כ נימא דה"ה דשלא ע"י הנאה, כאשר נאסר בהנאה עכ"פ, דמש"כ תוס' שם ומשא"כ להר"ן שבודאי נעשה ע"ז כעפרא דארעא וא"כ ייחשב תשביתו, אך באמת עי' בד' רבינו זצ"ל סי' י"ד דכשנעשה אבודה ממנו ומכל אדם לאחר זמן איסורו שפיר נעשה אינו שלו אף בתוך הפסח, אכן נר' כונת רבינו זצ"ל דלתוס' באמת אי"ז קיום מצוה של תשביתו, אלא דזה הפקעה ופטור ע"י שאינו שלו, וא"כ שפיר קאמר ר"י דלאחר זמנו מצווה לבער ולהשבית, ולא סגי במה שמוציאו מרשותו ופוטר עצמו מן המצוה, אך זה תלוי בפלו' השאג"א והמקו"ח שנתבאר בסימן נ' עיי"ש. אך להר"ן בודאי יש קיום מ"ע ע"י הביטול, וא"כ שפיר תיקשי דגם בפירור נעשה כעפרא דארעא כאשר נעשה ע"י ביטול, ושפיר יש בו קיום מ"ע ממש כמו אילו הי' מבטל.

141. א.ה. לכאו' כונת רבינו זצ"ל דקיום המ"ע אינו אלא כשנעשה כעפרא דארעא מחמת מחשבתו שבלבו, אך במה שנעשה ממילא ע"י עסק הכליון לא סגי בזה לקיום המ"ע, ומשו"ה בעינן שריפה דוקא, אך יל"ע דאם מסכים לשורפו וכו' הרי יש כאן גם ביטול חשיבותו בלבו, ואולי ד"ז לא חל כיון דהוה לאחר זמן איסורו, שכבר אינו יכול לבטל, ונשאר רק הביטול דממילא, דבזה לא סגי לקיום המצוה, ועי' היטב.

142. א.ה. לא מצאתי לד' המנחת עני וגם לא לד' הרשב"א [ובשו"ת מנחת עני סי' ד' כ' דלר' ישמעאל לחלק יצאת, ובודאי לא נתכוין רבינו לספר זה, וגם לא נזכר שם מדברי המכילתא כלל], וצ"ע.

143. א.ה. כונת רבינו לל"ת דיו"ט שבזה ליכא שיעור בעצים הנשרפים, אך באיסוה"נ שיעורו בשו"פ כמוש"כ רבינו בסימן מ' סק"א בשם הגרעק"א (בתשו' סי' ק"צ) עיי"ש, וכן בכת"י נמצא ד"ז על דברי הראשונים שדנו עדל"ת בהבערה ביו"ט.

144. א.ה. בכל האמור בענף זה עי' להלן סימן נ"ו מש"כ רבינו זצ"ל בכ"ז, ועיי"ש בהערה בשולי הגליון בתחילת הסימן.

145. וכתב רבינו זצ"ל על ד' תו' אלו, וז"ל: **והנה במקו"ח סי' תל"א כתב דלהסיקה תחת תבשילו מיקרי שלא כדרך הנאה ואינו אסור אלא מדרבנן, וצ"ע מד' תוס' אלו** [דמבואר שזה אסור מה"ת] **וצ"ע.**

146. א.ה. ד' רבינו אלו מכת"י במק"א, ולפי דבריו בקטע הקודם ממילא נדחה הך צד, אך כאן כתב רבינו טעמים נוספים לדחות ד"ז. אכן יעוי' להלן סי' נ"ו תירוץ ח'.

147. א.ה. לפו"ר הי' אפשר לחלק ולומר דהתם גם המצוה וגם העבירה זהו עשיית המעשה המביא לתוצאה, והמעשה של הגברא הוה אותו מעשה להמצוה והעבירה. אך הכא האיסור הוא התוצאה כשנהנה, וא"כ לא הוי בעידני', אכן באמת תליא בפלו' המג"א ומקו"ח סי' תס"ו, אי באיסוה"נ בעינן מעשה לקיחת ההנאה או לא, וק"ל [ועי' בדברי רבינו זצ"ל שבסי' מ"ה]. שו"מ כן בכת"י רבינו זצ"ל במק"א שהעיר כן בשולי הגליון ככל הנ"ל. וכ"ה להלן בסי' נ"ו תירוץ ט'.

ובעיקר דברי רבינו זצ"ל מצאתי במק"א בכת"י רבינו זצ"ל שכתב וז"ל: **ואע"ג דהוה ע"י פעולה אחת י"ל דלא חשיבא בעידני', עי' בתשובות דברי חיים סי' ל' דאייתי כן מהרשב"א ביבמות דף ו', ואף לר"ת דס"ל דהוה בעידני' זהו דוקא היכא דהלאו קדם להעשה, והכא העשה קודם** [וא"כ מודה ר"ת דלא חשיבא בעידני'].

אלא דלכאו' מד' ר"פ ור"ח מוכח דכה"ג חשיבא בעידני', שאל"כ היכי דנו שעשה דתשביתו ידחה ל"ת דיו"ט דהא לא הוי בעידני' [מפאת ההבערה שנמשכת לאחר קיום המ"ע דתשביתו], **וע"כ דלא קפדינן, כיון דע"י פעולה אחת בא הכל, ואולי יש לדחות דבאמת לר"ח נימא דלא יתרץ כתוס' אלא כאידך תירוצי התוס', ובר"פ נימא דלא אמרה אלא לרווחא דמילתא,** עכ"ל דרבינו זצ"ל.

ולא אדע מהו סוף דעת רבינו זצ"ל בנידון ד' ר"ת כשהל"ת אחרי העשה. אמנם בעניי לא הבנתי ההוכחה מד' ר"ח ור"פ דאינהו איירו באיסור יו"ט, ולכאו' לגבי איסור הבערה דיו"ט אטו המבשל ומבעיר לצורך בישול, והא שממשיך לדלוק אח"כ נחשב עובר איסור, דעד כמה שמעשה ההבערה שריא לא איכפ"ל מה שדולק אח"כ ממילא שלא לצורך, וה"נ אם ההבערה נצרכה לצורך העשה מה איכפ"ל מה שממשיך לדלוק אח"כ, ורק לגבי איסוה"נ יש לדון שעובר איסור במה שנהנה אח"כ [וג"ז תלוי במש"כ לעיל, וכאשר כבר כ' שהעיר רבינו זצ"ל בעצמו בשולי הגליון וכנ"ל]. וא"כ לא ידענא מה הוכיח מהתם, ובשלמא מש"כ רבינו להלן תי' ה' ותי' ו' להוכיח דלא איכפ"ל ממה שעובר על הל"ת קודם קיום העשה שפיר הוכיח מדבריהם, אך ממה שממשיך לדלוק אחר קיום העשה לא הבנתי ההוכחה, וצ"ע. ושו"ר עוד לד' רבינו להלן ענף ו' תירוץ ה' עיין שם.

148. א.ה. ב' קטעים דלהלן נערכו בלשון העורך לפי שבכת"י היו כתובים בקיצור בשולי הגליון. ועי' להלן סי' נ"ו תירוץ ד'.

דרק שלא ע"י אכילה היינו לר"ש דשרי בהנאה בער"פ, או לריה"ג דשרי כל הפסח בהנאה, ומשא"כ בזמן האסור בהנאה למ"ד דאסור בהנאה דהיינו אילו הוה מוקמינן לקרא ביו"ט הי' בהכרח מתפרש להשבית שלא ע"י הנאה, ולהכי א"א לאוקים לקרא שמשביתו ע"י שמסיקה תחת תבשילו, אך באמת זה אינו דהרי התוס' איירי התם לגבי ער"פ שאין לנו מקור לר"ש לא לאיסור אכילה ולא לאיסוה"נ, וכתבו שמתשביתו נולד איסור אכילה ולא איסוה"נ, וש"מ דסברתם רק כלפי אכילה ולא כלפי הנאה, דאל"כ מנלן לחלק ביניהם. והיינו שליהנות אי"ז סותר לתשביתו, וא"כ מסתברא שגם אם הנאתו באיסור ג"כ אינו סותר לתשביתו. [וע"עוד בראב"ד בהשגות על בעה"מ בסוגיא כ"ח ע"ב].

וביותר לפמש"כ בחזו"א סי' קי"ז סק"א, שאין כונת תוס' דאיסור אכילה מפאת דמבטל עשה דתשביתו, שהרי גם בחמץ של הפקר אסור באכילה, אלא שזה ילפותא לאיסור אכילה, שאם אמרה תורה להשביתו, ודאי אוסרת אכילתו, ואמרינן דזה הוכחה לאכילה ולא להנאה דיתכן דרשאי ליהנות ומצווה על ביעורו, וא"כ גם אחר שנלמד איסוה"נ עדיין יתכן שיקיים תשביתו ע"י הנאה מדין עדל"ת, שאין הנאה סתירה לתשביתו. והלא לד' החזו"א אפי' אכילה אינו סתירה לתשביתו דהי' אפשר להשבית ע"י אכילה, אלא שזה ילפותא לאיסור אכילה, ואי"ז ילפותא לאיסוה"נ, וא"כ גם כשנאסר בהנאה מצד אחר אי"ז סתירה לתשביתו, ושפיר הי' אפשר לאוקים קרא שמשבית באופן שנהנה, והדרא קושיא לדוכתה.

(תירוץ ג') אי שרינן לעבור על ל"ת כדי שלא יהא עשה המעכב לעשה מדלחות את הל"ת[149]

וגאון אחד שיחי' אמר דלא שייך עדל"ת בכה"ג שהלאו אינו נצרך לעצם עשיית המצוה, כי אם בכדי להחליף הל"ת ועשה בל"ת גרידא, דהא השתא מיפטר מן העשה מפאת דהבערה דעלמא הו"ל ל"ת ועשה, ולהפקיע העשה דיו"ט המעכב את דחיית הל"ת דיו"ט ע"י איסור ל"ת דאיסוה"נ לא שרינן, דלא ניתן לדחות הלאו אלא ע"מ לקיים עשה, אבל לא להפקיע איסור עשה בכדי שיוכל לקיים עשה אחר, והיינו דלא עבדינן לאו להקל איסורו בכדי שיוכל לקיים העשה.

אמנם לענ"ד צ"ע בזה, דהרי חזינן דמחו"כ מקריב בערב פסח, ולחד מ"ד בתוס' בדף נ"ט מדין דחי' אתינן עלה, וע"כ דנו שיהא בעידני', דהיינו שפירשו שכבר שחט קודם פסח, וע"י שמקריב קרבנו מתכשר הפסח ויכול להקריבו, והתם עובר על העשה דהשלמה כדי להסיר הטומאה המעכבת את הפסח, וחזינן דעבדינן דחי' בכה"ג.

ואמנם יש לדחות דשאני התם דזהו מגוף המצוה למשוי נפשי' טהור, [וזה בעצמו קיום העשה הדוחה לעשה דהשלמה, כיון שעי"ז יקיים עשה החמור דפסח], ומ"מ אינו מוכרע, ויותר נר' דנימא עדל"ת אף בכה"ג, וצ"ע בזה.

ודע דעיקר סברת הך גאון שיחי' נזכרת בספר פרשת דרכים דרך החיים דרוש י"ט שכתב שם דלא שרינן לעבור איסור בכדי להקל על האיסור שעובר לצורך פיקו"נ [ומוטב יעבור איסור חמור לצורך פיקו"נ מאשר יעבור איסור קל שלא נצרכת לפיקו"נ כי אם לגרום להקל על האיסור הנדחה לצורך פיקו"נ]. אך לענ"ד לא דמי, דהא הכא אם לא יעבור על הל"ת דאיסוה"נ לא יתקיים העשה כלל, ומשא"כ התם ממ"נ יתקיים הפיקו"נ [אלא שיתקיים ע"י דחיית איסור חמור, ונמצא שכל העבירה היא רק לצורך להקל על האיסור, ומשא"כ הכא שזה לצורך קיום העשה, שלא תתקיים בלעדי זה].

(תירוץ ד') אי המבשל באופן שעובר עבירה בבישולו נאמר ע"ז דינא דמתוך שהותרה וכו'

ולכאו' י"ל עוד דבדבר האסור לא שייך התירא דמלאכה ביו"ט [וא"כ כיון דמעשה הבישול נאסר מחמת דאסור בהנאה, אכתי בל"ת ועשה דיו"ט קיימא, ואין עשה דוחה ל"ת ועשה][150].

אך באמת זה אינו, דהא חזינן דהמבשל בשר בחלב ביו"ט אינו לוקה למאן דאית לי' מתוך [ואמנם בתשובת צפנת פענח כתב דהמבשל ביו"ט שחל בשבת לוקה אף משום יו"ט, ואפי' שבישל לצורך אוכל נפש, אך הוא חידושא רבתא, [אלא דגם סברתו אינה אלא כלפי שבת ויו"ט דשבת הפקיע שריותא דיו"ט], ובנידון דידן דמי לבב"ח, ולא ליו"ט שחל בשבת].

(תירוץ ה') האם זה שהפת ייאסר בהנאה הוא סיבה שלא לקיים תשביתו ביו"ט

ולכאו' הי' אפ"ל דאין כאן התירא דמתוך, שהרי אי"ז צורך אוכ"נ שהרי הפת או התבשיל שיתבשל ע"ג האש שע"י החמץ ייאסר בהנאה מדין יש שבח עצים בפת, [וממילא נשאר העשה ול"ת דיו"ט, וא"א לקיים התשביתו באופן זה].

אך באמת זה אינו נכון מב' פנים, חדא דכל האיסור של הפת אינו אלא מדרבנן [וכמוש"כ חזו"א סי' קי"ט סק"ג, וחזר בו ממש"כ בסי' קכ"ד לדף כ"ו], ואנן איירינן לגבי פירוש הפסוקים. ועוד דמ"מ כיון שעי"ז יתקיים העשה יש לנו להתיר לאכול אח"כ, דהאיסוה"נ הנצרך להיות ניתר בכדי שיתאפשר לקיים העשה נדחה ונעשה היתר וכמוש"כ לעיל.

(תירוץ ו') אם אפשר לומר שהתורה דיברה באופן של עדל"ת

והנה זה ודאי שאין לתרץ שלא מסתבר לומר תאמר מצוה על סמך עדל"ת [ולהכי לא ניחא לאוקמה לתשביתו בגונא דנצרך לדחות את האיסור הנאה], דהא חזינן מר"ח ור"פ שדנו לפרש התשביתו ביו"ט מחמת שהעשה ידחה לל"ת דיו"ט.

(תירוץ ז') אם אפשר לומר דאיסור הנאה קדם לעשה דתשביתו (ומשו"ה ל"ה בעידני')

וגם זה אין לתרץ דהאיסוה"נ קעבר קודם שמקיים לתשביתו, דלתשביתו בעינן שיישרף ויתכלה טפי מהשיעור הנצרך בכדי ליהנות, דהא קחזינן דדנו שהעשה ידחה ל"ת דיו"ט, אף שודאי איסור יו"ט חל מיד בתחילת הבערה, וש"מ דס"ל דחשיבא בעידני' עם קיום התשביתו, [והיינו שמיד מתחיל קיום התשביתו בכל משהו שנשרף ונהפך להיות אש, וכ"ש שהאיסוה"נ שנהנה באפיית הפת לא קדים להעשה דתשביתו[151]], ועי' להלן.

ואגב אורחא יש לעורר דבתו' ה' ע"א מבואר דכשנעשו גחלים שרי ליהנות, ובתו' כ"ו ע"ב מבו' דלא שרינן רק כשנעשה אפר, וצ"ל דהכא איירינן מה"ת, ומה"ת שרי ליהנות כשנעשה גחלים, ורק מדרבנן בעינן שייעשה אפר.

אימתי קיום מצות תשביתו, ואי הוה בעידני' דקעבר על איסור הנאה

והנה באמת יעוי' במ"ב סי' תמ"ב שעה"צ ס"ק י"ט שהביא פלוגתא אי מה"ת מקיים תשביתו ע"י שחרכו ואפי' לאחר זמנו, או רק כשנעשה אפר, ולפו"ר הי' נר' דממ"נ איכא לתרוצי דאי המצוה בחריכה א"כ הרי יהנה אח"כ, ומה"ת אסור בהנאה לאחר חריכה [וכמבו' כ"ז בחזו"א או"ח סי' קט"ז ס"ק י"א דכל הפלו' רק לגבי תשביתו ולא לגבי איסוה"נ], ואז כבר לא הוי בעידני' דקיום העשה, ואם המצוה עד שייעשה אפר א"כ נהנה קודם חיוב המ"ע.

אך באמת לפמש"כ זה אינו, דמצד מה שנהנה לאחר החריכה להסוברים שקיום העשה בחריכה, הנה לר"ת חשיבא בעידני' וכנ"ל תי' א' [ועי' עוד מש"כ לעיל בקושיא ובהערה לתי' א'], וכן לאידך גיסא מה שנהנה בתחילה והמצוה אין מתקיים עד שייעשה אפר ג"כ לא א"ש, דנר' פשוט דאף שהוא עדיין מחוייב להשבית עד שייעשה אפר, אך מ"מ כל משהו ומשהו שנשרף ובו מתקיימת המצוה, והוה ההנאה בעידן קיום המצוה. ותו, דגם בזה אליבא דר"ת חשיבא בעידני' [ובזה שהלאו קדים לעשה ודאי דנאמרו ד' ר"ת, ואפי' לפי הדברי חיים הנ"ל בתי' א' וכנ"ל]. וזה בודאי מוכרח מהא דדנו רבנן ז"ל לומר עדל"ת לאיסור הבערה דיו"ט, ולא תירצו שאיסור הבערה קדמה לעשה דתשביתו.

וראיתי בשו"ת תורת חסד ח"א סי' נ"ט ד"ה ובתוס', שהק' באמת אהא דדיינינן דנימא עדל"ת לגבי שריפת נותר ביו"ט, דהא המצוה רק בסוף ההבערה, והלאו קעבר בתחילת ההבערה, אמנם לענ"ד בודאי בכל משהו הנשרף תחילה איכא קיום מצוה, וכ"ש דאליבא דר"ת בודאי חשיבא בעידני' וכנ"ל.

(תירוץ ח') דאפשר למחר [ותלוי בנידון תשביתו אם עובר בכל רגע או לא]

והנה לשיטת האבן העוזר בסי' תמ"ד דתשביתו מיקרי אפשר לקיים למחר, ולא ס"ל שעובר בכל רגע ורגע, א"כ לק"מ דלא שייך לומר עדל"ת דאפשר לקיים שניהם אם יקיים תשביתו למחר בלי לעבור על איסוה"נ או איסורי יו"ט. אך לד' מ"א דעובר בכל רגע וא"א לתקנו אח"כ, מוכרח לומר ככל הנ"ל[152].

אלא שלפי"ז גם לגבי יו"ט הו"ל לראשונים ז"ל לומר תירוץ זה ולאו משום עשה ול"ת, אלא שבאמת בלא"ה תיקשי על ר"פ שכתב דהטעם שאין דוחה ל"ת משום דהו"ל ל"ת ועשה, שהרי זה פלו' בפ"ב דשבת (בדף כ"ד ע"ב) בטעמא דאין שורפין קדשים ביו"ט, ולמאן דיליף לה מקרא משמע דלא ס"ל דחשיבא עשה ול"ת, אלא דבאמת כבר פי' קמאי דלהך מ"ד גדר הילפותא מן הקרא דאין שורפין קדשים ביו"ט היינו משום שאפשר למחר, וא"כ כשם שהיינו טעמא דאין דוחה יו"ט ואעפ"כ קאמרי משום דעשה דוחה ל"ת ועשה דהפשוט יותר נקט, ה"נ י"ל דהיינו טעמא לגבי מה שאין מסיקה תחת תבשילו.

אלא שלפי"ז מוכרח מר"פ דס"ל דאפשר למחר דאל"כ לא דמי לשריפת קדשים, וא"כ למ"ד דיו"ט לא חשיב ל"ת ועשה תיקשי מ"ט דר"ע, ונצטרך לומר משום דאפשר למחר, ומוכח מזה דס"ל כאבן העוזר, וצ"ת[153].

וכעי"ז אי' בפ"ק דביצה דאמרינן דטעמא דאין כיסוי הדם דוחה יו"ט משום דהוה ל"ת ועשה, ולאידך מ"ד הוה טעמא משום דאפשר למחר, וה"נ דכותיה.

ענף ג' | הערות בדברי התוס' שהקשו דנפרש תשביתו ביו"ט ובמסיקה תחת תבשילו

א. בד' הגרעק"א וההפלאה דנוקמה לקרא בזו"ז גורם

הגרעק"א במערכה למסכת ביצה (ד"ה אמנם באמת) וכן בחי' הפלאה עמ"ס פסחים דף ה' ע"א הקשו על תירוץ התוס' דא"א לאוקמה לתשביתו ביו"ט, ובגונא דמסיקה תחת תבשילו כיון דאסור בהנאה, דנימא דליעביד בעצים וחמץ דהו"ל זה וזה גורם דשרי.

והנה בפשוטו הא דשרינן ע"י זו"ז גורם זה רק לגבי הפת, אבל לכתחילה להשתמש בחמץ עם היתר אסור מה"ת, דהא משמש באיסוה"נ, וכ"כ בחזו"א או"ח סי' קכ"ד [וא"כ צ"ע מאי קשיא להו לרבנן ז"ל].

ואין לומר דכונת הגרעק"א וההפלאה [דבאמת מצד האיסור הנאה שבפעולת האפי' היינו יכולים להתיר מצד עדל"ת וכקושיתנו הנ"ל ענף ב'], וכל טעם התוס' רק משום שהפת ייאסר בהנאה [משום דיש שבח עצים בפת, ולהכי קאמרי דנוקמה בזו"ז גורם דאז הפת מותרת], דזה אינו [וכנ"ל ענף ב' תי' ה'] דכל האיסור של הפת רק מדרבנן [והתו' דנו לגבי פירוש הפסוקים], ואין לומר דס"ל דזה יכול וזה יכול אין כאן איסור הנאה כיון שאפשר בלעדיו, דסוכ"ס עכשיו נהנה ממנו. וצ"ע.

ב. מכתב מרבינו זצ"ל בנוגע לביאור תירוץ התוס'

להבחור החשוב אביגדור יהושע פריעדמאן נ"י

מה ערבו לחכי פרי תנובתך, התשובות הסדורות וערוכות, בטוב טעם ודעת, וניכר בזה יגיעך ועמלך, יהא רעוא ותצליח במעלות התורה והיראה כה"י אכי"ר.

ראיתי שכתבת לענין מה שכתבו תוס' בדף ה' דאם אינו יכול ליהנות מתחילת ההבערה לא שרינן ביו"ט, דזה דוקא אם לא אמרינן מתוך, והיינו לר"ע לשיטתו דס"ל דל"א מתוך, [וכמבואר בגמ' דזהו א' מן הג' מילי דש"מ מדר"ע].

והנה ביאור סברתך, דאם אמרינן מתוך ולא בעינן אוכל נפש ממש, א"כ מאי איכפת לן דא"י לבשל עכשיו, מ"מ יש צורך בדבר, שצריך להדליק האש בכדי לבשל לאחר זמן, וכמו במוציא מרה"י לרה"ר שופר בר"ה בלילה אע"פ שלא יתקע בו עד הבוקר, ולכאורה הדברים מסתברים.

ואם היינו אומרים כדבריך היינו מרויחים לפרש שיטת הפוסקים שהמוצא חמץ ביו"ט אף דלא ביטל כופה עליו את הכלי, ופליגי על רש"י בדף ו' ע"א ותיקשי דהרי בגמ' אמרינן דטעמא דר"ע דאסור לשורפו ביו"ט רק משום דלית לי' מתוך, ומשמע דלדידן דאית לן מתוך שריא לשרוף, ועי' מג"א סי' תמ"ו שהק' כן.

ולדבריך י"ל דלכו"ע צריך מצות תשביתו לא חשיבא מתוך, והא דאמרינן ש"מ מדר"ע דלית לי' מתוך דאם הי' סובר מתוך הי' אפשר לפרש דקאי על יו"ט, וע"י אוכל נפש שיבשל ע"ג גחלים של חמץ, ואע"פ שא"י ליהנות בתחילה הי' מועיל ע"ז סברת מתוך [ומזה הוא שלמדו דר"ע לית לי' מתוך] אבל יש להביא ראי' שסברת התוס' דאם אינו יכול ליהנות תחילה לא שרינן הוא אף למ"ד דאמרינן מתוך, שהרי התוס' הביאו ראי' לשיטתם מהא

---

149. א.ה. ויעוי' באורך בסי' נ"ו תי' ב', ועי"ש עוד תי' י'.

150. א.ה. באמת תי' זה צ"ע בלא"ה, דהרי האיסוה"נ נדחה ע"י העשה וא"כ אין כאן עבירה בהבישול, ואמאי לא נימא בי' מתוך להתירו גם מצד איסור יו"ט, אלא שאולי יש כאן כעין גלגל החוזר, שאם האיסור יו"ט לא ניתר ממילא גם האיסוה"נ לא הותר, והאיסוה"נ גורם לאיסור יו"ט שלא יהא ניתר, אך בסברא לכאו' י"ל כנ"ל דגם אם האיסור יו"ט לא נדחה מ"מ האיסוה"נ כבר נדחה, וא"כ אין מקום לתירוץ זה, ועי'. ועי' עוד להלן סי' נ"ו תירוץ ה'.

151. א.ה. וע"ע במש"כ לעיל סוף ענף א', ודו"ק.

152. ועי' בענין זה בסי' נ"ג, ועי' עוד בסי' נ"ז.

153. ויעוי' עוד להלן ענף ו'.

דאין נדרים ונדבות קריבין ביו"ט, וזה בודאי אף למ"ד דאית לי' מתוך.

וא"כ צריך לבאר מאי שנא מכל מתוך דשרינן אף כשהצורך אח"כ, וצריך לחלק דהכא גרע כיון דיש ע"ז איסור, ולא רק שאינו צריך, וגם עיקר כונתו לא לבישול אלא לתשביתו [וכן בנדרים ונדבות יש עכשיו איסור עיקר כונתו לקרבן].

זה מה שמצאה ידי יד כהה להעיר בדבריך, והנני מברכך שנית להצלחה גדולה בעמל התורה

הדוש"ת **אברהם גניחובסקי**

ג. אמאי לא מוקמינן בנהנה פחות משו"פ תוך כדי הבערה

ולכאו' יבשל תבשיל שאינו שו"פ, וא"כ אין איסור הנאה, לר"ל דחצי שיעור אינו אסור מה"ת, [וא"כ יבשל לצורך יו"ט מבלי לעבור על איסור הנאה].

אך בירושלמי תרומות פ"ח איתא דמודה ר"ל באיסוה"נ [וא"כ גם לר"ל אסור מה"ת].

ואכתי יבשל תבשיל לחבירו באופן שלא ידע חבירו מי נתן לו, ולא יחזיר לו טובה, [ועי"ז יקיים הבערה לצורך אכילה ביו"ט בלי ליהנות], וצריך לומר דגונא דחיקא היא.

ענף ד' | הערות שונות בילפותא דר"ע דתש־ ביתו מעריו"ט כיון שא"א להבערה ביו"ט

א. אי לר"ע מצות תשביתו בקו"ע או בשוא"ת

אמרינן בגמ' דף ה' דר"ע יליף דתשביתו בי"ד, דא"א לומר ביו"ט כיון דס"ל דתשביתו בהבערה דוקא, וא"א ביו"ט דאסירא כיון דלית לי' מתוך. ואמרינן בגמ' דש"מ דס"ל דהבערה הוה אב מלאכה.

והנה במנח"ח כתב במצוה י"א דלפי רבא דיליף דהוה בי"ד מקרא דלא תשחט על חמץ דם זבחי, ולא יליף מכח רומיא דקרא דתשביתו וב"י אהדדי כדאביי בדף ד' ע"ב, ש"מ דס"ל דהמצוה בשוא"ת שלא יהי' לו חמץ, וא"כ לא סתרי קראי אהדדי.

והשתא תיקשי עלי' דר"ע דאמאי לא יליף כדאביי מרומיא דתרי קראי אהדדי, וכי תימא דגם לר"ע הוה המצוה בשוא"ת, הרי זה לא יתכן דא"כ יכול לשרוף לפני יו"ט, ועל כרחך דלדידי' המצוה בקו"ע, וא"כ תיקשי אמאי לא יליף מרומיא דקראי אהדדי, וכי היכי דכתב במנח"ח דמדרבא דלא יליף כדאביי שמעינן דפליג על אביי ה"נ נימא הכי אליבא דר"ע, וכי היכי דתתיישב לר"ע תתיישב לרבא [והיינו די"ל דבאמת לא פליגי על אביי, אלא דקאמרי דיש עוד הוכחה ומקור לכך דהוה בי"ד. וע' מה שנתבאר באורך בסי' נ"ב, ודברי המנח"ח לכאו' צ"ע].

ב. אמאי לא אוקמוה בהצית האש בעצים מעריו"ט והחמץ יתבער ביו"ט

ראיתי בתשובות נאות דשא בסופו בחי' הגרי"ף ברנשטיין שהק' על הא דר"ע דיליף דתשביתו מעיו"ט, דאי ביו"ט הא אסור לשורפה, אימא דישרוף העצים מעריו"ט וניח החמץ שם באופן שיתבערו ביו"ט, ויקיים עי"ז תשביתו ביו"ט.

ולענ"ד מבעיא לי טובא אי בכה"ג מקיים תשביתו, שהרי מעשה הגברא קודם הזמן, וכן נר' דלדידן לפי שיטת תוס' (בדף ד' ע"ב ובדף י"ב ע"ב) שהמצוה אחר חצות, אם הדליק קודם חצות אף שנשרף לאחר חצות לא קיים מצוה, דהא המצוה בקו"ע היא לעשות מעשה בזמנו דוקא. ואף שאם עשה כן לא עבר איסור, אך המצוה לא קיים. [ודמי למדליק אש בקדשים קודם עלוה"ש, דהיינו קודם שנתותר שיישרף לאחר שייעשה נותר]. וצ"ע בכ"ז.

ואע"ג דבמילה שיזרוק סכין קודם בוקר יום השמיני שימול ביום השמיני, י"ל דיקיים המצוה, וכן י"ל בזורק סכין [לשחוט הפסח] קודם חצות או תמידין קודם היום, שישחוט בזמנו, די"ל דיקיים המצוה, דשאני התם שאי"ז זמן הגברא אלא זמן הילד והקרבן, [וע"כ אפשר שהגברא יעשה מעשה שלו קודם הזמן שיפעל פעולתו בזמנו, אך הכא הוה זמן הגברא, שזמן מעשה הגברא ומצותו לדידן אחר חצות ולס"ד דר"ע ביו"ט, ולהכי בעינן שמעשה האדם יהא בזמנו], וכן יש לדון במדליק נרות חנוכה ע"י זריקת חץ קודם הזמן שידלקו הנרות בזמן[154].

והנה בכה"ג נר' פשוט דנידון כחרכו לאחר זמנו, אך י"ל למ"ד דמצותו בשריפה, אי כה"ג חשיבא נעשית מצותו, די"ל דאין כאן קיום מצות הגברא, דמעשה הגברא נעשה מבעו"י [אלא שכבר נתבאר בסימן מ' ענף ב' דאף בחמץ של הקדש ושל נכרי אפרן מותר, וא"כ לא גרע זה מהם].

והגרי"פ ז"ל שם כתב ליישב, דלפמש"כ הפמ"ג סי' תמ"ד בשם התמים דעים סי' ק"כ [ומובא להלן סי' נ"ז] דאי אמרינן דחמץ מצותו בשריפה, ילפינן מנותר שאין שורפין ביו"ט, ואף אי ס"ל מתוך נמי לא שרינן, א"כ י"ל דבנותר אסור גם בכה"ג, דמיתסרא שיתקיים המצוה דשריפה ביו"ט, וממילא א"כ גם בחמץ כה"ג נמי אסירא.

אך כ"ז תי' רק לפי התמים דעים, אבל בתוס' ביצה דף י"ב מפורש דלא ס"ל כהתמים דעים, ופי' ד' ר"ע כב"ש דלית להו מתוך [ולא כהתמים דעים שפי' דכונתו לגבי קדשים והנלמד מהם דוקא], וא"כ הדרא קו' לדוכתי', ובהכרח צ"ל כמוש"כ, א"נ יש לומר דס"ל לר"ע דדוחק לאוקמה קרא בכה"ג.

ג. אמאי לא אוקמוה בשולח נכרי או חש"ו לשרוף [דשרי מה"ת]

ובתורת חסד סי' מ"ב הקשה אמאי לא אוקמוה בשורף ע"י נכרי או חש"ו דשרי מה"ת, וכ"ת דלא קיים המצוה כיון שליחות, ע"ז כתב דמסתברא דא"צ שליחות לקיום מצות תשביתו, וכדכתב בתשו' הרשב"א לגבי שריפת בת כהן[155].

ותירץ דלא מסתברא לאוקמה קרא רק בבישלו נכרי או חש"ו, דקרא איירי בכל גווני.

ד. אי הוה ס"ל דהשבתתו בכל דבר אם יתכן מצות שריפה בחמץ מצד הלכות תרומה טמאה

בחידושי באר אברהם (לפסחים דף ה') הקשה מאי ראיית הגמ' דס"ל לר"ע דאין ביעור חמץ אלא שריפה, דילמא בכל דבר, אך מ"מ היכא דהוי תרומה טמאה א"א [דבעינן שריפה ואין שורפין תרומה טמאה ביו"ט].

ותירץ דאיסור חמץ לא חל על איסור תרומה טמאה[156], וצ"ל דאף דהכא אין הנידון באיסור חמץ אלא במצות תשביתו, מ"מ חמץ שלא נאסר גם אין מצווין על השבתתו.

וצ"ע דהא משכחי"ל שהיתה תרומה טהורה בכניסת הפסח, ואח"כ נטמאה, דאית בה השתא תרי איסורי, וכי תימא דבכה"ג לא חל מצות שריפה שמצד תרומה טמאה, כיון דלא חל איסור תרומה טמאה על איסור חמץ, [וממילא הדר יקיים תשביתו בשאר מילי, ולא משכחי"ל גונא דבעי שריפה דוקא אי תשביתו בכל דבר], הנה אינו מוכרע דמנלן דמצות שריפת תרומה טמאה תליא בהאיסור אכילה, ולא דמי למה דס"ל לבאר אברהם דתשביתו תלוי באיסור חמץ, דחמץ ליכא מצות שריפה [אי תשביתו בכל דבר, וכל יסודו כליון או הוצאה מרשותו, ובהכרח משום שהוא דבר האסור, וכדפי' החזו"א לד' תו' כ"ח ע"ב, ומשא"כ בתרומה שזהו מצוה לעשות מעשה שריפה, וי"ל שהוא מצוה בפנ"ע, ולא מצד שהחפצא אסורה באכילה].

ה. קושית השאג"א דלאחר זמן איסורו אין מצותו בשריפה

ובשאג"א (סי' ע"ז) הקשה לשיטת רש"י (דף י"ב) דלאחר זמן איסורו מודה ר"י שאין מצותו בשריפה דוקא, א"כ מאי הוכחת ר"ע דתשביתו מעריו"ט, דלעולם ביו"ט, ובכל דבר יכול להשביתו, דאף דלר"ע מצותו בשריפה דוקא, מ"מ לאחר זמן איסורו י"ל דהשבתתו בכל דבר, וכדכ' רש"י אליבא דר"י[157].

ובתורת חסד סי' מ"ב כ' ליישב דכל ד' רש"י רק לר"י דיליף לה דק"ו מנותר, ומשום דלא תקשי קו' רבנן דנמצא שסופו להקל, עיי"ש (בדף כ"ז ע"ב בגמ') [אך ר"ע לא יליף לה מכח ק"ו [ועי' בתוס' בדף כ"ז ע"ב ד"ה אין], וא"כ קאמר הכי גם לאחר זמן איסורו].

אך דחה זאת דהא ר"י לנפשי' לא ס"ל להך פירכא, וכדחזינן לגבי סוכה [עי' בסוכה דף ל"ו ע"ב] ואעפ"כ מודה לאחר זמן איסורו, [וש"מ דלאו משום הכי קאמר ר"י הכי, אלא דמסברא בעלמא ס"ל דלאחר זמן איסורו השבתתו בכל דבר, וא"כ נימא הכי גם לר"ע].

ענף ה'

לשיטת ריב"א דלמ"ד הבערה ללאו יצאת אין איסור הבערה ביו"ט, אמאי איצטריך קרא לרבות הקרבת עולת שבת ביו"ט

בהא דאמרינן בגמ' דלר"ע הבערה לחלק יצאת נאמרו ג' פירושים [עי' ענף א'], וריב"א פי' דאי ללאו יצאת א"כ לא נאסר רק בשבת ולא ביו"ט, והקשה בספר אור חדש דאיך אפשר לומר כן, דהא א"כ קרא דעולת שבת בשבתו דאתי לרבות שחלבי שבת קריבין ביו"ט אליבא דר"ע, ואליבא דר' ישמעאל אתי לרבות שחלבי שבת קריבין ביוה"כ, והשתא ר' יוסי דס"ל דהבערה ללאו יצאת [כמבו' ברש"י בסוגיין] למאי דריש לה להך קרא, דהא ביו"ט ס"ל דליכא איסור הבערה לפי ריב"א, וביוה"כ ס"ל דלא איצטריך קרא דהא איהו ס"ל דלא משכח"ל תרי שבי בהדדי, וכמו שכתבו סוף פרק ואלו קשרים (שבת דף קי"ד) [ואף שהרמב"ם חולק על תוס', אך דוחק לומר דריב"א נמי פליג אתוס'].

ובספר באר אברהם (לפסחים דף ה') כתב ליישב קושית האור חדש (בסוגיין) דבעינן קרא ליו"ט ולמליחה דהו"ל מעבד, אך כ' דר"י ס"ל דמשאצל"ג פטור, ושוב כ' דצורך מצוה חשיבא צל"ג, אך לענ"ד כיון שאין המצוה רק מעשה המליחה וההקטרה, ולא העיבוד שע"י המליחה הוה העיבוד אצל"ג, והוה כתולש בארעא דלאו דילי' (עי' בדף ק"ב במסכת שבת), וא"כ הדרא קושית האו"ח לדוכתה.

[והנה לדברי הבאר אברהם צ"ל דמליחה כשירה בלילה דהא למחר כבר נעשה נותר, וא"כ הנידון על מליחה בלילה, ולא אדע אם מליחה כשירה בלילה].

דברי השאג"א בזה

ובשאג"א סי' ע"א הקשה על ריב"א דאי למ"ד ללאו יצאת אין איסור הבערה ביו"ט, א"כ אמאי אמרינן בגמ' פרק אלו קשרים דטעמא דמוקי ר' ישמעאל לקרא ליוה"כ, משום דס"ל דנו"נ קריבין ביו"ט, דלעולם אימא לך דאין קריבין ביו"ט ומ"מ לא איצטריך קרא ליו"ט, דנימא דס"ל דללאו יצאת וליכא איסור הבערה ביו"ט, ולא איצטריך קרא להתיר הקטרה ביו"ט.

ותירץ ב' תירוצים, חדא דעל כרחך ר' ישמעאל דלאו כר' יוסי כדהוכיחו תוס' ביבמות ו' ע"ב [אך עיי"ש בתו' רא"ש שדחה ראי' זו], עוד תי' דלמ"ד דללאו יצאת אף ביוה"כ שרי [דגם ביוה"כ לא נאסרו רק מלאכות שיש להן כרת בשבת, והשאג"א לא ניח"ל לומר דגם למ"ד ללאו יצאת איצטריך קרא להתיר מליחה, ודלא כבאר אברהם].

ענף ו' | קושיית הפמ"ג להסוברים דליכא עשה ביו"ט האיך מוכיח ר"ע דמעריו"ט, נימא דביו"ט ועדל"ת [וה' תירוצים על זה]

והפמ"ג (בשושנת העמקים כלל ח') הקשה, דהא איכא פלו' בשבת דף כ"ד ע"ב אי איכא עשה ביו"ט, והיינו אי חשיבא עשה ול"ת, ולהסוברים דליכא עשה נימא עדל"ת, וא"כ מאי הוכחה דר"ע דתשביתו מ' עריו"ט, נימא דביו"ט ומשום עדל"ת.

ג' תירוצי התורת חסד

(א) ותירץ בספר תורת חסד (סימן מ"ב) דלא שייך כלל עדל"ת בתשביתו כיון שאפשר לקיים שניהם, דהא אפשר להשהותו למחר, לפי תוס' בדף כ"ט ע"ב, אלא דלפי"ז אף אי אית לי' לר"ע מתוך נמי א"א לשרוף ביו"ט, דלא אמרינן מתוך במצוה שאפשר לקיימו למחר[158], וא"כ א"א להוכיח מדר"ע דלית לי' מתוך, וכ' בתו"ח שם דלרבא דהוכיח דר"ע לית לי' מתוך צ"ל דס"ל דיו"ט הוה עשה ול"ת (וכמו שכתבו תו' בשבת דף כ"ה ע"א), ומשו"ה הוא דלא אמרינן עדל"ת, ולדידי' באמת א"א להשהות למחר [וע' מש"כ בשמו בסימן נ"ז אות ה' הערה ג'].

אך כבר כ' התו"ח שתי' זה לא א"ש להחולקים על תוס', עי' בר"ן דף כ"ט, וברמב"ם פ"א מהלכות חמץ ומצה, דס"ל דלוקין על ב"י ולא הוה ניתק לעשה, [וא"כ אין רשאי להשהות למחר, והדרא קו' לדוכתה אמאי לא קאמר ר"ע דתשביתו ביו"ט ומשום עדל"ת].

(ב) וכ' בתו"ח ליישב דאם תשביתו הוה מתפרש ביו"ט הוה רשאי לבטל ביו"ט, ועי"ז שפיר הוה אמרינן דהוא לאו הניתק [דכל מה שאינו נחשב ניתק לעשה זהו משום שהביטול רק בעריו"ט קודם זמן הלאו דבל יראה, ומשא"כ אי הי' אפשר לבטל ביו"ט שפיר הוה חשיבא ניתק לעשה, וממילא הי' רשאי להשהותו למחר, וע"כ לא הי' אפשר לפרש טעמא דקרא משום עדל"ת, ושפיר הוכיח ר"ע דבהכרח מיירי מעריו"ט], אך באמת הרי הר"ן בדף כ"ט איירי אליבא דריה"ג, דלדידי' לכאו' אפשר לבטל ביו"ט[159], ואעפ"כ קאמר דאין רשאי להשהותו, [וא"כ גם אם הי' מתפרש תשביתו ביו"ט הי' אסור להשהותו, ושפיר הי' שייך לומר עדל"ת, והדרא קו' לדוכתה][160].

(ג) אך עוד כ' בתו"ח ליישב די"ל דבאמת כולהו אמוראי בשבת דף כ"ד מודו דאיכא ל"ת ועשה ביו"ט [ולהלן יתבאר איך פי' התו"ח פלו' דאמוראי שם].

---

154. לא נתברר לי כה"צ כונת רבינו למאי מדמה נ"ח, ונר' שמדמהו למילה, אך בסברא י"ל דהא הדלקה עושה מצוה, והרי מעשה הדלקה קודם הזמן שידלק אח"כ לכאו' לא מהני, ורק בער"ש הקילו כיון דלא אפשר, אך אולי נלמד מזה, ואכמ"ל.

155. א.ה. ויעוי' בדברי רבינו בסימן נ"א עיין שם, ועכ"פ לכאו' טעם הסוברים שא"צ שליחות משום דס"ל שה־ מצוה בתוצאה.

156. א.ה. י"ל דהחמץ הוה איסור כולל, וגם איסור מוסיף שנאסר אף בהנאה שאינה של כילוי. וגם איסור חמור שדינו בכרת, וצ"ע. וצ"ל דס"ל דלית לי' לר"ע אפי' לחד מהנך כלל.

157. א.ה. לכאו' כל דברי רש"י רק אחר שידענו שתשביתו קודם זמנו, אך למאי דס"ד שכל דין תשביתו רק ביו"ט א"כ בהכרח הוה קאי הק"ו כלפי אחר זמנו, ושפיר קשיא לי' לר"ע. ועי' היטב.

158. ועי' באורך בסי' נ"ז מש"כ בזה.

159. א.ה. יעוי' מש"כ בזה בסימן ד' ענף ד' אות ד', ועי' בסי' נ"א עיי"ש.

160. א.ה. לכאו' לאו באפשר לבטל ביו"ט תליא, אלא שאם תשביתו מעריו"ט הו"ל קדמו עשה, ואם ביו"ט לא

אי שייך לפרש תשביתו ביו"ט וע"י אשה

אך כ' התו"ח דאף אי נימא דהוה ביו"ט עשה והו"ל ל"ת ועשה, אכתי תיקשי, דהא אשה פטורה מן העשה דיו"ט, כיון דהו"ל מ"ע שהזמן גרמא, וא"כ נימא באשה עדל"ת, ואף שכ' בתו' (בקידושין דף ל"ד) בשם הר"י מארץ ישראל דכיון דאיכא עשה תו אלים הלאו שאינו נדחה מפני העשה, ואפילו באשה דלית לה עשה, היינו דוקא לרבא ולא לאידך אמוראי בשבת שם [ופי' התו"ח דמה דנח' שם אמוראי מתפרש לגבי אשה עי"ש], וא"כ לעולם נימא דקרא איירי ביו"ט וע"י אשה, ומכח עדל"ת.

וכ' דצ"ל דלא מסתברא לי' לר"ע לאוקמה קרא ביו"ט ורק ע"י אשה, דמה יעשה איש שנמצא לבד במקום שאין שם אשה.

אך לענ"ד בלא"ה לא נר' לפרש קרא ביו"ט וע"י אשה, שהרי אף שבאשה אמרינן עדל"ת היינו רק על מצוה דידה, והיינו על חמץ שלה שע"ז היא מצווה בעשה דתשביתו, אך על חמץ של האיש שהוא מצווה בזה, אין מצוותו דוחה ל"ת דילה, ואינה יכולה לשרוף חמצו, וא"כ איך נאמר דתשביתו ביו"ט וע"י אשה, דאיך נוכל לומר לה לשרוף חמצו של האיש, דאף דאין לה רק ל"ת, בכ"ז לא שייך לומר עדל"ת, שהרי אין לה עשה כלל על חמץ זה, דאע"פ שתשביתו איתקש ללאו דחמץ ולא מיקרי זמן גרמא, אך מ"מ רק לגבי חמץ שלה, ולא לגבי חמץ שלו[161].

[והבה"ח י"מ נ"י קאמר ליישב כונת התו"ח שתשרוף חמצו יחד עם חמצה במעשה א', אך תליא בנידון ריבוי בשיעורים אי הוה מדאו' או מדרבנן, ואכמ"ל].

תירוץ נוסף משום שאחרי קיום העשה דהיינו כשנעשה גחלים עובר לל"ת [וג' דחיות לזה]

והנה נמצא דלהסוברים דליכא עשה ביו"ט, ולהסוברים שאין רשאי להשהות ביו"ט, אכתי קשיא קושיית הפמ"ג דנימא קרא ביו"ט ומכח עדל"ת.

ולכאו' אפשר ליישב דכיון שא"א לצמצם[162] וחיישינן שישרוף גם לאחר קיום המצוה, דהא למ"ד דמצותו בשריפה כיון שנעשה גחלים אמרינן דנתקיימה מצותו, וכדס"ל דאפרו מותר [וע"י בתוס' בדף ה'], ובכה"ג הא לא הוה בעידני' דקיום העשה, [ומשו"ה לא ניח"ל לאוקמה ביו"ט].

(א) אך באמת אי משום הא הוה אפשר לאוקמה במסיקה תחת תבשילו, אלא דתליא בב' תירוצי התוס' בדף ה' (הנזכר לעיל ענף ב', דלתי' א' כתבו דלא מסתברא לאוקמה קרא בכה"ג, וא"כ לק"מ, אך לתי' ב' שכ' רק שאסור כיון שאסור לו ליהנות בתחילה, א"כ נימא ממ"נ דכלפי ההתחלה הו"ל עדל"ת, וכלפי הסוף שנתקיימה מצוותו כבר רשאי ליהנות, וא"כ שפיר נוכל לאוקים קרא ביו"ט).

(ב) אלא דבאמת אי נימא הכי תיקשי בכל נידון שריפת קדשים ביו"ט האמור בשבת דף כ"ד, דתיפו"ל משום דלאחר קיום המצוה יהא ל"ת בלי קיום עשה, [ודוחק לומר שכל נידון הגמ' שם לגבי מסיקה תחת תבשילו], וצ"ל דכיון שזה תוצאה דממילא [מכח מעשה המצוה] שפיר נחשב כבעידני', ותליא בנידון הדברי חיים ח"א סי' ל' [וע"י מש"כ בזה לעיל ענף ב' תירוץ א'].

(ג) ועוד י"ל דלא שייך לאסור משום הא דשריפה, דלאחמ"כ בכלל מקלקל הוא ואינו עובר עלה, [ורק מעיקרא כשמקיים בה עשה חשיבא מתקן, וע"י בשבת דף ק"ה ע"ב], ואף דעושה פחם י"ל דרק בעצים איכא להך מעליותא דפחם, וא"כ שפיר הק' הפמ"ג.

תירוץ הדבר אברהם דתשביתו הוה עשה שקודם הדיבור ואינו דוחה ל"ת

ובדבר אברהם כתב ליישב דתשביתו הוה עשה שקודם מ"ת, ועשה שקודם מ"ת אינה דוחה ל"ת, אך ברבינו חננאל (הנ"ל ענף א') חזינן שלא כדבריו דהא קאמר דאי הבערה ללאו יצאת נדחית מפני עשה דתשביתו, ולא ס"ל דעשה דתשביתו אינו דוחה ל"ת, וא"כ לדידי' תיקשי דנמצא דמה שלמ"ד לחלק יצאת אין הל"ת דיו"ט נדחה, הוא רק מפאת ל"ת ועשה, [וכמוש"כ בביאור דבריו לעיל ענף א' עיין שם], וא"כ תקשי להנך אמוראי דס"ל דליכא ביו"ט עשה, וכקושית הפמ"ג.

סימן נ"ו

בילפותא דר"ע דתשביתו מערב יו"ט (ב')[163]

אמרינן בגמ' פסחים (דף ה' ע"א) דר' עקיבא יליף דתשביתו מערב יו"ט, דביו"ט א"א לבער כיון דאין ביעור חמץ אלא בשריפה, וזה א"א ביו"ט, דלית ליה לר"ע מתוך.

א. אמאי לא אוקמוה בשנים שעשאוה, ותירוץ הברכת שמעון דשניים שעשו מצוה לא קיימו מצוה

וכתב בהגהות מהרש"ם בשם ספר יד דוד להקשות אר' עקיבא, לעולם אימא דביו"ט, ואי דאסירא הבערה יהא ע"י שנים, וקיי"ל שניים שעשאוה פטורים היכא דזה יכול וזה יכול, ולדעת הסוברים דמה"ת שרי לכתחילה וא"כ שפיר אפשר ביו"ט.

ותירץ מרן זצ"ל בברכת שמעון למסכת פסחים[164] בהערות על הדף (אות ל') דלא יתכן לאוקמה דינא דתשביתו בכה"ג, דכשם דזה יכול וזה יכול לגבי איסורים חשיבא כל אחד כמי שלא עשה, כיון שגם בלעדיו הי' נעשה, ה"נ לגבי מצוות, וא"כ לא קיימו מצוות תשביתו, וא"כ ע"כ שזורק החמץ לאש בלבדו, וא"כ יש כאן איסור הבערה ביו"ט, עכ"ד.

ויעוין לענין הנידון בשנים שעשו מצוה בליקוטי תשו' חת"ס (לונדון תשכ"ה) סי' ל"א ובתשו' להורות נתן ח"א סי' ד'.

שניים שעשאוה בשליחותו לענין מצות ולענין עבירות אזלינן בתרייהו ולא בתר משלח

ולכאורה יש לשאול דאכתי תיקשי קושית יד דוד המובאת במהרש"ם, דשנים יבעירו החמץ ויהיו שלוחים דידיה, דהא מצות תשביתו אפשר ע"י שליח, ונמצא דחשיבא כאילו הוא עשה, וא"כ אין כאן שנים שעשאוה דאמרינן בעלמא שכל אחד מיותר ולכן שניהם פטורים, אבל בכה"ג שהם שלוחיו כיון דאמרינן דהוא עשה, ומאי נפק"מ אם עשה ע"י שליח אחד או שנים, וה"ה בשרף הוא בעצמו עם עוד אחד והשני שלוחו, וא"כ הדרא קו' יד דוד.

ואמנם זה תליא בהא דיש באמת לעיין כיון דלגבי העושים אין כאן מעשה, אם אפשר למימר דמ"מ כיון דהויין בשליחות יש למשלח מעשה.

וכן נפק"מ בגוונא שיש שליח לדבר עבירה כגון בשוגג לתוס', או לאו בר חיובא לרב חמא, והיו השליחים שנים בזה יכול וזה יכול, אם נתחייב המשלח, והספק כנ"ל די"ל דכיון שמתייחס אליו הו"ל חד עושה, או דנימא דאין פעולה לייחס אליו.

[ולכאורה ראיה משנים שעשאוה דפטורים מחטאת ואף כשביקשו אחד מהשני, ותיקשי לתוס' דבשוגג יש שליח לדבר עבירה, וי"ל דשבת שאני, ועי' בית מאיר אה"ע צלעות הבית סי' ה'. אך תיקשי משאר שנים שעשו שפטורים אף בשאר איסורים, ואף דהיה בשוגג]. והנה מדברי חלקת יואב או"ח סי' י"ד יש למילף האי סברא, ובכלי חמדה פר' קדושים כ' דמסברא י"ל דהכל מתייחס למשלח, אך כ' דאינו רוצה לחלוק מסברא ע"ד החלקת יואב.

אף אי אזלינן בזה בתר משלח מ"מ א"א לחלק לייחס המצוה למשלח ולא העבירה

עוד יש לומר בכוונת מרן זצ"ל דאף אם נימא דאף היכא דהשליחים שנים, מ"מ המשלח ליכא למיפטריה היכא דחיילא שליחות, וכדאמר הכלי חמדה. אבל לענין קושיית היד דוד שפיר אמרינן דהו"ל זה יכול וזה יכול ולא חיילא המצוה, וליכא למימר דתחול בתורת שליחות, דא"כ הא תהא כאן עבירה דחילול יו"ט כיון דייתייחס אליו החילול, ואם נימא דהחילול לא יתייחס אליו מפאת אין שליח לדבר עבירה, א"כ שוב תתבטל המצוה בגלל ביטול השליחות, וכדכ' הרמב"ם דאם בשליחות למעילה דיש שליחות נתערב איסור אחר בטלה השליחות, וכדכתב המשנה למלך דבשלח שליח לטביחה בשבת יהא פטור מד' וה' מפאת השבת.

ונהי דאצל השלוחים ליכא עבירה דהו"ל זה יכול וזה יכול, אך אם תחול השליחות למצות תשביתו א"כ תחול גם לעבירה, ואם בגלל העבירה א"א לחול שוב בטלה גם על המצוה, ונמצא לפי"ז דהשולח שליח לעשות מצוה הבאה בעבירה אף בגוונא שהמצוה לא מתבטלת כמו באיסור דזמן שכ' הירו' דאינה מתבטלת המצוה, מ"מ השליחות תתבטל לדעת המל"מ בשולח שליח לטבוח בשבת.

והנה בבאר יצחק או"ח סי' י"ט דן במילה בשבת ניעבד ע"י שנים דזה יכול וזה יכול, ולדברי מרן זצ"ל הנה תתבטל בכה"ג מצות מילה, ואי דניעבד שלוחין בזה נימא כדכתבנו בטעם הראשון, ונתבאר לן דברי מרן זצ"ל בב' דרכים ונ"מ גדולה לדינא וכדכתבנו. ובהגה' מהרש"ם בפסחים דף ס"ו איתא לענין עבודה בקרבנות ע"י שנים שעשאוה, והביא לדברי עט"ח או"ח סי' י"ד, ומרן זצ"ל איתי' דברי אבני נזר או"ח סי' ק"ג.

ב. בדברי תוס' דא"א לאוקמה במבעיר תחת תבשילו משום שאסור בהנאה

והנה הקשו תוס' אר' עקיבא אימא דישרפו ביו"ט, ונהי דלית ליה מתוך מ"מ יבער תחת תבשילו, וזה מותר מפאת אוכל נפש, ותי' בתי' השני דהרי חמץ אסור בהנאה, וכן תי' רבינו פרץ.

ולכאורה קשה על דברי התוס' הרי תיקשי עוד על ר' עקיבא אימא ביו"ט ומדין עשה דוחה לא תעשה, וזה הקשה רבינו פרץ, ותירץ דביו"ט הוי עשה ולא תעשה, ואין עשה דוחה לא תעשה ועשה.

[וזבזה מפרשים דברי רבינו חננאל דקאמר דאם הבערה ללאו יצאת הוה אמרינן עשה דוחה לא תעשה משא"כ אם לחלק, ותיקשי הא ביו"ט בלא"ה אין כרת, אלא דאתי כהך סברא שהביא הרשב"א ביבמות דף ו' דעשה איכא רק במלאכה שחייבים עליה בשבת כרת, וכדהביא מרן זצ"ל בברכת שמעון בהערות אות ל"ב מכמה גאוני בתראי דפירשו הכי].

קושיא עצומה דנימא עדל"ת להאיסוה"נ

והשתא תיקשי אכתי אימא ביו"ט ותחת תבשילו ויוכל ליהנות מתחילת הבערה, וא"כ הו"ל היתר אוכל נפש, ואם דיש כאן איסור הנאה אימא עשה דוחה לא תעשה, דהיינו דעשה דתשביתו דחי לאו דאיסור הנאה מחמץ, ובאיסור הנאה מחמץ איכא רק לאו ואין כאן עשה.

ויש ליישב בכמה דרכים, ותחילת כל יש לומר דלכאורה הדבר מפורש להדיא דלא שייך למיעבד הכי, שהרי אמרינן דאין שורפים נותר ביו"ט, ותיקשי נימא עשה דוחה לא תעשה, ונימא נמי משום דביו"ט הוי ל"ת ועשה, ותיקשי דישרוף תחת תבשילו, ואי דנותר אסור בהנאה נימא דמצות עשה דשריפת נותר ידחה לאו דאיסור הנאה, אלא דשמעינן דלא אמרינן לה. ויש לדחות למאי דמסקינן בזבחים דף צ"ז ע"ב דאין עשה דוחה לא תעשה שבמקדש, ולשנויא קמא התם נימא דילפינן מקרא דאין שורפין נותר ביו"ט, [אך אע"ג דאיכא קרא הרי טעמא משום איסור יו"ט, עי' בית הלוי חלק א' סי' י"ט אות ז'].

ויש לדון ליישב בעשרה אופנים אמאי לא נימא בכה"ג עשה דוחה לא תעשה שניח תחת תבשילו. [ולהלן יבואר תירוץ נוסף שהוסיף רבינו בכת"י אחרי הדפסת מאמר זה בקובץ הנ"ל].

תירוץ א', דאין מקיים העשה ע"י עבירת הלאו

חדא, דהלאו הוא לא בקיום המצוה, אלא מתלוה אליו, אך ז"א דחזינן בזבחים צ"ז בפסולי המוקדשין שנבלעו בבשר קודש דדנינן עשה דוחה לא תעשה.

תירוץ ב', שאין העשה צורך הלאו כי אם צורך הורדת האיסור עשה דיו"ט

תו דהנה בהאי נידון הא דעובר על איסור הנאה לא בשביל קיום העשה, שהרי יכול להבעיר שלא תחת תבשילו בלי ליהנות, אלא דאם לא יהנה יעבור איסור יו"ט של ל"ת ועשה, ונמצא דעובר על איסור הנאה לא בשביל קיום העשה אלא למנוע איסור יו"ט, והלכך אין היתר לאיסור הנאה.

מקור לסברא זו בפרשת דרכים לגבי הקל הקל תחילה בפיקו"נ

והנה אשכחן סברא זו בפרשת דרכים דרך החיים דרוש תשעה עשר ד"ה ויראה, שהקשה שם בהא דנחלקו תנאי ביומא דף פ"ג אם מאכילים לחולה שיש בו סכנה טבל או תרומה, דבן תימא סבר טבל חמור דאסור לכו"ע, וחכמים סברי דתרומה חמירא דאין לה תיקון, ולמה לא נעשה תיקון אחר וינצל מאיסור טבל ומאיסור תרומה, והוא שיתקן הטבל ויפריש התרומה ויחזור

הוה קדמו עשה, וא"כ שפיר יש ליישב דלס"ד הוה רשאי להשהות, וממילא לא הי' שייך עדל"ת, ורק למסקנא דתשביתו מעריו"ט נחשב לאו שקדמו עשה, ואין רשאי להשהותו. ודו"ק.

161. א.ה. בכת"י הוסיף רבינו זצ"ל וז"ל: **וזה אם לא נימא כהגר"א**. עכ"ל. וכונתו דלהגר"א יש לה עשה דתשביתו על חמץ שלו, אך י"ע דלכאו' גם להגר"א היינו רק על חמץ של ישראל שברשותו, ולא על חמצו של ישראל שאינו ברשותו, ועי' בזה.

162. א.ה. חידוש גדול הוא לדחוק פי' הפסוק, משום שקשה לנו לצמצם ולא להכשל אח"כ, ועוד שלכאו' כיון שמעשה ההבערה מותרת, ומה שאינו מכבה אח"כ ונשרף ממילא, לכאו' זהו תוצאה דממילא היוצא ממעשה היתר, ויש לדון אי חשיבא עבירה כלל. ועי'. ובמש"כ רבינו זצ"ל לאוקמה במסיקה תחת תבשילו, דהא מתחילה אינו רשאי להסיקה תחת תבשילו, דאכתי אסירא בהנאה, אלא שנאמר שלבסוף שיחמם עלי' תבשיל, א"כ אכתי נימא דא"א לצמצם. ועי'. אך אולי סגי במה שממשיך להשרף לצורך שיוכל אח"כ כאשר תהא ודאי גחלים לבשל עלי', וק"ל.

163. א.ה. מערכה זו הוכנה והוגהה לדפוס ע"י רבינו זצ"ל [ונתפרסם בחייו בקובץ שי"ל ע"י ישיבת טשעבין], ובאה לידינו אחר עריכת מערכה קודמת [שנערכה מתוך כמה שיעורים בכת"י], ויש במערכה זו הוספות רבות על הקודמת, וגם במערכה קודמת יש הוספות על מערכה זו, ולא רצינו לשנות ולגרוע במערכה זו שנערכה ע"י רבינו זצ"ל לדפוס. גם לא היה סיפק בידינו להשמיט מן הקודמת את אשר כבר כתוב כאן, ומשנה לא זזה ממקומה, [ועיקר הכפילויות הן בענף ב' שבמערכה קודמת, עם אות ב' במערכה זו]. ומ"מ מחובתינו להדגיש שהכותרות והחלוקה לאותיות נערכו על ידינו.

164. א.ה. הכונה למרן הגרב"ש שניאורסון זצ"ל ראש ישיבת טשעבין.

ויערב אותם עם החולין, ונהי דאיכא איסור לבטל איסור ברוב, אך זה קילא מאיסור טבל ומאיסור תרומה.

ותי' הפרשת דרכים דעל האי איסור ליכא שריותא דפיקוח נפש, כיון שיכול לאכול גם בלא לבטל ברוב, וכל הא דקא עביד לה למנוע איסור חמור, וא"כ בהא לא אמרינן להתירא דפיקוח נפש.

ולפי"ז נמצא דאם לשם פיקוח נפש צריך להביא דרך רשות הרבים ויהיו כמה הוצאות, ויכול להוציא לרה"ר מחיצות ואז יהא רשות היחיד, והוצאת המחיצות היא פחות טלטולים מהוצאת הדברים לפיקוח נפש, יהא אסירא ליה, אמנם בכה"ג כיון שע"י הנחת המחיצות יהא רשות היחיד א"כ ליכא כלל איסור הוצאה, ע' שבת דף צ"ז ע"ב, אך הנידון שבתחילת הוצאת המחיצה עדיין לא הוי רשות היחיד.

וא"כ נימא דה"ה בעשה דוחה לא תעשה, וא"כ יתיישבו דברי תוס'.

דחיית סברא זו דהכא שאם לא יעבור על איסור ערלה לא יקיים העשה שאני

אך לענ"ד צ"ע בהאי תירוצא מכמה טעמים, חדא דבפשוטו גם בפיקוח נפש הא דכתב בפרשת דרכים דלא עבדינן לה מפאת דיכול לעשות הפעולה המותרת משום פיקוח נפש אף שחמורה יותר, אבל היכא דא"א לעשות הפעולה החמורה כגון בגילוי עריות, ואיהו יכול ע"י איסור למיעבד שלא יהא גלוי עריות, כגון שהיא אשת איש, ויכול ע"י חילול שבת להביא לאשה גט דרך רשות הרבים שתתגרש, דבזה ודאי שרינן משום פיקוח נפש דאל"כ יהרג ואל יעבור, ונראה בפשוטו דגם בעשה דוחה ל"ת אם לא יעשה האיסור הקל למנוע האיסור החמור לא יקיים את העשה, א"כ יש להתיר.

ורק באופן שגם אם ישאר האיסור החמור יהא עשה דוחה לא תעשה, בזה לא שרינן לדעת הפרשת דרכים איסור קל לבטל את האיסור החמור.

דברי הפרשת דרכים אינן מוסכמים

ותו דעיקר סברת הפרשת דרכים צ"ע לדינא, דהנה בפרשת דרכים שם בד"ה באופן, הקשה אהא סברא מהא דאמרינן ביומא שם דאם יש טבל בשבת ואפשר להפריש ממנו תרומות ומעשרות והוה חולה שיש בו סכנה, ודאי שמפרישין תרומות ומעשרות, ולא יאכל טבל אע"פ שאסור להפריש מדרבנן, והרי ההפרשה אינה לצורך פיקוח נפש אלא רק להקל איסור טבל, והלכך הדר ביה הפרשת דרכים מהאי סברא, (ולא כתב בפרשת דרכים לחלק בין איסור דרבנן לאיסור דאורייתא בהאי מילתא).

ויעוין בתשו' אבני מילואים סי' י"ח שכתב דלענין איסור דרבנן שרינן גם לאחרים, ולענין איסור תורה הדבר חלוק, דלדידיה שרינן ולאחרים לא שרינן, ובדעת הפרשת דרכים י"ל דלסברא קמא דידיה גם לדידיה לא שרינן, ולמאי דהוכיח דשרינן גם בדאורייתא שרינן גם לאחרים דהוה בכלל היתר דפיקוח נפש.

ובפמ"ג סי' שכ"ח בא"א סק"ט נקט דגם לס"ד דהפרשת דרכים רק לאחרים אסרינן, אבל לדידיה שרינן.

תו איכא לאוכוחי דאין סברת הפרשת דרכים מוסכמת, דחזינן דרבנן בתראי כתבו ליישב הקושיא שיפריש תרומה ויבטל ברוב, לא כסברת הפרשת דרכים אתי בשנויי אחריני, עיין בתשו' חת"ס יו"ד סי' שי"ט ובחזו"א דמאי סי' ט"ו ס"ק י'. וילי"ע לפי"ז בפיקוח נפש ויש לפניו ב' חתיכות, אחת אסורה ואחת מותרת, וצריך לאכול אחת משניהם, ויכול לברר מי המותרת ע"י איסור דרבנן, דשרינן למיעבד הכי, כיון דודאי דרבנן קיל מספק דאורייתא, וכן בהולך במדבר שעושה כל יום כדי פרנסתו ועובר בודאי פעם אחת בשבוע על חילול שבת, יהא מותר לברר מתי שבת וחול אף אם הבירור יהא באיסור דאורייתא, כיון שזה בפעם אחת, ובלא זה עובר בכמה מלאכות, וכן בכל שבוע. ויעוין בספר חסידים (פארמא) סי' תתתר"נ.

ויל"ע כד נימא דשרינן למיעבד איסור קל אף שלא מחמת פיקוח נפש בשביל להקל האיסור שנדחה משום פיקוח נפש, אם שרינן רק ליה או גם לאחר, ובפשוטו גם לאחר, וכדמוכח מהראיה שהביא בפרשת דרכים מהא דמתקנין הטבל, ומשמע דלא רק החולה יתקן אלא גם אחרים. ואין שייך לומר אין אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חבריך, כיון דהכל נכלל בהתירא דפיקוח נפש, שע"י האיסור הקל ממציאים לו את החפץ של פיקוח נפש, אך יעויין בהא דהבאנו לעיל בשם תשובת אבני מלואים ופמ"ג.

והנה דעת הר"ן דמוטב לשחוט בשבת מלהאכילו נבילה, כיון שבנבילה האיסור על כל זית וזית, וברשב"ץ תמה דהתינח אם החולה בעצמו שוחט, אבל אחר למה ישחוט בשבת להצילו מנבילה, הא אין אומרים לאדם חטא בכדי שיזכה חבירו, וזה צ"ב הא השחיטה ודאי לשם פיקוח נפש, וכשם שחייב להציל עצמו חייב להציל חבירו, וא"כ בתרוייהו יש כאן היתר של פיקוח נפש, ואזלינן בתר הקל הקל.

תירוץ ג', דל"ת דהנאה מחמץ חמירא כיון דנכלל באיסור אכילה שיש בו כרת

תו יש ליישב קושיין דיניח החמץ תחת תבשילו, ולגבי איסור הנאה מחמץ נימא עשה דוחה לא תעשה דבזה ליכא לשנויא דרבינו פרץ דיו"ט הוה ל"ת ועשה, ונימא דחשיבא ל"ת שיש בו כרת כיון שאיסור הנאה נכלל באיסור אכילה אלא דהכרת רק על אכילה, אך לא נהירא דבפשוטו ליכא חומר כרת בהנאה, ואיסור הנאה דערלה ואיסור הנאה דחמץ שוין לענין הקל הקל תחילה.

תירוץ ד', דהנאה מחמץ זה סתירה לתשביתו

תו יש ליישב דהשבתת חמץ והנאתו ממנו לא מקרי תשביתו, דנהי דהרז"ה כ' דהאוכל חמץ מקיים תשביתו, אך י"ל דהראב"ד בהשגות על הרי"ף פליג בזה יעו"ש. אך צ"ע היטב אם זו כונת הראב"ד. ומסברא לא נהירא, דנהי דיש כאן איסור הנאה מחמץ שפיר מקיים תשביתו, ורק מצד מצוה הבאה בעבירה יש לומר שלא קיים, והכא דאיכא עשה דוחה לא תעשה ליכא מצוה הבאה בעבירה, וחזינן במנ"ח דאף כשאוכל חמץ מקיים תשביתו רק דן משום מצוה הבאה בעבירה, [והא דכתבו תוס' דלר"ש אסור באכילה מדאיכא חיוב תשביתו, לא דהאכילה סותרת התשביתו אלא דהיא ילפותא לאסור באכילה]. ושו"ר בתשו' הגרע"א קמא סי' י"ט ד"ה גם שכ' דבאוכל אינו מקיים תשביתו. ועי' בחזו"א או"ח מועד סי' קי"ז ס"ק א' משמע דלא כן.

תירוץ ה', כיון דהבישול אסור לא שייכא מתוך

תו יש ליישב דאמרינן בביצה דף י"ב דהמבשל גיד הנשה ביו"ט פטור רק אמרינן מתוך, דאוכל נפש לא חשיבא כיון דהוה באיסור, וא"כ נימא דה"נ במבשל בחמץ כיון דאסור, ור"ע לית ליה מתוך, אך גם זה לא נהירא, חדא דאם יש כאן עשה דוחה לא תעשה א"כ שרי, ותו דדוקא כשהמאכל אסור אבל לא כשהאופן אסור, וכגון המבשל ביו"ט שחל להיות בשבת י"ל דפטור משום יו"ט אף למאן דלית ליה מתוך.

תירוץ ו', דכיון דאפשר לפרש דקאי על עריו"ט עדיף לן לומר הכי

תו יש ליישב דכיון דמצינו לפרש קרא בערב פסח לא מפרשינן לה בפסח ומשום עשה דוחה לא תעשה, אך חזינן מרבינו פרץ דלא כן שהרי הקשה דנוקי קרא בט"ז, ומפאת איסור יו"ט נימא עשה דוחה לא תעשה, וכן מדברי רבינו חננאל.

תירוץ ז', דכיון דעובר איסוה"נ בכל רגע כעובר ב' לאוין דמי

תו יש לדון דבאיסור הנאה הא קעבר על כל רגע ורגע, ונימא דאין עשה דוחה שני לאוין, אך גם זה אינו בדעת רבינו פרץ שהקשה דנוקי ביו"ט ומדין עשה דוחה לא תעשה, אע"ג דקעבר על כל הבערה והבערה.

תירוץ ח', דחשיבא אפשר לקיים שניהם כיון דיוכל ליהנות אחרי שתעשה גחלים

תו יש לדון דהנה כשנעשה גחלים הא הנאתו מותרת, אלא דאז איכא איסור יו"ט וכדכתבו תוס' דכל שאינו מותר מתחילה ליכא התירא דאוכל נפש, דדמי לנדרים ונדבות, ואהא קשיא לן שיהא מותר מתחילה מדין עשה דוחה לא תעשה, אך אם יהא מותר הא נימא ליה שיהא תחת תבשילו אח"כ, ולא יהנה מפאת עשה דוחה לא תעשה כיון דיכול לקיים שניהם, והנה בזה באנו לספיקת הרי"ם בתשובה יו"ד סי' י"ט בד"ה עי"ל הירושלמי, כל היכא דאיכא תנאי דבלעדיו לא יתכן לקיים העשה רק שנתיר את התנאי, וא"צ שיהא בפועל ניתר, אם בזה שרינן ליה במציאות, או דאמרינן דא"א להתיר במציאות כיון שאם נתיר יוכל למיעבד אח"כ, וא"כ הדבר לא יהא מותר.

עשה דוחה ל"ת האם בכוחו להפוך את האיסורים המעכבים את תנאי קיום המצוה ולהפכם להיתר

ודן בזה לענין קושית הירושלמי דנימא במצה של חדש עשה דוחה לא תעשה, ותיקשי הא בענין נאכל לשבעה, ולגבי השבעה ליכא עשה, אך אם לא נתיר לא יקיים המצוה, אך מ"מ שרינן ליה, או דלא שייך להתירו וממילא יתבטל העשה, וא"כ בזה תליא נמי קושיין דא"י להתחיל מתחילת הבערתו כיון שיוכל אח"כ, ואם לא מתיר מתחילה גם אח"כ לא יהא מותר דהדרא איסור יו"ט.

אך אסיק הרי"ם דגם לענין ראוי אמרינן עשה דוחה לא תעשה (וכתב דאחר כך יהיה אסור אך מכ"מ מקרי ראוי), אך כל זה אם הוה בעידני', ואם לא הוה בעידני' לא נימא לה, וכתב וזה באמת שנויא דהירושלמי דמשו"ה לא אמרינן במצה של חדש עשה דוחה לא תעשה, כיון דלגבי הראויה לשבעה לא הוה בעידני', ומעתה לענין נידון דידן ליכא ליישב קושין בהאי הנחה, דלא נוכל להתיר תחילת ההנאה כיון שאפשר אח"כ, דאדרבא יש להתיר משום עשה דוחה והו"ל ראוי אע"פ שבפועל יהא אסור.

והנה יש ראיה מהא דמקשינן בכתובות מ' ע"א דנימא באנוסה חייבי לאוין עשה דוחה לא תעשה, והרי המצוה רק בלקיחה לאשה, והיתר הביאה רק תנאי שלאחר מכן, ומ"מ מקשינן דנימא עשה דוחה לא תעשה, כדי שהמצוה תהא מצוה, ולפי"ז ה"נ במצה חשיבא ראויה לשבעה, וא"כ הכא נמי בנידון דידן יש להתיר מתחילת הבערה, וא"כ הדרא קושיין וגם לדברי הרי"ם דאם לא הוי בעידני' לא שרינן, בנידון דידן הא הוי בעידניה, אלא שלהרי"ם במציאות יהא אסור, ורק נחשב ראוי, ומתוס' פסחים נ"ט לפי' ריב"א יש לעי' דחזינן דבאמת מותר בפועל.

[וצ"ע באתרוג של טבל היכא דהוה למעשר שני או מעשר עני דאין מיתה בידי שמים לדעת כמה קמאי, אמאי מיפסל כשאין אתרוג אחר, נתיר האכילה מדין עשה דוחה לא תעשה כדשרינן לאכול כל שבעה כדי שהמצה תהיה מצה, וצריך לחלק, ועי' בקה"י חלק א' סי' כ"ב דאייתי בשם החזו"א בהא דכתבו תוס' פסחים דף נ"ט ע"א בשם ריב"א דמתירין אכילת הפסח דעי"ז יהא בעידניה של השחיטה].

תירוץ ט', אי כשהל"ת אחר העשה חשיבא בעידני' או לא

ויש לדון ליישב קושיין מכח ב' הקדמות, חדא דיש לעיין בהא דקיי"ל דאמרינן עשה דוחה לא תעשה רק היכא דהוי בעידניה כמבואר בשבת דף קל"ב ובביצה דף ח' ובתוס' בב"ב י"ג ע"א ובשאר דוכתי אם זה דוקא כשהלאו קדם לעשה, דבהכי איירי כל הני גווני, אבל אם העשה יקדם ללאו שפיר דחינן, או דבעינן דיהיו באותו זמן, ולשון ר"ח בשבת דף קל"ב משמע דקפדינן רק שלא יקדם הלאו לעשה. והראוני להגהות ברוך טעם על הטורי אבן חגיגה ד' משמע דגם בלאו לאחר העשה אינו דוחה.

ואם נימא דדינא דבעידני' אתי לאפוקי אף היכא דהעשה קדם ללאו, אז יש לדון ליישב קושין דיקח החמץ תחת תבשילו דאיסור יו"ט ליכא, ומפאת איסור הנאה נימא עשה דוחה לא תעשה, דנימא דהתשביתו כשנעשה החמץ אש, וההנאה רק לאחר מינה כשהאש מחממת התבשיל.

כשנעשה העשה והל"ת בזאח"ז ושניהם מכח מעשה א' אי חשיבא בעידני'

אלא דתליא נמי בעוד נידון אם דינא דבעידניה תלי בקיום המצוה ועקירת הלאו, או דתלי במעשה האדם, דנחלקו בזה ר"ת ורשב"א ביבמות ו' ע"א דאמרינן התם כלפי שריפת בת כהן דס"ד דתדחה שבת להבעיר את העצים המבשלים את העופרת, ובעינן קרא דלא תבערו אש בכל מושבותיכם דלא נימא עשה דוחה לא תעשה, והק' קמאי הא לא הוי בעידניה דהמצוה כשמתה והבערת עצים מקודם, ותי' ר"ת הובא ברשב"א דאיירי שהעופרת בראש הצינור, וסוף הצינור בפה של הבת כהן, וכאשר העופרת ניגרת נשפכת לפי הבת כהן, וכשמדליק העצים גמר את מעשהו והשאר נעשה ממילא, והלכך הוה בעידניה.

והרשב"א פליג על ר"ת וכתב דאכתי לא הוי בעידניה, דבמציאות מתה רק לאחר מכן.

ומעתה תירוצא דידן אתי שפיר רק להרשב"א ולא לר"ת, דלר"ת אכתי הוה בעידני', דמפאת הגברא הוי כאחת שמדליק האש ובזה מקיים המצוה, ועובר אח"כ על איסור הנאה, לא מיבעיא למקו"ח סי' תס"ז דאיסור הנאה שמאליו שרי, והרואה בהמתו שאוכלת חמץ אי"צ להפרישה, א"כ האיסור כבר נעשה מתחילה ודמי לר"ת, אך גם למג"א שהביא המקו"ח שם דאיסור הנאה הוי ממילא. ועי' אמרי בינה הל' בב"ח סי' ה' האריך להוכיח כן. מ"מ חשיבא כנעשה מאליה. והנה כל קושיין רק אתי' בתרא דתוס' וארבינו פרץ, ונימא דסברי כהרשב"א. אך כתבנו לעיל דמהך דנותר דאין שורפין ביו"ט תחת תבשילו מוכח הכי, וא"כ תיקשי אר"ת.

אך לפי"ז יתחדש דשייך למינקט ב' ההקדמות, גם דלא אזלינן בתר הגברא וכרשב"א, וגם דאף הלאו עוברים אח"כ, לא הוי בעידניה, וא"כ בכל עשה דוחה לא תעשה אם הלאו נמשך לאחר העשה אף שאינו עושה מאומה לא נימא עשה דוחה לא תעשה, וצריך בדיקה אם לא אשכחן סתירה.

ב' אופנים לענין בעידני' אליבא

והנה לר"ת דאזלינן בתר הגברא יל"ע בזרק חץ, אך בשעת הגעת החץ למיעבד לאו מי נימא דקדמה המצוה ללאו, ושוב לא הוי בעידני', לדעת הברוך טעם בחגיגה, וכן בזרק חץ למיעבד עבירה, ובשעת הגעת החמץ יעשה מצוה.

ולענ"ד אף ר"ת מודה בזה דגם שעת עשיית המצוה חשיבא בעידני', ותרתי אית לי' לר"ת, והגרעק"א דן לשחרר עבד לפרשת

זכור דליהוי בעידני' כשיחול השיחרור עם הקריאה, ודמי לזורק חץ למיעבד עבירה, ובשעה שהגיע החמץ עושה מצוה.

[והנה ליכא למיפשט האי ספק אם עובר על הלאו לאחר העשה אם הוי בעידני', מהא דהבאנו לעיל דגם לגבי תנאי העשה אמרינן עשה דוחה לא תעשה, אע"פ שלאחר קיום העשה, די"ל דכיון שהתנאי הוא לצורך העשה חשיבא בת אחת, משא"כ היכא דהוי דבר מקרי אלא שלא יתכן אחרת בהאי נידון זה י"ל דלא אמרינן].

תירוץ י', דכשהלאו בא לשם עקירת האיסור החמור לא נדחה מפני העשה

עוד י"ל דל"ש עדל"ת, דאין הלאו לשם קיום העשה אלא לשם עקירת איסור חמור המונע את קיום העשה, ובזה נימא דלא אשכחן לדין עשה דוחה לא תעשה, ונימא דחלוק מפיקו"נ שהבאנו לעיל מהאחרונים דפליגי אפרשת דרכים, אך לפי"ז יתחדש דאם אומרים לו שאם יקיים מעשה יהרגוהו אלא א"כ יעבור על לאו בשעת העשה לא נימא עדל"ת, כיון דלאו רק להסיר המניעה של אי קיום העשה.

תירוץ י"א, דאם נתיר ליהנות הדר הוה ברשותו ויצטרך לבטל ולא ליהנות[165]

והרב אברהם מרדכי גולדבלט שליט"א קאמר ליישב האי קושיא, דיהנה מדין עדל"ת, א"כ הוה ברשותו ויבוא לבשלו, ול"ש לומר עדל"ת (אך אז יהא אסור בהנאה וחוזר חלילה), אך בפשוטו ביטול דמי לזורה לרוח, דכשם דאמרינן דמצות שריפה דתשביתו דחיא, ה"נ בביטול, אך יש לחלק דבביטול נעשה פטור מן המצוה משא"כ בזורה לרוח. והא חזינן בגמ' דמקשינן אמאי הבודק צריך שיבטל דכי משכח"ל ליבטלה, ולא אמרינן דיבטל התשביתו, אך באמת כשמבטל אחר שבודק נמי מפסיד.

סימן נ"ז

בענין שריפת חמץ ביו"ט (לסימן תמ"ו)

[א] ג' שיטות ראשונים בענין שריפת חמץ ביו"ט לדין דאמרינן מתוך

אמרינן בגמ' בדף ה' ע"א דלר"ע תשביתו מתפרש בהכרח מעריו"ט, דאי ביו"ט לא אפשר דהא תשביתו היינו הבערה ואסירא ביו"ט, ואמרינן בגמ' בדף ה' ע"ב דהיינו דוקא משום דר"ע אית לי' דאין ביעור חמץ אלא שריפה, ומשום דלית לי' מתוך שהותרה לצורך הותרה נמי שלא לצורך. והיינו דאי לאו הכי הוה מצי לפרש קרא דתשביתו ביו"ט, והיינו או שהי' מפרש הפסוק להשבית בד"א שאין בו מלאכה, או שהי' מפרש בהבערה דוקא, אך שריא משום מתוך.

ויל"ע לדידן דקיי"ל דאמרינן מתוך אי שרינן לשרוף חמץ ביו"ט, ועכ"פ היכא דלא ביטל דמחויב בתשביתו מן התורה. ולכאו' בפשוטו משמע דיהא שרי לשרוף ביו"ט, ואע"ג דאמרינן בגמ' ו' ע"א דהמוצא חמץ ביו"ט כופה עליו את הכלי, ומשמע שאין רשאי לשרוף, י"פ כדפי' רש"י דהיינו משום דאיירי בלא ביטלו, עיין שם.

אכן באמת אשכחן בזה פלוגתא, ויש ב' טעמים להחמיר אף לדידן דאמרינן מתוך [ולהלן יח' עוד טעמים], חדא, בריטב"א בשם הרא"ה כ', וכ"ד השואל בתשו' הרשב"א ח"א סי' ע"א, וכן ביאר הגר"א בסי' תמ"ו, דדוקא אילו הוה קאי קרא דתשביתו ביו"ט הו"ל מצות היום, ולהכי אילו היינו אומרים מתוך הוה שרי, אבל השתא דקרא דתשביתו קאי מעריו"ט [מכח שאר הוכחות שבסוגיין דף ד' ע"ב ה' ע"א] לא שרינן משום מתוך, וטעמא משום דאפשר מעריו"ט, וכ"כ שם השואל בשו"ת הרשב"א והגר"א, ובריטב"א כתב דדמי למילה שלא בזמנה, וי"ל דגם אינך ס"ל הכי, שהרי נפק"מ דלא שרינן אף במוצא ביו"ט או בהחמיצה ביו"ט גופא, שלא הי' אפשר לו מעריו"ט, ובהכרח משום שאין זה מצות היום, ודומיא דמילה שלא בזמנה.

וסברא שני', כתב במכתם ובמאירי ומהר"ם חלאוה, ואו"ז סי' רנ"ו, דלדידן דהשבתתו בכל דבר אף אם אמרינן מתוך אסור לשורפו, כיון דאפשר באופן אחר, וכן כ' בשו"ע הגר"ז סי' תמ"ו.

אמנם דעת הרשב"א בתשו' שם, והביא שכן דעת מורו הר"י ז"ל, דלא כהנך ב' סברות, ובאמת יהא מותר לשרוף ביו"ט, ולא אמרינן דלא הוי מצות היום כיון דאפשר מעריו"ט, אלא שכך מצות הפסח, וכן לא ס"ל דע"י דאפשר לזרוק לים נאסר לשרוף, דסוכ"ס הא הוי צורך, וכ"כ בב"ח סי' תמ"ו בשם הר"ן.

בירור שיטת רש"י בענין שריפה למ"ד דהשבתתו בכל דבר

וברשב"א שם כתב דמלשון רש"י יש לדקדק דס"ל כסברא שני' הנ"ל, שרש"י כ' בדעת ר"ע, דאמרינן בגמ' ש"מ מדר"ע אין ביעור חמץ אלא שריפה, וכ' רש"י דאי הוה ס"ל דהשבתתו בכל דבר לעולם נימא דביו"ט, ויאכילנו לכלבו או יזרוק לים, ומדוייק מד' רש"י דבאמת הוה אסרינן לשרוף, וא"כ יהא מוכח כהאוסרים, ומצד הסברא השני' שאם השבתתו בכל דבר אסור לשרוף.

אבל ד' הרשב"א תמוהים לכאו' דהרי רש"י איירי אליבא דר"ע דלית לי' מתוך, וא"כ לשרוף פשיטא דאסור, שאפילו אם מצותו בשריפה דוקא נמי לא שרינן לשרוף, וע"ז קאמר רש"י דמ"מ אילו הי' השבתתו בכל דבר הוה מצי לאוקמה קרא ביו"ט, ובהשבתה באופ"א שאין בו איסור מלאכה, אך לעולם נימא דלדידן דאית לן מתוך נתיר לשרוף אפילו אם נסבור דהשבתתו בכל דבר, וכסברת הרשב"א דסוכ"ס הוה צורך. וכן הקשה הפמ"ג סי' תמ"ו ובמגן האלף שם [ועיין בדברי יחזקאל סי' י' אות י"ד שנשאר בקושיא, והי' אפשר לענ"ד לפרש שמש"כ הרשב"א שם אחר שהביא ד' רש"י וז"ל וליתא, שכונתו שליתא ראי' מרש"י, ולא דפליג על רש"י, אך האחרונים ז"ל לא פירשו כן, וכנר' משום דהרשב"א כ' שם בתחילה דמד' רש"י לא נראה כן. ומשמע דפשיטא לי' כן בדעת רש"י, אלא דאיהו פליג, ועיין שם שמסתייע לזה מן הירושלמי, עיין שם].

חידושו של הרא"ש מלוניל דלמ"ד מתוך מ"מ אם מצותו בשריפה אין שורפין ביו"ט [ויתברר האם רש"י ס"ל הכי]

ותירץ הפמ"ג בעיצה נפלאה, בהקדמת דברי התמים דעים סי' ק"כ אות ו' [וכ"כ ג"כ בפנ"י בסוגין בשם הרא"ש מלוניל] וז"ל, וכי תימא אמאי איצטריך רבא למימר אליבא דר"ע דס"ל אין ביעור חמץ אלא שריפה, וש"מ דלא אמרינן מתוך, דהא פשיטא דהא שריפת חמץ משריפת נותר גמרינן, ושריפת נותר הא אמרינן דאינה דוחה יו"ט מן התורה לדברי הכל, וי"ל דהכי קאמר, וש"מ לא אמרינן מתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה נמי שלא לצורך, עכ"ל. [והיינו דרק לגבי שריפת חמץ הוא דש"מ דלית לי' מתוך, ומשום דילפינן מנותר].

ומעתה נמצא דאם השבתתו בכל דבר הי' הדין דלר"ע לדעת הרשב"א הי' מותר גם לשרוף, כיון דאין ילפותא מנותר, [ושפיר הוה אמרינן מתוך], וא"כ שפיר קאמר הרשב"א דמד' רש"י מוכח שלא כסברתו, [דהרי אמאי קאמר דאי השבתתו בכל דבר אסור לשרוף, דהא לעולם לר"ע אית לי' מתוך, דדוקא משום שס"ל שמצותו בשריפה, ולגבי שריפה דוקא קאמרי' דל"ל מתוך, ובהכרח דרש"י ס"ל דאף אי ס"ל מתוך, מ"מ אי השבתתו בכל דבר אסור לשרוף, ומוכח דס"ל לרש"י כהמכתם הנ"ל דע"י דאפשר לזרוק לים לא שרינן לשרוף, ואפי' למ"ד דס"ל מתוך].

[והעיר הב' י"א נ"י, דא"כ נמצא דגם אם נמצא עצים איכא קולא לר"י דיהא יושב ובטל, וכגון במוצא חמץ ביו"ט, או שנתחמצה לו ביו"ט, וא"כ גם במצא עצים הו"ל סופו של ק"ו דר"י להקל, דלרבנן יזרוק לים או ישרוף, ולר"י יהא יושב ובטל, דלדידי' אסור לשרוף דיליף מנותר שלא לשרוף ביו"ט, וצ"ל דאה"נ דהוו מצו רבנן לומר כן לר"י בדף י"ב ע"ב, וחדא מתרתי קאמרי, דאינהו איירי לגבי י"ד דבזה רק בלא מצא עצים נמצא סופו להקל, ובט"ו באמת סופו להקל אף במצא עצים].

אך באמת תי' זה א"ש רק אם נימא כהתמים דעים, אך אם נפרש ד' הגמ' דש"מ דלית לי' לר"ע כלל מתוך, א"כ לא א"ש הוכחת הרשב"א, וברש"י לקמן ל"ו ע"א מבואר דמפרש ד' ר"ע משום דס"ל כב"ש [שכ' דהטעם משום דחשיבא שלא לצורך, ומשמע דהיינו כב"ש דלית להו מתוך, דאם הטעם משום דגמרינן מנותר, א"כ עיקר הטעם דבחולין לחוד הותרה ולא בקדשים, והכא ע"י שמצותו בשריפה אחשבי' קרא לשריפתו, וא"כ משמע דרש"י מפרש ד' ר"ע דלית לי' כלל מתוך, וכדעת ב"ש, וכמוש"כ תוס' בביצה דף י"ב עיין שם][166].

ועי' מש"כ בכ"ז בברכת שמעון עמ"ס פסחים.

יישוב סתירת רש"י בדף ו' לדבריו בדף ל"ו לגבי שריפת חמץ שלא ביטלו ביו"ט

והנה דעת רש"י בדף ו' ע"א דהא דהמוצא חמץ ביו"ט כופה עליו את הכלי איירי בביטלו, ומשמע דאם לא ביטלו מבערו ביו"ט, והקשה בשו"ת תורת חסד ח"א סי' מ"ב אות ג' דלכאו' סתרי ד' רש"י אלו לדבריו שבדף ל"ו, דמפורש שם שמש"כ בברייתא שם דאם לש במי פירות לר"ג תשרף, היינו במועד דוקא ולא ביו"ט, דהו"ל הבערה שלא לצורך, ותיקשי ד' רש"י אהדדי.

וכ' שם התו"ח דבאמת נחלקו המפרשים בד' רש"י שבדף ו', דדעת הבית יוסף סי' תמ"ו דכונת רש"י שאם לא ביטל ישרוף, ודעת הפנ"י בסוגיא בדף ו' דאם לא ביטל יטלטלנו לזרקו החוצה, ואע"פ דהוה מוקצה [שרינן משום שלא יעבור בבל יראה], ולד' הפנ"י ל"ק מידי.

והנה הפנ"י כ' כן בדף ו', ושם כ' שהכונה שיזרוק החוצה שלא יעבור בב"י, ואף אם לא יקיים תשביתו, אך הי' אפשר לפרש שיזרוק לים ויקיים תשביתו, ובפרט לשיטת רש"י בדף י"ב שלאחר זמן איסורו א"צ שריפה, וכ"כ באמת הב"ח בסי' תמ"ו והחזו"א או"ח סימן קט"ז ס"ק ט"ז, ועי' בתשו' מהר"ם שיק או"ח סי' ר' מש"כ בזה.

ועי' עוד ברש"ש בדף ל"ו שפירש דרש"י בדף ל"ו איירי כשיכול לבטלה, ע"כ קאמר דיבטל ולא ישרוף, ולדבריו א"ש גם לשיטת הב"י דבהחמיצה וא"י לבטלה רשאי לשרוף[167].

והנה תי' הב"ח והחזו"א דכונת רש"י בדף ו' דמותר לזרוק לים, ומשום הכי קאסר בדף ל"ו לשרוף, זה א"ש עם דיוק רשב"א מד' רש"י בדף ה' ע"ב, דס"ל לרש"י שכיון שהשבתתו בכל דבר ע"כ לא אמרינן מתוך ולא שרינן לשרוף. [ומשא"כ לפנ"י שלא מקיים תשביתו ורק נמנע מלעבור על ב"י, א"כ אי"ז סיבה לגרום שלא לומר מתוך להתיר שריפה לצורך קיום תשביתו, כיון שלצורך קיום המצוה בעינן שריפה דוקא].

ולכאו' גם ד' הרש"ש דמשום שאפשר בביטול לא שרינן שריפה, א"ש עם דרך הרשב"א ברש"י, אך באמת אולי בזה יודה אפי' הרשב"א עצמו דכשאפשר בביטול הוה שריפה מילתא יתירתא טפי [דהא א"צ לבערו מן העולם כלל, וכל עיקר ביעורו מן העולם אין בו צורך][168].

סיכום הטעמים לאסור שריפה ביו"ט

והנה העולה מן האמור בביאור דעת האוסרים לשרוף חמץ ביו"ט אף לדידן דס"ל מתוך, דיש לנו ג' טעמים:

א. משום שאין זה מצות היום [כיון שהמצוה כבר מי"ד ואילך]. ב. משום שאפשר להשביתו בדבר אחר. ג. דאי מצותו בשריפה א"כ נלמד מנותר שאין שורפין ביו"ט.

ומצאנו טעם נוסף לאסור לשרוף ביו"ט, דהנה סתימת הרמב"ם והשו"ע משמע דאין לשרוף ביו"ט אפי' אם לא ביטלו, וכתב שם המג"א דהטעם משום שאפשר למחר. וכ' המג"א דאינו עובר בב"י משום דהוה משהה ע"מ לבערו, וכשי' תוס' כ"ט ע"ב דבכה"ג אינו עובר.

ונפק"מ לגבי יו"ט אחרון, דלטעמים הנ"ל אסור, אך למג"א לישתרי דלא אפשר למחר, דלמחר לא יקיים תשביתו, ועי' בהגר"ז שתמה מחמת זה על המג"א עיין שם.

ויל"ע על הך תירוצא דאפשר למחר, דא"כ גם לס"ד דקרא איירי ביו"ט, אך מ"מ לאו דוקא ביו"ט ראשון, אלא גם בכל ז', א"כ ייחשב כאפשר למחר, וא"כ מה בין ס"ד דר"ע לבין המסקנא אליבא דרבנן, וכן קשה לטעם א' דאי"ז מצות היום משום שאפשר מאתמול, דמ"מ גם לס"ד הא אפשר גם למחר, וא"כ לא ייחשב מצות היום, וצ"ת. [ועי' להלן אות ה' מש"כ בזה בהערה ג'].

[ב] הערות על הטעם הראשון שאי"ז מצות היום

והנה על הטעם הראשון דלפי שאי"ז מצות היום ע"כ לא אמרינן מתוך, יל"ע כמה מילי.

דבר שאינו מצות היום וא"א למחר האם מותר מפאת מתוך

א. הגר"ז בקו"א סי' תמ"ו הקשה דהא קי"ל בסי' תקכ"ו דמחממין מים לרחיצת מת ביו"ט, כיון דלא אפשר למחר אף דלא הוה מצות היום, וש"מ דאמרינן מתוך אף כשאי"ז מצות היום כל דלא אפשר למחר [וס"ל דהכא חשיבא לא אפשר למחר, ודלא כטעם ד' וכדלהלן].

ובאמת הנה אנן נקטינן בסי' תקכ"ו דאפשר לישראל להוציא מת ביו"ט לרה"ר כיון דלא אפשר למחר, אך רמב"ן בשבת דף קל"ט אוסר, ומדמי לה לשריפת קדשים ביו"ט, והיינו דס"ל דכיון שאי"ז מצות היום אסור, אלא דאנן לכאו' לא קיי"ל כותיה, ושמא חשיבא כמצווה לעשותו השתא דזה גופא כבוד המת, והו"ל כמצות היום.

ובחזו"א בסי' קכ"ד בהערות לדף מ"ו כתב דבכיסוי הדם יש לומר מתוך, ולכאו' כונתו באופן דיש חשש שיתנגב הדם, ולא יוכל לקיים המצוה במוצאי יו"ט, וש"מ דס"ל דבכה"ג אמרינן מתוך, אף שאי"ז מצות היום [וכדעת הגר"ז].

---

165. תירוץ זה הוסיף רבינו אח"כ בכת"י.

166. א.ה. לכאו' י"ל דרש"י ל"ו ע"א לישנא דגמ' בסוגיין נקט, ועי'.

167. הרחבת דברים ביישוב הסתירה ברש"י נתבאר להלן בסימן נ"ח עיין שם, וכאן הובא רק מה שנוגע לד' הרשב"א הנ"ל. ועיין בסימן דלהלן.

168. א.ה. ולכאו' לד' הרש"ש מוכרחים לומר דלרש"י שרינן שריפה. ואע"פ דלרש"י לאחר זמנו השבתתו בכל דבר, ובהכרח דס"ל כהרשב"א דשייך בזה מתוך, וא"כ מוכרח לומר כאשר חילק רבינו זצ"ל.

אי במצוה דרבנן שייך לחלק בין מצות היום למצוה אחרת

ב. ויל"ע דהנה שרינן משום מתוך גם לצורך מצוה דרבנן, וכגון להוציא שופר לצורך תקיעות דמעומד, ולהנ"ל צ"ל דדוקא לצורך מצוה שהיא מצות היום, ויל"ע דלגבי מצוה דרבנן מה שייך לחלק [דלכאו' לגבי הדאו' כל דרבנן אינו בגדר צורך היום], וצ"ל דמ"מ אף בדרבנן שייך לחלק כן [דהנידון מצד צורך האדם היום, והאדם צריך לקיום המצות דרבנן ובמצוות שמצותן היום הו"ל צורך היום][169].

מניעת עבירה אי חשיבא צורך היום [ואם יש לדון מה"ט בכל מצוה שא"צ היום וא"א למחר]

ג. ויל"ע אי רק לצורך קיום מצוה חשיבא צורך היום או גם מניעת עבירה חשיבא צורך היום, וכגון זרק סכין, ונתברר לו שהיא עתידה לשחוט קדשים בחוץ, ובאופן שלא יעבור איסור יו"ט עי"ז, וכגון בזרקה מעריו"ט, ויכול למנוע השחיטה ע"י הוצאה מרה"י לרה"ר, וכגון ע"י זריקת אבן כנגד הסכין להטותו שלא יגיע לבהמת הקדשים, אם שרינן מפאת מתוך, אי נימא דלא הוה צורך היום רק למנוע עבירה, ולכאו' יש ללמוד דאסירא דהא אי אסרינן במצוה שאינה מצות היום, א"כ ש"מ דמניעת עבירה אי"ז צורך היום, דאל"כ נתיר בכל מצוה שאינה מצות היום וכשא"א למחר, כדי שלא יעבור איסור במה שאינו מקיים המצוה, וש"מ דבכך לא חשיבא צורך היום.

אך יש לדקדק להיפך, דבבי' הגר"א סי' תמ"ו אחר שכ' דאין לשרוף משום שאי"ז מצות היום, חזר והק' דהא קעבר בב"י, ותי' דהוה משהה ע"מ לבערו, ועיין שם במג"א, ומאי קשיא לי' דהא כבר אסר כשאי"ז מצות היום, וש"מ דס"ל דמניעת עבירה מיקרי מצות היום, וחזינן דאיסור שאני, וצ"ע[170].

גם להמתירים במצוה שא"צ היום מ"מ באפשר למחר מודו לאיסור

והנה גם להסוברים דשרינן אף במצוה שא"צ היום, אך באפשר למחר מודו דאסור, דבהכרח צריכים לפרש כן טעמא דמילה שלא בזמנה, וכן יפרשו טעמא דשריפת קדשים ביו"ט [ועי' להלן], אלא דס"ל שחמץ מיקרי א"א למחר, וצ"ל דמילה שלא בזמנה אם ימול למחר יתקן למפרע, ומשא"כ בתשביתו ס"ל שעובר בכל רגע, ובשריפה דלמחר לא מתקן למפרע, ועי' בשעה"צ סי' תמ"ד ס"ק כ"ד [ועי' להלן], וכן צ"ל בטעם דאסרינן כיסוי הדם דאיירי באפשר לכסות בלילה, ואכמ"ל [ועי' רמב"ן שבת קכ"ד ע"ב ודו"ק].

[ג] הערות על טעם הב' דכיון שאפשר להשבית בכל דבר אסור לשרוף

והנה על הטעם דהאו"ז, דאזיל בזה הגר"ז, דכיון דהשבתתו בכל דבר ע"כ אין לשרוף, יל"ע ג"כ כמה מילי.

האיך הדין כשא"י להשבית בכל דבר משום איסור דרבנן

א. והנה להטעם הב' מה"ת ישבית בכל דבר, אך יל"ע השתא דהוה ע"ז איסור דרבנן של טלטול מוקצה או הוצאה לכרמלית, אם נתיר האיסור דרבנן, או שלא נתיר האיסור דרבנן, ותו יהא שריא לי' לשרוף, דהא א"י להשבית בכל דבר.

והגר"ז כ' שאסור לו לטלטל מוקצה[171], ומ"מ א"י לשרוף כיון שסוכ"ס מה"ת יכול להשביתו בכל דבר, ומה שא"י מפאת האיסור דרבנן לא מהני לאשוויי א"א בענין אחר, ולא שרינן לשרוף [וכעי"ז כ' הגרעק"א סי' תמ"ו לגבי עדל"ת שאפשר לקיים שניהם, ומפאת הדרבנן אינו יכול, דאזלינן בתר הדאורייתא, וחשיבא אפשר לקיים שניהם]. אך בסברא צ"ע דסוכ"ס א"א לו לקיים המצוה באופ"א מפאת הדרבנן, וצ"ע. שו"ר בפמ"ג סי' תמ"ו שנסתפק בטעם הרשב"א דפליג על רש"י אי משום דפליג על עיקר הסברא, וס"ל דאע"פ שאפשר באופ"א מיקרי צורך היום, או משום דא"א באופ"א מפאת האיסור דרבנן, עיין שם.

כשאין לו אפשרות רק לזרות לרה"ר אם נתיר לו לשרוף (ובענין חצי זית בכה"ג)

ב. והנה לטעם זה אם מחוץ לביתו רה"ר ואין לו אפשרות להוציאו ולזרוק לים או לזרות לרוח רק ע"י הוצאה לרה"ר, לכאו' א"כ נתיר לו לשרוף דמאי שנא הוצאה משריפה, וצ"ל דאיירי באפשר לזרוק לכרמלית[172].

ובאו"ז איירי לגבי חטה בתרנגולת, ושם י"ל דאף כשנצרך להוציא לרה"ר, מ"מ הרי לגבי הוצאה אין בו שיעור [ואין כאן חשיבות מלאכה ואינה אלא שבות, ולגבי ב"י הו"ל חצי שיעור דאיסור מה"ת, ושפיר חשיבא בכל גונא דמה"ת אפשר לקיים המצוה באופ"א].

בכל גווני דאמרינן מתוך בעינן שלא יהא אפשר לעשות באופ"א [וחילוק בין צורך האדם לצורך מצוה]

ג. והנה יש לעי' בכל היכא דשרינן מלאכה ביו"ט משום מתוך אי שרינן היכא דאפשר באופ"א, וכגון שיכול להביא דרך כרמלית, או שיש לו כבר בביתו, אי שרינן לי' להביא דרך רה"ר, וראיתי בספר מלאכת יו"ט סי' קנ"ט כתב מסברא דאסירא, וכתב שם להסתפק במי שיש לו בביתו חולין ורוצה להביא תרומה מרה"ר, מי נימא דכיון שכונתו מחמת המצוה וזה א"א במה שבביתו שרינן לי', או שכיון שמצד המצוה קאתי ומצד המצוה אינו רשאי לטלטל ביו"ט כיון שאפשר למחר, ומצד האכילה יש לו בביתו חולין לא שרינן לי', וכ' דמסברא גם זה אסירא, אך כ' ראי' מהמתירים לשחוט שלמים כיון שיאכל מזה ביו"ט והו"ל צורך אוכ"נ, דלכאו' שרי אף ביש לו חולין בתוך ביתו, [וש"מ דכה"ג שריא דאחרי שרוצה לאכול דוקא את זה אף שרצונו משום המצוה שפיר חשיבא צורך אוכ"נ].

ומיהו בהשמטות כתב לפקפק בעיקר ההנחה, די"ל דשרי למיעבד מלאכה אף ביכול לעשותו בהיתר, וכן הכריע בחזו"א סי' קכ"ד בהערות לדף מ"ו דשרי לבשל אף ביש לו כבר מבושל.

ולכאו' ד"ז תלוי בפלו' הרשב"א לעומת רש"י והאו"ז אליבא דמ"ד דהשבתתו בכל דבר, דלרשב"א אמרינן מתוך אף כשאפשר באופ"א, ולרש"י ואו"ז אסור.

אך באמת י"ל דלעולם לכו"ע נימא כמסקנת המלאכת יו"ט והחזו"א דשרינן להביא דרך רה"ר אף שיכול דרך כרמלית, ושרינן לי' אפי' לעצור ברה"ר אף שנעשה ריבוי מלאכות, דנעשה כאן עוד עקירה והנחה עי"ז, אלא דשאני הכא שאין לו צורך בשריפת החמץ שאי"ז אלא שלילת החמץ, ובזה ס"ל לרש"י ואו"ז דכיון שאפשר לבערו מן העולם באופ"א הו"ל ההבערה יתירתא [ולפי"ז למ"ד שמצותו בשריפה דוקא ויש לו אש בכרמלית או ברה"ר רשאי להביא מרה"ר], וע"ז הוא דפליג הרשב"א ושרי. וצ"ע בזה.

עוד י"ל דיש לחלק בין צורך ממש לצורך מצוה, דבצורך מצוה שאינו צורך לאדם כי אם מפאת המצוה, בזה לחוד אסרינן [והיינו משום דנחשב כאינו מצווה לעשות באופן זה], ומ"מ גם בזה צ"ע הסברא.

ונפק"מ מכ"ז לטלטל איזמל לצורך מילה דרך רה"ר כשאפשר דרך רה"י [דלטעם א' מותר ולטעם ב' אסור].

[ולכאו' יש ללמוד ד"ז דשאני צורך מצוה מצורך האדם, דהנה בצורך מצוה נקטינן דבאפשר למחר אסור, ובצורך האדם שרי, דאטו מי שרוצה לשתות משקה מסויים פעם בחודש, ורוצה עכשיו לשתותו ביו"ט נימא לי' דאסור משום דאפשר למחר][173].

ועי' בשע"ת סי' תצ"ו שהביא מד' הנחפה בכסף שאסור לבן חו"ל למול באסרו חג בא"י אף מילה בזמנה כיון דאפשר ע"י בן א"י, ומעולם הוקשה לי' דנהי דאם היינו דנים מצד עדל"ת א"ש דמיקרי אפשר לקיים שניהם, אך מ"מ לישתרי מצד מתוך דהא צורך מצוה נמי מיקרי צורך, וכי אסור לבן חו"ל לבשל כיון שאפשר ע"י בן א"י. אך לד' הב"ח וסייעתו א"ש דצורך מצוה שאני, ומ"מ כ"ז מחודש ואיננו שווה לי.

ויש לעי' בצריך להוציא מרה"י לרה"ר לשום צורך, ויכול להפקיע שם רה"ר משום מלאכה המותרת משום מתוך אם שרינן, ולמלאכת יו"ט בתחילת דבריו י"ל דשרי [כיון שאדרבה אסור לו להוציא לרה"ר בכה"ג כיון שיכול להפקיע שם רה"ר], אך למסקנתו ודאי אסירא [דהא רשאי להוציאו לרה"ר אף שיכול להפקיע שם רה"ר, וא"כ אין שום צורך בהפקעת השם רה"ר][174].

להמתירים מ"ש אפשר באופ"א לאפשר למחר

ד. והנה עי' מש"כ לעיל ספיקו של הפמ"ג בדעת הרשב"א שמתיר, ובמגן האלף סי' תמ"ו סק"ד פירש דעת הרשב"א דאף שאפשר באופ"א, מ"מ כיון שאם שורף מקיים מצוה שפיר חשיבא צורך, וניתר משום מתוך, ויל"ע לדבריו מ"ש דבמילה שלא בזמנה לא שרינן משום שאפשר למחר, וכנ"ל. וצ"ל דכשאפשר למחר לא הוי צורך היום כלל, ומשא"כ כשהוה צורך היום אלא שאפשר באופן אחר [ועי' עוד להלן אות ו'].

[ד] הערה על הטעם למ"ד דמצותו בשריפה דדמי לנותר דתלוי בטעם דאסור לשרוף נותר ביו"ט

והנה על הסוברים [תמים דעים ורא"ש מלוניל] דלמ"ד שמצותו בשריפה אסור משום דדמי לנותר, משמע דס"ל דבנותר לא שרינן אפילו אילו לא הי' אפשר למחר, דבשריפת קדשים לא התירו, אך באמת בפנ"י בסוגיין מפרש הטעם דאין שורפין ביו"ט משום דאפשר למחר, וכ' דע"כ לא שייך למילף לגבי זה חמץ מנותר, דשאני חמץ שא"א בתשביתו שעובר בכל רגע על תשביתו ועל בל יראה, וע"כ להך מ"ד שרינן לשרוף ביו"ט משום מתוך, ובזה יישב קו' הרא"ש מלוניל שהק' איך ש"מ דלית לי' מתוך, דילמא שאני הכא דיליף מנותר, ותי' הפנ"י שא"א ללמוד חמץ מנותר לענין זה, ולהכי מוכרח לומר דר"ע לית לי' מתוך, דאי לאו הכי הוה שרי לשרוף.

[ה] הערות על הטעם דמשום דאפשר למחר

וגם על טעם המג"א דמשום שאפשר למחר איכא להעיר כמה הערות [ולעיל כבר נזכר כמה הערות, עיין לעיל לגבי יו"ט אחרון, ומה שהק' לגבי ס"ד דר"ע].

להרמב"ם א"א להשהותו דאי"ז לאו הניתק לעשה

א. הנה במש"כ המג"א דחשיבא אפשר למחר, הק' במחצה"ש והגר"ז דהא הרמב"ם אוסר ג"כ לשרוף, והרמב"ם ס"ל דהקונה חמץ בפסח לוקה, והיינו דס"ל דלא הוה לאו הניתק לעשה, וא"כ לדידי' המשהה ע"מ לבערו עובר איסור ב"י, וא"כ לא חשיבא אפשר לקיימו [ובמחצה"ש כ' שד' המג"א דלהרמב"ם שורפו ביו"ט אם לא ביטל, ודלא כמ"מ וכסף משנה, אך במ"ב העתיק דלהרמב"ם אינו שורף ביו"ט עיין שם].

להסוברים דתשביתו עובר בכל רגע (ובענין מצות בנין ביהמ"ק)

ב. עוד קשה להסוברים דתשביתו עובר בכל רגע וכנ"ל מד' הפנ"י, וכ"ד המ"ב סי' תמ"ד, וחזו"א סי' קי"ז ולדידי' לא דמי למילה שלא בזמנה, וא"כ לישתרי [ובחזו"א פי' ד' תוס' כ"ט ע"ב רק לריה"ג ואכמ"ל].

[ובשו"ת חת"ס דן בסי' ק"נ אמאי אין בנין ביהמ"ק דוחה שבת, אי שרינן גם במצוות שאינן צורך היום, ולכאו' צ"ל דמיקרי אפשר למחר, אך כנר' החת"ס ס"ל דמיקרי א"א למחר דנחשב כמו מצוה שעובר בכל רגע, ולהכי קשיא לי'].

האם ב"י חשוב לאו שניתק לעשה או לאו שקדמו עשה, ונפק"מ אי רשאי להשהותו ע"מ לבערו

ג. ובתורת חסד הקשה קושיא עצומה דאיך אפ"ל דרשאי להשהותו ע"מ לבערו למחר, וחשיבא עי"ז אפשר לקיימו למחר, דא"כ איך ש"מ דר"ע לית לי' מתוך, דלעולם נימא דאית לי' מתוך, ומה דא"א לפרש תשביתו ביו"ט משום דאסירא מפאת דאפשר להשהותו ולבערו למחר [ועי' מש"כ בזה לעיל סוף אות א'].

וכתב בתורת חסד ליישב, דהנה מצאנו פלוגתא בין רב אשי לרבא לגבי לאו שקדמו עשה, דהיינו אם אפשר לקיים את העשה לפני שעבר על הלאו, או שכתוב בתורה העשה לפני הלאו, אם אמרינן דהוה לאו הניתק לעשה או לא, דדעת רבא במכות דף ט"ו דלאו שקדמו עשה לוקין עליו, ומשו"ה ס"ל דבמשהה חמץ ע"מ לבערו לוקה, [ולא ס"ל דנידון כלאו הניתק לעשה, ומשום דעשה דתשביתו קדם ללאו דב"י], אבל רב אשי ס"ל דאין לוקין במשהה ע"מ לבערו, וכדהוכיחו תוס' בפסחים דף כ"ט, והטעם משום דהוי לאו הניתק לעשה, וא"כ בהכרח דס"ל דלאו שקדמו עשה נמי חשיבא ניתק לעשה, וא"כ הכל א"ש דרבא לשיטתו ס"ל דלא חשיב ניתק לעשה כיון שקדמו עשה, [ע"כ ס"ל דאין רשאי להשהות ע"מ לבער, וא"כ לא חשיבא אפשר לקיימו למחר], ושפיר הוכיח מדר"ע דלית לי' מתוך, [דאי אית לי' מתוך הי' לו להתיר לשרוף ביו"ט כיון דלא אפשר למחר], ומשא"כ לדידן דס"ל דאין לוקין [דשפיר חשיבא ניתק לעשה ומשום דקיי"ל כרב אשי, דהוא בתראה] שפיר קאמר המג"א דאסור לשרוף ביו"ט, משום דאפשר לקיים המצוה למחר, דמותר להשהותו ע"מ לבערו.

---

169. ואמנם עי' להלן אות ג' הערה ג' דיש חילוק בין גדר צורך שבצורך מצוה, לבין גדר צורך שבצרכי האדם, ולפי"ז יל"ע בהמבואר כאן, ועי' היטב, ודו"ק.

170. א.ה. לכאו' י"ל דכשאין מקיים מצות אינו עובר איסור, רק עד כמה שהוא בגדר מצווה ויכול לקיים ומבטל מלקיים, אבל כשהוא בגדר א"י אינו עובר איסור כלל, ואי"ז כאנוס אלא שאין כאן עבירה, וכדכתב במרדכי לגבי ציצית, ואכמ"ל. וא"כ כיון שאין בזה מתוך שוב אין כאן מניעת עבירה, ומשא"כ בעבירה ממש, אלא שמ"מ בגוף הסברא צ"ל דמניעת עבירה חשיבא צורך היום, כיון שכל רגע זמנה, ולא דמי למצוה שאין זמנה היום אלא שמצד סיבה טכנית נזדמן לו היום דוקא. ועי' היטב.

171. א.ה. ומ"מ להנ"ל רש"י ס"ל להתיר האיסור דרבנן בכה"ג, דכך מתפרש ד' רש"י בדף א', ועי' להלן אות ו' בסופו.

172. א.ה. באמת יכול ליקחנו לכרמלית, ואף שיעבור דרך רה"ר מ"מ לא ינוח ברה"ר, ויעשה הוצאה מרה"י לכרמלית דרך רה"ר דלא אסור רק מדרבנן, וק"ל.

173. א.ה. כל הכתוב בסוגריים נערך בלשון העורך, ובלשון רבינו הי' כתוב בלשון שאלה ותשובה, אך כפי הנר' מכת"י בכ"מ זו מסקנתו.

174. א.ה. אף שהשתדלתי לבאר כונת רבינו זצ"ל בההוספות שבאותיות הקטנות, מ"מ לא ברירא לי', דאיני מבין הענין כראוי, דלכאו' אם צריך לעשות מלאכה בכדי להפקיע שם רה"ר, א"כ מאי אולמי' דהך מלאכה ממלאכת הוצאה, ואמנם י"ל ביכול להפקיע שם רה"ר ע"י מלאכה דרבנן דזה תלוי בהנ"ל לגבי יכול להשבית באופן האסור מדרבנן, וק"ל.

והנה מתחילה חשבתי לתרץ קושית התורת חסד דאף דרשאי להשהות למחר, מ"מ למ"ד דאמרינן מתוך אכתי חשיבא צורך, ודמי למי שרוצה לאכול דבר שיכול לאוכלו למחר [ואין בדעתו לאכול יותר מפעם אחת במשך כמה ימים, ואין לו נפק"מ מתי יאכלנו] דודאי שרי לבשלו ביו"ט, אך מ"מ קושית התו"ח לד' מג"א דס"ל דכה"ג לא שרינן, וטעמא בהכרח כמוש"נ לעיל דכו"ע מודו דבמצוה לא שרינן היכא דאפשר למחר, וא"כ א"א לתרץ כן קושית התו"ח.

ובעיקר קושית התו"ח על התוס' עי' שאג"א סי' פ"א שכ' דר"י בדף כ"ט דס"ל דמותר להשהות, ס"ל באמת כרש"י דלא בעינן צורך כלל, והלכך אי הוה ס"ל לר"ע מתוך הוה שרי לשרוף ביו"ט אף דאפשר להשהות למחר [ודלא כמג"א], אך בספר באר אברהם אייתי ד' ר"י בתו' כתובות דף ז' דפליג להדיא על רש"י, וא"כ א"א ליישב כן.

והבאר אברהם כ' ליישב ד' תוס' [וג"כ אינו מיישב ד' מג"א] די"ל דלא התירו רק במתעסק לבערו, ולא במשהה ומעוכב מלבערו מפאת איסור יו"ט.

[ו] בגדרי מצות היום לענין מתוך

מחלוקת רשב"א וריטב"א אי תשביתו חשיבא מצות היום

והנה העולה מן האמור לעיל דאיכא פלוגתא אי לדידן דאית לן מתוך שייך למימר מתוך להתיר לקיים מצות תשביתו, דהרשב"א מתיר אף דהמצוה מתחלת מער"פ, והריטב"א אוסר כיון שמצותו מעריו"ט, והנה סברת הריטב"א נתבאר דס"ל דבעינן מצות היום, וכיון דהמצוה מתחלת מער"פ לא חשיבא מצות היום, ויל"ע בד' הרשב"א אי ס"ל דחשיבא מצות היום אע"ג דהמצוה מתחלת מאתמול, או דס"ל שא"צ שיהא מצות היום [וכדברי הגר"ז הנ"ל].

והיינו דל"ע איך יפרש הרשב"א טעם מילה שלא בזמנה אם משום דאפשר למחר, והכא א"א למחר דס"ל דעובר בכל רגע, או דגם בא"א למחר לא שרינן במילה שלא בזמנה, לפי שאי"ז מצות היום כלל, דלא שייך ליו"ט כלל, ומשא"כ תשביתו ס"ל דחשיבא מצות היום דשייכא ליו"ט, אף שהמצוה מתחלת מאתמול.

והנה הרשב"א לית לי' הסברא דאפשר לקיים המצוה בכל דבר, [וא"כ לכאו' גם לא יסבור מצד מה דאפשר למחר, אלא יסבור שסוכ"ס זהו מצות היום, ושאני מילה שאינה מצות היום], אך י"ל דס"ל דא"א להשביתו בדרך אחרת מפאת איסור מוקצה, או שיש לחלק בין אפשר בדבר אחר היום, לאפשר למחר וכנ"ל [סוף אות ג'] בשם מגן האלף, ויותר נר' לומר בדעת הרשב"א דס"ל דאף שאפשר באופ"א שלא באיסור נמי שרי לשרוף, דהרי אף שא"א באופ"א ע"י ישראל מפאת מוקצה, מ"מ אפשר ע"י נכרי דהו"ל שבות דשבות לצורך מצוה [ושיטת הרשב"א דאפשר לקיים מצות שריפה ע"י נכרי כדס"ל לגבי שריפת בת כהן וכנ"ל סימן נ"א בשמו], ובהכרח דאעפ"כ שרינן לשרוף, וצ"ל דמשום דחשיבא מצות היום ומשום דשאני אפשר היום באופ"א מאפשר למחר, וכנ"ל, [והיינו דאף שאפשר באופ"א מ"מ אכתי חשיבא צורך היום, ומשא"כ היכא דאפשר למחר, דעי"ז לא חשיבא כלל צורך היום, ונמצא דפליגי ריטב"א ורשב"א אי תשביתו חשיבא מצות היום או לא].

הריגת עמלק ביו"ט כשא"א למחר

ולפי"ז נר' נפק"מ במוצא עמלק ביו"ט שלא יוכל להרגו למחר, די"ל דאסור להרגו בין לרשב"א ובין להריטב"א, דאף שא"א למחר מ"מ זה לא חשיבא מצות היום כלל, ודמי למילה שלא בזמנה דלא אמרינן בי' מתוך. אבל לדעת הגר"ז דס"ל דלא בעינן מצות היום כלל, שרי להרגו כיון שא"א למחר.

ואם יכול להרוג העמלקי באופ"א שאין בו מלאכה וכגון כלאחר יד, א"כ גם להגר"ז יהא אסור, דדמי לתשביתו, שכיון שאפשר לקיים באופ"א, אף שנאסר מדרבנן, כבר א"א לקיימו בשריפה, וה"נ דכותיה.

קושיא עצומה איך מותר לחמם מים למת ביו"ט

אלא שבאמת יש לשאול קושיא עצומה על הגר"ז, דהרי שרינן לחמם מים למת כיון שא"א למחר, ולא אמרינן שכיון שאפשר שלא ע"י מלאכה, וכגון כלאח"י או ע"י ריבוי בשיעורים, ממילא ליתסר לחמם, ומ"ש מתשביתו, וזו קושיא גדולה על הגר"ז וצע"ג.

[ז] בענין לעבור איסור דרבנן לצורך תשביתו או מניעת בל יראה

א. בהוכחת המהר"ם חלאוה בענין זה

ובעיקר מה דפשיטא לי' להגר"ז דאין רשאי לעבור אדרבנן לצורך מצות ביעור חמץ דמדאו', [ולפי הב"ח ופנ"י ס"ל לרש"י דשרי], הנה כן כ' מהר"ם חלאוה (בדף ו'), וכ' שם להוכיח כן מהא דאי' במי שישב בביהמ"ד דמבטל קודם שהחמיצה, ומשמע דלאחר שתחמיץ אין לו תקנה ואפילו בביטול.

אכן יעוי' בשו"ת עונג יו"ט סי' כ"ז שג"כ כ' ראי' זו מדעתו, וכ' לדחות דהא סוגיא דהתם סברה שאפשר לבטל אחר זמנו, וע"ז הק' דא"כ לאחר שתחמיץ נמי, והרי אם הי' אפשר לבטל לא הוה שרינן שום איסור דרבנן, וד' מהר"ם חלאוה שלא דחה כן, צ"ע.

ב. בטעם שאין מתירין איסור דרבנן להציל מאיסור תורה [ומ"ש מרדיית הפת]

והנה בהא דאין מתירין איסור דרבנן לצורך תשביתו, כ' הפוסקים דהעמידו חכמים דבריהם במקום מ"ע דאו' בשוא"ת, אך י"ל אמאי לא שרינן לעבור איסור דרבנן להציל מלעבור על לאו דב"י [ועכ"פ להתיר להוציאו מרשותו להסוברים דסגי בזה לענין ב"י, ועי' להלן סי' נ"ח], ומ"ש ממה שהתירו בשבת דף ג' ע"ב רדיית הפת להצילו מאיסור אפייה דאו' [ועכ"פ באופן דלא פשע דומיא דהמוצא חמץ ביו"ט], **(א)** ואולי י"ל דכיון שסוכ"ס זה עבירה בשוא"ת לא התירו, ומשא"כ אפי' שנמצא עובר איסור דאורייתא בקו"ע, ועי' רעק"א וקקיון דיונה בסוגיא דרדיית הפת שם.

(ב) ואמנם לד' הגרי"ס בהתבונה שכ' דלא שרינן טלטול מוקצה למנוע איסור ביטול בשר בחלב, דלא שרינן איסור שבת רק לצורך שלא יעבור איסור חמור דשבת ולא לצורך איסור אחר, א"כ א"ש בפשוטו דלא שרינן איסור יו"ט לצורך שלא יעבור על ב"י, אך י"ל דכיון מוסכמים, ואם מוכרח מסוגיין או כדבריו או שי"ל כנ"ל.

(ג) ובמ"ב סי' תמ"ו דכיון דלא נתיר לו ממילא הוה אנוס על הלאו דב"י, ועיי"ש שכ' שיש בזה עוד טעמים[175].

[ח] בדברי השל"ה שאומר לנכרי להוציאו ולשורפו

דברי השל"ה וקושית המג"א

במג"א סי' תמ"ו כ' דאף להסוברים שאין להתיר שריפת חמץ ביו"ט, ואפי' לא להתיר טלטול דרבנן, מ"מ רשאי לומר לנכרי להוציאו ולשורפו, והקשה המג"א דהא לא הוי בעידני', דבזמן שהנכרי מטלטל החמץ אכתי לא מקיים המצוה, וכשלא הוה בעידני' לא שרינן אמירה לעכו"ם, וכמוש"כ שם בשל"ה גופי', עיין שם.

ובספר להורות נתן (ח"א סימן כ"ב אות ו') תמה דהא ההוצאה הוה שבות, והו"ל שבות דשבות דשרי לצו"מ, ובהבערה גופה הו"ל בעידני', ושרי שבות דאמירה לנכרי באיסור דאורייתא בעידן קיום המצוה [וקיל טפי משאר שבותין שלא התירו].

וי"ל דכונת המג"א היכא שאין הנכרי מדליק את החמץ אלא מדליק עץ או אש בפנ"ע לצורך שריפת החמץ, שזה מלאכה שלא בעידני'.

באם יש נכרי יש עוד עיצה שיזרקנו לים

ובאמת שאם יש נכרי א"כ אפשר לומר לו שיזרקנו לים למ"ד דהשבתתו בכל דבר, וזה שפיר דמי כיון דהוה שבות דשבות לצורך מצוה, [אלא שהשל"ה התיר לומר לו לשרוף ולצאת ידי הסוברים דמקיים המצוה בשריפה, ואפי' ע"י נכרי ואכמ"ל].

באם יש נכרי יש עיצה נוספת לומר לו ליקחנו לביתו

והנה באמת ביש נכרי אפשר לומר לו ליקחנו לביתו, ויועיל לענין בל יראה, לפמש"כ בביה"ל ריש סי' תמ"ג בשם כמה פוסקים, דאף לאחר זמן איסורו אם לקחו הנכרי לביתו אין הישראל עובר עליו. וכ"כ בחזו"א או"ח (סי' קי"ח סק"ב), ויעשה כן באופן שלא יהנה מהמכירה, בכדי שלא יעבור על איסור ב"י [אך בכה"ג לא מקיים תשביתו ורק ינצל מב"י].

אלא שעיקר הך תקנתא תליא בפלוגתא, דהנה בנו"ב (תנינא סימן ס"ג) שהוא מקור ד' המ"ב מבו' דכיון שהחמץ אינו שלו כיון דהוה איסוה"נ, ממילא זוכה בו הנכרי כשמכניסו לחצירו ועומד בצד חצירו, אך כ"ז רק אם איסוה"נ אינו שלו, ולא אם הוה שלו אלא אינו ברשותו ואכמ"ל [ועי' קצוה"ח סי' ת"ה].

[ועיין עוד להלן סי' נ"ט במכתבים שבסופו, תוספת חשובה על כל האמור באות זו].

סימן נ"ח

ישוב סתירת רש"י בענין שריפת חמץ ביו"ט[176]

סתירת ד' רש"י אהדדי

אמרינן בגמ' בדף ו' ע"א דהמוצא חמץ ביו"ט כופה עליו את הכלי, ופי' רש"י דאיירי בביטלו ומשו"ה לא קעבר בב"י, ומשמע מד' רש"י דאם לא ביטל אזי חמירא טפי, ובפשוטו כונתו דיבערו, וכן פי' בב"י סי' תמ"ו.

וקשה דלקמן דף ל"ו ע"א פי' רש"י בהא דתניא דאין לשין את העיסה ביין ושמן ודבש, ואם ל"ש קאמר ר"ג דתשרף, ופי' רש"י דהיינו בחוה"מ, דביו"ט אין רשאי לשרוף דהו"ל הבערה שלא לצורך, וקשה דסותר לדבריו שבדף ו' הנ"ל.

ואין לומר דס"ל לרש"י דהתם במי פירות דגם לר"ג אי"ז אלא חמץ נוקשה, וכמפו' ברש"י, ע"כ אין רשאי לשרוף ביו"ט, דהא שיטת רש"י בדף מ"ב דבחמץ נוקשה איכא בל יראה מה"ת.

ואשכחן בד' רבנן ז"ל ג' תירוצים [וכדלהלן].

יש לתרץ דבדף ל"ו הוה רק ספק חמץ, ובענין צורך ספק אי אמרינן מתוך

אך לפני זה אכתוב דהבחור ש. שמש נ"י קאמר ליישב, דכל מה דלר"ג צריך לשרוף אי"ז מתורת ודאי, אלא מצד ספק, דאף דממהר להחמיץ אך מ"מ אולי לא החמיץ, והלכך מספק אין לשורפו, עכ"ד.

אך באמת ד"ז תליא בנידון אי שרינן לעשות מלאכה ביו"ט לצורך ספק מצוה, וכגון לטלטל מרה"י לרה"ר שופר לטומטום, ובגמ' בחולין פ"ד משמע דאסירא, אך בשאג"א סי' ק"ז האריך בזה לחלוק על התוס', וס"ל דשריא.

ובאמת י"ל בזה מהא דלא שרינן ביו"ט למול ספק תשיעי ספק שמיני, עי' במתני' בשבת פרק ר"א (דף קל"ז ע"א), וכן הוכיח בשו"ת חלקת יואב (או"ח סי' כ"ד) דלא כהשאג"א.

[וי"ל האיך הדין בספק צורך האדם, וכגון בספק אם ירצה לאכול, או שיש לו אורח ומסופק אם יכול לאכול מאכלי חלב ורוצה לבשל עבורו על הספק, וצ"ע מהו דינו].

אמנם גוף ההנחה דלר"ג אינה אלא ספק חמץ צריך ראי'.

תי' הרש"ש דכונת רש"י לבטל קודם שתחמיץ

וברש"ש בדף ל"ו תי' דלשיטת רש"י באמת רשאי לשורפו, ומש"כ בדף ל"ו דלא איירי ביו"ט, כונתו דביו"ט נחייבו לבטלו קודם שתחמיץ.

[ואין לומר שיוכל לבטל גם לאחר שתחמיץ, לפמש"כ בשאג"א לדון דאם מה"ת שרי לאחר הפסח הוה גורל"מ לצורך אחר הפסח, וביכלתו לבטלו, ועכ"פ לרש"י שביטול משום דמשוי כעפרא דארעא, וא"כ הרי חמץ נוקשה נקטינן בסוף סי' תמ"ז דמותר לאחר הפסח, אך באמת ד' השו"ע קאי למר דקיי"ל דליכא ב"י בחמץ נוקשה, אך לרש"י דאיכא ב"י, בודאי נאסר לאחר הפסח, וא"כ לא הוה גורל"מ, וא"י לבטלו][177].

תירוץ הפנ"י דלרש"י אסור לשרוף אלא דרשאי להוציאו מרשותו משום ב"י

ובפנ"י בדף ו' כ' דכונת רש"י בדף ו' דאם לא ביטלו אינו כופה עליו את הכלי, אלא מוציאו מרשותו כדי שלא יעבור בב"י, דס"ל לפנ"י כשי' רמב"ן ור"ן דאינו מוזהר על חמץ שאינו ברשותו, משום דכתיב בתיכם, וכ' הפנ"י דנהי דאינו מקיים תשביתו, מ"מ שרי להוציאו מרשותו שלא יעבור על הלאו דב"י, ולפי"ז מיושבת סתירת רש"י.

ואמנם בתשו' מהר"ם שיק או"ח סי' ר' כתב בשם החת"ס [והוא בתשו' חת"ס או"ח סי' קי"ד], דאם הוציאו מרשותו לאחר זמנו עובר בב"י, ומשמע אף לרמב"ן ור"ן, ומהר"ם שיק הביא ראי' לזה מן הירושלמי (פ"ב ה"ב) דאיתא התם לא יראה לך אפי' בפלטיא. ולדבריו ליכא למימר כהפנ"י.

אך רוב אחרונים פליגי עלי' וס"ל דנהי דאינו מקיים תשביתו לאח"ז אלא א"כ מבערו מן העולם [ועי' בסי' נ' באורך], אך מ"מ ב"י נמי ליכא, עי' שאג"א סי' פ"ג, וחזו"א סי' קי"ז וסי' קי"ח, ועי' בית

175. א.ה. ולכאו' לד' המ"ב לא קשה קו' הנ"ל, דהא הכא הוא אנוס ואינו עובר איסור, ומשא"כ התם שאינו אנוס על האפי', ומד' רבינו זצ"ל בכת"י משמע שקושייתו גם על ד' המ"ב, שהעתיק ד' המ"ב בתחילת דבריו ואח"כ הקשה כן, וצ"ע.

176. א.ה. חלק מן הדברים נזכר בקצרה בתוך הדברים לעיל סי' נ"ז אות א', אך כאן באו בהרחבה וקבעו מקום לעצמם.

177. בכת"י רבינו זצ"ל יש כאן הוספה וז"ל: **והעיר הבה"ח אברהם ברונשטיין דלכאו' אם כל מה דאי"ז גורל"מ הוא רק בגלל שאסור לאחה"פ, והרי איסור זה אינו אלא מדרבנן, וא"כ תליא בספיקא דחכמי ונציא שהביא הפר"ח (סי' תל"ד) לגבי המבטל בשעות דרבנן אי אהני ביטולו לענין דאו', וה"נ הרי כל מה שאינו ממון הוא רק מדרבנן, דמדרבנן הוא דאינו גורל"מ, אלא שזה קושי' גם בחמץ גמור. ומהא דרב גידל אמר רב בדף ו' לא קשיא, דרב לשיטתו דס"ל בדף כ"ט ע"ב כר"י דחמץ לאחה"פ אסור מה"ת. והמקו"ח מפרש הטעם משום דחייב לבערו, וא"י להשהותו לאחה"פ.**

אפרים סי' מ"א, וכ"ש לד' המקו"ח סי' ת"מ סק"ג דס"ל דאפי' מקיים תשביתו בכך, עיין שם.

תי' הב"ח דכונת רש"י בדף ו' לבערו ע"י השבתה בכל דבר שאין בו מלאכה

ובב"ח סי' תמ"ו כ' דכונת רש"י בדף ו' אינה שישרוף אם לא ביטל, אלא שישבית בכל דבר שאינה מלאכה, דהיינו לזרוק לנהר, ואע"ג דלר"י מצותו בשריפה, אך לאחר זמן איסורו השבתתו בכל דבר כדכ' רש"י (בדף י"ב ע"ב), וממילא אין צורך בשריפה, ולהכי לא שרי רש"י בדף ל"ו לשרוף.

[ואמנם ראיתי בס' אור יעקב להגרא"י זלזניק, שהעיר דברי"ן על הרי"ף בסוגיא דף ו' כ' להדיא דבלא ביטלו שורפו, ובסוגיא בדף ל"ו העתיק כד' רש"י, וא"כ א"א לתרץ לא כפנ"י ולא כב"ח, וצ"ל דבדף ל"ו העתיק לשון רש"י, ולא ס"ל הכי לנפשי', וכדרכו בכ"מ].

ולפי דרך זה ס"ל לרש"י דאף לדידן דס"ל מתוך, מ"מ לא שרינן לשרוף, כיון דלדידן השבתתו בכל דבר, וכדכ' באור זרוע, ובמכתם, ומהר"ם חלאוה, וכדדייק הרשב"א מד' רש"י וכנ"ל בסי' נ"ז [אלא שהרשב"א עצמו חולק ע"ז וכנ"ל].

ושמעינן מד' הב"ח דלגבי מצוה כל שהמצוה לא מחייבת לעשות מלאכה לא חשיבא צורך, ושאני מצורך האדם דאף שאפשר לצורך זה בענין אחר, נמי מיקרי צורך כל שהוא רוצה עכשיו ד"ז [ועי' מש"כ בזה באורך בסי' נ"ז].

סימן נ"ט

בענין קנין אודיתא לחמץ שאינו יכול לבערו

א. קי"ל דהמוצא חמץ ביו"ט כופה עליו את הכלי, ודעת הרמב"ם וכן פסק השו"ע דאפי' בלא ביטלו נמי אינו רשאי לבערו ביו"ט, ועי' במ"ב שכ"ד עוד כמה רבוותא, וכן המנהג יעוי"ש.

ויש לשאול בזה, אך נקדים לכך.

הקדמה: דברי החזו"א עפ"י שיטת הרמ"ה דמהני אודיתא בדבר שאינו ברשותו

הנה בב"ב דף מ"ג איתא דס"ת שנגנב אין אף אחד מבני העיר יכול להעיד כיון שלכל בני העיר יש זכות בס"ת, והוו כולם נוגעים בדבר, ואמרינן בגמ' דתרי מינייהו יסלקו עצמם מזכותם בס"ת ועי"ז יוכלו להעיד, והקשה הגרעק"א בגליון הש"ס שם, דאיך יכולים להקנות חלקם לאחרים, דהא כיון שהס"ת נגנב הו"ל אינו ברשותו, וא"י למכור ולא להפקיר דבר שאינו ברשותו כדקי"ל בב"ק דף ס"ט, עיין שם.

[והגרעק"א ת' דהכונה להקנות לגזלן עצמו, יעוי' בתשו' ח"ו סימן י' [אלא שי"ל בזה דאיך מקנה לגזלן בעל כרחו, דהא הוה לחובתו כדי שיוכלו לדון ולהוציא ממנו הס"ת, ועי"ש ברעק"א מש"כ בזה]. ובקה"י של הנתיה"מ לאה"ע סי' כ"ח סעיף ו' כתב דהטעם שאפשר לנגזל להקנות לגזלן הוא משום דע"י שהנגזל מוחל על זכות התביעה ממילא נעשית של גזלן עיין שם, ולפי"ז פשוט דמהני גם בע"כ, אך ד' הנתיה"מ אינן מוסכמין, והנה ת' זה תליא בב' התירוצים בהא דמזכה אדם קרקע שלוה].

ובחזו"א ב"ק סי' י"ח סק"ו תירץ עפ"י ד' רמ"ה (ב"ב קמ"ט) דאודיתא מהני אף בדבר שאינו ברשותו, [וא"כ י"ל דהנהו בי תרי יקנו את חלקם ע"י אודיתא], וטעמא דמהני אודיתא, כיון שאי"ז מעשה קנין אלא תוצאת ההודאה, וזה שייך גם בדבר שאינו ברשותו, וכמוש"כ שם בחזו"א.

[והרמ"ה כתב שם כן לגבי האומר זה אחי שעי"ז הקנה חלקו באודיתא, ואע"ג דהאומר זה בני בכורי אינו נאמן באודיתא, היינו משום דהתם לא שייך הודאה, דהנידון אינו בינו לבין הבן, אלא בין בן זה לשאר אחיו, ומשא"כ בזה אחי שהנידון בינו לבין אחיו ושייך הודאת בע"ד, וממילא שייכא אודיתא].

ואמנם כבר כ' בחזו"א שבקצוה"ח סי' קצ"ד מבואר שלא כדבריו, [דהקצוה"ח ס"ל דלא מהני אודיתא בדבר שאינו ברשותו].

תמיהה אמאי אין תקנה לחמץ לאחר זמן איסורו ע"י אודיתא

והשתא יש לשאול, דא"כ תועיל אודיתא בחמץ אפי' לאחר זמן איסורו, דהיינו שיאמר שמכר לנכרי את החמץ קודם הפסח, או שיאמר שהפקיר קודם הפסח, [אם נימא דשייכא הפקר ע"י אודיתא, שמודה שזה הפקר] [ואמאי אמרו שאין לו תקנה, ולקצוה"ח ניחא דא"י לעשות קנין אודיתא לאחר זמן איסורו שאינו ברשותו, אך לרמ"ה וחזו"א תקשי].

ב' דרכים ביישוב הקושיא, א. לחזו"א דחמץ הוה אינו שלו. ב. לקצוה"ח דלא מהני אודיתא לאינו ברשותו

ב. ויש ליישב, דהנה בקצוה"ח (סי' ת"ו סק"ב) דן באיסוה"נ אם הוה שלו ורק אינו ברשותו, או דלא הוה שלו כלל, והעלה בקצוה"ח דהוי שלו, והוכיח כן מדאמרינן בב"ק דף צ' ע"ב דאם השור הזיק ואח"כ דנו אותו דיני נפשות חייב לשלם, ותקשי מ"ש מנגח ואח"כ הפקיר דפטור, כדאיתא בב"ק (דף י"ג) [ובהכרח חזינן דאף לאחר שנאסר בהנאה ע"י שדנוהו בדיני נפשות אכתי] הוה שלו.

אך באמת איכא מרבוותא דפליגי על הקצוה"ח וס"ל דלא הוה שלו, ובחתם סופר (ב"ק דף י"ג) ובחזו"א (סי' ג' ס"ק ט"ז) תי' דשאני שור הנסקל דהוה כשלו מפאת שהוא שומר עליו דיש לו בו זכות מצוה (אך י"ל בתירוצם, מהתוספתא (פ"ה דב"ק ה"ב) דאם הזיק לאחר שנגמר דינו פטורים הבעלים).

והשתא קושיין דאודיתא תליא בהך פלוגתא, דאם איסוה"נ הוי שלו שייך להקשות שתועיל אודיתא בחמץ לאחר זמן איסורו, דאע"ג דהוה אינו ברשותו, מ"מ הא הוי שלו, ואודיתא מהני לדבר שהוא שלו אלא שאינו ברשותו, אך אי נימא דאיסוה"נ אינן שלו א"כ לק"מ דלא שייכא אודיתא לדבר שאינו שלו.

וא"כ י"ל דהחזו"א דס"ל דמהני אודיתא לדבר שאינו ברשותו, לשיטתו דלא תי' הך דב"ק דף צ' כהקצוה"ח וס"ל דאיסוה"נ אינן שלו, וממילא לא שייכא אודיתא, ולקצוה"ח דס"ל דהוה שלו איהו לשיטתו אזיל דס"ל דלא מהני אודיתא לדבר שאינו ברשותו.

ואמנם בקצוה"ח הביא קמאי דס"ל דאיסוה"נ הוה שלו, וצ"ל [לד' הקצוה"ח דאינהו לא ס"ל כלל דאודיתא הוה קנין, אלא ס"ל] שזה רק הודאת בע"ד, וכדאיתא באמרי בינה (דיני הלואה סי' ט"ז).

מי שנגנב ממנו חמץ האם צריך להקנות באודיתא קודם זמנו איסורו בכדי שיוכל לשחוט ק"פ

ג. והנה מעתה אשכחנא פתרי למי שנגנב ממנו חמץ, דאיך יקריב קרבן פסח, והוא א"י לבער חמצו, שהוא שלו אלא שאינו ברשותו אלא ברשות גזלן, ואף דלענין ב"י נימא דאנוס הוא, אך מ"מ איך יקריב ק"פ, אך לד' החזו"א יש לו תקנתא להקנות קודם פסח באודיתא, דהא קודם פסח אכתי הוה שלו, ואף דאינו ברשותו, מ"מ אודיתא מהני.

אכן אם נאמר דעל חמץ שאינו ברשותו אינו עובר עליו [בב"י, ונימא דגם אינו עובר בלא תשחט דתליא בבל יראה], ועי' בנו"ב (מהדו"ק סי' כ'), א"כ בלא"ה יכול לשחוט[178]. [וכן צ"ל להקצוה"ח, דס"ל דלא מהני אודיתא באינו ברשותו].

אין לתרץ משום שלא מקיים תשביתו ע"י אודיתא

ד. והנה בעיקר קושיין דיעשה אודיתא, הנה זה רק בכדי שלא יעבור בב"י, אך לכאו' לא יקיים עי"ז תשביתו, דנהי דבמכירה לנכרי י"ל שיקיים תשביתו, [ועי' מש"כ באורך בסי' נ"א], אך מ"מ באודיתא י"ל, ואפי' באודיתא שקודם זמנו, דיל"ע אם אפשר לקדש אשה ע"י שמקנה לה חפץ באודיתא, וצ"ע[179].

אך מ"מ אי משום הא לחוד אינו מעלה ארוכה לעיקר קושיין, דהא במוצא חמץ ביו"ט אחרון בלא"ה אין מקיים תשביתו. ויש שכ' דמש"כ הרמב"ם דלוקה על ב"י [אף דלכאו' הוה ניתק לעשה], היינו משום דאיירי באופן שכבר לא יקיים עשה דתשביתו, וכגון ביו"ט אחרון, [והרמב"ם לשיטתו דאין שורפין חמץ ביו"ט ואפי' לא ביטל, ואפי' ביו"ט אחרון] [ואמנם יש לדון אם ישהה עד פסח הבא אם יקיים תשביתו, וי"ל דפסח השני לא מהני, ומ"מ לענין צירוף לשו"פ י"ל דמצטרפין ב' חצאי פרוטה מב' שנים, ונת' בסימן מ"ח עי"ש]. [וא"כ בכה"ג שבלא"ה אין מקיים תשביתו אמאי לא יעשה אודיתא, ובהכרח צ"ל כמוש"כ].

נפק"מ בפלוגתא דאיסוה"נ אי הוה שלו או לא

ה. והנה בהך נידון אי איסוה"נ לא חשיבא כשלו או דחשיבא שלו ואינו ברשותו, איכא נפק"מ טובא, א. כשנשתיירו לאחר הפסח אם הוי הפקר, או דשייכא לזה שהיו שלו[180]. ב. וכן נפק"מ לענין אפרו דמותר בהנאה למי שייכא. ג. וכן לענין שלא כדרך הנאה [אם אפשר ליהנות בזה בלא רשותו, והיינו אם הוא בעלים לגבי זה או לא][181].

וי"ל דלהך צד דחשיבא שלו אלא שאינו ברשותו, דא"כ למאי איצטריך להא דעשאן הכתוב ברשותו בכדי לעבור עליו בב"י, הא גם בלא"ה הוי שלו, וצ"ל דלגבי ב"י כתיב לא יראה לך, והיינו דבעינן שייחשב לך דהיינו המותר לך בהנאה, [וכיון דאסירא בהנאה לא חשיבא לך לולי הא דעשאן הכתוב ברשותו].

מ"ט לא חשיבא שלו מחמת שיכול ליהנות פחות פחות מכשיעור (לר"ל דמותר מה"ת)

ו. ובעיקר הנידון דחמץ לאחר זמנו הוה אינו שלו או אינו ברשותו עכ"פ מפאת דאסירא בהנאה, י"ל דלר"ל שח"ש מותר מה"ת א"כ הא יכול ליהנות בחצי שיעור, וליהוי עי"ז שלו, וי"ל דלגבי איסור הנאה מצטרפים אף לזמן מרובה [ואולי אפי' משני פסחים שבשני שנים וכנ"ל], דהא שיעור איסוה"נ בשו"פ [ולא בכזית, ולא בכא"פ תליא מילתא, וא"כ א"א ליהנות פחות פחות מכשיעור, וע"כ לעולם לא יתכן שייחשב שו"פ שא"י ליהנות בפרוטה אפי' בהפסקות], אך במנח"ח כ' דלא כן. [ולדבריו אכתי צ"ע][182].

שו"ר האי קושיא בשו"ת יד סופר (ח"א סי' ס"ה אות ב') ואייתי להאי קושיא בשם השואל ומשיב (מהדו"ת ח"ב סי' ב'), ותי' להמבואר בירושלמי (תרומות פ"ו ה"א) דמודה ר"ל באיסוה"נ דח"ש אסור מה"ת.

וביד סופר שם תי' עוד דלא מצינן למיחשבי' לדידי' מפאת שיכול ליהנות פחות פחות מכשיעור [לכאו' הכונה דעד כמה שהטעם שמותר משום שאין מצטרפים, א"כ גם אין מצטרפים להחשיבו כשלו, ונחשב שא"י ליהנות רק פחות משו"פ].

הודאה נגד הודאה איך הדין לענין קנין אודיתא

ז. והנה בהא דאסברה החזו"א לקנין אודיתא שאינו בגדר מעשה קנין, אלא דכיון שיש כאן הודאה ממילא מהניא [וז"ל החזו"א: דהודאה אינו קנין, אלא כח הדין לדון ע"פ הודאתו כל שאינו חב לאחריני, וממילא כל התוצאות קובע הדין ע"פ הודאתו, וזהו שקראוהו הפוסקים קנין אודיתא], שאל הגר"י ברגר שליט"א דהנה בהודאה כנגד הודאה דיינינן דישאר ביד המוחזק כמבואר בגיטין דף מ' ע"ב, והשתא י"ל היכא דחד הודה והתכוין לקנין אודיתא, וחד הודה להיפך ולא נתכוין לקנין אודיתא, א"כ יפול כח האודיתא דידי', כיון דמפאת כח ההודאה לא הי' לנו לדון אחרי הודאתו.

אך י"ל דההודאה השנית דחייתו לאחר מכן אינה יכולה לשנות את העברת הבעלות, [שכבר נעשה בהודאה ראשונה].

אך אכתי תיקשי היכא דהראשון הודה לא לשם אודיתא, והשני הודה לשם אודיתא [והשני מוחזק], דמפאת הודאה הודאת השני לא מהני דאזלינן בתר המוחזק, וא"כ לא תועיל גם לגבי קנין אודיתא, אך י"ל דלענין אודיתא דנים כל הודאה בפנ"ע, ולא איכפ"ל במה דיש הודאה כנגדה.

[א.ה. הננו מדפיסים בזה ג' מכתבים שנשלחו לרבינו זצ"ל על האמור לעיל עם תשובת רבינו זצ"ל, מה שהשיב להשואלים ע"ז].

---

178. א.ה. יעוי' להלן סק"ה במש"כ רבינו להקשות דאי איסוה"נ הוה שלו אמאי אצטריך להא דעשאן הכתוב, ועי' להלן מש"כ בזה רבינו זצ"ל, ולכאו' הי' אפ"ל דלדידהו בהכרח שאין עוברים על חמץ שאינו ברשותו, וכדי רמב"ן ור"ן, ולהכי בעינן לעשאן הכתוב ברשותו, ולפי"ז י"ל דלדידהו בלא"ה לא איכפ"ל מחמץ שביד גזלן כיון שאינו ברשותו, ולהסוברים דעוברים דגם כשאינו ברשותו עוברים, א"כ בהכרח דבחמץ אינו שלו, ולעיל כבר כ' רבינו זצ"ל דלהסוברים דחמץ הוה שלו בהכרח סוברים דאודיתא לא מהני באינו ברשותו, וא"כ לית להו תקנתא בחמץ שנגנב, אלא דלהנ"ל הרי בהכרח ס"ל דאין עוברים על מה שאינו ברשותו ולא צריכי תקנתא, ולהסוברים דעובר על שאינו ברשותו ובעו תקנתא, אינהו ס"ל בהכרח דחמץ אינו שלו, וא"כ שפיר יכולים לתרץ לגבי המוצא חמץ ביו"ט דמשו"ה לא מהני אודיתא משום שאינו שלו, ושפיר יכולים לומר דמהני אודיתא לאינו ברשותו, ושפיר אית לי' תקנתא. דו"ק ותשכח.

179. א.ה. הנה במש"כ רבינו דליכא תשביתו ע"י אודיתא, הנה לגבי לאחר זמנו פשיטא לכאו', ועכ"פ להסוברים דלא סגי להוציא מרשותו אחרי שכבר נתחייב, ועי' סי' נ"א באורך, אך במש"כ לגבי קודם זמנו חידוש הוא [ולפי"ז לגבי להתיר למי שגנבו ממנו לשחוט תליא בנידון אם לא תשחט תליא בב"י או בתשביתו, ועי' סי' נ"א וסי' נ"ז ואכמ"ל], ובאמת לא הבנתי סברתו דלכאו' הרי ע"י אודיתא באמת אינו שלו ואמאי לא יקיים תשביתו, ולפו"ר כשהקצוה"ח בסי' קצ"ד סק"ד מציע להקנות חמץ ע"י אודיתא כונתו שיקיימו בכך תשביתו, [ובכדי ליישב הקושיא לגבי מוצא חמץ ביו"ט לא הוצרך רבינו להוסיף דליכא תשביתו באודיתא שקודם פסח], ורבינו ז"ל נר' מסתייע מהא דלא ברירא לי' שאפשר לקדש כך אשה, וי"ל בסברתו דהא גופא טעמא בעיא, ושמא ס"ל דרק לגבי המודה נעשה אינו שלו, ובמה שנוגע לאחריני אנו דנים אותו שאינו שלהם, אך בפשוטו ס"ל דנעשה ע"י קנין ממש, אך אולי באמת הקצוה"ח לשיטתו שזה קנין ממש וככל מעש"ק, ומשו"ה לא מהני לדידי' באינו ברשותו, אך להרמ"ה דהחזו"א אזיל כותיה שהוא רק מצד התוצאה, א"כ זהו רק כשאנו דנים אותו ולגבי מה שנוגע אליו ולא כשאנו דנים לגבי אחריני, וע"כ י"ל דלגבי אחריני לא נחשב שהאשה קיבלה, ואולי משום הכי ס"ל לרבינו דלא מהני לתשביתו, דבזה בעינן השבתה כלפי כל העולם ולא רק לגבי נפשי', ועי' [ועיין עוד במכתבים להלן בתשובת רבינו למכתב ב'].

180. א.ה. לכאו' הנפק"מ מה"ת, דהרי מדרבנן אסירא בהנאה ולא הוי שלו.

181. א.ה. ולפי"ז למש"כ בדף כ"ז ע"ב לדון דיקדש בזכותו באפר ובשלא כדרך ש"מ דס"ל דהוי שלו, והיינו שהחפצא שלו אלא שאינו ברשותו כיון שא"י להשתמש, ואותן שימושים המותרים שפיר חשיבא שלו, אלא דאה"נ דע"ז פליגי התוס' בע"ז (דף ב' ע"א) עיי"ש, ועי' בד' רבינו זצ"ל בסימן מ"ז ענף ב' מש"כ בזה, וק"ל.

182. א.ה. לפמש"כ רבינו בסימן מ"ז בביאור דברי תוס' ע"ז ס"ב דא"י למכור אפי' לגבי האפר משום שאינו שלו, א"כ ש"מ דלהצד שאינו שלו אמרינן שהפקיעה תורה בעלותו אפי' כלפי מה שמותר, וא"כ ה"ה כלפי ח"ש, וא"כ ל"ק רק להצד שזה שלו ואינו ברשותו, ועי' בהערה לסק"ה.

מכתב א'

בלימוד הישיבה מסכת פסחים דף ז' ע"א המוצא חמץ ביו"ט כופה עליו כלי. נתפרסם קושיית כת"ר (הודפס בספר קרואי מועד) דהנה לחלק מהראשונים וכן פסק המשנ"ב איירי סוגיין אף בלא ביטול ועובר בב"י, ומ"מ לא שרי למיעבד מידי, ואף לא התירו איסור מוקצה כי אם לכפות כלי.

והקשה עפ"י החזו"א ב"ק סימן י"ח ס"ק ו' דאודיתא מהני אף בדבר שאינו ברשותו, א"כ יכול להודות שהחמץ מאז ומעולם של עכו"ם ותו לא עבר עליה בבל יראה, [ולכאורה יש להוסיף בקושיא, דאי משום איסור קנין בשבת הא משום צורכי מצוה שרי. ועוד י"ל"ע אם באודיתא עפ"י הסבר החזו"א דיסוד קנינו משום שנוהגים עם האדם כפי שאמר אם יש בזה איסור קנין בשבת].

ונראה ליישב הקושיא עפ"י מה שייסד החת"ס או"ח סימן קי"ד חידוש גדול, דהמוכר חמצו לעכו"ם בתוך המועד ועשה בו העכו"ם קנין, אעפ"י שקנאו העכו"ם דהא לגביו זה מותר בהנאה ואמאי לא יקנה, מ"מ לא נפטר בכך הישראל מאיסור ב"י, דלאחר שנכנס הפסח והחמץ בין כך אינו ברשותו, ומ"מ עובר עליו משום ב"י משום דעשאן הכתוב, א"כ אף אם יקנה הגוי לא מהני דמ"מ יעבור בב"י משום עשאן הכתוב עד שיבערנו.

וז"ל, אמנם נצא לידון מה יהיה ממכירתו לעכו"ם אחר חצות, והנה המוכר חמצו לגוי בפסח נ"ל פשוט דזכה בו הגוי, ונפ"מ אם יבוא גוי אחר ויגזלנו ממנו הרי זה נהרג עליה, ובכל זאת אעפ"י שקנאו הגוי קנין גמור מ"מ מיחייב הישראל, ועובר כל שעה על בל יראה כל זמן היות החמץ בבית הגוי, אעפ"י שאינו תו ברשותו של ישראל, שהרי הגוי קנאו קנין גמור, מ"מ כל עצמו של חמץ כן הוא שאינו ברשותו ועשאו הכתוב כאלו הוא ברשותו לעבור עליה בבל יראה בכל מקום שהוא עד שיבערנו מן העולם, עכ"ל.

ולפי"ז מתורץ שפיר דנהי דמהני קנין אודיתא בחמץ ויכול להקנות לעכו"ם, מ"מ לא יפטר עי"ז מאיסור בל יראה [והנה אם היינו אומרים דההודאה של הישראל דהחמץ מאז ומעולם של העכו"ם מהני לו למפרע, דמאמינים לו שכבר מלפני הפסח אינו שלו, שפיר קשה קושיית כת"ר ולא שייך לדברי החת"ס הנ"ל, אך הרי האודיתא מהני רק מכאן ולהבא, ועד השתא היה החמץ ברשותו ועבר עליו משום עשאן הכתוב, וא"כ דומה ממש לדברי החת"ס].

אכן כל עיקר דברי החת"ס צ"ב, דלכאורה נאמר בעשאן הכתוב דמצד מה שאינו שלו או אינו ברשותו מצד האיסה"נ עשאן הכתוב כברשותו ועובר, אך הכא דאינו שלו מסיבה אחרת דקנאו העכו"ם, מה"ת דכלפי זה ג"כ עשאן הכתוב וצ"ע.

המצפה לחוו"ד כת"ר, בכבוד רב לתורה

יוסף וינברג

כולל פוניבז'

תשובת רבינו זצ"ל

(ובתוך הדברים, דברים דשייכי לסוף סימן נ"ז, בנוגע לעיצות דשייכי אי איכא נכרי)

לקדם הגר"י וינברג שליט"א

מאוד שמחתי לאגרת כ"ת המרהיבה כל מעיין בה, וכתב כ"ת דלפום משכ"כ בחת"ס סי' קי"ד דאע"ג דמהני מכירה לנכרי גם לאחר זמן איסורו [אם לקחה הנכרי לביתו], מ"מ קא עבר בב"י, לפי שעשאן הכתוב ברשותו, וע"כ לא יועיל קנין אודיתא, אך לענ"ד [אף שכ"ה לד' החת"ס מ"מ] דברי החת"ס אינן מוסכמים, דעי' במ"ב סי' תמ"ג בביה"ל ד"ה אסרוהו דאייתי כמה מרבנן בתראי, דס"ל דנהי דאסור למכור לנכרי לאחר זמן איסורו מפאת דנהנה, מ"מ לאחר שמכר אינו עובר בבל יראה, וא"כ סברי דלא כחת"ס, וא"כ [לדידהו] בנידון אודיתא שפיר דמי, ומצד איסור הנאה הא יכול להודות לנכרי שאינו יודע שהודו לו[183].

(עצות שונות באופן שיש נכרי, ונוגע לסוף סי' נ"ז)

והנה באמת לדעת הסוברים דמהני מכירה לאחר זמן איסורו שלא יעבור עליו בב"י, ורק מפאת איסור הנאה אסרינן, א"כ תיקשי דהא יכול למכור לנכרי אף לאחר זמן איסורו, וצ"ל דמ"מ מפאת איסוה"נ אסרינן, דאי בכסף הרי נהנה, ואם בחינם הרי מחזיק לו הנכרי טובה, אך אכתי קשיא דיתן לנכרי קטן שאין לו דעת להחזיק לו טובה, ותועיל ההקנאה, ותועיל ההקנאה מדין דעת אחרת מקנה, ובאנו בזה לפלוגתת קצוה"ח (סי' רל"ה סק"ד) וחת"ס (בחי' לע"ז דף ע"א ועי' בתשו' יו"ד סי' שי"ז) אם דעת אחרת מקנה מהני מדין זכין, ולא מהני בנכרי, או דמהני מפני דהמקנה קעביד הקנין, ואף בנכרי.

אלא דבאמת י"ל דכל הא דסברי רבנן דמהני מכירה גם לאחר זמן איסורו, היינו דוקא בקנין שמכח הקונה, אך בדעת אחרת מקנה [שהוא קנין מצד המקנה] לא מצי עביד לאחר זמן איסורו, וכשם שא"י להפקיר לאחר זמן איסורו, וקנין מצד הקונה ליכא בקטן[184] [ובגדול א"א דיחזיק לו טובה עבור המתנה].

ואכתי צ"ע הא יכול לקרוא לנכרי ולבקש ממנו כלי, ואח"כ יאמר לנכרי אחר להוציא החמץ ולהניחו בכלי [של נכרי ראשון], ויקנה [הנכרי הראשון] שלא מדעתו, אך זה תליא אם מהני חצר שלא מדעתו בנכרי [ועי' סי' תמ"ח שעה"צ ס"ק מ"ח].

אך באמת זה ל"ק מידי, דאם יש נכרי, הא יכול לומר לו שיוציאו מביתו, [וע"ז לא יעבור בב"י להרמב"ן והר"ן], ועל כרחך דליכא נכרי.

כל זה עלה בדעתי מדי עיוני באגרתא דמר ניהו רבה, והריני מחזיק לו טובה בל"נ, והא איירינן במכירו ששייך החזקת טובה, ברוב ברכות, המכירו ומוקירו,

אברהם גניחובסקי

מכתב ב'

[שייך לסי' נ"ט]

א. במה שדן מעכ"ת להציע למי שנמצא חמץ ברשותו ביו"ט של פסח להקנות לגוי באודיתא. כעת ראיתי בשו"ת מוצל מאש סי' י' [להר"י אלפאנדרי] שמסתפק אם במצוות שייך קנין אודיתא, אחר דידעינן שאינו שלו [כמו לולב של ראובן להקנותו לשמעון מדין אודיתא]. ולכאו' לא שנא מ"ע או ל"ת.

[שייך לסוף סי' נ"ז]

ב. ובאמת דיש עוד עצה לדעת הנו"ב מהדו"ת סימן ס"ג דחמץ לאחר זמן איסור שאסור בהנאה, אעפ"י שעשאה הכתוב ברשותו היינו לענין לעבור עליו, מ"מ בדיני ממונות הוא כהפקר וגוי יכול לזכות בו, ואפי' במשיכה זוכה בו אפי' אם במכר אין קנינו במשיכה בהפקר קונה, וא"כ יכול לאמר לגוי שיקח אותו לעצמו ותו לא עבר בו הישראל, דכה"ג יצא מרשות הישראל אף לענין לעבור עליו.

בכבוד רב

דוד מונסונגו, כולל סלבודקה

תשובת רבינו זצ"ל

בס"ד מוצ"ש בהעלותך תשס"ג

לקדם הרה"ג רבי דוד מונסונוגו שליט"א

מה מאוד יקרו לי דברי כת"ר הנאים והעטורים בהדרת עיון עמוק כדרך כת"ר ההדורה.

[תשובה לאות א' נוגע לסי' נ"ט]

וכתב כת"ר לענין הקושיא שלא יעבור בב"י אף במוצא חמץ ולא ביטלו ע"י שיקנה באודיתא להסוברים דהוה קנין מעליתא, ולדעת הרמ"א דמהני אף באינו ברשותו, ובדבר שלא בא לעולם.

ואהא כ' כת"ר דבמוצל מאש דן דלא יועיל אודיתא למצות עשה, וא"כ ה"ה לגבי איסורים, והנה שפיר קאמר כת"ר, אך דעת הקצוה"ח (סי' קצ"ד סק"ד) דבמכירת חמץ יש למיעבד אודיתא, וכתב שהוא המובחר שבקנינים, וא"כ לדידי' תיקשי כנ"ל.

אלא דבאמת לקצוה"ח לא תיקשי כלל קושיא הנ"ל, דאיהו ס"ל דאודיתא לא מהני בדבר שאינו ברשותו וכמבואר בדבריו בסי' קצ"ד שם. אך נקטינן מיהת לד' הקצוה"ח דמהני אף למצות עשה או ל"ת, וא"כ תיקשי להרמ"ה.

ובאמת סברת המוצל מאש צ"ב, דאם מהני אודיתא לכל דיני ממונות, וגם ע"י"ז אמרינן דאינו נוגע בעדות, וכמוש"כ בחזו"א ב"ק סי' י"ח סק"ו, וא"כ מ"ש מצות עשה.

וכן חזינן מדברי הגרעק"א בתשו' הנדפסת בירושלים שנת תש"נ בסי' כ"ה דכתב דקושית הגמ' (ב"ב דף קמ"ז) ל"ל קרא דיכיר ליה מאן במיגו, הכונה באודיתא, חזינן דמהני אודיתא גם לענין מצוות. דאל"כ מאי מיגו איכא, הרי כשאומר שהוא בכור הוה דילי' גם למצות [ומשא"כ אם רק מצד אודיתא דלא מהני למצוות להמוצל מאש, אלא ש"מ דגם אודיתא מהני למצוות][185].

ולפי"ז הדרא קושיין לדוכתא.

[ועי' במוצל מאש מה דפשט מד' תוס' ב"מ מ"ה, וזה באמת ראיית הקצוה"ח סי' קצ"ד, אלא שכ' המוצל מאש שיש לחלק עיין שם].

[תשובה לאות ב' ונוגע גם לסוף סי' נ"ז]

והנה כ' כת"ר דיש עיצה לומר לנכרי שיקחנו אצלו, ובאמת תיקשי כן לכל הסוברים דאיסוה"נ הוי הפקר, ולא רק אינו ברשותו, דא"כ הא אית לי' הך תקנתא, [אך] יש להוסיף דאם הנכרי מחזיק לו טובה עבור החמץ אסירא לי' למיעבד הכי, מפאת איסוה"נ, אלא [דנפק"מ] בגונא דלא יחזיק לו טובה.

ואכתוב שנית תודה על דברי התורה הנפלאים של מר שליט"א

אברהם גניחובסקי

מכתב ג'

באשר הקשה לדברי היד רמ"ה כפי שהובא בחזו"א דסובר דאדם יכול להקנות לחבירו בקנין אודיתא דבר שאינו ברשותו, א"כ למה קיי"ל דהמוצא חמץ ביו"ט של פסח כופה עליו כלי, ואין לו עצה אחרת אלא להמתין עד מוצאי יו"ט. ולמה לא יקנה את החמץ לגוי בקנין אודיתא, דהוי תיקון גדול שכבר מיד אינו עובר בבל יראה. והאריך כת"ר שליט"א בסידור השיטות בענין זה, ועוד לו דברים בזה. וכאשר הצעתי הקושיה לפני אאמו"ר הגאון שליט"א אמר בפשיטות עוד דהא יש פוסקים שסוברים שקנין זה הוא רק מדרבנן, ואם כן צריך לסבור דקנין דרבנן מהני לדאורייתא בכל ענין, זהו בקצרה מדבריו. אבל לדידי בכלל צ"ע על יסוד קושייתו דמאן מפיס דכל אנפין שוין, ושמא לא אמר היד רמה רק לענין גזל ולא נתייאשו הבעלים וכדו', דהוי אינו ברשותו מחמת המציאות הגשמיות של החפץ, אבל הא דחמץ אינו ברשותו לכאורה הוי אינו ברשותו חמור יותר הואיל והתורה הפקיעה זאת מרשותו. ושמא על דבר זה לא דיבר היד רמה, כן נראה לכאורה.

מכבדו כרום ערכו

אברהם ישעי' וינטרויב

תשובת רבינו זצ"ל

בס"ד מוצ"ש בהעלותך תשס"ג

לקדם הרה"ג רבי אברהם ישעי' וינטרויב שליט"א

מה מאוד יקרו לי דברי כת"ר הנאים, וזיכני בחידושיו העמוקים והמסולאים.

[אי אודיתא מהני לדאורייתא]

והנה כ' כת"ר בשם מר אביו הגאון שליט"א דאם נימא דאודיתא הוא מדרבנן, יתיישב כד נימא דקנין דרבנן לא מהני לדאורייתא.

ויש לסייע הדברים מדברי התוס' ב"ק ק"ב דהקשו בעומד בגורן שיקנה באודיתא, ותי' דלא מהני מדאו', והגרעק"א בתשו' שנדפסה בירושלים שנת תש"נ סי' כ"ה[186] נסתפק אם כונתם דקנין דרבנן לא מהני לדאו', או דאודיתא לא הוי כלל קנין, אך ממ"נ יהא מוכח מהאי סוגיא דאודיתא לא מהני לדאו', וא"כ שפיר נתיישבה קושיין וכדברי מר אביו הגאון שליט"א.

אך חזינן בקצוה"ח סי' קצ"ד דכתב דאודיתא הוי המובחר שבקנינים למכירת חמץ, והוכיח לה מד' תוס' ב"מ דף מ"ה שנשארו בקושיא בהך דגורן אמאי לא הקנה באודיתא, ועל עצם הקושיא תירץ שם הגרעק"א דאם נימא דאודיתא בעי עדים, ולבא זה לא מהני, א"כ איירי ההיא סוגיא בלא עדים.

[אי מהני אודיתא באיסוה"נ דחמירי מגזילה]

תו כתב כת"ר ליישב הקושיא דאיסורי הנאה חמיר, והיא סברא הראו' אליו, אך יש לעי' כיון דיסוד דברי הרמ"ה דמהני אודיתא בדבר שאינו ברשותו, כיון דהוא תוצאת חלות ההודאה, וכדאסברה בחזו"א ב"ק סי' י"ח סק"ו[187], והנה דין הודאת בע"ד בפשוטו מהני גם על איסוה"נ, לגיסא דהוה שלו ורק אינו ברשותו, וא"כ ממילא יחול אודיתא. וצ"ע.

[בדברי אגדה]

בדבר אשר כתב כת"ר בקרא דהאלף לך שלמה וגו', דברי כת"ר מתוקים מדבש ונופת צופים, עוד פי' שמעתי דהרי חייב אדם לברך בכל יום מאה ברכות, וכל ברכה עשר זהובים, ובשבת חסר עשרים ברכות, וממלא להם בפירות, ונמצא דמאתיים [זהובים] לנוטרים את פריו.

והנני מודה לכת"ר שנית על מכתבו המופלא והמלא תבונה

אברהם גניחובסקי

---

183. א.ה. והנה כל הנידון דיועיל לקיחת הנכרי זהו רק אם איסורי הנאה חשיבא אינו שלו, ועי' בדברי רבינו סוף סי' נ"ז, ובסימן נ"ט באורך, ועי' עוד בתשובת רבינו למכתב ב'.

184. א.ה. ולמ"ד דהוא מצד זכין הי' אפשר לדון שהוא כקנין מצד הקונה, אלא דלדידי' בלא"ה לא שייכא בנכרי דאין זכי' לנכרי וכנ"ל, וק"ל.

185. א.ה. וע"ע ברעק"א מהדורא תליתאה סי' מ' (כרך ג' בהוצ' המאור) שכ' דמהני לפדיון מע"ש עיי"ש. ועי' בפתחי תשובה חו"מ סי' ר"ג ס"ק ג' מש"כ בזה. [אך באמת ממש"כ לגבי מעשר שני עי' בד' רבינו מה שציין לד' המוצל מאש, בנוגע לד' תו' ב"מ מ"ה].

186. א.ה. בהוצאת המאור ח"ד, חו"מ סי' י"ז אות ב', ועי' עוד בח"ג מהדורא תליתאה סי' מ'.

187. א.ה. מועתק לעיל סוף סי' נ"ט עיין שם. ובעיקר הנידון אי איסוה"נ חמירי מגזילה, עי' בדברי רבינו זצ"ל בסימן ג' סק"ה שנדפס בגליון הקודם מש"כ בזה.

מקור הלכה

הגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א
רב ביהמ"ד "חניכי הישיבות" בית וגן ומרבני בית ההוראה "אהבת שלום"

דין בדיקה וביעור בחמץ פחות מכזית

כתב השו"ע בסי' תנ"א ס"א, קדירות של חרס שנשתמש בהם חמץ כל השנה, אפילו אותם שעושים בהם דייסא ומיני קמחים, משפשפן היטב בענין שלא יהא חמץ ניכר בהם, ומותר להשהותן לאחר הפסח להשתמש בהם בין במינו בין שלא במינו ומצניען בפסח וכו'. וכתב המ"ב דאם לא שפשפן קודם הפסח משפשפן תוך הפסח או לאחר הפסח, כדין לא ביער קודם הפסח. ובשעה"צ הוסיף לבאר דאם עבר ולא שפשפן תוך הפסח מחויב לשפשפן לאחר הפסח, דהמשהו שיש בעין חל עליו איסור חמץ שעבר עליו הפסח. ומבואר מכ"ז שיש דין ביעור על פירורין פחות מכזית.

והנה בסי' תמ"ב ס"ז כ' השו"ע, בצק שבסדקי עריבה אם יש כזית במקום אחד חייב לבער אף אם עשוי לחזק השברים, ואם אין כזית החיוב לבער הוא דוקא בלא עשוי לחזק את השברים, וכ' המ"ב דדוקא כשיש בין הכל כזית דהכלי מצרפן לכזית, אבל אם אין בין הכל כזית א"צ לבער, וע"ש שהביא חולקים בזה, אבל מתבאר דמעיקרא דדינא דשו"ע בפחות מכזית אין דין ביעור. וכן מתבאר בסעי' י"א שכ' השו"ע עריבות שלשים בהם חמץ אין לסמוך על מה שרוחצין אותם בחמין ומנקרין החמץ מהם, כי א"א לנקרן שלא ישאר בהן בין הכל כזית והכי מצרפו, ומבואר שוב להדיא דהאיסור הוא רק מחמת צירוף לכזית. וע"ע בשע"ת סו"ס תל"ב שהביא מהמחז"ב בשם הזרע אמת לדקדק על הפתיתין שמניח בבדיקת חמץ שיהיו פחותים מכזית, ואם חסר לו אחד א"צ לחזור ולבדוק. ומעתה צריך לבאר מהו מקור דינו של המ"ב הנ"ל בסי' תנ"א דס"ל שיש דין ביעור על פחות מכזית, עד שיהא בזה דין חמץ שעבר עליו הפסח.

והנה בעיקר הדין אם יש איסור בל יראה על פחות מכזית, כבר דנו הפוסקים אם שייך בזה איסור של חצי שיעור לאוסרו מן התורה, והביאו מהחכ"צ סי' פ"ו דס"ל דדין ח"ש אסור מן התורה נאמר רק באיסורי אכילה, אולם הביאוה"ל בסי' ש"מ ס"א ד"ה על ב' שערות דחה דבריו. ובשאג"א סו"ס פ"א הוכיח דבפחות מכזית ליכא איסורא דאורייתא, דלא שייך חזי לאיצטרופי אלא באיסורים התלויים במעשה, משא"כ איסור ב"י דתלוי במציאות החמץ שבביתו, ולפ"ז פשוט שאין כאן נידון על ביעור מדאורייתא אלא מדרבנן, וכ"כ הדגו"מ בסי' תמ"ב ס"ז, והגר"ז בסעי' ג' כתב דחייב לבערו גזירה משום כזית שלם. ובחיי אדם כלל ק"ט דין ו' כתב דאף דפירורין ממילא בטלי ואינו עובר, מ"מ מחששא דשמא יבוא לאוכלו צריך לבער אפילו כל שהוא. והחזו"א בסי' קט"ז ס"ק י"ג כתב דלא אמרו בגמ' דפירורין ממילא בטלי אלא לענין שאי"צ לבטלן, אבל לענין חיוב בדיקה שחייבו חכמים לבער מן העולם או לזרקן לא־שפה ולא להחזיקן ברשותו לא חילקו בין כזית לפחות מכזית, ופירורין שבביתו חייב לבערן.

ומבואר מכ"ז דבפחות מכזית יש חיוב בדיקה וביעור מדרבנן. והנה בחזו"א סו"ס קט"ז כ' דהנה בדף ו. בפסחים איתמר אמר רב יהודא אמר רב חמצו של נכרי עושה לו מחיצה עשרה טפחים משום היכר שלא ישכח ויאכלנו, וא"כ ה"ה פירורין חייבים מחיצה, דהא גם בהם גזרו בדקה שלא יבואו לאוכלם, והוסיף ע"ז דאם עבר עליהם הפסח הם אסורים, כלומר דדין בדיקה שחייבו עליהם משום שמא יבוא לאוכלו, נותן לזה שם חמץ לענין ביעור, שאם עבר ולא ביער ה"ז כדין חמץ שעבר עליו הפסח. ויש מקור לזה מדברי הר"ן בשמעתא דמשכיר ושוכר, דאף דמסקינן דעל המשכיר לבדוק, מ"מ אם אינו בעיר השוכר חייב בבדיקה מדין מחיצה ומברך ע"ז, ומבואר דהיכא שיש חשש שמא יבוא לאוכלו חייב בבדיקה מדינא, ושפיר י"ל דכיון שמוטל עליו לבערו היכא שלא ביער הו"ל כחמץ שעבר עליו הפסח [ועי' בב"ח סו"ס ת"מ דנראה מדבריו דלא אמרו כהר"ן המצריך בדיקה מכח דין מחיצה, ורק חמץ בעין בעי מחיצה או ביעור שמא יבוא לאוכלו, אבל אין בזה דין בדיקה. אכן כבר ביארנו במקום אחר דיש להשוות דברי הב"ח עם הר"ן, עפמש"כ המ"ב בסי' תמ"ח סקי"ב דחמץ של ישראל שמכרו לגוי צריך להוציאו מביתו, ולא דמי לחמץ של עכו"ם שדי לו במחיצת עשרה, דהיכא שהחמץ היה שייך מעיקרא לישראל לא בדיל מיניה, וחמיר טפי וצריך בדיקה, משא"כ בחמצו של עכו"ם דמנוע מלקחתו משום ששייך לעכו"ם, וכן מבואר בשעה"צ אות כ'].

ונתבאר מכ"ז שבפחות מכזית הגם שאין בו איסור תורה, מ"מ יש חיוב בדיקה מדרבנן שמא יבוא לאוכלו, ויתבאר בזה מש"כ המ"ב בסי' תנ"א דכלים שלא שפשפן תוך הפסח חייב לשפשפן אחר הפסח מחמת המהו בעין שיש לו דין חמץ שעבר עליו הפסח מחמת דין בדיקה דרבנן. וכן מתבאר בסו"ס תמ"ד מ"ב ס"ק ל"ג דמי שיצא מביתו בער"פ לדבר הרשות, ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו, צריך לחזור מיד כדי לבערו, וה"מ שיש לו חמץ כביצה, אבל בפחות מזה לא הטריחוהו חכמים כיון שיכול לבטלו. ואם הגיע שעה ששית שאינו יכול לבטלו, אפילו אין שם אלא כזית חמץ חייב לחזור שהרי עובר בכל רגע מהתורה, אבל בפחות מכזית לא הטריחוהו חכמים לחזור אלא ילך לדרכו, וכשיחזור לביתו יבער, ומבו' להדיא דיש דין ביעור על חמץ פחות מכזית מדרבנן. (וכ"ז שלא כדעת השו"ע דאזיל כפשטא דסוגיא דפירורין ממילא בטלי). אולם כאן נוסף חידוש בדברי המ"ב, דהלא נתבאר שכל דין הבדיקה הוא שמא יבוא לאוכלו, וא"כ כלים שהצניעם בחדר נעול ועשה להם מחיצה כדין מה שייך שיאסרו מדין חמץ שעבר עליו הפסח, הלא גם בחמץ של נכרי בעינן מחיצה וסגי בהכי, ומ"ש הכא דגם אחרי שעשה מחיצה אם לא שפשפן הו"ל חמץ שעבר עליו הפסח, ושמא החמירו בחמץ שלו, וי"ל.

ובעיקר דין חמץ שבכלים יש לציין הנהגתו של מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל שמחמת הקפדתו על חידושו של המ"ב, במכירת חמץ מוכר כליו על תנאי שאם ימצא בהם חמץ הרי הכלים מכורים יחד עם החמץ. ומשום דס"ל שבדיני חו"מ לא שייך למכור פירורי חמץ ולא חל ע"ז קנין כלל, ולכן אם צריך מכירה ימכרו יחד עם הכלים [ואם אכן נמצא פירורים בכלים לאחר הפסח הכלים צריכים טבילה, אולם בבית מרן זצ"ל לא נמצא כן בזכות נשים צדקניות שבביתו ששפשפו הכלים היטב].

והנה נתבאר דעת החזו"א דיש חיוב בדיקה על פחות מכזית, ולכן החמיר מאד על הספרים והצריך מחיצה [וזה שלא כדברי השע"ת סו"ס תל"ב הסובר דאף אם יש דין ביעור בפחות מכזית, מ"מ לא הטריחוהו לבדוק אחריו]. אולם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל אמר בזה דהנה החזו"א גופיה כתב בסי' קכ"ב סק"ח דפירורין שבסדקי הרצפה כשהם פחות־תין מכזית אי"צ לבער, ומשום שהם יבשים ונדרסים ולא שייך שיבא לאוכלם, וכן מתבאר מדברי המ"ב בסי' תמ"ב ס"ק ל"ג דפחות מכזית שמטונף קצת אי"צ לבער, ולפ"ז כהיום שאין מי שנוטל פירור מהספר ומכניסו לפיו מחמת מאיסותו, הדר דינא דפירורים שבספרים כדין פירורים שבסדקי הרצפה שאי"צ ביעור.

דין התרופות לפסח

א. דין רפואה באיסורין לחולה שאין בו סכנה

כתב הרמב"ם בהל' יסודי התורה פ"ה ה"ו, מי שחלה ונטה למות ואמרו הרופאים שרפואתו בדבר פלוני מאיסורין שבתורה עושין לו, ומתרפאים בכל איסורין שבתורה במקום סכנה וכו'. ובה"ח בד"א שאין מתרפאין בשאר איסורין אלא במקום סכנה בזמן שהן דרך הנאתן, כמו שמאכילין את החולה שקצים ורמשים או חמץ בפסח וכו', אבל שלא כדרך הנאתן כגון שעושין לו רטיה או מלוגמא מחמץ או מערלה, או שמשקין אותו דברים שיש בהם מר מעורב עם איסורי מאכל שהרי אין בהם הנאה לחיך, ה"ז מותר ואפילו שלא במקום סכנה.

ועולה מדברי הרמב"ם דחולה שיש בו סכנה מתרפא באיסורים כדרך אכילתן והנאתן, וחולה שאין בו סכנה מתרפא שלא כדרך הנאתן, והיינו כגון שמעורב בהם דבר מר. ובמחנה אפרים להל' מאכלות אסורות פ"ח הט"ז (בענין השני בסופו) כתב דחולה שאין בו סכנה היינו בנפל למשכב. ועל כן חולה שנפל למשכב מותר בכל התרופות המרות אף שיש בהם חמץ, אכן בסירופים וכדו' שיש בהם טעם אם יש בהם חמץ אסורים, כיון דמקרי כדרך אכילתן.

ומעתה יש לדון בנטילת תרופות למיחושים וכדו' כשאין את ההיתר של חולה.

ב. דין אכילת חמץ ושאר איסורים שנפסלו מאכילה

בע"ז סז: תניא לא תאכלו כל נבילה לגר אשר בשעריך, כל הראויה לגר קרויה נבילה, שאין ראויה לגר אינה קרויה נבילה. ומבואר בזה שכל מאכל שנפסל מאכילת אדם אינו אסור באכילה מהתורה. וכ"כ הרמב"ם בפי"ד מהל' מאכלות אסורות הי"א, עירב דברים מרים וכו' לתוך יין נסך וכו' או שאכל אוכל האסור אחר שהסריח והבאיש ובטל מאוכל אדם ה"ז פטור.

אולם לענין איסור חמץ בפסח תניא בפסחים מה: הפת שעיפשה ונפסלה מלאכול לאדם והכלב יכול לאוכלה, מטמאה טומאת אוכלין בכביצה ונשרפת עם הטמאה בפסח. כלומר דבכדי להפטר מדין ביעור בענין שתפסל מאכילת כלב. וכן פסק הרמב"ם בפי"ד מהל' חו"מ הי"א הפת עצמה שעיפשה ונפסלה מלאכול הכלב וכו' אינו צריך לבער. והר"ן שם ביאר מ"ש חמץ משאר איסורים דסגי להו מה שנפסלו מאכילת אדם, וכתב דכיון שאסרה התורה שאור והיינו דבר שאינו ראוי לאכילה ומשום דראוי לחמץ בו עיסות אחרות, הרי שגם מה שאינו ראוי לאכילה נאסר בו.

והנה באיסור שנפסל מאכילת אדם נקט הרמב"ם הלשון שאם אכלו פטור עליו, ומשמע שעדיין איסור יש בו, ומדרבנן גזירה אטו הראוי לאכילה (והוא ניהו מה שהתירו לחולה שאין בו סכנה כנ"ל), וכך נקטו הרבה מגדולי האחרונים, עי' מל"מ בהל' יסוה"ת שם ובהל' מאכ"א פ"ח הי"ח. אולם באיסור חמץ כיון שנפסל מאכילת כלב אין בו איסור כלל, וכדכתב המ"ב בסי' תמ"ב ס"ק מ"ג דאם נפל חמץ שנפסל מאכילת כלב לתוך מאכל אין לאסור המאכל, דהא חמץ זה הוא כעפרא בעלמא. ועולה בזה שחמץ שנפסל מאכילת כלב מותר באכילה בפסח (אי לאו דין אחשביה וכדלהלן).

ג. דין אחשביה באכילה

כתב הרא"ש בריש פ"ב דפסחים יש שרוצים לומר דחמץ שנפסל מאכילת כלב מותר גם באכילה דעפרא בעלמא הוא, ולא מסתבר דאע"פ שבטלה דעת האוכל אצל כל אדם, מ"מ כיון דאיהו קאכל ליה אסור. ומבואר בזה דהיכא דאחשביה להך מאכל אסור הגם שנפסל מאכילת אדם. ובשו"ע סי' תמ"ב ס"י כתב דיו שהוא מבושל בשיכר שעורים מותר לכתוב בו, וביאר המ"ב דהדברים המרים המעורבים בו בודאי פגמוהו להשיכר עד שאינו ראוי לשתיה אף לכלב. ולא חיישינן שמא ישכח ויתן קולמוסו לתוך פיו, דזה דוקא כשאכלו בכונה ומשום דאחשביה, משא"כ בזה שהוא שלא בכונה אין קפידא (ומקורו בתרוה"ד סי' קכ"ט, והובא במג"א וט"ז).

ומבואר בזה דבנפסל מאכילת כלב הגם שמותר באכילה מהתורה, מ"מ היכא דאחשביה לאכילה אסרוהו מדרבנן (והתירו לחולה שאין בו סכנה וכנ"ל).

ד. אכילת תערובת חמץ שנפסל מאכילת כלב

כתב השו"ע בסי' תמ"ב ס"ד: דבר שנתערב בו חמץ ואינו מאכל אדם כלל וכו', אע"פ שמותר לקיימו אסור לאכלו עד אחר הפסח. ובמ"ב ביאר את איסור האכילה כיון דאחשביה. ומבואר דגם בתערובת נאמר איסור אחשביה [ומה שנקט השו"ע דינו בנפסל מאכילת אדם ולא באכילת כלב, כיון שבא לומר דגם במה שלא נפסל מאכילת כלב מותר לקיימו כיון שנפסל מאכילת אדם].

ועולה בזה שכל חמץ ותערובת חמץ הגם שנפסל מאכילת כלב, אם אוכלו בכונה ה"ז איסור מדרבנן כיון דאחשביה.

ה. נטילת תרופה האם נחשב אכילה לענין אחשביה

כתב הרמ"א ביו"ד סי' קנ"ה ס"ג מותר לשרוף שרץ או שאר דבר איסור ולאכלו לרפואה. וכתב ביד אברהם דאע"ג שאסרוהו הראשונים משום דאחשביה, מ"מ כשאוכלו לרפואה לא שייך לומר מדאכליה אחשביה, דחליו מוכיח עליו שאינו אוכלו מחמת חשיבותו רק משום רפואה, וכן נקט ביד יהודא סי' ק"ג (בפיה"א סק"ח ובקצר סק"י) דכל לרפואה לא נחשב אכילה. אולם החזו"א באו"ח סי' קט"ז סק"ח ס"ל דשתיה ואכילה לרפואה ג"כ מקרי אחשביה, אולם כתב שם לחלק דהיכא שהחמץ מעורב בטבליה לרפואה לסיבות צדדיות כגון לגבשו וכיו"ב לא מקרי אחשביה דדעתו על הסמים לרפואה, ורק היכא שהחמץ הוא א' ממרכיבי הרפואה הו"ל איסור דרבנן.

ולפ"ז כד ניתי לדון בדין תרופות למיחושים בעלמא, לדעת היד יהודא ויד אברהם ליכא איסור כלל דלא מקרי אחשביה, ולדעת החזו"א רק היכא שאין החמץ ממרכיבי הרפואה.

ו. מכירת תרופות לגוי

כתב המג"א בסי' תס"ז ס"ח, הובא במ"ב שם, דהטאבק דרך לשרותו בשכר בקצת מקומות, וצריך לסוגרו בחדר או לעשות מחיצה לפניו. ובחיי אדם בכלל קכ"ז בדין דברים שאסורים משום מנהג דין ג' כתב וז"ל: טיטון (טבק) וכו' אין משתמשין אלא בכתב הכשר, שמזלפין עליו שיכר, וכל אלו הדברים מותר להשהותן בבית.

ומבואר דאותם הדברים שנפסלו מאכילה אי"צ כלל למוכרן, ורק לסרגרן בחדר. ולכן אי"צ למכור את כל התרופות מלבד אותם שיש בהם טעם וידוע שיש בהם חמץ.

המורם מכל האמור

חולה שיש בו סכנה מתרפא מכל האיסורין כדרכו. חולה שאין בו סכנה [והיינו בנפל למשכב] אסור להתרפא ברפואות כדרך אכילה (כגון אותם שיש בהם טעם), ומותר בדברים המרים שנפסלו מאכילה (וכן הדין בקטן עד גיל מסוים שמוגדר כחולה שאיב"ס). נטילת תרופות לבריא לצורך רפואה (מיחושים וכדו', ועכ"פ לא נפל למשכב), לדעת היד יהודא וי"א שרי כיון שנפסלו מאכילה, ולדעת החזו"א אסור ע"פ דברי הרא"ש דבאכילה אחשביה וגם רפואה הו"ל אחשביה. והיכא שהחמץ אינו מעיקר הרפואה שרי לכו"ע.

ולמכור התרופות לכו"ע אי"צ (מלבד אותם שנעשו לטעם), אכן צריך לסוגרם בחדר כדי שלא ישתמש בהם (וג"ז נתבאר שיש צדדים רבים להקל וכנ"ל).

תרופות הומאפטיות

שיטת הרשב"א בתשובה (הובא במג"א סי' תמ"ב סוף סק"א, והאריך בזה הגר"ז ס"ו ובקו"א) דכל שהוא עיקר בתערובת אינו בטל אפילו באלף כדין מעמיד. ואותם תרופות הומאפטיות יש מאלו שמעורב בהם כאלפית משומן מן החי ואסורים באכילה אא"כ יש בהם הכשר.

השיעור נערך ע"י הרה"ג ר' יהודה קיסטר שליט"א

הובא למערכת ע"י כולל "אליבא דהלכתא" סניף קרית יובל

שונה הלכות

מרן הגאון רבי חיים קנייבסקי שליט"א

שערי הלכות

הרה"ג יעקב חי בן שמעון שליט"א
מרבני בית ההוראה - "אהבת שלום"

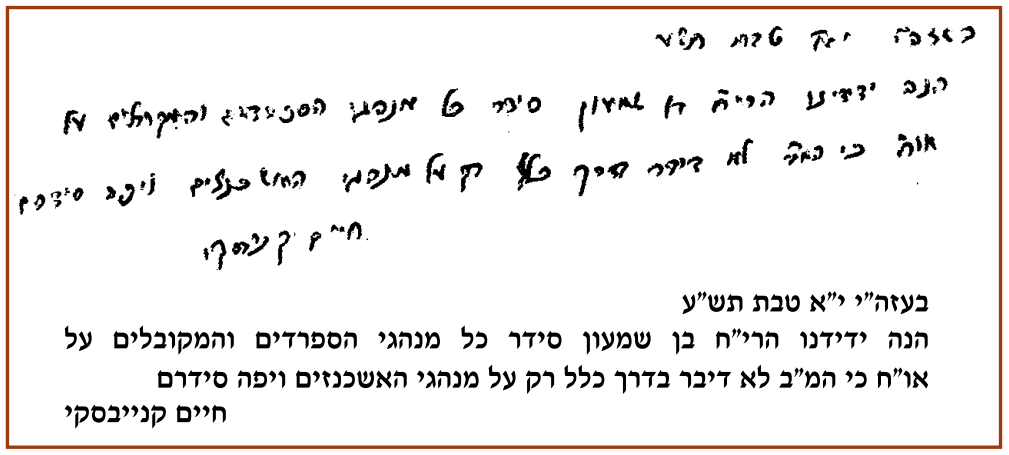

בעזה"י י"א טבת תש"ע
הנה ידידנו הרי"ח בן שמעון סידר כל מנהגי הספרדים והמקובלים על או"ח כי המ"ב לא דיבר בדרך כלל רק על מנהגי האשכנזים ויפה סידרם
חיים קנייבסקי

סימן תמב. דין תערובת חמץ

א אינו עובר בבל יראה ובל ימצא אא"כ הי' לו כזית חמץ [ואם הי' לו ב' חצאים שאינם דבוקים ע"ל דין י"] ומ"מ גם פחות מכזית אסור מה"ת כמו בכל האיסורין דקיי"ל חצי שיעור אסור מה"ת (חזו"א או"ח סי' קט"ז סקי"א י"ג י"ד וע"ע בסי' קכ"ד בהערות לדף כ"ט ב' ד"ה ומש"כ ועי' בה"ל סוף סי' תמ"ז וצ"ע).

ב נהגו לגרר הכתלים והכסאות שנגע בהם חמץ וסמכו על הירושלמי שאמרו הטח ביתו בצק חייב לבער ואע"ג דהתם כשטח על הכותל כעין שטחין בטיט דיכול להתקבץ כזית במקום אחד [דזה אסור אפי' עשוי לחיזוק, חזו"א סי' קט"ז סקי"ד], אבל לא בנגיעה מועטת מ"מ ישראל קדושים הם ונהגו להחמיר אף במשהו ואם יש חמץ בסדק שאינו יכול לחטט אחריו יטיח עליו מעט טיט וזה מהני אפי' יש במקום ההוא כזית ויותר כדלקמן דין ל"ז ע"ש (ס"ו וסקכ"ח כ"ט ושה"צ).

ג בצק שבסדקי עריבה בין אם הוא בשולי עריבה או למעלה בשפתה אם יש כזית במקום אחד חייב לבער [אפי' נתנו שם זמן מופלג לפני פסח, שה"צ סי' תמ"ז אות ק"א] אפי' הי' עשוי לחזק [ועובר בבל יראה, חזו"א סי' קט"ז סקי"ג], ואם אין כזית במקום אחד אם הי' עשוי לחזק בו שברי העריבה או לסתום בו נקב בטל במיעוטו ואפי' אם יש חצאי זיתים הרבה בשטח כל העריבה כיון שאינן במקום א' בטל כל א' במיעוטו לגבי הכלי [ומ"מ אפשר דמצד המנהג הנזכר בדין ב' יש לבער גם בזה, חזו"א סי' קט"ז סקי"ד], ואם אינו עשוי לחזק חייב לבער ודוקא כשיש בין הכל כזית דאז הכלי מצרפו[א] (ועי' בחזו"א סי' קט"ז סקי"ד שנסתפק אם עובר בזה בב"י או שהוא רק איסור דאורייתא כמו חצי שיעור וע"ל דין י' וע"ע בחזו"א שיש מקילין אם אין כזית במקום א' אפי' יש הרבה חצאין דבוקין בעריבה כיון שאין דעתו עליהן), אבל כשלא נשאר בין הכל כזית א"צ לבערו[ב] ואפי' אין עשוי לחזק ואם היו בו שני חצאי זיתים בב' מקומות וחוט של בצק ביניהם רואין אם החוט עב שאם ינטל החוט ניטלין עמו החוט מצרפן והוי כזית במקום א' [וגם החוט עצמו מצטרף לשיעור כזית] וצריך לבער אפי' הי' עשוי לחזק ואם לאו כגון שהחוט דק [או שהוא יבש שאם יאחוז בו יתפורר ואין כל הכזית עולה עמו, חזו"א סי' קכ"ב סק"ח וע"ל סי' תמ"ז דין ס' נראה שחולק ע"ז] א"צ לבער במקום העשוי לחזק ויש הרבה פוסקים שסוברים דאם אינו עשוי לחזק אפי' אם אין בכל הכלי רק פחות מכזית צריך ביעור[ג] [מה"ת מדין חצי שיעור ולא מהני מה שביטלו, חזו"א סי' קט"ז סקי"ג] ודוקא כשראוי לאכילה קצת אבל אם הי' מטונף קצת ופחות מכזית א"צ לבער לכו"ע (ס"ז ח' וס"ק ל"א ל"ב ל"ג ל"ד ל"ה ושה"צ אות נ"ז ונתחלף בקצת דפוסים בטעות באות נ"ח ושייך לס"ח גם יש שם ט"ס).

ד והא דשני חצאי זתים בב' מקומות אם אין עשוי לחזק חייב לבער הוא דוקא בעריבה שהכלי מצרפן אבל בבית אין מצטרפין (ועי' בחזו"א סי' קט"ז סקי"ג) ומ"מ חייב לבער גם בבית [ואפי' ביטלו, חזו"א סי' קט"ז סקי"ד], שפעמים מקבץ אותם בעת שמכבד הבית והוי במקום אחד אבל אם חצי זית בבית וחצי זית בעלי' או באכסדרה או בבית שלפנים ממנו לא חיישי' שיתקבצו למקום א' ואין חייב לבער ואפי' אין דבוקים בקרקע או בכותל ומ"מ צריך לבטלו אם אין דבוקים ואם לא ביטל קודם זמן איסורו צריך לבער אח"כ וי"א[ד] שדוקא בדבוקים בכותלים או בקורות או בקרקע בגומות שיש בהן כדי להשוותן דהוי כעשוי לחיזוק סגי בביטול אבל אם אין דבוקים חייב לבער (ס"ח וסקל"ו ל"ז ושה"צ) ובחזו"א כתב דגם לדעה ראשונה בעינן דבוקים אלא דא"צ שיהיו עשוין לחיזוק לדעה זו אבל אם הם תלושין ועומדין לינטל לכ"ע חייבין בביעור ואפי' ליכא רק חצי זית חייב לבער מדין חצי שיעור מיהו בקרקע אפשר דאפי' אין דבוקין כיון דאין דעתו עליהן ודורסין עליהן לא גריעי מעשוי לחיזוק דבטל גם לדעה שני' אבל ע"ג כתלים בעינן דבוקין לכו"ע (או"ח סי' קט"ז סקי"ג וע"ל סי' תל"ג דין י"ב).

ה ודין חמץ שבכלים ושבכתלים נוהג אף בחמץ נוקשה (וע"ל דין כ"א מה הוא חמץ נוקשה) ואף אם ביטל חייב לבער ולכן אם כזית חמץ נוקשה דבוק בכותל אף אם עשוי לחזק או פחות מכזית ואין עשוי לחזק חייב לבער וכנ"ל דין ג' (חזו"א או"ח סי' קט"ז סקי"ד).

ו עריבות שלשין בהן חמץ אסור להשהותן בפסח אפי' אין רוצה להשתמש בהן ואין לסמוך על מה שרוחצין אותן בחמין ומנקרין החמץ מהן כי א"א לנקרן ברוב הפעמים שלא ישאר בהן בין הכל כזית והכלי מצרפן[ה] וצריך ליתנן במתנה גמורה לגוי [ולאחר הפסח יכול לחזור וליתנם לו כמשי"ת בסי' תמ"ח], או לטוחן בטיט [וכן הדין בבצק שבכלי נסרים שאינו יכול להוציאו] ודוקא עריבות העשויות מנסרים גדולים שלשין בהן פת[ו] שיש חריצין בין נסר לנסר ומצוי שם חמץ אבל עריבות קטנות העשויות מחתיכה אחת ואין בהם שום סדק יכול לנקרן כדי להצניען אבל לא להשתמש בהן בפסח ואם עבר ולש בהן בפסח אחר הגעלה מותר (סי"א וסקמ"ו מ"ז מ"ח) וע"ל סי' תנ"א דין ל"ט.

ז וכן המנהג בדפי מולייתא ועצים מגלגלין וכל הכלים ששמשו בם עיסה לטוחן בטיט או למכור לגוי [ואם עשויות מחתיכה אחת די כשמנקרן היטב ומצניען במקום צנוע וכנ"ל] וטוב לעשות כן גם בכלים שמניחים בהם קמח כל השנה דשמא יש עליהם חשש חימוץ ונכנסו בין הסדקים וכן בסלים של נצרים שמניחין בהן פת כל השנה מפני שיש בהן גומות וא"א לנקרן ויש לטוחן בטיט או למוכרן לגוי וגם להטמינם בחדר שאינו רגיל לילך שם (סי"א וסקמ"ט נ' נ"א ושה"צ) וע"ל סי' תנ"א דין י"ד מ' מ"ג.

ח מפה שהיתה מונחת על שק קמח לא מהני לה ניעור וצריכה כיבוס יפה בחמין ואפר וחביטה כדי להשתמש עלי' בפסח וע"ל סי' תנ"ג דין י"ט (סי"א וסקנ"ב).

שערי הלכות

סימן תמב. דין תערובת חמץ

א כ"כ המג"א סק"י והביאו המ"ב כאן סקל"ג, וכתבו כן לדעת השו"ע כמ"ש בסי"א [כאן בדין ו'] בדין העריבות שהכלי מצרפן לכזית, ומבואר דבלא צירוף כלי אין איסור בחצי זית לבד, ובס"ח דחוט של בצק מצרפן מירי במקום העשוי לחזק ולכן אין הכלי מצרפן, וכמ"ש במ"ב סקל"ה מדברי האחרונים, ומה שבהמשך ס"ח בבית מצטרפין ב' חצאי זיתים אפילו באין הכלי מצרפן כיון דזימנין כניש להו, אלא דבזה קשה דבשו"ע העתיק לשון הרמב"ם בפ"ב מחמץ ומצה הט"ו דכתב דמירי בדבוקים, וביאר שם הכס"מ דדוקא נקט דבוקים, דבלא דבוק בלא טעמא דכניש צריך לבער, ולכאורה סותר בזה את סי"א דדוקא בכלי מצטרף דהכלי מצרפן, ובבית צריך דוקא לטעמא דכניש, ואיך אמר דבאינו דבוק צריך לבער גם בלא טעמא דכניש. וע"ע בדברי המג"א דדעת הרבה פוסקים דבאינו עשוי לחזק אפילו בדליכא אלא חצי זית אחד חייב לבער, והביאו המאמ"ר סק"ט, ולכן לא רצה ללמוד בשו"ע דבעינן צירוף של כמה חצאי זיתים לכזית [וההיא דסי"א דממנו הוכיח המג"א דס"ל דבעינן צירוף, עי' לקמן באות ה' לדעת המאמ"ר]. וגם הגר"ז כאן בקונטריס אחרון באות ט"ז הוכיח מדברי הכס"מ הנ"ל דדקדק בלשונו שכתב דאם אינו דבוק הא אמרינן דאפילו פחות מכזית חייב לבער, ולומד הגר"ז דאין כוונתו דאפילו פחות מכזית במקום אחד חייב לבער מדמצטרף עם עוד פירורים לשיעור כזית, אלא הכונה דאפילו פחות מכזית לבדו חייב לבער, וכ"ז היינו דוקא כשאינו דבוק, אבל בדבוק אינו צריך לבער במקום דליכא טעמא דכניש, וכן לומד במעשה רוקח על הרמב"ם שם בדעת הכס"מ, וכ"ד החמד משה סקי"ב. ועפ"ז כתב הגר"ז שם וכ"כ בפמ"ג בא"א סקי"ב דההיא דסי"א דבעינן צירוף כלי מירי בדבוק, שהרי מירי בא"א לנקרו ולהכי בעי טעמא בצירוף כלי, אבל במקום שאינו דבוק אה"נ דבחצי זית לבד אסור, ובזה לק"מ בדברי השו"ע מס"ז וח' לסי"א, אלא דעדיין נשאר קשה דבכס"מ כתב דבבית דוקא בדבוק בעינן לסברא דכניש, דהוא דומיא דלסתום בו נקב העריבה והיינו בעשוי לחזק, ובסי"א אינו עשוי לחזק, וגם דהלא אם עשוי לחזק אין סברת צירוף כלי מהני דבטל במיעוטו כההיא דס"ז, וזה י"ל בכונת קושיית המ"ב בשעה"צ אות ס"א והצריך עיון. ובהגר"ז שם כתב דאה"נ מש"כ בכס"מ להצריך לסברא דכניש דוקא בדבוק העשוי לחזק, כתבו הכס"מ לדעת הרמב"ם, דבחיבור ההוא לא בא אלא ליישב דברי הרמב"ם, אך בשו"ע שירד לפסוק הלכה פסק כהסמ"ק דצירוף כלי מהני לבצק העשוי בסדקי העריבה כשאינו עשוי לחזק, וה"נ בבית גם בשאינו עשוי לחזק אם הוא דבוק. ועפי"ז יוצא ג' אופנים לדעת השו"ע, דאם אינו דבוק כלל אפילו חצי זית בלבד חייב לבער בין בבית ובין בכלי, ואם הוא דבוק ואינו עשוי לחזק אם יש חצי זית בלבד אינו חייב לבער, ואם יש כמה חצאי זיתים אם הוא בכלי הכלי מצרפן, ואם הוא בבית אם שייך טעמא דכניש חייב לבער, ואם לא שייך כגון בבית ועליה אינו חייב לבער ומבטלו בלבו ודיו, ואם הוא דבוק ועשוי לחזק אפילו אם יש כמה חצאי זיתים אינו חייב לבער עד שיהיה כזית במקום אחד. ועי' מש"כ הפר"ח בכ"ז, ומש"כ בדבריו המאמ"ר והגר"ז שם. וילי"ע עוד בכ"ז, וע"ע לקמן באות ה' מש"כ בזה.

ב ולהנ"ל באות הקודמת במה שביארנו לדעת מרן היינו דוקא בדבוק, אבל באינו דבוק אפילו חצי זית בלבד חייב לבער.

ג ולהנ"ל לדעת מרן יש לחלק בין דבוק לאינו דבוק.

ד וכ"ה לדעת מרן שהעתיק לשון הרמב"ם וביאר דדבוקים דוקא, אבל באינו דבוק אפילו אין בין הכל אלא חצי זית חייב לבער. ונתבאר היטב לעיל בשע"ה באות א'. אלא דעדיין י"ל להאי טעמא דזימנין דכניש, הלא כשיקבצם אינם מחוברים ולא הו"ל לחזק. ובדוחק צ"ל שיגררם כשהם נדבקים, אבל בנתלשו א"צ לצירוף [ובפר"ח כתב דבבית שמתלכלך אינו חייב לבער אם אין בו כזית אם לא ע"י צירוף, ולכאורה ג"ז אינו כדברי הכס"מ].

ה הנה הבאנו לעיל באות א' מה שהקשו האחרונים מסעיף ז' וח' [כאן בדין ג' וד'] דמבואר שם דאין דין צירוף כלי, דאם עשוי לחזק אינו מצטרף בב' חצאי זיתים אא"כ בחיבור חוט ביניהם דאז צריך לבער דאז חשיב כמקום אחד, ואם אינו עשוי לחזק בחצי זית לבד צריך לבער, וכאן כתב שהכלי מצרפן, ונאמרו בזה כמה דרכים באחרונים, דהמג"א ועוד אחרונים וכפי שהביא המ"ב כאן דאה"נ בס"ז א"צ לבער אם אין בין הכל כזית אפילו אם אינו עשוי לחזק, וכהך דינא דהכא דהכלי מצרפן, וכשעשוי לחזק מצטרפין ע"י חוט, ובבית שאין כלי לצרף כל היכא דזימנין דכניש להו מצטרפין. ובמאמ"ר סק"ט כתב ע"ז דממשמעות לשון השו"ע בס"ז לא משמע דנחית לטעמא דצירוף כלי, וגם דהמג"א כתב דאין כן דעת רוב הפוסקים, אלא דאפילו בפחות מכזית חייב לבער, וע"ז כתב המאמ"ר דהך דהכא אינו אלא חומרא בעלמא, ושכ"כ הרדב"ז בח"א סי' תפ"ח דמעיקה"ד סמכינן אניקור היטב, ואפשר לומר דכונתו דכיון שהוא חומרא לא נחת לדקדק לדינא אפילו בלא צירוף, או דלא רצה להחמיר גם בחצי זית בלא צירוף כיון די"א דהאיסור רק ע"י צירוף, וע"כ כתב לשון הר"י מפריש ע"י צירוף, אמנם לכאורה בלשון השו"ע משמע דדינא קאמר, ומקורו מדברי הירושלמי וכמו שהביא הפר"ח, ושם כתב עפי"ד הירושלמי ליישב דדינא דהכא מיירי במחובר, וע"כ הכלי מצרפו, ומשא"כ בס"ז וח' מיירי בתלוש, ולכן אין הכלי מצרפו אלא ע"י חוט של בצק שמחבר ביניהם. אמנם גם ע"ז קשה וכפי שהקשה המאמ"ר דדוחק גדול לומר דמיירי בתלוש והוא עשוי לחזק, וגם דאינו לדעת מרן, וע"ע בביאור הגר"א דביאר בירושלמי היפך הפר"ח, וגם זה אינו לדעת מרן. וע"ע בדברינו לעיל באות א' מה שהבאנו ליישב דברי השו"ע מהפמ"ג והגר"ז.

ו הנה הרדב"ז כתב דהאי דינא הוא חומרא בעלמא ולא נהגינן ביה, והביאו הכנה"ג והפר"ח והמאמ"ר והשו"ג ועוד, אבל המג"א חילק בין עריבה דנסרים לעריבות קטנות וכמ"ש כאן, והביאוהו הרבה אחרונים וכמ"ש בכה"ח בס"ק ק"ה, אמנם גם הך דעריבה קטנה הוא חומרא, דמדינא סגי

ט האוכל תערובת חמץ בפסח אם נתערב מין בשאינו מינו אם יש בו כזית בכדי אכילת פרס חייב כרת ואם אין בו כזית בכדי אכילת פרס אין בו כרת וי"א דגם לאו אין בו ומ"מ אם נתן טעם כגון שהוא פחות מששים יש בו איסור דאורייתא לאכלו דקיי"ל טעם כעיקר דאורייתא ואם אין בו טעם איסורו מדרבנן במשהו ואם נתערב מין במינו כגון קמח של תבואה חמוצה שנתערב בתוך קמח שאינה חמוצה מדאורייתא בטל ברוב [ואפי' יש בו כזית בכדי אכילת פרס, חזו"א או"ח סי' קט"ז סקי"א] אבל מדרבנן חמץ אוסר לעולם במשהו כמו שיתבאר בסי' תמ"ז דין א' בע"ה (סק"א כ"ד).

י וכ"ז לענין אכילה אבל לענין בל יראה ובל ימצא אם נתערב מין בשאינו מינו אפי' אין בו כזית בכדי אכילת פרס[ד] כ"ז שהוא פחות מששים שיש בו בנו"ט [בין שנתערב בצונן בין דרך בישול, חזו"א סי' קי"ז סקי"א] עובר בב"י וב"י כיון שכל חלקיו מונחין בכלי אחד הכלי מצרפן כיון שיש שם כזית ביחד ויש בו איסור דאורייתא באכילתו משום טעם כעיקר (ועי' בחזו"א סי' קט"ז סקי"א י"ד שנסתפק אם עובר בב"י ממש או שהוא רק איסור דאורייתא כדין חצי שיעור ומשמע שם דאפי' אינם בכלי א' רק ברשותו (ובלבד שלא יהו ע"ג קרקע) וכן נסתפק שם גם בלי תערובת רק ב' חצאי זיתים אם עובר בב"י ממש ובסי' קי"ז סקי"א משמע קצת דדעתו שיש בתערובת ב"י) כגון המוריים שהוא מין מאכל הנעשה משומן דגים עם קמח קלוי מעט ומים וכותח הבבלי שנעשה ממלח וממי חלב ומתערב בתוכו גם פירורי פת ושכר המדי שנותנין בו שעורים ומים להחמיצו וכל כיוצא באלו מדברים הנאכלים כגון חומץ האדומי ושארי דברים דחשיב במשנה דפסחים דף מ"ג שיש בהם תערובת חמץ (ס"א וסק"א ג' ד') ואם עבר ושהה אסור אף לאחר הפסח (חזו"א או"ח סי' קט"ז סק"י י"א וכ"ה לקמן סי' תמ"ז דין ס"ד), ואף אם אין בו כזית בכולו יש כאן איסור דאורייתא משום חצי שיעור כנ"ל דין א' (שם סי' קי"ז סקי"א וע"ל סי' תמ"ז דין ס"ה).

יא אבל אם יש בו ששים (אף שנתערב בפסח) כיון דמה"ת מותר לאכלו אף דמדרבנן איסורו במשהו אין בו משום ב"י ומ"מ אסור לשהותו מדרבנן שמא יבא לאכל ממנו בפסח וצריך לבערו קודם פסח (בנתערב ביבש דחוזר וניעור בפסח[ה]) ואם נזכר בפסח צריך אז לבערם ומ"מ אם עבר ושהה עד לאחר הפסח מותר כיון שלא עבר בב"י (סק"א וע"ל סי' תמ"ז דין ס"א ס"ד ס"ה ס"ו [וע"ע בסי' תמ"ז דין י"ג דדברים שצריך לעשותן ולתקנן עם חמץ כגון מורייס וכותח הנ"ל אף אם יש בו ס' נאסר אחר הפסח אם לא ביערן]), מיהו אם נתערב יבש ביבש כיון דקי"ל אין בילה הרי יש תערובת שאין בהיתר ס' וצ"ע (חזו"א או"ח סי' קט"ז סקי"א וע"ל סי' תמ"ז דין ס"ח).

יב וכן אם נתערב מין במינו כיון דמה"ת ברובא בטיל ומותר לאכלו כנ"ל דין ט' אין בו משום ב"י אך מדרבנן אסור להשהותו וצריך [לבטלו, חזו"א סי' קט"ז סקי"א, וגם] לבערו קודם פסח ואם נזכר בפסח צריך אז לבערם [ואפי' ביטלו קודם פסח, חזו"א שם] אך אם עבר ושהה עד לאחר הפסח מותר [ואפי' לא ביטל, חזו"א שם] כיון שלא עבר בב"י וה"ה שאר דברים שאין בהם איסור דאורייתא להשהותם[ט] רק מדרבנן צריך לבערם בע"פ ואם שכח ונזכר בפסח צריך אז לבערם ואם עבר ולא ביערם עד לאחר הפסח מותרים באכילה (סק"א וע"ל סי' תמ"ז דין ס"א ס"ה ס"ו).

יג מין בשאינו מינו שנתערב ואין בו חמץ בעין אלא טעם חמץ כגון שבישל איזה דבר עם חמץ והסיר החמץ ולא נשאר בו אלא הטעם שלא הי' בו ששים לבטלו אף שאסור לאכלו מה"ת משום טעם כעיקר מ"מ לענין ב"י מצדד הח"י דאינו עובר ומ"מ מדרבנן בודאי אסור לשהותו וצריך ביעור בנמצא תוך פסח ואם עבר ושהה עד אחר הפסח אין לאסור בהנאה כיון שלא עבר על איסור תורה בשהייתו ובאכילה אפשר שכדאי להחמיר ויש חולקין וס"ל דכיון שאסור באכילה מה"ת חייב בביעור ג"כ מה"ת ואם לא ביערו אסור גם לאחר הפסח בהנאה ובמקום הפסד מרובה יש להקל כדעה הראשונה וכ"ז בתבשיל שקיבל טעם החמץ עצמו אבל תבשיל שנתבשל קודם הפסח בקדרה שבישל בה חמץ בו ביום אע"פ שאין בתבשיל ששים כנגד חמץ שנפלט לתוכו מהקדרה מותר להשהותו עד אחר הפסח אך יזהר להצניעו בחדר שאינו רגיל לילך שם כמו שיתבאר בסי' תנ"א דין א' ורק באופן שלא יהי' כבוש בתוך הפסח בכלי חמץ דהיינו שהורק לכלי פסח ואם נתבשל או נכבש לכתחלה בכלי חמץ אפי' אינו בן יומו צריך לבערו' (סק"א), ודעת החזו"א שאין חילוק בין טעם חמץ לממשו וכיון דאסור מה"ת באכילה עובר עליו גם בב"י וחייב בביעור אף אם ביטלו [וגם לאחר הפסח יש לאסור אם לא שנסמוך בזה על הפוסקים דטעם כעיקר לאו דאורייתא] וגם בפליטת כלים יש לאסור ומיהו בסתמא יש ס' ובזה אף שיש טעם משהו ואסור לשהותו מ"מ מותר לאחר הפסח אבל בידוע שאין ס' אין לחלק בין טעם חמץ לפליטת כלים שנכנס בהתבשיל אבל כלים עצמם הבלועים בהם חמץ מותר להשהות כמו שיתבאר בסי' תנ"א דין א' (או"ח סי' קט"ז סקי"א ט"ז וסי' קי"ז סקי"א י"ב ט"ו).

יד יין שרף הנעשה מחמשה מיני דגן הסכימו האחרונים דהוי חמץ גמור וגרע מתערובת חמץ וכן אם נעשה משמרי שכר ועי' בפמ"ג ובשע"ת (סק"ד ושה"צ).

טו שכר שעושים מחטים ושעורים חייבים לבערו וגם עובר משום ב"י אם לא ביערו, וגם יש בו כרת בשתייתו[א] אם יש כזית בכדי אכילת פרס ואפי' אם אין בו שיעור זה עכ"פ טעם חמץ יש בו וקי"ל טעם כעיקר דאורייתא ואם נתערב השכר בדבר אחר אותו התערובת אסור בפסח ועי' פמ"ג[ב] (ס"ה וסקכ"ד).

טז אם העמיד גבינות בחומץ משכר שעורים או חטים או בי"ש הנעשה מתבואה שהעמידוה בשמרי שכר חייב לבערם בע"פ ואפי' יש בהגבינות ששים נגד החומץ או הי"ש לא בטיל החומץ דדבר המעמיד אפי' באלף לא בטיל וכן אם שפכו י"ש על הגבינות אחר שנעשו כבר כדי לחזקם חייב לבערם אף שיש ס' בהגבינות כנגדו דלטעמא עבידי ולא בטלי ומיהו כ"ז אינו אלא מדרבנן ובדיעבד אם שכח ולא ביער בין בדבר המעמיד בין בדבר דלטעמא עבידא ועבר עליו הפסח יש להתיר בהנאה במקום הפסד מרובה ע"י השלכת הנאת המעמיד לים המלח וכן בעיסה שנתחמצה בשמרי שכר שחייב לבערה מן הדין אפי' יש בעיסה ששים נגדם מטעם מעמיד דאין בטל וכנ"ל אם שכח ולא ביערה ועבר עלי' הפסח יש להתיר במקום הפסד מרובה ע"י השלכת הנאת המעמיד לים המלח (נ' דצ"ל בשמרי שכר שעבר עליהן הפסח שחייב כו' וכנ"ל יש להתיר כו' וכ"ה בא"ר) (ובבה"ט ס"ה וסקכ"ו כ"ז וע"ל סי' תמ"ז דין ע').

יז אם העמיד הגבינה ע"י קיבה והוא נכבש תחלה בכלי חמץ מע"ע אסור לאוכלה ומותר לה־שהותה ואם הועמד קודם פסח מצדדים האחרונים שאין לאסור רק אם לא הי' בגבינה ששים נגד הקיבה ובפסח דאיסורו במשהו אסור בכל גווני (סקכ"ו).

יח כל דבר המעמיד חשיב כאילו הוא בעין ממש לפיכך מי דבש שקורין מע"ד שהחמיצו בשמרי דבש שבישל כל השנה ודבש הראשון שבישל הי' מחומץ משמרי שכר וזה שבישל עתה רביעי או חמישי וכן לעולם חייב לבער אפי' מי דבש האחרון[ג] שכל א' מהן ע"י המעמיד נעשה כולו חמץ [אך אם עבר ולא מכרו יש להתירו בהנאה] ובזה אין להקל לשתות (ואפי' בספק כדלק' סי' תמ"ז דין נ"ה ע"ש) אפי' ביו"ט אחרון של פסח רק באותו מע"ד שאין בו חשש זה רק שנתבשל בכלי חמץ יש מקילין ביו"ט אחרון לשתותו מטעם דסתם כלים אינם בני יומן[ד] אכן במקומות שמבשלין המע"ד בכל השנה ביורות שמבשלין בו י"ש דהוי דבר חריף וחזק ונותנין טעם לשבח במע"ד כידוע לא מהני מה שאינו בן יומו ועי' סי' תמ"ז דין נ"ה (סקכ"ה ושה"צ וע"ע בסי' תס"ז דין ל"ג).

יט וכ"ז כשהמע"ד הראשון הועמד בשמרי שכר לבד וכן מי דבש השני בשמרי מי דבש הראשון בלבד וכן כולם אבל אם בשמרי שכר בלבד לא הי' די להעמידו וערבו בו גם דבר אחר המעמיד שאינו חמץ ובהצטרפותם הועמד מותר אף בשתי' בפסח אם יש בו ס' כנגד שמרי השכר דכל דבר שאיסור והיתר גורם להעמידו מותר אם אין בכח האיסור בלבד להעמידו אבל אם יש בכח האיסור לבד להעמידו אף שצירפו לו עוד מעמיד אסור כמו שנתבאר ביו"ד סי' פ"ז (סקכ"ה ושה"צ).

כ חמש חילוקים בחמץ [א] חמץ גמור [ב] חמץ נוקשה [ג] חמץ שנפסל מאכילת כלב [ד] חמץ שנפסל מאכילת אדם [ה] חמץ שביטלו מאכילה והקצהו לדבר אחר ודעתו קץ הימנו ואפי' ראוי לאכילת אדם, ודין חמץ גמור כבר נתבאר.

כא חמץ נוקשה אסור באכילה בפסח ויש בזה דעות אם איסור אכילתו מה"ת או מדרבנן (עי' במ"ב סי' תמ"ז סקט"ו ועי' במ"ב סי' תמ"ג סק"ג שסתם דהוא דרבנן וכ"מ בשה"צ סי' תס"ז אות ע"ח ועי' בחזו"א סי' קט"ז סוף סק"י דמשמע דחושש להסוברים שהוא מה"ת לענין להשהות בפסח), אבל אינו עובר עליו משום בל יראה ובל ימצא ורק מדרבנן צריך לבערו [ואפי' ביטלו, חזו"א סי' קט"ז סק"ו י', אא"כ מכרן לגוי ועשה להן מחיצה מיהו להסוברים דאיסור אכילתן מדרבנן מותר להשהותן אם ביטלו וא"צ למוכרו לגוי אך אפשר דמחיצה צריך, שם סק"ח. מיהו בסקי"א לענין תערובת נקט להלכה דאסור להשהותן אפי' אם איסורן מדרבנן כד' הר"ן ולא כטור ע"ש ובסק"ו ובסק"י וצ"ע ונראה דחזר ממש"כ בסק"ח וע"ע לקמן סי' תס"ז דין י"ט], ואם עבר ולא ביערו ועבר עליו הפסח עי' לקמן סי' תמ"ז דין ע"א. ונוקשה מקרי דבר שאינו חמץ גמור כמו אותן שהסופרים מדבקין בו ניירותיהם שעושין מקמח ומים [ודוקא לפני שדיבק אבל אחר שדיבק בו העורות או הניירות בטל ויתבאר בדין ל"ה ע"ש, חזו"א סי' קט"ז סק"ה ט'] או חמץ שאינו ראוי לאכילה רק קצת דאם אינו ראוי כלל לאכילה [וגם אין ראוי לחמע בו, חזו"א שם סק"ח] אינו בכלל נוקשה ומותר להשהותו ודוקא שמעולם לא הי' ראוי לאכילה אבל אם נתקלקל בעינן עד שנפסל מאכילת כלב כדלק' דין כ"ג (וע"ל סי' תנ"א סוף דין מ"א וצ"ע. רצ"ג נ"י), או עיסה שלא נמצא בה עדיין שום סדק רק שהכסיפו פניה (ויתבאר בסי' תנ"ט דין י"ד בע"ה] ג"ז בכלל נוקשה (סק"ב ושה"צ), וכתב בחזו"א ג' מיני חמץ נוקשה הן, א' שנתערב קודם חימוצו בדבר המקלקל טעמו כגון זומן ועמילן וקולן דחשיב במשנה רפ"ג דפסחים ואפי' ראוין לאכילת אדם ע"י הדחק ומה שאינו נחשב חמץ גמור משום שאין חימוצו בצורת החימוץ הראוי כיון שמערבין בו דברים שמקלקלין את החימוץ [ודוקא שנתערב קודם שהחמיצו כנ"ל], ב' חמץ שהכסיפו פניו כנ"ל, ג' חמץ שהחמיץ ע"י מים

שערי הלכות

בהגעלה, וכמ"ש בשו"ע בסי' תנ"א סי"ז, והרמ"א שם כתב דנהגו שלא להשתמש בו, וזה שציין כאן בשוה"ל בסוף דין זה. וע"ש בכה"ח בס"ק קצ"ד שהביא מכמה פוסקים שהתירו אם לש בעריבה קטנה בלא הגעלה, יעו"ש בשע"ה.

ז כ"כ הב"י בשם מ"כ וכ"כ גם בכס"מ, אך בב"י בפירושו הראשון כתב דעובר בבל יראה דוקא אם כשאוכלו בהלעטה [היינו בעיניה בלא טיבול] יש בו כזית בכדי אכילת פרס, אבל אם גם כשאוכלו בהלעטה אין בו אינו עובר עליו, וכאן כתב כפירוש השני, ועי' מאמ"ר סק"ב.

ח כ"ה לדעת הרמ"א לקמן בסי' תמ"ז ס"ד, אך לפסק מרן שם בסתמא דאינו חוזר וניעור, והביא דעת המחמירים בי"א, ועי' מש"כ לדעתו בזה לקמן בסימן זה בשע"ה אות י"ז, ולקמן בסי' תמ"ז בשע"ה אות כ' לענין מעשה.

ט אמנם בחמץ נוקשה כתב לקמן בסוס"י תמ"ז דאסור באכילה לרוב האחרונים שם, ועי' בשעה"צ שם טעם החילוק, וכ"כ בחק"ל רס"י ע"ה בד"ה כי בחמץ נוקשה כוליה איסור ואיתיה בעיניה אסור להשהות דגזרו בו דלמא אתי למיכל וחייבו בביעור, אך בתערובת דעכ"פ רוב היתר לא חייבו לבער, ושכ"ה לדעת מרן, יעו"ש.

י היינו לדעת הרמ"א בסי' תמ"ז דאוסר נטל"פ בפסח, אבל לדעת מרן שם י"ל דבאינו בן יומו מותר אפילו באכילה, ועי' מש"כ לקמן בסי' תמ"ז בשע"ת אות י"א.

יא עי' כה"ח סוסקי"ב דביאר החילוק במציאות בין שכר ליי"ש הנ"ל בדין הקודם.

יב דהקשה מדמיירי התם בשכר שנתערב ביין ויש שישים כנגדו, וא"כ לפי מאי דקי"ל דבלח בלח לא אמרינן חוזר וניעור, א"כ למה אסור. עכ"ד. והנה המג"א וכן במ"ב כתבו דאם נתערב השכר בדבר אחר אוסר אותו התערובת בפסח. אך בעו"ש סק"ה וא"ר סק"י וחק יעקב סקט"ו העתיקו דאם נתערב דינו כשאר תערובות חמץ, וכ"ה בבאר היטב סק"י ושינה מלשון המג"א, ועפ"ז י"ל דאה"נ כשיש שישים לא יאסר דאינו חוזר וניעור, וצ"ע. [ולענין עיקר דינא דחוזר וניעור עי' מש"כ לקמן באות י"ז].

יג הנה בב"י ביו"ד סוס"י קט"ו כתב דמי שהעמיד בחלב חמוץ של גוים ולקח חלב זה והעמיד בו חלב אחר ומהאחר אחר, שמותר ליקח מחלב שלישי זה להעמיד בו חלב אחר, דלאחר ג' פעמים כלה חלב של נכרים, והכנה"ג שם ולקמן בשירי בסי' תמ"ח בהגה"ט למד כן גם לענין חמץ בפסח, וכן הפר"ח לקמן בסי' תמ"ז סי"א הביאו ופסק כן גם לגבי פסח, אך בשבות יעקב ח"ב סי' ט"ז כתב לחלק דדוקא בפת וחלב של גוים דקליש איסורייהו יש להתיר בשלש פעמים, אבל לא בחמץ בפסח. והביאו המאמ"ר כאן בסק"ו, וכתב דלכאורה משנה שלימה שנינו בפ"ה דתרומות מ"ו דאין המחומץ מחמץ אלא לפי חשבון, וע"כ תמה על האוסרים כאן גם ברביעי וחמישי, אלא שכתב דגם מדברי מרן בב"י הנ"ל חזינן דדוקא אחר שלש התיר דכבר כלה כח האיסור, וסיים דהדבר צריך תלמוד, וציין לדברי הכנה"ג. וע"ע מה שפקפק בחמד משה סקט"ו והביאו במחה"ש כאן. ובחקרי לב ביו"ד סי' קל"ט בד"ה שוב כתב בטעם האוסרים כאן הדבש אפילו ברביעי וחמישי, דדרך השמרים שיורדים למטה ואין מתערבים, וע"כ בכל פעם לוקחים את עיקר השמרים וע"כ יש להחמיר בזה, ושכ"כ בעטרת זקנים כאן, אבל בעלמא יש להתיר ואפילו בחמץ בפסח, יעו"ש שהאריך בזה. ובכה"ח סקס"ב הביא"ד כמה אחרונים שהקילו בזה עפי"ד הב"י ביו"ד הנ"ל, וכתב דע"כ נראה דאם עבר ושהה אין לאסור אחר הפסח, ושכן הסכים המקור חיים ושע"ת כאן בסקי"א, ויש להוסיף דכן כתב להקל בעבר ושהה בא"ר סק"א ד"ה כתב המג"א, וע"ע מש"כ בזה בשדי חמד מערכת חמץ ומצה סי' ה' אות כ"ו.

יד ולדעת מרן אף בפסח אמרינן דסתם כלים אינם בני יומן, ועי' לקמן בסי' תמ"ז דין מ"ח ושם בשע"ה.

ומי פירות שיתבאר בסי' תס"ב [וע"ש דין ג' שיש דעות בזה] שכל אלו חימוצו משונה ואינן בצורת החימוץ הראוי (או"ח סי' קט"ז סק"ד ו' וסי' קי"ז סק"ב).

כב נוקשה ע"י תערובת אסור לאכלו מדרבנן [ולפ"ד הר"ן הוא מה"ת כדין חצי שיעור להסוברים בדין כ"א דנוקשה מה"ת] ולפ"ז חמץ שנעשה ע"י מים ומי פירות ואח"כ נתנו ליין [כעין חומץ האדומי דמתני' פסחים דף מ"ג] אסור מדרבנן ואסור לשהותו [ואם עבר ושהה מותר לאחר הפסח כדלק' סי' תמ"ז דין ע"א ואפי' לא ביטלו] מיהו כ"ז דוקא בנרגש קיוהא דידי' אבל אינו אוסר במשהו לפי מה דפסק המג"א בסי' תמ"ז דין ה' שאין נוקשה אוסר במשהו (וע"ש שיש דעות בזה), (חזו"א או"ח סי' קט"ז סק"י ומש"כ בשה"צ סי' תמ"ז אות קפ"ד דנוקשה ע"י תערובת מותר לשהותו לכו"ע נראה דכונתו ע"י תערובת משהו וצ"ע).

כג הפת שעיפשה קודם זמן איסורה אם לא נפסלה מאכילת כלב אע"ג שלאדם נתקלקל ואינו ראוי חייב לבער מה"ת כחמץ גמור מפני שראוי לחמע בה עיסות אחרות (ס"ב וסק"ט י' ושה"צ) וכן אם אכלה חייב מיהו דוקא באכלה בתערובת עיסה והי' בחמץ כזית בכדי אכילת פרס אבל אם אכלה בעינה פטור דהוי שלא כדרך אכילתה ואפשר דגם בשאור פטור בכה"ג מיהו אם אין בה עיפוש אלא שאין זה דרך אכילתה מחמת שנתחמצה יותר מדאי אפשר דחייב גם בחמץ (חזו"א או"ח סי' קט"ז סק"ב ובסי' קכ"ד בהערות לדף כ"ד ב') ואם נתקלקלה מאכילת אדם בעודה עיסה מצדד בפמ"ג דהוא רק נוקשה כיון שבשעת חימוץ לא ה' ראוי מעולם לאכילת אדם וכ"ד המק"ח (שה"צ), ובחזו"א תמה ע"ז דזה חמץ גמור כיון שה' ראוי לאכל ע"י אפיה לפני שנתקלקל ונוקשה היינו שחימוצו משונה כנ"ל דין כ"א ואם נתחמצה ואח"כ נתקלקלה בעודה עיסה ודאי דהוי חמץ גמור מיהו אם אינו ראוי לחמע בה אין חייב לבער ולכן אם נסרחה לפני החימוץ הרי אינו ראוי לחמע בה ומותר וכן כל חמץ שאין ראוי לחמע בו סגי בנפסל מאכילת אדם (או"ח סי' קט"ז סקי"א י"ב) ומצדד בחזו"א דראוי לחמע הוא דווקא בעומד ע"י התערובת אבל אם עומד לה־ניחו ע"ג העיסה כדי להחמיצה ואח"כ מסירין את השאור ומשליכין לאשפה כיון דהפת המעופש אינו חוזר לאכילת אדם לעולם פקע איסורו אף שטעמו חוזר לשבח (ואח"כ מפקפק קצת בזה וע"ש מה דמסיק לענין עור נבלה) (סי' קט"ז סק"ב).

כד ואם הפת נפסלה מאכילת כלב [אע"ג שראוי לחולה לרפואה] אינו חייב לבער דהוי כעפרא בעלמא מיהו דווקא בנפסלה מחמת עיפוש אבל שאור שנפסל מאכילת כלב מחמת חימוצו חייב לבער דהוי כחמץ ששפכו לתוכו דבר חריף עד שאין ראוי לאכול לכלב מחמת חריפותו שעי"ז אין בטל תורת אוכל (ס"ב ט' וסק"י כ' ובה"ל ד"ה חמץ וכ"ד החזו"א סי' קט"ז סק"ב ג' דחמץ שנפסל לכלב מחמת חימוצו חייב לבער) ומצדד בחזו"א דבאין ראוי לכלב מחמת עיפוש אפי' ראוי לחמע בו אין חייב לבער (שם סק"ב למאי דקי"ל דלא כהראב"ד כמ"ש בבה"ל וכ"כ בחזו"א שמ"מ ורא"ש ור"ן חולקים עליו וכ"כ בסק"ט דבנפסלה מכלב ל"מ ראוי לחמע).

כה ודוקא שעיפשה קודם זמן איסורה אבל אם עיפשה אחר זמן איסורה אף שעיפשה כ"כ עד שאינה ראוי' לכלב מ"מ חייב לבער [ואפי' ביטלה קודם פסח, חזו"א סי' קט"ז סקט"ז] כיון שנתחייב בה קודם שנתעפשה [ואפי' אם קודם הפסח נפסלה מאכילת אדם ובפסח נפסלה מאכילת כלב חייב לבער שכבר נתחייב] ודעת הגר"ז שהוא מה"ת אבל בפמ"ג כתב די"ל שהוא מדרבנן וכן משמע בגמ' (סק"ט וסקל"ט מ' ושה"צ) ודעת החזו"א דהוא מה"ת דנהי דבל יראה אינו עובר מ"מ משום מצות תשביתו חייב לבער מן העולם וכן אם שרפה בפסח צריך לבער האפר כדלק' סי' תמ"ה דין ג' מדין תשביתו (או"ח סי' קי"ח סק"ז ועי' בסי' קט"ז סקי"א) ודוקא אם נתעפשה בפסח גופא אבל קודם פסח אף שהוא לאחר שש מותר לקיימן ומותר ליהנות לאחר פסח ועי' שו"ע הגר"ז (שה"צ) ובחזו"א תמה ע"ז דכיון דלאחר שש אפרן אסור ה"ה נפסל מאכילת כלב (או"ח סי' קט"ז סקי"ב ומש"כ שם ומיהו אם ביעור זה מדרבנן כו' ליתא למאי דמסיק בסי' קי"ח סק"ז דהוא מה"ת כנ"ל).

כו וכן מלוגמא שהוא תחבושת העשוי' מקמח ותאנים וכיו"ב שאדם לועס ונותן ע"ג המכה שנס־רחה מאכילת כלב קודם זמן איסורה אינו חייב לבער ואם בפסח נסרחה אם נסרחה ונפסלה מאכי־לת כלב קודם שהחמיצה מותרת אבל אם נסרחה אחר שהחמיצה חייב לבער[טו] כנ"ל שכבר נתחייב בביעור ואם קודם הפסח נפסלה רק מאכילת אדם ואח"כ החמיצה אפשר דמותר להשהותה וצ"ע (ס"ב וסקי"א י"ב ושה"צ), וכ"ד החזו"א דמותר בזה ואפי' לא נפסלה אח"כ מאכילת כלב שהרי אין ראוי לחמע בה כיון שנסרחה לפני שהחמיצה וכנ"ל דין כ"ג (או"ח סי' קט"ז סקי"א י"ב).

כז וכ"ז לענין להשהות אבל באכילה אסור עד אחר הפסח מדרבנן אפי' חמץ שנפסל מאכילת כלב קודם זמן איסורו אף שאינו ראוי לאכילה מ"מ כיון דהוא אכלו אחשבי' (ובחזו"א או"ח סי' קט"ז סק"ט חולק על התה"ד והט"ז ומג"א ודעתו להתיר בזה אף באכילה דהוי כעפרא בעלמא[טז] וכן שם בסק"ז בד"ה שם הי"ב אבל אח"כ בסק"ז ח' שם הולך לפי שיטת האחרונים שאין להתיר באכילה רק ע"י תערובת כדלק' וצע"ק), אבל אם נתערב מעצמו חמץ זה באחרים כגון שנפל לתוך מאכל בטל ברוב אפי' אין בו ששים (ס"ד וסקכ"א מ"ג ושה"צ אות ע"ב ובסי' תמ"ז סקצ"ז ושם כתב דאפשר אפי' נפסל בפסח) ואפי' לא נפסל רק מאכילת אדם דכיון שנימוח ונתערב אינו ראוי לחמע בו (חזו"א או"ח סי' קט"ז סק"ז) ומ"מ תריאק"ה וכיו"ב שהוא תערובת חמץ שאין ראוי לאכילה אפי' אין בו מן החמץ אלא כל שהוא אסור באכילה בפסח (ס"ד) דדוקא בנפל מעצמו ונתערב מתירין אבל במערבו בידים וניחא לי' תערובתו חשיב כאחשבי' גם לחמץ ואסור מדרבנן לאכלו בין כשנתנו לטעם והסיר החמץ ובין בחמץ שנמוח ונבלל או שהוא גוש בעין בתוך התערובת ואינו ניכר אך בחמץ לח שנתערב קודם הפסח בטל בששים כדלקמן סי' תמ"ז דין ט"ז וכן ביבש חד בתרי לדעת כמה אחרונים שם שאם לא יבשלם בפסח מותר בנתערב קודם פסח (חזו"א או"ח סי' קי"ז סק"ה וסי' קי"ט סק"ה ומיישב בזה קו' המ"ב סקכ"ג[יז]) וכ"ז באכילה אבל בהנאה מותר בכל גווני כשנעשה התערובת קודם פסח ולענין רפואה ע' בסי' תס"ו דין ט', וכ"ז בחמץ גמור ורק ע"י התערובת אינו ראוי לאכל אבל אם ה' חמץ נוקשה קודם שנתערב מותר להרבה אחרונים לאכול ואפי' כשנתערב תוך הפסח ויש חולק ע"ז (סקי"ט כ"ב ושה"צ וע"ל סי' תמ"ז דין ה').

כח דבר שנתערב בו חמץ ואינו ראוי לאכילה מותר לקיימו בפסח ולא גזרי' שמא יבא לאכלו שאין ראוי לאכילה כלל ולא דמי לחמץ נוקשה שראוי לאכילה קצת לכן אסור להשהותה (ס"א וסק"ה) וכתב בחזו"א דהיינו שנתערב החמץ בדבר הממאס כמו עריבת העבדנים דלקמן דין ל"א ואפי' לא נפסל רק מאכילת אדם לבד דכיון שנתערב בדבר הממאס שוב אינו ראוי לשחקה ולחמע בה (או"ח סי' קט"ז סק"ז) וכן אם נתערב בדברים מרים או מגואלים ונתמזג באופן שא"א להפרידו סגי בנפסל מאכילת אדם ומותר לקיימן בפסח וכן מותר בהנאה (שם סק"ח).

כט חמץ ששרפו באש קודם זמנו ונחרך עד שאינו ראוי לכלב אינו חייב לבער אבל אחר זמן איסורו לא נפקע איסורו [ואפי' הוא חמץ של גוי, חזו"א או"ח סי' קט"ז סקי"א] עד שישרפנו לגמרי (וע"ל דין כ"ה שגם האפר חייב לבער) ומ"מ אסור לאכלו מדרבנן עד אחר הפסח ואם שרפו ולא נפסל רק מאכילת אדם ולא מכלב אפי' קודם זמן איסורו לא נפקע איסורו דראוי לחמע בו ואסור להשהותו (ס"ט וסק"מ מ"ג ובה"ל ד"ה עד ושה"צ וע"ל דין ל"ח).

ל טבלאות רפואה שמעורב בהן קמח אם אין מעורב בהן מים רק מי פירות אין בהן משום חמץ ואם מעורב בהן מים יש בהן משום חמץ נוקשה ואסור באכילה וחייב לבער ואם הם מתייבשות יובש גמור קודם שנתחמצו אפשר שאינן חמץ אבל כל שמעורב מים ומי פירות לא ידענו שיעורן דממהרין להחמיץ, וכ"ז במעורב בדברים שלא נפסלו מאוכל אדם אבל אם מעורבין בדברים שאין ראוין לאוכל אדם אין בו משום חמץ כיון דא"א להפריד הקמח וגם אין ראוי לחמע בו ואפי' למה שהחמירו אחרונים שלא לאכול אף חמץ שנפסל מאכילת כלב כנ"ל דין כ"ז מ"מ ע"י תערובת שאר דברים מותר דלא שייך כאן אחשבי' דדעתי' על הסמים אמנם למש"כ לעיל דין כ"ז דכל שמערב בידים ע"מ לאכל החמץ אף שנפסל קודם הפסח אסור מדרבנן לאכלו גם כאן כן (חזו"א או"ח סי' קט"ז סק"ח, אכן למש"כ לעיל בדין כ"ז[יח] דעיקר דעת מרן דלא כתה"ד אלא דנפסל מכלב ל"ש אחשבי' דעפרא בעלמא הוא א"כ יש מקום להקל גם בזה וצ"ע).

לא יש דברים שאפי' לא נפסלו אלא מאכילת אדם לבד מותר להשהותן כגון שנתערב בדבר הממאס ששוב אינו ראוי לשחקה ולחמע בה וכנ"ל דין כ"ח (חזו"א או"ח סי' קט"ז סק"ח'), כגון עריבת העבדנים שנתן לתוכה קמח ועורות אפי' נתנן שעה א' קודם זמן הביעור ה"ז מותר לקיימו שהעורות גורמין שמסריח מיד ואם לא נתן העורות אם נתן הקמח קודם ג' ימים לשעת הביעור מותר לקיימו שהרי נפסד והבאיש [ממאכל אדם אפי' לא נפסל לכלב כיון שאין ראוי לחמע בו וכנ"ל, חזו"א שם] אבל תוך ג' ימים חייב לבער דכיון דכשהגיע זמן הפסח כבר נתחייב בביעור אף אם לא ביערו ונשתהה עד תוך הפסח ואז כבר נתקלקל חייב לבער כדלעיל דין כ"ה (ס"א וסק"ו ז')

שערי הלכות

טו ע' שעה"צ אות כ"ד מש"כ לדעת מרן בדין החמיצה ולבסוף הסריחה קודם הפסח, יעו"ש דלדינא ודאי שרי, ועי' חזו"א סי' קט"ז סוף סקי"א.

טז ע"ש שכתב דלא דמי למש"כ הרא"ש לאסור באכילה בחרכו קודם זמנו, היינו דוקא בחרכו שעיקרו אוכל, אלא שבנ"א מרחיקין אותו, ולזה מועיל מחשבה, אבל בעיפשה הוי כעפרא בעלמא ולא ישתנה הדין מחמת מחשבתו, וכתב כן גם בדעת הטור דמש"כ לאסור באכילה לא קאי אלא על חכרו, אמנם בב"י כתב לדעת הטור דאף דלא נחלקו הרא"ש והר"ן אלא בחרכו סובר הטור דה"ה לנתעפש או יחדו לישיבה, ומבואר הבנת הב"י כדעת האחרונים להשוותם. וע"ע מה שכתבנו לעיקר דינא דאחשביה לדעת מרן לקמן באות י"ח.

יז והיינו דהמ"ב הקשה ע"ד הרמ"א דכתב דלקמן בסי' תמ"ז ס"ד בהגהה יתבאר דיש שחולקים ומתירים אם נתבטל קודם הפסח, והכי קי"ל, וקשה דהתם קאמר דהמנהג להקל לומר שנתבטל הוא רק בתערובת של לח בלח ולא ביבש ביבש, והנה כמו"כ קשה על פסק מרן בשו"ע איפכא דהכא קאמר לחומרא דחוזר וניעור דכתב דבר שנתערב בו חמץ וכו' כגון התריאקה וכיו"ב, אע"פ שמותר לקיימו אסור לאוכלו עד אחר הפסח, ואע"פ שאין בו מן החמץ אלא כל שהוא, וצ"ע הלא לקמן בסי' תמ"ז סתם כמ"ד דחמץ שנתבטל בשישים קודם הפסח אינו חוזר וניעור בפסח לאסור במשהו, והביא דעת האוסרים ביש חולקים, וקיי"ל דהלכה כסתם. ומצינו כמה חילוקים בדברי האחרונים, דהנה הפר"ח בסי' תמ"ז כתב לחלק כחילוק רבינו ירוחם שמביא הב"י דדוקא היכא שנתערב ממילא אינו חוזר וניעור, אבל בעירבו בידים והיינו כההיא דתריאקה אסור, וכן הביא חילוק זה לדינא במג"א לעיל בסוסק"א ובהגר"ז בס"ו, ובאופ"א כתב לחלק בכסא אליהו בסי' תמ"ז סק"ז דבתריאקה הו"ל דבר המעמיד וע"כ אסור, וכ"כ להחמיר מטעם זה בט"ז סק"ג. ובכנה"ג חילק בין ממשו של חמץ דחוזר וניעור לטעמו של חמץ שאינו חוזר וניעור, ויש שתירצו שתריאקה יבש ביבש ואמרינן חוזר וניעור, ובסי' תמ"ז מיירי בלח בלח דאינו חוזר וניעור וכסברת הרמ"א. אמנם כבר הרגיש הפר"ח דהמגיד משנה לא ס"ל הכי בדעת הרמב"ם, דס"ל דאף בנתערב ממילא אמרינן דחוזר וניעור. ועפ"ז הקשה המטה יהודה בסי' תמ"ז סק"ג ד"ה כתב עוד דהלא הב"י הוכיח מלשון הרמב"ם דס"ל דאמרינן חוזר וניעור, והעתיק את דבריו כאן בס"ד בדין התריאקה שלא לאוכלו, ואי הוה ס"ל כהנך חילוקים לא היה יכול להוכיח לדין חוזר וניעור, וא"כ כשהעתיק דין זה בשו"ע משמע דס"ל דחוזר וניעור בכ"ג, וע"ש במטה יהודה מש"כ ליישב באופ"א, אך בבית דוד בסי' קס"ז כתב דמרן בשו"ע חזר בו ממש"כ לפרש ברמב"ם דאסור מצד דינא דחוזר וניעור, ובאמת ס"ל דלא אמרינן חוזר וניעור וכההיא דסי' תמ"ז ס"ד, וההיא בתריאקה אסר מצד שמערבו בידים יעו"ש. ועי' אריכות בזה בדברי האחרונים. ובאול"צ ח"ג פ"ח תשובה י"א כתב לפי דרכו דמרן הכריע בין שיטות הפוסקים בזה, וחש למ"ד חוזר וניעור במקום דאפשר בקל וליכא פסידא, וע"כ בסתם מאכל שיתקלקל עד אחר הפסח ס"ל לעיקר דלא אמרינן חוזר וניעור מפני שיש הפסד שיצטרך לזרוק את המאכל, אך התריאקה עשוי לרפואה והוא נשמר לזמן מרובה וא"כ יוכל לאוכלו אחר הפסח בהיתר, א"כ למה יאכלנו עתה באופן ששנוי במחלוקת, ולכן בכה"ג נקטינן להחמיר דחוזר וניעור ולא יאכלנו בפסח. ולענין דינא תלי בתירוצים הנ"ל, ועי' בדברינו בשע"ה לקמן בסי' תמ"ז אות כ' מנהג עדות בני ספרד למעשה.

יח ומבואר טעם ההיתר לסברא זו דדעתיה על הסמים המרפאים ולא על החמץ המדבק, ועפ"ז אם התרופה עצמה המרפאה היא חמץ אסור מדאחשביה לאכילה. ואמנם מצינו באחרונים טעמים אחרים להיתר לקיחת התרופות, וכמ"ש ביד אברהם ביו"ד סוס"י פ"ד וסוס"י קנ"ה דהא דאמרינן דמדאכליה אחשביה לא שייך באכלו לרפואה, דחוליו מוכיח עליו שאינו אוכלו מחמת חשיבותו אלא רק משום רפואה. ועפ"ז בכל אופן שאוכלו לרפואה אפילו מיחוש בעלמא ליכא טעמא דאחשביה, וכשאינו ראוי למאכל מותר, וכ"כ בנהר שלום סי' תרי"ב סק"ד, וכ"כ האחיעזר ח"ג סי' ל"ג סוף אות ה', וכן נקט בפשיטות באגרות משה ח"ב דאו"ח סי' צ"ב דדרך החולה לשתות סמים מרים ואין בזה משום אחשביה. אולם נראה דלפסק הרמב"ם והשו"ע א"א להתיר כדבריהם, שהרי כאן פסק בשו"ע בס"ד דדבר שנתערב בו חמץ ואינו מאכל אדם כלל או שאינו מאכל כל אדם כגון התריאקה וכיו"ב אסור לאוכלו, והוא דברי הרמב"ם בפ"ד מהלכות חמץ ומצה הי"ב, והרי מבואר דהגם דאינו מאכל בריאים ואוכלים אותו לרפואה אסור מטעם דאיהו אחשביה, וכמו שביאר כן לדעת הרמב"ם בתה"ד בסי' קכ"ט, והשוה דעתו לדעת הרא"ש בפת שעיפשה דשרי רק בהנאה ולא באכילה, ודלא כהר"ן שם. אמנם קצ"ע שבב"י הביא מחלוקת זו ולא כתב דהרמב"ם ס"ל כהרא"ש, ובשו"ע בס"ט כתב דמותר לקיימו ולא גילה דעתו לענין אכילה, אף שהבי"ד הרמב"ם בס"ד. ומ"מ כן נקט בפשיטות בחקרי לב בסי' ע"ט דהרמב"ם ס"ל כהרא"ש שאסור באכילה מטעם אחשביה [וע"ש בחק"ל שהוכיח שהתריאקה אינו מאכל אדם כלל, ומש"כ הרמב"ם והשו"ע ואינו מאכל כל אדם לא תימא דמקצת בני אדם אכלי להו אלא שהוא רק לחולים, אבל הבריאים לא אכלי ליה כלל, יעו"ש הוכחה לזה], וכן ביאר במ"ב כאן בסקכ"א דאסור באכילה

ואע"ג דביטלו קודם פסח והקצהו מאכילה כיון שאינם מאוסים כ"כ חיישי' שמא ימלך ויאכלנו כ"ז שראוי לאוכל אדם קודם פסח (חזו"א או"ח סי' קט"ז סק"ז).

לב דיו שהוא מבושל בשכר שעורים קודם זמן הביעור מותר לכתוב בו דעפצים ושאר דברים המרים שנתערבו בו בודאי פגמוהו להשכר עד שאינו ראוי אף לכלב [ודעת החזו"א דסגי שנפסל מאכילת אדם דהא אין ראוי לחמע בו, או"ח סי' קט"ז סק"ח], ולא חיישי' שמא יתן קולמוסו לתוך פיו דדווקא כשאכלו בכוונה אסור באכילה משום דאחשבי' כנ"ל דין כ"ז אבל שלא בכונה אין קפידא, אבל אם בישל גוי בפסח את הדיו הנ"ל אסור לכתוב בו כיון שלא נפסל השכר מאכילת כלב קודם זמנו (ס"י וסקמ"ד מ"ה).

לג ויש דברים דאע"ג דראויין לאכילת אדם ע"י הדחק כיון שנתבטלו במחשבת האדם ודעתו של אדם קץ בהן מותר להשהותן כגון הקילור והרטי' והאיספלנית והתריאק"ה שנתן לתוכו חמץ מותר לקיימן בפסח שהרי נפסד צורת החמץ וקץ בה ולענין אכילה נתבאר בדין כ"ז (ס"א וסק"ח וחזו"א או"ח סי' קט"ז סק"ז ט').

לד וכן בגדים שכבסו אותן בחלב חטה אפי' תוך שלשה ימים קודם לפסח [ואפי' ראויין לאכילת אדם ע"י הדחק, חזו"א או"ח סי' קט"ז סק"ז ט'] ואפי' אם נראה עליהם קצת ממשות החמץ מותר לקיימן בפסח ומ"מ אסור להציען על השלחן דלפעמים נמצא עליהן קצת ממשות מהחמץ ויש לחוש שמא יפרך קצת מהם לתוך המאכל וכ"ש שאסור להניח בתוכן קמח של פסח, וצעיפי נשים הרגילין לתקנן עם קמח עד שנעשין עבין קצת שדרך ליפרך מהן אין ללובשן בשעת אכילה והמ־ דקדקין נוהגין שלא לכבס בגדים וצעיפים בתוך ל' בחלב חטה אלא בשאר מינים שאינם מחמשה מיני דגן (ס"ג וסקי"ג י"ד ט"ז ושה"צ).

לה וכן ניירות שדבקו אותן בחמץ מותר לקיימן בפסח מה"ט (וע"ל דין כ"א) ולכן מותר לדבק ניירות בחלון תוך ל' לפסח ואפי' נראה קצת ממשות מבחוץ[ט] ויש מחמירין אם נראה מבחוץ דס"ל דכשניכר מבחוץ נקרא צורת החמץ קיימת אף שנתייבש ואין להתיר רק אם יעשה הבצק בלילתו רכה מאד ויכניס כל הבצק בין הדבקים שלא יהא מבצבץ לחוץ כלל והמחמיר לטוח בטיט תבא עליו ברכה (ס"ג וסקט"ו י"ז ושה"צ) ובחזו"א כתב טעם המחמירין אפשר דס"ל דבנראה מבחוץ לא חשיב כטח בטיט לקמן דין ל"ז, א"נ שמא יבא לאכלו וטעם המקילין דכיון שהוא דק מאד מתבטל וגם לא יבא לאכלו דמאיס, ואם נפסל מאכילת אדם ואין ראוי לחמע בו אין שום טעם לאסור ומותר לכו"ע (או"ח סי' קט"ז סקי"ב י"ד) ואם נעשו קודם שלשים יום לכ"ע אין לחוש אף שנראה מבחוץ מפני שודאי כבר נתקשו ומאיסי ודמי לפת שנתעפש ונפסל מאכילת כלב לעיל דין כ"ד (סקי"ז) ובחזו"א כתב שאין ההיתר משום שנתקשה ונפסל מהכלב שהרי ראוי לשרותו ולעשותו פת או תבשיל אלא עיקר ההיתר שנפשו של אדם מקצהו מלאכלו דמאיס טפי אחר שעבר עליו ל' יום וכנ"ל דין ל"ג (סי' קט"ז סקי"ד) וכן אם כל הדיבוק של חמץ בנייר הי' פחות מכזית אף בתוך ל' יום א"צ לבער לכו"ע ועי' מקו"ח (סקי"ז ושה"צ) ובחזו"א כתב דלכאורה סגי אם אין בחמץ המגולה כזית (חזו"א שם).

לו כורכי ספרים שמדבקין הניירות בדבק של חמץ אף קודם פסח סמוך לפסח אפשר שמותר אף לדעת המחמירין כיון שאין נראה מבחוץ אף שאין בלילתו רכה דאפשר דדווקא בחלונות צריך בלילתו רכה ועוד שכאן שאין סופו לגררו וישאר כך הוי כחמץ שנפלה עליו מפולת (בה"ל ד"ה ויש) ובענין חבית יין שדבקו נסריו בחמץ ע"ל סי' תמ"ז דין נ"ט ס' אם מותר להשהותו.

לז הי' לו גוש עבה של חמץ בין עיסה קשה ובין פת וייחדו לישיבה קודם פסח אבל לא טח אותו בטיט או שטחו בטיט ולא ייחדו לישיבה אסור לשהותו בפסח אבל אם ייחדו לישיבה וגם טח אותו בטיט בכל צד [וברש"י משמע דסגי שטח למעלה במקום המושב] מותר לקיימו בפסח ואפי' לא נפסל מאכילת אדם[כ] [שהרי יכול לקלוף הטיט ולאכלו, חזו"א סי' קט"ז סק"ח וכ"כ בשה"צ אות ס"ז] דבטלי' ע"ז משם אוכל וגם מאיס ומותר בהנאה אבל באכילה אסור מה"ת (ס"ט וסקמ"א מ"ב מ"ג ושה"צ), ובחזו"א מסופק אם איסורו מה"ת או מדרבנן דאפשר דמה"ת כיון שבטל שעה א' מדין אוכל שוב אין חייב עליו (או"ח סי' קט"ז סק"ה).

לח אלמוד"י שהוא מאכל שעושין משומן דגים עם לחם קלוי קודם הפסח אם ידוע לו שהלחם הי' קלוי כ"כ עד שאינו ראוי לאכילת כלב מותר לקיימו בפסח ולמכור לגוי אבל אסור לאכלה וכנ"ל דין כ"ט ואם אין ידוע לו אסור אף לקיימו וליהנות ממנו (סקמ"ג).

סימן תמג. דין חמץ בערב פסח לאחר שש

א חמץ בערב פסח אסור בהנאה מה"ת מסוף שש שעות ולמעלה ועובר בלאו דלא תאכל עליו חמץ לרוב הפוסקים ואפי' חמצו של גוי אסור ליהנות ממנו [ואפי' להריח בפת חמה של גוי אסור] אבל אין חייב כרת על אכילתו עד הלילה וגם אין עובר בבל יראה ובל ימצא עד הלילה [ויש חולקים ע"ז] ומ"מ עובר בכל רגע ורגע שמשהה החמץ בביתו על מ"ע דתשביתו שאור מבתיכם דקאי על ע"פ מו' שעות ולמעלה (ועי' חזו"א או"ח סי' קי"ח סק"א) וי"א דגם איסור אכילת חמץ בע"פ אינו אלא בעשה דתשביתו ולפ"ז אפשר שאין איסור הנאה מה"ת אלא מדרבנן (ס"א וסק"א ט"ו ושה"צ ובה"ל ד"ה ואפי' וע"ל סי' תמ"ח דין א').

ב וחכמים אסרוהו באכילה מתחלת שעה חמשית ואפי' חמץ נוקשה שהוא חמץ דרבנן אסור וכ"ש חמץ ע"י תערובת ובנוב"י מיקל באכילת נוקשה בשעה חמשית (ס"א וסק"ג) ודעת החזו"א דאסור (או"ח סי' קי"ז סק"ב) ומיהו כל שעה חמשית מותר בהנאה ורשאי למכרו לגוי אפי' הרבה ביחד שודאי לא יאכלנו קודם פסח ואפי' דבר שנקרא שם בעליו עליו כגון שמכר אוצר של יין שרף וכן יכול להאכילו לבהמה חי' ועוף ובלבד שיעמוד עליהם לראות שלא יצניעו ממנו ויבער מה ששיירו ממנו [ובזה צריך ליזהר ג"כ מליל י"ד ואילך שמחוייב בבדיקת חמץ] (ס"א וסק"ד ה').

ג ומתחלת שעה ששית ולמעלה אסרוהו גם בהנאה ולכן אסור להאכילו לבהמה חי' ועוף ואסור למוכרו לגוי או ליתנו לו במתנה ובדיעבד אם מכר לגוי מצדד הפמ"ג דמהני עכ"פ דאחר הפסח מותר ויש מאחרונים שמצדדים דאפי' אחר שש נמי עד הלילה בדיעבד אם מכר לא נקרא אח"כ חמץ שעבר עליו הפסח, ואם השליך חמצו אחר חצות לרה"ר אם מותר לחזור ולזכות בו אחר פסח עי' בשע"ת ובנ"א ובשדי חמד (ס"א וסק"ו ובה"ל ד"ה אסרוהו).

ד שעות אלו הם שעות זמניות דהיינו שמחלקים היום [מעלות השחר[א] עד צאת הכוכבים[ב] וי"א מנץ החמה עד השקיעה וכ"ד הגר"א ולכתחלה טוב להחמיר כדעה א'[ג]] לי"ב חלקים ועד שליש שלשים מיל, וכיון שהיום י"ב שעות א"כ כל מיל הוי כ"ד דקות. [ועי' ביאור הגר"א בס' תנ"ט וחזו"א בס' י"ג סק"ד מש"כ לדעה זו]. והדעה הב' כמסקנת הגמ' שם כפי גירסתינו דמעה"ש ועד הנץ ד' מיל וכן מהשקיעה ועד צאה"כ, וא"כ נשאר ליום ל"ב מיל, וכשנחלקם לי"ב שעות יהא שיעור מיל כ"ב דקות וחצי, והשיטה השלישית שיטת התה"ד והביאו בב"י לקמן בס' תנ"ט ופסקו שם בשו"ע בס"ב דהמיל הוא י"ח דקות, וטעמו דס"ל דאדם הולך ביום בינוני עשרה פרסאות בי"ב שעות. והנה הרמב"ם בפיה"מ בפסחים פ"ג מ"ב כתב ששיעור המיל הוא שני חומשי השעה, אולם בפיה"מ בברכות פ"א כתב שעה"ש הוא שעה וחומש קודם הזריחה, וכבר דנו האחרונים בסתירת דברי הרמב"ם, ומ"מ בהלכות מבואר בדברי הרמב"ם בהלכות קרבן פסח פ"ה ה"ט שהוא ב' חומשי השעה יעו"ש, וכן נקטו רוב האחרונים בדעתו. אמנם בחזו"א באו"ח סי' י"ג במכתב ב' כתב דמסתברא דההיא דברכות אחרניתא, וכמו שפי' הגר"א. אך שם בסק"ב כתב דמסקנת הרמב"ם ב' חומשי השעה, יעו"ש. ומ"מ כן סבר להלכה הגר"ז בס' תנ"ט ס"י דהמיל שני חומשי השעה, אך בס' קפ"ח ס"ג כתב לשער בי"ח דקות למיל, ועי' מש"כ בבירור הלכה תנינא בס' פ"ט עמ' רכ"ג בבירור דעת הגר"ז והצמח צדק. וכן נקט בשו"ת תורת חסד (לובלין) כ"ד דקות למיל, אך דעת מרן לפסוק בס' תנ"ט ס"ב דהמיל הוא י"ח דקות, וא"כ עה"ש שהוא ד' מיל קודם הנץ יוצא שעה וחומש, וכ"ה זמן צאה"כ דר"ת וכנ"ל. וכמו"כ כתב בשו"ע ביו"ד סי' ס"ט ס"ו, וכ"ד הרמ"א לקמן בס' רס"א ס"א. ומציינו כן להרבה פוסקים מהגאונים והראשונים דסברי הכי, דכ"ה דעת רב סעדיא גאון בסידורו בדיני ק"ש ותפילה, וכ"כ הראבי"ה בריש ברכות והרא"ה והריטב"א ברפ"ד דברכות [ועי' בירור הלכה תנינא בס' פ"ט עמ' רט"ז שכתב לדעת הרמב"ן והרשב"א שכתבו שפלג המנחה הוא שתות מיל לפני השקיעה דאין כותנם למיל של י"ח דקות, דא"כ יקשה עליהם דאין י"ב שעות שוות בין עה"ש לצאה"כ ביום בינוני, וכקושית הגר"א על התה"ד, אלא ודאי דנקטו שיעור המיל כ"ב דקות וחצי, ויצא בין השקיעה לצאה"כ שעה ומחצה, יעו"ש ביאור הדברים, וכתב זאת גם ע"ד הרא"ה והר"א אשבילי, אמנם הן אמת שבדברי הרמב"ן והרשב"א לכאורה היה אפשר לפרש כדבריו, אך הרא"ה והריטב"א כתבו להדיא דצאה"כ הוא שעה וחומש אחר השקיעה, ובע"כ דסברי דהמיל הוא י"ח דקות. ובמג"א בס' רס"א סק"י וכפי שביארוהו במחה"ש ודגול מרבבה שם דלומד גם בדעת הרמב"ן דהמיל הוא י"ח דקות]. והתה"ד בס' קכ"ג וקכ"ז, ומהר"י וייל בס' קצ"ג. וע"ע בספר ישראל והזמנים ח"א רס"י י"ב שהביא דכן סברי רוב הראשונים, יעו"ש שהביאם. וכ"פ הרבה אחרונים ואציין חלקם, הלבוש בס' תנ"ט, ומנחת כהן במבוא השמש מאמר ב' פ"ו, והבי"ח בסוס"י תקס"ב, והש"ך ביו"ד סי' ס"ט סקכ"ה, ומג"א סי' של"ה סק"ב, וא"ר בס' רס"ז סק"ג, ובית דוד או"ח סי' ק"ב, והגר"א בס' תנ"ט בסו"ד וכפי שביאר החזו"א בס' י"ג ובס' קכ"ג, והפמ"ג בס' תנ"ט במש"ז סק"ב וא"א סק"ג, ובס' תנ"ה א"א סק"א, ובפקודת אלעזר בס' נ"ח וכן כתב בזבחי צדק בתשובה שבסוף ח"ב ביו"ד סי' י"ז, ועוד נראה ממה שחישב הזב"צ בתשובותיו החדשות סי' ק"ג, ע' בספר הזמנים בהלכה פי"ג הערה 15, והבא"ח בפרשת ויקהל אות ט', והוא קיצור ממש"כ ברב פעלים ח"ב סי' י"ט, וע"ש שכ"כ גם מוהר"א מאני שכן מנהגי ירושלים לשער צאה"כ י"ג דקות וחצי אחר השקיעה, נמצא שהמיל י"ח דקות, וכ"כ עוד להדיא ברב פעלים ח"ב שאלה ג' ד"ה והנה ע"ז דעה"ש שעה ורביע בקירוב קודם הנץ [ומכאן תשובה למש"כ במעשה ניסים בכללי הלוח שמנהג בגדאד לחשב עה"ש שמינית היום קודם הנץ, דדברי הזב"צ והבא"ח ברור מללו שהמיל י"ח דקות, ועה"ש שעה וחומש קודם הזריחה]. וכן סתם המ"ב בסי' נ"ח בביה"ל בד"ה כמו, ובסי' פ"ט ס"א בביה"ל ד"ה ואם, ובסי' צ"ב סק"ג, ובסי' קס"ג ס"א בביה"ל ד"ה בריחוק, ובסי' קפ"ד סק"כ, ובסי' רל"ה סק"ד, ובסי' רס"א בביה"ל ד"ה שהוא, ומ"מ בסי' תנ"ט ס"ב בביה"ל ד"ה הוי, סמך במקום הפסד מרובה על הדעות דהמיל הוא כ"ב דקות וחצי, ולענין מליחה לא היקל בי"ח דקות. והחזו"א בסי' קכ"ג סק"א חלק עליו בזה, וכתב דנקטינן דהמיל הוא י"ח דקות לכל מילי, ושכ"ה מסקנת הגר"א ושהחזיק מאד בדעה זו, וע"ע שם בדבריו. וכ"כ האול"צ בפ"ו תשובה ד', יעו"ש שכתב דאין לנו אלא דעת מרן דהמיל י"ח דקות [ומ"מ כתב דיש מבני ספרד שנהגו כ"ב דקות וחצי]. וכן היה המנהג פשוט ברוב תפוצות ישראל לשער עה"ש שעה וחומש קודם הזריחה, עי' ספר הזמנים בהלכה פרק כ"א סעיף ז'.

ב הנה לחישוב שעות היום כפי שיטה זו הגם שכתבו כן כמה אחרונים דכן נקטינן לעיקר לשער מעה"ש ועד צאה"כ, ויש שכתבו כן גם לדעת מרן וכדלקמן באות הבאה, מ"מ התינח לפסק מרן בזמן צאה"כ כר"ת, וע"כ מנינן מעה"ש שעה וחומש לפני הנץ עד צאה"כ שעה וחומש אחר השקיעה דהוא צאה"כ דר"ת, אך אחר שנתקבל המנהג בזמן צאה"כ כהגאונים שוב אין אנו יכולים למנות השעות עד צאה"כ דר"ת, שהרי פלג המנחה שעה ורביע קודם הלילה, ולרבנן סיום זמן תפילת מנחה עד הלילה שהוא סוף הי"ב שעות. ואם נמנה שעות היום עד צאה"כ דר"ת יצא סוף זמן תפילת מנחה מאוחר הרבה לתחילת לילה ודאי להמנהג כהגאונים, ויש שכתבו דאה"נ לדעת הגאונים ודאי דצריך לשער מהזריחה ועד השקיעה, וכל המחלוקת הוא אליבא דר"ת, וכ"כ בספר דברי יוסף להר"י שוארץ בדף

שערי הלכות

מטעם אחשביה. אולם יש עוד סברא להתיר מטעם המבואר ביו"ד סי' קנ"ה ס"ג דמתרפאין בכל האיסורין שלא כדרך הנאתן כיון דאינו אלא מדרבנן, וה"נ כיון דאינו מאכל בריאים הו"ל שלא כדרך הנאתן, ובאמת מהאי דינא הקשה המחנה אפרים בהלכות מאכלות אסורות פ"ח הט"ז ד"ה עוד שייך בסתירת דברי הרמב"ם שאסר התריאקה לחולה, ומאידך פסק בפ"ה מהלכות יסודי התורה ה"ח דשרי להתרפאות שלא כדרך הנאתו אפילו כשאין בו סכנה. וע"ז תירץ דאה"נ שרי לחולה אפילו אין בו סכנה, אך דוקא בנפל למשכב, ומה שאסר הרמב"ם בתריאקה הנ"מ במיחוש בעלמא ולא בנפל למשכב, דבזה שרי כההיא דהלכות יסודי התורה. וכעי"ז כתב החק"ל שם דהרמב"ם אסר רק לבריא, אבל לחולה אה"נ מותר, ואף דסתמא דתריאקה הוא לחולה משכחת לה בחולה שהבריא ורוצה להמשיך לקחת התריאקה, בזה אסר הרמב"ם כיון דדינו כבריא אסור, אבל בחולה אה"נ דשרי, וכ"כ בגינת ורדים ביו"ד כלל א' סי' ה', וכמו"כ כתב באול"צ בח"ג פ"ח ה"ב להתיר לחולה שאין בו סכנה, אבל בבריא שיש לו מיחוש בעלמא לא. ושם הביא דברי החזו"א כאן לגבי תרופה שאינה בעצמותה חמץ אלא שמערבים עמה חמץ כדי לדבק דדעתו על הסמים, וכתב דסברא מחודשת היא, ובפרט שפקפק בו החזו"א וכדלקמיה בסוף דין זה בשוה"ל, וראוי לבריא להמנע ממנו, עכ"ד יעו"ש. ומה שממשיך כאן בשוה"ל לעיקר דעת החזו"א דבנפסל מאכילת הכלב לא שייך אחשביה, כבר נת"ל בשע"ה אות ט"ז דאינו לדעת מרן בב"י. וכ"ז באופן שאין התרופה ראויה למאכל, אבל אם טעמה טוב לא הותר אלא לחולה שיש בו סכנה ופשוט, וע"כ אם נצרך לזה יערב עמה דבר מר או שיכרוך התרופה בנייר וכדו', דהו"ל שלא כדרך הנאתו וכנ"ל.

יט כ"ה לדעת מרן, וכן הסכימו הפר"ח והשלחן גבוה וזכור לאברהם, וכמובא בכה"ח סקל"ה.

כ עי' שעה"צ אות ס"ח וכה"ח סקצ"ח.

סימן תמג. דין חמץ בערב פסח לאחר שש

א הנה בחישוב הזמן בעה"ש דהוא שיעור הילוך ד' מיל קודם הזריחה תלי במחלוקת בחישוב שיעור המיל, ונביא כאן את עיקר המחלוקת בקצרה דמצינו ג' דעות בזה, א'. כ"ד דקות והוא עפ"י הגמ' בפסחים דף צ"ג כדעת עולא דמהלך אדם ביום בינוני הוא עשרה פרסאות שהם ארבעים מיל, ומעה"ש ועד הנץ הוי ה' מיל וכן מהשקיעה ועד צאה"כ, וא"כ נשאר ליום

היום[ד] מותר לאכול בין ביום ארוך כגון בשנת העיבור בין ביום קצר כגון במדינות שהימים קצרים לפני פסח לעולם אין רשאי לאכול אלא עד שליש היום ולמכור החמץ מותר עוד שעה זמנית דהיינו עד סוף שעה חמשית ובדיעבד אם לא מכר עדיין וההפסד מרובה יכול לסמוך על הסוברים שרשאי למכור בימים ארוכים עד שעה בינונית [שכ"א א' מכ"ד במעל"ע] קודם חצות דהיינו עד סוף שעה י"א אחר חצות הלילה (ס"א וסק"ז ח' ט').

ה אם יש לקבור מת בע"פ בבקר אם יש שהות לקוברו וישאר זמן לאכילת חמץ יקברו המת קודם אכילה דהא אין נכון לבני החבורה לאכול קודם קבורת המת כמבואר בסי' תקכ"ו דין ט"ו ואם הזמן דחוק ואפשר שלא ישאר זמן לאכילה מוטב לאכול מקודם ולקיים אח"כ ביעור חמץ בזמנו ואח"כ יתעסקו בצרכי קבורת המת (סק"ו וע"ל סי' תמ"ד דין י"ג).

ו ישראל שהי' בידו חמצו של ישראל אחר בפקדון יעכבנו עד תחלת שעה ה' ולא ימכרנו מקודם שמא יבא בעליו ויקחנו ואם לא בא בעליו ימכרנו לגוי משום השבת אבידה ואם הוא מסתפק שבשעה חמישית אפשר שלא ימצא קונים כלל מותר למכרו מקודם [ומ"מ המפקיד ג"כ בכל מקום שהוא יראה למכרו לגוי ולא יסמוך על הנפקד שמא ישכח] ובמקום שיכול למכרו לגוי ויחזיר לו הגוי אחר פסח כמנהג מכירת חמץ שלנו אסור למכרו מכירה חלוטה ואם לא מכרו חייב לבערו בשעה ששית ואע"ג שאפשר שבעל החמץ מכרו לגוי במקום שהוא באחד מדרכי הקנינים לא סמכי' ע"ז וחייב לבערו ואפי' לא קיבל עליו הנפקד שמירה כלל כדי שלא יעבור עליו המפקיד וי"א שחייב לבערו מה"ת אף שהחמץ אינו שלו כיון שהחמץ בביתו והוא של ישראל וכ"ד הגר"א (ס"ב וסק"י י"א י"ג י"ד ובה"ל ד"ה ימכרנו).

ז ואם הנפקד הי' יכול למכרו ונתעצל ולא מכרו עד שהגיע זמן הביעור וביערו דעת רוב האחרונים שאין חייב לשלם להמפקיד בין אם הוא ש"ח בין ש"ש מיהו אם החמץ הי' ממושכן אצלו הפסיד חובו דדעת כל ממשכן שכ"ז שלא יחזיר לו המלוה משכונו לא יוכל לתבוע ממנו חובו [אא"כ הי' אנוס באבידת המשכון כגון שגזלוהו לסטים וכיו"ב משאר אונסים] ואם המשכון שוה יותר מחובו אין המלוה חייב לשלם לו המותר, ואם מכרו בע"פ אע"פ שמכרו בזול אין עליו כלום וההפסד הוא על הלוה, ואם המשכון בעין שלא ביערו המלוה והשההו עד אחר פסח אפשר דיכול לומר לו הרי שלך לפניך אע"פ שאין שוה עכשיו כלום ולא הפסיד חובו (סקי"ב ושה"צ).

ח אסור למכור לגוי חמץ אחר זמן איסורו ואפי' אם מכר לו וכבר קנה הגוי בקנין גמור אם עדיין לא קיבל הדמים אסור לו לקבל הדמים ובדיעבד אם מכר חמץ אפי' בפסח גופא ואפי' קיבל דמיו מיד אין הדמים נאסרין אבל החמץ עצמו באיסורו עומד בכ"מ שהוא (וע"ל דין ג') ואסור לכל אדם ליקחנו מהגוי אפי' חזר הגוי והחליפו באחר ואפי' מכר הישראל להגוי אחר הפסח וי"א דהא דדמיו מותרין הוא דוקא לאחרים אבל לבעל החמץ עצמו קנסו רבנן שלא יהנה מהדמים[ה] ואפי' מכר מתחלת שש דאיסורו מדרבנן או שמכר חמץ שעבר עליו הפסח אסור [אא"כ מכרו או החליפו אחרים חמצו שלא בידיעתו] ויש להחמיר כדעה זו שלא במקום הפסד מרובה [אך אם עבר וקנה מהדמים איזה דבר אפי' דבר המסוים כגון כלי מותר ליהנות מאותו הדבר דהוי חליפי חליפין] ואם מתחלה קנה הגוי החמץ ע"י לקיחתו ואח"כ נתן לו חליפיו מותר ליהנות מהחליפין לכ"ע דזה אינו נקרא חליפיו (ס"ג וסקט"ו ט"ז י"ז ובה"ל ד"ה אם וד"ה אינו ושה"צ).

ט דגן שנתחמץ ועבר עליו הפסח ונזרע גידוליו מותרין דהוי כחליפין וי"א דגידולין אסור לכו"ע ועי' בתשו' ח"ס (סקי"ז).

סימן תמד. דין ערב פסח שחל להיות בשבת

א י"ד שחל להיות בשבת בודקין ליל י"ג וצריך לברך על הבדיקה וגם לבטל כמו שעושין בשאר שנים בליל י"ד ומה שמשייר למאכלו צריך ליזהר להניחו במקום מוצנע כנ"ל סי' תל"ד דין א' (ס"א וסק"א ג' וע"ל סי' תנ"ה דין י"א בענין שאיבת מים שלנו לאופין בליל יו"ט ובסי' תנ"ח דין א' ובענין עשית מלאכה בע"ש ע"ל סי' תס"ח דין א[א] וע"ל סי' תכ"ט דין ב' שדורשין בשבת הקודמת, ובע"ש זה צריך לשאול בביתו אם הפרישו חלה כנ"ל סי' ר"ס דין ט' וע"ל דין ד').

שערי הלכות

נ"ח ובשו"ת מנחת יצחק ח"ד סי' נ"ג אות ט"ו, וחדושים וביאורים שבת סי' ז' סקי"ז, ומשנת רבי אהרן ח"א סי' ב' ועוד פוסקים. אך מצינו להרחיד"א שכתב לשער מעה"ש ועד צאה"כ, ושכן פשטה ההוראה בכל המקומות וכדלקמן באות הבאה, והוא כתב לעיקר ההלכה כדברי הגאונים ושכן המנהג, וכמבואר במחב"ר סי' רס"א סק"ז ובקו"א שם ובסי' תנ"ה ס"ה וכן בברכ"י סי' רס"א סק"א, וכמו"כ כתבו כמה אחרונים. ולייישב דרך זו יש שני מנהגים, יש שכתבו לחשב מעה"ש ועד צאה"כ של הגאונים וכמ"ש המאמ"ר בסי' רל"ג סק"ב, ובעל הגינת ורדים בתשובה שהובאה בשו"ת מהר"י פראג'י סי' מ"ו, וכ"ד הג"ר נתן אדלר המובא בליקוטי תשובות חת"ס, הביאו בבירור הלכה ח"ד סי' נ"ח עמ' ע"ה, וכן יוצא ממה שחישב החסל"א כאן באות ה' [וביאורו בספר הזמנים בהלכה פי"ג הערה 15, והביא שם גם מהזבי"צ דס"ל הכי יעו"ש], וכן מצאנו תשובה בכת"י למוהר"א מאני במכתב מאליהו מכתב ג' סי' ע"ד שכתב לגבי המנהג בערב פסח לענין איסור חמץ לחשב מעלות השחר עד המגרב, עכ"ד. והרי המגרב בבגדאד היה שבע דקות אחר השקיעה וכמ"ש בבא"ח בפרשת ויקהל אות ט', והוא קרוב לזמן צאה"כ של הגאונים ואפשר דלא דק, ומ"מ חזינן לעיקר כדעה זו. וכ"ד הבא"ח פרשת ויקהל באות ד' וח', ושכן נהגו בבגדאד [וכתב שם דחיישינן לחומרא, ומבואר דלגבי מנחה גדולה דחומרא הוא לחשב מהזריחה ועד השקיעה הכי נקטינן, והוא חמה בראש כל אדם וכמבואר בהמשך]. וכן חישבו את הזמנים בירושלים בספר הנברשת ובלוח א"י להגרי"מ טיקוצ'ינסקי משנת תרס"ה עד שנת תרפ"ה, וכן ערך את הלוח בספר מעשה ניסים, וכ"כ באור לציון פט"ו תשובה ו' ועוד מקומות. וכן נהגו בארצות אירופה וכפי שהביא בבירור הלכה ח"ז בסי' נ"ח עמ' ל', יעו"ש שכן הסכימו גדולי ישראל שם. אך לשיטה זו קשה שיצא זמן חצות מוקדם בכמחצית השעה קודם חצות היום של חמה בראש כל אדם [וע' מש"כ על קושיא כעי"ז הגו"ר הנ"ל], ומטעם זה שינה בלוח א"י הנ"ל עפ"י כמה מגדולי ירושלים משנת תרפ"ה לחשב הזמנים מעלות השחר ועד צאה"כ דר"ת, ואז חצות הוא חמה בראש כל אדם, שיש זמן שוה מעה"ש ועד הנץ ומן השקיעה ועד צאה"כ, ועפ"ז נעשו רוב הלוחות הנפוצים כיום, ומ"מ יש מזקני ירושלים שהמשיכו עם המנהג הקודם, וכתב שם הרימ"ט דאף דלענין צאה"כ אנו נוהגים כהגאונים, הנ"מ לדין לילה דסגי ביציאת ג' כוכבים, אך לחישובי שעות היום אזלינן ביציאת כל הכוכבים שזה זמן ר"ת, דעובי הרקיע אחת הוא בערבית כמו בשחרית. אמנם יל"ע בזה, דלענין זמן צאה"כ אנו מתנהגים להקל אפילו לגבי שבת כדעת הגאונים להחשיב לילה גמור אחר ג' רבעי מיל, ואיך נקל עפ"י שיטת ר"ת לאחר זמן צאת הכוכבים, ולהאריך עי"ז סוף זמן ק"ש דאורייתא וסוף זמן אכילת וביעור חמץ. וע' בבירור הלכה תנינא כאן בעמ' קמ"ה שכתב דמאי דשתקו להגרימ"ט רוב הת"ח שבירושלים אף שלא הסכימו עמו, כיון שהתחשבו הפרושים עם דעת הגר"א שמיקל יותר. ועפ"ז עפי"ד החיד"א והבא"ח הנ"ל ושארי אחרונים, ושכן נהגו לשער מעה"ש ועד צאה"כ, ויש לנו להחמיר בזה, א"כ צ"ע קולא זו להאריך שעות היום עפ"י שיטה זו. ועפ"ז כיון שרוב הלוחות כהיום נמשכו אחר השינוי שעשה הגרימ"ט הנ"ל, ומחשבים שעות היום מעה"ש דשעה ומחצה קודם הזריחה עד שעה ומחצה אחר השקיעה, וע"כ יש לקצר שעות היום 18 דקות קודם עה"ש ההפרש שבין שעה ומחצה לשעה וחומש, ואחר צאה"כ לקצר בכ-77 דקות ההפרש בין שעה ומחצה לי"ג דקות וחצי כשיטת הגאונים, הרי שהתקצר היום בכ-95 דקות, נמצא שכל שעה זמנית מתקצרת בכ-8 דקות, ואז יוצא סוף זמן אכילת חמץ מוקדם ב-32 דקות, ובניכוי 18 דקות שמתחיל היום בעה"ש של שעה וחומש מאוחר מאשר עה"ש של שעה ומחצה, הרי שיש להקדים סוף זמן אכילת חמץ בכ-14 דקות, וסוף זמן ביעור חמץ בכ-22 דקות בנוסף על הזמן הנ"ל עוד שעה קצרה ב-8 דקות וכהנ"ל.

ג הנה הבאנו לעיל באות א' דרוה"פ סברי דשיעור המיל הוא י"ח דקות, ושכן פסק מרן בשו"ע לקמן בסי' תנ"ט, וכתב שם המג"א בסק"ג דלהסוברים דמנינן שעות היום מהנץ ועד השקיעה הוי שיעור מיל ב' חומשי השעה, והיינו דמאי דקאמר בגמ' דמהלך אדם ביום מ' מיל הוא לכו"ע מעה"ש ועד צאה"כ, אלא דנחלקו למנין י"ב שעות היום אי מנינן מהזריחה ועד השקיעה, דאז נשאר ליום מהלך ל' מיל [דה' מיל מעה"ש ועד הנץ וכן מהשקיעה ועד צאה"כ, וכדעת עולא הנ"ל באות הקודמת], ונמצא שיעור מיל ב' חומשי השעה, ולהתה"ד שפסקו השו"ע מנינן מעה"ש ועד צאה"כ י"ב שעות ובהם יש מהלך מ' מיל, נמצא שיעור המיל י"ח דקות, וכ"כ במ"ב בסי' רס"א ס"ב בביה"ל ד"ה להקדים דלדעת מרן השו"ע בסי' תנ"ט דהמיל י"ח דקות, מנינן שעות היום מעה"ש ועד צאה"כ, וכ"כ עוד המ"ב בסי' רס"ג סקי"ט דמש"כ שם בשו"ע דפלג המנחה שעה ורביע קודם הלילה היינו קודם צאה"כ, ופליג עליו בזה הלבוש והגר"א, וכן עוד כתב המ"ב כן לדעת מרן בסי' רל"ג סק"ד, וכ"כ באור לציון ח"ב פ"ו תשובה ד' לדעת מרן ושכן עיקר, יעו"ש עוד מש"כ בזה. אמנם הגר"א בביאורו בסי' תנ"ט הקשה על שיטת התה"ד דס"ל דיש י"ב שעות מעה"ש ועד צאה"כ, דהוא תמוה מאד ושגגה גדולה מאד, דהלא ביומי ניסן ותשרי יום בינוני הוא מהזריחה ועד השקיעה, אבל מעה"ש ועד צאה"כ הוא יותר מי"ב שעות בינוניות, יעו"ש שהאריך בזה ובמש"כ שם לשיטת הרמב"ם ובביאור הסוגיא בפסחים הנ"ל. ובסו"ד כתב די"ל דמש"כ מהלך אדם ביום בינוני מ' מיל הוא מהזריחה ועד השקיעה, ובו יש י"ב שעות, וד' מיל שמעה"ש ועד הזריחה וכן מהשקיעה ועד צאה"כ הוא חוץ מהארבעים מיל, ונמצא שיעור המיל הוא י"ח דקות, אף דמנינן שעות היום לכל דיני התורה מהזריחה ועד השקיעה, וכ"ה לשיטת הרמב"ם בפירוש המשניות בברכות פ"א, ועפ"ז אפשר לומר כן גם לדעת מרן דלעולם ס"ל דמשערינן מהזריחה ועד השקיעה, ומאי דקאמר שהמיל י"ח דקות היינו משום דס"ל דמהזריחה ועד השקיעה יש י"ב שעות ובהם יש מהלך מ' מיל, ובזה לא יקשה עליו כקושית הגר"א על תה"ד, וכ"ז דלא כהמג"א הנ"ל דתלה שיעור המיל במחלוקת אי מנינן שעות היום מעה"ש או מהזריחה. וכן ס"ל להמנחת כהן במבוא השמש מאמר ב' פ"ט לדעת מרן כהלבוש דמנינן שעות היום מהזריחה ועד השקיעה [וע' מש"כ בזה הפר"ח בקונטריס דבי שמשי]. אמנם החזו"א בסי' י"ג כתב דשפיר י"ל דמהלך אדם ביום מ' מיל מהזריחה ועד השקיעה, ובהם יש י"ב שעות, ושיעור המיל י"ח דקות וכדברי הגר"א, ואעפ"כ אפ"ל דחלוקת הי"ב שעות לדיני התורה הוא מעה"ש ועד צאה"כ, כיון דתחילת היום הוא מעה"ש. וע"כ מאי דחשבינן עה"ש ד' מיל ע"ב דקות שעה וחומש קודם הנץ, אינו ענין לשעות היום ההלכתיות דמנינן מעה"ש ועד צאה"כ, שהשעות ארוכות יותר. ועפ"ז אפ"ל גם לדעת התה"ד ומרן השו"ע דהמיל הוא י"ח דקות ומנינן מעה"ש ועד צאה"כ, ולא יקשה עליהם קושית הגר"א. ונמצא לפ"ז דאין הכרח לדעת מרן השו"ע אי מנינן שעות היום מעה"ש ועד צאה"כ כהתה"ד [בסי' א'], או מהזריחה ועד השקיעה כהלבוש. ומ"מ אף שהגר"א האריך להוכיח דמנינן מהזריחה ועד השקיעה, וכן סברי רבים מן האחרונים דהוא שיטת הלבוש, והמנחת כהן [שם להלכה ושכ"ד כמה ראשונים, אלא שכתב להחמיר בדאורייתא כגון בק"ש], ומעדני יו"ט בפ"א דברכות סי' י' אות ט' ועוד, וכן החזיק החזו"א שם, מ"מ רוה"פ סברי למנות מעה"ש ועד צאה"כ, ויש שכתבו שכן המנהג, וכמו שהביא המנחת כהן שם דכן סברי התוס' והרמב"ן והרשב"א, וכ"כ הב"ח בסי' תל"א, והט"ז והפר"ח כאן, והמג"א בסי' נ"ח סק"א וא"ר שם סק"ב, ומטה יהודה כאן, והרחיד"א בחיים שאל ח"ב סי' ל"ח אות ג', וכתב שם שכן פשטה ההוראה בכל המקומות ודלא כלבוש, והחסל"א בסי' נ"ח ס"א, ומוהר"א מאני בתשובה כת"י לגבי איסור חמץ וכנ"ל באות הקודמת, ובא"ח פרשת ויקהל אות ד' דכן עיקר דחיישינן לחומרא לשער מעה"ש ועד צאה"כ, ושכן המנהג פשוט בבגדאד, וכ"כ ברב פעלים ח"ב באו"ח סוס"י ב' וכ"כ עוד אחרונים, וע"כ ודאי דלכתחילה יש לחשב זמני איסור חמץ מעה"ש וכפי החישוב הנ"ל בסוף האות הקודמת, ובדיעבד או בשעת הדחק יוכל למנות מהזריחה ועד השקיעה.

ד וכ"ה הסכמת רוה"פ וכשיטת הרמב"ם שהביא הרמ"א כאן בהגהה, וכ"ה דעת מרן בסי' נ"ח בחישוב שעות היום לגבי ק"ש דכתב שהוא רביע היום, וכ"כ אחרונים רבים ומהם המנחת כהן במאמר ב' והפרישה סק"ב והמג"א סק"א דזמן ק"ש מתחיל מעה"ש, והוא סותר לשעות שוות הקובע שעת חצות עם שש שעות לפניו ושש שעות לאחריו, וכן העומדים בשיטתו בסי' נ"ח הא"ר והדגול מרבבה ויד אהרן ולבושי שרד, וכ"כ בבגדי ישע שם, והרחיד"א בשו"ת חיים שאל ח"ב סי' ע"ח, והשלמי ציבור בהלכות ק"ש, ובשע"ת בסי' נ"ח סק"א בשם השאגת אריה, ומגן גיבורים בסי' רל"ג סק"ו, ובא"ח פרשת וארא אות ה' ועוד רבים, וכן עיקר להלכה וכמ"ש המ"ב כאן, וכן המנהג פשוט שלא לשער בשעות שוות. אלא דמצד המציאות גם שיעור הזמניות אינו מדויק כיון דשיעור משך הנשפים אינו תלוי במדת אורך היום, ובמציאות הוא שהנשפים בחורף ארוכים יותר מימי ניסן ותשרי אע"פ שהימים קצרים יותר, ותלוי בקרבת השמש אל האופק שאז ניכרים זהרורי אורה מקרני השמש שהוא העלות השחר, וכתב ע"ז הישי"ר מקנדיא בספרו אילם (אמסטרדם שפ"ט) חלק חוקות שמים שאלות ל"ה-ל"ח, והביאו תיו"ט בברכות פ"א מ"א, ויש שמיחסים כן להרמב"ם שם בפירוש המשנה יעו"ש, שמקום השמש ביומי ניסן ותשרי שעה וחומש קודם הזריחה שהוא זמן עה"ש לדינא כמבואר לעיל באות א', הוא 16.1 מעלות מתחת לאופק [ולהשיטה שמחשבים שעה ומחצה קודם הזריחה הוא 19.75 מעלות], וא"כ במשך כל השנה כשהשמש מגיעה למקום זה יש כמות אור במזרח כזו השוה לזמן שעה וחומש קודם הזריחה ביומי ניסן ותשרי שהוא זמן עה"ש, ולכן כיון שבימי החורף השמש הולכת בקו אלכסוני מתחת לאופק יותר מימי ניסן ותשרי, וע"כ זמן הדמדומים ארוך יותר. וכן מוכח מהגר"א באו"ח סי' תנ"ט וביו"ד סי' רס"ב סק"ט, יעו"ש שכתב דעה"ש תלוי בכמות האור, וכתב דלזמן ר"ת לא יהיה לילה ד' חדשים במדינתינו, וזה רק לפי חשבון המעלות, וכמ"ש בבירור הלכה תנינא בסי' פ"ט עמ' ר"ז, ולמעשה בזמן חז"ל ובדורות שאחריהם היו רואים עה"ש לפי כמות האור הידועה להם כבזמן ד' מילין בימי ניסן ותשרי קודם הנץ שהוא עה"ש, וכן בכל השנה כפי שיעור זה, וכמ"ש ביומא דף כ"ח ע"א צאו וראו אם הגיע זמן השחיטה אם הגיע הרואה אומר ברקאי וכו', והוא תואם עם החישוב לפי שיטת המעלות. ואפשר דגם הפוסקים שלא הזכירו כן מפני שלא ידעו ולא נגלה דבר זה, וכן פשט המנהג לשער כן. ועפ"ז יש לשער גם במקומות הצפוניים או הדרומיים בחצי הכדור הדרומי, וה"ה בסמוך יותר לקו המשוה שהדמדומים מתקצרים, לעולם יש לשער עה"ש כשהחמה נמצאת 16.1 מעלות מתחת לאופק. וכפי שיעור זה מחלקים היום לי"ב שעות וכנ"ל.

ה ובשו"ע סתם דבריו דהחמץ אינו תופס דמיו ושרי, ומבואר דאפילו לעצמו מותר וכן הסכימו עוד אחרונים הפר"ח ומטה יהודה ומקור חיים סק"ז ונה"ש סק"ו ועוד והביאם כה"ח סקל"א, וע"ע בשו"ת תפלה למשה ח"ב סי' ח' שהביא עוד כמה ראשונים דסברי הכי יעו"ש.

סימן תמד. דין ערב פסח שחל להיות בשבת

א ושם במש"כ בשע"ה.

ב טוב לבער בע"ש בתחלת שעה ששית[ב] כמו בשאר שנים אבל א"צ לבטל בשעת ביעורו [ול־מחר בשבת יבטלנו כדלק' דין ט'] ולא ישאיר חמץ רק מה שצריך למאכלו ביום ו' ובשבת[ג] (ס"א ב' וסק"ט י' ובה"ל ד"ה ומשיירין וע"ל סי' ת"ע דין ד' בענין תענית הבכורים ושם דין ז' בדין האיסטניס).

ג בשבת זה משכימין להתפלל ולא יאריכו הרבה כדי שיהי' להם שהות ולא יבואו לידי מכשול (סק"ד).

ד מי ששכח להפריש חלה מהפת של חמץ בע"ש זו ואין לו פת לאכול אם הוא בחו"ל יכול להפריש בשבת[ד] והחלה יתן לאכול לכהן קטן פחות מבן ט' או לגדול שטבל לקריו (בה"ל ד"ה לצורך וע"ל סי' תק"ו דין ח') ואם נזכר בע"ש ביה"ש יכול להפריש אז ונתבאר בסי' רס"א דין ז' ע"ש גם בדין המצות.

ה אין מבשלין לשבת זו דייסא וכיו"ב דבר שדרכו לידבק בכלי וכן אין עושין בו פת יבשה בק־ערה כי יצטרך להדיח הכלי אחר האכילה משום איסור חמץ ואסור בשבת כיון שא"צ להם שוב באותו היום כנ"ל סי' שכ"ג דין ח' ואם עבר ובשל והמאכל דבוק בקדרה אם אפשר בקינוח יקנח ואסור להדיחו ואם א"א לקנחו יש להדיחו מעט רק כדי להעביר החמץ משום איסור חמץ מ"מ אם אפשר להדיח ע"י גוי יותר טוב אם א"א בקינוח, וטוב שיבשלו בכלים חדשים המוכנים לפסח [ואין לערות רותח מכלי פסח לתוך כלי חמץ[ה] אם לא שרוצה שלא לשמש בקדרה זו שעירה מתוכה עד לאחר פסח] וכהיום נהגו בכמה מקומות במדינתנו שאחר התפלה אוכלים מאכלים קרים של חמץ ואחר חצי היום אוכלים תבשילים חמים שעמדו בתנור ושנתבשלו בכלים של פסח ויוצאים בזה סעודה ג' (ס"ג וסקי"א י"ב י"ג י"ד ושה"צ וע"ל דין י').

ו אחר שאכל בשבת זה סעודת שחרית ינער המפה שאכלו בה ויקנח הקערות באצבעו ויטמינם מן העין עם שאר כלי החמץ ואותן פירורין דקים וקינוח הקערות א"צ להוציאן מרשותו דנדרסין ברגלים ומתבערים מאליהן ומ"מ טוב שיכבד הבית אח"כ ע"י גוי[ו] ואם אין לו גוי יכבד בעצמו ע"י שינוי בבגד (ס"ד וסקט"ו וע"ל סי' של"ז דין ח').

ז ואם נשאר לו פת אם עומד עדיין בשעה חמשית מותר לטלטלו ולהשליכו לביה"כ אם יש לו ביה"כ בחצרו או ליתנו לכלב וכן יכול ליתנו לגוי במתנה גמורה ומותר לומר לו להוציאו לכרמלית דהוי שבות דשבות במקום מצוה אבל לרה"ר אסור לומר לו להוציאו [וע"ל סי' שמ"ה דין י"ד[ז] די"א דכל עיירות שלנו כרמלית הם וע"ל סי' שכ"ה דין ד' שיזהר הישראל שלא יתן לתוך ידו אלא יבקש להגוי שיקחנה וע"ש עוד בזה], אבל בסתמא מותר אף דדעתו שיוציאנו לחוץ כיון שאין אומר לו בהדיא [ומ"מ בעל נפש ראוי שיתנה עמו ע"מ שלא להוציאו[ח]] ודוקא כדי סעודה א' מותר ליתן לו אפי' כמה פעמים אבל יותר מזה בפעם אחת מוכח מילתא שנותן לו להוציאם ואסור ברה"ר רק בכרמלית כנ"ל, ואם נשתהה עד שעה ששית דאז אסור בהנאה ואסור בטלטול אפ"ה מותר ע"י גוי שיזרקנו בנהר או לביה"כ (וע"ל סי' תמ"ה דין ג' בשם החזו"א) ואם אין לו גוי ולא כלב מבטלו בזמן הביטול וכופה עליו כלי עד מוצאי יו"ט ומבערו (ס"ד ה' וסקט"ז י"ז י"ח י"ט כ' כ"א).

ח אם יש לו חמץ הרבה בחדר מיוחד ושכח למוכרו בע"ש צריך ליתנו במתנה לגוי ואף שאסור ליתן מתנה בשבת לצורך מצוה מותר כנ"ל סי' ש"ו דין י"ב ויכול ליתן לגוי מכירו ומיודעו שיודע בו שיחזיר לו אחר הפסח רק שצריך להקנות לו בהגבהה או במשיכה שימשכנו הגוי לרשותו ואם החמץ רב שא"א למושכו יקנה לו במסירת המפתח ואם יש לחוש כשיבא ליתן לו במתנה שמא לא יחזירו לו יש מאחרונים שמצדדים שיכול גם למכור לגוי אבל לא יקח ממנו מעות כלל אלא קוצץ עמו סכום המקח או מוכרו לו כשער שבשוק בלי קציצת סכום המקח ומקנה לו החמץ בא' מדרכי הקני' אבל כמה אחרונים אוסרים מכירה בכל גווני (סק"כ).

ט אע"פ שלא ישאר החמץ בבית אחר סעודת שחרית צריך לבטל החמץ בסוף שעה חמשית כדרך שהוא מבטל בשאר שנים ואפי' אם כבר ביטל מאתמול (ס"ו וסקכ"ב).

י סעודה שלישית אינו יכול לעשות בשבת זו בפת דזמנה אחר מנחה ואז אסור לאכול בין חמץ בין מצה[ט] כדלק' סי' תע"א דין א' וגם מצה עשירה שנילושה במי פירות לבד מנהגנו שלא לאכול כדלק' סי' תס"ב דין א'[י] והגר"א מצדד דמדינא אסור לאכול בע"פ מצה עשירה או מבושלת[יא] וגם חרעמזל"ך יש אוסרין אבל יכול לקיימה בתבשיל שקורין קנייידל"ך ובלבד שיאכלנה קודם שעה עשירית כדלק' סי' תע"א דין ה' וכן יכול לקיימה בבשר ודגים או בפירות [ויותר טוב בבשר ודגים מבפירות[יב] כנ"ל סי' רצ"א דין ו' ע"ש], וזה יכול לאכול אפי' אחר שעה עשירית אך בכ"ז יזהר שיאכל רק מעט ולא למלא כרסו כדי שיאכל מצה לתיאבון וטוב שיחלק ג"כ סעודת שחרית של פת לש־נים[יג] די"א דיוצא בזה ידי סעודה ג' אך כ"ז אם יש לו שהות לברך בינתיים ולהפסיק איזה שהות כדי שלא יהי' בכלל ברכה שאינה צריכה (ס"א וסק"ה ו' ח' ושה"צ וע"ל סי' רצ"א בשה"צ אות ז' וצע"ק).

שערי הלכות

ב ומש"כ בשו"ע קודם חצות הוא לאו דוקא, וכונתו כבשאר שנים קודם תחילת שעה שישית, וכמ"ש המאמ"ר סק"ג.

ג הנה יש שכתבו עצה שלא יצטרך להשאיר חמץ בביתו בשבת זו, ושלא יבוא לידי תקלה בפירורים שישארו ובפרט כשיש ילדים קטנים בבית, וכן כדי שלא יצטרך להשאיר את כלי החמץ בביתו, שיאכל בסעודות שבת מצה מבושלת, ואף שהבית דוד בסי' רמ"ז כתב דכיון שחל שם איסור על המצה לאוכלה בערב פסח, אף אם בשלה לא פקע האיסור, מ"מ הלא שם בסי' רמ"ח העלה דאם נתבשלה קודם ערב פסח שרי דלא חל עליה שם איסור. וגם אם נתבשלה בערב פסח עצמו רבים החולקים על הבית דוד בזה. ומ"מ בכה"ג כשנתבשלה קודם ערב שבת יוכל לקיים סעודות שבת במצה מבושלת. אמנם נראה דלשופרא דמילתא לא אריך למיעבד הכי דנכנס בזה לכמה ספיקות ומחלוקות, דהנה המג"א כאן סק"ב כתב בשם המהרי"ל דהיה ראוי לנהוג לעשותה במצה מבושלת אלא שלא נהגו כן, וכ"כ בחמד משה סק"ו, וכן הביאו כמה פוסקים שלא נהגו כן, וכן הסכים במ"ב בשעה"צ אות א', וכתב הגר"א בביאורו בסק"ז בטעמא שלא נהגו לאכול מצה עשירה כיון דדעת הרמב"ם דגם מצה שלא יוצאים בה ידי חובתו בלילה אסור לאוכלה בער"פ. ועוד הוכיח מהזוה"ק בפרשת אמור דף צ"ד ע"ב דכתב דסעודה שלישית נדחית לגמרי דליכא נהמא, ומשמע דליכא תקנתא במצה מבושלת, והיינו דדוקא בפת יוצאים י"ח סעודה שלישית ולא במצה מבושלת, ועפ"ז ה"ה נמי דלא יאכלנה בסעודה ראשונה ושניה. וכן החמיר בשו"ת מהרי"א ביו"ד סי' ה', וכן דעת מהר"ש קלוגר בחכמת שלמה סי' תע"א, וכ"כ בכה"ח סי' תע"א סקל"ה דנכון להחמיר לכתחילה. וע"כ אף דהאה"נ רוה"פ התירו לאכול מצה מבושלת בע"פ מ"מ מידי פלוגתא לא נפקא. ועוד יש לעיין לענין הברכה, דהנה כיון שהמצה קודם שנתבשלה נכססת יש לברך עליה בורא מיני מזונות, וע"כ אף שבפת מבושל אם יש בו כזית מברך עליו המוציא, הכא דאף קודם הבישול ברכתו מזונות, א"כ לא יוכל לברך עליה המוציא, אלא דבגן המלך סי' ס"ד כתב דמצה העשויה לפסח כיון שזה לחמו מברך עליו המוציא, אבל בשאר ימות השנה יברך מזונות, וכ"כ כמה פוסקים, ואמנם הרב בית דוד כתב בסי' ע' ופ"ג כיון דמעיקרא עשויה לקבוע עליה סעודתו בפסח חל חיובא דבהמ"ז והמוציא על המצות בימות הפסח ותו לא פקע, והרחיד"א במחב"ר בסי' קנ"ח סק"ה פקפק בדבריו וכתב דירא שמים מהיות טוב לא יאכל מצות אלא תוך הסעודה, ומבואר דהסכים דלעיקר הדין יברך מזונות, אלא דירא שמים לא יאכל אלא תוך הסעודה אף קודם הפסח כיון שדרך לקבוע עליהם סעודה יעו"ש בדבריו, ושכן נהגו. וכ"כ בפקודת אלעזר בסי' קס"ח שכן מנהג רוב העולם לברך מזונות, וכ"כ באול"צ ח"ב פי"ב תשובה ג' דכן מנהג בני ספרד אף למצות שנשארו לאחר הפסח, אלא שטוב שיאכלנו תוך הסעודה וכמ"ש הרחיד"א יעו"ש. וא"כ בשבת זו אף דאלו המצות נעשו לשם קביעות סעודה לפסח ועתה קובע עליהם סעודות שבת, מ"מ לכל היותר יהיה בזה סברת הרב בית דוד כמצות שלאחר הפסח, דקביעות שבת עצמה למעשה המנהג שאינו קובע וכדלקמן בשע"ה אות ט' בדין מצה עשירה בסעודה שלישית, וגם דא"א לקרוא לזה בשבת זו מאכל כל אדם שהרי יש פת לאכול, וע"כ כיון שכמה פוסקים חלקו על הבית דוד והמנהג שלא כדבריו א"כ היאך יברך עליו המוציא. ואי נימא שיאכל קביעות סעודה גם בזה עדיין לא נפיק מפלוגתא לגבי ברכת ענט"י, דהנה הב"י בסי' קנ"ח נסתפק בזה והכריע מדברי הרשב"א לברך, ובלבוש והשל"ה כתבו דמספק לא יברך, וכ"כ המאמ"ר סק"ג, ואף דשאר האחרונים ס"ל לברך וכמו שהביאם בכה"ח שם סק"ז, ושם כתב דמדינא היה צ"ל דסב"ל אלא כיון שנהגו כן לברך ל"א סב"ל במקום מנהגא. אלא דאין מנהג זה ברור וכמו שהעירו בדבריו, ואף דהמברך יש לו על מה לסמוך, ובפרט י"ל לגבי מצה דאיכא דס"ל דמברך עליו המוציא, מ"מ היודע בעצמו שלא יגיע לידי תקלה ומכשול עם פירורי החמץ שישארו בבית עדיף טפי שלא יכנס לספיקות הנ"ל ויאכל פת. אחר כתבי זאת יצא אול"צ ח"ג, וכתב שם בפי"ד תשובה א' דאינו יוצא במצה מבושלת אף אם יאכל שיעור קביעות סעודה, כיון דלעיקר הדין ברכת המצה מזונות א"כ אם בשלה הו"ל כמעשה קדירה, ולא מהני שיאכל שיעור קביעות סעודה אף בחתיכות גדולות שיש בהם כזית, אלא כתב דבליל שבת יוכל לקיימה במצה רגילה כשיאכל שיעור קביעות סעודה. אולם סיים שם וכתב דהטוב ביותר לקיים סעודה ראשונה ושניה באכילת פת וכמנהג אבותינו, עכ"ד.

ד וכמ"כ כתב בכה"ח סק"ה, יעו"ש דברי האחרונים.

ה וכתב ע"ז בחקת הפסח סק"ב דאינו אלא חומרא דדין ניצוק ליתא בחמץ, והכא גם עירו לתוך צונן, והביא שם מדברי הבית יהודה בסי' י"ט במעשה שהיה שעירו מכלי פסח לקערה שהיתה בה חיטה בקועה חם, ואסרו גם מה שבקדירה מחומרא בעלמא. ומ"מ הכא דמיירי לכלי ריקן צונן אין לאסור בדיעבד גם על צד החומרא, וכמ"ש הפמ"ג כאן בא"א סק"ד.

ו ובשו"ע בסי' של"ז ס"ב פסק כשיטת הרמב"ם דשרי במרוצף בכ"ג, והובא בשע"ה שם אות ה'.

ז וע"ש בשע"ה אות י' בירור דעת מרן אי אית לן רה"ר דאורייתא מצד דינא דס' ריבוא, וע"ש ציונים לטעמים אחרים.

ח כ"כ בשו"ע דיתנה עמו, ומשמע דבסתם אסור, וכ"כ כמה אחרונים לדעתו, והובא בכה"ח סקל"ו. וע' מטה יהודה סק"ג דהקשה ממש"כ לעיל ברס"י שכ"ה דנותנין מזונות לפני הגוי בחצר לאכלן, ואם נטלן ויצא אין נזקקין לו, ושם בב"י דבמפרש להוציאן אסור, ומבואר דבסתם שרי, והכא הצריך להתנות ע"מ שלא להוציאן לרה"ר. ותי' דהתם מיירי דאין הישראל מתכוין לתת לו כדי להוציא אלא כדי לאכלן, וע"כ נתינה בסתם שרי, אבל הכא עיקר כונתו בנתינתו לגוי כדי להוציאן, והגוי יודע שזה כונתו, ולכן צריך לפרש לו ע"מ שלא להוציאו, יעו"ש עוד מש"כ בזה.

ט הנה מרן בשו"ע כתב דאינו יכול לעשותה לא בחמץ ולא במצה אלא במצה עשירה. והנה איכא בהאי מילתא עיקולי ופשורי, דהנה דעת מהר"ח או"ז בסי' ע"א דעל פת הבאה בכיסנין בשבת מברכים המוציא ובהמ"ז דשבת קובעת, וכן הביא הברכ"י בשם זקנו מוהר"א אזולאי שהביא מכת"י קדמון, אבל המהר"ם בן חביב בשו"ת קול גדול סי' ע"א העלה דאין חילוק בין שבת לחול, וכ"כ בגו"ר כלל ג' סי' י"א, וכן הסכים הברכ"י בסי' קס"ח סק"ה, דשבת אינה קובעת לענין זה ויברך מזונות, אלא דכאן בסי' תמ"ד כתב הברכ"י בנידו"ד דכיון דרגיל לקיים סעודה שלישית בפת וקביעות סעודה, השתא נמי במצה עשירה הוי קביעות ויברך המוציא ובהמ"ז, וצ"ל דמחלק בין שבת דעלמא לשבת זו בסעודה שלישית כיון דא"א בלא"ה, ובאמת המאמ"ר בסק"ב השיג ע"ד הברכ"י וכתב דיש לחוש לברכה לבטלה, דמאחר דקי"ל דאין שבת קובעת לענין זה ואין חילוק בין שבת לחול, וכן פסק הברכ"י עצמו בסי' קס"ח, וכן המנהג פשוט, א"כ גם בער"פ אין לברך אלא מזונות, ואין הטעם הברכ"י שכתב מספיק דיחשב קביעות לשבת זו, וע"כ כתב דהדבר ברור דיברך מזונות. אבל בלב חיים ח"ב סי' פ"ח האריך להוכיח לברך המוציא בשבת זו, והביא גם מדברי מרן בב"י דכתב שלא תיקנו לבער הכל ולאכול מצה עשירה, דאין סיפק ביד הכל למצה עשירה בג' סעודות, ומשמע דאם היה סיפק ביד הכל היו יוצאים בזה ידי סעודה, וסתמו כפירושו שלא כתב שיאכל ד' ביצים שיעור קביעות סעודה. והביא כן גם באגרות משה ח"א דאו"ח סי' קנ"ה, וכתב דהא דנחלקו אם שבת קובעת היינו סתם אכילה בשבת, אבל אכילה לשם סעודת שבת ודאי קובעת, אבל בספר זכרונות אליהו למוהר"א מאני במערכת פ' אות ל"ח כתב שהאריך בתשובה לדחות דברי הלב חיים, וגם בכה"ח סקי"א כתב שהמנהג כהמאמ"ר. ועכ"נ דכיון דלא נפיק מפלוגתא עדיף טפי שלא להכנס לסלע המחלוקת. ובפרט שנודע מדברי הזוה"ק בפרשת אמור דף צ"ה רע"א דפטור מסעודה שלישית דנהמא לא אישתרי, וסדורא דפתורא בלא נהמא לאו כלום הוא, וא"כ אם בלא"ה להזוה"ק פטור עדיף שלא יכנס לסלע המחלוקת. וגם על הצד שיברך מזונות הרי אינו יוצא בלא פת להזוה"ק, ואדרבה משמע גם בזוה"ק דלא חשיב פת במצה עשירה, דהרי כתב דנהמא לא אישתכחת וכמו שהוכיח הגר"א כאן בסק"ט וכנ"ל גבי מצה מבושלת, ועכ"נ שיעשה בפירות [או בבשר ודגים]. וע"ש בזוה"ק דרשב"י אף שהיה פטור היה מקיים המצוה ע"י לימוד התורה, וע"כ יוסיף גם לימוד התורה ויעלה לו. ואף דבזוה"ק כתב דיעסוק במעשה מרכבה, ובכה"ח סקי"ח כתב דנראה דהיינו דוקא לרשב"י ע"ה דהוה נהירא ליה שבילי דשמיא כשבילי דארעא ויודע הלימוד שעושה תיקון במקום הסעודה, אבל אנחנו צריכין דוקא לעשות סעודה, ומ"מ אם יהיו שניהם כאחד טובים, עכ"ל. וכמו"כ כתב בחמדת ימים ספ"ג דחדש ניסן דאשר בא בתעלומות חכמה יאותה להם לעשותה במיני תרגימה לתרגם סודות התורה כמו שהיה עושה רשב"י, וכן עוד כתב שם דחסידים הראשונים היו רגילים ללמוד בעת ובעונה הזו סוד ג' סעודות בפרשת יתרו, והוא כעין מה שכתב הכה"ח הנ"ל. אבל בהגהות מוהר"א אזולאי על הלבוש כאן כתב ע"ד הלבוש שכתב דבמדינתינו לא נהגו במצה עשירה כלל, וז"ל: והמצוה היותר מובחרת להשלים סעודה ההיא בדברי תורה כנזכר בזוהר פרשת אמור, ונראה דלכל אדם קאמר, והכה"ח לא ראה דבריו. וגם דיש מפרשי הזוהר דביארו במש"כ מעשה מרכבה פירושו שיעלה מ"ן ע"י לימודו ויגרום יחוד זו"ן, ומרכיב ומחבר שם הוי"ה אדנות. וע"כ נראה מכל הני טעמי דא"צ לדחוק עצמו ליכנס לסלע המחלוקת כדי לקיים סעודה זו. [ואין לומר דיאכל שיעור קביעות סעודה ממצה עשירה, דאין נכון להרבות באכילה בער"פ, וגם זה אחד מן הטעמים שהביא בזוה"ק הנ"ל, ובפרט שגם בזה לא נפיק מפלוגתא גבי ברכת ענט"י וכנ"ל באות ג']. וכ"כ בבא"ח בדיני ער"פ שחל בשבת אות ה' שיעשנה בפירות, וטוב משבעת המינים. וע"ע לקמן באות י"ב מש"כ בזה.

י ושם בשע"ה אות א' הבאנו דמנהג בני ספרד לאכול מצה עשירה וכפסק מרן, וכמ"ש הפר"ח והברכ"י והשו"ג ועוד, יעו"ש.

יא עמש"כ לעיל בענין זה בשע"ה אות ג'.

יב מדיש אומרים דבבשר יוצאים ולא בפירות, וכמבואר בשו"ע בסי' רצ"א ס"ה. וע"ע בכה"ח סקט"ז בשם המגיד שאמר לב"י לאכול כזית תבשיל בסעודה שלישית. ומיהו כתב שם בכה"ח דיש מעליותא לפירות משבעת המינים משום שמברכין אחריהם ברכה מעין שלש, וע"כ טוב שיאכל גם פירות משבעת המינים וגם בשר או דגים.

יג ואין מנהגינו לחלק סעודת שחרית, כיון דבשו"ע בסי' רצ"א כתב דאם עשאה לסעודה שלישית קודם שש ומחצה לא יצא, והיינו אפילו דיעבד,

יא ההולך ביום י"ד להציל מהנהר ומהדליקה ומהמפולת ומיד האנס ונזכר שיש לו חמץ בביתו יבטלנו בלבו ולא יחזור אפי' יש שהות לבער החמץ ולחזור ולהציל, ואפי' לאחר שעת הביעור דלא מהני ביטול כתבו הרבה אחרונים דלא יחזור אפי' ברי לו שגם אח"כ יכול להציל דילמא אדהכי והכי מטריד ולא יוכל להציל אח"כ, ואם לא הי' נוגע לפקו"נ רק להציל ממון כגון שהנהר ישטוף רכושו או רכוש ישראל ג"כ א"צ לחזור ויבטלנו ואפשר דגם בזה אפי' יכול לחזור ולהציל יכול לסמוך על ביטול אם עדיין לא הגיע זמן הביעור וצ"ע (ס"ז וסק"ל ובה"ל ד"ה להציל).

יב ואם הי' הולך לדבר מצוה כגון למול את בנו [או את בן חבירו אם האב אינו יכול בעצמו למול] או חתן ההולך לאכול סעודת אירוסין בבית חמיו [שזה מותר לעשות בע"פ] וכן סעודה[ד] שעושין בשעה שהכלה מקבלת סבלונות[ט] וכן בזמנינו כשעושין סעודה בשעת כתיבת התנאים [ודוקא החתן עצמו ויש מקילין ג"כ באחר שקרוי לסעודת אירוסין[יז] אבל לא לסעודת ברית מילה] ונזכר שיש לו חמץ בביתו או שמסתפק שמא יש לו חמץ אם יכול לחזור לביתו ולבער ולחזור למצותו יחזור ויבער דכיון שלא תתבטל מצותו מצות ביעור קודמת אבל אם כשיחזור וישתדל אודות הבי־ עור לא ישאר לו זמן ביום לעשות המילה או הסעודה אם הוא עדיין בשעה חמשית יבטלנו בלבו במקום שהוא אבל אם כבר עומד בשעה ששית [וי"א דוקא לאחר שש שהוא מה"ת וצ"ע] יחזור ויבער ואע"ג דעי"ז יתבטל מצות מילה עשה דתשביתו חמיר טפי שהוא עובר עלי' בכל רגע (ס"ז וסקכ"ג כ"ד כ"ה כ"ו כ"ז כ"ח כ"ט ובה"ל ד"ה למול וד"ה סעודת).

יג ואם הוא הולך להתעסק במת מצוה שאין לו קוברין ומוטל ע"פ השדה בבזיון שכל הפוגע בו חייב לקברו ונזכר שיש לו חמץ בביתו אפי' בתוך הפסח שבכל שעה עובר בב"י ואפי' יש שהות ביום שיוכל לחזור לביתו ולבער החמץ ולחזור ולקברו בו ביום אעפ"כ אסור לו לזוז ממנו עד שי־ קברנו שגדול כבוד הבריות כזה שדוחה כל המצות שבתורה בשב ואל תעשה (סקכ"ט).

יד ואם הי' הולך לצורך עצמו [ואפי' מערב כדי לילך ללמוד אצל רבו מקרי דבר הרשות[יז] לגבי מצות ביעור שמעשה המצוה גדול מהלימוד ואפי' מצוה דרבנן כשא"א לקיים המצוה ע"י אחרים] אפי' כבר החזיק בדרך יחזור מיד ואע"ג שיתבטל ע"ז צרכי עצמו שאין דוחין מצות חכמים מפני דבר הרשות (ס"ז וסקל"א ל"ב).

טו עד כמה הוא חוזר בכל אלו שצריך לחזור עד כביצה אבל פחות מכאן מבטלו בלבו ודיו ואפי' הלך לדבר הרשות כיון שכבר החזיק בדרך [ויש מי שמצדד להחמיר בדבר הרשות] ואם הגיע שעה ששית שאין יכול לבטל אפי' אין שם אלא כזית חמץ צריך לחזור מיד אבל פחות מכזית א"צ לחזור [ויש מפקפקין בזה] אלא ילך לדרכו וכשיחזור לביתו יבער ואם הוא יו"ט או שבת יכפה עליו כלי עד הערב כדלקמן סי' תמ"ו דין א' ע"ש (ס"ז וסקל"ג ושה"צ).

טז היתה לו עיסה בביתו וירא שמא תחמיץ קודם שיבא לביתו והוא טרוד במקום אחר שא"א לו לבא לביתו ולאפותה מיד או שאין לו מקום לאפותה מבטלה בלבו קודם שתחמיץ ואפי' הגיע זמן איסורו כיון שעדיין לא החמיצה יכול לבטלה והקילו בזה מפני הטירדא ומיד שפסק טירדתו צריך לילך לביתו לבער החמץ תיכף, אבל אם החמיצה אין הביטול מועיל אם הוא אחר זמן איסורו ועובר בכל שעה על בל יראה לכן צריך לילך לביתו תיכף ולבער ואם שהה העיסה כשיעור מיל בודאי החמיצה ולא מהני הביטול (ס"ה וסקל"ד ל"ה ל"ו ל"ז ובה"ל ד"ה והוא ושה"צ).

סימן תמה. דין ביעור חמץ

א כיצד ביעור חמץ שורפו עד שנעשה פחמין ומעיקר הדין יכול לפוררו לפירורים דקים וזורה לרוח וכן יכול לזורקו לים או לנהר [אבל לא למים מכונסין שיש לו בהם דגים אפי' מפררו שהרי נהנה במה שהדגים יאכלוהו] ואם הוא פת יבש קשה שאין הים מחתכו במהרה צריך לפררו ואח"כ זורקו לים וכן בחטים יבשים שנתחמצו מחתכם דק דק או טוחנם ואח"כ זורקן לים ויש מקילין בח־ טים שא"צ לחתכם אלא מפזרן ע"פ המים שלא יוכל אדם ללקטן ודיו[א] ובמקום הדחק כגון שיש לו חטים הרבה וישתהה עד שיבא לחתכם או לטחנם יש לסמוך על סברא זו ויש פוסקים שמחמירין אפי' בפת שאינו קשה דבעי פירור כשמטילין לים או לנהר ולכן יש להחמיר ולעשות פירור בכל מקום אכן אם משליכו לביה"כ הרי הוא כמבוער מהעולם לגמרי כיון ששום אדם לא יוכל ליהנות ממנו וא"צ לפררו קודם שמשליכו אפי' הוא פת קשה וכיו"ב ובלבד שלא ישליכם שם לפני חזיר שאסור להאכיל לבהמה אפי' היא של גוי והפקר כדלק' סי' תמ"ח דין א' אבל כשאינו משליכו שם לפני חזיר אע"פ שסופו לבא לשם אין לחוש לזה (ס"א וסק"א ב' ג' ד' ה' וע"ל סי' ת"מ דין ז').

ב וכ"ז מעיקר הדין אבל המנהג לשורפו אפי' אם שורפו בסוף שעה ה' כמנהגינו או בכל שעה ששית דחששו לדעת הפוסקים[ב] דאין ביעור חמץ אלא שריפה ואפי' ל' יום לפני הפסח וכ"ש במצא חמץ לאחר שש או בפסח גופא דבודאי יש לנהוג לכתחלה לבערו ע"י שרפה דוקא וטוב לשורפו ביום דומיא דנותר ועוד שמתוך זה יזכור לבטל ביטול שני שמבטלין ביום, ושורפין בשעה חמשית שהרי צריך לבטלו אח"כ כנ"ל סי' תל"ד דין ו' ובשש אינו ברשותו לבטלו ואם יש לו הושענות טוב לשרוף החמץ בהן הואיל ואיתעביד בי' מצוה חדא ליתעבד בי' גם מצות תשביתו (וע"ל סי' תרס"ד דין כ"א וסי' ת"ס דין א' וצע"ק), ואם רוצה לשורפו מיד אחר הבדיקה כדי שלא יגררנו חולדה הרשות בידו ומקיים מצות תשביתו שמל' יום ואילך קודם פסח חל עליו חובת ביעור (ס"א וסק"ו ז' ח' ושה"צ).

ג ובחזו"א כתב שמעיקר הדין אם מבערו קודם זמן איסורו יכול להטילו לים בלי פירור אפי' הוא חמץ קשה אך כיון דנוהגין לשרוף אף קודם שש בכלל מנהג זה לפרר אם אינו שורף, וכן יכול מדינא להטילו אז לביה"כ ששוב אינו עובר בב"י ואם השליכו לים והים השליכו ליבשה צ"ע אם עובר בב"י כמו בנפלה עליו מפולת ואח"כ נתגלה או שכבר פקעה בעלותו בהטלתו לים וכ"ז קודם זמן איסורו אבל אם מבערו אחר שש מחויב להשביתו מהעולם לגמרי ולא מהני להטילו לביה"כ[ג] דנהי דאין עובר בב"י מ"מ אין זה השבתה דעדיין ראוי לחזור ולהסיקה וראוי גם לכלב אחר נקיון [אם לא שא"א לו לקיים השבתה מהעולם יטיל לביה"כ וינצל מב"י] וכן אם נפל עליו מפולת אחר זמן איסורו חייב לגלות ולקיים ביעור [ואין עובר בב"י ע"י מה שמגלה כיון שעסוק בביעורו] וכן אם שרפו חייב לאבד גם האפר דמצות תשביתו לבער האיסור הנאה מהעולם (או"ח סי' קי"ח סק"ב ג' ה' ז' וסי' קט"ז סקי"א ט"ז ועי' בסי' קכ"ד בהערות לדף כ"ז ב' ד"ה ומיהו שכ' דלכתחלה אין רשאי להפיל עליו מפולת אפי' לפני זמן איסורו).

ד קודם זמן איסורו יכול להשליכו ברחוב שהוא מקום הפקר כנ"ל סי' תל"ג דין י"ח [אבל לא בחצרו אפי' במקום שיש עורבים] ובלבד שיפקירנו לגמרי בפיו ובלבו ולא יהי' בדעתו בשעת הפקר לחזור ולזכות בו לאחר הפסח [שאם יש בדעתו כן אינו הפקר גמור כ"ז שלא זכה בו אחר] ואם הפקירו ומצאו אחר זמן איסורו שלא אכלוהו העורבים[ד] א"צ לבער שכבר יצא מרשותו, אבל אחר זמן איסורו לא מהני להפקירו (ס"ג וסקט"ז י"ז י"ח וע"ל סי' תמ"ח דין ז' וע"ע בסי' תמ"ג דין ג' וצע"ק ועי' בחזו"א או"ח סי' קי"ח ריש סק"ב).

ה וכן אם נתנו לגוי קודם שעה ו' א"צ לבער ומ"מ נכון לינהג שלא להוציא כל חמצו הנשאר לו בנתינתו לגוי ולקיים מצות השבתה בשעה ששית בפירורים שמניח לשורפם שהפירורים נשבתים ועומדים ואפי' מניחם אינו עובר בב"י אלא יניח מחמצו לכה"פ כזית כדי לקיים מצות תשביתו כתיקונה (ס"ב וסק"י).

ו וכתב בח"י בשם הב"ח שאסור ליתן לעבדו ולשפחתו גוים שמזונותן עליו אם הוא הרבה שא"א שיאכלנו קודם זמן האיסור אבל בח"מ חולק ע"ז דלא איכפת לן מה שמזונותיו עליו כיון שאינו פורע לו בזמן האיסור אלא קודם הפסח וכשיבא פסח אין חייב עוד במזונותיו שכבר פרעו קודם רק שאסור לומר לו בפירוש שיחזיק החמץ כל ימי הפסח שא"כ רוצה בקיומו של חמץ שאסור אלא יתן לו בסתם ויאמר לו הילך חמץ זה בחובך ושוב לא יהי' לך מזונות עלי כל ימי הפסח וכן הסכים מהרש"ק אך שיזהר שלא יאכל העבד החמץ בביתו שלא יחשדוהו שפורע חובו בחמץ כדלקמן סי' ת"נ דין י"ט (סק"ט).

ז אם שרפו קודם שעה ששית ה"ז מותר ליהנות בפחמין שלו וכן מותר בשעה ה' לבשל בו ושאר מיני הנאות אכן המנהג לעשות לו מדורה בפ"ע אפי' בשעה ה' כדי שלא יבואו להקל גם בשעה ששית ונוהגין לשרוף אותו בחצר ולא בכירה (ס"ב וסקי"א).

ח אבל אם שרפו משעה ששית ולמעלה הואיל והוא אסור בהנאה גם הפחמין שלו או אפרן אסורין בהנאה ואפי' נתערבו באחרים אסור ליהנות מכולם ואין בטלין אפי' באלף דהוי דבר שיש לו מתירין אחר פסח ולכן אסור להתחמם אצל הפחמין או ליהנות לאורו וכה"ג וכן באפרן לכבס בהן בגדים וכדומה ומ"מ מותר לכסות בהן דם שחיטה דמצות לאו ליהנות ניתנו, ולענין השלהבת כ"ז שהיא קשורה בגחלת ודאי אסור ואפי' אינה קשורה בגחלת דעת הח"י להחמיר ולכן אסור להתחמם נגד השלהבת או להדליק נר ממנה וכדומה שאר הנאות (ס"ב וסקי"ד ט"ו ובה"ל ד"ה וכן) ודעת החזו"א להקל בזה מיהו אפשר דלכתחלה אסור להדליק הנר משלהבת של חמץ כ"ז שהיא קשורה בגחלת אבל אם הדליקו מותר להשתמש לאורה (או"ח סי' קי"ט סק"ג).

ט וכן לא יסיק בו תנור וכירים ולא יבשל בו אם שרפו משעה ששית ולמעלה ואם בישל או אפה אותו הפת ואותו התבשיל אסורים בהנאה [מדרבנן, חזו"א או"ח סי' קי"ט סק"ג ובי"ד סי' נ"ט סק"ח ולא כדמשמע באו"ח סי' קכ"ד בהערות לדף כ"א ב'] ולא מקרי זה וזה גורם התנור והעצים דהעצים ניכר יותר והוי כחד גורם ואפי' אם בשעה שנתן הפת לתנור כבר נהפך החמץ לגחלים או אפי' לאפר חם ונאפה על ידם ג"כ אסור ואפי' אם גרף האפר והגחלים ואפה ובישל נגד חומו לבד ג"כ אוסרים כמה אחרונים הפת והתבשיל וצ"ע, [אכן אם הסיק התנור בחמץ וגם בעצים ביחד ואח"כ אפה שם פת יש מקילין[יח] לכן בשעת הדחק שאין לו מה לאכול או במקום הפסד יש לסמוך

שערי הלכות

וכ"כ המט"י שם דהכי נקטינן, והביאו כה"ח שם סקי"ב, ועמש"כ שם בשע"ה אות ט"ז בזה.

יד עי' כה"ח סקנ"א כמה מיני סעודות אי חשיב סעודת מצוה.

טו עי' ב"י ובשו"ע השמיט סבלונות, וכ"ד הפר"ח. אבל שאר האחרונים הסכימו שגם סעודה דסבלונות בכלל, והביאם בכה"ח סקמ"ט.

טז ומדברי הרמב"ם משמע דלאו דוקא החתן עצמו, וכן הסכימו כמה אחרונים, והביאם בכה"ח סקנ"ב.

יז ובשו"ע לא הזכיר דגם זה הוי רשות, ומשמע דפוסק דהוי מצוה, וכמו דמשמע מדבריו בב"י דכ"פ הרמב"ם, וכ"כ כמה אחרונים במטה יהודה ונה"ש סק"ד ומאמ"ר סק"ו, ועמש"כ הכה"ח סקס"א.

סימן תמה. דין ביעור חמץ

א הנה הב"י ביאר לדעת הרמב"ם דבחיטים מספיק פיזור ע"פ המים וא"צ לחתכם, ומדהעתיק לשון הרמב"ם בשו"ע מבואר דהכי ס"ל להלכה. ועי' במש"כ בזה במאמ"ר סק"ב בהבנת דברי הרמב"ם, ומה שדקדק שם בדברי הכס"מ.

ב עי' כה"ח סקי"א שנתן בזה גם טעם בסוד.

ג וכתב באול"צ ח"ג פי"ד תשובה ב' דבזמנינו בביהכ"ס הכל מתנקז ויוצא מרשותו ונפסד ונאבד ממנו ומכל אדם לגמרי, ודאי דנחשב כביעור ומקיים מצות תשביתו.

ד הנה לשון מרן בשו"ע ואם מצא אחר זמן איסורו שלא אכלוהו העורבים, אע"פ שהמקום הפקר לא יניחנו שם אלא יבערנו, ופשטות לשונו דאף במקום הפקר גמור צריך לבערו, וכ"כ הפר"ח בסי' תל"ג ס"ו ובאר הגולה שם בהבנת השו"ע, וכ"כ המאמ"ר בסי' תמ"ו סוסק"ו והנה"ש כאן בסק"ג ועוד. אלא שנתקשו בזה האחרונים הלא אם הוציאו מרשותו קודם זמן ביעורו מ"ט צריך לבערו, וע"כ יש אחרונים שכתבו לידחק בהבנת דברי השו"ע כאן דלאו מקום הפקר ממש קאמר כאן שהניחו ברה"ר דא"כ לכו"ע א"צ לבער, אלא דהניחו בחצירו לעורבים וקראו הפקר כיון שהוא מופקר לעורבים ולכל הרוצה ליטלו. וכ"נ שהבין הרמ"א וכדמוכח בקושיתו בסי' תל"ג ס"ו [דע"ז תירצו הפר"ח והבאר הגולה דהכא מיירי בהפקר גמור יעו"ש], וכ"כ הט"ז סק"ה ומג"א סק"ז וחק יעקב סקי"א, והביא הנה"ש הנ"ל דבריהם וכתב דאינו במשמעות לשון השו"ע כלל, ובישוב הקושיא מ"ט צריך לבער אם הוציאו מרשותו כתב דאה"נ אינו חייב לבערו מדינא, אלא דראוי לבערו כיון שלא זכה בו אדם וישנו שם משנאסר. ובמטה יהודה סק"ב ג"כ הבי"ד האחרונים הנ"ל, וכתב דמדברי הב"י לקמן בסי' תמ"ו בד"ה מ"ש אם הוא כתב דבשעת ביעורו השבתתו בכל דבר, ומשמע להטור דגם במוציא מרשותו סגי, ודלא כהגהת מימוני שכתבתי בסוס"י הקודם, עכ"ד. והיינו דינא דהכא. ואם מיירי הכא כשנמצא בחצירו מנא ליה לומר דלא ס"ל דסגי בהוצאה מרשותו, דאפשר דלא מהני כיון שהוא בחצירו, ואם היה במקום הפקר גמור אפשר דסגי בהוצאה מרשותו, ובע"כ שהבין בדברי ההגהות מימוני דמיירי בהפקר גמור, ובכ"ז אם מצאו שלא אכלוהו העורבים חייב לבער, ופסק כמותם בשו"ע. וע"כ כתב המטה יהודה לבאר בדעת השו"ע שהניח במקום שיאכלוהו העורבים, ואמנם הוא במקום הפקר גמור אלא שאינו במקום דריסת הרגל ולא שכיחי רבים ליטלו, וע"כ אם נשאר צריך לבערו, אבל אם הניחו במקום דשכיחי רבים א"צ לבערו.

ה וכ"ה דעת השו"ע ביו"ד סי' קמ"ב, ועי' ביה"ל ד"ה אסורים.

להקל] (ס"ב וסקי"ב ובה"ל ד"ה אסורים ושה"צ) ודעת החזו"א שאם גרף האפר והגחלים ואפה נגד חומו לבד יש להתיר אך אם יש גחלים עוממות אסור (או"ח סי' קי"ט סק"ג וע"ע בסי' קכ"ד בהערות לדף כ"א ב').

י ואם נתערב הפת בככרות אחרות ואינו ניכר כולן אסורות בהנאה ואין לו תקנה להתיר פת או תבשיל זה ע"י פדיון דמי הנאת החמץ שישליך הדמים לאיבוד (וע"ר בחזו"א או"ח סי' קי"ט סק"ג ד"ה יו"ד) [אך לאחר הפסח מותר ע"י תקנה זו כדלקמן סי' תמ"ז דין ס"ט ואפשר דכאן אפי' בלא תערובת] אבל יש לו תקנה למכור הפת לגוי חוץ מדמי איסור שבו דהיינו שינכה דמי הנאת החמץ שהסיק בו התנור מדמי הפת והתבשיל שנוטל מהגוי ונמצא שאינו נהנה כלל מהחמץ שהסיק בו רק שיזהר לפרר הפת קודם שימכרנו להגוי אם הוא מקום שנוהגין בו היתר בפת גוי שאם לא יפרר חיישי' שיחזור וימכרנו לישראל, ואפי' בלא נתערב פת או תבשיל זה באחרים ג"כ יש תקנה זו במכירה ויש מי שאוסר[1] אם לא נתערבה ובמקום הפסד מרובה או שעת הדחק יש לסמוך להקל (סקי"ג ושה"צ) וכ"ד החזו"א להתיר ע"י מכירה חוץ מדמי איסור אפי' בלא תערובת (או"ח סי' קי"ט סק"ג).

יא אם לא מצא חמץ כשבדק ישרוף הכלי שלקח לבדיקה כדי שלא ישכח תורת ביעור (ס"ג).

סימן תמו. מי שמוצא חמץ בתוך המועד

א המוצא חמץ בביתו בפסח אם הוא בחוה"מ יוציאנו מיד מרשותו ויבערנו מיד מיהו לא יברך על הביעור אם כבר בדק וביטל כדינו קודם פסח כנ"ל סי' תל"ה דין ג' ואם הוא יו"ט אינו יכול לטלטלו דמוקצה הוא [ואפי' הוא חמץ דרבנן] וגם לשרפו במקומו אסור אפי' אין מזיז החמץ כלל מפני שהוא הבערה שלא לצורך היום ולכן יכפה עליו כלי עד הלילה שמא יבא לאכלו ובלילה יבערנו ואם יש גוי לפניו יכול להטילו לים או בליבה"כ (וע"ל סי' תמ"ה דין ג' בשם החזו"א) על ידו ואפי' בחמץ שכבר ביטלו ומ"מ אין העולם נוהגין כן ובכל גווני כופין עליו כלי (ס"א וסק"א ב' ג' ה' ו' ז' ובה"ל ד"ה שלא. ואם הוא ביו"ט אחרון ע"ל סי' תמ"ח דין ט"ו).

ב וי"א דדוקא בחמץ שביטלו קודם יו"ט סגי בכפיית כלי אבל בחמץ שלא ביטל אתי לאו דב"י ודחי טלטול מוקצה דרבנן ולכן מותר לטלטלו ולהשליכו לנהר או לביה"כ (ע"ל סי' תמ"ה דין ג') או לפררו ולזרוק לרוח וכמה פוסקים מתירין אפי' לשרוף דמתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה נמי שלא לצורך בכגון זה שהוא צורך היום קצת ונהגו העולם כדעה ראשונה[א] ובכל גווני כופין עליו כלי מ"מ היכא דנהוג כסברא האחרונה נהוג ואין להם לבטל מנהגם (ועי' בחזו"א סי' קכ"ד בהערות לדף כ"ז ב' שהקשה על סברא ראשונה ועי' בסי' קט"ז סקט"ז ד"ה ולענין שמיישב קצת) וכ"ז דוקא בחמץ גמור אבל בתבשיל שנאסר מפני שנמצא בו חטה וכדומה אפי' לסברא אחרונה אסור לבערו ביו"ט אלא יכפה עליו כלי וישהנו עד חוה"מ ואפי' נמצא החטה בתבשיל בשביעי של פסח שאם ישהנו עד שנכנס יום האחרון יהי' מותר להשהותו כמבואר בסי' תס"ז דין י"ט ונמצא כמשהה החמץ ע"מ לקיימו אפ"ה אין לו לבערו בפסח אפי' ע"י גוי אלא כופה עליו כלי ואחר יו"ט שורף החטה ואוכל התבשיל (סק"ו וע"ל סי' תס"ז דין י"ט שהזכיר במקום הפסד), וצ"ע אם דבר שנאסר ע"י תערובת משהו חמץ אם מותר לשורפו לדעה אחרונה (חזו"א או"ח סי' קט"ז סקט"ז ד"ה ואף ובסוף ד"ה ויש משמע דנקט שאין לשורפו).

ג ואם מצא חמץ ביו"ט שני[ב] אם כבר ביטל חמצו אז יו"ט שני כראשון אבל אם לא ביטל חמצו או נתחמץ תוך הפסח ואינו בכלל ביטול והי' בזה שיעור כזית דעובר לכ"ע על ב"י יכול לטלטל בעצמו החמץ להשליכו לים או לביה"כ וכן אם מצאו ביו"ט ראשון יכפה עליו כלי עד הלילה ובלילה של יו"ט שני יטלטלו להשליכו לים או לביה"כ (סק"ח).

ד אם מטלטל תבשיל ביו"ט ומוליכו למורה הוראה לשאול עליו איזה שאלת חמץ והמורה הורה לאיסור ע' באחרונים אם צריך לזורקו תיכף מידו או מותר לטלטלו ואפי' נימא דמותר לטלטלו כיון שהוא כבר בידו אין לו להוליכה לביתו אלא לביה"כ (בה"ל ד"ה שלא וע"ל סי' תצ"ז דין כ"ז).

ה מצא חמץ ברה"ר אסור לו להגביהו דמשעה שהגביהו קנאו ועובר עליו בב"י ואפי' אין דעתו לזכות בו אלא מגביהו כדי לסלקו ממקום שרבים עוברים עליו כדי שלא יכשלו בו נמי אסור (בה"ל ד"ה בביתו).

ו גגו של גוי שהי' סמוך לגגו של ישראל ונתגלגל החמץ מגגו של גוי לגגו של ישראל לא ידחפנו בידו שאסור ליגע בו בידו ואפי' בחוה"מ שמא יבא לאכלו [ואע"ג דחמץ שלו מטלטלו ושורפו בחוה"מ שאני התם דכיון שהוא מחזר עליו לשורפו לא חיישינן שמא ישכח ויאכלנו] אלא דוחפו בקנה כדי שלא ישהנו ברשותו [שמא כשיעלה על הגג להשתמש ישכח ויאכלנו] ואם הי' שבת או יו"ט דאסור לטלטלו אפי' ע"י דחיפה בקנה משום מוקצה כופה עליו כלי עד חוה"מ ואח"כ ידחפנו לגגו של גוי או לרה"ר (ס"ג וסק"ט י' י"א).

ז במקומות שאופין מצות עבות קצת וקשה להכיר בינם לבין הככרות של חמץ ומצא פת בפסח בביתו ואין יודע אם הוא חמץ או מצה אם מצאו בגומא שאינה נראית לכל כגון שמצא החמץ בחריץ ובשולי התיבה ומכוסה בקרשי שולי התיבה ואינו נראה לכל חיישי' שמא חמץ הוא וחייב לבערה מיד אבל אם מצא בחור או בגומא מגולה או בשאר מקומות מותר אפי' באכילה דבודאי אם הי' חמץ הי' מוצאו בשעת בדיקה וגם הולכין אחר בתרא שמשתמשין כעת במצה בכל הבית ואפי' הי' מעופש קצת תלינן להקל שנתעפש ביום ויומיים מימי הפסח וברי"ח איתא שאין מקילין בכל זה רק אחר הפסח אבל לא לאכלו בפסח ויש להחמיר כדבריו[ג] (ס"ד וסקי"ב י"ג ובה"ל ד"ה מותר וד"ה ואם) ובחזו"א תמה מאד ע"ז וכתב שאין כונת הר"ח לזה (או"ח סי' ק"כ סק"א).

ח ואם הוא מעופש הרבה שא"א לו להתעפש כ"כ משנכנס הפסח אז הוא ודאי חמץ ואם עברו ימים רבים מימי הפסח אם היו נוהגין לאפות בפסח פת חם בכל יום תולין להקל לומר שבכל יום אפה פת חם ונתנו עליו ולפיכך הרבה להתעפש [אם היו כ"כ ימים שהי' יכול להתעפש בכה"ג] (ס"ד ובה"ל ד"ה ואם).

שערי הלכות

ו עי' מש"כ בכה"ח סקכ"ג כ"ד לדברי השו"ע שם ביו"ד דהצריך להוליך דמי כל הפת, ומש"כ בשעה"צ אות כ"ח כ"ט.

סימן תמו. מי שמוצא חמץ בתוך המועד

א וכ"ה סתימת השו"ע כדעה ראשונה וכמבואר במ"ב ובכה"ח סק"ט.

ב הנה בשו"ע כתב ויש מי שאומר דיו"ט שני דינו כחוה"מ לענין זה. ונחלקו האחרונים בדעתו לענין הלכה, דהנה בדרכי משה דקדק מדברי הטור שכתב דאם הוא בחוה"מ יוציאנו, משמע הא ביו"ט אפילו יו"ט שני אסור, וזה דלא כדברי הב"י בשם האורחות חיים דביו"ט שני שהוא מדרבנן דינו כחוה"מ. ועפ"ז כתבו כמה אחרונים דכיון דבשו"ע בס"א כתב כדברי הטור, ואח"כ בס"ב כתב דיש מי שאומר דיו"ט שני כחוה"מ, הו"ל כסתם ויש והלכה כסתם דדינו כיו"ט ראשון, כ"כ החק יעקב סק"ה ושו"ג סק"ד. וכ"כ הא"ר סק"ג לדעת מרן, והוסיף להוכיח מסי' תמ"ד ס"ה שכתב דכופה כלי עד מוצאי יו"ט, והביאו בכה"ח סקט"ו. וע"ע מה שצידד בשכנה"ג בהגב"י לדעת מרן. אך בחקת הפסח כתב ע"ז דאין נראה כן דעת מרן, שהרי בב"י הב"ד האורחות חיים ולא כתב שהוא דלא כהטור, ומבואר דס"ל דאין ראיה בדברי הטור דלא כהאורחות חיים, ומ"ש בשו"ע דהוי כחוה"מ בשם יש מי שאומר דכן דרכו בכל מקום שמוצא דין שאינו נזכר בשאר פוסקים. וכ"כ במטה יהודה סק"ב דאע"ג דלפי הסברא היה נראה להחמיר גם ביו"ט שני כדעת הב"ח והפר"ח, וכן יראה מנהג העולם מ"מ כיון דמרן פסק להקל כו"ע רהיטי בתריה, וכ"נ דעת הרמב"ם וכו', ואמנם בסר"ד סיים ומיהו בשו"ע בסי' תמ"ד ס"ה נראה דלא גריס ראשון ודו"ק, עכ"ד, וילי"ע עוד.

ג ובשו"ע פסק כהנ"ל גם בתוך הפסח, ועי' כה"ח סקכ"ח דכתב להחמיר וכדברי המ"ב כאן.

שיח הלכה

הערות וביאורים במ"ב וחזו"א מלוקטים מספר "שונה הלכות" וחילופי מכתבים בין הגר"צ גרינהויז שליט"א למרן הגרח"ק שליט"א

השמטה לסי' ת"מ

שונה הלכות סי' ת"מ דין ז': ואם עבר ולא ביערו ועבר עליו הפסח דעת הרבה פוסקים דאסור באכילה ובהנאה כמו חמץ של ישראל שעבר עליו הפסח ויש מקילין בזה ויש לסמוך עלייהו עכ"פ לענין היתר הנאה (סק"ה) ודעת החזו"א כדעה ראשונה דאסור באכילה ובהנאה (או"ח סי' קי"ח סק"ה ובסי' קכ"ד בהערות לדף ו' א') ומ"מ אם בא הגוי אחר הפסח רשאי להחזיר לו החמץ אא"כ יש לחוש שיחזור וימכור לישראל י"ל דאסור להחזיר לו (סק"ה), וכתב בחזו"א דאפי' בפסח רשאי להחזיר לו דאין עליו מצות תשביתו לבער החמץ מן העולם רק חייב להשבית אחריותו [מיהו אם א"א להחזיר לו רשאי לשרוף ע"מ לשלם לגוי ואין כאן גזל גוי אלא דחייב לשלם לגוי] גם רשאי להטיל לים בלא פירור אפי' הוא חמץ קשה או להפיל עליו מפולת דבזה משבית אחריותו עכ"פ (או"ח סי' קי"ח סק"ה אבל בסי' קכ"ד בהערות לדף כ"ט ב' כתב דאפשר דלדעת התוס' דב"י הוא לאו הניתק לעשה חייב הישראל להשתדל בביעורו מן העולם אם בא הגוי בפסח ולשחד הגוי בממונו שירשהו לשרפו ולבערו מן העולם כדי לתקן הלאו שעבר אבל אם הגוי בא לאחר הפסח אין מתקן בזה הלאו כמ"ש בסי' קי"ח סק"ז ד"ה החיוב ושם מבואר דגם בעבר באונס צריך לתקן הלאו אבל שם בד"ה יש כתב דגם אם מוציא מרשותו באופן המועיל מתקן הלאו ע"ש וע"ל סי' תמ"ה דין א' ג').

בירור שיטת החזו"א באופן תיקון הלאו דב"י למי שקיבל עליו אחריות על חמצו של נכרי

ש. במש"כ בציונים בסופו יש להדגיש שיש כאן ג' צדדים בחזו"א, א) דבסי' קי"ח סק"ה ס"ל דבקיבל עליו אחריות א"צ לבער מן העולם, וסגי להוציא מרשותו ולהפקיע אחריותו ועי"ז לסלק מעליו ב"י, ב) ובסי' קכ"ד לדף כ"ט ע"ב ד"ה מג"א כתב שיש עליו חובת תשביתו לבער מן העולם, דרק בכך מתקן את הלאו דב"י דהו"ל לאו הניתק לעשה, ולא סגי בסילוק הלאו אלא בעינן קיום העשה ובכך מתקן את הלאו (ונצרך לכך אפי' בעבר באונס כמבו' בסי' קי"ח סק"ז ד"ה החיוב), ושם ג"כ ס"ל כבסי' קכ"ד [אלא דהתם לא איירי בקיבל עליו אחריות, אך מ"מ לפמש"כ שם לא יצויר תיקון לאו דב"י בלי קיום עשה דתשביתו ע"י ביעור מן העולם, וא"כ מסתברא שכ"ה בכל גונא שעוברים ב"י, וא"כ ה"ה בקיבל אחריות]. ג) אבל בסי' קי"ח סק"ז (ד"ה יש) חזר בו, והוה ס"ל כבסי' קכ"ד דגם בקיבל עליו אחריות בעינן לקיים תשביתו מצד תיקון הלאו [ולא כמו שכ' בסי' קי"ח סק"ה דסגי בהפקעת הלאו דב"י], אך מאידך חזר בו וס"ל דלקיום תשביתו בשביל תיקון הלאו סגי בעשיית מעשה המסלק מעליו לאו דב"י, כגון ע"י הוצאה מרשותו, ודו"ק.

[א.ה. רבינו שליט"א הסכים וציין לכ"ז בקצרה בשו"ה כאן, עי' היטב, אכן בענייי ד' רבותינו שליט"א צלע"ג, דהנה מרן ז"ל בסי' קכ"ד פתח שם בד"ה מג"א דלרבנן דינא דתשביתו א"צ להיות בביעור מן העולם דוקא, ומצד דין תשביתו סגי בהוצאה מרשותו, ובסוף דבריו סיים דמ"מ כשבא הנכרי ונטל את שלו אם כי סילק מעליו ב"י, מ"מ לא קיים עשה בידיים וממילא לא תיקן הלאו, ודבריו ז"ל צ"ב דאם זהו כל דינא דתשביתו להוציאו מרשותו ושלא יהא באופן האסור בב"י, א"כ הרי עביד מצוה ותיקן הלאו, והנה ז"ל מרן ז"ל אפי' אי נימא דא"צ ביעור מן העולם, מ"מ בהא דנוטלו הנכרי מידו נהי דלא עבר על מצות תשביתו, מ"מ לא קיים מצוה בפועל דהא הוא לא עשה כלום, ולא נתקן בזה ב"י שעבר כבר, ולפיכך חייב הישראל להשתדל לבערו מן העולם וכו', עכ"ל. ולפו"ר משמע דכונתו כי העכו"ם לקחו ולא הישראל מסר לו, אך זה לא נהירא דאטו אם הישראל נתן לו ישתנה הדין, ויותר נר' דכונתו שהסרת האחריות אינה מעשה מצדו של הישראל אלא שהעכו"ם פוטרו, ולפיכך אין כאן קיום מצוה וממילא אין כאן תיקון הלאו, ולפיכך צריך לבערו מן העולם, ולפי"ז נמצא דבודאי בישראל שעבר על ב"י סגי להוציאו מרשותו לקיום התשביתו הנצרך לתיקון הלאו וכמוש"כ בסי' קי"ח סק"ז ד"ה יש, אך בקיבל עליו אחריות גרע טפי, ולפי"ז אין כאן חזרה מסי' קי"ח סק"ז, כי אם מסי' קי"ח סק"ה, ונראה דהתם לא אזיל בשיטת הסוברים שתשביתו הוא ניתק לעשה, אלא בשיטת הסוברים שהוא מצוה בפנ"ע, ולא נאמרה למי שקיבל עליו אחריות, אך בסי' קכ"ד אזיל בשיטת תוס' דהו"ל לאו הניתק לעשה וכמוש"כ להדיא, והכא חמור טפי מכל חמץ וכמוש"נ, ודו"ק].

שונה הלכות סי' ת"מ דין י': י"א שגוי שהפקיד חמצו אצל ישראל אפי' אינו עליו אלא ש"ח שחייב בפשיעה חייב לבערו ולכתחלה יש לחוש לדעה זו לפיכך אם הגוי בעל הפקדון לפניו צריך להחזיר לו ואם אין הגוי כאן

יעשה מכירת חמץ ויבטל ג"כ אך בדיעבד שכבר הגיע שעה ששית שא"א למוכרו לגוי יש לסמוך אסברא ראשונה ואין הישראל חייב לבערו ומותר להשהותו עד שיבא בעליו הגוי לעיר אפי' בא בתוך הפסח יחזיר לו חמצו מיד בבואו רק יזהר שלא יגע בו בידיו כדלקמן סי' תמ"ד דין ז' (וע"ל סי' תמ"ו דין ו') ואחר הפסח מותר לאכול ממנו אפי' לא החזירו לבעליו (ס"א וסק"ח).

תיקון לשון במ"ב סק"ח, בענין האיסור ליגע בחמץ בפסח

ש. במש"כ כדלהלן סי' תמ"ד דין ז' (הנה כ"ה לשון המ"ב שכ' רק יזהר שלא יגע בידיו כמו שיתבאר בסימן תמ"ד, והבנתם שכונתו לסי' תמ"ד סקכ"א המובא בסי' תמ"ד דין ז'), אך יותר נראה שט"ס הוא במ"ב וצ"ל כמו שיתבאר בסימן תמ"ו (וכונתו לסי' תמ"ו סק"י המובא בשו"ה שם) דין ו', שזהו ממש דין זה (שאסור ליגע בחמץ בפסח, ואדרבה שבסי' תמ"ד לא איירי מאיסור נגיעה בחמץ בפסח, כי אם מהא דחמץ בפסח נעשה מוקצה בשבת ויו"ט, דהרי התם הנידון בטלטול לצורך ביעור, שזה אינו בכלל איסור נגיעה בחמץ, ובחוה"מ ודאי רשאי ליגע ולטלטל ע"מ לבערו, והכא הנידון באיסור נגיעה בחמץ שנותן לגוי לצורך הגוי ואינו מבערו, והוא מבו' בסי' תמ"ו), ועכ"פ יש לציין לשם.

[א.ה. בשו"ה צויין באמת לסי' תמ"ו, אך מ"מ לא שינה הלשון, שלא קיבל כנראה את התיקון לשון במ"ב, ולא ידעתי למה].

סימן תמ"ב

שונה הלכות סי' תמ"ב דין א': אינו עובר בבל יראה ובל ימצא אא"כ הי' לו כזית חמץ [ואם הי' לו ב' חצאים שאינם דבוקים ע"ל דין י'] ומ"מ גם פחות מכזית אסור מה"ת כמו בכל האיסורין דקי"ל חצי שיעור אסור מה"ת (חזו"א או"ח סי' קט"ז סקי"א י"ג י"ד וע"ע בסי' קכ"ד בהערות לדף כ"ט ב' ד"ה ומש"כ ועי' בה"ל סוף סי' תמ"ז וצ"ע).

בל יראה בחצי זית וביאור סברת המחלוקת בענין חיוב ביעור חצי זית

ש. מש"כ שאינו עובר על ב"י אלא בכזית חמץ, כ"ה להדיא בגמ' ביצה דף ז' ע"ב, ותימה על הביה"ל סוף סי' תמ"ז שכ' דיש פוסקים הסוברים שעובר בב"י על פחות מכזית, וצ"ל שלשונו שם לאו דוקא, וכן במקו"ח שם [שהעתיקו הביה"ל שם] לא כתוב לשון זה, אלא סתם שחייב לבער, וכונתו להפוסקים כן בסי' תמ"ב מ"ב ס"ק ל"ז. ועי' לקמן דין י' שהחזו"א מפרש טעם דיעה זו משום ב"י בחצי שיעור (ויעוי' חזו"א סי' קט"ז ס"ק י"ג ס"ק י"ד מש"כ בדעת המקילים דכונתם משום דבטל מתורת אוכל ע"י דמונח ע"ג קרקע או דבוק בכלי), ובמ"ב מוכח דלא מפרש כן (מדכ' דבחצי שיעור בתערובת העומד לאכילה נמי י"ל דפליגי).

[א.ה. באמת הגר"צ שליט"א קיצר בדבריו במה פליגי החזו"א ומ"ב, אך לכאו' כונתו למה שהוספתי בסוגריים, אך בטעם המחמירים שפיר י"ל דגם המ"ב מפרש כחזו"א, ואולי זה כונתו במש"כ שעובר על ב"י, דכונתו לחצי שיעור, ולכאו' רבינו שליט"א הסכים לכך במה שהוסיף בסוף הציונים עיי"ש, ונתבאר לנו בזה כונת ה"וצ"ע" של השו"ה, שנתכוין בכך להערת הגר"צ שליט"א הנ"ל].

שונה הלכות סי' תמ"ב דין ב': נהגו לגרר הכתלים והכסאות שנגע בהם חמץ וסמכו על הירושלמי שאמרו הטח ביתו בצק חייב לבער ואע"ג דהתם כשטח על הכותל כעין שטחין בטיט דיכול להתקבץ כזית במקום אחד [דזה אסור אפי' עשוי לחיזוק, חזו"א סי' קט"ז סקי"ד], אבל לא בנגיעה מועטת מ"מ ישראל קדושים הם ונהגו להחמיר אף במשהו ואם יש חמץ בסדק שאינו יכול לחטט אחריו יטיח עליו מעט טיט וזה מהני אפי' יש במקום ההוא כזית ויותר כדלקמן דין ל"ז ע"ש (ס"ו וסקכ"ח כ"ט ושה"צ).

בענין המנהג לגרר הכתלים אי קאי אף בעשוי לחזק

ש. הנה בשעה"צ אות נ"ב פירש דהוי רק סמך מן הירושלמי לפי שהירושלמי מיירי בכזית, ואנן סמכינן ע"ז לאסור גם בפחות (ולפי המ"ב לכאו' מיירי בעשוי לחזק, ומשו"ה יש חילוק בין כזית לפחות מכזית), ובחזו"א סי' קט"ז ס"ק י"ד פי' (דלעולם מיירי גם המנהג בכזית) דבכזית גופא איכא חידוש (דס"ד דטח ביתו עדיף טפי מעשוי לחזק, ואפי' בכזית לא יצטרכו לבער), אלא שלפי"ז לכאו' הוא ראיה גמורה, וא"כ חולק על השעה"צ דלפי דבריו אין לנו ראיה לפחות מכזית (דלאו בהכי עסקינן). ואף דיש מקום לדחות דאינו חולק, מ"מ מה שנסתפק בד"ה הקודם בסוף הדיבור שכתב שם ואפשר דאף בעשוי לחזק מחמרינן (מצד המנהג), מבואר דמסתפק בדבר שמוכח בשעה"צ לאיסור (מצד המנהג), ובשונה הלכות מובא ספיקו של החזו"א בדין ג' לגבי עריבה, ולא כאן לגבי כותל, אך באמת איירי גם בכותל, ואינו מודגש בשונה הלכות שיש כאן מחלוקת.

ת. הרי במ"ב אין מבואר להדיא דמיירי אף בעשוי לחזק, וא"כ אין מוכרח שחולק, ואף דהאמת מסתמא כדי כת"ר, מ"מ אחר שאינו ברור, די בסתימת הדברים.

[א.ה. לפי שיש כאן כמה נידונים חלקתי ההערות במספרים:

1) הנה נידון ראשון הוא האם המנהג קאי גם על פחות מכזית, דבשעה"צ מפורש דבהכי מיירי ומשום הכי אי"ז ראיה גמורה, ובד' החזו"א לא נתבאר פרט זה דאיהו מפרש שגם לכזית הוצרכו להוכחה מן הירושלמי, והיה אפשר לומר שחולק, אך הגר"צ שליט"א כתב בעצמו שאינו מוכרח לומר שחולק, והנה הגר"צ שליט"א העיר דלדברי החזו"א יש ראי' גמורה, וצ"ע מה דנחשב לאסמכתא, ומאידך יש לי להעיר לד' המ"ב דאם באו ללמוד פחות מכזית מכזית מה הוצרכו ללמוד מן הירושלמי ולא למדוהו מן הבבלי, והלכך לכאו' צ"ל דהמ"ב והחזו"א משלימין זא"ז, דהחזו"א מפרש שבענייננו גם בכזית לא למדוהו מהבבלי אלא מן הירושלמי לפי שטח ביתו עדיף מעשוי לחזק, אך עכ"פ לגבי כזית יש ראי' גמורה מן הירושלמי, ומש"כ שזה רק סמך ומנהג צ"ל כמושכ"כ המ"ב לפי שאיירי גם בפחות מכזית, ולגבי זה הוא רק אסמכתא, ולפי"ז אין כאן פלו' לגבי פחות מכזית.

2) והנה נידון שני הוא אי המנהג איירי בעשוי לחזק, והגר"צ שליט"א פי' כדבר ברור דהנידון בעשוי לחזק, דאל"כ אין מקום לחלק בין כזית לפחות מכזית, ורבינו הגר"ח שליט"א הסכים עמו בתשביתו, אך באמת י"ל בזה דהרי מקור הדברים מד' הרא"ש, ואיהו ס"ל להך חילוק גם באין עשוי לחזק, ועי' להלן במ"ב, וגם בד' השו"ע י"ל כן אחרי שהשו"ע פוסק כהרא"ש כמבו' במג"א ומ"ב להלן, אלא שכנר' סתימת הדברים במ"ב משמע ליה להגר"צ שליט"א דאיירי אליבא דכו"ע [ובאמת צ"ע בדבר שהרי להלן פי' במ"ב דדבוקים שמודה בו הרמב"ם היינו בעשוי להשוות גומות, ובמ"ב כאן לא משמע דאיירי בכה"ג, דלישנא דבצק שנגע בכתלים לא משמע בכה"ג, ובב"ח גופיה נר' דדבוק דמודה בו הרמב"ם לאו משום דאתי לאשוויי גומות אלא שהוא מתבטל לכותל עיי"ש, אך המ"ב לכאו' לא ס"ל הכי וצ"ע] (ועי' עוד להלן מס' 4).

3) ובד' החזו"א פי' הגר"צ שליט"א דלא מיירי בעשוי לחזק שהרי בעשוי לחזק מספק"ל, וכן נר' שהסכים עמו רבינו שליט"א, וגם העתיק בדין ג' ספיקו של החזו"א בעשוי לחזק, אך בעניי צלע"ג דהרי החזו"א פי' ההוכחה מן הירושלמי לפי שטח בטיט קיל טפי מעשוי לחזק, ומאי מספק"ל בעשוי לחזק, ולכאו' נר' דבד"ה שאח"כ חזר בו מספיקו שבד"ה הקודם, וא"כ למעשה ליכא פלו', והעתקת השו"ה בדין ג' לספיקו של החזו"א צ"ע.

4) והתבוננתי עוד דלמש"כ גם למ"ב וגם לחזו"א מוכרח דהכא קיל מעשוי לחזק, וכנ"ל מס' 1, דאל"כ אמאי הביאו מן הירושלמי ולא מן הבבלי, וא"כ פשיטא דגם בעשוי לחזק איכא להך מנהגא, וד' רבנו שליט"א צ"ב].

**שונה הלכות סי' תמ"ב דין ג': בצק שבסדקי עריבה בין אם הוא בשולי עריבה או למעלה בשפתה אם יש כזית במקום אחד חייב לבער [אפי' נתנו שם זמן מופלג לפני פסח, שה"צ סי' תמ"ז אות ק"א] אפי' הי' עשוי לחזק [ועובר בבל יראה, חזו"א סי' קט"ז סקי"ג], ואם אין כזית במקום אחד אם הי' עשוי לחזק בו שברי העריבה או לסתום בו נקב בטל במיעוטו ואפי' אם יש חצאי זיתים הרבה בשטח כל העריבה כיון שאינן במקום א' בטל כל א' במיעוטו לגבי הכלי [ומ"מ אפשר דמצד המנהג הנזכר בדין ב' יש לבער גם בזה, חזו"א סי' קט"ז סקי"ד], ואם אינו עשוי לחזק חייב לבער ודוקא כשיש בין הכל כזית דאז הכלי מצרפו (ועי' בחזו"א סי' קט"ז סקי"ד שנסתפק אם עובר בזה בב"י או שהוא רק איסור דאורייתא כמו חצי שיעור וע"ל דין י' וע"ע בחזו"א שיש מקילין אם אין כזית במקום א' אפי' יש הרבה חצאין דבוקין בעריבה כיון שאין דעתו עליהן), אבל כשלא נשאר בין הכל כזית א"צ לבערו ואפי' אין עשוי לחזק ואם היו בו שני חצאי זיתים בב' מקומות וחוט של בצק ביניהם רואין אם החוט עב שאם ינטל החוט ניטלין עמו החוט מצרפן והוי כזית במקום א' [וגם החוט עצמו מצטרף לשיעור כזית] וצריך לבער אפי' הי' עשוי לחזק ואם לאו כגון שהחוט דק [או שהוא יבש שאם יאחוז בו יתפורר ואין כל הכזית עולה עמו, חזו"א סי' קכ"ב סק"ח וע"ל סי' תמ"ז דין ס' נראה שחולק ע"ז] א"צ לבער במקום העשוי לחזק ויש הרבה פוסקים שסוברים דאם אינו עשוי לחזק אפי' אם אין בכל הכלי רק פחות מכזית צריך ביעור [מה"ת מדין חצי שיעור ולא מהני מה שביטלו, חזו"א סי' קט"ז סקי"ג] ודוקא כשראוי לאכילה קצת אבל אם הי' מטונף קצת ופחות מכזית א"צ לבער לכו"ע (ס"ו ח' וס"ק ל"א ל"ב ל"ג ל"ד ל"ה ושה"צ אות נ"ז ונתחלף בקצת דפוסים בטעות באות נ"ח ושייך לס"ח גם יש שם ט"ס).

ביאור ד' השו"ע בסעי' י"א שא"א לנקרן שיהא בין הכל כזית

ש. מש"כ שכשיש בין הכל כזית הכלי מצרפו, הנה זהו פי' המ"ב בס"ק ל"ג בד' הר"י מפריש"ש המובא בטור, ומקורו מפי' מהרל"ח בהגהות על הטור והחכ"צ המובא בחזו"א סי"ק י"ג וס"ק י"ד [ולדבריהם מיירי שאין חוט בצק המחבר, ומיירי באין עשוי לחזק, ואעפ"כ א"צ לבער אלא א"כ יש כזית אלא שהכלי מצרף לאשוויי כזית]. אכן החזו"א (שם) חולק ע"ז, ומפרש דחששו של הר"י מפרי"ש, שמא יהא חוט המצרפן, ולדבריו מיירי בעשוי לחזק, [דאם אין עשוי לחזק צריך לבער אף בפחות מכזית, דלדבריו זו ד' השו"ע כמבו' בסעיף ח'], ולדבריו בודאי אי"ז אלא חומרא בעלמא [שמא יהא חוט המצרף, ולהכי חוששים אפי' כשלא רואים חוט המצרף], ואמנם יעוי' בחזו"א סי"ק י"ד מש"כ לבאר ד' תו' מ"ה ע"א, ולפי פירושו דעתם באמת שא"צ לבער פחות מכזית הדבוק בכלי אף שאין עשוי לחזק. אך לפי פירושו ה"ה אם יהא בין הכל כזית [דהחזו"א לית ליה צירוף כלי לשום דיעה], אך מ"מ דוקא דבוק שאין דעתו עליה, ולא במונח בעריבה שבזה ס"ל לחזו"א דלכו"ע צריך לבער אף חצי זית [וצריך להביא בשו"ה פי' החזו"א בדעת הר"י מפאריש, וכן פי' בדעת תוס'].

ובגוף דברי החזו"א בד' הר"י מפאריש המובא בשו"ע סעיף י"א, הנה יעוי' בס"ק י"ג שכתב שמקורו מהירושלמי, ועיי"ש מה שהולך ומבאר ד' הירושלמי דאיירי בתלושין, ומשמע שרוצה לבאר כך ד' הר"י מפארי"ש ג"כ, אמנם לכאו' אין נכנס כלל בלשון הר"י, דאיהו ודאי לא איירי בתלושין דהא כתב שא"א לנקרם שלא ישאר מהן כזית, ואפשר דכונתו לומר דכמו שתלושין שבודאי לא מתבטלים קאמר הירושלמי דמצטרפין לכזית לענין ב"י כיון שהם ברשותו, כך גם בדבוקים בכלי ואין עשוין לחזק שאין בטילים לכלי, לפי הרי"ף נמי מצטרפין כיון ששניהם ברשותו ולענין בל יראה, ומה דבעינן כזית במקום א' זהו רק לגבי עשוי לחזק דבטל לכלי, ואם הוה כזית אינו בטל, בזה אמרינן דבעי כזית במקום אחד בכדי שלא יתבטל אע"פ שעשוי לחזק, וכדתנן במתני', ולפי' זה קאמר הר"י מפרי"ש דכיון שיש חשש של ב"י ולא רק של חצי שיעור ע"כ חוששין שניקור לא יועיל, וצריך למכרו לנכרי אפילו אחר ניקור. והנה גם פי' זה הוא שלא כד' המ"ב, שהרי גם לפי' זה אינו ענין לצירוף כלי, וגם בלא"ה יש חובת ביעור דאפי' בח"ש צריך לבער, וזה רק סיבה להחמיר לענין לומר שלא לסמוך על הניקור, והשו"ה העתיק רק פי' המ"ב ולא פי' החזו"א.

ובשו"ה העתיק ספיקו של החזו"א אי איכא ב"י דאו' ע"י צירוף חצאי זיתים, והנה ספיקו של החזו"א לאו משום צירוף כלי, וזהו ספק גם בחצאים תלושים המונחים בביתו, וכן בדבוקים להסוברים שאפי' בפחות מכזית צריך לבער, ואיך הדין ביש לו כזית בסך הכל, ואפי' מפוזרים בכמה כלים, אך לדעת המקילים דא"צ לבער בחצי זית הדבוק ס"ל דאף אם יהא הרבה חצאים בכלי א' עדיין א"צ לבער, דהרי לית ליה לחזו"א צירוף כלי, וא"כ אין מקום להביא כאן ספיקו של החזו"א על פירושו של המ"ב בד' הר"י מפאריש ובשו"ע.

ת. אחר שהובא זה רק בתור דיעה ויש חולקין ומחמירין, אין כאן מקום להביא ד' החזו"א בביאור הדיעה באופן אחר, גם ל' כלי מצרפו הוא ל' הר"י מפאריש, ויתפרש לפי החזו"א כדאית לי', אך שאין מקומו כאן לפי החזו"א כמובן.

[א.ה. רבינו שליט"א ביאר בתשובתו אמאי לא הביא פירושו של החזו"א בד' השו"ע, כיון שבלא"ה יש חולקין, אך באמת לא הבנתי דלפי החזו"א זה הולך כפי דעת המחמירין, אלא שבאמת אין בזה כ"כ נפק"מ למעשה דבלא"ה העתיק דין השו"ע להלן דין ו', ואף דמ"מ היה לו להעיר דלחזו"א הנידון שם גם בעשוי לחזק [ועי' בהמשך], אכן באמת הנה לפי' ב' דחזו"א לכאו' יש לנו לפשוט ספיקו של החזו"א דאמרינן צירוף כל החצאים שברשותו לענין ב"י, ולכאו' החזו"א נשאר שזה הפי' בר"י מפארי"ש והשו"ע, [ותמוה מה שהשו"ה העתיק שהחזו"א מספק"ל בזה, וכן העתיק להלן דין י', והלא כבר כ' החזו"א עצמו בס"ק י"ד סוף ד"ה ובתשובה שדברו שם נכתבו קודם שראה וכתב לד' הירושלמי ופירושו בזה שבס"ק י"ג, והיינו שאה"נ דבריו שבס"ק י"ג המה בתרא וכן עיקר לדינא, וא"כ אין כאן מקום להסתפק, וד' השו"ה צ"ע]. אך עכ"פ לכאו' כיון דמסקנת החזו"א בד' השו"ע הם כפי דבריו עפ"י הירושלמי, א"כ לפי"ז אזדא ליה פי' ראשון שהוא משום חשש חוט המצרף, וא"ש מה שהשו"ה לא העתיקו להך פי', ודו"ק.

ומ"מ מה שהעיר הגר"צ שליט"א דצריך להביא קולת החזו"א בדעת המקילים, שפיר הסכים לזה רבינו שליט"א, ועפי"ז הועתק בשו"ה בסוגריים כאן, וגם הדגיש דמיירי בדבוקין דוקא וכד' הגר"צ שליט"א, עיי"ש.

ומש"כ הגר"צ שליט"א לבאר ד' החזו"א בביאור ד' הר"י מפאריש שהנידון לגבי צירוף לב"י, ועפי"ז הנידון אם לחוש שא"א לנקר, לא הבנתי, דאם באמת קשה לנקר ונשאר עכ"פ פחות מכזית שמחוייב לבער, א"כ מ"ט לא סגי בזה להצריך למכור לנכרי, ואם אפשר לנקר שלא ישאר אפי' פחות מכזית א"כ דחזר מאוד לומר שמשום חומרא דב"י חששו שקשה לנקר עד כדי שישאר כזית, גם י"ל דכיון דגם ח"ש אסור מה"ת אמאי לגבי זה היו סומכין על הניקור, ורק לגבי ב"י לא סמכו על הניקור, ועי'].

שונה הלכות סי' תמ"ב דין ד': והא דשני חצאי זתים בב' מקומות אם אין עשוי לחזק חייב לבער הוא דוקא בעריבה שהכלי מצרפן אבל בבית אין מצטרפין (ועי' בחזו"א סי' קט"ז סקי"ג) ומ"מ חייב לבער גם בבית [ואפי' ביטלו, חזו"א סי' קט"ז סקי"ד], שפעמים מקבץ אותם בעת שמכבד הבית והוי במקום אחד אבל אם חצי זית בבית וחצי זית בעלי' או באכסדרה או בבית שלפנים ממנו לא חיישי' שיתקבצו למקום א' ואין חייב לבער ואפי' אין דבוקים בקרקע או בכותל ומ"מ צריך לבטלו אם אין דבוקים ואם לא ביטל קודם זמן איסורו צריך לבער אח"כ וי"א שדוקא בדבוקים בכותלים או בקורות או בקרקע בגומות שיש בהן כדי להשוותן דהוי כעשוי לחיזוק סגי בביטול אבל אם אין דבוקים חייב לבער (ס"ח וסקל"ו ל"ז ושה"צ) ובחזו"א כתב דגם לדעה ראשונה בעינן דבוקים אלא דא"צ שיהיו עשוין לחיזוק לדעה זו אבל אם הם תלושין ועומדין לינטל לכ"ע חייבין בביעור ואפי' ליכא רק חצי זית חייב לבער מדין חצי שיעור מיהו בקרקע אפשר דאפי' אין דבוקין כיון דאין דעתו עליהן ודורסין עליהן לא גריעי מעשוי לחיזוק דבטל גם לדעה שני' אבל ע"ג כתלים בעינן דבוקין לכו"ע (או"ח סי' קט"ז סקי"ג וע"ל סי' תל"ג דין י"ב).

שונה הלכות סי' תמ"ב דין ה': ודין חמץ שבכלים ושבכתלים נוהג אף בחמץ נוקשה (וע"ל דין כ"א מה הוא חמץ נוקשה) ואף אם ביטל חייב לבער ולכן אם כזית חמץ נוקשה דבוק בכותל אף אם עשוי לחזק או פחות מכזית ואין עשוי לחזק חייב לבער וכנ"ל דין ג' (חזו"א או"ח סי' קט"ז סקי"ד).

הערות בענין פחות מכזית כשאין עשוי לחזק

[א.ה. הערות דלהלן נלקטו מתוך דברי הגר"צ שליט"א, ונערכו בלשון העורך].

א. הנה ב' הדיעות שבדין ד' הם עצמם ב' הדיעות שבדין ג', וכל מש"כ והאי וכו' זה לדיעה א' ולא לדיעה ב', דלדיעה ב' לעולם צריך לבער, [ובגונא דעשוי להשוות גומות שנידון כעשוי לחזק דמודה דיעה ב' דא"צ לבער בפחות מכזית ליכא צירוף כלי, ורק בבית איכא חשש דילמא מיכניש], וצריך להדגיש ד"ז.

ב. יעוי' בחזו"א סי' קט"ז ס"ק י"ג דמבו' דנידון פחות מכזית ואין עשוי לחזק [ובדבוק בכותל או בעריבה דוקא] הוא פלו' אמוראי אבייי ורב, והנה הרא"ש והטור לא הכריעו איך הלכה, ונח' בזה הרי"ף והר"ח, וצ"ע מש"כ החזו"א שם ד"ה שו"ע, וכן בד"ה ראש בתחילת דבריו כדבר פשוט שד' הרא"ש דהלכה כאביי להקל, אחרי שהרא"ש לא הכריע בזה כלל, וצ"ע.

ג. יעוי' בחזו"א שם ד"ה ראש מש"כ לבאר ד' הרא"ש בדעת הרמב"ם, והנה בפי' א' מפרש דקאי כפי אביי דס"ל דא"צ לבער חצי זית הדבוק עכ"פ, ולפי' ב' דמיירי ע"ג קרקע א"כ הוא לכו"ע, וכמו שמסיים שיתכן שבכתלים יצטרכו עשוי לחזק ובקרקע א"צ כלום, ולפי"ז א"ש גם לרב יוסף, ויל"ע על פי' א' דהרמב"ם פסק להדיא כרב הונא שהרי לא פסק לחילוקים של אביי וכמושכ"ב בי' בדעתו, ואיך יפרש הרא"ש ד' הרמב"ם אליבא דאביי, וצ"ע.

[א.ה. הנה אם באמת הרמב"ם פסק כר"ה, א"כ בע"כ בפחות מכזית צריך לבער אם אין עשוי לחזק, וא"כ בודאי תיקשי איך יתכן לומר שהרמב"ם לא יצריך עשוי לחזק כשדבוק בכתלים, ותמוה מאוד איך עלה בדעת לפרש ד' הרמב"ם דדבוקים לאו דוקא, שגם בלא"ה א"צ לבער, וכ"ש שא"א לפרש שאפי' אין דבוק כלל א"צ ביעור, שבעל כרחך כונת הרמב"ם דכיון דעשוי לחזק א"צ לבער, ובהכרח כפי' ב' דהחזו"א בדברי הרא"ש שלא בא הרא"ש להוסיף אלא המונח ע"ג קרקע, ולפי"ז א"ש פי' ברמב"ם אלא הוספה, דלגבי כתלים דאיירי ביה הרמב"ם שפיר בעינן דבוק ועשוי לחזק, אך פי' א' דהחזו"א בראש"ש לא יתכן כלל ברמב"ם, וזו כונת הגר"צ שליט"א בהערתו].

ד. מש"כ בסוף הדין בציונים ועי' בסי' תל"ג דין י"ב, הכונה להעיר דהכא הוא בלשון אפשר, והתם הוא בלשון מוחלט דפירורין שע"ג קרקע לכו"ע א"צ ביעור אם אינן כזית, [וכנר' שזהו סוף דעתו דמקור ד' השו"ה שם מדבריו סי' קכ"ב סק"ח, שמביא שם דבריו שבסי' קט"ז ס"ק י"ג שזה מקור ד' השו"ה כאן. והתם בסי' קכ"ב נקטו בלשון מוחלט, ובהכרח שהכריע כך לדינא, ולפי"ז ג"כ בשו"ה דהכא בסי' תמ"ב צריך לכתוב בלשון זה, ועכ"פ זו כונת הציון בשו"ה, דהיינו לציין ששם מבואר הכרעתו לדינא].

ה. ומש"כ בדין ה' או פחות מכזית ואין עשוי לחזק, צריך לציין שהוא שנוי במח' שבדין ג' ודין ד', ולמ"ב אפי' באין דבוק פליגי, ולחזו"א עכ"פ בדבוק קמיפלגי [א.ה. כפי הנראה השו"ה סמך על מש"כ וכנ"ל דין ג', וקיצר בדבר, לפי שהעתיק לשון החזו"א, והחזו"א ס"ל לדינא כרי"ף ורמב"ם, וכפירושו בד' השו"ע כפשטות לשון השו"ע ס"ו וס"ז, ומה שהמ"ב הוכיח מסי"א דס"ל דא"צ לבער אף באין עשוי לחזק, לחזו"א אין מקור משם לפי מה שפי' ד' הר"י מפאריש והשו"ע באופ"א וכנ"ל בהערה לדין ג', והלכך לדינא ס"ל דצריך לבער אפי' בדבוק אם אין עשוי לחזק, ובאמת זה הערה שהשו"ה לא כתב כלל הכרעת החזו"א בהך פלוגתא, ולכאו' ברור שדעתו לדינא כמושכ"כ, ודלא כמ"ב שלא הכריע בדבר, ולכאו' אפילו באינו דבוקין, וכנ"ל בהערה לדין ג'].

שונה הלכות סי' תמ"ב דין ז': וכן המנהג בדפי מולייתא ועצים מגלגלין וכל הכלים ששמשו בם עיסה לטוחן בטיט או למכור לגוי [ואם עשויות מחתיכה אחת די כשמנקרן היטב ומצניען במקום צנוע וכנ"ל] וטוב לעשות כן גם בכלים שמניחים בהם קמח כל השנה דשמא יש עליהם חשש חימוץ ונכנסו בין הסדקים וכן בסלים של נצרים שמניחין בהן פת כל השנה מפני שיש בהן גומות וא"א לנקרן ויש לטוחן בטיט או למוכרן לגוי וגם להטמינם בחדר שאינו רגיל לילך שם (סי"א וסקמ"ט נ' נ"א ושה"צ) וע"ל סי' תנ"א דין י"ד מ' מ"ג.

חובת הצנעת כלים שיש בהן פירורי בצק שמכרן לנכרי

ש. מש"כ להטמינם יל"ע מאיזה דין צריך להטמינם, ומסתמא כ"ה גם בדין הקודם דכל הנצרך מכירה לעכו"ם צריך להצניעם.

ת. עי' סי' תנ"א דין א' וכדין חמצו של נכרי שצריך מחיצה.

[א.ה. והכונה דוקא כאשר מוכרים לעכו"ם, ולא כאשר טח בטיט, והנה באמת הדין פשוט בהנך שחייבין למכרן לנכרי, ואדרבה דבשעה"צ מבו' בשם הפמ"ג דאפי' באופן שאין חיוב מכירה לעכו"ם, ומשום דאין חובת ביעור, מ"מ צריך הצנעה, וזה נלמד מסי' תנ"א, ודע עוד דלכאו' הכא חובת ההצנעה הוא משום שמא יבא להשתמש ויתערב במאכלו. ויעוי' בב"ח ריש סי' תנ"א דדין הצנעת הכלים הוא מדינא, ונלמד מחמצו של נכרי, ויש בזה לא פלוג עיי"ש, ובפוסקים שם מבו' דמ"מ לגבי אינו ב"י אי"ז מדינא אלא כעיצה טובה, ואין בזה לא פלוג, אך הכא לכאו' הוא מדינא. ולהלן דין י"ג אי' דין תבשיל שנתבשל קודם פסח בכלי חמץ, דהוא שנוי בפלו' אי נחשב כנ"ט בר נ"ט דהתירא, או דחמץ שמו עליו ונקטינן אליבא דהמ"ב להחמיר באכילה ולהקל בשהייה, ולכאו' בזה לא יתכן שדין ההצנעה יהא מדינא, דאיך נקל בשהייה דאו', ונחמיר במחיצה דרבנן, [דהוי"ל גזירה לדבר השנוי בפלו' אי רשאי לאכלו או לא], ובהכרח שאינו אלא משום עיצה טובה, וג"ז נלמד מסי' תנ"א דין א' דשם גופא מבו' ב' העניינים וכנ"ל, ודו"ק].

שונה הלכות סי' תמ"ב דין י': וכ"ז לענין אכילה אבל לענין בל יראה ובל ימצא אם נתערב מין בשאינו מינו אפי' אין בו כזית בכדי אכילת פרס כ"ז שהוא פחות מששים שיש בו בנו"ט [בין שנתערב בצונן בין דרך בישול, חזו"א סי' קי"ז סקי"א] עובר בב"י וב"י כיון שכל חלקיו מונחין בכלי אחד הכלי מצרפן כיון שיש שם כזית ביחד ויש בו איסור דאורייתא באכילתו משום טעם כעיקר (ועי' בחזו"א סי' קט"ז סקי"א י"ד שנסתפק אם עובר בב"י ממש או שהוא רק איסור דאורייתא כדין חצי שיעור ומשמע שם דאפי' אינם בכלי א' רק ברשותו (ובלבד שלא יהו ע"ג קרקע) וכן נסתפק שם גם בלי תערובת רק ב' חצאי זיתים אם עובר בב"י ממש ובסי' קי"ז סקי"א משמע קצת דדעתו שיש בתערובת ב"י) כגון המורייס שהוא מין מאכל הנעשה משומן דגים עם קמח קלוי מעט ומים וכותח הבבלי שנעשה ממלח וממי חלב ומתערב בתוכו גם פירורי פת ושכר המדי שנותנין בו שעורים ומים להחמיצו וכל כיוצא באלו מדברים הנאכלים כגון חומץ האדומי ושארי דברים דחשיב במשנה דפסחים דף מ"ג שיש בהם תערובת חמץ (ס"א וסק"א ג' ד') ואם עבר ושהה אסור אף לאחר הפסח (חזו"א או"ח סי' קט"ז סק"י י"א וכ"ה לקמן סי' תמ"ז דין ס"ד), ואף אם אין בו כזית בכולו יש כאן איסור דאורייתא משום חצי שיעור כנ"ל דין א' (שם סי' קי"ז סקי"א וע"ל סי' תמ"ז דין ס"ה).

תבשיל שיש בו תערובת חמץ בענין חצי זית או חצאי זיתים וליכא כזית בא"פ

א. הנה המ"ב שכתב בסי' תמ"ב סק"א דאף בלא כזית בא"פ אמרינן דהכלי מצרפו הוא לשיטתו לעיל דין ג', אך החזו"א לית ליה הך כללא בשום מקום, ולדבריו תליא בספק שנסתפק בענין צירוף חצאי זיתים שברשותו לענין ב"י, ואף כשאינן בכלי אחד, ומאידך מה שמונח בכלי א' אין מוסיף כלום.

ב. ומ"מ נראה שספיקו בס"ק י"א לגבי תערובת אינו נוגע לספיקו בס"ק י"ד לגבי חצאי זיתים בעין שברשותו, ובשו"ה נראה כאילו שהמ"ב וחזו"א לא פליגי וגם שהכל ספק אחד, ולכאו' אינו כן.

[א.ה. עי' מש"כ לעיל בתוך הדברים בהערה להערת הגר"צ שליט"א לדין ג', שלכאו' הכרעת החזו"א בס"ק י"ג דמצרפים חצאי זיתים שברשותו לענין ב"י, אך לכאו' אין בזה הכרעה לענין תערובת שבזה עדיין מספק"ל, שהרי זה סברא בהלכות ביטול כיון שנתערב בתבשיל, ולפי דרך אכילתו לא יאכל כזית בכא"פ, בטל ממנו עכ"פ חשיבות כזית, לפי שסוכ"ס הוא חלק מן התבשיל, ולהכי אהני ליה תערובתו].

ג. ומש"כ שבסי' קי"ז ס"ק י"א נראה שהכריע דעובר בב"י, לא ראיתי שום משמעות, דמש"כ שם עובר בב"י פשיטא שלא נכנס לנידון צירוף חצאי זיתים [שלא דן ע"ז שם כלל, והרי מיירי שם בחצי זית לחוד, ובזה ודאי ליכא ב"י ובהכרח כונתו לאיסור ב"י, ואי לאו ממש או ח"ש תלוי בדבריו בסי' קט"ז].

ד. ומש"כ כיון שיש כזית וכו' ויש איסור דאו' באכילתו משום טכ"ע, הנה עצם זה שיש איסור באכילתו כתוב לעיל דין ט', ובזה לחוד לא ברירא דסגי לענין ב"י כדלהלן דין י"ג, וצריך לומר כיון שיש ממשות של האיסור ונרגש בטעמו ואינו בטל עי"ז.

[א.ה. לכאו' זה הכונה, והשו"ה לשון המ"ב נקט, שכ' ודוקא מבשא"מ דאינו בטל ברובו מדאו' להסוברים טכ"ע דאו', ואולי מ"מ הערת הגר"צ שהעיקר חסר שהיה לו להדגיש כיון שאין הממשות בטילה ברוב מחמת הטעם, ועכ"פ זה רק הערה על הלשון, והשו"ה סמך על המעיינים].

בענין מוריס

ש. מש"כ בשו"ה כגון מוריס, ומשמע דמוריס זהו דוגמא לתערובת שאין בו ס' כנגד האיסור, וכך לכאו' משמע במ"ב שבא לפרש ד' השו"ע דאיירי במוריס, ויל"ע דבסי' תמ"ז ס"ק י"ד מבואר דבמוריס יש ס' נגד האיסור, ואיסורו מדרבנן כדין מילתא דעבידי לטעמא, וכדהביא שם מהגר"ז, וצ"ע.

שונה הלכות סי' תמ"ב דין י"א: אבל אם יש בו ששים (אף שנתערב בפסח) כיון דמה"ת מותר לאכלו אף דמדרבנן איסורו במשהו אין בו משום ב"י ומ"מ אסור לשהותו מדרבנן שמא יבא לאכל ממנו בפסח וצריך לבערו קודם פסח (בנתערב ביבש דחוזר וניעור בפסח) ואם נזכר בפסח צריך אז לבערם ומ"מ אם עבר ושהה עד לאחר הפסח מותר כיון שלא עבר בב"י (סק"א וע"ל סי' תמ"ז דין ס"א ס"ד ס"ה ס"ו [וע"ע בסי' תמ"ז דין י"ג דדברים שצריך לעשותן ולתקנן עם חמץ כגון מורייס וכותח הנ"ל אף אם יש בו ס' נאסר אחר הפסח אם לא ביערו]), מיהו אם נתערב יבש ביבש כיון דקי"ל אין בילה הרי יש תערובת שאין בהיתר ס' וצ"ע (חזו"א או"ח סי' קט"ז סקי"א וע"ל סי' תמ"ז דין ס"ח).

בענין איזה תערובת האסורה רק מדרבנן צריך לבער קודם פסח

ש. נוראות נפלאתי על המ"ב [במש"כ וכן היכא דאיכא ס' אף מבשא"מ דינא הכי וכו'] דכתב כאן דבר שאין לו שום מובן כלל, דהא גם מדרבנן חמץ לפני פסח בטל בס', ואי מטעם דחוזר וניעור בפסח, הא איירי הכא בלח בלח, וכמושכ"כ מקודם קמח בקמח, ועי' סי' תמ"ז ס"ק ל"ב [דכה"ג נחשב לח בלח, ואנן נקטינן דלח בלח אינו חוזר וניעור, עי' רמ"א סי' תמ"ז סעיף ד'], ועוד דאי מיירי ביבש ביבש הא מה"ת ברוב אפילו מין בשאינו מינו כמבואר ביו"ד סי' ק"ט, ואיך כתב דעד ס' אסור מה"ת, ותערובת של לח ביבש ג"כ דינו כלח בלח, עי' סי' תמ"ז ס"ד ביה"ל ד"ה בלח, וד' יאיר עיני.

ת. המ"ב י"ל דמיירי כאן בנתערב תוך הפסח (או דכלל בזה גם לד' הסוברים דגם לח בלח חוזר וניעור בפסח וכמוש"כ סי' תמ"ז ס"ק ק"ב), ובשונה הלכות תקנתי קצת.

[א.ה. הנה במ"ב בתחילה כתב להדיא לבער קודם הפסח, אך בתחילה מיירי במין במינו בפחות מס' שמה"ת ברובא בטל, ומדרבנן בכה"ת בעי ס', ובזה בין בלח ובין ביבש צריך לבער קודם הפסח דאסור לשהותו, ועי' סי' רס"ז שעה"צ סי' קס"ט עיי"ש, אך בהמשך איירי במין בשאינו מינו, ובזה מחלק בין נתערב בפחות מס' שכתב בתחילת הסעיף שאסור באכילה מה"ת ואסור להשהותו מה"ת, לבין נתערב ביותר מס' שאינו אסור באכילה אלא מדרבנן, ומבואר שגם בזה אסור לשהותו מדרבנן, אלא שמ"מ אינו נאסר לאחה"פ, והנה בכה"ג העיר הגר"צ שליט"א שבנתערב קודם הפסח בטל, ואפי' מותר לאכלו בפסח, וכ"ש שאין איסור לשהותו, ויש לנו בדברי רבותינו שליט"א ג' תירוצים:

א. רבינו שליט"א השיב דהך בבא איירי בנתערב בתוך הפסח דאינו בטל מדרבנן, ב. ורבינו שליט"א כתב דיתכן עוד באמת לומר שהמ"ב נתכוין לכלול גם לח, ואליבא דהך מ"ד דגם לח חו"נ [אך כנר' שס"ל לעיקר כתירוץ הקודם, ולזה נקט בשו"ה בתחילת הדין דאיירי בנתערב בתוך הפסח [ובהמשך הוסיף עוד תי' ג' וכדלהלן], ואמנם בענייי צל"ע דיעוי' בשעה"צ סי' תמ"ז ס"ק כ"ח דמבו' דגם למ"ד דחו"נ מ"מ לא נאסר לשהותו, אך באמת רבינו שליט"א ציין לסי' תמ"ז ס"ק קי"ב, ועייי"ש בשעה"צ ס"ק קס"ט דמשמע דלמ"ד חו"נ נאסר לשהותו, והוא באמת סתירה במ"ב, וצ"ע [ובאמת שעיקר דברי השעה"צ (ס"ק כ"ח) צע"ג, ובפרט מה דיליף לה מתריאק"ה שטעם ההיתר לשהותו הוא מטעם שנפסד צורת החמץ ע"י שאינו עומד למאכל, וא"א ללמוד מזה לתערובת העומדת לאכילה, וצע"ג ואכמ"ל]. ג. והגר"צ שליט"א כתב ליישב דמיירי ביבש דבזה חו"נ לדעת הרמ"א, אלא דקשיא ליה ע"ז של' המ"ב משמע דמיירי בלח, דומיא דמה דאיירי קודם, ועוד דביבש בטל מה"ת ברובא ולא בס', ולח ביבש אינו חוזר וניעור, אך לא הבנתי מדוע לא תירץ דמיירי ביבש המעורב בלח שבכה"ג יבטל מה"ת בס' דמיירי באינו ניכר אך מ"מ נו"ט [ודומיא דמש"כ המ"ב שתריאק"ה נידון כיבש, ומסתמא דינו בס' שנו"ט, וכן כיו"ב הרבה דוגמאות של חשש פירורים המעורב שבסי' תמ"ז], ומדרבנן אינו בטל וחו"נ, ובכה"ג נצטרך לבער ואפי' קודם הפסח, ולכאו' רבינו שליט"א ס"ל לעיקר כתירוץ זה, אף שלא הזכירו בתשובתו שכ"ה בשונה הלכות להדיא, עיי"ש היטב. [אלא שגם ע"ז לכאו' יש לדון מכח סתירת ד' המ"ב בסי' תמ"ז וכנ"ל וצ"ע, ודו"ק היטב].

דין תערובת יבש ביבש כשיש רוב היתר אי מותר לאחה"פ

ש. מש"כ בשם החזו"א לגבי יבש ביבש לא הבנתי, דלכאו' בודאי שיבש ביבש מה"ת בטל ברובא ואפילו מין בשאינו מינו, כמבואר ביו"ד סי' ק"ט [וא"כ מה כונתו שע"י שאין בילה יש חשש דליכא ס', דמה צריך ס' הא סגי ברובא, ומה שייך לומר אין בילה, דבודאי לדינא בטל ברובו דסוכ"ס הוא מעורב ואינו ניכר, וצ"ע].

ת. עי' סי' תמ"ז דין ס"ח.

[א.ה. תשובה זו כבר רמזה רבינו שליט"א בשו"ה בציונים שבסוף הסעיף, ומ"מ עדיין לא מצאנו בזה תי' מרווח, דבאמת בחזו"א ריש ס"ק י"א נקט כדבר פשוט דכיון דבטל ברובא אפי' איכא כזית בא"פ מותר באכילה ובשהייה מה"ת עיי"ש. ובסוף ד"ה ונו"ט נקט כדבר פשוט דכיון דאין בילה כליכא ס' דמי ואסור, ומש"כ רבינו לעיין בסי' תמ"ז דין ס"ח, הנה שם ציין לדברי החזו"א סי' קי"ט ס"ק כ"ב וס"ק כ"ג, ויעוי"ש בחזו"א שם שכ' שכיון שהאיסור בעין נאסר אחה"פ יעוי"ש, אך מ"מ הדבר צ"ב דהא מה"ת ברובא בטיל, ורשאי לאוכלו כולו כא' מה"ת לכו"ע ואפי' מין בשאינו מינו, וצ"ע.

שוב מצאתי בכתבי הגר"צ שליט"א שכ' דבודאי מסי' קי"ט נלמד דאף שבטל מה"ת אסור לאחה"פ, אך מ"מ צ"ע דסותר לדבריו שבסי' קט"ז בריש ס"ק י"א, ועוד צ"ע מהו הלשון וליכא ס' שכ' החזו"א בסי' קט"ז ס"ק י"א בהמשך, דסוכ"ס לאו בס' תליא מילתא, וצ"ע.

והנה מד' השו"ה משמע דהחזו"א מחלק בין מין במינו למין בשאינו מינו, דבסעי' י"ב לא הזכיר ד' חזו"א אלו, ואולי מבאר כן הסתירה בין ריש סקי"א להמשך דבריו שם, והיינו דבעי ס' כיון דמיירי בשאינו מינו, אך ממה שציין לדברי החזו"א שבסי' קי"ט צ"ע דהתם איירי גם במין במינו, וצ"ע].

שונה הלכות סי' תמ"ב דין י"ב: וכן אם נתערב מין במינו כיון דמה"ת ברובא בטיל ומותר לאכלו כנ"ל דין ט' אין בו משום ב"י אך מדרבנן אסור להשהותו וצריך [לבטלו, חזו"א סי' קט"ז סקי"א, וגם] לבערו קודם פסח ואם נזכר בפסח צריך אז לבערם [ואפי' ביטלו קודם פסח, חזו"א שם] אך אם עבר ושהה עד לאחר הפסח מותר [ואפי' לא ביטל, חזו"א שם] כיון שלא עבר בב"י וה"ה שאר דברים שאין בהם איסור דאורייתא להשהותם רק מדרבנן צריך לבערם בע"פ ואם שכח ונזכר בפסח צריך אז לבערם ואם עבר ולא ביערם עד לאחר הפסח מותרים באכילה (סק"א וע"ל סי' תמ"ז דין ס"א ס"ה ס"ו).

ביאור לשון במ"ב

ש. מש"כ המ"ב וה"ה שארי דברים האסורים מדרבנן, למה הכונה.

ת. חיטי קורדניתא.

[א.ה. הכונה לכאו' לכל חמץ נוקשה, אלא שצ"ע דחמץ נוקשה שעבר עליו הפסח נקטינן דאסור באכילה עכ"פ, ובמ"ב כאן משמע דמותר לאחה"פ אפי' באכילה, וא"כ א"א לפרש דמיירי בחמץ נוקשה, וצע"ג].

שונה הלכות סי' תמ"ב דין י"ג: מין בשאינו מינו שנתערב ואין בו חמץ בעין אלא טעם חמץ כגון שבישל איזה דבר עם חמץ והסיר החמץ ולא נשאר בו אלא הטעם שלא הי' בו ששים לבטלו אף שאסור לאכלו מה"ת משום טעם כעיקר מ"מ לענין ב"י מצדד הח"י דאינו עובר ומ"מ מדרבנן בודאי אסור לשהותו וצריך ביעור בנמצא תוך פסח ואם עבר ושהה עד אחר הפסח אין לאסור בהנאה כיון שלא עבר על איסור תורה בשהייתו ובאכילה אפשר שכדאי להחמיר ויש חולקין וס"ל דכיון שאסור באכילה מה"ת חייב בביעור ג"כ מה"ת ואם לא ביערו אסור גם לאחר הפסח בהנאה ובמקום הפסד מרובה יש להקל כדעה הראשונה וכ"ז בתבשיל שקיבל טעם החמץ עצמו אבל תבשיל שנתבשל קודם הפסח בקדרה שבישל בה חמץ בו ביום אע"פ שאין בתבשיל ששים כנגד חמץ שנפלט לתוכו מהקדרה מותר להשהותו עד אחר הפסח אך יזהר להצניעו בחדר שאינו רגיל לילך שם כמו שיתבאר בסי' תנ"א דין א' ורק באופן שלא יהי' כבוש בתוך הפסח בכלי חמץ דהיינו שהורק לכלי פסח ואם נתבשל או נכבש לכתחלה בכלי חמץ אפי' אינו בן יומו צריך לבער (סק"א), ודעת החזו"א שאין חילוק בין טעם חמץ לממשו וכיון דאסור מה"ת באכילה עובר עליו גם בב"י וחייב בביעור אף אם ביטלו [וגם לאחר הפסח יש לאסור אם לא שנסמוך בזה על הפוסקים דטעם כעיקר לאו דאורייתא] וגם בפליטת כלים יש לאסור ומיהו בסתמא יש ס' ובזה אף שיש טעם משהו ואסור לשהותו מ"מ מותר לאחר הפסח אבל בידוע שאין ס' אין לחלק בין טעם חמץ לפליטת כלים שנכנס בהתבשיל אבל כלים עצמם הבלועים בהם חמץ מותר להשהות כמו שיתבאר בסי' תנ"א דין א' (או"ח סי' קט"ז סק"א ט"ז וסי' קי"ז סק"א י"ב ט"ו).

הערות קצרות בלשון המ"ב והשו"ה

א. מש"כ שלא הי' בו ס', ומשמע שאם הי' בו ס' ודאי אין איסור בשהייתו מה"ת, ומותר לאחה"פ, יל"ע איך הדין בנתערב בכונה לתקן המאכל [כעין הנזכר לעיל סעיף י"א בסוגריים] אי אסור לאחה"פ, או דבטעם בלא ממשות לא נאמר דין זה וצ"ע [א.ה. ועי' להלן בהערה לדין ט"ז].

ב. מש"כ בנמצא תוך הפסח אינו מובן, דגם קודם הפסח צריך לבערו וכנ"ל בציורים הקודמים דין י"א י"ב, והכא נמי הכא [א.ה. ומ"מ לגבי יותר מס' לכו"ע מותר בנתערב קודם הפסח דבזה לכו"ע לא חו"נ, כמבו' במ"ב סי' תמ"ז בכ"מ, ואכמ"ל].

שונה הלכות סי' תמ"ב דין ט"ז: אם העמיד גבינות בחומץ משכר שעורים או חטים או בייי"ש הנעשה מתבואה שהעמידוה בשמרי שכר חייב לבערם בע"פ ואפי' יש בהגבינות ששים נגד החומץ או הייי"ש לא בטיל החומץ דדבר המעמיד אפי' באלף לא בטיל וכן אם שפכו יי"ש על הגבינות אחר שנעשו כבר כדי לחזקם חייב לבערם אף שיש ס' בהגבינות כנגדו דלטעמא עבידי ולא בטלי ומיהו כ"ז אינו אלא מדרבנן ובדיעבד אם שכח ולא ביער בין בדבר המעמיד בין בדבר דלטעמא עבידא ועבר עליו הפסח יש להתיר בהנאה במקום הפסד מרובה ע"י השלכת הנאת המעמיד לים המלח וכן בעיסה שנתחמצה בשמרי שכר שחייב לבערה מן הדין אפי' יש בעיסה ששים נגדם מטעם מעמיד דאין בטל וכנ"ל אם שכח ולא ביערה ועבר עלי' הפסח יש להתיר במקום הפסד מרובה ע"י השלכת הנאת המעמיד לים המלח (נ' דצ"ל בשמרי שכר שעבר עליהן הפסח שחייב כו' וכנ"ל יש להתיר כו' וכ"ה בא"ר) (ובבה"ט ס"ה וסקכ"ו כ"ז וע"ל סי' תמ"ז דין ע').

שונה הלכות סי' תמ"ב דין י"ח: כל דבר המעמיד חשיב כאילו הוא בעין ממש לפיכך מי דבש שקורין מע"ד שהחמיצו בשמרי דבש שבישל כל השנה ודבש הראשון שבישל הי' מחומץ משמרי שכר וזה שבישל עתה רביעי או חמישי וכן לעולם חייב לבער אפי' מי דבש האחרון שכל א' מהן ע"י המעמיד נעשה כולו חמץ [אך אם עבר ולא מכרו יש להתירו בהנאה] ובזה אין להקל לשתות (ואפי' בספק כדלק' סי' תמ"ז דין נ"ה ע"ש) אפי' ביו"ט אחרון של פסח רק באותו מע"ד שאין בו חשש זה רק שנתבשל בכלי חמץ יש מקילין ביו"ט אחרון לשתותו מטעם דסתם כלים אינם בני יומן אכן במקומות שמבשלין המע"ד בכל השנה ביורות שמבשלין בו יי"ש דהוי דבר חריף וחזק ונותנין טעם לשבח במע"ד כידוע לא מהני מה שאינו בן יומו ועי' סי' תמ"ז דין נ"ה (סקכ"ה ושה"צ וע"ע בסי' תס"ז דין ל"ג).

בענין תערובת טעמו ולא ממשו כשעירב בכונה ויש היתר יותר מס'

א. ש. מש"כ דדבר המעמיד וכו', יל"ע דמה צריך לטעם זה, דתיפו"ל דהוה כמערב בכונה, ומבו' בסי' תמ"ז ס"ק י"ד דבזה נאסר אפי' ביש בהיתר יותר מס' ואפי' נתערב קודם פסח, וצ"ל דבטעמו בלא ממשו לא נאמר כלל זה ובענין לסברת דבר המעמיד, [דה"נ השמרים רק נו"ט ולא נשארים בתוך התערובת], א"נ שאין רצונו בעצם החמץ כי אם בכח המעמיד של השמרים, אלא שבשמרים יש חמץ, ועי'.

[א.ה. יעוי' בסי' תמ"ז בשעה"צ שם שציין לד' הגר"ז, וכונתו להגר"ז בריש סי' תמ"ב שכתב דאם מערב בכונה הו"ל מילתא דעבידא לטעמא, והיינו היכא שכך דרך תיקונו, ולפי"ז לכאורה בודאי כדרך ב' דהגר"צ שליט"א, ועי' היטב].

עוד בענין הנ"ל

ב. ש. במש"כ בדין י"ח, הנה צריך להדגיש שבמע"ד הראשון נידון כנ"ל דין ט"ז, ואין להתיר אחה"פ רק בהפסד מרובה, וע"י פדיון דוקא, אך במע"ד השני וכו' עד לעולם מתירים לאחה"פ אפי' בלי פדיון, ואפי' שלא במקום הפסד, ואף שג"ז נידון כמעמיד בחמץ, וכן מפו' במקורות המצוינים בשעה"צ אות מ"ב, ועיי"ש טעמא דמילתא.

[א.ה. ונמצא לכאורה שדינו כמו טעמו ולא ממשו שעירב בכונה, ועי'].

שונה הלכות סי' תמ"ב דין י"א: חמץ נוקשה אסור באכילה בפסח ויש בזה דעות אם איסור אכילתו מה"ת או מדרבנן (עי' במ"ב סי' תמ"ז סקט"ו ועי' במ"ב סי' תמ"ג סק"ג שסתם דהוא דרבנן וכ"מ בשה"צ סי' תס"ז אות ע"ח ועי' בחזו"א סי' קט"ז סוף סק"י דמשמע דחושש להסוברים שהוא מה"ת לענין להשהות בפסח), אבל אינו עובר עליו משום בל יראה ובל ימצא ורק מדרבנן צריך לבערו [ואפי' ביטלו, חזו"א סי' קט"ז סק"ו י', אא"כ מכרן לגוי ועשה להן מחיצה מיהו להסוברים דאיסור אכילתן מדרבנן מותר להשהותן אם ביטלו וא"צ למוכרו לגוי אך אפשר דמחיצה צריך, שם סק"ח. מיהו בסקי"א לענין תערובת נקט להלכה דאסור להשהותן אפי' אם איסורן מדרבנן כד' הר"ן ולא כטור ע"ש ובסק"ו ובסק"י וצ"ע ונראה דחזר ממש"כ בסק"ח ועי"ע לקמן סי' תס"ז דין י"ט], ואם עבר ולא ביערו ועבר עליו הפסח עי' לקמן סי' תמ"ז דין ע"א. ונוקשה מקרי דבר שאינו חמץ גמור כמו אותן שהסופרים מדבקין בו ניירותיהם שעושין מקמח ומים [ודוקא לפני שדיבק אבל אחר שדיבק בו העורות או הניירות בטל ויתבאר בדין ל"ה ע"ש, חזו"א סי' קט"ז סק"ה ט'] או חמץ שאינו ראוי לאכילה רק קצת דאם אינו ראוי כלל לאכילה [וגם אין ראוי לחמע בו, חזו"א שם סק"ח] אינו בכלל נוקשה ומותר להשהותו ודוקא שמעולם לא הי' ראוי לאכילה אבל אם נתקלקל בעינן עד שנפסל מאכילת כלב כדלק' דין כ"ג (וע"ל סי' תנ"א סוף דין מ"א וצ"ע. רצ"ג נ"י), או עיסה שלא נמצא בה עדיין שום סדק רק שהכסיפו פניה (ויתבאר בסי' תנ"ט דין י"ד בע"ה] ג"ז בכלל נוקשה (סק"ב ושה"צ), וכתב בחזו"א ג' מיני חמץ נוקשה הן, א' שנתערב קודם חימוצו בדבר המקלקל טעמו כגון זומן ועמילן וקולן דחשיב במשנה רפ"ג דפסחים ואפי' ראוין לאכילת אדם ע"י הדחק ומה שאינו נחשב חמץ גמור משום שאין חימוצו בצורת החימוץ הראוי כיון שמערבין בו דברים שמקלקלין את החימוץ [ודוקא שנתערב קודם שהחמיצו כנ"ל], ב' חמץ שהכסיפו פניו כנ"ל, ג' חמץ שהחמיץ ע"י מים ומי פירות שיתבאר בסי' תס"ב [וע"ש דין ג' שיש דעות בזה] שכל אלו חימוצו משונה ואינן בצורת החימוץ הראוי (או"ח סי' קט"ז סק"ד ו' וסי' קי"ז סק"ב).

שונה הלכות סי' תמ"ב דין כ"ב: נוקשה ע"י תערובת אסור לאכלו מדרבנן [ולפ"ד הר"ן הוא מה"ת כדין חצי שיעור להסוברים בדין כ"א דנוקשה מה"ת] ולפ"ז חמץ שנעשה ע"י מים ומי פירות ואח"כ נתנו ליין [כעין חומץ האדומי דמתני' פסחים דף מ"ג] אסור מדרבנן ואסור לשהותו [ואם עבר ושהה מותר לאחר הפסח כדלק' סי' תמ"ז דין ע"א ואפי' לא ביטלו] מיהו כ"ז דוקא בנרגש קיוהא דידי' אבל אינו אוסר במשהו לפי מה דפסק המג"א בסי' תמ"ז דין ה' שאין נוקשה אוסר במשהו (וע"ש שיש דעות בזה), (חזו"א או"ח סי' קט"ז סק"י ומש"כ בשה"צ סי' תמ"ז אות קפ"ד דנוקשה ע"י תערובת מותר לשהותו לכו"ע נראה דכונתו ע"י תערובת משהו וצ"ע).

א. הכרעת המ"ב בענין חמץ נוקשה [אי מה"ת או מדרבנן]

ש. מש"כ להוכיח משעה"צ סי' תס"ז ס"ק ע"ח, לכאו' אין משם הוכחה לענין אכילה כי אם לענין להשהותו [וזה כבר מבו' בסי' תמ"ב סק"ב, ומעכ"ת ביקש מקור לכך שהכריע שאכילתו מדרבנן כמבו' מלשון השו"ה, וזה אין ללמוד משעה"צ סי' תס"ז].

ת. בשעה"צ הזכיר שם שנוקשה מדרבנן, והיינו אכילתו, ולכך מותר לשהותו ביום ח', וכן נראה מכל ההמשך שם, עיין שם.

ב. הכרעת החזו"א בענין חמץ נוקשה

ש. מש"כ להעיר מד' החזו"א ס"ק י"א ד"ה ונו"ט דס"ל שאסור להשהות תערובת גם באופן שאיסורו רק מדרבנן, דלכאו' סותר לדבריו שבסק"ו ושבסק"ח לגבי נוקשה שאם איסור אכילתו מדרבנן מותר להשהותו, הנה באמת אין כאן צ"ע כלל, דלגבי נוקשה גופיה כבר הכריע בסק"י כהר"ן דפליג על הטור הנזכר בסק"ח, וכנראה שבסק"י חזר בו ממש"כ בסק"ח, ובפרט שכנראה ששיטת הר"ן נתחדש אצלו יותר מאוחר, שכן בסק"ו ד"ה ונראה הוא נמצא בתוך סוגריים שנתוסף יותר מאוחר כידוע, ובסק"ח כנראה עוד לא התחשב בזה, ועוד שרק בסוף סק"י הכריע לחוש לשיטת הר"ן ובצירוף מה שנתחדש לו שם (בסוף הס"ק במילים האחרונות עיי"ש היטב) שגם תוס' ס"ל כהר"ן, ובסקי"א קבע הדבר להלכה אחרי שהחליט שם שתוס' והר"ן ס"ל להחמיר (וכלשונו שם לד' תו' והר"ן עיי"ש), והביא שכן ס"ל למ"א לדינא.

ובעיקר הפלו' אם אכילתו מה"ת או מדרבנן, עי' סוף סק"י שלכתחילה חושש להסוברים שאסור מה"ת, ומיקל לגבי דיעבד [והיינו דנפק"מ אליבא דהטור דס"ל דלהשהות תלוי באיסור אכילה, מ"מ חושש שם להסוברים שאכילתו ושהייתו אסורים מה"ת, וממילא מדרבנן חייב לבער אפילו אם ביטל, וזה מלבד מה דחייש להר"ן דאף אם אכילתו דרבנן אסור להשהותו, ודלא כהטור עיי"ש].

[א.ה. השו"ה קיצר מאוד, וגם ד' הגר"צ שליט"א הם קצרים מאוד, ולזאת הנני מוכרח לבאר ולסכם, ונוגע גם להערות דלהלן, דלכו"ע חובת הביעור ואיסור השהיה בחמץ נוקשה אינו אלא מדרבנן, ולכו"ע בעינן ביטול, ולאחר שביטל להטור תלוי בפלו' אי אכילתו ד"ת או דרבנן, ולהר"ן לכו"ע אסור להשהות משום שמא יבא לאכלו, ובמ"ב פסק להחמיר, ובחזו"א מתחילה תלאו בפלו' הנ"ל ולא הכריע, אך שוב הכריע לאיסור שלא להשהות, אך לא הכריע אם משום שחושש לדיעות שאכילתו ד"ת וממילא אסור להשהות, או משום דגם אם נקבל שאכילתו דרבנן אסור להשהות וכד' הר"ן, ועיי"ש סוף סק"י שכ' ב' הטעמים אמאי אין להשהות, ובס"ק י"א לכאו' חזינן דסגי בטעם הב', עיי"ש היטב. וזהו שכ' בשו"ה בסוגריים העגולות בתחילת הסעיף דחשש להסוברים שאיסור אכילתו ד"ת לענין להשהות, והיינו מש"כ לאסור להשהות לדינא ואפי' לד' הטור משום הסוברים שאכילתו ד"ת, ובהמשך בסוגריים המרובעות הזכיר סתירת ד' החזו"א, ודו"ק].

ג. חמץ נוקשה ע"י תערובת

[א.ה. הערה זו נערכה בלשון העורך לפי שבכת"י היתה כתובה בקיצור, וגם כבר תוקן עפי"ז בשו"ה, וכמוש"כ רבינו שליט"א בתשובתו שבכת"י וז"ל: **יש כאן טעות הכתיבה ותקנתי**, וע"כ ערכתי הדברים בלשוני רק מה שנוגע לדידן לאחר התיקון].

צריך להדגיש שיש ב' נידונים, א. איסור אכילה, ב. חובת ביעור אפי' לאחר ביטול, ולגבי חובת אכילה איכא פלו' אי מה"ת אי מדרבנן, וד' החזו"א בד' הר"ן קאי למ"ד דהוא מה"ת, דלדידיה איכא פלו' בליכא כזית בא"פ אם הוא רק איסור של ח"ש או במלקות מדין היתר מצטרף לאיסור, ונקטינן שאין בו מלקות, וכדעת ת"ק, אבל לרבנן שנוקשה עצמו מדרבנן פשיטא שבתערובתו לא יהא אסור אלא מדרבנן, [וזהו שכתב בשו"ה בסוגריים ולהר"ן וכו' להסוברים לעיל דין כ"א]. ומש"כ שם בהמשך אליבא דהטור כותנו דלהטור גם למ"ד דנוקשה מה"ת, מ"מ משנתינו איירי באופן דליכא אלא קיוהא בעלמא וזה מדרבנן [ורק לר"א שהוסיף תכשיטי נשים הוה דאו'], ונמצא שבגונא דאיכא טעם ממש פשיטא דלכו"ע אף בליכא כזית בא"פ תליא בפלו' אי נוקשה דאו' או דרבנן, ולמ"ד דהוה דאו' אין סיבה להקל בהיותו בתערובת, והיכא דליכא טעם נקטינן דאינו אסור מה"ת אף למ"ד דנוקשה בעיניה דאו', [ומה דאיכא פלו' היינו להר"ן לענין אי הוה כח"ש או כשיעור שלם ונקטינן כת"ק, ולהטור הפלו' בגונא שאין בו טעם אלא קיוהא ונקטינן כת"ק], ולפי"ז לשון השו"ה כאילו יש כאן פלו' אינו מדויק.

וכ"ז לענין אכילה, אבל לענין ביעור לכו"ע אינו אלא מדרבנן וכמוש"כ הר"ן להדיא, דכל דין ביעור חמץ נוקשה אפי' בעיניה, ואפי' למ"ד דאסור באכילה מה"ת אינו אלא מדרבנן דלא אתרבי לענין בל יראה, וגם להטור אינו אלא מדרבנן, וכמפורש בדין כ"א דליכא ב"י בחמץ נוקשה לכו"ע, וממילא פשיטא שבתערובתו לא יצויר חובת ביעור מה"ת [ועי' היטב בסק"ו], וזה ברור.

[ומש"כ בחזו"א ד"ה כתב הר"ן דלמ"ד דנוקשה ע"י תערובת אסור מה"ת חייב לבער, ולאידך מ"ד אין חייב לבער, הנה כונתו מבוארת שם בלשונו שהנידון לענין ביעור אחר ביטול, ולעולם כונתו מדרבנן, וכפי הנר' שם נמשך אחר דרך הטור הנזכר בסק"ו שתלאו זה בזה, וע"כ כתב דלמ"ד שאין אסור מה"ת א"צ לבער. וקודם שנתחדש לו דבריו בד' הר"ן דלכו"ע צריך לבער מדרבנן ואפילו אחרי ביטול, עי' בהערה קודמת].

ד. חמץ נוקשה אי אוסר במשהו באכילה (למ"ב ולחזו"א)

הנה נתבאר דנוקשה ע"י תערובת ובנו"ט תליא בפלו' דנוקשה בעיניה אי אסור מה"ת או מדרבנן, אבל בליכא נו"ט בזה לכו"ע אינו אסור מה"ת [ורק להטור לר"א אסור מה"ת ונקטינן כת"ק וכנ"ל], ומ"מ בטור חידש שאסור מדרבנן, וע"ז הוסיף החזו"א שכ"ז בגוונא דאיכא עכ"פ קיוהא, אבל בלא"ה מותר דאין אוסר במשהו, והנה לכאו' החזו"א הכריע שאין אוסר במשהו, וכן משמע בסי' קי"ז סק"ב סוף ד"ה נוקשה, אך המ"ב סי' תמ"ז סקט"ו לא הכריע בזה, עיי"ש היטב. ולשון השו"ה וע"ש שיש דיעות בזה, צ"ע, דהחזו"א הכריע להקל, והמ"ב חולק ולא הכריע, וצריך תיקון.

ת. לא מצאתי בהדיא שהחזו"א הכריע, אלא שכ' שהמג"א הכריע ומבאר הדינים לפי"ז.

ה. חמץ נוקשה אי אוסר תערובתו (במשהו או בנו"ט) להשהותו (למ"ב ולחזו"א)

הנה בענין חמץ נוקשה ע"י תערובת מצאנו שהמ"ב ס"ל דקל יותר מבאכילה כמפו' בדבריו סוף סי' תמ"ז, ואפי' לפי מש"כ השו"ה לפרש כונתו דקאי על משהו [דמ"מ הרי באכילה מייתי פלוגתא, והכא ליכא פלוגתא וס"ל דלכו"ע שרי].

ובחזו"א סי' קט"ז סק"י כתב שחייב לבער, אך מפורש בדבריו דלענין לבער אחר ביטול אינו אלא למ"ד שנוקשה בעיני' בלאו, וגם מה שדן שם אח"כ אליבא דהטור לגבי כשיש בו קיוהא בעלמא, היינו הפלו' בין ת"ק לר"א, ואליבא דמ"ד דנוקשה בעיני' אסור מה"ת, אך למ"ד שאיסורו מדרבנן לא מפורש בדבריו, אלא שלכאו' כיון שפשוט לו שם לענין אכילה שכל שיש נו"ט דינו כמו איתא בעיני', א"כ ממילא למ"ד שאסור באכילה מדרבנן יהא תלוי בפלו' הר"ן והטור, ולמאי דחייש למסקנתו להר"ן נצטרך לחוש ולאסור שהייתו, אך מ"מ אין הדבר מפורש בדבריו, ודבריו סוף סק"י מיירי לגבי נוקשה בעיניה, ולא לגבי נוקשה בתערובת.

והנה לד' החזו"א אמת נכון הדבר דמשמע דפשיטא ליה דשוה לנוקשה בעיניה לאכילה ולשהיה, שהרי לומד זה מזה, ולא משמע דיש לו צד קולא לגבי כשנו"ט בין תערובת לבעיניה, ובין אכילה לשהייה, וע"כ ס"ל דלטור שעכ"פ בעינן ביטול בנוקשה בעיניה ה"ה בתערובתו, וא"כ י"ל דה"ה דלר"ן לא יועיל ביטול, ואפי' למ"ד שאיסור אכילתו רק מדרבנן וכמו בנוקשה בעיניה, [שלחזו"א אין שום צדק ולא ע"י מה שהוא בתערובת כל שנו"ט].

אך למ"ב דחזינן דע"י תערובת קיל טפי ולענין שהיה מנלן שזה רק לגבי משהו ולא לגבי כשאין ס', דאולי אחרי ששהיה קיל טפי מאכילה, ותערובת קיל מבעיניה לענין שהיה, א"כ אולי ה"ה כשהוא בנו"ט, וצע"ג. וד' ינחנו בדרך אמת. שו"ר לד' שעה"צ סי' תמ"ב כ"ה לענין להשהות מלוגמא כשהיא נוקשה ע"י תערובת, ולכאו' אין שם ס' של היתר, ונשאר בצ"ע [ועי' עוד סי' תמ"ז שעה"צ כ"ח דחזינן דשהיה קיל טפי מאכילה לענין חוזר וניעור, ולא רק לדברים שאינן אלא חשש, עיי"ש סקי"ד, אלא גם לענין דברים שהם מצד הדין דהיינו אליבא דהסוברים דאמרינן חו"נ מדינא].

ובעיקר ד' החזו"א עי' סי' קט"ז סק"ח ד"ה בטבלאות, וסי' קי"ז סק"ג וסי' קכ"ד לדף מ"ד ע"א ד"ה וכן, עיי"ש היטב ודו"ק.

ת. [במש"כ אליבא דהחזו"א] בלא"ה אסור להשהותו, דהרי החזו"א חושש לענין שהיה להסוברים שנוקשה בלאו.

ו. חמץ נוקשה שעבר עליו הפסח (לחזו"א)

ש. מש"כ ואם עבר ושהה מותר כדלקמן סי' תמ"ז דין ע"א, הנה הכא נלמד מדהתם, והתם כתבתם רק הלשון ובחזו"א מצדד להתיר, ולא כדבר ודאי, וכאן כתבתם לשון מוחלט, ובאמת שם צריך תיקון דבחזו"א נראה שס"ל דמותר בודאי.

[א.ה. ההערה על השו"ה לכאו' לא קשה כל כך, דלגבי לאחה"פ ודאי דתערובת קל טפי מבעיניה, די"א דאפי' בחמץ גמור וליכא ס' שרינן, דע"ז אמרו בגמ' דבתערובת לא גזר, וע"כ בזה נקט יותר לשון היתר, [ואף דבעבר ושהה תערובת האסור בשהיה מה"ת לא מקילים לכו"ע, אך בעבר ושהה תערובת האסור רק מדרבנן שפיר קיל טפי, וק"ל), אך מ"מ לגופן של דברים הנה בסי' ק"ט ס"ק כ"ב נראה דפשיטא לחזו"א להתיר אפי' באכילה, ומגיה שם לשון ריב"ש, ומיישב קושית הגר"א עיי"ש, אך בסי' קט"ז סק"י כתב רק הלשון יש מקום להקל, ומ"מ יש לומר שזה הכרעה ממש, ובפרט שכך נר' מדבריו בסי' קי"ט, וצ"ע אמאי לא הסכים לזה השו"ה].

שונה הלכות סי' תמ"ב דין כ"ג: הפת שעיפשה קודם זמן איסורה אם לא נפסלה מאכילת כלב אע"ג שלאדם נתקלקל ואינו ראוי חייב לבער מה"ת כחמץ גמור מפני שראוי לחמע בה עיסות אחרות (ס"ב וסק"ט י' ושה"צ) וכן אם אכלה חייב מיהו דוקא באכלה בתערובת עיסה והי' בחמץ כזית בכדי אכילת פרס אבל אם אכלה בעינה פטור דהוי שלא כדרך אכילתה ואפשר דגם בשאור פטור בכה"ג מיהו אם אין בה עיפוש אלא שאין זה דרך אכילתה מחמת שנתחמצה יותר מדאי אפשר דחייב גם בחמץ (חזו"א או"ח סי' קט"ז סק"ב ובסי' קכ"ד בהערות לדף כ"ד ב') ואם נתקלקלה מאכילת אדם בעודה עיסה מצדד בפמ"ג דהוא רק נוקשה כיון שבשעת חימוץ לא הי' ראוי מעולם לאכילת אדם וכ"ד המק"ח (שה"צ), ובחזו"א תמה ע"ז דזה חמץ גמור כיון שהי' ראוי לאכל ע"י אפיה לפני שנתקלקל ונוקשה היינו שחימוצו משונה כנ"ל דין כ"א ואם נתחמצה ואח"כ נתקלקלה בעודה עיסה ודאי דהוי חמץ גמור מיהו אם אינו ראוי לחמע בה אין חייב לבער ולכן אם נסרחה לפני החימוץ הרי אינו ראוי לחמע בה ומותר וכן כל חמץ שאין ראוי לחמע בו סגי בנפסל מאכילת אדם (או"ח סי' קט"ז סקי"א י"ב) ומצדד בחזו"א דראוי לחמע הוא דווקא בעומד להיות נאכל ע"י התערובת אבל אם עומד להניחו ע"ג העיסה כדי להחמיצה ואח"כ מסירין את השאור ומשליכין לאשפה כיון דהפת המעופש אינו חוזר לאכילת אדם לעולם פקע איסורו אף שטעמו חוזר לשבח (ואח"כ מפקפק קצת בזה וע"ש מה דמסיק לענין עור נבלה) (סי' קט"ז סק"ב).

בענין אכילת חמץ או שאור שאינו ראוי לאכילה

ש. כפי הנראה הבנתם דדברי החזו"א סי' קכ"ד קאי על חמץ שאינו ראוי מחמת חמיצותו, אך לכאו' קאי על אינו ראוי מחמת דבר אחר, דהא איירי התם בנוקשה למ"ד דקאי בלאו עיי"ש, וע"ז קאמר דחמץ בעינן שיהא ראוי לאכילה, ואם לאו מיקרי שלא כדרך אכילה, ולפי צד זה כתב שגם בשאור אינו חייב, ואם אוכלו כמות שהוא בפנ"ע, ושוב חזר להסתפק דאולי נלמד משאור דחייב אף שלא כדרך אכילה, ולפי"ז חזר להסתפק גם כלפי חמץ, ואפי' כשאינו ראוי מחמת קלקול או עיפוש, ולא רק לאינו ראוי מחמת חמיצותו, דמחמת הסברא דהוקשו אהדדי א"כ לפי הצד שבשאור חייב אפי' בפנ"ע מגזיה"כ, א"כ ס"ל דנלמד מזה אף לחמץ מעופש. אך מ"מ מדבריו בסי' קט"ז משמע שבמעופש פשיטא שאינו חייב באכילתו כמות שהוא דהוה שלא כדרך, ולגבי אינו ראוי מחמת חמיצותו מספק"ל, ומשום דנלמד משאור, ותלוי במה שנסתפק לגבי שאור אי חייב על אכילתו בפנ"ע. ומסתמא העיקר להלכה כמושי"כ בסי' קט"ז [דסי' קכ"ד נכתב ע"פ הלימוד, ויש מהן שלא בעיון כה"צ]. ובעיקר הספק לגבי שאור, הנה בסי' קט"ז לכאו' מצדד יותר שלא לחייב אפי' בשאור אם אוכלו בפנ"ע, וכ"ש בחמץ שאינו ראוי מחמת חמיצותו, ובסי' קכ"ד מסתפק בזה ומצדד לחייב אפי' בפנ"ע [ולענין הלכה תלוי בהנ"ל].

ת. ממאי דמסיים (בסי' קכ"ד) אלא בדבר שעיקרו דרך אכילה, משמע דרק בשאור נסתפק.

[א.ה. בשו"ה מבואר דבנתעפש פשיטא שאין חייב באוכלו בפנ"ע, והגר"צ שליט"א העיר שבסי' קכ"ד זהו ספק, אלא שמ"מ העיקר כבסי' קט"ז, אך רבינו שליט"א השיב שגם בסי' קכ"ד לא נסתפק בזה, דהרי כתב שם דמה שלא אמרו בגמ' חוץ מחמץ ושאור, משום דלא מנו דבר שאין עיקרו לאכילה, ואי הוה ספיקו גם לחמץ א"כ אכתי תיקשי אמאי לא מנו חמץ שהרי עיקרו לאכילה וחייב אף שלא כדרך, ובהכרח דע"ז לא מספק"ל שבזה פשיטא שאין לוקה אלא כדרכו, וכל ספיקו רק בשאור [וכן בחמץ שאינו נאכל מחמץ חמיצותו שנסתפק בזה בסי' קט"ז, ואע"ג דאיכא היקש צ"ל דרק ע"ז מהני הקישא דומיא דשאור, וכדכ' בסי' קט"ז ונזכר כאן בשו"ה]. ואמנם יש לי להעיר שאחרי שכ' השו"ה ד' החזו"א דאפשר שבשאור נמי פטור בכה"ג, והוא מד' החזו"א סי' קט"ז, לכאו' כבר אין מקום לספק לענין חמץ שאין נאכל מחמת חמיצות, וכנר' דס"ל שאין הכרעה בסי' קט"ז בענין זה, ודלא כמושי"כ הגר"צ שליט"א, א"נ דמשום סי' קכ"ד הוא דהשאיר הדבר בספק, וצ"ע].

שונה הלכות סי' תמ"ב דין כ"ה: ודוקא שעיפשה קודם זמן איסורה אבל אם עיפשה אחר זמן איסורה אף שעיפשה כ"כ עד שאינה ראוי לכלב מ"מ חייב לבער [ואפי' ביטלה קודם פסח, חזו"א סי' קט"ז סקט"ז] כיון שנתחייב בה קודם שנתעפשה [ואפי' אם קודם הפסח נפסלה מאכילת אדם ובפסח נפסלה מאכילת כלב חייב לבער שכבר נתחייב] ודעת הגר"ז שהוא מה"ת אבל בפמ"ג כתב די"ל שהוא מדרבנן וכן משמע בגמ' (סק"ט וסקל"ט מ' ושה"צ) ודעת החזו"א דהוא מה"ת דנהי דבל יראה אינו עובר מ"מ משום מצות תשביתו חייב לבער מן העולם וכן אם שרפה בפסח צריך לבער האפר כדלק' סי' תמ"ה דין ג' מדין תשביתו (או"ח סי' קי"ח סק"ז ועי' בסי' קט"ז סקי"א) ודוקא אם נתעפשה בפסח גופא אבל קודם פסח אף שהוא לאחר שש מותר לקיימן ומותר ליהנות לאחר פסח ועי' שו"ע הגר"ז (שה"צ) ובחזו"א תמה ע"ז דכיון דלאחר שש אפרן אסור ה"ה נפסל מאכילת כלב (או"ח סי' קט"ז סקי"ב ומש"כ שם ומיהו אם ביעור זה מדרבנן כו' ליתא למאי דמסיק בסי' קי"ח סק"ז דהוא מה"ת כנ"ל).

ביאור ד' השעה"צ

ש. מש"כ וכן משמע בגמ' צ"ב (דהשעה"צ לא כ' אלא דמשמע הגמ' דבטומאת אוכלין פקע מיניה שם אוכל, אך לגבי חמץ ליכא גמ', אלא שהוא כ' לחדש שדין חמץ כטומאת אוכלין).

ת. ראיית השעה"צ דאם לטומאה פקע, אין יכול להיות כאן מה"ת, ורק מדרבנן מחמיר הירושלמי.

שונה הלכות סי' תמ"ב דין כ"ו: וכן מלוגמא שהוא תחבושת העשוי' מקמח ותאנים וכיו"ב שאדם לועס ונותן ע"ג המכה שנסרחה מאכילת כלב קודם זמן איסורה אינו חייב לבער ואם בפסח נסרחה אם נסרחה ונפסלה מאכילת כלב קודם שהחמיצה מותרת אבל אם נסרחה אחר שהחמיצה חייב לבער כנ"ל שכבר נתחייב בביעור ואם קודם הפסח נפסלה רק מאכילת אדם ואח"כ החמיצה אפשר דמותר להשהותה וצ"ע (ס"ב וסקי"א י"ב ושה"צ), וכ"ד החזו"א דמותר בזה ואפי' לא נפסלה אח"כ מאכילת כלב שהרי אין ראוי לחמע בה כיון שנסרחה לפני שהחמיצה וכנ"ל דין כ"ג (או"ח סי' קט"ז סקי"א י"ב).

בענין מלוגמא שנסרחה ואח"כ החמיצה

[א.ה. הערה זו בלשון העורך לפי שהיתה כתובה מאוד בקיצור].

ש. מש"כ ואם קודם הפסח נפסלה וכו' ואח"כ החמיצה אפשר וכו'. צ"ע דזה אפי' תוך הפסח, דכיון שלא היה ראוי לאכילה בזמן החימוץ הו"ל נוקשה ע"י תערובת, וגם החזו"א שמיקל הוא גם בכה"ג אף שהוא מיקל מטעם אחר, מ"מ כיון שנעשה קודם החימוץ ע"כ דינו כנעשה קודם הפסח.

[א.ה. בכת"י היה עוד הערה שכפי הנר' היה כתוב במקור באופ"א ותוקן, אך מ"מ נשאר הלשון קודם פסח, וזה צ"ע וכנ"ל].

שונה הלכות סי' תמ"ב דין כ"ז: וכ"ז לענין להשהות אבל באכילה אסור עד אחר הפסח מדרבנן אפי' חמץ שנפסל מאכילת כלב קודם זמן איסורו אף שאינו ראוי לאכילה מ"מ כיון דהוא אכלו אחשבי' (ובחזו"א או"ח סי' קט"ז סק"ט חולק על התה"ד והט"ז ומג"א ודעתו להתיר בזה אף באכילה דהוי כעפרא בעלמא וכן שם בסק"ז בד"ה שם הי"ב אבל אח"כ בסק"ז ח' שם הולך לפי שיטת האחרונים שאין להתיר באכילה רק ע"י תערובת כדלק' וצע"ק), אבל אם נתערב מעצמו חמץ זה באחרים כגון שנפל לתוך מאכל בטל ברוב אפי' אין בו ששים (ס"ד וסקכ"א מ"ג ושה"צ אות ע"ב ובסי' תמ"ז סקצ"ז ושם כתב דאפשר אפי' נפסל בפסח) ואפי' לא נפסל רק מאכילת אדם דכיון שנימוח ונתערב אינו ראוי לחמע בו (חזו"א או"ח סי' קט"ז סק"ז) ומ"מ תריאק"ה וכיו"ב שהוא תערובת חמץ שאין ראוי לאכילה אפי' אין בו מן החמץ אלא כל שהוא אסור באכילה בפסח (ס"ד) דדוקא בנפל מעצמו ונתערב מתירין אבל במערבו בידים וניחא לי' תערובתו חשיב כאחשבי' גם לחמץ ואסור מדרבנן לאכלו בין כשנתנו לטעם והסיר החמץ ובין בחמץ שנמוח ונבלל או שהוא גוש בעין בתוך התערובת ואינו ניכר אך בחמץ לח שנתערב קודם הפסח בטל בששים כדלקמן סי' תמ"ז דין ט"ז וכן ביבש חד בתרי לדעת כמה אחרונים שם שאם לא יבשלם בפסח מותר בנתערב קודם פסח (חזו"א או"ח סי' קי"ז סק"ה וסי' קי"ט סק"ה ומיישב בזה קו' המ"ב סקכ"ג) וכ"ז באכילה אבל בהנאה מותר בכל גווני כשנעשה התערובת קודם פסח ולענין רפואה עי' בסי' תס"ו דין ט', וכ"ז בחמץ גמור ורק ע"י התערובת אינו ראוי לאכל אבל אם הי' חמץ נוקשה קודם שנתערב מותר להרבה אחרונים לאכול ואפי' כשנתערב תוך הפסח ויש חולק ע"ז (סקי"ט כ"ב ושה"צ וע"ל סי' תמ"ז דין ה').

שונה הלכות סי' תמ"ב דין ל': טבלאות רפואה שמעורב בהן קמח אם אין מעורב בהן מים רק מי פירות אין בהן משום חמץ ואם מעורב בהן מים יש בהן משום חמץ נוקשה ואסור באכילה וחייב לבער ואם הם מתייבשות יובש גמור קודם שנתחמצו אפשר שאינן חמץ אבל כל שמעורב מים ומי פירות לא ידענו שיעורן דממהרין להחמיץ, וכ"ז במעורב בדברים שלא נפסלו מאוכל אדם אבל אם מעורבין בדברים שאין ראוין לאוכל אדם אין בו משום חמץ כיון דא"א להפריד הקמח וגם אין ראוי לחמע בו ואפי' למה שהחמירו אחרונים שלא לאכול אף חמץ שנפסל מאכילת כלב כנ"ל דין כ"ז מ"מ ע"י תערובת שאר דברים מותר דלא שייך כאן אחשבי' דדעתי' על הסמים אמנם למש"כ לעיל דין כ"ז דכל שמערב בידים ע"מ לאכל החמץ אף שנפסל קודם הפסח אסור מדרבנן לאכלו גם כאן כן (חזו"א או"ח סי' קט"ז סק"ח, אכן למש"כ לעיל בדין כ"ז דעיקר דעת מרן דלא כתה"ד אלא דנפסל מכלב ל"ש אחשבי' דעפרא בעלמא הוא א"כ יש מקום להקל גם בזה וצ"ע).

בירור ד' החזו"א בענין אכילת דבר שנפסלה מאכ"כ

ש. אעתיק מש"כ בגליון החזו"א שלי על סק"ט, הנה מחדש כאן דמש"כ בסק"ז ד"ה ודין וכו' דבנפסל מלאכול לכלב אסור לאכילה מדרבנן משום אחשביה [וכמושי"כ תרוה"ד וט"ז ומג"א וכמבו' שם ד"ה הי"ב] אינו אלא בחרכו ולא בעיפשה, וכ"ש שלא איירי באפר [ועיי"ש בד"ה ודין בסופו], ע"כ. והנה לפי"ז ממילא נופל מש"כ בשו"ה סוף דין ל', ודו"ק היטב בכל הענין הזה כי נראה שזה באמת כונת החזו"א.

ת. איני יודע מה חידש כאן, זה מפורש בחזו"א כאן, וגם בסק"ז דבחרכו ובטח פני' בטיט מודה, וכן בתערובת שאפשר להפריד, ולכן לא מובא החזו"א בשונה הלכות דין כ"ט לגבי חרכו דשם מודה, אבל חולק על התרוה"ד ומג"א בדין, שהוא ממש כמו עיפשה, וממילא בדין ל' בטבלאות רפואה שא"א להפרידן כמ"ש מרן שם בהדיא, הוא ממש כמו עיפשה, וע"כ בסק"ז שהביא התרוה"ד וט"ז ומג"א בד"ה ודין, וסומך עליהן, הוא דלא כמסקנתו לקמן בסק"ט.

[א.ה. לכשעיינתי בדבר ראיתי שיש כאן דבר עמוק, דהנה בחזו"א סק"ז ד"ה הי"ב צידד לומר דבעירב דברים מרים עד שא"א להפריד ליכא לדין אחשביה, והוכיח מתרוה"ד וט"ז ומג"א שלא כדבריו, ובכל המשך דבריו שם ד"ה ודין וסק"ח אזיל בשיטתם, אלא שבסק"ט חזר שוב לומר דבעיפשה שאני מחרכו, ובזה שייך אחשביה, ורבינו הגר"ח שליט"א הבין שחזר לשיטתו בסק"ז ד"ה היה, ובהכרח שכל דבריו בהמשך הם הם אליבא דהאחרונים ולא אליבא דנפשיה, אכן הגר"צ שליט"א הבין דנתערב בדברים הפוסלים אינו כעיפשה וחמור טפי, דעיפשה דמי לאפר, ולהאחרונים הנ"ל נתערב בדברים פוסלים דמי לחרכו, ולפי"ז לא חזר לשיטתו אלא ס"ל כן אף אליבא דהאחרונים, ונפק"מ לפי"ז דבטבלאות צריך להחמיר וכהערתו בסוף סק"ח בסוגריים, וראיתי בקונטרס הוראות החזו"א שכתב רבינו שליט"א ונדפס בראש ספר שער המועדים, שרבינו שליט"א פירש טעם הוראת החזו"א למעשה להקל בטבלאות לרפואה פי דרכו, אך בספר חוט שני ביאר ד"ז באופ"א דאיירי בחולה שדינו כנפל למשכב שרשאי ברפואה שלא כדרך אכילה, דמ"מ לא איכפ"ל מה דאחשביה, וזה א"ש לדרך הגר"צ שליט"א, ודו"ק].

בענין נוקשה ע"י תערובת

ש. בסוף הדין, הנה כאן כ' שמותר להרבה אחרונים לאכול חמץ נוקשה שנתערב, אך צריך לציין שבסי' תמ"ז ס"ק ט"ו [והוא להלן סי' תמ"ז דין ה'] דשם הביא פלוגתא, והכריע שלא להקל רק בשעה"ד, עיי"ש.

ת. הנה כאן לא נזכר שהי' שישים, ואפשר דכיון שכבר נתעפש הקיל גם בפחות מס' וצ"ע.

וכתב ע"ז הגר"צ שליט"א: הנה לכשנעיין במקורות שבשעה"צ נראה שכונתו לדין האמור שם בסי' תמ"ז, וא"כ אין חילוק בין הדינים ושוה לגמרי לשם, ודברתי עמו בע"פ והסכים עמי.

[א.ה. ולכאו' הכונה ג"כ דבודאי בעינן ס', ודלא כדהוה ס"ל לרבינו שליט"א לחלק בענין זה, בין נוקשה שלא מעופש לנוקשה מעופש, ועי' דין כ"א כמה מיני נוקשה איכא עיי"ש].

שונה הלכות סי' תמ"ב דין ל"ד: וכן בגדים שכבסו אותן בחלב חטה אפי' תוך שלשה ימים קודם לפסח [ואפי' ראויין לאכילת אדם ע"י הדחק, חזו"א או"ח סי' קט"ז סק"ז ט'] ואפי' אם נראה עליהם קצת ממשות החמץ מותר לקיימן בפסח ומ"מ אסור להציען על השלחן דלפעמים נמצא עליהן קצת ממשות מהחמץ ויש לחוש שמא יפרך קצת מהם לתוך המאכל וכ"ש שאסור להניח בתוכן קמח של פסח, וצעיפי נשים הרגילין לתקנן עם קמח עד שנעשין עבין קצת שדרך ליפרך מהן אין ללובשן בשעת אכילה והמדקדקין נוהגין שלא לכבס בגדים וצעיפים בתוך ל' בחלב חטה אלא בשאר מינים שאינם מחמשה מיני דגן (ס"ג וסקי"ג י"ד ט"ז ושה"צ).

בטעם דכיבוס בגדים בחלב חטה שרי לכו"ע

ש. יש להדגיש שדין זה הוא גם למחמירים בדין ל"ה וכמוש"כ חזו"א סי' קט"ז ס"ק י"ד, וכן משמע בביה"ל ד"ה יש.

[א.ה. באמת מש"כ מד' ביה"ל יל"ע, דהנה יעוי"ש שכ' שאחרי שהטור כתב דהכיבוס בגדים נמאס מלכלב אפי' בנראה מבחוץ א"כ ה"ה בניירות

דבוקים, ומזה סייע להפר"ח עי"ש, ולכאו' לפי"ז היה מקום לשמוע דלפי המחמירים דלא ממאיס מכלב ע"י שנראה מבחוץ, ה"ה דבכיבוס בגדים דינא הכי, אך יש לדחות דכונתו דהתם כו"ע מודו דהיינו טעמא, אך אי בחלונות מיירי דוקא באין נר' מבחוץ א"כ מטעם אחר אתינן עלה, ולא היה לו לכוללם כאחד, ואדרבה שעיקר מש"כ הטור לגבי כיבוס בגדים לא קשיא ליה דכו"ע מודו ליה, ולא קשיא ליה אלא מה שכלל דין הניירות עם זה, ודו"ק].

שונה הלכות סי' תמ"ב דין ל"ה: וכן ניירות שדבקו אותן בחמץ מותר לקיימן בפסח מה"ט (וע"ל דין כ"א) ולכן מותר לדבק ניירות בחלון תוך ל' לפסח ואפי' נראה קצת ממשות מבחוץ ויש מחמירין אם נראה מבחוץ דס"ל דכשניכר מבחוץ נקרא צורת החמץ קיימת אף שנתייבש ואין להתיר רק אם יעשה הבצק בלילתו רכה מאד ויכניס כל הבצק בין הדבקים שלא יהא מבצבץ לחוץ כלל והמחמיר לטוח בטיט תבא עליו ברכה (ס"ג וסקט"ו י"ז ושה"צ) ובחזו"א כתב טעם המחמירין אפשר דס"ל דבנראה מבחוץ לא חשיב כטח בטיט לקמן דין ל"ז, א"נ שמא יבא לאכלו וטעם המקילין דכיון שהוא דק מאד מתבטל וגם לא יבא לאכלו דמאיס, ואם נפסל מאכילת אדם ואין ראוי לחמע בו אין שום טעם לאסור ומותר לכו"ע (או"ח סי' קט"ז סק"ב י"ד) ואם נעשו קודם שלשים יום לכ"ע אין לחוש אף שנראה מבחוץ מפני שודאי כבר נתקשו ומאיסי ודמי לפת שנתעפש ונפסל מאכילת כלב לעיל דין כ"ד (סק"ז) ובחזו"א כתב שאין ההיתר משום שנתקשה ונפסל מהכלב שהרי ראוי לשרותו ולעשותו פת או תבשיל אלא עיקר ההיתר שנפשו של אדם מקצהו מלאכלו דמאיס טפי אחר שעבר עליו ל' יום וכנ"ל דין ל"ג (סי' קט"ז סק"ד) וכן אם כל הדיבוק של חמץ בנייר הי' פחות מכזית אף בתוך ל' יום א"צ לבער לכו"ע ועי' מקו"ח (סקי"ז ושה"צ) ובחזו"א כתב דלכאורה סגי אם אין בחמץ המגולה כזית (חזו"א שם).

א. האם יש חילוק בין דיבוק ניירות לדיבוק חלונות

ש. הנה יש כאן ב' אופנים, א. ניירות שדבקו אותן בחמץ (נזכר בשו"ע). ב. דיבוק ניירות בחלון (נזכר ברמ"א), והמחלוקת היא בשניהם, אך באופן התיקון אליבא דהמחמירין יש חילוק, שבאופן א' התקנה לעשות באופן שאין נראה מבחוץ, ובאופן ב' התקנה לעשות רכה, ודוקא הוא, כדמצדד בביה"ל דבאופן א' א"צ לעשותו רכה, ולא ידעתי אמאי הושמט בשו"ה ד"ז.

ת. אחרי שהביה"ל מסופק קצת בזה, והבאנו זה בדין ל"ו די כאן בסתימת הדברים.

[א.ה. עי' בביה"ל שם שכ' לדון דרק בחלונות בעינן רכה לפי שבלא"ה כיון שיש סדקים יבצבץ מבחוץ, ומשא"כ בניירות שאין סדקים, ויעוי"ש שכ' ג' טעמים אמאי כורכי ספרים א"צ בלילתו רכה, וטעם ג' דספרים שאני מב' האופנים, ועוד טעם דבתרוויהו נמי העיקר שלא יראה מבחוץ, וא"צ בלילתו רכה כיון דלא הוי אלא נוקשה, ולטעם א' יש חילוק בין חלונות לניירות, וספר זה כניירות, ובשו"ה דין ל"ו העתיק ב' טעמים, ובטעם א' קיצר, ולכאו' כונתו לטעם שמחלק בין חלונות לניירות, אלא שקיצר, ועוד סמך ע"ז בדין ל"ה שלא להעתיק ד' הביה"ל, ובתשובתו כאן גילה לנו טעמו, ודו"ק].

ב. דבק האמור כאן הוי חמץ נוקשה

ש. צריך לציין שזה רק חמץ נוקשה, וכמבו' בתוך הדברים בביה"ל.

[תוקן ע"י שצויין לעיין לעיל דין כ"א, ודו"ק].

ג. ביאור סברת המחמירים בדבק הנראה מבחוץ

ש. לכאו' טעם המ"ב בסברת המחמירין דצורת החמץ קיימת, וטעם החזו"א דאי"ז כטח בטיט אחד הוא, ואמאי חילקם בשו"ה לשנים.

[א.ה. הרמב"ם כתב שצורת החמץ אינה קיימת, והראב"ד שאי"ז הטעם אלא שזה כטח בטיט וכנפסל מאכ"כ [וכסברת הפר"ח], והמחמירים בנראה מבחוץ ס"ל דבכה"ג שניהם לא קיימים, וא"כ לכאו' המ"ב עונה על ד' הר"מ וחזו"א על ד' ראב"ד, ותרי מילי קאמרי, ועיין].

ד. עיבוד הנייר בחמץ

ש. הושמט מש"כ בחזו"א סי' קט"ז סק"ט ד"ה טור, ונראה דה"ה אם עיבד וכו' [דהיינו דין עובד הנייר בחמץ שאם ניכר תלוי בפלו', ואם אין ניכר שרי לכו"ע].

ת. אחרי שלא הכריע כאן א"א להביאו, שלא בא רק לבאר הדיעות.

[א.ה. לא ברור לי מש"כ שלא הכריע כאן, שתלאו בפלו' ר"מ וראבי"ה, ושו"ע פסק כר"מ, ויש מחמירין שברמ"א הם ד' ראבי"ה, וצל"ע כונת רבינו שליט"א].

סימן תמ"ג

שונה הלכות סי' תמ"ג דין א': חמץ בערב פסח אסור בהנאה מה"ת מסוף שש שעות ולמעלה ועובר בלאו דלא תאכל עליו חמץ לרוב הפוסקים ואפי' חמצו של גוי אסור ליהנות ממנו [ואפי' להריח בפת חמה של גוי אסור] אבל אין חייב כרת על אכילתו עד הלילה וגם אין עובר בבל יראה ובל ימצא עד הלילה [ויש חולקים ע"ז] ומ"מ עובר בכל רגע ורגע שמשהה החמץ בביתו על מ"ע דתשביתו שאור מבתיכם דקאי על ע"פ מו' שעות ולמעלה (ועי' חזו"א או"ח סי' קי"ח סק"א) וי"א דגם איסור אכילת חמץ בע"פ אינו אלא בעשה דתשביתו ולפ"ז אפשר שאין איסור הנאה מה"ת אלא מדרבנן (ס"א וסק"א ט"ו ושה"צ ובה"ל ד"ה ואפי' וע"ל סי' תמ"ח דין א').

האם המשהה מלבער את החמץ עובר בכל רגע (שלאחר שש שעות) במצות תשביתו

[א.ה. שאלה זו היתה כתובה מאוד קצר, ונכתבה בלשון העורך, ולא מצאתי ע"ז תשובת רבינו שליט"א].

ש. מש"כ בסוגריים ועי' חזו"א וכו', הנה באמת כ"כ בחזו"א להדיא בסי' קי"ח סק"א וסק"ד, ואדרבה שהמשך שי"א שאינו עובר בכל רגע לא נזכר במ"ב, דבמ"ב לא נזכר רק שי"א שמותר בהנאה, עי' שעה"צ א' ומ"ב ט"ו, אך לגבי תשביתו לא הזכיר ב' שיטות, וסתם במ"ב שעובר בכל רגע, אך בחזו"א מפורש שם דלהך מ"ד אין עובר בכל רגע בתשביתו, ואין כאן אלא ביטול זריזות בעלמא עי"ש, וא"כ לשון השו"ה לא מדוקדק דצ"ל בסוף במקורות חזו"א וכו', דזה מקורו של השונה הלכות.

שונה הלכות סי' תל"ג דין ט"ז: רפת של בקר ולול של תרנגולים אם הי' שם ודאי חמץ [דהיינו שהכניסו שם חמץ סמוך לפסח ואפשר דכל ל' יום מקרי סמוך לפסח כן דעת המג"א אבל דעת המקור חיים דדווקא מה שהי' בליל י"ד אחר שהגיע זמן הבדיקה מקרי ודאי חמץ אבל מה שהי' ודאי רק קודם לכן לא מקרי ודאי חמץ (וכן סתם לק' סי' תמ"ג דין ב')] צריך בדיקה [וכ"ש במקום שמעמידין אווזים בלול שלהן ומניחין לפניהן בחוץ כלי עם שבולת שועל ושעורים שע"י אכילתן נופלין הגרעינין בחוץ וא"א להם לאכול משם דבודאי צריך בדיקה דה"ז חמץ גמור שהגרעינין שורין במים], אבל בספק חמץ א"צ בדיקה דתלינן שהבהמות או התרנגולים יאכלוהו וכן חצר א"צ בדיקה מספק חמץ בין אמצעה ובין הצדדין שאם הי' שם חמץ העורבים ושאר עופות המצויים שם יאכלוהו אבל חורין שבצדדי החצר צריכין בדיקה לאור הנר (ס"ו וסקכ"ה כ"ו כ"ז ושה"צ אות נ"ד וע"ל סי' תס"ה דין ב').

שונה הלכות סי' תמ"ג דין ב': וחכמים אסרוהו באכילה מתחלת שעה חמשית ואפי' חמץ נוקשה שהוא חמץ דרבנן אסור וכ"ש חמץ ע"י תערובת ובנוב"י מיקל באכילת נוקשה בשעה חמשית (ס"א וסק"ג) ודעת החזו"א דאסור (או"ח סי' קי"ז סק"ב) ומיהו כל שעה חמשית מותר בהנאה ורשאי למכרו לגוי אפי' הרבה ביחד שודאי לא יאכלנו קודם פסח ואפי' דבר שנקרא שם בעליו עליו כגון שמכר אוצר של יין שרף וכן יכול להאכילו לבהמה חי' ועוף ובלבד שיעמוד עליהם לראות שלא יצניעו ממנו ויבער מה ששיירו ממנו [ובזה צריך ליזהר ג"כ מליל י"ד ואילך שמחוייב בבדיקת חמץ] (ס"א וסק"ד ה').

בירור הכרעת המ"ב לגבי כשהיה ודאי חמץ קודם ליל י"ד

ש. מש"כ בדין ב' בסופו בסוגרים (ובזה צריך ליזהר מליל י"ד וכו'), כאן סתם כדיעה ב' בסי' תל"ג דין ט"ז, וצריך לציין שם לכאן.

ת. צ"ע.

וכתב הגר"צ שליט"א לאחר שדיבר עם רבינו שליט"א בע"פ, שרבינו שליט"א הסביר לו שכונתו "דצ"ע אם הגדרים שוים", עכ"ל.

[א.ה. הנה בשונה הלכות שלפנינו סתם בסי' תל"ג דין ט"ז שכאן הכריע המ"ב וסתם כדיעה ב' דהתם, אך לפנינו במכתב מבו' שמעיקרא ספוקי הוה מספק"ל ד"ז, ולכאו' היה אפ"ל דגם אם נאמר שיש חיוב לבדוק גם כאשר היה ודאי חמץ רק קודם י"ד ולא ראה בליל י"ד, מ"מ אין חיוב קודם ליל י"ד לעמוד ולהשגיח, דרשאי לסמוך שכשיגיע ליל י"ד יבדוק, אך כאן מבו' חיוב לעמוד ולהשגיח שלא יצניע, וזה מכלל חובת הבדיקה שבכלל חובת הבדיקה שמליל י"ד יבדוק היכן יש חמץ ויוציאנו משם, וישגיח שלא יתפזר שוב, ודין זה הוא לכו"ע רק מליל י"ד ואילך ולא קודם, וע"כ אין מכאן שום הוכחה לברר דעת המ"ב איך להכריע בהך פלוגתא, אכן באמת ראיתי במ"ב הוצ' דרשו סי' תל"ג מס' 23, שהעירו משעה"צ סי' תס"ה סק"ג, דמוכח שהמ"א לשיטתו ס"ל שיש חיוב להשגיח בזה מתחילת ל' יום, ובאמת שכן מוכח במ"א גופיה בסי' תל"ג, עי"ש היטב שכל דבריו נלמדים מד' מהרי"ל שאסור להשליך לפני התרנגולים עי"ש. אלא שא"כ דג"ז תלוי בפלו', א"כ נמצא דהתם הכריע המ"ב כדיעה א', וא"כ יש סתירה בין סי' תמ"ג לסי' תס"ה, וצ"ע.

שו"ר בשונה הלכות סי' תס"ה דין ב' שהעתיק ד' השעה"צ דהתם בתורת י"א, והיינו שד' השעה"צ דסי' תמ"ג ס"ל שזה הוכחה שהכריע כמקו"ח דהיינו דיעה ב' בסי' תל"ג, וכאשר כ' בשו"ה סי' תל"ג, ומש"כ בסי' תס"ה ס"ל שזה רק העתקת ד' המג"א ואין כונתו לפסוק כן, אלא לפי שציין לדין הנלמד ממג"א סי' תל"ג, כ' דשם במ"א אי' שהוא מל' יום, וכונתו לומר שכך ד' מג"א ולשיטתו, וע"כ העתיקו השו"ע בתורת י"א (ואף שאין לשון זה במ"ב, דמ"מ כונתו בהכרח כך כי היכי דלא תיקשי כנ"ל), ודו"ק.

שונה הלכות סי' תמ"ג דין ז': ואם הנפקד הי' יכול למכרו ונתעצל ולא מכרו עד שהגיע זמן הביעור וביערו דעת רוב האחרונים שאין חייב לשלם להמפקיד בין אם הוא ש"ח בין ש"ש מיהו אם החמץ הי' ממושכן אצלו הפסיד חובו דדעת כל ממשכן שכ"ז שלא יחזיר לו המלוה משכונו לא יוכל לתבוע ממנו חובו [אא"כ הי' אנוס באבידת המשכון כגון שגזלוהו לסטים וכיו"ב משאר אונסים] ואם המשכון שוה יותר מחובו אין המלוה חייב לשלם לו המותר, ואם מכרו בע"פ אע"פ שמכרו בזול אין עליו כלום וההפסד הוא על הלוה, ואם המשכון בעין שלא ביערו המלוה והשההו עד אחר פסח אפשר דיכול לומר לו הרי שלך לפניך אע"פ שאין שוה עכשיו כלום ולא הפסיד חובו (סקי"ב ושה"צ).

מלוה שלא מכר את המשכון של חמץ מה הם האונסים שעי"ז לא הפסיד המלוה את החוב

ש. מש"כ בדין ז' אא"כ הי' אנוס וכו', לכאו' הכונה לכל האונסים שבשה"צ ס"ק י"ד וס"ק ט"ו, ואולי יש לחלק, ובפרט בנוגע לס"ק ט"ו, אך מאידך לגבי לא מצא למי למכור ודאי דשייך גם כאן.

[א.ה. הנה בכת"י ראיתי שכתב הגר"צ שליט"א שבשו"ה תיקן עפי"ז, ולא ידענא למאי קמכוין, דאיני רואה בשו"ה זולת העתקת לשון המ"ב, ובמ"ב כ' לגבי אבידת המשכון, שדעת הלוה שהמלוה לא יקבל החוב אלא א"כ המלוה אנוס באבידת המשכון ע"י ליסטים וכיו"ב, והנה לא נתפרש במ"ב מהו דרגת האונס הנצרך כדי שהמלוה לא יפסיד חובו ע"י שלא מכר את החמץ והוצרך לשרפו, ובשעה"צ י"ד נזכר דשכחה מיקרי אונס, אך לפו"ר י"ל שאי"ז אונס גמור, ורק שאי"ז פשיעה, ונפק"מ לד' המג"א שחייב רק בגונא של פשיעה, וס"ל דמה שלא מכר נידון כפשיעה, וע"ז כתב דשכחה אינה פשיעה, אך הכא במשכון י"ל דבעי אונס גמור ולא אונס כעין גנו"א, ואולי כה"ג אי"ז אונס גמור, וכן י"ל לגבי טענת סבור הייתי וכו' [אך טענת לא מצאתי למי למכור פשיטא ליה להגר"צ שליט"א דשייכא גם כאן]. והנה הגר"צ שליט"א הוסיף דפשיטא ליה דיש לומר דטענת החק יעקב דאיהו דאפסיד אנפשיה במה שלא מכר או מה שלא הודיעו לנפקד, לא שייכא הכא במשכון, אך באמת לפו"ר אדרבה הרי טענה זו הזכירה הח"י גם בשומר שכר, וא"כ ש"מ שמשוי ליה כאונס גמור, ועוד שלכאו' זהו סברא של איהו דאפסיד אנפשי', וזה טענה גם בין לוה למלוה, וא"כ מסברא זה שיך גם במשכון, ועי' היטב].

סימן תמ"ד

שונה הלכות סי' תמ"ד דין א': י"ד שחל להיות בשבת בודקין ליל י"ג וצריך לברך על הבדיקה וגם לבטל כמו שעושין בשאר שנים בליל י"ד ומה שמשייר למאכלו צריך ליזהר להניחו במקום מוצנע כנ"ל סי' תל"ד דין א' (ס"א וסק"א ג' וע"ל סי' תנ"ה דין י"א בענין שאיבת מים שלנו לאופין בליל י"ט ובסי' תנ"ח דין א' ובענין עשית מלאכה בע"ש ע"ל סי' תס"ח דין א' וע"ל סי' תכ"ט דין ב' שדורשין בשבת הקודמת, ובע"ש זה צריך לשאול בביתו אם הפרישו חלה כנ"ל סי' ר"ס דין ט' וע"ל דין ד').

זמן שריפה בערב שבת (כשפסח חל במוצ"ש)

ש. במש"כ בתחילת שעה ו', הנה בסי' תל"ד מבו' שצריך לשרוף קודם שעה ו', ואולי שאני התם משום שצריך להספיק לבטל קודם שנאסר בהנאה, ומשא"כ הכא שמבטל בשבת, שפיר שורף כדינו בשעה שישית.

שונה הלכות סי' תמ"ד דין י': סעודה שלישית אינו יכול לעשות בשבת זו בפת דזמנה אחר מנחה ואז אסור לאכול בין חמץ בין מצה כדלק' סי' תע"א דין א' וגם מצה עשירה שנילושה במי פירות לבד מנהגנו שלא לאכול כדלק' סי' תס"ב דין א' והגר"א מצדד דמדינא אסור לאכול בע"פ מצה עשירה או מבושלת וגם חרעמזל"ך יש אוסרין אבל יכול לקיימה בתבשיל שקורין קניידל"ך ובלבד שיאכלנה קודם שעה עשירית כדלק' סי' תע"א דין ה' וכן יכול לקיימה בבשר ודגים או בפירות [ויותר טוב בבשר ודגים מבפירות כנ"ל סי' רצ"א דין ו' ע"ש], וזה יכול לאכול אפי' אחר שעה עשירית אך בכ"ז יזהר שיאכל רק מעט ולא למלא כרסו כדי שיאכל מצה לתיאבון וטוב שיחלק ג"כ סעודת שחרית של פת לשנים די"א דיוצא בזה ידי סעודה ג' אך כ"ז אם יש לו שהות לברך בינתיים ולהפסיק איזה שהות כדי שלא יהי' בכלל ברכה שאינה צריכה (ס"א וסק"ה ו' ח' ושה"צ וע"ל סי' רצ"א בשה"צ אות ז' וצע"ק).

קיום סעודה ג' במצה מבושלת או חרעמזליך או קניידלאך (ובענין מצה מפוררת ומטוגנת)

א. הנה לגבי מצה מבושלת כ' במ"ב שהח"א התיר, וד' המ"א דנוהגין שלא לעשות כן, והגר"א אוסר מדינא, ולא מצאתי ד"ז בח"א, אך יעוי' בסי' תע"א מ"ב סק"כ שהתיר ד"ז כדבר פשוט, וצ"ע.

וצ"ע אמאי הושמט בשו"ה האפשרות והדיעות הסוברות לקיים במצה מבושלת.

ת. אחרי שהבאנו דלהגר"א יש להחמיר מדינא גם במבושלת שוב אין להביאו.

ב. ולגבי חרעמזליך שהביא פלו', הנה במקור הדברים מבו' שזה מצה מפוררת ומטוגנת, וא"כ לכאו' הוא תלוי בפלו' שבשעה"צ סימן תע"א סק"כ, אי חשיבא כמבושל או דחמיר מיני', ויל"ע דמשמע מלשונו דע"ז ליכא מנהגא שהזכיר המג"א, אף שלכאו' מסברא אין לחלק, [ואדרבה שלכאו' זה חמור יותר דאולי לאו כמבושל דמי], ויל"ע דבסי' רצ"א מ"ב ס"ק כ"ה סתם להקל בזה, וצ"ע [ועכ"פ לגבי קניידלאך ודאי ליכא להך מנהגא וכלשון השו"ה].

ג. ובעיקר הדבר הנה במ"ב כאן הזכיר רק עדיפותא דבשר ודגים מפירות, אך באמת עי' בסי' רצ"א דיש דיעה שעדיף שאפשר לצאת בתבשיל ממיני דגן, ולכאו' לדיעה זו הכונה בתבשיל ממיני דגן ולא בבשר ודגים, אך באמת שבשו"ע שם לא נזכר בהך דיעה דתבשיל ממיני דגן דוקא ולא בשר ודגים, כאשר כ' שם להשיטה של בשר ודגים דבשר ודגים ולא מיני פירות, ואולי אה"נ דלהך דיעה נמי אפשר בבשר ודגים,

וכאשר המ"ב סתם כאן ולא כתב להעדיף בקניידלאך מבשר ודגים, וצ"ע.

ד. ויש להעיר שבסי' רצ"א ברמ"א ומ"ב ס"ק כ"ה לא כתב במה עדיף לקיים סעודה ג' בשבת זו, ונתן שם כמה אפשרויות, וכאן כתב דעיין שם דעדיף בבשר ודגים, וצ"ל שכונתו עפ"י ד' השו"ע שם שי"א שבשר ודגים ולא פירות, אך למעשה הוא לא כתב זה שם, וציין כאן לשם, ועיין. [ובשו"ה כתב ג"כ כנ"ל בסי' רצ"א, ושם לא נזכר כלל, ואולי צריך למחקו].

ת. זה ציון של המ"ב והטעם כמ"ש ולמה למחקו.

[א.ה. הנה הדברים כבר מבוארים היטב וא"צ להוסיף ביאור (ומקצתם היו כתובין בלשון קצרה ונערכו בלשון העורך באופן שיהא מובן היטב), אך מ"מ יש להעיר קצת: א. בנוגע לשאלה א' אולי היה אפ"ל דהמנהג אינו שנוהגין איסור לאכול, אלא שאין נוהגין לעשות כן סעודה ג', אע"פ שברכתו המוציא ויוצאין עי"ז לכו"ע סעודה ג', ואע"פ שנאמר שלא נוהגים איסור בכך, ויתיישב הסתירה מסימן תע"א, וצ"ע. ב. ובנוגע להשמטת השו"ה עדיין צ"ע, דאף שהגר"א אוסר מ"מ אין בזה טעם להשמיט דעת הח"א דפליג על הגר"א, ובפרט שבסי' תע"א (שנכתב אחר סי' תמ"ד) סתם להקל, וצ"ע. ג. ובנוגע לחרעמזליך לא ידענא מנ"ל שאין ע"ז מנהג, דאדרבה עדיפא מינה קאמר די"א דאסור מדינא, ואפי' במבושל שלרוה"פ מותר מ"מ איכא מנהג להחמיר [וגם י"א שאסור מדינא, ובודאי שעיקר ההלכה דשרי מדינא וכנ"ל], ובקניידלאך לכאו' ודאי ליכא אפי' מנהג להחמיר וכסתימת המ"ב, ולכאו' משום שאין בו תוריתא דנהמא מלבד שמפורר לפחות מכזית, ולכו"ע נהפך למעשה קדירה ממש, שאפי' בקביעות סעודה אין ברכתו אלא במ"מ ומעין ג', וק"ל. ד. בנוגע להערה ד' כבר הוסיף השו"ה את המילה ועי"ש, וכונתו דאף שאי"ז מפורש בסי' רצ"א, אך עיי"ש שזה מח', ועפי"ז מובן דעדיף בשר ודגים מפירות, ובאמת צ"ל דהמ"ב שם סמך על השו"ע שם, וע"כ סתם בזה [ורק מה שסתם כאן ולא כתב להעדיף קניידלאך מבשר צ"ע, וכמוש"כ הגר"צ בהערה ג'], וק"ל].

שונה הלכות סי' תמ"ד דין י"ב: ואם הי' הולך לדבר מצוה כגון למול את בנו [או את בן חבירו אם האב אינו יכול בעצמו למול] או חתן ההולך לאכול סעודת אירוסין בבית חמיו [שזה מותר לעשות בע"פ] וכן סעודה שעושין בשעה שהכלה מקבלת סבלונות וכן בזמנינו כשעושין סעודה בשעת כתיבת התנאים [ודוקא החתן עצמו ויש מקילין ג"כ באחר שקרוי לסעודת אירוסין אבל לא לסעודת ברית מילה] ונזכר שיש לו חמץ בביתו או שמסתפק שמא יש לו חמץ אם יכול לחזור לביתו ולבער ולחזור למצותו יחזור ויבער דכיון שלא תתבטל מצותו מצות ביעור קודמת אבל אם כשיחזור וישתדל אודות הביעור לא ישאר לו זמן ביום לעשות המילה או הסעודה אם הוא עדיין בשעה חמשית יבטלנו בלבו במקום שהוא אבל אם כבר עומד בשעה ששית [וי"א דוקא לאחר שש שהוא מה"ת וצ"ע] יחזור ויבער ואע"ג דעי"ז יתבטל מצות מילה עשה דתשביתו חמיר טפי שהוא עובר עלי' בכל רגע (ס"ז וסקט"ג כ"ד כ"ה כ"ו כ"ז כ"ח כ"ט ובה"ל ד"ה למול וד"ה סעודת).

בענין לחזור לביתו לבער חמץ כשהולך לברית מילה

א. ש. מבו' ב' אופנים שא"צ לחזור, א. אב ההולך למול בנו. ב. ההולך למול בן חבירו, ונסתפקתי איך הדין באב שאינו מוהל אלא הולך לעמוד ע"ג אדם אחר שימול את בנו בשליחותו, אם צריך לחזור לבער חמץ או לא.

ב. ש. במש"כ דההולך לסעודת ברית לא מיקרי הולך לד"מ וצריך לחזור, הנה בשו"ה העמידו באחר ההולך לסעודת ברית, ושכונת המ"ב בס"ק כ"ג לדייק דאפי' למקילים בכה"ג בסעודת אירוסין הכא מודו דצריך לחזור, ולפי"ז לא נתבאר דין אב או מוהל שהלך לסעודת הברית אם צריך לחזור, אך באמת לא משמע כן במ"ב, שכן דבריו בס"ק כ"ג לא נצרכה אלא להמקילים בס"ק כ"ה, ויותר נר' דקאי גם על האב או המוהל ודלא כמשמעות השו"ה.

ת. דין המל כבר מבו' בביה"ל והובא בשו"ה לעיל.

[א.ה. נוסח השאלה בכתי' היה בקיצור מאוד, ולכאו' עפי"ז התשובה, אך לפי מה שהבנתי השאלה, לכאו' לא נתפרש תשובה לכך, ובפשוטו צ"ל דאה"נ ואורחא דמילתא שהמילה והסעודה באותו מקום, והמוהל בהליכתו כבר הולך לגוף המילה, והליכה לסעודה יצוייר באחר ההולך, אך אה"נ דלו יצוייר ד"ז יל"ע דהא סוכ"ס יו"ט הוא לאב ולמוהל, ושמא אינהו א"צ לחזור שמצוה עליהם עשות סעודה ויחשבו הולכין לדבר מצוה, ולפי"ז באב שאינו מוהל מ"מ לישתרי מצד הולך לסעודה, וא"צ להערת הגר"צ הנ"ל בהערה א' אלא שהגר"צ שליט"א לשיטתו בהערה ב', וק"ל].

הערה על ד' הביה"ל בענין חובת ביעור עיסה שיש חשש שתחמיץ

ש. בביה"ל בסעיף ח' ד"ה והוא טרוד במק"א כתב וז"ל: וה"ה כשאין לו מקום אחר לאפותה, עכ"ל. והוא תמוה דבכה"ג צריך לבערה מן העולם ולא לסמוך על ביטול.

ת. אין מובן.

וכתב הגר"צ שליט"א: הסביר לי בעל פה דלא מצאנו חיוב ביעור שלא יתחמץ אם כבר ביטל, וע"כ מבטל ומחפש מקום לאפות שאולי יספיק לאפות קודם שיחמיץ, ואה"נ שאם יחמיץ ישרפנה לכשיחמיץ.

[א.ה. לכאו' הכונה, דבלא ביטל שאולי יכשל עוד מעט בלאו דב"י ודאי צריך לבטל [ואילו לא"ה אפשר לבטל ודאי אסור לו להשהות ולחפש מקום לאפות דשמא יחמיץ, ועכ"פ אחרי שמהני ביטול מחויב לבטל (ודמי למש"כ תו' בדף כ"א דבחמץ שא"י אין עובר, ומשום החשש שמא ימצא גלוסקא ויעבור עלי' משעת מציאה הצריכו ביטול מראש)], אך כיון שאם מבטל אינו עובר איסור תורה גם לכשיחמיץ ואינו אלא איסור דרבנן, ע"כ רשאי להתעכב ולחפש מקום לאפות, ולסמוך על כך שלא יחמיץ, ואם יחמיץ ישרפנה מיד, שלא חייבו חז"ל ביעור קודם שתחמיץ משום שאולי תחמיץ, וק"ל].

סימן תמ"ה

שונה הלכות סי' תמ"ה דין ג': ובחזו"א כתב שמעיקר הדין אם מבערו קודם זמן איסורו יכול להטילו לים בלי פירור אפי' הוא חמץ קשה אך כיון דנוהגין לשרוף אף קודם שש בכלל מנהג זה לפרר אם אינו שורף, וכן יכול מדינא להטילו אז לביה"כ ששוב אינו עובר בב"י ואם השליכו לים והים השליכו ליבשה צ"ע אם עובר בב"י כמו בנפלה עליו מפולת ואח"כ נתגלה או שכבר פקעה בעלותו בהטלתו לים וכ"ז קודם זמן איסורו אבל אם מבערו אחר שש מחויב להשביתו מהעולם לגמרי ולא מהני להטילו לביה"כ דנהי דאין עובר בב"י מ"מ אין זה השבתה דעדיין ראוי לחזור ולהסיקה וראוי גם לכלב אחר נקיון [אם לא שא"א לו לקיים השבתה מהעולם יטיל לביה"כ וינצל מב"י] וכן אם נפל עליו מפולת אחר זמן איסורו חייב לגלות ולקיים ביעור [ואין עובר בב"י ע"י מה שמגלה כיון שעסוק בביעורו] וכן אם שרפו חייב לאבד גם האפר דמצות תשביתו לבער האיסור הנאה מהעולם (או"ח סי' קי"ח סק"ב ג' ה' ז' וסי' קט"ז סקי"א ט"ז ועי' בסי' קכ"ד בהערות לדף כ"ז ב' ד"ה ומיהו שכ' דלכתחלה אין רשאי להפיל עליו מפולת אפי' לפני זמן איסורו).

שונה הלכות סי' תמ"ה דין ד': קודם זמן איסורו יכול להשליכו ברחוב שהוא מקום הפקר כנ"ל סי' תל"ג דין י"ח [אבל לא בחצרו אפי' במקום שיש עורבים] ובלבד שיפקירנו לגמרי בפיו ובלבו ולא יהי' בדעתו בשעת הפקר לחזור ולזכות בו לאחר הפסח [שאם יש בדעתו כן אינו הפקר גמור כ"ז שלא זכה בו אחר] ואם הפקירו ומצאו אחר זמן איסורו שלא אכלוהו העורבים א"צ לבער שכבר יצא מרשותו, אבל אחר זמן איסורו לא מהני להפקירו (ס"ג וסקט"ז י"ז י"ח וע"ל סי' תמ"ח דין ז' וע"ע בסי' תמ"ג דין ג' וצע"ק ועי' בחזו"א או"ח סי' קי"ח ריש סק"ב).

בענין השלכה לאחר זמן איסורו למקום הפקר לרבים

ש. במש"כ דין ד' צ"ע, דבסי' תמ"ג דין ג' משמע דמועיל להוציאו לרה"ר לאחר זמן איסורו, ולא דן אם כבר נאסר [כיון שעבר עליו רגע א' בתשביתו, ונפקי"מ לענין לאחה"פ עיי"ש), ועי' בחזו"א סי' קי"ח ריש סק"ב, דגם מבואר כן [דמותר לעשות כן, ומהני לסלק מעליו הב"י], ותמיהני שהשמטתם ד' החזו"א אלו, לעיל בדין ג'.

ת. לא הובא משום שעכ"פ מדין תשביתו חייב לבערו כמ"ש בדין ג'.

[א.ה. הנה ההערה על המ"ב הסכים לזה רבינו שליט"א, והעיר כן בסוגריים בסוף דין ד', ושם ציין ג"כ לחזו"א, אך בתשובתו ביאר שלא כתבו בפירוש, לפי שאף שזה נכון דכ' החזו"א דסגי בזה שלא יעבור בב"י מכאן ולהבא, מ"מ אין רשאי לעשות כן מפני חובת תשביתו, וכמוש"כ בחזו"א שם ד"ה ושמעינן, ומובא לעיל דין ג', וק"ל. ומ"מ הנני מבין מד' רבינו שליט"א דעדיין הקו' על המ"ב במקומה עומדת, דאין לומר דכונת המ"ב בסי' תמ"ג לומר דמכאן ולהבא אינו עובר, והכא כונתו שלא מהני לקיום תשביתו ולתיקון הלאו שעבר, דהלשון משמע שכבר אינו מועיל, והיינו שכבר אינו שלו, ואין לו כח להפקירו, וע"כ לא יועיל הוצאתו לרה"ר, דעדיין ימשיך הכתוב לעשותו ברשותו, כיון שאין לו כח להפקיר לאחר שעה שישית, וא"כ הקו' במקומה עומדת].

שונה הלכות סי' תמ"ה דין ה': וכן אם נתנו לגוי קודם שעה ו' א"צ לבער ומ"מ נכון לינהג שלא להוציא כל חמצו הנשאר לו בנתינתו לגוי ולקיים מצות השבתה בשעה ששית בפירורים שמניח לשורפם שהפירורים נשבתים ועומדים ואפי' מניחם אינו עובר בב"י אלא יניח מחמצו לכה"פ כזית כדי לקיים מצות תשביתו כתיקונה (ס"ב וסק"י).

ש. מש"כ ומ"מ נכון וכו' ולקיים מצות השבתה בשעה שישית, צ"ע דלעיל דין ב' נתבאר ששורפין קודם שעה שישית, וצ"ל דעיקר הדין נקט.

שונה הלכות סי' תמ"ה דין ט': וכן לא יסיק בו תנור וכירים ולא יבשל בו אם שרפו משעה ששית ולמעלה ואם בישל או אפה אותו הפת ואותו התבשיל אסורים בהנאה [מדרבנן, חזו"א או"ח סי' קי"ט סק"ג ובי"ד סי' נ"ט סק"ח ולא כדמשמע באו"ח סי' קכ"ד בהערות לדף כ"א ב'] ולא מקרי זה וזה גורם התנור והעצים דהעצים ניכר יותר והוי כחד גורם ואפי' בשעה שנתן הפת לתנור כבר נהפך החמץ לגחלים או אפי' לאפר חם ונאפה על ידם ג"כ אסור ואפי' אם גרף האפר והגחלים ואפה ובישל נגד חומו לבד ג"כ אוסרים כמה אחרונים הפת והתבשיל וצ"ע, [אכן אם הסיק התנור בחמץ וגם בעצים ביחד ואח"כ אפה שם פת יש מקילין לכן בשעת הדחק שאין לו מה לאכול או במקום הפסד יש לסמוך להקל] (ס"ב וסקי"ב ובה"ל ד"ה אסורים ושה"צ) ודעת החזו"א שאם גרף האפר והגחלים ואפה נגד חומו לבד יש להתיר אך אם יש גחלים עוממות אסור (או"ח סי' קי"ט סק"ג וע"ע בסי' קכ"ד בהערות לדף כ"א ב').

א. מש"כ אסורים בהנאה מדרבנן, כ"כ החזו"א בסי' קי"ט וביו"ד סי' נ"ט, אך בסי' קכ"ד בהערות לדף כ"א ע"ב אי' דאסורה מה"ת.

ב. בסוף הדין בציונים כתבתם וע"ע בסימן קכ"ד וכו', ולא ידעתי למה כתבתם וע"ע, ולא כמקור, שהרי כתוב שם אותו דבר בדיוק, וזה יכול להיות מקור למש"כ בשם החזו"א.

[א.ה. רבינו שליט"א לא השיב, אך כפי הנר' יש תשובה אחת לב' השאלות, לפי שסי' קכ"ד המה הערות ע"ס הדף ומהם שלא בעיון כה"צ, וע"כ יש יותר משקל לדבריו בסימנים אחרים, וע"כ נקט לעיקר את דבריו בשאר מקומות, ורק הוסיף ודלא כבסי' קכ"ד וכו', וגם עיקר המקור לדבריו שבסוף הסעיף הוא מסי' קי"ט, אלא שכ' וע"ע בסי' קכ"ד שג"כ מבו' כן, אך בתורת מקור לסמוך ע"ז לדינא הביא את דבריו שבסי' קי"ט שהם העיקר לדינא].

שונה הלכות סי' תמ"ה דין י': ואם נתערב הפת בככרות אחרות ואינו ניכר כולן אסורות בהנאה ואין לו תקנה להתיר פת או תבשיל זה ע"י פדיון דמי הנאת החמץ שישליך הדמים לאיבוד (ועי' בחזו"א או"ח סי' קי"ט סק"ג ד"ה יו"ד) [אך לאחר הפסח מותר ע"י תקנה זו כדלקמן סי' תמ"ז דין ס"ט ואפשר דכאן אפי' בלא תערובת] אבל יש לו תקנה למכור הפת לגוי חוץ מדמי איסור שבו דהיינו שינכה דמי הנאת החמץ שהסיק בו התנור מדמי הפת והתבשיל שנוטל מהגוי ונמצא שאינו נהנה כלל מהחמץ שהסיק בו רק שיזהר לפרר הפת קודם שימכרנו להגוי אם הוא מקום שנוהגין בו היתר בפת גוי שאם לא יפרר חיישי' שיחזור וימכרנו לישראל, ואפי' בלא נתערב פת או תבשיל זה באחרים ג"כ יש תקנה זו במכירה ויש מי שאוסר אם לא נתערבה ובמקום הפסד מרובה או שעת הדחק יש לסמוך להקל (סקי"ג ושה"צ) וכ"ד החזו"א להתיר ע"י מכירה חוץ מדמי איסור אפי' בלא תערובת (או"ח סי' קי"ט סק"ג).

דעת החזו"א בענין להתיר ע"י השלכת דמים לים המלח פת שנאפה בתנור שהוסק ע"י חמץ

ש. מש"כ ואין לו תקנה וכו', החזו"א סי' קי"ט סק"ג ד"ה יו"ד הביא כן בשם ש"ך ומ"א, אך משמע שם שהוא עצמו מצדד להקל.

[א.ה. הנה רבינו שליט"א הוסיף עפי"ז הסוגרים ועי' חזו"א וכו', ובהדפסת מכתב זה נתבאר כונתו בציון זה, ולא ברירא לי אמאי לא כתבו להדיא, ואף שגם החזו"א רק צידד כן אך לא הורה למעשה כן נגד ש"ך ומ"א, ועי"].

סימן תמ"ו

שונה הלכות סי' תמ"ו דין ב': וי"א דדוקא בחמץ שביטלו קודם יו"ט סגי בכפיית כלי אבל בחמץ שלא ביטל אתי לאו דב"י ודחי טלטול מוקצה דרבנן ולכן מותר לטלטלו ולהשליכו לנהר או לביה"כ (ע"ל סי' תמ"ה דין ג') או לפררו ולזרוק לרוח וכמה פוסקים מתירין אפי' לשרוף דמתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה נמי שלא לצורך בכגון זה שהוא צורך היום קצת ונהגו העולם כדעה ראשונה ובכל גווני כופין עליו כלי מ"מ היכא דנהוג כסברא האחרונה נהוג ואין להם לבטל מנהגם (ועי' בחזו"א סי' קכ"ד בהערות לדף כ"ז ב' שהקשה על סברא ראשונה ועי' בסי' קט"ז סקט"ז ד"ה ולענין שמיישב קצת) וכ"ז דוקא בחמץ גמור אבל בתבשיל שנאסר מפני שנמצא בו חטה וכדומה אפי' לסברא אחרונה אסור לבערו ביו"ט אלא יכפה עליו כלי וישהנו עד חוה"מ ואפי' נמצא החטה בתבשיל בשביעי של פסח שאם ישהנו עד שנכנס יום האחרון יהי' מותר להשהותו כמבואר בסי' תס"ז דין י"ט ונמצא כמשהה החמץ ע"מ לקיימו אפ"ה אין לו לבערו בפסח אפי' ע"י גוי אלא כופה עליו כלי ואחר יו"ט שורף החטה ואוכל התבשיל (סק"ו וע"ל סי' תס"ז דין י"ט שהזכיר במקום הפסד), וצ"ע אם דבר שנאסר ע"י תערובת משהו חמץ אם מותר לשורפו לדעה אחרונה (חזו"א או"ח סי' קט"ז סקט"ז ד"ה ואף ובסוף ד"ה ויש משמע דנקט שאין לשורפו).

בענין לשרוף ביו"ט חמץ שנאסר ע"י תערובת משהו

ש. מש"כ וצ"ע אם דבר שנאסר וכו', לא הבנתי למה כתבתם את זה כאילו דבר חדש, והרי ע"ז ממש דיבר המ"ב שהבאתם לעיל וכ"ז דוקא וכו', וצריך לכתוב אבל בחזו"א מספק"ל בזה, ולמעשה גם בחזו"א נר' שלדינא ס"ל כמ"ב, יעוי' בסוף ד"ה ויש שנראה דנוקט הכי שאין לבערו.

ת. אפשר דחטה קיל יותר שהוא ספק חמץ.

וכתב ע"ז הגר"צ שליט"א: אמר לי בע"פ שזה עונה על החלק הראשון שאין הוכחה מהמ"ב לגבי ציור של תערובת חמץ ממש, אך באמת הסכים שמהחזו"א בהמשך מוכח דאין לשרפו לכו"ע.

[א.ה. הנה רבינו שליט"א הוסיף עפי"ז הסוגרים ועי' חזו"א וכו', ובהדפסת מכתב זה נתבאר כונתו בציון זה, ולא ברירא לי אמאי לא כתבו להדיא, ואף שגם החזו"א רק צידד כן אך לא הורה למעשה כן נגד ש"ך ומ"א, ועי"].

סימן תמ"ו

שונה הלכות סי' תמ"ו דין ב': וי"א דדוקא בחמץ שביטלו קודם יו"ט סגי בכפיית כלי אבל בחמץ שלא ביטל אתי לאו דב"י ודחי טלטול מוקצה דרבנן ולכן מותר לטלטלו ולהשליכו לנהר או לביה"כ (ע"ל סי' תמ"ה דין ג') או לפררו ולזרוק לרוח וכמה פוסקים מתירין אפי' לשרוף דמתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה נמי שלא לצורך בכגון זה שהוא צורך היום קצת ונהגו העולם כדעה ראשונה ובכל גווני כופין עליו כלי מ"מ היכא דנהוג כסברא האחרונה נהוג ואין להם לבטל מנהגם (ועי' בחזו"א סי' קכ"ד בהערות לדף כ"ז ב' שהקשה על סברא ראשונה ועי' בסי' קט"ז סקט"ז ד"ה ולענין שמיישב קצת) וכ"ז דוקא בחמץ גמור אבל בתבשיל שנאסר מפני שנמצא בו חטה וכדומה אפי' לסברא אחרונה אסור לבערו ביו"ט אלא יכפה עליו כלי וישהנו עד חוה"מ ואפי' נמצא החטה בתבשיל בשביעי של פסח שאם ישהנו עד שנכנס יום האחרון יהי' מותר להשהותו כמבואר בסי' תס"ז דין י"ט ונמצא כמשהה החמץ ע"מ לקיימו אפ"ה אין לו לבערו בפסח אפי' ע"י גוי אלא כופה עליו כלי ואחר יו"ט שורף החטה ואוכל התבשיל (סק"ו וע"ל סי' תס"ז דין י"ט שהזכיר במקום הפסד), וצ"ע אם דבר שנאסר ע"י תערובת משהו חמץ אם מותר לשורפו לדעה אחרונה (חזו"א או"ח סי' קט"ז סקט"ז ד"ה ואף ובסוף ד"ה ויש משמע דנקט שאין לשורפו).

בענין לשרוף ביו"ט חמץ שנאסר ע"י תערובת משהו

ש. מש"כ וצ"ע אם דבר שנאסר וכו', לא הבנתי למה כתבתם את זה כאילו דבר חדש, והרי ע"ז ממש דיבר המ"ב שהבאתם לעיל וכ"ז דוקא וכו', וצריך לכתוב אבל בחזו"א מספק"ל בזה, ולמעשה גם בחזו"א נר' שלדינא ס"ל כמ"ב, יעוי' בסוף ד"ה ויש שנראה דנוקט הכי שאין לבערו.

ת. אפשר דחטה קיל יותר שהוא ספק חמץ.

וכתב ע"ז הגר"צ שליט"א: אמר לי בע"פ שזה עונה על החלק הראשון שאין הוכחה מהמ"ב לגבי ציור של תערובת חמץ ממש, אך באמת הסכים שמהחזו"א בהמשך מוכח דאין לשרפו לכו"ע.

[א.ה. הנה רבינו שליט"א הוסיף עפי"ז הסוגרים ועי' חזו"א וכו', ובהדפסת מכתב זה נתבאר כונתו בציון זה, ולא ברירא לי אמאי לא כתבו להדיא, ואף שגם החזו"א רק צידד כן אך לא הורה למעשה כן נגד ש"ך ומ"א, ועי"].

בירור הלכה

הרה"ג מרדכי קרליבך שליט"א
רו"כ "תורת רפאל" - אהבת שלום

פלפול בדין סעודות השבת בערב פסח שחל בשבת

בפלוגתת הראשונים אם יכול לאכול ב' סעודות בזאח"ז

ובפלוגתת הראשונים אם יש זמן קבוע לג' הסעודות

תניא ארבעה עשר שחל להיות בשבת, מבערין את הכל מלפני השבת וכו', ומשיירין מן הטהורות מזון שתי סעודות, כדי לאכול עד ארבע שעות [פסחים יג.].

בספר יראים [סי' ש"א] כתב וז"ל, תנן באלו עוברין בפסח [פסחים מט.], י"ד שחל להיות בשבת מבערין את הכל מלפני השבת, ומשיירין מזון שתי סעודות כדי לאכול עד ארבע שעות, פירוש שתי סעודות [היינו] שתי שביעות יחלק לשלש סעודות, [היינו שמחלק כדי שביעה לב' סעודות היום], ופירוש זה כתבתי להודיע שאין מכאן ראיה שסעודה שלישית של שבת שאכלה קודם ארבע שעות לא יצא, עכ"ד היראים.

וכוונת היראים, דבפשוטו דינא דמתניתין [דמשייר רק מזון ב' סעודות] תמוה, הרי ג' סעודות צריך בשבת, ומוכרח מזה דכיון דא"א לאכול פת חמץ אחר חצות, לכן ע"כ אינו מניח לסעודה ג', אשר מזה מוכרח לכאורה כהראשונים דאין יוצאין י"ח באכילת סעודה ג' לפני חצות, ודחה היראים דכוונת המשנה היא דמניח מזון כשיעור שביעה לסעודת היום, ומחלקה לב' פעמים לפני חצות היום, ומקיים בכך ב' סעודות.

ובתוס' שבת [דף קיח. ד"ה במנחה] חקרו בזה והעלו ב' טעמים לזה שאין לעשות ב' סעודות זו אחר זו בשחרית, וז"ל, אין לעשות ב' סעודות שחרית, דהא כיון שאוכל הכל שחרית, חשיב כסעודה אחת, ועוד אומר ר"י שיש כאן איסור ברכה שאינה צריכה כדאיתא ביומא [דף ע.], ע"כ. ומדבריהם נראה, דכל הסעודות שאוכל בבוקר שם סעודה אחת היא, ולכן ע"כ צריך לאכול סעודה שלישית אחר המנחה לקבעה כסעודה אחרת.

ובשו"ת מן השמים [סי' י"ד] כתוב וז"ל, דבר זה מתורת משה רבינו למדנו, דכתיב אכלוהו 'היום', כי שבת 'היום', 'היום' לא תמצאהו, מה הימים מחולקים זמ"ז, כך צריכות להיות השעות של ג' סעודות מחולקות זמ"ז.

אכן הר"ן שם [מג:] כתב וז"ל, כתב הרב בעל הלכות ז"ל, שאין חיוב סעודות הללו להיותן כדרכן בשחרית ובמנחה, אלא אפילו מפסיק באמצע סעודה בברכת המזון, ואע"ג דלא מסלק התכא אלא פורס מפה ומברך והדר שרי המוציא ואוכל כביצה ומברך שפיר דמי, ע"כ. וכנראה פליג בהנך ב' דינים שבתוס', א. ס"ל דאפשר לב' הסעודות להתקיים בבוקר, והפסק ברהמ"ז קובעו לסעודה לעצמה, ב. אין לחוש לברכה שאי"צ בכה"ג.

ובשו"ע [או"ח סי' רצ"א] נראה לחלק בין הנך ב' דינים, דבס"א כתב דאם אכלה לסעודה ג' קודם חצות לא קיים מצות סעודה זו, ובס"ג כתב דאם המשיך סעודת הבוקר עד אחר חצות יכול לברך ולאכול מיד, דשפיר חשיבא ב' סעודות אף שלא הפסיק אלא בברהמ"ז, ובמג"א שם [סק"ו] הביא בשם המהרי"ל דאף אם אוכל בשבת סעודה אחר סעודה, צריך לילך להפסיק או לטייל בין ב' הסעודות, דאל"כ הוי כסעודה אחת.

והנה בפר"ח [יו"ד סי' י"ט סק"ח] הביא פלוגתת הראשונים [תוס' מנחות לו. ד"ה שח וחולין פז. ד"ה ומכסי] בדין השוחט כמה עופות ושח בין עוף לעוף, האם צריך לברך שוב על השחיטה השניה, והעלה בפרי חדש דטוב לכוין מתחילה שאין דעתו לפטור בברכתו אלא עד שידבר, ואז אם ישיח וישחוט שוב צריך לברך [ובענייני ד' כוסות הארכתי לענין הרבה מברכות הנהנין וברכת המצוות אם המחשבה מועלת לפטור עד זמן מסוים].

ובתבואות שור [יו"ד שם סקי"ז] השיג עליו דכל שמכוין שלא תפטור ברכתו הויא ברכה לבטלה, וראיה לזה ממה שלא מצינו עצה בדברי הפוסקים בשבת להשלים ק' ברכות, שיאכל ל' אגוזים ויברך על כ"א בכוונה שלא תפטור ברכתו אלא א', כמבו' בפוסקים דהתירו לגרום ברכה שאי"צ לצורך ק' ברכות. והקשה ממש"כ בשו"ע [סי' רצ"א ס"ג] דבדיעבד יכול לאכול סעודה אחר סעודה מיד, ותירץ דברהמ"ז שאני דהוי גמר אכילה.

והנה מכל אלו הדברים למדנו לדון, דהאוכל סעודה ומברך וחוזר ואוכל שנית מיד אחר סעודה ראשונה, דעת רוב רבוותא דב' סעודות חשיבי, אכן מדברי התוס' נראה דאף אם הפסיק כמה שעות בין סעודה לסעודה, מ"מ כל שאכל ב' הסעודות בבוקר סעודה אחת היא, וצ"ב דמבואר מזה דהריעותא הוא במנין הסעודות, ולקשה למה לא יחשבו כב' סעודות חלוקות, ולכאורה הריעותא הוא רק משום שלא אכל הסעודה בזמנה, וצ"ע.

חובת סעודת שבת א. אכילה [אכלוהו היום] ב. סעודה ותענוג [עונג] נפ"מ א. בזמני הסעודה ב. שיעורה כזית או כביצה ג. פת ד. ערבות

ואשר נראה לחקור ביסוד חיובא דג' סעודות שבת, האם עיקרה בתורת חובת מנין של סעודות, והיא ממצות היום כמצות נטילת לולב בסוכות ותקיעת שופר בר"ה שעיקרם חובת היום, והאכילה היא מעשה המצוה, או דעיקרה מדין עונג שיהא מתענג ביום זה, אלא דקיום דין עונג הוא לאכול בכל זמני הסעודות, ומאחר שהערב הוא זמן סעודה, והבוקר הוא זמן סעודה, והצהרים הוא זמן סעודה, לכן חייב להתענג בזמנים אלו.

והנראה דזה תלוי במקור חובת סעודת שבת, דבשבת [דף קיז:] ת"ר, כמה סעודות חייב אדם לאכול בשבת, שלש, רבי חידקא אומר ארבע, ודרשוהו מדכתיב אכלוהו 'היום', כי שבת 'היום', 'היום' לא תמצאוהו, [רבי חידקא סבר ג' 'היום' לבר מאורתא], וכ"ה בספר יראים [סי' צ"ב] וז"ל, צוה יוצרנו שיאכלו בני ישראל ג' סעודות בשבת, דכתיב אכלוהו היום, ועפי"ז כתב דאין יוצא י"ח אלא בלחם דומיא דמן שהיה לחם ע"ש.

אמנם מדברי רבוותא למדנו דעיקר חובת סעודת שבת הוא מחמת לתא דעונג שבת, ועיקרה בפסחים [דף סח:] דהכל מודים בשבת דבעינן נמי לכם דכתיב וקראת לשבת עונג, וכתבו הראשונים דאף חובת סעודות שייכא לחובת עונג שבת, ולשון הרשב"א [ח"ה סי' ג'] בדין מי שאם יאכל כביצה מצטער הימנה, שהוא פטור מסעודה שלישית, שלא תיקנו חכמים ג' סעודות אלא לכבוד שבת ולענגו, וכיון דמצטער אין לו עונג.

הלא מעתה נראה דאם מקורו מדכתיב אכלוהו היום, בזה כל חילוק סעודות בתורת 'שם סעודה' תלוי בברכת המזון [בפרט אם טייל בין הסעודות וכנ"ל], אכן אם חובתו מדין עונג, א"כ זה תלוי בפרקי וזמני האכילה והעונג, והחובה היא לאכול ג' סעודות החלוקות בשמן, א. סעודת הלילה, ב. סעודת הבוקר, ג. סעודת מנחה, ובזה כל הסעודות שאוכל בבוקר שם א' של סעודת הבוקר עלייהו, וזהו שכ' בתוס' דסעודה א' היא.

[ואמנם הריטב"א ס"ל דחובת ג' סעודות נלמד מדכתיב אכלוהו היום, ועכ"ז ס"ל שם שצריך שיהא בג' זמנים חלוקים, וכן היא גם שיטת שו"ת מן השמים, וכ"ז דלא כמש"נ, אכן י"ל דהנה התם דריש היום היום היום, שיהו חלוקים כימים, הרי דלא למד ענין זה מסברא כדברי התוס' דכל שחרית זמן סעודה אחת היא, אלא ילפותא בעלמא היא שצריך לחלק הנך ג' סעודות לג' זמנים חלוקים, ושוב מבואר מזה כדברינו].

וכזאת נראה לענין סעודת הלילה, דהנה דעת התוס' והרא"ש בפסחים [דף קא. ד"ה ובקידושא] שיכול לקיים ג' הסעודות כולם ביום, ומשמע דהוא לכתחילה, וכ"פ המג"א [סי' רע"ד סק"ב] לדינא במקום שיש קצת אונס, אכן בחמד משה תמה דודאי אין לעשות כן אף במקום אונס קצת, וכ"כ במ"ב [סק"ט] ובשעה"צ [סק"ח] דרק במקום שנאנס יאכל כולן ביום, [ועי' רמ"א סי' רצ"א ס"א דמי שלא אכל בלילה יאכל ג' סעודות ביום].

וכל זה תלוי בהנ"ל, דאם חובת אכילה היא, שפיר יכול לקיים חובת ג' אכילות אלו ביום, אכן אם עיקרה חובת עונג, הרי שקיומה במה שאוכל בכל פרקי וזמני האכילה, וא"כ צריך לאכול סעודה א' דווקא בלילה.

וכזאת נראה גם לענין סעודת הבוקר, דהנה דעת הב"ח [או"ח סי' של"ד] דאם אכל הסעודה אחר חצות לא יצא, ועפי"ז כתב דאחר חצות אין מצילין מהדליקה לסעודה זו, ובפמ"ג [משבצו"ז סק"א] השיג ע"ז דהלא סעודות שבת שלא אכלן בזמנן אוכלן לאחר זמן, כדמוכרח לענין סעודת הלילה, ובמ"ב [סק"ב] הביא שיטת הב"ח דלא יציל, וסיים שהפמ"ג מפקפק בזה, ע"כ, ואף זה תלוי בהנ"ל אם חיובו חובת סעודה או עונג.

ותמוה לי במה שבסי' של"ד העתיק המ"ב דברי הב"ח, דמוכרח שיש לחוש לשיטתו, ואילו בהלכות תענית בשבת עד ו' שעות [סי' רפ"ח סק"א] העתיק דברי הפמ"ג דאם טעים מידי בצפרא לפני מוסף מותר להמתין עד לאחר חצות, [והפמ"ג לטעמיה דפליג על הב"ח], והעלה [סק"ב] דאם לומד או מתפלל מותר להתאחר אחר חצות, ותמוה דהלא לדעת הב"ח מפסיד בכך סעודת שבת, ולכאורה אין שום מקום להקל בזה, וצע"ג.

והנראה [ועוררני הר"א אלשטיין] דאף דעיקר זמנה עד חצות יש לה תשלומין, ובזה הוא שנחלקו הב"ח והפמ"ג האם מצילין מפני הדליקה לסעודת תשלומין, והואיל ויש לה תשלומין יש להתיר לדחותה עבור ת"ת.

והנה נחלקו הראשונים בשיעור אכילה של סעודת שבת, דעת הרשב"א בסוכה [דף כז.] דשיעורה בכזית, אכן דעת הר"ן בשבת [דף קיז:] דשיעורה בכביצה, וכ"ה בשו"ע [סי' רצ"א ס"א], ובמג"א כתב דהיינו מעט יותר מכביצה, דכביצה הויא אכילת עראי, והגאון מקובנא בבאר יצחק [אה"ע סי' ב'] האריך והעלה דשיעור סעודת שבת בככותבת, דבפחות מזה אכתי מיקרי מעונה ולא חשיב עונג שבת.

[הגאון מקובנא הביא קושית השואל על דעת הראשונים דמדאורייתא אסור להתענות בשבת, א"כ יהא חייב לאכול סעודת שבת ביוה"כ שחל בשבת, ויאכל כשיעור כזית, שאין בזה אלא איסור חצי שיעור, ומצות סעודת שבת דוחה לאיסור חצי שיעור דיוה"כ, והשיב לו הגאון מקובנא שיפה הקשה, וכתב דאם יש בשבת איסור תענית מה"ת, א"כ על כרחך אף שיעור סעודת שבת בככותבת, והיינו יותר מכביצה].

הלא למש"נ נראה בביאור פלוגתת הראשונים, דאם עיקרו חובת אכילה מדכתיב 'אכלוהו היום' סגי בכזית כשיעור אכילה בכל מקום, אכן אם עיקרה משום חובת עונג שבת, י"ל דעונג בכדי שביעה הוא.

[נחלקו הראשונים האם יוצא יד"ח סעודת שבת באכילת פירות, דדעת היראים שם דצריך דוקא פת, שהרי המן גופא דמיניה ילפינן סעודת שבת לחם היה (ובברכות מח: איתא שברכו עליו ברהמ"ז), אכן דעת רבינו יונה בברכות (דף מט.) דיוצא בפירות (ואך דבב' סעודות צריך פת מדין קידוש במקום סעודה, וערי"ן), ויל"ד דאם עיקרה מדין אכלוהו היום בעינן פת כהיראים, ואם עיקרה מדין עונג י"ל דסגי בפירות, ועי' רע"א א'].

במגן אברהם [ריש סי' רצ"א] דן במי שיש לו ביום רק סעודה אחת [שיעור שביעה אחת] מה יעשה, וכתב דאם נמשכה סעודת הבוקר עד חצות, יפסיק ויברך ואחר חצות יאכל שוב, ובכה"ג יצא ידי חובת ב' הסעודות [כהשו"ע הנ"ל ס"ג], ונמצא דאכילה זו היתה כולה אכילת שובע, [אף דשובע זה בא מכח ב' סעודות], ובסו"ד הכריע דאף אם עומד בבוקר יחלקם לב' סעודות, כדעת היראים דיוצא יד"ח סעודה ג' לפני חצות, עכ"ד.

ולכאורה צ"ע בזה, דהלא מדברי המג"א מוכרח ומבואר דחובת סעודת שבת קיומה רק בדרך שביעה, שהרי כתב דודאי אין לחלק את הסעודה לב' סעודות א' בבוקר וא' במנחה, כיון דאין בכל אחד כדי שביעה, ואף דבפשוטו יש בכל סעודה כשיעור כזית, וע"כ דדעת המג"א דסעודת שבת צריכה שביעה, וא"כ לכאורה צ"ע היאך יכול לקיים ב' סעודות ושביעה אחת, והרי כל סעודה לעצמה אין בה כדי שביעה, וצ"ע.

ולמש"נ י"ל, דכלפי חובת אכילה הרי סגי באכילת כזית, ובזה ודאי מהני לחלק את הסעודה לב' סעודות קטנות, ובכך יקיים ב' אכילות חלוקות, אכן הרי דין הוא שצריך אכילת שובע, ולמש"נ נראה דכל מה שצריך אכילת שובע אין זה משום דבעינן ג' אכילות חלוקות של שובע, אלא שצריך לקיים ג' סעודות חלוקות, א. לילה ב. בוקר ג. מנחה, ובזה כל שחילק הסעודות ויצא שבע מכולם שפיר יש צירוף דכולם אכילות שובע.

ובשו"ע [או"ח סי' קס"ז ס"כ] כתב שאין דין ערבות בברכת הנהנין אלא במצה וקידוש, ומקורו בר"ה [דף כט:], והקשו האחרונים למה בברכת המוציא של סעודת שבת אין דין ערבות, וכתב בט"ז [סקי"ז] שבסעודת שבת אין היכר שהוא למצה, משא"כ במצה וקידוש, וצ"ב. והמג"א [סק"כ] תירץ וז"ל, אכילת שבת ויו"ט אינו חובה על האדם, אלא משום הנאתו דהא מצטער פטור מלאכול, עכ"ד, וצ"ב דהא מיהת חובה היא, וצ"ע.

ויש לבאר, דמצות סעודה לא נאמרה כ'מצות אכילה', כי אם 'חובת תענוג', וחובת היום היא שיהא יום השבת יום תענוג, וקיומה במה שהגברא מעונג, וכיון דגוף האכילה אינה חובה אין ערבות עליה ועל ברכתה.

סעודת שבת א. חובת אכילה או חובת תענוג ונפ"מ בזמן תוספת

פלפול בדברי המג"א במי שאין לו אלא שיעור סעודה אחת לשבת

בתוס' פסחים [דף צט: ד"ה עד] נחלקו אם יוצאין יד"ח סעודת שבת בתוספת שבת, ולדינא נחלקו הפוסקים, דבשו"ע [סי' רס"ז ס"א] כתב דאפשר, והמג"א [סק"א] כתב וז"ל, כתב בשל"ה בשם ספר חסידים דמ"מ צריך לאכול כזית בלילה כדי לקיים ג' סעודות בשבת, וכ"כ הב"ח [סי' תע"ה] בשם המהר"ל מפראג, אבל בתוס' וראי"ש משמע דיכול אף לגמור הסעודה מבעו"י כו', דאחר פלג המנחה חשבינן לילה, ומ"מ טוב להחמיר.

ובדגול מרבבה ציין להט"ז [סי' רצ"א סק"ו] שכ' וז"ל, כתב בספר חסידים [סי' רס"ט] שבליל שבת צריך שיהיה גמר הסעודה בלילה, ורש"ל נהג שלא אכל בליל שבת עד הלילה, ולי נראה כיון דתוספת מחול על הקודש הוא דאו', ע"כ יצא שפיר אפילו גמר קודם לילה, ע"כ, נמצא דג' שיטות בדבר, דעת התוס' והרא"ש שיכול אף לגמור הסעודה מבעו"י, דעת הס"ח דיאכל כזית בערב, ודעת המהרש"ל דכל הסעודה תהא בערב.

[ונראה דהרש"ל והט"ז אזלי בזה לטעמייהו, שבשו"ת מהרש"ל (סי' ס"ח) כתב דמי שקיבל על עצמו תוספת קדושת שמיני עצרת עדיין חייב בסוכה, והשיג עליו הט"ז (או"ח סי' תרס"ח סק"א) דעל ידי קבלת יו"ט כבר חלף והלך ממנו חובת היום שהיה עליו קודם זה, והוי זה כמו לילה ומחר ממש, עכ"ל, והיינו דנחלקו האם על ידי קבלת יו"ט נהפך ליום הבא, או דדין תוספת נאמר רק לענין שביתה, והדברים עתיקים, ואכ"מ].

[וכבר הקשו בזה, דהט"ז עצמו (סי' תע"ב סק"א) כתב דצריך לעשות קידוש בליל פסח אחר שתחשך, משום שאין קידוש אלא במקום סעודת המצה, ואין מצה אלא בלילה, הרי דצריך קידוש בזמן סעודה, וצ"ע].

ומעתה לכאורה צ"ע בביאור שיטת הספר חסידים, דכפי הנראה בשיטתו [לפי מה שהובא במג"א] לא סגי בסעודת שבת באכילת כזית, אלא צריך כשיעור כביצה ויותר, ואך דאכילה זו שפיר אפשר לקיים גם בתוספת שבת, ומ"מ צריך לאכול כזית בערב אחר התקדש ליל שבת, ולכאורה צ"ע בהך פשרה, דאם ס"ל דצריך לאכול דוקא בליל התקדש שבת, א"כ למה לא צריך שיאכל כל השיעור אחר שנתקדש ליל השבת.

אשר למש"נ לעיל נראה בביאור פלוגתת הראשונים האם יכול לאכול בתוספת שבת, כי דין תוספת נאמר כלפי קדושת השבת, כמו שאמרו בר"ה [דף ט.] כל מקום שנאמר בו שבות צריך להוסיף מחול על הקודש, ועיקרה נאמר בתורת 'קדושת היום' דשבת ויו"ט, אך כלפי 'יום השבת' אין דין תוספת כלל, באופן דלפי"ז נראה דבכל ההלכות דשייכי לגוף היום אין דין תוספת, ואך לגבי מה דשייך לקדושת היום יש בו דין תוספת.

ויסוד הדבר עפ"י יסוד נפלא שהעלה במג"א [סי' תצ"א סק"א], דמי שהתחיל לאכול בסוף הפסח מבעוד יום ונמשך עד הלילה ועדיין לא התפלל ולא הבדיל, מותר לאכול חמץ, דכיון דחשכה הוי לילה לכל דבר, אלא שחכמים אמרו שאסור לעשות מלאכה עד שיבדיל בתפילה, אבל איסור חמץ אין תלוי בהבדלה [היינו בקדושת יו"ט], שהרי אף בחול המועד אסור לאכול חמץ, עכ"ד המג"א, וכן הכריע בחק יעקב [שם סק"א].

וביאור דבריו, דיסוד דין תוספת יו"ט אינו נתפס אלא בדינים התלויים בשם יו"ט, ולכן איסור מלאכה דתליא בשם יו"ט אסור אף בתוספתו, אך איסור חמץ לא שייך כלל לקדושת יו"ט של שביעי של פסח ולא ליו"ט ראשון של פסח, שהרי אף בחוה"מ אסור לאכול חמץ, ולכן מיד כשחשיכה ונשלם חג הפסח שפיר מותר לאכול חמץ אף לפני הבדלה, ובפרשת בא [פי"ב פט"ו] הבאתי בזה דבר נפלא מהגאון ראמ"ה, יעוי"ש.

ובכתבי הגר"ח [סי' ל"ו] כתב דמסברא לא מהני תוספת אלא למה שהוא שייך לקדושת שבת ויו"ט, משא"כ אכילת פסח ומצה לא שייכא לקדושת יו"ט בלבד, אלא צריך את ט"ו ניסן, וכן נקט בזכר יצחק [סי' מ"ג], ועפי"ז כתב דה"נ במצות סוכה לא מהני תוספת יו"ט, דלא שייכא לדין יו"ט אלא לט"ו תשרי, עכ"ד. אלא שאין מבואר אם כוונתו למצות אכילת כזית ראשון בליל ט"ו בתשרי, או לגבי כל עיקר מצות אכילה בסוכה.

הלא מעתה נראה, דאם חובת סעודת שבת חובת אכילה היא [מדכתיב אכלוהו היום], בזה י"ל דבעיקר חיובא נאמר 'יום השבת', וא"כ אין זה שייך לקדושת היום דאיסור מלאכה, אלא להחפצא של יום השבת, וא"כ אפשר דצריך לזה עיקר היום ולא תוספתו, אך אם עיקרה מחיובי השבת דכתיב וקראת לשבת עונג, הרי שעיקרה שייכא להחפצא של קדושת זמן השבת, וכל שהוסיף מחול על הקודש הרי קדושת השבת עליו.

הלא לפי"ז שיטת הספר חסידים [דיכול להתחיל הסעודה בזמן תוספת ומ"מ אחר התקדש ליל השבת יאכל כזית] מחוורת עד מאד, והיינו משום דכלפי חיובא דעונג שבת צריך לאכול כשיעור כביצה כמש"נ לעיל, וזה נתקיים בתוספת שבת, וכל מה שצריך לאכול אחר שנכנס יום השבת, הוא רק מחמת חיובא דאכילה הנלמד מדכתיב אכלוהו היום, וכלפי הך חיובא הרי סגי באכילת כזית, ככל אכילה שבתורה ששיעורה בכזית.

עוד יוסף חי

הרה"ג שלום עוויל שליט"א
בעמח"ס "פסקי בן איש חי" ומרבני בית ההוראה "אהבת שלום"

מכירת חמץ סמוך לפסח ליהודי מומר

א

יש לדון באדם שברור לנו בו שהוא חשוד לאכול חמץ בערב פסח אחר זמן איסורו שאסרו חכמים, והוא מוחזק בזה כמה פעמים שאינו מקפיד על איסור זה, האם מותר לתת לו חמץ קודם זמן איסורו בשעה או חצי שעה, כדי להוליכו לביתו, כיון דעתה שנותן לו החמץ עדיין הוא מותר ולא נאסר. אר"ד כיון דזה חשוד לאכול חמץ אחר זמן שאסרו חז"ל, חיישינן דילמא אחר שנטלו ישתהה ע"י איזה סיבה ולא יאכלהו אלא לאחר זמן איסורו, ואע"ג דעתה הוא היתר, מ"מ שכיח המכשול.

וראיתי בשו"ת תורה לשמה סימן קל"ג שהסתפק בהאי מילתא, והעלה לענין הלכה, שאין ליתן לו החמץ להוליכו לביתו אף דהשתא בשעת הנתינה הוא מותר. וראייה לדבר, מהא דאמרינן בשבת דף צ' ע"ב דדעת ת"ק דאסור ליתן חגב טמא לתינוק לשחוק בו, דחיישינן שמא יאכלנו. ומקשה הגמ' אי הכי אפילו טהור נמי. ומתרצת הגמ', דטעמיה דת"ק דאוסר הטמא משום דחיישינן דילמא מיית ואכיל ליה, דכל זמן שהחגב חי לא חיישינן שמא יאכלנו דאינו אוכל חגב חי, דאם היה מקום לחוש לזה אפילו חגב טהור היה אסור, ע"ש בגמ'. נמצא דאף על גב שעתה בעת שנותן לו החגב ליכא חששא דיאכלנו כי הוא עודנו חי, אפילו הכי חיישי רבנן שמא מיית ויאכלנו. ואם כן כל שכן בנידון השאלה הנזכרת דהזמן ממילא אתי, וליכא זמן מרובה בין נתינת החמץ לבין זמן איסורו, דאיכא למיחש דילמא ישהה ולא יאכלנו בזמן ההיתר אלא בזמן האיסור ע"ש.

וכעין זה כתב בשו"ת רב פעלים ח"ג יור"ד סי' א' גבי מה שהסתפק בשו"ת שואל ומשיב תניינא ח"א סי' פ"ה, בדבר עוף שצוארו מלוכלך בדם והעור ג"כ נקרע, האם מותר למוכרו לגוי, או דיש לחוש שמא יתרפא מקום החיתוך ויהיה אינו ניכר שנטרף וימכרנו הגוי לישראל. וכתב בר"פ להוכיח מהא דאסור ליתן לתינוק חגב חי טמא, שמא ימות ויאכלנו. וחזינן שחששו שישתנה המצב, ומשום הכי אסרו ליתנו לתינוק. ואם כן ה"ה בנידון דידן אסור למכור עוף זה לגוי, שמא יתרפא העור ולא יהיה ניכר מקום החתך ע"ש.

ב

והנראה בזה, דהנה תנן במעשרות פ"ה מ"ג לא ימכור אדם את פירותיו משבאו לעונת המעשרות, למי שאינו נאמן על המעשרות ע"ש. ומבואר דקודם עונת המעשרות שרי למכור למי שאינו נאמן, אף דידעינן שיבואו לעונת המעשרות. והיינו משום דהשתא אכתי אינו זמן איסורו. ולפ"ז ה"ה דשרי למכור חמץ קודם זמן איסורו. וכן שרי למכור עוף שצוארו חתוך, ואין לחוש שיתרפא, דבאשר הוא שם ליכא חשש מכשול. אלא דיש לומר דשאני פירות קודם עונת המעשרות שחסר בעצם האיסור, משא"כ בחמץ דאינו אלא מחוסר זמן. אולם יעויין בשביעית פ"ה מ"ו דתנן, אלו כלים שאין האומן רשאי למכרם בשביעית מחרישה וכל כליה וכו', ע"ש. ומשמע שדוקא בשביעית אסור למכרם, אבל קודם השביעית מותר, ואין בזה משום לפ"ע כיון דהוא קודם זמן איסורו. ומבואר שאף בדבר שהאיסור רק מחוסר זמן, מותר ליתנו לחשוד קודם זמן איסורו. ולפ"ז ה"ה דשרי למכור חמץ קודם זמן איסורו.

אך אכתי צ"ע מראיית התורה לשמה, מהאי דחגב חי טמא, שאסור ליתנו לקטן שמא ימות ויאכלנו. ומבואר שחיישינן שמא ישתנה החפץ ויאכלנו. ואם כן כל שכן שהיה לן לאסור למכור פירות קודם שבאו לעונת המעשרות, שהרי ודאי שיבואו לעונת המעשרות. וכן היה לנו לאסור למכור מחרישה קודם השביעית, שהרי ודאי שיבוא זמן איסורו. ואולי החמירו יותר בדבר שעתה ממש יכול לבוא לידי איסור, ואף שמחוסר מעשה, מאשר דבר שאיסורו רק לאחר זמן. אך בפשוטו איפכא מסתברא, שדבר שהוא מחוסר מעשה קיל טפי מאשר דבר שהוא רק מחוסר זמן. וצ"ע.

ג

ואולי יש לומר, שדין מכירת פירות קודם עונת המעשרות, הוא מדינא דלפני עור, ודין נתינת חגב לקטן הוא משום איסור לא תאכילום, ושני דינים שונים הם, ואפשר שגדרי הלכותיהם שונות ולא ראי זה כראי זה. ויעויין בחזו"א שביעית סי' י"ב סק"ט שכתב וז"ל, ונראה דהא דהקילו חכמים בספק [לפ"ע היכא דאיכא למיתלי להיתרא], אע"ג דספק מכשול ודאי אסור ליתן לפני עור והיה ראוי להחמיר בספיקות, משום דאם באנו להחמיר בספיקות נמי נעשה מכשול שנמנע חסד ודרכי חיים ושלום מעצמנו ומהם, והן רק ע"ה וחייבין אנחנו להחיותם ולהיטיב עמם, וכל שכן שלא להרבות שנאה ותחרות בינינו וביניהם, ועוברין על לא תשנא ועוד כמה לאוין שאין איסורן קל מאיסור זה שאנו באין להציל אותם ממנו וכו'. והלכך שקלו חז"ל בפלס עד כמה שיש להתנהג לקונסם ולמשוך ידינו מהם, ושלא לגרום מכשולים יותר גדולים להם ולנו, והכריעו לאסור למכרם בזמן שהוא ודאי לעבירה ולהתיר בספק, וזו דרך הממוצעת והישרה. והיינו נמי טעמא דשרינן בשעה שאין האיסור עדיין מוכן, כמו שמותר למכור שדה לחשוד על המעשר, ולא נאסר אלא לאחר שהגיע לעונת המעשרות וכו' ע"ש. הרי קמן שמה שהתירו למכור קודם זמן איסורו אינו אלא משום דרכי שלום, שמנהג העולם למכור לכל, ואם ימנע מלמכור לע"ה יהיה בזה ריבוי שנאה. ואפשר שסברא זו לא שייכת באיסור לא תאכילום לקטן, שהרי אינו מעדיף קטן אחד על חבירו, והרבה דברים אנו מונעים מהם, ולכן לא התירו ליתן לקטן חגב גם קודם זמן איסורו. ועי' באחרונים שגם בספק איסור שייך איסור לא תאכילום, כמבואר במ"א סי' שמ"ג בשם הרוקח גבי אשת כהן מעוברת שמותרת להכנס לאהל המת רק משום ספק ספיקא. ובלפ"ע גם בספק אחד שרי משום דרכי שלום, ועי' להלן.

ואם כנים דברינו יוצא שמותר למכור חמץ לחשוד קודם זמן איסורו, וכן שרי למכור עוף שצוארו פצוע, ואין לחוש שיתרפא, כיון שבאשר הוא שם אין בו מכשול, ובכה"ג לא אסרו איסור לפני עור. ושאני מדין נתינת חגב לקטן, שאיסורו משום לא תאכילום.

ד

ועוד נראה בזה, דהנה בספר דרך אמונה פ"ב מה' מעשר ה"ו בביאור הלכה הסתפק, אם גם היכא דאיכא לפ"ע מה"ת שרינן קודם זמן איסורו, או רק היכא דאיכא לפ"ע מדרבנן, דבהאי דמעשר כיון דאינו ודאי לאיסור אין בזה משום לפ"ע מה"ת, וכמו שכתב הריטב"א ע"ז דט"ו ע"ב דליכא לפני עור דאורייתא אלא למי שיעשה בו עבירה ודאי, ורבנן אסרו אפילו סתמו היכא דאיכא רגלים לדבר לחוש שיעבור בו זה עבירה, ועשו סתמו כפירושו ע"ש. ובמכירה קודם שהגיע לעונת המעשרות, לא מבעיא אם מיירי בסתם ע"ה, דודאי רוב ע"ה מעשרים הם, וליכא משום לפני עור, ורק דחכמים חששו למיעוט וחשו גם ללפני עור בזה. אלא אפילו לחשוד ודאי כיון דגם חשוד ודאי אין בירור שאין מעשר בשום פעם, רק דסתמו אינו מעשר, ליכא משום לפ"ע דאורייתא, ולכן התירו קודם שהגיע לעונת המעשרות. אבל אם היה כאן לפ"ע דאורייתא לכאורה לא היו מתירין אפילו עד שלא הגיע לעונת המעשרות וצ"ע, ע"ש. וכן נראה לבאר מתניתין דשביעית ע"פ מה שכתב הריטב"א הנ"ל, דכל שאינו ודאי מכשול ליכא משום לפ"ע דאורייתא, וה"ה במוכר מחרישה לחשוד קודם שביעית אינו ודאי שיעבוד בה בשביעית, וליכא איסור תורה ושרינן קודם שביעית. ועוד י"ל שמיירי שיכול להשיג מחרישה במקום אחר, וליכא משום לפ"ע דאורייתא. א"נ יש לומר שרק בשביעית בזמן הזה שהיא מדרבנן התירו.

ולפי זה יש ליישב משה"ק בשו"ת משנת ר' אהרן ח"א סי' ג', מהא דאמרינן בגמ' ע"ז ד"ו דיש להסתפק אם מה שאסור למכור בהמה לעכו"ם ג' ימים קודם יום אידיהן הוא משום הרווחה דאזיל ומודה לעכו"ם, או משום לפני עור לא תתן מכשול. ונפ"מ להיכא דאית ליה בהמה לדידיה, דאי אמרת משום הרווחה הא קא מרווח ליה ואסור. ואי אמרת משום לפני עור הא אית ליה לדידיה ע"ש. ונראה דההקרבה הוא ביום אידיהן, ואעפ"כ אסרינן למכור ג' ימים קודם משום לפני עור. ואין נראה שהדבר תלוי אי איכא מציאות העבירה עכשיו, אלא אם יש לחוש בזמן שנותן לו שיעבור תיכף ע"ש. ולמבואר א"ש, דהא דהתירו קודם זמן איסורו אין זה אלא היכא דאיכא איסור לפ"ע מדרבנן גרידא, משא"כ בדין נתינת בהמה להקרבה לע"ז שהוא איסור תורה.

ולפ"ז בנידון מכירת חמץ לחשוד יש חילוק בין אם הוא חשוד לאכול חמץ רק אחר זמן שאסרו חכמים, שבכה"ג יש להתיר למכור לו קודם זמן איסורו, לבין אם הוא חשוד לאכול חמץ אחר זמן איסורו מה"ת, אסור למכור לו. אלא דלדברי הריטב"א הנ"ל, דכל דאינו ודאי לאיסורא אין איסור לפ"ע מה"ת, א"כ גם בחשוד לאכול חמץ אחר זמן איסורו מה"ת, כל שאינו ודאי שיאכלנו אחר זמן איסורו, שרי לתת לו. ועוד דמדברי כמה אחרונים מבואר דגם באיסור תורה שרינן קודם זמן איסורו.

ה

ועוד יש לדון בנידון מכירת חמץ לחשוד, דכיון דאינו ודאי שיעשה איסור, שהרי אפשר שיאכל כל החמץ קודם זמן איסורו, יש לתלות להיתר, דכל דאיכא למתלי תלינן וכדתנן בשביעית פ"ה מ"ו, אלו כלים שאין האומן רשאי למכרם בשביעית, מחרישה וכל כליה העול והמזרה והדקר. אבל מוכר הוא מגל יד ומגל קציר ועגלה וכל כליה. זה הכלל כל שמלאכתו מיוחדת לעבירה אסור, לאיסור ולהיתר מותר. ובמ"ח תנן, בית שמאי אומרים לא ימכור לו פרה חורשת בשביעית. ובית הלל מתירין מפני שיכול לשוחטה. מוכר לו פירות אפילו בשעת הזרע, ומשאיל לו סאתו אף על פי שהוא יודע שיש לו גורן. ופורט לו מעות אע"פ שהוא יודע שיש לו פועלים. וכולם בפירוש אסורין ע"ש. ומבואר דכל דאיכא למיתלי להיתר תלינן. ועיין בר"ש דגם ב"ש מודו דכל דאיכא למיתלי תלינן, ולכן מודו דמוכר לו פירות וכו'. ורק גבי מכירת פרה חורשת ס"ל דאין היתר למכור, כיון דאין דרך כלל לשחוט פרה העומדת לחרישה ע"ש. וכן פסק הט"ז יור"ד סימן קנ"א סק"א דכל דאיכא למיתלי ליכא משום לפ"ע.

אלא שיש לומר שאם רוב הצדדים שיאכל את החמץ לאחר זמן איסורו, לא חשיב איכא למיתלי, וכמו שהוכיחו כמה אחרונים מהא דאיתא בקידושין דף ל"ב ע"א, דרב הונא קרע שיראי באנפיה רבה בריה. אמר איזול אחזי אי רתח אי לא רתח. ומקשינן ודילמא רתח וקעבר אלפני עור ע"ש. הרי שאפילו בספק עובר משום לפני עור. וכן איתא במועד קטן דף י"ז דאמתיה דבי רבי חזיתיה להההוא גברא דהוה מחי לבנו גדול, אמרה להוי ההוא גברא בשמתא דקעבר אלפ"ע. ופרש"י דכיון דגדול הוא "שמא" מבעט באביו והוה ליה איהו מכשילו ע"ש. וצריך לומר דשאני התם שהוא קרוב לודאי שיחטא, ובכה"ג לא חשיב איכא למיתלי.

ועוד יש לדון, דיעויין בתוספות אנשי שם שם שכתב, דנראה דהא דתלינן להיתר הוא דוקא במוצא להשיג במקום אחר, דהוי כחד עברא דנהרא שאין בדבר איסור לפ"ע מה"ת. אבל באינו מוצא להשיג במק"א דהוי לפ"ע מה"ת, אסור אפילו במקום ששייך דרכי שלום ויש לתלות להיתר. וכ"כ לדון במשנה ראשונה שם. ובהגהות מקור מים חיים יור"ד סימן קנ"א ס"א כתב לדון, דרק באיסור דרבנן תלינן להיתר, אבל באיסור תורה, ספק דאוריתא לחומרא ע"ש.

ועוד יש לדון, דאפשר דבשעת ההושטה אותו חשוד עצמו עדיין אינו יודע אם יעשה בזה איסור, ובכה"ג דעת כמה ראשונים שלא תלינן להיתר, דיעויין בגמ' ע"ז דף ט"ו ע"ב, רבה זבין ההוא חמרא לישראל החשוד למכור לעובד כוכבים. א"ל אביי מ"ט עבד מר הכי, א"ל אנא לישראל זביני. א"ל והא אזיל ומזבין ליה לעכו"ם. לעכו"ם קא מזבין, לישראל לא קמזבין. ומסקנת הגמ' דלא כרבה, ואף רבה רהיט בתריה תלתא פרסי ולא אדרכיה. והתוס' ד"ה רהיט, כתבו, דאע"ג דלעיל תלינן אימור לשחיטה זבנה, הכא לא תלינן דלישראל מזבן, שכך ימכור לזה כמו לזה. ובחידושי הר"ן מבואר יותר וז"ל, כי תלינן במידי דאפשר דבשעת המקח הוברר דלהיתרא בעי ליה ומקפיד בכך, כגון הרוצה בהמה לשחיטה שמקפיד בה שלא תעשה מלאכה. אבל ישראל חשוד אין לו קפידא בין ישראל לנכרי, כה"ג לא תלינן עכ"ל. ובשו"ת ערוגות הבושם חיור"ד סי' רל"ה כתב לבאר, שאם מבורר ללוקח בשעת הנתינה הוי ספק לפ"ע, אי לוקחה לעבודת הקרקע אי לוקחה לשחיטה. אבל בכה"ג שגם ללוקח אינו מבורר הוי ודאי נתינת מכשול, שנותן לו דבר שיכול להכשל בזה, ומאי מהני דאולי לא יכשל הא סוף סוף הוא נתן מכשול, והאיסור הוא הנתינת מכשול אף שלבסוף לא יכשל ע"ש. ולפי זה אתי שפיר לשון רש"י בע"ז דף ו' ע"ב לא יושיט אדם כוס יין לנזיר "שמא" יבוא לשתותו. וכ"כ הרא"ש סי' כ' וז"ל, אפילו שואל בסתם לא יתנו לו "אולי" ישכח נזירותו וישתה, עכ"ל. ומבואר בדבריהם שגם במקום ספק מכשול עובר משום לפני עור. ולמבואר ניחא שפיר, דכיון שבשעת ההושטה עוד לא מבורר גם לנזיר אם ישתה את היין, הוי ודאי מכשול, ולא תלינן להיתרא. וע"ע עוד פרטים בדיני תליה בס' שערי שלום דיני לפ"ע שער שמיני.

הרה"ג נדב פרץ שליט"א
בעהמח"ס נדבת פרץ על הש"ס

האיר המזרח

רבני בית ההוראה שע"י ישיבת "חברת אהבת שלום"
הגאונים רבי מנשה שוע ורבי דוד פנירי שליט"א

סימן תמ"ב

תבשיל שנתבשל עם חמץ או בכלי חמץ בן יומו ושאינו בן יומו

כתב השו"ע סימן תמ"ב סעיף א': תערובת חמץ עוברים עליו משום בל יראה ובל ימצא וכו'. ובמ"ב ס"ק א' האריך לבאר בדין תערובת חמץ, בכדי אכילת פרס ושלא בכדי אכילת פרס במינו ובשאינו מינו, לד' הסוברים טעם כעיקר דאו'. וסיים דכל זה כשמעורב בו חמץ בעין, אבל אם רק בלע טעם חמץ כגון שנתבשל עם חמץ והסיר החמץ, נחלקו האחרונים אם עובר בב"י וב"י. וסיים המ"ב: וכל זה בתבשיל שקיבל טעם החמץ עצמו, אבל תבשיל שנתבשל קודם הפסח בקדרה שבישל בה חמץ בו ביום, אע"פ שאין בתבשיל ששים כנגד חמץ שנפלט לתוכו מן הקדרה מותר להשהותו עד אחר הפסח [ויזהר להצניעו בחדר שאינו רגיל לילך לשם כמו שיתבאר בסימן תנ"א], ורק באופן שלא יהיה כבוש בתוך הפסח בכלי חמץ דהיינו שהורק לכלי פסח. ואם נתבשל או נכבש לכתחלה בתוך הפסח בכלי חמץ, אפילו אינו בן יומו צריך לבער. ע"כ.

וידוע ד' מרן השו"ע ביו"ד סי' צ"ח סעיף ב' כהסוברים דטעם כעיקר דאו' [לענין אכילה]. וכ"כ במ"ב לקמן בס"ק כ"ד דקיימא לן טעם כעיקר דאו' כל שאכל בתוך כדי אכילת פרס. ושיעור בכדי אכילת פרס נחלקו בו רש"י והרמב"ם אם הוא ג' ביצים או ד' ביצים, וכ"כ הכה"ח כאן בס"ק ג' וז"ל: והוא ג' ביצים כמש"כ הרמב"ם פרק א'. וכן הוא דעת השו"ע. אלא שיש אומרים ד' ביצים כמש"כ לעיל סימן שס"ח סעיף ג' וסימן תרי"ב סעיף ד', יעויין שם.

ומה שכתב המ"ב שאם נתבשל או נכבש לכתחילה בתוך הפסח בכלי חמץ, אפילו אינו בן יומו צריך לבער, כתב בשעה"צ אות י"א, מג"א מלקמן סוף סימן תמ"ז. ועיין שם במה שכתבנו בביאור הלכה. ע"כ. אולם כל זה ד' הרמ"א שם, אבל לד' השו"ע שם נותן טעם לפגם בפסח מותר, דז"ל השו"ע בסי' תמ"ז סעיף י"א: נותן טעם לפגם מותר גם בפסח. והרמ"א כתב שם, ויש מחמירין וכו'. וכן ציין הכה"ח כאן בס"ק ה'.

דבר שנתערב בו חמץ קודם הפסח האם חוזר וניעור

כתב השו"ע סימן תמ"ב סעיף ד': דבר שנתערב בו חמץ ואינו מאכל אדם כלל, או שאינו מאכל כל אדם, כגון התריאקה וכיוצא בו, אעפ"י שמותר לקיימו אסור לאכלו עד אחר הפסח. ואעפ"י שאין בו מן החמץ אלא כל שהוא הרי זה אסור לאכלו. הגה. ולקמן סימן תמ"ז סעיף ד' בהג"ה יתבאר, ויש חולקים ומתירים אם נתבטל קודם הפסח, והכי קיימא לן, ע"כ.

וכתב במ"ב ס"ק כ"ג דמש"כ הרמ"א "והכי קיימא לן" הוא פלא, דהרי הרמ"א כתב שם שכל שהמנהג להקל ולומר דבטל הוא רק בלח בלח ולא יבש ביבש.

ועי' להכה"ח בס"ק מ"ט שתירץ דאין הכי נמי אין כונת הרמ"א להקל ביבש ביבש, ומה שלא ביאר כאן סמך על מה שכתב שם. [ולענ"ד צ"ב, דהרי מרן כאן מדבר על יבש ביבש, ומשמע שעל זה קאי ג"כ הרמ"א].

ועכ"פ מד' מרן כאן נראה דס"ל דאף שנתערב קודם פסח אומרים חוזר וניעור. וכבר הקשו האחרונים בזה דהרי מרן עצמו כתב בסימן תמ"ז בסעיף ד': אם נתערב החמץ קודם פסח ונתבטל בששים, אינו חוזר וניעור בפסח לאסור במשהו. ויש חולקים. ע"כ. ומבואר דלד' מרן בסתם, אין אומרים חוזר וניעור. וכמה תירוצים נאמרו בזה. תי' הכסא אליהו, דתריאקה שאני דהוי דבר המעמיד ולא בטיל. תי' המג"א והפר"ח ועוד שכיון שעירבו במזיד חוזר וניעור, ובשו"ת אור לציון ח"א סי' ל"ד הסכים לתי' זה. ובשו"ת אור לציון חלק ב' במבוא ענף א' אות א' הביא עוד תירוצים, תי' הכנה"ג דממשו של חמץ חוזר וניעור. עוד תירצו דתריאקה הוי יבש ביבש וחוזר וניעור. עוד תי' דמרן רק העתיק לשון הרמב"ם בהלכה זו, אבל להלכה סמך על דבריו בסי' תמ"ז דאינו חוזר וניעור. אולם האול"צ שם באות ב' מסיק דמרן ס"ל מעיקר הדין דאינו חוזר וניעור, אלא דהיכן שאפשר להחמיר בקל מחמירים, ולכן בתריאקה שאפשר לשומרו מחמירים, ומשא"כ בתבשיל שאם ישהנו עד לאחר הפסח יתקלקל מקילים. וכ"ה בחלק ג' פרק ח' תשובה י' יעוש"ה. [ויעו"ש שהביא מהברכ"י דרוב החכמים נהגו דין חוזר וניעור].

חמץ שנפסל מאכילה קודם הפסח האם מותר לאכלו בפסח

כתב השו"ע סימן תמ"ב סעיף ט': חמץ שנתעפש קודם זמן איסורו ונפסל מאכילת הכלב, או ששרפו באש (קודם זמנו) ונחרך עד שאינו ראוי לכלב, או שיחדו לישיבה וטח אותו בטיט מותר לקיימו בפסח.

וכתב במ"ב ס"ק מ"ג דמ"מ באכילה אסור מדרבנן עד אחר הפסח, כיון דאחשביה. וביאר בשעה"צ אות ע"ב דקאי דוקא על חפץ שנתעפש או ששרפו באש, אבל ייחדו לישיבה וטח בטיט בזה הוי איסור דאו'. וכ"כ הכה"ח בס"ק צ"ט. [ולענ"ד לכאו' ה"ה דאסור בהנאה, דאין כאן אלא פטור מן הביעור. אך צ"ע על סתימת המ"ב והכה"ח].

ועי' שו"ע בסעיף י': דיו שהוא מבושל בשכר שעורים מותר לכתוב בו. וכתב במ"ב ס"ק מ"ה בשם התרומת הדשן הטעם דלא חיישינן שמא יתן קולמוסו בתוך פיו, משום דשלא בכונה לא אומרים אחשביה. ומבואר דגם ד' השו"ע היא דאף חמץ שאינו ראוי לאכילת כלב אסור באכילה מדרבנן משום דאחשביה.

וכ"כ הכה"ח בס"ק צ"ט דד' השו"ע שכתב "מותר לקיימו" בפסח, מוכח דס"ל כד' הטור והרא"ש דאסור באכילה מדרבנן כיון דאחשביה.

סימן תמ"ג

איסור אכילת חמץ מתחילת שעה חמישית מעה"ש עד צאה"כ או מהנץ עד השקיעה

כתב השו"ע סימן תמ"ג סעיף א': חמץ משש שעות ולמעלה ביום י"ד אסור בהנאה (אפילו חמצו של אינו יהודי אסור ליהנות ממנו). ואסרוהו חכמים שתי שעות קודם, דהיינו מתחילת שעה חמישית, ומיהו כל שעה חמישית מותר בהנאה. ורשאי למכרו לאינו יהודי אפילו הרבה ביחד שודאי לא יאכלנו קודם פסח, ויכול להאכילו לבהמה חיה ועוף, ובלבד שיעמוד עליהם לראות שלא יצניעו ממנו ויבער מה שישיירו ממנו. ומתחלת שעה ששית ולמעלה אסרוהו גם בהנאה. הגה. ובשנת העיבור שהיום ארוך אלו הארבע שעות לפי ענין היום, ומותר לאכול חמץ עד שליש היום. ויש אומרים עד שתי שעות קודם חצות, ע"כ.

וכתב במ"ב ס"ק ח' שנחלקו האחרונים אם מודדים שעות אלו מעלות השחר עד צאת הכוכבים או מהנץ עד השקיעה, ולהלכה טוב להחמיר למדוד מעלות השחר עד צאה"כ.

ובספר בן איש חי פרשת צו הלכה ח' כתב שמודדים השעות מעמוד השחר, וכתב הכה"ח בס"ק כ"א שכן הוא המנהג משום חומרא דחמץ. וכן כתב בשו"ת אור לציון חלק ג' פרק ז' תשובה כ"ב [וע"ש בביאורים], והוסיף שלקטנים אפשר להקל למדוד מהזריחה.

וכתב המ"ב בס"ק ט' דאף דעיקר הדין הוא שהשעות הן זמניות, מ"מ בדיעבד אם לא מכר וההפסד מרובה יש לסמוך על הסוברים שהם שתי שעות קודם חצות ויכול למוכרו. וכ"כ המחזיק ברכה והכה"ח בס"ק כ"ב. [ולכאו' צ"ע דהרי מרן לא ס"ל כלל להך דיעה, ומשמע דס"ל דאפשר להקל במקום הפסד מרובה דלא כמרן, וצ"ע]. [וע"ע בשו"ת אול"צ ח"ג פרק ט' תשובה ג' לענין מי שמכר חמצו בסוף שעה חמישית מהזריחה יש להתיר בדיעבד].

להריח לחם חם בפסח

כתב הביאור הלכה סימן תמ"ג בד"ה ואפילו חמצו של נכרי, דכתבו האחרונים בסימן תמ"ח דלפי"ז דאסור להריח פת חמה של עכו"ם. ובס' חמד משה מפקפק בזה אף בחמץ של ישראל לפי"מ דקיימא לן ביורה דעה סימן ק"ח דדבר שאינו עומד להריח מותר להריח בו, וה"ה לענין פת. אך למעשה כתב הבה"ל דבסי' רט"ז בהגה יש ב' דעות אם פת נחשב עומד להריח, גם ביו"ד סימן ק"ח איתא דיעה דחמץ בפסח דאיסורו במשהו אומרים ריחא מילתא, גם יש חשש שמא יבא לאוכלו. עכת"ד.

וכ"כ הכה"ח בסי' תמ"ז ס"ק מ"ב שאסור להריח לחם חם בפסח. ובסימן תמ"ח ס"ק ח' הביא שכן הסכימו המטה יהודה ומאמר מרדכי. והוסיף בשם הרוח חיים: דאפילו בשאר ימות השנה אין להריח בפת חמה של גוי ואפילו בשל ישראל, יען כי יש פלוגתא בפוסקים אם מברך עליו או לא. ויש עוד מחלוקת דעיקר ברכתו אי מברך בורא מיני בשמים או הנותן ריח טוב בפת, ולכן יותר טוב שלא להריח כמש"כ מרן בב"י או"ח סימן רצ"ז ובהגהת מור"ם ז"ל באו"ח סוף סימן רט"ז, יעו"ש. עכ"ל.

כיצד ינהג בערב פסח לאחר אכילת החמץ

כתב בספר בן איש חי הלכה ח' שלאחר אכילתו ינקה שיניו בחתיכת עץ דקה, שיכניסנה בחורין ובסדקין שבשיניים כדי שלא ישאר חמץ דבוק שם, ואחר ניקוי ירחץ וידיח פיו היטב במים, וישפשף שיניו באצבעו היטב, דחמץ בפסח במשהו. ועיין שם מעשה בענין זה.

סימן תמ"ד

קיום ג' סעודות בערב פסח שחל בשבת [במצה עשירה, מצה מבושלת ומטוגנת, פירות]

כתב השו"ע סימן תמ"ד סעיף א': י"ד שחל להיות בשבת בודקין ליל י"ג ומבערים הכל לפני השבת, ומשיירין מזון שתי סעודות לצורך השבת, דסעודה שלישית זמנה אחר המנחה, ואז אינו יכול לעשותה לא במצה ולא בחמץ אלא במצה עשירה. וצריך לעשותה קודם שעה עשירית. הגה. ובמדינות אלו שאין נוהגין לאכול מצה עשירה כדלקמן סימן תס"ב סעיף ד' בהגה, יקיים סעודה שלישית במיני פירות או בבשר ודגים כדלעיל סימן רצ"א סעיף ה' בהגה, ע"כ.

ומתבאר ד' השו"ע שא"א לקיים סעודה שלישית בערב פסח שחל בשבת אלא במצה עשירה. ולמנהג הרמ"א שאין אוכלים מצה עשירה יקיימה במיני פירות או בשר ודגים [דבשעת הדחק יסמוך על המקילין שיוצא ידי"ח סעודה ג' בשאר דברים, מ"ב ס"ק ח']. ויותר טוב בשר ודגים מאשר מיני פירות. והוסיף במ"ב דה"ה דיכול לקיים בתבשיל כגון קניידלאך, אך זהו רק עד שעה עשירית, ומשא"כ מיני פירות או בשר ודגים יוכל אפי' אחר שעה עשירית. עוד כתב המ"ב בשם האחרונים שיותר טוב לחלק סעודת שחרית לשנים כיון די"א דיוצא בזה סעודה ג', וכ"כ בביאור הגר"א שנכון לעשות כן, אך רק אם יש לו שהות לברך בינתים ולהפסיק איזהו שהות, דאל"כ הוי בכלל ברכה שאינה צריכה, ע"כ.

[אך דעת מרן בסי' רצ"א ס"ב שאינו יוצא בזה, שכתב זמנה וכו' משש שעות ומחצה, ואם עשאה קודם לכן לא קיים מצות סעודה שלישית, ומ"ש בסעי' ג' לחלוק סעודת שחרית לשניים, גם שם כ' אם נמשכה סעודת הבוקר עד שהגיע זמן המנחה יפסיק הסעודה וכו', משמע שלפני זמן המנחה לא שייך לעשות זאת, ובפרט לדעת האר"י שיש קפידה לעשותה לאחר תפילת המנחה. ועי' כה"ח סי' תמ"ד ס"ק ח' וסי' רצ"א ס"ק י"ב].

ועי' בשעה"צ אות א' מחלוקת לענין לביבות מטוגנות, דלהח"א מותר ולהדה"ח אסור. וכן לענין מצה מבושלת ד' הח"א דיכול, אך המג"א כתב שאין נוהגין כן, וכן מצדד הגר"א בביאורו דלד' הרמב"ם אסור לאכול מצה עשירה וכן מצה מבושלת בערב פסח אפילו קודם שעה עשירית, ומשמע שם דכן נוטה ד' הגר"א, עכ"ד.

והנה כשמקיים סעודה ג' במצה עשירה ד' הברכי יוסף שיטול ידיו ויברך ויאכל כביצה ויותר מעט, ויברך ברהמ"ז. אולם המאמר מרדכי חלק ע"ז וכתב שמברך בורא מיני מזונות, ולבסוף ברכה אחת מעין ג' כבשאר ימות השנה, ושכן המנהג פשוט, והובאו דבריו בכה"ח ס"ק י"א. אבל אם אכל שיעור קביעות סעודה צריך לברך המוציא וברהמ"ז, אלא שבערב פסח יש לחוש שמא לא יאכל בלילה מצה לתיאבון, ולכן לא יאכל שיעור קביעות סעודה (כה"ח שם).

והוסיף הכה"ח בס"ק י"ב שאם אפשר יש לאכול עם המצה עשירה איזה דבר מבושל שיעור כזית, כי כן אמר המגיד למרן הב"י דבסעודה ג' צריך לאכול כזית תבשיל.

ולעיקר דין מצה עשירה שכתב הרמ"א שאין נוהגין לאכול מצה עשירה, עי' בשערי תשובה אות א' בשם הנוב"י שדעתו דעד חצות מותר לאכול מצה עשירה בערב פסח, והמורה להקל כל היום אפילו בלא צורך חולה וזקן לא הפסיד אם הוא עכ"פ צורך קצת.

ועכ"פ לד' מרן אין מנהג שלא לאכול מצה עשירה, וכמש"כ בכה"ח אות ט"ו, והוסיף, ומיהו גם בספרד יש נוהגין להחמיר מהטעם שנכתוב לקמן בסימן תס"ב. [ושם יבואר אי"ה].

והנה כשאוכל מיני פירות אינו מבואר במ"ב אם יש עדיפות לסוג מין פרי. אולם הכה"ח בס"ק ט"ז שהגם שמותר לאכול מצה מבושלת בערב פסח, מ"מ כל זה הוא דוקא אם בישלה קודם ערב פסח, אבל אם בישלה בערב פסח כבר נאסר גם, יעו"ש שאסר לאכול מצה בערב פסח כבר מהלילה.

אולם ד' המ"ב בסימן תע"א ס"ק י"ב שכל איסור אכילת מצה בערב פסח הוא דוקא מעמוד השחר. וכ"נ ד' הכה"ח שם בס"ק כ"ב. וע"ע בשו"ת אול"צ ח"ג פרק י"ד תשובה א' שלכן אפשר לקיים סעודת ליל שבת (בע"פ שחל בשבת), ממצה רגילה, אלא שצריך לקבוע ע"ז סעודה כדי שתהא ברכתה המוציא ובהמ"ז. [ויעו"ש עוד לענין מצה מבושלת ומטוגנת בג' סעודות, ואכמ"ל].

ע"פ שחל בשבת לאחר סעודת שחרית לומר לגוי להוציא את החמץ או להשליך לבית הכסא

כתב השו"ע סימן תמ"ד סעיף ד': אחר שאכל בשבת זה סעודת שחרית, ינער המפה שאכלו בה, ויקנח הקערות באצבעו ויטמינם מן העין עם שאר כלי החמץ. ואם נשאר פת יכול ליתנו לאינו יהודי על מנת שלא לצאת בו לרשות הרבים דרך הערמה ודבר מועט.

וכתב במ"ב ס"ק י"ח, אבל לכרמלית דאינו אלא שבות מותר אפילו לומר לו בהדיא להוציאו, דשבות דשבות במקום מצוה שרי. ועיין בסימן שמ"ה דיש דעות בפוסקים דרה"ר הוא דוקא בששים רבוא, ולדידהו כל עיירות שלנו כרמלית הן, ע"כ.

וכבר נתבאר לעיל בסימן שמ"ה שד' מרן בסי' שמ"ה סעיף ז' נראה דא"צ ששים ריבוא בשביל דין רה"ר, וכמש"כ הברכ"י ועוד. אולם בסי' שכ"ה סעיף ב' כתב מרן להתיר לומר לגוי אלם לשלוח

מאכל דרך רה"ר, והיינו משום דסומכים דרה"ר דידן הוי כרמלית. וכתב השעה"צ שם באות י"ג דלענין שבות ע"י גוי מקילים בזה. והכה"ח בסי' י"ג ס"ק ז' ביאר דמרן סמך להקל בשעת הדחק. ובשו"ת אור לציון ח"א סימן ל' ביאר דלענין דרבנן סמך מרן להקל דאין לנו רה"ר. ולפי"ז גם כאן יש להתיר לומר לגוי להוציא את החמץ, דלענין אמירה לגוי סומכים להקל דאין לנו רה"ר, והוי שבות דשבות במקום מצוה ושרי.

ומיהו יש עצה להשליך את החמץ לבית הכסא וכמש"כ במ"ב ס"ק כ"א, וכ"ה במ"ב סי' תמ"ה ס"ק ה'. ועי' בשו"ת אול"צ ח"ג פי"ד תשו' ב' דאף להחזו"א (קי"ח, ג') שחולק וס"ל דלא מועיל להטיל לבית הכסא לאחר זמן איסורו, מודה בבית הכסא שבימינו שנפסד החמץ לגמרי ובטל מן העולם.

סימן תמ"ה

המנהג בביעור חמץ לשרוף או לפרר ולזרות לרוח

כתב השו"ע סימן תמ"ה סעיף א': כיצד ביעור חמץ, שורפו או פוררו וזורה לרוח או זורקו לים, ואם היה החמץ קשה ואין הים מחתכו במהרה הרי זה מפררו ואחר כך זורקו לים. הגה. והמנהג לשורפו. וטוב לשורפו ביום דומיא דנותר שהיה נשרף ביום. אך אם רוצה לשורפו מיד אחר הבדיקה כדי שלא יגררנו חולדה הרשות בידו. ע"כ.

ופירש במ"ב ס"ק ו' בטעם המנהג לשורפו, דחוששים לד' הפוסקים כרבי יהודה דאמר אין ביעור חמץ אלא שריפה, דילפינן מנותר שהוא בשריפה. ומנהג זה הוא אפילו אם שרפו בזמן הראוי דהיינו בסוף שעה חמישית כמנהגינו, וכמבואר לעיל בסימן תל"ד או בכל שעה ששית, וכל שכן במצא חמץ לאחר שש או בפסח גופא. (ועי' שעה"צ אות ט"ז שמקורו הוא מהטור).

והכה"ח בס"ק י"א הוסיף עוד טעם עפ"י מה שכתב לעיל בסימן תל"ב ס"ק ל"א שהחמץ הוא רמז לקליפות, ולכן שורפין אותו. ובס"ק י"ב הוסיף שלטעם זה ודאי אף קודם שעה ששית בעי שריפה, אלא שכתב דלפי"ז משמע דלא בעי שריפה אלא אותו חמץ שמצא בלילה בשעת הביעור שרומז אל בחי' הקליפה, אבל שאר החמץ שנשאר בבית יכול ליתנו לגוי במתנה או למוכרו אם הוא קודם שעה ששית. עכ"ד. [ועי"ש בס"ק י"ח]. אולם זה פשוט שכל זה לטעם הסוד, אבל להטעם שמחמירים כרבי יהודה ומחמירים שאף קודם שעה ששית דינו בשריפה אז אין לחלק בין החמץ שמצא בשעת הבדיקה לחמץ הנשאר בבית. אלא דמ"מ כל זה אינו מעיקר הדין, דמדינא הרי קיימא לן כרבנן דא"צ דוקא שריפה, ואף מצד קיום המצוה נתקיים כדינו בכזית אחד. ופשוט.

לשרוף את החמץ בערבה של הושענא ואת הלולב בתנור לאפיית מצת מצוה

כתב המ"ב סימן תמ"ה ס"ק ז': אם יש לו הושענות טוב לשרוף החמץ בהושענות, הואיל ואיתעביד בו מצוה חדא ליתעביד בו גם מצות תשביתו. ע"כ. אכן יעוי' לקמן בסימן תרס"ד סעיף ט' בדברי הרמ"א שנהגו להצניע את ההושענות לאפיית המצות. ובס' בן איש חי פ' צו הלכה י' כתב שהמנהג לשרוף את החמץ בערבה של הושענא. ובהלכה כ"ב כתב שהמנהג להצניע הלולב להסיק בהם התנור לאפיית מצת מצוה. [וע"ע כה"ח ס"ק ט"ו]. ונראה דהבא"ח מחלק בין הלולב להערבה, שאת הלולב שורפים באפיית מצות ואת הערבה בשריפת החמץ. [ואפשר שזהו ג"כ ד' המ"ב והרמ"א, דכאן המ"ב מדבר על הערבות, ושם בסי' תרס"ד הרמ"א מדבר על הלולב].

להשליך קודם זמן איסורו במקום שהעורבים מצויים שם, ואם מצאו אחר זמן איסורו האם יניחנו שם

כתב השו"ע סימן תמ"ה סעיף ג': קודם זמן איסורו יכול להשליכו במקום שהעורבים מצויים שם. ואם מצאו אחר זמן איסורו שלא אכלוהו העורבים, אעפ"י שהמקום הפקר לא יניחנו שם אלא יבערנו. וכתב במ"ב ס"ק י"ח. והאחרונים חולקין על זה, דאם הפקירו וזרקו למקום הפקר קודם זמן האיסור שוב אין עליו חובת ביעור, כמו שכתוב סימן תל"ג. [ויש מצדדין לפרש דגם דעת השו"ע כן הוא אלא דמיירי בגווני אחריתי, עיין במג"א וחק יעקב ושאר אחרונים]. אלא דאפילו אם הניחו במקום המופקר לכל צריך שיפקירנו לגמרי בפיו ובלבו, ולא יהיה בדעתו בשעת הפקר לחזור ולזכות בו לאחר הפסח, שאם יש בדעתו כן אינו הפקר גמור כל זמן שלא זכה בו אחר. ע"כ.

ומבואר דפשטות ד' השו"ע היא דלא מהני לזרוק חמץ במקום הפקר קודם זמן איסורו כדי ליפטר מחובת ביעור אם חזר ומצאו, וכן אין לו לזרוק למקום הפקר היכא שאין עורבים או בעלי חיים מצויים שם.

אלא דהמג"א כתב לפרש בד' השו"ע כאן שכונתו אינו למקום הפקר ממש, אלא לחצירו המופקרת לכל. [ועיין במ"ב בס"ק י"ז שלד' כמה אחרונים בזורק לחצירו אף במקום שהעורבים מצויים שם אסור, וכ"ה במ"ב לעיל סי' תל"ג ס"ק כ"ח, יעוש"ה ובשו"ע].

אולם הכה"ח בס"ק ל' לא ניח"ל בפי' המג"א הנ"ל, ומ"מ כתב לפרש בד' השו"ע דמש"כ ואם מצא אחר זמן איסורו יבערנו לאו משום דעובר עליו, אלא משום שאינו מן הראוי שיהא החמץ שלו ומונח ונראה לעין כל אחר זמן איסורו, ואפילו הוא מופקר כיון דעכ"פ החמץ שלו. ע"כ. [ולפי"ד הכה"ח יש לומר שכשזורק קודם זמן איסורו לתוך פח האשפה שברחוב באופן שאינו ניכר לעין כל, דשפיר דמי. ודוק].

סימן תמ"ו

המוצא חמץ בביתו ביו"ט שני האם יוציאנו ויבערנו מיד

כתב השו"ע סימן תמ"ו סעיפים א'-ב': המוצא חמץ בביתו, אם הוא בחול המועד יוציאנו ויבערנו מיד, ואם הוא יום טוב יכפה עליו כלי עד הלילה ואז יבערנו. (לפי שלא יוכל לטלטלו ביום טוב, גם לשרפו במקומו אסור). ויש מי שאומר דיום טוב שני דינו כחול המועד לענין זה. ע"כ.

וכתב במ"ב ס"ק ח' שכמה פוסקים חולקים וס"ל דיו"ט שני שווינהו רבנן כיו"ט ראשון לכל דבר. ולהלכה הסכימו האחרונים דאם כבר ביטל חמצו יו"ט שני כראשון, אבל אם לא ביטל חמצו או נתחמץ בתוך הפסח דאינו בכלל ביטול, והיה בזה שיעור כזית דלכו"ע עובר בזה על ב"י וב"י, יש לסמוך בזה על סברת היש מי שאומר ולטלטל בעצמו את החמץ להשליכו לים או לבית הכסא, מאחר שלדעת רוב הראשונים מותר בזה גם ביו"ט ראשון. עכ"ד.

אולם הכה"ח בס"ק י"ג ט"ו כתב דמה שכתב מרן דין זה בשם יש מי שאומר משום דלדיעה ראשונה משמע שאין חילוק בין יו"ט ראשון לשני, וכמש"כ בדרכי משה ובשיירי כנסת הגדולה, ולכן אין לחלק בזה בין ביטלו ללא ביטלו. וכ"ד הפר"ח ואליה רבה. וסיים דעיין לעיל בסימן י"ג ס"ק ז' דכל היכא שסותם השו"ע ואח"כ כותב בשם יש אומרים או בשם יש מי שאומר, דעתו לפסוק כסתם. עכ"ד.

הוראת הלכה

חכמי ורבני בית ההוראה שע"י ישיבת "חברת אהבת שלום"
בעריכת הרה"ג נדב פרץ שליט"א

האם טעם כעיקר דאורייתא לדעת השו"ע

שאלה: כתב השו"ע סימן תמ"ב סעיף א': תערובת חמץ עוברים עליו משום בל יראה ובל ימצא כגון המוריס וכו'. וכתב במשנה ברורה ס"ק א' דכל זה לענין הלאו דבל יראה ובל ימצא, דלענין זה ס"ל דעובר אפילו אין בו כזית בכדי אכילת פרס, וכל זה במין בשאינו מינו דאינו בטל מדאו' לדעת הסוברין דטעם כעיקר דאורייתא. עכ"ד. ויש לשאול מהי דעת השו"ע, האם ס"ל דטעם כעיקר דאו' או מדרבנן.

תשובה: הנה יעוי' להשו"ע ביו"ד סי' צ"ח סעיף ב' שכתב: אם נתערב בשאינו מינו ונשפך בענין שאין יכולין לעמוד עליו לשערו, אפילו נודע שהיה רובו היתר, אסור. והטעם משום דטעם כעיקר דאו', וכמבואר בטור בב"י דתלוי זה בזה, דאם טכע"ק דרבנן (כשיטת רש"י והרמב"ם) יש להקל בספיקו. וכן כתב בביאור הגר"א שם ס"ק י'. [ועי' להפמ"ג בפתיחה להל' תערובות סוף פרק ב' ד"ה הן אמת שהוכיח מד' השו"ע הנ"ל דהוי כמו ודאי טכע"ק דאו' מהא דלא שרינן מטעם ספק ספיקא, דשמא יש ששים, ואת"ל שאין ששים שמא טכע"ק דרבנן, ויעו"ש עוד].

תרופות שיש בהם חשש חמץ האם מותר לאכלם או לקיימם

שאלה: כתב השו"ע בסימן תמ"ב סעיף ב': הפת שעיפשה ונפסלה מלאכול הכלב ומלוגמא שנסרחה אינו חייב לבער, ובסעיף ד': דבר שנתערב בו חמץ ואינו מאכל אדם כלל או שאינו מאכל כל אדם כגון התריאקה וכיוצא בו, אעפ"י שמותר לקיימו אסור לאכלו עד אחר הפסח. ואעפ"י שאין בו מן החמץ אלא כל שהוא, הרי זה אסור לאוכלו. הגה. ולקמן סימן תמ"ז סעיף ד' בהגה יתבאר דיש חולקים ומתירים אם נתבטל קודם הפסח, והכי קיימא לן. ופירש במ"ב ס"ק כ"א הטעם שאסור לאוכלו אף שאינו ראוי לאכילה, כיון דאכלו אחשביה. ויש לשאול לפי"ז בתרופות שיש בהם תערובת חמץ האם מותר לאוכלם או לקיימם.

תשובה: הנה הגם שפסקו הפוסקים כשיטת הרא"ש דאפי' חמץ שנפסל מאכילת כלב אסור לאכלו מדרבנן משום דאחשביה, כתב המ"ב בס"ק מ"ג בשם האחרונים דכל זה באוכלו בהדיא, אבל אם נפל ממילא חמץ זה שנפסל מאכילת כלב לתוך המאכל אפילו רק ברובו, מותר לאכול את המאכל, כיון דלא אחשביה, וא"כ לפי"ז יש לדון בתרופות שכיון שהחמץ מעורב הרי אינו מחשיבו, אלא דא"כ תיקשי במה שאסר השו"ע בתריאקה אף שהוא בתערובת, ובעל כרחך צ"ל דכל ד' המ"ב הם שנפל "ממילא" [כלשונו שם], אבל בעירב בידים הרי הוא מחשיבו. אולם נראה דעם כל זה י"ל דכל זה אם עיקר כונתו לאכילה, אבל בתרופות י"ל דעיקר כונתו היא על התרופה ולא על החמץ שבו. ועוד דאין עיקר כונתו לשם אכילה אלא לשם רפואה. וכן כתב בחזון איש או"ח סימן קט"ז ס"ק ח' דלא שייך כאן אחשביה דדעתו על הסמים, ויש לפרש בכונת החזו"א בב' אופנים הנ"ל, או דעיקר כונתו לרפואה וכל שהוא לרפואה אין אחשביה, או דאין דעתו כלל על החמץ שבו, אלא שלאופן זה הוא דוקא כשאין החמץ המרפא רק מחזיק את הרפואה כמו לדבק וכל כיו"ב.

אלא שבחזו"א שם נכתב בסוגריים בזה"ל: ואמנם לקמן סימן קי"ז סק"ה מבואר דכל שמערב בידים על מנת לאכול החמץ בפסח אף שנפסל קודם הפסח אסור. ע"כ. ומשמע דהחזו"א חזר בו וס"ל דכל שמערב בידים הו"ל אחשביה. אך לכאו' מה זה שייך למש"כ בסי' קי"ז סק"ה, דשם אינו מדבר על רפואה כלל, וצ"ע.

וראיתי בשו"ת אור לציון ח"ג פרק ח' תשובה ב' שהביא ד' החזו"א, וכתב שמ"מ ראוי לימנע מלאכול תרופות שיש בהם חשש חמץ אם לא לחולה שאין בו סכנה שנפל למשכב או חולה כל גופו יעו"ש.

אך לענין להשהותם נראה שכל שאינו ראוי לאכילת כלב אין איסור להשהותם, וכמש"כ השו"ע הנ"ל בדין התריאקה שמותר לקיימו.

חמץ שנתערב קודם פסח האם חוזר וניעור לדעת השו"ע

שאלה: הנה מד' השו"ע סימן תמ"ב סעיף ב' נראה דס"ל דאף שנתערב קודם פסח חוזר וניעור, ויש לשאול האם למעשה ד' מרן דחוזר וניעור, דלקמן בסי' תמ"ז סעיף ד' הביא מרן בסתם דאינו חוזר וניעור, וי"א דחוזר וניעור.

תשובה: הנה בדבר זה כבר עמדו נושאי כלי השו"ע, עי' מג"א ועוד, ונא' כמה תירוצים בזה, עי' מג"א ופר"ח שתי' דכיון שעירבו במזיד חוזר וניעור, והכסא אליהו תי' דתריאקה הוי דבר המעמיד ולא בטל, והכנה"ג תי' דממשו של חמץ חוזר וניעור, ויש שתי' דתריאקה הוי יבש ביבש וחוזר וניעור, ויש שתי' דלעולם מרן ז"ל סי"ל דאינו חוזר וניעור, ומה שכתב דין התריאקה הוא ל' הרמב"ם בהלכה זו אבל לדידיה לא ס"ל. והנה בכל תי' הנ"ל יש נפק"מ להלכה אם מרן ס"ל דחוזר וניעור ביבש ביבש או כשמערב בידים [ועי' בשו"ת אול"צ ח"א סי' ל"ד שהסכים לתי' המג"א והפר"ח דכל שעירבו במזיד חוזר וניעור].

אולם עי' ברכ"י סי' תמ"ז אות י"ד שכתב שרוב החכמים נהגו דין חוזר וניעור. גם ראיתי להאול"צ במבוא לח"ב ענף א' אות ב' שכתב לחדש דמרן ז"ל מחלק בין דבר שיכול להתקיים עד לאחר הפסח שבזה יש להחמיר דחוזר וניעור,

לבין דבר המתקלקל שבזה משום הפסד מקילים דאינו חוזר וניעור, יעו"ש. [ולענ"ד ק"ק, דמרן בסי' תמ"ז לא כתב דוקא תבשיל. וי"ל].

סבונים שיש בהם חשש חמץ האם מותר להשתמש בהם בפסח

שאלה: כתב השו"ע בסימן תמ"ב סעיף ט': חמץ שנתעפש קודם זמן איסורו ונפסל מאכילת הכלב, או ששרפו באש (קודם זמנו) ונחרך עד שאינו ראוי לכלב, או שיחדו לישיבה וטח אותו בטיט, מותר לקיימו בפסח. וכתב במ"ב ס"ק מ"ג: והוא הדין דמותר בהנאה, אבל אסור באכילה מדרבנן עד אחר הפסח, משום דאחשביה.

ויש להסתפק האם דוקא באכילה אומרים דאסור מדרבנן משום דאחשביה, אבל בהנאת הגוף כמו סיכה אין אומרים אחשביה, או שאף בהנאת הגוף כמו סיכה אומרים אחשביה, ושונה משאר הנאה דאינה הנכנסת לגוף. ונפק"מ לסבונים שיש בהם חשש חמץ.

תשובה: הנה בעצם דין סיכה כשתייה נחלקו בו הראשונים והאחרונים, עי' תוס' נדה דף ל"ב א' ועוד. [דאמנם לענין יוהכ"פ מבואר דין סיכה כשתייה, וכן לענין זר שסך בשמן של תרומה, אך שם איכא קרא]. ועי' להרמ"א באו"ח סימן שכ"ו שכתב דאסור לרחוץ ידיו בבורית או בשאר חֵלֶב בשבת משום נולד, ומשמע דאין לאסור ביום חול מדין סיכה כשתייה, דהוי שותה חֵלֶב. אולם בביאור הגר"א כתב שם לאסור אף בחול מדין סיכה כשתייה, ועי"ש בביאור הלכה דמנהג העולם להקל בזה. [וע"ע ט"ז יו"ד סי' ק"ז ס"ק ד' ובנקוה"כ שהאריכו בזה].

והנה בנידון דידן לא מיבעיא להסוברים דאין דין סיכה כשתייה בשאר איסורין, דהכא נמי לא נאמר אחשביה, אלא אף להסוברים סיכה כשתייה י"ל דהוא דוקא בדבר הראוי לאכילה, לא בדבר שאינו ראוי לאכילת כלב, שאין איסורו אלא מדין אחשביה.

ושו"ר שכ"כ הפרי חדש ביו"ד סי' ק"ז שאפי' להסוברים סיכה כשתייה מותר לסוך בבורית משום שהוא פגום. ונראה ביאורו כנ"ל, דכיון שאין זו שתייה ממש אין לומר בזה דין אחשביה, דאין לך בו אלא חידושו. [אלא דאם אכן בורית הוא פגום הרי תיקשי מהגר"א ועוד הנ"ל שאסרו לסוך בבורית העשוי מחלב אף ביום חול. וצ"ל דהם מדברים בבורית שאינה פגומה].

עישון סיגריות שיש בהם חשש חמץ

שאלה: את"ל דאומרים אחשביה אף בסיכה, יש להסתפק אם הוא רק בסיכה משום דין סיכה כשתייה שמבואר במס' יומא לענין יוהכ"פ, או אף בשאר הנאות הנכנסת לגוף, ונפק"מ לענין עישון סיגריה שיש בה חשש חמץ.

תשובה: הנה נ"ל פשוט דעישון הגם שנכנס לגוף אין לזה שייכות עם אכילה ושתייה וסיכה עד שנאמר בזה דין אחשביה [ואף לענין תענית מעיקר הדין אין איסור בעישון, ומה שהתירו לעשן ביו"ט משום דשם א"צ דוקא אכילה, אלא סגי בכל צורך יו"ט מדין מתוך].

ואמנם ראיתי להמ"ב לקמן בסימן תס"ז ס"ק ל"ג שכתב שהטבק דרך לשרותו בשכר בקצת מקומות, וצריך לסוגרו בחדר או לעשות מחיצה לפניו, ומקורו מד' המגן אברהם, אך י"ל דשם מיירי שהטבק עדיין ראוי לאכילת כלב. אכן ראיתי בספר בית מאיר שם בסעיף ח' שעמד בזה שהרי אינו ראוי לאכילה, וביאר דאפשר שכל שהטבק עומד לעישון אף שאינו ראוי לאכילת כלב אסור, מדין אחשביה, יעו"ש. [וצ"ב דא"כ אף אם הוא עומד רק להרחה נאמר כן. וי"ל]. ולפי"ז יש לאסור בסיגריות כל שיש בהם חשש חמץ, אך נראה דכל זה אם החשש חמץ בגוף הסיגריות, אבל אם זה רק במקום הדיבוק, הרי אינו מתכוין להחמץ כלל, ואין בזה דין אחשביה. [וכהיום מפרסמים איזה סיגריות יש בהם חשש חמץ]. ועי' עוד בס' מור וקציעה (בסי' תמ"ב) שמיקל בכל דין עישון הטבק.

כשצריך לאכול חמץ משום סכנת נפשות האם צריך ליזהר לכוין שלא לקנותו

שאלה: יש לדון באופן שצריך לאכול חמץ, משום סכנת נפשות, האם צריך ליזהר לכוין שלא לקנות כדי שלא יעבור בב"י וב"י, או שבסתמא אינו קונה, וכן י"ל להיפוך, שאף אם יכוין שלא לקנות, בעל כרחו קונה כשאוכל.

תשובה: נלענ"ד דצריך לכוין בהדיא שלא לקנותו, וראיה ממש"כ במ"ב סימן ת"נ ס"ק י"ח לענין תינוק שנחוץ לו לאכול ולשתות חמץ, צריך לישא אותו לבית נכרי ויבקש להנכרי שיאכיל חמץ להתינוק, אך יזהר שלא יקחו בידו "דזוכה בו". ועי"ש עוד. ורואים שבסתמא יש לחוש לקנין. ועי' ג"כ בביאור הלכה סי' תמ"ו סעיף א' שהביא מהריב"ש סי' ת"א שאם מצא חמץ ברה"ר אסור לו להגביהו, דמשעה שהגביהו קנאו ועובר עליו בבל יראה, ואפילו אם אין דעתו לזכות בו אלא מגביהו כדי לסלקו אסור לטלטלו, ומוכח דבסתמא חוששים לקנין [ולכאו' הוא מטעם דידו של אדם קונה לו שלא מדעתו, והגם דאיכא סברא דאיסורא לא ניח"ל דליקני, צ"ל דמ"מ כיון דמצד המציאות ניח"ל דליקני לכן צריך גילוי דעת שאינו קונה].

חיטה בתוך קישוט האם מותר לקיימה בפסח

שאלה: יש להסתפק אם יש חיטה בתוך קישוט, כמו על פסוק ארץ חטה ושעורה, האם מותר לקיימה בפסח כיון שאינו מיועד לאכילה, או דאפילו בכה"ג אסור לקיימה.

תשובה: הנה מבואר בשו"ע סי' תמ"ב סעיף ט' שחמץ שייחדו לישיבה וטח אותו בטיט מותר לקיימו בפסח, ומבואר מזה דבעי' תרתי ייחדו לישיבה וטח בטיט, ואף שעדיין ראוי לאכילה, עי' כל זה במ"ב ס"ק מ"א מ"ב. וא"כ לפי"ז נראה דאם החיטה יש בה חשש חמץ, כגון שנרטבה במים [עי' בכ"ז לקמן בסי' תס"ה], אין להשהותו אף אם הוא מיוחד לקישוט. ופשוט. [ועי' באול"צ ח"ג פ"ח תשו' ז' שאם החיטים צבועים הוי כטח בטיט ומותר להשהותם].

חמץ שביטלו האם איסור אכילתו הוא מדאורייתא או מדרבנן

שאלה: הנה המ"ב הנ"ל כתב דכל שאינו ראוי לאכילה אין איסור אכילתו אלא מדרבנן. ויש להסתפק לפי"ז בכל ביטול חמץ אם נאמר שלאחר שביטל הרי החשיבו כעפר, שוב לא יעבור מדאו' על אכילתו, או דנימא דאין הביטול מפקיע אלא איסור ב"י וב"י.

תשובה: הנה בעיקר מהות הביטול ידוע מחלוקת רש"י והתוס' בפסחים דף ד' ע"ב, לרש"י הוא מדין תשביתו ולהתוס' מדין הפקר [ומד' הרמב"ם ומרן בסי' תל"ד נראה דס"ל דביטול מטעם תשביתו, ושם נתבאר]. ובאופן דלהתוס' פשוט הוא שגם לאחר הביטול החמץ כדקאי קאי ורק הבעלות הופקעה, אבל לרש"י י"ל דנחשב כעפר. אך באמת נראה דפשוט שאינו כן, דעיקר הענין דביטול הוא ביחס להלאו דבל יראה, דבזה שמבטלו בלבו ואינו מחשיבו סגי, אבל ודאי שלא נפעל שום דבר בגוף החמץ. אולם ראיתי ל' רבינו מנוח בפרק ג' הלכה ז' שביאר על מהות הביטול, דמאחר שביטלו מצורת אוכל שוב לא נקרא חמץ, דהוי כטח פניה בטיט, ונראה מד' ז"ל דאכן חל בגוף החמץ תורת עפר [ועי' ג"כ ל' מהרי"ק שורש קמ"ב, דהוי כמו תבן וביטלו דפ"ק דסוכה]. אולם אי"ז מוכרח, די"ל שכונתו ז"ל היא על אופן מעשה הביטול, אך גם לפי"ד ז"ל נראה פשוט דאם יאכלנו יתחייב כרת, דהא כתב השעה"צ בסי' תמ"ב אות ע"ב דחמץ שייחדו לישיבה וטח בטיט אם יאכלנו יתחייב כרת, דרק לענין ביעור פטרוהו משום שביטלו, וה"נ הכא. וגם י"ל סברא דכשאוכל הרי חוזר בו מהביטול, ולקמן יבואר בזה אם אפשר לחזור בו מן הביטול.

חמץ טמון או בעוצם עיניו האם עובר משום לא יראה או רק משום לא ימצא

שאלה: יש להסתפק האם לאו דבל יראה הוא דוקא דנראה לעין, אבל אם מכוסה אינו עובר אלא בבל ימצא, ואת"ל דאינו עובר אלא בבל ימצא, יש להסתפק בסומא אם עובר על בל יראה (וכמו שנחלקו הפוסקים לענין סומא בלאו דלא יראה בך ערות דבר), ונפק"מ אם עוצם עיניו מהחמץ האם עובר רק משום בל ימצא או אף משום בל יראה.

תשובה: הנה יעוי' בפסחים דף ה' ע"ב: יכול יטמין ויקבל פקדונות מן הנכרים, תלמוד לומר לא ימצא, וכתב הר"ן ז"ל שם: כיון דכתב לא ימצא גלי אלא יראה, דראיה לאו דוקא אלא לישנא בעלמא, עכ"ל. והמתבאר בד' הר"ן דאף בטמון עובר בבל יראה, ואין זה כמו לענין לא יראה בך ערות דבר, משום שכאן גילה הלא ימצא אף על הלאו דבל יראה דלאו בראייה תליא מילתא. אולם ראיתי להרב כסף משנה בפרק א' מהל' חמץ ומצה הלכה ג' שכתב בד' הרמב"ם [שכתב דלוקה משום בל יראה ובל ימצא, אף דכתב הר"מ בשורש ט' דאין לוקין על ב' לאוין כשהם באותו ענין], דלא יראה לא משמע אלא הנראה לעינים, אבל בטמון לא עבר אלא על לא ימצא. [וע"ע רש"י ר"פ כל שעה ד"ה ואי תנא חיה, ודוק].

והנה לפי"ד הכס"מ בד' הר"מ יש להסתפק אם סומא עובר בבל יראה, דהרי לענין ערוה ד' השו"ע בסוס"י ע"ה דעוצם עיניו וסומא אינו עובר, והיינו דבעי' "ראייה", וה"נ י"ל הכא, או דנימא דהכא כתיב לא יֵרָאֶה, ולכן י"ל דלא תלי בראיית הגברא, ושאני גבי ערוה דכתיב לא יִרְאֶה. וכצד זה נלענ"ד, דהכא לכו"ע עובר אף בסומא ועוצם עיניו, כיון דהכא כתיב בלשון לא יֵרָאֶה, דקאי על החמץ ולא על האדם. [ואף לענין ערוה בסומא ועוצם עיניו חלקו האחרונים ע"ד השו"ע שם].

גר שנתגייר בתוך הפסח או קטן שהגדיל בתוך הפסח האם עובר בב"י וב"י

שאלה: יש להסתפק בגוי שנתגייר בתוך הפסח או אף בערב פסח לאחר שעה ששית האם עובר על ב"י וב"י, די"ל דדוקא בישראל עשאו הכתוב כאילו הוא ברשותו לפי שלא ביערו, אבל כשהיה גוי הרי לא שייך בכלל זה ולא הכניסו הכתוב, או שנאמר שלא חילקה תורה בזה. וכן יש להסתפק בקטן שהגדיל בתוך הפסח.

תשובה: הנה לפי"מ שביאר הר"ן ריש פסחים בטעמא דביטול חמץ, כיון דחמץ אינו ברשותו של אדם ורק עשאו הכתוב, וכשמגלה דעתו דלא ניח"ל לא הכניסו הכתוב, עפי"ז י"ל דכל שבערב פסח היה גוי הרי לא היה כאן גילוי דעת, וכן י"ל לענין קטן. האמנם דיש לחלק בין קטן לגוי, דגוי אינו בכלל ישראל ומשא"כ קטן, ומאידך י"ל דקטן לאו בר דעת הוא.

אולם נראה די"ל דא"צ גילוי דעת באופן חיובי שהוא מסכים, אלא אף בסתמא התורה הכניסה לרשותו, כשמגלה דעתו בפירוש שאינו מעוניין בהחמץ היינו כשמבטל בזה לא הכניסה תורה לרשותו, ולכן אף בגוי שנתגייר כל שלא גילה דעתו ה"ז שלו, וכן בקטן שהגדיל. ולענין גוי הדבר פשוט יותר, שהרי אצלו בע"פ לא היה שום איסור הנאה, וא"כ אצלו היה החמץ ממון רגיל, ולא צריך לשום חידוש דין דהכניסה תורה לרשותו, ולכן כשמתגייר הרי הוא עובר בב"י וב"י. [מיהו יש לעיין אם הגוי יבטל בע"פ, אם שייך בכלל אצלו תורת ביטול, ונראה פשוט דלא שייך והוי פיטומי מילי בעלמא, ורק לשי' התוס' דביטול הוי מטעם הפקר י"ל דשייך].

ועי' במ"ב לעיל סי' תל"ה ס"ק ג' באדם שלא ביטל ומת לאחר זמן איסורו, והיורשים לא כיונו לזכות דאין אדם מוריש איסור לבנו, ורואים שכיון שלא ניח"ל בהחמץ לא קנו. אלא דפשוט הוא דהתם שאני שלא היה "שלהם" קודם פסח, וגם עתה לא כיונו לזכות.

אם ביטל את חמצו ונמלך בו מהביטול האם מהני

שאלה: יש להסתפק אם ביטל את חמצו, ונמלך אח"כ מהביטול, האם מועיל, או שכיון שכבר ביטל שוב אינו עובר בב"י וב"י, ואת"ל שמועיל לימלך בו מהביטול אולי אין זה מועיל אלא עד שעה ששית, אבל אח"כ שוב לא מהני לימלך מהביטול.

תשובה: הנה בהשקפה ראשונה היה נראה שדבר זה אם יכול לימלך בו מהביטול מיתלא תליא במחלוקת רש"י והתוס' במהות הביטול, לרש"י שהוא משום תשביתו אזי י"ל דכל שנמלך בו מהביטול הרי שוב אין כאן תשביתו, דענין התשביתו הוא שאינו מחשיבו, וכיון שכעת מחשיבו הרי אין זה מושבת אצלו, אבל להתוס' דהוא מטעם הפקר הרי כבר הפקירו.

אך לכאו' יש להביא ראיה דלא שייך לימלך בו מהביטול, דיעוי' בפסחים דף ו' ע"ב הבודק צריך שיבטל, גזירה שמא ימצא גלוסקא יפה ודעתיה עילויה, ודילמא משכחת לה לבתר איסורא ולא מצי מבטיל ליה, ופי' רש"י חשובה היא בעיניו וחס עליה לשורפה ומשהה אפילו רגע אחד ונמצא עובר עליה בבל יראה, והשתא תיקשי דא"כ מה מועיל שביטלו, הרי עכשיו הוא חוזר בו מהביטול, אע"כ דא"א לחזור בו מהביטול.

אולם ראיתי להרב קהילות יעקב פסחים סימן א' שהביא מד' רבינו עובדיה מברטנורא ששייך לחזור בו מהביטול [ולכן תיקנו בדיקה יעו"ש], וביאר דזה א"ש רש"י לשיטתו דביטול

מטעם תשביתו, וביאר בד' הגמ' הנ"ל דדעתו עליו אין הכונה שיחזור בו מביטולו, אלא שיתעצל מלשורפו יעו"ש.

ולענ"ד יש לחלק עוד בזה בין קודם זמן איסורו לאחר זמן איסורו, דקודם זמן איסורו שפיר י"ל דמהני לחזור בו מהביטול כיון דעוד לא חל החלות דתשביתו, [כך י"ל], אבל לאח"ז איסורו כבר חל תשביתו, ותו לא מידי. כנלענ"ד.

לדעת מרן האם מודדים את השעות מעה"ש עד צאה"כ או מהזריחה עד השקיעה

שאלה: כתב השו"ע בסימן תמ"ג סעיף א': חמץ משש שעות ולמעלה ביום י"ד אסור בהנאה (אפילו חמצו של אינו יהודי אסור ליהנות ממנו), ואסרוהו חכמים שתי שעות קודם דהיינו מתחילת שעה חמישית, ומיהו כל שעה חמישית מותר בהנאה וכו', ומתחילת שעה ששית ולמעלה אסרוהו גם בהנאה. ובמ"ב ס"ק ח' הביא מחלוקת האם מודדים את השעות מעלות השחר עד צאה"כ או מהזריחה עד השקיעה, ויש לדעת האם יש גילוי בד' מרן בדבר זה.

תשובה: הנה מחלוקת זו אם מודדים מעה"ש עד צאה"כ או מהנץ עד השקיעה היא מחלוקת בכל שיעורין של תורה ודברי סופרים, עי' במ"ב סי' רל"ג ס"ק ד', דלד' תרומת הדשן ודעימיה הוא מעה"ש עד צאה"כ, ולד' הלבוש והגר"א הוא מהנץ עד השקיעה. וכן הביא המ"ב בסי' נ"ח ס"ק ד' לענין ג' שעות דק"ש, דלד' המג"א הוא מעה"ש עד צאה"כ, ולד' הגר"א הוא מהנץ עד השקיעה.

אולם מרן עצמו לא כתב בהדיא מאימתי מודדים השעות. וראיתי להרב חיד"א בשו"ת חיים שאל חלק ב' סימן ל"ח אות ע' שכתב שפשטה ההוראה להחמיר מעה"ש עד צאה"כ. אך י"ל דהוא דוקא לענין ק"ש, דעיי"ש במג"א שכתב דאפי' אם בעלמא מודדין מהנץ עד השקיעה, לענין ק"ש [דתלוי בזמן קימה] לכו"ע נמדוד מעה"ש עד צאה"כ, וכ"ה בכה"ח סי' נ"ח ס"ק ד'. ועי' ג"כ להכה"ח בסי' רל"ג ס"ק ז' שהמנהג לענין תפילה להקל ולמדוד מהנץ עד השקיעה, ועי' ג"כ בכה"ח כאן בסי' תמ"ג ס"ק כ"א.

אולם בפשטות לד' מרן מודדים מעה"ש עד צאה"כ, דהנה יעוי' להבית יוסף בסימן תנ"ט שהביא ד' התרומת הדשן בסימן קכ"ג בהגה ששיעור מיל הוא רביעית שעה וחלק עשרים מן השעה, לפי חשבון מהלך אדם בינוני עשר פרסאות ביום שהוא י"ב שעות כדאיתא בפסחים דף צ"ד. וכ"ה בשו"ע שם סעיף ב'. והנה כל זה הוא דוקא אם מודדים את השעות מעה"ש עד צאה"כ, אבל אם מודדים מהנץ עד השקיעה הרי א"א לומר כן, וכמש"כ המג"א שם בס"ק ג'. ומה"ט הגר"א בביאורו שם חלק ע"ד התה"ד והשו"ע. ועכ"פ למדנו מזה דד' השו"ע היא שמודדים את השעות מעה"ש עד צאה"כ. וכך הוכיח בשו"ת אור לציון (ח"ב פרק ו' תשובה ד', יעו"ש בביאורים). אך לענ"ד י"ל דכל זה א"ש מרן לשיטתו בסי' רס"א דצאה"כ היינו כרבינו תם, אבל למאי דנוהגים כהגאונים שהוא י"ג ד' אחר השקיעה דידן, א"א לומר כן. ואכן ראיתי להגאון רבינו יוסף חיים ז"ל בס' בן איש חי (ש"ר פר' ויקהל ה"ח) שכתב שמודדים מעה"ש עד צאה"כ דהגאונים, וכ"כ בשו"ת אור לציון שם. אך נ"ל דעכ"פ כבר אי"ז ברור דהוא מכח ד' מרן, דאחרי דמרן לשיטתו בדין צאה"כ דר"ת, שוב לדידן דנהגנו כהגאונים אפשר שיש לשער מהנץ עד השקיעה. כנלענ"ד.

וכבר מבואר מהכה"ח דלענין תפלה מקילים כהלבוש והגר"א למדוד מהנץ עד השקיעה, ולענין ק"ש מחמירים כהמג"א מעה"ש עד צאה"כ, ולענין חמץ מחמירים מעה"ש עד צאה"כ, וכמש"כ הבא"ח פר' צו ה"ח, ובכה"ח סי' תמ"ג ס"ק כ"א [וע"ע בלוח שנה הוצאת אהבת שלום שהאריכו בכל זה].

האם מותר לחולה שאין בו סכנה לאכול חמץ בשעה חמישית

שאלה: יש להסתפק האם מותר לחולה שאין בו סכנה לאכול חמץ בשעה חמישית, כמו שהתירו לו שבות (בהל' שבת סי' שכ"ח), או שלא כדרך הנאתו אף באיסורה"נ דאו' (פסחים כ"ד).

תשובה: הנה מבואר בשו"ע יורה דעה סימן קנ"ה סעיף ג' דכל שלא כדרך הנאתן מותר לצורך רפואה (ע"ש בש"ך ס"ק י"ג), וכתב שם הרמ"א בשם הר"ן דכל איסורה"נ דרבנן מותר להתרפאות בהן ובלבד שלא יאכל וישתה האיסור. והמבואר דיש חילוק בין הנאה לאכילה, ולפי"ז נ"ל דאין להתיר לחולה שאין בו סכנה לאכול חמץ בשעה חמישית, ואף דאיסורו הוא מדרבנן, כיון דהוי איסור אכילה, ולא התירו איסור אכילה דרבנן לחשאב"ס.

אך לכאו' י"ל בזה, עפי"מ שנסתפק בשו"ת הגרע"א סי' ה' אם מותר לחשאב"ס לאכול פירות הנושרין בשבת, דאף דהוי איסור אכילה, מ"מ כאן האוכל בעצמותו מותר ורק יומא הוא דקא גרים, ועפי"ז י"ל דהכא נמי יומא הוא דקא גרים. אך י"ל דהתם שאני שאין זה איסור "אכילה" מצד עצמה ומשא"כ הכא, ויש לדון עוד בזה לחלק בין שעה חמישית לשעה ששית, עפי"ד רבינו הגרי"ז ז"ל בהל' חמץ ומצה בד' הר"מ דחמץ משעה ששית אין זה איסור חמץ בהחפצא אלא איסור גברא הרחקה בעלמא, ולפי"ז י"ל דה"ה דמותר לחשאב"ס, וצ"ע. [ולפי"ז יש עוד סברא להקל לקטנים למדוד שעה רביעית מהנץ עד השקיעה, כיון דאף בשעה חמישית י"ל דמותר לחשאב"ס וכנ"ל, וצרכי קטן הרי בעלמא הוי כחשאב"ס, עי' בסי' שכ"ח]. וכ"כ האול"צ ח"ג פרק ז' תשובה כ"ה להתיר לקטנים עד שעה רביעית מהנץ עד השקיעה.

אם האדם נמצא במקום אחד וחמצו במקום אחר, האם הולכים אחר האדם או אחר החמץ [לענין השעות]

שאלה: יש להסתפק אם היכן שהאדם נמצא כבר שעה ששית, ובמקום שהחמץ נמצא עדיין עוד לא הגיע שעה ששית או להיפוך, האם הולכים אחר האדם או אחר החמץ, ונפק"מ לענין ב"י וב"י, וכן לענין ליהנות מהחמץ.

תשובה: הנה בדבר זה ראיתי להרב עונג יום טוב בשו"ת סי' ל"ו (והובא בכה"ח ס"ק י"ז) שכתב דהכל נידון לפי מקום החמץ, אולם ראיתי בשו"ת אור לציון חלק א' סימן י"ד שכתב לחלק בזה דלענין איסור בל יראה תלוי במקום שנמצא האדם [ונפק"מ משצריך לבטל לפי מקומו], אבל לענין האיסורי הנאה של החמץ תלוי במקום החמץ. [ונפק"מ שאינו יכול לבטל לאחר זמן איסורו לפי המקום שנמצא החמץ. וכן אינו יכול למכור לגוי, לפי המקום שנמצא בו החמץ].

וכ"כ בשו"ת אור לציון ח"ג פרק ז' תשובה כ"א שיש לנהוג לפי הארץ שהוא נמצא בה. וכגון אם מתגורר בארה"ב ויש לו שם חמץ ובא לביקור בא"י, יקדים את זמן הביטול כזמנו בא"י. [אך ל' שם בביאורים שביאר משום דהוי כמבטל לאח"ז איסורו, נ"ל דלא דק, דלפימש"כ לענין איסה"נ ודאי נידון לפי המקום שנמצא בו גוף החמץ, וכמש"כ באול"צ ח"א הנ"ל].

אם הגוי לוקח מעצמו את החמץ של ישראל, האם נחשב איסור הנאה לישראל

שאלה: כתב במ"ב בסימן תמ"ג ס"ק ו' דאסור למכור לעכו"ם משעה ששית, וכן אסור ליתן לגוי ולא להאכיל לבהמה חיה ועוף. ויש לשאול אם אינו נותן לגוי מעצמו את החמץ, אלא הגוי לוקח מעצמו את החמץ, והישראל אינו אומר שום דבר, האם נחשב שהישראל נהנה מכך או לא.

תשובה: לכאו' היה נראה מסברא דכל שאינו מוחה בעד הגוי הרי הוא נהנה, ואף שלא התרצה בפועל שהגוי יקח את החמץ. ואף שכתב הנוב"ת סימן ס"ג דאם הגוי קנה את החמץ בקנין משיכה, חל הקנין כיון שא"צ דעת המקנה [אלא העיקר שאינו מעכב], ומשא"כ בקנין אגב יעו"ש, עדיין לא שמענו שמותר לכתחילה שיעשה כן הגוי, ואפשר שאכן צריך למחות בו. אך לכאו' נלע"ד ראיה להתיר בזה, דיעוי' במ"ב סי' תמ"ה ס"ק ה' שאם משליך חמץ ויודע שיבוא אח"כ חזיר, אין לחוש לזה, ולכאו' רואים מזה שכיון שאינו עושה מצידו מעשה להשליך לפני בהמה אין לחוש לאיסה"נ, וה"נ כאן כל שאינו עושה מעשה מצידו אין לחוש לאיסה"נ.

האם חייבים לשרוף מיד בסוף שעה חמישית

שאלה: יש להסתפק האם חייב לשרוף מיד בסוף שעה חמישית, או שנאמר שאין חיוב לשרוף בסוף שעה חמישית, אלא רק שאסרו חכמים בהנאה מתחילת שעה ששית, אבל לעולם לענין חיוב שריפה הוא בסוף שעה ששית כדין תורה.

תשובה: הנה לשון המשנה בפסחים (דף י"א ע"ב) ושורפין בתחילת שש, ומשמע לכאו' שהכונה היא שיש חיוב לשרוף כבר מתחילת שש, והטעם י"ל דכיון שחז"ל גזרו מתחילת שעה ששית שאסור ליהנות מן החמץ אטו חצות, הרי י"ל דהגזירה היתה אף לענין מצות תשביתו. [רק דיש לשאול דא"כ דין הוא לשרוף בסוף שעה חמישית, ודומיא דתשביתו שצריך לדאוג שיהיה החמץ מושבת בחצות, ואכמ"ל בזה, וע"ע בסמוך]. אך יד הדוחה נטויה לומר דכונת המשנה היא לאיסור הנאה, ושורפין היינו דממילא שורפין כיון שאסור בהנאה, ולאפוקי שעה חמישית דמותר לבהמה ולגוי.

אך באמת כבר עלה ודן בזה הרב כסף משנה בפ"א מהל' חמץ ומצה ה"ט, יעו"ש שהקשה דכיון דשעה ששית אסור בהנאה א"כ צריך להוציאו מביתו קודם שעה ששית, ותי' ב' תירוצים, א. דאין הכי נמי שעה ששית היינו סוף חמישית. [ונראה בפשוטו דכיון לסברא הנ"ל שצריך לדאוג שיהיה מושבת כבר בחצות מהתורה או בתחילת שעה ששית מדרבנן]. ב. דנהי בשעה ששית אסרוהו בהנאה, מ"מ לא חייבוהו להוציאו מביתו קודם אותה שעה, וזה עיקר, עכ"ל. והמבואר בתי' השני דהכס"מ דכל הגזירה בשעה ששית הוא רק לאיסה"נ, לא לענין חובת תשביתו. וכן תפס הכס"מ לעיקר. ונ"ל דכ"מ מד' השו"ע בסי' תמ"ג סעיף א' שלא כתב הל' דשורפין בתחילת שש, אלא כתב רק דין איסור הנאה.

וכ"כ הפמ"ג בפתיחה להל' פסח ובשו"ת נודע ביהודה קמא או"ח סי' כ"א דבשעה ששית לא גזרו חיוב תשביתו רק איסה"נ. ונראה דכן עיקר להלכה, וכמש"כ מד' הכ"מ והשו"ע. והגם דהגר"ז כתב בסי' תמ"ה סעיף א' שמשעה ששית חייב לבערו, ואם לאו מבטל מ"ע מדברי סופרים [ועיי"ש דאינו חייב לבער בסוף שעה חמישית, אלא בתחילת שעה ששית, וכן מה"ת אינו חייב בסוף שעה ששית, אלא בתחילת שעה שביעית. והיינו דס"ל דגדר מ"ע דתשביתו הוא מעשה ההשבתה, וא"צ לדאוג שיהיה מושבת בתחילת שביעית], מ"מ כבר נתבאר מד' הכ"מ והשו"ע והנוב"י והפמ"ג דאין חיוב תשביתו בשעה ששית. ואמנם נהגו העולם לשרוף כל שעה חמישית, מ"מ אי"ז מעיקר דינא.

אם רואה קטן שאוכל חמץ האם צריך להפרישו

שאלה: יש לעיין אם רואה קטן שאוכל חמץ האם צריך להפרישו, לפי"מ שכתב השו"ע בסי' שמ"ג שקטן אוכל נבילות ב"ד א"צ להפרישו [עכ"פ כשהוא פחות מגיל חינוך], או שנאמר דנהי דמצד איסור אכילה א"צ להפרישו, עדיין יש כאן משום עבירת בל יראה. ואת"ל דאין כאן משום בל יראה, אפשר שיש כאן משום הנאה באופן שהקטן הוא בנו.

תשובה: לכאו' היה נראה דכיון דקי"ל בסי' שמ"ג קטן אוכל נבילות אין ב"ד מצווין להפרישו, ורק כשהגיע לגיל חינוך, א"כ ה"ה לענין בל יראה כיון דהוא קטן אינו חייב להפרישו, ואף מצד איסה"נ כל שאינו נותן לו בידים אלא לוקח מעצמו ומדעתו לית לן בה, וכמש"כ במ"ב סימן תמ"ה ס"ק ה' לענין אם הבהמה אוכלת חמץ דכל שאינו נותן לה בידים לית לן בה.

האמנם נראה דד"ז תלוי בפלוגתת המג"א והגר"א בסי' תמ"ג סעיף ב' באם יש אצלו חמץ של ישראל בפקדון ואינו חייב באחריותו, שצריך לבערו בזמן איסורו, דלד' המג"א הוא משום שכל ישראל ערבים זה לזה, ולד' הגר"א הוא משום שהחמץ בביתו והוא של ישראל, והיינו דלשי' הגר"א א"צ דוקא חמץ "שלו", אלא סגי במה שהוא חמץ "של ישראל". וא"כ כאן אף שהוא קטן מ"מ ישראל הוא, ונמצא שהגדול בעצמו עובר. אלא שכל זה הוא דוקא בביתו וכל' המ"ב הנ"ל. [דלא מסתבר שיעבור על כל חמצי אישי ישראל שבעולם, שיכול לבערם].

ולכאו' זהו ביאו"ד חוקת הפסח שהביא הכה"ח בסי' תמ"ג ס"ק כ"ט, דה"ה קטן שהפקיד חמץ אצל גדול, אף שאינו חייב באחריותו חייב לבערו, ונראה הטעם כנ"ל עפי"ד הגר"א דהגדול עצמו עובר. [ולא משמע שמדובר דוקא בקטן שהגיע לגיל חינוך].

מצה מבושלת ברכתה המוציא או מזונות

שאלה: כתב השו"ע סימן תמ"ד סעיף א': ארבעה עשר שחל להיות בשבת, בודקין ליל י"ג ומבערים הכל לפני השבת ומשיירין מזון שתי סעודות לצורך השבת, דסעודה שלישית זמנה אחר המנחה, ואז אינו יכול לעשותה לא במצה ולא בחמץ אלא במצה עשירה, וצריך לעשותה קודם שעה עשירית. הגה, ובמדינות אלו שאין נוהגין לאכול מצה עשירה כדלקמן סימן תס"ב סעיף ד' בהגה, יקיים סעודה שלישית במיני פירות או בשר ודגים כדלקמן סימן רצ"א סעיף ה' בהגה. ע"כ. ובשעה"צ אות א' הביא דהחיי אדם כתב שיכול לקיים סעודה ג' במצה מבושלת, ובמג"א כתב שאין נוהגין כן, ולענין מצה מטוגנת נחלקו, הח"א מתיר והדה"ח אוסר.

ויש לעיין באופן שמקיים במצה מבושלת מהי ברכתה, האם בורא מיני מזונות או המוציא, ואת"ל דמברך המוציא אולי דוקא כשהיא שלימה ולא כשהיא פרוסה, והאם יש לחלק בין בישלה בתורת שלימה ואח"כ נפרסה, או שאין לחלק בזה.

תשובה: הנה באופן שברכת המצה היא המוציא וכמו שיבואר לקמן, נראה דדינו כדין פת שבישלה דכל זמן שיש בפרוסות כזית אעפ"י שאין ניכר תארם מברך עליהם המוציא, כמש"כ בשו"ע סי' קס"ח סעיף י' [וכ"מ בכה"ח כאן ס"ק י"ט]. ועיי"ש במ"ב ס"ק נ"ב דהוא דוקא בנתבשל בכלי ראשון שהיד סולדת בו.

והיכא דהיה בהם כזית ואח"כ חתכם לפחות מכזית, עיי"ש בביאור הלכה דהפמ"ג נסתפק בזה, ודון מינה ואוקי באתרין.

מצה מבושלת בסעודה ראשונה ושניה (בערב פסח שחל בשבת) ברכתה המוציא או מזונות

שאלה: את"ל שמצה מבושלת ברכתה המוציא, האם הוא אף בסעודה ראשונה ושניה [שהוא קודם סוף זמן אכילת חמץ], או שהוא רק בסעודה ג' שאסור באכילת חמץ. ואת"ל שהוא רק בסעודה ג', מה הדין היכא שקבע ע"ז סעודה האם באופן זה מברך המוציא אף כשבישלה.

תשובה: הנה לפי"מ דנהגינן בני ספרד לברך על המצה בשאר ימות השנה בורא מיני מזונות, נראה דכל שהוא בסעודה ראשונה ושניה קודם סוף זמן אכילת חמץ הרי ברכתו במ"מ, זולת אם קבע סעודה, וכמש"כ הכה"ח בס"ק י"א לענין מצה מבושלת. אולם אנכי הרואה להרב אור לציון בח"ג פרק י"ד תשובה א' שכתב שבסעודה ראשונה ושניה קודם סוף זמן אכילת חמץ, אם יבשלנה ברכתה בורא מיני מזונות אף אם יקבע ע"ז סעודה, דדמי למעשה קדירה, ודבריו ז"ל צריכים פירוש. וכנראה דס"ל דכיון שהם בעצם מזונות, ורק הקביעות סעודה הופכו ללחם, ונמצא איפוא שקודם שנתבשל לא היה לחם, ולכן אינו יכול ליחשב לחם לאחר הבישול, ורק בסעודה שלישית שכבר נחשב לחם אין הבישול מפקיעו. כנ"ל לבאר דבריו ז"ל. [ומ"מ לענ"ד עדיין יש בדבריו ז"ל מן החידוש, ואכ"מ].

האוכל מצה מבושלת בע"פ שחל בשבת האם צריך ליזהר לבשלה בכלי ראשון דוקא

שאלה: עוד יש לעיין אם יוצא יד"ח במצה מבושלת אף כשמבשלה בכלי שני היינו בצלחת המרק, או שצריך לבשלה בכלי ראשון [היינו כלי שהיה ע"ג האש והיד סולדת בו].

תשובה: הנה אסור לאכול בערב פסח מצה, ורק כשהיא מבושלת מותר לאכלה, כיון שאינה ראויה לקיום מצוה, דבישול מבטל טעם מצה, וא"כ נראה שהוא דוקא בבישול בכלי ראשון [וכעין שנתבאר לעיל לענין ברכת מזונות בחתיכות פחותות מכזית כשבישלם], ואף דכתב במ"ב לקמן סי' תס"א ס"ק כ' דיש להחמיר שלא לשרות המצה בליל פסח בכלי שני שלא לצורך, הרי הוא רק לחומרא שלא לצורך. וכ"כ המ"ב לקמן בסימן תע"א ס"ק כ' דמצה מבושלת "בכלי ראשון" מותר לאכלה בערב פסח. (עיי"ש בשעה"צ אות כ'). וכ"ז פשוט.

האם מותר לבשל את המצה בשבת עצמה

שאלה: עוד יש לעיין האם מותר לבשל את המצה בשבת גופא, או שיש לחוש בזה משום איסור בישול או איסור אכילת מצה.

תשובה: הנה מצד איסור בישול, מבואר בשו"ע סי' שי"ח סעיף ה' דיש אומרים דיש בישול אחר אפיה ויש מתירין, א"כ לפי הכלל דיש ויש הלכה כיש בתרא, מותר מעיקר דינא ליתן את המצה בכלי ראשון. אלא דהרב בא"ח פר' בא החמיר דיש בישול אחר אפיה, וכן החמיר האול"צ (ח"ב פרק ל' תשובה ד') לכתחילה, ולכן יש לבשלה קודם שבת.

גם יעוי' להרב בא"ח פר' צו הלכה כ"ו שהחמיר כסברת הרב בית דוד דמצה מבושלת בערב פסח אינה מותרת אא"כ בישלה קודם ערב פסח, דאם לא כן כבר חל איסורא ולא פקע, וא"כ מה"ט נמי יש לבשלה קודם ע"פ. ויעו"ש שהחמיר לאסור אף בערב פסח בלילה. אולם יעוי' להכה"ח בסי' תע"א ס"ק ל"ד שהיקל בזה אף בבישלה בע"פ. [וכן לענין ע"פ בלילה יעו"ש בס"ק כ"ב שנראה שהיקל בזה. וכ"ה במ"ב שם ס"ק י"ב].

אם זורק את החמץ לפח האשפה שברשותו האם שפיר דמי

שאלה: כתב השו"ע בסימן תמ"ד סעיף ה': אם נשאר חמץ אחר שאכלו, מבטלו וכופה עליו כלי עד מוצאי יו"ט ומבערו. וכתב במ"ב ס"ק כ"א שמדובר שאין לו גוי או כלב ליתנו לו. וכן מותר לטלטל ולהשליכו לבית הכסא שבחצירו. ויש להסתפק אם זורק את החמץ לפח האשפה שבביתו, האם שפיר דמי דנידון כמבוער, או לא.

תשובה: בפשוטו נראה דכיון שהפח ברשותו אינו מועיל שישליכנו לפח האשפה, שהרי עדיין החמץ ברשותו, וכן כתב בבא"ח פר' צו הלכה ג', ובשו"ת אור לציון (ח"ג פרק י"ד תשובה ב').

אולם לענ"ד יש מקום לומר דבאופן שמכר את החמץ וכנהוג בזמנינו רובם ככולם, א"כ מצד איסור בל יראה כבר אין כאן, אלא רק מצד שמא יבוא לאכלו, וי"ל שכל שהוא באשפה אין חשש שמא יבא לאכלו, ובפרט אם אין בחתיכות כזית. [זולת שנאמר שאין אדם מתכוין למכור מה שזורק לפח, אך מנין לומר כן].

אם זורק את החמץ לפח האשפה שבחדר הפחים או פח האשפה שברחוב האם שפיר דמי

שאלה: את"ל דלא מהני לזרוק את החמץ לפח האשפה, האם יש לחלק בין פח האשפה שבביתו לבין פח האשפה שבחדר הפחים או פח האשפה שברחוב.

תשובה: נלענ"ד דאם מחמירים בפח האשפה שבביתו, ה"ה שיש להחמיר בפח האשפה שבחדר הפחים שה"ז רשות השותפים, אבל פח האשפה הציבורי, נראה שכל שהוא קודם זמן איסורו שפיר דמי. [וכמש"כ השו"ע בסי' תמ"ה סעיף ג', ועוד יבואר בזה לקמן].

האם צריך לדקדק בשריפת חמץ שישרף כולו עד שיהא פחם

שאלה: כתב השו"ע בסימן תמ"ה סעיף א': כיצד ביעור חמץ, שורפו או פוררו וזורה לרוח או זורקו לים. ואם היה החמץ קשה ואין הים מחתכו במהרה, הרי זה מפררו ואח"כ זורקו לים. הגה. והמנהג לשורפו, וטוב לשורפו ביום דומיא דנותר שהיה נשרף ביום, אך אם רוצה לשורפו מיד אחר הבדיקה כדי שלא יגררנו חולדה הרשות בידו. ויש לעיין האם צריך לדקדק שישרף כולו עד שיהא פחם, או סגי שאינו ראוי לאכילת כלב.

תשובה: הנה מעיקר דינא ודאי אף אם רק נחרך עד שאינו ראוי לכלב שפיר דמי, דהא כתב השו"ע בסי' תמ"ב סעיף ט' דחרכו עד שאינו ראוי לכלב מותר לקיימו בפסח [וגם תיפוק ליה דזרקו ברה"ר]. אלא דמ"מ למאי דנהגינן לכתחילה "לשרפו" כרבי יהודה וכמש"כ הרמ"א, וכ"כ הכה"ח ס"ק י"א י"ב, הרי צריך דוקא שריפה עד שיעשה פחם. [ויש מהאחרונים שנסתפקו אם חרכו עד שאינו ראוי לכלב נחשב "קיום מצות תשביתו", אך כל זה לרבנן דא"צ דוקא שריפה]. וע"ע בתשובה הבאה.

האם צריך לדקדק שלא לשפוך נפט על החמץ בזמן השריפה

שאלה: עוד יש לעיין באופן ששופך נפט על החמץ, האם הוי גריעותא במצות השריפה או לא.

תשובה: הנה לפי"מ שנתבאר בתשובה הקודמת דאף אם חרכו עד שאינו ראוי לכלב קיים מצות תשביתו לרבנן, מ"מ אין זו שריפה, וכיון דנהגינן לשורפו ה"ה כאן הגם שפסלו מאכילת כלב שריפה מיהת לא הוי, וא"כ מן הראוי שקודם ישרף עכ"פ כזית אחד, ואח"כ ישפוך נפט. וכ"כ בשו"ת אור לציון ח"ג פרק ז' תשובה כ"ב. וכן כתב הגרש"ז אוירבאך ז"ל בהליכות שלמה פסח פרק ו' סעיף ו'.

אם שורף את החמץ תוך ל' יום האם צריך ליזהר לשורפו דוקא ביום

שאלה: יש לעיין במש"כ הרמ"א שטוב לשרפו ביום דומיא דנותר, האם הוא דוקא כששורפו ביום י"ד, או אף כששורפו תוך ל' יום.

תשובה: הנה מצד הסברא נראה פשוט שאין נפק"מ בין שעה חמישית לתוך ל', וכמו שבשעה חמישית יש מצוה לשורפו לר' יהודה, ה"ה תוך ל'. [ואמנם לענין בדיקת חמץ יש אומרים שאין לברך תוך ל', אבל התם שאני דהוא רק תקנה דרבנן]. אולם ראיתי להכה"ח בס"ק ט"ז שכתב (ע"ד הפמ"ג שם) דפשוט הוא דלא אמרו לשרוף ביום אלא דוקא על יום י"ד שהוא זמן איסורו דומיא דנותר, ולא על ימים דומיא דיוצא בשיירא. [ולענ"ד צ"ב דלכאו' שעה חמישית ותוך ל' חד הוא].

האם יש ענין לשרוף את החמץ דוקא בחצירו

שאלה: יש לעיין האם יש ענין לשרוף את החמץ דוקא בחצירו, דאולי אם מוציאו לרה"ר נחשב שכבר אינו ברשותו, ואין עליו חובת שריפה.

תשובה: הנה לכאו' י"ל דיש ענין לשרוף דוקא בחצירו, דאפשר שאם ישרפו ברה"ר מיד שהוציאו לרה"ר כבר אינו ברשותו. אך לכאו' י"ל דכיון דכל מה דנוהגים לשורפו הוא להחמיר כרבי יהודה, ולרבי יהודה תשביתו היינו דוקא שריפה ולא להוציאו מרשותו. [ומש"כ הרמ"א שיבטל רק אחר השריפה, י"ל דחשש להתוס' דביטול מטעם הפקר, וכבר אינו שלו]. ומ"מ י"ל דהגם דלר"י לא קיים מצות תשביתו, אבל סו"ס אינו ברשותו, ורחמנא אמר "מבתיכם".

אבל העיקר נ"ל דאין להחמיר בזה, מאחר ואף בעלמא אם מוציא מרה"ר עדיין עובר בבל יראה, וכמש"כ מרן בסוף סימן ת"מ דישראל שהפקיד חמצו אצל ישראל חבירו או גוי עובר אף המפקיד, וחזי' דא"צ ברשותו. והגם דלד' הגר"ז הובא בבה"ל שם הוא רק במפקיד שהנשאל משאיל לו רשותו, ולא במוציא חמץ לרה"ר, מ"מ מאחר ועיקר המנהג דשריפה הוא חומרא, די לנו בזה, ושפיר יש לסמוך על הפמ"ג והט"ז שהובא בבה"ל שם דגם כשמוציא לרה"ר עובר בבל יראה, וגם שנתבאר לעיל די"ל דלרבי יהודה שפיר מתקיים מצות שריפה אף ברה"ר. ופוק חזי מאי עמא דבר. וכבר אמרו אם הלכה רופפת בידך הלך אחר המנהג. [וחו"ר בית ההוראה ג"כ כתבו בזה: נראה שאע"פ שהוציאו לרה"ר כיון שלא הפקירו וגם אין דעתו להפקירו, עדיין ברשותו].

האם העיקר לשרוף כזית או שצריך לשרוף את כל החמץ שברשותו

שאלה: יש לעיין האם המצוה לשרוף הוא את "כל" החמץ שנשאר ברשותו, או העיקר לשרוף כזית.

תשובה: הנה הא ודאי דמקיים מ"ע בכל כזית וכזית, וא"כ פשוט הוא שיש ענין לשרוף את כל החמץ, אך מ"מ גם זה פשוט דאף בכזית א' מקיים מצוה, ובאופן שמצד המנהג לשרפו י"ל דסגי אף בכזית אחד. ועי' להכה"ח בס"ק י"ד דלאחר שביאר דטעם השריפה לבער הקליפות, כתב דלפי"ז משמע דלא בעי שריפה אלא אותו חמץ שנמצא בלילה בשעת הביעור שרומז אל בחי' הקליפות, אבל שאר החמץ שנשאר בבית יכול ליתנו לגוי או למוכרו אם הוא קודם שעה ששית. עכ"ד. אך כמובן שכל דבריו הם לטעם הסוד, אבל לטעם הפשט דמחמירים כרבי יהודה ודאי שיש ענין בכל כזית. [ויש להעיר לפי"ד הכה"ח הנ"ל, דא"כ צריך שיהא כזית חמץ הנמצא בשעת הביעור, והרי אנן נוהגים להניח פתיתים פחותים מכזית. וי"ל והוא פשוט, דאח"כ הרי מצרפים אותם בסל אחד].

האם יש ענין לשרוף דוקא כזית או אפשר לשרוף אף פחות מכזית

שאלה: עוד יש לעיין אם יש ענין לשרוף דוקא כזית, או אפשר אף לשרוף פתיתים פחותים מכזית.

תשובה: הנה כבר נודע הפלוגתא אם איכא דין חצי שיעור בפחות מכזית לענין בל יראה (ועי' ביאור הלכה בסוס"י תמ"ז ד"ה בין חמץ), ומ"מ נראה דודאי יש ענין לשרוף דוקא כזית, דהרי חצי שיעור קל יותר משיעור שלם, וא"כ ודאי יש ענין לקיים מ"ע בכזית שלם. וביותר נראה לי דכל הפלוגתא היא לענין "איסור" בל יראה אם איכא חצי שיעור, אבל לענין "מצות תשביתו" בפשטות זה כבר נוגע בנידון אם יש ח"ש במ"ע, ולכן ודאי מן הראוי שישרוף לכל הפחות כזית א'. [ומיהו אם בכל הפתיתים ביחד יש כזית הסל מצרפן וכנ"ל בתשובה הקודמת, והרי יש כאן כזית].

האם מועיל שליחות למצות שריפת חמץ

שאלה: יש לעיין אם מועיל שליחות למצות ביעור חמץ, או דהוי כמצוה שבגופו [כמו תפילין וכו'], דלא מהני שליחות.

תשובה: הנה חזי' דהרבה שולחים לשרוף את החמץ, והנה מעיקר הדין אין בזה חשש אף את"ל דלא קיים את המצוה בשריפה, דמ"מ כבר ביטל, אלא דנראה דאף מהני בזה

שליחות, כיון דאי"ז מצוה שבגופו ממש, והיינו דאף את"ל דעיקר המצוה היא לעשות מעשה ההשבתה בקום ועשה, מ"מ אין הכונה מעשה בידים, אלא העיקר הוא התוצאה שהחמץ נשרף מכוחו, ושפיר מועיל בזה שליחות. [וכיו"ב נחלקו האחרונים אם מועיל שליחות במצות מילה, והיינו אם העיקר הוא המעשה או התוצאה. עי' קצות סי' שפ"ב, וע"ע קצות סי' קפ"ח. ודוק].

האם צריך לכוין בזמן שריפת חמץ לקיים מצוה דאורייתא

שאלה: יש לעיין אם צריך לכוין בזמן ששורף את החמץ לשם מצוה דאו', או דמצות א"צ כונה.

תשובה: הנה לפי"מ שפסק השו"ע בסי' ס' מצוות צריכות כונה יעו"ש, א"כ ה"ה כאן צריך לכוין לשם מצוה [או שאומר לשם יחוד דדינו כמפרש, או משום דבסתמא כשבא לקיים המצוה נחשב כמכוין, וכמש"כ במ"ב סי' ס' ס"ק י', אך עכ"פ לכתחילה צריך שיכוין וכמש"כ במ"ב שם], אלא דיל"ע לפי"ד הרדב"ז הובא במ"ב שם דמצות דרבנן א"צ כונה, א"כ יל"ע אם מקיים מ"ע דאו' בהשריפה, ואכן ראיתי בס' לשון חכמים לרבינו הגאון ר' יוסף חיים ז"ל שכתב לענין הלשם יחוד בהשריפה, דהוי מצוה דאו' לחד מאן דאמר. ולכאו' כונתו ז"ל דהרי לרבנן מצות השבת חמץ בכל דבר. אולם נראה דאין נפ"מ בכל זה לענין כונה, חדא, דיעו"ש במ"ב שהוכיח מד' הפוסקים דאף מצות דרבנן צריך כונה [ועיין בשו"ע סי' תפ"ט סעיף ד' ובבה"ל ושעה"צ אות כ"ו]. זאת ועוד, דנראה דזה פשוט דמקיים מצוה דאו' בזמן ששורף, שהרי כתב הרמ"א שיבטל רק לאחר שישרוף, כדי לקיים מצות שריפה בחמץ שלו, ונמצא שאת אותו חמץ ששורף עדיין לא ביטל, וא"כ אף לחכמים דמצות השבתה הוא בכל דבר, עוד לא קיים את המצוה רק כששורף, ועיקר כונת הלשון חכמים הוא "השריפה" אינה מצוה דאו' לכו"ע, כיון דלרבנן א"צ דוקא שריפה אלא אף בכל דבר. [וע"ע במנ"ח מצוה ט' שאם מצות תשביתו היא בשב ואל תעשה י"ל דא"צ כונה, אלא דלר"י דאין ביעור חמץ אלא שריפה משמע דהוי בקום ועשה יעו"ש].

כשמבטל לאחר השריפה האם הוי קיום מצוה דאורייתא

שאלה: יש לעיין בהא דמבטל לאחר שביער את החמץ האם הוי מצוה דאו' בהביטול, או שכבר יצא ידי"ח בשריפת החמץ.

תשובה: הנה נראה לכאו' שלאחר ששרף אין יותר מצוה בהביטול, דאת מה שלא שרף הרי כבר ביטל מאתמול שאומר דלא חזיתיה, ואת מה שראה הרי הוא שרף. אולם ראיתי להגרי"ח ז"ל בס' לשון חכמים שכתב בנוסח הלשם יחוד, דמקיים מצוה דאו' בהביטול. וצ"ל שהרי הוא אומר בנוסח הביטול "דביערתיה" ודלא ביערתיה, ורואים שאכן אף את מה שביער הוא מבטל, ואולי הכונה שמא לא ביער כראוי, או שכונת הבא"ח למה שראה לאחר הבדיקה, ושכח מלבער כגון שנעלם לו וכל כיו"ב.

המנהג לשרוף את ההושענות בתוך שריפת החמץ או בתוך אפיית המצות

שאלה: כתב במ"ב סימן תמ"ה ס"ק ז': אם יש לו הושענות טוב לשרוף החמץ בהושענות, הואיל ואיתעביד בו מצוה חדא ליתעביד בו גם מצות תשביתו. וצריך עיון האם כונת המשנה ברורה על ההדסים והערבות, או על הלולב.

תשובה: הנה הגם שבמ"ב כאן כתב שטוב לשרוף את החמץ בהושענות, עי' להרמ"א בסי' תרס"ד סעיף ט' שכתב שנהגו להצניע את ההושענות עבור אפיית המצות. ולכאו' הם תרתי דסתרי. אך לכאו' י"ל דכאן המ"ב מדבר על הערבות, ובסי' תרס"ד הרמ"א מדבר על הלולב. וכ"ה מפורש בבן איש חי פ' צו, דבהל"ה כתב שהמנהג לשרוף את החמץ בערבה, ובהלכה כ"ב כתב שהמנהג להצניע הלולב להסיק בהם התנור לאפיית מצת מצוה. ואפשר שזו ג"כ ד' המ"ב.

האם מותר להכין תפוחי אדמה בתוך שריפת החמץ

שאלה: יש להסתפק האם מותר להכין תפוחי אדמה בתוך שריפת החמץ או לא.

תשובה: הנה נראה פשוט דקודם זמן איסורו (שהוא בדרך כלל מה שנוהגים), מותר להסיק תפו"א וכל כיו"ב, והדבר מפורש הוא בשו"ע סימן תמ"ה סעיף ד': ואם שרפו קודם שעה ששית הרי זה מותר ליהנות בפחמין שלו בתוך הפסח. אלא דמ"מ מצד המנהג כתב במ"ב ס"ק י"א לעשות לו מדורה בפ"ע אפילו בשעה חמישית, כדי שלא יבואו להקל גם בשעה ששית. [מיהו חו"ר בית ההוראה כתבו ע"ז: מרן מדבר שנהנה לאחר שנעשה החמין, אבל אם הוא עדיין חמץ וצולה את התפו"א יחד עם החמץ, נראה לאסור אם נגע בחמץ].

אם זורק חמצו לרחוב קודם זמן איסורו או לאחר זמן איסורו האם שפיר דמי

שאלה: יש לעיין אם זורק את חמצו לרחוב האם שפיר דמי או לא, והאם יש לחלק בזה בין זרקו קודם זמן איסורו לזרקו לאחר זמן איסורו.

תשובה: הנה לענין איסור דאו' כבר דן בזה הביאור הלכה בסוף סימן ת"מ אם כשמוציאו לרה"ר עובר על בל יראה, יעו"ש שהביא שהוא פלוגתת הט"ז והגר"ז (ונתבאר בזה לעיל), אך מדרבנן ודאי הדבר מפורש בד' השו"ע והמ"ב דלאחר זמן איסורו לא מהני, וכמו שאבאר. דזה לשון השו"ע בסוף סימן תמ"ה: קודם זמן איסורו יכול להשליכו במקום שהעורבים מצויים שם, ואם מצאו אחר זמן איסורו שלא אכלוהו העורבים אעפ"י שהמקום הפקר לא יניחנו שם אלא יבערנו, ע"כ. והמבואר מדברי השו"ע דלאח"ז איסורו ודאי אינו יכול להשליך במקום הפקר, ואף קודם זמן איסורו נראה מד' השו"ע דהוא רק במקום שהעורבים מצויים שם, וכן אם מצאו אחר זמן איסורו יבערנו.

אולם ד' המ"ב בשם האחרונים ז"ל (דלא כהשו"ע) דקודם זמן איסורו מהני להוציא לרה"ר, ואף אם מצאו לאחר זמן איסורו לית לן בה.

ובאמת דאף בד' השו"ע פי' המג"א דכונתו דוקא לרשות השותפין, אבל לעולם לרשות הפקר מודה השו"ע דקודם זמן איסורו לית לן בה. גם ראיתי להכה"ח ס"ק ל' שפירש בטעם השו"ע דאינו משום שעובר בבל יראה, אלא הוא משום שנראה לעין שיש חמץ ברשותו. ונראה דלפי"ז י"ל דאם זורק לפח אשפה באופן שאינו נראה, י"ל דאף למרן שרי.

זאת ועוד דנראה דכהיום שמוכרים את החמץ ונמצא דלא עבר בבל יראה כלל, וכל מה שזורק הוא רק כדי שלא יבוא לאכלו, י"ל דלכו"ע שפיר דמי לזורקו לרה"ר [ולפי"ז היה מקום להתיר אף כשזורקו לאח"ז איסורו].

אם מוצא חמץ ביו"ט של פסח או בשבת חוה"מ פסח האם מותר לדחפו ברגלו

שאלה: כתב השו"ע בסימן תמ"ו סעיף א': המוצא חמץ בביתו אם הוא בחול המועד יוציאנו ויבערנו מיד, ואם הוא יום טוב יכפה עליו כלי עד הלילה ואז יבערנו.

ובסעיף ג' כתב השו"ע: גגו של אינו יהודי שהיה סמוך לגגו של ישראל, ונתגלגל החמץ מגגו של אינו יהודי לגגו של ישראל, הרי זה דוחפו בקנה. ואם היה בשבת או ביו"ט כופה עליו כלי (דאסור לטלטלו ביו"ט ושבת). ופירש במ"ב ס"ק י' משום דאסור ליגע בו בידים דילמא אתי למיכל מיניה.

ויש להסתפק האם יכול לדחוף את החמץ ברגלו מדין טלטול כלאחר יד.

תשובה: הנה כבר נודע מש"כ השו"ע בסימן שי"א סעיף ח' דטלטול בגופו מותר אפילו לצורך דבר האסור, ומה"ט פסק במ"ב סי' ש"ח ס"ק י"ג שאם מונח על הארץ איזה דבר מותר לדוחפו ברגל כדי שלא יבוא לידי הפסד, ולפי"ז היה נראה דה"ה שמותר לדחוף החמץ ברגל כדי שלא יבוא לאכלו, אלא שצל"ע מאד דא"כ מדוע כתב כאן השו"ע שבשבת ויו"ט כופה עליו כלי, אלא דע"ז י"ל דהרי מדובר שהחמץ בגג, ולא שייך לדוחפו ברגל אם לא שיעלה לשם, אבל עדיין צ"ע מאד מסעיף א' שמוצא חמץ בביתו ביו"ט כופה עליו את הכלי, ומדוע לא נתיר לו לדחוף ברגל להוציאו מביתו באופן שיש עירוב, ואין לומר שמדובר כשאין עירוב, שהרי ל' הרמ"א שם הוא לפי שלא יוכל לטלטלו ביום טוב, גם לשורפו במקומו אסור, ורואים שאם היה מותר לטלטלו היה צריך להוציאו מביתו.

אולם לפי"ד החזו"א סי' מ"ז ס"ק י"ג אין היתר לטלטל מוקצה ברגלו כל שמכוין לצורך המוקצה, ולא התירו אלא דרך הילוכו, ולפי"ז ניחא נמי הא דכופה עליו את הכלי. [אך עדיין קצת קשה מדוע לא אמרו שיטלטלנו דרך הילוכו לחוץ. גם קשה מדוע חשיב לצורך המוקצה, דלכאורה חשיב לצורך האדם שלא יכשל. ועי' תוס' פסחים דף ו' ע"א ד"ה כופה עליו כלי, ובס' קובץ שיעורים שם. ודו"ק].

המוצא חמץ בחוה"מ האם צריך דוקא לבערו או שיכול אף לזרקו לרחוב

שאלה: עוד יש להסתפק אם מוצא חמץ בחוה"מ האם צריך דוקא לבערו, או שיכול אף לזרקו לרחוב.

תשובה: הנה מד' האחרונים הנ"ל במ"ב סי' תמ"ה ס"ק י"ח נראה דכל שהוא אחר זמן איסורו צריך דוקא לבערו [זולת אם מוצא חמץ ברה"ר ששם לא יגביהנו כלל, וכמש"כ הביאור הלכה ריש סימן תמ"ו בשם הריב"ש]. אולם כבר נתבאר לעיל לדון כהיום שמוכרים את החמץ דשוב הרי אין כאן כבר ב"י וב"י, וא"כ אפשר שיכול לזרקו לרחוב.

המגביה חמץ בפסח האם שייך זכיה באיסורי הנאה

שאלה: יש לעיין אם מגביה חמץ בפסח האם שייך זכייה באיסורי הנאה, או לא, משום דאיסה"נ אינו ברשותו.

תשובה: בפשוטו היה נראה דכיון דאיסה"נ אינן ברשותו של אדם הרי לא שייך שום קנין בחמץ, זולת אם היה שלו כבר בע"פ דעשאו הכתוב ברשותו, כמבואר בפסחים דף ו' ע"ב. אלא שמד' הראשונים והאחרונים מוכח בהדיא ששייך קנין בחמץ, דעי' ביאור הלכה ריש סי' תמ"ו בשם הריב"ש דאם מצא חמץ ברה"ר אסור לו להגביהו, דמשעה שהגביהו קנאו ועובר עליו בבל יראה, וכ"ה במ"ב סימן ת"נ ס"ק י"ח (לענין תינוק שנחוץ לו חמץ) שיזהר שלא יקחו בידו משום שזוכה בו. ונראה דכ"ז מפורש בד' הרמב"ם בפרק א' מהל' חמץ ומצה הלכה ג' שהקונה חמץ בפסח לוקה משום בל יראה, ורואים בהדיא ששייך קנין בחמץ בפסח. וביאור הדברים מצאתי בזה בד' המפרשים ב' דרכים, א. עפי"ד הר"ן בעבודה זרה דף מ"ג (שהוכיח מהא דאמרו שם מ"ב א' דשייך להגביה עבודה זרה ולזכות בה), דקונה חמץ מהגוי בפסח חל הקנין, כיון דקודם שזכה בו היה שייך בו זכייה כיון שהיה של הגוי, [וכן שיש לו היתר אחר הפסח], ולפי"ז הוא דוקא בקונה חמץ מהגוי או מהפקר. [וכך ביאר המנחת חינוך מצוה י"א ובקה"י פסחים סימן א']. ב. דכיון דעשאו הכתוב כאילו הוא ברשותו נכלל בזה אף קונה חמץ בפסח [כך ביאר בשו"ת נודע ביהודה מהדו"ק סימן י"ט], ולפי' זה אפשר דהוא אף בקונה מישראל.

המוצא חמץ בביתו בחוה"מ האם חייב תיכף ומיד לבערו או שיכול להמתין קצת

שאלה: יש לעיין במוצא חמץ בביתו בחוה"מ שחייב לבערו, האם חייב תיכף ומיד לבערו או שיכול להמתין.

תשובה: הנה בפשטות ודאי נראה שאסור לו להמתין אפי' רגע א', דהא כל שעה ושעה עובר בב"י וב"י [ויש לדון האידנא שמבטלים ומוכרים את החמץ]. ועי' ג"כ שעה"צ סי' תמ"ד אות כ"ד דחיוב תשביתו הוי כל שעתא ושעתא. אולם מצינו להתוס' בפסחים דף כ"ט ע"ב שכתבו דמשהה חמץ ע"מ לבערו אינו עובר משום דהוי לאו הניתק לעשה, אך לדינא נראה דמלבד מה שהק' בשו"ת שאגת אריה (סי' פ"א) דנהי דלאו הניתק לעשה אין לוקין, אבל איסורא מיהא איכא, עוד הרי מוכח מד' הרמב"ם פ"א מחמץ ומצה ה"ג דלאו דבל יראה אינו נחשב לאו הניתק לעשה, ולכן כתב שלוקין עליו.

עבר את שבט ביקורתם של חכמי ורבני בית ההוראה "אהבת שלום", הגאונים רבי מנשה שוע שליט"א ורבי דוד פנירי שליט"א

תשובות ופסקים

הרה"ג יוסף זונדל שוב שליט"א
רב ומו"צ בקרית ספר ומרבני בית ההוראה "אהבת שלום"

האם מותר להתרחץ בסבון העשוי מדבר איסור

ברמ"א בהלכות שבת (סימן שכ"ו סעיף י') איתא: ואסור לרחוץ ידיו במלח, וכ"ש בבורית שקורין זייף בלשון אשכנז (סבון) או בשאר חלב שנימוח על ידיו והוי נולד.

ובביאור הלכה (ד"ה בשאר חלב) כתב: עיין בביאור הגר"א שדעתו כדעת הרבה מגדולי הפוסקים דאף בחול אסור דסיכה כשתיה, ועל כל פנים מדרבנן אסור, ודלא כר"ת וסייעתו שהתירו בזה לגמרי. מיהו מנהג העולם לרחוץ בבורית שלנו הנעשים מחלב, ורק איזה מדקדקים זהירין בזה. ואם מצוי להשיג בורית שנעשים שלא מחלב בודאי נכון לחוש לדעת המחמירין בזה.

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ב סימן מ"ח) כתב: ואשר תמה על מה שכתב בביאור הלכה או"ח סימן שכ"ו סעיף י' דנכון לחוש להמחמירים שלא להשתמש בבורית שנעשה מחלב וטמאים, וכב' כתב דדבריו צ"ע דכיון דלא חזי לאכילה מותר לכו"ע כמו שמבואר בפר"ח יו"ד סימן ק"ז, ומסתמא הבורית בזמנו היה גם כן כעין זה שנפגם עד שנפסל, הנה הבורית בכל הזמנים והתקופות היה דבר הפגום כמבואר מט"ז יו"ד סימן צ"ה ס"ק ט"ו, ומש"כ הט"ז שם בסוף דבריו בשם המהרי"ל בעובדא דתינוק דמשמע דמהרי"ל לא ס"ל כן, עיין תשובת צמח צדק הקדמון סימן צ"א שכתב דגם המהרי"ל ומהרש"ל ס"ל דבורית פגום, ועיין גליון מהרש"א בקיצור, ובתשובת צמח צדק שם ביאר היטב אופן עשיית הבורית גם בימים הקדמונים, וע"ע תשובת צמח צדק סימן מ"ז וסימן ס', ואם כן גם הש"ך בנקודות הכסף סימן קי"ב דמיירי מבורית איירי מדבר הפגום, דכן היה כל הדורות אפילו בדור המהרי"ל הקדום טובא, ואעפ"כ אוסר הש"ך לכתחילה ודלא כהפר"ח, וע"כ דס"ל דכמו בנותן טעם לפגם לענין אכילה בסימן ק"ג מותר דוקא דיעבד, אבל כל נותן טעם לפגם אסור מדרבנן לכתחילה כמבואר בש"ס ופוסקים, כן ס"ל להש"ך ודעמי' דחומרת סיכה כשתיה שייכת גם בזה, דכמו דשתיה אסורה מדרבנן בדבר הפגום כן סיכה כשתיה אסורה, והפר"ח בהא גופא חולק דבסיכה כשתיה נחתינן חד דרגא ומתירים אפילו לכתחילה בפגום, אבל על כל פנים אין טענה על הש"ך והביאור הלכה סימן שכ"ו הנ"ל. וע"ע בח"ו סימן קי"ד אות ב'.

אמנם בערוך השלחן (יו"ד סימן קי"ז סעיף כ"ט) כתב: יש רוצין לאסור לסוך בבורית שקורין זי"ף [סבון] מטעם סיכה כשתיה, ויש מתירין דכבר כתבו התוס' בנדה (דף ל"ב) בשם ר"ת דסיכה כשתייה אינו אלא לענין יוה"כ ע"ש, ואף גם ביוה"כ אינו אלא דרבנן לכמה פוסקים, וכן מתבאר מדברי רבינו הרמ"א באו"ח שכתב דבשבת אסור לרחוץ בבורית משום נולד ע"ש, הא בחול שרי [ע"ש בהגר"א], וגם המתירים לא התירו רק במקום צער כמו חטטין, אמנם בבורית שלנו שהוא מסריח ואף לכלב אינו ראוי ואין לך לפגם יותר מזה, פשיטא שאין בזה חשש אפילו לבריאים, וכן המנהג פשוט בכל תפוצות ישראל לסוך בבורית במרחץ, ואין פוצה פה ומצפצף.

וכן בכף החיים (או"ח סימן שכ"ו ס"ק מ"ה) כתב על דברי הרמ"א הנ"ל: משמע דבחול מותר לרחוץ ידיו בחלב, אבל יש אוסרין משום דסיכה כשתיה, ומכל מקום אינו אלא מדרבנן, ולפיכך במקום צערא התירו, אבל שלא במקום צערא אסור, וכן בכל האיסורין, ביאורי הגר"א. ומיהו בורית שעושין מחלב אינו נכנס בכלל זה, דכיון שמערבין בו סיד ושאר דברים הפוגמין אותו הו"ל טעם פגום, וטעם פגום אינו אוסר כמ"ש ביו"ד סימן ק"ד, ואם כן כ"ש לענין רחיצה דשרי אפילו לכתחילה.

וכן כתב בקובץ תשובות למרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל (ח"ד סימן ל"ח) שנוהגין היתר בדבר.

וכן בשו"ת באר משה (ח"ה סוף סימן פ"ז) כתב: נשאלתי כמה פעמים אי שרי לרחוץ עם בורית גוש או לח מחלב ונבילות וטריפות, והלא סיכה כשתיה. השבתי, הגם שיש מרבותינו גדולי האחרונים שמחמירים, אבל בבורית [סבון] שלנו שנותן טעם לפגם ביותר כי יש בו כעמיש"ע חלקים [חלקים מכימי], בין בשל גוש ובין בלח שרי, ואפילו לכתחילה אין להחמיר לאחרים, והמחמיר יחמיר לעצמו ולא לאחרים. הנה המ"ב (בביאור הלכה סימן שכ"ו סעיף י') מביא מהגר"א לאסור לרחוץ בחלב על כל פנים מדרבנן משום סיכה כשתיה. אבל בבורית ליכא למיחש, דהלא הצמח צדק (הישן סימן מ"ז) כתב להתיר אפילו לטעום בורית משום דנותן טעם לפגם. וידוע שבורית שלנו שיש בו הרבה מיני תערובות כימי הוי עוד יותר נותן טעם לפגם מבורית של זמן הצמח צדק, ומצאתי בדרכי תשובה (סימן צ"ה אות פ"ד) שהביא מהיד אפרים כן שבורית של זמנו יותר נותן טעם לפגם מזמנו של הצמח צדק, ואני אומר שבורית של זמנינו עוד יותר נותן טעם לפגם מבורית של זמן היד אפרים. וכן בדרכי תשובה משמ' דהתשובה מאהבה (ח"ג סימן של"ב) להתיר תבשיל שנפל בו בורית מנבילות וטריפות, כי הבורית נותן טעם לפגם, באופן שכל פילפולא בזה אינו מן הצורך, וגם האוסרים מדור שלפנינו מודים דשרי לרחוץ לכתחילה בלא שום חשש, והמחמיר יחמיר לעצמו ואל יורה כן לאחרים.

וכן שמעתי מהגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א דבימות השנה אין מדקדקין להשתמש בדוקא עם סבון שידוע שאין מעורב בו דבר איסור, כיון דאף אם מעורב בו דבר איסור הרי כבר נפסל מאכילת כלב, וכמו שכתב בכף החיים סי' שכ"ו ס"ק מ"ה.

וכן יעוין בשו"ת קנין תורה (ח"א סימן ע"ז אות ב') מה שכתב על מה סומכים העולם להתרחץ בבורית הנעשה מחלב, ובאות ג' כתב: ועוד אמינא בזה דענין סיכה שהיו עושין לפנים הנה סכו את הגוף בשמן בתכלית שזה יעשה פעולה בתוך הגוף, וכמובן דמה"ט השאירו את השמן לתמיד על הגוף, משא"כ הניקוי בבורית מחלב אינו בא לשיעשה איזהו פעולה בקרב הגוף רק להסיר הזוהמא והלכלוך מעל הגוף, ואדרבה כמה פעמים יש בו דברים חריפים המזיקים להגוף כידוע, וע"כ מקפידים להסירו תיכף מכל הגוף, אם כן מכל אופן אין לזה שום ענין לסיכה שעליה דיברו חז"ל להחמיר על זה, ועיין בהגהות מהרש"ק על הפרמ"ג בפתיחה לבשר וחלב דהתיר לעשות בורית מחלב שהוא פגום, ולא הרגיש כלל מענין הסיכה בחלב, וכן הוא בערוך השלחן יו"ד סימן ק"ז דאין פוצה פה על זה, ורק מדקדקין מאוד נזהרין בזה כמבואר בדרכי תשובה שם.

סבון קרם לחות איפור וכדו' האם יש לחשוש בהם משום חמץ בפסח

בשו"ע (סימן תמ"ב סעיף ד') איתא: דבר שנתערב בו חמץ ואינו מאכל אדם כלל, או שאינו מאכל כל אדם כגון התריאק"ה וכיוצא בו, אף על פי שמותר לקיימו אסור לאכלו עד אחר הפסח, ואף על פי שאין בו מן החמץ אלא כל שהוא הרי זה אסור לאכלו. ובמשנה ברורה (ס"ק כ"ב) כתב: ומכל מקום בהנאה מותר כשנעשה התערובות קודם פסח.

ובשו"ת שואל ומשיב (מהדורה תליתאה ח"ב סימן קמ"ח) כתב: והנה בשנת תרי"ג נשאלתי בערב פסח באחד שהיה לו זייף [סבון] בחנותו ולא ידע שבא בתוכו איזה חמץ ולא מכרו, ואחר כך נודע לו אחר חצות היום שיש בו חשש חימוץ והלך ומכר לנכרי בערב פסח, והנכרי משך החמץ לרשותו, ובא ושאל אותי אם עשה כהוגן, ואם לאו רוצה לשורפו או לפרר ולזרות לרוח כמשפטו. והשבתי הנה אף אם היה איזה חמץ בתוכו היה על ידי תערובות ונוקשה, ומה גם אם באותו הזייף [הסבון] יש בודאי אפר ושאר דברים כמשפט הבורית שמזכיר הט"ז סימן צ"ה ביו"ד, הנה כבר נודע מה שכתב הצמח צדק בתשובה דבורית העשוי מאפר ולויג זה נפסל מאכילת כלב, ופשיטא דמותר לאחר פסח ולא עבר על בל יראה.

ובשו"ת דברי מלכיאל (ח"ד סימן כ"ב ס"ק ו') כתב: הנה נפרט בזה [בשטר מכירת חמץ] אף דברים שאינם ראוים לאכילה ואף לאכילת כלב, וכמו מינים שבאפטייק [בית מרקחת] וכדומה. והטעם דהא דקיי"ל שאם נפסל מאכילת כלב לא מיקרי אוכל, היינו רק כשנפסל מצד שנתקלקל, אבל אם הוא מצד שאין דרך הכלב לאוכלו ואפשר להפרידו או לערב במים ויוכלו לאוכלו מיקרי אוכל. ואטו יי"ש חזק שאין הכלב אוכלו, וגם אדם לא יוכל לשתותו בלי מזיגה, נימא דלא הוי אוכל. ואף ר"א דס"ל בברכות (דף נ' ע"ב) דיין חי דינו כיין, מכל מקום משקה הוי, ועל כל פנים הא הלכה כחכמים שם. ואף שיש הרבה מיני רפואות שאין ראוין לגמרי לאכילה ולא יועיל שום תיקון, בכל זאת צריך לכתוב אוכלין שאין ראוין בשביל אותם שיש להם תקנה.

ובסימן כ"ד ס"ק מ"ג כתב: ובזה יש מכשול גדול שראיתי משתמשים בפסח בדברים מריחים לזלף על בגדיהם ובביתם, ורובם חמץ גמור כי יש בהם יי"ש חזק, ובפרט מה שנקרא פארפומא [בושם] נתברר לי על ידי היודע ממה נעשים שעיקרם הוא יי"ש חזק, ורק מעורב בזה מעט מדברים מריחים. וצריך כל אדם ליזהר ולהזהיר בזה את בני ביתו, ויש שבאים לבית המדרש עם בגדיהם שזלפו עליהם בשעה זו פארפומא [בושם], ומכשילים אחרים ליהנות מריח חמץ. ואין לומר שהריח הוא רק מהדברים המריחים שנתערבו שם, ולא מהיי"ש, ואם כן המריח אינו נהנה מהי"ש, דזה אינו, דהא לולא היי"ש לא היה הריח נודף כל כך, רק בשביל חזק היי"ש נודף הריח למרחוק, ויש לדון בזה בדין זה וזה גורם, ואכמ"ל כי בודאי אסור להשתמש בזה בפסח.

וכן כתב בשערים המצוינים בהלכה (סימן רל"ב ס"ק ב') דכל מיני שמנים מרקחים פרפומים וקוסמטיקס אין להשתמש בהם בפסח.

ובקובץ תשובות למרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל (ח"א סימן מ"ט) כתב: הנה בחמץ הפוסלים אותו מלפני הפסח ע"י מיני תערובות ואינם ראויים לאכילת כלב, אם מותרים להשתמש בו בפסח, פליגי בזה רבוותא, השואל ומשיב במהדו"ק סימן קמ"א פסק דיי"ש שעירבו בו טרפנטין ונפגם וא"א לשתותו בשום אופן ומשתמשים בו להאיר אסור להשתמש לאורה בפסח, ומהר"ם שי"ק או"ח סי' רמ"ב הסביר שיטת הפוסקים האוסרים "טאבק" שעירבו בו "שיכר", עיין מגן אברהם סימן תס"ז סוף סק"י "טובק" דרך לשרותו בשכר, וצריך לסוגרו בחדר אף שנפגם ואינו ראוי לאכילת כלב, דדוקא בפת שנתעפש ונתקלקל מלהיות מאכל לכלב הוי כעפרא בעלמא, אבל במידי דעבידי לריח, והחמץ היה ראוי לאכילה והוא עשאו ותיקנו לריח, מחשבתו משוי ליה להאי חמץ וחשיבותו בריח ושאיפה הוי כאילו תקנו לאכילה, דלהריח לא נתקלקל, דחמץ למאי דמתקנין ליה זה מחשיבו, עיין שם. אך הבית מאיר בסימן תס"ז נחית לחלק בין טאבק העשוי לעשן בזה דווקא אסרינן דהוי כאחשבי' לאכילה, וכמ"ש הרא"ש ברפ"ב דפסחים בחרכו קודם זמנו, דדוקא בהנאה שריא אבל באכילה אסור משום דאחשבי', אבל בטובק העשוי להריח אין בזה משום אחשבי' ושרי, ויעויין בישועות יעקב סימן תמ"ב ס"ק ז' דל"ש אחשבי' אא"כ אכלו בעיני', לא ע"י תערובות. עכ"פ דברי השו"מ הנ"ל צ"ע במ"ש ביי"ש ששמו בטרפנטין דאינו ראוי כלל אף לאכילת כלב, דאסור להשתמש באורו בפסח, ומטעם דההשתמשות בהאור הוי כדרכו ועשוי לכך, ומה ההבדל בין זה לבין דיו המבושל בשיכר שעורים דהלכה פסוקה בסימן תמ"ב דשרי. והפר"ח בסימן קי"ז ביו"ד התיר לרחוץ בבורית אע"פ שהוא עשוי מחלב לפי שהוא פגום, אפילו למאן דאמר דאסור לסוך בחלב ומשום דסיכה כשתיה, וביו"ד סימן פ"ד דשרץ שרוף מותר לאכלו משום רפואה דעפרא בעלמא הוא, וביד אברהם שם כ' דדוקא לרפואה שרינן, אבל לאכול ללא צורך רפואה אסור, וזה מטעם דמדאכלי' אחשבי' וכהרא"ש ברפ"ב דפסחים, אבל באכלו לרפואה ל"ש אחשבי' דהא חליו מוכיח עליו שאינו אוכלו רק לרפואה, וע"ש שהביא מהפר"ח דבכל איסורין שה' עליו שם איסור מעיקרא ונפסד אח"כ מאוכל אדם ואח"כ אוכלו, איסורא קעביד משום שאחשבי', מה שאין כן בחמץ שנפגם קודם הפסח דלא חל עליו איסור כלל הוי לי' כסרוח מעיקרא, עיין שם, ולפי"ז הרי מבואר בהפר"ח עצמו ביו"ד סימן קי"ז דבסיכה לא אמרינן מדסך אחשבי'. והלום ראיתי מ"ש בשו"ת דברי מלכיאל ח"ד סימן כ"ה אות ו' דמיני תרופות שמערבים בהם חמץ חייבים למכרם לגוי, וחילי' דידי' אעפ"י שאינם ראויים לאכילת כלב מ"מ לא פקע מינייהו איסור חמץ, דאטו יי"ש חזק שאין הכלב יכול לאכלו וגם אדם לא יכול לשתותו בלי מזיגה נימא דלא הוי אוכל, ולא אמרינן הני טעמא דנפסל מאכילת כלב אלא באופן שנתקלקל, ע"ש. גם דבריו ז"ל צ"ע אם כוונתו לאסור מטעם שבמתכוון עירב בהם את החמץ וכמ"ש השו"מ ע"ש, ואם משום דעומדים הסמים לבלוע אותם ואסור מדין אחשבי', לפי האמור בלוקח סמים ותרופות לא אמרינן אחשבי', ומ"ש להוכיח מיי"ש חזק לא מובן כלל, בודאי ראויים לגר מיקרי שהרי עומד הוא למזיגה [ובפרט בחמץ דאמרינן הואיל וראוי לחמע, וכמ"ש הר"ן בפ"ב דפסחים "חמץ בפסח אפילו פגום אסור מפני שהיא ראויה לשוחקה ולחמע בה כמה עיסות"]. אכן מה שהוסיף בדברי מלכיאל לומר דמכיון דאפשר להפריד את החמץ ואז היה החמץ ראוי, לכן גם עכשיו כשהם בתערובות לא פקע איסור חמץ מיני', דבר זה צריך לפנים, אלא שבשו"ת חזון נחום סימן מ"ו סובר שאף שיש אפשרות ע"י אמצעים כימיים להוציא מהם טעם הפוגם ויהיו ראויים לאכילה, אעפי"כ אין לנו אלא לפי מה שהם לפנינו ובתר השתא אזלינן. ובכן לפי האמור, שמן חמץ שמעורב בו דבר הפוסלו מאכילת כלב, פליגי בזה הפוסקים הנ"ל לדברי הבית מאיר המתיר להריח בפסח "טאבק" שערבו בו שיכר, יש לדון דגם זה כוותי', ולא אמרינן בהם אחשבי' וכדמשמע מהפר"ח הנ"ל, ולהמהר"ם שי"ק וסיעתו לא סמכינן בכה"ג על הא דנפסל מאכילת כלב, וכמו כן אם ע"י תחבולות אפשר להפריד הרעל ממנו אם דינו כראוי לאכילה תלוי בפלוגתא דהדברי מלכיאל והחזון נחום כנ"ל.

ובחלק ד' סימן ל"ח כתב מרן זצוק"ל: דבר שנפסל מאכילת כלב לפני הפסח מותר ליהנות ממנו בפסח כמבואר בסימן תמ"ב סעיף ו', אמנם בבית יוסף (ביורה דעה סימן ק"ז) בשם אורחות חיים כתב דסיכה [בדבר האסור באכילה] אסור, דסיכה בכלל שתיה, אלא שהאחרונים חולקים על זה, אך בנקודות הכסף שם כתוב: "ומכל מקום ראיתי יש מחמירים שלא לרחוץ ב"זייף" [סבון] העשויה מחלב, ונכון הוא", ובפרי חדש שם (ס"ק ד') התיר לרחוץ בבורית [סבון] אף על פי שהיא עשויה מחלב לפי שהוא פגום. והנה אף שבשאר ימות השנה נוהגין היתר בדבר, מכל מקום למילי דפסח נוהגין להחמיר, מטעם אחשביה.

ובהגדה של פסח ממרן זצוק"ל (עמ' 13) כתב בשם מרן זצוק"ל: תכשירי קוסמטיקה של חמץ אין ראוי לסוך בהם בפסח אף אם נפסלו מאכילת כלב, כיון דאחשביה בסיכה, ולדעת הרא"ש (רפ"ב דפסחים) היכא דאחשביה יש לאסור חמץ אף שנפסל מאכילת כלב, ויש למכרם לגוי. ומוסיף שם דעובדא הוה שראו כלב המלקק סבון עד תומו, ורצו להוכיח שאין זה נפסל מאכילת כלב, ואמר רבינו שאין מזה ראיה כי בודאי היה כלב שוטה.

וכן בס' הליכות אבן ישראל (מועדים ח"א עמ' צ"ו) כתב בשם הגאון רבי ישראל יעקב פישר זצ"ל: דברים שעומדים להנאת האדם לריח או לסיכה, כגון סבונים ומי בושם (פרפיום), אם אינם ראוים לאכילת אדם

אף שראויים לאכילת כלב אין צריך למוכרם לנכרי, אבל אין להשתמש בהם בפסח אף אם נפסלו מאכילת כלב דהוי אחשביה.

וכן בשו"ת משנה הלכות (חי"א סימן שמ"ח) כתב: וע"ד שאלתו בחמץ שנפסל מאכילת כלב אי מותר לסוך בו בפסח אי שייך בזה אחשביה, הנה לכאורה מעשים בכל יום דאין אנו מתירין לסוך בפסח באלקאהאל וכל מיני פערפיומען [בושם] שנתערב בהן חמץ מוכרין בשטרי מכירות, הגם שהחמץ שם נפסל מאכילת כלב, ובשו"ע א"ח סי' תמ"ב ס"ט חמץ שנפסל מאכילת כלב מותר לקיימו בפסח, מבואר דלקיימו דוקא אבל לא לדבר אחר, ובט"ז שם אבל באכילה אסור אע"ג דאינו ראוי לאכילה איהו אחשביה לאכילה, כ"כ הרא"ש, והגם דהמג"א תמה אטור ופירש פירוש אחר בהרא"ש, וגם אנן בענייתן פירשנו בו כבר, עיין שו"ת משנה הלכות ח"ה סי' ע"ה, ועיין נתיב חיים א"ח הנ"ל מה שציין על המג"א ובק"נ, ועיין שו"ת הרדב"ז סי' תתק"ט (ח"ג סי' תע"א) ובשו"ת מהר"מ שיק א"ח סי' רמ"ב לענין שניפטאבאק, ומה שהביא בשם השעה"מ פי"א ממ"א, וגם שלא כדרך הנאתו לדעת הרבה פוסקים אפילו חמץ שרי, וא"כ לכאורה סיכה הוא שלא כדרך הנאתו, וגם נפסל מאכילת כלב, אמנם כנראה לא הקילו בו, וצ"ל דסיכה ס"ל נמי דמקרי כדרך הנאתן כיון דסך גופו. ועיין ט"ז יו"ד סי' קי"ז ס"ק ד' כתב ב"י בשם א"ח דאסור לסוך בשרו בחלב חזיר דסיכה בכלל שתייה, ונראה דלא קיי"ל כן וכו', אלא שבאו"ה סוף כלל ל"ט ראיתי שאין היתר סיכה בחלב חזיר וכו', ובנקה"כ האריך והביא כת"י הרמ"א בגליון או"ה וז"ל: ותמהני לפ"ז שאנו נוהגין לרחוץ ולחוף במה שאנו קורין ל"א זייף העשויה מחלב שהוא איסור דאורייתא, מיהו כתב הסמ"ג לפי דעת ר' יעקב ור' ירוחם נט"ו סוף אות כ"ז דעת ר"ב ור"ת דמותר הואיל ואינו אסור בהנאה, משמע דאילו הי' אסור בהנאה הכי נמי הי' אסור, מיהו מה שהקשה העט"ז שם מטעם דסיכה בכלל שתיה דהא אין חיוב מלקות אסיכה לא דק הוא, דהא ביוה"כ לכ"ע סיכה כשתיה וכו' ע"ש. וחזון הרביתי לקדוש אחד מדבר בשו"ת מהר"נ כהנא מאוסטראה (יצא לאור מכת"י) סי' י"א שהאריך הרבה, והביא שיטת הרשב"א וא"ח דלבריא איכא איסור לסוך בחלב וכ"ש בבורית שזה מקרי דרך הנאתן, ודברי הח"ס יומא דף ע"ז ע"א ד"ה דתנן מנין לסיכה דמותר אדם לסוך בחלב, דלא אשכחן איסור סיכה כשתיה אלא ביו"כ ובתרומה ובאיסורי הנאה, ומשמע דחלב מותר בהנאה אפילו כדרך הנאתן, ולדעת ר"ת דף ע"ז י"ב מותר לסוך בחלב אפילו סיכה של תענוג, וכן נראה מדברי רבינו ירוחם נתיב ט"ו אות כ"ו, והביאו ב"י בבדק הבית סי' פ"ד, וכ"כ הריטב"א נדה דף ל"ב, ועיין פר"ח יו"ד סי' קי"ז סק"ד, ולבסוף העלה דבבורית שנפגם והוא נותן טעם לפגם לכ"ע מותר לסוך ע"ש. וראיתי בשו"מ מהד"ג ח"ב סי' קמ"ח בבורית (זייף בלע"ז) שיש בו תערובת חמץ, ובעל החנות לא ידע שבא בתוכו חמץ ולא מכרו בשטר מכירה, ואחר חצות נודע לו ומכרו אז, ושאל אי חייב לשרפו, והשיב לו לפמ"ש הח"צ בתשובה דבורית העשוי מעפר ומלויג נפסל מאכילת כלב פשיטא דמותר אחר הפסח ע"ש, מבואר מיהו דבפסח עצמו לא היה מתיר לרחוץ בו דאל"כ הול"ל רבותא גדולה מזו דאפילו בפסח מותר גמור הוא. ועיין שו"ת חזון נחום סי' מ"ו לענין מיני פערפיומין [בושם] אם יש היתר למוכרן בחנות בפסח, וכתב דהמנהג כהיום שמוכרין אותן בהשטר מכירה, ומן הדין מותר למוכרו בחנות כיון שהתערובות חמץ נפסל מאכילת כלב, והנה נראה עכ"פ דאפילו נפסל מאכילת כלב אין מתירין להשתמש ולסחור בו בסתם, וכ"ש שלא לסוך בו בפסח.

ולמעשה שמעתי מהגה"ק בעל המשנה הלכות זצ"ל דחמץ שפסלו אותו מאכילת כלב כגון ששפך על זה אקונומיקה וכדו', אם ניתן בתהליך טכנולוגי להפריד הכימיקלים ולהחזיר המאכל הפגום חזרה למצב טוב שיהיה ראוי לכל הפחות למאכל כלב, ראוי להחמיר לבערו. והיינו דוקא שלא עשו מזה חפץ אחר, דאם עשו מזה חפץ אחר אף שיכולים להחזירו שיהא ראוי לאכילה מכל מקום אין צריך לבערו.

ולגבי בושם ושאר סוגי איפור שמעתי מהגה"ק זצ"ל שיש להחמיר להשתמש בפסח רק עם השגחה שזה כשר לפסח, אולם משחות לגוף ולידים אפשר להקל להשתמש אף בלי הכשר, כיון דזה לצורך רפואה יש לסמוך דאף אם יש בזה תערובת חמץ זה כבר נפסל מאכילת כלב.

ולגבי סבון שמעתי מהגה"ק זצ"ל שנהגו להשתמש בסבון בפסח, אף שאין לזה השגחה שזה כשר לפסח.

ומהגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א שמעתי דסבון קרם לחות, איפור, שפתון (שנותנים על השפתיים) וכדו', מעיקר הדין מותר להשתמש בהם בפסח אף שמעורב בהם חמץ כיון שנפסל מאכילת כלב, אולם נוהגים להחמיר בזה דחוששין דסיכה כשתיה אף שנפסל מאכילת כלב.

וכן בספר אמרי מאיר (עמ' ק"ט) מובא דנשאל הגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א האם צריכים להקפיד להשתמש בסבון לרחיצה הכשר לפסח, וכתב: מנהג להשתמש בהכשר. וכן כתב שם בשם הגאון רבי נתן קופשיץ שליט"א שנוהג להחמיר בזה.

וכן שמעתי מהגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א דבפסח משום חומרא דפסח יש לדקדק להשתמש דוקא בסבון שכשר לפסח. אולם משחות לגוף ולידים אפשר להקל להשתמש אף כשיש בו חמץ, כיון דזה לצורך רפואה יש לסמוך דזה נפסל מאכילת כלב.

ובספר שערי ימי הפסח (עמ' צ"ו) כתב: מעיקר הדין צריך להקפיד רק על בושם שיהיה כשר לפסח, כי בושם הוא כוהל עם ריח, ומצוי שהכוהל נעשה מחמץ, ואסור להשתמש בו בפסח. וגם היום שהכוהל שמייצרים בארץ ישראל אינו חמץ, מכל מקום הרי בארץ ישראל מוכרים גם בושם מחו"ל, ולא ידוע מה טיב הכוהל שמכיל, ויתכן מאוד שהוא חמץ. ויש השואלים הרי הבושם אינו ראוי לשתיית כלב, וחמץ שנפסל מאכילת כלב אין איסור להשתמש בו בפסח, והתשובה לזה היא שחמץ אסור באכילה ובהנאה בפסח אלא אם כן התקלקל עד שאינו ראוי לאכילת כלב, אבל דבר שלא התקלקל אלא שכלב אינו אוכל אותו בגלל שאין זה מאכל כלבים, אבל הדבר ראוי לאדם, יש עליו איסור גמור של חמץ בפסח. ואמנם כל כוהל אין כלבים שותים אותו, אבל אנשים שותים אותו. ואף אם עשו ממנו בושם, הכוהל לא תמיד נפגם בזה, כי רק הכניסו בו ריח טוב, וראוי עדיין לשתיית אדם, על כל פנים בשעת הדחק. אמנם מצוי שהכוהל שמשתמשים לדברים אלו הוא כוהל פגום, והיינו שמוסיפים לו חומר הפוגם אותו מאכילה. ויש רוצים לטעון שכבר אין בו איסור של בל יראה ובל ימצא, אכן לא תמיד הכוהל הנדון הוא פגום, ועוד שהרבה פוסקים סוברים שאף כשמוסיפים לו חומר פוגם, מכל מקום אינו נפסל בזה מאכילת כלב היות שאפשר עדיין לשתותו, או לתקנו לשתיה (עיין שו"ת אג"מ או"ח ח"ג סימן ס"ב שכתב שלא נחשב נפסל מאכילה היות שיש נכרים ששותין אותו על ידי תערובות ותיקון קצת. וכן הוא בספר אמת ליעקב להגאון רבי יעקב קמינצקי זצ"ל על השו"ע, שהובא בשמו (סימן תמ"ב סעיף ט' בהערה), וז"ל: דבר שעכשיו נפסל מאכילת כלב אבל אפשר להכשירו לאכילה על ידי עירוב או תיקון קצת, וכגון אלקאהל [כוהל] שעכשיו אי אפשר לשתותו אבל אפשר לתקנו ולהכשירו, יש להחמיר להחשיבו כאינו פסול מאכילת כלב ואין לקיימו בפסח, וכל שכן שיש להחמיר שלא ליהנות ממנו, ע"ש). לכן אם הבושם עשוי מכוהל של חמץ, יתכן שישנו איסור גמור להשתמש בו בפסח, ואף אסור להחזיקו בבית, וחייבים לבערו. אלא שבדרך כלל קשה לברר מאיזה כוהל נעשה הבושם. ולכן צריך להשתמש בפסח רק בבושם כשר לפסח, ואת הבושם שמשתמשים בו משך השנה יש למכור עם שאר דברי החמץ. וטוב שגם המשחת ידים תהיה כשרה לפסח, כי מורחים אותה על הידים, והידים נוגעות אח"כ באוכל, ויתכן שנדבק משהו מהמשחה באוכל. ואף שמעיקר הדין אין איסור לאכול אוכל כזה אף בפסח, מכל מקום יש הידור להמנע מזה. וכן אודם שמורחים על השפתיים הרי נכנס קצת ממנו לפה, ולכן יש הידור שגם זה יהיה כשר לפסח. אבל שאר תכשירי קוסמטיקה, אין צורך שיהיו עם הכשר לפסח, כי אלו הם דברים שאין ראויים לאכילה כלל. ואף שיש אוסרים לסוך אף בדבר שנפסל מאכילת כלב, מטעם "סיכה כשתיה", מכל מקום על פי רוב לא ידוע אם התכשיר באמת מכיל חמץ, לכן אפשר להקל בשופי, ומכל מקום משום חומרת פסח, טוב להקפיד אף בזה, אם ניתן בנקל להשיגם עם הכשר לפסח.

ובמאור השבת (ח"ב בפניני המאור מכתב ל' אות ו') נשאל מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל דשמע בשמו דמותר להשתמש בסבון בפסח, ואין צריך להקפיד שיהא סבון מיוחד לפסח. והשיב מרן זצוק"ל: בזמנינו יש ודאי דברים חריפים שפוסל מאכילת כלב.

ובהליכות שלמה (מועדים ח"ב פרק ד' ארחות הלכה 64) הוסיפו דמכל מקום לעצמו השתמש מרן זצוק"ל בסבון הכשר לפסח.

ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג סימן ס"ב) כתב: בדבר לסוך על חטטין בגופו כשאין בו סכנה רק צער בעלמא משיחה שנתן לו הרופא שמעורב שם אלקאהאל של חמץ בפסח שכתר"ה הורה להיתר, יפה הורה דלדינא סברי התוס' דליכא איסור סיכה כשתיה בחלב ושאר איסורים, ואף להסוברים דסיכה כשתיה הוא בכל איסורין ומכל מינים, יפה כתב כתר"ה ממחנה אפרים דהוא דוקא סיכה של תענוג, ומצד איסור הנאה כיון שאינו מאכל אדם מותר בהנאה.

וכן בשו"ת אור לציון (ח"ג פרק ח' סעיף ו') כתב: סבונים משחות כלים וחומרי ניקוי, בשמים ותמרוקים, אינם ראוים לאכילה כלל, ואין בהם חשש חמץ בפסח, ומותרים בשימוש בפסח ואינם צריכים הכשר.

ובביאורים כתב: בשו"ע בסימן תמ"ב סעיף ט' כתב, חמץ שנתעפש קודם זמן איסורו ונפסל מאכילת כלב או ששרפו ונחרך עד שאינו ראוי לכלב, או שייחדו לישיבה וטח אותו בטיט, מותר לקיימו בפסח. והנה בגמ' בפסחים דף כ"א ע"ב מבואר, שחמץ (שנפסל מאכילת כלב) מותר בהנאה לאחר זמנו, אלא שנחלקו הראשונים אם מותר הוא באכילה, שהר"ן שם כתב שהוא הדין שמותר באכילה, אלא שאין זה דרך אכילה נקט לשון הנאה. והרא"ש שם כתב שרק בהנאה שרי, אבל באכילה, כיון דאיהו קא אכיל ליה, אסור. והיינו משום דמדאכליה אחשביה. והנה כיון שהסבונים וחומרי הניקוי והמשחות והתמרוקים אינם ראוים לאכילה כלל ופסולים לאכילת כלב, אם כן מותרים הם בשהיה ובהנאה לכו"ע, ומותר להשתמש בהם בפסח. ואמנם יש שחששו להשתמש בחומרים אלו, ומשום דקיי"ל סיכה כשתיה (ראה ב"י יו"ד סימן פ"ד בבדק הבית שם ושם בסימן קי"ז ובכנה"ג שם אות י"ז ובזבחי צדק שם אות מ"ה, וראה עוד בפר"ח שם ס"ק ד' ובמחב"ר בסימן תרי"ד), וכמו שחשש הש"ך ביו"ד סימן קי"ז בנקודות הכסף לרחוץ בסבון הנעשה מחלב, וכן כתב בביאור הלכה בסימן שכ"ו סעיף י' ד"ה בשאר חלב, שנכון לחוש לדעת המחמירים שלא לרחוץ בסבון הנעשה בחלב, ע"ש. אולם מלבד שאף בסבון הנעשה מחלב נראה עיקר שאין בו איסור, ומשום שאין לומר סיכה כשתיה אלא בדבר הראוי לאכילה ולא בדבר פגום (וראה גם בפר"ח ביו"ד שם ס"ק ד' ובערוך השלחן שם סעיף כ"ט ובחזו"א דמאי סימן ט"ו ס"ק א'), הרי כאן בחומרים אלו שהחמץ נפסל מאכילה קודם זמנו, ולא חל עליו איסור כלל ומותר בהנאה, אם כן אף שהסכימו הפוסקים לחוש לחידושו של הרא"ש שלענין אכילה אמרינן מדאכליה אחשביה, ואף זה אין זה אלא מדרבנן כמבואר בט"ז בסימן תמ"ב ס"ק ח', אם כן לענין סיכה, שכל דין סיכה כשתיה הוא מדרבנן, כמבואר בדברי התוס' בנדה דף ל"ב ע"א ד"ה וכשמן, לא נוסיף לומר מדסך ביה אחשביה, אלא כל שנפסל מאכילת כלב קודם זמנו, מותר ליהנות ממנו בכל צורה, ואף דרך סיכה. (ומה גם שסיכה כשתיה שייך כשסך בחמץ עצמו, כמו שמן חיטה, ולא בסבונים שרובם אינו חמץ אלא שמעורב בו חמץ). ועל כן אין צריך להחמיר ולחזר אחר סבונים וחומרי ניקוי ובשמים ותמרוקים שאינם ראוים אף לאכילת כלב, שיהו דוקא עם הכשר שנעשה מחומרים שאין בהם חשש חמץ.

וכן בחוט שני (פסח עמ' צ"ה) כתב: סבון לרחיצה או לרחיצת כלים, אף אם היה מעורב בהם חמץ הרי כבר נפסל מאכילת כלב קודם הפסח וגם בטל קודם הפסח, ואף אם אחשביה לחומרים העשויים מחמץ, מכל מקום לא אסרינן מטעם אחשביה אלא אם אחשביה לאכילה, אבל אחשביה להנאה ונפסל בודאי מאכילת כלב קודם הפסח, אין בזה איסור וכמבואר בגמ'. ומותר להחזיקם בפסח, ואף להשתמש בהם, ואין לומר בזה סיכה כשתיה, דאחשביה שייך באכילה שעל ידי שאוכל מאכל פגום הרי הוא מחשיבו, אבל אם הוא סך הרי הוא לא נתן לזה חשיבות של אכילה, אלא שימוש של סיכה, דעל ידי אחשביה מחזיר לו שם "אוכל", אבל על ידי סיכה אינו מקבל שם אוכל, ופשוט הוא דמשקין הראוין רק לסיכה אין עליהם תורת אוכל לענין חמץ. ומהאי טעמא דחידוש הרא"ש לאסור חמץ שנפסל מאכילת כלב לאוכלו משום אחשביה לאכילה, אבל בהנאה מותר, לכן שמן שנפסל מאכילת כלב ומעורב בו חמץ או טעם חמץ, והם נפסלו מאכילת כלב בודאי קודם פסח, אין לומר דאחשביה להנאה של שימוש בשמן, דלא נתחדש אחשביה אלא כשמשתמש בו לאכילה ולא להנאה, ומותר להדליק ממנו לאורה בפסח, אם ידוע שהחמץ שבו נפסל בודאי קודם פסח מאכילת כלב. ואף שמותר מעיקר הדין, נזהרים שלא לשים סבון זה בכלי אכילה. והוא הדין לענין תמרוקי נשים, או חומר שמנקה עדשות וכיוצ"ב, אף שיש בהם חשש שמעורב בזה ספירט יש להקל, אם ידוע שבודאי נפסל מאכילת כלב מלפני פסח.

משחת שינים מי פה שפתון (שנותנים על השפתיים) האם יש לחוש בהם משום חמץ בפסח

בשו"ע (סימן תמ"ב סעיף י') איתא: דיו שהוא מבושל בשכר שעורים מותר לכתוב בו. ובמשנה ברורה (ס"ק מ"ה) כתב: ולא חיישינן שמא ישכח ויתן קולמוסו לתוך פיו כדרך הסופרים, וחמץ שנפסל מאכילת כלב הלוא אסור באכילה וכנ"ל, דזה דוקא כשאכלו בכוונה ומשום דהוא אחשביה, מה שאין כן בזה שהוא שלא בכוונה אין קפידא.

ולכאורה משמע שדוקא שמא ישכח ויתן קולמוסו לתוך פיו לא חיישינן, אולם להכניס לכתחילה לתוך פיו אסור, ולפי זה יהא אסור להשתמש בפסח במשחת שיניים מי פה ושפתון (שנותנים על השפתיים) שיש בהם חשש חמץ, דמכניסם לכתחילה לתוך פיו.

וכן כתב בשערים מצויינים בהלכה (סימן קי"ב ס"ק ב') בשם מצודות דוד (סימן קי"ז): סמים שמנקים בהם השיניים (משחת שיניים) יש בו תערובת חמץ, וכמו כן כל מיני שמנים מרקחים פרפומים וקוסמטיקס, אין להשתמש בהם בפסח.

וכן בספר אהל יעקב לידי"נ הגרי"א סקוצילס שליט"א (הלכות כשרות לפסח עמ' ק"ח ס"ק ל"א) מביא מספר הלכות פסח להגר"ש איידער בשם מרן הגר"א קוטלר זצוק"ל ומרן הגר"מ פיינשטיין זצוק"ל דמשחת שיניים אע"פ דנחשב כנפסל מאכילת כלב, ואף אם בולעו בטעות אין בזה אחשביה, מ"מ כיון שאפשר להשיג משחת שיניים בלי אלכוהול ובלי חמץ אין להשתמש במשחת שיניים שיש בה חשש חמץ. וכן שמעתי בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל.

וכן שמעתי מהגה"ק בעל המשנה הלכות זצ"ל דמשחת שיניים ומי פה אין להשתמש בזה רק אם זה עם השגחה שזה כשר לפסח. [והוסיף שכן בכל השנה יש להחמיר לא להשתמש בזה רק אם זה בהשגחה שזה כשר].

וכן שמעתי מהגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א דיש לדקדק בפסח להשתמש בדוקא עם משחת שיניים ומי פה שכשר לפסח, ובפרט שהרי מכניסים את זה לתוך הפה.

ובשו"ת אור לציון (ח"ג פרק ח' סעיף ו') כתב: משחות שיניים אינם ראוים לאכילה כלל, ואין בהם חשש חמץ בפסח, ומותרים בשימוש בפסח ואינם צריכים הכשר.

ובביאורים כתב: ואף משחת שיניים שפסולה מאכילת כלב מותר להשתמש בה בפסח. ואין לחוש שמא יבלע ממנה, שכיון שלא מכוין לאכילה, לא שייך למימר מדאכליה אחשביה. וכן מבואר בדברי התרומת הדשן שהביא מרן בסימן תמ"ב סעיף י' שמותר לכתוב בדיו שהוא מבושל בשכר שעורים. וכתב בתרומת הדשן שם, דלא חיישינן שיתן קולמוסו לתוך פיו כדרך הסופרים, דדוקא לאוכלו בכוונה אסור משום אחשביה, והובא במג"א שם ס"ק ט"ו. והוא הדין הכא, שאינו מכוין לאכילה. והוא הדין לענין שפתון (אודם) שנפסל מאכילת כלב.

ונותנים אותו על השפתיים (באופן שאין בעיה מצד צניעות), שאין לחוש בו משום חמץ בפסח, שאף שלפעמים נבלע עם האוכל, כיון שאין מכוונים לאכילה שרי, וכמו שנתבאר, ואין צריך לחזר שיהא עם הכשר לפסח דוקא.

וכן כתב בחוט שני (פסח עמ' צ"ז): משחת שיניים, או מה שקרוי מי פה לשטיפת הפה ופולטים אותו מיד, ואינו ראוי לאכילת כלב מלפני פסח, מותר להשתמש בהם בפסח, דמה שכתב המג"א לגבי דיו "שנותן שלא בכוונה" היינו שלא בכוונת אכילה, והוא הדין דברים הללו אין לו בהם כונת אכילה.

וכן בשו"ת קנה בושם (ח"א סימן כ"ה) כתב: מה ששאלת אם בדבר שאינו עומד לבלוע אלא לטעום ולפלטו שייך בו גם כן אחשביה לענין איסור חמץ בפסח, אם דוקא באכילה ממש אמרינן אחשביה ולא בטעימה, או כיון שדרך הנאתו כן הוא על ידי טעימה, אמרינן גם כן דאחשביה ואסור. והנלענ"ד בזה דאע"פ שגוף הדבר אינו עומד לאכילה אלא שדרך הנאתו כן הוא על ידי טעימה ולצורך זה נעשה, אם כן בודאי דמחשבתו מחשיבו לחמץ ואסור. וגדולה מזו כתב בשו"ת מהר"ם שיק (חאו"ח סימן רמ"ב) לענין שנופטאבק שמתוקן עם חמץ דמחשבתו שעשאו ותיקנו להריח מחשיבו, דחמץ למאי שמתקנין אותו מחשיבו, ומקיים שם החמץ עליו יעו"ש, אלא שהאחרונים הסכימו להקל בשנופטאבאק משום דמה שנהנה מהחמץ בחוש הריח חשיב שלא כדרך הנאתו כמו שכתב בשו"ת מהר"ם שיק (שם). ובשו"ת דברי חיים (חיו"ד סימן כ') הקיל בה מטעם אחר משום דכבר נתבטל החמץ קודם פסח ואין שם חמץ עליו, וגם אין מריחים טעם החמץ כלל יעו"ש, עיין בארחות חיים (מספינקא) (סימן תס"ז אות כ"א) שהביא עוד הרבה אחרונים שמקילים בזה, ובבית מאיר (או"ח סימן תס"ז ד"ה תו להג"ה) הקיל גם כן להריח בטאבא"ק משום דחרכו קודם זמנו מותר בהנאה, וס"ל דלהריח דרך האף אינו בכלל אכילה אלא בכלל הנאה, אמנם לעשן דרך הפה אפשר לומר דמשום חומרא דחמץ הוי דומיא דאכילה יעו"ש, ועל כל פנים זה פשוט דאף על פי שפולט את גוף הדבר, אלא דמכל מקום חיך אוכל יטעם לו בטעם היוצא ממנו דבודאי מחשבתו מחשיבו לחמץ כיון שמתקנין אותו לזה, וכסברת המהר"ם שיק שם. אמנם היכא דליכא שם הנאה בטעימה זו אלא שלאיזה צורך הוא צריך לבלוע ולפלוט, כגון להדחת הפה או לאיזה סיבה אחרת, בכה"ג נראה דמותר לבלוע ולפלוט, וכמו שמותר לכתוב בדיו המבושל בשכר שעורים כמבואר בשו"ע (שם סימן תמ"ב סעיף י'), ולא חיישינן שיתן קולמוסו לתוך פיו, שכיון שאינו מכוין לאכילה ליכא קפידא כמו שכתב המג"א (שם ס"ק ט"ו). ואע"ג דמדברי המג"א שם משמע לכאורה דדוקא אם נותן קולמוסו לתוך פיו שלא בכוונה שרי, אבל ליתן קולמוסו לתוך פיו בכוונה אינו הכי נמי דאסור, מכל מקום בדברי התרומת הדשן (סימן קכ"ט) שמשם הוא מקור הלכה זו מבואר להדיא שמתיר אפילו לכתחילה ליתן הקולמוס לתוך פיו כדי להחזיקה, ואע"ג שטועם על ידי זה מן הדיו אין בכך כלום, והכי נמי אם נותנו לתוך פיו לאיזה צורך אחר אם אינו עשוי לאכילה או ליהנות מטעם היוצא ממנו אין בכך כלום, כיון שאין שם חמץ עליו.

וכן שמעתי מהגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א דאפשר להקל להשתמש לכתחילה במשחת שיניים שמעורב בו חמץ כיון שנפסל מאכילת כלב, ואין בדעתו לבלעו רק לפלוט את זה, וכן אינו חשיב כסיכה. ולגבי שפתון יעוין מש"כ בשמו לעיל בדין סבון.

נתיבי המנהגים

הרה"ג אליקום דבורקס שליט"א
מו"צ בד"ץ "שארית ישראל"

בגדי יו"ט ושינה בערב פסח שחל בשבת

מובא בשו"ע או"ח סימן תקכ"ט ס"א: "ובגדי יום טוב יהיו יותר טובים משל שבת", משום שיש חיוב שמחה ביו"ט, ובגדים יפים הוא בכלל שמחת יו"ט. כשחל ער"פ בשבת מתי ילבש בגדי יו"ט של פסח, יש אומרים שלא יחליף בגדי יום טוב בשבת בערב משום שנראה כמכין משבת ליו"ט (ראה משנ"ב סימן תצ"ד ס"ק ט' ושו"ע או"ח סימן תק"ע), ומשום כך נפסק שלא יסדר בשבת את המצות או כלי הפסח ושלחן הסדר עד הלילה, כמובא בשו"ת מהר"י וויל סימן קצ"ג ובפמ"ג סימן תמ"ד בא"א ס"ק א'. ויש שכתבו שלובשים הבגדים ביום השבת ומכוונים גם לכבוד שבת, וכמובא בס' בן איש חי פרשת צו בדיני ע"פ שחל בשבת אות ב' דילבשם בשבת אחר המנחה. ויש אומרים שלובשים הבגדים אחר כניסת החג, וכך מובא במשנ"ב סימן תקכ"ט ס"ק כ"ג. ויש שנוהגים ללבוש בגדי יו"ט כבר בערב שבת, וכך מובא במאסף אוצרות ירושלים חלק ל"ד עמ' תקל"ח בשם הגר"ש דבליצקי שליט"א דכך עדיף לצאת ידי ספיקות.

המהרי"ל בהלכות חג שבועות כתב שכשחל שבועות במוצאי שבת פורסין פרוכת של יו"ט לפני ארון הקודש במוצאי שבת, ולאור זאת כתב בס' חק לישראל (ועלץ) סעיף ל"ב דאין ללבוש בגדים נאים לכבוד יו"ט קודם הלילה.

לגבי שינה בער"פ שחל בשבת, מובא בס' בן איש חי שנה א' פרשת צו ס"ז "צריך כל אדם לישן ביום שבת זו אחר סעודת שחרית, כדי שיוכל להיות ניעור היטב בלילה, וה"ה הנשים והקטנים יזהרו בכך" (עי' בס' מאור השבת ח"ב מכתב כ"ח בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל), אולם לא יאמר אדם אלך לישון כדי שאוכל להיות ער בליל הסדר, וכך כתב בס' חסידים סימן רס"ו, הובאו דבריו במגן אברהם סימן כ"ד, ולכאורה הטעם דהוי כמכין משבת ליו"ט, ומשמע שאפילו שלאחר שבת עושה הפעולה לדבר מצוה אסור לומר אעשה כך בשבת, וכן כתב בשערי תשובה סימן ר"צ. אולם יעוין בשו"ת אז נדברו ח"ד סימן מ"ו שכתב שמותר לאדם לומר אלך לישון כדי שיתאפשר לי להיות ער וללמוד בלילה **כיון שהוא צורך מצוה,** דהאיסור משום "ממצוא חפצך" שאסור להכין עצמו בשבת, וממילא לדבר מצוה מותר (עי' שו"ת מחזה אליהו סימן נ"ז). וראוי לציין שאיסור הכנה משבת ליו"ט הוא אפילו לצורך מצוה, כמבואר במג"א סימן תרס"ז בשם המהרי"ל דאסור לחפש הס"ת משבת ליו"ט, וכן מובא במשנ"ב (שם) ס"ק ה'.

אפיית מצות מצוה בערב פסח שחל בשבת

מנהג ישראל לאפות מצות מצוה בערב פסח אחר שש שעות שהוא זמן הקרבת קרבן פסח, ומבואר בטור סימן תנ"ח דלדעת כמה פוסקים אין יוצאין ידי חובת מצת מצוה אלא במצה האפויה בער"פ דהוקש מצה לפסח, וכך משמע בירושלמי, ולמדו זה מזה שכתוב "וזבחת פסח וגו' שבעת ימים תאכל מצות" (דברים ט"ז), אולם כל זאת שחל ערב פסח באחד מימי השבוע, אולם אם חל ער"פ בשבת נפסק בשו"ע סימן תנ"ח שאופין מצות אלו בערב שבת אחר שש שעות, וכמו שמביא הטור בשם הרא"ש שלא היה אופה מצות אלו במוצאי שבת כמו שנהגו הגאונים שמא יאחר מלאכול אפיקומן בזמן (עי' שו"ת הרדב"ז ח"א סימן תע"ז). בשו"ת בית שערים או"ח סימן ר"א כתב שאין אופין המצות אלא אחר חצות כבשאר השנים, ומביא דברי התוספתא פסחים פ"ג ה"ט, אולם לא יפה עושים אותם שאופים ביום ה' מכיון דכבר נדחה, ומסיים בסו"ד "ופוק חזי מה עמא דבר שכל ישראל הכשרים אופים בע"ש בי"ג, לכן אל תטוש תורת אמך ואל תלך בדרך אתם". והטעם שהעדיפו לאפות בע"ש מלאפות בליל פסח, כתב הט"ז בסימן תנ"ח משום דאם יתערב משהו מחמץ יתבטל קודם איסורו במשהו, דהיינו קודם תחילת ליל פסח, משא"כ בפסח חמץ אסור במשהו, או כדי לא להטריח ביו"ט ולאחר אכילת מצה דזריזין מקדימין למצוה, וכ"כ הלבוש בסימן תנ"ח. ועוד שמא יקדים מבעוד יום ויבוא לידי חילול שבת, כמובא בגמ' כתובות ה' ע"א גזירה שמא ישחוט בן עוף, וכ"כ בחידושי המאירי פסחים י"ג.

בשו"ת מנחת אלעזר ח"א סימן נ"ט כתב שהנוהגים לומר הלל באפיית המצות, לא יאמרו אז בשעת אפייתן ההלל כמו בכל ערב פסח, כיון שעיקרו על שם הנס עם הקרבן פסח ואז הלא לא היה נס, לכן אין לאמרו דנראה כקורא הלל בכל יום. אולם בס' יסוד ושורש העבודה שער ט' פרק ד' כתב שראה בספרים לומר הלל בער"פ בשעת לישה ועריכה ואפיה דוגמת עשיית קרבן פסח, וכ"כ בס' מורה באצבע (להחיד"א) אות כ"ה.

אולם יש שנוהגים לאפות מצה בליל הפסח לפני הסדר, וכך מובא בס' הפרדס סימן קכ"ט דהוא איסור דאורייתא לאפות קודם השבת, וכ"כ בשו"ת מהרי"ל סימן כ"ו, וכך נהג החת"ס כמובא בס' מנהגי חתם סופר סימן ו' ס"י, והטעם לכך כדי שיהנו מהמצה בערב, דפת חמה טובה מצוננת, דהם נהגו לאפות מצות עבות לא כשלנו, והצונן קשה לאכילה והוי הידור מצוה, וכ"כ בערוך השלחן סימן תנ"ח ס"ג, או משום מראית העין שהם אופים מע"ש, ואחרים מזלזלים במצוות ומקילין בה, וכ"כ בהעיטור הלכות ביעור חמץ.

סוף זמן ביעור חמץ כשנמצא במדינה אחת וחמצו במדינה אחרת

אדם שנמצא במדינה אחת וחמצו במדינה אחרת, ויש הפרשי שעות בין שתי המדינות, דהיינו יהודי הדר בחו"ל ונסע לא"י לחג הפסח, יוצא שבא"י זמן ביעור חמץ מוקדם יותר, וא"כ צריך למכור את החמץ שיש לו בחו"ל לפי הזמן של א"י, או שהולכים אחר מקום המצאות החמץ, וא"כ אין צריך למכור החמץ קודם, או שיעשה שליח לבער החמץ הנמצא ברשותו בחו"ל, יש אומרים שלגביו זמן תחילת איסור החמץ כפי מקום המצאות החמץ בין להקל ובין להחמיר, כגון האם יוכל לסמוך על מכירת החמץ שמכר בחו"ל ויוצא שהמכירה תכנס לתוקף לאחר שכבר נאסר באיסור הנאה מחמץ, דאם הולכים אחר האדם הרי כשנמצא בא"י הרי בהיותו בא"י כבר נאסר החמץ בהנאה, ולכן לא יועיל מה שימכור אח"כ לחו"ל שכבר הגיע זמן איסור הנאה, ואז לא חלה המכירה כדין חמץ מו' שעות ולמעלה, אך אם נאמר שהולכים אחר החמץ היות ולא הגיע עדיין זמן האיסור המכירה שלו תועיל. בשו"ת עונג יו"ט סימן ל"ו פסק שמתחשבים אחר מיקומו של החמץ, ולכן אם אדם שוהה בחו"ל ויש לו חמץ בא"י, וא"כ עדיין אסור בהנאה בחמצו של חו"ל שהחג יוצא יותר מאוחר, ממילא אסור לו לקנות החמץ חזרה מהגוי עד שיעבור חג הפסח בחו"ל, ואם הולכים אחר עצם החמץ הרי החמץ נמצא במקום שאינו אסור בהנאה, וכ"כ בכף החיים סימן תמ"ג. בס' מקראי קודש סימן נ"ה מציין מש"כ הגאון רבי יחיאל מיכל טוקצינסקי זצ"ל בספר "היומם", שהולכים אחר החמץ היכן שנמצא, אולם הגרצ"פ פראנק זצ"ל במקראי קודש (שם) סובר דהלאו דבל יראה זה חל על האדם ותלוי בבעל החמץ, ואם הוא במקום שעדיין החמץ מותר שם יכול למכור, דמה בכך שבמקום שהחמץ נמצא כבר נאסר, אבל לאיש הזה שמותר עדיין באכילת חמץ יכול למכור חמצו אף שזה נמצא במקום האיסור, וכן להיפך מי שהוא במקום האסור אסור לו למכור את חמצו המונח במקום היתר, דהולכים אחר האדם. וכן כתב בשו"ת חסד לאברהם ח"א או"ח סימן ל"ה, וכן נקט בשו"ת לבושי מרדכי מהדו"ת סימן מ"ז.

בשו"ת אגרות משה או"ח ח"ד סימן צ"ד ובס' מועדים וזמנים ח"ג סימן רס"ט פסקו שיש להחמיר לילך גם כפי מקום המצאות החמץ, ולכן הנוסעים לחו"ל לפסח וכן הבאים מחו"ל לא"י צריכים לנהוג להחמיר. ואם השאיר את בני ביתו באותו מקום שהחמץ נמצא, יתן להם את החמץ במתנה ויאמר להם שרשאים לעשות בחמץ כפי חפצם, ואז ינהגו כפי זמני המקום שנמצאים בו, וכן הדין לגבי שריפת חמץ (עי' שו"ת מנחת יצחק ח"ז סימן כ"ה, שו"ת אור לציון ח"ג פ"ו סימן כ"א, שו"ת באר משה ח"ז קונטרס אלקטריק סימן קט"ו).

היוצא מזה ג' שיטות, שיטה ראשונה שהולכים אחרי החמץ הן לענין ב"י והן לענין איסורי הנאה, ושיטה שניה שהולכים רק אחר מקום המצאו של האדם, ושיטה שלישית דלגבי איסור בל יראה הולכים אחר האדם, ולענין שם איסורי הנאה הולכים אחר מקום המצאות החמץ.

מה ראוי לעשות בחפץ שנעשתה בו מצוה

"רב אמי ורב אסי, כי הוה מתרמי להו ריפתא (פת) דערובא (שערבו בו אתמול ערובי חצרות - רש"י) מברכין עליה המוציא לחם מן הארץ (בסעודת שבת), אמרי הואיל ואיתעביד ביה מצוה אחריתי" (ברכות ל"ט:). דברים אלו הם כלל בכל המצות, ויש לברר, איפוא, את מהותו של כלל זה.

הגאון רבי שלמה אהרן וערטהיימער זצ"ל, מרבני ירושלים ת"ו, כתב בהקדמה לספרו שו"ת שאלת שלמה ביאור לענין "הואיל ואיתעביד", דע"י שנעשתה המצוה ראשונה בחפץ, כבר שורה עליו קדושת המצוה. וכיון שהקדושה כבר חלה עליו, תאחז ותתוסף עליו קדושה רבה ע"י עשיית המצוה השניה בחפץ, כי דבר שנתקדש כבר, תשרה עליו בנקל תוספת הקדושה. ודוגמא לכך אנו רואים גם בענינים גשמיים. כך למשל הרבה יותר קל להבעיר פתילה שכבר דלקה וכבתה, מפתילה שלא דלקה מעולם. כן הדברים בענינים רוחניים, הקדושה נאחזת ונתפסת מהר יותר במקום קדוש, כי מצא מין את מינו, וכן אנו מוצאים דבארץ ישראל נאחזת הקדושה ביושביה יותר מבחו"ל, מפני שהם שוכנים במקום קדוש.

ובדרך זו כתב לבאר את דברי הגמ' (נדה ל':), שמלמדין את העובר במעי אמו את כל התורה כולה, וכיון שבא לאויר העולם בא מלאך וסטרו על פיו ומשכחו את כל לימודו. ומקשים העולם: אם משכחין הכל, איזו תועלת יש בזה שמלמדין אותו מתחילה. אבל לפי מה שנתבאר לעיל, אפשר להסביר שמטרת הלימוד היא כדי להשרות במוחו את קדושת התורה, כדי שיהיה מסוגל יותר ללומדה לכשיגדל.

מנהגים בשריפת חמץ

מובא במשנ"ב סימן תמ"ה ס"ק ז': "אם יש לו הושענות טוב לשרוף את החמץ בהושענות, הואיל ואיתעבד בו מצוה חדא ליתעביד בו גם מצות תשביתו". בשו"ע הגרש"ז סימן תמ"ב סי"ב ובבן איש חי פרשת וזאת הברכה אות ח' כתבו שהיו שורפין את הערבות בי"ד עם החמץ, אולם כבר כתבו האחרונים דמסתבר דערבות של הושענא רבה השתמשו לאפיית מצות, ובערבות הלולב השתמשו לשריפת חמץ, ויש שנהגו לשרוף גם את שיירי הפתילות שמן של חנוכה יחד עם החמץ (עי' ס' עץ השדה ובהקדמה לספר פתח אליהו דרוש ג').

כעין זה כתב המהרי"ל (תיקון אפיית מצות) "נוהגין להסיק התנור למצות בעצי ערבה, הואיל ואיתעבדא בה רובא מצוה וכו'", וכן מובא ברמ"א או"ח סימן תרס"ד ס"ט דמסיקין את התנור לאפיית מצות לפסח בערבות שהשתמשו בהם למצוה בחג המצות, אולם מדברי הרמ"א משמע שרק את הערבות של ההושענות מצניעין לאפיית מצות, ולא את הערבות של לולב. אולם מדברי המהר"י וויל סימן תצ"ג משמע דהמהרי"ל היה רגיל לעשות מהלולב היסק בפי התנור בשעת אפיית המצות, ומשמע דבערבות לא היו מסיקין כלל אלא רק בלולב, ודלא כמש"כ הרמ"א דגם בהושענות היו אופין את המצות.

האם מי שאין לו חמץ צריך לקנות חמץ כדי לקיים מצות ביעור

נחלקו תנאים במהותו של ביעור חמץ בגמ' פסחים כ"א, לר' יהודה אין ביעור חמץ אלא שריפה, ולדעת חכמים אף מפרר וזורה לרוח או מטיל לים. בחידושי רבינו חיים הלוי חמץ ומצה פ"א ה"ג מסביר את

מחלוקת ר' יהודה וחכמים, דלר' יהודה האומר "אין ביעור חמץ אלא שריפה" פירושו שהוא מקפיד על איכות הביעור, כלומר שריפה דווקא שסובר שיש מצוה בעצם הביעור, וחכמים אומרים "אף מפרר וזורה לרוח או מטיל לים", אין המצוה בגוף החמץ המבוער אלא בהתוצאה העדר ואפיסת החמץ משמו, לכן השבתתו בכל דבר. לאור זאת מסביר ר' חיים את דברי הרמב"ם חו"מ פ"א פ"ג "קנה חמץ בפסח או חימצו כדי שיעשה בו מעשה לוקה", ולכאורה איך הוא לוקה על לאוין דלא יראה ולא ימצא, והרי שנינו בפסחים צ"ה ע"א דלאו דלא יראה ולא ימצא הם לאוי הניתק לעשה דתשביתו, א"כ מדוע ילקה, ולכן כתב לחדש במה שאמרו בגמ' פסחים הנ"ל דבל יראה הוא ניתק לעשה אלא לר' יהודה, שלדבריו תשביתו הוא מ"ע בגוף החמץ, משא"כ לחכמים שתשביתו אינו אלא איסור עשה שלא יהא לו חמץ ברשותו אין זה ענין ללאו הניתק לעשה, אלא הרי הוא ככל הדברים האסורים בלא תעשה ועשה, והרי הרמב"ם בהלכות חמץ ומצה פ"א ה"ג פוסק כחכמים שתשביתו אינו אלא איסור עשה, כלומר שלא יהיה לו חמץ ברשותו, לכן לדעתו אין זה ענין לאו הניתק לעשה, אלא הרי הוא כמו כל הדברים האסורים בלא תעשה ועשה (עי' שו"ת קול מבשר ח"א סימן ט"ז אות ב' ושו"ת עונג יו"ט סימן ל').

כעין דברי הגר"ח מצינו מחלוקת גדולי הקדמונים, המהרי"ק והאור זרוע, האור זרוע הלכות פסחים סימן רנ"ו מביא בשם הר"א שהיה רגיל בפרוסה אחד לשהות מלשרוף עד תחילת שבע כדי לקיים ביעור דאורייתא, כר' שלמה שפירש שעת ביעורו היינו שבע, ובירך על אותה הפרוסה על ביעור חמץ, ומשמע מדבריו דתשביתו הוא בקום ועשה. אולם דעת המהרי"ק סימן קע"ד ענף ב' דאפילו אם אין לו חמץ מקיים מ"ע דתשביתו, **שהרי לא הקפידה התורה אלא שלא יהא חמץ ברשותו**, דאטו מי שאין לו חמץ יצטרך לקנות חמץ כדי לשרפו ולקיים מצוה דתשביתו. ומובא בחק יעקב סימן תמ"ה ס"ק ט"ו (ועי' במנ"ח מצוה ט'). בשאגת אריה סימן פ"ג כתב שהמצוה היא לבער את החמץ, ודלא כמש"כ בשו"ת אבני נזר או"ח סימן שי"ח שמציין דברי המהרי"ק הנ"ל שהעיקר שיהא מבוער, אולם הוכיח מהראשונים שהמצוה במעשה ההשבתה, והאריך בזה בחידושי רבינו שמואל רוזובסקי זצ"ל בסימן ב' ג' וד'.

בס' מקור חיים סימן תל"א כותב דמצות תשביתו הוא בקום ועשה, ולפי דבריו צריך לקנות חמץ כדי שיקיים מצות תשביתו, אולם בשו"ת דברי חיים מצאנו או"ח ח"א סימן ט' כותב דלא חייבה התורה לשרוף החמץ דווקא, רק הוא לנתק הלאו דבל יראה דמחמיר להשבית החמץ שלא ימצא בביתו, וכמו בגט דהמצוה היא אם ירצה לגרש אשתו ויפטרנה בגט, וכן לגבי חמץ המצוה היא אם יש לו חמץ שישבית אבל אם מכרו או מפקירו דאין לו חמץ לא מוטל עליו כלל שום מצוה. ויתכן דמה שנהגו להשאיר פתיתים של חמץ כדי לשרפם, לצאת ידי הדעות שהמצוה היא בקו"ע לשרוף החמץ (עי' שו"ת מהר"ח אור זרוע סימן כ"ב ובשו"ע הרב סימן תל"ו סעיף כ"א).

ולכאורה מעיקר הדין קי"ל שביעור חמץ לאו דווקא בשריפה, וכמש"כ המחבר בסימן תמ"ה ס"א "ביעור חמץ שורפו או פוררו וזורה לרוח או זורקו לים", אלא שאנחנו נוהגים לשרפו וכמש"כ (שם) ברמ"א "והמנהג לשרפו". בס' דמשק אליעזר על ביאור הגר"א סימן תמ"ה מביא ששריפת חמץ זה רק מנהג בלא חשש דין שמא הלכה שדווקא בשריפה, אולם יעוין במשנ"ב סימן תמ"ה סק"ו ובשעה"צ (שם) שמבואר שהוא מנהג בגלל חשש דין שמא הלכה דדווקא בשריפה (עי' חידושי פני יהושע פסחים ד"ה ובשו"ת חלקת יואב סימן כ').

שריפת חמץ ע"י שליח

לגבי בדיקת חמץ מועיל ע"י שליחות, אולם המג"א בסימן תל"ב סק"ה כותב דעכ"פ רצוי שבעה"ב יבדוק משום מצוה בו יותר משלוחו, ורק כשאינו יכול כשאין לו אפשרות לבדוק. ויש לדון האם גם לגבי שריפת חמץ גם יש קפידא שיעשה בעה"ב עצמו משום מצוה בו יותר מבשלוחו, או שאין נ"מ אם יעשה הוא בעצמו או ע"י שלוחו. בשו"ת באר משה (שטרן) ח"ג סימן ע"ג כתב דפשוט דמועיל שליחות, דדוקא לענין ביטול חמץ מצינו מחלוקת הפוסקים אם מועיל, עי' או"ח סימן תל"ד ובטור שם, משא"כ לענין בדיקת חמץ פשוט דמועיל כדמוכח בפסחים דף ד' ע"ב. ועוד כתב שם דבמצוה זו לא מקפידים אם יעשה זאת בעצמו או ע"י שלוחו, דהנה ברמ"א ביור"ד סימן ש"ה ס"י מובא "ואין האב יכול לפדות ע"י שליח, וגם אין בי"ד פודין בלא האב". וכתב החת"ס בתשובותיו יור"ד סימן רצ"ז דפשוט דאם השליח פודה במעות המשלח דמועיל אף לדעת הרמ"א, דלא גרע משלח ע"י קוף את המעות לכהן, ובלבד שהמשלח יודיע לכהן שאלו המעות עבור פדיון בנו, וכל דברי הרמ"א מדובר שהשליח פודה במעות שלו, וא"כ מועיל שליחות בפדה"ב, אלא דמ"מ מצוה בו יותר מבשלוחו. ולפי"ז י"ל דה"ה לגבי שריפת חמץ כיון דהשליח שורף חמצו של המשלח, ולזה לא צריך שליחות כלל אלא מעשה קוף בעלמא, ומשו"כ לא מקפידים על הדין דמצוה בו יותר מבשלוחו, משום דהשליח אינו שורף אלא את חמצו של המשלח, וכל המצוה נעשית בממונו של המשלח.

בשו"ת קנין תורה (הורביץ) ח"ה סימן ל"ז כתב דלכתחילה אין למנות אחר להיות שליח לשריפת חמץ, ואם אין לו אפשרות לשרוף ימנה את אשתו או אחד מבני ביתו הסמוכים על שולחנו, ואם אינו יכול למנותם ימנה אחר. בס' כתר אפרים סימן י"ג אות י"ג נתעורר בענין שליחות לשריפת חמץ, לאור חקירת המנחת חינוך מצוה ט' אם מצות עשה דתשביתו של ביעור חמץ הוא בקום ועשה חיובית, באופן שאם אין לו חמץ צריך לקנותו ולהשביתו, או שזה מצוה בשב ואל תעשה שאם אין לו חמץ בביתו פטור מלבער, כי העיקר הוא השלילה שלא יהיה נמצא בביתו חמץ בפסח, וממילא קיים העשה דתשביתו, ולכאורה אם המצוה בשלילה בשב ואל תעשה אז מועילה שליחות, ואם זה מצוה חיובית ואם אין לו חמץ צריך לקנות חמץ ולבער, אז לא יועיל שליחות (עי' בס' מנחת סולת מצוה ט' ובס' שבילי דוד או"ח כללי ברכות כלל ד' אות מ"ד).

שריפת חמץ ביד ימין ובדרך גרמא

לפי צד אחד במנחת חינוך מצוה ט' שמצות תשביתו הוא בקום ועשה שישבית את החמץ שברשותו, ואם אין לו חמץ לא עבר על המצוה אבל גם לא קיים אותה, ולכן מצוה לחזר על חמץ כדי שיקיים מצוה.

עי' בס' מועדים וזמנים ח"ז סימן קנ"ט אי מועיל כשאת ביעור החמץ האדם לא עשה רק ע"י גרמא, ומסיק שלענין ביעור המצוה מתקיימת גם אם לא עשה גוף השריפה, כיון שעיקר מצות עשה של ביעור חמץ שיהיה החמץ מבוער, ומעיר על דברי רעק"א או"ח סימן תמ"ו שאין מקיים מצות תשביתו בשלח נכרי לשרוף את החמץ כיון שאין שליחות לגוי, והרי זה כאילו נעשה מעצמו, ומתוך כך תמה רעק"א על המג"א שאפשר לבער את החמץ ביו"ט ע"י נכרי, ותמה במועדים וזמנים שלכאורה אין מצות תשביתו שיבער בעצמו אלא שיהיה דואג שישרף החמץ על יד, וכך משמע בשו"ת רבי אליעזר ח"א סימן י"ב.

בס' חקר הלכה ח"ב אות ח' סק"ה הסתפק במצות ביעור חמץ אם צריך לקיימה ביד ימין דווקא כמו שמשמע בב"י או"ח סי' ל"ב ד"ה צריך שיכתוב, שמצוות שהם מעין ל"ט מלאכות צריך לעשותן ביד ימין, או שמא אפשר אפילו ביד שמאל, ולכאורה כל ספיקו הוא רק לדעת רעק"א, ולא לדברי תשובת רבי אליעזר והמועדים וזמנים שאין מצוה אלא לגרום שיהיה החמץ מבוער על ידו, שבזה ודאי אין הפרש בין מקיים בשמאל או בימין את המצוה (עי' שו"ת בית הלוי ח"א סימן י"ט ומועדים וזמנים ח"ג סימן קצ"ו).

כיצד מבערין את החמץ

מובא ברמ"א סימן תמ"ה ס"א: "כיצד ביעור חמץ, שורפו או פוררו וזורה לרוח וכו', **והמנהג לשורפו**", משום שחוששים לדעת הפוסקים דאמרי אין ביעור חמץ אלא שריפה, אבל זה לא מעיקר הדין. בחידושי הרש"ש שבת דף ס"ו מביא מש"כ בתורת כהנים גבי פרים הנשרפים, דאפשר לשרפם גם בקש ולא צריך עצים ממש, ומבואר דמצד הדין צריך עצים לשריפת קדשים, אלא דיש ריבוי דגם בקש מועיל, ומוסיף דזה רק לשיטת הב"י, אבל לשיטת ר"י צריך דווקא עצים ולא מועיל קש, וא"כ בנותר צריך שריפה בעצים ממש, ולפי"ז דקי"ל דיש לחשוש לשיטת ר' יהודה דאין ביעור חמץ אלא שריפה, ולומדים זאת מנותר, א"כ גם בשריפת חמץ אין מקיים מצות ביעור אלא בעצים גמורים ולא בקש, ומוכיח זאת מהגמ' פסחים דף כ"ז (עי' בס' מנחת פתים למהר"ם אריק סימן תמ"ה). בחידושי הערות ממרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל שבת דף ס"ו כותב דנראה להחמיר כר"י. ונמצא דודאי מנהגינו בשריפת חמץ לא תלוי כלל בדיני שריפה דעץ, ורק לצד השריפה נהגו בזה, ולכן אין שום נ"מ אם שורפו בעץ או בנפט או בכל דבר השורף את החמץ, ומועיל בכל דבר השורף את החמץ. ונראה דמש"כ מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל אין כוונתו שישפוך הנפט על החמץ, אלא ישפוך מסביב לחמץ והחמץ כבר ידלק עי"ז, וכפי שהובא בפוסקים רבים שלכתחילה לא לעשות כן כיון שע"י שפיכת הנפט הוא נפסל מאכילת כלב עוד קודם השריפה, יוצא שהוא מבוער, ונמצא שלא קיים מצות ביעור חמץ בשריפה. וכן פסקו בשו"ת באר משה ח"ה סימן קכ"ב, הגדש"פ מועדים וזמנים הלכות ביעור חמץ, חזון עובדיה בדיקת חמץ הערה מ"ח, שו"ת אור לציון ח"ג סימן ז' אות כ"ב, ובהליכות אבן ישראל (מהגר"י פישר זצ"ל).

ולעצם הענין אם צריך דווקא עצים, בס' מועדים וזמנים ח"ג סימן קצ"ו מעיר דלנוהגים לבער חמץ באש דווקא וכמש"כ הרמ"א שחוששין לדעת ר' יהודה, אף שכתב הרש"ש שצריך דווקא עצים בשריפת חמץ, אולם לא נהגו להחמיר, וצידד לומר ששריפה קודם זמן איסורו קלה יותר, ואינה כמו נותר שכבר הגיע זמנו להשרף, אך מציין שבביאור הגר"א סימן תמ"ה ס"א ביאר שגם מה ששורפים קודם זמן איסורו הוא כדוגמת נותר, ועל כן אין שורפין אלא ביום, וא"כ היה נכון לכאורה לשרוף בעצים דווקא. בשו"ת מנחת יצחק ח"ב סימן נ"ג כותב על פי דברי החת"ס בתשובותיו או"ח סימן ק"ד שעיקר ענין השריפה בחמץ ובנותר אינו אלא לבערם ולכלותם מן העולם לגמרי, ואין המצוה במעשה השריפה אלא בכך שלא יהיה מהם אלא אפר, וא"כ בכל תולדת האור כשרים לשריפת חמץ ונותר, ורק לענין פרים הנשרפים שמצותם במעשה השריפה דווקא הקפידה התורה לשרפם בעצים ולא בכל שאר תולדת האור. ובח"י סימן קנ"א מעיר שלפי המנהג שנותנים את החמץ בכף של עץ, יש גם עצים בשריפה ומקיימים בזה חומרת הרש"ש.

אפר של חמץ

הטור סימן תמ"ה כתב דלדעת רבי יהודה שאין ביעור חמץ אלא שריפה, הוי חמץ מן הנשרפין שאפרן מותר, ולרבנן דהשבתתו בכל דבר הוי חמץ מן הנקברין שאפרן אסור, כמובא בתמורה ל"ג (עי' תוס' פסחים דף כ"א ע"ב ד"ה בהדי"). ולכאורה חמץ הוא מהנקברין ואפרן אסור, א"כ כל הנקברין לא ישרפו, וביאר המג"א בסימן תמ"ה ס"ק א' דאם אינו נהנה מאפרן מותר לשרוף, והחק יעקב (שם) ס"ק א' כתב כאן דאיסור חמץ חמור יותר משאר איסורי הנאה שעובר עליו בבל יראה ועדיף יותר לשרפו, וכן נראה דעת החת"ס יור"ד סימן צ"ח.

בעצם הענין מה שמותר אפר הנשרפין, כתבו התוס' בתמורה ל"ג ע"ב דמכיון שציוה הכתוב לשרפן כל שנעשית מצוותו פקע איסורו, וכמו דאמרו שאין לך דבר שנעשית מצוותו ומועלין בו (עי' בקוב"ש ח"ב סימן כ"א מש"כ בביאור דברי התוס'). החזו"א באו"ח סימן קכ"ד כתב שהיתר אפרן בחמץ הוא רק אם נאמר שמצות השריפה הוא משום איסור הנאה דאז נעשית מצוותו של האיסורי הנאה, אבל אם השריפה הוא דין מיוחד של שריפת חמץ בפסח לא מסתבר להתיר אפרן משום נעשית מצוותו, שלא האיסור הנאה הוא הגורם להמצוה (עי' שו"ת אבני מילואים בסוף הספר סימן י"ט, שו"ת אמרי בינה דיני פסח סימן ה', חלקת יואב סימן כ', שו"ת מחנה אברהם (שטינברג) ח"א סימן ק"ב, שו"ת נהרי אפרסמון או"ח י"ג ובס' מועדים וזמנים ח"ז סימן ז').

האם מותר לנסוע בחוה"מ פסח במכונית שנוסעת ע"י בנזין מעורב בחומר שעשוי משעורים

יש לדון לגבי בנזין שהממשלות קבעו להכניס בו עשרים אחוז ספירט שעשוי משעורים, האם מותר לנסוע במכונית ששמו בה בנזין. הנה היות ונחשב שהוא נהנה מחמץ, גם לגבי ספירט של חמץ שיש מכס רק על המיועד לשתיה, אבל המיוחד לשריפה אין תשלום מכס, וכדי להבטיח שלא ישתמשו בספירט רק לשריפה מערבים שלוחי הממשלה סם שמקלקל את הטעם, וגם יש לו ריח רע באופן שאי אפשר לשתותו כלל, וא"כ השאלה אם מותר להשתמש בספירט זה לשריפה ולבישול. וכתבו האחרונים להתיר משום דהוא כחרכו קודם זמנו דמותר בהנאה בפסח כמובא בפסחים כ"א ובשו"ע סימן תמ"ב, וכ"כ בשו"ת בית ישראל (לאנדא) סימן פ"ב, וס' קנה וקנמון סימן ו', שו"ת מטה ראובן יור"ד סימן רי"ח ובשו"ת עצי הלבנון סימן י"ז, אף שיכולין להפריד את האיסור, דהואיל וכעת העכשוי אינו ראוי לאכילה כלל ונפסל מאכילת כלב, ולכן אפשר להשתמש בחומרים אלו. כעין זה מובא בשו"ת חזון נחום או"ח סימן מ"ו לענין בשמים שרק ופירכוס שאינו עובר עליו משום בל יראה שהרי עכשיו פגום הוא, אעפ"י שאפשר להוציא את הרעל, ודלא כמש"כ בשו"ת שואל ומשיב ח"א סימן קמ"א, דבשלמא אם נהנה ע"י אכילה ושתיה שייך לפגם, אבל מה שנהנה מן האור מה בכך שהוא לפגם. כעין דבריו כתב הצל"ח פסחים כ"ד לחלק בין אכילה לשאר הנאות, ודלא כפי שהבאנו לעיל שהיתר הנאה מחמץ שחרכו קודם זמנו הוא לא רק ע"י אכילה אלא גם בשאר הנאות. כמו"כ יעוין בס' מקראי קודש להגרצ"פ פרנק זצ"ל (פניני פסח) סימן נ"ד דהיות ואפשר לתקן הספירט ע"י כימיקאלים להפריד את הדבר הפוגם המעורב, והספירט יחזור ויהא נקי כבראשונה ויהא ראוי לשתיה, וא"כ י"ל דאסור בהנאה וגם מחויב לבערו, ואולי יעבור ע"ז גם בב"י. וכך משמע בחוות דעת יור"ד סימן כ"ג ס"ק א'. ומציין שכ"כ בשו"ת דברי אליהו להגר"א קלצקין סימן ה' שמסיק דכיון דאפשר ע"י מזיגה כימית להחזירו לשתיית אדם אין להקל בזה. בשו"ת חסד יהושע (מהדורא תליתאה) סימן ל"ז כתב דאף שאפשר להפריד ויהיה ראוי לשתיה, אולם גם בכה"ג נפסל מאכילת כלב כיון דעתה קודם שהפריד הוי כמבוער, וחמץ שיחדו לישיבה וטחו בטיט יוכיח דג"כ מותר כמבואר בפסחים מ"ה, אף שגם בזה אפשר להפריד ויהיה ראוי לאכילה לא אכפת לנו בזה כיון דלעת עתה אינו ראוי לאכילה, וכך משמע בשו"ת נודע ביהודה מהדו"ת סימן ע"ז שכתב במפורש דהולכים אחר המצב העכשוי, וכיון דעתה נפסל מאכילת כלב מותר (עי' נודע ביהודה מהדו"ק יור"ד סימן כ"ו ובשו"ת ערוגת הבושם או"ח סימן כ"ט).

ובמקום שמצד חוקי הממשלה אין רשאי להפריד כמו שהיה מלפנים שיהיה עונש גדול על המפריד, יש עוד היתר דהוא כמו שאי אפשר להפריד. וכך משמע בשו"ת נודע ביהודה מהדו"ת או"ח סימן ל"ט לענין עירוב המונח בביהכנ"ס ונחתם מטעם הממשלה דלא מועיל, דאי אפשר ליקח משם עונש ולא הוי בידו (עי' בס' ארחות חיים (ספינקא) סימן שס"ג סי"ד). בשו"ת כוכבי יצחק (שטרנהל) ח"ב סימן כ"ב מביא תשובה מבעל מנחת אלעזר לגבי מה שמערבים בבנזין חומר מסוים שהוא חמץ, אבל אין ראוי לאכילה וגם מסריח, ומסיק כיון דמערבין את זה בתוך הבנזין נפסל מאכילת כלב, וגם כסם המות ר"ל לשתותו, והרי מבואר בסימן תמ"ב ס"ט בחמץ שנתעפש קודם זמן איסורו ונפסל מאכילת כלב מותר לקיימו בפסח. כמו"כ נפסק בסימן תמ"ב ס"י בדיו שנעשה מן השכר שעורים מותר לכתוב בו בפסח מכיון שנפסל מאכילת כלב, וכמש"כ המג"א (שם) ס"ק ט"ו, ומעתה תערובת חמץ בתוך הבנזין בודאי לכו"ע אינו מאכל כל אדם, א"כ מותר להשהותו בפסח. ויותר מזאת מובא בשו"ת אבן שתיה או"ח סימן י"ז לגבי מי שהכין קודם הפסח קמח או לחם, אך סם לעכברים בתוכן והניחן בזויות הבית, אם כי עושין הטעם משובח כדי שיתאוו העכברים מ"מ העלה שאין צריך לבערו, מכש"כ בנזין שהוא מזיק כמו סם ר"ל, וגם בריחו וטעמו מאוס מאד, שיש להתיר להשהותו בהי"ש המעורב בתוכו (עי' בכ"ז בשו"ת אור שמח ח"ב סימן נ"ה, שו"ת בית שערים או"ח סימן רי"ט, שו"ת מלמד להועיל ח"א סימן ע"ג וע"ד, שו"ת מקדשי השם ח"א סימן ל"ג ובשו"ת הרב"ז ח"ג סימן פ').

שינון הלכה

שו"ת וסיכומי הלכות להלכה ולמעשה
מתוך המבחנים שנערכו בכוללי "אליבא דהלכתא" תמידין כסדרן

סימן תכ"ט

שאלה: האם והיכן וכמה זמן קודם הפסח שואלין בהלכות הפסח [פרט הדין גם קודם עצרת וקודם שאר יו"ט].

תשובה: לר"ן והרשב"א ליכא חיובא כלל, והעיקר דחייבין שלושים יום קודם הפסח, ויש שכתבו דהיינו דוקא בבית הועד שמתקבצים ללמוד, משא"כ כל אחד אין מחויב אלא בחג עצמו, אמנם בא"ר כ' דליתא לדידן לחילוק זה וכל אחד חייב, וכ"מ בבה"ג, וכן העתיק במ"ב לדינא, וה"ה קודם שאר יו"ט, ובהגר"א כ' דבעצרת סגי מא' סיון, וי"א דלא אמרו אלא בפסח, אמנם בשאר יו"ט סגי לדרוש איזה ימים קודם (סי' תכ"ט סעי' א' ומ"ב ס"ק א' ב' ובה"ל ד"ה שואלין).

שאלה: בעת האסיפה הראשונה לקראת חג הפסח של גבאי קופה של צדקה ב"הר יונה", נסתפקו הגבאים האם את הסכום הנדרש לצורך קניית מצות לעניי הקהלה יטילו על כל שאר המשפחות בצורה שווה, או שכל משפחה תצטרך לשלם לפי עושרה, מה דעתך.

תשובה: צריך להעריך כל משפחה לפי עושרה (סי' תכ"ט סעי' א' מ"ב ס"ק ו').

סימן תל"א

שאלה: התחיל ללמוד בצהרים ביום י"ג, האם ומתי צריך להפסיק מלימודו כדי לבדוק את החמץ.

תשובה: לשו"ע אי"צ להפסיק, וברמ"א כ' דצריך להפסיק, ומ"מ אי"צ להפסיק אלא כשיגיע הזמן דצאה"כ, ולמג"א כשהתחילו בהיתר לכו"ע אין פוסק, ונח' בהתחיל באיסור, ולא משמע כן בב"י, וכן כמה אחרונים פסקו שלא כדבריו (סי' תל"א סעי' ב' ומ"ב ס"ק י"ב ושעה"צ י"ג).

סימן תל"ב

שאלה: מי שלא בירך קודם שהתחיל בדיקת חמץ, האם יכול עדיין לברך באמצע הבדיקה או בשעת שריפת החמץ [פרט גם את הכרעת המ"ב].

תשובה: באמצע הבדיקה לכו"ע יכול לברך, ובשעת השריפה י"א דמברך וי"ח דאינו מברך, והכרעת המ"ב דהרוצה לברך אין מוחין בידו דיש לו על מי לסמוך (סי' תל"ב סעי' א' ומ"ב ס"ק ד').

סימן תל"ג

שאלה: האם צריך לבדוק מחמץ את חורי הבית.

תשובה: חורי הבית צריכין בדיקה, אמנם הגבוהין שאין יד אדם מגעת לשם או הנמוכים מג' טפחים אי"צ בדיקה, אמנם אם יודע שנשתמש בהם בחמץ אפי' פעם אחת צריך בדיקה, וכן כשמצויים תינוקות בודק אף בפחות מג"ט (סי' תל"ג סעי' ד' ומ"ב ס"ק י"ט).

שאלה: גל בגובה ב' טפחים שספק אם יש תחתיו חמץ, האם צריך לפנותו בכדי לבודקו מחמץ [פרט הדין גם בידוע שיש תחתיו חמץ].

תשובה: במקום שמצויין עקרבים או נחשים הממיתים אי"צ, ומ"מ צריך לבטל (דלא כחק יעקב). ואם לא ביטל והגיע שעה שישית שאין יכול לבטל, כ' בעו"ש שצריך לבדוק, ובבית מאיר כ' דלרש"י והר"ן הדין עמו, ובדעת התוס' יש להסתפק. אמנם כשידוע שיש שם חמץ צריך להוציאו במרא וחצינא (סי' תל"ג סעי' ח' ומ"ב ס"ק ל"ד).

שאלה: בתי כנסיות ובתי מדרשות צריכים בדיקה, א. האם השמש שבודק מברך על בדיקה זו. ב. האם השמש מבטל אחרי בדיקה זו.

תשובה: א. יכולים לברך (סי' תל"ג סעי' י' מ"ב ס"ק מ"ג). **ב.** אינו מבטל (שם).

שאלה: אל בית ההוראה של "אהבת שלום" התקשר בחול המועד פסח מר ריי הבר, ושאל את הרב שליט"א שכיון שנזכר ששכח לבטל את חמצו הנמצא מתחת הריסות בניני התאומים, האם צריך לשכור בחול המועד פסח משאיות וטרקטורים שיפנו את הריסות הבנינים ע"מ שיבער את החמץ.

תשובה: אי"צ לבערו, דחמץ זה אבוד ממנו ומכל אדם וממילא הוי הפקר, ואף לכתחילה אי"צ לבטלו (סי' תל"ג סעי' ב' מ"ב סקל"ח).

סימן תל"ד

שאלה: פסק השו"ע שאם אחר גמר בדיקת החמץ נטל עכבר חמץ בפניו צריך לבדוק שוב, א. האם יברך על בדיקה זו. ב. והאם צריך לבטל החמץ עוד פעם מיד לאחר גמר בדיקתו אם לא מצא החמץ שהעכבר נטל.

תשובה: א. לא יברך (סי' תל"ד סעי' א' מ"ב ס"ק ג'). **ב.** אי"צ ויסמוך על מה שנהגו לבטל למחר (שם).

שאלה: האם אפשר למנות שליח לבטל חמץ [פרט גם את הכרעת המ"ב].

תשובה: בשו"ע כ' שאפשר לעשות שליח לזה, וי"ח, ובשעת הדחק יש להקל (סי' תל"ד סעי' ד' ומ"ב ס"ק ט"ו).

סימן תל"ה

שאלה: לא בדק בליל י"ד האם יבדוק בליל יום טוב [פרט גם האם יברך על בדיקה זו].

תשובה: מח', ולדעה דבודק ה"ה דמברך, והכרעת הפר"ח דאם לא ביטל אפשר שיבדוק (ותלוי בפלוגתת הראשונים אם כשמצאו מבערו או רק כופה עליו כלי), ואם ביטל לא יבדוק (סי' תל"ה סעי' א' ומ"ב ס"ק ב', ה').

סימן תל"ו

שאלה: המפרש מיבשה לים קודם שלושים יום לפסח [ואינו מניח בביתו מי שיבדוק] ודעתו לחזור בפסח או קודם פסח, האם צריך לבדוק החמץ קודם יציאתו [פרט גם את הכרעת המ"ב].

תשובה: בדעתו לחזור בפסח צריך לחזור, ובדעתו לחזור קודם הפסח מח', והעיקר שצריך לחזור, ומ"מ בשעה"ד יש להקל (סי' תל"ו סעי' א' ב' ומ"ב ס"ק כ"ג).

שאלה: לקראת חג הפסח טסה משפחת סולימן המתגוררת בשיקגו לא"י בכדי לשהות בחג הפסח יחד עם כל המשפחה המורחבת המתגוררת ברעננה. בערב פסח בבוקר בעת שהותו כבר בבית הוריו ברעננה, נזכר בבהלה מר סולימן ששכח לבער את החמץ שמצא בביתו בשיקגו בבדיקת חמץ, מה לדעתך צריך מר סולימן לעשות.

תשובה: אם יכול לבקש משכנו שיבדוק יתקשר ויבקש ושפ"ד. וכשאינו יכול, למ"א אפשר שצריך לחזור ולבדוק, ולבית מאיר אי"צ, אכן כיון שנוגע הדבר בהפסד מרובה לכו"ע אין חוזר (סי' תל"ו סעי' א' בה"ל ד"ה זקוק).

סימן תל"ז

שאלה: השוכר דירה בכסף ביום י"ג, ובליל י"ד הביא לו המשכיר את המפתח, על מי החובה לבדוק את הבית.

תשובה: על המשכיר (סי' תל"ז סעי' א', ועי' מ"ב ס"ק ב').

שאלה: עקב מצוקת הדיור הקשה בירושלים החליטו החתן משה לוי נ"י וכלתו שתחי' להקדים ולשכור דירה כבר ברי"ח ניסן, על אף שיכנסו להתגורר בה רק אחר חתונתם שתתקיים בס"ד בל"ג בעומר. בערב פסח נסתפק החתן נ"י האם צריך לבדוק את הדירה מחמץ [פרט גם האם צריך לבטל את החמץ].

תשובה: צריך לבדוק (כשקיבל כבר המפתח) וכן עליו לבטל (סי' תל"ז סעי' א' ומ"ב ס"ק ו').

שאלה: אל רבי רפאל כהן רב קהילת יוצאי ארגנטינה בקרית ספר התקשר אחד מתלמידיו, וסיפר שהוא שכר דירה עבור הוריו שבאים מארגנטינה במיוחד לחג הפסח בתנאי מפורש שהדירה תהיה בדוקה מחמץ, ועכשיו התברר שהמשכיר לא עמד בדיבורו, האם יכול לחזור בו משכירות הדירה, מה ענה לו מורנו הרב שליט"א.

תשובה: לפר"ח ומקו"ח הוי מקח טעות, ובאמת הוא פלוגתא בראשונים וע"כ צ"ע לדינא (סי' תל"ז סעי' ג' בה"ל ד"ה ויש אומרים).

סימן תל"ח

שאלה: עכבר שנכנס לחדר בדוק וככר בפיו, ונכנס אחריו ומצא בחדר פירורין כדי כל הככר או ככר שלם, האם צריך לחזור ולבדוק החדר.

תשובה: במצא פירורין צריך לחזור ולבדוק, ובמצא ככר שלם אי"צ לחזור ולבדוק, ולשו"ע הוא אף בלא ביטל, אמנם לרמ"א עליו לבטל דבלא זה צריך לחזור ולבדוק. ויש מקילים אם היה הככר קטן אפי' כשלא ביטל, מיהו הפמ"ג מצדד להחמיר בכל ענין (סי' תל"ח סעי' א' ומ"ב ס"ק ב' ושעה"צ ב' וסי' תל"ט סעי' ב').

שאלה: תינוק שנכנס לחדר בדוק וככר בידו, ונכנס אחריו ומצא פירורין לא כדי כל הככר או מצא פירורין כדי כל הככר, האם צריך לחזור ולבדוק החדר [פרט גם את הכרעת המ"ב].

תשובה: במצא כדי כל הכיכר אי"צ לחזור ולבדוק, וכשמצא פחות י"א דאי"צ לחזור ולבדוק ואפי' כשלא ביטל, וי"א דצריך, והעיקר דאי"צ, ומ"מ כשהגיע זמן איסורו ולא ביטלו יש להחמיר לבדוק (סי' תל"ח סעי' א' ומ"ב ס"ק ח', י"א).

סימן ת"מ

שאלה: גוי שהפקיד חמצו אצל ישראל, וקיבל עליו הישראל בקנין אחריות מגניבה ואבידה, מה נצרך ומועיל לעשות [חוץ מלבער] בכדי שלא יעבור הישראל בפסח בבל יראה ובל ימצא [פרט גם את הכרעת המ"ב].

תשובה: אם יכול לחזור ולהפקידו ביד בעליו הגוי אפי' שיהא רק ש"ח עליו שפיר דמי, ואם א"א נח' אם מהני למכרו לגוי אחר או לבטלו, עוד נח' אם מהני להפקידו ברשות גוי אחר באחריות. וע"כ כ' במ"ב דיעשה תרוויהו, גם שימכור לגוי אחר וגם שיפקידנו אצל גוי אחר באחריותו (סי' ת"מ סעי' א' ומ"ב ס"ק ד', ו', ז').

שאלה: גוי ששם חמץ במוצאי יום טוב ראשון בבית ישראל שלא ברשות, ודעת הגוי לקחתו באותו יום או בעוד כמה ימים, מה צריך הישראל לעשות.

תשובה: אם יקחנו באותו יום די בכפיית כלי, ואם יקחנו בעוד כמה ימים צריך לעשות מחיצה, ולח"י היינו דוקא כשיירא שאם יזרקנו לחוץ יחייבהו העכו"ם לשלם, ובל"ז לא יעשה מחיצה ויזרקנו לחוץ, אמנם הא"ר כ' דבכ"ג יכול לעשות מחיצה (סי' ת"מ סעי' ב' ומ"ב ס"ק ט"ו ושעה"צ כ"ט).

סימן תמ"ב

שאלה: פת שעפשה ונפסלה מאכילת כלב קודם זמן איסורו או לאחר זמן איסורו האם חייב לבערה [פרט].

תשובה: קודם זמן איסורו אינו חייב לבערה (ולא כמו שפי' בב"י אליבא דהרא"ש והטור דבהחמיץ ואח"כ נתעפש חייב אף קודם זמן איסורו), ולאחר זמן איסורו אם הוא משש שעות ולמעלה וקודם הפסח אינו חייב לבערה, ואם נתעפשה בפסח גופה חייב לבערה (סי' תמ"ב סעי' ב' ומ"ב ס"ק ט', ועי' שעה"צ י"ט דביאר דדעת הרמב"ם דאף לאחר זמן איסורו אין חייב לבערה, ועי' בב"י דהמ"מ פי' דברי הרמב"ם כהירושלמי וכמו דנקט בשו"ע).

שאלה: נייר שדיבקו אותו בחמץ לחלון קודם ל' יום או תוך ל' יום לפסח, והחמץ ניכר מבחוץ, האם צריך לבערו [פרט גם באין בכל החמץ כזית].

תשובה: קודם ל' יום אי"צ לבער, ובתוך ל' לשו"ע אי"צ לבערו, וברמ"א י"א שצריך לבערו, והיינו ביש בו כזית במקום אחד דבלית ביה לכו"ע אי"צ לבער, ומסתימת רוב האחרונים משמע דהעיקר דיש לבערו לכתחילה (סי' תמ"ב סעי' א' ומ"ב ס"ק י"ז ובה"ל ד"ה ויש).

שאלה: בצק שבסדקי העריבה א. ויש במקום אחד כזית האם חייב לבערו. ב. יש בעריבה שני חצאי זיתים בשני מקומות האם חייב לבערם. ג. פחות מכזית בכל העריבה האם חייב לבערו.

תשובה: א. בשו"ע פסק דחייב לבערו אפי' בעשוי לחזק (ועי' ב"י דיש פוסקים כאביי, והיינו דלרש"י בשולי העריבה אי"צ לבערו בעשוי לחזק, ולר"י איפכא דוקא מחוץ למקום לישה ועשוי לחזק אי"צ לבערו, ובשו"ע נקט כדעת הר"י והר"מ) (סי' תמ"ב סעי' ז'). **ב.** בשו"ע פסק דבעשוי לחזק אי"צ לבער, ובאין עשוי לחזק צריך (ולדעות שפוסקים כאביי לרש"י כשהוא בדופן העריבה אף באין עשוי לחזק אי"צ לבער, ולר"י כשהוא שלא במקום לישה אף שאין עשוי לחזק אי"צ לבער) (שם). **ג.** לשו"ע (סעי' י"א) משמע דאי"צ לבער אף באין עשוי לחזק, אמנם יש דעות הרבה מן הפוסקים דצריך לבער כשראוי לאכילה קצת אא"כ עשוי לחזק כנ"ל (שם ומ"ב ס"ק ו').

שאלה: שאור שנתעפש ואינו ראוי לכלב א. האם חייב לבערו. ב. והאם חייב על אכילתו [פרט גם כשמחמת חימוצו אינו ראוי לכלב האם חייב לבערו].

תשובה: א. לרמב"ם אין צריך לבערו, ולראב"ד צריך (סי' תמ"ב סעי' ט' בה"ל ד"ה חמץ). **ב.** לרמב"ם אין חייב, ולראב"ד כ' הכס"מ דמ"מ מודה לענין אכילה שאין חייב, והפמ"ג תמה ע"ד, ועי' בה"ל (שם). ובבה"ל מצדד לפרש דאף הרמב"ם מודה היכא שמה שאין ראוי לכלב הוא מחמת חימוצו שצריך לבער, וזה ליישב קושית האחרונים מהתוספתא דמפורש דמשנפסל לכלב חשיב שאור (שם).

שאלה: א. פת חמץ האם כשטח אותה בטיט סגי בהכי וא"צ לבערה, או שצריך גם שיחדה לישיבה [פרט גם האם צריך לטוח אותה מכל הצדדים]. ב. פת חמץ שטח כולה בטיט ויחדה לישיבה ובפסח אכלה, האם עובר על איסור תורה או מדרבנן.

תשובה: א. לב"ח סגי שטחה בטיט, ובמ"ב פסק דבעינן תרוייהו, ומסתימת השו"ע משמע דבעינן לטוח מכל צד, וברש"י משמע דסגי בטיחת פניה במקום ישיבה (סי' תמ"ב סעי' ט' ומ"ב ס"ק מ"א מ"ב ושעה"צ ס"ו ע'). **ב.** איסור תורה (שם שעה"צ ע"ב).

שאלה: בישל ירקות עם חמץ קודם הפסח [והוציא החמץ], האם ירקות אלו שיש בהם טעם חמץ מותרים לאחר הפסח באכילה ובהנאה [פרט גם את הכרעת המ"ב].

תשובה: י"א דמותר, ומ"מ באכילה אפשר שיש להחמיר, וי"ח ואוסרין אף בהנאה, והכרעת המ"ב דבהפסד מרובה יש להקל (סי' תמ"ב מ"ב סק"א).

שאלה: דבר שנתערב בו חמץ קודם פסח ואינו מאכל לכל אדם רק לחולים, האם מותר לאוכלו או ליהנות ממנו בפסח.

תשובה: בשו"ע כ' דאסור לאכלו, ומ"מ כ' במ"ב דמותר ליהנות ממנו. וברמ"א כ' דאם נתערב קודם הפסח בטל ואינו חוזר וניעור, ותמה במ"ב דלשיטתו צריך להיות הדין דחוזר וניעור (סי' תמ"ב סעי' ד' ומ"ב ס"ק כ"ב, כ"ג).

שאלה: חצי זית בבית וחצי זית באכסדרה, וחצאי זיתים אלו דבוקים בגומות שבכתלים או שאינם דבוקים כלל, האם צריך לבערם ולבטלם.

תשובה: כשדבוקים בכתלים אי"צ לבער, ומ"מ צריך לבטל, וכשאין דבוקים לשו"ע צריך לבער ולרא"ש אי"צ (סי' תמ"ב סעי' ח' ומ"ב ס"ק ל"ז).

סימן תמ"ג

שאלה: חמץ אחר חצות א. האם אסור אז בהנאה מהתורה. ב. האם חייב אז כרת על אכילתו. ג. האם כשמשהה אותו אז עובר בבל יראה. ד. האם כשמשהה אותו אז מבטל מצות עשה של תשביתו.

תשובה: א. לרמב"ם אסור מדאו', וכ"כ האחרונים בדעת השו"ע, ומ"מ לאו מילתא דפסיקא היא דלכמה ראשונים אפשר דאין איסורו מדאו' (סי' תמ"ג סעי' א' ומ"ב ס"ק א' ושעה"צ א'). **ב.** אינו חייב אלא בפסח (שם). **ג.** במ"ב כתב שהסכימו כמה פוסקים דאין עובר, ובשעה"צ כ' דמ"מ לא ברירא הוא דלכמה ראשונים עובר (שם ושעה"צ ב'). **ד.** לכו"ע עובר בכל רגע ורגע שמשהה בביטול עשה דתשבותו (שם).

שאלה: ישראל שהיה בידו חמצו של ישראל אחר בפקדון ושכח למוכרו או נתעצל למוכרו, האם חייב לשלם למפקיד ומדוע [פרט בשומר חנם ובשומר שכר].

תשובה: בשכח לכו"ע ל"ח פשיעה ואינו חייב בשומר חינם, ובנתעצל למ"א חייב אף בשומר חינם דחשיב פשיעה, וי"ח דאינו פשיעה ורק בש"ש חייב (ואף בש"ש מצדד בח"י דכשהבעלים יכולים להודיע, עליהם למכרן ולהודיע לשומר, אא"כ הלכו למקום רחוק שאין יכולים להודיע). וי"ח דאינו בכלל חובת השמירה שענינה לשמור על החפץ בשלמותו לבעלים, ולא לדאוג שלא יפסיד הבעלים את ממונו (סי' תמ"ג סעי' ב' מ"ב ס"ק י"ב, ושעה"צ י"ד).

שאלה: ישראל שנמצא בביתו חמצו של ישראל חבירו בלא קבלת אחריות ושמירה, האם צריך לבערו ומדוע.

תשובה: מחויב לבערו, והטעם י"א כדי לקיים את חובת המפקיד דמחויב לבער, וכל ישראל ערבים זה בזה, וי"א דחמץ של ישראל הנמצא ברשות ישראל מחויב בעל הרשות לבערו אף אם אינה שלו (סי' תמ"ג סעי' ב' ומ"ב ס"ק י"ד).

שאלה: ישראל מכר חמץ אחר חצות וקיבל תמורתם דמים מיד או לאחר זמן, האם מותר לו ולאחרים ליהנות מדמים אלו [פרט גם את הכרעת המ"ב].

תשובה: לאחרים שרי לכו"ע, ולבעל החמץ שהחליף לשו"ע שרי, ויש אוסרין אם קיבלן מיד, והכרעת המ"ב דיש להחמיר אם לא בהפסד מרובה, וכשנתן לו המעות לאחר זמן אף שגם בזה יש מפקפקין לאסור, מ"מ בזה אין לחוש ושרי ליהנות (סי' תמ"ג סעי' ג' ומ"ב ס"ק ט"ז ושעה"צ כ"ח).

שאלה: כשעברה משפחת לורנץ ליד מאפיה בדרכם לכותל המערבי בחול המועד פסח, התענין הבן דודי האם מותר להריח מריח החמץ הנודף מהמאפיה ומדוע, מה ענה לו אביו שליט"א.

תשובה: האחרונים אסרו דהרי אסור החמץ בהנאה, ובח"מ מפקפק דאינו עומד לריח ואין חשוב הנאה, ובמ"ב דחה די"א דחשוב עשוי להריח, וכן דבחמץ שאסור במשהו גם ריחא שאין עשוי להריח חשיב ואסור ליהנות ממנו. ועוד שבדבר מאכל האסור באכילה אסור להריח בו שמא יבוא לאכלו, וכ"ש חמץ שאין בדילין ממנו (סי' תמ"ג סעי' א' בה"ל ד"ה אפי').

שאלה: אל בית ההוראה של אהבת שלום התקשר מר כהן ושאל, מי ששכח למכור חמץ עד מתי מותר לו למכור את החמץ לנכרי, מה ענה לו הרב שליט"א.

תשובה: ברמ"א כ' דהדין דמשעה שישית נאסר בהנאה מחשבין בשעות זמניות, וי"א שהוא שעה (בינונית) לפני חצות, והעיקר נקטו הפוסקים כדעה קמייתא שמחשבין בשעות זמניות, ובמקום הפסד מרובה יש להקל עד שעה בינונית קודם חצות (ובגוונא שהיום קצר דאז לחשב בשעות בינוניות הוא חומרא יש לדון אם יש לחוש, דבבה"ל דן כן לגבי אכילה בשעה חמישית, והטעם הראשון שכ' להקל אין שייך לענין הנאה, מ"מ משי"כ להקל דהעיקר שמחשבים בשעות זמניות ה"ה בזה יש להקל ליהנות ממנו) (סי' תמ"ג סעי' א' ומ"ב ס"ק ט'). עוד נח' אם מחשבין השעות (זמניות) מעלוה"ש עד צאה"כ או מהנץ החמה עד השקיעה, ולכתחילה טוב להחמיר מעלוה"ש (שם מ"ב ס"ק ח').

שאלה: אסרו חכמים מתחילת שעה חמישית בערב פסח לאכול חמץ, איך מחשבים שעות אלו [פרט גם את הכרעת המ"ב].

תשובה: מחשבין לפי ענין היום (היינו שעות זמניות), אלא די"א דמחשבין מעלוה"ש עד צאה"כ, וי"א מהנץ החמה עד השקיעה, ולכתחילה טוב להחמיר. וי"א דמחשבים בשעות בינוניות שעתיים קודם חצות היום, והעיקר כדעה ראשונה (סי' תמ"ג סעי' א' בהגה"ה ומ"ב ס"ק ח', ט').

שאלה: ישראל שהיה בידו חמצו של ישראל אחר בפקדון ולא בא בעליו לקחתו, א. ממתי צריך הנפקד למוכרו. ב. ואם לא מכרו הנפקד עד שנאסר בהנאה האם חייב לשלם דמיו למפקיד.

תשובה: א. משעה חמישית, ואם חושש שלא ימצא קונים כלל שרי למכרו גם קודם, ואף דיש מפקפקים בזה כן הסכים במ"ב לדינא. ויש אומרים שגם כשחושש שיוזלו דמיו ימכרנו קודם, ובזה הסכים במ"ב שלא ימכרנו (סי' תמ"ג סעי' ב' ומ"ב ס"ק י"א ובה"ל ד"ה לנכרי). **ב.** אם נתעצל במכירתו יש מחייבים, וי"א דבש"ש חייב ובש"ח פטור, וגם מצדדים דביכול הבעלים להודיעו למכרו אינו חייב כלל, ורוב האחרונים פטרו בכל גווני, ואם לא ביערו והשהה אותו עד לאחר הפסח אפשר דיכול לומר הרי שלך לפניך (שם מ"ב ס"ק י"ב ושעה"צ י"ד, ט"ו, י"ט).

סימן תמ"ד

שאלה: כשחל ארבעה עשר בשבת א. מתי בודקין את החמץ [פרט האם מברכים על בדיקה זו]. ב. מתי מבטלין את החמץ. ג. מתי צריך מדינא לבער את החמץ בערב שבת. ד. ומתי טוב לבער את החמץ בערב שבת.

תשובה: א. בליל י"ג, ומברכין על הבדיקה (סי' תמ"ד סעי' א' ומ"ב ס"ק א'). **ב.** את ביטול הלילה יעשה כבכל שנה אחר הבדיקה, ואת ביטול היום יבטל בשבת (שם מ"ב ס"ק א' וסעי' ב' ומ"ב ס"ק י'). **ג.** לפני השבת (שם סעי' א'). **ד.** קודם שעה שישית (שם סעי' ב' ומ"ב ס"ק ט').

שאלה: המקיים סעודה שלישית בארבעה עשר שחל להיות בשבת באחד מאופנים אלו, האם יכול לקיימם אחר שעה עשירית א. במצה עשירה. ב. בפירות. ג. בבשר. ד. בתבשיל [קניידלך].

תשובה: א. אינו יכול אף לסוברים דמותר לאכלה בפסח, דמ"מ אסור לאכול פת אחר שעה עשירית כדי שיאכל מצה לתאבון (סי' תמ"ד סעי' א' ומ"ב ס"ק ז'). **ב.** יכול (שם מ"ב ס"ק ח'). **ג.** יכול עדיף מפירות (שם). **ד.** אינו יכול אחר שעה עשירית מהטעם הנ"ל אות א' (שם במ"ב).

שאלה: כשחל ארבעה עשר בשבת, האם מותר לבשל דייסא לשבת זו ומדוע [פרט גם מה יעשה בשבת אם בישל דייסא].

תשובה: לא יבשלו, מפני שצריך להדיחם להסיר החמץ הדבוק בהם, ואסור להדיח בשבת כלים שאין צריך להם לבו ביום, ואם עבר ובישל, אם אפשר להסיר החמץ ע"י קינוח יקנחנו, ואם א"א ידיחנו ע"י גוי, ואם אין לו גוי ידיחנו מעט בעצמו רק בכדי הסרת החמץ (סי' תמ"ד סעי' ג' ומ"ב ס"ק י"ד).

שאלה: מי שיצא מביתו לצורך עצמו בערב פסח בבוקר, ונזכר בדרך שיש לו בביתו כביצה חמץ או כזית חמץ או פחות מכזית חמץ, האם צריך לחזור ולבערו [פרט גם בנזכר אחר חצות].

תשובה: בכביצה צריך לחזור, ובפחות מכביצה, בשו"ע ועוד הרבה אחרונים כתבו שאי"צ לחזור ודי שיבטלנו, וללבוש צריך לחזור וכ"מ במהר"ם חלאוה, וכשהגיע שעה שישית ולא בטלו צריך לחזור על כזית, ועל פחות מכזית אי"צ לחזור, ויש מפקפקין דגם על פחות חוזר (סי' תמ"ד סעי' ז' ומ"ב ס"ק ל"ג ושעה"צ כ"ח ל').

שאלה: היתה לו עיסה בפסח בביתו והוא טרוד במקום אחר וביטלה קודם שהחמיצה, האם בגמר טרדתו צריך לחזור מיד לביתו ולבער את החמץ ומדוע.

תשובה: בשעה"צ כ' דנראה שצריך, והטעם דחיישינן שמא יאכלנו דאפי' בחמץ שאינו שלו חיישינן לזה, אמנם ברמב"ם משמע דאי"צ לבערו, וצ"ע בדבריו (סי' תמ"ד סעי' ח' שעה"צ ל"א ל"ב).

שאלה: בבית משפחת הרשקוביץ נשארו בי"ד שחל להיות בשבת מעט או הרבה פיתות, האם מותר להם לתת לגוי פיתות אלו בשעה החמישית.

תשובה: יכולין ליתן לו דרך הערמה שאין אומרין לו ע"מ שיצא מהחצר (ובעל נפש יתנה בהדיא ע"מ שלא יצא), ודבר מועט כדי סעודה אחת, אבל הרבה אסור ליתן לו דנראה כאומרים לו לצאת לרה"ר, וה"מ כשיש שם רה"ר, אמנם בכרמלית לא גזרו, וה"ה לסוברים דלית לן רה"ר דשרי, ומ"מ אף כשיש שם רה"ר מותר ליתן לו דבר מועט ולחזור וליתן אף שבסה"כ נותנין לו הרבה (סי' תמ"ד סעי' ד' ומ"ב ס"ק י"ז י"ח כ').

שאלה: במהלך נסיעתו בערב פסח של המוהל הרב ששון למול תינוק במושב בית שמאי, נזכר שיש לו חמץ בביתו שלא ביערו, מה יעשה [פרט גם בנזכר קודם שעה שישית ובנזכר בשעה שישית ובנזכר אחר חצות].

תשובה: באופן המצוי שאין אבי הבן יכול למול (עי' בה"ל ד"ה למול), אם יכול לחזור לביתו ולבער ולחזור ולקיים המילה עליו לחזור (והיינו בנשאר כביצה דבפחות בכ"ג אי"צ לחזור), ואם לאו יבטלנו בלבו ודיו, ואם כבר הגיעה שעה שישית ולא ביטל במ"ב העתיק דצריך לחזור, ובשעה"צ הביא דבא"ר וכן במהר"ם חלאווה משמע דאי"צ לחזור, ובהגיע שעה שביעית לכו"ע צריך לחזור אא"כ נשאר בביתו פחות מכזית דלמ"א ועוד הרבה אחרונים אי"צ לחזור, אמנם הפמ"ג ורעק"א מפקפקין ע"ז (סי' תמ"ד סעי' ז' ומ"ב ס"ק כ"ט ל"ג ושעה"צ כ"ג כ"ד).

שאלה: ארבעה עשר שחל להיות בשבת ונשאר לו פת בביתו, האם ובאלו תנאים יכול ליתנו במתנה לנכרי.

תשובה: אם כשמוציאו מביתו מוציאו לרה"ר לא יאמר לו להוציא (ובע"נ יתנה להדיא שלא יוציא), ואין נותן לו אלא שיעור מועט כדי סעודה אחת, ומ"מ יכול ליתן לו כדי סעודה אחת כמה פעמים, ואם מוציאו לכרמלית שרי אף לומר לו להוציא, ובזה"ז דליכא רה"ר דס' ריבוא י"א דליכא רה"ר והוי ככרמלית (סי' תמ"ד סעי' ד' ומ"ב ס"ק י"ז, י"ח, כ').

שאלה: ארבעה עשר שחל להיות בשבת האם מותר לאכול בחו"ל מחלות שלא הופרשה חלה מהם [פרט גם את הכרעת בעל המ"ב].

תשובה: למ"א א"א, ויש מתירים להפריש (וליתנו לכהן קטן מבן ט' או למי שטבל לקריו) משום עונג שבת, והכרעת המ"ב שיש לסמוך להקל כשאין לו פת אחר (סי' תמ"ד בה"ל ד"ה לצורך).

שאלה: ההולך ביום ארבעה עשר בבוקר לדבר הרשות ונזכר שיש לו חמץ בביתו, האם צריך לחזור ולבערו [פרט הדין גם בנזכר אחר חצות].

תשובה: י"א דאף בפחות מכביצה חוזר, והעיקר דבפחות מכביצה אי"צ לחזור, ומכביצה חוזר, וכשנזכר אחר חצות ולא בטלו חוזר אף על כזית. אמנם על פחות מכזית אין חוזר, ויש מפקפקים דאף על פחות מכזית חוזר (סי' תמ"ד סעי' ז' ומ"ב ס"ק ל"ג ושעה"צ כ"ח, ל').

שאלה: ההולך ביום ארבעה עשר בבוקר להציל את רכושו מן הנהר, ונזכר שיש לו חמץ בביתו, האם צריך לחזור ולבערו.

תשובה: אין צריך לחזור ומבטלנו בליבו ודיו, ואפשר דאפי' ביש לו שהות לבער ולחזור להציל את רכושו אי"צ לחזור, וצ"ע (סי' תמ"ד סעי' ז' ובה"ל ד"ה להציל).

סימן תמ"ה

שאלה: א. האופה מצות בתוך תנור ששרף בו את החמץ לאחר חצות [ואין גחלים אחרים בתנור מלבד החמץ], האם ואיך מותר למכור מצות אלו לגוי [פרט גם את הכרעת המ"ב]. ב. האופה מצות בתוך תנור ששרף בו את החמץ (בפסח), ובתנור יש גם גחלים של עצים, האם מותר לאכול ממצות אלו [פרט גם את הכרעת בעל המ"ב].

תשובה: א. לענין אם נאסרו המצות, אם גוף החמץ קיים לכו"ע אסורין המצות בהנאה, ואם נשארו רק גחלים או אפר נח' האחרונים, והכרעת המ"ב להחמיר, ואם גרף הגחלים והאפר ולא נשאר רק חומן במ"ב העתיק דכמה אחרונים אסרו אף בזה, ובשעה"צ כ' דלכמה ראשונים אי"ז מוכרח, ולענין למכור לעכו"ם י"א שיכול למכרן חוץ מדמי איסור שבו (ובמקום שנהגו לקנות פת מגוי יפרר הפת שלא יחזור ישראל ויקנה מהגוי), וי"ח דלא אמרו כן אלא בתערובת, והכרעת המ"ב דיש להחמיר אם לא בהפסד מרובה או שעת הדחק (סי' תמ"ה סעי' ב' ומ"ב ס"ק י"ב י"ג ובה"ל ד"ה אסורים ושעה"צ כ"ב). **ב.** מח', והכרעת המ"ב דיש להחמיר אם לא במקום שאין לו מה לאכול או במקום הפסד (שם בבה"ל).

שאלה: האם ובאיזה תנאי מותר ליתן קודם שעה שישית לעבדו ולשפחתו הנכרים שמזונותיהם עליו כמות גדולה של חמץ שאין יכולים לאוכלה קודם זמן האיסור.

תשובה: יש אוסרים ויש מתירים, ובתנאי שלא יאמר לו להחזיקם כל ימי הפסח אלא שפורעו עתה, ושוב לא יהיה עליו מזונותיהם כל ימי הפסח, מיהו יש להזהר שלא יאכלו בביתו מפני מראית העין שיאמרו שפורע חובו בחמץ (סי' תמ"ה סעי' ב' מ"ב ס"ק ט').

שאלה: אפה מצות ע"ג חמץ בפסח ונתערבו במצות אחרות, או שלא נתערבו במצות אחרות, האם ובאיזה אופן יכול למוכרם לגוי [פרט גם את הכרעת המ"ב].

תשובה: בעיקה"ד נח' האם נאסרו המצות, יש מתירים אף כשנאפה ע"ג גחלת בפנ"ע, ויש מתירים כשנאפה בתנור ע"ג גחלת (למעוטי ע"ג חמץ בעין דהוי זוז"ג), ולמעשה נקטי' לאסור בכ"ג, ואפי' שגרף הגחלים הסכימו כמה אחרונים לאסור (ועי' שעה"צ דיש מקום לפקפק בזה לדינא וצ"ע). ולגבי למכרם, כשנתערבו באחרים שרי למכרם חוץ מדמי איסור שבהם (היינו חוץ מדמי עצים כנגד החמץ שנשתמש בה, להסקה, ועי' שעה"צ כ"ט), ויש מתירים אף כשלא נתערבו למכרן באופן זה, והכרעת המ"ב דבמקום הפסד מרובה או שעת הדחק יש להקל (סי' תמ"ה סעי' ב' ומ"ב ס"ק י"ב, י"ג ובה"ל ד"ה אסורים).

שאלה: במהלך הפלגתם של משפחת מורסיאנו מצרפת לא"י נסתפקו בני המשפחה האם ביום י"ד שזורקים את החמץ שנותר בידם לים צריך לפוררו לפני זריקתו לים, מה דעתך.

תשובה: לשו"ע רק אם היה חמץ קשה שאין הים מחתכו במהרה צריכים לפררו, ויש מחמירים אפי' בחמץ שאינו קשה, ועל כן הסכימו האחרונים להחמיר ולעשות פירור בכל מקום (סי' תמ"ה סעי' א' ומ"ב ס"ק ה'). ולכאו' כ"ז לאח"ז איסורו, אמנם קודם זמן איסורו הסכימו האחרונים דדי שזרקו למקום הפקר (שם סעי' ג' מ"ב ס"ק י"ח).

סימן תמ"ו

שאלה: המוצא חמץ ביום טוב שני בביתו מה יעשה [פרט גם את הכרעת המ"ב].

תשובה: בשו"ע כ' י"א שדינו כחוה"מ היינו שיבערנו מיד, ובמ"ב כ' די"ח דדינו כיו"ט שפסק השו"ע שאסור לבערו, ולהלכה הסכימו האחרונים דאם כבר ביטלו שלא יבערנו, ואם לא ביטלו ויש בו שיעור כזית יש לסמוך לטלטלו ולהשליכו לים או לביה"כ (סי' תמ"ו סעי' ב' ומ"ב ס"ק ח').

שאלה: נתגלגל חמץ בשבת או בחול מגגו של גוי לגגו של ישראל, מה יעשה הישראל ומדוע.

תשובה: בשבת כופה עליו כלי דאסור לטלטלו שהוא מוקצה, ואף ע"י קנה דטלטול מהצד שמיה טלטול, ובחול דוחפו בקנה ולא בידיו שמא יבוא לאכלו (סי' תמ"ו סעי' ג' ומ"ב ס"ק ט' י"א).

שאלה: התגלגל חמץ של גוי לגגו של ישראל ביום טוב או בחול המועד, מה צריך הישראל לעשות.

תשובה: בחוה"מ דוחפו בקנה לרשות הגוי או לרה"ר, וביו"ט כופה עליו כלי עד מוצאי יו"ט ואז דוחפו כנ"ל (סי' תמ"ו סעי' ג').

יישר כח מרובה להרה"ג אריה ויינפלד שליט"א
והרה"ג יהודה לוי שליט"א מכולל "אליבא דהלכתא" על סיועם המרובה בעריכת מדור זה

המנהג ונעמו

הרה"ג אליהו נכס שליט"א
כולל "אליבא דהלכתא" קרית ספר

זמן שריפת חמץ בע"פ שחל בשבת

שו"ע סימן תמ"ד סעיף ב': טוב לבער בערב שבת קודם חצות, כדי שלא יבואו לטעות בשאר שנים לבער אחר חצות (וביום השבת יבטלנו). ובמ"ב שם ס"ק ט' כתב: קודם חצות, לאו דוקא, ורוצה לומר בתחילת שעה שישית כמו בשאר שנים.

ועיין בהר צבי בדיקת חמץ אות ב' שכתב: כ' בשו"ע (סימן תמ"ד, ב'): טוב לבער בע"ש "קודם חצות" כדי שלא יבואו לטעות בשאר שנים לבער אחר חצות. ובמ"ב שם ס"ק ט' כתב על זה: "לאו דוקא ור"ל בתחלת שעה ששית כמו בשאר שנים". אולם בארחות חיים בהגה' המהרש"ם שם כתב דמלשון השו"ע משמע דא"צ לבער בשעה חמישית כמו בשאר ערב פסח, אלא גם בשעה ששית מותר כיון שהוא רק גזירה אטו שאר שנים אין לגזור אלא משום דאורייתא אחר שעה ששית, ולא בשעות דרבנן דהוי גזרה לגזרה, וכבר אמרו בירושלמי שביעית (פ"ב ה"ד) אין מחדשין וכו' אין מוסיפין על הגזירה. וכדבריו משמע בשו"ע הרב סעיף ה' שכתב שם: דטוב להזהר לבער בע"ש קודם חצות היום כדי שלא יבואו לטעות בשאר שנים לבער ג"כ אחר חצות היום בער"פ, הנה מבואר שכל הקפידא היא רק "שלא לשרוף אחר חצות". ובהערה 4 שם כתב וז"ל: אפשר שהמ"ב דקדק וכתב "בתחלת שעה ששית" משום שבזה יש חילוק ביום ו', י"ג משאר שנים, דבשאר שנים הרי כתב המג"א סימן תל"ד ס"ק ח' דצריך לשרוף "קודם שעה ששית", אבל ביום ו' י"ג ניסן א"צ להקדים "קודם" שעה ששית דזיל בתר טעמא, דלפי המבואר במג"א שם הטעם הוא דצריך שגמר השריפה לא תהיה קודם שעה ששית כדי שיוכל לבטל החמץ, שאם מבטלו לפני גמר השריפה לא מקיים מצות שריפה בחמץ שלו, אבל בע"ש שהביטול הוא רק למחרת לא שייך טעם זה.

וכעי"ז כתב בדעת תורה וז"ל: טוב לבער בע"ש קודם חצות וכו'. מלשון השו"ע [שסיים כדי שלא יבואו לטעות בשאר שנים לבער אחר חצות] משמע דאין לגזור אלא משום דאורייתא אחר שעה ששית, וא"צ לבער בשעה ה', דכיון דשעה ששית היא מדרבנן אין לגזור אטו שאר שנים דהוי גזירה לגזירה. וכבר אמרו בירושלמי פ"ב דשביעית ה"ד אין מחדשין וכו', אין מוסיפין על הגזירה.

ועיין בשו"ת מהר"י וייל שכתב קודם שעה ו', וז"ל: וישרוף החמץ בע"ש קודם שעה ששית כמו בשאר ימות השנה, וימתין עם הביטול עד למחר בשבת קודם שעה ששית.

וכן כתב בחיי אדם וז"ל: ערב פסח שחל בשבת, בודקין ליל י"ג, ומבערין ביום ו' בשעה ה' כמו בכל ערב פסח. ומברכין על הבדיקה, ומבטלין בלילה בזמן הבדיקה, וכן בשבת לאחר שאכל, ואין צריך לבטל ביום ו' בשעת שריפת החמץ (סי' תמ"ד).

וכן כתב בכף החיים אות כ"ב וז"ל: קודם חצות, לאו דוקא, אלא צריך לבער בתחלת שעה ששית דהיינו בסוף שעה חמישית כמו בשאר שנים. מאמר מרדכי אות ג'.

וכן כתב במאמר מרדכי וז"ל: ומיהו משמע לי דהאי קודם חצות לאו דוקא, אלא צריך לבער בתחלת שעה ששית דהיינו בסוף שעה חמישית כמו בשאר שנים.

וכן כתב בדרושי הצל"ח דרוש ל"ו אות כ' וז"ל: ביום הששי אף שמותר לאכול חמץ כל היום וכל הלילה עד מחר שליש היום, עם כל זה החמץ שמבער צריך לבער קודם שעה ששית כמו בכל השנים, משום איחלופי בשאר השנים, ולכן נלע"ד שגם מכירת החמץ ימכור קודם שש.

אמנם בשו"ע הרב כתב עד חצות, וז"ל: כשמבער החמץ בערב שבת אע"פ שמן הדין יכול לבערו סמוך לחשיכה, ואין צריך לבערו קודם חצות היום כמו בשאר כל השנים, שהרי מותר לאכלו עד למחר בשעה ה', מכל מקום טוב ליזהר לבערו בערב שבת קודם חצות היום כדי שלא יבואו לטעות בשאר שנים לבער גם כן אחר חצות היום בערב פסח.

בענין מה ששורפין בשריפת חמץ

כתב במ"ב סי' תמ"ה ס"ק ז': אם יש לו הושענות, טוב לשׁרוף החמץ בהושענות, הואיל ואיתעביד בו מצוה חדא, ליתעביד בו גם מצות 'תשביתו'. ועיין במנהג ישראל תורה שכתב: והנה נוהגין לשרוף עם החמץ עוד כמה חפצים של מצוה כאשר אפשׁרטם, המהרש"ל קיבל מרבותיו לשרוף החמץ בהושענות (תשׁובת מהרש"ל סי' פ"ז, הובא בח"י ובבאר היטב), וכ"כ ביסוד יוסף פרק פ"ה דמנהג ישראל קדושים לשום בדי הושענות על האש ששורפים בו החמץ, וכתב דהגם כי הטעם פשוט משום הואיל ומתעבד בהו חדא מצוה נעביד ביה מצוה אחריתא, אמנם יש ג"כ טעם פנימי בזה, כי חמשה בדי הושענא הם על שם חמשה גבורות שהשי"ת ב"ה מנהיג בהם העולם כמש"כ האר"י, וביעור וניעור וכריתות הס"א הוא בחמשה גבורות שבהם יכרות הש"י ב"ה כל הס"א, וביעור חמץ מורה על חירות הס"א, על כן יקח חמשה בדי ההושענות שהן על שם חמשה גבורות, ולכוון שכמו כן יתבערו לעתיד לבא ע"י"ש (אמנם יש נוהגין לזורקן לתנור בעת אפיית מצות, הובא גם במהרש"ל שם וברמ"א סי' תרס"ד סעי' ט'). בהגהות מנהגים ס"ק ע"א כתב לשרוף החמץ עם עלי לולב, ובס"ק רי"ז כתב שריב"ק שורפו בערבה שבלולב (וגם בזה יש נוהגין לזורקן לתנור בעת אפיית מצות, עי' ח"י ובאר היטב). המנהג ששורפין עם החמץ חתיכת האפיקומן המשויר משנה העבר (שו"ת משנה שכיר ח"ב סימן קכ"ב, ועי' מש"כ לקמן סימן תע"ב אות ל"ד, ולעיל סימן ת"ל אות ג'). בראב"ן סי' ז' כתב שנוהגין לשרוף מצה של "עירוב" בערב פסח. בספר דרוש מנורת זהב כלה אות י"ח מתלמיד הרה"ק רמ"מ מרימנוב, שמה שמשיירים מנרות יו"כ עושים נרות לחנוכה, ומה שנשאר מנרות חנוכה מבערין בו את החמץ.

אכילת חמץ אחר ד' שעות בערב שבת כשחל ע"פ בשבת

שו"ע סי' תמ"ד סעי' א': י"ד שחל להיות בשבת בודקין ליל י"ג ומבערים הכל לפני השבת, ומשיירין מזון ב' סעודות לצורך השבת. וכתב בביאור הלכה שם ד"ה ומשיירין, נקט שתי משום דמדינא אינו מחוייב לבערו עד סמוך לשבת, וא"כ אינו מניח בשעת הביעור רק שתי סעודות לצורך השבת, ולפי מנהגינו בס"ב דמבער הכל קודם חצות כמו בשאר השנים יכול להניח יותר משתי סעודות אם רוצה לאכול עוד קודם הלילה, וכן ברמב"ם כתב סתם ומניח מן החמץ כדי לאכול ממנו עד ארבע שעות ביום השבת, וכ"כ המאמר מרדכי.

ועיין בשו"ת מהר"י וייל סוף סימן קצ"ג שכתב: וישרוף החמץ בע"ש קודם שעה ששית כמו בשאר ימות השנה, וימתין עם הביטול עד למחר בשבת קודם שעה ששית. ויצמצם לשייר החמץ, שאין לו לאכול ממנו אלא ליל שבת, ושבת סעודה אחת בבקר, והנשאר ישליך לכלבים.

ועיין בהלכות ומנהגי מהר"ש (מנוישטט) אות שע"ג שכתב: בערב שבת כשחל להיות ערב פסח בשבת הורה לאכול קודם ד' שעות, והחמץ הנשאר יניחו בחדר אחר באותו בית בזמן עשיית המצות. ועי"ש במגיה שכתב: ט"ס וצ"ל לבער, כי לאכול הוא יכול אפילו כל היום כולו עד למחרת, וראה גם לעיל בסי' ש' ובטוש"ע בריש סי' תמ"ד.

ועיין בספר מקור חיים (לבעל החוות יאיר) שכתב: כדי שלא יבואו לטעות, ה"ה מטעם זה צריך ג"כ לבערו בע"ש סוף שעה ה' כבסי' תל"ד ס"ב, ומה שנפל ט"ס בזה במהרי"ל, ואיך שצ"ל. קבלתי שאם י"ג ניסן בע"ש לא יתן לתינוק אחר שריפת חמץ וביטולו פת, כ"ש שימנע הוא מחשש דאתי התינוק בראותו למיסרך.

ועיין בשו"ת מנחת אלעזר ח"א סי' נ"ט שאפילו המדקדקים לא יחמירו בזה, וז"ל: הנה בשנה שחל בה ע"פ בשבת סיפר לי הה"ג החסיד מו"ה אלטיר ז"ל ממאגרוב (בע"ס גנזי יוסף על הפתיחה מהפמ"ג) כי בשנים הקודמים שחל ע"פ בשבת, אז שלח הרב הגאון מהרצ"ה ארינשטיין ז"ל אבדק"ק לבוב מילי ממסר ע"י שליח להרב הקדוש המפורסם מרן מהר"י אבד"ק בעלזא זצ"ל, אשר דעתו נראה שלא לאכול חמץ ביום ע"ש אחר שריפת החמץ עד הלילה ליל ש"ק שאז יוכלו לאכול חמץ, וביקש מהה"ק הנז' לפרסם הדבר ויזהיר על ככה, והה"ק לא הסכים עמו להשמיע ולפרסם ברבים דבר זה, רק אמר כיון ששלח אליו על ככה ע"כ יעשה כדברי הה"ג הנז', ויחמיר לעצמו בלבד בזה ולא לאחרים כלל, ע"כ שמעתי מהה"ג הנ"ל ולא יותר ולא שום טעם לדבר כלל, ואף שלא שמענו מעולם מלפניו חומרא זו, הנה גברא רבא הוא הגאון ז"ל מלבוב אמר מילתא אין מזחיחין אותו. וטעמו נראה לע"ד כיון שהוא תרתי דסתרי אהדדי, ששורפים החמץ ויושבים אח"כ לאכול חמץ אח"כ בו ביום ומיחזי כחוכא וכו', אך כיון שלא נמצא חומרא זו בשום א' מהפוסקים, וגם המחבר כ' הנהגתו שהנהיג רש"י בזה רק בלשון טוב לבער ולא מדינא, ע"כ אין לעשות חדשות בגזירה שלא נמצאה בתלמוד ודרז"ל כלל, ודי לנו בפסק הש"ע שטוב לבער בע"ש קודם חצות, והבו דלא לוסיף עלה עוד חומרא לאכול אח"כ חמץ בע"ש. ואף שמלשון הטוש"ע בסעי' א' שהוא דעת רש"י משיירין ב' סעודות לשבת, נראה לכאו' שעל ערב שבת אין לשייר, ועל כרחך מחמת שאסור אז לאכול חמץ. אך ז"א ראי', דהתם מיירי מדינא שמבערין מלפני השבת סמוך לביהשמ"ש, ואשמעינן רק שלא ישייר על שבת יותר כדי שלא יצטרך לבערו, ולא יוכל לשורפו בשבת כמבואר שם, אבל כשׁמבערין קודם חצות מחומרא הנז' שהנהיג רש"י מזה לא מיירי שם בסעי' א', ואז י"ל באמת שיניח עוד על אכילתו בע"ש כדי צרכו, דלא מיירי רק שעל כניסת שבת לא יניח יותר מב' סעודות שלא יוכל לאוכלו ולא לשורפו, והתם מיירי מדינא, ובסעי' ב' מיירי מחומרא שהנהיג רש"י כנז'. ע"כ יפה עשה הרב הקדוש הנז' שלא רצה לעשות מזה אזהרה ופירסום בחומרא שלא שמענו מעולם. וממילא כשלא נתפשטה כלל תקנה זו אין להחמיר לעצמו ג"כ לע"ד אפי' הירא וחרד המדקדק במעשיו, כי עיקרו שהנהיג רש"י הוא רק משום גזירה להמון שלא יטעו בשאר השני', ומה אהני אם הוא יחמיר לעצמו בחשאי. ואדרבא אם נאמר שיזהרו עכ"פ החרדים לדבר ה' י"ל שיוכל לצמוח מזה עוד קלקול, שידעו ההמון בשאר השנים ויסברו שרק החסידים ומדקדקים אינם אוכלים חמץ בע"פ אחר הביעור, אבל מותר מדינא להמון כאשר ראו אשתקד שרק המדקדקים החמירו ע"ז והמה אכלו בהיתר, ותקנתו קלקלתו ח"ו מעוות וטעות שיוכל להיות מזה להמון. ואם נאמר שאין לחוש לטעות מקביעות כזה לשאר השנים שהוא ע"פ ממש, א"כ למה לנו כל החומרא לחוש שהטעם רק משום טעות להמון בשאר השנים כנז', א"כ ממ"נ אין לנהוג חומרא זו, וצאו לך בעקבי הצאן וינהגו לשרוף החמץ בזמנו בוקר בע"ש כמ"ש בש"ע, ויאכלו חמץ כל היום בע"ש וגם ביום ש"ק עד זמן ביעורו גם המדקדקים במעשיהם כדינא.

וכן כתב בדרושי הצל"ח דרוש ל"ו אות כ' וז"ל: ביום הששי אף שמותר לאכול חמץ כל היום וכל הלילה עד מחר שליש היום, עם כל זה החמץ שמבער צריך לבער קודם שעה ששית כמו בכל השנים, משום איחלופי בשאר השנים, ולכן נלע"ד שגם מכירת החמץ ימכור קודם שש.

ובספר אפי זוטרא ביאר הטעם שאין הציבור יכולים לעמוד בזה, וז"ל: אלא דס"ס קשה דאי אמרי' דלאיסור תורה חששו כדי שלא יבא לטעות לשנה האחרת, הול"ל דמצה"ט ג"כ לא יאכל חמץ בע"ש מד"ש ואילך כמו בשאר שנים, ולא ליטעי בשנה האחרת. ואפי' לע"ד דאה"נ דבדין הוה שיאמרו דמצה"ט לא יאכל חמץ מד"ש ואילך כיון דחששו לאיסור תורה, אלא דאין גוזרין גזירה על הצבור אא"כ רוב הצבור יכולין לעמוד בה, והכא אין רוב הצבור יכולין ליזהר בזה שלא לאכול חמץ בע"ש מד"ש ואילך, דלא מצו בדיל מיניה, אבל החמץ שמצאו בבדיקה שפיר מצו לבערו.

ועיין בהלכות חיים לראש עמ' י"ח שכתב שמדין בל תוסיף לא גזרו, וז"ל: והרב אפי זוטרי שם סי' תמ"ד דמ"ז ע"ב חקר דאמאי לא אסרו לאכול חמץ שמא יטעה בשאר שנים, ותי' שהיא גזירה שאין רוב הצבור יכולין לעמוד, יע"ש. ולעד"ן לומר דאם באנו לאסור באכילת חמץ הרי איכא הוספה יום אחד, והוי כאיסור בל תוסיף ולהכי לא גזרו.

ועיין בארחות רבנו ח"ב עמ' י' שכתב: אמר לי בעש"ק אפשר להשאיר כמה סעודות חמץ אחר הביעור, ויכול לאכול חמץ כמה שרוצה, ואין לנהוג כחומרת הישועות יעקב (הובא בקונטרס של הגרמ"ש שליט"א ער"פ שחל בשבת) שיש להשאיר רק ב' סעודות. שאלתי את מו"ר מ"ש אכילה מביעור שמבערים בעש"ק (בע"פ שחל בשבת) בשעה החמישית ככל השנים מטעם גזירה, ובאותו הזמן מותר לו לאכול חמץ, ומ"ט לא גוזרים באכילה אטו שאר השנים כמו בביעור שיאכל רק בעש"ק עד הזמן, וב' סעודות בליל שבת ויומו ותו לו, וענה לי מו"ר שלשנה הבאה לא יאכל חמץ בשעה החמישית שכבר אסור לאכול שעה מקודם, אבל לענין ביעור גזרינן שלשנה הבאה יבער יותר מאוחר כמו השנה.

ועיין בטעמי המנהגים עמ' ר"כ שכתב: כתב מהרי"ל, איסור מלאכה דערב פסח, אין צריך לומר כשחל ע"פ בשבת, דהא שבת הוא, אכן מי שרוצה להחמיר על עצמו שלא לעשות מלאכה אחר חצות בערב אותו שבת, יחמיר, משום לא פלוג. והואיל דעיקר האיסור משום שחיטת פסח וחגיגה והם קרבים בשבת, לא שייך לגזור, עכ"ל. ומזה הטעם נוהגין באיזה מקומות כשחל ע"פ בשבת, אינם אוכלים חמץ ביום ו' אחר ד' שעות ביום משום לא פלוג (ועי' שערי תשובה סי' תמ"ד סעיף ב').

שיח הלכה

תשובות הגר"ח קניבסקי שליט"א
נערך ע"י הרה"ג מתתיהו גבאי שליט"א

כתיבת הספד בחודש ניסן

שאלה: אם מותר לכתוב הספד בחודש ניסן שאין מספידין בו או רק הספד ע"י דיבור.

תשובה: אין ראוי.

ובשו"ת נחלה לישראל סי' ל"ז אות ל"ט כתב שבכתיבה אין פירסום ושרי עיי"ש. וכתב לי הגר"א שלזינגר בעל השואלין ודורשין שליט"א שמותר לכתוב דברי הספד בניסן. ועי' מה שהשיב מרן בקובץ אליבא דהלכתא גליון פ"א לענין שמיעת הספד מתקליט, דאין ראוי.

כתיבת ביטול חמץ לאילם

שאלה: אילם שאין יכול לבטל חמץ בפה, אם יבטל חמץ בכתיבה.

תשובה: כן.

ועמש"כ בזה בס' חשוקי חמד פסחים מ"ט. ועי' בדעת תורה להמהרש"ם סי' תל"ב ס"א, וה"ז תליא אם ביטול חמץ צריך פה דווקא או סגי בלב, ועמש"כ בזה בבית מתתיהו ח"א סי' י"ח אות ד' ה' ובביאור הלכה סי' תל"ז, וגם אם בעי פה דווקא ה"ז תליא במש"כ הרעק"א ח"א סי' כ"ט אם כתיבה כדיבור עי"ש.

הנחת פתיתין ליוצא בשיירא

שאלה: היוצא בשיירא שבודק ביתו קודם, אם צריך להניח פתיתי חמץ.

תשובה: כן.

וכן נקט בשו"ת קנין תורה ח"ב סי' פ"ב, ועמש"כ בשו"ת מנחת יצחק ח"ח סי' ל"ה ובס' אשרי ?? או"ח ח"ג פכ"ד עמ' שנ"ט ובשו"ת משנת יוסף ח"ו סי' צ"ו אות ג' ובשו"ת אבני דרך ח"ח סי' שי"ט, ומש"כ ידידי הג"ר משה חליוה בקובץ אליבא דהלכתא גליון פ"ב עמ' קט"ז.

שלוחי מצוה אין ניזוקין בקטן שהגיע לחינוך

שאלה: הא דמבואר בשו"ע סי' תל"ד דשלוחי מצוה אין ניזוקין, בבדיקת חמץ ובשאר מצוות, אם זהו ג"כ בקטן שהגיע לחינוך.

תשובה: כן.

ועמש"כ בזה בשו"ת אדרת תפארת לידידי הגר"א דורי ח"ב סי' מ"ג עי"ש, ובס' תורת הקטן לידידי הרה"ג רבי אליעזר הכהן רבינוביץ סוף פל"ז.

בדיקת חמץ בספרים

שאלה: אם יש חובה לבדוק הספרים מפירורי חמץ.

תשובה: כן.

וכמש"כ החזו"א או"ח סי' קט"ז ס"ק י"ג והגר"א במעשה רב אות קע"ח, וכ"פ בשו"ת משנה הלכות ח"ז סי' ס"ד, אולם בס' שמעתתא דמשה סי' תל"ג ובס' הליכות שלמה פסח פ"ה ס"ו ובשו"ת אור לציון ח"א סי' ל"ב כ' שאין חובה לבדוק ספרים. ובס' קנה בושם פסח פ"ג סט"ז הביא בשם בעל המנחה חריבה, שלא בדק הספרים בביתו. ועמש"כ בזה בשו"ת משנת יוסף חי"ג סי' קמ"ז ובתשובות והנהגות ח"א סי' רצ"ח וח"ה סי' קכ"ו ובשו"ת אבן ישראל ח"ט סי' ל"א ובס' חוט שני פסח פ"ד ובס' הליכות אבן ישראל ח"א עמ' ע"ז ובשו"ת רבבות אפרים ח"ו סי' תל"א אות י"ח וח"ח סי' תל"ו אות ל"ט ובשו"ת יבקש תורה פסח ס"י ענף ו' ובס' מועדי קדשך להגר"א שלזינגר ס"מ ובס' שער המועדים פסח פ"ח סי' כ"ט ובס' פרדס יוסף החדש הגש"פ עמ' מ"ד, ומה שהשיב מרן בס' שערי ציון ח"א עמ' כ"ט.

בהנ"ל

שאלה: בדעת החזו"א שצריך לבדוק הספרים בבדיקת חמץ, אם זהו גם בספרים שלא השתמש בהם.

תשובה: כן. [אם לא הקפיד ליזהר תמיד].

סבון כשר לפסח

שאלה: אם צריך להקפיד בפסח להשתמש בסבון שכשר לפסח, או שא"צ להקפיד.

תשובה: כמדומה שיש מחמירין.

אכן בס' הליכות שלמה פרק פ"ד סעי' י"א ובס' חוט שני פסח פ"ז כתבו שא"צ סבון כשר. ועי' בשו"ת שואל ומשיב מהדו' ג' ח"ב סי' קמ"ח ובשו"ת דברי מלכיאל ח"ד סי' כ"ד. אולם בס' הליכות אבן ישראל ח"א עמ' ק"ב כ' שהגר"י פישר זצ"ל הקפיד בסבון כשר. ובס' בנתיבות ההלכה פסח ל"ד עמ' 494 כתבנו בשם בעל הרבבות אפרים זצ"ל שא"צ סבון כשר. ועמש"כ בס' הגדש"פ מנחת אשר סי' כ"ד ובשו"ת קנה בושם ח"ג סי' כ"ו.

חמץ בסיגריות

שאלה: האם יש לחוש שלא לעשן בפסח מחשש איסור חמץ בסיגריות.

תשובה: יתכן.

ועי' במשנ"ב סי' תס"ז ס"ק ל"ג ובס' בית מאיר סי' תס"ז. וידוע שכן חשש בעל הקהילות יעקב זצ"ל בסיגריות משום חמץ, כמובא בס' אורחות רבינו. ועמש"כ לענין סיגריות בזה"ז בתשובות והנהגות ח"ד סי' צ"ז וח"ה סי' קכ"ד ובס' חוט שני פסח עמ' צ"ח ובשו"ת מגדנות אליהו ח"ג סי' קל"ה ובס' מנחת אשר הגש"פ סי' כ"ג ובשו"ת פלגי מים ח"ב סי' כ"ג ובס' אשרי האיש ח"ג עמ' שע"ט ובשו"ת ויצב אברהם סי' ס' אות ו' ובס' אהל יעקב כשרות לפסח עמ' ר"ל ובס' שדות יצחק ח"ד פסח פכ"ח ובשו"ת מעשה חשב ח"ה עמ' קל"ו ובשו"ת תפארת יוסף או"ח סי' כ"ז. ובס' תשובות הגר"ח ח"ב עמ' תשל"ז נשאל מרן, האם בסיגריות יש בעיה של חמץ בפסח, והשיב לפעמים. ועמש"כ בס' שונה הלכות תורת המועדים סי' תמ"ב ובקובץ עץ חיים גליונות י"ג ט"ו י"ז, ומש"כ ידידי הג"ר אליקום דבורקס בקובץ אליבא דהלכתא פ"ב עמ' ס"ד.

לזרוק הפירורין בער"פ שחל בשבת

שאלה: בשו"ע סי' תמ"ד ס"ד כ' ערב פסח שחל בשבת אחר שאוכל ינער המפה והפירורין, וצ"ע הא ה"ז קשה לענין כמש"כ השו"ע סי' ק"פ ס"ד.

תשובה: מצוה לא מזיקה.

כן הקשה בהגהות לס' אורח נאמן או"ח סי' ק"פ עי"ש. וכ"כ לתרץ בס' ברכת השם ס"ג סי' ל"ז ס"ק קל"ז. ועי' מה שהשיב כיו"ב בס' שערי ציון ח"א עמ' נ"ו לענין תליית אפיקומן, ומש"כ בס' פרדס יוסף החדש לידידי הרה"ג רבי גמליאל הכהן רבינוביץ עמ' מ"ב ובספרו גם אני אודך פסח ס"ה.

ביזוי אוכלין בזריקת חמץ לביהכ"ס

שאלה: במשנ"ב סי' תמ"ד ס"ק כ"א כ' ערב פסח שחל בשבת זורק החמץ לביהכ"ס, וצ"ע שהוי ביזוי אוכלין.

תשובה: בע"פ אינו אוכל.

והפרמ"ג או"ח סי' קע"א א"א סק"א כ' דאסור לבזות אוכלין איסוה"נ אף שאין אוכלם, ובס' שמירת שבת כהלכתה פ"כ הערה צ"ח הביא מבעל המנחת שלמה זצ"ל, שיתכן דהפרמ"ג איירי בערלה ולא בחמץ שמצווה לבערו עי"ש, ובס' עץ השדה פט"ז ס"ד ס"ק י"ד. ובס' אור לציון ח"ג פי"ד ס"ב כ' דאי"ז ביזוי אוכלין שהרי יש מצות ביעור עי"ש. ובשו"ת ויען יוסף ח"ב או"ח סי' ת"ד ובשו"ת ישכיל עבדי ח"ח ס"כ אות י'. ועי' כיו"ב בשו"ת שבט הקהתי ח"ג סי' קכ"ב. ועי' בשו"ת רב פעלים ח"ג סי' ס"ט שפליג ע"ד הפרמ"ג דל"ה ביזוי אוכלין באיסוה"נ עי"ש. ומש"כ בשם מרן בס' שערי ציון ח"א עמ' ל"ה.

תשביתו במקום מטונף

שאלה: במשנ"ב סי' תמ"ד ס"ק כ"א כ' דאפשר להשבית החמץ בבית הכסא, וצ"ע הא מקיים מ"ע דתשביתו במקום מטונף.

תשובה: הטינוף הוא ההשבתה.

ובתשובות והנהגות ח"ה סי' קכ"ב כתב שמצוותה בכך שמקומה הוא גם בביהכ"ס, ובשו"ת משנת יוסף ח"א סי' י"ז כ' שחמץ אינו חפצא דקדושה ואדרבא מרמז לשאור שבעיסה ושרי בביהכ"ס עי"ש, ובשו"ת משנת יוסף ח"ג סו"ס רמ"ט. ובבית מתתיהו ח"ב ס"ג אות י' כתבנו לתרץ שבמצוה שעיקרה התוצאה כביעור חמץ דמהני ע"י גוי כמש"כ המג"א סי' תמ"ו, וא"כ בזה שפיר מקיים במקום מטונף, לפמש"כ הביה"ל סי' תקפ"ח בטעמא דעשיית מצוה במקום מטונף משום מצר"כ עי"ש. ועמש"כ בזה בס' חשוקי חמד פסחים כ"ט ובס' חוט שני ר"ה סי' תקצ"ו, ומש"כ בשם מרן בס' דולה ומשקה עמ' קע"ח ובס' מישרים אהבוך עמ' רע"ג, ומה שכתבתי בקובץ אליבא דהלכתא גליון פ"ב עמ' קנ"ב.

בהנ"ל

שאלה: צ"ע למש"כ הביאור הלכה סי' תקפ"ח בטעמא דאין לעשות מצוה במקום מטונף, משום מצוות צריכות כוונה, א"כ ה"ה תשביתו צר"כ, ואיך יכוון שם.

תשובה: לפני שנכנס.

בס' דרך פיקודך מ"ע ט' נקט שתשביתו מצר"כ, וכ"כ בשו"ת זית רענן יו"ד סי' כ"ב אות ט', ועמש"כ המנחת חינוך מ"ע ט' דתליא בגדר תשביתו, אולם בשו"ת דברי יושר ח"ג סי' כ"ו אות ג' שאצ"כ, ועמש"כ בבית מתתיהו ח"א ס"א אות מ"ט, וס"ה אות ח'.

בל יראה למ"ד מע"ש ממון גבוה

שאלה: למ"ד מעשר שני ממון גבוה אם עובר ע"ז בבל יראה בפסח.

תשובה: צ"ע.

והסתפק בזה הקובץ שיעורים פסחים אות י"ח, ועמש"כ בזה בעל המנחת שלמה זצ"ל בס' הר המור פסח עמ' פ"ב, ומה שכתבתי בבית מתתיהו ח"א ס"ג אות י'.

הולך למול ונזכר שיש לו חמץ

שאלה: מ"ט ההולך לשחוט הפסח ולמול בנו, ונזכר שיש לו חמץ בביתו חוזר ומבער, הא עוסק במצוה פטור מהמצוה.

תשובה: מצוה עוברת.

כן הקשה הערוך לנר סוכה כ"ה ע"ש. ועמש"כ לתרץ בשיעורי רבינו הגר"ש רוזובסקי זצ"ל מכות י"ד. ובמור וקציעה סי' תל"א ובשו"ת תפארת יוסף סי' ל"ג ובס' אורה ושמחה פ"ג מחו"מ ה"ט, וע"ע להגרי"פ פערלא סוף מ"ע נ' ובשו"ת דברי חיים ח"א ס"ט ובס' קובץ המועדים פסח ח"א עמ' תשע"ט ובס' משמרת הפסח ח"א סו"ס מ"ה, ומה שכתבתי בספרי בית מתתיהו ח"א ס"א אות ל"ד בכמה אנפי.

תשביתו ביום טוב

שאלה: הרמב"ן ריש פסחים הקשה איך מבטל החמץ ביו"ט אם ביטול מטעם הפקר, וצ"ע שלדבר מצוה שרי להפקיר ולהקנות כמו שמקנים הלולב ביו"ט.

תשובה: הרמב"ן סובר דגם לדבר מצוה אסור, כיון שיש לו עצות אחרות כגון ליתנם לגוי, ועמש"כ בשיח השדה שבת דף קכ"א.

ובשו"ת אבני צדק או"ח סי' נ' תירץ קו' הרמב"ן שלדבר מצוה שרי, ועמש"כ בזה בס' חוט שני פסח פט"ו, ובס' זרע אברהם סי' כ"ג אות י"ד ובס' חתן סופר שער המקנה ש"ז ובס' ברכת שמעון פסחים ס"א ובשו"ת באר שרים ח"ד סי' כ"ג וח"ו סי' ל"ז ובס' משנה הלכות ריש פסחים, ומה שכתבתי בספרי בית מתתיהו ח"א סי' י"ח אות ח' איך מבטלים ביו"ט.

אם אזלינן בתר חמץ או בעל חמץ

שאלה: בן א"י ששהה בחו"ל ומכר חמצו שבארץ ישראל, ובזמן המכירת חמץ היה כבר אחר זמן איסורו בא"י, אם אזלינן בתר חמצו או"ד בתר בעל החמץ.

תשובה: יתכן אחר הבעלים.

והעונג יו"ט סי' ל"ו כ' דאזלינן בתר בעל החמץ, והכה"ח סי' תמ"ג ס"ק ט"ו הביא כן להלכה, אכן בשו"ת חסד לאברהם מהדו"ק סי' ל"ה ובשו"ת לבושי מרדכי מהדו"ת סי' מ"ז ובשו"ת ארץ צבי ח"א סי' פ"ג ובס' מקראי קודש פסח ח"א סי' נ"ה שאזלינן בתר הבעלים, וע"ע בס' פסקי תשובה סי' רנ"ג בהגהה ובשו"ת מנחת יצחק ח"ז סי' כ"ה ובשו"ת אגרות משה ח"ד סי' צ"ד צ"ה ובשו"ת משנה הלכות ח"ו סי' צ"ג ובשו"ת באר משה ח"ז קונ' אלקטריק סי' קט"ו ובשו"ת

שרגא המאיר ח"ב סי' ס"ה וח"ד סי' פ"ד ובשו"ת שואלין ודורשין ח"ד סי' קע"א ובשו"ת ישיב יצחק ח"ג ס"ה.

שריפת חמץ קודם שהגיע הזמן

שאלה: יש שחידש דאין לשרוף החמץ קודם זמנה משום הפסד אוכלין, אם יש לחוש בזה.

תשובה: אם אפשר לאכול.

כן חידש בהגדש"פ מועדים וזמנים עמ' ט"ו ס"ג, שיבער החמץ דווקא בשעה חמישית ולא קודם עי"ש ובשו"ת שיח יצחק ס"ה אות ב'. וכבר הקשה ע"ד המועדים וזמנים, בעל הקהילות יעקב זצוק"ל בס' מועדים וזמנים ח"ח עמ' ט"ז עי"ש, וגם בהגדש"פ מנחת חן עמ' ל"ו הק' ע"ד המו"ז מלשון הרמ"א סי' תמ"ה ס"א אם רוצה לשרוף מיד אחר הבדיקה הרשות בידו עי"ש. וכן ילה"ק ע"ד מדברי השל"ה הנ"ל שיש דין זריזין בשריפת חמץ, וע"כ כשעושה משום המצוה אי"ז הפסד אוכלים. ועמש"כ מו"ר הגר"י ליברמן בעל המשנת יוסף בקובץ אליבא דהלכתא כאן, ומש"כ בס' ברכת השם עניני ביזוי אוכלים פ"ג סי' נ"ו ובס' ברכת משה מועדים סי' ל"א הערה כ"ז ובס' משמרת הפסח ביעור חמץ סי' ל"ה אות ג'.

אשה בשריפת חמץ

שאלה: אשה הנמצאת לבדה אם תשרוף החמץ בעצמה במצוה בה יותר מבשלוחה, או תשלח שליח דכל כבודה בת מלך פנימה.

תשובה: בעצמה.

וידועין דברי החתם סופר שבת כ"א ע"ב בטעמא דאין נשים מדליקות נ"ח אף להרמ"א סי' תרע"א, שכל בני הבית מדליקין דכל כבודה בת מלך פנימה, וא"כ ה"ה י"ל בשריפת חמץ ששורפין בחוץ לא תשרוף בעצמה. וכ"כ בשו"ת שאילת חיים פסח סו"ס ל"ג, ועמש"כ בס' משמרת הפסח ביעור חמץ סו"ס ל"ד, ובס' הלכה של פסח שער ג' פ"ב ס"ט.

שריפת חמץ ע"י אין שומר תורה

שאלה: אם אפשר לשלוח אין שומר תורה ומצוות שישרוף חמץ לזקן או חולה שאין יכולים בעצמם.

תשובה: לא.

ועמש"כ בזה בס' שונה הלכות תורת המועדים פסח סי' תמ"ה שם, ובס' הלכה של פסח שער ה' פ"א ס"י.

מילת בנו ושריפת חמץ

שאלה: כשחל מילת בנו ביום שריפת חמץ, אם קודם ימול או קודם ישרוף חמצו.

תשובה: ישרוף חמצו.

וכן מובא כן דעת החזו"א בס' מעשה איש ח"ד עמ' קמ"ד, שמוטב לשרוף חמץ קודם ברית מילה שיתכן אנשים המגיעות לברית יאחרו זמן שריפת חמץ. ועמש"כ בס' נטעי גבריאל פסח ח"ב פמ"א סי' י"ב.

זריזין מקדימין למצות שריפת חמץ

שאלה: אם בשריפת חמץ איכא לדין זריזין מקדימין למצוות.

תשובה: כן.

וכן מבואר בדברי השל"ה ריש מסכת פסחים נר מצוה אות י"ח שאיכא דין זריזין בשריפת חמץ עי"ש. ויש לדון בזה ממש"כ בס' מנחת אשר בראשית סי' כ"ב אות ב' שדין זריזין הוי רק במצוות שעיקרה העשיה כתפילה וכיו"ב, ולא במצוות שעיקרם התוצאה ל"ש זריזין עי"ש. וא"כ בשריפת חמץ עיקרה התוצאה שהחמץ יהא מבוער מהעולם ל"ש זריזין, ועמש"כ בזה בס' יקח מצוות עניני זריזין מקדימין למצוות פ"ח סי' ט"ו, סי' ל' ענף כ"ח.

שריפת חמץ פחות מכזית

שאלה: אם למצות שריפת חמץ בעי לבער כזית, או ג"כ פחות מכזית.

תשובה: די במשהו.

ובירושלמי פסחים פ"ג ה"ב מיבעיא אם היה לו כזית חמץ ומיעטו מכזית, אם חצי כזית שנשאר בטל וא"צ לבערו, או כיון שהיה מתחילה כזית אף אם מיעטו חייב לבער כולו עי"ש. ומש"כ בשו"ת רעק"א סי' רי"ח ובס' מנחת אשר פסחים ס"ז אות ב', ובס' משמרת הפסח ביעור חמץ סי' ל"ז, ומש"כ מרן שליט"א בביאורו לירושלמי שם.

ולכאו' י"ל עפמש"כ הבית הלוי ח"ג סי' נ"א סק"ג באכילת קדשים מתקיימת המצוה פחות מכזית דהמצוה שהקדשים יאכלו וסו"ס נאכלו, עי"ש. וא"כ לכאו' ה"ה בשריפת חמץ המצוה שהחמץ יבוער מהעולם וה"ז מתקיים בפחות מכזית, ועי' בס' דרך פיקודך מ"ע ט' מש"כ.

שריפת חמץ בשר בחלב

שאלה: אם יש להקפיד בשריפת חמץ ולא לשרוף בשר וחלב ביחד.

תשובה: י"א ליזהר.

ועמש"כ טעמים להתיר בשו"ת משנת יוסף ח"ט סי' קט"ו ובהגדה של פסח מנחת אשר ע"מ רצ"א ובס' מועדי ישראל פסח סי' מ' ובס' שונה הלכות תורת המועדים סי' תמ"ה ובס' אהל יעקב בשר בחלב לידידי הגר"י סקוצליס סי' פ"ז סי' ל"ז, ומה שהשיב הגר"א נבנצאל בס' גם אני אודך ח"ב ס"ב אות ז'.

שריפת חמץ בתערובת שביעית

שאלה: אם מותר לשרוף חמץ שיש בו תערובת שביעית.

תשובה: יתכן שמותר וצ"ע.

ועמש"כ בזה בשו"ת משנת יוסף ח"א סי' ט"ו וחי"ג סי' שט"ז, ומש"כ מרן בדרך אמונה פ"ה משמיטה ס"ק כ"ה. ומש"כ בזה בשו"ת מגדנות אליהו ח"ד ס"ח ובשו"ת שואלין ודורשין ח"ח סי' ס"א ובס' מועדי ישראל פסח סי' מ"א ובשו"ת אבני דרך ח"י ס"מ ובס' חשוקי חמד פסחים מ"ו ע"ב ובס' פירות שביעית עמ' ת"ק.

שריפת חמץ בעצים

שאלה: ברש"ש שבת ס"ו כ' שבעי לשריפת חמץ עצים דומיא דנותר, האם יש להקפיד בזה.

תשובה: מצוה.

ועי' במנחת פתים או"ח סי' תמ"ה שהביא דברי הרש"ש להלכה. ועמש"כ בזה בשו"ת מנחת יצחק ח"ב סי' נ"ג, ומה שהשיב מרן בס' שאלת רב ח"ב עמ' שכ"ו ומש"כ בבית מתתיהו ח"א ס"ה אות כ"ח, ומש"כ בזה בס' מועדים וזמנים ח"ג סי' קצ"ו בהגהה ובס' חק לישראל להגר"י וולעץ זצ"ל עמ' ל"ח ובהגש"פ מנחת חן עמ' ל"ח.

לחזר אחר חמץ לשריפה

שאלה: מי שאין לו חמץ אם צריך לחזר למצוא חמץ כדי לשרוף, או שא"צ.

תשובה: אם רוצה המצוה.

והמנחת חינוך מ"ע ט' חקר אם מ"ע דתשביתו הוי בקו"ע או בשוא"ת, ועמש"כ בזה אם צריך לחזר אחר חמץ בשו"ת מהר"ש ענגיל ח"ח סי' קצ"ו ובס' דעת תורה להמהרש"ם סי' תל"א ובשו"ת ערוגות הבושם או"ח סי' צ"ג ובס' מקור חיים או"ח סי' תל"א ובשו"ת חלקת יואב או"ח ס"ט ובשו"ע הגר"ז או"ח סי' תל"ו סי' כ"א ובשו"ת דברי חיים ח"א ס"ט ובשו"ת אבני נזר או"ח סי' שי"ח ובשיעורי רבי גרשון למרן הגרי"ג אדלשטיין פסחים ד' ע"ב ובס' משמרת הפסח ביעור חמץ סי' כ"ט, ומש"כ בארוכה בבית מתתיהו ח"א ס"ה אות ח'.

גוי בשריפת חמץ

שאלה: זקן אם יכול לשלוח גוי לשריפת חמץ כשאין יכול בעצמו.

תשובה: לא.

ועמש"כ בס' שערי דעת פסחים שו"ת חק ומשפט סי' כ"ב ובס' עזרה כהלכה פ"ו סי' ט"ו.

בהנ"ל

שאלה: צ"ע ממש"כ המשנ"ב סי' תמ"ו שמהני גוי לתשביתו, א"כ ה"ה לשריפת חמץ.

תשובה: בדיעבד.

מצוה בו בשריפת חמץ

שאלה: אם בשריפת חמץ אמרי' מצוה בו יותר מבשלוחו דוקא, או דליכא קפידא ע"י שליח.

תשובה: נכון שהוא יעשה.

ועמש"כ בשו"ת באר משה ח"ג סי' ע"ג ובשו"ת קנין תורה ח"ה סי' ל"ז ובשו"ת שאילת חיים פסח סי' ל"ב אות ו', ומש"כ בבית מתתיהו ח"ב ס"ב אות ט"ו, ומש"כ בס' יקח מצוות עניני מצוה בו סוף ענף ב' עמ' קע"ד.

שריפת חמץ ותרומה טמאה

שאלה: אם יכול לקיים מ"ע דשריפת חמץ ושריפת תרומה טמאה כאחד, אי הוי מצוות חבילות.

תשובה: יכול [נשרפו מעצמן].

ועמש"כ האדרת בשו"ת מענה אליהו סי' מ"א ובשו"ת מחקרי ארץ ח"ב סי' פ', ומש"כ בבית מתתיהו ח"א ס"ב אות כ"ג ל"ג, וח"ב סו"ס מ"א.

שריפת חמץ ע"י קבר

שאלה: אם מותר לעשות שריפת חמץ ע"י קבר או שהוי לועג לרש.

תשובה: לא.

ויש לדון למש"כ בס' עינים למשפט ברכות י"ח בדעת הרמב"ם בדין עשיית מצוה ע"ג קבר דאי"ז משום לועג לרש, אלא הוי כמקום שאין טהור, וכ"כ בס' משנת יעקב להגר"י רוזנטל זצ"ל נשים עמ' ש"ז עי"ש. א"כ בשריפת חמץ לא איכפ"ל שמקיים במקום שאין טהור, שהרי מבערין חמץ בביהכ"ס וכמש"כ המג"א סי' תמ"ה, ועמש"כ בזה בס' בית מתתיהו ח"ב ס"ה.

ברכת החמה ושריפת חמץ

שאלה: ההולך לשרוף חמץ וראה חמה אם יברך ברכת החמה או ישרוף, דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם.

תשובה: ברכת החמה.

ועמש"כ בזה בס' ברכת החמה להגר"צ כהן פ"א סי' ל"ו. וע"ע מה שהשיב מרן בקונ' גם אני אודך ח"ג שאלה כ"ד.

אין מעבירין על האוכלין ברואה חמץ ביו"ט

שאלה: הרואה חמץ ביו"ט אם אמרי' אין מעבירין על האוכלין, ויצטרך להגביהם.

תשובה: מצוה לבערו.

ובשו"ת מילי דאבות ח"ה אהע"ז ס"א אות ג' כתב דאיכא לדין אין מעבירין על האוכלין כשרואה חמץ בפסח וצריך להרימו ולהניחו בצד. ובס' שמירת שבת כהלכתה פ"כ סי' כ"ט כ' שלא ירים החמץ. וכ"כ בשו"ת להורות נתן ח"ה סי' ל' וחט"ו סי' ט"ז עי"ש, ובשו"ת קנין תורה ח"ה סי' מ"ג. ובס' ביכורי אברהם להג"ר אברהם אלישוב זצ"ל עירובין ס"ד ע"ב הוכיח מסוגיא שם דגם בפת עכו"ם דאסור לאוכלם אמרי' אין מעבירין עי"ש. ועי' למרן בדרך אמונה פי"א ממעשר ה"י ללמד זכות שאין מקפידין להעביר על אוכלין, דמסתמא אי"ז מעושר ופקע שם אוכל ע"ז עי"ש. ובס' דברות משה ב"מ סי' ל"א הערה ט"ו ובס' משנת יוסף מועד ס"ה ובס' חשוקי חמד ב"מ כ"ג ע"א, וכתב לי מרן דליכא אין מעבירין באוכלין איסוה"נ. ועמש"כ בזה בס' ברכת השם פ"ג סי' מ"ו ס"ק קפ"ז ובס' עץ השדה פט"ז ס"ק כ"ב. ועיין מש"כ מו"ר הגר"י ליברמן בעל המשנת יוסף בגליון פ"ה בענין זה, ובס' הלכה של פסח שער ו' פ"א ס"ז ס"ק כ"ה בשם הגריש"א זצ"ל.

מוצא חמץ ביו"ט ועשה מכירת חמץ

שאלה: המוצא חמץ ביו"ט ששורפו אם זהו ג"כ כשעשה מכירת חמץ.

תשובה: א"צ.

וכן נקט הגרצ"פ פראנק זצ"ל בס' מקראי קודש פסח ח"א סי' ע"ד. אולם בשו"ת שבט הלוי ח"ט סי' קט"ז נקט שישרפנו גם שעשה מכירת חמץ עי"ש, ובס' נטעי גבריאל פסח ח"ג פ"ג הערה כ"ב ובס' פסקי תשובות ח"ה סי' תמ"ו ס"א ובס' הלכה של פסח שער ו' פ"א ס"ב.

מרפסן איגרי | מדור שאלות

הערות ותמיהות שנתעוררו בבית המדרש
ודורשות עיון ותשובה

[א]

בענין פחות מכזית אכילת פרס

במ"ב סי' תמ"ב סק"א כתב דלגבי בל יראה א"צ כזית בכדי אכילת פרס, דסוכ"ס כל שיש כזית בסך הכל עובר בב"י, ועיי"ש בשעה"צ שמקורו מד' הכס"מ בדעת הרמב"ם, ועיי"ש שמקורו מד' הרמ"ך, וביאר הטעם דגם לגבי אכילה אמרינן דע"י הטעם לא בטל האיסור וחשיבא חצי שיעור. וכ"ז לגבי אכילה שאינו אוכלו לכזית בב"א, אך לגבי ב"י הרי קעבר בב"א על שנמצא ברשותו כזית בסך הכל (ועכ"פ כשהם מצורפים ע"י הכלי וכמוש"כ המ"ב בשם המג"א), והנה מפורש בדבריו דקאמר הכי בדעת הרמב"ם, עיי"ש בשעה"צ ובכסף משנה. אך צע"ג דא"א לומר כן בד' הרמב"ם, דלדידיה בפחות מכזית בכדי אכילת פרס אינו אלא מד"ס, וכמוש"כ פט"ו ממאכ"א ופ"ה מנזירות, עיי"ש להדיא, וא"כ ש"מ דבטל ברוב כל שאין כזית בכדי אכילת פרס [וע' חי' הגר"א פט"ו ממאכ"א מש"כ בטעם הדבר עיי"ש], וא"כ לכאו' נר' דלגבי בל יראה נמי ייחשב בטל ברוב, ואמאי עובר עליו [ולומר דנלמד מקרא דכל מחמצת דאתרבי לאכילה צ"ע, חדא דהתם נמי בעינן כזית בכדי אכילת פרס באכילתו (וע' ר"מ פ"א מחמץ ומצה), ועוד שהרי אי"ז גילוי על כל איסור חמץ, וכדחזינן שאין בו כרת והוא לאו בפנ"ע, ונמנה בפנ"ע במנין המצות, והיינו שאי"ז גילוי על הלאו דאכילת חמץ, וא"כ מהיכי תיתי שיגלה על הלאו דבל יראה], וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקרית החרדית בית שמש

[ב]

חצי זית שבתערובת לענין בל יראה (סי' תמ"ב סק"א וסוף סי' תמ"ז)

הנה נחלקו אחרונים אם יש בל יראה בחצי שיעור, וע' ביה"ל סוף סי' תמ"ז שכ' די"ל דגם אם יש ב"י בחצי שיעור, אך כשזה בתערובת ליכא בל יראה, אלא א"כ יש כזית עיי"ש. וצ"ע דהרי במ"ב סי' תמ"ב סק"א משמע דכל שיש טעם של האיסור לא בטל האיסור, והאוכלו עובר באיסור אכילת חצי שיעור אף שאין כאן כזית [דרק למלקות בעינן כזית בכדי אכילת פרס, וכ"ה להדיא בכס"מ המובא בשעה"צ סק"א], וא"כ אמאי לא יהא בזה בל יראה, אחרי דאיכא בל יראה בחצי שיעור, ואחרי שלא בטל מחמת שנרגש בטעמו, ומאי סברת הביה"ל, וצע"ג.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקרית החרדית בית שמש

[ג]

איסור שהיית משהו חמץ המעורב ביותר מס' (תמ"ב ס"א-תמ"ז)

בשעה"צ סי' תמ"ז ס"ק כ"ח כתב דבנתערב משהו קודם הפסח אף להסוברים דחו"נ מ"מ מותר להשהותו בפסח, ועיי"ש שהוא נלמד מדינא דתריאק"ה שבסי' תמ"ב ס"ד, דאע"פ דאסור לאכלו משום שחו"נ [וכידוע שמדין זה למדו האחרונים דהרמב"ם מחמיר וס"ל דחו"נ ואכמ"ל] מ"מ רשאי לקיימו, עיי"ש.

ודברי רבינו ז"ל צע"ג, חדא, דבריש סי' תמ"ב פשיטא ליה דהנאסר במשהו חמץ נאסר לקיימו משום שמא יבא לאכלו, עיי"ש. וכן פשיטא לרמ"א ריש סי' תמ"ז וסי' תס"ז ס"י דצריך לשרפו, ואפי' לשו"ע סי' תס"ז ס"י דרשאי למכור לנכרי חוץ מדמי האיסור, מ"מ עי' מ"ב שם ס"ק מ"א דאסור להשהות דילמא אתי למיכל מיניה עיי"ש, וא"כ איך התיר כאן להשהותו, וצ"ע.

ומש"כ להוכיח מתריאק"ה צע"ג, דבתריאק"ה שרינן משום שנפסד צורת החמץ, וכל האיסור אכילה רק משום דאחשביה, ע' היטב ברמב"ם סוף פ"ד מחו"מ ושו"ע ומ"ב סי' תמ"ב ס"ד, וא"כ איך נלמד מזה למשהו חמץ שנתערב בתבשיל וראוי לאכילה, ומסברא למ"ד דחו"נ בפסח כנתערב בתוך הפסח דמי ואסור להשהותו, וד' רבינו זצ"ל צע"ג.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקרית החרדית בית שמש

[ד]

איסור שהיית תערובת חמץ האסורה באכילה מדין אחשביה (סי' תמ"ב ס"ד וס"ט)

הנה בסי' תמ"ב סק"א מבו' במ"ב שתערובת האסורה באכילה מדרבנן נמי אסורה בשהייה דילמא אתי למיכל מיניה עיי"ש, וכן מוכח מדבריו בסק"ב לגבי נוקשה, וע' עוד סי' תמ"ז שעה"צ סק"ב, ויל"ע לפי"ז במש"כ בסי' תמ"ב ס"ק מ"ג דאלמודי שנעשה מלחם קלוי שנפסל מאכילת כלב קודם פסח מותר לקיימו וליהנות ע"י מכירה, ואסור לאכלו דכשאוכלו אחשביה, עיי"ש. ויל"ע דא"כ ליתסר לקיימו דילמא אתי למיכל מיניה. [ועד"ז יל"ע בתריאק"ה שנאסר באכילה ומותר לקיימו, אלא דאם נימא דהתם רשאי לאכלו לרפואה, ורק לבריא אסור באכילה, י"ל דלא חיישינן שבריא יאכלנו, אך אם חולה נמי אסור לו לאכלו צע"ג אמאי רשאי לקיימו, וכבר דנו בזה רבנן ז"ל אי חולה רשאי לאכלו, ולא נתברר כה"צ ד' המ"ב בזה], וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקרית החרדית בית שמש

[ה]

חמץ נוקשה ע"י תערובת (לסי' תמ"ב-תמ"ז)

א. כ' רבנו המ"ב בשעה"צ האחרון לסי' תמ"ז (ס"ק קפ"ד) דנוקשה ע"י תערובת לכו"ע מותר לשהותו כמבו' בסי' תמ"ב, ובענ"י לא מצאתי ד"ז בסי' תמ"ב, דהא דא' בסי' תמ"ב ס"א דבאין ראוי לאכילה שרי ע"י תערובת מיירי באין ראוי לאכילה כלל, ומשא"כ נוקשה ראוי ע"י הדחק [וע' סי' תמ"ב סק"ב ושעה"צ שם], וצ"ע.

ב. יעוי' במ"ב סי' תמ"ב ס"ק י"ח שכ' שאם היה נוקשה קודם שנתערב מותר להרבה פוסקים אפילו באכילה, ועיי"ש בשעה"צ שציין לסי' תמ"ז, ובסי' תמ"ז ס"ק ט"ו הביא פלוגתא אי בטל בס' או שאוסר באלף, והכריע דבשעה"ד אפשר להקל, ומשמע דבפחות מס' לכו"ע אסור באכילה עכ"פ, וצ"ע מה שסתם בסי' תמ"ב שם, ולפו"ר משמע שהנידון אפי' בפחות מס' [ויש לדחוק שכונתו ביש ס' היתר דבהכי מיירי בתריאק"ה כמפו' שם בשו"ע], ועי'.

ג. בשעה"צ סי' תמ"ב ס"ק כ"ה כתב לגבי מלוגמא כשנסרחה מאכ"א קודם שנתחמצה, דכיון שזה ע"י תערובת אפשר דלגמרי שרי, וצ"ע. ולא נתברר מאי צ"ע דיליה, דאי לקיימו הא נוקשה ע"י תערובת פשיטא ליה דשרי, ואי באכילה לכאו' פשיטא דאסור דבמלוגמא פשיטא דליכא ס', וצ"ע.

ד. בעיקר הדבר דמפו' במ"ב דיש חילוק לגבי נוקשה ע"י תערובת בין אכילה דבודאי בעינן ס', ואיכא פלו' ביותר מס' אי אוסר במשהו, ע' סי' תמ"ז ס"ק ט"ו, אך בהנאה לכאו' שרי כבסי' תמ"ב שעה"צ כ"ה, ובשהיה נמי שרי כבסי' תמ"ז שעה"צ קפ"ד [ובפשוטו אף בליכא ס' דומיא דמלוגמא, וכן שאם המ"ב למדו מסי' תמ"ב, והרי סי' תמ"ב איירי בליכא ס'], וצ"ב מה בין הנאה ושהייה לאכילה, דהרי גם באכילה אין כאן נידון של כרת, דהא ליכא כזית בכדי אכילת פרס, ובחמץ גמור בכה"ג איכא לאו בין באכילה בין בשהייה או הנאה, ואמאי לגבי חמץ נוקשה דמדרבנן מחלקים ביניהם [ואין לומר דכשאוכלו אחשביה דבפשטו' בסי' תמ"ז ס"ק ט"ו מיירי בנפל מאליו, עיי"ש היטב, ובפרט במה שדן שם לגבי כשיש יותר מס' ואין טעמו נרגש, דבודאי ליכא סברת אחשביה], וא"כ צ"ע מה הטעם לחלק ביניהם, וצ"ע.

ה. ויל"ע דלכאו' בשעה"צ שבסוף סי' תמ"ז מיירי בנתערב בתבשיל, ועיי"ש במ"ב, ובכה"ג נמצא שנתערב נוקשה בתבשיל הראוי ונעשה ראוי עי"ז, ובזה צ"ב איך אפשר להתירו, ועכ"פ זה בודאי א"א ללמוד מחמץ הראוי לאכילה שנתערב בדברים שאין ראויים שבסי' תמ"ב ס"א, וא"כ איך יליף המ"ב זה מזה, וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקרית החרדית בית שמש

[ו]

מלוגמא אי חשיבא ע"י תערובת (סי' תמ"ב ס"ב)

הנה במ"מ (סוף פ"ד מחו"מ) נסתפק אי במלוגמא שנפסלה מאכ"א קודם הפסח רשאי לקיימו בפסח, או שדינו כפת שעפשה דבעינן נפסלה מאכ"כ דוקא עיי"ש, ובמ"ב סי' תמ"ב ס"ב פשיטא ליה דמסקנתו לדינא דבעינן נפסל מאכילת כלב דוקא [ועיי"ש ס"ק י"ב ושעה"צ כ"ב], ויל"ע דלכאו' לפי"ז משמע דמלוגמא אינה בגדר תערובת [והטעם צ"ל שהתאנים וכו' לא היה רוב כנגד החיטים], דהרי בתערובת מפו' ברמב"ם סוף פ"ד וש"ע ס"ד דסגי בנפסל מאכילת כלב [וכמו שכ' החזו"א סי' קט"ז סק"ז ואכמ"ל, ומ"ב ס"ק מ"ה שהצריך נפסל מאכ"כ גבי דיו, לישנא דהתרוה"ד נקט (שהוא מקור הדין דדיו), דפליג על הרמב"ם והשו"ע, ופוסק כהראב"ד פ"ד מחו"מ דבעינן נפסל מאכ"כ, ואכמ"ל, והא דהיה לו להמ"מ צד דסגי במלוגמא בנפסל מאכ"א אף שאי"ז בתערובת, יעוי' בלח"מ שם, ואכמ"ל]. ומעתה צ"ע מש"כ בשעה"צ ס"ק כ"ה בסופו דמלוגמא חשיבא ע"י תערובת, ולפיכך אפשר דשרי בנסרחה קודם שנתחמצה, וכדין נוקשה ע"י תערובת עיי"ש, ולכאו' אי"ז בגדר תערובת, וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקרית החרדית בית שמש

[ז]

כיצד משערים שיעור ס' בגבינה שהעמידוה בקיבה שנכבשה בכלי חמץ

במ"ב סי' תמ"ב ס"ק כ"ו כתב דאם קודם פסח העמידו גבינה בקיבה שנכבשה בכלי חמץ קודם פסח, בעינן ס' כנגד הקיבה עיי"ש, וצ"ע דהרי הקיבה אינה בלועה יותר מכל הכלי שנכבשה בתוכו, וא"כ סגי בס' כנגד הכלי, שלכאו' זה פחות מכל הקיבה, וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקרית החרדית בית שמש

[ח]

אם דבק שבספרים נידון כמפולת

בביה"ל סי' תמ"ב ס"ג בסופו כ' די"ל דדבק שבספרים הוה כחמץ שנפלה עליו מפולת והרי הוא כמבוער, וצ"ע דלכאו' בדבר הנמצא מתחת היד, אף כשקשה להוציאו ולבערו אינו כמבוער, וכדמוכח מבצק ופירורין שבסדקי העריבה דכשא"א לנקרן מחוייב למוכרן לנכרי, עי' בסוף סי' תמ"ב, ולא אמרינן דכשא"א לנקרן הרי הוא כמבוער, וכנפלה עליו מפולת, ובהכרח מטעם הנ"ל, וא"כ גם בספרים נימא הני, ואיך כ' דהוה כמבוער, וצע"ג.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקרית החרדית בית שמש

[ט]

בענין חמץ המעורב בדברים מרים ואפשר להפריד התערובת

בחזו"א סי' קט"ז סק"ז כ' דממש"כ הר"מ בסוף פ"ד מחו"מ גבי תריאק"ה דטעם ההיתר לקיימו משום שאין צורת החמץ עומדת, בהכרח דמיירי שהוא ראוי בפנ"ע באכילה, ואפשר להפרידו, ואעפ"כ שרי משום שנפסדה צורת החמץ, וכן חזר ע"ז שם בסק"ט עיי"ש, וצ"ע דלפי"ז אמאי הצריך בדין ובתרופות שם סק"ח שיהא באופן שא"א להפריד החמץ מן התערובת, וצע"ג [ולגבי תרופות י"ל דמיירי באוכלם, וכשאוכל דבר שנתערב בדברים מרים ואפשר להפריד חשיבא אכילה, וס"ל דאפי' אוכל לרפואה שמה אכילה, ולא שייך לומר שאין צורת החמץ עומדת דהא אוכלה [אם כי זה תמוה דהא במה שעומד לרפואה לא מיקרי עומד לאכילה וחשיב אין צורתו עומדת, ואיך באכילתו לרפואה י"חשב כצורתו עומדת], אבל בדין שאינו אוכלה צע"ג דבודאי נחשב אין צורתו עומדת כיון שנדחה מאכילה, ואפי' שאפשר להפריד נמי שרי בהנאה, וא"כ צע"ג אמאי הוסיף החזו"א תנאי זה דא"א להפריד, וצע"ג].

בן ציון רפאל גרינהויז - הקרית החרדית בית שמש

רשת כוללי ערב
אליבא דהלכתא
שע"י ישיבת חברת אהבת שלום

[י]

אם יש ב"י בחצי זית

הנה בסי' תמ"ב ס"ז וס"ח הביא המ"ב פלו' אם יש חובת ביעור בחצי זית ולא הכריע, גם לא נתבאר בדבריו אם הנידון מה"ת או מדרבנן, ובביה"ל סוף סי' תמ"ז הביא בזה פלו', ונר' שחושש למחמירים, ויעוי"ש דנפק"מ מזה לענין אם נאסר אחר הפסח כשעבר ושהה בפסח עיי"ש, והנה פשוט לו שם דד' המג"א כהמקילים בזה, ובד' הגר"א נדחק עי"ש, ולכאו' הא דפשיטא ליה בד' המג"א טפי מדעת הגר"א, והוא עפ"י ד' המג"א סי' תמ"ד ס"ז דבמי שיצא לדרך ונזכר לאחר זמן איסורו שיש לו חמץ שלא ביטלו ולא ביערו בכזית צריך לחזור, ובפחות מכזית א"צ לחזור, ומזה הוכיח הגר"ז בקו"א לסי' תמ"ב דלמג"א ליכא איסור תורה בחצי זית וכד' הט"ז סי' תמ"ב סק"ה. והנה המ"ב בסי' תמ"ד פסק כהמג"א, ולא הצריך לחזור, והיינו דפוסק שאינו עובר בב"י בחצי זית, ואיך יתכן שיחשוש בסוף סי' תמ"ז להמחמירים, ובפרט ששם הנפק"מ לגבי לאחר הפסח שזה כבר נפק"מ בדרבנן [והלא בכל דבר שהוא פלו' נקטינן להקל לגבי לאחר הפסח כיון שהוא דרבנן], וצע"ג.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקרית החרדית בית שמש

[יא]

אם יש חובת ביעור בחצי זית (בגוונא דלא בטל מאליו)

א. בסי' תמ"ב ס"ק ל"ג לא הכריע המ"ב אם יש חובת ביעור לחצי זית, ומצאנו בזה סתירות, דבשעה"צ סי' תמ"ב ס"ק פ"ב ובסי' תמ"ד ס"ק ל"ג ובסי' תנ"א סק"ו [ועיי"ש בשעה"צ דמיירי במשהו] מכריע שצריך ביעור, ועי' עוד בסי' תל"ח ס"ק י"ב דג"כ מבו' שחייב לבער [ורק לגבי להביא סולם הביא פלוגתא עיי"ש היטב], ומאידך בסי' תנ"ט שעה"צ מ"ח נראה דסותם כהמקילים [ובכל אלו מיירי בגוונא דלא בטל מאליו ואכמ"ל], וצ"ע.

ב. עוד יל"ע דהנה בשעה"צ סי' תל"ג ס"ק ל"ג מבו' דפירורין בגונא דבטילי מאליהן א"צ ביעור, ומשמע שאפי' כשאינן נדרסין נמי בטילי מאליהן, עיי"ש היטב. [ובהכרח לפי"ז דבאופנים הנ"ל לא בטילי מאליהן, וכמוש"כ שעה"צ סי' ת"ס ס"ק ט"ז, ואכמ"ל], ומשמע שזה דבר פשוט ומוסכם לכו"ע, שלא נחלקו אלא באופן דלא בטל מאליו וכאופנים הנ"ל, וי"ל"ע לפי"ז בד' המ"ב סי' תמ"ד ס"ק ט"ו שהצריך שהפירורין היו במקום שנדרסים וכו', דלכאו' גם בלא"ה בטילי מאליהן, וממילא א"צ ביטול וביעור, וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקרית החרדית בית שמש

[יב]

אימתי שעת איסור ההנאה במכירת חמץ בפסח

בביה"ל סוף סי' תמ"ג כתב דאף כאשר כבר מכר החמץ וכבר קנאו העכו"ם בקנין גמור, מ"מ אסור לגבות הדמים, דאז הוא עיקר ההנאה עיי"ש. ודברי רבינו הגדול ז"ל צע"ג, דהנה לכאו' אין איסור לגבות דמים בפסח עבור מכירת חמץ בער"פ, וכמו"כ גם המוכר בפסח וגובה הדמים לאחה"פ נמי עבר איסור [שבודאי שאין איסורו רק משום גביית הדמים לאחר הפסח, דלא נאסר ליהנות אחה"פ מחמץ בפסח], ובהכרח שהאיסור על עצם המכירה ויצירת החוב, ושעת גביית הדמים זהו כבר שעת גביית חובו, ודידיה קשקול שגובה חוב וזכות תביעת דמים שכבר נוצר מקודם בשעת קנין, ומה איכפ"ל איך נוצר החוב הזה [ולומר שעובר פעמיים גם בשעת מכירה וגם בשעת גביית דמים, זהו ג"כ מילתא דתמיהא לכאו'], וצע"ג.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקרית החרדית בית שמש

[יג]

בענין הדחת כלי חמץ בער"פ שחל להיות בשבת

כ' השו"ע סי' תמ"ד ס"ג שאין לבשל דייסא וכדו' לשבת ערה"פ, וביאר המשנ"ב דהיינו כיון שאח"כ יצטרך להדיחם, ועוד כ' בס"ק י"ד דאע"ג דהדחה זו אינה לצורך שבת, שרי בדיעבד. והנה בפשטות האיסור בהדחה היינו משום הכנה, והקשה הגר"א פנחסוב דמה שייך הכנה בהדחה זו, דבשלמא אם היה מדיח כדי להקל מעליו השטיפה לאחר הפסח, שפיר הוי הכנה. אבל השתא הרי כל מה שמדיח היינו כדי שבשבת גופה לא יעבור משום בל יראה, ונמצא שאין טורח בשביל העתיד אלא בשביל עכשיו שהוא מחוייב בהדחתו, וצ"ע.

דוד מנשה - רמת שלמה

[יד]

בענין הפקר לזמן

א. במ"ב סוף סי' תמ"ה כתב דהמפקיר ודעתו לזכות בה לאחר הפסח אינה הפקר גמור כל עוד שלא זכה בה אחר, ומשמע דבכה"ג לא נפיק מרשותיה, אלא שנותן רשות לאחרים לזכות בזה, וצ"ע דבהלכות שבת לגבי שביתת בהמתו כתב בסי' רמ"ו ס"ק י"ח דמוכח מהגמ' דהמפקיר רק לשבת מיקרי הפקר, ואינו עובר על שביתת בהמתו, ואע"פ שאסור לאחר לזכות בה דלא הפקירה אלא לזמן, ומוכח דהפקר לזמן מיקרי הפקר [וכתב דבפסח נאסר מחמת הזכות שיש לו בה כלפי לאח"ז, הנה מלבד שאי"ז במשמעות לשונו, דמשמע שלא נעשה הפקר כלל, אך גם ד"ז אינו ברור, ולכאו' תלוי בפלו' לגבי מכירת חמץ לזמן, דאיכא מרבוותא דס"ל דמיקרי מכירה, ועי' ביה"ל סי' תמ"ח סוף סעיף ג' מש"כ בזה], וצ"ע.

ב. עוד יל"ע בעיקר ד' המ"ב שם דמיירי במשליך לרחוב שהוא מקום הפקר לכל ומפקיר להדיא, אלא שדעתו לחזור ולזכות אחר הפסח, ולכאו' צ"ע דזה אינו הפקר לזמן אלא לעולם, אלא שדעתו לחזור ולזכות וגם אינו ברשותו, ודמי לנתינה לעכו"ם שיודע שיתן לו אח"כ חזרה, ואמאי לא מהני [ועי' ביה"ל סי' תל"ו כעי"ז אך שם מיירי שמונח ברשותו, ואף א' לא יכול לקחת את זה לעצמו, ומשא"כ הכא שמונח במקום הפקר ואפי' אמר בפיו שמפקירו], וצע"ג.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקרית החרדית בית שמש

[טו]

בענין ביעור פירורי חמץ לאחר הסעודה בער"פ שחל בשבת

כ' המ"ב סי' תמ"ד ס"ק ט"ו: ואותן פירורין דקים א"צ להוציאן מרשותו דנדרסים ברגלים ומתבערין מאליהן, ומ"מ טוב שיכבד הבית ע"י עכו"ם, ואם אין לו עכו"ם יכבד בעצמו ע"י שינוי, עכ"ל.

ויל"ע בד' רבינו דלהיכן מכבדן, דא"א לומר שלחוץ, שהרי מתיר בכיבוד ע"י עצמו בשינוי, וזה לא יתכן במוציאו לחוץ שהוא עכ"פ כרמלית, ואם נשאר ברשותו מה הרויח על ידי שסילקו לצדדין, אדרבה טפי עדיף ליה שישאר במקום דריסת הרגליים, וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקרית החרדית בית שמש

[טז]

בענין חזרה מהליכה לדבר מצוה לצורך ביעור חמץ

במ"ב סי' תמ"ד ס"ק כ"ט ובשעה"צ שם כתב דאם א"י לבטלו בלבו מחוייב לחזור מדרכו לדבר מצוה, ואפי' אם תתבטל המצוה הזאת אח"כ דהיינו שלא יוכל למול היום, דמחוייב לשוב ולבער החמץ, ועיי"ש הטעם, ויל"ע דהא הו"ל בהליכתו לד"מ בכלל התחיל לעסוק במצוה שפטור ממצוה אחרת אפי' גדולה יותר, ואפי' התחיל לעסוק בזמן שכבר נתחייב במצוה החשובה יותר, יעוי' היטב סי' ל"ח ס"ח ובמ"ב וביה"ל שם, וא"כ אמאי הכא אמרינן ליה לעזוב מצותו שעסוק בה מפני מצות ביעור חמץ, וצע"ג.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקרית החרדית בית שמש

[יז]

בענין שריפת חמץ עד שנעשה פחמין

ל' המ"ב סי' תמ"ה סק"א שורפו עד שנעשה פחמין, והנה לכאו' כל סעיף זה מיירי לאחר זמנו, דהרי קודם זמנו סגי במשליכו למקום הפקר, וא"צ לפרר דוקא. ויל"ע דבפחמין עדיין לא נחשב נפסל מאח"כ, ועדיין לא נחשב נעשית מצותו, וכמפו' בס"ב דעדיין אסור בהנאה [ובהגר"ז שהוא מקור ד' המ"ב מפורש דמיירי לאח"ז, ובפחמין שנפסלו מאכילת כלב, ולא ידעתי אמאי קאמר הכי והו"ל עד שייעשה אפר, דלכאו' בעינן שיהא ממש אפר וכמבו' בס"ב], וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקרית החרדית בית שמש

ייש"כ להרה"ג יהודה לוי שליט"א מכולל אליבא דהלכתא רמב"ש על סיועו המרובה בעריכת מדור זה

מרפסן איגרי | מדור תשובות

הערות ותמיהות שנתעוררו בבית המדרש ודורשות עיון ותשובה

ברכת יישר כח מרובה למרנן ורבנן הגאונים רבי חיים קניבסקי שליט"א ורבי נתן קופשיץ שליט"א ששמו עינם הטובה ליישב תמיהות האברכים כיד ה' הטובה עליהם.

[א]

בגדר מצוה בו יותר מבשלוחו

במשנ"ב סימן תל"ב ס"ק ח' כתב שאף שיכול לשלוח שליח לבדוק חמץ, מ"מ יסייענו מעט כי מצווה בו יותר מבשלוחו. וי"ל"ע מה יועיל שיסייענו מעט, הרי אותו חלק שאינו עושה על זה הוא שלוחו.

ונראה דיש לחקור אם מצוה בו יותר מבשלוחו הוא דין במצוה שתעשה ע"י עצמו או דין בו שיעשה מצוה, ואם למדנו שסגי שיסייע במקצת [כדהכא וכן לגבי כבוד שבת ברפ"ב דקידושין] שמעינן שעיקר הדין הוא שיפעל במצוה ולא שהמצוה תיעשה על ידו, והרי גם כשהוא עושה מעט מ"מ המצוה נעשתה גם על ידו, ונראה יותר כי סגי שמראה בעצמו שהוא מוכן לטרוח למצוה, ולא בעינן שיעשה את המצוה כי הוא רק גילוי דעת שהוא נכון לטרוח למצוה.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: הענין שיהי' טורח במצוה.

[ב]

בגדר מצות בדיקת חמץ

משנ"ב סימן תל"ב ס"ק י': ואם הבעה"ב אינו בודק כלל ומצוה לאחר לבדוק, אותו אחר מברך דהוי כשלוחו גם לענין הברכה. משמע שיש דין שליחות על בדיקת חמץ, ואינו רק היכי תימצי להפוך אותו למקום שאין מכניסים בו חמץ שאינו חייב שם בדיקה אלא מתקיים המצוה בזה, וצ"ע שבס"ק ח' מבואר שמדינא יכול לבדוק ע"י קטן, אלא שאין לסמוך עליו לכתחילה שיקיים הבדיקה כראוי, ע"כ. ואם מתקיים בשליח המצוה איך יועיל בקטן, הרי אין שליחות לקטן [ואף לפמש"כ נתיה"מ ששליחות מעשה יש לקטן, מ"מ לברך ע"ז לכאורה לא יוכל, שבשליחות מעשה לא נחשב שהוא עושה מצוה אלא שהבעלים עושה מצוה].

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: מה שסומכין על קטן הוא רק שזה בדוק אבל ודאי לא קיים מצוה דרבנן לבדוק.

[ג]

בטעם הדין דהשליח לעשות המצוה מברך ולא הבעה"ב

במשנ"ב סימן תל"ב ס"ק י' נראה שהמשלח הוא עושה המצוה, רק שהשליח שלוחו גם לענין הברכה. וצ"ע שבסימן רס"ג ס"ק כ"א כתב כשישראל מצווה את חבירו להדליק דעת הדרך החיים דהמצוה לא יברך אלא המדליק, ומבואר שאינו יכול לברך אף אם ירצה, ואם השליח הוא רק שלוחו לברך ודאי יוכל לברך בעצמו

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: אפשר דכאן צריך שליחות על הברכה משום דהביעור חמץ שיעשה למחר יהי' עם ברכה דהא הברכה היא על ביעור.

[ד]

בדברי המ"ב דלא יבדוק בליל י"ג מפני שמפסיד הברכה

סברת השעה"צ בסימן תל"ג ס"ק ה' שאם יבדוק בליל י"ג יהיה בזה משום ערום לא יתרום, וצ"ע שהרי ערום לא יתרום מצד הלכות תרומה הוא מחויב בברכה, והאיסור הוא מצד דין חיצוני של ערוות דבר, ואז מובן שהוא חייב בברכה ואינו מקיים אותה, אולם כשבודק בליל י"ג מצד הלכות בדיקת חמץ אינו מברך, כמו שביאר במשנ"ב בסימן תל"ו ס"ק ד' שאין מברכים קודם ליל י"ד כיון שהברכה היא על ביעור חמץ, והחמץ שהוא מוצא ביום י"ג אינו מבערו אלא אוכלו, וא"כ מה שייך לומר בכלל ערום לא יתרום שהרי לא נתחייב כלל בברכה, משא"כ בערום לא יתרום שמחויב אלא שאינו מקיים.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: א. הביעור שיעשה יהיה בלא ברכה. ב. והחמץ שמוצא בליל י"ד אסור לאכלו, וזה ג"כ בכלל הביעור.

ומש"כ בשאלה שזה מצד הלכות תרומה, זה לא הלכות תרומה אלא מדין מצות הפרשת תרומה.

נראה לתרץ דכיון שבתוך שלושים יום לפסח חל עליו חובת מצות הבדיקה (כמ"ש המ"ב סי' תל"ו ס"ק ב'), א"כ הבודק בזמן זה היה ראוי לברך על הבדיקה, כמו שמברכים על שאר המצוות, אלא שאינו יכול לברך "על ביעור חמץ" מצד דבר אחר חיצוני, שלשון "על ביעור חמץ" אינו שייך כשבודק בליל י"ג, כיון שלשון זה נתקן משום שהבדיקה היא תחילת ולצורך ביעור שמבער אח"כ (כמ"ש המ"ב בסי' תל"ב ס"ק ג'), וזה שייך רק בבודק בליל י"ד, ולכן דומה שפיר לערום לא יתרום כיון שמפסיד הברכה שהיה ראוי לברך על קיום מצות הבדיקה.

ועוד יתכן לתרץ עפ"י מה שהביא הביאור הלכה (בסי' תל"ו סעיף א' ד"ה ולא יברך) שדעת כמה ראשונים ואחרונים לברך גם כשבודק בליל י"ג, ולפי"ז מובן מש"כ שיש למנוע מלבדוק בליל י"ג, כיון שאפילו דקיי"ל כרמ"א שלא יברך בליל י"ג, אמנם לדעת פוסקים אחרים שהיה צריך לברך - יוצא שמפסיד הברכה.

יוסף שלזינגר - צפת

[ה]

בהא דרפת בקר שמכניסים בו חמץ צריך בדיקה

בסימן תל"ג סעיף ו' מבואר שרפת של בקר ולול של תרנגולים אם היה בהם ודאי חמץ צריך בדיקה, וצ"ע כיון שביטל מה טעם צריך בדיקה ברפת בקר אחר ביטול, האם שייך בחמץ הנמצא ברפת בקר הטעם המבואר לעיל בסימן תל"א ס"ק ב' שמא יבוא לאכול גלוסקמא יפה, או שמא ירע לבבו על חמץ ששווה כמה אלפים ולא יבטל בלב שלם.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: כן כתב הפנ"י ריש פ' כ"ש אבל שמא יאכיל לתרנגולים או שיאכלו בעצמם והוא נהנה מהחמץ בפסח.

[ו]

בענין עבר ועשה אוצר קודם ל' ע"ג חמץ ידוע

במ"ב סי' תל"ו סק"ה וסקי"ד הביא פלוגתא אי ביוצא מביתו (או עושה אוצר) קודם ל' ואין דעתו לחזור (או לפנותו) עד אחר הפסח ויש לו חמץ ידוע, אם מחוייב לבער או לא, ויעוי' בשעה"צ ס"ק כ' דגם להמחמירים בזה מ"מ כ"ז רק לכתחילה ולא בדיעבד, שאם עבר ועשה אוצר א"צ לפנותו בכה"ג. וי"ל מנלן ד"ז, דהא בחיוב דתוך ל' או קודם ל' ודעתו לחזור חייב לפנות האוצר שכבר עשה כמבו' בס"ק י"ב [ועי' ס"ק כ"ג], והיינו לפי שכך תקחז"ל שמחוייב לבדוק, ולא נפטר מתקנת חז"ל ע"י שעבר על דבריהם ועשה האוצר שלא כדין, ולכאו' אמאי לא נימא הכי גם לגבי קודם ל' וחמץ ידוע אם הוא מחויב לבער מדרבנן, ואין רשאי לעשות האוצר דיצטרך לפנותו, דמ"ש חיוב זה מחיוב זה, ומהיכי תיתי לחלק ביניהם [ולהדיא לא משמע במ"ב שהוא מצד שלגבי דיעבד סומכין על המקילים, ואדרבה שהמ"א שהוא מהמחמירין הוא עצמו מיקל לענין דיעבד, עי' היטב בשעה"צ], וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: תוך ל' הוא כבר חייב בביעור, וקודם ל' הוא רק שחייבוהו לדאוג על אח"כ. והרי גם לענין ברכה מחלקין בין תוך ל' לקודם ל', ואפי' להפר"ח דמחייב ברכה גם קודם ל' היינו כיון שתקנו חכמים אבל הכא אולי לא תקנו לו.

לא קשיא, דיותר קיל חמץ ידוע ביצא קודם שלושים ואין דעתו לחזור, דכיון דהוי מחלוקת, סומכים על המקילים בדיעבד. וכוונת השעה"צ (ס"ק כ') דאפילו למאי דפסקינן לכתחילה דצריך לבער, בדיעבד אין להחמיר דסומכין אמקילין, וכך מבואר במג"א (סק"ח) שהם מקור דבריו.

יוסף שלזינגר - צפת

[ז]

בענין יצא בזמן שהיה מחויב לבדוק אם צריך לחזור

בביה"ל ריש סי' תל"ו הכריע דכל פעם שצריך לבדוק ולא בדק ויצא לדרך א"צ לחזור (אלא א"כ יש לו יותר מכביצה ידוע ואין לו הפסד לחזור עיי"ש), וי"ל לפי"ז במש"כ בס"ק כ"ג דנכון לחוש לדיעה א' להצריך בדיקה בדעתו לחזור קודם פסח, ומ"מ בשעת הדחק כשכבר יצא מביתו עם השיירא א"צ לחזור, דסמכינן בכה"ג על דיעה ב', וצ"ע דכה"ג גם לדיעה א' א"צ לחזור וכנ"ל [והיה אפ"ל דכונתו שעוד לא נתרחק רק התחיל לילך לדרך וחושש להפסיד השיירא, אך צ"ע מה השיעור של יצא לדרך שבכה"ג א"צ לחזור], וצע"ג.

ובעיקר הדבר י"ל דמ"ש יצא לדרך דא"צ לחזור, מעבר ומעשה אוצר באופן שהיה מחויב לבדוק ולא בדק דצריך לחזור ולפנות האוצר, עי' סקי"ב דמ"ש זה מזה, ומאי קולא ביצא לדרך טפי מעשה בית אוצר, וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: בעשה אוצר עושה איסור שמבטל בדיקה וצריך לתקן, אבל ביוצא בשיירא רק לא קיים, אבל היציאה בשיירא היא לא עצם מעשה האיסור.

[ח]

בטעמא דבעבר ועשה אוצר צריך לחזור ולפנותו

בשעה"צ סי' תל"ו סקט"ז כתב דאף דמוכח מרש"י דבעבר ועשה אוצר א"צ לחזור ולפנותו, י"ל דרש"י לשיטתו דחשיב כמפולת וכמבוער מה"ת, עיי"ש. וי"ל דגם להחולקים על רש"י וכדסתם במ"ב סק"ו דלא נחשב כמבוער מה"ת, מ"מ לדידהו איירי הכא בביטלו וכמוש"כ בסק"ח, וא"כ כל חיובו רק מדרבנן, וא"כ מה הבדל בין חיוב דרבנן משום שהוא מבוטל לחיוב דרבנן לדבר שהוא כמבוער מה"ת, וא"כ אמאי לא נוכל ללמוד מד' רש"י בלא ביטל לדידן בביטל דא"צ לחזור ולפנותו, וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: כאן הצריכו ביטול ובדיקה והוא מה"ת רק רבנן הצריכו שאת מצות הביעור יקיים בשניהם, אבל כאן זה מבוער לגמרי רק חכמים הצריכו שלא יהיה נראה כמטמין.

[ט]

בד' המ"ב לגבי יוצא מביתו ועומד להכנס בבית ישראל

א. במ"ב סי' תל"ו ס"ק כ"ח כתב דבעומד להכנס בבית ישראל אחר א"צ לבדוק חמץ שבביתו, דכבר יקיים מצות בדיקה בבית שנכנס שם, ואף אם הוא לא יבדוק מ"מ בעה"ב שידור אצלו הוא כשלוחו. וי"ל דלכאו' אינו כשלוחו שהרי בעה"ב בודק חמץ שלו ואין בודק חמץ של האורח, ובפרט אם האורח לא לוקח אתו שום חמץ לבית בעה"ב, א"כ אין עליו שום חיוב בדיקה בבית בעה"ב, ובעה"ב מקיים מצות עצמו ולא מצות האורח שאינו מצווה כלל, וא"כ במה נחשב שהאורח יקיים מצות בדיקה, וצ"ע.

ב. [ובעיקר החיוב לבדוק כשאין נכנס לבית ישראל אחר כיון שמפקיע מעצמו מצות חז"ל, י"ל באופן שיהא לו חמץ ויקיים מצות ביעור אך לא מצות בדיקה, ומשמע שגם בכה"ג חייב לבדוק ביתו (אף שמעיקר הדין היה לו להפטר), ומשמע לכאו' שמצות בדיקה תכלית לעצמה שאין לו להפטר ממנה, אף שיקיים מצות ביעור דחמץ שבביתו הפקיר (או מכר לעכו"ם, עי' ס"ק ל"א), וגם ישרוף חמץ שיירי מאכלו במקום שיהא שם, וצ"ע בזה דלכאו' עיקרה רק כהכשר לקיום ביעור וכדמברכים על ביעור חמץ, וזה שיקיים ביעור מה איכפ"ל שלא יבדוק, וצ"ע בזה.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: א. כיון דאם בעה"ב אינו בודק הוא מחויב לבדוק משום שלא יבא לאכלו או שנקרא ברשותו א"כ הוי כשלוחו דומיא דשוכר ומשכיר דהשוכר בודק אף דאינו חמץ שלו, כמבואר בגמ'.

ב. מ"מ איכא מחלוקת אם מברכים על ביעור לבד כגון שבדק קודם ליל י"ד ולא בירך, וודאי חזינן שאיכא תכלית בדיקה רק נוסח הברכה הוא על ביעור כיון שהוא התחלת ביעור.

[י]

בענין ביטול השוכר במקום שחובת בדיקה על המשכיר

בביה"ל לסי' תל"ז ס"ב כ' דבכלל השאלה של השוכר למשכיר אם בדקו צריך גם לשאול אם ביטל, ואם אומר שבטלו אין השוכר צריך לבטל, אלא שמסתמא ג"כ י"ל שאם בדק מסתמא גם ביטלו ואין השוכר צריך לבטל, ומשמע שאם המשכיר לא ביטל יבטל השוכר, וצע"ג דממ"נ אם ביטולו של שוכר משום שזוכה בחמץ של משכיר, עי' מ"ב סק"ו, א"כ מה יועיל מה שביטל המשכיר, דאכתי יזכה שוכר ויצטרך ביטולו, ואם נימא דבשוכר ביום י"ד לא ניח"ל לשוכר לזכות חמץ וא"צ ביטול, א"כ מה איכפ"ל אם המשכיר ביטל או לא, ולא עוד אלא שאם אין זוכה א"כ גם אם המשכיר לא ביטל, מ"מ השוכר א"י לבטל דאינו שלו, וא"כ ממ"נ מה איכפ"ל לשוכר אם המשכיר ביטל או לא, וזה פלא גדול, וצע"ג [ועי' מש"כ אאמו"ר שליט"א, נדפס בשיח הלכה שבגליון זה סי' תל"ז, ובמש"כ בהערות העורך שם.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: צ"ל דניח"ל לקנות החמץ כדי לקיים בדיקה וביטול כתקנת חז"ל.

[יב]

טעם החילוק בין עכבר נכנס ובדק ומצא להניח בזוית זו ומצא באחרת

בסי' תל"ט ס"ב קיי"ל דראה עכבר או תינוק נכנס עם ככר ונכנס אחריו ומצא ככר תלינן להקל בביטל עכ"פ [ולד' השו"ע אף בלא ביטל, עי' במ"ב סק"י], וי"ל דעי' להלן ס"ד לגבי הניח בזוית זו ומצא בזוית אחרת דמבו' שם דלהשו"ע אף בביטל לא תלינן להקל, ועיי"ש מ"ב סקי"ח. וצ"ע דאיך יתכן להחמיר בזה, דנהי דחיישינן שא' לקח הככר הזה שנעלם, הלא אילו היינו רואים אותו בעינינו היה לנו להקל ולתלות בככר שבזוית אחרת ולומר שזהו הככר, א"כ השתא שלא ראינו מי לקחו אמאי לא נוכל להקל ולתלות בככר שבזוית אחרת, ולומר שזהו הככר שהיה קודם בזוית ראשונה שא' נטלו והניחו כאן, ואמאי חמירא טפי, וצע"ג.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: כאן הבית בחזקת בדוק אל תוציאו מחזקתו. אבל בהניח בזוית זו כל שאיני מוצאו כאן כל הבית אינו בדוק.

[יג]

בענין קבלת פקדון חמץ של עכו"ם ללא אחריות

במ"ב סי' ת"מ סק"י כתב דבפסח אינו רשאי לכתחילה לקבל כלל פקדון חמץ, אפי' בלא אחריות ואפי' בחנם, עכ"ל. וי"ל ממש"כ להלן סי' תמ"ח סק"ו דשרי להראות מקום לעכו"ם שמביא לו חמץ ביו"ט אחרון כשאומר שאינו רוצה לזכות עיי"ש, דלכאו' מ"ט שרי לפמש"כ כאן, וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: המ"ב כתב "לכתחילה", ובסי' תמ"ח זה בדיעבד דיהי' איבה.

מקור הלכה

הרה"ג יוסף משדי שליט"א
כולל "אליבא דהלכתא" בני ברק מרבני בית ההוראה "אהבת שלום"

סימן תמ"ב

איסור חמץ ותערובת חמץ
הקדמה א' באיסור אכילת חמץ

א. האוכל כזית חמץ בפסח, במזיד חייב כרת, ובשוגג חייב קרבן חטאת[1], בין שאכל חמץ ובין שאכל שאור והוא שמחמצין בו עיסות אחרות[2], בין שהוא מוצק ואכלו, ובין שהוא מחוי ושתאו, חייב[3].

תערובת חמץ, דהיינו מאכל שמעורב בו חמץ, אם אכל מהתערובת בפסח באופן שאכל כזית חמץ שבתוך התערובת בכדי אכילת פרס (שהוא כדי אכילת 3-4 ביצים, והוא בין 2-7 דקות כמו שכתבו הפוסקים), יש אומרים שחייב כרת, ויש אומרים שהוא אסור מן התורה בלאו ואין בו כרת[4].

ואם אין בתערובת כזית בכדי אכילת פרס, לכל הדעות אינו חייב כרת, ויש אומרים שגם לאו אין בו, אלא איסור מדרבנן, ויש אומרים שיש בו איסור תורה, שחצי שיעור אסור מן התורה[5].

כל האמור בתערובת של מין בשאינו מינו, שאינו בטל מן התורה ברוב [וכן להלכה יש בזה איסור תורה משום שטעם כעיקר], אבל מין במינו מן התורה בטל ברוב, וכן מין בשאינו מינו ויש שישים כנגד החמץ, אף שבפסח אם אירע כן אסור באכילה משום שחמץ בפסח במשהו, מכל מקום אינו עובר בלאו באופנים אלו, ומן התורה מותר להשהותם, אלא שמדרבנן צריך לבער גם באופנים אלה שמן התורה הם בטלים, מחשש שמא יאכל, אבל אם הם נתערבו לפני פסח, אזי גם בפסח הם מו־תרים מן הדין, משום שאינו חוזר וניעור, ואם הוא מין במינו הדבר תלוי אם לח בלח שבטל, או יבש ביבש שיש מחמירים בו טפי[6].

ובישול בכלי של חמץ, אזי: אם הוא בן יומו, וקודם פסח, מותר להשהותו עד אחר הפסח, אפילו אין שישים במאכל כנגד הכלי, אבל בפסח עצמו אסור וצריך לבער. ואם הוא כלי שאינו בן יומו, שבזה הכלי "נותן טעם לפגם" לפני פסח מותר, ובתוך פסח מותר, וכן פסק השו"ע, והמשנ"ב מחמיר בזה[7].

חמץ פגום וכן טעם פגום אינו אסור מן התורה, ויש בזה פרטים שיבוארו להלן.

הקדמה ב' באיסור המשהה חמץ ברשותו

ב. המניח חמץ ברשותו בפסח, עובר באיסור תורה של "בל יראה ובל ימצא" [אף על פי שלא אכלו, שהאוכלו חייב כרת], בין בחמץ ובין בשאור שמחמצין בו עיסות אחרות, בין שהוא מוצק כמו מאכל, ובין שהוא מחוי כמו משקה[8].

תערובת חמץ, דהיינו מאכל או משקה שמעורב בו חמץ, אף על פי שאין בו כזית בכדי אכילת פרס (דהיינו כדי אכילת 3-4 ביצים, ובפוסקים שיערוהו בין 2-7 דקות), עובר בלאו, אם בסך הכל יש בו כזית בתוך התערובת, מפני שהכלי מצרף אותו, ויש אומרים שאין בו איסור תורה כלל, וכן דעת הרבה פוסקים[9].

חמץ שאין בו כזית, לדעת השו"ע אינו עובר בבל יראה ובל ימצא, ולהמשנ"ב בשם הרבה פוסקים עובר[10]. ואם הוא בתערובת ואין בכל הכלי כזית חמץ, לכל הדעות אינו עובר בבל יראה[11].

תערובת חמץ במאכל אחר, אם הוא מין בשאינו מינו, ויש שישים, מותר מן התורה אפילו אירע כן בפסח, אבל חייב לבער מדרבנן, ואם אירע לפני פסח מותר מן הדין[12] [ואם אין שישים הרי זה אסור באכילה מן התורה משום טעם כעיקר, אבל לענין איסור בל יראה נחלקו הפוסקים אם הוא אסור מן התורה][13], ומין במינו אפילו ברוב מותר מן התורה, אפילו אירע כן בפסח, אבל חייב לבער מדרבנן, ואם אירע כן לפני פסח, תלוי אם יש בו שישים[14].

ובבישול בכלי חמץ, אם אינה בת יומה, לשו"ע מותר משום נותן טעם לפגם אפילו בפסח, ולמשנ"ב צריך לבער [והוא הדין אם היה כבוש שדינו כמבושל], ואם הוא בן יומו, אזי: אם אירע כן קודם פסח אפשר להשהותו לאחר הפסח, אף על פי שאין בו שישים, ויזהר להצניעו שלא יכול לאוכלו [ובאופן שלא יהיה נכבש בתוך הפסח, אלא ירוקן לכלי אחר, ויש מתירים], ואם אירע כן בפסח חייב לבערו[15]. ואם הוא דבר חריף יש מחמירים שאף מלפני פסח צריך לבערו, ויש מקילים[16]. וכן מעמיד לבער[17].

---

1. כמבואר בקרא, וכ"ה בכריתות (ב.), וכ"פ הרמב"ם ריש הל' חמץ ומצה.

2. ברמב"ם לא נא' איסור אכילה על שאור אלא רק על חמץ, כיעוי"ש בה"א, ורק לענין לאו דבל יראה ובל ימצא כתב בה"ב שאיסור החמץ ואיסור השאור שבו מחמצין אחד הוא, ע"כ. ומשמע שלגבי אכילה אין בו איסור דאו', ובהשגות הראב"ד כתב שמש"כ הרמב"ם שהם שוים הוא רק לענין שיעור, אולם לענין ביעור ואכילה יש הבדל ביניהם וכו', ועיין במ"מ וכסמ"ו ולח"מ ושאר מפ', אכן בריש ביצה ובגמרא שם (דף ז.) מבואר להדיא שחמץ ושאור שוים הם באכילה ששיעורו בכזית לחייב עליו.

3. רמב"ם שם.

4. עיין בפסחים (מג:) מחלוקת ר"א ורבנן בחמץ בתערובת, ונחלקו בזה הראשונים לדינא. והנה הרי"ף פסק כחכמים שאין לאו בתערובת רק איסורא (עיין בהערה הבאה מש"כ בזה), ודווקא כשאין כזית בכא"פ, אבל כשיש כזית בכא"פ עובר בלאו, ולא מפורש אם יש בו גם כרת, ורמב"ם (פ"א ה"ו) מפורש שאין בו כרת אלא לאו, והשיגו עליו הרמב"ן בהשגות בסה"מ (לאוין קצ"ח) אמאי אין בו כרת, וכן במ"מ (שם) ועוד, והביאו גם מהשאלתות ובה"ג והרי"ץ גיאת בשם הרס"ג דחייב כרת, וכ"ה ביראים, וע"ע ברא"ש בתשו' כלל ט"ז ועוד, וראה בכס"מ שם ובב"י כאן מש"כ בדעת הרמב"ם באיזה אופן אכלו, עיי"ש ב' מהלכים, וכן בערוה"ש כתב שדעת הרמב"ם והרי"ף שאין לאו, ומ"מ כאמור שרבים כתבו שחייב כרת, וכ"כ בפשיטות במשנ"ב ר"ס תמ"ב, אך ז"א ראיה כ"כ, כיון שנקט שכ"ה לכו"ע. [ועיין בשו"ע ר"ס תמ"ב דוגמאות לתערובת חמץ, וכהנה].

5. הנה בפסחים (שם) איכא מח' ר"א ורבנן, וכאמור שהרי"ף פסק כח־כמים שאין לאו בתערובת, אך כתב דאיסורא איכא, ונחלקו המפרשים אם הוא רק איסור דרבנן, או שיש בו איסור תורה של חצי שיעור [והצד לפטור מחצי שיעור, מפני שהוא בתערובת ולא בעיניה], כיעוין בריטב"א ובמאירי שם, ועיין בטור דהרי"ף ורא"ש כרבנן שאינו אסור מן התורה, וב־דעת הרמב"ם עיין בטור כאן ובכס"מ ובב"י כאן באריכות, ועוד במפרשים נחלקו בדעת הרמב"ם שאף הוא סובר כחכמים. ומאידך יש שפסקו כר"א שחיובו בלאו, כהרי"ץ גיאת והעיטור, ורב נטרונאי שבטור, וע"ע בראב"ד וברמב"ן בהשגות על סה"מ ל"ת קצ"ח ובחינוך סוף מצוה י"ב, והר"ן (יג.) כתב שיש בזה איסור משום חצי שיעור, עיי"ש. ועיין עוד בקרבן נתנאל (אות מ') בשיטות הפו' בזה.

והעולה ג' שיטות, שי"א שחייב בלאו, וי"א שפטור, וי"א שיש בו חצי שיעור האסור מן התורה, ובמשנ"ב ר"ס תמ"ב מבואר בתחילה שבכא"פ יש מח' אם חייב כרת, ומשמע דהלא"ה אין כרת אבל יש לאו, ושוב כתב שי"א שגם לאו אין בו, ומשמע שגם איסור תורה דח"ש ליכא.

6. הנה אם אין בו כזית בכא"פ אבל יש בו טעם [שהרי הוא מין בשאינו מינו], ה"ז תלוי במח' אם הוא טעם כעיקר דאו', ואנן ק"ל שהוא אסור מן התורה, וממילא גם כאן יש בו איסור תורה (ועי' כה"ח אות נ"א שהזכיר השיטות), אמנם במשנ"ב כאן ל"מ כ"כ, ואדרבה משמע שאינו כן, אולם ז"א מחוור, והדבר ברור שהוא איסור דאו', עיין במשנ"ב להלן (סקכ"ד), ואפשר שאף המשנ"ב כאן לא נתכוון שמותר מן התורה, ובטור כתב שאם יש בו טעם כעיקר "חייב" עליו, וכאמור שהוא ברור להלכה.

ואם אין בו טעם כעיקר כגון מין בשאינו מינו ויש שישים, אזי לפני פסח בטל, ומן הדין אינו חוזר וניעור, וכמו שיבואר, אבל בפסח אסור במשהו, וזה איסור מדרבנן, וצריך לבער, אבל אין בו איסור תורה, ואם הוא מין במינו מדאו' בטל ברוב, ומדרבנן צריך שישים גם לפני פסח [אולם זה רק בלח, או קמח שהרבה פו' כתבו שדינו כמו לח, ועיין במשנ"ב ומקו"ח, ויל"ב], ובפסח עצמו גם שישים אסור מדרבנן [וכל האמור באינו ניכר האיסור, אבל בניכר האיסור אין ביטול].

7. עיין במשנ"ב בר"ס תמ"ב סוסק"א. והנה לפני פסח נחלקו הפו' אם המאכל מותר, כדין נ"ט בר נ"ט דהיתירא, ויש להחמיר, אך אפשר עכ"פ להשהותו, וע"ע במשנ"ב שם [ויבואר בסימן תמ"ז]. ובפסח עצמו מין בשאי"מ הרי הוא טעם כעיקר ואסור מה"ת, כיון שהוא בן יומו, ואם יש שישים (כגון שנבלע בו חמץ מועט) ג"כ צריך לבער, וכמבואר בב"י סי' תס"ז במצאו חטה (וכן במשנ"ב סי' תמ"ז סקק"ג ושעה"צ ס"ק קע"א וכה"ח אות רמ"ה, הגם שיש מתירים, וכמש"ש). ובאינו בן יומו ה"ז שנוי במח' אם נטל"פ מותר בפסח או לא, והמשנ"ב החמיר כאן, אולם להשו"ע מותר וכדלהלן, ומין במינו אסור רק מדרבנן כשזה בן יומו, ובאינו בן יומו ה"ז תלוי במח' הנ"ל.

8. עיין ברמב"ם (פ"א ה"ב) שהמניח חמץ ברשותו אע"פ שלא אכלו עובר בשני לאוין, שנאמר לא יראה ולא ימצא, ע"כ. ועמדו בזה המפ' שמנה לב' לאוין, עיין רמב"ן (ל"ת ר'), וע"ע בכס"מ ובלח"מ מה שהעירו בזה עוד, ועיין ברמב"ם (שם ה"ג) שלענין מלקות הוא רק אם עבר בקום ועשה ע"י שקנה חמץ וכו', אבל בשוא"ת אינו לוקה אלא מרדות מדר־בנן, עיי"ש. אולם משכחת לה שעובר על זה בקום ועשה באופן שקונה חמץ בפסח, וכדרך שכתב בתשו' הריב"ש (סימן ת"א) במי שהגביה חמץ מרה"ר בפסח, שקונה אותו בהגבהתו, ועובר בבל יראה, וגם לוקה ע"ז, כיון שהוא עושה מעשה.

9. כ"מ בשו"ע (ר"ס תמ"ב) עיין שם, וכן בשו"ע הלן (סימן תמ"ז סי"א) וכמו שביאר המשנ"ב שם (סקק"ב), וכ"כ עוד במשנ"ב כאן (ר"ס תמ"ב) שעובר בבל יראה בתערובת חמץ, מפני שהכלי מצרפן, עיי"ש, וזה מדר־בר שיש בו תערובת ממשית, וע"ע במשנ"ב שם לקמיה שהביא מחלוקת האחרונים האם בטעם כעיקר עובר בבל יראה, או שמא כיון שאין בו ממשות האיסור (וע"ע בכה"ח), ועל ב' דברים אלו יש לדון.

אמנם באמת כל זה אינו פשוט, כי מצאנו כמה ראשונים דס"ל שאין חשש לומר שיצטרפו אלא בכגון עיסה וכדו', משא"כ פירורים, ובפרט שהם בתערובת כ"כ שאין אפשרות שיתערבו ויתחברו להיות כאחד, וכיעוין כיוצ"ב במאירי פסחים (מה:), וכ"כ הריא"ז שם בשם זקנו הרי"ד ועוד, אולם כאן אין צריך שיצטרף להיות כאחד, והעיקר שיש לנו כאן כזית חמץ, והרי הוא בכלל שלא יראה לך וכו'.

וגם תלוי כל זה בפירוש מרן בדעת הרמב"ם, שבכס"מ פירש שעובר בכל אופן (ועפי"ז נקט המשנ"ב כאן), אולם בב"י כאן לא פירש כן, אלא רק כשיש בו כזית בכא"פ ובהלעטה, עיי"ש. [ובמקומו כתבנו שקשה לדון איזה חיבור חביר לבסוף, כי נראה שהיו כאחד הב"י וכס"מ].

ומצד שיש בו טעם כעיקר, הרי ג"כ הוא שנוי במחלוקת הראשונים בר"פ אלו עוברין (פסחים מב.) אם הכוונה שעובר בבל יראה ובל ימצא (כדפרש"י שם, והרמב"ם בפיהמ"ש, וכ"כ המ"מ בשם הגאונים ועוד), או שהכוונה רק שעוברים מעל השולחן (כדפירשו התוס' שם בשם ר"ת, והמרדכי בשם רשב"ם ור"י והרז"ה ורא"ש ועוד ראשונים), ולפירושם משמע שאפילו בטעם כעיקר אינו עובר, וכל שכן לדעת הרבה ראשונים (ומכללם רש"י ורמב"ם הנ"ל) שטעם כעיקר אינו דאו'. - ונפ"מ בזה שאין לאסור בהנאה לאחר הפסח אם עבר והשהה, ועיין במשנ"ב להלן שהביא מח' האח' בטעם כעיקר בלא ממשות אם עובר איסור תורה או לא, וע"ע בסי' תמ"ז סי"א במשנ"ב וביה"ל.

10. הנה נחלקו הפו' בחמץ פחות מכזית אם עובר עליו בבל יראה ובבל ימצא, כי מכמה דינים בגמ' ובשו"ע בסימן תמ"ב סעיפים ז', ח', י"א, משמע שאין חובת ביעור בפחות מכזית, וכ"מ ברש"י ובר"י מלוניל בפס־חים (מה:), וכ"כ עוד בראשונים ובאח', וע"ע במג"א סק"י ובמאמ"ר סק"ח, ואמנם במג"א שם כתב שדעת הרבה פוסקים שאפילו פחות מכזית צריך ביעור, וה"ד במשנ"ב להלן (סקל"ג), וע"ע בביה"ל (סימן תמ"ז סי"א) ד"ה בין חמץ מש"כ בזה, וסיים בצ"ע למעשה (וזה הלא למ"ד שאף בטע"כ אין לאו), וצ"ע ממש"כ המשנ"ב (סק"א) וי"א שאפילו בטעם אסור מה"ת, וי"ל. והנה בשו"ת יבי"א ח"ג סמ"ז בענין בדיקה מן הפירורים הביא ממגן האלף ועו"א שכתבו שפו' אלה הבינו ברש"י שלא בדקדוק, וכי יותר יש לתפוס דברי הרבה ראשונים שכתבו בהדיא שאינו עובר בפחות מכזית.

11. כן הוא לכל הפו' הנ"ל, לא מבעיא לאומרים שאם אין בו כזית אינו עובר (כנ"ל בהערה הקודמת), אלא אף לסוברים שעובר גם בפחות מכ־זית, מ"מ בתערובת אינו עובר, וכמו שצידד בביה"ל להלן סי' תמ"ז סי"א ד"ה בין, ודו"ק.

12. שאם אין שישים ה"ז אסור בפסח במשהו, אבל לפני פסח הרי בטל ואינו חוזר וניעור.

13. עיין משנ"ב שהביא מחלוקת הח"י ועו"ש האם בטעם כעיקר עובר באיסור תורה של בל יראה, עיי"ש. ופסק להחמיר (זולת בשעה"ד בה־נאה אחר הפסח), וע"ע גם בחת"ס סי' ק"ח, וכ"כ בחקה"פ סק"א ובחזו"א סי' קי"ז סקי"ב ועוד באח', וכ"ה במשנ"ב רה"ס גבי טעם לדעת השו"ע, וע"ע להלן במשנ"ב סו"ס תמ"ז סקק"א בפשיטות שאסור מן התורה (אך לא ברור שם אם הוא איסור מחמת לאו או חצי שיעור), ועמש"כ לעיל מביה"ל סי' תמ"ז סי"א, וע"ע לעיל בהערה שניה של הקדמה ב'.

14. ככל ביטול בפסח ולפני פסח, והנה בכל הנ"ל מבואר שגם באיסור דרבנן חייבים לבער, וכמש"כ התוס' ודלא כסמ"ק וטור, וכמו שכתב המג"א סק"א.

15. עיין משנ"ב סוסק"א מש"כ בזה. והנה לענין כלי שאינו בן יומו הרי ידוע מח' הפו' להלן לענין נטל"פ, ואם הוא כבוש, הרי זה לכאורה בדין טעם כעיקר כשאין בו שישים שנתבאר לעיל שנחלקו הפו', אולם בנידו"ד שאינו מממשות החמץ כלל, אלא מן הכלי, יש להקל טפי כמש"כ האח', וכ"פ המשנ"ב סוסקי"א, וע"ע כה"ח אות ד', ה', אך צריך להצניעו שלא יבא לאוכלו [ובפשטות גם צריך לעשות מחיצה, עיין לעיל סימן ת"מ], ובפסח חייב לבערו אם הוא בן יומו.

ובאשר לזה שצריך שלא יהיה נכבש בפסח וכו', וכמו שכתבו האח' שם, הנה זה תלוי במח' הפו' בדין נטל"פ בפסח, שיבואר להלן, ולדעת מרן השו"ע שבדיעבד שרי, ה"נ ל"ש (וכן העיר בכה"ח סוף אות ה'), כל כמה שעובר הזמן עד שנכבש ונאסר בנתיים הוא נטל"פ, וכמש"כ בכיוצ"ב הפו' ביו"ד סי' צ"ב, ולא איכפת לן שהוא נמצא בו כל הזמן, ואין זה שומרו מנטל"פ, ועיין ביו"ד סי' קכ"ב ומש"כ שם, ולהלן בסימן תמ"ח יתבאר יותר על נכון.

16. עיין בחת"ס (שם) להחמיר בדבר חריף (וכ"ה בכה"ח שם), אולם עפ"ד הח"י בזה יש להקל, וכ"ה באח' [וגם בעצם דבר חריף יש כמה ספיקות בפו', כמו שהזכרנו להלן בענין דבר חריף, ובקונטרס כשרות השיניים לפסח], ושו"ר בספר הלכות חג בחג ע' קמ"ט שהעיר דלח"י ומ"ב מותר אף בחריף (ומשה"ק על הכה"ח כוונתו לזה שהביא ד' הח"י

בכל הנזכר לעיל, אם הוא דבר שבשהייתו עובר באיסור תורה, ממילא החמץ נאסר בהנאה לאחר הפסח [חוץ ממעמיד וכדומה], ובטעם חמץ בלא ממשות כלל [כגון שבישל מאכל עם חמץ והוציאו, או שבישל מאכל בכלי חמץ בן יומו] שנחלקו הפוסקים, יש להקל במקום הפסד מרובה[18].

ודע, שחמץ האסור שיהיה ברשותו, הוא בכל אופן שיש לו שייכות אליו, שהוא שלו או שיש לו אחריות על זה, כדרך שנתבאר בסימן ת"מ וכדומה.

הקדמה ג' בסוגי החמץ

ג'. ישנם כמה סוגי חמץ, שדיניהם שונים זה מזה, והם חמץ, שאור, שאיסורם חמור ומפורש בתורה, ופחות מזה הם תערובת חמץ, חמץ נוקשה, וחמץ ראוי שנפסל מאכילה[19].

חמץ, הרי הוא אסור באכילה ובשהיה מן התורה, כמו שנתבאר, ורק אם נתעפש או נסרח או נפסל מאיזו סיבה, באופן שאינו ראוי לאכילת כלב, ונעשה כן קודם הפסח, מותר לקיימו ולהשהותו ברשותו בפסח, אבל אם נפסל מאכילת אדם, ועדיין ראוי לכלב אסור לקיימו[20]. וגם חמץ שנפסל מאכילת כלב, אסור לאוכלו, משום שבזה הוא "מחשיבו" למאכל[21], וכמו שיבואר בהקדמה הבאה.

שאור, הוא חמץ שאינו ראוי לאכילה, אבל אפשר לחמץ בו עיסות אחרות, והוא גם כן נאסר מן התורה כמו חמץ באכילה ובשהיה, כמו שנתבאר[22].

תערובת חמץ, אסור באכילה ובהנאה, כדרך שנתבאר בהקדמה א'-ב', אבל אם אינו ראוי לאכילה מותר לקיימו בפסח, אך אסור באכילה[23]. ואם הוא נפסל מאכילת אדם אבל עדיין ראוי לאכילת כלב, נחלקו הפוסקים אם מותר לקיימו, והעיקר כדברי המתירים[24].

חמץ נוקשה [הוא חמץ רע שראוי לאכילה קצת, מפני שלא החמיץ חימוץ גמור, כגון שהעיסה לא החמיצה כראוי או שלא נעשתה עם כמות המים והנוזל הראוי לה, או שהיו בה חומרים המונעים חימוץ וכדומה][25], יש בו כמה דינים וכמו שיבואר:

א]. אסור באכילה מדרבנן[26], ואפילו במשהו יש אוסרים[27].

ב]. אסור להשהותו ברשותו מדרבנן, אבל מן התורה אינו עובר באיסור בל יראה ובל ימצא[28].

ג]. יש מתירים להשהותו בביטול[29].

ד]. אם מכרו לגוי צריך מחיצה בפניו[30].

ה]. אין איסור ליגע בו בפסח[31].

ו]. עבר ושהה חמץ נוקשה, מותר בהנאה לאחר הפסח[32].

חמץ נוקשה בתערובת, יש בו דינים אחרים, וכמו שיבואר:

א]. מותר לשהותו בפסח[33].

ב]. אסור לאוכלו אם היה חמץ ראוי ורק כשנתערב נתקלקל, אבל אם היה נוקשה קודם שנתערב, מותר לדעת הרבה פוסקים, ואפילו אם נעשה כן בפסח[34].

ג]. מותר בהנאה כשנעשה התערובת קודם פסח, ואם היה נוקשה קודם שנתערב מותר אפילו אם נעשה כן בפסח[35].

הקדמה ד' בדין חמץ שנפגם ואינו ראוי

ד'. חמץ שנפגם ואינו ראוי לאכילה פעמים שהוא מותר ופעמים שהוא אסור, וכמו שיבואר:

ישנם שלשה אופנים של פסול החמץ: א]. פסול מאכילת אדם. ב]. פסול מאכילת כלב. ג]. שרוף לגמרי, שבזה הוא נעשה כמו עפר.

אם החמץ פסול מאכילת אדם וראוי לאכילת כלב, אסור לקיימו, משום שהוא ראוי לחמץ בו עיסות אחרות, אבל אם הוא נפסל גם מאכילת כלב, מותר לקיימו בפסח[36], וגם שאור אם הוא נפסל לאכילת כלב מחמת עיפוש או איזה קלקול שהוא, מותר לקיימו בפסח[37].

וגם את החת"ס, וי"ל), ע"כ. ובאמת שהמשנ"ב השמיט דין חריף, ואדרבה סתם שאם נתבשל מותר (והמשנ"ב הזכיר דין חריף רק להלן סקכ"ה, ובסי' תמ"ז לענין אכילה).

17. עיין כה"ח אות ז'. וכבר בטור כאן הביא מהראב"ן שמעמיד הרי זה כמו בעיניה, וכע"ז (לה.), וכ"ה במרדכי (שם סי' תתכ"ז), וברמב"ם (פט"ז ממאכ"א הכ"ו), וכמש"כ בב"י שם.

18. עיין בכל זה במשנ"ב (ויש ראשונים שהתירו אפילו לכתחילה לה"ה שהותו כשאינו אסור מה"ת, וכמש"כ המג"א, ולמעשה אסור כמש"כ הפר', ובכה"ח אות ו'), ובכה"ח אות ג', ד', ה', וע"ע בשד"ח אות י', ועוד בסק"ז בתוה"ד, וע"ע בחזו"א דס"ל שאסור מדאו', וע"ע שם [ובעצם הכלל שדבר שאסור מן התורה אסור לאחר הפסח, אבל אם הוא רק מדרבנן מותר, כ"כ המשנ"ב כאן רה"ס, ולהלן סימן תמ"ז סי"א, ועיין להלן סעיף ה' שביארנו לענין מעמיד וכדו' שאע"פ שהוא רק מדרבנן אסור לאחר הפסח, מפני שהוא חשוב, וכה"ג בסימן תמ"ז ס"ב, ע' משנ"ת שם].

וכל זה בגלל שיש בו טעם כעיקר, ולכן אף שאין בו ממשות אסור, אבל כשאין בו טעם כעיקר, כגון שבטל בשישים, אף שחמץ בפסח אסור במשהו, מ"מ אין בזה איסור תורה ולא נאסר.

וכן הכלי עצמו אף שבלוע בו חמץ בן יומו, אין בזה בל יראה וכמבואר בסי' תנ"א ס"א, ונזכר גם במשנ"ב סימן תמ"ז סוסק"ד, וע"ע בכה"ח שם אות י"ד משם הפו', ופשוט, ורק אם נתבשל בו מאכל ונפלט מן הקדירה אליו, הרי זה בכלל נידונינו שבהפסד מרובה מותר.

19. חמץ ושאור מפורשים בתורה, ותערובת חמץ וחמץ נוקשה קל איסורם, שנחלקו בזה ר"א וחכמים ברפ"ג דפסחים (מג:) וכן בראשונים, וכמו שהזכרנו לעיל בהקדמה א' גבי תערובת חמץ, וחמץ שנפסל מאכילת כלב קיל טפי כמבואר בפסחים (מה:), ויבואר להלן.

20. עיין שו"ע להלן (סעיף ב') שפת חמץ שעפשה ונפסל מאכילת כלב אינו חייב לבערו, מפני שהוא כעפרא בעלמא, אבל אם הוא ראוי לכלב, אף שנתקלקל מאכילת אדם חייב לבערו, כיון שראוי לחמץ בו עיסות אחרות, כמש"כ הר"ן [ולא זו בלבד אלא שי"ל שהוא אסור מן התורה, כמו שאור, מפני שראוי לחמץ בו עיסות אחרות, וכ"כ המג"א (סק"א) ה"ד בשעה"צ (אות כ"א)], וכן כתב עוד בשו"ע להלן (סעיף ט') שחמץ שנתעפש עד שאינו ראוי לכלב, או ששרפו באש עד שאינו ראוי לכלב וכדומה, מותר לקיימו, וכן עוד בשו"ע (סעיף א') ובמפרשים שם בחמץ שנתן בו עורות עד שהסריח, וכל כה"ג מותר לקיימו.

אך כל זה דווקא בנפסל קודם זמן איסורו, וכמש"כ השו"ע (ס"ט), עיין שם [ועיין בשעה"צ אות כ' בנפסל אחר שש שעות, עי"ש], וכן במשנ"ב (סק"ט), ועוד כתב במשנ"ב (סק"ב) שבהחמיצה ולבסוף נסרחה, אסור לקיימה אא"כ נסרח לפני פסח, אבל אם נסרח קודם שהחמיץ אין בו איסור לקיימו, שמאחר שנפסד קודם שהחמיץ, הו"ל כפת שעיפשה קודם זמן איסורו, ע"כ (ובזה בטור במפ'), ועד"ז אם היתה של גוי ונפסדה, ג"כ מותר לקיימו, שה"ז כאילו נפסד לפני היותו חמץ, אמנם נחלקו האח' אם מותר גם בהנאה (עיין בית אפרים סו"ס קל"ה ובחי' חת"ס סק"ג, ח', שמתירים, והחזו"א סי' קט"ז סקי"א כתב שאסור בהנאה, דהוא מהנקברים וכו', עי"ש. ובאופנים שנפסל אחר זמן איסורו עיין בשעה"צ אות י"ט ובחזו"א שם אי הוי איסור דאו' או מדרבנן, עי"ש.

21. שיטות הראשונים הובאו בב"י להלן סו"ס תמ"ב, ולדינא כתבו הפו' לאיסור, עי' במשנ"ב להלן (סקכ"א, ועוד בסקמ"ג) בשם האח' [ובנפל למאכל מאליו אין איסור, שהרי לא אחשביה, ואפילו ברובו, שם. ולהלן בהקדמה ד' יבואו כמה דוגמאות כהנה], ובהקדמה הבאה הבאנו בזה מחלוקת ראשונים, וע"ע שם בהערה.

22. ענין שאור הוא בזה שפסול מאכילה, ובתוספתא ביצה (פ"א ה"ג) איתא שנקרא שאור משאינו ראוי לכלב, ומ"מ גם בו הדין כמו חמץ, וראה להלן בהקדמה ד' ד"ה אם לענין שאור שנפסל מאכילת כלב.

23. שו"ע ר"ס תמ"ב, והזכיר דוגמאות לדבר, כגון עורות שנתנום בתוך קמח לעיבוד, עי"ש, ואין גזירה שמא יבא לאכול מהם כיון שאינו ראוי כלל, ולכן אפילו מדרבנן מותר.

24. במשנ"ב (סק"ה) כתב שאינו ראוי לאכילה כלל, ולהלן (קי"ב) כתב בהדיא שנפסל מאכילת כלב (וכה"ג להלן במשנ"ב בסעיף י'), אולם החזו"א (שם סק"ז) כתב שדי בכך שאינו ראוי לאכילת אדם, ומותר לה"ש להחזיו, כיון שכל הקפידא שצריך שיפסל מאכילת כלב הוא משום שראוי להחמיץ בו עיסות אחרות, וזה שייך רק בפת שעפשה, אבל בתערובת חמץ שלא ראוי לחמץ בו, מותר, עיי"ש, והמשנ"ב ס"ל שכל שלא נפסל מאכילת כלב יש לו שם חמץ, ומיהו צ"ע משו"ע להלן ס"ד, ועכ"פ נמצא מחלוקת המשנ"ב והחזו"א האם תערובת חמץ שמותר לקיימו באינו ראוי לאכילה, זה באינו ראוי לאכילת אדם או אכילת כלב.

אכן, דבר זה יש ללומדו מדברי הראשונים שמותר גם אם אינו ראוי לאדם, אע"פ שראוי לכלב, וכיעוין בלשון הרמב"ם פ"ד מחו"מ שכתב בהלכה ט' שכל שאינו ראוי לאכילה מותר לקיימו, ולא כתב שנפסל לכלב, ומשמע שאינו ראוי לאדם, ורק אח"כ בהלכה י"א גבי פת שעפשה כתב ונפסלה מלאכול לכלב, ומבואר שבתערובת חמץ סגי במה שנפסל לאדם, וטעם הדבר כמש"כ הפמ"ג (בא"א סק"ב) שרק בחמץ בעין שראוי לחמץ בו עיסות אחרות בעינן שנפסל מאכילת כלב, משא"כ כשהוא בתערובת. וע"ע בפמ"ג שם שדן בדעת הראב"ד בזה, וכתב שאפשר שלכו"ע שרי משום נטל"פ, וכ"כ בשו"ת מנחת ברוך, וכ"כ בחי' הגר"ח מבריסק (פט"ו ממאכ"א סוד"ה והנה ברמב"ם) שסיבת החיוב בתערובת חמץ היא משום טעם כעיקר, וכשאינו ראוי שרי, ועכ"פ הרי הטור והשו"ע נקט כדברי הרמב"ם, וכן מבואר עוד באח', וכן עיקר. ויש נפ"מ בכל זה לענין מזון בעלי חיים, כמו שיבואר להלן.

25. במשנה (רפ"ג) הובאו דוגמאות לחמץ נוקשה, ובגמרא (מב.) מבואר שאינו ראוי לאכילה רק למלאכה, ולקמיה (מג.) אמרו שלא נגמר חימוצו, והנה במג"א (סק"א ד"ה חמץ) כתב שחמץ נוקשה היינו שאינו חמץ גמור, והביא מרש"י והר"ן וסמ"ג שפירשו שהוא חמץ רע ואינו ראוי לאכילה, וביאר שהוא ראוי קצת, שאל"כ למה חששו שמא יאכלנו, וכדלהלן, ע"כ. ויל"ד אם הם שני אופנים של חמץ נוקשה, שלא ראוי, ושלא החמיץ, וכן נראה בפמ"ג (עיין בא"א שם, ועוד באות ב', ג', י"ד), אך י"ל שזה ב' טעמים לפוטרו, עיין בגר"ז (ס"כ), ובמשנ"ב (סק"ב), ובחזו"א (שם סק"ד ועוד) כתב שהעיקר הוא בזה שלא הגיע לידי חימוץ גמור, ועיין עוד מש"כ כל זה בשו"ת מנחת ברוך סמ"ד, עיי"ש. והנה בראשונים מצאנו כמה לשונות בענין חמץ נוקשה, וכיעוין ברש"י פסחים (לו. ד"ה אין, ועג. ד"ה מאן). ובמנחות (נד.) עיי"ש, ובמאירי בפסחים כתב בלשונו שהוא מאוס לאכילה, ויש עוד לשונות, ואפשר לכוון הכל לענין אחד.

עוד י"ל במש"כ בשעה"צ להלן (אות כ"ה) בשם הפמ"ג שפת שנתקלקל בעודו עיסה ונפסל מאדם, הוא רק נוקשה, כיון שבשעת חימוץ לא היה ראוי מעולם לאדם, ע"כ. ומבואר שאפילו בצק חשיב אינו ראוי דהוי כנוקשה, אך לכאורה זה צ"ע דבצק בכל דוכתא חשבינן ליה חמץ גמור, ועיין להלן סי' ת"ס ותס"ב ועוד. ושו"ר בחזו"א (סימן קט"ז סקי"ב ד"ה תמ"ב) שתמה על הפמ"ג, שמאחר והדרך לתקן את העיסה, הרי היא נחשבת אוכל גמור גם קודם אפיה, אף שכעת א"א לאוכלה, עיי"ש. וכן לגבי קמח, הרי אינו ראוי לאכילה כמות שהוא (אמנם עדיף טפי עיין ברכות לו. ובצק הוא לתרנגולים), וכ"ז הוא חמץ גמור מדאורייתא. והנה בצק שלא החמיץ כל צורכו הוא נקרא שאור, ואף בזה מבואר בפסחים (מג.) שהוא כחמץ נוקשה, ועיין בפרש"י שם ובחולין כג. ודו"ק. וכן במנחות (נד.) כע"ז בעיסה שנילושה במי פירות, ובפו' האריכו טובא בעיסה זו אי אסורה באכילה מדאו' או מדרבנן למ"ד דלהלן בהערה הבאה. והנה ישנם כו"כ דוגמאות של חמץ נוקשה וכמו שהובא בפסחים (מב.) ועוד, ומ"מ הזכרנו בצק שהוא דוגמא לדבר רע שאינו ראוי ככל חמץ.

והנה מבואר שהוא ראוי קצת, ומה שא"צ פסול מאכילת כלב, הוא מפני שמתחילתו הוא לא ראוי, אבל ראוי קצת [ואם לא ראוי כלל לכאו' קל טפי, אולם ז"א, עיין שו"ע ס"ד], ומה שהוא בכלל מותר, כתב הפנ"י בפסחים שם שזה נחשב שלא כדרך אכילה, ויל"ב.

26. עיין רפ"ג דפסחים שנחלקו בזה ר"א וחכמים, והזכרנו לעיל דברי הראשונים גבי חמץ בתערובת וחמץ נוקשה, ונחלקו בזה הראשונים לה"לכה, שי"א שהוא אסור מן התורה, ונחלקו אם לוקה ע"ז או לא (עיין רז"ה ראב"ד ורמב"ן במלחמות ומאירי מב.), אבל רבים נקטו שאינו אלא דרבנן, וכמש"כ הרמב"ן שם ועוד ראשונים לדעת הרי"ף, וטור סי' תמ"ב ועוד, וכן מבואר בר"ן שם שאע"פ שיש איסור תורה בתערובת, מ"מ בנוקשה הוא מדרבנן, וע"ע בשו"ת תפלה למשה ח"ב ס"ז. ועיין במג"א סי' תמ"ב וסי' תמ"ז שלדעת השו"ע אסור מדרבנן. וכן בבהגר"א סו"ס תמ"ז בדעת השו"ע.

וכ"כ המשנ"ב בסי' תמ"ב סק"ב ובסי' תמ"ג סק"ג דהוא מדרבנן, וע"ע גם בסו"ס תמ"ז ס"ק ק"ז, אך יל"ד שבמשנ"ב בסימן תמ"ז סקט"ו כתב בלשון לדעת הרבה פוסקים ולא בפשיטות. ואכן ז"א פשוט כלל בראשונים [והאח' האריכו טובא בעיסה שנילושה במי פירות, אי בזה לכו"ע מדאו', עיין בסי' תס"ב במקו"ח ופמ"ג ומגן האלף מנח"ח יא, וקלב ועוד, ובחזו"א סי' קי"ז סק"ג].

27. עיין כה"ח בסימן תמ"ז (אות ז') שהביא בזה פלוגתא, ועמש"ש.

28. הנה נחלקו בזה הראשונים, י"א שאסור מן התורה, עיין בפסחים מב. לפרש"י ורמב"ם בפיהמ"ש וריטב"א ועוד, ולמהר"ם חלאוה ומאירי שם, אולם בתוס' שם ועוד מבואר שאדרבה קיל טפי, ולכו"ע אינו אלא דרבנן, וברא"ש שם ועוד פסק כן שאינו אלא מחשש שמא יאכלנו, והנה לדינא אף שאינו מוסכם, מ"מ כן נקטו הפו' שרק מדרבנן אסור להשהותו, וכמש"כ הראשונים שמא יאכלנו, וכן מבואר בשו"ע להלן סו"ס תמ"ז, ובמג"א ופמ"ג וש"א, וכ"ה במשנ"ב סק"ב וסק"ה, וע"ע בזה בביאור הגר"א סו"ס תמ"ז, וכן במשנ"ב שם ס"ק ק"ח. [ואם נפסד צורתו מותר להשהותו, וכמש"כ הרמב"ם, ובנו בשו"ת ברכת אברהם ועוד, עיין תפל"מ שם].

29. עיין בחזו"א שם סק"ו שכתב ב' צדדים בדבר, והנה כתב שם ובדינים העולים בסק"ח שלמ"ד שנוקשה אסורים דרבנן שרי, א"כ לפיה"א בהערה הקודמת ה"ז מותר, אך צ"ע בכל זה דלא מצאנו שהתירו אלא בנפסדה צורתו, ובלא"ה הרי רבים ס"ל שאסור מדאו' בשהייה, ולכן אין להקל בזה למעשה, ודו"ק.

30. שהרי יש בזה חשש שמא יאכלנו, דמה"ט אסרו חכמים [ונראה הטעם שהרי כל זה אינו אלא איסור דרבנן אף באכילה, והחשש שמא יאכלנו הוי כמו גזירה לגזירה, ונוסף על כל זה שאינו ראוי כ"כ, ולכן יש להסתפק].

31. עיין להלן (סימן תמ"ו) שאסור ליגע בחמץ בפסח, עיי"ש. ובכה"ח (שם אות כ"ד) הביא מהפמ"ג שבחמץ נוקשה מותר ליגע, ע"כ. אמנם לכאו' זה דלא כהנ"ל שצריך מחיצה וכו', ומנ"ל לחלק, וצע"ע.

32. מבואר להלן סו"ס תמ"ז, שכל שלא עבר איסור דאו' מותר בדיעבד בהנאה (ולענין איסור אכילה, עיין במשנ"ב שם סקק"ז שרוה"פ אוסרים, וע"ע כה"ח שם אות ר"ס). ועיין בר"ן בפסחים (מב.) ועוד. ולמעשה נקטו הפו' שמותר עכ"פ בהנאה, עיין מג"א ח"י פר"ח וגר"ז וש"א.

33. שו"ע כאן ס"א (ובשעה"צ סי' תמ"ז ס"ק קפ"ד ציין לכאן).

34. משנ"ב סקי"ח. וע"ע בשעה"צ להלן סו"ס תמ"ז אות קפ"ג.

35. משנ"ב סקכ"ב. וביארנו על דרך הנ"ל בהערה הקודמת.

36. בפסחים (מה:) איתא שפת שעיפשה ונפסל לאכול לאדם והכלב יכול לאכלה, יש עליה שם אוכל לענין טומאת אוכלים, ונשרפת בפסח, וכן איתא במשנה בטהרות (פ"ח מ"ו), וכ"כ הרי"ף והראשונים שאם נפסל מאכילת כלב, נפיק לה מתורת אוכל, והו"ל כעפרא, והר"ן (שם) ביאר שאף על פי שבשאר האיסורים כל שאינו ראוי לאכילת אדם מותר (וכמש"כ בע"ז סז: בנבלה וכו', וגם בפסח הרי נותן טעם לפגם שרי, וכמו שיתבאר), שאני הכא מפני שראוי לחמץ בו עיסות אחרות, ומטעם זה אסור שאור, והובא בב"י ובפו' בסי' תמ"ב ס"ט [וע"ע בתשו' הרשב"א שבב"י להלן סי' תמ"ז ס"י]. וע"ע בחזו"א סימן קט"ז כמה חידושים בנידו"ד.

37. נחלקו בדבר הרמב"ם והראב"ד (פ"א ה"ב), ודעת הרמב"ם שדין שאור כדין חמץ, וכן הכריעו המ"מ והכס"מ שם, וכ"כ המג"א ועו"א, והגם שב"

ודע, שפסול מאכילת כלב, היינו שפסול מחמת קלקול, כלומר מפני עיפוש או חומר פוגם וכדומה, אבל אם אינו ראוי מחמת חמיצותו או חריפותו או מרירתו וכדומה אינו נחשב פסול[38].

וכיון שהם פסולים מאכילת כלב מותר גם ליהנות מהם בפסח[39].

ודע, שיש אומרים שפסול מאכילת כלב, היינו בכלב מדברי ששהה שלשה ימים בלא אכילה, אבל כלבים המצויים כיום אינם ראיה[40].

אם הדבר ספק אם הוא נפסל מאכילת כלב או לא, הרי הוא אסור מספק וחייב לבערו, ואפילו אם אי אפשר לברר את הדבר, אסור וחייב לבערו[41].

ההיתר כשהוא פסול מאכילה, הוא דווקא כשנפסל קודם זמן איסור חמץ, אבל אם נפסל אחר זמן איסור חמץ, אפילו נפסל מאכילת כלב אסור לקיימו עד שישרפנו לגמרי שיהיה כמו עפר, והיינו האופן ג' הנזכר[42]. ויש אומרים שאם היה ביד גוי או הפקר, ונפסד מאכילת כלב, אפילו אם נפגם בפסח מותר[43].

אסור ליהנות מן החמץ וגם לא מהאפר והפחמים. במה דברים אמורים בחמץ שהגיע עליו זמן איסור חמץ, אבל אם שרפו קודם לזמן איסור חמץ מותר ליהנות ממנו, ואפילו לא נפסל אלא מאכילת כלב[44].

כל מקום שמותר לקיימו, מותר גם בהנאה למוכרו או להשתמש בו. אבל באכילה יש להחמיר, וכמו שיבואר:

גם חמץ שנפסל מאכילת כלב, יש להחמיר ולא לאוכלו בפסח בשום אופן, משום שבזה הוא "מחשיבו", והגם שנחלקו בזה הראשונים, והרבה מתירים, מכל מקום הסכמת הפוסקים לאסור[45], ואפילו אם זה בתערובת לשם אכילה, יש להחמיר[46].

ויש אופנים שאין בהם חשש גם לענין אכילה, וכגון: א]. אם נפל מאליו בלא כוונה, ואפילו כשאין בהיתר רק רוב כנגדו, מותר[47]. ב]. אם נכנס לפיו בלא כוונה, ואפילו על ידי מעשיו, אם הוא בלא כוונה לשם אכילה, מותר[48]. ג]. אם מעורב החמץ שנפסד לגמרי למאכל, אינו אוסר את התערובת[49]. ד]. כשהוא שרוף לגמרי כמו אופן הג' הנזכר לעיל, אפשר שמותר גם באכילה[50]. ה]. עוד יבואר להלן דין תרופות המכילות חמץ, ואין דעתו על החמץ אלא על הרפואה, וכדומה[51].

ואם אינו תערובת, אלא רק נתלכלך מבחוץ עד שאינו ראוי לאכילת כלב, הרי הוא אסור, כיון שבתוכו הוא ראוי לאכילה, והרי זה כאילו החמץ מכוסה במכסה. ומכל מקום בזריקתו לבית הכסא בזמנינו הרי הוא כמבוער מן העולם, ולכל הדעות מקיים בכך מצות ביעור חמץ[52].

תוספתא דביצה (פ"א ה"ג) איתא ששאור נקרא משנפסל לאכילת כלב, כתב בביה"ל להלן (סעיף ט') ליישב שיש הבדל בין אם נפסל מחמת חימוצו, שזהו מהות שאור, ואסור אף שלא ראוי לכלב, אבל אם נפסל מחמת עיפוש, או חומר פגום שקלקל אותו וכדו', בזה אינו חייב לא באכילה ולא בביעור, ובכס"מ שם כתב שאפילו להראב"ד אם נפסל מאכילת כלב פטור, כיון שלא ראוי לחמץ בו עיסות אחרות.

אמנם בעיקר הדין הפר"ח החמיר כהראב"ד, וע"ע בכה"ח (אות צ"ד) שכן נראה דעת הנהר שלום, עיי"ש, אך כאמור שהביה"ל יישב הדברים שפיר.

38. עיין חזו"א (סימן קט"ז סק"ב), ודו"ק.

39. תרוה"ד (סימן קי"ג), וכן הסכימו הפו' כיעוין בגר"ז סכ"ד ועוד, והובא בכה"ח סימן תמ"ב אות ר"ג וסימן תמ"ז אות צ"א ועוד באח'.

40. ולפי"ז יש להזהר בהרבה ענינים, וכמש"כ באול"צ סופ"ז בהערה גבי חמץ שנשפך עליו נפט, שיש לשער לפי אכילת כלב מדברי ששהה ג' ימים בלא אכילה וכו', ובפרט בכלבים המצויים כיום שמגדלים בבתים שהם מפונקים באכילה, עיי"ש. אלא שצ"ע שלא כתבו כן הפו', ואדרבה מכו"כ נידונים משמע שמודדים לפי כלב מצוי [שאינו מפונק, ומ"מ באינו שבע, ופשוט]. ואפשר שאינו תלוי באכילת ג' ימים, דאע"פ שמבואר בשבת (קנה:) שהקב"ה שוהה אכילתו ג"י, מ"מ יש לו איזה רצון לאכול ואינו נחשב שבע, ודו"ק. ועדיין צ"ע לומר שתלוי בכלב מדברי ששהה ג"י. ושו"ר בספר נר ציון עמוד קצ"ו שהביא ד' האול"צ הנז', והעיר ממ"ש בב"ב (צב:) שכלב רעב אוכל אפילו מגלליו, וצע"ע.

41. עיין מג"א (סקי"ד) מש"כ בזה ובפמ"ג וש"א, ועיין גם במשנ"ב (סוסקמ"ג), ונראה כמו שכתבנו שאפילו בספק אסור, ולא מבעיא אם אפשר לברורי עתה ע"י שיתנו לכלב וכדומה, אלא אף אם א"א לברורי מ"מ כל שלא נפסל בודאי מאכילת כלב, ה"ז כספק דאו' וחייב לבער שהרי ראוי לחמע בו, והרי הוא כשאור וכדו'.

42. עיין בפסחים (טו: מה:) בפת שעפשה, וכן בפ"ב (כא:) ובתוס' שם, שרק בנפסל קודם הזמן שרי בהנאה [ואז א"צ לשורפו עד שיהיה פחם ועפר, אלא די בדרגה ב' שיחרך עד שלא יהיה ראוי לכלב]. אבל אם נפסל רק בפסח אפילו שהיה פסול לאדם, ולא נפסל לבהמה עד אחר הפסח אסור לקיימו, עיי"ש. וכ"פ בשו"ע להלן (סעיף ט') ובפו' שם ובסעיף ג' [ועיין במנחת שלמה ח"א סט"ז אות ד' שהקשה היאך משכחת לה לר' יהודה שצריך לשורפו עד שיהיה פחם, מאחר וכבר משנחרך עד שלא ראוי לכלב שרי].

והנה יש לדון באופן שנפסל קודם פסח, אולם הוא לאחר שש שעות שהחמץ אסור בהנאה, ובשעה"צ להלן (אות כ') כתב בשם המקו"ח שקודם פסח אפילו שהוא לאחר שש מותר לקיימן וליהנות בהן לאחר פסח, עיי"ש. והיה טעמו משום שאינו עובר באיסור בל יראה ובל ימצא עד הפסח (וכמו שביארנו להלן ר"ס תמ"ג), אולם נראה שלשון השו"ע (ס"ט) שכתב קודם "זמן איסורו" ולא כתב קודם הפסח, משמע שאף מעת שנאסר החמץ באכילה דינא הכי שנאסר לגמרי, וע"ע לעיל ס"א, וי"ל, וכ"מ מלשון שאור פו', וכ"כ להחמיר גם במגן האלף סק"ג וחזו"א סי' קט"ז סקי"ב.

וכתב הר"ן (הובא בב"י, וכן במשנ"ב סק"מ וכה"ח) שאסור עד דשריף ליה לגמרי, ע"כ. ומזה הוצאנו לעיל את ג' הדרגות הנ"ל, והיינו דיש פסול מאדם ומכלב, ויש שרוף לגמרי, שזה הוי כעפר ממש, והיינו שיש ב' מצבים, א'. חרכו, והיא שריפה, עד שאדם לא אוכלה או גם כלב לא אוכלה. ב'. שריפה לגמרי כמו פחם, והנפ"מ בזה להלן בהערות הבאות.

ויש להעיר, דהנה להלן (ר"ס תמ"ה) הובא דין ביעור חמץ שהוא בשריפה או באופן אחר, ובמשנ"ב וכה"ח שם (רה"ס) הביאו מהגר"ז שצריך לשורפו עד שנעשה פחמין, ע"כ. וצ"ע שהרי קודם זמן איסורו די בכך שהוא פסול מאכילת כלב, וכל דבריהם יתכנו רק אחר זמן איסורו, ובאמת הגר"ז שם (ס"ד, שהוא מקור הדין) ביאר את הדברים כן, שרק אחר זמן האיסור אינו יוצא י"ח עד שישרפנו לגמרי, וצ"ע שהאח' קיצרו דבריו.

43. בחק יעקב (להלן, בדין דיו משכר של שעורים) מבואר לאיסור, אולם בחמד משה (סקי"ו) השיג עליו, וכן בחת"ס (סקי"ג וסקי"ח) ועוד באח', דכיון שהיה ביד גוי לא נאסר, וממילא אם נפסל מאכילת כלב ברשותו של הגוי ה"ז כנפסל קודם זמנו, וכ"כ כיוצ"ב בשו"ת בית אפרים סימן ל"ה, עיין שם, אמנם הרמ"ץ סכ"ח ועוד באח' חלקו עליו, וכאשר דנו בזה לענין חלב של בהמת גוי שהאכיל אותה חמץ בפסח, והבאנו ד"ז להלן סו"ס תמ"ח.

אמנם במשנ"ב (סקמ"ד) הביא דברי הח"י הנ"ל, וע"ע בשו"ע הגר"ז סל"ד, ועיין חזו"א סימן קט"ז סקי"א, וי"ל. [וע"ע בזה בשע"ת סי' תס"ז אות ל' ובא"א מבוטשאטש תנינא סי' תע"ז והאלף לך שלמה סי' ר"ד, ואגר"מ ח"ג סי' ס"ב].

44. עיין בתוס' (כא:) וראי"ש שם בשם ר' יונה ובטור (סו"ס תמ"ה) שדין הנאה מן האפר אחר ששרפו, הוא כמו שמבואר בתמורה (לד.) שכל הנקברין אפרן אסור וכל הנשרפין אפרן מותר, וממילא הדבר תלוי במחז' ר"י וחכמים בפסחים (כא.) האם ביעור חמץ בשריפה דווקא או בכל דבר, וממילא לדעת רוב הראשונים ושו"ע (ר"ס תמ"ה) שההלכה כח' כמים שביעור חמץ בכל דבר, ה"ז מהנקברין ואפרן אסור, והיינו דווקא כשנשרף אחר זמן האיסור [אמנם יש שהתירו בכל אופן, עיין באבנ"מ בתשו' שבסוה"ס סי"ט וחי' רע"א סי' תמ"ה, ועיין בחי' הגר"ח מבריסק על הרמב"ם פ"א מחו"מ ה"ג]. אבל קודם לכן הרי מותר בהנאה, ולאחר שנש' רף ה"ז כעפרא בעלמא ואין בו שום איסור, וכ"פ בשו"ע (סי' תמ"ה ס"ב).

45. בדבר זה נחלקו הראשונים, האם מותר לאכול חמץ שנפגם ונפ' סל מאכילה, ואפילו מאכילת כלב, וגורם דבריהם במש"כ בגמ' (פסחים כא:) אמר רבא חרכו קודם זמנו מותר ב"הנאה" אפילו לאחר זמנו, ע"כ. והמדובר הוא בנפסל לאכילת כלב (וכמש"כ התוס' שם ד"ה חרכו ועוד ראשונים), ובזה נחלקו האם דווקא בהנאה התירו או גם באכילה, ואורחא דמילתא נקט שאין דרך בר דעת לאכול דבר פגום ופסול מאכילה, ולעו' לם מותר גם באכילה, כיון שהוא פגום, והרי הוא כעפרא בעלמא.

הרא"ש (רפ"ב דפסחים) הביא יש אומרים שלאו דווקא בהנאה אלא גם באכילה מותר, וחלק עליהם שאע"ג שאינה נחשבת אכילה ואף בטלה דעתו אצל כל אדם, מ"מ כיון דאיהו קאכיל ליה אסור, ושכ"כ הרב אלברצלוני שאסור באכילה, ע"כ. [ובביאור דברי הרא"ש בפשטות הוא משום דאחשביה, וכמש"כ הט"ז סק"ח ועוד. אמנם עי' בב"ח באו"א]. וכה"ג כתב רי"ו (נ"ה ח"ה), וכ"ה בטור (סו"ס תמ"ב), ומבואר שאפילו פסול מאכילת כלב אסור באכילה [ואע"פ שהחכם צבי בתשו' סי' ע"ה כתב שגם לאוסרים הוא דווקא בחרכו ולא שרפו לגמרי, משום שבשרפו לגמרי עד שלא ראוי לכלב לכו"ע מותר, וכן הבין בנוב"ת סי' נ"ז, אולם כבר השיבו ע"ז באח' שבראב"ש מפורש שמדובר שנפסל גם מאכילת כלב, וכיעוין בחקה"פ סי' תמ"ה סק"ג בהגה, וע"ע במרחשת ח"א ס"ד ענף ב', ב', ואכמ"ל].

ומאידך ברז"ה שם (ה: מדפי הרי"ף) כתב שהוא הדין שאפילו באכילה מותר, אלא לפי שאין דרך אכילה בלחם חרוך נקט דמותר הנאה, ע"כ. וע"ע בראב"ד שם בהשגות, וגם מדבריו מוכח דס"ל כן, וכ"כ הר"ן שם, וכ"ה במהר"ם חלאוה ורבינו דוד שם, וכן בריטב"א בשם הרא"ה ומאירי שם, וע"ע גם בדברי רבינו מנוח (סופ"ג מחו"מ) שאף באכילה מותר, דלא שייך אחשביה בדבר שאינו, וסיים שכך נראה לדעתו אע"פ שיש חולקים, ע"כ. וע"ע בעה"ש כאן סק"ה ובחקה"פ סק"ח ובחקרי לב סע"ב וסע"ט.

וברמב"ם (פ"ד מחו"מ הי"ב) כתב שדבר שנתערב בו חמץ ואינו ראוי לאדם כלל, או שאינו מאכל כל אדם כגון התריא"ק וכיוצ"ב, אע"פ שמותר לקיימו אסור לאוכלו, ע"כ. וכתב בתרוה"ד (סימן קכ"ט) שזה כעין דברי הרא"ש הנ"ל שאסור באכילה גם בחרכו קודם זמנו, עיי"ש. וע"ע בחקרי לב שם ושם מה שדן בזה בדעת הרמב"ם, ואכמ"ל. אולם לענ"ד צ"ע שהרי הרמב"ם מיירי שנפסל מאכילת "אדם", אבל לאכילת כלב הוא ראוי, ויש לומר שלכך אסור באכילה, משום שעדיין אינו כעפרא בעלמא, אבל אם הוא פגום לגמרי י"ל דשרי, וצ"ע שלא כתבו כן הפו', ויעוין בפר"ח (להלן ס"ט) שחולק באופן אחר בדברי הרמב"ם, ועכ"פ הנה כפי האמור אין ראיה מדברי הרמב"ם.

ובדעת מרן השו"ע יש לדון בב' מקומות:

א]. בדין התריאק"ה הנ"ל, הנה בשו"ע (בסימן תמ"ב ס"ד) העתיק את לשון הרמב"ם, ולפי"ד תרוה"ד שכתב שהרמב"ם כדעת הרא"ש יצא איפוא שכך הוא דעת מרן השו"ע, כדעת הרא"ש לאיסור, אך שהערנו שלכאו' אין מזה ראיה מדברי הרמב"ם וה"נ מהשו"ע.

ב]. בשו"ע להלן (סימן תמ"ב ס"ט) כתב חמץ שנתעפש קודם זמן איסורו ונפסל מאכילת כלב, או ששרפו באש ונחרך עד שאינו ראוי לכלב, מותר "לקיימו" בפסח, ע"כ. ומדנקט שמותר לקיימו, ולא כתב שמותר באכילה, משמע שבאכילה הוא אסור [וכן דקדקו הט"ז סק"ח ופר"ח וחקה"פ שם ועוד], ואמנם אפשר לומר דנקט הכי אורחא דמילתא (וכדרך שכתבו הראשונים גופא בההיא דרבא הנ"ל שנקט הנאה ולא אכילה שזה משום אורחא דמילתא).

ג]. אולם הנה בב"י שם הזכיר את המחלוקת של הראשונים, והביא דברי הר"ן ודברי הרא"ש, ושכ"כ הרב אלברצלוני כמו שכתב הרא"ש, עיי"ש. ואם כן אחר שנחית למחלוקת זו לא היה לו לשו"ע לסתום כ"כ, ואף שמצאנו פעמים שהשו"ע סילק ידו מפלוגתא ולא רצה להכריע, והוא כלל נכון בכ"מ כאשר יחזה המעיין, ומיישב כמה עניינים, וה"נ י"ל כן, ובפרט שזה דבר שכשלעצמו אינו מילתא דשכיחא, כאשר כתבו הרא' שונים שבטלה דעתו (ואמנם אם הב"י לא הכריע, אף אנו נאמר להחמיר בזה, אולם ז"א שבכ"מ השאיר הב"י הדברים פתוחים, ואחר שנמצאו ראשונים רבים המקילים שפיר אפשר להקל), ומ"מ אינו פשוט, ושפיר י"ל דבדווקא הוא שמותר לקיימו אבל באכילה אסור, ובפרט שכידוע מרן הב"י מחשיב יותר את עמודי הוראה (וכמש"כ בהקדמתו עיין שם), ומעתה שהרא"ש פסק לאיסור ושכ"כ הרב אלברצלוני מסתמא שיפסוק כמותם, הגם שאינו מוכרח.

ולכן, יש להחמיר ולאסור באכילה, גם אם נפסל מאכילת כלב [וכל שכן בנפסל מאכילת אדם וראוי לכלב], ואמנם לכו"ע איסור זה אינו אלא מדרבנן, והסומך להקל יש לו ע"מ לסמוך כדעת הרבה ראשונים, ובפרט שאינו מפורש בשו"ע לאיסור (וכן נראה קצת בחזו"א עיין סימן קט"ז סק"ז, ח', ט'), אך להאמור ראוי להחמיר בזה מאחר וכן יש ללמוד מדרכו של השו"ע וגם האח' פסקו לאיסור, וכנ"ל, וכן נקטו הגר"ז ומשנ"ב וכה"ח בכ"מ.

46. בנוב"ת (סי' נ"ז) כתב שבתערובת אין איסור דאחשביה, עיין שם, אולם ברא"ש (שם) במקור הדין מבואר שגם בתערובת אסור כמו מו' רייס, וכן מבואר ברמב"ם (הנ"ל) גבי תריאקה, וכ"כ בישוע"י (סקי"ז) עפ"ד הרא"ש.

וכ"מ מהאח' בכמה דינים שנזכיר להלן בסמוך שבהם יש היתרים מיוחדים בתערובת כשזה בלא כוונה, וכדומה, הלא"ה אסור, וכ"ה בגר"ז סל"ג ומשנ"ב סקמ"ג ועוד.

ואמנם במי שנותן ומערב את החמץ הפגום הזה במאכל י"ל שזה כאוכל אותו בעצמו, ומה לי שמכניסו לפה ישירות ומה לי שמערבו ואח"כ אוכלו.

ועיין להלן בדין דיו העשוי משכר שעורים וכו', אולם גם זה אינו מוכרח די"ל שעיקרו משכר, אך ז"א מסתבר, ומ"מ כאמור שבראב"ש מפורש לאיסור, וכן עיקר.

47. משנ"ב (סקמ"ג) בשם האח', וכן כתב בכה"ח (אות ק"א) בשם הפו' גבי דיו שנפל לתבשיל, אבל הזכירו כולם שזה עכ"פ כשיש רוב בהיתר נגד הדיו, וע"ע בכה"ח (שם) דיש להחמיר דלא סגי במחצה על מחצה [וע"ע שם באות ק"ב בשם פמ"ג]. [וע"ע בדברינו להלן אודות מש"כ הפו' בס"ג גבי חמץ נוקשה שיש חשש שיפול למאכל].

48. עיין שו"ע (סעיף י') גבי שימוש בדיו שאין לחוש שיכניסו לפיו, כיון שאוכלו ללא כוונה, אלא כמתעסק בעלמא. [ועיין בדברינו שם שמותר גם להכניס לפה בכוונה שלא לשם אכילה].

49. עיין במשנ"ב להלן (בסימן תמ"ז סקצ"ז) שחמץ שנפסד "בפסח" אע"פ שאסור בהנאה [כיון שנפסד רק בפסח], מ"מ אם נפל למאכל מותר, כיון שאינו נחשב הנאה.

50. שהרי בדרגה ג' נעשה לפחם וכעפר בעלמא, ומה שייך בזה אחש' ביה, אטו מי שיאכל עפר יחשב לו כאוכל חמץ [ואף שבכמה מלשונות הראשונים בדין אחשביה האמור בהערה הקודמת איתא דמותר משום דהוא כ"עפרא בעלמא", נראה שאין המדובר בדרגה כזו שנעשה פחם ממש, ואמנם יל"ע בסברא דכיון שלא ראוי אף לכלב ה"ז כפחם, לענ"ד יש לחלק ד"פסול" לכלב, אבל פחם הוא עפר ממש, וצ"ע. ויש לבאר, שאין זה ענין שמבואר להלן בסמוך שאסור ליהנות מן האפר החמץ, חדא דהתם הוא לאחר זמן איסור חמץ, ועוד שהרי מ"מ צריך "הנאה" בשביל איסור חמץ, שאסור גם בהנאה, אבל האוכל חמץ פגום כ"כ בודאי אין לו שום הנאה (אא"כ יש לו הנאה של רפואה, או סיבה אחרת, אבל לא הנאה מטעמו), ואין לדון כאן אלא מצד אחשביה, ובכה"ג שהוא עפר בעלמא גם אחשביה ליכא.

ויש לדון עוד, במה ששמעתי שיש כיום תבלין, שהוא נותן טעם שרוף במאכל, דבכה"ג הרי הוא כדבר חשוב ואסור, אף שי"ל שזה כמו היכי תמצי שאדם יתן חול ועפר לטעם, ועל כל פנים אם הוא נהנה אסור, כנ"ל דכל הנקברין אפרן אסור, אבל באכילה בלא הנאה לא שייך אחשביה.

51. כ"כ החזו"א (סימן קט"ז סק"ח) שאין לאסור בכה"ג משום שדעתו על הסמים, והיינו דכל כה"ג לא שייך אחשביה לחמץ כלל, וע"ע להלן עוד טעמים לזה.

52. כן כתב רבינו מנוח (פ"ג מחו"מ) ועוד, ויש בזה כמה נפ"מ בכמה דינים דלהלן.

ועיין משנ"ב סימן תמ"ה סק"ה שבזריקתו לבית הכסא ה"ז ביעור חמץ, אולם החזו"א (סימן קי"ח סק"ג) חולק, וטעמו: א]. שכיון שהגיע

כל האמור בחמץ גמור בפני עצמו, אבל בתערובת חמץ, או חמץ נוקשה הרי זה מותר לקיימו כל שאינו ראוי למאכל אדם, וכמו שנתבאר. וכמו כן ישנו ענין נוסף בדין נותן טעם לפגם בפסח, ויבואר בסימן תמ"ז סעיף י'.

דיני תערובת חמץ

ה'. מיני מאכל שמעורב בהם חמץ, צריך לבערם מן הבית לפני פסח[53]. ובמקום הפסד אפשר למכרם לגוי מחוץ לבית[54]. וגם כשיש ספק נוהגים למכרם לגוי[55]. מצויים הרבה דברים בחשש תערובת חמץ, ויש להזהר בזה.

ו'. משקה שנעשה משריית שעורים ושאר מיני דגן, חייבים לבערו[56]. ולכן בירה מאלט וכדומה יש להזהר ולבערה לפני פסח, או למכור לגוי ולעשות מחיצה בפניהם.

ז'. משקאות חריפים וכדומה העשויים מזיעת השעורים ושאר מיני דגן, הרי הם חמץ גמור, והוא חמור יותר מתערובת חמץ, ואסור לקיימו בפסח בשום אופן[57], ולכן ויסקי וכדומה, יש לזכור לאדם ולבערם לפני פסח, או למכרם לגוי ולעשות מחיצה בפניהם[58].

יתירה מזו, יש מקומות שנהגו שלא לשתות שום משקה חריף בפסח, מחשש שיטעו לשתות משקה חמץ, אמנם למעשה אם יש עליו הכשר לפסח, או שעשאוהו בבית ואין בו חמץ, מותר[59].

ח'. גזים [העשויים מדו תחמוצת הפחמן], יש כאלה נוצרים מתסיסת חמץ, ומוסיפים אותם במשקאות שישיה המשקה מוגז, יש מחמירים בזה, ולכן צריך לקחת בפסח גז סודה לשתיה שאין בו חשש חמץ, ויש מתירים מפני שאין בו ממש[60].

ומכל מקום המשקאות הממותקים למיניהם בודאי צריכים הכשר לפסח, וכמעט כל הדברים כיום יש לרכוש רק בכשרות לפסח[61] [חוץ ממים], וגם בכל השנה צריך הכשר.

ט'. מאכלים רבים כיום מכילים תמציות תמיסות מולסות גלוקוזה חומצות, חומרי טעם וריח וצבע ושימור ודיבוק וניפוח ועוד. ורבים מהם עשויים מתערובת עמילנים מחמץ, ויש להזהר בהם[62]. ואפילו דברים טבעיים קפואים, נמצא בקצת מקומות חמץ בחומר המקפיא שלהם [ובעיקר בבשר ודגים קפואים][63]. ואין לסמוך על כך שברשימת הרכיבים לא מופיע תערובת חמץ[64].

תערובת חמץ ואינו ראוי לאכילה

י'. תערובת חמץ שאינו ראוי לאכילת אדם, מותר לקיימו בפסח[65], ואפילו אם הוא ראוי לאכילת כלב, כל שאינו ראוי לאכילת אדם מותר[66], ומותר ליהנות מהם בפסח[67].

אמנם כל ההיתר הוא רק כשנעשה לפני פסח, אבל אם הוא נעשה בפסח, כיון שהחמץ היה ראוי בתחילה ונפגם בפסח אסור, וצריך לבער אותו, אלא אם כן הוא נעשה ברשות גוי[68].

י"א. מן האמור יש ללמוד, שמותר להשתמש וליהנות בפסח מסוגי רפואות שיש בהם תערובת חמץ ואינם ראויים לאכילת אדם, וכל כיוצא בזה[69]. ולהלן יבוארו בהרחבה דיני תרופות בפסח, ודיני שימוש בתכשירים לניקוי ושימוש חיצוני.

י"ב. גם אם יש איזה חשש שמא יכנס לפה מן החומרים הפגומים, מותר, כיון שהם פגומים ואינם נחשבים[70].

חמץ נוקשה

י"ג. חמץ שמעודו אינו ראוי לאכילה אלא על ידי הדחק, כגון תערובת קמח עם מים, אסור להנות בפסח מדרבנן, אבל אם נשתנה צורתו, מותר[71]. ומכל מקום אסור לאכול מזה בפסח[72].

זמן איסורו אין זה ביעור, כל שהוא עדיין ראוי להסקה ולאכילת חזיר. ב]. שהרי אפשר לנקות אותו וליתנו לכלב, עיי"ש. אולם בבית הכסא שלנו ודאי נפסד כולו, וכ"כ באול"צ ח"ג פי"ד תשו' ב'.

ועיין להלן גבי רעל עכברים שזה עשוי מחמץ מצופה רעל.

53. בין אם הוא באיסור דאו' ובין אם הוא באיסור דרבנן (עיין לעיל בהקדמה), בכל אופן אסור להשהותן, כדעת התוס' ריש פסחים, ודלא כהטור וסמ"ק, וכמש"כ המג"א, ושכ"ה דעת השו"ע, וה"ד כה"ח אות ו', ועיין שו"ע ר"ס תמ"ב ובמפרשים.

54. ככל מכירת חמץ שמבואר להלן.

55. כן מצאנו בתרוה"ד ח"א סי' קי"ט, והובא בב"י, וע"ע בכה"ח אות נ"ז, נ"ח, דוגמאות.

56. עיין בגמרא ר"פ אלו עוברין (מב:) גבי שכר המדי שהוא תערובת חמץ, שנחלקו בו ר"א ורבנן, ובשו"ע (ר"ס תמ"ב) כתב שתערובת חמץ עובר עליו משום בל יראה וכו', אבל בתערובת ואינו ראוי לאכילה מותר לקיימו וכו', ע"כ. ואחד הדוגמאות הזוכר שכר המדי, ובגמרא פירשו דהיינו שנרתנים בו מי שעורים, ולהלן בשו"ע (ס"ה) כתב דין שכר שעושים מחיטים ושעורים שחייב לבערו, ע"כ. והתם הוא חמור טפי, ומקורו ברא"ש (שם) בשם ר"ת ששכר שלנו לכו"ע אסור מפני שעיקרו עשוי ממי השעורין, בשונה מהשכר שמוזכר בגמרא (ועיין בפני יהושע שם מה שהעיר מדברי רש"י שם ד"ה שכר שכתב שהוא כעין שלנו), והוסיף שכ"מ בגמ' דהתם אין כזית בכא"פ, אבל שכר שלנו יש יותר מכזית בכא"פ, והובא בב"י, ובחי' הגהות מהרל"ח כתב שאפילו אם אין בו כזית נמי אסור לכו"ע שהרי הוא נותן טעם משום שיש בו הרבה שעורים ואינו לקיוהא בעלמא, ע"כ. ואכן זה ברור דבכה"ג אסור מה"ת שטעם כעיקר, ובודאי שמה שהוסיף שיש בו כזית בכא"פ הוא לרווחא דמילתא, אכן הב"ח כתב דאיכא ביה תרתי וטע"כ, וגם כזית בכא"פ, וע"ע כה"ח אות נ"א.

וגם אם נתערב בדבר אחר הוא אסור, ככל תערובת חמץ, עיין משנ"ב (סוסקכ"ד), אולם בודאי שכל זה כשלא היה בו ביטול, שאם היה בו ביטול ה"ז בטל [כשאינו מעמיד וכו', עיין להלן], וזו הערת הפמ"ג (שציין לו המשנ"ב שם), וככל דין חוזר וניעור, שאין איסור בנתבטל לח בלח.

ומה שהזכרנו דוגמא בירה מאלט וכו', כן הוזכר בחכם צבי סי' כ', וה"ד בשע"ת וכה"ח אות נ"ז.

57. עיין בהערה קודמת גבי שכר [ויש ב' סוגי "שכר", וכמו שכתב כה"ח סוף אות י"ב].

ושכר שלנו הנקרא "יין שרף", משקאות חריפים, כמו שהזכרנו הם נעשים מזיעת התבואה, חמור יותר, ובמשאת בנימין (סימן נ"ח) כתב שיין שרף שלנו שנעשה מאדי הכוהל היוצאים בעת הרתחת התבואה, ה"ז כתבואה עצמה, וע"ע בשער אפרים (סימן ד'), וכ"כ הרבה אחרונים ה"ד במשנ"ב (סק"ד) ובכה"ח (אות י"ב), וכה"ג כתב בשו"ע יו"ד (סימן קכ"ג סכ"ד) גבי יין נסך, שהזיעה שלו הוי כאיסור עצמו.

עיין במשנ"ב וכה"ח שם משם האח' שגם אם המשקה נעשה משמרי שכר אסור, אמנם בפמ"ג (בא"א סוסק"ט) העיר שאם השמרים לא ראויים לאכילת כלב פקע מהם האיסור, ומותר לקיים את השכר, אמנם נחלקו בזה האח', עיין בשו"ת מנח"י ח"ז סי' כ"ז ועוד באח' טובא בענין מלח לימון, ואם עכ"פ חמור יותר בשתיה מצד דאחשביה, ויבואר במק"א.

58. הזכרנו זאת משום שדברים אלו עשויים להשמר שנים רבות באיזה ארון, ועלולים לשכוח ממנו ולהשהותו בפסח, ולכן יש להזהר לבערו, או לכוללו במכירת חמץ כנהוג, ולעשות מחיצה בפניהם כנ"ל בסי' ת"מ, וככל חמץ.

59. ידוע מהגאון רע"א (בכתביו אות תשכ"ט) שהורה לאסור אפילו נעשה בבית בהכשר, וכן נהגו בעוד מקומות בחו"ל, וע"ע בשד"ח מערכת חו"מ (ס"ו אות כ"ט), וכתב שם שאם הוא נקי מחשש חמץ מותר, וכן מבואר בפו' בכ"מ (וכ"ש ביו"ט שני שנהגו להבדיל ע"ז בכ"מ בחו"ל), וכן ההוראה כיום, וכן המנהג, ומצוי משקאות כאלה בכשרות לפסח, שנעשים מקטניות, או מחומרים אחרים שגם ללא חשש קטניות.

60. בקובץ מבית לוי הביא בשם הגר"ש וואזנר שיש שהגז עשוי מתמיסת שמרים של בירה, ויש להמנע מלהשתמש בהם בפסח, עיי"ש. אולם הגרשז"א בהליכ"ש פ"ד ס"ג כתב שאין בזה ממש, ואינו נחשב כחלק מן החמץ ומותר, וע"ע בשו"ת ערוגות הבושם סי' ק"כ-קכ"א, ועו"א שדנו בענין הסודה, ואכמ"ל.

61. כידוע היום שכמעט בכל הדברים יש חומרים רבים, ואפילו במוצרים רגילים ופשוטים עשויים מרכיבים רבים, ויש להזהר בזה, וגם בכל ימות השנה צריך הכשר טוב.

ויש שאף נזהרים במים מינרלים מחשש תערובות כל שהם, כידוע, וצריך בירור.

62. הדברים ידועים, והגם שבהרבה מקרים הם בטלים בשישים ויותר, ואף אין בהם דין מעמיד אלא זוז"ג ועוד, ואולי גם לא ראויים לאכילה כמות שהם, מ"מ יש להזהר ולא לקנות שום מוצר ללא הכשר ראוי, וראה בהשש"פ ע' קכ"ח פירוט הדברים.

ובפו' דנו באריכות אודות חומצת לימון ומלח לימון האם יש בה חשש לפסח, כיון שעשויה מחמץ אך נפגמת וחוזרת בתערובת וכו', עיין בשו"ת מנח"י יחו"ד אול"צ שבה"ל ועוד, וכן בשו"ת מחקרי ארץ האריך בדבר, ומ"מ במציאות כיום מקפידים בדבר, ומשתמשים בחומצת ומלח לימון ללא חשש חמץ.

63. כן נודע לי ממומחים שבחומר המקפיא נמצא חמץ.

64. כיון שאחוזים קטנים אינם רשומים [מלבד חשש בשימוש בכלי חמץ], ואמנם לכאורה יש לסמוך על כך שכתוב "ללא חשש גלוטן", שהרי אם ימצא גלוטן וינזק בזה אדם הרגיש לכך, החברה תענש על כך בחומרה (וכעין שדן האגר"מ והאח' לגבי חלב עכו"ם בזה"ז שמקפידים ע"פ הממשלה שלא לערב), אך פעמים וזה כתוב באיזה פינה, או שיש כללים אימתי לרשום כן, וכן מצד הכלים וכו', ובלא"ה הנה במציאות אין להשתמש בשום דבר ללא כשרות מפני ריבוי התקלות.

65. שו"ע ס"א. וכתב כגון עריבת העבדנים וכו', והיינו שעירבו קמח במים, ונתנו לתוך זה עורות עד שמסריח, וכן רטיה ואספלנית וכו', והם דוגמאות שנזכיר להלן בסמוך. [ויש לבאר, שאותם מינים כמו רטיה וכו', הם בודאי תערובת חמץ עם שאר דברים, אולם בעריבת העבדנין, הלא זה תערובת קמח ומים, וא"כ ה"ז כמו חמץ בפני עצמו, ולמה נחשב תערובת. וי"ל משום שע"י תערובת המים בקמח לא נעשה כאן תוצרת מיוחדת, ובשונה מפת שהמים שבאו לקמח הפכו את החומר לעיסה אחת ומזה נעשה פת, שבזה המים משלימים את הקמח. משא"כ בקמח עם מים לעריבת העבדנין, שזה תערובת בעלמא, כמו מים עם חלב]. וע"ע בשו"ע ס"ב וס"ד. וע"ע בשו"ת מנח"א ח"ה סי' ל"ד, וי"ל.

66. בדבר זה נחלקו המשנ"ב והחזו"א, וכמו שהזכרנו בהקדמה ג' ד"ה תערובת, עיין שם. ולהלכה הדבר מבואר כבר בראשונים, וכמו שנתבאר להלן בענין מזון בעלי חיים עפ"ד הרמב"ם, וכן נראה דעת השו"ע שכל שנפסל מאכילת אדם סגי בהכי ומותר בהנאה.

67. כמש"כ בתרוה"ד סי' קי"ג, ובכה"ח בכ"מ וכנזכר בהקדמה.

68. עיין בכל זה בהקדמה ג'-ד'.

69. עיין בשו"ע ס"א-ב', ד' קילור וכו'.

70. עיין לעיל בהקדמה ד' שהבאנו דין אחשביה שאף בדבר שנפסל מאכילת כלב מ"מ כתבו הפו' שלא לאוכלו, משום שבאכילתו ה"ז אחשביה, אף שיש מתירים גם בזה, עיי"ש. וא"כ לכאו' יש לחוש שמא יאכלנו, וכמו שמצוי בהרבה אופנים, שהבאנו להלן בסמוך לענין חמץ נוקשה, שה"זהירו הפו' שאף על פי שמותר להשתמש בהם בפסח, יש להזהר שלא יהיה במצב שיש חשש שיפול למאכל.

אולם בנידו"ד שהחמץ פגום ואינו ראוי כלל, אין חשש גם אם יפול למאכל, וכמבואר בתרוה"ד (סימן קכ"ט), ופסקו השו"ע להלן (סעיף י'), גבי שימוש בדיו משכר שעורים, שאין חוששים אפילו שלפעמים נותנים אותו בפה, וכן הסכימו שם כל הפו', עיין משנ"ב וכה"ח, וכן הבאנו עוד כמה דוגמאות כאלה לעיל בסוף הקדמה ד' עיי"ש, דשאני חמץ נוקשה שהוא ראוי קצת לאכילת אדם, אלא שהותר כאשר אין צורת החמץ ניכרת, אבל כשנפל ממנו למאכל, שוב חוזר ואוסר הכל, וכמו שביארנו שם.

71. במשנה (רפ"ב דפסחים) ואלו עוברין בפסח (פרש"י שעובר בבל יראה, ור"ת מפרש מעבירין) וכו', קולן של סופרים, ופירשו בגמרא (מב:) כמו דבק שמכינים אותו מקמח שיפון ומדבקים בו, ע"כ. וברמב"ם (פ"ד מחו"מ הי"א) כתב בגדים שכיבסו אותן בחלב חטה, וכן ניירות שדיבקו אותן בחמץ וכל כיוצא בזה מותר לקיימן בפסח, ואין בהם משום לא יראה, מפני "שאין צורת החמץ עומדת", ע"כ. וביאר המ"מ שאין זה קולן של סופרים הנ"ל, שהוא קודם שהדביקו בו הניירות, שהרי הוא נוקשה בעיניה ואסור לקיימו, אלא שהמדובר הוא אחר שהדביקו בו, דהוי כעריבה שנתן בה עורות, וזש"כ רבינו שאין צורת החמץ עומדת וכו', ע"כ. ולכאו' הרמב"ם נקט משום הפסד צורת החמץ והוא מפרש מפני שאינו ראוי, שהרי עריבת העבדנין הוא פגם בטעם החמץ, אכן המ"מ מפרש כוונת הרמב"ם שאין צורת החמץ עומדת גם לזה, וכמש"כ הגר"א (כאן אות ט'), וכדמיון לזה הביא מש"כ הרמב"ם לעיל (בהלכה י') גבי קילור, ורטיה וכו' שמותר לקיימן מפני שנפסדה צורת החמץ (וכ"ה בשו"ע סוס"א) עיי"ש. ואמנם הראב"ד כתב על הרמב"ם שם שהוא שיבוש ומטעם אחר וכו', ועי' במ"מ ומגדל עוז ושאר מפרשים מש"כ בזה, אבל הלח"מ ביאר כוונת הראב"ד לומר שאין הטעם אלא מפני שנפסל מן הכלב, עיי"ש. ובמנחת ברוך סי' מ"ב הביא ד' המפרשים, וכתב לבאר מח' הרמב"ם והראב"ד בשינוי לשון ההלכה אם המדובר שעירב בתוכו קמח או חמץ, וע"ע במרכה"מ סוף ה"י (וע"ע בפמ"ג כאן בא"א סק"ב), ויל"ב, ועיין בשו"ת תפל"מ ח"ב סי' רס"ה. ואכמ"ל.

ומ"מ מבואר שפגם טעם החמץ נחשב כאין צורתו עומדת, ולדבריו כך גם בבגדים וניירות הנ"ל, אך י"ל שזה ב' סוגים של פסידת צורת החמץ, אם מצד טעם החמץ, או מצד צורתו, והיינו שלגבי חמץ שנתן בו עורות הוא פגם בטעם, ובבגדים וניירות שדיבקן זה מטעם חסרון בצורת החמץ, שהרי מסתבר לכאו' שאין הטעם נפגם רק במה שהדביקן, שהרי לא נשתנה כלום, ובחזו"א (סימן קט"ז סקי"ד ד"ה תמב) ביאר בגלל שהחמץ מתבטל ונעשה כחלק מן הבגד והנייר, וזה דומה לחמץ שיחדוהו לישיבה וטחו בטיט שמותר לקיימו כדלהלן, עיי"ש (ולא שנעשה טפל בלבד, כעין נידון החזו"א בהל' שבת גבי מוקצה על הארץ שמטאטא אותו, אלא שמתבטל ונעשה כמותו ממש), וזה הרי ודאי אינו כענין חמץ שבעריבה, שהוא פגם בטעם, אמנם גם שם הוא כחפצא אחרת, ומתאים לשתיהם הלשון שנפסדה צורת החמץ.

והראבי"ה (סימן תפ"ז) כתב שהדבר תלוי שגבי קולן של סופרים, הנייר עצמו ניתקן בכך כמו עיבוד, וניכר החמץ ולכן אסור, אבל אם אינו ניכר מותר, ע"כ (ונזכר בטור לעיל). ומבואר שהכל תלוי אם הוא ניכר (וע"ע גם במהרי"ו שבדרכי משה אות ז'), וזה דלא כהרמב"ם הנ"ל שאפילו בניכר החמץ שרי, כמש"כ בב"י, ובעיקר סברתו שתלוי אם ניכר או לא יש לפרש ג"כ על דרך החזו"א הנ"ל שבאינו ניכר הרי הוא בטל, ככל ביטול בתערובת דשרי אם אינו ניכר, שנעשה כחפצא אחרת.

ובראש בפ"ב (סימן ה') והמרדכי (שם סי' תקצ"ו) הביאו מרבינו משולם שהעיד על ר"א הגדול שהיו בגדיו מכובסים במי קמח בפסח, ושכן דן הראב"ן בכרים וכסתות שטחין אותם במי סובין, וכתב שנראה שא"צ לבער כיון שאין שם אוכל עליו ומאוס ופסול מלאכול כלב, ועוד דמיוחד לשכיבה וכו', ע"כ. וכן נזכר בטור, ועיין בב"י. והנה לדבריו הוא מאוס ופסול לכלב, ופשיטא דשרי לכו"ע, וז"א שייך לכל הנ"ל, דהנ"ל מיירי שהוא ראוי לכלב. אמנם בעצם הלשון מאוס, מצאנו להלן בסעיף ט' בענין כופת שאור שאינו בהכרח פגום ופסול מאכילת כלב, וכמו שביארנו שם בהערה. [ועכ"פ נתבאר שיש בזה פלוגתא ביסוד ההיתר, ועי' כה"ח אות ל"א, ל"ד, ל"ז].

ולסיכום: לראבי"ה הדבר תלוי אם החמץ ניכר או לא (וע"ע בתרוה"ד סי' קי"ז שמפרש כן גם ברמב"ם), אבל לרמב"ם אף שניכר מותר, כיון שאין צורת החמץ עומדת (וכמו שדקדק הב"י ע"פ המ"מ), ואפילו אם לא נפסל מאכילת כלב מותר (וכמש"כ באחיעזר ח"ג ס"ה לשיטת הרמב"ם, כיון שאינו ראוי לחמע בו עיסות אחרות), והראב"ד חלק ע"ז ועוד, וס"ל שרק אם נפסל מאכילת כלב, וגם מפני שדומה לכופת שאור שיחדה לישיבה, וע"ע להלן בהלכות הבאות, ועיין להלן שכתבנו לדון דלכאו' יש נפ"מ בין הטעמים, אם יש בזה איסור של אחשביה בנפל למאכל וכדומה,

י"ד. בגדים שכיבסו אותם בחלב חטה, אפילו שנראה עליהן קצת ממשות מהחמץ, והוא נעשה סמוך לפסח ולא נפגם, מותר להשאירו בפסח[73]. ואף לכתחילה מותר לעשות כן[74].

ומכל מקום יש להזהר שלא יכנס מהחמץ הזה לאוכל[75], וכן יש להזהר שלא להכניס מהבגדים הללו לפה, וזה מצוי במי שיושב בבית הכסא ומחזיק את הבגדים בשיניו[76], והמדקדקים נזהרים שלא להשתמש שלושים יום לפני פסח, בדברים אלה שיש בהם חשש חמץ[77]. אמנם בזמנינו אין חשש לכל זה, ומותר לכבס באבקת כביסה מכל סוג שהוא, ואין צריך שום הכשר לפסח[78].

ט"ו. דבק העשוי מקמח ומים, צריך לבער אותו, אולם אם השתמש בו והדביק בו ניירות וכדומה, מותר להשאירו בפסח[79].

אמנם נחלקו בזה הפוסקים: לדעת השו"ע מותר אפילו כשהחמץ ניכר, ואפילו בסמוך לפסח שהחמץ לא נפגם בטעמו[80]. ולדעת כמה אחרונים יש להחמיר אם החמץ ניכר[81].

ובאחד מהאופנים הבאים מותר לכל הדעות: א]. אם הוא באופן שאינו ניכר, ולא מבצבץ כלל[82]. ב]. אם הוא נעשה קודם שלושים יום שלפני פסח[83]. ג]. אם הוא פחות מכזית[84].

ט"ז. אחר האמור נזכיר כמה דוגמאות:

א]. אם הדביקו ניירות בחלון, לשו"ע מותר, ולרמ"א מותר רק באחד מהאופנים הנזכרים בהלכה הקודמת[85].

ב]. כורכי ספרים, מותר לכל הדעות[86].

ג]. מודעות רחוב, מותר[87].

י"ז. גם חמץ נוקשה יש להזהר שלא יפול למאכל, ולכן יש נמנעים מלשחק על השולחן בקלפים שיש בהם דבק מחמץ, שמא יפול מהם על המאכל[88]. ובדיעבד אם נפל למאכל, יש אומרים שהוא בטל בשישים[89].

י"ח. בולים ומעטפות שיש בהם דבק, אין להרטיבם בלשון, אלא ילחלח את אצבעו ברוק או מים, וכך ישתמש בהם[90].

וסתימות לשיניים, אין בהם שום חשש[91].

י"ט. דבק סלוטייפ, מותר להשתמש בו אף באופן שיהיה במגע עם המאכל[92].

מעמיד

כ'. מעמיד, דהיינו חומר שגרם למאכל להיות בצורתו המיוחדת, אם החומר הוא דבר האסור, הרי הוא אוסר את כל המאכל ואינו בטל בשישים, ואפילו באלף אינו בטל, מפני שבכך האיסור ניכר, וכאילו הוא בעין[93].

כגון גבינה שהעמידו אותה מהיותה חלב בתחילה, על ידי חומץ משכר שעורים, וכן תמד משמרי חמץ, וכדומה, יש לבערה קודם פסח[94].

כ"א. לא זו בלבד שהמעמיד אוסר את כל התערובת, אלא אף הופך את התערובת לחמץ, כאילו הוא החמץ בעצמו, שאם העמידו עוד כהנה הכל אסור, כגון שבישל דבש והחמיצו בשמרי דבש שבישל כל השנה והדבש הראשון היה מחומץ בשמרי שכר[95], ויש אומרים שאפילו אם מה שבישל עכשיו היה רביעי או חמישי, אסור להשהותו בפסח, ויש אומרים שרק עד שלישי אסור, אבל מרביעי ואילך מותר[96].

כ"ב. מעמיד הוא דווקא כשהוא היה לבדו המעמיד, אבל אם היה עימו עוד מעמיד היתר, מותר אפילו בשתיה ואכילה [ונקרא "זה וזה גורם"][97]. והיינו שלא היה בכוחו של המעמיד הראשון להע־מיד, וצירפו לו עוד חומר המעמיד. אבל אם היה בכוחו להעמיד לבד, אף שצירפו חומר אחר, אסור כדין מעמיד[98].

כ"ג. כל האמור באיסור מעמיד, הוא דווקא שהאיסור בעצמו הוא המעמיד, והיינו החמץ בנידונינו, אבל אם העמידו בחומר אחר שרק קיבל טעם מחמץ, בטל בשישים לפני הפסח.

ולכן, המעמיד בקיבה שנתקנה על ידי חמץ (בבישול או בכבישה עימו) לפני פסח, מותר בשישים, ואין צריך לבערה[99]. אבל בפסח אסור, מפני שחמץ בפסח אסור במשהו, ויש מתירים גם בזה[100].

בדיעבד שעבר והשהה את התערובת שהיה בה מעמיד חמץ, ועבר עליו הפסח, נאסרה בהנאה. אמנם במקום הפסד מרובה יש להקל על ידי השלכת הנאת המעמיד לאיבוד[101].

כ"ד. חמץ ששמו אותו במאכל כדי לשמר את המאכל שלא יתקלקל, יש אומרים שהוא נחשב מעמיד, ואסור, ואינו מוכרח[102]. וכן יש לדון במשפרי אפייה לצורך תפיחה, וכדומה.

כמו שכתבו הפו' בהלכה הבאה.

72. פשוט שאפילו פסול לגמרי יש איסור מצד אחשביה, וכל שכן בחמץ נוקשה וכו', עיין לעיל בהקדמה ד'.

73. רמב"ם (פ"ד מחו"מ הי"א) וטושו"ע (ס"ג) שבגדים שכבסו אותם בחלב חטה, וכן ניירות שדבקו אותם בחמץ, וכל כיוצא בזה מותר לקיימם בפסח, ואין בהם איסור בל יראה ובל ימצא, ועיין לעיל שביארנו יסוד ההיתר בזה, ונחלקו בזה המפרשים, עיין שם, ומהשו"ע שכתב שאין צורת החמץ עומדת, ובס"א כתב לשון זאת לגבי חמץ הפסול מאכילה, אין מזה ראיה.

וכפי שהבאנו לעיל היתר זה הוא בכל אופן: א]. שאפילו אם החמץ נראה וניכר מותר (ב"י ע"פ המ"מ), וכ"כ המשנ"ב (סקי"ד) שאפילו נראה עליהם קצת ממשות החמץ מותר עי"ש, ולא זו בלבד, אלא שמשמע בפו' שאפילו החולקים לגבי נייר כדלהלן מודים בבגדים שמותר, ויש לבאר שפיר עפמש"כ החזו"א (סימן קט"ז סקי"ד ד"ה תמב) שזו שכבה דקה וכו'. ב]. שאפילו אם החמץ לא נפגם, ונעשה סמוך לפסח, עפיה"א לעיל (בהערה שלפני הקודמת), וכ"כ המשנ"ב (סקי"ג) ובשעה"צ (אות כ"ו), וכה"ח (אות ל"א).

74. כ"מ בפו', ומפני שנעשה קודם פסח.

75. כן העירו האח' כמובא במשנ"ב (סקט"ז) וכה"ח (אות ל"ב) שבגדים המכובסים בחלב חטה, אף שמותר לקיימן בפסח, מ"מ אסור להציע אותם על השולחן [מפות] שמא יפרך מהם לתוך המאכל, דלפעמים נשאר ממשות מהחמץ, וכן צעיפי נשים שעושים אותם עם קמח, יש להסירן בשעת אכילה, וע"ע שם שבהרבה מקומות בכלל לא מצוי שיש ממשות על הבגדים לאחר הכיבוס [ובזמנינו בכלל אין חשש לכל זה מכמה סיבות, וכמו שכתבנו בסי' תל"ג סכ"ח הלכה כ"ה].

ובעיקר האיסור יל"ד, למה חששו שמא יפול במאכל. ואמנם שאיסורו איסור רק מדרבנן והוי כגזירה לגזירה, ומ"מ חז"ל חששו כהנה לאיסור, אולם אם האיסור מצד אחשביה (וכנ"ל בפרק ד'), הרי לא שייך אחשביה כשאינו מתכוון לזה (וכדלהלן ס"י ועוד כהנה שהבאנו בהקדמה שם), ובשלמא למ"ד שההיתר כאן הוא בגלל שאין צורת החמץ ניכרת עליו, וכל עוד שהוא דבוק לבגד הרי הוא חלק ממנו, י"ל שכאשר הוא נפרך ונופל לאוכל אסור, וכן למפרשים שההיתר הוא משום שזה כייחדו לישיבה ניחא, דבכה"ג חזר להיות כאוכל ואסור, אבל למ"ד שההיתר הוא בגלל שהחמץ נפסל מאכילת כלב, אבל האיסור אם ישנו הוא רק משום אחשביה, א"כ למה אסור כשנפל בלא כוונה, וי"ל שכאשר הוא נופל למאכל הוא חוזר להיות חמץ ראוי. אולם ז"א מחוור, דסתמא משמע שכל מאכל אפילו שלא מתערב ונבלע עימו וכדו' ג"כ בכלל האיסור, ועכ"פ למפרשים דמיירי אפילו בראוי לאכילה, וההיתר בגלל שאין צורת החמץ עומדת את"ש. ושו"ר אחז"ר בתפל"מ ח"ב סוס"ה שעמד בדין זה דחמץ נוקשה שיש שהבינו שהוא פסול מאכילת כלב, ולדבריהם קשה דא"כ אין לחוש אף אם יפול, ועמש"ש, ואכמ"ל.

76. כן העיר בבן איש חי, והזכרנו זאת לעיל בסי' תל"ג שם.

וגם על זה אפשר לשאול כמו שהערנו בהערה הקודמת, דבכה"ג לא שייך אחשביה, ולא זו בלבד אלא שגם התירוץ שכתבנו שם מיושב טפי למ"ד שהחמץ ראוי אלא שבטל אגב הבגד, וכשנפל למאכל אינו כן, לכאו' כאן אכתי הוא טפל לבגד, וצ"ל דמ"מ כשנכנס לפה, הוא ג"כ כניתון לעצמו ואסור.

77. משנ"ב סוסקט"ז, וכה"ח אות מ'.

78. פשוט וידוע וכנ"ל, ואין ליתן על זה הכשר, דהוא חוכא ואטלולא.

79. עיין שו"ע ס"ג, ונתבאר לעיל בהרחבה.

80. עיין בב"י לדעת הרמב"ם ונת' לעיל בהרחבה, וכ"כ הרבה אח' כמו שהביא בכה"ח אות ל"ה, מ"ב. ודלא כמש"כ הרמ"א בהגה והאח'. ואפילו בסמוך לפסח, דבאינו סמוך הרי לכו"ע שרי.

81. עיין בהגהה ס"ג, וע"ע בביה"ל (ד"ה יש מחמירין), אך לדידן כהשו"ע יש להקל.

82. עיין תרוה"ד (שהוא מקור ד' הרמ"א) ובמג"א וש"א, וכ"ה במשנ"ב וכה"ח שיעשה בלילה רכה שלא יבצבץ לחוץ כלל, ע"ש. וי"ל דבתרוה"ד הוסיף שהמחמיר לטוח בטיט תע"ב (והזכירו בשעה"צ אות ל"ב, ובכה"ח אות מ"א), אולם כמה אח' השמיטו תוספת זו, מפני דהוא חומרא יתירה על שאר הראשונים.

83. משנ"ב סקי"ז וכה"ח אות ל"א, ל"ח, דבכה"ג נפסל בודאי, ושרי לכו"ע. [ועיין כה"ח אות ל"ט שהביא דברי האח' שעמדו ליישב למה בסימן תמ"ז ס"ה כתב הרמ"א שרק אם שהה ב' חודשים מותר].

84. מג"א, ה"ד במשנ"ב סוסקט"ז, הגם שאינו מוסכם, עיין כה"ח אות מ"ב, ונראה שרק במה שמבצבץ לחוץ צריך להזהר שלא יהיה כזית, משא"כ מה שמתחת לנייר אין חשש, ושו"ר כן בחזו"א [סי' קט"ז סקי"ד), וזה דלא כמ"ש בכה"ח אות מ"ב [וע"ע בגר"ז וכה"ח שם].

85. היינו נידון השו"ע והרמ"א בסעיף ג', ונתבאר בהלכה קודמת.

86. עפיה"א שאם אינו מבצבץ לחוץ אין חשש, וע"ע לעיל, ובכה"ח כאן (אות ל"ו) כתב להתיר בזה מפני שנעשה קודם זמן הביעור, וע"ע בכה"ח להלן (אות ק"ב) שעמד שוב בדין כריכת הספרים בכמה פרטים, וכן בביה"ל כאן (סוד"ה ויש מחמירים) כתב כמה טעמים להתיר בכורכי ספרים, עיין שם.

87. הנה הגרשז"א (בהליכ"ש פסח פ"ד ס"י) החמיר בזה אם הוא סמוך לפסח, מפני שהוא ניכר לחוץ, עי"ש. ולענ"ד נראה שאפילו אם הוא ניכר, הרי הוא בודאי מפקיר את זה במקום שאינו משומר וא"צ לבערו כלל [ועיין לעיל סימן תל"ג ס"ו וסי' תמ"ה ס"ג בחמץ שהשליך לעופות וכו', וע"ע בסימן תמ"ט, וע"ע בדברינו בסימן תמ"ח גבי הפקר חמץ], ואין לומר שאינו מפקירו מפני שרוצה שידבק טוב, שהרי לכך די לו במה שתחת הנייר ולא במה שמבצבץ (ומה שתחת הנייר הרי א"צ ביעור, וכנ"ל בהערה שבסוף הלכה קודמת). וי"ל דמ"מ מקפיד שיעמוד שוב ע"י מה שבחוץ, ומ"מ כיון שכ"ז הוא חומרא נ"ל שמן הסתם מותר, ועכ"פ שיאמר בהדיא שהוא מפקיר אותם.

88. הרמ"א להלן סו"ס תמ"ז, וה"ז כעין שכתבנו לעיל ע"פ הפו' בסי' תמ"ב ס"ג.

89. עיין בהקדמה ג' לסימן תמ"ב דין חמץ נוקשה בתערובת, וע"ע לעיל בגדרי דבק חמץ, וכן בכה"ח שם אות ל"ג כתב להקל בכיוצ"ב.

90. זו דוגמא מצויה לדין הדבק הנ"ל, והנה המדובר בפסח, ובזה יש לדון ככל המוצרים שיש חשש שמכילים חמץ, עיין להלן. והנה אם הוא פגום אין חשש גם ללחלח בלשון, וכמו שכתבנו בהקדמה ד' דלא שייך אחשביה אלא אם כן כוונתו לאכילה, אבל בלא כוונה אין חשש, וה"ה אם מכניסו לפה בלי כוונה לאכילה, עפמש"כ בשו"ע (סימן תמ"ב ס"י), וכמש"ש. ובשו"ת קנה בושם (ח"א סכ"ה) כתב שיש ללמוד מהתרוה"ד גם שמותר ליתן הקולמוס לפיו, עי"ש. ובספר הלכה של פסח (ש"ד פ"ד הערה ע"ט) דן בנפ"מ מזה לגבי בולים ומעטפות (ומש"כ לדון שהמשנ"ב לא ס"ל כן, אינו נכון לדינא, שבודאי הדבר מותר גם לכתחילה להכניסם לפה שלא בכוונת אכילה), ומ"מ כתב שטעם הדבק הזה אינו דוחה, עיין שם, ויש לחוש שמא יהיה בו טעם וכדו', ולכן ראוי שלא לעשות זאת בפיו, וכן יעוין כן בתשובות והנהגות ח"ב סי' רכ"ה אות ב'.

91. עיין נט"ג, ובספר השש"פ שם עמוד קל"ד כתב שכיום אין חשש חמץ.

92. ככל הנ"ל. וכמדומה שכיום אין בו חמץ.

93. כן הוא בכל האיסורים וכמבואר במשנה בערלה (פ"ב מ"ד-ז') וברמב"ם (רפט"ז ממאכ"א) ובשו"ע יו"ד (בסו"ס פ"ז, וכן בסי' קכ"ג סט"ו), וכן כאן בנידונינו גבי פסח בשו"ע (סעיף ה'), ובפו', עיין כה"ח אות נ"ט [ועיין להלן שהוא איסור מדרבנן, והנפ"מ בזה].

94. בשו"ע ס"ה דוגמא בגבינות, ובמשנ"ב וכה"ח משם הא"ר גבי תמד, ועוד שם גבי דבש [ויש שנהגו מחמת זה שלא לאכול דבש, אולם כפי שנתברר דבש דבורים כיום אין בו חשש].

95. תשו' הראב"ן (סימן ח'), הובא במג"א, וכ"ה במשנ"ב סקכ"ה וכה"ח אות ס"ב מהאח', ובעיקר הדברים עיין במאמ"ר סק"ו מה שתמה על הראב"ן, וכן בחקרי לב יו"ד סימן קל"ט, ועוד באח' והובאו בשד"ח באספ"ד חמץ ומצה ס"ה אות כ"ו.

96. עיין במג"א משם הראב"ן שאפילו רביעי וחמישי אסורים, וכן לעולם, וכ"כ האח', אולם בשבות יעקב (ח"ב סט"ז) דן להתיר ברביעי ואילך ע"פ הב"י ביו"ד ועוד, וכ"כ עוד כמה אח' כמובא בשד"ח שם ובכה"ח שם, עיין שם, ומן הדין יש להקל.

97. כמבואר ביו"ד (סו"ס פ"ז) ועוד, וכ"כ המג"א כאן ועוד אח', ה"ד במשנ"ב וכה"ח אות ס"ב.

98. כמבואר בש"ך וט"ז שם, ועוד הרבה אח', כיעוי"ש. וכ"כ בנידונינו האח' במשנ"ב שם ובשעה"צ אות מ"ה וכה"ח שם.

ודע, שיש כו"כ דינים בזה וזה גורם כיעוין בפו' ביו"ד שם ובמנח"י ח"ה סי' ה' וח"ז סי' כ"ז ועוד באחרוני זמנינו.

99. עיין משנ"ב סקכ"ו וכה"ח אות ס"ג בשם האח'.

100. במשנ"ב שם כתב להחמיר בזה, ומבואר בתשו' הרדב"ז (ח"א סי' תפ"ז) והובא בכנה"ג ומג"א כאן, וע"ע גם בפר"ח (ס"ה), ורק כתב להקל בצונן, אולם האי מילתא תליא בדין מליחה לכלים שהאריכו הפו' להלן סי' תמ"ז ס"ו וביו"ד סי' ק"ה ועוד באח' טובא, ומן הדין יש להקל, דחמץ בפסח במשהו מדרבנן ובספיקו לקולא, ועוי"ל, וכן עיקר.

101. דין איסור מעמיד הוא מדרבנן (וכמש"כ הפו', וכ"ה במשנ"ב סקכ"ז ובכה"ח אות ס' מהאח'), ומ"מ אחר הפסח יש לאסור אף בדיעבד כיון שהוא כמו בעין, וכמש"כ האח' (ה"ד במשנ"ב שם וכה"ח שם משם האח'), שבמקום הפסד מרובה אפשר להתיר בהשלכת הנאת המעמיד, ויש לד־קדק שבכה"ח לעיל (אות ז') הביא בשם האח' שחמץ שהוא מעמיד אפילו בדיעבד אסור אחר הפסח, ע"כ. ומ"מ במקום הפ"מ יש להקל באופן שמאבד הנאת המעמיד, וכנ"ל. [ויש לציין, שכה"ג מבואר בסימן תמ"ז ס"ב גבי מורייס, וזוהי כוונת השעה"צ שם באות י"א בשם הגר"ז לענין איסורו אחר הפסח שהוא משום דהוי חשוב, עי"ש. וכ"ה בגר"ז שם ס"ו, וכמו שביארנו]. ועיין עוד בדין זה בשד"ח סימן ח' אות כ"ה, וכן באות ס"ג בתוה"ד.

102. לכאורה היה מקום לומר שזה רק בגדר מבריח ארי ואינו נחשב מעמיד, אולם הגר"ח קנייבסקי השיב בע"פ שגם זה אסור כמו מעמיד,

דבר העשוי לטעם

כ"ה. דבר העשוי לטעם, דהיינו שנתן במאכל חומר שעשוי ליתן טעם, אינו בטל אפילו באלף, מפני שהאיסור ניכר בכך, שהרי מורגש בטעמו, והרי הוא כמו בעין. ואם החומר הזה הוא חמץ, יש לאבד את כל התערובת לפני פסח[103].

כגון תבלין שהוא חמץ, או יין שרף חמץ שניתן במאכל[104].

כ"ו. היה החומר מועט ביחס למאכל, ולא מורגש טעמו כלל, הרי הוא בטל, ככל תערובת חמץ[105].

כ"ז. כל האמור הוא באופן שהחומר הנותן טעם הוא עצמו האיסור, אבל אם בתבלין היה בלוע מן האיסור, יש לשער רק כנגד האיסור הבלוע, ולא כנגד כל התבלין[106].

כ"ח. בדיעבד שעבר והשהה את התערובת שהיה בה טעם חמץ מן התבלין, ועבר עליו הפסח, נא־סרה בהנאה, אמנם במקום הפסד מרובה יש להקל בהנאה על ידי השלכת הנאת הטעם לאיבוד[107].

דיו

כ"ט. דיו שיש בו תערובת חמץ, מותר לכתוב בו במועד, ואפילו שלפעמים דרך הכותבים ליתן את הקולמוס בפה, ועשוי לבלוע מן הדיו, מותר, כיון שהוא פגום ואינו ראוי לאכילה[108]. ואפילו לכתחילה מותר ליתן את הקולמוס בפה, כיון שאין כוונתו לאכילת הדיו[109]. וכן אם נפל מהדיו לתוך התבשיל, ויש בתבשיל רוב כנגדו מותר[110].

ל'. מה שמצוי חותמת על הביצים, אין בכך חשש שמא יש בזה חמץ[111].

וטוב לשטוף את הביצים, מחשש האוכל חמץ של העופות הדבוק בביצים[112].

תרופות ורפואות בפסח

ל"א. תרופות שיש בהם חשש לתערובת חמץ, אם טעם התרופות מר ופגום, שאינו ראוי לאכילה מותר לחולה בפסח[113]. ויש בזה כמה אופנים:

א]. לחולה שיש בו סכנה, או חשש סכנה אפילו חשש רחוק, מותר לכתחילה, ואין לנסות לבקש שום תחליף[114].

ב]. לחולה שאין בו סכנה גם כן מותר לכתחילה, ואין צורך לבקש שום תחליף[115].

ג]. למיחוש בלבד, נראה שגם כן מותר בתרופות המצויות כיום, אמנם יש מחמירים לבקש תחליף אחר[116]. וקטן כחולה שאין בו סכנה הוא[117].

ד]. ויטמינים ותוספי מזון, הרי זה חמור יותר, ומ"מ בדרך כלל אין איסור, אפילו לחולה שאין בו סכנה[118].

ה]. בתרופות הומאופטיות, מעורב אלכוהול שיש בו חשש חמץ, ויש לברר הכשרות[119]. ויש לדעת, שגם כל השנה יש ליתן את הדעת על כשרות הרפואות הללו[120].

ו]. תרופות וחומרים לשימוש חיצוני אין בהם כל חשש, וכמו שיבואר להלן.

ל"ב. כדורי שינה, כדור לקשב וריכוז, כדור לעניני פוריות, ולעניני משפחה, וכל כיוצ"ב, אף על פי שאינו מחמת חולי, מותר לקחתם בפסח, כיון שטעמם פגום[121].

עוד בעניני רפואה בפסח בכלליות[122]

ל"ג. תרופות המכילות חמץ בפסח[123], יש להבחין בכמה דברים: א]. אם המדובר בחולה שיש בו סכנה אם לא יקח את התרופות, או שהוא חולה שאין בו סכנה, או מיחוש בעלמא (כאותם פרטים

ע"כ. וכנראה משום דאכתי ה"ז כמו שניכר שהוא נמצא, וצע"ע. ומ"מ י"ל שלכו"ע אין לאסור אלא בזמן כזה שלולי החומר הוא היה מתקלקל, אולם בתחילתו הרי בלא"ה הוא ראוי, ואין סברא להחמיר כולי האי.

אמנם יש מגדו"ה הסוברים שאין זה נחשב לטעם או מעמיד [וזה מצוי בהרבה מאכלים כיום, וכן בלחם אחר פסח, שיש חשש למשפרי אפייה מחמץ שעבר עליו הפסח, שאינם אלא כדי שלא יתקלקל, או להוסיף חלבון שניטל מהקמח בתהליך הטחינה].

103. עיין במשנה בערלה (שם), וכן בחלה (פ"ג מ"ח), ובפיהמ"ש להרמב"ם ור"ש ושאר מפ', וכ"כ הפו' ביו"ד סו"ס צ"ח, וכאן בסעיף ה', ולהלן סי' תמ"ז, ויש לבאר שבפו' איתא דוגמא של דבר חריף מלח ותב־לין, לאו דווקא, וה"ה כל דבר שגורם שיהיה ניכר, דהוי כמו בעין.

104. תבלין חמץ אינו מצוי, אבל י"ש הוא דוגמא ברורה, וכ"ה בפו' כאן בשם נחלת שבעה ועוד.

105. פשוט, וכ"ה בפו' ביו"ד שם וכאן.

106. פשוט ומבואר בפו' ביו"ד שם, וכדרך שכתבנו לעיל במעמיד.

107. כדרך שכתבנו לעיל גבי מעמיד, ה"ה בנידו"ד במידי דעביד לטעמא, שהוא ג"כ אסור רק מדרבנן (וכמש"כ בש"ך שם סקכ"ט בשם האו"ה), ולכן במקום הפס"מ יש להתיר בהשלכת הנאת המעמיד לאיבוד.

ויש להעיר שהנה בר"ן בחולין (לה: מדפי הרי"ף) מבואר דמידי דעביד הוא מדאו', עי"ש. ולפי"ז לכאו' לא יועיל אפילו בהשלכת הנאת המעמיד, דהוי כמו טעם כעיקר. אכן כבר כתבו ביד יהודה שם ועוד באח' דלא פליגי, והר"ן מיירי בטעם ממש, ולא בהרגשת תיקון הטעם וכדו'.

נ"ב. ולהלן סימן תמ"ח יבואר דין מעמיד בחמץ שעבר עליו הפסח (המבואר בסי' תמ"ז ומשנ"ב סקכ"ה), והוא ענין אחר.

108. שו"ע (ס"י) ע"פ תרוה"ד (ח"א סי' קכ"ט) עי"ש, והטעם שאין בזה "אחשביה", כיון שאינו בכוונת אכילה, וכמשנ"ת לעיל בהקדמה ד'. ודווקא כשנעשה לפני פסח, וכמש"כ הפו', ונזכר בהקדמה לעיל.

109. כן מוכח מדברי התרוה"ד (שם), וכן דקדק בשו"ת קנה בושם (ח"א סי' כ"ה) עיין שם. ואף שלשון המשנ"ב ל"מ כן, שכתב "ולא חיישינן" שיתן לתוך פיו וכו', משמע שלכתחילה אסור, זה אינו, ואף המשנ"ב מתכוון לזה בודאי, וכן ביאר בחו"ש (פ"ז סק"ג), ודלא כמי שפקפק בזה (וכמו שהבאנו לעיל בס"ג בענין בולים שיש בהם דבק), וז"פ ע"פ הכללים באיסור אחשביה דלעיל בהקדמה שם.

110. כה"ח (אות ק"א), וכה"ג כתבו עוד פו', ונת' לעיל בהקדמה ד'.

111. דפגום, ולא שייך בזה אחשביה, כשזה בלא כוונה וללא צורך וכמשנ"ת בכ"מ, וכיום אכשר דרא ועושים חותמת מיוחדת לפסח, בסימון מיוחד, כידוע, ושו"ר מש"כ באשרי האיש.

112. כן יש חוששים, אך שמעתי שא"צ לחשוש כ"כ לפי המציאות, וכ־תבנו עוד בענין זה בסימן תמ"ז, והבאנו מהנצי"ב במשיב דבר שהזכיר מנהג לחשוש מפני החמץ שעל הביצים, וע"ע שם. [ואמנם שמעתי אומ־רים שלא להרטיב ביצים, מפני חשש התפתחות חיידקים מסוכנים, אבל אפשר לעשות זאת סמוך לשימוש].

113. יש לבאר עיקרי הדברים, הנה ברמב"ם (פ"ד מחו"מ הי"ב) כתב שכל דבר שנתערב בו חמץ ואינו מאכל אדם כלל או שאינו מאכל כל אדם, כגון התריאק וכיוצ"ב, אע"פ שמותר לקיימו אסור לאוכלו עד אחר הפסח, ואע"פ שאין בו מן החמץ אלא כל שהוא, ה"ז אסור לאוכלו, ע"כ. וכ"ה בשו"ע (סי' תמ"ב ס"ד). ולכאו' צ"ב ממש"כ הרמב"ם (פ"ה מיסוה"ת ה"ח) שאין איסור להתרפאות באיסורים, אלא כשהוא דרך הנאתן, כגון חמץ בפסח, אבל שלא כדרך הנאתן, כגון רטיה או מלוגמא מחמץ או מערלה, או שמשקין אותו דברים שיש בהם דבר מר מעורב עם איסורי מאכל, מותר אפילו שלא במקום סכנה, כיון שאין בהם הנאה לחיך, ע"כ. וע"ע ביו"ד (סו"ס קנ"ה), וברדב"ז (ח"ג סימן תתק"ט) כתב בדבר אכי־לת הטריא"ק שלא במקום חולי, שכיון שנפסל מאכילת כלב פקע ממנו האיסור, עי"ש"ב. ומ"מ סיים גם שאין להתיר בזה אלא בחולה שאין בו סכנה, אולם דברים אלה כתב שם לאחר שביאר שהוא עשה זאת בפסח עצמו, שבזה הרי ההלכה ברורה שחייב לבערה, אבל אם היה לפני פסח י"ל שמותר גם לבריא, ודו"ק. ובכלל י"ל שכל דברי הרמב"ם הנ"ל באיסור הטריא"ק הוא רק לבריא, אבל לחולה מותר באכילה, וכן יש ללמוד גם מדברי רבינו מנוח (בפי' על הרמב"ם שם) שכתב שהטריא"ק היתה נאכ־לת למלכים [וזה הכוונה שלא נאכל לכל אדם], והאיסור הוא לחולה וגם לבריא משום שדרך הנאתו הוא, ע"כ. ואמנם זה חידוש, עיין ברדב"ז שם, ועוד ברי"צ גיאת במאה שערים הל' פסח, ועוד במפ' על הטור כאן, וי"ל.

וכעת נבאר צדדי ההיתר בדבר:

ראשית, ההיתר ברור כיון שהוא פגום, הוי אכילה שלא כדרך הנאתו, דשרי כמש"כ הרמב"ם שם והפו' ביו"ד סו"ס קנ"ה, אלא שמצד היתר זה הוא רק לחולה שאין בו סכנה ולא לסתם אדם, ואף לא למיחוש בעלמא, וכמבואר ברמב"ם (פ"ד מיסוה"ת) ושו"ע ביו"ד סימן קנ"ה ס"ג, וע"ע בהליכות שלמה פ"ד ס"ז, ודו"ק.

ואמנם מצאנו כמה אח' שכתבו שבפסח אף שלא כדרך הנאתו אסור, כיון דמ"מ יש לו הנאת מעיים, ובמעיים הוא נהנה כדרך הנאתו, כי מה איכפת לו שהוא מר, וכיוצ"ב במקו"ח סק"ב, וכן באמרי בינה ס"ז, וע"ע גם באמרי ברוך על הטו"א מגילה ז: [וע"ע גם במנחת שלמה סימן י"ז שבאיסורי הנאה גם שלא כדרך הנאה אסור, עי"ש. אולם אחה"מ מדברי הפו' ביו"ד שם ל"מ כן], אכן בפו' ל"מ כן כמבואר בטו"א שם, ועוד באח' ס"ב וס"ד, ובלא"ה כיון שנפגם מעיקרא חשיב כדבר שאינו בשם אוכל, ואין חשש, ובכלל הלא תרופות שלנו אינם שייכים להנאת מעיים בשונה מתרופות של זמן קדום, ודו"ק. ולכן לכו"ע אין חשש, וז"פ. [ומה שכתבנו בנידון הנאה שלא כדרך מצד שפגום, יש לציין גם שהוא בבליעה ויש מקילים בזה, אך אינו פשוט].

ועדיין יש לדון בזה מצד אחשביה, שבשו"ת שאגת אריה (סימן ע"ה) דן בדבר אכילת תרופה שאינה ראויה לחולה שאיב"ס, עיי"ש, וסיים דמסתבר שאוכלים ומשקין שאינם ראויים לאכילה אסור אפילו לרפואה, דכיון שאכלן אחשבינהו, וכמו שכתב כעי"ז הרא"ש בפסחים פ"ב גבי חמץ שאף שנפגם קודם זמן האיסור אסור משום אחשביה, ע"כ. ובעיקר לגבי חמץ מצאנו בזה קפידא, אולם למעשה כבר חלקו ע"ז האח', וכתבו שאין לחוש מצד אחשביה, וכדלהלן.

א]. שכיון שאוכלו רק משום רפואה ולא בשביל אכילה רגילה, לא שייך לומר בזה דאחשביה, וכמו שכתבו ביד אברהם על יו"ד (סימן פ"ד סי"ז, ובסו"ס קנ"ה), ודחה ד' השאג"א, וכן בערך השולחן (סימן תרי"ב אות ד'), וביד יהודה (סי' ק"ג בפיה"א סק"ה), וכן בכת"ס (סי' קי"א), וע"ע בשו"ת תפל"מ (ח"ב ס"ד) שהביא שכן מבואר גם בשו"ת זרע אמת וחכם צבי ונה"ש ועוד, עיין שם, וכן מבואר עוד באגר"מ או"ח ח"ב סי' צ"ב ומנח"ש מהדו"ת סימן ס"ח וחז"ע עמוד ק"כ בשם האח' ואול"צ ועוד (וכמש"כ במנח"ש סי"ז אין זה נפ"מ בתרופות בזה"ז).

ב]. בחזו"א (סימן קט"ז סק"ח) כתב גבי טבליות לרפואה שיש בהם חמץ נוקשה וכו', שאם הם מעורבים בדברים שאינם ראויים לאכילת אדם, אין בהם משום חמץ כדין נפסל מאכילת אדם, כיון שא"א להפריד החמץ מהתערובת וכו', והוסיף שאף למאי דמשמע באחרונים שאסור לכתחילה לאכול חמץ שנפסל מאכילת כלב, מ"מ ע"י תערובת שאר דברים מותר, דל"ש כאן אחשביה, ע"כ. והיא סברא נוספת על הנ"ל. והנפ"מ בזה באופן שדעתו על החמץ, ודו"ק.

ג]. ועל כל זה יש להוסיף שבעיקר דין אחשביה, הרי הוא שנוי בפלוגתא רבתי, וכמו שהבאנו בארוכה לעיל בהקדמה ד' לסימן תמ"ב, ושם נתבאר שדעת רבים להתיר, ומן הדין היה אפשר להקל למעשה, אלא שכמה אח' חששו, ונהגו לחוש לדעתם, אולם בודאי שאינו מעיקר הדין (ושו"ר בשד"ח מערכת כ' כלל כ"ב שהביא דברי העה"ש הנ"ל, וכתב לחזק הדין בזה שהרי גם בעצם הדין יש חולקים ע"ד הרא"ש שיש סברת אחשביה, וא"כ אין לנו להגדיל מח' הראשונים, וי"ל דבחולה לכו"ע מותר).

וזה מלבד שכל דין אחשביה אינו אלא מדרבנן, ונמצא שיש לנו ס"ס במילתא דרבנן, א'. שמא אין איסור דאחשביה כלל, וגם אפשר כן הוא עיקר הדין וכמשנ"ת שם. ב'. ושמא לא שייך בכה"ג אחשביה מטעמים הנ"ל, ולכן הדבר ברור שמותר (ועל כל זה ניתן להוסיף, שכיום לא מצוי כמעט חמץ בתרופות, ואף את"ל שיש איזה חשש, הוא מספק, וגם בטל בשישים וכו'). ולכן מש"כ במקצת מאח' זמנינו להחמיר לבקש תחליף חמץ, לא ידעתי למה, ואינו אלא סלסול וחומרא בעלמא לרוב תוקף חומרא דחמץ, ואין זה אלא עדיפות בעלמא.

114. שאף אם יש סלסול וחומרא בחולה שאיב"ס כנז', מ"מ בחולה שיב"ס, אין לעורר ע"ז כלל, וכל מה שנתנו לו יקח, וכל העיסוק בזה אינו אלא מכשול, כאשר ידוע מהנסיון, ואין להאריך.

115. כמשנ"ת שא"צ לבקש תחליף, ורק דרך חומרא וסלסול העולם מח־מירים לחומרא דחמץ, אולם מן הדין א"צ כלל, רק אם יש לפניו שתי האפשרויות יושיט ידו לשני.

116. הנה ראיתי כמה חכמים שכתבו שלא להקל בכל הנ"ל לענין מיחוש בעלמא, וכמש"כ בתפל"מ שם ועוד באח', ולא ידעתי מה ראו להחמיר בזה, אחר שכל צדדי ההיתר נכונים גם למיחוש, שהרי אין כאן אחשביה לחמץ כשהוא בתערובת, ועוד שיש מתירים ומילתא דרבנן, ויש לו צער, מה הענין להחמיר בזה, וצ"ל שכל החומרא הוא בדברים שההיתר שלהם הוא מצד דהוי הנאה שלא כדרך הנאתו, ובזה אין היתר אלא לחולה וכמש"כ ביו"ד סי' קנ"ה ס"ג, אולם בדבר פגום מעיקרא אין חשש כלל, וע"ע גם במנחת שלמה סי"ז, ודו"ק.

117. עיין בדברינו בסי' שכ"ח סי"ז, ונראה דה"ה בודאי גם בנידו"ד, ולפי הענין והצורך.

118. פרט זה חמור לפי אחד הטעמים הנ"ל מפני שדעתו על החמץ ג"כ, אלא שמ"מ הוא פגום, ולפי"ד הרבה אח' הנ"ל לא שייך אחשביה כשזה בשביל מטרת רפואה, ובציורוף מה שכתבנו לעיל, וא"כ גם בויטמינים יש להתיר לחולה שאיב"ס ככל הנ"ל, וכפי מה שהערנו לעיל היה מקום להתיר גם למיחוש, אלא שבתוספי תזונה יש לחוש טפי שהוא כדעתו על האוכל, וגם יש לחוש טפי שאינו מוחזק כמרפא, כידוע. ומ"מ דרך חומרא הוא לענ"ד, אך יש לציין בכל זה שכל ההיתר הוא דווקא באינו ראוי, אולם דבר שיש בו טעם טוב, אסור.

119. ידוע שבהם מצוי שיסוד החומר בתרופה מורכב מחמץ, ויש לברר כשרותו, ועיין במנח"י ח"ח סי' ס"ח ועוד, וזה תלוי עוד בסוג הרפואה אם היא ידועה שמרפאה, ולאיזה צורך.

120. וראה בדברינו בהל' שבת סוף סימן שכ"ח בשער כ"ד.

121. כיון שהם פגומים, ודינם ככל הפרטים שכתבנו לעיל בענין כדורי רפואה, ושם כתבנו שאף למיחוש בעלמא נראה שמותר, וה"ה בנידו"ד, אך הבאנו שי"א לברר ולבקש תחליף כשר לפסח, והנה מה טוב לעשות כן אם אפשר, אך במקום צורך מותר בכל אופן, וע"ע שש"כ פל"ג הערה ס"ג, וי"ל, וכל שכן שמן הסתם אין בהם חמץ כלל, ואין להאריך.

122. הלכה זו נכתבה בהל' שבת סוף סימן שכ"ח בשער כ"ג, וכעת הוס־פנו בה אומר ודברים.

123. ויש לדעת שכפי שנתברר רוב התרופות מכילות עמילן (שמטרתו לדבק), אלא שלא ברור שהעמילן מחמץ או קטניות, ומ"מ הוא מועט ובטל ברוב, אבל בשישים אינו ברור שבטל אא"כ יערב אותו בעוד מאכל, ורוב התרופות המצויות כיום הינן כשרות לפסח, רק בחלק מסוים מצוי שהחומר המגבש ומקשה את התרופה הוא חמץ, או שהציפוי הוא ממותק וחמץ, או בסוגי ויטמינים (כמו E, C) מופקים מחמץ, ובפרט בתרופות הומאפטיות מצוי חמץ, או ע"י הכוהל שבתוכו, ומשנה לשנה מתפרסם ידיעון כשרות תרופות, וכמו שכתבנו להלן.

ובדבר נאמנות הרופא אם יש בתרופה חמץ או לא, יעוין בדברינו לעיל בסימן שכ"ח סעיף י' בדין נאמנות רופאים, עיי"ש ובדברינו ביוסף טוהר ח"א סי' קפ"ז. ובנידוננו אפשר להקל יותר מאחר שבד"כ הרכיבים כתובים על התרופה, וגם הוא מילתא דעבידא לאגלויי (עיין בשו"ת לבושי מרדכי ספ"ו ובספר שערים המצויינים בהלכה סימן קי"ז סקט"ו, וע"ע בשש"כ פ"מ הערה קס"ה, עיי"ש), ומ"מ ראוי להתבונן ולשמוע איך

שנתבארו לעיל בר"ס שכ"ח, ובסעיף י"ז)[124]. ב]. אם התרופה היא חמץ גמור או בתערובת, וטעם פגום וכיוצא[125]. ג]. אם נטילת התרופה בבליעת כדור, או שהיא בשתיה או במציצה ולעיסה[126].

עוד יש להקדים, שכיום אכשר דרא, ומשנה לשנה מתפרסמת רשימה מעודכנת של תרופות שאינן מכילות חמץ. ותע"ב. אך יש להזהר שלא לעשות כן על דעת עצמו ללא הסכמה מרופא, מאחר שיש שאינם מועילות למקרה שלו הפרטי, וכן לפעמים יכול להיגרם נזק ע"י שינוי מתרופה לתרופה. ובפרט יש להזהר בזה בחולים שיש בהם סכנה, וכמו כן יש להזהר שלא לסמוך על רשימה מארץ אחת לארץ אחרת, ומחברה לחברה, גם נכון שיהיה מעודכן לשנתו[127]. ונזכיר בקצרה פרטי הדינים:

א]. אם התרופה חמץ גמור, אזי לחולה שיש בו סכנה מותר משום פיקוח נפש[128]. וחס ושלום להחמיר בזה, ואפילו מספק[129]. אמנם אם אפשר להשיג תרופה כשרה וראויה למחלתו, נכון לעשות כן[130]. וחולה שאין בו סכנה אסור בזה[131]. ויש עיצה לפגום את טעם התרופה קודם פסח על ידי עירוב דבר מר, או לכרוך אותו בנייר דק ולבולעו כך.

ב]. תרופות שיש בהם תערובת חמץ, אם התרופה ראויה לאכילה ובדרך אכילה, דינה כאמור לעיל, מפני שחמץ גמור בפסח אסור במשהו[132].

ג]. תרופות שבזמנינו, גם אם מעורב בהם חמץ, בדרך כלל אינו ראוי לאכילה מפני שטעמו פגום, מותר לקחתם אף חולה שאין בו סכנה. אמנם אם יש תחליף כשר לגמרי כמו שמצוי ברשימת התרופות המתעדכנת משנה לשנה, יש עדיפות לקחת מהתחליף הכשר[133]. אמנם בחולי שיש בו סכנה אין שום עדיפות[134].

כל האמור, בתרופות הנלקחות בדרך בליעה. ובזה אף אם הכדור מצופה בסוכר, כדי להפיג את המרירות של התרופה, מותר. אולם אם הם נלקחים בדרך של מציצה, אכילה, לעיסה, או שתיה בסירוף וכדומה, אין לקחתם כלל אם הם בתערובת חמץ וממותקות. ואף להשהותם אסור. אמנם הרבה פעמים אף שממותק הרי הוא נחשב פגום, ויותר טוב לעוטפו בנייר דק ולבלוע[135].

ויטמינים, ברזל, וכדומה, שמעורב בהם חמץ, כיון שעשוי לבריאים לחיזוק מזגם, אין ליטלם בפסח. וכן תרופות הומאופתיות דינם כויטמינים, וחמורים יותר, אלא אם כן הוחזקו שהם מרפאים דינם כתרופות[136]. אבל כשיש צורך רפואי לקחת ויטמינים, כמו שמצוי בנשים וילדים וכדומה, מותר כדין כל התרופות[137].

ודע, שבאופן שצריכים לקחת תרופה בפסח שיש בה תערובת חמץ, כגון לצורך פיקוח נפש, נכון לנהוג באחד משני האופנים דלהלן: א]. שיקנה הכל מלפני פסח, ויחשוב בדעתו שאינו מתכוון לזכות בחמץ. ב]. שיקנה מגוי, ויתכוון שאינו זוכה בחמץ[138]. אמנם במציאות כיום כל התרופות נעשות לפני פסח, וכיון שטעמן פגום מותר לכתחילה לקנותם לפני פסח ולהשהותן בביתו.

וגלולות המצופות חמץ אסור לבולען, וגם להחזיקן ברשותו אסור, משום שציפוי החמץ בעין, וטעמו לא נתקלקל, ורק אם השתמשו בהכנתן על ידי עמילן תירס וכדומה או בקמח מצה, מותר[139]. וקפסולות, שבתרופה עצמה אין חמץ, ורק בקפסולה יש חמץ, עיין בהערה[140].

רפואה חיצונית, כגון משחות, טיפות עינים ואזניים, פתילות, זריקות, אין בהם איסור חמץ (ואם יש אפשרות ליטלם, ה"ז עדיף מרפואה בדרך אכילה, אף באופנים המותרים)[141]. ואלכוהול נקי (ספירט) לחיטוי וניקוי פצעים, וכדומה, אם הוא נעשה מדגנים, אסור להשתמש בו בפסח, שהוא חמץ בעין[142].

מותר לקנות אחרי הפסח עבור חולה, כל תרופה אפילו שהיא מכילה חמץ, אף ממי שלא מכר את חמצו כדין, ואפילו הוא חולה שאין בו סכנה, מותר[143]. וכל זה ברפואה חיצונית, אולם ברפואה על ידי אכילה, אפשר שאסור אף בחולה שאין בו סכנה[144]. אמנם אם אין החמץ עומד בפני עצמו, אלא מעורב או פגום, וכדרך התרופות בזמנינו, מותר לכתחילה, ואף להשהותם בפסח בביתו[145].

נאמרים הדברים, אם ברצינות או בקלות דעת.

124. ובכלל חולה שיש בו סכנה או שאיב"ס, הוא גם אם עלול לבא לידי כך אם לא יקח התרופות, ואפילו בספק. וכמו"כ בהגדרת החולים כמשנ"ת לעיל, ה"ה גם בזה. [וכמו כן בענין נאמנות רופאים וכן חילוקי דעות בין הרופאים נתבאר לעיל בסעיף י', וה"ה כאן].

125. שכאשר הוא פגום הוי שלא כדרך הנאה, שמבואר ברמב"ם (פ"ה מיסוה"ת ה"ח) דשרי, ואפילו שלא במקום סכנה, כיון שאין הנאה, עיי"ש. וע"ע במ"מ ועוד באח' שם ובכ"ד מש"כ בזה. וכן בש"ך ביו"ד סי' קנ"ה בב' מקומות, והעירו על דבריו בשאג"א סע"ז וכן בבינת אדם סי' נ"ב ועוד. וע"ע בשו"ת מהרי"א ח"ב סי' רנ"ח אות ד', ושואל ומשיב בכ"ד ועוד. (אך צריך לדעת שבאמת הוא פגום). ורק אם אוכלם אסור משום דאחשביה, אולם כאשר כל סיבתו הוא בגלל הרפואה ולא בגלל החמץ, בפשטות אין נראה לומר דאחשביה ושרי. וכ"ה ביד אברהם סי' פ"ד סי"ז וביד יהודה סי' ק"ג בפיה"א רסק"ח ועוד. וע"ע בזה בכת"ס או"ח סי' קי"א ובדרכ"ת יו"ד סי' קנ"ה סקכ"ח וכן בחזו"א סי' קט"ז ס"ק ח', וכן היה מורה ובא כמש"כ בשמו בארחו"ר פסח. וכ"כ באגרות משה ח"ב סי' צ"ב וח"ג סי' ס"ב ובציו"א ח"י סכ"ה פ"כ ויחו"ד ח"ב ס"ס, וכן דעת הגרשז"א והגרישו"א ועוד. ועיין בזה בשש"כ פ"מ סע"ד, ושם בהערה קס"ד ציין לפוסקי זמנינו שעמדו בזה והתירו. וע"ע גם בשו"ת תפלה למשה ח"ב שהאריך בזה להיתירא, ועוד באח'. וכן באול"צ ח"ג בהל' פסח, ואכמ"ל. וכמוה"כ מה שהעיר הד' ברי מלכיאל לאסור בכיוצ"ב כגון משחת שיניים שאפשר להפריד ממנה החמץ, אין זה מחוור, ובודאי ל"ח כלל. ואף אם נאמר כדבריו, ה"ז פשוט שהוא דווקא בדבר שהאדם יכול להפריד בעצמו באיזה דרך, אבל מה שאפשר כיום להפריד על ידי מכשירים מיוחדים ומעבדות אין זה נחשב שאפשר להפריד, ככל דוכתא שתורה לא בשמים היא, וז"פ. (ואף אם יש לחוש, הוא דווקא באופן כזה שלאחר ששוטף הפה נשאר טעם טוב מהתמציות איסור, וה"ז כבגד או עץ שספג טעם, שאסור ללועסו). אמנם יש החוששים לדברי האוסרים. וכן מצוי שרבים נוהגים להזהר בזה לחר־מר איסור חמץ. ועיין גם בשו"ת קנין תורה ח"ד סמ"ד ובציו"א ח"י סכ"ה שחששו דנחשב אחשביה, וכדמשמע בדברי כמה אח', עיין שאג"א סי' ע"ד-ע"ה ושם בסופו החמיר בזה, ובגר"ז סי' תמ"ב סכ"ב ובקו"א שם. וע"ע בדברינו בסי' תמ"ב שלמעשה יש להתיר בכל זה.

126. שיש אומרים שתרופה בדרך בליעה לא חשיב דרך אכילה, עיין להגרשז"א בשש"כ פ"מ הערה קס"ג, וכן בספר נשמת אברהם ח"א סי' תס"ו. אולם לדינא קשה להקל בזה כדרך שכתב בנוביי"ק יו"ד סי' ל"ה, והובא בפת"ש סי' קנ"ה סק"ו, וכתב ודלא כספר תו"ח שהתיר בזה. וכ"כ באול"צ ח"ג פ"ח תשו' ב' בענינו. אמנם בשם הגרח"פ שיינברג שבתרו־פות הוא קיל טפי, שהרי בולע אותה כדי שלא להרגיש טעם מר או קושי, וכוונתו להיפך שלא ליהנות ממנה. - אמנם אם עוטף את התרופה בנייר ובולעה כך ה"ז נחשב שלא כדרך אכילה. ומ"מ הורו גדולים שאם יש אפשרות יש לו להעדיף כדורים או קפסולות מאשר סירופ נוזלי. - וכמו"כ י"א שעדיף לבלוע ולא להמיס את התרופות במים, ולענ"ד אין בזה הכרח, ואדרבה יש אפשרות לבטלה בשישים וקל טפי.

127. ולענין תשלום עבור תרופות שמתפרסמות ככשרות, נראה שאם מותר מן הדין לקחתם בטעם פגום, אף לחולה שאיב"ס), א"צ להוציא ממון, אמנם בדבר הראוי לאכילה ואינו פגום, אף שמותר לחולה שיב"ס, מ"מ אם אפשר להשיג כשר יש לעשות כן, אף שכרוך הדבר בתשלום.

128. כגון: תרופות לסכרת, לב, לחץ דם, מחלה ממאירה, זיהומית, דלקת גרון עם חום גבוה, נשימה אסטמה, פרקינסון, מחלות מעיים, אירועי מוחי, חולי נפש, מעוברות בסיכון, וכדומה.

129. עיין משנ"ב (סימן תס"ו סק"ב).

ויש להזהר ולפרסם הדבר, כי הרבה החמירו בחשבם שכעת הם בריאים ויכולים לוותר על התרופה, ונסתכנו, רח"ל. - ולהלן יבואר שבתרופות שטעמן פגום, או שאינן כדרך אכילה וכדו' אין להעדיף כלל את התרופה האחת על פני האחרת בחולי שיב"ס. ומה שנתנו לו יקח, בלא לנסות להחליף, כי אין הנזק שעשוי לצאת מדברים כאלה שווה בחומרא היתירה הזו, ושומע לעיצה חכם.

130. עיין משנ"ב שם, שאם אפשר "בקל" לעשות בדרך היתר וכו', עיי"ש. אך יש להזהר כאמור לשאול רופא מומחה המכיר את ענין החולה, וכן אם התחליף הוא טוב כמו הקודם ואינו עשוי לגרום לקלקול.

עוד יש לציין בזה, מש"כ בשו"ת שבות יעקב (ח"ב סי' ט"ו) שהצריך ליתן חמץ לחולה שאיב"ס, לא יתננו יחידי שמא יאכל ממנו, עיי"ש. (וע"ע בנשמת אברהם ח"א סי' ת"נ מש"כ בזה בשם הגרשז"א). אולם יש להעיר בזה: א]. דכל זה כשאין שום חשש עיכוב ברפואת החולה. והרבה פעמים עשוי להיות עיכוב. ואין לעשות כן. וגם י"ל דאמאי לא ניחוש כמו שחששו לעיל בסי' שכ"ח בסעיף י"ב שלא לעשות בשינוי וע"י גוי, שמא יטעו וכו', וי"ל. ומ"מ בעיקר דבריו לא אשכחן בפו' שחששו לזה. [אמנם עיין בדברינו סו"ס ת"נ בענין האכלת חמץ לקטנים, וכן בדין תרופות חמץ וכו', והנה ממ"נ, אם הוא ראוי לאכילה הרי אסור אף לחולה שאיב"ס, כל עוד שאינו פגום, ואם הוא פגום מותר לחולה שאיב"ס, ופשיטא שאין לחוש כולי האי שמא יאכלנו, כי אף בחמץ פגום לא חששו בסי' תמ"ב ס"י בדיו, עיי"ש. אא"כ בחמץ נוקשה שראוי קצת לאכילה שבזה חששו בסימן תמ"ב ס"ג שמא יתערב במאכל וכמו שהבאנו שם, וע"ע בדברינו שם ובהקדמה לסי' תמ"ב]. ב]. ועכ"פ כל זה שייך בחמץ רגיל, אולם כשזה עשוי בצורת תרופה וכדו' שאין דרך בריאים לאכול, נראה פשוט שאין לחוש, ומותר לכתחילה להאכילו ביחידות.

131. ככל נטילת חמץ שאסור ככל איסורי תורה, ואפילו במשהו אסור, כדין חצי שיעור אסור מה"ת (שעה"צ סימן תס"ו שם אות ו').

132. ועיין בסימן תמ"ז דין תערובת חמץ מתי נאסר כל התערובת מפני החמץ, עיי"ש. (ובסי' תמ"ב ג"כ הובא דין מעמיד חמץ וכדו'). ושם בר"ס תמ"ז הבאנו דין חמץ בפסח במשהו, ודין ספק משהו שנחלקו בו הפו', והרבה מקילים, ואם כן יש להקל בהרבה פרטים בתרופות שהם רק חשש משהו וספק [ואף אם אפשר לברורי, הרי בטירחא יתירה לא חשיב אפשר לברורי, וכן מצד שהוא ספק מחסרון ידיעה, הלא הבאנו בהל' עירובין סי' שצ"ח ועוד שבס"ס מקילים לצרף ספק מחסרון ידיעה, ובפרט בדבר שהוא רק מדרבנן, ודו"ק]. ויותר קל לצורך חולה אם יפגום אותם, או יכרוך אותם בנייר דק ויבלע, שאז הוי שלא כדין הנאתו.

133. עיין לעיל בביאור הענין שבפגום מותר דאינו כדרך הנאתן, ומן הדין לא הוי אחשביה. אך כיון שיש מחמירים, א"כ למיחוש בעלמא ראוי להמנע, ובפרט שכיום יש כמעט לכל דבר תחליף כשר לגמרי, אבל מדי־נא הדבר מותר. ובאמרי יעקב אהע"ז ע' שנ"ח בביאורים כתב שמותר בפשיטות, עיי"ש. ומה שכתבנו יש עדיפות הוא חומרא וסלסול בעלמא, כי מן הדין נראה שאין חשש כלל. [וכל שכן שמותר להחזיק תרופות אלו ברשותו].

ומשככי כאבים בזמנינו, רובם כשרים לפסח (אקמול, אופטלגין, וכן כמה סוגים של נורופן וכדו'), ומ"מ כשיש כאבים חזקים בודאי מותר כל סוג שהוא, כיון שהוא פגום, ואין לחוש. ואף במיחושים בעלמא מן הדין היה מותר, ורק לחומרא מחמירים.

134. נראה פשוט שעד כאן לא כתב במשנ"ב סי' תס"ו שם שאם אפשר "בקל" לקחת כשר יש לעשות כן אלא בחמץ הראוי, ולא בתרופות כאלה הפגומים או בבליעה (שאינו כדרך), שבזה אין להחמיר כלל, ורק בחולה שאיב"ס יש קצת עדיפות בזה.

135. עיין בשש"כ פ"מ סע"ד ועוד [והרבה פעמים התרופה עצמה פגומה ורק הציפוי ממותק, וזה ג"כ נחשב פגום]. והוסיף בהערה קס"ד שיש להועץ תמיד בכל זמן ובכל מקום בדעת מומחים, אם החומר המקשה את הגלולה נעשה מקמח חיטה או מדבר אחר. ובכלל זה כל כדורים למציצה ולעיסה, וכן סירופים ממותקים וכיוצא, וגם אם הם בבליעה הרבה אוסרים.

ויש להעיר, שכ"ז בגוונו שלא נתבטל לפני פסח, אבל אם נתבטל לפנ"כ מותר (וכמו שסתם השו"ע בסי' תמ"ז שאינו חוזר וניעור בפסח, ועמש"ש. ובנידו"ד יש להקל טפי, ואכמ"ל. וע"ע במשנ"ב שם סקכ"א), אלא שבד"כ הוא עשוי לטעמא, ומעמיד, וכהאי גוונא דלא בטיל, ועיין בזה בשו"ע סימן תמ"ב וסימן תמ"ז ובפו' שם, ודו"ק. אמנם ראיתי בשש"כ פל"ג הערה י"ט שהביא מהגרשז"א שתרופות שבזמנינו בד"כ אין זה דרך אכילתו ומותר, ומה שממתיקים ע"י סוכר אין זה כלום. וגם ע"פ רוב נפסל כבר מאכילת כלב ומותר גם בפסח. וכ"כ עוד באח' זמנינו. אמנם מאידך יעוין בדבריו במנח"ש ח"א סי"ז שיש לחוש שהדבר ראוי, ומפני שאנו מפונקים לא ניחא לן, ויל"ב. ומ"מ גם באופן שיש חשש, אם יעטפנו בנייר הוי שלא כדרך אכילה, וכה"ג כתב בשש"כ פל"ט ס"ח. וע"ע גם באול"צ ח"ג.

136. עיין שו"ת כתב סופר או"ח סי' קי"א, וכ"כ עו"א להחמיר בזה [אמנם בחולי שיש בו סכנה, כגון חולי אנמיה בדרגה חמורה, אין להחמיר]. ומש"כ שיהיו מוחזקים, עיין ביו"ד סו"ס קנ"ה, וע"ע שבט הלוי ח"ב סי' נ"ה ועוד. - ומן הדין היה אפשר להקל גם בויטמינים לחולה שאין בו סכנה, וכמו שכתבנו בסי' תמ"ב.

ויש להזהר ביותר בתרופות הומואפטיות שמצוי שהצמח המרכיב בהם הוא מחמשת מיני דגן, או האלכוהול שבהם מופק מחמץ (ובפרט בתוצרת חו"ל), ועיין שו"ת מנח"י ח"ח סס"ח. ובספר אשרי האיש מהגרישו"א כתב שיש לעשות שאלת רב מובהק.

137. ועיין בהליכ"ש שיזהרו מן הכלים וכו', ויל"ב.

138. עיין מה שכתבנו בזה בסימן ת"נ, ודו"ק. וכן בנשמת אברהם בשם הגרשז"א, ועוד [ועיין מעין זה בספר צרור החיים לתלמיד הרשב"א ע' קכ"ד]. וקודם לפסח ימכרם לגוי, ויקח מהם מעט מעט לפי הצורך. ובאופן שקונה קודם פסח ומכוון שלא לקנות את החמץ, מותר לקנות כרצונו, וא"צ לצמצם בכמות ויכול להשתמש בזה גם אחר פסח, אך יצניעם ויקח בכל פעם מעט (נשמ"א שם). וכל זה בתערובת חמץ גמור, אבל כשאינו ראוי אין שום חשש לקיימו בפסח, וכמש"כ בסי' תמ"ב. [עוד כתב בשש"כ שם סע"ה, שהחש בכאבים קלים ונזקק לתרופה, יקחנה בצורת אבקה שאין בה תערובת חמץ, אבל לא בצורת גלולה אם יש בה חשש חמץ, ישגיח שהרוקח המכין את התרופה לא יערב בה חמץ, ושישתמש בכלים נקיים מחמץ]. וע"ע להלן בהלכות ד"ה ועוד בענין, ובמצוין בהערה שם.

139. שש"כ פ"מ סע"ו. [ואם הוא פגום ה"ז מותר גם כן, ככל האמור לעיל].

140. הנה אם אפשר להוציא הקפסולה ולקחת רק האבקה עדיף. [אמנם ע"פ הרפואה יש צורך שהרפואה תיספג בגוף לאט, ולכן יש אפשרות לעוטפה בנייר דק, ולא לקחתה כמו שהיא רק האבקה]. אמנם מן הדין אין זה דרך אכילה כלל, ולכן מותר כמות שהוא.

141. שש"כ שם סע"ח. ויש להעיר שמשחות וזריקות בלאו הכי אין בהם חשש חמץ, שהרי נפסלו מאכילת כלב (וכ"ש שבלקיחתן אין איסור שאינו דרך אכילה), וכבר כתב בשו"ע (סימן תמ"ב ס"א) שהקילור והר־טיה והאספלנית והתריאקה שנתן לתוכן חמץ, מותר לקיימן בפסח, שהרי נפסד צורת החמץ. ע"כ. וע"ע שם בסעיף ב' מלוגמא שנסרחה (והיינו מאכילת כלב), אינו חייב לבער, ע"כ. ומזה נלמד לכל מיני משחות וסבו־נים למיניהם שאף שיש בהם חמץ מותרים בשימוש בפסח, כיון שנפסלו מאכילת כלב (ואין לאסור בזה מצד סיכה בשתיה, וכמש"כ באגר"מ ח"ג סי' ס"ב, וע"ע בדברינו לעיל סו"ס שכ"ו בענין רחיצה בסבון מחלב, עיי"ש. ומ"מ בפגום בודאי מותר). אך יש נפ"מ אם נעשה בפסח גופא, שבכה"ג אם היה חמץ ואח"כ הסריח חייב לבער, וכמש"כ הפו' שם. (ולזה בודאי שאין לחוש, כי אף אם זה מפעל של יהודים, הרי בודאי הוא נעשה קודם לפסח). ולכן למעשה מותר להשתמש בהם, ואין להחמיר בזה. אך יש להזהר שייצורם לא נעשה בפסח עצמו.

142. עיין אג"מ ח"ג סי' ס"ד, ולכן יש לבערם או למכור לגוי [וכן שאר חומרי חיטוי הנ"ל, אף שמותר להשתמש ימכור החמץ שבו לגוי, או יפ־קירם ולא יכוון לזכות בהם], וכן בשמים ומוצרי קוסמטיקה נכון למכרם לגוי. - אמנם אם זה פגום, מן הדין אין איסור.

143. שעה"צ (סימן תס"ו סק"ד) בשם האח' שמותר להתרפא בחמץ שעבר עליו הפסח, אפילו לחולה שאיב"ס, כיון שאינו אלא מדרבנן.

144. כן העיר בכה"ח (שם אות ח') משם ח"י בשם כמה פו', עיין שם דבאכילה אפשר שהחמירו בו כשל תורה [וזה דלא כסתימת השעה"צ להתיר בכל אופן], וצ"ע.

קטניות מותרים בפסח, ואף בני אשכנז שנוהגים שלא לאכול קטניות בפסח, ובכלל זה אורז וקורנפלור, מכל מקום לצורך חולה שאין בו סכנה, מותר. וכן לקטנים הצריכים לכך מותר[146]. ולכן תרופות המכילות קטניות מותרות לחולה שאיב"ס[147].

תחליפי חלב אם ומזון לתינוקות, ברובם אין בהם חמץ, ויש סוגים בודדים שיש בהם ספק חמץ בויטמינים מסוימים, אך הכמות מזערית, ובמקום צורך יש להקל לתינוק שהדבר נצרך לו[148].

ועוד בענין חמץ לחולים הצריכים לזה באכילתם או ברפואתם וכן קטנים, מבואר בהל' פסח[149].

מצות אכילת מצה בליל פסח, אם הוא חולה שאינו יכול לאכול כזית מצה תוך כדי שיעור אכילת פרס (עד כ-4 דקות, וי"א ביותר מזה), יאכל כמה שיוכל, אבל לא יברך על זה ברכת על אכילת מצה, וישתדל כפי שאפשר לאכול את הכזית תוך תשע דקות[150], ומותר לפרר את המצה לפירורים קטנים מאד כדי להקל על האכילה[151], וכן מותר להרטיבה מעט במים קרים בלא שתאבד צורתה[152], ובדיעבד מותר ליתן עליה גם שאר משקין[153], עיין בהערה[154].

תכשירים ומוצרים למיניהם

ל"ד. רוב ככל התכשירים המצויים כיום לנקיון ולשימוש שוטף, אין בהם שום חשש בפסח, הן מפני שמן הסתם אין בהם חמץ, והן מפני שטעמם פגום, כך שאף אם היה בהם חמץ בשעת עשייתם מלפני פסח, אין בהם איסור, ואפילו אם יארע ויכנס מהם לפה מאיזו סיבה, אין בזה שום איסור[155].

ואמנם בדור האחרון נתפשט להתחסד ביותר ולקחת את כל המוצרים עם הכשר שאין בו חשש חמץ, אולם זו חומרא יתירה, ולא זו בלבד, אלא שהרבה פעמים הוא חוכא ואיטלולא, וצריך האדם לדעת את אשר לפניו[156]. ולהלן נזכיר קצת דוגמאות מעשיות.

ל"ה. משחות מסוגים שונים, טיפות עיניים, אף, אוזן, זריקות וכל כיוצא בהם, אין שום חשש להשתמש בהם בפסח[157]. וכן משאף, תכשירי אנהלציה, מותר כנזכר.

ל"ו. אלכוהול ספירט וכדומה, כשהם בעין כמות שהם, דינם כחמץ גמור וצריך לבערם[158]. אבל אם נתערב בהם חומר שפגם את טעמם מותרים בשימוש, אפילו לסיכה ומשחה, ואין צריך לומר שמותרים לבעירה[159].

ל"ז. מוצרי נקיון ורחצה, כגון סבונים, שמפו, מרכך שער, קרם לחות, תרסיסים וכדומה, מותרים[160]. וכן מגבונים לחים וכדומה[161].

ל"ח. משחת שיניים, אם היא מהסוגים הרגילים שאין בה טעם הראוי לאכילה, אינה צריכה הכשר לפסח, אבל אם היא בטעמים שונים כמו שמצוי, חייבת בהכשר, וכיום יש הכשר על כל סוגי המשחות שיניים[162].

מי פה, דינו כנזכר.

ל"ט. שפתון, אם יש בו טעם טוב צריך הכשר, אבל אם אין בו טעם טוב אין צריך הכשר, וכיום מצוי הכשר על שפתון[163].

וזילין, אין בו חשש חמץ[164].

מ'. חוט דנטלי שיש בו טעם, וכן קיסמים שיש בהם טעם, צריכים הכשר לפסח[165].

ודע, שבכל הדברים הנזכרים לעיל שיש להזהר בהם אם יש בהם טעם, כגון: משחת שיניים, שפתון, חוט דנטלי, וכדומה, יש להזהר שיהיה לזה הכשר גם בכל ימות השנה, מחשש תערובת של חומרים אסורים.

מ"א. איפור בין איפור חיצוני ובין אודם, אין חשש להשתמש בו בפסח, ויש מתחסדים באודם מחשש שיהיה בו טעם שאינו פגום[166].

ודע, שגם אם האודם היה בשימוש במשך השנה, מותר להשתמש בו בפסח, וראוי לנקות אותו קודם לכן[167].

מ"ב. חומרי ניקוי, בין לניקוי הבית, ובין לניקוי כלי אכילה, כגון סבון נוזלי, משחה, ותרסיסים שונים, וכן חומר לעדשות מגע, אין שום חשש להשתמש בהם בפסח[168]. וכן משחה לניקוי כלי כסף, משחת נעליים, וכדומה.

מ"ג. בושם, אף על פי שהאלכוהול חמץ, מכל מקום אם נתערבו בו חומרים הפוגמים את טעמו, מותר[169].

---

145. התרופות שלנו שבד"כ פגומים או שאינם כדרך, פשיטא דשרי. ואף בתערובות חמץ בעלמא יש אופנים שמותר (עיין בדברינו בהקדמה לסימן תמ"ב אם הוא נתבטל בשישים, וכן מותר בנתבשל בכלי חמץ). ואכמ"ל.

146. עיין במשנ"ב סימן תנ"ג סק"ז וחזו"א סי' קט"ז סק"ח ובציי"א ועוד. וביותר יעוין במנחת שלמה סי"ז. וכן פסק בספר שש"כ פ"מ סעיף פ' בשם האח'. (וע"ע שם שמ"מ ראוי ליחד להם כלים מיוחדים לתבשיל זה, וכן להטילם לתוך רותחים שהרתיחם תחלה, וכ"ז לאחר בדיקה היטב).

147. ואף אם דרכו להחמיר, מ"מ כיון שאינו רוצה לבטל מנהגו לגמרי א"צ התרה, וכדרך שכתבנו להלן בסימן שכ"ח בפרק כ"ד, עיין שם, ודו"ק.

148. כידוע ברובם אין חמץ כלל. ובסוגים בודדים יש תקופה מדגן. אך אינו ברור כלל שהוא חמץ. ויש שהוא מעורב ביותר מאחד מאלף, ויש בטל בשישים. [ומה שאין עליהם חותם כשר לפסח, הוא מפני שבפועל אינם מכשירים את המפעל]. והדבר תלוי לפי סוג התחליף, וכן לפי הנ"ח ציצות והצורך. ובמקרים מיוחדים לתינוקות רגישים, יש מזון שמעורב בו חמץ, אך מעורב בו גם נבילות וטריפות, ובלית ברירה מותר מחשש סכנה.

149. עיין שם במשנ"ב בסימן ת"נ סקי"ח כמה פרטים בזה. וכן לקמיה בסימן תנ"ד סקי"ד עשיית חליטה, וסימן תס"ו סק"א-ב'.

150. כ"ז בשש"כ שם סעיף צ"ג, וע"ע לעיל גבי חולה ביוה"כ שאוכל לשיעורים, עיי"ש. והנה שם כתב עוד שאינו מברך ברכת המזון אא"כ אכל תוך 4 דקות, עיי"ש. אולם יש סוברים שאף אם אכל תוך 7 דקות נמי דינא הכי, ומברך ברכה אחרונה (ובפרט בברהמ"ז דאו'). ומ"מ לכתחילה בודאי יש להשתדל ב-4 דקות, וכל המקדים ה"ז משובח.

151. כן יעץ בביה"ל סימן תס"א ס"ד בשם האח'. (ואף שיש שהחמירו שלא יוצא בקמח, למעשה מותר בכה"ג, ובפרט שאינו ממש כקמח). ויש לציין שמותר לעשות כן אף בשבת, ואין בזה טוחן אחר טוחן, וכמשנ"ת בסי' שכ"א.

152. שו"ע סימן תס"א ס"ד יוצאין במצה שרויה שלא נימוחה. וכתב המשנ"ב שהיינו בדיעבד, ולחולה ולזקן מותר לכתחילה, אך יזהר שלא תהא שרויה מעת לעת. (ומה שכתבנו במים קרים, עי' להלן בהערה שאחרי הסמוכה). ולכתחילה גם בזמן מועט יש להזהר שלא לשרותה עד שתהא נימוחה, וכמש"כ בשו"ע במצה שנימוחה (ועיין בביה"ל שם, ולדעת הב"י חמור יותר). ורק בדרך העברה בעלמא, ומיד לאוכלו. - וכן מותר לכל אדם להרטיב מיד ולאכול, וכן אחר שהיא בפיו לקחת קצת מים, אך יזהר שגם בפה לא ישהה כ"כ במים עד שתהיה נימוחה.

153. עיין משנ"ב שם (סקי"ח) שחולה וזקן שא"א להם לאכול מצה השרויה במים, מותר לשרותה ביין או שאר משקין, אולם כ"ז רק בדיעבד, ואדם אחר שעשה כן צריך לחזור ולאכול מצה אחרת.

154. הנה יעוין בשש"כ שם בסו"ד שכתב שבכל אופן יש להזהר שלא לשרותה במשקה חם מכלי ראשון או שני, וביאר דכיון שנקרא בשם בישול, ממילא נתבטל ממנה שם של מצה אפויה, ע"כ. ויש לציין שכ"ז לדעת האחרונים האוסרים פת בכלי שני כמבואר בסימן שי"ח ס"ה. אבל לפי מה שכתבנו שם לדעת השו"ע שאין איסור בכלי שני, ה"ה כאן. אמנם לכתחילה ראוי לחוש, ויל"ב. וראה עוד בדברינו בסימן תמ"ד.

155. כמו שביארנו בהקדמה ד' לסימן תמ"ב שנחלקו הפו' אם יש דין אחשביה בדבר שנפגם, ודעת רבים לאסור, אלא שהאח' החמירו, ומ"מ אף לדבריהם הוא דווקא אם יאכלנו בכוונה (ובכוונתו גם לחמץ, עיין לעיל מה שכתבנו בענין התרופות), אבל אם יבא לפיו בלא כוונה הרי פשוט הדבר בראשונים ובאחרונים שאין שום חשש וכמו שהבאנו שם כו"כ דוגמאות, ומה גם שרובא דרובא אין בהם שום חשש חמץ ואפילו לא חמץ פגום, ועוד סיבות.

156. הוצרכנו לבאר דבר זה, שרבים שואלים הלכו בו לדעת עד כמה צריך לקנות דברים אלה ואחרים עם הכשר, באשר רואים שיש הכשר כמעט על כל דבר, ובעינינו ראינו כשרות על חומרים שאין בהם שום שייכות לחשש חמץ ואכילת חמץ, וזה בודאי תמהון לבב, ואכן הגרשז"א (בהליכ"ש עמוד ס"ה בהערה 14) היה אומר דמה שיש נותנים הכשר לפסח על דברים שאין בהם כל חשש חמץ כלל ועיקר, ה"ז חוכא ואיטלו־לא, ואין לעשות כן, ע"כ. ואכן כר"כ פעמים תמהו בפנינו על מתן הכשר לחומרי ניקוי רצפות וכהנה, והיטב אמר לי חכם אחד שיחי', שהרי אם יתנו מהחומר הזה על החמץ, גם החמץ עצמו יהיה כשר לפסח (כמובן להשהותו בלבד), ואיך החומר עצמו יצטרך הכשר, ע"כ.

והנה בשו"ע (סימן תמ"ב ס"י) הרי כתב בהדיא שמותר להשתמש בדיו שעשוי משיכר שעורים, ומקורו מתרוה"ד, ושם בתרוה"ד מבואר שמותר להכניס את הקולמוס לפה, כיון שלא מתכוון לאכילה, עיי"ש. וא"כ מה לנו להחמיר יותר מרבותינו בדברים כאלה שנשטפים וכו' [ואינו ענין למבואר בשו"ע סימן תמ"ב ס"ו שישראל קדושים מסירים חמץ הדבוק בקירות וכו', דשם הוא בעין, ולכך יש עכ"פ לימוד זכות, לא כן בדברים כאלה שהם בחשש קל של חמץ ופגום].

וכדי ללמד זכות על הדבר שהוא גובל בזלזול התורה וזלזול בכל ענין הכשרות בכלל, אמינא שחוששים פן ברבות הימים יטעו ויהיה חומר עם טעם ראוי [עיין דמיון לדבר בשד"ח (באספ"ד חו"מ ס"י אות ג') שאין לקבוע הלכה לדורות ע"י תיקונים שונים, שמא יתפשט ההיתר וישכחו את היתירים וכו', עיי"ש. אולם עדיין אין בזה לאסור]. אך כמובן שאין בכך כדי לטעות מדרך הישר שדברים פגומים ובפרט העשויים לניקוי, ולא בכוונה בשביל אכילה, אין ליתן ע"ז הכשר, והוצרכתי לזה, מפני ששמעתי מאחד שכשלקח חומר ניקוי מהחנות, תמה בפניו חבירו ושאלו לאמור היש בזה הכשר, והוא בוש ונכלם, בעוד שהשואל צריך לבוש שלא יודע ההלכה, וכמו"כ פעמים וטורחים הרבה למצוא חומרים עם הכשר או שמוציאים ממון על לא דבר, ודי בזה.

157. כיון שאינם באכילה ולכו"ע אין איסור, וכ"ש לצורך רפואה כל דהוא, ובלא"ה כיון שפגום אין איסור, ואין לחוש שמא נכנס לפיו וכו', דאף אם יארע כן אינו כלום, כמשנ"ת לעיל בהקדמה ועוד מקומות שאין חשש אחשביה לכו"ע, ואף לאוסרים הוא רק כשמתכוון לזה ולא כשבא באקראי, ועוד.

158. בשו"ת אגר"מ ח"ג סימן ס"ב כתב שבעודו בעין לא נפסל מאכילה, שיש נכרים ששותין אותו כמות שהוא ע"י תערובת ותיקון קצת, עיי"ש. ושמעתי שיש גויים ששותים אותו כמות שהוא, אך הוא בשביל האל־כוהול שבו.

159. שם, וז"ש ככל האמור לעיל שבתערובת אין איסור שהרי הוא פגום [והיינו כשנעשה קודם פסח], עוד האריכו בזה בפו', ואמנם יש שכתבו לאסור בזה מצד שראוי להפריד את החומר הפוגם מהאלכוהול ע"י כי־מיקלים וכדו', אולם לענ"ד נראה שאין לדון אלא לפי מה שהוא, ובפרט שאופן ההפרדה היא לא בצורה טבעית, והאריכו האח', ואצ"ל לצורך בעירה דשרי, ולא כמי שאסר אף בזה.

160. הנה בעצם דין סיכה כשתיה ידוע שיטת ר"ת ועוד שאין זה נאמר בחלב ושאר איסורים [ראה בדברינו בהל' שבת סו"ס שכ"ג, ע"ד הביה"ל שם], ומלבד כ"ז העיר ח"א שיחי' שי"ל שכל איסור סיכה הוא דווקא בדבר שעשוי להבליע בגופו, כמו שמן וכו', משא"כ דברים שעשויים לשימוש חיצוני לגמרי, אלא שמ"מ היה אסור משום הנאה מחמץ. אולם בנידו"ד אין חשש כיון שהוא פגום, ואפילו אם היה אוכלו אין איסור בדבר (וכל שכן בדברים שאינם לתענוג הגוף מן החמץ עצמו], ודו"ק. ואין שום חשש אף שבא מזה לפיו, וכמשנ"ת לעיל בכ"מ.

ולכן, אף שיש שחששו במוצרים כאלה מפני שיש בהם חומר שגורם להם שהריח יהיה נודף, ויש מקום לחשוש מחמץ, עיין דברי מלכיאל ח"ד סכ"ד, מ"מ למעשה אין לחשוש לזה מאחר ומ"מ זה פגום, עיין בהלכה קודמת, וע"ע להגרשז"א בהליכ"ש בענין סבון, וכן בתפלה למשה ח"ב ס"ה ואול"צ ועוד, וכן הזכרנו להלן בדין בושם, ועוד רבים, ולא חיישינן לסברא של אחשביה למטרה שלשמה הוא נעשה, ודו"ק.

עוד ראיתי מצוין אצלי, כדלהלן: בשואל ומשיב מהדו"ק (ח"א סי' קמ"א) דן בשמן למאור שנתערב בו חמץ שנפגם ואסור מפני שנהנה ממנו, אולם הרי הוא עצמו חזר בו במה שפסק במהדורא תליתאה (ח"ב סי' קמ"ח) ד"ה והנה לגבי סבון שמכיל חמץ דכיון שפגום מותר ליהנות ממנו עיי"ש, וכבר העיר בזה בשערים המצוינים בהלכה (סי' קי"ב סק"ז), וכתב שהעיקר כמשנה אחרונה, וכן בחזון נחום (סימן מ"ו סוסק"ה) הביא ד' השו"מ במהדו"ב, (אמנם כתב שלכתחילה ימכור, והמיקל אין מזניחין אותו), וע"ע באו"ש בתשו' (ח"ג סנ"ה) ובדברי מלכיאל (ח"ד סכ"ב ס"ו).

161. עיין בהלכה הקודמת, ולהלן בדין בושם, ומ"מ הדין שמותר, שמלבד שבמציאות כמעט ואין חשש חמץ, גם אינו עשוי לאכילה והוא פגום ובתערובת.

162. הנה משחת שיניים שאין בהם טעם, הרי הוא פגום ומותר, וכמו שנתבאר לעיל שאין לחוש אפילו אם יארע שישאר בפה ויבלע מזה, שלא שייך אחשביה בדבר שנעשה בלא כוונה וכו', ורק אם יש טעם טוב צריך הכשר (וע"ע באול"צ ובקנה בושם ח"א סי' כ"ה, ועוד), אלא שמכל מקום כתבנו שכיום יש הכשר לכל המשחות, וטוב הדבר לעשות כן, ואף באופן שאין לה טעם, וזאת מפני שלפעמים עשויים לערב בזה טעם (כדי שיערב למשתמשים) ולאו אדעתיה, ופעמים שיש טעם שנשאר בפה (כמו לקריץ וכדו' המוזכר בפו' בתעניות), ואם ימצוץ אותו יש חשש איסור, וכיון שדברים כאלה עשויים להשתנות מיום ליום, ראוי תמיד לקחת עם הכשר, ועכ"פ ביש בו טעם טוב בודאי צריך הכשר, ובפרט שידוע שבמשחות שיניים עשוי להיות חמץ, ואע"פ שבכל אופן אינו אלא טעימה בעלמא, ועיין בפו' ביו"ד סי' צ"ח, מ"מ הרי מצוי שנשאר טעם בפה, ולמעשה כאמור שאם אין טעם מותר ובטעם אסור, וטוב לקחת הכל עם הכשר כמו שמצוי כיום.

163. ככל מה שכתבנו לעיל לגבי משחת שיניים, ה"ה בשפתון, וגם בזה אף שאין בו טעם טוב יתכן וישתנו דברים, ולכן כדאי לקחת עם הכשר גם כשאין בו טעם טוב.

164. כפי שביררתי שאין בו חומר חמץ [ויש לברר על שמן תינוקות וכדו'], ובלא"ה הרי טעמו פגום, ולא עשוי כ"כ להיות בטעמים.

165. ככל הנ"ל במשחת שיניים.

166. ככל דבר פגום שמותר, אמנם יש צד שראוי שיהיה עם הכשר מחשש שיש בו טעם שלא יהיה דוחה, ומ"מ אינו ע"פ דין, כיון שבמציאות הוא פגום, וזו רק חסידות בעלמא.

167. העירני ח"א דכיון שפגום, א"כ אף שיש איזה רושם חמץ שנשאר שם הרי הוא נפגם, וא"כ אף לנקות א"צ, ומ"מ טוב לנקות אותו קודם השימוש.

168. הדבר פשוט לאור הכללים האמורים לעיל, שאין בזה שום ענין לקחת עם הכשר, ותמיהא רבתי על מה שמביאים בשם ג"א זצ"ל שמ־שום חומרא דחמץ יש לקחת חומר כזה עם הכשר, ורק בנקיון שלפני פסח היקל, ע"כ. והגדילו לעשות שהביאו זאת כשיטת "מחמירים", בעוד שכל מבין יודע שאין בזה שום חשש ע"פ ההלכה, זולת חסידות יתירה שאפשר ליישב וללמד זכות עליה, כמו שכתבנו לעיל בהקדמה לפרק זה, וראה עוד בדברינו שם.

169. כמו שכתבנו לעיל בענין האלכוהול, ע"פ האגר"מ. וכן כתבו עו"א בשאלת הסבון הנודף, עיין בשו"מ מהדו"ג ח"ב סי' קמ"ח (ודלא כמו שכתב בעצמו במהדו"ק ח"א סי' קמ"ג), ועוד באח', ודלא כהמחמירים.

מ"ד. סיגריות וסיגרים כיום, מצוי בהם חשש תערובת חמץ, ולכן יש אומרים שאסור לעשן בפסח, אולם מן הדין יש להקל כאשר הוא פגום, ומכל מקום ראוי להחמיר בזה למעשה[170]. ובכלל הלא מן הראוי להמנע מן העישון לגמרי[171].

מ"ה. כלים ומוצרים חד פעמיים המצויים כיום, יתכן שיש בחלקם עמילן חמץ, והנה בכל אופן החשש הוא רחוק, וגם אם אכן יש חשש חמץ הרי הוא פגום, ולכן מותר. וכיום יש הכשר וטוב הדבר, ועיקר החשש כפי הנשמע הוא במוצרי נייר רגיל, כמו נייר חלק, לכיסוי שולחן ומדפים, נייר אפיה, כוסות נייר לשתיה חמה[172]. וכן כפפות יש לברר שאין אבקה מעמילן חמץ[173]. אבל נייר אלומיניום וכדומה אין חשש, וכן כלי פלסטיק[174] ושקיות ניילון[175].

מ"ו. כלי כסף שצחצחו אותם במשחה, אין בזה חשש, גם אם לא היה למשחה הכשר לפסח[176].

מזון בעלי חיים

מ"ז. כלבים שיש להם מזון שמעורב בו חמץ, אסור לבעליהם ליתן להם מזה בפסח, משום שאסור ליהנות מן החמץ בפסח [וכיום יש אוכל מיוחד לכלבים עם הכשר], אמנם אם החמץ מעורב בדברים אחרים, ואינו ראוי לאכילת אדם יש להקל, אלא שמאחר ואין הדבר ברור שאינו ראוי לאדם, ואדרבה כפי הנשמע הוא ראוי לאדם [אבל אסור לאוכלו משום תערובת נבלות וטרפות], אין להשתמש בזה בפסח[177].

ויש בזה עוד אריכות דברים. אמנם יש המחמירים גם מחשש שאינו פגום, ומצניעים לאחר הפסח.

170. עיין מג"א (סימן תס"ז סק"י) ומשנ"ב (סקל"ג) בטבק השרוי בחמץ, ומאידך היעב"ץ במו"ק כתב שאין בזה חשש כלל, וכ"ד אביו החכם צבי, עיי"ש. אמנם יעוין בבי"מ שזה משום חומרא דחמץ, והנה הדבר בספק אם יש אכן תערובת חמץ. ואמנם כיום נתברר שאכן יש חשש חמץ (ספירט וכו'), אלא שהוא בתערובת ופגום, וכפי מה שכתבנו לעיל הדבר מותר. וכ"כ הדברי חיים חיו"ד ח"א סוס"כ ושו"ת יהודה יעלה סי' ק"נ, ושו"ת האלף לך שלמה סימן ר"ד, וחזו"ע ועוד רבים באח', וע"ע שד"ח ס"א אות ג', אך יש מחמירים וכמש"כ הגר"ח פלאג'י בחיים לראש ועוד, וכ"כ בחו"ש עמוד צ"ז ותשוה"נ ח"ה סי' קכ"ד, וכ"ד הגרישו"א באשרי האיש, ומן הדין מותר, ויבואר עוד במקומו. וראה בפו' שהביא בהשש"פ בעמוד קל"ג סמ"ה ועמוד קנ"ט סל"א-ל"ב לענין מקטרת וטבק וכו', והגר"מ גרוס אמר שיש להקל בזה לאנשים שהם בתחילת דרכם בדרך התורה, ע"כ. ובמק"א כתבנו עוד בענ"ז, ומ"מ ראוי להחמיר מחשש שמא אינו פגום ונותן טעם.

171. ורבים מגדולי ישראל אמרו שהוא איסור גמור תמיד, אחר שרופאים ביררו שהדבר מזיק לבריאות, ומצורף בזה דברים שכתבנו בענין העישון בכלל.

בדבר גנות ואיסור העישון סיגריות מצאנו לראש המדברים בכל מקום הוא רבינו החפץ חיים בליקוטי אמרים (סימן י"ג), וז"ל: "אגב דאתי לידן אודות עישון הסיגארין, נדבר קצת אודות זה. הנה כמה רופאים גזרו אומר שכל מי שהוא אדם חלוש אסור לו להרגיל את עצמו בזה, שמחליש כחותיו ולפעמים נוגע גם לנפשו. והנה דברתי כמה פעמים עם חלושי כח אודות זה, וענו לי שגם הם יודעים ומכירים בעצמם שהעישון קשה להם, אך מפני שהורגלו בזה מכבר קשה להם לפרוש מזה. ואמרתי להם מי התיר לכם להרגיל עצמכם כל כך, אמת שחז"ל אמרו החובל בעצמו פטור, אבל עכ"פ דין הוא דהלא תבל ומלואה של הקב"ה ולכבודו בראנו ונותן לכל אחד בחסדו כח כפי צרכו לתורתו ולעולמו, ואיך ירשה העבד לעשות לעצמו כפי רצונו הלא הוא שייך לאדונו, עכ"ל.

וכן כתבו הרבה פוסקים לאחר שנודע היזקו, וכיעוין בשו"ת באר משה ח"ו (סימן ק"ס אות ט') שהדבר אסור, וכן בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ז סכ"א) כתב שהדבר אסור, וצריך למחות כלפי המעשנים בד"כ, עיי"ש. ובשו"ת רבבות אפרים (ח"ח סי' תקפ"ו) ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"ד סי' קט"ו) ועוד רבים, וע"ע להלן מהגרשז"א לענין עדות, וכן ראיתי להגריש"א (וישמע משה ע' תל"ו) והגרח"ק (שאלת רב ע' צ"ב) שאמרו בפשטות שהדבר אסור, וכן הורו עוד רבים מגדולי הדור, והגרב"צ א"ש (בחכמה ומוסר ע' רכ"א) אמר דספיקא דאו' ודאי איכא.

ואציגה נא הערה אחת ממכתב שכתבתי לח"א על ספרו בזה הלשון:

בסימן השני האריך בגנות עישון הסיגריות, ודבריו נכוחים למבין, וישרים למוצאי דעת, ויש להוסיף:

א). יש לבאר שבדברי הפו' מבואר שהדבר שנוי בפלוגתא, אם יש לזה שם איסור דאו' או דרבנן, או שזה הנהגה טובה, ומתחילה הדבר איסור גמור לאדם צעיר לעשן, וכמש"כ בשבה"ל ח"י סי' רצ"ה, ועוד. אולם אחר שנתרגל יש אומרים שאין בזה איסור להמשיך, כשו"ת משנה הלכות ח"ט סי' קס"א, ואף בעצם העישון י"א שאינו איסור עפ"ד וכמו שהביא, ומאידך י"א שיש איסור בכל אופן.

והוספתי זאת, מפני שהנה אזכרה ימים מקדם אשר שאלתי להגר"ח קניבסקי שליט"א שמאחר שהח"ח כתב בכ"מ שאסור לעשן (בליקוטי אמרים, ועוד, ה"ד בשו"ת ציי"א חט"ו סימן ל"ט), א"כ אפשר שהמעשן עובר באיסור ופסול לעדות, ועכ"פ בתורת הידור ודאי שעדיף לקחת עד שאינו מעשן (כמו בסידור חופה וקידושין), והשיבני שאינו נפסל לעדות, ע"כ. ולכאורה היה נשמע שלדעתו אין בזה איסור בדיעבד, אולם זה אינו, משום שגם דעתו שהדבר אסור בהחלט, כאשר כתב בתשובה בספר שאלת רב עמוד צ"ב, ובטעם הדבר י"ל דמאחר שנתרגל הוא כבר אנוס, ומה שעבר בתחילה אינו פוסלו לעולם, או דמורי היתירא וכו', ועוד יש הרבה ישובים לדבר ע"פ המבואר בחו"מ סימן ל"ד עיין שם, באיסור שאינו מפורש ובלא התראה וכו', והגרשז"א (הובא בקובץ בית הלל ל"ט ע' כ"א) היה אומר שאם אכן האדם יודע שהעישון מקצר חיים, ושקיצור חיים הוא איסור דאו' של מאבד עצמו לדעת, ושעל עוון זה חייב מיתה בידי שמים, אסור לו להעיד ועדותו פסולה, ע"כ. והיינו שכל הקולא הוא בגלל שאינו יודע חומר הדבר, אמנם יש בזה עוד אריכות דברים לענין עדות, ואכמ"ל.

ב). ובעצם הנזקים העלולים לבא מן העישון נזכיר בסיכום בקצרה ובתוספת נופך.

א'. - שמזיק לבריאותו כאשר העידו כל גדולי הרופאים בארץ ובחו"ל, ומידי ספק בודאי לא נפקא, וספק דאו' לחומרא, וחמירא סכנתא מאיסורא [ומה שאנו שומעים חדשים לבקרים את אותם מעשנים שנתלים באילן גדול (כלשון הגמ' בפסחים קיב: אם ביקשת "להחנק" היתלה באילן גדול), הלא הוא הפני יהושע (בשבת לט:), הא ודאי שזה עצת היצר לעם הארץ, הלא אם יהיה רעל שיכול להזיק לגוף ולנפש וגם יכול לזרז פעולת המעיים, מי הוא השוטה חסר לב יסור הנה לקחת ולאכול ממנו, וגם בזה אחר שנתברר ברפואה כמה נזק הוא גורם, הא ודאי הוי מחשב הפסד-עבירה, ותול"מ].

ב'. - כמה ביטול תורה יש בזה, כשרואים את המעשנים יוצאים לחוץ באמצע הלימוד לעשן, ופעמים שפוגשים שם עוד כמה מחבריהם הנגועים בזה, ונעשית שיחת מרעים, ונמשך הביטול התורה [מלבד מה שגורר עימו שיחות בטלות ודברים של לשה"ר ליצנות ועוד מרעין בישין], ופעמים שבגלל שהוא יוצא לחוץ גורם ביטול תורה לחברותא, ופעמים הוא מקרר את האוירה בביהמ"ד, אשר קרך בדרך יציאתו לחוץ, וכמה החמירו חז"ל מפני ביטול בהמ"ד, ועוד כהנה. ופעמים שביציאתו נתקל בדברים שאינם כשרים, וכל לימודו נפגע, ועוד כהנה.

ג'. - פעמים שצריך להקל בזה בכמה דינים והלכות, השנויים במחלוקת, ואף שיש להקל בכו"כ פרטים מעיקר הדין, מ"מ מה לו להכניס עצמו לכך לספק איסור, וכגון, עישון ביו"ט, שהרגילים לעשן קשה להם להתאפק, ובפרט ביו"ט שאחר השבת וכדומה, שהזמן ארוך, וכן בב' ימים של ר"ה, וכיצד בימי הדין והרחמים עלה עשן באפו [ואף שרבים מתירים, הלא מבואר בשו"ע (סימן תר"ג) שבעשרת ימי תשובה יש להחמיר ביותר, ואפילו המיקל בפת עכו"ם יחמיר בעשי"ת, וכ"ש בר"ה עצמו לצאת מידי כל ספק, ומאחר והרבה אוסרים עישון ביו"ט ובפרט בזה"ז], וכן באים לעשן לפני תפילה, עיין סי' פ"ט, ועוד כהנה.

ד'. - כמה בל תשחית יש בזה, ששורף ממונו בידו, ובמשך זמן עשוי לעלות כל זה הון עתק, כאשר חישבו ומצאו שבמשך שנים יכלו לקנות בזה דירה שלימה, ומאידך לדברי מצוה אין לו להוציא, וכן בביתו הוא מצמצם עם בני ביתו (ובב"מ נט. איתא שאין מריבה בתוך ביתו של אדם אלא על עסקי תבואה), ועוד כהנה. ופעמים שאינו מוצא ממון ועשוי לעבור באיסורי ממון שלא כדת, וכמדומני שיש בזה משום בן סורר ומורה שאמרה תורה שיש לחוש שמא לא ימצא את לימודו ויעמוד וילסטם את הבריות, ואמנם בודאי אין זה כמו זה, מ"מ יש לחוש במעט במה שאפשר.

ה'. - כמה מחלוקת עשוי הדבר לגרום עם בני ביתו או עם חביריו שמפריע להם הריח, וכמה הזהירו חז"ל ממחלוקת.

ו'. - ופעמים רבות שגורם להיות מזיק, ומאחד מארבעה אבות נזיקין "המבעה וההבער", שמעשן במקומות ציבוריים, ומזיק לבריות. ובשו"ע חו"מ סימן שנ"ה סל"ז מבואר שאדם יכול לסלק מפגע כזה עיי"ש. (וכ"כ בנידונינו גופא בספר פתחי חושן ח"ה ע' שע"ט, וכן בשו"ת ציץ אליעזר חט"ו סימן ל"ט).

ופעמים שמריח פיו נודף ריח מאוס וממאיס על אחרים, וכבר אמרו בחגיגה פ"ק על זאת יביא הקב"ה במשפט על כל נעלם וכו'.

ופעמים שמעשן בשירותים של בהכנ"ס וכדו', והבאים אחריו ניזוקים מאד, ומי יתן על זה את הדין, והרבה פעמים המעשן לאו אדעתיה, והרי אדם חייב בין באונס וכו' כבב"ק (דף כו:), וכמה הזהירו חז"ל על ממון חבירו, וכ"ש אצערא דגופא דקשה.

ועיין בשו"ת אגר"מ חחו"מ סי"ח שאפילו אם יגרם למעשנים ביטול תורה אסור לעשן במקום ציבורי עיי"ש. והם דברים פשוטים וברורים.

ז'. - בדרך כלל המעשן עובר בזה על דעת תורה שאמרו והורו להדיא שלא לעשן, וכן עובר בזה על דעת הוריו שבודאי מקפידים שבנם לא יעשן, ונמצא שבהבל פיו עובר על כיבוד הורים ומורים, רח"ל. ומה יענה ביום הדין ובעת שיתודה ע"כ ביו"כ [וגם אם יעשה זאת בהחבא בלא ידיעת הוריו ה"ז אסור, ומלבד שלבסוף עתיד הדבר להתגלות, ויצר להם].

ח'. - מה שמכניס עצמו בתאוה, גם הוא מן המדות הפחותות, עי' בסי' ר"מ ועוד, וכ"כ בשו"ת אגר"מ, וכי לא די לנו ביצה"ר שלנו שנוסיף עליו עוד מלחמות.

[- ובעו"ה יש איסור מוסיף ונוסף גם הוא שיש איזה נשים המעשנות, והוא איסור מדרכי הצניעות, וכמו שכתב בספר טהרת הבית ח"ב ע' קל"א סוף הערה ח', אמנם ד"ז ב"ה לא נמצא במחנינו, אין פרץ ואין יוצאת].

ומעתה, בין יבין האדם את אשר לפניו, ולמה יתחיל עם דבר זה, שאחרייתו מי ישורנו, ויזהר מאותה הסיגריה הראשונה שלא תבא לפיו, ויהיה איתן כצוק חזק נגד החברה וכו', ובזה טוב לו בזה ובבא, והשי"ת ירחם על עמו ישראל וירפאם ברפו"ש בנפש וגוף.

172. אבל בנייר סופג וכדו' כפי שנתברר אין חשש, וכן מפיות אין חשש, ועי' בהשש"פ עמוד קל"ג שבנייר עיתון ופרגמנט אין חשש, וכן נייר ארי־זה.

173. רובו ככולו לא מחיטה, ומ"מ אם יש אבקה יברר.

174. ויש שחוששים אם הם צבועים (ועיין בדינים והנהגות החזו"א כ"ה-כ"ו), וכפי הנראה עכ"פ בזה"ז שאין חשש חמץ כלל.

175. יש חוששים מחומר מסויים ששמים ביניהם שלא ידבקו, וי"א שאין חשש כלל.

176. שהרי החומר של המשחה פגום, ואין לחוש שיבא טעם הבלוע בכלי [כגון שנכבש בו וכדו'] ויכנס במשחה וממנה לכלי, ועיין בשו"ת בית שערים (או"ח סי' ר"י) שחשש בזה דיש בו דבר חריף ובולע וצריך הגעלה, עיי"ש. אולם כיום אין בזה תערובת חמץ, וכמש"כ במנח"י סי' ק"ג ובמשנ"ה ח"י סי' קי"ב, ועוי"ל בזה, ואכמ"ל.

177. הנה כתבנו תשובה לשאלה שנשאלתי בענין זה, וכמו שיבואר:

שאלה: איש עור שיש לו כלב נחיה, ונותן לו אוכל מיוחד שיש בו מזון מרוכז כדי שבשעה קבועה הוא לוקח את הכלב לחוץ לעשות צרכיו, ואם יתן לו אוכל אחר הוא עשוי לטנף לו את הבית, דא עקא שבמזון זה מעורב חמץ, ושואל האם יש אפשרות בפסח להאכילו מזה, שמפני שאינו רואה את הטינוף נעו עורים ובלא יוכלו יגעו בלבושיו, ושואל אם אפשר באיזה דרך להאכיל את הכלב ממאכל זה, משום כבוד הבריות. [וכן שאלו אודות מזון לדגים, שמעורב בו חמץ, האם מותר בפסח].

תשובה: הנה בכל חמץ איכא איסור אכילה ואיסור הנאה (מלבד איסור בל יראה ובל ימצא), וקיי"ל שמן התורה חמץ משש שעות ולמעלה בער"פ אסור בהנאה, וחז"ל אסרוהו שתי שעות קודם לכן, מתחילת שעה חמישית באכילה, ומתחילת שעה שישית בהנאה, וכמבואר כ"ז בפסחים (דף יא. ובגמרא דף כא.), וכ"ה בשו"ע סי' תמ"ג ס"א שחמץ משש שעות ומעלה אסור בהנאה, וכל שעה ה' מותר בהנאה ויכול להאכילו לבהמה חיה ועוף וכו', ומשעה ו' ולמעלה אסור גם בהנאה.

ומבואר יוצא שחמץ (וה"ה תערובת חמץ שעוברים עליו משום בל יראה ובל ימצא כמבואר בפסחים דף מב. ובפו' בר"ס תמ"ב), אסור בהנאה. ובכלל זה אסור להאכיל לבהמתו כמש"כ בגמ' ושו"ע, ולא יועיל למכור את החמץ לגוי, ולקחת ממנו, שמלבד שאין זו מכירה הראויה, ואף את"ל שאין בזה אלא משום גזל הגוי ואינו מקפיד כידוע, אכתי אסור בהנאה, וכ"ה בהגה (ר"ס תמ"ג) שאפילו חמצו של גוי אסור בהנאה, וז"פ [ורק במזון מיוחד של תינוקות הצריכים לזה ויש בו חמץ, או תרופות מסוימות, אמרו כן שימכור לגוי, ובכל פעם יקח מעט, כדי שלא יעבור בבל יראה ובבל ימצא, וזה משום פיקוח נפש, אולם הלא"ה לא יועיל בגלל איסור הנאה שבזה].

ויותר מזה מבואר בשו"ע (סו"ס תמ"ח) שאסור ליתן בהמתו לגוי להאכילה בימי הפסח אם הוא יודע שמאכיל אותה פסולת שעורים שהוא חמץ, עיי"ש. וה"ט שנהנה מן החמץ שמפטם בו הגוי את בהמתו, ואסור ליהנות מחמץ אפילו של גוי (כמש"כ המשנ"ב שם, וכן הזכרנו מהרמ"א סי' תמ"ג), ואין היתר אלא באופן שימכרו את הבהמה לגוי והגוי יאכילנה חמץ (ואם אין לו חמץ יש מתירים למכור לו גם את החמץ) וכמש"כ במשנ"ב שם (או ליתן לו אותה זמן רב ואינו יודע מה יעשה הגוי, ומן הסתם ג"כ מותר, וכמש"כ המשנ"ב שם סקל"א), וכ"ז לא יועיל בנידון דידן שצריך את הכלב להשתמש בו.

והיה מקום לומר שימכור את הכלב לגוי (ויטול ממנו רשות להשתמש בו בשאלה בימי הפסח), וגם את המזונות לגוי, ובפסח עצמו יאכיל היהודי את הכלב במזון זה של הגוי, וכאילו בשליחות הגוי, אולם גם זה לא יועיל שהרי בשו"ע (סימן תמ"ו ס"ו) כתב שאסור להאכיל חמצו בפסח אפילו לבהמת אחרים או של הפקר, וה"ט דיש לו הנאה במה שממלא רצונו להשביע לבהמה, וכמש"כ הפו'. וכתב המשנ"ב (שם סקכ"ח) דמשמע בב"י שאפילו במוצא חמץ שאינו שלו ג"כ אסור להשליך לפני כלב, עיי"ש. (ורק יכול לומר לגוי תן לבהמה חמץ ואני פורע, כמש"כ בשד"ח חומ"צ ס"א ס"ה). וכתב בשעה"צ (אות ע"ו) דגם מחמץ של אחרים אסור ליהנות ואפילו משל עכו"ם, וכדלעיל בר"ס תמ"ג. [ועיין בשעה"צ שבמט"י מבואר שגם עובר בבל יראה וב"י, כיון דמדאגביה זכה בו, עיי"ש. אולם מלבד שז"א מחוור, שהרי יאמר בהדיא שאינו מתכוון לזכות בזה, וגם מן הסתם אמרינן שאין דעתו לזכות בזה ולעבור איסור (וכמו שביארנו במקומו עפ"ד הריב"ש בתשו'), ואעיקרא יכול להכין לפני פסח או להזיז מעט את החמץ כדי מנת הכלב, באופן שאינו מגביה את החמץ ושפיר דמי], אמנם יש אפשרות שישים לו כמות גדולה של אוכל ולא יגע בו, כמו שמצוי מתקן אוטומטי לבעלי חיים, ובכל זמן מה יפול מן המאכל לכלי ויקח מזה הכלב, ועדיין אין להקל בזה מאחר שהוא מכין לכלב את המזון וניח"ל בזה, וה"ז נהנה מחמץ בפסח, ובפרט שיודע שהכלב יחזור לו לבסוף.

אשר על כן יש לדון באיזה דרך יוכלו להשתמש במזון זה לבעלי חיים כאשר מעורב בו חמץ. ומתחילה יש לדון מצד התערובת, והנה בחמץ בפסח אסור במשהו, אולם קודם לכן הרי הוא בטל באופנים מסוימים, והיינו אם יש שישים במאכל נגד החמץ, ובזה לדעת השו"ע (סימן תמ"ז ס"ד) מן הדין אינו חוזר וניעור ומותר בפסח, ויש חולקים. אמנם בזה דהוא נבלל ומתערב, כדין לח בלח בטל לכו"ע, אך יש לברר שאכן יש שישים, וגם יש לדון כאן בדיני ביטולים אי ליכא מעמיד וכו', ומן הסתם קשה להקל בכל זה, והמדובר קודם פסח, דאילו בפסח אסור בלא"ה [אמנם מצאנו בזה דקיל טפי בחמץ של נכרי ושל הפקר שנתערבו אפילו בפסח, שי"א שבטלים בשישים ככל האיסורים ול"ד במשהו, וכיעוין בשע"ת סי' תס"ז סק"ל ומהרש"ם בתשו' ח"א סי' רכ"ג וח"ז ס"ד, וע"ע בשד"ח בחומ"צ ס"ג ט"ז, ומ"מ בנידון דידן לא אהני לן כ"ז, ואכמ"ל].

ברמב"ם פ"ד בהל' חומ"צ ה"ח איתא שתערובת חמץ עוברין עליה משום בל יראה ובל ימצא, וה"מ מדברים הנאכלים, אבל דבר שיש בו תערובת חמץ ואינו ראוי לאכילה ה"ז מותר לקיימו, ואח"כ בהלכות הבאות הביא דוגמאות לזה כגון עריבת עבדנין שנותן קמח ועורות וכו', וכן קילור ואספלנית ותריאק, שנפסדה צורת החמץ, ואח"כ כתב שהפת

מ"ח. מזון דגים, הוא פגום מאכילת אדם, ויש להקל ליהנות ממנו בפסח וליתן ממנו לדגים[178]. [והמדובר הוא אפילו על האוכל של דגים העשוי כמו דפים קטנים שיש בו חמץ, ואילו במזון מתו־לעיס אין חמץ כלל].

מ"ט. תוכי שאוכל חמץ, אסור להשהותו בבית ולהניחו עם החמץ, אפילו אם האדם אינו נוגע בתוכי ולא בחמץ, ואפילו אם ימכור את החמץ לגוי, אבל אם ימכור את התוכי עם המאכל לגוי, חוץ לביתו, יש אפשרות לעשות כן בכמה תנאים, וכמבואר בהערה[179]. [ומה שמצוי אוכל לתוכים העשוי מדוחן, או דורא, אין זה חמץ, ואין חשש כלל, ומכל מקום יש לברור אותו מחמץ, משום איסור הנאה מחמץ].

נ'. וכן שאר בעלי חים, שיש עימם מתקן עם מזון חמץ, אסור ליהנות מן החמץ בפסח, אפילו כשאינו נוגע בו, אלא אם כן אינו ראוי למאכל אדם כלל והוא בתערובת, או שהוא מוכר את המזון ובעל חי והמקום לגוי, ואין ליהודי שום עסק עמהן, ככל התנאים הנזכרים בסמוך.

עוד בדיני ביעור חמץ

נ"א. הטח את כותל ביתו בבצק, חייב לבער[180], והיינו באופן שעשוי להיות שם כזית, אבל ישראל קדושים נהגו להחמיר ולגרר את הכתלים והכסאות אפילו מפני נגיעה מועטת של חמץ, ויש להם על מה שיסמכו[181].

ובזמנינו אין לחוש כל כך, אמנם נוהגים לנקות את הקירות או לסייד במטבח ובפינת האוכל, ויש להם על מה שיסמכו[182].

נ"ב. חמץ הנמצא בסדק, שאינו יכול לחטט אחריו, יטיח עליו מעט טיט[183], ואז מותר אפילו יש בו כזית[184], אמנם אין זה חובה[185], ולכן במקום שאי אפשר לעשות כן, מפני שיכול להתקלקל וכדומה, מבטלו בליבו ודיו[186].

נ"ג. כלי שיש בצק בסדקיו, אם יש כזית במקום אחד חייב לבער, ואם אין כזית, הדבר תלוי: אם הוא עשוי לסתום ולחזק את הכלי, הרי זה בטל, ואם לא כן חייב לבער[187]. וישנם עוד אופנים כשיש חמץ מפוזר בכלים, או בבית[188].

עצמה שעפשה ונפסלה מלאכול כלב ומלוגמא שנסרחה א"צ לבער, ע"כ. ומבואר שבכל הנ"ל כל שנפסד צורת החמץ מותר, ורק בפת כתב הרמב"ם שנפסלה מאכילת "כלב", וטעמו של הרמב"ם לחלק בזה, כתב הפמ"ג (סימן תמ"ב בא"א סק"ב) שבפת יש איסור טפי כיון שראוי לחמע בו עיסה אחרת [וזהו הטעם שבכל חמץ אסור עד שיפסל מאכילת כלב, וכמו שביאר הר"ן בפסחים דף מה:], אולם בתערובת חמץ שאין בו צורת חמץ ולא ראוי לחמע בו, הוי כשאר איסורים, דכל שאין ראוי לאכילת אדם ליכא איסור תורה ומותר לקיימו, ושכ"מ בעולת שבת סק"א, ע"כ. וכ"כ בחזו"א (סימן קט"ז סק"ז) ועו"א. וע"ע בחי' הגר"ח מבריסק על הרמב"ם (פט"ו ממאכלות אסורות ה"א) שג"כ ביאר כן דברי הרמב"ם שכל שאינו מאכל כל אדם (כתריאק"ה וכדו'), אע"פ שלא נפסל מאכילת אדם (וכמש"כ הרמב"ם שם ה"ב שהוא ראוי לחולים ורק אינו מאכל "כל אדם"), מ"מ כיון שנעשה ממנו חפצא כי האי שאינו מידי דמיכלא שוב אינו בכלל אוכל לענין בל יראה כיון שאין צורת החמץ קיימת וכו'. ולא דמי לפת שעיפשה משום ששם היא קיימת בפני עצמה בלא שום תערובת, וע"ע שם, ויל"ב. ועכ"פ מבואר שבתערובת חמץ שאין צורת החמץ עליו אין איסור, וע"ע שם שגם הראב"ד יסבור כן (ודלא כהפמ"ג שם), ועוד האריכו באח' בשיטת הראב"ד, ואכמ"ל. ואמנם בתרוה"ד (סימן קכ"ט) גבי דיו הזכיר שהוא פסול מאכילת כלב, וכן הובא במג"א ועוד בכ"מ בסי' תמ"ב, וכן העתיק במשנ"ב בכ"מ בסי' תמ"ב (סקי"ב, מ"ד), י"ל דל"ד, וכמש"כ החזו"א סי' קט"ז ז', ח', ועכ"פ יש לתפוס כדברי הרמב"ם וכמו שהעתיקו השו"ע, שאם אינו עומד בפני עצמו אלא בתערובת כל שהוא פגום לבני אדם, אע"פ שלא נפסל מאכילת כלב מותר לקיימו, וכיון שכן מותר ג"כ בהנאה, וכמבואר בתרוה"ד (סימן קכ"ט) שכתב בדעת הרמב"ם שהתיר התריאק"ה הנ"ל דמסתמא שרי ליה בהנאה, דגרע מפת שעיפשה, ע"כ. (נ"ב. אמנם מש"כ דגרע מפת שעיפשה צ"ב, וכמשה"ק הפמ"ג סק"ז ומקו"ח סק"ה, ונזכר בחי' רע"א שם), ומבואר שמותר לקיימו ומותר גם בהנאה, וכ"כ בח"י סקי"ג י"ח והגר"ז סכ"ד ובקו"א אות י"ב ועוד, וה"ד בכה"ח סימן תמ"ב אות כ"ג וסימן תמ"ז אות צ"א, וע"ע בשו"ת תפלה למשה ח"ב סימן ד' ואכמ"ל.

ועפי"ז יוצא איפוא שמזון לבעלי חיים אם הוא פגום מאכילת אדם, אף שהוא עדיין ראוי לבעל חי, ה"ז מותר לקיימו ומותר בהנאה, ורק אם הוא חמץ בעינו בעינן שיהיה פגום מאכילת כלב, וכיוצא בזה כתב באול"צ (פ"ח תשו' ה') שאם המזון של הבע"ח אינו ראוי לאכילת אדם וגם אינו בעין אלא מעורב בתערובת, מותר להשהות מזון זה בפסח ולהאכילו לבהמתו, והוסיף שזה בתנאי נוסף שמתערב לפני פסח, שאל"כ נתחייבה התערובת בביעור ונאסרה בהנאה, עיי"ש. והנה האול"צ כתב בפשיטות שמותר, ולא נחית להא שלפי המשנ"ב אכתי אסור, כיון שלא הגיע לפסול מאכילת כלב.

אלא שבשביל שיחשב פגום מאכילת אדם צריך שיהיה הדבר ברור כן, ובהרבה דברים אין הדבר ברור מכמה סיבות: א]. שהרי צריך לטעום את המאכל, ומי הוא זה אשר ירהיב עז בנפשו לאכול מאכל בעלי חיים ונמשל כבהמות נדמו, וזאת ועוד שמאכלים אלו מעורבים בשאר נבלות וטריפות, ובני אדם פורשין מהם אפילו במטעמת וכפי הדין, וא"כ א"א לאמוד זאת אלא בטעימת גויים, ועדיין לא כיונו הדבר, ולכן הדבר ספק, ואין להקל מספק באיסור חמץ דאו'. ב]. שבשביל שיחשב שלא ראוי למאכל אדם צריך שלא יהיה ראוי אפילו ע"י הדחק, שהרי בכל התורה אכילה ע"י הדחק שמה אכילה, וכן לגבי איסורים כמש"כ בפמ"ג בשער התערובות ח"ג פ"ו ד"ה ומה ובשפתי דעת סי' ק"ג סק"ד, וכן העיר זה בשו"ת מחקרי ארץ ח"ב ס"נ, וכתב שאע"פ שמהחזו"א (סימן קט"ז סק"ז) מבואר שבאמת ראויים לאכילה ע"י הדחק אלא שנתבטלו במחשבת האדם, ואעפ"כ כתב הרמב"ם שמותר, אולם אף החזו"א לא החליט כן, וגם בפר"ח ובמאמ"ר מבואר כן, ועכ"פ כיון שקשה לאמוד זה, א"א להקל מספק. זאת ועוד שקשה לאמוד זה במציאות מפני שבני אדם כיום מפונקים, וכל שאינו טעים וערב להם לא אוכלים אותו, אע"פ שבודאי ראוי לו, וכמו שהעיר במחק"א שם, וע"ע שם באות ח', ומ"מ יש להקל אפילו אם המזון ראוי מצד עצמו לאכילת אדם אלא שבני אדם פורשים ממנו מחמת מאיסות הדעת, או שעשוי בתערובת שקצים ורמשים שמבואר ביו"ד (סימן ק"ד) שנפשו של אדם קצה בהן, ואין אוסר המאכל, כדין נטל"פ, ה"ז נחשב גם כתערובת פסולה, וע"ע שם. וכן היה נלענ"ד באופן שבמציאות אינו ראוי לאדם בגלל האיסור שבו, ומצאנו בפו' שדנו בחמץ שנתנו עליו ציפוי רעל וכדו', אך ד"ז צריך ראיה. וכמדומה שבשערים המצוינים בהלכה ג"כ כתב להקל בזה.

סיכום הדינים ועוד פרטים

א]. מזון בעלי חיים המכיל חמץ, אם הוא ראוי לאכילת אדם, אסור ליתנו לבעלי חיים בפסח, משום איסור הנאה מן החמץ [וכל מה שאסור ליהנות ממנו אסור להשהותו בבית, ומה שמותר להשהותו מותר ליהנות ממנו].

ב]. אם החמץ אינו ראוי למאכל אדם, אע"פ שהוא ראוי עדיין לבעלי חיים, מותר ליתנו לבעלי חיים אם הוא בתערובת.

ג]. אינו ראוי למאכל אדם, היינו שלא ראוי אפילו ע"י הדחק, אבל אם ראוי ע"י הדחק ה"ז נחשב, ואסור.

ד]. אין צריך שיהיה פגום לכל בני אדם, אלא כל שבדרך כלל הוא פגום מותר, אף אם יש אנשים מיוחדים שיכולים לאוכלו [בלשון הרמב"ם פ"ד הי"ב איתא שאינה מאכל "כל" אדם, ומשמע שראוי לקצת בנ"א, ואעפ"כ מותר, וכ"כ כמה אח', אולם י"ל דשא"ה שראוי לקצת בנ"א היינו לחולים, והוא נידון בפני עצמו שאוכלים לרפואה, אבל הבריאים אף אדם לא אוכל, דאילו קצת יאכלוהו ה"ז נחשב שראוי, וע' במחק"א שם דמ"מ אם גם כשאותם מקצת בריאים יאכלוהו ע"י הדחק ולא כהרגלו מותר, דודאי בטלה דעתם.

ה]. אינו ראוי, היינו שהוא מאוס בודאי, ולא מחמת פינוק כמו שמצוי היום, ודבר זה קשה לאומדו.

ו]. כל שיש ספק אם הדבר ראוי או לא אסור מספק, כדין ספק איסור הנאה האסור מן התורה.

וכעת נבא אל השאלה הניצבת בפתח מבחינה מעשית.

הנה כאמור שקשה לאמוד היטב את הדבר אם הוא ראוי או לא, מאחר ולא מצוי שיטעמו בני אדם, הן מחמת מאיסות הנובעת מפינוק וחשיבות, והן משום תערובת דברים אסורים, ועוד. אך לפעמים סגי לאומדו במראה וריח, וכפי הנראה בדרך כלל מזון דגים אינו ראוי, ומותר בפסח, אבל מזון לכלבים המיוחד (שנראה כמו חטיף) אסור, ועכ"פ ספק לנו אם ראוי או לא, ואסור.

ובאשר לאותו סגי נהור הצריך להאכיל כלבו מזון מיוחד, אין בזה היתר אלא ככל אדם (ול"ש בזה היתר של כבוד הבריות), ונזכיר האפשרויות [מלבד מה שכתבנו בתחילת הדברים ודחינו זאת מבחינה מעשית וע"פ ההלכה].

א]. כפי שנתבאר יש מזון כזה כשר לפסח, שמעורב בקטניות בלא חמץ. ואם אין דבר אחר, אין ברירה, ויצטרכו להאכילו בשר ושאר דברים כשרים לפסח.

ב]. גם אם הוא דבר הראוי לאכילה, אפשר למרר אותו בתמצית תה, או איזה דבר באופן שבני אדם לא יאכלוהו כך רק כלבים ושפיר דמי (וצריך לבדוק כשעושים כן מעט מעט אם הכלב יאכלנו).

ג]. עוד י"ל דאפשר שיוכל למכור את המזון לגוי, ובפסח יקח ממנו מעט מעט לצורך הכלב ויחשוב בדעתו שאינו מתכוון לזכות בחמץ וגם שאינו מתכוון ליהנות מן החמץ, אלא כוונתו שהכלב יאכל את הבשר ושאר הדברים המעורבים בו, ושפיר דמי (וכעי"ז כתבו הפו' לגבי תרופות שמעורב בהם חמץ, או מזון תינוקות), אולם מאחר שבפועל נהנה וגם משתמש בזה אין הדבר פשוט [ועיין במשנ"ב להלן (סימן תמ"ה סק"ט) וכה"ח (שם אות טו"ב) שאסור ליתן לגוי עבדו לפני פסח ויאמר לו להחזיק החמץ כל הפסח, דא"כ הוא רוצה בקיומו של חמץ, ורק בסתם מותר, עיי"ש. ואמנם שם יש לו הנאה שעבדו מתפרנס מזה, וכאן במכירה הרי הגוי ישלם לו את הנזק, אך במציאות הרי בודאי לא יבוא לידי כך, ואפשר שגם זה בכלל רוצה בקיומו].

ולכן, העיצה הפשוטה לחזר אחר מזון כשר לפסח שכאמור מצוי שיהיה כן, ושפיר דמי [או ימכור את הבעל חי בפועל, בצירוף כל התנאים שכתבנו להלן סו"ס תמ"ח, ובהערה להלן שאחרי הבאה].

178. שהרי המזון הזה ודאי פגום מאכילת אדם, ולדעת החזו"א ואול"צ הנ"ל מותר ליהנות ממנו, אף שהוא ראוי לדגים, וכיום שמעתי שיש מזון דגים עם הכשר, ותע"ב.

179. עיין בתשובה הנ"ל בהערה שלפני הקודמת מה שכתבנו בזה בדבר מכירת בעל חי עם מזונו לגוי. ולהלן (סו"ס תמ"ח) כתבנו הפרטים בזה בענין בהמות שיש הכרח להאכיל אותם חמץ, האם מותר וכיצד.

והנה עם ב' דברים אפשר להקל, וכדלהלן:

א]. לכתחילה יש להשתדל שלא להאכיל חמץ כלל, וכמו שדקדקנו שם מלשון המשנ"ב שכתב ואם "אי אפשר" וכו', והיינו לחוש לאוסרים בזה וכמש"כ בכה"ח שם משם התבו"ש והאח', וגם בכלל הרי יש נמנעים מן המכירה, וכדלעיל בריש הל' מכירת חמץ, וכיום ב"ה יש דברים הכשרים לפסח גם לבעלי חיים.

ב]. ליתן את הבעל חי לרשות הגוי, או למכור אותו עם המקום שהוא עליו, ולכן יש לייחד מקום לתוכי שלא להזיז אותו כל ימי הפסח, וימכור את המקום הזה עם התוכי לגוי, וכן עושים בד"כ במכירת חמץ שמוכרים עם המקום.

אבל עדיין יש איסור מצד דברים אחרים, כפי התנאים שהזכרנו שם.

א]. צריך שלא יהיה ליהודי שום עסק עם החמץ, וכמו שכתבנו בתנאי ב', ובהערה שם הבאנו עוד שלא יסתכל לראות איך הבעל חי אוכל מהחמץ מפני שנהנה בראייתו, ע"כ. וא"כ אין היתר להשאירו בבית דעשוי להכשל באיסור, אלא יתן אותו בפועל ברשות הגוי עם החמץ.

ב]. שלא לומר לגוי בפירוש להאכיל חמץ את הבעל חי, עיי"ש. ובנידו"ד יש לדון דאף מן הסתם אסור, שהרי הוא ידוע וברור שמאכילו חמץ, וכפי שביארנו שם בהלכה שאחרי זה מבואר עוד שלא למכור לגוי את הבעל חי עם החמץ, מפני שזה כאומר לו שיאכילנו חמץ, וה"נ הרי ברור שנהנה מחמץ, שהרי אין יד אדם שולטת בו אלא הוא, ולכן אין היתר בשום אופן, ודו"ק.

זאת ועוד שגם עתה כשהוא מכור לגוי י"ל שהוא נחשב שלו לענין שצריך לדאוג למאכלו, מאחר ורק הוא זה שיכול לדאוג לו, וכבר עמדנו בזה בתשו' בענין אדם שיש לו בעלי חיים, וחושש מפני מכשול בכך שיאכל לפני שנתן לבעל חי, ולפי ההלכה צריך קודם ליתן לבעל חי (כמש"כ בגמ' בברכות ושו"ע), ושואל האם די לו כשיפקיר את הבעל חי וכעת אינו שלו, או שמ"מ הוא היחיד שיכול לטפל בו, עיין שם, ולמ"ד שאכן הוא חייב לטפל בו, א"כ נמצא שכבר בפסח הרי הוא רוצה בקיומו, ואין לו תקנה אלא אם כן יתן את הבעל חי בפועל לגוי עם החמץ.

ולכן, האפשרות היא: או למוכרו חוץ לבית לגמרי, ובצירוף התנאים הנ"ל שימכור לשני גויים, אחד חמץ ואחד התוכי וכו', או שיאכילנו אוכל כשר לפסח.

180. ירושלמי (פ"ב ה"ג).

181. עיין טור ושו"ע (ס"ו) נהגו לגרר וכו', והביאו סמך לזה מהירושלמי הנ"ל, אולם בירושלמי מדובר שעשוי להיות כזית, וכמו שביאר הב"ח (ה"ד בשעה"צ אות נ"ב) בביאור הירושלמי, ומה שלמדו מזה והוסיפו לגרר גם בנגיעה מועטת היא חסידות גדולה, ויש להם ע"מ שיסמכו.

182. הנה כיום לא מצוי חמץ על הקירות, ולא כדורות ראשונים דורות האח' [ולא מצד שהקירות חלקים, משום שעשוי להדבק אף בנייר חלק, אלא מצד שהחשש רחוק, שנדבק בקירות, ועוד שאין רגילות בזמנינו לאפות כ"כ בבית כמו בזמנם, אלא לוקחים פת מן החנות, וכמש"כ האח' בסי' קס"א וביו"ד סי' קצ"ו לענין חציצה בטבעת בזמן הזה]. אך במטבח ובפינת אוכל יש חשש ובעיקר כשיש ילדים, ולכן יש שמסיידים הבית, אך אינו חיוב כלל, ודיינו בניקוי שאף זה אינו חובה.

ומכל מקום עיקר החשש הוא במקום האכילה והעיסוק במאכלים, ולא בשאר מקומות, והנה יעוין בכה"ח להלן סוה"ס (אות ק"ח) מדברי כנה"ג בשם מהר"י וויל שאותם שלשים כל השנה בבתיהם צריכים לגרור הכותלים במקום הלישה, ע"כ. ואכן החשש מפני שנוגע הבצק שם ונדבק, או שלפעמים הוא תופח וכדומה.

אלא שיש לדקדק בלשון המהרי"ל שכתב "צריכים" לגרור הכתלים, הרי בטושו"ע ס"ו כתב שנהגו לגרר הכתלים והכסאות שנגע בהם חמץ "ויש להם ע"מ שיסמכו", וכפי שביארו המפרשים דהיינו שלא ללעוג על המנהג, אולם בודאי "שאין צריכים", ואינו חובה (איברא שמצאנו בדברי רבינו המהרי"ל ודכוותיה הרבה חומרות מעבר לדין, כידוע. ומ"מ ליתובי דעתא מיהא בעי), ויש ליישב: א]. שמדובר במקום שהיה מצוי שנדבק בצק ממש בכתלים (וכמו שהזכרנו בדיבור הקודם), אבל אם אינו כן כמו שהוא בד"כ כיום, אה"נ שאין צריך. ב]. שמהרי"ל דיבר על מקום לישת בצק שנדבק, והפו' הנ"ל דיברו גם בשאר מגע חמץ, אף שהב"ח קישר הדברים גם למגע בצק. ג]. אף מהרי"ל שכתב צריך אינו חיוב, ועכ"פ בודאי הוא רק בדבר שיש חשש מצוי קרוב לטיחת בית בבצק, ולא במגע בלבד.

183. טור ושו"ע סוף סעיף ו', וכה"ג להלן סי"א, וע"ע בסוף סעיף ט'.

184. משנ"ב וכה"ח וכדלהלן ס"ט (וכ"כ הב"ח וער"א), ובלא"ה הרי בפחות מכזית מדינא.

185. הנה מצאנו בכ"מ שחמץ שאינו יכול להגיע אליו פטור מלבער אותו, וכמו שהבאנו להלן, וה"נ י"ל שאינו חובה, ואכן עיין בב"ח כאן שכתב על הטור שזו תוספת על מה שכתב לפנ"כ וכו', עיין שם, ונראה איפוא שזה ג"כ ע"פ המנהג, אלא שמדברי האח' שהוצרכו לומר שהיתר זה הוא אפילו בכזית, וכנ"ל בהערה הקודמת משמע שאל"כ אסור וחייב לבערו, אך כאמור דודאי שסעיף זה בשו"ע אינו מדינא דהא החמירו אף בפחות מכזית, שמדינא א"צ ביעור כלל, וכדלהלן, ונת' עוד בסי' תל"ג, ודו"ק.

186. עיין בדברינו להלן בענין חמץ שקשה להגיע אליו ולבערו.

187. עיין שו"ע ס"ז, והאח' החמירו גם כשאין כזית, עיין משנ"ב וכה"ח.

188. עיין שו"ע ס"ח במשנ"ב ושעה"צ וכה"ח.

ולמעשה, ישראל קדושים ומנקים אפילו משהו חמץ, או מוכרים אותו לגוי ומצניעים את כלי החמץ[189].

נ"ד. פירורי חמץ, כמו פירורי לחם וכדומה, אין צריך לבערם, מפני שפירורים לא חשיבי ובטלי, ורק אם זו חתיכה חשובה, כמו ביסלי, עוגיה, וכדומה צריך לבערם[190], וכמו שנתבאר בסימן תל"ג בדיני פירורים של חמץ בספרים וכדומה[191].

חמץ הנמצא במקומות שקשה להגיע אליהם

נ"ה. חמץ שנמצא במקום שקשה להגיע אליו, ואין רגילות כלל להגיע לשם, יש להקל שלא להוציא משם את החמץ ולבערו, אלא מבטלו בליבו ודיו[192]. ונזכיר דוגמאות:

א]. חמץ שנפל בין הארון לקיר, אין צריך לפרק את הארון, או לרוקן אותו ולהזיזו[193].

ב]. חמץ הנמצא בחריצי המקפיא, אין צריך לפרק את הברגים ולהוציא את החמץ[194].

ג]. חמץ שנמצא בעומק חורי הספה, שאי אפשר להגיע לשם ביד ובכדומה.

חמץ שייחדו אותו לשימוש מסוים

נ"ו. חמץ שטחו עליו בטיט או בחומר כל שהוא, למטרה מסוימת, מותר להשהותו בפסח, ואפילו שהוא ראוי לאכילה. אמנם נחלקו הפוסקים אם צריך לטוחו מכל צדדיו, או שמספיק לטוח על פניו, ויש להחמיר[195].

---

189. הנה בב"י כאן סיים בסוגיה זו שלא האריך בזה כיון שישראל קדוֹשים ומנקים הכל, עי"ש. וצ"ע למה המשנ"ב ועו"א לא הזכירו מזה, וי"ל שזה כלול בסעיף הקודם סעיף ו', וכאן בס"ז-ח' נקטו את עיקר הדין (כה"ח אות ע"ח).

190. בדבר זה ישנם כמה נידונים, א'. אם עובר באיסור בל יראה בחצי כזית (והזכרנו בזה בסימן תל"ג שם בהערה מדברי האח' שנחלקו בזה, ורבים ס"ל שיש בזה איסור ח"ש, וי"א שאין איסור מכמה טעמים, וכמו שהאריכו באח'). ב'. אם יש חיוב לבער בסתם ורק בדבוק בכלי או בכותל פטור, ובפרט אם יש טורח או דמאיס (וכמו שהבאנו להלן בהערה שאחרי הבאה מדברי המפ' בזה).

והנה בדין חצי שיעור בפחות מכזית חמץ נחלקו הראשונים טובא (עיין תוס' שאנץ בפסחים מה. ובחי' מהר"ם חלאוה שמבואר שיש בזה חצי שיעור, וכן בפר"ח סק"ז בדעת הרמב"ם, וע"ע בחי' רע"א סו"ס תמ"ד בשם הרבה פו', עיין שם, ומאידך יש חולקים בזה שאינו מדאו', וכיעוין בחי' רבינו דוד שם, וכן בפרש"י כמש"כ באגר"מ ח"א סי' קמ"ה, וכן באח' נחלקו טובא, וכיעוין בח"צ סי' פ"ו ופר"ח ורע"א הנ"ל, ובמנח"ח מצוה י"ט ובחזו"א סי' קט"ז סקי"ג וסי' קי"ז, ומאידך בט"ז ומג"א והגר"ז ועוד, ואכמ"ל). וכן בעצם חיוב ביעור לפחות מכזית.

והנראה בזה דסוף דבר הדברים מגיעים לפי הענין אם יש בו חשיבות או לא, ומה שכתבו האח' כאן שאם יש בו חשיבות צריך לבער אף בפחות מכזית, אפשר לפרש כן אף בשו"ע דכל מה שהיקל הוא באופן שהם מאוסים ובטלם וכדו', אבל אם יש לזה חשיבות יש לבערם, עכ"פ מדרבנן שמא יאכלנו, וכמו שכתבנו שם.

ונתעוררתי בזה עוד ממש"כ בשעה"צ (סימן תנ"א אות ו') דמשמע שחל על פירורים איסור חמץ שעבר עליו הפסח, וצ"ע. ואולי כי עתה מחשיבו, וצ"ע.

191. בענין בדיקת ספרים מפירורים

והנה כבר כתבנו בענין זה בסימן תל"ג דמנהג העולם להקל, מלבד דעת החזו"א ודעימיה, והלום מצאתי עוד דברים שכתבנו בזה, והנני להביאם כאן, ד"ת עניים במק"א ועשירים במק"א.

בדבר מנהג ניקוי הבית גם מפירורים, נראה שמקורו בהגר"א, וכמש"כ במעשה רב (אות קע"ח) שכתב צריך לבדוק לאור הנר אפילו בכל תיבה, ואפילו בספרים שמשתמש בהם בשעת סעודה, ע"כ. ואפשר לפרש שצריך לבדוק, היינו בכל הספרים שנשתמש בהם בסעודה, והיינו מחשש פירורים שיש בהם, אבל שאר ספרים שאין דרך להביאם לסעודה גם הוא לא חשש, ובמהדורת תרנ"ו כתב (באות קע"ד) צריך לבדוק כל תיבה ואפילו בספרים, שמא משתמשים בהם בשעת סעודה, ע"כ. ומלשון זו משמע שצריך לבדוק בכל הספרים אע"פ שאין דרך תמיד להביאם על השולחן שמא נשתמש בהם בסעודה, אמנם היה אפשר לפרש שבאמת אין חשש מצד הפירורים, אלא החשש הוא שמא ישתמש בהם על השולחן ויפלו על השולחן, וזה החשש הוא לכו"ע, אלא שהגר"א חשש מפני זה שצריך גם לבדקן שמא יביאם לשולחן ולאו אדעתיה, אולם ז"א מחוור כ"כ, דבכל כה"ג א"צ להטריח לבדוק את כל הספרים, אלא די בכך שיזהר שלא להביאם לשולחן, ואין לגזור גזירה לגזירה שמא יביאם ושמא יפול למאכל, וכמו שמצאנו גם ברמ"א (סו"ס תמ"ז) שיש נמנעים מלשחק בקלפים על השולחן בפסח, שחוששין שמא יפול מחמץ נוקשה שבהן לתוך המאכל, ע"כ. ואף ששם הוא חמץ נוקשה, מ"מ נראה דהיינו הך, דהא גם שם אינו אלא ספק, ואעפ"כ די לנו שנמנעים שלא לשחק על השולחן (וגם זה לא כתב אלא בלשון "יש שנמנעים"). אמנם שו"ר בספר הגעלת כלים פי"ג הערה של"ד שהביא מספר ישועות חכמה על קיצושו"ע שכתב שצריך לבדוק את הספרים בעץ חד בין הדפים מחשש שיביאו אותם לשולחן ויכשלו באיסור, עי"ש. אולם אף הוא לא כתב כן אלא בסידורים במקום הזמירות ובמקום ברהמ"ז, ואילו הגר"א החמיר יותר מזה, וע"ע שם. ומשמע שצריך לבדוק מעצם המצאות הפירורים.

והחזו"א כתב (בסימן קט"ז סקי"ח) שחז"ל לא חילקו בין גלוסקאה נאה לפירורים, ולכן ס"ל לבדוק את הספרים משום חשש פירורים אף שאין בהם חמץ, וכ"כ בקובץ אגרות חזו"א (ח"ב סי' קנ"ד) ברשימה שכתב לליל בדיקת חמץ, לכסות הספרים ולקשור בחבלים, עי"ש. מ"מ לדינא כאמור שעפ"ד הראשונים א"צ לכך כל שאין כזית, וכ"ה לדעת השו"ע ועוד גדולי האח' וכן המנהג, ורק זאת צריך להזהר כמו שכתבנו שם משם אח' (וכן ראיתי בספר הגעלת כלים פי"ג הערה של"ד שהביא כמה אח' שכתבו להזהר שלא להביאם לשולחן שלא יפלו פירורים, עי"ש. ולא מעצם הימצאות הפירורים) שלא להביא ספרים לשולחן בעת האכילה.

ובעצם דברי החזו"א (סימן קט"ז סקי"ג י"ח) שכתב שאף שחז"ל אמרו שפירורים לא חשיבי ואינו עובר עליהם בב"י וב"י, הוא לענין שא"צ לבטלן, אבל עדיין צריך לבערן שמא יבואו לאוכלם, שחז"ל לא חילקו בין פירורין לגלוסקא שיש בה כזית, וצריך עכ"פ לעשות מחיצה, ע"כ. יש לדבריו סמך בראב"ן (מס' פסחים ז.) שכתב בזה"ל: ואע"פ שמבטל אדם חמץ בלבו, צריך לחפש אחריו ולבערו מן הבית בכל מקום שהוא, ולפיכך נהגו הראשונים לרחוץ את הקתדראות והספסלין והשולחנות שמא נדבק בהם חמץ, וגם התיבות שמא נשאר בהם חמץ, שלא יתערב במאכל בפסח במינו או שלא במינו, והוסיף דהא דתנן (בפסחים מה.) בצק שבסידקי עריבה אם אין בו כזית בטל במיעוטו, ה"מ שאינו רוצה להשתמש בזה בפסח, וגם הבצק הנמצא שם עשוי לחזק העריבה ואז בטל, אבל אם רוצה להשתמש בה אע"ג שעשוי לחזק וחשוב כעריבה צריך לבער מפני שמא נתערב במה שמשתמש ויאסר, ע"כ. הרי שכל שיש חשש מכשול צריך להזהר, ולכן כתבנו שאם משתמש בספרים בפסח לא יביאם על השולחן.

אמנם לגבי ספרים, שהעידו רבותינו שלא נהגו לבודקן, היה אפשר לומר מפני שאין עשוי להיכנס שם חמץ, ואף אם קורה לפעמים שנופל שם איזה פירור, דרך החכמים לנקות מיד את הספר משום כבודו, כידוע. אולם זה תלוי בסוגי הספרים, וספרים שמשתמשים בהם חמץ תדיר כמו זמירות שבת, זה כבר כתבנו שצריך להצניע אותם, ודו"ק.

ולסיכום: אמנם בבית שנהגו ישראל לבער כל סוגי הפירורים ותע"ב, אך פירורים שנמאסים, כגון מה שמצוי בפינות הבית א"צ לבערם, וכן הקטנים שאין להם חשיבות, וכן בספרים וכהנה שהמנהג להקל, ובפרט כשיש טורח שמצאנו דבכה"ג מקילים טפי, וכדלהלן בהלכה הבאה בהערה, ודו"ק. והנחיצות להורות כן, כדי למנוע טרחא ועגמ"נ ומפני הלחץ זה הדחק בערי"פ, ועמש"ש.

192. בדין זה נתעוררתי לדון מכמה מקומות:

א]. בשו"ע (סימן תל"ג ס"ז) חור שבין יהודי לחבירו כל אחד בודק עד מקום שידו מגעת, והשאר מבטל בליבו, ושבין יהודי לגוי א"צ בדיקה כלל מחשש סכנה, ע"כ. והנה מבואר שחור שבין יהודים אם אינו מגיע לשם א"צ בדיקה, והלא מן הסתם אפשר לקחת מקל דק ולנסות להוציא, ואפשר דאה"נ שגם זה בכלל "ידו מגעת" והיינו ידא אריכתא, ורק אם א"א בכלל מותר. ועוד י"ל שבעלמא אם אי אפשר להוציא עדיין צריך לטוח בטיט וכדו', כהה"א דסי' תמ"ב. ורק בגלל שחור זה עשוי לשימוש לא הצריכוהו לעשות כן. ואף שאין זה מוכרח, מ"מ אין ראיה.

ב]. בשו"ע (סי' תל"ג ס"ח) כותל שנשתמש בו חמץ שנפל ונעשה גל, אם יש עליו גובה ג' טפחים א"צ בדיקה אפילו אם ידוע שיש שם חמץ. אמנם י"ל ששם היה איזה חשש סכנה כל דהוא, ולכן יש שם כמה פרטים שאינם שייכים בעלמא, ורק אם הוא גל גדול ש"אי אפשר" לפקח והוא אבוד מכל אדם מותר, דלא קרינן ביה שלך, וכמש"כ המג"א והאח' ה"ד במשנ"ב שם, וביאר בשעה"צ (אות מ"ח) דכוונתו שאינו מחויב לשכור פועלים, וא"כ י"ל שכל אופן שצריך פועלים לכך ה"ז פטור, והנה יש דברים שאפשר להוציאם במעשה הדיוט, ובזה אפשר שחייב לבדוק ולבער, אולם דבר שצריך פועלים א"צ לבדוק, ויש בזה כמה אופנים שיש מקרה שצריך פועלים לפרק הארון וזה בודאי פטור, אבל יש פעמים שא"צ לפרק ורק לרוקן את הארון מתכולתו ולאחר מכן להזיז את הארון, ונראה שגם זה בכלל הפטור, כיון שמ"מ צריך פועלים לרוקן הארון ["פועלים" זה כולל גם את בני הבית שיעזרו לו, אף שהם עושים זאת בחינם, מ"מ זו נעשית מלאכה שטרחא גדולה, ואין דרך לעשותה].

ג]. בביה"ל להלן (סימן תמ"ב ס"ג ד"ה ויש) דן גבי בצק שמדביקים בו ניירות, ובסוה"ד כתב לענין כורכי ספרים, שבזה בודאי א"צ לבער, כיון שעשוי כדי שישאר כך מכוסה, ואין עשוי לגוררו, וגם נעשה לכתחילה על מנת שישאר שם, וכתב ע"ז דאפשר שהוא בכלל חמץ שנפלה עליו מפולת שהוא כמבוער, ע"כ. הרי דכל כה"ג דמי למפולת, וה"ה הדוגמאות שהבאנו בפנים, וק"ו הוא ממה שנפל ממילא ועשוי להשאר שם, אף שלא נעשה מלכתחילה שישאר שם, מ"מ הרי גם הוא נעשה ממילא, ובכה"ג אין חשש, וכל שכן מפני שאין דרך להוציאו.

ד]. בשו"ע (סימן תמ"ב ס"ו) כתב שאם יש חמץ בסדק שאינו יכול לחטט אחריו, יטיח עליו מעט טיט, עי"ש. ומוכח שאם רואה את החמץ אע"פ שלא יכול להגיע לשם צריך לטוח אותו בטיט, והנה בהרבה מקרים א"א לטוח בטיט, כגון בחריצי המקרר או בין הספריה לקיר וכדו', מפני שזה יקלקל את החפץ, אולם במקום שאפשר מבואר שצריך לעשות כן, אולם נראה שאף באופן זה אין חיוב, כיון שדין זה חוזר על תחילת הסעיף שמדבר בחומרא גדולה שנהגו ישראל קדושים, ויעוין שם, ומקורו בטור, וכן ביאר הב"ח שם שדברי הטור הם תוספת על המנהג וכו', עי"ש. ובודאי אינו מן הדין, ודו"ק.

ה]. עיין בשו"ע (סו"ס תמ"ב) בערבות שלש בהן חמץ שאין לסמוך על רחיצתם וניקורם, כי א"א לנקרן שלא ישאר בהם בין הכל כזית חמץ, וצריך ליתנם לגוי או לטוחן בטיט וכו', עי"ש. ומשם בודאי לק"מ, כי שם יש חשש שישתמש בזה בפסח, ויעבור באיסור אכילת חמץ (ואין זה ככל כלי חמץ שדי להם בהצנעה, וא"צ ליתנם לגוי וכמש"כ בר"ס תנ"א, משום שכאן החשש הוא לא רק מפני הבלוע בהם, אלא מפני החמץ בעין שיתן טעם כעיקר באוכל). אולם מצד חובת ביעור אם אכן לא היה אפשר להוציא, היה די בביטול.

ו]. בשו"ע (סו"ס תל"ח) כזית חמץ שמעל הקורה צריך ביעור, אולם אם היה חמץ בבור אין מחייבין אותו להעלותו, אלא בביטול סגי, ע"כ. (והאח' נחלקו אם יש בו מים, וקיי"ל להקל). והמדובר שם באופן שאין דרכו להשתמש שם כל השנה, וביאור הענין כמש"כ המפ' שם דדמי לחמץ שנפלה עליו מפולת, עיין שם, וה"ז דומה לכל הדוגמאות שהבאנו בפנים, שא"צ לבערם, כיון שנפל מאליו ואין דרך להוציא, ומכאן יש ללמוד קולא גדולה, יתירה מכל הראיות הנ"ל, שאפילו באופן שיכול להוציא מהבור ג"כ א"צ לעשות כן.

ואמנם בעיקר הדברים יל"ד לפמש"כ הלבוש (ה"ד בכה"ח שם אות כ"ג) שהטעם שלא חוששים בבור שמא יכשל בזה, הוא מפני ששני דברים הבאים ע"י מעשיו לא חיישינן, ולכן אין חוששים לשמא יעלנו ושמא יאכלנו, עי"ש. ולפי"ז לכאורה בנידונים שהזכרנו כמו אחרי ארון וכדו' יש לחשוש, שהרי זה רק מעשה אחד, שהרי מיד כשיזיזו את הארון יאכלנו, וא"כ י"ל שרק בבור התירו, וכמו שסיים הלבוש (שם) שאין דרך לאכול בבור, אבל כאן שדרך לאכול באותו מקום שהוא נמצא בו, נימא שאסור, והעירני לזה ח"א שליט"א והעיר על כמה חכמים שדימו בנידונינו להקל מדין בור, ואפשר לומר שבדברים אלו שקשה להגיע לשם, ה"ז עדיף מבור שזה ב' פעולות קלות, ואילו כאן צריך הרבה פעילות, וה"נ נימא דאדהכי והכי מדכר, ועכ"פ יש להתיר מדין מפולת.

ועוד יש לציין בזה, להה"א דחמץ בסדקי עריבה וכן בחצי כזית בעליה וחצי בבית, ומבואר בפסחים (מה.), ונחלקו בזה הראשונים באיזה אופן הוא, וברמב"ם ועוד מפרשים מבואר שהוא מפני שהוא דבוק בכותל, אבל ברא"ש לא כתב כן, עיין בב"י כאן בסי' תמ"ב ובמפ', ובחי' בית מאיר (בפסחים מה:) ביאר הטעם להקל מפני שאינו אלא מדרבנן ולא הטריחוהו מאחר והוא מבטל, עי"ש. הרי שמקילים גם בטרחא כה"ג, איברא שזה אינו מוכרח לפרש כן, דיש לומר כפירוש הפר"ח והבית מאיר בפי' על השו"ע כאן ס"ז שזה משום דמאיס והקילו, וכמש"כ הפו' בכ"מ, ודו"ק.

ויוצא מכל הנ"ל שמקום שאין דרך להגיע לשם א"צ ביעור, ומסו"ס תל"ח משמע שאפילו כשיכול להגיע לשם לא הצריכוהו חכמים כיון שאין דרכו בכך, אולם בדין מפולת החמירו טפי, וי"ל מפני שיש חשש שמא יגיע לשם, וזאת ע"י שיפקח את הגל, או ע"י חפישת הכלב עצמו, ויגיע לשם, ויעבור בבל יראה, אבל מקום שברור הוא שהכלב לא יגיע לשם אין חשש כלל כדין בור [ובמקומו כתבנו לדון למה לא נחוש לחתול, אם זה בבור שמא יוציאנו, וצ"ל שאכן מיירי בכה"ג שאין חשש זה מכמה אנפין], ובדוגמאות שכתבנו בפנים הדבר מבואר שאין לחוש כיון שאין דרך להגיע לשם כלל, וק"ו הוא שהרי קשה להגיע לשם, ולכן א"צ לפרק, ודי בביטול בלבד.

[ויש נפ"מ בין אם ההיתר הוא מצד מפולת או מצד בור, שבמפולת מן התורה א"צ ביטול ובבור חייב ביטול, וכמש"כ הפמ"ג ועו"א, ונפ"מ לאחר פסח וכו', ונראה שבנידונים הנ"ל יש להתיר מצד מפולת, ואכמ"ל].

אמנם אם אפשר להגיע לשם בידו, בודאי צריך לעשות כן, שהרי אפשר שיושיט לשם ידו בפסח ויאכלנו.

ואם הוא יכול להגיע לשם ע"י מקל, י"ל ג"כ שצריך לבדוק שמא יוציאנו בפסח, אלא שהרי בחמץ בבור לא מצאנו שחששו לזה שמא ירד, והטעם משום שאין דרכו להשתמש שם, וא"כ גם כאן כשהוא נמצא בחריצים כאלה הרי אין דרך להגיע לשם, אך י"ל עדיין דשאני בור שאינו רואה את החמץ, ואם הוא רואה אותו אה"נ שיש לחוש שמא ירד ויאכלנו, ועיין להלן (ר"ס תנ"א) שיש להצניע כלי החמץ, והאח' כתבו לדון באלה ששמים כלים בגובה לנוי, וכתבו שלא למחות בידם מפני שאינו בן יומו וכו', עיין שם, ומבואר שכל שרואה אותו ויכול להגיע לשם יש חשש טפי.

ולסיכום: אם דרך להגיע לשם לפעמים, בודאי צריך להוציא ולבער, אבל אם אין דרך להגיע לשם א"צ לבער ובביטול סגי, אמנם אם יכול להושיט ידו לשם, בודאי חייב להוציא ולבער, וגם אם זה ע"י מקל וכדומה ראוי להוציא, אם אפשר במקל [אבל בדוחק רב, נחשב כמו שא"א להוציא, ואין לחוש].

193. כמו שכתבנו לעיל באות ב', ודו"ק.

194. וא"צ לשפוך ע"ז חומר פוגם, כיון שבביטול סגי [וזה מלבד שלפע"מ עשוי לקלקל את המקרר, או לריח רע במקפיא, ונחשב כחור שבין שני יהודים וכו'], ולכן אף שיש בו ברגים ואפשר לפתוח א"צ כלל, והרבה טעו והזיקו וכו', ואין להאריך.

195. עיין פסחים (מה:) כופת שאור שייחדה לישיבה בטלה, אם טח פניה בטיט, והנה יש לדון כאן ב' ענינים:

א]. אם טח כל הצדדים שברש"י שם כתב שהוא טח פניה של כופת וכו', ומשמע שרק על פניו סגי שבזה הראה מעשה לתקנה לישיבה, אולם ברא"ש (פ"ג ס"ה) בשם ראב"ן כתב שנמאס ע"י הטיט, וכתב בקצ"נ (שם אות ו') שמדובר שטח כל הצדדים ועי"ז נפסל, ודלא כרש"י, וע"ע בב"ח. אולם בשעה"צ (אות ע') כתב ע"ז שאינו מוכרח, עי"ש. ונראה כוונתו דיש לפרש ברא"ש שאין הכוונה שנפסל בטעמו, אלא שנפסל ע"י מעשיו, והעיקר שלא ראוי לאכול כעת, עי"ש. וע"ע גם בחזו"א סימן קט"ז אות ז' ד"ה שם הי"ב, ועוד באות ח'-ט', ודו"ק. ובאמת א"צ לטוחו מכל צד, ושו"ר שכ"כ כעי"ז בשו"ת תפל"מ (סי' פ"ו), והביא שכן ביאר הגינת ורדים (כלל ד' סי"א), אלא שהגינ"ו עצמו כתב שמדובר שטח מכל צדדיו, ומ"מ לאחר פירושו י"ל גם ברא"ש כן, ואין מח' בין הרא"ש לרש"י (ותלוי גם במח' דלהלן בסמוך), אלא שהשו"ע כתב טח "אותו" ולא כתב טח את פניו, ודייק המשנ"ב דמשמע שצריך שיהיה מכל צדדיו, וכך מפרש השו"ע את

נ"ז. ונזכיר דוגמאות מעשיות[196]:

א]. תמונות ששמו בהם חיטים ושעורים שהחמיצו, והם צבועים בצבע או בלקה, מותר להשהותם בפסח ואין צריך לבערם[197].

ב]. אם לא צבעו אותם בצבע או בלקה, אבל שמו עליהם כיסוי זכוכית, כמו שמצוי בתמונות, נראה גם שמותר להשהותם[198].

ג]. אם לא שמו עליהם זכוכית ולא צבעו אותם, אבל הם הודבקו בדבק לתמונה, יש להחמיר שלא להשהותם[199].

ד]. עציץ שבו צמחי נוי ובהם שבלים, אין להשהותם בבית, אלא אם כן צבועים בצבע או בלקה[200].

נ"ח. רעל עכברים שעשוי מחמץ, וטעמו ראוי לאכילה, אלא שמעורב בו חומר רעיל, מותר לה־שהותו בפסח[201].

נ"ט. בר בצק, יש אומרים שצריך לבערם אם ראויים לאכילה, ואינו מוכרח[202].

ובובות ומוצרים המלאים קמח יש אומרים שחייבים לבער, ואינו מוכרח, ובדרך כלל הוא מילוי סיד[203].

כלים שיש בהם שאריות חמץ

ס'. כלי לישה, כגון המשטח שעליו לשים את הבצק, עריבה, מערוך, וכדומה, אם יש בהם חריצים, אין לסמוך על מה שרוחצים ומנקרים את החמץ מהן, כיון שמצוי שנשאר כזית חמץ בסדקים, והכלי מצרפו, ולכן צריך ליתנם לגוי או למוכרם במכירת חמץ, או לטוח אותם בטיט[204]. אבל אם הם עשויים מחתיכה אחת, ללא סדקים, אפשר לנקר אותם מן החמץ ולהצניעם עם כלי החמץ, גם ללא מכירה לגוי[205]. ואם יש חריצים דקים וקלושים, נראה שיש להקל בזמן הזה, על ידי ניקור והצנעתם[206].

ודע, שכל האמור הוא לענין להשהותם בבית בפסח, אולם להשתמש בהם צריך הכשר, ופעמים שגם הכשר אינו מועיל, כאשר יבואר להלן בסימן תנ"א סעיף י"ז.

ס"א. שקים, שמניחים בם קמח במשך השנה, טוב למכרם במכירת חמץ, כנזכר לעיל[207], או לכבס אותם היטב[208].

ס"ב. כלים מנצרים, סלים, וכדומה ששמים בהם לחם במשך השנה, ראוי גם כן למכרם במכירת חמץ[209]. ובכל אופן אין להשתמש בם בפסח[210].

ס"ג. יש להעיר בכל הנזכר לעיל, שכיום בלאו הכי עושים מכירת חמץ, וכן ראוי לכל אדם לעשות כן, כאשר יבואר בסימן תמ"ח. ובכך נכלל במכירה כל החמץ שיש לאדם. אבל בכל זאת צריך להניח את הכלים הללו לאחר מחיצה כמו שנתבאר בסימן ת"מ, או להצניעם במדה ואין בהם חמץ בעין[211].

ס"ד. מן האמור יש ללמוד, אודות שולחן שנוצרו בו סדקים ברבות הימים או מחמת מכה, שאם לשים עליו בצק יש להזהר בזה ככל האמור לעיל, ואף אם אין לשים יש לבדוק אם לא נכנסו שם פירורי לחם, ואף מן הסתם אין להקל בו מחשש שמא נשאר איזה חמץ, ואין להשתמש בו בפסח[212]. אלא אם כן יסתום אותו בדבק וכדומה, או ישפוך עליו חומר פוגם, וכדומה[213].

ס"ה. נפה, יש למכור לגוי במכירת חמץ[214].

ס"ו. מברשת שיניים, אפשר לנקות אותה, וכך מותר לכתחילה להשתמש בה בפסח[215].

ס"ז. מטאטא שהשתמשו בו כל השנה, מותר להשתמש בו בפסח לאחר ששוטפים אותו[216].

הגמרא ע"ש (וכך יתפרשו גם דברי רש"י, ואכן יעוין כן בכה"ח), וכיון שכן יש להחמיר.

ב]. אם הוא נפסל או לא, דלרש"י משמע אף שאינו נפסל, אולם ברא"ש בשם ראב"ן מבואר שנפסל מאכילה, וכ"ה בראבי"ה (פסחים סי' תנ"א), ובטושו"ע (ס"ט) משמע אפילו שלא נפסל מאכילה, וכ"כ המשנ"ב (סקמ"ב) שמותר אפילו כשהוא ראוי לאכילה, עיי"ש [ומש"כ המשנ"ב (סקמ"ג) שאינה ראויה לאכילה דנפסל לכל, עיי"ש, צ"ל דקאי אריש של השו"ע, וכמו שמוכח שם בכל דבריו ובשעה"צ אות ט"ז, עיי"ש]. ועי' בתפל"מ שם שחשש לראב"ן כראבי"ה.

196. ויש להקדים בכל הדוגמאות שיובאו להלן, שהמדובר הוא בחיטים ושעורים שהיה בהם מים והחמיצו, ואם לא כן אין איסור כלל, וכמו"כ בהרבה מקרים הדבר ספק, ותלוי גם אם לקחו את זה מהמפעל לאחר רחיצה, שזה נעשה קודם הטחינה, או שהוא בעת היבוא למפעל, וא"כ יש כאן ספק גדול אם בכלל נרטב.

ומפני כן יש להקל טפי בכל הדוגמאות שכתבנו להלן, ובפרט שיש לצרף להקל באופן שלא טח אותו מב' הצדדים, שהבאנו לעיל פלוגתא בזה, וכתבנו להחמיר, אמנם באופן כזה שאין ברור שיש חמץ בכלל יש להקל מס"ס, ואין לחוש לספק שאפשר לברורי וכו', ופשוט.

ויעוין להלן בסימן תנ"ג בענין חמץ שעבר לתיתה, ועוד להלן בסימן תס"ז. ועפי"ז יראה הרואה שמן הסתם אין איסור בחיטים אלה (ולכן הדגשנו שכל דברינו להקל הוא אפילו במקום שהחמיצו החיטים), ודלא ככמה חכמים שלא נחתו לזה.

הדוגמאות שבהלכה זו הם דוגמאות הקשורות לעניני נוי בחיטים של חמץ.

ויש לבאר, שאע"פ שמצאנו היתר בכופת שאור שיחדה לישיבה, וישיבה הוא שימוש מיוחד, מ"מ גם יחוד לנוי נחשב יחוד, וכיעוין במשנה בכלים (פט"ו מ"ב) בדבר שסרקו וכרכמו ועשאו פנים לנוי טמא, ועוד בכלים (פכ"ב מ"ט) בכופת שסרקו וכרכמו דהוה מח' ר"ע וחכמים אם טהור או לא.

ויש לציין עוד שסברא זו של כופת שאור, יש לומר עוד לגבי הרבה תכשיטים ומוצרים שהזכרנו לעיל אם צריך להזהר בהם בפסח, עיין שם. ולא הזכרנו שם פרט זה מצדדי היתר כדי שלא להכנס לתנאי הדין בכופת שאור.

197. שדימה הדבר לכופת שאור כנ"ל בהלכה הקודמת, וכ"כ אול"צ פ"ח תשו' ז', וכ"כ בשו"ת תפל"מ שם, וצירף גם שבד"כ אין כזית [ובאול"צ בה־ערה כתב דה"ה בחומר משמר עיי"ש, אולם יש חומר משמר שאינו מורי"ד כלום מחשיבות החטה, וא"כ קשה להקל בכה"ג להחשיבו כבטל לנוי].

198. נשאלתי בדבר, ונלענ"ד כאמור שא"צ שיהיה טח אותו ממש עד שי־דבק בו (הגם שברא"ש כתב שנמאס ע"י כן, כבר כתבנו שהאח' דנו בזה, ולמעשה הרי קיי"ל להקל שא"צ שיהיה נפסל), וגם בכה"ג סגי.

199. דבכה"ג נראה שזה נידון כמו טח אותו בטיט מצד אחד [והיינו הצד הדבוק לתמונה, ולמפרשים שזה מועיל גם בטח פניה בצד אחד, ונראה שגם זה היה צ"ל מותר, כיון ששימושו הוא הנוי, והרי הודבק], אלא שלדינא הרי כתבנו להחמיר לטוח כולו, וה"נ ל"ש.

200. פשוט ע"פ הנ"ל, ויש להזהר בזה. ומה גם שעשוי להיות בו כזית, ולכן יבערנו או ימכרנו לגוי ויצניענו.

201. כן נראה מתרי טעמי, א]. שאף על פי שהוא ראוי לאכילה, מ"מ כיון שהוא מסוכן, הרי זה סם המות, ויש לומר שהוא גם כן בגדר פגום, כי פסול לאכילת כלב, אינו תלוי בטעם, אלא הוא תלוי בגדר אוכל, וכשהוא פסול מאכילת כלב אינו בגדר אוכל, וא"כ דבר כזה שהוא סם המות לא יחשב אוכל, וכמו סם המות מעיקרו ששמו בו תמצית של ריח וטעם הראוי לאכילה לא יחשב אוכל, ה"ה זה, אף על פי שכאן תחילתו אוכל וכאן תחילתו סם, לא שנא. ב]. דהוי כמו שטח אותו בטיט או יחדו למלא־כה, המבואר להלן בסימן תמ"ב ס"ט שמותר לקיימו בפסח, וכ"כ בשו"ת אבן השתיה סוסי"ז, וכן הביאו בקיצור השד"ח (מערכת חו"מ סימן ה' אות נ"ג), ותחילה כתב לדון לאסור משום שלא נפגם טעמו, כמו שכתבנו בטעם א', וכתב לדחות שאינו נחשב פגום, וראיה מחולין (נח.) בבהמה שהכישה נחש, עיין שם, ומ"מ הסכים להתיר מטעם השני שזה דומה לכופת שאור שיחדו לישיבה, והענין הוא שכיון שציפהו ברעל וכדו', אין לך השבתה וביטול ודבר מאוס יותר מזה.

שו"ר באול"צ (פ"ח תשו' ח') שכתב להתיר בזה, ודן בדבר מכמה טעמים, א]. מטעם שאינו ראוי לאכילה כנ"ל בטעם א', ועל זה כתב לדחות שהוא רק ציפוי רעל, ומאחר ואפשר לקלף ובתוכו הוא ראוי לאכילה, ה"ז נחשב ראוי לאכילה, עיין שם במה שציינו בזה, ואכן אם הוא כן שזה רק מצופה רעל בודאי שאינו נחשב פגום, כיון שבתוכו הוא ראוי, וכ"כ החזו"א סי' קי"ח סק"ג, אמנם ראיתי להחו"ש (פ"ז ס"ג) שכתב שעדיין יש להתיר מפני שא"א לקלף את הרעל כולו, ועדיין הוא אסור באכילה. ב]. עו"כ באול"צ שם דהדבר ספק אם החיטים החמיצו וכו'. ג]. דהוי כחמץ שיחדו למלאכה, או טחו בטיט, וע"ע שם.

202. עיין בספר השש"פ ש"ב פ"ג, וכבר בקובץ מבית לוי העיר בזה, ועוד [אמנם כפי ששמעתי פלסטלינה אינה כמו בר בצק, ואין חשש], אולם יש לברר במציאות אופן עשייתו, וכמו"כ אם אינו פגום, דבפגום אין חשש.

ועוד יש לדון מצד כופת שאור, וכמו שהבאנו לעיל לענין חיטים שצבעו אותם, וה"נ הרי מיוחד למשחק וצבוע, אמנם י"ל דמ"מ כיון שמתעסקים עם זה ביד כל הזמן יש לחשוש שיכנס לתוך הפה, וכבר ביאר השעה"צ שבכופת שאור אין זה מתיר איסור אכילה והוא דאר', ועכ"פ יהיה די להצניעם, וכיום שמוכרים החמץ הרי הכל בטל, ויניח את זה במקום המכור לגוי, ודיו.

203. עי' בהשש"פ ש"ב פ"ג שהעיר שהיה צריך לבער, אלא שבד"כ הוא מילוי סיד, עיי"ש (ואכן זה ברור, שלא שייך במציאות כיום לעשות דבר כזה שירום תולעים ויבאש, זולת בבובה שמיצרים בבית באופן פרטי דרך משחק, וכדעת כמה גדולים המתירים להשתמש לשם כך גם בדברים הראויים לאכילה, בלא לחוש לבל תשחית).

אלא שאעיקרא דמלתא יל"ע אי הוי כמו כופת שאור שיחדה לישיבה שאינו חייב לבער, וה"נ הרי ייחדה למשחק [ואף אמנם שמצאנו בשו"ע סימן ש"ח סמ"ה שכדור מוקצה, ולדברי הרבה פו' גם כל משחק מוקצה, וה"ט כמש"כ בב"י שדבר שהוא משחק אינו נחשב שימוש, מ"מ לענין הנידון שלנו נראה שכמו שתמונה נחשב יחוד ומפקיע מידי חמץ, כך גם משחק, והטעם דמ"מ בטל מזה שם חמץ, ודו"ק. ולפי"ז א"צ ביעור כלל].

204. עיין בטור (סו"ס תמ"ב) שיש שהתירו לגרור ולהגעיל [ולפי המבואר להלן י"ל דמיירי באינו עשוי מנסרים, וכ"ז לענין להשתמש בה, אבל בשביל להשהותה הרי די בניקור, ולמה צריך הגעלה, הרי אין הבלוע נאסר בבל יראה, ועכ"פ אם בשביל להשהותה יש להקל גם אם יש חשש שנשאר משהו, וזה כמש"כ המרדכי דסמכו על הביטול]. ויש שאסרו מפני שא"א שלא ישאר שם חמץ כזית בכל הכלי [וכמש"כ הט"ז והובא במשנ"ב וכה"ח דהיינו על הרוב, אבל בודאי שאפשר שיהיה כן שיוכלו לנקר הכל, עיי"ש. וע"ע כה"ח (אות ק"ה) שהביא מהרדב"ז שכתב לחלוק על שיטה זו, דזו חומרא יתירה ולא נהגו בה אבותינו ולא אנחנו אחריהם, דנשי דידן זהירי ובקיאי ומבקרין שלא ישאר בהם כלל, עי"ש, אולם לפי"ד האח' דלהלן שמחלקים בין עריבה עם ריבוי סדקים וכו', יבואר שגם הרדב"ז לא היקל אלא בעריבה מנסר אחד, אבל באלה עם חריצים אה"נ שיש להזהר]. ומ"מ השו"ע פסק להחמיר, וכן הרמ"א בד"מ כתב שכן המ־נהג, ודין זה שכתב השו"ע לגבי העריבה, ה"ה לכל כלי הלישה, וכמש"כ מהרי"ל ה"ד במשנ"ב (סקמ"ט) וכה"ח (אות ק"ז).

205. כ"כ המג"א וש"א, ה"ד במשנ"ב סקמ"ז וכה"ח אות ק"ה, וע"ע שעה"צ אות פ', פ"א.

206. כן נראה שבזמנינו גם אם יהיו חריצים דקים וקלושים, נמי אפשר להתיר בניקור, שהרי לא שייך בזה הטעם שכתב בשו"ע שאי אפשר שלא ישאר בין הכל כזית חמץ, וגם לא ברוב הפעמים כמש"כ המפ', ואף לא במיעוט הפעמים, ולא מסתבר לומר שיש איזו גזירה בדבר לחלק בין אם אין בו סדקים ליש בו סדקים, ונימא דלא פלוג, ולכן יש להתיר בזמנינו.

207. בהגה (סו"ס תמ"ב) כתב שטוב לעשות כן וכו', ומשמע בפשטות שיש לעשות להם ככל הנ"ל לגבי כלי הלישה, וכמו שכתבנו בפנים, אלא שלכאו' י"ל דשאני חריצים שנכנס בהם הרבה חמץ משא"כ באלה, וי"ל דגם בזה עשוי להיות חמץ בתפרים וכו'.

ואגב: מסוגיה זו נראה ללמוד קצת כדברי הגרא"ח נאה בחשבון השיעורים שהשיעור הוא קטן, ולכן חששו בכך לכזית, אמנם ז"א מוכרח, ומ"מ יש עוד הוכחות, ואכמ"ל.

208. עיין להלן סי' תנ"א סי"ח שיש היתר להשתמש בה בפסח באופן כזה של כיבוס היטב, וכדרך שמבואר שם, אבל לא סתם רחיצה, כי אדרבה המים מדביקים את הקמח.

209. ברמ"א בהגה, וכאמור בהערה שלפני הקודמת, וה"ה כאן, וע"ע שעה"צ אות פ"ב.

210. כנ"ל שא"א לנקות היטב.

211. הנה מפני שאנו חוששים לחמץ בעין, ויש חשש שמא יאכלנו, צריך לשים מחיצה, ואין זה רק מחשש שמא ישתמש בכלי החמץ, שלסיבה זו די בהצנעת כלי החמץ במקום שאין רגילים לילך לשם (וכמש"כ ר"ס תנ"א), אולם כאשר החשש הוא שמא יאכלנו צריך מחיצה (כה"ח בסי' ת"מ), אלא שבסי' ת"מ כתבנו לדון אודות דבר שאינו ראוי לאכילה כמות שהוא אם גם הוא צריך מחיצה, וע"ע שם, ותלוי לפי הענין.

212. עיין לעיל לענין כלי לישה, ובאמת שבשולחן הדבר חמור, שהרי הוא נחשב ככלי אכילה, וכבר מבואר בסי' תנ"א ס"כ שהשולחן צריך הכשר מעלייתא, ובלא"ה א"א להשתמש בו, וכ"ש בזה שיש בו חריצים שלא שייך בזה שום הכשר, כאשר מבואר בכ"מ בסי' תנ"א, וכאמור לעיל שאפילו להשהותו חששו הפו'.

213. ואם עוטף אותו במפה לא סגי בהכי, אבל לכאורה יש עיצה לדבר אם ידביק קצוות המפה לשולחן בדרך או בנעצים וכדו', כמו סתימת החור, וצע"ע. [ובתשו' כתבנו לדון בכיוצ"ב אודות האוכלים בגינות בשו־לחן ציבורי, דלא ברירא שיועיל כיסוי במפה].

ומכל מקום אם הוא שופך שם חומר פוגם, נראה שמותר, שהרי שוב אין כאן חשש חמץ. ואף אם יארע ויאכל ממנו הרי לא אחשביה, וצ"ע שהפו' לא הזכירו היתר זה באופנים הנ"ל, אך כ"ז כשבודאי נפגם, ולכן יכסנו בנוסף לזה, שלא יהיה חשש חמץ.

214. עיין להלן סימן תנ"א סי"ח דין נפה, ונתבאר שבנפה שלנו שמשת־משים בקמח חמץ והוא נדבק אין להכשירה לפסח.

אמנם נראה שיש לסמוך על הניקוי, ולא דמי לכלי הלישה שיש בהם חריצים ועשוי להיות בהם כזית חמץ, אולם בנפה אינו כן, אך י"ל שגם בנפה יש לחוש קצת, ובפרט להט"ז דשמא לא ינקה היטב.

ועיין בחו"ש (פ"י סקט"ז) שאף מי שאינו מוכר חמץ בעין מ"מ נוהגים למכור הנפה, כיון שאין דבוק בה אלא מעט ואין לחוש שמא יאכלנה, ע"כ. ואכן דינו בפשטות ככל הכלים כמבואר ר"ס תנ"א.

והנה לדבריו בכלי לישה (בסו"ס תמ"ב) היה ראוי שלא להשאיר בביתו, אך י"ל שגם שם אינו אלא חומרא, וכמש"כ כמה אח' (ובפרט לד' הרדב"ז שהיקל אף לכתחילה), ועכ"פ אם לפי הענין אין כזית אין כ"כ חשש, ואף בלא"ה לדברים כאלה נראה שאפשר יותר לסמוך למכור, דהם כפירורים דלא חשיבי.

215. הנה לפעמים מצחצח מיד אחר אכילת חמץ ונכנס פירורים בין סיבי המברשת, ומפני זה יש מחליפים למברשת חדשה, שמא בפעם הבאה שישתמש יצא פירור ויכנס בפיו וכו'.

אמנם למעשה אפשר לכתחילה להכשיר אותם לשימוש על ידי הדחה היטב, וכדרך שכתבו הפו' בסו"ס תמ"ב ובסימן תנ"א סי"ח ועוד.

ויתירה מזו שאף שם לא החמירו אלא בכלים העשויים לשימוש עם חמץ תדיר ונדבק בו, אבל כאן אינו אלא ספק גדול אם יש פירור חמץ והאם הוא פגום כבר, ועוד שאף אם היה בו פירור חמץ הרי בודאי נפגם ע"י חומר המשחה, ועוד שהרי שוטפים אותו אח"כ, ועוד שגם אם יבא לפה הרי שוטף אח"כ את הפה (ואף את"ל שיבלע פירור זה לבסוף והרי הוא פגום, ולא שייך בכה"ג אחשביה, וכמו שכתבנו לעיל סוף הקדמה ד', ועוד). ויש מחליפים מברשת לפסח ואינו אלא חסידות.

216. הנה בזה מצוי ג"כ שיש פירורים שנכנסים בסיבים של המטאטא, ומצד אחד כאן אינו נכנס לפה, אך מצד שני אינו נפגם, וזה תלוי במח' הפו' לעיל (ס"ז) אם בפחות מכזית חייב ביעור, ולהשו"ע מותר. ואף להמשנ"ב שהביא בשם האח' שמחמירים גם בפירורים, הרי כבר נתבאר בסימן תל"ג שאם הם מלוכלכים בעפר וכו' אין חשש שמא יאכלם, ושרי, וה"ה כאן.

סימן תמ"ג

דין החמץ בפסח ובערב פסח

ישנם שלשה איסורים בחמץ: א]. איסור אכילה. ב]. איסור שהיה. ג]. איסור הנאה. והנה איסורי אכילה ושהיה נתבארו בסימנים קודמים, ועוד. ואיסור הנאה יבואר לפנינו בסימן תמ"ג.

א'. בחג הפסח, אסור החמץ באכילה מן התורה, ועונשו בכרת, וכן אסור מן התורה בשהיה ובהנאה[217].

ומחצות היום של ערב פסח, אסור החמץ באכילה מן התורה, והוא בלאו[218], וכן אסור בהנאה[219], וכן בשהיה עובר איסור תורה[220].

ב'. חז"ל הוסיפו עוד שעה אחת קודם חצות לאיסור הנאה, ושעתיים קודם חצות לאיסור אכילה[221] [וזה כולל את כל סוגי החמץ בין חמץ בעין ובין בתערובת, וגם חמץ נוקשה][222], אמנם בדיעבד אם אין לו אפשרות לבער את החמץ, יכול למוכרו כדי שלא יעבור באיסור תורה, אבל לא יהנה מכסף המכירה[223].

חישוב השעות

ג'. בחישוב השעות נחלקו הפוסקים:

א]. יש אומרים שהוא לפי שעות זמניות, כלומר לפי אורך היום באשר הוא, ונמצא שתמיד הוא עד שליש היום[224].

ב]. יש אומרים שהוא לפי שעות בינוניות, דהיינו שישים דקות לכל שעה, ונמצא שהוא שעתיים קודם חצות[225].

ולמעשה הלכה כדעה ראשונה, שכל השעות שבתורה הם זמניות, ובדיעבד אפשר לסמוך על המקילים למכור עד שעה לפני חצות[226].

ד'. בחישוב השעות הזמניות, הם לפי אורך היום, ונחלקו בזה הפוסקים:

א]. יש אומרים שמחשבים את היום מעלות השחר עד צאת הכוכבים[227].

ב]. יש אומרים שמחשבים מנץ החמה עד שקיעת החמה[228].

ולמעשה הלכה כדעה ראשונה, אבל לקטנים הצריכים לאכול יש להקל כדעה שניה לחשב מהנץ[229].

ה'. איסור הנאה מן החמץ, הוא אפילו מחמץ של גוי, או של הפקר, ולכן אסור להאכיל את בהמתו חמץ בשום אופן[230].

וכן אסור למכור את החמץ לגוי, וגם לא ליתן את החמץ במתנה לגוי, כי בכל זה יש הנאה, אלא חייב לבערו[231]. אמנם בדיעבד אם מכר את החמץ וקיבל תמורה עבורו, מותר לו ליהנות מן התמורה, וגם החמץ עצמו אינו נאסר[232].

יהודי שיש ברשותו חמץ של יהודי אחר

ו'. יהודי שהפקיד חמץ אצל יהודי אחר, ולא בא לקחתו בערב פסח, אם ישאר החמץ ברשות המפקיד יעברו איסור המפקיד והנפקד[233]. ולכן, יזהרו למכרו הן המפקיד והן הנפקד[234]. ואם נודע לנפקד שהמפקיד מכרו, הרי זה לא יגע בו, אלא עושה מחיצה בינו לבין החמץ[235].

ז'. הנפקד אינו יכול למכור את החמץ כל זמן שיש אפשרות למפקיד לאוכלו, דהיינו עד תחילת שעה חמישית שמא יבא המפקיד לאוכלו, ורק מתחילת שעה שישית צריך למוכרו[236]. ואף גם זאת אם יכול למכור מכירה כנהוג בזמנינו שאחר הפסח הגוי מחזיר את החמץ, צריך לעשות כן, ולא מכירה כזו שהחמץ לא יחזור אחר כך[237].

ח'. ישנם אופנים שאפשר למכור גם קודם שעה חמישית, כגון:

א]. באופן שיש לו ספק שמא לא ימצא קונים בכלל, ויפסיד החמץ לגמרי, אבל אם ימצא קונים אפילו בזול לא ימכור עד סוף זמן אכילת חמץ[238].

ב]. אם היא כמות גדולה, שבודאי לא יוכל לאוכלה, יכול למכור לפני הזמן, אמנם אפשר שצריך לשייר כדי אכילתו, ולא ימכרנו עד סוף זמן אכילת חמץ[239].

ג]. אם החמץ טעון בישול או אפייה וכדומה, באופן שגם אם יבא הנפקד לא יוכל לאוכלו קודם סוף זמן אכילת חמץ, יכול למוכרו מקודם לכן[240].

ד]. אם הנפקד אינו בעיר, באופן שלא יוכל להגיע ולאכלו קודם סוף זמן אכילת חמץ, יכול למוכרו מקודם[241].

אלא שראינו שהרבה מחמירים בפירורים בכל אופן, וע"ע גם במשנ"ב סי' תמ"ד, ואכמ"ל. וגם המשנ"ב בסי' תמ"ד סקט"ו כתב שטוב להחמיר אפילו בפירורים כאלה שנדרסים לבער אותם מן הבית, עיי"ש. וה"נ יש ענין בזה (מלבד שיש מחמירים שמא יפול מאכל לרצפה וידבק בו חמץ, עיין מה שהבאנו בר"ס תמ"ז).

ועכ"פ די בשטיפה, וא"צ להחליף אותו לגמרי, אלא שיש מחליפים מפני שקשה להוציא את הפירורים מבין הסיבים, וכדרך שהזכרנו לעיל בהערה הקודמת, ולשם כך צריך ניקוי ושטיפה היטב, אך גם לחוששים בזה, די להם לטבול את המברשת של המטאטא בחומר ניקוי וכדו', ובכך הכל פגום, ואף זה אינו אלא חומרא.

217. כמש"כ בקרא שאסור לאכול חמץ והוא בכרת (שמות פי"ב ופי"ג), וברמב"ם פ"א מחו"מ. ובגמרא פסחים (כג.) דעת ריה"ג שאינו אסור אלא באכילה, אבל חלקו עליו שאר תנאים שאסור גם בהנאה שנא' לא יאכל, ואמרינן (פסחים כא:) אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע, וכן יש איסור תורה בשהיה, שנאמר לא יראה ולא ימצא, וכנ"ל ר"ס תל"א.

218. דעת ר' יהודה בפסחים (כח:) שגם קודם הפסח בלאו, ור' שמעון חולק שאינו בכלל הלאו, ומצאנו בזה מחלוקת בראשונים, א]. י"א שאסור מן התורה בלאו דלא תאכל, וכ"ה דעת הרמב"ם ועוד. ב]. י"א שחייב מן התורה מדין תשביתו, וכ"ה דעת הראב"ד ועוד. ג]. שיטת בעל המאור שבאכילת החמץ עד הלילה הוא מקיים מצות תשביתו, והובא במהר"ם חלאוה, ובטור כאן, אמנם עיין בדברי בעל המאור, ואכמ"ל, והפו' לא הביאו דבריו כלל, וכבר כתב הב"י שהמתיהר להורות קולא כדברי המאור (שמתיר בהנאה) עד הלילה ראוי לנזיפה, שמורה כיחיד נגד רבים, ובפרט שפשט איסורו בכל ישראל.

ולדינא, הנה נקטו הרבה אחרונים בדעת השו"ע שפוסק כהרמב"ם שיש בזה איסור תורה, וכמש"כ המשנ"ב ר"ס תמ"ג וכ"ה בכה"ח אות א' (אמנם עיין בשעה"צ אות א' שציין לשיטה ב' הנ"ל, ואכן יש לצרף שיטה זו לסניף).

219. שהוא בכלל הלאו דלא תאכל, וכ"ה ברמב"ם, וכ"כ הפו' כמובא במשנ"ב ר"ס תמ"ג ובכה"ח שם אות ב' (וע"ע שם באות ג' אם לוקין בהנאה ללא אכילה), וכנ"ל בהערה הקודמת שיש חולקים, ולדידהו לא ברור שיש איסור הנאה כמש"כ בשעה"צ אות א'.

220. הנה באיסור תורה של תשביתו בודאי עובר, שמבטל מצוה, אבל באיסור בל יראה ובל ימצא נחלקו הראשונים, וכמו שהביא בשעה"צ אות ב', ובכה"ח אות א', ולהלכה כתבו שם שאינו עובר בלאו זה, כי אם שמבטל מצות תשביתו, ויש בזה כו"כ נפ"מ לענין איסור הנאה, וכמש"כ הפו' כאן, וכן לעיל בסימן תמ"ב בשעה"צ אות כ' מהמקו"ח, ועמש"ש.

221. בפסחים (יא:) נחלקו תנאים בדבר, דעת ר"מ שמתחילת שעה שית אסור החמץ בין באכילה ובין בהנאה, לר' יהודה באכילה מתחילת שעה חמישית ובהנאה משישית, וע"ע שם דעת ר"ג, ולהלכה כר' יהודה, וכמש"כ בשו"ע כאן סי' תמ"ג [והאח' דנו אם מחויב לבער בתחילת שעה שישית, או שעד סופה זמנו הוא].

222. משנ"ב סק"ג, ואמנם הוסיף וציין להנו"ב שמיקל באכילת נוקשה בשעה חמישית, וע"ע כה"ח (אות ד', ז') שהביא דברי הפו' שאסרו, אך לבסוף ציין להנו"ב הנ"ל, אך למעשה כבר כתב החזו"א (סי' קי"ז סק"ב, ד"ה נוקשה בעה"פ) שהדבר מבואר בראשונים לאיסור, ותול"מ.

223. ראה בדברינו להלן בסימן תמ"ג ס"ג בהלכה המתחילה במקרה מיוחד.

224. כ"ה בפיהמ"ש להרמב"ם בכ"מ וכמובא בב"י (סימן תל"א) מהרמב"ם בברכות (פ"ק דף ט:) שכל השעות הנזכרות בכל המשנה הן זמניות וכו' [וזה משתנה בין שנה פשוטה לשנה מעוברת], ע"כ. וכ"כ מהרי"ו ועוד.

225. תרוה"ד ושנויא קמא, עיין ביה"ל ד"ה וי"א.

והנה הב"י הנ"ל (בסימן תל"א) כתב שגם תרוה"ד סובר כהרמב"ם שהשעות זמניות, אולם הפר"ח כאן כתב ע"ז שאולי הב"י כיון לתשובה ראשונה שהביא סברת הרמב"ם בשם תוספות ואחד מן הגדולים (מהרי"ל סי' קנ"ב), אבל התרוה"ד (בסימן קכ"א) לא כתב כן, וכן הבין ההגה (בסי' תמ"ג), וכ"ד הב"ח (בסי' תל"א), והעיקר כדעת הרמב"ם.

226. עיין ברמ"א כאן ס"א, ובב"י ובב"ח לעיל סי' תל"א, ובמשנ"ב וביה"ל כאן וכה"ח אות י"ט וכ"ב, וכתבו הפו' שיש לתפוס לדינא להחמיר לפי אורך היום [גם בכ"מ תלוי לפי אורך, עיין שו"ע סימן נ"ח ס"א בזמן ק"ש ובסי' פ"ט ס"א בזמן תפילה, ואמנם כאן יש סברא אחרת כמש"כ בביה"ל], כיעוי"ש, אך כתבו האח' שבדיעבד אם שכח למכור יש להקל עד שעה לפני חצות, אמנם המשנ"ב הוסיף שכל זה רק ב"הפסד מרובה" (כשעה"צ דמש"כ שכח, ל"ד).

227. כ"כ בתרוה"ד (סימן א'), וכ"ה בב"ח וא"ר (סימן תל"א) ע"פ התוס' בפסחים (ב. ויא:), וגם בספר מנחת כהן (מאמר ב' פ"ו) מבאר שכן הוא דעת כמה ראשונים כהתוס' רמב"ן רשב"א ורא"ש [התוס' הם בפסחים דף ב. ובדף יא: עיי"ש, ושאר הראשונים דבריהם בפ"ק דברכות ט. והרמב"ן במלחמות שם ב:, עיי"ש]. וכן הזכרנו מזה בדברינו בהל' שבת סימן רס"א, וכן פסקו העו"ש והפר"ח ועוד רבים, ה"ד במשנ"ב סקי"ח ובשעה"צ שם ועוד בכה"ח אות כ"א, ויש עוד כהנה הרבה בראשונים באח', וגם בדעת השו"ע מצאנו בכ"מ שפירשו כן האחרונים כהרמ"א בסימן רל"ג, והמשנ"ב בסימן רס"ג ועוד רבים באח' כאן ובסי' רל"ג ובסי' רס"ג, ואכמ"ל.

228. דעת הלבוש בסי' רל"ג (אמנם ע' בלבוש סי' רס"ז) והל"ח בברכות פ"ד סי"ד, והמנחת כהן הנ"ל, ושם הביא שכן הוא דעת הגאונים והרמב"ם ור' יונה ועוד ראשונים והרמ"ע מפאנו, ה"ד במחז"ב (כאן סק"ב), וגר"ז כאן אות ד', והגר"א (ה"ד במשנ"ב, וכ"ה במעשה רב הל' פסח אות קע"ט), ועוד ה"ד במשנ"ב שם ובכה"ח שם, ואף על פי שבכל התורה מעלות השחר הוא יום (כמש"כ ריש ברכות ב: ומגילה כ.), מ"מ י"ל שכאן הוא סימן בעלמא שנתנו חז"ל לשער השעות, וכמש"כ החזו"א סי"ג במכתבים, ועיין בבהגר"א סימן תנ"ט שהאריך בזה.

229. הנה מאחר ודעת הראשונים כדעה ראשונה, ועוד בה שכ"כ הרבה אח' בדעת השו"ע, א"כ נראה שיש לתפוס כן להלכה, וע"ע בשו"ת חיים שאל להחיד"א ח"ב סל"ח אות ג', וטוב עין סי"ח אות ל"ח, ושכן פשטה ההוראה, וכן בבא"ח פ' ויקהל, ועוד רבים [ובודאי שלשיטתם הוא בחש"בון עד צאת הכוכבים לשיטת הגאונים, ולא של ר"ת], וע"ע בספר בירור הלכה בסימן נ"ח בכמה מספריו שם מש"כ בזה, ועוד מחברים רבים בזמנינו שהביאו דברי הפו' והמנהגים בזה, ואכמ"ל.

אמנם המשנ"ב שם כתב שרק לכתחילה טוב להחמיר כדעה ראשונה, וכן בכה"ח ועוד באח' כתבו שמשום חומרא דחמץ יש להחמיר, והיינו משום שבשעה"ד וכדו' אפשר להקל, ואכן כמה פו' כתבו להקל לקטנים וכדו', עיין אול"צ פ"ז סכ"ב וחז"ע עמוד ס', ועוד, וגם יש לצרף בנידו"ד את שיטות הפוסקים הנ"ל בהלכה הקודמת, ודו"ק.

230. אפילו חמץ של גוי והפקר שאינו שלו, דהתורה אסרה ליהנות מחמץ בלא קשר לזה שהוא שלו, וכ"ה במשנ"ב, וע"ע כה"ח אות ה' גבי בהמת אחרים, עיי"ש. וה"ה של הפקר, ופשוט, והדוגמא המצויה שכתבנו זה כגון להאכיל לבהמתו, ועיין לעיל סימן תמ"ב לענין איסור האכלת בעלי חיים בחמץ שנמכר לגוי וכדומה.

231. איסור מכירה הוא הדוגמא המצויה לאיסור הנאה, כמש"כ הפר', וע"ע בביה"ל ד"ה אינו תופס, וגם במתנה אסור כמש"כ במשנ"ב ובכה"ח אות י"ג בשם הגר"ז.

232. עיין להלן סו"ס תמ"ג והחמץ אינו תופס דמיו, ולכן הכסף ודאי מותר, ולעצם החמץ אם נאסר באיסור חפצא לקנותו מן הגוי אחר הפסח, כתבו הרבה פו' להקל אם מכרו לפני הפסח אע"פ שהוא אחר חצות, וכמש"כ בביה"ל.

233. הנה המפקיד ודאי עובר עליו, שהרי החמץ שלו, אבל לענין הנפקד נחלקו הפו', דעת הב"ח ומג"א שאין הנפקד עובר באיסור מצד החמץ, אבל מ"מ הוא חייב לבערו כדי שהמפקיד לא יעבור איסור, וכדין ער־בות בעלמא שכל ישראל ערבים זל"ז (וה"ד בכה"ח אות כ"ו), ובמשנ"ב (סקי"ד) הביא דבריהם, וכתב שדעת הגר"א והצל"ח וביי"מ שיש חיוב מן התורה גם על הנפקד לבער את החמץ, אע"פ שאינו שלו, כיון שהחמץ בביתו והוא של ישראל, ע"כ. ואע"פ שנתבאר לעיל סי' תמ"א שאם אין אחריות על חמצו של גוי אינו עובר אע"פ שהוא ברשותו, שאני הכא שהוא יהודי וקרינן ביה לא יראה לך שזה על כלל ישראל, וכמ"ש הבי"מ. אמנם באמת אין זה מוסכם, ועיין בספר מחקרי ארץ סו"ס כ"ה שהביא בזה מחלוקת ראשונים אם בכה"ג עובר או לא.

234. המפקיד ודאי ימכרנו בכל דרך אפשרית להנצל מן האיסור, והנפקד לא ימכרנו אלא לפי התנאים דלהלן [ומ"מ אין להם לסמוך זה על זה, וכמו שכתבו הפו', וכ"ה במשנ"ב לענין אם נחשב פשיעה, וכ"ה בביה"ל ד"ה ימכרנו ובכה"ח, ואפילו בשליחות קיי"ל דל"א שליח עושה שליחותו בדאו', כמשנ"ת במקומו בהל' עירובין ועוד, וכ"ש כאן].

235. כה"ח אות כ"ד, ופשוט, ועיין לעיל סי' ת"מ דין המחיצה.

אמנם אם המפקיד לא הודיעו ולא נודע לו, הרי הוא חייב לשורפו, שהרי יש כאן ספק איסור, וגם אין עליו תביעה במה ששרף, כיון שהמפקיד לא הודיעו, ומיהו לכתחילה צריך הנפקד למוכרו כדי להציל את ממון חבירו.

236. פסחים (יג.) ומפרשים, וכ"ה בשו"ע ס"ב, וה"ז כענין השבת אבי־דה שאחז"ל ראה היאך תשיבנו לו, וכענין אבידה שכל זמן שיכול לבא וליהנות מהפירות לא ימכור את הפירות, עד זמן שיפסד לגמרי.

237. משנ"ב (סקי"א) וכה"ח (אות כ"ד) בשם האח', ולאו דווקא מכירה לזמן, שהרי צריך מכירה גמורה, אלא כמו שביארנו שהעיקר הוא שלא יהיה באופן כזה שיפסד החמץ לגמרי, אלא ינהג בדרך כזו שיחזיר לו אחר הפסח כנהוג, וכפי שיבואר להלן בסימן תמ"ח בדיני מכירת חמץ.

238. כן הוא במשנ"ב (סקי"א) ובביה"ל (ד"ה לנכרי) כדעת המקו"ח, ואמ־נם דעת כמה אח' שגם אם לא יוכל למכור ברווח אלא בזול שפיר דמי, וכ"ה בכה"ח, אולם בביה"ל ד"ה לנכרי כתב שלא להקל בזה [ואכן י"ל שגם בזה"ז אין למוכרו].

239. הבאנו עוד היכי תמצי שיוכל למכור קודם שעה חמישית, שהרי כל הטעם שמשהה אותו הוא משום שמא יבא בעליו לאוכלו, וכאן הרי לא יוכל לאוכלו [אך הערנו די"ל שמ"מ ישאיר כדי מאכל שיוכל לאכול], וכן העיר ידי"ן הגר"א רפאל הכהן שליט"א.

240. עוד היכי תמצי, כנ"ל.

241. עוד היכי תמצי. אך י"ל שכאן יש לחוש שמא המפקיד ישלח איזה אדם לאוכלו, אולם הרי ממילא זה כמו מכירה, וא"כ יכול גם הוא למוכרו,

ט'. אחר שעה החמישית חייב הנפקד לבער את החמץ[242] [ואם עבר ומכר, נתבאר לעיל שדעת רבים שהוא מותר].

ואם היה זה באונס שהוא לא מכר [והיינו שלא מצא למי למכור, ויש אומרים שגם אם שכח, או שחשב שהמפקיד מוכר], פטור מלשלם את דמי החמץ שביער[243], אבל אם היה באפשרותו למכור ונתעצל, יש אומרים שחייב, ולמעשה הרי הוא פטור, ואין לחייבו בשום אופן[244].

י'. משכון של יהודי שהופקד אצל יהודי אחר, צריך גם כן למוכרו ככל הנזכר בהלכות הקודמות, ואם לא מכרו והוכרח לשורפו, הפסיד את חובו, אלא אם כן היה אנוס במה שלא מכרו[245]. ומכל מקום אם החמץ בעין, כגון שעבר המלוה ולא ביערו, יכול לומר לו הרי שלך לפניך[246].

מכירת חמץ לאחר זמן האיסור

י"א. אדם שלא מכר את החמץ קודם זמן איסורו, דהיינו משעה שישית, אסור לו למכור את החמץ, אלא צריך לאבד את החמץ לגמרי, וגם אם עבר ומכר, אסור לו לקבל את דמי החמץ[247].

י"ב. במקרה מיוחד שאי אפשר לו לאבד את החמץ, אף על פי שכבר הגיע תחילת שעה שישית שאסרו חכמים בהנאה, יוכל למוכרו לגוי כדי שלא יעבור איסור מן התורה, וגם לאחר מכן עד הלילה, בדיעבד יוכל למוכרו לגוי, כדי להקל מן העבירה[248]. אך יש להזהר שלא ליהנות מכסף המכירה[249]. ומלבד זאת יש להשתדל שהגוי יקנה את החמץ במשיכה וכדומה[250].

י"ג. עבר וקיבל את דמי החמץ לאחר זמן איסורו, לשו"ע מותר ליהנות מן המעות, ואפילו למוכר עצמו, ואפילו אם עבר ומכר בפסח עצמו, ולדעת המשנ"ב אין להקל אלא לאחרים, אבל אותו אדם עצמו שמכר את חמצו, אסור ליהנות מן המעות או מאיזה חליפי החמץ[251] [וגם לבני ביתו ואשתו אסור][252]. ורק אם מכרו שלא בידיעתו מותר לו ליהנות מזה, וכן מחליפי חליפיו, מותר. וכן אם לא קיבל את תמורת החמץ מיד אלא אחר זמן ובהקפה, מותר[253].

י"ד. בכל אופן ולכל הדעות החמץ עצמו שנמכר לגוי עומד באיסורו בכל מקום שהוא, ואסור לכל אדם ליקח אותו מן הגוי, ואפילו אם הגוי החליפו[254]. אך אם המכירה היתה קודם ליל החג, דעת הרבה פוסקים שבדיעבד מותר החמץ לאחר הפסח[255].

ט"ו. חמץ שעבר עליו הפסח, ומכרוהו לגוי, לדעת השו"ע מותר ליהנות מהמעות ומהחליפין, ולדעת המשנ"ב אסור, וככל הנ"ל[256]. ומכל מקום החמץ אסור לכל הדעות בכל מקום שהוא נמצא[257].

ט"ז. חיטים חמץ שעבר עליהם הפסח, וזרעו אותם, יש אומרים שהגידולים אסורים, ויש מתירים, וכן עיקר[258].

איסור הנאה מהחמץ

י"ז. אסור ליהנות מן החמץ לאחר זמן איסורו, שהוא שעה אחת לפני חצות, כגון למוכרו וליהנות בדמיו, או ליתנו לבהמה, ועוד אופנים שיבוארו להלן ובסוף סימן תמ"ה.

י"ח. אסור ליתן מהחמץ לבהמה, לאחר זמן איסור חמץ, ואפילו לבהמה וחיה ועופות שאינם שלו אסור, ואפילו הם של הפקר אסור[259]. ואפילו אם החמץ עצמו גם הוא אינו שלו[260]. וכן הדין גם בחמץ שעבר עליו הפסח[261].

ויכול לזרוק את החמץ לאשפה, אף אם יבואו לשם בעלי חיים לאוכלם, אבל אסור לזרוק לפניהם ממש[262].

ויכול לזרוק את החמץ לים או לנהר וכדומה, אף על פי שיש שם דגים, כיון שאינו רואה אותם אוכלים את החמץ, אבל אם הדגים שלו אסור[263].

י"ט. השורפים חמץ לאחר זמן האיסור, יזהרו שלא ליהנות מן החמץ, ואפילו בעודו נשרף, כגון להתחמם כנגדו, או ליהנות לאורו (וזה מצוי במי שמצא חמץ בפסח ושורפו בלילה), או לבשל לחומו וכדומה[264]. אמנם בדרך כלל כששורפים חמץ ההנאה מן המדורה של החמץ[265].

כ'. איסור הנאה מחמץ, כולל כל הנאה והשתכרות מן החמץ, ואף על פי שהחמץ שייך לגוי[266], וכדלהלן[267]:

א]. אסור ליהודי לעשות מלאכה לגוי בחמץ, כגון לעבוד במפעל חמץ וכדומה[268], וכן לא שומר על המפעל[269].

ב]. אסור ליהודי להשכיר רכב לגוי כדי להוביל בו חמץ[270], וכן אסור להשכיר לו מחסן או איזה מקום לאחסן בו חמץ[271].

ג]. גם אם מעביר עוד חפצים, וביניהם חמץ ומשתכר בזה, אסור[272].

ד]. לא יהא שמש מלצר וכדומה המגיש חמץ בסעודת גוי[273].

ה]. אסור לתווך או להיות סרסור בין גויים במכירת חמץ[274].

ו]. אפילו אם אמר הגוי ליהודי לשמור לו חמץ בחינם, אסור, מפני שרוצה בקיומו, וצ"ע[275].

ז]. יהודי שיש לו מפעל לתעשיית חמץ, יש אופנים שאסור ליהנות ממעשה הגוי במפעל[276].

ח]. אסור לישב על שקי קמח חמץ של גוי וכדומה[277].

ודע, שאף על פי שאסור ליהנות ולהשתכר מן החמץ, מכל מקום אם כבר קיבל את הכסף, מותר[278].

אמנם אם ישלח מבני ביתו לכאו' זה כמותו.

242. שכן נאסר בהנאה, שו"ע.

243. משנ"ב, והדוגמאות במוסגר הובא בשעה"צ אות ד'.

244. עיין משנ"ב שהביא מח', ורוב הפו' ס"ל דפטור, וע"ע כה"ח אות כ"ו לפוטרו משום קים לי במוחזק.

והנה באופנים הנ"ל שאם הוא מבער חייב לשלם, יש לדקדק דהא הוא עושה כן רק בגלל ערבות לחד מאן דאמר, עיין משנ"ב סקי"ד, ומנא לן שחייב להפסיד ממונו [ואם הוא חייב באחריותו פשיטא, שהרי זו עבירה שלו, אבל הרי גם שלא קיבל אחריות ג"כ חייב לבער, עיין משנ"ב סקי"ד], ואכן הדבר תלוי בדברי הפת"ש יו"ד (סימן קנ"ז סק"ה) האם חייב להפסיד ממונו כדי להציל חבירו מאיסור, והביא שנסתפק בזה רבינו הפמ"ג בתיבת גומא, וא"כ לצד שזה כאילו הוא עושה העבירה, ולכן צריך להפסיד כל ממונו את"ש, אולם בפשטות י"ל שאינו כן, ואף שנתחייב בערבות הרי אינו אלא עשה לדאוג לשני, וחייב עד חומש, וכאן באמת גם אינו עשה, אלא רצון התורה שיעשה כן, ולא מתרי"ג מצוות [ואף שהוא נענש בעבור חבירו, מ"מ אינו כמו מעשה העבירה עצמה, כענין מי שלא מיחה נתפס וכו', בשבת נ:], וממילא פטור לעשות את הביעור, שהרי הוא מפסיד, ונוסף ע"ז מבואר שם בגליון מהרש"א (שם) שאפילו בלאו שעובר עליו בשוא"ת א"צ למסור ממונו, וא"כ כ"ש כאן, אלא שכאן אינו מפסיד ממונו ממש, אלא גורם להתחייב לחבירו לשלם אח"כ, ובפרט שהוא היה אשם שלא מכר את החמץ בזמן, וכ"ש אם זה לא כל ממונו.

245. משנ"ב סקי"ב, וע"ע שעה"צ [וכתב בשעה"צ אות י"ח שא"צ לשלם הפרש המשכון יותר מהלוואה], וע"ע בכה"ח (אות כ"ז) שהביא הדעות בזה.

246. משנ"ב שם בלשון "אפשר", והגר"ז כתב "שיכול" לומר לו הרי שלך לפניך, וה"ד בכה"ח שם, אמנם בשעה"צ אות י"ט ביאר שחשש לדברי הבגד"י, ועיין בש"ך חו"מ סי' שס"ג סק"ז ובשאר פו'.

ועיין לעיל בהלכה הקודמת בהערה לענין הפסד מחמת ערבות, וכאן הוא עדיף טפי מפני שזה רק גרמא שלא ישלמו לו חובו.

247. הנה חמץ אחר שעה שישית אסור בהנאה, וא"כ אסור למוכרו, וכמו שהזכרנו לעיל בסעיף א', וגם אחר שמכר לא יקבל הדמים, וכמו שביאר הביה"ל (ד"ה אינו) שבזה הרי הוא נהנה ואסור.

248. הנה אע"פ שאסרו חכמים למכור משעה שישית, מ"מ י"ל שאם אין לו אפשרות למכור, ימכור גם אחר כך, שהרי בכך הוא ניצל מאיסור דאו', שהרי מדאורייתא יכול למכור עדיין, ואף שחז"ל אסרוהו בהנאה אפשר שאינו מופקע [ועיין לעיל סימן תל"ד שהבאנו מחלוקת האחרונים לענין ביטול בשעה שלישית, שיש אומרים שעדיף שיעשה כן, אף שחז"ל אסרוהו כבר בהנאה], ולא זו בלבד אלא אפילו אחר שישית שכבר אסור מן התורה, הרי לדעת כמה ראשונים עדיין לא נאסר בבל יראה עד הלילה (וכמש"כ בשעה"צ אות א', ובביה"ל ד"ה אסרוהו צירף כן לגבי הנאה מהחמץ אחר הפסח), וה"ז מיקל מן האיסור דאו', עכ"פ מספק.

249. עפמש"כ בביה"ל סוה"ס (ד"ה אינו) שאף באופן שעבר ומכר יזהר שלא ליהנות מן כסף המכירה, שהוא עיקר ההנאה, עיי"ש. ובנידו"ד נמי לא התרנו אלא להנצל מאיסור, ולכן אין לו ליהנות מן הכסף.

אמנם אם הקנין מוכרח להיות בכסף (עיין בהערה הבאה), י"ל אי שרי ליקח הכסף, אך שיהיה במחשבה תחילה על דעת לאבד את הכסף, וכך לא יחשב הנאה בלקיחת המעות, וכל הקפידא של הביה"ל זה כשלוקח את הכסף ליהנות בו, ואמנם לאחר שכבר קיבל הלא התירו לו את הנאת הכסף כמש"כ סו"ס תמ"ג ובפו', וא"כ צ"ע אי מהני מה שיחליט מראש שלא ליהנות מן הדמים [ומ"מ י"ל מ"מ שלא יקבל הרבה כסף, אלא פרוטה אחת בשביל הקנין, ותו לא].

ונראה שגם זה לא מועיל כלל, וראיה לדבר מדברי המשנ"ב להלן (בסימן תמ"ז סק"ג) גבי מאכל שנאסר מחמת שהוא חמץ שכתב ב' אופנים לדון בהם, א]. במשליך דמי החמץ לים כעין פדיון, ואח"כ מוכר לגוי, ובזה כתב דלא מהני. ב]. שימכור את כולו לגוי חוץ מדמי איסור שבו, עיין שם, וביאור הדברים כמו שכתבנו שם, ולכאורה צ"ב למה לא נתן עיצה אחרת על דרך הראשונה ובאופן המותר, שימכור לגוי בשוויו והוא יחליט שאת הכסף שמקבל הוא יזרוק ממנו את דמי האיסור לים, אלא ודאי שזה לא מועיל שאחר שקיבל את הכסף, ה"ז נחשב כמו שנהנה, ומה גם שחמץ אינו תופס דמיו, ומותר לו ליהנות מזה, והרי זה כמי שזורק כסף שלו, ונחשב שנהנה מכסף המכירה, וה"ה בנידו"ד, ודו"ק.

250. עיין בנוב"ת (סימן ס"ג) בדין עבר ומכר בער"פ שיש להקל רק בקנין משיכה או חצר, אבל באגב לא מהני, כיון שצריך דעת מקנה, וכיון שכאן החמץ אינו ברשות ישראל אינו יכול להקנותו, ע"כ. וכן י"ל בקנין כסף, ועדיף יותר המשיכה, שבכך לא יהיה ברשות היהודי כלל, ובלא"ה הרי בכסף יש איסור הנאה, עיין בהערה הקודמת מש"כ בזה.

251. בדבר זה נחלקו הראשונים, רוב הראשונים מתירים כמש"כ בשו"ת תפל"מ ח"ב ס"ח, וכן פסק השו"ע סו"ס תמ"ג [וע"ע להלן סימן ת"נ בענין הנאה מחמץ של גוי בממון היוצא מזה], ויש מחמירים כמש"כ בשעה"צ אות כ"ג, וכן החמיר המשנ"ב סקט"ז אא"כ בהפס"מ, וכ"ה כה"ח אות ל"א מהאח', וע"ע בתפל"מ מש"כ בזה.

252. דע"ת, כעין מש"כ בדין ביטול איסור ביו"ד ועוד.

253. הם אופני ההיתר לדעת המחמירים וכמש"כ המשנ"ב והאח'.

254. משנ"ב (סקי"ז) וכה"ח (אות ל"ב), שהחמץ נעשה כחפצא של איסור.

255. ביה"ל ס"א ד"ה אסרוהו ע"פ הראשונים שלא עובר באיסור בל יראה ובל ימצא עד הלילה.

256. לדעת השו"ע ודאי מותר, וק"ו מהנ"ל, ולמשנ"ב אסור אא"כ בהפסד מרובה, וכמש"כ במשנ"ב, וכ"ה בביה"ל ד"ה אם קנו, וע"ע גם להלן בסימן ת"נ.

257. משנ"ב סקי"ז.

258. עיין משנ"ב וכה"ח (סו"ס תמ"ג), ובשד"ח (חו"מ ס"ח, אות ג'), מדברי הפו', ויש להקל כמש"כ באח' טובא, וע"ע ביו"ד סי' רצ"ד גבי ערלה שזרע ובפו', ודו"ק. ודלא כמש"כ הח"י שאסור מפני שנחשב כולו באיסור, דכאן גם האדמה משביחה.

259. שו"ע להלן סי' תמ"ח ס"ו.

260. ב"י, ובמשנ"ב ושעה"צ וכה"ח בסי' תמ"ח שם.

261. אחרונים שם.

262. משנ"ב בסימן תמ"ה סק"ה, וכה"ח אות ז'.

263. עיין משנ"ב סימן תמ"ה שם, וכה"ח שם.

264. כדלהלן סימן תמ"ה ס"ב, ובפו' שם, וע"ע שם שנהגו להמנע מזה גם קודם זמן איסורו, וע"ע שם.

265. ואם כן הוי זה וזה גורם, ואינו נאסר בהנאה כמש"כ כמה פוסקים להלן סו"ס תמ"ה, אמנם הרבה החמירו, ועמש"ש.

266. כמבואר בגמרא בפסחים (כט.) שגם חמצו של גוי אסור בהנאה. וכ"ה בירושלמי (רפ"ב דפסחים) וכמו שהאריך בזה הריב"ש (בסימן ת'), וכן מבואר בפו' להלן סימן ת"נ [ומש"כ באורחות חיים סוף הל' חו"מ אות קכ"ו שלא אסרו בהנאה אלא של ישראל ולא של גוי, כבר תמהו ע"ז בקול אליהו ח"א סו"ס כ"ד ועוד באח', וי"ל בכ"א].

267. התעוררנו לכתוב דוגמאות אלו, על פי המבואר ביו"ד (סימן קל"ג) לענין הנאה מיין נסך, עיין שם. וכה"ג נלמד ביו"ד (סימן רצ"ד ס"ח) לענין הנאה מערלה, וה"ה לענין חמץ בפסח שאסור ג"כ בהנאה. אמנם באמת לדעת רבים יש כו"כ חילוקים בין חמץ לבין הנאה מע"ז ויין נסך, וכמו שי־ בואר להלן בסימן ת"נ ס"ד-ה' וסעיף ז' ועוד, וכתבנו כאן בקצרה ובהערה הזכרנו ציונים לשם, ועיין עוד שם דין איסור של רוצה בקיומו של החמץ.

268. כיו"ד סי' קל"ג ס"א, ובסימן רצ"ד ס"ח, מלבד החשש של שמא יאכ־ לנו, כמבואר בהל' פסח בכ"מ [וגם בנידונים דלהלן יש לחוש שמא יאכל, שהרי חז"ל הצריכו מחיצה, הגם שאם הוא לזמן מועט הקילו קצת, עיין לעיל סי' ת"מ, ומ"מ צריך כפיית כלי וכו', וכל שכן שלא להחזיקו בידיו וכדו', ועיין להלן סימן תמ"ו מש"כ בזה].

269. עיין להלן אות ו'. ובספר אשרי האיש (פנ"ח סל"ג) הביא מהגריש"א שאמר שהשומר יתנה שאינו שומר על החמץ. ונתבאר בסוף סימן ת"נ.

270. יו"ד שם, וע"ע להלן בענין מכירת חמץ מה שיבואר בעזה"י. אמנם בשו"ע (סו"ס ת"נ) מבואר שמותר להשכיר חמור להביא בו חמץ, עיי"ש. אולם האח' דנו בזה, עמש"ש.

271. יו"ד שם. וע"ע בשו"ע סימן ת"נ ס"ד-ה', בשכירות בית לחמץ וכו'.

272. ביו"ד שם ס"ב-ג' מבואר שהדבר תלוי אם עיקר השכירות בשביל היתר, או שיש בזה תערובת הנאה מן האיסור, ואפילו הנאת שווה פרוטה אסור.

273. יו"ד שם ס"ה, מלבד החשש שמא יאכל.

274. שם. והאח' האריכו בהרבה אופנים של שיתוף ועסקים במניות והש־ קעות למיניהם, ואכמ"ל. ובעצם הדין בזה עיין בדברינו בסי' תמ"ט-תנ"א מש"כ בזה, ועוד.

275. יו"ד שם ס"ו, ולכאו' ה"ה בפסח, ואע"פ שנתבאר לעיל בסימן ת"מ שיש אופנים שאין איסור בחמץ הנמצא ברשותו, וע"ע שם לענין שומר, הנה שם עיקר הנידון להשהותו ברשותו אם עובר עליו או לא, עיין שם. ובכה"ח שם אות כ"ד והאח' כתב שבאינו חייב באחריותו מותר לשהותו רק בחינם, עיי"ש. וע"ע בכה"ח שם (אות כ"ה) שבפסח, וה"ה משעה שישית שאסור חמץ, אסור לקבל פיקדון כלל, ועדיין הדבר קשה למה אין שם איסור בכל אופן מצד הדבר שרוצה בקיומו (ויש עוד קושיות שעוורר בהם הפר"ח וכדלהלן). אכן בפו' מבואר שיש לחלק בין חמץ ליין נסך, וכמבואר בב"י (סימן ת"מ) בשם תשו' הרשב"א (ח"א סי' קע"ז) שרק בשכר אסור לשמור לגוי, למרות שלגבי יין נסך כתב הרשב"א (בתוה"ב בה' ש"ב) והובא בטור (יו"ד סו"ס קלג) שאף בחינם אסור, אלא שלפי דברי כמה פו' שיובאו להלן (סו"ס ת"נ) מדמים זל"ז.

276. עיין להלן סימן ת"נ ס"ג-ד', ועוד בס"ז.

277. כ"כ בפמ"ג סימן תמ"ה (משז"ז סק"ד), וה"ד בכה"ח (שם אות כ"ח), וע"ע בדע"ת שם.

278. עפמש"כ בסו"ס תמ"ג שאין חמץ תופס דמיו, ובזה שונה מדין יין נסך ביו"ד שם, וכיוצ"ב מבואר גם במשנ"ב להלן סימן ת"נ (סק"י), עיין שם, [וע"ע דף סב: ובתוס' שם ד"ה מ"ט], ועכ"פ לכתחילה הרי בודאי שאסור משום הנאה, וכמבואר במשנ"ב להלן סי' ת"נ סק"ט.

וכן מותר לכסות בו דם שחיטת חיה ועוף, משום שמצוות לאו ליהנות ניתנו[279].

כ"א. מותר ליתן לעבדו ולשפחתו הגויים חמץ קודם השעה השישית, שהוא זמן איסור חמץ, ואף על פי שמזונותיהן עליו, והוא יודע שיאכלוהו בפסח, ויכול גם לומר להם שפורע להם בכך את חובו למזונותיהם כדי שלא יתבעו ממנו מזונות בימי הפסח, ובלבד שלא יאמר להם שיחזיקו אצלם את החמץ כל ימי הפסח, אלא יתן להם בסתם ויאמר להם שזה תמורת חוב המזונות של כל ימי הפסח, ויש מחמירים בכל זה[280], ולכולי עלמא יש להזהר שלא יאכלו את החמץ ברשותו[281], והמדובר הוא בעבד גוי, ראה בדברינו לעיל בהלכות שבת סימן ד"ש[282]. וראה עוד להלן בסימן תמ"ח בענין מכירת חמץ לעבדו, ועוד בסימן ת"נ דיני הנאה מחמץ.

כ"ב. עוד מדיני איסור הנאה מחמץ נתבארו להלן בסימן תמ"ה סעיף ב', ובסימן תמ"ז בהנאה משהו [ושם נתבאר דין הדלקה בשמן למאור ללא הכשר, ועוד נתבאר בסימן תמ"ב דין מזון בעלי חיים שיש בו חשש חמץ], ובסוף סימן תמ"ח במאכלי תינוקות, ובמזון לבעלי חיים.

סימן תמ"ד

ערב פסח שחל בשבת

א'. ערב פסח שחל בשבת יש בו כמה דינים השונים מכל שנה, הן בביעור החמץ שלפני שבת, והן בהנחת החמץ בשבת[283]. וכמו שיבואר לפי סדר הזמן:

א]. בדיקת חמץ נעשית בליל י"ג, דהיינו בליל יום שישי, לאור הנר ככל דיני בדיקת חמץ, ובברכה[284], אבל בשבת אי אפשר לבדוק[285].

ב]. אחר הבדיקה צריך לבטל את החמץ ככל שנה, בנוסח "דלא חזיתיה" וכו'[286].

ג]. טוב לבער את החמץ בערב שבת בתחילת שעה שישית, אבל מעיקר הדין יכול לבער בכל זמן שירצה[287]. [ואין מבטלין את החמץ, אלא בשבת[288], ומותרים במלאכה כל היום[289], וכן מותר להגעיל כלים כל היום[290]].

ד]. המוכרים את החמץ לגוי, טוב שימכרוהו בתחילת שעה שישית, אבל מותר למוכרו כל היום, והרב יתנה עם הגוי שהקנין יחול בשבת[291].

---

279. אח"ז, ה"ד בכה"ח סימן תמ"ה אות כ"ז, וע"ע כיוצ"ב בפו' ביו"ד הל' שחיטה [וע"ע בכה"ח לענין אם קידש בו אשה].

280. במשנ"ב סימן תמ"ה סק"ט וכה"ח שם אות ט"ו, הביאו מהחמד משה שכתב להתיר בזה, ושכן הסכים המהרש"ך לדינא, אמנם הב"ח וח"י ומקו"ח כתבו להמיר בזה, ולא הכריעו בזה המשנ"ב וכה"ח להדיא, ויש לדון אף לדעת האוסרים אי הוי כאיסור הנאה ממש האסורה מדאו', שהרי הוא נעשה לפני פסח [ועוד י"ל שאם מוכר לו זמן רב לפני פסח, הרי הוא יכול למוכרו לגוי, וא"כ אין זה כהנאה מהחמץ ממש].

281. כדלהלן סי' ת"נ ס"ו.

282. ומן הסתם לא מצוי כיום עבד החייב במצוות, וכמש"ש.

283. מלבד כל האמור בפנים, ישנם עוד פרטים בערב פסח שחל בשבת, א]. הקדמת הדרשה של שבת הגדול, נתבאר לעיל סימן תכ"ט. ב]. דין תענית בכורות להלן סי' ת"ע ס"ב.

284. בפסחים (מט.) ארבעה עשר שחל להיות בשבת מבערין את הכל מלפני השבת וכו', וכתב הרמב"ם (פ"ג מחו"מ ה"ג) שבודקין בליל י"ג, וכ"ה בטושו"ע (ר"ס תמ"ג), ובודאי שהוא בברכה, אע"פ שאם בודקין קודם י"ד כגון ביוצא לדרך, אין מברכים על הבדיקה, וכדלעיל סימן תל"ו ס"א בהגה ובמש"ש, אולם הנה גם שם יש אומרים שמברך וכמש"כ בב"י, ואף לחולקים שאני התם שהוא אינו עושה כתקנת חז"ל, משא"כ כאן זוהי תקנת חז"ל בשנה זו (ואף שלא מצאנו כן בהדיא, מ"מ ס"ל לרמב"ם שבודאי זוהי תקנת חז"ל), ואף שגם שם לא חייבו את האדם להשאר בביתו, ומאחר והוא יוצא לדרך הרי אמרו לו חז"ל לבדוק קודם לכן, מ"מ אין זו תקנה קבועה, אלא במקרה והוצרך לכך, והרי הוא יכול גם להשאר בביתו, ובאופן כזה שאינה תקנה קבועה לא תקנו חז"ל, משא"כ כאן שזו תקנה קבועה לכל ישראל, ודו"ק. שוב העירוני לבאר באו"א בפשטות לפמש"כ המשנ"ב (סימן תל"ו סק"ד) דשאני התם שאינו מבער החמץ כדי לסיים עימו, אלא הוא רק מפנהו מבית זה, אבל דעתו להשתמש בו אח"כ, וע"ז אין ברכה משום שתקנת חז"ל לבער על "ביעור" בדבר שהוא תחילת ביעור, כגון המבער בליל י"ד (וה"ה בנידון דידן בליל י"ג) שהוא תחילת ביעור, כדי שבפסח לא ישאר בידו כלום, זולת מה שנחוץ לו לאכילתו בנתיים עד הפסח, ואת"ש.

ומכל מקום בליל י"ג הוא בדיקת חמץ ככל מצותה, ולכן מברך, וכל הדנים דלעיל בסימן תל"א שייכים גם כאן, וכן שאר הלכות בצורת הבדיקה וכו'.

285. ואפילו אם לא בדק בליל י"ג לא יוכל לבדוק בליל שבת שהוא ליל י"ד, וכמש"כ בב"י כאן שהרי בליל שבת לא יוכלו לטלטל הנר כדי לבדוק, ע"כ. הגם שהוא דיבר על עיקר התקנה, מ"מ גם בדיעבד א"א לבדוק בליל י"ד, וע"ע בדברינו לעיל בסימן תל"ה בענין זה, וכמה פרטים.

ואם תאמר אמאי לא יוכלו לבדוק ולטלטל הנר כדי לקיים מצות הבדיקה, הרי מצות הבדיקה היא עשה דרבנן, ונימא עשה דוחה לא תעשה, ויבואר:

א]. שדין זה שעשה דוחה לא תעשה נאמר במצוות דאורייתא, אבל בדרבנן יש לומר שלא אומרים כן, ואף דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, אולם הרי במצוות דרבנן ישנם כו"כ גדרים אם הם גזירות או תקנות או סייגים וחומרות, וכן אם עיקרו דאורייתא או כעין דאו', ואי אפשר להשוות מה חמור, אמנם ז"א מוכרח דגם בדאו' אין לנו ידיעה (עיין בגמרא סופ"ק דקידושין ובסוף חולין), ואעפ"כ מן הסתם עשה דוחה ל"ת, כל שאינו ל"ת שיש בו כרת, או כהני מילי שהוזכרו בפ"ק דיבמות, ואכן בשד"ח (מערכת העי"ן כלל ל"ח) הביא מחלוקת בזה אם אמרינן כן גם בדרבנן, ומגמרא בנזיר (כט.) ועוד מוכח שגם בדרבנן אמרינן כן, וכ"כ עוד פוסקים וכמש"כ שם, וע"ע ביוסף תואר עמ"ס יבמות.

ב]. מפני שאפשר לו לקיים המצוה בליל י"ג, וקיי"ל בגמרא (דיבמות כא.) שכל שאפשר לעשות באופן אחר שלא יצטרך לעבור על העשה צריך לעשות כן, ולכן גם חז"ל לא תקנו לבדוק בליל י"ד, וגם כאשר הוא שכח לבדוק בליל י"ג אין לו היתר, מאחר והיה יכול לעשות בהיתר, ועוד שבכה"ג אינו ממש מצוה לבדוק כמו שיש מצוה בליל י"ג, שהרי נעקרה המצוה וזמנה בשנה זו בליל י"ג, ואף שמ"מ יש לבדוק, הרי זה כבדיקה קודם י"ד בשאר שנים למי שצריך לצאת לדרך (אמנם זה תלוי בב' ההסברים שכתבנו לעיל בהערה הקודמת בטעם שאין מברך קודם ליל י"ד בשאר שנים), וי"ל"ב, וע"ע גם בדברינו שם אם מ"מ יש לבדוק ביום בלא נר, אך עכ"פ ז"א כתקנת חז"ל הראויה, ולזה א"א לברך, וכמש"כ בסי' תל"ג וכן הוא במשנ"ב כאן וכה"ח, ואין להאריך.

ג]. מפני שאין עשה דל"ת כשאינו בעידניה, כמבואר בפ"ק דיבמות, וכאן טלטול הנר הוא נעשה לפני קיום המצוה, ובפרט אם אינו ממש במקום הבדיקה בחורים וסדקים וכו', אבל אם הוא באותו מקום עשוי להיות בעידניה, ועיין ביוסף תואר שם שגם בנידון הגמ' בביאה הרי אינו ממש בזמן קיום המצוה, דהא קודם לכן איכא קרבה לעריות וכו', ומ"מ במעשה אחד נחשב בעידניה.

ד]. שהרי אפשר לבטל, ובכך נפטר מחיוב תורה (וכנ"ל ר"ס תל"א ותל"ד), אלא שעדיין הצריכו חז"ל לבדוק, אך הרי נתבאר (שם בדברינו) שהוא מחשש שמא לא יבטל בלב שלם, וה"ז רק חששא בעלמא, וא"כ י"ל דהוי תקנה שמן הספק, והוי כמו עשה קלוש אינו דוחה ל"ת, וי"ל.

ה]. מפני שמוקצה הוא לאו חמור, והרי מצאנו שהוא היה עוד בימי דוד המלך (כמש"כ בפ"ב דשבת ל.), ושו"ר שכ"כ כיוצ"ב בשד"ח (מערכת חו"מ ס"ה אות י"ד), אמנם אין זה פשוט, ונראה דתלי' במה שכתבנו בהל' שבת (סימן שי"א) שיש בזה פלוגתא אם מוקצה חמור מכרמלית או לא, עיין שם, והרי בדין כרמלית מבואר בהל' רשויות (סו"ס שמ"ט) דהוא חמור וקרוב לאיסור תורה (וע"ע בסי' שמ"ב, ועוד בכ"מ מש"כ בזה), ועוד יעוין בדברינו בהל' שבת בפתיחה להל' מוקצה בר"ס ש"ח, ודו"ק.

ו]. ועוד יש לומר שלאו דווקא מוקצה חמור אלא גם כל שאר איסורי שבת חמורים יותר משאר איסורים, וכפי שכתב בערוה"ש (סימן רמ"ג ס"ג) בשם הריטב"א בשם הרמב"ן שקבלה בידינו ששבותי שבת אינם כשאר איסורי דרבנן, אלא הם כאיסורי תורה, עיין שם (וכ"כ עוד שם בסוף הלכה י' במוסגר), ומעתה אף שגם חמץ חמירא, וכנ"ל (עיין לעיל ר"ס תל"א מש"כ בזה), מ"מ איסורי שבת חמירי טפי כעין איסורי תורה (ועיין בסימן שפ"ה בענין איסור דרבנן דשבת, אי הוי מומר), ולכן פשוט שאין עשה דרבנן אחר דוחה אותו, ואת"ש.

ואמנם יש להעיר דמצאנו שאיסור מוקצה נדחה מפני חשש דרבנן של שמא יאכלנו, וכמבואר בפסחים (ו.) שהמוצא חמץ בפסח כופה עליו את הכלי, וביארו התוס' (שם) דאע"פ דאיכא למ"ד שאין כלי ניטל אלא לצורך דבר הניטל (כמש"כ בשבת מג.), הכא שרי משום דלמא אתי למיכל מיניה, ע"כ. ויש לדחות חדא דכלי היתר שאינו ניטל אלא לצורך דבר הניטל אינו גדר מוקצה, אלא הוא תוספת שהחמירו חז"ל על מוקצה, ועוי"ל דהתם החשש שמא יאכלנו הוא חשש משום מכשול בדאורייתא, והוי כמו ספק דאו', שהוא חמור יותר מודאי דרבנן (כמבואר בר"ה לד: לא צריכא וכו'), ובפרט שהחשש מצוי דלא בדילי אינשי מיניה, ובזה יש ליישב גם מה שמצאנו עוד בטור וב"י (בסימן תמ"ו) שנחלקו ראשונים בדין הבערה ביו"ט כדי שלא יכשל באיסור, וכאמור דחשש מכשול בדאו', ובחמץ דחמירא שאני, ומה שאין כן בנידו"ד שאין כאן חמץ לפנינו, והוא רק חשש שמא ימצא.

ועל כל זה יש לבאר עוד, שכל המדובר בנר שעוה וכדו', אבל בשמן בלאו הכי יש חשש איסור משום הטיה של השמן (שאסור משום מכבה או מבעיר), כמשנ"ת בהל' שבת בכ"מ, ועוד יש ללמוד מכאן אודות מה שכתבנו לדון שם לגבי שלהבת שזזה ממקום למקום האם יש בזה איסור שגורם בעירה יותר וכו', וכאן הלא השלהבת בודאי זזה, ועוד שכאשר הוא מכניס את הנר לחורים וסדקים הוא גורם להמסת השעוה ויש בזה חשש בעירה וכיבוי, וכן ריפוי דבר קשה, עיין סו"ס שי"ח, וי"ל שהב"י נקט דוגמא אחת של איסור מצד מוקצה, שזה שייך בכל האופנים.

ומעתה יש לומר באופנים אחרים מה שאין עשה של בדיקה דוחה טלטול הנר, משום שיש בזה עוד חששות איסור, וכנ"ל, ועיין ביוסף תואר עמ"ס יבמות אם עשה דוחה שני לאוין, ומ"מ בנידו"ד לא התירו מחשש מכשול, ודו"ק.

ומענין לענין יש לעורר עוד, בענין מי שלא השבית את החמץ ונזכר בשבת ויו"ט שיש לו חמץ, או שבמקרה מצא חמץ בשבת ויו"ט שמבואר להלן (סימן תמ"ו) שאסור לטלטלו משום מוקצה, אלא כופה כלי ובמוצאי שבת ויו"ט מבערו, ולכאורה יש לדקדק דהנה מצאנו כמה פוסקים הסוברים שכאשר הוא מסלק את החמץ מרשותו הוא נפטר מאיסור דאו' של בל יראה וכמו שהבאנו שם, ע"פ דברינו בסימן תמ"ח גבי הפקר קודם פסח, עי"ש. ולדידהו לכאו' עדיף לטלטל חמץ כדי שלא יעבור איסור דאו', ואמנם שתיהם לאוין, אך הרי הוא איסור דאו' ועדיף, וכעין מש"כ התוס' בשבת ג. שבודאי ירדה כדי שלא יבא לידי איסור סקילה, וע"ע במפ' שם, וי"ב, ועכ"פ זה שנוי במח' ורבים לא מסכימים לזה, וא"כ לפי ההלכה בלא"ה אסור, וכן בערב פסח שחל בשבת המבואר בסימן תמ"ד, הרי יש גם מצוה דתשביתו, וכאן עדיף דהוי דאו', אמנם מצאנו בכ"מ שהעמידו חז"ל דבריהם אפילו באיסור דאו', וכדחזינן לגבי מילה (בסימן של"א) שאסור טלטול וכדו' ואפילו אמירה לגוי לצורך מילה, אע"פ שהיא מצוה שיש בה כרת, וכך נדון גם בנידו"ד, ואת"ש בפשיטות, ובאמת שיש אפשרות גם בלא איסור נגיעה במוקצה, והוא ע"י טלטול בגופו שמותר אף לצורך דבר האסור, אכן מוכח בפו' דלא נחתי לדבר זה, וכמו שהערנו במקומו (ולהגר"ז והחזו"א שלצורך המוקצה אסור אף בגופו ניחא, אך השו"ע סו"ס שי"א התיר), ומכל מקום חזינן דלא ניחא להו בזה, וכנראה ע"פ המציאות בעלמא, וזה מוכרח שהרי יש אפשרות להוליכו לבית הכסא בטלטול בגופו, וזה ודאי מותר לכו"ע, ואעפ"כ לא ייעצו כן, וכמו שהערנו בזה בסי' תמ"ו, ודו"ק.

286. חמ"מ גר"ז וש"א, ה"ד במשנ"ב סקר"ה, וכה"ח אות ב'.

287. במרדכי (סופ"ק בפסחים) איתא שהנהיג רש"י לשרוף קודם חצות כאשר חל ער"פ בשבת, גזירה שמא ישהה אותו לשנה הבאה אחר חצות [נ"ב. כלומר שמא ישהה את החמץ גם בשנה הבאה, כמו שעשה בשנה זו], וצריך לשורפו שלא יחליף בשאר השנים, ע"כ, ובטושו"ע (ס"ב) כתבו כן שטוב לבער בער"ש קודם חצות וכו', ע"כ. ולא כתב לשרוף כהמרדכי משום שאין זה מוכרח שהביעור דווקא בשריפה, וכדלהלן סימן תמ"ה, וכן ביאר בב"י.

והנה אף שהשו"ע כתב חצות, לאו דווקא אלא בתחילת שעה שישית, כבכל שנה, ואף שיש מחלקים, וכמובא בפס"ת, העיקר להלכה לעשות כבכל שנה.

ויש לבאר, דהנה גם בכל שנה אין חיוב לשרוף ביום, ואפשר לשרוף כבר בלילה (וכמו שכתבנו לעיל בסימן תל"ד משם הרמב"ם), ורק מנהג הוא שנהגו לשרוף ביום כמש"כ הרמ"א להלן (סי' תמ"ה ס"ב), ובשו"ע לא הביאו, אכן כאן הקפידא היא אינה שלא ישרוף בלילה, אלא שלא יתאחר אחר חצות, שזה דבר שהוא אסור בכל שנה.

ומכל מקום אין זו אלא עדיפות לכתחילה, וכלשון השו"ע (פ"ב) "טוב" לבער וכו', וכן מדוקדק גם בשו"ע (ס"א) שכתב לשייר מזון שתי סעודות, ולא הזכיר אכילת ערב שבת, וכמו שביאר בביה"ל (ד"ה ומשיירין), וטעם הדבר משום שאף רש"י לא אסר אלא הנהיג הנהגה טובה.

288. בהגה (סעיף ב') כתב שביום השבת יבטלנו, וכבר כתב כן השו"ע להלן (ס"ו), עי"ש, וכתב הכה"ח (אות כ"ג) בשם האח' דבא הרמ"א לומר שא"צ לבטל בערב שבת בשעת הביעור, אלא רק ביום שבת, ע"כ. ועכ"פ עצם הדין ברור שא"צ לבטל בער"ש, שהרי עדיין הוא חושב בדעתו להשתמש בחמץ למאכלו, וממילא יהיה צריך לבטל בשבת, וכמש"כ המשנ"ב (סק"י) בשם האח'.

289. כ"כ הכנה"ג בספרו פסח מעובין והרב זרע אמת ועו"א, וכ"פ החד"א בברכ"י ובמחז"ב ובשיו"ב, וה"ד בכה"ח (אות כ"א) עי"ש. ועיין בביה"ל להלן (ר"ס תס"ח) שדן בזה כשחל פסח במוצאי שבת, שהדבר תלוי בטעם הדבר שאין עושין מלאכה, שלדברי הירושלמי הוא משום שחיטת הפסח, וממילא כשחל פסח במוצ"ש שזמן שחיטתו בשבת, אזי מותר מעיקר הדין במלאכה עד המנחה, אבל לפרש"י שהטעם הוא כדי שלא יהיה טרוד במלאכה וישכח ביעור חמץ ועשיית מצוה וכו', א"כ הכי נמי יש לחוש, וסיים שרוב הפוסקים נקטו כהירושלמי וא"כ אפשר דאין לה"חמיר ע"כ, ולדינא יש להקל בזה בפשיטות וכמש"כ באח'.

אמנם עדיין יש להזהר בדיני מלאכה, כמו בכל ערב שבת, המבואר בהל' שבת סימן רנ"א, עיין שם כל הפרטים, אלא ששם לדעת מרן השו"ע מעיקר הדין הוא מזמן מנחה קטנה, ורק י"א מזמן מנחה גדולה, עיין שם (ומש"כ המשנ"ב ברישׁ הל' סוכה מחצות, הוא לחומרא, וגם יש לציין לדברי הגר"ח קניבסקי שאמר שלאו דווקא חצות, אלא הכוונה לחצי שעה אחר חצות שאז הוא זמן מנחה גדולה), ועדיין יש נפ"מ בכל אופן, שהרי בער"פ לכל היותר הוא עד חצות, ובנידו"ד מותר עד מנחה גדולה (חצי שעה אחר חצות), או מעיקר הדין עד מנחה קטנה, ורק לאחר מכן יש להזהר ככל הפרטים שבסימן רנ"א.

290. פשוט דהם הכנות בעלמא, ואין להחמיר כולי האי, דהא חמץ הבלוע בכלים אין בו חשש בל יראה, ואף בפסח עצמו מותר, עיין להלן סימן תנ"ב.

291. מן הדין אפשר למכור כל היום, ועכ"פ כל זמן שמותר במלאכה (כנ"ל בהערה הקודמת), אך בערב שבת מותר פרקמטיא כל היום וכמש"ש, וא"כ ה"נ ה"ז כמו פרקמטיא ומותר כל היום, ובכל אופן הרי ודאי מותר גם אחר חצות וכו'.

ומכל מקום נראה לכאורה שטוב הדבר למכור קודם זמן איסור חמץ, כדרך שכתבו הפו' לעיל לגבי ביעור חמץ, כדי שלא יטעו כך גם בשאר שנים, וגם כאן הרי מכירת החמץ הוא כעין ביעור לסלק את החמץ מרשותו [ולא רק במציאות גרידא, אלא גם במהותו, עיין במשנ"ב סי'

ה]. משיירים חמץ בצמצום, כפי הצורך לאכילה לשתי סעודות שבת, או יותר כפי הנצרך לו ליום שישי, וכדומה[292].

ו]. יש להזהר בחמץ שהוא משייר להצניעו, שלא יבואו ילדים ויפזרו ממנו, ויתחייב בדיקה שנית[293].

ז]. וכן יש לאכול במקום מסוים שלא יתפזר החמץ[294].

ח]. בבוקר משכימין להתפלל, ולא יאריכו בתפילה כדי שיסיימו את אכילת חמץ עד שליש היום קודם זמן האיסור[295].

ט]. ינקו את החמץ ויבערו אותו כפי האפשר, ויבואר להלן הפרטים בסעיפים ג'-ה'.

י]. קודם שעה שישית בשבת, יזהר לבטל את החמץ[296], ככל שנה, בנוסח "דחזיתיה ודלא חזיתיה" וכו'.

יא]. דין סעודה שלישית יבואר להלן.

סעודות שבת

ב'. סעודה ראשונה בליל שבת עושים בפת[297], ואפשר להקל גם במצה[298], ויש מקילים במצה עשירה, וכן הדין למעשה לכולי עלמא אם כל בני העיר נוהגים כן, וזה למרות שלא אוכלים כמות גדולה כשיעור קביעות סעודה[299].

ויש לברך על לחם משנה ככל שבת, ולכתחילה יעשו בערב שבת לחמים קטנים, כפי צורכו. ואם אין לו לחם נוסף, יכול לצרף מצה ללחם משנה, אך יזהר שלא תגע המצה בחמץ [ודין טלטול מצה בשבת ערב פסח, נתבאר בהל' שבת סימן ש"ח][300].

ג'. סעודה שניה ביום שבת עושים בפת, ולא במצה כלל, מפני שאסור לאכול מצה בערב פסח, ועיין בהערה במי שאין לו אלא מצה[301], ויש מקילים במצה עשירה, וכן הדין לכולי עלמא אם רבים מבני העיר עושים כן, וזאת למרות שלא אוכל ממנה כמות גדולה כשיעור קביעות סעודה[302]. ויברך על לחם משנה ככל הנזכר בהלכה הקודמת.

תל"ו סקל"ב בשם בנין עולם שבמכירה מקיים מצות ביעור, ויל"ב]. אלא שיש לדחות דשאני ביעור חמץ שהוא מסור לכל אדם, ויש חשש שיטעו בשאר שנים, משא"כ מכירת חמץ שהוא מסור לרבנים ודיינים שמוכרים את החמץ בעבור כולם, ואין לחוש לטועין. ואמנם דבר זה הוא נתחדש רק בשנים האחרונות (עוד מזמן הפוסקים ז"ל, עיין בשד"ח בשם הפו'). אבל מקדם היתה המכירה מסורה לכל אדם כמבואר בכל הפו', ומכל מקום נראה שמ"מ אין להחמיר בזה, מאחר שכיום הוא מסור לבית דין, וגם לגבי ביעור אין זו אלא גזירת הראשונים, ואינו איסור מדינא דגמ', ואפילו אם היתה גזירה מדבריהם אכתי היה אפשר להקל לפמש"כ הראשונים שבגזירות אמרינן בטל הטעם בטלה הגזירה. איברא שבודאי אין זה נחשב ביטול הטעם, מאחר שיש שייכות שגם יחידים מוכרים, וכן הדבר מצוי, איברא דמ"מ יחידים אלו הם ת"ח הבקיאים בדיני המכירה, ואכתי הטעות רחוקה, מ"מ אין זה גדר מסור לבית דין, ואחרי הכל הלא אין זו אלא גזירת הראשונים והבו דלא לוסיף עלה, ולכן נ"ל שאפשר להקל טפי ולמכור גם כל היום, ומלבד מה שביארנו לעיל שאף בביעור חמץ אינה גזירה ממש, אלא הנהגה טובה (ולכן השו"ע בס"א לא התייחס לזה כלל, וכמש"כ הביה"ל ד"ה ומשיירין, וגם בס"ב לא כתב אלא בלשון טוב), ומ"מ טוב לעשות כן למכור מוקדם, ובפרט שמכירת חמץ לגוי אורכת זמן מה, מפני שרגילים לעשות כמה קנינים ולדקדק בהם ולהסביר לגוי הפרטים וכו', וכן צריך לסדר כל הרשימות וכו', וכבר נתבאר בהל' שבת סי' רנ"א שאף על פי שמותר פרקמטיא כל היום, מ"מ יש לראות שלא יימשך אחר זה, ואף שיש זמן הפרש בין זמן איסור חמץ, לזמן איסור מלאכה (ולפחות שעה וחצי, גם למ"ד שאיסור מלאכה ממנחה גדולה), מ"מ בהקדמת המכירה עדיף טפי מצד המציאות.

ומכל מקום כשמוכרים אותו בערב שבת, יש לדון אם יפרשו שהמכירה תחול בשבת, ועיין בדברינו בהל' שבת סימן ש"ו מה שהבאנו מדברי הפו' בזה במי שעשה קנין מלפני שבת וחלות המכירה היא בשבת, אי שרי, מאחר ולא עשה מעשה, והרי זה ככל מלאכה שמתחילה מער"ש ומסתיימת מאליה בשבת דשרי, וכמש"כ בסי' רנ"ב, או דלמא שמאחר והוא תלוי כל הזמן בדעת האדם שאינו חוזר בו וכו' אסור, וכבר נחלקו בזה האח', שהגרע"א כתבו לאיסור, והביטו אליו ונהרו עוד אח', וכן באגר"מ כתב שמאחר שאין לזה ראיה יש להחמיר, ומאידך מהמשנ"ב בהל' שבת סימן של"ט סקכ"ז מוכח שאין בזה איסור, וכ"ה דעת החזו"א (בדמאי ס"ט סקי"ב), ובנידונינו נראה שמאחר שבמציאות הרב מוכר להמון העם, ועשוי להיות שיש להם חמץ ברשותם ולא מבערים אותו, ויש שלא מבטלים את החמץ, ואף המבטלים מ"מ החמץ נאסר ואסור בטלטול, א"כ בודאי שצריך לדאוג שלא יבואו לידי איסור (וע"ע בדברינו בסו"ס ש"ו, וכאן הוי חשש דרבנן, ובעלמא ספיקו לקולא, ואוקמא אדינא), ולכן צריך להתנות שהמכירה תחול בשבת, קודם סיום זמן האיסור, וכן הורה הגרי"ש, ויש אומרים שהסודר שמקנים בו את החמץ ישאר אצל היהודי המוכר עד חלות זמן המכירה, שלא יהיה דין כלתה קנינו, ואכמ"ל.

292. בשו"ע כתב שמבערין הכל ומשיירין מזון שתי סעודות, ע"כ. ובביה"ל ד"ה ומשיירין ביאר דה"ה שאם צריך יותר לאכילת היום בער"ש שישייר עוד כפי הנצרך לו, אלא שהשו"ע מיירי מעיקר הדין שלא מבערים אלא עד סמוך לשבת, עי"ש. ויש לציין, שכבר בשו"ע מדוקדק שמשיירין כן "לצורך שבת", והיינו דנקט את הצורך החשוב וההכרח, ואה"נ אם צריך יותר ישייר יותר, וא"נ י"ל כאותם הממעטים באכילה בער"ש כמש"כ בסי' רמ"ט, ועוד.

ועכ"פ א"צ לצמצם כ"כ, והעיקר שלא ישאר לו בודאי, אולם אם יש לו ספק שמא יאכלנו רשאי לשייר יותר, כדי שיאכל לשובע, שהוא ג"כ מצוה בשבת (כמשנ"ת בהל' שבת, ואפילו בסעודה ג' כתבו הפו' שא"צ לצמצם בשובעו בשביל סעודה ד'), ואם ישאר לו אפשר לזרוק לבית הכסא, ואין בזה חשש.

293. משנ"ב וכה"ח אות ב', ג'. והוא כפי המבואר לעיל בר"ס תל"ד. ועיין בדברינו שם שעיקר החשש המצוי הוא מילדים קטנים שלא יפזרו החמץ, ויש להזהר בזה יותר משאר ערב פסח, וכדלהלן בהערה הבאה.

294. עיין בדברינו לעיל ר"ס תל"ד מה שכתבנו באופן ההנהגה הטובה בערב פסח לאחר הביעור, וה"ה בשבת, וביותר יש להזהר בשבת שהזמן ארוך, שברבות הזמן לא יבא לתקלה, ומה גם שבשבת א"א לבדוק, וחמור טפי משאר ערב פסח, שאינו אלא לחסוך לו טירחת הבדיקה.

295. עיין משנ"ב סק"ד וכה"ח אות ז', ובדברינו לעיל בסוף סימן תל"ד ובהערה שם.

ואם קם מאוחר וזמן התפלה קודם, יתפלל בקיצור כפי המבואר בהל' תפלה, ואם לא הספיק קודם זמן אכילת חמץ, יקדש וישתה רביעית ויאכל משאר מאכלים.

296. שו"ע ס"ו, ובהגה ס"ב. וכנ"ל באות ג' במוסגר ובהערה שם.

297. בשו"ע ר"ס תמ"ד ומפ', והוא העדיף ביותר לכתחילה, שהרי י"א שגם בליל י"ד אסור באכילת מצה, וכמש"י בעזה"י להלן סי' תע"א, וע"ע בהערה הבאה.

298. עיין להלן בסי' תע"א במשנ"ב (סקי"ב) שכתב שכל האיסור שלא לאכול מצה בער"פ הוא מעלות השחר, וכ"כ עוד רבים באח', אמנם בשו"ת ר"פ ח"ג סי' כ"ז ובבא"ח פ' צו ס"כ, ועוד החמירו, מ"מ מעיקר הדין יש להקל (ויש שהקילו אף בער"פ בבוקר, עיין באגר"מ ח"א סי' קנ"ה), וכ"פ בנידר"ד באור לציון ועוד, אמנם באגרות משה (ח"א סי' קנ"ה) כתב להחמיר בזה באכילת מצה בליל י"ד, ורק אין למחות במקילים, עי"ש. ועיין בשו"ת לב חיים להגר"ח פלאג'י (ח"ב סי' פ"ח) בד"ה ובכן שדן שם בזה, וכתב שמדינא גם בליל י"ד מותר, ודייק כן מהראשונים, ואכמ"ל.

ויש להוסיף, שלענין ברכה נמי יש לסמוך לברך על זה המוציא וברהמ"ז, ואף שידוע מנהג הספרדים לברך על מצה מזונות, כמו שהבאנו בסימן ער"ד בהערה עיין שם, אולם הרי הערנו שם שלכאורה היה נראה יותר לברך ע"ז המוציא גם בכל השנה אלא שנהגו, עי"ש. אלא שהמנהג ברור, שהרי פוק חזי שאין דרך העולם לאכול מצות כל השנה, ונאכל עראי בכסיסה. והנה בשנה זו שרבים מעם ישראל אוכלים מצות בערב פסח [כידוע שכן נוהגים בבתי חולים ומוסדות גדולים, עיין להלן], בודאי לכו"ע יש לברך ע"ז המוציא, כיון שהוא נחשב קביעות, אף לבני ספרד [והגם שאינו מנהג כל העולם, כמו שמצוי במוצאי פסח, שאז בודאי מברכים המוציא לכל הדעות, ששם רוב העולם נוהגים כן, מ"מ גם בערב פסח שחל בשבת, זה זמן שרגילים לקבוע על זה].

299. הנה מצה עשירה ברכתה מזונות, וממילא אין יוצאים בזה י"ח, שהרי סעודת שבת הוא בפת דווקא, וכמבואר בהל' שבת, ואמנם מצאנו בב"י (ד"ה ומש"כ וכן הנהיג) שכתב להקשות אמאי אמרו להשאיר פת וכו', הרי אפשר לבער הכל לפני שבת ולא לשייר כלום ובשבת יאכל מצה עשירה, ותירץ דכיון שאין סיפוק בידי כל אדם לעשות מצה עשירה לכל השלש סעודות לא אטרחו רבנן, ע"כ. ומשמע לכאו' שאפשר לצאת במצה עשירה, אולם נראה דזה אינו, דכוונת הב"י בהו"א שיתקנו כן לכל העולם, ואז זה יהפך לקביעות, אבל כיום שלמעשה לא תקנו, והעולם אוכלים פת וכדו', אה"נ שאין יוצאים במצה עשירה, ועוד היה אפשר לדחות דהב"י מיירי באוכל שיעור קביעות סעודה, אולם זה אינו מחוור כלל, ויותר יש לדחות כנ"ל דכוונת הב"י מצד שיתקנו כן לכלל הציבור ואז הוא יחשב קביעות ממילא.

אלא שראיתי הלום להרב זרע אמת (ח"א סי' כ"ח) שכתב להוכיח מהב"י הנ"ל דכיון שמתכוון לקבוע סעודה על מצה עשירה יכול לברך המוציא, והפליג להתיר בזה גם בכל השבתות, וכבר תמה עליו הגר"ח פלאג'י בלב חיים (ח"ב סי' פ"ח) שגם הוא כתב לדקדק כן בב"י, וכתב שכל זה יתכן רק אם כל בני העיר נוהגים כן, וכן דקדק הגר"ח פלאג'י לבאר כן גם בדברי הזרע אמת כיוו"ש, אבל אם אין רובם עושים כן קשה להקל בזה, והגם שלרווחא דמילתא דן הלב חיים שם להתיר בזה אף באינם רגילים לכך, מצד דשבת קובעת וכו', מ"מ בכל דרכו כתב לצרף את זה שרוב בני העיר רגילים בכך.

ובאמת שדין זה הוא דין כללי אי מהני לצאת בזה ידי חובה ואם ברכתו המוציא, וכבר דנו בזה הפו', עיין במג"א סימן קי"ח סקט"ז ובפו' שם ובסימן קפ"ח סק"ט, ועוד בסי' ער"ד, ובפרט בשבתות דשבת קובעת, ובפרט יבא הנידון בשבת זו של ערב פסח, וכבר דנו בזה רבותינו האח', שהרדב"ז בתשו' (ח"א סי' תפ"ט) כתב כן גבי סעודה שלישית, ובברכ"י כאן (סימן תמ"ד) כתב לדון בדבריו והסכים לזה, ובמאמ"ר (סק"ד) חלק על הברכ"י, וס"ל שאינו מועיל כלום, ולכן גם הפו' סתמו בזה ולא הציעו זאת, אולם בל"ח שם השיב עליו לנכון, ועיין עוד להחיד"א בשו"ת חיים שאל (ח"א סימן ע') וביוסף אומץ (סימן מ"ח), עיין שם, ועכ"פ הנה הגרח"פ בל"ח לא רצה להקל בשופי, אלא כשכן מנהג רוב העיר, וכמו שכתב כן מנהגם באיזמיר, וכן דקדק מהרב זר"א, וכתב עוד שכן הורו המאורות הגדולים הגאון כמהרי"ם וזקנו החקרי לב בזמנו לרבים שיעשו כן.

וראיתי באגר"מ (ח"א סי' קנ"ה) שכתב ג"כ לדון באופן אכילת סעודת שבת בער"פ, וכתב (בד"ה ולכן טוב) שהחוששים למכשול שיכול לבא מחמץ יקיימו את שתי הסעודות של שבת במצה עשירה, וביאר שכיון שקובע עלייהו סעודת שבת יצטרך לברך המוציא וברהמ"ז, והביא לראיה את הב"י הנ"ל, דמוכח שכיון שאוכלים לסעודות שבת אין לך קביעות גדול מזה, עכ"ד. ולפענ"ד אין ראיה מהב"י, וכנזכר, אמנם חזינן שכיונה דעתו הרחבה לדברי הפו' רבוותא בתראי הנ"ל, וגם דן שם מצד הסברא דאין לך קביעות גדול מזה, וע"ע להגר"ח פלאג'י בלב חיים שם שהאריך בזה, ויש עוד להאריך בזה אך הזמן אינו מרשה, ודי בהאמור, ועוד חזון.

ובכה"ח כאן (אות י"א) הביא דברי המאמר מרדכי שכתב שאף בסעודה שלישית אין לברך המוציא וברהמ"ז, ושכן המנהג פשוט, ודלא כהברכי יוסף, עי"ש. ואשתמיטתיה דברי הגר"ח פלאג'י הנ"ל שיישב דברי רבינו החיד"א, ושכן הסכימו הרבה אח', ובפרט בסעודה ג', ומן המנהג אין לנו ראיה, שהרי מכנגד לזה ראינו הרבה גדולים שכתבו שהמנהג היה לברך ע"ז המוציא ואפילו בסעודה ראשונה ושניה וכל שכן סעודה שלישית, ולדידן אין שום מנהג, כי אין רגילים בכלל באכילת מצה עשירה, ואם אכן ינהגו כן רבים, שפיר דמי, ובסעודה שלישית, אפילו שלא נהגו בה רבים, שהרי אין שום דבר אחר, ואין שום קביעות אחרת זולת מצה עשירה, ודו"ק.

ולהלכה נראה לענ"ד שקשה לסמוך ע"ז לברך המוציא וברהמ"ז על מצה עשירה, אלא רק בסעודה שלישית שנעשית אחר חצות [לבני ספרד הנוהגים היתר במצה עשירה], שבזה הוא הסעודה היחידה האפשרית, אבל בסעודה ראשונה ושניה קשה לסמוך ע"ז, אלא אם כן הוא מנהג שנוהגים בו הרבה מבני העיר, שאז אפשר לסמוך ע"ז בשופי ולברך ע"ז המוציא וברהמ"ז, אבל במציאות כיום רוב העולם אוכלים לחם, או מצות מבושלות שיש בהם כזית (וע"ע בהלכה הבאה ובהערה שם שלא נהגו לעשות מצה עשירה כלל, עי"ש). וממילא נראה שמצה עשירה אינה בכלל קביעות, ויש לברך מזונות ועל המחיה. [אמנם יש אפשרות בכל אופן לאכול כמות גדולה כשיעור קביעת סעודה, שהוא כ-230 סמ"ק או יותר לפי השיטות שנתבארו בדברינו בהל' ברכות].

300. הדברים פשוטים שגם בשבת זו צריך לברך על לחם משנה ככל שבת (עיין סימן ער"ד), ועיצה טובה קמ"ל שלא ישאר לו הרבה חמץ, שיעשה לחמים קטנים, וכן נוהגים העולם לקחת לחמניות קטנות, או פיתות [שלא מתפוררים כמו החלות הרגילות].

ויכול לצרף גם מצה ללחם משנה [וזה תלוי במה שביארנו בסימן ש"ח אם מצה בערב פסח מוקצה או לא, עיין שם במצות מצוה או שאר מצות], וזה את"ש למ"ד שאפשר לצרף ללחם משנה גם פת הבאה בכסנין (כמשנ"ת בסי' ער"ד), וכל שכן מצה שיש אומרים שהיא כמו פת מדינא (וכנ"ל בהערה שלפני הקודמת), וכל שכן בשבת זו שהרבה נוהגים כן, לקיים סעודה זו במצה (וכמו שכתבנו שם) - ורק יזהר שהלחם לא יגע במצה, ואפשר לצרף את המצה ללחם משנה גם בעודה בשקית, ויחזיק בעשר אצבעותיו את הלחם על כל פנים, ואף שאינו כדרך ההנהגה הרגילה הראויה בלחם משנה כמבואר בסי' ער"ד, מ"מ גם בזה מהני.

301. עיין להלן סימן תע"א בדין איסור אכילת מצה בערב פסח.

ומי שאין לו לחם אלא מצות בלבד, יש לדון אם יאכל אותם לקיים בהם מצות סעודת שבת, או לא מאחר ואסור לאכלם. ולכאורה הדבר תלוי אם חיוב סעודת שבת מדאו' או מדרבנן, עיין בפו' בסימן רמ"ב ובאח' בכ"מ ונת' במק"א. ואף אם זה רק מדרבנן לכאו' י"ל שעשה דוחה לא תעשה, וראה בדברינו לעיל בהלכה א' באות א' בהערה בענין בדיקת חמץ בשבת ויו"ט עיין שם, וכאן הוא בעידניה ממש, ועוד נ"ל שיש לצרף דברי הראשונים הסוברים שאיסור אכילת מצה בערב פסח הוא רק מזמן איסור אכילת חמץ, ולכן כשזה קודם שעה שישית שפיר דמי לעשות כן, ודו"ק.

אלא שזה אינו מצוי כ"כ בזה"ז, שאפשר לבקש משכנים פת, אך זה רק כשיש עירוב, שאל"כ אין להתיר לעבור על איסור הוצאה כדי לקיים מצות סעודת שבת אפילו אם היא מדאורייתא, למרות שהוא כרמלית מדרבנן, וכמו שמצאנו שלא התירו הוצאה אפילו למצות מילה בסימן ש"ל [ורק אם יש עירוב ומחמת חומרא לא מטלטלים, אז באופן זה יש להתיר ואף בלא התרת נדרים], ובכל אופן יש להזהר לצמצם ולא לאכול אלא כזית מצומצם (ולא כביצה) כדי קיום המצוה ולא יותר, ודו"ק.

302. עיין בהלכה הקודמת ובהערה שכן הורו גדולים, וכן נהגו בכמה מקומות בחו"ל, ומה שלא נהגו כן בזמנינו, י"ל כדברי הב"י שאי אפשר לכל אדם לטרוח ולעשות מצה עשירה, ולכן לא אמרו כן, וכמו שביאר הלב חיים (ח"ב ספ"ח).

ויותר נ"ל שלא מורים כן מחשש לתקלה, שלא ידעו היאך לעשות מצה זו כדין שלא יתערב בה טיפת מים וכו', ודבר זה קשה להסביר להמון, ובפרט בזמנינו שאין רגילים להכין מצות בבית כמו שהיה נהוג בזמן קדום בכל בית, וכיום כל עשיית המצות במפעלים, ואף בעבודת יד רובם קונים מן המוכן, ובודאי שיש לחשוש שההמון לא יעשו בעצמם מצה עשירה, שמא יכשלו בתוספת מים שיהיה עם המי פירות, ושמא יערבו חומרים אחרים, וכמו שאירע בדורינו שעשו עוגיות הנקראים מצה עשירה, והוסיפו בה חומר מסוים המוטל בספק אם הוא גורם להחמצה של העיסה (ראה בשו"ת שמע שלמה ולעומתו בשו"ת בנין אב, ועוד

ד. ישנה אפשרות לקיים את כל סעודות השבת, על ידי מצה מבושלת[303], באופן שנתבשלה בכלי ראשון, או בטיגון בשמן עמוק[304]. ודווקא כשיש בכל חתיכה כזית, ואז מברכים עליה המוציא וברכת המזון ויוצאים בה סעודת שבת[305] [ועיין בהערות כמה הלכות מעשיות חשובות ונצרכות לכל מי שנוהג במצות מבושלות].

ויכין את המצות המבושלות מערב שבת, אבל בשבת עצמה דעת רבים שיש בישול אחר אפיה, ואין לעשות כן בשבת, ועיין בהערה[306].

ואפשרות זו יש לעשותה בבתי חולים ובתי מלון ובמוסדות גדולים שיש בהם חשש בחמץ, וכן רשאי כל אדם לעשות כן, כשחושש מן החמץ, וכדומה[307]. ויש נוהגים בבתי חולים ומוסדות גדולים ליתן מצה שנאפתה בכוונה שלא לשמה[308]. [וראה עוד להלן דין סעודה שלישית בשבת זו].

רבים, ומקרוב נדפסו חיבורים על זה), וביותר יש לחשוש לתערובת טיפת מים המצוי בכל מקום, וכהנה עשויים לטעות בעוד כמה דברים, ובפרט שא"א למסור זה להמון, וזה מלבד שצריך ללמדם הרבה היאך לנהוג עם הקמח, ואיפוא לשומרו (וכו"כ פעמים שנשאלנו אודות קמחים שהיו במקרר בשקית והיה בהם טיפות טל, או היו בקירוב למים וכו', ולא נזהרו ועשו בהם מצות), ומאחר ואין העולם רגילים בזה, א"א לומר להם לעשות כן, שהרי לבסוף יסמכו על זה גם בפסח, שהרי מובן לכל שכל זה הוא בשביל להפטר מאיסור חמץ.

ומכל מקום אם יהיה מפעל שיעשה כן בכשרות מקמח ומי פירות בלא שום תערובת חומרים, או אדם בביתו יוכל לעשות כן שפיר דמי, אך למעשה לא נוהגים כן, ואף אם יעשה כן מאן דהוא לא יוכל לברך על זה המוציא וברהמ"ז [רק בסעודה שלישית שאין שום דבר אחר].

303. הנה להלן (סימן תע"א) הובא דין איסור אכילת מצה בערב פסח, אולם מבואר שם שמצה שאין יוצאים בה ידי חובה מותר לאכלה בערב פסח, והיינו מצה שנתבטל ממנה שם מצה, וכגון מצה מבושלת כמ־ בואר להלן (סימן תס"א ס"ד), וכן מוכח בפוסקים כאן, כהמהרי"ל (בהל' שבת הגדול בדרשות) שכתב שהיה ראוי לעשות בסעודה שלישית מצה מפוררת מבושלת דהוי מעשה קדירה ונימוח וברכתו מיני מזונות, אלא שלא ראינו שנוהגים כן, עכ"ד, והובא במג"א (סק"ב), ובספר חיי אדם (כלל קכ"ט סי"ג) כתב בפשיטות שמצה מפוררת ומבושלת מותר לאכול קודם שעה עשירית, ע"כ. וכה"ג דנו עוד בפו' לענין מיני תבשילים או מיני טיגון שעושים ממצה, עיין בדרך החיים וח"א שם, וכן הוא במשנ"ב (סק"א), ואמנם השעה"צ (אות א') אחר שהביא דברי האחרונים הנ"ל כתב שבביאור הגר"א מצדד לדעת הרמב"ם אסור לאכול מצה עשירה וכן מצה מבושלת בערב פסח אפילו קודם שעה עשירית, ומשמע שם שדעתו נוטה לזה, ע"כ. אולם הנה במשנ"ב כאן לא הזכיר שיטת הגר"א אלא הביא בפשיטות שיטת האחרונים, וכן הביא עוד לעיל בהל' שבת (סימן רצ"א סקכ"ה), וכן כתב עוד במשנ"ב להלן (סימן תע"א סק"כ) משם הפו', וכמו שהביא בשעה"צ, ולא הזכיר כלל דברי הגר"א הנ"ל, וכ"ה לדידן כמש"כ הפו' הנ"ל ועוד באח', וכן עיקר.

והנה כל האמור שמברכים על מצה מבושלת וכדו' מזונות, הוא באופן שהיא מפוררת, אבל אם המצה שלימה ועל כל פנים כשיש בכל חתיכה כזית ברכתה המוציא, כמבואר פשוט בהל' ברכות (סימן קס"ח ס"י) שאם יש בחתיכה כזית אף שבשלה נשאר ברכתה המוציא, וכן הזכיר בכה"ח כאן (סוף אות י"ט), והמשנ"ב להלן (בסימן תע"א שם), ועוד לעיל בסי' רצ"א, וכאמור שהוא פשוט בסי' קס"ח, ומה שלא הזכירו זאת הפו' כאן ק"ק, שהרי אפשר לצאת י"ח סעודה שלישית בברכת המוציא, ומ"מ כיון שאפשר לצאת י"ח במזונות הזכירו מיני טיגון ובישול, ואפשר דאורחא דמילתא הוא שעושין מיני טיגון ובישול מפוררים, משום שחתיכה כזית אינה עומדת בבישול ומתפוררת וכדומה, ומ"מ הדבר ברור שבכה"ג ברכתו המוציא, וזה עדיף טפי, ועל כל פנים הדבר ברור שאפשר לקיים סעודות שבת כולן במצה מבושלת ובתנאים הנז' בהערות הבאות.

אמנם המנהג אינו כן, אלא אוכלים לחם, וכבר נתעורר בזה המהרי"ל (הנ"ל), אולם נראה לומר שלא נהגו כן, אינו מחשש איסור כל שהוא, אלא כדרך שכתב הב"י לגבי מצה עשירה שלא נהגו לעשותה לסעודת שבת מפני שאי אפשר לכל אדם לעשות כן, ואפשר לומר שגם מצה מבושלת אי אפשר לכל אדם לעשותה, הן מפני שמצה טירחתה מרובה יותר בדקדוק עשייתה, וכן מפני שקמח שמור עולה יותר כסף, והן מפני שקשה לבשל מצות ועוד סיבות, ולכן לא הזכירו דבר זה אלא בסעודה שלישית שאי אפשר לאכול לחם, אבל בסעודה ראשונה ושניה לא הזכירו זאת, אבל מדינא הוא מותר, וכן מבואר פשוט בדברי האחרונים הנ"ל שאפשר לעשות כן לכתחילה, ולא חששו לכך שאין המנהג כן, ודו"ק.

ועדיין היה מקום לומר שרק במצה מפוררת הקילו, ולא במצה כזית, משום שדרך עשיית בישול במצה מפוררת, אבל במצה שלימה שאין דרך בכך אפשר שחששו לתקלה שלא יבשלו כהוגן, וא"נ שמא היא תתפורר ולא יהיה בה שיעור כזית, וכמאן דאמר שבאופן כזה יש לחשוש גם כן שברכתה מזונות (עיין בביה"ל בסי' קס"ח ובחזו"א, ובמש"ש), והוצרכתי לזה כדי להסביר מה שהאחרונים דנו כולם לגבי אכילת מצה מפוררת ומבושלת בסעודה שלישית, ולא הזכירו אפשרות לקיים בה כל סעודות שבת כשיבשל כזית מצה, ואפשר איפוא שהוא מפני החששות הנ"ל, אולם לענ"ד לא מסתבר כלל, ופוק חזי שהאגר"מ ועוד יעצו לאכול מצה עשירה בסעודת שבת וכנ"ל, וזה למרות שבמצה עשירה יש יותר ויותר חששות ממכשול, וכ"ש בנידו"ד דשרי, ולכן נראה הטעם כמו שכתבנו לעיל בדיבור הקודם.

עוד נתעוררתי בזאת ממה שמצאנו בשו"ע שכתב שסעודה שלישית יש לקיים במצה עשירה, ולכאורה קשה למה לא כתב אפשרות זו לעשות מצה מבושלת, וכאן א"א לתרץ כנ"ל שיש טורח, שהרי גם מצה עשירה טורח הוא, ודוחק לומר ולחלק גם בזה בין דרגות הטורח, וביותר יקשה לסוברים שגם בסעודה שלישית אין מברכים "המוציא" על מצה עשירה (וכדברי המאמ"ר שבכה"ח אות י"א, ועו"א כנ"ל), ותיקשי למה לא כתב לעשות מצה מבושלת שיוצא לכתחילה בברכת המוציא, וצ"ע. ובאמת שקושיה זו תיתכן על עיקר הדבר שלא נזכר בפו' להלן (בסי' תע"א) שיש אפשרות לאכול מצה מבושלת, ולא נזכר אלא מצה עשירה, ואפשר דלא היתה זו רגילות לבשל מצות, ורק מצה עשירה [וכבר כתבנו בכ"מ דמוכח בש"ס והפו' שאף כשיש עיצות לא כתבו את כולם (וכן דוגמא לדבר כתבנו עוד להלן בסימן תמ"ו ס"ג לענין דחיפת חמץ בגופו, ועוד כהנה), ואין להביא מזה ראיה].

ובאופן יותר נכון יש לומר שלא נתנו עיצה זו, משום שקשה הדבר שתהיה המצה מבושלת ולא נימוחה [ובפרט למה שכתבנו שיש לעשות כן בערב שבת ולא בשבת משום חשש איסור בישול אחר אפיה, א"כ בודאי יש לחוש שעד שבת הוא נימוח], וגם עשויה להתקלקל עד שבת [בזמנם שלא היו מקררים וכדומה], ולכן לא נתנו עיצה זו, ובפרט לפמש"כ להלן שאם כאשר הוא יתפוס את המצה בקצה יתלש חלק ממנה, אפשר דלא נחשב חתיכה שיש בה כזית, ואין לברך עליה המוציא ולכן לא כתבו עיצה זו [וזה בפרט למה שכתבנו להלן שצריך להניח אותה זמן מועט ולא להוציא מיד], ואמנם כתבנו להלן עיצה לפתור גם בעיה זו, על ידי שיאפה אותה שנית, ועמש"ש, אולם עדיין זה דבר מסופק, ומה גם שיש לומר כמו שכתבנו לעיל שלא נתנו עיצות אחרות, והוא דבר נכון וכלל יסודי בכל התורה, ותול"מ.

ומאחר ולדינא הוא מוסכם בפוסקים שמותר לאכול מצה מבושלת בערב פסח, כנ"ל, א"כ בודאי שכן הדין, ואף לכתחילה זה עדיף ממצה עשירה ושאר דברים (וכמו שכתבנו להלן בדרגות האפשריות בקיום סעודה שלישית), ועל כורחינו ליישב כמו שכתבנו או בדרך אחרת, אבל לדינא יוצאים בזה לכתחילה.

ונמצא שמותר גם לכתחילה לקיים בכך את כל סעודות שבת, וכן יזדו לנו מכמה וכמה גדולים נ"ע שהורו כן ברבים ולרבים, וכמו שנתבאר הדברים ברורים.

304. שרק בבישול ה"ז מפקיע מתורת מצה שאין יוצאים בה, אבל בלא בישול הרי זה כמו מצה כתושה שעירב בה מינים אחרים שכתבו הפו' בסי' תע"א שאסור לאכלה בערב פסח (הרמ"א שם סוס"ב), בין שנאפית אח"כ ובין שלא נאפית (משנ"ב שם סקי"ט).

ומה שכתבנו טיגון בשמן עמוק שזה כמו בישול, הוא כמבואר בגר"ז (בסדר ברכת הנהנין פ"ב סי"ב) ועוד רבים, וכל נידון המשנ"ב (שם סקנ"ו) שיש מחמירים הוא בשמן רגיל, אבל בשמן עמוק לכו"ע ה"ז כבישול ממש, וז"ב.

ולא זו בלבד שיהיה בדרך בישול אלא שיהיה בבישול בכלי ראשון ממש, ולא בעירוי (שמבשל רק כדי קליפה, ואף זה שנוי במח' בראשונים), וכל שכן שלא בכלי שני, שבאופן זה לא יצא מתורת מצה ואסור לאוכלו בערב פסח.

ומכל מקום אין צריך להשהותו הרבה עד שיהיה נימוח, אלא די להשהותו רגע אחד ומיד להוציאו (ואפשר שצריך להשהותו איזה שניות, ולא בהכנסה והוצאה לשניה אחת). ואכן מצאנו בפו' שדנו לענין בישול האם הוא נעשה מיד או אחר איזה זמן, שבפתחי תשובה ביו"ד (סי' ק"ה סק"ח) הביא משם החמודי דניאל שאם היה איסור שנגע בהיתר לרגע קטן ומיד הוציאו אינו נאסר, עיי"ש. אולם כבר כתבנו בקונטרס כשרות השיניים לפסח מדברי כל הפוסקים שחלקו עליו וסוברים שמיד הוא נאסר (ועיין דרכ"ת סק"ה), ועדיין אפשר לומר שגם לדידן שמיד הוא נאסר זה דווקא לענין שמבליע ומפליט, אולם לענין בישול צריך יותר (שהרי בישול צריך יותר דרגות חום וכו' כמש"כ ביו"ד סי' ק"ה ועוד), ובפרט שכאן צריך להגיע למצב שיתבשל כולו גם מה שבתוכו, שאל"כ עדיין יש את האיסור של אכילת מצה בחלק שבתוכו, וא"כ י"ל שצריך לשהות אותו זמן מועט, ולא להוציא מיד (וכן יש לדמות קצת למש"כ להלן בסי' תנ"ב לענין הגעלת כלים, אולם יש לדחות שלהפליט את כל האיסור מכלי שהוא קשה צריך יותר זמן), ומ"מ לא צריך להניחו עד שיהיה נימוח, ודבר זה אפשר לעשותו יותר במצות רכות מאשר במצות קשות.

אפיה אחר הבישול: ויש לדון בענין מצות מבושלות שאינו רוצה שיהיו נימוחים, וכן כדי שיהיו טובות לאכילה ולא מאוסות, האם מותר לו לאפות אותם אחר הבישול, כדי שיחזיקו היטב.

ולכאורה הוא תלוי במחלוקת הפוסקים בהל' שבת (בסימן שי"ח ס"ה) בענין בישול אחר אפיה, מה הדין לדעת האוסרים בזה, כשהיה בישול ואח"כ אפיה, לחזור ולבשל אותו, עיין בביה"ל (שם) משם הפמ"ג שהתיר, משום שהתועלת של הבישול לא נפקעה, וכתב הביה"ל לפקפק ע"ז שאף על פי שלא נתבטל, מ"מ טעם השני ודאי קיים, ובשלב הבא הוא מבטל אותו, עיין שם, ובדברינו שם בהלכה ע"ד ובהערות שם משם האח', והנה לפי הפמ"ג אה"נ שמותר לאפות אחר הבישול, שהרי הבישול לא נתבטל ואין יוצאים בו י"ח מצה בפסח, ומותר לעשות כן, אבל לפי הביה"ל יש לדון האם אסור, מפני שעיקר הדבר הוא השלב האחרון, ונראה שאף לשיטתו מותר, מפני שאמנם יש לחוש ולא לשנות טעם שנתחדש כאן, אולם הרי ודאי שיש כאן את טעם הבישול ג"כ, ובזה עדיין לא יוצאים י"ח בפסח, והיינו שלענין שבת הקפידא הוא בשינוי הטעם שזה ג"כ גדר בישול שמהותו לשנות את הדבר, וממילא חושש הביה"ל שכל שינוי אסור, אבל לענין לצאת י"ח בפסח בודאי נראה שאינו יוצא בזה, שהרי טעם הבישול נמצא בו [ומלבד זאת יש לומר דרק בשבת יש צד להחמיר מחשש דאו' לדעת המחמירים, משא"כ בנידו"ד שאינו אלא איסור דרבנן של אכילת מצה בער"פ, אך א"צ לזה], ולכן נראה שמותר לאפות לאחר הבישול בערב שבת.

305. כל הפרטים בזה מבוארים בהל' ברכות (סימן קס"ח) שבשביל שיוכלו לברך על זה המוציא צריך שיהיה בו כזית [ועיין מה שכתבנו שם ובתשו' אודות בישול כזית, ואחר הבישול פירר אותה לפחות מכזית], וכל שאין בה כזית לא יוכלו לברך עליה המוציא, אלא מזונות, ואין יוצאים בזה סעודות שבת [וגם אם יאכל מהם שיעור קביעות סעודה, כיון שזה תבשיל, שגם אם אוכל ממנו שיעור גדול ברכתו מזונות ועל המחיה].

ואם המצה נעשית רכה כל כך, שאם מחזיקים בקצה המצה נתלש אותו חלק, נראה שאין זה נחשב שיש בה כזית, כדרך שמצאנו בדין לחם שלם (בסימן קס"ז ס"א) ונת' לעיל בסי' ער"ד, עיין שם, והכא נמי ה"ז כמו שהוא תלוי בקצה ולא נחשב שלם, וא"כ יש להזהר בזה מאד לפי המציאות.

אמנם אם בתחילה כשהוא נתבשל היה מחזיק את עצמו ולא נתלש, ואח"כ נימוח כ"כ ע"י שנספגו בו הנוזלים, ושוב נתדלדל עוד שאם אוחזים בו הוא נתלש, נראה שהוא תלוי במחלוקת הפוסקים בדבר שנתבשל כשיש בו כזית, ואח"כ חתכו אותו לפחות מכזית, עיין בביה"ל (סימן קס"ח סי"א) בשם הפמ"ג שנסתפק בזה ונשאר בצ"ע. ובחזו"א (סימן כ"ו) כתב שאם פיתתו נעשה ברכתו מזונות, אבל אם הוא אוכל מיד ברכתו המוציא.

ויש להזהר בזה הנוהגים במצה מבושלת, א]. שלא יפררו את המצה אחר בישולה, שאז יש חשש גדול שברכתו מזונות [אלא שבלא"ה צריכים שלם לברכת המוציא, אולם בהמשך צריך להזהר בדבר]. ב]. וכן שלא יהיה נימוח כ"כ עד שאם אוחז אותו נתלש ממנו.

306. עיין בדברינו בסימן שי"ח ס"ה בענין בישול אחר אפיה, שנחלקו בזה הראשונים, שיש אוסרים באיסור דאו', ויש מתירים, וגם בדעת השו"ע שפסק כדעת המתירים נחלקו האח' אם כוונתו להתיר גם בכלי ראשון, וכפי שבכך נחלקו הראשונים וכמובא בב"י ועוד, או שרק בכלי שני התיר, וכמו שביארו רבים ועצומים מרבותינו האחרונים, ומאחר והוא פלוגתא בחשש דאו', ובפרט שהרבה אח' כתבו שהמנהג להחמיר, ורק בכלי שני מותר, א"כ ירא שמים יזהר בכך, וכ"ש לבני אשכנז שהדבר אסור בודאי.

ולכן, יזהר להכין כמות מספקת בערב שבת, ואם שכח אין לו תקנה, שהרי בכלי שני לא יועיל לבשל את המצה, ובכלי ראשון הרי אסור, ואמנם לבני ספרד יש לדון, והנה אם אין לו שום כזית, אפשר שיוכל להקל לבשל כזית כדי שלא יתבטל מסעודת שבת (ויותר טוב לשאול משכנים לחם או מצה מבושלת, במקום שיש עירוב), אבל אם יש לו כזית, די לו בכך, ואין להקל לבשל יותר, ולהכנס במחלוקת הפוסקים בבישול אחר אפיה, ודו"ק. ואף אם אין לו כזית הרי שלדעת רבים האוסרים אין להקל בזה, שאין להתיר אפילו איסור דרבנן כדי לקיים מצוה אפילו אם היא מצוה דאורייתא, ופשוט.

ואפשר לומר לגוי לבשל לו מצה כזו בכלי ראשון שמבושל כבר על האש, ואף לבני אשכנז [שהרי קיי"ל שכל דבר שיש בו מחלוקת הפוסקים מותר באמירה לגוי, וכמשנ"ת בסי' ש"ז].

ויש לציין, שראיתי בשם ג"א זצ"ל שאמר שאסור לבשל בשבת אפילו לשיטתו שמתיר בישול אחר אפייה, וזאת משום שכבר חל איסור אכילה על המצה הזו בשבת, ושוב לא פקע האיסור. וכמדומה שכ"ה בספר האיש מרדכי ואמ"א, ושו"ר הלום בדע"ת למהרש"ם כאן בשם זכל"א, עיי"ש. אולם הוא דבר מחודש מאד, ולא אשכחן כהנה אלא בחמץ בסי' תמ"ב ס"ט ולא במצה.

וכמו"כ אין לאסור בכל הנ"ל משום מתקן, כהיהיה דהפרשת תרומות ומעשרות והטבלת כלים, שאפילו מה שאנו מתחשבים בפסח, ולא במהות המצה שנפסדת מאפשרות אכילתה בליל פסח, מ"מ אין זה שום תיקון, כיון שזו אפשרות שימוש, וגם בלא"ה היא מותרת בלילה או לקטנים, ועוי"ל, ואין להאריך.

307. כן המנהג במוסדות גדולים שיש חשש מכשול חמץ, והדבר מצוי בבתי חולים.

וכן בבתי מלון שבעו"ה מצויים שם גם מומרים שחשודים להצניע חמץ ולאוכלו בפסח, או לשים ממנו בכלים של בית המלון וכדומה, ובמקומות אלו בודאי יש לעשות כן שיאכלו מצות מבושלות [ודלא כמו שכתב בהליכות שלמה פ"ח באורחות הלכה הערה 59 שבביתו יכול לעשות כן, אבל בבית מלון לא יעשו כן, כי אין ראוי לקבוע הנהגה זו לרבים, עיי"ש. ואינו מובן, דכיון דשרי מה בכך, ועמשנ"ת לעיל. ועוד שהרי המכשול ברור במציאות, ומה בצע, וגרוע יותר מההיא דסו"ס ש"ו, ואינו ענין למשנ"ת בפתיחה א' ליוסף טוהר, ואין להאריך, ועכ"פ ידוע לנו מגדולים שהורו כן בכל מקום, וכן עיקר].

וכן יש להזהר מי ששיניו פגומות, ולא יוכל אח"כ לצחצח שיניים כראוי, וכמו שכתבנו להלן בהלכה נפרדת בענין זה.

וכן מי שיש לו ילדים קטנים שקשה לו להשגיח שלא יפזרו חמץ, או אשה לחוצה כמו שמצוי בנשים יר"ש שחוששות מאד מחמץ, שלא יתפזר, או באופן שמחמת החשש מהחמץ הם מגיעים למצב שסעודת שבת נראית כסעודת תשעה באב, שאוכלים בין תנור לכיריים, וכל כה"ג, אזי יעשו את הסעודה במצה מבושלת. וגם כל אדם רשאי לעשות כן, וכמו שביארנו לעיל, וכו"ע מסכימים לזה, ותול"מ.

נ"ב. דין סעודה שלישית יבואר להלן.

308. מח' גדולה בזה בין גדולי דורינו, דיש האוסרים, ויש המתירים כדי

מאכלי שבת ושיירי האכילה

ה'. מלכתחילה אין לבשל לסעודות שבת חמץ שנדבק בכלים, כגון חמין המכיל חיטים וגריסים או דייסא וכדומה[309].

ויותר טוב לבשל את כל התבשילים בכלים של פסח, ולאחר שאוכלים את החמץ אוכלים מהם[310], ויזהרו שלא יתערב מהחמץ בכלי הפסח, ובפרט כשהם חמים. ובדיעבד יש לחוש ולהכשיר[311], וכן ראוי לכתחילה שלא לערות מאכל רותח מכלי של פסח לכלי חמץ, אם עולה הבל ממנו לכלי, ובדיעבד אינו נאסר[312].

ואפשר לבשל קטניות או אורז וכדומה, וגם למחמירים בזה בפסח, וכך אין חשש אם נשאר בפסח[313].

ו'. עבר ובישל מאכלי חמץ הנדבקים, וכעת יש בסיר ובקערות חמץ דבוק, אם אפשר בקינוח לבד בלא הדחה, יעשה כן, אף שנשאר רושם, ואם אי אפשר לקנח, מותר להדיחו באופן שיעבור החמץ[314], ויש אומרים שאם אפשר להדיח על ידי גוי עדיף[315]. ובכל אופן, יש להזהר שלא לעבור בשאר איסורים מחמת הרחיצה, כגון לרחוץ במטלית וכדומה[316].

ז'. אחר האכילה ינער את המפה, והפירורים אינם אוסרים, מפני שהם מתבטלים[317]. וכיום אפשר לנער לתוך הכיור או האסלה[318], אך לתוך הפח אין לעשות כן[319].

וגם יטאטא במטאטא את הבית מן הפירורים, ויאסוף את הפירורים ויזרקם לכיור או האסלה[320]. ושטיפת הבית במקום צורך, נתבאר בהלכות שבת סימן של"ז, עיין שם הפרטים בזה.

ח'. כשאינו פירורים בלבד אלא חמץ בכמות חשובה, האפשריות הם כדלהלן:

א]. ליתן לגוי או לכלב קודם זמן האיסור[321] [אמנם אין ליתן לבהמה וחיה אלא אם כן מזונותיו עליו, כמו שנתבאר בסימן שכ"ד][322].

ב]. ישליכנו לבית הכסא, או למקום שבו הוא נאבד[323].

כשאין אפשרות לעשות כנזכר, יבטל את החמץ, ויכפה עליו כלי עד מוצאי יום טוב, שאז יבער־נו[324].

ט'. נשאר לו חמץ ורוצה לסלקו מביתו, יכול ליתן לגוי במתנה[325]. ואם הגוי יוצא לכרמלית יכול לומר לגוי שיקח הכל ביחד ולצאת עם זה[326], אבל אם זה ברשות הרבים אסור ליתן לו אלא דבר מועט כדי סעודה אחת באופן שיכול לאכול את זה בביתו ולא לצאת עם זה, ואז אף אם הגוי יוצא עם זה מותר. ואפשר לעשות כן גם כמה פעמים, מפני שהערמה בדרבנן לצורך מותר, ואפילו שיודעים שהוא כדי להוציא, כיון שלא אמרו במפורש מותר[327], ואם הגוי רוצה לקחת לביתו דרך רשות הרבים, יש להקל להוציאו מבית היהודי לביתו בלא לעצור בנתיים ברשות הרבים, ואף אם הגוי יעצור, אין ליהודי איסור בדבר[328].

י'. שכח למכור את החמץ לגוי, צריך ליתנו לגוי במתנה, ויכול ליתנו לגוי שמכירו כדי שאחר הפסח יחזיר לו, רק שצריך לשים לב שהגוי יעשה קנין המועיל כגון הגבהה או משיכה, ואם הוא כמות גדולה שאי אפשר לגוי לקחתו, יקנה לו את החמץ במסירת המפתח, ואם הוא חושש ליתן לגוי את החמץ במתנה, אף על פי כן יש להחמיר ולא למוכרו לגוי כלל, ורק במתנה מותר, וכפי הדרכים הנזכרים[329].

י"א. חמץ שנשאר בשבת ערב פסח לאחר סוף זמן איסור חמץ, שהוא שעה אחת קודם חצות, הרי הוא מוקצה משום שאסור באכילה ובהנאה, ולכן אסור לטלטלו[330]. וגם טלטול מן הצד כדי לבערו, אסור[331]. אבל מותר לומר לגוי שיקח את החמץ ויזרקנו[332].

י"ב. אדם שיש לו פירורים של חמץ בין השיניים, או שיש לו נקבים בשיניים, או התקנים למיניהם, כמו פלטות, גשרים, קוביות, וכדומה, יזהר לצחצח השיניים היטב לאחר סעודת שחרית[333]. אולם

להציל המון העם ממכשול. ובשעת הדחק למידחי הא מקמי הא, ה"ד בפס"ת עמוד ל"ו, ועוד בספרים, ואכמ"ל.

309. בכל בו (סי' מ"ח) כתב בשם רבינו האי גאון, מנהג דחזי לן, דאין מב־שלין דייסא ולא כל דבר שמתבשלין שיצטרך הדחה, בי"ד שחל בשבת, וכן אין עושין פת צנומה, מכיון שצריך להדיחו, ע"כ. וכ"כ בשבה"ל (סו"ס ר"ו) בשם הגאונים, וכ"פ בשו"ע (ס"ג), וטעם הדבר כמו שביארו הגר"ז (אות ח', והובא בכה"ח אות כ"ו) והמשנ"ב (סקי"א) מפני שהוא כמו איסור הכנה משבת לחול, וכמבואר בסימן שכ"ג ס"ו שאין מדיחין כלים בשבת לצורך חול, ע"כ.

אולם יל"ע שהרי יש בזה צורך לסלק את האיסור, וראיתי להגרשז"א (בשש"כ פכ"ח הערה קע"ו) שכתב שאם בשביל שלא יכשל באיסור חמץ די לו בכפיית כלי על החמץ, ע"כ, ועדיין ק"ל הלא כפיית כלי אינו לכתחילה רק מדוחק, והראיה שבמוצאי שבת או מוצאי יו"ט בכל שנה חייב מיד ללכת ולבערו, וע"ע בדברינו לעיל סימן ת"מ בענין מחיצה, וכיון שיש בזה צורך, אף את"ל שאינו צורך גדול כמו אילו לא היה כלי לכפות עליו, מ"מ יש צורך ואמאי יש בזה איסור הכנה. וע"ע בגר"ז להלן (אות ט', והובא בכה"ח אות ל"ג) ובמשנ"ב (סקט"ז) שמותר ליתן את החמץ מתנה לגוי משום שהוא צורך מצוה, ודוחק לומר שאסור לעשות כן מפני שאפשר למנוע את ההכנה, אף שהיא מותרת בדיעבד, דלא מצאנו כן שאדם צריך להמנע מדבר שדרכו בכך באכילה מסוימת, כדי שלא יבא לדבר היתר [ולדוגמא שבות דשבות לצורך מצוה מותרת, ואם אפשר לעשות בדרך היתר יש לעשות כן (כמשנ"ת בסי' ש"ז), ואעפ"כ כאשר זהו מאכלו וכדומה אין צריך להמנע, ואדרבה לזה גופא התירו לו], וצ"ע.

ועל כל פנים, דין זה הגם שבכל בו כתב בשם הגאון שהוא מנהג ראוי, נראה שהפו' כתבוהו כהלכה, ולכן הרמ"א כתב בלשון "עבר" וכו', ומיהו נראה שאין זה פשוט לומר שהוא איסור, ולשון "עבר" י"ל שעבר על ההנהגה הזו, ולא שעבר איסור ממש.

310. כ"כ מהרי"ו (הובא בכנה"ג ובמג"א סק"ד) שכל החמין ושאר האכילה אוכלים בכלים חדשים, ע"כ. וכן הובא במשנ"ב (סקי"ד), והוסיף שמנהגם לאכול חמין אחר חצי היום כדי לצאת בזה סעודה שלישית, עיין שם, אולם שאר פו' לא כתבו כן שיאכל מאכלים קרים של חמץ, דלא ניחא להו לאינשי לשנות מנהגם, ונוגע במצות עונג שבת, אלא אחר אכילת החמץ יאכלו את החמין בכלים של פסח בנפרד, וכ"כ בכה"ח (אות כ"ה), והביא עוד משם הפר"ח שכך מנהגו שמבשלים בקדירות של פסח, ומשתמ־שים בכף חדשה, ומניחין בקערות של חמץ, ע"כ. ומ"מ כתב שם הפר"ח שאחר האכילה מקנחין אותם באצבע, עיי"ש. ולכאו' צ"ב למה, הרי הכל של פסח. וי"ל מפני שנגע בכלי של חמץ, אולם עדיין קשה אף שטעם כעיקר, עיין לעיל בר"ס תמ"ב בהקדמה, עיי"ש, ואף גם זאת שהוא כלי שני, ולחומרא, הלא סתם כלים אינם בני יומן, וכל שכן בכלים שמיוחדים לשבת, דהוי נטל"פ בודאי.

וכיום אפשר לעשות כן בנקל שיאכלו את הלחם חמץ בפני עצמו, ואפשר עם מיני סלט, ולאחר מכן יאכלו את החמין מקדירה של פסח, וגם הצל־חות ושאר כלים של פסח, לאחר שניקו את המקום ואת עצמם מן החמץ, או שישתמשו בכלים חד פעמיים (ואפשר בכלים מכובדים), כמו שמצוי, וטוב הדבר, ואז זורקים את השאריות לפח, ואין חשש.

311. כן צריך להזהר שלא יתערב חמץ בכלים של פסח או בתבשיל שהוא בכלים של פסח, בעודם חמים, ואפילו בכלי שני, קיי"ל לחוש ולהחמיר בפסח וכדלהלן בסי' תמ"ז, ולכן יזהרו לנקות המקום ועצמן מן החמץ, ואח"כ ישתמשו בכלים של פסח כנזכר.

312. אזהרה זו נזכרה בא"ר ופמ"ג ודה"ח (וה"ד בשעה"צ אות ד' וכה"ח אות כ"ה), אם לא שאין רצונו להשתמש בזה לפסח, ע"כ. וסיים הפמ"ג שאינו אוסר בדיעבד, ובעיקר הדין בזה יעוין ברמ"א יו"ד (סימן ק"ה ס"ג) מדין ניצוק, והאח' שם האריכו שהוא חידוש גדול ואינו מחוור (וע"ע בשו"ע הגר"ז סימן תנ"א סנ"ט), ועיין במפרשים שם, וע"ע בשו"ת מהרש"ם ח"ד סי' קי"ט. ורק משום חומרא דחמץ הפליגו לחוש בזה לכתחילה.

313. זו עיצה נוספת שניתן לעשות, ואף למחמירים בקטניות בפסח, דמ"מ אינם בחשש חמץ בכדי שיהיה ע"ז חובת ביעור.

314. עיין ברמ"א בסעיף ג' ובשו"ע סעיף ד', ומבואר שאם אפשר בקינוח בלבד, לא ידיחנו (וכ"כ האח', ה"ד במשנ"ב וכה"ח), ובאשר לקינוח עצמו כתב הב"י לבאר עפ"ד הרא"ש בתשו' שהוא זורק את הקינוח לרצפה, והוא מתבער מאליו ע"י דריסת הרגליים, עיי"ש. אך כמובן שבמקומינו א"א לעשות כן, אבל אפשר לזרוק את הקינוח לכיור או לאסלה, ודי בזה.

והנה משמע שאף על פי שנשאר רושם אין בכך חשש, שהרי בקינוח בד"כ א"א להדיח לגמרי, ואכן להלן סימן תנ"א ס"א מבואר שאין חשש בכלים שאינם נקיים מחמץ רק צריך להצניעם שלא ישתמש בהם, וכן לעיל בסימן תמ"ב סעיף ז'-ח' בבצק שבקדירה, ועוד שם בסעיף י"א, ואכמ"ל. ושם נתבאר שאין חובת ביעור באופן שאין כזית (ואף למחמירים כבר נת' שם שזה רק כשיש לזה איזו חשיבות, ולא במעט), וכן נתבאר בסי' תל"ג.

אלא שראיתי בכה"ח כאן (אות ל') בשם הגר"ז שכתב שטוב להדיח אפילו שאין בהם אלא מעט חמץ בענין שא"צ לבערו מעיקר הדין, ע"כ. וי"ל דס"ל שבהדחה אין חשש איסור כולי האי (ודלא כמש"כ בהערה הבאה), וזה ג"כ נחשב צורך, ומ"מ שאר אח' לא כתבו כן, ואדרבה כתב הרמ"א להדיחו "מעט" כדי להעביר החמץ, ומשמע שכל שאפשר בלא הדחה יש לעשות כן.

וכיום, בהנחה תחת הברז היא טרחא מועטת, ועדיף לעשות כן מאשר קינוח בידיו, ודו"ק.

315. משנ"ב סקי"ד וכה"ח [והיינו באופן שאי אפשר ע"י קינוח, וצריך הדחה, אזי עדיף ליתן לגוי לעשות כן], וצל"ע מאי כולי האי, אחר שיש צורך ושרי (ועיין לעיל סי' שכ"ג), וי"ל דמ"מ זו בגדר דחויה ולא הותרה, וכל שאפשר להקל ולעשות בדרך אחרת עדיף, ועדיין י"ל שביום כזה שזו הדרך לא גזרו חכמים כלל, ולא חשיב מכין משבת לחול, שזהו צורך היום, וה"ז כמו שמציל עצמו ושומר את עצמו מנזק שלא שייך בזה איסור הכנה, ולכן מותר לטלטל כלי היתר מחמה לצל וכדו', וכן מבואר בפו' שדבר שלא יוכל לעשות למחר, ודרך לעשותו עכשיו מותר, וה"ה בזה, ודו"ק.

316. כה"ח שם בשם מחה"ש, ופשוט.

317. בתשו' הרא"ש (כלל כ"ד ס"א) כתב שבמפה שיש בה פירורי לחם דקים, די לנער המפה (וה"ד בטור כאן), ובב"י כתב לבאר בב' אופנים, א]. שאינו עובר איסור, כיון שאין בהם שיעור. ב]. וגם הם נדרסים ברגליים, והם מתבערים מאליהם, ע"כ. ובמג"א הביא ב' הטעמים, וכ"ה בכה"ח (אות ל"ב), אולם המשנ"ב (סקט"ו) כתב רק את הטעם השני, וצ"ב. ויש לומר שזה מפני שהוא לשיטתו שהביא בסימן תמ"ב (סקל"ג) מדברי כמה אחרונים שחולקים על השו"ע, ואוסרים גם כשאין כזית, עיי"ש. אלא שביארנו (שם ובסי' תל"ג) שאם אין לזה חשיבות לכו"ע שרי [ובענין הפירורים עיין במשנ"ב סי' ת"ס סק"ט גבי בצק שטוב לדרוס בפועל, וה"ה כאן].

318. כיום א"צ לזורקם לרצפה, ומהני שלא לדרוך על פירורים (שיש בזה ענין כמש"כ במקומו אף כשאין בהם כזית, הגם שהוא זמן ביעורו, ויל"ב), ובפרט שלא יצטרך לכבד אח"כ כמו שכתבו כמה אח' כדלהלן.

319. כמו שביארנו לעיל במקומו, עפ"ד הפו', ואף בפח אשפה המשותף לכל הבנין כתבנו שראוי להמנע, ועמש"ש. והטוב כאמור לשים בכיור או באסלה, ולפתוח עליהם את המים.

320. עיין משנ"ב (סקט"ו) וכה"ח (אות ל"ב), וטוב לעשות כן [ומותר גם במטאטא, כמו שנתבאר בסימן של"ז, ודלא כמו שכתב המשנ"ב כאן שיעשה בבגד בשינוי, וכבר מבואר שם שאף המשנ"ב מסכים האידנא להתיר], ולמרות שזה דלא כהשו"ע, מ"מ טוב הדבר שמא יפול מאכל לרצפה וידבק בחמץ, וישראל קדושים נזהרים מכל נדנוד חמץ, וגם יש בזה כבוד היום שיהיה נקי, וכבדתו מעשות דרכי"ד, ויכול אח"כ לאסוף ולזורקו.

321. בראי"ש בתשו' (כלל כ"ד ס"ג), והובא בד"מ (ר"ס תמ"ה) ועוד, וכן הוא בשו"ע (סימן תמ"ג ס"א), והוסיף ובלבד שיעמוד עליהם לראות שהבהמות והחיות יאכלו ולא יצניעו מזה, וע"ע שם וצרף לכאן, וכ"ה במשנ"ב סקכ"א, וע"ע בהלכה הבאה דין נתינה לגוי.

322. עיין כה"ח (אות ל"ד), וכבר נתבאר בסימן שכ"ד כל הפרטים, ושם עמדנו על דין הכלב אם מותר להאכילו בשבת גם כשאין מזונותיו עליו.

323. כן הזכירו הפו' בכ"מ, ונת' בהקדמה לסי' תמ"ב, וכן הוא במשנ"ב (סקכ"א) ועוד, ובזמננו בבהכ"ס הוא מתבער לגמרי, והוא הטוב ביותר.

אבל לא יוציאנו מחוץ לבית במקום שאין עירוב, אלא יכפה כלי וכדלהלן, או ע"י גוי, וכדלהלן.

324. שו"ע סעיף ה'.

325. שמותר מתנה בשבת לצורך, וכמש"כ האח' כאן, ובפרט לפי מה שכתבנו בסי' ש"ו ובמהדו"ב שם [ולא יתן לגוי בידו ושלא יעשה עקירה, כה"ח אות ל"ה בשם האח'].

326. כדין שבות דשבות במקום מצוה, כמשנ"ת בסי' ש"ז ובכ"מ.

327. כדברי השו"ע וכביאור האח', עיין שו"ע ומשנ"ב וכה"ח בשם האח'.

328. עיין בדברינו בהל' רשויות עפ"ד הראשונים בעירובין (לג.), ומשם האח' כדין שבות דשבות, הגם שז"א פשוט וכמש"ש, ושו"ר שכן העיר בקצרה הגרשז"א בשש"כ פ"ל הערה קל"ד.

329. עיין בכל זה במשנ"ב סקכ"ט וכה"ח אות ל"ח.

330. כן מבואר להלן סימן תמ"ז ס"א, וכן נזכר גם במשנ"ב כאן (סוסקכ"א), וכ"ה בכה"ח ס"ה בשם האח', והיינו בשעה חמישית שאז כבר אסור גם בהנאה.

331. יש לדון בדבר, שהרי טלטול מן הצד מותר רק לצורך דבר המותר (וכנ"ל בסי' ש"ח, ועיין בדברינו בהקדמה לשם). והנה כשהוא מטלטלו כדי לבערו, הרי זה כדי שהבית יהיה נקי מחמץ, ולכאורה זה נחשב לצורך דבר המותר, כמו המטלטל מן הצד לצורך מקומו, אולם הנה להלן (סימן תמ"ז ס"ג) בחמץ שנתגלגל מבית גוי לרשות היהודי, מבואר שאסור לה־זיזו בשבת ויו"ט אפילו ע"י קנה, עיין שם, ושם הערנו דמוכח שאינו נחשב דבר המותר, כיון שמצד המציאות הוא יכול להיות בבית עם החמץ, אף שאינו ראוי, ולכן יש לאסור, ודו"ק. ולכאו' ה"ה כאן, אע"פ שהוא ערב פסח. שוב ראיתי בחו"ש (פט"ו סק"ה) שכתב בפשיטות לאסור, שזה נחשב טלטול לצורך הדבר עצמו, דהיינו לצורך החמץ כדי לבערו מן העולם, וכתב שכן צריך לומר משום דמשמע מדברי הפוסקים שאין היתר ע"י טלטול, ע"כ. והביאור כנ"ל. ויש להוסיף עוד שאפילו כאשר הוא בא לקיים מצות תשביתו, והיינו קיום מצוה בחמץ, אולם זה תלוי גם במח' הפו' אם קיום המצוה הוא בשוא"ת או בקו"ע, וכמש"כ המנח"ח סי' ח' וש"א שהזכרנו לעיל במקומו, ובלא"ה הלא לכו"ע זו מצוה שענינה הוא סילוק החמץ והשבתתו.

332. פמ"ג וע"א, ה"ד במשנ"ב סקכ"א וכה"ח אות מ' משום שבות דשבות במקום מצוה.

ואמנם עיין להלן (סימן תמ"ו סק"ז) גבי חמץ שנמצא בפסח שאע"פ שמותר לומר לגוי לבערו, אין נוהגים כן, וביארו שם האח' (ה"ד בשעה"צ שם וכה"ח שם) כמה טעמים, וא"כ טעמים אלה יתכנו גם כאן, וצ"ע. ובדוחק יש לומר שכאן דיבר מדינא, והתם ממנהגא, וא"נ דמיירי כאן באופן שאין את הטעמים של המנהג (וע"ע בדברינו שם איזה טעם עיקר יותר), וכגון שהוא גוי שאינו חושש מכשפים, וכמו שכתבנו שם, וכן לטעם השני שם י"ל דמיירי שרואה אותו בעצמו זורק ומאבד את החמץ, ואה"נ שגם שם יועיל לעשות כן, ולא חש להאריך, ולדינא הוא ברור כמו שכתבנו שבאופנים אלה אין חשש.

333. הנה ענין זה לצחצח שיניים אחר אכילת חמץ בערב פסח, כבר נזכר בבן איש חי, בנחיצות ניקור השיניים, והוא דבר נחוץ כאשר כתבנו בקונטרס כשרות השיניים לפסח, עיין שם בסוף פרק ד'.

ואופן צחצוח השיניים, כתבנו בעזה"י בהל' שבת (סו"ס ש"כ) כל החששות שעשויים בזה, וכל הדרכים והפתרונות שאפשר לייעץ כדי

אם ודאי שיצא לו דם אסור לצחצח, ובמקום זה יגרגר חומר פוגם, כדי לפגום את הפירורים, עיין בהערה[334].

ומי שיודע מראש שיש לו שיניים פגומות שיש חשש שיכנס בהם פירורי חמץ ולא יוכל לצחצח אותם אחר האכילה מפני הוצאת דם, יזהר להכין בערב שבת מצות מבושלות [כדרך שביארנו לעיל אופן הכנתם], ובהם יקיים את סעודות השבת, ויזהר שלא לאכול מן החמץ בשבת, וכן מי שיש לו פלטות קוביות וכדומה בשיניים, יעשה כן.

ומי שיש לו שיניים תותבות, ישטפם היטב, ודיו בכך. אמנם אם אכל מאכל חמץ חם בתוך מעת לעת צריך הכשר, כבולעו כך פולטו[335].

סעודה שלישית

י"ג. סעודה שלישית, אפשר לקיימה בכמה אופנים [ונזכיר את סדר העדיפויות][336]:

א]. מצה מבושלת שיש בה כזית, וברכתה המוציא וברכת המזון[337].

ב]. מצה עשירה, וברכתה המוציא וברכת המזון, ויש חולקים[338]. אמנם כל זה לדעת השו"ע, אבל לדעת הרמ"א אין לאכול מצה עשירה כלל, וכן המנהג בכמה מקומות, ואכן יש להזהר מאד במצה עשירה, שעשוי לבא מזה כמה תקלות למי שאינו בקי[339].

ג]. מיני בישול ממצות טחונות (כופתאות או לביבות מקמח מצה, וכדומה), וברכתם מזונות ועל המחיה[340].

ד]. מיני טיגון בשמן עמוק ממצות טחונות (כופתאות או לביבות מקמח מצה), וברכתם מזונות ועל המחיה[341].

ה]. בשר ודגים, וכדומה[342] (ובכל אופן יש ענין לאכול תבשיל בסעודה שלישית)[343].

ו]. פירות משבעת המינים[344], ובפרט תמרים[345].

ז]. פירות וירקות, ושאר דברים[346]. ועיין בהערה אודות משקאות[347].

ח]. יש מחלקים את סעודת שבת בבוקר לשתיים, דהיינו שאוכלים פת כביצה, ואח"כ מברכים ברכת המזון, ועושים הפסק של חצי שעה ושוב אוכלים סעודה נוספת, וכן נהגו קצת מבני אשכנז, ויזהרו שלא ימשכו אחר זמן איסור חמץ, אולם לדעת השו"ע אין יוצאים בכך ידי חובה, ולכן בני ספרד אין נוהגים בכל זה, וגם רבים מבני אשכנז אין נוהגים כן[348].

ט]. רשב"י היה עוסק בתורה במעשה מרכבה במקום סעודה שלישית, אולם אנו אין יוצאים בכך ידי חובה, אלא על ידי סעודה דווקא, ומכל מקום אם יהיו שניהם הנה מה טוב[349]. ויש מי שהיקל לגמרי בסעודה שלישית בשבת זו[350].

ודע, שבאופנים שאוכל מצה מבושלת או מצה עשירה או מיני מזונות, יש להזהר לעשות זאת רק קודם שעה עשירית, אבל אם הוא אוכל תבשילים או פירות, מותר גם אחר שעה עשירית ובלבד שלא ירבה לאכול מזה, כדי שיאכל מצה לתיאבון[351].

י"ד. אין לסדר בשבת את השולחן בשביל ליל הסדר, אלא רק בלילה[352]. [וכן בחוץ לארץ שעושים שני ימים טובים, לא יסדרו מיום טוב לחבירו][353]. וגם שאר הכנות אסורות, ככל דיני מכין משבת לחול, שנתבאר בהל' שבת[354].

ההולך בדרך ונזכר שלא ביער את החמץ[355]

ט"ו. היה הולך לאיזה מקום, ונזכר שיש לו חמץ בביתו, פעמים שמחייבים אותם לחזור ולבער את החמץ, ופעמים שהקילו לו בביטול בלבד[356]. ובמקום שפטרוהו מלחזור, מותר גם ללכת לכתחילה ולא להשתהות בשביל הביעור[357].

שלא יהיה איסור, ומעיקר הדין אף במשחה מותר באופנים מסוימים, וכמש"ש.

334. עיין בקונטרס כשרות השיניים לפסח (סוף פרק ד') שהזהרנו על זה שאם יוצא לו דם, לא יצחצח, אך כל זה כשודאי יוצא לו דם, אבל בספק מותר, כי אינו פסיק רישא, ומכל מקום אם ודאי יוצא לו דם אסור לצחצח, ובאופן זה לכאורה יש לסמוך על החת"ס שהחמץ נסרח ונפגם בפה, וכמש"ש. ויותר נכון לעשות כמו שכתבנו שם ליעץ שיגרגר חומר פוגם, כגון משחת שיניים הנמסה במים, ועוד הרבה דברים וחומרים המצויים בבית (שאינם רעילים), וכך אף אם יבלע מהם מאחר ואינו ראוי לכלב אין איסור וגם אין לחוש משום אחשביה, בדבר שאין לו שום כוונה לאכילה אלא באקראי, וכמו שמוכח בשו"ע סי' תמ"ב ס"י ובדברינו שם, ודו"ק.

335. עיין בדברינו בקונטרס כשרות השיניים ובסימן תנ"ג, שא"צ להכשיר שיניים תותבות אלא בשטיפה בלבד, משום שהכשרו כפי רוב תשמישו, אך זאת בתנאי שאינו בן יומו מאכילת חמץ חם. ואם לא כן הרי צריך הכשר, כמש"ת שם. ודין הגעלה בשבת ויום טוב, נתבאר בהלכות שבת ובהלכות יום טוב.

336. סדר עדיפויות זה הוא לפי המעלה שיש בעצם הדבר, אף שיש דברים השנויים במחלוקת, וכמו שיתבאר בכל פרט ופרט, מכל מקום לצד שהוא מותר הרי הוא עדיף, החל מדבר שברכתו המוציא וכלה בשאר מיני מאכלים וכו'.

337. הנה לעיל הארכנו בעזה"י לבאר שמצה מבושלת מותרת לכתחילה, ויוצאים בה כל סעודות שבת, ושם עמדנו על זה שהשו"ע לא הזכיר אפשרות זו, אולם בודאי שהדבר מותר לעשות כן לכתחילה, עיין שם. (ובפרט למי שנוהג לעשות כן גם בסעודה ראשונה ושניה, שבודאי יקפיד לעשות כן גם בסעודה שלישית, והוא הטוב ביותר). וממילא זה עדיף מן הכל שהרי זה כמו לחם גמור, וברכתו המוציא וברהמ"ז לכל הדעות, אך יש להזהר במה שכתבנו לעיל שיהיה מבושל בכלי ראשון מערב שבת, ושיהיה בכל חתיכה כזית, ועמש"ת לעיל.

338. בשו"ע נזכר מצה עשירה, ובאשר לברכה, הנה לעיל הארכנו בזה אם האוכל מצה עשירה בסעודה ראשונה ושניה ברכתו המוציא, ודעת הרבה פוסקים שברכתו המוציא וברכת המזון, וכמו שכתבו לפרש בדעת הב"י כמה אח' שהבאנו שם (הגם שכתבנו לדחות הראיה), ועל כל פנים אם הרבה מבני העיר נוהגים לאוכלה שפיר דמי שזה דרך קביעות וברכתו המוציא וברהמ"ז, וכמש"ש, ולגבי סעודה שלישית כתבנו שם שבזה נראה טפי שאפשר לברך המוציא וברכת המזון אפילו אם אין רוב בני העיר אוכלים אותה, מאחר ואין דבר אחר לאכול, חוץ מתבשילים ופירות, ונמצא שמצה עשירה היא ודאי דרך קביעות, וזה מלבד שלדעת רבים בהבנת הב"י אפשר לברך כן גם בסעודה ראשונה ושניה.

ואמנם הבאנו שיש מפקפקים בסעודה ראשונה ושניה, ולא זו בלבד אלא אף בסעודה שלישית כתב המאמ"ר שיש לברך מזונות ועל המחיה, וכמו שהביא בכה"ח (אות י"א) ושכן המנהג ודלא כהברכ"י, אולם כבר הערנו ע"ז לעיל דאינו מחוור, ועדיין נראה שיש לצדד כן כהמאמ"ר מצד המציאות, והוא דכל מה שאמרו שאפשר לברך המוציא, וכמו שהסכמנו בעניותין להלכה, הוא מפני שזה הדבר היחיד, אבל במציאות כיום, הרי רבים מקיימים סעודה שלישית במצה שאין יוצאים בה ידי חובה, כידוע, א"כ י"ל שבכה"ג אין המצה עשירה נחשבת קביעות, ואדרבה בזה"ז אין מצוי מצה עשירה כלל, אפילו אצל הספרדים (עיין בכה"ח כאן אות ל"ו ועוד), אלא שבדור האחרון יצאו עוגיות הנקראות מצה עשירה, אך יש מחמירים בהם מאיזה סיבות (עיין בבנין אב ועוד), ואכמ"ל. וא"כ י"ל שרק בזמן השו"ע שלא נהגו במצות מבושלות כלל (וכמו שהערנו לעיל בענין האפשרות לאכילת מצה מבושלת), היה ברכת המצה עשירה המוציא משא"כ בזמנינו, אולם עדיין נלע"ד שגם בזה"ז כיון שאין המצה מבושלת נפוצה כ"כ, כידוע, ומאידך גם יש אוכלים עוגיות מצה עשירה הנז', י"ל איפוא שזה נחשב קביעות, וברכתו המוציא וברכת המזון.

וכל זה הוא אפילו כשאוכל כמות פחותה משיעור קביעות סעודה (שאם אוכל שיעור קביעות סעודה, פשיטא שמברך המוציא לכו"ע, ואף בסעודה ראשונה ושניה, וגם בכל השנה), ואדרבה אין לאכול כמות גדולה בערב פסח (כמש"כ בסימן תע"א), ולכן גם באכילת כזית אפשר לברך המוציא וברהמ"ז, ויאכל כביצה לקיים סעודת שבת בהידור כמבואר בהל' שבת.

339. בשו"ע כאן (ס"א) כתב לאכול מצה עשירה, והעיר ע"ז הרמ"א של־מנהגם אין לאכול מצה עשירה, וכל זה הוא מבואר להלן סימן תס"ב ס"ד, ועיין כה"ח כאן (אות ט"ו) שגם בספרד יש נוהגים להחמיר (ועוד להלן בסי' תס"ב), ומאידך גיסא הנה הנו"ב (סימן כ"א) כתב שלא היה ראוי לאסור בערב פסח לכו"ע עד חצות שרי, וע"ע שם, וה"ד בשע"ת ובכה"ח אות י"ד, ומ"מ הרי נהגו להחמיר, ובפרט אחר חצות כמו שהוא הזמן הראוי לסעודה שלישית, ומסתבר שלכן המשנ"ב השמיט דברי הנו"ב.

וכיום יצאו עוגיות עם יין הנקראים מצה עשירה, ובהם ישנה שאלה אחרת מחמת חומרים המוסיפים תפיחה, וכבר דנו בזה הרבה רבנים בדורינו, עיין בשו"ת בנין אב ועוד רבים, וגם באול"צ כמדומה שכתב להמנע, ובפרט בפסח שישראל קדושים נזהרים בכל נדנוד וחשש, ולכן למעשה אין להשתמש בעוגיות אלו כלל, ואכמ"ל.

340. עיין במג"א הנ"ל (סק"ב) משם המהרי"ל, אלא שסיים שלא ראינו נוהגים כן, אולם בדה"ח פסק כן להלכה, וכן בח"א וה"ד במשנ"ב סק"ח וכה"ח אות י"ט, וע"ע בשעה"צ, וע"ע במשנ"ב בהל' שבת סי' רצ"א, ולדינא ודאי דמותר, ועמשנ"ת לעיל גבי מצה מבושלת.

341. עיין בשעה"צ (אות א') שהביא שבפרט זה במצות טחונות ומטוגנות, הח"א מתיר וכה"ח אוסר, ע"כ. אולם בהל' שבת (שם) כתב המשנ"ב כדברי הח"א, ובכה"ח הנ"ל השמיט זאת (וכנראה שהוא כדרכו בקודש, דמה דלא ס"ל הוא משמיט, עיין כה"ח סי' תקמ"ה), אולם לדינא ברור שדינו כמו בישול, וכמו שכתבנו לעיל בענין האפשרות לקיים סעודות שבת במצה מבושלת, וה"ה במצה מטוגנת, אלא שיש להזהר שיהיה בשמן עמוק, וכמו שכתבנו שם, שאם לא כן הרי זה ספק כמש"כ המשנ"ב בסי' קס"ז.

342. ברמ"א כאן ס"א כתב פירות ואח"כ בשר ודגים, אולם במשנ"ב כאן סק"ח ולעיל בהל' פסח כתב שיותר טוב בבשר ודגים מבפירות, וכן בדין, שהרי הוא סועד וחשוב יותר מכמה סיבות, וכמו שביארנו בס"ד בסימן רצ"א ובתוספת דברים במהדו"ב, וע"ע בכה"ח כאן אות ט"ז. [ועיין להלן אות ז' בהערה שיין עדיף בשר ודגים].

343. כה"ח (אות י"ב וט"ז) הביא דברי המלאך המגיד למרן הב"י שאמר לו שבסעודה שלישית יאכל כזית תבשיל, ולכן גם כשאוכל מצה עשירה הנ"ל וכדו', יהדר אחר זה.

344. כן הוא בשל"ה (פסחים נר מצוה, י"ט, ד"ה ער"פ), עפמש"כ בב"י סי' רצ"א בשם שבלי הלקט, עיי"ש, וכ"כ בפשיטות בכה"ח (אות ט"ז) שזה עדיף משאר פירות וירקות, כיון שמברכים עליו מעין שלש.

345. כן נראה עפמש"כ בהל' ברכות שתמרים מיזן זייני, וא"כ יש לזה חשיבות לסעודה טפי, וכן כתבנו בהל' שבת סי' רצ"א, ועפמ"ש בסימן רע"ג, ודו"ק.

346. רמ"א וש"א.

347. הנה במשקאות לא יוצאים י"ח כי אינם סועדים, אולם ברביעית יין יוצאים ידי חובה, שהרי יש לזה שם סעודה, וכמבואר לעיל בהל' שבת סימן רע"ג בדין קידוש במקום סעודה, וכן בסימן רע"א, וכמו שביארנו שם, וא"כ ה"נ זה מועיל, ואדרבה זה עדיף מבשר ודגים והם שלב אחד לאחר מיני בישול ומיני טיגון שברכתם מזוות, וצ"ע שלא נזכר בפוסקים כאן ולא בסימן רצ"א (זולת התו"ש שם באות א' שהזכיר זאת), ועמש"ש. אמנם בנידוננו יש להזהיר שלא ישתה מעט אלא הרבה, וכמו שכתב בשו"ע להלן (סימן תע"א ס"א).

348. דבר זה כתבוהו כמה ראשונים, וכמו שהביא במג"א (סק"א), וכן הובא במשנ"ב בסי' רצ"א וכאן סק"ח, ושכן הסכים הגר"א.

[והנוהגים כן צריכים להזהר לעשות הפסק של חצי שעה בערך בטיול או איזה עיסוק, וכמו שכתבנו בסי' רצ"א, ועמש"ש (ואמנם בחמ"מ סק"ו כתב שדי בכדי הילוך ד' אמות, אולם הוא תמוה מאד לענ"ד, שאין לזה שום חשיבות הפסק, ולכן נראה חצי שעה שבכ"מ חזינן שהוא הפסק חשוב, ודו"ק), וגם לא סגי לדבר בד"ת קצת, כמש"כ הכה"ח בסי' רצ"א, והערנו ע"ז שם מדברי הפו' שכתבו להתהלך ולא להשאר במקומו, אמנם י"ל שעיסוק בד"ת הוא כעיסוק המסיח דעת, ושפיר דמי, ומ"מ נראה דלא סגי במעט, אלא בזמן מסוים.

וממילא גם הם צריכים להזהר שלא לאכל כל שבעם, משום שאז נעשית הסעודה השניה באופן שהוא קץ בה, ואינו מקיים בכך מצוה, וגם אין מברכים ברכות הנהנין באכילה כזו והיא ברכה לבטלה, ובשלמא אם היה חוזר ואוכל מיד כשעדיין האיצטומכא פתוחה, הרי שנחשבת אכילה, אולם כשזה עם הפסק יש לחשוש ששוב אין לו רצון באכילה זו, ולכן יזהר לאכול כביצה ותו לא, וגם צריכים להזהר מאד שלא ימשכו באכילה זו של החמץ אחר זמן האיסור].

אולם לדעת השו"ע אין יוצאים בכך ידי חובה, וכמבואר בסימן רצ"א ס"ב, וכן דעת האריז"ל וכמו שכתבנו שם, וכן העיר בכה"ח גם כאן באות ח', ולכן במציאות לא שמענו אצל בני ספרד מי שנוהג כן [ועיין גם בב"י בסי' רצ"א שאין לפרסם ברבים דבר זה שיחלקו את הסעודה לשתיים, ואע"פ שבשו"ע ס"ג הביא ד"ז, ועמש"כ שם בהלכה ז', וכאן הוא חד פעמי, ויל"ב]. ובאמת שאף המשנ"ב בשעה"צ (סימן רצ"א אות ז') לא סמך ע"ז לענין מי שאין לו הרבה לב' סעודות, וכן הרבה מבני אשכנז לא נוהגים כן, כידוע.

והעושים כן מרויחים כמה דברים, חדא שלא יסמכו ע"ז במקום סעודה שלישית (נגד השו"ע והאריז"ל שלא יוצאים בכך), וכן לא ישתהו בטעות באיסור חמץ, וכן שלא יכשלו בברכה שאינה צריכה.

349. בזוה"ק פ' אמור (דף צ"ה ע"א) כתב מנהגו של רשב"י, וכ"כ השל"ה הובא במג"א (סק"ב), וכתב הכה"ח (אות ח") שאין זה לדידן, ואם יעשה שניהם הנה מה טוב [ור"ל שיעסוק בתורה באיזה ענין, ול"ד מעשה מר־כבה שהוא כספר החתום לרוב ככל ב"א].

350. עיין בשו"ת יצחק ירנן (ח"ט סי' כ"ז) שבשבת זו פטורים מסעודה שלישית, ולמד כן מדברי כמה ראשונים, וכן עפ"ד הזוה"ק הנ"ל, אולם אינו מוכרח כלל. (וע"ע גם בנט"ג מנהג כמה צדיקים שלא עשו סעודה ג', אך רובם לא נהגו כן). ולדינא הרי הפו' כתבו שצריך אכילה דווקא, וכן עיקר.

351. עיין להלן סי' תע"א כל הפרטים, וכבר העירו בזה האח' כאן, עי' משנ"ב וכה"ח, ומשמע שאחר שעה עשירית לא יאכל ממיני המזונות בשום אופן, ואפילו כביצה או כזית, אלא יעדיף את הפירות וירקות.

352. מהרי"ו בכה"ח (אות מ"ה), אמנם לסדר לצורך שבת בודאי מותר, ככל שבת.

353. כנה"ג בכה"ח (שם). וכה"ג בסימן תנ"ה ועוד בהל' יו"ט.

354. עיין שם הרבה פרטים, ולכן אסור לשקול את המצות ומרור לצורך הלילה (מלבד שי"א שמצות מוקצה בער"פ, עיין בסי' ש"ח מש"כ בזה), ובדיקתם וכדומה, אמנם להוציא מאכלים מהמקפיא לצורך הלילה נת־באר שהפו' הקילו במקום צורך, ובכמה תנאים, וככל יום טוב. ואם ההיתר הוא בגלל שאינו ניכר, כסברת המהרש"ג, א"כ גם בבדיקה ושקילה היה מקום להתיר, ואין להקל מכ"א.

ויש עוד פרטים, כגון לישן בשביל שיהיה לו כח בלילה, עיין מה שכתבנו בסי' ש"ו בשם האח' שלא יאמר כדי שיהיה לו כח בשביל הלילה. ויש טובלים לכבוד שבת, ויש שאין עושים כן, ודי בטבילה של שב"ק בבוקר, ונת' במק"א. ובגדי יו"ט מחליפים קצת מבעוד יום.

355. יש להקדים, שדינים אלו הם לאו דווקא בערב פסח שחל בשבת, ככל הדינים הנ"ל בסימן זה, אלא הוא דין כללי גם בחול וגם בשבת (פשוט, וכ"כ הגר"ז ועוד).

356. במשנה (פסחים מט.) ההולך לשחוט את פסחו וכו', אם יש לו שהות לחזור ולבער ולחזור למצותו יעשה כן, ואם לאו יבטלנו בליבו, והטעם דמדאו' בביטול סגי (כמש"כ בפ"ק: ועוד, ונתבאר בר"ס תל"א) ובמקום ביטול מצוה אוקמא אדאורייתא, וכ"פ בשו"ע כאן ס"ז.

357. אף על פי שנקטו "ההולך", לאו דווקא, ואין זה בגלל שהוא נמצא בדרך ומשום שלא הטריחוהו חכמים (כעין הדין דלעיל סי' ת"ט ת"י וכדו'), אלא הוא משום שלא תתבטל המצוה, וממילא אף ללכת לכתחילה מותר, וכ"כ הפמ"ג וה"ד בכה"ח אות נ"ט.

וכלל הדברים: תלוי אם הוא דבר מצוה או דבר הרשות, ודין נוסף הוא בהולך להציל מפיקוח נפש, וכן דין נוסף במת מצוה[358]. ולהלן יבואו בתחילה דוגמאות לדבר מצוה (אותיות א'-ז'), ואחר כך שאר דוגמאות:

א]. הולך למול את בנו, או למול את בן חבירו[359] [וכן אם האב עשאו שליח להוליך את בנו למולו, או שהאב שלחו להביא מוהל ממקום אחר][360].

ב]. סעודת מילה, יש אומרים שאינה נחשבת מצוה לענין זה, ויש אומרים שהיא נחשבת סעודת מצוה, והוא הדין סעודת פדיון הבן[361].

ג]. סעודת אירוסין, דהיינו לאחר הקידושין[362]. ודווקא סעודה ראשונה[363]. והוא הדין סעודת סבלונות[364]. ובזמנינו עושים קידושין ונישואין ביחד, וכל שבעת הימים שלאחר החופה הרי הם סעודת מצוה[365].

ד]. סעודה שעושים לאחר התנאים, הרי היא סעודת מצוה[366]. ונראה דהיינו גמר השידוך בתנאים. אולם מה שמצוי כיום שעושים עוד סעודה, וקוראים לזה סעודת אירוסין, אינו סעודת מצוה כלל, אלא אם כן לא עשו סעודה אחר התנאים, ואפשר דהוא הדין אם אכלו מעט מזונות[367].

כל האמור באותיות ד'-ה', יש אומרים שהם רק לגבי החתן עצמו, ויש אומרים שנאמר גם לכל אדם, וכן עיקר[368].

ו]. ישנם עוד דוגמאות לדברים שהם נחשבים סעודת מצוה, עיין בהערה[369].

ז]. ההולך ללמוד תורה מרבו וכדומה, אינו נחשב הולך לדבר מצוה לענין זה, ויש אומרים שגם זה נחשב מצוה[370].

כל הדברים הנזכרים שהם מצוה, אם יש לו זמן לחזור ולבער ולשוב למצוה, יחזור ויבער, ואם אין לו זמן באופן שיוכל להפסיד את המצוה, יבטלו בליבו ודיו[371]. במה דברים אמורים קודם שעה השישית שאז יכול לבטל, אבל כשהתחילה שעה שישית הרי הוא מחויב לחזור ולבער אף אם תתבטל המצוה[372], בין במילה בזמנה ובין במילה שאינה בזמנה[373].

ואם ספק אם יש חמץ, נחלקו הראשונים האם חייב לחזור ולבער[374]. ואם יש ספק אם יספיק לחזור למצותו, אפשר שאינו חייב לחזור ולבער[375].

וכעת יבואו עוד דוגמאות:

ח]. מת מצוה, דוחה את כל המצוות בשב ואל תעשה, ואפילו הגיע זמן איסור חמץ, ואפילו בתוך הפסח, ואפילו אם יש לו זמן לחזור ולבער ולשוב לטפל במת, פטור[376].

ט]. היוצא להציל מפני פיקוח נפש, אפילו יש לו זמן לחזור, אינו צריך לחזור, ויבטלו בליבו, וגם אם כבר הגיע זמן איסור חמץ שאי אפשר לבטל, לא יחזור, למרות שבודאי אחר כך יוכל לשוב ולהציל, ואין צריך לומר אם הוא ספק אם יוכל לחזור ולהציל[377].

י]. היוצא להציל רכושו או רכוש חבירו באופן שאין בזה חשש פיקוח נפש כלל, הרי זה נחשב דבר מצוה, אמנם אם יכול לחזור ולבער ואח"כ לשוב ולהציל יעשה כן[378].

ודע, שכל האמור שצריך לחזור הוא דווקא כשיש לו חמץ כביצה, אבל פחות מכביצה אפילו לדבר הרשות א"צ לחזור אלא מבטל בליבו. במה דברים כשלא הגיע שעה שישית, אבל אם הגיע שעה שישית הרי הוא חוזר אם יש כזית, אבל בפחות מכזית אינו חוזר, אבל כשיגיע לביתו כתבו האחרונים שיבער, ואם הוא שבת או יום טוב שכבר אי אפשר לבער, יכפה עליו כלי[379].

וכן בכל האופנים הנזכרים שהקילו לו שלא צריך לחזור, הרי כשגמר את המצוה יחזור ויבער, ואם הוא שבת ויו"ט, יכפה עליו כלי עד הלילה ואח"כ יבערנו[380].

ביטול קודם שיחמיץ

ט"ז. עיסה שעדיין לא החמיצה, ואם תשהה עוד זמן מה תחמיץ, צריך להזדרז ולאפותה שלא תחמיץ. ואם אין לו אפשרות לאפותה, או שהוא טרוד באיזה ענין במקום אחר, יכול לבטלה קודם שתחמיץ, וכשיסיים את ענייניו יחזור ויבער את העיסה.

אבל אם כבר הספיקה להחמיץ, שוב אי אפשר לבטל, ואף אם הוא טרוד באיזה ענין הרי הוא חייב להפסיק ולילך מיד ולבער, משום שבכל רגע הוא עובר באיסור[381].

סימן תמ"ה

דיני ביעור חמץ

א'. מצוה להשבית את החמץ לפני פסח, ומן הדין "ביעור חמץ" הוא בכל דבר שיכול להשביתו[382], כגון בשריפה[383], וכן לפוררו ולזורקו לרוח כדי שלא ימצאוהו אחרים ויהנו מזה[384], וכן לזרוק לים[385].

---

358. הם ד' דברים עיקריים שפרטי הדינים בהם שונים, החמור מכולם פיקוח נפש, ואח"כ מת מצוה, ואח"כ דברי מצוה אחרים.

359. בשו"ע נקט ההולך למול את בנו, וכתב בביה"ל (ד"ה למול) שפשוט הוא שהוא הדין בהולך למול את בן חבירו, אם האב אינו יכול למול בעצמו, שהרי החיוב אז הוא על כל ישראל, וציין שברמב"ם לא נזכר כלל למול את בנו, אלא רק שהלך לעשות מצוה, ע"כ. וכ"כ כה"ח אות מ"ז.

360. כה"ח שם, שכל זה דבר מצוה הוא, עי"ש. ומהביה"ל הנ"ל משמע קצת שלא הותר אלא בהולך למול ממש, וע"ע גם להלן כמה אופנים שהחמיר המשנ"ב.

361. במשנ"ב (סקכ"ג) דקדק שרק "למול את בנו" הוי מצוה (כמש"כ במשנה ושו"ע), משא"כ סעודת מילה, ובשעה"צ ציין למגן האלף ופשוט, ע"כ. אולם בכה"ח (אות נ') כתב בשם הגר"ז שהוא הדין סעודת מילה ופדיון, ע"כ. וכן מסתבר לענ"ד דלא גרע מסעודת תנאים דלהלן שנחשב סעודת מצוה, וגם סעודת מילה הרי נזכרה לשבח בשו"ע יו"ד (סימן רס"ה סי"ב), ובבהגר"א הערה מקורו מפדר"א ועוד, וכן סעודת פדיון הבן שהובא ברמ"א יו"ד (סימן ש"ה ס"י), ובבהגר"א הערה מקורו מהראשונים בב"ק פ. וכו', עיין שם. ומה שאמרו למול, ושוב אמרו סעודת אירוסין, ולא הזכירו סעודת מילה, למרות שדיברו לפנ"כ על מילה, נ"ל דל"ק, כיון שלא היה רגילות לעשות סעודת מילה גדולה, כמו שמוכח בכ"ד, וכן סעודת פדיון הבן וכו', א"נ דסעודת אירוסין ידועה יותר, ולכן גם אין להוכיח ממה שלא הוזכר סעודת תנאים לרבותא, למרות שהמשנ"ב כתב שהיא סעודת מצוה, ועו"ל. ומאחר ומ"מ מצוה היא שפיר י"ל שפטור, וכן יש ללמוד עוד מהכה"ח להלן (אות נ"א) בכמה דוגמאות של דבר מצוה, עיין שם, ומבואר דפשיטא ליה שכל הנך נחשבים מצוה גם בנידו"ד לפוטרו מביעור.

362. שו"ע.

ועיין בביה"ל (ד"ה סעודת) וכה"ח (אות מ"ח) משם האח' שכתבו ליישב הא דבלא"ה אסור לעשות סעודת אירוסין בשבת, כמש"כ לעיל (סימן רמ"ט), והישוב הפשוט טפי משום דבלא"ה יהיה שהות גדולה מזמן איסור חמץ עד אכילתו בלילה, ועוד יעוין בדברינו בהל' שבת סימן רמ"ט בענ"ז, ואכמ"ל.

363. טור, ועיין בב"י, ובביה"ל (סוד"ה סעודת) סייעו מדברי העיטור לה־דיא.

364. כ"כ האח', ה"ד במשנ"ב סקכ"ד וכה"ח אות מ"ט.

אמנם בדעת מרן השו"ע יש לדון, חדא דהנה בב"י אחר שהביא דברי הראשונים, כתב שהרי"ף והרמב"ם כתבו המשנה כצורתה, ומשמע לכאו' דס"ל שהם חולקים וסוברים שסעודת סבלונות אינם בכלל סעודת מצוה, וכשיטת ר' יהודה שם, וצ"ל שהבינו האח' שאין הב"י כותב כן לחלוק דא"כ היה לו לפרש, אלא רק מעיר בלבד, אך י"ל כן גם ממה שהשמיט זאת בשו"ע ומשמע דלא ס"ל, ושמא ראה בזה פקפוק, ופעמים שהשו"ע משמיט מפני שאין הדבר ברור, וצע"ע.

365. הנה כיום אין עושין אירוסין (קידושין) בנפרד, אלא עושים ביחד עם הנישואין (וכמשנ"ת באהע"ז הל' קידושין), ואז הרי ודאי שכל ז' ימי המשתה הוי מצוה, שהשמחה במעונו, ומה שלא הוזכר בפו', י"ל דפשיטא הוא.

366. משנ"ב סקכ"ד וכה"ח אות מ"ט בשם האח' (וע"ע בכה"ח סוף אות נ"א בשם החוות יאיר וכו', ודלא כפמ"ג וכו'). ועיין במשנ"ב בסימן רמ"ט סק"ט ובדברינו שם שהמשנ"ב סותר עצמו, ומ"מ כתבנו שנראה להלכה דהוי סעודת מצוה, עיין שם. ומיהו י"ל לפי הב"י הנ"ל דאפשר שבסבלונות אינו סעודת מצוה, וי"ל דה"ה בנידו"ד. ויש לדחות, לפי מה שכתבנו שם [במהדו"ב] דיש ענין ב"גמר" השידוך וכו'. ומ"מ בשאר מקומות כמו בסי' תט"ו ועוד נתבאר דהוי מצוה.

367. נראה דדווקא עשיית התנאים הוי גמר שידוך, והוא תחילת מצות הקידושין ופו"ר, אבל כשזה כבר נעשה, ועושים סעודה, אין זה אלא כמסיבה בעלמא, ואמנם נותנים מתנות זל"ז וכו', כעין סבלונות. מ"מ י"ל שאינו כשאר סעודת מצוה, אמנם אם זה סעודה לשמחת גמר השידוך, ולא רצו לעשות סעודה קטנה, ולכן קבעו תאריך לסעודה גדולה ונקראת אירוסין, שפיר דמי, ואפשר אף אם נתנו מזונות כנהוג, מ"מ זה כהמשך לסעודת גמר התנאים, ועיין בפו' בסעודה שניה של אחר האירוסין (עיין ביה"ל סוד"ה סעודת), וכאן גרע טפי, וי"ב, ועכ"פ כפי הנהוג היא מסיבה בעלמא ולא לגמר השידוך.

368. במשנ"ב (סקכ"ה) דקדק בלשון השו"ע שהולך לאכול סעודה בבית חמיו, ומשמע שאדם אחר אינו בכלל, ויש חולקים, עי"ש. והנה סתם בתחילה להחמיר, וכנראה מפני שכתב בשעה"צ שכ"מ במהר"ם חלאוה, אולם נלענ"ד שלפי הרמב"ם משמע שכל אדם בכלל זה (ועיין בביה"ל ד"ה למול), וכן כתב הפר"ח לדייק ברמב"ם, וה"ד בכה"ח (אות נ"ב) ושכ"כ עו"א, וע"ע בכה"ח אות נ"א.

369. עיין כה"ח (אות נ"א) שהביא כל פרטי הדברים של סעודת מצוה, עיין שם. ולענ"ד אינו פשוט לומר שכולם בכלל, כי הגם שיש לזה חשיבות [כמו בסעודה שדורשים בה וכו', אפילו הוא בר מצוה שאין זה ביומו (ועיין בסו"ס עת"ר שנחשב קצת כסעודת מצוה), והרי להלן בהערה הבאה מבואר שאפילו ללמוד מרבו ל"ח דבר מצוה, לענינו, וכ־דומה, וה"ה בזה, וע"ע במחה"ש שהזכרנו לעיל בסימן תי"ג תי"ד סוף הלכה י"ב], ומ"מ לענין זה שיפטר מביעור אינו מוכרח, וכ"מ בפו' כאן בכמה עניינים, ודו"ק.

370. בטור כתב שזה נחשב סעודת הרשות, ובב"י ציין לירושלמי, ומאידך בשו"ע לא העתיקו, וכתבו כמה אח' דס"ל לשו"ע שהרמב"ם חולק, וה"ד בכה"ח אות ס"א, אך הרבה אח' כתבו בדעת הטור, וכמש"כ שם ובמשנ"ב סקל"א, וטעם הדבר, שאע"פ שבודאי ת"ת כנגד כולם, מ"מ התורה ניתנה ע"מ לקיים, ובודאי אין זו סיבה לפטור מן המצוה.

371. כנ"ל בהערה ראשונה של הלכה זו.

372. בשו"ע התיר משום שיכול לבטל ודיו, אולם לאחר זמן איסורו (משעה שישית) ששוב אינו יכול לבטלו, הרי יש עליו מצוה להשבית את החמץ, ואין כאן פטור של העוסק במצוה, כיון שחייב למנוע את האיסור והמכשול, ועיין בזה במשנ"ב סקכ"ט ובשעה"צ ובכה"ח אות נ"ח.

373. עיין שעה"צ אות כ"ד [אמנם מש"כ שבמילה שלא בזמנה עובר בכל רגע, דנו הפו', כידוע].

374. במאירי (פסחים מט.) כתב שבספק יש להקל, ומהר"ם חלאוה כתב להחמיר, וכ"כ האח', ה"ד במשנ"ב סקכ"ו, וכה"ח אות נ"ד, ויש לבאר הטעם לפמש"כ הב"י לעיל (רס"י תל"ט) שכיון שבדיקת חמץ היא על הספק, החמירו בה גם בספיקות, וממילא ה"ז כמו שיש לו חיוב בדיקה, והמאירי ס"ל דמ"מ אינו בכדי שיחזור ממצותו שעוסק בה כעת.

375. דבכה"ג שהוא ספק מנא לן להפסיד מצותו, ואף המחמירים הנ"ל בהערה הקודמת יסכימו כאן, ודו"ק.

376. עיין משנ"ב סקכ"ט וכה"ח אות נ"ח, ולכן יתעסק רק במת, ואחר שיסיים יחזור ויבער החמץ אם הוא עדיין לפני פסח וכו', ועיין סי' תרפ"ז מהו מת מצוה, וכן ביו"ד, ואכ"מ.

377. עיין משנ"ב סק"ל וכה"ח אות ס', ולדינא כתבנו להקל, וכמו שפסק מרן בכס"מ, וכ"ה דעת רוה"פ, וכמש"כ המשנ"ב.

378. בביה"ל (ד"ה להציל מן הנהר) כתב לחדש שאפילו "אינו פיקוח נפש כלל", רק היזק ממון סגי בביטול, עי"ש. וצ"ע הרי לא אשכחן אלא להציל מפני פיקוח נפש, וכמו שדייק המשנ"ב גופיה בכ"מ בסעיף זה, ולא זו בלבד אלא הפליג המשנ"ב דאפשר דאפילו אם יכול לחזור ולהציל נמי, וצ"ע. ואמנם מצאנו שהצלת ממונו נחשב מצוה, כמו שמצאנו בהולך לשמור פירות בסימן ש"א ס"ו ועוד, מנא לן כולי האי, וכבר כתבנו לעיל באות ו' שלא כל דבר מצוה בעלמא נחשב גם בנידו"ד, וכ"מ במשנ"ב עצמו בכמה ענינים, ועכ"פ לו יהי כן הלא די במה שיכול לחזור, ולחזור למצותו, שהרי אין כאן שום חשש פיקו"נ, וגם י"ל בזה עוד מדין בזבוז ממונו עבור מצוה, עיין להלן סי' תרנ"ו, וכאן חמור טפי, שהרי אינו מבזבז להדיא אלא רק הולך להציל (והזכרנו חילוק כזה לעיל בסי' תמ"ג), ודברי הביה"ל צלע"ע.

379. עיין משנ"ב סקל"ג וכה"ח אות ס"ד משם האח', ולעיל בסי' תל"ג כתבנו לדון בדין ביעור חמץ בפירורים שאין בהם כזית, ועיין שם מש"כ בנידוננו.

380. פשוט.

381. עיין שו"ע ס"ח, שקודם שהחמיצה [היינו קודם שיעור של ח"י דקות, או אפילו בפחות כשנתעסקו עמה, כדלקמן בהל' עשיית מצה] יכול לבטל, עי"ש [ואף על פי שגם מי שביטל צריך לבער, וכמו שנתבאר לעיל ר"ס תל"א ועוד שחזו"ל חששו שמא לא ביטל בלב שלם, וכמש"כ הראשונים, מ"מ גם את זה פטרו חז"ל, וכמש"כ בשעה"צ סקל"א בשם הפמ"ג]. והיינו כשהוא טרוד ואפילו בלא דבר מצוה, וכמש"כ המאמ"ר וע"א וכמובא במשנ"ב ושעה"צ וכה"ח סו"ס תמ"ד. [והמדובר כאן אפילו אחר זמן איסורו].

אבל בלא סיבה כל שהיא מחויב להזדרז לאפותה שלא יבא לידי חמץ (או לאבדה בביעור כגון לזורקה לבית הכסא וכדו' כמו שכתבנו, שבכה"ג שוב אין איסור בשהייתו), וגם באופן זה שהיה טרוד ופטור מלבער, מ"מ אח"כ כשיחזור יזדרז לבער שמא יאכלנו, וכמש"כ השעה"צ סוה"ס, שאפילו בחמץ שאינו שלו יש חשש שמא יאכלנו (וכמש"כ סו"ס תמ"ו), אולם לכאורה יש לחלק דשאני הכא שהוא בצק שאינו ראוי לאכילה, ואע"פ שבודאי שעובר עליו בבל יראה, מ"מ לחוש שמא יאכלנו אין לנו (ועיין משנ"ב לעיל בסימן תמ"ב בשעה"צ סקכ"ה, ובחזו"א סי' קט"ז סקי"ב ד"ה תמ"ב), אולם כאן הרי ראוי לתקנו לאכילה וא"כ עדיין החשש קיים, ואף אמנם שלגבי דין מחיצה היה אפשר להקל, ולומר דאדהכי והכי מידכר ולא יבא לידי איסור, אך כבר כתבנו לעיל בסימן ת"מ ע"ד הביה"ל שגם בכה"ג שהדבר צריך תיקון יש חשש שמא יאכלנו, וע"ע שם, וכאן לכתחילה יש לשורפו.

[ועיין להלן סי' ת"ס ס"ג בלש אחר זמן איסור חמץ, ולא הצריכו לבער, ורק כמה אח' כתבו לדרוס, אך לחולקים שא"צ לדרוס אה"נ שיצטרך לשרוף, עיין בפו' שם]. ומה שכתבנו שעובר איסור בכל רגע, עיין בפו' כאן, ויל"ד מהשעה"צ לעיל אות כ"ד, וי"ב.

382. בפסחים (כא.) מח' ר' יהודה וחכמים אם ביעור חמץ בשריפה או בכל דבר, ונחלקו בזה לדינא הראשונים, כמובא בטור, ולדינא פסק השו"ע (סימן תמ"ה ס"א) שביעורו בכל דבר, וכאותם דוגמאות שיבוארו להלן, וכמו"כ אין חילוק בזה בין אם הוא שעת ביעורו משעה שישית או לפנ"כ, אלא העיקר להשביתו מן העולם בכל אפשרות.

[וי"ע אמאי לא נזכר ביעור באכילת החמץ, כדרך שכתב הטור (ר"ס תמ"ג) לדעת הרז"ה, ואף שהוא הפליג להתיר גם אחר חצות, ובזה לא קיי"ל כן, מ"מ הרי הוי ביעור, ואולי דס"ל שצריך להראות שמכלים את החמץ בצורה של ביעור, משא"כ באכילה]. ודע, שלשון "ביעור" חמץ שמוזכר בפו' ובדברינו, בד"כ הוא כולל כל סוגי השבתה.

383. אחד הדוגמאות לביעור.

אמנם אם הוא לחם קשה, צריך לפררו קודם שיזרוק לים, אבל אם אינו קשה, לשו"ע אין צריך לפרר, והאחרונים מחמירים[386]. ואם הם חיטים, לדעת הב"י די בפיזורם על המים, אולם האחרונים כתבו שלכתחילה לפרר אותם דק דק, ורק בשעת הדחק יש להקל[387]. וכיום אפשר לזורקו לבית הכסא, והוא ביעור גמור[388]. ובכל אופן אין לזורקו ברחובות ובצידי הדרכים אחר שהגיע זמן הביעור[389]. ולהלן יבואר שהמנהג לשורפו בשביל ביעור חמץ.

ב'. המוכרים את כל החמץ לגוי, ישאירו לכתחילה מן המכירה לפחות כזית חמץ, כדי לקיים בו מצות השבתה של החמץ, ולא די בביעור פירורים או פתיתים פחות מכזית[390]. ולכן, הנוהגים לשרוף את פתיתי החמץ שנוהגים לפזר קודם בדיקת החמץ, אם אין בהם כזית יש להניח עוד כדי שיהיה בו לפחות כזית[391]. ויש להשאיר חמץ ודאי כדי לבערו, ולא דברים שהם רק בחשש חמץ[392].

ג'. אסור לעשות מלאכה משהגיע זמן שריפת חמץ, וכן אסור בלימוד ובכל הדברים שנזכרו לעיל בסימן תל"א לענין בדיקת חמץ[393]. [אמנם מלאכה השייכת לפסח מותר][394]. ויש להזדרז לשרוף את החמץ, כדי שיספיק לבטל קודם סוף זמן איסור חמץ[395].

שריפת חמץ

ד'. אף שאפשר לבער חמץ בכל דבר, כנזכר, המנהג לשורפו[396].

ונהגו לשרוף ביום[397], ומיד לאחר מכן לבטל[398]. וטוב לשורפו עם הלולב והערבות של חג סו־כות[399]. ויש נוסח תפילה לאומרו קודם השריפה ולאחריה[400].

ויש להזהר בשריפת חמץ, שלא יזיק לאחרים[401], ושלא לגרום חילול השם, באיזה אופנים[402]. ולאחר השריפה יזהרו לכבות את האש, ולא להשאירה למכשול[403].

והנה במשנ"ב וגר"ז רה"ס כתבו שהכוונה ששורפו עד שנעשה פחמים, ע"כ. והרנו ע"ז לעיל בהקדמה ד' לסימן תמ"ב בהערה שכל זה יתכן רק אחר זמן האיסור, אבל קודם לכן די בכך שאינו ראוי לאכילת כלב, ואפילו נחרך בלבד, וא"צ שיעשה פחם, אא"כ כבר הגיע זמן איסור חמץ, וכן מפורש בגר"ז במוסגר, עיין שם. וע"ע בשעה"צ להלן אות ט"ז וי"ז, ובשו"ת מנחת שלמה ח"א סי' ט"ז.

384. אחד הדוגמאות לביעור.

והנה מה שאמרו פוררו, יש לדון האם די בפחות מכזית, ובפו' מצאנו שכתבו לפוררו לפירורין דקין (משנ"ב סק"ב בשם האחרונים, וכה"ח אות ד' בשם הגר"ז) ומשמע שלא די בפירורים פחות מכזית, אלא צריך פירורים דקין ממש (והטעם כמו שכתב במשנ"ב שלא ימצאנו מי שהוא ויהנה מזה בפסח), ולכאו' צ"ב שהרי מבואר בשו"ע (סימן תמ"ב) שאין חובת ביעור בחמץ פחות מכזית, אך כמה אח' החמירו בזה, וכמש"כ המשנ"ב שם (סקל"ג) עי"ש (ונת' לעיל בסימן תל"ג), ונראה שבנידו"ד אף לדעת השו"ע צריך לפוררו לפירורין דקים, משום שכאן יש לו חשיבות אגב אביו החתיכה הגדולה, ולא מתקיים ביעור אלא באיבודו לגמרי, וממילא צריך שיהיה פירורים דקין שלא יהיה אפשרות ליהנות בהם, משא"כ בסימן תמ"ב שהם מעיקרן פירורים (בעת שבודק אחריהם), ולא חל עליהן חובת ביעור, ודו"ק. ולכן כאן הפירור הוא ל"רוח", ובזה בודאי צריך שיהיו דקים.

[ומכל מקום מדברי האח' הנ"ל אין ראיה, דדילמא סברו שיש לבדוק אחר פירורים פחותים מכזית, וכנז'. וגם ממה שכתבו הפו' לפורר חיטים ג"כ אין כ"כ ראיה, חדא דהב"י ס"ל שא"צ לפררם, אך במ"מ ועוד כתבו לפרר וכדלהלן, ומ"מ י"ל דלכו"ע שאני חיטים שיש חשש שיבואו לידי מכשול, ולכן צריך לפררם, משא"כ בחתיכת לחם פחות מכזית שאין לה חשיבות, וכמש"כ כיוצ"ב בסי' ש"ח דהיא מוקצה, אלא שכאן נא' הדין גם בעוגה וכדו' שיש לה חשיבות וגם חיטין בנפרד לא ברור אם יש לו חשיבות באחדים ומפוזרים כיוצ"ב].

385. שו"ע, וה"ה לנהרות ואגמים וכדו', אך בתנאי שלא יהנו בו אחרים, ולכן אם הוא מקום שמצויים בו בני אדם, יראה לזורקו במקום שעד שעשויים בני האדם לקחת אותו הוא כבר ימס במים וימאס, ולכן יש אפ־שרות להמתין זמן מה לראות שהוא נמאס, ואז מותר. ועיין בכה"ח (אות ט') מח' הפו' אם בזורקו לים המלח ג"כ צריך לפוררו או לא, ובעל העיטור החמיר, עיין שם, אך זה תלוי ג"כ אם יש אפשרות שיבואו אנשים לקחתו, מאחר ובים המלח אין ספינה עוברת בו כמש"כ רש"י, אך יש שרוחצים שם וכדו', ועדיין יש חשש, והכל לפי הענין, ועיין עוד ביו"ד (סימן קמ"ו סי"ד) ובש"ך שם לענין עבודה זרה, ויליף מכאן, ויל"ב. וע"ע ביו"ד (סימן קל"ג ס"א) לענין יין נסך, ואין להאריך.

386. בשו"ע כתב לפורר רק כשהוא קשה, ואין הים מחתכו במהרה [נ"ב. ולפי מה שכתבנו בהערה הקודמת, נראה שהדבר תלוי אם לפי מידת קשיותו עשויים ליהנות ממנו או לא, וכמו שנתבאר], ועיין משנ"ב (סק"ה) ובשעה"צ שהביא כמה ראשונים ואח' שהחמירו גם בפת שאינה קשה לחתכה, אולם מעיקר הדין ההלכה כהשו"ע.

387. עיין משנ"ב שם וכה"ח אות ו'.

388. עיין במשנ"ב שם, ובחזו"א סי' קי"ח סק"ג, ולעיל בסימן תמ"ב בהק־דמה ד' לסימן תמ"ב כתבנו שבבית הכסא שלנו לכו"ע מותר בכל אופן.

389. דאין זה ביעור, וכמש"כ המשנ"ב והאח' בסימן תמ"ה ס"ג, עי"ש. ואף קודם זמן ביעור חמץ אין לעשות כן מפני חילול ה' וכו', עיין כה"ח אות י' ועוד מקומות שהזהיר ע"ז (ולהלן בדין שריפת חמץ בהלכה א' בהערה שבסופה ביארנו הדברים), ועיין.

390. כ"כ במשנ"ב (סק"י) בשם האח' שנכון לנהוג שלא להוציא את כל החמץ הנשאר לו בנתינתו לעכו"ם, ולקיים מצות השבתה בשעה שישית בפירורים, אלא יניח מהחמץ לכל הפחות כזית כדי לקיים מצות תשביתו כתיקונה, ע"כ. ונראה שאינו אלא לכתחילה, וכמו שסיים המשנ"ב כדי לקיים המצוה "כתיקונה". ויש לבאר איפוא בכמה אופנים, אמאי אינו מוכרח מעיקר הדין, ואינו אלא כדי לקיים המצוה "כתיקונה".

א). משום דיש לומר שגם בעצם הנתינה לגוי הוא מקיים מצות ביעור, וכמש"כ המשנ"ב עצמו לעיל (סימן תל"ו סקל"ב) בשם הבנין עולם (סימן כ'), וע"ע גם להלן בהמשך ההערה, וי"ל שגם כאן ס"ל למשנ"ב שמקיימים בכך מצות ביעור, אלא שכוונתו כדי לקיים מצות הביעור בשריפה, כמו שנהגו לכתחילה, כמש"כ הרמ"א והפו', ומאחר ומן הדין אפשר לבער בכל אופן, לכן אין זה מעכב.

ב). דאפשר שגם בפירורים מקיים מצות השבתה. ואמנם אם מצד חיוב ביעור הלא זה שנוי במחלוקת השו"ע סימן תמ"ב ס"ז והמשנ"ב שם בשם האח', ואף לדעת האח' הללו הרי אינו עובר עליו בבל יראה, וי"ל איפוא דמיירי שיש כזית, אך הם מפורדים ולא מקובצים כאחד, וי"ל.

ג). שאפשר שמקיים מצות תשביתו בעצם הדבר שאין לו חמץ, ולאו דווקא בקום ועשה, שכבר הבאנו לעיל בסימן תל"ד (בהקדמה לדין שריפת חמץ, בהערה) שנחלקו בזה האח' אם קיום מצות תשביתו הוא גם בשוא"ת, או בקו"ע דווקא, וכמש"כ במנח"ח מצוה ט' ועוד רבים, ונראה לענ"ד יותר מחוור כביאור א' שכתבנו שבזה נתיישבו דברי המשנ"ב על נכון, ודו"ק.

ובעצם הדין שטוב להשאיר חמץ כדי לשרוף, הוא מבואר בפשטות לפי הטעמים שמחמתם כתב הרמ"א ס"א שנוהגים לשרוף ביום, וכ"כ בכה"ח (אות ח"י) שצריך לעשות כן כדי שבכך יזכור לבטל ביטול היום, ע"כ. וזה כדברי המהרי"ל שכתב מטעם זה לשרוף ביום, טעם ברור כשלעצמו. ועוד הזכיר טעם בדבר ע"פ סוד, וכנ"ל בר"ס תל"א בהערה.

ועכ"פ בנתינה לגוי לא מקיים מצות ביעור, וכמו שכתבנו להלן עפ"ד הרמב"ם והפו' שביעור ענינו לכלות הדבר מן העולם, הלא"ה ל"ח ביטול (ובשו"ת דברי רננה סי' ל' ובשו"ת אוריאן תליתאי סימן ס"ד מבואר שזה בכלל הביעור שמבער מהבית ע"י מכירה, ומ"מ הענין של שריפה בודאי ליכא).

עוד בענין מצות "תשביתו" במכירה: ובעצם הדין אם מקיימים מצות תשביתו על ידי מכירת חמץ, כבר נפתח הדבר בראשונים, כיעוין בתוס' פסחים (כא: ד"ה עבר זמנו) שלדעת ריה"ג הסובר שחמץ בפסח מותר בהנאה, אינו חייב לשרוף (אע"פ שיש לו מצות השבתה), אלא יכול ליתנה לכלבו או למוכרו לגוי, ע"כ. ומוכח שגם בכך מקיים מצות תשביתו, וכן ברא"ש בפסחים (פ"ב ס"ד) דלר"ש אסור באכילה משש שעות ולמעלה, אבל יכול להסיקו תחת תבשילו ולמוכרו לנכרי, וא"צ להשביתו מן העולם אלא מביתו, ע"כ. ומבואר שגדר ההשבתה הוא מרשותו ולכן מהני גם בנתינה לגוי, וגם בתור"פ (בדף כא:) כתב כהתוס' הנ"ל, אך לקמיה (בדף כח.) הביא בשם ר"י שנסתפק בזה אי חשיב השבתה במוכר לגוי, עיין שם, וע"ע בר"י מלוניל ומאירי ושא"ר ברפ"ב דפסחים, ואכמ"ל.

והאחרונים נחלקו בזה, וכיעוין בשאגת אריה סימן ע"ז שכתב כדברי התוס' הנ"ל, ובמקו"ח סימן תל"א השיגו, ואשתמיטתיה התוס' בפסחים שכתב כן דמהני במכירה, ועמדו בזה בשו"ת בית אפרים סימן מ"א, ובשו"ת עמודי אש ס"ו, וע"ע שם ובאבנ"ז סי' תקכ"ח, וחו"מ סימן קי"ז, ופרי יצחק סי' י"ט ועוד, ה"ד בספר מח"כ פ"א ס"ב בהערות ובשביבי אש סימן ו' ובסופו, עיין שם. [ונידון זה הוא נוגע קצת לחקירה שהבאנו בר"ס תל"א אם מצות תשביתו הוא בקום ועשה או אף בשוא"ת, והנה לצד שהמצוה רק בקום ועשה בעינן לחקירה הנ"ל אם במכירה מקיים מצות תשביתו או לא, אבל לצד שמקיים תשביתו גם בשוא"ת א"כ פשיטא דבמכירה מהני].

בהפקר: ובהפקר החמץ [באופן המותר ובלא חשש הערמה, כגון שהוציא את החמץ מרשותו לכל הרוצה יבא ויטול] יש לדון ג"כ כנ"ל אם מקיים בכך מצות תשביתו להתוס' ודעימיה, שהרי גם כאן הוא יצא מרשותו, ואם זה עיקר שפיר דמי, אולם הנה השאג"א בסי' ע"ז כתב דמהני במכירה, ואילו בסי' פ"ג בהפקר לא מהני, וכ"מ מפשטות המפ', וי"ל דהפקר אמנם יצא מרשותו, אבל כיון שיכול לזכות, והרי זה בשליטתו, גרע טפי.

391. דבכזית מקיימים המצוה כהלכתה, ובלא"ה מן הסתם יש כזית שהרי כך ראוי שיהיו הפתיתים בכללותם כזית, וכמשנ"ת לעיל (סו"ס תל"ב).

392. כדי לקיים מצות ביעור כדין, והוספנו הערה זו מפני שמקובל אצל רבים בטעות שכל דבר שאינו כשר לפסח הוא חמץ, ואף אם באמת מעורב בו חמץ פעמים שזו תערובת מועטת.

393. מגא"ה ד"ה בכה"ח אות ח', וזמן שריפה י"ל שהוא בתחילת שעה שי־שית, שכל היום זמנו הוא, ובמשנ"ב כאן (סק"ו) מבואר שזמנו הראוי הוא בסוף שעה חמישית, וכן כתב עוד (בסק"ז) שישרוף בשעה חמישית וכו'.

394. ערוה"ש (ס"ז) שבזה יועיל לו שלא ישכח, וכה"ג מצאנו בכמה דברים כגון בהל' חנוכה, וכן בקריאה לאור הנר וכו', ומ"מ ראוי להזהר לכתחילה, כיון שעשוי לטעות בזמן, וזה מצוי ברבנים העוסקים במכירת חמץ, שאף שהוא בעניני פסח עשויים להימשך, ולכן ישרפו קודם שעה חמישית.

395. ראה בדברינו לעיל סוף סימן תל"ד, וצרף לכאן.

396. רמ"א (סעיף א') והזכרנו מזה לעיל בסימן תל"ד ס"ב, עיי"ש. ודין זה הוא בין קודם זמן איסורו ובין לאחר זמן איסורו דהיינו בשעה שישית, וכדמוכח ברמ"א בסי' תל"ד שם, וכמו שהוכיח המאמ"ר, וכ"כ המהרש"ל בתשו' (סי' פ"ז), וכ"כ הב"ח ט"ז וגר"א (וכתבו הב"ח וגר"א שאף לרבנן הוא לכתחילה בשריפה), וכ"כ עו"א ה"ד במשנ"ב סק"ו וכה"ח אות י"ב, וטעם הדבר משום שמחמירים הוא לחוש לשיטת ר' יהודה שאין ביעור חמץ אלא שריפה, ובזה יותר ראוי להחמיר בשעה שישית, משום שב־שעה שישית רוב הראשונים העומדים בשיטת רש"י מחמירים, משא"כ קודם לכן שזה רק שיטת רש"י וכמש"כ בשעה"צ אות ט"ז-י"ז.

[והיינו שיש כאן ב' נידונים: א). האם הלכה כחכמים שיכול לבער בכל דבר או כר"י שרק בשריפה, ונחלקו בזה הראשונים. ב). האם לר' יהודה שצריך שריפה הוא בשעת הביעור, או שלא בשעת הביעור. ונחלקו בזה הראשונים, ומ"מ כתבו האח' שהמנהג בשריפה הוא בין בשעת ביעורו ובין שלא בשעת ביעורו].

וכן המוצא חמץ בפסח, ראוי ביותר לשורפו וכמש"כ המשנ"ב והאח' הנ"ל, עיי"ש (וכן אמרו בגמ' הוא עצמו מחזר עליו ל"שורפו" ומיכל קאכיל מיניה), ולכן אין לחוש במה שמשתהה עם החמץ עד שישרפנו, אע"פ שיכול לבער בצורה אחרת בהקדם.

397. רמ"א ס"ב. וב' טעמים בדבר וכמש"כ בד"מ ובמשנ"ב ואח', ונתבאר בדברינו לעיל בסימן תל"ד סוף סעיף ב'.

398. עיין בדברינו שם.

399. מהרש"ל בתשו' (שם). ועו"א ה"ד במשנ"ב (סוסק"ז) וכה"ח (אות ט"ו) דהואיל ואתעביד בו מצוה אחת וכו'. ומקורו גם במהרי"ל (הל' ער"פ), ומהרי"ו (סימן קצ"ג).

אמנם משנ"ב להלן (סימן תרס"ד ס"ט) כתב שנהגו להצניע ההושענות עבור אפיית מצות, ע"כ. אולם אין בזה נפ"מ, כי הא והא איתא, והעיקר לעשות מזה מצוה נוספת (ואין זו סתירה במשנ"ב כמו שיש שחשבו), וכן מדוקדק בכה"ח (הנ"ל) בשם האח' שיש לשרוף החמץ בהושענות, מהרש"ל, והוסיף וכה"ג כתב מהרי"ו (סימן קצ"ג) דיש להסיק התנור בלולב, ומהר"י היה רגיל לעשות ממנו היסק בפי התנור בשעת אפיית מצות, עיי"ש. וכל דבר הוא מצוה ושפיר דמי, ואפשר גם לחלק, לולב לזה ושאר מינים או בדי ערבה וכדו' לזה.

שו"ר בבן איש חי שכתב (בפ' צו, סכ"ב) שמצניעים את הלולב להסיק בהם התנור לאפיית מצת מצוה, ועוד כתב (בפ' וזאת הברכה, ס"ח) שהערבה מצניעים לשריפת חמץ, והלולב למצה (וע"ע שם הי"א), עיין שם, ומבואר שיש לחלק המצוות.

[ויש לציין, שיש מניחים אותם לשמירה, אך המקיים את המצוה הנ"ל יסמוך ליבו בטוח ששומר מצוה לא יראה דבר רע, ובזכות חביבות המצוה ינצל מכל רע, וא"נ ה"ז כמו שאמרו שורפן חסיד, שאע"פ שנחלש מ"מ עשה למעליותא, ואכמ"ל. ואפשר עוד שאכן ישרוף כל שנה את של שנה שלפניה, ובנתיים יכול גם לחפש לולב של אחר וישים אותו, או שיקח ממנו עלה ושתיים לשמירה וכדומה לפי המבואר בספרים].

ונשאלתי אם מעלה זו לשרוף בלולב הוא רק כששורף עמה בלבד, אבל מה שעושים מדורה גדולה וזורקים אליה את הלולב והוא כלה במהרה, הרי אינו מועיל כלום בלולב, וי"ל דמ"מ זה וזה גורם, ובפרט אם יכול בפני עצמו לשרוף, שבכה"ג עדיף מכל זוז"ג, כמש"כ בפו' יו"ד סו"ס פז, אך במכולה גדולה, והיא נופלת לצד נראה דלא אהני ליה, וי"ל.

ובכל אופן, הדין שמותר לשרוף בכל דבר, ואמנם הרש"ש בשבת (סו.) חידש לשרוף בעצים דווקא, אולם כבר עמדו בדבריו האח', וכתבו שאינו אלא חומרא יתירה, עיין במנח"י (ח"ב סי' נ"ו) ובהגש"פ מועו"ז, וכן המנהג לשרוף בכל דבר.

400. עיין בכה"ח סימן תל"ג אות מ"ג (והזכירו גם בכה"ח סי' תמ"ב בכ"מ).

401. שלא תהא מצוה הבאה בעבירה, ובפרט יש ליתן הדעת שהנשים טורחות מאד לנקות הבית, ולאו דווקא מחמץ אלא גם מאבק לכבוד החג, ויש להזהר שלא ילכלך ויעשן להם הבית וכדו', וכן יש להזהר מאיסור בל תשחית, כדרך שכתב החת"ס והפו' לגבי מדורת ל"ג בעומר.

402. המצוי בא"י הוא שלא לגרום נזקים, שמלבד שאר איסורים ואיסור מזיק יש חשש חילול ה', ועוד דוגמאות כהנה לפי הענין ראה בגמ' סוף יומא, ובכה"ח (אות י') כתב דוגמא לדבר במקומות שגרים בין גויים, שהם מלעיגים על היהודים ששמים את החמץ בצידי הדרכים, ויש בזה חילול ה', ע"כ.

ויש לדקדק שלפי זה גם לא ישרוף חמץ לפניהם, מפני חילול ה', ומאי שנא, ודוחק לומר שבשריפה אין ניכר הדבר מה הוא שורף בתוך המדורה, שהרי הם רואים מה זורקים לשם. וזה מצוי במקומות שיש אתרי בניה ועובדים שם פועלים גויים, ומה שהכה"ח לא הזהיר ע"ז י"ל שהיה הרגילות לעשות כן בחצר ולא ברחוב כיעוין בכה"ח להלן (אות י"ד), אך ז"א משמע שבא לאסור שריפה, שבכל הדורות היו היהודים גרים עם גויים ועשו שריפת חמץ ולא רפרף בה אדם מעולם.

אכן יש לבאר מתחילה מהי הקפדתו של הכה"ח משום חילול ה', וזה ודאי נראה שאין הנידון בחילול ה' מצד המצוה [כדרך שמצאנו בפו' סימן ח' ללכת בטלית ותפילין לפני גויים וכו' מפני שמלעיגים, שגם זה אינו בגדר חילול ה', אלא חששות אחרות], אלא על הזלזול וטינוף הרחובות. ויותר יש לומר שבאמת הוא מטעם שמלעיגים על הזלזול באוכל שהוא דבר שאינו ראוי להתנהג כן, ושו"ר בכה"ח להלן (סימן תמ"ו אות ט"ז) שכתב כן גבי המוצא חמץ בפסח שלא יתנו לגוי להשליכו לנהר או לבית הכסא, משום חילול ה', שיאמרו הגויים כל כך הם מזלזלים באוכל, עיי"ש. (ואגב, גם מהסט"א אנו חוששים שלא יקטרגו על שאנו שורפים את החמץ ונראה כזלזול בלחם שבו חיותו של האדם, כמבואר בספר סדר היום בסדר ביעור חמץ וכוונתו). ומדוקדק בדבריו שרק באופנים אלו יש חשש חילול ה', אבל בשריפה לא קאמר כלל, וטעם הדבר צ"ל שכאשר הם רואים ששורף, הם מבינים שיש כאן ענין של מצוה ודת (כמו שלהבדיל הם עצמם עושים לפי דתם הרבה שטויות), ולכן אין חשש.

ולסיכום: מותר לשרוף חמץ בפני גויים, ואין בזה חשש חילול ה'.

ה'. מצות שריפת חמץ, אפשר לקיים בכזית חמץ[404].

ואם יש לו הרבה חמץ, אפשר לשרוף כזית מן החמץ, ושאר החמץ יכול לבערו בשאר אופנים, כגון לשפוך עליו חומר פוגם, או לזורקו בבית הכסא, ונראה שאין חילוק בין אם יבער ולבסוף ישרוף, או שישרוף ולבסוף יבער[405].

ו'. הרוצה לקיים מצות ביעור חמץ בשריפה, טוב שלא ישפוך עליו נפט או איזה חומר פוגם, משום שלאחר שהוא נפגם כבר נתבטל ממנו איסור חמץ, אלא ישפוך בצידו, על העצים וכדומה[406]. ואפשר לשפוך רק מעט נפט בקצה החמץ כדי שישלוט בו האש, וכן אפשר לרסס עליו מלמעלה [כגון בריסוס קוטל חרקים], כדי שישרף היטב[407].

ז'. טוב לשרוף את החמץ בחצר ולא בבית[408]. ומכל מקום אם אי אפשר לו, יכול לשורפו גם בבית על הגז, וכדומה[409].

ח'. מכולות גדולות מברזל [הנקרא צפרדע], שמצוי שהעירייה מעמידה לכלל התושבים לצורך שריפת חמץ, מקיימים בכך מצות ביעור חמץ[410].

ט'. אפשר לשרוף חמץ על ידי שליח[411], ודווקא שהוא יהודי שומר תורה ומצוות גדול ובן דעת[412]. ולכן מי שצריך לצאת לדרך ימנה שליח, וגם אם חושב שאולי יספיק לחזור אין מן הראוי להמתין, שמא יאחר, וגם לא יסמוך על זה שיוכל להודיע בטלפון שמא לא יענו לו, או שמא יטרד וישכח[413]. ומכל מקום ביטול החמץ יאמרו השליח והמשלח[414].

מי שאינו יכול לבער חמץ

י'. אם אין לו אפשרות לבער את החמץ באיזה אופן, וכגון שהוא כמות גדולה או שהוא במרחק מן החמץ וכדומה, יזהר למוכרו או ליתנו במתנה לגוי קודם שעה שישית, ואז הוא פטור מביעור חמץ[415]. אמנם יש להזהר להקנות את החמץ לגוי כפי הקנין המועיל, וכמו שיבואר בסימן תמ"ח בדין מכירת חמץ.

י"א. מצות "ביעור חמץ", הוא כמשמעו לבער את החמץ מן העולם. אבל אם הפקירו או ביטלו או נתנו לגוי אין מקיים בזה מצות תשביתו[416], ומכל מקום אם אין לו שם אפשרות לבער ימכרנו או יתנו לגוי וכנזכר בהלכה הקודמת, ובדיעבד יפקיר, וראה בהלכה הבאה[417].

י"ב. המפקיר את החמץ אחר זמן איסור חמץ, אינו נפטר בכך, ועדיין מוטל עליו לבער את החמץ[418]. ומכל מקום אם מאיזו סיבה אינו יכול לבער וגם אינו יכול למכור לגוי, יפקיר את החמץ[419], בפני עדים[420]. ואם אפשר יוציאנו מרשותו[421].

ומכל מקום אין זה מתיר את החמץ לאחר הפסח, ונתבארו הפרטים בזה להלן בסימן תמ"ח.

י"ג. כתב הרמ"א שאם לא מצא חמץ בבדיקת חמץ ישרוף את הכלי שלקח לבדיקה, כדי שלא ישכח חובת ביעור, והפרי חדש כתב שאין לזה טעם וסמך[422]. והנכון לשים פתיתי חמץ, כנהוג[423].

---

403. עיין להלן בסימן תמ"ו שכתבנו אודות השורף חמץ סמוך ליום טוב והיא הולכת ונשרפת ביו"ט, שבשו"ת הרשב"א כתב להחמיר, אולם הערנו ע"ז משאר פו', ועכ"פ יש להזהר בזה גם בנידו"ד למרות שבודאי החמץ כבר נשרף, מפני שאר הטעמים שכתבנו שם שלא יבואו הנערים לשחק בזה ביו"ט או לפני יו"ט, הן מחשש איסור, והן מחשש נזק.

404. עיין לעיל שיש מצוה בשריפה דווקא, ולשם כך די בכזית (וכמש"כ הבית מאיר כאן ומשנ"ב סק"י), ויש אומרים שאף כזית א"צ, עיין מג"א סק"י ורע"א ועו"א מש"כ בזה, עיין שם (ועיין לעיל סי' תמ"ב ונת' לעיל בסי' תל"ג אם בפירורים פחות מכזית יש חיוב ביעור). ונידונינו לחדש שא"צ שהשריפה תהיה לבסוף, וכדלהלן.

405. הנה יש לדון אם אפשר לשרוף לקיים מצות שריפה, ואח"כ לבער בשאר אופנים, מפני שבאופן כזה הרי נמצא שהחמץ האחרון לא היה בשריפה, ונחשב שביער חמץ בשאר אופנים, או דלמא די בכך שקיים שריפת חמץ, ויצא ידי המנהג לשרוף חמץ, והשאר יכול לבער בכל דרך, כגון לשפוך ע"ז חומר פוגם וכדו', לכאו' יש ראיה מדברי הרמב"ם (פ"ג ה"א) שכתב שאפשר לבער החמץ גם בלילה, עיי"ש, וזה למרות שמן הסתם הוא אוכל מן החמץ למחר (וכמש"כ שם הרמב"ם בפשיטות (בה"ב) החמץ שמניח לאכול למחר וכו'), ובפשטות זה ביעור למצות השבתה הנ"ל ברמב"ם (רפ"ב), וי"ל. וגם י"ל שמאכלו למחר הוא ג"כ ביעור, שהרי שיטת הרמב"ם שאפשר לבער בכל אופן שהוא, וכן אפשר להביא ראיה ממנהג המקומות (בתוניס ותימן וכדו' שהזכרנו לעיל) שהקפידו לשרוף בלילה, והוא בודאי כדי לקיים מצות שריפה, ואעפ"כ משיירים למחר למאכלם, שו"ר בספר השש"פ (עמוד פ"ז בהערה) שהביא מסידור פסח כהלכתו שלאחר שנשרף כזית חמץ יכול לשפוך על השאר חומר פוגם, אע"פ שעדיין לא נשרף, משום שדי בכזית, כנ"ל בהערה הקודמת, אמנם הביא שיש שלא כתבו כן, אך לא הובא מקור ברור, רק מנהגא.

406. כן הזהירו על דבר זה הרבה אחרונים כשו"ת באר משה ח"ה סי' קכ"ב, והגרשז"א בהליכ"ש פ"ו ס"ו ובהגש"פ מועו"ז וחזו"ע ואול"צ סופ"ז ועוד רבים, משום שאם נפגם כבר א"צ לשורפו.

מיהו אין זה ברור כ"כ, וכמש"כ האול"צ שם בהערה שאפשר שלאחר שהנפט יתאדה יהיה עדיין ראוי לאכילת כלב, והרי גדר נפסל מאכילת כלב הוא בכלב מדברי וכו', עיי"ש. ומ"מ כתב שטוב לעשות כן, גם הגרנ"ק הובא בסידור פסח כהלכתו פט"ו הערה י"א כתב להקל בזה מה"ט, אך בתנאי שלא ישפוך הרבה נפט, עיי"ש. ומיהו י"ל שאנו דנים לפי הזמן של עכשיו שעדיין לא התאדה, והרי הוא פגום, כמו נסרח ולבסוף נתקן, אף שעשוי להתאדות, וי"ל שהוא מתאדה מיד מחום האש, ונמצא שהחמץ נשאר בעינו.

ועכ"פ כיון שמעיקר הדין בביעור כל דהוא סגי י"ל שאין להחמיר כולי האי, ובפרט כשזה בעת השריפה שכתב בהליכ"ש שם ד"י"ל שהוא נחשב כמעשה אחד עם השריפה, וי"ל. ומיהו כשזה בעת השריפה, מן הסתם הוא נשרף מיד לפני שנפגם, ועוי"ל, ואין להאריך. ומ"מ יותר טוב לשפוך מסביב, או באופנים האמורים בהערה הבאה.

407. פשוט, ובלבד שישאר כזית חמץ שלא נפגם, שבזה מקיימים את מצות השריפה, וכמש"כ האח' והמשנ"ב סי' תמ"ה סק"י, ולכן אפשר לשפוך בקצה החמץ, ועוד כתבנו עיצה טובה לשפוך מסביב לחמץ, כגון על ידי ריסוס קוטל חרקים [שהוא חומר דליק], וכשזה בריסוס על פניו אינו נספג בו, אלא רק מסביב לו, ומאחר ובפנים הוא ראוי ה"ז חמץ גמור שחייב בביעור (וכמש"כ הגר"ז ומשנ"ב ובחזו"א ועוד, ופשוט), וממילא מקיים מצות שריפה בכזית, כדינו.

408. כמהרש"ל בתשו' סי' פ"ז, וכ"ה בכנה"ג ומג"א, וכ"ה בב"ח ועוד, ומשום חשש שמא יהנה ממנו, ובכה"ח (אות י"ד) הוסיף דומיא דנותר.

ועיין בתשוה"נ (ח"א סי' רצ"ב) דמ"מ ראוי שישרפנו בתוך כלי שלו [קופסת שימורים וכדו'], עיין שם טעמו, ואינו מוכרח, ואין חוששים לזה, ועיין בהלכה הבאה ובהערה.

409. שאין זה אלא חומרא, ויש לדון במי שרוצה לשרוף בעצמו ולא ע"י שליח (כמש"כ המקו"ח ויסוה"ע) ורקשה לו לצאת לחוץ (כהפו' הנ"ל בהערה הקודמת) מה עדיף, שאף שאפשר ע"י שליח מדינא, מ"מ הרי יש גם מעלת מצוה בו יותר מבשלוחו [וכבר נתבאר לעיל מד' הפו' שהעירו על הרש"ש בשבת ס"ו שאפשר לשרוף בכל דבר], ויקיים זאת בעצמו.

410. הנה במכולות אלו יש לדון בכמה פרטים:

א]. הנה מצוי שיש רבים הזורקים לשם חמץ, ומחמת ריבוי האנשים מצוי לפעמים שאין החמץ נשרף כולו, אלא אחר חצות או בכלל לא, מפני שלאחר שזרק חמץ שלו מצוי שבאים מיד כמה אנשים וזורקים את שלהם על שלו, ונמצא ששלו לא נשרף היטב, אולם באמת א"צ שישרף כולו אלא די בכזית, ושאר החמץ אפשר לבערו בשאר אופנים, וכמשנ"ת לעיל, והרי השאר בודאי יתבער לבסוף, וגם אם לא יתבער, מ"מ הרי מפקירו במקום שאין לו שום שייכות ומבטלו אח"כ, ודי בכך [כמו שמותר לזרוק חמץ קודם זמן איסורו (כלומר קודם שש שעות) לרשות הרבים, וכמש"כ הפו' בכ"מ, עיין סי' תל"ג ס"ו, ומש"כ בכה"ח אות י' הוא כשזה בשעה שישית], ונמצא שגם קיים מצות שריפה, וגם נפטר מן החמץ. ומאחר ומן הסתם כזית חמץ בודאי נשרף, שוב אין לחוש, ואפילו אם היה חשש שלא נשרף גם כזית הלא אין זה מדינא, אלא לחומרא לחוש לשיטת רש"י, וכולי האי אין לחוש [ואמנם אם באמת לא נשרף כלום הרי מפסיד מצות תשביתו, אך גם זה אינו מוסכם, מפני שהבאנו לעיל ר"ס תל"א ור"ס תל"ד שחקרו האח' האם מצוות תשביתו מקיימים דווקא בקום ועשה או גם בשוא"ת]. ונמצא שיש כאן כמה ספיקות, חדא שמא מקיים המצוה בשוא"ת שאין לו חמץ, לאחר שהפקירו, ועוד די"ל שמ"מ יש כאן ביעור במה שנפלה עליו מפולת כזו ולא ראוי כענין זריקה לים, והמציאות שמה שנזרק מעליו עכ"פ נשרף, ואינו ראוי, והוי כמפולת, ואפילו גם מה שמלמעלה ראוי הרי לא גרע מאוצר של חיטים שאין חוששים לחיטים שלמטה, ורק בגלל שלבסוף עשוי לפנות הכל אסרו אף באוצר של חיטים כמש"כ במשנ"ב לעיל (סימן תל"ו סקי"ז) מהמג"א בשם הרשב"א ועוד, וכאן הרי ודאי לא עתיד לפנותו [וזה מלבד שי"א שגם בסילוק למקום הפקר מקיים ביעור חמץ וכדלהלן בסימן תמ"ה, עיין שם, אלא דברינו הם לכו"ע], ודו"ק. ועוד שמן הסתם נשרף כזית, וגם אם לא כזית הרי י"א שאף בפחות מכזית, עיין במג"א סק"י ודגמ"ר ורע"א ועוד, ודו"ק.

ב]. עיין בתשובות והנהגות ח"א סי' רצ"ב שכתב שמן הראוי לשרוף בחצירו ולא ברשות הרבים [אלא אם כן יהיה בכלי שלו שבכך יחשב כחצירו], וטעמו שאל"כ ה"ז כאינו שלו, ואינו מחויב בביעור כה"ג, עיין שם. אולם ז"א מוכרח, שמאחר והוא עומד עליו, כדי לקיים מצות שריפה בחמץ "שלו" כמש"כ הפו', בודאי אין דעתו להפקירו, ואמנם בנידו"ד לכאו' ז"א פשוט, שהרי זה אבוד ממנו ומכל אדם, כמו זוטו של ים, ומ"מ גם כאן יש היכי תמצי לכבות את האש, ועוד שמצוי שאפשר להוציא את החמץ עם מקל וכדו'. ואדרבה רגילות להפך בו ולראות שישרף היטב כפי שצריך למצות שריפה שישרף היטב עד שלא יהיה ראוי לכלב, ומאחר ובלא"ה אינו אלא חומרא לקיים מצות תשביתו בשריפה דווקא כרש"י, ומן הדין הרי בכל דבר מקיים מצוה, וגם בזורקו לים, וה"ה בזורקו לאש, שבודאי מקיים מצוה, וכולי האי אין לחוש.

411. ככל המצוות, אלא שמצוה בו יותר מבשלוחו (קידושין מב.), וע"ע במקו"ח סי' תל"ד וביסוד ושורש העבודה פסח שכתבו שלכתחילה יש־רוף בעצמו, ועפי"ז העיר בהשש"פ עמוד פ"ח, שאם החמץ נפל לצדדי המדורה, יחזיר את החמץ למדורה בעל החמץ בעצמו.

412. ככל המצוות שא"א לשלוח אלא יהודי שומר מצוות, ואף קטן וכו' לא ראוי מאחר ואין בו דעת או מחשש שלא ישרוף, וגם מפני שיש בזה טירחא, כמש"כ הפו' לגבי בדיקת חמץ, וגם בשריפה יש קושי, וי"ל. ומ"מ הרי אינם נאמנים, ולכן חייב שיהיה בן דעת, ואפילו תינוק שנשבה נראה שאין לסמוך עליו, דלא כמש"כ בהשש"פ עמוד פ"ה, ועיין עוד בדברינו בהל' עירובי תחומין בענין חזקה שליח עושה שליחותו, ראה שם כל הפרטים, ודון לנידו"ד.

413. וכבר אמר החכם שעדיף לעשות כפי עיקר הדין (שמותר ע"י שליח), מחשש שיעבור על הדין, וכה"ג כתב מרן החזו"א באגרות ועוד, וכן כתבנו כיוצ"ב בהל' ברכת הלבנה ועוד מקומות.

414. עיין בדברינו בסי' תל"ד בדין ביטול על ידי שליח, ודו"ק.

415. פשוט, שמצות תשביתו היא לכתחילה, לבער בשריפה או עכ"פ בשאר אופנים וכנ"ל ברה"ס, ואם אי אפשר באיזה אופן (ובד"כ בבתים הפרטיים תמיד אפשר לבער ע"י חומר פוגם או בזריקתו לבית הכסא וכדו'), יזהר ליתנו לגוי שלא יעבור עליו באיסור, ולעיל (ר"ס תמ"ג) הבאנו מחלוקת ראשונים אם עובר בבל יראה בערב פסח אחר חצות, ולכו"ע עובר על מ"ע דתשביתו, ואף אם יוכל לבערו אח"כ, אין ראוי להמתין בשביל שיקיים מ"ע דהבערה, ובפרט שי"א שאף בשוא"ת הוא מקיים מצות תשביתו וכמו שחקר המנח"ח מצוה ט' ועוד, וכנ"ל בסימן תל"ד בענין מצות תשביתו בהערה.

ומיהו לכתחילה ישתדל לקיים מצות ביעור חמץ לפחות בכזית, וישאיר כזית מן המכירה ויבער, וכמו שכתבנו לעיל בתחילת הסימן, וכן להלן בהלכה הבאה.

416. גבי מכירה לגוי, כן מדוקדק בלשון הרמב"ם (פ"ג מחו"מ הי"א) כיצד ביעור חמץ, שורפו או פורר וזורה לרוח וכו' [והם הדוגמאות שהוזכרו במשנה דפסחים כא. לר' יהודה או לרבנן, והם דוגמאות של איבוד החמץ מן העולם], נתנו לנכרי קודם שעה שישית אינו צריך לבער, ע"כ. מבואר בהדיא שבנתינה לגוי אינו מקיים מצות הביעור (וכן הוא לפי התוס' ושא"ר דלהלן, וכן מוכח מהמשך דבריהם שם בדף ד:), וכ"מ במשנ"ב סי' תמ"ה סק"י וחזו"א סי' קכ"ד בהערות לדף כ"ז ועוד, ודלא כהפר"ח סו"ס תל"ו, ועו"א. עיין בדברינו להלן סימן תמ"ח גבי הפקיר חמץ ועבר עליו הפסח.

וגבי ביטול, הנה ברש"י פסחים (ד:) מבואר שביטול חמץ נפקא מתשביתו, אבל התוס' שם ועוד חלקו ע"ז דכתיב תשביתו וכו', וכ"כ כתבו עוד ראשונים. אמנם כדברי רש"י כן הוא דעת הרמב"ם בפי"א מברכות הט"ו, ועיין בשו"ת מהרי"ק (שורש קמ"א) שביאר דבריהם מטעם דהם מחשיבים אותו כדבר שאינו (כרמב"ם פ"ב מחו"מ ה"ב), וכ"ד הבה"ג וכמש"כ הרמב"ן (פסחים ד:), אך בפו' נקטו שדווקא במעשה איבוד מן העולם, ואף אם בביטול סגי, מ"מ בנתינה לגוי לא מהני כלל, וכנז'.

וגם בהפקר גרע יותר מביטול, כיון שהוא מחשיבו רק שמפקירו, ושאני ביטול שהוא לא מחשיבו כלל, וכן מפורש במהרי"ק הנ"ל [ולהלן בהלכה הבאה יבואר עוד שאינו נפטר בכך מחובת ביעור].

417. שם יבואר שאחר זמן האיסור א"א להפקיר, וקודם זמן האיסור אפשר להפקיר, ובלבד שהוא שלא על דעת לזכות בזה, ומ"מ עדיף למכור לגוי.

418. הנה לאחר זמן איסור חמץ א"א להפקיר, שהרי כל החמץ אינו ברשותו ועשאהו הכתוב כאילו הוא ברשותו כמש"כ בפסחים בכ"מ, וכ"כ האח' בסימן תמ"ה ס"ג.

אבל קודם זמן איסורו, אמנם אין זה ביעור, ולא מקיים מצות תשביתו, וכנ"ל בהלכה הקודמת, שכיון שלא ביערו מן העולם מ"מ אינו עובר באיסור, והנה בשו"ע (סימן תל"ג ס"ה ובסי' תמ"ה ס"ג) ובאחרונים שם נחלקו במי שזרק חמץ במקום הפקר ואח"כ מצאו אם חייב לחזור ולבערו, עיי"ש. ולכאורה לפי השו"ע מוכח שלא מועיל ההפקר, אולם זה אינו, כי ודאי אחר שהפקיר שוב אין איסור, ורק לסיבה אחרת צדדית סובר השו"ע שצריך לבער לדברי כמה מהמפרשים, עיין ט"ז סק"ה ומג"א סק"ז וכה"ח אות ל'.

ומכל מקום לכו"ע אין להקל בהפקר אלא באופן שבדעתו שלא לזכות בזה אחר הפסח, וכמש"כ המשנ"ב סו"ס תמ"ה בשם הגר"ז ועו"א, אבל אם נתכוון לזכות אינו הפקר גמור כל זמן שלא זכה בו אחר, שם. [ראה בכל זה בדברינו להלן בסימן תמ"ח שהארכנו בדין המפקיר את החמץ לפני פסח האם מותר ליהנות מן החמץ בפסח, והבאנו פלוגתא בזה, וע"ע שם מדברי הירושלמי והראשונים והאח', ודון לנידו"ד].

419. שבזה יוצא י"ח לדברי האומרים שמועיל בהפקר שלא יעבור באיסור דאו', וכמו שהבאנו שם בסימן תמ"ח, ובודאי ראוי לו לעשות ככל האפשר להקל מן האיסור (וכעין מה שכתבנו לעיל בסי' תל"ד גבי ביטול בשעה שישית, ואף שכבר נאסר מה"ת, יבטל, לצאת למ"ד דמהני גם בשעה שישית מדאורייתא).

420. דזה הפקר מעלייתא, וכמש"כ כיוצ"ב הב"י שהבאנו בסי' תמ"ח.

421. גם זה מבואר בדברינו שם ודו"ק, וככל שיכול להועיל יותר כן ראוי לעשות.

ודע, שלמרות כל הנ"ל שהוא מיקל מן האיסור, אין להקשות אמאי לא יעשו כן גם במי שמצא חמץ בשבת ויו"ט. וא"ת הרי אסור לטלטל חמץ משום מוקצה, וחזו"ל העמידו דבריהם במקום מצוה אפילו במצוה דאו' (ועיין מה שנתבאר לעיל בר"ס תמ"ד בהערה לענין בדיקת חמץ בשבת ויו"ט למי ששכח, עיין שם), ומ"מ הרי בגופו אין בזה איסור מוקצה (כהשו"ע סו"ס שי"א ועוד פו', דלא כהגר"ז וחזו"א), אכן כבר ראינו בכ"מ דלא נחתי לזה, שהרי כמו כן יכלו לעשות כן כדי לטלטל בגופו לבית הכסא, וכמו שכתבנו להלן בסימן תמ"ו, ודו"ק.

422. דברי הרמ"א (בסו"ס תמ"ה), ובכה"ח שם אות ל"ג מייתי להפר"ח. והנה אמנם הרמ"א כתב טעם לדבר שלא ישכח חובת ביעור. ויש להוסיף, שהרי כתב הרמ"א לעיל מיניה (בסעיף א') שנהגו לשרוף ביום, וחד מהט־עמים כדי שיזכור לבטל, עיי"ש. וא"כ שפיר דמי לעשות איזה דבר שיזכיר

הנאה מן החמץ וממדורת החמץ[424]

י"ד. השורף את החמץ קודם זמן איסורו, רשאי ליהנות מן החמץ בעת השריפה, כגון לבשל עליו תפוח אדמה וכדומה [אמנם אם המאכל נגע בחמץ יזהר לאוכלו קודם זמן איסורו], וכן יכול להתחמם כנגדו, או ליהנות לאורו, וכל כיוצא בזה. אך נהגו לשורפו בפני עצמו ולא ליהנות ממנו, כדי שלא יטעו להקל בכך גם בשעה שישית שהחמץ נאסר בהנאה[425].

אמנם כאשר עושים מדורה, והחמץ נשרף בתוכה, עיקר ההנאה הוא מן העצים של המדורה ולא מן החמץ, ולכו"ע מותר לפני זמן איסורו, ועיין בהערה[426].

ט"ו. ילדים השמים תפוחי אדמה במדורה של שריפת חמץ, אין איסור בדבר, אבל ראוי ונכון להרגילם שלא לעשות כן כלל, ובפרט לאחר שכבר הגיע זמן איסור חמץ, שהוא זמן שריפת חמץ המופיע בלוחות[427].

ט"ז. חמץ שנהפך לפחם, אם הוא נעשה פחם קודם זמן איסור חמץ, מותר ליהנות מהפחמים, אבל אם נעשה פחם או אפר אחר זמן איסורו, הרי הוא אסור בהנאה, ואסור להסיק בו ולבשל בו[428]. ויש מחמירים אפילו לאחר שגרף את הגחלים מן התנור[429].

ודע, שיש אומרים שאין הפחמים והאפר של החמץ בטלים אפילו באלף[430]. ולכן אף על פי שמותר ליהנות מן העצים ששרפו בהם את החמץ, אם אינו יודע להבדיל בין הפחמים מה מן העצים ומהו החמץ, אסור[431]. ויש אומרים שהם בטלים חד בתרי[432].

י"ז. חמץ שנשרף, כגון כיכר לחם שהציתו אותו כדי לבערו, ובישלו או אפו בו דבר מאכל, אם עשו כן קודם זמן האיסור מותר, אבל אם עשו כן לאחר זמן איסור חמץ משעה שישית ואילך, אסור המאכל בהנאה[433]. ואפילו אם נתערב באחרים, יש אוסרים[434]. ובכל אופן יש אפשרות למכור את המאכל לגוי, ולא יטול ממנו את דמי הנאת האפייה והבישול[435].

ויש בזה עוד אופנים:

א]. אפה או בישל בחמץ עצמו לבדו, אסור כנזכר.

ב]. אפה או בישל בתנור שהיה בו החמץ, אסור כנזכר[436].

ג]. אפה או בישל בחמץ שנשרף עם עוד עצים, מותר מן הדין[437].

ד]. אפה או בישל בתנור לאחר שגרפו ממנו החמץ, מותר מן הדין[438].

י"ח. שלהבת היוצאת משריפת החמץ, אם היא קשורה בחמץ הנשרף אסור ליהנות ממנה, כמו מהחמץ עצמו[439]. אבל אם אינה קשורה בגחלת, יש אוסרים ויש מתירים[440].

ולכן, אסור לקחת אש לסיגריה וכדומה. אמנם נראה שמותר לקחת אש לצורך מדורה אחרת, אם היא גם כן במטרה לשרוף את החמץ[441].

י"ט. קודם זמן איסור חמץ, יכול להשליך את החמץ במקום שיש עופות מצויים שם כדי שיאכלוהו, ואם מצאו אחר זמן איסור חמץ שלא אכלוהו העופות, לא יניחנו שם אלא יבערנו אף על פי שהמקום הפקר, וכן דעת השו"ע. ויש חולקים, ונתבאר בסימן תל"ג סעיף ה'[442]. ובכל אופן אין היתר לסלק החמץ מרשותו אלא בהפקר מוחלט[443].

סימן תמ"ו

המוצא חמץ בפסח או בערב פסח אחר חצות

א'. הקדמה: המגביה חמץ בפסח, יתכן שעובר בשלשה איסורים:

א]. גזירה של חז"ל שמא יבא לאוכלו[444]. ורק באופנים מסוימים מותר[445].

ב]. חשש שהוא זוכה בחמץ, ועובר על זה בלאו[446], אלא אם כן יכוון שלא לזכות[447].

לו לבטל [ואכן לעיל סו"ס תל"ב הבאנו שזה אחד הטעמים שצריך להניח הפתיתים כדי שיהיה זכור לבטל], ובאמת ב' החומרות הללו מקורן בד' ברי המהרי"ל, הן החומרא לשרוף את הכלי, והן הדימוי שהזכרנו לסעיף א' ששם כתב המהרי"ל הטעם כדי שיזכור לבטל, ודו"ק.

ומכל מקום הפר"ח ס"ל דאין בכך טעם בכדי לשרוף את הכלי, ודי לו לעשות סימן שלא ישכח לבטל (ובפרט אם אין לו יותר חמץ בכלל, הרי יכול לבטל בלילה גם בלשון דחזיתיה ודלא חזיתיה, ויוצא מכל חשש). ומה שמצאנו לעיל (ר"ס תמ"ד) לבער בער"ש שחל בו ער"פ קודם שעה שישית הוא ענין אחר, וגם מסור לכל, אולם במקרה שאירע לאיזה אדם אין לחוש כולי האי.

423. ראה בכה"ח לעיל (סו"ס תל"ב) שהביא את דברי הרמ"א הנ"ל לש־רוף כלי, וכתב שזה מדובר בכלי עץ (נ"ב. גם בכלי פלסטיק אפשר לע־שות כן, ובזמנינו אפשר בכלי חד פעמי כמו שמצוי), וגם בענין שאין בו בל תשחית, וסיים שלכן טוב להניח הפתיתין וכו', עיי"ש. ואכן הדבר נחוץ להניח פתיתי חמץ דווקא כמו שכתבנו שם כו"כ טעמים.

424. דברי המשנ"ב ריש סק"ט הבאנו לעיל סו"ס תמ"ג, בכלל כל דיני איסורי הנאה, עיין שם, וע"ע להלן סימן תמ"ח בסופו דיני הנאה מחמץ.

425. הנה מן הדין בודאי מותר, שהרי חמץ קודם זמן איסור מותר בהנאה, ואף ששורפו לביעורו מה בכך, אולם מדברי הטור משמע שגם קודם זמן איסורו עדיף שלא ליהנות ממנו, וכמו שכתב וכששורפו בזמן איסורו לכו"ע אסור ליהנות בו, לכך טוב לעשות לו מדורה ולשורפו בפני עצמו, ובב"י דקדק דמאי קאמר אי בזמן איסורו הרי זה איסור גמור, ומהו שכתב "טוב", ולכן ביאר הב"י שהמדובר שלא בזמן איסורו, וכוונתו לומר שאע"פ שמותר ליהנות בו מ"מ טוב להמנע, וטעם הדבר הוא מחשש שיבואו לטעות וליהנות ממנו גם כשישרפנו בשעת איסורו, ע"כ. ויש לבאר שאין המדובר אטו חשש שישרוף בזמן איסור חמץ, דמילתא דלא שכיחא לא גזרו בה רבנן, אלא החשש הוא שמא יהנה ממנו בשעה שישית שגם אז אסור בהנאה. וכן הביאור בדברי המהרי"ל שהביא הד"מ באות א', ופשוט. ומה שכתבו שעושה לו מדורה "בפני עצמו", הכוונה היא שלא ישרפנו בתנור בביתו, אע"פ שמותר לעשות כן, אלא יעשה לו מדורה בפני עצמו בשביל החמץ בלבד, ולא למטרות אחרות שיהנה בהם.

ובשו"ע השמיט דברי הטור הללו, וכתב בפשיטות שאם שרפו קודם שעה שישית מותר ליהנות בפחמין שלו וכו', ע"כ. ושמא לא חש לגזירה זו, שאין לה מקור ברור בתלמוד, וא"נ שכיון שהדבר תלוי במנהג, א"כ היכא דנהוג נהוג, ונראה איפוא שאין ראיה מהשמטת השו"ע שאינו סובר כן, שהרי גם הרמ"א בד"מ (אות ב') כתב על הב"י שאינו חולק עליו לענין דינא וכו', ואעפ"כ לא הזכיר דבר זה במפה אשר פרס על השוה"ט, ואפשר שגם הב"י לא חולק ע"ז וכנ"ל. והנה גם הב"ח כתב לפרש באופן אחר בדברי הטור כיעוין שם, וכתב דלא כב"י, ומ"מ סיים דמיהו העולם נוהגים לעולם אפילו בשעה חמישית לעשות לו מדורה בפני עצמו כדי שלא יבא ליהנות ממנו גם בשעה שישית ששורפו וכו', עיין שם, הרי שמסכים למנהג כשלעצמו [ומיהו לכאו' קשה מנא ליה שזה טעם המנהג, ושמא מפני שלא רצו שישאר בתנור הכשר לפסח וכדו', אולם הכל דבר אחד הוא]. וע"ע במשנ"ב סקי"א שהביא דברי האח', וע"ע בכה"ח אות י"ד ואות י"ט מדברי האח', שהחמירו בזה, עיי"ש. וגם יש בזה טעם בסוד עפמש"כ הכה"ח ר"ס תמ"ה ובסימן תל"ב אות ל"א ובסימן תמ"ה אות י"א, והיינו כדי שלא יהיה שום קשר לקלי'.

426. כן נראה לפרש שאף לדברי הפו' הנ"ל שכתבו שמנהג טוב שלא ליהנות מן השריפת חמץ, הוא דווקא כשמבשל בחום החמץ עצמו, שאם הוא בזמן האיסור אסור, ולכן אסרו גם לפני כן כעין גזירה, אבל אם הוא מבשל במדורה שבתוכה נשרף החמץ אין לחוש, שהרי גם אם יעשה כן בזמן איסור הוי זה וזה גורם, וקיי"ל שזה וזה גורם מותר, עיין במשנ"ב להלן סקי"ב ובביה"ל שם ובמש"ש, ובודאי שאין להחמיר ולגזור גם לפני כן, ובפרט שאינו אלא מנהג טוב.

427. הנה קודם זמן שריפת חמץ (שהוא זמן איסור חמץ) אין איסור כלל, שהרי מותר ליהנות מן החמץ, ואף לדברי הב"י ועו"א שפירשו בטור שטוב להמנע מזה, כבר נתבאר בהלכה קודמת שכאשר הוא במדורה אין חשש, ורק בחמץ עצמו אסור, אבל אחר זמן איסור חמץ אין לעשות כן, מפני שהוא נהנה גם מהחמץ, ואמנם זה וזה גורם מותר, אולם הרבה אח' החמירו גם בזה, וכיעוין בביה"ל (ד"ה אסורים) ובכה"ח (אות כ"ב), וכ"ש שאין לעשות כן לכתחילה.

ומלבד הנידון לאיסור הנאה, הרי יש כאן חשש גם מצד אכילת התפוח אדמה, ואמנם גם זה אינו חמור כ"כ, ואפילו אחר זמן האיסור, שהרי אין כאן זיעה המתפשטת מן החמץ, וגם ריחא ליכא שהרי הכל פתוח ונשרף, ואף אילו היה איזה חשש הרי אינו אלא משהוא לכל היותר, וקודם פסח הוא בטל, (ואף לאחר זמן איסורו, כמש"כ בסי' תמ"ז ס"ב), ומ"מ נראה שיש לחוש שמא יגע התפוח אדמה בחמץ עצמו, ויאסר, ואפילו כשזה נעשה קודם זמן איסור חמץ, הרי יש חשש שימשכו לזמן האיסור ויאכלוהו, והדבר אסור משום בליעת חמץ בתפוח אדמה, ובכלל נראה שהנהגה נכונה להדגיש התבדלות מן החמץ, כמו שרואים ברצון התורה וחז"ל (עיין בדברינו לעיל בריש סימן תל"א ובהערה ראשונה שם), וכך יש לחנך הילדים.

428. מבואר בטושו"ע (סימן תמ"ה ס"ב) שמאחר וקיי"ל שביעור חמץ בכל דהוא, א"כ הרי הוא מן הנקברין, וקיי"ל שכל הנקברין אפרן אסור, אבל כשהוא קודם זמן איסורו אין חשש, ועיין לעיל בהקדמה ד' לסי' תמ"ב. והנה האחרונים כתבו שאע"פ שמותר ליהנות מן החמץ נהגו לע־שות מדורה בפני עצמה כדי שלא יבואו להקל בזמן איסור הנאה (והובא במשנ"ב וכה"ח, ונתבאר לעיל), ויש לומר שזה רק בעת שנשרף החמץ, אולם אחר שכבר נשרף ונעשה פחם אינו כן, שכבר ניכר ומובדל, ואין כ"כ חשש.

429. עיין משנ"ב (סוסקי"ב) ובשעה"צ שם, והוא חומרא גדולה, ובחזו"א (סי' קי"ט) כתב להתיר, ועכ"פ כשנעשה השריפה קודם זמן האיסור, פשיטא לכו"ע שמותר ליהנות ממנו מחומו אף לאחר זמן האיסור.

430. דהוי דבר שאין לו מתירין לאחר הפסח (גר"ז בכה"ח אות כ"ו, וע"ע באות כ"ה).

431. עיין כה"ח אות כ"ה (וע"ע במשנ"ב וכה"ח להלן בס"ב לענין פת שנאפתה בחמץ שנתערבה באחרות, והוא טעם אחר).

432. עיין חזו"א סי' קי"ט סק"ב ועוד באח'.

433. שו"ע ס"ב.

434. אחרונים, ה"ד במשנ"ב וכה"ח ס"ב. אולם יש חולקים כעין הנ"ל בסוף הלכה הקודמת.

435. עיין שם ושם, וכן דנו הפו' בהולכת ההנאה לים המלח.

436. כן משמע בלשון השו"ע והפו', וכ"כ במשנ"ב ובביה"ל בשם האח', אף שיש מקילים וכמו שהביא שם, ולא אמרינן זוז"ג, כיון שעיקר השבח מן החמץ הוא.

437. כ"ה לדעת השו"ע ביו"ד סי' קמ"ב. וכ"כ עו"א להתיר מדין זוז"ג [נ"ב. ולפי"ז אם יש בחמץ כדי לבשל או לאפות בפ"ע ה"ז אסור, עפמש"כ הפו' ביו"ד סו"ס פ"ז], אך יש מחמירים וכמובא בביה"ל ובכה"ח, ועיין בביה"ל ובכה"ח אות ר"ב שסיימו כהגר"ז להתיר אפילו בתוך הפסח בזה וזה גורם במקום הפסד מרובה, או שעת הדחק [וע"ע בכה"ח שם בשם מקו"ח].

438. עיין משנ"ב שיש מחמירים גם בזה, אולם היא חומרא גדולה, ובחזו"א סי' קי"ט היקל, ואכמ"ל.

439. עיין ביה"ל ד"ה וכן, וכה"ח אות כ"א.

440. בביה"ל אוסר, ובחזו"א סי' קי"ט סק"ג מתיר.

441. יש לחקור בזה אי שרי, ולכאו' יש להתיר שהרי כוונתו למצות ביעור חמץ, ומצוות לאו ליהנות ניתנו, כעין מש"כ בשכנה"ג ועו"א (ה"ד בכה"ח סי' תמ"ה אות כ"ז) שמותר באפר שריפת חמץ לכסות דם שחיטת חיה ועוף, וה"ה כאן, אלא דהנה בשד"ח (מערכת המ"ם כלל צ"ה) האריך אם גם בדרבנן אומרים כלל זה, ובנידו"ד הרי מקיים מצות תשביתו דאו' ובודאי לאו ליהנות ניתנו, אלא שיכול לקיים הביעור בדרכים אחרות, ואין חייב בביעור, אכן אי נימא הכי גם כמצוה דרבנן לא יחשב שאינו אלא חומרא, ומסתבר שמותר משום מצוות לאו ליהנות ניתנו, מאחר ומ"מ כעת הוא מבער בכך את החמץ אף שיכול לעשות באופן אחר.

442. עיין שם בהגהה ובמפ', וכן כאן בסו"ס תמ"ה, ויל"ד דנקט עורבים ולא שאר עופות, שהם מצויים שאוכלים יותר, אך זה תלוי לפי הענין לפי הכמות ולפי סוג העופות, ועל כרחך דלאו דווקא.

443. עיין בגר"ז, ה"ד בכה"ח אות ל"א. אמנם יש בזה פרטים, ונתבארו לעיל בהרחבה.

444. בפסחים (ו.) אר"י אמר רב המוצא חמץ בביתו ביו"ט כופה עליו את הכלי, ופרש"י דהא לא חזי לטלטלו ולהוציאו (ובאיסור בל יראה אינו עובר כיון שבטלו מאתמול), ומשום שלא ישכח ויאכלנו צריך כפיית כלי, ע"כ. וכן בירושלמי (פ"ב ה"ג) גגו של יהודי שהיה סמוך לגגו של גוי, ונתגלגל חמץ מגגו של גוי לגגו של ישראל, דוחפו בקנה, וביאר בהגה"מ (פ"ד ה"ד) שלא יגע בידים שמא יאכלנו, וכ"ה בתרוה"ד (ח"א סי' קל"ה), וכן ביאר יותר בריב"ש (סימן ת"א), ויבואר עוד להלן סימן תמ"ו.

ויש לחקור האם מועיל שומר כדי שיהיה מותר לו להגביה ולא יאכל, והיינו שהשומר ישגיח עליו שלא יאכל, ומצד השומר אין חשש, שהרי כל החשש הוא רק למי שמגביה, ובפו' לא נזכרה עיצה זו, ולכאורה הוא תלוי במחלוקת המג"א והפו' גבי כל גזירות חז"ל אם יש להתיר ע"י שומר, וכדרך שדנו בזה בהל' שבת גבי הרוכב על הבהמה אי מהני שומר, עיין בסי' רס"ו וסי' ער"ה, וסו"ס ש"א גבי סחיטה וכיוצא.

445. כגון בהולך לשרוף את החמץ שלו, שאמרו (בפסחים יא.) הוא עצמו מחזר עליו לשורפו ומיכל קאכיל מיניה (וכמש"כ בתרוה"ד שם), ויבואר להלן.

וכן אם החמץ אינו ראוי לאכילה כמות שהוא, אלא צריך לבשלו, וכדומה, יש לדון שאין איסור לטלטלו ולזורקו, ואמנם מצאנו בביה"ל לעיל (סימן ת"מ ס"ב) שכתב שאף בחמץ שלא ראוי לאכילה צריך לעשות מחיצה בפניו שמא יאכלנו, עיי"ש. י"ל שכאן שהוא זמן מועט אין לחוש, משא"כ שם ששוהה עימו הרבה זמן, וע"ע בדברינו שם בסימן ת"מ מש"כ שם, וצע"ע. ובחמץ נוקשה חזינן להפמ"ג (הובא בכה"ח אות כ"ד) שאין איסור ליגע בו, עיי"ש. וע"ע בדברינו בהקדמה ג' לסימן תמ"ב.

446. בשו"ת הריב"ש (סימן ת"א) כתב שהמוצא חמץ ברה"ר אסור לה־גביהו, דמשעה שהגביהו קנאו ועובר עליו בבל יראה, ואפילו אין דעתו לזכות בו אלא מגביהו כדי לסלקו ממקום שרבים עוברים בו ולא יכשלו אסור, וה"ד בביה"ל (ר"ס תמ"ו), עיי"ש. ויש לפלפל הרבה בדב"ק, וקצת מזה הערנו בתשו' בענין זהירות להולכים בדרך בפסח במקומות שיש חמץ.

ויש להעיר בעיקר הדברים שחושש שהוא זוכה בחמץ זה, שהרי כל מטרתו היא לסלקו, ובודאי אנן סהדי שאין כוונתו לזכות, ואכן בריב"ש שם בהמשך דבריו בסמוך כתב ואפילו אם יהיה לחמץ בעלים ולא יהיה של הפקר (שאינו זוכה בזה), או שנאמר שאף בשל הפקר אינו זוכה בו בהגבהתו שכיון שיעבור עליו אם יזכה בו אין דעתו לזכות בו (דומיא דמ"ש בב"מ קב. ובחולין קמא: וכו'), עיין שם, ועוד מצאנו לריב"ש עצמו שכתב שוב סברא כזו להלן לקראת סוף התשובה גבי הקונה חמץ בשביל גוי, שיש לחוש שהוא קונה את זה תחילה לעצמו, והוסיף ואף אם נאמר שהישראל אין דעתו לזכות בו לעצמו כיון שיש איסור בדבר, עיי"ש, וא"כ בודאי ה"ה כאן, ובפרט שכוונתו כדי לשורפו, וצל"ע על הביה"ל שלא הביא אלא את צד האיסור, ולא את צד ההיתר, איברא דחזינן מזה גופא שחזר על הצדדים שנית בסוף התשו' דלא פסיקא ליה, וא"כ הדבר בספק. אמנם י"ל שבקנה חמץ חמור טפי, ועכ"פ אין החשש הזה ברור כלל, ולכן נראה שהפוסקים דלהלן לא חששו לדבר זה, ולא דנו אלא מטעמים אחרים, ודו"ק.

447. עיין בהערה הקודמת שהבאנו מהריב"ש בעצמו שכתב דיש לומר שהמגביה חמץ בפסח אין דעתו לזכות בו ולעבור איסור, עיי"ש. ועל כל פנים אף לצד הראשון שלו בהו"א שכתב לאסור בזה, מכל מקום פשוט הוא שזה רק מן הסתם, אולם אם יכוון בהדיא שלא לזכות בזה (ודאי במחשבה), בודאי אינו זוכה בזה [וק"ק שהריב"ש שם שדן בזה לא כתב עיצה זו לומר לאדם שלא יכוון לזכות, ושמא חשש מפני הטועין, אולם

ג]. בשבת ויום טוב, יש בזה גם כן איסור מוקצה[448].

ובהלכות הבאות יבוארו הדינים אימתי שייכים האיסורים הנזכרים, וכיצד להתנהג[449].

ודע, שגם בחמץ האסור מדרבנן, יש להזהר בכל זה[450].

וכן, גם בחמץ של גוי, יש להזהר בכל זה[451].

וכן, בחמץ של הפקר, יש להזהר בכל זה. ולכן מי שהולך בדרך ורואה חמץ מושלך, לא יגע בו, לא בידיו ולא ברגליו, בשום אופן[452].

ב'. המוצא חמץ בפסח או לאחר זמן איסורו, צריך להוציאו ולבערו מיד כשיתאפשר[453], והדבר תלוי אם החמץ נמצא ביום טוב או בשבת, או שהוא נמצא ביום טוב שני, או שהוא נמצא בחול המועד[454]. וכן חמץ שנמצא בערב פסח משעה שישית ואילך, דינו כחמץ הנמצא בחול המועד, וצריך לבערו מיד[455]. ובכל אופן אין מברכים על הביעור בשעת השריפה[456].

ג'. בחול המועד, וכן בערב פסח משעה שישית, יוציאנו וישרפנו מיד, ויכול לטלטלו בידיים כדי לשורפו[457].

ואם החמץ אינו שלו, יכול לסלקו בחזרה למקום שבא משם אם זה מרשות הרבים או לרשות גוי, אבל באופן זה לא יגע בו בידים אלא על ידי כלי או דבר אחר, או בגופו[458].

ד'. בשבת ויום טוב שמצא חמץ, יש אופנים המותרים, ויש אופנים האסורים:

א]. אסור לשרוף את החמץ[459], וגם ביום טוב אסור[460].

ב]. אסור לטלטל את החמץ בידים[461].

ג]. גם על ידי דבר אחר אסור לטלטל[462].

ד]. ולכן, צריך לכפות עליו כלי עד מוצאי שבת, שאז ישרפנו[463].

ה]. מותר לטלטל בגופו, למקום אחר, או לבית הכסא, וכדומה, כדי לבערו[464].

ו]. מותר לומר לגוי לקחת את החמץ ולבערו, ועיין בהערה[465].

ודע, שאין חילוק בכל זה בין אם הוא ביטל החמץ או לא ביטל[466].

ה'. ביום טוב שני כנהוג בחוץ לארץ, יש אומרים שמותר לטלטלו ולשורפו כמו בחול המועד, ויש אומרים שאסור בכל אופן לשורפו ורק לטלטלו ולאבדו מותר, ויש אומרים שרק אם לא ביטל או שנתחמץ בפסח ויש בו כזית, אז מותר לשורפו, אבל אם ביטל אסור[467].

ו'. אדם שמכר את החמץ לגוי, ועשה מחיצה כדין בין החמץ לבית, ובפסח מצא עוד חמץ באיזה מקום, אסור לו ליטול את החמץ בידו ולהשליכו מעבר למחיצה, אלא ידחפנו לשם על ידי כלי כל שהוא או בגופו[468].

ז'. אדם שדרכו לבער את כל החמץ ולא לסמוך על מכירת חמץ, ואף על פי כן מנהגו למכור את החמץ כמנהג ישראל מחשש שיש לו חמץ באיזה מקום ולאו אדעתיה, ואירע שמצא חמץ בפסח, מותר לו לבער את החמץ, ואין בזה משום גזל הגוי[469].

עכ"פ דברינו ברורים, ואדרבה הרי כאמור שאפילו מן הסתם י"ל שאינו זוכה בזה, וכמש"כ הריב"ש, וכל שכן בזה שאף לכתחילה שרי, ועל כרחך דהריב"ש לא נחית לזה, ופשוט].

448. בריב"ש (שם) וברמ"א ובפו' סי' תמ"ו, והטעם שהרי אינו ראוי לא־כילה ולא למלאכה, והרי הוא כעפר וצרורות, וממילא דינו כדין מוקצה מחמת גופו [ולכן ביארנו להלן שאפילו עודן בידו אין היתר, בשונה מכלי שמלאכתו לאיסור שיש היתר בעודן בידו, וכמשנ"ת בהקדמה להל' מר־קצה בר"ס ש"ח].

449. ויש בזה ג' אופנים, א]. להגביה חמץ וכנ"ל בחשש ב'. ב]. לשרוף, שזה מותר כמש"כ בפסחים יא. ג]. לסלק ממנו את החמץ שלא בצורת שריפה, שזה מותר בלא נגיעה אלא רק בטלטול ע"י דבר אחר שלא כדרכו.

450. הנה יש לדון לפי החששות הנ"ל, ונתחיל מסיפא הפשוט יותר.

חשש ג' משום מוקצה, וה"נ ל"ש, מאחר ומ"מ הוא אסור, ואינו ראוי לכלום, וכ"כ הביה"ל (ד"ה שלא יוכל) בשם האח'.

חשש ב' מפני שזוכה בו, ה"נ יש לחוש, אמנם לפי דברינו לעיל די"ל שאין חשש כשאינו רוצה לעבור איסור, ה"נ אין לחוש, ואין לחלק בין איסור דאו' לאיסור דרבנן, בין לקולא ובין לחומרא.

חשש א' שמא יבא לאוכלו, צ"ע אי אסור בדרבנן, ובכה"ח אות כ"ד הביא מהפמ"ג להקל בחמץ נוקשה, אולם התם אינו ראוי כ"כ לאכילה. וע"ע גם בסימן ת"מ לענין מחיצה בחמץ נוקשה (הגם ששם הוא לזמן מרובה), ודו"ק.

451. ע"ש בכה"ח אות ג' ועוד.

452. עיין בדברינו בתשובה הנ"ל בענין הזהירות להולכים לטייל בפסח, ושם כתבנו שאין לחוש כלל להיהא דאין מעבירין על האוכלין (בב"מ כג.), כיון שבפסח אינו אוכל, ואסור לגעת בו כלל.

453. בטור (סימן תמ"ו) כתב שצריך להוציא את החמץ ולשורפו, ודקדק הב"י למה כתב להוציאו ולשורפו, שהרי בהוצאה מרשותו לבד לא סגי עד שיבערנו, וא"כ די לומר שישרפנו, ותירץ, חדא להוציאו היינו להוציאו מן העולם על ידי שישרפנו [נ"ב. ועדיין ק"ק ל"ל למימר שיוציאנו, ולמה כפל דבריו, ואולי י"ל שבא לומר שאם אי אפשר לשורפו יבערנו בכל אפשרות, והעיקר שיוציאו מן העולם, וישרפנו הוא הדרך שיעשה לכתחילה כדי להוציאו מן העולם, אבל מן הדין בכל אפשרות מותר]. ועוד כתב הב"י שס"ל להטור דסגי בהוצאה מרשותו, ע"כ. ולענ"ד י"ל שהכוונה במילה יוציאנו להורות שיעשה כן מיד בלא להשהותו, שמא יבא למכשול, ולכן ראשית הכל יוציאנו ושם ישרפנו. ושו"ר שכן כתבו כיוצ"ב הט"ז והחמ"מ (ה"ד במשנ"ב וכה"ח ר"ס תמ"ו). והב"י שלא פירש כן, י"ל משום דבלא"ה הוא צריך לשורפו, והרי בין כך ובין כך צריך להגיע לסברא שהוא עצמו מחזר עליו לשורפו ולא יבא לאכול ממנו (כפסחים יא.), ויל"ב.

ועכ"פ אף שהב"י לא פירש כן, מ"מ דברי האחרונים ברורים, והרי חזינן (בסימן ת"מ) שאסור להשהות חמץ בפסח בלא מחיצה, ובשו"ע הרי כתב "יוציאנו ויבערנו - מיד", וא"כ הרי הוא צריך להזדרז בכל אופן, ולכן יחפש אחר השריפה ויוציאנו לשורפו, ועל כל פנים לדברי הכל צריך להזדרז לשורפו, ואם אי אפשר לו כעת לשורפו מאיזו סיבה שהיא כגון שאין לו אש וכדו', אזי יוציאנו (והרי זה כמו מחיצה ועדיף מכפיית כלי), ואח"כ כשיתאפשר לו ישרפנו, וכן מבואר במשנ"ב (סק"ד), עיין שם. וזה מוסכם לכו"ע כמבואר (וזה בכלל הדין המבואר בשו"ע ס"ג שחמץ שנתגלגל לרשותו ידחפנו להוציאו).

454. ויבואר בהלכות הבאות.

455. גר"ז ופמ"ג, ה"ד בכה"ח אות כ'. וע"ע כה"ח אות ה', ונת' בסי' תמ"ד.

456. כמשנ"ת לעיל (סו"ס תל"ה) שנחלקו האח', וסב"ל. וע"ע שם.

457. שו"ע ר"ס תמ"ו, ונתבאר בריש הלכה הקודמת, ומאחר והוא כדי לשורפו מותר לטלטלו, ואל"כ אסור לטלטלו בידיים אלא ע"י דבר אחר, וכדלהלן ס"ג, ועיין להלן בענין מי שמצא בביתו חמץ לאחר שמכר חמצו לגוי, ורוצה לקחת את החמץ וליתנו לאחר המחיצה, שיעשה זאת ע"י כלי או בגופו.

458. עיין בשו"ע להלן (ס"ג) חמץ שנתגלגל מגג של גוי לגגו, יכול היהודי לדחוף את החמץ במקל חזרה לגגו של היהודי, עיי"ש. וה"ה שיכול לדחפו לרה"ר (כמש"כ הגר"ז, ה"ד בכה"ח אות כ"ב), וה"ה שיכול לדוחפו בגופו (דזה ק"ו מטלטול מן הצד ע"י דבר אחר), אבל בנגיעה בידיים אסור, שמא יטעה לאוכלו, למרות שדעתו לסלקו, ובפשטות לאו דווקא בנגיעה ע"י שמגביהו וזורקו, אלא גם אם דוחפו בכפות ידיו אסור.

459. ככל איסור הבערה דשבת, שאסור מדאו' ללאו יצאת או לחלק יצאת, ואף על פי שאינו מטלטלו בידיים, אלא שורפו במקומו.

460. בדבר זה נחלקו הראשונים האם מותר לשרוף, שי"א שאסור הבערה, וי"א שאם לא ביטל מותר, ואפילו בשריפה יש מתירים, וכיעוין בטור וב"י ובמשנ"ב וכה"ח, ולדינא העיקר כמו שפסק בשו"ע לאסור בכל אופן.

461. משום מוקצה, וכמשנ"ת לעיל, וכ"ה בשו"ע, ואפילו בלא ביטל, וכמש"כ האח'.

462. כן מבואר בשו"ע להלן (ס"ג) שאף בשבת ויו"ט לא הותר אלא כפיית כלי, ולא טלטול בקנה וכדו', והדין בזה כדין טלטול מן הצד שנתבאר (בסימן ש"ח) שאסור, ורק אם הוא לצורך דבר המותר, מותר. וצריך לומר שכאן הוא לא נחשב לצורך דבר המותר, שהרי יכול להשתמש שם כהרגלו, ואין לו שום מניעה במה שיש שם חמץ, רק שהוא צריך לעשות מחיצה או לכפות עליו כלי [אמנם בשבת ויו"ט א"א לעשות מחיצה, עיין לעיל סי' ת"מ, וסימן שט"ו]. ורק טלטול בגופו הוא שמותר גם לצורך דבר האסור, וכדלהלן. ובנידון דידן גם אם א"א לו להגיע בידיים [ובאופן שמ"מ צריך לבער את החמץ מחשש של שמא יבא לשם באמצע פסח וכדו', או שזה התגלגל לשמי קורה שגם בזה צריך להוציא ולבער כמש"כ בסו"ס תל"ח, וכדו'], מ"מ את הקנה עצמו הרי אפשר לדחוף באחרי ידיו וכדו', ובזה בודאי נחשב בגופו, ומותר בכל אופן.

ויש לדון באדם שאין לו אפשרות לעשות מחיצה או לכפות כלי, האם מותר לדוחפו בקנה, וזה תלוי בפשטות בשאלה אחרת האם לולי כן יצטרך לצאת מהבית שלא יבוא לידי מכשול, ואז אכן זה נחשב לצורך דבר המותר, או שאינו צריך לצאת מהבית, וא"כ עדיין הוא לצורך דבר האסור, ולעיל סי' ת"מ כתבנו שי"ל שא"צ לצאת ולכן אסור.

ובאופן שיכול לעשות מחיצה או לכפות כלי, אבל הוא צריך את מקום המחיצה או מקום הכלי, א"כ הוי לצורך דבר המותר, ובכה"ג י"ל שאף לפני שמניח את המחיצה והכלי מותר. - וה"ה אם הוא צריך את מקום החמץ להשתמש שם כגון שהוא באמצע הדרך, ג"כ יהיה מותר.

463. פסחים (ז.) ותוס' שם ושא"ר.

464. פשוט, שהרי טלטול בגופו מותר אף לצורך דבר האסור, כמו שנת־באר בסימן ש"ח, ועד כאן לא התירו טלטול מן הצד ע"י דבר אחר משום שלא הותר לדבר האסור, אבל טלטול בגופו מותר אף לצורך דבר האסור, וק"ק לי שהפו' סתמו בזה, ולא הזכירו היתר כזה, אולם מ"מ בודאי הדין דין גמור, ולעצם השאלה מסתימת הפו' הנה כבר הערנו ע"ז בכ"מ דחזינן טובא שחז"ל לא נתנו כל העיצות האפשריות (וכן כתבנו גם לעיל בסימן תמ"ד ס"א לענין מצה מבושלת לצאת בה י"ח בסעודות שבת, אמנם כתבנו ליישב קצת ע"פ המציאות כיעוי"ש). וגם בכל הל' מוקצה יש אופנים טובא שאפשר ע"י טלטול בגופו, ולא הזכירו אותם, ועכ"פ הדין דין ברור שיכול לעשות כן [ונראה שאין לומר כאן שלא נהגו, כדלהלן בהערה הבאה, שבדבר שאינו בדעת בני אדם, ולא כ"כ מצוי אצלם, לא שייך מנהג].

465. בעצם טלטול מוקצה ע"י גוי, ה"ז אסור ככל אמירה לגוי, ועיין בדב־רינו בהקדמה לסימן ש"ח דין אמירה לגוי במוקצה, וכאן חמור טפי, מפני שהוא נחשב לצורך דבר האסור (וכנ"ל ע"פ המבואר בשו"ע סעיף ג'), ומ"מ לצורך זה שלא ישהנו י"ל דקיל טפי, וכ"כ הח"י ועו"א, ה"ד במשנ"ב סק"ז וכה"ח אות ט"ז.

ומ"מ כתבו שם האחרונים שהעולם אין נוהגים כן, ובטעם הדבר כתבו האח' (ה"ד בשעה"צ סקט"ו ובכה"ח שם) דחיישינן שהגוי לא יאמר כשפים עשה לי, וא"נ שמא יאכלנו גוי, וישקר ולא יאבד את החמץ, ע"כ. וא"ת הרי אדעתא דנפשיה, ומה החשש, ואף לא יחזיק לו טובה, שהרי הוא חושב שהגוי ביערו, ואף שאסור ליתן לפני בעלי חיים אוכל, אולם אם לא רואה אותם אוכלים אין איסור (ועיין כה"ח שם בסו"ד, ואולי שמאחר שלבסוף יאכלנו, הוי כאילו נתן עתה לפניו לאכול), ושמא מפני שיש לחוש להערמה, וכדומה.

והנפ"מ בין שני התירוצים של האח', א]. אם הוא מכיר את הגוי שאינו חושש מכשפים, כמו שמצוי בזה"ז שהם מבינים ענין דת וכדו' (וכה"ג דנו הפו' בסי' תל"ג גבי חור שבין גוי ליהודי). ב]. באופן שהוא עומד על הגוי ורואה בעצמו שהגוי זורקו לבית הכסא, שמצד שמא יאכלנו ליכא, ומצד שלא יאמר כשפים (או מפני חילול ה' כמו שכתב הכה"ח) איכא [וגם בעיקר חידושו של הכה"ח מפני חילול ה' הנה הוא לא נזכר בפו', ומ"מ גם הוא אינו מוחלט, ויש הרבה שמכירים דרכינו, ואין חשש, וכן מעשים בכל יום שהגויים מדליקים חשמל בשבת במקום צורך המותר וכדו', וכן מצוי שדוקא הגויים הם הפועלים המפנים את החמץ ברשות העירייה מהרחובות בער"פ, ועוי"ל].

ולדינא, הנה הפו' כאן כתבו שמדינא מותר ורק מנהג להחמיר, וכבר הערנו שבמשנ"ב (בסימן תמ"ד סקכ"א) כתב בפשיטות שמותר לגוי לטלטל את החמץ ולבערו בשבת, ולא הזכיר את המנהג, והנה אם הוא עומד על גביו ומבערו, כמו שמצוי כיום שזורק לבית הכסא נראה שמותר שאין לחוש בזה"ז לכשפים וכדומה, ואפילו כשלוקח את זה לנהר נראה שחומרא גדולה היא לחוש לשמא יאכלנו.

466. בין לקולא ובין לחומרא בפרטים הנ"ל, וע"ע במשנ"ב וש"א, ואכמ"ל.

467. בדין זה רבו הדעות, שבאורחות חיים כתב שמותר, ובשו"ע הביאו בשם י"א, ומשמע שאינו מוסכם (וכמו שביארו האח' כמובא בכה"ח אות י"ג וט"ו), ועכ"פ לשיטת האו"ח מותר, ואפילו אם ביטל (עיין כה"ח אות י"ג), והט"ז כתב לסמוך ע"ז רק בטלטול ולא בשריפה, וכ"כ בעו"ש ומג"א. וכ"כ עו"א שלא להקל בשריפה ואפילו אם לא ביטל, כהפר"ח וא"ר ועו"א. (ולכן לשיטות אלו לא הזכרנו חילוק בין ביטל לשלא ביטל). ומאידך דעת הרבה אח' שהדבר תלוי אם ביטל או לא, שרק אם לא ביטל ויש בו כזית מותר, וכמו שהביא המשנ"ב סק"ח, אבל בכה"ח נטה למפרשים שדעת השו"ע אינה מוסכמת להלכה, ובכל אופן לא ישרוף.

468. כדרך שמצאנו בשו"ע (ס"ג) בגג של יהודי סמוך לגג של גוי, ונתגלגל חמץ מגג הגוי לגג היהודי, אסור ליגע בו בידיים (ומקורו מד' ההגה"מ ע"פ הירושלמי ועוד כמבואר בב"י), וא"כ ה"נ אסור ליגע בו, כי לא התירו לט־לטלו אלא כשזה לצורך שריפה, כמש"כ התרוה"ד והפו', וא"כ ה"נ אסור לטלטלו בידיים וקל וחומר הוא, ולכן יקח איזה חמץ ועימו הוא יסלק את החמץ, וכן אפשר לסלקו ע"י רגליו או בגופו, אבל לא בידיים.

אמנם ראיתי בשבט הלוי (ח"ט סי' קל"ז) שכתב במי שמצא חמץ בפסח, יעשה מחיצה, ואם אי אפשר לעשות כן יכול להגביהו ולהכניסו לרשות הגוי המכור בלא"ה (וע"ע שם שדן מדברי הריב"ש הנ"ל בהלכה א' בחשש ב'), עיי"ש. ויש להעיר שהרי מפורש בשו"ע כאן שאסור לגעת בחמץ שנתגלגל אלא רק לדוחפו, וקל וחומר בנידו"ד שהוא בתוך ביתו במקום שהוקצה לגוי, ואולי ס"ל שכל דברי השו"ע הם לכתחילה, אבל אם א"א בלא נגיעה מותר, ובפו' לא מצאתי סברא כזו, וצ"ע. ועל כל פנים כמו שכתבנו הרי כמעט תמיד אפשר לטלטל ע"י חפץ אחר, או בכל גופו חוץ מהידיים, וכן ראוי לעשות.

469. עיין בשו"ע (ס"ג) חמץ של גוי שנתגלגל מגגו של גוי לגגו של יש־ראל, דוחפו בקנה לגגו של גוי, ואסור ליגע בו שמא יאכלנו, עיי"ש. ואילו היה לוקחו לשריפה היה מותר גם ליגע בו (כמש"כ בתרוה"ד ח"א סי' קל"ה והובא בב"י ובפו', עפמש"כ בפסחים יא.), אך שם אסור לעשות כן דהוי גזל הגוי, ולכאו' כך היה מקום לומר גם בנידו"ד, ואכן כ"כ הגרצ"פ פראנק במקראי קודש ח"א סי' ע"ד, אולם נראה שאין בזה איסור, ומאחר וברצונו שלא להשהות חמץ בפסח כלל שפיר דמי, ואין בזה גזל, כיון שכך דעת הגוי, ושו"ר כיוצ"ב בשבה"ל ח"ט סי' קט"ז די"ל שהנכרי מוחל לו, שהרי אין דעתו ליהנות מזה באמת, והוסיף לבאר שאין זה כגזל של פחות משוה פרוטה שאסור בגויים מפני שאינם מוחלים, משום שכאן מעיקרא זה לא נחשב לו שום היזק, ע"כ. והדברים ברורים ובהירים.

והנה כה"ג כתבנו בתשו' במקומו גבי מוצאי פסח שחל בשבת, שמותר ליהנות מן החמץ ואין בו מוקצה, וגם לא משום גזל הגוי, אע"פ שהגוי עדיין לא מכר בחזרה את החמץ לרבנים, אמנם שם נתבאר שהיהודי יחשוב בדעתו שאם הגוי יתבענו על כך הוא ישלם לו על החמץ שלקח, ויבא עימו בחשבון, וכאן יש לדון אי הוי הנאה מחמץ, עיין ביו"ד סי' קל"ג, ויש מקום לומר שבשביל קיום תשביתו ה"ז הנאה, אולם ז"א נראה לענ"ד דהא אין לו שום ענין חוץ מסילוק החמץ ואדרבה הוא נזק, וא"כ אפילו את"ל שיבא לחשבון בסוף אין לחוש, וכ"ש שנראה שהגוי בכלל אינו מקפיד.

ח'. אדם שמצא חמץ בערב יום טוב סמוך לחג, מותר לו לעשות מדורה ולשורפו, ואף על פי שהמדורה הולכת ודולקת בשבת[470]. אך יזהר שלא יגרום נזק לאחרים כשהמדורה בלא פיקוח, וכן יזהר שיהיה במקום צנוע, שלא יבואו לכבות אותם בחג, וכן שלא ישחקו בה את הנערים, ולכן הנכון למעשה לזרוק את החמץ לבית הכסא, או לשפוך עליו חומר פוגם שלא יהיה ראוי לאכילת כלב[471].

ט'. תבשיל שנמצאה בו חטה, ולקחו את התבשיל בשבת או ביום טוב למורה הוראה לשואלו דבר הלכה, אם הרב הורה לאיסור יש לזרוק את התבשיל מיד משום מוקצה, ואין להמשיך ולטלטלו אפילו כשהוא עדיין בידו[472], ויש מתירים להוליכו עד בית הכסא כדי לזורקו שם ולבערו[473], ובפרט יש להקל בזה כאשר הרב אסרו מספק[474]. ואם הניחו את המאכל ורק אחר כך אסרו הרב, אסור לטלטלו לכולי עלמא, ויכפה עליו כלי עד מוצאי שבת ויום טוב ואז יבערנו[475].

י'. המוצא פת בפסח, וספק לו אם זו חמץ או מצה, פעמים שמותר לאכלה, כפי הענין[476]. ודין זה מצוי במקומות שאופין בפסח פת הדומה לפת שאופים בימי החול, כמו פיתה[477], או כשזה פירור או חתיכה שאינה ניכרת אם היא ממצה[478].

---

470. שכל הנידון בשו"ע ובפו' סי' תמ"ו הוא שלא לשרוף ביו"ט, אבל בעיו"ט מותר, אע"פ שהולכת ודולקת, ככל דין מלאכה שנעשית מערב שבת ויו"ט והולכת ונמשכת בשבת, וכמש"כ בסי' רנ"ב, ואמנם שם הובא מח' שו"ע ורמ"א במלאכה שיש בה משום אוושא מילתא, אולם דבר זה הוא מצוי שקורה בערב פסח שיש מדורות דולקות, ואין לחוש כ"כ, והרי גם כל התבשילים נמצאים בער"ש ויו"ט במדורה ההולכת ודולקת כמבואר בסי' רנ"ג ורנ"ז ורנ"ט.

אמנם בח"י הביא מתשו' הרשב"א דלמאן דאסר להצית האש ביו"ט, ה"ה שאסור להצית מעיו"ט והיא הולכת ודולקת ביו"ט, ע"כ. ואכן כ"ה בתשו' הרשב"א (ח"א סי' ע"א) שכל ששריפתו ביו"ט בעצמו אסור, אסור להצית בו את האור בערב יום טוב והיא הולכת ודולקת ביו"ט, ע"כ. אולם הדבר צ"ב, דלפני כן הביא הרשב"א משם הירושלמי שתלה הדבר במחלוקת התנאים אי ילפינן מנותר או לא, והרשב"א הסביר בדרך את"ל שהמדובר במצית לפני הלילה, עיי"ש. ומ"מ הרי אנן קיי"ל כחכמים שביעור חמץ בכל דבר דלא כר' יהודה דילף מנותר, ואף שבפו' הביאו כמה דינים דומיא דנותר (כגון לשורפו ביום וכמש"כ הרמ"א, או לשו־רפו בחצר כמש"כ כה"ח וכו'), מ"מ הוא רק חומרא בעלמא, דמן הדין קיי"ל כחכמים, וז"פ. וגם בעיקר דברי הרשב"א שם בהיתר שריפה ביו"ט לא קיי"ל כן, ולעצם הדין יעוין בכה"ח (סימן תמ"ו אות י"ב) שהביא מהפר"ח שכתב שמותר להצית בו האור והולך ודולק בשבת ויו"ט, וכן הסכים הפמ"ג.

471. הזכרנו דוגמאות מצויות, ובחששות אלו אין לשרוף את החמץ, אלא יפררו ויזרקנו לבית הכסא, והוא הביעור הטוב ביותר (ומ"ש לעיל בסי' תמ"ב ס"ט ועוד שאסור עד דשריף ליה לגמרי, הוא ענין אחר).

472. כ"כ בח"י (אות ד') שראוי לכל מורה הוראה שיהיה לו חדר מיוחד או תיבה סגורה להשליך בה מה שמורה שהוא חמץ, ויש שמטלטלין לביתם, והוא איסור גמור, ע"כ. ואמנם הא"ר כתב שסומכים להקל כיון שעודן בידו, ועיין בביה"ל ובכה"ח אות י"א. ולפי מה שכתבנו בהל' שבת (עיין בהקדמה להל' מוקצה בר"ס ש"ח) להחמיר בזה במוקצה מחמת גופו, ורק בכלי שמלאכתו לאיסור יש לקל בעודן בידו, א"כ ה"ה כאן יש להזהר להשליכו מיד אף שעודן בידו, שהרי חמץ בפסח הוא כמו מוקצה מחמת גופו, וכמבואר בריב"ש סי' ת"א, ובפו' סי' תמ"ו.

473. עיין בביה"ל שם שהזכיר דברי המתירים (אך לא הכריע כן בה־חלט), וכתב דמ"מ אין להם להמשיך ולטלטלו אלא עד לבית הכסא לבערו, וכ"ה בכה"ח שם.

474. דבכה"ג י"ל דספק ספיקא שמא כהמקילים עודן בידו, ושמא אינו מוקצה, ועיין בדברינו בסי' ש"ח אם דבר האסור מחמת חומרא הוי מוקצה וכו'.

475. פשוט, וכ"ה בכה"ח שם, ומה שסיים שבמוצאי יו"ט יבואו "הבע־לים" לבער אותו מן העולם, ע"כ, ל"ד, וה"ה בעל המקום יכול לבערו, אמנם אינו חייב באופן שלא קיבל אחריות, ואע"פ שהוא של ישראל, אולם בפסח חמור טפי, עיין בכל זה לעיל סי' ת"מ.

476. עיין פסחים (ז.), וכ"פ בשו"ע שיש להתיר מספק שתולים בתר השתא, וע"ע שם במעופש, ותלוי אם מעופש הרבה או לא, והנה בביה"ל פקפק בהוראה זו וכתב להחמיר, וכ"כ הכה"ח סוה"ס להחמיר משום חומרא דחמץ, אולם הנה רבים מרבותינו הראשונים פסקו להתיר כפ־שטא דתלמודא, וגם מהרי"ף ורמב"ם ורא"ש שהשמיטו גמרא זו אין ראיה שהוא משום דלא ס"ל כן, וכמש"כ בביה"ל וכה"ח, אלא י"ל באו"א, וכמש"כ באח'.

477. אבל במקומותינו אינו מצוי, ונראה שאף במקומותינו שקצת מצוי פיתה מצה, מ"מ הוא ניכר וגם הוא מיעוט ממש, וא"א לתלות בו.

478. כתבנו עוד דוגמא לקרב דין זה למציאות בזמנינו, והוא במוצא חתיכה או פירור, דמן הסתם הוא מצה, ובפרט אחר שבדקו וניקו, והגם שרבים מקילים בבדיקת חמץ מפירורים פחות מכזית, וכמש"כ בשו"ע סי' תמ"ב.

ביני עמודי

מאמרים שונים שנתלבנו ביני עמודי דכוללי "אליבא דהלכתא"

הרב נדב פרץ
רמת בית שמש

סימן א'

בסוגיא דאין חוששין שמא גיררה חולדה וכו'

א. משנה אין חוששין שמא גיררה חולדה מבית לבית וממקום למקום, דא"כ מחצר לחצר ומעיר לעיר אין לדבר סוף, ובגמ', טעמא דלא חזינא דשקל, הא חזינא דשקל חיישינן ובעי בדיקה, ואמאי נימא אכלתיה, מי לא תנן מדורות העכו"ם טמאים, וכמה ישהה במדור ויהא המדור צריך בדיקה, ארבעים יום ואע"פ שאין לו אשה, וכל מקום שחולדה וחזיר יכולין להלוך א"צ בדיקה, א"ר זירא לא קשיא הא בבשר והא בלחם, בבשר לא משיירא, בלחם משיירא, אמר רבא האי מאי, בשלמא התם אימור הוה אימור לא הוה, ואת"ל הוה אימור אכלתיה, אבל הכא דודאי דחזינא דשקל מי יימר דאכליה, הוי ספק וודאי, ואין ספק מוציא מידי ודאי. ואין ספק מוציא מידי ודאי, והא תניא חבר שמת והניח מגורה מליאה פירות ואפילו הן בני יומן הרי הן בחזקת מתוקנין, והא הכא בודאי טבילי הני פירי וספק מעושרין וספק לא מעושרין, וקאתי ספק מוציא מידי ודאי, התם ודאי וודאי הוא דא"ר חנינא חוזאה חזקה על חבר שאין מוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן, ואי בעית אימא ספק וספק הוא, דילמא מעיקרא אימור דלא טבילי כר' אושעיא, דא"ר אושעיא מערים אדם על תבואתו ומכניסה במוץ שלה כדי שתהא בהמתו אוכלת ופטורה מן המעשר, וא"ס מוציא מידי ודאי והתניא וכו', ע"כ סוגיית הגמרא.

הנה בטעמא דאין חוששין שמא גיררה חולדה צ"ב דאמאי באמת לא נחוש שמא גיררה חולדה, והנה במשנה מפרשי' טעמא דאין לדבר סוף, ויש לחקור אם זהו עצם הטעם להדין דאין חוששין, או דזהו הוכחה, וכבר חקר בזה בס' קובץ שיעורים. ונ"פ דאין זה הוכחה, דאנן איירינן בעיקר הדין אם צריך לחשוש או לא, ומה יועיל בזה הוכחה, דהתנא לא בא לבאר הוכחות אלא טעמים, וכ"מ בתוס' בעמוד ב', והיינו דיש כאן סברא, דגם אם צריך לחשוש מ"מ אין לדבר סוף, אולם מבואר בתוס' בעמוד ב', דיש במשנה שני דינים, ממקום למקום, ומבית לבית, דכל מה דשייך טעמא דאין לדבר סוף זהו לענין מבית לבית, אבל ממקום למקום שייך שיבדוק א' בזזית זו והשני בזזית זו באותו זמן, וע"ז באמת צריך לטעם אחר [עי' מהרש"א שהביא דברי התוס' בעמוד ב' בהסוגיא דהכא], והטעם דא"צ לחשוש שמא גיררה חולדה יל"פ בג' אופנים, א. מטעם דיש כאן ספק ספיקא, ספק גיררה ספק לא גיררה, ואפי' את"ל דגיררה ספק אכלה. ב. ויל"פ דהטעם משום דאמרי' אימור אכלתיה, דאימור אכלתיה הוי ספק כעין רוב. ג. ויל"פ דהטעם הוא משום דאין חוששין שמא גיררה חולדה [ועי' לרבינו מנוח שכתב ב' הטעמים].

שו"ר דד' מהרש"א צ"ע דהאיך אפ"ל דממקום למקום ליכא טעמא דאלד"ס, דהרי במשנה כיי"ל להו בהדדי, ובאמת דעיק"ד מהרש"א צע"ג, שכתב דמבית לבית אף דחזינא דשקל אין חוששין משום דאלד"ס, ומשא"כ ממקום למקום. וצע"ג דא"כ מתבאר דממקום למקום ליכא כלל טעמא דאלד"ס, ובמשנה הרי כיי"ל להו בהדדי. ועוד דל"מ כלל לחלק במשנה ובגמ' בזה בין מבית לבית לבין ממקום למקום לענין חזינא דשקל. גם עיקר ס' מהרש"א צע"ג, דאם חזינא דהכניס הרי יש לדבר סוף, ואם רק חזינא דשקל ולא חזינא דהכניס הרי אף ממקום למקום הוי ספק וספק. וכבר עמד הפנ"י ע"ד מהרש"א. [ורש"י פי' דחזינא דשקל היינו שנכנס לבית. וכ"כ מהר"ם חלאוה ובתוס' רבינו פרץ. ושו"ר להצל"ח שג"כ הק' ע"ד מהרש"א].

והנה עיק"ד מהרש"א שם סובבים לתרץ מה שהק' בהא דמדייק הגמ' טעמא דלא חזינא דשקל, הא חזינא דשקל חוששין וכו', ולא מקשה מאי מגופה דמתני' דצריך לטעמא דאלד"ס. והנה יעוי' בהגהות הר"ש טויבש ז"ל שהק' ל"ל לטעמא דאלד"ס, תיפו"ל מטעם ס"ס. עוד יעוי' בהגהות מלא הרועים שהק' ל"ל לטעמא דאלד"ס, תיפו"ל מדין חזקת בדוק. ונראה דכל קו' אלו שייכי בחקירה הנ"ל אם אלד"ס הוי טעם או הוכחה, דלפי הצד דהוי זה סימן הרי לק"מ כל ג' קו' הנ"ל, דהא גופא קאמר לן התנא דמכח אלד"ס אין חוששין, והיינו משום ס"ס או משום חזקת בדוק. אלא דלכאו' דברי מוהרש"א דהבין דהוי זה סיבה, ולכן חילק בין מבית לבית לממקום למקום לענין חזינא דשקל, מוכרח מתוך ד' התוס' בע"ב בהא דמק' הגמ' ולא חיישינן לחולדה, והא תנן מה שמשייר יניחנו בצנעא, ופי' התוס' דלענין מבית לבית פשוט דאין חוששין לחולדה, וכל קו' הגמ' היא לענין ממקום למקום יעו"ש. ומתבאר דהוי זה סיבה, דאם הוי סימן וההיתר הוא מכח ס"ס או חזקה הרי שוב דין הוא להתיר אף ממקום למקום. וד' התוס' מוכרחים לכאו' מגוף הסוגיא דזה ל"מ דס"ד דהגמ' לחוש מעיר לעיר. אך הנראה לומר דאין ה"נ לס"ד דהגמ' אז אלד"ס הוי סיבה, ולכן ממקום למקום יש לחוש, אבל למסקנא הוי זה סימן והיינו אף ממקום למקום. [ובעיקר הסברא לומר דהוי זה סיבה לכאו' זה יותר ניחא בביטלו דאז הוי רק דרבנן, וי"ל].

והנה יעוי' להרמב"ם ז"ל שפי' דממקום למקום היינו ממקום שמכניסין למקום שאין מכניסין [וצע"ק דהמשנה כיי"ל דין מבית לבית שהוא מבית שמכניסין לבית שמכניסין, וממקום שמכניסין למקום שאין מכניסין], ועיי"ש להמגיד שעיקר כד' הר"מ, והכס"מ כתב שלד' הר"מ קשה מהו אלד"ס, דהרי י"ל דשאני מבית לבית דהוי הרבה זמן לבין מקום שאין מכניסין בו חמץ יעו"ש. ולכאו' זה ניחא אם אלד"ס הוי סימן, דאז י"ל דהרבה זמן הוי חשש חזק יותר, אבל אם הוי סיבה מאי נפ"מ. וי"ל ג"כ דהסיבה היא רק אם עכ"פ בדק, אך ל' הכ"מ הוא שבשעה אחת אולי גררה, אבל אחר שבדקנו לא נחוש בעד יום אחד. ועי'.

והנה נבוא להכריח מסוגיית הגמ' דהטעם לכו"ע הוא משום ספק ספיקא, דהא היכא דחזינן דשקל דייקינן בגמרא דחיישינן, והשתא את"ל דהטעם הוא משום דאמרי' אימור אכלתיה, א"כ גם בדחזינן דשקל נימא דאימור אכלתיה. שו"ר דאינו, דכל הטעם הוא משום דא"ס מוציא מידי ודאי, אבל אם אין לנו ודאי דשקל שוב יש כאן אימור אכלתיה, ולקמן יתבאר. ולומר דהטעם הוא משום דלא חיישינן שמא גיררה ג"כ א"א לפרש כן, דבגמ' לקמן בעי למימר גבי שפחתו של מציץ שהטילה נפל לבור, ומקילינן מטעם דחוששין שמא גיררה חולדה דש"מ דספק מוציא מידי ודאי, ופי' התוס' שם דאע"ג דהוי רה"י מ"מ חשיב ספק הרגיל [ועדיף מס"ס] יעו"ש, וא"כ ודאי דאית לן לחוש שמא גיררה, אם לא דאיכא ס"ס, וכל זה דברים ברורים ופשוטים. ועי' בסוף הסימן.

ב. והנה בעיקר הנדון בהסוגיא אי ספק מוציא מידי ודאי, דמקשינן מחבר שהניח מגורה וכו', צ"ב טובא, דהא לשון הברייתא הוא חזקה על חבר שאינו מוציא מתח"י דבר שאינו מתוקן, הרי דמדין חזקה אתינן עלה. ורש"י זיל אנהירנהו לעיינין בזה, שכתב בד"ה ודאי טבילי, משום "דרוב" חברים מעשרים הם מיד כו', וזהו ביאור קו' הש"ס דחזי' דספק מוציא מידי ודאי, ובתי' הגמ' כתב רש"י בד"ה התם ודאי וודאי הוא, ואין גמגום "והילוך אחר הרוב" בדבר אלא חזקה ודאי על כל החברים, עכ"ל רש"י ז"ל.

ונראה דרש"י מפרש בהשקלא וטריא בש"ס, דבס"ד סברי' דהך חזקה אינה בירור גמור, אלא הוא על דרך הרוב, ובתי' הש"ס מסיק דהוא ממש חזקה גמורה, אך מאי צ"ע טובא בזה הוא, דא"כ מאי מדמית להא דאימור אכלתיה, ולכאו' צ"ל בפשוטו דסובר הש"ס דגם הך ספק דאימור אכלתיה הוא חזקה דאכלתיה, אך הוא חזקה כעין רובא, אולם מאי צ"ע טובא הוא, דא"כ אמאי חשיב כלל ספק ואמאי לא יוציא מידי ודאי, דהא אית לן דין רובא בתורה, ורובא וחזקה (חזקת טבל או נפל) רובא עדיף, ואם הנדון כאן בש"ס אי סמוך מיעוטא לחזקה לא משמע כן, דזהו פלוגת' דש"ס בכורות, והו"ל להש"ס להביא ההי' דהתם, וגם לשון הש"ס דא"ס מוציא מידי ודאי דאינו מורה כן. והנה התוס' בד"ה ואת"ל פירשו דהוי "ספק הרגיל", ומה"ט מהני גם ברה"י [כההיא דמדורות עכו"ם], וצ"ב גדר ספק הרגיל מהו ומאיזה דין אתינן עליו, ולכאו' נראה דגם התו' כוונו לדברי רש"י דהך חזקה הויא רובא, וכן הך דאימור אכלתיה, אך צ"ב וכנ"ל א"כ מהו הנדון בסוגיא שלא יוציא מידי ודאי, וכעת הענין צע"ג.

ג. והנה התוס' בד"ה כדי שתהא בהמה אוכלת הקשו מאי משנינן דמעיקרא ספק וספק הוא, דילמא עביד להו כדר' אושעיא [וספק חזקה אינה חזקה, ויש לסייע קצת לד' קצוה"ח דספק מוחזק אינו מוחזק, ולקמן יתבאר], דהא גם אם מערים בחוץ הוי טבל ודאי דרבנן ואיך מוציא, דמאי שנא מבדיקת חמץ דהוי דרבנן, ותי' התו' ב' תירוצים, א. דמתניתין דחמץ מיירי בדלא ביטל דאז הוי ודאי דאו', ב. ועוד די"ל דמיירי בהנך דלא חזו אלא לבהמה. עכת"ד התוס'. והנה מתבאר לפנינו ב' תירוצים בהא דא"ס מוציא מידי ודאי אם הוא דוקא במידי דאורייתא או גם במידי דרבנן, ולכאו' נראה דב' התירוצים פליגי אם ספד"ר אזלינן בתר חזקה או לא, אולם נראה דהן אמנם מתירוץ בתרא דהתו' דסברי דאפי' במידי דרבנן ספק אינו מוציא מידי ודאי, ש"מ דספד"ר לא מקילינן היכא דאיכא חזקה [ואזלינן בתר החזקה להחמיר], אבל לתירוצא קמא דהתו' דבדרבנן לא אמרי' א"ס מוציא מידי ודאי אין ראיה דבעלמא בכל ספד"ר מקילינן אפילו כנגד חזקה, די"ל עפימש"כ התו' עצמם לעיל דכל הסוגיא דהכא מיירי בספק הרגיל [והיינו בספק כעין רובא וכנ"ל], ובזה דוקא מקילינן בדרבנן, דהא אפילו בדאו' בעי הש"ס למימר דספיקו יוציא מידי ודאי, ודרך זה מתבאר מתוך פרש"י ד"ה ואבע"א כו' שכתב בסוף הדיבור, וגבי איסור דרבנן סמכינן אחזקת חבר שעישרן, עכ"ל. ומבואר דהטעם הוא משום דבאיסור דרבנן סמכי' אחזקה, אבל לעולם בספק השקול לא מקילינן כנגד חזקה [ועיין בחי' הרשב"א ברכות ר"פ אין עומדין מש"כ בזה].

ולכאו' נראה להוכיח דבאמת א"א לפרש דהטעם גבי טבל דמקילינן משום דספק דרבנן לקולא, דהא טבל לא בטיל ברובא, ומפו' הטעם משום דבר שיש לו מתירין לא בטל, וא"כ מה"ט נמי לא נזיל לקולא בספיקו וכדאיתא בביצה דף ד', אבל נראה די"ל עפי"מ דאיתא בנדרים דנ"ט דבשיל"מ לא חשיב אא"כ איכא מצוה בהמעשה, וכיון דהוי ספק אם איכא מצוה לא חשיב יש לו מתירין, ובמקום אחר הארכתי לבאר

בזה עוד ואין כאן מקומו. [ולפי"ז מיושב בל' הריטב"א לעיל בדף ז' ע"א גבי מעות מע"ש דהוי דשיל"מ, ולהנ"ל ניחא דהתם כיון דהוי ספק לא חשיב יש לו מתירין כיון דהוי ספק אם איכא כאן מצוה או לא, ועי' צל"ח דף ז' ובקה"י סימן ט'].

ד. והנה בהא דמשני ואיבע"א ספק וספק הוא, לכאו' בפשוטו הבאור הוא דאין כאן חזקת טבל, והגם דכל מה דאנו דנים אם עישר או לא הוא על הצד דאיכא חזקה דהוא טבל, מ"מ כיון דבפועל אין לנו חזקה שהוא טבל לא שייך כאן גדר חזקה, ושוב הדרי' לספק הרגיל כעין רובא להכריע דעישר, ואולם י"ל דלעולם זה אינו כיון דעל הצד דהוא טבל הא איכא חזקה שלא עישר, וע"ז אמרי' דא"ס מוציא מידי חזקה זו, אלא הטעם הוא דאיכא "ספק ספיקא" ספק שמא במוץ ושמא עישר, באופן דנלמוד מזה דס"ס מקילינן אפי' בדאיכא חזקה דעישרן [ואולם י"ל דס"ס בצירוף דהספק א' הוא ספק הרגיל בכה"ג אלים טפי], וכידוע דדנו בזה ראשונים ואחרונים ז"ל, ועכ"פ לשני הדרכים נוכל ללמוד דאם החזקה אינה ברורה אלא על צד א' בכה"ג ליכא דין חזקה עכ"פ כנגד הספק ספיקא, והטעם לדרך הב' דהוא מטעם ס"ס ודאי ניחא דס"ס לא אזלי' בתר חזקה, ולדרך הא' דהטעם הוא משום דאין כאן חזקה י"ל משום דגדר חזקה הוא אם בפועל היה לנו הנהגה כזו, אבל היכא דמספק"ל איך היה ההנהגה נהי דאמרי' ממנ"פ דאם היה טבל שוב איכא חזקה, מ"מ אינו כיון דמשגחינן דוקא במה שהתנהגנו בפועל, ויש לדמות דבר זה לנידון דהתו' חולין דף י"א דחזקה שלא נתבררה אינה חזקה, ואע"ג דהשתא דנין למפרע דהיתה חזקה, מ"מ אזלי' בתר (ידיעת) הבפועל, ודו"ק. וע"ע בס' קובץ שיעורים ב"ק שביאר לענין אחר דכל שאי"ז אלא ספק אזי חוששים אפי' לצד שבדרך כלל אין חוששים, יעו"ש לענין הך דב"מ דף ו' שמא מלוה ישנה יש לו עליו, ויעו"ש עוד. ולכאו' לפי"ד כאן י"ל דהדברים מטעם ס"ס או מטעם דליכא חזקה. ועיין.

וב' דרכים אלו הם ג"כ בהבנת דינא דהמשנה דחמץ דאין חוששין שמא גירדה חולדה, א. די"ל דהוא מדין ספק ספיקא, ספק שמא גירדה וספק שמא אכלה, ואע"ג דאיכא חזקה על הצד דגירדה מ"מ מקילינן גם כנגד חזקה. ב. ויל"פ דהטעם הוא משום "אימור אכלתיה" דהוי ספק הרגיל [כעין רובא], אלא דאם היה ודאי דשקל איכא חזקה, אבל כיון דהוי ספק אם גירדה ליכא חזקה וכמשנ"ת, ושוב הדרי' לספק הרגיל. ודו"ק.

ה. שו"ר די"ל במה שכת' התו' דהוי ספק הרגיל, היינו במקום שחולדה וברדלס "מצויין שם", אבל במקום שיכולין "להלך" אבל אינם מצויים בכה"ג י"ל דשרי משום דאין כאן ספק כלל, דא"צ לחוש לכך שמא גירדה. ועי' בגמ' לקמן ע"ב ומי חיישינן וכו' ובתו' שם ותבין דנראה דזהו הנדון שם, גם מוכח משם דאם יש חורין בהבית צריך לחוש להחמץ שיש שם, ולא אמרי' דהוי אינו מצוי כיון דהו"ל מקום שמכניסין בו חמץ [עכ"פ בי"ד לשינויא דאביי שם], ובאמת די"ל ג"כ דהא דאין חוששין שמא גירדה חולדה משום דאיכא חזקה דהבית נבדק ואין בו חמץ, ולהכי אפי' אם ספק שמא גירדוהו הוי בגדר "ספק", מ"מ איכא חזקת בדוק [ודברי החזון יחזקאל שכתב דמוכח מהסוגיא דלא מוקמינן אחזקת בדוק צ"ע מאד, ופשוט].

ו. וב' דרכים אלו הם ג"כ בהא דאמר רבא דגבי מדורות עכו"ם אימור הוה אימור לא הוה כו', דיל"פ דהוא מטעם ס"ס, ויל"פ דהוא מטעם דאין כאן ודאי ושוב ספק הרגיל מוציאנו, ומדברי התוס' בתירוצם האחרון שכת' דאע"ג דהאי מדורות הוי רה"י, וספק טומאה ברה"י ספיקו טמא, ואפי' בספק ספיקא מ"מ הכא הוי ספק הרגיל, והשתא אי טעמי' דרבא מדין ספק ספיקא [ולעולם חזקה מספק איכא] הא ס"ס ברה"י טמא כיון דמדין ס"ס אתינן עלה, אע"כ דהפי' דמילתא דרבא הוא דכיון דאימור לא הוה ממילא דנפקע החזקה, ושוב ספק הרגיל כעין רובא מהני. ופי' זה מבואר בפרש"י בהדיא שכתב דספק זה יוכל להוציא מידי ספק השלכה יעו"ש. וא"כ יצא לנו דשיטת תו' ורש"י בתי' האחרון דלאו מדין ס"ס אתי' עלה, אלא משום ספק הרגיל מוציא מידי ספק אתינן עלה.

ז. שו"ר בספר חזון יחזקאל שביאר בזה, וכנראה שנתקשה במה שנתקשינו דאיך מהני ספק ספיקא בהא, נהי דלענין הספק דאכלתיה מהני אפי' ברה"י, אבל לענין ספיקא דגררוהו דהוי ספק השקול הא דינא הוא דברה"י טמא, וממילא דאין כאן ספק ספיקא, ותורף דבריו שביאר בזה הוא דכיון דספק א' אין בו דין ס"ט ברה"י טמא שוב איכא ס"ס יעוש"ה. אבל לכאו' הדברים צריכים ביאור, דהא עיקר הדין דספק ספיקא הוא כשכל ספק אין בו דין ס"ט טמא, אבל אם מיירי ברה"י וספק דגררוהו אינו חשוב ספק להקל כיון דהוא ברה"י שוב לא יצטרך בהדי ספק הרגיל לטהר, כיון דא"א לנו להשתמש מכח הספק דגררוהו בזה ברה"י, וכמו דהיכא דשני הספקות ברה"י אין דין ס"ס, ה"נ אם ספק א' הוא ברה"י אין דין ספק ספיקא. ולענד"נ כמש"נ דא"צ בזה לדין ספק ספיקא [אלא סגי במה דיורד החזקה ע"י הספק דגררוהו]. ואפי' את"ל דהוא מדין ס"ס, יש לתרץ באופן זה, דמדין ס"ט ברה"י בזה שיש ספק הרגיל פקע דין ס"ט ברה"י, וכל הגריעותא בהספק הוא משום דאין ספק מוציא מידי ודאי, וזה לא מטעם ס"ט ברה"י טמא, ולענין זה שוב הדרי' לכללא דס"ס, כיון דבזה הו"ל ככל איסורין דס"ס מהני בהו, וזהו דבר עמוק לענ"ד. והנה יעוי' להמג"א בסי' תל"ט ס"ק ד' שהק' בהא דכתב הטור בט' צבורין מצה וא' חמץ דבכבר קטן יש להקל מטעם ס"ס, דהרי לא נולדו הספיקות בב"א, וכתב הגרע"א ז"ל בגליון די"ל עפי"ד התוס' בדף ט' ע"א דספק הרגיל טהור ברה"י, והיינו כנ"ל דלאו מדין ס"ס הוא. ועי' להפמ"ג שג"כ כתב האי סברא. אכן ראיתי בס' זכר יצחק שכתב לחלק דשאני לא חזי' דשקל מט' צבורין דחשיב עדיין מוציא מידי ודאי, ולפום ריהטא ד' צ"ע דסו"ס הוי ספק, ולא חשיב מוציא מידי ודאי. ונראה דהזכר יצחק הבין דכל דחזי' דשקל כמו ט' צבורין חשיב שחל כאן תורת ספק, ושפיר חשיב ספק ודאי, ואין ספק מוציא מידי ודאי. ויל"פ הדברים עפ"י התוס' ברישׁ נדה דאיכא חזקה שאינו ודאי יעו"ש, והובא בצל"ח בסוגיין, ועל כן חשיב מוציא מידי ודאי, דיש ודאי "שאינו ודאי". ודוק בכ"ז.

ח. והנה במש"כ רש"י ואיבע"א ספק וספק הוא שהקשה רש"י דאמאי חשיב ספק דמערים אדם וכו', דהא איכא עכ"פ איסורא דרבנן, ותירץ רש"י ז"ל דלענין דרבנן סמכי' אחזקת חבר, וראיתי בס' חזון יחזקאל שביאר דמוכח מד' רש"י אלו דמחזיקין מאיסור דרבנן לאיסור דאו', דזוהי הא היתה קושיית רש"י דנחזיק לאיסור מכח זה דהי' כאן איסור דרבנן. [ובאמת דגם מהתו' בב' התירוצים יש להוכיח כן, דפשיטא להו דחשיב ספק מוציא מידי ודאי].

ולכאו' אין שום הוכחה מכאן, דהא קו' רש"י היא פשוטה, דנהי דלענין דאו' איכא ספק ספיקא, ספק במוץ וספק עישר, מ"מ לענין הדרבנן דבמוץ חייב איכא ספק א' שמא עישר ותו לא, ושפיר הקשה רש"י ז"ל דאמאי מקילינן. אבל נראה דבאמת זה תלוי בהבי' דרכים הנ"ל בהבנת הסוגיא, דאם אתי' עלה בסוגיא מטעם ספק ספיקא ודאי אין מקום למש"כ החזו"י וכנ"ל, אבל אם נפרש דהביאור הוא דהחזקה נופלת כדאיכא ספק בהחזקה, א"כ נראה דכיון דהדרבנן לא מחשב ליה חזקה לענין דאו', א"כ כשאנו דנים אם עישר אין צריכים לדון שמא במוץ, אלא סגי לן למימר דכיון שלא היתה כאן חזקה שהטבל אסור מדאו' דשמא במוץ, שוב יש לנו לומר ספק שמא עישר שמא לא עישר, ואפי' אם באמת לא היה במוץ אלא ממרח זה הוי כחזקה שלא נתבררה, דאע"ג דהשתא איגלאי מילתא למפרע מ"מ בשעתו לא היתה כאן חזקה, וה"נ כיון דמעיקרא היה לן ספק אם יש כאן איסור דאו' או לא אין כאן חזקה דאו', ושוב אית לן ספק שמא עישר ושמא לא עישר, וגם לגבי הדרבנן נאמר כן דהגם דאפשר דהיה כאן איסור דרבנן, מ"מ עכ"פ בשעתו לא היתה כאן חזקה לאיסור דרבנן, ואמנם אם נחלק ונאמר דגם אם אין מחזיקין מדרבנן לדאו', אבל מחזיקין מדאו' לדרבנן (וטעם יש בזה), שוב יש לדחות ולומר דנדון לענין הדרבנן ונאמר דכיון דהיה כאן חזקה עכ"פ שוב ספקו אסור, ודוק בזה. וגם לדברי החזון יחזקאל נצטרך לומר דהא דמחזיקין מדרבנן לדאו' היינו לענין שיהיה איסור דרבנן, אבל לא שיהיה איסור דאו', דהא רש"י תירץ דמשום דהוי דרבנן סמכינן אחזקת חבר, ואלמא דהוי אך דרבנן.

ט. [והנה איתא בחי' הרשב"א יבמות דף ל': בהא דבהמה בחזקת איסור עומדת עד שתביא ראיה, דהיינו חזקה "שלא נעשה בה מעשה המכשירה" ולא אך חזקת איסור, יעוש"ה. וכ"מ בפוסקים לענין חזקת שאינו בדוק ולענין חזקת שאינו מנוקר, עיין בס' שב שמעתתא שמעתתא ו'. ולפי"ז י"ל דמאי משני ואיבע"א מעיקרא ספק וספק, דעכ"פ אית לן חזקה שלא היה כאן מעשה, ולאו משום חזקת איסור טבל אלא שלא נעשה בה מעשה המתירו, ומוכח דלהרשב"א הפי' הוא מטעם ספק ספיקא ולא משום דליכא חזקת איסור, דהא עכ"פ התנהגנו דהחפצא בחזקה שלא היה מעשה הפרשה. אולם יש לדחות דלא סגי במה דלא נעשה מעשה הפרשה, אלא בעינן שלא נעשה מעשה "המכשירו", וזה שייך דוקא אם הטבל היה טבל, אבל אם אינו טבל נמצא שלא היה צריך הכשר, וכעת לא עמדתי בסוד הדברים].

י. והנה מש"כ לדון אם דלא חזינן דגררה דא"צ לבדוק [לענין חמץ] הוא משום ס"ס או משום דאיכא חזקת בדוק, לכאו' הא חזי' דגבי מדורות עכו"ם חולדה וברדלס יכולין להלוך שם א"צ בדיקה, ואלמא דאע"ג דהי' כאן ודאי נפל [לס"ד דהש"ס] אמרי' דאימור גררוהו, ואלמא דלא אך אימור אכלתיה הוי ספק הרגיל, אלא גם אימור גררוהו הוי ספק הרגיל שיגררוהו משם [דבשלמא במתני' דשפחתו של מציק אחד דרמון תנן שחולדה וברדלס "מצוין" שם אבל הכא גבי מדורות עכו"ם תנן חולדה וברדלס "שיכולין" להלך שם [ובהכי נמי מיירי במתני' דחמץ וכמש"כ בתוס' ד"ה אין חוששין וכו'] ואלמא דגם בזה חשיב ספק הרגיל, ובע"כ דטעמ' במתני' דאין חוששין הוא משום ספק ספיקא, אך י"ל דמ"מ למאי דמסקינן דאין ספק מוציא מידי ודאי, א"כ נהי דאיכא ספק הרגיל בגררוהו מ"מ אין מוציא מידי ודאי שהיה בדוק. [והביאור בזה דנהי דמאחר וספק גררוהו הוא ספק הרגיל היינו כעין רובא, א"כ איכא רובא לומר דגררוהו ומיעוט צדדים דלא גררה, מ"מ הא בספק השני ג"כ הוי כעין רובא דאכלוהו, והוי כאילו ב' הספיקות שקולין, ויש לפלפל בד"ז דמ"מ לגבי הספק הראשון הוי כמאן דליתיה כיון דהוי אך מיעוט, ולא יועיל הספק השני להצטרף בעדו], ושיטת בעה"מ ז"ל בזה, עי' לקמן בסוגיא דט' כדורין אך שיטתו תמוהה, ועיי"ש בהשגות הראב"ד ז"ל.

יא. עוד אמרתי לבאר איזה הערה קטנה בסוף הסוגיא, וז"ל: ומי אמרינן אין חוששין שמא גררה חולדה, והא קתני סיפא מה שמשייר יניחנו בצינעא שלא יהא צריך בדיקה אחריו. אמר אביי לא קשיא, הא בארבעה עשר או בשלשה עשר וכו', אמר רבא וכי חולדה נביאה היא וכו', אלא אמר רבא מה שמשייר יניחנו בצנעא שמא תטול חולדה בפנינו ויהא צריך בדיקה אחריו, תניא כוותיה דרבא וכו', רב מרי אמר גזירה שמא יניח עשר וימצא תשע, עכ"ד הגמ'. ראיתי בחי' הריטב"א שכתב וז"ל: ולענין פסק יש שפסקו כרבא וכו', והרי"ט כתב דהלכתא כרב מרי דסוגיא כותיה נקטא, וכן פסקו גדולי הפוסקים, וכן דעת הרמב"ן ז"ל, ע"כ. וצ"ע דאיזה נ"מ לענין פסק איכא דהא אינם חולקים אלא בהחששא, אבל לכו"ע הכלל הוא דהיכא דחזינן דשקל חיישינן, והיכא דלא חזינן לא חיישינן [ובשלמא לאביי איכא נפ"מ בין י"ב לי"ג]. ומוכח מדבריהם ז"ל דבאמת רבא חולק הוא בדינא דהניח עשר ומצא תשע, דלרבא גם בכה"ג אין חוששין שמא גררה כו', ואילו לרב מרי חוששין, והטעם דלרבא לא חיישינן לכאו' צ"ע דהא בכה"ג דמצא תשע א"א לחוש שלא גררה, והוי זה כמו חזינן דשקל, וצ"ל די"ל דאפשר הוא לקחם ושכח, כעין ההיא דקרדום לקמן דף י'. והנה מש"כ הריטב"א דסוגיא כותיה נקטא, נראה דכוונתו ז"ל דד"ז איתא לקמן דף י' הניח י' ומצא תשע, היינו סיפא דתניא הניח מאתים ומצא מנה, מנה מונח ומנה מוטל דברי רבי, וחכ"א הכל חולין. הרי דלכו"ע צריך לבדוק, וצ"ע דבאמת במאי פליג רבא, דהא יש ללמוד דין זה ממעות מע"ש, וצ"ע. ושו"ר בחי' הר"ן ז"ל שכתב ג"כ כמש"כ דלא פליגי לענין דינא, יעו"ש.

סימן ב'

בענין ספק חמץ שנכנס לבית

א. גמרא תשע צבורין של מצה ואחד של חמץ, ואתא עכבר ושקל ולא ידעינן אי מצה שקל אי חמץ שקל היינו תשע חנויות, פירש ואתא עכבר ושקל היינו סיפא, דתניא תשע חנויות כולן מוכרין בשר שחוטה ואחת מוכרת בשר נבלה, ולקח מאחת מהן ואינו יודע מאיזה מהן לקח ספיקו אסור, ובנמצא הלך אחר הרוב. פרש"י ד"ה ואתא עכבר ושקל, ונכנס לבית בפנינו ולא ידעינן אי חמץ שקל, וכיון דחזינא צריכין אנו לבדוק, או דילמא מצה שקל, עכ"ד. אבל התוס' ד"ה היינו, הקשו על פרש"י, דבשלמא גבי ט' חנויות הוי ספיקא דאו' ולחומרא, ומה"ט אמרי' ביה כל קבוע כמע"מ דמי, אבל בסוגיין הא ספיקא דרבנן ולקולא, אלא די"ל דמיירי בלא ביטלו, אך שוב הקשו דהא איכא כאן חזקת בדוק, דאם אינו בדוק פשיטא דבעי בדיקה, ועל כן פי' התוס' דלענין אכילה מיירי אם הוא חמץ או מצה, עכת"ד התוס' וצריך ליישב דברי רש"י, והנה מטעם הקו' דספיקא דרבנן לקולא, כבר כת' התוס' דיל"פ דמיירי דלא בטלו, אך אכתי יקשה דהא איכא חזקת בדוק ואפי' לא ביטלו, ואמנם י"ל דכיון דהדין ב"י וב"י אינו דין בהבית, אלא הוא דין אגברא שלא יהיה לו חמץ, ואין הבית חשיב כחתיכא דאיסורא, מ"מ נלענ"ד דסברא זו צ"ע לחלק דעכ"פ לענין דין חזקה סגי לן גם בהמציאות דאית להבית חזקת בדוק במציאות ולא נשתנה. ועי' סוגי' דכתובות חזקת הגוף דחזי' מזה ששייך שפיר חזקה על מציאות [ועי' בס' חזון יחזקאל דף ט' ע"א [וכבר הקשינו על דבריו, אבל עכ"פ עצם סברתו לא נסתרה מן הסוגיא] שכתב כסברא הנ"ל].

בסוגיא דט' צבורין וכו'

ב. עוד בגמ' שני צבורין אחד של מצה ואחד של חמץ, ולפניהם שני בתים אחד בדוק ואחד שאינו בדוק, ואתו שני עכברים אחד שקל מצה ואחד שקל חמץ, ולא ידעינן הי להאי עיילי והי להאי עיילי, היינו שתי קופות דתנן שתי קופות אחת של חולין ואחת של תרומה ולפניהם שני סאין אחד של חולין ואחד של תרומה, ונפלו אלו לתוך אלו מותרין, שאני אומר חולין לתוך חולין נפלו, ותרומה לתוך תרומה נפלה, אימור דאמרינן שאני אומר בתרומה דרבנן, בחמץ דאורייתא מי אמרינן, אטו בדיקת חמץ דאורייתא, דרבנן היא, דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי ליה. וקשה להתו' שכתבו דאיכא חזקת בדוק, א"כ אמאי בשני קופות ליכא חזקת בדוק [באותו הבית שבדוק] לומר דלא נכנס לשם חמץ אלא נכנס מצה, וכתב מהרש"א ז"ל דהתם ליכא חזקת היתר כמ"ש התוס' בהדיא פרק הערל בההיא דב' קופות דליכא למימר אוקי חולין אחזקתייהו, דמה שנפל בקופה הוא ואין לו חזקת היתר וכו', עכ"ד המהרש"א ז"ל. ולענ"ד דברי המהרש"א צריכין ביאור טובא, דלא דמי כלל, דהתם בתי' התוס' כיון דגם אם מספקינן אם נדמע או לא אין אנו באים לשנות את החולין עצמו, אלא דמספקינן בהתרומה היכן היא, ובזה לא שייך חזקת חולין כיון שאין כאן נידון על החולין, אבל הכא מאחר וחזי' שכתבו התוס' דשייך חזקת בדוק היכא דמספקא לן אם נכנס חמץ להבית, א"כ גם בב' צבורין שייך שפיר חזקה על הבית הבדוק שלא יצא מחזקתו. ולענ"ד ד' מהרש"א צ"ב שכתב לדמות להה"א דפ' הערל, ובגוף היסוד שכת' בדעת תו' פ' הערל, הנה לשון התו' שם ביבמות דליכא למימר "כולי האי" אוקי חולין אחזקייהו, וצ"ע הלשון כולי האי, והנה באמת דמהתו' שם משמע דשייך חזקה גם בכה"ג, דהנה בהך דינא דב' קופות של חולין וא' של תרומה, ולפניהם שתי סאין אחת של תרומה ואחת של חולין, ונפלו אלו בתוך אלו הרי אלו מותרים שאני אומר וכו', ופליגי התם ר' יוחנן וריש לקיש, דלר"י לא בעי שירבו חולין על התרומה ולר"ל בעינן, ומוכח שם בגמ' דטעמ' דר"י דלא בעי רביה הוא משום דתרומה בזה"ז דרבנן, וכ"מ בהדיא ג"כ בסוגיין. והתו' שם בד"ה שתי קופות הקשו, דאמאי לא פליגי ר"י ור"ל אמתני' דתרומות ריש פרק ז' משנה א', ב' קופות אחת של חולין ואחת של תרומה שנפלה סאה של תרומה לתוך אחת מהן ואין ידוע לאיזה מהן נפלה, הריני אומר לתוך תרומה נפלה, ותי' התוס' דר' יוחנן מייתי ברייתא דאפילו ב' קופות וב' סאין דלא שייך למימר כולי האי אוקמה חולין אחזקייהו, כיון דמה שנפל ספק הוא ואין לו חזקת היתר, וצידדו התוס' לומר דאפשר דבשעה אחת אפי' ר"ל מודה דסמכי' אחזקת חולין שבקופה, עכת"ד. הנה מוכח מדברי התוס' דשייך שפיר דין חזקה גם בתערובת, דהא כת' התוס' דבמשנה בתרומות מודיעו אחזקת תרומה שנפלה, ולפ"ז מש"כ התוס' דבב' קופות וב' סאין ליכא חזקה היינו דליכא חזקה במה שנפל כיון שיש לנו ע"ז עצמו ספק אם חולין נפל או תרומה, ומצד החזקת חולין שבקופה לא נחתו התוס' לכך, וזהו דברי המהרש"א דגם הכא לא משגחי' אלא אחזקת החפצא שבא לשם, אבל מ"מ גם אם אמנם ד' התוס' פרק הערל צ"ב מאי נפ"מ בין מה שנפל להחולין שבקופה, אבל הא זה מוכח בתוס' הכא דאיכא חזקת בדוק, וא"כ מאי איכפת לן דליכא חזקה במה שהגיע, ולבד מזה הא גם בט' צבורין ליכא חזקה על מה שבא, דהא זהו ממש כב' קופות, דע"כ גופא איכא ספק, סוף סוף דברי המהרש"א צ"ב. שוב מצאתי בעה"י דתמה בזה הגאון רעק"א ז"ל בחידושיו ולא תירץ יעוש"ה. ואפשר לדחוק דט' צבורין חשיב חזקת בדוק כיון דהוי ספק אם נפל איסור, אבל ב' סאין וב' קופות שהיה ודאי נפילת איסור באופן כללי לא חשיב חזקה. ומ"מ גם דברי התו' פרק הערל צ"ב וכנ"ל, דאמאי ליכא חזקה במה שבקופה, דאם משום הסברא הנ"ל דאין כאן שינוי בהחולין עצמו, א"כ גם במשנה דתרומות דוקא דליכא למימר דתרומה נפלה ליכא חזקה על מה שנפל כיון דאין כאן השתנות בהתרומה עצמה. ונראה לבאר בזה

דסברת התוס' היא כך, דהא דבאמת איכא חזקה הוא משום דעכ"פ כיון שאנו באים לשנות דינו מתרומה ודאי לתרומה ספק איכא חזקה, ולקמן יבואר, ולזה הכא הא איכא ב' חתיכות שמתערבים זה עם זה, ואיכא נידון על כל חתיכה וחתיכה, ונמצא דאם נפל ודאי תרומה לא' מהב' קופות בזה יש נידון על הקופה עצמה אם נשתנה דינה מחולין ודאי לספק, וגם על התרומה גופא אם נשתנה דינה לספק חולין, וע"ז אמרי' דעל כל אחד איכא חזקה, אבל היכא דנפל ספק חולין ספק תרומה [כגון ב' קופות וב' סאין] לקופה של חולין, בזה נהי דלענין מה שבקופה איכא חזקה, אבל לענין מה שנפל דאין לו חזקה (כיון דע"ז גופא מספקינן מה נפל) ולזה א"א לנו לומר דהוא חולין כיון דלגביו אין חזקה (דאפשר שהוא תרומה ואדרבה לא נשנה דינו), אלא דנוכל לומר דאחרי דנתברר על מה שבקופה שוב יתברר על מה שנפל, אלא דזה ספק באחרונים ז"ל וכידוע, ע' שב שמעתתא ד' בזה, ובזה נסתפקו ג"כ התו' דאפשר דאין כאן הכרעה מזה לזה, ולזה כיון דלענין מה שנפל א"א לנו להתירו שוב א"א לנו להתיר את מה שבקופה, דהא אין אנו יודעים מה הוא זה שבקופה ומהו זה שנפל, אלא דאנו דנים בדרך כלל דמה שבקופה יש לו חזקת היתר, ולזה אמרי' דמשום זה לא ישתנה דין מה שנפל דלגביו אין חזקת היתר [וזה שייך להא דחזקת האם לא מהני לבת, וקצרתי], וע"ז צידדו התו' ואפשר דבשעה אחת וכו' [וצ"ב כוונתם מה שעה אחת מהני]. עוי"ל בביאו"ד התוס' ביבמות דהוי מצד איתרע החזקה, דבזה שנפל ודאי איסור חשיב ריעותא בהחזקה, ומשא"כ בסאה א' וב' קופות דאין כאן ודאי נפל על אותה קופה.

ועכ"פ הכא בסוגיין ודאי דלא שייך סברא הנז', דהא מספקי' רק על הבית מהו אם הוא בדוק או לא [דנפ"מ לבודקו], ושייך ביה שפיר חזקה. ואם נתעקש ונאמר דמאחר ואם נמצא שוב נדון לגבי עצם החמץ, ולגביו אין חזקה, הא א"כ גם בט' צבורין מה הק' התו' דנימא חזקת בדוק, דהא אם נמצא את החמץ נצטרך לדון לגביו, ולגביו הא אין חזקה ושוב ליכא חזקה על הבית [ואפשר דאמנם רש"י תפס כסברא זו, ולזה ס"ל דאין חזקת בדוק בכל הסוגיא], והטעם דל"א הכי הוא משום דמ"מ הבית ידוע לנו, ועל הבית י"ל חזקה, ולעולם על החמץ לא נאמר חזקה [וכמו חזקת האם אינה מועלת לבת דדנין כ"א בפ"ע], ודוקא בב' קופות דאין אנו יודעים כלל מה בקופה ומה נפל, וכמשנ"ת לעיל.

ג. והנה בגוף יסוד הנ"ל דחשיב חזקה גם היכא שאין אנו משנים דינו, נ"ל דהתוס' לשיטתם במס' שבת דף ל"ד שהקשו על פרש"י שם בהא דמבואר התם דעירב בין השמשות קנה עירוב, דמיירי לפרש"י בעירוב תחומין, והק' התוס' דהא לא מכשר ר' יוסי בעירובין דף ל"ה אלא מטעם חזקה, כדתניא התם כיצד א"ר יוסי ספק עירוב כשר תרומה ונטמאת וכו', עכ"ד התו'. ולכאורה קשה דהא בברייתא שם תניא וכן בפירות ספק מבעו"י נתקנו ספק משחשכה נתקנו, זה הוא ספק עירוב כשר, ומפ' שם בגמ' דאין הכוונה נתקנו ממש דהא איכא חזקת טבל, אלא הכוונה ספק נדמעו ספק לא נדמעו, והשתא תיקשי דהאיך שייך חזקת חולין בזה כיון דאי"ז שינוי בגוף בתרומה, אע"כ דחשיב חזקה, והתו' לשיטתם ביבמות דשייך בכה"ג חזקה. ועי' בחזון יחזקאל שבת ל"ד שכתב ליישב קו' התו' מכח קו' זו, ודוק בזה.

אך לכאו' בגוף הסברא דחשיב חזקה דלכאו' קשה סו"ס בטעמא דמילתא כיון דאין כאן שינוי מחזקתו, אלא שאנו מסתפקים בו אם הוא זה החולין או לא, ולומר דאיכא חזקה שלא נתערב צ"ע, דהא ודאי דנפל ונתערב, ועיקר הספק הוא מה נפל אם חולין או תרומה [ואמאי מוקמי' דוקא אחזקת חולין].

ונראה דיל"פ עפי"ד התוס' ריש נדה דף ב': שהקשו דאיך ילפי' ס"ט ברה"י טמא מסוטה אפי' היכא דאיכא חזקת טהרה, דהא שאני סוטה דאיתרע חזקתה ע"י הסתירה, ותירצו וז"ל: וי"ל דילפינן מסוטה שעשאה הכתוב ודאי טמאה, אע"ג דאית לה חזקה שאינה טמאה ודאי, ולא איתרע אלא חזקת טהרה ודאית, עכ"ל התוס' שם.

ומבואר דאע"ג דאין לנו חזקה שהיא מותרת, מ"מ כיון דיש לנו חזקה שאין כאן ודאי א"א לעשות כודאי (אם לא משום גזה"כ), וה"נ י"ל להיפוך דכיון דהיה לנו חזקה שהוא ודאי חולין א"א לנו לעשותו ספק חולין, ודוק.

עוד יש לומר עפי"מ דמבואר במס' נדה דף מ"ז א' דמדומע פטור מן החלה, ואע"ג דיש כאן עכ"פ חולין מ"מ דימוע משוי ליה הכל כתרומה ממש [וזהו רק מדרבנן כמבואר שם בסוגי' לתוס'], וא"כ נמצא כדאמרי' שהוא מדומע משנים את דין החולין, שאין בו דין חולין אלא הוא תרומה, ולא רק ספק אלא הו"ל כתרומה ודאי [ולפי"ז התו' יסברו דההיא דעירובין דספק שמא האי נדמעו בתרומה וכסומכוס, ולא כפי' השני שפרש"י בערובין שם דהיינו נדמעו בטבל].

ד. והנה יש לעיין אם רש"י דמפרש ההיא דט' צבורין לענין בדיקה, מפרש לה דוקא כשלא ביטלו ולענין דאו', או דאפי' כשביטלו, ולא ס"ל דאמרי' ספד"ר לקולא, הנה הראב"ד ז"ל בהשגות על בעה"מ ז"ל כתב דליכא ספד"ר לקולא גבי בדיקת חמץ, דעיקר הבדיקה נתקנה על הספק. אלא דלכאו' איכא סתירה לזה, דרש"י פירש בהא דצבור אחד של חמץ ולפניהם שני בתים בדוקים, ולא ידעינן להאי עייל, היינו שני שבילין, ופרש"י דבדיקת חמץ דרבנן היא ולקולא, ואלמא דאמרי' בזה ספד"ר לקולא, אולם מדברי הראב"ד ז"ל בהשגות נראה דהיכא דאיכא חזקה אמרי' ספד"ר לקולא, וכמו שיתבאר.

הנה הראב"ד ז"ל ביאר הא דבאמת לא אמרי' ספד"ר לקולא משום דעיקר בדיקה על הספק נתקנה, ולזה מחמרי' כל היכא דאיכא ודאי דעייל בחדא ביתא ומפיק לה מחזקתה, אבל ספק על ספק לא על לא מפיק לה מחזקתה, ובההיא דשני שבילין כתב הראב"ד ז"ל דליכא כאן אפי' ספק, דאם באמת היה ספק הא ס"ט ברה"ר טהור יעו"ש. ובאמת שלא הבנתי השגת הראב"ד בזה, דהא מבואר בגמ' דדוקא בבאו להישאל בב"א הוא דמטמאינן, ולעולם ס"ט ברה"ר טהור, וצ"ע.

ומ"מ מבואר דבספק על איכא חזקה, ומ"מ ביאר הראב"ד מקודם לכן דהוא משום ספד"ר לקולא, וצ"ב דאי איכא חזקה א"צ להא דספד"ר לקולא, וצ"ע. אבל עכ"פ י"ל דבאמת אפשר לבא מדין חזקה, ואפשר לבא מדין ספד"ר לקולא, דבמקום חזקה ליכא הכלל דעיקר בדיקה על הספק וכו', ואולי זהו ג"כ דעת רש"י, וסובר רש"י דבט' צבורין ליכא חזקה כיון דודאי נכנס, אלא איכא ספק חמץ ספק מצה, ודמי למש"כ תוס' כתובות כ"ג א', אבל בב' בתים לגבי כל בית איכא חזקה, וי"ע.

והנה בעיקר הסברא דלא אמרי' ספיקא לקולא גבי בדיקת חמץ, יעוין ג"כ בחי' הרשב"א ז"ל ברכות דף ל"א שעמד בסברא זו [ונוגע לסוגיא דלעיל דף ט' גבי א"ס מוציא מידי ודאי, ועמש"כ שם], ויל"פ בדרך אפשר דיסוד מחלוקת תוס' ושאר ראשונים (ראב"ד ואפשר ג"כ שיטת רש"י) אם הא דתיקנו בדיקה במקום שמכניסים בו חמץ הוא גדר ודאי דמחזקינן שיש שם מן הסתם חמץ, או דהוא מתורת ספק, דאם גדר התקנה הוא דמספק צריך לבדוק א"כ כל ספק שנולד צריך לבדוק, אבל אם נפ' דהוא מתורת חזקה דמן הסתם יש שם חמץ, א"כ בשאר ספיקות דדין ספק עלייהו א"צ לבדוק, ודוק. ודע דראיתי להרב קובץ שיעורים באות מ' שהק' על קו' התוס' דנימא ספד"ר לקולא, דהא מאחר והחתיכה אסורה באכילה שוב יש חשש שיבא לאכלה, ומצאתי בחי' הר"ן שכתב סברא זו, אך שאר הראשונים לא נחתו להכי. ונראה טעמם ז"ל דיש להביא כמה ראיות דגם בגזירה מאחר והאיסור דאו' הוי ספק, לענין דרבנן הולכים להקל ותולים דאין כאן איסור. והיינו לא מיבעיא אם גדר סד"א לחומרא הוי בתורת ספק, אלא אף אם הוי איסור חדש (ע' בשערי יושר בשם הצמח צדק) מ"מ אי"ז איסור חמץ. וראי' לזה מביה"ש דמקילי' בשבות, ואף דסו"ס יש כאן גזירה לדאו'. ועי' ביו"ד סי' נ"ז דהתיר הרמ"א למכור לגוי ספק דרוסה [אך שם מחלק בין ספק במציאות לספק בדין, וצ"ע]. [ועיי"ש בקוב"ש דהק' כה"ג על קו' התוס' דחזקת בדוק, וגם ע"כ י"ל כנ"ל].

ה. גמרא על ובדק ולא אשכח פלוגתא דר"מ ורבנן, דתנן היה ר"מ אומר כל דבר שבחזקת טומאה לעולם הוא בטומאתו עד שיודע לך הטומאה היכן היא, וחכ"א בודק עד שמגיע לסלע או לקרקע בתולה. והק' בתוס' ד"ה על ובדק ולא אשכח כו', דבשלמא התם גבי טומאה איכא נפ"מ אם המקום טמא לענין אם יכנס לשם, אבל הכא למאי נפ"מ דהא כבר בדק, ותי' התו' דמיירי פשיטא בטל, ונפ"מ אם צריך לבטל או סגי במה שבדק. וראיתי בחי' מוהרש"א ז"ל שכתב דודאי גם לרבנן צריך לבטלו, דהא אמר הבודק צריך שיבטל, אלא דנפ"מ אם לא ביטלו אם עבר אספק לאו. ולענ"ד א"צ לזה [להעמיד באופן דעובר על תקנ"ח], אלא הענין פשוט וכדמשמע מפשטות לשון התוס', דודאי בדק בליל י"ד וביטל הכל כתקנ"ח, אלא דהשתא ביום י"ד קודם ו' שעות [ואפי' בלילה] אירע מעשה זה דספק על, ולזה אמרי' ליה שיבדוק וא"צ לבטל, כיון דאין כאן תקנ"ח דבדיקה שנאמר בזה דיבטל, ויותר מזה הא עיקר טעמא דהבודק צריך שיבטל מפרשינן בדף ו': דהוא משום גזירה שמא ימצא גלוסקא יפה, והכא מאחר וקיימינן לרבנן דס"ל דאמרי' דודאי אינו שם א"כ לא תלינן דנשאר הגלוסקא, ושוב ליכא חששא וא"צ ביטול, וכן מדוייק בלשון תוס' שכת' דמיירי שלא "ביטלה", דלעולם ביטל בזמן בדיקת כל החמץ אור לי"ד, והכא מיירי לבתר כל זה דאז הנדון הוא על חתיכה זו בלבד, ואותה לא ביטלה, ופשוט לענ"ד.

ו. הנה יש להסתפק בהא דכת' התו' לתרץ שיטת רש"י בההיא דט' צבורין דמיירי שלא בטלו, אם מיירי השתא גם לענין בדיקה מתקנ"ח, ואפי' אם יבטל לא יועיל או לא, ואם נפ' דמיירי גם לענין בדיקה א"ש יותר, דאם הנפ"מ לענין ביטול הו"ל לרש"י לומר ביטול, ולמאי כת' רש"י בדיקה, והטעם בזה עפי"מ שכת' המל"מ, ודן הגרע"א בזה טובא בתשו', דהיכא דהי' הספק נוגע לדאו' ושוב נתגלגל למידי דרבנן לא תלינן לקולא, ודוק בזה. [ומ"מ ספק אכילה לא חשבי' לענין זה שיגרור אחריו דין בדיקה, וע' כ"מ בשם רבינו מנוח ז"ל]. אכן יעוי' להר"מ בפ"ב לענין כמה ספיקות שכתב מבטל בלבו וא"צ לבדוק, וכ"פ השו"ע בסי' תל"ח, וכן בסי' תמ"ב לענין חצי זית בבית וחצי זית בעליה, והנראה מזה דלא חשיב נתגלגל. וי"ל הטעם דחשיב מעיקרא נפ"מ לדאו' ודרבנן, ועיי"ש בהגרע"א ובפתחי תשובה יו"ד סי' ק"י דדוקא אם היה הספק מעיקרא רק לדאו' ואח"כ נתגלגל לדרבנן. [וכ"מ מהא דביהש"מ מקילינן בשבות, וי"ל]. עוי"ל דדוקא אם הוי מאותו דין כמו אינו בן יומו אטו בן יומו, אבל דין ביטול ודין בדיקה הם ב' דינים, דדין ביטול הוא מדין בל יראה, ודין בדיקה הוא מחשש שיבא לאכלו. [וע"ע ב"י סי' תל"ח וט"ז שם סק"ד בד' הטור]. ושו"ר להפמ"ג בסי' תל"ט שהעיר מהך דיו"ד סי' ק"י דנתגלגל יעוש"ה. ולענ"ד י"ל כמש"כ.

ז. והנה התו' הקשו על שי' רש"י דגם אם לא ביטלו נוקמא אחזקת בדוק, וכתב החזון יחזקאל לתרץ דאין זה דין על הבית אלא על הגברא, ויל"פ דבאמת תלוי על מה דנים, דאם מיירי כשלא ביטלו בזה באמת אין הדין בדיקה בהבית, אלא הוא דין בהחמץ שלא יראה לו חמץ, אבל אם נימא דמיירי בביטלו ומיירי לענין התקנ"ח י"ל דאז באמת איכא חזקת בדוק כיון דתקנת בדיקה היא דין בהבית שיהיה בדוק, ובזה נבין לדחות דברי הש"ש, דהנה הנקוה"כ והש"ך נחלקו ביור"ד לענין חתיכת בשר שאינה מנוקרת אם איכא חזקה על החתיכה שאינה מנוקרת, או דנימא כיון דאין זה דין בהחתיכה שנאסרת אלא תערובת בלבד אין זו חזקה, וכתב הש"ש להביא ראיה מהא שכת' הפוסקים לענין בדיקת חמץ דשייך חזקת בית שאינו בדוק, ולהנ"ל י"ל דשאני גבי בדיקה דזהו עיקר דין הבדיקה לדאוג שיהי' הבית בדוק, אולם הש"ש הבין דהדין בדיקה הוא כמו האיסור ב"י דהוא דין בהחמץ שיבדוק את החמץ, וזהו ראייתו דחזי' ששייך חזקה שלא נעשה מעשה בדיקה, ובאמת דמאותה סברא נראה דשייך חזקת בדוק, דאיכא חזקה שנעשה מעשה בדיקה [ואיננו בגדר אינו בדוק], ודוק בכ"ז [ועמש"כ לעיל בענין מדומע].

והנה התוס' פי' דהנפ"מ דט' צבורין הוא לענין אכילה, ולכאו' מדוע לא פי' לענין ביטול, דזה הוי דאו'. ובפשוטו י"ל מטעם חזקת בדוק, אכן בתוס' רבינו פרץ פי' אף לענין ביטול. ולכאו' יש לדון אף לענין חזקת בדוק, דדין בל יראה אינו דין בהבית, ובפרט להסוברים דאף חמץ ורה"ר עובר עליו. אך י"ל בפשוטו, דתוס' רבינו פרץ ס"ל דלא חשיב חזקת בדוק, כיון דאיתרע החזקה, וכדכתב אח"כ לענין ב' צבורין וב' בתים יעו"ש.

עוד מוכח מדברי התוס' (וכן מפרש"י) דלא אמרי' דיבדוק בספק מטעם דבר שיש לו מתירין, והטעם יל"פ דהוי טירחא [או מטעם אחר ואכ"מ]. וע"ע פני' מש"כ לתרץ קו' התוס'.

ח. גמרא הניח ט' ומצא י' פלוגתא דרבי ורבנן, דתניא הניח מנה ומצא מאתים חולין ומעשר שני מעורבין זה בזה דברי רבי, וחכ"א הכל חולין, ע' בעה"מ ז"ל שכתב דגם לרבנן דצריך לבדוק אחר כל העשרה היינו דוקא לענין ביטול ולא לענין בדיקה דספד"ר לקולא [וכן מבאר בכל הסוגיא דכל דהנידון לענין בדיקה ספיקו לקולא], אולם הראב"ד ז"ל בהשגות כתב דגם לענין בדיקה הדין כן, ואמנם דהראב"ד בלא"ה ס"ל שם דאין כלל דספד"ר לקולא גבי בדיקת חמץ, וכמש"כ שם דהבדיקה על הספק נתקנה, אבל מ"מ דברי בעה"מ ז"ל צ"ע דלכאו' הא חזינן דהך מילתא דמעות מע"ש לרבנן הכל חולין הוא מתורת ודאי, דאם מספק הא ספיקו לחומרא, ואם חזי' דהכל חולין ש"מ דאית לן סברא בודאי דהחליפם לגמרי, וא"כ לענין בדיקה נמי צריך לבדוק אחר כל העשרה, וצ"ע.

ט. הנה כת' תוס' ד"ה היינו שתי קופות, וכולה שמעתא מיירי שהככר כל כך גדול דליכא למימר אכלתיה. אולם בעה"מ ז"ל כתב ברישׁ הסוגיא דט' צבורין, דקאי כר' זירא בסוגיא דדף ט' דלחם משיירא, דאי לרבא הא איכא תרי ספיקי, דילמא לא הוה חמץ, ואת"ל חמץ דילמא שייר, או דבעכבר לכו"ע משייר, והראב"ד ז"ל השיג עליו בחריפות דודאי גם לר' זירא הא בלחם משיירא, היינו דילמא משיירא עייש"ה.

ואולם גברא רבא אמר מילתא וצריך ליישב דבריו, דלכאו' דברי בעה"מ ז"ל מוקשים טובא, חדא מנין לו דבאמת אליבא דר' זירא לחם משיירא בודאי, ועוד איך אפשר לומר כן דלר' זירא משיירא בודאי, דהא במשנה תנן דאי לא חזינן דשקל אין חוששין שמא גירה חולדה, והשתא לר' זירא דמשיירא אין לנו לתלות דאכלה [אפי' בתורת ספק]. והנראה בזה בדעת בעל המאור ז"ל דמפרש בפי' הסוגי' דדף ט' דר' זירא ורבא פליגי בהיסוד דאין ספק מוציא מידי ודאי, דהנה ז"ל הסוגי' בדף ט' טעמא דלא חזינא דשקל, הא חזינא דשקל חיישינן ובעי בדיקה, ואמאי נימא אכלתיה, מי לא תנן מדורות העכו"ם טמאים, וכמה ישהה במדור ויהא המדור צריך בדיקה ארבעים יום אע"פ שאין לו אשה, וכל מקום שחולדה וחזיר יכולין להלוך בה א"צ בדיקה. א"ר זירא לא קשיא, הא בבשר והא בלחם, בבשר לא משיירא, בלחם משיירא. אמר רבא האי מאי, בשלמא התם אימור הוה אימור לא הוה, ואת"ל הוה אימור אכלתיה, אבל הכא דודאי חזינא דשקל מי יימר דאכלתיה, הוי ספק וודאי, ואין ספק מוציא מידי ודאי. ואין ספק מוציא מידי ודאי והתניא כו'. ומפרש בעה"מ [דלעולם הא דבשר לא משיירא היינו בודאי], ומ"מ אימור אכלתיה הוי ספק הרגיל ומוציא מידי ודאי, ומשא"כ בלחם ליכא אפי' ספק כיון דודאי לא משיירא, ולזה חיישינן. וכ"מ פשטות הסוגיא דרבא הוא זה דחדית לן דאין ספק מוציא מידי ודאי, ור' זירא פליג ע"ז, דרבי זירא ס"ל דאם אימור אכלתיה שייך ג"כ בלחם הוה הדין דספק מוציא מידי ודאי, דאת"ל דר' זירא ס"ל ג"כ דאין ספק מוציא מידי ודאי א"כ מאי מקשי' כלל ממתני' דמדורות העכו"ם, דהתם הוי ספק ספיקא כדאמר רבא, ומשא"כ הכא גבי בדיקת חמץ דאין ספק מוציא מידי ודאי. אכן בחי' רבינו דוד פי' בדעת ר' זירא דמדורות העכו"ם הוי ודאי. אולם בחי' הר"ן פי' דר' זירא ס"ל דאם הוה ספק אכלתיה לא הוה מקילינן בס"ט ברה"י. [וי"ל דתלוי במש"כ לעיל אם הך דאימור הוה אימור אכלתיה הוי מדין ס"ס, או מדין ספק הרגיל יעו"ש].

ואמנם קו' בתרייתא אכתי צל"ע, דאם באמת כן הוא דלר' זירא ודאי משיירא, אמאי אין חוששין שמא גררה חולדה, והנראה דבעה"מ מפרש דר' זירא ורבא פליגי ג"כ בטעמ' דאין חוששין כו', דלר' זירא הטעם הוא משום "דא"כ אין לדבר סוף", ולזה אפי' דודאי משיירא מ"מ אין לנו לחוש דגררה דא"כ אין לדבר סוף, אבל רבא דס"ל דאין ספק מוציא מידי ודאי, וטעמא דהיכא דחזי' דשקל חיישינן הוא משום דאסמ"ך, דאימור אכלתיה אינו מוציא מידי ספק, ולעולם אימור אכלתיה הוי ספק ואינו ודאי משיירא, ממילא הא דאין חוששין שמא גררה חולדה הוא מטעם דס"ס, וגם מוכרח לומר כן, דאל"כ יקשה עליה ל"ל להמשנה לטעמא דאין לדבר סוף, תיפוק ליה דאין חוששין מטעם ס"ס [עי' מהרש"א ריש הסוגי'], אע"כ דבאמת אין לדבר סוף קאי רק על מבית לבית, וע"ע לקמן בזה. ולזה מקשי' לקמן ומי לא חיישינן לגירה חולדה, והא תנן בי"ד משייר בצנעא, ודוק. אך י"ל דבאמת טעמא דאין חוששין שמא גירה חולדה הוא משום דאוקמיה אחזקת בדוק. וכ"כ רבינו מנוח בחד פירושא. ונתבאר לעיל.

סימן ג'

בענין ב' בתים בדוקין ואתא עכבר לחד מינייהו וכו'

א. הנה הבאנו קו' המהרש"א לשיטת תוס' דאיכא חזקת בדוק בספק חמץ כההי' דט' צבורין, א"כ אמאי בב' בתים א' בדוק ואי' שאינו בדוק, ושני עכברים א' שקל מצה ואי' שקל חמץ, מדמי' לב' קופות דתלי' בשאני אומר, ולא מקילינן אלא בדרבנן היכא דביטל, דהא איכא כאן חזקה דבדוק, ותי' אינו מלובן וכמו שכתבנו בסימן הקודם, ושכ"כ הגרעק"א ז"ל. והנה בעיקר הך דינא דאמרי' בסוגיין ב' בתים א' בדוק ואי' שאינו בדוק, וב' ציבורין א' של חמץ ואי' של מצה, ואתו שני עכברים אחד שקל מצה ואחד שקל חמץ, ולא ידעינן הי להאי עייל והאי להאי עייל, היינו שתי קופות, דתנן שתי קופות א' של חולין ואי' של תרומה, ולפניהם

שני סאין אחד של חולין ואחד של תרומה, ונפלו אלו לתוך אלו מותרין, שאני אומר חולין לתוך חולין נפלו ותרומה לתוך תרומה נפלה. ולכאו' צ"ע מהו הדין המסוים דנתחדש בהך דב' קופות טפי מדין ספק דרבנן לקולא, ול"ל להגמ' לומר היינו שתי קופות ולא לומר דספד"ר לקולא [וגם אם קו' זו תתיישב מ"מ צ"ע בעיקר הדין דב' קופות]. ואמנם בדברי הפוסקים מתבאר דבאמת הך דינא דב' קופות הוא דין מיוחד, מלבד הדין דספק דרבנן לקולא, ולא יועיל בב' קופות הדין הכללי דספק דרבנן לקולא, דהא בב' קופות ששניהם של היתר ונפל א' חולין וא' תרומה, בזה אסורות שתי הקדרות וכמ"ש השו"ע יורה דעה סימן קי"א סעיף ה', והטעם מבואר שם בש"ך בשם הרשב"א ז"ל בתורת הבית דלא שייך בזה לומר תולין כיון דחד מינייהו ודאי אסור [ואמנם יש לדון דאין כוונת הרשב"א לבאר הטעם דל"א ספד"ר לקולא, מ"מ זהו האמת הטעם דאין כאן ספד"ר לקולא, ומקור דינים אלו איתא בתוספתא, ע"ש בביאור הגר"א ז"ל [ובאמת דיש עוד טעם לומר הא דליכא ספד"ר לקולא, לשיטת הש"ך דבאיקבע איסורא אין דין ספד"ר לקולא, וכיון דיש לפנינו ודאי איסור אין להקל, אכן אי"ז הטעם האמיתי ומכמה טעמים]. וא"ת להקל הא אין לך להקל בזה יותר מזה, ועל כן מחמרי' בשניהם דא"א לתפוס קולא בא', ולהקל בשניהם ג"כ אי אפשר דהיו תרתי דסתרי אהדדי. ולזה נתחדש הדין דתולין, דהיכא דא' איסור וקופה א' היתר תולין שהאיסור נפל למקום האיסור. והנה יש לחקור אם נאמר דהוא מהדין דספד"ר לקולא, ונהי דהיכא דשתי הקדירות של היתר לא שייך בזה ספיקא דרבנן לקולא וכהנ"ל, אבל היכא דא' בלא"ה של איסור הא ליכא נפ"מ באותה קופה, ונמצא דכל הנדון הוא על אותה של היתר, ושוב הדרי' לכללא דספד"ר לקולא. אמנם נלענ"ד דאינו כן וב' ראיות לדבר, חדא, דלשון הדין דתולין וכו' מוכח דהוא דין מיוחד, ועוד ראי' מהא דאיתא בתוספתא ופסקה בשו"ע סי' קי"א סעיף ו' דאם היו שתי קדירות של היתר ונפל איסור בא' מהן ואינו ידוע לאיזה נפל, דהדין הוא דאסור מספק, ושוב נפל איסור לא' מהן וידוע לאיזה נפל, הקדירות עדיין אסורות, והשתא בשלמא את"ל דאין כאן הדין דספד"ר לקולא אלא מדין תולין א"ש דכיון דבשעה שנפל לא הי' שייך ענין תלייה כיון דעוד לא היה אסור, גם השתא לא יועיל לומר דנתלה דהאיסור נפל להאיסור [דמצא מין את מינו], דהא בשעה שנפל עדיין לא היה בן מינו, אבל אם תאמר דהביאור הוא דאין לנו ספק על אותה של האיסור, א"כ נהי דבזמן שנפל לא היה שייך ספיקא דרבנן לקולא, מ"מ השתא דשוב נפל איסור לקדירה א' וידוע לנו שנפל לשם, שוב אין לנו נידון על אותה הקדירה ושייך כאן ספד"ר לקולא, וזו ראי' ברורה לענ"ד. אך הא גופא טעמא בעי אמאי לא יהי' בזה הדין דספד"ר לקולא אחר שאין לנו נידון על אותה חתיכה של האיסור. ונראה ליישב דכיון דאותו איסור אסור בודאי, ומה שנפל עכשיו הוא ספק, יש לנו נידון עליו אם הוא אסור או מותר, ונפ"מ לענין אם יתבטל ברוב אם נדון את מה שנפל בהיתר ועי"ז יצטרף לרוב לבטל האיסור, אבל אם נדוננו כאיסור איננו יכול להצטרף לרוב, ולזה בעי' דוקא לדין תולין, דהוא סברא בפ"ע דתולין דהאיסור נפל לאיסור. והנה לפי"ז נבא לגוף הסוגיא דילן, בב' בתים א' בדוק וא' שאינו בדוק, ובזה לכאו' צ"ע דל"ל דינא דתולין, דהא הנפ"מ גבי בית הוא לענין בדיקה, ולענין בדיקה ודאי דאין נידון על בית שאינו בדוק, דבלא"ה הא אית ביה חיוב בדיקה, וא"כ לא שייך בזה מאי חזית להקל כו', וצ"ע ל"ל דינא דתולין, וצ"ל דמ"מ הי' אפשר למצוא נפ"מ אם בדק ומצא החתיכה אם צריך לבערנה, דהא בהדין חיוב בדיקה מדרבנן נתחדש בעי' בדיקה וביעור, דאילו מדאו' בביטול בעלמא סגי וא"צ אפי' ביעור, וא"כ איכא נפ"מ בזה אם איכא חיוב בדיקה גם על החמץ הזה, והנפ"מ לענין ביעור. ואמנם דמדברי התוס' מוכח דהסוגיא מיירי דלא נמצא אותה חתיכה כעת לפנינו, מ"מ יל"פ דמיירי בדנמצא, וגם לשיטת התוס' עכ"פ איכא נפ"מ אם ימצא אותה חתיכה, וממילא דנפ"מ ג"כ לענין לאחר הפסח אם ימצאנו אם רשאי לאוכלו, באופן דבעינן לדין תולין.

וכתבתי כל זה לפי שראיתי בחי' הגרעק"א ז"ל בדף י' בדברי תוד"ה דעל ובדק, שביאר עיקר דינא דב' קופות דהוא משום דאין לנו נידון על הקופה של האיסור, ולזה אמרי' דשוב הדר דינא דספד"ר לקולא, יעוש"ה. ולענ"ד הדברים צע"ג, ונ"ל דבאמת אין הביאור כהבנת הגרעק"א, אלא כמשנ"ת דהוא דין בפ"ע מדין תולין.

ב. ועכ"פ נלענ"ד לתרץ קו' מוהרש"א ז"ל דאמאי בב' קופות בעי' לדין תולין, ולא סגי בדאיכא חזקה, ויותר מזה יקשה דמשמע דוקא בכה"ג דא' בדוק וא' שאינו בדוק, אבל אי ב' עכברים א' מצה וא' חמץ וב' בתים בדוקים לא שייך בזה ספד"ר לקולא, כיון דבזה לא שייך תולין [והוי כמו דהיא דב' קדירות של היתר], ונקשה דדל מהכא דין ספד"ר לקולא תיפו"ל מדין חזקת בדוק, דבזה הוי כמו ב' שבילין.

ונראה דהנה הגרעק"א ז"ל במערכה בחי' עירובין דל"ח דן שם טובא בענין ספק עירוב לענין הנידון דתרתי דסתרי, ותוכן דבריו שם במסקנתו דאם אדם עירב חצי היום למזרח וחצי היום לתחום ביתו, דלהרמב"ם דספד"ר לקולא אפילו במקום חזקת איסור, א"כ איכא תרתי דסתרי, דאם תאמר דספד"ר לקולא יקל גם לתחום ביתו וגם לתחום שעירב, ולזה לא מקילינן, אבל לשיטת הרשב"א ז"ל דספד"ר לקולא לא היכא דאיכא חזקת איסור, א"כ כיון דאיכא חזקת תחום ביתו אינו יכול להקל לתחומו, וממילא דאיכא ספד"ר לקולא [וגם איכא חזקה]. אך כתב שם הגרע"א דיש לפקפק לכאו', דגם לשיטת הרמב"ם ז"ל כיון דאמרת דלא אמרי' בכה"ג ספד"ר לקולא לשום צד, שוב דל מהכא ספד"ר לקולא, וזיל בתר חזקת תחום ביתו, אבל כתב שם דנראה ראיה דאינו כן מתוספתא דטהרות שהביאה הר"ש דאם איכא מקום ספק שאוב, ונכנס א' טומאה קלה וא' המיקר, לא מקילינן לשום א', והשתא תיקשי דעכ"פ דל מהכא ספק לקולא תיפו"ל דאיכא להמיקר חזקת טהרה, ולהטמא טומאה קלה חזקת טומאה, אע"כ כיון דבלאו החזקה איכא ספד"ר לקולא וא"א להקל, אין אנו מקילים אפי' מכח החזקה, יעוש"ה.

ולפי דבריו הא מיושב היטב, דכיון דאם לא היה הדין דתולין א"א להתיר מטעם ספד"ר לקולא כיון דמאי חזית, שוב א"א להקל גם מכח חזקה, ולזה בעי' לדין תולין [ואז שוב איכא חזקה], אכן פשטות לשון הגמ' ודאי משמע דבדאו' היכא דלא ביטל לא סמכי' ע"ז כלל וצריך לבדוק.

אכן עיקר סברת הגרע"א צ"ע, דכיון דנוכל להתיר מדין חזקה מאי איכפת לן במה דא"א להתיר מטעם ספד"ר לקולא, ובדבר ראייתו מהתוספתא נלענ"ד די"ל דהתם החזקה אינה סיבה להתיר כיון דהוי ברה"י, ומשא"כ בספק עירוב או בסוגיין.

גם נלענ"ד דמד' התוס' מוכח דלא כסברא זו, שכת' דהא דאמרי' היינו שתי קופות, דכולה שמעתא מיירי בכיכר גדול דליכא למימר אכלתיה, וביאור כוונתם, דבכיכר גדול איכא ספק ספיקא, דילמא מצה, ואת"ל חמץ דילמא אכלתיה, וכדאית' בדף ט', והשתא גבי ב' קופות י"ל דלעולם מיירי בכיכר גדול, אלא דהיכא דלא שייך להקל מטעם ספד"ר גם לא נוכל להתיר מטעם ספק ספיקא וכנ"ל לענין חזקה, אע"כ דלא משגחי' בהסברא הנ"ל שכתב הגרע"א.

ג. והנה בא נבא לגוף הסוגיא דב' בתים, הנה לכאו' צ"ע דהא דאמרינן דבב' בתים בדוקין ונכנס עכבר וספק להאי עייל היינו שני שבילין, דלכאו' מאי שנא מב' קדירות של היתר דכיון דלא שייך להקל בשניהם לא מקילינן כלל, ואמנם הש"ך בסי' ק"א סעיף א' ביאר דבאמת גם בב' קדירות היינו דוקא כשהם של אדם א', אבל אם הם של ב' בנ"א שניהם מותרות, והטעם דעל כל א' דנים בפ"ע, ודין זה הוא שיטת הרמב"ן שם ודלא כהרשב"א, יעו"ש בש"ך, והוכיח הש"ך מסוגיין דב' בתים בדוקים, עוד הוכיח מפ"ב דכתובות דף כ"ז, דכל היכא דהוו ב' גברי שרינן.

אולם צ"ע בזה מלשון הטור, דז"ל הטור ריש סימן תל"ט: צבור אחד של חמץ ושני בתים בדוקים, ואתא עכבר ושקיל ולא ידעינן להי מינייהו עייל, אם שני הבתים של אדם אחד או של שנים ובאו לשאול בב"א, או שבא האחד לשאול עליו ועל חבירו, שניהם צריכים בדיקה אפילו אם ביטלו, באו לשאול זה אחר זה אין שום אחד מהם צריך בדיקה אם ביטלו, עכ"ל הטור.

ומבואר בהדיא מלשון הטור דדינא דב' בתים בדוקין דמקילינן בתרוייהו, אמור גם כשהם של אדם א', ולכאו' צ"ע מאי שנא מב' קדירות של היתר שהם של אדם א' דלא מקילינן, וצריך לומר דמה דנקט הטור או שהם של אדם א' קאי אריש דוקא, דבב"א צריך בדיקה, והוא דוחק.

ד. והנה זה ודאי דההיא דב' קופות דמדמי' לה לב' בתים א' בדוק כו', מיירי דוקא בשל אדם א', דבב' בנ"א באמת אפי' שניהם בדוקין שרי, ועוי"ל דנפ"מ לענין נשאלו בב"א, ודוק.

והנה התוס' כת' דכולה שמעתא מיירי בככר גדול, דלא שייך לומר אימור אכלתיה, וכת' ד"ז אהא דב' בתים א' בדוק א' שאינו בדוק, וביאור כוונתם דאי איכא למיחש דילמא אכלתיה הו"ל ספק ספיקא, ולכאו' צ"ע דכיון דהך דב' בתים א' בדוק וא' שאינו בדוק בע"כ מיירי בכה"ג דמדינא הוו ב' דסתרי, כגון של אדם א' או נשאלו בב"א, א"כ מה"ט נמי לא שייך לומר ספק ספיקא, כיון דא"א להקל דבשניהם לא נכנס, וא"כ שוב הו"ל ספק א'. ואפ"ל דבאמת התו' נתכוונו לא מדין ס"ס, אלא דכיון דמיירי לענין בדיקה שוב איכא למימר דילמא אכלתיה. אך ד"ז תלוי בשני תי' התוס' בדף ט' אי אמרי' דילמא אכלתיה במקום ודאי היכא דכבר ביטלו, אכן האמת בזה נלענ"ד דהגם דכתבו תוס' בבבא קמא דף י"א דהיכא דהוו ס"ס דסתרי אהדדי לא עבדינן ס"ס, מ"מ הנ"מ כשב' הספיקות סותרים זה את זה, אבל היכא דרק ספק א' סותר ליכא הך כללא, וביאור הדברים ויסוד לזה יתבאר בעה"י. הנה גרסינן בכתובות דף כ"ז ע"א עיר שכבשה כרכום כל כהנות שנמצאו בתוכה פסולות, אמר רב אידי בר אבין א"ר יצחק בר אשיאן אם יש שם מחבואה אחת מצלת על כל הכהנות כולן. בעי' ר' ירמיה אינה מחזקת אלא אחת מהו, מי אמרינן כל חדא וחדא היינו הא, או"ד לא אמרינן, ומאי שנא משני שבילין וכו', וה"נ כיון דשרי להו לכולהו כבת אחת דמי. הכי השתא, התם ודאי איכא טומאה, הכא מי יימר דאיטמי, ע"כ הסוגיא. ביאור הדברים, דאע"ג דאיכא כאן סתירה לענין הפסק דפסקי' על כל אחת שלא נשבית, מ"מ לענין הדין דתרתי דסתרי אי"ז תרתי דסתרי, והטעם דמדינא כל ספק הוא סיבה להקל, דלכל אחת איכא דין ספק שבויה להקל, אלא דא"א לפסוק בב"א דבר שאינו נכון דממנ"פ שניהם נשבו, אבל היכא דשייך לומר מי יימר דאיטמי, הגם דלא השגיחו חז"ל בזה לענין שבויה ואסרו שבויה, מ"מ א"א לנו לומר שיש כאן ודאי איסור, ולענין תרתי דסתרי בעי' ודאי איסור. אשר לפי"ז נראה דגם לענין הדין דס"ס בתרתי דסתרי, י"ל דאינו דין אחר אלא הוא דין דא"א שהי' כאן ודאי איסור, ולזה אם נוכל לתלות דכל בית אימור אכלתי' אין כאן ודאי איסור. אולם י"ל דמה דכת' תו' דאין דין ס"ס בתרתי דסתרי אינו מדרבנן כההיא דבאו לישאל בב"א וכמבואר בתו' בסוגיין, אלא הוא סברא דאו' דממנ"פ עובר איסור, ואשר ע"כ לא בעי' דוקא ודאי איסור דסגי במה דאין ספק ספיקא לשני הצדדים, היינו דסגי דבספק א' הוא סותר דשוב ליכא היתירא דספק ספיקא. ובאמת דהטורי אבן במס' מגילה פשיטא ליה דגם בכה"ג חשוב כתרתי דסתרי, וכנראה זהו כסברא הנ"ל, ובאמת דבתוס' נדה דף כ"ז מוכח בהדיא דלא כמש"כ דגם היכא דספק א' אינו סותר לא חשיב ס"ס, דבעי' ששום ספק לא יסתור, וכ"מ בחי' הגרע"א ז"ל ריש ברכות יעו"ש [דף ב'].

והנה בטעם היתרא דב' בתים בדוקין כבר נתבאר דלהתו' הוא מטעם חזקה, ולרש"י הוא מטעם ספד"ר לקולא, שכן כתב דהטעם משום דבדיקת חמץ דרבנן, וביארנו דלא שייך חזקה כיון דאין זה דין בהבית אלא הוא דין אגברא, וכתבנו דלענין היכא דלא ביטלו ודאי י"ל סברא זו דדין בל יראה הוא דין אגברא. שו"ר בס' קובץ שיעורים שבאמת תמה על מש"כ בתוס' דאיכא חזקת בדוק, דסו"ס יש כאן ספק חמץ יעו"ש. ובדעת תוס' נראה בשני אופנים, א. דשייך חזקה גם כשאינו דין על הבית, וממילא דמברר לנו על החמץ דאינו בהבית. ב. או די"ל דהתוס' סברי כשיטת הגאונים ז"ל דמפקיד חמצו אינו עובר בב"י, והיינו דגדר בל יראה הוא דוקא ברשות שלך, וא"כ י"ל דזהו דין בהרשות שלו שלא יהי' חמץ, ושייך שפיר חזקה, ודו"ק.

ה. והנה בט' צבורין צריך לידע אם רש"י ס"ל דמיירי דוקא בדלא ביטלו, אבל הא לאו הכי ספד"ר לקולא וככל הסוגיא, או דמיירי גם בביטלו וס"ל דליכא ספד"ר לקולא גבי בדיקת חמץ משום דעיקר התקנה על הספק נתקנה [והנה סברא זו איתא בהראב"ד אך דבריו צ"ע, ובס' הקודם הארכתי עוד בזה]. והנה שיטת הרמב"ם ז"ל ג"כ נראה דס"ל כשיטת רש"י דעיקר התקנה על הספק נתקנה ומחמרינן בספיקו, אך הרמב"ם מחלק בדינים אלו וכמו שיבואר לפנינו בעה"י, הנה גבי ט' צבורין של מצה וא' של חמץ דהוי"ל קבוע כתב הרמב"ם דצריך בדיקה, ולא חילק בין ביטל ללא ביטל, וכתב שם המ"מ דנראה דהרמב"ם ס"ל כפרש"י דמיירי אפי' כשביטלו, והטעם כתב שם בשם הרא"ה ז"ל דעיקר תקנת בדיקה על הספק נתקנה, ואולם לענין ב' בתים בדוקין פסק הרמב"ם להקל דהיינו שני שבילין, וכאן הבן שואל מאי שנא זה מזה, ולענין ספק על ספק לא על פסק הרמב"ם כשיטתו דמחמרי' בספיקו, וג"כ צ"ע במה שנשתנה דין ב' בתים בדוקים.

וביאר המגיד משנה [וביאר כן לפי נוסחאות שהיתה לו בספר הרמב"ם, ויעו"ש בכ"מ נוסחא אחרת או פי' אחר] דמחלק הרמב"ם בין היכא דאיכא ב' בתים לבית א', דהיכא דאיכא בית אחד בזה מחמרי', אבל היכא דאיכא ב' בתים ויש לתלות בהבית השני בכה"ג מקילים. וביאור הדברים נראה, דכיון דמדינא הא ספד"ר לקולא, אלא דעיקר התקנה נתקנה על הספק, ולזה כיון דהספק הוא דיש לתלות בהבית השני זהו סוג ספק שעליו לא החמירו חז"ל בהתקנה דבדיקת חמץ, דכל בדיקה ענין הספק הוא אם נכנס לכאן או לא, וב' בתים הספק הוא אם נכנס לבית הזה או השני, וכל כה"ג הוי סוג ספק אחר. ובס' קובץ שיעורים ראיתי שתמה על דברי המגיד משנה הנ"ל דהא בעלמא ב' חתיכות חמיר מחתיכה א' לענין אשם תלוי, ונלענ"ד דיש ליישב קו' ומתרי טעמי, חדא להביאור הנ"ל דהגדר הוא דבסוג ספק כזה לא הי' לעולם החומרא, ב. דהא דמחמרי' לענין אשם תלוי אינו מפאת איכות הספק מבחינת הסברא, אלא הוא גזירת הכתוב דאיקבע איסורא, ודו"ק.

ו. והנה הכ"מ והמ"מ נתקשו במה דסתם הרמב"ם גבי ב' בתים בדוקין, ולא פירש דבאו בב"א צריך לבדוק [וכמ"ש רש"י והטור], וכת' במ"מ דכיון דמיירי דביטל מקילינן, ועי' בכ"מ שביאר דכיון דכל הך דינא דבאו לישאל בב"א טמאין הוא מדרבנן וכמ"ש התוס', לא מחמרי' גבי בדיקה שהוא מדרבנן, ועי' במל"מ שכת' דגם המ"מ נתכוין לזה. והנה בס' קהילות יעקב סימן ח' כתב דיש ליישב בפשיטות דבספד"ר לקולא אין הפירוש דתלינן להקל כצד א', אלא דחז"ל לא חייבו את הספק, אבל ס"ט ברה"ר טהור הוא מדין חזקה עכ"פ לכמה שיטות ראשונים, וממילא דהוא דין תלייה להקל, ובזה מתחלק הדין דלענין ספד"ר לקולא דיסוד דינו הוא דלא חייבו חז"ל את הספק, ליכא נפ"מ בין בב"א לבזאח"ז, כיון דבאמת אין כאן סתירה, דאנן לא תפסי' המציאות דנימא שיש כאן סתירה [ונהי דיש כאן ודאי חיוב לא' מהם, אבל כ"א הוא במצב ספק וזה אינו סתירה], ומשא"כ בדין ס"ט ברה"ר טהור שהוא מדין תלייה, דבזה שייך החילוק בין בב"א לבזאח"ז, עכת"ד.

והנה דבריו מוקשים מכמה טעמים, חדא, דהך מילתא דספד"ר לקולא פירושו הוא דלא חייבו את הספק, לאו פשיטא הוא כלל, ועי' ש"ש ש"א פ"ג בזה [ולשון רש"י עירובין דף ע"ו דהוא דין תלייה, ועי' בקונ' דברי סופרים מש"כ בזה ואכמ"ל].

עוד קשה דהא שיטת הרמב"ם ז"ל ידועה, והובא בש"ש ש"א כמה פעמים, דדין ס"ט ברה"ר טהור אינו דין מיוחד, אלא יסוד דינו הוא מדין ספק דאו' לקולא [והיכא דלא שייך ספק דאו' לקולא איכא דין חזקה וכמבואר ג"כ בש"ש], וספק דאו' לקולא איכא דין חזקה וכמבואר ג"כ בש"ש, וספק דאו' לקולא מילתא דפשיטא דאינו מדין תלייה, אלא הוא דין דלא חייבה תורה את הספק דא"צ לחוש לספק, וא"כ אמאי מבואר דבשני שבילין בב"א טמאים, דהא אין זה מדין תלייה [אך קו' זו יש ליישב דגם אינו גדר הכרעה ובירור, אבל הוא בגדר שאומרים אולי כהצד הזה, ודוק]. ועו"ק דהא המ"מ ביאר הא דבספק עיילי ספק לא עיילי סובר הרמב"ם דמחמרינן בספיקו משום דאין שם בית לתלות, ומשא"כ בב' בתים, וא"כ נמצא דיסוד הדין כאן אינו דין ספד"ר לקולא רגיל, דלא חייבו חז"ל את הספק, אלא הוא דין תולין בהבית השני, וא"כ שוב הוי גדר תלייה, ושייך בזה החילוק בין בב"א לבזאח"ז. ואמנם י"ל לפי מה שביארנו לעיל דלעולם הוא מדין ספד"ר לקולא, אלא שבסוג ספק כזה לא החמירו, ויש לפלפל. ודוק.

ובלא"ה כבר הק' המל"מ שם ממשנה בטהרות דגם בדרבנן כהא דאוכל אוכלין טמאין כו' דבב"א טמאין, ובאמת דכן קשה מהסוגיא דכתובות דף כ"ז הנ"ל גבי ספק שבויה, דבב"א לא מקילינן ואע"ג דהתם שבויה דרבנן. ועי' מל"מ שיישב ד' הר"מ באופן אחר, דכיון די"ל דאכלוהו עכברים כל כה"ג מקילינן בתרתי דסתרי, וכמו שמצינו בכתובות כ"ז לענין מחבואה אחת דמקילינן אפי' בב"א, כיון די"ל שלא זינתה, דכל שבויה הוי ספק, ותמה על רש"י ודעימיה דהחמירו הכא בב"א, והובא בבהגר"א ושעה"צ (סי' תל"ט). ונלע"ד דיש עוד סמך לזה מעירובין (ע"ו) גבי ביהש"מ לא מינכרא מילתא, יעו"ש ברש"י ובריטב"א, ובמקו"א כתבתי עוד בזה. ובאמת מהך דמחבואה אחת י"ל דהוי ספק גמור דזינתה, אבל הכא י"ל דלא תלי' בעכברים [ועי' ט"ז סי' תל"ט שהק' בסוגיא דעכבר נכנס דהוי ס"ס דילמא עכברים אכלוהו יעו"ש, ונראה דצ"ל כנ"ל דלא חשיב ספק]. ובעיקר הקו' בד' הר"מ נלע"ד דבר חדש, די"ל דשאני איסור מחיוב בדיקה, דאיסור הוי בעיקרו על החפצא, ואף טומאה נהי דהוי על הגברא, אבל אי"ז דין על הגברא אלא דין על כל העולם, ולהכי חשיב תרתי דסתרי, ומשא"כ חיוב בדיקת חמץ דאי"ז חיוב על כל העולם, רק על הבעלים. [ובפרט אם נימא דאין איסור לדור בבית שאינו בדוק]. ובזה י"ל ד' הרשב"א והשו"ע ביו"ד סי' קי"א שאוסר ב' קופות וספק

איסור דרבנן, ומשמע אף שני בנ"א ודלא כהרמב"ן, ויעו"ש בש"ך. והק' הש"ך מאי שנא מבדיקת חמץ וממחבואה א', אך להנ"ל א"ש דשאני בדיקת חמץ דהוי חיוב על הבעלים, ומשא"כ איסור אי"ז דין על הבעלים. וכן בכתובות לענין שבויה י"ל דפסול הוי דין על האשה. ואכמ"ל בכל זה. ובזה י"ל הא דפליגי ביו"ד סי' ק"צ לענין כתמים דנתעסקו בצפור א' אם טמאין בזא"ז, ולהנ"ל י"ל דפליגי אם נדה חשיב כאיסור אחפצא או דין של האשה. [ועי' קובץ הערות ר"פ האשה רבה לענין וספרה לה, די"ל דנדה אי"ז דין שלה ולא חשיבא בגדר דעל דבר].

ונראה דאף להסוברים דב' קופות בזא"ז מותר היינו משום דעכ"פ האיסור ברשות בעלים, אבל בעלמא לא מקילי' כלל בתרתי דסתרי וכמו שהביא בס' קה"י ברכות סי' א'. [ועי' מג"א ופמ"ג בסי' תל"ט שג"כ ציינו ליו"ד סי' קי"א, ודוק].

ז. והנה המל"מ הק' עוד בדברי הרמב"ם, דמאחר ובספק על ספק לא על (בבית א') סובר הרמב"ם ז"ל דמחמרינן, וטעם החילוק כמו שביאר המ"מ הנ"ל דדוקא בב' בתים מקילינן דיש בית לתלות, א"כ לא שייך כלל בזה דינא דב' שבילין, דבשלמא ב' שבילין דנין כל בית ושביל בפ"ע, אבל הכא דבפ"ע אינו ראוי להקל איך נקל בב"א, עיי"ש. וביאור דברי המשנה למלך, דהמל"מ הבין דהא דמקילינן בתרתי דסתרי, הוא משום דיש לנו ספק בפ"ע על כל שביל אם נכנס לשם או לא, וא"צ להכניס בכלל הספק אם הוא נכנס לשביל הטמא או חבירו, דכ"א הוא ספק בפני עצמו, וגם הספק הוא עליו בלבד, אבל בב' בתים דיסוד הפסק להקל הוא משום דתולין בהבית השני א"כ נמצא דהפסק על בית זה, הוא שנכנס בהבית השני, וזה ודאי תרתי דסתרי. אולם לענד"נ דלא כהבנת המל"מ, דגם בכה"ג שיש ספק על זה או לא זה, ודנים הפסק גם ביחס להשני מ"מ מקילינן, והטעם דזהו הדין דב' שבילין דלגבי כל אדם הוא נידון בפ"ע, ויכול אותו האדם לתלות שאצל חבירו אירע הטומאה, וכל זה בנוגע להפסק שלו, ולגבי האדם השני יכול לתלות להיפוך, ולא קשיא קו' המל"מ, ופשוט.

ח. והנה הכ"מ תי' עוד בדעת הרמב"ם דלא חילק בין בב"א לבזאח"ז, וז"ל: אי נמי משום דהוי ספק ספיקא, ספק לבית זה נכנס או לאותו בית ואת"ל לבית זה ספק אכלתיה או לא. עכ"ד. ודברי הכ"מ צ"ע דאם באמת איכא ספק ספיקא תיקשי אמאי ט' ציבורין מחמרינן ואמאי ספק על מחמרי' דנהי דבאר המ"מ דהוי ספק על בית זה בלבד (דאין מקום לתלות) זהו משום דאין כאן דין ספד"ר דעלמא משום דעיקר בדיקה על הספק נתקנה אבל את"ל דיש כאן ספק ספיקא קשה מאי שנא משאר ספקי דלא מקילינן ככל דין ספק ספיקא, והתו' בסוגיין באמת כת' דכולה שמעתתא מיירי בככר גדול דליכא למימר אכלתיה, וכ"כ הטור בהאי דינא דט' צבורין.

עוד צ"ע דלכאו' גם מדין ס"ס הא הוי תרתי דסתרי, ונ"ל כמש"כ לעיל דכיון דלענין ספק א' אין תרתי דסתרי שוב מקילינן לגמרי, ועי' במל"מ שכתב כאן יסוד זה עפ"י הגמ' בכתובות כ"ז, אך כתב דלפי"ז א"צ לדין ס"ס אלא סגי במה די"ל דאכלתיה. אבל עכ"פ צ"ע הקו' הראשונה איך שייך לכאו' כאן מדין ס"ס, דמ"ש משאר ספקי שהחמיר בהם הרמב"ם ז"ל. וי"ל דס"ס דבבדיקת חמץ מחמרי' אף בבדיקת חמץ, וכמש"כ הט"ז בסי' תל"ט.

וי"ל דמה"ט הוא דלא חילק הרמב"ם בכל הדינים בין ככר קטן לככר גדול, וכהטור סי' תל"ט, כיון דס"ל דמחמרי' אף בס"ס. ועי' בהגר"א שג"כ ביאר דהר"מ חולק ע"ד הטור, אכן הגר"א ביאר דומיא דמש"כ התוס' בדף ט' א' גבי מדורות העכו"ם. וצ"ע דהתם הוי מדין ספק טומאה ברה"י, וצ"ע. וי"ל אם נימא דכל היתר דס"ס הוא משום ספד"ר לקולא, עי' פנ"י כתובות דף ט' דלכן י"ל דכמו דמחמרי' בבדיקה בחד ספק משום שנתקנה על הספק, ה"ה בס"ס. עוי"ל בטעם הר"מ דס"ל כיון דלא נולדו הספיקות בבת אחת, וכדהק' המג"א (סי' תל"ט סק"ג). עוי"ל דסובר הר"מ דגם ספק חמץ ספק מצה חשיב אין ספק מוציא מידי ודאי, ועי' מש"כ בזה לעיל.

והנה בדף ט' א' חזי' דאין חוששין שמא גיררה חולדה, והיינו דאין חוששין מספק, ומבואר בגמ' דבדחזי' דשקל לא תלי' דאכלתיה, ורק בספק הוה ודומיא דמדורות העכו"ם, יעו"ש. ומוכח דמקילי' מטעם ס"ס. אך באמת אדרבה יעוי' להט"ז סי' תל"ט שהוכיח מהא דצריכינן לטעמא דאין לדבר סוף, ש"מ דלא מקילי' מטעם ס"ס. אך באמת אם נפ' דאלד"ס הוי בגדר סימן, הרי אדרבה י"ל דטעם ההיתר הוא משום ס"ס, ונתבאר בזה לעיל.

והנה הגר"א הביא הך דאימור לא הוה, וביאר דשאני התם דלא חזינן דשקל. וי"ל ביאור הדברים כהט"ז דאין לדבר סוף, וזה דוקא בדלא חזינן דשקל. עוי"ל דבדלא חזי' דשקל חשיב ב' הספיקות נולדו בב"א. עוי"ל דבאופן דלא חזי' לא חשיב מוציא מיד ודאי, ועי' מש"כ בזה לעיל.

והנה במל"מ הלכה י' בדינא דט' צבורין, הק' על הרמב"ם שלא חילק בין ככר גדול לככר קטן, וכתב דנראה דס"ל כדעת בעה"מ ז"ל דהלכתא כר' זירא דלחם ודאי משיירא. ותי' השני שתי' בעה"מ דעכבר שאני דשיורי משייר, לא נראה כן בדעת הרמב"ם מאחר ולא חילק בין עכבר לחולדה [ואינו מוכרח לפענ"ד, דהרמב"ם הא מיירי בעכברים כדכתב בהדיא], אלא ס"ל כתי' קמא דהבעה"מ, עכ"ד. ולפי"ז ודאי סותר למש"כ המל"מ בהלכה י"א דאמרי' אימור אכלתיה.

וגם ד' המל"מ הנ"ל צ"ע, דהא לר' זירא דלחם ודאי משיירא טעמו משום דס"ל ספק מוציא מידי ודאי, כמשנ"ת באורך לעיל ליישב דעת בעה"מ, והרמב"ם הא פסק דספק אינו מוציא מידי ודאי. ואולם י"ל דנהי דר' זירא בפרט זה ס"ל הכי דספק מוציא מידי ודאי, מ"מ אנן לא ס"ל הכי, וטעמא דאין חוששין שמא גררה חולדה לאו מטעם ס"ס, אלא מטעם דאין לדבר סוף וכמשמעות הרמב"ם בהלכה ז' [והא דמקשי' בסוגי' ומי חיישי' וכו', י"ל דהכוונה דאחרי דלא חיישינן משום אין לדבר סוף שוב אין סברא לחלק בין החששות].

ונוכל ליישב (דברי הכ"מ) והמל"מ [ומ"מ הסתירה בד' המל"מ צ"ע] עפ"י מש"כ הפנ"י ועוד אחרונים ז"ל דלשיטת הרמב"ם דספק דאו' לקולא מן התורה, י"ל דטעמא דספק ספיקא להקל משום דהספק הראשון הוי אך מדרבנן, ושוב הספק השני הו"ל בגדר ספק דרבנן ולקולא. ואמנם דברים אלו צ"ע טובא, דהא הס"ס עצמו חשוב בגדר ספק דאו', ואין מחלקים כל ספק בפני עצמו. ועכ"פ לפי ביאור זה י"ל דלעולם יש כאן ס"ס, אלא דכיון דיסוד הדין דספק ספיקא הוא מטעם ספד"ר לקולא, בזה אית לן מש"כ המ"מ בשם הרא"ה דבבדיקת חמץ לא מקילינן מטעם ספק דרבנן לקולא, כיון דעיקר בדיקה על הספק נתקנה, וממילא דא"א להקל מטעם אימור אכלתיה, ורק בב' בתים דיש מקום לתלות בבית השני מקילינן, ובזה כבר ליכא תרתי דסתרי [ובדברים אלו יובנו דברי הרמב"ם בהל' טומאת מת לענין מדורות עכו"ם]. אך לפי"ז צ"ע כל הסוגיא בדף ט' דמבואר דאמרי' ספק ספיקא דאימור אכלתיה [גבי חולדה], ואיך שייך חזי' דאימור אכלתיה מוציא מידי ספק הוה ספק לא הוה, ואולי סוגיות חלוקות.

ט. והנה הטור כתב לענין ט' צבורין דדוקא אם הככר גדול, דאל"כ איכא ס"ס, וכ"כ הטור לענין א' בדוק וא' שאינו בדוק דאמרי' היינו שתי קופות, ודוקא כשביטל, וע"ז כתב הטור דאם הככר אינו גדול אפי' כשלא ביטל מקילינן משום דאיכא ספק ספיקא. והק' המל"מ בהלכה י"א [וכן הק' בב"י] מהא דגבי ב' בתים בדוקין ואתא עכבר ושקל ולא ידעינן להי על, שכתב הטור דאם לא ביטלו מחמרינן, ולא חילק בין הככר גדול או לא, יעו"ש שלא עלה בידו. עוד הק' המל"מ בהלכה י"ג בהא דנכנס עכבר לבית וכיכר בפיו ויצא עכבר וכיכר בפיו, דפסק הטור דאם לא ביטל הוי ספק דאו' [ודלא כהרמב"ם דפסק כאת"ל], והק' המל"מ אמאי לא חילק הטור בזה בין הככר גדול או לא, ותי' דשאני היכא דאיתחזק איסורא דחמץ דהאי ספק אכלתיה ספק גרוע, ודוקא גבי ט' צבורין של מצה וכן בית א' בדוק וא' שאינו בדוק, יעוש"ה. לענ"ד צ"ע בד' המל"מ, דפשוט דאימור אכלתיה הוי ספק מעליא והוי ספק הרגיל, דהא ס"ד בדף ט' לומר שיוציא מידי ודאי וכמש"כ בתוס' שם, ואנן ניקו ונימא מדנפשין דהוי ספק גרוע. וגם צ"ע החילוקים בין איתחזק איסורא דחמץ או לא, דממנ"פ אם הוי ספק גרוע לא הוי ס"ס כלל. אבל לענ"ד האמת בזה יראה דלעולם אימור אכלתיה הוי ספק הרגיל, אלא דבעיקר הא דאיתא בדף ט' דאיכא ס"ס, ספק הוה ספק לא הוה, ואת"ל הוה דילמא אכלתיה, קשה דהא סר"ס להצד דהוה נימא דאין ספק מוציא מידי ודאי, וביארנו שם באורך דיש בזה ב' דרכים, א. דמדין ספק ספיקא מועיל אפי' כנגד חזקה, אלא דזהו נידון גדול בפוסקים דס"ס נגד חזקה בפרט דהחזקה היא רק בספק א'. ב. ולזה ביארנו דלעולם הוי ספק א', אלא דהיכא דיש לנו ספק הוה אין כאן חזקה כלל, דגדר חזקה הוא שהיה ידוע לנו בודאי [וזה כחזקה שלא נתבררה]. ונראה דהטור ביאר כדרך השני ולזה שפיר מחלק, דבט' צבורין דלא היה מעולם חזקה שייך כאן דספק הרגיל מוציא מידי ספק, אבל היכא דאיתחזק איסורא היינו שודאי היה כאן חמץ כההי' דעכבר נכנס, טוב אם נאמר אימור אכלתיה הוי כאן הדין דאין ספק מוציא מידי ודאי, ודוק.

י. הנה הרמב"ם בהלכה י"ד כתב בספקות דדינא דלקמן עמוד ב' חמץ בבור כו' דלקולא, והק' המל"מ בהלכה י' דהא הרמב"ם מחמיר בספק על ספק לא על משום דעיקר בדיקה על הספק נתקנה, ותי' דשאני ספיקא דבמציאות לספיקא דדינא, דבספיקא דדינא לא נתקנה לעולם להחמיר, יעו"ש.

ולפי"ז י"ל ג"כ דברי הרא"ש ז"ל בדף ד' דבספיקא דהש"ס שם אי חזקתו בדוק או לא פסק הרא"ש דלקולא משום דהוי איבעיא דלא איפשיטא, וקשה דהא חזי' דמספק"ל להש"ס אי אין חזקתו בדוק ולא מקילינן מטעם ספיקא דרבנן לקולא, והטעם משום דאיכא חזקה שאינו בדוק, או משום דהחמירו על הספק כד' הרמב"ם, ואמאי מקיל הרא"ש בבעיא דלא איפשיטא, ובחידושים דף ד' ביארתי משום דבספיקא דדינא לא מהני חזקה, אכן לשיטת הרמב"ם הנ"ל וכמו שביאר הלח"מ, א"ש דבספיקא דדינא מעולם לא תיקנו על הספק, ומשא"כ בספיקא דבמציאות, ודו"ק.

סימן ד'

בשיטת הגאונים ז"ל דמפקיד חמצו אינו עובר בב"י וב"י

א. דף ה': כתב הרא"ש ז"ל סימן ד', יש מן הגאונים שאמרו ישראל שהפקיד חמצו אצל נכרי או אצל ישראל חבירו, וקיבל עליו הנפקד אחריות, הנפקד חייב בביעורו ולא המפקיד אע"פ שהוא שלו כיון שאינו ברשותו, והביאו ראיה ממכילתא דתני התם בבתיכם למה נאמר, לפי שנאמר בכל גבולך שומע אני כפשוטו, ת"ל בבתיכם, מה ביתך ברשותך אף גבולך ברשותך, יצא חמצו של נכרי ברשות ישראל שהוא בביתו ואינו יכול לבערו, יצא חמצו של ישראל ברשות הנכרי שהוא שלו ואינו ברשותו. וה"ר יונה ז"ל היה אומר דלעולם ברשות המפקיד הוא וחייב לבערו מן התורה, כדאמרינן בפרק מרובה דף ע"ו. וגונב מבית האיש ולא מבית הקדש, כך מצאתי בשם ה"ר יונה ז"ל, ולא הבנתי ראייתו, וגם לא כתב לפרש הא דמכילתא שהביאו ממנה ראיה. ונ"ל דדבר פשוט הוא דאע"פ שהנפקד קיבל עליו אחריות, מ"מ עיקר הממון של הבעלים הוא, וכיון שהשאילו הנפקד ביתו לשמירת ממונו קרינא ביה ביתו. וההיא דמכילתא מיירי בנכרי שהלוה לישראל על חמצו כדתנן בפ' כל שעה, עכ"ל הרא"ש ז"ל.

והנה מבואר מדברי הרא"ש דלדעת הגאונים ז"ל בעינן תרתי, קבלת אחריות ושיהיה בבית נכרי, והדברים צריכין ביאור דממנ"פ אם מה דבביתו של נכרי הוי טעם לפטרו ל"ל אחריות, ואם אינו טעם לפוטרו לא יועיל אחריות. ועי' בס' קהילות יעקב סימן ד' שהביא דהאחרונים ז"ל תמהו בזה, והביא דנראה נכון ופשוט מה שביאר הברוך טעם בסופו דבאמת ודאי עיקר פטור המפקיד הוא משום דאינו בבתיכם, אלא דהא הרא"ש ז"ל הקשה ע"ז דהא אכתי מחשב בבתיכם כיון שחצרו של הנפקד שאול להמפקיד להיות חפצו שם, ולזה צריך באמת אחריות. ולענ"ד אין בזה כדי ליישב, דזה פשוט דמאחר ומקנה לו את החצר למקום החפץ, א"כ אין שום נפ"מ אם קיבל עליו אחריות או לא, כיון דגם כשקיבל עליו אחריות עכ"פ הא אית ליה חיוב שמירה, ואמאי לא יקנה לו את החפץ. ולענ"ד אין בזה דבר המתיישב על הלב. (וגם הרא"ש ז"ל שלא נחית לכך לחלק דע"י אחריות דוקא הוא דלא חשיב ביתו, איך יפרש דברי הגאונים, וי"ל).

ב. והביא שם עוד דהשאגת אריה סימן פ"ג מפרש דלעולם לדעת הגאונים ז"ל סגי במה דהוציאו מביתו, וכמש"כ הר"ן והרמב"ן ז"ל, ומה שכתבו דבעינן אחריות זהו לענין לחייב את הנפקד, דלדידיה בעינן אחריות, ולפי"ז שוב הדק"ל אמאי לא קנה אותו מקום כדי להשים את החפץ, וכמו בית שכור דעד כאן לא מיבעיא לן בדף ד' אלא בי"ד ולא קודם י"ד, וע"ז תירץ שם דאין כאן קנין יעוש"ה.

ולענ"ד ביאור השאגת אריה צ"ע טובא, חדא דל"ל להגאונים לומר דמיירי באחריות וכדי שיעבור הנפקד, דהא זה לא חידשו הגאונים, דזה איתא בגמ' דבדקביל אחריות, ועיקר מילתייהו דהגאונים הוא לענין המפקיד, ולענין זה הא סגי במה שמוציא מרשותו. זאת ועוד דזה מוכח בהדיא דהרא"ש ז"ל ודאי לא הבין כן בשיטת הגאונים, דז"ל הרא"ש בקושיתו על דעת הגאונים: ונ"ל דדבר פשוט הוא דאע"פ שהנפקד קיבל עליו אחריות, מ"מ עיקר הממון של הבעלים הוא וכו', עכ"ל. ואם איתא דהאחריות הוא אך לענין הנפקד, אבל לענין המפקיד סגי במה שהוציא מביתו, מהו זה שהוסיף הרא"ש דאע"פ שהנפקד קבל עליו אחריות וכו', וז"פ לענ"ד.

ג. והנה בעיקר הקו' שהק' הרא"ש ז"ל דביתו של הנפקד קנוי להמפקיד, לענד"נ פשוט בדעת הגאונים ז"ל דהא מבואר בדף ו' דשכירות לא קניא. וראיתי בקובץ שעורים שהביא דהשאג"א הקשה כן, ותי' שם הקובץ שיעורים דגבי חמץ סגי גם בכה"ג. ולענ"ד באמת צ"ע דמסוגיית הגמ' הנ"ל בדף ו' לכאו' מוכח דגם לענין חמץ אם הוי אך בשאלה לא חשיב ביתו, דגרסי' בגמ' יחד לו בית אין זקוק לבער שנאמר לא ימצא בבתיכם, והאי לאו דידיה הוא, דנכרי כי קא מעייל לביתא דנפשיה קא מעייל, למימרא דשכירות קניא, והתנן אף במקום שאמרו להשכיר לא לבית דירה אמרו מפני שמכניסין לתוכו ע"ג, ואי ס"ד דשכירות קניא כי קא מעייל לביתא דנפשיה קא מעייל, שאני הכא דאפקיה רחמנא בלשון לא ימצא, מי שמצוי בידך, יצא זה שאינו מצוי בידך. ופרש"י שהרי אותה זוית מסורה לנכרי, ע"כ. הנה מוכח בהדיא בס"ד דהש"ס דטעמא דאחריות על חמצו של נכרי היכא דייחד לו בית אינו עובר, הוא משום דהו"ל כביתו דנכרי, והיינו מהדין הכללי דשכירות קנייא, ואהא מקשו דהא גם בעלמא שכירות לא קניא, וא"כ מוכח מזה דגם לענין חמץ משגחי' בדינא דשכירות לא קניא, וא"כ ה"נ כיון דשכירות לא קניא א"א לחשוב החמץ בביתו דהמפקיד, ולענ"ד זוהי ראי' גדולה, וצריך ליישב. ועכ"פ זוהי דעת הגאונים ז"ל. ואפשר לומר דהרא"ש ז"ל ס"ל דלתירוצא דרב אשי דיחד לו בית מהני, משום דלא חשיב מצוי בידך הוי גילוי אף בעלמא דגדר בתיכם תלי במצוי, ואף דשכירות לא קניא. ודוק.

ד. והנה ע"ש עוד בקה"י שהביא דהאחיעזר בסימן ב' כתב לבאר הא דלהגאונים ז"ל לא מחשב רשות השומר ביתו של המפקיד מפאת שהוא שאול לו כקו' הרא"ש ז"ל, והוא משום דאינו שאול וקנוי לו רשותו אלא לכל זמן שהחפץ שייך להמפקיד, אבל כיון שבא זמן האיסור הרי הוי כבר אינו שלו, וכדאמרי' שני דברים כו', וממילא פקע זכות רשותו, ונהי דעשאן הכתוב כאלו הוא ברשותו מ"מ כבר אינו ממונו במציאות ונפקע זכות מקומו, וממילא מפטר מטעם דכבר אינו בבתיכם.

והקשה ע"ז שם בקהילות יעקב וז"ל, ואולם זו היא שקשה לענ"ד בזה, דהא גם את הנפקד אנו יכולים לפטור מטעם זה, דהא בהגיע זמן האיסור כבר אין עליו חיוב אחריות, שהרי השומר משלם כשעת ההפסד, ואם יופסד אחר זמן האיסור אין לו דמים, וממילא פקע אחריות הנפקד, זולת כשהיה ביד השומר למכרו ולא מכר דחייב לשיטת המג"א, וכשהחמץ בעין מצי אמר הרי שלך לפניך [והא דמבואר בגמ' דף ה' דבקיבל אחריות עובר, היינו בקיבל אחריות על חמצו של נכרי, דלגבי הנכרי הוי ממונא גם בפסח ושייך אחריות ותשלומין, אבל חמצו של ישראל הא אם יאנס אין בו תשלומין כנ"ל], ובע"כ כמו שביאר שם בברוך טעם ובאחיעזר, שהרי אם תדון שהנפקד ג"כ פטור מביעור מטעם חסרון אחריות, נמצא דאין שום ישראל עובר בחמץ בבל יראה ובל ימצא, וכל דלא עבר שום אחד בב"י אינו נאסר אחר הפסח, דקי"ל כר"ש דחמץ שעבר עליו הפסח אינו אסור אלא משום קנסא דעבר עליו בבל יראה, וכיון שלא נאסר החמץ אלאחר הפסח שוב מחשב דבר שיש בו שוויות ושייך בו אחריות, ושוב שפיר יעבור עליו הנפקד מדין אחריות, ובהכרח עלינו לחייבו בביעור [ובאמת כשאנו מחייבים אותו בביעור פקע השמירה כיון שנאסר עולמית, ושוב אינו עובר בב"י וב"י, רק שא"א לפוטרו שאם תפטרנו מביעור חוזר הדין ממון שבו וחיוב אחריות שבו ויעבור עליו בב"י וכמשנ"ת, וכמש"כ זה בברוך טעם ע"ש], וכיון שכן קשה איזה חילוק יש בין נפקד למפקיד, דהא ממנ"נ אם נדון חמץ לדבר נפסד וכהפקר ליכא ב"י לא אצל המפקיד מצד דפקע זכותו בהרשות, כיון דפקע ממונו וכמש"ל, וגם הנפקד נפטר מצד דפקע חיוב אחריותו, ואי תהדר ותאמר דא"כ הו"ל שוב ממון אלאחר הפסח, ובהכרח עלינו לבערו, מאי חזית דמחייבת את הנפקד יותר מהמפקיד, דאם תחשבהו לחמץ זה כממון גם המפקיד עובר מטעם דאכתי ביתו הוא, וצ"ע בכוונת האחיעזר ויש לפלפל, עכ"ד הקהלות יעקב.

הנה במש"כ האחיעזר והברוך טעם בהא דעובר הנפקד עליו, אע"ג דאם תאמר דעובר עליו שוב אינו ראוי לכלום, משום דא"ת דאינו עובר עליו שוב הוי ראוי לאחר הפסח, וע"כ שוב צריך לבער, ומזה הק' בקה"י דה"ה דנאמר סברא זו על המפקיד דאם תאמר דאינו עובר מטעם דאין

לו שוויות [ואינו מקנה לו את המקום], שוב אית ליה שוויות ושוב עובר עליו. לענ"ד באמת גם לפי"ד האחיעזר עובר עליו בבל יראה, ודלא כמש"כ שם הקה"י דרק חיוב ביעור הוא דאיכא, ולפ"ז הקשה בסוף הסימן ע"ד הרמב"ם ז"ל, כיון דהחיוב ביעור אינו חיוב בפ"ע דהכל תלוי ג"כ בהבל יראה, ועכ"פ מאי חזית לדון דוקא על חיוב ביעור מחיוב בל יראה, דכמו דאמרי' גלגל החוזר לענין חיוב ביעור, ה"נ נימא לענין בל יראה, דאם פטרת ליה מבל יראה שוב איכא בל יראה, ונהי דהדין דחמץ שעבר עליו הפסח הוא גם בחיוב ביעור בלבד [עי' חי' רע"א דף ו' שהביא דהנודע ביהודה נסתפק בזה אם איכא דין חמץ שעה"פ מטעם תשביתו בלבד], מ"מ גם בל יראה הוא סיבה לקנסו, וא"כ אולי תאמר להיפוך דאיכא בל יראה.

ה. ועכ"פ לענ"ד תי' האחיעזר והברוך טעם צ"ע, דנראה מדבריהם [באם החמץ מותר לאחר הפסח היינו] דאם החמץ אין בו משום בל יראה הוי דבר שיש לו ממון, וזה צ"ע דהא הך מילתא דשני דברים הו' אמור על דין דאו', והיינו גם לר"ש דחמץ שעבר עליו הפסח מותר מדאו', מ"מ כיון דהוי איסוה"נ זהו דמשוי ליה אינו ברשותו א"כ מאי נפ"מ בזה דנחייבו, דהא גם אם לא נחייבו בב"י הוי דבר שאין לו שוויות כיון דהוי איסוה"נ [וז"א תלוי בדין ב"י וביעור דהא חמץ של נכרי הוא ג"כ איסור הנאה], באופן דשוב יקשה הא דמחייבי' להנפקד לבערו דהא אין כאן חיוב אחריות על מידי דאינו ממון [ויש ליישב עפי"ד המקור חיים סי' תל"א שהביא הקה"י בסימן ב' דהא דחשיב אינו ברשותו היינו מטעם הדין ביעור, וא"כ א"ש, וכעת קצרתי]. אכן לענ"ד י"ל דברי האחיעזר ולאו מטעמיה, דהיינו דלעולם הטעם דאין כאן קנין להמפקיד הוא כמו שביאר האחיעזר משום דאי"ז שלו ואין לו קנין בזה, והא דהנפקד חייב לבער י"ל בזה שני טעמים, או עפי"ד הגר"א ז"ל בסי' תמ"ג שכתב דחמץ של ישראל לית ביה מיעוטא דשלך ולא של אחרים, ודלא כהמג"א שם, וגם י"ל עפי"ד המג"א שהביא הקה"י דאפשר למכרו הוי פשיעה, ולפי"ז נראה דלעולם נמצא דהוי דבר הגורם לממון, כיון דפשע ולא מכרו קודם הפסח, ממילא דנהי דכ"ז דהחמץ קיים אומר לו הרי שלך לפניך, מ"מ הא אם נאבד החפץ מתחייב לשלם דמיו, ואע"ג דבשעה שנאבד החפץ לא היה לו דמים מ"מ מתחייב הוא על החפץ שקודם הפסח, וא"כ שפיר הו"ל דבר הגורם לממון, וצ"ע אמאי לא נחית האחיעזר והברוך טעם לסברא זו. ונראה דענין זה תלוי בביאור עיקר דין קבלת אחריות דהו"ל כדידיה לענין בל יראה, וכמו שיתבאר לקמן בעה"י, יעו"ש.

ואולם לעיקר הקו' שהקשינו על סברת האחיעזר והברוך טעם יש לומר דסברי דשייך חיוב שמירה גם אם אינו בעלים על הממון, אלא סגי במה שהפקיד אצלו, ועי' מש"כ בזה בחידושנו עמ"ס שבועות דף מ"ב, וא"כ א"ש דהגם דהשתא הוי חמץ של הפקר שייך בזה חיוב שמירה, אלא דאם אין לו דמים לא שייך חיוב שמירה, וע"ז מהני הא דיש לו דמים לאחר הפסח. ואולם עי' דף כ"ט עמוד ב' דמשמע דהך מילתא אי יש לו דמים לאחר הפסח חשיב מעתה יש לו דמים, תלוי אי דבר הגורם לממון כממון דמי, וגם צ"ע דאם באמת דבר הגול"מ והו"ל כיש לו דמים מהשתא, מהו עיקר דינא דעשאן הכתוב האמור בדף ו': [ומשם נלמוד דהוא לכו"ע], דהא יש לו ממון ויש לו בעלים כיון דחשבית ליה דבר שיש לו דמים, וצ"ע.

ו. הנה יעו"ש בקה"י שהביא דהמקור חיים בסימן ת"מ סק"ה כתב עוד דרך בשיטת הגאונים ז"ל, דבהופקד אצל נכרי נפטר המפקיד משום שבתחילת זמן האיסור נעשה הפקר, וזכה בו הנכרי מדין חצר כזוכה מן ההפקר. והנה ודאי דהגאונים נראה דאתו עלה מטעמא דאין זה דבתיכם, ולא מטעמא דהמקור חיים, וגם דהגאונים מיירי ג"כ בישראל, אך עכ"פ היא קו' על הרא"ש ז"ל דס"ל דהמפקיד עובר אבל יראה, ואע"ג דהנכרי לכאו' זוכה בהחמץ מדין חצר. ולכאו' י"ל דמאחר ובלא"ה אינו שלו בתוך הפסח, אלא דגזה"כ הוא דעשאן ברשותו, א"כ אין נפ"מ אם זכה בו הנכרי או לא, וצ"ל דמ"מ גדר הדין הוא דהאיסה"נ אינו סיבה להפקיע ב"י, אבל אם יש סיבה אחרת כגון זכיית הנכרי בכה"ג ליכא דינא דעשאן כאילו ברשותו. ועי' בס' קובץ שיעורים שהוכיח סברא זו מהא דבדף ו': מקשי' וכי משכחת לה ליבטליה, ומשני דלאו ברשותיה הוא דליבטליה, ומשמע דאם באמת היה לו כח לבטלו הי' מהני, ואע"ג דבלא"ה הא אינו שלו, אע"כ דלא חידשה תורה בכה"ג שהפקיר, יעו"ש. ואולם יש לבא ולחלק דהכא הא מה דגורם להנכרי לזכות הוא אך משום האיסה"נ [דהוי הפקר], וא"כ ע"ז גופא חידשה תורה דהאיסה"נ אינו גורם להפקיע ב"י וב"י, ודו"ק. ויש לפלפל.

ואמנם יעו"ש בקה"י שכתב ליישב ולבאר באופן אחר, דעיקר מאי דפשיטא להו דהנכרי זוכה מדין חצר צ"ע, דכל מה דחצרו קונה לו שלא מדעתו היינו דוקא היכא שאינו מכוין לכלום, אבל אם מחזיקנו בשביל אחרים גרע טפי. וכיו"ב בתוס' ב"ב דף נ"ד דהיכא דאם הי' יודע גם לא היה מכוין לקנות, ליכא דינא דחצרו קונה לו שלא מדעתו. אלא דנראה דדין זה תלוי בפלוגתא דרש"י ור"ת בביצה, דרש"י פירש שם בפלוגתא דר"ש ור"נ דלכו"ע המגביה מציאה לחבירו לא קנה חבירו, אלא דר"נ סבר דגם המגביה לא קני, ורב ששת סבר דהמגביה קני, ולר"ת הוא עצמו לכו"ע לא קנה, אלא דנחלקו שם אי קנה חבירו או לא, והרא"ש ז"ל בביצה שם הביא פי' ר"ת, וא"כ להרא"ש לשיטתו לק"מ דבאמת אינו קונה מצד חצר כיון שמחזיק אותו בשביל ישראל המפקיד.

והנה גם לשיטת רש"י י"ל דלהלכה הא קיי"ל כרב נחמן דהלכתא כר"נ בדיני, וא"כ בדין הוא שאינו זוכה מטעם חצר, אך נראה דבאמת י"ל דיש לחלק בין התם להכא, די"ל דהתם הא לא הוי חצר אלא הגבהה, ובהגבהה ודאי בעינן דעתו. אלא דלכאו' הא תיפו"ל מטעם קנין יד, אך באמת נחלקו בזה רש"י ותוס' בכתובות ל"א אם קנין יד הוא מטעם הגבהה גרידא או גם מטעם קנין יד, ועי' בקצוה"ח סימן רס"ח ס"ק ב' שכתב דידו של אדם אם קונה לו שלא מדעתו תלוי בפלוגתת רש"י ותו' כתובות הנ"ל עיי"ש, אבל לעולם היכא דאתינן עלה מדין חצר י"ל דגם הרא"ש מודה דקנה לו חצירו, והטעם דאם היה יודע שהממון הזה הוא הפקר הי' מכוין לזכות ונקנתה לו, ולא חשוב כמכוין בפי' שלא לקנות. אולם יעו"ש בתוס' ב"ב דף נ"ד שכתבו דגם גבי יד שייך הדין דקונה לו שלא מדעתו, דאזלי לשיטתייהו בכתובות דסברי דאם חצרו משום יד אלמא דשייך קנין יד גם שלא מתורת הגבהה, ומסתברא דגם הרא"ש ז"ל ס"ל הכי.

והנה דע דלעיקר טעמייהו דהגאונים ז"ל משמע דלאו משום דאי"ז בתיכם ילפי, אלא הוא מהדרשא דגבולך ובתיכם, דבתיכם גלי אגבולך, וצ"ב מאי שנא מבתיכם לגבולך, דאמאי בתיכם פשיטא דהיינו דוקא ביתו, וגבולך היינו אפי' גבול אחר אי לאו הילפותא מבתיכם.

סימן ה'

בענין דין דבר הגורם לממון כממון דמי לענין בל יראה

א. גמרא אמר מר יכול יטמין ויקבל פקדונות מן הנכרים, ת"ל לא ימצא, הא אמרת רישא שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה, לא קשיא, הא דקביל עליה אחריות הא דלא קביל עליה אחריות, כי הא דאמר רבא לבני מחוזא בעירו חמרא דבני חילא מבתייכו, כיון דאילו מיגנב ואילו מיתביד ברשותייכו קאי ובעיתו לשלומי כדילכון דמי ואסור. הניחא למאן דאמר דבר הגורם לממון כממון דמי, אלא למאן דאמר דבר הגורם לממון לאו כממון דמי מאי איכא למימר, שאני הכא דאמר לא ימצא, איכא דאמרי הניחא למ"ד דבר הגורם לממון לאו כממון דמי היינו דאיצטריך לא ימצא, אלא למאן דאמר כממון דמי לא ימצא למה לי, איצטריך ס"ד אמינא הואיל וכי איתיה הדר בעיניה לאו ברשותיה קאי קמשמע לן, עכ"ד הגמ'.

והנה למ"ד דבר הגורם לממון כממון דמי, צ"ב באמת הטעם בזה דוכי משום דהדבר הזה גורם לממון היינו שאם יאבד יתחייב לשלם דמיו חשיב בעליו. ונראה דהביאור הוא דענין בעלים הוא שיש לו זכות השתמשות, וכיון דיש לו מכח החפץ ריוח שא"צ לשלם הדמים חשיב בעליו, ועי' בס' קובץ שעורים שצידד לומר דגם למ"ד דבר הגול"מ כממון דמי הו"ל בעלים על הדמים של החפץ ולא על החפץ בעצמו, ועי' ג"כ בס' חזון יחזקאל שכתב כך, אך לפרש דזהו כוונת הש"ס סד"א הואיל כו' ודאי אין הלשון מורה כן, וזה ברור. ונראה דגם רבנן דס"ל דבר הגול"מ לאו כממון דמי מודו ביסוד זה דשייך דין בעלות ע"ז, אלא דס"ל דהוי זה כמניעת הפסד, היינו דאין כאן ריוח, אלא דאם יאבד החפץ יפסד וישלם, והחפץ הזה מונע את ההפסד, ולהכי לא חשיב בעלים.

ב. והנה בביאור הא דמשני סד"א הואיל וכי איתיה כו', צ"ב הטעם לחלק בזה, דממנ"פ אי דבר הגול"מ כממון דמי מיד הו"ל כבעליו, ואי לא כממון דמי מה יועיל אם נגנב, דסו"ס אינו כממון. והנה רש"י הוסיף בזה בלשונו "דהא גרם לו להתחייב ממון", וזה תמוה דאטו מדין גרמי איירינן הכא, דהא גם אי גרמי חייב אינו לענין כפל [ואמנם יעוי' בתוס' בבא קמא פ' מרובה, ודוק בזה]. וכך ראיתי ג"כ שהעיר בס' קובץ שיעורים. ונראה די"ל דמש"כ רש"י "גרם" אינו קאי אגנב, דזה ודאי דלאו מדין גרמי איירינן הכא, אלא רש"י קאי אחפצא, דהחפצא גרמה לו להתחייב ממון. וביאור הדברים, דהנה באמת י"ל בעיקר הטעם דמפלגינן בין איתיה בעיניה או ליתא בעיניה, דבאמת הא י"ל כמשנ"ת דאין כאן גורם לממון, כיון דאכתי לא נתחייב א"א לומר דהדבר הזה יש בו ריוח ממון כיון דעוד לא הפסיד, וה"ז כשומר על ממונו, ולזה באמת בעינן שיהיה דוקא באופן שנגנב ממנו, דאז הגניבה באמת כבר חייבתו ממון, ונמצא דכבר חשוב גורם לממון. אלא דזוהי שקשה דא"כ ממנ"פ איך נחייבנו על הגניבה, דהא בשעה שגנב ממנו ונתחייב ממון שוב אין החפץ פוטרו כיון דהחפץ נגנב ממנו, וצ"ל דדנין בבת אחת, וצ"ע.

ג. והנה הקצוה"ח הקשה מסנהדרין קי"ב דמוכח התם דגם בדאיתיה בעיניה אמרי' דבר הגול"מ כממון דמי, ולכאו' יש לומר דזהו דילפי' מלא ימצא דגם בעלמא חשיב כממון, אך אינו נראה דאחרי דהוא קרא בפ"ע גבי חמץ מנ"ל ללמוד מזה לכל התורה.

והנכון בזה מה שכתב בס' חזון יחזקאל עפי"מ דאיתא בכתבים מהגר"ח ז"ל [ראיתיו בספר מגנזי הגר"ח שהיה ג"כ ביד הגר"י אברמסקי, וכנראה שמקורו טהור משם], דאיכא תרי גווני דבר הגורם לממון כממון דמי, א. דיש עליו כבר חיוב והחפץ הזה פוטרו. ב. דאין עוד עליו חיוב אלא דהחפץ גורם להחיוב, דהיינו דגבי קדשים שחייב באחריותן אין החיוב אחריות מפאת החפצא, אלא דהרי עלי מחייבו בנדרו להביא קרבן, ואם יאבד או יגנב הקרבן הרי חיובו שנתחייב באמירתו מחייבו, ובזה גם בדאיתיה בעיניה חשיב דבר הגול"מ, ומשא"כ הכא גבי חיוב אחריות דעוד לא נתחייב. וביאור הדברים עפי"מ שביארנו לעיל דעיקר טעמא דבדאיתיה בעיניה לא אמרי' דבר הגול"מ, הוא משום דאין כאן עדיין גורם לממון, אבל בקדשים שחייב באחריותן החיוב כבר קיים [ועי' בס' קובץ שעורים שקצת דרך בזה]. והנה ללישנא קמא בגמ' משמע דלמ"ד דבר הגול"מ כממון דמי א"צ להקרא דימצא, אלא הוא סברא, ולפי"ז י"ל קו' הקצוה"ח מסנהדרין דהתם קאי כל"ק, אלא דזה קשה דהא בברייתא ילפי' מלא ימצא, וצ"ע.

ד. והנה למ"ד דבר הגול"מ לאו כממון דמי מבואר דמ"מ ילפי' מלא ימצא דהו"ל כדידיה, ויש לחקור בפירושא דהך דינא, דיל"פ בב' אופנים, א. דס"ל דהגם דבכל התורה זכות זו אינה גורמת דין בעלות, מ"מ זכות זו היינו ריוח ממון זה הוא סיבה לעבור בבל יראה. ב. ואולם יל"פ באופן אחר לגמרי, דלעולם אין הביאור מטעם הזכות דאית ליה בגויה, אלא דעצם חיוב אחריות על החפץ משוי ליה כדידיה. וגם בזה גופא יל"פ בשני פנים, וכמו שיתבאר, דהנה הקהילות יעקב בסימן ה' הביא קו' המהרי"ט אלגאזי הל' חלה אות י' שהקשה בדברי הירושלמי פרק כל שעה דגרסי' התם, אית תני אבל אתה רואה של גבוה, ואית תני אפי' של גבוה, אר"ב אר"ח קומי ר"ז תיפתר בקדשים שחייב באחריותן כר"ש, פי' הא דתני שאפי' בחמץ של גבוה אי אתה רואה אתי כר"ש דאית ליה בכל דוכתי דדבר הגורם לממון כממון דמי, והקשה המהרי"ט אלגאזי דלמה הוצרך לאוקמי כר"ש, דהא מבואר בפסחים פ"ק וכן איתא בירושלמי גופיה דגם למד"א דבר הגורם לממון לאו כממון דמי, מ"מ לענין חמץ כו"ע מודו דעובר בב"י בחמץ שקיבל עליו אחריות, דילפי' לה מלא ימצא. ועיי"ש ברי"ט אלגאזי ז"ל. וע"ז כתב לתרץ הקהילות יעקב וז"ל, ולענ"ד יש לתרץ בזה לשון הגמרא פ"ק דפסחים דף ה' כיון דאי מיגנב או מיתבד דעתו לשלומי ברשותייכו קיימי, ויש לפרש דלאו משום שהחמץ גורם לממון [דהיינו שעל ידו הוא ניצול מהפסד ממון] קאי ברשותיה, די"ל שאם יתחייב אדם את עצמו במנה בתנאי אם יאבד חמץ זה, אכתי חמץ זה לאו ברשותיה קאי לענין בל יראה [אע"פ שע"י קיומו הוא ניצל מתשלומים], אלא דוקא היכא שהחיוב הוא עליו ליתן עצם החמץ לבעלים, ומה שמשלם כשנאבד הוא דמי חמץ, דוגמת שיטת הרמב"ם ז"ל לענין דמי קרקע כקרקע, ועי' בההמ"ג ז"ל פ"ג משכירות ה"ג, דאז הרי עצם החמץ ברשותו מפני שאחריותו עליו, ושוויית ממון יש לו בו מצד גורם לממון, וכל זה בקיבל אחריות עבור זה החמץ, אבל באומר הרי עלי פת לבה"ב והפריש חמץ ונעשה של הקדש לגמרי, מה שיתחייב אח"כ כשיאבד אינו עבור זה החמץ אלא עבור נדרו, וכה"ג י"ל בדעת הירושלמי דזה אינו נחשב ברשותו לענין ב"י, אבל ר"ש דאשכחן בהדיא דסובר גבי קדשים שחייב באחריותן דהוי כשלו בב"ק ע"ז עיי"ש, ולדידיה שפיר עובר בב"י כממונו. עכ"ד הקה"י שם. והנה מדבריו ז"ל נראה דהגם דגורם לממון, מ"מ גורם לממון כה"ג י"ל דלא רבי מב"י, ודוקא ר"ש דבהדיא ס"ל דגם כה"ג חשיב גול"מ כממון דמי.

אבל לענ"ד דבריו צ"ע מסברא, דמאי איכפת לן מחמת מה החיוב, דמ"מ הא החפץ הזה גורם לו ליפטר מממון, דכ"ז שהחפץ קיים נפטר הוא מלשלם דמים, ואמנם ביאור דבריו הם די"ל דגורם לממון אינו גורם ליפטר אלא ג"כ גורם להתחייב, היינו דאם החפץ הזה גורם להתחייב מממון והוא גורם ליפטר חשיב כממון, אבל אם החפץ הזה אינו גורם לחיוב אין זה כממון, אך עכ"פ כל דברים אלו אין בהם טעם לכאו' כיון דסו"ס יש לו מזה ריוח וזכות בהחפץ.

אבל לענ"ד י"ל כדבריו אבל בדרך אחרת, והוא עפ"י הספק הנזכר, דאם באמת נתחדש דהקרא דלא ימצא דזכות כזו היא סיבה לעבור אבל יראה באמת אין נפ"מ בזה, אבל י"ל בדעת הירו' דבאמת אין הטעם משום זכות ממון, אלא דעצם קבלת אחריות על החפץ חשיב כדידיה [היינו דמשוי ליה מצוי בידך], וא"כ שפיר י"ל דזה דוקא אם זה חיוב אחריות "על החפץ", אבל אם אין זה חיוב אחריות "על החפץ" אלא דהוא חיוב מפאת נדרו, ונמצא דאין כאן חיוב אחריות על החפץ, וזה לא משוי ליה כדידיה [וע"י בס' קובץ שעורים ונראה שג"כ מבאר כמש"כ].

ה. והנה הרא"ש ז"ל בסימן ד' כתב די"א דוקא שומר שכר דחייב בגניבה ואבידה חשיב כדידיה ולא שו"ח, ודייקי לה מלישנא דאי מיגנב או מיתבד, ובה"ג כתב דאפי' שומר חנם נמי, ומיגנב או מיתבד בפשיעה קאמר, והרמב"ם ז"ל כתב בפ"ד מהל' חמץ ומצה ה"ד שאם הנכרי אלם וכופהו לשלם אע"פ שלא קבל עליו אחריות כדידיה דמי. עכ"ד הרא"ש ז"ל.

ונראה דיסוד מחלוקתם יל"פ עפ"י הנ"ל, דבאמת מסברא לכאו' אינו מובן אמאי שו"ח גרע דסו"ס הא הוי גול"מ, ונראה דבאמת גול"מ מיהת חשיב כיון דהחפץ גורם לו ליפטר אם יפשע, אבל אם אתי' עלה מטעם חיוב אחריות, בזה י"פ עפי"מ שכתב הרמב"ם בפ"ב מהל' שכירות דפושע כמזיק וחייב גם בעשו"ק עייש"ה, והיינו דהפשיעה אינה חיוב שומרים אלא הוא מטעם דמזיק את החפץ, וה"ז כחפץ שאם מזיקנו חייב, ולא אמרי' דמה"ט יחשב כדידיה [ושו"ר שכ"כ בס' אביעזרי]. אלא דנראה דאם משום זה גם גול"מ לא הוי, דהא חזי' דכל חפץ לא חשיב גול"מ מטעם שאם יזיקנו יתחייב, ועל כן נראה דבאמת אם אתי' עלה מטעם גורם לממון היינו זכות ממון זו, בזה י"ל דאין זה זכות וכנ"ל, וגם אם אתינן עלה מטעם חיוב אחריות י"ל דאין זה חיוב אחריות על החפץ, ולא הוי כגניבה ואבידה שהוא חיוב לשלם בתורת חיוב אחריות [ובעיקר הסברא הנ"ל עי' להמאירי ומהר"ם חלאוה ז"ל שכתבו כן דחיוב פשיעה אינו עובר משום בל יראה, משום דפשיעה כמזיק]. אלא י"פ בזה בב' דרכים, א. דגם לשיטת הרמב"ם דפושע כמזיק, מ"מ איכא ביה חיובא גם מדין שומרים, ורק הרמב"ם חדית לן דגם בעשו"ק דליכא חיוב שומרים איכא חיוב פשיעה כמזיק באופן דשוב חשיב כחיוב אחריות דמתחייב באחריות החפץ. ועוד י"פ דבאמת צ"ע דהטעם דחדית רחמנא באחריות הו"ל כדידיה (אם אינו מטעם הזכות ממון), דוכי משום שיתחייב באחריות החפץ זהו סיבה שיחשב כשלו לענין בל יראה. ונראה דיל"פ דאינו מטעם החיוב "אחריות" בתשלומין, אלא דהחיוב לשמור הוא זה דמשוי ליה כדידיה, והיינו דיסוד הדין הוא דהו"ל מצוי בידו, ולזה אם מחוייב הוא בשמירתו חשיב כדידיה, וא"כ ניחא דהגם דהוי אך פשיעה, מ"מ כיון דעכ"פ מתחייב הוא בשמירה זהו דמשוי ליה כדידיה, ודו"ק. [ועי' עוד בס' קובץ שיעורים].

ו. והנה בדף ו' מבואר דחמץ של הקדש אינו עובר עליו, והקשה בס' אבן העוזר לשיטת הרמב"ם דגם בהקדש חייב בפשיעה, דפשיעה כמזיק, ויקשה מזה להשיטות דגם בפשעה הו"ל כדידיה, וקו' זו הביא הקה"י בסימן ו' [ובאמת דצ"ע דקו' זו תיקשי אעיקר דינא דאתה רואה של גבוה, אע"כ דמיירי בכה"ג דלא קיבל עליו חיוב שמירה, ומאי קו' זה יותר מזה. ונראה דחמץ של הקדש מיירי בבית בדה"ב, והיינו דאינו מחוייב באחריות, וצ"ע]. ועיי"ש מה שכתב בשם אבן העוזר ומה שהקשה עליו.

והנה לפימש"כ דלדעת הסוברים דגם בדאיכא חיוב פשיעה בלבד איכא ב"י וב"י, דאינו מטעם חיוב תשלומין אלא מטעם "חיוב שמירה", א"כ א"ש די"ל דעשו"ק לית בהו ג"כ חיוב שמירה, ונהי דפושע כמזיק וחייב, מ"מ חיוב שמירה מדין שומרים ליכא. וע"ש בקה"י שכתב די"ל דליכא חיוב שמירה בעשו"ק, אך לא הלך בדרכנו אלא דמיירי דלא קיבל עליו שמירה, אבל לענד"נ דגם כשמקבל עליו חיוב שמירה א"ש היטב, דכיון דכל החיוב הוא מטעם פושע כמזיק, ה"ז כחפץ שאם מזיקנו

יתחייב, ומ"מ לא הוי כדידיה, ודוקא היכא דאיכא חיוב שמירה או חיוב אחריות מדין שומרים בזה הוי כדידיה, וז"פ, ודוק. [ועכ"פ לשני הדרכים שכתבנו ניחא].

ז. ומיושב לפי"ז מה שהקשה שם באבן העוזר [והביאו שם הקה"י בסוף הסימן] מפסחים דף כ"ט דאמרינן מדאמר רב אחא בר יעקב דלר' יהודה לא מעל בחמץ של הקדש, לפי שגם אחר הפסח אסור בהנאה, מוכח דהדר ביה ממאי דאמר לעיל דלר' יהודה לא נאסר בהנאה אלא חמץ של ישראל, ומאי ראיה דילמא הכא בדקיבל עליו לשמור דהו"ל באחריותו עכ"פ לפשיעה, לשיטת הרמב"ם ז"ל דגם בהקדש חייב בפשיעה, וממילא כל שלא מכר דהו"ל פשיעה להמג"א נתחייב בדמיו, ואפילו יאבד אח"כ באונס והו"ל שוב כחמצו של ישראל, ע"כ קושייתו. ולפמש"כ ניחא, דכיון דכל מה דמתחייב בחמץ של הקדש באחריותו מטעם פשיעה הוא דוקא, והיינו מטעם מזיק, זה לא משוי ליה חייב באחריותו. אכן נלענ"ד דלא דמי, דדוקא היכא דאכתי לא פשע בזה שפיר אמרינן דא"א לחושבו כממון מטעם שאם יזיקנו וכו', אבל אם כבר פשע וכבר הזיק והשתא בחפץ זה יכול ליפטר ודאי חשיב גול"מ. אכן נראה דמ"מ י"ל בדרך אחרת, דלפמשנ"ת די"ל דאין הגורם לממון סיבה לעבור בבל יראה אלא החיוב אחריות, א"כ הכא דפשע קודם הפסח אין כאן בתוך הפסח "חיוב אחריות", כיון דחיוב אחריות פקע ממנו שהחפץ כבר נפסד, וגם אם החפץ חשיב יש לו דמים, מ"מ מה שיתחייב לשלם הוא מחמת הפשיעה שמקודם הפסח, ונמצא דאין עליו "חיוב אחריות" אלא שהחפץ גורם לו ליפטר [ומה דאם יפשע שוב בתוך הפסח זה מדין מזיק וכנ"ל], ולפ"ז יש לדון במש"כ בשם האחיעזר בסימן הקודם, ודוק.

ח. והנה שם הביא דהגרעק"א תירץ קו' אבן העוזר דבהקדש ליכא כלל פשיעה במה שמכר להם, למאי דקיימ"ל השתא דליכא איסוה"נ רק בחמץ ישראל, ונמצא דליכא הפסד במניעת המכירה, עכ"ד. ואמנם זהו תירוץ רק לדעת אבן העוזר שם, דכיון דאי מחייבת ליה באחריות שוב צריך לבער, ושוב הוי כאנוס על ההיזק [ושוב פקע חיוב אחריות], אבל אם נסבור דאין נפ"מ בזה דהיינו דמ"מ שייך כאן חיוב אחריות א"א ליישב, דעכ"פ הא איכא חיוב אחריות, וע"כ צ"ל כנ"ל דזה לא חשיב כחיוב אחריות כיון דאין זה אחריות אלא דגורם לו ליפטר, כיון דבתוך הפסח בלא"ה אינו שוה דמים, ועי' מש"כ בסימן הקודם. אך באמת נלענ"ד דתי' הגרע"א ז"ל צ"ע, דאת"ל כדעת המג"א דהוי פשיעה, א"כ נהי דחמץ של הקדש מותר בהנאה, מ"מ הא כיון דהוא קיבל עליו אחריות ואם יאבד ישלם צריך לבער מטעם חיוב אחריות, אלא אמרת דהוי אנוס וכו', ז"א דלדעת המג"א אינו אנוס כיון דפשע שלא מכר, והפשיעה היא דאע"ג דחמץ של הקדש מותר בהנאה להס"ד שם, מ"מ כיון שאם לא יבער יתחייב לבער כיון שהוא חייב לבער, וזהו גופא סיבה לאסור בהנאה וסיבה למכור, ושוב הו"ל פשיעה, וקו' אבן העוזר ברורה. והעיקר נ"ל כמש"כ דזה לא מחשב בגדר חייב באחריותו, כיון דאין זה חיוב אחריות על החפץ, אלא דלפי"ז יקשה (לדעת המג"א) האיך שייך חיוב אחריות בישראל שהפקיד אצל ישראל [בשיטת הגאונים ז"ל] לגבי הנפקד, דהא בתוך הפסח אין לו דמים, ומה דקודם הפסח פשע בו אינו סיבה כעת לחיוב אחריות אלא הוא גורם ליפטר ותו לא, וצ"ע. [ועי' בחזון יחזקאל. ונלענ"ד דמיירי בקנין גם שלא מדין שמירה, דהא בלא"ה אין שמירה לעכו"ם, ומ"מ איכא קבלת אחריות וכמש"כ הריטב"א, ובע"כ משום דמיירי בקנין, וא"כ לא שייך בזה כל גדרי חיוב שמירה].

ט. והנה דעת הרמב"ם שהביאה הרא"ש ז"ל הנ"ל היא דגם אם לא קיבל עליו אחריות כלל אלא הנכרי אלם וכופהו לשלם, כדידיה דמי, ואפשר דהרמב"ם מבאר דענין חיוב אחריות כדידיה דמי אינו מטעם גוף החיוב, אלא מטעם דעכ"פ הוי גורם לממון, וזה הא איכא במציאות דגורם ליפטר מממון [אך י"ל דכיון דעכ"פ צריך הוא לשמור ולשלם הו"ל כדידיה]. והנה היה מקום בראש לומר דגוי אלם לא חשיב גורם לממון כיון שאין זה בגדר "חיוב ממון", ורק אם נימא דהוי דין בפ"ע לענין בל ימצא מהני גוי אלם. ושו"ר שכ"כ בס' אביעזרי. אך שוב נלענ"ד דא"א לבאר כן, דהא מקורו דהר"מ דגוי אלם ביארו המ"מ ועוד דהוא מהגמ' דבני חילא, ובגמ' הא תלי לה מתחילה בד' ר"ש דדבר הגורל"מ. ומשמע דאף בגוי אלם שייכי ד' ר"ש בדבר הגול"מ, שלא משמע דכל ד' הגמ' רק להו"א [ועי' היטב בד' הט"ז ובגליון יד אפרים והפמ"ג שם]. ועי' באביעזרי שם לפי דרכו בד' הר"מ שביאר דד' הר"מ היא דאף שומר חנם עובר בב"י. ומש"כ הר"מ נגנב או נאבד היינו בפשיעה יעו"ש, אך לענ"ד זה צע"ג, וכל המפרשים פי' בד' הר"מ דרק בשומר שכר עובר בב"י, עי' ב"י וב"ח ולח"מ ועוד, ועי' באב"נ סי' שכ"ו שג"כ צידד מתחילה לבאר בד' הר"מ דאף שו"ח עובר בב"י, אך מסיק דלא כן, יעוש"ה.

והנה בעיקר הפלוגתא אם דין אחריות לענין ב"י הוי בשו"ח או רק בשו"ש, עי' בהרא"ש שהוכיח דהוא אף בשו"ח מהא דתניא הפקיד אצלו חייב לבער, וסתם הפקיד אצלו היינו שו"ח, והק' הגר"א ז"ל בביאורו לסי' ת"מ דהא אין דין שומרים לעכו"ם, וכדאיתא בחו"מ סי' ש"א. עוד יעוי' בדף ו' ע"א דייחד לו בית א"צ לבער, ופי' ר"ת דהוא אף בקיבל אחריות, אולם מד' רש"י מתבאר דמיירי בלא קיבל עליו אחריות, והא דבלא ייחד צריך לבער (וכאשר הק' התוס'), ביאר הר"ן דבסתמא עול ואינטר לך קאמר וכדאיתא בב"ק מ"ז, אבל ייחד לו בית נעשה כאומר לו כנוס לרשותך, עכ"ד. והנה הרמב"ם השמיט דין ייחד לו בית, וכתב בהגר"א שם דהר"מ ס"ל כפי' רש"י עפי"ד הר"ן, ונמצא דאין חידוש דין בפ"ע בייחד לו בית אף בקיבל עליו אחריות, והק' הגר"א דאיך אפ"ל כן דהא אין דין שומרים אצל עכו"ם, עכ"ד. והנה הגר"א לא הק' כן על ד' רש"י, והטעם נראה די"ל דרש"י ס"ל דאף בשו"ח חשיב אחריות, וס"ל דפשיעה בעשו"ק חייב, וכהר"מ בהל' שאלה ופיקדון משום דפושע כמזיק. [וכ"כ בשעה"מ על קו' המחנ"א בהל' שומרים סי' ח', ויבואר לק']. אבל הרמב"ם הא ס"ל דחיוב אחריות לענין ב"י הוא רק בשו"ש, וכן הראב"ד שהא לא ס"ל פושע כמזיק וכמבואר בטור סי' ש"א ובב"י, יעו"ש, מיהו יעוי' באב"נ סי' שכ"ו שכתב די"ל דיש דין שומרים אצל עכו"ם [אך הר"מ כתב בהדיא דאין דין שומרים אצל עכו"ם]. מיהו י"ל דבלא"ה תיקשי ע"ד הר"מ דהאיך אפ"ל דסתמא הוי חיוב אחריות, דאכתי לא הוי שו"ש, וקו' זו הק' הרב לח"מ בסוף דבריו, וכן העיר הפמ"ג. ואפ"ל דמדובר בקיבל שכר, וכדכתב הש"ך דגם בסתמא אם קיבל שכר הוי שו"ש.

מיהו בעיקר מש"כ די"ל דהוא מטעם פושע כמזיק י"ל ע, א. דהמנ"ח כתב דבגוי אין דין פושע כמזיק, דמזיק גוי פטור. ב. די"ל דמצד כמזיק לא חשיב גורם לממון לענין ב"י, רק מצד חיוב אחריות [והיינו די"ל דאיכא תרי דיני חיוב פשיעה, חיוב אחריות בעלמא וחיוב מזיק בעשו"ק וגו']. ועי' היטב בחק יעקב ומחה"ש ריש סי' ת"מ.

והנה הב"י כתב על ל' הטור סי' ת"מ דהפקיד וקיבל אחריות, דא"צ קיבל אלא סגי בסתמא דעול ואינטר קאמר. והק' המחנ"א בהל' שומרין סי' ח' דהא אין דין שומרים בעכו"ם, ותי' בשעה"מ דפושע כמזיק. ונראה דתי' זה א"ש על ל' רש"י שכתב כן, אבל הטור הא לא ס"ל פושע כמזיק וכנ"ל. [ועי' היטב בד' השאג"א בסי' פ"ח, והרבה מהדברים מתבארים במש"כ].

מיהו בעיקר פי' הר"ן בד' רש"י אכתי צ"ע מתי' דרב אשי דנפיק מלא ימצא, ומה מועיל הקרא אם אכן חייב באחריות, והרגיש בזה הר"ן ז"ל. [ועי' ב"ח וצ"ע]. ומד' מהר"ם חלאוה נראה די"ל דאין ה"נ לרב אשי מודה רש"י דמועיל יחוד אף בקיבל אחריות, אך כל המפ' לא פי' כן. ואולי יש לחדש דבסתמא לא חשיב חיוב שמירה אלא רק חיוב תשלומין, ולהכי מהני ייחוד בית. ואכתי צ"ע. [וגם צ"ע דשוב נמצא שיש כאן חידוש דין בייחד לו בית, ואמאי השמיטו הר"מ. ואולי י"ל דהר"מ סובר כרב פפא דאית ליה מסברא, וע"ע שאג"א סי' פ"ח, וד' צע"ג].

סימן א'

בענין האוכל חמץ פחות מכזית

כתב הרמב"ם ז"ל בפרק א' מהלכות חמץ ומצה הלכה ז': האוכל מן החמץ עצמו בפסח כל שהוא הרי זה אסור מן התורה, שנאמר לא יאכל חמץ. ואעפ"כ אינו חייב כרת או קרבן אלא על כשיעור שהוא כזית, והאוכל פחות מכזית במזיד מכין אותו מכת מרדות, ע"כ.

וכבר הקשו הכ"מ והמל"מ ל"ל קרא בפ"ע לאסור פחות מכזית בחמץ, דהא חצי שיעור אסור בכל איסורין שבתורה, ומקרא נפק"ל ביומא ע"ד א' מכל חלב, ומסברת חזי לאיצטרופי, ויעוש"ה, ולק' יבואר עוד בעה"י.

ועכ"פ הנראה מד' הר"מ דמהך קרא דלא יאכל שמעינן אף פחות מכזית, מדלא כתיב לא יאכל. אכן לעיל בהלכה ב' כתב הר"מ דהחמץ בפסח אסור בהנאה שנאמר לא יאכל חמץ, לא יהא בו היתר אכילה, ומשמע דדריש ליה לדרשה אחריתא. ולפי"ד הלח"מ שם א"ש, שכתב דעיקר הטעם לאסור בהנאה הוא כחזקיה דכל מקום שנאמר לא תאכל לא תאכלו אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע, וכדכתב הר"מ בפ"ח מהל' מאכ"א הט"ו, אלא דהר"מ כתב הטעם הפשוט יותר, יעו"ש.

והמתבאר מד' הר"מ דנא' כאן לאו על פחות מכזית, והיינו דנכלל בהלאו דכזית, דפחות מכזית וכזית אותו לאו הוא, והא דאינו נענש פחות מכזית הוא מהלכה למשה מסיני דשיעורין. אך כ"ז בחמץ, אבל בשאר איסורין שבתורה בפשוטו עצם הלאו הוי בכזית, ורק דנתחדש איסור בפ"ע דחצי שיעור [זולת הרא"מ שהביאו המל"מ כאן דמפרש דעצם הלאו נא' אף על פחות מכזית, וההלכה למשה מסיני נא' על הענש, ומפרש כן בד' הר"מ כאן דכונתו להלאו דלא יאכל חמץ דכזית, ולא דנא' כאן דרשה בפ"ע. ויעו"ש במל"מ מה שהק' בזה]. ונמצא דאיכא תרי דיני חיוב פשיעה, חיוב אחריות בעלמא וזה בשאר איסורין שבתורה, ב'. מדין העונש, וזה בחמץ דוקא, שמצד הלאו גופא איכא אף פחות מכזית. ופשוט.

והנה כתבו התוס' בשבועות כ"ב דאף דאין שבועה חלה על איסור, אבל שבועה חלה על ח"ש, והנראה בפשוטו בטעמא דמילתא דאי"ז משום דליכא עונש, אלא משום דאין זה עצם הלאו אלא איסור חדש. ומעתה לפי"ז נראה דלענין חמץ דמבואר מד' הר"מ דנכלל בהלאו דכזית, וא"כ בזה שבועה לא תחול על איסור חמץ. וא"ש היטב מש"כ הר"מ קרא בפ"ע לפחות מכזית, ללמדך דכאן הוי מעצם הלאו, ונפ"מ לשבועה או שאר ענינים דמשכחת לה.

איברא דראיתי לרבנו מנוח שפי' בד' הר"מ כאן במש"כ הפסוק דלא יאכל חמץ דכונתו לאיסורי הנאה, והיינו דכל אכילה פחות מכזית יש בה הנאה. ולפי"ז הן הן ד' הר"מ בהלכה ב'. אך צ"ע בד' רבינו מנוח בתרתי, חדא מדוע רק בחמץ בפסח הדגיש הר"מ הך קרא, ולא בשאר איסוה"נ פחות מכשיעור. [וכה"ג צ"ע לפי' הרא"מ דמש"כ הר"מ כאן לא יאכל חמץ היינו הלאו דכל ח"ש דשאר איסורין, דא"כ מדוע לא כתב כן הר"מ בכל ח"ש דשאר איסורין]. ועוד דלכאו' הרי אף לענין איסה"נ איכא דין שיעור, וכבר חקר הגרע"א ז"ל בתשובה אם שיעורו הוא בכזית או בשו"פ, וצ"ע.

סימן ב'

בענין שני דברים אינם ברשותו של אדם ועשאן הכתוב כאילו הן ברשותו

א. הנה אמרי' בגמ' דף ז' שני דברים אינן ברשותו של אדם ואלו הן, בור ברה"ר וחמץ בפסח מו' שעות ולמעלה, ופרש"י דלאו ברשותיה הוא, אינו שלו. והנה לכאו' מוכח מהא דבעי' לעשאן הכתוב כאילו הן ברשותו, דמדינא חמץ שאין עליו בעלים אינו עובר עליו, וזהו ממש כדברי התו' בדף ד: דאם ביטול מטעם הפקר לא עבר אבל יראה ובל ימצא כיון דכתיב לא יראה לך, שלך, והיינו דבעי' בעלים דוקא. והנה הא דבאמת עשאן הכתוב כאילו הן ברשותו הוא משום דהיה שלו מקודם הפסח, ויש להסתפק בפי' הגזה"כ, אם הגזה"כ הוא דכיון דעד שנאסר החמץ היו שלו קאי עליה בב"י וב"י, או דהגזה"כ היא דהוי "שלו" לענין לעבור עליו.

והנה היכא דהיה שלו קודם הפסח אבל היה איסוה"נ אחר מלבד החמץ, לכאו' נראה דבזה אינו עובר עליו בבל יראה, דלא גרע ממש"כ התו' דביטול מטעם הפקר, וכיון דהפקיר שוב אינו עובר עליו, וה"נ כיון דנאסר בהנאה שוב נפקע מרשותו ואינו עובר עליו.

אך לכאו' צל"ע לפי"ז, דהנה אמרו בסוגיין וניבטליה בשית, ומשני כיון דאיסורא דרבנן עילויה כדאו' דמיא, ולאו ברשותיה קיימא ולא מצי מבטיל, דא"ר גידל כו', וקשה דמאחר ואסרו חז"ל בהנאה מתחילת שעה שישית, ומאחר דמשום כך שוב לא הוי שלו ולא חלו הקידושין אפי' מדאו', שוב אין סיבה שיהיה כאן בל יראה ובל ימצא.

(ומה דצריך ליישב בזה הוא עפ"י הכלל בגלגל החוזר, היינו דכיון דאם תאמר דמה"ט לא יהיה בל יראה שוב לא יגזרו חכמים תקנת מתחילת שש, ושוב לא יהי' איסה"נ, ושוב יש סיבה לאסור בב"י וכו', ע"כ נשאר התקנ"ח והאיסור בל יראה, כיון דאם יפקע הב"י שוב יחול הב"י [וידוע דיש בזה כמה גווני בכמה דוכתי, ועדיין לא מצאתי לי כלל בזה]. אלא דלפי"ז צל"ע בעיקר הא דבענין להך מילתא דעשאן הכתוב כאילו הן ברשותו, דהא אם תאמר דלא יעבור בבל יראה שוב הוי שלו וכו'. אך לק"מ, כיון דמה דלא הוי שלו הוא משום איסה"נ ולא משום הבל יראה, וא"כ גם אם הו"א דליכא ב"י איכא איסה"נ, ולפי"ז נפל תירוצינו הנ"ל דהא גם אם מכח התקנ"ח דחמץ מו' שעות אמרינן דלא יהיה בל יראה, מ"מ איסה"נ עודנו קיים, וא"כ שוב צ"ע הא דאיכא בל יראה).

והנה בעיקר הא דא"ר גידל אמר רב דאין חוששין לקדושיו, כתב רש"י ז"ל וז"ל: ואע"ג דאתי איסור הנאת חמץ דרבנן דשש ומפקע קידושי תורה ושרי אשת איש לעלמא, הא מתרצינן בכמה דוכתין כל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש, והפקר ב"ד הפקר, והם הפקירו ממונו, עכ"ל. ולכאו' דברי רש"י צ"ב טובא, דהא בלא"ה מוכח בסוגיא דאיסה"נ דרבנן לאו ברשותיה הוא לענין ביטול, וא"כ חשיב אינו שלו לגמרי, והנראה לכאו' בשיטת רש"י ז"ל דס"ל דאיסה"נ דרבנן חשיב עדיין בגדר "שלו" [ואולם הריטב"א כתב דבאמת הטעם משום דלא הוי שו"פ, וצ"ל דיש כאן ג"כ הך טעמא דלאו דידי' הוא וכמש"כ רש"י בהא דהפקר ב"ד הפקר, דכיון דלא הוי דידי' לא מצי לקדש בו את האשה, אלא דמאחר וכל מה שאינו שלו הוא מחמת דלאו שו"פ, נקט הריטב"א טעמא דבעי' ממונא], והא דמבואר בסוגי' דלאו ברשותו לענין ביטול צ"ל דאין הכוונה דמדאו' לא מצי מבטיל, אלא חכמים עשאוהו כאילו אינו ברשותו גם לענין דאו', ולהכי חששו דילמא ימצא וכו', ולא סמכו על ביטול בשש כיון דאין מבטלין בזמן כזה.

ג. ונראה לענ"ד דגם דעת התוס' כן הוא, שכ' בד"ה משש שעות ולמעלה דמפרש רבינו תם דהיינו מסוף שש שעות קאמר, ומייתי ראיה מחיטי קורדנייתא שהן קשין, והוי חמץ נוקשה שאינו אסור נמי אלא מדרבנן. פירוש, דלדעת התוס' בעי' שהיה חד דרבנן או שעות דרבנן או חמץ דרבנן ושעות דאו', לא הי'כא דהחמץ הוא דרבנן וגם השעות דרבנן. ולכאו' צריך ביאור טובא, דכיון דעיקר הטעם דאיסה"נ לא הוו קדושין משום דמשיתא לא הוי ממונו כיון דעכ"פ אינו ראוי בפועל להשתמשות, א"כ מאי נפ"מ באיכות האיסור דמ"מ אסור הוא. והנראה דגם התוס' מפרשים כשיטת רש"י דמדינא איסה"נ הוי שלו, אלא דעשאוהו כאילו אינו שלו ומטעם כל דמקדש כו', ולזה שפיר מפלגינן באיכות האיסור, דכמה דדומה לדאו' יותר חיזקו האיסור כדאו'. וידעתי שיש מבארים באופן אחר בדעת התו', אבל לענ"ד זהו ביאור קרוב ומתקבל בפשט ד' התוס'.

ד. ועכ"פ למש"כ א"ש מה שהקשינו לעיל איך משכח"ל ב"י וב"י כיון דכבר עשאוהו חכמים אינו שלו, אך להנ"ל ניחא דמדינא לא הוי שלו, ורק לחומרא הוא דהפקיעו הקידושין, ופשוט. אבל לשיטת הריטב"א ז"ל דמדינא לא הוי שלו צ"ע וכנ"ל, דאיך משכח"ל ב"י וב"י.

ה. והנראה דבאמת הריטב"א לשיטתו קאזיל, דנראה מדבריו דיסוד הך דינא דעשאן הכתוב כברשותו אינו דין מיוחד בחמץ, אלא הוא דין בכל איסה"נ שיש בהם זכייה לענין לעבור עליהם, דז"ל הריטב"א בשם רבו הרא"ה ז"ל: ואע"ג דאין זכיה באיסה"נ לדין ממון, יש בהם זכייה להוסיף בהן איסור, ולפיכך דורון של חמץ ששלח גוי לישראל בפסח אסור לאחר הפסח, וכדאשכחן שזוכה ישראל בע"כ לענין שאין לה בטילה עולמית כדאיתא בהדיא בכמה דוכתי, וזה ברור. עד כאן. הנה מתבאר מכאן דהריטב"א מבאר דזהו דין כללי דיש זכיה לענין איסור [ולפי"ז צ"ע הא דאמרו ב' דברים כו', וי"ל], ואפשר שלמדוה מחמץ. ולפי"ז ניחא היטב דגם אם הוי איסה"נ מקודם לכן, מ"מ לענין חמץ אין האיסה"נ סיבה למנוע הזכייה, ומד' הריטב"א אלו נלמוד דגדר ענין עשאן הכתוב כאילו הן ברשותו אינו, אך דיש איסור ב"י וב"י מפאת הבעלות שקודם זמן האיסור הנאה, אלא הוא דין זכייה לענין איסור בל יראה ובל ימצא. ודוק. וכ"מ מדברי הר"ן ז"ל לענין ביטול חמץ, וכמו שיתבאר בעה"י לקמן בענין ביטול חמץ. אך שו"ר דבאמת לק"מ הקו' הנ"ל, דהלא אין צריכין שיהי' שלו קודם הפסח, אלא צריכים שיהי' ראוי להיות שלו בהפסח [לולא איסוה"נ בחמץ], וא"כ בשעה ז' הלא פקע איסורא דרבנן ואז הי' ראוי להיות שלו, ורק איסה"נ דאו' גורם שלא יחשב שלו, וזה נלענ"ד פשוט. [ועי' ריטב"א סוכה דף ל"ה דאיסה"נ חשוב שלו, וצ"ע מהכא].

אולם שו"ר בס' קובץ שעורים עמ"ס פסחים שעמד בזה, וזה לשונו באות כ"ו: אבל נראה פשוט דלא חדית רחמנא אלא אם האיסור משום חמץ גרידא ולא משום איסור אחר, כגון שהיה החמץ מכלאי הכרם לא אמרינן כיון דבלא"ה אסור משום חמץ ומ"מ עובר, ה"ה אם ניתוסף בו איסור אחר וכו'. ולכאורה בתר דתיקנו חכמים לאסור מתחלת שש, ואיסורא דרבנן דכאורייתא דמי דפירש"י הטעם משום הפקר ב"ד, תו

לא משכחת כלל אחר שש בל יראה דאו', שכבר נעשה הפקר מתחלת שש. וי"ל לפי מ"ש הר"ן נדרים מ"ד ד"ה ופרכינן שלא באו חכמים להקל אלא להחמיר עיי"ש, ה"נ לא הפקירו אלא לענין שלא יוכל לבטל או לקדש אשה, אבל לא לענין שלא יעבור בבל יראה דלענין זה הוא שלו וכו', עכ"ד הקובץ שיעורים.

והנה תי' הוא ממש כמש"כ באות ב' בשיטת רש"י דמדינא איסוה"נ הוא שלו, אלא דהוא תקנ"ח שלא יוכל לבטל או לקדש [ובאמת דא"צ להפקר ב"ד בדוקא], אבל לפי"ד הריטב"א הא כתב הטעם דבאיסוה"נ דרבנן אינה מקודשת, דהוא מדינא משום דלא הוי שו"פ ושוב איננו בעלים ע"ז, וא"כ שוב קשה הקו' הנ"ל, ולכן י"ל דהריטב"א באמת סובר דלא כהנחת הקובץ שיעורים דאם הי' איסה"נ מטעם אחר אינו עובר עליו, כיון דהריטב"א מבאר דיש זכייה לענין איסור וכמש"נ. ובדעת התוס' הוכחנו ג"כ דס"ל כשי' רש"י ממה שחילקו התוס' בין חד דרבנן לתרי דרבנן (שו"ר דהבית שמואל באמת הק' קו' זו על סברת התוס', דמהו הטעם לחלק בין חד דרבנן לתרי דרבנן, ועי' בחי' רע"א במערכה שהביא דבריו).

ו. והנה בעיקר הדין דאיסוה"נ דרבנן אינה מקודשת, הנה הגאון רעק"א ז"ל האריך בזה במערכה גדולה ועצומה בפלפול עצום ועמוק יעו"ש, ולא באתי אלא להעיר בפרט א' אשר עפי"ז דן שם הרבה. הנה הביא שם דהתוס' חולין דף ד': הוכיחו מהסוגיא בע"ז, דהגם דאיסוה"נ דרבנן מקודשת מ"מ צריכה גט משני, והרא' מהא דמקשי' בע"ז דאם איתא דשכרו אסור אמאי מכרן וקידש בדמיהן מקודשת, והיינו משום שצריכה עכ"פ גט משני, וביאר שם הגרע"א ז"ל דאין להקשות דמאי קו' הגמ', דהא דילמא מקודשת היינו לחומרא, דז"א דהא ברישא תנן במשנה דבאיסוה"נ עצמם אינה מקודשת, והא דאינה מקודשת בעל כרחך היינו דעכ"פ צריכה גט משני, דהא התוס' בקדושין הק' בטעמא דאינה מקודשת דהא יכולה ליהנות שלא כדרך הנאתן, ותי' דמיירי שאינו שו"פ הוי הנאה שלא כדרך הנאתן, וא"כ הא עכ"פ ניחוש שמא שו"פ במידי, וע"כ דספק מקודשת היא, וממילא דהא דתנן בסיפא דמכרן וקידש בדמיהן מקודשת היינו לגמרי דאפי' א"צ גט משני, ואהא כתב שם הגרע"א באות ח' וז"ל: אולם לכאורה עדיין קשה, דדלמא אף דשכרו אסור מדרבנן מ"מ הוי מקודשת גמורה וא"צ גט, מאחר והיינו כיון דמה"ת הוי ממון גמור ומקודשת גמורה וא"צ גט משני, ולגבי דרבנן אמרי' דשמא ההנאה שלא כדרך הנאתן שו"פ במדי, ואפילו מדרבנן מקודשת לראשון [להסוברים דחיישינן שמא שו"פ במדי הוא ספק דאורייתא, דאם במדי שו"פ מקודשת גמורה], וא"כ לענין גט משני הוי ספק דרבנן שא"צ גט ממנו, עכ"ד הגרע"א.

ולענ"ד צ"ע בדברי הגרע"א ז"ל, דהא באיסוה"נ דרבנן דמדינא מקודשת לראשון הטעם הוא משום דמדינא הוי ממון מעליא, וא"כ אין כאן חיסרון שו"פ אלא דחז"ל החמירו להצריכה גט משני, וא"כ לא שייך לדון שמא שו"פ במדי כיון דלעולם אין אנו דנים דאין כאן שו"פ, אלא דאעפ"כ עשאוהו להאיסוה"נ כדאו' לענין זה שלא יחולו הקידושין לגמרי, וכיון דבדאו' הדין הוא דאינה מקודשת לראשון אלא לשני, ה"נ בדרבנן עשו כמקודשת לשני, אבל לא מתורת ספק אלא דעשאוהו כאיסוה"נ דאו' לענין דין קידושין, וז"פ לענ"ד.

עוד כתב באות ט"ז ואות י"ז וז"ל: ועדיין צריכין לבאר דא"כ יקשה על מימרא דרב גידל דהדיוק דבתחלת שש מקודשת עכ"פ לחומרא, כיון דהוי חמץ דרבנן ושורש דרבנן, א"כ על כרחך מיירי בידעה למה דהוכחנו דבלא ידעה גם בשרש דרבנן אינה מקודשת, וא"כ יקשה איך אמרי' משש ולמעלה אין חוששין לקידושין הא מ"מ הוי ספק, כקושיית תוס' קדושין הנ"ל דיכולה ליהנות שלא כדרך הנאתן, ואי דאין בו שו"פ מ"מ שמא שו"פ במדי, ולומר דרב לא ס"ל להא דשמואל דחיישינן שמא שו"פ במדי זהו דוחק, דבסוגיא דקדושין י"ב: אמרי' יתיב ר"ש בר חייא קמיה דרב וקמעיין אי אית ביה שו"פ, ופרכינן עלה והא אמר שמואל חיישינן שמא שו"פ במדי, ומשמע הא בקדושי ודאי הא בקדושי ספק, א"כ משמע דרב ס"ל ג"כ לדשמואל. ובאות י"ז: אמנם נ"ל דלק"מ, דהרי מסקו תוס' (ריש פסחים) דגם נוקשה אסור להשהות בביתו וצריך לבערו, וא"כ לא שייך לומר דשמא שו"פ במדי, הא מה מהני מה דבמדי שו"פ הא א"א לה להוליכה לשם, דהא צריכה לבערו מן העולם, עכ"ד הגרע"א ז"ל.

ולענ"ד צ"ע, דהנה כיון דעיקר הטעם דמאבד תורת ממון שבו הוא משום האיסוה"נ, ממילא דגם אם יש בו חובת ביעור עכ"פ מצד האיסה"נ שבו אינו מאבד תורת ממון כיון דראוי הוא במדי, אלא דמה דיש מקום לומר בזה הוא די"ל דגם חובת ביעור מפקיע ממנו תורת ממון, דכיון דעיקר הטעם דאיסוה"נ אין בהם שוויות הוא משום זה דא"א ליהנות ממנו, ממילא דגם אם אינו איסוה"נ אלא דאיכא ביה תורת חיוב ביעור שוב א"א ליהנות ממנו, וממילא דגם זה מפקיע ממנו תורת ממון.

וע"ז נ"ל להוכיח דדוקא איסוה"נ ממש מפקיע ממנו תורת ממון, ולא מה דאית ביה חובת ביעור גרידא, דהנה בעיקר ההיא דרב גידל כתב בעל המאור ז"ל וז"ל: והא דא"ר גידל אמר רב המקדש משש שעות ולמעלה אפי' בחיטי קורדניתא אין חוששין לקדושין, אע"פ שכתבה הרי"ף ז"ל לא נראה לנו לסמוך עליה, דרב לטעמיה דס"ל כר' יהודה דאמר חמץ משש שעות ולמעלה עובר עליו מן התורה, וחכמים עשו לה סייג שעה ששית מדבריהם, ולא קיי"ל הכי אלא כר"ש דאמר בין לפני זמנו בין לאחר זמנו אינו עובר עליו בולא כלום, ולא מצינו שחלק ר"ש על מדרש אך ביום הראשון תשביתו וכו', עכ"ל. והרמב"ן ז"ל שם השיג ע"ד הרז"ה דעכ"פ איכא איסור דרבנן יעוש"ה, והשתא אם תמצי לומר דסגי בחובת ביעור כדי להפקיע ממנו תורת ממון, א"כ תיפוק ליה דאיכא בהממון הזה תורת ביעור שהוא מחייבו להשביתו, וממילא דאין בו שוויות ממון אע"פ דמשום זה אין זה חיסרון, וא"כ צ"ע בדברי הגרע"א, דכיון דמצד האיסה"נ שו"פ במדי אין בזה גריעותא, דסו"ס יכול הוא לילך למדי.

וי"ל דעיקר טעמא דהבעה"מ הוא משום דיכול לאכלו ולקיים בהאכילה עצמה מצוות השבתה עייש"ה [בהמשך דבריו], ועי' ג"כ בהשגות הראב"ד הנדפס על הרי"ף דנראה דבאמת כיון דאית ביה איסור ב"י וב"י משש שעות ולמעלה זהו מחשב ליה כאיסוה"נ, וזה כד' הגרע"א דבאמת סגי במה דצריך לבערו מן העולם, ודו"ק.

סימן ג'

בענין גזירת חמץ מתחילת שעה ששית

כתב הרמב"ם ז"ל בפרק א' מהלכות חמץ ומצה הלכה ט': ואסרו חכמים לאכול חמץ מתחילת שעה ששית כדי שלא יגע באיסור תורה. ומתחילת שעה ששית יהיה החמץ אסור באכילה ובהנייה כל שעה ששית מדברי סופרים, ושאר היום משביעית ולמעלה מן התורה. שעה חמישית אין אוכלין בה חמץ גזרה משום יום המעונן, שמא יטעה בין חמשית לששית כו', ע"כ. וכבר הק' על הר"מ במש"כ הטעם שגזרו משעה חמישית שמא יטעה בין חמישית לששית, דהא בגמ' מפרש משום יום המעונן גזרו שמא יטעה בין חמישית לשביעית, ובכ"מ הביא מהר"א מזרחי שיש גירסא בין חמישית ושישית, והר"מ אלשקר הביא מתשו' הר"מ (סי' קפ"ו) שביאר דברי עצמו שכתב דבר המצוי יותר יעו"ש. אלא שעדיין תיקשי על טעם זה דהלא ששית גופא הוי רק גזירה אטו שביעית, והאיך גזרו גזירה לגזירה, וכמו שהעיר הרא"מ, וכן הק' הרב לח"מ ונשאר בצ"ע.

והיה מקום ליישב בזה עפי"ד הגרי"ז ז"ל כאן שדקדק בל' הר"מ, דחלוק איסור חמץ משעה חמישית מאיסור חמץ משעה ששית, דאיסור חמץ בשעה ששית הוי גדר איסור חמץ בהחפצא מדבריהם, אבל איסור חמץ בשעה חמישית אי"ז איסור חמץ אלא איסור גברא גרידא באכילה, ועל כן אין מכין אותו מכת מרדות יעוש"ה. ואשר לפי"ז אולי יש מקום לחדש בזה, דע"כ לא אמרינן דאין גוזרים גזירה לגזירה אא"כ תרוייהו חד גדר וטכסיס דאיסורא הוא, אבל הכא ב' מיני איסור נינהו, איסור משעה ששית מגדר חמץ, ואיסור משעה חמישית מגדר איסור בפ"ע, וגוזרים אף גזירה לגזירה.

אך מלבד דמצד הסברא אין נ"ל לחלק בהכי, דסו"ס הוי גזירה לגזירה, זאת ועוד דיש לעמוד על יסוד זה מכולי תלמודין ולמצוא סתירות לזה.

ואשר על כן הנלע"ד עפי"ד חד מקמאי ז"ל התוס' רי"ד בשבת כ"א ב' בהא דגזרו התם שלא לערב שמן פסול עם שמן כשר להדלקת נר שבת מטעם גזירה דילמא אתי לאדלוקי בעיניה, והק' דהא אף שמן פסול בעיניה הוי רק גזירת שמא יטה (ויעוי' בתו"י שם שעמדו בזה). ותירץ התוס' רי"ד עפ"י חידוש גדול, דע"כ לא אמרו דאין גוזרים גזירה לגזירה אלא אם הגזירה הראשונה הוי שמא יכשל פעם אחרת או בדבר אחר, כמו הא דאיתא שם בגמ' דחלב מהותך לא גזרו היכא דמערב בו שמן אחר, כיון דאף חלב מהותך גופא אסור, רק טעם גזירה שמא ידליק בחלב שאינו מהותך, לא כן גזירת שמא יטה דהוי חשש שעכשיו יכשל ויטה יעוש"ה. ואשר עפי"ז י"ל גם הכא דהא דגזרו בשעה ששית הוא כדי שלא יגע באיסור תורה (כל' הר"מ), והיינו שעכשיו יטעה ויכשל ויאכל בשעה שביעית שלא ישים לב בזמן, שפיר גזרו בו גזירה לגזירה.

ולפי"ד התוס' רי"ד צ"ל בהא דלא גזרו שיוציא ראשו לרה"ר וישתה בכרמלית, משום דכרמלית ג"כ אינה אלא גזירה אטו רה"ר, היינו פעם אחרת [רק י"ל מדוע לא גזרו להיפך כרמלית אטו רה"ר, ורה"ר הוי גזירה שעכשיו ויכניס לרה"י].

ומ"מ יש בדברינו צד החידוש, אחרי שהיה מקום לומר דאף בשעה ששית כיון שעכשיו ידוע שהיא שעה ששית אין הגזירה שעכשיו יטעה לשביעית, אלא שמא פעם אחרת יאכל בשביעית, דהרי אם בא לאכול רק אכילה מועטת לכאו' ליכא חשש שיגיע לשביעית, אך מ"מ י"ל דעדיין יש חשש שימשך באכילתו לשעה שביעית. ופשוט. מיהו מה שנשאר בזה מקום עיון [דא"כ] מדוע הוצרך הר"מ לפרש דגזרו משום יום המעונן, דאם אכן יש לגזור חמישית אטו ששית ואין כאן את הכלל דלא גוזרים גזירה לגזירה וכמש"נ, או מאיזה טעם שיהיה, א"כ מדוע צריכים דוקא לטעם דיום המעונן, ואם באמת עדיין יש כאן את הכלל דלא גוזרים גזירה לגזירה א"כ אף טעם דיום המעונן לא יועיל, דסו"ס הוי גזירה לגזירה. ובעל כרחך נאמר דיום המעונן הוי חשש אלים טפי ולא חשיב בגדר גזירה, דהוי כמו קרוב לודאי [ע' בתוס' שבת דף כ"ד א' שכתבו כה"ג לענין שמא יטה]. וכמובן שהוא דוחק מכמה טעמים. אם לא דנימא דצריכים לב' הטעמים, היינו מה דהכא לא חשיב ממש בגדר גזירה לגזירה וכנ"ל מהתוס' רי"ד, וגם בצירוף דיש כאן חשש חזק יותר דיום המעונן. וכמובן דאכתי צ"ע. שו"ר דלק"מ, דא"א לגזור חמישית אטו ששית, דא"כ אף תגזור רביעית אטו חמישית וכן הלאה, ובע"כ צריך סיבה אחרת לגזירה היינו ששית אטו שביעית, ויום המעונן. ופשוט.

סימן ד'

בענין חיוב תשביתו מו' שעות ולמעלה [ויבואר בו יסוד מצות תשביתו]

א. גמרא דף ד': דכו"ע מיהא חמץ משש שעות ולמעלה אסור מנלן, אמר אביי תרי קראי כתיבי, כתיב שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם, וכתיב אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם, הא כיצד, לרבות ארבעה עשר לביעור, ופירש"י ז"ל שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם אפילו שעה אחת בתוך השבעת ימים, וכתיב אך ביום הראשון תשביתו הרי שהה בו שעה אחת. והתוס' בד"ה וכתיב הקשו על פרש"י, וז"ל: ואין נראה לר"י דהא תשביתו הבערה היא, ולא צווה הכתוב לשורפו אלא לאחר איסורו, ועוד אי ממשמעות דיום ראשון משמע מקצת מותר, מה צריך לאף חלק, מיהו ללישנא שפירש הקונטרס דא"ך ח"ץ באח"ס בט"ע אתי שפיר. ונראה לר"י דמיתורא דקרא דריש, ועוד מדכתיב אך ודרשינן לקמן אך חלק פריך, עכ"ל התוס'.

הנה צריך ליישב דעת רש"י ז"ל דס"ל דמ"מ זהו גופא ראיית אביי, דאם איתא דכיון דחל איסורא מתחילת הז' איך יתחייב בההשבתה רק כשחל האיסור דהא רחמנא אסר, וזהו מש"כ בתשו' הר"ן (תשו' נ"א) דאם נדר א' שלא יהא בשבת בעיר דתלוי בפלוגתא דרש"י ותו' כאן, דלרש"י צריך לצאת קודם השבת ולהתו' יוצא בשבת, ואם כי צ"ב גוף הענינים לדמותם, מ"מ חזי' דזהו יסוד מחלוקתם, דלדעת רש"י אין סברא שהתורה תאמר שישבית כשיש איסור בל יראה, ולהתו' שפיר י"ל דישבית כשחל האיסור.

והנה לענד"נ לבאר באופן אחר דודאי דברי רש"י הם מובנים מסברא, דמאחר ואמרה תורה לא יראה ז' ימים האיך אפשר דחיובא דתשביתו יחול בתחלת ז', דהא התורה אמרה דאז לא יראה, אלא י"ל בשיטת התו' עפ"י שיטתם בדף כ"ט: דמשהה חמץ ע"מ לבערו אינו עובר בלאו דבל יראה יעוש"ה, וא"כ ניחא דלעולם עצם הלאו חייל כבר מתחלת הפסח, אלא דאם יחשוב לבערו לא יעבור, ושפיר שייך לומר דחיובא דתשביתו רמי עליה ג"כ בתחלת ז' ימי הפסח, ודו"ק.

ב. והנה יש לחקור בגדר מ"ע דתשביתו אם הוא בפעולת ההשבתה דוקא, או דהמ"ע הוא שיהיה מושבת, ונפ"מ אם לא השבית אלא שלא היה לו כלל חמץ אם קיים בזה מ"ע דתשביתו, דגדר המצוה הוא שהיה מושבת, ובמנ"ח האריך בזה.

והנה הרמב"ן ז"ל כתב לתרץ כן שיטת רש"י לעיל דגדר ביטול הוא משום דזהו פי' דתשביתו, והק' שם התו' דהא תשביתו הוי משש שעות, ואחר איסורא לא מהני ביטול, ותירץ הרמב"ן ז"ל דהמ"ע אינה שיעשה פעולה מו' שעות, אלא שיהיה מושבת מו' שעות, וממילא דרמי עליה לדאוג להשבית כבר מקודם זמן האיסור, ולפי"ז צ"ע בפרש"י הכא, דא"ת דהפי' הוא שיהיה מושבת א"כ אין כאן "מקצתו מותר", דהא רחמנא קאמר שהחמץ יהיה מושבת מביום הראשון, אבל לעולם צריך להשבית מקודם הזמן, וא"כ לעולם מקיימת שפיר קרא דשאור לא ימצא בבתיכם ז' ימים. ונראה מזה דלשיטת רש"י המצוה היא בההשבתה ממש, ורחמנא חייביה להשבית ביום הראשון [וע"ע מנ"ח מצוה ט']. ולכאו' יקשה לפרש"י דא"כ גם למאי דמסקי' דביום הראשון היינו מו' שעות, מ"מ האיך שרי ליה לשהויה, דהא רש"י מפרש דהתשביתו הוא אחרי הו' שעות וכמו שכתב הכא לענין יו"ט, ונראה מזה דסובר רש"י דאין בל יראה אלא בפסח ולא מו' שעות, ודוקא חיוב תשביתו הוא דאיכא מו' שעות. ועי' רש"י בבא קמא כ"ט:, וצע"ק. שו"ר די"ל בכ"ז דחלוק הוא דין תשביתו ביו"ט או בעיו"ט, והיינו דלס"ד דתשביתו הוי ביו"ט גופא אז הוי המצוה בעצם ההשבתה, אבל למאי דקיי"ל דהוי מד' שעות ולמעלה בזה המצוה היא שיהיה מושבת, וטעם הדברים די"ל דעיקר המצוה מו' שעות ולמעלה הוא בשביל שביו"ט גופא יהיה מושבת [וקצת ראי' מד' הטור דאין מברכים שהחיינו על בדיקת חמץ, דסמכי' אזמן דרגל, וכ"כ הגר"ז בסי' תמ"ו], ועיקר סברא זו מתבאר בפנ"י בדף ה' ע"א בד' רע"ק יעו"ש. ובעיקר ד' רש"י דאיכא ב"י מו' שעות (אשר הראב"ד ז"ל בפ"ג ה"ח פליג, וע"ע בשעה"צ סי' תמ"ג), י"ל הטעם דס"ל דתשביתו הוא כדי שלא יעבור בב"י, והיינו לביאור הנ"ל דתשביתו הוי שיהיה מושבת, ודוק.

ואולם מפרש"י בדף י"ב: נראה להוכיח דס"ל דחיוב תשביתו חייל מקודם זמן האיסור, והיינו דרמי עליו לדאוג שיהיה מושבת מו' שעות, דאמרי' שם בגמ' דאימתי א"ר יהודה אין ביעור חמץ אלא שריפה, דוקא שלא בזמן ביעורו, ופרש"י קודם ו' שעות, והתוס' שם פי' להיפוך דדוקא מו' שעות. ולכאו' באמת צ"ב בטעמ' דרש"י, ונראה דרש"י ס"ל כמש"כ הרמב"ן דמ"ע דתשביתו רמי עליה מקודם ו' שעות, וא"כ ממילא דגם בדין שריפה דאיכלי' במ"ע דתשביתו הוא מקודם לכן, אבל כשכבר ו' שעות שוב אין עליו חלות דין חיובא אגברא להשבית, וכל ההשבתה הוא שלא יעבור על בל יראה, ולזה סגי בכל דבר. ודו"ק. [וע"ע להפר"ח בסי' תל"א, ודוק].

ג. והנה ראיתי בחי' מוהרש"א ז"ל כאן על קו' התוס' וז"ל: זו הקושיא אינה רק לפי שיטתו דפר"ת לקמן לגבי הא דאר"י אימתי שלא בשעת ביעורו כו', אבל רש"י פירש לקמן אימתי הוא בשריפה בשלא בשעת ביעורו, היינו בתחלת שש כו', אבל בשעת ביעורו בז' השבתתו בכל דבר, וא"כ שפיר קאמר אך ביום הראשון תשביתו דהיינו הבערה, מכלל דמקצתו שרי דבשעת היתר דינו בשריפה, ודו"ק. וכוונתו ז"ל פשוטה דלרש"י דהתשביתו דבהבערה היינו דוקא קודם זמן האיסור, א"כ מכלל דמקצתו שרי. אולם לענ"ד אינו מובן כלל, דלרש"י בדף י"ב הפי' הוא דהמצוה דתשביתו חיילא קודם הז', או כמש"נ דהגדר הוא כמש"כ הרמב"ן דיש מצוה שיהיה מושבת בתוך הז', וא"כ אין שייך מקצתו מותר, ובפרט דנתבאר דגוף סברת רש"י כאן וגוף סברת רש"י ד"ב סותרים זה לזה וכמש"נ לעיל.

ונראה דהמהרש"א ז"ל הבין דעיקר הטעם לרש"י דף י"ב הוא דתלוי בזמן איסור בל יראה או לא, ולא בזמן הביעור, וממילא דזהו שכתב רש"י דכיון דהבערה לא שייכא אלא קודם זמן איסור, מכלל דמקצתו מותר, ולפי"ז מבואר דהמצוה דתשביתו הויא קודם זמן האיסור, אלא דצ"ע דאם כן גם למאי דמסקי' דהוא מו' שעות ולמעלה, פי' דבקיום הראשון היינו מו' שעות וזה הא א"א, וע"כ דביום הראשון היינו שיהיה כבר מושבת, וא"כ מה בעי רש"י כאן דהא שפיר צריך לבער מקודם יו"ט, והבן זה.

ובאמת לשון התו' כאן ובדי"ב משמע דתלוי בזמן האיסור לענין זה דילפי' מנותר לאחר זמנו, ומשמע מזה דחמץ מו' שעות קאי עליה בבל יראה מו' שעות, ועי' רמב"ם וראב"ד בזה ובמ"מ שם, אכן יש לדחות דהכוונה איסור אכילה, ודו"ק.

ד. הנה חזיתי להגרע"א ז"ל בחידושיו כאן שכתב מערכה גדולה בענין איסור בל יראה מו' שעות, ופלפל בזה טובא יעו"ש, אכן סוף דבריו

רשת בוגרי ערב
אליבא דהלכתא
שע"י ישיבת חברת אהבת שלום

צל"ע שכתב באות ז': וי"ל דהרמב"ם הוכיח שיטתו בבל יראה רק משתחשך מסוגיא דפסחים דף כ"ז: ק"ו מנותר כו', אבל כל דין שאתה דן תחלתו להחמיר וסופו להקל אינו דין, לא מצא עצים לשורפו יהא יושב ובטל, ולכאורה תמוה איך שייך דיהיה יושב לבטלה, הא מ"מ צריך לפרר ולזרות לרוח או כדומה השבתה מעולם שלא יעבור בלאו דב"י, דפשיטא דלא מקיים בזה העשה דתשביתו מ"מ אינו עובר עוד על בל יראה, כיון דמושבת מעולם. והנה לשיטת הר"ן פסחים בסוגיא דהרהינו [בפ"ק בסוגיא דקע"א ד"ה גרסינן] דחמץ של ישראל המופקד ביד עכו"ם וקיבל אחריות, דאין המפקיד עובר כיון דאין החמץ בבית ישראל, י"ל דמשכחת דיושב ובטל דיפקיד החמץ ביד נכרי דלא עבר אבל יראה, וכיון דאף אם מפרר אינו מקיים עשה דתשביתו ממילא יהיה יושב ובטל, אבל אם קיום השבתה בכל דבר מחוייב להשביתו מן העולם, כיון דכבר חל עליו חיוב השבתה כשהיה חמץ בביתו אין לו תקנה רק להשביתו, ולא להפקידו ביד נכרי. אך להרמב"ם דס"ל (רפ"ד מחמץ) דגם בפקדון עובר המפקד בב"י וקשה כנ"ל, לזה הוכיח הרמב"ם דב"י רק משתחשך, א"כ יכול להיות יושב ובטל עד שתחשך. ועי"ש עוד באות ח' מש"כ לפי"ז.

ולענ"ד דברי הגרע"א ז"ל צ"ע, דעיקר מה דאמרו יהא יושב ובטל אינו מילתא בעלמא דיהא יושב ובטל, דאנן לא עסקי' בזה כלל, אלא דעיקר המכוון בזה הוא קאי לענין המ"ע דתשביתו, דאם אמרת מצותו בשריפה נמצא דמ"ע דתשביתו לא תתקיים אלא בשריפה, ואם לא אינו מחויב בהמ"ע, וזה לא ק"ו כיון דכשאין לו עצים אמרת דלא יקיים המ"ע דתשביתו, ונהי דמתחייב מטעם הבל יראה, מ"מ הא מ"ע דתשביתו אמרת דליכא, וע"ז קאי הש"ס.

אך באמת לכאו' דברי הגרע"א ז"ל צדקו, דעיקר הטעם בק"ו שסופו להקל הוא אם באמת בלא הק"ו היה חומרא דהשתא ליכא, וכיון דלענין הפירור עכ"פ צריך לפרר יהיה מאיזה טעם שיהיה, שוב לא חשיב סופו להקל, וצריך לברר באמת גדר ענין זה דסופו להקל, דאפשר דהוא משום דעקרת להקיום מ"ע דתשביתו, והגם דעכ"פ יפרר מ"מ זה אינו מלתא דתשביתו.

[והנה הגאון רעק"א חפש למצוא גוונא דליכא ב"י, ומ"מ מצות תשביתו לא קיים (לר"י), ולהר"ן מצא גוונא דהפקיד אצל הנכרי, וכבר כתבנו מזה בגדר מצות תשביתו. ולכאו' יש למצוא גוונא דביטלו ברוב דליכא בל יראה משום שנתבטל החמץ ברוב, ומ"מ מ"ע דתשביתו ליכא, וכמש"כ הגרע"א עצמו במכות בסוגי' דביטלו ולא ביטלו, אלא שחקרנו אם ע"י הביטול ברוב נפקע הבל יראה, והנה שם כתבנו סברא דאחרי דכל חתיכה מותרת באכילה ליכא ב"י, ויש לסייע לסברא זו מד' הגרש"א שם שכתב דאם כבר בטל ברוב ליכא מ"ע דתשביתו כיון דהוא משבית דבר המותר, ומוכח לכאו' דהדין תשביתו מישך שייך להאיסור אכילה, ואולם י"ל דדין תשביתו הוא דין על חפצא, ואילו בל יראה הוא דין כללי, ודוק].

ה. [במש"כ לעיל בפלוגתת רש"י והתוס', הנה התו' דהקשו דהבערה אינה אלא לבתר זמן איסורו, לשיטתם דס"ל דמ"ע דתשביתו חלה דוקא מו' שעות, דאין המצוה שיהיה מושבת אלא המצוה היא להשבית מזמן איסורו, וזהו גופא שיטתם].

ו. והנה התוס' הקשו על פרש"י דל"ל אך חלק, דהא בלא"ה אתיא מסברא דמקצתו מותר, ובאמת ברש"י בדף ה' ע"א ת"ק קושיא זו שכתב בד"ה אך חלק דאי לאו אך איכא למימר ביום הראשון בין השמשות שהוא התחלת היום. אולם דברי רש"י אינם מובנים כלל, דביהש"מ הוא ספק או יום או לילה, ומה שייך בזה התחלת היום, דממנ"פ אם יום הוא עדיין אינו ביום הראשון, ואם לילה הוא שוב קאי עליה בבל יראה, וצ"ב.

סימן ה'

בענין המוצא חמץ ביו"ט כופה עליו את הכלי

א. איתא בגמרא דף ה' רבי עקיבא אומר אינו צריך, הרי הוא אומר אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם, וכתיב כל מלאכה לא יעשה בהם, ומצינו להבערה שהיא אב מלאכה וכו', אמר רבא שמע מינה מדרבי עקיבא תלת, ש"מ אין ביעור חמץ אלא שריפה, וש"מ הבערה לחלק יצאת, וש"מ לא אמרינן הואיל והותרה הבערה לצורך הותרה נמי שלא לצורך. ופרש"י ד"ה ש"מ, מדלא נפקא ליה דהא יום הראשון ערב יום טוב הוא אלא משום דאסור להבעיר ביו"ט, שמע מינה סבירא ליה כרבי יהודה דקאמר לקמן בפרק כל שעה אין ביעור חמץ אלא שריפה, ויליף לה מנותר, דאי השבתתו בכל דבר סבירא ליה לוקמיה ביו"ט ויבערנו בדבר אחר, יאכלנו לכלבים או ישליכנו לים, עכ"ל רש"י.

ומבואר מזה דלרבנן דהשבתתו בכל דבר שפיר שייך לבער ביו"ט ולקיים בזה מ"ע דתשביתו, ופרש"י או שיאכיל לכלבים או ע"י השלכה לים, והנה רש"י לא פי' פירור, ואפ"ל דבדוקא נקט לה משום דס"ל דבפירור קעבר אטחינה, או כמו שיתבאר לקמן דפירור הוא חומרא מדרבנן ואנן מיירי לענין דאו', ומשא"כ במשליכו לים ליכא איסורא דאו' דים כרמלית הוא, ויוציאנו מביתו שהוא רה"י לים, ואע"ג דעובר דרך רה"ר לית לן בה, וקצרתי. וגם אפשר להוציאו מבעו"י עד לים, וביו"ט ישליכנו לים. ואע"ג דבדף כ"ח פליגי רבה ורב יוסף אי במשליכו לים בעי' פירור או לא לק"מ, דהתם משמע דמדינא סגי במשליכו לים, אלא הוא חומרא דרבנן שלא יבאו לאכלו עי"ש, ואנן הא קיימי' השתא בפי' המקראות דהיינו אדינא דאו', ומדאו' סגי בהשלכה לים, ודו"ק.

ומש"כ רש"י יאכילנו לכלבים צ"ע, דהא הוי איסוה"נ ואיך יהנה ממנו ע"י השלכה לכלבים, אכן בטור סוף סי' תמ"ח הביא הירו' דאוסר ליתן לבהמת הפקר, ומשמע שם מהירו' דאינו איסור הנאה לאדם, ועי"ש בהגהות מהרל"ח, ונראה לכאו' דהוא איסור דרבנן. שו"ר בשער הציון סי' תמ"ח אות ע"ה, יעוש"ה. גם קשה מד' רש"י בביצה לענין תרומה טמאה שכתב דלהאכיל לכלבים חשיב מלאכה דרחמנא אחשביה, ובפנ"י עמד בזה.

ב. והנה כתב הרמב"ם ז"ל בפ"א מהל' חמץ ומצה הלכה ג': אינו לוקה משום לא יראה ולא ימצא אא"כ קנה חמץ בפסח או חימצו כדי שיעשה בו מעשה, עכ"ל. והקשו על דברי הרמב"ם מהא דמבואר בפסחים דף צ"ה ע"א דאין לוקין אבל יראה משום דהוי ניתק לעשה, וכתב שם הרב המגיה דבס' דבר הלכה תירץ דאיירי שחל שביעי של פסח בשבת, וקנה חמץ בו ביום מן הנכרי, דאז א"א לקיים בו מצוות שריפה, והחכם צבי בתשו' סימן מ"ב הקשה דהא הרמב"ם פסק כחכמים דמפרר וזורה לרוח או מטיל לים, וא"כ שפיר יכול לבערו בכה"ג, ותמה עליו הרב המגיה דהא המ"מ כתב בפ"ג דהמוצא חמץ ביו"ט אע"פ שלא ביטל אינו יכול לשורפו ולא לפררו או לזרותו לרוח, ועי"ש מש"כ עליו. אבל לענ"ד מלבד דד' הדבר הלכה דחוקים להעמיד כך בד' הרמב"ם, ופשוט דהרמב"ם מיירי בכל גוונא, עוד צ"ע דד' הרב המגיה הלא נסתרים מסוגיית הגמרא דהכא דמוכח דלרבנן יכול שפיר לפוררו או להטיל לים, אבל באמת שם הרב המגיה פשיטא ליה דביו"ט הוא אך איסורא דרבנן יעו"ש, ולפי"ז לק"מ, דבאמת מדאו' יכול להטיל לים ורק דרבנן אמרו דלא, והטעם צ"ל דחכמים העמידו דבריהם אפי' אם יעבור עליו, וכמש"כ הכס"מ שם מטעם מוקצה יעו"ש, ואפשר דד' החכ"צ הקשה דגם בשבת הוי אך איסורא דרבנן, דס"ל דסגי לזרותו לרוח או להטיל לים, דאם משום טוחן הא יכול בלא טחינה מדאו' וכמשנ"ת.

ג. והנה כתב הטור סימן תמ"ו: המוצא חמץ בביתו אם הוא בחוה"מ יוציאנו מיד, ואם הוא יו"ט יש אומרים שיכפה עליו כלי עד הלילה שיוציאנו, אבל ביו"ט אינו יכול לטלטלו כדי להוציאו, ולא מבעיא אם ביטלו שאין כאן איסור דאו' בשהייתו פשיטא שאינו יכול לטלטלו, אלא אפילו לא ביטלו שיש בו איסור דאורייתא אפ"ה לא יוציאנו כיון שאינו יכול לבערו כדינו, דהיינו בשריפה לר' יהודה וכו', עכ"ל הטור. ולכאו' משמע דלרבנן שפיר יכול לפררו ודלא כהמ"מ, ומקורו דהטור מסוגיין דמוכח דלרבנן יכול לפררו ועכ"פ לזורקו לים, אלא דהמ"מ אתי עלה מטעם דמדרבנן עכ"פ אסרו מטעם מוקצה, אבל הטור ס"ל דאם לא ביטלו לא העמידו חכמים בדבריהם, אלא דס"ל דהחיסרון הוא משום שאינו יכול לקיים בו מצוות שריפה, והטעם דס"ל דא"א לשרפו משום דס"ל דלא אמרי' בזה מתוך כשיטת הריטב"א דחשיב שלא בזמנו, והוי כשריפת קדשים.

אבל לכאו' צע"ג, דהא גם לר"י הא מיהת דאם יטילנו לים אינו עובר בבל יראה, וא"כ שפיר יטילנו לים עכ"פ כדי למנוע ממנו בל יראה, ומוכח מזה דס"ל להטור דלא כד' השאג"א והגרע"א דגם לר' יהודה ע"י פירור אינו עובר בבל יראה.

שו"ר די"ל בזה, דהנה מד' הטור נראה דהתירו איסור טלטול מוקצה משום הדאו', ודלא כהתוס' בכתובות דף ז' ע"א [ועוד יבואר בזה לקמן אי"ה], וכ"נ מד' רש"י דמפ' לסוגיין דוקא בביטלו. [גם נראה מל' הטור דהיכא דביטלו בזה סגי לן אף בטעמא דמוקצה, ודברינו בזה דלא כהדרישה]. והנה בטעם הדבר דהתירו מוקצה י"ל דהוא משום בל יראה, וכדכתב ג"כ בחי' המאירי דהיכא דלא ביטלו עדין לא העמידו חכמים דבריהם, ואינו כמו לענין שופר משום דהכא איכא בל יראה, וחלק בזה ע"ד הרמב"ם יעו"ש. אכן בד' הטור נראה די"ל (להיפך) דלא משום הבל יראה הוא, אלא מצד מ"ע דתשביתו, והיינו כדהק' רבינו מנוח דאם בדאו' עשה דחי ל"ת ק"ו בדרבנן. [ומצד ב"י י"ל דמשהה ע"מ לבערו אינו עובר]. ואשר לפי"ז א"ש ד' הטור, דכיון דלרבי יהודה לא מקיים מ"ע אין לך להתיר לטלטל. ודוק. ואין להק' דאכתי גם לר"י י"ל עשה דוחה ל"ת, זה אינו, די"ל דהטור מספק"ל אם הל' כר"י או כרבנן, ע' סי' תמ"ה, וכ"ד הפמ"ג דבאמת יו"ט הוי ל"ת ועשה, ורק בדרבנן י"ל דגדרו הוי רק בגדר ל"ת בלחוד, ודוק.

אך לכאו' איכא ראי' מכרעת דלא כך, דהא מבואר בגמ' דף י"ב דלאחר ביעורו השבתתו בכל דבר, ופי' התו' היינו דקודם ו' שעות, ולרש"י היינו לאחר ו' שעות, ואלמא דע"י פירורו לא עבר בבל יראה, ונהי דמצות תשביתו לית ליה, מ"מ לענין זה שיעבור אבל יראה אין סברא דתלוי בקודם ביעורו ולאחר ביעורו, דזה תלוי אם שם חמץ עליו או לא. ואולם י"ל דלעולם שאני לן בזה, והטעם דתשביתו הוא המפקיע בל יראה, ולזה להתוס' כ"ז דעוד לא הגיע זמן איסורו דתשביתו הוא בכל דבר, וממילא דזהו דמפקע מב"י, ומשא"כ לאחי"ז איסורו דתשביתו הוי בשריפה בע' דוקא שריפה, והדברים עדיין צ"ע.

ד. והנה אעתיק בזה דברי הכ"מ לצורך הענין: הקשו בהגהות יבערנו במקומו, והא אית ליה לר"י מתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה נמי שלא לצורך, ותירצו דהכא איירי בשבטלו, ולדעת הרב המגיד שכתב דאפילו לא בטל עסקינן י"ל שכשהתירו הבערה שלא לצורך ה"מ כשיש צורך היום קצת, וכי תימא הא איכא צורך היום כיון דאיכא מצוה ליתא, דהא שריפת קדשים מצות עשה ואינו דוחה יו"ט, ועוד דהא אמרינן בספ"ק דכתובות דף ז' דלא אמרינן מתוך אלא בהנאה השוה לכל נפש, פי' לכל גוף אדם, והכא ליכא הנאה לשום גוף. והתוס' פ"ק דכתובות תירצו דלעולם בשלא בטלו, ומאי דלא שרינן לשורפו משום מתוך היינו טעמא משום דאסור לשורפו מדרבנן משום מוקצה דאסור לטלטלו. וקשה לי על דבריהם וכי משום איסורא דרבנן שרינן ליה להשהותו ולעבור עליו בב"י ובל ימצא, וי"ל דחכמים עשו חיזוק לדבריהם, ועוד דאילו לעבור על איסור מוקצה צריך קום ועשה, ולעבור על בל יראה בשב ואל תעשה הוא, ורצונו היה לבערו אלא שחכמים אסרוהו אינו עובר עליו, דלא אמרה תורה בל יראה ובל ימצא אלא כשברשותו היה לבערו ואינו מבערו, אבל אם הוא אנוס לא, וזה אנוס הוא. והר"מ תירץ דלא שרינן לטלטלו משום דבעידנא דמטלטל ליה לא מקיים מצות תשביתו, עכ"ד הכסף משנה.

הנה מש"כ דלדעת המ"מ דבלא ביטל עסקינן דהטעם משום דהוי כשריפת קדשים, תמוה דהא מוכח בסוגיא דהכא דשרי' משום מתוך שריפת חמץ ומשום דהוי צורך מצוה, וא"א ליישב אלא עפי"ד הריטב"א הנ"ל דחשיב כמילה שלא בזמנה, ומש"כ דאין כאן הנאת גוף תמוה דהא אמרי' מתוך גם בצורך מצוה וכדמוכח בסוגיא דהכא [והטעם משום דמצוה חשיב הנאת גוף], ודבריו תמוהין. וצ"ל כונתו ז"ל דצורך מצוה לא חשיב צורך לענין מתוך אלא אם כן הוי צורך היום, וס"ל דהכא הוי כמילה שלא בזמנה דלא הוי צורך היום, ולק' ביארתי היטב הדברים. גם מה דפשיטא ליה דלהמ"מ א"צ לומר טעמא דהעמידו דבריהם תמוה, דהא להטיל לים אפשר ביו"ט מדאו' וכדמוכח בסוגיא דהכא, ורק משום מוקצה הוא דאתי עלה המ"מ, והן הן ל' התו' דכתובות, ועכ"פ המ"מ מדרבנן קאמר, וד' הכ"מ איני יודע ליישבם. וי"ל דמשום בל יראה לא עבר, דהוי משהה ע"מ לבערו דאינו עובר לפי"ד התוס' בפסחים דף כ"ט. אך א"כ שוב י"ל הכי אף להתוס' בכתובות. גם סוף ד' הכ"מ בשם הר"ם צריך להתיישב, דקו' הכ"מ היא מצד ב"י, ותי' רבינו מנוח הוא מצד עשה דוחה ל"ת דלא הוי בעידנא. ובאמת המעיין בד' רבינו מנוח יראה דקו' היתה מצד עשה דוחה ל"ת ולא מצד ב"י. ובעיקר תי' רבינו מנוח דלא הוי בעידנא, הנה בש"ס ר"ה ל"ג לענין שופר אמרו מטעם דהוי ל"ת ועשה, ויעו"ש בהר"ן דהו"מ לומר משום דלא הוי בעידנא. ואכן בחי' המאירי כאן כתב די"ל דהכא הוי בעידנא. וצ"ל טעמו ז"ל כיון דא"א בלא לטלטלו חשיב בעידנא, וכד' הפסקי תוס' בזבחים צ"ז דכל דא"א בלא ההכשר מצוה חשיב בעידנא, ודן בזה הטו"א ריש חגיגה, וע"ע בס' קה"י ביצה, אך לכאו' הא יכול לבערו במקומו, ויש להאריך עוד בזה. ועי' עוד באגלי טל מש"כ לבאר דצריכין גם לטעמא דאין עדל"ת ועשה וגם לטעמא דלא הוי בעידנא, וכתבתי קצת בזה בחי' לר"ה שם.

ה. והנה בעיקר הקו' בדברי הרמב"ם דאמאי פסק דלוקין אבל יראה דהא הוי ניתק לעשה, נלענ"ד ליישב דהנה באמת צ"ע היכן אשכחן מצות עשה דתשביתו כל הפסח, דהא בקרא כתיב אך ביום הראשון תשביתו, ולא כתיב כל הז' ימים, ורק לאו דב"י מצינו לא מ"ע דתשביתו [והנה מדברי המהרי"ק נראה שעמד בזה, ולקמן יתבאר בזה בעה"י].

ונראה דבאמת כך היא דעת הרמב"ם ז"ל דאין מ"ע דתשביתו אלא ביום הראשון דמחויב להשבית את החמץ, והא דמבואר בסוגיא דף צ"ה דהוי לאו הנל"ע הוא דוקא לר"י, וטעם החילוק נראה דבאמת בעיקר דינא דר"י דבעי שריפה הא יש לחקור אם הוא זה פי' בהמ"ע דתשביתו או דהוא מצוה בפ"ע, והנה נראה להוכיח מן הסוגיא דשניהם אמת, דהנה בסוגיא דף כ"ז: יליף ר"י דאין ביעור חמץ אלא שריפה, ואיתא שם בסוגיא הכי: והדין נותן, ומה נותר שאינו בבל יראה ובל ימצא טעון שריפה, חמץ שישנו בבל יראה ובל ימצא לא כל שכן שטעון שריפה, אמרו לו כל דין שאתה דן תחילתו להחמיר וסופו להקל אינו דין, לא מצא עצים לשורפו יהא יושב ובטל, והתורה אמרה תשביתו שאור מבתיכם, בכל דבר שאתה יכול להשביתו, חזר ר' יהודה ודנו דין אחר, נותר אסור באכילה וחמץ אסור באכילה וכו'. הנה מוכח מהסוגיא דהדין דלר"י אין ביעור חמץ אלא שריפה הוא דין בהמ"ע דתשביתו, דאל"כ אין כאן סופו שריפת חמץ ומשום דהוי צורך מצוה, וא"א ליישב אלא עפי"ד הריטב"א הנ"ל דחשיב כמילה שלא בזמנה, ומש"כ דאין כאן הנאת גוף תמוה דהא אמרי' מתוך גם בצורך מצוה וכדמוכח בסוגיא דהכא [והטעם משום דמצוה חשיב הנאת גוף], ודבריו תמוהין. וצ"ל כונתו ז"ל דצורך מצוה לא חשיב צורך לענין מתוך אלא אם כן הוי צורך היום, וס"ל דהכא הוי כמילה שלא בזמנה דלא הוי צורך היום, ולק' ביארתי היטב הדברים. גם מה דפשיטא ליה דלהמ"מ א"צ לומר טעמא דהעמידו דבריהם תמוה, דהא להטיל לים אפשר ביו"ט מדאו' וכדמוכח בסוגיא דהכא, ורק משום מוקצה הוא דאתי עלה המ"מ, והן הן ל' התו' דכתובות, ועכ"פ המ"מ מדרבנן קאמר, וד' הכ"מ איני יודע ליישבם. וי"ל דמשום בל יראה לא עבר, דהוי משהה ע"מ לבערו דאינו עובר לפי"ד התוס' בפסחים דף כ"ט. אך א"כ שוב י"ל הכי אף להתוס' בכתובות. גם סוף ד' הכ"מ בשם הר"ם צריך להתיישב, דקו' הכ"מ היא מצד ב"י, ותי' רבינו מנוח הוא מצד עשה דוחה ל"ת דלא הוי בעידנא. ובאמת המעיין בד' רבינו מנוח יראה דקו' היתה מצד עשה דוחה ל"ת ולא מצד ב"י. ובעיקר תי' רבינו מנוח דלא הוי בעידנא, הנה בש"ס ר"ה ל"ג לענין שופר אמרו מטעם דהוי ל"ת ועשה, ויעו"ש בהר"ן דהו"מ לומר משום דלא הוי בעידנא. ואכן בחי' המאירי כאן כתב די"ל דהכא הוי בעידנא. וצ"ל טעמו ז"ל כיון דא"א בלא לטלטלו חשיב בעידנא, וכד' הפסקי תוס' בזבחים צ"ז דכל דא"א בלא ההכשר מצוה חשיב בעידנא, ודן בזה הטו"א ריש חגיגה, וע"ע בס' קה"י ביצה, אך לכאו' הא יכול לבערו במקומו, ויש להאריך עוד בזה. ועי' עוד באגלי טל מש"כ לבאר דצריכין גם לטעמא דאין עדל"ת ועשה וגם לטעמא דלא הוי בעידנא, וכתבתי קצת בזה בחי' לר"ה שם.

ה. והנה בעיקר הקו' בדברי הרמב"ם דאמאי פסק דלוקין אבל יראה דהא הוי ניתק לעשה, נלענ"ד ליישב דהנה באמת צ"ע היכן אשכחן מצות עשה דתשביתו כל הפסח, דהא בקרא כתיב אך ביום הראשון תשביתו, ולא כתיב כל הז' ימים, ורק לאו דב"י מצינו לא מ"ע דתשביתו [והנה מדברי המהרי"ק נראה שעמד בזה, ולקמן יתבאר בזה בעה"י].

ונראה דבאמת כך היא דעת הרמב"ם ז"ל דאין מ"ע דתשביתו אלא ביום הראשון דמחויב להשבית את החמץ, והא דמבואר בסוגיא דף צ"ה דהוי לאו הנל"ע הוא דוקא לר"י, וטעם החילוק נראה דבאמת בעיקר דינא דר"י דבעי שריפה הא יש לחקור אם הוא זה פי' בהמ"ע דתשביתו או דהוא מצוה בפ"ע, והנה נראה להוכיח מן הסוגיא דשניהם אמת, דהנה בסוגיא דף כ"ז: יליף ר"י דאין ביעור חמץ אלא שריפה, ואיתא שם בסוגיא הכי: והדין נותן, ומה נותר שאינו בבל יראה ובל ימצא טעון שריפה, חמץ שישנו בבל יראה ובל ימצא לא כל שכן שטעון שריפה, אמרו לו כל דין שאתה דן תחילתו להחמיר וסופו להקל אינו דין, לא מצא עצים לשורפו יהא יושב ובטל, והתורה אמרה תשביתו שאור מבתיכם, בכל דבר שאתה יכול להשביתו, חזר ר' יהודה ודנו דין אחר, נותר אסור באכילה וחמץ אסור באכילה וכו'. הנה מוכח מהסוגיא דהדין דלר"י אין ביעור חמץ אלא שריפה הוא דין בהמ"ע דתשביתו, דאל"כ אין כאן סופו שריפת חמץ ומשום דהוי צורך מצוה, וא"א ליישב אלא עפי"ד הריטב"א הנ"ל דחשיב כמילה שלא בזמנה, ומש"כ דאין כאן הנאת גוף תמוה דהא אמרי' מתוך גם בצורך מצוה וכדמוכח בסוגיא דהכא [והטעם משום דמצוה חשיב הנאת גוף], ודבריו תמוהין. וצ"ל כונתו ז"ל דצורך מצוה לא חשיב צורך לענין מתוך אלא אם כן הוי צורך היום, וס"ל דהכא הוי כמילה שלא בזמנה דלא הוי צורך היום, ולק' ביארתי היטב הדברים. גם מה דפשיטא ליה דלהמ"מ א"צ לומר טעמא דהעמידו דבריהם תמוה, דהא להטיל לים אפשר ביו"ט מדאו' וכדמוכח בסוגיא דהכא, ורק משום מוקצה הוא דאתי עלה המ"מ, והן הן ל' התו' דכתובות, ועכ"פ המ"מ מדרבנן קאמר, וד' הכ"מ איני יודע ליישבם. וי"ל דמשום בל יראה לא עבר, דהוי משהה ע"מ לבערו דאינו עובר לפי"ד התוס' בפסחים דף כ"ט. אך א"כ שוב י"ל הכי אף להתוס' בכתובות. גם סוף ד' הכ"מ בשם הר"ם צריך להתיישב, דקו' הכ"מ היא מצד ב"י, ותי' רבינו מנוח הוא מצד עשה דוחה ל"ת דלא הוי בעידנא. ובאמת המעיין בד' רבינו מנוח יראה דקו' היתה מצד עשה דוחה ל"ת ולא מצד ב"י. ובעיקר תי' רבינו מנוח דלא הוי בעידנא, הנה בש"ס ר"ה ל"ג לענין שופר אמרו מטעם דהוי ל"ת ועשה, ויעו"ש בהר"ן דהו"מ לומר משום דלא הוי בעידנא. ואכן בחי' המאירי כאן כתב די"ל דהכא הוי בעידנא. וצ"ל טעמו ז"ל כיון דא"א בלא לטלטלו חשיב בעידנא, וכד' הפסקי תוס' בזבחים צ"ז דכל דא"א בלא ההכשר מצוה חשיב בעידנא, ודן בזה הטו"א ריש חגיגה, וע"ע בס' קה"י ביצה, אך לכאו' הא יכול לבערו במקומו, ויש להאריך עוד בזה. ועי' עוד באגלי טל מש"כ לבאר דצריכין גם לטעמא דאין עדל"ת ועשה וגם לטעמא דלא הוי בעידנא, וכתבתי קצת בזה בחי' לר"ה שם.

ו. והנה מש"כ בשם המהרי"ק, הנה כתב המהרי"ק בסימן קע"ד: ואע"ג דתנן ושורפין נלענ"ד דלא שייך לומר כאן חביבה מצוה בשעתה כלל, שהרי לא הקפידה תורה אלא שלא יהא לו חמץ ברשותו, וכדדרש רע"ק איזה השבתה שהיא בבל יראה ובבל ימצא הוי אומר זה שריפה, כלומר כשיש לו חמץ צריך לשורפו, וכשאין לו אין לך בל יראה ובל ימצא גדול מזה, וכן כתב ר' פרץ בתוס' דפסחים דלאו דבל יראה ובל ימצא ניתק לעשה דתשביתו, וא"כ פשיטא שאין עיקר המצוה אלא שלא יהא מצוי משבעה ולמעלה, ומשום כך צריך שריפה לרע"ק דאז אינו נמצא כלל, וא"כ [כשמבערו] קודם שבעה לכשיבא שעה שביעית מקיים הוא עשה דתשביתו בשעתו כיון שהגיע שעת שביעית, והרי אין לו חמץ, דאטו מי שאין לו חמץ כלל ואפי' פסק חמצו ל' יום קודם הפסח יצטרך לקנות חמץ כדי לשורפו ולקיים מצוה דתשביתו, אלא דבר פשוט דאין לך השבתה גדולה מזו וכו', עכ"ד המהרי"ק.

הנה חזי' דהוקשה להמהרי"ק אמאי חשוב לאו הניתק לעשה, וע"ז תירץ דאין המצוה בהפעולה אלא שיהיה מושבת, ולכאו' צ"ב דמאי נפ"מ אם המצוה הויא בהפעולה או במה שיהיה מושבת, דגם אם המצוה היא בהפעולה הוי לאו הנל"ע. והנראה בזה דאם המצוה הוי בהפעולה א"כ המצוה היא אך ביום הראשון דיש עליו מצוה להשבית, אבל אין מצוה בתוך הפסח וכמש"כ לעיל, ולזה הוכיח המהרי"ק דש"מ דהמצוה הוי במה שיהיה מושבת, וזהו מצוה הנוהגת כל ז' ימי הפסח. ועי' עוד בקה"י פסחים סימן ג', ולפימש"כ יש לדון ולפלפל וקצרתי. והנה מד' המהרי"ק נ"ל להוכיח דס"ל דגם לר' יהודה המצוה הוי שיהיה מושבת, ועוד נ"ל להוכיח דעכ"פ לרע"ק ע"י פירור וזריה לרוח לא פקע הבל יראה, שכתב דלרע"ק צריך שריפה ומ"מ המצוה היא שיהיה מושבת, עי' בדבריו, והביא דרשא דרע"ק [היא במכילתא פרשת בא] דזוהי השבתה שלא יעבור על בל יראה ובל ימצא, ומבואר מדברי המהרי"ק ז"ל בלשונו בהדיא דהא דצריך שריפה אינו דין בהחמץ שטעון שריפה דוקא, אלא להקל דהא גם לר"י מחויב מיהת לפררו מדין תשביתו, ואמנם נראה דגם אם ליכא להמ"ע דתשביתו איכא חיוב שריפה כיון דילפי' מנותר, וכיון דבנותר איכא חיוב שריפה ה"ה בחמץ, וא"צ להקרא דתשביתו, באופן דניחא היטב, דלר"י נהי דמצד מ"ע דתשביתו לא חשיב ניתק לעשה כיון דהמצוה אינה אלא ביום הראשון, כדמשמע לשון הרמב"ם בסהמ"צ, מ"מ איכא חיוב שריפה כל ימי הפסח מהק"ו דנותר, ומכח זה הוא דחשיב לאו הניתק לעשה, כנלענ"ד בעה"י. שו"ר בספר פרי יצחק ח"א שהביא נידון בזה אם מצות תשביתו הוי דוקא בע"פ או כל החג, וכתב בתוך דבריו דאין לומר דלר"י דילפי' מנותר יהי' כל החג גם אם תשביתו אינו מ"ע אלא בערב הפסח, כיון דר"י ילפי' מנותר, והיינו דוקא משום דאיכא בשניהם תשביתו. אכן לענ"ד זה אינה טענה, דהא אמרו שם בגמ' חטאת העוף הבא על הספק ואשם תלוי יוכיחו שדינן בקבורה, והא ליכא בהו מצות תשביתו, וכבר הק' בזה כן הגרע"א שם, וא"כ חזי' דעכ"פ לא חיישינן לזה.

ז. והנה מש"כ בשם המהרי"ק, הנה כתב המהרי"ק בסימן קע"ד: ואע"ג דתנן ושורפין נלענ"ד דלא שייך לומר כאן חביבה מצוה בשעתה כלל, שהרי לא הקפידה תורה אלא שלא יהא לו חמץ ברשותו, וכדדרש רע"ק איזה השבתה שהיא בבל יראה ובבל ימצא הוי אומר זה שריפה, כלומר כשיש לו חמץ צריך לשורפו, וכשאין לו אין לך בל יראה ובל ימצא גדול מזה, וכן כתב ר' פרץ בתוס' דפסחים דלאו דבל יראה ובל ימצא ניתק לעשה דתשביתו, וא"כ פשיטא שאין עיקר המצוה אלא שלא יהא מצוי משבעה ולמעלה, ומשום כך צריך שריפה לרע"ק דאז אינו נמצא כלל, וא"כ [כשמבערו] קודם שבעה לכשיבא שעה שביעית מקיים הוא עשה דתשביתו בשעתו כיון שהגיע שעת שביעית, והרי אין לו חמץ, דאטו מי שאין לו חמץ כלל ואפי' פסק חמצו ל' יום קודם הפסח יצטרך לקנות חמץ כדי לשורפו ולקיים מצוה דתשביתו, אלא דבר פשוט דאין לך השבתה גדולה מזו וכו', עכ"ד המהרי"ק.

הנה חזי' דהוקשה להמהרי"ק אמאי חשוב לאו הניתק לעשה, וע"ז תירץ דאין המצוה בהפעולה אלא שיהיה מושבת, ולכאו' צ"ב דמאי נפ"מ אם המצוה הויא בהפעולה או במה שיהיה מושבת, דגם אם המצוה היא בהפעולה הוי לאו הנל"ע. והנראה בזה דאם המצוה הוי בהפעולה א"כ המצוה היא אך ביום הראשון דיש עליו מצוה להשבית, אבל אין מצוה בתוך הפסח וכמש"כ לעיל, ולזה הוכיח המהרי"ק דש"מ דהמצוה הוי במה שיהיה מושבת, וזהו מצוה הנוהגת כל ז' ימי הפסח. ועי' עוד בקה"י פסחים סימן ג', ולפימש"כ יש לדון ולפלפל וקצרתי. והנה מד' המהרי"ק נ"ל להוכיח דס"ל דגם לר' יהודה המצוה הוי שיהיה מושבת, ועוד נ"ל להוכיח דעכ"פ לרע"ק ע"י פירור וזריה לרוח לא פקע הבל יראה, שכתב דלרע"ק צריך שריפה ומ"מ המצוה היא שיהיה מושבת, עי' בדבריו, והביא דרשא דרע"ק [היא במכילתא פרשת בא] דזוהי השבתה שלא יעבור על בל יראה ובל ימצא, ומבואר מדברי המהרי"ק ז"ל בלשונו בהדיא דהא דצריך שריפה אינו דין בהחמץ שטעון שריפה דוקא, אלא

הדין שריפה הוא שיתכלה מהעולם, ופירורו לא חשיב עדין שנתכלה, וצ"ע לכאו' דהא ר' יהודה יליף לה מנותר, וצ"ל דגם בנותר עיקר דין שריפה הוא דין כילוי. ולולא ד' המהרי"ק י"ל דנהי דרע"ק ור"י סברי דאין ביעור חמץ אלא שריפה מ"מ הם תרי מילי, דרע"ק לאו משום נותר יליף לה אלא משום דבעי' שתכלה לגמרי, וכדדריש במכילתא דאם אינו שורפו עדיין איכא ב"י וב"י, אבל ר"י אתי עלה דוקא מנותר. ולכאו' צ"ע לפ"ד המהרי"ק דא"כ יאכילנו לכלבים, ושוב יקשה הא דמבואר בסוגי' דביו"ט א"א לשרוף, ורש"י באמת פי' דא"א להשליכו לכלבים מה"ט דבעי' שריפה, אך באמת אינה קושיא, דעיקר דברי רש"י צ"ע, דפשיטא דא"א להאכיל לכלבים מטעם איסוה"נ, וכבר הק' בזה האחרונים ז"ל, ודוק.

ז. בגמ' דף ה' ע"ב אמר ש"מ דהבערה, ופי' התוס' דאם הוי ללאו אז לא הוי אסור ביו"ט [ועוד פי' דדייק מלשון אב מלאכה]. ובאו"ד ז"ל דס"ל דדוקא "מלאכה" נאסר ביו"ט, ולמ"ד הבערה ללאו יצאת לא הוי מלאכה אלא איסור חדש [וע"ע קוב"ש ומנ"ח]. והנה יעוי' בפי' ר"ח שפי' בכונת הגמ' דאם הבערה ללאו יצאת נימא עדל"ת. ולכאו' צ"ב מאי שייאטיה ללאו או לחלק, ובאמת הראשונים תי' משום דהוי ל"ת ועשה [ועי' פ"ק דביצה ושבת כ"ה בזה]. וצ"ל דהא גופא אם הוי לחלק אז הוי מלאכה ואיכא נמי עשה, אבל אם ללאו יצאת אי"ז מלאכה ואין כאן עשה, וכ"פ בס' חזון יחזקאל. [וצ"ל דלר"ח אף אם הוי ללאו מ"מ אסור ביו"ט].

ח. עיין בשו"ת אור לציון ח"א סימן ל"ג מש"כ לבאר בענין מצות תשביתו, ושם כתב לתרץ קו' התוס' על פרש"י דאיך אפשר לומר דתשביתו היינו ביטול, דהא הוי ביטול לאחר זמן איסורו, ותירץ דרש"י יסבור דמ"ע דהשבתת חמץ הוא קודם זמן איסורו, וכ"מ בהרמב"ם פ"ב מהל' חמץ ומצה הלכה א' מ"ע מן התורה להשבית החמץ קודם זמן איסור אכילתו. וגם מה שהק' התו' על פרש"י מהא דרע"ק, כתב בפי' קו' הוא דאמאי לא יבטלנו, ותי' דאי תשביתו היינו ביו"ט ממילא דלאו היינו ביטול, דא"א לבטל לאח"ז איסורו. ודבריו תמוהים, דעיקר קו' התו' היא דחזינן דתשביתו היינו שריפה ותו לא מידי. (ונראה דהוק"ל אמאי לא הק' התו' מהא דר"י דאין ביעור חמץ אלא שריפה). ובמה שכתב ליישב דלדעת רש"י ז"ל המצוה הויא קודם זמן איסורו, ודייק לה מהרמב"ם, הוא נראה נכון, ולפ"ז לעולם המצוה הוא בפעולת ההשבתה. אך צ"ב לכאו' איך נלמד דבר זה, דהא בקרא כתיב אך, והיינו אך חלק, וא"כ משמע דמו' שעות הוא דרמי עליה חיובא. אכן הרמב"ם שם הביא ילפותא דרבא ודתניא נמי כוותיה דיליף מלא תשחט על חמץ דם זבחי כו', ולפי"ז א"ש דהוי המצוה מקודם לכן [ולפי"ז י"ל סתירת דברי רש"י בגדר מ"ע דתשביתו אם הוא קודם לכן או אח"כ, גם י"ל דאביי ורבא פליגי בסברא זו [או בסברא] אם המצוה הוא הפעולה או שיהיה מושבת].

אך מש"כ שם אח"כ בהמשך דבריו דלדעת התו' המצוה היא שלא יהיה לו חמץ, לענ"ד אזיל בזה בתר איפכא, דמדעת התו' ודאי נראה דס"ל דהמצוה הויא בגוף ההשבתה, דאל"כ לא הוו מקשו מידי מהא דביטול לאחר איסורו אינו ביטול, וז"פ וברור. [וע"ע פר"ח סי' תל"א]. והנה יעוי' בחי' הר"ן ז"ל שג"כ תירץ קו' התוס' דאם תשביתו היינו ביטול הא לא מהני ביטול לאחר זמן איסורו, ותי' דהמצוה היא שיהיה מושבת אז איסורו וכדי' הרמב"ן הנ"ל, אלא שהר"ן חשבה לדוחק. והנה התוס' הק' עוד מהא דאר"ע בדף ה' דאם תשביתו הוי ביו"ט א"א לבער ביו"ט, וש"מ דתשביתו לאו היינו ביטול. והר"ן בחידושיו תירץ די"ל דהא גופא אם היינו אומרים דתשביתו היינו ביו"ט, ממילא מוכרח דהיינו ביעור, דהא ביטול א"א לאח"ז איסורו, יעו"ש. ולכאו' צ"ע דמאחר ותי' הר"ן דתשביתו היינו שיהא מושבת, א"כ אף אם תשביתו היינו ביו"ט י"ל דיבטל קודם יו"ט, וד' הר"ן סתרי אהדדי. ואפ"ל דבאמת יש לעיין להצד דתשביתו היינו שיהא מושבת, א"כ אף אם נימא דתשביתו הוי ביו"ט ותשביתו היינו הבערה, יבער מעיו"ט. ושו"ר שכן העיר הפנ"י. ומוכרח דאם תשביתו הוי ביו"ט חזי' דדוקא ביו"ט צריך לבער, והיינו דדוקא אם תשביתו הוי משש שעות אז הוי זה מדין הרגל [וכדכתב הטור דלכן אין מברכין שהחיינו על בדיקת חמץ, דשהחיינו דרגל פוטר], ואז הוי הדין שיהיה מושבת. וכ"כ הפנ"י, וא"ש ד' הר"ן. עוי"ל דאם תשביתו הוי הבערה אז הוי דין בהגברא שיעשה מעשה השבתה. וגם לפי"ז א"ש ד' הר"ן.

ט. הנה ראיתי בתוס' רבינו פרץ שכשהק' קו' התוס' ע"ד רש"י, דאם תשביתו היינו ביטול לא מהני ביטול לאח"ז איסורו, הוסיף מהא דהוי לאו הניתק לעשה לקמן צ"ה א', יעו"ש. ולכאו' צ"ב מאי ענין לאו הנל"ע להכא, ואפ"ל דאם המצוה הוי שיהיה מושבת אז לא חשיב לאו הנל"ע, דחשיב לאו שקדמו עשה. אך לכאו' צ"ב דשפיר חשיב דהעשה חל בזמן איסורו, היינו שיהיה מושבת. ועל כן נראה עפי"ד תשו' הר"ן (הובא בקובץ"ש) שדימה פלוגתת רש"י והתוס' לקמן בהא דדרשי' אך חלק לנודר שיבא לעיר, אם חייב לבא מקודם כניסת היום, והיינו דלעולם המצוה הוי בפעולת ההשבתה, רק דמתחייב מקודם הזמן, ושפיר חשיב שקדמו עשה. ונראה להוסיף דיש לומר דלפי"ז ליכא מ"ע דתשביתו בכל החג, רק מקודם החג, ושפיר לא הוי לאו הנל"ע, ובמקו"א הארכתי עוד בזה.

י. והנה התוס' פירשו בהא דאמרינן וש"מ דסבר רע"ק דלא אמרי' מתוך, ופי' התו' דאם אמרי' מתוך שרי לשרוף החמץ כיון דהוי צורך היום. וראיתי בס' קובץ שיעורים אות י"ד שכתב, והא דאסור לשרוף קדשים ביום טוב משום דאפשר לבער למחר, אבל בחמץ בכל רגע עובר בבל יראה, וקשה לשיטת תוס' דמשהה חמץ ע"מ לבערו אינו עובר עליו, א"כ ה"נ אפשר לבער למחר, עכ"ד. ושוב ראיתי בס' פנ"י. והנה לכאו' י"ל דנהי דאינו עובר, מ"מ מצות תשביתו ביטל, דהוי כל יומא ויומא (ואינו בגדר מאחר). ואולם יעוי' בזה בחי' רע"א ז"ל דף ד': מש"כ בזה יעוש"ה. ואולם עק"ד הקובץ שיעורים תמוהים, דטעמא דאסור לשרוף קדשים אינו משום דאפשר למחר, דהא סו"ס הוי צורך היום, אלא עיקר הטעם הוא דכיון דאינו חובה ליו"ט אלא הוא "חיוב גברא", אינו חשוב צורך היום, ולא כן חובת תשביתו דהוא עכ"פ חובת יום פסח, ונהי דאפשר למחר לא איכפת לן, כנלענ"ד ברור. שוב עיינתי בכל זה, והנראה דמש"כ דחיוב ביעור חמץ נחשב חובת פסח צ"ע, דנהי דהוי חובת פסח אבל אינו חובת "יום טוב", דהא אף בחוה"מ צריך לבער את החמץ. ועל כן נראה לבאר באופן אחר, עפי"ד השעה"צ בסי' תמ"ד בד' המג"א דאם עבר ו' שעות שאז אינו יכול לבטל ויש לפניו מצות מילה, עדיף מצות מילה ממצות תשביתו, ואסברה לה דחיוב תשביתו הוי כל רגע ומשא"כ מילה. ונראה בביאור הדברים דאיכא תרי גוני מ"ע, א'. מצות "עשה" שאם מעכב את המצוה אין פי' שמבטל את המצוה, אלא "מאחר", ואף אם נימא דמחויב לקיימה כל רגע עכ"פ אי"ז בגדר מבטל אלא מאחר. ב'. מ"ע דהוי על כל רגע מצד עצמו, ואם אינו מקיימה באותו רגע נחשב שביטל על אותו רגע. ואשר בזה חלוק הוא מ"ע דתשביתו דבזה הוי על כל רגע ורגע "שיהיה מושבת", ומשא"כ מ"ע דמילה דהוי מצות מעשה מילה. וכמובן דיש להאריך הרבה בכ"ז, אך עכ"פ נראה שזהו הגדר כאן, דשריפת קדשים הוי מ"ע דמעשה שריפה, ואי"ז חובת כל רגע, ומשא"כ חובת ביעור חמץ. ובאמת דנראה דנחלקו בזה הראשונים בד' הגמ' כאן, דיעוי' בחי' הר"ן ז"ל שפי' דחשיב צורך משום חובת הבערה, אבל בתוס' רבינו פרץ פי' משום בל יראה ובל ימצא. ועי' להפר"ח בסי' תמ"ו שכתב דא"א לשרוף את החמץ ביו"ט, משום דצורך מצוה לא חשיב צורך היום, וכמש"כ הר"ן בפ"ק דביצה לענין קבורת מת, והק' הפר"ח דהא קיי"ל בסי' תקכ"ו כהרא"ש דקבורת מצוה חשיב צורך היום. ולמש"נ צ"ל דהר"ן והרא"ש חלקו בגדר מצות קבורת המת אם הוי מצוה במעשה הקבורה או כל רגע שיהיה קבור, והגר"ז והפר"ח נחלקו בגדר מצות תשביתו אם הוי מעשה ההשבתה או שיהיה מושבת, ודוק בכ"ז.

ובאמת דלה"ט דב"י וב"י צע"ג, דהא יכול לפורר ולזרות לרוח, דב"י וב"י מיהת לא עבר, אף לר"י דאין ביעור חמץ אלא שריפה וכמש"כ השאג"א והגרע"א ז"ל. [ואכן כך כתב הגר"ז בסי' תמ"ו לבאר בטעם הרמ"א שם דא"א לשורפו ביו"ט, ובד' התוס' י"ל דכיון דעכ"פ במעשה זה הוי צורך שלא יעבור בב"י וב"י חשיב צורך יו"ט, הגם שיכול לעשות באופן אחר. אי נמי י"ל לפי משמעות מהרי"ק סי' קע"ד דאף הדין שריפה הוא דעי"ז אינו עובר בב"י, וכמובן כ"ז צריך הרבה יישוב]. ועוד דהא כתבו התוס' בפסחים דף כ"ט עמוד ב' דהמשהה חמץ ע"מ לבערו אינו עובר בב"י וב"י, וכן הק' השאג"א, אך ע"ז י"ל דכיון דביו"ט עצמו אינו יכול לבער לא חשיב ע"ד לבערו. ועי' מג"א סי' תמ"ו שג"כ ביאר האי סברא דאין ב"י כיון דמשהה ע"מ לבערו, וביאר בזה טעם הרמ"א שם דאין שורפו ביו"ט, והגר"ז שם ביאר מטעם שיכול לפוררו ולזרותו לרוח.

יא. והנה בחי' הריטב"א ז"ל כתב דהגם דמתבאר מסוגיין דאם אומרים מתוך יכול לשורפו ביו"ט, כ"ז למאי דס"ד דתשביתו היינו ביו"ט, אבל למאי דמסיק דתשביתו היינו מעיו"ט תו אין שורפין ביו"ט, מידי דהוי אמילה שלא בזמנה.

ולכאו' ד' הריטב"א ז"ל צ"ב, דאם באמת דומה למילה שלא בזמנה, והיינו משום שאינו חובת היום, א"כ גם חובת תשביתו ביו"ט נימא הכי, דנהי דתחילת החיוב הוי ביו"ט אבל לא הוי חובת היום. ולכאו' צ"ל דסובר הריטב"א דמ"מ כיון שתחילת חיובו הוי ביו"ט גופא חשיב צורך היום, ועדיין צ"ב. והיותר נראה דמשמע מזה דס"ל להריטב"א דחובת תשביתו הוי דוקא בעיו"ט, ולהכי לא חשיב חובת היום.

והמג"א בסי' תמ"ו כתב ג"כ לחלק ע"ד הריטב"א הנ"ל, אך שם ציין לד' הרשב"א בתשו' ע"ז, ונראה מד' הרשב"א דטעם החילוק הוא משום דאפשר לעשותו מעיו"ט. ולכאו' צ"ב בטעם זה, דדוקא במכשירי אוכ"נ מצינו הך חילוקא, ועוד דאם דמי למכשירי אוכ"נ א"כ אף בהוצאת לולב נימא דהיה יכול להוציא את הלולב מעיו"ט, וצ"ע.

סימן ו'

עוד בענין המוצא חמץ בביתו ביום טוב כופה עליו את הכלי

א. גמרא דף ו' א"ר יהודה אמר רב המוצא חמץ בביתו ביו"ט כופה עליו את הכלי, ופרש"י דהא לא חזי לטלטולי ולאפוקי, ומיהו בבל יראה לא עבר דהא בטליה מאתמול, כדאמרינן לקמן הבודק צריך שיבטל בלבו, אלא משום שלא ישכח ויאכלנו צריך כפיית כלי, עכ"ל.

הנה התוס' בכתובות דף ז' ע"א הקשו דאמאי אסור לשורפו ולא נימא מתוך כו', ואע"ג דמיירי דביטלו והוי אך מצוה דרבנן, מ"מ גם משום מצוה דרבנן אמרי' מתוך. ולזה תירצו דהאיסור הוא משום מוקצה, יעו"ש. והנה מד' התוס' שם יש לדייק דלמאי דכ' דהטעם משום טלטול מוקצה מיירי אפי' לא ביטלו, דז"ל שם: ומוצא חמץ בתוך ביתו דאמרינן בפ"ק דפסחים דף ו' ע"א דכופה עליו כלי, ולא שרינן לשורפו משום מתוך, היינו משום דאסור לשורפו מדרבנן משום מוקצה דאסור לטלטלו, אבל אין לומר דאיירי כשביטלו דמ"מ מדרבנן מצוה לשורפו והוי צורך היום, דבמצוה דרבנן נמי שרינן היכא דאיכא למימר מתוך, עכ"ל התוס'. הנה התוס' פי' דהוא מטעם מוקצה, וכ' דאין לומר דאיירי כשביטלו וכו', ומשמע דאם מפרשי' הטעם משום מוקצה א"צ להעמיד כשביטלו, דאם איתא מהו זה שכ' ואין לומר "דאיירי" וכו' דהא לעולם קיימי' דמיירי בכה"ג שביטלו, והו"ל להתוס' לומר כיון דאיירי או דהא איירי, זה נלענ"ד. אולם רש"י בסוגיין פירש ומיהו בבל יראה לא עבר כו', ומשמע דאם לא ביטלו שפיר מטלטלו. והנה יסוד המחלוקת לפי"ז הוא אם העמידו דבריהם במקום מצוה, דלענין שופר בר"ה דף ל"ג הא מבואר דהעמידו דבריהם, יעוש"ה, וא"כ זהו עיקר הנדון בזה אם לדמות להתם או לא. והנה באמת זוהי מחלוקת בטור או"ח סימן תמ"ו יעוש"ה. והנה רש"י פי' "דלא חזו לטלטולי ולאפוקי", ומדוייק מדבריו דלא עסקי' בשריפה דמשום שריפה אפשר שפיר מדין מתוך, וכמש"כ התו', ועיקר הטעם הוא משום דא"א לטלטלו, אכן צ"ע מאי דנקיט רש"י לטלטולי "ולאפוקי", דמהו ענין לאפוקי, דסגי בזה ששורפו ואפי' בתוך ביתו, ומהו זה שהוסיף רש"י דא"א להוציאו, והנראה מזה דדעת רש"י דחמץ שאינו בביתו דהיינו שמוציאו אינו עובר עליו בבל יראה ובבל ימצא, ולקמן יתבאר.

ב. והנה שיטת הריטב"א ז"ל כאן הוא דאיכא איסורא ג"כ בהשריפה עצמה, וטעמו דכיון דעבר זמן ביעור הו"ל כמילה שלא בזמנה דלא חשיב צורך היום. ובאמת דהדברים קשים כגידין, דמאי שייאט' למילה שלא בזמנה, דהתם באמת אחרי דעבר יום השמיני שוב אין זה צורך היום אלא צורך המצוה של הגברא, אבל הכא הכל הוא מצורך ימי הפסח, וצ"ע.

והנה דברי הריטב"א אלו הם בדף ד' עמוד ב', ושם מיירי קודם שביטלו, ושם כתב הלכך כל כיוצא בזה מוציא כלאחר יד או על יד גוי דשרינן ליה שבות דרבנן שלא יעבור עליו, ולא סגי הכא שיכפה עליו את הכלי כדלקמן דההוא למי שביטל, וכן הורו רבותי ז"ל, עכ"ד הריטב"א.

והנה בפשוטו נראה דהריטב"א סובר דשבות א' ג"כ הותר לצורך מצוה וכשיטת בה"ג, אבל להלכה קי"ל דצריך דוקא שבות דשבות, עי' בשו"ע סי' ש"ז [וזהו מחלוקת ראשונים], אך באמת הוי שבות דשבות דטלטול עצמו הוי דרבנן, ושבות דשבות שרי לצורך מצוה [וצ"ע לשון הריטב"א], אך באמת הפשוט בזה דהריטב"א מיירי בהוצאה מרה"י לרה"ר והוי איסור הוצאה דאו'.

ג. והנה לכאו' צ"ע, דאחרי דפי' הריטב"א דאינו יכול לשורפו א"כ מה מהני מה שיוציאנו, ולכאו' י"ל דהטעם דאז לא יבא לאכלו דנהי דגבי מוצא חמץ ביו"ט אמרי' דכופה עליו את הכלי, הא אין זה לכתחילה דהא חמץ של נכרי עושה לו מחיצה, וכמש"כ רש"י דלכתחילה בעי' מחיצה ולהכי מוציאנו. [אך י"ל דאמאי לא סגי במחיצה]. אבל א"א לפרש כן, דהא הריטב"א כתב "כדי שלא יעבור עליו", ומשמע מזה דסובר הריטב"א כמש"נ לעיל מפרש"י דע"י ההוצאה אינו עובר בב"י וב"י [אכן מפרש"י אין ראי', די"ל דמש"כ דלא חזי לטלטולי ולאפוקי לא מיירי כשביטלו, וא"כ הרי ליכא ב"י, אך י"ל דרש"י לשי' בריש מכילתין דטעמא דבדיקה הוי משום לתא דב"י].

ד. והנה בהא דכופה עליו את הכלי כת' בתוס' ד"ה כופה עליו כלי, אע"ג דאיכא למ"ד בפרק כירה שבת דף מ"ג ע"א אין כלי ניטל אלא לדבר הניטל, איכא לאוקמי בצריך למקומו, א"נ הכא שרי משום דילמא אתי למיכליה, עכ"ל. ולכאו' י"ל דתי' בתרא דהתוס' מאי שנא דאינו מטלטלו משום מוקצה, ואילו לענין אין כלי ניטל כו' שרינן ליה, וצ"ל דהוי איסור קל טפי ממוקצה ממש. אולם בלשון הריטב"א שם מדוייק דכל טלטול דרבנן שרינן יעו"ש, ולפי"ז צ"ע הא דכופה עליו את הכלי ואינו שורפו, דאי משום הבערה הא אמרי' מתוך, ואם משום מוקצה הא לא משגחי' בזה. וי"ל דכמש"כ השאג"א בסי' ק"ח שכתב דנראה דאינו רשאי לשורפו, ולא אמרי' מתוך משום מצוה דרבנן ודלא כהתוס', אכן למש"נ א"ש דהריטב"א לשיטתו דאחרי זמן ביעורו אין דין מתוך, דלא חשיב צורך היום.

אכן לשון הריטב"א שם תמוה שכתב "דשרינן טלטול דרבנן כדי שלא יבא לידי איסור תורה", דהא אנן קיימא דביטלו וכמש"כ הריטב"א הנ"ל בדף ד': [וכנראה דיש כאן טעות, דידוע דחי' ריטב"א אלו הם אינם מכת"י הריטב"א אלא מלקט הוא שליקטם], ובאמת דצ"ע דאיך אפשר לומר דכל טלטול התירו, דהא חזי' דאסרו שלא להוציאו, וע"כ דזהו דין דוקא באיסורא דאין כלי ניטל אלא לדבר הניטל, באופן דשוב ל"ק הקו' הנ"ל דישרפנו. שו"ר דלק"מ, די"ל דהא דאסור להוציאו לאו מטעם מוקצה אתי' עלה, אלא מטעם איסור הוצאה מרה"י לרה"ר.

ה. והנה הא דהתירו חכמים איסור טלטול היכא דלא ביטלו, לשיטת רש"י י"ל דגם אם למצוה דאו' לא שרינן איסור דרבנן, וכדמוכח בר"ה ל"ב: בהמשנה וגמ' שם, מ"מ הכא הוי איסור דאו', ובזה אפשר דלא העמידו דבריהם, אכן בגמ' שבת דף ד' הא מספק"ל אם התירו לו לרדותה וכו', וי"ל דהתם מיירי עובר במזיד או בשוגג, אבל עכ"פ הוא גרם לכך, ולזה מספק"ל אם התירו לו, ודו"ק.

ולעיקר הסברא הנ"ל דאם הוציאו מרשותו אינו עובר עליו, עי' רא"ש פסחים סימן ד' שיטת הגאונים ז"ל, ואין כאן מקומו.

ו. והנה בעיקר מאי דנחלקו הראשונים בהא דמוצא חמץ ביו"ט כופה את הכלי, אם מיירי דוקא בביטלו, אבל אם לא ביטלו יכול לשורפו או אפי' בלא ביטלו. לכאו' יש לדון בזה מסוגיית הגמ' בדף ז' דגרסי' התם, ולבתר איסורא לא מצי מבטיל ליה, והא תניא היה יושב בבית המדרש ונזכר שיש חמץ בתוך ביתו מבטלו בלבו, אחד שבת ואחד יו"ט, בשלמא שבת משכחת לה כגון שחל ארבעה עשר להיות בשבת, אלא יום טוב בתר איסורא הוא, אמר רב אחא בר יעקב הכא בתלמיד יושב לפני רבו עסקינן, ונזכר שיש עיסה מגולגלת בתוך ביתו ומתיירא שמא תחמיץ, קדים ומבטיל ליה מיקמי דתחמיץ, דייקא נמי דקתני היה יושב בבית המדרש שמע מינה, עכ"ד הגמ'. ופרש"י ד"ה דייקא נמי, דעדיין לא החמיצה דקתני היה יושב בביהמד"ר, דמשמע מפני שאין יכול לקום ולילך משם הוא מבטלה בלבו, ואי בחמץ גמור למה לי יושב בבית המדרש, ואפילו אם היה פנוי מה בידו לעשות יותר, השבתה בלב זהו ביעורו, אלא ודאי כשיש בידו לתקן קאי, ובידו לאפותה אם היה פנוי הואיל ולא החמיצה עדיין, ומשום יו"ט נקט יושב בביהמד"ר, ובשבת מתוקמא בחמץ גמור ובארבעה עשר שחל להיות בשבת, עכ"ד רש"י.

והנה מקודם שנבאר קושיתינו אציע מחלוקת הראשונים הנ"ל בדברי הטור, הנה ז"ל הטור סי' תמ"ו: המוצא חמץ בביתו אם הוא בחול המועד יוציאנו מיד, ואם הוא יום טוב יש אומרים שיכפה עליו כלי עד הלילה שיוציאנו, אבל ביו"ט אינו יכול לטלטלו כדי להוציאו, ולא מיבעיא אם בטלו שאין כאן איסור דאורייתא בשהייתו פשיטא שאינו יכול לטלטלו, אלא אפילו לא בטלו שיש בו איסור דאורייתא אפ"ה לא יוציאנו כיון שאינו יכול לבערו כדינו דהיינו בשריפה לר' יהודה, וכן הדין בחמץ שנשאר בביתו בי"ד שחל להיות בשבת אחר ה' שעות. ואחי הרב יחיאל ז"ל כתב שיכול לשורפו ביו"ט כיון שיש בו קצת מצוה בשריפתו אמרינן

מתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה נמי שלא לצורך, הלכך אם לא בטלו יוציאנו וישרפנו כדי שלא יעבור עליו במזיד, שעד עתה לא עבר עליו אלא בשוגג, וכ"כ בספר המצוות, עכ"ד הטור.

הנה הטור כתב הטעם דביו"ט לא יוציאנו אפי' אם לא בטלו משום דא"א לשרפו [כר' יהודה], ולכאו' משמע דפסק כר' יהודה, ועי' בטור סימן תמ"ה שהביא בזה פלוגתא בין רש"י והסמ"ג דפסקו כר"י להגאונים דפסקו כרבנן יעו"ש, ומשמע דאם הוה פסקינן כרבנן אז ה' לכל הפחות מפררו, וצ"ע הא דליכא בזה משום טוחן. ולכאו' י"ל משום דאין טוחן אחר טוחן, ובאמת המ"מ בפ"ג מהל' חמץ ומצה כתב דאינו יכול לשורפו ולא לפררו, ועי' מל"מ פ"א מהל' חו"מ ה"ג. ולענ"ד יש לדייק מדברי רבינו הטור דס"ל דאפשר לפררו, ולקמן יתבאר דד' הטור נכונים מסוגיית הגמ' דף ה': [ויתבאר שם בעה"י דאפשר דאפי' אם פירור אסור מ"מ יש תקנה אחרת]. ולפי"ז לכאו' י"ל ע"ע, דהנה יש להסתפק בהא דלר' יהודה אין ביעור חמץ אלא שריפה אם היינו דוקא לענין קיום מ"ע דתשביתו, אבל לעולם לענין עבירת הלאו דב"י וב"י סגי בפירור, או"ד דבאמת מסברא גם על פירור חשיב חמץ, וכל מה דס"ל לחכמים דע"י הפירור ליכא עבירת ב"י וב"י הוא משום דמאחר ופירור איכליל במ"ע דתשביתו שוב זהו מפקיע להלאו, אבל אליבא דר"י דתשביתו היינו הבערה א"כ שוב אין לנו מקור דפירור מפקיע מהב"י.

ונ"ל להוכיח מדברי הטור דפירור לא מפקיע איסורא דב"י, דאת"ל דעכ"פ ליכא ב"י א"כ יכול לפררו [ובחזו"א גליונות הגר"ח ז"ל הל' חו"מ פשיטא ליה דע"י הפירור לכו"ע ליכא ב"י, וצ"ל לפי דעתו ז"ל דמפרש דבאמת הטור קושטא דמילתא נקט דבעי' שריפה, אבל לעולם גם פירור א"א, וצ"ע].

והנה דעת רבינו יחיאל ז"ל דאמרי' מתוך, ובדעת הטור י"ל או עפ"י שי' הריטב"א דלא חשיב צורך היום כיון דעבר זמן ביעורו, או י"ל דס"ל דאיכא איסורא מטעם מוקצה, והעמידו דבריהם במקום דאו' ואפי' במקום איסורא, וכ"מ מתוס' כתובות דף ז' ע"א.

והשתא לפי שיטת רבינו יחיאל ז"ל צ"ע הא דמדייק הש"ס מהיה יושב בביהמד"ר, דהא לפי שיטת רבינו יחיאל אם היה פנוי צריך לשרפו, ושפיר קמ"ל התנא דיכול לבטלו בלבו, ונהי די"ל דכיון דלתקן הדאו' היה סגי בביטול (להס"ד דשייך ביטול לאחר זמן איסורא), מ"מ כיון דעדיף ביעור ויקיים בהביעור צורך מצוה דאו' שפיר היה צריך לשרפו, וצ"ע ליישב.

סימן א'

בענין חמץ בתערובת

א. דף מ"ב. משנה ואלו עוברין בפסח כותח הבבלי ושכר המדי וחומץ האדומי וזיתום המצרי וזומן של צבעים ועמילן של טבחים וקולן של סופרים, ר"א אומר אף תכשיטי נשים, זה הכלל כל שהוא ממין דגן ה"ז עובר בפסח, הרי אלו באזהרה ואין בהן משום כרת. ומבואר בגמ' דנכלל בהמשנה ב' גווני ודיני חמץ, א. תערובות חמץ. ב. חמץ נוקשה. ומרבינן ליה מקרא דכל מחמצת לא תאכלו. ופירושא דחמץ נוקשה פרש"י דף מ"ג א' ד"ה מאן תנא, אבל נוקשה הוא דאינו ראוי לאכילה. ובדף מ"ג א' מייתי' ברייתא דפליגי ר"א וחכמים בדין תערובת חמץ, דתניא על חמץ דגן גמור ענוש כרת, על עירובו בלאו דברי ר' אליעזר, וחכמים אומרים על חמץ דגן גמור ענוש כרת, על עירובו בלא כלום. וכן בדינא דחמץ נוקשה מייתי' פלוגתא דר"י ור"מ, דלר"י חמץ נוקשה האוכלו פטור ממלקות, ולר"מ חשוב חמץ להתחייב מלקות.

והנה צריך לבאר בעיקר הדין דתערובת חמץ אם מיירי בפחות מכזית או דוקא כזית חמץ, ואם מיירי בדאיכא טעם חמץ או לא, ואם מיירי גם בכה"ג דאיכא רוב היתר כנגד החמץ או דמיירי דוקא בדליכא רובא, ואם מיירי דהחמץ ניכר או לא.

והנה גרס' דף מ"ג ב' ודף מ"ד א"ר אבהו א"ר יוחנן כל איסורין שבתורה אין היתר מצטרף לאיסור חוץ מאיסורי נזיר, שהרי אמרה תורה משרת, וזעירי אמר אף שאור בל תקטירו, כמאן כר"א דדריש כל, אי הכי לענין חמץ בפסח נמי, אין הכי נמי ולאפוקי מדאביי דאמר יש הקטרה לפחות מכזית, קמ"ל דהקטרה לאו לפחות מכזית. ובפרש"י, אין היתר מצטרף לאיסור. אכל חצי זית חלב וחצי זית בשר בבת אחת אין היתר משלים את האיסור לחייבו, חוץ מאיסורי נזיר שאם אכל חצי זית ענבים וחצי זית לחם בבת אחת חייב, שהרי אמרה תורה משרת ענבים לא ישתה, חייב על שריית פתו ביין, ואי איכא מיין לחודה כזית למה לי קרא כו'. אף שאור בל תקטירו. נמי היתר מצטרף לאיסור, חצי זית קומץ דשאור וחצי זית דמצה ואינן מעורבין אלא כל אחד ניכר. כר"א דדריש כל לעיל, ומהתם נפקא ליה כדאמרן לעיל מקצתו מניין ת"ל כל, ודריש ליה הכי מקצתו מניין חצי זית שאור וחצי זית מצה עמו. אפילו חמץ נמי. דהא אמרינן על עירובו בלאו, והיינו נמי היתר מצטרף לאיסור. ומשני אין ה"נ דחמץ בפסח היתר מצטרף לאיסור, והאי דנקיט שאור לאפוקי מדאביי וכו', עכ"ל רש"י. ובתוס' ד"ה כמאן כר"א דדריש כל, נראה לר"י דזעירי משמע ליה דשאור היתר מצטרף לאיסור מדקתני ברובו מנין ת"ל כי כל, ומדרבי עירובו א"כ היתר מצטרף לאיסור והיינו כדרבא, דלדידיה ה"פ מקצתו מנין היינו זית שלם, אבל לאביי דמפרש מקצתו מניין חצי זית לא שייך היתר מצטרף לאיסור, דאמשהו דאיסור לחודיה מחייב, והא דמרבה עירובו היינו כשמתערב לגמרי, ולא אמר שיתבטל האיסור אגב ההיתר, ומשמע מדברי התוס' דלאביי דוקא מיירי שמתערב האיסור לגמרי, אבל לרבא היינו למאן דמפ' דהקרא קאתי להיתר מצטרף לאיסור לא מיירי בגוונא דמתבטל, אלא מיירי בכה"ג דניכר האיסור, והחידוש הוא אך דהיתר מצטרף לאיסור. כנלע"ד. והנה הק' תוס' לפירש"י ועוד בחמץ מנ"ל תערובת, כיון דצריך קרא להיתר מצטרף לאיסור. וצריך ביאור כוונת התוס', דהא רש"י ג"כ מפ' כהתוס' דהקרא דחמץ חדית לן דהיתר מצטרף לאיסור, ולכאו' נראה דהתוס' הבינו בדעת רש"י, דכיון דרש"י מפרש מקצתו היינו היתר מצטרף לאיסור, ממילא דעירובו היינו שמתערב ואינו ניכר, וקמ"ל דלא אמרו דיתבטל האיסור ברוב ההיתר, וזהו שהק' דא"כ גבי חמץ אם לשון הברייתא הוא "ערובו" לפירש"י ודאי היינו בגוונא דמתערב ממש, דהא רש"י משום לישנא דעירובו קאתי עלה וגם דומי' דעירובו בשאור, וא"כ שפיר הק' מנ"ל דהקרא אתי לתערובת היינו היכא דאינו ניכר וקמ"ל דלא קאתי להיתר מצטרף לאיסור. אולם רש"י באמת פירש דעירובו היינו היתר מצטרף לאיסור. אולם צ"ע בד' התוס' בסוף דבריהם שהק' ועוד דלפ"ה צ"ל מקצתו מניין, פי' חצי זית איסור וחצי זית היתר שאינם מעורבים יחד, דאי לאו הכי היינו עירוב, ולקמן גבי חטאת משמע דאין היתר מצטרף לאיסור אם לא שיתערב האיסור וההיתר יחד, דהא אמר עד שיבלע בבשרה, עכ"ל התוס'.

ובד"ה לענין חמץ בפסח נמי לר' יוחנן לא מצי פריך דאיהו לא דריש כל, ואם תאמר והא בפרק בתרא דיומא (דף ע"ד.) דריש רבי יוחנן מכל חלב דחזי שיעור אסור מן התורה, ואומר ר"י דלא דריש אלא לאיסורא, אבל להתחייב מלקות כמו בכשעור לא, וכן גבי חמץ, עכ"ל התוס'.

הנה מבואר מד' התוס' דהיסוד דילפי' לחמץ בתערובת אינו דאין הכזית חמץ מתבטל ברוב, אלא דהיתר מצטרף לאיסור, היינו דהגם דאכל חצי זית חמץ מ"מ מצטרף השאר עמו. וכן מוכח מקו' הגמ' אי הכי לענין חמץ בפסח נמי. וכ"מ בפירש"י ד"ה אפי' חמץ נמי, דהא אמרינן על עירובו בלאו, והיינו היתר מצטרף לאיסור. אבל עדיין לא נתבאר לנו אם מיירי דהחמץ ניכר בעין או לא. והנה התוס' כתבו אבל לאביי דמפרש מקצתו מניין חצי זית שלם לא שייך היתר מצטרף לאיסור, דאמשהו דאיסור לחודיה מחייב, והא דמרבה עירובו היינו כשמתערב לגמרי, ולא אמר שיתבטל האיסור אגב ההיתר. ומשמע מדברי התוס' דלאביי דוקא מיירי שמתערב האיסור לגמרי, אבל לרבא היינו למאן דמפ' דהקרא קאתי להיתר מצטרף לאיסור לא מיירי בגוונא דמתבטל, אלא מיירי בכה"ג דניכר האיסור, והחידוש הוא אך דהיתר מצטרף לאיסור. כנלע"ד. והנה הק' תוס' לפירש"י ועוד בחמץ מנ"ל תערובת, כיון דצריך קרא להיתר מצטרף לאיסור. וצריך ביאור כוונת התוס', דהא רש"י ג"כ מפ' כהתוס' דהקרא דחמץ חדית לן דהיתר מצטרף לאיסור, ולכאו' נראה דהתוס' הבינו בדעת רש"י, דכיון דרש"י מפרש מקצתו היינו היתר מצטרף לאיסור, ממילא דעירובו היינו שמתערב ואינו ניכר, וקמ"ל דלא אמרו דיתבטל האיסור ברוב ההיתר, וזהו שהק' דא"כ גבי חמץ אם לשון הברייתא הוא "ערובו" לפירש"י ודאי היינו בגוונא דמתערב ממש, דהא רש"י משום לישנא דעירובו קאתי עלה וגם דומי' דעירובו בשאור, וא"כ שפיר הק' מנ"ל דהקרא אתי לתערובת היינו היכא דאינו ניכר וקמ"ל דלא קאתי להיתר מצטרף לאיסור. אולם רש"י באמת פירש דעירובו היינו היתר מצטרף לאיסור. אולם צ"ע בד' התוס' בסוף דבריהם שהק' ועוד דלפ"ה צ"ל מקצתו מניין, פי' חצי זית איסור וחצי זית היתר שאינם מעורבים יחד, דאי לאו הכי היינו עירוב, ולקמן גבי חטאת משמע דאין היתר מצטרף לאיסור אם לא שיתערב האיסור וההיתר יחד, דהא אמר עד שיבלע בבשרה, עכ"ל. ודבריהם ז"ל צ"ב, דהא לעולם י"ל דמיירי דמעורבים אלא דמיירי דניכר התערובת, דנהי דבעינן שיבלע בבשרה אבל מ"מ אין כאן תערובת שאינה ניכרת, ומד' תוס' עצמם דייקנו כן דקרא דמרבי' עירובו היינו בכה"ג דלא נתערב לגמרי, וצ"ע.

ב. והנה לפי' התוס' דבעינן שיבלע בבשרה [וכן צידדנו די"ל בשי' רש"י ז"ל] צל"ע, דא"כ גם היכא דיהי' רוב כנגדו ולא יהי' ניכר האיסור נימא דלא יתבטל, דהלא הכל נהפך לאיסור, ולכאו' מוכח מזה דגם להתוס' יסוד דינא דהמל"א אינו דהכל נהפך לאיסור. ועי' ס' קובץ שיעורים שכ' בדעת התוס' דהפי' דהכל נהפך לאיסור. אכן באמת לק"מ, דהתוס' לקמן דף מ"ד א' ד"ה אלא מאי היתר וכו' הביאו מסוגיית הגמ' נזיר דף לז: דדינא דהיתר מצטרף לאיסור היינו דוקא היכא דהאיסור יותר מן ההיתר או כששניהם בשוה, וא"כ אם אינו ניכר ויש רוב כנגדו ודאי דאין כאן דינא דהיתר מצטרף לאיסור, ולפי"ז מתבאר ודאי דלר' אליעזר דמרבי' עירובו מיירי בכה"ג דהאיסור רוב מההיתר או בשוה, דלר' אליעזר רבי' מקרא דהיתר מצטרף לאיסור, ולפי"ז סגי אפי' אם אין ניכר האיסור, ולרבנן דלא דרשי כל פטור כיון דלא אכל כזית איסור. אך שו"ר די"ל דעיקר הטעם לחלק בין האיסור מרובה או ההיתר מרובה אינו מצד עצם דינא דהמל"א, אלא הוא משום דין ביטול ברוב [ועי' תוד"ה איתיביה שתי קופות], ולפי"ז הדק"ל מ"ט איכא ביטול ברוב, אם אכן ההיתר נהפך לאיסור. ודוק.

ואמנם במה שדימו תוס' חטאת דבעי' שבלע בבשרה לכל המל"א צ"ע, דהתם איכא קרא בהדי' בבשרה עד שיבלע בבשרה, אבל הכא דדרשי' מכל לא כתי' כלל קרא שיבלע בבשרה. וכן נלענ"ד להוכיח דלא בעי' שיבלע בהאיסור, מסוגית הגמ' דף מ"ה א' דאמרי' א"ל רב אשי לרב כהנא אלא הא דתניא מכל אשר יעשה מגפן היין מחרצנים ועד זג לימד על איסורי נזיר שמצטרפים זה עם זה, השתא לר"ע איסור והיתר מצטרפין, איסור ואיסור מבעיא, אמר ליה איסור והיתר בבת אחת, איסור ואיסור בזה אחר זה, עכ"ל הגמ'. ואם איתא דבדינא דהיתר מצטרף לאיסור בעי' דבוק יקשה טובא דמאי מקשי' כלל מהא דצריכי ילפותא לאיסורי נזיר שמצטרפין זה עם זה, דהתם מיירי אפי' בכה"ג דאין א' דבוק בהשני דבכה"ג א"א לבא מדין היתר מצטרף לאיסור, וצ"ע.

והנה לפ"ד תוס' הנ"ל דבדין המל"א בעי' רוב או בשוה נמצא דכל דינא דר' אליעזר בכותח הבבלי ושכר המדי הוא ברוב איסור, וצ"ע דהלא בגמ' דף מ"ב ב' פירשו דמאי זיתום המצרי תילתא שערי ותילתא מילחא ותילתא קורטמי, הרי דהחמץ אינו אלא שליש, וא"כ בכה"ג ליכא דינא דהיתר מצטרף לאיסור. אולם באמת לק"מ, דהתוס' לקמן מ"ד א' תירצו ד"ז, דביארו דר' אליעזר יליף מכל אפי' כשהאיסור מועט [ומשמע שם אפי' בגוונא דהאיסור אינו ניכר, ונראה דהביאור כנ"ל דאחרי דנהפך ההיתר לאיסור שוב אין כאן ביטול ברוב]. אולם מ"מ נלענ"ד דהקו' במקומה עומדת, דהא כל ד' התו' שם ניחא אליבא דאביי שם דר"ל דדין היתר מצטרף לאיסור הוא דין בכל התורה כולה ויליף לה מנזיר, דלזה אם כתי' קרא דכל ש"מ דקאתי לרבות גם היכא דהאיסור מועט, אבל השתא וכן לדינא דקי"ל כר' יוחנן או לזעירי דלא ילפי' היתר מצטרף לאיסור לכל התורה, תיקשי הא דכותח הבבלי דאמרי' ביה היתר מצטרף לאיסור. וכעת צ"ע.

ג. ודע דנפ"מ עוד דלשי' תוס' דההיתר נהפך לאיסור א"צ שיאכל האיסור, אלא סגי בזה שאכל ההיתר כיון שעכ"פ האיסור דבוק, אך י"ל דמ"מ תרתי בעינן. והנה צ"ע עוד לשי' תוס' שביארו דבעי' שיהיה האיסור שוה או מרובה, אינו מובן קו' רב אשי לקמן מ"ה א' דל"ל ילפותא דאיסורי נזיר מצטרפים זה עם זה, דהא נפ"מ טובא היכי דהאיסור מועט דא"א לבא בזה מדין היתר מצטרף לאיסור, ואולי י"ל בכ"ז דהגמ' חדא מינייהו נקט. והנה מש"כ דנראה דגם להתוס' דנהפך הכל לאיסור צריך שיאכל האיסור, יראה ג"כ מהגמ' הנ"ל דקאמר דאם משום היתר מצטרף לאיסור בעי' שיאכל "בבת אחת", ואלמא דבעי' עכ"פ שיאכל מהאיסור, ודו"ק. ולפי"ז בעי' שיהי' האיסור ניכר. ולפי"ז גם לאביי דס"ל דלר"א בחמץ סגי ברוב היתר בעי' איסור ניכר.

העולה לנו לעת עתה, דיסוד דינא דר' אליעזר הוא מדין היתר מצטרף לאיסור, ואם בכה"ת ל"א היתר מצטרף לאיסור, בע"כ דמיירי בכה"ג דהאיסור ניכר וגם דאין כאן רוב היתר, אבל בכה"ג דיש רוב היתר או שהאיסור אינו ניכר דאז אפשר שלא אכל מהאיסור כלל, בזה ליכא דינא דהמל"א. אבל אם סברי' דהיתר מצטרף לאיסור בכה"ת כולה, ממילא דגבי חמץ סגי ברוב היתר ג"כ, ולענין איסור ניכר נראה דבעי' כיון דנתבאר דבעי' שאכל ג"כ מהאיסור, ולפי"ז מיושב הא דאיכא ביטול ברוב לא אך משום דיש כאן רוב היתר, אלא גם משום דבעי' עכ"פ איסור ממש, ועיין. ולפי"ז י"ל ע"ע ל"ל לאביי לומר בנזיר דף ל"ז: הטעם משום דנפישי חולין, דתפו"ל דאינו ניכר אם אכל איסור או לא. וי"ל דמ"מ הי' אסור מטעם ספק דאו' דילמא אכל קצת איסור, ויש לדון מטעם ס"ס ולקמן יתבאר.

ד. והנה גרסינן עוד בגמ' דף מ"ד א' יתיב רב דימי וקאמר לה להאי שמעתא, א"ל אביי לרב דימי וכל איסורין שבתורה אין היתר מצטרף לאיסור, והתנן המקפה של תרומה והשום והשמן של חולין ונגע טבול יום במקצתן פסל את כולן, המקפה של חולין והשום והשמן של תרומה ונגע טבו"י במקצתן לא פסל אלא מקום מגעו בלבד, והוינן בה מקום מגעו אמאי פסולה הא בטלי להו תבלין ברוב, ואמר רבה בר בר חנה מה טעם הואיל וזר לוקה עליהן בכזית, היכי דמי לאו משום דהיתר מצטרף לאיסור, לא מאי כזית דאיכא כזית בכדי אכילת פרס. וכזית בכדי אכילת פרס דאו' היא, א"ל אין, אי הכי אמאי פליגי רבנן עליה דר"א בכותח הבבלי, אלא מאי משום דהיתר מצטרף לאיסור, סוף סוף אמאי פליגי רבנן עליה דר"א בכותח הבבלי, אלא הנח לכותח הבבלי דלית ביה כזית בכדי אכילת פרס, אי בעיניה דקשריף וקאכיל ליה בטלה דעתיה אצל כל אדם, ואי משטר קשטר ואכיל לית ביה כזית בכדי אכילת פרס. איתיביה שתי קדירות אחת של חולין ואחת של תרומה, ולפניהן שתי מדוכות אחת של חולין ואחת של תרומה ונפלו אלו לתוך אלו מותרין, שאני אומר תרומה לתוך התרומה נפלה וחולין לתוך חולין נפלו, ואי אמרת כזית בכדי אכילת פרס דאו' אמאי אמרינן שאני אומר תרומה לתוך וכו', א"ל הנח לתרומת תבלין דרבנן, איתיביה שתי קופות אחת של חולין ואחת של תרומה ולפניהם ב' סאין, אחת של חולין ואחת של תרומה, ונפלו אלו לתוך אלו מותרין, שאני אומר חולין לתוך חולין נפלו, תרומה לתוך תרומה נפלה

הבשר דאיכא למאן דאמר טעמו ולא ממשו דרבנן, עכ"ל רש"י. והיינו דמפ' רש"י דבאמת ודאי איכא טעם, אלא דרבנן ס"ל דטעם בלא ממשו אינו דאו', וכ"ה שי' רש"י חולין צ"ז: ושי' הרמב"ם רפט"ו מהל' מאכלות אסורות דבע' דוקא כזית בכדי אכי"פ, וזהו ביאור ד' הגמ' דאפי' אי היתר אינו מצטרף לאיסור, מ"מ אי איכא כזית בכדי אכי"פ שוב הו"ל טעמו וממשו דאסור מדאו'. ובחי' רעק"א ז"ל בסוגיין, עי"ש מש"כ בשם הפר"ח, מוכח דמבאר הסוגי' כאופן השני הנ"ל, אך ממש"כ הגרע"א לתרץ קו' הפר"ח דמיירי דהפירורים בעין לכאו' משמע דלא מיירי בגוונא דביטול ברוב כיון שהם בעין, וע"כ כהאופן הא'. [אם לא שנדחוק דמ"מ אינם ניכרים אותם פירורים]. ועיין לשון רש"י דף מ"ג א' ד"ה מאן תנא, חמץ דגן גמור שנתערב במין אחר ואינו בעין "שנימוח", ומשמע דהכל נימוח, ודלא כהגרע"א שפי' דהפירורי עכ"פ בעין.

ו. והנה בהא דמקשי' מב' קופות לכאו' צ"ע דהלא איכא ביטול ברוב, דהא ודאי לא מיירי בדניכר האיסור וכדתניא שאני אומר וכו', וגם לא שייך כאן טעם. ובתוס' הקשו כזה, ותי' וז"ל: ואור"י דבעי למימר בכל ענין אפילו מין בשאינו מינו, כגון קמח חיטין בקמח שעורין שאינו ניכר, עכ"ל. ולכאו' הלא הוי יבש ביבש, דמדאו' בטל ברובא, דדוקא לח בלח דאית ליה טעמא וטכע"ק בזה הוא דמדאו' לא בטל, וכל החילוק בין מינו לשאינו מינו הלא הוא מחמת חסרון טעם, ועי' בש"ך יו"ד סי' ק"ט ס"ק י' שצידד לומר דהתוס' דוקא קמח בקמח קאמרי דהוי לח בלח, אכן עדיין צ"ע דלכאו' נהי דיש לו מעלת לח בלח לענין טעם דבלל יפה, אבל אכתי אין לו מעלת לח בלח לענין טעם דסו"ס לא יהיב טעמא [עי' ברמ"א יו"ד ריש סי' ק"ט]. ועי' חידושי המאירי ז"ל דנראה מדבריו דבב' קופות שייך שפיר טכע"ק, יעוש"ה.

ז. והנה לכאו' צ"ע בהא דמקשי מב' מדוכות דשמעת מינה דאכ"פ לאו דאו', דאל"כ אמאי אמרינן שאני אומר, דלכאו' הא סו"ס גם אם כזית בכדי אכי"פ לאו דאו' מ"מ הא מיהת דאכיל קצת איסור, והוי ספק דאו' דח"ש אסור מן התורה. ולכאו' מוכח מזה דח"ש אינו אסור כשהוא בתערובת, ונחלקו בזה הראשונים ז"ל וכמו שיתבאר, עי' בר"ש מס' טבול יום פ"ב מ"ג, וע"ע שיטת תוס' חולין צ"ח: ונזיר שם. אך י"ל דאביי ס"ל כר"ל דח"ש מותר מדאו'.

ועוי"ל דגם אי חצי שיעור הוי מדאו' הלא איכא ספק ספיקא, ספק דילמא נפל חולין, ואת"ל נפל תרומה דילמא לא אכל אלא מהחולין, ולזה לענין הדאו' איכא ס"ס, ולענין הדרבנן [דהא אכיל ודאי כזית בכדי אכי"פ] תלינן להקל, ולא חשיב ספק בגוף ספק בתערובת כיון דהכל הוא בגדר ספק בתערובת, דנולד הספק מעיקרא כשנפל על כל חתיכה וחתיכה אם נפל חולין ואם זהו החלק שנפל, ואולם אם נולד הספק קודם שנפל בזה ודאי דהוי כספק בגוף, וספק בתערובת בתחילה מספק"ל מהו זה, ואח"כ על התערובת אשר תלוי ג"כ במחלו' ראשונים, ודו"ק. ועי' עוד בחי' המאירי ז"ל.

ח. העולה לנו מזה לענין כותח הבבלי וכו' דאליבא דרבנן אם איכא כזית בכדי אכי"פ והאיסור ניכר אסור מדאו' [וחייב כרת], ואם האיסור אינו ניכר אם איכא כזית בכדי אכי"פ ויש רוב היתר לשיטת רש"י לקמן מ"ה א' כיון דטעמו וממשו אסור מדאו', ואם אין רוב היתר ודאי אסור מדאו', ואם אין כזית בכדי אכי"פ איסור שיעור שלם ליכא, אבל איסור ח"ש תלוי אם איכא איסור ח"ש בתערובת, ודו"ק.

סימן ב'

עוד בענין חמץ ע"י תערובות

א. כתב הר"ן ז"ל ר"פ אלו עוברין - ומיהו אנן לא קיי"ל הכי אלא כרבנן דפליגי עליה דר' אליעזר ואמרי על חמץ דגן גמור ענוש כרת, על עירובו בלא כלום כדאיתא בגמ' בסמוך, וכ"ש דקיי"ל דנוקשה בעיניה בלא כלום, דהא מוכח בגמ' דנוקשה בעיניה קיל טפי מחמץ דגן גמור ע"י תערובות, ומיהו כל חמץ דגן גמור ע"י תערובות שלא נתבטל איכא איסורא דאו' דח"ש מן התורה, אבל נוקשה בעיניה כיון דלית בהו לאו לא מיתסר מדאורייתא כלל דמהיכא תיתי, אבל מדרבנן מיהא אסור וכו'. עוד כתי' הר"ן ז"ל אלו עוברין, פרש"י ז"ל אלו שעוברין עליהם בבל יראה ובל ימצא, והקשו בתוס' דהא אפילו לאיסור אכילה איצטריכא בהני ריבויא כדאיתא בגמ', וב"י וב"י מנא לן, ובשלמא הנך דהוו חמץ דגן גמור ע"י תערובות איכא למימר דכיון שלא נתבטל ממילא אית לן למימר בהו שיהא עובר עליהן בבל יראה ובל ימצא, דקרא לא איצטריך בגמ' אלא ללקות עליהן בכזית שיהא היתר שבהן מצטרף לאיסור, אבל הני דהוו נוקשה בעיניה דלא הוו מיתסר כלל אי לאו ריבויא איסורא דבל יראה ובל ימצא מנא לן, ולפיכך נראה וכו', עכ"ל הר"ן.

הנה כתי' הר"ן בתחילת דבריו דחמץ שלא נתבטל איכא איסורא דאו', וכוונתו ז"ל דהלא מבואר בסוגיא דף מ"ד א' דמיירי בגוונא דליכא שיעור אכילת פרס, דאי משרף קשריף ליה היינו בגומע בעינו בטלה דעתו אצל כל אדם, ואי קאכיל ליה דרך טיבול ליכא כזית בכדי אכי"פ, ולזה מבאר הר"ן דמ"מ הלא איכא איסור דח"ש, אך צ"ע מהו זה מש"כ הר"ן ז"ל ומיהו כל חמץ כו' "שלא נתבטל". ונראה בב' אופנים, א. דהחמץ ניכר בעין דלא שייך ביה ביטול. ב. דלעולם החמץ אינו ניכר אלא דאין רוב היתר דנימא שיתבטל. ומבואר מזה דדעת הר"ן ז"ל דאיכא איסור ח"ש בתערובת. אכן צ"ע עדיין מהו זה שכתב הר"ן ז"ל ובשלמא הנך דהוו חמץ דגן גמור ע"י תערובת איכא למימר דכיון שלא נתבטל ממילא אית לן למימר בהו שיהא עובר עליהן בבל יראה ובל ימצא, דמשמע מזה דבכל חמץ ע"י תערובת לא יתבטל, וצ"ע דהלא משמע דמיירי גם בגוונא דאיכא רוב. וצ"ל דהר"ן מוקי לה כשאין רוב או בניכר וכנ"ל, והטעם אפשר דסובר הר"ן ז"ל דהקרא דחמץ ע"י תערובת לא מיירי בגוונא דשייך בזה דין ביטול, אלא מיירי בגוונא דניכר האיסור, כיון דעיקר הגזה"כ דכל אינו אלא דהיתר מצטרף לאיסור, וכמש"כ בזה לעיל בסימן הקודם ס"ח, ולזה אע"ג דליכא כזית בכדי אכי"פ מ"מ איכא שיעורא דכזית שיעבור עליו בבל יראה ובבל ימצא.

ב. והנה לענין להשהותן מדרבנן, מבואר בהמשך דברי הר"ן ז"ל דאסור להשהותן דלמא אתי למיכל מיניה, ואע"ג דחמץ נוקשה אינו אלא איסורא דרבנן. ועי' בהרא"ש ז"ל סימן א' שכתב ג"כ דמדאו' ליכא איסורא גם בחמץ ע"י תערובת בבל יראה ובבל ימצא אפי' לר' אליעזר. ונ"פ דהרא"ש ז"ל מעמיד לעיקר דינא דהמשנה בגוונא דאינו ניכר האיסור ואיכא רוב כנגדו, ולזה אילולא הקרא דכל איכא תורת ביטול, גם לענין בל יראה ובל ימצא. וכתב עוד הרא"ש ז"ל שם וז"ל, והשתא להך טעמא דמפרש לעיל בריש מכילתין דמה שצריך לבער את החמץ מן הבית ולא סגי ליה בביטול, משום דחמץ לא בדילי אינשי מיניה אסור להשהות בבית כל הני דמתני', אף לפירוש רבינו תם שאינו עובר עליהן בבל יראה דחיישינן דילמא אתי למיכל מינייהו, אבל לאידך טעמא דפרשינן משום דהחמירה תורה לעבור עליו בבל יראה ובל ימצא היכא דלא ביטלו החמירו חכמים לבדוק ולהוציא מן הבית, אע"פ שבטלו היה מותר להשהות כל אלו בבית כיון דאין עובר עליהן בבל יראה לפירוש רבינו תם, עכ"ל הרא"ש ז"ל. והיינו דהרא"ש ז"ל סובר דלטעמ' קמא דתלוי בלא בדילי גם חמץ נוקשה או בתערובת (דחמץ במשהו) צריך לבערו, וסובר הרא"ש דאין לחלק בזה בין איסור דאו' לאיסור דרבנן, אבל לטעמא בתרא דתלוי בב"י כיון דליכא בל יראה לא אחמירו. ומיהו תוס' דף ב' כתבו דגם לטעמ' דבל יראה לא פלוג חכמים בתקנתם יעו"ש. ונראה דנפ"מ לדינא בד' הרא"ש ז"ל, לענין ח"ש אי איכא איסור שהייה מדרבנן, דלטעמא דלא בדילי איכא גם בח"ש, דהלא מוכח בהרא"ש ז"ל דאפי' איסור דרבנן חיישי' דילמא אתי למיכליה, וכ"מ מתוס' דף ב', אבל לטעמ' דב"י וב"י בח"ש הלא ליכא בל יראה, ומיהו להתוס' דף ב' שכתי' דלא פלוג חכמים בתקנתם א"כ ה"ה ח"ש דלא חילקו בתקנתם, ולא מסתבר לחלק בזה בין שיעור שלם אלא שהוא דרבנן לח"ש, ופשוט. (ושו"ר שכ"כ בחי' רבינו דוד ז"ל בדף ב' ע"א).

ומוכח עוד דפשוט דאין איסור ב"י מדרבנן בחמץ נוקשה, וכל הטעם לבערו הוא משום דילמא אתי למיכליה, ודו"ק. [ויש לדחות דהרא"ש לא קאי אחמץ נוקשה].

ג. והנה הרא"ש ז"ל כתב אח"כ דהיכא דאיכא כזית בכדי אכי"פ גם רבנן מודו יעו"ש, וכדמוכח דף מ"ד א', והנה הוכחנו דשי' הרא"ש היא דמיירי דיש כאן תורת ביטול ברוב, וצ"ע דלפ"ז אמאי אי איכא כזית בכדי אכי"פ לוקה על אכילתו, דהלא סוף סוף איכא תורת ביטול ברוב, ובסימן הקודם פירשנו דמיירי הש"ס מדין טעם כעיקר, אכן הלא לדעת הרא"ש ז"ל טעם כעיקר דאו' [אפי' בדליכא ממשו], ולזה ביאר הטור סי' תמ"ב דכל הנך קיוהא בעלמא נינהו, וא"כ לפי"ז פשוט דכל הסוגי' לאו מדין טכע"ק אתי' עלה, אלא משום דאין כאן ביטול ברוב כיון שניכר, וא"כ צע"ג הא דכת' הרא"ש דליכא איסור ב"י, דנהי דמקרא דכל לא מרבי' בל יראה, אבל הלא אין כאן תורת ביטול ברוב כלל. וכן צ"ע בדברי הטור שכתב בסימן תמ"ב ודוקא שאין בתערובת טעם חמץ כגון כל אלו שאין נותנין אותו בו אלא לקיוהא בעלמא, אבל אם יש בו טעם חמץ מחייבים עליו בטעם כעיקר דאוריי"תא, ומיירי נמי שאין בהם כזית בכדי אכילת פרס, אבל אם יש בו כזית בכדי אכילת פרס חייבים עליה, ועל כן השכר שעושין באשכנז מחיטין ושעורים חייבים לבערו, עכ"ד הטור. והדברים צ"ע, דאם מיירי בגוונא דמתבטל ברוב מאי איכפת לן בהא דיש בו כזית אכי"פ, ואם מיירי בגוונא דליכא ביטול ברוב אמאי בדליכא כזית בכדי אכי"פ א"צ לבערו, ומיהו אף ד' הטור יל"פ לענין אם חייב על אכילתו, אבל סוף ד' הטור וע"כ השכר שעושין באשכנז מחיטין ושעורין חייבים לבערו, מוכח דאם אין בו כזית בכדי אכי"פ א"צ לבערו, וכן צ"ע בד' הטור ריש סימן תמ"ב שכתב דאליבא דרבנן מותר להשהות כל דבר שיש בו תערובת חמץ יעוש"ה. וצ"ע דהלא ניכר האיסור לדעת הטור, דאל"כ מאי איכפת לן אם יש בו כזית בכדי אכי"פ או לא כיון דנתבטל, וטכע"ק ליכא להטור כיון דהוי לקיוהא בעלמא, וצע"ג. והנראה ליישב דמוכח מזה דסובר הטור דבכל ח"ש ליכא חיוב ביעור אם משום דליכא ב"י, אם משום דאין "לאו" באכילתו, ולזה כיון דאין כאן כזית בכדי אכי"פ אין חייב לבערו. אמנם רק ד' הטור מיושבים בכך, דהלא לאו דבל יראה ודאי איכא, דהא איכא עכ"פ שיעור כזית, ורק צירוף אכילה ליכא. ודו"ק. [אם לא שנחדש דלדעת הרא"ש בעי' גם לענין בל יראה כזית בכדי אכי"פ, ואכ"מ].

ד. והנה הטור סימן תמ"ב כתב לענין כל הנך דמתניתין כל אלו לר"א הן בלאו ואין בהן כרת, ולדבריו אסור להשהותן בפסח אע"ג דקי"ל כר"ש דלא קניס בחמץ ע"י תערובת, ה"מ שנתערב אחר הפסח, אבל היכא שאיסורו בעין כמו שהיה מעיקרא חמיר טפי, ולרבנן אפי' לאו אין בהן אלא איסורא בעלמא, ולדבריהן מותר להשהותן. עכ"ד הטור.

ומבואר דהטור סובר דלא חיישי' דילמא אתי למיכליה, ולכאו' הטעם כפשוטו כדמשמע מהטור משום דאין לאו באכילתו, אכן בבית יוסף שם הק' דודאי משמע דגם לרבנן חמץ בתערובת איכא איסור דאו', ועל כן השיא כוונת הטור דכיון דאין לאו דבל יראה אין חששא דילמא אתי למיכליה, אכן לפי"ז ד' הטור אינו כהרא"ש ותוס' שכת' דגם לר"א אין לאו דבל יראה. ולענ"ד דיותר משמע בטעמ' דהטור כיון שאין לאו באכילתו [דבהא עסק הטור], וג"ז דלא כהרא"ש, דבהרא"ש מבואר דאם אזלי' לטעמ' דלא בדילי אינשי מיניה ראוי לאסור אפי' באיסור דרבנן, וכפי' זה פירש הב"ח. ויל"ע דא"כ אמאי חמץ נוקשה ישרף כדתנן לקמן דמ"ח: דהלא הוי אך איסורא דרבנן, וי"ל דסובר הטור דבחמץ נוקשה איכא עבירת ב"י דרבנן, ויל"ע.

ומה שהק' הב"י דמשמע דאיכא איסור דאו' באכילתו, באמת דתמוה טובא מנ"ל לומר דאיכא איסורא, דאחרי דלא דרשינן כל לרבנן מהיכי תיתי דאיכא איסורא, ונראה דד' הב"י מתפרשים עפי"ד התוס' דף מ"ד א' ד"ה לענין חמץ בפסח נמי, וא"ת והא בפרק בתרא דיומא (דף ע"ב א') דריש רבי יוחנן מכל חלב דח"ש אסור מן התורה, ואומר ר"י דלא דריש אלא לאיסורא, אבל להתחייב מלקות כמו בכשיעור לא, וכן גבי חמץ, עכ"ד התוס'. ומשמע ודאי דהתוס' סברי דלר' יוחנן דדריש כל לח"ש לענין איסורא, ממילא דה"נ לענין היתר מצטרף לאיסור איכא איסורא, וזהו שכתב הב"י דמשמע דאיכא עכ"פ לאו, אכן באמת צ"ע דהלא ח"ש בלא"ה אסור מה"ת, וא"כ למאי נפ"מ בזה דהיתר מצטרף לאיסור לענין איסור בעלמא, דהלא בלא"ה איכא איסורא, ובאמת דכמו כן יקשה לפי"מ שביארנו כוונת הטור דהוי אך איסורא דרבנן, דקשה דהלא איכא ח"ש וח"ש אסור מדאו', אך י"ל דמ"מ אין "לאו", ואולי דכוונת הב"י (והתוס') דחדית קרא דאיכא לאו, וצ"ע. ואולי דבאמת כוונת הב"י מדין ח"ש אסור מה"ת. [ולמש"כ די"ל דהמל"א הכל נהפך לאיסור וא"צ שיאכל מן האיסור, יש ליישב, ועמש"כ בסימן הקודם].

[ולכאו' י"ל דכל ד' הטור הם אחרי שביטלו דאז אין בל יראה מדאו', ואהא קאמר דאם אין כזית בכדי אכי"פ אין איסור שהיה, אבל קשה דבטור ורא"ש משמע דבחמץ בתערובת א"צ אפי' ביטול כיון דמיירי בגוונא דאין ב"י וב"י, וצ"ע].

ה. והנה כתב הטור בדעת הרמב"ם ז"ל דס"ל כר' אליעזר, וז"ל הטור: ופסק הרמב"ם ז"ל כר' אליעזר שכתב דתערובת חמץ עוברין עליו בבל יראה כגון שכר המדי והמוריס וכל דבר כיוצא באלו, אבל דבר שיש בו תערובת חמץ ואינו ראוי לאכול מותר לקיימו בפסח וכו', ורי"ף פסק כחכמים שאין לאו לא בתערובת חמץ ולא בחמץ נוקשה אלא איסור דרבנן, ולפי זה מותר לערבו בתחלה לפני הפסח ולהשהותו עד לאחר הפסח, ולזה הסכים א"א הרא"ש ז"ל, עכ"ל הטור.

דהיינו דהטור תפס בשיטת הרמב"ם ז"ל דמחלק בין חמץ ע"י תערובת לחמץ נוקשה, דחמץ בתערובת הוי לאו דאו' ואפי' לענין בל יראה, וחמץ נוקשה אין בו אלא איסור דרבנן. ועי' בגמ' דף מ"ג א'. והנה בבית יוסף הקשה דהלא הרמב"ם ז"ל בפ"א כתב בהדיא דאם אין בו כדי אכי"פ אינו לוקה מה"ת [והטור הלא מפרש דגם רבנן מיירי דוקא בדליכא כזית בכדי אכי"פ], ואם איתא דסובר הרמב"ם כר' אליעזר אפי' אין בו כזית בכדי אכי"פ נמי, ולענד"נ די"ל דהלא זה מוכח דהטור מפ' בכל הנך דמתני' דאין כאן תורת ביטול ברוב, דהא כתבו הרא"ש והטור דאם יש כזית בכדי אכי"פ צריך לבער, וא"כ בד' הרמב"ם ז"ל שפיר יל"פ דמיירי באופן שמתבטל האיסור. והטעם פשוט, דהטור לשיטתו והרמב"ם לשיטתו, דהטור ס"ל דטכע"ק דאו', וע"כ דמיירי בכל הנך דמתני' דאין טעם דהוי אך לקיוהא, וא"כ פשוט דהא דמפלגי' אם יש כזית בכדי אכי"פ או לא מיירי באופן דלא נתבטל, דאם נתבטל גם ר' אליעזר מודה, כיון דכל הגזה"כ דילפי' מכל הוא דהיתר מצטרף לאיסור, ממילא דלר' אליעזר מיירי אפי' אין כזית בכדי אכי"פ, אבל הרמב"ם דס"ל טכע"ק דאו' דוקא בממשו והיינו דאיכא כזית בכדי אכי"פ, א"כ מיירי בגוונא דאיכא טעם ומה"ט לא נתבטל האיסור, ולזה בע' שיהיה בתערובת כזית בכדי אכי"פ שיחשב ממשו של איסור שלא יתבטל. אלא דעדיין יקשה דהלא הרמב"ם כתב דדוקא "אם אכלו לאכי"פ", ובזה הא גם רבנן מודו דלוקה, וזהו קו' הרא"ש, דלר' אליעזר לא בע' שיאכל בכדי אכי"פ, עיין בב"י שהביא שכן הק' בתשו' הרא"ש, ובב"י תירץ שיטה חדשה בדעת הרמב"ם דר' אליעזר מיירי דאכל כולו בעיניה, וקרא דכל חדית לן דלוקה ע"ז, ואמנם צ"ע טובא מקו' הגמ' דף מ"ד א' אי הכי לענין חמץ בפסח נמי, והיינו דמוכח מהגמ' דהקרא דכל חדית לן דהיתר מצטרף לאיסור, ולא דאם אוכלו בעיניה חייב, ועיין בחידושי המאירי ז"ל דף מ"ג ב' שכתב: מ"מ אין זו ראיה שמא ר' יוחנן אף לר' אליעזר אומר כן, והוא סובר עליו שאינו מחייב אלא בעירובו מפני שמ"מ יש שם כזית איסור, אבל היתר מצטרף לאיסור שאין בו שיעור איסור אע"פ שהוא בעין או בקרוב לכך כמו שביארנו לא וכו', עכ"ל המאירי ז"ל, וזהו כשי' הרמב"ם לכאו' ומיושב הקו'. אך צ"ע דהגמ' הא לא מפליג בכך מדמקשי אזעירי, ועי' בהמשך ד' המאירי שם. ולולא ד' הטור י"ל דהרמב"ם פסק כחכמים וכמש"כ המגיד משנה, והא דכת' הרמב"ם בתערובת חמץ אסור בב"י הטעם פשוט דנהי דאין כזית בכדי אכי"פ, מ"מ הא איכא כזית דהתערובת, וכמו שנתקשינו לעיל בד' הטור והרא"ש, ודו"ק. [ולפי"ז י"ל דלעולם לא מיירי בגוונא דנתבטל ברוב אפי' לשי' הרמב"ם, וקצרתי. ועיין לחם משנה פ"ב הי"ב]. ועי' ספר המצוות להרמב"ם שהביא הילפותא כר' אליעזר [וכ"כ רש"י בפי' החומש פר' בא, והרמב"ן שם הק' עליו דלאו כהילכתא הוא, והרז"ה ז"ל ג"כ פסק כר' אליעזר].

ועי' עוד בהמשך ד' הטור בדברי רב נטרונאי גאון לענין העושה יין מצמוקים דצריך לבערו, והק' הטור דהלא בטל בס', ומבואר דהטור סובר דר' אליעזר מיירי בכה"ג דליכא ביטול, או דהק' דבששים ודאי הלא אין טעם ובזה לכו"ע מתבטל, דעכ"פ ז"פ דבגוונא דאין טעם אין לאסור דהקרא דכל לא חדית לענין היכא דאיכא ביטול ברוב ממש.

ו. והנה יעוי' בחי' הריטב"א ז"ל שכתב: ומיהו לפום מאי דפסקי רבוותא ז"ל דהלכתא כרבנן דאמרי על עירובו ולא כלום, וה"ה לנוקשה בעיניה, אין הלכה כמשנתנו לענין ביעור, אלא כל שיש בו תערובת חמץ גמור כזית בכדי אכי"פ חייב לבער מן התורה, ואם לאו כיון דתערובת הוא, ואיסורא דרבנן, אף מדרבנן אינו חייב לבער, ומיהו בחמץ נוקשה כיון שהוא בעין חייב לבער מדבריהם, עכ"ל הריטב"א. ולכאו' צ"ע סתירת ד' הריטב"א, דלענין תערובת כתב דאם אין בו כזית בכדי אכי"פ א"צ לבער כיון דהוי אך איסורא דרבנן, ולענין חמץ נוקשה כתב דחייב לבער (כיון שהוא בעין) דסוף סוף הא הוי איסורא דרבנן [ולשיטת הראב"ד בהשגות דס"ל דחמץ נוקשה דאו', וחמץ בתערובת דרבנן ניחא, אך הריטב"א לא קאזיל בהך שיטה עי' דף מ"ג א' במש"כ הריטב"א, ועיקר ד' הראב"ד צ"ע מסוגיית הגמ' דף מ"ג א']. ומשמע לכאו' דהריטב"א מחלק בין אם האיסור הוא בעין או בתערובת, וצ"ע מאי נפ"מ, ולכאו' נלענ"ד ליישב, דרבנן לא אסרו כל התערובת מצ"ע, אלא דאמרו דחמץ בפסח במשהו היינו דיש כאן "ספק איסור", וא"כ י"ל דכל החומרא שהחמירו חז"ל דחמץ אינו מתבטל הוא לענין אכילה, אבל לענין ב"י לא אחמירו וכמ"ש בשו"ת רעק"א תשו' כ"ז, ולהכי גם לענין הדין ביעור דילמא

אתי למיכליה איכא תורת ביטול ברוב, דכל חד הוי ספק אם הוא חמץ, וממילא דמתבטל דאין עליו דין ביעור, והיא סברא נכונה בעה"י [ועי' עוד תוס' לעיל דף ט': ובחי' הר"ן ז"ל ובס' קובץ שעורים שם]. אבל לפי"ז ודאי מוכח דהריטב"א סובר דהדין חמץ בתערובת מיירי בגוונא דנתבטל ברוב.

אך במש"כ הריטב"א דאם אין כזית בכדי אכי"פ איסור אכילתו הוי מדרבנן, הנה הבאתי לעיל דעת הב"י דהוי דאו', ופירשנו ב' אופנים, א. מדרשא דכל. ב. מדין ח"ש אסור מה"ת, ועיין בחי' הריטב"א דף מ"ג א' שכתב וז"ל, וכתב רבינו אלפסי ז"ל, אע"ג דאמרי רבנן על עירובו ולא כלום, מילקא הוא דלא לקי, אבל איסורא איכא. ע"כ. ואיכא מאן דסבר, דאיסורא דרבנן קאמר, אבל איסורא דאו' ליכא. ואע"ג דקיי"ל דח"ש אסור מן התורה הנ"מ בעיניה, אבל ע"י תערובת לא. ואיכא מ"ד דאיסורא דאו' קאמר, והרי הוא בכלל ח"ש דאסור מה"ת. וכתב הרי"ט ז"ל, והכי משמע טפי לישנא דרבינו ז"ל, ע"כ. ולענ"ד מד' תו' דף מ"ד שכת' דדרשי' מכל לאיסורא משמע דבלא"ה אין איסור ח"ש, והטעם הוא משום דליכא איסור ח"ש בתערובת. [וצ"ע הא דהריטב"א דף מ"ב כתב פשוט דהוי איסורא דרבנן, והכא כתב דהוי דאו']. גם משמע דלפי"ז לא מיירי הריטב"א בגוונא דנתבטל ברוב, דהלא אז לא שייך כלל דין ח"ש. ולפי"ז שוב צ"ע הא דכת' הריטב"א לעיל דאין דין ביעור על חמץ בתערובת. ומשמע לכאו' דמחלק הריטב"א בין חצי שיעור לחמץ נוקשה, והדברים צ"ע עדיין.

והנה מד' הרמב"ם בפט"ו מהל' מאכלות אסורות מוכח דטעם כעיקר, ואין בתערובת בכדי אכי"פ ליכא איסורא אפי' מדין ח"ש, והוי אך איסורא דרבנן. וי"פ בב' אופנים, א. עפי"ד הריטב"א הנ"ל דאין איסור ח"ש בתערובת. ב. דהדין טכע"ק הוא דווקא כאשר יש כאן כזית איסור, ונפ"מ לפי"ז בסוגיין לר' אליעזר אם כותח הבבלי נתבטל ברוב, אבל אית ביה טעם כעיקר, דאם הפי' דבעי' כזית איסור א"כ הכא דאין כזית בכדי אכי"פ ליכא תורת ביטול, אבל אם הפי' משום דאין איסור ח"ש בתערובת י"ל דלעולם לא נתבטל אפי' ח"ש, ושפיר קם דינא דר"א גם בגוונא דביטול ברוב, ותלמד מזה למש"כ לעיל בשי' הרמב"ם ז"ל [ועי' בס' קה"י עמ"ס פסחים סימן כ"א וסימן ל"ח].

(ואגב לענין טעם הבלוע בקדירה דמוכח דף ל' דמותר להשהות, נלענ"ד די"ל דלעולם איכא ב"י על טעם כעיקר, והא דמותר להשהות משום דמיירי בגוונא דביטלו דאז אין איסור דאו' [וכן מוכח לענ"ד מתשו' רעק"א ז"ל תשו' כ"ז], ועי' קה"י פסחים סימן כ"ב, ויש לדון אם מהני ביטול על טעם, וקצרתי).

ויעוי' בפי' המשניות להרמב"ם ז"ל שכתב בסוף המשנה: ואמרו הרי אלו באזהרה, ר"ל מי שיאכל מאלו שיהיה בו תערובת דגן טפי שהעיקר אצלנו על חמץ דגן גמור ענוש כרת ועל תערובתו בלאו, וזה כשיהיה מן החמץ המעורב כזית בכדי אכי"פ, ואז יתחייב אוכל זה התערובת מלקות, אבל אם יש שם שיעור הדגן המעורב פחות מכזית אינו חייב על אכילתו מלקות, אבל הוא אסור, עכ"ל. ומבואר בהדי' כדמשמע בטור וב"י, דגם לר' אליעזר דמרבה תערובת חמץ למלקות מדרשא דכל מ"מ בעי' שיהיה בתערובת שיעור כזית בכדי אכילת פרס, והביאור כד' הב"י דמיירי דאכיל ליה בעיניה, או כמש"כ לעיל כדי שלא יתבטל האיסור. ולא בעי' באמת שיאכל את כל הכזית דסגי בדין היתר מצטרף לאיסור [ודלא כהב"י]. ובשיטת הרמב"ם בספרו שכ' שאכל כזית חמץ בכדי אכי"פ, בזה צריכינן לד' הב"י או דבאמת פסק כחכמים וכד' המ"מ.

ז. דהנה לכאו' איכא סתירה בדברי הר"ן ז"ל, דהנה הר"ן ז"ל ר"פ אלו עוברין כתב דחמץ דגן גמור ע"י תערובות שלא נתבטל גם לרבנן אית ביה איסורא דח"ש, ומבואר דס"ל להר"ן דאע"ג דאין בו כזית בכדי אכי"פ מ"מ אית ביה איסור ח"ש, ואילו הר"ן ז"ל בפ' כל שעה דף ל' א' כתב, אלא שאם נתערב בפסח או קודם הפסח בענין שעוברין עליו בבל יראה ובל ימצא אסור לאחר הפסח, וזהו כזית בכדי אכי"פ כמו שיתבאר בפ' אלו עוברין בס"ד וכו', עכ"ל. ומבואר דסובר הר"ן דדוקא בדאיכא כזית בכדי אכי"פ הוא דעובר עליו, ואמאי דהא גם בדליכא כזית בכדי אכי"פ איכא איסורא דח"ש, וכן הקשה שם בחי' אנשי שם, ואין לומר דהתם קאי הר"ן לענין איסור אכילה, אבל לענין איסור ב"י בעי' שיעור כזית, דהר"ן שם ר"פ א"ע ד"ה אלו עוברין כתב גם לענין ב"י, דכיון שלא נתבטל עובר עליו, ונראה לענ"ד ליישב דלק"מ, דהר"ן ז"ל דייק בלשונו וכתב "דכיון שלא נתבטל", היינו דבר"פ א"ע מיירי דליכא דין ביטול ברוב, והטעם משום דניכר האיסור דמיירי בכה"ג דהוכר החמץ ובזה דוקא עובר, אבל הכא מיירי בגוונא דמדינא בטל ברוב דבהא עסק הר"ן ז"ל, ובכה"ג מדינא אין כאן איסור אלא דאת"י עלה מדין טעם כעיקר, דאז גורם כאילו האיסור עצמו לא נתבטל, וכמבואר ברמב"ם פט"ו מהל' מאכ"א ה"א, ולזה אם איכא כזית בכדי אכי"פ לא נתבטל האיסור, אבל אם ליכא כזית בכדי אכי"פ בזה נתבטל האיסור, ומתבאר מזה דבדליכא כזית בכדי אכי"פ אינו אך דליכא כאן צירוף אכילה ואין כאן איסור שיעור שלם, אלא דנתבטל האיסור ואפי' איסור ח"ש לית ביה, ודו"ק. אך צ"ע הא דכת' הר"ן כמו שיתבאר בפ' אלו עוברין בס"ד, דהיכן ביאר הר"ן ז"ל ד"ז דלמש"כ הם ב' דברים שונים, דהתם קאי הר"ן ז"ל היכא שלא נתבטל ואין כזית בכדי אכי"פ, ובפ' כל שעה קאי הר"ן ז"ל היכא שנתבטל, ורק מדין טכע"ק אינו מתבטל, ויל"ע.

סימן ג'

בענין חמץ נוקשה

א. בגמ' דף מ"ג א' מאן תנא דחמץ דגן גמור ע"י תערובות ונוקשה בעיניה בלאו, אמר רב יהודה אמר רב ר"מ היא דתניא שאור ישרף אלמא אסור בהנאה, והדר תני ונותנו לפני כלבו אלמא מותר בהנאה, הכי קאמר שאור ישרף דר"מ דר' יהודה לר' יהודה, ונותנו לפני כלבו דר"מ לר"י, והאוכלו בארבעים אתאן לר"מ. שמעינן ליה לר"מ נוקשה בעיניה בלאו, וכל שכן חמץ דגן גמור על ידי תערובת וכו', עכ"ד הגמ'. ופירש"י ד"ה מאן תנא כו' אי נמי חמץ נוקשה רע ואיתיה בעיניה מוזהרין על אכילתו בלאו כו', ותכשיטי נשים בעיניה הוא, אבל נוקשה הוא דאינו ראוי לאכילה וקתני באזהרה דעובר עליהן בלאו, עכ"ל רש"י. הנה צ"ב מהו הגריעותא בחמץ נוקשה דבעי' קרא לרבוי, ומד' רש"י ז"ל משמע דאין הגריעותא מחמת שאינו בשם חמץ, דמצד חימוצו שפיר חמץ הוא אלא מחמת חיסרון אכילה, והקרא דכל מרבי דהגם דלאו בר אכילה הוא מוזהר עליו. והנה בהא דמייתי' אהא דחמץ נוקשה פלוגתי' דר"מ ור"י גבי שאור התם פירש"י "שלא נתחמץ כל צרכו", ויסוד הפלוגתי' דר"מ ור"י אינה מחמת חיסרון בשם אכילה אלא מחמת חיסרון בשם חמץ, דהא רש"י ז"ל כתב ד"ה שאור ולר"י הוי שאור שהתחיל ליסדק כבר סדקין דקין כקרני חגבים אחד לכאן ואחד לכאן, אבל שהכסיפו פניו לר"י מצה היא, ולר"מ קרני חגבים חמץ גמור הוא כו', ומבואר דלר"י שאור שהכסיפו פניו "מצה היא", ואינו אך דליכא איסור אכילה, וכן מוכח בחולין כ"ג: בעי רבי זירא הרי עלי לחמי תודה מן החמץ או מן המצה והביא שיאור מהו, שיאור דמאן, אי דר"מ לר"י מצה מעלייתא היא, ומוכח דלר"י שיאור הוי בשם מצה ולאו מטעם חיסרון אכילה הוא דמיפטר. אולם באמת הלא יש כאן ב' דברים, א. הכסיפו פניו דבזה הוי מצה ממש, וקרני חגבים דבזה הא קאמר ר' יהודה והאוכלו פטור, וי"ל דבאמת חשוב בגדר חמץ, ורק מטעם אכילה הוא דמיפטר, ולזה אסור ליתנו לפני כלבו ג"כ, כיון דהוי בגדר חמץ דאו', אולם בש"ס חולין כג: מספק"ל בטעמ' דר"י דפטר בשיאור קרני חגבים אם משום דהוי ספק אם חמץ או מצה או משום דהוי בריה יעו"ש, ואלמא דפשיטא ליה להגמ' דר"י לא פטר מטעם חיסרון אכילה, וצ"ע דהא חמץ נוקשה לדידן אסור מדרבנן, וגם צ"ע הא דפשיטא ליה להגמ' כאן דר"י פליג אדינא דחמץ נוקשה, דהלא חמץ נוקשה לאו מטעם חיסרון חימוץ את"ל מטעם חיסרון בשם אכילה, ולכאו' י"ל דמ"מ מר' יהודה אין הראיה, דאפשר דטעמו משום דפליג אדינא דחמץ נוקשה, וגם דפליג וס"ל דאינו בגדר חמץ, אבל עכ"פ מוכח בוודאי דבשאור לר"מ דמרבי' ליה, הוא דאע"ג דאינו ראוי לאכילה, ולא אך דחדית לן הקרא דהוי בשם חמץ, והיינו דבשאור איכא תרי חסרונות, א. דאינו ראוי לאכילה. ב. דלא נתחמץ כל צרכו, ולזה אם סובר ר"מ דשאור דינו כחמץ גמור ש"מ דסובר דמכל מרבינן דגם מה דהוי חיסרון אכילה מתחייב עליו, וממילא ה"ה בחמץ נוקשה אע"ג דעיקר החיסרון שלו הוא אך מטעם חיסרון אכילה, מכל מקום דינו כחמץ דלא גרע משיאור דגם אית ביה הך חיסרון בשם אכילה. והנה יסוד זה דחמץ נוקשה החיסרון הוא באכילה, ובשאור הוא בהחמץ, כן כתב הריב"ש סימן ג', אבל מ"מ נלענ"ד כמש"כ דבשאור איכא גם חיסרון בשם אכילה, ודלא כמו שראיתי בס' קה"י שכתב דשאור אינו חיסרון בשם אכילה, ולפי"ז הק' דמאי מדמי' בגמ' חמץ נוקשה לשיאור, דגם אם משמע כן מהריב"ש, הלא מפו' דלא כן בפרש"י ז"ל ד"ה שאור וז"ל: אלמא שמעינן ליה לר"מ דאית ליה חדא מהני תרתי דמתני' דקאמר נוקשה בעיניה בלאו כגון שאור דנוקשה הוא דאינו ראוי לאכילה הואיל והחמיץ קצת ולא גמר, ולהחמיץ עיסות אחרות כשאור נמי לא חזי וקאמר בלאו וכו', עכ"ל רש"י ז"ל, וזה ברור, ומכל מקום לר' יהודה דמיפטר אשאור מוכח בגמ' חולין דטעמו משום דאינו בגדר חמץ, וצ"ע מנ"ל דאולי הטעם משום דאינו בשם אכילה, ומ"מ אסור מדרבנן כמו חמץ נוקשה לדידן. וצ"ל דסובר הגמ' דוודאי אי דרשינן כל דרשינן לשאור לרבות גם אית ביה חיסרון בשם אכילה, וגם אם אית ביה חיסרון בשם חמץ, והיינו דב' הטעמים אמת דאילולא הקרא פשוט דאין לנו לרבותו.

ב. והנה כתי' בתורה כל חמץ וכל שאור, וקשה דהא שאור אינו ראוי לאכילה, ומד' רש"י ד"ה שאור מבואר הביאור בזה שכתב ולהחמיץ עיסות אחרות כשאור נמי לא חזי, והיינו דהיסוד דשאור הוא מכח זה שמחמץ עיסות אחרות [וצ"ב דסו"ס לאו בר אכילה הוא], וכ"מ בהר"ן ז"ל דף מ"ה:, אבל בלאו הך טעמא מיפטר אאכילה, והטעם משום דכל איסורין שבתורה אין לוקין עליהן אלא כדרך הנאתן, והנה התוס' דף מ"ג כתבו ד"ה מאן תנא וכו' משמע בשמעתין דאי לאו דאיתרבי חמץ נוקשה למלקות אפילו איסור לא היה בו, ותימה לר"י וכו', וקשה דקו' התו' הלא שייכת בין אם נאמר דאיכא איסורא בין אם נאמר דליכא איסורא, ובחי' רע"א ז"ל הק' כן בפשט דברי התוס', ולכאו' נראה דהתוס' מפרשים דאם החיסרון בחמץ נוקשה הוא אך מטעם שלא כדרך אז דינו ככל איסורין שלא כדרך דאסור לכתחילה, ולזה ממה דליכ' איסור' ש"מ דאין ההיתר אך משום שלא כדרך, אלא מטעם דאינו בשם "חמץ", ולזה הקשו מהא דחולין כ"ג: דחזינן דחשוב חמץ, ומשמע לפי"ז דחמץ נוקשה הוי חיסרון בגוף החימוץ, אבל הדברים צ"ב דלכאו' הא החוש מעיד דהוא מחומץ היטב, וע"כ אין נראה לבאר כמש"כ. והגרע"א ז"ל שם הק' עוד דאיזה ס"ד היה להתוס' לומר דאיכא איסורא [ולכאו' י"ל דכהנ"ל מטעם שלא כדרך], וביאר שם הגרע"א ז"ל עפ"מ שפלפל בזה דהי' מקום לומר דאינו חמץ אבל גם אינו "מצה", ומבטל מ"ע דתאכלו מצות [או דהוי בגדר איסור עשה], והיינו דאין הקרא דשבעת ימים תאכלו מצות רשות בעלמא, אלא הוא גם דין דיאכל מצה ולא מה שאינו מצה, יעו"ש. ולכאו' נלענ"ד דמוכח יסוד זה מהש"ס חולין הנ"ל דמספק"ל בטעמ' דר"י דאפשר דבריה הוא, ויעו"ש בפרש"י, ולכאו' אי בריה הוא אמאי ישרף דהלא סו"ס אינו בגדר חמץ, אלא ודאי משמע דמ"מ אינו בגדר מצה ואי"כ איסורא באכילתו, ודו"ק. אך מ"מ גם לפי פי' הגרע"א ממה שדימו תוס' חמץ נוקשה לשיאור משמע בבירור דס"ל דגם חמץ נוקשה מטעם חיסרון חימוץ את"י עלה. ויל"ע דאכתי אמאי אינו נותנו לפני כלבו, דהלא לא כת' בלשון לאו, עי' רש"י דף כ"ב א', וי"ל דגזרי' אטו אכילה.

ג. והנה רש"י ז"ל במשנה ר"פ אלו עוברין פירש דאלו עוברין בב"י וב"י, והק' תו' הרא"ש ור"ן מנ"ל לרבות ג"כ לענין בל יראה, יעוי' בהר"ן היטב, ובס' קה"י הביא שתי' הרבה אחרונים ז"ל דשיטת רש"י ז"ל דחמץ נוקשה אינו חיסרון בשם חמץ אלא בתורת אכילה, וחיסרון זה ליכא לענין בל יראה, כיון דשם חמץ עליו, אך הביא דהמנחת ברוך הקשה מד' הר"ן דף מ"ה: דאם נפסל מאכילת אדם הוי בגדר נבילה שאינה ראויה לגר, דנתמעט מקרא בכל איסורין. ולענ"ד י"ל דאפשר דשי' רש"י ז"ל דזהו גופא חדית לן הקרא דאע"ג דאינה ראויה לגר מ"מ איכא לאו באכילתו, והר"ן לא ניח"ל בהכי, וכמו דסובר הר"ן דנוטל"פ שרי באכילה בפסח יעו"ש. ולשיטת הר"ן ז"ל צריך לבאר דחמץ נוקשה בר אכילה הוא, וכ"כ הקה"י ליישב גם בשיטת האחרונים ז"ל דבאמת חמץ נוקשה בר אכילה הוא, אלא דחשוב שלא כדרך הנאתו, יעו"ש הטעם שביאר דאינו מיוחד לאכילה [אבל לומר דהר"ן ס"ל דחמץ נוקשה אינו בגדר חמץ לא מסתבר]. אך לענ"ד לשון רש"י ז"ל ד"ה מאן תנא וד"ה שיאור ודאי מבואר בבירור דחמץ נוקשה רע "ואינו ראוי לאכילה". וחולק על הר"ן ז"ל, דס"ל דזה גופא מרבי' מקרא דכל דחמץ נוקשה אע"ג דאינו ראוי לאכילה אית ביה לאו [ולפי"ז למאי דקיי"ל דחמץ נוקשה אסור מדרבנן אע"ג דאינו ראוי לאכילה, יש לאסור נו"ט לפגם בפסח מדרבנן]. ומ"מ הא דעובר לשי' רש"י אבל יראה, נראה דכל דינא דנבילה שאינה ראויה לגר י"ל דאינה חיסרון בשם האיסור בעצמותו, אלא הוי חיסרון בשם "אכילה". [ויל"ע ל"ל הך דינא דנבילה שאינה ראויה לגר, תיפו"ל מטעם שלא כדרך הנאתן]. אבל באמת דברינו אינם נכונים, דהלא ידוע דדין נבילה שאינה ראויה לגר הוא גם לענין טומאה דאין בו טומאת נבילה, ואלמא דאין זה בגדר נבילה דאין עליה שום דינים, ואין זה אך חיסרון בשם אכילה, ולפי"ז שוב יקשה בשי' רש"י דאיכא בל יראה. ודו"ק. ואולם י"ל דטומאת נבילה מיתלא תלי בשם אכילה. אבל האמת דגם בחמץ עיקר דינו תלוי בשם אוכל, עי' דף מ"ה ב' כל עניני ביטול החמץ מהיותו חמץ.

ועי' חי' המאירי ז"ל שכתב הטעם לומר דאיכא בל יראה, משום דאיתקש השבתת שאור לאכילת חמץ כדאיתא בדף ה' עמוד א' יעו"ש. וכן עי' ביצה דף ז': דילפי' שאור בראיה משאור דאכילה. [שו"ר בחזו"א סי' קט"ז שפי' ד' רש"י דראוי ליאכל ע"י הדחק יעו"ש, ועי' מ"ב סי' תמ"ב ס"ק ב' ושעה"צ אות י"ג]. ובעיקר דברי הגרע"א ז"ל הנ"ל דאיכא דין לא לאכול דבר שאינו מצה צ"ב, דא"כ גם מצה עשירה לא ניכול כיון דלאו מצה היא. ונ"פ דהגדר הוא דדבר ששייך בו תורת חימוץ אלא שלא נתחמץ כל צרכו, בזה שייך לומר דאסור לאכלו, אבל דבר שלא שייך בו תורת חימוץ אין איסור לאכלו, והטעם פשוט, דפירות הלא מותר לאכול והטעם דאינם בסוג לחם כלל, ולזה מי פירות הוי חיסרון בסוג הלחם, ודוקא אם הוא בסוג לחם כלחם חמץ ומצה, ורק שלא נעשה בו ענין החימוץ בזה אסור לאכלו, ודו"ק.

סימן ד'

בענין הפת שעפשה חייב לבער

א. דף מ"ה ב' דתניא הפת שעיפשה חייב לבער מפני שראוי לשוחקה ולחמע בה כמה עיסות אחרות, וצ"ב מאי האי דראוי לחמע לענין חיוב ביעור. אכן הר"ן ז"ל אסברה לה למילתא דמדינא פת שעיפשה ואינה ראויה למאכל אדם דינה כדין נבילה שאינה ראויה לגר דלא חל עלה איסור, ורק משום דהלא כל שאור חדית רחמנא דמוזהר ונענש עליו אע"ג דאינו ראוי לאכילה, והטעם משום דעכ"פ "ראוי לחמץ אחרים", וזהו גדר איסור אחר, ולזה הך פת שעיפשה צריך לבער מטעם ראוי לחמע בה עיסות אחרות. אבל מ"מ מוכח בגמ' דבעי' עכ"פ תורת "אוכל" דיסוד דין נבילה שא"ר לגר הוא דאין בו איסורים אבל עדיין שם אוכל עליו. וד"ז נלמד מהברייתא השניה שם. הפת שעיפשה ונפסלה מלאכול לאדם והכלב יכול לאוכלה מטמאה טומאת אוכלין בכביצה ונשרפת עם הטמאה בפסח, משום ר' נתן אמרו אינה מטמאה, כמאן אזלא הא דתנן כלל אמרו בטהרות כל המיוחד לאוכל אדם טמא עד שיפסל מלאכול לכלב, כמאן דלא כר' נתן עכ"ד הגמ'. ומבואר בהדי' דכל זמן שראויה לאכילת כלב שם אוכל עלה ומטמאה טו"א וצריכה ביעור, אבל אם נפסלה מאכילת כלב אין עליה שם אוכל ואין בה תורת שאור ולא שום דין אשר תלוי בדין אוכל, וכ"מ בהר"ן ז"ל וכ"כ הרא"ש, וכ"כ תוס' ר"פ כל שעה בהא דמבואר שם בגמ' בחרכו לחמץ קודם זמנו מותר בהנאה, דהיינו דוקא בדנפסלה מאכילת כלב ג"כ.

ואולם בחי' הריטב"א ז"ל כתב אהך ברייתא דפת שעיפשה, אבל יש אומר דלא אתי לאשמעינן אלא דין טומאה, אבל אינו חייב לבער מדין שנפסלה מאכילת אדם וכו', זו היא שיטת הרא"ה ז"ל, ע"כ. ובפשטות טעמי' דהרא"ה ז"ל אינו משום דאין כאן אוכל, דהלא לענין טומאה מטמאה טו"א אלא משום הדין דכל נבילה שאינה ראויה לגר אינה נבילה דאין איסורים בכה"ג [עכ"פ במה שתלוי בשם אוכל], וכן' הר"ן, וצ"ע הא דנסרחה בפסח אסורה עד שתיפסל לכלב לדעת הרא"ה, יעו"ש בחי' ריטב"א, דהא נו"ט לפגם מותר אפי' בנפגם אח"כ אע"ג דראוי לכלב. אך יקשה ודאי לשיטת הרא"ה ז"ל הא דאיצטריך לטעמא דראוי לחמע בה עיסות אחרות, דתיפו"ל דהאוכל עדיין ראוי לאכילת אדם, וי"ל דמיירי דעיפשה באופן דנאכלת בדחק, ולזה מדין חמץ בעלמא גם א"צ לבער כיון דאין כאן איסור אכילה, וסובר הרא"ה דאיסור ב"י תלי באיסור אכילה [אולי מילפות' דראיה לאכילה], ולזה איצטריך טעמ' דראוי לחמע בה עיסות אחרות, אך י"ל דמ"ש מחמץ נוקשה שצריך לבער אע"ג דנאכל ע"י הדחק, ואת"ל דסובר הרא"ה דא"צ לבער חמץ נוקשה יקשה דהא גופא הא לשי' הרא"ה וכמש"נ למדו ראיה מאכילה, וי"ל דסובר דחמץ נוקשה גריעותו הוא מחמת חיסרון חימוץ כדמוכח מתוס' דף מ"ג, וכמשנ"ת בסימן הקודם, ודו"ק. וסובר הרא"ה דכל שאור מיירי כשלא נפסל מאכילת אדם. ועי' ביאור הגר"א מה שהוכיח מן התוספתא דכל שאור נפסל מאכילת אדם. ודוק בזה. מיהו לכאו' קשה לפרש כן,

דאם איתא דהך סברא דראוי לחמע מהני כשאינה ראויה לאכילה על ידי הדחק דין הוא שיועיל אף באינו ראוי לאכילה כלל. וי"ל עוד דהרא"ה ס"ל כשיטת הראב"ד, עי' ביאור הלכה סימן תמ"ב סעיף ט' דשאור חייב לבער אפי' נפסל מאכילת כלב [מטעם ראוי לחמע], וא"כ הוק' להרא"ה הא בפת שעיפשה א"צ לבער, ולזה ביאר דלא מיירי בשאור אלא בפת שאינה ראויה לחמץ אחרים, ודוק. עוד י"ל דהרא"ה מפרש הך דפת שעיפשה וכו' והכלב יכול לאוכלה כו', באופן דאינו ראוי לחמע. [ונמצא לפי"ז דהרא"ה והריטב"א לא פליגי לדינא].

ב. והנה צ"ע לשי' הרא"ה ז"ל הא דאמרו ונשרפת עם הטמאה בפסח, דמשמע דטעונה שריפה אפי' כשנפסלה מאכילת אדם [והר"ן מכח זה הך מה שהק' יעו"ש], ומשמע לכאו' להרא"ה דגם אם מותר לאכול החמץ, מ"מ עדיין אין היתר לטמאותה אא"כ היא בזמן השריפה, אבל שלא בעידן השריפה אסור לטמאותה. ולזה תני' דוקא ונשרפת עם הטמאה בפסח, ובתוס' דף י"ג א' לא משמע כן יעו"ש. או די"ל דנקט אורחא דמילתא דנשרפת עם הטמאה בפסח, אבל לעולם אף שלא בפסח נשרפת. ואכתי צ"ע.

ג. ואגב י"ל בהא דנשרפת עם הטמאה בפסח דפירש"י, אם תרומה טהורה היא דכיון דלא חזיא לאדם מותר לטמאה בידים, ואפילו לרבי יוסי דאמר בפ"ק דף י"ד א' זו לעצמה וזו לעצמה, עכ"ל רש"י ז"ל. ולכאו' צ"ב דאם עדיין חשוב בגדר אוכל, ואם סובר ר' יוסי דאפי' תרומה אסורה, עדיין אסור לטמאותה א"כ אמאי שרי לטמאותה דשם תרומה עלה. ולכאו' מוכח מד' רש"י דגם לר' יוסי דאסור לטמאות, אין הטעם משום דטומאה אסורה שלא מטעם הפסד, דלעולם יסוד איסור טומאה משום משמרת, ועניני הוא מלתא דהפסד תרומה אלא משום דהאיסור עדיין לא משוי ליה אינו ראוי, ובאמת דכ"מ בהדי' לעיל דט"ו: דקאמר ר' אסי א"ר יוחנן דבשעה ז' גם ר' יוסי מודה דנשרפת עם הטמאה משום דהוי איסור דאו', ומייתי' עלה ראיה מהך ברייתי' דפת שעיפשה. אכן בגמ' שם דחינן ראיה זו, שאני התם דעפרא בעלמא הוא. וצ"ב דהלא חשוב עדיין בגדר אוכל דהא ראוי הוא לכלב, ונראה הביאור, דדחינן די"ל דבאמת היסוד כמש"כ דר' יוסי מודה דיסוד איסורא דמשמרת (לטמאותה) הוא מלתא דהפסד, אלא דסובר ר' יוסי דכל איסור, ואפי' איסור דאו' לס"ד דהשי"ס, מ"מ עדיין חשוב האוכל בגדר בר אכילה, ונהי דבפועל אינו נאכל מ"מ חשוב הפסד, אכן מסברא צ"ב דלכאו' סו"ס לא חזי לאכילה, ויותר משמע דר"ל הש"ס דתרומה דלא חזיא לאדם לאו בגדר תרומה היא כלל, דאין דינו תרומה אא"כ ראויה לאכילת כהנים, וצ"ע [ושו"ר שכ"כ בס' קובץ שיעורים אות ע"ה יעוש"ה].

ד. והנה ניהדר לדידן, הנה ברמב"ם איתא ר"פ הל' טומאת אוכלין דאוכל שנפסל מאכילת אדם אינו מקב"ט, וקשה מהש"ס דידן, ולכאו' נראה דלק"מ דהרמב"ם הלא כתב דאם כבר נטמא בעודו ראוי לאוכל אדם לא פקע ממנו טומאתו עד שיפסל מאכילת כלב, ולזה שפיר מטמאה טו"א כיון דכבר קיבלה טומאה, ואין דין לענין "לטמאות" אחרים, דיסוד הדין תלי בהדין קבלת טומאה שלו, וכיון שקיבל טומאה לא פקע, ובמאירי כתב דסברת הרמב"ם הוא משום דינא דכל נבילה שא"ר לגר אינה נבילה, וסובר הרמב"ם דגם בנסרחה אח"כ אינה נבילה. ולכאו' צ"ע לענ"ד אמאי לענין איסורין נו"ט לפגם שרי, ועכ"פ נבילה שא"ר לגר שרי ואע"ג דכבר חל עליה איסורא, ואילו לענין טומאה אם קיבלה טומאה לא פקע, ולכאו' נראה דצריך ליישב, דלענין איסור או נבילה שתטמא אחרים בזה צריכינן כל שעה ושעה סיבה מצ"ע שתהא בגדר נבילה, אבל לענין תורת טומאה אם אך קיבל האוכל טומאה שוב א"צ כאן דין נבילה ראויה לגר דמ"מ יש לו טומאה, דא"צ כל שעה ושעה סיבה מצ"ע לטומאה, אבל עדיין הדברים אינם ברורים לי כל הצורך.

ה. והנה מייתי' ברייתא דעריבת העבדנין שנתן לתוכה קמח תוך ג' ימים חייב לבער, קודם ג' ימים אינו חייב לבער, א"ר נתן בד"א שלא נתן לתוכה עוררות, אבל נתן לתוכה עוררות אפי' תוך שלשה אין חייב לבער, אמר רבא הלכה כר"נ אפי' יום א' ואפי' שעה א', עכ"ד הגמ'. והטעם משום דנפסלה מאכילה, וקשה דהלא עדיין לא נפסלה מאכילת כלב, וי"ל, א. דוודאי נפסלה מאכילת כלב. ב. וי"ל דאפי' אם נפסלה מאכילת אדם לבד, מ"מ אינה ראויה לחמע בה עיסות אחרות מן הסתם, ודו"ק. [ועי' ס' קובץ שעורים, ולהנ"ל א"ש]. ובחי' המאירי ז"ל כתב באופן הא'.

סימן ה'

בענין בצק שבסדקי עריבה ודין פחות מכזית לענין חיוב ביעור

א. בסוגי' דף מ"ה. תנן במשנה, בצק שבסידקי עריבה אם יש כזית במקום אחד חייב לבער, ואם לאו בטל במיעוטו, וכן לענין הטומאה אם מקפיד עליו חוצץ, ואם רוצה בקיומו הרי הוא כעריבה, עכ"ל המשנה. ובגמ' איכא תרי לישני דרב יהודה אמר שמואל, ללישנא קמא לא שנו אלא במקום שאין עשויין לחזק, אבל במקום שעשויין לחזק אינו חייב לבער, מכלל דפחות מכזית אפי' במקום שאין עשוי לחזק אינו חייב לבער. וללישנא בתרא מתני לה אסיפא, ואם לאו בטל במיעוטו. אמר רב יהודה אמר שמואל לא שנו אלא במקום העשוי לחזק, אבל במקום שאין עשוי לחזק חייב לבער, מכלל דכזית אפי' במקום העשוי לחזק חייב לבער, עכ"ד הגמ'. ומייתי' בגמ' שם שני ברייתות, חדא כל"ק דר"י וחדא כלישנא בתרא דרב יהודה, ומסיק אביי דלא פליגי, ונחלקו הראשונים אם אביי מפרש ג"כ בדהנך לישני לא פליגי, או דלעולם הנך לישני פליגי, ונפק"מ לענין דפסקי כלישנא בתרא להחמיר, ונחלקו בזה הרי"ף ובעה"מ, עי' בהר"ן ז"ל ורא"ש ורמב"ן ז"ל. ואביי מתרץ לברייתא הכי, אלא הא והא כר' שמעון בן אלעזר היא ולא קשיא, הא במקום לישה הא שלא במקום לישה. אמר רב אשי לא תימא שלא במקום לישה אגבה דאגנא אלא אשפתא דאגנא, פירוש דמייתי' לעיל מינה פלוגתא דרשב"א ות"ק אי כופת שאור שייחדה לישיבה בטילה או לא, דרשב"א ס"ל דבטלה [אפי' כזית], וזהו ג"כ הטעם לומר דכזית בטלה במקום העשוי לחזק, אבל לת"ק דלא בטלה, ובעינן טח על פניה בטיט כמבואר בהמשך ד' הגמ' שם, כזית גם לא בטלה, ונמצא דלהלכה דלא קיי"ל כרשב"א לענין כופת שאור פשוט דגם לענין עריבה כזית לא בטלה, וכ"מ בראשונים בהדי', וכל המחלו' להלכה היא לענין פחות מכזית במקום שאין עשוי לחזק. והנה בפירושא דמקום לישה ושלא במקום לישה נחלקו בו רש"י בעה"מ ותוס', דרש"י ז"ל מפרש דאיכא ג' מקומות, שולי הקדירה, דפנות, שפת הקדירה, דשולי הקדירה עשוי לחזק את המים, דפנות הקדירה [הקרויים "מקום לישה"] עשוי לחזק את העיסה, ושפת הקדירה אינו עשוי לחזק כלל, והדינים העולים לפי פי' זה דכזית דוקא בשולי הקדירה א"צ לבער, ופחות מכזית אפי' בדפנות הקדירה א"צ לבער, אבל בשפת הקדירה צריך לבער, אבל התוס' פירשו באופן אחר לגמרי, דעשוי לחזק הכוונה את הקדירה ואין נפק"מ היכן הוא נמצא, אלא מקום לישה ושלא מקום לישה הכוונה הוא דכיון דלשין באותו מקום חיישי' שתידבק בעיסה אחרת או שתבלע מן הטעם, והדינים העולים לפי פי' זה דכזית העשוי לחזק במקום לישה צריך לבער שלא במקום לישה א"צ לבער, פחות מכזית במקום העשוי לחזק אפי' שלא במקום לישה א"צ לבער, פחות מכזית שאינו עשוי לחזק במקום לישה צריך לבער, שלא במקום לישה א"צ לבער, ובקצרה כללו של דבר לפי' התוס' הוא, דבעי' תרתי למעליותא בכזית, עשוי לחזק ושלא במקום לישה, ופחות מכזית סגי בחדא למעליותא או עשוי לחזק או שלא במקום לישה, ע"כ תוכן הדברים.

אבל באמת דדברי התוס' צ"ב, דאם חזינן דכזית העשוי לחזק דמדינא בטל, מ"מ כיון דהוי במקום לישה חיישי' דילמא יבלע מן הטעם, א"כ גם פחות מכזית מאי מעליותא דידיה, דהא מטעם גוף הביטול גם כזית במקום העשוי לחזק מתבטל, אלא דמחשש אכילה אתי' עלה, ומה יועיל ע"ז הא דהוי פחות מכזית, ונצטרך לדחוק דכיון דהוי אך פחות מכזית קיל טפי ודינו כדין ח"ש, ולהכי לא חששו לו [ואמנם י"ל דהלא יכול לבלוע בצירוף כל חצאי הזיתים שיש בהעריבה], אכן ע"ז פי' התוס' הטעם דפחות מכזית הוי דבר מועט, ויכול לשמור שלא ללוש עליו, אבל עדיין צ"ב טובא הא דפחות מכזית כשאינו עשוי לחזק אסור במקום לישה, דתמוה טובא דלענין חשש אכילה אין שום נפ"מ בעשוי לחזק או אינו עשוי לחזק, ומאי שייאטיה דעשוי לחזק לענין זה דמקום לישה ואינו מקום לישה, ואם שרינן בפחות מכזית לעולם יש להתיר, וצע"ג בבאור הדברים. שו"ר בחי' המאירי שכתב ומתוך עסק הידים עשויה להשמט, ומתוך כך כל שיש שם כזית אפי' במקום העשוי לחזק עובר, הא פחות מכזית למיעוטו הואיל ועשוי לחזק אינו נוח לישמט כך, אבל כשאינו עשוי לחזק אינה מדבקת שם כל כך ועשויה לישמט כו', עכ"ל המאירי. אכן זה דלא כהתוס', דהתוס' פירשו מטעם דשומר על אותו מקום שלא ילוש עליו, וא"כ אין נפ"מ בזה בין עשוי לחזק או אינו עשוי לחזק [ובתוס' הוצרכו לפרש כך לשיטתם שפי' דאיכא חששא שמא תבלע מן הטעם]. וא"כ עדיין צע"ג בביאור דעת התוס'.

ב. עוד י"ל לכאו' דמהו עיקר ד"ז שכת' תוס' דחיישי' דילמא ידבק עסה זו בעיסות או שיבלע טעם, דלכאו' מאחר ובטלה עכ"פ לרשב"א מדין כופת שאור שייחדה לישיבה, והיינו דאינה בגדר חמץ [ופשוט דהו' חמץ אבל אינו "אוכל חמץ" אלא "עץ חמץ"], א"כ מותר גם באכילה, ולכאו' נלענ"ד דמוכח מזה דהתוס' סברי כשיטת הרא"ש ז"ל רפ"ב דפסחים דגם בחרכו קודם זמנו, והיינו דנפסל מאכילת כלב אסור באכילה מטעם דאחשביה, והטור סי' תמ"ב הביא שיטת הרא"ש ז"ל והחולקים, ומשמע שם בהטור דפלוגת' דהרא"ש והחולקים היא גם בכופת שאור שייחדה לישיבה וטח בטיט [למאי דקיי"ל דלא כרשב"א], וכמש"כ גם בב"י. אכן הסברא צ"ב דהלא נבילה שא"ר לגר לאו שמה נבילה ולא אמרינן דאחשביה, אלא דהלא כבר כת' הר"ן ז"ל דגבי הפת שעיפשה ליכא דינא דנבילה שא"ר לגר משום דשאור ראוי לחמע בה עיסות אחרות, ולזה גבי נבילה שא"ר לגר דלאו שמה נבילה לא שייך טעמא דאחשביה, כיון דאין הגריעותא בשם "אכילה", דהא אפילו לענין טומאה אינו מטמא, והיינו דהדין הוא בגוף הנבילה דאין בה תורת בשר ואוכל כלל וה"ז כאוכל עפר, אבל בשאור דליכ' שריותא דא"ר לגר בזה שייך אחשביה כיון דאתי' עלה מטעם חיסרון אכילה. אולם באמת צ"ע דלכאו' אחרי דנפסל מאכילת אדם, וודאי אין בו תורת אכילה ורק דשם אוכל איתי עליה, ומ"מ בעי' שיפסל גם מאכילת כלב, וע"כ הטעם כדי שלא יחשב בשם אוכל כלל וא"כ שוב לא שייך דאחשביה, ואולם י"ל דנפסל מאכילת אדם חשוב אכילה אלא דלא הוי "כדרך" אכילה [ובזה אפי' לא נפסל לגמרי מאכילת אדם חשוב "שלא כדרך" אכילה], ונפסל מאכילת כלב אינו בגדר אכילה, אבל אוכל מיהת חשיב. אבל היותר נלענ"ד דשם אוכל ושם אכילה הם שני דברים התלוים זה בזה, ולזה ודאי דאם בעי' שיפסל מאכילת כלב הכוונה דעדיין חשוב אוכל ואכילה, וכאשר נפסל מאכילת כלב שוב אינו בגדר אוכל כלל. [וגם יתכן לומר להיפוך דנפסל מאכילת אדם לא חשוב אכילה כיון שאכלו אי"צ אכילה, אבל שם אוכל עדיין חשוב כיון שראוי הוא לכלב, אבל לומר דחשוב אכילה גם בנפסל מאכילת אדם הוא דבר קשה לענ"ד]. באופן דצ"ע בהא דסובר הרא"ש דאם אוכלו אמרי' דאחשביה, ועי' ג"כ בב"ח שהקשה כזה דאטו אם יאכל עפר יאסר, וצע"ג. עכ"פ עלה בידינו דגם מד' תוס' מוכח דאע"ג דמותר לקיימו להחמץ בכה"ג שנתבטל מתורת חמץ, מ"מ עדיין אסור לאוכלו. ודו"ק. [ולדחוק דכוונת תוס' דחיישי' שיחמץ אחרים מכח חימוצו אינו במשמע כלל לענ"ד]. שו"ר בשעה"צ אות ע"ב דמבואר מדבריו דכופת שאור שיחדה לישיבה אסור באכילה מדאו', וזה נגד הא דמשמע בב"י. ועי' ג"כ חזו"א סי' קט"ז ס"ק ה'.

ג. והנה צריך לברר בסוגיא אם הא דפחות מכזית לשיטת תוס' היכא דאינו עשוי לחזק דא"צ לבער הוא מתורת דמתבטל להעריבה, או דזהו דין בפ"ע דפחות מכזית א"צ ביעור, דאע"ג דמיירי דאיכא בהעריבה עוד כמה חצאי זיתים כפירש"י בגמ', מ"מ סוברים תוס' דבעי' כזית מחובר, שיהי' עליו שם כזית ביחד.

והנה איתא בדף מ"ה ב' אר"י אמר שמואל שני חצאי זיתים וחוט של בצק ביניהן, רואין כל שאילו ינטל החוט וניטלין עמו חייב לבער, ואם לאו אינו חייב לבער, אמר עולא לא אמרן אלא בעריבה, אבל בבית חייב לבער, מ"ט זימנין דכניש להו ונפלי גבי אהדדי. אמר עולא בעו במערבא בית ועליה מהו, בית ואכסדרה מהו, שני בתים זה לפנים מזה מהו, תיקו, עכ"ד הגמ'.

ומוכח מהגמ' דאי לאו הך טעמא דזימנין דכניש להו ונפלו גבי אהדדי לא היה צריך לבער, ולכאו' אם הטעם גבי עריבה משום דמתבטל להעריבה מה שייך ד"ז גבי בבית, ואולם יש מקום לומר דמ"מ מתבטל לגבי הבית דאע"ג דאינו עשוי לחזק מתבטל, אבל נראה דהסברא נותנת דכ"ז דוקא אם אותם חצאי זיתים "דבוקים" בהבית, אבל אם אינם דבוקים אין טעם לומר דיתבטל ויחשב כחלק מן הבית, ואולם הרא"ש ז"ל בסימן ב' הביא לישנא דהרמב"ם ז"ל פ"ב מהל' חמץ שכתב הואיל ואלו חצאי זיתים דבוקים בכותלים או בקורות או בקרקעות אין חייב לבער, אלא מבטלו בלבו ודיו. וכתב עלה הרא"ש ז"ל ולאו דוקא דבוקים, אלא אורחא דמילתא נקט, עכ"ד הרא"ש ז"ל. אולם המגיד משנה שם כתב בזה"ל: ופירש רבינו "דוקא בדבוקים בכותלים או בקורות", הא לאו הכי חייב לבער, ודבר ברור הוא. וכן בכסף משנה שם הביא דברי הרא"ש הנ"ל, וכתב עלה וז"ל: ולי נראה דדוקא נקט שאם אינם דבוקים בגומות הכתלים שהוא דומיא דלסתום בו נקב בעריבה, הא אמרינן דאפילו פחות מכזית חייב לבער לפי פסק רבינו, וכן פירש ה"ה ז"ל, וכן כתב הרמ"ך. עכ"ד הכ"מ.

והנה מד' המגיד יש לבאר דהא דצריך דבוקים הוא משום מש"כ דיסוד הדין דפחות מכזית הוא בתורת ביטול, ואם אינו דבוק אין כאן ביטול, אבל מד' הכסף משנה מבואר באופן אחר, והוא מוכרח באמת בדעת הרמב"ם ז"ל, דהרמב"ם הלא פסק כשיטת הרי"ף דפחות מכזית אם אינו עשוי לחזק צריך לבער, וא"כ פשוט דגם בבית צריך לבער כיון דהא "אינו עשוי לחזק", ולזה כתב דהוו דבוקים דאז עשוי לחזק, וכ"כ במלחמות דצ"ל הטעם כנ"ל דעשוי לחזק, ומיושבת בזה קו' תוס' שהק' דלפירש"י דפחות מכזית במקום שאינו עשוי לחזק צריך לבער [אפי' בלאו טעמ' דחיישי' שיתערב], אמאי איצטריך לטעמ' דזימנין דנפלו גבי הדדי, דתיפו"ל דאינו עשוי לחזק, וע"כ צ"ל דגם בבית עשוי לחזק. אכן י"ל בדעת הרא"ש דפשוט לו בדעת הרמב"ם דלאו דוקא דבוקים, דהא הכ"מ טען בבירור דהלא הרמב"ם מצריך עשוי לחזק [ועי' ביאור הגר"א], ועי' מ"ב סי' תמ"ב ס"ק ל"ז ומש"כ בחזו"א סי' קט"ז סקי"ג [ונראה דבריו דוחק גדול].

ועל כן נראה בדעת הרא"ש ז"ל דבאמת י"ל יישוב אחר בקו' תוס', דלעולם פחות מכזית מצד עצמו א"צ ביעור, וגם בדאיכא ב' חצאי זיתים כ"א נידון בפ"ע, ודוקא בעריבה דהעריבה מצרפן [ואי"ז נוגע לענין דין צירוף כלי], אבל גבי בית ליכא דין צירוף, ולפי"ז שפיר טען הרא"ש ז"ל דא"צ דבוקין, ועיין מ"ב סי' תמ"ב ס"ק ט"ז ובשער הציון אות ס"א. [ועיקר הך סברא מתבאר בד' הב"ח והגר"א, והובא בשעה"צ אות ס'].

אכן נראה דבאמת הא בהא תליא, דהיינו דמוכח מהרא"ש דהדין פחות מכזית אינו מטעם דמתבטל להבית אלא מטעם דפחות מכזית א"צ ביעור, דאל"כ ודאי בעי' דבוקין, דאיך יחשב כקרקע הבית בלא דיבוק, וא"כ צ"ע הא דבעריבה בעי' עשוי לחזק, דהלא סו"ס אין כאן כזית שלם, דנהי דאיכא עריבה כ"ז אם אתי' מתורת ביטול דבזה י"ל דהעריבה מצרפן, דיש לכל הזיתים חשיבותא שלא להתבטל, אבל אם אתי' עלה מטעמ' דאין כאן כזית לכאו' לא שייך טעם דהעריבה מצרפן, וי"ל"ע.

והנה ידוע הקו' שמקשים דאמאי פחות מכזית בפ"ע א"צ לבער, והלא ח"ש אסור מדאו', שלכאו' מסוגיין אין ראיה לזה, די"ל דיסוד הדין בפחות מכזית הוא משום ביטול בפרט, דהלא מיירי דאיכא זית עכ"פ בכלל כל הבית, ובפרט לרש"י דמוקים לה בעשוי לחזק, וכל הנידון הוא לשי' תוס' דס"ל דפחות מכזית א"צ עשוי לחזק, אם נאמר דעכ"פ מתבטל מצד עצמו להעריבה מפאת חיסרון חשיבותו או לא, אבל מד' הרא"ש ז"ל הנ"ל משמע דבאמת ס"ל דפחות מכזית א"צ ביעור, ולזה אינו מצריך דבוקין. ועי' שו"ת חכם צבי. ומד' רש"י אין ראי' להיפוך, דהיינו דממה דצריך עשוי לחזק אין ראיה דפחות מכזית צריך ביעור, די"ל דשאני הכא דאיכא עכ"פ כזית בכל הבית, ודו"ק. ועי' בחי' המאירי ז"ל דנראה דעתו דהא דעריבה משום חששא דיוציאם מהעריבה ויכניסם במקום א' (או שיכניסם בהעריבה עצמה).

ד. והנה י"ל לכאו' דנהי דהך פחות מכזית בטל מתורת חמץ, מ"מ הלא אסור לאכלו עכ"פ, לא מיבעיא אם נימא דהרא"ש סובר דהך פחות מכזית לאו מטעם דנתבטל אתי' עלה, דאז נמצא דאסור לאכלו מדינא דשם חמץ עליו, ורק לענין איסור ב"י חסר לן שיעורא, אלא אפי' אם נימא דמתורת ביטול הוא הא כ' הטור בסי' תמ"ב דאפי' כופת שאור שייחדה לישיבה (וטח עליה טיט) דמותר לקיימה, מ"מ לדעת הרא"ש אסור לאוכלה, והטעם משום אחשביה. ולכאו' י"ל הטעם עפימש"כ ברא"ש ז"ל ר"פ א"ע לענין חמץ בתערובת וחמץ נוקשה דתלוי בב' טעמי התו', דאם הטעם משום דהואיל והחמירה עליו תורה לעבור עליו בב"י וב"י, הכא דליכא ב"י לא גזרי' דין ביעור, אבל אם הטעם משום דלא בדילי אינשי מיניה אין לחלק בכך, ולפי"ז א"ש לטעמ' קמא דהרא"ש דהיכא דליכא איסור ב"י לא החמירו חז"ל חובת בדיקה [וצ"ע לטעם השני איך יפרנס הסוגיא], וכן לשי' הטור ריש סי' תמ"ב לא חששו אלא אם איכא איסור דאו' באכילתו, והכא נראה דודאי לא הוי איסור דאו' דלא גרע משלא כדה"ת דאינו איסור דאו', ודו"ק.

העולה בידינו, דחצי שיעור אינו מוכח בבירור לכל הראשונים דאין בו איסור ב"י, ועכ"פ אם מדאו' אין ב"י, או דעכ"פ אין ג"כ איסור לאו באכילתו אין תקנת ביעור [עי' מש"כ לעיל דדעת הטור דבעי' "לאו" באכילתו, וגם הוכחנו שם דעת הרא"ש ז"ל דחי"ש אין בו איסור ב"י

לענין תערובת שאין בה כזית בכדי אכי"פ, והתם ודאי אין שם תורת ביטול יעו"ש].

ה. והנה איתא לעיל דף ו' אמר רב יהודה אמר רב הבודק צריך שיבטל, ומקשי' מ"ט אילימא משום פירורין הא לא חשיבי ובטלי כו', ולכאו' צ"ע מהו גדר פרורין דלא חשיבי, וי"ל דהגדר הוא מה "דהוי פחות מכזית", אבל לשיטת הרמב"ם ז"ל [ועוד ראשונים] דבעי' דבוקין [ועשוי לחזק] ודאי א"א לפרש הפ' בגמ' שם מטעם דהוי פחות מכזית, דהלא מיירי התם אפי' בפירורין שאינם דבוקים, וע"כ שם הפי' פרורין דקין מאד דבזה בטלי לא מטעם עצמותם ככל הסוגיא דידן, אלא דיש כאן תורת ביטול מדין תשביתו, אם לרש"י מדין תשביתו, אם לתוס' מדין הפקר יעו"ש, וזה ברור, ולכאו' צ"ע דאכתי ניחוש דילמא כניש להו ונפלי אהדדי, כדהק' כאן בקרבן נתנאל. ולכאו' יראה לומר דפרורין דלא בטלי לא יועיל מה דיהיו מכונסין, דכיון שנתבאר בגדר פירורין הוא דקין מאד, ולאו משום פחות מכזית גרידא נגעו בה, א"כ אינו ענין לסוגיין, דאפי' אם יהיו מכונסין כיון דהם מפוררים דקים מאד לעולם בטלי. שו"ר בחי' המאירי ז"ל שכתב בענין אחר, וז"ל: ואע"פ שבפירורין אמרו לא חשיבי פירורין אין מתחברות זו עם זו, אבל עיסה מתדבקת ונעשית אחת, עכ"ל. אולם לפי"ד המאירי אלו משמע דהך דינא דב' חצאי זיתים נאמר דוקא בעיסה הנדבקת ולא בחתיכות לחם, ואילו מסתימת הפוסקים לא משמע כן.

ו. והנה להלכה מבואר בפוסקים דגם חמץ דבטל ברוב, כיון דתיקנו חז"ל דאסור לאכלו מדין חמץ במשהו שוב צריך לבערו מחששא דילמא אתי למיכליה, וכן לענין חמץ נוקשה [וכ"מ בתוס' דף ב' ע"א ובהר"ן ז"ל ר"פ אלו עוברין], ולפי"ז פשוט דה"ה לענין ח"ש, ולפי"ז הא דבסוגיין א"צ לבער ח"ש צ"ל דזה אינו תואם עם שי' הרא"ש ז"ל דס"ל בפת שנפסלה מלאכול לכלב, או כופת שאור שיחדה לישיבה אסור לאכלה, ולפי"ז צ"ע הא דלהלכה מחמרי' לענין אכילה גבי כופת שאור, עיין מ"ב סי' תמ"ב ס"ק י"ג, ואילו לענין חצאי זיתים הדבוקים מקילינן לענין תקנת ביעור (היכא דביטלו), עי' שו"ע סי' תמ"ב סעיף ח', וי"ל דתרי חומרי לא מחמרי' היינו דהא דחמץ נוקשה צריך לבערו הוא גם פלוגת', דלדעת הטור א"צ לבערו וגם הרא"ש נסתפק בדבר, והא דכופת שאור דאסור לאכלה הוא גם ספק, דהרא"ש הוא דהחמיר בזה ולאו כו"ע מודו בה, ולזה לענין תקנת ביעור מקילי' בכה"ג, ועדיין צ"ע בזה. [שו"ר בט"ז סי' תמ"ב ס"ק ה' וקצרתי, ולהנ"ל תבין]. ולכאו' י"ל עוד דכיון דעשוי לחזק לא חיישי' שיאכלנו, אכן עדין ק' ללישנא קמא דפחות מכזית אפי' אינו עשוי לחזק א"צ לבער, דהתם הלא אין כוונתו להשאירו שם.

ז. והנה ראיתי בשער הציון מה שנתקשה בזה בדברי השו"ע, דהנה השו"ע סי' תמ"ב סעיף י"א כתב עריבות שלשו בהן חמץ אין לסמוך על מה שרוחצים אותן בחמין ומנקרין החמץ מהן, כי א"א לנקרן שלא ישאר בהן בין הכל כזית והכלי מצרפו וכו', ומקור ד"ז בטור בשם רבינו יחיאל מפריש"ט, ומשמע דהשו"ע ס"ל דאי לאו טעמא דצירוף לא הי' צריך לבער פחות מכזית, וא"כ צ"ע הא דכת' השו"ע בסעיף ח', הואיל ואלו החצאי זיתים דבוקים בכותלים כו', ואלמא דס"ל דבעי' דבוקים, ואמאי דהא בבית ליכא טעמ' דצירוף, ובזה הדר דינא דא"צ דבוקין. ולפענד"נ ליישב בזה בעה"י, דבאמת אי"ז תלוי זב"ז, והיינו דהיסוד דבעי' דבוקין כתבנו לעיל דהוא משני טעמים, א. מטעם דכל פחות מכזית בעי' עשוי לחזק, ולזה בעי' דבוקין ועשוי לחזק. ב. דאפי' אם א"צ עשוי לחזק, מ"מ דבוק מיהת בעי' שיתבטל להעריבה, וא"כ א"ש דהא דהוצרך השו"ע בסעי' י"א לטעמ' דצירוף הוא משום דאל"ה הלא הם דבוקים, ומן הראוי שיתבטל להעריבה, ולזה כתב טעמ' דצירוף, ולכן גבי בית נמי בעי' דבוקין [ואין ה"נ דלא בעי' לשיטת השו"ע עשוי לחזק], והמ"ב כנראה תפס בפשיטות דיסוד הטעם דבעי' דבוקין הוא אך משום עשוי לחזק [וכדמשמע בכ"מ שהבאתי לעיל, אך כמובן דאין ראי' משם]. ועי' בפרמ"ג. עוי"ל בד' השו"ע דאף בבית הוה שייך בית מצרף אילולא שהם דבוקים.

ח. ועכ"פ לענין פירורין י"ל אם אית ביה תקנת ביעור, ולכאו' נ"פ דהדבר תלוי במחלו' הנ"ל אם איכא חיוב ביעור (מדרבנן) על ח"ש או חמץ נוקשה וכו', דאם סברי' דאע"ג דאין בל יראה עובר א"כ ה"ה הכא, אבל אם סברי' דבעי' בל יראה א"כ ה"ה הכא לא חיישי' דילמא אתי למיכליה. ונלענ"ד דכ"ז לטעמ' דהרא"ש דתלי לה באיסור ב"י, אבל לשיטת הטור דתלה לה אם איכא לאו באכילתו, נלענ"ד פשוט דהכא אם איכא פרורין כזית נהי דאינם מחוברים, מ"מ וודאי יכול לאכלו בכדי אכי"פ, וקעבר לאו דאו' וצריך לבערו. פרט להיכא דלא יוכל לאכול בכדי אכי"פ.

והנה החזו"א סי' קט"ז כתב דנראה דהגם בפירורין מבואר דף ו' דאין בו איסור ב"י מדאו', מ"מ תקנת ביעור מחששא דילמא אתי למיכליה איכא, ובאמת דלהלכה ודאי דבריו נכונים ומוכרחים, דכיון דאנן ס"ל דאיכא תקנת ביעור גם על חמץ נוקשה וגם על חמץ במשהו, א"כ גם פירורין לא גרעו, ועכ"פ היכא דהפירורין הם כזית.

ולזה אין להוכיח מד' הריטב"א נגד דין זה, דהנה כתב הריטב"א ז"ל דף ז' א' וז"ל: ויש מגדולי הדור מחמירים בעצמן וחוששין ביום י"ד לקרקע הבית שנופלין שם פירורין, ולא אפשר למיבדק שפיר וכובדין אותו, וחוששין דלא אמרינן חזקתן בדוק, ומביאין שם תרנגולין לאכול פירורין, דהא ודאי לאו מילתא היא דמשום פירורין לא חשיבי ובטילי, ואי משום פת חשוב דלא בטיל דההיא כ"ע חזקתו מתכבד, עכ"ל הריטב"א. ומוכח בהדי' דהריטב"א ס"ל דא"צ לבדוק פירורין, אכן נראה דהלא הריטב"א יהיב טעמא "דבטלו", וטעם זה הלא הוא אך לענין איסור ב"י ולא לענין אכילה, וע"כ משום דהריטב"א סובר דא"צ בדיקה אלא במקום ששייך בו ב"י, אבל אנן דמחמרי' בזה גם לענין היכא דליכא ב"י כמו חמץ במשהו ה"ה דנחמיר בזה, אכן י"ל דבחי' הריטב"א ר"פ א"ע משמע דס"ל חמץ נוקשה צריך ביעור מדרבנן, ואע"ג דליכא איסור ב"י, אך דבריו שם בלא"ה סותרין זא"ז, עי' מש"כ לעיל, וצ"ע. [דלומר דבטלו הוא גם סברא דלא חיישי' דיאכלנו אין זו סברא כלל].

ובאמת דלול"ד הריטב"א הי' נראה דגם למאי דצידד הרא"ש דתלוי באיסור בל יראה, מ"מ הלא עכ"פ צריך לשומו במקום שיהי' מוצנע, וא"כ פירורין צריכין ודאי מחיצה. וכ"מ בחזו"א שם. והנה לענין ספרים מבואר שם בחזו"א דג"כ צריך מחיצה [וע"ז סובבים דבריו שם], והטעם דהא איכא כאן חמץ, דנהי דבטלי מטעם דהם פירורין דקים, מ"מ איסור אכילה אית בהו, וגם אם אין כזית בכדי אכי"פ בכל הספרים להמבואר דגם איסור דרבנן חייב בביעור מטעם דילמא אתי למיכליה, ה"ה בזה, ופשוט.

והנה בבית יוסף כתב בסימן תמ"ד לענין הא דכת' הטור בשם תשו' הרא"ש ז"ל די"ד שחל בשבת א"צ להוציא המפה מחוץ לבית אלא ינער המפה, וכתב שם הב"י וז"ל: ונראה דביש במפה פירורי לחם דקים מיירי, ומש"ה קאמר שינער המפה ושוב אינו עובר עליהם שאין בהם שיעור, וגם הם נדרסים ברגלים והם מתבערים מאליהן, וא"צ להוציא המפה ברשותו כו', וכ"מ במ"ב שם.

הנה מבואר בב"י טעם א' דכיון דאין בהם כזית א"צ ביעור, וצ"ע דהא ד"ז אינו פשוט, ואפשר דמ"מ הב"י הלא בדעת הרא"ש עסק, ובפרט דהב"י כתב עוד טעם. אבל מ"מ להלכה באמת פחות מכזית צריך ביעור עכ"פ מתקנ"ח. ומ"מ יש ללמוד מד' הב"י הנ"ל דכיון דנדרסים ברגלים אין לחוש, וא"כ שוב לענין פירורין בקרקע י"ל דא"צ בדיקה כיון שנדרסים ברגלים ומסתמא יפסדו לגמרי, אבל לענין ספרים הדין קיים. ועיין עוד במשנה ברורה סימן תל"ח ס"ק י"ב לענין זה אם איכא חיוב ביעור מדרבנן בפחות מכזית, ועי' באוה"ל סוף סימן תמ"ז שהביא דמהגר"א מוכח דאין איסור ב"י בפחות מכזית, ודלא כהמקו"ח שהביא הרבה פוסקים בזה, ונסתפק דאולי הגר"א ז"ל קאמר דוקא בתערובת, וצ"ע הטעם לחלק, דלכאו' אין נפ"מ בזה, דנהי דלענין ח"ש מצינו פלוגת' אם איכא ח"ש בתערובת, הא לאו פשיטא היא כלל, וגם דוקא התם משום דלא שייך סברת אחשביה וקצרתי, וצ"ע. ועי' מאירי ר"פ כל שעה דביאר הא דחכ"א מפררו וזורה לרוח, דהכוונה פירורין פחות מכזית, ומשמע דס"ל דבעי' כזית לענין בל יראה כשי' הרא"ש ז"ל [אפי' באינם דבוקים].

ט. והנה בשו"ת אור לציון חלק א' סימן ל"ב הביא דברי החזו"א הנ"ל דאיכא חיוב מחיצה בפירורין מטעם שמא יאכלנו, ונראה לבאר הא דהביא החזו"א דין מחיצה ולא אתי עלה מעיקר תקנת בדיקה, משום דמטעם תקנת בדיקה הלא איכא ראשונים דסברי דתלוי בהבל יראה, וכמו שנסתפק הרא"ש ז"ל לענין חמץ נוקשה וחמץ בתערובת, דאם אין ב"י אין חיוב בדיקה, ולזה כתב החזון איש דאכתי איכא חיוב מחיצה. וביאור הראיה דהלא דין מחיצה נא' גבי חמץ נכרי דאינו מוזהר עליו בבל יראה, ומ"מ צריך מחיצה, דנהי דא"צ לבער מ"מ צריך מחיצה. וי"ע לפי"ז מהו הטעם דסובר הריטב"א דפירורין א"צ בדיקה, דאכתי איכא תקנת מחיצה, דנהי דבטלי ולית בהו ב"י אבל אכתי איכא תקנת מחיצה כמו חמץ של נכרי, וכה"ג כת' הפוסקים לענין קדירות דטעם הבלוע בהם א"צ להוציאם מן הבית, אבל עכ"פ ישימם במקום גבוה שלא יבא לאכלו, או בחדר מיוחד וכל כה"ג. ועי' חי' הריטב"א ז"ל דף כ"ח א' וכל חמץ שיש עליו חובת ביעור וכו' ובלבד שיש בו כזית בכדי אכי"פ, שזה חייב לבער בלבד, אבל אם אין בתערובת כ"כ מותר לשהותו ויאכלנו לאחר הפסח, ויצניעהו במקום שלא יוכל להכשל בו שום אדם לאכול כו'.

ועכ"פ כתב שם האור לציון וז"ל: ואנו לא ראינו לרבותינו שנהגו כן, ונלע"ד טעם המנהג, דמשום חשש כזית חמץ בספרים, לא חיישינן שמא יפול ויאכלנו, דלא מצוי כזית, משום חשש פירורין ג"כ לא חיישינן, או משום דלא חשיבי, כדברי הגמ' (שם דף ו' ע"ב), או מטעם דכיון שמה"ת אם יאכלנו אין בו כרת לא חייב לבדוק, והראיה לזה, שהרי הגמ' (שם דף י' ע"ב) שואלת, בעי רבא ככר בשמי קורה צריך סולם להורידה או אין צריך, מי אמרינן כולי האי לא אטריחו רבנן וכו', לא אתי למיכלה, או דילמא זימנין דנפל ואתי למיכלה וכו', והרמב"ם בהלכות חמץ ומצה פרק ב' הי"ד שינה מלשון הגמ' וכתב וז"ל, כזית חמץ בשמי קורה מחייבין אותו להביא סולם להורידו, שפעמים יפול משמי קורה, עכ"ל. משמע להדיא, דדוקא כזית מחייבין אותו להוריד ולבער אבל לא על פחות מכזית, ובהלכה זו של ככר בשמי קורה נתנה הגמ' טעם שמא יאכלנו, ולא נמצא בשום מקום נוסף טעם זה, ואם איתא כדברי החזו"א שאין לחלק בין כזית לפחות, מנא ליה להרמב"ם שחמץ בשמי קורה זה דוקא בכזית, הרי לא נמצא לשון זה בשום מקום, אלא נראה ודאי שעל פחות מכזית שלא נמצא תחת ידו והוא בשמי קורה, וכ"ש במקום ספק אם נמצא בו חמץ, לא חייבו לבדוק בשמי קורה מחשש שמא יפול ויאכלנו (כיון שכבר ביטל את החמץ), ולפי זה גם בספרים שיש ספק אם יש שם פירורי חמץ, לא חיישינן שמא יפול ויאכלנו דלא חייבו בזה לבדוק וכנ"ל, אבל אם לא ביטל חייב לבער אפילו בכל שהוא כיון דיש בו איסור של ח"ש וכו', עכ"ד האור לציון שם.

הנה מש"כ האור לציון לבאר דלא מצוי כזית, צ"ל דאע"ג דאפשר דבכלל כל הספרים יש שם כזית, מ"מ אינו בכדי אכי"פ וכנ"ל [וגם דהלא אינו משתמש באותו זמן בכולם ואינו עשוי לכך]. אך במש"כ דמשום פירורין לא חיישינן מטעם פירורין לא חשיבי, יש להעיר, דכבר הוכחתי לעיל בבירור דדין פירורין לא בטלי אינו אלא בפירורין ממש, אבל פחות מכזית גרידא אינו סיבה לומר דלא בטלי, וי"ל דהבין כד' המאירי דהך דינא דב' חצאי זיתים בבית אמור לענין עיסה, או די"ל דבספרים אינו מצוי כ"א פירורין. ומש"כ טעם דהואיל וליכא כרת באכילתו, הנה מד' האור לציון שם נראה דגם איהו מודה דבעלמ' גם אם אין כרת כמו חמץ נוקשה וכו' צריך לבער, ורק הכא מקילינן כיון דאינו תחת ידו, וכל החשש הוא דילמא נפל, אבל לענ"ד צ"ע דהלא בספרים יש לחוש לא אך שיפול, אלא דבעצם ההשתמשות יאכל מהפירורין שיש שם, וגם אם אין בדעתו להשתמש בהספרים לא יועיל לו דמ"מ חיישי' שישתמש ויאכלנו, וזהו עיקר תקנת בדיקה, וז"פ. אך בעיקר דיוקא דידי' מד' הרמב"ם, יעוי' במ"ב סי' תל"ח ס"ק י"ב וז"ל: משמע אבל בפחות מכזית א"צ סולם להורידו וסגי בביטול [ח"י], ויש מפקפקין בזה. עכ"ד. ובשער הציון אות י"א, עיין פמ"ג ושו"ע הגר"ז, ומהשו"ע אין ראיה דאפשר דמשום סיפא נקט, עכ"ד. הנה דכבר עמדו בזה.

גם במש"כ לענין ספרים דמשום חשש פירורין י"ל דפירורין לא חשיבי, צ"ב דסו"ס איכא חשש דיאכלנו, דטעמ' דבטלי הוא על בל יראה, וצ"ל דמ"מ היכא דאינו תחת ידו לא חיישי' אלא אם כן החמירה תורה בבל יראה. ובאמת דזה דוחק גדול לבאר (בלא מקור מהגמ') דהיכא דבשמי קורה בעי' כזית, ולא בכל תקנת בדיקה.

ובמה שהקשינו ג"כ בד' הריטב"א ז"ל שכתב הטעם דפירורין לא חשיבי, דסוף סוף איכא תקנת מחיצה, דהא חמצו של נכרי ג"כ צריך מחיצה ואע"ג דליכא איסור בל יראה, שו"ר ליישב דבאמת נראה דהלא בתקנת בדיקה נכללו ב' דברים, א. לבדוק כל החמץ אפי' מספק אם יש שם חמץ. ב. דטעון ביעור, וי"ל דתקנת מחיצה זהו תקנה אחרת, וזה דוקא אם ברור לו שיש שם חמץ אז דוקא צריך מחיצה, אבל אם ספק לו אם יש פירורין בזה אין תקנת מחיצה, ונפ"מ לפי"ז דבודאי יש פירורין מודה הריטב"א דצריך תקנת מחיצה. ודוק היטב בכ"ז.

י. והנה בעיקר הא דמבואר בגמ' כאן ענין ביטול לעריבה, הנה רש"י ז"ל כתב דף מ"ה א' ד"ה ה"ג ל"ש כו' אבל אם במקום העשוי לחזק הן בטלו לגבה והוי כעץ דמסתמא בטלינהו האי גברא להתם, ומבואר מד' רש"י דלא סגי בזה דעשוי לחזק אלא ד"מסתמא בטלינהו האי גברא להתם". והטעם בפשוטו דאם אינו חושב על דעת שישאר שם אינו חשוב עשוי לחזק, ואינו מתבטל ליחשב כחלק מן העריבה. וללישנא בתרא כתב רש"י בד"ה ה"ג איכא דמתני' כו', מכלל דכזית אפילו במקום העשוי לחזק חייב לבער. ואע"ג דודאי מבטיל ליה אפ"ה כיון דחשיב לא בטיל, והיינו דודאי האדם כוונתו לבטל החמץ שם, אבל אינו יכול להתבטל שם.

ולכאו' י"ל לשיטת רש"י ז"ל בדף ד': דיסוד דין ביטול חמץ נפק מקרא דתשביתו, דמחשיבו כעפרא דארעא ואינו מטעם הפקר, א"כ בזה שאינו חושב לאכלו אין לך ביטול חמץ גדול מזה, ומשמע לכאו' מזה דאין תורת ביטול אא"כ עושהו כעפר, אבל אם רוצה בקיומו הגם דאינו רוצה בקיומו מפאת האוכל שבו לאכילה אלא מפאת החיזוק או שייחדה לישיבה לא חשיב ביטול. וי"ל קצת בזה, דהלא הדין נותן דכיון דיסוד האיסור חמץ תלוי באוכל, וכיון שאינו מחשיבו כ"אוכל" אלא כעץ הוי ביטול, וצ"ל דמ"מ כיון שהחמץ חשוב אצלו לא משגחי' מחמת מה חשוב אצלו, ודו"ק.

יא. עוד י"ל טובא, דהנה מבואר במשנה דלענין טומאה אין תלוי בשיעור כזית וכו', אלא אם מקפיד עליו או לא, וכ"מ בגמ', ולכאו' בשלמא היכא דמדינא לא מתבטל להעריבה לענין חמץ כגון בכזית, בזה י"ל דמ"מ לענין טומאה בע"י מקפיד, דהביאור דדין אינו מקפיד עליו אינו חוצץ אינו משום דחשוב חלק מהעריבה לענין כל התורה כולה, אלא זהו דין בפ"ע בהל' חציצה, עי' סוכה ד"ד דאינו מקפיד אינו חוצץ, אבל פחות מכזית דלענין חמץ בטל, א"כ גם אם מקפיד עליו אינו חוצץ, דהא סו"ס הוי חלק מן העריבה ושם עריבה עליו, ואמאי משמע בגמ' ובמשנה דמ"מ חוצץ. ולכאו' יראה לענ"ד דבאמת פחות מכזית ועשוי לחזק ודאי דבטל במיעוטו, מכ"ש דאם גבי חמץ כ"ש גבי טומאה, וכל הנידון הוא היכא דהוי כזית דגבי חמץ חשוב אוכל, מ"מ לענין חציצה לא הוי חציצה. אלא דבחי' המאירי ז"ל לא משמע כן, יעוש"ה. אך עדיין צ"ע, דבגמ' דף מ"ו איכא כמה פירושים בהא דלענין טומאה, דאביי מפרש לה לענין אם אותו כזית משלים לשיעור טומאה לטמאות אחרים, דאם אינו מקפיד עליו אע"ג דלענין חמץ חשוב חמץ, מ"מ לענין טומאה חשוב כעריבה [ובימות הפסח איסורו חושבו], וצ"ע טובא דממנ"פ אם חשוב בגדר אוכל לענין חמץ, ממילא דגם לענין טומאה חשיב בגדר אוכל, וצ"ע. וכן צ"ע בסוף ד' הגמ' שם דמפרש רב פפא דנגע שרץ בהאי בצק, דלענין חמץ חשוב חמץ, ולענין טומאה אם אינו מקפיד עליו חשוב כעריבה, דממנ"פ אם חשוב כעריבה ממילא דלא הוי חמץ, אך שם י"ל דאין הפי' דהבצק חשוב "עריבה" אלא ד"אינו חוצץ", והיינו דחשוב כאילו נגע בהעריבה, וכמו דמצינו מין במינו אינו חוצץ וכו', דאין הפי' דהכל חשוב דבר א' אלא דאינו חוצץ, וכ"מ לשון רש"י שם ד"ה ואם רוצה הוא בקיומו הרי הוא כעריבה, והוי כאלו נגע שרץ בעריבה ממש, ודוק בזה. אך קו' קמייתא אכתי צ"ע הא דלאביי חשוב כעריבה ואינו מטמא אחרים, ואילו לענין חמץ חשוב חמץ, וצע"ג.

יב. עוד הערה בד' הגמ' שם, הנה רבא מפרש דהמשנה קאי לענין הטבילה להעריבה, דבשאר ימות השנה תלוי דאם מקפיד עליו חוצץ ואינה נטהרת, ואם אינו מקפיד עליו אינו חוצץ ועלתה לה טבילה, אבל בפסח כיון דכזית איסורו חושבו וחוצץ, ובפשוטו הביאור דבימות הפסח מיגו דחשיב אוכל לענין איסור ה"נ לענין חציצה [עי' סברא כזו בשבת דף צ"א]. אכן רש"י ז"ל שם הוסיף ביאור אחר בזה בד"ה וכן להעלות לה טהרה לעריבה, וז"ל: וקאמר דבפסח הואיל ובכזית עובר עליה, ובדפנות איסורו חישובו, "בעל כרחו צריך ליטלו" וחייץ דלא הוי כעריבה, ואפי' אינו מקפיד עליו כו'. עכ"ל. נראה לדייק דמפרש רש"י ז"ל הביאור דכיון דעכ"פ צריך הוא להורידו א"כ הוי כמקפיד עליו, היינו דא"א לומר דהגברא מבטלו שם.

ונראה דעל פי סברא זו יש לדון בהא דידוע הא דדנו האחרונים ז"ל, דהנה קיי"ל דמדאו' רובו שאינו מקפיד עליו אינו חוצץ, אבל רבנן הוא דגזרו דרובו שאינו מקפיד חוצץ, ודנו האחרונים ז"ל לפי"ז דא"כ שוב כל רובו שאינו מקפיד הוי מקפיד מחמת הדרבנן, והו"ל מדאו' מקפיד וחוצץ מדאו', ולכאו' היה מקום לומר דכיון דמקפיד רק מחמת איסור זה לא הוי בגדר מקפיד, אבל להמבואר בד' רש"י הנ"ל מוכח דכיון דעל כרחו צריך ליטלו הו"ל כמקפיד. [ובאמת דיש גם לדון מחמת סברת איסורו חושבו]. ודו"ק.

סימן ו'

בענין חמץ עכו"ם אי מותר בהנאה

א. עיין באבני מילואים תשו' ט' שהביא דבס' איסור והיתר בהגהות כלל ל"ט דין ל"ג נסתפק אם חמצו של נכרי אסור בהנאה, ואמנם בתשו' הריב"ש סימן ת' הוכיח בראיות דחמץ של נכרי אסור גם בהנאה, ובאמת דלא אבין השורש לספק בזה, דהא איסור הנאה למדו מלא יאכל דא' אכילה וא' הנאה, אם כחזקיה אם כר' אבהו, עי' ר"פ כל שעה, וכיון דבהך קרא דלא יאכל לא כתי' לך, וקאי גם אעכו"ם, א"כ פשיטא דאסור, וז"פ מסברא, ואם סברא היא למה לי גמרא. ועכ"פ הביא שם באבנ"מ א' מראיות הריב"ש ע"ז מהא דשקלינן וטרינ' בסוגי' דף כ"ט דהאוכל חמץ של הקדש אם מעל, ומבואר שם דבתוך הפסח לא חשיב ממון כיון דאין פודין את הקדשים להאכילן לכלבים או לגוים, והשת' את"ל דמותר דהנאה א"כ חזי לישראל, וכמו דאמרי התם דאליבא דר' יוסי הגלילי דחמץ בפסח אפי' של ישראל מותר בהנאה חשוב ממון כיון דחזי לפדותו, אמנם ראיית הריב"ש תמוהה וכמו שתמה באבנ"מ שם, דהא כל מה שראוי הוא בתורת פדיון, והא אם יפדנו ודאי יחשב של ישראל ולא חזי בהנאה, דהוי חמץ של ישראל, ונשאר שם האבנ"מ בצ"ע. ובאמת זהו קו' עצומה בדברי הריב"ש.

ולכאו' נראה דצ"ל בדעת הריב"ש ז"ל דאינו סובר כשיטת התוס' שהביא שם ג"כ האבנ"מ, דהתוס' בעמוד ב' הקשו בהא דאמרי' דלר"י הגלילי דחמץ בפסח מותר בהנאה, אוכל חמץ הקדש מעל כיון דחזי לפדותו וליהנות ממנו, והק' בתוס' דאכתי הא אי יפדנו יהי' שלו וי"עבור בבל יראה, ותי' התוס' דמכאן מוכיח ר"י דהמשהה חמץ ע"מ לבערו אינו עובר עליו בלאו כיון דניתק לעשה, ומבואר דהתוס' מבארים דברור דהכוונה בגמ' דחזי לפדותו ויהי' של הישראל, ולכן הוכיחו התוס' יסוד ר"י דמשהה חמץ ע"מ לבערו, אולם באמת הא שי' הרמב"ם ז"ל היא דקונה חמץ או מחמץ בפסח עובר בלאו דב"י, ואלמא דלא ס"ל דבל יראה הוי הניתק לעשה, וטעמו כבר דיברו המפרשים ז"ל, וא"כ אכתי יקשה לשי' הרמב"ם קו' התוס' דמאי מבואר בגמ' דחזי לפדותו, דהא אם יפדנו יהי' של הישראל ויעבור עליו בלאו דב"י, וא"כ שוב אינו ראוי לפדותו. וגם עצם ד' התוס' שכת' דמשהה חמץ ע"מ לבערו תמוה, דכי מותר לעבור על לאו כדי לקיים העשה. וכבר נתקשה בזה בשאג"א. וע"כ נראה דיש לתרץ באופן אחר קו' התו', די"ל דהכוונה בגמ' דחזי לפדותו, אבל עדיין החמץ לא יהי' של הישראל, דבאמת בס' קובץ שיעורים שם כתב בד' תוס' אלו [אות קל"ב] ולולי דבריהם היה אפשר לומר דאין הכרח שיהיה שלו ע"י פדיון, דאפשר שיצא ההקדש לחולין ע"י פדיון ולא יזכה בו, אבל מדבריהם מוכח בבירור שא"א לפדות הקדש שיהא הפקר, דקרא כתי' ונתן את הכסף וקם לו, ולא מצינו פדיון בתורה בענין אחר, עכ"ד הקובץ שיעורים. ונראה די"ל דזהו דעת הרמב"ם ז"ל דשייך פדיון גם אם החמץ לא יהיה שלו, וממילא דהוי עדיין החמץ של הפקר, וממילא דאינו עדיין בגדר "לך" וכדמוכח בתוס' דף ד': [ולפי"ז י"ל שי' רש"י דף כ"ט ע"א, עי' תוס' שם ריש העמוד]. וזוהי ראיית הריב"ש, דאס"ד דראוי ליהנות הא יכול לפדותו ועדיין ישאר החמץ של הפקר [ואינו בגדר "לך"]. ויסוד המחלוקת בזה נלפענ"ד בב' פנים, דהנה אית' בסוכה דף מ': דיש ב' אופני חילול בהקדש, א. דרך חילול זה על זה. ב. דרך מקח, דהיינו שאינו מתפיס המעות דקדושה אלא שקונה מן הקדש את החפץ ומשלם מעות, והשתא י"ל דאם אתי' עלה מתורת חילול אז אפשר לחלק בזה, כיון דהיסוד הוא דאומר דקדושת החפץ תעבור על המעות, ואין זה שייך לענין מקח כלל, אבל אם מחלל באופן מקח היינו דאינו בא להתפיס החפץ תמורת המעות, אלא הוי כקנין שקונה חפץ מן ההקדש ומשלם מעות, וא"כ כל חילול ההקדש נובע מזה שקנה מן ההקדש וא"א שישלם מעות ולא יקנה, וא"כ מובן היטב הא דראוי לפדותו ולא יהי' שלו, ומה שהביא הקובץ"ש קרא דונתן את הכסף וקם לו זה הקרא מיירי בחילול דרך מקח, וכדפי' רש"י שם בסוכה דתרי קראי נינהו, קרא דונתן הכסף וקם לו לחילול ע"י מקח, וקרא דונמכר בערכך לדרך חילול יעו"ש, וא"כ נהי דבקרא דונתן הכסף וקם לו הוא דוקא בזה שקונה את ההקדש, זהו משום דהתם אופן החילול הוא ע"י קנין שמשלם עבור הקדש שקונה, אבל בקרא דונמכר בערכך לא כתי' וקם לו, דהתם אופן החילול הוא שיהיו הפירות מחוללין על המעות, אבל אין זה נוגע כלל לקנין, וצ"ב בדעת התוס'. ב. עוד י"ל דאפשר דגם בקנין שייך שישלם מעות ע"מ שהחפץ יפקע מפלוני ולא ישאר שלו, דהנה איתא ב"ב דף נ"ד: א"ר יהודה אמר שמואל נכסי עכו"ם הרי הן כמדבר, כל המחזיק בהן זכה בהן, מ"ט עכו"ם מכי מטו זוזי לידיה אסתלק ליה, ישראל לא קני עד דמטי שטרא לידיה, הלכך הרי הן כמדבר וכל המחזיק בהן זכה בהן, ע"כ. יעו"ש פרשב"ם דהישראל אינו קונה אלא עם השטר דמיירי במקום שכותבים את השטר, והשתא תיקשי דאם הישראל לא קנה האיך יפקע בעלות העכו"ם מן החפץ, כיון דמהות הקנין הוא בזה שהישראל קונה, ומוכח מזה דהם ב' דברים, א. הפקעת בעלות המוכר. ב. הכנסת הבעלות להקונה, ולזה שייך שיפקע מהמוכר ועדיין לא יקנה הלוקח. [ואולם יל"פ דהכוונה שם בש"ס הוא מענין הפקר, דלא גרע מהפקר דסילק דעתו מן החפץ]. ולפי"ז נראה דגם אם יהי' הפדיון הקדש בדרך מקח שקונה את ההקדש ע"י המעות, מ"מ אין זה מחייב שקנה את החפץ, דאם אינו חפץ לקנות ההקדש יכול, ומ"מ כח ההקדש נפקע בזה ששילם מעות. וכ"ז הם דברים שצריכין עוד בדיקה וחיפוש. ודוק בכ"ז.

[לפי"ז י"ל דה"נ בהקדש, אלא די"ל דהקדש שאני דכתי' ונתן הכסף וקם לו. גם בד' הש"ס ב"ב שם ראיתי בס' קובץ שעורים ב"ב שם דהבין בודאי דהכוונה מטעם הפקר, והק' דהא הוא לא הפקיר אלא מכרה, וכיון דאין מכר אין כאן כלום, ואולם י"ל דהוי הפקר ממילא או גדר ייאוש כמו שוה"נ שהוזמו עדיין].

ב. והנה עיינתי שם בריב"ש, ובסוף התשו' הביא דאיפליגו בזה בירושלמי אי חמץ של עכו"ם מותר בהנאה או אסור בהנאה, ובאמת דא"כ ודאי צריכים ראי' מן הבבלי אם סובר כהמ"ד דאסור או דמותר, אלא דבאמת ד' הירו' צ"ע בטעמ', דמאיזה טעם יהי' מותר בהנאה, ולכאו' יראה דהך מ"ד דשרי סובר כרב אחא בר יעקב אליבא דר' יהודה דמקשי' שאור דראיה לשאור דאכילה, אלא דאכילה לא שייך בחמץ עכו"ם כמש"כ תוס', והכי ס"ל הך מ"ד גם לדידן, וא"כ פשוט דהבבלי הא לא ס"ל כר' יהודה דמקשי' ואפי' לר"י רק רב אחא בר יעקב הוא דקאמר לה יעו"ש, אך לפי"ד רש"י ז"ל דהפי' דמקשי' שאור דראיה לשאור דאכילה הוא כפשוטו אפי' לאכילה, ועי' תוס' שם, א"כ יק' מ"ט דהך מ"ד בירו' דחמץ עכו"ם בתוך הפסח מותר בהנאה ולא באכילה, דאם הטעם משום ההיקש הא אין נפ"מ בזה, ונראה די"ל דהך מ"ד סובר דבאמת איסוה"נ בחמץ של ישראל לא למדו מלא יאכל כדחזקי' או כדר' אבהו [עכ"פ לר' יהודה דא"א ללמוד מנבילה], אלא עפימ"ש תוס' ר"פ כל שעה, וכ"מ בקידושין נ"ו: דהיכא דחייבי' רחמנא שריפה ממילא ילפי' איסוה"נ, וכ"מ רש"י פסחים כ"ב א', וא"כ מזה דחייבי' רחמנא שריפה בחמץ [ואפי' לרבנן דביעורו בכ"ד] ש"מ דאסור בהנאה, אבל חמץ של עכו"ם דאין בו תשביתו ממילא דמותר בהנאה, באופן דגם לפי"ז פשוט דלהבבלי דמפ' כדחזקי' או כדר' אבהו, עי' סוגי' דר"פ כל שעה, פשוט דאין נפ"מ בזה בין חמץ עכו"ם לחמץ של ישראל, ודוק. ועיין קה"י פסחים סוף סימן י"ב.

סימן ז'

בענין שורפין בתחילת שש

א. משנה ר"מ אומר אוכלים כל חמש ושורפין בתחלת שש, רבי יהודה אומר אוכלין כל ארבע ותולין כל חמש ושורפין בתחלת שש. ובטעמ' דהנך תנאי מבואר בפרש"י ובסוגיית הגמ' לקמן דחיישי' לטעות, ולהכי מחמיר ר"מ לענין אכילה שעה אחת, ור"י מפליג בין הנאה לאכילה, דר"י ס"ל דלענין הנאה חיישי' שעה אחת בלבד, ולכאו' הדברים צ"ע דאחרי דאסר רחמנא הנאה גבי חמץ מאי נפ"מ בין אכילה להנאה לענין שנגזור בו משום דטעו, דתרוייהו איסורא נינהו, והי' אפשר לבאר בב' אופנים, א. דהגם דילפינן לקמן ר"פ כל שעה איסה"נ גבי חמץ, מ"מ קיל הוא מאיסור אכילה, והטעם לזה יבואר מהא דאין לוקין על איסה"נ, ב. ויל"פ דלעולם משום זה אין נפ"מ, אלא דחכמים לא רצו להפסיד כ"כ את החמץ, אך קצת קשה מאי אהנו חז"ל בתקנתם דסו"ס יהנה ממנו, וע"ז י"ל כנ"ל דאיסור הנאה קיל טפי או דשכיח טפי שיאכל ממה שיהנה.

ב. והנה בהא דשורפין בתחלת שש יש לחקור בזה, דהנה מו' שעות ולמעלה אית' בדף ד': דילפי' מקרא דאסור, ומהקראי שם נלמד אך לענין חיוב שריפה, אבל לענין אכילה לא למדנו, אלא דר' יהודה בדף כ"ח: יליף לה דאיכא איסור אכילה מו' שעות ור"ש שם פליג, והתו' שם כת' דנראה דאיכא איסורא גם לר"ש אבל אינו איסור לאו, והרז"ה ז"ל בדף ז' ס"ל דבאמת לר"ש ליכא אלא חיוב תשביתו, ואולם הראב"ד והרמב"ן שם כת' דגם ר"ש מודה דאיכא איסוה"נ, ומבואר שם בד' המלחמות דהוא מדרבנן יעוש"ה.

והשתא יש לחקור לר"י לשיטתו הא דשורפן בתחלת שש דהוא מחשש טעות [והיינו הרחקה], אם הוי הרחקה להדין תשביתו, דכיון דמדאו' תשביתו חייל משעה שביעית ואילך עשו סייג משעה ו', דרובא דאינשי טעו בין ו' לז', או"ד אינו משום הדין תשביתו אלא משום האיסה"נ, דכיון דמשעה ז' איכא איסור הנאה אסרו חכמים משעה ו'. ולכאו' איכא ראי' מהא דלר"מ שורפין בתחלת שש, ובשלמא לר"י דיליף מקרא לאיסור אכילה והנאה משעה ז' ניחא, אבל לר"מ לא הוי איסורא אלא מדרבנן, וי"ל דר"מ ס"ל בהא כר"י, אבל מ"מ הא ודאי דגם ר"ש דשרי מדאו' בהנאה עד ליל פסח מודה לדינא דשורפין בתחלת ו', ואולם נוכל לומר דמ"מ מאחר ואיכא איסור מדרבנן משעה ז' ואילך איכא הרחקה משעה ו'.

ג. ונראה ראי' לזה דאינו מטעם דינא דתשביתו, עפי"מ דנראה מחלוקת רש"י ותוס' דף ד': בגדר מ"ע דתשביתו אימתי זמן מצוותה, דשיטת רש"י נראה דהמצוה רמיא עליה קודם ז', ולשיטת התו' שם נראה דהמצוה רמיא עליה מתחילת ז' [ויסוד מחלוקתם הוא אם גדר המצוה בהפעולה, או שיהיה מושבת, עי' רמב"ן שם], והשתא לשיטת רש"י ז"ל דגדר המצוה היא שיהיה מושבת מתחילת ז', וממילא דמחויב הוא לשרוף מקודם ז', צ"ע הא דשורפין מתחלת ו' דבדין הוא שישרפנו בסוף ה', דכיון דחששו חז"ל שאמר על שעה שביעית שהיא שישית, א"כ בדין הוא שישרוף בסוף ו' אטו סוף ז', דמצוה עליו לשרפו בסוף ז', אלא ודאי דמוכח מזה לשיטת רש"י ז"ל דהא דשורפין בתחילת שש לאו מלתא דמ"ע דתשביתו אתי' עלה, אלא מטעם איסה"נ ואיסור אכילה הוא, ואשר זה הוי דוקא בתחילת ז'. ודוק.

ד. והנה איתא לקמן דף י"ב: דאפילו לר' יהודה דס"ל בר"פ כל שעה דאין ביעור חמץ אלא שריפה, הנ"מ שלא בשעת ביעורו, אבל בשעת ביעורו השבתתו בכל דבר, ונחלקו שם רש"י והתוס' בפירושא דשעת ביעורו ולא שעת ביעורו, דרש"י ז"ל מפרש לה דשלא בשעת ביעורו היינו בתחילת שש וכל שש, ובשעת ביעורו היינו שעה ז' ואילך, והתו' שם פי' להיפוך דשעת ביעורו היינו שעה ו', ושלא בשעת ביעורו היינו שעה שביעית, ובהשגות הראב"ד ז"ל על הרז"ה כתב להוכיח דלא כרש"י, וז"ל: ומה שאמר בתחלת כל שעה הויא תיובתא לרב ר' שלמה ז"ל דאמרינן לא צריכא אלא לרבי יהודה דאמר אין ביעור חמץ אלא שריפה, סד"א בהדי דקא שריף ליה ליתהני מיניה, ואי קודם זמן קאמר אמאי לא ליתהני מיניה, ותו לא מידי, עכ"ל. וביאור השגתו, דאת"ל דכל דינא דר' יהודה דאין ביעור חמץ אלא שריפה הוא קודם זמן, היינו בשעה ו', א"כ הא בשעה ו' רשאי ליהנות, ולכאו' תמוה ההשגה, דהא במשנה הכא תנן לכו"ע דבשעה שישית עכ"פ אסור באכילה ובהנאה, והנראה לענ"ד בזה בדעת הראב"ד ז"ל, דס"ל דאחרי דגזרו חכמים שיהיה דין שעה שישית כדין שעה שביעית לענין מ"ע דתשביתו, שוב גם לענין הך מילתא במשנה ז' ביעורו בכל דבר, ומשעה ו' ביעורו בשריפה, דהדין הוא דבשעה ה' ביעורו בכל דבר ולא בשעה ו' כיון דדין שעה ו' כדין שעה ז', ושפיר הק' הראב"ד דהא בשעה ה' תולין היינו דשרי בהנאה, אך באמת דזה תמוה, דנר' דעשו חז"ל הרחקה היינו לחומרא אבל לא לקולא, וכיון דמדינא החיוב שריפה מוטל בשעה ו' א"א דנקל עליו ונאמר דהשבתתו בכל דבר, ונהי דנוכל ליישב ולומר דמאחר וכל הנקברין אפרן מותר, א"כ אם ישרפנו הא' הוי תקלה, ולזה משעה ו' אמרו דדינו בכל דבר ולא ישרפנו, מ"מ נראה דכיון דמדינא דינו בשריפה לא יהי' בזה דין דכל הנקברין משום גזירה דשעה שביעית.

ה. והנה איתא לקמן ר"פ כל שעה, כל שעה שמותר לאכול מאכיל לבהמה וחיה ולעופות, ומוכר לנכרי ומותר בהנאתו, עבר זמנו אסור בהנאתו. ובגמ' פשיטא לא צריכא לשעות דרבנן, דא"ר גידל א"ר חייא בר יוסף א"ר יוחנן המקדש משש שעות ולמעלה אפילו בחיטי קורדנייתא אין חוששין לקדושין. וכתב רש"י ז"ל שם ולא גרסינן פשיטא, דהא אפילו בפסח איצטריך לאשמעינן דהא איכא רבי יוסי הגלילי דשרי בהנאה כל שבעה לקמן. ובתוס' ד"ה כבר זמנו אסור בהנאתו, רש"י ל"ג פשיטא דהא רבי יוסי הגלילי פליג ושרי חמץ בהנאה כל שבעה, ואין לפרש פשיטא דאסור בהנאה מדיוקא דרישא, דדרך התנא בכמה מקומות לכפול את דבריו, ועוד דלא משני שפיר, ונראה דפריך פשיטא משום דתנא בפ"ק דשורפין חמץ, אלמא אסור בהנאה, דלר' יוסי הגלילי א"צ לשורפו, אלא יריצנו לפני כלבו או ימכרנו לנכרי, עכ"ל התוס'. ולכאו' דברי התו' תמוהין, דאם כוונתם הא דתנא בפ"ק דשורפין חמץ למשנתינו, הא במשנתינו תנן דשורפין חמץ בתחלת שש, ואלמא דאיכא איסוה"נ משעה ששית, ואין לומר דשינויא דהש"ס לא צריכא לשעות דרבנן היינו לענין קידושי אשה, דהא אהא כת' התו' דלא משני שפיר, וכוונתם דבמשנה לא מיירי מזה כלל, ונראה דבאמת אין כוונת התו' להא דמשנתינו אלא לדף י"ד דמוכח דודאי שורפין את החמץ, או לריש פ"ק דבודקין את החמץ.

ועי' בתוס' דף כ"ח, והא דבאמת ליכא ראי' מהמשנה דילן דשורפין בתחלת שש, ונראה דהתוס' מפרשים דטעמא דשורפין בתחילת שש דהוא משום המ"ע דתשביתו, דאין ביעור חמץ אלא שריפה לר"י ור"מ, ולזה הביאו התוס' דאיה מהא דשורפין ולא יאכילנו לפני כלבו, ודוק. גם י"ל דאין הלכה כוותייהו.

ו. ומוכח מהתו' שם דאם יאכילנו לפני כלבו שפיר דמי, או אם ימכרנו לנכרי, ואע"ג דחייל כבר מ"ע דתשביתו, ולכאו' י"ל דהא מייתי' התם ר"פ כל שעה ברייתא דפליגי ב"ש וב"ה, ב"ש אומרים לא ימכור אדם חמצו לנכרי אא"כ יודע בו שיכלה קודם פסח, וב"ה אומרים כל שעה שמותר למכור, והנה בטעמא דב"ש נראה דס"ל דנהי דמדין בל יראה סגי בזה שימכרנו לנכרי, מ"מ מדין תשביתו הוי זה מ"ע בגוף החמץ לבערו מן העולם, ולכאו' כל מה דב"ה פליגי היינו משום דחיובא דתשביתו חייל דייקא משעה ו' מדאו', אבל מקודם לכן עוד לא חייל, וא"כ צ"ע מעתה בדברי התוס' הנ"ל דמשמע דס"ל דיכול למכרו לנכרי גם אחרי דחייל עליה מ"ע דתשביתו, ובאמת דכן משמע מעיקר דינא דר' יוסי הגלילי דס"ל דחמץ מותר בהנאה כל ז', ומשמע אפילו להאכילו לכלבו או למכרו לנכרי, ונראה מזה דב"ה פליגי בגוף היסוד וסברי דגדר מ"ע דתשביתו הוא להוציאו מרשותו אם ע"י מכירה לנכרי שפיר דמי [ונראה דלהאכיל לכלבו בלא"ה שרי משום דזהו ביעורו וכמש"כ רש"י דף ה': יעו"ש, ועיין ג"כ בהרא"ש סימן ד' [פרק כל שעה]. שוב ראיתי שכתב כן בס' קובץ שיעורים אות פ"ח, אבל לא ביאר כהנ"ל דזהו גופא התשביתו, אלא דמפקיע עצמו מן המצוה יעו"ש, ובאות קכ"ב יעוש"ה. ונראה דמוכרח כן לדעת רש"י דחיוב תשביתו רמי עליה בסוף ו', ומ"מ רשאי למכור לנכרי.

ז. והנה באמת בשעה שישית דאסור בהנאה, נראה דאין זה אך מדין תשביתו, וכמש"כ לעיל, אלא אית ביה איסוה"נ בעצם, וכ"מ במלחמות דף ל' יעוש"ה. וזהו באמת הטעם דא"א לבערו בשעה ו' ע"י מכירה לנכרי, ועיין.

סימן ח'

בענין חצי שיעור לענין בל יראה

עיין בס' קה"י סימן כ"א שהביא מש"כ השאג"א סימן פ"א בטעמא דליכא איסור ח"ש לענין בל יראה, משום דל"א חזי לאיצטרופי אא"כ הוי איסור למפרע, והק' שם הקהילות יעקב מהא דכ' הרמב"ם ז"ל בריש הל' גזילה וגניבה דאסור לגנוב ולגזול כל שהוא, וביאר המ"מ דהוא משום דקי"ל ח"ש אסור מה"ת, ואע"ג דאין האיסור למפרע אלא במה שיש אצלו ממון שו"פ, דהא גם כופר בפקדון מחשב גזילה, וכתב דאפשר דדעת השאג"א דעיקר דין שו"פ נא' לענין תשלומין, ומקורו מסנהדרין דף נ"ז דהטעם דשו"פ מטעם מחילה, והיינו דבשעתו מיהת הוי גזילה, והמ"מ שכתב טעמ' דח"ש מבאר דח"ש הוא ענין הרחקה, או דהוא כסי' והוכחה דכל חצי הוי ג"כ משהו איסור, עכת"ד הקה"י שם.

והנה בדבר קו' מגזילה, נלענ"ד דבאמת לאו מילתא דפשיטא היא לומר דאין המעשה גזילה כחלק מן העבירה, דהא איתא בש"ס בבא מציעא פרק אלו מציאות דף כ"ו עמוד ב' ואמר רבא ראה סלע שנפלה נטלה לפני יאוש ע"מ לגזלה, עובר בכולן משום לא תגזול ומשום השב תשיבם ומשום לא תוכל להתעלם, ואע"ג דחזרה לאחר יאוש מתנה הוא דיהיב ליה ואיסורא דעבד עבד, נטלה לפני יאוש ע"מ להחזירה ולאחר יאוש נתכוין לגוזלה עובר משום השב תשיבם, ובפרש"י ד"ה עובר משום השב תשיבם, לא תגזול לא שייך אלא בשעת נטילה כמו ויגזול את החנית מיד המצרי כו', ביאור דברי רש"י דס"ל דלענין גזילה

א"א לעבור בלאו מעשה גזילה, ואם נטלה ע"מ להחזירה כיון דלא הי' כאן מעשה גזילה הגם דהשתא איכא עיכוב ממון חבירו מ"מ אין זה לאו דגזילה, אולם בתוס' שם ד"ה אינו עובר אלא משום השב תשיבם הק' בטעמ' דליכא לא תגזול, דאם משום דבהיתרא אתי לידיה הוא בכובש שכר שכיר איכא לאו דלא תגזול כדאמרי' בר"פ איזהו נשך (ב"מ ס"א א'), ותי' דהכא נתייאשו יעו"ש, ועכ"פ (אין כאן מקומו ליישב קו' התוס') חזינן דאיכא פלוגתת רש"י ותוס' בגדר לאו דלא תגזול, ועי' ג"כ רמב"ם רפ"א מהל' גזילה, וא"כ אין כאן קו' דבאמת גוף המעשה הוי חלק מן האיסור, אלא דמצטרף מעשה הראשון דחצי פרוטה להמעשה השני. האמנם דבאמת מהא גופא יש להכריח כד' קה"י, דלשיטת רש"י ז"ל דהלאו דלא תגזול נגמר דוקא באופן דעביד מעשה גזילה בידים, א"כ האיך מצטרף הגזילות, דסו"ס בהפעולה הראשונה לא הי' שום שיעור, דבשלמא באכילות איכא הלכתא דכדי אכי"פ דהוי זמן א', אבל בגזילות מנ"ל דמצטרף מאחר דלא היה שיעור עבירה. ואולם י"ל דמ"מ מצטרף מסברא, ואז נראה די"ל דאפי' לשיטת התוס' דלאו דלא תגזול הוי גם בלא פעולה אלא עיכוב ממון בלחוד, מכל מקום כיון ששייך עכ"פ צירוף לענין דנחשוב דגם הפעולה הויא כחלק מן העבירה, דהגם דא"צ לכך מ"מ הוי הפעולה חלק מן האיסור.

והנה יסוד הקה"י לומר דזהו דין מטעם מחילה, יש להבי' ראיה מד' תוס' בפסחים כדבריו אך לא לגמרי, דהיינו דלעולם לאו דגזילה גופא הוי אפי' בפחות משו"פ, ומ"מ הדין שיעור שו"פ הוי דין בהשבה, דהתוס' בפסחים פרק ב' דף ל"ב: כתבו אהא דקאמר אבא שאול האוכל כזית תרומה אינו משלם קרן וחומש עד שיהא בו שוה פרוטה, ומפ' שם טעמא דאבא שאול דכתי' ונתן, ואין נתינה פחות משו"פ, וכת' התו' דאע"ג דבעלמא שם נתינה קאי גם אפחות משו"פ הכא דנתינה קאי אתשלומין, והוי כמו השבת גזילה שאין בפחות משו"פ, והיינו דדעת תוס' דזהו דין בהשבה, ודוק. ויסוד החקירה לכאו' היא אם דין הגזילה הוא דין גזילת ממון או גזילת חפץ, בקצרה, אם יש דין שיהי' בר דמים או לא, ולענין חמץ של הקדש מבואר בש"ס פסחים כ"ט דבעי' בר דמים, ולפי"ז יל"ע לענין גזילה באיסורה"נ ועת לקצר, ולפי"ז לכאו' אין מקום למש"כ קה"י דהוי זה סימן, דהא אין לפחות משו"פ שם ממון כלל, וכיון דבעי' ממון לא שייך לדון ח"ש, דאין זה בגדר ממון כלל, ומשא"כ באכילות או בעינוי, עי' יומא ר"פ יוהכ"פ דזהו דין שיעור, ודוק בזה. [ויש דרך לומר דלעולם בעי' גזילת ממון, ופחות משו"פ חשוב ממון אלא דאינו שיעור ממון, ואולם עי' ב"מ דף צ' ממונא וליכא] [ובדעת שאג"א כבר הוכחנו במקום אחר דס"ל דזהו דין בפועל דחזי לאיצטרופי לענין שורה חומץ חי ביוהכ"פ בהל' יוהכ"פ].

וסברת החכ"צ סי' פ"ו דח"ש מדין אחשביה לענ"ד צ"ע, דאנן הא לאו מדין אחשביה אתינן עלה אלא מדין חזי לאיצטרופי, והלכך מה שהביא שם בקה"י סברת החכ"צ צ"ע מאד [וגם מש"כ דדוקא במאכלות כבר צווחו עלה כי כרוכיא מרש"י שבת דף ע"ב דאיכא דין ח"ש לגבי אפיק פחות מגרוגרת בשבת].

והנה י"ל בזה בדרך חידוד, אבל הוא בגדר פטפוטי דאו' טבין, דאם ח"ש הוי מטעם הרחקה, ובל יראה ג"כ הוא הרחקה שלא יבא לאכלו, וכמו שכת' הר"ן ריש מסכתין, ממילא דהוי כעין הרחקה להרחקה [ולא מסתבר לאסור דהא גזירה לגזירה לא גזרי"], ועיין [וי"ל באופן אחר דלא אסרה תורה ב"י שמא יבא לאכלו, אלא על לאו דלא יאכל חמץ ולא על איסור ח"ש, וממילא דאי"ז נוגע לדין ח"ש, ונפ"מ בזה לתערובת שאין בה כזית בכדי אכי"פ].

סימן ט'

בהא דיליף ר' יהודה דאין ביעור חמץ אלא שריפה מנותר

א. דף כ"ז: ר"י אומר אין ביעור חמץ אלא שריפה תניא א"ר יהודה אין ביעור חמץ אלא שריפה והדין נותן ומה נותר שאינו בבל יראה ובל ימצא טעון שריפה חמץ שישנו בב"י וב"י לא כל שכן שטעון שריפה אמרו לו כל דין שאתה דן תחילתו להחמיר וסופו להקל אינו דין לא מצא עצים לשורפו יהא יושב ובטל והתורה אמרה תשביתו שאור מבתיכם בכל דבר שאתה יכול להשביתו, חזר ר"י ודנו דין אחר נותר אסור באכילה חמץ אסור באכילה כו', אמרו לו נבילה תוכיח כו', אמר להן הפרש נותר אסור באכילה ובהנאה וכו', אמרו לו שור הנסקל יוכיח שאסור באכילה ובהנאה וכו', אמר להן הפרש נותר אסור באכילה ובהנאה וענוש כרת כו', אמרו לו חלבו של שור הנסקל יוכיח שאסור באכילה ובהנאה וענוש כרת, חזר ר"י ודנו דין אחר, נותר ישנו בבל תותירו וחמץ בבל תותירו, מה נותר בשריפה אף חמץ בשריפה וכו', ע"כ סוגיית הגמ'.

ובשאג"א סי' פ"ג הקשה דהא גם לר"י צריך להוציאו מביתו שלא יעבור בב"י, וא"כ אינו יושב ובטל, אכן לק"מ וכמש"כ בקובץ שעורים דסו"ס המצוה דתשביתו לא נתקיימה, האמנם די"ל דזהו גופא התשביתו דמוציאו מרשותו [אכן השאג"א שם לא ס"ל כזה, דחילק שם בין הגיע זמן איסורו או לא].

עוד הק' השאג"א דהא בלא"ה צריך לפוררו כדי שלא לעבור על ב"י, הנה לשיטות הסוברים דסגי בהוצאה מרשותו ניחא דמשכח"ל דיוציאנו מרשותו ואז לא יעבור אבל יראה, ומ"מ קיום מ"ע דתשביתו לא קיים. **אך** לכאו' יל"ע דנראה דזה לא חשיב סופו להקל, כיון דעכ"פ לא "ביטל" המ"ע דתשביתו, וא"כ אינו חשוב סופו להקל, דלא נפיק מיניה קולא, כיון דגם לרבנן אם מוציאו מרשותו שפיר דמי, ודוק. (ולפי"ז יש מקום לקו' השאג"א הנ"ל שיוציאנו מביתו). ועי' ט"ז סי' תמ"ה שג"כ העיר כקו' השאג"א, ויעו"ש מש"כ בזה בד' רש"י, יעו"ש ביד אפרים שביאר דבריו ז"ל.

והנה בחי' רעק"א ז"ל כתב בשם חכ"א שתירץ קו' השאג"א דמדין ב"י סגי אם מפררו עד שאין בו כזית, דתו ליכא בל יראה, אבל לענין קיום מ"ע דתשביתו בעינן פירור ממש, ובאמת דלענ"ד זה ניחא דוקא אם גדר תשביתו הוא מ"ע בפ"ע להשבית מציאות החמץ, אבל אם יסוד הדין הוא כדי שלא יהיה כאן בל יראה א"כ זהו גופי' ההשבתה שלו, ולקמן יתבאר.

ב. והנה כתב שם עוד בחי' רע"א, ונתעוררתי ג"כ לספק לר"י בעבר על בל יראה ואין לו עצים עתה לשורפו או ביו"ט דא"א לשורפו אם הדין דיפרר לרוח כדי שלא לעבור להלן על ב"י או כיון דב"י ניתק לעשה ואם יפרר לא יהיה תיקון על הלאו שעבר ואם ימתין עד אחר יו"ט וישרוף בחוה"מ יהיה תיקון על כל מה שעבר, ואם נימא כן י"ל דהקולא דלפי שעה יהא יושב ובטל. עכ"ד הגרע"א.

הנה במש"כ הגאון רע"א להסתפק דאפשר דימתין עד אחר יו"ט לענ"ד צ"ע, דנהי דלאו הנל"ע אינו לוקה, מ"מ וכי רשאי לעבור איסור בכל שעתא ושעתא ע"מ לתקן את הלאו, ואולם שורש הספק י"ל עפי"מ שכת' תוס' דף כ"ט: דמשהה חמץ ע"מ לבערו אינו עובר [והטעם מתבאר שם בדברי התוס' משום דהוי לאו הניתק לעשה], וא"כ שפיר רשאי להמתין ע"מ לבערו, אך לפי"ז אינו מובן הטעם לומר דלא ימתין.

ונ"ל ראי' מהטור שכתב דאם מצא חמץ ביו"ט ולא ביטל, כיון ד"אין ביעור חמץ אלא שריפה" וא"א לשרוף ביו"ט לא ישרפנו, ולכאו' גם אכתי יפררנו לרוח משום בל יראה, אלא משמע דכיון דלר"י מצות תשביתו היא בשריפה עדיף שימתין עד אחר יו"ט ויתקן הלאו, ודוק.

ג. הנה בשאג"א סי' פ"ז הקשה דאמאי לא אמרו רבנן לר"י דהוי סופו להקל מטעם אפרן, דלרבנן דמצותו בכל דבר הוי ככל הנקברין, ומשא"כ לר"י דהוי ככל הנשרפין [וכמש"כ הטור וכ"מ תוס' ר"פ כל שעה]. וראיתי בספר קובץ שעורים אות קכ"ו שכתב ליישב וי"ל דזה לא מיקרי סופו להקל, דהקולא היא כתולדה מהחומרא, ותדע דהא יליף לאסור בב"ח בהנאה מק"ו מערלה, והא סופו להקל דאם יקדש אשה בבב"ח אינה מקודשת וכו', עכ"ד הקובץ שיעורים.

ולכאו' צ"ב לענ"ד, דאין בזה נפ"מ אם הוא בתולדה או לא, דעיקר הטעם דסופו להקל היינו משום דדילמא הק"ו אינו ק"ו כיון דיוצא מזה קולא, וא"כ כיון דע"י הק"ו יוצא קולא באפרן, דילמא אין רצון התורה דאפרן יהא מותר, והחמירה בו התורה שיהא דינו כנקברין.

אולם נ"ל דדבריו פשוטים, דהא דאפרן מותר אי"ז חיסרון באיכות חומרת האיסור, אלא דכיון דנעשית מצותו מותר, והיינו דזה דנעשית מצותו הוא זה המתיר, וא"כ גם אם באמת איסורו חמור מ"מ כיון דעכ"פ איכא מצוה שוב האפר מותר.

אך נראה דזה תלוי בהבנת טעמ' דהתו' סוף תמורה דכל הנשרפין אפרן מותר משום דנעשית מצוותו, ולכאו' אינו מובן כלל, דבשלמא גבי קדשים עיקר ההקדש הוא כשהוא ראוי למצוותו, אבל גבי איסוה"נ מאי שייאטיה ע"י דנעשית מצותו, וכבר נתחבטו בזה רבוותא ז"ל. ועי' בס' קה"י סימן י"ג שנתקשה בזה, וצידד לבאר דהחיוב שריפה הוא משום דבזה נשלם האיסה"נ שלהם, וא"כ נמצא דאין עצם המצוה מתיר אלא הוא כסימן והוכחה דבזה נשלם האיסה"נ שלו, וא"כ נמצא דהוי זה כקולא דאנו דנין לחייבו שריפה אנו דנין דהשריפה מתירתו משום דבאמת בזה נשלם האיסה"נ שלו, אכן לכאו' נראה דלפי"ד הקה"י א"צ דוקא מצות שריפה, גם אם יצוייר חמץ שאין בו קיום מ"ע בשריפה מ"מ אפרו יהי' מותר, כיון דגילתה תורה דבאפר ליכא איסורא, וזה בודאי אינו, וצ"ל דאין הגדר בזה שהוא אפר אלא דהקיום מ"ע דשריפה היא גופא גורמת שלא יהי' בו איסוה"נ, וא"כ שוב י"ל כד' הקובץ שיעורים הנ"ל דעצם המצוה היא המתירתו, ודוק.

ד. עיי"ש בחי' רע"א בדבר קו' השאג"א הנ"ל, והנה הק' שם הגרע"א דאמאי לרבנן גבי כפל בטוט"ג מבואר בב"מ דלא משגחי' במה דמשכח"ל דלא יהי' בו חומרא בטוט"ג, ואילו הכא משגחי' בזה, ועי"ש חילוקו, וצ"ע לענ"ד.

ונלענ"ד דבאמת התם לא שייך כלל ענין זה דסופו להקל, דבאמת התם כיון דעכ"פ מחייבינן לשו"ש בגניבה הא דליכא טוט"ג בגנב אינו קולא, כיון דבאמת אין כאן פוטר עצמו בטענת גנב, אבל הכא במציאות מקילינן דחל עליה מ"ע דתשביתו ואינו מקיימה, ובזה א"א לעשות ק"ו. ודוק היטב.

ה. והנה בהא דעביד ר"י ק"ו מנותר דאין בו ב"י כ"ש לחמץ, צ"ע דלכאו' משמע מזה דאיכא בל יראה מו' שעות ולמעלה, דאל"כ מנ"ל דאיכא חיוב שריפה מו' שעות ולמעלה, דהא מו' שעות אכתי ליכא בל יראה.

וי"ל בב' אופנים, א. דמ"מ יש בו חומרא דבל יראה עכ"פ בתוך הפסח, וממילא דחמיר מנותר דאין בו כלל ב"י. ב. וי"ל דהכוונה דהא הך ק"ו הוא ג"כ פירושא בהמ"ע דתשביתו, וכדחזי' מהא דא"ל דיהא יושב ובטל, וכיון דחיוב תשביתו הוי כל ימות הפסח (וכמש"כ רש"י דף צ"ה), וכיון דלענין תוך הפסח איכא ק"ו לחייבו שריפה, ואז פירושא דהתשביתו הוא ג"כ בשריפה, שוב גם מו' שעות דינו בשריפה כיון דהקרא לא מחלק בזה, דרחמנא קאמר תשביתו על כל ימות הפסח בלא חילוק ביניהם.

והנה דרך הב' א"ש לקמן בגמ' דיליף ר"י במסקנא מה מצינו במה נותר בבל תותירו וחמץ בבל תותירו היינו ב"י, ואם איתא דב"י אינו אלא בליל הפסח מהו זה דילפינן מנותר דישנו באיסור בל תותירו וחמץ בבל תותירו, דמ"מ מנ"ל ללמוד מו' שעות, דבזה הא נותר יותר חמור, דנותר ישנו בבל תותירו לגמרי, ואילו חמץ אין בו ב"י בערב הפסח.

ולפי"ז מוכח דחיוב תשביתו הוי על כל ימות הפסח, אך לעיל כתבתי ביישוב ד' הרמב"ם דס"ל דלאו בב"י לא הוי לאו הניתק לעשה, דטעמו דס"ל דליכא חיוב תשביתו אלא מו' שעות ולא בכל הפסח, וא"כ יק' כנ"ל בפי' הגמ' דילפי' מנותר.

והנראה די"ל בעוד אופן, דגדר תשביתו בער"פ הוא למנוע הבל יראה בהפסח [וכ"מ ברא"ש לענין שהחיינו דסמכי' אזמן ברגל], וא"כ דייניגן שפיר ק"ו דחמץ אסור בב"י בתוך הפסח, וממילא דאיתא דין תשביתו בער"פ כדי למנוע הב"י דבפסח.

ו. הנה הגרע"א ז"ל במערכה פסחים דף כ"ט אות כ"ח כתב ליישב בשיטת הרמב"ם ז"ל הנ"ל דלוקין אבל יראה, דהטעם דלא הוי נל"ע עפי"ד הרמב"ן ז"ל במכות דף י"ד דהיכא דהעשה בא לתקן הלאו דלהבא אין שייך לומר דחשוב לאו הנל"ע יעו"ש, וזהו טעמי' דהרמב"ם, והסוגי' דדף צ"ה דמוכח שם דחשיב לאו הנל"ע כתב הגרע"א ז"ל די"ל דאתיא כר"י דאין ביעור חמץ אלא שריפה, וא"כ ממה דאמר רחמנא בשריפה מוכח דאינו לתקן הלאו דלהבא, דהא לזה סגי בפירור וכמש"כ השאג"א סימן פ"ג, אע"כ דבא לתקן הלאו דלמפרע, עכת"ד. וכ"כ בס' שער המלך פ"א מחמץ, אך הקשה ע"ז מלאו דלא תגזול דחשיב לאו הניתק לעשה, ואמאי לא נימא דהוי תיקון על להבא שלא יעבור כל רגע בלאו דלא תגזול [ועיין בקה"י סימן ג' מש"כ לבאר בזה, ובקה"י עמ"ס מכות סימן ט"ז אות ה' יעו"ש], ומוכח מד' הגרע"א דדין תשביתו לרבנן הוא כדי שלא יעבור אבל יראה, ולפי"ז נלענ"ד דודאי יצא הדין בכל אופן דע"י התשביתו מתבטל הלאו דאיכלי בהמ"ע דתשביתו, ר"ל דלפי"ז הא דמפרו א"צ דוקא פירור וסגי במה דלא הוי כזית, דאת"ל דצריך פירור ממש א"כ מוכח דדין תשביתו אינו לתקן הב"י, דהא לזה סגי גם בפירור שלא יהיה בו כזית, וזה דלא כהגרע"א הנ"ל שכתב לא כך, ודוק. [ולפי"ז י"ל דמהני גם ע"י ביטול ברוב, וקצרתי].

ז. הנה בתוס' רע"א הביא דבתשו' נודע ביהודא כתב דר"י מחזיק בלימוד מנותר דאסור באכילה ובהנאה וענוש כרת, והא דהק' לו מחלב של שור הנסקל ס"ל לר"י דאין איסור שוה"נ חל על חלב, ולא ס"ל כולל ומוסיף [ולענ"ד אם נבא ליישב בזה דברי הרע"ב יש ליישב בעוד דרך, דלא ס"ל לר"י הך פרכא מחלב שור הנסקל, אבל צ"ע דבגמ' לא הוזכר חילוקים אלו], והק' ע"ז הגרע"א דהא איסוה"נ דשור הנסקל ודאי חייל, וכמו דבהקדש חייל משום דחל על כללות הבהמה, וציין לזה לדברי הרמב"ם בפיה"מ מס' כריתות.

וראיתי בס' קובץ שעורים אות ק' מש"כ ע"ד הגרע"א ודבריו צ"ע, וז"ל שם, ולפי מ"ש הרמב"ם דבכל איסורי אכילה אין האיסור על האכילה אלא על הנאת האכילה, והנאה זו כבר נאסרה משום חלב, ואין איסור הנאת שור הנסקל חל על הנאה זאת, אף דחל על שאר הנאות למאן דלית ליה כולל ומוסיף, והקדש אינו חל על חלב אלא משום מוסיף או כולל, ולא אמרינן דנהי דאיסור אכילה אינו חל איסוה"נ מיהא חל, ויתחייב באכל חלב של הקדש בהנאת הקדש, עכ"ד.

הנה בקובץ שעורים כתב בהא דחלב של הקדש ליכא איסוה"נ, משום דהתורה כבר אסרה הנאה זו [וכוונתו דאם הי' איסור אכילה בתורת אכילה בלבד הוי כבליעה לענין איסור, ולענין הנחה דחייל זה ע"ז כיון דהוו שני שמות כמבואר בתו' יבמות], ואולם לפי"ז הא דחייל איסוה"נ גבי חלב של הקדש כדאית' בכריתות הוא משום כולל, כיון דחל על שאר החתיכות איסור הקדש חל ג"כ על חתיכה זו, ובגמ' שם מתבאר דהוא מטעם איסור מוסיף, וגם הגרע"א עצמו כתב סברא אחרת דכיון דחל על כללות הבהמה ולא על כל חתיכה בכה"ג שפיר חל איסור הנאה.

והנה כדי להבין הענין נביא בזה דברי הרמב"ם שם בכריתות [הידועים בהנקודה הנפלאה שלו] שכתב אהא דמבואר שם במשנה דף י"ג: ובגמ' שם דף י"ד ע"א דחלב של הקדש חייל איסור הקדש מטעם איסור מוסיף, דמיגו דאיתוסף איסור הנאה איתוסף איסור אכילה, וכתב עלה וז"ל: ויש במה שנשאנו ונתננו עכשיו נקודה נפלאה, אנו מייעדין עליה לפי שהיא מפתח לענינים אחרים, ומוסף על מה שיש בה מדקדוק העיון, וזה שידוע הוא שבשר בחלב אסור בהנאה, והחלב דרך בישול מותר בהנאה, לכשיבושל החלב עם החלב למה אינו חל איסור בשר בחלב על איסור חלב, והוא ההיקש בנבילה שהוא איסור מוסיף כמו שאמרנו כאן בחלב הקדשים, ונתחייב על אכילתו מעילה לפי שניתוסף בו איסור הנאה. והתשובה על זה שבשר בחלב נאסר בהנאה מפני שאסרו הכתוב לאכילה, כמו שהקדמנו שכל איסור האכילה אסור בהנאה עד שיפרט לך הכתוב, ואין שם כתוב שאוסר אכילתו, וכתב איסור הנאתו, רק שני הענינים יחד הם איסור בשר בחלב, ולפיכך כשאנו אומרים אין איסור חל על איסור לא יחול איסור בשר בחלב על איסור נבילה, ולא היה אסור בהנאה, אבל הוא מותר בהנאה, והאוכל ממנו לוקה משום נבילה, ואין שם איסור בשר בחלב כל עיקר לפי שלא חל, ולא תהיה הקושיא במקומה עומדת, ויהיה כמו חלב קדשים בשוה, אלא אם אמרנו עליו שהוא אסור בהנאה כמו שאנו אומרים בקדשים, והאוכל ממנו אינו חייב משום בשר בחלב, אז היה ראוי להקשות, ואין דבר כן אלא אנו אומרים שבשר זה בחלב לא נאסר בהנאה, אלא תראה המשנה אמרה בפירוש שבשר בהמה טמאה מותר לבשל בחלב ומותר בהנאה וכו', עכ"ד הרמב"ם ז"ל בפי' המשניות שם.

ביאור דברי הרמב"ם דסובר דכיון דלענין איסור אכילה אמרי' דאין איסור חל על איסור, ממילא דליכא איסור הנאה כיון דהאיסור הנאה תלוי בהאיסור אכילה, ואם איכא איסור אכילה איכא ג"כ איסור הנאה, וכאן הבן שואל דא"כ אמאי גבי חלב קדשים מבואר בגמ' ובפיה"מ שם דאיכא איסור מוסיף, והגרע"א הנ"ל ביאר [וציין דכן פי' הרמב"ם, וצ"ע היכן מצא פי' זה בהרמב"ם] דאיסור הקדש חייל על כללות הבהמה, ביאור דבריו דהאיסור אינו חל על כל חתיכה בפ"ע משום שהיא הקדש, אלא חל איסור על בהמת הקדש דהאימורים שלה הם אסורים, וכיון דמה שאינו חלב יש בו איסור חל ג"כ על מה שהוא חלב, ולא מטעם איסור כולל [ובאמת דיל"ע אמאי לא אמרו בגמ' דיועיל מטעם איסור כולל, דמיגו דחל על שאר החתיכות איסור אכילה והנאה, ה"נ חל על חתיכת חלב זו]. ולפי"ז כתב הגרע"א דה"ה גבי שור הנסקל דאין האיסור חל על כל חתיכה בפ"ע, אלא הוא שם איסור כולל דבהמת שור הנסקל נאסרת.

והנה הקובץ שיעורים הנ"ל כתב דעל הנאת אכילה ליכא איסור, ודבריו אינם מובנים דאם כן אפי' שאר הנאות לא חלים, וכמבואר ברמב"ם הנ"ל דהיכא דלא חל איסור אכילה לא חל איסור הנאה, והיינו שאר הנאות

ג"כ, ואם משום ד' הגרע"א דהוי שם כולל על כל שוה"נ, א"כ אפי' הנאה דאכילה נאסר מטעם זה. ואמנם דברי הגאון רע"א צ"ע, דאם הביאור משום דחל בכללות ואין זה מדין איסור כולל כלל, א"כ ל"ל להגמ' לומר דמיגו דאיתוסף ביה איסור הנאה איתוסף בי' איסור אכילה, דבלא"ה האיסור אכילה יחול מכח דחל על כל הבהמה [ע"י דאקדשה].

והנה נראה ד"ל פי' אחר דהרמב"ם בהחילוק דגבי חלב הקדש חייל איסור הנאה, וגבי חלב בשר בחלב לא חייל, ובאופן דליתא לקו' הגרע"א גבי חלב שור הנסקל, ד"ל דהא איסור הנאה דהקדש לא נלמד מאיסור אכילה, אלא הוא איסור בפני עצמו דילפי' מאיסה"נ ואינו קשור בהאכילה, ועי' בקהילות יעקב מס' כריתות סימן ו' שכתב כן ע"ש"ה, ועי' רמב"ם פרק א' מהל' מעילה הלכה ג' ובמשנה למלך שם, וא"כ לפי"ז גבי שור הנסקל דהאיסור הנאה נלמד מאיסור אכילה שבו הוי כמו בשר בחלב. אכן לכאו' י"ל דגם גבי שוה"נ נלמד מבעל השור נקי והוי איסור בפ"ע, אך עיין בגמ' לעיל דף כ"ב: דמבואר דבעל השור נקי אתי להנאת עורו או מילי אחרינ', אך י"ל דלמ"ד דס"ל דאין איסור חל על איסור דכולל ומוסיף, א"כ זהו גופא הקרא דבעל השור נקי מחדש דהוי איסור בפ"ע, ונפ"מ לענין איסור הנאה, ודוק בזה [וקיימנו דברי הנודע ביהודה]. ובאמת דפשוט דשוה"נ דינו כבב"ח, דהא גם בב"ח איכא תלת' קראי וכמ"ש רמב"ם ספר המצות מצוה קפ"ז, ומ"מ כיון דאיכא לאו בפ"ע לאכילה, ההנאה טפילה, וה"נ גבי שוה"נ, ודוק.

ח. והנה בהא דמקשי' חלב שוה"נ יוכיח, ראיתי בקובץ שעורים שהקשה דהא חלב בפ"ע אין לו סיבה לחיוב שריפה כיון דאינו איסוה"נ, ושור הנסקל בפ"ע אין לו סיבה לחיוב שריפה כיון שאינו ענוש כרת, וא"כ לא יועיל הצטרפות שניהם. אולם אם לדין יש תשובה, דזהו גופא מאי דמוכח מהגמ' כאן, דכיון דעכ"פ מצטרפים שניהם הוי חומרא כאילו איסור א', דיש כאן חומר הנאה וכרת, ונראה לבאר יותר דכאן הנידון לענין חיוב שריפה דבזה א"צ לדון כל איסור בפ"ע אם הוא חמור, אלא שיש כאן חתיכה חמורה שדינה לבערה מן העולם, ושפיר כיון שיש כאן דבר שיש בו גם כרת וגם איסה"נ יש כאן סיבה לחיוב שריפה, ולא מצד כל איסור בפ"ע, וי"ל דזה גופא פליג ר' יהודה, וניחא דברי הרע"ב [ועל דרך הנודע ביהודה]. [ולפי מש"כ יש לנו לתרץ קו' הגרע"א בזבחים דף ל"ג, וקצרתי].

ט. אך לגוף סברת הקובץ שיעורים דכיון דכל איסור אכילה הוא מצד הנאת אכילה אינו חל היכא כבר איסוה"נ, יש להביא ראיה מד' הגמ' כריתות דאמרי' מיגו דאיתוסף איסוה"נ וכו', דמשמע דבלאו מוסיף לא היה חל איסור אכילה כיון שהוא חלב, אשר קשה דהא הנידון הוא לענין אשם מעילה, ולענין זה הא ליכא איסור אכילה מצד עצמו, אלא הכל הוא מטעם "ההנאה", דהכל נכלל בחד קרא וכמבואר ברמב"ם פ"א מהל' מעילה ה"ג יעו"ש, וא"כ אמאי לא יחול איסור הנאה דהקדש על איסור אכילה דחלב, אע"כ דכיון דגם איסור אכילה דחלב הוא מפאת ההנאה חשוב הכל בגדר איסוה"נ לענין דלא יחול איסור הנאת אכילת הקדש, כיון שיש בו כבר איסור הנאת אכילת חלב, ודו"ק.

הרב שלמה גבאי
כולל "אליבא דהלכתא" אופקים

בענין ט' צבורין של מצה ואחד של חמץ - נטלה עכבר בפנינו ושלא בפנינו

בגדרי קבוע ופריש - ובביאור דעת הרמב"ם והשו"ע

א. דברי המ"ב והמג"א שרק אם נטלה עכבר בפנינו מקרי קבוע
ב. דברי המטה יהונתן שגם כשלא ראינו הנטילה מקרי קבוע
ג. צ"ע על דברי המט"י מדברי תוספות בכ"ד שמפורש בהם החילוק הנ"ל
ד. צ"ע לפי דברי המט"י מאי טעמא בפירשה החתיכה שלא בפנינו מקרי פריש
ה. יש ליישב דברי המט"י מאחר שבדברי הרמב"ם והשו"ע מדוייק כדבריו
ו. דברי המהרש"א בסוגיית הגמרא שבנמצא בפי עכבר תלינן טפי שנטלו ממקום הקביעות
ז. ביאור סברת המהרש"א שנטילת בעל חי מוגדרת כמעשה נטילה ארוך
ח. על פי סברת המהרש"א מיושבים דברי הרמב"ם והשו"ע
ט. מיושב משה"ק מפירשה שלא חשיב קבוע כי אין כאן מעשה נטילה ארוך
י. לפי התוספות החילוק הוא בין ראינו ללא ראינו, ולפי הרמב"ם החילוק הוא בין גוי לעכבר
יא. צ"ע לשיטת הרמב"ם מנלן שבראינו הנטילה (בגוי) מקרי קבוע, דילמא אין לך בו אלא חידושו, ובאדם בעינן שיטול ממש ואם לאו הוי פריש
יב. מובן על פי דברי הרדב"ז שהוי מילתא שבסברא, שמשום שראינו הנטילה לא הפסיד הקביעות
יג. חילוק נוסף בדעת הרמב"ם

א. איתא בשו"ע או"ח סימן תל"ט סעיף א' בזה"ל: "ט' צבורין של מצה ואחד של חמץ, ובא עכבר ונטל ולא ידענו אם נטל חמץ או אם נטל מצה, ונכנס לבית בדוק, צריך לחזור ולבדקו, שכל הקבוע כמחצה על מחצה. ואם פירש הככר ממקום קביעתו, ונטלו העכבר משם, אין צריך לחזור ולבדוק, דכל דפריש מרובא פריש", עכ"ל.

ובמשנה ברורה שם ס"ק א' כתב וז"ל: "ודוקא שנטל העכבר בפנינו ממקום קביעות, דאי נטלו העכבר שלא בפנינו הוי דינו כאילו פירש שלא בפנינו דאמרינן כל דפריש מרובא פריש", עכ"ל.

ומקור דברי המשנה ברורה הוא מדברי המגן אברהם ס"ק א' כאן שכתב וז"ל: "דוקא שנטל בפנינו, וכן הוא ביורה דעה סימן ק"י. תוספות", עכ"ל.

וכוונת המגן אברהם הוא למה דאיתא ברמ"א יו"ד סימן ק"י סעיף ג', גבי הדין דט' חנויות שבנמצא בשוק או ביד גוי מותר מדין כל דפריש, וכתב ע"ז הרמ"א וז"ל: "והא דאמרינן כל דפריש מרובא פריש, היינו שלא פירש לפנינו, אבל אם פירש לפנינו, או שרואה כשהא"י לקחו, הוי כאילו לקחו משם בידו", עכ"ל.

ב. אמנם בהגהות מטה יהונתן להגאון הרב יהונתן אייבשיץ זצ"ל, שם כתב על דברי הרמ"א וז"ל: "לכאורה הוא טעות סופר. עיין שם באו"ח סימן תל"ט סוף סעיף א' בט' צבורין של מצה ואחד חמץ, ובא עכבר ונטלה צריך לחזור ולבדוק, דכל קבוע כמחצה על מחצה דמי. 'ואם פירש החתיכה ממקום קביעתה, ובא עכבר ונטלה משם, אין צריך לחזור ולבדוק, דכל דפריש מרובא פריש'. ומשמע שאם נטל העכבר ממקום הקביעות, אף שלא נטל בפנינו, אפילו הכי אמרינן דמקרי קבוע, ככל קביעות. והכא, גבי עובד כוכבים אמרינן בנמצא בידו הוי פירש, אע"ג דהעובד כוכבים נטלה ממקום קביעותה. ויש לומר בשלמא התם שאני, דמיד שנטל עכבר חל עליו חובת ביעור. ואף שלא נטל בפנינו, מכל מקום השתא כשנודע לו הספק, אם כן עיקר השאלה על שעת נטילתה, ואז היתה קבוע, לכך היה צריך שיטול העכבר אחר שפירש. אבל הכא בעובד כוכבים, כשלקחו מן המקולין לקחו לעצמו, ולא נולד ספיקא לישראל כי אם השתא כשרוצה ללקחו מן העובד כוכבים אז חל ספק, ואז הוי פירש, ואמרינן כל דפריש מרובא פריש", עכ"ל.

הרי מבואר בדברי המטה יהונתן שמדוייק מדברי השולחן ערוך, שגם אם נטלה עכבר שלא בפנינו אלא שעתה אנו רואים אותו נכנס לבית מקרי קבוע, מאחר ואנו יודעים שנטל מן הקבוע, וכעת מתברר לנו שמיד עם נטילתו חל ספק אם יש חובת ביעור על חמץ זה, ומקרי שנולד הספק במקום הקביעות.

ג. ויש להתפלאות על דברי המטה יהונתן, שדבריו נסתרים מתוספות מפורש (פסחים ט: ד"ה היינו) שכתבו וז"ל: "ואם תאמר כי אתא עכבר ושקל מהני ציבורין אמאי חשיב ליה קבוע, מאי שנא נמצא בפי עכבר מנמצא ביד נכרי דבפרק גיד הנשה פריך לרב דאמר בשר שנתעלם מן העין אסור מבנמצא הלך אחר הרוב, ומשני שנמצא ביד נכרי. ואומר ר"י דהכא מיירי כשראינו שלקח מן הקבוע שנולד הספק במקום קביעות, אבל אם לא ראינו הוה ליה כפירש ואזלינן בתר רובא", עכ"ל. הרי מפורש בדברי התוספות שדוקא אם ראינו את העכבר נוטל ממקום הקביעות הוי קבוע, אבל אם לא ראינוהו נוטל הוי פירש. ולפלא שנעלמו מדברי המט"י דברי תוספות מפורשים שמופיעים בעוד כמה מקומות בש"ס ובדברי עוד כמה מן הראשונים [תוס' חולין צ"ה., זבחים ע"ג., רמב"ן רשב"א שם], וצ"ע.

ד. עוד יש להקשות על דבריו, שאם כן מאחר וידעינן שלקח ממקום הקביעות, וכעת מתברר לנו שמיד עם הנטילה חלה חובת בדיקה על הבית, ומקרי שנולד הספק במקום הקביעות, אם כן גם בפירשה החתיכה שלא בפנינו ואח"כ נטלה העכבר יהיה הדין כן, ומאי טעמא מקרי פריש.

ה. אמנם לכאורה מדברי השו"ע מדוייק כדברי המטה יהונתן, שאם נטלה עכבר שלא בפנינו ג"כ מקרי קבוע, ורק בפירש מקודם ואח"כ נטלה העכבר מקרי פירש.

ובפרט שלשון זה אינו רק לשון השו"ע, שהרי זוהי גם לשון הרמב"ם שכתב בהלכות חמץ ומצה פ"ב הי"א וז"ל: "או שהיו תשעה צבורין של מצה ואחד של חמץ, ופירש ככר מהן ואין ידוע אם חמץ אם מצה, ובא עכבר ונטל הככר שפירש ונכנס לבית בדוק, בכל אלו אינו צריך לבדוק פעם שניה שאין כאן קבוע", עכ"ל. הרי שגם מלשון הרמב"ם שרק בכה"ג מקרי פירש.

עוד נראה שגם מלשון רש"י מדוייק כן, שכתב שם בד"ה אתא עכבר ושקל וז"ל: "ונכנס לבית בפנינו", ומשמע שהכניסה לבית הייתה בפנינו, אבל הלקיחה לאו בדוקא שהיתה בפנינו. וכן בד"ה פירש כתב וז"ל: "ואתא עכבר ושקליה ונכנס לבית", ולא פירש רש"י כגון דלא חזינא דשקל.

וצ"ב בדברי הרמב"ם והשו"ע בתרתי, חדא בעצם סברת הדברים מאי טעמא לא מקרי פירש בנטלה עכבר שלא בפנינו. ועוד שאי נימא כן, מאי שנא מאם פירשה החתיכה מאליה שלא הוי קבוע אע"ג דבודאי ידעינן שבאה משם. כמו"כ יש לבאר במאי פליגי הרמב"ם והתוספות.

ו. ונראה לבאר בזה עפ"י מש"כ המהרש"א לבאר בדברי התוספות שם, דהנה התוספות הקשו מאי שנא נמצא בפי עכבר מנמצא ביד נכרי, והתוספות מוכיחים מדברי הגמרא שגם נמצא ביד נכרי מקרי פירש ולא קבוע, ומאי שנא שנמצא בפי עכבר מקרי קבוע.

והקשה המהרש"א שם על דברי התוספות וז"ל: "ובנמצא הלך אחר הרוב, ומשני שנמצא ביד עכו"ם כו'", עכ"ל. ובפשיטות מבנמצא הלך אחר הרוב לא קשיא להו, מאי שנא נמצא בפי עכבר. משום דאיכא למימר דנמצא בפי עכבר גרע טפי, דתלינן דנטלו העכבר ממקום קביעותו, וה"ל כאלו נולד הספק במקום הקביעות, אבל מדאוקמא נמצא ביד עכו"ם שפיר קשיא להו מ"ש, וק"ל", עכ"ל.

הרי מבואר בדברי המהרש"א שהקשה מאי טעמא לא הקשו התוספות בפשיטות, מאי שנא נמצא בפי עכבר שהוי קבוע, מנמצא ברחוב שמקרי פירש, דמאי שנא פי עכבר משאר פרישה.

ותירץ על זה המהרש"א שבנמצא בפי עכבר גרע טפי שתלינן שנטלו ממקום קביעותו. והנה אי אפשר להבין דברי המהרש"א שכוונתו מצד ההסתברות, שבפי עכבר תלינן טפי שנטלו ממקום הקביעות, שזה בודאי אא"ל, דאדרבא איפכא מסתברא שעכבר יכול לקחת גם מן החורים והסדקים, אבל גוי מן הסתם לקח מאחת החנויות כדרך העולם. וגם משמעות הסוגיא שזה פשיטא לנו שהגיע החמץ מן הצבורין או הבשר מן החנויות, ורק השאלה אם הוי ספק בקבוע או ספק בפירש. ועוד, דאי נימא שהוי ענין שבהסתברות, מאי שנא בפירשה חתיכה שהוי פירש ולא תלינן שפירשה משם.

ז. ונראה לבאר בכוונת המהרש"א, שזוהי סברא בנטילת עכבר וכיו"ב, שכיון שהוי מעשה נטילה ארוך, חשיב שאנו רואים את מעשה הנטילה בעצמו, שמכיוון שאנו רואים את העכבר וחתיכה בפיו, וברור לנו שלקחה מן הצבורין, ואצל העכבר חשיבה הכל כמעשה אחד, שעושה הכל מכח אותו מניע ראשוני של יצר הנטילה וממשיך איתו הלאה, חשיב שאנו רואים את מעשה הנטילה בהתהוותו, וכאילו ראינו ממש שלקח מן הקבוע.

משא"כ בנמצא ביד עכו"ם, מאחר שאצל אדם בר דעת כל מעשה ומעשה הוא נפרד לעצמו, שכל מעשה נעשה מכח שיקול דעת מחודש, אם כן מה שרואים הבשר ביד עכו"ם, אין זה נחשב שראינו את מעשה הנטילה, ורק שידעינן שנטלו משם, אבל אי"ז מספיק ע"מ להיקרא קבוע.

ח. ועפ"י סברת המהרש"א מתבארת היטב שיטת הרמב"ם והשו"ע, שבאמת מודים לסברת התוספות שקבוע מקרי רק אם ראינו שנטלו משם, אלא שסבירא להו שגם בנמצא בפי עכבר חשיב שראינו שנטלו משם. ובהכי מיושבות הסוגיות טפי, שלא צריך לאוקימתא שראינו שנטלו העכבר משם, אלא בכל אופן הוי קבוע.

ט. וממילא מיושב משה"ק ע"ד המטה יהונתן, מאי שנא נמצא בפי עכבר שחשיב קבוע, מחתיכה שפירשה שחשיב פירש. והתשובה שרק בפי עכבר חשיב שאנו רואים את מעשה הנטילה, אבל חתיכה שפירשה חזינו רק את מצב הפרישה.

י. ובאופן שנמצא שיש מחלוקת בין הרמב"ם והתוספות כיצד ליישב את סתירת הסוגיות הנ"ל, שבנמצא בפי עכבר מקרי קבוע, ובנמצא ביד גוי מקרי פריש, שהתוספות מיישבים שאין חילוק בין עכבר לגוי, והחילוק הוא רק אם ראינו את מעשה הנטילה או לא ראינו את מעשה הנטילה. והרמב"ם מיישב עפ"י סברת המהרש"א הנ"ל, שהחילוק הוא בין נמצא ביד אדם לבין נמצא בפי בעל חי, שבנמצא ביד אדם הוי פריש, ובנמצא בפי בעל חי הוי מעשה נטילה ארוך, וממילא חשיב שראינו את מעשה הנטילה.

יא. ואם תאמר, אם כן לשיטת הרמב"ם והשו"ע מנלן שקבוע תלוי דוקא בראינו שלקח ממקום הקביעות, דבשלמא לשיטת התוספות מוכח כן מסתירת הסוגיות, דמאי שנא נמצא ביד עכו"ם מבנמצא בפי עכבר, ומתרץ שיש חילוק אם ראינו או לא ראינו. אלא לשיטת הרמב"ם והשו"ע שהחילוק הוא בין עכבר לבין אדם, מנלן שאם ראינו שלקח מקרי קבוע, דילמא קבוע הוא רק בלקח בעצמו מן הקבוע דאין לך בו אלא חידושו, אבל כל שנולד הספק במקום הפרישה, אע"ג שראינו שלקח, מקרי פריש.

יב. והתירוץ הוא שדבר זה הוא מילתא שבסברא כמש"כ בשו"ת הרדב"ז (חלק ו' סימן ב' אלפים רס"ח) וז"ל: "דע שלא נקרא פירש אלא אם כן לא ראינוהו שפירש, אבל אם ראינו שפירש מן הקביעות, הרי הוא כקבוע. וסברא הוא שאם פירש בפנינו לא הפסיד הקביעות", עכ"ל. הרי מבואר שדבר זה הוא מילתא שבסברא שמה שפירש בפנינו חשיב לגבינו כמו שנשאר במצב קביעותו.

יג. אמנם יש מקום לבאר בדעת הרמב"ם והשו"ע באופן נוסף, והיינו שאין חילוק בין ראינו ללא ראינו, וכל החילוק הוא באיזה מקום נולד הספק. והחילוק בין הרמב"ם לתוספות יהיה לא רק באופן שנתבאר לעיל במקרה שראינו את העכבר וחתיכה בפיו, אבל לא ראינו את הנטילה, אלא גם באופן שראינו את העכו"ם נוטל מן החנויות, ורק שאז לא היה לנו ספק וצד בדבר, ואח"כ רצינו ללקחו ממנו, שאליבא דהתוספות מקרי קבוע מאחר וראינו את הפרישה, ואליבא דהרמב"ם לא מקרי קבוע מאחר ולא נולד הספק במקום הקביעות. והסיבה שבעכבר מקרי קבוע היא לא משום הסיבה שנתבארה לעיל לחלק בין בעלי חיים לאדם, אלא מטעם שברור לנו שנטלו מן הקבוע ולא נח באמצע, משא"כ בנמצא ביד גוי אפשר שאחר שלקח הניח ולקח שוב. [ואה"נ אם ראינו הלקיחה מתחילתה ועד סופה ג"ז מקרי קבוע], וצ"ע כעת.

בענין נודעו ב' הספיקות כאחת בבדיקת חמץ

א. דברי המ"ב בשם המג"א שבנטל לפנינו מקרי קבוע
ב. קו' הפמ"ג שהרי בשעה שראינו הנטילה לא היתה נפק"מ ובכה"ג מקרי פריש
ג. תי' הפמ"ג שיש נפק"מ לאחר זמן איסורו וביאור דבריו
ד. קשה על תי' הפמ"ג מדברי המג"א גופא שכתב שב' הספיקות נולדו כאחת בשעת איסורו
ה. יישוב דברי הפמ"ג עפ"י חילוק בין לידת הספק לפשיטות והכרעת הספק
ו. החת"ס פליג ע"ד המג"א וס"ל שלא חשיב שנולדו ב' הספיקות כאחת
ז. אפשר שמחלוקת הרמב"ם והרשב"א היא לשיטתם

א. איתא בשו"ע סימן תל"ט סע' א' וז"ל: "ט' צבורין של מצה ואחד של חמץ, ובא עכבר ונטל ולא ידענו אם נטל חמץ או אם נטל מצה, ונכנס לבית בדוק, צריך לחזור ולבדקו, שכל הקבוע כמחצה על מחצה. ואם פירש הכיכר ממקום קביעתו, ונטלו העכבר משם, אין צריך לחזור ולבדוק, דכל דפריש מרובא פריש", עכ"ל.

ובמשנה ברורה שם ס"ק א' כתב וז"ל: "ודוקא שנטל העכבר בפנינו ממקום קביעות, דאי נטלו העכבר שלא בפנינו הוי דינו כאילו פירש שלא בפנינו דאמרינן כל דפריש מרובא פריש", עכ"ל.

ומקור דברי המשנה ברורה הוא מדברי המגן אברהם ס"ק א' כאן שכתב וז"ל: "דוקא שנטל בפנינו, וכן הוא ביורה דעה סימן ק"י. תוספות", עכ"ל.

ב. והקשה בפמ"ג כאן (א"א סק"א) ע"ד המג"א וז"ל: "ועיין מגיד משנה פרק ב' מהלכות שבת הלכה כ' אף שפירש לפנינו, מכל מקום כיון שאין נפקא מינה בספק זה עד שפירש למקום אחר לא הוה קבוע, וכאן לא משמע כן. וכי תימא לאחר זמן איסורו, נפקא מינה לחתיכה בפי העכבר אי שריא באכילה, הרי הלבוש כתב אפילו קודם זמן איסורו שיכול לבטלו כו', וכי תימא בשעה חמישית דאסור באכילה ויכול לבטלו, זה לא ניתן להאמר כלל. וי"ל ביניהם, דכאן נפקא מינה לאחר זמן איסור", עכ"ל.

וכוונתו למש"כ המ"מ שם וז"ל: "ונ"ל שדעת רבינו לפרש דפרוש כלהו, ובעת פרישתן בעודן מהלכין נכנס אחד מהם לחצר אחרת, בכה"ג אין מפקחין, וזו היא דר"י לפי שבטל הקביעות הא דפרוש מקצתייהו ונשארו האחרים במקומן, ואותו מקצת שפירש נכנס לחצר אחרת, בין שיהיה המקצת רוב כלם או אחד מהם מפקחין עליו, וזו היא דשמואל. וא"ת אכתי פשיטא דהרי זה כתשע חנויות מוכרות בשר שחוטה ואחת מוכרת בשר נבלה, ולקח מאחת מהן ואינו יודע מאי זה מהן לקח, ספקו אסור מדין קבוע. יש לי לומר דהתם אירע הספק בקבוע, אבל כאן בעת פרישתו ספקו אם היה ישראל אם עובד כוכבים ומזלות לא היה צריך לנו בדבר, ולא אירע הספק עד שנפלה עליו מפולת בחצר אחרת, וה"ז דומה למה שאמרו גבי חנויות ובנמצא הלך אחר הרוב, ומן הדין היה שלא לפקח, והודיענו שמואל שמפקחין ואין הולכין אחר הרוב. זה נ"ל לדעת רבינו", עכ"ל.

הרי מבואר מדברי המ"מ שאע"ג שראינו הפרישה מן הקבוע, מכל מקום אם לא היתה לנו נפק"מ בדבר בשעת הפרישה ורק אח"כ נולד ספק, מקרי שנולד הספק בפרישה ולא בקבוע. ולפי"ז הקשה הפמ"ג ע"ד המג"א כאן, דמה בכך שראינו העכבר נוטל ממקום הקביעות, מכל מקום לא היתה לנו אז נפק"מ בדבר, ורק אח"כ כשנכנס עם הכיכר לבית נולד הספק, ולדברי המ"מ מקרי נולד הספק במקום הפרישה והולכים אחר הרוב.

ג. וצ"ע להבין תירוץ הפמ"ג שתירץ בסוף דבריו וז"ל: "ויש ליישב ביניהם, דכאן נפק"מ לאחר זמן איסור", עכ"ל. ונראה שכוונתו שמיד עם הפרישה נולד ספק מה יהיה דינה של חתיכה זו לאחר זמן האיסור. וצריך לומר שמקרה של אחד שפרש לחצר אחרת ואח"כ נפל עליו הגל, לא נולד שום ספק כי מהיכ"ת שיפול הגל, אולם כאן ברור שזמן האיסור עומד להגיע, ויש לתת את הדעת על דינה של חתיכה זו כבר לפני זמן האיסור, ולכך מקרי שנולד הספק מיד עם הפרישה.

ד. אולם תירוצו של הפמ"ג נסתר לכאורה מדברי המג"א גופא, דהנה המ"א הוסיף כאן ע"ד השו"ע שאם היה הכיכר קטן הרי"ז מותר, כתב המג"א בס"ק ג' שהוא מטעם ספק ספיקא, ספק מצה ספק חמץ, ספק אכלו ספק לא אכלו. והקשה ע"ז המג"א וז"ל: "ומ"מ קשה דבי"ד סי' ק"י פסק דבעינן שיוודעו שני הספיקות ביחד, והכא כיון דנטל בפנינו ונכנס לבית נולד הספק הראשון, ואח"כ נולד ספק השני שמא אכלו. וצ"ל כיון דלא חל איסור חמץ עד שעה ו', אותה שעה נודעו ב' הספיקות ביחד", עכ"ל.

הרי מבואר בדברי המג"א שמקשה שהכא לא נולדו ב' הספיקות כאחד, ומתרץ שב' הספיקות נולדו כאחד בשעת האיסור, וקודם לכן לא נולד שום ספק. וזהו סתירה למש"כ הפמ"ג ליישב הקושיא מדברי המ"מ, והדק"ל איך יתיישבו דברי המג"א עם דברי המ"מ.

ה. ותירץ ע"ז האברך ר' אוריאל מיימון שיחי', שיש לחלק בין לידת הספק, לבין פשיטות והכרעת הספק, שאמנם לידת הספק היתה מיד, ולכן מקרי שנולד הספק במקום הקביעות, וכמו שתירץ הפמ"ג. אולם כל זמן שלא הגיע זמן האיסור לא הכרענו בו בפועל דין של חומרא, ולכן לגבי דין זה של נולדו ב' הספיקות כאחת, חשיב שנולדו כאחת. ודפח"ח.

וביתר ביאור על פי מש"כ הרשב"א בתשובה (סי' ת"א) בענין ספק אחד בגוף וספק אחד בתערובת, וז"ל: "אלא שאין לדון אותה גופה בהיתר שהרי באה לפניך ואסרתה, ואחר שאסרתה היאך אתה אומר עכשיו שנתערבה שמא מותרת היא", עכ"ל. ולגבי סברא זו מסתברא שאזלינן בתר הכרעת הספק ולא אחר לידתו.

ו. והאברך ר' בנימין ברינקמן שיחי' ציין לדברי החתם סופר בחידושיו לשו"ע כאן (הודפס בסוף ספר חת"ס על הש"ס), שכתב שם וז"ל: "מיהו אם הכיכר קטן. הרב בית יוסף לא כתב תנאי זה, יראה שהדין עמו, שהוקשה לו קושיית המגן אברהם סעיף קטן ג', דבעינן שיוודעו ב' הספיקות יחד. ותירוצו נראה דוחק כמבואר למעיין. והרמב"ם לא סבירא ליה הך דבעינן שנודעו ב' הספיקות יחד, דסבירא ליה ספק אחד בגופו וספק אחד בתערובת, הוי ספק ספיקא גמור, כמו שכתב הרב המגיד על שמו, בפרק א' מהלכות יום טוב הלכה כ' עיין שם. והוא הדין דלא בעי שיודעו ב' הספיקות יחד, לכן באמת צריך עיון קצת איך לא חילק בין קטן לגדול. אמנם עיין מה שכתבתי בחידושי למסכת ביצה ג' עמוד ב', עיין שם היטב". הרי מבואר בדברי החת"ס שפליג על דברי המג"א, וס"ל דלא מקרי שנולדו ב' הספיקות כאחת.

ועל פי דברי החת"ס מיושבים טפי דברי הפרי מגדים, שאה"נ הספק הראשון נולד מיד, ומשו"כ לא מקרי שנולדו ב' הספיקות כאחת. אולם ליישב דברי הפמ"ג בדברי המג"א גופא בהכרח צ"ל כנ"ל.

ז. וכעת נתעוררתי שאפשר שיסוד מחלוקת הרשב"א והרמב"ם אם בעינן שיודעו ב' הספיקות יחד, וכן אם מתירים ספק אחד בגוף וספק אחד בתערובת היא לשיטתם, שלדעת הרשב"א שספיקא דאורייתא לחומרא מן התורה, אומרים את הסברא הנ"ל, שכיון שהחמרנו בספיקו מן התורה היאך נחזור ונתירנו. אולם לדעת הרמב"ם שס"ל שהספיקות דינם להקל מן התורה, ורק חכמים החמירו, לא שייכת כ"כ הסברא הנ"ל.

בענין אחשביה - ובגדר חמץ שנפסל מאכילה

א. צ"ע מאי שנא נפסל מאכילת כלב לפני זמן איסורו, או לאחר זמן איסורו
ב. צ"ב מחלוקת הראשונים אם חמץ שנפסל מאכילת כלב מותר גם באכילה
ג. דעת המתירים משום שבטלה דעתו אצל כל אדם, ודעת האוסרים משום שכיון שאכליה אחשביה
ד. הרבה ראשונים ס"ל כדעת הי"א שמותר אפילו באכילה
ה. סברת הרא"ש צ"ב, שמשמע שמודה שבטלה דעתו, ואם כן איך שייך לומר שאחשביה
ו. קושיית הב"ח ע"ד הרא"ש מהנשבע שלא יאכל ואכל עפר שהוא פטור, ולא אמרינן שאחשביה
ז. קושיית השאגת אריה מהאוכל ביום הכיפורים דברים שאינם ראויים שהוא פטור
ח. קושיית השפת אמת ע"ד הרא"ש דכיון דלא חל עליה שם איסור חמץ, מה בכך דאחשביה
ט. קושיית הפרי חדש ע"ד הרא"ש מנבילה שאינה ראויה לגר שאין איסור באכילתה
י. דברי המ"ב בשם הט"ז שדינא דהרא"ש אינו אלא מדרבנן, והקושיות על דבריו
יא. דברי התה"ד הב"ח והברוך טעם שאסור מדאורייתא, וכן משמע מלשון הרא"ש
יב. ראיה ברורה מדברי הרא"ש שכוונתו לאסור באיסור תורה
יג. דברי הש"ך שכל דינא דאחשביה של הרא"ש שייך רק באיסורי אכילה ולא באיסורי הנאה
יד. דברי הש"ך המה לכאורה לפלא, דמצד סברת אחשביה מאי נפק"מ בין איסורי אכילה לאיסורי הנאה
טו. ביאור דברי הש"ך שלגבי הנאת אכילה לא שייך לומר שבטלה דעתו, משום שעל הנאת אכילה שלו רק דעתו היא הקובעת
טז. יוכיח שגם בדיני עיקר וטפל הדבר כן, שלא אומרים בטלה דעתו בדבר שאצלו הוא העיקר משום שלגבי הנאת אכילה שלו רק דעתו היא הקובעת
יז. יבואר לפי"ז דעת הרא"ש שרק לגבי איסור הנאה שיש בחמץ מועילה סברת אחשביה, משום שזוהי הנאת אכילה שלו, אבל לגבי דינים התלויים באיסורי אכילה בטלה דעתו
יח. יבואר שאכליה אחשביה מועיל להחשיבו לתורת חמץ כלפי הנאת אכילה שלו
יט. עפ"י דברי הש"ך מיושבות כל קושיות האחרונים ע"ד הרא"ש, שכל הקושיות הם מאיסורי אכילה, ודברי הרא"ש אמורים רק באיסורי הנאה
כ. צ"ל שהרא"ש ס"ל כדעת הסוברים שיש מלקות באיסורי הנאה וששיעורו הוא בכזית, ובזה מתבארים דברי המשנה דכותח הבבלי שלוקה מצד איסורי הנאה שבו
כא. הרא"ש ס"ל בביאור דברי הגמרא דבטלה דעתו כפירוש התוספות בנזיר דבהכי לא מיירי, ואי עביד הכי מיחייב
כב. דברי המשנת יעבץ בביאור דברי הרא"ש, ונראה שהם הם הדברים
כג. דברי הגרב"ד פוברסקי בענין חרכו קודם זמנו, וישוב משה"ק באות א'

א. כתב השולחן ערוך אורח חיים סימן תמ"ב סעיף ט' וז"ל: "חמץ שנתעפש קודם זמן איסורו ונפסל מאכילת הכלב, או ששרפו באש ונחרך עד שאינו ראוי לכלב, או שייחדו לישיבה וטח אותו בטיט, מותר לקיימו בפסח", עכ"ל. ובמשנה ברורה שם ס"ק ל"ט כתב וז"ל: "ר"ל שנפסל מאכילת כלב קודם זמן איסורו, דאם קודם פסח לא נתקלקל רק מאכילת אדם, ובתוך הפסח נתקלקל ביותר עד שאינו ראוי לאכילת כלב, היה חייב לבער, כיון שבשעה שהגיע זמן חיוב הביעור, היה ראוי עדיין לאכילת כלב", עכ"ל. ובשער הציון שם ס"ק ס"ה כתב וז"ל: "דעפרא בעלמא הוא לא אמרינן אלא אם כן אינו ראוי לאכילת כלב, כדמוכח מרי"ף בשיטה זו. ואף שאחר כך נתקלקל ביותר, זה לא מגרע חיובו, וכמו שהסכימו הפוסקים דאם נתקלקל החמץ בתוך הפסח עד שאינו ראוי לכלב חייב לבער", עכ"ל.

ולכאורה זהו דבר פלא, דכמו שאם נפסל מאכילת כלב קודם הפסח פטור מלבער משום דפקע שם אוכל וחמץ ממנו, והוי עפרא בעלמא כלשון הפוסקים, הכי נמי כאשר נפסל מאכילת כלב לאחר זמן האיסור, מאי טעמא לא יפקע ממנו חיוב הביעור שחל עליו, שהרי החיוב לבער חל על החמץ, וכעת כבר תו אינו חמץ כלל אלא עפרא בעלמא, ואיזה טעם יש לומר שעדיין חייב בביעורו.

ולכאורה היה מקום לומר שאה"נ כדי שתחול חובת ביעור צריך לשם חמץ, אבל לאחר שחלה חובת ביעור, גדר החיוב הוא לכלות את החומר מן העולם, ומה שכעת נפסל מאכילת כלב אינו נקרא שעובר מן העולם. אולם זה לכאורה אינו נכון, דהתינח לרבי יהודה שאין ביעור חמץ אלא שריפה, יש מקום לומר כן. אולם אליבא דחכמים שהשבתתו בכל דבר, וכמבואר לקמן בסימן תמ"ה. וכל מה שצריך לפוררו הוא רק מחשש תקלה שלא ימצאנו מישהו ויהנה ממנו כמבואר במ"ב שם, אבל מצד חיוב הביעור סגי במה שמבערנו מן הבית בכל דבר. ומבואר שם במ"ב ס"ק ג' שיכול לזרוק גם לנהר ולאו דוקא לים, ומשום שיכול להשביתו בכל דבר, ואם כן מה שנפסל מאכילת כלב לא גרע מכל הנך. וגם אליבא דרבי יהודה אינו מוכרח, שבפשוטו הדין לשורפו הוא כל זמן ששם חמץ עליו, אבל לאחר שפקע ממנו שם חמץ איזה טעם יש לחייבו לשרוף.

ב. עוד כתב הטור או"ח סימן תמ"ב וז"ל: "חמץ שנתעפש קודם זמן איסורו או ששרפו באש ונחרך עד שאינו ראוי לכלב, או שייחדו לישיבה וטח אותו בטיט, בטלו ומותר לקיימו בפסח, וי"א שמותר אפילו באכילה. וה"ר יהודה אברצלוני כתב שאסור באכילה ומותר בהנאה, ולזה הסכים א"א הרא"ש ז"ל", עכ"ל. ומבואר שנחלקו היש אומרים והרא"ש בחמץ שנפסל לאכילת כלב, שהדין הוא שמותר בשהיה ומותר בהנאה, אם מותר גם באכילה, שיש מתירים גם באכילה, והרא"ש אוסר. וצריך ביאור מהו יסוד מחלוקת הראשונים בזה.

ג. ובבית יוסף שם כתב ע"ז וז"ל: "ומה שכתב ויש אומרים שמותר באכילה וכו'. בריש פרק כל שעה אהא דאמר רבא חרכו קודם זמנו מותר בהנאה אפילו לאחר זמנו, כתב הר"ן, ודאמרינן מותר בהנאה בדין הוא דאפילו באכילה נמי, כיון שיצא מתורת פת קודם שיחול בו איסור חמץ. אלא לפי שאין דרך אכילה בלחם חרוך נקט לישנא דמותר בהנאתו, דאפילו אכיל ליה לאו אכילה היא אלא דמתהני מיניה. והרא"ש כתב דלא מסתבר, שאף על פי שבטלה דעת האוכל אצל כל אדם, מכל מקום כיון דאיהו קא אכיל ליה אסור. וכן כתב הרב הברצלוני וזה לשונו, והני מילי דמותר בהנאה לאחר זמנו, אבל באכילה לא, ומהאי טעמא נמי אסור כותח הבבלי כי אכיל ליה", עכ"ל.

ומבואר בדברי הבית יוסף שמחלוקת הר"ן והרא"ש היא, שהר"ן סובר שאין דרך אכילה בלחם חרוך, וממילא בטלה דעתו אצל כל אדם, ולכן לאו שמיה אכילה אלא שמיה הנאה. והרא"ש סבירא ליה שאע"ג שבטלה דעתו, מכל מקום כיון דאיהו קא אכיל ליה אסור. ופירשו האחרונים דבריו שמכיון שאכליה אחשביה לאיסוריה.

ד. והנה הרבה ראשונים ס"ל כדעת היש אומרים שהביא הרא"ש שמותר אפילו באכילה, א. **תלמיד הרשב"א** פסחים כ"א: כתב וז"ל: "חרכו קודם זמנו, שחרכו יפה ונשרף, מותר בהנאתו אפילו אחר זמנו דעפרא בעלמא הוא. **והוא הדין דבאכילה נמי שרי,** ונקט הנאה משום דלא שייכא ביה אכילה". ב. **ברבינו מנוח** (ספר המנוחה הלכות חמץ ומצה פרק ג') כתב וז"ל: "אבל בודאי מאחר ששרפו לגמרי עד שהוא פחם מבפנים כמבחוץ נפק ליה מתורת חמץ ואפילו באכילה, **ולא אמרינן דאי אכיל אחשביה ועבר עליה, דהא ודאי כיון דלא חזי לאכילה לא מהני ליה מחשבה שהרי הוא כעפר, אף על פי שחשבו לאכילה מה בכך**, כן נראה אף על פי שיש חולקין בזה, אבל ודאי אם חרכו מבחוץ עד שנפסל מלאכול לכלב, אך אם היה גורר אותו היטב היה מוצא לחם בתוכו, אפילו בהנאה אסור, וכי תימא מאי שנא מהא דאמרינן בפרקין דלעיל כפת שאור שייחדה לישיבה אם טח פניה בטיט בטלה, ה"נ כי חרכו מבחוץ אמאי אינו בטל מתורת חמץ, לאו מלתא היא, דנהי דאמרינן דכי טח פניה בטיט בטלה מתורת חמץ, ותו לא עבר עליה בבל יראה ובל ימצא, אבל ודאי אם גוררה ומחשבה לאכילה ודאי אסור, ואי אכלה חייב כרת, אבל הכא דכי חרכו מבחוץ תו לא עבר עליה, אבל ודאי פשיטא ליה דבאכילה אסור אחר שהוא ראוי לאכילה. ג. **מהר"ם חלאווה** פסחים כ"א: "ואמר רבה חרכו קודם זמנו מותר בהנאתו לאחר זמנו, כלומר שחרכו עד שהוציאו מתורת לחם ונפסל אפילו מאכילת הכלב מותר בהנאתו לאחר זמנו, ונקט בהנאתו משום דאינו ראוי לאכילה, **אבל הוא הדין אי בעי למיכל ליה דכעפרא בעלמא הוא**". ד. **ריטב"א** על מסכת פסחים כ"א: "**וכתב הרא"ש ז"ל בשם רבותינו דהוא הדין דשרי באכילה,** והאי דנקט שהנאתו משום דאין דרך לאוכלו כמות שהוא אלא בשנותנין ממנו בתבשיל, וכי הא הנאה מקרייא".

ה. וחזינן שבסברא פשוטה סבירא להו לכל הנך ראשונים שמותר אף באכילה, ומשום שבטלה דעתו אצל כל אדם, ואם כן צריך ביאור מהי סברת הרא"ש שאוסר בזה. ובפרט קשה, שהרי הרא"ש בעצמו מודה לסברא זו דבטלה דעתו אצל כל אדם, וכמו שמפורש בדבריו, אלא שמוסיף שאעפ"כ אסור, וצ"ב איך יהיה אסור אם בטלה דעתו אצל כל אדם.

ו. ובב"ח שם הקשה על דברי הרא"ש מדברי הגמרא דמסכת שבועות, דאיתא שם **שהנשבע שלא לאכול, ואכל עפר פטור, ולא אמרינן כיון דאכליה אחשביה.** ועיי"ש מה שתירץ, וכתב ע"ז בברוך טעם שהוא בדוחק.

ז. עוד הקשה בשו"ת שאגת אריה סימן ע"ה בסתירת דברי הטור, דהנה בטור בהלכות יוה"כ סימן תרי"ב כתב וז"ל: "**אכל מדבר שאינו ראוי לאכילה, כתב אבי העזרי דאפילו איסורא ליכא**", עכ"ל. הרי כתב בשם הראבי"ה שדבר שאינו ראוי לאכילה פטור לגמרי.

והקשה השאגת אריה שם וז"ל: "ומהתימה על הטור, שבאו"ח סימן תמ"ב הביא במסקנא הסכמת אביו דבאכילה אסור הא דחרכו קודם זמנו. **וגבי יוה"כ הביא דברי ראבי"ה דבאוכלין שאינן ראויין אפילו איסורא ליכא**, וכבר נתבאר שלא די שדבריו סותרין דברי אביו הרא"ש ז"ל, אלא שדבריו סותרין זה את זה. ועיין בפרק ג' דשבועות גבי אלא כדרבא דאמר שבועה שלא אוכל ואכל עפר פטור כו', עד התם כיון דמעיקרא אכל והדר אישתבע ליה חשובי אחשביה כו'. והדברים מבוארים מעצמן דלק"מ, וא"צ להאריך בזה. והשתא נקטינן דאוכלין שאינן ראויין לאכילה, וכן משקין שאינן ראויין לשתיה, אף על פי שפטור עליהן ביוה"כ איסורא מיהא איכא, ואפילו לרפואה בחולה שאין בו סכנה אסור, כנ"ל", עכ"ל.

ובאמת שהקושיא קשה ביותר, שהרי בהלכות יום הכיפורים התיר הטור אפילו אוכלים שנפסלו רק לאכילת אדם, ועדיין ראויים לאכילת בהמה, ואילו בהלכות פסח אסר אפילו מה שנפסל מאכילת כלב.

ח. ובשפת אמת (פסחים כ"א:) הקשה ע"ד הרא"ש, וז"ל: "עיין בהרא"ש מה שכתב דהא דתנן מותר בהנאתו דוקא הנאה הוא דשרי, אבל באכילה אסור משום דאחשבי', **וסברא דחוקה היא כיון דלא חל עלה שם איסור חמץ מה בכך דאחשבי'.** ולענ"ד אפשר לומר דאה"נ דבאכילה נמי שרי אם חרכו קודם זמן איסור, אך הכא דמיירי בחרכו בשעה חמישית דקאי אריש דמתניתין בשעה שמותר כהן לאכול. וגם רבא י"ל דמיירי קודם זמן איסור הנאה, וא"כ כיון דלאיסור אכילה החמירו לאסור ב' שעות, ה"ה נמי כאן לאכול בפסח החמירו דשמא טעה בשעה ונמצא דחרכו לאחר זמן איסור, ולהכי דוקא בהנאה שרי, אבל אי חרכו קודם שעה חמישית אה"נ דבאכילה נמי שרי כנ"ל".

הרי מבואר שהשפת אמת מעמיד דברי המשנה בחרכו בשעה חמישית דוקא, שזהו דוחק גדול, ומשום דקשיא על דברי הרא"ש, שאם

קודם שעה חמישית נפסל באכילה, מה בכך שאכלו, והרי הוא כאוכל דבר שאין שם חמץ עליו ומאיזה טעם יש לחייבו.

ט. ובפרי חדש הקשה על דברי הרא"ש וז"ל: "ומה שכתב מותר לקיימו בפסח, משמע דבאכילה אסור, וזהו סברת הרא"ש שכתב שאעפ"י שבטלה דעת האוכל אצל כל אדם, מכל מקום כיון דאיהו קאכיל ליה אסור. אבל הר"ן והמאור כתבו שמותר אפילו באכילה כיון שיצא מתורת פת קודם שיחול בו איסור חמץ, וכן נראה עיקר דהא עפרא בעלמא היא, **וכדאמרינן בפרק בתרא דעכו"ם דנבילה מוסרחת שאינה ראויה לגר שריא משום דעפרא בעלמא הוא, ולא אמרינן כיון דחשיב ואכיל ליה אסור.** וא"ת אם כן אפילו לא נפסלה מלאכול לכלב נמי דומיא דנבילה, ובפרק קמא דפסחים נמי אמרינן לרבי יוחנן דקאמר דבשבע דברי הכל שורפין, לימא מסייע ליה הפת שעיפשה כו' ונשרפת עם הטמאה בפסח, ודחינן שאני התם דעפרא בעלמא הוא, וכיון דכן אמאי נשרפת. וי"ל דחמץ כיון שלא נפסל מאכילת הכלב חזי לחמע בו כמה עיסות, אבל אם נפסל כל כך שאפילו הכלב אינו יכול לאוכלו לא חזי לכלום", עכ"ל.

הרי מבואר שהפרי חדש מקשה על דברי הרא"ש, מהדין של נבילה מוסרחת שאינה ראויה לאכילה לגר, שנחשבת כעפר בעלמא, והאוכלה פטור מהלאו של לא תאכלו כל נבילה משום שאין שם אוכל על זה, ולא אמרינן דכיון דאכליה אחשביה.

י. והנה כתב המ"ב בשם הט"ז שדינא דהרא"ש אינו אלא מדרבנן, וז"ל הט"ז ס"ק ח': "מותר לקיימו, אבל באכילה אסור, אף על גב דאינו ראוי לאכילה, מכל מקום איהו אחשביה ליה לאכילה, כ"כ הרא"ש. ונראה לדידיה דודאי אין חיוב דאורייתא בזה, דהא ביו"כ כי אכל אכילה שאינה ראויה פטור", עכ"ל.

ועל פי דברי הט"ז היה אפשר ליישב את כל קושיות האחרונים על דברי הרא"ש, שבאמת מדאורייתא מותר משום שבטלה דעתו אצל כל אדם, ורק מדרבנן אסור משום שאחשביה ע"י אכילתו.

אמנם זהו דוחק, שלפי"ז הנשבע שלא יאכל ואכל עפר יהיה אסור מדרבנן, ולכאו' לא מפורש כן בשום מקום, והוא דבר חידוש שלא נזכר בגמרא ובפוסקים. וגם לגבי נבילה שאינה ראויה לגר, סתימת דברי השו"ע והפוסקים היא שאין בזה אפילו איסור דרבנן (עיין בחינוך סימן ת"פ שכתב לאסור מצד בל תשקצו, וברא"ה בבד"ה ב"ה ש"ד ל"ז: כתב שמותר לכתחילה לפגום הנבילה כדי שתהיה לא ראויה לגר ומותרת. וגם ברמב"ם בפי"ד ממאכא"ס הי"א שכתב לשון פטור, הרי כתב זה רק על נפסל מאכילת אדם, אבל בנפסל מאכילת כלב משמע שמותר לכתחילה). עוד קשה לדברי הט"ז קושיית השאג"א מהלכות יום הכיפורים, ששם מפורש שפטור אפילו מדרבנן.

יא. ועיין בב"ח שמשמע שפשיטא ליה שדינא דהרא"ש הוא מדאורייתא. ובאמת שכן משמע פשיטות לשון הרא"ש, וגם הט"ז לא היה מחדש דבריו אלמלי שהייתה לו קושיא, אבל מלשון הרא"ש נראה שגם הוא מודה שמשמע שהוא מדאורייתא.

וכן נראה מלשון התרומת הדשן סימן קכ"ט שכתב וז"ל: "דנראה דהא דאסרי גאונים דלעיל חמץ שחרכו קודם זמנו באכילה, היינו משום דכיון דמחשבינן ובעי למיכליה **לא איפסיל לדידיה מאכילת אדם, וכל שכן מאכילת כלב.** וכן משמע בפשיטות לשון אשירי לעיל. אבל במה שנותן הקולמוס בפיו כדי להחזיקה, ואגב זה טועם מן הדיו בלא כוונה, לא מחשבינן בהא מידי", עכ"ל. הרי שכתב התה"ד שלדידיה לא איפסיל מאכילה, ואם כן הוא דאורייתא.

ועיין בספר ברוך טעם לרבי ברוך פרענקיל תאומים בעל הגהות ברוך טעם (שער ג' שער הכולל דין א') שכתב וז"ל: "**דאף שאסר הרא"ש חרכו קודם זמנו באכילה, מכל מקום מודה דליכא חיוב כרת** באכילה זו", עכ"ל. וממה שהוצרך הברוך טעם לומר שאין כרת באכילה זו, מכלל דפשיטא ליה שאסור מן התורה.

גם מהאופן בו כתב הרא"ש את דבריו משמע שהוא איסור תורה, שהרי לאחר שהביא את דעת המתירים כתב על זה: "ולא מסתבר". והיינו שהרא"ש חולק בסברא על דברי המתירים. ולכאורה אם באיסור דרבנן עסקינן, אין זה נידון לסברא, שלגבי איסור דרבנן יש לדעת אם חז"ל אסרו או שלא אסרו, וצריך למצוא מקור בש"ס לאיסור, ולא מתאים ע"ז לשון מסתבר, ולשון זה משמע יותר שיש כאן נידון בגדרי איסורי תורה.

יב. ובר מן כל דין הנה מצאתי כעת תל"ת ראיה מפורשת מדברי הרא"ש גופא, שכוונתו לאיסור דאורייתא, דהנה כתב הרא"ש בהמשך דבריו שם (ריש פרק ב' פסחים) וז"ל: "יש שרוצים לומר לאו דוקא הנאה, דהוא הדין נמי אכילה דעפרא בעלמא הוא. ולא מסתבר, דאע"פ דבטלה דעת האוכל אצל כל אדם, מכל מקום כיון דאיהו קאכיל ליה אסור. וכן כתב הרב הברצלוני ז"ל וז"ל, והנ"מ דמותר בהנאה לאחר זמנו, אבל באכילה לא, **ומהאי טעמא נמי אסור כותח הבבלי כי אכיל ליה דתנן אלו עוברין בפסח כותח הבבלי** וכו'", עכ"ל. הרי מבואר בדברי הרא"ש שמהאי טעמא של אחשביה מתפרשים דברי המשנה שאוסרת כותח הבבלי בפסח, ומפורש במשנה ומבואר בגמרא שהוא מדאורייתא, שהרי הגמרא שואלת "וכזית בכדי אכילת פרס דאורייתא הוא וכו' ומתרצת אין וכו'", עי"ש. ואם כן מוכח שבאיסור דאורייתא עסקינן.

ואמנם דברי הרא"ש צריכים ביאור, שהרי לכאורה אדרבא משם לכאורה ראיה לסתור, שהרי הגמרא אומרת שאליבא דרבנן אי שריף ליה מישרף בטלה דעתו אצל כל אדם, ולדברי הרא"ש היה צ"ל שאחשביה ואסור, ויבואר בס"ד לקמן. מכל מקום מוכח מדברי הרא"ש שאי אכליה אחשביה משוי ליה לאיסור דאורייתא. ועיין בקרבן נתנאל שם שהקשה כן על דברי הרא"ש, ועי"ש מה שתירץ, וגם מדבריו מוכח שהוא איסור תורה. ובאופן שצריך ליישב דברי הרא"ש מכל קושיות האחרונים הנ"ל.

יג. ונראה בס"ד בביאור כל זה, דהנה איתא בשו"ע יו"ד סימן קנ"ה סעיף ג': "בשאר איסורים מתרפאים במקום סכנה, אפילו דרך הנאתן. ושלא במקום סכנה, כדרך הנאתן אסור, שלא כדרך הנאתן מותר", עכ"ל.

ומבואר בדברי השולחן ערוך שבשאר איסורין מותר להתרפאות שלא כדרך הנאתן, אפילו לחולה שאין בו סכנה.

ובש"ך ס"ק י"ג כתב וז"ל: "לצורך רפואה, אבל שלא לצורך רפואה, אפילו שלא כדרך הנאתן אסור. הרא"ש פרק כל שעה, ופשוט הוא. **והיינו באיסורי הנאה, אבל באיסורי אכילה שרי, כדאיתא בפוסקים**", עכ"ל.

ומבואר בדברי הש"ך שדינא דהשו"ע שאם אינו לצורך רפואה, אסור לאכול מדברים האסורים אפילו שלא כדרך הנאתן, הוא מכח דברי הרא"ש דידן, שכיון שאכליה אחשביה (שזה שייך בכל האיסורים ולא רק בחמץ), ורק שאם אוכל לצורך רפואה אין כאן אחשביה שהרי אינו רוצה לאכלו אלא שמוכרח לצורך הרפואה, אבל אם אינו לצורך רפואה, אע"ג שאוכלו שלא כדרך הנאתו, וכגון בדבר איסור שנפסל מאכילת אדם, אסור משום שאכילתו מחשיבתו.

אמנם הש"ך מוסיף עוד פרט ותנאי בדברי הרא"ש, שהרי כתב וז"ל: "והיינו באיסורי הנאה, אבל באיסורי אכילה שרי, כדאיתא בפוסקים". ומבואר בדברי הש"ך, שדברי הרא"ש דכיון דאכליה אחשביה, אמורים רק באיסורי הנאה ולא באיסורי אכילה. ובאופן שדבר שהוא רק מאיסורי אכילה ואינו מאיסורי הנאה, וכגון נבילה או חלב, יהיה מותר שלא כדרך הנאתו אפילו שלא לצורך רפואה, ולא נימא כיון דאכליה אחשביה.

יד. ודברי הש"ך המה לכאורה לפלא, שלכאורה מאי נפק"מ בין איסורי הנאה לבין איסורי אכילה, דמאחר ועל ידי שאוכלו סבירא ליה לרא"ש שאכילתו מחשיבתו לאוכל, וכדמשמע לשון התה"ד בשו"ת סימן קכ"ט שכתב וז"ל: "נראה דהא דאסרי גאונים דלעיל חמץ שחרכו קודם זמנו באכילה, היינו משום דכיון דמחשבינן ובעי למיכליה לא איפסיל לדידיה מאכילת אדם, וכל שכן מאכילת כלב. וכן משמע בפשיטות לשון אשירי לעיל", עכ"ל. ומבואר שעל ידי דאחשביה אמרינן שלא איפסיל לדידיה מאכילה, ואם כן מאי שנא בין איסורי הנאה לבין איסור אכילה, וזהו לכאורה פלא עצום.

טו. ונראה בביאור דברי הש"ך, דהנה כמו שהערנו לעיל (סוף אות ד') דברי הרא"ש צריכים עיון מיניה וביה. דמחד מודה לסברת האוסרים שבטלה דעתו אצל כל אדם. ומאידך כותב שאעפ"כ אסור. ובביאור הדברים נראה, דהנה התחבטו האחרונים מתי אמרינן בטלה דעתו אצל כל אדם, ומתי אמרינן שלא בטלה. ונראה בסברא פשוטה, שבדבר שתלוי בשם ובהגדרה, וכגון שם מלאכה, שם אוכל, וכיו"ב, זה נקבע על פי דעת בני אדם, ואיהו לאו כל כמיניה לשנות שמות והגדרות כלליות. משא"כ לגבי דין הנאת אכילה, שהיא פרטית אצל כל אחד ואחד, לא שייך לומר שבטלה דעתו אצל כל אדם, שמה שלוקח הנאה ונהנה ממנה הוי דבר התלוי בו בעצמו, ואיהו מחשיב ליה להנאה, ואין בכח דעת בני אדם להפקיע חשיבות זו של הנאה שלוקח לעצמו.

טז. ודוגמא לדבר הוא מהלכות עיקר וטפל, שאע"ג שלגבי כל העולם דבר אחד הוא טפל לגבי אחר, אם אצלו באופן שאוכלו כעת הוי איפכא, באופן שברור שאידך טפל לחבירו, נראה פשוט שלא שייך לומר שבטלה דעתו, שלגבי הנאת אכילה שלו הוא הקובע מהו עיקר ומהו טפל.

ויעוין בספר דינים והנהגות למרן בעל החזו"א (פרק ו' סעיף ח') שכתב שפעם אחת אכל החזון איש בננות בסעודה בלא פת ולא בירך לפניהן, **כי אמר שאצלו זה עיקר הסעודה.** הרי שבדידיה תליא מילתא, ואם באמת אצלו הוא טפל שפיר הוי טפל.

ועיין בשו"ת משפטי צדק להגר"ש גארמיזאן זצ"ל סימן כ"ו שכתב וז"ל: "שאלה: על המלבן מאי מברך שהכל או מיני מזונות. תשובה: לכאורה נראה דדבר זה תלוי בדעת האוכל אם עושה עיקר מהדבש או מחלב חטה. וביאור הענין, שהרי עיקר ושורש דין זה תלוי בדין כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפילה, כי כן כתב רמב"ם בפ"ג דברכות דין ו' לפיכך מיני דבש וכו', הרי שתלאו בדין כל שהוא עיקר ועמו טפלה וכו', ותלה נמי עיקר הדין דמיני דבש וכו' בדעת האדם, אם המי חלב הוא לדבק בעלמא, הדבש עיקר, ואם ליתן טעם מי חלב עיקר. **והנה הדין נותן דבתר דעת האדם אזלינן, ולא שייך בזה לומר ניזיל בתר רוב בני אדם ובטלה דעתו אצל רוב בני אדם, כההיא דפסק הבית יוסף באורח חיים סימן קס"ח דין ו', דדוקא התם לענין קביעות סעודה אזלינן בתר רוב בני אדם, אבל הכא לענין מהו עיקר, תלוי בדעתו מה שהוא עושה עיקר באותה שעה.** תדע דהרי גבי דין כל שהוא עיקר וכו' תנן בפ"ו דברכות דף מ"ד ע"א הביאו לפניו מליח בתחילה ופת עמו, מברך על המליח ופוטר את הפת מפני שהפת טפלה לו, עכ"ל. ופסקה רמב"ם בפ"ג דברכות דין ז' והבית יוסף בא"ח סימן ר"ב דין א'. הרי שהפת עיקר בכל מקום, וכאן הוי טפל לפי דעת האדם שדעתו במליח ועושה הפת טפל, ולא אמרינן בזה בטלה דעתו אצל כל אדם. **אם כן זה כלל גדול בדין זה, דבתר דעת האדם אזלינן מה שהוא דעתו לאכול עיקר הוי עיקר, והאחר הוי טפל לו.** וזהו שפסק הבית יוסף סוף סימן ר"ב מרקחת שמניחים על רקיקין דקים, אותם רקיקים הוו טפלה למרקחה, שהדבר ידוע שאין מתכוונים לאכול לחם, עכ"ל. משמע הא אם היו מתכוונים לאכול לחם היה מברך על הרקיקים. אלא דקשה דאם כן בטלת כל דיני ברכות, דכתב הבית יוסף סימן ר"ד דין י"א חבושים וכו' הילכך מברך על החבושים וכו', וכן בדין י"ב שם לפיכך מיני דבש וכו', והשתא מה שייך בזה כללים, והלא הכל תלוי בדעת האוכל מה שהוא בדעתו לעשות עיקר הוי עיקר, אלא ודאי להכי פסק על חבושים וגינדאש בורא פרי העץ וכו' לומר דזו היא ברכתם, ואם הוא יעשה עיקר מהדבש בטלה דעתו, וכן בדין י"ב במיני דבש זו היא ברכתם קבועה, ואם הוא עושה עיקר ממי חלב בטלה דעתו. ומיהו צ"ע דהא פי' דלא שייך בזה בטלה דעתו כנ"ל, דבדעתו תליא מלתא כמו האוכל מליח ופת עמו. ומיהו י"ל דהדין דין אמת דהדבר תלוי בדעת האדם, מה שהוא רוצה לאכול הוא הוי העיקר והאחר טפל לו, והני מילי דברכות הם בסתם בני אדם שאין עושים עיקר אכילתם מזה יותר מזה, והכל ערב אליהם, דו"ק. והשתא בסתם בני אדם נראה דהיינו דין שכתב הבית יוסף בסימן ר"ד דין י"ב לפיכך מיני דבש שמבשלים אותם וכו', והכא נמי במלב"ן הדבש עיקר כי חלב חטה אינו אלא לדבק. וכן מצאתי הגהה אחת בגיליון שלחן ערוך שם וז"ל, לפיכך מיני דבש וכו' ונראה לי דהיינו המלב"י וכיוצא בו דהוי עשייתו כך, ויש מי שרצה להשוות המלבן להיהיא דאיתא לקמן סימן ר"ח דין ו' בענין הקמח, ולא דמי, עכ"ל. פי' דבריו דגם המלבן עשייתו כך שחלב חטה הוא לדבק בעלמא, ולא דמי להיהיא דסימן ר"ח דהתם הקמח עיקר ואינו עשוי לדבק בעלמא, ומיהו בהגהה אחרת מצאתי ועל המלבן מברך מיני מזונות, עכ"ל, משמע דס"ל דחלב חטה עיקר. ולכל הפי' קשה מהיהיא דסימן ר"ח דין ג' כשנותנים קמח וכו', וקשה דאי לדבק בעלמא ודאי הדבש עיקר, ומאי טובו להחמיר וכו', וכן אם הקמח עיקר לסעוד הלב ודאי מברך מיני מזונות, ומאי טובו להחמיר. וי"מ דאזלינן בזה בתר רובא, וליתא שהרי בדין ב' פסק בהדיא אפילו עירב עמהם דבש הרבה יותר מהם וכו', זולת כשנתנו לדבק שאז הדבש עיקר, והתם לא מצינו טובו להחמיר, והכא בדין ג' גבי ואם לדבק וכו' כתב וטובו להחמיר. ואין לנו כלל גדול בדין זה בלי פקפוק וצ"ע, הלכך טוב להחמיר כמו שכתב בדין ג'", עכ"ל.

הרי מבואר בדבריו שלענין עיקר וטפל בתר דעתא דידיה אזלינן, ומש"כ בסו"ד שאין לנו כלל גדול בזה היינו דוקא לענין המלב"י שאי אפשר לומר במוחלט מהו העיקר ומהו הטפל, כי יש ספק אם הקמח ניתן שם לדבק או לסעוד. אבל במקום שברור שעיקר רצונו ומטרתו הוא באחד מן המינים והשני רק טפל לו, אזלינן בתר דעתא דידיה בלבד.

וע"ע בספר ברכת יצחק לרב יצחק ברכה (חלק א' סימן קע"ז אות ד') שהביא ראיה מדברי הרשב"א שלגבי עיקר וטפל בתר דידיה אזלינן, ושפירש שם דברי המג"א שמשמע מהם איפכא באופן שכתבנו לעיל שאינו ודאי טפל אצלו, ואמדינן דעתו כדעת כל העולם.

וע"ע בספר מראי מקומות והערות לפרק כיצד מברכין (מ"ד.) שכתב וז"ל: "והנה קודם שנבאר כללי עיקר וטפל יש להקדים **דבענין זה הכל תלוי בכוונתו האישית של האוכל מהו עיקר אצלו ומהו טפל אצלו, ולא מתחשבים כלל בדעת הרוב ובסתמא וכדו', דלא שייך כאן בטלה דעתו, אדרבא דעתו בלבד היא הקובעת את ההלכה**, ולא מתחשבים בדעת האופה או הטבח וכדו' ולא בכמות. ועל כן שייך שעל אותו הדבר יברכו ב' ברכות, וכגון מציה עם דג מלוח, שאצל ראובן העיקר המציה, והדג מלוח בא ללפת, ויברך רק במ"מ, ולשמעון להיפך ויברך גם שהכל. ומה שדנים הפוסקים מהו עיקר ומהו טפל זהו בסתמא, אך כשדעתו ברורה א"צ לדון בזה כלל", עכ"ל.

וראיתי בספר אוצר ההלכות (לרב אברהם צבי פרידמן ח"ג סי' רי"ב י') שכתב שאם דבר אחד הוא עיקר אצל כל העולם והוא רוצה לעשותו טפל, לאו כל כמיניה ובטלה דעתו אצל כל אדם. וציין לשו"ת הלכות קטנות חלק א' סימן ס"ו. אמנם המתבונן שם יראה שכתב וז"ל: "שאלה: אחד לא היה לו פנאי ליטול ידיו, ולקח מן הצמוקים וברך עליהם, ואמר שעושה שהפת יהיה טפלה להם, מהו. תשובה: אפשר דאין זה בכלל כל שהוא עיקר ועמו טפלה דמברך על העיקר ופוטר הטפל, דלאו בדידיה תליא לעשות העיקר טפל והטפל עיקר, ובטלה דעתו אצל כל אדם, דמליח הוא דרך שהפת טפלה לו. ואם לא היה לפניו הפת והיה אוכל הצמוקים, אפשר הוא שיהא הפת הבא אחריהם טפלה להם. אם כן אותו שעשה כן, אשר לא טוב עשה. ולפי זה היה צריך שיברך אחריו ברכת מזון. ובזה יתורץ לך מה ששאלת עוד, אם היו לפניו ענבים ולחמניות, והיה בדעתו לאכול הענבים עיקר, ולברך עליהם בורא פרי העץ והלחמניות טפל, וסיים בברכתו בורא מיני מזונות, כשראה כך חשב בתוך כדי דיבור לעשות עיקר מן הלחמניות, מה דינו. תשובה: יצא, והרי לך לעיל דעתי בעיקר וטפל", עכ"ל.

הרי משמעות דברי ההלכות קטנות, שבטלה דעתו אמרינן דוקא היכא שעושה כן דרך הערמה, ולאו בדידיה תליא לעשות מן העיקר טפל. אמנם אם באמת הפת טפילה לו ולא משום הערמה, משמע שמועיל, חדא ממש"כ שאם היה אוכל צימוקים ואח"כ הביאו לפניו פת שאפשר שהיא טפילה (ומש"כ אפשר היינו משום שעדיין אפשר שהיא עיקר, כי מה שהיה אוכל צימוקים קודם אינו מכריח שהפת טפילה). ועוד, ממש"כ בסו"ד גבי ענבים ולחמניות, ומשמע ששפיר מצי למיעבד מן הענבים עיקר. ומש"כ ובטלה דעתו אצל כל אדם היינו משום שאם היה דרך לעשות כן היה מועיל כמו לגבי פת ומליח, שהרי משמע מדבריו שאם היה עושה כה"ג בפת ומליח היה מועיל, אע"ג שמתחילה היה רוצה לאכול פת, ורק שלא היה לו פנאי ליטול ידיו ולקח מליח והטפיל אליו הפת, היה מועיל משום שיש דרך בכך, משא"כ לגבי פת וצימוקים לא יכול לעשות בדרך הערמה, ורק אם באמת הפת טפילה מועיל כמש"כ.

גם ממש"כ בשו"ת הרדב"ז (חלק ב' סימן תרמ"ג) וז"ל: "ולענין מה ששאלת בירך על הפרפרת לא פטר את הפת, פשיטא, י"ל דהכא עסקינן במי שיש לפניו פת ופרפרת, ונמלך לעשות את הטפל עיקר ואת העיקר טפל משום דחביבא ליה הפרפרת, דסד"א דפטר את הפת דקי"ל מברך על העיקר ופוטר את הטפלה, קמ"ל דבטלה דעתו אצל כל אדם והפת עיקר, וצריך לחזור על הפת, ומזה הטעם הכניס הרב ז"ל דין זה בתוך דיני ההמלכה לאשמעינן דאין ההמלכה מועיל לעשות את הפת טפלה אלא הפת לעולם עיקר", עכ"ל. נראה לענ"ד שמיירי רק במי שנמלך לעשות את העיקר לטפל, ועושה כן משום שחביבא ליה הפרפרת ולא משום שבאמת הפת טפילה לו. אבל באופן שאין בדעתו לאכול פת אלא פרפרת והפת טפילה אליה, שפיר הוי טפל. ומש"כ בסו"ד שהפת לעולם עיקר היינו דוקא בכה"ג, שהרי גבי פת ומליח מודה. ובזה יש ליישב משה"ק בשו"ת קול אליהו (או"ח ח"א סי' י"א) ע"ד הרדב"ז שדבריו הם נגד כל הפוסקים שס"ל שהפת טפילה למליח. ולמש"כ א"ש, דהתם הפת באמת טפילה, משא"כ בנידון דפרפרת.

יז. עכ"פ נמצאנו למדים מכל הנ"ל, שלגבי הנאת אכילה לא שייך לומר בטלה דעתו אצל כל אדם, משום שלגבי זה דעתו היא הקובעת. ולפי"ז נראה לבאר דברי הרא"ש, שמה שכותב שבטלה דעתו אצל כל אדם היינו לגבי דיני מאכלות אסורות ואיסורי אכילה, שמאחר ובטל ממנו שם

אוכל לאו כל כמיניה לשוויה עליה שם אוכל, שעל זה קובעת דעת בני האדם שאין זה אוכל כלל. אולם לגבי הנאת אכילה שיש לו מן החמץ, מחייב הרא"ש מדין איסורי הנאה, שהחמץ אסור בהנאה והוא נהנה ממנו, ועל זה מועיל הדין אחשביה של הרא"ש, להחשיב את הנאתו להנאה להתחייב עליה.

אמנם עדיין צריך ביאור, שהרי איסור ההנאה הוא איסור הנאה מחמץ, וחמץ זה כבר נפסל לאכילה והוי כעפרא בעלמא ואין עליו שם חמץ כלל, וכדחזינן שחמץ זה שנפסל לאכילת כלב מותר באמת בהנאה, ואיך אפשר לומר שהרא"ש אוסר מדין איסור הנאה.

יח. והביאור הוא כמו שכתוב בתרומת הדשן (הו"ד לעיל) שכיון שאכליה גלי דעתיה שלדידיה לא איפסל מאכילה, והגם שאין בכחו לשוות על החמץ שם אוכל משום שבטלה דעתו, מכל מקום כלפי הנאת אכילה שלו הוי אוכל, שהרי אילו לא היינו אומרים שבטלה דעתו היה מושוה ע"ז שם אוכל, ורק משום שלאו כל כמיניה א"ז מקרי מאכא"ס בדיני איסורי אכילה. אבל כלפי הנאת אכילה שלו, שלא אמרינן ע"ז בטלה דעתו כמשנ"ת, שפיר מהני מה שהחשיבו לאוכל ע"י אכילתו. ובאופן שעל ידי מה שאחשביה מיחשב אוכל לחייב על הנאת אכילתו.

ועל פי זה מובנים היטב דברי הש"ך, שרק לגבי איסורי הנאה שייך יסוד דברי הרא"ש שאסור משום שאחשביה, משא"כ לגבי איסורי אכילה שבטלה דעתו אצל כל אדם, וא"א לחייבו משום מאכא"ס.

יט. ועל פי זה מיושב היטב כל מה שהקשו האחרונים על דברי הרא"ש, שכן המתבונן יראה שכל הקושיות הם מדיני איסורי אכילה ששם חזינן שבטלה דעתו אצל כל אדם. וכמו קושית הפר"ח מנבילה שאינה ראויה לגר, וקושית הב"ח מנשבע שלא יאכל ואכל עפר, וקושית השאג"א מאוכל ביוה"כ, שבכל אלו מוכח שבטלה דעתו, והיינו משום שאין כאן שם אוכל ואין כאן שם אכילה שזה תלוי בדעת בני **אדם. והרא"ש כמשנ"ת דיבר מצד איסור ההנאה שיש בחמץ, וכדמוכח מדברי הש"ך הנ"ל.**

כ. והנה כתב הפרי מגדים (אורח חיים פתיחה להלכות פסח אות ד') וז"ל: "עוד אני חוזר על הראשונות בדין הנאה להרמב"ם ז"ל אין לוקה. והשלטי גיבורים בפרק כל שעה סובר, שאם יהנה כדרך הנאה לוקה. ודבר פשוט הוא למאן דאמר דלקי, דבעינן כזית, דלא חמיר הנאה מאכילה, ואוכל חצי שיעור נהנה הוא ולא לקי. אך מה דיש להסתפק, בנהנה מחצי שיעור, אי אסור מן התורה או מדרבנן, דשמא כל חלב לרבות חצי שיעור, ומינה יליף לכל איסורין, זה באכילה ולא בהנאה. (וכ"ש אם נאמר הטעם חזי לאצטרופי היינו שיטעה ויאכל כזית כא"פ זה שייך באכילה לא בהנאה). ומיהו מדאמרינן ב' דברים אין ברשותו של אדם חמץ, וגם באבן העזר כ"ח המקדש בחמץ אין חוששין לקידושין. ואי מן התורה מותר להנות מחצי שיעור ברשותו מקרי, שיהנה פחות מכזית מעט מעט, וגם ראוי שיהיה קידושי ספק. ויראה דאכילה בכזית משמע, וחצי שיעור מכל חלב או הלכה למשה מסיני כדבעינן למימר לקמן אי"ה. משא"כ איסורי הנאה דנפיק מאותו אתה משליך, ולחזקיה מלא יאכל בצירי משמע, וודאי אף בכל שהוא", עכ"ל.

הרי מבואר מדברי הפרי מגדים שהרמב"ם ס"ל שאין לוקין על איסור הנאה, ושיש חולקים בדבר, ושהא פשיטא ליה שלהסוברים שלוקה הוא דוקא בשיעור כזית. ולפי"ז יש להבין דברי הרא"ש, שהוא לומד שהדין של כותח הבבלי לוקה הוא מדין איסורי הנאה, ולוקין ע"ז, וצריך שיעור כזית, ולכך בעינן את האחשביה למלקות. והיינו שמה שמוכיח הרא"ש מן הדין של כותח הבבלי הוא, שלגבי הנאת אכילה לא אמרינן שבטלה דעתו אצל כל אדם. וביאור הדבר שמאחר ובעינן כזית בכדי אכילת פרס, וזה יתכן רק בשריף ליה מישרף, ועל זה אומרת הגמרא שבטלה דעתו אצל כל אדם, ומאחר וכן לא שייך לחייבו מצד איסורי אכילה, ורק מצד מלקות על איסורי הנאה שייך לחייבו, כי בזה לא אמרינן שבטלה דעתו כמשנ"ת.

כא. ויעויין בקובץ "האוהל" (ערלוי ע"ש החת"ס, שנה י"ט חוברת ה' עמוד נ'): "ואשר אני אחזה בענ"ד ליישב דדברי הרב הברצלוני ז"ל א"ש גם לרבנן דר"א, אך איהו מפרש מה דקאמר הש"ס בטלה דעתו אצל כל אדם דר"ל דאינו שכיח שיעשה כן, ובהכי לא קא מיירי, וכן מפורש בתוס' נזיר ל"ו ע"ב ד"ה הנח וז"ל, ונראה מ"מ דאי מיתרמי הכי דמודו דחייב, ובהכי לא איירי עכ"ל. ועיין בפי' הרא"ש שם שכתב וז"ל, וי"מ דאי מיתרמי דאכיל ליה הכי נמי דחייב, אבל לא איירי בהכי, ולפי"ז הרא"ש דהוא עצמו מביא י"מ זה על כן שפיר מייתי לדברי הרב ברצלוני כיון דידע מיש מפרשים זה, ולפי"ז מובנים דברי הרב ברצלוני. הק' יוחנן בה"ג מהר"ם סופר זצ"ל", עכ"ל.

כב. וביסוד הדברים שהרא"ש איירי רק מדין איסורי הנאה ולא מצד איסורי אכילה, נתעוררתי מדברי **המשנת יעבץ** שכתב בחלק או"ח הלכות יום הכיפורים סימן ס"א, אמנם הוא ביאר הדברים בגוון שונה ממה שנתבאר כאן, יעוי"ש שכתב וז"ל: "נראה בדעת הרא"ש דהא דכתב כיון דאיהו קאכיל ליה אסור משום דאחשביה לאכילה היינו דמהני אחשביה דידיה לשווייא שוב לתורת חמץ, והרי זה ככל חמץ שאסור בהנאה, וממילא זה אסור גם באכילה משום איסור הנאה שיש בחמץ, אבל לאיסור אכילה שיש בחמץ מתורת מאכלות אסורות לא מהני אחשביה דידיה לשווייא תורת אוכל, דבזה אמרינן דבטלה דעתו אצל כל אדם ואין כאן מעשה אכילה של איסור, וכמש"כ הב"ח הנ"ל דלא שייך לומר אחשביה לשווייא תורת אוכל דבר שבטל מתורת אוכל, והרי הוא כעפרא בעלמא, **והא דכתב הרא"ש דמהני אחשביה דידיה בחמץ שחרכו ע"י זה שאוכלו, היינו דמהני אחשביה דידיה לשווייא שוב לתורת חמץ לגבי איסור הנאה שיש בחמץ, שזה דין בגוף החמץ שאסור בהנאה, ולא תלוי במעשה אכילת האדם שנאמר שבטלה דעתו אצל כל אדם, וכיון שמהני אחשביה דידיה בחמץ לשווייא שוב לתורת חמץ שאסור בהנאה, ממילא זה אסור באכילה משום איסור הנאה שיש בחמץ, אבל איסור אכילה שיש בחמץ כמו בשאר מאכלות אסורות באמת ליכא בחמץ שחרכו משום שאין עליו תורת אוכל, ולא מהני אחשביה דידיה לשווייא לתורת אוכל שהרי בטלה דעתו אצל כל אדם, אין כאן מעשה אכילה של איסור.** ועיין ש"ך שו"ע יור"ד סי' קנ"ה ס"ק י"ג", עכ"ל. ולאחר העיון שוב נראה שהם הם הדברים.

כג. והנה לעיל (אות א') הקשינו מאי שנא נפסל מאכילה קודם זמנו שמותר בהנאה, מנפסל לאחר זמנו שאסור בהנאה, והרי כמו שבנפסל קודם זמנו פקע ממנו שם חמץ, הכ"נ לאחר זמנו. ויעויין בשיעורי הגרב"ד פוברסקי שליט"א (פסחים כ"א: אות י"ט) שכתב וז"ל: "גמ'. חרכו קודם זמנו וכו'. והנה בחרכו לאחר זמנו אסור אף דעתה נפסל מאכילת כלב ויצא מכלל אוכל ושם חמץ, מכל מקום כיון שכבר חל עלי' איסור שוב לא פקע. **ולכאורה זהו דין מחודש באיסורי הנאה דלאחר שנאסר אינו ניתר, אבל באיסורי אכילה הרי כל שנסרח הותר איסורו, וזהו עיקר דין נבילה שאינה ראויה לגר.** ועיין במהר"ם חלאווה בסוגיין שכתב וז"ל, אבל לאחר זמנו לעולם אסור דנמצא זה נהנה ממה שנאסר עליו יעו"ש. ובדבריו מבואר באופן מחודש דהאיסור הוא משום דכעת נהנה ממה שהיה קודם אסור, ועוד יתבאר בזה לקמן, וזה פשוט דלא שייך כן אלא באיסורי הנאה", עכ"ל.

הרי מבואר דסברא זו שלאחר שנאסר תו לא פקע איסורו שייכת רק באיסורי הנאה, אבל באיסורי אכילה כל שנפסל מאכילה פקע איסורו לגמרי.

בגדר מצות תשביתו - בחקירת המנחת חינוך, ובביאור מחלוקת רבי יהודה וחכמים

א. חקירת המנחת חינוך אם מצות תשביתו מתקיימת בקום עשה או בשוא"ת

ב. נפק"מ אם צריך לקנות חמץ ע"מ לבערו, וכן אם יש זמן מסויים למצוה

ג. האבני נזר הביא פשיטות לחקירה זו מדברי המהרי"ק

ד. דברי הרמ"א בסימן תמ"ה עפ"י דברי המהרי"ק שיכול לשרוף את החמץ בלילה

ה. צ"ע לפי"ז מש"כ הרמ"א בסימן תל"ד שלא יבטל קודם שריפה כדי שיקיים בחמץ שלו

ו. דברי הרמב"ם שלוקה על ב"י וב"י, וקו' המשנה למלך שהרי הוי לאו הניתק לעשה

ז. דברי הטור שדין אפר השריפה תלוי בפלוגתת ר"י וחכמים, וקו' הרעק"א שהרי נעשית מצותו

ח. חילוק הגר"ח הלוי בין הדין שריפה לר"י שהוא בחפצא, לבין חכמים שהוא בגברא, וישוב דברי הטור לפי"ז

ט. ישוב הגר"ח לדברי הרמב"ם עפ"י החילוק אם תשביתו הוא דין בגברא או דין בחפצא

י. ישוב הרעק"א לדברי הרמב"ם עפ"י דברי הרמב"ן והשאגת אריה, אם תשביתו מתקן רק מכאן ולהבא או גם למפרע

יא. ישוב סתירת דברי הרמ"א שבסימן תמ"ה כתב את עיקר הדין לפי חכמים, ובסימן תל"ד כתב כיצד לעשות לפי המנהג לצאת גם דעת ר"י

יב. מדברי המשנה ברורה נראה שהבין בדברי המהרי"ק שהמצוה מתקיימת בקום ועשה

יג. יוכיח מלשון המהרי"ק כהבנת המשנה ברורה

יד. ביאור הדבר עפ"י מש"כ באחרונים להעיר ע"ד המנח"ח שאינו מוכרח שיש ענין לקנות חמץ על מנת לבער

טו. יבואר בדברי המהרי"ק שמעשה המצוה הוא הביעור, והקיום הוא בשעה ששית

טז. יש מקום לדון אם מצינו מצות עשה שמתקיימת בשוא"ת, שלכאורה אינו אלא איסור עשה, ושבתון שאני שיש בשביתה בחינת מעשה בגופו

יז. אע"פ שאם אין לו חמץ לא מקיים המצוה, הכי עדיף טפי ממה שיקנה חמץ כדי לבערו

יח. מובן עפי"ז שהוי ניתק לעשה, שאם מתקיים בשוא"ת אינו מובן כ"כ

יט. ידון בדעת הריב"א שהביא המהרי"ק

כ. ראיה ליסוד הדברים ממה שהפקיעו חכמים את המצות עשה דאורייתא

א. במנחת חינוך מצוה ט' (אות א') חקר בגדר מצות תשביתו אם מתקיימת בקום ועשה או שמתקיימת בשב ואל תעשה. וביאר דבריו שהנידון הוא אם מעשה הכילוי והשריפה הוא גוף מעשה המצוה של ההשבתה, או דילמא אינו אלא היכ"ת שלא יהיה לו חמץ, אבל את המצוה גופא מקיים במה שבסוף שעה ששית אין לו חמץ. וכתב שם שלצד שהמצוה מתקיימת בקום ועשה, אם כן מצות תשביתו דומה לכל מצוות עשה כמו ציצית ותפילין וכו' שמקיימם ע"י העשיה. ואם המצוה היא בשוא"ת, א"כ מצות תשביתו דומה לעשה של שבתון, שבזה שלא עושה מלאכה מקיים את העשה של השבתון שהרי שובת. ופשיטא שהעשה של השבתון לא הוי רק איסור עשה, שאם עשה מלאכה עובר על העשה של השבתון, אלא הוי מצוה בפני עצמה שמקיים אותה בשוא"ת ע"י מה ששובת ממלאכה, והכ"נ בביעור חמץ מה שבסוף שעה ששית אין לו חמץ, הוא גופא קיום המצוה.

ב. וכתב שם ב' נפק"מ בחקירה זו, חדא אם יש ענין לקנות חמץ על מנת לבערו, וב' אם ביער קודם י"ד בחצות אם קיים המצוה. שאם קיום המצוה הוא בקום ועשה, אם אין לו חמץ כלל לא מקיים המצוה, ואם רוצה לקיימה עליו לקנות חמץ ולבערו, ואם המצוה מתקיימת בשב ואל תעשה, אין שום ענין לקנות חמץ, ועדיף טפי מה שאין לו חמץ כלל. וכמו כן, שאם המצוה מתקיימת בקום ועשה, יש למצוה זמן מוגדר כמו שכתוב בתורה "אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם", שהתורה נתנה זמן למצוה זו בערב פסח בחצות, ואם ביער קודם לכן לא קיים המצוה. וכמו מצות מילה שזמנה ביום השמיני, שאם ימול קודם לא קיים המצוה. ואם המצוה מתקיימת בשב ואל תעשה, בכל אופן כשמגיעה שעה שביעית ואין לו חמץ, הרי זה מקיים את המצוה, ואין נפק"מ מתי ביער, שהמצוה מתקיימת בזמנה בערב פסח בחצות.

ג. ובשו"ת אבני נזר סימן שי"ח חקר ג"כ בחקירה זו, והביא פשיטות לזה מדברי המהרי"ק, דהנה במהרי"ק שורש קע"ד כתב וז"ל: "ואם כן כשמבערו קודם שבע, לכשיבא שעת שבע מקיים הוא עשה דתשביתו בשעתו, כיון שהגיע שעת שביעי והרי אין לו חמץ. דאטו מי שאין לו חמץ כלל, ואפילו פסק חמצו ל' יום קודם הפסח, יצטרך לקנות חמץ כדי לשורפו ולקיים מצוה דתשביתו, אלא ודאי דבר פשוט דאין לך השבתה גדולה מזו", עכ"ל. הרי מבואר בדברי המהרי"ק שנוקט כמו הצד שמקיים המצוה במה שאין לו חמץ, ושאומר את ב' נפק"מ המנחת חינוך, חדא שאין חיסרון במה שמבער קודם לשעה שביעית, וכן שאין שום ענין לקנות חמץ על מנת לבערו.

ד. והנה כתב הרמ"א סימן תמ"ה סעיף א': "והמנהג לשורפו. וטוב לשרפו ביום דומיא דנותר שהיה נשרף ביום, אך אם רוצה לשורפו מיד אחר הבדיקה כדי שלא יגררנו חולדה, הרשות בידו", עכ"ל. ובחק יעקב אות ד' כתב ע"ז וז"ל: "הרשות בידו. בתשובת מהרי"ק סימן קע"ד כתב וז"ל, ואפ"ה מקיים מצוה דתשביתו בזמנו, כיון שבשעת הביעור אין לו חמץ בתוך ביתו אפילו ביערו ל' יום לפני פסח", עכ"ל. ומבואר שהחק יעקב מבאר דברי הרמ"א עפ"י יסוד דברי המהרי"ק, שמה שיכול אם רוצה לשרוף החמץ בלילה ולא למחרת ביום, הוא משום שמצוה זו מתקיימת בשב ואל תעשה, וכשמגיע זמן האיסור והוא אין לו חמץ הרי"ז מקיים מצוה דתשביתו בזמנו, ואין חיסרון במה ששרף בלילה.

ה. אמנם צריך עיון לפי"ז, שהרי לעיל בסימן תל"ד סעיף ב' כתב הרמ"א וז"ל: "ואין לבטלו ביום אלא לאחר ששרף החמץ, כדי לקיים מצות שריפה בחמץ שלו", עכ"ל. הרי מבואר שיש ענין לקיים בקום ועשה מצוה דתשביתו. ויתירה מזו שצריך לקיימה בחמץ שלו ולא להפקירו קודם לכן. ולפי יסוד דברי המהרי"ק אין לזה הבנה כלל, שהרי המצוה מתקיימת במה שאין לו חמץ, ומאי נפקא מינה אם קודם שורף או קודם מבטל, והרי סכ"ס גורם שבשעת האיסור לא יהיה לו חמץ.

ו. וכדי ליישב דברי הרמ"א יש להקדים מה שייסדו רבותינו האחרונים ביסוד המצוה דביעור חמץ, דהנה הרמב"ם בהלכות חמץ ומצה פרק א' הלכה ג' כתב וז"ל: "אינו לוקה משום לא יראה ולא ימצא אלא אם כן קנה חמץ בפסח או חימצו כדי שיעשה בו מעשה, אבל אם היה לו חמץ קודם הפסח ובא הפסח ולא ביערו אלא הניחו ברשותו, אף על פי שעבר על שני לאוין אינו לוקה מן התורה מפני שלא עשה בו מעשה, ומכין אותו מכת מרדות", עכ"ל. ומבואר בדברי הרמב"ם שאם עשה מעשה בידיים לוקה על לאו דבל יראה ובל ימצא.

ובמשנה למלך שם הקשה על דברי הרמב"ם, שהרי כמבואר בהדיא בדברי הגמרא (פסחים צ"ה סוע"א) לאו דבל יראה ובל ימצא הוי ניתק לעשה דתשביתו, שאמרה תורה שלא יראה ולא ימצא, ואם נראה או נמצא צריך להשביתו. ולאו הניתק לעשה אין לוקין עליו, ואיך כתב הרמב"ם שיש בו מלקות נגד גמרא ערוכה.

ז. ובחידושי רבינו חיים הלוי על הרמב"ם שם, כתב ליישב דברי הרמב"ם על פי מה שהקשה הגאון רבי עקיבא איגר על דברי הטור, דהנה הטור בסימן תמ"ה כתב וז"ל: "אבל ליהנות באפרו אחר ששרפו, זה תלוי בפלוגתא דרבי יהודה ורבנן. לרבי יהודה שהוא בשריפה מותר, דקיימא לן כל הנשרפין אפרן מותר. ולרבנן אסור, דכל הנקברין אפרן אסור", עכ"ל. ומבואר בדברי הטור שדין האפר של שריפת החמץ תלוי בפלוגתת רבי יהודה וחכמים, שלרבי יהודה שמצותו בשריפה, חל הדין שכל הנשרפין אפרן מותר, ולחכמים שאין מצותו בשריפה, הוי דינא דכל הנקברין שאפרן אסור.

ובגליון השו"ע לרעק"א (בעין הגליון) ע"ד המג"א ס"ק א' הקשה על דברי הטור וז"ל: "קשה לי, לפי מה שכתבו תוספות בטעמא דנשרפין אפרן מותר, דנעשה מצותו, יש לומר דדוקא בנקברין דעלמא דאין מעשה הקבורה מצוה, אלא משום חשש תקלה ראוי לקברו, זה לא מקרי נעשה מצותו. אבל חמץ לרבנן, דמצות השבתה מעולם עליו, ועל ידי זה מקיים מצות השבתה, אם כן גם זה מקרי נעשה מצותו. ומה לי השבתה על ידי שריפה לרבי יהודה, או השבתה על ידי נקברין לרבנן", עכ"ל. הרי מבואר בדברי הרעק"א שמקשה על הטור, שבביעור חמץ גם אליבא דרבנן יש דין של נעשית מצותו, והיינו קיום הדין דתשביתו, ואמאי אין אפרן מותר.

ח. וכתב הגר"ח ליישב קושיית הרעק"א, שיש חילוק גדול בין הדין שריפה לרבי יהודה, לבין הדין שריפה של חכמים, שלרבי יהודה שמצותו בשריפה ויליף לה מנותר, הדין שריפה הוא דין בעצם החפצא של החמץ, שגוף החמץ טעון שריפה וזוהי מצותו של החפצא, דומיא דנותר שיש בו חלות דין שריפה בגופו. משא"כ לחכמים הדין שריפה הוא רק משום חובת הגברא שחייב לבער ולהשבית חמצו, ולא משום שהחמץ טעון שריפה במהותו, שהרי בכל אופן שיבערנו ממנו מקיים מצוה זו של השבתת חמץ, ומה ששורפו לא מקיים את מצות החפצא אלא את מצות הגברא.

ולפי"ז כתב ליישב דברי הטור, שהדין של נעשית מצותו שאפרן מותר הוא דוקא היכא שנעשית מצותו של החפצא, שע"י שנתקיימה מצותו בא על תיקונו ופקע ממנו איסורו. אבל מה שהגברא קיים מצוה בחפץ זה, אין בזה משום להתיר את החפצא האסור, ולא מקרי נעשית מצותו. ומשום הכי לחכמים, הגם שמקיים מצות תשביתו במה שמבער החמץ, לא מקרי שנעשית מצותו בכך, ואפרו אסור.

ט. ועל פי יסוד זה כתב הגר"ח שם לבאר דברי הרמב"ם מקושיית המשנה למלך, שלפי האמור מה שבל יראה ובל ימצא הוי ניתק לעשה הוא דוקא אליבא דרבי יהודה שתשביתו היא מצוה חיובית, אבל לפי חכמים אינו אלא איסור עשה, שאם אינו משבית, מלבד מה שעובר בלאוין עובר גם בעשה דתשביתו, אבל אינו מקיים מצות עשה במה ששורף. (שלא כדברי המנחת חינוך שס"ל שגם אם אינו מצוה בקום

ועשה מקיים בשוא"ת, אלא ס"ל להגר"ח שאינו אלא איסור עשה). וממילא לא שייך לפי חכמים לומר שהוי ניתק לעשה, ומה שאיתא בגמרא שהוי ניתק לעשה הוא דוקא אליבא דרבי יהודה.

[ולאחר זמן ראיתי בספר חלקת יואב אורח חיים סימן כ' שכתב כיסוד דברי הגר"ח, והוסיף שתלי בזה גם מה שדנו הפוסקים אם עובר על ב"י וב"י בכל רגע, שלר"י עובר רק פעם אחת, ולחכמים בכל רגע, עי"ש].

י. ובהגהות הרעק"א על דברי הרמב"ם שם, כתב ליישב דברי הרמב"ם בסגנון אחר, וז"ל: "ומעתה נבא ליישב דברי הרמב"ם שהתחלנו, ונקדים ליתן טעם אמאי באמת סבירא ליה להרמב"ם דלא הוי לאו הניתק לעשה. ונראה לי למה דאיתא במכות (י"ד) אמר רבב"ח כל לא תעשה שקדמו עשה לוקין עליו, תנינא הבא אל המקדש טמא וכו', ונדחקו כולם לפי המסקנא דהדר רבי יוחנן מההיא דקדמו עשה, אמאי באמת הבא אל המקדש טמא, ואמאי לא הוי לאו הניתק לעשה. וכתב הרמב"ן בחידושיו שם בשם התוספות, דהטעם דאין עשה הבא אחר עקירת לאו מתקן העשה למפרע בטמא הנכנס למקדש, דיש לומר דעשה דהשילוח הוא משום להבא שלא יוסיף לעבור עוד בלאו להיות במקדש, אבל לא לתקן על העבר. אבל באונס שגירש העשה בא רק לתקן על העבר, עיין שם. ולפי זה יש לומר הכא נמי בחמץ, כיון דבכל רגע ורגע עובר בלאו דבל יראה, אם כן העשה דתשביתו בא לתקן משום להבא שלא יעבור עוד על בל יראה אבל לא לתקן העבר, ודומה ממש לבא במקדש טמא, וכמעט לפי דברי הרמב"ן הנ"ל מוכרחים דברי הרמב"ם לדינא.

ויעויין בשאגת אריה (סימן פ"ג), ותמצית דבריו דבודאי אם מפררו וזורה לרוח אף לרבי יהודה, מכל מקום אינו עובר עוד על בל יראה, דהא אינו בעולם. אלא דלא קיים עשה דתשביתו, עיין שם. ולפי זה מיושב תמיהת המשנה למלך שהתחלנו, דיש לומר דהברייתא דפסחים אתיא כרבי יהודה דאין ביעור חמץ אלא שרפה. ולדידיה אי אפשר לומר דהעשה משום להבא, שלא יעבור עוד על בל יראה, דהא בשביל זה די שיפרר לרוח, ולמה דוקא שריפה, אלא דבא לתקן על העבר, ואמרה תורה דלא מתוקן אלא על ידי שריפה. אבל למה דקיי"ל כרבנן דאף מפררו לא הוי ניתק לעשה, כיון דבא העשה לתקן על להבא, ודו"ק", עכ"ל.

וגם בדברי הרעק"א מבואר שיש חילוק מהותי בין הדין תשביתו לפי חכמים ובין לפי רבי יהודה, שלפי חכמים הדין תשביתו הוא רק כדי שלא יעבור מכאן ולהבא בבל יראה ובבל ימצא, ואינו מתקן למפרע. אבל לפי רבי יהודה שריפת החמץ הוא תיקונו של הלאו, ועושה שמתקן גם למפרע. ומסתברא שהביאור בדברי הרעק"א הוא גם כן על דרך דברי הגר"ח הנ"ל, שאליבא דרבי יהודה השריפה היא מדיני החפצא, וגורם שעי"ז החפצא בא על תיקונו, ולכן עוקר את הלאו למפרע כמו בכל לאו שניתק לעשה. אולם אליבא דחכמים שהוא רק דין על הגברא, אע"ג שהוא עשה גמור, מכל מקום אינו יכול לתקן למפרע, משום שהא בהא תליא, הוא משום שנעשה דינו של החפצא.

[והנה לפי דברי הרעק"א, לא צריך להדחק כדברי הגר"ח ולומר שתשביתו אינו אלא איסור עשה, אלא שפיר הוי מצות עשה, ומכל מקום לא הוי ניתק לעשה משום שבא לתקן על להבא].

יא. ולפי דברי רבותינו הרעק"א והגר"ח, שיש חילוק בין הדין תשביתו לרבי יהודה לבין הדין תשביתו לחכמים, שלרבי יהודה הוא דין בחפצא, ולחכמים הוא דין על הגברא, נראה לישב את הסתירה שבדברי הרמ"א.

דהנה מש"כ הרמ"א בסימן תמ"ה שיכול לשרוף מבלילה, ונתבאר בחק יעקב בשם המהרי"ק שהוא משום שהמצוה מתקיימת בשב ואל תעשה, ואין חיסרון במה שמקדים לשרוף, זהו לפי ההלכה דקיי"ל כחכמים, שענין המצוה דתשביתו הוא כדי שלא יעבור על בל יראה ובל ימצא, וממילא שפיר אפשר לומר שקיום המצוה הוא במה שאין לו חמץ. אבל בסימן תל"ד שמדבר הרמ"א מצד המנהג לקיים ביעור חמץ בשריפה כדי לקיים גם אליבא דרבי יהודה, על זה כותב הרמ"א שאם רוצה לקיים גם לפי רבי יהודה, צריך להיזהר שלא יבטל לפני השריפה כדי שיקיים מצות ביעור בחמץ שלו, אלא קודם יבער ואח"כ יבטל. והיינו משום שאליבא דרבי יהודה כמשנ"ת יש ענין בעצם השריפה, וכדחזינן שמקרי נעשית מצותו, ולא סגי במפרר וזורה לרוח, וכן מתקן גם על לשעבר. ובודאי שלרבי יהודה המצוה מתקיימת דוקא בקום ועשה.

יב. אמנם נראה בס"ד לבאר גדר נוסף במצות תשביתו. דהנה יעויין במשנה ברורה על דברי הרמ"א הנ"ל שיכול לשרוף מבלילה, שכתב בס"ק ח' וז"ל: "הרשות בידו - ואפילו הכי מתקיים מצות תשביתו בזמנו, שמשלשים יום ואילך קודם הפסח חל עליו חובת ביעור", עכ"ל. ובשער הציון שם ס"ק י"ט כתב שהוא מדברי המהרי"ק. ודבריו צע"ג, שהרי לכאורה מפורש בדברי המהרי"ק שהמצוה מתקיימת בערב פסח בחצות במה שאין לו חמץ, ואילו המשנה ברורה ביאר שהוא משום שכל ל' יום קודם הפסח הוא זמנו של תשביתו, וצ"ב מהיכן הוציא כן מדברי המהרי"ק.

ונראה לצדד כדברי המשנה ברורה, ולהבנת הדברים נעתיק תחילה לשון המהרי"ק שכתב בשו"ת סימן קע"ד וז"ל: "ועל אשר תלה הר"ר שמואל טעם שהיתה פרוסת החמץ עד ו' שעות לריב"א משום ברכה כו', תמהת שתי תמיהות, ואם כי תלית השניה בראשונה לא הבנתי למה, כי בעיני הם שתי קושיות פרודות זו מזו, ועל הראשונה אשר תמהת ברכה בשעת שריפה מאי עבידתיה, אקדים לך תחילה תוספת שיטה פ"ק דפסחים א"ר יודה הבודק צריך שיברך, נמצא בתשובות רש"י שיש ב"א שמברכין בשעת בדיקה על בדיקת חמץ, ובשעת שריפה על ביעור חמץ, וטעות הוא בידם דהא ביעור הוי בדיקה, הרי לך דעות שיש לברך בשעת ביעור, ואם הר"ר שמואל הוא מאותו הדעת או גם הריב"א עצמו אינו מן התימה, ועוד כי זכר לדבר מ"ש הסמ"ג בשם הריב"א שהוא מנהג כשר לחזור ולבטל בשעת הביעור מפני שהוא רגיל לקנות לחם כו' או חוזר וזוכה כו', וי"ל כמו שאין סומך על בטול שעשה בלילה, כמו כן אינו סומך על הברכה כיון שקנה או חוזר וזוכה, וגדולה מזו כתב ר"פ בהגה' בסמ"ק כי יש ב"א שאין מבטלין בשעת בדיקה כ"א בשעת שריפה, וגם באותה הגה"ה כתב דבדורות האחרונים תקנו לבטל גם בשעת הביעור, משמע שעשאוה כתקנה גמורה, וא"כ אין תימה אם יש רוצה לומר דצריך גם ברכה אחרת לדידן שאין אנו זריזין כמו שהיה בימי התלמוד. ואשר תמהת למה אינו תולה הטעם משום דחביבה מצוה בשעתה, נראה לע"ד דלא שייך לומר חביבה מצוה וכו' כ"א כשמקדימה שלא לצורך המצוה כ"א להנאת עצמו או מאיזה טעם שיהיה שלא לצורך מצוה עצמה, אבל הכא שמקדים לשורפה פן יבא לטעות ליום המעונן וכדתנן ושורפין בתחלת שש, ליכא למימר שיאחר לשורפו משום חביבה מצוה בשעתה, דחביבין וערבים דברי דודים יותר מיינו של תורה, אלא ע"כ מה שהי' ממתין זה הוא משום ברכה, דסוף סוף היכי לימא וצונו הא אכתי לא חל חיוב שריפה ואפי' מדברי סופרים דנימא וצונו מלא תסור, לפי פרש"י שפי' שיעור ביעורו תחלת ז'.

ואף על גב דתנן ושורפין נראה לע"ד דלא שייך לומר כאן חביבה מצוה בשעתה כלל, שהרי לא הקפידה תורה אלא שלא יהא לו חמץ ברשותו, וכדדרש ר"ע איזה השבתה שהיא בבל יראה ובבל ימצא הוי אומר זה שריפה, כלומר בשיש לו חמץ צריך לשורפו, וכשאין לו אין לך בל יראה ובל ימצא גדול מזה. וכן כתב רבינו פרץ בתוספות דפסחים דלאו דבל יראה ובל ימצא ניתק לעשה דתשביתו, וא"כ פשיטא שאין עיקר המצוה אלא שלא יהא מצוי משבעה ולמעלה, ומשום כך צריך שריפה לר"ע דאז אינו נמצא כלל. ואם כן כשמבערו קודם שבע, לכשיבא שעת שבע מקיים הוא עשה דתשביתו בשעתו, כיון שהגיע שעת שביעי והרי אין לו חמץ, דאטו מי שאין לו חמץ כלל, ואפילו פסק חמצו ל' יום קודם הפסח יצטרך לקנות חמץ כדי לשורפו ולקיים מצוה דתשביתו, אלא ודאי דבר פשוט דאין לך השבתה גדולה מזו. ומשום הכי אפקי רחמנא בלשון בל יראה ובל ימצא, ולא אפקי בלשון שריפה. ואם כן לא שייך כלל חביבה מצוה בשעתה בכיוצא בזה. ולא דמי כלל לאפיית המצות, דכיון דבעי שימור, טוב יותר לאפותה בשעת איסור חמץ, דאז הוא נזהר יותר. והיינו דקאמר חביבה מצוה בשעתה לפי הנראה לענ"ד", עכ"ל המהרי"ק.

יג. והנה המעיין בלשון המהרי"ק יראה שכתב וז"ל: "כלומר, בשיש לו חמץ צריך לשורפו, **וכשאין לו אין לך בל יראה ובל ימצא גדול מזה**", עכ"ל. והנה מאחר וענין דברי המהרי"ק הוא לבאר למה אין ענין להמתין עם השריפה עד סוף שעה ששית כדי לקיים מצוה בזמנה, היה צריך לומר שכשאין לו חמץ מקיים מצוה דתשביתו במה שמגיע זמן האיסור ואין לו חמץ. ואילו המהרי"ק כותב רק שאין לך בל יראה ובל ימצא גדול מזה, ולא כותב שמקיים מצוה דתשביתו במה שאין לו חמץ, אלא משמע מכך שכשאין אין לו חמץ לא מקיים העשה דתשביתו.

וכן נראה מדוייק ממה שכתב לאחר מכן "וא"כ פשיטא **שאין עיקר המצוה** אלא שלא יהא מצוי משבעה ולמעלה". ואי המהרי"ק ס"ל כהך צד בחקירת המנחת חינוך שהמצוה מתקיימת בשוא"ת במה שאין לו חמץ, היה צריך לומר שאין המצוה אלא מה שאין לו חמץ, ולא לומר רק שזהו "עיקר" המצוה, שמלשון זה משמע שלמרות שזו לא המצוה בעצמה, או עכ"פ לא כל המצוה, מ"מ זהו עיקרה של מצוה. שהרי לדברי המנחת חינוך מה שאין לו חמץ, אין זה רק עיקרה של מצוה, אלא זוהי כל המצוה כולה, ופרט לזה אין במצוה דבר נוסף.

גם מהמשך לשונו שם שכתב "דאטו מי שאין לו חמץ כלל, ואפילו פסק חמצו ל' יום קודם הפסח יצטרך לקנות חמץ כדי לשורפו ולקיים מצוה דתשביתו", משמע שאה"נ לא מקיים מצוה דתשביתו מי שאין לו חמץ, ורק שאין שום ענין לקנות חמץ על מנת לבערו. [ומשמע מדבריו שהא פשיטא ליה לכל הצדדים, והיינו שאפילו אם נאמר שיש ענין להמתין עם שריפת החמץ עד סוף שעה שישית כדי לקיים מצוה בשעתה, ובאופן שקיום המצוה הוא בקום ועשה, מכל מקום הא פשיטא שאין ענין לקנות חמץ על מנת לבערו, אע"ג שבודאי לא יקיים מצוה דתשביתו, כדיבואר בס"ד לקמן].

יד. והביאור הוא על פי מה שכתב בספר אור לישרים (לרב קלרמן עמ"ס פסחים בענין עשה דתשביתו) להעיר בחקירת המנחת חינוך, וז"ל: "ובעיקר חידושו של המנחת חינוך שאם המצוה היא מעשה הביעור יש ענין לקנות חמץ כדי לבערו, וכן במקור חיים כתב לדמות לציצית שיש ענין לקנות בגד של ד' כנפות כדי להתחייב, נראה דאינו כן, דאף אם נאמר דמעשה המצוה הוא שריפת החמץ, מכל מקום הגדר של המצוה הוא שבשריפה זו הוא עושה שלא יהיה בביתו חמץ. **ומכיון שמהות המצוה היא שלא יהיה, לא מסתבר שיש ענין לקנות כדי לבער**. ולא דמי לציצית שיש ענין בעצם קיום המצוה, ולכן יש ענין להביא את עצמו לידי חיוב המצוה", עכ"ל. וזוהי סברא נכונה, שמאחר ועיקר המצוה הוא שלא יהיה לו חמץ, לא מסתבר שיהיה ענין לקנות על מנת לבער. והיינו שאפילו אם קיום המצוה הוא בקום ועשה, עדיף טפי שלא יקנה חמץ ולא יקיים המצוה כלל. שכל עניינה של המצוה הוא שלא יהיה לו חמץ, ושאם יש לו חמץ ישביתנו, וכשיש לו חמץ מקיים המצוה במה שמשביתו ושעי"ז אין לו חמץ, אבל אם אין לו חמץ אין לך השבתה גדולה מזו.

טו. ומה שכתב המהרי"ק שכשמבער קודם שעה שישית מקיים העשה בזמנו כשמגיע שעה שביעית והוא אין לו חמץ, נראה שהוא דוקא משום שהיה לו חמץ וביערו, לכן מקיים העשה בשעה שביעית עי"ז שביערו מקודם לכן ועשה מעשה כדי לבערו, שמעשה המצוה הוא מעשה הביעור, אבל הקיום הוא בשעה שביעית במה שאין לו חמץ. אבל מי שאין לו חמץ כלל, ופסק חמצו קודם ל' יום לפסח, לא מקיים העשה של תשביתו כלל.

טז. ובאמת נראה שצד זה במנחת חינוך הוא מחודש מאד, שיהיה ניתן לקיים מצות עשה בשוא"ת, שלכאורה צריך עכ"פ לעשות איזה מעשה כדי לקיים המצוה, וכמדומה שלא מצינו דוגמא לזה. ובפשוטו כל מקום שהעשה מתקיים בשוא"ת אינו מצות עשה אלא איסור עשה (וכמו שפירש הגר"ח בדעת הרמב"ם שמשו"ה לא הוי ניתק לעשה). ומה שהביא המנחת חינוך דמיון מעשה דשבתון שמקיים העשה בשוא"ת, לכאורה יש לחלק, שהעשה דשבתון הוא מעשה שביתה הנעשה בגופו ששובת ממלאכה, שבזה יש להבין שנחשב למעשה קיום מצוה. ובפרט שבאופן הרגיל טבע האדם שעושה מלאכה תמיד בכמה אופנים, ואי עשיית המלאכה יש בה נטיה מהרגילות אל השביתה, ונחשב שעושה מעשה שביתה (וכמאמה"כ "לעשות" את השבת, שהשביתה בשבת היא בבחינה של עשיית השבת, שאין השביתה נוצרת מאליה אלא על ידי עשיית האדם שמטה עצמו מן רגילות העשיה אל השבתון. ובאמת נלע"ד שמי שנרדם מלפני כניסת השבת, וישן עד למוצאי שבת, לא שייך לומר שקיים העשה דשבתון, דוכי במה קיימו. ומדברי המנח"ח נראה שגם באופן זה קיים, וזהו לכאורה דבר פלא).

יז. ואע"פ שאם אין לו חמץ לא מקיים המצוה, ואם יש לו חמץ ומבערו מקיים המצוה, אין ענין לקנות חמץ על מנת לבערו, כי זה היפך כונת המצוה שלא יהיה לו חמץ, ועדיף טפי שלא יהיה לו חמץ כלל. וכמו מצות וביערת הרע מקרבך, שפשיטא שעדיף שלא יהיה רע כלל, מאשר שיהיה רע ונבער אותו. אע"ג שזה קיים המצוה וזה לא, מ"מ פשיטא שהכי עדיף טפי משום שהמצוה נאמרה רק למקרה שיש לו חמץ. ועד"ז יש לומר שכמו שעפ"י פשוטו אין ענין לגרש את אשתו כדי לקיים מצות מחזיר גרושתו, כי המצוה נאמרה למי שגירש, אבל עדיף שלא יגרש כלל, אע"ג שזה קיים וזה לא קיים, זה שלא הגיע למידה זו עדיף טפי.

ובזה מובן לשון המהרי"ק שכתב "דאטו מי שאין לו חמץ כלל, ואפילו פסק חמצו ל' יום קודם הפסח יצטרך לקנות חמץ כדי לשורפו ולקיים מצוה דתשביתו, **אלא ודאי דבר פשוט דאין לך השבתה גדולה מזו**". הרי מבואר מלשון המהרי"ק שלא כתב גבי מי שאין לו חמץ, שודאי שמקיים העשה, אלא כתב שאין לך השבתה גדולה מזו. ולהאמור מבואר, שאה"נ לא מקיים העשה, אבל הכי עדיף טפי.

ובזה מובן מש"כ במ"ב ובשעה"צ שהטעם שיכול להקדים את הביעור הוא מאחר ול' יום קודם הפסח הוא זמנו, ולא כתב שהעשה מתקיים בזמנו בשעה השביעית, שמאחר ויש לו חמץ חייב לבערו בקום ועשה, ואם לא הרי הוא כגורם לבטל מצוה, ואם כן באיזו רשות מבערנו קודם. וע"ז כותב שכל שלושים יום הוא זמנו, ואחרי שיעשה מעשה הביעור יקיים המצוה בזמנה בשעה השביעית. כמו"כ מבוארים לשונות המהרי"ל, שמחד משמע שמקיים המצוה במה שאין לו חמץ, ומאידך משמע שאם אין לו חמץ לא מקיים המצוה. וכמו"כ משמע שאין ענין לקנות חמץ ע"מ לבער.

יח. עוד מבואר על פי זה, שהנה המהרי"ק בדבריו כותב שבל יראה הוי ניתק לעשה. ואי נימא שס"ל כהך צד בחקירת המנח"ח, קשה להבין איך עשה שמתקיים בשוא"ת מנתק את הלאו. והמנח"ח גופיה כתב שלהך צד מובן טפי שאינו ניתק לעשה. אמנם להאמור מבואר, שגם למהרי"ל מתקיים בקום ועשה.

יט. ולכאורה היה מקום לומר שבדעת הריב"א שהיה ממתין עד שעה שביעית עם שריפת החמץ, הוא משום שס"ל שזוהי מצות עשה גמורה וצריך לחזר אחריה. אמנם המעיין בלשון המהרי"ק יראה שביאר הטעם משום הברכה, דאיך יאמר וציונו והוא עדיין לא מצווה. אבל אין הכרח בדעת הריב"א שצריך לקנות חמץ על מנת לבערו, אלא שמאחר והיה לו חמץ והיה צריך לבערו המתין עד שעה שביעית כדי שיוכל לברך.

כ. ונראה עוד, שגם ביסוד הענין מוכח כן, דלפי השיטות שמקיים תשביתו רק לאחר חצות, מאי טעמא הפקיעו חכמים את המצוה וציוו לבער לפני כן שעי"ז מפסיד המצוה. ובהכרח חזינן שהכי עדיף טפי שיבער החמץ מבעוד מועד, מאשר יחכה ויבערו בזמנו.

הרב בן ציון רפאל גרינהויז
הקריה החרדית בית שמש

סימן א'

בענין פחות מכזית בכדי אכילת פרס

א. הנה בכל התורה כולה אם יש טעם אך אין כזית בכדי אכילת פרס, שי' רש"י בע"ז דף ס"ו והר"מ בפרק ט"ו ממאכ"א שאינו אסור אלא מדרבנן, אך שי' הרבה ראשונים שאסור מה"ת ואין לוקין עליו, זולת שי' ר"ת שאפי' בלי כזית בכדי אכילת פרס ובלי ממשות ההיתר נהפך לאיסור ללקות. ובטעם הסוברים שאין לוקין נודע שיל"פ ב' דרכים, א. שההיתר נהפך לאיסור אלא שלא סגי ללקות. ב. שההיתר לא נהפך לאיסור, אלא שע"י שניכר הטעם כהוכר האיסור דמי, ובזה סגי רק שלא יתבטל, ועדיין אינו אלא כחצי שיעור ואין לוקין עד שיאכל כזית בכדי אכילת פרס בב"א. ולב' הדרכים י"ל דבכזית בכדי אכילת פרס בב"א אין לוקה אלא מצד הכזית, ולא מבעיא לצד ב' דלית לן נהפך כלל, וגם לצד א' י"ל דלעולם אין לוקה על מה שההיתר נהפך לאיסור, ואין לוקה עד שיאכל כזית בכדי אכילת פרס ולא בכזית מן התערובת [אכן ע' ברא"ש בחולין בשם הר"ח דבכזית בכדי אכילת פרס לוקה על כזית מן התערובת, ויל"ע בב' השיטות שבתו' בע"ז ס"ו ע"י"ש ואכמ"ל], ואמנם בשי' רש"י והר"מ מוכרחים לומר דכזית בכדי אכילת פרס הוא שיעור בעיקר הביטול, דבלא כזית בכדי אכילת פרס בטל לגמרי מה"ת ובכזית בכדי אכילת פרס, וכמו שביאר בזה מרן הגר"ח ז"ל בפט"ו ממאכ"א [ועד"ז צ"ל לכאו' בד' הר"ח שבראש"ש דביסוד הסברא ס"ל כהגר"ח שהוא שיעור בעיקר הדין טכ"ע], וביאור דבריו בחשיבות טעם כעיקר אינו דין חדש להחמיר על הטעם או לדונו כהוכר האיסור, אלא הוא חשיבות בהלכות מאכלות שהטעם הוא דבר הקובע שם המאכל ודינו שניתן בתר טעמו, ולזה ס"ל להר"מ דיש תנאי שיהא כזית בכדי אכילת פרס שאז יש שיעור אכילה מהאיסור בהמאכל, ואם נרגש גם בטעמו נחשב באכילת המאכל שאוכל

את האיסור, ונכלל שם האיסור בשם המאכל לדונו כאוכל את האיסור אחרי שאוכל שיעור אכילה ממנו, ונרגש בטעמו בזמן אכילת התערובת.

ב. והנה לפי"ז אם נבוא לדון לגבי ב"י וב"י בתערובת שאין בו כזית בכדי אכילת פרס, לכאו' יש לנו לתלות ד"ז בהך פלו', דהיינו דאם כל הטעם שנצרך כזית בכדי אכילת פרס הוא בכדי שיוכל ללקות על גוף האיסור, א"כ י"ל דבלא כזית בכדי אכילת פרס נמי האיסור אין בטל, אלא שכל שאין אוכל כזית בב"א אין לוקה על גוף האיסור, ועל התערובת אין לוקה או משום שלא נהפך לאיסור ואינו אוכל אלא חצי שיעור, או משום שעל נהפך לאיסור אין לוקה שאי"ז גילוי על הלאו אלא איסור בפנ"ע, וכמוש"כ הרשב"א וראב"ד ואכמ"ל [ועי' תו' ע"ז ס"ו:], ועכ"פ לפי"ז לגבי ב"י וב"י שלא שייך שיעור אכילת פרס דבב"א מצוי אצלו כזית שפיר ילקה, ולכאו' הם הם ד' הרמ"ך המובא בכס"מ פ"ד ממאכ"א, ונזכר בשעה"צ ריש סי' תמ"ב עיי"ש, וכן מפו' בד' הרמ"ך בפנים עיי"ש.

אך לד' הרמב"ם ורש"י שכזית בכדי אכילת פרס הוא שיעור בעיקר הביטול דבלא"ה בטל, א"כ ה"ה דלא יהא ב"י וב"י, ולפי"ז צ"ע ד' הכס"מ שהביא ד' הרמ"ך על ד' הר"מ, דלכאו' הר"מ ס"ל דבשאר איסורים בטל, וא"כ הכא נימא דלא יהא ב"י וב"י, ולכאו' כן מוכרח לומר דהרי הר"מ פסק כר"א כמוש"כ הכס"מ, וכ"ה בב"י וכמוש"כ הרא"ש והטור, וכדמוכח מדמייתי בפ"ב דרשא דר"א, ולרבנן לית להו דרשא לענין זה מהך קרא כמפו' בריש פ' אלו עוברין [וד' המצאתי כתוב שמובא בב"י דלענין אכילה פסק כחכמים, צע"ג מאוד כנודע]. ולכאו' תקשי אמאי פטרי רבנן מב"י, וכדמפו' בסוגיא בריש פ' אלו עוברין דלרבנן ליכא ב"י ואין עוברין מן העולם [ולר"ת אפי' לא מן השלחן], ובהכרח צ"ל דעד כמה דמיירי בליכא כזית בכדי אכילת פרס וכמפו' בסוגיא לגבי כותח [וכדלהלן], ע"כ גם ליכא ב"י וכסברתינו הנ"ל דבליכא כזית בכדי אכילת פרס בטל ברובא, וא"כ צ"ע ד' הב"י שדין פחות מכזית בכדי אכילת פרס נחשב שאינו בטל אלא שהוא כחצי שיעור, וצ"ע.

ג. ואשר נר' לומר בזה, דהנה כבר העיר בב"י בהא דהר"מ הצריך בפ"ב מחו"מ לאכול כל הכזית שבתערובת בכדי אכילת פרס בכדי ללקות עליו, ואעפ"כ לא חייב כרת, אלא לאו ילמדו מקרא דמחמצת וכדר"א, ולכאו' צ"ע דבאכל כזית בכדי אכילת פרס מ"ט דרבנן, והלא בכה"ת כה"ג לוקין, ואמאי אצטריך קרא דמחמצת ולאו מיוחד הנמנה בפנ"ע במנין המצות, דתיפו"ל מדין כזית בכדי אכילת פרס של כה"ת, ובפרט שמפו' בסוגיא דרבנן מודו בכזית בכדי אכילת פרס דלוקה, ולכאו' ה"ה שחייב כרת, והיינו משום דלזה לא בעינן לקרא דמחמצת, וא"כ לכאו' בהכרח דר"א איירי בלא כזית בכדי אכילת פרס, וכמפו' בגמ' דבכותח ליכא כזית בכדי אכילת פרס, ואעפ"כ מחייב ר"א מקרא דכל מחמצת, וד' הר"מ צ"ע.

וביאר רבינו הב"י דכונת הר"מ לגוונא דבדרך אכילתו הרגיל אצל בנ"א ושעשוי לאכלו כך ליכא כזית בכדי אכילת פרס, אלא שאדם זה אוכלו שלא כדרך רוב בנ"א ואוכלו בכזית בכדי אכילת פרס, ובכה"ג בשאר איסורים פטור, ובחמץ לוקה מקרא דכל מחמצת, ודבריו ז"ל צ"ב, דאי נחשב כשלא כדרך אכילה קשה לומר דנתחדש בחמץ שלוקה אף שלא כדרך אכילה, וכבר יותר היה צריך לומר דנתחדש שלוקין על התערובת אף שאין בו כזית בכדי אכילת פרס, ולא נצטרך לאכול כזית בכדי אכילת פרס, וצ"ב.

ולכאו' צ"ל דהר"מ ס"ל דבאמת אי"ז בגדר שלא כדרך אכילה מאי דקאכיל כותח הבבלי באופן דקשטר ליה, ובוודאי ביוהכ"פ חייב כרת בכה"ג דחשיבא אכילה, אלא דהר"מ לשיטתו דכזית בכדי אכילת פרס הוא שיעור בעיקר דין הביטול, וכמו שכ' הגר"ח ז"ל וכדנת' לעיל סק"א, ובזה מסתברא דאזלינן בתר עיקר דרך אכילתו דכל שעומד לכך לא בטל ברוב, וכל שלא עומד לכך ואין זה דרך אכילתו שפיר בטל ברוב, דדין הביטול אינו משתנה בין גברא לגברא ובין אכילה לאכילה, וזה ברור. ולפי"ז י"ל דבחמץ בפסח נתחדש דגם בלא כזית בכדי אכילת פרס אינו בטל ברוב, אלא דמ"מ א"א ללקות אלא א"כ אוכל כזית, דאל"כ אוכל כחצי שיעור, וע"כ הצריך הר"מ לאכול כזית מן התערובת כדי שיאכל כשיעור, דבלא"ה אין כאן שיעור, אך כיון שכן סגי ליה במה שאוכל כזית ע"י דמשטר קשטיר, כיון שסוכ"ס אינו בגדר שלא כדרך אכילה וכנ"ל, ונמצא דבחמץ בפסח ס"ל להר"מ כאידך רבוותא בכה"ת כולה [ואמנם לאידך רבוותא צריך לומר דאי משטר קשטיר לכותח הו"ל כשלא כדרך אכילה, וי"ל"ע בל' רש"י בסוגייא שם, ולפי"ז בחמץ בפסח נמי לישתרי, ובהכרח דאצטריך קרא בלא כזית בכדי אכילת פרס, ואולי לדידהו בחמץ בפסח לר"א היתר נהפך לאיסור או מצטרף לאיסור, ואכמ"ל].

ולפי"ז א"ש דלגבי ב"י א"צ לאכול כזית בכדי אכילת פרס, דכל שיש כזית בהתערובת שפיר רואה ומצוי אצלו כזית בב"א, וכ"ז דווקא לר"א דבחמץ לא בטל ברובא, אך לרבנן שפיר בטל ברובא, וכל שאינו עשוי לאכילת כזית בכדי אכילת פרס אין בו שום איסור מה"ת לא באכילה ולא בראיה, ומשא"כ לר"א דנתחדש שלא יתבטל מלאו מיוחד דכל מחמצת, שפיר אמרינן דלגבי אכילה באוכל כזית בכדי אכילת פרס, ולגבי ראיה ברואה כזית בב"א, וק"ל [ועדיין י"ל דאם יסוד הדרשא שלא יבטל ברובא, היה לנו לדונו כגילוי מילתא על עצם הדין דאיסור חמץ ולדונו בכרת, ולא לדונו כלאו בפנ"ע, ובפרט שלגבי ב"י אהני לן למילף מקרא דכל מחמצת, וא"כ אמאי לא נכלל גם לאו וכרת דאכילה ללמוד מהך קרא ובגילוי מילתא, וצ"ע]. ולזה העירני הרה"ג רבי אורי ויספיש שליט"א, ודפח"ח.

ד. ולפי כ"ז לכאו' אם אין כזית בתערובת, עכ"פ בחמץ בפסח שפיר נחשב שלא בטל, והו"ל כחצי שיעור בב"י, ותליא בפלו' דב"י בחצי שיעור, וכ"כ להדיא במקו"ח סוף סי' תמ"ז, וביאר דלפי"ז מה שהצריך המג"א ריש סי' תמ"ב שיהא כזית בתערובת, זהו לפי שיטתו דליכא ב"י בחצי שיעור, ע"י בהמשך סי' תמ"ב במ"א, ואכמ"ל, והעתיקו הביה"ל סוף סי' תמ"ז. אכן עיי"ש בבה"ל דאיהו גופיה רוצה לחדש דאף למ"ד דאיכא ב"י בחצי שיעור, מ"מ בתערובת ליכא דין חצי שיעור בב"י, ודבריו ז"ל צ"ב, ובפרט להאמור עפ"י דרך המ"ב גופיה ריש סי' תמ"ב דגדר ההלכה שאין בטל ברוב, א"כ אמאי אינו כחצי שיעור, וליכא למימר דלא שייך לומר חזי לאצטרופי, דודאי חזי לאצטרופי אם יעשה תערובת כיו"ב ויכניסו בכלי א', וא"כ אמאי לא ייחשב כחצי שיעור. וליכא למימר דבטל אגב התערובת, דהא להאמור להכי גופיה אתי קרא למימר דלא יתבטל להתערובת, וא"כ ד' הביה"ל צע"ג [ולפי"ז מוכח ד' הגר"א דליכא ב"י בחצי שיעור וכדעת החכ"צ, ומה שנדחק הביה"ל בכדי שלא יוכיחו כן מד' הגר"א ז"ל צע"ג].

ובאמת שעיקר ד' המ"ב ריש סי' תמ"ב שמקורם מהגר"ז בביאור ד' המג"א דבכדי לעבור בב"י בעינן שיהא בהתערובת שבאותו הכלי כזית, ומשמע דלא מצטרפי פירורים שבתוך התערובת למה שמחוץ לכלי בין מה שבתוך תערובת ובין למה שמעורב, ואפי' לא לתערובת כיו"ב שבכלי אחר, הנה בזה י"ל"פ שכיון שנתהפך להיות חלק מהתערובת, וחלק מן המאכל אינו מצטרף לד"א שמחוצה לו, דאין להם שום הצטרפות [ומ"מ לגביית תערובת כיו"ב בכלי אחר עדיין צריך להוסיף ביאור וצ"ע], ועכ"פ הנפק"מ בזה לגבי לעבור בב"י למ"ד בעי שיעור לענין ב"י, א"נ לענין ללקות ואליבא דכו"ע [אך עדיין לא שמענו מד' הגר"ז שכשאין כזית בתערובת לא יהא אפי' כח"ש, ואפי' להמחמירים בח"ש בב"י וזה חידוש של הביה"ל וצע"ג וכנ"ל].

ושמא י"ל בזה דרבינו המ"ב ז"ל רוח אחרת עמו, דאיהו מפרש דכשם ששיעור שלא יתבטל ברוב לענין אכילה בכזית בכדי אכילת פרס תליא, כך שיעור שלא יתבטל ברוב בכזית בכדי כל התערובת שבכלי תליא, והיינו שכשיש שיעור חשוב הראוי לעבור בו אינו בטל, ושאני ביטול לענין אכילה מביטול לענין תערובת, דלענין אכילה תליא בכזית בכדי אכילת פרס, ולענין ב"י בכזית בסך הכל בתוך הכלי, ולפי"ז בליכא כזית בכלי בטל ברוב, והם ד' הביה"ל סי' תמ"ז ובאיכא כזית איכא ב"י מסברא דלגבי ב"י לא בטל, אף דלגבי אכילה אינו אלא מד"ס בכה"ת ובפסח מלאו מיוחד, ואי"ז גילוי על איסור אכילת חמץ וב"י, וכמו שהק' לעיל מהא דחזינן דזה נחשב כלאו בפנ"ע וכנ"ל, אלא דמסברא קאמרינן, דלגבי ב"י שיעורו לענין ביטול שאני משיעורו לגבי ביטול לענין אכילה וכנ"ל, ודו"ק היטב בזה.

ה. ודע שבעיקר מה דנתחדש בחמץ בפסח אליבא דר"א, הנה להר"מ נת' שהוא לאכילת כזית בכדי אכילת פרס באופן שאין עשוי לכך, ושיסודו שלא בטל, וי"ל דמיירי בטעם גמור, אך בטור נר' דס"ל דבטעם גמור ליכא אף בליכא כזית בכדי אכילת פרס ואפי' בשאר איסורים, ולהכי אצטריך לחדש דאתא לאשמועינן בקיוהא בעלמא שכיו"ב אין לוקין בשאר איסורים, דלא חשיב טעם אלא טעם חדש הנוצר מהשינוי שנעשה בתערובת מחמת החמץ, אך ברא"ש משמע דמיירי באיכא טעם וליכא כזית בכדי אכילת פרס, עי' ב"י בשם תו' הרא"ש, וצ"ל דאזיל בשיטת הר"ח ורשב"א וכו' דבשאר איסורים אין לוקה בלי כזית בכדי אכילת פרס, והכא קמ"ל דלוקה [ועי' מש"כ לעיל סק"ג בדעתם, ודו"ק].

ו. והנה בפשטות לא אשכחן דין כזית בכדי אכילת פרס רק בממשות ולא בטעם ואפי' טעם חזק, דטעם אינו ממשות, ולא שייך בזה גדר כזית, ואפי' ביש בו טעם מכמה חתיכות שהם הרבה יותר מכזית, מ"מ כל דליכא כזית ממשות שנימוח או נתערב בתוך התערובת לאו כזית בכא"פ מיקרי, אלא טעמו ולא ממשו הוא דמקרי, וי"ל"ע במש"כ בב"י והעתיקו המ"ב דשכר שעורים חשיבא הרבה יותר מכזית בכדי אכילת פרס, וזה צ"ב שהרי השעורין אין נימוחין ולא מתערבין בהשכר, אלא שיוצא מזה זיעה שהוא לכאו' כטעם, ואולי ס"ל דהמים הנבלעין בהשעורים ויוצאים כבריה חדשה של אלכוהול, שעורים שתוססים ביחד זה עם זיעת השעורים נידון כמים המזוגים ביין ותססו יחדיו שנידונים כיין [ועי' סי' תס"ב ס"ג ואכמ"ל], וה"נ חשיבא אינהו כמי שעורים גופא, ומשו"ה שפיר שייך לדון שיעור כזית דקים להו דהמים הנבלעים ויוצאים חזרה המה בשיעור כזית עכ"פ עם היוצא מן השעורים, וע' היטב.

ושו"ר שכן מפו' באחרונים שיי"ש שעיקרו אלכוהול היוצא מבישול המים עם החיטים וכו', ועי' מ"ב סק"ד נידון כגוף החמץ ואף לא כמעורב, ולפי"ז א"ש דשכר נחשב האלכוהול הנ"ל המעורב בתוך מים, ושפיר חשיבא תערובת שיש בו ממשות האיסור, וי"ע כיצד לשער ס' ולכאו' כנגד השעורים, אלא דבלא"ה לכאו' חשיבא מעמיד ולא משערין בס', וע"כ בנתערב בתערובת אחרת בעינן ס' כנגד כל השכר, ולא סגי בס' כנגד השעורים, ועי' ס"ק כ"ד, אך מ"מ נפק"מ איך לשער כזית בכדי אכילת פרס, עי' בב"י, והיינו כשיעור השעורים, וצ"ע אם על סמך שיעור כזה ילקה או יביא קרבן חטאת, וצ"ע.

ז. ולפי כל האמור לעיל לכאו' אליבא דרבנן כל היכא דליכא כזית בא"פ ואיכא טעם טוב, תלוי בפלו' רש"י והר"מ לעומת שאר ראשונים בדין טעם כעיקר, ולענין ב"י תלוי בטעם האיסור דטעם כעיקר, אי משום שהטעם אוסר התערובת אלא שאין כאן לוקין ע"ז שזה כאיסור בפנ"ע ולא כגילוי, וא"כ מה"ת שנתחדש כלפי ב"י, ולהסוברים דגדר ההלכה שהוכר האיסור ע"י הטעם אלא שאין כאן שיעור, א"כ בב"י י"ל דבליכא כזית יהא תלוי בנידון חצי שיעור בב"י ובהנ"ל סק"ד, ובאיכא כזית אלא שא"א לאכלו בכדא"פ ילקו ע"ז. ועכ"פ לגבי אכילה בוודאי נאסר מה"ת, ולרש"י והר"מ רק מדרבנן. אך כ"ז בטעם גמור, אך בגוונא דצייר הטור דמיירי דליכא אלא קיוהא בעלמא, לכאו' לא שייך לאסור לרבנן מה"ת כי אם מדרבנן [ועי' חיו"ד סי' ___ לגבי תבלין דלא בטל אפי' באלף אי הוה מה"ת או מדרבנן, ואכמ"ל].

ויעוי' בבית יוסף שכ' כדבר ברור שגם לרבנן איסור דאו' מיהא איכא [וראייתו צ"ע דמש"כ רבנן על עירובו בלא כלום י"ל מה"ת, אבל מדרבנן אסור] צ"ע, דהתינח להרא"ש דמשמע דמפרש בטעם גמור פחות מכזית בכדי אכילת פרס, אך להטור דמפרש בקיוהא בעלמא צ"ע דכה"ג לכאו' בכה"ת אינו אסור מה"ת, דכל שאינו טעם גמור אינו מהפך את האיסור ואינו כהוכר התערובת, וכש"כ להר"מ דבליכא כזית בכדי אכילת פרס כדרך אכילתו בכה"ת אינו אסור אלא מדרבנן, וא"כ מה"ת דהכא מודו רבנן דאסור מה"ת, וצע"ג.

סימן ב'

בענין תערובת חמץ שאינו ראוי לאכילה (לסי' תמ"ב ס"ד)

א. הנה קיי"ל דתערובת חמץ שאינו ראוי לאכילה מותר לקיימו, והדברים מפורשים ברמב"ם פ"ד מהלכות חו"מ ובטושו"ע ריש סי' תמ"ב. והנה בר"מ ובשו"ע ס"ג לכאו' מפו' דבזה סגי באינו ראוי למאכל אדם, וכמפו' בל' הר"מ שאינו מאכל אדם או שאינו מאכל כל אדם עיי"ש.

ובטעמא דמילתא אשכחן ב' דרכים, דהגר"ח ז"ל בחיבורו על הר"מ הלכות מאכ"א מבאר דכל יסוד ההלכה דטכ"ע לא נאמרה אלא במידי דראוי לאכילה, וסברתו דכל חשיבותא דטעם אינו אלא במידי דעומד לאכילה, דבמאכלים יש חשיבות לטעם, הא לא"ה אין לזה שום חשיבות וממילא הדר דינו להיות בטל ברוב [וממילא גם הלאו שנתחדש לגבי חמץ בפסח שתערובת חמץ בפסח אסור, נמי לא נאמרה בכה"ג]. ולפי דבריו לכאו' דווקא בגוונא דבטל ברובא, דאי לא"ה לכאו' דנו כחמץ בעין דלא סגי ליה במה שנפסל מאכילת אדם, כמפו' שם בר"מ ה"א דבעינן דווקא שיפסל מאכילת כלב.

ובחזו"א סי' קט"ז סק"ז כ' דבאמת בכל איסורים שבתורה קיי"ל דסגי במה שנפסל מאכ"א, דכיון שנעשה אינו ראוי לגר שריא באכילה, אלא שבחמץ בפסח אסור מה"ת, דנלמד משאור דכל שראוי לחמע בה עיסות אחרות עדיין באיסור חמץ ושאור קאי, וזה לא שייך רק כשזה בעין דאז ראוי לחמע עיסות אחרות, ומשא"כ כשהוא מעורב לא נחשב ראוי לשושקה ולחמע בה, וע"כ הדר דינו להיות כשאר איסורין דבנפסל מאכ"א סגי, ולכאו' גם לדבריו בעינן שיהא בטל ברובא, דאל"כ אטו כל שנתערב עמו קצת מדבר אחר כבר נחשב אינו ראוי לחמע בו עיסות אחרות, וע"כ מסתברא שגם כונתו רק כשאיבד חשיבותו שכבר אינו עומד בפנ"ע והוא חלק ממאכל אחר, וע"כ אף שטעמו נרגש בהמאכל מ"מ כבר אין לו חשיבותו ואינו עומד לחמע עיסות אחרות.

ב. ויעוי"ש עוד ברמב"ם בפ"ד שאחר שכ' דין תערובת שאין ראוי לאכילה בה"ח ובה"ט, כתב עוד בה"י דין הטריאקה והקילור וכו' שנתן לתוכן חמץ, וכ' הטעם דרשאי לקיימן לפי שנפסדה צורת החמץ, ולהלן בהי"ב חזר וכ' דבדר שנתערב בו חמץ ואינו מאכל אדם כלל או שאינו מאכל כל אדם, אע"פ שרשאי לקיימו מ"מ אין רשאי לאכלו וכו' עיי"ש, ולמדנו לכאו' מדבריו דבהך דהלכה י' גבי תריאקה נתחדש דין נוסף שלא נת' בה"ח וה"ט, שלזה הוצרך להוסיף הטעם דנחשב שנפסדה צורת החמץ, ובפשוטו זהו שכ' בהי"ב דלגבי איסור אכילה תרווייהו אסירי, דהיינו בין אותן שאין ראויין כלל לאכילת אדם ובין אותן שאינן מאכל כל אדם, דבדידהו אתינן עלה מטעם שנפסדה צורת החמץ [ואמנם מרן החזו"א סי' קט"ז סק"ז צידד לומר דהר"מ לא אסר באכילה אלא הנך שבכלל ה"י דטעמייהו משום הפסד צורת החמץ, ולא אסר להנך שנפסלו לגמרי, אך כבר כ' בעצמו שבתרוה"ד וכן באחרונים מפו' שלא כדבריו, ובפשטות להלן סק"ח חשש להו לדינא, ולהאמור לכאו' כפילות לשון הר"מ בהי"ב לאפוקי מדעת מרן ז"ל קאתיא, דלזה הדגיש הר"מ דב' מיני התערובת נאסרו באכילה וכמוש"נ, ודו"ק]. אלא שצריכים אנו לבאר מהו הך דין שני דאין צורת החמץ עומדת, ולמאי נצרכה, דאמאי לא סגי בדין ראשון דהיינו בעצם זה שאין התערובת ראוי לאכילה.

והנה לכאו' הר"מ בהי"ב גילה לנו סוד הדבר, דהבמ"ע שעדיין ראוי ע"י הדחק, שהרי זה לשון הר"מ שם או שאינו מאכל כל אדם, ומשמע מזה שיתכן לבנ"א לאכלו אלא שאין דעתם של בנ"א לאכלו, וכן פי' להדיא רבותינו הגר"ח ז"ל והחזו"א שם, עיי"ש היטב בדבריהם, וזה חידוש גדול מאוד, ובד' הפוסקים לא משמע הכי, ובמ"ב פי' מש"כ הר"מ שאינו מאכל כל אדם שכונתו שהוא מאכל לחולים, ולפי דבריו יל"פ שאינו מאכל כלל, וקמ"ל שאכילת רפואה לא שמה אכילה להחשיבו אוכל עי"ז, אך עכ"פ הא מיהת דגם לד' המ"ב נר' שהר"מ חידש כאן דרגא נוספת וכמוש"נ שע"כ הוצרך לטעמא דאין צורת החמץ עומדת, ונר' ברור בכונת הר"מ כאשר ביאר הגר"ח והחזו"א, דהר"מ הוסיף כאן חידוש להתיר לקיים [וליהנות ג"כ כמפו' במ"ב] חמץ שנתערב, וע"י התערובת נשתנה ייעודו מלהיות עומד למאכל אלא עומד לד"א כגון לרפואה או כל כיו"ב, ואף שאם יקח חמץ גמור בעין וישנה ייעודו לא סגי בזה, וכמבו' בשמעתתא דכופת שאור דבעינן שיהא טח בטיט וכו', אך הכא שנתערב בדברים שאינן מאכל אדם, וזהו ג"כ תכלית תערובתו לשנותו מיעודו שלא יעמוד למאכל, ומציאות התערובת גורמת ג"כ לכך שבאמת יתייחסו לזה כך, ע"כ באמת פקע ממנו שם מאכל ואינו מוזהר עליו [אלא שאם אכלו אחשביה למאכל, וי"ל"ע אם נאסר מה"ת או מדרבנן, וכבר נסתפק בזה בחזו"א סי' קט"ז סק"ה אפי' לגבי כופת שאור, וה"ה הכא].

ויש מי שרצה לומר אליבא דהמ"ב דהר"מ מיירי בנפסל לגמרי מאכ"א, ומה שהוצרך לטעם דנפסדה צורת החמץ הוא משום שהוא מאכל לחולים, והיה אפשר לדונו מצד זה כעומד לאכילה, וקמ"ל שאעפ"כ אין חייבין לבערו לפי שכיון שאינו עומד לבריאים אלא למאכל חולים לרפואה מיקרי נפסדה צורת החמץ, אך באמת קשה לפרש כן, שהרי הר"מ הזכיר שם גם מלוגמא ורטיה שאינן עומדין למאכל חולים [ועוד י"ל"ע בזה מצד ד' הר"מ שאסור לאכול, ויש לדון אי רשאי לאכול לרפואה, ויעוי' להלן סק"ו מה שית' בזה].

והנה יעוי' בחזו"א סי' קט"ז סק"ג שהאריך לבאר בכל איסורים שבתורה שנתערבו בדברים המרים וכו', דתלוי אם אפשר להפריד התערובת והחפצא דאיסורא ישאר ראוי כמות שהוא, שרק מחמת היותו בתערובת הוא שאין ראוי לאכילה, דבכה"ג נחשב שהוא נשאר ראוי לגר, ואכילתו נחשבת אכילת האיסור שלא כדרך אכילה, אך אם

א"א להפריד התערובת נחשב כמו שהוא עצמו נפסל לגמרי, ונידון כאין ראוי לגר דשרי. ולהאמור לעיל לגבי חמץ בפסח הנה הדין הראשון של תערובת שאין ראוי לאכילה י"ל דמיירי כשאין יכול להפריד התערובת, או כשהחמץ עצמו ג"כ הסריח, אך הדין השני לכאו' מיירי אף כשהחמץ עצמו לא הסריח, ואף יכול להפריד התערובת, דסוכ"ס נפסדה צורת החמץ שכבר נשתנה שמו וייעודו מלהחשב מאכל ושפיר רשאי לקיימו [וליהנות ממנו], ורק לגבי אכילה אסור [ואה"נ דיתכן שבאכילתו ייחשב אכילת איסור שלא כדרך, ועי' מש"כ לעיל מד' החזו"א סק"ה], וכן מפו' בחזו"א סי' קט"ז סק"ז, וחזר ע"ז בסק"ט, עיי"ש. ומת' מדבריו שם סק"ח לגבי כופת שאור ונייורות וכו', אכן מ"מ עיי"ש סק"ח לגבי דיו ולגבי טבלאות רפואה שהזכיר דמיירי שא"א להפרידם, וזה צע"ג דאמאי הוצרך לזה, וצע"ג. [ואילו לא היה כתוב ד"ז אלא בטבלאות רפואה, עדיין יל"פ דהחזו"א ס"ל דאכילת רפואה שמה אכילה, וכמשנ"ת להלן בעזהשי"י. והו"ל אכילה שלא כדרך כל שיכול להפריד, ואף בלא סברת אחשביה וכאשר כ' שם דאין דעתו על הקמח אלא על הסמים, וכאידך גיסא בסק"ה דבהנך דמדין כופת שאור אתינן עלייהו א"צ לדין אחשביה בכדי לאכול את אכילתו, וע"כ הוצרך להעמיד באופן שא"א להפריד, אך יעוי"ש בחזו"א ד"ה וכל זה שכ' כן גם לגבי דיו, וזה תמוה מאוד, וצע"ג].

ואמנם מה דיל"ע לפי כ"ז בעריבת העבדנין אמאי לא נימא דגם תוך ג"י הראשונים יהא רשאי לקיימו וייחשב כייחדו לעיבוד עורות, ושע"י תערובתו יפקע ממנו יעודו למאכל, וצ"ל בהכרח כמו שכ' בחזו"א סי' קט"ז סק"ט דבעריבת העבדנין תוך ג"י עדיין לא ממאיס מעיני בנ"א, וזימנין דממליך עלייהו וחמור מהתריאקה, עיי"ש [וראיתי שמביאים בשם הגריש"א זצ"ל שאמר דכופת שאור שאני שהתייחס לזה ככלי בלי להתייחס לתכונות החומר כלל, אך להלן יבו' שבראב"ד מפו' שלא כדבריו, ובפשוטו אין שום חילוק בין מתייחס לתכונות החומר או לא, דכל שאין מתייחס לבחי' המאכל שבו מיקרי נפסדה צורת החמץ וכנ"ל]. ובאמת שבלא"ה מוכרח לומר כן כאשר כבר תמה בחזו"א סק"ה על כל חמץ נוקשה דמתני' כזומן של צבעים דאמאי לא הוו ככופת שאור, ובהכרח צ"ל כמבו' בירושלמי דטח ביתו בצק לרבנן אינו כטח בטיט, והיינו דדרגת טח בטיט הוא להמאיסו לגמרי, ובלא"ה עדיין אמרינן דזימנין דממליך, ובאמת שזהו כל חמץ נוקשה למאי דקיי"ל דעכ"פ מדרבנן צריך לבערו דמיירי בראוי ע"י הדחק, וכמ"ש המג"א ריש סי' תמ"ב, וכדכ' הרא"ש והר"ן דטעם ביעור חמץ נוקשה לרבנן מדרבנן הוא משום הגזירה שמא יבא לאכלו, ובהכרח דיש כאן חשש דילמא אתי למימלך והיינו משום דלא ממאיס כולי האי, וכבר כ' החזו"א אתי למימלך שאור בלי טח בטיט נמי מאי כדמשמע בירושלמי, ומשום דמתגולל בעפר אלא שעדיין לא ממאיס כולי האי, ואנן בעינן דרגת ממאיס מוחלט, ורק בכה"ג א"צ לבער בין בחמץ בעין ובין בחמץ ע"י תערובת, וק"ל.

[ועיי"ש חזו"א סק"ה, ולא זכיתי לירד לסוף דעתו במה שנתקשה שם מד' הירו' ע"ד הרא"ש בנוקשה, ותלה הדבר בנידון אי יש איסור תורה באכילת כופת שאור, דלכאו' בנוקשה בוודאי אינו מה"ת ואעפ"כ גזר הרא"ש ומשום דלא ממאיס לגמרי, והרי באמת כ"ה מסקנת הירו' בטח ביתו בצק לרבנן דבעו טיחה בטיט דבעינן ביעור, וא"כ מאי קשיא ליה, ואדרבה שהיה לו להק' להיפך דמה הצד להקל בנוקשה למסקנת הירו'. אך זה לק"מ, דהירו' איירי באסור באכילה מה"ת, והרא"ש איירי באסור באכילה מדרבנן, ועוד דהכא שאינו בגדר נוקשה נר' שיש גם ב"י מה"ת כל היכא דלא ממאיס לגמרי, וביעורו מה"ת או עכ"פ מדרבנן דילמא ממליך ועבר עכ"פ מאותה שעה בב"י מה"ת, ומשא"כ בנוקשה דליכא ב"י כלל, וצ"ע].

אלא שלפי"ז כבר יותר מסתבר לילך בדרכו של רבינו המ"ב ושאר פוסקים, דבאמת לא נתחדש כאן היתר גם בראוי ע"י הדחק, כי אם היתר בראוי להפריד ולא נתקלקל בפנ"ע, דכיון דבעינן שיהא ממאיס לגמרי מסתברא דבעינן שיהא מופקע לגמרי מאכילה [ומש"כ הר"מ אינו מאכל כל אדם הוא משום שהוא מאכל חולים וכנ"ל מד' המ"ב], ובודאי שקשה להקל למעשה בראוי ע"י הדחק לאנשים רגילים.

ומ"מ העירני הגר"ש דרזי שליט"א דבאמת עדיין צ"ע, דגם אם נת' טעם איסור וחובת ביעור של עריבת העבדנין תוך ג"י הראשונים, אך מ"מ לאחר שהסריח אמאי הוצרך הר"מ לדין הראשון דנפסל וכו' וכנ"ל סק"א, דתיפו"ל מכח הדין השני, דמסתמא לאחר שהסריח כבר ממאיס לגמרי [ואילו היינו אומרים כד' החזו"א דשרי ליה באכילה אפי' מדרבנן ניחא, אך כבר נת' שלא משמע כן בר"מ ושהאחרונים חולקים ע"ז, ומרן ז"ל עצמו לכאו' לדינא ס"ל כהאחרונים, ע' בהמשך סק"ז שמבאר סברתם, ועי' סק"ח]. ויעוי' בחזו"א סק"ז ד"ה ונר' עיי"ש וצ"ע. ואמר הגר"ש שליט"א דצ"ל דעריבת העבדנין לא באו ליצור שם חדש כלל, שאינו כתריאקה ודבק וכו' שנחשב שיש כאן מציאות חדשה וכייחדו למציאות אחרת, וע"כ נשתנה שמם וחשיבותם, שבעריבת העבדנין אינו אלא כמשתמש בקמח עם דברים מרים, ובאופן שהקמח מחמיץ ומסריח ואין כאן יצירת חומר לשימוש אחר אלא שהוא מתקלקל תוך כדי השתמשות, ושהות העורות בפנים אינו הכנה לתשמיש, שאין כאן יצירת דבר מסריח לעבד בו את העורות אח"כ אלא זה חלק מההשתמשות, ובכה"ג י"ל שלא קיבל שם חדש ולא נחשב למציאות אחרת, וממילא אלמלא מה שנפסל באמת שהוא בעצמותו נתקלקל לא היינו יכולים להתירו והיינו חייבים לבערו, ולהכי בזה הוצרך הר"מ לדינא דנפסל מאכ"א בתערובת, ולא התירו משום הפסד צורת החמץ, ודפח"ח.

ג. והנה דין הראשון שיסודו מצד מה שנפסל בעצמו [וה"ה כל היכא שא"י להפריד שג"כ נחשב כנפסל בעצמו כמו שכ' בחזו"א סק"ג ד"ה לר"מ], לא מהני רק היכא דהוא בתערובת בין לפי דרכו של הגר"ח ז"ל ובין לפי דרכו של החזו"א, דלא אשכחן חמץ בעין שנפסל מאכ"א שא"צ לבערו, דבחמץ קיי"ל דאפי' נפסל קודם הפסח בעינן שיפסל מאכילת כלב דווקא, ואי לא"ה חייב לבערו, אך מ"מ בחמץ נוקשה לכאו' אין חובת ביעור אם אינו ראוי כלל לאכילה, וכן מפו' לכאו' במג"א ריש סי' תמ"ב, ומובא בשעה"צ ס"ק י"ג [והיינו בנוקשה שנתקלקל או בהסריח לפני החימוץ, ולכאו' לא איכפ"ל מתי נגמר סרחונו המוחלט לענין זה, דסוכ"ס כל דין ביעור חמץ נוקשה לדידן אינו אלא מדרבנן משום דילמא אתי למיכל מיניה, ובכה"ג ליכא למיגזר וא"צ ביעור].

ואמנם העירוני דבמ"מ [ועי' לח"מ] נר' שמספק"ל במלוגמא שאולי א"צ ביעור אפי' בנסרח לאחר שהחמץ, ואפי' שרק נסרח מאכ"א, וצ"ל דהצד להקל במלוגמא משום שאין ראוי לחמץ עיסות אחרות, וע"כ אינו חייב בביעור מה"ת, וגם רבנן לא גזרו משום שאין בו חשש דילמא אתי למיכל מיניה, דלא דמי לפת ולמידי דמאכל כלל [וזו כונת הלח"מ שם], אכן מ"מ לדינא אין לנו אלא מסקנת המ"מ, וכ"ה בפוסקים. ועי' מ"ב ס"ק י"ב ושעה"צ כ"ב שא"א להקל במלוגמא שנפסל מאכ"א אלא בהסריח לפני חימוץ [או בנפסל מאכ"ב לפני פסח, ואפי' הסריח אחר חימוץ וכמבו' בפוסקים סי' תמ"ב ס"ב, ועיי"ש מ"ב ס"ק י"ב], וגם בזה צריך שיהא מופקע לגמרי מאכ"א, דאל"כ נידון כנוקשה דנקטינן דצריך לבערו מדרבנן וכמוש"נ.

[והתבוננתי דלהאמור נמצא דמלוגמא לא חשיבא כתערובת, ומשו"ה בעינן נפסל מאכילת כלב, דאילו היה נחשב לתערובת היה ראוי להיות דינו בנפסל מאכ"א, ואף שכ' במ"ב שהוא עשוי מחיטים ותאנים, צ"ל דמ"מ אינו מעורב ברוב ואינו כבתערובת, שאילו היה נחשב כתערובת לא היה למ"מ מקום לדון אם ראוי לחמע בה עיסות אחרות, שהרי תערובת אינו ראוי לחמע עיסות אחרות וכמוש"כ בחזו"א, אלא שלפי"ז צל"ע ד' השעה"צ ס"ק כ"ה בסופו שנוקט כדבר פשוט דמלוגמא מיקרי תערובת עיי"ש.

והגר"ש דרזי שליט"א ר"ל דלעולם מיקרי תערובת אלא שהוא תערובת שניתן להפרדה, ובזה מיקרי ראוי לחמע עיסות אחרות, דמה שאין ראוי מצד התערובת לא מיקרי רק אם א"א להפרידו, וכיון שכן אף בנסרחה מאכ"א כל שאפשר להפריד נידון כבעין שאפשר להפריד, אך כ"ז לגבי הקולא המיוחדת שתערובת גורמת שייחשב אינו ראוי לחמע, ובגוונא דמצד עצמו אינו בטל ומצד עצמו ראוי לחמע, אלא שבאנו להקל ע"י שהתערובת גרמה לו להיות אינו ראוי לחמע, וע"ז בעינן שיהא אינו ראוי להפריד, ולדבריו צ"ל דהכא נמי דמי לעריבת העבדנין דחשיב שאין לו שם חדש, שאין מייצרים ומשווקים מלוגמא, וזה צורת השתמשות בחיטים, וע"כ לא דמי לתריאק"ה. ומ"מ כ"ז לגבי הך מילתא, אך סוכ"ס בודאי שבכה"ת חשיבא תערובת, ולהכי לגבי דין חמץ נוקשה בתערובת שזה מצד דין תערובת דכה"ת בודאי דחשיבא תערובת אף שאפשר להפריד, כאשר פשוט וברור שבכה"ת כל דיני ביטול ותערובת נאמרו אף באפשר להפריד, ובזה איירי השעה"צ, עכתו"ד.

והנה לכאו' מיירי בליכא ס', ואעפ"כ שרי באינו ראוי לאכ"א (ולא ניתן להפריד או כשמקבל שם חדש), ומוכח מזה דחמץ נוקשה ע"י תערובת שרי אף בליכא ס', אך כ"ז לגבי לקיימו או ליהנות, אך לגבי אכילה בעינן ס', וי"א דלא בטיל אפי' באלף, יעוי' סי' תמ"ז ס"ק ט"ו. אלא שיל"ע דאי ליכא ס' אמאי נוקשה ע"י תערובת שריא, ולכאו' הוא משום דתערובת חידוש הוא לאסור, ולא נתחדש בנוקשה, וזה א"ש להבנת הגר"ח שכ"ה בכל אינו ראוי לאכילה שלא נתחדש בו דין תערובת, ויעוי' בדברינו דבאמת תרווייהו ילפי מהדדי, וזה א"ש לדרך הגר"ח, ולדרך זה אין מקום לחילוק הנ"ל, וא"כ אכתי צ"ע].

אבל לגבי הדין השני דהיינו מה שנפסדה צורת החמץ, הנה ד"ז נאמר גם לגבי חמץ בעין דומיא דכופת שאור דמיירי בחמץ בעין, וכן במש"כ הר"מ בהי"א לגבי דבק לכאו' ג"כ מיירי אפי' בחמץ בעין ממש שאינו ע"י תערובת, דמ"מ כל שנעשה ממנו דבק ודבקו בהן הניירות נחשב שהופקע משם מאכל, וכבר כ' החזו"א דגם שם מיירי אף בראוי לקלף ולבשל ולאכול, אלא דמ"מ כיון שהוא ייחדו בתורת דבק לנייר נמאס מעיני בנ"א והנפקע מלהחשב מאכל, ולכאו' צ"ל דטח ביתו בצק שהחמיר בזה הירושלמי חמיר טפי שלא נתייחסו אליו כדבק ולא כחלק מן הנייר, אלא כבצק שע"ג כתלים ועדיין שם בצק עליו, וי"ל אי בעינן בזה לסברת דילמא ממליך עליה, או דגם בלא"ה כל שלא נשתנה שמו ולא נשתנה עדיין חשיבותו בעיני בנ"א ממילא הרי הוא באיסורו קאי, ועי' היטב [ועי' מש"כ לעיל סק"ב בסופו לגבי עריבת העבדנין ודו"ק], ועכ"פ אין חילוק בעצם בין תערובת לשלא בתערובת, אלא דבדרך כלל בתערובת יותר בנקל שישתנה שמו וחשיבותו ויפקע ממנו שם מאכל, וק"ל.

ד. ויעוי' בשעה"צ סוף סי' תמ"ז שכ' דבסי' תמ"ב מבו' דחמץ נוקשה ע"י תערובת מותר לקיימו, ולא נת' היכן מצא ד"ז בסי' תמ"ב, דהרי הכא שרינן אפי' חמץ גמור ע"י תערובת אם אין ראוי לאכילה, ואולי כונתו דק"ו הוא זה, אך באמת הרי יש נוקשה שראוי לאכילה דהא תרי מיני חמץ נוקשה איכא, ואולי כונתו דכל חמץ נוקשה שהוא מחמת שאינו ראוי לאכילה, וכשנתקלקל קודם שהחמיץ אם נתערב שרי, אלא שיש בזה חידוש דלכאו' הרי כבר כ' המ"ב סי' תמ"ב סק"ב בשם המג"א דחמץ נוקשה הוא אפי' בראוי ע"י הדחק, וא"כ לכאו' כשהתיר ע"י תערובת היינו אפי' כשע"י התערובת לא נתקלקל יותר, וא"כ בחמץ נוקשה נתיר יותר וזה צ"ע דמנלן הא, וצ"ע. [ועי' שעה"צ סי' תמ"ב ס"ק כ"ה שבתוך דבריו הזכיר ג"כ קולא דנוקשה ע"י תערובת].

[ואגב אורחא נלענ"ד ברור דמש"כ המ"ב נוקשה ע"י תערובת היינו אפי' בליכא ס', דהרי מלוגמא שבשעה"צ סי' תמ"ב סקכ"ה ודאי לא היה בו ס'. ועוד שהמ"ב בשעה"צ סוף סי' תמ"ז ציין לסי' תמ"ב, וכל סי' תמ"ב איירי בליכא ס', וזה ברור. והעירוני דאולי נוקשה המעורב בתערובת של מאכל חמיר טפי דנעשה ע"ז כראוי לאכילה ולהכי נצטרך ס', אך אין נר' דאם נעשה כראוי לאכילה א"כ לא יועיל ס', ובנוקשה שאינו חימוץ גמור ודאי אין מקום לחילוק זה, ובפשוטו לא אשכחן סברא זו אלא כשהיה ראוי ונתקלקל ועדיין ראוי בתערובת, ולא כשלא היה ראוי מעולם, וק"ל].

שו"ר ל' הגר"ז בשו"ע שלו בסי' תמ"ב סעי' כ"ג שכתב בביאור דינא דעריבת העבדנין שעי"ז שהחמץ הסריח נעשה כחמץ נוקשה, וממילא שרינן כשהוא מעורב, ומשמע דתחילת הדין הפשוט הוא דין נוקשה ע"י תערובת, וי"פ שד"ז הוא מוסכם בגמ', דע"כ לא פליג ר"א אלא או בחמץ גמור ע"י תערובת או בנוקשה בעינא, אך לא בנוקשה ע"י תערובת [ועי' בר"ן בדעת ר' אלעזר לגבי תכשיטי נשים, ומ"מ לדינא ליכא מאן דפסק כהך מ"ד דמחמיר בנוקשה ע"י תערובת, וק"ל]. ומזה למדנו לחמץ גמור כשאינו ראוי לאכילה שיהא ניתר ע"י תערובת, אך צ"ע מה השייכות בין זה לזה, דהתם לכאו' הטעם משום שנוקשה חידוש הוא ואצטריך קרא להכי, ותערובת נמי חידוש הוא, ואיכא פלוגתא בגמ' אי ילפינן לתרווייהו מהך קרא או רק לתערובת, ועכ"פ כשיש בו ב' החידושים אין לנו מקור להחמיר דמה"ת שהחמירה תורה בכך, אך תערובת שאינו ראוי לאכילה לכאו' אין בו אלא חידוש א', ואולי כונתו דחומרת חמץ בפסח שנאסר אפי' כשאינו ראוי לאכילת אדם שזהו חומר בחמץ בשאר איסורים ג"כ חידוש הוא, ומהיכא תיתי שנתחדש גם בתערובת, דחידושא דתערובת לא נאמר ע"ז דומיא דמה דלא נאמר על נוקשה, וצ"ע אם יש לדמות הענינים, ועוד צ"ע דכ"ז סברות כלפי הדאו', אך לגבי הדרבנן מנלן, אך ע"ז י"ל בפשטות שהוא נלמד בק"ו דכיון דמשמעות הסוגיא דנוקשה ע"י תערובת שרי לקיימו אפי' מדרבנן, ואפי' שראוי לאכילה ע"י הדחק, כ"ש דתערובת חמץ שאינו ראוי כלל לא נאסר לקיימו ואפילו מדרבנן, ועי' היטב.

ועכ"פ אם דין תערובת שאין ראוי נלמד מנוקשה ע"י תערובת א"ש ד' השעה"צ הנ"ל, אך מ"מ כ"ז סתום מאוד, ועדיין צ"ע בכ"ז.

שוב התבוננתי דהנה בטור בשם רב האי גאון למד דין תערובת חמץ שאינו ראוי לאכילה מדינא דמלוגמא שנסרחה, ולכאו' כונתו שלמד דין תערובת שאינו ראוי לאכילה מחמץ בעין שאינו ראוי לאכילה, וכתב שהוא נלמד בק"ו, דכ"ש דתערובת חמץ שאינו ראוי לאכילה לישתרי. והנה אי מלוגמא איירי בנפסל מאכילת כלב בוודאי צ"ע איך למד דין תערובת שאין ראוי לאכ"א ממלוגמא, והרי בטור מסיים ע"ז וכ"כ הר"מ וכו', ומעתיק ד' הר"מ דסגי בנפסל מאכ"א, עיי"ש היטב, ובהכרח דמפרש מלוגמא בנפסל מאכ"א, ובאמת שבלא"ה לכאו' צ"ל כן, דהנה הטור כתב קודם לכן דבמלוגמא תליא אימתי נסרחה אם קודם שהחמיצה או לאחר שהחמיצה, ויעוי' בב"י שכ"ד הנ"מ והר"ן, ולכאו' כך ד' הר"מ שלא נאמרו חילוקים הללו אלא בנסרחה בתוך הפסח, אבל בנסרח לפני פסח שרינן אפי' החמיצה ואח"כ נסרחה, ולכאו' צ"ב ד' הרא"ש והטור שלא חילקו בזה, ומשמע דאפי' קודם פסח הצריכו שתסריח קודם שתחמיץ, ובהכרח צ"ל משום דאינהו מפרשי לה בנסרחה ונתקלקלה מאכ"א לחוד, ומשו"ה הצריכו שתסריח קודם שתחמיץ דבכה"ג הו"ל נוקשה, ומה דשרינן לקיימו אף דנוקשה לא ברירא ליה להרא"ש דשרי לקיימו, צ"ל דהכא במלוגמא נפסל לגמרי ואינו ראוי כלל לאכ"א, ובכה"ג לא גזרו רבנן וכמוש"כ במ"ב סק"ב ובשעה"צ שם, עיי"ש היטב. [והנה לדברינו אין מקור מד' הטור להחמיר בנתחמצה ואח"כ נסרחה מאכילת כלב קודם הפסח, ובזה נתיישבו כל תמיהות הגר"א הנזכר בשעה"צ ס"ק כ"ד, עיי"ש היטב]. ולפי"ז למד חמץ גמור שאינו ראוי לאכ"א [ועכ"פ באינו ראוי כלל] כשמעורב, מנוקשה בעין שאינו ראוי כלל, ולכאו' אי"ז ילפותא לדאו' אלא לדרבנן שלא יגזרו בזה רבנן, דלגבי הדאו' הרי באמת חמץ גמור ע"י תערובת חמור מנוקשה, ואיך נלמד זה מזה, ובהכרח כלפי הגזירה דרבנן קאתי, וצ"ל דכלפי הדרבנן יש יותר מקום להקל באינו ראוי לאכילה המעורב שמקבל שם חדש, מנוקשה שאינו ראוי כלל, דמ"מ שמו עליו שאין לו שם אחר [וכ"ז לגבי נוקשה שהוא מחמת שאין ראוי לאכילה].

ולפי זה נר' שזו כונת הגר"ז הנ"ל, שהרי כ' דע"י שאינו ראוי לאכילה נעשה כנוקשה, וכשמעורב הפסיד צורתו, והן הן הדברים שנת' דע"י שאינו ראוי לאכילה דמי לנוקשה שאין ראוי לאכילה כלל [ועיי"ש בהגר"ז סעי' כ' שכ' כד' המג"א דדין ביעור חמץ נוקשה מדרבנן בראוי ע"י הדחק], וכיון שנפסדה צורתו ע"י התערובת ע"כ א"צ לבערו, וכונתו לפי"ז דהיינו שנשתנה שמו ע"כ לא גזרו ביה רבנן, ולאפוקי חמץ גמור שנפסל מאכ"א ולא נשתנה שמו שהחמירו בו רבנן והצריכו לבער, דהא הפת שעיפשה וראויה למאכ"א חייב לבערו, ונר' לכאו' דמדרבנן אין הבדל בין ראוי לחמע לאין ראוי לחמע, דרק מה"ת בעינן ראוי לחמע [ועי' בפמ"ג באשל אברהם ס"ק י"ד מש"כ בזה], אך מ"מ בנוקשה או ע"י תערובת שנשתנה שמו לא החמירו רבנן, ודו"ק היטב בכ"ז.

ולהאמור אין כאן מקור חדש לדין חמץ גמור ע"י תערובת כשאין ראוי לאכילה, דהטעם דמה"ת אין חייב לבער הוא כנ"ל סק"א, אך לגבי מה שאין חיוב ביעור אפי' מדרבנן חזקו רבנן ז"ל דבריהם ולמדוהו מנוקשה שאין ראוי לאכילה כלל [או מנוקשה ע"י תערובת וכנ"ל], וק"ל [ומ"מ הא מיהת שהגר"ז ז"ל לא חילק ככל מה שנת' לעיל ס"ק א' ב', שהוא ז"ל כ' לישנא דביטול צורת החמץ גם באין ראוי כלל מחמת עצמו כעריבת העבדנין, עיי"ש היטב, ולא ס"ל לכל מה שנת' לעיל].

ה. והנה כל מה שנת' לעיל סק"א כדבר פשוט דבנפסל מאכ"א סגי בחמץ ע"י תערובת, הנה כן ברור בד' הרמב"ם והטור והשו"ע שהעתיקו ל' הר"מ [וכן מת' לפי מש"נ לעיל סק"ג בד' הטור], אכן באמת הראב"ד חולק ע"ז לכאו' שהרי הראב"ד השיג ע"ד הר"מ שכ' בתריאקה הטעם שאין צורת החמץ עומדת, וכ' הראב"ד שאי"ז הטעם, וביאר הלח"מ שכונתו דהטעם הוא כמוש"כ הראב"ד בהשגה להלכה י"א שגם שם הזכיר הר"מ הסברא דנפסדה צורת החמץ, והראב"ד השיג עליו שאי"ז הטעם אלא לפי שנפסל מאכילת כלב עיי"ש, וא"כ לכאו' לד' הראב"ד בעינן שיפסל מאכילת כלב אפי' בתערובת.

ולכאו' זו גם ד' התרוה"ד המובא בב"י ודרכי משה לגבי דיו, דיעויי"ש בדבריו שהביא ד' הרא"ש שכ' דבחרכו בעינן נפסל מאכילת כלב, והתרוה"ד העתיקו לגבי דיו שהוא ע"י תערובת [ובב"י קיצר בהעתקתו עיי"ש, ומשמע כאילו שהרא"ש שכתב כן על דיו, אך עיי"ש בתרוה"ד

שמבו כמוש"נ], ואמנם בשו"ע לא העתיק תנאי זה דנפסל מאכ"כ לגבי דיו, אך במ"ב העתיקו, עיי"ש ס"ק מ"ד מ"ה, ודבריו צ"ע דלכאו' זהו נגד השו"ע בס"ג שהעתיק ל' הר"מ, והיה לו לכתוב שזה דלא כהשו"ע, וצ"ע. [ובחזו"א פשיטא ליה דהלכה כהר"מ וכל' הטושו"ע, והשיג מחמת זה על המ"ב, והנה החזו"א השיג גם על ד' המ"ב סק"ב במלוגמא, אך באמת במלוגמא מבו' כן במ"מ, וביאר דמיירי באין ראוי לכלב, והטעם לכאו' משום דהוה חמץ בעין, ובהחמיץ ואח"כ הסריח בעינן נפסל מאכילת כלב, והטור לא הקיל בנפסל מאכ"א אלא בנפסל קודם שהחמיץ וכנ"ל, והמ"ב מיירי בהחמיץ קודם עיי"ש, אלא דהחזו"א תמה על המ"ב לפי שפשוט ליה שאינו ראוי לחמע עיסות אחרות, ועיי"ש סק"ט וס"ק י"א, ובד' המ"ב י"ל דמדרבנן מחוייב לבער בכל גווני, וכנ"ל סק"ג כל שלא נשתנה שמו וייעודו].

אכן לדברינו אולי י"ל שסמך על ד' הרמ"א שפסק להחמיר לגבי דבק כד' הראב"ד, ובאמת התרוה"ד לשיטתו ג"כ מחמיר בדבק דבעינן שלא יהא נר' לעין, או שידביק קודם ל' יום דאז נמאס כבר, וכ' המ"ב ס"ק י"ז דאז נמאס וכנפסל מאכילת כלב, ונר' דלא שיערו כאן שיעור זמן לגבי דרגת הקלקול והעיפוש של הדבק היבש, דמנלן דבל' יום תליא כי אם בשיעור שנמאס ונדחה בדרגא כאילו נפסל מאכ"כ, שכ"כ מופקע מלהתייחס לזה כמאכל ואפי' לא כמאכ"כ, ועי' היטב בלשון המ"ב שם, ועכ"פ מזה למד המ"ב לחוש גם בדיו לכך שיפסל מאכ"כ, דס"ל דנקטינן כהתרוה"ד, ואף שמצד הפוסקים המחמירים בדבק היה מקום לומר שרק בדבק החמירו לפי שהחמץ בעין ולא בתערובת, וביותר שהרי הרמ"א לא השיג בס"ד כי אם בס"ג גבי דבק, ומצד זה משמע לחלק בין דבק לתערובת, אכן אחרי שמקור הדברים בראב"ד ותרוה"ד ואינהו מחמירים גם בתערובת, ע"כ לא ראה המ"ב מקום לחלק ביניהם [ויעוי' בטור וב"י עוד ראשונים שהחמירו לגבי דבק], ועי' בזה.

[ובהיותי בזה אמרתי אשיחה וירווח לי בביאור הפלו' לגבי דבק, דיעוי' בסי' תמ"ב ס"ג דנח' שו"ע ורמ"א בדבק הניכר מבחוץ אי שריא או לא, אכן אם הונח לפני ל' יום קודם פסח לכו"ע שרי דהוה כנפסל מאח"כ, ויל"ע במאי פליגי, ולכאו' צ"ל דבהניחו תוך ל' יום אי"ז דחוי כנפסל מאח"כ, וא"כ צ"ב סברת המתירים, וגם צ"ב סברת האוסרין אמאי מודו בלא ניכר ומבצבץ, ובאמת בתרוה"ד אי' [ונזכר בשעה"צ] דגם כלפי מה שאין ניכר המחמיר לטוח בטיט תע"ב, ומשמע שיש מקום לפקפק ע"ז, ולדברינו הטעם דהא לא נדחה מאכ"כ. והנה הרמב"ם פי' הטעם שנפסד צורת החמץ, והראב"ד כ' שאי"ז הטעם אלא משום דהוה ככופת שאור וכנפסל מאח"כ, ונר' לכאו' דהראב"ד קאתי למימר דגדר טוח בטיט האמור לגבי כופת שאור היינו לדחותו מן הכלב שגם הכלב לא יבא לאכלו, וע"ז קאמר הר"א דהדבר כיון שהוא בין הניירות וכו' ג"כ נדחה מאכ"כ, והר"מ ס"ל שא"צ לזה, דעצם זה שנר' כחלק מן החלון והניירות נפסדה צורתו, ונר' דבאינו ניכר בחוץ ממ"נ שרי, דבודאי נדחה ע"ז שאינו נראה מאכ"כ, אלא שהנפק"מ ביניהם הוא בניכר בחוץ, דלהרמב"ם מ"מ נפסדה צורתו, דכלפי בנ"א בודאי נראה כאילו עומד לאכילה, ולהר"מ זה כל הטעם שצריך לטוח טיט בכופת שאור להורות על ביטול וייחוד גמור בדעת בנ"א, אך להראב"ד י"ל דבכה"ג נאסר לפי שלא נדחה מאכ"כ, וזה לכאו' טעם ב' השיטות בנידון זה [וזה דלא כל' פר"ח (המובא בביה"ל) והגר"ז שגם למקילים הוא משום דס"ל דאף בניכר מבחוץ ותוך ל' נחשב נדחה מאכ"כ, ודבריהם ז"ל צ"ע]. והתרוה"ד שכתב שהמחמיר תע"ב צ"ב, דאף שראוי לאכ"כ מ"מ לכאו' בודאי נדחה ע"י שמכוסה בין הדבוקים, וצ"ל שהוא מצד מנהג ישראל קדושים, וצ"ע דלכאו' הניירות המכסין כטיט המכסה ואין ביניהם חילוק, וצ"ע.

ויש מי שרצה לומר דהנידון בדבק הנראה מבחוץ משום דכמי שטח רק מקצתו, אך במ"ב להלן ס"ט דן בענין טח מקצת הכופת שאור ולא ציין לכאן, ולא משמע שזה הנידון, ועי' בחזו"א שכ' שמה שמכוסה כמו שטח עליו, ומה שלא כמו שלא טח עליו, עיי"ש].

ומ"מ נר' לכאו' דגם להראב"ד א"צ שיפסל ממש מאכ"כ, אלא דסגי במה שנמאס ונדחה מאכ"כ, והלכך נר' דסגי ג"כ אפי' שראוי להפריד, וראיה לדבר שהרי הראב"ד מסיים שהרי הוא ככופת שאור, ומוכח דהראב"ד לא מצריך שיפסל באמת מאכ"כ, וסגי ליה במה שנדחה ונמאס מלאכול לכלב שכבר אין אף א' שמתייחס לזה כמאכל, וכשם שכופת שאור אפשר לקלפו ואעפ"כ שרי ה"נ בזה דכוותיה, ואילו היה הראב"ד מצריך שיפסל ממש מלאכול לכלב לא היה לו לדמותו לכופת שאור אלא לפת שעיפשה, ובהכרח דהכא מקילים אף שלא נפסל בעצמותו, ואף שאפשר להפריד ולהאכילו לכלב נמי שרי.

ובאמת שלכאו' היה נר' שאף הראב"ד שהחמיר לא החמיר אלא כלפי השנויים בה"י והי"א, דהיינו אותן שאין פסולים בעצם מאכ"א אלא שנמאסו ונדחו מאכ"א וע"ז פליג, וס"ל דבכה"ג בעינן שידחה מאכ"כ, אבל באותן שנפסלו בעצמותן מאכ"א והרי הן מעורבין, שפיר מודה להר"מ שלא נתחדשה פרשת תערובת בכה"ג [אי מטעמיה דהגר"ח אי מטעמיה דהחזו"א וכנ"ל סק"א], אך בתרוה"ד מבו' שאף בדיו הצריך שיפסל מאכ"כ, וכן פסק המ"ב, ודוחק לומר דדיו מיקרי ראוי להפריד שהוא דבר זר ורחוק, ומשמע דפליג לגמרי אפי' בתערובת גמורה שא"א להפריד דבעינן נפסל מאכ"כ [ומ"מ ע"ז בוודאי צ"ע שאין שום מקור שהרמ"א יחמיר בזה, ומנ"ל למ"ב להחמיר בזה, וצע"ג]. ומ"מ הא מיהת צ"ל להראב"ד דהטיט שע"ג הכופת שאור גורם שידחה מאכ"כ ג"כ, וקי"ל.

ו. ומן האמור נלמד דכל שנתערב ועכ"פ מחמת תערובתו נדחה מאכ"כ, אף שיכול להפריד ולאכול לא איכפ"ל ורשאי לקיימו, ואפי' אם עומד למאכל חולים, ואפי' אם נימא שנאסר להאכיל לחולים [ועי' להלן סק"ו] נמי לא גזרו עליו וא"צ לבערו, שהרי התריאק"ה א"צ לבערו, ואצ"ל שאם נחמיר לסוך וכדו' לא יגרום שעי"ז יצטרכו לבערו אף בעומד לסיכה, ובהכרח צ"ל דכיון דאין עליו שם חמץ אף שהחמירו באכילתו מ"מ לא הצריכו ביעור, ולא גזרו שמא יבא לאכלו אלא כשזה מאכל, וצ"ל דכעין דאו' תקנו, ועדיין יל"ע בזה [וכבר העיר כן דודי הגרי"ד שליט"א בספרו שער המועדים פרק י"ב הערה כ"א והערה ל"א עיי"ש, והוא באמת הערה חזקה על המחמירים לאכול לרפואה]. ומעתה ד' הספר דברי מלכיאל שהחמיר במוצרי קוסמטיקה משום שאפשר להפרידם תמוה מאוד [וכ"ש מה שדייק בו בספר שבו"י להחמיר אפי' באפשר להפריד ע"י הפרדה כימית, שאין לך דבר בעולם שא"א להפריד כן, ובטלת כל תורת תערובת שנפסל מאכילה, ולומר שפעם היה מותר והיום נאסר זהו דבר זר שאין לאמרו כלל, ועל כעי"ז כ' הגר"ז בהלכות ת"ת שזאת התורה לא תהא מוחלפת וכו'], ועד"ז צע"ג מש"כ בספר שואל ומשיב להחמיר בשמן למאור העשוי מספירט של חמץ שנפסל מאכ"כ, דסוכ"ס ראוי למלאכתו ומזה לא נפסל, דא"כ ליתסר נמי הדבק והתריאק"ה וכו' שראויים לשימושם ולהנאתם, וזה ודאי תמוה שעי"ז למדנו הר"מ דלא איכפ"ל מידי כיון שאין צורת החמץ עומדת ע"י שאינו עומד למאכל, ובאינו עומד למאכל כלב גם הראב"ד מודה, וד' האחרונים ז"ל צע"ג [ואף שבספר שואל ומשיב מיירי בליכא ביטול ברוב, מ"מ בדבק נמי ליכא ביטול ברוב, וכבר נת' דאין לחלק בין כשהחמץ בעין לכשהחמץ בתערובת וכנ"ל].

ועי' מש"כ דודי הגרי"ד שליט"א בספרו שער המועדים מילואים סי' ח' לחדש שכשעיקר ההנאה הוא מהחמץ, ולא שהחמץ הוא רק חלק מתערובת של דבר חדש שבזה בטל שמו הראשון, אלא שהוא עיקר ההנאה ושמו עליו בכה"ג אסור, אך צ"ע מדבק שניתן ככופת שאור, דאף שהוא העיקר נמי אסור דסוכ"ס בטלה צורתו שאין עומד למאכל, וכ"ש כשהוא גם מעורב עם דברים הפוסלים אותו, וסוף דבר שד' השו"מ והאור שמח צע"ג. ויעוי' להלן ענף ב' סק"ח מש"כ בזה.

ובעיקר הקו' הנ"ל בהא דרשאי לקיים דבר העומד למאכל לחולים אף להאוסרים לאכול לרפואה, כבר העיר דודי הגרי"ד שליט"א שם הערה ל"א דיתירה מזו אשכחן דד' המ"ב לגבי אלמוד"י [עי' סוף ס"ק מ"ג] דעיקר טעם האיסור רק משום אימור שמא לא חרכו יפה, הא לא"ה שרי כיון שנפסל מאכילת כלב אף שחזר ועירבו לצורך מאכל אדם, ואף שבראב"ש נזכר גם סברא דתקנו ועשאו לכך, מ"מ ס"ל למ"ב דבהא לחוד לא סגי לאסור לקיימו, ומעתה נמצא שיש לנו דבר הראוי לאכילת אדם, אך מחמת שהחמץ שבו נפסל תחילה מלאכול לכלב אין על המאכל הזה שם חמץ ורשאי לקיימו, ומ"מ לא גזרו בו שמא יבא לאכלו, והתירו לקיימו בפסח ובלבד שלא יאכלנו, וצ"ל שגם איסור אכילתו אינה אלא מדרבנן מדין אחשביה אבל מעיקר דין תורה אין כאן אכילת חמץ כלל, ולא גזרו חובת ביעור לדבר שאין עליו צורת ושם חמץ כלל [ומ"מ לגבי דבר כזה שלאחר שנתערב עומד למאכל אדם פשיטא דבעינן שהחמץ יתקלקל תחילה מאכילת כלב קודם שנתערב, דבזה לא שייכי כל הנך טעמים הנזכרים לעיל, ואף גם עכשיו שנפסל מאכ"כ קודם שנתערב עדיין חידוש גדול יש בו להתירו, ובפרט למה שהאריך החזו"א ריש סי' קט"ז לדון דדבר שנתקלקל ועומד להכניסו ולערבו במאכל נידון כלא נתקלקל בכה"ת כולה, מסברא בוודאי הדבר צע"ג וצע"ג].

ענף ב'

ז. אחרי שנת' באורך האופנים שרשאי לקיימו, נבוא לדון בהנך שדינם שרשאי לקיימו, ומ"מ כ' הר"מ סוף פ"ד דאעפ"כ אסור לאכלן, ובאמת יש לדון בדבר אם האיסור מה"ת או מדרבנן, והנה מרן החזו"א צידד בתחילה בסק"ז דלא נאסר באכילה, רק הנך שהחמץ שבהן ראוי מצד עצמו, ולא הותר לקיימו אלא מפני שנדחו מאכילה, ובזה כיון שחוזר בו לאכלו בודאי נאסר, ובאמת שלכאו' בכה"ג נאסר באכילה מה"ת, דבפשטות כופת שאור שבא לאכלו חייב כרת, וכד' המ"ב בשעה"צ ס"ק ע"ב [וגם מרן החזו"א סי' קט"ז סק"ה נר' דלמסקנתו מודה דאסור מה"ת], וה"נ דכוותיה. ומ"מ בענייננו אף דחשיב אכילת חמץ, מ"מ לא יהא חייב כרת, דסוכ"ס כל שאוכלו בעודו מעורב בדברים המרים הו"ל אכילה שלא כדרך דאינו אסור מה"ת אלא מדרבנן.

אך כבר נת' לעיל סק"א דנר' לומר בד' הר"מ דגם הנך שנפסלו לגמרי נמי נאסרו באכילה, וכמו שדייק החזו"א בעצמו מד' התרוה"ד והאחרונים ז"ל דגם בתערובת שנפסל לגמרי מאכ"כ אמרינן דאסור לאכלו, ובפשטות החזו"א עצמו חזר בו בהמשך סק"ז שכ' לבאר בטוטו"ד מאי שנא משאר איסורי תורה שבהם תערובת שאינו ראוי לאכ"א מותר באכילה, והכא נאסר אפי' תערובת שאין ראוי לכלב, עיי"ש. וכן להלן סק"ח ג"כ דן עפי"ז למעשה [וד' מרנא הגרח"ק שליט"א בקונטרס שבראש ספר שער המועדים בענין זה צ"ע, ובעיקר ביאור הוראת החזו"א בענין תרופות עי' להלן].

ומ"מ דווקא כשכונתו לאכול את החמץ הוא דאסרינן משום אחשביה, הא לא"ה שרי, ומשו"ה כל שנפל מאליו לא אסרינן, וכמוש"כ המ"ב ס"ק מ"ג והחזו"א סי' קי"ז סק"ה, עיי"ש. ועד"ז כ' החזו"א סי' קט"ז סק"ח שגם כשמתכוון לאכול התערובת אך אין דעתו לאכול החמץ שבתערובת, שכל מה שנמצא בתערובת אינו נצרך לו לרפואה, שלסיבה זו הוא אוכל התערובת, שאינו נמצא בתערובת אלא לדבק וכו' לא נחשב שהחשיבו להחמץ, ולא אמרינן שהחשיב את התערובת למאכל, והדר הו"ל החמץ כמעורב במאכל שהרי הוא מעורב בדבר שהחשיבו למאכל, דכולי האי לא אמרינן [והוא באמת חידוש].

והגרשז"א זצ"ל בספרו מנחת שלמה כ' להחמיר באופן שמעורב בשביל להעביר הטעם המר של התרופה, דכמתכוון לבלוע את החמץ דמי ונחשב כמתכוון לאכול את החמץ, דא"צ לעיסה דווקא ליתן ע"ז שם אכילה, אמנם נר' דהתינח אם רוצה בטעמו של החמץ, אך בלא"ה כיון שאין רוצה בטעמו וגם אין לו ענין שיגיע למעיו כי אם שיכסה ויסתיר טעם המר של החמץ בזמן המעבר בחיך לא נחשב שהחשיבו למאכל, דבכך לא מקבל שם מאכל שאינו חשוב לא מחמת טעם החיך ולא מחמת הנאת מעיו, כי אם כסיב המכסה ומסתיר טעם המר של התרופה בזמן המעבר בפה, והלכך לא נחשב אחשביה.

ומה שיש לדון זהו באכילה לשם רפואה, וכשהחמץ עצמו נצרך להרפואה ומתכוין לאכלו לרפואה אי מיקרי אחשביה לאכילה, ומד' מרן החזו"א ז"ל משמע דאסור, דלהכי הוצרך לבאר שאין דעתו על הסמים, ורבינו המ"ב סתם בזה דכ' דשרי בהנאה [שו"ר שהמ"ב ציין לאחרונים בסי' תס"ו ולא לדבריו במ"ב, ואולי בשע"ת שם משמע לאיסור, ועי'], וציין לסי' תס"ו לגבי רפואה, ושם דן רק לגבי מלוגמא, ומלשון הר"מ משמע דאכילת חולים לא שמה אכילה, דזה אינו נותן צורת חמץ להתערובת, ועכ"פ לפי מאי דביאר המ"ב ד' הר"מ במש"כ שאינו מאכל כל אדם אלא לחולים, אלא דמזה יש ללמוד רק לגבי דאו', ועדיין צ"ע אי מדרבנן נחשב כאכילה [ואעפ"כ לא נאסר לקיימו מחמת זה, ועי' לעיל סק"ה מש"כ לתמוה בזה].

[והנה נודע הפליאה דמרן השו"ע פסק דלא אמרינן חו"נ, עי' סי' תמ"ז, וא"כ איך פסק לדין תריאק"ה, שזה מקור ד' הב"י בד' הר"מ דאמרינן חו"נ, ובספר אור לציון כתב דלכתחילה צריך לחוש גם בגוונא דסתם ויש להי"א, וה"נ הכא בענין לחוש לכתחילה, אך זה שייך אם הנידון באכילת בריאים שיכולים להסתדר בלי זה, אך אכילת חולה לרפואה קשה לומר שהשו"ע יאמר לו לחוש ולא לאכול התריאק"ה כשעיקר ההלכה דלא אמרינן חו"נ, וא"כ לדבריו בהכרח השו"ע איירי באכילת בריאים, ודו"ק].

וכבר האריך בזה דודי הגרי"ד שליט"א בספרו פרק י"ב ס"ק ל"ג ל"ד, וכלל העולה דד' שיטות בדבר, דשיטת הכת"ס דעי' אכילה לרפואה לא שמה אחשביה, ואין כאן כלל אכילה, ושרי אפי' למי שאינו חולה, ובמחנה אפרים ובחקרי לב כ' דמיקרי אכילה שלא כדרך, ולחולה שנפל למשכב שרי, ולמי שיש לו מיחוש אסור כדין אכילה שלא כדרך, עי' יו"ד סי' קנ"ה ס"ג, וכד' הש"ך והחכמת אדם ועוד, וכן הוראת גדולי דורינו, עיי"ש דשרינן לחולה אכילה שלא כדרך, ובשאג"א ואחיעזר אסרוהו מדרבנן משום אחשביה, ואף לחולה שנפל למשכב [אך בד' החזו"א כ' בספר חוט שני דאף דאמרינן אחשביה עדיין הו"ל אכילה שלא כדרך, ושרי לחולה שנפל למשכב, ודברי השאג"א באמת צ"ב דמה בכך דהחשיבו, וכי בכך חזר להחשב כדרך, וכי החשיבו להיות כדרכו, והרי בכרכו בסיב מודה השאג"א דשרי, וכמוש"כ באחיעזר ח"ג סי' ל"א אות ד', והיינו דלגבי שלא כדרך מודה, וא"כ השתא דאחשביה מ"מ עדיין הו"ל שלא כדרך ולישתרי, וצע"ג]. וד' האמרי בינה, וזו לכאו' ד' רבינו מנוח סוף פ"ד מחמץ, דבאיסורי הנאה נקבע שם מאכל דידהו לפי הנאת מעיו ולא לפי הנאת חיך וגרון, ונר' ביאור סברתם שהרי בהנך נתכוונה התורה כשהזהירה על אכילה להנאה ג"כ, וא"כ בהכרח גם באכילה לא נתכוונה למעשה האכילה כי אם לתועלת האכילה דהיינו הנאת מעיו, והא איכא, וע"כ מיקרי אכילה ואזלינן בתרה [אך שיטה זו צ"ב דלגבי ביעור חמץ ואיסור ב"י נידון כמי שאינו מאכל שאינו עומד למעשה אכילה, וצ"ל דהתם נקבע לפי מעשה אכילה, אך לאו דאכילת והנאת חמץ קאי על הנאת מעיו, ועי' בספר הנ"ל ועדיין צ"ב. ועוד צ"ב דהרי לגבי הנאה איכא דין שלא כדרך, וא"כ נהי דיש כאן הנאת מעיו מ"מ סוכ"ס הא הוי שלא כדרך, וצ"ב. ובודאי שהדרך הרווחת היא דרך ב' הנ"ל, וכמדו' שכך פשטה ההוראה].

ומרן החזו"א ז"ל בסי' קט"ז סק"ח בסוגריים יצא לדון בדבר החדש, דע"י שעירבוהו בכונה תחילה נאסר אף שאין דעתו על החמץ אלא על הסמים, דרק בנפל מאליו אמרינן דליכא אחשביה אם אין דעתו על החמץ, וביאור דבריו דכשדעתו לערבו אפי' שכונתו רק לדבק, אך מ"מ דעתו שיהא מעורב בדבר העומד לאכילת רפואה שאסורה משום אחשביה, נחשב שדעתו שיהא חלק ממאכל הנחשב למאכל מכח דין אחשביה, ואף דע"י שעומד לכך לא נתחייב לבער [ועי' מ"ב ס"ק מ"ג דאפי' במערב לשם אכילה רשאי לקיימו ולמכרו לנכרי], אך מ"מ שם מאכל מדין אחשביה לפי שהוא נחשב לחלק ממנו, וממילא נאסר באכילה, ואע"פ שבעת אכילתו אין דעתו עליו כלל וזה חידוש גדול, ומ"מ למעשה ידוע שהורה להקל בלקיחת תרופות, וכבר נתקשה בס' מרנא הגרח"ק שליט"א בקונטרס שבראש ספר שער המועדים, אך יפה ביאר בזה בחוט שני דהוראת מרן ז"ל להקל היתה לחולה שהיה נחשב כחולה שנפל למשכב, ולשיטתו דאפי' ע"י דאחשביה למאכל עדיין מיקרי אכילה שלא כדרך, ושריא לחולה שנפל למשכב. ודו"ק. ונפק"מ דבמקום מיחוש אסור ליקח תרופות אפילו כשהקמח נמצא בהתרופה רק ע"ד לדבק. [יל"ע באותן תרופות העשויות אבקה ומונחים בקפסולות העשויות מחמץ, שאולי זה אינו בגדר מעורב ואינו כחלק המאכל, ואולי בזה נשאר לנו הסברא דכיון שאין דעתו עליו שאינו אלא כסיב לעטוף התרופה, לא שייך לומר דאחשביה למאכל, ולהגרשז"א זצ"ל הנ"ל בודאי אסור, אך עי' מש"כ לעיל, וצ"ע למעשה].

והתבוננתי שבחזו"א סי' קי"ז סק"ה איירי במערבו להיות חלק מן התריאק"ה, ולכאו' התם דעתו באכילתו גם על החמץ שבו שהרי גם הוא חלק מהתרופה, ותמוה מאוד איך למד מזה בסי' קט"ז לגבי קמח המעורב בתרופה כשאין הקמח חלק מהריפוי וא"צ לאכלו לרפואה, וצע"ג.

ח. והנה עד הנה נת' דין אוכל לשם אכילה או לשם רפואה, אך בעומד לסיכה וסך עדיין יש לדון [ומ"מ נראה דעדיין מיקרי אין צורת החמץ עומדת לענין ביעור, דומיא דעומד למידי דאחשביה, ועי' מש"כ לעיל סוף סק"ה בעומד לאכילת אדם בנפסל ונפגם בעצמותו מאכ"כ, וכבר כ' לעיל דגם לאמ"ב דבאיסורי הנאה אסור באכילה מה"ת, מ"מ לא נאסר לקיים ע"י שעומד לכך, וכ"ש בסיכה שאינה אלא מדרבנן, וכ"כ בשער המועדים, עיי"ש סי"ט, ופשוט]. והנה בודאי דלמקילים בסיכה בכל איסורין שבתורה אין מקום להחמיר, אך למה דנקטינן ברמ"א באו"ח סי' שכ"ו ובב"י יו"ד סי' קי"ז ובש"ך וט"ז שם לחוש לאיסור סיכה בכל איסורי תורה, יל"ע אי נאסר רק כאשר האיסור ראוי לאכילה או גם כאשר נפגם מאכילה, וכבר נח' בזה הש"ך והפר"ח ביו"ד שם, ועי' ביה"ל סי' שכ"ו

שחושש לש"ך, אך כ' שהמנהג להקל כפר"ח, ולפו"ר ה"נ לגבי חמץ תליא בזה, וכ"כ בשער המועדים.

אכן לאחר שהתבוננתי בדבר נר' די"ל דבחמץ לכו"ע אסור, דהנה בעיקר דין תערובת שהאיסור נפגם, ועכ"פ כשכל התערובת פגומה, כבר הוכיח החזו"א מיו"ד סי' ק"ג שעכ"פ בדיעבד לאחר שנתערב שרי באכילה [ובדבר פגום שלא נתערב לכאו' איכא פלו' בין המנח"כ להפר"ח אי אסור דמיקרי כמו לכתחילה או דמיקרי דיעבד, אך בנתערב לכאו' לכו"ע שרי, ובשו"ע שם משמע דאפי' כשזה בעין שרי, דהא מתיר התם בנתערב כשהאיסור מרובה שהרי הוא כבעין, אם נפגם לגמרי מאכ"א עיי"ש], וכבר תמה בחזו"א סי' קט"ז סק"ה מ"ש דבחמץ מחמירים לאכול התערובת, ועיי"ש שכ' דבחמץ וה"ה בכל איסוה"נ שאני משום דאמרינן אחשביה כיון דשמו עליו אף אחר שנפגם, עיי"ש היטב בדבריו העמוקים. והנה פלוגתת הש"ך והפר"ח בחלב המותר בהנאה ואסור באכילה לחוד, ולפי"ז י"ל דדווקא בזה התיר הפר"ח, ולשיטתו דמתיר אפי' באכילה, אך באיסוה"נ ובחמץ בפסח [ואפי' נפסל קודם זמנו עיי"ש בחזו"א] אולי יודה הפר"ח לאסור, דנימא דע"י אחשביה לסיכה כאחשביה לאכילה דמי, ושאני התם בחלב דגם באחשביה לאכילה שרי וכנ"ל, וא"כ בחמץ לא נוכל להקל [ובפרט שאין לנו קולת המ"ב לומר שהמנהג להקל, דבחמץ בפסח המנהג להחמיר, ועי']. שו"ר ל' הפר"ח שם שמחלק בתוך דבריו בין טעימה לבין סיכה, משמע דסברתו סברא עצמית לגבי סיכה, ולא מצד הסברא הכוללת של נפגם דשרי בכל איסורי אכילה בדיעבד.

ודודי הגרי"ס שליט"א כתב לדון להקל מצד נטל"פ, שבדיעבד שרי אפי' בפסח אם נתערב קודם פסח, כמ"ש בביה"ל סי' תמ"ז ס"ד, אך במחכ"ת לא שייך קולת נטל"פ רק בנתערב ונפל ממילא דבזה לא שייך לומר אחשביה, משא"כ בעירבו ע"ד כן דשייך לומר אחשביה וכמ"ש בחזו"א סי' קי"ז סק"ה, ונשאר לנו לדון רק מצד עצם הדבר איך הדין אפילו אם הוא בעין ונפגם, ובזה כבר נת' דיש לחלק בין חמץ בפסח לשאר איסורין וכנ"ל. [ועכ"פ הוא נידון לעצמו אי סיכה מהני לאשוויי אחשביה או לא, והוא ספק בעיקר גדר גזירת אחשביה אי באחשביה לסיכה שכשתיה נמי גזרו, או רק באחשביה לאכילה ושתיה ממש הוא דגזרו רבנן]. ולגבי משחה לרפואה עי' מש"כ שם בשער המועדים ס"כ, ואכמ"ל.

והנה עד הנה נתבאר דבכל הנ"ל כשבא לאכול לרפואה או לסוך בעינן לדין אחשביה, ומשום הכי שרי לקיימו, דהיינו דבמה שעומד לכך לא מיקרי צורת החמץ, וא"כ מה"ת שרי דאי"ז חמץ העומד לאכילה, ורק מדרבנן נאסר ע"י דאחשביה לאכילה או לסיכה, ומשום הכי שרי לקיימו דבמידי דאיסורם משום אחשביה לא נאסר לקיימו. אמנם עתה התבוננתי דאיכא למשדי בה נרגא, דהתינח שנתקלקל בעצמותו או כשאי אפשר להפריד שדינו כנתקלקל בעצמותו, וכמוש"כ בחזו"א סי' קט"ז, אבל כשלא נתקלקל בעצמותו וגם ניתן להפריד, ולמאי דנאמר דבזה הוא רק מדין כופת שאור, ואם יבא לאכלו אסור מה"ת דא"צ לדין אחשביה, א"כ לכאו' נאמר באכילה לרפואה ואולי אפילו בסיכה דא"צ לדין אחשביה, ואי"ז אלא מצד שלא כדרך. אך באמת לק"מ, דכל שנשאר בשמו החדש ובאכילתו וסיכתו לא שינה שמו למאכל, שפיר י"ל דלולי דין אחשביה אינו אסור מה"ת דאינו מתרפא בחמץ ולא סך חמץ כי אם דבר שאין בו צורת חמץ, ושפיר בעינן לדין אחשביה, והוכרחתי בזה לפי שברור אצלי שהתריאק"ה ניתן להפרדה [ואמנם במידי דבעינן הפרדה כימית לא איכפ"ל ביה כלל, דכמו שלא ניתן להפריד דמי, וזה ברור], ופשוט שכ"ז רק במה שקיבל שם חדש, ולאפוקי עירב דברים מרים שאינו בגדר קיבל שם חדש, ודמי למה שנת' לעיל ענף א' בעריבת העבדנין ומלוגמא שזה רק תערובת בזמן האכילה והשימוש, ולא באו לייצר כאן מציאות חדשה, וע"כ כתבו החזו"א וחוו"ד שנחשב אכילה שלא כדרך, וא"צ בזה לדין אחשביה, וק"ל.

ודע דחוץ מכל הנ"ל נראה לכאו' [וכן שמעתי בשם הגר"פ שרייבר זצ"ל] שיתכן שהרבה מן התרופות וסבונים וכו' המה בגדר נוקשה ע"י תערובת, שמעולם לא היו ראויים לאכילה, וע' שעה"צ ס"ק כ"ה דבכה"ג לכו"ע שרי [אך לד' החזו"א י"ל"ע אי פשיטא לן דכה"ג מיקרי לא נתחמץ חימוץ גמור, וצ"ע].

ט. ואמנם מה דצע"ג הוא ד' המג"א, וכפי' הרע"א והמ"ב סי' תס"ז ס"ק ל"ג דאוסר טבק להרחה דהיינו הנקרא בלשונם שנויף טבק, ואמנם נר' מפו' בדבריו דאינו חייב לבער, וסגי לן להצניעו שלא יבוא להריח בו, וכ"ה בלשונם להדיא, אך עכ"פ צ"ב טעם האיסור להריח, דלכאו' אינה אלא כהנאה בעלמא, ותערובת שאין ראוי ואין עומד לאכילה שרי בהנאה כמפו' במ"ב לגבי תריאק"ה ודיו, ולכאו' הרחת הטבק אינה יותר מהנאה גרידא, ובדברים האסורים באכילה ומותרים בהנאה אין שום איסור להריח בהם [ועי' מ"ב סי' רט"ז בביה"ל לגבי הרחת מוסק"ק משכ"כ בזה].

ונר' דמוכרחים לפרש כונתו דהוא מיוסד על שני הנחות, א. דעיקר הריח הוא מהחמץ דהיינו מהשכר, וכל סיבת התערובת הוא לתועלת השכר שיוכלו ליהנות ממנו הנאת הריח, ונמצא שהתערובת הוא בגדר תיקון החמץ, ואין החמץ בא לתיקון התערובת, ואינו מקבל שם התערובת אלא אדרבה שמו עליו [ושאני בזה אפי' מכופת שאור שרצה לבטל שם חמץ ממנו ע"י שהתייחס לזה ככלי, ולא בא לתקנו אלא לבטלו, וביותר שמתייחס אליו כחומר בלי להתייחס לתכונותיו], וכבר כ' לעיל כעין סברא זו בעריבת העבדנין, והכא חמור מיניה שהוא העיקר והתערובת לא בא אלא לתקנו. ב. דמיירי שהוא עצמו לא נתקלקל ולא נפסל אפי' מאכ"כ וראוי להפרידו, ובהפרדה רגילה ע"י סחיטה וכדו' [דהפרדה כימיקאלית לא נר' דמידי משכא אית בה, שהתורה לא נתנה ע"ד כן, שאין דבר בעולם שא"א להפרידו כן, והוא שינוי המציאות, ובודאי דיני התורה לא תלויים בזה, והאומרים כן בטלו דיני השו"ע בסוגיא זו לגמרי, וחס מלומר כן], וכיון שלא נתקלקל בעצמותו ואנו צריכים לסברת ביטול צורת החמץ, בזה שפיר אהני לן סברא קודמת דבכה"ג לא מיקרי ביטול צורת החמץ.

אלא שמ"מ מפו' במ"ב סי' תס"ז שאינו חייב לבערו, ובהכרח שאין ע"ז צורת חמץ וזה רק כעין דין אחשביה, וזה צע"ג דאם בעינן לדין אחשביה מנלן דין אחשביה כשאינו לאכילה [או סיכה], ובכל הנ"ל עדיין לא העליתי ארוכה [ואילו היינו מקבלים הסברא לגמרי שאי"ז לא ככופת שאור כיון שרוצה בחמץ ובתכונותיו, והוא העיקר והכל בא לתקנו, ולא כתערובת שנעשה אינו ראוי, דממילא אינו לא כתריאק"ה ולא כעריבת העבדנין, א"כ יתחייב לבער, ובהכרח שזה סברא דרבנן מפני שמחשיב את החמץ, והוא דין אחשביה לאיסור הנאה בלבד, והוא דבר מחודש מאוד].

ויל"ע אם זה סברא רק בעומד להנאת הגוף או גם בעומד לשאר הנאות, ומ"מ לכאו' דווקא הנאה מתכונות החמץ וכנ"ל, ושמא לכך נתכוונו מהר"ם שיק והשו"מ המובאים בספרי המלקטים, ומ"מ נלמד מזה רק לדברים שהחמץ הוא המרכיב העיקרי, וכל התערובת בא לתקן את החמץ ולא להיפך. [וד' שו"ת דברי מלכיאל צע"ג וכנ"ל]. ויל"ע בבושם המורכב מאלכוהול מחמץ ומיני צמחים שהאלכוהול מפיץ ריחם, אי דמי לטבק, ולהיפך יל"ע בסיגריות דידן שהחמץ אולי בא רק לתקן וכחלק מהתערובת, ולא כאלכוהול שבטבק שהעיקר הוא אלכוהול, והעפר וכו' רק מחזיקים אותו, ועי'.

סימן ג'

בענין פחות מכזית לביטול ולביעור

הנה בסוגיא דחצי זית של חמץ יש לנו ב' נידונים שהן ד', א. לגבי ב"י ותשביתו מה"ת כשלא ביטלו, ובזה יש ב' נידונים, 1. האם לעולם בטל מאלו או שיש אופנים שאין בטל מאליו. 2. ואת"ל שיש אופנים שאין בטל מאליו, אי בכה"ג עובר, או דאע"פ שאין בטל מאליו אינו עובר כיון שאין בו כזית. ב. לגבי חובת ביעור מדרבנן משום שמא יבא לאכלו [ובחמץ ידוע כו"ע מודו דאיכא להך גזירה כדמוכח מדף ז' ע"א ומדף י' ע"ב ואכמ"ל], וגם בזה יש ב' נידונים, 1. באופן שבטל מאליו אם גזרו. 2. את"ל דיש אופן שאינו בטל מאליו האם בכה"ג גזרו [גם אם נאמר דכשבטל מאליו לא גזרו], ולכאו' אם נאמר שמה"ת חייב לבער או לבטל בכה"ג לפו"ר בודאי דניבעי ביעור מדרבנן אפי' אחר ביטול, וכל הספק לכאו' רק על הצד שמה"ת ליכא חובת ביעור [ועדיין יש לפלפל בזה, אך עכ"פ כך הם פשוטן של דברים]. וכ"ז צריך בירור רחב בסוגיות הש"ס ובד' רבותינו ז"ל, וד' יעזרנו לברר את הדברים לאמתה של תורה ולאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא בעזהש"י.

א. והנה יש לנו ב' סוגיות בש"ס בענין זה [ובספר אגרו"מ ראיתי שכ' שמהסוגיא בדף מ"ט מוכח שצריך ביטול, אך באמת בגמ' שם לא מוכח מידי כי אם מד' הפוסקים בסי' תמ"ד ויבואר להלן, דלא כתוב שם שבפחות מכזית צריך ביטול, שד' רש"י שם איירי בפחות מכביצה. ושו"ר שכבר העיר כן דודי הגרי"ס שליט"א בספרו שער המועדים פרק ד' הערה י' בתוך הדברים, עיי"ש], א. סוגיית הש"ס בדף ו' ע"ב, והנה יעוי"ש בראש"ש דפי' ד' הגמ' שאפי' אחר בדיקה חזקה שנשארו פירורין, ומשמע דפשיטא לגמ' שא"צ לחזר אחריהן ולבערן, וס"ד דיש בזה חשש בל יראה, וע"ז אמרו דכיון דבטילין מאליהן א"צ ביטול, ועיי"ש בגמ' שמוכח שהכונה משום שנעשין הפקר, והוכיחו ד"ז מסופי תאנים, ולכאו' למדנו מזה תרתי, א] דמה"ת עובר בב"י אם לא שבטלים מאליהם, ולכאו' אע"פ שאין בזה כזית. ב] דמ"מ מדרבנן פשיטא שא"צ ביעור, ולכאו' אפי' קודם שידענו שנידון כהפקר, אך אולי מ"מ הוא משום שכבר ידענו שאין דעת אדם ע"ז, אלא שס"ד שאין ע"ז דין הפקר, וא"כ אין ללמוד מזה לחצי זית באופן שדעת אדם ע"ז, אך עכ"פ נלמד דלו יצוייר חצי זית שדעת אדם ע"ז שפיר עובר ע"ז בב"י אם לא יבטל [ולענין ביעור מדרבנן אחר ביטול יל"ע עדיין].

שו"ר דמש"כ שעובר בב"י לולי דבטילי מאליהם הוא מוכרח, אך מש"כ דא"צ לבער אינו מוכרח בראש"ש אלא לפי גירסת הב"ח שגורס פירורים דקים לן שלא מצאן, אך גם לדבריו יש לומר דקשה למצוא אותו וע"כ לא הטריחוהו, אך לגירסא דילן וכן גירסת הק"נ שם מבו' בראש"ש דמיירי בפירורים שלא מצאן, ואדרבה אין ידוע לו כלל אם הם נמצאים, ולפי"ז אין שום מקור, אלא שאדרבה למדנו חידוש דאפי' פירורים דקים כאלו נמי לולי שבטלים מאליהן היה מחוייב לבטלן [ובראש"ש משמע דעובר בב"י מה"ת, ודלא כדלהלן בשם הגר"ז], ודו"ק היטב.

ושו"ר למרן החזו"א סי' קט"ז ס"ק י"ד שכבר הוכיח כן מסוגיא זו דבעינן ביטול מה"ת אי לא בטילי מאליהם, אך עיי"ש שכ' בזה ב' דרכים, או דהוא משום דלגבי הדאו' מצרפים כל חצאי זית שברשותו של הגברא, או משום איסור ב"י בחצי שיעור עיי"ש. ולדרך הראשון צ"ל דלגבי ב"י חמיר טפי מלגבי ביעור דרבנן שאין מחוייב לבער לכמה רבוותא רק בגונא דאיכא צירוף או חשש צירוף, והיינו דלגבי ב"י אזלינן בתר הגברא, וכיון דאית ליה כזית ברשותו עובר עליו, אך לגבי ביעור מדרבנן משום שמא יבא לאכלו אזלינן בתר כל חפצא וחפצא, וכן כלפי שמא לא יבטל יפה י"ל דכל שכל אחת לעצמה אינה בכלל החשש, ומחמת מיעוטה לא חייבו ביעור אלא במצורף או עומד להצטרף [ולהלן יבואר דרך נוספת בביאור ד"ז].

ב. ועוד יש לפנינו סוגיית הש"ס בדף מ"ה בבצק שבסדקי עריבה ושבבית, דבפחות מכזית א"צ לבער, אלא דהתם איכא פלו', דשי' תו' והרא"ש דאף באין דבוק ואין עשוי לחזק נמי א"צ ביעור, ושי' רש"י והרמב"ם דרק בעשוי לחזק או דבוק בכתלים א"צ לבער, אבל שיטת תוס' והרא"ש שגם באין עשוי לחזק ואינו דבוק בכתלים נמי א"צ לבער, עיי"ש היטב כיון דלא הוי כזית, והובאו ב' הדיעות בב"י ומ"א ומ"ב סי' תמ"ב ס"ז וס"ח [ובד' השו"ע איכא מבוכה רבתי איך נתכוין להכריע, יעוי' היטב במ"ב ושעה"צ].

וכתב רבינו המג"א בסי' תמ"ב ס"ק י"ב, ומובא במ"ב ס"ק ל"ז, דגם להרא"ש דמיקל בעינן ביטול, ולכאו' י"ל דיף ד"ז מסוגיא הנ"ל בדף ו' ע"ב דפירורין צריכים ביטול, ואלמלא שבטילים מאליהם היה מחוייב לבטלם, ופשיטא ליה למג"א דהכא בבצק לא בטל מאליו לכו"ע, ומשום הכי לכו"ע בעי ביטול, ולא נחלקו אלא לענין ביעור [ויעוי' היטב בדבריו דמוכח שכוונתו שחייבים לבטל אף בגונא דליכא ספיקא דש"ס שמא מצטרף, וכן מבואר ג"כ מד' המ"ב בסי' תנ"ט בשעה"צ ס"ק מ"ח בשם הגר"ז דעל גוונא דליכא צד צירוף ונידון כפחות מכזית צריך ביטול, עיי"ש היטב].

ובטעמא דמילתא לכאו' צ"ל משום דהוה חצי שיעור לבל יראה, והלכך צריך ביטול לכו"ע, ועוד י"ל דמיירי שיש לו הרבה חצאין באופן שאין מצטרפין לכזית מצד החפצא, אך מ"מ מצטרפין כלפי הגברא וכדרך א' שבחזו"א, אך ל' המג"א לא משמע הכי אלא כדרך הקודמת [שהוא דרך ב' הנ"ל סק"א] דאפי' בחצי זית לחוד בעינן ביטול, ולכאו' לפי"ז הוא מה"ת.

שו"ר בהגר"ז סי' תמ"ב שחי' דרך נוספת בכ"ז דצריך ביטול מדרבנן גזירה אטו כזית שצריך ביטול מה"ת, ולדבריו יל"פ גם ד' הגמ' דף ו' ע"ב דלאו מדאו' קאמרינן, אלא דהכי קאמר דר"י אמר רב חי' שצריך ביטול, וע"ז הק' דאי נימא שטעמו מפני הפירורין שא"צ לבערן אך מדרבנן בעי ביטול, אך המה בטילים מאליהם וכו', וק"ל. אך יעוי' ברא"ש דמפורש בלשונו שהפירורים הללו אם לא שנתבטלו מאליהן היה עובר עליהן בב"י, וצ"ע.

ויעוי' בסי' תמ"ד ס"ז ובמג"א וחק יעקב ומ"ב שם דביצא לדרך ונזכר שיש לו חמץ שלא ביערו ולא ביטלו, אי בכזית חוזר לבערו דלא הקילו בפחות מכביצה אלא כשיכול לבטל, אבל בפחות מכזית א"צ לחזור לביתו אף שלא ביטלו [ומיירי בחצי זית הצריך ביטול וכדלהלן], והפמ"ג והגרעק"א תמהו דהא בחמץ הו"ל איסור תורה של ב"י מצד חצי שיעור, ותמהו איך למד המג"א ד"ז מדין חצי זית בנותר עיי"ש, וכנר' דפשיטא להו דלמ"א הוא מה"ת מהא דהצריך ביטול, ובהכרח כנ"ל אך הגר"ז בסי' תמ"ב בקו"א הוכיח מזה דמה שהצריך המ"א בסי' תמ"ב ביטול בחצי זית הוא מדרבנן, וכדבריו הנ"ל [ודע שהמ"א שם סי' תמ"ד לא כתב שיצטרך לבער לכשיחזור דהוא תלוי בפלו' שבסי' תמ"ב, אך במ"ב כתב שכשיחזור לביתו יבער, והוא מוכרח מד' המ"א סי' תמ"ב דכשא"י לבטל לכו"ע צריך לבער, עיי"ש בדבריו], והפמ"ג לשיטתו בסי' תמ"ב שמפרש מצד חצי שיעור, עיי"ש בא"א ס"ק י"ב.

ובאמת שד"ז הוא מחלוקת גדולה בד' האחרונים ז"ל, אך לכאו' דעת הט"ז (כמפורש בדבריו בסי' תמ"ב סק"ה, ועיי"ש בפמ"ג) והמג"א (כאשר הוכיח הגר"ז הנ"ל, ודלא כפמ"ג הנ"ל בדעת מג"א) כדעת הסוברים שאי"ז מה"ת דליכא דין חצי שיעור בב"י, ושו"ר שכן פי' המקו"ח וביה"ל בסוף סי' תמ"ז את ד' המג"א, ובדעת הגר"א נתחבט שם המ"ב, ולפי פשוטו מוכח דגם להגר"א אינו עובר בב"י [ובסי' תמ"ב ס"ל להגר"א דחצי זית בצק בטל מאליו כפירורין, אך בסי' תמ"ז מיירי בחצי זית המעורב במאכל שהוא בודאי אינו בטל, ואעפ"כ משמע דאינו עובר מה"ת, ועיי"ש מה שהביה"ל נדחק מאוד לדחות ההוכחה מדבריו, ובפשוטו דבריו צ"ב ואכמ"ל], ושם נר' בביה"ל שחושש להמחמירים שיש בזה ב"י, עיי"ש היטב בלשונו, וצ"ע דבסי' תמ"ד לכאו' פוסק כהמג"א דא"צ לחזור לביתו אפי' שלא ביטל, ומוכח שאי"ז אלא מדרבנן, וצ"ע.

ג. ועכ"פ עלה בידינו מגמ' ומד' המג"א ואחרונים ז"ל דגם חצי זית בעי ביטול [אכן לדרך א' הנ"ל י"ל דרק כשיש לו חצאי זיתים שאין מצורפים, ואין מקור לחצי זית בודד, אך כבר נתבאר שבמג"א לא משמע הכי], ועוד למדנו דיש פירורים שבטלים מאליהם ומשום הכי כאילו ביטלם דמי, לפי שמבוטלים ועומדים, אך מ"מ יש פחותים מכזית דלא בטלי מאליהם, והחילוק הנ"ל מוכרח לכו"ע [אך הגר"א ז"ל בסי' תמ"ב מדמה חצי זית בצק לפירורים עיי"ש, אך לדינא לכאו' לא ס"ל הכי]. ולמדנו עוד דלהנך רבוותא דס"ל דליכא ב"י בחצי זית הוא אפילו באופן דלא בטל מאליו, וכדפי' הגר"ז ד' המג"א שצריך לבטל מדרבנן וכנ"ל (וזה דלא כהתורת חסד או"ח סי' מ"ד אות ט').

ובביאור החילוק דבצק הנ"ל שאינו בטל מאליו לפירורים דבטילי מאליהם יל"פ בכמה אופנים, ובמג"א מבו' שהחילוק הוא בין פירורי לחם לפירורי בצק, ומשום דבצק יכול להתקבץ יחדיו ולעשות כזית ומשא"כ בלחם, וד"ז מפו' במה שהמג"א ציין לדבריו סי' ת"ס סק"ג, ושם כתב חילוק זה להדיא, וכ"ה במ"ב שם סי' ת"ס ס"ק י"א ושעה"צ ט"ז, ומקור לחילוק זה מצאנו בד' הראשונים ז"ל, יעוי' בשלטי גיבורים בסוגיא דף מ"ה בשם זקינו התורי"ד, וכן מצאנו ד"ז בהגהות הרמ"ך על הרמב"ם פ"ב הט"ז, ובמאירי בדף מ"ה, ובמהרי"ל המובא במ"א שם.

והנה בטעם החילוק בין בצק לפירורי לחם חלוקין רבותינו ז"ל בביאורו של דבר, דהרמ"ך מפרש משום דבצק חשוב שיכול לחמע בה, ומהרי"ל מפרש משום דיכול להתקבץ, והנה מוכח דהסברא דיכול להתקבץ אינו רק גזירה אלא הוא סיבה להחשיבו [ובאמת שבשו"ע משמע שהוא סברא דאו', ולפי"ז בודאי שהוא סברא להחשיב את הפירור עי"ז דיכול להתקבץ, שהרי כתב לגבי מה דאבעיא לן בחצי זית בבית וחצי זית בעליה אי חיישינן דילמא מיכנשי דאין להקל אלא לאחר ביטול, וביאר המ"ב ס"ק ל"ח שאין להקל אלא כשזה ספק דרבנן ולא בספק דאו', ומבו' דהוא סברא להחשיבו שיעברו ע"ז מה"ת, ומיירי באופן שאם לא יוכל להתקבץ אינו עובר לא מה"ת ולא מדרבנן, וכגון בדבוקים שלכו"ע א"צ לבער, ובפמ"ג מבו' שגם א"צ ביטול לכו"ע ומובא בשעה"צ עיי"ש, אך מ"מ מספק"ל דילמא איכא למיחש דילמא מיכניש ואע"פ שדבוקים ועי"ז נתחייב לבטל מה"ת, וחשיבא הך ספיקא לספיקא דאו', וע"כ אין להקל בלי ביטול].

ולכאו' היה נר' דנפק"מ כשאין לו עוד חצאי זיתים שאין לו אלא א' בלבד, דלטעמא דרמ"ך יצטרך לבטל, ולטעמא דמהרי"ל א"צ, דלכאו' הך סברא דיכול להתקבץ לכזית לא שייכא אלא ביש לו חצאי זית ויכול להתקבץ בפועל, אך אולי יש לדחות דבדבוקים בעינן יכול להתקבץ בפועל, ולפיכך בבית ועליה מספק"ל אי מיקרי יכול להתקבץ, אך באין דבוקים לכו"ע מיקרי יכול להתקבץ. אך באמת קשה לומר כן, דהרי להרא"ש ספק הגמ' מיירי באין דבוקים, אכן יש לדחות באופ"א ולומר דלגבי ביטול עכ"פ באין דבוקים אפי' יש לו רק חצי זית חשיבא משום דמיקרי יכול להתקבץ, ולגבי הדרבנן בעינן שיש חשש שיתקבץ בפועל, והיינו דהרי הא מיהת שהרא"ש ס"ל דהקילו לענין ביעור טפי מלענין ביטול [בין אם הביטול מה"ת, ובין אם הביטול מדרבנן], דלגבי ביעור בעינן כזית במקום א' או חשש שיתקבץ בפועל, ולגבי ביטול בעינן אפי' בחצי זית בודד וכנ"ל, וי"ל דלזה סגי בחשיבות של יכול להתקבץ [ובאין דבוק עכ"פ וכאשר כ' פמ"ג, וטעמו לכאו' דבדבוק שפיר בטל מאליו, ועיי"ש בלשונו].

ולכאו' י"ל עוד חילוק, דבדף ו' מיירי בפירורין הנדרסים או הדבוקים דאינהו בטילי מאליהן, ומשא"כ בבצק כשאין דבוק בכתלים אלא בעריבה או מונח במקום שלא נדר שלא בטל מאליו, וכמדו' שלזה נתכוין בפר"ח סי' תמ"ב סק"ז, וכן נראה בפמ"ג סי' תמ"ב שכ' כדבר פשוט שבדבוק לכתלים בטל מאליו, ובאגרו"מ ח"א סי' קמ"ה מחלק בין פירורים דקים (כלשון הרא"ש בפ"ק שזה דבר שיתכן שנשאר בבית אף לאחר בדיקה) לחתיכות גדולות יותר שאף שאינן כזית צריכי ביטול. ועד"ז מחלק הריא"ז בש"ג שם (אלא שהוא מחלק כן גם לגבי חובת ביעור וכדלהלן), אלא שבאמת נלענ"ד דבגמ' קשה לפרש דבטילי מאליהם משום שנדרסים או משום שאין נראים, דבגמ' מדמה להו לסופי תאנים הנראים וניכרים אלא שאין אדם טורח ללקטן, ולפי"ז גם בחתיכות הניכרות ואינן דבוקות אם הם פחות מכזית לא חשיבי ובטילי שדעת אדם לבטלן, ויפה הוכיח דודי הגריד"ס שליט"א בספרו שער המועדים פרק ד' אות י"ב שכה"ג בטל משם מאכל אדם ורשאי לזורקן וכדאי' בסי' ש"ח ועוד, והלכך נראה עיקר כחילוקו של המ"א והמ"ב (עפ"י חד מהנך טעמי דלעיל) לחלק בין בצק ללחם.

והנה המנהג להצניע קודם בדיקה י' פירורים שכל א' פחות מכזית, והנה לכאו' כה"ג א"צ ביעור ואולי אפי' ביטול א"צ, וכי תימא דצריכים ביעור משום דילמא מיכנשי הלא להנ"ל לא נאמר רק בבצק ולא בלחם. אך יתכן שמה שמכוונים להצניען בכך אחשבינהו ולא בטילי מאליהן, ומ"מ עדיין חובתו בביעור תלוי בפלו' ר"מ ורא"ש, דלרא"ש סגי בביטול, וי"ל דמ"מ עד כמה שלא מבטל ומקבצן לבערן ע"י ביעור, שפיר מקיים מצוה שהוא מבערן ולא מבטלן [והנה הדרך ליתום בשקיות נפרדות ואח"כ מכניסים הכל לשקית אחת, וי"ע אי בכה"ג מצטרפי לכזית, ונפק"מ אם יקיים בזה ביעור מה"ת או רק מדרבנן, למש"כ המג"א וכו' שבחצי זית אינו מה"ת אלא מדרבנן, ועי"].

ד. והנה עד השתא איירינן לגבי חובת הביטול דנתבאר דלעולם צריך ביטול [מה"ת או מדרבנן], אלא דיש שבטילי מאליהם ויש שלא בטלים מאליהם, אך עתה נדון בענין הביעור שבזה הוא שנחלקו הרמב"ם והרא"ש [והנה לעיל כתבתי להוכיח עפ"י ד' הב"ח מגמ' ו' ע"ב שא"צ לבער, אך כבר כ' שם דלהק"נ ברא"ש אין שום מקור לזה], דפליגי בחצי זית בצק שאינו בטל מאליו ואינו דבוק אם צריך לבער או לא, ובגוונא דבטל מאליו ע"י שעשוי לחזק או שדבוק לכותל לכו"ע א"צ לבער, ובאופן דליכא חשש דילמא מיכניש, ובביאור הדבר, הנה בעשוי לחזק י"ל שנחשב נפסד צורת החמץ, אך לגבי דבוק בכותל י"ל, ובמ"ב ביאר דמיירי ג"כ בעשוי להשוות גומות שהוא כעשוי לחזק, אך בב"ח נראה דבעצם דביקותו לכותל בטל מאליו, ולכאו' כן מוכח בד' הפוסקים דנראה מדבריהם שמש"כ בשו"ע ס"ו דגירור הכתלים והכסאות אינו מדינא אלא ממנהגא הוא גם לפי שיטת הרמב"ם (ואף שמקור הדברים מד' הרא"ש, ולד' המג"א השו"ע פסק כהרא"ש, והיה אפ"ל שזהו רק לפי שיטתו, אך בב"ח ופמ"ג ומ"ב משמע שזה לכו"ע [וצ"ב אמאי בס"ח פי' מ"ב דמיירי בעשוי להשוות גומות, ואולי יש לחלק בין חתיכה חשובה לבין בצק העשוי כעין טח בבצק, או מה שנעשה רק ממה שנדבק ע"י נגיעה שהוא כמות מועטת, וצ"ע], והיינו שבדבוק לכתלים שפיר אמרינן דלא חשיבי ובטילי מאליהם, ומה"ט נמי א"צ לבער, וע"כ א"צ לגרור הכתלים מצד הדין.

ומ"מ לכאו' בדף ו' ע"ב לא מיירי דוקא בדבוקים, אלא דגם בלא"ה נמי י"ל דבטילי מאליהן, אך י"פ דהתם איירי במושלכים ונדרסים ברגליים, ועי' מ"ב סי' תל"ג שעה"צ ל"ג, וסי' תמ"ד מ"ב ס"ק ט"ו, דכה"ג בטלים מאליהם וא"צ לבערם [ועי' פר"ח סי' תמ"ב סק"ז], ויעוי' עוד בסי' ת"ס סק"ט דמבו' דאפילו בבצק אם נדרסים ברגליהם א"צ ביעור עיי"ש, והיינו אפי' שאם יתקבצו יהיו כזית, וקיל טפי מדבוקים הנ"ל דבחשש שיתקבצו חייבים לבער, וכמפו' בשו"ע סי' תמ"ב ס"ח דכל דינא דדילמא מיכניש מיירי בדבוקים [ואף ע"ג דבלא מיכניש אמרינן דבטל מאליו וכנ"ל].

וכבר מצאנו עוד אופן שא"צ לבער, והוא מש"כ הגהות מיימוניות דבמטונף קצת א"צ לבער, וי"ל דגם ביטול א"צ שג"ז בטל מאליו, וגם ליכא חשש דילמא אתי למיכל מיניה.

ולכאו' היה נראה דבכל גווני דבטל מאליו שאין דעת בנ"א ע"ז, ממילא א"צ ביטול ולא ביעור, דגם לא חיישינן דילמא אתי למיכל מיניה כיון שאין דעת בנ"א ע"ז, וכבר הביא החזו"א דהגר"א ז"ל פשיטא ליה דד' הגמ' ו' ע"ב איירי נמי לענין ביעור, וכדפירש גם התו' ר"ד המובא בריא"ז ורי"ט"א בדף ז', והיינו משום דהא בהא תליא, וכ"ז אפי' להרמב"ם ודעימיה, אבל להרא"ש גם באופן שצריך ביטול א"צ ביעור וכנ"ל, ולדבריו בהכרח דהוא סברא באנפי נפשיה שעל פחות מכזית לא חייבו ביעור, ובאמת שזה דבר הצ"ב, דלכאו' מיירי באינו מטונף ואינו דבוק ואינו נדרס, וכדחזינן דבעי ביטול, ולכאו' א"כ צ"ע אמאי לא נצטרך לבער, והלא יש לנו לחוש שמא יבא לאכלו, וחצי זית ודאי אסור באכילה מה"ת, ואמאי לא נגזור שמא יבא לאכלו. [ובחזו"א נדחק לפרש ד' הרא"ש בגווני דנמאס, וכן בט"ז, אך במג"א ומ"ב מוכח שלא פי' כן דהא הצריכו ביטול].

ולכאו' צ"ל כדברי הערוה"ש סי' תמ"ב דבבצק ליכא כל כך החשש שמא יבא לאכלו, אלא דבכזית לא פלוג וחייבו ביעור, ובפחות מכזית לא החמירו, וכמו דחזינן דבמטונף מחלקים בין כזית לפחות מכזית.

ויש להוכיח ד"ז, דהנה בסי' תמ"ב שעה"צ פ"ב נראה שמכריע שפירורי לחם שבכלי ובין הסדקים מחויב ביעור גם אי ליכא כזית בסך הכל, וכן נראה במ"ב סי' תנ"ט סק"ו [ועיי"ש בשעה"צ דמיירי אף במשהו], וגם בסי' תל"ח סקי"ב סתם רבינו כדבר פשוט שצריך ביעור עכ"פ מדרבנן, ומאידך בסי' תנ"ט שעה"צ (מ"ח) אזיל כדבר פשוט בדרך הרא"ש שא"צ לבער, וצ"ל דבבצק לחוד מיקל, אבל בפירורים שבכלי אכילה או חתיכת חמץ חשובה המונחת בפנ"ע שפיר מודה הרא"ש שצריך ביעור [ומסי' תמ"ד ס"ק ל"ג אין הוכחה, דהתם מיירי כשלא ביטל וכדלהלן].

ולפי"ז למדנו דיש ג' דרגות בביעור חמץ פחות מכזית, דיש אופן הצריך ביעור לכו"ע, והיינו כעין פירור בכלי אכילה וכדו', ויש אופן השנוי במחלוקת והיינו פירורי בצק שאין דבוקין ואינן בטילין מאליהן, ויש אופן שלכו"ע א"צ ביעור והיינו בדבוק או נדרס וכל גווני דבטל מאליו [ומ"מ מנהג ישראל קדושים גם בזה לבער וכמוש"כ הרא"ש ושו"ע ס"ו, ובחזו"א סי' קט"ז סקי"ד כתב שזה גם בעשוי לחזק עיי"ש].

ומרן החזו"א סי' קט"ז סקי"ח כתב דבפירורין אפי' אותן הבטלים מאליהם צריכים ביעור, ובדבריו מבו' שפירורין שבספרים הם בכלל הבטלים מאליהם, ובסק י"ג כתב שזה אפי' לד' הרא"ש, ולא היקל אלא במונח בקרקע הבית ועומד למדרס או דבוק אף שאין עשוי לחזק, ולהר"מ גם בכה"ג בעי ביעור, ולא היקל אלא בעשוי להשוות הגומות או עשוי לחזק [ועיי"ש בס"ק י"ד מש"כ לגבי בצק שבכתלים בגונא דטח ביתו בטיט, די"ל דלכו"ע א"צ לבער מדינא דהוא כמו עשוי לחזק, וס"ד דעדיף מינה שאין ע"ז מקור בבבלי להצריך ביעור אפי' בכזית, אלא דלמעשה נקטינן מכח הירושלמי דלא עדיף דבכזית מבער מדינא ובפחות מכזית ממנהגא, וא"כ זה גם להרמב"ם, אך בפשטות לשון השו"ע דבצק שבכתלים וכסאות לא מיירי בטח, אלא בנדבק בנגיעה, ואעפ"כ מבו' בב"ח ומ"ב דלכו"ע א"צ לבער, אך החזו"א פליג עלייהו וס"ל דכה"ג תלוי בפלוגתת הרמב"ם והרא"ש, ורק בעשוי לחזק או טח כדרך טיט לכו"ע א"צ].

ונמצא דגם לחזו"א איכא ג' דרגות אך באופ"א, דבעשוי לחזק, וטח בצק על הכותל, ועשוי להשוות גומות, לכו"ע א"צ לבער, ובדבוק או נדרס פליגי אע"פ דבטילי מאליו, ובפירורין הבטלין מאליהן ואינן דבוקין ולא נדרסין לכו"ע צריך לבער [ובמטונף קצת לכאו' מודה דדמי לעשוי לחזק, ועדיף מדבוק או נדרס, וצ"ע בטעמא דמילתא].

ולהאמור נמצא א. דפירורין שבכלי אכילה, ולכאו' כ"ש חטה שבמאכל, וכ"ש מה שנשאר אוכל בשקית, וכ"ש במונח למשמרת אף שזה פחות מכזית לכו"ע בעי ביטול וביעור, ב. ובבצק ואינו נדרס ואינו דבוק, למ"ב מחלוקת [ולכאו' עיקר ההלכה להקל, ומ"מ לא הכריע בסי' תמ"ב להדיא, רק שבסי' תנ"ט סתם כן, ועי' להלן], אבל לחזו"א לכו"ע בעי ביעור. ג. ובדבוק או נדרס למ"ב לכו"ע א"צ ביעור, ולחזו"א מחלוקת [ולד' החזו"א פלוגתת ריטב"א ויש מן הגדולים זהו פלוגתת ר"מ ורא"ש]. ד. ובחתיכות הראויות למאכל כשקדי מרק או בייגלה וכיו"ב הנופלים בין חפצים או נשארים בפינות וכו', לכאו' למ"ב לכו"ע א"צ לבער, שג"ז כשיירי לחם דבטילי מאליהן, ואין בזה חומרת בצק דגם ע"ז אמרינן בכ"מ דפחות מכזית לאו אדעתיהו דאינשי, וממילא בטל מאליו וגם א"צ לבער לכו"ע, ולחזו"א להיפך לכו"ע צריך לבער, ולחזו"א כולל ד"ז כל פירור הנראה לעין וכמוש"כ ריא"ז וחיי אדם ג"כ, ופירורים שבספרים בכלל זה.

והנה להאמור חטה שבתרגולת לכו"ע צריך ביעור, אך בתרוה"ד המובא בב"י סוף סי' תס"ז מפו' שאפי' זה א"צ לבער, וצ"ל דלא קיי"ל הכי, וכ"ה בפר"ח סי' תס"ז ס"ק ט' דאף שהוא ד"ל הכריע להקל בפחות מכזית, יעוי' סי' תמ"ד, מ"מ בזה מחמיר, ועי' ח"י סי' תמ"ז סק"ב וב"מ סי' תס"ז ס"י, וכן משמע שם במ"ב, אך מ"מ אי"ז אלא מדרבנן ולא מדאו', וכדעתו דאין ב"י בפחות מכזית וכנ"ל סק"ב [שהרי לא התיר לשרפו ביו"ט, ואפי' לא לשרוף את החטה, ואפי' להסוברים דבמוצא חמץ ביו"ט שורפו, ועי' סי' תמ"ו סק"ו, ועי' סי' תס"ז ס"ק מ"ד, ולכאו' התם כיון שמשההו עד אחר הפסח כלא ביטל דמי, אך שוב התבוננתי דלגבי החטה שפיר י"ל דאיירי בסתם אדם שביטל כל חמצו, והחטה משהה ע"מ לשורפו, וכמוש"כ בסי' תס"ז להדיא, וא"כ שפיר חשיבא לאחר ביטול, ומשו"ה לא התיר לשרוף ביו"ט ואין ללמוד מזה לענייננו, ועי' סי' תמ"ו סק"ח].

ה. והנה לעיל נתבארו היטב פסקי רבינו המ"ב, אך עדיין צ"ע מה שסתם בסי' תנ"ט (שעה"צ מ"ח) כהמקילים בשעה שלא הכריע בזה בסי' תמ"ב, ובפשוטו י"ל דשם העתיק עצת המג"א וביאר כונת המג"א, אך העירני הגר"ש דרזי דיל"פ באופ"א, דיעוי' בסוף סי' תמ"ד דמוכח שבביטל קודם שהחמיץ קיל טפי, ונפק"מ שא"צ לחזור מן הדרך ואפילו בכביצה, ונראה בביאור הדבר שאין חובת הביעור בזה כחלק מחובת ביעור חמץ, ולא שייך בזה לומר שמחובת ביעור חמץ מדרבנן לבערו עד שלא יוכלו לאכלו וכיון שחל תו לא פקע וכו', לפי שכאן לא חל עליו מעולם חובת ביעור מה"ת וממילא לא מדרבנן, וכל עיקרו רק מצד גזירה שמא יבא לאכלו ובתורת הרחקה, ומשו"ה כשאינו בביתו שלא שייך דין זה, דהרי הוא בלא"ה מרוחק ואין חשש זה, על כן לא הטריחוהו לשוב לביתו, דרק היכא שהוא שיעור בחובת הביעור מדרבנן מחייבים אותו לשוב לביתו [ואף דלא שייך לגביה החשש הזה, מ"מ הרי זה כבר שיעור בחובת הביעור ובקיום התשביתו מדרבנן, וכיון שחל תו לא פקע וכמש"נ במק"א], וכיון שכן י"ל דבבצק בעצם לא שייך חשש זה, אלא שמ"מ ס"ל לרמב"ם שכיון שהוא שיעור בחובת הביעור ע"כ נאמר גם בבצק דלא פלוג, אך אם ביטל קודם שהחמיץ דבזה אי"ז מחובת הביעור כלל כי אם מדין ההרחקה ממילא לא שייך בבצק, וע"כ גם הרמב"ם יודה, ובהכי איירי בסי' תנ"ט שמבטל קודם שמחמיץ, וממילא אח"כ לכו"ע א"צ לבער, אלא שמ"מ מבואר שם שבכזית צריך לבער אף בביטל קודם שהחמיץ, ולא אמרינן דבבצק ליכא הך כללא [ובאמת במג"א לא חילק בין זית לחצי זית, אך הגר"ז והמ"ב חילקו בזה עיי"ש]. וצ"ל דכזית חמור טפי, וכדחזינן לגבי מטונף דבכזית החמירו יותר, שהוא דבר שדעתו של אדם ע"ז וחששו שיבא לאפותו, או עכ"פ שיהא דעתו עליה, ועי' היטב בזה.

ודאתאן עלה חוזרני לפרש ד' המג"א ומ"ב סי' תמ"ד ס"ק ל"ג דמבו' שפחות מכזית בעי ביעור, אלא שחובת הביעור שלו אינו אלא מדרבנן, וע"כ א"צ לחזור מדרך הרשות, ואפי' בלא ביטל והנה מבו' שצריך ביעור ומדרבנן. ומבו' ג"כ שאילו היה בזמן שאפשר לבטל, היה צריך ביטול. ויש לפרש דמיירי בגוונא דלא בטל מאליו והלכך צריך ביטול, וי"ע אם מה דמבו' הכא דצריך ביעור היינו דוקא בלא ביטל, אך בביטל לא הי' צריך לבער גם אם היה בביתו, או שאילו היה בביתו לא הוה סגי ליה בביטול, וי"ל דד"ז באמת תלוי בפלו' שבסי' תמ"ב, אך עכ"פ בלא ביטל לכו"ע צריך ביעור וכנ"ל, ומ"מ אי"ז אלא מדרבנן וכמוש"כ לעיל [ואמנם פמ"ג ורעק"א הנזכרים שם בשעה"צ ס"ל דהביטול או הביעור כשלא ביטל וא"י לבטל הוא מדין ח"ש לאיסור ב"י ומדאו', וזה כדעת החזו"א, אך מג"א וח"י ומ"ב לא דס"ל הכי וכמוש"נ לעיל].

סימן ד'

בענין החומרא שלא לערות מכלי פסח על כלי חמץ (סי' תמ"ד ס"ג)

א. רבינו המ"ב בשעה"צ סי' תמ"ד סק"ד הביא ד' הפמ"ג והדה"ח [ומקורם מח"י סוף סי' תנ"א] שכ' שלא לערות מכלי פסח כ"ח על כלי חמץ, אלא א"כ אין בדעתו להשתמש בכלי של פסח לבשל בו בפסח, עכתו"ד. וראיתי שי"מ שכונתו שאפי' אם עשה כן לא יבשל בו, אך לכאו' נר' שכונתו רק שאם דעתו לבשל בו לא יעשה כן, אך אם עשה כן רשאי לבשל בו. ואפרש דברי, דהנה הט"ז סוף סי' תנ"ב כ על חומרא זו שאין בה ריח, והח"י הצדיק המנהג להחמיר משום חשש שהאדים עולים לכלי פסח, וי"ע בזה מכמה טעמים.

[א]. דהנה סוכ"ס אין כאן אלא אדים של כלי שני, דבכדי שהעירוי יפליט בעינן שיחמם את הכלי והלא תתאה גבר. והוא הופך את מה שעירו לתוכו להיות כ"ש, וכ"ש שהאדים לא קיבלו אלא טעם מכלי שני. והנה בכל האיסורים קיי"ל דכלי שני אינו מפליט, ואף דעירוי מבליע היינו אדמיקר ליה, אך איך יפליט כשאין בכוחו להתגבר על הכלי שהוא התחתון ותתאה גבר, אלא דבפסח חיישינן לכלי שני, ויש בזה ב' טעמים, יעוי' בסי' תמ"ז ס"ג ובמ"ב ושעה"צ שם די"א שהוא משום דמ"מ משהו איכא, ולפי"ז הכא דהוה קודם זמנו הו"ל משהו קודם זמנו, ולא אמרינן בטעמו ולא ממשו חוזר וניעור כמבו' בסי' תמ"ז, ואולי כונתו לחוש להסוברים דלעולם כלי שני מפליט [ואין לומר דכאן שהאדים עולים לכלי רותח חמיר טפי דמ"מ מאין היא בליעתם, דאיך הפליטו מהכלי שני], ולהכי ניחוש קודם זמנו.

[ב]. עוד יל"ע דהא סתם כלים אינן בנ"י, והו"ל נטל"פ קודם זמן איסורו דאין חו"נ, אלא דאולי אזיל הכא לפי חומרת הרמ"א בסי' תמ"ז שלא לומר סתם כלים אינן ב"י [ועי' בסי' תנ"א שכלי שני ואינו ב"י לא שרינן רק במקום הפסד מרובה, אלא דהתם בתוך זמנו והכא קודם זמנו].

[ג]. עוד יל"ע דהא הו"ל נ"ט בר נ"ט בר נ"ט, דהיינו שהכלי בלע ומפליט באדים, והאדים מבליעים בכלי והכלי יצטרך להפליט בפסח. וכה"ג מקילים בהגעלה, כמבו' בסי' תנ"ב דשרינן קודם זמנו כשזה ג' נ"ט עיי"ש. אלא דצ"ל דאזיל לפמש"כ שם בביה"ל סי' תנ"ב להחמיר באמת גם בג' נו"ט, ולפי מה דפסק בסי' תמ"ז סוף סעי' ה' דאנן נקטינן דנחשב כאיסורא אף קודם זמנו.

ועכ"פ נמצא דהכא יש ג' צדדים להקל, נ"ט בר נ"ט ונטל"פ מכלי שני קודם זמנו, והלכך קשה לומר דנאסר אפי' דיעבד, ומד' המ"ב רק מבו' דאם עומד להשתמש בו ע"י בישול בפסח אל יעשה כן לכתחילה, אך אם עבר ועשה כן שפיר י"ל דאפשר להקל דיעבד [ולכאו' בודאי אפשר להקל בדיעבד דהא בלע מנטל"פ קודם זמנו, וכל חומרת נטל"פ אינו אלא בבלע לאחר זמנו].

והנה גם אי נימא דלמעשה יש לנו להחמיר בכל א' מהנ"ל, ואפי' בהצטרף שלשתן יחדיו דהיינו ג' נו"ט, מסתם כלים, מכלי שני, קודם זמן איסורו. אך מ"מ הרי כל עצם דינא דהעברת בליעות לכלי העליון ע"י אדים העולים שנוי בפלו', כמבו' בסי' ק"ה, ומבואר שם דרק לכתחילה חיישינן לזה [וצ"ל דאדים הללו לא חמירי כזיעה שמתחת כיסוי כלי וכדו'], וא"כ בודאי מסתברא דהכא אי"ז אלא דין לכתחילה בלבד, וכמוש"נ.

שו"ר שהמ"ב העתיק מפמ"ג ודה"ח שכ' שלא לערות, אך המנהג הנזכר בט"ז סי' תנ"ב שהוצדק ע"י החק יעקב סוף סי' תנ"א, הוא שלא להשתמש בכלי שעירו ממנו על כלי חמץ, וי"ל דמ"מ אין המנהג שלא להשתמש, אלא שהמנהג לערות בכלי שאין עומדין להשתמש בו, וממילא הוצרכו ליצור כלי שאין משתמשין בו בפסח, אך נפק"מ שאם אירע ועירו בכלי שעומד להשתמש בו שפיר דמי להשתמש בו וכמו שנתבאר (והמ"ב בלא"ה לא העתיק ד' הח"י הנ"ל, ועי').

ב. ועתה נבא לדון איך מכשירים בעירוי דבר הצריך הכשר ע"י עירוי מכ"ר, דהיינו מאיזה כלי מערין, האם מכלי של פסח או מכלי של חמץ, ולכאו' לד' המ"ב צריך ליזהר שלא לערות מכלי של פסח, אך לכאו' לערות מכלי של חמץ גרע טפי, דאדרבה בזה יש לנו מים שהם עצמן בלעו את החמץ הבלוע בכלי בעודו כ"ר על האש, ובודאי חמור יותר

מאדים העולים מהכלי התחתון. וא"כ בודאי היה לנו לכאו' להעדיף כלי פסח מכלי חמץ, אכן נראה שבעירוי מקומקום שעומד לבישול מים בלבד ע"ג שיש בודאי עדיף מכלי של חמץ, והוא מב' צדדים, חדא שבליעת החמץ שבקומקום הוא רחוק יותר שהרי אין מבשלין בו חמץ, אלא שאולי נדבק לו פירור חמץ בעודו רותח או שעלו עליו אדים וכו', ומסתמא יש ס' כנגדם. [וגם כה"ג חזקתו אינן בני יומן טפי מסתם כלים]. וגם לאידך גיסא שהרי השיש אינו עומד לבשל עליו, ואין דרכנו להניח בפסח תבשילים על גביו כי אם בהפסק דבר אחר, והדרך לכסות וכו', וא"כ מה שאנו עושין ואינו אלא מפני שמא יארע שיגע או שיצטבר לחות ויהא קדירה רותחת ע"ג הבלע"ך וכו'. והנה ע"י העירוי הנ"ל מוציאין ממנו את אשר בלע חמץ ממש ע"י עירוי או ע"י הנחת דבר גוש, ואע"פ שאנו אולי מבליעים מן הבלוע בקומקום, הרי בודאי קיל טפי ממה שהי' בו בתחילה, וג"ז אינו בגדר עירוי ע"ד לבשל בו כי אם בשביל ע"צ המקרה וכו' וכנ"ל, וא"כ אי"ז בגדר לכתחילה ואם יארע כבר יהא בגדר דיעבד, ושפיר דמי, ומשא"כ לערות מקומקום שעומדין לבשל בו מים בפסח הרי זה בגדר להבליע בכלי שעומדין לבשל בו בפסח ע"י אדים העולים מן השיש, וזה בודאי נגד המנהג [ובזה צדקו דברי ג"ע ותפארתינו מרן בעל שבט הלוי זצללה"ה המובא בספר מבית לוי פרק ס"ב, וסרו ממנו תלונות דודי הגרי"ד ס שיבלחט"א בשער המועדים פרק ט"ו הערה ו'], ואמנם בודאי שאין לערות מסיר שמבשלין בו חמץ כל השנה, ואע"פ שמ"מ י"ל דקיל טפי מה שנבלע בו עכשיו ממה שהי' בו בהשיש תחילה, דמקודם הי' בלוע בו חמץ ממש מעירוי תבשיל של חמץ, או שע"י הנחת גוש של חמץ ע"ג השיש, והשתא בלוע בו רק נ"ט בר נ"ט של סתם כלים, אך מ"מ למאי דהחמיר בביה"ל ריש סי' תנ"ב ש"מ שאין להגעיל בכך (אך ודאי דעדיף מכלום, ויוצאים בזה שיטת הרמ"א שם סי' תנ"ב עי"ש), ויל"ע אפי' לענין דיעבד אם עשו כך ונגע כלי רותח רטוב על השיש בפסח (לדידן דמחמרינן בנטל"פ, ונוהגין דהוה כנ"ט בר נ"ט דאיסורא), ולכאו' צריך להחמיר.

ועד"ז יש לדון במה שנוהגים להגעיל גביע של יין וכו' שאין דרכם ברותחין, ואעפ"כ מחמירין, ולכאו' אם יגעילו מקומקום של חמץ לכאו' רק מקלקלין. ואם מגעילים בכלי של פסח הרי על הצד הרחוק קלקלו את הקומקום. ויש מקום לומר דעדיף טפי להגעיל בכלי של פסח, ולומר שבלא"ה צד רחוק שנבלע חמץ בגביע מאשר לערות מקומקום של חמץ שעתה הגביע נתקלקל יותר ממה שהי', אך יש לדון לפי הנ"ל שעירוי ע"ג הגביע אינו בגדר ע"ד לבשל בו כי אם ע"ד להשתמש בו צונן, ומשא"כ עירוי מקומקום של פסח הרי הוא ע"ד לבשל בקומקום בפסח [והמגעילים בהיורה שמגעילים בו כלי חמץ הרי הם כמערים מקומקום של חמץ, ואפי' חמירי טפי דהא ודאי איכא טעם חמץ במים שביורה, אלא שהם בכלל נ"ט בר נ"ט וכו', ומשא"כ לגבי הקומקום י"ל שאינו בגדר ודאי, ויותר חזקתו שאינו ב"י מאשר כל הכלים שהוגעלו ביורה שבהגעלת כלים ציבורי].

הרב מתתיהו גבאי שליט"א
ירושלים

בענין חצי שיעור באיסור אכילת חמץ ובבל יראה ובל ימצא

א'. חצי שיעור בלא חזי לצירוף

כתב הרמב"ם פ"א מחמץ ומצה ה"ז, האוכל מן החמץ עצמו בפסח כל שהו ה"ז אסור מה"ת, שנאמר לא יאכל חמץ וכו', והכס"מ תמה למ"ל קרא בחמץ לאסור כל שהו, הא קיי"ל שבכל האיסורים ח"ש אסור מה"ת עי"ש, וידוע תירוץ האחרונים, דס"ל לרמב"ם דעיקר ח"ש שאסור מה"ת מבו' ביומא ע"ד ע"א משום דחזי לאיצטרופי לאיסור שלם, א"כ נפק"מ כשעומד ברגע אחרון של פסח ואוכל חמץ דל"ש חזי לאיצטרופי, מש"ה איצטריך קרא בפ"ע לא יאכל שגם ח"ש אסור, וכן תירצו דעת הרמב"ם בצל"ח פסחים מ"ד ובספרו נוב"י מה"ת או"ח סי' נ"ג ובשו"ת חת"ס ח"ו סי' ס"ה ובחי' לפסחים כ"א, וכ"כ גם הערוך השולחן או"ח סי' תל"א ס"ו, וניחזי אנן בהך חילוקא.

והנה ביומא ע"ד ע"א גופא חצי שיעור ר' יוחנן אמר אסור מה"ת, ר"ל אמר מותר מה"ת, ר"י אמר אסור מה"ת כיון דחזי לאיצטרופי איסורא קאכיל, ר"ל אמר מותר מה"ת אכילה אמר רחמנא וליכא, איתביה ר"י לר"ל, אין לי כל שישנו בעונש ישנו באזהרה, כוי וח"ש הואיל ואינו בעונש יכול אינו באזהרה, ת"ל כל חלב מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא וכו', והתוס' שם תמהו כיון דאיכא קרא דכל חלב לרבות ח"ש מ"ט לא קאמר ר"י בתחילה שח"ש אסור מכל חלב, ופירש טעמא משום דחזי לאיצטרופי, ותירצו התוס' דאל"ה טעמא דחזי לאיצטרופי ה"מ דכל חלב לכוי איצטריך וח"ש מדרבנן ואסמכוה אקרא, אבל השתא דקאמר טעמא דחזי לאיצטרופי, סברא הוא מה"ת דדרשא גמורה היא לח"ש, הרי שהתוס' נתקשו מ"ט איצטריך גם קרא דכל חלב וגם טעמא דחזי לאיצטרופי, ולמש"כ האחרונים דטעמא דחזי לאיצטרופי זהו רק אם יכול להצטרף בפועל, וכשעומד ברגע אחרון דל"ש חזי לאיצטרופי ח"ש מותר, א"כ י"ל דלהכי איצטריך קרא דכל חלב, דגם היכא דל"ש חזי לאיצטרופי ח"ש אסור מכל חלב לרבות ח"ש, ומקושיית התוס' חזינן להדיא דלא ס"ל כהנך אחרונים. ומצאתי שכן תירץ קו' התוס' בס' שפת אמת שם, וכ"כ מו"ר בעל הבד קודש בס' שלמי יוסף יומא ח"ב עמ' קנ"ט דמש"ה איצטריך כל חלב דנפק"מ לסוף היום שג"ז אסור, וכ"כ בשו"ת ברית יעקב ס"ג, וכן מבו' בתוס' ישנים שם, דעיקר טעמא מכל חלב ולא משום חזי לאיצטרופי.

אמנם הר"ן פ"ג דשבועות הקשה כקו' התוס', וז"ל ח"ש אפי' באיסורי תורה לא מיתסר, אלא משום דחזי לאיצטרופי וכו', דאע"ג דהתם ביומא רבוייא דכל חלב מיתינן ח"ש, הא ודאי ההוא ריבויא לא כתיב אלא גבי חלב, ואפ"ה ילפינן מיניה לכל איסורין, משום דפשיטא דלא אסרה רחמנא אלא משום דחזיא לאיצטרופי, הרי שס"ל לר"ן דעיקר טעמא דח"ש אסור זהו רק משום דחזי לצירוף דאל"ה מכל חלב זהו רק לחלב, ומש"ה איצטריך חזי לאיצטרופי שזהו עיקר טעמא, והוי לכל האיסורים שח"ש אסור משום דחזי לצירוף, ונפיק עפי"ד כמש"כ האחרונים דאל"ה טעמא דחזי להצטרף, כה"ג דל"ש צירוף יהא ח"ש מותר, ומכל חלב י"ל שהוי רק לחלב, ואילו להתוס' עיקר טעמא דח"ש זהו מכל חלב, א"כ זהו גם בגוונא דל"ש צירוף אסור. וכבר הרגיש בפלוגתא זו המל"מ פ"ז מחו"מ ה"ז, וכ"כ בהך מח' דנפק"מ לרגע אחרון בשו"ת דעת סופר או"ח סי' ק"ז ובס' משנת יעבץ או"ח סי' י"ד ובס' מנחת אליהו ח"ג סי' ט"ז ובשו"ת ברית יעקב ס"ג, ועיין מש"כ ע"ד בשו"ת מתת ידו מה"ת סי' ל"ג, א"כ נפיק שהוי פלוגתת הראשונים וצ"ע במאי פליגי, ולהלן יבואר, וע"ע בס' מנחת שמואל ח"א סי' ט"ז, ובס' אמרי אברהם מועדים עמ' של"ה.

ונפק"מ בזה למש"כ בס' עט סופר כלל מ"ט פרט ד' דח"ש דאסור ל"ה אלא באיש ולא באשה, שרק לעונשין הושוו אשה לאיש ולא לאיסור, אולם הפרמ"ג בס' תיבת גמא פר' יתרו דהוי גם באשה ח"ש, דזיל בתר טעמא דח"ש מטעמא דחזי לצירוף, וזהו שייך גם באשה, וכ"כ לי הגרח"ק שגם באשה ח"ש אסור, ובדעת העט סופר י"ל דכיון דילף ח"ש מקרא דכל חלב זהו טעם האיסור ול"ה מחזי לצירוף, ומש"ה י"ל של"ה באשה שרק לעונשין הושוו אשה לאיש.

ובס' תוס' יוה"כ יומא ע"ג תמה בעיקר מחלוקת ר"י ור"ל אם ח"ש אסור, מ"ט פליגי דווקא לענין יוה"כ הא הוי מחלוקת בכל איסורין שבתורה, ומה חדית לן דווקא לענין יוה"כ, וכן הקשה בס' שיח יצחק ביומא, והגרח"ק תירץ קו' זו שזה חייב כרת, ומובא בס' מועדי הגר"ח תשו' תס"ג [ועיין בשו"ת מקדשי השם ח"א סי' ע"ט ובשו"ת אריה דבי עילאי או"ח ס"ה בקו' זו]. וכתב בחי' החת"ס ביומא שם לתרץ דקמ"ל ביוה"כ דגם כשעומד ברגע אחרון של יוה"כ דל"ש חזי לצירוף ח"ש מותר, ומש"ה איצטריך קרא בפ"ע לאיסור ח"ש בחמץ דנפק"מ לרגע אחרון. והנה לטעמא דכל חלב מ"ט איצטריך קרא לחמץ, הא מכל חלב חזינן דגם היכא דל"ש חזי לצירוף ח"ש אסור, והדרא קושיא לדוכתא מ"ט איצטריך קרא בחמץ, תיפו"ל מכל חלב, ואם נימא דס"ל לרמב"ם עיקר טעמא משום חזי לצירוף, צ"ע קו' תוס' יוה"כ מ"ט פליגי דווקא לענין יוה"כ ולא פליגי בחמץ ברגע אחרון, דגם היכא דל"ש חזי לצירוף י"ל שאסור שה"ז נפק"מ גם בחמץ סמוך לערב ברגע אחרון, אכן י"ל שתירוץ החת"ס לקו' תוס' יוה"כ ל"ה בדעת הרמב"ם, דלהרמב"ם ברגע אחרון ח"ש מותר דל"ש חזי לצירוף.

אולם ברש"י ע"ג ע"ב ד"ה ח"ש, כלומר פחות מכשיעור אסור מה"ת לקמן בשמעתא דריש לה מכל חלב, ובס' תוס' יוה"כ שם תמה על רש"י מה ר"ל בזה דילף מכל חלב, ולפו"ר נראה דדעת רש"י דס"ל דעיקר טעמא דח"ש אסור מה"ת ילף מכל חלב, וגם כשעומד ברגע אחרון ח"ש אסור, דלא איכפ"ל דל"ש צירוף, וזהו קמ"ל רש"י דלא כהנך אחרונים דאם ל"ש צירוף ח"ש מותר, וכ"כ בדעת רש"י בדעת סופר ובמשנת יעבץ שם, ובשו"ת נהרי אפרסמון יו"ד סי' ק"ג. וא"כ רש"י ס"ל כתוס' שם וכש"נ שגם ברגע אחרון ח"ש אסור מכל חלב, והדרא קושיית הכס"מ מ"ט איצטריך קרא בפ"ע לחמץ, תיפו"ל מכל חלב שהוי גם בגוונא דל"ש צירוף וכמו שמוכח מיוה"כ שהוי גם לעת ערב וברגע אחרון ואפ"ה ח"ש אסור, וכן הקשו בשו"ת מנחת אלעזר ח"א סי' נ"א ובהגהת ברוך טעם על הצל"ח פסחים מ"ד ובשו"ת בית היוצר או"ח סי' ל"ז, אכן י"ל דאחר דגלי לן קרא בחמץ שאסור ה"ה ביוה"כ, וכ"כ בשו"ת יד סופר סי' ל"ב עי"ש ובשו"ת נטע שעשועים ס"ג.

ובעיקר ד"ז בח"ש אם אסור גם היכא דל"ש צירוף חקר הפרמ"ג יו"ד סי' ס"ב, ועיין מש"כ בזה בשו"ת חלקת יואב יו"ד ס"ט ובשו"ת בית נפתלי סי' צ"ו בהגהה, ובשו"ת יד יצחק ח"ב סי' רט"ו ובס' עמק יהושע דיני יוה"כ ס"י ובשו"ת שו"מ מהדו"ק סי' מ"ה, וכן ברגע אחרון של האיסור אם ח"ש אסור, הסתפק בשו"ת רעק"א סו"ס קנ"ד ובאבנ"מ בתשו' סי' י"ד, ובחת"ס שבועות כ"ב, וע"ע בזה בשו"ת באר יצחק אהע"ז ס"ב ובס' מרחשת ח"א אות ה', ובמהר"ם שיק או"ח סי' י"ב ובאבנ"ז או"ח סי' שנ"ז, ובס' הזכרון בצאת ישראל פסח עמ' תק"ס ובס' ישורון לזכר הגר"פ הירשפורג ז"ל, ובס' הזכרון זרע ברוך עמ' תק"ע, ובס' ביאורי שמעתתות שמעתא דח"ש סי' י"ז.

ב'. חצי שיעור בבל יראה ובשאר איסורים

והנה בביצה ב' ע"א תנן ב"ש אומרים שאור בכזית וחמץ בכותבת, ב"ה אומרים זה וזה בכזית, ואמרי' בגמ' שם ז' ע"ב דלענין אכילה כו"ע לא פליגי דזה וזה בכזית, כי פליגי לענין ביעור, והקשה הפני יהושע שם ז' מאי נפק"מ בהך פלוגתא בכמה שיעורא דשאור, דלעולם אין לוקין על ב"י גם בשיעורא רבה, שהוי לאו הניתק לעשה, ואילו לענין האיסור ח"ש אסור מה"ת וגם בכ"ש עובר, ומוכח דל"ש בב"י איסור ח"ש, ובהכי פליגי בכמה השיעור ע"ש, וביאר השאגת אריה סי' פ"א הטעם שלענין איסור ב"י ל"ש ח"ש, כיון דאיסור ח"ש הוי מטעמא דחזי לצירוף, ול"ה אלא באיסור אכילה שאם אוכל בכזית בכדי שיעור אכילת פרס מצטרף וחייב עליו, וכשאוכל כ"ש ומשלים לכזית כבר באיסורא אכל למפרע, ובב"י אין עובר אלא מכאן ולהבא אפי' אם ישלים לשיעור כזית, וכ"ז ששהה אצלו פחות מכזית ליכא איסורא כלל, ולעולם א"א שיבוא לאיסור על שהיה של פחות מכזית, אף שיליף ח"ש מכל חלב עיקר טעמא משום חזי לאיצטרופי כמש"כ תוס' שם, הרי שס"ל לשאג"א דעיקר טעם ח"ש זהו רק משום חזי לצירוף, ומש"ה בב"י דל"ש חזי לצירוף למפרע ורק מכאן ולהבא ח"ש מותר, אמנם אם נימא דח"ש עיקר איסורו יליף רק מכל חלב, וגם שעומד ברגע אחרון של זמן האיסור ח"ש אסור אף דלא חזי לצירוף, ה"ה שייך ח"ש בב"י, אף שעובר רק מכאן ולהבא.

ואכן במהר"ם חלאווה פסחים מ"ה ע"ב ס"ל שגם בב"י שייך ח"ש, ובחי' רבינו דוד פסחים ו' נסתפק בזה אם שייך ח"ש בב"י, והצל"ח פסחים כ"ט נקט בדעת התוס' דאיכא ח"ש בב"י, ובדעת הרמב"ם הוכיח הצל"ח שח"ש מותר בב"י, ולמש"כ השאג"א בטעמא דליכא ח"ש בב"י, שזהו רק מטעמא דחזי לצירוף, ול"ש בב"י, שהוי רק מכאן ולהבא, ונמצא שהרמב"ם אזיל לשיטתו דס"ל דח"ש זהו רק מטעמא דחזי לצירוף, ומש"ה איצטריך קרא לח"ש בחמץ ברגע אחרון של זמן האיסור דלא חזי לצירוף, ומש"ה ס"ל דל"ש בב"י ח"ש כמש"כ הצל"ח בדעתו, ולמש"כ השאג"א זהו מטעם דל"ש צירוף, ואכן אם נימא דח"ש אסור גם אם ל"ש צירוף, דיליף מכל חלב זהו שייך גם בב"י, וזהו שס"ל למהר"ם חלאווה שח"ש אסור בב"י, וכן נקטו הרעק"א או"ח סו"ס תמ"ד, והדגול מרבבה שם הוכיח כן דעת התוס' בפסחים כ"ט, ועיין בפרמ"ג סי' תמ"ב סק"י ובפר"ח שם סק"ז ובמג"א ומחצה"ש ובריד"ז ח"א סי' קל"ה, ובשו"ת תורת חסד סי' מ"ד אות ט' ובשו"ת ברית עולם או"ח סי' ט"ז ובשד"ח מערכת ח' כלל ז' ובשו"ת קול אריה או"ח סי' ט"ז, ובס' בית מאיר סי' תמ"ב ס"ז ובס' חוט שני פסח פ"ג סי' תמ"ב אם איכא ח"ש בב"י, והגבורת ארי יומא ע"ד חזר על מש"כ בשאג"א דל"ש ח"ש בב"י כיון דלא חזי לצירוף.

ומו"ר בשיעורי הגרב"ד פוברסקי פסחים אות קי"ד כתב להקשות ע"ד השאג"א דל"ש ח"ש בב"י כיון דלא חזי לצירוף, דעיקר סברת חזי לאיצטרופי, ע"כ גם ח"ש הוי איסור, דאל"ה לא היה מצטרף לאיסור, דל"ש שהיה מותר ונהפך לאיסור בשיעור, וחזי לצירוף זהו הוכחה שכל חלק אסור, א"כ גם בב"י שייך כן, וה"ה כשעומד ברגע אחרון של זמן האיסור דל"ש צירוף ח"ש אסור, דחצי הוי איסור כדמוכח שאם הצטרף לבסוף אסור, ע"כ גם החצי אסור, וה"ה לענין ב"י, ויעו"ש מש"כ נפק"מ במחלוקת ב"ש וב"ה לענין ב"י, והנה כבר חקר בזה הקובץ שיעורים ב"ב אות שס"ז בטעמא דחזי לצירוף דח"ש אסור, אם זהו הוכחה וראיה דאם חזי לצירוף לאיסור ע"כ דגם חצי הוי איסור, וה"ה ברגע אחרון של זמן האיסור דל"ש צירוף בפועל, מ"מ אם חזי להצטרף ע"כ שכל חלק אסור, או"ד דחזי לצירוף זהו סיבה לאיסור משום דשמא יצטרף בפועל, וזהו ל"ש ברגע אחרון, עי"ש. וכ"כ בקובץ שיעורים חולין אות מ"ה ובשיעורי רבינו הגר"ש רוזובסקי מכות אות תמ"ד.

וכן חקר התפארת ישראל שבת פ"א אות ד', תרי טעמי לח"ש, אם בעי שיצטרף בפועל לאיסור, או"ד דע"כ מדחזי לצירוף כל חלק הוי איסור, וכתב דנפק"מ לרגע אחרון דל"ש צירוף אם אסור, והביא להשאג"א דל"ש צירוף בב"י וכתב שה"ז נפק"מ בחקירה זו בח"ש, וכן נקט בשו"ת נחלת בנימין סי' ס"ד דח"ש ע"כ דג"ז אסור וזהו גם דל"ש צירוף, וכן הקשה בשו"ת בנין שלמה על הנוב"י הנ"ל שברגע אחרון ל"ש ח"ש דל"ש צירוף, דע"כ חזי לצירוף היינו דכל משהו אסור, וכן נקט בשו"ת נטעי נאמנים יו"ד ס"ז דח"ש ע"כ דהוי איסור ודבר חשוב, וכן מוכח לשון רבינו חננאל שם דחזי לצירוף הוי אכילה ע"ש, והיינו שג"ז אסור, וכן חקר בחקירה זו בס' אמרי בינה דיני בשר וחלב ס"ב בגדר ח"ש דחזי לצירוף, אם ע"כ שכל חלק אסור, וא"צ צירוף בפועל, או"ד אם ח"ש אסור שע"כ שג"ז חלק מהאיסור, וגזה"כ דאין מלקות, או"ד הוי סייג שמא יאכל בכא"פ והוי גזירה, וכן חקר בשו"ת התעוררות תשובה או"ח סי' ת"ד ובשו"ת ערוגות הבושם או"ח סי' קנ"ג אם ח"ש הוי כאיסור או משום סייג ע"ש, ובשו"ת כוכב מיעקב ח"א סי' ל"ו פשיט"ל דח"ש אסור דכל משהו אסור ע"ש, וגם בשו"ת מנחת אלעזר ח"א סי' נ"א חקר אם ח"ש הוי איסור חפצא או גברא, ותירץ בהכי קו' התוס' יומא ע"ד ע"ש, ובשו"ת ויחי יעקב או"ח ס"ל דח"ש כל חלק הוי איסור, וכ"כ בס' אורל"צ ח"ג סי' ט"ו, וע"ע בס' בית המשפתיים יומא סי' ל"ו ובשו"ת אריה דבי אילעאי או"ח ס"ה, ובס' מרבה חיים להגר"ח ברים מועד פסחים ס"ט.

והנה אם נימא דח"ש הוי רק משום סייג שמא יאכל בכא"פ, י"ל דל"ש ח"ש בב"י, למש"כ הר"ן פ"ק דפסחים דכל איסור ב"י זהו גזירה שמא יבוא לאוכלו, א"כ ח"ש הוי גם גזירה שמא יצטרף והוי גזירה לגזירה, ומש"ה ל"ש ח"ש בב"י וצ"ע [וכן תירץ בס' שפת הים הל' פסח סי' כ"ה אות ו']. וראיתי עוד בס' מי הבאר ענייני ח"ש ס"ג אות נ"ג, מש"כ ידידי נפק"מ בזה למש"כ הר"ן דב"י משום שמא יבוא לאוכלו, א"כ י"ל נפק"מ בב"י בסוף היום דל"ש שיבוא לאוכלו דל"ש צירוף, א"כ גם ב"י ליכא וזהו דפליגי ב"ש וב"ה ע"ש, אכן אם נימא דח"ש הוי איסור דכל חלק אסור, ה"ה היכא דל"ש צירוף, וכיו"ב הקשה בס' אבי עזרי פ"ד משבועות ה"ד עמש"כ הרעק"א הנ"ל שבסוף היום ל"ש צירוף ח"ש מותר, דע"כ דח"ש היינו שכל חלק אסור דל"ש שחצי מותר ולבסוף נאסר, וכ"כ בס' מו"ז ח"ג סי' רי"ח, הרי לן עיקר הדבר אם שייך ח"ש בסוף היום ובאיסור ב"י תליא בגדר ח"ש אם הוי משום סייג וגזירה, או דח"ש כל חלק אסור, ומהרמב"ם מוכח בתרתי שס"ל דח"ש ל"ה בלא חזי לצירוף, ומש"ה איצטריך קרא לחמץ דנפק"מ לסוף היום, גם ס"ל דח"ש בב"י מותר ע"כ משום דל"ש צירוף בב"י וכנ"ל.

אמנם י"ל שאי"ז מוכח, די"ל מה דס"ל לרמב"ם דח"ש בב"י מותר ס"ל כמש"כ בשו"ת חכם צבי סי' פ"ו, שח"ש הוי רק באיסור אכילה דיליף מכל חלב, א"נ ח"ש אסור דווקא בעושה מעשה שמחשיבו לאותו פחות שיעור, אבל בחמץ פחות מכזית שאינו עושה מעשה אלא מניחו בביתו, ואינו מבערו כיון שאין עושה דבר שמראה שמחשיבו ל"ש חזי לאיצטרופי, הרי שכתב החכ"צ תרי טעמי שח"ש ל"ה בב"י שהוי רק באיסור אכילה דיליף מכל חלב וזהו רק באיסורי אכילה, וכבר הקשו ע"ד חכ"צ ממש"כ רש"י שבת ע"ד דאיכא ח"ש בהוצאה אף של"ה אכילה, כמשה"ק בהגהת מל"מ פי"ח משבת ובשו"ת בית יצחק או"ח ס"י ובפרמ"ג סי' שי"ט מ"ז סק"א ובשו"ת נהרי אפרסמון או"ח סי' ט"ז ובס' שנות חיים סי' רנ"ד ובשו"ת בית שערים או"ח סי' ק"ז ובבית מאיר או"ח סי' שמ"ז, וע"ע מש"כ אם ח"ש הוי רק באכילה או בשאר איסורים בשו"ת שמן ראש סי' מ"ח ובס' ראשית ביכורים בכורות י"ד ובשו"ת מהרש"ם

רשת כוללי ערב
אליבא דהלכתא
שע"י ישיבת חברת אהבת שלום

ח"ה סי' ל"ה ובשו"ת אבנ"ז ח"ב יו"ד סי' רנ"ט או"ד ובשו"ת ברית עולם או"ח סי' ט"ז ובצל"ח ברכות מ"א ובשו"ת גורן דוד סי' כ"ו ובשו"ת ארצות יהודה סי' ל"ו ובשו"ת אריה דבי אילעי או"ח ס"ה.

אכן בס' גיליוני הש"ס נזיר מ' ובשו"ת יד סופר סי' י"ז כתבו להקשות מהחי"צ במק"א שס"ל שח"ש הוי בכל האיסורים, ועיין בשו"ע הגר"ז בקו"א סי' תמ"ב ס"ק י"ז שהחזיק בסברת החכ"צ שח"ש הוי רק באיסור אכילה, ולכאו' לטעמא דח"ש משום חזי לצירוף זהו שייך בכל האיסורים, א"כ י"ל למש"כ הר"ן הנ"ל דחזי לצירוף זהו עיקר טעמא דאיסור ח"ש, ה"ה בכל איסורים שייך ח"ש, ואילו לדעת התוס' ודעימיה הנ"ל דח"ש יליף מכל חלב ילי"ד שהוי רק באיסור אכילה, וכ"כ לתרץ דעת החכ"צ מרש"י בשבת בשו"ת ברית יעקב או"ח ס"ב ובמשנת יעבץ או"ח סי' י"ד ובשו"ת אריה דבי עילאי או"ח ס"ה, דהחכ"צ כתב רק לטעמא דח"ש הוי מכל חלב, אולם הצל"ח ברכות מ"א ופסחים כ"ט נקט שח"ש הוי רק באיסורי אכילה, וגם מרש"י יומא נראה טעם ח"ש מכל חלב, ואפ"ה ס"ל דח"ש הוי בשאר איסורים כהוצאה, ואכן כתב המל"מ פ"א מחו"מ ה"ז דמכל חלב הו"א רק באיסורי אכילה, וחזי לצירוף זהו לכל איסורים, וכ"כ בשו"ת ברית יעקב שם לתרץ קו' התוס' דחזי לצירוף זהו לשאר איסורים, א"כ צ"ע דעת החי"צ להך טעמא בח"ש זהו בכל איסורים, ומש"כ טעמא דאחשביה זהו לא הוזכר בגמ' וזהו טעם חדש, וכן הקשו עליו באתוון דאורייתא כלל כ"ד ובשו"ת הרי בשמים ח"א סו"ס י"א ובשו"ת פני מבין יו"ד סי' שכ"ב, וע"ע מש"כ בשו"ת בי"צ אהע"ז סי' קל"ב ובס' ברכת שמעון שבת סי' ל"ד, וע"ע בדע"ת סי' תמ"ב ס"ז מש"כ עפי"ד החכ"צ, ובישועת יעקב או"ח סי' ש"א. ושו"ר בשו"ת באר יצחק או"ח סי' ט"ו ענף ו' שכתב לדייק מהרמב"ם פ"א משבת ה"ב שס"ל כהחכ"צ שח"ש הוי באיסורי אכילה ולא בשאר איסורים, ומש"ה בשבת הוי מדרבנן, וכן הוכיחו בס' דרך המלך פ"א מנדרים ה"ה ובשו"ת ברית יעקב או"ח ס"ב, ועיין מש"כ בזה בס' פתח עינים יומא ע"ד ובשו"ת מהרש"א אלפנדארי או"ח ובשו"ת זקן אהרון ח"א סי' י"ז, וא"כ י"ל דה"ה שס"ל לרמב"ם מה"ט דל"ש ח"ש בב"י, ועפ"ז כתב בס' דברות אריאל יומא סו"ס נ"ג לתרץ דעת הרמב"ם הנ"ל מ"ט צריך קרא בחמץ דח"ש אסור תיפו"ל מדין ח"ש, וכתב דאם ח"ש הוי משום אחשביה, י"ל דקרא אסר ח"ש גם בלא אחשביה, עי"ש נפק"מ.

ג'. חצי שיעור בגניבה וגזילה

והנה כתב הרמב"ם פ"א מגניבה ה"ב אסור לגנוב כל שהו דין תורה וכו', והמ"מ שם כתב דדין פחות מש"פ בממון כדין ח"ש באיסורין עי"ש, הרי דעת הרמב"ם שגם בשאר איסורין כגניבה אמרי' ח"ש אסור, ומש"ה אסור לגנוב כ"ש, ומוכח מהרמב"ם דלא כהחכ"צ דח"ש הוי רק באיסורי אכילה, וכ"כ החינוך מ"ע רכ"ח דח"ש בממון מדין ח"ש באיסורים, הרי שס"ל שח"ש הוי בכל האיסורים, וכ"כ הסמ"ע חו"מ סי' שמ"ח דמש"ה כתב השו"ע שאסור לגנוב כל שהו מדין ח"ש באיסורים, וכבר הקשה כן בשו"ת בשו"ת גורן דוד סי' כ"ו ובשו"ת רביד הזהב סי' מ"ט ובשו"ת ברית יעקב ס"ב ובשו"ת ברית עולם או"ח סי' ט"ז ובשו"ת פני מבין או"ח סי' קפ"ג ובשו"ת הר צבי ח"ב או"ח סי' צ"ו, אכן י"ל בזה עפמש"כ החכ"צ גופיה בטעם דח"ש הוי רק באיסורי אכילה דאחשביה לאותו פחות שיעור, א"כ י"ל דה"ה בגזילה אם גזל פחות מש"פ א"כ מחשיב גם פחות מש"פ, ובהכי ח"ש אסור שהוי כאיסור אכילה, ומצאתי שכן תירץ דעת החכ"צ בשו"ת שואל ומשיב רביעאה ח"ג סי' ק"ל. אולם בשו"מ מהדו"ג ח"ב סו"ס ק"י ובשו"ת בי"צ או"ח סי' ע' דל"ש אחשביה בגזילה, אכן בשו"ת ארצות יהודה סי' ל"ו תירץ שגם בגזילה שייך אחשביה.

אמנם אכתי צ"ע להנך אחרונים הנ"ל דח"ש הוי רק אם חזי לצירוף, א"כ כשגזל פחות מש"פ כבר מחל לו ע"ז, כמש"כ רש"י סנהדרין נ"ז ע"ב דפחות מש"פ א"צ להשיב משום מחילה, וכיון שכבר מחל גם אם יגזול עוד פחות מש"פ גם ע"ז ימחול ול"ש חזי לצירוף, וכבר הקשו כן רבים בשו"ת חלקת יואב יו"ד ס"ט ובמנ"ח מ"ע ק"ל ורנ"ח, ובשו"ת ביכורי שלמה ח"א יו"ד סי' ל"ב אות ה', ובשו"ת בנין עולם או"ח סי' י"ט ובשו"ת בנין שלמה סי' מ"א ובשו"ת עמק יהושע ס"ה ובס' אמרי בינה דיני בשר וחלב ס"ב ובד"ח הל' גזילה, וכן הקשה מו"ר מרן הגרב"ד שליט"א הו"ד בס' שלמי יוסף יומא ח"ב עמ' ק"ס, וכתב דע"כ כמש"כ הפרמ"ג דח"ש אסור, שאם היה עושה בב"א היה מצטרף, ה"ה בגזילה אם היה גוזל בב"א, וכוונתו להפרמ"ג יו"ד סי' ס"ה שכתב דיל"פ חזי לצירוף דאם יאכל מעט מעט כזית כא"פ משי"ה אסור ח"ש שלא ישכח ויאכל מעט מעט, או הפירוש בחזי לצירוף, דאם נתיר לו ח"ש יאכל בב"א גם ח"ש אחר והוי שיעור שלם עי"ש, ועפ"ז ה"ה י"ל דשייך ח"ש בגזילה שמא יגזול מיד ח"ש אחר בב"א והוי שיעור שלם, אכן לפירוש הראשון בפרמ"ג דחזי לצירוף שמא יאכל עוד בכא"פ, צ"ע בגזילה דמחיל ול"ש צירוף.

אכן נראה בזה סברא חדתא, די"ל דנהי אם גוזל רק פחות מש"פ מחיל, אכן אם יגזול עוד פחות מש"פ אח"כ וימשיך עוד פחות מש"פ, איכא אומדנא דמוכח שאין מוחל על כ"ז, דרק על פחות מש"פ גריידא י"ל דמחיל, אולם אם בדעתו לגזול מיד פחות מש"פ ועוד ועוד, ודאי דלא מחיל, ומש"ה ח"ש אסור בגזילה דשייך צירוף דאם יגזול עוד לא מחיל, ומצאתי שכן תירץ השו"מ רביעאה ח"ג סי' ק"ל, וכן הזכיר סברא זו בחי' הרי"ם חו"מ סי' שמ"ח ובס' יד המלך פ"א מגזילה ה"ו, וכתב לדון אם זהו רק אם לא נודע לנגזל שגזלו פחות מש"פ בהכי י"ל דלא מחיל כשגזל עוד, אכן כשנודע לו וכבר מחיל ל"ש צירוף, ולמש"נ י"ל דגם כשלא ידע איכא אומדנא דמוכח דלא ימחול אם יגזול עוד ועוד ושייך צירוף, אולם בפנ"י קידושין מ"ו דל"ש צירוף כשגזל פחות מש"פ וגזל עוד, דקמא קמא מחיל, ועיין ביד המלך פ"א מגזילה, ועפ"ז צ"ע דל"ש ח"ש בגזילה דליכא צירוף.

ובתשו' הר צבי הנ"ל שם כתב לתרץ בזה, מה שיש לדקדק שינוי דעת המ"מ שבהל' גזילה, עמש"כ הרמב"ם פ"א ה"ב דאסור לגזול כל שהו, כתב המ"מ זה מתברר בסוגיא בארבע מיתות נ"ז, ומ"ט לא כתב כמש"כ בהל' גניבה, שאסור לגנוב כ"ש מדין ח"ש, א"כ ה"ה בגזילה י"ל משום ח"ש, וכתב ההר צבי שבגניבה זהו כשלא יודע שנגנב לו, ועיקר ח"ש זהו משום חזי לצירוף, וכיון שלא ידע לא מחיל אם יגנוב עוד ח"ש, ואילו בגזילה כשגזל פחות מש"פ ומחיל ל"ש צירוף, והנה למש"כ י"ל דגם בגזל דידע ומחיל שייך צירוף כיון דאיכא אומדנא דמוכח דאם יגזול כמה פחות מש"פ לא ימחול, ואכן החינוך מ"ע רכ"ט והסמ"ע סי' שנ"ט כתב דאסור לגזול ח"ש גם בגזילה, ולמש"כ ההר צבי דל"ש צירוף כיון דלא ידע ל"ש ח"ש, ע"כ כש"נ דאיכא אומדנא דאין מוחל כשממשיך לגזול ומש"ה שייך צירוף, ומצאתי שכ"כ בשו"ת בנין עולם או"ח סי' י"ט.

והנה הקה"י פסחים סי' כ"א כתב להקשות ע"ד השאג"א הנ"ל דבב"י ל"ש ח"ש וכנ"ל, ממש"כ המ"מ דח"ש אסור בגניבה, והרי כש"גנוב עוד פרוטה לא יוברר למפרע דעבר באיסור כשלקח פרוטה הראשונה, דהאיסור לא מעשה הגניבה אלא מה שיש בידו ממון חבירו, ורק שיש שיעור פרוטה אסרה תורה, וה"ז דומה ללאוין דב"י דכתב השאג"א דל"ש ח"ש, וכן הקשה על השאג"א בשו"ת רביד הזהב סי' ל"ו, ובשו"ת ביכורי שלמה ח"א יו"ד סי' ל"ו אות ה', וכתב לדון כמש"כ ההר צבי הנ"ל שיש חילוק בין גזילה לגניבה, שבגניבה לא ידע ושייך צירוף ומש"ה אסור ח"ש, ואילו בגזילה מחיל כשיודע ול"ש צירוף, ומיושב דעת המ"מ שבהל' גזילה כתב ח"ש, ולמש"נ לעיל גם בגזילה י"ל דלא מחיל, וגם למש"כ השו"מ דאמרי' אחשביה כשגוזל פחות מש"פ ה"ה בגזילה שייך כן וח"ש אסור.

ולכאו' י"ל בזה עוד עפמש"כ הבד קודש ב"מ סי' י"ד דחלוקין איסור גזילה מגניבה, דאיסור גזילה זהו משום שהחסיר ממון חבירו, ואילו בגניבה האיסור דה"ז מאוס למקום, והארכנו בזה בח"א ס"ג אות י"ז שזהו מוכח מהרמב"ם בשינוי הלשונות בין גזילה לגניבה, ועיין בזה בס' בנין אפרים סי' כ"ה ובמנ"ח מ"ע רכ"ד ובחזון יחזקאל ב"מ פ"ג ה"ו ובשיעורי הגר"ש רוזבסקי מכות אות תל"א ובס' ענפי ארז קונ' בדיני גניבה פ"ג ענף א' ובס' זכרון פחד יצחק סי' מ"ג ובדברות משה סי' ס"ו ב"ק ענף ב', ועפ"ז י"ל דמש"ה רק בהל' גניבה כתב המ"מ דפחות מש"פ אסור מדין ח"ש, ומ"ט לא כתב כן בהל' גזילה, וכן הקשה בשו"ת שאילת שלום סי' ט"ו, ולמש"כ הבד קודש י"ל דבגניבה עצם המעשה אסור, ואם ישלים לשיעור השלם למפרע עבר באיסור, דהאיסור לא מעשה הגניבה וכמשה"ק הקה"י הנ"ל, ומצאתי שכן תירץ בעל הבד קודש גופיה הו"ד בס' שלמי יוסף יומא ח"ב עמ' ק"ס, וכן תירץ בס' הבאר ס"ו אות ל"א ובס' חק המלך פסחים ס"ד, אכן מהחינוך חזינן שגם בגזילה שייך ח"ש אף שבגזילה האיסור משום חיסור ממון חבירו, ולמש"כ השאג"א ל"ש צירוף אלא מכאן ולהבא, וכן לסוברים דאם יגזול פחות מש"פ ואח"כ עוד, ל"ש צירוף דמחיל, וכמש"כ הפנ"י א"כ ל"ש צירוף בח"ש.

ואכן י"ל דס"ל לחינוך דלא כרש"י דפחות מש"פ שא"צ להשיב, זהו משום מחילה אלא של"ה ממון כלל ולא גזל מידי, והארכנו בזה בח"א סי' כ"ב אות כ"ג אם פחות מש"פ הוי ממון ונפק"מ לגזילה ע"ש, וא"כ דפחות מש"פ ל"ה ממון, דממון שיעורו בפרוטה שפיר חזי לצירוף כשגוזל פחות מש"פ דל"ה ממון דיצטרף לפרוטה, וכן מבו' בגיטין כ' דשייך חזי לצירוף בממון פחות מש"פ עי"ש, ויעויין בח"א סי' י"ז אות י' דהבאנו רבים מהאחרונים דנקטו בדעת הרמב"ם, דמש"כ שעובר בפחות מש"פ כוונתו שעובר על לאו דגזל ממש, וע"כ דס"ל דגם פחות מש"פ הוי ממון שעובר בלא תגזול, ועפ"ז אי"ז משום ח"ש, ואה"נ ס"ל לרמב"ם כהחכ"צ שח"ש רק באיסור אכילה, ומש"ה ח"ש מותר בב"י וכנ"ל, ועיין מש"כ עוד בח"א סי' כ"ב אות כ"ג באופ"א, וע"ע בשו"ת הרי יהודה ח"ב סי' ל"א ובשו"ת משנה הלכות ח"ה סי' רצ"א וח"ו סי' ש"ב וח"ט סי' שע"ו מש"כ בח"ש בגזילה.

וראיתי בשו"ת ויחי יעקב או"ח סי' ל' דהקשה עוד דל"ש חזי לצירוף בגזל וכי בידו לגזול עוד, ומי נימא שיוכל לגזול ול"ש חזי לצירוף, אכן ע"ז י"ל דלא דמי לנפסק האיסור בסוף זמן האיסור דל"ש חזי לצירוף בפועל, דליכא מציאות שהיום יתארך ומש"ה י"ל דח"ש מותר, אכן בגזל דבמציאות יכול לגזול עוד רק הוי ספק שמא לא יוכל, בהכי י"ל דחזי לצירוף וח"ש אסור, וע"ע בשו"ת כרם שלמה ח"ב סי' קכ"ו מש"כ אם שייך בגזילה חזי לצירוף.

ד'. חצי שיעור במעילה

והנה כתב הרמב"ם פ"ז ממעילה ה"ח המועל פחות מש"פ בין בזדון ובין בשגגה משלם את הקרן, ואין חייב חומש ולא קרבן, וירא לי שאינו לוקה על פחות מש"פ אם היה מזיק, ומבו' דעת הרמב"ם דאין לוקה ויש איסור מה"ת במעילה פחות מש"פ, וכ"כ בדעת הרמב"ם המל"מ פ"ב ממעילה הט"ז, וכתב דהאיסור מדין ח"ש כמו בגניבה שאסור פחות מש"פ, אולם בחי' הרשב"א גיטין י"ב מבו' דליכא איסור מעילה בפחות מש"פ, וכן מבו' בתורא"ש שם, וצ"ע מ"ט ליכא איסור מעילה בפחות מש"פ מדין ח"ש כמו איסור גניבה, וכן הקשו בס' זבחי אפרים זבחים ק"ג דיהא אסור מדין ח"ש וחזי לצירוף ע"ש, וכן מבו' בשיטמ"ק בכורות י"ד דליכא מעילה בפחות מש"פ, ותמה הראשית ביכורים מ"ט ליכא איסור ח"ש, וכתב ע"פ החכ"צ שח"ש רק באכילה, וכן תירץ דעת הרשב"א בגיטין בס' טל תורה להגר"מ אריק גיטין י"ב, וכן תמה בשיעורי רבינו הגר"ש רוזובסקי גיטין אות רכ"ו, וכתב לתרץ דס"ל לרשב"א דלא כמ"מ דאיסור גניבה פחות מש"פ מדין ח"ש, דח"ש הוי רק באיסור שחסר בכמות האיסור כמאכלות אסורות וכדו', אכן בגניבה וגזילה יסוד האיסור זהו הפסד ממון חבירו, וכשחיסר פחות מש"פ דל"ה ממון לא חיסר כלום ול"ש ח"ש, וה"ה בהקדש יסוד האיסור במעילה כתב הגר"ח הלוי פ"ח ממעילה ה"א שזהו מדין גזל, וזהו שס"ל לרשב"א דליכא איסור במעילה פחות מש"פ דל"ש איסור ח"ש בפחות מש"פ ל"ה ממון, וכן תירץ מו"ר בשיעורי רבי גרשון גיטין י"ב ע"ב שם, וחזינן דאם האיסור משום חסרון והפסד ל"ש ח"ש.

ועפ"ז צ"ע מ"ט ס"ל לרמב"ם שיש איסור ח"ש במעילה ובגניבה, הא ל"ה הפסד וחיסור, וע"כ דס"ל לרמב"ם דגם פחות מש"פ הוי ממון וחשיב שהפסיד וחיסר חבירו, וכמו שנקטו רבים בדעת הרמב"ם שעובר בפחות מש"פ באיסור לא תגזול, וכן כתבו בכנה"ג חו"מ סי' שנ"ט בהגה"ט סק"א ובפתח הדביר סי' ש"ו, ובשו"ת ברית יעקב או"ח ס"ב, וע"כ עפ"ז דפחות מש"פ הוי ממון, וא"כ י"ל דשייך ח"ש בגניבה ומעילה אף אם נימא שאין עובר בלאו דגזילה, אלא הוי מדין ח"ש דגם פחות מש"פ הוי ממון וחיסור לחבירו. וע"ע בס' מועדים וזמנים ח"ו סי' ל"ג מש"כ.

אולם צ"ע ממש"כ הרמב"ם פ"ז משבועות הט"ז פחות מש"פ אינו ממון, לפיכך התובע חבירו פחות מפרוטה חייב שבועות ביטוי, הרי דעת הרמב"ם להדיא שפחות מפרוטה אינו ממון, ולמש"כ הגרש"ר ל"ש ח"ש בגניבה ובמעילה כיון שפחות מש"פ ל"ה ממון ליכא איסור וחיסור ממון חבירו, וכן מבו' ברמב"ם פ"ג מטוען ונטען ה"ו וכל פחות מפרוטה אינו ממון עי"ש, וכן ברמב"ם פ"ז מגזילה ה"ז שפחות מפרוטה אינו ממון, ועיין גם ברש"י ב"ב ט"ו ע"ב ובתוס' עירובין ס"ב ב"מ ס"א דפחות מש"פ ל"ה ממון, ועיין לשון הרמב"ם בפיהמ"ש מע"ש פ"ד מ"ח ובחינוך רכ"ד ותקנ"ב. והאריכו בזה אם פחות מש"פ הוי ממון, עיין בס' משאת משה פסחים סי' ל"ח ובשו"ת משנ"ה ח"ד סי' קנ"ו וח"ז סי' קס"ג, ובשו"ת דברי יציב או"ח סי' רס"ח, ומהרמב"ם מוכח שפחות מש"פ ל"ה ממון, א"כ צ"ע מ"ט אסור ח"ש בגניבה ובמעילה הא ל"ה ממון ול"ח איסור וחיסור ממון חבירו, וע"כ בזה כש"נ, דנהי דס"ל לרמב"ם דפחות מש"פ ל"ח ממון, מ"מ שייך ח"ש במעילה וגניבה, וזהו משום דחזי לצירוף בממון, וכהסוגיא בגיטין כ' שגם הוי בממון שייך, חזי לצירוף לעוד פחות מש"פ, והיינו נהי של"ה ממון ואיסור, מ"מ חזי לממון ואיסור, ועפ"ז אין כוונת הרמב"ם לאיסור לא תגזול בפחות מש"פ דלהדיא ס"ל של"ה ממון, אלא כמש"כ המ"מ מדין ח"ש, ואף של"ה ממון חזי לעוד פחות מש"פ והוי איסור, מש"ה אסור גם בפחות מש"פ, והרשב"א דס"ל דל"ש ח"ש במעילה י"ל שפיר כהגרש"ר דס"ל דפחות מש"פ ל"ה ממון, ול"ש חזי לצירוף כיון דל"ה איסור, דיסוד איסור מעילה משום הפסד וחיסור כגזל ול"ה ממון, והאריכו בזה שאיסור מעילה כגזל באתוון דאורייתא כלל ג' ובקה"י מעילה ס"א פסחים ס"ב ובנה"מ סי' כ"ח סק"ב ובברכ"ש קידושין ס"כ ובשע"י ש"ג פכ"ג, אכן למש"נ לעיל דדעת המ"מ שרק בהל' גניבה כתב בפחות מש"פ הוי ח"ש, ולא כתב בהל' גזילה ח"ש, שס"ל שבגזילה ל"ש ח"ש שהאיסור משום הפסד וחסרון, ול"ה בפחות מש"פ, אכן המל"מ כתב דשייך ח"ש במעילה, ומעילה הרי מגדרי גזילה, וחזינן שגם בגזילה שייך ח"ש, אל"ה דנימא דלא ס"ל למל"מ שמעילה מדין גזילה, ואם הוי מדין גזילה מוכח דגם בגזילה שהוי ממון חיסור ממון חבירו, שייך ח"ש שיצטרף לעוד פחות מש"פ וכש"נ.

ה'. חצי שיעור בבל תלין ובשכר שבת ובריבית

והנה הריטב"א ב"מ קי"א דאיסור בל תלין הוי גם בפחות מש"פ, וכן מבו' בשיטמ"ק בשם הראב"ד שם, וכ"כ המאירי שם, ועיין מש"כ בזה המנ"ח מ"ע ר"ל אות ח', ובאהבת חסד ח"א פ"ט ס"ג דכתב דגם לסוברים דל"ה פחות מש"פ אסור מדין ח"ש, ועיין בשד"ח מערכת ח' כלל י"ז מש"כ, ומה שהוכיח בזה הגר"ח קניבסקי בס' שיח השדה ח"ג ב"מ נ"ה אם הוי פחות מש"פ, וע"ע בערך שי חו"מ סי' של"ט ובגידולי שמואל ב"מ קי"א מש"כ, וגם בהגהות כסף הקדשים חו"מ סי' של"ט הסתפק אם יש איסור ח"ש בפחות מש"פ באיסור בל תלין, ולכאו' י"ל למש"כ המ"מ דבגניבה שייך ח"ש בפחות מש"פ ה"ה בבל תלין, וזהו שס"ל לריטב"א ודעימיה דגם פחות מש"פ אסור בבל תלין, אכן אם נימא דרק בגניבה ס"ל למ"מ שאסור ח"ש כיון שהמעשה מתועב והוי מעשה איסור גם בפחות מש"פ, זהו רק בגניבה, ולא בשאר איסורים שיסודם משום חיסור והפסד ממון חבירו ל"ש ח"ש בפחות מש"פ.

ואמנם יש לחקור באיסור בל תלין הא זהו איסור ממוני לא לעכב ממון חבירו, א"כ כיון שפחות מש"פ ל"ה ממון ל"ח כאיסור כלל, וכן הקשה בס' רב ברכות מערכת הל' אות א' שודאי בל תלין ל"ה בפחות מש"פ של"ה ממון ולאו בר תביעה והשבה עי"ש, וכתב בס' משנת יעבץ חו"מ סי' מ"ה דע"כ ס"ל לריטב"א שבל תלין ל"ה לאו ממוני אלא לאו איסורי עי"ש, ועפ"ז זהו המחלוקת אם שייך ח"ש ואיסור בבל תלין בפחות מש"פ, אכן למש"כ י"ל כמו דחזינן ברמב"ם דס"ל שפחות מש"פ ל"ה ממון, ואפ"ה שייך ח"ש בגניבה ומעילה, וע"כ שזהו האיסור בפחות מש"כ משום ח"ש דחזי לצירוף, וכבר הוכיחו מהך סוגיא בגיטין דשייך ח"ש בממון פחות מש"פ דחזי לצירוף בשו"ת ארצות יהודה סי' ל"ו ובשו"ת משנת יוסף ח"י סי' ק"צ, וע"ע במשנת יוסף נשים נזיקין סי' מ"ב ובס' שערי חיים קידושין ס"ג.

והלום ראיתי בס' תוספת שבת סי' ש"ו סק"ט באיסור דשכר שבת, דכתב ונראה דפחות מפרוטה לא מיקרי שכר שבת, אע"ג דלענין גניבה וגזילה קיי"ל דאסור אף בפחות מפרוטה כמבו' בחו"מ סי' שמ"ח ס"א וסי' שנ"ט ס"א, וגם לענין ריבית ביו"ד סי' ס"א, שאני התם כיון דאיסורים מדאורייתא, לכך אסור אף בפחות מפרוטה דקיי"ל ח"ש אסור מה"ת, אבל כאן דאיסור שכר שבת ל"ה אלא מדרבנן ודאי שרי בפחות מפרוטה, ועיין בפתח הדביר סי' ש"ו אות ג' שהוכיח כהתו"ש דשכר שבת ל"ה רק בפרוטה, וצ"ע כוונת התו"ש ששכר שבת הוי רק מדרבנן ליכא ח"ש, הא גם באיסור דרבנן שייך ח"ש, והשד"ח מערכת ח' כלל ט"ז כתב בכוונת התו"ש דאיסור שכר שבת אין לו עיקר מה"ת עי"ש וצ"ע, ובתשו' מהר"ם שיק או"ח סי' י"ב כתב לבאר דס"ל לתו"ש שפחות מש"פ אין ע"ז שם שכר דפחות מש"פ ל"ה ממון ול"ח שכר לענין ממון, ובאיסורים ודאי דאיכא ח"ש בפחות מש"פ.

ושאלתי להגר"ח קניבסקי אם יש איסור שכר שבת בפחות מש"פ, וכתב יתכן וצ"ע, הרי דהסתפק בזה, ואכן ילה"ק בזה הא פחות מש"פ ל"ח ממון ול"ה שכר שבת, וכיו"ב מבואר בש"ך חו"מ סי' ש"ג סק"א

וסי' שמ"ז סק"ו בשומר שכר ל"ה בפחות מש"פ, הרי דל"ח שכר בפחות מש"פ דל"ה ממון, א"כ ה"ה שכר שבת ל"ה בפחות מש"פ, ועיין בחמד"ש ב"מ צ"ו שהסתפק בשכר פחות מש"פ אם הוי ש"ש, אכן הקצוה"ח סי' ע"ב ס"ק ל"ד וסי' ש"מ סק"ה ובהנתיה"מ סי' ע"ב סק"ח נקטו כהש"ך שש"ש ל"ה בפחות מש"פ, ובס' אולם המשפט ר"ס ש"ג הוכיח כן מפרוטה דר"י ל"ה אלא בפרוטה, ועיין מש"כ בזה בח"א ס"א אות ל"ג, וע"ע בשו"ת מהרי"א אסאד ח"ג סי' קצ"א שהוכיח דלא כהש"ך, וא"כ דעת התו"ש דל"ש ח"ש בשכר שבת כיון שפחות מש"פ ל"ח שכר כדחזינן דל"ה ש"ש, והגרח"ק כתב לי, שומר שכר ל"ש לאיסור, אכן למש"נ י"ל דאף אם נימא דטעמא כהש"ך וש"ש ל"ה בפחות מש"פ, מ"מ לענין איסור שבת י"ל שאסור שכר שבת גם בפחות מפרוטה אף של"ה ממון, וזהו דחזי לצירוף לעוד פחות מש"פ, ול"ה משום האיסור דשכר שבת אלא דחזי לצירוף משום ח"ש אף של"ה ממון, וכמו בל תלין פחות מש"פ. וכיו"ב יש לדון עמש"כ בשו"ת תורת מרדכי או"ח סי' פ"ח דאיסור להקדיש בשבת ויו"ט שדמי למקח וממכר שמא יכתוב דל"ש בפחות מש"פ של"ה ממון, ול"ש גזירה ע"ש, אכן י"ל שיהא אסור מדין ח"ש שהוי בכל האיסורים, אל"ה דנימא דכל ח"ש הוי גזירה וסייג א"כ הוי גזירה לגזירה.

והנה בשו"ע יו"ד סי' קס"א ס"א כל דבר אסור ללוות בתוספת, ואפי' בפחות משוה פרוטה יש איסור ריבית, אבל אין מוציאין אותו בדיינין, ומבו' דס"ל לשו"ע דריבית אסור בפחות מש"פ, וזהו מחלוקת ראשונים, שבתוס' ב"מ ס"א וכתובות מ"ו דליכא איסור ריבית בפחות מש"פ, והטור יו"ד סי' קס"א הביא מהרמ"ה שאסור מה"ת אף בפחות מש"פ, ואין מוציאין בדיינין, והשו"ע פסק כהרמ"א שאסור בפחות מש"פ, וכתב בביאור הגר"א יו"ד סי' קס"א סק"ג בטעם שאסור ריבית פחות מש"פ דקיי"ל ח"ש אסור מה"ת כמו בגזל שאסור אף בכ"ש, וכ"כ בדעת הרמ"א בחוות דעת ובישועות יעקב סי' קס"א שם, וכן הסתפק המל"מ פ"ו ממלוה ולוה ה"א בדעת הרמ"ה שאסור ריבית פחות מש"פ אם הוי משום ח"ש שאסור מה"ת, וא"כ צ"ע דעת התוס' דריבית מותר פחות מש"פ הא קיי"ל שח"ש אסור מה"ת בכל האיסורים וכגזילה שאסור בכ"ש, אל"ה דנימא שס"ל כהחכ"צ שח"ש הוי רק באכילה, ועיין מש"כ מ"ט ל"ש ח"ש בריבית בכריתי ובפליתי ר"ס קס"א, ובס' דברי מרדכי ב"מ סי' ע"ו, ואכן בתשו' אבנ"ז יו"ד סי' קס"א כתב אף בדעת התוס' דליכא ריבית פחות מש"פ זהו משום דנתמעט, ומ"ט איצטריך למעוטי, דלא נימא דח"ש אסור בריבית כגזל מש"ה איצטריך למעוטי, ויעויין בשו"ת אגר"מ יו"ד ח"ג סי' קס"א מערכה כ' מש"כ דל"ש ח"ש בריבית, וע"ע בחת"ס ומהר"ם שיק ב"מ ס"א ובשו"ת משנ"ה ח"ו סי' קמ"ה מש"כ לחלק בין ריבית לגזל, ומש"כ ידידי בס' מערכי לב סי' כ"ט.

ונראה בזה עפמש"כ בבית מתתיהו ח"א סי' כ"ב אות ו' משמיה דמו"ר מרן הגרי"ג אידלשטיין בגדר איסור ריבית אם הוי מתורת גזל ואיסור מדיני הממון שמחסר ממון חבירו, או שהוי כאיסור לשמים גרידא, ויע"ש בארוכה נפק"מ לרבית בזה, וא"כ י"ל דאם נימא שהוי איסור לשמים שפיר שייך ח"ש באיסור ריבית ככל האיסורים שאסורים בח"ש, דכל חלק וחלק הוי איסור וה"ה בריבית, אכן אם נימא שריבית הוי משום שמחסר ממון חבירו הוי כגזילה, דהמ"מ לא כתב שהוי משום ח"ש בפחות מש"פ, ורק בגניבה כתב כן, ע"כ דהיכא שהאיסור משום שמחסר ממון חבירו כיון שפחות מש"פ ל"ה ממון, ליכא איסור כלל, ורק בגניבה שהאיסור זהו עצם מעשה הגניבה בפ"ע שמאוס למקום י"ל ח"ש אסור, וא"כ בריבית שהוי משום חיסור ממון חבירו ל"ה אלא בפרוטה ול"ש ח"ש, אכן למש"כ הנך אחרונים דשייך ח"ש בריבית י"ל שס"ל שריבית הוי כאיסור לשמים ושפיר שייך ח"ש, או דס"ל כש"נ לעיל דאף שפחות מש"פ ל"ה ממון, מ"מ חזי לצירוף לעוד פחות מש"פ ושייך ח"ש לאסור, וע"ע בשיעורי שלמי תודה ענינים ס"ו.

והנה הרמב"ם פ"ו ממלוה ולוה ה"א כתב, כללו של דבר כל הלואה בתוספת כל שהוא ה"ז ריבית של תורה ויוצא בדיינין, והמל"מ כתב דס"ל לרמב"ם כהרמ"א שח"ש אסור בריבית, אכן זהו צ"ע דאם הוי מדין ח"ש מ"ט יוצא בדיינין, והנה למש"כ דעת הרמב"ם בכ"ד שבפחות מש"פ ל"ח ממון צ"ע מ"ט ס"ל איסור ריבית בפחות מש"פ ואף יוצא בדיינין, ע"כ י"ל כמש"כ המל"מ שם דאף שפחות מש"פ בכה"ת ל"ה ממון, הכא מרבינן מקרא דכל אשר ישיך אפי' פחות מש"פ, א"כ גלי לן שריבית הוי בח"ש, וע"ע בשו"מ מהדו"ג ח"ב סי' קע"ו ובשו"ת קרן לדוד סי' קי"א ובס' שערי חיים כתובות סי' צ"ט ובחקרי לב יו"ד סי' קס"א אות ט"ו ובקונטרסי השיעורים ב"מ שיעור כ"ו אות י' ובשו"ת שפת הים יו"ד סי' ל"ד ובס' עמק יהושע יוה"כ ס"ה, אכן י"ל עוד בזה למש"כ שם מחלוקת ראשונים אם מהני מחילה באיסור ריבית, ואם ל"מ מחילה שפיר חזי לצירוף, ורק בגזל הקשו דפחות מש"פ הוי מחילה ול"ש צירוף, אכן בריבית י"ל של"מ מחילה וכש"נ שם, וכ"כ בשו"ת פאת השדה ח"ב סי' כ"ה.

ו'. חצי שיעור במזיק ובלא תחמוד ובל תשחית

וי"ל עוד באיסור מזיק אם הוי בפחות מש"פ, ועיין בס' הזכרון אהל אברהם כתובות עמ' תנ"ח שדן בעל המקדש דוד אם יש חיובי מזיק בפחות מש"פ ולא דן על האיסור, וי"ל בזה עפמש"כ רבינו יונה פ"א באבות שאיסור מזיק הוי מלא תגזול, א"כ כמו שבגזילה איכא איסור ח"ש ה"ה במזיק שהוי מגזילה, אכן י"ל שהאיסור הוי מגזילה ולא מגניבה ורק בגניבה שייך ח"ש וכש"נ, וע"ע מש"כ טעמים נוספים לאיסור מזיק בח"א סי' י"ז אות ד'. והגרח"ק כתב לי אם יש איסור מזיק ולא תחנם בפחות מש"פ, חצי שיעור אסור מן התורה. וי"ל עוד עפמש"כ הלבוש חו"מ ר"ס שע"ח והב"ח שם דאיסור מזיק מקורו מבל תשחית. ולהמובא להלן לדון אם בל תשחית אסור בח"ש, ה"ה באיסור מזיק. ועיין בס' עץ השדה ס"ז סי' י"ז אות מ"ג משה"ק בזה.

והנה בס' יד המלך פ"א מגזילה ה"ט הסתפק בלאו דלא תחמוד בחומד פחות מש"פ אם עובר באיסור, וכתב דגם פחות מש"פ הוי ממון שעובר בלא תגזול, ע"כ שהוי ממון וכמבו' ברמב"ם שאסור לגזול כ"ש וזהו משום הלאו דלא תגזול, ה"ה בלא תחמוד קאי גם בפחות מש"פ שהוי ממון, והנה למש"נ דעת הרמב"ם בכ"ד שפחות מש"פ ל"ח ממון כלל, ומש"כ שעובר בגניבה פחות מש"פ זהו משום ח"ש, א"כ י"ל שה"ה בלא תחמוד יהא אסור בפחות מש"פ מדין ח"ש, ובס' רב ברכות להבא"ח מערכת הל' אות א' פשיט"ל דל"ש איסור לא תחמוד בפחות מש"פ, דשיעור ממון זהו בפרוטה ופחות מזה אינו כלום, וכמו שלא התחייב בגזל וריבית ע"ש, והנה בגזל וריבית כתב הרמב"ם שאסור אף בפחות מש"פ, א"כ ה"ה י"ל בלא תחמוד וצ"ע, ואכן המנ"ח מ"ע ל"ח אות ה' כתב דלאו דלא תחמוד הוי גם בפחות מש"פ שאין האיסור דווקא משום שמפקיע ממון חבירו, כיון שאפי' נותן דמים למוכר עובר בלאו כשהפציר בו למכור החפץ, כהחינוך שם והרמב"ם פ"א מגזילה ה"ט, א"כ ה"ה כשחומד ממון פחות מש"פ אף שאין מפקיע ממון חבירו עובר, ויעו"ש מה שהוכיח מסנהדרין נ"ט דליכא לא תחמוד בפחות מש"פ, ובמנ"ח מ"ע רכ"ד אות ג' ר"ל דמש"כ הרמב"ם פ"א מגניבה ה"ב שאסור לגנוב כ"ש ל"ה משום ח"ש דליכא לאו דגזילה בפחות מש"פ דמחיל, רק עובר בלא תחמוד שקאי גם על פחות מש"פ, אכן י"ל עפ"ז דאף אם נימא דל"ש לא תחמוד בפחות מש"פ כמש"כ הבא"ח דל"ה ממון מ"מ מדין ח"ש יהא אסור דחזי לצירוף שיחמוד עוד פחות מש"פ, וכ"כ בשו"ת פני מבין או"ח סי' ק"צ, וגם למש"כ החכ"צ דח"ש הוי משום דאחשביה ה"ז שייך בלא תחמוד, דאם חמד פחות מש"פ ע"כ אחשביה וח"ש אסור, ונראה עוד שה"ז תליא בעיקר הלאו דלא תחמוד אם הוי לאו ממוני שלוקח וחומד מה שיש לחבירו, ומה"ט כשנותן ממון אין עובר כמש"כ תוס' סנהדרין כ"ה ע"ב, א"כ י"ל דפחות מש"פ ל"ה ממון ול"ש ח"ש אל"ה דנימא דחזי לצירוף לעוד, אכן י"ל שהוי לאו, לא משום הממון שגם חומד אשת רעהו עובר, ע"ש שהוי לאו בפ"ע ושפיר שייך ח"ש בפחות מש"כ. וע"ע בשיעורי הגר"ד פובזרסקי סנהדרין ח"ב אות תת"ח ובס' ענפי ארז גניבה וגזילה ובשו"ת פני מבין או"ח סי' קפ"ג מש"כ בלא תחמוד בפחות מש"פ, ובגדר לא תחמוד עיין בברכת פרץ פר' יתרו ובס' תורת חמד עמ' תצ"ט.

והלום ראיתי בשו"ת התעוררות תשובה חו"מ סי' ל"ה שהסתפק באיסור בל תשחית, אם הוי גם בפחות מש"פ כמו גזילה שאסור משום ח"ש, וכ"כ בשו"ת משפטיך ליעקב סי' ל"ח דאיכא ח"ש בבל תשחית בפחות מש"פ, ובשו"ת חבלים בנעימים ח"א אות ב' סוגיא י"א אות ב' הוכיח מתוס' פסחים מ"ז דגם בפחות מש"פ אסור, אכן בשו"ת שלמת חיים סי' תתקכ"ז הוכיח מהא דפירורין מותר לאבדם ביד בפחות מכזית כמבו' בברכות נ"ב ע"כ דל"ש בל תשחית בח"ש, ועיין בזה בשו"ת בן פורת ח"א ס"ו ובס' ברכת אברהם ב"ק צ"א ובס' עץ השדה ס"ז מש"כ בזה, ובשו"ת בן פורת שם הוכיח מהרמב"ם פ"ו ממלכים ה"ט דח"ש מותר בבל תשחית, ועיין מש"כ בס' מי הבאר סי' ט"ו אות י"ג ובשו"ת הרי יהודה ח"ב סי' ל"א.

וכיו"ב הסתפק בתשו' תולדות יעקב יו"ד סי' כ"א באיסור לא תחנם ליתן מתנה לגוי אם אסור בפחות מש"פ, כמו גניבה שאסור בח"ש, ה"ה בלא תחנם י"ל ח"ש אסור ע"ש, וכן הסתפק בס' חתן סופר וכתב דגם פחות מש"פ הגוי קיבל וחשיב נתינה ע"ש, ובס' נופת צופים גיטין ס"ד, ולמש"נ י"ל שה"ז תליא בגדר פחות מש"פ דאם ל"ה ממון ל"ח נתינה, אכן י"ל שמדין ח"ש אסור דחזי לצירוף לעוד פחות מש"פ. וי"ל בזה עוד ע"פ המבואר בסנהדרין נ"ט שלעכו"ם גם פחות מש"פ הוי ממון שאינם מוחלים אף על דבר קל, א"כ לדידהו הוי כממון וחשיב נתינה, וצ"ע. ושאלתי להגרח"ק אם יש איסור בל תשחית ולא תחמוד ולא תחנם בפחות מש"פ, והשיב לי בגוי יתכן.

ומו"ר בתשו' משנת יוסף ח"ד סי' ל"א אות ב' כתב לדון באיסור לא יגוש בשביעית אם הוי גם שתובע פחות מש"פ, וכתב לדון שה"ז תליא בגדר פחות מש"פ אם חשיב ממון, או שהוי כעפרא, ואם הוי כממון אסור ואם ל"ה ממון ל"ח איסור. ובס' אמונת ישראל שביעית ח"א סי' מ"ב השיב ע"ז הגרח"ק שפחות מש"פ אינו ממון, אכן י"ל כמו שעובר על פחות מש"פ בגניבה ה"ה שייך לא יגוש, בלא"ה אם נימא כהסוברים שעובר בלאו ממש כשגוזל פחות מש"פ, יל"ד מדין ח"ש שיהא אסור, וגם לשיטת החכ"צ דח"ש הוי משום דאחשביה אם בא לתבוע פחות מש"פ ע"כ אחשביה להך פחות מש"פ ועובר בלאו, וע"ע מש"כ בהך ספק דהמשנ"י ידידי בס' חמש פרוטות הן סי' ס"ג שנעזרתי בו.

ז'. חצי שיעור במצוות

והנה בס' יד המלך פ"ו מחמץ ומצה ה"א, נסתפק בזה"ל: מי שאין לו בליל ראשון של פסח רק חצי זית מצה וא"א לו בשום צד להמציא אילו שיעור שלם, אם החיוב עליו עכ"פ לאכול הח"ש אשר יש לו, או"ד כיון שאין בידו לצאת בשיעור כזית שלם הוי אנוס בקיום מצוה זו, וא"צ לאכול אף חצי שיעור דכל ח"ש במצוות כמאן דליתא דמי, והנה משמעות דברי רבינו דאם אין לו מצה שיעור שלם מוטל עליו בח"ש, דעינינו הרואות דרבינו דקדק לחלק ושיכל את ידיו בהלכה זו, ופתח סתם במ"ע לאכול מצה בליל פסח, ולא פירש דהעשה על כזית, ואח"כ כתב ומשאכל כזית יצא ידי"ח, ושטחיות לשון זה מורה בפירוש דבאכילת כזית שלם יצא ידי"ח מצוה גמורה, אבל בכ"ז אם אין לו כזית לצאת ידי"ח לגמרי אזי עכ"פ מה שאפשר לו, ואף אם אין בידו רק פחות מכשיעור הרי הוא חייב באכילתו, דמ"ע על בר ישראל לאכול מצה בלילי פסח, עכ"ל. הרי שהיד המלך נקט דדעת הרמב"ם שיש חצי שיעור במ"ע, וכמו באיסורים איכא ח"ש, ה"ה במצוה שיש לו רק חצי מקיים מ"ע בחצי, כמו שעובר באיסור בחצי, והאריכו בזה האחרונים אם יש ח"ש במצוות, ועיין מה שצויין בזה בח"א ס"א אות מ"ה ומה שהאריך בזה בס' מי הבאר ס"א, ועיין בפרי יצחק ח"ב ס"ז דנקט בדעת הרמב"ם דליכא ח"ש במצוה ע"ש, ובשו"ת ברית יעקב או"ח ס"ד ס"ה, והנה אם נימא דס"ל לרמב"ם שאם אין לו אלא חצי כזית מצה וא"א לו בשום צד להמציא אילו שיעור שלם, אפ"ה חייב לאכול חצי מדין ח"ש, צ"ע הא כה"ג לא חזי לאיצטרופי, דמה שח"ש הוי באיסורים זהו רק משום דחזי לצירוף, ומש"ה ס"ל לרמב"ם דאם עומד בסוף זמן האיסור ל"ש ח"ש, ואיך ס"ל לרמב"ם דכשא"א לו להמציא אלא ח"ש חייב מדין ח"ש הא לא חזי לצירוף, ומצאתי שכתבו לדון כן בשו"ת בצל החכמה ח"ה סי' ס"ד ובשו"ת ויען יוסף ח"ג או"ח סי' שס"ה, דלהנך אחרונים דח"ש באיסורים זהו רק אם חזי לצירוף בפועל ל"ש ח"ש במצוות עי"ש, ובשו"ת עטרת משה ח"ב או"ח סי' ק"ע.

ומו"ר בתשו' משנת יוסף ח"י סי' קס"ו במכתבו אלי כתב להשיב על קו' זו, שודאי חזי לאיצטרופי זהו טעם האיסור וכמפורש דעת ר"י דח"ש אסור משום חזי לצירוף, וגם אם יש לו רק חצי כזית מצה שפיר חזי לצירוף במציאות שיכול להזדמן לו עוד חזי זית אפי' בהיכ"ת רחוקה, ואניסא לא סמכינן אבל הרבה דרכים למקום להמציא לו עוד חצי כזית, והנדון בחת"ס ואחרונים הנ"ל הוא רק בעומד בסוף היום, ואין שום מציאות שהיום התארך דלא עביד הקב"ה ניסא בחינם, בזה שפיר ל"ש לצירוף, והנה מש"כ המשנ"י דח"ש לכו"ע טעם האיסור משום חזי לצירוף, ה"ז תליא במחלוקת הנ"ל אם עיקר ח"ש הוי מכל חלב וכמש"כ התוס' ודעימיה וכנ"ל, א"כ עפ"ז שפיר שייך ח"ש במצוות דא"צ שיצטרף, דיליף מכל חלב ח"ש באיסורים וה"ה במצוה.

אכן מש"כ לחלק בנידון ח"ש במצוות זהו רק אם שייך צירוף במציאות, יש להעיר ממה שהוכיח בשו"ת רב פעלים ח"ג או"ח סי' ל"ב להוכיח שיש ח"ש במצוה, ממה שמברכין על ספיה"ע ומ"ט לא ניחוש שישכח והוי ברכה לבטלה, ע"כ של"ה ברכה לבטלה כיון שגם אם ישכח יש לו ספירת שאר ימים, ומקיים מ"ע מדין ח"ש במצוה עי"ש, ומש"כ בזה בח"א ס"ט אות י"ז, ועפ"ז נפיק דח"ש במצוה זהו גם אם ל"ש במציאות שיצטרף כמו בספיה"ע שאם שכח יום אחד הפסיד אותו היום, ומקיים מ"ע רק בשאר ימים, וחזינן דעת הרב פעלים שגם אם ל"ש צירוף בפועל אמרי' ח"ש במצוה, וע"כ אם יליף מכל חלב שהוי איסור בחצי ה"ה במצוה. ועיין גם בשו"ת תורה לשמה סי' קל"ו מש"כ לדון באתרוג קטן פחות מכשיעור ובבית קטן פחות מד' אמות אם שייך ח"ש במצוה והתם ל"ש לצירוף, וע"ע בשו"ת תורה לשמה ס"ד דל"ש ח"ש במצוה אם ל"ח לצירוף.

וע"ע מש"כ לדון בח"ש במצוה בשו"ת לבושי מרדכי מה"ת או"ח סי' קפ"ד ובשו"ת זכר יהוסף סי' ק"כ ובס' כלי חמדה פר' פקודי ובשו"ת בי"צ ח"א ס"ה או"ד ובשו"ת שארית יעקב ס"ב ובשו"ת ביכורי"י סי' י"ד ובשו"ת אפרקסתא דענייא ח"ב סי' ק"א ובשו"ת נחלי אפרסמון ס"ו ובשו"ת דעת סופר סי' פ"א ובשו"ת שבט סופר או"ח ס"ו ובס' אורחות חיים סי' תע"ה אות י"ד ודע"ת שם, ובס' משמרת שלום סי' ל"ה ובס' נתן פריו פסחים צ"א, ובשו"ת שואלין ודורשין ח"ו סי' ל"א ובשו"ת באר שרים ח"ה סי' ס"ה ובשו"ת מחנה חיים ח"ג או"ח סי' י"ט ובשו"ת דברי מרדכי ס"ל ולהגרי"פ פרעלא מ"ע ה' ו' ובשו"ת משנ"ה ח"י סי' ש"כ ובשו"ת הרד"ד או"ח סי' ל"ח.

ועיקר חילוק המשנ"י ראיתי גם בשו"ת מחנה חיים ח"ג סי' מ"ז דכתב דהצל"ח איירי כשנפסק האיסור מהחפץ ול"ש צירוף כלל, דאטו חלוש שאינו יכול לאכול נימא ח"ש מותר, ע"כ כיון שבמציאות יכול לאכול ל"ח לא חזי לצירוף ע"ש, אמנם ממשה"ק בשו"ת בנין שלמה סי' מ"א על חידוש הנוב"י שבסוף היום ח"ש מותר, והקשה דאטו מי שנמצא במדבר ויש לו חצי זית איסור נימא ח"ש מותר כיון דל"ח לצירוף ע"ש, ולמש"כ המשנ"י והמחנה חיים יש לחלק דרק שעומד בסוף היום דהאיסור נפסק מהחפץ ול"ש במציאות שהיום יתארך, רק בהכי י"ל דח"ש מותר, אכן כשעומד במדבר הוי כמו שאין לו אלא חצי מצה די"ל דהרבה דרכים למקום להשיג לו עוד, ובמציאות חזי לצירוף בהכי י"ל ח"ש אסור, וע"פ חילוק זה מיושב דעת הרמב"ם שס"ל דח"ש בסוף היום מותר דל"ח לצירוף, ומש"ה איצטריך קרא בחמץ דח"ש מותר, ואפ"ה ס"ל דח"ש הוי גם במ"ע וכמש"כ היד המלך, אף דאין לו אלא חצי מצה ול"ח לצירוף, ע"כ דשפיר חזי לצירוף במציאות, ושאני כשנפסק האיסור מהחפץ שנגמר היום ל"ש צירוף כלל וכש"נ, אכן מהרב פעלים הנ"ל מוכח דגם היכא דל"ש צירוף בעולם כגון שכבר שכח יום אחד מספיה"ע מקיים ח"ש, ע"כ דח"ש הוי דגם חצי הוי איסור וכנ"ל, וה"ה במצוה י"ל שחצי הוי חצי מצוה דיליף מכל חלב, וכ"כ בשו"ת אור לציון ח"א סי' ל"ה ע"ש, אולם בשו"ת דברי חיים סי' כ"ה כתב דח"ש באיסורים זהו משום דכל חלק וחלק הוי איסור וזהו ל"ש במצוה ע"ש וצ"ע, ולמש"נ להלן בטעם דח"ש אסור שמא יקיא ויאכל זהו שייך גם במצוות.

אמנם ילה"ק בזה ממש"כ הרמב"ם פ"א מגזילה ה"ו הגוזל פחות מש"פ אע"פ שעבר אינו בתורת השבת גזילה, וצ"ע מ"ט אין חייב במ"ע דוהשיב הגזילה גם על פחות מש"פ, מדין ח"ש במצוה, דלמש"כ היד המלך דעת הרמב"ם שיש ח"ש במצוה כשאין לו אלא חצי כזית מצה, ומ"ט א"צ להשיב פחות מש"פ מדין ח"ש, ואכן המנ"ח מ"ע ק"ל כתב שבפחות מש"פ ליכא מ"ע דוהשיב, אך מ"מ יש מ"ע כמו ח"ש במצוה עי"ש, וא"כ צ"ע דעת הרמב"ם דליכא והשיב בפחות מש"פ, וביותר צ"ע למש"כ המ"מ הנ"ל דה"ט דאיסור לגזול פחות מש"פ משום ח"ש באיסורים, מ"ט לענין המ"ע דוהשיב לא נימא ח"ש במ"ע כמו דלאו דלא תגזול, ומוכח עפ"ז דעת הרמב"ם דליכא ח"ש במצוה, ואם אין לו אלא חצי כזית מצה פטור דל"ש ח"ש במצוה, כמו דליכא מ"ע דוהשיב על פחות מש"פ, אכן י"ל בזה דס"ל לרמב"ם דליכא ח"ש דוהשיב הגזילה דל"ח לצירוף, דמחיל על פחות מש"פ וכנ"ל, וכיון דל"ח לצירוף ליכא ח"ש במצוה, ורק במצה שבמציאות חזי לצירוף ח"ש הוי בזה, אולם צ"ע מ"ט לענין הלאו דלא תגזול בפחות מש"פ אמרי' ח"ש אף דמחיל, ע"כ חזי לצירוף דאין מחל אם יגזול עוד וכש"נ לעיל, א"כ ה"ה לענין המ"ע דוהשיב וכבר הקשה כן בשו"ת בנין עולם או"ח סי' י"ט, אולם י"ל כמש"נ לעיל דס"ל לרמב"ם שעובר בלא תגזול בפחות מש"פ גם שלי"ה ממון כלל, דשיעור ממון בפרוטה, וזהו שס"ל לרמב"ם דמה"ט ליכא מ"ע דוהשיב

הגזילה שזהו רק להשיב הממון שגזל, ופחות מש"פ ל"ה ממון, ול"ש כלל מ"ע דוהשיב, ואילו לענין לא תגזול סו"ס לקח אף שאין ע"ז שם ממון וצ"ע, ואכן בשיטמ"ק ב"ק ק"ה ס"ל דגם על פחות מש"פ איכא חיוב דוהשיב, וע"כ ס"ל דגם פחות מש"פ יש ע"ז תורת ממון ומש"ה מקיים מ"ע דוהשיב, וכש"נ בח"א סי' י"ג אות י"א עי"ש, וזהו מוכח ממש"כ בשו"ת מהרי"ל דיסקין סי' כ"ד דמקיים מ"ע דצדקה בפחות מש"פ, ואם נימא דל"ה ממון ליכא קיום מצוה, אכן י"ל שהוי מדין ח"ש במצוה, ושייך חזי לצירוף לעוד פחות מש"פ, וע"ע בשו"ת תורה לשמה סי' רל"ט מש"כ בזה, ועיין במהרי"ל דיסקין ס"ד מש"כ להוכיח מהרמב"ם דליכא ח"ש, במצוה דאין לחנך קטן לפחות מכזית מצה, ודחה דאה"נ שייך ח"ש במצוה יעו"ש.

ח'. חצי שיעור באיסור יחוד

ובתשו' מהרי"ל דיסקין קו"א אות ר"ו כתב דאיסור יחוד שהוא פחות מכשיעור טומאה, אסור מדין חצי שיעור שאסור מה"ת, ע"ש, אכן בשו"ת אמרי אש אהע"ז סי' ק"ז ובשו"ת בנין ציון סי' קל"ח כתבו דפחות מכשיעור טומאה מותר יחוד ע"ש, ובשו"ת משנת יוסף ח"ח סי' צ"ג כתב דיל"ע במאי פליגי המהריל"ד והאמרי אש אם אמרי' ח"ש ביחוד, דאם יכול להגיע לאיסור לכו"ע יהא אסור שזהו איסור יחוד שלא יבוא לאיסור, ואם אין יכול לבוא לאיסור לכו"ע מותר וע"כ דלא פליגי, דהמהריל"ד איירי כשיכול לבוא לאיסור, ומש"ה אסור היחוד בח"ש, ואילו האמרי אש איירי כשאין יכול לבוא לאיסור ע"ש, ולכאו' י"ל דפליגי האמרי אש והמהריל"ד טובא, דלא פליגי באיסור יחוד, אלא בגדר ח"ש, דס"ל למהריל"ד דח"ש אסור גם בגוונא דלא חזי לצירוף ואין יכול לבוא לאיסור, וכהנך אחרונים שגם אם עומד בסוף היום, דלא חזי לצירוף ח"ש אסור, וה"ה בח"ש ביחוד שאין יכול לבוא לאיסור י"ל שח"ש אסור, וזהו דפליג האמרי אש דח"ש מותר ביחוד כיון שאין יכול לבוא לאיסור ול"ח לצירוף דח"ש מותר, ומובא דברינו בשו"ת משנת יוסף ח"י סי' קס"ו עי"ש משכ"כ, ומצאתי שכ"כ לבאר בהך מ"ח דהמהריל"ד והאמרי אש בשו"ת משנה הלכות ח"ו סי' רכ"ד ובשו"ת להורות נתן ח"א סי' נ"ח, וע"ע משכ"כ בהך פלוגתא בס' דבר הלכה הל' יחוד סי' ט"ו ס"ב ושו"ת מנחת שלמה מה"ק ס' צ"א אות כ"ב, ובשו"ת מנחת יצחק ח"ד סי' צ"ד, ובשו"ת בצל החכמה ח"ב סי' ע', ובס' אמרי יעקב אהע"ז סי' כ"א כתב שפליגי בח"ש ביחוד, אם ח"ש הוי רק באיסור אכילה או בכל איסורים, עי"ש ודחוק, וע"ע בשו"ת ברכות שמים אהע"ז סי' ל"ה סק"ז ובשו"ת שבט הלוי ח"ג סי' קפ"ז ובשו"ת ברכת ראובן שלמה ח"ה סי' ס"ח.

אמנם אכתי י"ע מ"ש ח"ש ביחוד, דבשלמא ח"ש באכילה וכדו' י"ל דגם חצי הוי כחלק מהאיסור וכל חלק וחלק אסור וכנ"ל, אולם ביחוד ל"ה איסור כלל בפחות משיעור טומאה, דעיקר איסור יחוד זהו שמא יבוא לידי איסור, וזהו רק בכשיעור זמן טומאה, ובפחות ל"ה איסור כלל, וכן הקשה בשו"ת ציץ אליעזר ח"ז סי' מ"ו, אכן נראה בזה עפמש"כ בס' אבי עזרי הל' איסו"ב להוכיח שיחוד הוי איסור עצמי, ול"ה סייג שיבוא לאיסור, אלא עצם היחוד אסור בפ"ע, יעו"ש שהוכיח כן, וא"כ י"ל שזהו שס"ל למהריל"ד שיחוד זהו איסור עצמי ושפיר שייך ח"ש, דחצי הוי כחלק מהאיסור. אכן החזו"א בגליון האבי עזרי שם, כתב להשיג ע"ז שיחוד זהו איסור עצמי, ממש"כ הרמב"ם שם שיחוד אסור שלא יבוא לג"ע, הרי של"ה איסור בעצם, אלא סייג לג"ע, א"כ זהו שס"ל לאמרי אש דל"ש ח"ש ביחוד של"ה איסור עצמי אלא סייג לג"ע, ועצם היחוד מותר רק שמא יבוא לאיסור ול"ש ח"ש, ועפ"ז י"ל עוד דל"ש ח"ש ביחוד אם נימא דגם ח"ש הוי רק סייג וגזירה שמא יבוא לאיסור, א"כ הוי גזירה לגזירה דגם ח"ש זהו מגזירה שיבוא לאיסור ולא גזרינן, אכן המהריל"ד ע"כ ס"ל שיחוד זהו איסור עצמי, ומש"ה ח"ש אסור, ומצאתי שכ"כ לבאר הך פלוגתא בשו"ת באר שרים ח"ג ס"ב שפליגי בגדר יחוד, אכן הציי"א שם תמה שודאי יחוד ל"ה איסור עצמי ול"ש ח"ש, ולמש"כ האבי עזרי שיחוד איסור עצמי שפיר שייך ח"ש, וע"ע מש"כ בזה בשו"ת צי"א ח"ו ס"מ פכ"ב, ובס' מי הבאר סי' ט"ו אות י"ב.

וכ"ז נפק"מ למעשה אם יש איסור יחוד במעלית כשאין יכול לבוא לידי איסור בזמן מועט, דלמש"כ המהריל"ד יש לאסור מדין ח"ש באיסורים, וזהו תליא במחלוקת אם ח"ש אסור היכא דל"ח לצירוף כעומד בסוף היום וכנ"ל, אכן י"ל שה"ז תליא גם במחלוקת אם יחוד הוי איסור עצמי שפיר אסור גם במעלית אף שאין יכול לבוא לאיסור דעצם היחוד אסור, ומשא"כ אם נימא שיחוד הוי רק סייג לג"ע, היכא דלא יכול לבוא לאיסור יהא מותר, וע"ע מש"כ בגדר יחוד בס' שבט מיהודה אהע"ז סי' כ' ובס' בית ישי ח"א סי' ע"ד, ולענין איסור יחוד במעלית עיין בשו"ת אגר"מ ח"ד אהע"ז ס"ה ובשו"ת להורות נתן ח"א סי' נ"ז ובשו"ת בצה"ח ח"ב סי' ע' ובמנח"י ח"ד סי' צ"ה ובמשנה הלכות ח"ד סי' קפ"ז ובשו"ת חלקת יעקב אהע"ז ס"ה ובשו"ת משנת יוסף ח"ח סי' צ"ג ובשו"ת באר שרים ח"ג ס"ב ובציי"א ח"י ס"מ ובשו"ת תהילות דוד ח"ב סי' ע"ו ובס' דבר הלכה ס"ב, ובס' חוט שני הל' יחוד ובשו"ת ברכת ראובן שלמה ח"ה סי' ס"ח, והגרח"ק כתב לי ע"ז כמדומה שמקילין בזה, ואילו לענין איסור יחוד בח"ש כשאין ראוי לאיסור אם אסור מדין ח"ש כתב לי מסתבר, וע"ע בשו"ת ברכות שמים ח"ג אהע"ז סי' ל"ד ובס' טהרת יו"ט ח"ז עמ' נ"ו.

ולמש"נ יש לתלות הך פלוגתא במחלוקת אם ח"ש הוי גם בלא חזי לצירוף, כעומד בסוף היום, ה"ה ביחוד במעלית דל"ח לצירוף יהא ח"ש מותר, אכן להסוברים דח"ש אסור גם דל"ח לצירוף, ה"ה במעלית דל"ח לצירוף בפועל יהא אסור מדין ח"ש, אכן אכתי צ"ע דחצי שיעור זהו חצי איסור, וביחוד אם נימא שהוי רק מגזירה שמא יבוא לאיסור ל"ש ח"ש דל"ה חצי איסור כלל, דעיקר איסור יחוד זהו מגזירה שמא יבוא לאיסור ול"ה איסור בפ"ע ול"ש חצי שיעור דל"ה איסור, ע"כ י"ל דפליגי גם בגדר איסור יחוד, דאם נימא שיחוד הוי איסור בפ"ע בעצם היחוד אסור שפיר שייך ח"ש באיסור יחוד, אם נימא דיחוד הוי סייג שלא יבוא לאיסור ל"ש ח"ש ביחוד, דרק שעומד בסוף זמן האיסור ואוכל חצי איסור י"ל שחו"ש אסור דחצי הוי גם איסור וכנ"ל, ואילו ביחוד שהוי רק סייג שלא לידי איסור ול"ה איסור בפ"ע ול"ש ח"ש, ע"כ הוי איסור בפ"ע ובהכי פליגי, הרי שתרי פלוגתות בח"ש ביחוד דפליגי בגדר ח"ש אם בעי שיהא חזי לצירוף בפועל, ובגדר איסור יחוד אם הוי איסור בפ"ע או משום גזירה ותרוויהו צריכי וכש"נ.

אולם יל"ק בכ"ז להנך דס"ל דח"ש מותר כשאין יכול להצטרף, הא קיי"ל דלא דרשינן טעמא דקרא, ואף דאיכא טעם לקרא אי"ז משתנה, ואיך נימא דאם לא חזי לצירוף ח"ש מותר, דכיון דיליף מכל חלב דח"ש אסור גם בלא חזי לצירוף, וכבר הקשו כן בשו"ת בנין עולם יו"ד סי' נ"ד ובשו"ת יד סופר סי' י"ז, וביותר צ"ע מש"כ הריטב"א יומא ע"ד בטעמא דחזי לאיצטרופי, ואע"ג דר"י מכל חלב, מפרשינן לדידיה טעמא דקרא, וצ"ע הא אין דורשין טעמא דקרא, ועיין בשו"ת מנחת אלעזר ח"א סי' נ"א מש"כ, וא"כ י"ל דהתוס' שלא תירצו מ"ט איצטריך כל חלב, הא איכא טעמא דחזי לצירוף דס"ל דטעמא דחזי לצירוף לא נפק"מ דלא דרשינן טעמא דקרא, וכ"כ בשו"ת זכר יהוסף סי' ק"צ, ושו"ר בשו"ת מתת ידו מה"ת סי' ל"ג דכתב דל"ש לפלוגתא אם דרשינן טעמא דקרא, דהכא ללא הסברא דחזי לצירוף לא ידעינן דח"ש אסור דהוי כלוי ע"ש, והגרח"ק כתב לי על סברת האחרונים דבל"ש צירוף ח"ש מותר, אולי לא פלוג רחמנא, וע"ע מש"כ נפק"מ בזה אם צריך צירוף בפועל, בשו"ת ציץ הקודש ח"ב סי' י"ז ובשו"ת הריב"ד או"ח ס"ד ובשו"ת חתן סופר סי' קכ"ד ובשו"ת רחש לבב סי' ל"א ובשו"ת מנח"ש מה"ק סי' ל"א ובמנח"ש נדרים ט"ז ובשו"ת ישכיל עבדי ח"ח או"ח ס"כ אות נ"ו ובשו"ת חקרי לב או"ח סי' צ' ובשו"מ תליתאה ח"א סי' ת"ב ובשו"ת בנין ציון ח"א סו"ס י"ח ובשו"ת נחלי אפרסמון ס"ט ובשד"ח מערכת ח' כלל י' ובשו"ת דברי מרדכי סי' י"ח אות ח' ובשו"ת מטה לוי ח"ב סי' ל"ד, וע"ע מה שהוכיח בזה בשו"ת מנחת עני או"ח ס"ו ובשו"ת אבני צדק או"ח סי' ק"ט ובשו"ת בית שערים או"ח סי' קל"ט ובשו"ת מנחת יצחק ח"ז סי' ל"ט ובשו"ת זכר יהוסף סי' ק"צ ובשו"ת חסד לאברהם או"ח סי' מ"ט ובשו"ת בנין עולם יו"ד סי' ס"ג.

ט'. ח"ש אם הוי איסור בפ"ע או אותו האיסור

וראיתי בס' משנת יעבץ או"ח סי' י"ד להגר"ב זולטי זצ"ל, שכתב לתרץ דעת הרמב"ם דיליף ח"ש באכילת חמץ מלא יאכל, הא קיי"ל ח"ש אסור מה"ת, וכתב ע"פ מה דיל"ד באיסור ח"ש שאסור, אם הוי חלות איסור בפ"ע דעבר על איסור דח"ש, או"ד שאיסור ח"ש יש אותו שם האיסור שבאותו האיסור, וכתב דס"ל לרמב"ם דח"ש הוי איסור בפ"ע בכל האיסורין, וזהו דאיצטריך קרא בחמץ לח"ש, דשאני חמץ דח"ש הוי מאיסור חמץ ול"ה איסור בפ"ע עי"ש, והנה בחקירה זו בגדר ח"ש אם הוי איסור בפ"ע, או מאותו מאיסור, חקר בשו"ת צפנת פענח סי' מ"ח מ"ט, ועי"ש נפק"מ בס' רפ"ח, וכן הובא לחקור בשם החזו"א בס' ברכת יצחק ח"ח סי' ס"ו, ועיין מש"כ בזה בס' בית מתתיהו ח"א סי' כ"ב אות כ"ג, ובשיעורי שלמי תודה ענינים ס"ו, ובס' ביאורי שמעתות סי' ט"ו, ובס' שם דרך יומא סי' כ"ג ובס' ברכת אברהם יומא ע"ד.

ואכן הקובץ ביאורים בכורות אות ג' כתב בזה"ל, ובזה היה אפשר ליתן טעם על הא דמבו' בשו"ע דלענין בל יראה ליכא להאי דינא דח"ש אסור מה"ת, וכבר נתחבטו ע"ז האחרונים, ולפי המבואר ניחא דכיון דח"ש ליכא לאו דלא תאכל עליו חמץ, ואף דאסור באכילה מה"ת מ"מ אי"ז איסור חמץ אלא איסור כולל לכל האיסורין שבתורה, דילפינן מכל חלב לא תאכלון דכל ששיעור שלם אסור מאיזה טעם שיהיה גם חציו אסור, ואין הבדל בין חצי זית של חמץ ובין חצי זית של בשר וחלב, דהכל איסור אחד מכל חלב ע"ש, הרי שנקט הקו"ש דח"ש הוי איסור בפ"ע, ולהכי ליכא ח"ש באיסור ב"י דל"ה איסור חמץ אלא איסור בפ"ע, הרי שגם חמץ הוי איסור בפ"ע, ועפ"ז צ"ע למש"כ הצל"ח הנ"ל להוכיח מהרמב"ם דח"ש בב"י מותר, למש"כ הקו"ש זהו מטעמא דח"ש הוי איסור בפ"ע ול"ה מאיסור חמץ, א"כ צ"ע מ"ט איצטריך קרא דלא יאכל בחמץ לח"ש, הא גם בחמץ ח"ש הוי איסור בפ"ע ומש"ה ח"ש בב"י מותר, א"כ ה"ה לענין איסור אכילה בחמץ נימא דהוי איסור בפ"ע, ומ"ט איצטריך קרא בפ"ע דלא יאכל, אל"ה שנחלק דלענין ב"י ח"ש הוי איסור בפ"ע, ומש"ה ח"ש מותר, ואילו באיסור אכילת חמץ ח"ש הוי מתורת חמץ, וזהו גופא איצטריך קרא לומר דשאני איסור אכילה בח"ש שהוי מתורת חמץ, וצ"ע.

ובתשו' אחיעזר ח"ב סי' כ"א אות ג' כתב לתרץ קושיית התוס' דבעי לקרא דכל חלב, וגם לסברת חזי לצירוף, ומשום דמכל חלב לא ידעינן רק שיש איסור מכל חלב על ח"ש, אבל מנלן לכל איסור ח"ש שיש עליהם אותו האיסור שישנו בכשיעור, ולהכי בעי טעמא דחזי לצירוף בכדי שיחול על הח"ש אותו שם האיסור כמו איסור השלם, דמכל חלב נימא שהוי איסור בפ"ע עי"ש, ועפ"ז צ"ע תירוץ המשנת יעבץ, דאיצטריך קרא לחמץ בח"ש דהוי מתורת חמץ, הא למש"כ האחיעזר זהו חזינן בסברת חזי לאיצטרופי שהוי מאותו שם האיסור שיש באיסור שלם, ושוב צ"ע מ"ט איצטריך קרא בפ"ע בחמץ, והנה תוס' שלא תירצו כתירוץ האחיעזר, ע"כ ס"ל דח"ש הוי איסור בפ"ע, דעיקר ח"ש יליף מכל חלב וא"צ שיהא צירוף בפועל, דגם כשעומד בסוף זמן האיסור דל"ש חזי לצירוף ח"ש אסור מקרא דכל חלב, ע"כ דעיקר ח"ש מכל חלב והוי איסור בפ"ע, אכן למש"כ הר"ן בשבועות הנ"ל שח"ש דאסור משום דחזי לצירוף שפיר י"ל דח"ש אסור מאותו שם האיסור שיש באיסור שלם, וא"כ נפיק דהך חקירת הצ"פ אם ח"ש הוי איסור בפ"ע או אותו האיסור ה"ז תליא בחקירה הנ"ל אם ח"ש הוי גם היכא דלא חזי לצירוף והוי איסור עצמי, דאם נימא דבעי חזי לצירוף בפועל מסתבר טפי שהוי מאותו שם האיסור, ואם נימא דח"ש הוי איסור בפ"ע מכל חלב ה"ה י"ל דח"ש הוי איסור בפ"ע ולא מאותו שם האיסור.

ומעתה צ"ע דעת הרמב"ם שס"ל דבח"ש בעי צירוף בפועל, ומש"ה ס"ל שבסוף זמן האיסור ח"ש מותר וכנ"ל, א"כ ע"כ ס"ל דח"ש הוי אותו שם האיסור, ושוב צ"ע מ"ט בעי קרא בפ"ע לחמץ שהוי אותו שם האיסור וכמש"כ המשנת יעבץ, הא בלא"ה ס"ל הכי בכל האיסורין שח"ש הוי מאותו שם האיסור, ומש"ה ס"ל דרק אם איכא צירוף בפועל ח"ש אסור, ע"כ בזה דח"ש הוי מאותו שם האיסור ומ"ט איצטריך להכי קרא בפ"ע לחמץ, אל"ה דנימא דאין שני החקירות תלויות זב"ז וצ"ע, וע"ע מש"כ בחקירה זו בס' שלמי יוסף ביצה סי' נ"ח ובס' מי הבאר ס"ג בארוכה. והגר"ח קנייבסקי כתב לי על חקירה זו אם ח"ש הוי אותו שם האיסור או איסור בפ"ע, דהוי איסור בפ"ע, ולהנ"ל החזו"א חקר בזה וצ"ע, ויעויין בתשו' אבנ"מ סי' י"ד שנקט בדעת הרמב"ם פ"ד משבועות ה"א דח"ש בשבועה הוי איסור בפ"ע ולא אותו שם האיסור, ועיין מש"כ באופ"א בזה במל"מ פ"ד משבועות ובס' מי הבאר סי' י"ג, וע"ע בס' ברכת אברהם שבועות כ"א ע"ב שבת ע"א בזה.

ולכאו' זה נפק"מ לענין ח"ש במצוות, דאם נימא דח"ש הוי מאותו שם, שפיר י"ל גם לענין מצוות יש חצי מצוה, ומשא"כ אם נימא שהוי איסור בפ"ע זהו רק באיסורים דיליף מכל חלב, ולא מצינו כן במצוה שהוי מצוה בפ"ע בחצי דיהני, והיד המלך הנ"ל נקט בדעת הרמב"ם שיש ח"ש במצוה עפ"ז דח"ש הוי מאותו שם האיסור ומש"ה הוי גם במ"ע, א"כ צ"ע מ"ט איצטריך קרא בחמץ לח"ש דהוי מאותו שם האיסור, דהוי בכל האיסורין וה"ה לענין מ"ע, ועמש"כ בס' שם דרך יומא סי' כ"ג ובס' ברכת אברהם יומא ע"ד.

י'. חצי שיעור אם דווקא חצי או כל שהו

ובתשו' אבני נזר או"ח סי' שע"ו כתב דרך מחודשת בדעת הרמב"ם מ"ט איצטריך קרא בפ"ע לאיסור ח"ש באכילת חמץ, דס"ל לרמב"ם דמה שחצי איסור אסור מה"ת זהו דווקא חצי ממש, ולא כל שהו, ומש"ה יליף קרא בחמץ דגם כ"ש אסור, דמדין ח"ש ל"ה אלא בחצי, וכן תירץ בשו"ת פני מבין או"ח סי' רל"ה דעת הרמב"ם ע"ש, והן אמנם שמצינו כן שכתב המהר"ם חלוואה פסחים מ"ד דלר"י דח"ש אסור היינו דווקא ח"ש ממש, אמנם בכ"ש מודה לר"ל ע"ש, וא"כ י"ל שה"ה שס"ל לרמב"ם הכי. וכן תירץ בשו"ת יד סופר סי' מ"ו ע"ש, אכן הדברים תמוהין, שלהדיא כתב הרמב"ם פי"ד ממאכלות אסורות ה"ב ואסור לאכול כל שהוא מדבר האסור ע"ש, הרי דס"ל דאין לחלק בח"ש שהוי דווקא חצי וכ"ש מותר, וכבר הקשו כן על האבנ"ז הגר"מ זמבא בשו"ת גור אריה יהודה בקונ' שו"ת ס"ח אות כ"ה ובשו"ת להורות נתן ח"ט עמ' קפ"א וחי"ד סי' כ"ג, וכן דחה היד סופר שם הך תירוץ מהרמב"ם גופיה, ועיין בשו"ת ארץ צבי ח"א סי' פ"ח מש"כ לתרץ ובס' מי הבאר ס"ד, וגם ברמב"ם פ"ה משבועות ה"ז שבועה שלא אוכל כ"ש מנבילות וטריפות ואכל פחות מכזית חייב וכו', והרידב"ז שם תמה מ"ט נקט לשון כ"ש ולא לשון חצי שיעור, וכתב דאתא לאשמועינן דלא נימא דס"ל לר"י דח"ש אסור מה"ת דווקא חצי, ולהכי כתב דה"ה כ"ש ע"ש. ובס' ביאורי שמעתות שמעתא דח"ש סי' ט"ז מש"כ יד' נ הרה"ג רבי ישראל פניאל בזה.

ועפ"ז נראה להוכיח דעת רש"י כן, דרש"י ביומא ע"ב בהא דר"י אמר ח"ש אסור מה"ת כתב רש"י חצי שיעור, כלומר פחות מכשיעור אסור מה"ת עי"ש, וצ"ע מה רש"י בא לומר בזה, וכן הקשה בס' תוס' יוה"כ שם, ולמש"כ הרידב"ז הנ"ל י"ל דה"ה רש"י בא לאפוקי דלא נימא ס"ל לר"י דרק חצי ממש אסור מה"ת ולא כ"ש, זהו שכתב דליכא נפק"מ בין חצי לכ"ש, וכן הוכיח מרש"י בשו"מ מ"ג ח"א סי' ת"ב ובתוס' יוה"כ שם, וע"ע בשו"ת בן יהודה סי' נ"ז מש"כ, וכמו"כ יש להוכיח כן מקו' התוס' ביומא שם מ"ט איצטריך טעמא דחזי לצירוף כיון דאיכא קרא דכל חלב, ואם נימא דח"ש הוי רק חצי י"ל דמקרא דכל חלב ה"מ רק חצי ממש, ולהכי איצטריך קרא דחזי לצירוף דאין נפק"מ בין חצי לכ"ש דגם בכ"ש חזי לצירוף לשיעור שלם, וע"כ מדלא תירצו הכי ס"ל שאין לחלק בין חצי לכ"ש, וגם לשיטת הר"ן בשבועות הנ"ל דחזי לצירוף זהו עיקר טעמא דח"ש, א"כ אין לחלק בין חצי לכ"ש וגם בכ"ש חזי לצירוף שזהו יסוד האיסור, וכמו"כ יש להוכיח עוד מהרמב"ם הנ"ל בפ"א מגניבה אסור לגנוב כל שהו דין תורה, והכס"מ כתב דזהו מדינא דח"ש, הרי שגם כ"ש אסור מח"ש, וי"ל עוד בזה למש"כ האחרונים הנ"ל בסברת ח"ש שאסור, דע"כ דכל משהו אסור בעצם, א"כ אין לחלק בין חצי לכ"ש, דגם כ"ש הוי חלק מהאיסור, ומ"ט נימא רק חצי הוי איסור. והגרח"ק כתב לי על חידוש האבנ"ז שדווקא חצי, אינו נכון, ועיין בשו"ת עמודי אש ס"ד דכתב דאם ח"ש אסור מחזי לצירוף אין נפק"מ בין חצי לכ"ש עי"ש, אכן עפ"ז י"ל אם נימא דח"ש אסור רק מכל חלב יש לחלק בין חצי לכ"ש.

והלום ראיתי בשו"ת מרחשת ח"א סי' נ"ב שכתב לתלות מחלוקת ר"י ור"ל אם ח"ש אסור מה"ת, אזלי לשיטתם בחולין ק"ג ע"ב אי הנאת גרונו או הנאת מעיו בעינן, דסברת חזי לצירוף זהו רק לר"י דס"ל דהנאת גרונו בעינן, ואם אכל חצי זית והקיאו וחזר ואכל חייב, וזהו דס"ל דח"ש אסור דחזי לצירוף דבשעה שאכל חצי התחיל באיסור, דאם יקיא ויחזור לאכול חייב דבהנאת גרונו סגי, ואילו ר"ל ס"ל הנאת מעיו בעי וגם שיקיא ויחזור ויאכל פטור ה"ה ל"ח לצירוף וח"ש מותר, וכן הלכו בדרך זו בביאור מחלוקת ר"י ור"ל בשו"ת בית יצחק או"ח סי' ס"ד ובס' חמדת ישראל קונ' נר מצוה עמ' 88 ובשו"ת פרי השדה ח"א סי' ל"ב, ועפ"ז אין לחלק בין חצי ממש לכ"ש דגם בכ"ש י"ל שחייב כשהקיא וחזר ואכל ושפיר חזי לצירוף, וכן נפיק עפ"ז דח"ש רק במידי דאכילה, ומש"ה י"ל דס"ל לרמב"ם דח"ש מותר בב"י, דל"ש הנאת גרונו, וכ"כ הפנ"י ביצה ז', אכן צ"ע מהרמב"ם בהל' גניבה דח"ש הוי בגיבה ול"ש בזה צירוף בהנאת גרונו, וכבר הקשה כן בשו"ת הר צבי ח"ב או"ח סי' צ"ה במכתבו לבעל המרחשת, ועיין בס' צמח דוד סו"ס קנ"ד דהקשה על חידוש הרעק"א דאם ל"ח לצירוף ח"ש מותר, הא שייך צירוף אם יקיא, וכן הקשה בשו"ת רחש לבב סי' ל"א, וע"ע בשו"ת להורות נתן ח"י סי' ל"ג דר"ל ור"י אזלי לשיטתם בחולין כ"ט ע"ש, ובס' מנחת אשר ויקרא סי' י"א, ובשו"ת חבל יעקב ח"ב ס"ג.

י"א. חצי שיעור אם תליא באיסורי גברא וחפצא

והנה הגר"י ענגל בבית האוצר אות קכ"ז ובספרו ציונים לתורה כלל כ"ב כתב, דפליגי ר"י ור"ל אם ח"ש מותר פליגי אם בכל איסורי תורה הוי כאיסור גברא, וכיון דליכא כזית ל"ה אכילה וליכא איסור כלל ומש"ה ח"ש מותר, ור"י ס"ל דכל איסורי תורה הוי איסור חפצא א"כ על כל חתיכה איכא איסורא, ורק אגברא לא נענש אלא בכזית, אכן איסורא הוי על כל חלק ומש"ה ח"ש אסור ע"ש, וכ"כ בביאור פלוגתתם בתשו' להורות נתן חט"ו סי' מ"ח, וילה"ק בזה שהרי דעת הריטב"א נדרים י"ג ע"ב דכל איסור תורה גם נבילה הוי רק איסור גברא, וכן מבו' בריטב"א קידושין נ"ד ע"א ובשבועות ב' ע"ב, וכן נראה ברש"י כריתות י"ד ע"א, א"כ למאי דקיי"ל ח"ש אסור מה"ת מ"ט אסור, הא ס"ל לריטב"א שכל איסורי תורה הוי איסור גברא וליכא חפצא דאיסור ואפ"ה ח"ש אסור, ע"כ מוכח שאי"ז תליא זב"ז, דמה דח"ש אסור אף שהוי איסור גברא, זהו דחזי לצירוף אם יאכל שיעור שלם, וזהו כסייג וגזירה שיבוא לאיסור, ורק לסוברים שכל איסור תורה הוי איסור חפצא כמו שס"ל לרשב"א בתשו' ח"א סי' תרט"ו ובמאירי נדרים י"ז, וכן הוכיח האתוון דאורייתא כלל י' שס"ל הכי לרא"ש יומא פ"ח ע"ש, לשיטתם שפיר י"ל דס"ל דמה דח"ש אסור דכל איסורי תורה באיסור חפצא, א"כ כל חתיכה הוי איסור ומש"ה ח"ש אסור, אכן לדעת הריטב"א ודעימיה דכל איסורי תורה איסור גברא ע"כ ח"ש אסור זהו מגזירה וסייג שיבוא לאיסור ולצירוף, ונפק"מ עפ"ז היכא דל"ש חזי לצירוף כעומד בסוף היום, דאם נימא שכל איסורי תורה הוי איסור גברא, ע"כ מה דח"ש אסור זהו רק מסייג וגזירה שלא יבוא לאיסור, א"כ היכא דלא יבוא לידי צירוף י"ל דח"ש מותר, ואילו אם נימא דכל איסורי תורה כאיסור חפצא, ע"כ מה דח"ש אסור דכל חתיכה הוי איסור גם בפחות מכשיעור, א"כ זהו גם אם ל"ש צירוף בפועל.

ואשר עפ"ז נראה בישוב קו' התוס', מ"ט איצטריך טעמא דחזי לצירוף תיפו"ל מכל חלב, ועפ"ז י"ל דאה"נ באיסורי חפצא כנבילה וחלב ח"ש אסור ויליף מכל חלב, דכל חתיכה וחלק הוי איסור א"כ גם בדלא חזי לצירוף אסור, וזהו באיסור חפצא, ואכתי לא שמעינן דגם באיסור גברא ח"ש אסור דכיון של"ה חפצא של איסור י"ל שח"ש מותר דל"ה אכילה בפחות מכשיעור, ולהכי בעי טעמא דחזי לצירוף לאיסור, וזהו משום סייג וגזירה שיבוא לאיסור, ובזה י"ל דרק אם חזי לצירוף בפועל, וכשעומד בסוף היום דל"ח לצירוף י"ל דח"ש מותר באיסור גברא, וזהו דפליגי ר"י ור"ל באיסור ח"ש לענין יוה"כ, והקשה בס' תוס' יוה"כ הנ"ל מ"ט לא פליגי בשאר איסורים, וכתב דהא קמ"ל ביוה"כ שהוי איסור גברא אפ"ה ח"ש אסור, והיינו די"ל דבאיסור חפצא כנבילה ודאי ח"ש אסור דכל חלק הוי איסור, אולם אכתי לא נפיק לאיסור גברא כיוה"כ דח"ש אסור, ע"כ אמר ר"י שזהו רק מטעמא דחזי לצירוף דזהו כסייג וגזירה שלא יבוא לאיסור, וזהו דפליג ר"ל דח"ש מותר ולא ס"ל הך גזירה וסייג שיבוא לאיסור.

ועפ"ז נראה בישוב דעת הרמב"ם דיליף קרא בפ"ע לאיסור אכילת חמץ בח"ש, ומ"ט צריך קרא הא ח"ש אסור מה"ת, ועפ"ז י"ל דמה דח"ש אסור מה"ת, הוי לענין יוה"כ דהוי איסור גברא, וע"כ מה דח"ש אסור ביוה"כ זהו מסייג וגזירה שלא יבוא לאיסור, א"כ היכא דעומד בסוף היום דל"ח לצירוף י"ל דח"ש מותר, וזהו דס"ל לרמב"ם קרא בפ"ע לאיסור חמץ דלא יאכל, דחמץ הוי איסור חפצא, די"ל דחמץ הוי רק איסור גברא וכמו שהאריכו בזה האחרונים, ועיין מה שצויין בזה בספרי ח"א סי' י"א אות ז' אם חמץ הוי איסור גברא או חפצא ע"ש, ובשו"ת מהר"ש ענגל ח"ה סי' ל"א, ועיקר הדבר לחלק בין איסור גברא לחפצא כתב גם בשו"ת פרי השדה ח"א סי' ל"ב שבחפצא י"ל שכל חלק אסור ולא באיסור גברא, וכ"כ בשו"ת התעוררות תשובה ח"ג בחי' לאו"ח סי' תרי"ב שיוה"כ הוי איסור גברא, ל"ש דכל חלק וחלק אסור, ועיין בקוה"ע סי' ל"ב ע"ג אות ה' ובעמק ברכה יוה"כ אות ב' אם יוה"כ הוי כאיסור גברא, וכן בחמץ תליא אם הוי גברא.

וכיון שיל"ד אם חמץ הוי איסור גברא או חפצא, יליף הרמב"ם קרא בפ"ע דלא יאכל דגם ח"ש אסור דחמץ הוי איסור חפצא בנבילה, דמסברת חזי לצירוף זהו ביוה"כ שהוי איסור גברא, וזהו מסייג וגזירה שיבוא לאיסור, והיכא דל"ח לצירוף י"ל דח"ש מותר, וזהו שיליף הרמב"ם דחמץ הוי איסור חפצא, וגם אם ל"ח לצירוף כעומד בסוף היום י"ל דח"ש בחמץ אסור, וזהו דיליף מלא יאכל שהוי איסור חפצא דמכל חלב זהו באיסורי חפצא ח"ש אסור, ומנ"ל דגם חמץ הוי איסור חפצא כנבילה זהו דיליף מלא יאכל דהוי איסור חפצא, וממילא ח"ש אסור בחמץ מכל חלב, ועיין בזה בס' אבן האזל פ"א מחו"מ ה"ז ובשו"ת בית שערים יו"ד סי' קי"ג מש"כ בדעת הרמב"ם אם איסור חמץ הוי איסור גברא או חפצא ונפק"מ לח"ש עי"ש, אכן י"ל בזה למש"כ הצ"פ פ"א מחו"מ ה"ז ובטעם המלך על שעה"מ פי"ז מאיסו"ב דחמץ אם הוי איסור גברא או חפצא תליא במחלוקת אם ביעור חמץ הוי רק בשריפה ע"כ שחמץ הוי איסור חפצא, או שהשבתתו בכ"ד י"ל שהוי איסור גברא, וא"כ עפ"ז למה שפסק הרמב"ם פ"ג מחו"מ ה"א שהשבתתו בכ"ד, א"כ נפיק שס"ל בחמץ הוי איסור גברא, ועיין מש"כ בספרי ח"א ס"ה אות י', ועפ"ז אי"ז מוכח כלל עי"ש, ובס' מקראי קודש ימים נוראים ס"מ, ובשו"ת נחלי אפרסמון ס"ט.

י"ב. בתירוץ המהרלנ"ח דעת הרמב"ם

ונראה להוכיח מהרמב"ם שס"ל דחמץ הוי איסור חפצא, ממה שתירץ דעת הרמב"ם המהרלנ"ח סי' י"ז מ"ט צריך קרא לח"ש בחמץ הא ח"ש אסור, ותירץ דאיסור חמץ ל"ד לחלב דאסור לעולם ולא היה לו שעת היתר, ומשא"כ חמץ שהיה מותר קודם הפסח, מש"ה צריך קרא דח"ש אסור. והדברים תמוהין מ"ש מיוה"כ דס"ל דח"ש אסור, ויוה"כ היה לו שעת הכושר קודם יוה"כ אפ"ה ח"ש אסור, ומ"ט צריך קרא בחמץ, וכבר הקשה כן על המהרלנ"ח הפרמ"ג סי' תרי"ב א"א סק"א והערוה"ש סי' תל"א ס"ו ובשו"ת פרי יצחק ח"ב סי' י"ז ובשו"ת קול אריה או"ח סי' ע"ז ובשו"ת קב חיים סי' כ"ח ובשו"ת מהר"ש ענגל ח"ב סי' ל' אות י', ובס' שם דרך יומא סי' כ"ג.

אכן י"ל דס"ל למהרלנ"ח דשאני יוה"כ דהוי איסור גברא ול"ח כהיה לו שעת הכושר, דלעולם היה מותר גם ביוה"כ ורק אגברא צריך לנהוג באיסור, ורק חמץ שהוי איסור חפצא בפסח א"כ אם היה מותר קודם הפסח חשיב כהיה לו שעת הכושר, ובהכי מיושב גם משה"ק הגנת ורדים סוף כלל כ"ז על מהרלנ"ח ממש"כ הרמב"ם פ"ד משבועות דח"ש אסור בשבועה, והרי שבועה היה לו שעת היתר, וכן הקשו במעשה חושב על שעה"מ פ"א מחו"מ ובשד"ח מערכת ח' כלל ב' ובכנויי נדרים קו"א סי' רל"ח ס"א ובמהרי"ם שיק פסחים כ"א מ"ד, ע"ש, ולמש"נ י"ל דס"ל לרמב"ם דחמץ הוי איסור חפצא ומש"ה חשיב כהיה לו שעת היתר, ואילו שבועה הוי כאיסור גברא גריידא כמש"כ המהרי"ט סי' נ"ג ובשע"י ש"ה פכ"א, ול"ח כשהיה לו שעת הכושר.

ובהכי מיושב גם משה"ק בשו"ת להורות נתן ח"ד סי' כ"ד על מהרלנ"ח ממש"כ רש"י בשבת ע"ד הנ"ל דאיכא איסור ח"ש בהוצאה בשבת, אף שהיה לו שעת היתר קודם השבת עי"ש, ולמש"נ שאני חמץ שהוי איסור חפצא, מש"ה חשיב שהיה שעת הכושר ואילו איסור שבת הוי איסור גברא ול"ח כשעת היתר, וזהו הרמב"ם יליף קרא בפ"ע דחמץ הוי איסור חפצא, וכן מיושב משה"ק האבנ"ז יו"ד סי' תכ"א מהמבו' בירושלמי חלה פ"ט מ"א דבתרומה איכא דינא דח"ש אסור מה"ת אע"ג דהיה לו שעת הכושר, ובשו"ת כת"ס יו"ד סי' ל"ד הקשה ממה דמצינו בנזיר דאיכא איסור דח"ש והיה שעת היתר, ולמש"כ שאני חמץ שהוי איסור חפצא, וכן כתבו בדעת המהרל"ח כן בשו"ת תורת חסד סי' ל"א ובשו"ת חלקת יואב או"ח סי' כ' ע"ש, ואילו תרומה י"ל שהוי איסור גברא כמש"כ האתוון דאורייתא כלל י', וכן י"ל בנזיר שהוי איסור גברא ול"ח כהיה לו שעת היתר, אולם במהרצ"ח שבועות כ"ג ע"ב נקט ע"פ המהרלנ"ח דנזיר חשיב כהיה לו שעת היתר עי"ש, עפ"ז הדרא קושיא לדוכתא.

אכן י"ל כמש"כ בס' קול יהודה ש"ג בישוב דעת המהרלנ"ח, דס"ל דאחר דגלי לן קרא בחמץ דלא יאכל שאסור ח"ש אף שהיה לו שעת היתר, ה"ה לכל איסורים שהיה להם שעת היתר כיוה"כ שבועה נזיר שבת תרומה וכדו', י"ל שח"ש אסור, אם כי הדברים דחוקים מ"מ צ"ל כן בדעת המהרלנ"ח, ועפ"ז אין מוכח מהרמב"ם שחמץ הוי איסור חפצא, וע"ע בס' מי הבאר ס"ה אות י"א מש"כ טובא ונעזרתי בו עי"ש, אולם כש"נ בדעת המהרלנ"ח שחמץ הוי איסור חפצא ראיתי בס' משמרת חיים פסח להגרח"פ שיינברג זצוק"ל, וכבר הקדימו בשו"ת בית יצחק יו"ד ח"א סי' ע"ב אות ה', ובקול אריה הנ"ל, וע"ע בשו"ת שאילת שלמה ח"ב סי' י"ב ובשו"ת קב חיים סי' פ"ח.

הרב מנוח פרגו
כולל "אליבא דהלכתא" אופקים

ענייני אכילת חמץ ותערובת חמץ

סימן א': גדרי איסור אכילת חמץ
ענף א' - אכילת חמץ שלא כדרכה
ענף ב' - איסור על מעשה האכילה או על הנאת האכילה
סימן ב': בל יראה בביטול יבש ביבש חד בתרי
ענף א' - שיטות הראשונים בביטול ברוב
ענף ב' - גדר ביטול ברוב
ענף ג' - ביאור הגמ' בבכורות ויסוד ביטול מכח התנגדות
ענף ד' - סיכום הצדדים בגדר ביטול ברוב
סימן ג': בל יראה בטעם כעיקר
ענף א' - האם טעם הוא ממשות או דבר מופשט
ענף ב' - ביאור גדר הטעם לולי טעם כעיקר
ענף ג' - למה טעם לא מתבטל חד בתרי
ענף ד' - גדר טעם כעיקר
ענף ה' - איך משערים ס' בטעמו ולא בממשו
ענף ו' - ביאור החילוק בין טעמו וממשו לטעמו ולא בממשו
ענף ז' - ביאור חילוק טעמו וממשו מטעמו ולא בממשו לענין בל יראה
סימן ד': כזית בכדי אכילת פרס (לענין ביטול)

סימן א'

גדרי איסור אכילת חמץ

א. אכילה שלא כדרכה

בביצה דף ז': מבו' שחייבים כרת על אכילת שאור בפסח אע"פ ששאור אינו ראוי לאכילה, ובפסחים דף מ"ג. נחלקו התנאים האם יש לאו על אכילת חמץ נוקשה, ולדעת רש"י והר"ן נוקשה היינו שאינו ראוי לאכילה כיון שהחמיץ קצת ולא גמר, ובדף מ"ה: מבו' שפת שעיפשה ונפסלה מלאכול לאדם והכלב יכול לאוכלה חייב בביעור מדאורייתא.

והנה הרש"ש (בביצה דף ז':) וחזו"א (או"ח סימן קכ"ד לדף כ"ד:) דייקו מדברי תוס' (פסחים דף כ"ה. ד"ה מה ודף כ"ח. ד"ה ותנן) שגם בחמץ פטור באכילה שלא כדרך, והחזו"א כתב שכן משמע בגמ' (פסחים דף כ"ד:) כל איסורין שבתורה אין לוקין עליהן אלא דרך הנאתן, ולא הוציאה הגמ' מכלל אלא כלאי הכרם ובשר בחלב שלא כתו' בהם לשון אכילה. וכך הוא מסקנת הפרמ"ג (בסימן תמ"ב א"א ס"ק י"ד), וכתב שכן משמעות הרמב"ם (פי"ד ממאכלות אסורות ה"י) שכתב כל האוכלין האסורין אינו חייב עליהן עד שיאכל אותן דרך הנייה חוץ מבשר בחלב וכלאי הכרם. וכך נקטו הצל"ח (ריש ביצה ד"ה וראיתי) ומגן האלף (סימן תמ"ב ס"ק ב').

ומה שבשאור חייב אע"פ שאינו ראוי לאכילה, כתבו הצל"ח והחזו"א ששם הוא גזה"כ מיוחדת, ומה שהגמ' בפסחים לא אמרה חוץ משיאור, היינו מכיון ששיאור כל חיובו הוא על שלא כדרך, ועוד כתב החזו"א שיתכן שרק חייב על שיאור אם עירב בו שאר מינים ואכלו כדרך אכילתו. וכן כתב החמדת שלמה (בפסחים דף ו':). והיה אפשר לומר שכיון שהתורה אסרה שיאור, ואין דרך אחרת לאכול שיאור, א"כ זהו דרך "אכילת שיאור", וכעי"ז כתב האבנ"ז כדלקמן. וע"ע רש"ש ביצה מה שתי'.

ולענין פת שעיפשה ביארו הפרמ"ג ומגן האלף שבאמת לא יתחייב על אכילה, אלא מדאורייתא רק אסור בהנאה וחייב בביעור. ולענין חמץ נוקשה י"ל כמו שכתב המג"א (בסימן תמ"ב ס"ק א') מחמת קו' אחרת שחמץ נוקשה ראוי קצת לאכילה, וע"ש בשבילי דוד מה שכתב כעין דרך זה. ועוד כתב השבילי דוד שם לענין חמץ נוקשה, ואבנ"ז או"ח (סימן שמ"ט ס"ק ב') לענין פת שעיפשה, שלא נחשב שלא כדרך אכילתו מכיון שעכשיו אין דרך יותר טוב לאוכלו. וע' מקו"ח סימן תמ"ב ס"ק ב' שכתב כעי"ז ששלא כדרך אכילתו הוא רק אם דרך יותר ראויה לאכול חפץ זה, אלא שהוא נקט שגם אם היה ראוי לאכילה טובה ועכשיו נפסד נחשב שלא כדרך, ולכן כתב שלפי"ז חמץ נוקשה נקרא כדרך אכילה, אבל פת שעיפשה נחשבת שלא כדרך.

אבל יש שסוברים שחמץ בפסח חייב עליו גם שלא כדרך אכילתו, וכך נר' לכאו' מדברי הר"ן (פסחים דף י"ג: מדפי הרי"ף ד"ה ת"ר) שהק' למה חייב לבער חמץ שנפסל מאכילת אדם, והא נבילה שאינה ראויה לגר לא שמה נבילה, ותי' דראוי לחמע בו כמה עיסות, דשאור נמי אין ראוי לאכילה ואסור באכילה מהאי טעמא, ובפשטות כונתו שגם החמץ אסור באכילה. וכן דייק הפרמ"ג (בפתיחה כוללת להלכות פסח ח"ב פרק ב' אות ב'), אבל שוב דחה (בסימן תמ"ב א"א ס"ק י"ד) שי"ל שכונת הר"ן להק', שכיון שאינו ראוי לגר לא יחשב חפצא של חמץ [ויש לציין שלפי"ז הר"ן חולק על מה שכתב ר' חיים (בפט"ו ממאכלות אסורות ד"ה והנה) בדעת הרמב"ם שכל הדין של נבילה שאינה ראויה לגר הוא רק היתר באכילה ולא בהנאה]. אבל בחי' רבינו דוד (פסחים דף מ"ה:) מפורש שפת שעיפשה ונפסלה מלאכול לאדם יש לה דין שאור שאינו ראוי לאכילה, ולפי שראוי הוא לחמץ בו אחרים עוברים עליו בבל יראה ובל ימצא, ואם אכלו נמי חייב כרת ואע"פ שהוא פגום לאכילה. ויתכן לומר שגם לר"ן ורבינו דוד בעלמא לא חייבים על חמץ שלא כדרך אכילתו, ופת שעיפשה נחשב דרכו כדברי השבילי דוד, ורק הוצרכו לטעם שראוי לחמע עיסות אחרות כדי שיחשב שיש כאן חפצא של חמץ כעין שבי' הפרמ"ג.

והמקור חיים (בסימן תמ"ב ס"ק ב') רצה לומר שאין לאו וכרת באכילת חמץ שלא כדרכו אבל מ"מ עובר בעשה של תשביתו, והיינו ע"כ מה שכתבו תוס' (פסחים דף כ"ח: ד"ה ר' שמעון) שבאכילת חמץ מבטל תשביתו, ואכילה זו י"ל שהיא אפי' באכילה שלא כדרכו, ועי' מנ"ח (מצוה ט' אות ב') שפילפל שלפי"ז לא בכל חמץ יהיה איסור בשלא כדרכו אלא רק בחמץ שמחויב להשביתו [וע"ע חזו"א (סימן קט"ז ס"ק ז' ד"ה שם) מה שכתב בדעת תוס'].

והכס"מ (פ"א מחמץ ומצה ה"ו) לומד בדעת הרמב"ם שפסק כר"א שיש לאו (בלי כרת) על שתיית כותח הבבלי בפסח, והסביר שלרמב"ם ר"א מדבר כשאכל כזית חמץ מהתערובת בתוך כדי אכילת פרס, ולרבנן פטור בכה"ג מכיון שאם שותהו בשיעור זה מישרף קא שריף ליה ובטלה דעתו אצל כל אדם, ומ"מ לר"א חייב מהפסו' של כל מחמצת. והאחרונים הבינו בכונת הכס"מ שיש כאן דרשה מיוחדת לחייב אכילה שלא כדרך בחמץ (בלאו בלי כרת), ונאמרו שני דרכים בבי' גדר החיוב.

בחי' חמדת שלמה (פסחים דף ו':), ואיגרא רמה (לר' משולם איגרא פסחים דף כ"ד ס"ק ה' ד"ה ועי"ל השני), ואבנ"ז (או"ח סימן שמ"ט אות י"ח), למדו שהדרשה של כל מחמצת בא לחדש שלענין חמץ בפסח אומרים שאע"פ שאוכל שלא כדרך אכילה מ"מ אחשביה לאכילה ולכן חייב, וזהו כפשטות הלשון שלר"א לא אומרים בטלה דעתו אצל כל אדם, והיינו שאכילה שלא כדרכה חסר בשֵם האכילה או בחשיבות האכילה, וכאשר בכל זאת בא לאוכלו יש לו כוח לתת לו לכל הפחות מקצת שם אכילה. ועצם ענין אחשביה בחמץ בפסח מצאנו כבר בר"ש (פ"ב מפסחים סימן א') שחמץ שחרכו קודם זמנו אסור לאוכלו בפסח, דאע"פ דבטלה דעת האוכל אצל כל אדם מ"מ כיון דאיהו קאזיל ליה אסור, ובתרומת הדשן (סימן קכ"ט) בי' שטעמו משום אחשביה, אבל בפשטות הרא"ש רק נתכוין לאסור מדרבנן כמו שכתב הט"ז (סימן תמ"ב ס"ק ח'), ואילו לכס"מ בדעת הרמב"ם הוא איסור דאורייתא. וע' היטב בחזו"א (סימן קט"ז ס"ק ז' ד"ה ודין) שכתב סברא לאסור אחשביה רק בחמץ ולא בשאר איסורים. וע"ע ברוך טעם (ריש שער הכולל).

ובקה"י (נדרים סימן ל"ד ד"ה והנה) בי' את דברי הכס"מ שבכל מאכלות אסורות האיסור הוא על הנאת האכילה, ולכן באכילה שלא כדרכה שאין בה הנאה פטור, אבל בחמץ בפסח כיון שנתרבה מכל מחמצת שיש לאו על אכילה שלא כדרכה, היינו שיש איסור גם במעשה אכילה בלא הנאת האכילה, ויש לדון הרבה בדבריו ויתבאר בסמוך.

ויש להעיר על חי' הכס"מ, שיוצא שלרמב"ם אסור ליהנות מחמץ בפסח שלא כדרכו, ואילו ברמב"ם (פ"ה מיסודי התורה ה"ח) מפורש, במה דברים אמורים שאין מתרפאין בשאר איסורין אלא במקום סכנה, בזמן שהן דרך הנאתן, כמו שמאכילין את החולה שקצים ורמשים או חמץ בפסח או שמאכילין אותו ביום הכיפורים, אבל שלא כדרך הנאתן, כגון שעושין לו רטייה או מלוגמא מחמץ או מערלה, או שמשקים אותם דברים שיש בהם מר מעורב עם איסורי מאכל שהרי אין בהן הנייה לחיך, הרי זה מותר ואפי' שלא במקום סכנה, חוץ מכלאי הכרם ובשר בחלב שהן אסורין אפי' שלא כדרך הנאתן, לפיכך אין מתרפאין בהן אפי'

שלא דרך הנאה אלא במקום סכנה, עכ"ל. ומבו' שמותר לחולה שאין בו סכנה ליהנות מחמץ בפסח שלא כדרך הנאה.

ובשלמא לאחרונים שלמדו שלפי הכס"מ האיסור הוא משום אחשביה, י"ל שאין אחשביה באכילת חולה (ע' יד אברהם יו"ד סימן קנ"ה, כתב סופר או"ח סימן קי"א, אג"מ או"ח ח"ב סימן צ"ב), אבל לקה"י שהאיסור מכיון שיש כאן מעשה אכילה אע"פ שאין הנאה איך התיר הרמב"ם בחולה. ואולי צריך לדחוק שהרמב"ם רק התכוין להתיר חמץ כשאינו אוכלו אלא עשה ממנו רטייה או מלוגמא, ומה שהתיר כשעירב דברים מרים הוא רק באיסור מאכלות גרידא, ולא בחמץ בפסח שאסור בהנאה.

ב. איסור על מעשה האכילה או על הנאת האכילה

הזכרנו את דברי הקה"י (נדרים סימן ל"ד ד"ה והנה) שבי' את מה שיוצא מהכס"מ בדעת הרמב"ם (פ"א מחמץ ומצה ה"ו) שחמץ בפסח אסור אפי' באכילה שלא כדרכה (לכל הפחות בלאו אע"פ שאין כרת), שהיינו שבכל איסורי אכילה האיסור הוא על הנאת האכילה, משא"כ בחמץ בפסח נאסרה גם המעשה אכילה בעצמה. ובהמשך דבריו (בד"ה ובזה) כתב שגם בשבר בחלב וכלאי הכרם, מכיון שחייב עליהם אף שלא כדרך אכילתם, ע"כ האיסור הוא על המעשה אכילה ולא על הנאת האכילה.

ויש להעיר על דברי הקה"י מכמה טעמים, אבל בתחילה נקדים לדון בעצם החקירה שהביא, וכבר האריכו בה האחרונים, האם האיסור במאכלות אסורות (וכן באיסורי ביאה) הוא על המעשה אכילה או על הנאת האכילה, ובאמת שיש להעלות צד שלישי שרק חייב על המעשה בצירוף ההנאה.

והנה מצאנו כמה ראיות ונידונים התלויים בחקירה זו:

א. בקה"י (קדושין סימן מ' אות ב') כתב שבפשוטו ודאי היה נר' שהאיסור הוא המעשה, שכך כתיב לא תאכל או לא תגלה, דמשמע בפשיטות שגוף הפעולה הוא האיסור. ולא הבנתי ראי' זו, שהרי ע"ז עצמו אנו דנים האם אכילה פירושה פעולה או מעשה הנאה, עי' קה"י (נדרים סימן ל"ד ד"ה ויתכן) שחקירה זו נוגעת גם לגבי אכילת מצוה מה מוגדר אכילה, ולא רק לענין חיובים.

ב. בכריתות דף י"ט:, אמר רב נחמן אמר שמואל מתעסק בחלבים ועריות חייב שכן נהנה. ובאתוון דאורייתא (כלל כ"ד), וחי' ר' שמעון (נדרים סימן י"א ד"ה ונ"ל), וקו"ש (ח"ב סימן כ"ג אות ו'), ביארו שזה מפני שבאיסורי אכילה וערוה האיסור הוא על ההנאה. ולשונו של ר' שמעון, שמתעסק הוא רק היתר במעשה, שפעולה שלא נעשית בכונה אינה חשובה לפעולת אדם רק למעשה קוף בעלמא, משא"כ בחלבים ועריות שההנאה והעונג הוא גוף האיסור גם בלא מעשה האדם [וע"ע היטב בשערי ישר שער ג' פרק כ"ה ד"ה ובעיקר הענין שכתב כעי"ז בשינוי קצת].

ובחזו"א (הוריות סימן ט"ו אות ט') נר' שלמד בדרך שונה במקצת שכתב שאפשר דבטומאת מקדש דאין איסורו במעשה דוקא, דאף אם יכניסו נכרי לרצונו למקדש חייב, שהרי קפידת התורה שלא יטמאו את מקדשי, דהכנסת טומאה למקדש קרי לה טומאת מקדש וחילול כבודו, בזה גם מתעסק חייב, והיינו טעמא דחלבים ועריות דאמר שכן נהנה, ואף שאין החיוב על ההנאה אלא על אכילה ועל בעילה, אלא ר"ל שצורת המעשה היא ההנאה ולא במעשה, וחייב אף בתחב לו חבירו או שהביאו על ערוה לרצונו, ולא נאמר דין מתעסק אלא במידי דתלי במעשה כמו שבת ושחוטי חוץ שאם לקח חבירו ידו ושחט בה חבירו חייב, עכ"ל. ולכאו' כונתו שאע"פ שאין האיסור על ההנאה אלא על האכילה ובעילה וכמו שהדגיש, מ"מ לא צריך מעשה אכילה ובעילה אלא תוצאה ומציאות של אכילה ובעילה, ועצם מה שהאוכל עובר בגרונו והוא בא על הערוה יש לזה שם אכילה ובעילה, משא"כ בשחיטה וכדו' שאם הזיז ידו ובטעות שחט לא נקרא מעשה שחיטה. ונר' שזה גם כונת האמרי בינה (בשר בחלב סוף סימן ד') שמתעסק בחלבים ועריות חייב מכיון שביאה עושה בכל גופו, ואכילה ג"כ נכנס לגוף, ועפי"ז כתב שם שגם באכילת תולעים וכדו' שאין בהם הנאה מ"מ אין פטור של מתעסק.

ולמהלכים אלו יוצא שמה שמתעסק בחלבים ועריות חייב הוא מפני שאיסור חלבים ועריות שונה במהותו משאר איסורי תורה. ובמנחת ברוך (סוף סימן י"א), וקו"ש (ח"ב סימן כ"ג סוף אות ז') וקה"י (קדושין סימן מ' סוף אות א' ושבת סימן ל"ה), העירו שבתוס' (סנהדרין דף ס"ב: ד"ה להגביה) מבו' שגם לענין מלאכת שבת אם עושה דבר שנהנה ממנו היה ראוי לחייב המתעסק, אף שבמלאכת שבת אין האיסור על ההנאה והתוצאה כנ"ל, והמנחת ברוך רצה לומר שתוס' בכריתות חזרו בהם ממה שכתבו בסנהדרין, אבל מ"מ צריך לבאר דעת התוס' בסנהדרין.

והקה"י (בשבת שם) בי' שבאמת גם מתעסק חשיב מעשה אלא שחסר הכונה, והתורה לא חייבה עבור מעשה בלא כונה, והיכא דנהנה נחשב הרגשת ההנאה בגופו בכונה, שענין כונה הוא השתתפות הנפש במעשה הגוף, וגם הרגשת הנאה היא בנפש החיונית ונחשבת ככונה [ושו"ר בנתיבות שלום בכללי מלאכת מחשבת סימן כ"א שהרחיב לבאר על דרך זה]. והנה מצאנו בעוד סוגיא כעין מה שמבו' בכריתות שהנאה יכולה ליחשב כתחליף למעשה, שבב"ק דף ל"ב. כתו' שבביאה איהו קעביד מעשה והיא לא, ומק' הגמ' והכתיב ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם, ודוחה הנאה לתרוייהו אית להו, איהו מעשה הוא דקעביד.

ורגילים לדייק שנחלקו תוס' בב"ק וביומא בבי' הדברים, שתוס' בב"ק ד"ה איהו קעביד מעשה כתבו, מיהו לענין חטאת ולענין מלקות חייבת דרחמנא אחשביה להנאה מעשה, ואילו תוס' ביומא דף פ"ב: כתבו דבלאו הנאה נמי איכא איסור ערוה, אע"ג דאמרינן בפרק המניח ונכרתו הנפשות העושות הנאה לתרוייהו אית להו, מ"מ בלא הנאה נמי מיחייבא כגון שלא כדרכה אע"ג דמיקרי עינוי. ועי' אתוון דאורייתא (כלל כ"ד) ובית הלוי (ח"ג סימן ז' אות ב') מה שכתבו למה לדעת תוס' בב"ק חייבים על ביאה שלא כדרכה, ועוד נתקשה האתוון דאורייתא איך באמת האשה מתחייבת לתוס' ביומא אם אין הנאה שנחשבת כמעשה, וע"ז אולי יש ליישב שכיון שבדרך כלל יש הנאה בביאה לכן הגדירה התורה שכל ביאה נחשבת כמעשה.

ומ"מ מבו' כאן שהנאה נחשבת כמעשה, ולכל הפחות לתוס' בב"ק אפשר אפי' ללקות ולהביא קרבן על עבירה שיש בה הנאת הגוף שהיא נחשבת לאו שיש בה מעשה. ונר' לבאר אם נאמר שחומרת לאו שיש בו מעשה הוא מפני שכאשר עושה מעשה בפועל ממש הדבר יותר נקבע ונשרש בו, וא"כ י"ל שגם בדבר שיש ממנה הנאת הגוף הוא מתקשר ונשרש בו.

ג. לכאו' מצאנו שיש איסור במאכלות אסורות גם בלי מעשה כלל, שתוס' (בכתובות דף ל': ד"ה ואי) הביאו דברי רש"י, שאם חבירו תחב לו תרומה לתוך פיו למקום דלא מצי לאהדוריה לא מתחייב מיתה משום זר שאכל תרומה, והקשו תוס' למה הגמ' לא העמידה כגון שמרצונו מניח לו לתחוב, דהשתא ודאי חייב מיתה אע"ג דלא מצי לאהדורה.

וכבר הבאנו דברי החזו"א בהוריות שבי' שמה שחייב בתחב לו חבירו איסורי אכילה הוא מכיון שהאיסור אינו על המעשה אכילה, אלא על התוצאה ומציאות של אכילה, וכעי"ז כתב הברכת שמואל (בקידושין סימן כ') בשם ר' חיים שישנם ב' מיני עבירות, ישנם עבירות דהחפצא של נגיעת גופו הוא העבירה, כמו גבי חלבים ועריות דלא המעשה היא העבירה אלא החפצא של הנאת אכילת גרועו ומעיו וחפצא של ביאה, אבל רציחה לא הוי העבירה החפצא שידיו מחתכות הסימנים אלא מעשה הידים לחוד היא העבירה ובזה הדבר תלוי, והרא' דאילו בחלבים ועריות אם חברו תוחב לו בגרונו במקום דלא מצי לאהדורי שפיר חשובה אכילה לגביה, אלא שפטור ע"י שהוא אנוס, אבל אם ברצונו הוא שיתחוב לו במקום דלא מצי לאהדורי חייב כרת, משא"כ לגבי רציחה דאפי' ברצונו ישליכו על התינוק ויתמעך ג"כ פטור, דהעבירה הוא מעשה רציחה ולא בהחפצא של נטילת נשמה ע"י גופו תלוי. עכ"ל. ונר' שגם הברכת שמואל נתכוין כדרכו של החזו"א שבאכילה האיסור הוא במה שנאכל ע"י גופו, ולא נתכוין לומר שהאיסור הוא דוקא בהנאה.

והנה כל זה לדעת תוס', אבל רש"י י"ל שבאמת חולק על תוס' בנקודה זו וסובר שלא שייך לחייב על אכילה במקום שהוא לא עשה מעשה אכילה.

והנפש חיה (בסוף השו"ת בענין לאו שאין בו מעשה סימן א' ד"ה עוד) ג"כ כתב בדעת רש"י שכיון שאין כאן מעשה לא מתחייב, אלא שבאמת הוא לא נחת לזה שלא נחשב אכילה, אלא מכיון שהוא לאו שאין בו מעשה אין מענישים עליו [ויל"ע בזה שהרי הערוך לנר סנהדרין ריש דף ס': הוכיח שאע"פ שאין לוקין על לאו שאין בו מעשה, מ"מ מיתה שפיר יכול להתחייב]. ואח"כ כתב שיש לדון שאע"פ שהוא לאו שאין בו מעשה ולא חייבים עליו בפועל, עדיין יתכן שיהיה קלב"מ [שע"ז דנה הסוגיא שם] מכיון שהוא עבר עבירה שמחייבת מיתה. ושוב העלה (בסימן ג') שיתכן שיחשב לאו שיש בו מעשה מכיון שיש הנאה, וכמו שמבו' בגמ' בב"ק שלענין ערוית ע"י ההנאה נחשב כמעשה.

ובעיקר מה שנקטו האחרונים שכאשר תחב לו חבירו לתוך בית הבליעה לא נחשב שהוא עשה מעשה אכילה יש לדון בזה, שהרי הברכת שמואל הביא מר' חיים לדמות למי שמרצונו זורקים אותו על תינוק, וכן מבו' בחי' ר' חיים (בהלכות יסודי התורה) שמי שזורקים אותו על תינוק לא נחשב הנזרק כרוצח כלל אלא כאבן ועץ ביד הרוצח [וע"ע היטב בחי' ר' שמעון יבמות סימן ל"ז ד"ה וע"כ], אבל החזו"א כתב שנחשב רוצח ונחשב כמפיל עציו ברוח מצויה, וכבר האריכו ביסוד זה שדבר הנעשה בגופו של אדם גם אם הוא לא עשה כלום נחשב מעשה שלו (עי' קה"י נזיר סימן ה'), וא"כ גם כאן י"ל שכיון שנעשה אכילה בגופו מרצונו הרי זה כמעשה אכילה שלו, ושו"ר שכך בי' הצפנת פענח (פ"ב משחיטה הי"א והשלמה דף ו' עמוד ג') מה שמתחייב בתחב לו חבירו לבית הבליעה [אלא שבהשלמה שם בי' לבסוף ע"פ הגמ' בב"ק שהנאה נחשב כמעשה וכדברי הנפש חיה].

אבל שוב נתעוררתי שיש לחלק, שכל מה שמצאנו שפעולה שנעשה בגופו נחשב כעשיה שלו היינו כגון שזרקו אותו על תינוק, שבאים לחייב אותו על מה שגופו נפגש בתינוק וזה נעשה בגופו מרצונו, אבל אם היו באים לחייב אותו על מה שנעשה בגופו מעשה זריקה הוא באמת לא פעל מעשה של זריקה אלא של נזרק, וא"כ גם כשתחב לו חבירו לבית הבליעה אם נדון על המעשה שהוא עשה בגופו, הוא עשה פעולה של מְאוּכָּל ולא של אוֹכֵל, וע"ז לא דן לחייבו, וע' בזה היטב.

[ובגמ' מכות דף כ': שמבו' שמי שמניח לחבירו להקיף את פאת ראשו לא מתחייב משום מקיף, ואפי' משום ניקף אינו חייב אלא אחרי ריבוי הפסוי ורק כשעושה מעשה חיובי לסייע, נ' ששם לא שייך לחייבו מחמת שנעשה מעשה בגופו ששם גופו לא עשה מעשה כלל, ולא דומה למי שזרקו אותו על תינוק שגופו פעל, ואילו כאן רק עשו לגופו אבל גופו לא השתתף בעשיה כלל].

ד. בקידושין דף מ"ג. כתו' שאפי' לשמאי שיש שליח לדבר עבירה, מ"מ באומר לחבירו צא בעול את הערוה ואכול את החלב השליח חייב והמשלח פטור, שלא מצינו זה נהנה וזה מתחייב.

ובאתוון דאורייתא (כלל כ"ד) וברוך טעם (בהגהות על שו"ת נוב"י אבה"ע סימן ע"ה) למדו שכונת הגמ' מכיון שבחלבים ועריות האיסור הוא על ההנאה ולא על המעשה. ונר' כונתם שכיון שהחיוב הוא על ההנאה א"כ הנאה הוא מידי דממילא ולא שייך עליו שליחות, וכמו שכתב הרא"ש (בנדרים דף ע"ב:) שלא שייך שליחות על שמיעה מכיון שהוא מידי דממילא, והיינו ששליחות שייך רק על פעולות, שיכול לייחס את הפעולה למשלח ולדון שנעשה מכחו, אבל מידי דממילא שהוא רק מצב מסויים בלי פעולה אין מה לייחס למשלח.

ובקצות (סימן שפ"ב ס"ק ב') כתב דבמידי דאכילה בעינן שיאכל כדרך הנאתן, ואם שלוחו אוכל אין לו הנאה, כדאיתא פרק האיש מקדש דאפי' למ"ד יש שליח לדבר עבירה מודה באומר צא בעול את הערוה דלא מצינו זה נהנה וזה מתחייב, וה"ה באכילת חלב דאין המשלח חייב, וה"ה באכילת מצה לא שייך שליחות. ויל"ע האם כונתו כנ"ל שבאכילה דנים על ההנאה ולא על המעשה, או שכונתו שיש תנאי שחוץ מהמעשה צריך גם ליהנות, וכלשונו שצריך אכילה כדרך הנאתן.

בקו"ש (כתובות אות רנ"ג) נר' שנתכוין לבאר לפי החילו' הידוע בין מצות שבגופו לשאר מצות, שהביא משו"ת מהר"ח או"ז (סימן קכ"ח) שכתב כלל בדיני שליחות במצות, דגבי הפרשת תרומה שייך שליחות משום דהמצוה היא שתתקן העיסה, וכן גבי שחיטת קדשים שישחט הנשחט, וכן קידושין שתהא אשה מקודשת, וכן בגרושין וקביעת מזוזה ועשיית מעקה, אבל בתפילין וציצית ואכילת מצה וסוכה ולולב לא שייך שליחות, וכתב בקו"ש שבי' דבריו דישנן שני מיני מצות, א. היכא דעיקר המצוה היא תוצאת המעשה ובזה שייך שליחות. ב. היכא דהעשייה בעצמה היא גוף המצוה לא מהני שליחות, ולפי"ז גם בעבירה יש לחלק כן, דלא איצטריך קרא למעוטי דאין שליח לדבר עבירה אלא היכא דקפידת האיסור היא על תוצאת המעשה, כמו בצא והרוג את הנפש בזה שייך שליחות אי לאו מיעוטא דקרא, אבל בעבירה שהמעשה בעצמה אסורה ולא תוצאות המעשה לא שייך שליחות גם בלאו קרא, עכ"ל. ולכאו' נר' לפי דבריו שלעולם האכילה וביאה החיוב הוא על המעשה ולא על ההנאה לחוד, אבל רק על המעשה בגופו, ואילו כאשר מישהו אחר אוכל חלב או בא על הערוה מכחו, אף אם יתחייב אליו פעולתם שיחשב שהוא האכיל אותם והביא אותה על הערוה, מ"מ הוא לא עשה בזה מעשה איסור. ולפי"ז נר' שיתפרש לשון הגמ' לא מצינו זה נהנה וזה מתחייב, שהיינו אע"פ שהחיוב הוא על מעשה מ"מ רק חייב על מעשה שמביא לו הנאת אכילה וביאה, ולכן רק כשעושה בגופו מתחייב. ויש לבאר גם כונת הקצות על דרך זה.

והנוב"י (אבה"ע קמא סימן ע"ה) למד בכונת הגמ' שכיון שהשליח נהנה, ממילא מסתמא עושה לצורך עצמו ולא בשביל משלחו, וזה מחודש מאד. ולכאו' בקה"י (קדושין סימן מ' אות ט') שכתב שגם בעבירה שאין ההנאה גוף העבירה מ"מ אומרים זה נהנה וזה נתחייב לא מצאנו, ולא מייחסים המעשה למשלח משום שעכ"פ יש הנאה באותה מעשה, ובהמשך כתב דהיכא דהשליח נהנה לא נוכל לייחס אותו מעשה למשלח, משמע כדרכו של הנוב"י, ואולי יש לבאר דברי הקה"י ע"פ מה שהבאנו לעיל שפעולה שאדם נהנה ממנו מתקשרת ונשרשת בו, וממילא י"ל שמטעם זה היא נחשבת פעולה שהיא לגמרי שלו, ולא שייך לייחס אותה לאחרים.

והנה תוס' (בקדושין שם ד"ה שלא) כתבו שמסופק היה ר"י באומר לשליח הושט ידך לכד של שמן [של הקדש] ותהנה מן הסיכה, או שב על עורות של הקדש, או התחמם בגיזי עולה, והשליח לא ידע דהם של הקדש, דהשתא לא עשאו שליח אלא מן ההנאה, אם יתחייב השליח, או דילמא זה נהנה וזה מתחייב לא אמרינן.

ובברכת שמואל (קדושין סוף סימן כ') כתב שספיקת תוס' שאולי מה שלא מצאנו זה נהנה וזה מתחייב הוא רק בעבירות שהאיסור בהנאה, משא"כ במעילה שהאיסור בגזילה, וכתב שכיון בזה לדברי הגר"ח, ולפי"ז יוצא שתוס' נסתפקו בנידון זה גופא מה הבי' בזה נהנה וזה מתחייב לא אמרינן, האם כמו האתוון דאורייתא והקו"ש שלדבריהם הוא רק באיסורים שעיקרם בהנאה, או בנוב"י והקה"י שלדבריהם בכל מקום שיש לשליח הנאת הגוף אין שליחות. והקה"י (תחילת סימן מ') רצה לומר שספיקת תוס' האם איסור מעילה שע"י הנאה הוא מחמת הגזילה שבו או מחמת ההנאה, ולבסוף (באות ט') הסיק שודאי אינו על ההנאה, אלא שנסתפקו האם במעילה צריך שליחות או שמספיק גרמא.

ה. בע"ז דף ס"ו: נחלקו אביי ורבא האם בת תיהא אסור ביין נסך [והיינו שמריח ריח חזק של היין כדי לבודקו אם הוא טוב]. וכתבו תוד"ה אביי, שאביי אמר אסור, ריחא מילתא היא וחשבינן ליה כשותה, אבל אין לומר דחשבינן ליה נהנה וכו', אלא ודאי הכי פליגי אי חשבינן ליה כשותה, וטעמא דרבא דלא חשיב ליה כשותה לפי שהריח נכנס בפניו ומזיקו, והקלקול רבה על התיקון ושרי, כדאמרינן גבי סכין של עבודת כוכבים מותר לשחוט בו משום דקלקולו רבה על תיקונו.

ובפשטות כונת תוס' שבין לאביי ובין לרבא א"א לחייבו על ההנאה מכיון שההזיק רבה על התיקון, אלא שמ"מ לאביי מכיון שריחא מילתא ונחשב כאכילה באכילה לא איכפת לן שלא נהנה, וכן בי' המהר"ם, ולפי"ז מבו' שיש איסור במאכלות אסורות גם כשאין הנאה, ושו"ר שכן דייק הקה"י (קדושין סימן מ' אות ז').

ובקה"י רצה לדחות שכונת תוס' שיהיה אסור מדרבנן. ולי היה נר' לדחות שכאשר דנים על הנאה בכלל, דנים את כל תוצאות המעשה ומכיון שיוצא מהמעשה יותר היזק מתועלת לא נחשב שבסך הכל הוא נהנה, אבל כאשר דנים על הנאת אכילה לחוד י"ל שיש הנאת אכילה שלימה, ולענין זה לא מתחשבים במה שהזיקו מצד אחר, ודו"ק.

ועי' היטב במהרש"א שם שנדחק לפרש דברי תוס' בדרך רחוקה, ומדבריו משמע שפשיטא ליה שלא שייך לחייבו אפי' על אכילה במקום שהזיקו רבה על הנאתו, וא"כ מוכח שסובר שצריך הנאה באכילה. אמנם צ"ע לדבריו איך יפרש דברי תוס' שם דף י"ב: ד"ה אלא.

ו. בחולין דף ק"ג: נחלקו ר' יוחנן ור"ל לענין אכילה האמור במאכלות אסורות, שלר' יוחנן תלוי האם נהנה גרונו בכזית, ולר"ל אכילה במעיו בעינן. ועי"ש שמבו' נפק"מ לענין חלקו לאבר מן החי מבפנים, ולענין מה שבין החניכים האם מצטרף לאכילה, ולענין אכל חצי זית והקיאו וחזר ואכל חצי זית.

ובפשטות מבו' בסוגיא זו שצריך הנאה באכילת מאכלות אסורות, וכלשון ר' יוחנן נהנה גרונו, ורש"י (בד"ה הרי נהנה) הגדיר את שני הצדדים "הנאת" גרונו ו"הנאת" מעיו. אמנם אין הכרח שכל תורת האכילה הוא בהנאה אלא יתכן שהוא רק תנאי באכילה, וכן מבואר

בערוך השלחן שנביא לקמן. ולאחר העיון נר' שיש להוכיח דוקא מסוגיא זו שאין צריך הנאה באכילה לכל הפחות לדעת רש"י, כמו שיתבאר.

והנה מה שהזכיר ר' יוחנן הנאת גרונו, היה מקום לומר שכונתו לשביעת הגרון, וכמו שמבו' בגמ' סוכה דף מ"ט: כי שבע איניש חמרא מגרוניה שבע, וברש"י שם כתו' שה"ה בכל משקין (ואע"פ שכתב שבאוכלין שובע שלהם בא במילוי כרס י"ל שכונתו עיקר שביעתם, אבל מ"מ יש להם קצת שביעה בגרון), ושו"ר באפיקי ים (ח"ב סימן ל"א) שרצה לחדש מכח גמ' זו שבשתיה גם ר"ל יודה לר' יוחנן שתלוי בהנאת גרונו, ע"ש ודו"ק. ואולי יש לדקדק שגם בשו"ע הרב למד בדרך זה, שכתב (סימן תע"ה סעי' כ"ה) בלע מצה ולא לעסה יצא אע"פ שלא הרגיש טעם מצה בפיו, דכיון שנהנה גרונו ממנה הרי זו נקראת אכילה, שמבו' בדבריו שיש הנאת גרונו גם בלי הרגשת טעם. ולדרך זה יש להבין את הצד באחרונים שגם ביוהכ"פ תלוי בהנאת גרונו לר' יוחנן, אע"פ שצריך יתובי דעתיה, שהיינו ששביעת גרונו גורם ליתובי דעתיה.

אבל רש"י כתב בד"ה הרי נהנה גרונו, בטעם שני חצאי זיתים וכו' דהנאת גרונו היינו טעימה, והרי טעם שני חצאי זיתים, ובד"ה בשל בין השיניים כתב אפי' ר' יוחנן מודה דלא מיחשב בהדיה דהא אין נהנה לא גרונו ולא מעיו, שאין אדם טועם עד שיהא סמוך לבית הבליעה כדכתיב וחיך אוכל יטעם לו.

ואם הנאת גרונו היינו הנאת הטעם לכאו' הבולע מאכלות אסורות היה צריך ליפטר, מכיון שלא מרגיש את טעם המאכל. והנה בגמ' פסחים דף קט"ו: כתו' שבלע מצה יצא, והרבה אחרונים נקטו שה"ה שהבולע מאכלות אסורות מתחייב (ע' נוב"י יו"ד קמא סימן ל"ה, וביח האוצר מערכת א' כלל קנ"ג). אמנם התורת חיים (חולין דף ק"כ.) חילק בין מצות לאיסורים, ועי"ש שכתב לבאר שבמצות לא צריך הנאה מכיון שמצות לאו ליהנות ניתנו, ולקמן אות י"ח נרחיב בזה, והמהרצ"א (ברכות דף ל"ח:) למד שבכל מקום בליעה לא נחשבת אכילה מכיון שאין הנאת מעיו חוץ מלענין מצה שיש גילוי מיוחד. ויל"ע בלשון הרמב"ם בספר המצות (ל"ת קפ"ז), שכל מה שנזכר בו אכילה אינו חייב עד שיהנה באכילתו, אמנם אם פתח פיו ובלע דבר מן האיסורים, או אכלו והוא חם עד שישרוף גרונו ויכאיבהו בעת בליעתו, ומה שדומה לזה, הוא פטור, עכ"ל. ולא ברירא האם כונתו שבולעו לחודה נחשבת שלא כדרך שלא נהנה ממנו, או שכונתו שאכל או בלע דבר חם, שו"ר בבית האוצר הנ"ל שהביא חילוקי גירסאות ברמב"ם בענין זה. ומ"מ אם עוברים בבליעת איסורים כתבו החלקת יואב (יו"ד סימן ט' ד"ה ואף בשם החת"ס סימן קכ"ז ולא מצאתיו) וקה"י (נדרים סימן ל"ד ד"ה ויתכן) שגם בבליעה בלי לעיסה יש קצת הנאה [ובאמת כך מבו' ברש"י פסחים שם ד"ה בלע מרור].

ועוד יש להעיר באיסורים שחייבים גם באכילה שלא כדרך, וכגון שאור בפסח שחייב עליו אף שלא ראוי למאכל אדם, ובשר בחלב וכלאי הכרם שחייב אפי' שעירב בהם דבר מר וכדו', איך יתחייב על הנאת גרונו מטעם המאכל. ודוחק לומר שבאיסורים אלו החיוב הוא על הנאת מעיו, שהרי הרמב"ם כתב (בפי"ד ממאכלות אסורות הא' וג') שבכל איסורי מאכלות מה שבין החניכיים מצטרף לכזית, ואכל חצי זית והקיאו וחזר ואכלו חייב. שו"ר באחיעזר (ח"ג סימן ס"א) שכתב שנר' שגם בב"ח וכלאי הכרם שחייבים עליהם שלא כדרך אכילתן, לאו משום דסגי בהנאת מעיו, אלא כיון דלא כתיב בהו אכילה לא בעינן תנאי זה שיהיה כדרך אכילתן, אבל מ"מ חשוב הנאת גרונו במקצת. ונר' לומר לפי"ז ש"הנאת" גרונו הוא לאו דוקא, אלא הכונה להרגשת גרונו, שלר' יוחנן מה שגרונו מרגיש את טעם המאכל זהו אכילה, בין אם נהנה מאכילתו ובין אם מצטער ממנה. וזהו כעין מה שלמד החזו"א בכונת הגמ' מה למתעסק בחלבים ועריות שכן נהנה, וכמו שהבאנו באות ב', וכעי"ז נר' לבאר כונת הגמ' שלא מצינו זה נהנה וזה מתחייב כמו שנוכיח לקמן אות ז'.

אבל עדיין ק' מה שמבו' בגמ' פסחים הנ"ל שכרך מצה בסיב ובלעו לא יצא, ובפשטות נחלקו הראשונים האם היינו מפני חציצה או מפני אכילה שלא כדרכה, עי"ש ברש"ש, ולכאו' תיפו"ל שאין כאן אכילה כלל מכיון שלא מרגיש טעם בגרונו [ואע"פ שיש לומדים שכל הפטור של אכילה שלא כדרכה היינו מכיון שאין הנאת גרון, לקמן באות ח' העלינו שבפשטות אינו כן]. ועו"ק שהמל"מ (פי"ד ממאכלות אסורות הי"ב) העלה צד שבמאכלות אסורות יהיה חייב על אכילתן אפי' כרכן בסיב, ולכאו' לא שייך כלל לחייבו כנ"ל, וע"ע במל"מ שם שלמד ע"פ הירושלמי שאם כרך מאכל של איסור במאכל של היתר ובלעו חייב, וגם בזה ק' שהרי לא טעמו כלל. ואולי יש ליישב שכאשר כורך מאכל בדבר אחר נחשב כולו כדבר אחד, ולענין מאכל הכרוך במאכל אחר ודאי יש סברא גדולה לומר כן, שכיון שכולו מידי דאכילה נחשב חתיכת אוכל גדולה, וממילא כמו שכל מי שבולע מאכל גם אם טועם היינו רק החלק החיצוני שלו, ומ"מ נחשב כטעימת המאכל, ה"ה אם רק טעם את המאכל שכרוך מסביב, ואע"פ שמאכל זה בעצמו לא אסור ולא מצטרף להשלים שיעור אכילת איסור. וגם כשהוא כרוך בסיב, אף שאינו אוכל, מ"מ י"ל שהם מצטרפים ליחשב כדבר אחד, וכיון שמרגיש את טעם הסיב בפיו [ואף שלא נהנה ממנו וכנ"ל] הרי זה נחשב שטעם את המאכל שהיה בפיו. ולפי"ז יש להטעים את לשון רש"י ורשב"ם בפסחים שביארו מה שכרך מצה בסיב לא יצא, שלא היה ממש בפיו, והרשב"ם הוסיף דהוי כזורק אבן לחמת, והיינו שבמקום שלא מועיל כרכן בסיב ולא נחשב כדבר אחד, מה שלא יצא זה מפני שלא היה מורגש בפיו אלא רק עבר בפיו, וכמו בזורק אבן לחמת.

ויתכן לומר נוסח אחר ליישב כל קו' אלו, שבאמת לא צריך לא הנאת גרונו ולא הרגשת גרונו, אלא שמכיון שסובר ר' יוחנן שעיקר צורת אכילה היא באופן שנהנה גרונו, א"כ גם באכילה שלא נהנה ממני מ"מ צריך לכל הפחות לעבור בגרון שזהו מקום האכילה, ולר"ל מקום האכילה היא במעיו.

ומכל מה שכתבנו יוצא שלר' יוחנן שהנאת אכילה היא בגרונו ע"כ צ"ל שהנאה לאו דוקא, וא"כ דוקא מתוך סוגיא זו מוכח שאכילה ענינה מעשה אכילה ולא הנאת האכילה. ואם נאמר שאכילה ענינה הנאת אכילה כשיטת הרמב"ם ומל"מ שנביא לקמן אותיות ט' וי"א, לכאו' נצטרך לומר שהנאת גרונו לא יתפרש לענין טעם כדעת רש"י אלא שביעת הגרון, כמו שהעלנו לעיל, וממילא גם בכל הציורים שהבאנו עדין יש שביעות גרון.

עוד בענין הנאת גרונו יש לדון איפה הוא בדיוק הנאת הגרון. והנה בפנים מאירות (סימן כ"ז) משמע שאפי' במכניס לפיו ופולט נחשב הנאת גרונו, וכן מבו' בפרמ"ג (יו"ד סימן צ"ח משב"ז ס"ק ב') ומחצית השקל (סימן תע"ה ס"ק ד'), וכן הוא להדיא בשו"ת כתב סופר (יו"ד סימן נ"ז), אלא שהכתב סופר הדגיש שלא מספיק כניסה לפה בעלמא אלא עד שיגיע לבין החניכיים שהוא סמוך לבית הבליעה, ועפי"ז כתב שגם הריב"ש (שהוא בפרמ"ג הנ"ל) מודה לזה, וע"ע היטב בתוס' אנשי שם על המשניות (פ"ח מתרומות ה"ב) שהביא דברי הירושלמי שם שמפרש שלדעת ר"א לעוס כבלוע, והדגיש שלא קי"ל כן אף שקי"ל כר' יוחנן שחייב על הנאת גרונו, ויש להק' שגם רש"י כתב כמה פעמים בסוגיא בחולין שהנאת גרונו הוא סמוך לבית הבליעה.

אבל הרבה אחרונים כתבו שאם לא בולע לא נחשב אכילה גם לר' יוחנן, עי' פרמ"ג (או"ח בא"א סימן ר"י ס"ק א'), אמרי בינה (בשו"ת שבסוף אבה"ע סימן ט'), ערוך השלחן (יו"ד סימן פ"ה סעי' י'), חי' ר' חיים (הלכות אבות הטומאה), רד"ל (כתובות דף ל':), ארץ צבי (סימן כ"ח), בית האוצר (מערכת א' כלל ע"ג), מנחת שלמה (סימן צ"א אות י"ז), וחלקם הביאו שבגמ' כתובות דף ל': מוכח שרק מתחייבים על מאכלות אסורות כשמגיעים למקום דלא מצי לאהדורי.

והיה אפשר לבאר מה שצריך להגיע למקום דלא מצי לאהדורי שלולי זה לא נחשב הנאת גרונו, והיינו שאע"פ שמבו' ברש"י שהנאת הטעם הוא סמוך לבית הבליעה כנ"ל, י"ל שכונתו שמשם מתחיל להרגיש את הטעם, והרגשת הטעם ממשיכה עד מקום דלא מצי לאהדורי, וממילא לא מוגדר הנאת גרונו אא"כ עבר את כל המקום הזה. ושו"ר שכן מבו' במנחת שלמה הנ"ל, שר' יוחנן מצריך שתיגמר כל מה שהגרון יכול ליהנות עד שיגיע ממש אל בית הבליעה במקום דלא מצי לאהדורי.

ועוד שמעתי שיתכן שלעולם יש הנאת הגרון מושלמת כשמגיע סמוך לבית הבליעה גם אם לא בלעו, אבל מ"מ לא מספיק הנאה לחוד אלא צריך שיהיה לו גם שֵם אכילה, ואם לא בלעו אין כאן תורת אכילה, ושו"ר שכן הוא בערוך השלחן, עי"ש שעל הנאה בלא אכילה לא חייבה תורה מלקות. וכן משמע במהר"ם שיק (או"ח סוף סימן ר"נ). ולכאו' לדרך זה מוכח שאכילה אינה אסורה מדין ההנאה שבה לחוד, אלא צריך צורה של מעשה אכילה, ודו"ק.

ועוד בענין מקום האכילה ליחשב הנאת גרונו, יש לציין שבתוס' (חולין שם ד"ה חלקו) משמע שיש משמעות להכנסה לפיו, עי"ש בכל דבריהם, והיינו שלר' יוחנן כבר משעת הכנסה לפיו מתחיל המעשה אכילה, ודו"ק.

שמעתי להעיר במאכלות אסורות שאסורות גם בהנאה, האם לר"ל יתחייב על הנאת גרונו לחוד מדין ההנאה שבו, וכן לר' יוחנן בטועם ופולט, ועי' מה שהבאתי לקמן אות י"א, וצ"ע.

ונסיים ענין זה של הנאת גרונו במה ששמעתי להסתפק במקום שהיה הנאת גרונו בלי מעיו כגון שהקיאו או שנשאר בין החניכיים, האם יהיה טמטום הלב, וכן מה שציין רע"א (בגיטין דף ז'. בגליון הש"ס) למהריק"ש (בהגהות לטור ריש יו"ד) שחומרת מאכלות אסורות שבהם אין הקב"ה מביא תקלה לצדיקים מפני שהגוף מתהנה ממהות המאכל, ואיך יהיה גוף הצדיק חתיכא דאיסורא, לכאו' לא שייך בהנאת גרונו לחוד.

ז. בקוה"ע (סימן ל"ג אות ז') הביא דעת ר"ת (מובא בתוס' פסחים דף ק"ז: ד"ה דילמא ובעוד מקומות) והרא"ש (הוריות דף י' ד"ה ואחד אכלו אכילה גסה), שבאכילה גסה שלא קץ באכילתו אבל לא נהנה ממנה חייב עליה, וכתב שמוכח מזה שלשיטתם החיוב במאכלות אסורות אינה על ההנאה. [ולדידי יל"ע האם מי שאוכל אכילה גסה לא נהנה כלל מאכילתו, או שרק לא מתאוה לאכול כלשון תוס' בפסחים. ועי' מה שכתבתי בסוף אות ח'. וצ"ע אם האיסור במאכלות אסורות על ההנאה, האם השותה מים אסורים שלא לצמאו יפטר עליהם].

ובקוה"ע הק' שאם יש אכילה שלא נהנים ממנה ובכל זאת חייבים עליה, איך אומרת הגמ' שלא שייך שליח לאכילת חֵלב שלא מצינו זה מתחייב וזה נהנה, והרי שייך אכילת חלב גם בלא הנאה.

ולכאו' יש להק' כעי"ז למה דקי"ל שאין בגידין בנותן טעם אלא עץ בעלמא הוא והתורה חייבה עליו, וכן בשאר איסורים שאין בהם הנאה והתורה אסרתם כאכילת שאור (בביצה דף ז') ועכברא דמתא (בע"ז דף ס"ח:), אטו לשמאי יש בהם שליח לדבר עבירה.

ולכאו' זה ראי' גדולה שאין כונת הגמ' להנאה דוקא, אלא שפעולת אכילה של השליח לעולם לא יכולה להיחשב אכילה של המשלח, וכמו שהבאנו לעיל אות ב'.

ח. בפסחים דף כ"ד: אמר ר' אבהו אמר ר' יוחנן כל איסורין שבתורה אין לוקין עליהן אלא דרך אכילתן, למעוטי מאי, אמר רב שימי בר אשי למעוטי שאם אכל חלב חי שפטור, איכא דאמרי אמר ר' אבהו אמר ר' יוחנן כל איסורין שבתורה אין לוקין עליהן אלא דרך הנאתן, למעוטי מאי, אמר רב שימי בר אשי למעוטי שאם הניח חלב של שור הנסקל ע"ג מכתו שהוא פטור, וכל שכן אוכל חלב חי שהוא פטור.

והרמב"ם העתיק דין זה עם דוגמאות שונות בכמה מקומות, שבהלכות מאכלות אסורות (פי"ד ה"י וי"א) כתב כל האוכלין האסורין אינו חייב עליהן עד שיאכל אותן דרך הנייה, כיצד, הרי שהמחה את החלב וגמאו כשהוא חם עד שנכוה גרונו ממנו, או שאכל חלב חי, או שעירב דברים מרים כגון ראש ולענה לתוך יין נסך או לתוך קדרה של נבלה ואכלן כשהן מרין, או שאכל אוכל האסור אחר שהסריח והבאיש ובטל מאוכל אדם, הרי זה פטור. וביסודי התורה (פ"ה ה"ח) כתב בענין נתינת איסורים לחולה שאין בו סכנה, ששלא כדרך הנאתן, כגון שעושין לו רטייה או מלוגמה מחמץ או מערלה, או שמשקין אותו דברים שיש בהן מר מעורב עם אסורי מאכל, שהרי אין בהן הנייה לחיך, הרי זה מותר ואפי' שלא במקום סכנה. ובספר המצות (סוף ל"ת קפ"ז) כתב שכל מה שנזכר בו אכילה אינו חייב עד שיהנה באכילתו, אמנם אם פתח פיו ובלע דבר מן האיסורים, או אכלו והוא חם עד שישרוף גרונו ויכאיבהו בעת בליעתו, ומה שדומה לזה, הוא פטור עכ"ל. ולא ברירא האם כונתו שבולעו לחודה נחשבת שלא כדרך שלא נהנה ממנו, או שכונתו שאכל או בלע דבר חם, שו"ר בבית האוצר הנ"ל שהביא חילוקי גירסאות ברמב"ם בענין זה. ומ"מ אם עוברים בבליעת איסורים כתבו החלקת יואב (יו"ד סימן ט' ד"ה ואף בשם החת"ס סימן קכ"ז ולא מצאתיו) וקה"י (נדרים סימן ל"ד ד"ה ויתכן) שגם בבליעה בלי לעיסה יש קצת הנאה [ובאמת כך מבו' ברש"י פסחים שם ד"ה בלע מרור].

ועוד יש להעיר באיסורים שחייבים גם באכילה שלא כדרך, וכגון שאור בפסח שחייב עליו אף שלא ראוי למאכל אדם, ובשר בחלב וכלאי הכרם שחייב אפי' שעירב בהם דבר מר וכדו', איך יתחייב על הנאת גרונו מטעם המאכל. ודוחק לומר שבאיסורים אלו החיוב הוא על הנאת מעיו, שהרי הרמב"ם כתב (בפי"ד ממאכלות אסורות הא' וג') שבכל איסורי מאכלות מה שבין החניכיים מצטרף לכזית, ואכל חצי זית והקיאו וחזר ואכלו חייב. שו"ר באחיעזר (ח"ג סימן ס"א) שכתב שנר' שגם בב"ח וכלאי הכרם שחייבים עליהם שלא כדרך אכילתן, לאו משום דסגי בהנאת מעיו, אלא כיון דלא כתיב בהו אכילה לא בעינן תנאי זה שיהיה כדרך אכילתן, אבל מ"מ חשוב הנאת גרונו במקצת. ונר' לומר לפי"ז ש"הנאת" גרונו הוא לאו דוקא, אלא הכונה להרגשת גרונו, שלר' יוחנן מה שגרונו מרגיש את טעם המאכל זהו אכילה, בין אם נהנה מאכילתו ובין אם מצטער ממנה. וזהו כעין מה שלמד החזו"א בכונת הגמ' מה למתעסק בחלבים ועריות שכן נהנה, וכמו שהבאנו באות ב', וכעי"ז נר' לבאר כונת הגמ' שלא מצינו זה נהנה וזה מתחייב כמו שנוכיח לקמן אות ז'.

אבל עדיין ק' מה שמבו' בגמ' פסחים הנ"ל שכרך מצה בסיב ובלעו לא יצא, ובפשטות נחלקו הראשונים האם היינו מפני חציצה או מפני אכילה שלא כדרכה, עי"ש ברש"ש, ולכאו' תיפו"ל שאין כאן אכילה כלל מכיון שלא מרגיש טעם בגרונו [ואע"פ שיש לומדים שכל הפטור של אכילה שלא כדרכה היינו מכיון שאין הנאת גרון, לקמן באות ח' העלינו שבפשטות אינו כן]. ועו"ק שהמל"מ (פי"ד ממאכלות אסורות הי"ב) העלה צד שבמאכלות אסורות יהיה חייב על אכילתן אפי' כרכן בסיב, ולכאו' לא שייך כלל לחייבו כנ"ל, וע"ע במל"מ שם שלמד ע"פ הירושלמי שאם כרך מאכל של איסור במאכל של היתר ובלעו חייב, וגם בזה ק' שהרי לא טעמו כלל. ואולי יש ליישב שכאשר כורך מאכל בדבר אחר נחשב כולו כדבר אחד, ולענין מאכל הכרוך במאכל אחר ודאי יש סברא גדולה לומר כן, שכיון שכולו מידי דאכילה נחשב חתיכת אוכל גדולה, וממילא כמו שכל מי שבולע מאכל גם אם טועם היינו רק החלק החיצוני שלו, ומ"מ נחשב כטעימת המאכל, ה"ה אם רק טעם את המאכל שכרוך מסביב, ואע"פ שמאכל זה בעצמו לא אסור ולא מצטרף להשלים שיעור אכילת איסור. וגם כשהוא כרוך בסיב, אף שאינו אוכל, מ"מ י"ל שהם מצטרפים ליחשב כדבר אחד, וכיון שמרגיש את טעם הסיב בפיו [ואף שלא נהנה ממנו וכנ"ל] הרי זה נחשב שטעם את המאכל שהיה בפיו. ולפי"ז יש להטעים את לשון רש"י ורשב"ם בפסחים שביארו מה שכרך מצה בסיב לא יצא, שלא היה ממש בפיו, והרשב"ם הוסיף דהוי כזורק אבן לחמת, והיינו שבמקום שלא מועיל כרכן בסיב ולא נחשב כדבר אחד, מה שלא יצא זה מפני שלא היה מורגש בפיו אלא רק עבר בפיו, וכמו בזורק אבן לחמת.

ויתכן לומר נוסח אחר ליישב כל קו' אלו, שבאמת לא צריך לא הנאת גרונו ולא הרגשת גרונו, אלא שמכיון שסובר ר' יוחנן שעיקר צורת אכילה היא באופן שנהנה גרונו, א"כ גם באכילה שלא נהנה ממני מ"מ צריך לכל הפחות לעבור בגרון שזהו מקום האכילה, ולר"ל מקום האכילה היא במעיו.

הטעם, וא"כ אפשר לבאר דברי תוס' שהבאנו באות ז' דלא כר' אלחנן, ודו"ק. [שו"ר בשו"ת מחנה חיים ח"א סימן ל"ב ד"ה עוד שפשיטא ליה שבאכילה גסה אין אפי' הנאת מעיו, ע"ש].

וע"ע היטב בפרמ"ג (פתיחה להלכות פסח ח"ב פרק ב' אותיות ב' וח') שאיסורים שאסרה תורה אע"פ שאין בהם טעם כגון גיד הנשה, מ"מ אם עירב בהם דברים המרים פטור משום אכילה שלא כדרך.

ט. כתב הרמב"ם (ספר המצות ל"ת קפ"ט), למקשה שיקשה ויאמר לאי זה דבר מנית איסור אכילתו [של בשר בחלב] ואיסור בישולו שתי מצות, ולא תמנה איסור הנאתו מצוה שלישית, הנה ידע המקשה שאיסור הנאה אין ראוי שימנה מצוה בפנ"ע מפני שהוא ואיסור אכילה ענין אחד, שהאכילה מין ממיני ההנאה, ואמרו יתברך בדבר שהוא לא ייאכל אמנם הוא דמיון מדמיוני ההנאה, והכונה שהוא לא ייהנה בו לא באכילתו ולא בזולתו, והוא אמרם כל מקום שנאמר לא תאכל וכדו' אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע עד שיפרט לך הכתוב, ולפי השרש הזה אין ראוי שימנה איסור אכילה ואיסור הנאה שתי מצות, ואילו מנינו אותם שתי מצות בבשר בחלב היה ראוי כמו כן בחמץ ובערלה ובכלאי הכרם שיהיה בכל אחד מאלו הארבע מצות איסור הנאה מצוה בפנ"ע, עכ"ל. ומבו' מדברי הרמב"ם להדיא שהאיסור במאכלות אסורות הוא מצד הנאת האכילה, והוא דומה ממש לענין איסורי הנאה.

והנה ידועים דברי הרמב"ם בנקודה הנפלאה (בפי' המשניות פ"ג מכריתות מ"ד), שיש במה שנשאנו ונתנו עכשיו נקודה נפלאה, אנו מייעדין עליה לפי שהיא מפתח לעניינים אחרים ומוסף על מה שיש בה דקדוק העיון, וזה שידוע שבשר בחלב אסור בהנאה, וחֵלֶב דרך בישול מותר בהנאה, לכשיבושל החֵלֶב עם החלב למה אינו חל איסור בשר בחלב על איסור חלב, והוא ההיקש בנבילה שהוא איסור מוסיף כמו שאמרנו כאן בחלב הקדשים ונתחייב על אכילתו מעילה לפי שניתוסף בו איסור הנאה, והתשובה על זה שבשר בחלב נאסר בהנאה מפני שאסרו הכתוב לאכילה, כמו שהקדמנו שכל איסור האכילה אסור בהנאה עד שיפרט לך הכתוב, ואין שם כתוב שאוסר אכילתו וכתוב שאוסר הנאתו, רק שני הענינים יחד הם איסור בשר בחלב, ולפיכך כשאנו אומרים אין איסור חל על איסור לא יחול איסור בשר בחלב על איסור נבילה ולא היה איסור בהנאה אבל הוא מותר בהנאה, והאוכל ממנו לוקה משום נבילה, ואין שם איסור בשר בחלב כל עיקר לפי שלא חל, ולא תהיה הקו' במקומה עומדת ויהיה כמו חלב הקדשים בשוה אלא אם אמרנו עליו שהוא אסור בהנאה, כמו שאנו אומרים בקדשים והאוכל ממנו אינו חייב משום בשר בחלב אז היה ראוי להקשות, ואין הדבר כן, אלא אנו אומרים שבשר זה בחלב לא נאסר בהנאה, אלא תראה המשנה אמרה בפירוש שבשר בהמה טמאה מותר לבשל בחלב ומותר בהנאה, וכבר נתבאר הענין מפני שהוא מטעה הכל, ותקיש עליו בכל הדומה לו, עכ"ל. והיינו שהוקשה לרמב"ם למה לא חל איסור בשר בחלב על איסור חֵלֶב מחמת שבב"ח מוסיף איסור הנאה, ותי' שכיון שכל מה שיחול איסור הנאה הוא רק אם יחול איסור אכילה, ממילא אומרים שאדרבה מכיון שלא חל איסור אכילה לא חל גם איסור הנאה.

ור' אלחנן (בקוה"ע סימן ל' ובפרט ע"ש אותיות ג' וד', וע"ע קו"ש ח"ב סימן כ"ג אותיות י"ד וט"ו) למד כצד אחד שכונת הרמב"ם בנקודה הנפלאה הוא ממש כעין דבריו בספר המצות שאכילה והנאה הם שני חלקים מאותו איסור, שאכילה הוא גם מין ממיני ההנאה, וממילא אם לא חל חלק האכילה מפני שאין איסור חל על איסור לא יחול גם חלק השני של איסור הנאה, וע"ש שהשוה למי שנשבע שלא יאכל תאנים וחזר ונשבע שלא יאכל תאנים וענבים.

ועוד העלה ר' אלחנן דרך אחרת בכונת הרמב"ם בנקודה הנפלאה שלעולם אין האכילה וההנאה שני חלקים שוים מאותו איסור, אלא האיסור הנאה היא תולדה ותוצאה מהאיסור אכילה, ולפום ריהטא לדרך זה דברי הרמב"ם בנקודה הנפלאה הם סתירה לדבריו בספר המצות, שאם האיסור הנאה היא תולדה מהאיסור אכילה, א"כ נמצא שהאכילה לא נאסרה כדוגמא לאיסורי הנאה, אלא זה איסור נפרד מאיסור ההנאה. אבל שמעתי שגם לדרך זה י"ל שדבריו בנקודה הנפלא הם על דרך דבריו בספר המצות שאכילה אסורה מפני ההנאה שבה, שאין כונתו בנקודה הנפלאה שהנאה נאסרה מעין גזירה ושמירה לאכילה, אלא מעצם דין בשר בחלב נאסרו כל ההנאות, ומ"מ מכיון שאכילה היא ההנאה העיקרית בכל דבר הראוי לאכילה לכן אנו דנים שעיקר האיסור מתייחסת להנאת האכילה, ושאר ההנאות נטפלות לאיסור האכילה, ודו"ק.

ונר' שגם דעת הרמב"ם (פ"ח ממאכלות אסורות הט"ז) שאין לוקים על הנאה אלא על אכילה בלבד הוא ג"כ על דרך זה, שההנאה העיקרית היא אכילה ולכן עיקר האיסור מתייחס אליה, ושאר ההנאות נטפלות ונסמכות לאיסור האכילה, ואולי יש להעמיס כן בכונת הלח"מ, ע"ש היטב. אלא שלפי דרך זה באיסוה"נ שלא שייך בהם אכילה אלא רק הנאות אחרות, ראוי שילקו, וי"ע בזה.

ויתכן ליישב בדרך זה גם את מה שנתקשיתי בדברי הרמב"ם בספר המצות, שכתב שאם נמנה אכילה והנאה מבשר בחלב בשתי מצות, א"כ ראוי למנות גם בכלאי הכרם מצוה נפרדת לאכילה והנאה, ולכאו' צ"ע שבבשר בחלב יש שני פסוקים לאכילה והנאה, ואפשר לומר שיחשב שתי מצות, אבל בכלאי הכרם יש רק פסו' אחד של תקדש שמלמד שאסור בהנאה, ומהיכי תיתי לחלקו לשתי מצות, אבל להנ"ל י"ל שהיה פשוט לרמב"ם שבכל מקום שנאסר הנאה יש חשיבות מיוחדת להנאה שע"י אכילה, ובאמת משמע ברמב"ם (פי"ט מסנהדרין ה"ד אות צ"ו) שגם בכלאי הכרם אין לוקים אלא על אכילתם, אע"פ שאין אכילתם יותר מפורשת מהנאתם, ודו"ק.

ובקוה"ע (סימן ל' אות ה') הק' איך אפשר לומר שבבשר בחלב איסור האכילה וההנאה הם מענין אחד ושניהם מענין הנאה, והרי חייבים על אכילת בשר בחלב גם כשלא נהנה ממנו כלל, כגון שעירב בו דבר מר או שאכלו רותח עד שנשרף גרונו, וא"כ מוכח שמתחייב על המעשה אכילה ולא על הנאת האכילה. שו"ר שהברוך טעם (עדל"ת בענין אי בעינן שבאותו דבר שעובר הלאו יקיים העשה, ושער הכולל דין א' ד"ה אמנם לפ"ד) למד שכונת הרמב"ם בסוף דבריו בספר המצות לומר שבאמת בבשר בחלב אין האכילה אסורה מפני ההנאה שבה, מכיון שחייבים גם על שלא כדרך וכנ"ל, ולכן באמת בבשר בחלב אין ההנאה כלולה באיסור אכילה ע"ש, אלא שנשאר בקו' לפי"ז למה לא נמנו האכילה וההנאה בבשר בחלב כשתי מצות. ולכאו' מוכח מזה כמו שהעלנו באות ח' שגם באופן שלא נהנה מטעם המאכל עדיין שייך לומר שיש כאן הנאה, ואף לר' יוחנן שסובר שצריך הנאת גרונו והיינו שיש כאן שביעת גרון, ודו"ק.

ובדברי הרמב"ם בנקודה הנפלאה יש לציין שבפשטות נחלקו האחרונים האם כונת הרמב"ם לבאר גדר איסור האכילה וההנאה בכל איסוה"נ או רק בבשר בחלב, וכמו שהביא הג"ר איתמר גרבוז (שלמי יוסף חולין סימן קנ"ב אות ג').

י. הרמב"ם הביא בתוך דבריו את דברי ר' אבהו (פסחים דף כ"א:) שכל מקום שנאמר לא תאכל, אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע, ובי' שכונת התורה היתה רק לתת דוגמא למין ממיני ההנאה, אבל בכלל זה נאסרו גם שאר מיני ההנאה, ומזה הוכיח יסודו שהנאה ואכילה הם ענין אחד.

אבל הר"ן (בחי' פסחים שם) כתב שאין כונת ר' אבהו שמלשון אכילה משמע הנאה, אלא הוא סובר שיש לימוד מנבילה לכל מקום שכתו' לשון אכילה, אבל לא ממשמעותיה דקרא, ולפי"ז אין ראי' לגדר האיסור שהם מענין אחד.

ורע"א (בפסחים שם) כתב שלכאו' היה אפשר לפרש [כונת ר' אבהו] דלא משום דלא יאכל כולל שני ענינים נפרדים, אכילה והנאה, אלא דס"ל לר' אבהו שאכילה שאסרה תורה בלא יאכל לא תאכל ר"ל הנאת אכילה, וכאילו אמרה תורה לא תהנה באכילה, וה"ה כל הנאות, אלא דתפסה הנאה דשכיחא כמאכל [והיינו כהבנת הרמב"ם], אבל א"א לומר כן דא"כ מאי מקשה לקמן [שגיד הנשה שכתו' לא יאכלו יאסר בהנאה ומתרצת, וחוזרת ומק' הניחא למ"ד יש בגידין בנותן טעם], אלא למ"ד אין בגידין בנותן טעם מאי איכא למימר, והא י"ל דלא יאכלו דכתיב גבי גיד ע"כ אין פירושו לא תהנה ע"י אכילה, דכיון דלית ביה טעם כלום הנאה יש בו, דגם כשתימצי לומר כיון שאוכלו אחשביה באכילה דידיה, ולגבי דידיה הנאה היא, מ"מ כיון דאינו עומד לכך לא עדיף מהנאה שלא כדרך הנאתו דשרי, וא"כ אף דלא הותר בכלל נבילה מ"מ מעיקרו לית ביה איסור הנאה.

והנה עצם מה שנקט רע"א שדבר שאין בו טעם אין בו הנאת אכילה, כבר הערנו כמה פעמים שאין זה מוכרח, אבל גם אם נאמר שהנאה תלויה בטעם י"ל שיש איזשהו טעם בגידין אלא שהוא לא טעם חשוב (עי' רשב"א חולין דף צ"ב, ומטה יהונתן וחוות דעת יו"ד סימן ק', וע"ע היטב בלשון רש"י פסחים דף כ"ב. ד"ה הניחא למ"ד וד"ה אלא למ"ד), וממילא שייך לומר שהוא אסור מחמת ההנאה שבו, ושו"ר שכן יישב הקה"י (נדרים סימן ל"ד ד"ה ויתכן, וע"ע כתבי קה"י החדשים פסחים סימן ע"ה ד"ה והנה הגרעק"א שהרחיב בזה). ואולי רע"א הבין שלמ"ד אין בגידין בנותן טעם לא מתייחסים כלל לטעם זה, והגמ' (חולין דף צ"ב:) אמרה עץ בעלמא הוא, והתורה חייבה עליו, ממילא לא מוגדר כלל בהנאת אכילה. ועוד יש ליישב קו' רע"א לפי מה שהעלה האבי עזרי (פ"א מאבות הטומאה סוף ה"ז) שרק חייבים על גיד הנשה אם תיקנו שיהיה ראוי לאכילה [וכעי"ז הבאנו בענף א' מהחמדת שלמה וחזו"א לענין שאור], וא"כ באמת יש ממנו הנאה. וע"ע בברוך טעם (בענין עדל"ת, אי בעינן שבאותו דבר שעובר בלאו יקיים הע', סוף פרק ראשון) מה שישב קו' רע"א וב"י שהרמב"ם לשיטתו.

ויש להעיר לפי הרמב"ם שאכילה היא רק דוגמא להנאה, שבחולין דף קי"ד: לומדת הגמ' מלא תאכל כל תועבה כל שתעבתי לך הרי הוא בבל תאכל, ואומרת הגמ' שנאסר גם בהנאה מדר' אבהו, דמ"מ אומרת הגמ' (בדף קט"ו.) שכלאי זרעים לא נאסרים מלאו זה מדגלי רחמנא שרק כלאי הכרם אסורים, ומק' אימא כלאי כרם אסורין בין באכילה בין בהנאה, כלאי זרעים באכילה אסירי בהנאה שרו, ולכאו' מהיכי תיתי לחלק בין אכילה להנאה אם האכילה והנאה הם דבר אחד ממש, ואכילה הוא רק דוגמא להנאה, ושו"ר שכעי"ז העיר התפארת יעקב שם. ולפי מה שכתבתי באות ט' שגם באיסוה"נ הנאת אכילה נחשבת האיסור העיקרי, ניחא.

יא. המל"מ (פ"ה מיסודי התורה ה"ח) כתב שגם לשיטות שלוקים על הנאה מאיסוה"נ, מ"מ האוכל בשר בחלב לא לוקה שנים משום אוכל ומשום נהנה, וראי' לדבר מדאמרינן במכות דף כ"א המבשל גיד הנשה ביו"ט בחלב ואכלו לוקה חמש, ואם איתא ילקה שש משום הנאה, ואע"ג דבכל האיסורין אם נצטרף בדבר אחד שני לאוין לוקה שתיים, מ"מ לא דמי, דשאני הכא בבשר בחלב דאכילה נמי הנאה היא, והו"ל כאילו כתב קרא לא תהנה בבשר בחלב בשום הנאה לא ע"י הנאה ולא ע"י אכילה, וכמו שכתב רבינו בספר המצות.

ובחי' רע"א (פסחים דף כ"א:) וקו"ש (שם אות ק"א) נדחקו להעמיד ברייתא זו כמ"ד שבשר בחלב מותר בהנאה, ואה"נ לדידן לוקה שש. ואולי היה אפשר לומר שכיון שלומדים איסור אכילה והנאה ממה שכתו' ג' פעמים לא תבשל גדי בחלב אמו, ולא מוזכר להדיא לשון אכילה או הנאה, א"כ מסתבר להעמיד הפסו' שאוסר בהנאה בשאר הנאות חוץ מאכילה מכיון שאכילה כבר נאסרה בפנ"ע, ואף שאם מאכלות אסורות נאסרו במעשה אכילה ולא בהנאת אכילה, נמצא שבעצם יש כאן איסור נוסף אלא שבמקרה נפגשו ע"י האכילה, מ"מ מכיון שבכל מעשה אכילה יש גם הנאת אכילה, לא מסתבר שהתורה באה לאוסרו שוב, ובפרט אם נאמר שכל איסור ההנאה הוא כעין חיזוק וגדר לישמר מהאכילה [וכמו שמשמע קצת בתרגום שמתרגם בשלשת המקומות שכתו' לא תבשל גדי בחלב אמו - לא תיכול, שנר' שזהו עיקר האיסור, ודו"ק]. וע"ע תוס' חולין דף קט"ו: ד"ה ונאמר שאם היה מקור שבשר בחלב אסור בהנאה רק בגז"ש מקדש, היינו אומרים שאסור בהנאה ומותר באכילה, ודו"ק.

יב. הר"ן (חולין דף ל"ב. מדפי הרי"ף) בי' מחלו' אביי ורבא האם בת תיהא מותר או אסור, כעין דברי התוס' שהבאנו לעיל באות ה' שנחלקו האם ריחא נחשבת אכילה או לא, אבל בי' מה שצריך להגי"ע כאן לאכילה באופן אחר, שכתב דליכא למימר דמשום הנאה מילתא היא נאסר, דהא קי"ל כר' שמעון דאמר דבר שאין מתכוין מותר, ולדידיה הנאה דלא מכוין ליה שריא, והכא ודאי בבת תיהא אינו מתכוין ליהנות מיין נסך דלאו ברשיעי עסקינן, וכ"ת פסיק רישיה הוא, לענין הנאה ודאי אע"ג דהוי פסיק רישיה שריא דכיון דלא מיכוין לה לא חשבינן לה מידי, אלא ע"ז פלוגתייהו דאביי ורבא בהנאה דאכילה תליא, דאבי סבר דריחא מילתא היא וכאכילה חשיבא הילכך אע"ג דלא מיכוין כלל אסור, דקי"ל המתעסק בחלבים ועריות חייב שכן נהנה, ורבא סבר ריחא לאו מילתא היא, כלומר דלא חשיבא ליה אכילה, הילכך כיון דלא מיכוין שרי.

ובפשטות היה נר' שכונת הר"ן לחלק שבאיסוה"נ כל זמן שלא מתכוין לזה ואין לו ענין בזה לא נחשב שנהנה אף שעשה פעולת הרחה וכדו', משא"כ באכילה שנאסר המעשה אכילה הרי יש כאן מציאות של מעשה אכילה אפי' אם אינו מעשה הנאה, ולפי"ז מבו' בר"ן שבאיסורי אכילה אין הנידון על הנאת האכילה אלא על המעשה אכילה. וע"ע קו"ש (ח"ב סימן נ"ג אות ח') שבי' קצת באופן אחר, וצ"ע בכונתו, אבל מ"מ גם הוא כתב (באותיות י"ד-ט"ז) שיוצא מהר"ן דלא כדברי הרמב"ם בספר המצות שאכילה היא מין ממיני ההנאה.

אבל בשערי ישר (שער ג' פרק כ"ה ד"ה ובעיקר, וע"ע ח' ר' שמעון יבמות סימן ל"ז ונדרים סימן י"א) ובגרנ"ט (סימן נ"ג) למדו שגם לר"ן ענין איסוה"נ ואיסורי אכילה שוים, ובשניהם רק נאסר כשהוא עשה מעשה השתמשות או לקיחת הנאה, אלא שבחלבים ועריות שגופו נפגש עם האיסור נחשב שיש כאן מציאות של השתמשות, והמחלו' לענין ריח היינו האם נחשב שממש נפגש עם ההנאה, עיי"ש.

יג. בקה"י (נדרים סימן ל"ד ד"ה והנה) הביא דברי הר"ן (עבודה זרה דף ס"ח.) שבי' מה שלומדים דין נותן טעם לפגם מנבילה שאינה ראויה לגר, דהיינו טעמא דמה מצינו בנבילה שלא אסרתו תורה אלא כשהיא ראויה לגר שהאוכלה נהנה מן האיסור אע"פ שהיא נפגמה קצת, אבל כל שאינה ראויה לגר כיון שאינו נהנה מן האיסור התורה התירה, אף באיסור שנותן טעם בהיתר כיון שההיתר נפגם קצת מן האיסור, נמצא שזה שאכלו אינו נהנה מן האיסור אלא מצטער, והקה"י רצה לומר שהיינו שיסוד האכילה מפני הנאת האכילה, אבל באמת אין ראי' שזהו עיקר האכילה, ויתכן שאינו אלא תנאי באכילה.

יד. הנה מאכלות אסורות שיעורם בכזית, ואילו איסוה"נ דנו האחרונים האם עוברים עליהם בכזית או בשו"פ, עי' שו"ת רע"א סימן ק"צ וצל"ח פסחים.

והנה אם עוברים על איסוה"נ בשו"פ לכאו' מוכח שאכילה לא נאסרה מדין מין ממיני ההנאה, דא"כ למה נשתנו בשיעוריהם. ואולי צ"ל שגם לדרך זה אכילה היא סוג הנאה מיוחדת שיש לה גדרים שונים קצת משאר הנאות, וכמו שפשוט ששיעור הצירוף לענין שאר הנאות לא תלוי בשיעור של כדי אכילת פרס.

ואם עוברים באיסוה"נ על כזית לכאו' משמע שהם קשורים לענין אכילה, דאל"כ מהיכי תיתי לתלות בשיעור זה, ונר' שלפי"ז מוכח שבכל איסוה"נ עיקר האיסור הוא באכילה, ולכן ראוי לתלות כל ההנאות בשיעור אכילה [וע' מל"מ פי"ד מאבל הכ"א שרצה לומר שגם לשיטות שלוקים על הנאה זה רק כל זמן שהוא עדיין ראוי לאכילה, כיון שנלמד מלא יאכל ודו"ק, וע"ע אבנ"ז יו"ד סימן שפ"ה אות ג']. וע"ע מה שכתב הג"ר איתמר גרבוז בענין זה בשלמי יוסף חולין סימן קנ"ב סוף אות ד'.

טו. הריטב"א (בפסחים דף כ"ז.) הביא כמה ראשונים שסוברים שבמקום שמתירים ליהנות מאיסוה"נ ע"י שיוליך הנאה לים המלח, היינו רק להתירו בהנאה אבל לא באכילה.

ובברכת אברהם דייק מדבריהם שמוכח שיש חילו' בין איסוה"נ לאיסור אכילה, אבל בדבר שמואל למד שעיקר כונתם לחלק בין הנאה מגוף החפץ לבין הנאה ממה שנתרבה ממונו, עי"ש היטב, ויש לפלפל בזה טובא.

טז. בבכורות דף ל"ז. מבו' שהקונה דבר ואכלו ונתברר שהיה אסור באכילה, צריך המוכר להחזיר את דמיו, וכן נפסק בחו"מ סימן רל"ד. והסמ"ע (שם בס"ק ד') כתב בטעם אחד שהוא מפני שאין אכילת איסור נחשבת הנאה דאדרבה מצטער הוא, ועי' גם תוס' (כתובות דף ל': סוד"ה ואי) שבאונס פטור מממון דאנן סהדי דלא ניחא ליה באכילת איסור.

ולפי"ז לכאו' ק' אם כל החוב על אכילת איסור הוא מפני הנאת האכילה, למה יש חיוב על אכילה בשוגג, והרי מכיון שנודע לו שהוא איסור הוא מצטער ע"ז ונמצא שלא נהנה.

ובפשטות צ"ל שאע"פ שעכשיו שנודע לו הוא מצטער יותר ממה שנהנה מעיקרא, וא"כ נחשב שבסך הכל לא הרויח כאן הנאה, ולכן לא שייך לחייבו ממון מדין נהנה, מ"מ כיון שבשעת האכילה היה לו הנאה שייך לחייבו על הנאה זו, ועי' היטב מה שכתבתי לעיל אות ה'.

שו"ר בבית האוצר (מערכת א' כלל ע"ב) שדן לומר שאכילת איסור לא נחשבת אכילה ע"י"ש, וכתב שלפי"ז מה שחייבים על כל איסורי אכילה אע"פ שאחרי שאסרתם תורה לאו בני אכילה נינהו, י"ל דגזה"כ הוא, ועוד י"ל דכיון דעם חלות האיסור יחד הוא דפסק מלהקרא אכילה, לכן שפיר אסור, ולא דמי לאוכל שלא כדרך אכילה ממש כיון דאכילה כזאת גם אם היה אוכל לפני חלות האיסור לא היה נחשב אכילה, ולכן לא חל עליה איסור כלל, משא"כ מה שאינו אכילה מפאת האיסור בעצמו זה אינו מפסיד, כיון דעם חלות האיסור יחד הוא דפסק מלהקרא אכילה וכנ"ל. ועוד י"ל בפשיטות טפי דשפיר אסור, דכיון דאם תתירו שוב יהיה חשוב אכילה, ולכן א"א להתירו כלל. [ויש לציין ששלשת

הדרכים שהעלה בית האוצר מצאנו גם בב"י מה שחייבים על שחוטי חוץ וחולין שנשחטו בעזרה לפי ר"ש ששחיטה שאינה ראויה לא שמה שחיטה, שרש"י ותוס' חולין דף פ': כתבו שבהכי חייביה רחמנא, ואילו הרמב"ן שם חלק וכתב שאינו גזה"כ אלא סברא פשוטה, והנאות יעקב סימן ג' אותיות א'-ד' דן האם כונתו מכיון שלולי שהתורה אסרה היה שחיטה ראויה, או שכונתו שכיון שאם יהיה מותר יהיה שחיטה ראויה א"א להתיר]. אבל יל"ע האם המהלכים שכתב יישבו גם את הקו' שלנו, שהרי למעשה אין כאן הנאה ואיך נוכל לחייבו על ההנאה.

יז. הקה"י (קדושין סימן מ' אות ח') כתב לפלפל לשיטת הרשב"א (בנדרים דף ט"ו) שגם כשיש הנאת הגוף ביחד עם קיום המצוה אומרים מצות לאו ליהנות ניתנו, א"כ אי נימא דכל איסורי אכילה ועריות הוא מחמת ההנאה ולא שעצם המעשה אסורה, היה ראוי להתיר במקום קיום מצוה בלא טעמא דעדל"ת דהא במקום מצוה לא מחשבא הנאה, והרי מבו' בכל הסוגיות דיבמות דא"א להתיר יבמה דחייבי לאוין אלא מדין עדל"ת, וכן בירושלמי שהביאו תוס' (קדושין דף ל"ח) דאמרו עדל"ת גבי מצה של חדש, ותירצו דאין ע' דלפני הדיבור דוחה ל"ת דאחר הדבור, ואכתי לישתרי מטעם מצות לאו ליהנות ניתנו, אלא ע"כ מוכח שעצם המעשה אסור ואינו בגדר איסור הנאה, ויש לפלפל.

שו"ר בכתבי קה"י החדשים (פסחים סימן ע"ה ד"ה והנה ראיתי וד"ה אמנם) שהביא קו' זו, ורצה לדחות שנאמר בדיוק להיפך שגם במצות שבאכילה וביאה המצוה היא על ההנאה, ובכה"ג לא שייך מצות לאו ליהנות ניתנו.

יח. האבנ"ז (או"ח סימן תל"ג אות ג') כתב בתוך דבריו שמה שאמרו בפרק ערבי פסחים דמצוה לאכול מצה לתיאבון משום הידור מצוה, היינו מכיון דאכילה הוא רק כשנהנה (דהנאת גרונו להלכה, הנאת מעיו לר"ל), וחשיב הידור מצוה כשנהנה יותר. ומבו' בדבריו שההנאה הוא חלק עיקרי מהאכילה, וי"ע האם מוכח שהוא לא רק תנאי בעלמא לאכילה.

ובאמת יש לציין שהיה מקום לחלק בנידון זה בין מצות לאיסורים, שגם אם באיסורים יתכן שהעיקר תלוי בהנאת אכילה, ולכל הפחות שצריך גם הנאה, מ"מ י"ל שמצוה שאני. וכן מבו' בתורת חיים (חולין דף ק"כ) שאע"פ שבאיסורין אם אכלן שלא כדרך הנאתן פטור, אבל במצה דלאו בהנאה תליא מילתא דמצות לאו ליהנות ניתנו, ואפי' בלע מצה קי"ל דיצא אע"ג דלא נהנה ממנה [ובענין זה אם בבליעה נחשב הנאה, ואם פטור על בליעת מאכלות אסורות, ע' מה שכתבתי לעיל אות ו']. וכן כתבו בשו"ת נוב"י (או"ח תנינא סוף סימן קט"ו, בתשובה מבן המחבר) והורה גבר (הוריות דף י':) ומחנה חיים (ח"א סימן ל"ב ד"ה ומה) לבאר את הצד במל"מ (פ"ה מיסודי התורה ה"ח ד"ה יש לחקור) שבאכילת מצוה יוצא גם שלא כדרך אכילה שהוא משום שמצות לאו ליהנות ניתנו [ובשו"ת מהר"ם שיק או"ח סימן רנ"ח בי' הצד שיוצא מדין אחשביה], וכתב הברוך טעם (דין עדל"ת בענין אי בעינן שבאותו דבר שעובר הלאו יקיים העשה) שלדברי התורת חיים נמצא שאע"פ שבמאכלות אסורות חייב על הנאת האכילה, מ"מ במצות הנידון הוא על המעשה אכילה. [אבל יש לציין שכל דברי התורת חיים באו לאפוקי מתוס' חולין שם ד"ה לחם, וא"כ י"ל האם תוס' חלקו גם על עצם יסוד זה]. וכל חילוק זה שייך רק אם נאמר שבאכילה שלא כדרכה חסר רק בהנאת האכילה ולא במעשה האכילה, ואילו לעיל אות ח' העלנו שבפשטות הוא להיפך.

ואולי היה אפשר לבאר בדרך זה את מה שמשמע במחצית השקל (סימן תע"ה ס"ק ד') שאע"פ שקי"ל כר' יוחנן שאכילה לענין מאכלות אסורות תלי בהנאת גרונו, מ"מ לענין מצות תלוי בהנאת מעיו, וכמו שדייק ממנו המהר"ם שיק (או"ח סימן ר"נ). ולכאו' ק' מהיכי תיתי לחלק בזה, ולמה לא נאמר שכיון שאכילה מתפרשת לענין הנאת גרונו היינו בין באיסורין ובין במצות, וכמו שבאמת נקטו החת"ס (או"ח סימן קכ"ז) וכתב סופר (או"ח סימן צ"ו) וערוך השלחן (יו"ד סימן פ"ה סעי' י"ב). אבל להנ"ל י"ל שבאיסורים שדנים על הנאת האכילה עיקר ההנאה היא הנאת גרונו, משא"כ לענין מצות שצריך מעשה אכילה עיקר המעשה אכילה היא בכניסה למעיו, ודו"ק.

וכן יש להטעים לפי דרך זה מה שיש רוצים לומר לדעת רש"י שבאכילת איסורין צריך שלא יהשה מתחילת אכילתו ועד סופו יותר מכדי אכילת פרס, ואילו באכילת מצוה העיקר שלא ישהה בין אכילה לאכילה כדי אכילת פרס (ע' מהרצ"ח ברכות דף ל"ז:, רש"ש שבת דף ע"א., ספר החיים לגר"ש קלוגר או"ח סימן תפ"ו, שו"ת האלף לך שלמה או"ח סימן שכ"ג מובא בדע"ת סימן תע"ה), שהיינו שצירוף הנאה צריך צירוף יותר אלים מצירוף במעשה, וע' בזה.

ועיקר חידושו של האבנ"ז שהתיאבון במצה הוא רק הידור מכיון שחלק מענין האכילה הוא ההנאה, י"ל האם מתאים למה שהביא הלקט יושר שהתרוה"ד לא היה ישן ערב סוכות בצהרים כדי לישון בסוכה לתיאבון. וע"ע היטב בתוס' סוכה דף כ"ז. ד"ה תשבו שהביאו שהירושלמי הסתפק האם יש ענין לאכול כזית ראשון בסוכה לתיאבון, וי"ל בצדדי הספק.

ועכשיו נחזור לדברי הקה"י שפתחנו בהם, שכיון שחייב על חמץ בפסח וכן על בשר בחלב וכלאי הכרם אף שלא כדרך אכילתם, ע"כ האיסור הוא במעשה אכילה ולא בהנאת אכילה, ולהיפך משאר מאכלות אסורות שבהם נאסר רק ההנאה ולא המעשה.

והנה מה שנקט שאם חייבים על אכילה שלא כדרך מוכח שלא חייבים על הנאת אכילה, כבר העלנו באות ח' שאינו מוכרח, ובפשטות לא תליא הא בהא.

ומה שכתב עפי"ז שגם בבשר בחלב האיסור הוא על מעשה האכילה ולא על הנאת האכילה, לכאו' זה נסתר מדברי הרמב"ם בספר המצות שהקה"י עצמו הוכיח מהם שאיסורי אכילה נאסרו מחמת הנאת האכילה, שהרי הרמב"ם מדבר על בשר בחלב, וכבר העיר בזה הקוה"ע כמו שהבאנו באות ט', אלא ששם הבאנו שהברוך טעם ג"כ למד בכונת הרמב"ם שבשר בחלב שאני, וצ"ע.

ומה שהעלה שגם בכלאי הכרם האיסור במעשה אכילה ולא הנאת אכילה הוא לכאו' תימה, שהרי בכלאי הכרם לא הוזכר כלל אכילה, אלא יש דרשה של תקדש ללמד שאסור בהנאה, וא"כ מהיכי תיתי לאסור אכילה בלי הנאה, ואע"פ שלעיל אות ט' הוכחנו שיש משמעות מיוחדת לאכילה יותר מהנאה גם בכלאי הכרם, היינו שאכילה נחשבת הנאה עיקרית וחשובה, אבל מנא לן לאסור אכילה בלי הנאה.

סימן ב'

בל יראה בביטול יבש ביבש חד בתרי

כתב המג"א (סימן תמ"ז ס"ק י"א) נר' לי אע"ג דלח בלח [שבטל בס'] מותר לקיימו לכו"ע [דהיינו אפי' לשיטות שאסור לאוכלו], יבש ביבש אסור דעכ"פ החמץ בביתו. מיהו לדעת הרא"ש דיבש ביבש נעשה היתר גמור ומותר אח"כ לבשלן ביחד, א"כ ה"נ מותר לקיימו דנעשה היתר גמור, מיהו לא קי"ל הכי אלא במקום הפסד, עכ"ל. ובנהר שלום דן בחמץ שנתבטל יבש ביבש להתירו באכילה בפסח עצמו, אם אוכל כל חתיכה בפנ"ע בזה אחר זה [דהיינו כמו שקי"ל בכל האיסורים שנתבטלו יבש ביבש שלא במקום הפסד], ומ"מ כתב שאסור להשהותו מהטעם הנ"ל.

[וצ"ע במשנ"ב שהעתיק דברי המג"א האלו (בסימן תמ"ז ס"ק ל"ג, ועיי"ש בשעה"צ ס"ק ל' שמוכח שנתכוין ממש לסברת המג"א), ואילו לעיל (סימן תמ"ב ס"ק א') כתב שמה שאסור להשהותו הוא דלמא יבא לאכול ממנו בפסח, ולדבריו לכאו' לשיטות שאסור לאכול לח בלח שנתבטל בס' יהיה אסור גם לשהותו, ודלא כמג"א].

ובמשנת ר' אהרן (חולין סימן ז' אות ג') רצה לחלוק על דברי המג"א, ולומר שאף לרשב"א שבביטול יבש ביבש חד בתרי אסור לאדם אחד לאכול שלשתם מכיון שודאי אוכל האיסור, מ"מ מותר לו להשהותו, שכיון שלענין להשהותו המיעוט בא לנגד לרוב ולאוסרו ממילא הוא מתבטל.

ועצם יסוד זה שביטול תלוי בהתנגדות שבין המיעוט לרוב מצאנו בכמה אחרונים. אמנם גדרי הדבר מתי נחשב התנגדות לא נתבררו כ"כ, ולכן אמרתי לסדר את הדברים.

א. שיטות הראשונים בביטול ברוב

הנה נחלקו הראשונים האם חתיכת איסור שנתבטלה בשתי חתיכות של היתר מותר לאדם אחד לאכול את שלשת החתיכות, ויש בזה ג' שיטות:

דעת הרא"ש (חולין פ"ז סימן ל"ז) שמותר לאדם אחד לאכול שלשתם אפי' בב"א, ולשונו שם שנהפך האיסור להיות היתר. והרמ"א (יו"ד סימן ק"ט סעי' ב') כתב שבמקום הפסד יש לסמוך על דבריו, וכמו שהביא המג"א.

ודעת הרשב"א (תורת הבית בית רביעי שער ראשון, דף י"ז.) שיכול לאכול כל חתיכה בפנ"ע, וכשאוכל זו אני אומר לו זו היא האסורה וכן בכל אחת ואחת, וכשאוכל האחרונה שבכולן אני אומר במה שכבר נאכל היה האיסור וזו של היתר היא, ולפיכך אוכל כל אחת בפנ"ע. וכן פסק השו"ע (יו"ד סימן ק"ט סעי' א') בדיעה הראשונה שהביאה בסתמא, מותר לאכול אדם אחד כל שלשתן כל אחת בפנ"ע, אבל לא יאכלם שלשתם יחד.

ומפשטות לשון הרשב"א בתורת הבית ומשמרת הבית משמע שרק מדרבנן אסר לאכול שלשתם כאחד, וכן כתב הפרמ"ג (יו"ד סימן ק"ט משב"ז ס"ק א'), וכן הוא במשנ"ב כאן (סימן תמ"ז שעה"צ ס"ק ל'). אבל במשנת ר' אהרן דייק מבי' הגר"א ביו"ד שם שהוא דאורייתא (וי"ל בזה היטב וצ"ע), וכן נקט הגרי"א חבר בבית יצחק (סימן מ"ה וסוף סימן מ"ח), וע"ע חזו"א (מעשרות סימן ז' ס"ק ז' בסוגריים) שכתב שדברי הרשב"א הם מדרבנן, ואת"ל שהוא מדאורייתא מ"מ וכו', וע"ע חי' ר' שמעון (ב"מ סימן ז' אות ד').

ותוס' (חולין דף ק'. סוד"ה בריה) הסתפקו האם מותר לאדם אחד לאכול שלשתם, ומשמע שנסתפקו אפי' באוכלם זא"ז, וכן הוא דעת הסמ"ג, והובא בשו"ע (יו"ד שם) בלשון י"א. ומ"מ לדבריהם משמע שהוא רק איסור דרבנן.

אבל בתוס' רי"ד (ב"ב דף ל"א: סוד"ה שתי) כתב שאם נתערבה חתיכה אחת של חלב בשתיים של שומן היא בטילה ברוב, ומותר לו לאדם ליקח אחת מהן ולאוכלו דבתר רובא אזלינן, ושלשה בני אדם נמי מותר לאכול שלשתן, ואין אשם תלוי נוהג אלא בשתי חתיכות דליכא רובא דהיתירא, ואע"פ ששלשה בני אדם מותרין ליכול שלשתן, אם אדם אחד אכל שלשתן מביא חטאת שהרי בבירור אכל חתיכה של חלב, וע"ש שכתב לדמות לשתי כיתי עדים שמכחישים זא"ז שלא יכולים להצטרף לעדות אחרת כיון שממנ"נ יש כאן פסולים. ועוד כתב (בדף צ"ב:) שאם נתערבה חתיכה דנבילה בשני חתיכות דשחוטה ואינה ניכרת, יכול ליקח כל חתיכה שרוצה וליכול, ולא חיישינן דילמא חתיכה דאיסורא אתא לידיה, או שלשה בני אדם אוכלין את שלשתן, דמהתורה האיסור בטל ברוב היתר, ואע"פ שהיה ברור האיסור ובלבד שלא יאכל האחד את שלשתן, וע"ש שכתב שרוב זה דומה לרובא להדיא זבני שמועיל רק באיסור ולא בממון, וע"ע שו"ת הרי"ד (סימן א').

ב. גדר ביטול ברוב

ורגילים ללמוד שמחלו' הראשונים תלוי בעיקר גדר ביטול ברוב שיכולה להתבאר בג' אופנים, דהיינו: א. שביטול ברוב הוא מדין הלך אחר הרוב, שזהו הנהגה או הכרעה בספיקות. ב. שביטול ברוב הוא דין מתיר חדש שחידשה התורה שע"י הרוב המיעוט נהפך להיות היתר. ג. י"ל דרך ממוצעת שהביטול מתחיל מזה שיש דין הלך אחר הרוב על כל אחד מהחתיכות, ואז שוב חל הדין של ביטול לעשותו היתר גמור.

והצד הראשון שביטול ברוב הוא מדין הלך אחר הרוב כבר כתב הקו"ש (ב"ב אות קכ"ז) לבאר בזה את דעת התוס' רי"ד שאסור לאדם אחד לאכול את שלשת החתיכות מדאורייתא, וכן כתב התורת זרעים (פ"ח מתרומות מ"ו) בשם הגרי"ז בדעת הרשב"א (ועי' גם כתבי הגרי"ז זבחים סוף דף ע"ג., ומבו' מזה שלדעתו דברי הרשב"א הם מדאורייתא מטעם זה, וע"ע מה שנכתוב בזה לקמן).

ולדרך זה צריך לבאר למה שינוי חז"ל לשונם וקראוהו ביטול, ולא הלך אחר הרוב. והיה נר' שמכיון שההיתר והאיסור מעורבים זו בזו הוא הלך אחר הרוב אלים [ועדיין צ"ב בטעם הדבר], ומחמת אלימות זו מועיל אף כשהמיעוט קבוע, ויתכן שזהו כונת התורת זרעים שם בשם הגרי"ז שהדין ביטול אינו אלא לענין שלא יהא נידון כקבוע, ויהא שייך ביה דינא דהלך אחר הרוב [והעולם רגילים לבאר כונתו שאין דין ביטול על עצם החפצא דאיסורא, אבל יש דין ביטול על מעלת הקבוע שלו, וצ"ע]. ועוד שמעתי להגדיר יותר את החילוי שבין ביטול ברוב להלך אחר הרוב לדרך זה, שבהלך אחר הרוב מתייחסים גם לצד הרוב וגם לצד המיעוט אלא שמוטים לצד של הרוב, ואילו בביטול ברוב לא מתייחסים כלל לצד של המיעוט, אלא הרי הוא כמאן דליתא [כנראה מפני שאותה חתיכה עצמה של איסור שהיא המעוררת את הצד לאסור, היא גם נמצאת בתערובת, וגם עליה יש נידון להתירה], אבל מ"מ הכל רק ביחס לצד של האיסור, אבל עצם האיסור לא נהפך להיתר אלא נשאר באיסורו.

וע"ע קו"ש שם וחי' ר' שמעון (ב"מ סימן ז' תחילת אות ד') מה שהעירו על מהלך זה שביטול מדין הלך אחר הרוב.

והצד השני שבביטול ברוב האיסור עצמו נהיה היתר, כן הוא לשון הרא"ש עצמו שמותר לאכול שלשת החתיכות בב"א מפני שנהפך האיסור להיות היתר [אמנם יש להדגיש שכתבו האחרונים שהיינו רק לגבי דיני החפצא ולא לענין מהות החפצא עצמו, ע' שערי ישר (שער ג' פרק ט"ז ד"ה ונלענ"ד), קוה"ע (סימן ע"א ס"ק ז'), וקה"י (חולין סימן ל"ב ובכורות סימן כ'), שכיונו כולם ליסוד זה, אלא שכל אחד הגדירו בסגנון אחר].

וצריך להבין איך לומדים יסוד זה של ביטול מאותו הסו' של הלך אחר הרוב אם אין ענין זה לזה, וע' שערי ישר (שער ג' פרק ד') מה שכתב בזה [וע"ע היטב בחי' ר' חיים על הש"ס סימן רכ"ט]. ויש לציין שהערוך השלחן (יו"ד סימן צ"ח סעי' כ"ח) הביא שיש ראשונים שכתבו מקור אחר לביטול ברוב, אבל מ"מ לא יתיישב לפי"ז דברי הרא"ש עצמם.

וי"ע מאיזה טעם גזרה תורה שהמיעוט יתבטל לרוב, האם זה מפני שבאמת מצד עצמו ראוי למיעוט ליטפל ולקבל את דין הרוב (ולפי"ז מה שדבר הניכר לא בטל זה מפני שבכה"ג לא מוגדר מעורב אלא כל חתיכה עומדת לעצמה), או שגם לדרך זה שחידשה התורה פרשה של ביטול מ"מ זה רק כדי שלא ישארו ספיקות, אלא שבמקום שיש ספק לא חידשה התורה הנהגה או הכרעה אלא מתיר של רוב.

והצד השלישי שביטול ברוב מתחיל מענין הלך אחר הרוב, ושוב נהפך המיעוט להיות ממש היתר גמור, העלו בחי' ר' שמעון (ב"מ סימן ז' אות ג'), וחי' ר' ראובן (כתובות סימן ט"ו אות ג'), וכן רגילים ללמוד בדעת החזו"א (יו"ד סימן ל"ו סוף ס"ק ב', ע"ש היטב וע"ע סימן ל"ז ס"ק כ'), אבל לא נתברר איך שני ענינים אלו מתחברים יחד.

ונר' שלפי דרך זה ענין רוב היינו לעורר צד חזק על כל אחד מהחתיכות המסופקות לומר שהם מהרוב, ויש מקומות שמכח צד חזק זה מנהיגים או מכריעים שהם מהרוב, והיינו דינא דהלך אחר הרוב, ויש מקומות שחידשה תורה [ולא נתבאר מאיפה נתחדש, וע' מה שציינתי לעיל] שמכח צד חזק זה יקבלו אותם חתיכות מסופקות את דין הרוב, והיינו שענין ביטול ברוב הוא שכל חתיכה שיש עליו צד גדול שהוא של היתר [ע"י שהוא בתערובת שרובה היתר] באמת יתהפך להיות היתר, ושו"ר שכעין זה הם דברי ר' שמעון שם.

ולפי מה שביארנו במהלך זה לכאו' א"א לומר שזהו טעמם של הרשב"א והתוס' רי"ד שאסור לאדם אחד לאכול שלשתם, שהרי למעשה אין ההיתר מדין הלך אחר הרוב, אלא הוא מתחיל מהנטייה שיש על כל אחד מכח הרוב, ונטייה זו באמת קיימת על כל שלשתם. שו"ר בחי' ר' שמעון (שם אות ד') שכתב לבאר דברי הרשב"א על דרך זה לפי מה שנטה שם קצת מדרכינו, ע"ש ודו"ק.

ובמחלו' הרשב"א והתוס' רי"ד האם מותר לאדם אחד לאכול את שלשת החתיכות בזה אחר זה, היה נר' שאם ביטול ברוב הוא רק מדין הנהגה או הכרעה, יש לדמות לברייתא בשבועות (דף י"ט.), שני שבילין אחד טמא ואחד טהור והלך בראשון ולא נכנס [למקדש, שוב הלך] בשני ונכנס, חייב, הלך בראשון ונכנס, הזה ושנה וטבל ואח"כ הלך בשני ונכנס חייב. והיינו שאע"פ שכאשר נדון על כל כניסה בפנ"ע יש לו חזקת טהרה, וכלים שנגע בהם אחרי שהלך בראשון, וכן הכלים שנגע בהם אחר שנכנס לשני טהורים, מ"מ הוא עצמו אסור לו ליצור מצד שיהיה עליו ודאי כניסה למקדש בטומאה, וממילא מתחייב [וצריך לומר שגם הכניסה הראשונה לא הותרה לו אלא עד כמה שלא יכנס שוב אחרי שעובר בשני, אבל מכיון שנכנס שוב, אף כניסתו הראשונה לא הותרה, ואפשר לחייבו ממה נפשך ולא נחשב אנוס].

ולפי"ז נר' שע"כ שלרשב"א אינו דין הלך אחר הרוב לחוד, דא"כ איך מותר לו לאכול שלשתם בזא"ז, אלא צ"ל שאחרי שיש מצב שראוי ללכת בו אחרי הרוב נהיה היתר ודאי, אלא שכל שהוא בב"א הרי הוא נידון אחד, ולא שייך בו ההתחלה של הלך אחר הרוב כמו שבי' ר' שמעון, או שלעולם לפי הרשב"א הוא דין ביטול גמור אלא שכיון שאוכל כולם כאחת הוי כהוכר האיסור שאין בו דין ביטול, כמו שבי' החזו"א (מעשרות סימן ז' ס"ק ז' בסוגריים) את דעת הרשב"א.

ג. ביאור הגמ' בבכורות ויסוד ביטול מכח התנגדות

בגמ' בבכורות (דף כ"ג.) מובא נידון האם טומאה שבטלה היא כמאן דאיתיה או כמאן דליתא, ואומרת הגמ' שאם טומאה כמאן דאיתיה אז הביטול רק מועיל שלא יטמא במגע אבל עדיין מטמא במשא, ובבי' החילו' מצאנו ג' דרכים:

בתוס' (שם ד"ה נבילה) רצו לומר שלא מדובר שנגע בכולם בב"א, אלא נגע בזה וחזר ונגע בזה, ולפי"ז אין חילו' בעצם בין מגע למשא אלא בין בב"א לבין בזא"ז וכדעת הרשב"א, אלא שלענין אכילה כתבו התוס' בסוף דבריהם שאכילה ג"כ כל משהו ומשהו שנכנס לבית הבליעה קמא קמא בטל ברוב היתר, ודמי למגע כשנגע וחזר ונגע דטהור, וי"ע בזה אטו לא שייך שיכניס כמה חתיכות קטנות לבית הבליעה בב"א.

אבל בפשטות החילו' שבין מגע למשא היינו שבמגע דנים על כל נגיעה בפנ"ע, ואילו במשא דנים את כל המשא כאחד. וכן כתב הכס"מ (סוף פ"א מאבות הטומאה) בשם המהר"י קורקוס, שהטעם מכיון שהטומאה ע"י נגיעת בשרו בטומאה וכל זית הוא בפנ"ע, חשיבה כל נגיעה באפי נפשה, כי כל נגיעה ונגיעה מחולקת היא לעצמה, ובכל זית יש נגיעה בפנ"ע כי הבשר הנוגע בזית זה אינו נוגע בזה וחשיב כנוגע וחוזר ונוגע, אבל נישאו ביחד אין מקום לחלק הזיתים ולעשותו כנושא כל זית בפנ"ע. ולכאו' משמעות דבריו נר' שמגע מתייחסת לבשר, וכל חלק מהבשר נוגע בדבר אחר, משא"כ משא מתייחסת לגברא והוא גברא אחד שנושא את כולם, וי"ע בטעם החילו'.

ומ"מ גם אם אנו אומרים שבמגע מתייחסים לכל נגיעה בפנ"ע, ובמשא מתייחסים להכל כאחד, צריך לבאר מה הנפק"מ לענין ביטול.

והיה נר' שהוא ענין של הוכר האיסור, שכאשר דנים על הכל ביחד וידוע שיש בתוכו גם איסור, הרי יש כאן דבר שבודאי מטמא אותו במשא ולא שייך ע"ז ביטול, וכבר הבאנו מהחזו"א שכתב שגם סברת הרשב"א לאסור לאכול שלשתם כאחד הוא משום הוכר האיסור. ושו"ר שבחי' ר' שמעון (ב"מ סימן ז' סוף אות ד') ג"כ בי' בדרך זה את הגמ' בבכורות, אבל י"ל בסברת הדבר, מה לי שיש כאן ודאי איסור או ודאי מטמא, מ"מ למה לא יתבטל המיעוט ויהפך להיתר, שהרי הוא עדיין בתערובת ולא ידוע מהו ההיתר ומהו האיסור. ויש לתלות בשני הצדדים שהבאתי לעיל למה חידשה התורה שהמיעוט יתבטל לרוב, שאם הוא מפני שבאמת מצד עצמו ראוי שהמיעוט יטפל לרוב, א"כ גם כאן אין סיבה שלא יתבטל, אבל אם הוא מפני שלא רצתה התורה שישאר במצב של ספק ומחמת זה חידשה היתר גמור, י"ל שכאן שאין ספק אלא יש כאן מעשה משא אחת שודאי מטמאה אותו לא נתחדש דין ביטול.

אבל בשערי ישר (שער ג' פרק ז' ד"ה ונלענ"ד) וזכר יצחק (ח"ב סימן מ"ו אות ד') ומשנת ר' אהרן (חולין סימן ז' אות ג') ביארו החילו' בין מגע למשא לדרך זה, שביטול ברוב הוא רק כאשר יש התנגדות בין הרוב למיעוט שאז יש כח לרוב לומר שהמיעוט לא יתנגד לו, וכגון כאשר מתערב חתיכה אחת האסורה באכילה בשניים המותרים באכילה, שהמיעוט איסור בא למנוע שלא יאכלו אף את הרוב מחשש שמא אוכל את המיעוט, ובזה נתחדש שהרוב יבטלנו כדי שיהיה אפשר לאכול אותם, ושוב ממילא מותר לאכול אף המיעוט, אבל לענין טומאה שאין עיקר ענינו היתר או איסור לישא את החתיכות, אלא הנידון הוא האם נטמא ע"י נגיעתו, בזה אין כלל התנגדות בין הרוב למיעוט, שאין לרוב כח מטהר שהמיעוט מנגדו, אלא הרוב לא טימאו והמיעוט טימאו, ובמגע כיון שדנים כל נגיעה כנגיעה בפנ"ע א"כ יש התנגדות, שהמיעוט מעורר חשש על כל נגיעה שמא טימאו, והרוב אומר שלא לחשוש בשום נגיעה לטומאה.

ומה שהדגשנו שבמשא לא נחשב התנגדות רק מפני שאין איסור לאדם לטמאות עצמו, כן מבו' בזכר יצחק, וכך נר' בשערי ישר (ע"ש היטב ובד"ה ולפי"ז). אבל לכאו' גם לולי תוספת זה היה אפשר לומר שכיון שבמשא מתייחסים לנשיאת כולם כאחת, אין כאן ניגוד במה שנאמר שאסור לישא את הטמא בכל מקום שהוא, משא"כ במגע שדנים על כל אחד בפנ"ע אם נאמר שיש לכל אחד צד שהוא הטמא נמצא שהמיעוט ניגד לרוב. וצ"ל שהם הבינו שאם אסור לו לישא כל התערובת כאחת מחמת המיעוט, ממילא זה נחשב שהמיעוט ניגד לרוב, ואף שהוא רק חסרון היכי תימצי בעלמא שהרי גם אם המיעוט היה ניכר היה אסור לו לעשות פעולה זו של נשיאת שלשתם כאחת, וצ"ע.

[ובעיקר הדבר, י"ל למה באמת אין כאן נידון לענין איסור טומאה, שהרי אסור לכהן ליטמאות למת. ואולי מ"מ עיקר הנידון הוא האם מטמא או לא, ואחרי שנחליט שהוא נטמא ממילא אסור לכהן לעשות מעשה שיטמאנו.

וביסוד זה שבמקום שהמיעוט לא מנגד לרוב אין ביטול, ביארו הזכר יצחק (ח"ב סימן מ"ו אות ד') ושו"ת הרי"ם (יו"ד סימן ט') את השיטות שהיתר לא מתבטל באיסור, שהיינו שהמיעוט לא מנגד לרוב שהרי הוא לא אומר שמותר לאכול את האיסור, אלא שלכל הפחות ההיתר עצמו כל היכא דאיתיה ישאר בהיתרו. אמנם צ"ע בזה למה לא נאמר שהמיעוט מנגד לרוב לענין עונש, שהרוב בא לחייבו על אכילת כזית מהתערובת, ואילו המיעוט אומר לחשוש שמא לא אכל שיעור מהאיסור לחוד. וצ"ל שאין זה נפק"מ וניגוד לעצם צורת ההתנגדות ברוב, האם לאוכלו או לא, אלא רק לענין הדינים היוצאים ממנו, ובכה"ג לא נחשב ניגוד.

ובמשנת ר' אהרן (חולין סימן ז' אות ג') ושערי ישר (שער ג' פרק ז' ד"ה ולפי"ז) ביארו ע"פ יסוד זה את סברת הרשב"א שאסור לאכול את שלשת החתיכות בב"א, והיינו שביטול ברוב גורם שלא יוכל המיעוט לנגד לרוב ולהפסידו ממה שהיה לולי המיעוט, והרי לולי המיעוט היו לו שתי חתיכות של היתר, והיה מותר לו לאכול את שניהם, ולכן גם עכשיו לאחר שנתערב ע"כ מותר לו לאכול שניים מתוך הג' בב"א, אבל לאכול שלשתם כאחד שגם לפני כן לא היה לו אפשרות לאכול מעיקרא, ממילא כח זה לא ניתן לו ע"י הביטול, ומ"מ יכול לאכול שלשתם בזא"ז.

ודבר זה יכול להתבאר בשני אופנים - שי"ל שבזא"ז שהנידון האם לחשוש למיעוט בזה יש ניגוד בין הרוב למיעוט בכל חתיכה ולכן שפיר מתבטל, משא"כ באוכל שלשתם בב"א גם אם נאסור אין כאן ניגוד שהרי אין זה איסור יותר ממה שהיה מקודם, וזהו בעצמו הסיבה שנאסר עליו לאכול את שלשתם. וכן מבו' בשערי ישר (אלא שהוא לא בא לבאר את הרשב"א עצמו אלא מבאר ממה בא הרא"ש לאפוקי, וי"ל האם מהלך זה יתיישב בלשון הרשב"א בתורת הבית). וי"ל שאין עיקר חילו' הרשב"א בין בב"א לבזא"ז מחמת ההתנגדות, אלא עיקר חילו' הרשב"א הוא מפני שבב"א הוכר האיסור, או לא שייך בו ענין הלך אחר הרוב וכנ"ל, אלא שמ"מ אם היה ניגוד בין הרוב למיעוט אף בב"א, ממילא הרוב היה מבטל את המיעוט אף בכה"ג, וכן מבו' במשנת ר' אהרן. וצ"ב בשילוב שני חלקים אלו [ובשלמא אם היינו אומרים שבדרך כלל ביטול יבש ביבש הוא מחמת דין הלך אחר הרוב גרידא, ובזה אין היתר בב"א, ובמקום שיש ניגוד מתחדש דין ביטול ברוב שהאיסור נהפך להיתר, וממילא מותר אפי' בב"א, ניחא, אבל ר' אהרן נקט שגם ביבש ביבש דעלמא אחרי הלך אחר הרוב נהיה דין ביטול, וא"כ צ"ב למה כשיש ניגוד גמור הביטול מתאלם ומצליח להתגבר על זה שלא שייך הלך אחר הרוב לענין אכילה בב"א].

ובשערי ישר ומשנת ר' אהרן יישבו לפי"ז, איך לרשב"א מותר לאכול איסור שהתבטל בתערובת לח בלח (בשישים או מין במינו חד בתרי מדאורייתא), והרי יש בילה ובודאי אוכל גם מהאיסור, והוי כאוכל שלשת החתיכות בתערובת יבש ביבש, ולהנ"ל כיון שבתערובת לח בלח אם לא נתיר לו לאכול כולו לא יוכל לאוכלו כלל, נמצא שהמיעוט מכריע ומנגד לרוב ולכן שפיר מתבטל. ולכאו' גם כאן יש להעיר כמו שהערנו לעיל לענין טומאת משא, שהרי אף אם האיסור היה ידוע בתוך התערובת לא היה יכול לאוכלו מפני שע"ז אוכל מהאיסור, וא"כ למה ע"י שהוא לא ידוע הוא מנגד לרוב, לעולם הרוב נשאר בהיתרו אלא שאסור לאכול את המיעוט. אבל באמת י"ל שאה"נ גם אם האיסור היה ניכר בתערובת כיון שא"א להפרידו עדיין היה מתבטל, שגם בכה"ג נחשב שהמיעוט מפריע ומנגד לרוב מכיון שמונע מלאוכלו, ואף שהוא רק מונע מחמת חסרון היכי תימצי להגיע לרוב לחוד [ונידון זה כשהאיסור ניכר בתערובת וא"א להפרידו האם הוא מתבטל, תלוי בדין קרום החלב האם ולמה הוא מתבטל, עי' ט"ז יו"ד סימן ק"ד ס"ק א', ועי"ש היטב במשב"ז בבי' דעת הרשב"א].

[ויש לציין שהפרמ"ג (בשערי התערובת ח"ג פרק ה') בי' שמה שאיסור מתבטל בתערובת לח בלח לפי הרשב"א, זה שמכין שיש ס' נגדו הרי הוא בטל בעוצם מיעוטו, ולא נחשב כלל [ועי"ש לענין מין במינו שמדאורייתא בטל חד בתרי, ולפי"ז מוכח שדברי הרשב"א הם רק מדרבנן כמו שהעיר בעצמו (ח"א פרק ג'), וסימן ק"ט משב"ז ס"ק א')]. וע"ע בזכר יצחק (ח"ב סימן מ"ו סוף אות ג') שנקט בפשיטות שהרשב"א מחלק בין יבש ביבש שהוא מדין הלך אחר הרוב, ללח בלח שהאיסור נהפך להיתר, וע"ע היטב בחזו"א (יו"ד סימן ל"ו סוף ס"ק ב'), ולא נתבאר אם כונתם לסברת השערי ישר או לסברת הפרמ"ג].

ועכשיו נחזור למה שפתחנו בו, שע"פ יסוד זה כתב במשנת ר' אהרן שחמץ שהתבטל חד בתרי מותר לשהותו בפסח אפי' לרשב"א, ודלא כמה שנקט המג"א שבכה"ג הוא עובר בב"א על בל יראה, שהרי כאן אם נאמר שיעבור על בל יראה מחמת חתיכת החמץ נמצא שיצטרך לבער את כולם, וממילא המיעוט מנגד לרוב וחל דין ביטול שהאיסור יתהפך להיתר [וי"ע אם עכשיו יוכל לאכול שלשתם כאחת מכיון שכבר נהפך להיתר, או שרק לענין בל יראה נהפך להיתר אבל לא לענין אכילה]. וי"ע למה אנו אומרים שמחמת החמץ מחוייב לבער את כולם וממילא יש ניגוד, והרי לכאו' אין עליו חיוב אלא לבער אחת מהם, שאסור לו להשותם כאחד כשם שאסור לו לאוכלם כאחד, ואם רק מחוייב לבער אחת א"כ אין כאן ניגוד כלל שעדיין נשאר לו שתי חתיכות כשם שהיו לו מתחילה. ונר' שצ"ל שכיון שהנידון של בל יראה מתעורר על שלשת החתיכות כאחת, א"א לומר שחל דין שמותר לו להשהות שתיים מהם ומחוייב לבער אחת, אלא מכיון שדין רוב לא יכולה להתיר את כל החתיכות שכל אחת סותרת חבירתה, ממילא לא חל דין רוב כלל, ובעצם דינו הוא שמחוייב לבער את שלושתם מספק [אלא שמ"מ למעשה אחרי שיבער אחת מהם נוכל לתלות שהוא היה החמץ, ועכשיו יתחדש עליו דין רוב ויוכל להשהות את השניים הנותרים], וממילא בכה"ג מוגדר שהמיעוט סותר לרוב ושפיר מתבטל.

ועדיין יש לפלפל טובא בגדרים אלו מתי נחשב שהמיעוט מנגד וסותר את הרוב, עי' שערי ישר מה שדייק שלפי הרא"ש בסוגיא בבכורות לא יטמאו במשא אפי' בזא"ז, וע"ש מה שבי' בזה [ובקוה"ע (סימן ס' ס"ק ה') ג"כ דייק כן ונתקשה בזה], וע"ע בית האוצר (מערכת ב' כלל י"ח אות י"ד) וחלקת יואב (או"ח סימן ל"ב ענף ד' מד"ה וראיתי) מה שכתבו ביסוד זה שביטול הוא רק כשיש התנגדות.

ד. סיכום הצדדים בגדר ביטול ברוב

נסכם כאן בקצרה את הצדדים שאפשר לומר בגדר ביטול יבש ביבש ורובם נתבארו בתוך דברינו.

א. ביטול ברוב הוא מדין הלך אחר הרוב - כך הם פשטות דברי התוס' רי"ד כמו שהבאנו לעיל. ויש לציין שבשערי ישר (שער ג' פרק ד') היה לו צד לומר להיפך שהלך אחר הרוב הוא מדין ביטול ברוב, וכן כתב בחי' ר' מאיר שמחה (סנהדרין דף ס"ט וחולין דף צ"ו), ושמעתי לבאר כונתם שמבטלים את הצד של האיסור שלא נחשוש לו.

ב. ביטול מתחיל מהלך אחר הרוב, ואח"כ האיסור עצמו נהפך להיתר - כן הבאנו מחי' ר' שמעון וחי' ר' ראובן, ונתבאר לעיל לדרכינו.

ג. המיעוט נטפל לרוב ומקבל את דינו - כן הוא הפשטות לפי הרא"ש שהאיסור נהפך להיתר, וכן כתב הקוה"ע (סימן נ"ט ס"ק ג'), וכעי"ז בחי' ר' שמעון (ליקוטים סימן ה'), וכתבו שלפי"ז ביטול יוכל גם להוסיף שמות.

ד. מיעוטא כמאן דליתא - כן כתבו העונג יו"ט (סימן ד'), ואמרי משה (סימן א' ס"ק נ"ב), ועוד אחרונים, ועפי"ז כתבו שביטול רק מועיל להוריד שמות ולא להוסיף שמות, וכן לא מועיל להשלים לשיעור, וע"ע ציונים לתורה (כלל י"ד) מה שכתב בזה.

ה. המיעוט אין לו כח לנגד לרוב ולכן הרוב מבטלו ומכריעו - כן כתבו חי' הרי"ם, הזכר יצחק, ר' שמעון, ור' אהרן כנ"ל.

סימן ג'

בל יראה בטעם כעיקר

המשנ"ב (סימן תמ"ב ס"ק א') בי' בדעת השו"ע שעוברים על בל יראה גם כשאין בתערובת חמץ בשיעור של כזית בכדי אכילת פרס, כיון שמ"מ יש ביחד כזית חמץ, וכיון שכל חלקיו מונחין בכלי אחד הרי הן מצטרפין זה עם זה. ואח"כ כתב שאם אין בו חמץ בעין אלא טעם חמץ, כגון שבישל איזה דבר עם חמץ, והסיר החמץ ולא נשאר בו אלא הטעם דלא היה בו שישים לבטלו, אף דאסור לאוכלו מדאורייתא משום טעם כעיקר, מ"מ מצדד החק יעקב דאינו עובר [בבל יראה] כיון דאין בו ממשו של איסור, והביא שהעולת שבת חולק וסובר דכיון שאסור באכילה מן התורה חייב בביעור ג"כ מן התורה.

והחזו"א (או"ח סימן קי"ז ס"ק י"ב) הביא דברי החק יעקב הנ"ל שטעם בלא ממש אינו מוזהר עליו אפי' להפוסקים דטעם כעיקר דאורייתא, ותמה עליו היכן מצאנו חילו' בטעם כעיקר בין ממשו לטעמו, ואם בממשו המתערב מין בשאינו מינו חייב לבער מהתורה, דין הוא דטעמו ולא ממשו נמי יש בזה דין טעם כעיקר מהתורה, והלא מבו' במלחמות דלוקין על טעם כעיקר אף בנתערב טעם האיסור בלא ממשו אי איכא בטעמא כזית בכדי אכילת פרס, ודין הוא שיהא בו גם בל יראה.

ונר' לבאר את דברי החק יעקב בהקדם בי' ענין טעם כעיקר עצמו.

ענף א'

ראשית י"ל כאשר דנים על טעם האם היינו איזשהו ממשות מהאיסור שעבר לתוך ההיתר, או שטעם אינו משהו ממשי אלא רק דבר מופשט שקולט ההיתר מהאיסור.

והיד יהודה (סימן צ"ח ס"ק ט"ז) כתב, זה דבר ברור ומנוסה אשר א"א לומר כלל דטעמו של דבר אינו כלל שום ממשות מגופו, כאשר אנו רואין דא"א שהדבר שמקבל הטעם לא יקבל שום ממשות מה מגופו, ואף שאנו רואין שעדיין הוא גדול כראשונה, כבר כתבו בסה"ת והמרדכי משום דבבישול הגם שיצא פליטתו מ"מ נכנס תחתיו מים או שאר דבר שמבשל בו. וכן כתב לגבי כלי שקיבל בליעות, דודאי הכלי עצמו בין אם יכנוס דבר בנקבים הטבעיים שבו בין אם לא, לא יחסר מכמות שיעור גדלו כלל, אבל בודאי א"א שלא יקבל דבר ממש בתוכו, דבר זה מנוסה ע"י משקל דכלי שמקבל בליעה שוקל יותר מכלי שאין בו בליעה.

והוא עצמו (שם ובס"ק ו') הביא שבדברי הראשונים (רמב"ן רשב"א וחי' הר"ן דף צ"ח:) שכתבו שבשורה ענבים במים אין שם מעיקרם ופליטתם כלל, ומ"מ יש שם טעם, משמע דלא כדבריו, אלא שנתק' במציאות הדבר שלכאו' רואים שהמים נהיים יותר עבים וע"כ יש בו מעיקרם, ומה שהוכיחו הראשונים שהרי הם גדולים כמו שהיו, ציין למה שכבר הביא שי"ל שיצא מעיקרם ונכנס מים במקומו, ועוד העיר (בס"ק ו') שמלשונות רש"י בפסחים משמע שבאמת יש קצת ממשות של הענבים במים, ולבסוף (בס"ק ט"ז) כתב שצריך לדחוק בכונת הראשונים שכיון שהוא ממשות דקה בלבד לא חשבו דק בזה לממש.

ועוד הביא (בס"ק ו') שהרא"ה (בבדק הבית על תורת הבית שער ד' פרק ד' דף ל"ו:) כתב שמה שיין צונן שהיה בכלי אוסר את הכלי וצריך להכשירו ע"י מים צוננים, אף שבעלמא אין בליעה ולא הגעלה ע"י צונן, היינו שבאמת לא נבלע שום חלק מממשו אלא רק נקלט טעמו בכלי, ולכן מספיק מים צוננים לסלק את טעמו. והרשב"א (במשמרת הבית שם) חלק וכתב שאם אין שם ממשו של איסור אלא טעמו מנין לאסור, אדרבה התירוהו בגמ' לגמרי, דאביי ורבא נחלקו בבת תיהא דהיא כלי ששואבין טעם היין ממנו, ורבא שרי וקי"ל כרבא, ומה שנקט הרשב"א שמחלו' אביי ורבא הוא בטעם בלי ממשות האם נאסר, כיוונו לזה ר' יוסף ענגיל (בלקח טוב כלל ג' ד"ה ודע) והאור גדול (תשובות חדשות סימן ט' ד"ה ואמנם), והאור גדול כתב שם על עצם הנידון לאסור טעם שאין בו ממשות כלל, דטעמו ולא ממשו כה"ג איני יודע מקור לאסור, דבכל מקום בתלמוד שמוזכר טעמו ולא ממשו פירשו כל הראשונים היכא שנימוח האיסור או דפולט שמנונית וציר ורוטב, אבל היכא דליכא שום דבר רק דנקלט טעמו צ"ע אם אוסר כלל. וגם בדעת הרא"ה משמע שטעם בלי ממשות כלל אינו איסור גמור, שהרי כתב שבכה"ג נאסר רק באכילה ולא בהנאה [ובעיקר גדר ריח ר' שמעון (בשערי ישר שער ג' פרק כ"ה ד"ה ובעיקר) והגרנ"ט (סימן נ"ג ד"ה ועפי"ז) למדו שהמחלו' האם ריחא מילתא היינו האם דנים ריח כדבר שיש לו ממש, וע"ע לקח טוב הנ"ל (ד"ה ודע וד"ה והנה לפי) וקה"י (פסחים סימן נ"ז) מה שדנו בזה].

ובמחלו' זו של הרא"ה והרשב"א האם יין צונן בכלי נבלע בו מממשו או שרק נקלט טעמו, מצאנו באחרונים דרך ממוצעת, שהפלתי (סוף סימן צ"ג) והחוות דעת (שם ס"ק ג') והחוות יאיר (סימן ק"ד [ק"א]) הקשו סתירה האם כלי חרס שכבר שבע מלבלוע ממשיך לבלוע או לא, וחילקו שכבר לא בולע ממשות אבל עדיין בולע טעם, והפלתי סיים שזהו טעמו ולא ממשו שהוזכר בכל מקום. ומבו' בדבריהם ששייך

בצונן בכלי גם בליעת ממש וגם בליעת טעם, וסוברים שגם בליעת טעם לחוד אוסרת.

ולענין לח בלח מצאנו בתוס' (חולין דף ק"ח: ד"ה שנפל) שכתבו שבמים שהם צלולים לא שייך לומר בליעה דלא בלעי אלא שמתערב בהם האיסור, וכן כתבו הרמב"ן והרשב"א (שם קי"ב.) ור"ן (שם מ'. מדפי הרי"ף ד"ה ואי) דלח ולח לא בלעי מהדדי כלל אלא בלבולי מבלבלי, אבל הראב"ד שהובא ברמב"ן ורשב"א שם מבו' שחולק וסובר שיש בליעה גם בלח בלח. ולכאו' אין סברא בעצם לחלק בין לח ליבש, ואם בלח אין בליעה בלי ממשות גם ביבש הוא כן, אלא שביבש הממשות של דבר אחד שנכנס לממשות של הדבר השני נמצא בתוכו "בנקבים הטבעיים שבו" כלשון היד יהודה ולא רק שמונח בצידו.

והרמ"א (יו"ד סימן צ"ח סעי' ד') כתב, אם נפל חֵלב לתוך התבשיל ונתבטל טעמו בס' צריך ליתן שם מים צוננים, וטבע החֵלב להקפיא ולצוף למעלה על המים ויסירנו משם, דמאחר דאפשר להסירו הוי כאילו מכירו וצריך להסירו משם. והב"ח הביא שיטות שאפי' אם אין ס' נגד החלב ניתר ע"י עצה זו. וב"י שלא ק' ע"ז מאפשר לסוחטו אסור דאין זה אלא בחתיכה שקבלה טעם של איסור, אבל לא בדבר לח כגון רוטב שאין שם אלא התערבות איסור עם היתר, וכשמפריש ומבדיל איסור מן ההיתר נשאר ההיתר בלבדו, ובאמרי ברוך כתב שכונתו כדברי תוס' הנ"ל לענין מים צלולים. והט"ז (שם ס"ק ז') כתב שאם אין ס' נגד החלב אין להקל בזה כלל, דהא אפי' בכלי בעינן ס' נגדו אם תחב כף בקדירת חלב ואנו רואים הכף כמו שהוא בתחלה, אעפ"כ אמרינן שהטעם יצא ממנו, הכי נמי בחֵלב לתוך היתר אע"פ שאח"כ צף למעלה אפי' אם אנו יודעים שיש בו שיעור כמו שהיה בתחלה, מ"מ הטעם שלו נפלט ונכנס מים במקומו. והפרמ"ג הביא שבספרי תואר הסכים לט"ז, אלא שהוסיף דאף דלא דמי לחתיכה דסילקה וגדולה כבראשונה דאמרינן פלטה ובלעה מהיתר, וזה לא שייך בחֵלב, מ"מ טעם בולע ממנו. ולכאו' נחלקו הט"ז והפרי תואר האם שייך טעם לחוד בלי ממשות, או שע"כ יצא חלק מממשות החֵלב, עי' היטב בלקח טוב כלל ג' ד"ה והנה ביו"ד שדייק את דברי הט"ז, ובתשובות אור גדול החדשות סימן ט' ד"ה ואמנם שדייק את דברי הפרי תואר.

[ובעיקר הדבר האם למעשה נוקטים שלח בלח בולע או רק מתערב, עי' ראש יוסף חולין ק"א: ד"ה גמרא (השני), יד יהודה סוף סימן ע"ו, ושד"ח מערכת חמץ ומצה סימן ג' אות ז', ואור גדול בתשובות חדשות סימן ט' וביתרון האור למשניות פ"ז מדמאי מ"ד, ומהרש"ם בשו"ת ח"ב סימן ר"ד ובדע"ת או"ח סימן תמ"ח מד"ה והנה ויו"ד סימן צ"ח סעי' ד' מד"ה ועי' ש"ך].

ענף ב'

והנה עד כאן הבאנו לדון האם מבחינה מציאותית טעם הוא דבר ממשי או לא, אבל גם אם במציאות טעם הוא דבר ממשי מ"מ יתכן שכאשר דנים מבחינה הלכתית לא דנים מה דינו של אותה ממשות, אלא דנים על מה שבתערובת בכללותו מורגש טעם, וכבר הבאנו שהיד יהודה עצמו שטען דכל טעם הוא ממשות, כתב שיתכן שבמקום שהוא ממשות דקה כגון בשריית ענבים במים לא נחשב כממש.

ומצאנו בראשונים (רשב"א חולין צ"ח:) באמצע ד"ה ופרש"י, חי' הר"ן וריטב"א שם בסוף העמוד) שהקשו למה צריך פסו' לטעם כעיקר, תיפו"ל מהטמאין לאסור צירן ורוטבן, ותירצו שהו"א שרק נאסר כשהוא בעינו אבל בתערובת מותר, קמ"ל.

ובפשטות כונת הראשונים להק' למה צריך כלל פסו' על טעם כעיקר, והרי תמיד יאסר מדין ציר, וא"כ יהיה מוכח מדבריהם שבכל טעם יש ממשות של ציר. אבל אולי יש לדחוק שכונתם להק' על מה שבכל מקום מזכירים טעם כעיקר, והרי בהרבה מקומות היה אפשר לומר בפשיטות שיאסר מדין ציר, ובפרט שהרי יש ראשונים שלמדו שנחלקו האמוראים האם טעם כעיקר דאורייתא, ורצו לומר שקי"ל שלאו דאורייתא, ולא הדגישו שזה רק במקום שאין ציר.

ומ"מ מה שכתבו שלולי משרת היינו אומרים שלא נאסר ציר בתערובת, יל"ע האם כונתם מדין ביטול ברוב או שבכה"ג בכלל אין דין איסור של ציר, וכבר עמד ע"ז הראש יוסף (חולין סוף דף קי"ב:), וזהו חקירת רע"א (שו"ת קמא סימן קס"ו ודו"ח חולין דרוש ח' אות ו') והחמדת שלמה (יו"ד סימן י"ג) האם למ"ד טעם כעיקר לאו דאורייתא, מ"מ גם מדאורייתא צריך שלכל הפחות יהיה דין ביטול. והאג"מ (יו"ד סימן מ"ג ענף ב') הרחיב בהבנת שני צדדים אלו, וב' (בד"ה צריך) שהצד שלא יצטרך ביטול היינו מכיון שהציר לא נחשב בעצמו ממש כחלק מהאיסור, אלא רק כעין יוצא מהאיסור [ובאמת זהו דעת המנחת ברוך בסימן ס"א אבל הרבה חולקים עליו, ומ"מ גם לדבריהם י"ל שאין בו את כל חשיבות הפרי, אלא חלק שרק נטפל לעיקר הפרי, ודו"ק]. וממילא י"ל שאם נתערב ברוב היתר תיכף כשיצא לא נחשב בשם יוצא מהאיסור, אלא בשם האוכלין והמשקין שנבלע מהם, ונמצא שלא יצא כלל מהאיסור דבר חדש, אלא שהאיסור גרם רק לשנות טעם האוכלין והמשקין שנבלע בהם, וכיון שמתייחסים אליו רק בטעם, טעם אין לו שם בפנ"ע שיחשב יוצא מהאיסור ליאסר.

והאחרונים הנ"ל תלו בחקירה זו האם לר' יהודה שמין במינו לא בטל, גם טעמו ולא ממשו לא יתבטל אפי' אם טעם כעיקר לאו דאורייתא, דהיינו שאם כדי להתיר טעם צריך להגיע לביטול כאן הוא לא יתבטל, אבל אם אין לו כלל חשיבות של איסור אף כאן לא יאסר. והביאו שבאמת נחלקו בזה הראשונים, שבר"ן (שם דף ל"ה בדפי הרי"ף) מבו' שכל מה שלר' יהודה טעם בעלמא לא מתבטל הוא אם אומרים טעם כעיקר, ואילו הרשב"א (שם ד"ה ואי קשיא) כתב שגם אם טעם כעיקר לאו דאורייתא, מ"מ לר' יהודה מין במינו לא בטל.

אבל באמת יש מקום גדול לחלק בין מין במינו לר' יהודה לבין מין באינו מינו לכו"ע לשני הצדדים, והיינו שגם אם לר' יהודה מין במינו נאסר אף אם טעם כעיקר לאו דאורייתא, יתכן שבעלמא ציר בתערובת לא נחשב כלל ואפי' בלי ביטול, אלא שמין במינו שאני, שמה שמין במינו לא בטיל היינו שמחשיבים אותו כמו שהוא בעיניה כמו שכתב ר' חיים (פ"ט מאכ"א ה"ט ד"ה ונר'), וממילא הוא כמו שיש כאן ציר בעין שנאסר מהטמאים, ושו"ר שכן כתב האבנ"ז (יו"ד סימן פ"ט אות ד'). ונר' להוסיף עוד, שהרי הר"ן (נדרים דף נ"ב.) בי' מה שלר' יהודה מין במינו לא בטל, לפי שכל דבר שהוא דומה לחבירו אינו מחלישו ומבטלו אלא מעמידו ומחזקו [והרמב"ן (חולין בחי' דף ק"ח:, ובמלחמות דף ל"ו. מדפי הרי"ף) הזכיר מצא מין את מינו וניעור, עי"ש היטב, ולכאו' ג"כ מתפרש על דרך זה], ונר' שהכונה שבתערובת מין במינו גם אם כל חלק תלוי בדיניו, מ"מ לא מתייחסים שיש כאן שני דברים שונים אלא מתייחסים לכולו בכללות, שהוא דבר אחד שיש לו בחלקו דינים כאלו ובחלקו דינים כאלו, וממילא מכיון שמתייחסים לכולו כדבר אחד י"ל שגם הטעם מקבל חשיבות של ממש מכיון שהוא נידון עם הממש, ולפי"ז אפי' במקומות שאין ציר אלא טעם לחוד כדלעיל, או שהציר לא נאסר כדלקמן, מ"מ במין במינו נידון שיש כאן ממשות האיסור.

ולאידך גיסא, אפי' אם בעלמא כדי להתיר טעם צריך ביטול גם אם טעם כעיקר לאו דאורייתא, י"ל שמין במינו גרע, שבשלמא באינו מינו מכיון שמורגש האיסור וניכר שנתערב כאן דבר אחר ראוי להתייחס לאותו טעם או ציר כדבר בפנ"ע וצריך ביטול, אבל מין במינו שלא ניכר שינוי ע"י תערובתו יש יותר מקום לראותו כחלק מהדבר שנבלע בו ולא נאסר כלל. ויש להביא סמך ליסוד זה, שטעם של מין במינו הוא פחות נחשב מאשר טעם של מין באינו מינו אפי' במקום שמין במינו אסור, מדברי הרשב"א (חולין דף צ"ח: ד"ה אמר אביי) שהיה לו צד שכל מה שלר' יהודה מין במינו במשהו זה רק בטעמו וממשו ולא בטעמו לחוד [וראיתי מי שרצה לפרש כן גם בדעת הר"ן (שם ל"ה: מדפי הרי"ף) שכתב שלר"ת שטעם כעיקר דאורייתא, ע"ז צריך לפרש כונת הגמ' לא נצרכה אלא לטעם כעיקר דבקדשים אסור, דמשמע הא בחולין שרי במין במינו אליבא דר' יהודה, דבזה לא הוי טעם כעיקר דאורייתא אלא בקדשים בלחוד, וא"א לומר שכונתו שאין כלל דין מין במינו בחולין שהרי מפורש בכמה מקומות שגם בחולין אוסר ר' יהודה מין במינו במשהו, אלא ביארו כונתו לענין טעמו ולא ממשו שלא נאסר בחולין במשהו. אבל לכאו' זה תימה גדולה, מהיכי תיתי ללמוד חולין מקדשים לענין טעמו וממשו ולא לענין טעמו לחוד, ועוד שאם יש סברא לחלק בין טעמו לטעמו וממשו למה לא נחלק כן בקדשים עצמם, שהרי מקורו של ר' יהודה הוא מדם הפר, ושם הוא טעמו וממשו, ולכן נר' שכונת הר"ן כפשוטו שבאמת לא נאמר מין במינו מדאורייתא אלא בקדשים, ומ"מ מדרבנן אסר ר' יהודה מין במינו אף בחולין, ודו"ק]. וכעי"ז מבו' בט"ז (יו"ד סימן ק"ב ס"ק י') שכתב לענין דבר שיש לו מתירין שאוסר במינו במשהו שזה רק בטעמו וממשו, אבל בטעם לחוד לא, שכיון שנשאר רק הטעם והוא מין במינו אין הטעם נרגש כלל מעיקרא, ומן התורה אין צריך ביטול כלל, דלא אמרו טעם כעיקר דאורייתא אלא באינו מינו. והפרמ"ג (במשב"ז שם) כתב שמבו' בדבריו דין חדש עד מאד, דהא דבמינו ברובא בטיל היינו כשיש שם ממשו, הא פליטה אף רוב אין צריך, ומשום הכי בדבר שיש לו מתירין טעמו שרי דלא מתורת ביטול קאתינן עלה, ועי"ש מה שהק' עפי"ז. אבל באמת י"ל שכל מה שלא צריך ביטול על טעמו זה כשיש רוב היתר, אבל אם אין רוב מתייחסים לציר כאילו הוא בעין ואסור מדין הטמאים, וכבר הוזכר סברא זו במפרשים, ועי' היטב ריטב"א (חולין סוף דף צ"ח:) [וע"ע במשב"ז (שם ס"ק ה') ובשער התערובת לפרמ"ג (ח"ג סוף פרק ב' ד"ה והנה מה) שדן האם במין במינו טעמו ולא ממשו צריך ביטול. ויש להעיר שבפשטות זה נפק"מ גם לחמץ בפסח שאוסר במשהו, האם יאסר בכה"ג, או שלא נחשב שיש אפי' משהו]. אבל יש לדחות שאין ראי' מדברי הרשב"א והט"ז ליסוד שלנו שממשות הציר של מין במינו פחות חשוב מהציר של מין באינו מינו, שהרי הרשב"א והט"ז מדברים אחרי שקי"ל שטעם כעיקר, וא"כ אם הפי' בטעם כעיקר היינו שהרגשת הטעם הוא שנאסר, ולא שהציר שמורגש ע"י הטעם נשאר באיסורו וכמו שנביא צד זה לקמן, י"ל שבמין במינו אין כלל טעם של האיסור, וממילא לא שייך ליאסר מדין טעם כעיקר. אמנם עי' רשב"א (ד"ה והא) שגם במין במינו יש טעם אלא שאינו ניכר, ויש לפלפל בזה.

ענף ג'

ועכשיו צריך לבאר מה נתחדש למעשה בדין טעם כעיקר, ואם כל טעם הוא ציר שנידון כממשות אלא שהיה הו"א שיתבטל ברוב או שלא יהיה חשוב כשהוא בתערובת, י"ל שהתחדש שאותה ממשות עדיין אסורה ולא מתבטלת. אבל י"ל שטעם כעיקר לא בא לאסור את הממשות של הציר, אלא או שהוא איסור חדש על אכילת הטעם אף שאין לטעם זה ממשות, או שמכח הטעם אף המאכל של ההיתר נהפך לאיסור, וממילא עובר באכילת הממשות של ההיתר, וצדדים אלו יתבארו בענף ד'.

והנה אם טעם כעיקר ענינו שאותה ממשות של איסור לא מתבטלת, יל"ע בגדר הדבר, מאי שנא תערובת זו מתערובת יבש ביבש או מין במינו שמתבטל ברוב. וגם אם בטעם כעיקר התחדש שאכילת הטעם המופשט אסורה אף בלי הממש, יש מקום לדון שאותו טעם של האיסור יתבטל בשאר הטעמים שהרי הוא מעורב בין טעמים של היתר, אבל אולי לצד זה מכיון שכל טעם נמצא בכל מקום אין לזה שֵם של תערובת, אלא באמת יש לכל המאכל את שני הטעמים, ועי' בזה.

ונר' שאפשר לבאר הטעם שלא מתבטל בשני דרכים:

הדרך הראשונה מה שכתב הרשב"א (חולין דף צ"ח: ד"ה וקשיא, בשם הראב"ד באיסור משהו, ולפנינו בראב"ד ליתא), שהרי ניכר האיסור וידוע בהיתר, שכל היתר שמקבל טעם מן האיסור, וטעם האיסור ניכר בו טעימתו, זו היא הכרתו כדכתיב וחיך אוכל יטעם לו, אין חשיבות האוכל אלא בטעמו. [והנה לקמן נבאר את כל שיטת הרשב"א בארוכה, וכאן נעמוד רק על משפט זה. ולפי מה שנביא לקמן מהקו"ש בדעת הרשב"א יתכן שישתנה כל משמעות דבריו, ודו"ק].

ובפשטות רגילים ללמוד ברשב"א שמתכוין לכלל פשוט בביטול ברוב, שכל ענין ביטול שייך רק בתערובת שלא ניכר בו האיסור וההיתר, ולא כשהאיסור וההיתר ניכרים כל אחד לעצמו (עי' ט"ז או"ח סימן תרל"ב סעי' ג', ושד"ח מערכת הבי"ת בפאת השדה סימן נ'), וגם כאן ניכר טעם האיסור בפנ"ע. אמנם כאן יש בזה חי', שהרי אף שניכר טעם האיסור מ"מ לא שייך להפרידו. וצ"ל שגם בכה"ג דבר הניכר לא בטל, ובסמוך נביא מה שנחלקו בזה לענין קרום החלב. ועוד יש כאן חי', שהרי אף שניכר שיש כאן טעם של איסור הרי לא ניכר איפה הוא, ואין כאן דבר מסוים שאפשר להצביע עליו ולומר שזהו האיסור. ונר' שצ"ל שכלפי הטעם זה נקרא שאפשר להצביע על דבר מסויים, שהרי כל ענין הטעם הוא אותה הרגשה שמרגיש בפיו, ויכול לומר שהטעם החריף הוא הטעם של האיסור, והטעם המתוק הוא הטעם של ההיתר [ואם רק יודע שאחד הטעמים הוא איסור, ולא יודע איזה מהם, באמת בכה"ג לא מוגדר דבר הניכר, וכתב הפרמ"ג (שער התערובת ח"ג פרק ג') ששפיר מתבטל]. ואם ע"י שניכר הטעם אף הממש לא מתבטל, צ"ל שאע"פ שא"א להצביע איפה הממשות של איסור, מ"מ מכיון שהטעם והממשות הם שתי בחינות של דבר אחד, ממילא ע"י שניכר הטעם מוגדר שגם הממש ניכר.

ומ"מ על ב' זה בדעת הרשב"א יש הרבה קו' כמו שיתבאר, ואחרי שערכתי את הדברים שו"ר במגילת ספר (בב"ח סימן צ"ח אות י"ז) שג"כ הרבה להק' על מהלך זה בכונת הרשב"א, והסיק כבי' השני שנביא בדעת הרשב"א, והכנסתי את קושיותיו בין שאר הקו'.

א. בדרך כלל גם כשמתערב איסור באופן שמשנה את מראיתו של התערובת, מ"מ הוא מתבטל, וגם הכלל שחזותא לא בטילה (במקום שניתן בכונה לחזותא) הוא רק מדרבנן חוץ מכמה מקומות שמצאנו שמראה דם לא מתבטל, ולכאו' אם במקום שניכר האיסור ע"י טעמו הוא לא מתבטל, למה כשניכר במראיתו הוא בטל. ובאמת הפרמ"ג (משב"ז יו"ד סימן ק' ס"ק א') רצה לומר שענין חזותא לא בטל הוא מדאורייתא מכיון שדבר הניכר לא בטל, אבל הפוסקים לא נקטו כן כנ"ל.

ונר' ליישב שמה שכתב הרשב"א שדבר הניכר לא בטל, אין כונתו שניכר ע"י השינוי שעושה האיסור בתוך התערובת, אלא כאשר ניכר האיסור בפנ"ע ממילא לא מוגדר כלל כתערובת, וא"כ בחזותא שנשתנה צבעו של כל התערובת לצבע ממוצע בין האיסור להיתר הרי אין לך תערובת גדולה מזו, אבל באיסור שנותן טעם בהיתר שמי שטועמו מרגיש כל טעם בפנ"ע, ולא רק טעם חדש הממוצע ביניהם, ממילא נחשב שהאיסור וההיתר ניכרים כל אחד לעצמו ולא נחשבים כלל כתערובת. ועצם הדבר מבו' בחי' הגר"ח (סוף הלכות תרומות ד"ה אלא) שבמקום שמאכל אחד נותן טעם במאכל אחר, היינו שמרגישים את הטעם של כל מין במסויים, ולא רק טעם מעורב מכולם. ומ"מ עצם מה שהוא עומד בפנ"ע אינו סיבה שלא יתבטל, שהרי הכל תערובת יבש ביבש וכל חתיכה עומדת לעצמה, אלא צריך שיהיה ניכר לעצמו, שיודע שטעם המתיקות הוא היתר וטעם החריפות הוא איסור, כמו שנתבאר.

ב. עצם הנידון של דבר הניכר שא"א לבררו האם בטל, הרבה אחרונים למדו שזהו מחלו' הרמב"ם והרשב"א, שהרמב"ם (פ"ג ממאכ"א הט"ו) כתב לענין חמאה של גויים שמקצת הגאונים אסרוה מפני צחצוחי חלב שישאר בה, שהרי הקום שבחמאה אינו מעורב עם החמאה כדי שיבטל במיעוטו, והכס"מ בי' בכונתו שאע"פ שביבש ביבש אע"פ שזה עומד בפנ"ע וזה עומד בפנ"ע האיסור בטל, היינו מכיון שאין האיסור ניכר כלל, אבל בחמאה הוי האיסור ניכר דהיינו הקום, אלא שא"א לברור אותו ולסלקו מן החמאה ולפיכך אינו בטל. והרשב"א (בתורת הבית בית שלישי שער שישי דף צ':) הביא דברי הרמב"ם, וכתב אין טעם דברים אלו מחוורין בעיני. ולכאו' מבו' ברשב"א שגם דבר הניכר אם א"א לברור ולהוציאו מתבטל, וא"כ דבריו סתרי אהדדי, וכן הק' החלקת יואב (יו"ד סימן י"א ד"ה ובמש"כ).

והנה הפרמ"ג (יו"ד סימן ק"ד במשב"ז סוף ס"ק א') למד שהרשב"א לא נתכוון לחלוק על עצם יסודו של הרמב"ם לפי איך שביארו הכס"מ, אלא רק נתכוין לומר שאותו חלק מהחמאה שלא ניכר בו קרום יהיה מותר (ועי' היטב ברשב"א בהמשך דבריו ודו"ק), ולפי"ז קו' מעיקרא ליתא. ובארץ צבי (ח"א סימן פ"ח ד"ה עוד נלע"ד והנה) כתב מכח קו' זו שהרשב"א רק העתיק דברי הראב"ד, אבל לדידיה לא סבירא ליה.

ולי היה נר' ליישב על פי מה שנתבאר שאין כונת הרשב"א שכאשר ניכר שיש כאן איסור בתערובת לא מתבטל, אלא נתכוין לומר שכאשר האיסור וההיתר כל אחד עומדים וניכרים לעצמם לא נחשב כלל כתערובת, וא"כ י"ל שכאשר ניכר הקום בתוך החמאה מכיון שא"א להפרידו וגם לא יכול לאכול או להשתמש בכל אחד לעצמו, אלא שניהם משמשים כאחד עם תערובת תכונותיהם, ממילא עדיין יש לו תורת תערובת אע"פ שרואה את האיסור וההיתר, משא"כ בתערובת שיש בכל חלק בנותן טעם, שאע"פ שאוכלו כולו כאחד מ"מ מרגיש כל טעם בנפרד וכל טעם משמשו לעצמו, א"כ לא מוגדר כלל כתערובת, וא"א לאוכלו שאין כאן ביטול מכיון שיש אכילה גמורה של האיסור, ולא איכפת לי שבאותו זמן שאוכלו אוכל גם דברים אחרים.

ג. הש"ך (יו"ד סימן צ"ח ס"ק כ"ט) הביא מהאיסור והיתר (שער כ"ה סעי' ז') שמה שדבר הנותן טעם ביותר מס' לא מתבטל זה רק מדרבנן, ולשון האיסור והיתר שזה לא טעם חשוב, וכעי"ז העתיק המחצית השקל, ובהגהות חת"ס מהדו"ב כתב שהוא קיוהא בעלמא, וכן מצאנו בטור (או"ח סימן תמ"ב) שכותח הבבלי אין בו טעם חמץ, שאין נותנין אותו אלא לקיוהא בעלמא, וק' שאם טעם לא מתבטל מכיון שהוא ניכר, א"כ אף אם הוא קיוהא בעלמא למה יתבטל כל זמן שהוא ניכר.

ולפי מה שהבאנו מר' חיים ניחא, שהוא ב' שההבדל שבין תערובת שמעורב בס' למעורב ביותר מס' הוא שבס' מרגישים אותו כטעם מסוים,

ואילו ביותר מס' מרגישים רק טעם מעורב, והיינו שאע"פ שמרגישים טעם אין לו חשיבות של דבר העומד בפנ"ע ושפיר מתבטל, וכן הדגיש ר' חיים שם שביותר מס' מה שניתר אינו מפני שכבר אין טעם בכלל (כמו שנר' מפשטות דברי תוס' חולין צ"ח: ד"ה לחומרא שביותר מס' פוסק הטעם), אלא הוא ג"כ מדין ביטול, אלא שכל זמן שמורגש במסוים לא ראוי להתבטל.

ד. ברשב"א (חולין סוף דף צ"ז.) משמע שאם רק קפילא מרגיש את טעם האיסור, אבל רוב בנ"א לא מרגישים בו, הרי הוא בטל. וק' הרי יכול להכירו, ולכל הפחות לקפילא עצמו, היינו צריכים לאסור לאוכלו שלגביו הוא דבר הניכר. וגם כאן יש ליישב שאם רק קפילא מרגישו כנר' שאינו טעם חזק אלא קיוהא בעלמא, וממילא אינו טעם שעומד בפנ"ע אלא טעם מעורב כנ"ל.

ה. במקום שיש רק הפרש קטן בין טעם האיסור לטעם ההיתר, נחלקו האחרונים האם נידון כמין במינו או כמין באינו מינו (גם לחולקים על הרמ"א שנביא לקמן וסוברים שחילו' המינים נקבע לפי הטעם ולא לפי השם), עי' פרמ"ג (שער התערובת ח"ג פרק ד') ודרכי תשובה (סימן צ"ח ס"ק ל"א), וגם כאן ק' למה לא יאסר כל זמן שהוא ניכר.

והיה אפשר לומר שבמקום שטעם שני המינים קרובים זה לזה אין הם עומדים בפנ"ע, אלא מתמזגים לטעם אחד מעורב, ובכה"ג שפיר מתבטל וכנ"ל, אבל אע"פ שנר' שבאמת זה סברא נכונה, מ"מ דוחק גדול לומר שזה כונת האחרונים.

ו. הרשב"א (בתורת הבית שער ד' פרק א') הוכיח שנותן טעם לפגם שקי"ל שלא אוסר, נאמר אפי' בפגם קטן שהוא עדיין ראוי לאכילה, והק' וא"ת והלא נותן טעם לפגם מנבילה גמרינן לה, והתם נבילה הראויה לגר שמה נבילה, לא קשיא דהתם היינו להתירה בפני עצמה, והלכך עד שמיפגמא לגמרי מאכילת גר אסורה, אבל איסור תערובת שהולכין בו אחר נתינת טעם כיון שנותן טעם לפגם כל שהוא בתערובתו מותר, לפי שאינו נותן טעם דאדרבה פוגם.

ובבי' דברי הרשב"א נאמרו דרכים שונות, שהפרמ"ג (יו"ד סימן ק"ג משב"ז ס"ק א') וערוך השלחן (שם סעי' ג') למדו שהוא סברא שלא נתחדשה דין טעם כעיקר בטעם פגום שאינו טעם חשוב, והלימוד מנבילה הוא רק להראות שמצאנו שהתורה מחלקת בין דבר משובח לדבר פגום, וממילא גם כאן יש מקום לחלק כן מסברא אף שאין קשר אמיתי בין החילוקים, ומו"ר ר' דוד בי' שלומדים שכמו שאוכל שלא משמש את תפקידו דהיינו שלא ראוי לאכילה הוא לא נחשב אוכל, כמו כן טעם שלא משמש את תפקידו שלא מטעים את האוכל אלא מקלקלו אין לו דיני טעם, וע"ע קה"י (ע"ז סימן כ"ה אות ב') שכתב דרך אחרת בכונת הרשב"א.

אבל מ"מ הקשו הפרמ"ג (שם) ור' חיים (ריש מעשה הקרבנות ד"ה והנה ביסוד) מה לי שהוא פגום ולא חשוב, הרי מ"מ מורגש הטעם, ואם טעם לא מתבטל מכיון שהוא ניכר גם כאן הוא ניכר.

וכל קו' זו היא להבנת הרשב"א הנ"ל בגדר ההיתר של נותן טעם לפגם, אבל לפי הר"ן (ע"ז דף ס"ז. בחי' ובהלכות) שנותן טעם לפגם מותר מכיון שלא נהנה מהטעם, ולכן דומה לנבילה שלא ראויה לגר שלא נהנה מאכילתו עיי"ש, א"כ לא ק' מידי שאה"נ הטעם הוא בעינו ולא נתבטל, אבל גם כשהוא בעינו אם אוכלו באופן שלא נהנה ממנו אין בו איסור, ודו"ק. ולפי"ז גם על הרשב"א לא ק' לפי ביאורו של הקה"י הנ"ל שלמד בכונת הרשב"א בדומה לדברי הר"ן.

ור' חיים וכן החלקת יואב (יו"ד סימן י"א ד"ה ואף) תירצו שבכה"ג שנותן טעם לפגם לא נתחדש כלל דין טעם כעיקר, ואחרי שלא נתחדש טעם כעיקר שוב אין צריך להגיע לביטול כלל. וזה תלוי במה שחקרנו האם לולי טעם כעיקר ציר בתערובת כלל לא נאסר, או שנאסר אלא שניתר ע"י ביטול, וברשב"א עצמו בקטע זה שכתב שדבר הניכר לא בטל, משמע מדבריו שלא היה צריך דין ביטול כמו שנבאר לקמן. אבל עדיין ק' מה שהק' הקה"י (בע"ז שם) במקום שנתערב ממשות של איסור, והוא נותן טעם לפגם, שבכה"ג לכאו' צריך להגיע לביטול מפני הממשות, וכיון שהוא ניכר בטעמו למה הוא מתבטל. וע"ז ראיתי מיישבים שר' חיים לשיטתו שגם במקום שנתערב ממשות, הממשות מתבטלת חד בתרי, וכל הנידון הוא על הטעם האם הוא נאסר, וכעי"ז מבו' גם בחלקת יואב שם, ודו"ק.

והפרמ"ג תי' קושייתו למה נותן טעם לפגם בטל והרי ניכר האיסור, דכל שאין טועם טעם משובח לאו הכרה הוא, וברוב בעלמא בטלה. ולכאו' דבריו צ"ע, למה טעם פגום לא נחשב הכרה. והיה נר' לפי מה שנתבאר שכל סברת הרשב"א שטעם הוא דבר הניכר ולא בטל נאמר רק כשמרגיש את טעמו המסוים של האיסור, ולא כשמרגישו בתוך טעם מעורב. והנה החילו' שבין טעם מסוים לטעם מעורב אינו חילו' מציאותי גרידא, שפשוט שאין שינוי במציאות שכאשר מתערב בפחות מס' הטעם עומד לעצמו, וכאשר מתערב ביותר מס' הוא מתערב עם שאר הטעמים, אלא החילו' הוא בהגדרת הדברים, שכאשר יש טעם חזק של האיסור מתייחסים שיש כאן טעם של אותו מין בפנ"ע, וכאשר הוא רק טעם חלש וקיוהא לא מתייחסים אליו בפנ"ע, אלא כחלק מהתערובת בכללותו. וא"כ י"ל שדבר שנותן טעם לפגם, אף כשיש לו טעם חזק, מ"מ מכיון שהוא לא דבר חשוב בתערובת ואף אחד אינו מעונין להרגיש את טעמו בתוך התערובת, ממילא לא מתייחסים אליו כטעם בפנ"ע אלא כטעם מעורב. אבל צ"ע שאם נבאר שזה הטעם שנותן טעם לפגם בטל, איך אפשר להכניס סברא זו ללימוד מנבילה שאינה ראויה לגר, והרי זה סברא בפנ"ע שלא שייך כלל לענין נבילה שאינה ראויה לגר.

ויש לציין שנפק"מ בין דרכו של ר' חיים לדרכו של הפרמ"ג, שלר' חיים בנותן טעם לפגם לא צריך להגיע כלל לביטול (לכל הפחות בטעמו ולא ממשו), ואילו לפרמ"ג עדיין צריך דין ביטול כמו שכתב להדיא, והוסיף שהרשב"א לשיטתו שאוסר נותן טעם לפגם בחמץ בפסח מכיון שאוסר במשהו, וגם טעם לפגם נחשב משהו, ובעז"ה יתבאר במקו"א.

וער"ע ארץ צבי (ח"א סימן פ"ח ד"ה עוד נלע"ד דהנה) שכתב תי' אחר למה בנותן טעם לפגם אין לאסור מחמת שניכר האיסור בטעמו.

ז. הרמ"א (יו"ד סימן ק"ט סעי' א') כתב שאם נתערב מין בשאינו מינו ואינו מכירו, אפי' יבש ביבש צריך ס'. ובנו"כ שם הביאו שזהו דין דרבנן שמדאורייתא בכל תערובת יבש ביבש חד בתרי בטיל. ובפרמ"ג (שער התערובת ח"ג פרק ג') עמד ע"ז למה באמת מותר לאוכלו מדאורייתא, והרי מכיון שחיך אוכל יטעם והאיסור ניכר בטעמו איך יתבטל [וההיכי תימצי שניכר טעם האיסור, ומ"מ מתירים לו לאוכלו כתבו הפוסקים דהיינו שמותר לו להכניסו לפיו, ואם ירגיש טעם האיסור בפיו יפלוט, ובשערי יושר דלקמן כתב שהנידון באדם שלא בקי בטעמים].

וראיתי מיישבים לפי מה שכתבו החוות דעת (סימן ק"ט ס"ק ה') וחזו"א (יו"ד סימן ל"ו ס"ק ב') שגם ביבש ביבש מין באינו מינו מותר לאוכלם רק בזא"ז, אבל לאוכלם בב"א אסור מדאורייתא מכיון שמרגיש טעם האיסור בפיו וטעם כעיקר, ע"ש היטב. אמנם אם כונתם לתרץ קו' זו, למה לא יאסר יבש ביבש משום שניכר האיסור בטעמו, לכאו' לא תירצו כלום, וכמו שהעיר האמרי ברוך על החוות דעת שם שצ"ע דיבש ביבש מותר לאכול כל חתיכה בפנ"ע והרי האיסור בפנ"ע, והיינו שגם אם נאמר שאסור לאכול בב"א עדיין לא נתבאר למה מותר לאוכלם בזא"ז, והרי גם בכה"ג אותה חתיכת איסור שיש לה טעם איסור היא ניכרת לעצמה, ועוד יותר ניכר מכשאוכלם כאחת. ולכן נר' לומר שלא נתכוונו כלל לומר שביבש ביבש אין ביטול כשניכר האיסור בטעמו, אלא רק נתכוונו לומר שגם יבש ביבש אם אוכלם ולועסם יחד בפיו ממילא ע"י לעיסתו הם נכללים יחד ונותנים טעם זה בזה, והוי כתערובת לח בלח ולכן נאסר. וא"כ עדיין צריך לבאר למה ביבש ביבש אין דין ניכר האיסור בטעמו, ועי' שערי ישר (שער ג' פרק ז' ד"ה והנה) ושהרחיב קצת בקו' זו.

ותי' השערי ישר (פרק י' ד"ה ולענין) שבלח בלח חשיב כהוכר האיסור כיון דטועם את טעם האיסור בתוך ההיתר, דהוא איסור בפנ"ע מחמת טעם כעיקר, ומשום הכי אף דחתיכת האיסור הותרה מחמת דין ביטול ברוב, אבל כשהוא נותן טעם בהיתר מתחדש האיסור, דהטעם הוא איסור בפנ"ע, ועל הטעם ליכא ביטול ברוב שאינו בתערובת, ומה דשאני יבש ביבש באינו מינו מלח, אף דביבש ג"כ מרגיש את טעם האיסור, הוא דשם אין הטעם נפרד מעצם החתיכה והותר עם החתיכה כיון שהוא בתערובת, שהאוכלו אינו יודע אם טעם זה הוא מהחתיכה האסורה או מהמותרת, אבל לאחר הבישול שנתפרד הטעם מן החתיכה האסורה ונתפשט בתוך ההיתר הוא עצם נפרד שצריך להתירו, ואין לו היתר דאינו מעורב כלל שטועמו בפנ"ע. אמנם כל דברי ר' שמעון הם רק אם בטעם כעיקר הממשות באמת מתבטלת, ורק הטעם נשאר באיסורו וכדברי ר' חיים הנ"ל, אבל אם טעם כעיקר גורם שגם הממשות לא מתבטלת, א"כ מ"ש לח בלח שלא אומרים שהטעם הותר עם החתיכה מיבש ביבש שמותר.

ונר' לומר בדרך מחודשת קצת בדומה לדרכו של ר' שמעון, והיינו שאע"פ שעיקר חשיבות האוכל בטעמו וטעימתו זהו הכרתו, מ"מ בתערובת של יבש ביבש שכל חתיכה עומדת לעצמה עיקר היחס הוא לתערובת של החפצים הממשיים שמעורבים זה עם זה, וכיון שלא ניכר בעצם החתיכות מה היתר ומה איסור הרי הותרו כולם, אבל בתערובת לח בלח אף שעדיין דנים על הממשות, מ"מ עיקר תורת התערובת לא מתייחסת לממשות, שבו לא ניכר כלל תערובת של דברים שונים [וכאן יש חי' גדול להיפך מהסברא הפשוטה, שדוקא מחמת שהוא מעורב בצורה כ"כ מוחלטת לא רואים אותו כעיקר התערובת], אלא לתערובת בטעמים, ובטעמים אף שהם מעורבים מ"מ עדיין כל אחד ניכר ועומד לעצמו ולא ראוי לדון עליו תורת ביטול, ועי"ז גם הממשות שהטעם מגיע מכוחו לא בטל.

ח. ראיתי מקשים אם כל מה שלא מתבטל הוא רק מפני שניכר האיסור, למה לא יוכל לבלוע כל התערובת ביחד מבלי לטועמו, ועי"ז לא ניכר לו האיסור. וכעי"ז שמעתי להק' שמי שאין לו חוש הטעם, אטו יהיה מותר לו לאכול תערובת זו.

אבל לכאו' פשוט שכיון שבצורתו הרגילה של השימוש בתערובת הוא ניכר, לא יחול עליו שם תערובת במה שהוא במקרה לא מתבונן, או אפי' לא יכול להכיר את האיסור, וכמו בחפץ של איסור שמונח לעצמו ליד חפצים של היתר שלא יכול לעצום את עיניו ולקחת ממה שלפניו, ולכאו' נר' שגם לגבי סומא לא מוגדר תערובת, ואפי' אם אין שם אדם אחר שיוכל לומר לו מה האיסור, שמ"מ החפצים עצמם לא מוגדרים כתערובת.

ומה שמצאנו בחזו"א (הנ"ל יו"ד סימן ל"ו ס"ק ב') שבתערובת יבש ביבש מין באינו מינו אסור לו ללועסו כולו כאחד משום טעם כעיקר, אבל מותר לו לבולעו כולו כאחד, כבר נתבאר באות הקודמת שהחזו"א לא נתכוין לומר שביבש ביבש יש טעם כעיקר, אלא שיכול לעשות עצות שלא לטועמו, אלא כונתו שכל זמן שלא לועסו אין כאן טעם כעיקר כלל, וממילא הוא לא בצורה של ניכר האיסור, ודו"ק.

ט. האחרונים הוכיחו שלענין טומאה ומוקצה ושאר דברים חוץ מאכילה ואולי גם הנאה אין דין טעם כעיקר (עי' חלקת יואב תנינא סימן י' ומנחת ברוך סימן ס"ט אות ב'), וק' שאם טעם לא מתבטל מכיון שהוא ניכר למה יתבטל לשאר ענינים, והרי הוא דבר הניכר. ושו"ר שכעי"ז העיר הקו"ש (פסחים אות קע"ה).

ויש ליישב שכיון שהוא לא ניכר בעצמותו אלא רק ניכר ע"י אכילה, ממילא מוגדר שלענין איסור אכילה הוא דבר הניכר, משא"כ לענין שאר דברים. ועוד י"ל שהרי כבר נתבאר שמה שע"י שניכר טעמו אף ממשו לא מתבטל, אע"פ שלא ניכר איפה ממשו (דהיינו שבשלמא לענין טעמו ניכר שאותו טעם חריף, הוא הטעם של האיסור אבל לא ניכר מאיפה מגיע אותו טעם), שזהו מפני שטעמו וממשו הם שתי בחינות של אותו חפץ, וממילא י"ל שזהו רק לענין אכילה, אבל לענין שאר דברים שלא איכפת לן כלל מטעמו של החפץ לא מוגדר ע"י הכרת טעמו כהכרת ממשו.

ומ"מ מכח (חלק מ)קושיות אלו שמעתי לבאר דברי הרשב"א שלא נתכוון כלל ליסוד שדבר הניכר לא בטל, אלא לסברא אחרת לגמרי, שכיון שחשיבות האוכל בטעמו וטעמו מורגש היטב בתערובת חשיבות זו מונע את ביטולו (לכל הפחות לעניני אכילה), וכמו שמדרבנן דבר חשוב כגון בריה וחתיכה הראויה להתכבד לא מתבטלים. ומה שיבש ביבש בטל אף מין בשאינו מינו, שמעתי לבאר שכל מה שמתייחסים לחשיבות הטעם הוא רק כשנתן טעם בהיתר, דהיינו שהתפשט לכל מקום בתערובת שאז הוא דבר חשוב בתערובת זו, ועי' בזה. ובמגילת ספר בי' לפי מה שהעלה שתערובת לח בלח עניינו שהמיעוט נטפל לרוב, ואילו תערובת יבש ביבש עיקר ביטולו הוא בשורשו מחמת דין הלך אחר הרוב (עי"ש סימן ק"ט אות א', וכבר האריכו בזה האחרונים), וממילא בלח בלח י"ל שכיון שהטעם הוא חשוב לכן לא נטפל לרוב, משא"כ ביבש ביבש אין חשיבותו מונעת ביטולו.

ויש לציין שנפק"מ בין שני מהלכים אלו בדעת הרשב"א, הוא מה שכתב הפרמ"ג (שער התערובת ח"ג פרק ג', והזכרנו דבריו לעיל) שאם נתערבו ג' מינים שונים, וידוע שאחד מהם איסור, אבל לא ידוע איזה מין הוא האיסור, שפיר מתבטל כיון שלא שייך לומר שניכר האיסור. והיינו לפי פשטות דברי הרשב"א שטעם לא בטל מכיון שעל ידו ניכר האיסור, אבל אם כונת הרשב"א שכאשר הטעם מורגש הוא דבר חשוב, ולא מתבטל אף בכה"ג לא יתבטל.

והדרך השניה שהנה כתב הרמ"א (יו"ד סימן צ"ח סעי' ב') שלענין מין במינו אזלינן בתר שמא אם הוא שוה הוי מין במינו, אבל לא אזלינן בתר טעמא אם הוא שוה או לא. ולכאו' מוכח ברמ"א שמה שטעם לא מתבטל אינו מפני שהוא ניכר, שהרי שני מינים ששוים בטעמם לא ניכר בו טעם האיסור, ומ"מ לא מתבטל לפי דבריו. וכבר תמה הש"ך על הרמ"א, שודאי תלוי בטעם ולא בשם, ועי' חוות דעת (שם ס"ק ג') ומשנת ר' אהרן (חולין סימן ט' אות י"ד) מה שכתבו בדעת הרמ"א.

והיה נר' לבאר דעת הרמ"א שבתערובת לח בלח נהפך כולו להיות דבר אחד, וצריך לתת שם לכל התערובת (עי' חי' ר' שמעון ליקוטים סימן ה'), ולכן בשלמא כאשר שני חלקי התערובת הם ממין אחד אפשר לתת לתערובת את שמו של אותו מין, ומ"מ את פרטי דיניו יקבעו לפי רובו והמיעוט יתבטל, אבל כאשר התערובת מורכבת משני מינים א"א לתת לו שם של מין אחד ולהתעלם מהמין השני, אלא ע"כ צריך לתת לו את שמם של שני המינים, ושוב כיון שכל התערובת נקראת גם על שמו של המיעוט לא שייך שהוא יתבטל, ודו"ק. ולפי"ז צ"ל שמה שמין באינו מינו בטל בשישים אינו מחמת שאז הוא לא נותן טעם, או שהוא נותן רק טעם קלוש, אלא כעין לשון הרמב"ם (פט"ו ממאכלות אסורות ה"ד) הכל אסור עד שיאבד דבר האסור מעוצם מיעוטו, ולא יהיה דבר חשוב שעינו עומדת [וע"ע היטב בפרמ"ג (שער התערובת ח"ג פרק ה') ונפש חיה (יו"ד סימן י"ח מד"ה ולפי דברי)].

וכעין דרך זה צ"ל לדעת בעל המאור (פסחים דף י"ג: מדפי הרי"ף), שכתב שלר' יוחנן גם מין במינו לא בטל אלא בס' מדאורייתא, והיינו שעד ס' עדיין נקרא התערובת גם על שם המיעוט [ולשיטתו אפי' במין במינו], וכשיש יותר מס' הוא בטל בעוצם מיעוטו.

שו"ר ששתי הדרכים שהעלנו מבוארים באג"מ (יו"ד ח"א סימן מ"ג ענף ג'), שכתב שמה שטעמו וממשו לא מתבטל, י"ל שהוא מחמת שהטעם נחשב אינו מעורב כיון שנרגש, או י"ל שודאי נחשב מעורב כיון שאינו נפרד, ומוכרחין לדון על כל החתיכה ששייך ליזיל בתר רובא מהחתיכה כמו בכל תערובת, אלא שהטעם עושה שהשם שנתערב בהכרח לא נתבטל, ויש עליו עדיין שם התערובת וממילא אסור. וכתב לתלות במחלו' הנ"ל, האם מין במינו נקבע לפי השם או לפי הטעם.

ענף ד'

ועכשיו נחזור לשלשת הצדדים שהבאנו לעיל בבי' החי' של טעם כעיקר, דהיינו: א. שנתחדש שאותה ממשות או ציר של האיסור שנמצא בתערובת לא מתבטל אלא נשאר באיסורו. ב. שהטעם המופשט שמרגישים בתוך התערובת אסור באכילה. ג. שכיון שההיתר קיבל טעם האיסור אף ההיתר נהפך לאיסור. ונביא את הראיות והנפק"מ התלויים בחקירה זו:

א. כתב הרשב"א (חולין סוף דף צ"ח:) קשיא לן בכל דוכתא מדאורייתא חד בתרי בטיל, וא"כ היכי משכחת ליה טעמו ולא ממשו דאורייתא, ואפי' כזית בכדי אכילת פרס היכי משכחת ליה. ומתרצינן, דכי אמרינן חד בתרי בטיל מדאורייתא, דוקא דקיימא איסורה באפי נפשה והיתירא באפי נפשה, שההיתר לא קיבל טעם מן האיסור, וכיון דאיסורא לא מנכרה בטל ברוב, אבל כשקיבל ההיתר טעם האיסור נעשה הכל איסור, שהרי ניכר הוא וידוע בכל ההיתר. ובמין במינו אע"פ שהאיסור נותן טעם בהיתר הוא, ואיסורה לא קיימא באפי נפשיה, התם אין טעם האיסור ניכר בהיתר כלל, והרי הוא כאילו הם עומדים בפני עצמם, ומשום הכי מדאורייתא בטיל ברובא, אבל כל היתר שמקבל טעם מן האיסור וטעם האיסור ניכר בו, טעימתו זו היא הכרתו כדכתיב וחיך אוכל יטעם לו, אין חשיבות האוכל אלא בטעמו, עכת"ד. וכבר הבאנו חלק מדבריו לעיל.

ובפשטות כונתו שאותו ציר של איסור שמעורב כאן לא מתבטל, מכיון שהוא ניכר ולא נחשב בתערובת, או מפני שהוא חשוב, וכמו שהארכנו לעיל. ויש לציין שמשמע מדבריו שהפסו' של משרת שחידש שטעם כעיקר, לא בא לומר שהטעם לא יתבטל, דא"כ מה הק' שיתבטל חד בתרי, והרי זהו בעצמו חי' התורה שכאן לא יתבטל, אלא צ"ל שלולי משרת היינו אומרים שציר בתערובת הוא בכלל לא חפצא דאיסורא וכמו שהבאנו צד כזה לעיל, וממילא גם אחרי שהתחדש שהוא איסור עדיין צריך לדון מסברא האם הוא בטל [אלא שלכאו' ק' מאי נפק"מ

בדרשה של משרת שהציר אסור אם לעולם הוא מתבטל, ואולי אה"נ אלא שלא משמע שזהו דרשת הפסו' לומר שלא מתבטל, אלא זה מובן מסברא גם לולי הפסו' שאם יש כאן איסור הוא לא מתבטל, ונפק"מ שאם יש ממשו של האיסור ולא רק טעמו וצירו פשוט שלא מתבטל גם לולי דרשה של משרת]. ויש לדחות שכונת הרשב"א להק' סתירה בדרשות, שמצד אחד לומדים מאחרי רבים להטות שאיסור בטל בהיתר, ומצד שני לומדים ממשות שלא מתבטל, ולכן צ"ל שבמשרת התורה גילתה שיש סברא שלא יתבטל, וממילא מובן שזה לימוד רק לתערובת לח בלח מין בשאינו מינו שנותן טעם.

ובחלקת יואב (יו"ד סימן י"א מד"ה ואף) למד בדעת הרשב"א שלעולם הממשות של הציר מתבטלת מכיון שהוא לא ניכר, אלא שמ"מ הטעם עצמו, דהיינו הטעם המופשט המורגש בתערובת זו, הוא לא מתבטל מכיון שהוא ניכר. ולפי"ז מבו' כדרך השניה שהעלנו שלעולם טעם כעיקר לא בא לגלות שהציר אסור ולא מתבטל, אלא רק הטעם אסור, ואפי' אם נתערב טעמו וממשו ולא רק צירו, הממש בטל וכל האיסור הוא על הטעם המופשט. ולפי"ז כל השקלא וטריא ברשב"א היה שגם הטעם המופשט יתבטל מכיון שהוא מעורב בין טעמים אחרים. ולדרך זה תשובתו היא יותר פשוטה, שאותו טעם הוא ניכר להדיא, וגם יכול להצביע עליו, דהיינו שיכול לומר שהטעם החריף או המתוק שהוא מרגיש זהו האיסור, משא"כ אם כונת הרשב"א שהממשות או הציר עצמם לא מתבטלים, צ"ל שע"י שניכר הטעם נחשב שניכר גם הממש כמו שכתבתי לעיל.

ובקו"ש (פסחים אות קע"ה) דייק לשון הרשב"א, שכשקיבל ההיתר טעם האיסור נעשה הכל איסור, שהרי ניכר הוא וידוע בכל ההיתר, שמשמע שדעתו שע"י טעם כעיקר גם ההיתר נהפך לאיסור, ועוד משמע ברשב"א שהטעם שלא בטל הוא מפני שההיתר נהפך לאיסור, ולא שבשלב ראשון הטעם לא מתבטל, ובשלב שני אוסר גם את ההיתר. והסברא שע"י הטעם נהפך ההיתר לאיסור, בי' ר' אלחנן שכיון דחזינן דלמ"ד אין בגידין בנותן טעם אין בהם שום איסור אחר, רק איסור גיד דבהכי חייביה רחמנא, נמצא דבכל דברים האסורים האיסור על הממש הוא רק ע"י הטעם, והממש גרידא לעולם אין בו איסור, וא"כ אין הבדל אם הממש של איסור או של היתר דלעולם הטעם אוסר הממש, וזהו שכתב אין חשיבות אוכל אלא בטעמן, והיינו שכל האיסור הוא לאכול ממש שיש לו טעם איסור, ולא באכילת ממשות של איסור עצמו. ולפי"ז צ"ל שכאשר דנים על טעם לא דנים על הממשות או הציר של האיסור שנתערב כאן, דא"כ הרי הוא איסור שנמצא ליד ההיתר ולא שההיתר קיבל טעם האיסור, אלא דנים על הטעם המופשט המורגש בתוך ההיתר, ועל ידו נהפך גם ההיתר לאיסור. ובאמת עצם היסוד שההיתר נהפך לאיסור היה אפשר לבאר באופנים אחרים כדלקמן, אבל אם רוצים לבאר בזה לשון הרשב"א צ"ל בביאורו של ר' אלחנן [וע"ע מה שהערנו על דבריו של ר' אלחנן לקמן באות ד'].

ב. עיקר יסוד זה שע"י טעם כעיקר ההיתר נהפך לאיסור, מצאנו ברש"י (פסחים דף מ"ד: ד"ה מפת ומין) ובר"ת (ספר הישר סימן תרצ"ד, רא"ש פ"ז מחולין סימן ל"א וסוף הלכות חלה). והחזו"א (יו"ד סימן כ"ד ס"ק ה') כתב שלא מצאנו לאחד מן הראשונים שיאמר שההיתר נהפך לאיסור ע"י טעם כעיקר כשאין לכל הפחות כזית בכדי אכילת פרס, ובאמת כדברי החזו"א כן הוא שיטת רבינו חיים בראש"ש (חולין שם) שאם יש כזית בכדי אכילת פרס הוי כמו ממשו של איסור, שכיון שיש כ"כ מן האיסור שבתוך אכילת פרס אוכל כזית נעשה כולו איסור, והאוכל ממנו כזית לוקה, וכן מבו' בספר הישר לר"ת (אבל ע"ש שהלשון בסימן זה מגומגם מאד), אבל בראש"ש בשם ר"ת לכאו' מבו' שגם בפחות מכדי אכילת פרס ההיתר נהפך לאיסור. ושוב נדפס שו"ת וחי' חזו"א, ושם (סימן קל"ח) נר' שהעירו לו ע"ז, ועי' פר"ח (או"ח סימן תמ"ב) מה שכתב להוכיח שר"ת מדבר גם כשאין כזית בכדי אכילת פרס [וע"ע חי' הרי"ם פסחים ריש דף מ"ד. שאין נהפך אלא כשיש בו כזית בכדי אכילת פרס, שלא יהיה הנאסר חמור מהאוסר, ודו"ק איך זה מתאים לצדדים דלקמן].

ומה שע"י טעם כעיקר ההיתר נהפך לאיסור יכול להתבאר בג' אופנים: א. כמו שהבאנו מהקו"ש שכל האיסור במאכלות אסורות הוא על ממשות שיש לו טעם של איסור, וממילא גם אם הממש הוא של היתר הכל תלוי בטעמו. ב. י"ל על דרך שביארנו לעיל את דעת הרמ"א, שבתערובת לח בלח לא רואים את כל אחד מהמרכיבים כדבר נפרד, אלא כולו דבר אחד ונותנים שֵם לכל התערובת בכללותו, וא"כ י"ל שכל אחד ממרכיביו גורם לתת לכל התערובת את שמו, לכל הפחות כשטעמו עדיין מורגש או שלא נתבטל בעוצם מיעוטו, וכיון ששמו נקרא על כל התערובת ממילא נמצא שאף ההיתר נהפך לאיסור. ג. י"ל (בדומה למה ששמעתי ממו"ר ר' דוד, וכעין מה שבי' הקה"י פסחים סימן ל"ז אות ב' את ענין גרירה לפי הרמב"ן) שכיון שטעם הוא דבר חשוב בתערובת, שאין חשיבות האוכל אלא בטעמו, ממילא כל התערובת נטפל לטעמים השונים שיש בו ומקבלת את דיניהם, ונר' שכך מוכרחים לומר לשיטות שרק בכזית בכדי אכילת פרס או כשיש כזית בתערובת אומרים נהפך, והיינו שרק בכה"ג יש דבר חשוב שראוי לשאר התערובת להטפל אליו.

והנה הנחל"ד (פסחים, עמוד קל"ג בחדש), ואבנ"ז (או"ח סימן שנ"ח), וקו"ש (פסחים קע"ה שהבאנו באות הקודם), למדו שלשיטות שההיתר נהפך לאיסור זהו כל הסיבה שטעם לא מתבטל. אבל באמת אינו מוכרח, ורגילים לדון בכמה ציורים שיתכן שלא יהיה ההיתר נהפך לאיסור, ומ"מ נאמר טעם כעיקר שלכל הפחות הטעם עצמו ישאר באיסורו, ולפי"ז צ"ל שהפסו' של משרת רק חי' שהטעם נשאר באיסורו, אבל מה שההיתר נהפך לאיסור הוא בשלב שני מסברא. ובאות הבא נוכיח גם מדברי המהרי"ק שמה שההיתר נהפך לאיסור אינו סיבה שהטעם לא יתבטל.

ג. בדברי רש"י יש כמה דיוקים בגדר החי' של טעם כעיקר, וננסה לסדר את הדברים. המהרי"ק (בשורש קמ"ד) דייק מרש"י שהדרשה מזרוע בשלה שטעם רק מתבטל בס' או בק' הוא דרשה גמורה, ולא רק אסמכתא כמו שכתבו תוס', והביא שהקשו למה צריך שתי דרשות גם משרת וגם זרוע בשלה. ובי' המהרי"ק שלולי המקור לטעם כעיקר ממשות או מגיעולי עכו"ם, לא היו מדייקים שיעור לביטול מזרוע בשלה, אבל השתא דשמעינן טעם כעיקר מדוכתא אחרינא אז סברא הוא לדרוש מזרוע בשלה דמה שאסרה תורה טעם כעיקר היינו עד ס' או ק', דאי לאו ילפותא דזרוע בשלה הוה ילפינן מאחרי רבים להטות דלא איתסר מדאורייתא אלא היכא שהאיסור רבה על ההיתר, או היכא דהוה פלגא ופלגא הוה אמרינן איצטריך קרא לחייב אכזית מן התערובת, ואע"ג דלאו כוליה איסור, וגם ליכא אלא טעם ולא ממש. וכל זה לדברי אביי ושאר אמוראי [שסוברים טעם כעיקר דאורייתא].

אבל לרבא דאית ליה טעם כעיקר לאו דאורייתא לדעת רש"י, לא ילפינן כלום מזרוע בשלה מדאורייתא [והיינו שרבא חולק על הדרשה של משרת, וממילא חולק גם על הדרשה של זרוע בשלה].

ומבו' במהרי"ק שתי נפק"מ מהחי' של טעם כעיקר הנלמד ממשרת, גם לולי הלימוד של זרוע בשלה שרק מתבטל בס' או בק':

ראשית, שחייב על כזית מהתערובת, והיינו כדברי רש"י בפסחים שהבאנו באות הקודמת שע"י טעם כעיקר אף ההיתר נהפך לאיסור. ומ"מ מבו' במהרי"ק שגם אחרי שידענו שההיתר נהפך לאיסור עדיין אין סיבה למנוע ביטול, והיינו אומרים שיתבטל ברוב לולי הלימוד מזרוע בשלה, ודלא כדברי האחרונים שהבאנו.

ומה שיש נהפך רק אם לומדים ממשרת שטעם כעיקר, אף שגם לולי הלימוד יתכן שהטעם אסור כשאין רוב שמבטלו כמו שיתבאר בסמוך, או לכל הפחות בטעמו וממשו, היינו שרק אם טעם כעיקר ויש חשיבות לטעם י"ל שגם ההיתר נהפך לדין הטעם, משא"כ אם הטעם אינו חשוב אלא שאין מה שיבטלנו, ודו"ק בזה.

ושנית, שחייב גם על ציר בלא ממש, ולכאו' היינו שלולי טעם כעיקר היינו אומרים שלא נאסר ציר בתערובת אפי' בלי ביטול. אבל ק' שברש"י (חולין דף פ"ח: ד"ה לטעם כעיקר) מפורש שגם לרבא שטעם כעיקר לאו דאורייתא היינו מכיון דקים לן מאחרי רבים להטות דבטלי ברובא. ומבו' שצריך להגיע לביטול וכמו שדייקו האחרונים (חות דעת סימן ק"ה ס"ק ב', חמדת שלמה י"ד אות ט', נחל"ד פסחים עמוד קל"ו בחדש, שו"ת חת"ס יו"ד סוף סימן י"ט).

והיה אפשר לומר שלעולם דעת רש"י שלולי טעם כעיקר אין צריך ביטול, שאין כאן חפצא דאיסורא כלל, אבל מ"מ היינו רק מפני שמוגדר שהציר בתערובת, אבל אם לא היה בתערובת היה נאסר, וממילא אומר רש"י שהמגדיר האם הוא בתערובת או לא נמדד בזה, אם הוא היה אסור האם היה מתבטל, שאם נאמר שאם הוא היה איסור הוא היה מתבטל מוכח שהוא בתערובת, אבל אם לו יצויר שהוא היה איסור לא היה מתבטל, א"כ ע"כ אינו בצורה של תערובת אלא שני דברים שונים שמונחים זה בצד זה, ולכן כתב רש"י שבטל ברוב, דהיינו שכיון שהוא בצורה כזו שראוי להתבטל ברוב לכן מעיקרא לא נאסר. אמנם אע"פ שיתכן שיש מקום לסברא זו, מ"מ בלשון רש"י לא נר' כלל שבא לומר שכיון שאם היה אסור היה מתבטל ברוב, לכן עכשיו לא נאסר כלל, ואין התירו משום ביטול.

ונר' ליישב באופן אחר, שלעולם בין לאביי ובין לרבא צריך להגיע לביטול ברוב, אבל מ"מ יש ביניהם הפרש גדול, שלרבא שטעם כעיקר לאו דאורייתא השיעור שצריך לבטל היינו שיעור הציר שנבלע בהיתר, וכגון אם היה כזית איסור ונפלט ממנו רבע כזית ציר לתוך התערובת צריך לבטל רבע זית זה, ואילו לאביי שטעם כעיקר דאורייתא, מכיון שיש באותו רבע כזית כל טעמו ותמציתו של הכזית, והיינו שיש כרבע כזית זו איכות טעם של כזית, א"כ צריך כזית ומשהו של היתר כדי לבטלו, וכעין שיתבאר לקמן ענף ה', ולפי"ז כונת המהרי"ק שהחי' של משרת שחייב אע"ג דליכא אלא טעם ולא ממש, היינו שיש טעם של כזית ולא ממשות של כזית.

אמנם אם לרש"י גם רבא מודה שציר בתערובת נאסר וצריך ביטול, ק' איך כתב הר"ן בדעתו שטעמו ולא ממשו מותר (והיינו לכל הפחות כשיש רוב היתר), וטעמו וממשו אסור כל זמן שניכר טעם האיסור, והרי גם בטעמו ולא ממשו יש כאן חפצא דאיסורא גמור דהיינו ממשות הציר, וזהו קו' הנחל"ד (פסחים, עמוד קל"ו בחדש), ויתבאר לקמן בענף ו'.

ד. הרמב"ן (חולין דף צ"ח: תחילת ד"ה אלא לטעם) והרשב"א (שם ד"ה ופי' טעם כעיקר במהדורת מוסד הרב קוק) כתבו שאם נתן האיסור טעם גדול בהיתר כאילו נמחה שם ממשו של איסור כזית, אסור ולוקין עליו, וכן בנזיר אם שרה ענבים במים ונתנו טעם גדול במים כאילו נתערב בו רביעית יין, אסור ולוקין עליו, ואע"פ שלא נמחה מגופן של ענבים במים כלל.

ומבו' בדבריהם שיש כאן דין היתר נהפך לאיסור, שלוקה על אכילת כזית אף שאין בו כזית מהאיסור, אבל תלוי באיכות הטעם [ויל"ע אם יהיה במים טעם של חצי רביעית ענבים, האם יחשב שתיית כולו כשתיית חצי רביעית ויצטרף לחצי רביעית אחר, או שכל הדין נהפך הוא רק כשיש נתינת טעם בשלימות שרביעית מים קיבלו טעם של רביעית ענבים]. ונר' שדבריהם יתבארו לפי דרכו של ר' אלחנן בנהפך, שכל החפצא של מאכלות אסורות הוא טעם האיסור. אמנם צ"ע לפי"ז האם עכשיו יפטר על אכילת הענבים עצמם שכבר אין בהם רביעית שלימה, והיה נר' קצת באופן אחר מר' אלחנן שלעולם בטעם האיסור לחוד יש איסור שלם, אבל גם בממשות בלי טעם יש איסור.

ה. דעת הר"י מאורליינש (בתוס' חולין ריש דף צ"ט, וע"ז דף ס"ז: ד"ה א"ר) שלא לוקים על טעם כעיקר מכיון שהוא נלמד מגיעולי נכרים שהוא לאו הבא מכלל עשה, ור"ת הק' עליו נימא אהדריה קרא לאיסוריה, ע"ש. ולכאו' מבו' בר"י מאורליינש שטעם כעיקר אינו גילוי שאותה ממשות של איסור לא מתבטל, אלא הוא דין חדש של טעם כעיקר, וא"כ לכאו' הכונה שיש כאן איסור על הטעם המופשט, וע"ע היטב בלקח טוב (כלל ג' ד"ה ודע דגוף).

ו. במקור חיים לנתיבות (סימן תנ"ג) כתב להדיא שגם בתערובת לח בלח שהאיסור נותן טעם בהיתר, מ"מ הממשות מתבטלת אלא שלוקה על הטעם, דרחמנא אסרה לטעמא דאיסורא. ועפי"ז כתב שכל דין טעם כעיקר נאמר רק לענין אכילת איסור, אבל לקיום מצוה א"א לצאת בלי ממשות.

ז. ר' חיים בי' ענין טעם כעיקר בכמה מקומות, אבל הדברים סתומים מאד ונכתבו בקיצור נמרץ, שבהלכות חמץ ומצה (פ"ו ד"ה ונר' דהכי) כתב, דהך דינא דטעם כעיקר עיקרו לא נאמר על הפקעת דין ביטול מגוף הדבר שנתערב, ואך דהוי זאת גזה"כ בפנ"ע של חלות דין ואיסור דטעם כעיקר, והוא המחדש שעצם הדבר ג"כ אינו מתבטל ע"י חלות הדין של טעם כעיקר, וא"כ ממילא דדין ביטולו מתחלק, דלמאי דלא מהניא הדין של טעם כעיקר הדר דינא דהרי הוא בביטולו. ובהלכות מאכלות אסורות (פ"ט ד"ה ונר') כתב, דגזה"כ דטעם כעיקר אין זה דין הפקעת ביטול כי אם דהוי חלות שם איסור, דאע"ג דהוא בתערובתו ואית ביה דין ביטול אבל טעם כעיקר אסור הוא, וכמבו' בסוגיא דפסחים דלענין למילף שאר איסורים מנזיר צריכינן לדין ק"ו או בנין אב, ולא חשבינן ליה לגילוי מילתא בעלמא דלא בטיל, אלא ודאי משום דהוא זה דין חלות איסור של טעם כעיקר, והכי מתבאר מהא דצריכינן לקרא דמשרת דטעם כעיקר. ואע"ג דכבר דרשינן מקרא דהטמאים דצירן ורטבן אסור דטעם כעיקר, אלא משום דהתם איירינן כשהוא בפנ"ע דטעם היוצא מן האיסור אסור, והקרא דמשרת אתי לאיסורא דטעם כעיקר אף שהוא בתערובתו וביטולו. ועוד כתב במאכלות אסורות (פט"ו ד"ה והנה בפי"ד), דהך דינא דטעם כעיקר נהי דנכלל בזה דלא בטל, מ"מ אין עיקר דינא בדין ביטול דבאיכא טעמא פקע דין ביטול, כי אם שהוא זה דין מחודש מקרא דמשרת וחלות דין בפנ"ע דטעם כעיקר. ומכח זה החלות דין הוא דלא בטל ג"כ, וא"כ י"ל דהך דינא דטעם כעיקר יסוד דינו הוא דין אזהרת אכילה, ולא נאמר רק בדין אכילה ולא זולת, ובמקום דפקע מהחפצא דין ואיסור אכילה ממילא לא שייך ביה שוב הך דינא דטעם כעיקר. ובמעשה הקרבנות (פ"י ד"ה והנה ביסוד) כתב, דבהך דינא דטעם כעיקר צ"ע אם הוא זה דאמרינן דע"י הטעם חשוב ניכר האיסור ולית ביה דין ביטול כלל, או דבאמת חייל על האיסור דין ביטול, ורק דגם טעם האיסור יש בו דין איסור, וכדילפינן לה מקראי דוכל משרת וגיעולי נכרים, וכלשון הגמ' בכל דוכתי דטעם כעיקר, ונר' דזה מבו' מהא דתנן העושה עיסה מן החטים ומן האורז אם יש בה טעם דגן חייבת בחלה, ויוצא בה אדם יד"ח בפסח, ומבו' בזבחים דהוא משום דמין בשאינו מינו בטעמא, ואם נימא דבאמת יש על הדבר דין ביטול וחשיב נתבטל אלא דאסור משום דינא דטעם כעיקר, א"כ הרי לא שייך זאת אלא באיסורין דילפינן לה מקרא דמשרת וגיעולי נכרים, דאע"ג דעצמו של דבר נתבטל מ"מ יש בו איסור טעמו, אבל לענין לצאת בו יד"ח מצה הרי פשיטא דכל שיש בעיקרו דין ביטול שוב אינו יוצא בו ידי מצה, דלא מצינו דבדינא דטעם כעיקר לחוד יהא סגי לצאת בו מצותו, אלא ודאי דיסוד דינא דטעם כעיקר הוא דאמרינן דכיון דניכר הטעם פקע דין ביטול גם בעיקרו, ולהכי שפיר יוצא בו יד"ח מצה כיון דיש כאן גם עיקרו ממש לכל מילי, אלא דמהא דמבו' בסוגיא דפסחים דילפינן מנזיר לכל התורה בק"ו, וכן מהא דאיתא שם דחולין מקדשים לא ילפינן, וכן מהא דאיתא בנזיר דגם מנזיר לא ילפינן משום דחמיר איסוריה דאפי' חרצין אסור ליה, ולא חשבינן ליה לגילוי מילתא בעלמא דחשיב ניכר האיסור, ובודאי ש"מ דדינא דטעם כעיקר לא לענין ביטול נאמר, כי אם דהוי דין בפנ"ע וגזה"כ וחלות דין דטעם כעיקר, וקשיין הנך סוגיות אהדדי, אלא ודאי דהך דינא דטעם כעיקר בעיקרו הוא דין מסויים בפנ"ע וחלות איסור של טעם כעיקר, וכדילפינן לה מקרא דמשרת דהוי לאו ואיסורא, ואך דדין איסור זה הוא זהו גופא דלא בשיל, ושפיר ניחא הא דמועיל הך דינא דטעם כעיקר גם לענין מצות לצאת בו יד"ח מצה, כיון דהוא כעיקרו ממש דהא פקע מיניה דין ביטול, וגם ניחא הא דלא חשוב גילוי מילתא כיון דגם זה דלית ביה דין ביטול הוא ג"כ ע"י חלות הדין איסור של טעם כעיקר.

ואפשר לבאר דבריו של ר' חיים בכמה אופנים:

י"ל שכונתו שדין טעם כעיקר הוא גזה"כ שלא יתבטל, אלא שנתכוין להוכיח שאינו גילוי שלא מתבטל מפני שהוא ניכר, דא"כ למה יש פירכות וא"א ללמוד ממקום אחד לכל התורה, אלא הוא גזה"כ שלא יתבטל, ולכן יש מקום לחלק בין האיסורים השונים. אבל לדרך זה ק' לשונו של ר' חיים שאין טעם כעיקר דין בדיני ביטול, ועי' בזה.

שמעתי כמה שרצו לבאר בכונת ר' חיים שבטעם כעיקר התחדש שיש איסור על הטעם גם בלי הממשות, וממילא אחרי שנאסר הטעם פשוט שלא מתבטל מכיון שהוא ניכר, ובכל מקום צריך לימוד מיוחד שהטעם נחשב איסור, ולפי"ז למעשה הממשות מתבטלת ורק הטעם נשאר באיסורו, ומה שמועיל בכה"ג במצה אף שר' חיים כתב שלא מצינו שטעם לבד יהיה אפשר לצאת בו יד"ח מצה, ביארו שזה מתיישב במה שכתב ר' חיים בתוך תירוצו שטעם הוא כעיקרו ממש, דהיינו שהתחדש שיש לטעם חשיבות גדולה כ"כ עד שהיא עצמה נחשבת כמו ממש, וצ"ע.

ועוד שמעתי לפרש כונת ר' חיים שבכל מקום שהתחדש טעם כעיקר היינו שהתחדש שיש חשיבות לטעם בענין זה, ואחרי שהתחדש שיש חשיבות לטעם ממילא מסתבר שע"י הטעם ניכר הממשות, ושוב אף הממשות לא מתבטלת. וצ"ע מהו החשיבות של הטעם אם לדרך זו לא חייבים על טעם לחוד כל זמן שהממשות לא נחשבת בעיניו, ואולי בטעם לחוד היה איסור בלי מלקות, וע"י שהממשות לא מתבטל מתחייב גם במלקות, ועי' בזה. ושו"ר בחי' הגר"ח החדש על הש"ס (ערלה ד"ה והנר' לומר), שג"כ כתב שטעם כעיקר הוא חלות דין ואיסור בפנ"ע, ואחר דגלי קרא דטעם כעיקר אמרינן דהך דינא גורם שלא יהיה בטל, דבגזה"כ דטעם כעיקר נאמר דהעיקר לא בטיל, הרי דמבו' בדבריו שע"י דין טעם כעיקר גם הממשות לא בטלה.

ח. יל"ע האם איסור שנותן טעם בהיתר נחשב תערובת שכונית או מזגית, ולכאו' זה תלוי בגדר טעם כעיקר, שאם דנים על ממשות של האיסור או על הציר שלו שלא מתבטל, היינו הרכבה שכונית, ואם דנים על הטעם המופשט של האיסור שנדבק להיתר זהו הרכבה מזגית, ואם טעם כעיקר עניינו שההיתר נהפך לאיסור א"כ תלוי בשלשת הדרכים שהעלנו בב' ענין זה, שאם הוא מחמת שדבר שיש לו טעם של איסור הוא עצמו איסור, שעיקר מאכלות אסורות מחמת טעמם, או שהוא מפני שבתערובת לח בלח כל התערובת הוא דבר אחד ושמו נקבע לפי מרכיביו, א"כ ע"כ שהוא הרכבה מזגית, אבל אם הוא מחמת שההיתר נטפל לטעם האיסור י"ל שזהו הרכבה שכונית.

והנה החזו"א (יו"ד סימן כ"ד ס"ק ו' ד"ה והנה) נקט שלא נאמר טעם כעיקר דאורייתא אלא כשהתערב באופן שבמציאות הוא נהיה הרכבה שכונית, ולכן כתב שנר' דתערובת צונן בצונן ונבלל ליכא משום טעם כעיקר דאורייתא, ולא נאמר טעם כעיקר אלא בטעם הממוזג בהיתר ונעשה גוף אחד עם ההיתר, אבל כשכל אחד לעצמו ונבלל אין אסור מדין טעם כעיקר רק מדין כזית בכדי אכילת פרס, ואי ליכא כזית בכדי אכילת פרס אסור מדברי סופרים [אמנם שו"ר בחזו"א או"ח סימן קי"ז ס"ק ו' שסתר משנתו, וכתב שטעם כעיקר הוא גם בצונן בצונן מכח הגמ' בזבחים שהבאנו בסמוך]. וכן מבו' בדברי אביו של החזו"א (נדפס בחזו"א שם סימן ל"ג ס"ק ז') בב' המחלו' אם כבוש כמבושל, דזה ודאי דבר מוסכם שע"י כבוש נותן טעם דהא חיך אוכל יטעם, ולא פליגי אלא אם נתמזג הטעם גם בחבירו או לחודיה קאי, וממילא בשאר איסורים [חוץ מבשר בחלב, עי"ש] דאינו איסור אלא דוקא אם נתמזג טעם האיסור בההיתר ושייך לומר ע"ז טעם כעיקר, אבל אם לא נתמזג שנוכל לומר בו טעם כעיקר, בטל הטעם האסור במיעוטו חד בתרי ושרי, וזהו סברת רבא דלא ס"ל כבוש כמבושל, היינו דלא נתמזג הטעם זה בזה.

אבל כבר הבאנו בתחילת המאמר שנחלקו הראשונים האם בלח בלח בלעי מהדדי או שרק מבלבלי בהדדי, וא"כ מבו' שלכל הפחות לחלק מהראשונים שייך טעם כעיקר גם כשלא נהיה הרכבה מזגית. ועוד יש להוכיח מהגמ' (זבחים דף ע"ח.) אמר ר"ל הפיגול והנותר והטמא שבללן זה בזה ואכלן פטור, א"א שלא ירבה מין על חבירו ויבטלנו, ואומרת הגמ' ש"מ נותן טעם ברוב לאו דאורייתא, והיינו שהיה צריך ללקות בכה"ג מדין טעם כעיקר אף שהוא רק תערובת של צונן [ואולי החזו"א יסבור שהגמ' שם דנה מדין כזית בכדי אכילת פרס דאורייתא, ועי' פלתי (סימן ק"ט ס"ק ד') שפלפל על דרך זה]. ושו"ר ביד יהודה (סימן צ"ח ס"ק ז') שהביא מהחוות דעת שקמח אע"פ שלא מקבל טעם זה מזה, מ"מ במין בשאינו מינו הוא מדאורייתא, וכתב היד יהודה שנקל הוא להבין דענין טעם כעיקר לומר דכל שניכר הוא ע"י הטעם א"א להתבטל, אינו כלל כמו בשר בחלב דצריכין שיקבלו הטעם זה מזה, אלא כל שאין מקום לאכול ההיתר אם לא שירגיש נמי הטעם מהאיסור תו ניכר הוא בטעמו וא"א להתבטל, וכיון דגם זה מתערב יפה וא"א לאכול ההיתר בלא הרגשת טעם האיסור ממילא א"א שיתבטל, והגם אי נימא דבטעם כעיקר לוקין נמי על כל כזית מההיתר, זה א"א אלא באם ההיתר קיבל הטעם מהאיסור, אבל שלא להתבטל מה צורך לזה, ומבו' הוא בסוגיא דזבחים גבי הפיגול ונותר וטמא שבללן זה בזה ואכלן, ואמרינן ש"מ נותן טעם ברוב לאו דאורייתא. ומבו' בדבריו שכדי שטעם לא יתבטל לא צריך הרכבה מזגית, אבל כדי להפוך את ההיתר לאיסור יתכן שצריך הרכבה מזגית. וע"ע מה שבי' היד יהודה (סימן צ"ב סוף ס"ק כ"ד) את דעת הרא"ה שלא אומרים חנ"ן אלא בבלוע ע"י בישול, אבל יבש ביבש או לח בלח לא שזה מפני שדוקא במקבל ההיתר טעם מן האיסור אמרינן דנעשית נבילה, משא"כ באם אינו מקבל הטעם ממנו רק שמתערב בו האיסור. וע"ע בנחל"ד (פסחים עמוד קל"א) שחילק בין טעמו לטעמו וממשו.

אמנם גם אם טעם כעיקר הוא אף כשבצורה מציאותית הוא הרכבה שכונית, עדיין יתכן שדנים אותו כהרכבה מזגית, וכמו שמבו' בשו"ת התשב"ץ (ח"ב סימן ד'), שהוא המקור למושג זה של הרכבה שכונית ומזגית, שאע"פ שבגד שהשתי שלו מצמר והערב שלו מצמר גפן נחשב הרכבה שכונית, מ"מ בגד של צמר גופן שמעורב בו צמר נחשב הרכבה מזגית, אף שבין בזה בין בזה אין מין אחד משנה את תכונותיו של המין השני, אלא שיש מקומות שדנים על כל חלק בפנ"ע ובכה"ג הוא נידון כהרכבה שכונית, ויש מקומות שדנים על הדבר בכללותו וממילא כל חלק הוא מרכיב בצורה המיוחדת שיש לו בכללותו והוי כהרכבה מזגית, ולפי"ז י"ל שכל תערובת לח בלח נידון כמזגי, עי' קוה"ע (סימן נ"ט אות ג') שתערובת לח בלח כולו דבר אחד, ובאים לתת לו שם ע"פ רובו. וכך יש לבאר דברי הנוב"י (יו"ד תנינא סימן נ"ד) ותשובות חת"ס (חו"מ סימן כ"ה) שבביטול בס' לא צריך להגיע לביטול יבש ביבש, והיינו מכיון שדנים על כל התערובת בכללותו, ולא על כל חתיכה בפנ"ע [ועי' היטב בקה"י (נדרים סימן ל"ד ד"ה ועפ"ז [הראשון]) שמבו' בדבריו בי' אחר בסברת הנוב"י].

ט. אם טעם כעיקר ענינו שאותו ציר שיצא מהאיסור והוא כממשו של האיסור לא מתבטל, א"כ היה צריך להיות שדין טעם לא יהיה חמור מדין ציר, ויש לדון בזה בכמה מקומות.

בגמ' (חולין דף צ"ט:) כתו' שציר דגים טמאים זיעה בעלמא הוא, ובפשטות הכונה שלא נאסר כלל מדאורייתא, עי"ש בתוס' וברמב"ן. וכתבו החוות דעת (סימן ק"ה ס"ק ב') והמנחת ברוך (סימן נ"ט סוף ענף א') שלפי"ז אין בדגים טמאים טעם כעיקר דאורייתא. ובש"ך (סימן פ"ג ס"ק ט"ו וסימן ק"ז ס"ק א') כתב שאע"פ שציר דגים מותר מדאורייתא, היינו ציר היוצא ע"י מליחה, משא"כ טעם שהוא ע"י בישול דיוצא עיקר הטעם והלחלוחית ממילא אסור מדאורייתא, ומבו' שגם הש"ך מודה לעצם סברת החוות דעת והמנחת ברוך שהטעם לא עדיף מהממשות היוצא מהאיסור, אלא שחילק בין סוגי היוצאים.

ותוס' (פסחים דף כ"ד: סוד"ה אלא) הקשו על מה שמבו' שמשקים היוצאים מהפירות אינם כמותם אלא זיעה בעלמא נינהו, תימה אמאי אמר דזיעה בעלמא הוא, והא טעם כעיקר דאורייתא. וכעי"ז הק' השואל בשו"ת חת"ס (יו"ד סימן קי"ד ד"ה עוררני), כיון שבהקדש משקים היוצאים מהם לאו כמותן [ע"ש שפלפל בזה], למה כלים שבלעו קודש צריכים הגעלה. ועי' חוות דעת (הנ"ל, סימן ק"ה ס"ק ב') שבאמת נקט שבאותם איסורים שאין משקים היוצאים מהם כמותם אין טעם כעיקר דאורייתא, אבל כבר תמהו בזה האחרונים. והחת"ס (שם ד"ה אמנם לו) תי' על דרך דברי הש"ך הנ"ל, דדוקא במשקה היוצא ע"י איציצא נחשב זיעה בעלמא, אבל היוצא ע"י בישול היינו בדבר עצמו דלא גרע מטעם כעיקר, ולא נאמר משקה היוצא מהן [לאו כמותן] אלא היוצא שלא ע"י בישול כמו ציר, אבל רוטב היינו הדבר עצמו, ונפק"מ דמשקים היוצאים ע"י איציצא אין שם איסור עליהן אפי' נכנסו ונבלעו במאכל. וחילו' זה מצאנו גם לענין ברכות, שתוס' (ברכות דף ל"ט. ד"ה מיא) כתבו שמברכים על מי שלקות בורא פרי האדמה אע"פ שאין בהם אלא מים וטעם הירקות, ואע"ג דאמרינן דמי פירות זיעה בעלמא הוא [ומברכים עליהם שהכל], יש לחלק. והרא"ש (שם פ"ו סימן י"ח) בי' שהמשקה אין לו טעם הפרי, ורגילים לבאר כונתו שהמי פירות לא מקבלים טעם מהפרי אלא יש להם טעם עצמי, והם עצמם בלי שיקבלו מהפרי הם זיעה בעלמא (עי' היטב בקה"י פסחים סימן י"ז וברכות סימן כ"א). ושו"ר שגם החוות דעת עצמו (סימן צ"א ס"ק ט') חילק, שגם במקומות שציר לא אסור, מ"מ אם פלט דרך בישול וקיבל הציר טעם משמנונית הבשר נאסר, ודו"ק [וצ"ע שלכאו' סותר דבריו בסימן ק"ה].

ובשו"ת חת"ס (יו"ד סוף סימן י"ט) כתב שאין לומר שטעם כעיקר לא נאסר אלא לישראל ולא לבני נח, דאדרבה מבו' בלשון רש"י דלכן איצטריך לילפותא לטעם כעיקר משום דמסברא חד בתרי בטיל דכתיב אחרי רבים להטות, וא"כ בב"נ דלא כתיב אחרי רבים להטות אפי' באלף לא בטיל, והרבה אחרונים הקשו על החת"ס שכל מה שצריך ביטול להתיר טעם זה אחרי שהתחדש בפסו' של הטמאים לאסור ציר, אבל בב"נ שאין דרשה של הטמאים א"כ היה צריך להיות שטעמו ולא ממשו יהיה היתר גמור, והמהר"ם שיק (יו"ד סימן כ"ו וקי"ט) יישב שרק צריך הטמאים לאסור ציר דהיינו שיוצא ע"י מליחה, אבל מה שיוצא ע"י בישול פשוט מסברא שהוא כגופו של איסור, והביא דברי החת"ס הנ"ל לענין משקין היוצאים, אמנם יש לדון בדברי המהר"ם שיק, שגם אם היוצא ע"י בישול לא נלמד מהטמאים, יתכן שהוא נלמד ממשרת, עי' היטב בתוס' (חולין דף קי"ב: ד"ה ורוטבן) שעליו נסובים דברי החת"ס (בסימן קי"ד הנ"ל).

וע"ע רמב"ן (חולין ריש דף צ"ט:) שהעלה צד שגם במקום שציר אסור, מ"מ בעצם זיעה בעלמא הוא אלא שרחמנא אסרה, ולכן לא מחמירין בו לאוסרו במשהו במין במינו אפי' לר' יהודה, משא"כ חתיכה שנתבשלה עם החתיכות [דהיינו טעמו ולא ממשו] דאסר ר' יהודה במשהו, רוטבן כגופו של איסור הוא.

ומ"מ יש לדון שכל נידון זה, האם לדמות פליטה שנפלט ע"י בישול לציר, הוא רק נצרך אם בטעם כעיקר דנים שאותו ממשות של הפליטה לא מתבטלת, אבל אם בטעם כעיקר נתחדש שהטעם המופשט נאסר, או שההיתר שקיבל טעם של איסור נהפך לאיסור, י"ל דטפי עדיף אם יצא מהאיסור ונבלע בהיתר מאשר אם יצא מהאיסור ועמד בעינו, שכאשר הוא מיד נבלע בדבר אחר לא מתייחסים אליו כדבר בפנ"ע אלא כטעם, ובתורת טעם שייך לאוסרו גם כשאין את הממשות של האיסור, אבל אם הפליטה פרשה מהאיסור ועומדת בפנ"ע י"ל שעיקר היחס אליו כחלק מממשו של האיסור, וכשדנים על ממשו הרי הוא זיעה בעלמא ואינו איסור. וזהו על דרך מה שחילקנו לעיל שיתכן שציר שעומד בעינו הוא אסור מדין יוצא, ואילו אם נבלע בדבר אחר לא יאסר שלא רואים אותו כלל כדבר בפנ"ע, אלא שכאן אנו אומרים בדיוק להיפך שמה שהוא לא עומד לעצמו נותן יותר מקום לאוסרו.

והנה הפנ"י (בקו"א לקדושין בפסק בענין חדש לקראת סופו ד"ה ומעתה) רצה לומר שציר טריפה שנחשב זיעה בעלמא, וכן משקים היוצאים מתבואה שיש בה איסור חדש, שמדאורייתא משקים היוצאים מהם אינם כמותם, היינו רק כל זמן שעומדים בפנ"ע, אבל אם חזרו ונבלעו באוכל נאסרו. ובמעדני ארץ (פ"ב מתרומות ה"א אות ג') נר' שלמד בכונתו כעין דרכנו, שכל זמן שהוא עומד בפנ"ע נידון כפי ממשו ואינו אלא זיעה, ואם חזר ונבלע בדבר אחר יש לו דין טעם כעיקר, אבל תמה ע"ז שאם כבר נהפך להיות היתר לא מסתבר שיחזור לאיסורו, אא"כ נאמר שמה שהיה מותר כשעמד בפנ"ע לא היה מפני שנהיה חפצא דהיתירא וזיעה בעלמא אלא מפני שלא אוכלו אלא שותהו, והיינו קולא במעשה שימוש ולא בגוף החפצא, ולכאו' נר' שזהו כונת הפנ"י עצמו, עי"ש בדבריו שמחלק בין שכר שהוא שתייה לנבלע באוכל, ודו"ק.

ענף ה'

ולפני שנמשיך יש להעיר בנידון גדול שתלוי במה שהארכנו האם דנים את ממשות הפליטה, והיינו שהרי חתיכת איסור שנתבשלה עם ההיתר, אע"פ שלא נימוחה אלא נשארת בעינה והוציאוה, עדיין צריך לשער שיעור ס' נגד כולה, וי"ע האם זה מדינא או לא, ונביא כאן מה שמצאנו בזה.

הראשונים (רמב"ן, רשב"א וריטב"א חולין דף צ"ז:) כתבו שבכל האיסורים שנותנים טעם בקדירה משערים שיעור ס' בדידיה ולא במאי דנפיק מיניה, דהיינו שמשערים כנגד כל החתיכה ולא עושים אומד כמה יצא ממנו ולשער לפי זה, משום דלא ידעינן כמה נפיק מיניה. ובפשטות כונתם שמעיקר הדין באמת היה ראוי לשער כנגד הציר או הפליטה שנפלט ממנו, אלא שכיון שא"א לתת לזה שיעור קבוע, לכן בכל מקום משערים לפי כל חתיכת האיסור, אף שפשוט שלא יתכן שבאמת הפליטה שלו הוא השיעור כולו.

וכן פשטות דברי הרשב"א (תורת הבית בית רביעי שער א', דף ט'., במשמרת הבית) בהסבר הדין (מובא בשו"ע סימן צ"ח סעי' ד') שחתיכה של איסור שנפלה לקדירה של היתר, ונתבטלה בס', והוציאוה וחזרה ונפלה לקדירה אחרת, עדיין צריך ס' לבטלה, וז"ל: ותדע לך עוד, דאם אי אתה אומר כן אף חתיכת נבילה ממש אינה חוזרת ואוסרת בקדירה אחרת, דהא קי"ל דכשנפלה תחלה בקדירה ראשונה בכולה משערין, דאי במאי דנפיק לא ידעינן, ואמאי אסרה קדרה [אחרת], והא כשנפלה בראשונה ראינוהו ואין בה אלא כביצה ועדיין כביצה היא, ולמה תאסור קדירה בכולו, אלא מאי אית לך למימר שמא פלטה ציר כולו ובלעה מן ההיתר באותו שיעור שפלטה, או שמא לא פלטה אלא מעט ובלעה כנגדה, ולפיכך מן הספק אוסרת לאחר מכאן כמה קדירות בזו אחר זו, ומשערין בכולה בכל אחת ואחת, עכ"ל. ומבו' שאם פלטה כל צירה בקדירה הראשונה לא שייך שתאסור שוב את השניה, וכל מה שאוסרת הוא רק מחשש שמא לא פלטה כל צירה בראשונה, ודו"ק.

והחוות דעת (סימן ק"ה ס"ק ט"ז) כתב, שנר' שטעם של חתיכת איסור עצמו אינו נסחט ע"י בישול, ויכול להטעים כמה קדירות בזה אחר זה, דאי לא תימא הכי אם נפל איסור לקדירה בס' פחות מעט, וטעמו קפילא והיה בו טעם, ואח"כ נפל לקדירה אחרת, לא יאסר, דהא חזינן שכבר יצא כל טעמו, דהא טעם קפילא התבשיל הראשון ואמר דאית ביה טעם, וכן בשר מבושל ברוטב, וטעמנו שהיה טעם ברוטב, לא יאסר אם נפל לחלב אח"כ, זה ודאי דלא ניתן להאמר, אלא ודאי דטעם עצמו אינו נסחט לעולם, כי מאד ק' הדבר לומר דאחר שנתן האיסור טעם בקדירה אחת שלא יאסר הקדירה האחרת. ומבו' בדבריו שחתיכה אחת יכולה לאסור שתי קדירות שבכל אחת פחות מס', מדינא, וא"כ ע"כ ששיעור ס' נמדד כנגד החתיכה ולא כנגד הציר שיצא ממנו. ובהגהות אמרי ברוך תמה על דבריו אך יתכן שיכול להטעים שתי קדירות שהם ביחד יותר מס', ולא יכול להטעים קדירה אחת ביותר מס' ע"י שיפלוט ויחזור ויפלוט. ולכאו' צ"ל לדעת החוות דעת שטעם אינו ממשות אלא דבר מופשט, וממילא שייך שהאיסור יטעים את ההיתר מבלי שיחסר ממנו כלום וכמו מדליק נר מנר, אבל אחרי שכבר פעל בכל כוחו להטעים תבשיל מסוים לא שייך שיטעימנו יותר, ולעולם לא יוכל להטעים במקום אחד יותר משיעור ס'.

והאור גדול (סימן נ"ט ד"ה עוד נר') ואג"מ (יו"ד ח"א סימן מ"א) דייקו מה שכתבו הראשונים הנ"ל (בחולין דף צ"ז:), שכל מה שהסתפקה הגמ' האם בדידיה משערינן או במאי דנפיק מיניה משערינן, היה לגבי כחל שהוא עצמו מותר, אבל בכל האיסורים פשיטא דבדידהו משערינן, ולכאו' ק' שהרי רק במסקנא חידשה הגמ' שלא ידעינן כמה נפיק מיניה, אבל בהו"א שלא ידענו למה נאסור בכל האיסורין לפי שיעור כולו. ולכן ביארו שלעולם פשוט שחתיכה יכולה להטעים כנגד כולה גם אם לא פלטה כנגד כולה, ולכן בכל האיסורים שהם איסור, וטעמם הוא טעם של איסור, ודאי חוששים שמא הטעימו כנגד כולם, אבל כחל שהוא עצמו היתר וטעמו הוא טעם של היתר אלא שהציר שנפלו ממנו הוא איסור [ולדידי נקודה זו עדיין צ"ב ואכ"מ], בזה היה הו"א שנשער כמה ציר יצא ממנו, ובמסקנא גם בזה חוששים כאילו היה שיעור כולו כיון שא"א לתת לו גבול ברור [וע"ע היטב בחוות דעת (סימן צ' ס"ק א') שג"כ העלה כעי"ז בב' דברי הראשונים]. ועי' באג"מ שכתב שלפי"ז צריך לחלק בין דבר לח לדבר יבש, שבשניהם יש אותו כח של טעם, אלא שבדבר יבש הטעם נמצא בלחלוחית שבתוכו ובדבר לח ממשו וטעמו היינו הך, ולכן כתב שבדבר לח לא צריך לשער בכולו אלא אפשר לשער לפי מה שנחסר ממנו, וכן כתב המשיב דבר (ח"ב סימן כ"ג), ודו"ק במה שהבאנו לעיל מהראשונים שדבר לח לא בלעי מהדדי אלא מבלבלי בהדדי, ועדיין יש לעמוד קצת על בי' מציאות הדברים.

הרשב"א (בתורת הבית בית רביעי שער א' דף י"ט) בי' ההיתר של נותן טעם לפגם שבכה"ג לא נאסר טעם כעיקר [וכבר האריכו האחרונים בבי' דבריו ואכ"מ]. ושוב כתב שנר' שאפי' נפל לתוך היתר מועט ומכירו זורקו והרוטב מותר לפי שאין כאן אלא טעמו ולא ממשו, ואע"ג דמשערינן בכולו משום מאי דנפיק מיניה לא ידעינן, השתא דאין בו בהנאתו בנותן טעם אין אוסר תערובתו כלל, וכמו שאמרנו בהיתר שנתבשל בקדירה שאינה בת יומא, והטעם בכל אלו מפני שבודאי ידענו שאין פליטתו בכולו. אלא כל שטעמו לשבח אנו מחמירין בו שאנו חוששין שמא פלטה עד שיתן טעם בתערובתו, לפיכך כל שטועמו קפילא ואין בו טעם מתירין אותו, והלכך כשהאיסור פגום אין משערין בכולו אלא בטעמו, וטעמו כמי שאינו שהרי פגום הוא. ובחוות דעת (סימן ק"ג ס"ק ה') כתב שאין כונתו במה שכתב שודאי ידענו שאין פליטתו בכולו דמשום הכי ודאי ליכא רוב, דהא אפי' כשההיתר הוא רק חלק ממאה מהאיסור מותר בנותן טעם לפגם, רק הפי' הוא דודאי אין הטעם, אף שמטעם לפי כולו, מרובה מן הממש, כיון שבלוע בתוכו ולא נתרבה ההיתר מכמותו, רק בטעם לשבח אסור שמטעים לפי כולו, וטעם פגום כמאן דליתיה, וזהו שכתב שאין פליטתו כונתו שלא פלט ממשו וציר של כולו, והוא מטעם דחזינן דלא נתרבה ההיתר, רק שמטעים לפי כולו וטעם פגום כמאן דליתיה, וע"ע הר צבי (יו"ד סימן צ"ד) שג"כ הרחיב בבי' דברי הרשב"א על דרך זה. [ודוק היטב שלפי מה שנתבאר כאן לחלק בין ביטול הטעם לביטול הציר, יש לדחות מה שהוכיח רע"א מתוס' (חולין דף צ"ח: ד"ה רבא) שלולי טעם כעיקר לא צריך אפי' ביטול, שי"ל שכונת תוס' שלא צריך לבטל את הטעם אלא את הציר. אמנם בלשון תוס' הזכירו שיש רוב "שמנונית" של איסור כנגד ההיתר, ומלשון זה משמע שמדברים על ממשות של ציר, וצ"ע].

ולפי"ז יותר נקל להבין מה שקי"ל (ביו"ד סימן צ' ע"פ הגמ' בחולין דף צ"ז:) שכחל מתבטל בס', והכחל עצמו מצטרף למנין הס' של ההיתר, וכן קי"ל (שם ריש סימן ק"ו) שחתיכה שבלעה איסור ואין בה ס' לבטלו

ונפלה לקדרה, כולה מצטרפת עם הקדירה לשיעור ס' לבטל איסור הבלוע בה, והק' הדרישה (בסימן צ' ס"ק ב') לענין כחל למה לא נצטרך אלא ס' עם הכחל אחר שמחזקינן שיש חלב נבלע בבשר כשיעור הכחל. והלא אם נפל שיעור חלב בעין או דם בעין לתוך הבשר צריך ס' כשיעור הזה לבד שיעור האיסור, ובעינן שיהא בקדירה ס"א חלקים בשיעור האיסור ואז יבטל האיסור, וכאן כשמשערינן ס' עם הכחל אין כאן נגד האיסור אפי' עם הכחל אלא ס', ולכאו' כמו כן ק' בחתיכה הבלועה מאיסור איך כולה מצטרפת, והרי חוששים שחלקה בלועה מאיסור. והפרישה תי' ד"ל דקים להו לחז"ל דאף דמשערינן כדי כל הכחל מטעם דלא ידעינן כמה נפיק מיניה, ומשום הכי בעינן בשיעור ההיתר כ"ט חלקים כדי גודל הכחל, מ"מ באמת עכ"פ בודאי לא יצא חלב כשיעור חצי הכחל, דמה שהוא בעין שהוא בשר אינו פחות ממה שנבלע בו דהוא החלב, ומן הדין אפי' בחצי כדי הכחל הוה סגי, אלא שהחמירו בדבר שאינו ידוע, מ"מ לא מסתבר להו להחמיר שלא ליקח הכחל עצמו מן המנין כיון שהוא היתר, בפרט בדבר שהוא דרבנן. והנה לדברי הדרישה לא מבו' כ"כ למה הקילו בכחל להתייחס לאמת שלא פלט שיעור כולו, יותר משאר איסור שלא נימוח והוציאוהו אח"כ מן התערובת שג"כ לא פלט כשיעור כולו, ומ"מ משערים כנגד כולו, והוא הביא דברי הראשונים הנ"ל שבדבר שהוא בעצמו היתר יותר הקילו, ואולי י"ל שזה מכיון שהוא יותר רחוק מהאיסור, שלא רק שהיה כאן חתיכת איסור ולא ידוע כמה פלט לתוך התערובת, אלא כלל לא ברור עד כמה היה כאן חתיכת איסור, דהיינו מעיקרא כמה איסור נבלע בו. אבל לפי מה שהבאנו מהאור גדול והאג"מ, שכונת הראשונים שאם אין גופו היתר אלא הוא חפצא דאיסורא באמת שייך שיטעים כנגד כולו, משא"כ בכחל שהוא עצמו היתר ורק פליטתו אסור, ניחא היטב. אמנם צ"ע אם יש ליישב בזה ההיא דסימן ק"ו שבאמת רק משערים לפי טעם האיסור שקיבל, ולא מתייחסים שכולו איסור, ואף שממשות הציר שנבלע בחתיכת ההיתר הוא מועט, מ"מ איך אותו מעט שנחסר מההיתר יצטרף לשיעור ס'.

והיה נר' שבנידון זה האם שיעור ס' מדינא משתער כנגד החתיכה או כנגד הציר, תלוי במחלו' האם שייך שיעור ס' בריחא, שהרי"ף (חולין דף ל"ב. מדפיו) כתב שרב שסובר ריחא מילתא, דהיינו שהיתר שקלט ריח של איסור נאסר, לטעמיה דפסק כר' יהודה דמין במינו במשהו, דאילו לרבנן דכל איסורין שבתורה בס', ואפי' נתערב גופו של איסור בדבר של היתר כ"ש ריחא בעלמא דלא אסרינן ליה, ועוד כתב (בדף ל"ב:) שבדבר שיש לו מתירין לכו"ע ריחא מילתא שהרי דבר שיש לו מתירין אפי' באלף לא בטיל, וכל דבר שהוא באלף כריחא בעלמא הוא, ומבו' שכיון שההיתר לא קיבל מהאיסור אלא משהו א"א לומר שניתן שאין ס' נגד האיסור, והיינו שלא דנים כנגד החתיכה של האיסור אלא כנגד הממשות שהוא קיבל, ואף שבנותן טעם מחמירים משום דלא ידעינן כמה נפיק מיניה, היינו מכיון שלפעמים יכול להגיע לשיעור שיאסור, אבל ריח לעולם לא יהיה יותר ממשהו. אבל הרמ"א (יו"ד סימן ק"ח סעי' א') כתב י"א דכל מקום דאמרינן ריחא מילתא ואוסר בדיעבד, היינו דוקא בדליכא ס' מן ההיתר נגד האיסור, אבל בדאיכא ס' אפי' בכל מה שהתנור מבטל האיסור [וע"י בנו"כ שמה שכתב הרמ"א י"א אינו מפני שהיה לו צד לאסור ביותר מס', אלא שיש לדון אם כל החתיכות של היתר שבתנור מצטרפות לשיעור ס'], וע"ע תוס' (ע"ז דף ס"ו: לקראת סוד"ה אביי) שג"כ הזכירו ביטול בס' לענין ריחא, אבל יתכן שאין מזה ראי', ע"ש היטב.

ויש להדגיש שגם אם אנו נוקטים שיש כח לחתיכה להטעים כשיעור כולה, גם בלא נימוחה וגם כשלא פלטה כשיעור כולה, אין הכרח שטעם הוא דבר מופשט ולא קשור כלל לציר כדברי החוות דעת, אלא לעולם יתכן שהציר הוא הטעם, אלא שגם ציר מועט יכול ליתן טעם מרובה שזהו תמציתו וריכוזו של טעמו של כל החתיכה כולה, וכמו שנר' באג"מ. ודר"ק שאע"פ שהאמרי ברוך חלק על החוות דעת, וכתב שלא שייך שחתיכה אחת תטעים שתי קדירות שיש בהם בסך הכל יותר מס', מ"מ כתב (בהגהותיו לפלתי סימן ק"ט ס"ק ד') ששייך שיעור כזית בכדי אכילת פרס בטעם כעיקר גם במקום שאין כזית מממשו של האיסור אלא כזית שנתנה טעם בפרס, ע"ש (וע"י היטב בתוס' ברכות דף ל"ח. ד"ה האי ודו"ק).

ויש להעיר במה שמבו' שאיסור שנתבשל עם היתר יוצא ממנו ציר לתוך התערובת אלא שנכנס מים במקומו (בין אם נאמר שיוצא ציר מרובה ובין אם יוצא רק ציר מועט), שא"כ לכאו' לא שייך לחייב על אכילת כזית מצומצם של איסור מבושל, שהרי נחסר ממנו מעט ציר, והמים שנכנסו במקומו אינו חתיכה דאיסורא, אם לא סוברים שע"י טעם כעיקר ההיתר נהפך לאיסור, וכן לא סוברים שהיתר יתבטל באיסור להצטרף לכשיעור.

ואולי י"ל שאף אם לא נדון על אותם מים שנכנסו במקום הציר, מ"מ גם אם הוא נידון רק באויר הרי הוא שיעור מועט של אויר, ואוירים שלא מורגשים מצטרפים לשיעור כזית. וכעי"ז שמעתי ליישב קו' הקה"י (ברכות סימן כ"א, ופסחים סימן י"ז ד"ה ואין) שאם מי פירות לא נידונים בפרי עצמו, איך חייבים על אכילת פרי עצמו בשיעור כזית, והרי המי פירות שבתוכו אין להם דין פרי, שי"ל שדנים כאילו היה אויר, ולכן שפיר משלים לשיעור. אבל שם צ"ע האם באמת בכל הפירות לולי מי הפירות שבתוכם היה נשאר אויר שאינו מורגש, שהרי יש פירות שעיקרם מים.

ובגוף הסברא שמי פירות אף שלאו כמותן, ומים שנבלעו באיסור, לא גריעי מאויר שמצטרף, יל"ע טובא, שבאמת יש מקום גדול לומר שכיון שיש כאן דבר אחר שיש לו שם לעצמו ולא רק אויר בעלמא גרע וגרע.

ענף ו'

ועכשיו נבאר החילו' שבין טעמו וממשו לטעמו ולא ממשו, ולכאו' מצאנו בזה ג' שיטות:

בתוס' (חולין דף צ"ח: ד"ה רבא, וע"ז דף ס"ז. ד"ה א"ר, וזבחים דף ע"ט. ד"ה אמור) מבו' שלא ראו מקום לחלק בין טעמו וממשו לטעמו ולא ממשו, וכן כתב הרא"ש (חולין פ"ז סימן ל"א) להדיא שאין חילו' ביניהם, וע' בתוס' וברא"ש שכתבו ביאורים שונים לפרש דברי ר' יוחנן על טעמו וממשו.

ובדעת הר"י מאורליינש (שמובא בתוס' במקומות הנ"ל) שאין לוקים על טעם כעיקר מכיון שהוא רק איסור ע' הנלמד ממשרת וגיעולי נכרים, כתבו האחיעזר (ח"ב סימן י' אות י"א) וחזו"א (יו"ד סימן כ"ד ס"ק ב' וג') שמודה בטעמו וממשו שיש מלקות, ולכאו' היינו שמה שדבר הניכר בטעמו לא בטל הוא מסברא, והחי' של טעם כעיקר הוא לומר שגם טעם בעלמא יש עליו תורת איסור. אבל מ"מ גם אחרי החי' אינו אלא ע' בעלמא, וממילא בטעמו וממשו כיון שלא מתחיל נשאר באיסורו שהוא איסור גמור ולוקים עליו, וטעמו ולא ממשו נשאר אותו איסור של טעם שהוא איסור ע' ואין לוקים עליו.

וכעין דרך זה יש לפרש מה שמבו' בחוות דעת ומטה יהונתן (סימן ק' סעי' ב') שאף שקי"ל שאין בגידין בנותן טעם, וממילא אין איסור על טעמו ולא ממשו, היינו מכיון שאין בו אלא טעם קלוש, ולא נתחדש על טעם קלוש טעם כעיקר, אבל מ"מ כשנתערב טעמו וממשו של הגיד, מכיון שיש כאן ממשות של האיסור והוא ניכר ע"י אותו טעם קלוש אינו מתבטל אף ללא החי' של טעם כעיקר [וע"י טור (או"ח סימן תמ"ב) שאף כשאין טעם גמור אלא קיוהא בעלמא, אם יש ממשות של כזית בכדי אכילת פרס אינו מתבטל, וע' נחל"ד].

אבל הרמב"ן והר"ן (חולין דף צ"ח:) כתבו לחלק בין טעמו וממשו לטעמו ולא ממשו אף לדעת רש"י, דהיינו שאע"פ שפסק רש"י שטעם כעיקר לאו דאורייתא, היינו רק בטעמו ולא ממשו, אבל טעמו וממשו אסור מדאורייתא. והנחל"ד (פסחים עמוד קל"ו בחדש) תמה ע"ז, שהרי כבר הבאנו לעיל שמבו' בדברי רש"י שאף למ"ד טעם כעיקר לאו דאורייתא צריך להגיע לביטול להתיר הטעם, וא"כ מבו' שגם למ"ד זה טעם הוא חפצא דאיסורא, וא"כ מ"ש טעמו וממשו שלא מתבטל כל זמן שניכר מטעמו ולא ממשו שמתבטל ברוב.

ונר' שי"ל שאף אם לדעת רש"י בין טעמו וממשו ובין טעמו ולא ממשו אסורים בלי ביטול, מ"מ הם חלוקים ביסודם, שטעמו וממשו זהו גוף החפצא דאיסורא, משא"כ טעמו ולא ממשו הוא רק אסור מפני שהוא יוצא מהאיסור, וכמו שנלמד מהטמאים לרבות צירן [וע' היטב בלשון רש"י (חולין ריש דף קי"ב.) שטעם ראשון הוא טעם "הבא" מן הממש ונ"ט בר נ"ט הוא טעם "הבא" מנותן טעם], וממילא י"ל שאע"פ שטעמו וממשו יודעים מסברא שלא מתבטל כל זמן שהוא ניכר, מ"מ טעם בעלמא שאינו גוף האיסור שפיר מתבטל חד בתרי [וכבר מצאנו שיתכן שטעם גמור לא יתבטל וטעם קלוש אף אם הוא אסור מתבטל חד בתרי ביד יהודה סימן צ"ד ס"ק י"ט (מד"ה ובטעם הדבר בחדש) בדעת חלק מהראשונים בבי' ההיתר של נו"ט לפגם].

ויש להוסיף בבי' הדברים, שהנה לעיל יצאו ג' מהלכים בבי' מה שטעם לא מתבטל ברוב, שבפשטות הרשב"א משמע שכיון שהוא ניכר לכן דבר הניכר לא בטל, ולפי"ז לכאו' אין לחלק בין החתיכה עצמה לבין היוצא ממנה. אבל הבאנו עוד מהלך בכונת הרשב"א, שכיון שטעמו של האוכל זהו חשיבותו וחשיבותו קיימת ומורגשת, לכן הוי כשאר דבר חשוב שלא מתבטל, ולמהלך זה נר' שיש מקום גדול לחלק בין חתיכת האיסור עצמו, לבין היוצא מן האיסור שבאמת אין לו כ"כ חשיבות מצד עצמו. וכן לפי מה שביארנו ע"פ דברי הרמ"א שמין בשאינו מינו לח בלח לא מתבטל, שכיון שבתערובת לח בלח צריך לתת שם לכל התערובת בכללותו א"א להתעלם מאותם חלקים שבתערובת שיש להם שם אחר (לכל הפחות כשהם בשיעור חשוב או שנותנים טעם בתערובת), א"כ י"ל שכל זה רק כשיש את ממשות האיסור שיש לו את עצם שם האיסור, משא"כ בטעמו ולא ממשו שאין לו את עיקר שם האיסור אלא הוא רק יוצא מהאיסור.

ענף ז'

ואחרי כל מה שנתבאר בגדר טעם כעיקר וטעמו וממשו, נחזור לקו' החזו"א שפתחנו בו, מה סברת החק יעקב לחלק שבטעמו וממשו עוברים בבל יראה ובטעמו ולא ממשו אין עוברים בבל יראה, והרי לדידן קי"ל טעם כעיקר דאורייתא, ולוקים אף על טעמו ולא ממשו כשיש כזית בכדי אכילת פרס, וא"כ מאי שנא זה מזה.

ונר' שהרי הבאנו את הצדדים האם טעם כעיקר ענינו שאותה ממשות או ציר של האיסור לא מתבטל אף כשיש רוב כנגדו, או שטעם כעיקר הוא איסור מחודש שנאמר על הטעם גם בלי לדון שיש כאן ממשות של איסור. ויש מקום גדול לומר שזה מתחלק, שבטעמו וממשו אף ממשות האיסור נשארת באיסורו, וא"כ יש כאן את גוף החמץ ובודאי יעבור בבל יראה, ואף אם נאמר שגם איסור שנותן טעם בתערובת בטל לגבי שאר ענינים, ורק לענין אכילה לא מתבטל, מ"מ י"ל שבל יראה שאני שהוא מתיילד מאיסור האכילה [וכן נר' בכונת ר' חיים (פט"ו ממאכ"א) שבתחילת דבריו כתב שטעם כעיקר הוא דין הנוגע לאזהרת אכילה ולא לאיסוה"נ, ואילו בסוף דבריו כתב שבמקום שחל דין טעם כעיקר לאסור חמץ באכילה נאסר גם בהנאה]. אבל בטעמו ולא ממשו י"ל שהוא איסור מחודש על הטעם עצמו ללא הממשות, וא"כ בכה"ג לא שייך בל יראה שאין כאן חפצא של ממשות של חמץ.

והנה לפי דרכו של הר"י מאורליינש באמת כך מבו' כפי שהבאנו, שבטעמו וממשו יודעים מסברא שאין הממשות מתבטלת, ואילו בטעמו ולא ממשו כל מה שנאסר הוא רק מהחי' המיוחד של טעם כעיקר, אלא שהר"י מאורליינש עצמו נקט שממילא לא ילקו על טעמו ולא ממשו שהוא אזהרה נפרדת מהעשה של משרת, אבל אנו יכולים לומר על דרך זה גם לשיטות שלוקים על טעמו ולא ממשו, שהפסו' ח' שגם אכילת טעם נאסרה כמו אכילת ממש, וממילא הוא בכלל הלאו של אכילה, אבל מ"מ אין כאן ממשות שיעבור עליו בבל יראה.

ונר' שגם לפי דרכו של רש"י י"ל כן, והיינו שאע"פ שמבו' ברש"י שאף למ"ד טעם כעיקר לאו דאורייתא א"א להתיר בלי ביטול, ומבו' שגם בטעמו ולא ממשו מתייחסים לציר כממשות של איסור שצריך לבטלו, וא"כ למ"ד טעם כעיקר דאורייתא לכאו' אין תלוי בין טעמו וממשו לטעמו ולא ממשו, ובשניהם יש כאן ממשות של איסור, באמת י"ל שאינו כן, אלא בטעמו וממשו מכיון שיש ממשות גמורה של האיסור עצמו שנותן טעם בתערובת לכו"ע אין ממשות זו בטילה, ובטעמו ולא ממשו אף שיש ממשות של ציר שאסורה משום יוצא מן האיסור, מ"מ לכו"ע ממשות זו מתבטלת מכיון שאין לו את החשיבות של האיסור בעצמו וכמו שביארנו לעיל, והמחלו' האם טעם כעיקר דאורייתא היינו האם בטעמו ולא ממשו הטעם עצמו ישאר באיסורו, דהיינו האם טעם לחוד נאסר כעיקר [והדברים מתיישבים היטב עם שביארנו לעיל ע"פ המהרי"ק, שלדעת רש"י המחלו' האם טעם כעיקר דאורייתא הוא נפק"מ גם בלי הדרשה של זרוע בשילה שצריך ס' לבטל טעם, אלא אף אם טעם היה מתבטל חד בתרי, מ"מ למ"ד טעם כעיקר לאו דאורייתא מספיק לבטל הציר חד בתרי, ואילו למ"ד טעם כעיקר דאורייתא צריך ביטול חד בתרי כנגד שיעור הטעם שנותן האיסור, דהיינו שמ"ד טעם כעיקר דאורייתא לא ח' כלום לגבי הממשות אלא רק לגבי הטעם], ולפי"ז גם לדרכו של רש"י אף למ"ד טעם כעיקר דאורייתא אין בטעמו ולא ממשו ממשות של איסור, ושפיר י"ל שמטעם זה לא שייך בל יראה כנ"ל.

סימן ד'

כזית בכדי אכילת פרס (לענין ביטול)

מדברי הטור בסימן תמ"ב התעוררתי לעיין בסוגיית כזית בכדי אכילת פרס, וראיתי שהדברים עמומים מאד, ויש כמה דברים שטעונים בירור. ואמרתי להציג את הדברים כאן, ואשמח מאד אם יהיה ללומדים מה להוסיף ולבאר בסוגיא זו.

הנה דעת הרמב"ם (פ"ד מנזירות ה"ה, ופט"ו ממאכלות אסורות ה"א-ה"ג) שטעם כעיקר הנלמד ממשרת היינו רק כאשר יש מהאיסור שיעור של כזית בכדי אכילת פרס בתוך התערובת, ואל"כ אינו אסור אלא מדרבנן, ואין בו אפי' איסור דאורייתא של חצי שיעור, והיינו שלשיטתו טעם כעיקר רק נאמר כשיש בתערובת שיעור חשוב מהאיסור שראוי ללקות עליו [והאחרונים דנו בעוד כמה נקודות ודיוקים בדעת הרמב"ם, אבל אין זה מעיקר ענינינו]. וכן למד בבי' הגר"א (יו"ד סימן צ"ח ס"ק ח') ברא"ש בשיטת ר' חיים כהן, שטעם כעיקר דאורייתא הוא רק בכזית בכדי אכילת פרס.

ומצאנו דבר יותר מחודש, שיתכן שאף אם טעם כעיקר לא תלוי בשיעור כזית בכדי אכילת פרס, מ"מ כזית בכדי אכילת פרס יש לו חשיבות יתירה, ונאסר אף במקום שלא נאמר טעם כעיקר.

והיינו שהטור (או"ח סימן תמ"ב) פסק שלא עוברים בתערובת חמץ על בל יראה דאורייתא, אבל כתב שזה דוקא כשאין בתערובת טעם חמץ כגון כל אלו [כותח הבבלי וכדו'] שאין נותנין אותו בו אלא לקיוהא בעלמא, אבל אם יש בו טעם חמץ מחייבין עליו דטעם כעיקר דאורייתא, ומיירי נמי שאין בהם כזית בכדי אכילת פרס, אבל אם יש בו כזית בכדי אכילת פרס. ומבו' בדבריו שגם במקום שאין דין טעם כעיקר מכיון שהוא קיוהא בעלמא, אם יש בו ממשות של כזית בכדי אכילת פרס חייבים עליו, וכמו שהדגישו הב"י והב"ח, והט"ז (בסוף ס"ק א') למד שאפי' בטעמו ולא ממשו לא מתבטל כזית בכדי אכילת פרס.

וכן מצאנו בחי' הר"ן (ע"ז סוף דף ס"ו:) שכתב, נר' לי ברור דכל דאיכא כזית בכדי אכילת פרס, אע"ג דנותן טעם לפגם, אסור עד שיפסל מלאכול לאדם, דהיינו נבילה גופה, ופשוט הוא, אלא שראיתי לרשב"א ז"ל (תורת הבית בית רביעי שער א', דף י"ט) שהתיר בנותן טעם לפגם כל שההיתר מרובה מן האיסור, ולא נתחוור לי, דכל היכא דאיכא כזית בכדי אכילת פרס אסור ולוקין עליו ולא בטיל.

ולכאו' מקור הדברים בגמ' (פסחים דף מ"ד. ונזיר דף ל"ו) שאביי הוכיח שבכל התורה היתר מצטרף לאיסור [והיינו לא מדין ביטול או טעם כעיקר, אלא עצם מה שההיתר הוא עם האיסור הוא מצטרף אליו ומשלים לכשיעור, עי"ש], מהמשנה (פ"ב מטבול יום מ"ג) המקפה של חולין והשום והשמן של תרומה ונגע טבול יום במקצתן לא פסל אלא מקום מגעו בלבד, והוינן בה מקום מגעו אמאי פסלה הא בטלי להו תבלין ברוב, ואמר רבה בר חנה הואיל וזר לוקה עליהן בכזית, היכי דמי לאו משום היתר מצטרף לאיסור, לא מאי כזית דאיכא כזית בכדי אכילת פרס, וכזית בכדי אכילת פרס דאורייתא היא, א"ל אין. אי הכי אמאי פליגי רבנן עליה דר"א בכותח הבבלי [וסוברים שאין בו לאו], הנח לכותח הבבלי דלית ביה כזית בכדי אכילת פרס. איתיביה שתי קדירות אחת של חולין ואחת של תרומה, ולפניהן שתי מדוכות אחת של חולין ואחת של תרומה, ונפלו אלו לתוך אלו, מותרין, שאני אומר תרומה לתוך התרומה נפלו וחולין לתוך חולין נפלו, ואי כזית בכדי אכילת פרס דאורייתא אמאי אמרינן שאני אומר [הרי הוא ספיקא דאורייתא], א"ל הנח לתרומת תבלין דרבנן. איתיביה שתי קופות אחת של חולין ואחת של תרומה, ולפניהם שתי סאין אחת של חולין ואחת של תרומה, ונפלו אלו לתוך אלו מותרין, שאני אומר וכו', ואי אמרת כזית בכדי אכילת פרס דאורייתא אמאי אמרינן שאני אומר, א"ל הנח לתרומה בזמן הזה דרבנן.

ובפשטות נחלקו הראשונים האם סוגיא זו עוסקת בדין צירוף לכדי אכילת פרס או בדין ביטול ברוב, והיינו שתוס' (פסחים ד"ה מקום ונזיר

ד"ה אמר רבה) העמידו את המשנה של מקפה שהשום והשמן הם בעין וניכרים לעצמם, אלא שכיון שהם מפוזרים במקפה חסר בצירוף שביניהם לשיעור כביצה שצריך בשביל לקבל טומאת אוכלין, ואביי טען שע"כ מה שבכל זאת מטמא הוא מפני שהיתר מצטרף לאיסור ונחשב אף החולין כתרומה, והגמ' דחתה שכזית בכדי אכילת פרס דאורייתא, והיינו שאם יאכל כ"כ מהתערובת שאכל כזית בכדי אכילת פרס הוא מתחייב על אכילתו, וא"כ נמצא שאף אכילת ההיתר נחשבת מכלל המעשה אכילה, ולכן לא מפסיק בין אכילת חלקי התרומה, וממילא לא יפסיק גם את הצירוף של חלקי התרומה לקבל טומאת אוכלין (עי' היטב בתוס' נזיר ד"ה אמר ליה). אמנם צ"ע לפי"ז למה למעשה כשיש פחות מכזית בכדי אכילת פרס לא יצטרף לטומאה, והרי גם בזה מועיל אכילת ההיתר שלא יחשב אכילה שלא כדרך שזהו הנידון שם כמו שכתבו תוס', ואולי אה"נ כונת הגמ' הואיל וזר לוקה עליו כשיש כזית בכדי אכילת פרס, לכן גם כשאין כזית בכדי אכילת פרס מצטרף לטומאה. ובאמת לאביי שטעם הצירוף הוא הואיל והיתר מצטרף לאיסור ללקות עליו בכזית, לא צריך מצד זה שיהיה כאן כזית, אלא שע"ז יש כאן בסך הכל כביצה, דאל"כ גם ע"י צירוף לא יטמא טומאת אוכלין.

ולפי"ז כל השקלא וטריא בגמ' היא האם באמת יש צירוף של כזית בכדי אכילת פרס, והיינו כמו שכתבו תוס' (נזיר ד"ה וכזית) שאע"פ שמפורש במשנה בכריתות שאכילה מצטרפת בתוך כדי אכילת פרס, מ"מ י"ל שכל זה כשאוכלו בעין ולא כשאוכלו בתערובת. וי"ע האם כונתם דוקא לתערובת (ואע"פ שכתבו שהשום והשמן בעין מ"מ יש לו תורת תערובת, עי' מהרש"א פסחים בתוד"ה מקום), והיינו שכיון שהחפצא אינו בחשיבותו אלא בתערובת צריך צירוף אלים שיאכלנו בב"א (וי"ל בסברת הדבר), או שכונתם שמכיון שע"ז שאר התערובת בין אכילת חלקי האיסור, ממילא עיסוק זה באכילות אחרות באמצע אכילתו זה מה שגורם להפסיק את הצירוף, וזהו חסרון במעשה האכילה, ולפי"ז אפי' אם אינו בתערובת אם אוכל דברים אחרים בין אכילת חלקי האיסור יהיה בכלל נידון הגמ'. [ויש לציין שלפי ר"ת (מובא בתוס' ע"ז דף ס"ז וחולין סוף דף צ"ח:) שפי' דברי ר' יוחנן (בע"ז שם) טעמו וממשו לוקין עליו, וזהו כזית בכדי אכילת פרס, שמדובר על מין במינו שהוא בעין. היינו שר' יוחנן בא לחדש אותו חי' שמבו' כאן שיש צירוף של אכילת כזית בכדי אכילת פרס גם כשהכזית נמצא בתערובת, עי' מנחת כהן (חלק ראשון פרק שני)].

ולבאר זה כשהגמ' שואלת למה רבנן חולקים על ר"א בכותח הבבלי, כונת הקו' שהרי אכל שיעור מהאיסור בתוך כדי אכילת פרס, והגמ' דוחה שאין כזית בכדי אכילת פרס, אבל מ"מ לכאו' ראוי להיות שגם לרבנן יהיה איסור דאורייתא של חצי שיעור, ובאמת כך סוברים הרי"ף והר"ש.

וכשהגמ' שואלת מקופות ומדוכות, היינו שבשלמא אם כזית בכדי אכילת פרס לאו דאורייתא ממילא לעולם לא שייך שיעור מהאיסור, ולכן יש להקל בספיקו. אבל תימה שהרי יש כאן איסור דאורייתא של חצי שיעור, והר"ש בטבול יום רצה לומר שהגמ' כאן סוברת כר"ל שחצי שיעור רק נאסר מדרבנן. והחזו"א (יו"ד סימן כ"ד ס"ק א') רצה לפרש שלפי מה שסבר אביי שכזית בכדי אכילת פרס לא מצטרף בתערובת, ממילא אין באכילתו אפי' איסור חצי שיעור דאורייתא, שהרי לא חזי לאיצטרופי שלעולם לא שייך שיאכל מהתערובת שיעור שלם (שאין בית הבליעה מחזקת יותר מכביצה, ואם אוכל בזא"ז לא מצטרף), אבל למעשה אחרי שקי"ל שכזית בכדי אכילת פרס דאורייתא, ממילא אפי' אם מעורב באופן שאין כזית בכדי אכילת פרס יש איסור דאורייתא של חצי שיעור, שהרי חזי לאיצטרופי ע"י שיאכל חלק מהתערובת ועוד חלק מאיסור בעין. וכן כתבו האבנ"ז (או"ח סימן שפ"ז) ושפ"א (פסחים סוף דף מ"ד.). ולכאו' דבריהם צ"ע, שכמו שלמעשה שייך צירוף ע"י שיאכל חלק מהתערובת וחלק מאיסור בעין תוך כדי אכילת פרס, כמו כן לאביי שייך צירוף ע"י שיאכל חלק מהתערובת וחלק מאיסור בעין בבת אחת. ובר"ש העלה עוד צד שגם למעשה לעולם חצי שיעור בתערובת לא נאסר, ויש לומדים כן ברמב"ם, ויסוד זה צ"ב בפנ"ע.

ומ"מ גם למהלך זה בבי' הסוגיא, שהנידון היה על דין צירוף לכזית בכדי אכילת פרס, יתכן שצ"ל שיש מעלה לכזית בכדי אכילת פרס גם לענין ביטול, שהרי אע"פ שבמקפה העמיד ר"ת שהשום והשמן בעין, מ"מ בכותח ובקופות ומדוכות א"א להעמיד כן, וא"כ ק' ממ"נ, שאם הסוגיא סברה שטעם כעיקר ק' למה תלוי בכזית בכדי אכילת פרס, ואם טעם כעיקר לאו דאורייתא (או שנאמר שלא שייך כאן טעם כעיקר כדלקמן), א"כ גם כשיש כזית בכדי אכילת פרס למה לא יתבטל ברוב. ובאמת תוס' (נזיר ד"ה וכזית) נתקשו בזה, ולכאו' כונת תירוצם שלעולם טעם כעיקר דאורייתא, אבל מ"מ רק מתחייב כשאוכל כשיעור מן האיסור עצמו, דהיינו שטעם כעיקר הוא רק סיבה שהאיסור לא יתבטל, אבל אין ההיתר נהפך לאיסור, ומה שלא נאסר בכותח קופות ומדוכות מדין חצי שיעור דאורייתא היינו כמו שנתבאר לעיל. אמנם לשיטת ר"ת עצמו שע"י טעם כעיקר נהפך ההיתר לאיסור ק' [ואם לר"ת נהפך הוא רק כשיש כזית בכדי אכילת פרס (עי' מה שכתבתי ע"ז בסימן ג' ענף ד' אות ב'), וי"ל שכיון שלא סברו שכזית בכדי אכילת פרס דאורייתא לא ידעו נהפך, ויש לפלפל בזה]. ובאמת שר"ת עצמו (בספר הישר סימן תרצ"ד) כבר עמד ע"ז שתיפו"ל מדין טעם כעיקר, וכתב שהגמ' עדיין לא ידעה שטעם כעיקר דאורייתא (וכן הובא צד זה בתוס' נזיר ד"ה שרה), ולפי"ז ק' להיפך למה כשיש כזית בכדי אכילת פרס לא מתבטל, ומוכח שגם לר"ת יש חשיבות לכזית בכדי אכילת פרס גם לענין ביטול. וכן מבו' בר"ש שלמד שגם לדרכו של ר"ת שהשום ושמן בעין, מ"מ כלול בדברי הגמ' גם חי' זה שכזית בכדי אכילת פרס לא בטילה. אמנם יש לדחות שלעולם גם להו"א שלא ידעו טעם כעיקר, ידעו שממשות שנותנת טעם לא בטלה, ולא מדין טעם כעיקר אלא מסברא, וכמו שבאמת סוברים הרמב"ן והר"ן בדעת רש"י, וממילא לעולם האיסור לא מתבטל, אלא שהגמ' דנה על צירוף לכזית בכדי אכילת פרס וכנ"ל [וע' נחל"ד (עמודים קל"ז וקל"ח) שג"כ למד שאף לר"ת צ"ל שממשות לא מתבטלת גם לולי טעכ"ק, אלא שהוא בי' את הסוגיא קצת באופן אחר].

ורש"י לומד את כל הסוגיא באופן אחר, שכתב שהמשנה של מקפה מדברת כשהשום והשמן אינם בעין, והנידון הוא שיתבטלו השום ושמן במקפה ולא יהיה להם כלל שֵם תרומה. ולפי"ז כשהגמ' דוחה שיש כזית בכדי אכילת פרס היינו שזהו סיבה שלא יתבטל, וצ"ע מה ענין שיעור זה לביטול. ולפני שנעמוד על הטעם שלא מתבטל, נקדים שמצאנו כמה שיטות על איזה סוג תערובת מדובר.

והנה כבר הבאנו קו' תוס' למה צריך להגיע לדין כזית בכדי אכילת פרס, תיפו"ל מדין טעם כעיקר [ובפשטות לפי דרכו של רש"י שהסוגיא דנה על ביטול ולא על צירוף אכילות הקו' אלימה יותר, ואע"פ שרש"י עצמו פוסק שטעם כעיקר לאו דאורייתא, וכאן הסוגיא היא לאביי. ועוד יש לציין שלדעת רש"י שההיתר נהפך לאיסור ע"י טעם כעיקר, נמצא שכל התערובת נהפכת לאיסור ואינו חצי שיעור בעלמא. אבל באמת רש"י עצמו (פסחים דף מ"ה. ד"ה ור"ע) כתב שרבנן דר"א שפוטרים בכותח הבבלי לא סוברים טעם כעיקר, וא"כ לכאו' צ"ל שגם אביי מודה שטעם כעיקר הוא מחלו' תנאים, וממילא אין להק' למה רבנן לא מחייבים בכותח הבבלי משום טעם כעיקר, שאה"נ הם חולקים על טעם כעיקר, ולפי"ז אולי גם הברייתא של קופות ומדוכות אפשר להעמיד כמ"ד שטעם כעיקר לאו דאורייתא].

ובשלמא לענין השום והשמן שבמקפה, אע"פ שלדעת רש"י הם בתערובת, י"ל שלא שייך טעם כעיקר כמו שכתבו הר"ש והמאירי (פסחים) שלא נאמר טעם כעיקר אלא לענין אכילה ולא לענין טומאה, אבל במדוכות ק'. ותירצו תוס' (נזיר ד"ה שתי וחולין דף צ"ט. ד"ה רבא) שמדובר במין במינו שאין טעם כעיקר [וע' בי' הגר"א (או"ח סימן תנ"ג סע' ב') שתמה איך שייך מין במינו במדוכות דהיינו תבלין שנפלו לתבואה], ושוב הקשו תוס' שאם מדובר על מין במינו איך כזית בכדי אכילת פרס דאורייתא ולא יתבטל חד בתרי, ותירצו שאה"נ במין במינו עצמו ודאי אין כזית בכדי אכילת פרס דאורייתא, אלא שכונת הגמ' שאם במין בשאינו מינו כזית בכדי אכילת פרס דאורייתא, יש לאסור גם במין במינו אטו שאינו מינו. וע' היטב בתוס' בנזיר ובמהרש"א בחולין למה רק אם מין בשאינו מינו אסור בכזית בכדי אכילת פרס ראוי לגזור מינו אטו אינו מינו, ולא אם אינו מינו רק אסור משום טעם כעיקר. וי"ע טובא האם למעשה יוצא מתוס' שבמין בשאינו מינו יש סברא בפנ"ע שלא להתבטל בכזית בכדי אכילת פרס, או שלעולם מה שלא מתבטל הוא רק משום טעם כעיקר, אבל שייך לגזור במינו אטו מצב כזה שבאינו מינו היה מלקות, מכיון שיש בו שיעור איסור שלא מתבטל משום טעם כעיקר. [ודר"ק שתי' תוס' לא מיישב למה בכותח לא נאמר טעם כעיקר דאורייתא ששם הוא מין באינו מינו, ואפשר לבאר מה שלא הק' להם קו' זו בכמה אופנים].

ותוס' בפסחים (ד"ה איתיביה) עמדו רק על הקו' האחרונה, שאם במדוכות וקופות מיירי מין במינו למה לא יתבטל מדאורייתא חד בתרי, ותירצו שמשמע שמדובר אפי' במין בשאינו מינו כגון קמח חטין בקמח שעורין שאינו ניכר. והש"ך (יו"ד סימן ק"ט ס"ק י') נחלק עם תרוה"ד האם כונת תוס' שקמח בקמח נחשב לח בלח שדינו בנותן טעם, או שלעולם נחשב יבש ביבש, ומ"מ גם יבש ביבש מין בשאינו מינו לא מתבטל מדאורייתא חד בתרי. ועוד דנו האחרונים לדעת תרוה"ד שיבש ביבש בכה"ג לא מתבטל, האם היינו שגם יבש ביבש מין בשאינו מינו מדאורייתא בנותן טעם, או שלעולם אין דינו בנותן טעם אבל מ"מ כל זמן שיש כזית בכדי אכילת פרס לא מתבטל (עי' ים של שלמה חולין פ"ז סוף סימן מ"ז ופלתי סימן ק"ט ס"ק ד'). ואם כונת תוס' שנידון כלח בלח, או שגם ביבש ביבש שיעורו בנותן טעם, א"כ צ"ל שמה שהגמ' תלתה בכזית בכדי אכילת פרס היינו לענין צירוף האכילה, ולא לענין ביטול.

והר"ש בטבול יום כתב שכזית בכדי אכילת פרס דאורייתא אפי' במין במינו, ולכן בקופות ומדוכות שייך איסור דאורייתא אפי' אם מדובר במין במינו, ומה שקי"ל מין במינו מתבטל חד בתרי היינו בלח בלח שהמיעוט נימוח ומתחבר עם הרוב ומתבטל, משא"כ יבש ביבש דהאי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי. וכתב שלפי"ז מה שהגמ' שואלת שגיד הנשה שנתערב בשאר גידין תיבטל ברוב, היינו כשאין כזית בכדי אכילת פרס.

והחזו"א (יו"ד סימן כ"ד ס"ק ט"ו) העיר על קו' הר"ש מגיד הנשה, שלכאו' היה שגם אם נחדש שיבש ביבש לא מתבטל כל זמן שיש בו כזית בכדי אכילת פרס, היינו דוקא בתערובת זרעונים וקטניות שכיון שמפני קטנן דרך אכילתן בתערובת שייך בו כזית בכדי אכילת פרס, אבל חתיכות גדולות שאוכל כל אחת בפנ"ע מתבטל אף בכה"ג, אבל לכאו' מבו' שהר"ש לא חילק בזה. ויש לציין שהר"ש למד שעיקר הסוגיא דנה על צירוף אכילות כר"ת ולא על ביטול כרש"י, ומ"מ מבו' שיוצא נפק"מ גם לענין ביטול בכה"ג שהוא יבש ביבש מין במינו.

וע"ע היטב בבעל המאור (פסחים דף י"ג: מדפי הרי"ף) שכתב שמה שמבו' בסוגיא זו שלוקים על כזית בכדי אכילת פרס, וכן מה שאמר ר' יוחנן (ע"ז דף ס"ז.) שלוקים על טעמו וממשו דהיינו כזית בכדי אכילת פרס, מדובר בין במינו ובין שלא במינו, ועע"ש שכתב שמה שקי"ל טעם כעיקר דאורייתא דהיינו שגם כשאין כזית בכדי אכילת פרס הוא אסור מדאורייתא, אלא שאין לוקים עליו הוא ג"כ בין במינו ובין שלא במינו, דהיינו שגם במינו לח בלח אוסר עד ס' מדאורייתא.

והנחל"ד (בשיטת טעם כעיקר ובפרט בעמודים קכ"ז קל"ו וקל"ח) ומנחת ברוך (סימנים נ"א נ"ג ונ"ה) למדו שמה שמבו' כאן שבכזית בכדי אכילת פרס לוקים ואין האיסור מתבטל, זה מפני שמדובר בתערובת שיש בו מטעמו וממשו של האיסור, ולכן אף לולי טעם כעיקר אינו מתבטל, וכתבו שלפי"ז ה"ה יבש ביבש [וע"ע בחזו"א יו"ד סימן כ"ד ס"ק ה' ו', ודר"ק]. ומ"מ נחלקו הנחל"ד ומנחת ברוך עד איזה שיעור טעמו וממשו נאסר, שהנחל"ד (עמוד קל"ו) כתב שמוכח בסוגיא זו שממשות של דבר הניכר נשאר באיסור רק כל זמן שיש כזית בכדי אכילת פרס, ודלא כר"ן שכתב שלרש"י לעולם לא בטל כל זמן שהוא ניכר [וע"ע היטב בב"י וב"ח יו"ד סימן צ"ח מה שכתבו בדעת רש"י. וראיתי מציינים סתירה בזה בדברי הרשב"א בתורת הבית בית רביעי שער שני בין דבריו בדף כ"ג: לדבריו במשמרת הבית בדף י"ט:], ואילו המנחת ברוך (סימן נ"ג ד"ה אמנם) למד שבאמת לא תלוי בכזית בכדי אכילת פרס, וגם בפחות מזה יהיה איסור דאורייתא של חצי שיעור אלא שלא ילקה. ונר' שלפי המנחת ברוך צ"ל שכאשר הגמ' אומרת כזית בכדי אכילת פרס דאורייתא או לאו דאורייתא, הכונה לעצם היסוד שממשות הניכרת לא מתבטלת, ואה"נ למ"ד שהוא דאורייתא זה גם בפחות מכדי אכילת פרס, אלא שהזכירו שיעור זה שבו יש נפק"מ למלקות, והיינו שבשיעור זה יותר ניכר המחלו' בין מ"ד דאורייתא למ"ד לאו דאורייתא, ודו"ק.

וכבר הבאנו את דברי הטור שדין כזית בכדי אכילת פרס נאמר בכותח וכדו' שאין בו טעם אלא קיוהא בעלמא, והפר"ח (באו"ח שם) נקט שלפי הטור ה"ה אם אין בו טעם כלל ג"כ נאמר שכזית בכדי אכילת פרס לא יתבטל, והיינו במקום שהוא מין בשאינו מינו, דשמא אף אם בטעם הם שוים [וע"ע חילו' זה בחוות דעת סימן פ"ח ס"ק ג'], אבל הנחל"ד (עמוד קל"ז) ומנחת ברוך כתבו שכונת הטור שמכח הקיוהא ניכר האיסור בטעמו, אלא שאין חשיבות לטעם זה לדון בו טעם כעיקר.

ועכשיו שהבאנו את הצדדים השונים באיזה תערובת התחדש שכזית בכדי אכילת פרס לא מתבטל, נביא את הביאורים השונים שאפשר לומר למה באמת לא מתבטל, ודו"ק היטב איזה בי' מתאים לאיזה תערובת, ועדיין צריך להתיישב להבין את כל החילוקים שנאמרו בענין זה.

אם היה מדובר רק בתערובת לח בלח, היה אפשר לבאר לפי מה שהעלו האחרונים (חי' ר' שמעון ליקוטים סימן ה', קוה"ע סימן פ"ט) שבתערובת לח בלח לא דנים כל חלק מהתערובת בפנ"ע, אלא צריך ליתן שם לתערובת בכללותו, שממילא יש מקום לומר שכאשר יש בתוך התערובת שיעור שלם של איסור א"א ששמו של התערובת יתעלם מאותו איסור, וע"כ צריך לכוללו בתוך השם של התערובת.

ובקרן אורה (נזיר דף ל"ה: ד"ה ונבוא) רצה לבאר דרכו של הר"ש שכזית בכדי אכילת פרס מין במינו יבש ביבש לא מתבטל, ע"פ שיטת הרשב"א שבביטול יבש ביבש אסור לאדם אחד לאכול את שלשת החתיכות בב"א דאיסורא כמאן דאיתיה, וממילא י"ל דאפי' כשאין טעם כעיקר כי אכיל לאיסורא כזית בכדי אכילת פרס חייב דקאכיל איסורא. ויל"ע בדבריו טובא, והיינו ראשית - שבפשטות גם לרשב"א רק מדרבנן נאסר לאכול את שלשת החתיכות כאחת, אבל מדאורייתא שפיר דמי, ושנית - גם הרשב"א לא אסר אלא בב"א ולא בזא"ז, וזה חי' גדול לומר שכונת הרשב"א שאסור לאוכלם בב"א היינו בתוך שיעור של כדי אכילת פרס, ושלישית - שהרי גם חצי שיעור אסור מדאורייתא, וא"כ למה כשאין כזית בכדי אכילת פרס מותר לאכול מהתערובת, והרי גם בתערובת כזו הוא בודאי אוכל איסור. [ולכאו' צ"ל שלקר"א חצי שיעור בתערובת לא נאסר, ואפי' בתערובת יבש ביבש]. ובמגילת אסתר (על ספר המצות ל"ת קצ"ח) ופנ"י (פסחים דף מ"ה. ברש"י ד"ה ור"ע) וחוות דעת (סימן צ"ח ס"ק ג') למדו שיש הלכה למשה מסיני שכזית בכדי אכילת פרס לא מתבטלת. והפנ"י וחוות דעת למדו שזה כונת רש"י בפסחים שכתב וכזית בכדי אכילת פרס דאורייתא, בתמיה, הא דאמור רבנן כזית מצטרף כשיעור שהיית אכילת פרס מי הוי מדאורייתא הלכה למשה מסיני כשאר שיעורין דקא אמרת לוקה, ומתרצת משום דאכיל כזית מאיסור בר מהיתר. ולכאו' תימה שהרי רש"י לא הביא הלכה למשה מסיני לענין ביטול אלא לענין צירוף אכילה, וצ"ל לדעתם שבכלל ההלכה שכזית בכדי אכילת פרס מצטרפת נאמר שמצטרפת גם כשהיא בתערובת, וא"כ בהלכה זו התגלה שהאיסור לא התבטל. [ועי' חוות דעת שכתב להדיא שההלכה מסרה שאפשר ללקות על כזית בכדי אכילת פרס מתערובת, ובזה יש גילוי שאיסור לא מתבטל. וממילא רצה לומר שלמעשה אין שיעורו תלוי בכזית בכדי אכילת פרס אלא בס', ולא מדין טעם כעיקר אלא מדין באינו מינו אפי' כששוים בטעם, דהיינו שכיון שנאמר בהלכה שיש מלקות על כזית בכדי אכילת פרס אפי' כשהוא בתערובת, ע"כ שהאיסור לא מתבטל, ואז מסתבר שלא מתבטל עד שיש ס' נגדו, אלא שהוא איסור חצי שיעור שלא לוקים עליו. וע"ש מה שהמשיך לפלפל בדעת רש"י ותוס', ויש להעיר בדבריו בכמה נקודות, ואכ"מ. ורק נציין שלפי דבריו נצטרך לבאר את הגמ' בפסחים ונזיר כמו שביארנו לפי המנחת ברוך, שכל השקלא וטריא האם יש מלקות בכזית בכדי אכילת פרס, אבל לשיטה שיש מלקות למעשה לא צריך להעמיד שיש כזית בכדי אכילת פרס, אלא גם בפחות מזה, במשנה של מקפה יפסול מקום מגעו, ובקופות מדוכות ראוי ליחשב איסור דאורייתא, ודו"ק. שו"ר בפרמ"ג (פתיחה להלכות פסח ח"ב פרק א' בשיטה הראשונה) שג"כ למד כעין החוות דעת, שיש הלכה למשה שלוקים עם כזית בכדי אכילת פרס, וזה מגלה שגם בפחות מזה לא מתבטל, אלא שהוא למד שההלכה נאמרה לענין טעמו וממשו, והיינו ממש כשיטת המנחת ברוך, אלא שלמנחת ברוך מסברא טעמו וממשו לא מתבטל, ולפרמ"ג זה נתגלה בהלכה]. וע"ע לקח טוב (כלל ט' מד"ה והנה יש לעיין) שפשיטא ליה שמה שכזית בכדי אכילת פרס לא מתבטל הוא מהלכה למשה מסיני, אלא שדן האם זה חלק מההלכה שנמסרה לענין צירוף אכילה או שהוא הלכה נפרדת בפנ"ע (ועי' גם במועדים וזמנים ח"ג סימן רי"ז). ובמנחת ברוך (סימן נ"ג ד"ה והנה) הק' על דברי האחרונים הנ"ל שכזית בכדי אכילת פרס לענין ביטול הוא מהלכה, וכתב שמדברי הראשונים נר' שהוא סברא.

ולי היה נר' ללמוד מפשטות דברי רש"י, שעל הגמ' שמדברת לענין ביטול הביא את ההלכה למשה מסיני של צירוף אכילה, שמה שאכילתו מצטרפת בתוך כדי אכילת פרס זוהי הסיבה שלא מתבטל, ולא רק

שהוא גילוי שלא מתבטל כמו שהבאנו במהלך הקודם. ואפשר לבאר למה דין צירוף אכילות בכדי אכילת פרס הוא סיבה שלא יתבטל, אם נאמר שגדרי ההילכתא של כזית בכדי אכילת פרס הוא לא רק שאכילות תכופות מצטרפות אלא שמתייחסים לכל משך הזמן של אכילת פרס כאחת (וע' היטב בקה"י סנהדרין סימן כ"ו ד"ה ולכאו'), וממילא נוכל לומר בשני אופנים: האחת - שהרי מבו' בגמ' בבכורות דף כ"ג שנבילה שנתבטלה ברוב שחוטות מטמאה במשא כשנושא שלשתם כאחת, ולא במגע אפי' כשנוגע בכולם כאחת, ובי' הכס"מ (סוף פ"א מאבות הטומאה) שבמשא נחשב נשיאה אחת לשלשת החתיכות, ובנשיאה זו בודאי כלול הטמא, ושפיר מטמא כל היכא דאיתיה, משא"כ במגע אפי' כשנוגע בשלשתם כאחת מ"מ כל נגיעה נחשבת פעולה בפנ"ע, ודנים על כל אחת שהיא טהורה, וממילא י"ל שכאשר אין כזית בכדי אכילת פרס אע"פ שאוכל כמה חתיכות בב"א כל אחת נחשבת אכילה נפרדת, ודנים על כל אחת בפנ"ע, אבל כשיש כזית בכדי אכילת פרס שההילכתא אומרת להתייחס לכל הפרס כאחד, א"כ יש כאן אכילה אחת של פרס שלם ולא שייך ביטול (ולפי"ז הוא כעין דרכו של הקר"א ודו"ק). ושנית - י"ל שלעולם לא מתייחסים לכל הפרס כאחד אלא לכל הכזית שבתוך הפרס כדבר אחד מאוחד, וא"כ מכין שמתייחסים לכולו כחפצא אחת בפנ"ע, ממילא הוא לא מוגדר בתערובת אלא הוא דבר בפנ"ע ולא מתבטל [ויל"ע האם סברא זו שייכת דוקא בלח בלח, שהרי ביבש ביבש תמיד יש חתיכות נפרדות, ומ"מ מתבטל, אבל אולי כאן עדיף, ובפרט אם מדובר במין בשאינו מינו שהוא מרגיש ומכיר את טעם האיסור, אלא שמכיון שהוא מעורב עם ההיתר מתבטל]. ויש בדברינו חי' גדול, שצ"ל שכל ההילכתא של כזית בכדי אכילת פרס רק נאמר כאשר בסך הכל יש כזית, אבל בפחות מזה אין כלל הילכתא לראות את החלקים כמצורפים, ודו"ק.

ועכשיו נחזור לדברי הטור שפתחנו בהם, ולכאו' דבריו הם כפשטות הסוגיא בפסחים לדעת רש"י (ויתכן שגם ר"ת מודה לרש"י בדין זה כמו שנתבאר), שגם במקום שאין דין טעם כעיקר מ"מ בכזית בכדי אכילת פרס יש סיבה בפנ"ע שלא יתבטל. ולכאו' בטור מוכח שהשיעור הוא באמת כזית בכדי אכילת פרס ולא ס', אבל ע' מנחת ברוך (סימן נ"ד) שגם לטור יש איסור אכילה דאורייתא בפחות מכזית בכדי אכילת פרס, אלא שבל יראה שאני.

ודברי הר"ן בע"ז שהבאנו לכאו' צ"ע גם אחרי כל מה שנתבאר, שהרי הוא ב' שההיתר של נותן טעם לפגם נלמד מנבילה שאינה ראויה לגר, אף שנבילה שאינה ראויה לא נאכלת כלל, ואילו נותן טעם לפגם רק פוגם קצת, דהכי גמרינן מה מצינו בנבילה שלא אסרה תורה אלא כשהיא ראויה לגר מפני שהאוכלה נהנה מן האיסור אע"פ שהיא פגומה קצת, אבל כל שאינה ראויה לגר כיון שאינו נהנה מן האיסור התורה התירתה, אף באיסור שנתן טעם בהיתר כיון שההיתר נפגם קצת מן האיסור נמצא שזה שאוכלו אינו נהנה מן האיסור אלא מצטער עליו, הלכך שרי. ולכאו' מבו' בר"ן שההיתר של נו"ט לפגם הוא משום שלא נהנה, דהיינו אותו היתר עצמו של נבילה שאינה ראויה לגר, אלא שדבר שרק בא להוסיף טעם נמצא שאפי' בפגם קצת לא נהנה ממנו, ואילו בחפץ של הנבילה עצמה הנאכלת כל זמן שלא נפסדה לגמרי עדיין נהנה ממנו. ולפי"ז היה נר' שלא צריך להגיע לביטול בשביל להתיר נו"ט לפגם, וכן דייק רע"א (חולין דף צ"ז: אות ז' ד"ה והר"ן בפסחים) מדברי הר"ן בפסחים. וא"כ תימה גדולה, שאם אין צורך כלל בביטול ברוב, מה לי שיש כזית איסור בכדי אכילת פרס, ויש דין שכזית בכדי אכילת פרס לא מתבטלת, והרי מ"מ למעשה לא נהנה ממנו.

ונר' לפי מה שחידשנו שההילכתא של כזית בכדי אכילת פרס הוא דין מיוחד להתייחס לכל השיעור ביחד, והעלנו (בדרך השניה) שהיינו שמתייחסים לכל הכזית איסור כדבר אחד שעומד לעצמו נפרד משאר התערובת, וא"כ יוצא שאין כאן חתיכה אחת שמעורב בו איסור שנאמר שהוא נהנה רק מההיתר ולא מהאיסור שבתוכו, אלא מתייחסים להיתר ולאיסור כשתי חתיכות נפרדות, וממילא כל שלא נפגם לגמרי יש לו הנאה מכל חתיכה כמו בשאר נבילה בעין.

ועוד יש לציין שאע"פ שבפשטות לר"ן לא צריך להגיע כלל לביטול בנותן טעם לפגם, מ"מ כבר עמדו האחרונים על הרבה ראיות ודקדוקים בדברי הר"ן שמשמע שכל ההיתר רק בצירוף ביטול (ע' קה"י ע"ז סימן כ"ה וביאורים ועיונים על מסכת חולין סימן ע"א). ובאמת החזו"א (יו"ד סימן ל' ס"ק ב') וחדרי דעה (סימן ק"ג סע' א') למדו שאף לדעת הר"ן צריך להגיע לביטול ברוב, ולפי"ז י"ל בפשיטות שלא שייך ביטול בכזית בכדי אכילת פרס.

ומדברי רש"י לכאו' יוצא שלמעשה אע"פ שהוא פוסק שטעם כעיקר לאו דאורייתא, מ"מ אם יש כזית בכדי אכילת פרס הוא אסור מדאורייתא. ולפי"ז לכאו' צריך לדחוק במה שכתב רש"י (חולין דף צ"ח:), שאם טעם כעיקר לאו דאורייתא או שלא לומדים מזרוע בשילה שטעם רק מתבטל בס', טעם מתבטל חד בתרי, שהיינו באופן שאין כזית בכדי אכילת פרס.

אמנם באמת זה תלוי האם דברי הגמ' בפסחים שכזית בכדי אכילת פרס לא בטילה מתפרש בטעמו ולא ממשו, או אפי' בטעמו וממשו, שאם נאמר שלרש"י רק טעמו וממשו לא מתבטל כשיש כזית בכדי אכילת פרס, שפיר נוכל לומר שדבריו בחולין שטעמו ולא ממשו מתבטלים חד בתרי נאמרו בכל אופן. וע"י היטב בב"י וב"ח (יו"ד סימן צ"ח) שבפשטות נחלקו בענין זה, האם לרש"י כזית בכדי אכילת פרס של טעמו ולא ממשו מתבטל מדאורייתא או לא, ויש לפלפל בזה.

ובמנחת כהן (חלק ראשון פרק שני בטענה הראשונה) כתב שק' מאוד לדעת רש"י שפוסק שטעם כעיקר לאו דאורייתא, שהרי בסוגיא זו בפסחים ובנזיר אמרו להדיא דכזית בכדי אכילת פרס מין בשאינו מינו לדברי הכל הוא מדאורייתא ולוקין עליו, ומשמע התם דהיינו אפי' אין ממש האיסור בעין אלא מעורב ונמחה בתוך ההיתר, כגון כותח הבבלי ושכר המדי שמערבין בהם מי קמח שעורין ופירורי לחם. וע' בפר"ח (או"ח סימן תמ"ב) ונחל"ד מה שדנו האם כותח נחשב טעמו וממשו, או טעמו ולא ממשו לפי רש"י.

וע"ע היטב בפרמ"ג (פתיחה להלכות פסח ח"ב פרק א' בשיטה הראשונה) מה שכתב בדעת רש"י, ועמד על רוב נקודות אלו.

הרב אליעזר הכהן רבינוביץ שליט"א
בית שמש

שני בירורי הלכה באיסור חמץ

סימן א'

האם הלאו של ב"י וב"י הוא הרחקה לאכילה או שהוא איסור בפנ"ע * דיעות הראשונים * בפסוק עצמו מרומז שבל יראה הוא גדר לאיסור אכילה * האם מצינו סייג מן התורה * האם יש איסור בל יראה בחצי שיעור * גר שנתגייר באמצע הפסח האם יש בו לאו של ב"י וב"י.

דיעות הראשונים

א. בעיקר הלאו של בל יראה יש לחקור האם התורה אסרה זאת כדי שלא יבוא לידי אכילה, או שהוא איסור בפנ"ע שלא יהא ברשותו ואינו הרחקה לאכילה.

והנה הר"ן בריש פסחים (ב' ע"א) לאחר שהביא תירוץ התוס' דלכן רק בחמץ החמירו חז"ל שצריך לבערו הואיל ולא בדילי, כתב ד'אפשר דהא דהתורה אסרה ב"י וב"י היינו משום דלא בדיל ויש בו כרת' (עכ"ל).

ולפו"ר משמע שהר"ן מסופק בזה אם הטעם שאסרה התורה בל יראה הוא גדר מפני איסור אכילה, או שהוא איסור בפנ"ע, וכן נקטו הפמ"ג והגר"י ענגיל שיובאו להלן שהר"ן מסופק בזה, ואולם לענ"ד נראה יותר דפשיטא ליה להר"ן שהוא הרחקה לאכילה, אלא דלא ברירא ליה מדוע אסרה התורה רק בחמץ, וע"ז כתב דאפשר שהטעם הוא כיון שהוא בכרת ולא בדילי מיניה, ודו"ק.

ובין כך ובין כך הרי מצינו כמה וכמה ראשונים שכתבו כן להדיא בפשיטות שאיסור בל יראה הוא גדר וסייג לאיסור האכילה, דהנה הרשב"ץ בספרו יבין שמועה (מאמר חמץ אות ה' דף כ"ד ע"א) כתב וז"ל: התורה החמירה באיסור חמץ יותר משאר איסורי חייבי לאוין, שחייבה עליו כרת כחלב ודם. ויותר מהם שאסור בהנאה כפגול ונותר. ויותר מהם שהזהירה עליו בבל יראה ובל ימצא. והטעם בזה משום דלא בדילי אינשי מניה ויבואו לאכלו. ונראה שזהו טעם האיסור, שהרי בחמץ של גבוה אמרינן מבדל בדילי אינשי מניה שלא יבואו לידי מעילה. ואעפ"י שאיסורי נזיר לא בדילי אינשי מניה, בחמץ החמירה תורה שהוא באיסור כרת, מה שאין כן באיסורי נזיר (עכ"ל).

וכ"ה במאירי וז"ל: שהרי מצד שאדם רגיל בו החמירה תורה באיסור חמץ יותר משאר איסורים לבערו (עכ"ל), וכן משמע בשו"ת הרדב"ז (ח"ג סימן תקמ"ו) עיי"ש.

וכן נקט הרא"ם בביאורו על הסמ"ג (הלכות חמץ אות ל') דכל הטעם שאסרה תורה בבל יראה הוא די שלא יבוא לאכלו, וכן הסכים הפמ"ג בפתיחה להלכות פסח (פרק א' אות ז').

ויש להביא סמך לזה מדמצינו בכמה מקומות דמקשינן שאור דאכילה משאור דראייה, ועיין באור חדש (ד' ע"א) דלרש"י ילפינן נמי שאור דראייה משאור דאכילה לענין ב"י משש שעות ולמעלה, ודוק.

וכן משמע מדברי התוס' בסוגיין שכתבו דמשו"ה חששו חכמים בחמץ שמא יבא לאכלו כיון שהתורה החמירה לעבור בב"י ובב"י, ומשמע דגם איסור ב"י וב"י הוא משום חשש אכילה, וי"ל.

בפסוק עצמו מרומז שבל יראה הוא גדר לאיסור אכילה

ב. והנה החת"ס בחידושיו לריש מסכת פסחים (ב' ע"א) הביא את דברי הר"ן הנ"ל, וכתב עפי"ז פרפרת נאה, וז"ל: אמ"ו מר"ן כ"ץ אדליר ואמר נ"י מפ"פ דמיין שזהו פירוש הפסוק פרשת בא 'אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם', ואמר הטעם שהחמירה תורה בזה טפי מבשאר איסורים, ואמר 'כי כל אוכל חמץ ונכרתה הנפש ההיא, מיום הראשון עד יום השביעי', פירוש שהוא בכרת וגם לא בדילי מיניה שאינו אסור רק מיום הראשון עד יום השביעי ולא יותר, ודפח"ח.

ולולי דבריו הייתי אומר דודאי משמעות הקרא משמע דלאפושי יומא אתא שאסור זה יש לו המשך רב ז' ימים, ולא למעוטי כדעת אמ"ו הנ"ל להורות שאינו רק ז' ימים, וגם לא צריך קרא לזה כיון שמותר שום זמן, משא"כ בב"ח, אבל היה נ"ל דאתא קרא לתרוצי מיה"כ דהוה נמי כרת ולא בדילי מיני', ולא הצריך הכתוב לבער האוכלין מן הבית, וע"ז משני דיוה"כ אינו רק יום א' לא ישכח ולא יבא לאכול, משא"כ חמץ שיש משך זמן לאיסורו מיום א' עד יום השביעי חיישינן טפי למכשול, אמנם לשיטת תוס' לק"מ מיה"כ שהוא מותר בהנאה (עכ"ל).

וע"ע בספר תורת משה על התורה לבעל החתם סופר על הפסוק הנ"ל בפרשת בא ששם חזר וכתב כעין דברים אלו בשינויים קלים, ומה שדן החת"ס כלפי יוה"כ עיין מש"כ לעיל (סימן כ"ד אות ז') כמה חילוקים בזה.

האם מצינו סייג מן התורה

ג. והנה באמת לפי"ז יש לנו כאן חידוש גדול, דהרי בשאר כל התורה כולה כל הסייגים והגדרים והגזירות הם רק מדרבנן שנצטוו לעשות משמרת לדאורייתא, ואילו כאן החמירה התורה עצמה לעשות גדר וסייג שמא יבוא לאכול חמץ.

ומצאתי להפמ"ג בספרו ראש יוסף ע"מ שבת (י"ב ע"ב ד"ה פסיקא) שדן שם אם מצינו סייג בדאורייתא, ונפק"מ כלפי סוגיית הגמרא שם בקריבה דערירות, והביא דוגמא את הלאו של ב"י לשיטת הרשב"ץ שהוא סייג דאורייתא.

והגר"י ענגיל זצ"ל בספרו לקח טוב (כלל ח') האריך טובא בענין זה, וקיבץ בזה מי"ז מקומות בש"ס ובראשונים שמצאנו סייג מן התורה, והדוגמא הראשונה שהביא הוא הלאו של ב"י וב"י לשיטת הר"ן והרשב"ץ. וע"ע בספר כרם אליעזר על שביעית (סימן מ"ו אות ד') כלפי איסור ספיחים אליבא דר"ע.

האם יש איסור בל יראה בחצי שיעור

ד. ולכאורה יש בזה נפק"מ טובא לענין חצי שיעור שכבר נחלקו האחרונים האם יש איסור תורה של ב"י וב"י בחצי שיעור או לא, ועיין בענין זה במג"א בסימן תמ"ב (סק"א), ובשו"ת חכם צבי (סימן ע"ו), ובשאגת אריה (סו"ס פ"א), ובשע"ת (סי' תמ"ו סקי"ב).

ולפי היסוד הנ"ל דהלאו של ב"י וב"י הוא רק סייג שלא יבוא לאכלו, יש ליתן טעם חדש שלא יהיה איסור תורה בחצי שיעור, דהנה הפמ"ג בפתיחה כוללת (חלק א' אות י"ז) הביא הא דאיתא במדרש רבה פרשת נשא (פרשה י'): ועתה השמרי נא, הזהירה שלא תשתה חומץ יין וחומץ שכר וכל משרת ענבים, שאלו אינן אלא משמרת ליין כדי שלא יבוא הנזיר לשתות יין, וכ"ה בילקוט שמעוני (שופטים סימן י"ג), וכתב הפמ"ג שיש ללמוד מזה דענבים וחומץ אסורים לנזיר רק משום סייג והרחקה ליין, והנה הא דחצי שיעור אסור מן התורה י"ל שהוא ג"כ מטעם גדר והרחקה שמא יאכל את החצי שיעור השני, ומעתה י"ל דכלפי ענבים וחומץ לנזיר אין לאסור חצי שיעור דסייג לסייג לא גזרה התורה (עכתו"ד). ולפי"ז ה"ה לכאורה כלפי ב"י שאין לאסור חצי שיעור כיון שהוא סייג לסייג, ודו"ק. אכן בספר לקח טוב הנ"ל (שם אות ב') כתב לפקפק בדברי הפמ"ג הנ"ל, ודעתו דהאיסור תורה בחצי שיעור אינו בגדר סייג עיי"ש.

גר שנתגייר באמצע הפסח האם יש בו לאו של ב"י וב"י

ה. והנה בשו"ת מחנה חיים (ח"ו סל"א) נשאל במעשה שהיה שהגוי שמכרו לו החמץ נתגייר בתוך ימי הפסח האם נאסר החמץ באכילה לאחר הפסח, והאריך בזה בכמה וכמה צדדים, ובתו"ד העלה לחדש דבגר שנתגייר בתוך הפסח ליכא כלל לאו זה של ב"י וב"י, דלאו זה הוא רק לכל שבעת הימים, וכיון שגר זה היה מותר בתחילתו אינו נאסר באמצעו, דלא מצינו שתאסור התורה בל יראה על ג' או ד' ימים.

ולענ"ד יש לפקפק בדבריו עפ"י מה שנתבאר בשם כמה ראשונים דלאו דראייה הוא אטו אכילה, וממילא יש לדון ולומר דכיון דבאכילה ודאי אסור, א"כ ממילא יש בו גם איסור ראייה, ועיין. [ולדינא אין בזה נפק"מ שגם המנ"ח לא כתב כן רק לסניף בעלמא].

ואגב יש לציין למש"כ המשך חכמה בפרשת בא (שמות י"ב י"ט) וז"ל: כל אוכל מחמצת ונכרתה וכו', לא כתוב כאן מיום הראשון עד יום השביעי כמו שכתב לעיל ונכרתה כו' מישראל מיום הראשון כו', ורק גבי אכילת מצה כתב עד יום אחד כו', משום דהכא מסיים בגר ובאזרח, ובגר יתכן שאם נתגייר בתוך הפסח הלא אז לא יהיה בו הדין דחיוב כרת רק מיום שנתגייר, לפיכך לא כתב כאן מיום הראשון, ועיין סוכה כ"ז ע"ב, ופשוט (עכ"ל).

סימן ב'

גדר איסור חמץ נוקשה

מקור הענין * בל יראה ובל ימצא בחמץ נוקשה * חמץ נוקשה לאחר הפסח * חמץ נוקשה בערב פסח * מדוע אין כרת על חמץ נוקשה * האם חמץ נוקשה אסור בהנאה * האם לגבי תודה הוי חמץ נוקשה כחמץ * שלשה מיני חמץ רומזים לשלשה מיני יצרים.

מקור הענין

א. במסכת פסחים בפרק אלו עוברין מבואר שמלבד חמץ ממש, יש עוד שני מיני חמץ: א. חמץ נוקשה והיינו שאינו ראוי לאכילה רק ע"י הדחק. ב. חמץ גמור שנתערב.

ונחלקו התנאים האם בשני מיני חמץ אלו יש איסור דאורייתא או לא, ולמ"ד שיש בזה לאו דאורייתא המקור הוא מהפסוק כל מחמצת לא תאכלו (שמות י"ב כ'), וכמבואר בברייתא בפסחים (מ"ג ע"א) כל מחמצת לא תאכלו לרבות כותח הבבלי ושכר המדי וחומץ האדומי וזיתום המצרי, יכול יהא ענוש כרת ת"ל כי כל אוכל חמץ ונכרתה, על חמץ דגן גמור ענוש כרת ועל עירובו בלאו.

ומבואר שם בגמרא דברייתא זו סוברת שיש איסור רק בחמץ ע"י תערובת ולא בנוקשה, וה"ה לאידך מ"ד דס"ל לאסור נוקשה מרבה לה ג"כ מפסוק זה כמבואר שם במפרשים.

ויש לחקור בגדר איסור חמץ נוקשה [וכן חמץ ע"י תערובת לאידך מ"ד] האם הוי כחמץ גמור, והיינו שהתורה ריבתה לנו שגם חמץ נוקשה מיקרי חמץ ורק שאין בו כרת מגזירת הכתוב, או שמא לעולם אינו חמץ, אלא שמלבד איסור חמץ יש לנו עוד לאו מיוחד בתורה על חמץ נוקשה, אבל הוא איסור בפנ"ע ולכן אין בו כרת, וכפי הנראה שכבר נחלקו בזה הראשונים, ויש בזה כמה וכמה נפק"מ, וכמו שיתבאר.

בל יראה ובל ימצא בחמץ נוקשה

ב. בר"פ אלו עוברים (פסחים מ"ה ע"א) שנינו אלו עוברים בפסח כותח הבבלי וכו', והמשנה מונה שם שני סוגי חמץ הנ"ל שהם נוקשה ותערובת, ונחלקו הראשונים מהו הכונה "אלו עוברין", דעת רש"י והריב"א שעוברים עליהם בבל יראה ובבל ימצא, אבל התוס' שם (בד"ה אלו) חלקו עליהם וז"ל: ואין נראה קצת דמשמע דכל הנך מרבינן מכל

מחמצת לא תאכלו, ואפילו באכילה לא הוי מיחייב אי לאו דרביא קרא, ומהיכי תיתי בל יראה ובל ימצא (עכ"ל).

ולמדנו מזה דס"ל לר"ת דחמץ נוקשה הוא איסור בפנ"ע, וממילא אין בזה ריבוי לב"י וב"י, אבל רש"י סובר דמקרא דכל מחמצת למדנו דגם חמץ נוקשה הוי חמץ, וממילא יש בו ב"י וב"י כשאר חמץ, ושו"מ שכן ביאר המחצית השקל (בסי' תמ"ב) בדעת רש"י.

חמץ נוקשה לאחר הפסח

ג. התוספות בריש פסחים (ב' ע"א בד"ה אור) כתבו דגם לרבי יהודה (בדף כ"ח ע"ב) שסובר דחמץ לאחר הפסח אסור מה"ת הני מילי בחמץ גמור, אבל בחמץ נוקשה מודה ר"י שאין בו איסור דאורייתא, דהרי טעמא דר"י הוא משום דאיכא ג' קראי וזהו רק בחמץ גמור, משא"כ חמץ נוקשה שיש בו רק פסוק אחד (עכ"ד) - ולפמשנ"ת נראה דהתוס' לטעמייהו דחמץ נוקשה הוא איסור בפנ"ע, משא"כ לרש"י מסתברא דאליבא דר"י יהא בו איסור תורה לאחר הפסח.

חמץ נוקשה בערב פסח

ד. בפסחים (ז' ע"א) המקדש משש שעות ולמעלה אפילו בחיטי קורדניתא אין חוששין לקידושין, ועיין תוס' שם (ו' ע"ב בד"ה ממש) דחיטי קורדניתא הוא חמץ נוקשה ואינו אסור אלא מדרבנן - ונראה כונתם דגם למ"ד חמץ נוקשה דאורייתא, מ"מ בערב פסח משש שעות ולמעלה אין בו איסור תורה, דאין לנו ריבוי רק לימי הפסח עצמם ולא לערב פסח, והוי דומיא דלאחר הפסח אליבא דר"י - והתוס' לטעמייהו דחמץ נוקשה הוא איסור בפנ"ע, ומשא"כ לרש"י מסתברא דגם בער"פ יש איסור תורה בחמץ נוקשה.

מדוע אין כרת על חמץ נוקשה

ה. והנה בברייתא הנ"ל איתא יכול יהא ענוש כרת, ת"ל 'כי כל אוכל חמץ ונכרתה', על חמץ דגן גמור ענוש כרת ועל עירובו בלאו, ויש להסתפק האם כונת הברייתא שיש לנו לימוד מיוחד לפטור נוקשה מכרת, או שמא כונת הברייתא שאין לנו ריבוי לזה, דבקרא דכרת כתיב רק חמץ ולא מחמצת - וכבר נחלקו בזה הראשונים, דהר"ן ובעל המאור שם ביארו שיש בזה מיעוט מיוחד, והיינו משום דכל פסוק זה דכי כל אוכל חמץ מיותר הוא, ובא לומר דדוקא כל אוכל חמץ בכרת אבל לא כל חמץ בכרת, והיינו למעוטי נוקשה ותערובת, וכ"ה בחידושי רבינו דוד ובמהר"ם חלאוה.

ואולם בתוספות שאנץ ובתוס' הרא"ש ביארו שאין בזה מיעוט מיוחד, רק כונת הברייתא דבפסוק זה של עונש כרת אין לנו ריבוי לנוקשה ותערובת וממילא אין בהם כרת, ועיין במהרש"א וצל"ח שהוכיחו שזהו דעת התוס' שאין בזה מיעוט מיוחד.

ולכאורה פלוגתא זו תלויה בחקירה הנ"ל, דאם נאמר דחמץ נוקשה הוא כחמץ גמור א"כ צריך מיעוט למעטו מכרת דבלאו מיעוטא יהא בו כרת, אבל אם אינו כחמץ רק לאו בפנ"ע א"צ מיעוט, רק כיון שאין לזה ריבוי ממילא הוי רק לאו.

ולפי"ז התוס' לטעמייהו ס"ל שאין בזה מיעוט רק משמעות [ומיהו לדעת הראשונים שיש כאן מיעוט יתכן לומר דלולי המיעוט הו"א דהוי כחמץ גמור, אבל מהמיעוט למדנו שאינו כחמץ לכל מילי], אבל לדעת רש"י ניחא יותר לומר דיש מיעוט מיוחד שלא יהא כרת, וס"ל דגזיה"כ הוא דוקא לכרת אבל לשאר מילי הוי כחמץ גמור. [איברא דהמהרש"א צידד דדעת רש"י כתוס' שאין בזה מיעוט, וצע"ק].

האם חמץ נוקשה אסור בהנאה

ו. בר"פ כל שעה (פסחים כ"א ע"ב) נחלקו חזקיה ור"א מהיכן למדנו דחמץ אסור בהנאה, דעת רבי אבהו דכל היכא דכתיב לא תאכל כולל גם הנאה, ולחזקיה יש לימוד מיוחד בחמץ דכתיב ביה לא יֵאכל.

ולענין חמץ נוקשה לדעת ר"א פשוט שאסור בהנאה דהא כתיב כל מחמצת לא תאכלו, אבל לחזקיה יש להסתפק בזה, וכבר עמדו בזה התוס' שם (כ"ג ע"ב בד"ה מ"ב) וז"ל: תימה לרשב"א לימא דאיכא בינייהו חמץ נוקשה וחמץ דגן גמור ע"י תערובת דמרבינן בריש אלו עוברין מכל מחמצת לא תאכלו דלחזקיה מותר בהנאה, ולרבי אבהו כל מקום שנאמר לא תאכלו משמע איסור הנאה, וכי תימא כיון דמרבינן ליה לאכילה ה"ה להנאה, א"כ כרת נמי ליחייב (עכ"ל).

ולפמשנ"ת א"ש דהתוס' לטעמייהו דחמץ נוקשה הוא איסור בפנ"ע, וממילא הדין נותן שלא יהא בו איסור הנאה אליבא דחזקיה - אבל לדעת רש"י ודאי אסור בהנאה גם לחזקיה כשאר חמץ, ומה שהקשו התוס' דא"כ כרת נמי ליחייב לק"מ, דהרי לגבי כרת יש לימוד מיוחד, ומדברי התוס' מוכח דס"ל שאין בזה דרש לפטור מכרת, וכ"כ המנחת ברוך, וגם בזה אזדו לטעמייהו וכנ"ל.

האם לגבי תודה הוי חמץ נוקשה כחמץ

ז. במסכת חולין (כ"ג ע"ב) בעי רבי זירא הרי עלי לחמי תודה מן החמץ או מן המצה והביא שיאור מהו, שיאור דמאן, אי דר"מ לר"מ מדלקי עליה חמץ הוא - ומבואר דכיון דשיאור מיקרי חמץ לר"מ לגבי פסח ה"ה לגבי תודה, וכבר נתקשו בזה התוס' (שם ובפסחים מ"ג ע"א בד"ה מאן) דלמא שאני חמץ בפסח דרבייה קרא למלקות, ותירצו דעל כרחך צ"ל דגם לענין לחמי תודה יש לימוד לרבות דחמץ נוקשה כחמץ - ולפמשנ"ת גם בזה אזדו התוס' לטעמייהו דפשיטא להו דחמץ נוקשה אינו כחמץ גמור, ולכן הקשו שפיר מהי"ת דגם לגבי לחמי תודה מיקמי חמץ, אבל לרש"י א"ש דכאן גלתה לנו התורה דחמץ נוקשה ה"ל ג"כ חמץ. [וע"ע בצל"ח בפסחים מ"ג ע"א (בד"ה ר"ג)].

וע"ע בדברי החת"ס עה"ת בשלהי פרשת בא דרוש נפלא בענין זה האם חמץ נוקשה הוא כחמץ לענין לחמי תודה.

שלשה מיני חמץ רומזים לשלשה מיני יצרים

ח. ולסיום הענין נעתיק מש"כ השם משמואל בהגש"פ (עמוד כ"ט) בביאור ענין חמץ נוקשה, וז"ל: איתא במדרשות שחמץ רומז ליצה"ר, וכן בלשון הש"ס (ברכות י"ז ע"א) מי מעכב שאור שבעיסה מעכב, והנה שלשה מיני חמץ יש, חמץ דגן גמור בעינו, וחמץ דגן גמור ע"י תערובת, ונוקשה בעינו, חמץ דגן גמור בעינו הוא יצה"ר לדברים האסורים שמוצאם משלש הקליפות הטמאות לגמרי, וחמץ דגן גמור ע"י תערובת הוא יצה"ר לדברי הרשות שע"ז נאמר קדש עצמך במותר לך, שכאשר נכנס בו יצה"ר מושכהו לרע, נוקשה בעינו הוא יצה"ר לפריקת עול ועזות מצח, אף שאין בהן הנאה של כלום, וזוהי קליפת גוג ומגוג שהיא ענין מרידה כמו שהגדנו כבר במקום אחר, וממנה נמשך מה שאמרו ז"ל שבעקבתא דמשיחא חוצפה יסגא, בת קמה באמה, כלה בחמותה, וכל אלו מתבערין בפסח, היינו שפסח הוא זמן שכל איש בידו לקבל עליו לבער את שלשת מיני יצה"ר מלבו, ובביעור הפרט נעשה ממילא ביעור הכלל (עכ"ל).

הרב משה חליוה
אופקים

המשך ספר "ענפי משה"

בעניני והלכות פסח סימנים תמ"ב-תמ"ו

סימן מ"ב

ידון בהא דנהגו לגרר הכתלים והכסאות

א. כתב הטור סי' תמ"ב וז"ל: וכתב עוד (=הראב"ן ז"ל) מה שנהגו לגרר הכתלים והכסאות שנגע בהן חמץ מצאתי להם סמך מן הירושלמי, אמר רב הונא הטח ביתו בצק חייב לבער, והא דאמר רבי שמעון כופת שאור שיחדה לישיבה בטלה, ההוא בכופת מאוס, ואם הוא בסדק שאינו יכול לחטט אחריו יטיח עליו מעט טיט, ע"כ. ועב"י וב"ח (שם).

ובשו"ע (תמ"ב, ו') כתב: נהגו לגרר הכתלים והכסאות שנגע בהם חמץ ויש להם על מה שיסמוכו, ואם יש חמץ בסדק שאינו יכול לחטט אחריו יניח עליו מעט טיט, ע"כ. וכתב עלה המ"ב (שם ס"ק כ"ח, ד"ה ויש להם על מה שיסמוכו) וז"ל: רוצה לומר דאין ללעוג על המנהג לומר שהוא מנהג שטות וחומרא יתירא, אלא יש לזה סמך מן הירושלמי דאיתא שם הטח ביתו בצק חייב לבער, עכ"ל, ובשעה"צ (שם, ס"ק נ"ב) כתב וז"ל: ומכל מקום ראיה גמורה ליכא, דהתם כשטח על הכותל כעין שטחין בטיט דיכול להתקבץ כזית במקום אחד, אבל לא בנגיעה מועטת [ב"ח]. והענין דישראל קדושים הם, ונהגו להחמיר אפילו במשהו, עכ"ל. ועי' בכה"ח (שם, ס"ק ס"ט) מ"ש מהמאמר מרדכי (שם, ס"ק ו'), ע"ש, ואכתי נראה דמ"ש המ"ב ז"ל הוא מהמאמ"ר, ודוק.

והנה הכי א"י בירושלמי דפסחים (פ"ב ה"ב) רב אמר הטח ביתו חמץ צריך לבער, תני א"ר שמעון בן אלעזר בצק שעשאו כופת בטל, פתר לה או חלוקין על ר"ש בן אלעזר או אהן כופת מאיס, ע"כ. והיינו דקפריך ליה הירו' לשיטתי' דרב מהא דרשב"א דקאמר בצק שעשאו כופת (והיינו חתיכה גדולה לישב עליה, עי' בקה"ע שם) בטל, ומ"ט קאמר רב דהטח ביתו חמץ צריך לבער, ותריץ לה הירו' דאו דנימא דפליג רב אדרשב"א, או דשאני כופת דמאיס ובהא נמי מודה רב דא"צ לבער.

ומעתה יש לדון בהא דנקטו הפוסקים להא דכתלים **וכסאות**, דהנה לתירוצא קמא דהירושלמי דפליג רב אדרשב"א, וממילא קחייש אף להא דכופת דצריך לבער, על כן הוא דצריך לגרר לא רק הכתלים אלא גם הכסאות דהוו בגדר כופת, דכאמור פליג רב אדרשב"א ולא ס"ל בהו דמאיס.

ברם לתירוצא בתרא דהירו' דרב מודה בכופת איכא לעיוני מ"ט צריך לגרר הכסאות, וצ"ב, ואפשר דחיישינן בהא לתי' קמא דירושלמי דרב ס"ל דפליג אדרשב"א, וממילא כופת צריך לבער וה"ה בכסאות, אי נמי י"ל דשאני כופת מכסאות, דכופת דהויא חתיכת חמץ בעלמא ועלה יושבין שפיר מאיסא, משא"כ כסאות דיש בהו חתיכות חמץ ואף במקום שאין יושבין עליהן לא מאיס, ובזה י"ל דלא מיירי רב, ודוק היטב, כנלפע"ד.

ב. עי' בערוך השלחן (תמ"ב, כ"ה) דכתב וז"ל: וכתבו שנהגו לגרר הכתלים והכסאות שיש בהם איזה דיבוק חמץ, והגם שכבר נתבטל **מ"מ יש להם על מה שיסמוכו דשמא יפול פירור בתוך הפסח**, ואם יש חמץ בסדק שאינו יכול לחטט אחריו יניח על הסדק מעט טיט כדי שיפסיד צורתו. ועכשיו מנקין הרבה ורוחצין ושפין ומחטטין אחר משהו חמץ לבערו, עכ"ל.

ויש לדון במאי דכתב הערוה"ש ז"ל "מ"מ יש להם על מה שיסמוכו דשמא יפול פירור בתוך הפסח", דמשמע דקמפרש להאי מנהגא באופ"א מדפי' להא המ"ב ז"ל, וצ"ע בזה.

שו"מ בעזה"י בלבוש (סו"ס תמ"ב) דכ' וז"ל: ונוהגין עכשיו לברר היטב כל הכתלים והכסאות שנגע בהן חמץ ומנהג יפה הוא, דשמא יש בהן חמץ ויתגרר מהם תוך הפסח ויתערב למאכלים וחמץ בפסח במשהו כמו שיתבאר בעזה"י, ע"כ, ודוק בזה.

ג. עי' בספר חוט שני למרן הגר"נ קרליץ שליט"א (הלכות פסח, פ"ב, ס"ז עמודים ס"ה וס"ו) דהאריך לדון בהאי מנהגא דנהגו לגרר הכתלים, ובסו"ד כתב וז"ל: והנה בשו"ע כתב נהגו לגרר הכתלים והכסאות שנגע בהם חמץ ויש להם על מה שיסמוכו וכו', ומלשון השו"ע שכתב "נהגו" משמע דמחוייבים בזה בתורת מנהג, ולפי"ז אף מי שלא קיבל מנהג זה מבית אביו מ"מ שייך לגביו מנהג זה, ועיין במ"ב (ס"ק כ"ח) שכתב ר"ל דאין ללעוג על המנהג לומר שהוא מנהג שטות לחומרא יתירא, אלא יש לזה סמך מן הירושלמי דאיתא שם הטח ביתו בצק חייב לבער, עכ"ל. ולכאורה לא משמע מדבריו דחייב בתורת מנהג אלא רק שיש לתרץ את הנוהגים כן, וצ"ע. עכ"ל.

ולפענ"ד יש לדון בזה אחר דהשו"ע ז"ל גופי' קאמר "**ויש להם על מה שיסמוכו**", ומשמע מהאי לישנא דקמפרש והא דכתב "**נהגו**" דהיינו דאיכא דנהגו כן, והא דקאמר "**ויש** להם" היינו להנוהגים כן "**על מה שיסמוכו**", דאל"ה הול"ל נהגו ישראל או נהגו וכו', ויש לזה סמך מירושלמי, וצריך עיון בזה. [וכ"מ בלישנא דהטור מה שנהגו כו' מצאתי להם סמך מן הירושלמי, אמנם ברא"ש פ"ב דפסחים כ' מזקנו הראב"ן ז"ל ומה שנהגו וכו' מצאתי **לו** סמך בירושלמי, ויל"ע בזה].

ועי' נמי בלישנא דהמאמר מרדכי (תמ"ב, ו'), ולעיל כתבנו דנראה דהוא מקור דברי המ"ב ז"ל, ויש לעיין בזה.

ובמאי דכתב החו"ש דמשמע מהשו"ע דמחוייבים בזה בתורת מנהג, ולפי"ז אף מי שלא קיבל זה מבית אביו מ"מ שייך לגביו מנהג זה, הנה יש לדון בזה ממ"ש השו"ע גופי' בהל' ר"ח (תי"ז, א') ר"ח מותר בעשיית מלאכה, והנשים **שנוהגות** שלא לעשות בו מלאכה הוא מנהג טוב, ע"כ. ועי' בביאוה"ל (שם, ד"ה והנשים שנוהגות) מאי דכ' דצ"ע בכונת השו"ע אם ר"ל דעכ"פ מצד מנהג מחויבות כל הנשים לנהוג כן מצד שהוא מנהג קדום שאמותיהם החזיקו בו כבר, וכשאר דברים המותרים שבנות ישראל קיבלו ע"ע מזמנים קדמונים, דודאי כל הדורות מחויבים לנהוג בזה, או דכוונתו רק לומר דאשה שנוהגת כן הוא מנהג טוב, אבל לכתחילה אין אשה מחויבת לנהוג כן אף מצד המנהג, וע"ש דהאריך לדון בזה. וע"ע מאי דכתיבנא בהאי ענינא בספרנו ענפי משה בעניני והלכות ראש חודש הנדפס בגליון אליבא דהלכתא גליון פ' (סימן ז', עמוד קס"ב), ע"ש, ואכמ"ל.

סימן מ"ג

בדינא דחמץ בסדק שאינו יכול לחטט אחריו

שו"ע סימן תמ"ב (סעיף ו'): ואם יש חמץ בסדק שאינו יכול לחטט אחריו יטיח עליו מעט טיט, ע"כ. ובמ"ב (שם, ס"ק כ"ט) כתב אהא וז"ל: וזה מהני אפילו יש במקום ההוא כזית ויותר וכדלקמן בסעיף ט' עיין שם, עכ"ל. והיינו דהתם (סעיף ט') כ' השו"ע וז"ל: חמץ שנתעפש קודם זמן איסורו ונפסל מאכילת כלב, או ששרפו באש (קודם זמנו) ונחרך עד שאינו ראוי לכלב, או שיחדו לישיבה וטח אותו בטיט, מותר לקיימו בפסח, ע"כ. וכ' המ"ב (שם, ס"ק מ"ב ד"ה וטח אותו בטיט) וז"ל: ובזה מהני אפילו לא נפסל החמץ מאכילה, והטעם משום דביטלה על ידי זה משם אוכל. והנה לשון המחבר משמע דצריך לטוח אותו מכל צד, אבל בגמרא איתא וטח פניה בטיט, ואולי דמפרש פניה היינו פני הכופת שאור מכל צד, עכ"ל, ועי' בשעה"צ (שם).

ויש לעיין אי בחמץ דמנח בסדק שאינו יכול לחטט אחריו נמי בעי לטוחו מכל צד, דלכאו' כיון שאינו יכול לחטט אחריו היאך יטוחנו מכל צד. ואפשר דשאני, וכל דאינו יכול לחטט אחריו די בזה דיטיח עליו מעט טיט, וזה גופא ר"ל השו"ע ז"ל בלישני' "יטיח עליו **מעט** טיט", והיינו דלא בעי מכל צד וכביחדו לישיבה דנקט בלישני' "וטח אותו בטיט", וכדפי' המ"ב ז"ל דמשמע דבעי לטוחו מכל צד. ועמ"ש הב"ח ז"ל אדברי הטור סי' תמ"ב ואם הוא בסדק שאינו יכול לחטט אחריו יטיח עליו מעט טיט, וז"ל: "זה לא נמצא בספרים על שם ראב"ן, ונראה שדברי רבינו הם שהוסיף על המנהג שנהגו לגרר, ולמד כן מדקאמר ההוא בכופת מאוס שפירושו שטח פניה בטיט, דאלמא אפילו בכזית במקום אחד אם טח פניה בטיט אין צריך לגרר, **וכל שכן בנגיעה מועטת**", עכ"ל. ולכאו' מ"ש בסו"ד וכ"ש בנגיעה מועטת, ר"ל דבסדק שאינו יכול לחטט אחריו כ"ש דיהני הא דטחו בטיט, ועכ"פ י"ל דכל הא דבעי לטוחו קאי אהאי נגיעה מועטת דיכול ליגע, ועלה יטיח מעט טיט וכמש"נ, ודוק בזה. [ולכאו' אם שופך חומר כימי בהסדק עדיפא טפי לפימ"ש בחוט שני (פסח, עמוד צ"ב סק"ד) גבי משחה דאיכא בה תערובת חמץ דאיפסלה מאכילת כלב, דעירוב חומרים כימיים עדיפא מטח פניו בטיט, ע"ש וי"ל"ד].

סימן מ"ד

סידור פרחים התלוי לנוי ואיכא ביה דברי חמץ המצופים בלקה אי בעי למכרם או לבערם

שו"ע סימן תמ"ב (סעיף ט'): חמץ שנתעפש קודם זמן איסורו ונפסל מאכילת הכלב, או ששרפו באש (קודם זמנו) (ר"ן) ונחרך עד שאינו ראוי לכלב, או שיחדו לישיבה וטח אותו בטיט, מותר לקיימו בפסח, ע"כ.

והנה בהגדה של פסח ע"פ מנחת אשר להגאון האדיר רבי אשר זעליג וייס שליט"א (שערי לימוד, סימן י"ח, ס"ק א') כתב וז"ל: סידור פרחים שתולים על הקיר שיש בו חיטה ואף עוגיות ודברי בצק מצופים בלקה וכדומה, האם צריך לבערן או למכרן, אף שרבים נהגו למכור וכן כתבו במדריכי כשרות למיניהם, נראה דאין בזה צורך דהוי ממש ככופת שאור שיחדה לישיבה וטח פניה בטיט שמותר לקיימו (כמבואר בשו"ע או"ח סי' תמ"ב סעיף ט'), וכן בני"ד שייחדו לקישוט ובטלו מתורת אוכל וטח פניה בלקה וחומר אחר דהוי כטיט ומותר לקיימו, ואף לפי המבואר בירושלמי פסחים (י"ג ע"א) דכופת שאור מאיס לאכילה, פשוט דה"ה בני"ד דאף דנחמד למראה הוא ותאוה הוא לעינים אינו טוב למאכל, והוי ממש ככופת שאור שייחדו לישיבה, ודו"ק, עכ"ל.

ותנא דמסייע ליה להמנח"א עיין בשו"ת אור לציון (ח"ג פ"ח תשובה ז', וציינו לו במ"ב מהדו' דרשו) דכ' וז"ל: שאלה, האם מותר להשהות בבית בפסח צמחי נוי שיש בהם חיטים או שעורים. תשובה. אם הם צבועים בצבע או משוחים בלכה וכדומה מותר להשהותם, ואם לא אין להשהותם אלא אם נפסל מאכילת כלב, ע"כ. ובביאורים (שם, ס"ז) מייתי לדברי השו"ע (תמ"ב, ט'), וכתב עלה וז"ל: מבואר שחמץ שייחד אותו לפני זמן איסורו לשימוש שאינו של אכילה, וגם עשה בו מעשה כעין טיחה בטיט, מותר לקיימו בפסח אף אם עדיין ראוי לאכילת כלב, ולכן צמחי נוי שהחיטים והשעורים שם אינם מיועדים לאכילה אלא לנוי אם משח אותם בצבע או לכה או בחומר משמר הוי כטיחה בטיט (וראה גם בשו"ת גינת ורדים חאו"ח כלל ד' סימן י"א, ובשעה"צ שם ס"ק ס"ט ובחזו"א בסימן קט"ז ס"ק ז' וס"ק י"ב), אבל אם נשארו כמות שהם יש לחוש שהחמיצו, ואין להשהותם אלא אם נפסלו מאכילת כלב שאז מותרים כמבואר בשו"ע שם (וראה להלן בפרק ט' תשובה א' שאם מוכר את חמצו במכירת חמץ הנהוגה כיום, יכול מן הדין להשאיר חמץ בבית ע"ש), עכ"ל.

ואמנם דהאול"צ ז"ל מיירי בחיטי ושערי, ובמנח"א חדית טפי דאף עוגיות ודברי בצק המצופים בלקה נמי הוו בכלל זה, ומיהו לפימ"ש האול"צ ז"ל בטעמא דמילתא נראה דה"ה בעוגיות ודברי חמץ ממש שייחדום לנוי וציפו בלקה דהו"ל כעין טיחה בטיט ומהני.

ומידי דברי בשיטתי' דהירו' עם הגרא"ז וייס שליט"א הערתי דמשמע דהירו' לא מצריך טיחה בכופת שייחדו לישיבה, רק דקאמר דמאיס, וצ"ב. ואמר לן הגרא"ז שליט"א דכונת הירושלמי או לצד דמתלכלך הכופת מעצם מה דיושבין עליו, או דהוא קשה וכה"ג, וע"כ מאיס, עכת"ד. ויש לדון אם לכלוך (ועכ"פ שכבה עבה דלכלוך) דעל כופת מקרי כעין טיחה, ובפשיטות י"ל דלא, ואכמ"ל. תו יש לדון דלכאו' איכא נ"מ בין הני תרי טעמי דקאמר לן הגרא"ז שליט"א דאי נימא דהאי כופת מאיס מצד מה דיושבין עליו ומתלכלך, אכתי אם יחדו לישיבה זמן קצר קודם הפסח ל"ש זה, מדאינו מלכלך ולא מאיס.

ברם לטעמא דמאיס מחמת דקשה וכה"ג שייך זה נמי בהאי גונא, ושו"ר בביאור הגר"א (תמ"ב, י"ז) דלכאו' מפרש להא דהירו' בטח פני' וצ"ע, ע"ש היטב, וכתבתי כ"ז לפו"ר ולפלפולא בעלמא.

ולדינא במ"ב (תמ"ב, מ"א) ובשעה"צ (שם ס"ז) כתב וז"ל: בגמרא (=כוונתו עמ"ש בבלי פסחים דמ"ה) איתא "כופת שאור שיחדו לישיבה", ובגמרא איתא בשם רב "טח פניה בטיט", ופירש רש"י לתקנה לישיבה, ומשמע מזה דתרתי בעינן, יחוד לישיבה וגם טח פניה בשביל זה, וטח פניה לחוד לא מהני. והנה בב"ח הסכים דטח פניה לחוד גם כן מהני, והוכיח זה מהא דבצק שבסדקי הכתלים, ובאמת אינו ראיה, דזה חשיב כיחדו לישיבה דהיינו לתשמיש, וכן מוכח בטור, עיין שם. וגם מה שהביא ראיה מהא דכתבו הפוסקים דמהני בערבות לטוחן בטיט, דהתם על מעט הבצק שנמצא שם בודאי מהני הטיחה דמתערב מעט הבצק עם טיט וחשיב כעפרא בעלמא, מה שאין כן הכא בכופת שאור שהוא עיגול גדול, וכי משום שטח פניה שלמעלה בטיט יתבטל כל החמץ שמתחתיו, והלא יכול לגרר הטיט מלמעלה עם מעט הבצק שתחתיו וישאר לו השאר נקי, וגם לדבריו מאי מקשה הגמרא "טח אין, לא טח לא", לישני דטח מהני אפילו בלא יחוד לישיבה, ויחוד מהני בלא טח, אלא ודאי דטח בלא יחוד לא מהני, אחר כך מצאתי ברבינו חננאל ובעיטור שמשמע להדיא כפירוש רש"י דבעינן תרווייהו, ודלא כב"ח, עכ"ל.

ומעתה ה"נ בעוגיות ודברי חמץ וכה"ג כל דיחדן לזה וטח אותן מהני וכמ"ש המנח"א בהדיא, ודוק היטב. [וע"ע בספר שער המועדים (הלכות פסח, פי"ב, הערה כ"ז) דמייתי מספר הליכות שלמה (עמוד ע"ו) דכתב שראוי להזהר שלא להשהותם אא"כ ברור שדבוק בחוזק שלא יפול, וגם שיהא צבוע, ע"ש].

ועי' בספר אהל יעקב קיצור הלכות כשרות לפסח לידידנו הגרי"א סקוצילס שליט"א (עמוד קי"ד) מ"ש משו"ת שבט הקהתי (ח"ו, סי' קצ"א) גבי תמונה מפרחים שעשוי' מחטה ושעורה, ע"ש היטב.

והלום ראיתי שעון שיש סביבותיו קוביות המלאות במיני דגן וזרעונים חיים וכה"ג, נראה פשוט דאם אינם מצופים בלקה יש למכרם לנכרי או לבערם וכמש"נ לעיל.

אמנם כשדברתי בכל האמור לעיל עם מו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א, ושאלתיו ע"ד חיטים המצופין בחומר שנפסל מאכילת כלב ויחדן לתמונה וכה"ג אי מהני להשאירן בפסח, אמר לי דאם יש חשש חמץ צריך למכור לגוי, וכששאלתיו אי לא מהני מאי דציפן בחומר דמיפסל מאכילת כלב וגם יחדן לתמונה, אמר לי "לגוי" (ור"ל דלגוי זה מהני).

וחזרתי ושלחתי למו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א האי שאילתא בזה"ל: ישנם חיטים ושעורים שמייחדין אותם לקישוט, ומצפין אותם בחומר הפוסלן מאכילת כלב, אי שרי להשהותן בפסח או דבעי לבערם או למכרם לנכרי, והשיבני מו"ר מרן הגרח"ק שליט"א בכתי"ק "תפוס לשון אחרון", ודוק בכל זה.

סימן מ"ה

המקפיד להשתמש בימי הפסח בביצים דאין בהם חותמת, ואתרמי ליה דמצא בתבשילו איזה ביצים שהיו מוחתמות, אי שרי ליה למיכל מהאי תבשילא

שאלה: אדם המקפיד לקנות לימי הפסח ביצים שאין עליהם חותמת מחשש דילמא איכא בהחותמת תערובת דחמץ, ובאחד מימי הפסח שפת קדירת תבשיל והניח בה כמה ביצים, ובבואו למזוג האוכל מצא כי כמה מהביצים היו מוחתמות, אי שרי ליה למיכל מהאי תבשילא.

תשובה: כתב השו"ע סי' תמ"ב (סעיף י') וז"ל: דיו שהוא מבושל בשכר שעורים מותר לכתוב בו, ע"כ. וכתב עלה החק יעקב (שם, ס"ק י"ט ד"ה מותר לכתוב בו) וז"ל: וכ' שם בתרומת הדשן סי' קכ"ט ולא חיישינן שיתן קולמוסו לתוך פיו, וחמץ שנפסל מאכילת כלב אסור באכילה עכ"פ כיון שניתן שלא בכונה ליכא קפידא, דדוקא לאכלו בכונה אסור דאחשביה לאכילה, עכ"ל. ונ"ל לפ"ז פשוט דאם נפל דיו או שאר חמץ שנפסל מאכילת כלב לתוך המאכל אפי' ברובא בעלמא בטל כיון דעפרא בעלמא הוא, ולא אחשביה באכילתו בזה כי אין כוונתו רק לאכול המאכל, וזו פגום לגמרי הוא מעיקרו, וע"ל סי' תמ"ז, ונראה דה"ה לדיו שמדפיסין בו שנעשית ע"י פתיתי חמץ ופגום מאוד הוא, עכ"ל דהחק יעקב.

ובשו"ע (שם, סעיף ט') אי' "חמץ שנתעפש קודם זמן איסורו ונפסל מאכילת הכלב או ששרפו באש (קודם זמנו) (ר"ן), ונחרך עד שאינו ראוי לכלב, או שיחדו לישיבה וטח אותו בטיט, מותר לקיימו בפסח", ע"כ. וכתב עלה המ"ב (שם, ס"ק מ"ג ד"ה מותר לקיימו בפסח) וז"ל: והוא הדין דמותר בהנאה, אבל באכילה אסור מדרבנן עד אחר הפסח. ואף על גב דאכילה שאינה ראויה היא דהא נפסל לכל, מכל מקום כיון שהוא רוצה לאכול אסור דהא אחשביה, ודוקא בזה דאחשביה, אבל אם נפל ממילא חמץ זה שנפסל מאכילת כלב לתוך המאכל אפילו רק ברובו אין לאסור אותו המאכל, דהא חמץ זה הוא כעפרא בעלמא, ע"כ. (ועי' בשעה"צ שם ס"ק י"ג דמקורו מהח"י גופי' וש"א, ע"ש).

ולכאורה צ"ל בשורש החילוק בין אי אוכל הדבר גופי' דמקרי אחשביה, לבין אי אוכלו כשנתערב במאכל דל"א בזה דאחשביה, דכשעומד הוא בפני עצמו הגם דמיפסל לכל, מ"מ הא גופא דאוכלו גלי דמחשביה, ברם היכא דנתערב ודאי ל"ש למימר דבזה דאוכל גוף המאכל דפתיך ביה עפרא בעלמא דמחשיב העפרא הלז מחמת זה דאוכל גוף המאכל, ובריירא מילתא דכונתו לאכול גוף המאכל ולא אכפת ליה מהאי עפרא בעלמא, ולפי"ז ה"נ הכא דאע"ג דלכתחילה קפיד שלא ליתן בקדירתו ביצים דאית בהם חותמת, מ"מ היא דהי' בשגגה ודאי ל"ש למימר דבזה דאוכל גוף האוכל מחשיב להאי עפרא דאיכא ביה, וכמש"נ בס"ד.

ברם איכא לעיוני בהא גופא, דהנה אמה דכתב השו"ע (תמ"ב, י') דדיו המבושל בשכר שעורים מותר לכתוב בו, כתב המג"א (שם, ס"ק ט"ו) וז"ל: ולא חיישינן שיתן קולמוסו לתוך פיו, וחמץ שנפסל מאכילת כלב אסור באכילה דכיון שנותן שלא בכונה ליכא קפידא, דדוקא לאכלו בכונה אסור דאחשביה (תרומת הדשן), ועבי"ד סס"י קל"ד סי"ג, עכ"ל. ובספר חוט שני למרן הגאב"ד הגר"נ קרליץ שליט"א (הלכות פסח, עמוד צ"ז) כתב וז"ל: משחת שיניים או מה שקרוי מי פה לשטיפת הפה ופולטים אותו מיד, ואינו ראוי לאכילת כלב מלפני פסח, מותר להשתמש בהם בפסח, דמש"כ המג"א לגבי דיו "שנותן שלא בכונה" **היינו שלא בכונת אכילה,** וה"ה דברים הללו אין בהם כונת אכילה, עכ"ל.

ואכתי צ"ע לדברי החוט שני, דהא ניחא בקולמוס שנותן תוך פיו דכיון דעביד הכי לצורך כתיבה שפיר אמרינן דלא הוי כונת אכילה, ברם הכא שנתערב בהתבשיל הא סו"ס הו"ל "כונת אכילה".

ובפשיטות צ"ל כדביארנו לעיל דכל דנתערב זה בהתבשיל ל"ש למקרי עליה שמא דכונת אכילה, אחר דכוונתו לאכול גוף המאכל ולא להאי עפרא דפתיך ביה.

ומן המורם נראה דאף שרי לכתחילה ליתן בקדירת התבשיל ביצים שיש בהם חותמת, וליכא למיחש לדיו שע"ג [ובנד"ד כאמור אע"ג דנוהג בחומרא זו לכתחילה, מ"מ כל דהי' כן בשגגה ל"ש לאסור המאכל מחמת זה].

ושו"מ בספר אשרי האיש מפסקי מרן רשכבה"ג הגרי"ש אלישיב זצוק"ל (או"ח ח"ג, פרק נ"ח ס"ק ב', וציין לו בספר אהל יעקב לידידנו הגרי"א סקוצילס שליט"א, קיצור הלכות כשרות לפסח עמוד קי"ב) דכתב וז"ל: הצבע שעל הביצים אין לחשוש בו משום חמץ כי נפסל מאכילת כלב, עכ"ל, ודוק בזה.

תו הראני הרב איתמר שרעבי שליט"א בספר שערי ימי הפסח להגר"י טשזנר שליט"א (שער ה', פ"ב סקט"ו עמוד צ"ד) דכתב וז"ל: הביצים שמשווקים בא"י ע"י החברות הרשמיות מחתימים עליהם חותמת המראה תאריך שיווק ומספר גודל הביצה וכדומה, ויש שחששו שמא יש בדיו שבחותמת חשש חמץ, ומהדרים לקנות לפסח ביצים בלי חותמת, **אמנם אין זו אלא חומרא בעלמא**, כי אף אם יש חמץ בדיו הרי הוא נפסל כבר מאכילה (כדאיתא בשו"ע סי' תמ"ב ס"י), ומותר לכתוב בו בחול המועד פסח, ואף שכתב המ"ב (בס"ק מ"ה) שאם אוכלו בכונה אסור, מ"מ מה שטעם הדיו נכנס לביצה ע"י הבישול אין זה נחשב אכילה בכונה, כי **אין כוונתו להבליע טעם הדיו אלא לבשל הביצה**, ואף לפי חומרא זו לכאו' אין חשש אלא אם מבשל הביצה בקליפתה שבזה טעם הדיו נכנס לביצה ע"י חום האש, אבל לפתוח ביצים שלימות חיות ולבשל רק את התוכן או לערב אותן בתוך העוגה או תבשיל אין שום חשש, עכ"ל. וע"ש בכ"ד.

ויש להעיר בהא דכתב הגרי"ט שליט"א דגם לפי חומרא זו אין חשש בפתיחת ביצים חיות כשמבשל רק תוכנן וכו', דהא איהו גופי' כתב בספרו שערי תורת הבית (סימן ב', פ"א, ס"ק י"ז) וז"ל: וקורה שהביצה מקבלת קצת צבע אדום או שחור ממקור חיצוני, וגם זה אינו אוסר הביצה, לדוגמא, לפעמים חודר פנימה לתוך הביצה מצבע החותמת שחותמים עליה מבחוץ שהיא בגוון אדום או ורוד וכו', וחושבים שזה טיפת דם, וכן כל כיוצא בזה, אם יש לתלות שצבע האדום או השחור הוא דבר חיצוני הביצה מותרת, עכ"ל. ולפי"ז מאן דחייש לחותמת דביצים איכא לי' למיחש נמי בכה"ג דמבשל רק תוכנן. ומ"מ צ"ל דכוונתו דליכא למיחש היכא דפתחן שלא מצד החותמת (דזולת זה לכאו' יש לו לבדוק שאמנם לא נתערב זה בהביצה), ופשוט, ואכמ"ל.

[וע"ע בשו"ת רבבות אפרים חלק שני (סימן קכ"ז) מ"ש לדון במאי דאיכא מקומות שרוחצים הביצים במין סם דאיכא בו חמץ, ועמ"ש משו"ת מנחת יצחק (ח"ד סימן נ"ו ס"ד) ומשו"ת משנה הלכות (ח"ד סימן ס"ו), וע"ש בכ"ד].

והנה כל האמור בכאן הוא לענין החותמת שבביצה, אמנם מצאתי בגליון מים חיים להגרי"א הלוי דינר שליט"א (גליון ל"א, ניסן תשס"ג לפ"ק, עמוד ג') דכ' דנוהגים ליזהר לרחוץ את הביצים לפני שמבשלים אותם בפסח, מכיון שהם מונחות בתוך הלול ומצוי בו חמץ, ויתכן שנשאר פירור חמץ עליהם, והפירור שנתבשל בתוך הסיר אוסר את הסיר ואת כל מאי שנתבשל בו דחמץ אוסר במשהו, ע"ש.

ועי' בספר אהל יעקב לידידנו הגרי"א סקוצליס שליט"א (קיצור הל' כשרות לפסח, עמוד צ"א) דכתב משמי' דהגר"מ בראנסדארפער זלה"ה (שיעורי קנה בושם הל' פסח פ"ג הערה כ"ג) דיש להדר ולרחוץ הביצים קודם פסח ולנקותם משיירי מאכלי העופות הנדבק עליהם, והוסיף שהתבניות דהביצים בד"כ מוחזקות עם פירורים ולכלוך ולכך יש לזרקם קודם פסח, וע"ש בכ"ד. ובספר חוט שני למרן הגר"נ קרליץ שליט"א (הל' פסח, עמוד ק"א) כתב דביצים שבישלום לפסח בכלי דפסח בלא להדיחם קודם הבישול, אין לחוש כל זמן שלא רואים שדבוק עליו ממאכל התרנגולים שהוא חמץ, ואם הביצים נקיים א"צ לבשלם בכלי המיוחד לבישול ביצים ולא לבישולים אחרים, ע"ש.

והלום מצאתי בגליון אליבא דהלכתא (גליון פ"ב) דבראשו הדפיסו הל' פסח מכתי"ק דהגרא"ס מני זלה"ה הגאב"ד דחברון, והתם (דינים השייכים לפסח, ס"ק מ"ז) כ' וזל"ק: ביצים ששולקים אותן טוב לרחצן קודם פסח, לפי שמביאין אותם במורסן, אבל השולקין אותן בקדירה מיוחדת אין למנהגם טעם, שאם הקדירה נאסרה בלי ספק שהביצים אסורים, עכ"ל, וע"ש.

מיהו ע' בס' שער המועדים הל' פסח (פי"ד, ס"ק י"ג) דכ' דיש שנהגו לייחד כלי מיוחד לבישול ביצים, ובהערה דשם (ס"ק י"ח) מייתי דהכי כתב הגה"ק מבוטשאטש זלה"ה בא"א (תמ"ז, ד'), וכ' השעה"מ וז"ל: וטעמו שם לפי הנראה מחשש פירור כלשהו חמץ שמצוי בלול עם הביצים, ובבישול הביצה עצמה יש שישים, אבל חיישינן שנשאר אח"כ בקדירה כשאין ס' ע"ש, עכ"ל. וכ' דבס' מבית לוי הביא להא"א הנזכר ע"ש. ומיהו בשעה"מ הביא מהחוט שני דאם הביצים נקיים א"צ לבשלם בכלי מיוחד לזה, והבאנו דברי החו"ש לעיל, ע"ש. תו כתב השעה"מ דעכ"פ כדאי לבדוק הביצים והתבניות שלהם לראות שאין בהם פירורי חמץ מהלול. ובהערות דשם (ס"ק כ') כ' שטעמא דמלתא דבתבניות מצוי פירורים משם, וע"כ כדאי לרחוץ הביצים בצונן קודם הבישול. ובכה"ח (תע"ג, ס"ד) כ' משמי' דמרן הגרי"ח ז"ל בבא"ח וז"ל: שצריך ליזהר בכל הביצים שמבשלין בקדרה לפסח שירחצו תחילה במים צוננין בתוך כלי אחד בפנ"ע, מפני כי אצלנו אלו המוכרים את הביצים קונים אותם מן הערביים, והם מניחים אותם עם הקמחים שלהם ונדבק על קליפתם קמח, עכ"ל. וכ' השעה"מ (שם) דמשמע דכוונתו דירחץ אותם בפסח קודם הבישול, ע"ש. ושוב ראה בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ד, סימן צ"ז, אות ד') דכ' וז"ל: ביצים מצוי שמגיעות מלוכלכות, ואולי יש שם חמץ, ועל כן ראוי לרוחצם לפני פסח, ועי"ש בכל דבריו. וע"ע בספר תורת המועדים ע"ס שונה הלכות סי' תמ"ב (עמ' קנ"ה, ד"ה שטיפת ביצים) מ"ש בזה משו"ת משיב דבר (ח"ב סי' ס"א), ע"ש היטב.

נהדר אנפין לקמייתא, דנראה מכל האמור לעיל דאף אם איהו גופי' מקפיד ליקח לפסח ביצים שאינן מוחתמות מחשש דחמץ, ומצא בקדירתו ביצים המוחתמות דהוכנסו בשגגה, דאין לאסור המאכל ויאכלו ענוים וישבעו, כנלפע"ד.

סימן מ"ו

ידון בדברי הביאוה"ל דמסיק דאסור להריח פת חמה דעכו"ם בפסח

שו"ע סימן תמ"ג (סעיף א'): חמץ משש שעות ולמעלה אסור בהנאה (**אפילו חמצו של אינו יהודי אסור ליהנות ממנו**) (טור סימן ת"נ וריב"ש סימן י"ח), ע"כ. ובמ"ב (שם, ס"ק ב') ביאר בהא משמיה דהריב"ש ז"ל דאפילו חמצו דעכו"ם אסור ליהנות הימנו, דהא באוריי"תא לא כתיב "חמצך" אלא חמץ סתמא בין דישראל ובין דעכו"ם, וע"ש בכל דבריו.

ובביאור הלכה (שם, ד"ה ואפילו חמצו של נכרי אסור ליהנות ממנו) כתב וז"ל: כתבו האחרונים בסימן תמ"ח דלפי זה אסור להריח גם פת חמה של עכו"ם, ובחמד משה מפקפק בעיקר דינא דריח פת חמץ ואפילו בישראל, לפי מה דקיימא לן ביורה דעה סימן ק"ח דדבר שאינו עומד לריח מותר להריח בו. וכמו כן לענין פת, עיין בדבריו. אכן באמת לא ברירא עיקר דבר זה אם פת אינו עומד לריח, עיין לעיל סימן רי"ד (=צ"ל רט"ז) בהגה"ה שתי דעות בזה. ועיין שם בביאור הגר"א. וגם ביורה דעה סימן ק"ח גופא איתא לחד מאן דאמר דחמץ בפסח דאיסורא במשהו אמרינן ריחא מילתא, עיין שם. ובר מן דין יש לאסור מטעם אחר דשמא יבוא לאכלו. עיין במנחת יעקב כלל ל"ו סעיף קטן ל"ח שהאריך בפרטים אלו, והביא שם בשם הרוקח כעין זה, ולעיל סימן רט"ז סעיף ב' בביאור הלכה דיבור המתחיל המוסך כתבנו בכגון זה לאיסור, ובפרט בחמץ דלא בדילי מיניה כולא שתא, עכ"ל.

והנה יש לדון בהא דכתב הביאוה"ל "ובר מן דין יש לאסור מטעם אחר דשמא יבוא לאכלו", עכ"ל. דהנה בשו"ע (ת"מ, י"ג) כתב וז"ל: אינו יהודי שנכנס לבית ישראל וחמצו בידו אינו זקוק להוציאו, אף על פי שישראל רואה חמץ של אינו יהודי אין בכך כלום, עכ"ל. וכתב עלה במ"ב (שם, ס"ק ט"ז ד"ה אין בכך כלום) וז"ל: דשלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים, ולשמא יבוא לאכלו ליכא למיחש (כמו שחששו במופקד בידו והצריכוהו משום זה לעשות מחיצה) **דהא החמץ הוא תחת יד העכו"ם והוא משמרו**, עכ"ל. ואכתי מ"ט לא נימא הכי גם כאן דהא לא יתן לו המוכר הנכרי מן החמץ בחנם, ועכצ"ל דהחשש דבזה

שיבוא לקנות החמץ מהנכרי, ואין לומר דעד שיבוא לקנות יזכר דקאי בפסח, דעיין בביאור הלכה סימן ת"מ (סעיף ב' ד"ה כדי שלא ישכח ויאכלנו) דכתב וז"ל: מסתימת הפוסקים משמע דלאו דוקא פת שאפשר לאכלו תיכף בנטילתו כמו שהוא, **אלא אפילו מיני חמץ שאי אפשר לאכלם כי אם אחרי אפיה ובישול גם כן חיישינן שמא ישכח ויקחו ויבשלו וצריך מחיצה, ולא אמרינן דאדהכי והכי יזכור שהוא חמץ**, וכן משמע קצת מלשון הרמב"ם שכתב שמא ישכח ויסתפק ממנו עיין שם, עכ"ל. וכפי"ז י"ל דמכ"ש בנד"ד דלא אמרינן דאדהכי והכי שיבוא לקנות יזכר דקאי בפסח, ודוק היטב.

והנה בביאוה"ל דקמן כתב בסו"ד וז"ל: "ובפרט בחמץ דלא בדילי מיניה כולא שתא", ע"ש. ויש לדון היכא דנזהר מפש"ג בכולא שתא אי גם בזה מיירי הביאוה"ל, ויש לפשוט זה מהא דכתב הביאוה"ל גופי' (סי' ת"מ ס"ב ד"ה כדי) בסו"ד וז"ל: ודע עוד דאפילו במקום שנוהגין איסור בפת עכו"ם גם כן צריך מחיצה, ולא אמרינן דבלאו הכי בדילי מיניה דלא אמרו כן בש"ס אלא בחמץ של הקדש, ומשום דהקדש חמירא דאית ביה מעילה וכולי עלמא זהירי ביה, ולא כן בפת גוי שאינו אלא חומרא בעלמא, כן כתב רבינו מנוח, וכן הסכים במאמר מרדכי שלא כר' אליהו מזרחי שרצה להקל בזה, עיין שם, עכ"ל. ולפי"ז י"ל דה"ה בנד"ד דאף אי נזהר מפש"ג בכולא שתא מ"מ לא מהני זה להתיר בכאן, ואיכא למיחש וכמ"ש הביאוה"ל, ודוק בזה. ובעיקר מ"ש הביאוה"ל מרבינו מנוח והר"א מזרחי ז"ל, עיין מאי דכתיבנא לעיל (סימן ל"ט), ע"ש באורך.

תו יש לדון דבריח טפי איכא למיחש דילמא יבוא לאכלו, לפימ"ש בשו"ע ונו"כ או"ח סימן קס"ט ס"א דמאכל שריחו נודף ואינו אוכל הימנו ובולע רוקו, מביאו זה לידי סכנה רח"ל, ע"ש היטב, ואכתי נמצא דאילו מריח חמץ זה ובולע רוקו אתי לידי סכנתא, ואיכא למיחש דיגיע לפיקו"נ ויצטרכו ליתן לו מינה, ונזירא לכרמא סחור סחור לא תקרב.

והנה לעיל הבאנו הא דכ' הביאוה"ל סימן ת"מ ס"ב (ד"ה כדי שלא ישכח ויאכלנו) דמסתימת הפוסקים משמע דלאו דוקא פת שאפשר לאכלו תיכף בנטילתו כמו שהוא, "אלא אפילו מיני חמץ שאי אפשר לאכלם כי אם אחרי אפיה ובישול גם כן חיישינן שמא ישכח ויקחו ויבשלו וצריך מחיצה, ולא אמרינן דאדהכי והכי יזכור שהוא חמץ", עכ"ל. ועתה קחזינא להגה"ק מהרא"ל צינץ זלה"ה דכ' בספרו מגן האלף סימן תמ"ב (סעיף ז', ס"ק י"א) בתו"ד וז"ל: "**ונראה דעיסה ודאי אינה ראוי לאכילה רק על ידי תיקון ובישול, ואם כן אין לגזור דאתי למיכל מיניה שקודם שיתקננה ודאי זכור הוא**, אלא דגזרינן כך דילמא אתי ליטול למיכל הימנה, ואף שיזכור אחר כך הרי כשר כיוון ליטול ממנו וכיוון לקנותה ועבר בבל יראה", עכלה"ק וע"ש בכל דבריו, וכפי זה יש לדון אם לדברי המגן האלף בעי ליעביד מחיצה היכא דאיכא לי' חמץ דעכו"ם דא"א לאכלם כי אם אחר אפי' ובישול, ועוד דיש לדון אם בכלל זה נמי ליכא למיחש דילמא יקנה מהעכו"ם, או דבזה גם לשיטתי' דהמגן האלף איכא למיחש, וצריך עיון בכל זה.

סימן מ"ז

אי שרי לילך ברחובות העיר בפסח ע"י מאפיות של נכרים שנודף מינייהו ריח דחמץ

נשאלתי מידידנו הרה"ג רבי רועי צבי תמיר שליט"א בעמח"ס מאיר נתיבים ושא"ס, ומלומדי לָמֶד בישיבת נתיב אריה בירושלים העתיקה שבין החומות תובב"א בזה"ל: הנה כשהולכים בדרך לכותל המערבי הרבה פעמים פוגשים בדרך את הערבי שמוכר פיתות ובייגלה, והנה גם בפסח הוא מוכר פיתות וכו', ולכאורה אף דבפסחים (כ"ה ב') מסיק הש"ס דאפשר ולא קמכוין מותר, אך כיון שמריח היטב את ריח הפיתות וכו' קשה לומר שאינו מכוון. ואולי צריך לילך בדרך אחרת אף שהיא ארוכה יותר (היינו משער ציון), אכן אם יש אפשרות שילך במרחק רב מהמוכר ואז לא יריח את ריח החמץ, אולם אם ילך בשוק הערבי שם המוכר הוא בתוך חנות של קבע, וקשה לא לכוון להריח את ריח החמץ, ושמא לא ילך בשוק בימי הפסח, עכ"ל.

והנה בביאוה"ל סי' תמ"ג ס"א (ד"ה ואפילו חמצו של נכרי וכו'), ומייתינן לעיל (סימן מ"ו), מבואר דאסור להריח פת חמה דעכו"ם בפסח, ע"ש. ברם מצאתי בספר הלכה של פסח להרה"ג רא"מ פלדמן שליט"א (שער ג', פ"א ס"י) דכ' משמי' דמרן הגריש"א זצוק"ל (הו"ד בהגדש"פ הנדפסת עם פסקיו עמוד ז') דס"ל **דמותר לעבור ברחובות העיר אעפ"י דיש שם ריח חמץ, וכגון בעיר העתיקה בירושלים, ואף שיש לו דרך אחרת, כיון דהריח בא לו בעל כרחו ואינו מתכוין לכך**, עכת"ד. ודכ"כ בספר סידור פסח כהלכתו (פ"י סי"ב). ועי' נמי בספר שער המועדים להגרי"ד ספטימוס שליט"א (פסח, פי"א, ס"ה הערה י"א) דמייתי מס' הליכות שלמה למרן הגרשז"א זצוק"ל (פ"ד סי"ב) דכתב דהנמצא במקום שנודף ריח חמץ אסור לעשות פעולה של שאיפת ריח אע"פ שאין כוונתו ליהנות, ע"ש היטב. ואכתי צ"ל דפשיטות דמ"ש הביאוה"ל הוא דייקא היכא דמתכון להריח (או דעושה פעולה להריח כמ"ש בהליכ"ש).

ויש לדון בכל זה ממ"ש המהרש"ם ז"ל בספרו דעת תורה הל' פסח סימן תמ"ז (סוסק"א, ד"ה ונשאלתי) וז"ל: ונשאלתי במי שיש לו חדר מיוחד שעושים בו חומץ, ומכר החמץ כנהוג והריח נכנס לבית דירתו, אם מותר לדור שם בפסח [כי החומץ הזה נעשה מחמץ גמור]. ונ"ל דהוי לא אפשר ולא מכוין דשרי, וגם י"ל דריח חזק של חומץ לא מיקרי הנאה כלל, וכמ"ש התוס' ע"ז (י"ב ב' ד"ה אלא בורד וכו') ושם (ס"ו ב' ד"ה אבייי וכו') ע"ש, ועי' ש"ך יו"ד סוס"י ק"ח, ועי' בר"ן פ' גיהנ"ג בסוגי' דבת תיהא [שברי"ף] שכתב דבת תיהא שרי אע"ג דפסיק רישי' הוא כיון דלא קא מכוין וכו' ע"ש, וזה דלא כתוס' שבת (כ"ט ב' ד"ה ובלבד וכו') ע"ש, עכ"ל.

וראיתי בכ"מ דהביאו לדברי המהרש"מ ז"ל באופן דגר ע"י מאפי' דנכרים והריח נכנס לביתו דבזה נמי שרי, ומיהו י"ל דהמהרש"ם ז"ל איירי בחומץ, וקמוסיף אהא דריח חזק דחומץ לא מיקרי הנאה כלל, וזה ל"ש במאפי' דנכרי דריחה עולה, ומ"מ בפשיטות כאמור עיקר טעמא דכיון דהוי לא אפשר ולא מכוין שרי, וה"נ במאפי' דנכרים דריחה עולה, ובהולך ברחוב העיר ע"י מאפי' דנכרים, ודוק.

ובעיקר השאלה גבי הנאה מריח דחמץ בפסח, עי' בספר פרדס יוסף החדש על הגדש"פ לידידנו הרה"ג מוה"ר גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א (עמוד מ"ג) דציין בזה למ"ש הגרמ"צ גרינפלד שליט"א בהנדפס בקובץ שערי הוראה (חי"ד, עמוד נ"ח ואילך), ולמ"ש בקונטרס ערוגות הבושם (מועדים, סימן ז') ואינם תח"י לעיוני בהו.

ועיין נמי בספר הזכרון מבקשי תורה אור אפרים עמ"ס פסחים (עמוד ה') בתשו' רבינו שמואל ב"ר גרשון ז"ל לרבינו אליעזר מטרשקון ז"ל, ובמ"ש הג"ר יחזקאל אהרן שוורץ שליט"א בהערותיו שם, וע"ע בסה"ז מבקשי תורה אור אפרים בהלכות הפסח (עמוד תער"ב, סי' קנ"א) מש"כ בזה הגרי"ז הלוי פאללאק שליט"א באורך, ע"ש, ודכן נמי מזה זמן דראיתי בס' לחיות כהלכה דהביא שם מכתב בזה מהגרא"י אולמאן שליט"א, ואינו תח"י כעת [וע"ע בקונטרס אבני דרך להגאון רבי מרדכי בנימין דרבקין שליט"א עמ"ס פסחים (עמוד י"ד) מאי דהאריך בסוגי' דפסחים (כ"ו א') אר"ש בן פזי אריב"ל משום בר קפרא קול מראה וריח אין בהם משום מעילה ע"ש בכ"ד, וי"ל בזה].

סימן מ"ח

אי שרי להסתכל על חמץ בפסח היכא דנהנה להסתכל בו

בגליון פנינים משולחן רבינו הגאון רבי אברהם גנחובסקי זצללה"ה חג הפסח תשע"ו (ענף ז', ענייני חמץ) כתב וז"ל: הנה חמץ אסור בהנאה ויש לדון האם אסור להסתכל על חמץ באופן דנהנה מלהסתכל בו, הנה כתב בפרי חדש (סי' תס"ז סעיף ט' ד"ה נשאלתי) נשאלתי על גרעין חטה אחת שלתתוה במים, וכתבו עליה פסוק ארץ חטה ושעורה כולו, וגם שם הכותב ושם אביו באותיות מרובעות וטעמים ונקודות, וכתב הפרי חדש דדבר האסור בהנאה, אסור גם ליהנות בהסתכלותו עליו, דגם ראיה חשיב הנאה, ומשום הכי אין ליהנות מראיית חמץ בפסח, והוא הדין הכא אסור להסתכל בהאי חטה בפסח דהרי נהנים מראיית אימון ידי הסופר שבמועט החזיק את המרובה, שהרי בחטה אחת בינונית כתב י"ד תיבות, ולפי זה אם יש לנכרי עוגה מאוד יפה העשויה מחמץ אין להסתכל עליה, וכן אסור להסתכל וליהנות מאילן של ערלה וכדומה, עכ"ל. (וע"ש בכל דבריו).

ומזה זמן רב דמצאתי דעמד בזה הגאון רבי שמאי קהת הכהן גרוס שליט"א בספרו אורח כהלכה (ח"א, הלכות פסח, סימן ה', ס"ק ג'), וכתב וז"ל: אדם שנהנה להסתכל על מיני מאפה כשעובר ליד חנות של מיני מאפה אפשר שאסור לו להסתכל שם כשנהנה מכך, ואע"ג דשל אחרים מותר לראות היינו מטווח ראי', אך באם נהנה מהראיה וראי' אסור, דמהכ"ת לחלק בזה, ואדרבה מהא דאי' אבל של אחרים אתה רואה משמע דבכל גווני, וצ"ע בזה, ואפשר דלזה גופי' דחה זה בסו"ד, ואכמ"ל].

ועתה זכיתי לשאול מקמי' מו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א באדם הנהנה לראות חמץ אם אסור הוא, והשיבני דבכזה הנאה לא אסרו (או דנקט בלישני' לא גזרו, ועכ"פ דאין נ"מ בזה וחזינן דס"ל דשרי), ושו"מ בספר תורת המועדים ע"ס שונה הלכות (סי' תמ"ג) דמייתי משו"ת שואל ומשיב (קמא, ח"ב סי' ל"ח) דס"ל דאסור להביט בגלוסקא יפה בפסח משום מראה, ועמ"ש בתיה"מ שם, וצ"ע.

סימן מ"ט

שימוש בימי הפסח בשמפו העשוי לרפואה ואית ביה תערובת חמץ

שאלה: אדם הסובל מגירודים ופצעים בראשו ויש לו שמפו מיוחד המונע גירודים ופצעים אלו, ובשמפו זה ישנה תערובת חמץ שנעשתה קודם הפסח, אי שרי לא להשתמש בו בימי הפסח.

תשובה: לכאורה יש לצדד להתירא בזה, דהנה בשמפו דאיכא בו תערובת חמץ איפלגו הפוסקים אי שרי להשתמש בו בימי הפסח או לא, די"א דשרי ולפי דהחמץ שבו נפסל מאכילת כלב, ויש דאסרו זה מדקי"ל דסיכה כשתיה, ועי' מאי דהאריך בהא בספר שער המועדים הלכות פסח (פי"ב סי"ט ובהערות דשם), ע"ש. ומיהו הכא אפשר דגם להאוסרים הכא יש להקל בזה כיון דקעביד זה לרפואה, ובס' שעה"מ (שם, ס"כ) כתב דמשחה דיש בה תערובת חמץ שנעשה קודם הפסח ונפסלה מאכילת כלב, יש דהתירו להשתמש בה אף לדעת האוסרים שימוש בשמפו וסבון, דאין אומרים סיכה כשתיה היכא דעושה כן רק לרפואה ולא להנאת סיכה, ויש שהחמירו בהא, וע"ש במקורותיו. ואיהו גופי' נקט דבמקום צער אפשר להקל אם אין בידו להשיג משחה הכשרה לפסח, ע"ש היטב. ומייתי בתו"ד דשאל מקמי' מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א אם יש להתיר סיכת חמץ פגום במקום צער (מהטעמים דנקט שם, ע"ש), והשיבו "הכל לפי הענין והצורך", עכ"ל ע"ש.

תו מצאתי בחוט שני (הל' פסח, עמוד צ"ה ס"ק ד') דכ' וז"ל: משחות אין צריך לחשוש שיש שם חמץ, דאפילו אם יש שם חמץ נפסל מאכילה, על כן במקום הצורך יש להקל, עכ"ל.

והתם (הערה כ"ד) ביאר בהא וז"ל: והרי כופת שאור שיחדה לישיבה מותרת אם טח פניה בטיט, ועירוב חומרים כימיים עדיף טפי מטח פניה בטיט, ומבואר בחזו"א סי' קט"ז ס"ק ח', עי"ש עכ"ל.

וכפי זה כאמור יש לצדד להתירא בנד"ד, אלא דיש מקום לעיין אי הכא גריע מדקעביד זה נמי לנקיון ראשו, ומסתברא מילתא דעיקרו קאי לרפואה, וי"ל בזה.

והצעתי זה קמי' הגרי"ד ספטימוס שליט"א בעמח"ס שער המועדים, וכתב לן וז"ל: השימוש בשמפו חשיב "סיכה" כפי הנראה מדברי המ"ב סי' תקנ"ד סקכ"ח, ולכן כיון שדעת כ"פ שיש איסור סיכה כשתיה אף בנפסל מאכילה ראוי ונכון לחפש תחליף לשבוע של פסח, ומברכת השי"ת בדורינו יש מבחר גדול בשוק מכל סוגי סיכה למיניהם, באופן שבעזה"י ימצא מין אחר שיגן עליו מן הצער ולא יצטרך לסוך בחמץ בפסח, בברכה ואמן על ברכותיו י', ד, ס. עכ"ל. ודוק בכל זה.

[והנה בעיקר השימוש בשמפו דאית ביה תערובת דחמץ כתבנו לעיל דאיפלגו הפו', והבאנו דהמתירין ס"ל דהחמץ דבו נפסל מאכילת כלב, ע"ש. ואמנם זה עתה בא לידי קובץ אפיקי דעת (קובץ א', ניסן תשס"ז לפ"ק), ומידי עיוני בו ראיתי לידידנו הרה"ג רי"ז פישר שליט"א דכ' (שם, עמוד י"ד) בתו"ד וז"ל: ולענין מציאות הדברים האם יש תערובת חמץ בדברים אלו, ואם הוא ראוי לאכילת כלב, יש בזה חילוקי דעות, ומאחד המומחים מבד"ץ העדה החרדית שמעתי דאכן יש בזה חששות חמץ בכל מיני תמציות ואלכוהול המעורבים בסבונים וכדו' שמערבים אותם כדי להשביח את הסבון ולתת ריח טוב, ותמציות אלו קשה מאוד לבודקם, ובדרך כלל האלכוהול והתמציות הם מפוגלים ואינם ראוים למאכל כלב. אמנם כהיום יש מגמה [מטעם משרדי הבריאות השונים] בעולם התעשיה לעבור למוצרים טבעיים שאינם רעילים, וא"כ יתכן מאוד שיש תמציות ואלכוהולים הראוים למאכל בחומרים אלו, עכ"ל. ועיין שם לשו"ת קנה בושם (ח"א סימן כ"ב) וע"ש, ויש ליתן את הדעת בכל זה].

שוב שאלתי במכתב למו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א האם מותר להשתמש בימי הפסח בשמפו וסבון העשויים לרפואה ואית בהו תערובות חמץ [והני תערובות חמץ מיפסלו מאכילת כלב], והשיבני "אסור".

סימן נ'

בענין משחק "בר-בצק" דאית ביה תערובות חמץ

שאלה: אם מותר להשהות בביתו בימי הפסח משחק הנקרא "בר-בצק" דאית ביה תערובת חמץ, או דיש לבערו או למכרו לנכרי.

תשובה: הן אמנם דהאי בר בצק מאיס, ודכן נמי יחדו למשחק, ודמי לכופת שאור דיחדו לישיבה. ברם למאי דאיפסק (עי' מ"ב סי' תמ"ב סקמ"א ובשעה"צ ס"ק ס"ז) דבעינן גם לייחדו לישיבה וגם לטוחו בטיט [או עכ"פ בחומר דמיפסל מאכילת כלב], אכתי יש לבערו או למכרו לנכרי.

ועיין נמי בשו"ת שלחן הלוי להגאון רבי ישראל הלוי בעלסקי זלה"ה (חמץ ומצה, פי"ב ס"ט, ערך בר בצק) דכתב וז"ל: הבר בצק הוא חמץ גמור, הוא מכיל צבע, מעט חומר המונע התקשות וכימיקלים שמונעים קלקול, אבל סוף כל סוף הוא בצק ואינו נפסל. יכול להיות שהלחם שניתן לאפות ממנו אינו כ"כ משביע רצון, אבל הוא אינו נפסל מאכילה, ויש להשמידו או למכרו עם החמץ, עכ"ל. [וע"ש הערה ה' דכתבו דישנם אריזות של בר בצק אשר כתוב עליהם בפירוש "עשוי מחומרי מאכל"].

וע"ע בספר אהל יעקב לידידנו הגרא"י סקוצילס שליט"א (קיצור הל' כשרות לפסח, עמוד ק"ב) מש"כ בזה, והתם ציין נמי לס' כשרות הפסח (עמוד שע"א), ע"ש.

ברם שוב ראיתי בס' תורת המועדים ע"ס שונה הלכות (סי' תמ"ב, עמו' קנ"ח) ד"ה יחוד למשחק (בר-בצק), דכ' וז"ל: וכן מאכלי חמץ שיחדם למשחק וכסהו בחומרים שאינם חמץ, אם הוא בגדר מאיס [כמו בר בצק] מותר לקיימו בפסח, אבל אם אינו בגדר מאיס אסור לקיימו בפסח, עכ"ל. ויש לעיין בדבריו.

סימן נ"א

נתינת חמץ לקטנים בזמן ביעור חמץ

שו"ע סימן תמ"ג (סעיף א'): חמץ משש שעות ולמעלה ביום י"ד אסור הנאה (אפילו חמצו של אינו יהודי אסור ליהנות ממנו) (טור סימן ת"נ וריב"ש סימן ת'), ואסרוהו חכמים שתי שעות קודם דהיינו מתחלת שעה חמישית, ומיהו כל שעה חמישית מותר בהנאה, ורשאי למכרו לאינו יהודי אפילו הרבה ביחד שודאי לא יאכלנו קודם פסח, ויכול להאכיל לבהמה חיה ועוף ובלבד שיעמוד עליהם לראות שלא יצניעו ממנו ויבער מה ששיירו ממנו, ומתחלת שעה שישית ולמעלה אסרוהו גם בהנאה. הגה: ובשנת העיבור שהיום ארוך אלו הארבע שעות לפי ענין היום, ומותר לאכול חמץ עד שליש היום (רמב"ם בפירוש המשנה ריש ברכות ומהרי"ל), ויש אומרים עד שתי שעות קודם חצות (תה"ד סימן קכ"א), ע"כ. ועמ"ש המ"ב (שם) בכל זה.

ואמרתי לעורר בזה ע"ד המצוי דכשבא לשרוף החמץ ישנם קטנים השואלים אם יש בסלו מיני מתיקה, ובאם נותן להם יש לו להשגיח שיאכלו החמץ עד סוף זמן אכילת חמץ. ואמנם בעיקר סוף זמן אכילת חמץ לקטנים עי' בשו"ת אור לציון (חלק ג', פ"ז, סעיף כ"ב) דכ' דיש ליזהר שלא לאכול חמץ לאחר ארבע שעות זמניות מעלות השחר, "ולקטנים אפשר להקל עד סוף ארבע שעות מהזריחה", ובהערות דשם (ס"ק כ"ב) כתב אהא בתו"ד וז"ל: ומכל מקום נראה שלקטנים יש להקל ולסמוך על הסוברים שמחשבים את השעות מהזריחה, וכמו שנתבארה שיטתם בספר אור לציון שם (=חלק ב' פ"ו סק"ד ובביאורים שם) ע"ש, עכ"ל. וכן העלו הפו' לדינא עפי"ד האול"צ ז"ל, ואכמ"ל בזה.

סימן נ"ב

בהא דכתב הביאוה"ל דאם הפקיד חמצו אצל רעהו יראה אף המפקיד למכרו לעכו"ם, ולא יסמוך אנפקד דימכרנו

שו"ע סימן תמ"ג (סעיף ב'): ישראל שהיה בידו חמצו של ישראל אחר בפקדון יעכבנו עד שעה חמישית, ואם לא בא בעליו ימכרנו לאינו יהודי, ואם לא מכרו חייב לבערו בזמן איסורו אפילו אם אינו חייב באחריותו, ע"כ.

והנה בביאור הלכה (שם, ד"ה ימכרנו וכו') כתב וז"ל: ומכל מקום המפקיד גם כן בכל מקום שהוא יראה למכרו לעכו"ם, ולא יסמוך על הנפקד דשמא ישכח [אחרונים], עכ"ל.

ויש לעיין מ"ט לא חיישינן, דיתכן דהן הנפקד והן המפקיד ימכרו בו באותו הזמן את אותו החמץ לתרי עכו"ם בב"א, ואכתי לכאו' לא יהני המכירה, וכפי דא"א לאדם אחד למכור את אותו החפץ לתרי אינשי בב"א זולת אם הם שותפין, ואם אמנם לא תהני המכירה בכה"ג קעבר המפקיד באיסורא (ודכן נמי הנפקד באם קיבל אחריות), וכמבואר בשו"ע סו"ס ת"מ (סעיף ד') ובנו"כ דשם, וצ"ב.

והרה"ג רמ"נ ריין שליט"א בעמח"ס משנת רבית אמר לי דאפשר די"ל בזה דכיון דהנפקד קעביד המכירה רק מדינא דזכין, שפיר י"ל דכל דאמנם מכר נמי המפקיד גופי' אזלינן בתר המכירה דהמפקיד מדאיהו הבעלים, ויש לדון בזה.

תו נראה דאם אמנם מכרו הן המפקיד והן הנפקד החמץ לתרי עכו"ם, ומחמת כן נגרמו להמפקיד הוצאות, דאין הנפקד צריך לישא בהוצאות אלו אחר דכן רמי' עלי' דינא דמכירת חמצו דהמפקיד, ואכמ"ל.

סימן נ"ג

בדינא דדגן שנתחמץ וזרעו אי גידוליו מותרין

שו"ע סימן תמ"ג (סעיף ג'): אם קנו שום דבר בחמץ אחר שש שעות מותר מפני שחמץ אינו תופס דמיו, ע"כ.

וכתב עלה החק יעקב (שם, ס"ק י' ד"ה שחמץ אינו תופס דמיו) וז"ל: וחליפיו מותרין, ונראה לי דה"ה בדגן שנתחמץ ועבר עליו הפסח ונזרע דגידוליו מותרין, דחליפין כגידולין, ועיין בנדרים דף מ"ז ונ"ב ונ"ז בסוגיא דש"ס ובפ"ק דשבת, אע"ג דגידולי תרומה אסורין משום דדילמא משהי ליה ואתא לידי תקלה, אבל בחמץ שעבר עליו פסח דרבנן לא גזרו כולי האי בדבר שזרעו כלה, וכ"כ בפסקי תוס' פ"ק דפסחים דגידולי איסורי הנאה מותר, עכ"ל. וע"ע באלי' רבה (שם, סוס"ק ו') דכ' וז"ל: כתבו תוס' דחליפי חמץ שעבר עליו הפסח ונזרע, גידוליו דינו כחליפי חמץ, עכ"ל. ולע"ע לא מצאתי מה דמייתי מהפסקי התוס', וצ"ע. ברם במקור חיים (שם, בביאורים ס"ק ז') כתב וז"ל: ועיין חק יעקב (סק"י) שכתב דגידולי חמץ שעבר עליו הפסח מותר דחליפין כגידולין דמי, ולבבי לא כן ידמה דנראה לי דגידולי איסור הנאה לכולי עלמא אסור אף למאן דמתיר חליפין, דכל דבר שאיסור הנאה גרם לו לבוא לעולם כמו נטל כיכר וארג בו או אפה הפת באיסורי הנאה, וכן פרה שנתפטמה כל ימיה באיסורי הנאה, אף שנתגדל מהכרשיני פרה ואין לך דבר שזרעו כלה יותר מזה, וכן אפילו בזבל אמר רבי יוסף אף הוא נעשה זבל, מכל שכן מה שנתגדל מאיסורי הנאה גופייהו, ומכל שכן באיסורי הנאה שאפרן אסור, ועל כרחך לא מספקא להו להש"ס רק אם לדמות חליפין לגידולין, דחליפין לא גרמו להויית הדבר, אבל גידולין שגרמו להויית הדבר לכולי עלמא אסור, ומה שמביא בשם פסקי תוספות פרק א' דפסחים לא מצאתי זה, רק דשם (אות י"ח) כתבו דגלחי איסורי הנאה מותרין, ואפילו אם ימצא באיזה מקום שכתבו כן אפשר לא כתבו רק באיסורי הנאה שאפרן מותר, ובדבר שזרעו כלה הגידולין נעשו אחר שנעשה האיסור עפרא בעלמא, ואפילו בזה יש לפקפק דהתוספות סוף תמורה (ל"ג ב' ד"ה הנשרפין) כתבו הטעם דנשרפין אפרן מותר משום דנעשה מצותן, והכא לא נעשו מצותן כיון דלא נשרפו, עכ"ל. והכי העלה המקור"ח בחידושים (שם, ס"ז) דלדינא חמץ שעבר עליו הפסח שנזרע הגידולים אסורין, ודלא כהח"י, ע"ש.

ובהא דכתב המקור"ח דבפסקי התוס' כתבו רק **דגחלי** איסוה"נ מותרין, הנה עי' בשו"ע מהדורת מכון ירושלים דכתבו אדברי החק יעקב וז"ל: "לפנינו שם (=בפסקי התוס') באות י"ח כתוב **גחלים** איסורי הנאה מותר, וכ"ה בתוספות שם ה' א' ד"ה (ואומר) [וכתיב] כל, אך בדפוסים הראשונים של פסקי התוספות כתוב **"גדולי"**, עכ"ל. ומ"מ אף בהגלות נגלות האי גירסא כבר כ' המקו"ח גופי' דכ"ז דייקא באיסוה"נ וכו', משא"כ בגידולי חמץ דלא נעשו מצותן כיון דלא נשרפו, ודוק בזה.

ובמ"ב סו"ס תמ"ג (ס"ק י"ז) מייתי לפלוגתא דהח"י והמקו"ח, ובסו"ד ציין בזה לעיוני בשו"ת חתם סופר (חאו"ח, סימן ק"ד), והתם האריך בזה טובא, ע"ש בדב"ק, ועי' בשו"ת חת"ס מהדורת מכון המאור (שם) דהאריכו לציין בזה לכ"מ, ומכללם למ"ש בשו"ת פרי יצחק (ח"א סימן ט"ו), והתם קחזינא ליה דדן בגידולי חמץ שעבר עליו הפסח, וכגון תבואה שנתחמצה ועבר עליה הפסח וזרען בקרקע, מהו שיהיו הגידולין מותרים, ומייתי בזה להך פלוגתא דהח"י והמקו"ח, ופלפל בזה באורך. וסו"ד מסיק וז"ל: "ועכ"פ הרי נתבאר דהעיקר הוא כפרש"י בע"ז שם דגידולי אגוז של ערלה מותר מטעם זוז"ג, וכ"ה דעת כל הראשונים וכמו שפסק ג"כ בשו"ע כנ"ל, ולפ"ז נראה דמכש"כ גידולי חמץ שעבר עליו הפסח דמותר מטעם זוז"ג, ודלא כמש"כ הגאון מליסא בספר מקור חיים לחלוק על הח"י ולאסור גידולי חמץ שעבר עה"פ, וכל מש"כ נראה ברור, עכ"ל. וע"ש באורך. ועיין נמי במקו"ח מהדו' מכון מהרא"ל צינץ (הנדפס עם ס' מגן האלף) דמייתו התם (סו"ס תמ"ג) ציונים רבים לספרי האחרונים דפליגי אמקו"ח, עי"ש. גם הלום זיכני השי"ת ומצאתי בס' ישן נושן חידושי מהרא"ך להגאון רבי זאב וואלף הכהן זלה"ה חדב"נ דהמקור חיים ז"ל דפלפל טובא בדברי הח"י והמקו"ח בהל' פסח סימן תמ"ג (דף כ"ב ב' מדה"ס ד"ה הח"י), ע"ש בכל דבריו.

ולדינא לכאורה נראה דהמ"ב ז"ל לא הכריע בהא למעשה, רק דמייתי להאי פלוגתא וציין נמי לשו"ת חת"ס. ועי' בלישני' דהכה"ח (שם, ס"ק ל"ג). ושו"ר בס' שונה הלכות למו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (תמ"ג, ט') דכ' וז"ל: דגן שנתחמץ ועבר עליו הפסח ונזרע, גידולו מותרין דהוי כחליפין, וי"א דגידולין אסור לכו"ע, ועי' בתשו' ח"ס, עכ"ל. ויש לעיין בזה.

וכששאלתי ממו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א גבי גידולי חמץ אי שרו, ותו"מ אמר לי דאם מכרן לנכרי אין כאן שאלה, ונומייתי דכונתינו היכא דלא מכרן לנכרי, והמ"ב ז"ל מייתי בהא שתי דעות, ומו"ר מרן שליט"א בשונה הלכות נקט זה בלישנא די"א ואכתי צ"ע למעשה, ואמר לי מו"ר מרן שליט"א דאם יש (בזה) מחלוקת צריך להחמיר.

וכן נמי שוב זכיתי לשלוח למו"ר מרן הגרח"ק שליט"א לשונו בשונה הלכות [דמייתינן לעיל], ושאלתיו היכי פסקינן בהא לדינא, וכתב לי מו"ר מרן שליט"א בכתי"ק "לחומרא", ועיין בס' שו"ת דברי חכמים בהנדפס ממרן הגרמ"פ שיינברג זצוק"ל איזה כללים בדברי המ"ב ז"ל, ע"ש היטב.

[וע"ע בקובץ ישורון (ניסן תשס"ז, עמוד קמ"ב ואילך) מש"כ הדובב מישרים והקה"י ז"ל גבי חיטין שזרען יום או יומיים לפני פסח אם יש לחוש לחימוץ, ע"ש היטב. ושו"מ דכבר הקדים ועמד בכעי"ז בשו"ת חלקת יואב (מהדו"ק, חאו"ח סי' כ"א), ע"ש באורך].

סימן נ"ד

בהא דהיכא דחל י"ד להיות בשבת בודקין החמץ בליל י"ג, וידון היכא דשכח לבדוק בליל ויום י"ג כדת מאי יעביד

כתב הר"מ ז"ל בהלכות חמץ ומצה (פ"ג ה"ג): **חל ארבעה עשר להיות בשבת בודקין את החמץ בלילי ערב שבת שהוא ליל שלשה עשר,** ומניח מן החמץ כדי לאכול ממנו עד ארבע שעות ביום השבת, ומניחו במקום מוצנע, והשאר מבערו מלפני השבת, ע"כ, וע"ש בכ"ד. ובטור ריש סימן תמ"ד כ' וז"ל: **ארבעה עשר שחל להיות בשבת בודקין בליל שלשה עשר,** ומבערין הכל לפני השבת, ומשיירין מזון שתי סעודות לצורך השבת, ע"כ, וע"ש בכ"ד.

וכתב עלה הבית יוסף וז"ל: ומה שכתב רבינו שבודקין בליל שלשה עשר, כן כתב הרמב"ם בפרק ג', ופשוט הוא דאפילו מאן דאמר שאין מבערין לפני השבת, **מכל מקום צריך לבדוק לפני השבת, שהרי בליל שבת אינם יכולים לטלטל הנר כדי לבדוק,** עכ"ל.

והנה בשדי חמד (כרך ח', מערכת חמץ ומצה, סימן ה' ס"ק י"ד, דף צ"ד ב' מדה"ס) מייתי למ"ש מרן הב"י ז"ל, וכתב דהקשה אהא בספר אבני שוהם (דף ס"א ע"ג) דאמאי לא אמרינן יבא עשה דבדיקה וידחה ל"ת דטלטול נר, דהא גם בדרבנן אמרינן דאתי עשה ודחי ל"ת, וכמ"ש המג"א ז"ל סי' תמ"ו סק"ב משמי' דהשל"ה הק', ויישב האבני שוהם דכל הא דאמרינן עדל"ת הוא דייקא היכא דא"א לקיים העשה בלתי העברת הלאו.

והכא דאפשר לקיים מצות בדיקה בליל י"ג לא דחינן ל"ת, והוסיף השד"ח דה"נ אמרינן בש"ס בדוכתי טובא אמר ריש לקיש כל מקום שאתה מוצא עשה ול"ת אם אתה יכול לקיים את שתיהם מוטב, ואם לאו יבא עשה וידחה ל"ת, ועוד יישב האבני שוהם דהכא ליכא בעידנא דמכי טלטל הנר עבד האיסור, ומצוה לא יקיים עד שיתחיל לבדוק ע"ש. והעיר אהא השד"ח דהאי תירוצא נכון הוא למסקנת המפרשים דמייתי הנמוק"י בפ"ב דב"מ אמה דאמרו בש"ס (שם, דף ל"ב) האי עשה והאי ל"ת ועשה וכו', שכל שלא התחיל להתעסק בגוף המצוה בשעת העברת הלאו, אף שהוא מתעסק במכשירי המצוה לא חשיב בעידנא ע"ש, וה"נ דכוותה. ברם לדעת הרנב"ר דמייתי התם הנמוק"י דכל דמתעסק במכשירי המצוה מיקרי בעידנא, אין תירוץ זה עולה יפה [וציין למ"ש בשד"ח בקונטרס הכללים מערכת העי"ן אות ל"ז ע"ש]. עכת"ד. והרבה יש לדון בזה מהא דהאריכו המפרשים ע"ד המג"א דסי' תמ"ו ס"ב, ע"ש היטב.

ואמנם השד"ח גופי' יישב זה בב' אנפין חדתין, חדא לשי' הסוברים (דהביאם איהו גופי' בקונטרס הכללים מערכת העי"ן אות פ"ו) דלא אתי עשה ודחי ל"ת דאית ביה כרת דחמיר, וחזינן דאין עשה דוחה ל"ת חמור, וה"ה הכא דל"ת דטלטול הנר חמיר, דאע"ג דקי"ל אין שבות במקדש, שבות זה איתיה במקדש נמי, וכמ"ש הר"מ ז"ל בשלהי הלכות בית הבחירה דמאי דתנן ושתי אבוקות של אור בידם, היינו בחול ולא בשבת, וכ' התוי"ט בפ"ק דתמיד דלפי דהוא קרוב לודאי שיטה ויבוא לידי איסור תורה גזרו בו במקדש, ומעתה י"ל דלזה לא ראו חכמים להתיר טלטול הנר לקיים מצות בדיקה, דכל דבריהם סייג וגדר, וכאן יבוא לעקירת דבר תורה, ותו דקי"ל לא אתי עשה ודחי ל"ת ועשה, וה"נ גבי טלטול איכא עשה ול"ת דרבנן כדמוכח בגמ' ר"ה (דף ל"ב) גבי מתני' דשופר של ר"ה אין מפקחין עליו את הגל וכו', דטעמא הוי לצד דהאי עשה והאי ל"ת ועשה, ע"ש ובמפרשים, ואי משום עשה דתורה לא דחינן ל"ת ועשה דרבנן ק"ו משום עשה דבדיקה דרבנן, עכת"ד.

עוד זאת כתב השד"ח וז"ל: "ואין להקשות לשיטת הרב של"ה דשרי להוציאו על ידי נכרי, דאתי עשה דתשביתו דרבנן ודחי ל"ת דאמירה, הכא נמי נימא דיבדוק בליל ארבעה עשר על ידי שיטלטל העכומ"ז הנר, דיש לומר דלא ראו חכמים לתקן כן, דאין תקנה זו קרובה לבא ליד כל אדם מישראל דאימור לא מיזדמנו נכרים, ואי מזדמן להאי לא מיזדמן להאי, אהכי השוו המידה שיבדקו כל העם בליל שלשה עשר", עכ"ל.

והנה מהא נראה דס"ל להשד"ח דלשיטתי' דהשל"ה הק' שפיר מהני מעיקרא דדינא דיבדוק ע"י דיאמר לנכרי לטלטל הנר.

ואמנם דבהא גופא מצאתי בספר חק ישראל להגה"צ רבי ישראל וועלף זלה"ה הגאב"ד דבודפסט (ס"ק כ"ג, עמוד כ"ח), דהאריך לדון בהיכא דשכח ולא בדק בליל י"ג אי מהני דיבדוק בליל שבת ע"י דיאמר לנכרי לטלטל הנר, וז"ל: ער"פ שחל בשבת לפי"מ דקיי"ל דבודקין ליל י"ג אם שכח או נאנס ולא בדק ליל י"ג ולא י"ג, ונזכר בשבת בליל י"ד או ביום י"ד אסור לומר לעכו"ם בליל ש"ק שיטלטל נר הדלוק מהשלחן (אף דמהני בדיעבד נר של חלב, ע' מג"א סי' תל"ג סק"ה), שילך עמו לבדוק החמץ, ומכש"כ אם שכח גם בליל י"ד ולא נזכר עד ביום ש"ק דזה ודאי אסור לומר ביום ש"ק בבוקר שהעכו"ם ידליק את הנר שיבדוק החמץ לאור הנר במקומות שצריכים חיפוש בנר [שו"ת בית היוצר או"ח סי' י"ח], ובשבת ודאי אין צריך לבדוק רק במוצאי ש"ק בליל א' דיו"ט [שו"ת פני מבין או"ח סי' צ"ה], עכ"ל.

ובהערות דשם (ס"ק כ"ג) מייתי דבשו"ת אבני צדק (חאו"ח, סימן נ') כתב דעכ"פ דחל בשבת ושכח לבדוק ליל י"ג וגם ביום י"ג, מותר לומר לעכו"ם ליל ש"ק שיטלטל הנר דלוק מהשלחן וילך עמו לבדוק חמץ, וכן נמי אם שכח גם בליל י"ד מותר לומר למחר בש"ק שידליק את הנר לבדוק החמץ עיי"ש, והוא לכאורה כהא דכתבנו לעיל בדעתי' דהשד"ח ז"ל לשיטתי' דהשל"ה הק' מעיקרא דדינא.

ברם בחק לישראל (שם) מייתי תשובה מהמהרש"ג זלה"ה דדחה להא, ואיהו קסבר דאסור וכדהעלה בשו"ת בית היוצר (סימן י"ח), והאריך בזה טובא, ע"ש בכל דבריו.

שוב מצאתי בספר פסקי תשובות (תמ"ד, א') דמייתי להאי פלוגתא, ומשמע התם דרוה"פ סברי דאסור אף בטלטול הנר גרידא ע"י נכרי, ע"ש היטב. והרבה יש להעיר בזה דלא מייתי הפו' להשד"ח ז"ל דמייתינן דנראה דמעיקרא דדינא ס"ל בדעתי' דהשל"ה הק' כהאבני צדק, וי"ל בזה.

תו כתב בפסק"ת (שם) דבספר שערים המצוינים בהלכה (קט"ו, א') ס"ל דכהאידנא דמנקים החדרים היטב קודם הפסח דינייהו כמקום דאין מכניסין שם חמץ, ואכתי אי שכח לבדוק בליל וביום י"ג שוב לא יבדוק בשבת וביו"ט דאחריו, רק יבדוק במוצאי יו"ט ראשון לאור הנר, ועי' מאי דהעיר שם הפסק"ת אהא, ע"ש היטב.

ולדינא שאלתי במכתב ממו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א בזה"ל: בערב פסח שחל בשבת ושכח לבדוק חמצו בליל ויום י"ג, מתי יבדוק חמצו, והשיבני מו"ר מרן שליט"א בכתי"ק: "מיד במוצ"ש".

והכי נמי מצאתי בספר מישרים אהבוך להרה"ג מוה"ר ישי מזלומיאן שליט"א דשאל למו"ר מרן הגרח"ק שליט"א (עמוד רס"א) בהא דבער"פ דחל בשבת דמקדימין לבדוק החמץ בליל שישי, ואמאי לא אמרינן דיבוא עשה דבדיקת חמץ וידחה לל"ת דטלטול הנר ויוכל לבדוק בליל ש"ק, דהא גם בדרבנן אמרינן דאתי עשה ודחי ל"ת, והשיבו מו"ר מרן שליט"א "רבנן לא תיקנו בדיקת חמץ בליל שבת", ע"כ. ושוב שאל ממו"ר מרן שליט"א במאן דלא בדק חמצו בליל י"ג בער"פ דחל בשבת ונזכר בליל שבת, אם יכול להקל לבדוק החמץ ע"י שגוי יטלטל נר דלוק וילך עמו בכל המקומות וכך יבדוק, והשיבו מו"ר מרן שליט"א "חלילה וחס", ע"כ, וע"ש. וע"ע מ"ש במישרים אהבוך (עמוד צ"ב סעיף ל"ו, והערה צ"א) בהאי ענינא, ע"ש באורך.

סימן נ"ה

בהא דבער"פ שחל בשבת לא יאריכו הרבה בתפילת שחרית

כתב המ"ב סי' תמ"ד (ס"ק ד') וז"ל: ובשבת זה (=דער"פ שחל להיות בשבת) משכימים להתפלל, ולא יאריכו הרבה, כדי שיהיה להם שהות ולא יבואו לידי מכשול [אחרונים], עכ"ל.

והכי נמי כתב הכה"ח (שם, ס"ק ז') מהחמ"מ (אות ג') וז"ל: וטוב שלא להאריך בשבת זה בתפילת שחרית ומוסף, ופשיטא שלא לזמר, רק יקצר כפי האפשרי שלא יכשל ח"ו באיסור אכילת חמץ אחר זמן איסורו, עכ"ל, וע"ש.

וע"ע בספר חק ישראל להגה"צ רבי ישראל וועלץ זלה"ה (ס"ק כ"ד, עמוד ל"א) דכ' וז"ל: בשבת שחרית ממהרים להתפלל מאד בהשכמה [המנהגים], ויש להזהיר למזמר ולחזן שלא יאריכו בתפילה ושיאמרו אותה קצת במרוצה, ובפרט אם יש שמחה כדי שלא יבואו לידי חשש איסור חמץ [פר"ח סי' תמ"ד], עכ"ל. ובהערות דשם (ס"ק כ"ג) מייתי מקונט' אמרי קדוש דהביא בשם הרה"ק מסטרעליסק ז"ל שלא היה מתפלל לפני התיבה בעצמו כשחל ע"פ בשבת מהאי טעמא (והו"ד בפתחא זוטא סי' ס"ה), ע"ש.

ומיהו ברירא מילתא דכונת הפר"ח ז"ל במ"ש דיש להזהיר להמזמר ולהחזן שלא יאריכו בתפילה, ושיאמרו אותה "קצת במרוצה", דהיינו שלא להתעכב ובפרט בסלסולים הנהוגים אצל החזנים, אך ח"ו לגרום ע"ז חסרון רינה או להתפלל בדילוגי אותיות, וכבר הזהירו ע"ז רבותינו מקדמת דנא. ועיין נמי באלי' רבה (ריש סימן תמ"ד) דכ' וז"ל: בשבת לא יאריכו בתפילה, **אלא יאמרו אותה בנחת** שמא יבוא עת איסור חמץ. ספר חסידים סימן שי"ד, עכ"ל. וחזינן נמי דהא"ר ז"ל קמפרש להא דאמנם לא יאריכו בתפילה ומ"מ "יאמרו אותה בנחת" וכמש"נ, ועי' בס' נטעי גבריאל דיני ער"פ שחל בשבת (פכ"א ס"ד) ע"ש.

וכן נמי מבואר ממ"ש המ"ב ז"ל דמייתינן דנקט "ולא יאריכו הרבה", ופשוט. ועי' בספר פסקי תשובות מש"כ בענין הקם מאוחר בהאי שבתא, ובאם יתפלל לא יספיק לאכול סעודת שבת, משו"ת שרגא המאיר (ח"ד סימן ס"ב) ושו"ת קנין תורה (ח"ג סימן ק"ה) ושו"ת משנה הלכות (ח"ח סימן ק"צ), ע"ש. ועי' מש"כ בזה בספר אורח כהלכה להגרש"ק הכהן גראס שליט"א (ח"א, הלכות פסח, סימן ט', ס"ק י"א), ע"ש.

והחכם עיניו בראשו דישכים קום בער"פ שחל בשבת, ובאם אפשר לו יתפלל כותיקין ובנחת, ודברים כדרבנות כתב בחק ישראל (שם, הערה

כ"ה) וז"ל: עיין בס' קב הישר פרק צ' אות א' שכ' וז"ל, בער"פ שהוא י"ד בניסן ישכים בהשכמה כדי שלא יהא נכשל ח"ו באכילת חמץ אחר ד' שעות על היום, והתחלת היום הוא מעמוד השחר, ועמוה"ש הוא כשהרקיע התחיל להאיר בקו לבן מצד מזרח מתוח לארכו בין צפון לדרום, וזהו עמוה"ש, כ"ה מבואר ברמב"ם ובפירוש הרב על תויו"ט, וכן עיקר, ורבים בעוה"ר מקילין מאוד שאוכלין חמץ אחר ד' שעות, אוי ואוי על חטא גדול כזה שעוברים על דברי חכמים במזיד, והם ח"ו בכלל פורץ גדר ישכנו נחש, ובחנם מכניסים א"ע לעונש גדול הזה, וזהו בדוק ומנוסה והוא קבלה בידי מן רבותי דמי שמקיל לאכול חמץ אחר ד' שעות לא יפטר מסיבה גדולה באותה שנה, ואפילו אם לא יעבור עליו שום סיבה בזה השנה אזי יש לו לדאוג יותר שבודאי מאספים עליו עונשים קשים כדי להאבידו בפעם אחת מהעולם באיזה סיבה רעה, ע"כ כל איש הירא וחרד לדבר ה' יזהר באיסור זה באשר שכל דברי חכמים הן כגחלי אש, עכ"ל הרב קב הישר [הו"ד בספר מעדני שמואל סי' קי"ג], עכ"ל.

תו מצאתי בשו"ת רבבות אפרים חלק רביעי (סימן קי"ג, ס"ק מ"ז) כתב בסו"ד וז"ל: ובשו"ת משיב דברים להרה"ג הר' רוזנבוים הובא בחק ישראל עמוד ס"ה כתב, ובע"פ שחל בשבת לנ"ל בע' קי"ז דאם אין די זמן להספיק לגמור תפילת שחרית קריאת התורה ותפילת מוסף, יאכלו סעודת שבת מיד אחר תפילת שחרית, ואחר הסעודה (ואחר שסילק חמצו וביטלו) יחזרו לקריאת התורה ולתפילת מוסף, עכ"ל. והוא חידוש דין עכ"ל.

סימן נ"ו

בהא דבער"פ שחל בשבת אין מאריכין בזמירות שבת בסעודת שחרית

כתב בספר חק ישראל להגה"צ רבי ישראל וועלץ זלה"ה (עמוד ל"ב, הערה כ"ט) וז"ל: עיין מגילה י"ב ריש ע"ב שבת שישראל אוכלין ושותין מתחילין בדברי תורה ובדברי תשבחות, ובספר חסידים סי' רע"א ויברך אלקים את יום השביעי, בירך את השבת, ומצוה שישיר ויתן שבחות שנאמר מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לד', ע"ש. ואי תני עולם אשר רוה"ק שרה עליהם ויסדו זמירות דשבת כדמפ' בישמח משה פרשת וזאת הברכה, ועיין לק"ח ח"ג ששררו על שלחן מרן הח"ס ז"ל כל הזמירות המסודרים בסידור לשבת אחת מהנה לא נעדרה, ועיין עוד בהקדמה לחלק י"א שם. ועיין בשו"ת שערי צדק להגאון הקדוש מדעש ז"ל באו"ח שנשאל אם לומר אתקינו סעודתא בהסעודה קטנה שעושין אחר תפילת שחרית, וע"ז כתב שלא נכון לעשות כן כי העיקר הזמר המסוגלת לקנות האמונה הוא רק בסעודות שנצטוינו, והמאריכין בהם בשירות ותשבחות, ע"ש (והו"ד בשו"ת משנה שכיר סי' ס"ה ובקו' דבק טוב הנספח לשם בסי' יו"ד בזה עיי"ש). ואם כי סעודת שחרית זו עיקרית בשבת זה, עכ"ז נ"ל דכל בעלי השי"ר אין יוצאין בשי"ר לזמר ולשורר הזמירות כנהוג בשאר שבתות השנה כדי שלא יבואו לידי חשש איסור חמץ, וצריך למהר ולאכול. וכהיום נהגו בכמה מקומות במדינתינו שאחר התפילה אוכלים מאכלים קרים של חמץ, ואחר חצי היום אוכלים תבשילים חמים שעמדו בתנור ושנתבשלו בכלים של פסח ויוצאים בזה סעודה ג', ואז כל בעלי השי"ר יוצאין בכל מיני שי"ר, עכ"ל. וע"ש היטב.

והנה החק ישראל מייתי בריש דבריו ממ"ש הספר חסידים (סימן רע"א) דכ' דבשבת מצוה שישב וירנן שבחות שנאמר מזמור שיר ליום השבת וגו', ע"ש. ואהא הוסיף מדנפשיה דבער"פ שחל בשבת לא ישורר כנהוג בסעודתו, שלא יבוא לידי חשש איסור חמץ ע"ש.

ויש להעיר בזה דכן הוא להדיא בספר חסידים (סימן שי"ד, וציין לו בכף החיים סי' תמ"ד ס"ז) דכ' וז"ל: "כשחל ערב הפסח להיות בשבת אל יאריכו בשבחות שמא יבוא עת איסור חמץ", עכ"ל. ודוק היטב.

ויש מקום לדון אי כונת הס"ח במ"ש "אל יאריכו בשבחות" קאי אתפילה או אזמירות דשבת, ולכאורה משמע דקאי אזמירות שבת מהא דנקט לעיל (סי' רע"א) דבשבת מצוה שישב וירנן **שבחות**, ויש לעיין בזה.

שוב מצאתי בספר חסידים מהדו' הרה"ג ר"ש גוטמן שליט"א (סי' שי"ד, עמוד שי"א, במקורות והארות ס"ק א') דכתב וז"ל: מדברי רבינו משמע שקאי על זמירות שבת. ובא"ר תמ"ד כתב בשם רבינו לא יאריכו "**בתפילה**", עכ"ל.

ואפשר דלזה לא מייתי לה החק ישראל משמי' דהס"ח, דהא הא"ר קמפרש דמ"ש בס"ח קאי אתפילה (ומ"מ ג"ז דוחק דהול"ל להביאו כשכתב שלא יאריכו בש"ק זו בהתפילה, וצ"ע).

סימן נ"ז

בענין זמן שריפת חמץ בער"פ שחל בשבת

שו"ע סימן תמ"ד (סעיף ב'): טוב לבער בערב שבת קודם חצות כדי שלא יבואו לטעות בשאר שנים לבער אחר חצות (וביום השבת יבטלנו (טור), ע"כ. ומקור דבריו מהטור (שם) דכתב וז"ל: וטוב לבער בערב שבת קודם חצות אף על פי שמותר לאחר חצות, שלא יבואו לטעות בשאר השנים לבער אחר חצות, וביום השבת יבטל, ע"כ. והתם כתב עלה הב"י וז"ל: כן כתב המרדכי בסוף פרק קמא (סימן תקמ"ג) וזה לשונו, הנהיג רש"י כשחל ארבעה עשר להיות בשבת לשרוף חמץ בערב שבת קודם חצות, גזירה שמא ישהה אותו לשנה הבאה אחר חצות, וצריך לשרפו שלא יחליף בשאר השנים דקיימא לן (פסחים ה' ב') דאין ביעור חמץ אלא שריפה, עכ"ל. ורבינו החליף לשון שריפה בלשון ביעור משום דלא ברירא ליה אי הלכתא כהר' יהודה או כחכמים, עכ"ל. [וע"ע מאי דכתב בהא בערוה"ש ר"ס תמ"ד, ע"ש ודוק].

והנה לפום פשטיה משמע דהא דהנהיג רש"י ז"ל לשרפו **קודם חצות**, הו"ל סייג לשתא הבאה, ועל כן סגי במאי דשרפו בער"פ שחל בשבת עכ"פ קודם חצות, אע"ג דבכל שתא ושתא שורפו קודם שעה שישית (עי' שו"ע סי' תל"ד ס"ב וסי' תמ"ג ס"ב ובנו"כ דשם) דסגי במאי דקעביד האי סייגא למידכר דהוא דייקא בשתא דחל ע"פ בשבתא, ולא בכל שתא.

ועי' בשו"ע דהגה"ק רש"ז זלה"ה (תמ"ד, ה') דנקט בלישניה וז"ל: כשמבער החמץ בערב שבת אע"פ שמן הדין יכול לבערו סמוך לחשיכה, ואין צריך לבערו קודם חצות היום כמו בשאר כל השנים, שהרי מותר לאכלו עד למחר בשעה ה', מכל מקום טוב ליזהר לבערו בערב שבת קודם חצות היום כדי שלא יבואו לטעות בשאר שנים לבער גם כן אחר חצות היום בערב פסח, עכ"ל. ולכאו' משמע מינ' דס"ל דבע"פ דחל בשבת לכתחילה זמן הביעור הו"ל עד חצות היום, ואי"צ לבערו מקודם לכן. וכ"מ בערוך השלחן (שם, ס"ק ז'), ע"ש היטב.

ברם במאמר מרדכי (שם, סוס"ק ג') כתב וז"ל: ומיהו משמע לי דהאי קודם חצות לאו דוקא, אלא צריך לבער בתחילת שעה שישית, דהיינו בסוף שעה חמישית כמו בשאר שנים, עכ"ל. ומייתי לי' נמי הכה"ח ז"ל (שם, ס"ק כ"ב) לדינא. והכי קפסיק המ"ב ז"ל (שם, ס"ק ט' ד"ה קודם חצות) לדינא וז"ל: לאו דוקא, ורוצה לומר בתחלת שעה שישית כמו בשאר שנים, עכ"ל. וכ"פ בשונה הלכות (שם, ס"ק י"ב), ע"ש. ומשמע דסבירא להו דתקנת רש"י ז"ל בע"פ שחל בשבת הו"ל לשרוף החמץ כבשאר שנים ממש, ואפשר דחיישו דאי לאו הכי אית לן למיחש דלשתא הבאה נמי יבוא לשרפו אחר זמנו, דהוא בתחלת שעה שישית, ויש לעיין בהא.

שוב מצאתי בספר מקראי קודש להגרצ"פ פראנק זלה"ה (פסח ח"א, סימן מ"ח ס"ב) דמייתי למ"ש המ"ב ז"ל, וכתב עלה וז"ל: אולם בארחות חיים בהגה' המהרש"ם שם כתב דמלשון השו"ע משמע דא"צ לבער בשעה חמישית כמו בשאר ערב פסח, אלא גם בשעה שישית מותר כיון שהוא רק גזירה אטו שאר שנים אין לגזור אלא משום דאורייתא אחר שעה שישית, ולא בשעות דרבנן דהוי גזירה לגזירה, וכבר אמרו בירושלמי שביעית (פ"ב ה"ד) אין מחדשין וכו' ואין מוסיפין על הגזירה. וכדבריו משמע בשו"ע הרב סעיף ה' שכתב שם דטוב להזהר לבער בע"ש קודם חצות היום, כדי שלא יבואו לטעות בשאר שנים לבער ג"כ אחר חצות היום בער"פ, הנה מבואר שכל הקפידא היא רק "שלא לשרוף אחר חצות", עכ"ל. ודוק בזה למאי דכתיבנא לעיל.

ועיין נמי בהגהות הררי קודש לנכדו הגר"י כהן זצ"ל (שם, ס"ק ד') דכתב אמ"ש המ"ב ז"ל ור"ל בתחלת שעה שישית וכו', וז"ל: אפשר שהמ"ב דקדק וכתב "בתחלת שעה שישית" משום שבזה יש חילוק ביום ו', י"ג משאר שנים, דבשאר שנים הרי כתב המג"א סימן תל"ד ס"ק ח' דצריך לשרוף "קודם שעה שישית" [=ועמ"ב סי' תל"ד סקי"ב], אבל ביום ו' י"ג ניסן א"צ להקדים "קודם" שעה שישית דזיל בתר טעמא, דלפי המבואר במג"א שם הטעם הוא דצריך שגמר השריפה לא תהיה קודם שעה שישית כדי שיוכלו לבטל החמץ, שאם מבטלו לפני גמר השריפה לא מקיים מצות שריפה בחמץ שלו, אבל בע"ש שהביטול הוא רק למחרת לא שייך טעם זה, עכ"ל, [וע"ש במאי דציין בזה למ"ש איהו גופי' לעיל (שם, הערה ב')], ע"ש].

ברם לפענ"ד יש להעיר בהא, דהא המ"ב ז"ל קמסיים התם "כמו בשאר שנים", ומשמע דאליבא דהמ"ב ז"ל חילוקא בזמן שריפת חמץ בין ער"פ דחל בשבתא לשאר שנים, וצ"ב, ומאי דקשי' אהא דבמ"ב (תל"ד, י"ב) כ' דבשאר שנים יש לשרוף החמץ קודם שעה שישית, י"ל"ע בזה. ואמנם עי' בלישנא דהמאמ"ר דמייתינן לעיל, דאיהו כ' בתו"ד "אלא צריך לבער **בתחילת שעה שישית, דהיינו בסוף שעה חמישית כמו בשאר שנים**", עכ"ל, וע"ש היטב.

והלום מצאתי בנטעי גבריאל (דיני ער"פ שחל בשבת, פ"ט ס"א) דכ' וז"ל: שריפת חמץ יעשו בזמנו כמו בשאר השנים, ויש מקילים עד חצות, עכ"ל. ובהערות דשם האריך להפליא בהאי ענינא, ויל"ד בכל זה.

סימן נ"ח

בהא דאם נשאר לו פת בער"פ דחל בשבת דיכול ליתנו לאינו יהודי

שו"ע סימן תמ"ד (סעיף ד'): אחר שאכל בשבת זו סעודת שחרית, ינער המפה שאכלו בה ויקנח הקערות באצבעו, ויטמנם מן העין עם שאר כלי החמץ, ואם נשאר פת יכול ליתנו לאינו יהודי על מנת שלא לצאת בו לרשות הרבים דרך הערמה ודבר מועט, ע"כ.

וכתב עלה המ"ב (שם, ס"ק ט"ז, ד"ה יכול ליתנו וכו') וז"ל: **במתנה גמורה**, ושרינן זה בשבת לצורך מצוה כדי שלא יהיה החמץ ברשותו, וכמו שנתבאר בסימן ש"ו, עכ"ל. ועיי"ש בכל דבריו.

ויש להעיר בזה מ"ט לא חששו בהא לדינא דלא תחנם, ובחופשי בזה מצאתי בספר לא תחנם להרה"ג רא"ז רוזנר שליט"א (פ"ב ס"ג והערה י"א) דמייתי לתוספתא דפסחים (פ"ב ו') דאי' התם, ישראל ונכרי שהיו באין בספינה וחמץ ביד ישראל, הרי זה מוכרו לנכרי ונותנו במתנה וחוזר ולוקח ממנו לאחר הפסח, ובלבד שיתנו לו במתנה גמורה, ע"כ. והובאה הך תוספתא בשו"ת הרשב"ש (סימן קל"א), והרשב"ש ז"ל קמסיים אהא דאם לא הערים ונתן במתנה גמורה אינו עובר בב"י ובב"י, ע"ש. ובלא תחנם (שם) מייתי להשו"ע והמ"ב ז"ל דמייתינן לעיל, וכתב עלה וז"ל: **וצ"ל כל שיש תועלת לישראל מותר**, וצ"ע דברי החק יעקב (סימן תמ"ח אות י"ב) שכתב שצריך למכור החמץ לנכרי ולא ליתן לו במתנה, דיש כאן איסור לא תחנם, או י"ל שמותר מכיון שאינו שווה לו כלום דאסור בהנאה, ולכך שרי ליתן לו במתנה, עכ"ד. וכבר תמה עליו הפתח הדביר (שם) הרי כל שיש תועלת לישראל להנצל מאיסור לא אסרה תורה בלא תחנם, וסיים לדחות דברי החק יעקב, עיי"ש. ועיין עוד בשד"ח (כללים מערכת למ"ד סימן צ') שכתב בשם אחד הספרים שדן האם מותר ליתן חמץ במתנה לנכרי בער"פ משום לא תחנם, וסיים שזה תלוי בהר"ן הנ"ל שכל שנותן כדי להנצל מאיסור או מצוה לא אסרה תורה עיי"ש, עכ"פ מותר ליתן החמץ במתנה כמו שכתב המשנ"ב עכ"ל, וע"ש היטב.

[ומיהו אפשר דיש לדון אם יש הידור ליתן חמץ זה לישמעאלים אחר דאינם עע"ז, ואע"ג דלדינא מחמירינן דגם בהם מישך שייכא איסורא דלא תחנם, מ"מ הא איכא פו' דס"ל דל"ש בהו ל"ת, ואכתי אפשר כאמור דאם כבר צריך ליתן החמץ במתנה דיתנו לישמעאלי, ועי' בס' לא תחנם (פ"א, ס"ג) מש"כ בדינא דל"ת באוה"ע ובישמעאלים, ואכמ"ל בזה].

סימן נ"ט

בדינא דההולך ביום י"ד לדבר מצוה ונזכר שיש לו חמץ בביתו, אם הוא דייקא בשנזכר או אף כשמספקא ליה אם אית ליה חמץ

שו"ע סימן תמ"ד (סעיף ז'): ההולך ביום י"ד לדבר מצוה כגון למול את בנו או לאכול סעודת אירוסין בבית חמיו, ונזכר שיש לו חמץ בביתו, אם יכול לחזור לביתו ולבער ולחזור למצותו יחזור ויבער, ואם לאו יבטלנו בליבו, ע"כ, וע"ש בכ"ד.

והנה בחידושי מהר"ם חלאוה ז"ל (פסחים מ"ט א' ד"ה ההולך) כתב בסו"ד וז"ל: ונזכר שיש לו חמץ בביתו, לאו דוקא נזכר דבידוע יש לו, אלא אפילו אם נסתפק לו דהא בדיקת חמץ על הספק נתקנה, עכ"ל. והיינו דכיון דבדיקת חמץ נתקנה אספיקא דשמא אית ליה חמץ, אכתי לאו דוקא אי נזכר דאית ליה חמץ בעי למיהדר, רק אפילו אי מספקא ליה אי אית ליה חמץ בביתי' בעי ליה למיהדר דילמא אית ליה חמץ.

והכי נמי כתב הפר"ח ז"ל (סי' תמ"ד ס"ז) מדנפשיה וז"ל: ומ"ש ונזכר שיש לו חמץ בביתו לרבות' דסיפא נקטיה, דאפי' בודאי חמץ אי ליכא שהות יבטלנו בליבו, אבל אי איכא שהות אפי' על ספק חמץ יחזור, וזה ברור, עכ"ל. ולכאורה טעמי' כדכתב המהר"ם חלאוה ז"ל, ודוק. והכי נמי העלה המ"ב ז"ל (תמ"ד, כ"ו) לדינא וז"ל: והוא הדין אם מסתפק שמא יש לו חמץ [מחידושי מהר"ם חלאווה], וכן כתבו האחרונים, עכ"ל. וכ"פ בכה"ח (שם, ס"ק ד"ן) עפי"ד הפר"ח ז"ל, ע"ש.

ברם בבית הבחירה להמאירי ז"ל עמ"ס פסחים (שם, סוד"ה ואמר, וציין לו בהערות נטעי גבריאל אחידושי מהר"ם חלאוה, שם, ס"ק כ"ה) כתב וז"ל: "וממה שאמר ונזכר שיש לו חמץ, ולא אמר ונזכר שלא בדק, משמע שאין מחמירין עליו כל כך, אלא כשיודע כן בודאי, הא כל שבספק אף במקום שהות אין מחייבין אותו לחזור", עכ"ל. ויש לעיין בזה.

סימן ס'

בדינא דהיתה לו עיסה בביתו והוא טרוד במק"א וירא שמא תחמיץ והמסתעף

שו"ע סימן תמ"ד (סעיף ח'): היתה לו עיסה בביתו והוא טרוד במקום אחר וירא שמא תחמיץ, מבטלה בליבו קודם שתחמיץ, אבל אם החמיצה אין הביטול מועיל אם הוא אחר זמן איסורו, ע"כ. ובמ"ב (שם, ס"ק ל"ז ד"ה אין הביטול מועיל) כתב וז"ל: ועובר בכל שעה על בל יראה, וצריך לילך תיכף לביתו ולבערו, עכ"ל.

ועי' בשעה"צ (שם, ס"ק ל"ב) דכ' וז"ל: פשוט, וברמב"ם איתא "וחייב לבער מיד כשיחזור לביתו", ומשמע לכאורה דאינו מחוייב תיכף לילך לביתו, וצריך עיון בטעמו. וגם לפי זה משמע דברישא אפילו כשיבוא לביתו גם כן אינו מחוייב לבער, וגם זה צריך עיון, אחר כך מצאתי בחמד משה שעמד על דברי הרמב"ם ונדחק ליישבו", עכ"ל.

והנה הכי כתב הר"מ ז"ל בהל' חמץ ומצה (פ"ג ה"י): מי שהניח עיסה מגולגלת בתוך ביתו ויצא ונזכר אחר שיצא, והוא יושב לפני רבו והיה ירא שמא תחמיץ קודם שיבוא, הרי זה מבטלה בליבו קודם שתחמיץ, אבל אם החמיצה אין הביטול מועיל כלום, אלא כבר עבר על לא יראה ולא ימצא, וחייב לבער מיד כשיחזור לביתו, עכ"ל.

והנה הא דמקשי השעה"צ דמלישנא דהר"מ ז"ל נראה דאף ברישא אפילו כשיבוא לביתו אינו מחויב לבער, לכאו' הוא למאי דמסיק איהו גופי' (שם, סוס"ק ל"א) וז"ל: "ומכל מקום נראה דתיכף משפסק טרדתו צריך לילך לביתו לבער החמץ, דעל כל פנים איכא חשש שמא יבוא לאכול דשייך אפילו בחמץ שאינו שלו, וכמבואר בסוף סימן תמ"ו", עכ"ל.

ברם עיין בצפנת פענח (השמטות הל' חו"מ, שם) דכ' אדברי הר"מ ז"ל וזה לשונו: הנה מלשון רבינו משמע דכיון שביטלו קודם שבא לכלל חמץ שוב אינו צריך לבערו אפי' מדרבנן, והוה כמו סרוחה מעיקרא לקמן ספ"ד, ולא דמי לביטל קודם זמן איסור, דהתם כבר היה שם חמץ עליו, משא"כ כאן שבשעה שיחול עליו שם חמץ כבר הוה עפרא וכמש"כ לקמן ספ"ד, ועי' מש"כ התוס' זבחים דף פ"ו ע"א ד"ה ופליגא גבי עצמות קדשים דאמר שם לשדינהו, ר"ל ג"כ קודם הזמן שחל על הטעם המובלע בהן שם נותר, ע"ש. ועי' מה דס"ל לרבינו בהל' מעה"ק פ"ח הי"ד וגם גבי כלי חרס מהני מריקה ושטיפה לבד מחטאת, רק זה מיד קודם שנעשה נותר, דכשיש עליו קצת בעין מצטרף גם המובלע עמו, עי' במנחות ד' כ"ג ע"א גבי שמן ע"ג עצים, ע"ש ברש"י ותוס', ועי' תוס' ע"ז דף ס' ע"ב גבי טופח ע"מ להטפיח ע"ש, ושוב אח"כ לא יועיל מה שיטול הבעין, ועי' מש"כ רבינו ז"ל בפיהמ"ש בזבחים על הך דדף צ"ז ע"ש, וכ"כ בזה, עכ"ל.

ולדברי הצ"פ א"ש היטב דברי הכ"מ ז"ל דברישא, דהן אמנם כיון דביטלו קודם דבא לכלל חמץ הו"ל כסרוחה מעיקרא ואכתי לא חיישינן

דיבוא למיכל מיני', [ואפשר דהשעה"צ ז"ל ס"ל דדחיקא למימר דלא חיישינן דיבוא למיכל מינה אחר דהוא ענין דתליא בהמציאות, וצ"ע].

ובהא דמקשי השעה"צ ז"ל אסיפא דלישנא דהר"מ ז"ל דכה"ג דהחמיצה דל"מ הביטול, וחייב לבער מיד כשיחזור לביתו, דנראה מהא דאינו מחויב תיכף לילך לביתו ולבער, ע"ש. לכאורה אפשר די"ל דאחר דאשמועינן הר"מ ז"ל בלישניה דבהאי גונא "כבר עבר על לא יראה ולא ימצא", אכתי מתפרש מאי דקאמר "וחייב לבער מיד כשיחזור לביתו", דאמנם תו"מ חייב לילך לביתו ולבער, דאל"ה עובר בכל רגע ורגע בלא יראה ובלא ימצא, וכמבואר בתוס' דפסחים (דף כ"ח א', ד"ה וחמץ) וז"ל בתו"ד: "ואומר ר"י דמכל מקום נראה דעביד שפיר קל וחומר דנותר אינו בבל יראה, דמיד שהותיר עובר ושוב אינו עובר, **אבל חמץ אפי' לאחר שהותיר עובר עליו בכל שעה בבל יראה**", עכ"ל, ודוק היטב, כנלפע"ד בזה.

גם הלום מצאתי דעמד אדברי הר"מ ז"ל בס' בנין שלמה (הנד' בס' הליקוטים מהדורת הר"ש פרנקל ז"ל), וליקרת דבריו הנני מביאם בזה וז"ל: הנה קשה מדוע לא העתיק הלשון אחד שבת ואחד יו"ט, גם סיים בלשונו אבל אם החמיצה אין הביטול מועיל כלום, אלא כבר עבר על לא יראה ולא ימצא וחייב לבער מיד כשיחזור לביתו, עכ"ל. והנה כל דבריו צריכין ביאור רחב, הא' מ"ש וחייב לבערו כשיחזור לביתו, **משמע דא"צ להפסיק מלימודו כדי לילך לבער תיכף**, והנה לכאורה ראי' מזה לדעת הב"י בסי' תמ"ד שכתב דמסתימות לשון הרמב"ם משמע דוקא בהולך לדבר הרשות חוזר, אבל לדבר לימוד אינו חוזר, ולכאורה משמע מכאן (להביא) [להדיא] דמותר, ואף שאיז איסורו אינו צריך לבטל מלימודו לבער. מיהו באמת כי דייקינן אין מזה ראי', די"ל דהתם דעדיין לא התחיל ללמוד י"ל מחויב לחזור, אבל הכא שכבר התחיל ללמוד א"צ להפסיק, מיהו קשה מזה לדעת הסוברים בש"ע הל' פסח סי' תל"א שאף אם התחיל ללמוד צריך להפסיק כדי לילך ולבדוק, והרי התם הוי בזמן היתר ויש לו שהות אח"כ לילך לבדוק ולבטל, ואעפ"כ צריך להפסיק, מכש"כ כשהוא לאח"ז איסורו **שבכל רגע ורגע עובר בב"י שיהי' נצרך להפסיק**, ולפי"ז כיון דמדעת הרמב"ם משמע כדעת הסוברים דא"צ להפסיק הי' נראה לפסוק כוותי', אך נראה דאין מזה ראי' לדעת האחרונים שם שכתבו דאם לומד הלכה בבהמ"ד א"צ להפסיק, שבלא"ה ילך לביתו, א"כ י"ל שלכך דייק הרמב"ם מי שיושב לפני רבו שאז כיון דעכ"פ ילך לביתו לכך א"צ להפסיק. אך נראה דאין זה נכון, דבשלמא אי נימא לאח"ז איסורו חייב להפסיק מלימוד לילך לבער הרי שביעור חמץ עדיף מלימוד שפיר יש לחוש, התם כשלומד בביתו אולי ישתהא בלימודו כ"כ עד שיעבור כל הלילה, ולא יבדוק וישכח עד לאח"ז איסור, ונמצא דעבר בב"י, והיכא שיש חשש ב"י עדיף מלימוד לכך חייב להפסיק תיכף. אבל אי נימא דאף לאח"ז איסור כשלומד א"צ להפסיק, אף דבזה ודאי עובר כל שעה בב"י, מכש"כ היכא שלומד בביתו שרק יש חשש אולי יומשך ויבא לידי ב"י שלא יהי' צריך להפסיק, וצ"ע. גם יש לדקדק למה לא כתב הרמב"ם שמיירי ביו"ט, דבשלמא מה שלא נקט שבת הוא לפרש"י דשבת בע"כ מיירי בי"ד שחל בשבת ומצאו בשחרית, וכבר ביאר זה הרמב"ם בפ"ג שהמוצא חמץ בשבת יבטלנו וכופה עליו כלי, אבל מה שלא נקט יו"ט צ"ע שהרי לא לחנם נקט הברייתא יו"ט בלשונה. ונלפענ"ד דס"ל להרמב"ם דהנה הב"י בסימן תמ"ד גבי הולך לדבר הרשות חוזר הביא הירושלמי דאמר כאן שנה רבי שמעשה גדול מן התלמוד וכו', והנה כבר הבאתי בשם הב"י שכתב שהרמב"ם ס"ל דההולך ללמוד א"צ לחזור, הרי שחולק על הירושלמי ובע"כ שס"ל דבאמת זה הוי פלוגתא בספ"ק דקידושין אי תלמוד גדול או מעשה גדול, ונמנו וגמרו שתלמוד גדול א"כ י"ל דהירושלמי בשם רבי ס"ל כהנך תנאי דמעשה גדול, אבל כיון דש"ס דילן מסיק שתלמוד גדול, ממילא בהולך ללמוד א"צ לחזור, ולפ"ז ס"ל להרמב"ם דהך ברייתא דנקטה יו"ט ס"ל ג"כ כמ"ד דמעשה גדול, ולפ"ז שפיר נקט יו"ט לרבותא, דהנה (בכל) [בחול] אם ידוע לו בחמץ גמור מחויב לבטל מלימודו לבערו, ולפי"ז ה"א דביו"ט כיון שאם ישהא עד שיתחמץ לא יהי' יכול לבערו כיון שהוא יו"ט, ממילא יהי' מוכרח עתה להפסיק מלימודו כדי לאפותו שלא יחמיץ בו [אי] מעשה גדול, לכך קמ"ל שאף שהוא יו"ט וכשיתחמץ לא יכול לבערו א"צ לילך לאפותו להפסיק מלימודו, שדי בביטול בעלמא שכעת מהני ביטול, ולכך נקט יו"ט לרבותא שאעפ"כ א"צ לבטל מלימודו, וזה למ"ד מעשה גדול, אבל למ"ד תלמוד גדול, ואף כשכבר נתחמץ והוא בחול א"צ להפסיק מלימודו, רק עיקר הרבותא קמ"ל הרמב"ם דבזה מהני ביטול כיון שעדיין לא נתחמץ, ואין שייך בזה למנקט יו"ט או חול, ומה שנקט הרמב"ם יושב בבהמ"ד להורות שאף כשנודע לו מחמץ גמור א"צ לבטל מלימודו, רק כשיחזור לביתו יבערו, ודו"ק כי נכון הוא. עוד יש ללמוד מדברי הרמב"ם הללו דבחמץ שנתחמץ כתב שמחויב לבערו כשיחזור לביתו, משמע שבעיסה מגולגלת שכבר ביטל א"צ לבערה כלל אף כשיחזור לביתו, ולכאורה צ"ע דהא אנן קיי"ל דאף דמן התורה די בביטול, עכ"פ מדרבנן ל"מ וצריך ביעור, וא"כ אף בעיסה מגולגלת אם חזר לביתו כשכבר נתחמצה למה לא נצטרך לבערה. ואפשר שס"ל שדוקא בחמץ שהוא כבר חמץ, וכבר כתבו הפוסקים דאפילו בזמן היתר מקרי חמץ איסורא בלע כיון דשמו עליו, ולכך גזרו רבנן דאף קודם זמן איסורא כיון דתמיד שמו חמץ עליו אתו לאחלופי, אבל אם מבטל בלבו בזמן שאינו חמץ כלל לא אתו לאחלופי, ודי בביטול דהוא הפקר והוי כחמץ של אחרים, ודי במחיצה כמו שהדין בחמץ של אחרים, ועדיין צ"ע בזה ודו"ק, עכ"ל.

והנה מסו"ד הבנין שלמה נראה דס"ל נמי דיש לחלק בין עיסה מגולגלת דביטלה טרם שנתחמצה לשאר דוכתין, ולעיל מיתינן מהצ"פ דאף איהו חילק בהא ובאופ"א, ע"ש. ומיהו הא דקמסיים הבנ"ש "והוי כחמץ של אחרים ודי במחיצה כמו שהדין בחמץ של אחרים", בזה יש לעיין טובא, דמדברי הצ"פ דמיתינן נראה דס"ל בדעת הר"מ ז"ל דשרי לאשהויי, וא"צ ליעביד ליה אפילו מחיצה מדהוי"ל כסרוחה מעיקרא, וע"ה כחמץ של אחרים, ואי' בשו"ת הר"מ ז"ל דאפשר דאף השעה"צ דמייתינן לעיל ס"ל כן בדעת הר"מ ז"ל רק דמקשי אשיטתיה], ודוק היטב.

תו עיינתי בחמד משה (דציין לו בשעה"צ) וקחזינא ליה דכתב (תמ"ד, סוס"ק ז') וז"ל: והנה הרמב"ם כ' דין זה פ"ג [ה"י], וסיים אבל אם החמיצה וכו' וחייב לבער מיד כשיחזור לביתו, עכ"ל, ולכאורה שפת יתר הוא דמהי תיתי לא יחייב לבער כשיחזור לביתו, והי' נראה לי דכוונתו דאף שנודע לו שהחמיצה א"צ לקום ולילך לבער, דכבוד רבו חמור ודוחה עשה דתשביתו. ולכן כ' כשיחזור לביתו אז יבער, ולפי זה אפשר דגם בשאר הליכות מצוה הכי סבירא ליה באין שהות אפילו אחר זמן איסורו, והאחרונים לא כתבו כן וצריך עיון, עכ"ל.

וע"ע בספר מועדים וזמנים להגר"מ שטרנבוך שליט"א (ח"ג, פסח, סימן ר"ז) דהאריך לדון בשיטת' דהר"מ ז"ל, והתם חדית דלהר"מ ז"ל אין עובר בכל רגע ורגע בבל יראה ובל ימצא, וע"ש באורך, וע"ע בס' חקת הפסח משיעורי הגר"ד כהן שליט"א (סימן ט', ס"ד), ע"ש. ויש לדון בכל זה מאי דכתיבנא לעיל.

סימן ס"א

ידון אי שרי לזרוק מאכלי בשר ומאכלי חלב למדורת שריפת החמץ או דאסור משום בישול בב"ח

בשו"ת רבבות אפרים חלק שמיני (סימן רל"ט, ס"ב) כתב וז"ל: כן שאלני הנ"ל (הר"ר יצחק קטן נ"י ממקסיקו) במדורות שעושים בארץ ישראל בערב פסח כדי לשרוף החמץ, דיש אנשים שזורקים מאכלי בשר, וכאלו שזורקים מאכלי חלב, האם אין איסור בישול בשר בחלב, ועניתי דאיסור אכילה יש ואיסור בישול יש ואיסור הנאה יש, ואיסור אכילה ואיסור הנאה אין כאן, ואיסור בישול ג"כ לא כי אחרי ששורף זה לא ראוי לאכילה, וזה לא נקרא בישול אלא זה נקרא שריפה, ולא מצאנו אסור לשרוף בשר בחלב סתם לא לשם הנאה [ומ"מ הערתו היא יפה], עכ"ל.

ועיין נמי בשו"ת משנת יוסף למו"ר הגאון הגדול ציס"ע רבי יוסף ליברמן שליט"א חלק תשיעי (סימן קט"ו) דנשאל מהר"ר יצחק וינקלר נ"י גבי המשליך לתוך שריפת החמץ פתיתי לחם מרוחים בחמאה או גבינה או לבן חלבי יחד עם פתיתי לחם בשריים, או קנייידלאך דהוו מבשר וקמח דחמץ, אי קעבר בזה אאיסור בישול בשר בחלב יחד, או דכיון דכוונתו לכלותו אינו עובר.

והשיבו מו"ר המשנ"י שליט"א וז"ל: הנה כסברתך אמר הגאב"ד לובלין מהר"ם שפירא ז"ל כמובא בשו"ת דובב מישרים (ח"א סו"ס ל') שנשאל אם מותר במעבדה לבדוק שוקולד ע"י בישול אם אין בו תערובת בב"ח לאפרושי מאיסורא, הגם שעי"ז יכנס לספק בישול בב"ח, וצידד קצת להיתר עפ"ד הכס"מ (הל' טומאת מת א', א') דאיסור בב"ח הוא שלא יבא לאכלו, וא"כ מצאנו (בפסחים י"א א') דבשעת ביעור חמץ ליכא חשש דילמא אתי למיכל, משום דהוא עצמו מחזר לשורפו א"כ וכי מיכל אכיל מיניה (בתמיה), כמו"כ הכא שכל כונתו לבודקו שלא יכשלו באיסור בב"ח אין חשש שיאכל וממילא יהא מותר לבשל, אולם בגוף דברי הכס"מ צע"ק אם דרשינן טעמא דקרא, עכתו"ד. וא"כ ה"נ בנדו"ד שעסוק בביעור ושריפת החמץ לא יבא לאכול התערובת של בב"ח, אלא שלמעשה לפי"ד הדו"מ יש להחמיר גם בכגון דא, אכן בשו"ת חת"ס (חיו"ד סר"ס צ"ב) כתב דלגבי בב"ח כל בישול אסור, דעצם הבישול היא תועבה האסורה דרחמנא קפיד אמעשה הבישול דבב"ח [רק בשבת בבישול בעינן מלאכת מחשבת, וחייב רק כשצריך לדבר המתבשל, משא"כ בב"ח בכל אופן אסור], וזה לא כהכס"מ, אבל בנדו"ד גם להחת"ס מותר דאין זה בישול כלל, דהנה בשו"ת שבות יעקב (ח"א סי' ל"ח) בענין נרות שנעשו מחמאה שנתבשלה בקדרה של בשר, כתב דלגבי בב"ח אסור, דמיד שהנר מתחמם מקרי יכול לאכול ע"י בישול כזה, והוי דרך בישול שאסרה תורה, ועוד לפני שנשרף הנר עושה איסור הבישול. וכתב בספר ליקוטי הערות לחת"ס (יו"ד סי' צ"ב, ט"ו) דלדעת החת"ס א"צ כלל שהדבר שנתבשל יהי' ראוי לאכול לגבי איסור בישול בב"ח, דהבישול בעצמו תועבה היא ע"י"ש. מ"מ בנד"ד אין זה בישול כלל, דיתכן והפתיתין החלביים ישרפו בנפרד ולא יחד עם הבשריים, ואפילו הן, הרי הם מיד נחרכים באש ונפסלים ממאכל עוד לפני שהגיע לדרגת בישול, דהיינו שנפסל מיד מהיותו מציאות של חלב או של בשר ולא מגיע "לבישול" בב"ח, שאל"כ איך אנחנו משליכים כל השנה לאשפה כל מיני שיריים של בשר ועצמות ושל חלב, כמו כלי פלסטיק מגביעים של גבינה ולבן, והרי מכשילים לבסוף האחראים על האשפה, השורפים הכל יחד, אלא ודאי זו שריפה ולא בישול, וכן כיבוס מגבות שהשתמשו לבשרי יחד עם מגבת חלבי במכונת כביסה שהמים חמים אין זה בישול אפילו לרגע כמימרי', דמיד נשטף הלכלוך ומתבטל ממהות של בשר וחלב, עכ"ל.

ובהגדה של פסח מנחת אשר להגאון האדיר רבי אשר זעליג וייס שליט"א גאב"ד ור"י דרכי תורה (חלק שערי תשובה, סימן ה') כתב וז"ל: בדבר הערתו בשריפת חמץ שמצוי ששני בני אדם השורפים חמצם בבת אחת, זה מכניס בשר כגון קציצות בשר העשויות עם לחם, וזה מכניס חלב כגון עוגת גבינה וכדו', ויש חשש לבישול (או טיגון ואפיה) בשר בחלב. לדעתי אין בזה חשש כלל, דבאמת הוי דבר שאין מתכוין ולא הוי פסי"ר, דאין הכרח כלל שיתערבו בב"ח באופן שיטגנו או יאפו יחדיו לפני שריפתן, ואף אין זה מצוי כלל, ואין הספק לשעבר כהא דנחלקו הט"ז והגרעק"א (או"ח סי' שט"ז סעיף ג' בט"ז ובביאור הלכה שם, ורעק"א בשו"ע יו"ד סי' פ"ז), אלא הספק להבא דאף אם יש כאן בשר בחלב ספק אם יהיה זה דרך בישול בנתינת טעם, וכיון שכן הוי דשא"מ ומותר. ונראה עוד דאף אם יתערבבו ויהיו נצלים יחד לפני שריפתן אין זה בישול אלא איבוד וכליה, ואין זה בכלל דרך בישול שאסרה תורה, ואף לולי דברי הכס"מ ברישׁ הל' טומאת מת (פ"א ה"ב) דאיסור בישול הוי הרחקה שלא יבא לאכול (דבאמת קשה לצרף סברא זו להלכה לחדש מכחו הלכות דהוי מעין טעמא דקרא, וכמ"ש בשו"ת דובב מישרים ח"א סי' ל', וראה בחלקת יואב תניינא סי' י' ד"ה והגם וכו') דלא אסרה תורה אלא בישול ולא שריפה וכליון, ואף דמוכח בשבת ד' ע"א דאם מניח פת בתוך התנור עד שנשרף אינו נפטר בכך ממלאכת אפיה, שהרי נסתפקו בגמ' אם התירו לו לרדותו כדי שלא יבא לידי איסור סקילה, הרי דאם יניחנו וישרף אינו נפטר בכך, שאני התם שדבקום בתנור דרך אפיה, משא"כ נידון דידן דמתחילה אין כאן דרך אפיה ובישול אלא דרך איבוד וכליון. והנה בסוף תמורה מבואר דבב"ח מן הנקברין, ושיטת ר' יהודה שם דמותר לשרוף נקברין, ואף לת"ק דלא ישרפו מבואר בגמ' דאין זה אלא משום חשש שיקלו באפרם, ולכאורה ראיה מזה דחשש בישול לית לן אף בשריפת בב"ח ממש, אף שקרוב הדבר יותר לבישול מבני"ד, ודו"ק. ומעודי נתקשתי במש"כ החת"ס בשו"ת יו"ד סי' צ"ב בענין בישול חלב שבנר, דלענין שבת לא הוי בישול כיון שכלה מן העולם, דבאמת יש כאן בישול לצורך הנאה, דאין השמן נמשך לתוך הפתילה אלא ע"י שנמס והופך לנוזלי, ומה לן אם מבשל לצורך הנאה לאח"ז או נהנה מיד מפרי בישולו כיון דמ"מ נהנה מן הבישול. ועיין בכסף משנה הל' טומאת מת פ"א ה"ב שבחד תירוצא הביא כסברת החת"ס, ובחידושי החת"ס בחולין ק"ג ע"ב ד"ה להכי תלה סברתו בב' תירוצי הכס"מ (וע"ע בשו"ת בית יצחק יו"ד ח"ב סי' קמ"ח ס"ק א'-ב', ולקח טוב כלל ב' ד"ה והנה בקונטרס), ומ"מ נראה דבשריפת איבוד וכליון ממש אין איסור בישול, ומלבד זאת הוי דשא"מ כמבואר, ומשום כן נלע"ד דאין בזה חשש בישול בב"ח כלל, עכ"ל.

ומכל הא מבואר דס"ל להרבבו"א המשנ"י והמנח"א לדינא דליכא למיחש בהיכא דמשליך דברי בשר ודברי חלב יחדיו לשריפת החמץ, ועיקר טעמייהו דהו"ל דרך איבוד וכליון, ול"ה בכלל איסורא דבישול בב"ח.

ברם בספר מועדי הגר"ח מתשובותיו דמו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א לידידנו הרה"ג מוה"ר מתתיהו גבאי שליט"א (סימן ע"א) נשאל אם יש להקפיד בשריפת חמץ שלא לשרוף בשר וחלב יחדיו, והשיבו וז"ל "**י"א ליזהר**", עכ"ל, וע"ש. ויש לעיין בזה (וע"ש בהערות דציין לס' מועדי ישראל (פסח, סימן מ') דעמד בזה, ואינו תח"י לעיוני ביה).

שוב מצאתי בספר אהל יעקב לידידנו הגרא"י סקוצילס שליט"א בהלכות בשר בחלב (סימן פ"ז ס"ז והערה י"ט) דכתב משמי' דשו"ת שבט הקהתי (ח"ד סימן ק"צ, וחלק ו' סימן רס"ח) דכתב דמותר לכבס מגבות מלוכלכות בבשר יחד עם מגבות מלוכלכות בחלב באותה כביסה, וליכא למיחש ביה משום בב"ח, דאע"פ דבכביסה איכא מים רותחים והמגבות מלוכלכות עם בשר וחלב, מ"מ שרי מכמה טעמי, א) דאי אינם בעין ליכא אי' דבישול בב"ח בבליעות. ב) דבודאי איכא שישים. ג) בד"כ משתמשין באבקת כביסה דודאי פוגם, ואין בישול בב"ח בדברים פגומים, והכי נמי נקטו עוד מורי הוראה בפשיטות.

ברם מייתי דיש שחששו לזה, דעי' בשו"ת חיי הלוי (ח"ה סימן נ"ו ס"ז) דכתב דצ"ע על אותן שאין נזהרין בזה דאע"ג דאינו מתכוין עכ"פ הו"ל ספק פסיק רישא, וכמ"ש הגרעק"א ז"ל ביו"ד (פ"ז, ו'). והגם דהגרעק"א ז"ל לימד זכות על אותן שאין נזהרין בחומרא דרמ"א ז"ל שלא לחתות תחת קדירה דגוי, אמנם לכתחילה צריך לדקדק בזה. ומה דיש מקילין משום האבקת כביסה דפוגם הכל, מ"מ למעשה אין האבקה יוצאת תר"מ מהקופסא העשוי' לזה, ואין הכל יוצא בפ"א, ואכתי איכא למיחש דנתבשל הבשר בחלב במים רותחים קודם שנפגם, ע"ש. ואמנם ע' מאי דכתב באהל יעקב להשיב אדבריו, ונקט דהעיקר לקולא בזה, ע"ש. והכי נמי מייתינן לעיל מדברי מו"ר שליט"א בשו"ת משנת יוסף, ע"ש.

וע"ע באהל יעקב (שם, סעיף י"ב) מאי דהאריך בדינא דבישול בב"ח שלא לצורך אכילה, ומייתי לדברי הדובב מישרים (דצייין לו המשנ"י דמייתינן לעיל), וכתב אהא דרביה"ק מהר"ח בן עטר זצוקללה"ה בספרו הקדוש פרי תואר (פ"ז, א') סבירא ליה דאף כשאין חשש אכילה איכא בהא איסורא דבישול בב"ח, ודכ"פ בבדה"ש ועוד מגדולי האחרונים, ע"ש היטב.

ומיהו בנד"ד גבי שריפת חמץ אפשר דאף להמחמירים אין לחוש בזה, וכסברות רובא דרבוותאי דלא מקרי בישול כלל רק איבוד וכליון, וכה"ג אינו אסור, אמנם למ"ש החיי הלוי דמייתי באהל יעקב יש לעיין בהא, דהא גם במכונה הו"ל איבוד וכליון מאחר דאח"כ המים נשפכים לשופכין, ומ"מ איהו קחייש על אותו הזמן גופי', ואכתי לדבריו אף בשריפת חמץ אע"ג דהו"ל לאיבוד וכליון, מ"מ כיון דבאותו הרגע יתכן דיהי' בכאן בישול בב"ח יש להחמיר בזה, אמנם למעשה נראה כאמור דלרוה"פ יש להקל בזה.

וזה מקרוב יצא לאור עולם ספרו היקר דידינו הגר"ע כברה שליט"א תורתך שעשועי בעניני פרשיות השבוע, וקחזינא ליה (ח"א, עמוד שפ"ו) דעמד מדנפשיה בענינא דשריפת חמץ בבב"ח, וברישׁ מילין מייתי דבקובץ מבקשי תורה (קובץ מ"ד, עמוד ט"ז) מייתי משמי' דהגר"י אורדנטליך זצ"ל דפרסם מודעה קודם חג הפסח תשנ"ו לפ"ק דצריך ליזהר שלא לשרוף יחד את שארית המזון דמאכלי בשר עם אלו דמאכלי חלב, שלא יעבור חלילה על איסור דבב"ח בצליה ע"ש, ומבואר מדבריו דס"ל דאיסור בישול בב"ח הוי אפילו כששורפן לצורך איבודן מן העולם, ועוד דאף שהבשר והחלב מונחין במקום דנמאסין לא פקע מינייהו איסורן ואסור לבשלן יחד.

והעורך דהקובץ הנ"ל הביא מאי דנשאל רבינו מרן רשכבה"ג הגרי"ש אלישיב זצוק"ל במה דמצינו דישנן מקומות בחו"ל שמסודר שכל בנין שורף את אשפתו ע"י מתקן שבתוך האשפה ששורף הכל ע"י לחיצה על כפתור, אי שרי ליהודי לבצע את השריפה מחמת דמונח בהאשפה תערובות של בשר וחלב או לא. והשיב מרן זצוק"ל "אסור, ואע"פ

שהבשר והחלב הולכין לאיבוד, שהרי כתוב שישראל לא ישתמש עם האפר שתחת הסיר מחמת דיש שם בשר בחלב", עכ"ד. וביארו שם דכוונתו לפימ"ש רמ"א ז"ל ביו"ד (פ"ז, ו'), ע"ש היטב. וע"ע שאלות נוספות דנשאל מרן הגריש"א צזוק"ל בהני הלכתא. ועכ"פ לפי"ז נראה דמרן הגריש"א זצוק"ל ס"ל דאסור לשרוף בשר וחלב יחדיו, וה"ה לכאורה נמי בשריפת חמץ, ואכתי צ"ב אמה סמכו עלמא דלא קפידו בהא.

ועל כן האריך התורתך שעשועי (שם) ליישב מנהג העולם בכמה אנפין, והמורם מדבריו דאיכא בהא איזה סניפין בהלכה להקל, א) דהא דעת הר"ן (חולין מ"ג א') והמאירי (חולין ק"ח א') דאיסור צלי בבשר בחלב הוי מדברי סופרים בלבד, ונמצא לפי"ז דשריפת חמץ הוי איסור צלי בבב"ח מד"ס בלבד [ע"ש באורך ויש לפלפל בזה]. ב) לבר מן דין, דעת רבינו גרשום והגרע"א ז"ל דאין בישול אחר בישול בבב"ח, והא שריפת חמץ בבב"ח הוי בכלל בישול אחר בישול בלבד. ג) ודעפי"ז מצינן להקל ולמיסמך אשיטתי' דהכס"מ ז"ל בהל' טו"מ (פ"א ה"ב) דס"ל דלא אסרה תורה בבישול בב"ח רק שלא יבוא לידי אכילתו, וא"כ בנד"ד דשורף הבב"ח בכדי לאבדן מן העולם ליכא בהא משום איסורא דבב"ח, וע"ש בכל מאי דהאריך בזה.

והנה אם כי אמנם לעיל מייתינן דרוה"פ סבירא ליה לקולא בהא, ודמו"ר מרן הגרח"ק שליט"א כתב בזה די"א ליזהר, מ"מ עתה חזינן דמרן רשכבה"ג הגריש"א זצוק"ל אף איהו ס"ל בהא לאיסורא, ואכתי יש לעיין בזה טובא.

סימן ס"ב

בהא דנהגו לשרוף החמץ בההושענות

[ויסתעף לדון בענין שריפת החלה בזה"ז]

כתב המ"ב (תמ"ה, ז') אם יש לו הושענות טוב לשרוף החמץ בהושענות, הואיל ואתעביד בו מצוה חדא לתעביד בו גם מצות תשביתו, עכ"ל.

והכי נמי מבואר בבית יוסף שלהי סימן תרס"ד דכ' וז"ל: כתוב בהגהות מיימוניות (פ"ז הכ"ו אות א') בשם רא"ם (יראים השלם סו"ס תכ"ב) דאסור ליהנות מן הערבה לאחר ברכה ונטילה אם לא התנה עליה מעיקרא, דלכולי יומא אתקצאי למצותה, לאפוקי מאותם שצולין בהם תפוחים ובשר, וריב"ק היה נוהג בערבה שהיה מתקן ממנה עצים לקולמוסים **והיה מבער בהם חמץ בפסח**, כדאמרינן (ברכות ל"ט ב' ושבת קי"ז ב') גבי עירוב הואיל ואתעביד ביה חדא מצוה ליעביד ביה מצוה אחריתא, וגם המרדכי כתב בסוף סוכה (סי' תשע"ב) אסור ליהנות מערבה לאחר נטילתה אם לא התנה מתחילה דלכולי יומא אתקצאי, ולפי שראיתי בני אדם צולין בשר ופירות בעצי ערבה לאחר נטילתה כתבתי כן, ע"כ, עכ"ל.

ומיהו בדרכי משה (שם, ס"ק ו') כתב אדברי הב"י וז"ל: וכן כתבו מהר"י וויל (סי' קצ"א) ומהרי"ל (הל' חג הסוכות סי' ט' והל' חג המצות סי' כ"ב) **דאנשי מעשה נוהגין לאפות מצות בעצי הערבה**, וכן הוא בהגהות אשי"ר בפרק בני העיר, ע"כ. והכי נמי כתב רמ"א ז"ל גופי' בשו"ע (תרס"ד, ט') וז"ל: **ונהגו להצניע ההושענות לאפיית מצות כדי לעשות בה מצוה** (מהרי"ו ומהרי"ל), ע"כ.

ויש לעיין מאי טעמא נקט רמ"א ז"ל דייקא להא דנהגו להצניע ההושענות לאפיית המצות, ולא נקט להא דיש שנהגו ג"כ לשרוף בהם החמץ, דהא מהרי"ל ז"ל גופי' נקיט גם האי מנהגא בהל' ערב פסח (עמוד מ"ח) וז"ל: "אמר מהרי"ל יש מרבותינו בני אדם ששורפין החמץ עם עצי הלולב וההושענות, הואיל ואיתעביד ביה מצוה אחת, ויש אופין בו הג' מצות, וקורא אני עליהם ועמך כולם צדיקים", ע"כ. וצ"ב.

ואמנם אפשר דרמ"א ז"ל נקט לעיקר למ"ש במהרי"ל (עמוד ע"ד) וז"ל: "נוהגין להסיק התנור למצות בעצי ערבה של לולבין שהיו לו בסוכה, ויש מכבדין עמהם התנור הואיל ואתעביד בהו מצוה זימנא חדא, **ועמא דבר כמו מהר"י סגל שהיה מסיק עמהן התנור לג' מצות**, וכ"כ גם בדרשות של מה"ר חיים ח"ז, וכן על עצי הושענות ובעצי הושענות מתקן הקולמוס, ע"כ. והא קמן דעמא דבר הי' מנהגן להצניע ההושענות לאפיית המצות, וע"כ נקט רמ"א ז"ל דייקא למאי דנהגו עלמא, אע"ג דגם השומרן לשריפת חמץ מקיים בהו מצוה אחריתי, וכמ"ש מהרי"ל ז"ל גופי' אתרווייהו "ועמך כולם צדיקים".

וע"ע בס' מהרי"ל (הל' חג הסוכות) דכ' וז"ל: אמר מהר"י סג"ל שכתב רא"ם שאין לצלות תפוחים בהושענא רבה עם ערבת ההושענות שנטלו בשעה שאמרו הושענות בתפילה דאתקצאי למצוה, אכן מחזיק' אותם וגם ערבות הלולבין להסיק בהן התנור שאופין המצות, דע"כ דהואיל ואיתעביד בהן חד מצוה נעביד בה עוד אחרת, ואינם אתקצאי למצוה מליהנות בהן רק באותו יום לחוד, ואמר אע"ג דנזרקי' ערבות של ההושענות אסור לזלזל בהן כגון לדרוס עליהם, אך שומרים אותם לעשות בהן עוד מצוה כדפרי' לעיל, עכ"ל, וע"ש.

[ובמאי דמייתינן לעיל מס' מהרי"ל הל' ע"פ דכ' "יש מרבותינו בני אדם ששורפין החמץ" וכו', לולי דמסתפינא הי' מקום לומר דיש בכאן ט"ס, וצ"ל אמר מהרי"ל מרבותינו יש בני אדם ששורפין החמץ וכו', וה"מ מההמשך דשם "ויש אופין בו" וכו', ודוק בזה כנלפע"ד].

ודכוותה כ' בשו"ת מהר"י וויל (סימן קצ"ג) וז"ל: להסיק התנור בלולב כיון דאיתעביד ביה מצוה חדא יתעביד ביה מצוה אחריתי, ומהר"י ז"ל היה רגיל לעשות ממנו היסק בפי תנור בשעת אפיית המצות משום דיש שבח עצים בפת, ונ"ל דה"ה לעשות סימן בספרים בציציות הנזרקים מהאי טעמא, עכ"ל.

אמנם בשו"ת מהרש"ל (סימן פ"ז) כתב וז"ל: וראיתי מאמ"ו שהיה מקובל לשרוף החמץ בהושענות, ויש זורקין בתנור בעת אפיית המצות, אלו ואלו דא"ח, עכ"ל. ומשמע דטפי רווח המנהג לשרוף החמץ בההושענות, רק דיש שנהגו לזרקן בתנור בעת אפיית המצות, ואפשר דאהא דמסתמך המ"ב ז"ל ונקט רק להאי מנהגא, אם כי כאמור כבר כתב רש"ל ז"ל גופי' דאלו ואלו דברי אלקים חיים, ושו"ר בס' חיים לראש למרן הגר"ח פאלאג'י זלה"ה (דף י"ב א' מדה"ס) דכ' וז"ל: וכתב בס' יע"ל אות ה"ן נוהגין לשרוף החמץ בחצר, **ויש קבלה לשורפו בערבה של הושענות**, יע"ש עכ"ל. ודוק היטב.

ובהיותי כמ"פ בעזה"י בשריפת חמץ אצל מו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א, כמדו' ראיתי דמנהגו בקודש לשרוף הלולב ומיניו בשריפת החמץ, וכן אמר לי מו"ר הגאון הגדול ציס"ע רבי יוסף ליברמן שליט"א בעמח"ס שו"ת משנת יוסף ושא"ס דמנהגו לשרפם עם החמץ.

וכן נמי מצאתי בספר ישראל סבא מהליכותיו בקודש דהגה"ק ציס"ע רבי ישראל אביחצירא זצוקללה"ה (פרק מ') דכ' וז"ל: "רבינו היה נוהג לשרוף בכבודו ובעצמו את החמץ בלולב ובערבות של מצות ארבעת המינים", עכ"ל.

ולקושטא דמילתא אפשר דהא דנהגו לשרוף החמץ בעצי ההושענות הוא לפימ"ש הרש"ש ז"ל בחידושיו למסכת שבת (דף ס"ו א' ד"ה כוורת) דכ' בתו"ד: והנ"ל דלהפוסקים כר"י בר"פ כל שעה דא"ב חמץ אלא שריפה, והוא יליף מנותר, **הוא דוקא בעצים**, עכ"ל, וע"ש בכל דבריו. אלא דאמנם עיין בשו"ת מנחת יצחק (ח"ב, סימן נ"ג) מאי דהאריך לדון בדברי הרש"ש ז"ל, ע"ש היטב (ובמנח"י שם נפל ט"ס וציין לרש"ש דס"ג א' ד"ה כוונת, וצ"ל כדכתיבנא דהוא בדף ס"ו א' ד"ה כוורת), וכעין זה עי' בפסק"ת (תמ"ה, ה') דמייתי מס' חק לישראל להגר"י וועלץ זלה"ה (עמוד ל"ח) דכ' טעם להנוהגין להשליך למדורת שריפת החמץ נמי להכף דהעץ דבדקו בה החמץ, דהוא עפי"ד הרש"ש ז"ל ע"ש. וע"ע בשו"ת רבבות אפרים (ח"ד סי' קי"ג סקנ"ד) ובספר בית מתתיהו לידידנו הרה"ג מוה"ר מתתיהו גבאי שליט"א (חלק א', סימן ה' ס"ק כ"ח ד"ה ואשר לפי"ז מיושב וכו') ע"ש.

וגבי אי שרי לשרוף לולב דשביעית במדורת שריפת החמץ או לאפות בו המצות, כתב מו"ר הגאון הגדול ציס"ע רבי יוסף ליברמן שליט"א בשו"ת משנת יוסף (חלק ראשון, סימן כ"ח, ס"ק י"ג) וז"ל: לפי מיעוט ידיעתי יש לוקחים הלולב עם ההושענות לשרפם בתנור לאפיית המצות, כמש"כ הרמ"א (בשו"ע או"ח סי' תרס"ד ס"ט בהג"ה), וכ"כ החק יעקב (סי' תמ"ה סק"ג), ויש משתמשים בה לשריפת החמץ בערב פסח, כמש"כ בתשו' מהרש"ל (סי' פ"ז) הובא בעט"ז (או"ח סי' תמ"ה), ראיתי לאמ"ו שהי' מקובל מרבותיו לשרוף החמץ בהושענות, עכ"ל. ויש מצניעם ומשתמש בהם לסכך לסוכה מדי שנה בשנה. ולכאורה פשוט שאסור לשרוף לולב של שביעית לאפיית מצות או לשריפת חמץ, אע"ג שעושה בזה מצוה, שהרי אסור להפסיד פירות שביעית משום לאכלה ולא להפסד, וכמו"כ בלולב ה"ז ניתן לתשמישו לכיבוד הבית, ולא להפסד. וכן מפורש במשנה (פ"ח מ"ז) אין מבשלין ירק של שביעית בשמן של תרומה, שלא יביאנו לידי פסול, ופי' הר"מ וסיעתו שאם יטמא שמן של תרומה יהי' טעון שריפה, ויצטרך לשרוף עמו את הירק של שביעית (עיי' בספרנו ח"ג עמ' ק"נ-קנ"א). הרי דאע"ג דשריפת תרומה טמאה היא מצוה (כשבת כ"ה.), ואינו יכול לקיימה רק אם ישרוף הירק עמה, מ"מ אסור, וכמו"כ הכא אין לשרוף פ"ש לאפיית מצות או לשריפת חמץ.

ואף למש"כ הג"ר יצחק ירוחם דיסקין ז"ל בס' השמיטה (פ"ה הערה י"ד) דבמקום מצוה לא שייך הפסד, ולכן מותר ליטול אתרוג של שביעית אע"ג שנפסד במשמוש היד (כסוכה ל"ה:), וכ"כ הציץ הקודש (י"ד, ג') עיי"ש. לא דמי להכא, דהתם נטילת האתרוג עצמה (אשר בה הוא מפסידו) היא המצוה, אבל הכא המצוה היא לאכול כזית מצה או לשרוף חמץ, והלולב הוא רק מכשירי מצוה. וחוץ מזה חולק התורת הארץ (ח', ל"ט-מ') וס"ל דגם במקום מצוה אסור להפסיד פירות שביעית, ולכן אוסר (שם אות מ"ז) להדליק שמן שביעית במקום שאינו נהנה מהאור כגון לנרות לכבוד ביהכנ"ס או לנר יא"צ וכדומה עיי"ש, וכמו"כ בנידון דידן.

אבל להצניעו ולהשתמש בו לסכך לסוכה לכאורה שפיר דמי (מאחר שאין בו חובת ביעור כנז"ל), דבזה אינו מפסידו, ואפ' אם ע"י חום השמש ימהר להפסד לית לן בה, וכדאמרינן בירושלמי (פ"ז ה"א) הדא קניבתא דירקא מסקין לה לאיגרא והיא יבשה מן גרמא, והוכיח מזה המהרי"ט (ח"א סי' פ"ג) דמותר לגרום להפסד פירות שביעית.

וכל זה בלולב מופקר, אבל במשומר [אם נכון הוא שאסור בהנאה] פשיטא שאסור להסיק בו התנור לאפיית מצות, או לשרפו לשריפת חמץ, דאין ליהנות מאיסורי הנאה, והני רק מכשירי מצוה נינהו ולא שייך גבייהו מללה"נ. וגם להשתמש בו לסכך לסוכה יש לעיין, דהנה התוס' (ר"ה כח. ד"ה המודר) כתבו דבסוכה בלאו מצוה יש הנאה בישיבתה, ודלא כשופר דאי לאו מצוה אין הנאה בתקיעה עיי"ש, ולאותה הנאת ישיבה בסוכה אסור ליהנות ממשומר שאסור בהנאה. והאמנם שהמחנה אפרים (הל' נדרים סי' כ"ה) הק' על התוס' הנ"ל, דא"כ מאי מקשה רבא (בנדרים ט"ו) על אביי דאמר הנאת סוכה עלי, וכי מצות ליהנות ניתנו, הרי יש בסוכה הנאת ישיבה, וכ' בס' המקנה (כלל כ"ב פרט ז') לחדש דמה שנחלקו הראשונים אם הנאת הגוף מותרת במצוה, הוא רק כשאין הנאת הגוף שייכת למצוה, כגון פו"ר שההנאה אינה מצוה, אבל מצות סוכה היא תשבו כעין תדורו, ומצטער פטור, ולכן הוי הנאת הישיבה מעצם המצוה, ולכן גם בהנאת ישיבתה אמרינן מללה"נ עיי"ש. ולפ"ז אי ננקוט כהמתירים אף לכתחילה להנות מאיה"נ למצוה, הי' מותר לסכך במשומר. אך כ' בס' המקנה שם שדעת האחרונים אינה כחידושו הנ"ל [ועי' בשו"ת דובב מישרים ח"ג סי' א' אות ג'] ואכמ"ל, עכ"ל.

ובעמדינו בזה הנה נשאלתי מידידנו הרה"ג מוה"ר גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א בעמח"ס גם אני אודך ושא"ס אודות מאי דנהגו איזה אינשי לשמור ההפרשת חלה ולשריפה במדורת החמץ, ועל אתר השיבותיו דלפענ"ד אינו נכון לעשות כן, הן לצד דלכתחילה יש ליעביד לה היסק בפני עצמה, והן דאיכא למיחש בהא לתקלה, ולהשכיל עד"ז הנני מעתיק בכאן מה שכתבתי בעזרת השי"ת לפני איזה שנים, ונדפס בקובץ ויזרע יצחק בעניני הפרשת חלה (עמודים ו' וז') בענינא דשריפת החלה, דהנה נשאלתי זה כמה אודות אשה המפרישה חלה ואין באפשרותה לשורפה, אי שפיר דמי להניחה בצד שתתקלקל ויזרקנה, או דבעי דייקא לשורפה, והנני כותב בזה אשר נראה לענ"ד לפלפולא בעלמא.

במתני' חלה (ד', ח') אחת לאור ואחת לכהן וכו', ובשו"ע יו"ד הל' חלה (שכ"ב, ד') כתב "ובזמן הזה שאין עיסה טהורה מפני טומאת המת מפרישין חלה אחת בכל ארץ ישראל א' ממ"ח, ושורפין אותה מפני שהיא טמאה", וכתב עלה הש"ך (שם, ס"ק ח') וז"ל: כתב מהרי"ל בהלכות פסח וצריך לשורפה במדורת כהן או כהנת, לפי' ר"ת דפי' כן בפ' ר"ש שכ"כ מהר"ם כו', ונכון לעשות לה מדורה לעצמה במקום שאין מבשלין שם או בתנור שאופין בו המצות טרם הורדו לתוכו המצות, שאז ידוע לו שלא תבוא לידי הנאת ישראל טרם כליא איסוריה כו', וכ"כ מהרי"ו בדיני פסח סי' קנ"ג בשם תוס' פ' כל שעה, ושיש לעשות כן בשאר מצוות לעשות לה היסק בפני עצמה, ומביאו הרב בס"ס זה, עכ"ל. וע"ש בכל דבריו. ועמש"כ בערוך השולחן יו"ד (שכ"ב, ס"ק י"ב) דבזה"ז מפרישין חלה א' ממ"ח ושורפין אותה, ע"ש. [אולם בעיקר שיעור החלה דיש להפריש, עי' בדרך אמונה (הל' ביכורים פ"ה, ט' ס"ק ע"ה) ובספר קיצור ההלכות להגר"י בויאר שליט"א על תרו"מ וחלה (עמוד ע"ז), ואכמ"ל כעת]. והנה יסוד דין שריפת החלה הוא לפי דהויא כתרומה טמאה, ועיין בפי' המשניות להר"מ ז"ל (חלה, ד' ח') דכתב וז"ל: אמר לשריפה מפני שהיא תרומה טמאה, וע"ע בר"מ הל' תרומות (פט"ו הכ"א) [ועמ"ש בספר תורת זרעים להגר"א פומרנצ'יק זצ"ל דף קל"א מדה"ס ד"ה אך יש להקשות, מש"כ ממרן הגרי"ז זלה"ה משם אביו מרן הגר"ח זלה"ה, ע"ש היטב]. ועמ"ש בשבת (דף כ"ה א') בתרומה טמאה כשם שמצוה לשרוף את הקדשים שנטמאו, ע"ש. הרי דודאי דלכתחילה ומן הראוי דיש לשרוף החלה ולא לזרקה, ובדרך אמונה הל' ביכורים (פ"ה הלכה ט' ס"ק ע"ד) כתב ממרן החזו"א זלה"ה (שביעית, ב' י"א) דאם נילושה העיסה במי פירות והחיטים לא הוכשרו תקבר ולא תשרף כמו בתרומה, ובחו"ל תנתן לכהן קטן, ולכתחילה אין ללוש במי פירות כדפי' שם (ו' י"ב) ע"ש, ומבואר שפיר דחלה רגילה יש לשורפה.

יתר על כן גם בשביעית דינא הכי דשורף החלה, ועי' בספר גיבורי כח להרה"ג ר"י מזלומיאן שליט"א (פרק י"ב סק"י) דכתב דעיסה שנעשתה מקמח הקדוש בקדושת שביעית, יש להפריש ממנה חלה אף שצריך לשורפה, ע"כ. והוא ע"פ מ"ש מרן הגרשז"א זלה"ה ומרן הגריש"א זלה"ה, ע"ש. ולכאורה אם גם להניחה בצד שתתקלקל שפיר דמי אמאי לא יעביד כן בשביעית, דהא לשורפה הוא מעשה דבידים, ובפירות שביעית דינא הוי דאין לזרקן עד שנתקלקלו ועושין לזה פח מיוחד וכו', וודאי דאסור לקרב קלקולן ע"מ לזרקן בהקדם. ומהא חזינן כפשוט דודאי לכתחילה ומן הראוי לשרוף החלה כתרומה טמאה, ודוק היטב.

מיהו בספר שערי תורת הבית להגר"י טשזנר שליט"א (עמוד ק"נ) כתב דאמנם עדיף לשרוף החלה במדורה בפני עצמה, אך אין להחזיק החלה זמן רב עד שיזדמן לו לעשות מדורה, דשמא ישכחו שהיא חלה או שמא תתערב בהבצק בחזרה, ומה שישנן נשים השורפות החלה בלא עטיפה ע"ג הגז יש ליזהר מלעשות כן, דמצוי שהחלה אינה נשרפת שם כליל רק נחרכת מבחוץ, ויש להכשיר החצובה במקום השריפה לפני שמניחים שם סיר בישול (ע"ש אופן ההכשרה), ועל כן המעלה דיש לשורפה בקופסת שימורים (ולכאו' יל"ע אם תישרף בכה"ג מבפנים וצ"ע) או בנייר כסף פתוח מלמעלה כדי שישרף. ובשלהי דבריו כתב דהיות דקשה לשרוף החלה וישנם איזה חששות כנזכר, ע"כ נוהגים רבים שלא לשורפה אלא לעוטפה בנייר או שקית ולהניחה באשפה כפי שעושים עם תרומה, ע"ש. ועיין בשו"ת מנחת יצחק (ח"ד, סימן י"ג) דפלפל באורך בהאי דינא, והעלה דהיכא דא"א לשורפה יאמר בשעת הפרשה שפחות קצת מכזית יהיה חלה ודאי, והמותר יהיה חלה רק אם יבוא לידי שריפה, ויעטפם בנייר ויכניסם לחביתין של אשפתות, ע"ש.

ברם משכבר הימים ראיתי באיזהו מקומן שמציבין ברחובות קריה קופסאות מיוחדות לאיסוף חלה ע"מ לשורפה בהידור, ונראה פשוט דיש לעשות כן לכתחילה ובהידור, וכן אמר לי הגר"י טשזנר שליט"א דודאי לכתחילה יש לשורפה. ושו"ר בספר השולחן היהודי להג"ר יעקב יואל וולף שליט"א (עמוד פ"ט) דכתב יש מקילים בשעת הדחק לעטוף את החלה המופרשת בנייר או בשקית ניילון ולזרקו לאשפה, עכ"ל. ומשמע דאין ראוי ליעביד כן (לכתחילה), ודוק למש"כ לעיל.

וכשדברתי בהאי ענינא עם הגאון הגדול רבי אפרים גרינבלט (שליט"א) זצוק"ל בעמח"ס שו"ת רבבות אפרים, השיבני דאם אין באפשרות (לשרוף) אפשר לזרוק את זה, אולם הסכים דלכתחילה זה לשרוף, והוסיף דכן מנהג ישראל. ומו"ר הגאון הגדול ציס"ע רבי יוסף ליברמן שליט"א בעמח"ס שו"ת משנת יוסף ג"כ הי' פשיטא ליה דנוהגין לשורפה, וכששאלתיו לענין זריקתה לאשפה עוררני דאף את האשפה שורפין בסופו של דבר, וכסברת מו"ר המשנת יוסף שליט"א מצאתי בספר הכשרות להרה"ג ר"י פוקס שליט"א (עמוד שע"ז), עי"ש.

על כן נלע"ד דלצאת מכל החששות הנזכרים יש לעטוף החלה בנייר כסף ולשורפה על הגז כאשר נהגו ברבים מבתי ישראל מקדמת דנא (ועיצה טובה קמ"ל לעוטפה בב' ניירות כסף ע"מ שלא יקרע ויגרום לשאלות על החצובה ולהשאיר פתוח מלמעלה), והנלע"ד כתבתי, ע"כ מאי דכתיבנא בהנדפס שם, ועכ"פ דלכל האמור נראה דאין להמתין עם החלה עדי זמן שריפת חמץ, רק תיכף ומיד ישרפנה.

שוב כתב לן ידידנו הרה"ג מוה"ר גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א דבספרו גם אני אודך "תשובות מבעל אבני ישפה זצ"ל" (סימן קנ"ו, ענף ה') נד' מאי דכ' לו הגרי"פ פיינהנדלר זצ"ל בעמח"ס אבני ישפה אהאי שאילתא, וז"ל: ואמרתי שנראה לי שמנהג זה הוא מנהג טעות מכמה טעמים, ראשונה שיש לחשוש שיש כאן הנאה בשעת השריפה של החלה, וכבר כתב הש"ך סי' שכ"ב ס"ק כ"ב שיש לשרוף אותה במדורה בפני עצמה, והיינו שלא יהיה לו הנאה מן השריפה. וכיון שישרוף את החלה עם שאר החמץ, הרי זה ממש היפך מדברי הש"ך שאמר לא לעשות כן. וטעם נוסף הוא שיש בדבר משום מכשול שמא אדם יאכל את זה, וכבר אסרו חז"ל להשאיר שטר פרוע כיון שיכולים להכשל בו, כמו שנלמד מן הפסוק ואל תשכן באהליך עולה (איוב י"א כתובות י"ט). ואין לטעון שזה רק בצק כי הרי יכולים לאפות אותה, ולכן ברור שאסור להשאיר את החלה לשריפת ערב פסח, וזה נראה לי מנהג טעות, עכ"ל. והנאני שכיונתי לדעתו הרחבה.

ברם לפענ"ד יש להעיר במאי דכתב האבני ישפה זצ"ל בתו"ד "ראשונה שיש לחשוש שיש כאן **הנאה** בשעת השריפה של החלה" וכו', מדינא דמצוות לאו ליהנות ניתנו, ועמ"ש לקמן (סימן ס"ג), ואי"ה עוד יתבאר מזה במ"א בל"ג.

ובהא דכתבנו לעיל דבמאי דממתין מלשורפה איכא למיחש לתקלה, הנה ע' בספר כרם אליעזר לידידנו הג"ר אליעזר הכהן רבינוביץ שליט"א הנדפס בספרו דאחיו ידידנו הרה"ג מוה"ר גמליאל הכהן שליט"א (פסח, סי' כ"ד) במאי דהאריך להפליא מכמה דוכתין בש"ס, ופי' בגדר חיישינן לתקלה ואימתי אמרינן לזה, ע"ש באורך. וע"ע בספר אור הישר להגרש"י הילמן זלה"ה עמ"ס פסחים (דף כ' ע"ב, ד"ה ותקלה עצמה וכו'), ע"ש היטב.

סימן ס"ג

אי שרי לכסות דם דשחיטת חיה ועוף באפר חמץ שנשרף אחר זמן איסורו

שו"ע סימן תמ"ה (סעיף ב'): ואם נתנו לנכרי קודם שעה שישית אינו צריך לבער, ואם שרפו קודם שעה שישית הרי זה מותר ליהנות בפחמין שלו בתוך הפסח, אבל אם שרפו משעה שישית ולמעלה הואיל והוא אסור בהנאה הרי זה לא יסיק בו תנור וכירים ולא יבשל, ואם בישל או אפה אותה הפת ואותו התבשיל אסורים בהנאה, **וכן הפחמים שלו אסורים בהנאה הואיל ושרפו אחר שנאסר בהנאה**, ע"כ.

והנה בשיירי כנסת הגדולה (טור סי' תמ"ה, ס"ק ד') כתב וז"ל: אמר המאסף כתבתי בתשובה חלק י"ד סימן כ"ה על שוחט אשכנזי ששרף את החמץ בע"פ עד אשר דק לעפר כמנהג האשכנזים דאין ביעור חמץ אלא שריפה, והביאו לו עופות לשחוט ובקש לכסות דמן ולא מצא, וכסה אותם בעפר החמץ השרוף, דל"מ אם שרפו קודם זמן איסורו דיצא ידי כיסוי, דמימרא מפורשת בפרק כל שעה אמר רבא חרכו קודם זמנו מותר בהנאה אפילו אחר זמנו, מ"ט עץ בעלמא הוא, ע"כ. **אלא אפילו אחר זמן איסורו יצא ידי מצות כיסוי משום דמצות לאו ליהנות ניתנו**, ומבואר שם בפ' הנז' דרבא מתיר באפר שריפתה משום דמצות לאו ליהנות ניתנו. ואפילו לרב בעל ל"מ שפירש דברי הרמב"ם בעפר קרקע כזעירי, אפשר דוקא משום דהרמב"ם כתב ומותר לכסות בעפר עיר הנדחת לכתחילה, אבל בדיעבד מותר אפילו באפר שריפתה, וכ"כ הרב מהר"ם די בוטון בתשובותיו דף ק"ל, שהליץ כן בעד אביו, ואפילו נימא דהרמב"ם פסק כזעירי גבי עיר הנדחת דדוקא בעפר שריפתה מותר, [=המגיה ציין לדראה דחסר בכאן תיבות] אסור אפילו בדיעבד, כיון דהוא יחיד וכולהו רבוותא פליגי עליה כמו שהוכחתי שם. וס"ל דאפילו לכתחילה מותר לא מטרחינן ליה לחזור ולכסות אפילו בלא ברכה, ומה גם לנידון הזה שהיה אשכנזי ושרף את החמץ כשיטתייהו דפוסקים כר"י דאין ביעור חמץ אלא שריפה, וכיון דלדידיה חמץ בפסח מן הנשרפין הוא אפרן מותר, ואף על פי שרש"ל פסק דנקטינן לחומרא דאפרן אסור כמ"ש בהגהת בית יוסף, **מכל מקום גבי מצוה יודה דמצות לאו ליהנות ניתנו**, עכ"ל.

והכי כתב בשו"ת מהר"ם די בוטון (דפוס אזמיר, שנת ת"כ לפ"ק, דף ק"ל ע"ב מדה"ס ד"ה עוד כתבת) וז"ל: עוד כתבת על מ"ש הרב א"א בסוף הלכות שחיטה ומותר לכסות בעפר עיר הנדחת וכו' ור"ל בעפר קרקעה וכו', דמה ראה על ככה הרב א"א ז"ל לפרש לשון הרב כזעירי ולא כרבא דמסיק בפרק כיסוי הדם דאפי' באפר שרפתה מותר דמצות לאו להנות ניתנו, כיון שהרב ז"ל פסק כן בהלכות שופר דמצות לאו להנות ניתנו, נראה לי דטעמו של הרב א"א ז"ל שהוצרך לפרש כך מפני דלשון הרב קשיתיה דכתב ומותר לכסות בעפר עיר הנדחת, ומשמע אפילו לכתחילה מותר, וס"ל להרב א"א זלה"ה דאע"ג דמצות לאו ליהנות ניתנו, מ"מ לכתחילה אסור משום דמאיס כמו שכתב בפ"א מהלכות שופר, דשופר של עולה לא יתקע בו ואם תקע יצא וכו', הרי דלא התיר רק בדיעבד, ה"ה באפר שרפתה דלכתחילה אסור, לכך פי' דמיירי בעפר קרקע, ומ"מ קשה קצת דלא ביאר הרב דין אפר שרפתה האמור בגמרא, עכ"ל.

אמנם בחק יעקב (תמ"ה, ט' ד"ה אסורים בהנאה) כתב וז"ל: ומכל מקום מותר לכסות בו דם שחיטה משום דמצות לאו ליהנות ניתנו, ומהאי טעמא מותר לכסות בעפר עיר הנדחת בסוף פרק כיסוי הדם (חולין פ"ט א'), ומשמע שם דאפילו לכתחילה מתיר רבא לכסות בזה. אך בשיירי כנסת הגדולה (הגה"ט אות ד') נמשך אחר תשובת מהר"מ די בוטון (סימן ס"ד, דף ק"ל ע"ב) שמדחיק לתרץ כן דברי אביו, אבל באמת הוא להדיא נגד משמעות הש"ס שם, ולא דמי לשופר של עיר הנדחת דלא יתקע בו לכתחילה (חולין שם) משום דמאוס, מה שאין כן לענין כיסוי הדם כמו שכתבו תוספות (שם ד"ה והדתניא), ועיין לקמן סימן [תרנ"ה] (תקפ"ו, סעיף ג'), עכ"ל.

[וכוונתו דהתם כתבו התוס' דשאני כיסוי הדם מחליצה "דלענין כיסוי לא חיישינן ממאי דמאיס", ע"ש היטב].

אלא דאמנם יש לפלפל בכל זה מדברי הכנסת הגדולה גופי' בחלק יורה דעה הל' כיסוי הדם סימן כ"ח (בית יוסף, ס"ק נ') וז"ל: גרסינן בגמרא, אמר ר' זירא ואיתימא רבה בר ירמיה, מכסין בעפר עיר הנדחת, ואמאי איסורא הנאה נינהו, אמר זעירא לא נצרכה אלא לעפר עפרה דכתיב ואת כל שללה תקבוץ אל תוך רחובה ושרפת, מי שאינו מחוסר אלא קביצה ושריפה, יצא זה שמחוסר תלישה קביצה ושריפה, ורבא אמר מצות לאו ליהנות ניתנו. יתיב רבא וקאמר להך שמעתתא, איתיביה רב רחומי לרבינא שופר של ע"ז לא יתקע בו, מאי לאו אם תקע לא יצא, לא אם תקע יצא. לולב של ע"ז לא יטול, מאי לאו אם נטל לא יצא, לא אם נטל יצא. והתניא תקע לא יצא נטל לא יצא. אמר רב אשי הכי השתא, התם שיעורא בעינן וע"ז כתותי מכתת שעוריה, הכא כל כמה דמכתת מעלי לכיסוי, ע"כ. ופירש"י עפר עפרה עפר קרקעה, רבא אמר אפילו באפר אפרה נמי מותר, דכיסוי הדם מצוה ולא הנאה היא, שהמצות שנתנו להם לישראל לא ליהנות ניתנו להם אלא גזירת מלך היא עליהם, אבל הכא כל מה דשריף ומכתת מהני לכיסוי משום הנאה ליכא דמצות לאו ליהנות ניתנו, ע"כ. והביאו מימרא זאת הרמב"ם בפי"ד מהלכות שחיטה ורי"ו בנט"ו אות ה' ח"ד, ורש"ל בפרק כיסוי הדם סימן י"ט, ודמ"א שם בפרק כיסוי הדם, ולפום פשטא דשמעתתא משמע דהלכה כרבא מדשקיל וטרי תלמודא אליבא דרבא ורב אשי משני לסברתי'. וכן נראה ברור מדברי רי"ו שכתב מכסין בעפר עיר הנדחת, ואף על גב דאיסורי הנאה נינהו מצות לאו ליהנות ניתנו, ואף על גב דאמרינן דשופר של ע"ז אם תקע לא יצא משום דמכתת שיעוריה, הכא מעליותא היא אי מכתת כי כן צריך לגבי כיסוי, ע"כ. דכל זה נאמר בגמרא אליבא דרבא. גם רש"ל כתב בפירוש דהלכה כרבא, וכ"כ בפירוש דמ"א. ותמהני על הרב בעל"מ שעל מ"ש הרמב"ם ומותר לכסות בעפר עיר הנדחת כתב: ור"ל בעפר קרקעה כדפירש שם בגמרא דלא נאסר מפני שכתוב תקבוץ כו', יצא זה שמחוסר תלישה קביצה ושריפה, ע"כ.

גם בעל דמ"א כתב על דברי הרמב"ם, ולכאורה נראה דפסק כזעירי. ותימא כיון דמסיק בגמרא דמצות לאו ליהנות ניתנו, ולכן אפילו אפרה מותר, וכמ"ש רש"י ז"ל ורי"ו, מאי דוחקייהו לומר דמאי דכתב הרמב"ם מותר לכסות בעפר עיר הנדחת מיירי בעפר קרקעה כדברי זעירי, היפך מאי דמסיק רבא, ואי משום לישנא דהרמב"ם שכתב ומותר לכסות בעפר עיר הנדחת, ולא כתב מותר לכסות באפר עיר הנדחת, משמע עוד היום, יקשה עלינו למה תפס הרמב"ם דברי זעירי ולא תפס כרבא דאפילו באפרה מותר. ועוד דהרמב"ם לישנא דגמרא נקט דאמר מכסין בעפר עיר הנדחת, וכיון דמפרש רבא דאפרה קאמר אף אנו נפרש דברי הרמב"ם דבאפרה קאמר, ואף רי"ו כתב מכסין בעפר עיר הנדחת פי' באפרה כדברי רבא, וכמ"ש למעלה. ואין לומר דהרמב"ם ס"ל דמצות ליהנות ניתנו כרב יהודא דאמר בשופר של שלמים לא יצא משום דמצות ליהנות ניתנו, דהא איהו ז"ל פסק בפרק א' מהל' שופר כדברי רבא שאמר בשופר של שלמים או של עולה, אם תקע בו יצא דמצות לאו ליהנות ניתנו.

וזה לי שלשים שנה שהיה ויכוח של משא ומתן בהגיונה של תורה עם הרב מהר"ר מאיר די בוטון, ובתוך המשא ומתן נתגלגלו דברי הרב אביו ז"ל הנ"ל למעלה, וכתב לי להליץ בעד אביו. והנה הוא בתשו' הרב שנדפסו בדף ק"ל ע"ד, דטעמו של הרב ז"ל מפני דלשון הרב קשיתיה דכתב ומותר לכסות בעפר עיר הנדחת, ומשמע אפילו לכתחילה, וס"ל להרב בעל"מ דאף על גב דמצות לאו ליהנות ניתנו מכל מקום לכתחילה אסור משום דמאיס, כמ"ש בפרק א' מהלכות שופר שופר של עולה לא יתקע בו ואם תקע יצא, הרי דלא התיר רק בדיעבד, הוא הדין באפר שריפתה אסור לכתחילה, לכך פירש דמיירי בעפר קרקעה, ע"כ. ואין דבריו נראין לי, חדא דרבא גופיה דאמר בפרק ראוהו דבשופר של עולה ושל שלמים אם תקע בדיעבד יצא, איהו גופיה סבר וקביל דבאפר עיר הנדחת מכסין לכתחילה, שהרי דברי ר' זירא שאמר מכסין בעפר עיר הנדחת שהוא לכתחילה נתן טעם משום דמצות לאו ליהנות ניתנו, ואי איהו ס"ל דגם באפר עיר הנדחת הוא כמו שופר של עולה ושל שלמים היה לו לבאר, דלפי טעמו דוקא בדיעבד ולא לכתחילה, ולא שחלק על זעירי שאמר לא נצרכה אלא לעפר עפרה, ואמר מצות לאו ליהנות ניתנו, ואי ס"ל דהיינו דוקא בדיעבד לא היה לו לחלוק על זעירי, שהרי דברי זעירי צריכים אנו להם לכתחילה לכסות באפר עפרה, מה שאין כן באפרה דדוקא בדיעבד אבל לא לכתחילה, ואם כן היה לו לרבא לומר על דברי זעירי וה"מ לכתחילה, אבל בדיעבד אפילו בעפר המותר משום דמצות לאו ליהנות ניתנו, מדלא קאמר הכי משמע דסבר וקביל דברי ר' זעירא שאמר מכסין בעפר עיר הנדחת אפילו לכתחילה מטעם דמצות לאו ליהנות ניתנו, וכיון דרבא גופיה ס"ל הכי מי הכריחו לרב בעל"מ לפרש כן. ושמא תאמר מאיזה טעם אמר רבא בשופר של עולה ושל שלמים דוקא בדיעבד יצא, ובאפר עיר הנדחת אפילו לכתחילה כיון דהטעם לשני הדינים אחד הוא, הא ל"ק דרבא ידע הטעם, ואין אנו אחראין לבטל דינו ממה שאין אנחנו יודעין טעמו. ועוד, דאפילו תימא דמשום דדברי רבא מוקשים אין אנו מקיימין שני הדינים כאחד, מאי חזית לומר דנקטינן עיקר מה שאמר גבי שופר דלכתחילה לא יתקע, ול' שכן הדין גם בכיסוי, ולא לומר איפכא דנקטינן מה שאמר בכיסוי הדם דמכסין בעפר עיר הנדחת אפילו לכתחילה משום דמצות לאו ליהנות ניתנו, הוא הדין גבי שופר דאפילו לכתחילה מאחר דמצות לאו ליהנות ניתנו.

ואפשר לי לומר דאפילו דנימא דמצות לאו ליהנות ניתנו לא אהני אלא בדיעבד, לא לכתחילה היכא דמאיס, היינו דוקא בשופר ולולב וכיוצא בו דשייך מאיס בהו, אבל בכסוי שהמצוה עצמה הוא בדבר המאוס בעפר, והיא לכסות דם דמאיס אפילו לכתחילה שרי, ולית לן למשרי לכתחילה מטעמא דמאיס. וי"ל דראיה גמורה לזה מסוגייתינו, דפריך רב רחומי לרבא משופר ומלולב של ע"ז דתני לא יתקע בו ולא יטול בו, מאי לאו אם תקע ואם נטל לא יצא. ומשני לא אם תקע יצא ואם נטל יצא. ואכתי תיקשי לרבא דברייתא לא מכשר אלא בדיעבד ורבא מכשר אפילו לכתחילה, אלא ע"כ לומר דרב רחומי אתא למימר לרבא דהך טעמא דמצות לאו ליהנות ניתנו אינו אמת, מדתניא אם תקע ואם נטל לא יצא, ואם מצות לאו ליהנות ניתנו למה לא יצא. וכשתירץ לו דאם נטל או תקע יצא ל"ק ליה לכתחילה לבדיעבד, דאיכא למימר דבתקיעה ובנטילה איכא טעם דמאיס, מה שאין כן בכיסוי. ותו קשיא, אפילו נימא דאף בכיסוי איכא טעם דמאיס ודוקא בדיעבד מכסין באפר עיר הנדחת, למה לא ביאר הרמב"ם דין אפר שריפתה דמותר לכסות בה בדיעבד, וכמו שהוקשה לרב מהר"ם די בוטון גופיה. אחר שכתבתי זה מצאתי בפרק כיסוי הדם כתבו בפירוש דלענין כיסוי לא חיישינן ממאי דמאיס, אלא שדבריהם מבוארים דלא שייך מאיס אלא בע"ז לא בעיר הנדחת, וכל שכן בשל עולה ושל שלמים. ולמדנו מדבריהם דמכסין בעפר עיר הנדחת לכתחילה, והוא הדין בעפר ע"ז, ולפי דבריהם אתי שפיר הא דמשני בגמרא לא אם תקע יצא ואם נטל יצא, אף על גב דרבא אמר מכסין לכתחילה, אבל לפי דבריהם צריך לתת טעם למה בשופר של עולה ושל שלמים לא יתקע לכתחילה. ועיין בתוס' בפרק לולב הגזול דף ל"א ע"ב ד"ה באשירה דמשה. ולכאורה איכא לאקשויי לרי"ו ורש"ל ודמ"א שהביאו מימרא זו, דבשלמא הרמב"ם זה דרכו להביא נהוג ושאינו נהוג, אבל רי"ו ורש"ל ודמ"א שאין דרכם להביא את שאינו נהוג למה הביאו דין זה דעיר הנדחת כיון שאינו נוהג עכשיו. וירא שכתבוהו כדי ללמדנו דמכסין באיסורי הנאה כגון ע"ז של זהב אם שחקה, או חמץ משעה שביעית אם שרפו ושחקו וכסה בו, דאף על גב דאיסורי הנאה נינהו, מצות לאו ליהנות ניתנו, וכיון שכן יש לתמוה על שאר הפוסקים למה השמיטוה, וצ"ע. עכ"ל דהכנה"ג, ודוק היטב.

גם הלום מצאתי בעזה"י לרבינו הגרח"ח מדיני זלה"ה דבספרו שדי חמד (כרך ה' דף י' מדה"ס טור א' כלל צ"ה, ושם דף קע"ה מדה"ס טור ב' סימן מ"ו) עמד באורך עצום בדינא דמצות לאו ליהנות ניתנו אי הו"ל רק בדיעבד או זה לכתחילה, ומייתי בהא צדדים וצידי צדדים ומדוכתין סגיאין, ומכללם מייתי לפלוגתא דהכנה"ג ומהר"ם די בוטון ז"ל, ודכן נמי דן (שם, דף קע"ו מדה"ס טו"א ס"ק ה') אי הכנה"ג פליג אמהר"ם די בוטון ז"ל דייקא בכיסוי הדם או בכל המצוות, ע"ש היטב, וסו"ס מסיק (שם, דף קט"ז א' מדה"ס טו"א ס"ק י"ג) וז"ל: "המורם מכל האמור בענין דבמחלוקת הוא שנוי אם כשאמרו להתיר איסור הנאה במידי דמצוה מטעמא דמלי"ן הוא אפילו לכתחילה, או דוקא בדיעבד, ויותר נראית סברת האומרים דגם לכתחילה שפיר דמי במצוות שאין בהם הנאת הגוף כלולב וכיסוי הדם וכיוצא", עכ"ל. וע"ש בכל דבריו, ודוק היטב.

ולדינא ע' במשנה ברורה (תמ"ה, סוס"ק י"ד) דכ' וז"ל: "ומכל מקום מותר לכסות בהן דם שחיטה, דמצוות לאו ליהנות ניתנו [אחרונים]", עכ"ל. והכי נמי מייתי הכה"ח (שם, ס"ק כ"ז ד"ה אסורים בהנאה וכו') מגדולי הארונים ז"ל, וע"ע בשונה הלכות (שם, ס"ק ח'), ע"ש.

סימן ס"ד

אי שרי ליהנות משלהבת חמץ דשרפו אחר שנאסר בהנאה

שו"ע סי' תמ"ה (סעיף ב'): אבל אם שרפו משעה שישית ולמעלה הואיל והוא אסור בהנאה הרי זה לא יסיק בו תנור וכירים ולא יבשל, ואם בישל או אפה אותו הפת ואותו התבשיל אסורים בהנאה, וכן הפחמין שלו אסורים בהנאה הואיל ושרפו אחר שנאסר בהנאה, ע"כ.

ובביאור הלכה (שם, ד"ה וכן הפחמין) כתב וז"ל: ולענין השלהבת כל זמן שהיא קשורה בגחלת הרי היא כגחלת, כמו שהוכיחו הרשב"א והרא"ש שם בביצה ל"ט, עיין שם. וכן כתב הט"ז ביורה דעה ריש סימן קמ"ב, ואם אינה קשורה בגחלת דעת החק יעקב להחמיר גבי חמץ, וכמו דמחמירינן בש"ס לענין הקדש משום גזרה דילמא אתי להשתמש בגחלת גופא, ובחק יוסף דחה זה על פי מה דאמרינן בש"ס פסחים דף י"א איהו מחזר אחריה לשרפה מיכל קאכיל לה, ואין בזה כדי לדחות דברי חק יעקב, דשאני הכא שהרי על כל פנים רוצה ליהנות משלהבתה, ושפיר איכא למיחש שיבוא ליהנות מגחלת ופשוט, ולפי זה אסור להתחמם נגד השלהבת או להדליק נר ממנה וכדומה שאר הנאות, עכ"ל.

ברם עיין בחזו"א (או"ח, הלכות פסח, סימן קי"ט ס"ק ג') דכ' וז"ל: הח"י הביא בשם ב"ה (=בית הלל) דשלהבת של חמץ מותר [היינו להדליק הנר משלהבת של חמץ, ואפשר דלכתחילה אסור דכל זמן שהשלהבת קשור בגחלת הוא אסור כמש"כ הרא"ש ביצה ל"ט בשם הירו', אלא אם הדליקו מותר להשתמש לאורה] כשלהבת של עכו"ם דחמץ בדילי מיני', והח"י חלק עליו דהא חמץ גריעא מהקדש, ולאו קושיא היא, דלא אמרו בגמ' ז' א' י"א א' דהקדש בדילי מיניה וחמץ לא בדילי אלא לענין להחזיק החמץ בידו או בביתו וחיישינן דישכח ויאכלנו, אבל כשנהנה משלהבת של חמץ לא יגרע בשביל זה ליהנות מחמץ, דחמץ שאינו לפניו בדיל מני' טובא, ואין לנו לחדש איסור שלא נזכר בגמ', עכ"ל.

ונמצא דהחזו"א ז"ל פליג אמ"ש בביאוה"ל, ולדבריו שרי להתחמם או להדליק נר וכיו"ב משלהבת דאינה קשורה בגחלת (וע' מ"ש החזו"א ז"ל במוסגר, ודוק).

ומצאתי בעזה"י בשו"ת חבלים בנעימים להגאון רבי יהודה ליב גרויבארט זלה"ה (חלק רביעי, חאו"ח, סימנים ז' וח') דהאריך לדון בדינא דשלהבת דחמץ, וע"ש במאי דנו"נ בדברי החק יעקב. ע"ש היטב.

סימן ס"ה

בענין שינה על כריות כוסמת וישיבה על שקי חמץ בימי הפסח

בספר מבית לוי מפסקי מרן רשכבה"ג הגר"ש הלוי ואזנר זצוק"ל (מועדי השנה, פרק ס"ז, סעיף ב') כ' וז"ל: כריות כוסמת לשכיבה שיש בהם מילוי של סובין של ה' מיני דגן שעוברים בייצורם שטיפה במים ראוי שלא להשתמש בהם בפסח, עכ"ל. ובהערה דשם (ס"ק א') כתב דהכי שמע ממרן זצוק"ל ולא מייתי ראי' להא.

ולכאורה יש לדון בזה מהא דכתב הפמ"ג ז"ל סי' תמ"ה (משב"ז, ס"ק ד') בסו"ד וז"ל: פעם אחת הלכתי לטייל בחול המועד פסח, באתי לרחיים, היו מונחים שם שקים מלאים חמץ מאלצי"ן וחטים לתותים של עכו"ם, ורצו לישב עליהם כעין שרשיפא אמרתי צ"ע, כי חמץ עכו"ם אסור בהנאה, ופסחים (כ"ז, ב') עצים דאיסורא כשרשיפא כו', וביצה (ג' ב') אין סומכין כרעי המטה, הא לאו הכי שרי, אף אם י"ל מוקצה אסור בהנאה מוקצה כזה לא אסרו שם, מה שאין כן בחמץ כהאי גונא דהוה מן התורה, וודאי הנאה חשוב ואסור לישב עליהן, ועיין סימן קע"א סעיף ב', עכ"ל.

והנה בספר חשוקי חמד להגר"י זילברשטיין שליט"א עמ"ס פסחים (דף כ"ז ב', עמוד רי"ד) שנסתפק ביהודי הנודע בימי הפסח ברכבת בחו"ל, ואיכא התם שקי חמץ, ואין מקום ישיבה בהרכבת, אי שרי ליה לישב עליהם היכא דבעליהם אינו מקפיד, ומייתי להפמ"ג ז"ל דמייתינן דמבואר מדבריו דאסור לישב על שק דחמץ, וכתב עלה דבספר נפש חיה (סי' תס"ו) תמה אפמ"ג ז"ל ממ"ש התוס' בפסחים (כ"ח א', ד"ה ותנן) דכ' והא דשרי לפרר לרוח אף שנעשה זבל ומגדל צמחים היינו משום דכתיב בחמץ לא יאכל, ואינו אסור אלא כדרך הנאה, וכהאי גוונא לאו דרך הנאה היא, ולפי"ז בנד"ד נמי השק אינו עומד לישיבה, והוי שלא כדרך הנאתו, וכמו דחלב ע"ג מכתו חשיב שלא כדרך, ולפי דחלב אינו עשוי לכך וגם חיטים אינן עשויים לישיבה, ע"ש.

והחשוקי חמד כתב ליישב בזה וז"ל: ואולי אפשר לתרץ דאמנם המרדכי (פסחים פ"ב סימן תקמ"ה) כתב שכל איסורין שבתורה שרי לאוכלן או ליהנות מהן שלא כדרך הנאתן [ומיהו אדם שהוא בריא יזהר], ולפי דבריו יפה שאל הנפש חיה, אולם התוס' (שבועות דף כ"ב ע"ב ד"ה אהיתירא) כתבו שאמנם מדאורייתא אין איסור שלא כדרך הנאתן, אבל מדרבנן יש איסור. וכך כתב הר"ן (פסחים דף ו' ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה מר בר רב אשי, ובקידושין סוף פ"ב) והרשב"א והריטב"א שם, ועיין תוס' (ע"ז דף י"ב ע"ב ד"ה אלא) ובשד"ח (כללים מערכה ה' כלל ע"ח) שציין כמה אחרונים שסוברים כן. וכן פסק המשנ"ב (סימן תס"ו סק"א) שמותר לתת ע"ג מכתו חיטים שהנכרי לעסן והשאילן לישראל, ואעפ"י שחמץ אסור בהנאה, שאני הכא שנהנה מחמץ זה שלא כדרך הנאתו, ואין בו איסור רק מדברי סופרים, ובמקום חולי ואפילו אין בו סכנה לא גזרו, הרי שאסור ליהנות מחמץ שלא כדרך הנאה מדרבנן [ושיטת המגיד משנה (פ"ח ממאכלות אסורות הט"ז) דשלא כדרך הנאתו הוי אסור מהתורה כעין חצי שיעור], ויעויין בפסחים דף כ"ו ע"א דרבן יוחנן בן זכאי היה יושב בצילו של היכל ודורש כל היום, לפי שההיכל לתוכו עשוי, ואין הנאת צילו נאסרת שאין זו דרך הנאתו, כמבואר ברש"י שם, וצ"ע הרי מדרבנן אסור אף שלא כדרך הנאתו, תירץ המל"מ (פ"ה מהלכות יסודי התורה ה"ח) דלצורך מצוה של רבים לא החמירו יעו"ש (והמאירי בפסחים תירץ שבאיסור הנאה הנובע מקדושה ולא מחמת איסור לא גזרו). לאור זאת בשאלתנו אם נוסע לצרכו, אסור לו לשבת על החמץ וכמו שפסק הפרמ"ג, אבל אם נוסע לצורך מצוה של רבים אולי מותר כשהישיבה תעזור לו בקיום המצוה, וצ"ע. עכ"ל. וע"ש מאי דדן בזה מהנתיה"מ (ש"מ, ח') ע"ש היטב, ויש לדון בכל זה טובא.

ומיהו לכאורה נמצא דכריות כוסמת לשכיבה דאית בהם מילוי סובין דה' מיני דגן שעברו בייצורם שטיפה במים, אין להשתמש בהם בפסח מדהוי דרך הנאתם, וי"ע דבס' מבית לוי נקיט בלישני' "ראוי שלא להשתמש בהם בפסח", וצ"ב. תו יש לדון אם הני כריות המלאות סובין דישן עליהם פ"א קיל טפי משק דחמץ, ולצד דכיון דישן עלייהו שוב לא יבוא להשתמש בהני סובין ומשום רוח רעה דשריא עלייהו, אלא דאמנם עדיין י"ע דבפשיטות לא מימאסו בגופייהו, ולא הוי כופת שאור דיחדו לישיבה (ועי' ביאוה"ל סי' ת"מ ד"ה כדי שלא ישכח ויאכלנו, ע"ש היטב ויל"ד), ועכ"פ דיש לדון טובא בכל האמור, וכתבתי כ"ז לפום ריהטאי.

שוב מצאתי דבספר דעת תורה להגאון מהרש"ם ז"ל סי' תמ"ה (דף נ"א מדה"ס ד"ה וע"ע במש"ז) מייתי למ"ש הפמ"ג ז"ל, וכתב עלה וז"ל: ולענ"ד צ"ע שהרי מבואר בתוס' פסחים כ"ח ב' ד"ה ותנן וכו' דבחמץ שלא כדרך הנאתו מותר, וא"כ הנאה כזו לישב על גבי שקים של תבואה שלא כדרך הנאתו מיקרי, ועי' תוס' שבת ס"ו א' ד"ה טמא מדרס וכו' דכופת שאור שייחדה לישיבה טמאה, היינו שרגילין לעשות כמותה לישיבה ע"ש, משא"כ בשקים של תבואה שעומדת לאכילה וכדומה, ועוד דכופת שאור וכו' דוקא כשיבשה ואינה ראוי' עוד לאכילה כמ"ש הרמב"ם פכ"ה מכלים הי"ב, אלא דבסי' תס"ו ס"א ומג"א סק"ב בשם רמב"ם מבואר דגם שלא כדרך הנאתו אסור בחמץ מדרבנן עכ"פ, אבל לפימ"ש בתשו' הפנ"י [בספר אור צבי סי' ב' תשו' מבעל פנ"י] לצדד דמאלץ הוי נוקשה (עמש"ל עה"ג רס"י תמ"ב), א"כ בדרבנן יש לסמוך ע"ד הסוברים דשלא כדרך הנאתו מותר לגמרי, עי' מל"מ פ"ה מיסוה"ת וקובץ שם. ומ"מ אין להקל, אבל בשקין של תבואת עכו"ם שיש בתוכן רק גרעינים חמוצים יש להקל, ובע"כ יש להקל גם במאל"ץ לפימש"ל עה"ג רס"י תמ"ג די"ל דחמץ עכו"ם מותר בהנאה בערב פסח, וא"כ בכה"ג יש להקל, עכ"ל. ויל"ד מהא למ"ש בחשוקי חמד.

ועי' נמי בספר הלכה של פסח (ח"א, שער ד' פ"ד, ס"ק ל"ט הערה פ"ח) דכתב דבשו"ת מחזה אברהם (ח"א, סוס"י פ"ו) דן אי שרי להניח חפצים על חמץ ע"ש, ואינו לפני לעיוני ביה. ועתה יצא לאור עולם ספר תורת המועדים ע"ס שונה הלכות, וראיתי לו בסי' תמ"ה דכ' בתו"ד וז"ל: וכן הרוצה ללמוד ולצורך זה רוצה לישב על שקי קמח של גויים [ע' פמ"ג סי' תמ"ה משב"ז סוסק"ה] לכאורה הוא תלוי במחלוקת הנ"ל [=ע"ש מקודם לזה דהאריך בגדרי מצוות לאו ליהנות ניתנו], אמנם למעשה בכה"ג לכו"ע יש לאסור מפני כמה טעמים, א. שעד כאן לא התיר הרשב"א אלא אם צורת המצוה נעשה בחפצא של איסור, אמנם אם המצוה עצמה אין לה צורך באיסור, ורק להקל מעליו משתמש עם האיסורי הנאה, י"ל שחשוב הנאה שלא מן המצוה [הערת הגר"י אדלר]. ב. מצוה שכל המצוה הוא הנאה אין אומרים בזה מלל"נ, שדווקא מצוות שהם עול אומרים כן כמ"ש הריב"ש סי' שפ"ז בשם הרמב"ן, וא"כ לימוד לשיטות שחשוב תענוג [כן דעת ר"א מן ההר נדרים מ"ח והט"ז יו"ד סי' רכ"א סקי"ג, אמנם הקצוה"ח סי' ע"ב סקל"ד ובמשובב שם האריך לחלוק ע"ז] אין את ההיתר של מלל"נ. ג. י"א שמצוה קיומית אין את ההיתר של מלל"נ [ע' מהרש"ם ח"ה סי' מ"ו]. ד. יתכן שיש לחוש שמא יבוא לאכול מהחמץ, עכ"ל. ולפענ"ד הרבה יש לדון בכל דבריו, ואין הזי"ג לזה כעת, וצ"ע.

סימן ס"ו

בהא דכתב הרמ"א ז"ל משמי' דהמהרי"ל ז"ל דאם לא מצא חמץ כשבדק ישרוף הכלי שלקח לבדיקה

כתב הרמ"א ז"ל סי' תמ"ה (סעיף ג'): ואם לא מצא חמץ כשבדק ישרוף הכלי שלקח לבדיקה כדי שלא ישכח חובת ביעור (מהרי"ל), ע"כ. והכי נמי מייתי להא הרמ"א ז"ל בדרכי משה (תל"ב, ב') וז"ל: ומהרי"ל כתב דאם לא נמצא כלום שורפים הכלי שלקח לבער בו כדי לזכור מצות ביעור, ע"כ.

והכי אי' במהרי"ל (הל' בדיקת חמץ) "חמץ שמצא בבדיקה ישמור עד למחר לבערו, ולא יבער בלילה כאחד מן הגאונים במרדכי משום שצריך לבטלו שנית למחר בשעת הביעור, ומהאי טעמא אמר מהר"י סג"ל דנראה לו טעמא דמניחין פירורי חמץ לפני הבודק ביש ארצות וראיה קצת מדפריך בגמ' (=ע"י פסחים ז' א') בפשיטות נבטליה בשית, דזמן ביעור הוא, אלמא קים ליה דיש ודאי ביעור, ומהאי טעמא נראה לשרוף הכלי לכל הפחות כדי לזכר ביעור אם לא מצא שום חמץ בבדיקה, ע"כ. וע"ע בשו"ת מהרי"ל החדשות (סימן מ"ח), ע"ש.

ברם בפרי חדש (שלהי סימן תמ"ה) כתב אמ"ש הרמ"א ז"ל משמי' דהמהרי"ל ז"ל "אין טעם וסמך לזה", עכ"ל. ובביאור הגר"א (תמ"ה, ג') כתב אדברי רמ"א ז"ל וז"ל: "עיין פרק ג' דסוכה ל"א ב"", עכ"ל.

ולכאורה כוונתו דהגר"א ז"ל למאי דאי' בסוכה (שם) אמר מר לא מצא אתרוג לא יביא לא רימון ולא פריש ולא דבר אחר, פשיטא, מהו דתימא לייתי כי היכי שלא תשתכח תורת אתרוג, קמ"ל זימנין דנפיק חורבא מיניה דאתי למיסרך, ע"כ. ויש לעיין אם כונת קדשו ז"ל להשיג אדברי מהרי"ל ז"ל דמשמע מהא דסוכה דאי לא מקיים המצוה כתיקונה זימנין דנפיק מיניה חורבא, ואכתי אי לא מצא מאומה בבדיקתו אין לו לשרוף הכף.

או דאדרבה כוונת קדשו ז"ל דאם תמצי לומר דק"ל מסוכה (שם) יש לחלק בין דא להא, והכא לא חיישו דיפוק מיניה חורבא מדסו"ס בכף זו אמנם בדק אי אית ליה חמץ, וכיון דיש לה עכ"פ איזה שייכות להבדיקת חמץ שייכא נמי לעשותה כזכר במה דשורפה בשריפת חמץ, משא"כ במביא רימון תחת אתרוג דשפיר איכא למיחש דנפיק מיניה חורבא ואתי למיסרך. ויש לעיין בזה.

ובעמדינו בזה הנה ראיתי להכף החיים (תל"ב, ל"ב) דמייתי למ"ש המהרי"ל ז"ל, וכתב עלה וז"ל: "והיינו אם הוא כלי עץ **וגם בעניין שאין בו משום בל תשחית**, וע"כ היותר נכון להניח פתיתין אם אפשר כנז' באות הקודם, ועיין עוד לקמן סס"י תמ"ה (=ס"ק ל"ג)", עכ"ל.

וכפי זה יש לעיין במאי דנהגו עלמא לקנות כף מיוחדת לבדיקת חמץ ולשורפה למחרת, דמ"ט לית בהא משום בל תשחית מאחר דיכול לשמרה לשתא אחריתא עבור בדיקת חמץ, וצ"ב.

ואמנם דבפשיטות י"ל בזה דכיון דהו"ל לצורך מצות שריפת חמץ ל"ה בכלל בל תשחית, וכמבואר בכ"מ דהיכא דעביד לצורך מצוה ל"ש בי' משום בל תשחית, ובפרט לשיטתי' דהרש"ש ז"ל בשבת (דס"ו א') דלמ"ד דאין ביעור חמץ אלא שריפה בעי לשרוף זה בעצים דייקא, ועי' מאי דכתיבנא בזה לעיל (סי' ס"ב), ויל"ע בכוונת הכה"ח ז"ל.

עוד יש לדון ממ"ש מהרי"ל ז"ל דיש לשרוף הכף דמ"ט לא כתב דיקח חמץ מדוכתא אחרינא וישרוף, ולמה לי' ליקח הכף דהוא רק זכר, ואולי דמיירי בהיכא דאינו מצוי לו, ואי נמי י"ל דהא גופא מילתא תלי בפלוגתא דאחריני אם מאן דלית לי' חמץ בביתו חייב להשיג חמץ ע"מ לקיים מ"ע דתשביתו. ועימש"כ בזה בס' פסקי תשובות (תמ"ה, ו') ע"ש. ולפי"ז אפשר דמהרי"ל ז"ל קאמר לרווחא דמילתא, דאע"ג דנימא כהצד דתשביתו הוי מצוה בשוא"ת, ובאם אין לו חמץ א"צ לחזר אחר חמץ לבערו, דמ"מ ישרוף הכף לזכר, ודוק בזה.

סימן ס"ז

בענין המוצא חמץ בפסח ברשות הרבים כדת מאי יעביד

שו"ע סימן תמ"ו (סעיף א'): המוצא חמץ בביתו אם הוא בחול המועד יוציאנו ויבערנו מיד, ואם הוא יום טוב יכפה עליו כלי עד הלילה ואז יבערנו (לפי שלא יוכל לטלטלו ביום טוב (ריב"ש), גם לשרפו במקומו אסור) (ר"ן), ע"כ.

ובביאוה"ל (שם, ד"ה בביתו) כתב וז"ל: כתב הריב"ש בסימן ת"א מצא חמץ ברשות הרבים אסור לו להגביהו, דמשעה שהגביהו קנאו ועובר עליו בבל יראה, ואפילו אין דעתו לזכות בו אלא מגביהו כדי לסלקו ממקום שרבים עוברים עליו כדי שלא יכשלו בו נמי אסור, עיין שם טעמו, ולא דמי להא דשרינן (לעיל בסימן ש"ח סעיף י"ח) לסלק קוץ בשבת בכרמלית משום היזק רבים, דקוץ הוא דבר הבלתי נראה, מה שאין כן הכא לא שכיח הזיקא כהתם, עיין שם, והעתיקו הפוסקים דבריו, עכ"ל.

והנה בריב"ש מבואר דאין לו להגביהו דמשעה דהגביהו קנאו וקעבר בב"י, אך יש לדון אם אמנם שרי ליה להזיזו ברגליו לצד הדרך, ומצאתי בעזה"י בשו"ת להורות נתן (ח"ה, סימן ל') דעמד בהאי ענינא, וכתב וז"ל: ע"ד השאלה במי שרואה חתיכת לחם בשוק בפסח אם רשאי להגביהה ולהניחה במקום מוצנע, וכמבואר במג"א (סי' קפ"א ס"א) שכשרואין אוכלין מונחים על הארץ אסור לילך ולהניחם אלא צריך להגביהם, אם לא במקום דאיכא למיחש לכשפים כגון ככר שלם, עכ"ד. והוא בש"ס עירובין (ס"ד ב') דאין מעבירין על האוכלין. ראיתי בשו"ת מילי דאבות (חלק ה' אבהע"ז סי' ג') שכתב בנידון שאלתינו דשפיר יכול להגביהו, ואינו עובר בבל יראה כיון שאין מתכוין לזכות בו, עיי"ש. ולענ"ד לא יתכן להגביהו, דהרי מבואר במג"א (סי' שמ"ג סק"ג) בחולה קטן שצריך לאכול חמץ בפסח דמכל מקום לא יגע הגדול בחמץ שמא יאכל ממנו, וכמש"כ בסימן ת"מ, עכ"ד. ונראה דכוונתו ז"ל להא דמבואר בשו"ע (סי' ת"מ ס"ב) בעכו"ם שהפקיד חמצו אצל ישראל, אף שאין הישראל חייב באחריותו דאינו חייב לבערו, אבל צריך לעשות לפניו מחיצה גבוהה י' טפחים כדי שלא ישכח ויאכלנו, ועכו"ם שהניח חמץ בבית ישראל בלא רשותו כופה עליו כלי, עיי"ש. ומכל שכן שאסור ליגע בו, וא"כ כשרואה חמץ בשוק בפסח ודאי שאסור להגביהו דהא אסור לנגוע בו. **ונראה דאף ברגליו אסור לו להזיזו למקום מוצנע**, דהרי חזינן דחייב לעשות מחיצה או לכפות עליו כלי, הרי דאסור שהחמץ יהא בקרבתו באופן שיכול לבוא לידי אכילה, ומכל שכן דאסור לנגוע בחמץ ברגליו, ואף דיתכן דרק בביתו צריך לעשות מחיצה ולא בשוק, ויהא מותר עכ"פ להזיזו ברגליו, אולם לא מצינו ראיה לחלק בכך, וחז"ל חייבו להבדל מחמץ שמא ישכח ויאכלנו הואיל דלא בדילי מיניה כולא שתא. וכמש"כ המג"א (סי' ת"מ סק"ג) ואין ראיה להתיר להזיזו ברגליו, ואם משום דאין מעבירין על האוכלין, הנה במקום שאי אפשר לא אמרו כן דהרי במקום דחיישינן לכשפים מותר להעביר על האוכלין, וכמו כן בנידון דידן, עכ"ל.

וע"ע בשו"ת להורות נתן ריש חלק שישי במילואים הנדפסים בריש הספר (עמוד ח') דכ' אמ"ש איהו גופי' בחלק ה' "דהרי מבואר במג"א (סי' שמ"ג סק"ג) בחולה קטן שצריך לאכול חמץ בפסח, דמ"מ לא יגע הגדול בחמץ שמא יאכל ממנו וכמש"כ בסימן ת"מ, עכ"ד, ונראה דכוונתו ז"ל וכו', וז"ל: שוב ראיתי דכוונת המג"א על מש"כ המג"א (סי' תמ"ו סק"ה) - ומה שכתב "בסימן ת"מ" הוא ט"ס - דאסור ליגע בחמץ שמא יאכלנו, והוא מהריב"ש (סי' ת"א) המובא בב"י שם, וכתב דברשות הרבים כל שכן דאסור לטלטלו משום דזוכה בו בהגבהה ועובר בבל יראה, ומוכח דאף כשמכוין שלא לזכות אסור עכ"פ דדילמא אכיל מיניה, ובריב"ש שם כתב דאף לסלקו ממקום שרבים עוברים עליו שלא יכשלו אסור, עיי"ש. והובא בביאור הלכה שם. וקצת עוררוני בזה, ובשו"ת קנין תורה הנדמ"ח (ח"ה, סי' מ"ג) כתב להשיג על דברינו דחמץ שברשות הרבים מאיסי ולא יבוא לאכלו עיי"ש, ובאמת מאי דפסקת שהוא מאיס, ואם הוא מונח בנייר מאי איכא למימר, ובריב"ש מפורש דגם ברשות הרבים אסור לטלטלו, עכ"ל.

ולכאורה בשו"ע דמייתינן לעיל משמע דבמוצא חמץ בביתו יוציאנו ויבערנו מיד, ומשמע דאף בידיו הוא דשרי, ואמנם צ"ל דדייקא בהא הוא דשרי ומטעמא דאיהו מחזר עליו לשרפו מיכל קאכיל מיניה (בתמיה), משא"כ בנד"ד דשפיר איכא למיחש דיאכלנו, וכעי"ז מבואר במ"ב (תמ"ו, י'), ע"ש היטב. ומיהו צ"ב דהא במה דמסלקו ברגליו הו"ל פעולת מיאוס בהאוכל, ומ"ט חיישינן כה"ג. וי"ל דהלהו"נ לשיטתי' קאזיל, והיינו דחיישינן דפעמים יהא מונח בנייר וכדומה, דבזה אף לו יסלקנו ברגליו לא מאיס, ואיכא למיחש דאגב התעסקותו עמו יבוא לאכלו ולא פלוג.

[וע"ע בשו"ת שבט הלוי חלק שישי (סימן נ"ג) וחלק תשיעי (סימן קט"ז) מ"ש לדון בהיכא דמצא בביתו בחוה"מ פסח חמץ אחר דמכר כל חמצו לנכרי, ע"ש היטב. וע"ע מ"ש אדבריו בס' שער המועדים הל' פסח (פי"א, הערה נ"ח), ויש לדון בזה].

והנה בלהורות נתן (שם) משמע דבשו"ת מילי דאבות מתיר להגביהו ממש, ברם בס' פסקי תשובות (תמ"ו, ג') מייתי דבשו"ת מילי דאבות מתיר להגביהו בידיו דייקא, באופן דישפיל ידיו פחות משלשה טפחים סמוך לארץ דכה"ג ל"ה מעשה קנין, וכיון דאין מתכוון לזכות בו אינו נכנס לרשותו, או דיסלקו ברגליו לצידי הדרך למקום מוצנע, ע"ש בדבריו. ואין לפני שו"ת מילי דאבות לעיוני ביה, וצ"ע שם [וע' בס' דברות יגאל לידידנו הרה"ג רבי רועי צבי תמיר שליט"א (סימן י"ד, ס"ק ו') מש"כ בדברי הריב"ש ז"ל, ע"ש].

ולקושטא דמילתא ע' בשמירת שבת כהלכתה הנדמ"ח (פרק כ', ס"ק ק"ד) דבתו"ד אף איהו כתב "וידחוף את החמץ ברגלו לצד", וכן נמי מצאתי בס' עץ השדה להרה"ג רי"א שטסמן שליט"א (פט"ז, הערה כ"ב) דכ' דיש שהתירו בכהאי גונא, ע"ש. וע"ע בס' שער המועדים להגרי"ד ספטימוס שליט"א הל' פסח (פי"א, הערה ס') דכתב דנראה דאם חושש שילד יבוא לאכלו יכול לדחוף החמץ ברגלו למקום נסתר, ע"ש.

עוד זאת יש לדון בזה האידנא לשיטתי' דמרן רשכבה"ג הגרי"ש אלישיב זצוק"ל (הו"ד בס' עץ השדה סט"ז הערה כ"א ובפסק"ת סי' קע"א סק"ז בהערה), דבזמנינו כשמוצאים מאכל המושלך ברחוב באופן שאינו עטוף בניילון אין חיוב להרימו, מדאין דרך בנ"א לאכול מאכל מרחובה של עיר, ע"ש. ולפי"ז הרי אף אם ירימנו בפסח שוב ליכא חשש דיאכלנו. (ומ"מ איכא לדחויי דהא אילו סגור החמץ בניילון וכגון קופסת עוגות וכיו"ב, שוב תלוי זה בדעת בנ"א, ואיכא למיחש ביה, ואי נימא דדייקא בהא איכא למיחש הא נתת דבריך לשיעורין ולא פלוג).

וע' בס' אשרי האיש מפסקי מרן הגרי"א זצוק"ל (ח"ג פס"ב ס"ב) דכ' דהמוצא חמץ ברה"ר בפסח א"צ להגביהו וכו', דאינו ראוי לאכילה ואין ב' דין ביזוי ע"ש, וי"ע.

ויש להסתפק היכא דמצא עוגה ברה"ר, ומספקא ליה אם דחמץ היא או כשרה לפסח, אי שרי ליה להגביהה או דאזלינן בהאי ספיקא לחומרא, ויש לעיין בזה.

שוב זכיתי לדבר בכל האמור עם מו"ר הגאון הגדול ציס"ע רבי יוסף ליברמן שליט"א בעמח"ס שו"ת משנת יוסף ושא"ס, והי' דעתו דהמוצא חמץ בפסח ברה"ר יש לו לדחפו ברגליו לכביש ע"מ שידרסו עליו המכוניות, או דאיהו גופי' ידרוס עליו ויאבדנו, ואין בזה משום ביזוי אוכלין לפי דצריך לבערו מהעולם, וכפי דמשליכין שיירי המאכלים דער"פ שחל בשבת לבית הכסא. ושאלתיו נמי מאי דמספקא לן גבי עוגה דאינו יודע אי דחמץ היא או כשרה לפסח, כדת מאי יעביד, ואמר לי מו"ר בעמח"ס משנ"י שליט"א דבזה נמי יעביד כדאמר לן לעיל, ולפי דיש לחוש דילד קטן יבוא לאכול הימנה בחשבו דהיא כשרה לפסח, עכת"ד. ולכאורה עדיפא למעבד כדברי מו"ר שליט"א מאחר דאם ידחוף החמץ לצידי הדרך לא אהני בזה לחששת קטנים דיבואו למיכל מיניה. ודוק בזה. [וע"ע מש"כ בשו"ת משנת יוסף (ח"ב, סימן ס"ט) מש"כ בדינא דאין מעבירין על האוכלין, ע"ש] (ויל"ע בזה ממ"ש הגרא"ד אויערבאך, הו"ד בס' עץ השדה עמוד רנ"ה, וציין לו בס' תוה"מ שלהי סי' תמ"ו, ע"ש).

ודע דמאי דכתבנו לדון במצא ברה"ר עוגה, וא"י אי דחמץ או דכשרה לפסח היא, ל"ד למאי דכתב השו"ע (תמ"ו, ד') וז"ל: מצא פת בפסח בביתו ואינו יודע אם הוא חמץ או מצה מותר אפילו באכילה, דאזלינן בתר בתרא, וע"ש בכ"ד, דהתם כ' המ"ב (ס"ק י"ג) בטעמא דמילתא דכעת משתמשין רק במצה בכל הבית, ותו דבדק ביתו קודם הפסח ולא נשאר מהחמץ מאומה, ובודאי הוא ממצה שמשתמשין באחרונה, וע"ש בכ"ד [ולמעשה עי' בביאוה"ל (שם, ד"ה מותר) מ"ש מרבינו חננאל ז"ל, משא"כ ברחובה של עיר דלא נבדקה מחמץ דל"ש זה כלל, וע"כ אזלינן בהא לחומרא, ופשוט].

מיהו אחר שכתבתי כ"ז זכיתי לשאול מקמיה מו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א היכא דרואה חמץ ברה"ר כדת מאי יעביד, ואמר לן "כלום", ושאלתיו אם אינו יכול לעשות כלום (וכגון דידרוס ע"ז ברגלו וכה"ג), והשיבני מו"ר מרן שליט"א "הוא יכול, אבל הוא לא מחויב", ושאלתיו אמאי לא ניחוש דיבואו לאכלו, והשיבני מו"ר מרן שליט"א בתמי' דמי יבוא לאכלו, ואולי גוים יאכלו אותו אך עם ישראל לא יאכל אותו, עכת"ד.

סימן ס"ח

בהא דהמוצא חמץ בביתו ביו"ט דכופה עליו כלי דמ"ט לא נימא דהו"ל כגרף של רעי

שו"ע סימן תמ"ו (סעיף א'): המוצא חמץ בביתו אם הוא בחול המועד יוציאנו ויבערנו מיד, **ואם הוא יום טוב יכפה עליו כלי עד הלילה ואז יבערנו** (לפי שלא יוכל לטלטלו ביום טוב (ריב"ש), גם לשורפו במקומו אסור) (ר"ן), ע"כ.

ועיין בספר יישא יוסף להגר"י אפרתי שליט"א (חלק שלישי, או"ח ח"ב, סימן ק"ט) דכתב וז"ל: באחד מביקורי כ"ק האדמו"ר מגור אצל מרן (=הגרי"ש אלישיב) [שליט"א] זצוק"ל העיר האדמו"ר כי הואיל ואנשים טורחים לסלק חמץ מרשותם, מוכח שמאיס להם הדבר. ואם כן במצא חמץ בפסח - ביו"ט למה יכפה עליו את הכלי (תמ"ו, א'), ולא נאמר שיהא דינו כגרף של רעי (סי' ש"ח, סעי' ל"ה) ויוכל להוציאו מרשותו, והשיב מרן [שליט"א] זצוק"ל כי אנו רואים שהתורה שייכה את החמץ לבעליו אע"פ שלמעשה אינו בבעלותו, ובכלל זה ההנהגות "כלפי חמץ זה" הם כיחס בעלים לממונו, ולכן רגשי הסלידה מחמץ בפסח בגלל דין התורה אינם הופכים אותו לגרף של רעי, כי הרתיעה של אנשים אינה מציאותית כמו בגרף של רעי, אלא הרתיעה שלהם היא בגלל האיסור שבדבר וזה אינו נחשב לגרף של רעי, [בתוך כדי הדברים הזכיר דברי התוס' בכתובות (ז' ע"א) לעצם הדין של אין שורפין ביו"ט בגלל המוקצה], עכ"ל.

ועיין נמי בספר פסקי תשובות הל' שבת הנדמ"ח (סימן ש"ח, סוס"ק מ"ז) דכ' וז"ל: ודע כי מיפגע רוחני [=כעיתוני זוהמא] כמה מאוס ומתועב שיהיה לעולם אינו בגדר "גרף של רעי", ואם מוקצה הוא אסור לטלטלו, אלא ישתמש בשאר עצות כגון לכפות עליו כלי או לטלטלו כלאחר יד או יסלק האנשים משם, עכ"ל. ובהערות דשם (ס"ק ת"ח) צייין דמקורו משו"ת שבט הקהתי (ח"ה סימן נ"ד), ואיהו גופי' מייתי ראי' לדבריו מהשו"ע דמייתינן לעיל (תמ"ו, א') דחזינן דהמוצא חמץ ביו"ט כופה עליו את הכלי, ולא התירוהו לסלק בידיו משום גש"ר, וע"ש בכל דבריו, וכיוון בזה לדעתי' דמרן הגרש"א זצוק"ל (אמנם עי' בפ"ת (שם, הערה ת"ז) דכ' דאם מתבייש בהם (=בהמפגעים הרוחניים) מפני אורחים, שפיר קיל טפי לאחשובי כגש"ר, וי"ל בזה, ואמנם דיש מקום לדון דבעיתוני זוהמא וכהאי גונא המיאוס הוי טפי בהחפצא, ולא רק לצד האיסור דפתיך ביה, ודוק).

סימן ס"ט

איזה חקירות בדינא דהמוצא חמץ בביתו ביו"ט כופה עליו כלי

שו"ע סימן תמ"ו (סעיף א'): המוצא חמץ בביתו, אם הוא בחול המועד יוציאנו ויבערנו מיד, ואם הוא יום טוב יכפה עליו כלי עד הלילה ואז יבערנו (לפי שלא יוכל לטלטלו ביום טוב (ריב"ש), גם לשורפו במקומו אסור) (ר"ן), ע"כ.

ובמ"ב (שם, ס"ק ג' ד"ה יכפה עליו כלי) כתב וז"ל: "דדילמא אתי למיכליה", ע"כ. ועי' בכה"ח (שם, ס"ק ו' ד"ה יכפה עליו כלי וכו') דכ' וז"ל: דהא לא חזי לטלטולי לאפוקי, ומיהו בב"י לא עבר דהא בטליה בלביה מאתמול, אלא משום דלא ישכח ויאכלנו צריך כפיית כלי, רש"י פסחים ו' ע"א, והביאו ב"י, עכ"ל.

א. איכא לעיוני בהיכא דאית ליה קערת זכוכית שקופה וכה"ג אי מהני לכסות בה, והצדדים דבזה אי האי כפיית הכלי הו"ל לסימנא מילתא בלבד שלא יבוא למיכל מיניי', ואכתי עביד סימנא ויהני, או"ד דכפיית הכלי הוי בכדי שלא יראה החמץ ויבוא לאוכלו, ולפי"ז לא יהני לכסויי בכלי שקוף.

ועיין בשו"ע דהגה"ק רש"ז זלה"ה (תמ"ו, ח') דכ' וז"ל: ואם מצא חמץ בביתו ביו"ט או בשבת, אפילו יש בה כזית לא יבערנה בו ביום, אלא יכפה עליה כלי עד הערב **לכסותה מן העין** שלא ישכח ויאכלנה, עכ"ל. וע"ש בכ"ד. ולכאו' לפי"ז לא מהני במאי דמכסה החמץ בכלי שקוף מאחר דאינו מכוסה מן העין, ודוק בזה.

ושלחתי למו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א להאי ספיקא אי שרי לכסות בקערת זכוכית שקופה, וכתב לן בכתי"ק וז"ל: "לא יראה", עכ"ל, ודוק היטב.

ב. יש לעיין אם חפץ לכסות החמץ בכלי דחמץ אי שרי ליה, או"ד דכלי דחמץ הו"ל מוקצה, ושו"מ בספר ארחות שבת (חלק ב', פרק י"ט הערה קכ"ט) דכתבו וז"ל: עיין שו"ע סי' תנ"א ס"א שכתב דיש להצניע בפסח את קדירות החמץ כדי שלא יטעה להשתמש בהן בפסח, והרמ"א בסוף הסעיף ציין לשו"ע יו"ד סי' קכ"א, וכתב המשנ"ב ס"ק ט"ז שכוונתו של הרמ"א לציין להא דמבואר שם דמותר להשתמש בצונן באופן עראי בכלים הבלועים מאיסור, ולפ"ז לכאורה אין כלי החמץ נחשבים מוקצה בפסח כיון שמותר להשתמש בהם באופן עראי בצונן [והנה לשון הרמ"א סי' קכ"א היא דמותר להשתמש בדרך עראי, כגון כשהוא בדרך או בית נכרי, ומשמע שבביתו של הישראל אין היתר להשתמש בדרך עראי, וכן כתב שם בספר ערוך השלחן, וכן כתב בספר יד יהודה סי' צ"ד בפירוש הקצר ס"ק כ"א, ואמנם החכמת אדם כלל נ"ו ס"ד התיר באופן עראי אף בבית ישראל], אמנם לגבי כלי חרס אפשר שיש להחמיר משום שבשו"ע סי' תנ"א סכ"ב איתא דנהגו שלא להשתמש כלל בכלי חרס בלועים מחמץ, ואפשר דמשום המנהג הזה יחשבו כלי חרס מוקצה. **ועיין בספר אשל אברהם [בוטשאטש] סי' תמ"ו ס"א שכתב דהמוצא חמץ בביתו בפסח מותר מן הדין לכפות עליו כלי חמץ** [ועיי"ש מה שהוסיף], ומבואר דלא ס"ל דהוי מוקצה מחמת גופו. ועיין בספר הליכות שלמה [הלכות פסח פרק י' הערה ס"ז] שהביא הוראת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל במעשה שנפלו בפסח כלי חמץ מהארון בו היו סגורים, ואמר הגרשז"א שמותר להכניסם לארון, אך לא ביאר את טעמו, ובספר שלמי יהודה פ"ו סכ"ה הביא הוראת הגרי"ש אלישיב [שליט"א] זצוק"ל שאסר טלטול כלי חמץ בפסח משום דהוי כנתנם באוצר ומקפיד עליהם, ולכאורה לפ"ז הוי מוקצה מחמת ח"כ, וכן אסר הגר"נ קרליץ שליט"א בספר חוט שני, עכ"ל דהארחות שבת.

ולקושטא דמילתא יש לדון בהא בגוונא דמכר כלי החמץ לגוי אי שרי להשתמש בהם עבור כפיית כלי על החמץ דמצא, ועי' בס' משפט המכירה להגרע"י טולידאנו שליט"א (עמוד רס"ב ואילך) מאי דהאריך להפליא בענינא דמכירת כלי החמץ לנכרי, ע"ש היטב. והתם (עמוד תרס"ג, ד"ה אכן) כתב בתו"ד דאותם המוכרים גם את הכלים או עכ"פ חלקם "הרי שודאי אין להשתמש בכלים המכורים, הן משום שיש לחוש לסברת השדי חמד שבכך מבטל את המכירה, והן לדעת הסוברים שיש בכך משום גזל הגוי", ע"ש היטב. והרבה יש לדון בכל זה.

וכששלחתי למו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א להך שאילתא אי שרי לכסות בכלי דחמץ, כתב לן בכתי"ק "תלוי מתי", עכ"ל.

ג. מיהו יש לעיין היכא דלית ליה כלי ע"מ לכסות החמץ כדת מאי יעביד, והנה אי שרי ליה למימר לנכרי להוציאו עי' במג"א (תמ"ו, ב') מש"כ בזה מהשלה"ק, ועי' מ"ש בזה בחק יעקב (שם, סק"ג) ובמאי דהעיר אהא הגרעק"א ז"ל (שם), ובמשנה ברורה (שם, ס"ק ז') כ' וז"ל: וכתבו האחרונים דאם יש נכרי לפניו יכול להטילו לים או לבית הכסא על ידו, ואפילו בחמץ שכבר ביטלו דאינו צריך ביעור רק מדרבנן, משום דטלטול על ידי נכרי הוא שבות דשבות ומותר במקום מצוה, וכדמבואר לעיל בסימן שכ"ה סעיף ב' ובסימן תמ"ד סעיף ד' בכגון זה, עיין שם. ומכל מקום אין העולם נוהגין כן, ובכל גווני כופין עליו כלי, עכ"ל. ובשעה"צ (שם, סקט"ו) מייתי בהא דאין העולם נוהגין כן מהמג"א ז"ל דחיישינן שיאמר הנכרי כשפים אנו עושים, ובאלי' רבה כ' דחיישינן שיאכלנו הנכרי, ומשום דברוב הפעמים אין הולכין עמו לנהר, ע"ש. [וע"ע בהגדש"פ חיי נפש (עמוד כ"ח) מש"כ בהאי ענינא משו"ת אבני נזר (הל' פסח, סימן שי"ט) ע"ש].

ואי שרי לטלטל החמץ ברגלו, עי' מ"ש במ"ב מהדורת דרשו (סי' תמ"ו, שלהי הערה י"ט) דכתבו וז"ל: כתב ביה"ל לעיל (סי' רס"ו סי"ג ד"ה פן, ועי' גם משנ"ב סי' ש"ח ס"ק י"ג) לענין המוצא ארנק בשבת וירא שאם לא יטלנו יקדמנו אחר, שעל ידי טלטול ברגלו יש להקל כיון שטלטול על ידי גופו אינו נחשב טלטול כלל, אך דעת החזו"א (או"ח סי' מ"ז ס"ק י"ג) שאין היתר לטלטל מוקצה ברגלו אלא אם כן מטלטלו דרך הילוכו, ואינו עושה את הפעולה לצורך טלטול המוקצה, עכ"ל, וי"ל בזה.

ד. בהא דכופה עליו כלי לכאורה לא מהני דיטלטלנו ברגליו תחת הארון וכה"ג לאחשובי ככלי כפוי ע"ג, וחזינן נמי דתחת הארון הו"ל מקום דמיחייב בבדיקה (עי' בס' שעה"מ הל' פסח סימן ח' סעיף כ"ג), ולפי"ז המוצא חמץ בביתו תחת הארון ביו"ט דמיחייב למכפי עליה כלי, ודוק היטב.

ה. עי' בביאוה"ל סי' תמ"ו (ס"א, ד"ה שלא יוכל לטלטלו) מש"כ לדון בהמטלטל תבשיל ביו"ט ומוליכו למורה הוראה לשאול עליו איזה שאלת חמץ, והמורה הוראה הורה בזה לאיסורא, אי שרי ליה להוליכו לביתו ע"מ למכפי עלי' כלי, או דבעי לזרקו תיכף מידו, עי"ש בכל דבריו.

והנה עתה בשו"ת מהרא"ל להגה"ק רבי אריה לייב צינץ זצוק"ל (אשר היום ג' באייר הוי יומא דהילולא קדישא דיליה) סי' ה' כתב וזל"ק: **שאלה**, ראה ראיתי ונתון אל לבי בהיות שמתרמי שאלה בחמץ בפסח בחמץ דאורייתא כמו בי"ש וכדומה, וכיון ששהיי' אסורה א"כ כפי הנראה היה צריך לבער החמץ בטרם יתברר לו הספק, ואולי ימצא צד התירא, וכפי הנראה ספיקא דאורייתא הוא, ואם נשאר בספק כל ימי הפסח צ"ע אם מחוייב לבערו, כי באמצע ימי הפסח אפשר דליכא חששא, דמשהה החמץ כדי לבערו כתבו התו' (פסחים דף כ"ט ב') דאינו עובר עליו, אבל מה יעשו בשביעי של פסח שיעברו עליו כל ימי הפסח ועבר עליו, וכמה פעמים שבעיר קטנה אשר השאלה צריכה לגדולי הדור ונשתהה החמץ מחמת ספק, וכן לפעמים שמתרמי לבן תורה אך אינו יודע בהכרעות, א"כ כפי הנראה שצריך לזרקו מיד דספיקא דאורייתא היא, ולא נהגו כן. **תשובה**, שנ"ל ללמד זכות על זה הוא משום דאיתא בב"ק (דף צ"א) המקרע על המת יותר מדאי לוקה משום בל תשחית, משמע לכאורה מדאורייתא עובר בבל תשחית, וא"כ י"ל כל האיסורין שאסרו חכמים וצריך לזורקן או להפסידן לא שייך בל תשחית, שאינו עושה להשחתה, דכיון שאסרו חכמים שאסור באכילה איכא בל תשחית, א"כ י"ל דבספק שאפשר להתברר שהיה מותר ואסור להפסידו, א"כ אם אח"כ יבורר לו שהוא מותר עבר משום בל תשחית, לכן א"צ לחוש משום ספק להשליכו שמא יהיה מותר והפסיד הממון בחנם, שאם כן יש לומר כענין ששנו חכמים בזבחים (דף פ') בניתנין במתן ד' שנתערבו במתן אחת, אמר ר' יהושע כשנתת עברת על בל תוסיף ועשית מעשה בידך, וכשלא נתת עברת על בל תגרע ולא עשית מעשה בידך, הכא נמי כיון דאיכא ספק בל תשחית שב ואל תעשה עדיף, ולא גזרו חכמים להפסיד ממון ישראל לעבור בבל תשחית מספיקא דעשה, עכלה"ק. וע"ש דהאריך לפלפל בהא טובא לשי' דהר"מ ז"ל בכ"מ, וסו"ד התיר זה וכ' וזל"ק: כן נ"ל ללמד זכות, והמקום ידון אותנו לזכות, עכלה"ק, וע"ש היטב.

ברם מספקא לי לשיטתיה דהגה"ק מוהרא"ל זלה"ה דעכ"פ כשנתעורר לו ספק בהך תבשילא, ואינו יכול לשאול ממורה הוראה כעת, אי בעי דיכפה עליו כלי עד שישאל עליו.

והנה במאי דדן הביאוה"ל גבי ההולך למורה הוראה לשואלו על ספק שנתעורר בהתבשיל, משמע דא"צ לכסות התבשיל בדרך, והכי מוכח ממ"ש הביאוה"ל גופי' בלישני' "אם מותר לו להוליכו לביתו כדי לכפות עליו כלי" וכו', דמשמע דעד כעת לא הי' מכוסה, וצ"ב מ"ט לא חייש דיאכלנו, ואפשר דכיון דאין דרך לאכול בדרך (עי' קידושין דף מ' ע"ב) לא חיישו ביה, והכא דמיירי ביו"ט דודאי הולכין ברגל לשאול המורה הוראה לא הצריכו לכסותו, ודוק בזה, ועדיין י"ע בזה. ומיהו גם להביאוה"ל יש לדון אם משהה התבשיל זמן מה עד שיוכל לשאול מורה הוראה עליו, אי בעי למכפי עליה כלי בינתיים, ועיקר הך ספיקא אם בספק חמץ נמי בעי למכפי כלי או לאו.

וכהאי גוונא יש לדון בדינא דמצא פת בפסח בביתו, ואינו יודע אם הוא דחמץ או מצה, דבשו"ע (תמ"ו, ד') קפסיק דשרי אף באכילה מדאזלינן בתר בתרא, ע"ש. ובביאוה"ל (שם, ד"ה מותר) הכריע עפי"ד הר"ח ז"ל דאין להקל לאוכלה תוך הפסח, ורק דשריא באכילה אחר הפסח, ע"ש היטב. וע"ע מה שכתבנו בזה לקמן (סימן ע"ד), ע"ש. וי"ל להביאוה"ל הנ"ל אם בינתיים דמשהה להך ספיקא בעי ליה למכפי כלי אהא להכירא שלא יאכלנה או לאו, וצ"ע בכל זה.

ומיהו היכא דהוי ביו"ט אחרון דפסח י"ל שזה מהא דאי' בשו"ע (תמ"ח, א') אם אינו יהודי מביא לישראל דורון חמץ ביום אחרון של פסח לא יקבלנו הישראל, וגם לא יהא ניכר מתוך מעשיו שחפץ בו, וטוב שיאמר שאינו רוצה שיקנה לו רשותו, ע"כ. ובמ"ב (שם, ס"ק ו' ד"ה וטוב שיאמר וכו') כתב וז"ל: היינו אף דמצד הדין אפילו בסתמא נמי שרי, מ"מ לרווחא דמילתא יאמר בפירוש שאינו רוצה וכו', ובאופן זה אפילו אם מראה לו מקום להניחו שרי, וצריך ליזהר לכפות עליו כלי עד הערב אם הוא שבת או יום טוב אפילו יום האחרון, **אלא אם כן הביאו ביום טוב האחרון סמוך לחשיכה שבשעה מועטת אין לחוש שמא ישכח ויאכלנו**, ואם הוא חוה"מ צריך לעשות לפניו מחיצה גבוהה עשרה טפחים, כמו שנתבאר לעיל סימן ת"מ, עכ"ל. ואכתי אפשר דאם נתעורר אצלו ספק ביו"ט אחרון דפסח על אוכל סמוך לחשיכה, ואין לו מורה הוראה לשואלו כעת, י"ל דלכו"ע א"צ לכפות כלי דלא חיישינן בזה, ודוק היטב.

ו. יש לדון בכל הא דכתיבנא לעיל ממאי דכתב בספר לדוד מכתם עמ"ס פסחים משיעורי הגאון הגדול רבי דוד כהן שליט"א (סימן ט'), לדון בהא דהמוצא חמץ ביו"ט דכופה עליו כלי, ובדינא דחמצו דנכרי דעושה לו מחיצה, דהאריך לאקשויי ולדון בזה טובא, והתם (ס"ק ה') כתב לחדש בתו"ד וז"ל: דבאמת חלוק בעיקר הדין כפיית כלי במוצא חמץ ביו"ט, ודין מחיצה עשרה בחמצו של נכרי, **דבכפיית כלי דמיירי בחמץ שיש בו חובת ביעור, ורק שאין יכול לבערו כיון שהוא יו"ט, בזה גם הדין כפיית כלי יש בו גדר של תחילת ביעור, ולא רק היכר בעלמא שלא יבוא לאכלו, ודין הכפיית כלי הוא להעמיד את החמץ ולייחדו לביעור**, וכמש"כ שם רש"י "סגי ליה בכפיית כלי ובלילה יבערנו", וכן הוא לשון הרמב"ם פ"ג מחמץ ומצה "ואם מצאו ביו"ט כופה עליו את הכלי עד לערב ומבערו", והיינו דזה מעיקר דין כפיית כלי לא רק לצורך היכר שלא יאכלו, אלא להעמידו ולייחדו לביעור, וזה מה שהוסיף רש"י "בלילה יבערנו", וזה מה שהוסיף הרמב"ם "כופה עליו את הכלי עד לערב ומבערו", והיינו שמעמידו ומייחדו לביעור שיבער בערב, והכפיית כלי עצמה מוגדרת כתחילת הביעור, אמנם כ"ז הוא דוקא במוצא חמץ ביו"ט דמיירי בחמץ הטעון ביעור, אבל בדינא דחמצו של נכרי שעושה לו מחיצה עשרה

אליבא דהלכתא
רשת כוללי ערב
שע"י ישיבת חברת אהבת שלום

דמיירי בחמץ שאין בו חובת ביעור כלל, בזה באמת דין מחיצה עשרה אינו מדיני ביעור חמץ אלא הוא דין היכר בעלמא שלא יבוא לאכלו, ומדוקדק מאד מה דזכר הש"ס טעמא דהיכר רק במחיצה עשרה ולא בדין כפיית כלי, דבדין כפיית כלי באמת אין זה דין היכר אלא הוא מדין ביעור, דהכפיית כלי מייחדת את החמץ לביעור ונחשבת כתחילת הביעור, ולכן לא זכר הש"ס טעמא דהיכר. אבל בחמצו של נכרי שאין בו דין ביעור חמץ, בזה באמת כל הדין מחיצה עשרה הוא רק משום היכר, עכ"ל. וע"ש מאי דהאריך ביסוד זה טובא, והוכיח כן מכמה דוכתין, ע"ש היטב.

[ויל"ד בכ"ז נמי ממ"ש המ"ב ז"ל (תמ"ו, ג' ד"ה יכפה עליו כלי) "דדילמא אתי למיכליה" ע"ש, וע"ע במ"ב (ת"מ, י"ג) ע"ש].

סימן ע'

בהא דכתב השל"ה הק' דהמוצא חמץ בביתו ביו"ט יוציאנו ע"י גוי אי מיירי בביטל החמץ

שו"ע סי' תמ"ו (סעיף א'): המוצא חמץ בביתו אם הוא בחול המועד יוציאנו ויבערנו מיד, ואם הוא יום טוב יכפה עליו כלי עד הלילה ואז יבערנו, ע"כ. ובמג"א (שם, ס"ק ב') מייתי למ"ש בשל"ה הק' (מסכת פסחים, ד"ה ערב) דיוציא החמץ ע"י עכו"ם, דאתי עשה דרבנן דתשביתו ודחי לר"נ דרבנן דאמירה לעכו"ם, וע"ש בכל מאי דמקשי המג"א ז"ל אהא.

והנה בהגהות נתיב חיים (שם) כתב וז"ל: וי"ל דשל"ה איירי בחמץ שנתבטל, ואינו אלא מצות עשה דרבנן להשבית מביתו שמא יבוא לאוכלו, וכיון שנותן לעכו"ם תו ליכא למיחש שמא יבוא לאוכלו, ועיין ברש"י פרק קמא דפסחים (ו' ע"א ד"ה כופה) ע"ש, ובזה יש ליישב כל הג' קושיות, עכ"ל.

וצ"ב דהנה בשל"ה הק' (שם) כ' וז"ל: ונראה לע"ד דזה מיירי בדליכא כאן גוי, אבל בדאיכא גוי, יאמר לגוי שיוציא את החמץ, ולא מבעיא אם לא ביטלו דאז עובר בדאורייתא, דמותר על ידי גוי, אלא אפילו ביטלו דאינו אלא מדרבנן מכל מקום אתי עשה דרבנן דתשביתו שאור מבתיכם הוי אפילו בביטלו מדרבנן, ודחי לא תעשה דרבנן דאמירה לנכרי שבות (שבת ק"נ א'), כדין עשה ולא תעשה דאורייתא דאתי עשה ודחי לא תעשה כמו מילה בצרעת (כתובות מ' א') וכלאים בציצית (יבמות ד' א'), עכ"ל. וע"ש בכ"ד. והא קמן דהשל"ה הק' מיירי להדיא נמי היכא דלא ביטלו, ואעפ"כ התיר זה ע"י גוי, ודוק היטב.

סימן ע"א

בדינא דהמוצא חמץ בביתו ביו"ט דפסח אי מהני לביעורי ע"י עכו"ם, או"ד דכיון דעכו"ם לאו בר שליחות אכתי לא מקיים מ"ע דתשביתו

שו"ע סימן תמ"ו (סעיף א'): המוצא חמץ בביתו, אם הוא בחול המועד יוציאנו ויבערנו מיד, ואם הוא יום טוב יכפה עליו כלי עד הלילה ואז יבערנו, ע"כ.

והנה במג"א (שם, ס"ק ב') כתב בתו"ד וז"ל: ובשל"ה [ריש מסכת פסחים ד"ה ערב] כתב דיוציא החמץ ע"י עכו"ם, דאתי עשה דרבנן דתשביתו ודחי לא תעשה דרבנן דאמירה לעכו"ם, עכ"ל, וע"ש בכ"ד.

ובהגהות הגרעק"א ז"ל (שם ס"ק ב') כתב עלה וז"ל: לענ"ד יש לפקפק, די"ל דלא מקיים בזה עשה דתשביתו כיון דמבערו ע"י נכרי ואין שליחות לנכרי, והוי כנעשה הביעור מעצמו דלא מקיים עשה דתשביתו, עכ"ל.

ועיין נמי במג"א (שם) דכתב בהמשך דבריו, וז"ל: ונראה לי דשרי להטילו לים ע"י עכו"ם, דהוי ליה שבות דשבות דשרי במקום מצוה, עכ"ל. וע"ש דציין כ"מ דחזינן כעי"ז, וע"ש בכ"ד.

ובהג' הגרעק"א ז"ל (שם, ס"ק ד') כתב עלה וז"ל: לפי מה שכתבתי לעיל [=ס"ק ב'] דעל ידי נכרי לא נתקיים עשה דתשביתו, י"ל דמגרע דאם כופה עליו כלי ומבערו בחול המועד הוי תיקון ללאו ואינו עובר למפרע, אבל אם יטיל לים ע"י נכרי חסר התיקון של הלאו, עכ"ל.

ברם מצאתי בהג' טהרת השלחן להגרי"צ שפירא זצ"ל (הנדפס בילקוט מפרשים דשו"ע מכון ירושלים ת"ו) דכתב אדברי הגרעק"א ז"ל דס"ק ב', וז"ל: לענ"ד דבזה שנותנו לעכו"ם להוציאו ולבערו זהו גופא מיקרי השבתה, ולא שייך בזה שליחות, ועיין בדיבור הסמוך שכתב כעין זה, עכ"ל. [וכפה"נ מ"ש הטה"ש בדיבור הסמוך כ' כעי"ז, היינו דהגרעק"א ז"ל כתב בס"ק ד' כמ"ש איהו גופי' בס"ק ב' דכל שנותנו לנכרי לא קיים הא דתשביתו].

והכי נמי קחזינא בספר משמרת חיים למרן הגרח"פ שיינברג זצוק"ל (ח"א, פסח, ס"ק ה') דמייתי למ"ש המג"א והגרעק"א ז"ל, וכתב ליישב בזה וז"ל: ונראה דשליחות בעינן רק היכא דהוא צריך לעשות מעשה, כגון בקידושין וכדומה דהוא צריך לעשות מעשה קידושין, והחידוש דשליחות דחשוב כאילו הוא עשאו, אבל גבי מצוה דתשביתו אין המצוה לעשות מעשה השבתה, אלא המצוה לראות שהחמץ אינו בעולם, והמעשה השבתה הוא רק היכי תמצא לראות שהחמץ לא יהא בעולם, ולכן כיון שהוא רואה שהנכרי יזרקנו לים הוא מקיים המצוה דתשביתו אף בלי החידוש של שליחות, דאף דלא עשה המעשה של זריקה לים, מ"מ הוא עסק שיבוער החמץ מן העולם, ולכן אף דאין שליחות לעכו"ם מ"מ קיים המצוה דתשביתו, עכ"ל.

ובאמת דאיכא לעיוני לדברי המשמרת חיים היכי הוי דינא בנעשה הביעור מעצמו (וכגון דנפלה דליקה וכילתה החמץ), אי קיים מ"ע דתשביתו אחר דסו"ס נעשתה התוצאה, או דמ"מ אף איהו מודי דעכ"פ יש לו **להתעסק** שתגרם התוצאה, וע"כ הוא דס"ל דאע"ג דליכא שליחות לנכרי מ"מ כיון **דנתעסק** לגרום התוצאה שפיר קיים מ"ע דתשביתו, משא"כ דנתבער מעצמו דכיון דלא היה לו יד בעסק זה לא קיים המ"ע, ויש לדון בזה.

ואמנם לדברי הגרעק"א ז"ל נראה ברור דס"ל דדינא דתשביתו רמיא אדידיה בדייקא (או ע"י שליח ישראל דשלוחו של אדם כמותו, ומ"מ מצוה בו יותר מבשלוחו), ואכתי כל דקיים הביעור ע"י שליח גוי כיון דרמיא הך מצוה אדידיה לא מהני לאחשובי דקיים מ"ע דתשביתו, דל"ש לייחס פעולת ההשבתה אליו, ואע"ג דהתעסק בזה מדאין שליחות לעכו"ם והו"ל כנשרף מאליו דאינו מקיים המ"ע דתשביתו. ודוק בזה.

וע"ע בספר ברכת מרדכי להגרב"מ אזרחי שליט"א הנדפס ע"ס משמרת חיים, מש"כ לדון בקושייתו דמהשמ"ח דמייתינן ומאי דחדית בזה, והרבה יש לדון בהא, ואכמ"ל.

ובעיקר דינא דתשביתו והמסתעף עיין מאי דהאריך בהא מרן רשכבה"ג הגר"ש הלוי ואזנר זצוק"ל בתשובותיו שבט הלוי חלק רביעי (סימן מ"ה), ע"ש היטב.

סימן ע"ב

היכא דנתגלגל ביו"ט חמץ מגגו של גוי לגגו של ישראל, והישראל נוהג איסור בפת ש"ג בכולא שתא, אי בעי למכפי עלי' כלי

שו"ע סימן תמ"ו (סעיף ג'): גגו של אינו יהודי שהיה סמוך לגגו של ישראל, ונתגלגל החמץ מגגו של אינו יהודי לגגו של ישראל, הרי זה דוחפו בקנה. ואם היה בשבת או ביום טוב כופה עליו כלי (דאסור לטלטלו ביום טוב ושבת), ע"כ.

ובמ"ב (שם, ס"ק ט' ד"ה הרי זה דוחפו) כתב וז"ל: אף דאין החמץ שלו ואינו עובר בבל יראה, מכל מקום אסור להשהותו ברשותו דילמא אתי למיכל מינה בשעה שעולה על הגג להשתמש בו, עכ"ל.

ויש לעיין בזה לפימ"ש בביאוה"ל לעיל סימן ת"מ (ד"ה כדי שלא ישכח ויאכלנו) בסו"ד וז"ל: ודע עוד דאפילו במקום שנוהגין איסור בפת עכו"ם גם כן צריך מחיצה, ולא אמרינן דבלאו הכי בדילי מיניה, דלא אמרו כן בש"ס אלא בחמץ של הקדש, ומשום דהקדש חמירא דאית ביה מעילה וכולי עלמא זהירי ביה, ולא כן בפת גוי שאינו אלא חומרא בעלמא, כן כתב רבינו מנוח, וכן הסכים במאמר מרדכי **שלא כר"א מזרחי שרצה להקל בזה, עיין שם**, עכ"ל.

ואכתי י"ל שיטתי' דר"א מזרחי ז"ל דס"ל דא"צ ליעביד מחיצה לפש"ג, אי נוהגין בו איסור, היכי הוי דינא בהיכא דנוהגין איסור בפש"ג ונתגלגל ביו"ט פש"ג מגגו דגוי לגגו דישראל, אם אמנם גם בזה הוא דא"צ לכפות עליו כלי.

ואמנם יש לעיין אם הכא נמי יודי הר"א מזרחי ז"ל דבעי למכפי עלי' כלי, דהנה לעיל מיירי בחמץ דגוי המופקד אצלו, ובזה שפיר י"ל דכיון דדרך לייחד מקום להפקדון, ובשגם בכולא שתא נזהר מפש"ג שליח גוי כיון דרמיא הך מצוה אדידיה לא מהני לאחשובי דקיים מ"ע דתשביתו, דל"ש לייחס פעולת ההשבתה אליו, ואע"ג דהתעסק בזה מדאין שליחות לעכו"ם והו"ל כנשרף מאליו דאינו מקיים המ"ע דתשביתו. ודוק בזה.

וע"ע בספר ברכת מרדכי להגרב"מ אזרחי שליט"א הנדפס ע"ס משמרת חיים, מש"כ לדון בקושייתו דמהשמ"ח דמייתינן ומאי דחדית בזה, והרבה יש לדון בהא, ואכמ"ל.

ובעיקר דינא דתשביתו והמסתעף עיין מאי דהאריך בהא מרן רשכבה"ג הגר"ש הלוי ואזנר זצוק"ל בתשובותיו שבט הלוי חלק רביעי (סימן מ"ה), ע"ש היטב.

סימן ע"ג

בהא דכתב המ"ב ז"ל דחמץ דעכו"ם שנתגלגל מגגו דעכו"ם לגגו דישראל, דבחוה"מ דוחפו בקנה לגגו דעכו"ם "או לרשות הרבים"

שו"ע סימן תמ"ו (סעיף ג'): גגו של אינו יהודי שהיה סמוך לגגו של ישראל, ונתגלגל החמץ מגגו של אינו יהודי לגגו של ישראל, הרי זה דוחפו בקנה, ואם היה בשבת או ביום טוב כופה עליו כלי (דאסור לטלטלו ביום טוב ושבת), ע"כ.

והנה במ"ב (שם, ס"ק י"א ד"ה דאסור לטלטלו וכו') כתב וז"ל: היינו אף על ידי דחיפה בקנה דטלטול מן הצד שמיה טלטול, וישהנו עד חול המועד ואחר כך ידחפנו לגגו של עכו"ם או לרשות הרבים, עכ"ל.

וצריך עיון היאך שרי לגלגלו לרה"ר, דלכאורה מ"ט לא ניחוש שיבוא קטן ישראל לאוכלו. וצ"ל דתו"מ יקרא להגוי לקחתו, או דידרוס על החמץ ברגליו. ועי' מש"כ בזה לעיל סימן ס"ז, ודוק. א"נ מיירי באופן שלא יראוהו ברה"ר. ברם למאי דאמר לן מו"ר מרן הגרח"ק שליט"א (שם), אין לחוש בזה כלל.

והא דמפסיד חמצו דעכו"ם, י"ל דהא אי לאו במקום חילול ה' אסור להחזיר אבידתו דעכו"ם, וכמבואר בשו"ע חו"מ (רס"ו, א'), ע"ש היטב, והכא דנתגלגל חמצו דעכו"ם לרשותו דישראל אסור להשיבו, וע"כ הוא דשרי לי' לאבדו, והא דיכול לדחפו לגגו דהעכו"ם י"ל דהא עושה כן לצרכו ולא משום השבת אבידה, וק"ל.

סימן ע"ד

היכא דמצא פת בפסח בביתו ואינו יודע אי דחמץ או דמצה הוא דשרי באכילה אם היינו דייקא אחר הפסח

שו"ע סימן תמ"ו (סעיף ד'): מצא פת בפסח בביתו ואינו יודע אם הוא חמץ או מצה מותר אפילו באכילה, דאזלינן בתר בתרא, ע"כ, וע"ש בכל דבריו.

ובביאור הלכה (שם, ד"ה מותר ואפילו באכילה דאזלינן בתר בתרא) כתב וז"ל: הרי"ף והרמב"ם והרא"ש השמיטו דין זה לגמרי, ועיין באחרונים שנדחקו בזה, והנה בפירוש רבינו חננאל שבידינו אשר יצא כעת לאור בעזרת השם יתברך, כתב להדיא בהאי סוגיא שכל עיקר דין זה הוא רק אלאחר הפסח, עיין שם, ומובן טעמו דעל תוך הפסח שהוא בכרת לא הוי מקילינן כולי האי לאכול דבר שהוא חשש חמץ גמור, רק בלאחר הפסח שהוא מדרבנן, ואפילו למאן דאמר שהוא מדאורייתא על כל פנים אין בו כרת לכולי עלמא, ואפשר דמשום טעם זה השמיטו הראשונים, דלא היה ברירא להו דבר זה, **ולמעשה בודאי אין להקל בתוך הפסח כנגד הרבינו חננאל, שכל דבריו הם דברי קבלה**, עכ"ל.

[וע"ע בפר"ח שלהי סי' תמ"ו ובס' שמן המאור (סי' תמ"ו) מ"ש בדעת הר"מ ז"ל, וע' נמי בס' מעיל שמואל עמ"ס פסחים להגרש"א יודלביץ זצ"ל (דף ז' ע"א) מש"כ בזה באורך, ע"ש].

ועיין נמי בכף החיים (שם, ס"ק כ"ח ד"ה דאזלינן בתר בתרא) וז"ל: דין זה הוא מגמ' פסחים ז' ע"א, והרי"ף והרמב"ם השמיטוהו, וכתב הצל"ח דס"ל דרב מרא דשמעתא ס"ל כר' יהודה דחמץ אחר זמנו אסור מה"ת, וא"כ חמץ לא הוי דשיל"מ, אבל לר"ש דקיי"ל כוותיה דחמץ לאחר הפסח מותר הוי דבר שיל"מ, ולא אזלינן בתר הרוב בדשיל"מ, וה"נ לא אזלינן בתר בתרא יעו"ש, והביאו חקת הפסח אות ד', וכתב אבל מרן ז"ל דפסק דין זה ס"ל אע"ג דקי"ל כר"ש דחמץ לאחר הפסח מותר מה"ת לא חשיב דשיל"מ, מדכתב בסימן תמ"ז סעיף ב' דחמץ מו' שעות ולמעלה דינו כשאר איסורים וכו', יעו"ש. ור"ח על הש"ס פי' דמ"ש הגמ' הפת מותרת היינו לאחר הפסח יעו"ש, **וא"כ כיון דיש פלוגתא בזה ויש בו איסור כרת נראה דיש להחמיר, ואין להתירו רק לאחר הפסח**, עכ"ל.

והנה מאי דמחמיר הביאוה"ל ז"ל בהא לצד דכל דברי ר"ח ז"ל דברי קבלה, עי' בס' שם הגדולים למרן הגרחיד"א ז"ל (ערך רבינו חננאל) דכ' וז"ל: רבינו חננאל דבריו דברי קבלה, ובתוס' בעירובין ריש דף מ"א מפורש שהי"ל קבלה אף בעניני התנאים, ועמ"ש הרב מעדני מלך ס"פ שבועת הדיינים, עכ"ל. ולפי"ז א"ש, ברם הכה"ח ז"ל דנקיט טעמי' לפי דאית ביה פלוגתא ויש בו איסור כרת, ע"כ יש להחמיר בי' ואין להתירו רק אחה"פ, בזה צ"ע דאכתי נימא הכי בכל פלוג' דאיכא בהל' שבת ומ"ט שאני (ואפשר דכוונתו לצד דדברי ר"ח ז"ל דברי קבלה, ומ"מ הא לא כ' כן, וצ"ב).

בר מן דין ע' בחזו"א (או"ח הלכות פסח סימן ק"כ ס"א) דמייתי לדברי הביאוה"ל ז"ל, וקמתמה עליה וז"ל: והדברים תמוהים מאד דמימרא שלימה נאמרה דמותרת, ואנן ניקו ונימא דמותרת לאחר הפסח, ולמה העלימו הדבר בגמ' והניחו לטעות לכל התלמידים, ועוד דבגמ' פריך פשיטא, ואי בפסח באמת אסורה היכא פשיטותא, ולשון ר"ח שכתב פי' אחר הפסח קאי לפרש לשון הגמ' רבו ימי מצה, ופירשו דר"ל רבו ימים אחר כניסת הפסח, עכ"ל. וע"ע בהנדפס שם בגליון דמייתי מכת"י מרן החזו"א ז"ל דהדר מסיום הפי' בדברי הר"ח, וכתב להגיה כדלהלן "ונראה דר"ח מפרש דרבו ימי מצה, ר"ל דכח ריבוי במדה שהיה אפשר להתעפש הרבה היה ע"י ימי המצה, דהיינו כל ימי הפסח, וכדאמר כל יומא ויומא, ורהיט הדבר דכל ימי הפסח קאמר, וא"כ הנידון לענין אחר הפסח, ואמנם הדין הוא הכל לפי דעת המומחים באותו דבר אם יש אפשרות להתעפש וכדאיתא בשו"ע, עכ"ל וע"ש.

תו יש לדון במ"ש הביאוה"ל ז"ל בביאור טעמי' דר"ח ז"ל "ומובן טעמו דעל תוך הפסח שהוא בכרת לא הוי מקילינן כולי האי לאכול דבר שהוא חשש חמץ גמור" וכו', דצ"ב דאחר דפסקינן דאזלינן "בתר בתרא" אכתי בפשיטות אסתלק לי' ספיקא, וליכא חששא דחמץ כלל.

ובחופשי בזה מצאתי בספר הערות עמ"ס פסחים ממרן רשכבה"ג הגרי"ש אלישיב זצוק"ל (ז' ע"א ד"ה כיון שרבתה מצה מותרת) דכ' בתו"ד וז"ל: אכן בפירוש ר"ח כתב דסוגיין מיירי רק להתיר לו לאכול אחר הפסח, ומשמע בדבריו דלאכול בפסח לכו"ע אסור ואין להתיר כלל, וטעמו י"ל דכיון שהחמירו חכמים בפסח דאוסר בכל שהוא, מסתבר שלא הקילו חכמים לסמוך על עיקר הדין דעלמא דאזלינן בתר רובא או בתר השתא, ורק לגבי האיסור של חמץ שעבר עליו הפסח התירו [אבל לא להתיר לאכול בפסח ספק חמץ שיש בו כרת, ועי' ביאוה"ל שם], עכ"ל. ולפי"ז יש ליישב מאי דכתיבנא דאמנם שאני הכא מכל דוכתא דאזלינן בתר בתרא לכל מילי, ואמנם יש לעי' בזה דמפשטי' דגמ' והשו"ע ז"ל משמע בהדי' דקאי נמי אפסח גופי', וצ"ע. וע"ע בשונה הלכות (תמ"ו, ז') דמייתי לדברי הביאוה"ל, וכתב עלה דבחזו"א תמה מאד ע"ז, וכתב שאין כונת ר"ח לזה, ע"ש היטב.

[והרבה יש להאריך בענין פירוש הר"ח ז"ל הנמצא בידינו, ועי' מאי דכתב בזה בספר גן נעול להרה"ג ר"י לוי שליט"א הנדפס עתה בהל' צניעות ודיני ריחוק מהעריות, חלק ראשון (יסודות בצניעות, ס"ק י"א, עמוד כ"ח ד"ה וכעת מצאתי, ואילך) מש"כ בזה מספרי דרבנן, וצ"ע].

הערות והארות

אברכי ורבני הכוללים
"אליבא דהלכתא"

סימן תל"ב

בגדר בדיקת חמץ

יש לחקור חקירה יסודית בגדר החיוב דבדיקת חמץ, דיש מקום לומר דהוא דין על הגברא שיבדוק שאינו עובר בב"י וב"י. ואפשר לומר דהחיוב הוא מצד הבית, לבדוק שאין בו חמץ.

ועיין אבן האזל פ"ב מחו"מ ה"י, שתלה הנידון שם במח' רש"י ותוס' בטעם הבדיקה, דלרש"י שהחיוב הוא כדי שלא יעבור על ב"י וב"י, החיוב הוא על הגברא לבדוק שאינו עובר על ב"י. אבל לתוס' דהחיוב הוא משום שמא יבוא לאוכלו, לפ"ז י"ל דגדר החיוב הוא לגור בבית בדוק מחמץ, והוא דין על הבית.

ויש מקום לומר דנפקא מהאי חקירה גם דאם החיוב הוא על הגברא לבדוק, י"ל דכל מה שמוטל עליו לבדוק הוא חיוב אחד, ואם חייב לבדוק כמה מקומות, הכל חיוב אחד. משא"כ א"נ דהחיוב הוא על הבית, י"ל דכל מקום בבית הוא סיבה וחפצא בפני עצמו לחייב לבדוק באותו מקום.

(ונפק"מ אם בדק רק מקום אחד, או שבאפשרותו לבדוק רק מקום אחד, דא"נ דהחיוב הוא על הגברא לבדוק שאין ברשותו חמץ, א"כ כל כמה שלא סיים את הבדיקה לא בירר שאינו עובר. משא"כ א"נ דהבדיקה היא מצד המקום, כל מקום שבדק שאין שם חמץ, יש בזה חפצא נפרד, ואין לזה שייכות עם מה שיש מקומות שלא בדק. ודו"ק).

ואולי יש להסביר ע"פ חקירה זו כמה נידונים בדיני בדיקת חמץ.

א. בסימן תל"ב סעי' ב' במ"ב סק"ז כ' המ"ב: ועיין בח"א שכתב דאם בודק ביתו וחנותו והחנות הוא בחצר אחרת צריך לחזור ולברך. אמנם מצאתי בחק יוסף ובמאמר מרדכי שדעתם דכולהו חדא מצוה היא שמחויב לילך ולבדוק כל המקומות שיש בהם חמץ, ואין שייך לומר דהליכה הוי הפסק בזה, עכ"ל.

ועיין בפר"ח שביאר הא דההליכה אינה הפסק, כיון דהכא הוא מחוייב בהליכה מחמת המצוה, דהרי יש לו חמץ כאן ושם, וכדי לבדוק בשני המקומות הוא חייב גם ללכת מהכא להתם.

ויש מקום לתלות פלוגתא זו בחקירה הנ"ל, דהנה יש להבין מה שכתב הפר"ח דכיון דמחוייב לילך לבדוק הוי ההליכה גופא חלק מהמצוה ול"ח הפסק, דהנה אם נמצא בריחוק מקום מביתו ומברך, ודאי לא יסבור הפר"ח דההליכה אינה הפסק כיון דהוא מחוייב ללכת כדי לבדוק, וודאי הוי הפסק.

ונראה דסברת הפר"ח היא דכיון דהחיוב בדיקה הוא על הגברא, ומוטל עליו חיוב 'אחד' לבדוק את כל המקומות, נמצא דהחיוב בדיקה מחייב אותו גם את ההליכה מהבית לחנות, ושפיר איכא למימר דההליכה אינה הפסק.

אבל א"נ דהחיוב הוא על המקום, לכאורה א"ש יותר סברת החיי אדם כיון דשני המקומות הם שני חיובים נפרדים, ואין שייכות ביניהם, שפיר הוי ההליכה הפסק.

ב. עוד יש לתלות בחקירה זו משכ"כ המ"ב שם ס"ק י"א, בדין אם יכול לשלוח שליח שיבדוק חמץ במקומו, וז"ל: ואם לא שמעו ברכתו לכתחילה אין לשלחם לבדוק. ומ"מ אם קשה לו לגמור הבדיקה בעצמו יכול לבקש לאחר שיסייענו, ואותו אחר א"צ לברך שכל הבדיקה מצוה אחת היא, וכבר בירך הבעה"ב עליה, עכ"ל.

ונראה כוונת המ"ב דאם מתחילה לא היה כוונתו לבדוק את כל הבית, לא ישלח אחר לבדוק. ורק אם קשה לו לגמור את הבדיקה - והיינו שמתחילה היה דעתו לבדוק את כל הבית, ובאמצע הבדיקה נתעורר לו קושי לגמור, יוכל לשלוח אחר. והחילוק הוא דאם לא בירך על דעת לבדוק הכל חלה הברכה רק על מה שרצה לבדוק, משא"כ אם בירך על דעת לבדוק הכל הברכה חלה על בדיקת כל הבית. (אכן ממש"כ המ"ב "לכתחילה" אין לשולחם לבדוק, משמע דבדיעבד יוכל, וצ"ע).

(והחידוש בזה דלולי דברי המ"ב היה מקום לומר דהברכה חלה רק על כל מה שהוא יבדוק, והיינו על כל המעשה שלו, אבל על מה שלא עשה איך תחול הברכה).

ואולי גם סברא זו תליא בחקירה הראשונה שהבאנו, דא"נ דהמצוה היא על הגברא, וכל מה שבודק הוי מעשה מצוה אחד, א"ש דכיון בירך על המעשה הזה, חלה הברכה על כל מה שמחוייב לבדוק, ואף אם שולח אדם אחר במקומו אינו צריך לברך, כיון שכבר בירכו על המעשה הזה.

משא"כ א"נ דכל מקום ומקום הוא חיוב נפרד, י"ל דכל מה שיכול לברך על הבדיקה כולה יחד הוי היכא דהכל הוא מעשה שלו, וכיון דאין הפסק בין המעשים עולה על כולם ברכה אחת. אבל אם בסוף הוא לא בודק, איך שייך לומר שחלה הברכה על כל הבית.

ג. לגבי אם יוכל לבדוק בליל י"ג, הביא השעה"צ (סי' תל"ג סק"ה) וז"ל: והנה מדברי הפר"ח והגר"א והלק"ט וחק יעקב משמע דאפילו לכתחלה יכול לבדוק בליל י"ג לאור הנר אם רק מתכוין לשם בדיקה. אכן בספר חק יוסף פקפק ע"ז, דאף דמצד הבדיקה אין קפידא בזה מ"מ יש למנוע מזה דיפסיד אז הברכה, לפי מה דקיי"ל כרמ"א בסימן תל"ו דהבודק קודם הזמן לא יוכל לברך (והוי דומיא דקיי"ל דערום לא יתרום משום שאינו יכול אז לברך).

ושמעתי דיש נוהגים לבדוק קודם ליל י"ד, ולשייר לליל י"ד איזה מקום שאינו בדוק כדי לא להפסיד את הברכה. ויש לדון בזה, דהנה סברת החק יוסף שלא לבדוק מוקדם אי"ז משם הברכה, והיינו שאם יבדוק מוקדם הרי הוא מפסיד את הרבכה, אלא משום הבדיקה, והיינו שאם יבדוק מוקדם, הבדיקה דאז היא בלא ברכה. וא"כ מה מהני אם ישייר לבדוק משהו לליל י"ד, סוף סוף הא מה שבדק קודם בדק בלא ברכה.

ונראה גם בזה לבאר ע"פ החקירה הנ"ל, דאם כל מקום ומקום הוי חיוב נפרד, לכאורה נראה כמש"כ דאף אם משייר מקום שאינו בדוק לליל י"ד, סו"ס הא מה שבדק קודם ליל י"ד הוי בדיקה בלא ברכה.

אכן א"נ דהכל חיוב אחד, נמצא דכל כמה דלא גמר לבדוק לא קיים את חיובו (דעדיין לא בירר שאינו עובר על ב"י), ונמצא דסיום הבדיקה שעושה בליל י"ד הוי אותו מעשה שעושה קודם. ואפשר להבין דמהני מה שמברך בליל י"ד להחשיב שהבדיקה היתה בברכה. ודו"ק.

נתן קצנלבוגן - בני ברק

סימן תל"ג

ברכה בבדיקת בתי כנסיות

שו"ע (סי' תל"ג ס"י): בתי כנסיות ובתי מדרשות צריכים בדיקה וכו', וכ' במשנ"ב דיכולים לברך על בדיקה זו. וצ"ב על מי מוטלת הבדיקה ולמי שייך החמץ, דהנה יש בתי כנסיות של כרכים ושל כפרים כמ"ש בשו"ע הלכות ביהכ"נ, וביהכ"נ של כפרים שייך לכל בני הכפר, וא"כ ה"ז שותפות ועליהם מוטל לבדוק, וא"כ השמש נחשב שליח. אך אמאי זה מוטל עליו, ומתי קיבל על עצמו ליטול עליו חיוב השותפין. ובביהכ"נ של כרכים לכאורה ה"ז כמו הפקר, וצ"ע.

שלמה יוסף בביוף - נוה יעקב

האם יש צורך לכבות את אור החשמל הדולק בבית בעת בדיקת החמץ

כתב בשולחן ערוך (סימן תל"ג ס"א): הבדיקה צריך שתהיה לאור הנר ולא לאור הלבנה. ואם עבר ולא בדק ליל י"ד, כשבודק ביום י"ד לא יבדוק לאור החמה אלא לאור הנר.

הנה לכאורה יש מקום לומר שיצטרך לכבות את אור החשמל בעת הבדיקה, כדי שתהיה הבדיקה לאור הנר דווקא, דאל"כ הוי כשרגא בטיהרא, וגם ע"י שיכבה את אור החשמל אור הנר יאיר טפי, לפי מה שאמרו בירושלמי (ריש פסחים) שהנר מאיר בלילה יותר. אך אפשר שכ"ז שייך רק ביום, אולם בלילה סו"ס לילה הוא, ואף על פי שיש חשמל, יוכל הנר להאיר לו היטב בחורים ובסדקים. ובפרט שע"י החשמל בודק טוב יותר, מה שאין כן אם יבדוק רק לאור הנר. ולגבי חורים וסדקים כמו מתחת למגירות, משתמש באור הנר. ובירושלמי שם איתא להדיא, שגם אור היוצא ממרגליות מאיר יותר בלילה, וא"כ שייך זה בכל אור המאיר, וה"ה אור החשמל. ואפשר דה"ה אור הנר כאשר החשמל מאיר.

וכ"פ בשו"ת משנה הלכות (חלק ט"ו סימן צ"ב) שאין לכבות את החשמל בעת בדיקת חמץ. גם בהגדה של פסח החזון איש (עמוד י"ט) כתבו שהחזון איש לא היה מכבה את אור החשמל לפני הבדיקה.

ובספר שלמי מועד (עמ' שי"ב) כתב בשם הגרש"ז אויערבך, שאין צורך לכבות את החשמל בשעת הבדיקה. והביא שם שאדרבה הגרש"ז אויערבאך היה מקפיד להדליק את האור בשעת הבדיקה, ופעם אחת נשרפה נורת החשמל בעת הבדיקה, ולא המשיך בבדיקה עד שהביאו נורה חדשה.

ויש שהביאו ראיה לזה, ממ"ש בשו"ע (סימן תל"ג ס"א) ובב"י שם בשם רבינו ירוחם לגבי הבודק ביום, שצריך לבודקו לאור הנר. הרי שגם כשיש אור גדול ביום, הצריכו לבדוק לאור הנר. ולא מצינו שיצריכו בבדיקה זו שיאפיל את החדר כדי שאור הנר יהא ניכר.

ויש שכתבו סברא נוספת (אור לציון ח"ג פ"ז) משום שעיקר אור הנר הוצרך בשביל חורין וסדקין, וכיום אין מצוי כ"כ חורין וסדקין, וצ"ע. ובהל' חג בחג (עמ' ע"ט) כתב בשם הגרי"ש אלישיב, שלא הוצרכו בדיקה לאור הנר רק לחורין וסדקין, אבל באמצע החדר ושלחנות וכדו', סגי במשמוש היד. וסייע לזה מדברי הרמב"ם (חמץ ומצה פרק ב' הלכה ד'). ויש לציין גם למ"ש הסמ"ק (מצוה צ"ח) אסור לבדוק רק לאור הנר, בד"א בחורים ובמחבואות, אבל אכסדרה שאורה רבה, אם בדק לאור החמה דיו.

והגר"י וועלץ בתשובתו שנדפסה בשו"ת יבי"א ח"ט (אורח חיים סימן ק"א), הביא מ"ש בחזו"ע שיש רוצים להחמיר לכבות את נרות החשמל הדולקות בבית בעת בדיקת החמץ, וג"כ דחה דבריהם. והוסיף על זה, דיעויין בספר יוסף אומץ (אשכנזי, אות תשי"ג) שכתב וז"ל, טוב להיות אצל הבודק עששית ונר דולק בתוכה מלבד הנר שבידו ממש, למען יוכל להכניס הנר בחורין אשר הם סמוכים לחלונות מקום שהרוח שולט, ולא יחוס על כיבויו, שאף אם יכבהו הרוח יחזור וידליקנו תיכף. ואם אין לו עששית, לפחות יתן לנער ההולך עמו ג"כ נר דולק בידו. ע"ש.

וכן כתבו בשם הגרי"ש אלישיב, דא"צ לכבות אור החשמל בזמן הבדיקה, שהרי אור כזה אינו מחשיך את אור הנר, אלא אדרבה מסייע הוא לבדיקה, ורק אם אור החשמל מפריע לו לבדוק בחורים וסדקים, כגון שמסנוור אותו, אז צריך לכבותו. ושכן הורה למעשה הגרש"ז אויערבאך דא"צ לכבות אור החשמל בעת הבדיקה. ובספר קיצור הלכות פסח (באנגלית להגר"ש איידער) כתב כן בשם הגר"מ פיינשטיין, שאין לכבות החשמל, דכל שיש יותר אור עדיף. וכן נהגו אצל החזון איש [שבות יצחק (פסח עמ' ל"ד)].

ואמנם יש שהביאו בשם הגר"ח פנחס שיינברג וכן הגאון ר' צבי פסח פראנק שהיו מכבים את אור החשמל בעת בדיקת חמץ, אך מכל מקום הנה רוב גדולי ישראל סברו וקיבלו שאין צורך לכבות את החשמל, ודלא כמ"ש בשו"ע המקוצר (ח"ג עמ' ה') שיש מחמירים לכבות את החשמל.

וז"ל החזו"ע (עמ' מ'): הנה (בתלמוד ארץ ישראל) בירושלמי (ריש פרק קמא דפסחים דף ד' עמוד א') מבואר, שטעם הבדיקה "בלילה" לאור הנר (ולא ביום י"ד), משום דלא כמה דהוא מנהר, בלילא הוא מנהר ביממא, דאמר רב הונא כד הוינן ערקין באלין בתותה דסדרא רובא (במערות של בית המדרש), היו מדליקין עלינו נרות, בשעה שהיו כהין היינו יודעין שהוא יום, ובשעה שהיו מבהיקין היינו יודעין שהוא לילה, וכהההיא דר' אחייא בר זעירא, דאמר, נח בכניסתו לתיבה הכניס עמו לתיבה אבנים טובות ומרגליות, בשעה שהיו כהות יודע היה שהוא יום, ובשעה שהיו מבהיקות היה יודע שהוא לילה, ע"כ. וכן (בבבלי פסחים ד'.) איתא, בשעה שהנר יפה לבדיקה. וע"ש בר"ן ריש פסחים שאינו רשאי להקדים לבדוק החמץ ביום י"ג לאור הנר, דבירושלמי מוכח דשרגא לא כמו דמנהר בלילא מנהר ביממא ע"ש, וכ"כ הפר"ח ס"ס תל"ג ובעולת שבת ס"ס תל"ג.

וע"פ הירושלמי הנ"ל, יש שרוצים להחמיר להצריך לכבות את נרות החשמל הדולקות בבית בעת בדיקת חמץ, כדי שאור הנר יבהיק ויהיה נוח לבדוק בו, ובלא זה הוי כשרגא בטיהרא. אבל אין זה מוכרח כלל, שעל כל פנים הנר מאיר יפה בחורים ובסדקים, ובמקומות הגלויים אור החשמל עדיף ממנו. וכן העלה בספר מועדים וזמנים על ההגדה (עמוד ד'). ושכן דעת כמה מגדולי דורינו מרבנן קשישאי. וזה פשוט. ע"ש. ועיין עוד בשפת אמת בחידושיו לפסחים (ד'.) ובספר מאור ישראל (שם).

צוריה סייג - צפת

סימן תל"ד

בענין לשון הפקר בביטול חמץ

מ"ב סי' תל"ד סק"ח: "ונכון שיאמר ולהוי הפקר כעפרא דארעא". והיינו משום שלשיטת תוס' שביטול הוא משום הפקר, א"כ לא מספיק שיאמר "ליבטל כעפרא דארעא" משום שאין כאן לשון הפקר, ורק לשי' רש"י שביטול נלמד מתשביתו ואינו הפקר כלל, לדידיה סגי שיאמר "כעפרא דארעא", אבל לתוס' צריך לומר לשון הפקר.

אמנם יעו' תוס' בגיטין ד' ל"ב. ד"ה מבוטלת שגם האומר "מתנה זו תיבטל" הוי ג"כ לשון הפקר [באמת לרש"י שם שיטה אחרת בסוגיא יעו"ש], וא"כ נמצא דתוס' ס"ל שביטול עצמו הרי זה לשון הפקר, וא"כ גם לתוס' סגי שיאמר "ליבטל כעפרא דארעא", דזהו בעצמו לשון הפקר לשיטתם, וא"צ שיאמר לשון הפקר במפורש. ורק לשי' רש"י בסוגיא בגיטין שם אין הוכחה שביטול הוא לשון הפקר. אכן לרש"י בין כך א"צ לומר לשון הפקר בביטול, דלאו מתורת הפקר נגעו בה כלל, וא"כ ממ"נ א"צ לפרש לשון הפקר, וצ"ע.

אברהם הופנונג - רוממה

סימן תל"ו

מפרש ויוצא בשיירא בחמץ ידוע

מ"ב סי' תל"ו סעי' א': מפרש ויוצא לשיירא אם דעתו לחזור קודם הפסח [ולהדעה השניה סעי' ב' אם דעתו לחזור בתוך הפסח] צריך לבער אפי' קודם ל', ואם אין דעתו לחזור קודם ל' א"צ לבער, תוך ל' צריך לבער, וכן בעושה ביתו אוצר אם דעתו לפנות הכל כנ"ל. והנה במ"ב ס"ק ה' הביא מחלוקת פוסקים ז"ל היכא דהוי חמץ ידוע אם סגי בביטול אם אין דעתו לחזור, וכן הביא בס"ק ט"ו לענין אוצר, וכתב שם בשעה"צ אות י"ט ואף דבחמץ שנפלה עליו מפולת מקילינן אף דהוא ידוע, שאני הכא דמניח האוצר עליו בידים והוי כמטמין לכתחלה [מג"א]. ולענ"ד צ"ע, דהא הטעם דחמץ ידוע הוא משום דבחמץ ידוע לא מהני ביטול, עי' ב"ח, או מטעם אחר, אבל עכ"פ מאי שנא אם מטמין בידים או לא, סו"ס הא החמץ ידוע.

והנראה לכאו' בכוונת המג"א, דכוונתו דגבי מפולת הא שיטת רש"י ור"ן דהוי כמבוער מדאו', וכל מה דצריך ביטול הוא משום שמא יפנהו, ולזה מהני גם חמץ ידוע דלא החמירו בזה [ומשמע לפי"ז דחמץ ידוע חמץ הוא], אבל במטמין בידים יעוי' מ"ב סי' תל"ג ס"ק ל"ז שכתב דבמטמין בידים אפי' מפולת לא חשיב כמבוער מה"ת, ובזה צריך ביטול מדינא, ולזה החמירו בחמץ ידוע [אך גם דבריו בסי' תל"ג הנ"ל לא הבנתי].

אוצר תוך ל'

במ"ב סי' תל"ו ס"ק י"ב גבי אוצר תוך ל' אפי' אין דעתו לפנותו קודם הפסח צריך לבדוק, כתב ואם לא בדק קודם צריך לפנות האוצר ולבדוק. ובשעה"צ אות ט"ז. מ"א בשם מהרי"ל והביאוהו האחרונים, אכן בבית מאיר ומאמר מרדכי מפקפקים בזה, דמרש"י משמע דרק לכתחילה לא זהו ביעורו, אבל בדיעבד הרי הוא כמפולת וסגי בביטול, ולמעשה כתב גם המא"מ דאין לזוז מדברי המהרי"ל שכן מוכח ג"כ מהרמ"א לקמיה בשם תשובת הרשב"א, גם י"ל דרש"י לשיטתו כמבוער מה"ת, והלא יש דס"ל דמפולת מן התורה אינו כמבוער, עכ"ד. ועי' ביאור הלכה לענין מפרש תוך ל' אם הלך אם צריך לחזור או לא, ושם הביא בזה מחלו' פוסקים יעוש"ה, וצע"ג דמאי נפ"מ לחלק בין מפרש תוך ל' לעושה ביתו אוצר תוך ל', דבתרוייהו היסוד הוא משום דחל חובת ביעור [ומה דיש לחלק בזה הוא, דטורח פינוי מטורח חזרה קל יותר].

ובמש"כ השעה"צ דיש לדחות הראי' מד' רש"י, דרש"י לשיטתו דהוי כמבוער מה"ת, לענ"ד לא הבנתי דאנן מיירי בביטלו, ושוב אין נפ"מ אלא לענין דרבנן ופשוט, והנה מה שכתי' הב"מ והמא"מ מד' רש"י כוונתם, דמרש"י מבואר דנפלה מפולת אינו אך דאין חיוב ביעור, אלא דזהו גופא הביעור, דגדר ביעור הוא כשהו' במצב שא"א לאוכלו, אבל במפרש נהי דאין חשש שיאכלנו, אבל אין זה ביעור מצד החפצא אלא דהגברא אינו כאן, וכיון דחל עליו חובת ביעור לא פקע [והמודד לכך הוא אם הי' כאן אם הי' צריך לבער], ומ"מ לדינא כתי' המ"ב דאי"ז נפ"מ כיון דעכ"פ חל עליו חובת ביעור ממש ולא ביעור ע"י מפולת [ולכאו' הטעם הוא דמ"מ חיישי' שמא יפנהו, או דבעי' ביעור דליכא ב"י].

ויש לקיים ד' המ"ב, דיל"פ דהיסוד דלכתחלה לא זהו ביעורו הוא משום דלכתחילה בעי' ביעור שאינו עובר בב"י, ולזה דוקא לשיטת רש"י בדיעבד הוי ביעור כיון דמדאו' אינו עובר בב"י, אבל אם נסבור דמדאו' אינו עובר בב"י א"כ אין כאן כמבוער, דמועיל לענין ב"י.

היוצא מבית עכו"ם תוך שלשים יום

בשו"ע סי' תל"ו סעי' ג': ישראל היוצא מבית א"י תוך שלשים יום ונכנס בבית אחר בעיר זו או הולך לעיר אחרת, א"צ לבער בית הא"י שהרי יקיים מצות ביעור באותו בית אחר, אבל אם הוא מפרש או יוצא בשיירא ולא יכנס בפסח בבית, יש מי שאומר שחל עליו חובת הביעור כיון שהוא תוך ל' יום, וצריך לבער בית הא"י שהוא יוצא ממנו כדי לקיים מצות ביעור. ובהג"ה. אע"פ שהא"י יכנס לבית בפסח, וי"א שא"צ כשנכנס בו הא"י, עכ"ל.

ולכאו' קשה הסוגי' דמשכיר ושוכר דאמאי לא נימא דיתחייב המשכיר מטעם דלא גרע ממפרש דחל עליו חובת ביעור, ולא יועיל מה דהשוכר מבער כיון דהוי חיוב גברא, ולכאו' י"ל דהדין חובת ביעור הוא דין שידאג שהבית יהי' מבוער וא"צ דוקא הוא, אבל זה א"א דהא חזי' דסגי בבית אחר, ואלמא דהוא דין גברא שיבער. ובמ"ב שם ס"ק כ"ט כתב לבאר ואם יוצא מבית ישראל וישראל אחר נכנס בו לכו"ע א"צ לבדוק, כי על ישראל השני חל חובת ביעור, ובשעה"צ אות כ"ט מ"א וח"י ומקו"ח, דלא כב"ח וכ"מ מט"ז, ואף דמ"מ הוא לא יקיים מצות בדיקה י"ל דבזה הישראל השני שנכנס שם הוי

כשלוחו [בגדי ישע], עכ"ד. ולפי"ז מיושב ג"כ ההיא דמשכיר ושוכר [ולדעת הב"ח י"ל דמיירי דהמשכיר יש לו בית אחר]. אבל קשה דצריך מינוי שליחות ע"ז. ואין לומר דבסתמ' דעתו ע"ז, דאטו כו"ע גמירי דינא. ולענד"נ די"ל דהדין הוא דהיכא דהבית אינו מבוער אז חלה עליו חובת ביעור, ולא היכא דהבית מבוער, ודוק בזה. ועי' ס"ק כ"ח דהא דמהני אם ילך לבית אחר דיבער הוא או בעה"ב שדר אצלו, דהוי כשלוחו לבער חמצו, ושלוחו של אדם כמותו, ובזה באמת ודאי צריכין לדין שליחות. ומ"מ קשה דאיזה מינוי יש כאן, אבל מה דשייך שיקיים חובת ביעור בחמץ ישראל נראה דלא קשה, כיון דמ"מ חמץ שטעון ביעור הוא, אכן יש להסתפק באמת אם בעי' שיקיים "מצות ביעור" או שיבער, ונפ"מ היכא דלא הלך לדור בבית אחר אלא ביער בית אחר של אדם שדר שם, דמצות ביעור לא קיים [ואמנם הבעה"ב יצא ידי"ח], אבל אם הדין הוא שיבער ויל"פ ביתו באור, בזה גופא דחל עליו חובת ביעור זהו גופי' הקיום מצוה שלו, וצ"ע לדינא.

ומבואר לפי"ד המ"ב בשם הפוסקים דאדם שהולך להתארח בבית הוריו או קרוביו למשך ימי הפסח, א"צ לבער חמצו ולא למכור חמצו ולא ביתו, דזהו הדין המבואר בשו"ע דמפרש ויוצא בשיירא תוך ל' ואין דעתו לחזור, ויש לו או למי שמתארח אצלו בית אחר, חשוב מקיים מצות ביעור, בפרט אם הוא עצמו מבער דזהו ממש הדין בשו"ע.

אכן יש להסתפק היכא דנוסע בליל י"ד ממש, ונראה דאין נפ"מ בזה, דגם תוך ל' חל חובת ביעור, ומ"מ כיון דסו"ס אין דעתו לחזור הגם שכבר חל החיוב לית לן בה, גם י"ל דהיכא דהי' דעתו לילך לא חל מעיקרא החיוב [וע"ז בזה במ"ב שם ס"ק ל"ב לענין אם מוכר החמץ בליל י"ד אם צריך בדיקה קודם שמכר, וא"כ לכאו' ה"ה הכא הגם דאם יסע שוב יפקע ממנו החיוב, מכל מקום כיון דהשתא עוד הוא בבית יש עליו חיוב בדיקה כמו גבי מוכר לנכרי, דהשתא דלא מכר מחויב הוא, ושם הוא מחלו' פוסקים ז'ל. ואולם נלענ"ד דיש לחלק, דהתם דעתו להישאר שם בפסח ולזה יש עליו חיוב, דחז"ל חייבו על בית ישראל כאשר דעתו להישאר שם, ונהי דבדעתו למכור מ"מ השתא מיהא הוי ברשות ישראל, אבל לענין מפרש הפי' הוא דחז"ל לא חייבו אלא למי שדעתו להישאר בפסח, ולא למי שדעתו לילך משם, ואין נפ"מ אימתי הוא הולך, וז"פ בלא ספק, וכל מקום הספק שיש בזה הוא היכא דבתחלת י"ד הי' בדעתו להישאר ושוב נמלך לילך, ונראה דמ"מ כי היכי דחייל ה"ז פקע].

אלא דאם לא ימכור יפסד חמצו, דהוי חמץ שעבר עליו הפסח, דהגם דלית לי' חיוב בדיקה מ"מ הא מבואר ברמ"א סי' תל"ו סעי' א' גבי אוצר חיטים דאסור לאחר הפסח, ומקורו מהרשב"א, והטעם משום דדעתו לפנותו [עי' מש"כ סימן נ"ג ותלוי במש"כ שם]. וכיון דדעתו לאכול מן החמץ אסור. ומ"מ אם עזב הבית לגמרי ומכרו לעכו"ם, בזה שפיר דמי וככל הנ"ל.

המפרש ואין דעתו לחזור קודם לי'

בענין המפרש ואין דעתו לחזור קודם ל' דא"צ לבער, לכאו' לשי' רש"י דטעמ' דבדיקה משום שמא לא ביטל יפה א"כ יקשה דאכתי ניחוש לכך, ומאי איכפת לן שלא יהי' שם בימות הפסח. ונ"פ דכיון דקודם ל' לא חל עליו חיוב לדאוג לביעור מותר לו לילך, ואח"כ שוב לא אטרחוהו חכמים, אך מ"מ נראה דלפי שי' רש"י גם אם ילך לבית אחר ויקיים מצות ביעור לא מהני [ודלא כהראב"ה], כיון דאינו אך חובת ביעור גרידא אלא דיש לו חובה משום ב"י, ודו"ק. אולם עדיין לא מצאנו פתרי לשי' רש"י מהא דכתב בשמי קורה וככר בבור שהק' תוס' דחששא דשמא לא ביטלנו יפה שפיר שייכא. ובעה"י עלה בלבי ליישב בכוונת הגמ' כיון דלא נחית מנפשיה לא אתי למיכלה, אין הכוונה דאיכא חששא דיאכלנו כדעת תוס', אלא דלעולם הטעם שמא לא ביטלנו יפה, אלא דהא הטעם דחוששים שמא לא ביטלו יפה הלא הוא משום שחושב עליו לאכלו, ואיננו מוכן באמת לחשבו כעפר, אבל אם בלא"ה הוא גבוה ואין דעתו לאכול מוכן שפיר לבטלו, ובזה יתפרש היטב מהלך הגמ'. [ומה דראוי להנאה למכרו לנכרי מסתמא לא נחוש לזה].

נדב פרץ - רמת בית שמש

בדין המפרש והיוצא בשיירא קודם הפסח

פסחים ו'. "ואמר רב יהודה אמר רב המפרש והיוצא בשיירא קודם שלושים יום אין זקוק לבער, תוך שלושים יום זקוק לבער", והיינו דהמפרש מן היבשה לים והיוצא בשיירא למקום רחוק, אם יוצא בתוך ל' יום לפסח בעי' ביעור החמץ קודם שיצא מפני שמאז חל עליו להיזהר בצורכי הפסח, וכדתניא שואלין ודורשין בהלכות הפסח קודם הפסח ל' יום, שהרי משה עומד בפסח ראשון ומזהיר על הפסח השני, והיינו שדרש להם בהל' הפסח השני שהוא בי"ד באייר שנא' "ויעשו בני" את הפסח במועדו", וכתיב "ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם" וכו', אבל היוצא קודם ל' יום לפסח דעדיין לא חלה חובת ביעור עליו, ממילא אי"צ לבדוק ולבער החמץ קודם יציאתו. הנה מה דנקט רב "זקוק לבער" ולא נקט "זקוק לבטל", מבואר ברש"י בסה"ע ולכתחילה לא זהו ביעורו.

ואיפלגו בדברי רב, דדעת אביי דהיוצא בתוך ל' יום לפסח דאמר רב דזקוק לבער, זהו דווקא כשדעתו לחזור בפסח, אבל אם אין בדעתו לחזור בפסח אין זקוק לבער, אבל היוצא קודם ל' יום לפסח אף אם דעתו לחזור בפסח אין זקוק לבער החמץ קודם יציאתו, וכנראה הסברא בזה כיון שיצא בזמן היתר שהרי אז לא חלה עליו חובת ביעור, ממילא אף אם יחזור בפסח גופא אין עובר בב"י וב"י, ולכשיבוא יבער. וא"כ לדעת אביי בעינן ב' תנאים המחייבים לבדוק ולבער החמץ קודם יציאתו מביתו, א) כשיוצא מביתו בתוך ל' יום לפסח. ב) בדעתו לחזור בפסח, אבל בחסר א' מהתנאים האלו, דהיינו ביוצא בתוך ל' ולא יחזור בפסח, או ביוצא קודם ל' ואף שבדעתו לחזור בפסח - אי"צ לבער החמץ קודם יציאתו מביתו.

ודעת רבא לפלוג על אביי ומסברא, דהקשה לו דאי בדעתו לחזור לביתו בפסח, אף היוצא הרבה קודם הפסח צריך לבדוק ולבער החמץ שבביתו ואפי' מר"ה, ומפני דכי הדר ביה בימי הפסח עבר עליה, והיה שעתא לאו ברשותיה היא דליבטליה שהרי איסור הנאה הוא ואינו שלו, וכשראהו עובר עליה, ולכך פירש רבא דהיוצא קודם ל' יום דאמר רבא דאין זקוק לבער זהו דווקא כשאין בדעתו לחזור בתוך הפסח לביתו, אבל אם בדעתו לחזור בתוך הפסח לביתו בעי ביעור חמץ אף כשיצא מר"ה, אבל היוצא מביתו בתוך ל' יום לפסח אף אם אין דעתו לחזור בתוך הפסח לביתו - הר"ז זקוק לבער חמצו קודם יציאתו. והיינו דלפי' נפקא לחומרא דבחדא תנאי חייב לבער, והיינו ביוצא בתוך ל' - הר"ז חייב בבדיקה ואף אם לא יחזור בפסח, וביוצא קודם ל' יום אם יחזור בפסח הר"ז חייב, והסברא בזה הוא דביוצא תוך ל' דחל עליה חובת ביעור, ממילא אף אם לא יחזור הר"ז זקוק לבער, דהא נתפס בחיוב הביעור מהא דדורשין בהל' החג קודם הפסח ל' יום. וביוצא קודם ל' לפסח דאע"פ שיצא בהיתר ואין חל עליו חובת ביעור, אך מ"מ כיון שדעתו להיות בפסח בביתו מ"מ אם לא יבער קודם יציאתו יעבור בב"י וב"י כשיראה את החמץ בביתו בפסח, ולכך הר"ז זקוק לבער קודם יציאתו מביתו ואף שיוצא מר"ה [וא"כ לרבא הוא משני טעמים, דביוצא בתוך ל' החיוב מצד דדורשין בהל' הפסח קודם הפסח ל' יום, וביוצא קודם ל' לפסח ודעתו לחזור בפסח החיוב ביעור הוא מצד דלא יעבור בב"י וב"י כשיראה את החמץ בביתו].

ושוין אביי ורבא בב' אופנים: א. ביוצא בתוך ל' ודעתו לחזור בפסח - דזקוק לבדוק קודם יציאתו. ב. ביוצא קודם ל' ואין בדעתו לחזור בפסח - דאי"צ לבדוק כשיוצא. והנה אף לרבא ביוצא קודם ל' ואין בדעתו לחזור בפסח שאין זקוק לבער, יש לברר הטעם דלא מצרכינן לבער קודם יציאתו, והלא סו"ס יש בביתו חמץ בפסח. וצ"ל דאין ה"נ, ובליל י"ד או בע"פ עד חצות צריך לעשות ביטול, ואז מהתורה בודאי שלא עובר, ובפרט דמה שהצריכו חז"ל גם בדיקה הוא שמא יבוא לאוכלו מתוך הרגל כל השנה בהיתר החמץ, והכא ליכא חשש זה כיון שהרי לא יהיה בביתו בפסח, וכן הרי יצא בהיתר קודם ל' יום לפסח, וכה"ג לא גזור רבנן.

ואמרו בגמ' דאזדא רבא לטעמיה, דאמר רבא "העושה ביתו אוצר קודם ל' יום אין זקוק לבער, תוך ל' יום זקוק לבער, וקודם ל' נמי לא אמרן אלא שאין דעתו לפנותו, אבל דעתו לפנותו אפי' קודם ל' יום נמי זקוק לבער", והיינו דמי שהכניס תבואה לאוצרו והיה תחתיה חמץ, אם היה כן בתוך ל' יום לפסח שחל עליו חובת הל' הפסח אז צריך לבער החמץ מהאוצר קודם שמאכסן שם תבואתו ואפי' לא יפנה בפסח, ואם היה כן קודם ל' יום שעדיין לא חל עליו הל' הפסח, בזה תלוי אם אין בדעתו לפנות האוצר בפסח א"כ אי"צ לבער החמץ כשעושה את האוצר, והוי כנפלה עליו מפולת דפטור מלבער, אבל אם בדעתו לפנותו בפסח הר"ז צריך לבער החמץ קודם שבא לעשות שם אוצר, ואפי' שעושה האוצר קודם ל' יום לפסח.

והנה במה דאמר רבא ביוצא קודם ל' יום שאם דעתו לחזור אפי' מר"ה זקוק לבער, וכן בעושה ביתו אוצר קודם ל' יום שאם דעתו לפנותו אפי' קודם ל' יום נמי זקוק לבער, דעת רש"י בסוגיין וכן הריטב"א שאם דעתו לחזור בפסח אז הרי הוא זקוק לבער חמצו קודם שיצא מביתו, או לבער חמצו קודם שיעשה ביתו אוצר, ופרש"י דכי הדר ביה בימי הפסח עבר עליה, וההיא שעתא לאו ברשותיה היא דליבטליה שהרי איסור הנאה הוא ואינו שלו, וכשראהו עובר עליה.

והקשו בראשונים דהרי יוכל לבטל בליל י"ד, ותירצו דדילמא לא מידכר דהא אינו עוסק בביעור, ואפי' אם כן יבטלנו אי"ז מהני דשמא לא יהא לו שהות לבער, דהא הוא מגיע בפסח לביתו, וישכחנו ויאכל לחמץ מתוך שרגילין בו כל השנה.

ולפי"ז איכא למימר דלא פליג אירושלמי דאמר "לא אמרן אלא בשדעתו לחזור, אבל אין דעתו לחזור אפי' קודם ל' יום זקוק לבער", והיינו דלא שנו שאין זקוק לבער אלא בשדעתו לחזור קודם הפסח, אבל אין דעתו לחזור אפי' קודם ל' יום אלא בפסח הר"ז זקוק לבער.

ודעת הרמב"ם (סוף פ"ב מהל' חמץ ומצה) והטור בשם הרי"ץ גיאות והשאילתות דודאי אם בדעתו לחזור בפסח דבעי ביעור לחמצו כשיוצא מביתו אף קודם ל' יום וכד' רש"י, אלא אף אם דעתו לחזור קודם הפסח צריך לבער חמצו שמא תתאחר ביאתו עד תוך הפסח, או שמא יחזור ערב פסח בין השמשות ולא יהיה לו פנאי לבער, ולפי"ז הא דאמר רבא קודם ל' יום אין זקוק לבער כשאין דעתו לחזור היינו שאין דעתו לחזור לא בפסח ולא קודם הפסח אלא אחר הפסח, וכן הדין באוצר. וז"ל הרמב"ם: "המפרש בים והיוצא בשיירה תוך ל' יום זקוק לבער, קודם ל' יום אי"צ לבדוק, ואם דעתו לחזור קודם הפסח צריך לבדוק ואח"כ יצא שמא יחזור ערב הפסח ביה"ש ולא יהיה לו פנאי לבער, ואם אין דעתו לחזור אי"צ לבדוק, וכן העושה ביתו אוצר תוך ל' יום זקוק לבדוק ואח"כ כונס אוצרו לתוכו, קודם ל' יום אם דעתו לפנותו קודם הפסח צריך לבדוק ואח"כ עושהו אוצר, ואם אין דעתו לפנותו קודם הפסח אי"צ לבדוק".

וא"כ נמצינו דפליגי רש"י והרמב"ם ביוצא קודם ל' יום ודעתו לחזור קודם הפסח, אי זקוק לבער חמצו כשיוצא או לאו, וצריך ביאור פלוגתתם. ובפשטות איכא למימר דדעת הרמב"ם ודעימיה דיש לחוש כשבדעתו לחזור אף קודם הפסח, דשמא יתאחר ביאתו ולא יהיה לו פנאי לבער חמצו ויבוא לידי תקלה, ומשא"כ רש"י לא חייש לזה, אמנם גם לפרש"י אם בדעתו לחזור ל' יום קודם הפסח כנראה דס"ל שבעי' בדיקה קודם יציאתו, ומיקרי נמי "דעתו לחזור בימי הפסח", אלא שהרבה קודם לזה רש"י לא חייש.

ושורש פלוגתתם היא בלשון הגמ', דהר"מ למד כך אמר רבא הא דאמרת קודם ל' יום אין זקוק לבער לא אמרן אלא שאין דעתו לחזור - פי' אחרי פסח, אבל אם דעתו לחזור - פי' בין בפסח ובין קודם לפסח, אפי' קודם ל' יום זקוק לבער, ורש"י פי' דקודם ל' יום דאין זקוק לבער לא אמרן אלא שאין דעתו לחזור - פי' בפסח אלא או אחר הפסח או קודם, אבל אם דעתו לחזור - פי' בפסח, אפי' קודם ל' יום זקוק לבער. ועל דרך זה יתבאר בעושה את ביתו אוצר "דקודם ל' יום אין זקוק לבער, ולא אמרן אלא שאין דעתו לפנותו, אבל דעתו לפנותו אפי' קודם ל' יום נמי זקוק לבער", דהר"מ יפרש דאין דעתו היינו שיפנה אחר הפסח, אבל דעתו לפנותו היינו בפסח, וה"ה קודם לפסח, ורש"י יפרש דאין דעתו היינו שאין דעתו לפנותו בפסח אלא אחר הפסח וה"ה קודם לפסח, אבל דעתו לפנותו דזקוק לבער היינו בפסח.

ויש להקשות על פי' הר"א ודעימיה, א. הקשה במהר"ם חלאווה, וזה תימא דא"כ כל מי שיוצא אפי' מר"ה ודעתו לחזור לאחר ל' יום - חייב לבער, דשמא ימלך ולא יחזור עד תוך הפסח, ומשכח חמץ בתוך ביתו ואתי ביה לידי תקלה, ולא מסתברא הכי [וע"ז נצטרך לפרש דגם להר"מ איכא גבול מסוים עד מתי יש לחוש, ולא נתבאר מהו הגדול]. ב. ועוד הקשו במהר"ם חלאוה ובבית יוסף, דהנה רבא דימה דין היוצא בשיירה לדין העושה ביתו אוצר, דשוין דקודם ל' יום ואין דעתו לחזור או באוצר ואין דעתו לפנותו דאין זקוק לבער, אבל אם בדעתו לחזור או לפנות האוצר אף קודם הפסח דצריך לבער החמץ, וליקום באוצר אמאי זקוק לבער כשדעתו לפנותו קודם הפסח, דחששא רחוקה היא לומר שמא יפנה אוצרו ערב פסח ויכלה מלפנותו עד ביה"ש ולא יהיה לו פנאי לבער, והיינו דבעושה ביתו אוצר הרי הוא נמצא כאן בביתו ובעיר, ואיזה חשש יש שמא ישתהה ויתאחר, דלא דמי ליוצא בשיירא דהוא לא כאן בעירו, ויש לחוש שמא יתאחר ביאתו עד לפסח ואתי לידי תקלה. ג. לפי' הרמב"ם יוצא דפליגי הבבלי עם הירושלמי, דהא גירסת הירושלמי לא אמרן דביוצא קודם ל' אין זקוק לבער כאשר בדעתו לחזור והיינו קודם הפסח, אבל אין דעתו לחזור אלא בפסח אפי' קודם ל' יום זקוק לבער, וזהו נגד פי' הרמב"ם דפירש שאם בדעתו לחזור קודם הפסח - הר"ז זקוק לבער [ולפי' רש"י אנו מרויחים דאין פלוגתא בין הבבלי לירושלמי, דרק בדעתו לחזור בפסח - זקוק לבער, אבל כשבדעתו לחזור קודם הפסח אין זקוק לבער].

אמנם יש נמי להקשות על פרש"י, דהנה כתב בב"י, כתבו הגהות בפ"ב דדווקא מפרש בים ויוצא בשיירא דדעתו ללכת רחוק חיישי' להצריכו לבער ל' יום קודם לפסח, אבל שאר יוצא לדרך לא, ודברים הללו הן בודאי א"ש לדעת הרמב"ם ודעימיה דס"ל שביוצא קודם ל' ודעתו לחזור קודם הפסח דצריך בדיקה כשיוצא שמא יתאחר ביאתו, ולכך נקט ר"י אמר רב דיניה "המפרש והיוצא בשיירא", דדווקא הני חיישי' שמא יתאחרו ביאתן עד לפסח, אבל היוצא מביתו ובדרך קרובה אפי' בתוך ל' לא חיישי', אך לדעת רש"י דס"ל דחיובו קודם ל' רק אם בדעתו לחזור בפסח גופא - הר"ז זקוק לבער כשיוצא, א"כ אין נפק"מ בין יוצא לדרך רחוקה או ביוצא לדרך קרובה, ובכל גווני בעי' בדיקה, וא"כ אמאי נקט רב דיניה דווקא במפרש בים וביוצא דשיירא, שו"מ כן בד"מ הארוך וז"ל: בהגהות מימו' וכו' אין להקשות, א"כ כל היוצא לדרך קודם הפסח ודעתו לחזור זמן גדול קודם הפסח יצטרך לבדוק, הא לא קשיא דדווקא היוצא בשיירא או מפרש לים איכא למיחש דלמא משתהי עד ע"פ בירו"ש, אבל לא בדרך אחר, אבל לפירוש רש"י אין לחלק, עכ"ל שם.

ויש לדון היכא שיוצא בתוך ל' ודעתו לחזור קודם הפסח, דלדעת הרמב"ם פשיטא דבעי בדיקה קודם יציאתו כיון דחיישי' שמא יתאחר ביאתו ולא יהיה לו פנאי לבער, אך לדעת רש"י דלא חיישי' כלל לחששא דהרמב"ם, א"כ הכ"נ כיון שבדעתו לחזור קודם הפסח לא יהיה צריך לבדוק קודם יציאתו דכשיבוא יבדוק. או דלמא כיון שהוא יוצא בזמן המחייבו לבדוק דהא ל' יום קודם הפסח שואלין בהל' הפסח, א"כ אע"פ שבדעתו לחזור קודם הפסח יצטרך לבדוק קודם יציאתו. ובאמת מצינו בחידושי ר' דוד (תלמיד הרמב"ן) שכתב להדיא בדעת רש"י דהיוצא בתוך ל' ודעתו לחזור קודם הפסח דאי"צ לבדוק ולבער כשיוצא מביתו, אלא כשיחזור קודם הפסח לביתו או יבער החמץ, ובט"ז כתב עוד סברא בזה בשם הגהת הסמ"ק, דמסתמא כיון דדעתו לחזור קודם הפסח ימהר ביאתו קודם י"ד ואפי' תוך ל' אין זקוק לבער.

ויש חולקין בזה הח"י וחי"ו ומקו"ח, הובאו במ"ב (סי' תל"ו סקכ"א), דבתוך ל' שחל עליו חובת בדיקה אף שדעתו לחזור לביתו קודם פסח חיישי' שמא ישתהה ולא יבוא ועי"כ צריך בדיקה. [וקצת י"ל דבמ"ב נקט ב' טעמים, כיון שחל עליו חובת בדיקה, וגם דחיישי' שמא ישתהה ולא יבוא, והרי אמרן לעיל דרש"י לא חייש לשמא ישתהה, וכל הצד הבא לחייבו בדיקה זהו כיון שיצא בזמן שכבר חל עליו חובת בדיקה]. והנה מצאתי שכן ס"ל להירושלמי לדעה א' שכך הפירוש, וכך נקט הגרח"ק בביאורו על הירושלמי, דכתב הירושלמי: "היוצא לפרש קודם ל' יום אי"צ לבדוק, בתוך ל' צריך לבדוק, הוא דתימר בשיש בדעתו לחזור, אבל אין בדעתו לחזור (אלא בפסח) אפי' קודם לשלושים יום צריך לבדוק וכו', א"ר בא ואפי' יש בדעתו לחזור צריך לבדוק שמא ימלך ולא יחזור". והיינו ביאורו במש"כ א"ר בא, לפרש טעמא כאשר בדעתו לחזור שצריך לבדוק ביוצא בתוך ל', וכן כשיש לו ודאי חמץ דצריך לבדוק אפי' ביוצא קודם ל' - מר"ה, והרי יוכל לבדוק לכשיחזור, אלא הטעם דחיישי' שמא ימלך ולא יחזור עד ביה"ש, וא"כ מבואר לן מדבריו לפי' זה דגם ביוצא תוך ל' לפסח, ובדעתו לחזור קודם הפסח דבעי בדיקה כשיוצא (והרי הירושלמי ס"ל שבועתו לחזור קודם הפסח א"צ לבדוק ביוצא קודם ל', וכ"ד רש"י).

הנה בירושלמי הוסיף דבר חדש בדבריו שכתב: "היוצא לפרש קודם ל' יום א"צ לבדוק, בתוך ל' צריך לבדוק, הדא דתימר בשיש בדעתו לחזור, אבל אין בדעתו לחזור קודם הפסח אפי' קודם לשלושים יום צריך לבדוק, ובספק אבל בודאי אפי' מר"ה".

ומש"כ "ובספק אבל בודאי אפי' מר"ה" איכא בזה ב' פירושים:

א. הר"ן (בדה"ר ב':) וכן בחידושיו פי', דכי אמרינן דקודם לפסח ל' יום אין זקוק לבער, הנ"מ בספק כלומר שאין שם חמץ ידוע, אבל אם יש שם חמץ ידוע בודאי אפי' מר"ה זקוק לבער, ואפי' שאין בדעתו לחזור כלל אלא רק אחר הפסח או קודם לפסח.

והדברים מדוקדקים כן בירושלמי דהא נקט בדבריו "לבדוק" "אי"צ לבדוק" "צריך לבדוק", דמשמע דאיכא ספק אי יש שם חמץ, ולא נקט כגירסתינו בגמ' "זקוק לבער" "אין זקוק לבער", דמשמע שיש ודאי חמץ.

וכן דעת הרמב"ם בסוף פ"ב נקט כהירושלמי תוך ל' יום "זקוק לבדוק", קודם ל' יום "אי"צ לבדוק", וכן בכל ההלכה נקט צריך לבדוק - אי"צ לבדוק. ולא נקט כגירסת הגמ' זקוק לבער או אין זקוק לבער.

ולדיעה זו צ"ל שהגמ' איירי על שיש ביתו ספק חמץ ולא ודאי חמץ, וכך פי' הגמ' אמר רבא הא דאמרת קודם ל' אי"צ לבער והיינו דספק חמץ, כשאין דעתו לחזור, אבל דעתו לחזור אפי' קודם ל' זקוק לבער, וכן יתבאר לענין העושה את ביתו אוצר דאיירי בספק שיש חמץ שם, וע"ז אמרו דקודם ל' יום דאין זקוק לבער זהו כאשר אין בדעתו לפנותו, אבל כאשר בדעתו לפנותו אפי' קודם ל' יום זקוק לבער. אבל ביוצא מביתו ויש לו שם ודאי חמץ, או שעושה ביתו אוצר ויש שם ודאי חמץ - הר"ז זקוק לבער אף ביוצא קודם ל' יום לפסח ובדעתו לחזור אחר הפסח.

ומ"מ לגירסת הבבלי דנקט "זקוק לבער", "אין זקוק לבער", משמע דאף ששייר בביתו חמץ ודאי אם יצא קודם ל' ואין בדעתו לחזור אלא אחר הפסח דאי"צ לבדוק ולבער, וכן בעושה את ביתו אוצר ויש שם חמץ ודאי ועשה כן קודם ל' יום לפסח ואין בדעתו לפנותו, דאי"צ לבער החמץ.

ב. ורבינו מנוח על הרמב"ם פירש דברי הירושלמי שכתב "ובספק אבל בודאי אפי' מר"ה", דקאי על אגברא, והיינו הא דאמרן שביוצא קודם ל' אין זקוק לבער זה דווקא כשאין בדעתו לחזור, והיינו שאין בדעתו לחזור בודאות אלא ספק לו אם יחזור אם לאו, אבל אם בדעתו לחזור היינו בוודאות אז צריך לבער חמצו קודם שיצא מביתו, וכן הדין בעושה ביתו אוצר קודם ל' יום אין זקוק לבער. ודווקא כשאין בדעתו לפנות והיינו בודאי, אבל ספק לו אם יפנה אם לאו, אבל אם בדעתו לפנותו באופן ודאי - הר"ז זקוק לבער החמץ קודם שעושה ביתו אוצר.

ולפי"ז יוצא דדברי רבא קאי גם על היכא דספק אי חוזר וגם על הודאי שחוזר לביתו, אך קצת קשה דלפי"ז נצטרך להעמיס בדברי רבא עוד דין "דבדעתו לחזור או אין דעתו לחזור", גם מתי הוא חוזר האם בפסח או אף קודם לפסח, חוץ מפירושו שפירש דדעתו לחזור היינו בודאי, ואין דעתו לחזור היינו שספק לו אם יחזור.

ולענין הלכה:

א. כל הסוגיא איירי כאשר פירש מיבשה לים, או יוצא בשיירא ולא הניח מי שיבדוק בביתו או שאין לו שכן או חבר שיבדוק, אבל אם מינה לאחר ע"ז והיינו שציוה עליו קודם נסיעתו שיבדוק לביתו קודם הפסח כשיגיע הזמן - שוב אי"צ בעצמו לבדוק דשלוחו של אדם כמותו, ונתבאר לעיל סי' תל"ב במ"ב דלכתחילה טוב יותר למנות אנשים לבדיקה, ואם אין לו יוכל למנות גם אשה לזה.

ב. המפרש מיבשה לים או יוצא בשיירא ואינו מניח בביתו מי שיבדוק, אם יצא בתוך שלושים יום לפסח אפי' אין בדעתו לחזור כלל עד אחר הפסח ולא יראה החמץ שבביתו, אפ"ה הר"ז זקוק לבדוק בלילה שלפני יציאתו לאור הנר

וכן לעשות ביטול, ולא יברך על הביעור, והטעם דמאז חל עליו חובת בדיקה, ושואלין בהל' הפסח קודם לפסח שלושים יום.

ג. ואם יצא קודם שלושים יום לפסח, ודעתו לחזור אחר הפסח (לא קודם הפסח ולא בתוך הפסח) - אי"צ לבדוק החמץ קודם יציאתו, כיון שלא חל עליו תקנת חכמים, וכשמגיע הפסח יבטל החמץ במקום שנמצא, ואף דאין רואה להחמץ עובר משום "בל יטמין", דהא לא בטליה מעיקרא. וע"ע מש"כ להלן באות ז'.

ד. ואם יצא קודם ל' יום לפסח, ודעתו לחזור בפסח - לכו"ע צריך לבדוק החמץ ואפי' ביוצא מביתו מר"ה (ולאו דווקא דה"ה ביוצא מביתו אחר הפסח ודעתו לחזור בפסח הבא), והטעם דכשיבוא פסח לאו ברשותיה קיימא דליבטליה ועובר על בל יראה ובל ימצא, ואף דיוכל לבטל החמץ קודם הפסח, מ"מ כיון שהוא בדרך על הים או בשיירא חיישי' שמא ישכח לבטל, ואפי' אם יזכור לבטל חיישי' שמא יבוא לביתו בפסח, ויאכל לחמץ דמתוך שרגילין בו כל השנה, דהא מה"ט החמירו חז"ל שחוץ מהביטול יעשה ג"כ בדיקה ויוציא החמץ מביתו.

ה. ואם יצא קודם ל' יום לפסח, ובדעתו לחזור קודם חג הפסח, דעת השו"ע בסתם להחמיר כהרמב"ם שאם דעתו לחזור קודם הפסח צריך לבדוק ואח"כ יצא ואפי' יצא מתחילת השנה, דחיישינן שמא יחזור ערב פסח בין השמשות ולא יהיה לו פנאי לבער, וביו"ט לא יוכל לבערו מפני שאין מבערין החמץ ביו"ט ונמצא מקיים החמץ בביתו, ובאחרונים כתבו דאפי' אם ביטל כבר מ"מ צריך לבדוק שמא יחזור וימצא ויאכלנו, וי"א שאי"צ לבדוק אע"פ שדעתו לחזור קודם הפסח כיון שיצא קודם ל' יום, וקיי"ל דסתם וי"א הלכה כסתם ולחומרא כד' הרמב"ם, וז"ל רבינו המ"ב: ולענין דינא פסקו הרבה אחרונים דיש להחמיר כדעה ראשונה, ומ"מ במקום הדחק וכגון שיצא מביתו עם השיירא וכה"ג יש לסמוך אדעה אחרונה, ואינו צריך לחזור אם אין דעתו לבוא תוך הפסח (והכריע כן משום דהגר"א בביאורו מצדד להורות כדעה אחרונה, וכ"כ בגר"ז).

ו. והיוצא בתוך ל' יום לפסח ודעתו לחזור קודם הפסח, לד' הרמב"ם וכן פסק בשו"ע פשיטא שצריך לבדוק החמץ, אך דקדקו האחרונים דכן דעת השו"ע אף לדעת רש"י שכתב: "וי"א דקודם ל' יום שאי"צ לבדוק היינו כשאין דעתו לחזור בתוך הפסח, ואע"פ שדעתו לחזור קודם הפסח או אחריו אי"צ לבדוק כיון שהוא קודם שלושים", דמשמע דאם הוא בתוך שלושים צריך לבדוק אף אם דעתו לחזור קודם הפסח, וכן הסכימו הח"י והחק יוסף והמקו"ח לדברי השו"ע, ובט"ז פליג כיון שדעתו לחזור קודם הפסח.

ז. במפרש לים או יוצא בשיירא קודם ל' יום ודעתו לחזור אחר הפסח, וכן בעושה ביתו אוצר קודם ל' יום ואין בדעתו לפנותו קודם הפסח או בפסח - דדינא הוא דאי"צ לבדוק ביתו, וכן אי"צ לבדוק ביתו קודם שעושה שם אוצר, בזה יש לבאר דמלשון השו"ע שכתב "קודם שלושים אי"צ לבדוק" דמשמע דספק אי יש לו בבית חמץ ואו מקילין דאי"צ לבדוק, אבל אם יש לו חמץ בודאות בביתו הר"ז חייב לבער קודם שיצא, והשו"ע נמשך אחר לשון הרמב"ם והרמב"ם דרכו לנטות אחר הירושלמי ברוב מקומות שכתב כן אי"צ לבדוק, ולא כגירסת הבבלי שמשמע שאף אם יש בודאי חמץ אי"צ לבער, דלשון הבבלי "קודם שלושים יום אי"צ לבער".

ולמעשה רבינו המ"ב הביא ב' שיטות ולא הכריע, וז"ל: ואם יש שם חמץ ידוע, י"א דחייב לבער קודם שיצא (ב"ח עול"ש מג"א וחי"א), ויש מקילין בדבר (ר"ן וריטב"א, לבוש ח"י א"ר פר"ח מקו"ח מאמ"ר).

ח. היכא שהיה צריך לבדוק ויצא בלא בדיקה:

ביצא בתוך ל' לפסח, הביא הביה"ל פלוגתא, דדעת המג"א דאפשר דצריך לחזור לביתו או לשלוח שליח שיבדוק, ודעת הבית מאיר דמבטלו בליבו ודי, ואי"צ לחזור לביתו או לשלוח שליח. וכ"ז בספק חמץ, אבל אם יודע שיש שם חמץ בודאי כביצה ויותר לכו"ע צריך לחזור לביתו או לשלוח שליח, אכן אם עי"ז יהא לו הפסד מרובה די בביטול חמצו.

ביצא קודם ל' יום לפסח, וספק אם יש לו בביתו חמץ - כתב בשו"ע בסעיף ב': "ואם שכח ולא בדק יבטל כשיגיע הפסח".

ביצא קודם ל' לפסח ויש לו ודאי חמץ בביתו - אי"צ לחזור ולבער, כ"כ במ"ב סקכ"ג.

ט. ועתה נבאר היכא שבודק קודם יציאתו שלא בליל י"ד, האם נוהג בו הדינים המבוארים בליל י"ד:

א. במ"ב כתב שיבדוק בלילה שלפני יציאתו, ולאור הנר, וגם יעשה אז ביטול לחמץ שלא ראה כמו בליל י"ד, ואם שכח לבדוק בלילה - יבדוק ביום.

ב. ולענין הברכה יש בזה כמה דיעות: א) דעת הב"ח דבתוך ל' לפסח צריך לברך, וקודם ל' אי"צ לברך. ב) דעת הפר"ח דלעולם צריך לברך, כיון שחייבוהו חכמים לבדוק. ג) ודעת הלבוש וכן נקט הרמ"א דאין מברך כלל, וביאר המ"ב הטעם דכשבודק בליל י"ד תיקנו לברך כיון שמה שמוצא בבדיקתו הוא מצניעו כדי לבערו למחר, ונמצא א"כ דהבדיקה היא התחלת הביעור, ומשא"כ כאן כשבודק ביתו קודם יציאתו לדרך אין הוא מבערו מן העולם, אלא ימשיך להשתמש בו בשאר הימים, אלא שהוא רק מפנהו מבית זה.

ג. ולענין איסור עשיית מלאכה המבואר בסי' תל"א ס"ב קודם הבדיקה, כתב בפמ"ג דנוהג גם בבודק קודם הזמן.

ד. ולענין מש"כ הרמ"א סי' תל"ג, דכל אדם צריך לכבד חדריו קודם הבדיקה, וביאר במ"ב דלא מיבדק שפיר בלא כיבוד, כתב בכה"ח דדין זה נוהג גם בבודק קודם הזמן.

ה. בסי' תל"ב סק"ב כתב במ"ב, די"א דטוב שיטול ידיו קודם שבודק, והוא משום נקיות, ודעת הגרשז"א דהבודק קודם זמן הבדיקה אי"צ ליטול את ידיו משום שלא תיקנו ליטול אלא כשהבודק מברך על הבדיקה, אבל כשבודק קודם הזמן שאינו מברך על הבדיקה אי"צ ליטול את ידיו.

ו. לענין הנחת עשרה פתיתי חמץ לפני הבדיקה המבואר בהרמ"א ס"ס תל"ב, כתב במנח"י דהא הטעם מבואר שם כדי שלא יהיה ברכתו לבטלה, אבל הבודק קודם ליל י"ד דלא מברך על הבדיקה אינו בכלל המנהג הזה. ולטעם המבואר בשם האריז"ל שהנחת הפתיתים יש בזה סוד גדול - כתב הגרישו"א דיתכן ואין חילוק בין ליל י"ד לבודק קודם ליל י"ד.

ולטעם שאיתא בחק יעקב שהנחת הי' פתיתין הוא כדי שיבדוק היטב ביתו, לכאו' שייך גם בבודק קודם ליל י"ד.

אברהם חיים שמסיאן - זכרון יעקב

המפרש ואין דעתו לחזור קודם ל'

א. בב"י סימן תל"ו הביא את דברי הר"ן דס"ל דנחלקו הבבלי והירושלמי, דלבבלי באין דעתו לחזור, קודם ל' אי"צ לבער אפי' בוודאי חמץ, וכדמוכח לישנא דבבלי דאין זקוק לבער, ולא נקט לישנא אין זקוק לבדוק, משמע דאיירי אף בחמץ ודאי, והטעם בזה כתב הר"ן משום דעשאוהו כחמץ שנפלה עליו מפולת, משא"כ לירושלמי בוודאי חמץ אפי' קודם ל' יום זקוק לבער, ובדרכי משה כתב דדעת הטור כדעת הבבלי מדנקט לישנא דאין זקוק לבער.

ובב"ח כתב דאין מחלוקת, ואף הבבלי מודה להירושלמי דבודאי חמץ צריך לבדוק אפי' קודם ל' יום, ומה דנקט לישנא לבער משום דלבדיקה קרי ביעור, כיון דהבדיקה היא תחילת הביעור ומברכין עליה על ביעור חמץ, וגם מל' הרמב"ם והסמ"ג והסמ"ק שכתבו לשון בדיקה בדין זה משמע להדיא שמפרשין לשון לבער הנאמר בגמרתינו שהכוונה בו הבדיקה, וכן עיקר.

ובדעת השו"ע להלכה נראה דס"ל דבודאי חמץ צריך לבדוק אפי' קודם ל' יום, מדנקט לישנא אי"צ לבדוק משמע דאיירי בספק, אבל בודאי חמץ צריך לבער. וצ"ב קצת, דבב"י הביא את הר"ן שדקדק בבבלי דאפי' בודאי חמץ אי"צ לבער. וצ"ל דכיון שהרמב"ם והסמ"ג והסמ"ק נקטו בלשונם אי"צ לבדוק, משמע דהכריעו כהירושלמי דבודאי צריך לבער, והב"ח מכח זה כתב דאין מחלוקת, ודו"ק.

ובמגא"ב בס"ק א' כתב להדיא דבשו"ע פסק כהירושלמי, ולכן כתב בס"ק ב' דקודם ל' אם יודע שיש חמץ בביתו צריך לבערו כדעת הירושלמי, ומצאנו דבר חידוש בדברי המג"א דביאר לשיטת רש"י [ע"פ ביאור המחה"ש] דהבבלי ס"ל דכל הנידון בוודאי חמץ דתוך ל' צריך לבער, וקודם ל' אי"צ לבער, אבל בספק חמץ אפי' תוך ל' אי"צ לבדוק, והירושלמי ס"ל דהנידון בספק דתוך ל' צריך לבדוק וקודם ל' אי"צ לבדוק, אבל בוודאי חמץ אפי' קודם ל' יום זקוק לבער, נמצא לדרכו של המג"א בדעת רש"י דהבבלי והירושלמי נחלקו לגמרי, דלבבלי החילוק בין תוך ל' לקודם ל' רק בוודאי חמץ, ולירושלמי בספק חמץ.

ב. בב"י הביא מהכל בו סי' מ"ח דיש אומרים דמפרש בים ויוצא בשיירא מברכים בשעת הביעור אע"פ שהם רחוקים מפסח, וי"א שאין מברכים אחר שאין זה זמן ביעור ממש. ובב"ח הביא ג"כ את דברי הכל בו, והשלים את לשון הי"א השני דאין לברך דאין זה זמן ביעור ממש אלא באור י"ד, א"כ משמע דאפי' כשבודק בתוך ל' אי"צ לברך לדעה זו, ובאמת הרמ"א שיבץ דעה זו דלא יברך בדין שכתב השו"ע דתוך ל' צריך לבדוק, וע"ז כתב דלא יברך.

אמנם בב"ח הכריע דבתוך ל' יברך משום שבודק מחמת דחל עליו חובת הביעור, והו"ל ההוא יומא כליל י"ד, אבל קודם ל' דאינו בודק אלא שמא ימצא תוך הפסח ולא משום שחל עליו חובת הביעור אין לו לברך.

ובביאוה"ל הביא דעת הפר"ח דאף קודם ל' יברך כדעה קמייתא שהביא הכל בו, וביאר הפר"ח דהטעם דכיון שזמן בדיקה הוא כל השנה, ובכה"ג במפרש קודם ל' ודעתו לחזור חייבוהו חכמים לבער, א"כ צריך לבער, ולא דמי למש"כ המחבר לקמן בסי' תרפ"ח ס"ז על המפרש בים ואינו מוצא מגילה להוליך עימו, שיקראנה בי"א בלא ברכה, דהתם הויא קריאה בלא זמנו, דהנהו זמנים הם קולא שהקילו על בני הכפרים, אבל הכא כוליה שתא זמניה הוא.

וסיים בבאוה"ל דמצאנו דנחלקו בזה הרא"ה ז"ל והריטב"א, דלרא"ה כל שזקוק לבער מברך על הביעור, והריטב"א ס"ל דיברך רק בתוך ל' יום, ונשאר הבאוה"ל בצ"ע למעשה.

ויש להעיר דבשעה"צ בסי' תל"ג ס"ק ה' כתב דקיי"ל כהרמ"א בסי' תל"ו דלא יברך, וכן בחק יעקב ס"ק י"ג הביא דהשכהנ"ג חולק על הב"ח וס"ל דאין לברך כלל, וכן עיקר, ובספק ברכה שומעין להקל.

ג. בב"י הביא בשם הגהות דמשמע מפי' רש"י דדוקא "בשלא ביטלו", והלך לפי שיטתו שפי' [בריש המסכת] דטעמא דבדיקה הוא כדי שלא יעבור בבל יראה ובל ימצא, מיהו מ"מ צריך לבדוק משום מצוות בדיקה דתיקון בליל י"ד אף דביטלו משום דחיישי' שמא יבוא לאכלו [וכוונתו למ"ש התוס' בריש המסכת], ודייק כן מרש"י בסוגיין דף ו'. שכתב בד"ה אפי' וז"ל: "דכי הדר בימי הפסח עבר עליה, וההיא שעתא לאו ברשותיה היא דליבטליה שהרי איסור הנאה הוא ואינו שלו, וכשרואהו עובר עליה", עכ"ל.

ומבואר ברש"י דאיירי שלא ביטל, ולכן כשחוזר בפסח עובר עליה דאין בידו לבטלו, ובעצם דברי רש"י שדקדק לומר "וכשרואהו עובר עליה" עמדו האחרונים אמאי לפני שרואהו ויש לו חמץ בבית לא יעבור, דהא רש"י איירי כשלא ביטלו.

ובמהרש"ל כתב דצ"ל דרש"י ס"ל כהירושלמי דאיירי בספק חמץ, ולכן כל עוד שלא רואהו אינו עובר עליו דדלמא ליכא חמץ, והחשש כשבא בתוך הפסח יתעצל מעט מלשרפו ויעבור עליו.

ונראה להוסיף דלפי איך שביאר המהרש"ל דברי רש"י דהחשש שישהה מעט ואז יעבור בב"י וב"י, מצינו שרש"י החזיק בסברא זו בדף ו': גבי הא דאמרי' הבודק צריך שיבטל, ואמר רבא שמא ימצא גלוסקא יפה ודעתיה עליה, וכתב רש"י ד"ה ודעתו וז"ל: "חשובה היא בעיניו וחס עליה לשורפה ומשהה אפי' רגע אחד ונמצא עובר עליה בב"י וב"י..., ע"כ. מבואר דהחשש שישהה מעט ואזי יעבור.

ובמהרש"א ביאר דרש"י איירי בוודאי חמץ, וכשאין דעתו לחזור בפסח אינו עובר עליו דעשאוהו כחמץ שנפלה עליו מפולת וכמ"ש הר"ן, אבל כשדעתו לחזור בפסח חיישי' שיש כח לבטל, וכשיבוא לביתו בפסח עובר בבל יראה. וצ"ל לדרכו של המהרש"א דמה שכתב רש"י וכשרואהו היינו דרק כאשר מגיע לביתו בימי הפסח מפקיע את החמץ מלהחשב כנפלה עליו מפולת, משא"כ כשאין דעתו לחזור בפסח הוי בגדר חמץ שנפלה עליו מפולת כמ"ש הר"ן. ונראה דיש נפק"מ לדינא בין המהרש"א והמהרש"ל בגוונא דכשמגיע לביתו ורואה את החמץ ומיד שורפו, דלמהרש"ל בדעת רש"י אינו עובר כלל כיון דלא שהה מעט, וקודם לא עבר דליכא ודאות שהיה חמץ, ולמהרש"א בדעת רש"י עובר דכיון דאיירי בוודאי חמץ, ובזה שכבר הגיע לביתו הפקיע את החמץ מגדר חמץ שנפלה עליו מפולת, וצ"ע.

ובמגא"ב ס"ק י"א עמד ג"כ בדברי רש"י דהרי בש"ס דידן איירי בוודאי חמץ, וא"כ כתב דדוקא כשרואהו עובר עליו, ותי' דקודם שרואהו י"ל שכבר נאכל או נאבד או ישראל מכרו מפני שהוא כמשיב אבידה [ולעיל סי' תל"ד ס"ק ה' הביא המג"א מחלוקת ראשונים אם עובר על חמץ שאינו ידוע].

נמצא דלמהרש"א והמג"א רש"י איירי בוודאי חמץ, וכפי שמדוייק מל' הש"ס דילן כמבואר בר"ן, ולמהרש"ל רש"י איירי בספק חמץ כהירושלמי, וק"ק בל' הש"ס משמע דאיירי בחמץ ודאי.

ואפשר ליישב דברי רש"י לדרכו של המהרש"ל דאיירי בספק חמץ, ע"פ מש"כ בחידושי הב"ח בתחילת הסי' דגם הבבלי מודה דאיירי בספק חמץ, אבל בוודאי חמץ צריך לבדוק בכל אופן, ונקט לשון לבער משום דלבדיקה קרי ביעור כיון דהיא תחילת הביעור, ואתי שפיר דרש"י ג"כ ס"ל דליכא מחלוקת, ואף הבבלי ס"ל כמו שמפורש בירושלמי דאיירי בספק, ודו"ק.

יעקב ישראל שריקי - קרית גת

סימן תל"ז

המשכיר בית בי"ד

בסוגיא דמשכיר ושוכר, בהא דחל י"ד על המשכיר לבדוק משום דחל עליו חיובא, ודוקא אם המפתח אצלו, לכאו' תמוה דהא אם אותו משכיר ילך לבית אחר ולא ישכיר לשום אדם יפטר, וכמ"ש הראבי"ה דחל עליו חובת ביעור אם מבער במקום אחר שפיר דמי, וא"כ מהיכי תיתי דמשום שבא השוכר יתחייב, ולכאו' משמע מזה דגם להראבי"ה היינו דוקא בחל חובת ביעור קודם י"ד, אבל אם כבר חל י"ד גם אם יעזוב ביתו ולא יהי' שם שום אדם מתחייב לבער חמצו, וגם אם חשב בי"ג לעזוב ביתו, וצע"ג. [ולדעת רש"י דטעמא דבדיקה הוא משום שלא ביטלו יפה א"ש].

הקונה בית בי"ד

כתב המ"ב סי' תל"ז ס"ק ג': ודוקא במשכיר שגוף הבית עדיין שלו, לכן גם אם המפתח בידו עליו מוטל לבדוק, משא"כ במכר והחזיק הלוקח כיון שאין למוכר שום זכיה בקרקע אף שהמפתח בידו אינו אלא כמופקד אצל אחר, והחיוב מוטל על הלוקח, עכ"ד. ולכאו' צ"ע הסברא, דהא בגמ' אמרי' דביתא דשוכר, ונהי דהגוף של המשכיר מ"מ הא הגוף עצמו אינו סיבה לחייב, דהמחייב תלוי בהדירה בפועל [וזהו הכוונה ביתא דידיה], וממנ"פ אם ראוי לחייב משום שחל חיובא הוא דוקא מטעם המפתח, ושה' מקדם בעלים ע"ז, אבל אין נראה דהטעם משום שכעת הוא בעלים על הגוף, דהא אין לנו נפ"מ מזה, ולמה לא אמרו בגמ' טעם זה לחייב את המשכיר. אבל כך כת' אחרונים ז"ל, ומוטל עלינו להבין כוונתם ז"ל.

שוכר שאין דעתו לדור עד אחר הפסח

במ"ב סי' תל"ז ס"ק ו': על השוכר לבדוק, אף שאין דעתו לכנוס לדור שם עד אחר הפסח. והדברים צע"ג, דבשלמא היכא דהיה תוך ל' בזה אמרי' דחל עליו חיוב ביעור, אבל אם אין דעתו לכנוס שם ומעולם לא חל עליו חובת ביעור מהיכי תיתי דנחייבנו, ומוכח מזה דסוברים האחרונים ז"ל דהא בתוך ל' חל חובת ביעור אינו משום שבתחלת ל' לא היה דעתו להיות שם בפסח, אלא אפי' אם בתחלת ל' היה דעתו לילך משם, מ"מ זהו הדין בתוך ל' יש עליו חובת ביעור בעצם, לא משום דעתו להיות שם בפסח אלא דהוי עכשיו חיוב מצ"ע, ולזה גם השוכר מתחייב. זהו החידוש שמתבאר מדבריהם. אך לפי"ז ודאי דהיכא דיש לו בית אחר בזה קם דינא כשי' הראבי"ה בסוף סי' תל"ו דמקיים במקומו חובת ביעור, ומה שלא חילקו בזה אחרונים נראה פשוט דכיון דבלא"ה יצטרך לבדוק שם אחר שיכנס מטעם חמץ שעבר עליו הפסח דנאסר [דנהי דלא עבר איסורא, מ"מ לא גרע מאוצר חיטים שהובא ברמ"א]. וצריך להוסיף לזה המשך ד' המ"ב שכתב וכתבו האחרונים דצריך לבטל ג"כ, דהמשכיר הפקיר חמצו כשיצא מן הבית וזכה בו השוכר, ומ"מ המשכיר יבטל ג"כ בהדיא, עכ"ד. וכיון דחשוב החמץ של המשכיר שפיר נאסר החמץ מטעם דהוי כביטל ולא בדק, וכדינא דהרמ"א הנ"ל, ודו"ק.

ובהא דמבואר דהשוכר צריך לבטל, כ"כ ג"כ בשו"ע סעי' ב', וכן מדוייק בהרא"ש ז"ל בדף ד' וכמש"כ בבה"ל [ומש"כ המ"ב דמ"מ יבטל המשכיר, כנראה הוא מטעם ספיקא דאולי המשכיר צריך לבטל, ועי' חי' המאירי].

ולכאו' קשה דהא בספיקא דהש"ס דף ד' אמרו בהדיא הטעם או"ד משכיר משום דחמרא דידיה הוא, ונראה דצ"ל כמ"ש תוס' דהמכוון בגמ' אינו מטעם חמץ דידיה, אלא מטעם דכבר חל חיובא בתחלת ליל י"ד, ולפי"ז אפשר דחמירא דידי' הכוונה מקדם שהשכיר, ודו"ק.

ואולם מפשטות ד' רש"י י"ל דהספק דהוי ממש בידי', והטעם לחייב משום דתקנת בדיקה הוא כדי שלא יעבור על בל יראה, וכמ"ש הקובץ שיעורים ובחזון יחזקאל, והטעם לחייב את השוכר הוא כמו שכת' עפ"י שיטת הגר"א ז"ל דחמצו של ישראל כולם עוברים עליו, דלא נתמעט אלא חמץ הפקר ושל הקדש [וע"ע בתוס' חכמי אנגליה, ודוק]. והנה יש לדקדק לשי' הגר"א מה מהני הא דביטל בעל החמץ, סו"ס השני עובר עליו ג"כ [ואין נראה דביטול המשכיר לא מהני, ועי' ג"כ רש"י ד"ד]. ולשיטת תוס' דביטול מטעם הפקר ודאי לק"מ, דכיון שהפקיר את החמץ הו"ל חמץ הפקר, אבל לשיטת רש"י ז"ל דביטול נפיק מתשביתו יל"ע. ולכאו' י"ל בב' אופנים, א. דסגי בזה שהחמץ "מושבת" מהבעלים דשוב הוי כעפר. ב. וי"ל עוד דאין ה"נ דכל אדם יכול לבטל, דיסוד הביטול לרש"י אינו תלוי דוקא בבעלים, אלא דאם מחייבי' ליה בב"י היינו דבעינן שלא יחשיבנו בעיניו והגם דאינו שלו, ודו"ק.

המשכיר בית לחבירו בחזקת בדוק

בשו"ע סי' תל"ז סעי' ג' כתב: המשכיר בית לחבירו בחזקת בדוק ונמצא שאינו בדוק, על השוכר לבדוק ואינו מקח טעות, ואפי' במקום שבודקים בשכר שהרי מצוה הוא עושה. וכתב הרמ"א ז"ל וי"א דצריך להחזיר לו שכר הבדיקה הואיל והתנה בהדיא שיהיה בדוק. ובמ"ב ס"ק י"ד: וי"א דצריך להחזיר, היינו במקום שבודקין בשכר והוציא מעות ע"ז, וגם לדעה זו לא הוי מקח טעות אפילו כשהתנה בהדיא שיהיה בדוק ואינו בדוק, אלא דס"ל דאף שדעתו היה שאפי' אם לא יהיה בדוק לא יתבטל המקח, מ"מ לא היה בדעתו למחול על המעות שיוציא על הבדיקה, עכ"ד המ"ב. ומבואר מדבריו ז"ל דבאמת אינו מקח טעות גם אם לבסוף לא ישלם לו, והוי חיוב תשלומין גרידא, וצ"ב איזה דין חיוב זה אחרי דאף המקח קיים, וצ"ב.

ונלענ"ד דבאמת הר"ן והרמב"ן נחלקו בזה אם הגדר הוא דלעולם לא הוי מקח טעות אלא דאית לי' חיוב תשלומין, או"ד הביאור הוא דהוי בתנאי, דאם ישלם לו אז לא הוי מקח טעות, דז"ל הר"ן: ואחרים אמרו דכי אמרינן דניח"ל לאיניש כו' היינו לענין דלא הוי מקח טעות, אבל שלומי בעי, עכ"ל. וזה כד' המ"ב. אבל הה"מ כתב בפ"ב מהל' חמץ ומצה הלכה י"ח וז"ל: והרא"ה ז"ל כתב בשם הרמב"ן ז"ל דפשיטא להו דודאי בעי לשלומי ליה מאי דאפסיד מיניה כיון דאתני בהדיא, אבל איבעיא לן אי הוי מקח טעות דאפילו בעי הך לשלומי ליבטיל כדין מקח טעות, ופשט אביי דלא ניחא ליה לאיניש לקיומי מצוה בנפשיה ואפי' בממוניה כיון דסוף סוף אתי לאשתלומי מיניה, הא לאו הכי לא אמרינן להאי טעמא, ע"כ דבריהם. עכ"ל הרב המגיד. הנה מתבאר מתוך ד' הרמב"ן דאין הפי' דודאי לא הוי מק"ט ורק איכא חיוב תשלומין, אלא דהוי כתנאי, דאם ישלם לו לא הוי מקח טעות, אבל אם לא ישלם לו לא הוי מקח טעות, ודוק בזה. וכ"נ מל' הדרכי משה יעוש"ה. [ולכאו' י"ל דלפי"ז מספק אם המשכיר עדיין בבית הוי מוחזק והמע"ב, ואם השוכר שם הוי השוכר מוחזק, והמ"ב לשיטתו שם כת' דהשוכר מוחזק בהמעות, וצ"ע].

ביטול בשוכר בית בדוק

בביאור הלכה סי' תל"ז סעי' ב' כתב אהא דכתב השו"ע דהשוכר בית מחבירו שואלו אם בדקו (אם הוא בעיר), דנראה לכאו' דכשאומר לו שבדקו א"צ שוב לבטל, דכגון דקיי"ל הבודק צריך שיבטל מסתמא עשה כן, ומדוקדק בזה לשון השו"ע שכתב דשואלו על הבדיקה, יעו"ש עוד בדבריו. ודבריו

צע"ג לכאו', דהא השו"ע סיים באותו סעיף דהשוכר מבטל, ומקורו ברא"ש, והטעם כמ"ש במ"ב ס"ק י' דהמשכיר הפקיר חמצו מיד כשיצא מן הבית וזכה בו השוכר, וכ"מ במאירי, וא"כ שוב אין לנו נידון כלל על המשכיר אם ביטל או לא דבלא"ה החמץ שייך להשוכר, ואמנם במ"ב שם כתי' דמ"מ המשכיר יבטל, לכאו' הוא גדר ספק דאולי ליתא לסברא זו, עי' מאירי, אבל אין נראה דהשו"ע גם נסתפק בזה אחרי שלא הביא בב"י מאומה מזה, והדברים צע"ג.

שו"ר בפרמ"ג שכתב עפ"מ די"א דשוכר ומשכיר שניהם קנו מהפקר, עי' חו"מ ר"ס שי"ג, אבל באמת אם המשכיר הפקיר הרי דלא ניח"ל שיזכה, ולעולם אינו קונה הוא עצמו דהרי הוא עצמו הפקיר, ועיין בזה.

קטן בבדיקת חמץ

בשעה"צ סי' תל"ז אות י"ט, מש"כ בתו' פסחים נראה דלא מפלגי בין בית שלהם לבית אחר לענין נאמנות הקטן, אלא אך מטעם בידו, צ"ע דהא גם תו' ערובין בדף נ"ט כת' כמו דבריהם בפסחים, ואע"ג דבדף ל"א כתבו דבעי' בית שלהם, וע"כ משום דהיכא דתלוי בשליחות לעשות מייאשי, ומשא"כ גדר נאמנות, ודו"ק. שו"ר דמ"מ מל' התוס' בעירובין שם נראה דאף אינם נאמנים, ואכן כבר העיר על ד' התוס' בגליון הש"ס שם יעוש"ה. גם בתוס' רי"ד פסחים דף ד' ב' מבואר חילוק זה דאף אינם נאמנים במידי דלא רמיא עלייהו, יעוש"ה.

נדב פרץ - רמת בית שמש

השוכר בית מחבירו בי"ד

נשאלתי מידידי הרה"ג גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א (מח"ס גם אני אודך, ופרדס יוסף החדש על המועדים), בהא דכתב השו"ע בסימן תל"ז סעיף ב', השוכר בית מחבירו בי"ד ואינו יודע אם הוא בדוק או לא, אם הוא בעיר שואלו אם בדקו, ואם אינו בעיר חזקתו בדוק ומבטלו בלבו ודיו, ובשתילי זתים סק"ה כתב דחזקתו המשכיר בדקו בלילה שלפניו, שכן דרך כל ישראל הכשרים לבדוק בתיהם בליל י"ד, וכל אחד מישראל בחזקת כשר הוא (לבוש), ע"כ. ולא נתבאר להדיא דין זה כיצד, אי מיירי ששוכר את הבית בי"ד בשחרית, או דדין זה קאי נמי היכא ששוכר את הבית לאחר שיעור זמן שיכולים לבדוק, ע"כ.

ואשר נראה לומר דשפתי הלבוש ברור מללו, שכן כתב דחזקתו המשכיר בדקו בלילה שלפניו, ואם כן מה דאיתא בהלכה השוכר בית מחבירו בי"ד, בשחרית מיירי.

ויש להעיר דבסימן תל"א סעיף א' כתב בשו"ע, בתחילת ליל י"ד בניסן בודקין את החמץ לאור הנר, ובשתילי זתים כתב לבאר דהיינו סמוך לכניסת הלילה קודם צאת הכוכבים, מ"א סק"ה, ובמחצית השקל הדר"ן בשם הראב"ד דייק לה מדתנן אור לי"ד בודקים וכו', ופריך הש"ס וליתני ליל י"ד, ומשני משום לישנא מעליא, וקשיא ליה להראב"ד, משום לישנא מעליא אין ראוי לתנא לשום חושך לאור, אלא על כרחין בתחילת הלילה שיש בו אור עדיין ראוי לבדוק. ובסעיף ב' כתב השו"ע, יזהר כל אדם שלא יתחיל בשום מלאכה ולא יאכל עד שיבדוק, ובשתילי זתים כתב לבאר שלא יתחיל בסוף י"ג [פר"ח בשם הרמב"ם], והא לך לשון הרמב"ם בפ"ב מהלכות חמץ ומצה הלכה ג', ואין קובעים מדרש בסוף יום י"ג, וכן החכם לא יתחיל לקרות בעת זו, שמא ימשך וימנע מבדיקת חמץ בתחילת זמנה, ע"כ.

ובפר"ח כתב לבאר וז"ל: שימנע מעיקר המצוה לבדוק בתחילת הלילה שיש קצת אור, וכפירוש הראב"ד, ולהכי פירש דהאי צורבא מדרבנן לא ליפתח, מיירו בסוף י"ג, דאי בתחילת ליל י"ד, פשיטא דאסור דהא מימנע ממצוה, ומאי האי דקאמר דלמא משכא שמעתתא, דבלאו הכי מפסיד עיקר המצוה שהיא הבדיקה כשיש אור היום וכו', עי"ש.

ואם כן אין זה דין של זריזין בעלמא, דעיקר המצוה שהיא הבדיקה כשיש אור היום, ואעפ"כ דין חזקתו בדוק הוא רק בי"ד בשחרית.

ואכתי צריכים אנו ביאור, דהפמ"ג במשבצות זהב סימן תל"ז כתב: ועיין לבוש בלילה שלפניו משמע כרש"י שחרית דווקא, ולכאורה מוכרח כן, ומהו שכתב בלשון משמע, ואפשר שהלבוש סיים דבריו שכן דרך כל ישראל הכשרים לבדוק בתיהם בליל י"ד, ומשמע בתחילת י"ד שהרי כך מנהג ישראל הכשרים, ואם כן אפשר שגם בליל י"ד אחר זמן בדיקה, אפשר דשפיר חזקתו בדוק, ולכך כתב הפמ"ג עיין לבוש, ומשמע כרש"י שחרית דווקא, דאין לנו אלא מה שכתוב לפנינו להדיא דחזקת המשכיר בדקו בלילה שלפניו.

שוב ראיתי למשנה ברורה בסימן תל"ז סק"ט שכתב בזה הלשון, שואלו אם בדקו, דאע"פ שדרך הכשרים לבדוק בתחילת ליל י"ד כתיקון חכמים, וכל אחד מישראל בחזקת כשר ומן הסתם בדק כבר, אעפ"כ צריך לשאלו וכו', ע"כ. ובשער הציון ס"ק י"א כתב דהמקור הוא לבוש, ומאידך בסק"ז כתב השוכר בית מחבירו בי"ד ר"ל ביום י"ד או בתוך ליל י"ד לאחר שכבר עבר זמן שהיה יכול המשכיר לבדוק ביתו באותו זמן, ובשער הציון ס"ק י' כתב דהמקור לזה דמיירי ביום י"ד הוא עו"ש וח"י וא"ז וש"א, ולא כתב לבוש אלא א"ז שכך הבין בדעת הלבוש, והכל הולך אל מקום אחד.

עוד שם ראיתי בעמוד קי"ט מה שנסתפק ידידי הנ"ל, אם מותר ללמוד בהלכות בדיקת חמץ לפני בדיקת חמץ, דלכאורה זהו גופא יזכיר לאדם שצריך לבדוק החמץ, וכעין הסברא דאיתא בפסחים י"א. הוא עצמו מחזר עליו לשרפו מיכל קאכיל מיניה, ושם הביא מהרב חליוה שכתב לתרץ וז"ל, דאין לחלק בהא, ובכל גווני דלימוד איכא למיחש דימשך אחר לימודו טובא, דעיין מ"ש רש"י בפסחים שם ד"ה הוא עצמו מחזר וז"ל, אע"ג דבעלמא גזרינן דבר שעסוק בו שלא יושיט לפיו, הכא בבדיקת חמץ ליכא למיגזר, דהוא עצמו כל עסקו זה בחמץ אינו אלא מחזר אחריו לשרפו, אין לך זכרון לאיסור גדול מזה, עכ"ל. ונראה מדבריו דדייקא היכא שעוסק בגוף המצוה הוא דשייכא ביה האי סברא דהוא עצמו מחזר וכו', משא"כ כשלומד הרי הך לימוד שייך ומצוה הוא בכולא שתא, ולאו דווקא בערב בדיקת חמץ, גם אינו בגוף המצוה דהבדיקה רק לימוד הלכותיה, ובזה שפיר יש לאסרו וככל לימוד, ע"כ.

ויש להעיר דאפשר לאידך גיסא דדווקא שם שמתעסק בחמץ עצמו, ורגילים בו כל השנה, צריכים את הסברא הוא מחזר אחריו לשרפו מיכל קאכיל מיניה, אבל אפשר דסגי בלימוד בדיקת חמץ דזהו גופא יזכיר להאדם שצריך לבדוק החמץ, גם שם לא מיירי בלומד הלכות בדיקת חמץ, אלא שעוסק למעשה בבדיקת חמץ, וקושטא קאמר רש"י דאין לך זכרון גדול מזה, אבל אין כל הכרח דלא סגי בלימוד הלכות בדיקת חמץ שיזכיר להאדם שצריך לבדוק חמץ, וכל דבר ועניינו.

ואדרבא צריכים אנו ביאור דמדברי הפוסקים שלא חילקו כאן באיסור הלימוד, שנראה דלימוד ענייני בדיקת חמץ הוא בכלל האיסור, דמאי שנא ממה דאיתא בהלכות שבת סימן רע"ה ס"ו וסק"ט שמותר לקרות פרק במה מדליקין לאור הנר, אפילו יחידי, שהרי הוא מזכיר איסור שבת ואיך ישכח ויבוא להטות הנר.

והטעם נראה וכמו שהבאנו לעיל בשם הפר"ח והמ"א דשאני הכא שעיקר המצוה לבדוק בתחילת הלילה שיש קצת אור, אור לארבעה עשר בודקין את החמץ, והוא זמן קצר מאוד, עוד יש לומר דשאני הכא דטעמא דאיסורא הוא דילמא משכא ליה שמעתתא, וממילא יש לחוש שימשך מתוך עיונו ללמוד זמן רב וישכח הבדיקה, משא"כ גבי איסור לימוד לאור הנר, שטעמו שמא יטה, אף דמשכא ליה שמעתתא, מ"מ הכל הוא בענין במה מדליקין, וליכא למיחש שמא יטה, ואף אם נאמר דאיכא למיחש דילמא משכא ליה שמעתתא ויעבור ללמוד בעניינים אחרים וכדרכו של לימוד, הנה זה לא שייך אלא בנדון דידן, שיעבור ללמוד בעניינים שאינם מענין הבדיקה וישכח הבדיקה, משא"כ גבי שבת, לתרי מילי לא חיישינן דילמא משכא ליה שמעתתא לענייניים אחרים, וגם יבוא להטות הנר, ועוד יש לומר דשאני התם שהוא בשב ואל תעשה שנזכר ואינו שוכח ולא יבוא להטות הנר, משא"כ הכא בבדיקת חמץ שהוא בקום ועשה, שצריך לעשות מעשה בדיקה, איכא למיחש טפי.

הרב חזקיה דחבש - רב ק"ק שתילי זתים ראש העין,
ומח"ס שתילי זתים עם פירוש באר מרים ג' חלקים

סימן תל"ח

עכבר שנכנס לבית בדוק וככר בפיו

שו"ע סי' תל"ח סעי' א': עכבר שנכנס לבית בדוק וככר בפיו, ונכנס אחריו ומצא פירורין אפילו כדי כל הככר, צריך לחזור ולבדוק. ובמ"ב ס"ק ב': ומצא פירורין, אבל אם מצא ככר שלם א"צ בדיקה, דתלינן דזהו הככר שהכניס העכבר. ודוקא בביטל, אבל בלא ביטל דהוא מלתא דאורייתא לא תלינן להקל, וצריכין לבדוק עדיין כל הבית אם לא שהכירו שזהו שנטל העכבר. ובשעה"צ אות ב': ח"י ומא"מ מד' הטור לקמן סי' תל"ט, ועיין בחמד משה דזהו דוקא בככר גדול, אבל בקטן הוי ספק ספיקא ושרי אף בלא ביטל, מיהו הפרמ"ג מצדד להחמיר בכל ענין, עכ"ד.

והנה עייניתי שם בפרמ"ג, ושם מצדד טעם א' לומר דלא הוי ספק ספיקא משום דהוי ס"ס משם א' וכמ"ש בד"מ ריש סי' תל"ט, והיינו דבריש סי' תל"ט הקשה הדרכי משה לשי' הטור שכתב דבט' צבורין וא' חמץ דהוי קבוע וצריך לבדוק בלא ביטל, דהיינו דוקא בככר גדול דליכא ספק אכלתי', אבל בככר קטן איכא עוד ספק דילמא אכלתי', וקשה דאמאי לענין ספיקא דהש"ס גבי עכבר נכנס ועכבר יוצא דמספק"ל איזה עכבר יוצא, דכת' הטור דצריך לבדוק מספיקא, ולא חילק שם הטור בין ככר קטן לככר גדול, ותירץ הדרכי משה דהוי ספק ספיקא משם א' כיון דהספק הוא א' אם החמץ קיים בבית או לא, וה"נ י"ל דהוי ס"ס משם א' דהוי ספק אם החמץ קיים או לא.

אבל לענ"ד לא מחוור כלל, דהתם מובן היטב ד' הד"מ, דבשלמא ספק נכנס ספק לא נכנס, ואת"ל נכנס ספק אכלתי' ספק לא אכלתי', הם ב' ספיקות נפרדים, א. אולי לא נכנס כלל. ב. ואם הי' כאן אולי נאכל, והיינו שהיה ונאכל, אבל בעכבר יוצא ס"ל בודאי דהי' חמץ, אלא דהספק הוא אם החמץ נעלם ע"י שלקחו העכבר למעיו או שלקחו מן הבית. וזה ספק א', והוי כהתו' כתובות דף ט' דס"ס משם א', דספק נאנסה ע"י אונס גמור או ע"י פיתוי קטנה אונס, הכל ספק א', וה"נ ליכא נפ"מ איך נעלם החמץ, אבל הכא הלא ודאי הם ב' ספיקות נפרדים, א. אולי החמץ קיים והנה הוא. ב. ואולי החמץ "לא קיים" כלל ע"י שהעכבר לקחו. ולענ"ד ז"פ.

ובד' הד"מ מרווח לי' הא דהוה קשיא לי אמאי לא נימא היכא דנטלו העכבר לפנינו דאיכא ספק ספיקא, ספק גררתו לבית אחר, וספק אכלו, ובדף ט': הא מבואר דהוי ספק א'. ולד' הד"מ הנ"ל ניחא דהוי ס"ס משם א', דהכל ספק א' אם נלקח ע"י העכבר למעיו או לבית אחר. ונראה דזה יותר פשוט מד' הד"מ הנ"ל, דבדינא דעכבר יוצא י"ל דהוי ב' ספיקות ולא חשיב ס"ס משם א', כיון דכשאנו רואים עכבר לפנינו יוצא אנו מסתפקים על העכבר הזה אם זהו שנכנס או לא, ואין הספק אם החמץ שהי' נעלם ע"י העכבר הזה, דנהי דזה התוצאה מן הספק מ"מ עכשיו הספק הוא "מיהו העכבר הזה", ואפי' את"ל דלא זהו העכבר דילמא "החמץ נעלם", ומ"מ יש להבין ד' הד"מ דחשיב משם א', כיון דיסוד הספק הוא אם החמץ הוא נעלם ע"י עכבר, ודו"ק.

והנה עי' מל"מ מה שתי' קו' ד"מ בהא דעכבר יוצא כו', ועי' פרמ"ג כאן, אבל ד' המל"מ לא מחוורים לי, ובסוגי' שם כתבתי בעה"י לבאר באופן אחר [ולתרץ קו' הד"מ והמל"מ], והוא דבאמת י"ל דבהא דמבואר בסוגי' כאן דספק ספיקא מוציא מידי ודאי אינו משום דס"ס מועיל נגד חזקה, אלא משום דיש לנו ספק אם "היה" כלל חמץ ואין כאן ודאי כלל, דחזקה שאינה מבוררת אינה חזקה, אבל הכא דהי' ודאי חמץ לא יועיל ספק ספיקא לומר שנלקח החמץ מכאן [והגם דבספק דעכבר הוי ספד"ד, וי"ל דלא מהני חזקה להכריע הדין (הגם דנראה דחשיב ספיקא דמציאות), מ"מ לגבי ספק אכלתי' איכא חזקה, וקצרתי], ולפי"ז י"ל גם בעניננו לענין ספק דבדק ומצא החמץ, דהוי ס"ס נגד חזקה, כיון דיש ודאי חזקה שהי' חמץ, והס"ס הוא לומר דאין חמץ, ונהי בספק אולי הוא זה הלא אינו נגד חזקה [וגם י"ל דהוי נגד חזקה דהוחזק כאן איסור, ומסתפקים אם הבית יצא מחזקתו ע"י שמצאו החמץ, וי"ל], מ"מ עכ"פ ספק אכלתי' ודאי הוי כנגד חזקה, דעכ"פ יש לנו חזקה שיש בהבית הזה חמץ, אם ע"י שמצאנו את החמץ, אם ע"י שהוא במקום אחר, ודוק היטב בכ"ז.

תינוק הנכנס עם חמץ לבית

בשו"ע סי' תל"ח באם התינוק נכנס ומצא פירורין תולין בתינוק שפירר, וכתב שם במ"ב ס"ק ז' ודוקא באופן זה שמצא פירורין שרגילים לדבר שאכלו, אבל לא מצא פירורין אין לתלות שאכלו דאין ספק מוציא מידי ודאי חמץ, וצריך לחזור ולבדוק אותו חצר שראה שנכנס שם התינוק, ודוקא בתינוק שאין בו דעת, אבל ביש בו דעת נאמן לומר שאכלו כולו [מגן אברהם]. בפשוטו משמע מד' המ"ב ומג"א דאפי' בלא ביטל בעלמא דנאמן הקטן, והטעם משום דהוי בידו ונאמן גם בדאו', אולם בב"י ומקורו בתרוה"ד ביור"ד כת' לענין טבילת כלים דקטן אינו נאמן ואע"ג דהוי בידו, ואלמא דבדאו' קטן אינו נאמן אפי' דהוי בידו, והא דכת' תוס' דנשים ועבדים נאמנים גם בדאו' (היכא דהוי בידו), היינו דוקא נשים ועבדים כמו שמדויק בלשונם ג"כ, אלא דבמג"א לעיל בסי' תל"ז הביא דברי הב"י ואפשר דפליג ע"ד הב"י, וכן משמע שם בריהטת דבריו, ועי' חי' רע"א ז"ל דף ד' שכתב דהמג"א מסכים לדינא להב"י דבדאו' קטן אינו נאמן אפי' היכא דהוי בידו. ונראה דבאמת יש לדייק דהמ"ב ג"כ מיירי דוקא בביטלו, מלשונו שכתב וצריך לחזור ולבדוק "אותו חדר" שראה שנכנס שם התינוק ודוקא וכו', והא כתב המ"ב בס"ק ה' דדוקא בביטלו הוא דתלי' להקל. דדוקא באותו חדר נכנס, אבל בלא ביטלו צריך לבדוק (או לבטל) גם בשאר חדרים, וא"כ בהכרח דהמ"ב מיירי דוקא בביטלו, ואהא כתב דאם יש בו דעת נאמן לומר שאכלו כולו, והכל מדוקדק על נכון, ודו"ק.

בענין הנ"ל

במש"כ לעיל בשם חמד משה היכא דבדק ומצא הככר דאם הוא קטן אח"כ ס"ס, וכתבנו לדון בזה, עי' בשעה"צ סימן תל"ט אות י"ט שהביא כה"ג עוד בשם חמד משה לענין דינא בשו"ע סעי' י"ד דהניח בזוית זו ומצא חמץ בזוית אחרת צריך לחזור ולבדוק, דהיכא דהוי ככר קטן תלי' להקל מטעם ס"ס, ונראה דזה דומה להכא. ודו"ק.

והנה בעיק"ד הטור דאמרי' ס"ס, ראיתי במג"א סי' תל"ט שהק' מהא דק"ל דלענין ס"ס בעי' שיולדו הספקות בב"א, וא"כ הכא הא מקודם נכנס ונולד ספק אם חמץ אם מצה, ואח"כ נולד ספק אם אכלתי' [ובמאירי באמת כת' דיש סוברים כך מה"ט דאין כאן ס"ס, ובחידושים שם ביארתי בעה"י דנראה דזהו שיטתו של הרמב"ם]. ותי' שם ב' תירוצים דחוקים, ואכ"מ.

ולענד"נ כמשנ"ת דדעת הטור דבאמת ספק אכלתי' הוי ספק הרגיל, אלא דאינו מוציא מידי "ודאי", ולזה היכא דאיכא ספק אם הוה או לא הרי אין כאן ודאי, ושוב ספק הרגיל מוציא מידי ספק, ודו"ק.

נדב פרץ - רמת בית שמש

סימן תל"ט

ב' בתים בדוקים ואתא עכבר לחד מינייהו

במ"ב סי' תל"ט ס"ק ח' כתב דלשי' הרמב"ם בב' בתים בדוקין ואתא עכבר לחד מינייהו ולא ידעי' להאי עייל, מקילי' אפי' בב"א ודוקא בביטל, והטעם כת' שם בשעה"צ ושכ"מ בביאור הגר"א כמ"ש במל"מ מסוגי' דכתובות דכ"ז דכיון דיש לתלות שאכלו מקילין, והרמ"א חולק ע"ז, ובשעה"צ אות ט' היכא דהככר קטן עי' ב"י וד"מ והגהות מהרל"ח. ודבריו צ"ע מאד, דהא כל ההיתר להרמב"ם הוא בככר קטן, דהא בככר גדול דל"ש למימר אכלתי' שוב הוי תרתי דסתרי, ודוק. ובעיקה"ד הנ"ל בד' המל"מ ביארנו שם בסוגי' בעה"י, וצע"ג.

נדב פרץ - רמת בית שמש

סימן ת"מ

חמץ של עכו"ם וייחד לו בית

בהדין ייחד לו בית דמבואר דאינו חייב לבערו לשיטת ר"ת ורא"ש ודעימיה מיירי (אפי') בדקיבל עליו אחריות, ואע"ג דשכירות לא קניא מ"מ ילפי' מלא ימצא מי שמצוי בידך, והוי כקיבל אחריות על חמצו של עכו"ם בבית עכו"ם. ומשמע דז"פ דהיכא דקיבל אחריות על חמצו של עכו"ם בבית עכו"ם דאינו חייב לבערו, והנה צ"ע אם הטעם דייחד לו בית משום דלענין דין ב"י משגחי' במה דהבית קנוי לו לשום שם חפצו, ונהי דשכירות בעלמא לא קניא, מ"מ הכא מהני קניין זה ליחשב בבית עכו"ם, ואמנם י"ל דהוא טעם אחר דאין זה מצוי בידו ולא משום דקנוי לו, אלא כמ"ש במ"ב סי' ת"מ ס"ק ג' דבעינן שיהא החמץ מצוי תחת ידו של ישראל כפקדון בעלמא שהוא תחת רשותו לטלטל ולהניח בכל פינה שרוצה, ובייחד לו מקום בפ"ע לא מקרי מצוי. ומשמע דהטעם בענין ייחד לו מקום הוא משום דהחפץ לא מצוי אצלו כיון שאינו יכול לטלטלו בכ"מ שירצה, והנה לס"ד דהש"ס דהטעם משום דשכירות קניא משמע דאינו מטעם מצוי בידך, אלא דבבית עכו"ם לא שייך קבלת אחריות לחייבו, וצ"ב הטעם, דסו"ס יש כאן קבלת אחריות, ולכאו' י"ל דהוא גם מדין אינו מצוי בידך, ולא משום דאינו יכול לטלטלו אלא משום דאינו תחת רשותו, ואולם י"ל דזה א"ש לשי' הגאונים ז"ל דאפי' חמץ שלו אם הוי כבית עכו"ם אינו חייב עליו.

והנה הר"ן ז"ל כתב שיטת ר"ת הנ"ל דקיבל אחריות, אבל ייחד לו בית לא חשיב מצוי בידו, והוסיף שם בטעמא וז"ל: ואפ"ה כיון דייחד לו בית שרי, דהו"ל כמקבל אחריות על חמצו של נכרי בביתו של נכרי דשרי, שהרי אפי' חמצו של ישראל כל שהוא ברשות הנכרי אינו עובר עליו, והכי איתא במכילתא בפר' י"ז דתניא התם בכל גבולך למה נאמר, לפי שנא' בבתיכם שומע אני כמשמעו, ת"ל בכל גבולך, א"כ למה נא' בבתיכם, לומר לך מה ביתך ברשותך אף גבולך ברשותך, יצא חמצו של ישראל שהוא ברשות הנכרי אע"פ שהוא יכול לבערו אבל אינו ברשותו כו', עכ"ל הר"ן ז"ל. ומבואר מד' הר"ן דבאמת היסוד דמקבל אחריות על חמצו של עכו"ם בבית עכו"ם אינו עובר הוא חד דינא עם הדין (דהגאונים) דחמץ של ישראל בבית עכו"ם דאינו עובר עליו, אולם מאי דצ"ע בזה הוא, דהניחא לס"ד דהש"ס דשכירות קניא, דאז באמת הטעם משום דהוי ביתו דעכו"ם, אבל למסקנת הש"ס הלא שכירות לא קניא, והטעם הוא משום דאי"ז מצוי בידך. ולכאו' י"ל דהר"ן מ"ש דהיסוד דאינו מצוי בידך אינו כדרך המ"ב הנ"ל דאינו מצוי תחת ידו לטלטלו, אלא דהביתו בתורת שאלה הוא, הוא המפקיע מאיסור ב"י, כיון דבדין ב"י אינו תלוי רק בבעלות ממש, ומאחר דהוי ביתו דעכו"ם הוי חיסרון במצוי. אולם צל"ע דא"כ ל"ל י"לפותא דבתיכם, דחמץ בבית עכו"ם אינו עובר עליו, והא יש ללמדו מדין מצוי בידך דאם אינו ברשותו אינו מצוי, ואפש"ל דמקרא דבבתיכם י"לפי' דמה דאינו ברשותו הוא סיבה להפקיע מדין ב"י כיון דאינו מצוי תחת ידו, וממילא דיל"פי' דכל שאינו מצוי הגם דאינו ממש ביתו דידי', מ"מ חשיב אינו מצוי, ועדיין צ"ב.

ואולם י"ל דכוונת הר"ן עפי"ד תוס' דלרב פפא ל"צ ללמוד מקרא דמצוי, אלא מסברא דכיון דייחד לו בית הוי כבית עכו"ם, אלא דזה צל"ע מאחר ושכירות לא קניא איך נלמד ד"ז מסברא, וצ"ב. ועי' חזו"א או"ח סי' קכ"ד.

עכ"פ הנפ"מ היא, דהנה הרמב"ם וכ"פ השו"ע סוס"י ת"מ דחמצו של ישראל בבית עכו"ם עובר עליו בב"י, ופליג אשי' הגאונים ז"ל, ויש לחקור אם לשיטת הרמב"ם ודעימי'ה ה"ה דלענין קבלת אחריות בבית עכו"ם בדין הוא דעובר, ומד' הפוסקים ע' מ"ב סי' ת"מ משמע דהם ב' דינים נפרדים, דאפשר דהיכא דהוא רק מטעם קבלת אחריות בזה אם הוא בבית עכו"ם אינו עובר כיון שאינו בביתו, והטעם דיל"פ דאינו מצוי בידך הוא דין אחר, לא משום דאין כאן בבתיכם, אלא דהיכא דאת"י עלה מדין קבלת אחריות, דעיקר דין קבלת אחריות הלא למדו מקרא דלא ימצא [דבעל"מ דבר הגול"מ לאו כממון דמי], ולזה בעי' מצוי בידו [ועי' להב"ח סוס"י ת"מ שכתב ג"כ עיקר האי סברא. ועי' ט"ז סוס"י ת"מ שג"כ ביאר דיש לחלק בין חמץ שלו לחמץ שקיבל עליו אחריות, אבל מטעם אחר, דהמיעוט דבבתיכם קאי אחידושא דחמץ שקיבל עליו אחריות, וכיון דזה לד' התוס' רי"ד יעוש"ה]. ונפ"מ לדינא היכא דקיבל אחריות והפקידו אצל עכו"ם אחר, דלשי' הגאונים והר"ן אין נפ"מ בזה, דכיון דעכו"פ אינו בביתו אינו עובר, אבל לשיטת הרמב"ם דלא ס"ל קרא דבבתיכם, ה"ה הכא דחשיב מצוי בידו, אלא דעדין י"ל דהגדר כל זמן שאינו

תחת ידו לא חשיב מצוי, ואפי' אם הוא אצל עכו"ם אחר לא חשיב מצוי, אבל בפוסקים מבואר לא כך, והא לך מקורי הדברים. הנה בשו"ע סי' ת"מ סעי' א' כתב א"י שהפקיד חמצו אצל ישראל, אם הוא חייב באחריותו מגניבה ואבידה בין שהוא בביתו בין שהוא בכ"מ ברשותו חייב לבערו. ובמ"ב ס"ק ג' הביא פלוגתת ראשונים ז"ל היכא דייחד לו בית אם מהני שלא יעבור עליו בב"י מטעם דאינו מצוי בידך, עוד איתא ברמ"א ז"ל שם בשם הגהות אלפסי פ"ק דפסחים ואפי' חזר והפקידו ביד אינו יהודי אחר גם חייב לבערו, ובמ"ב ס"ק ז' לאפוקי כשחזר והפקידו ביד בעליו דשרי, דהוי"ל כמקבל אחריות על חמצו של עכו"ם בבית עכו"ם דשרי. ובשו"ע סעי' ד': ישראל שהפקיד חמצו אצל ישראל חבירו או אצל הא"י, אע"פ שקיבל עליו הנפקד אחריות עובר עליו המפקיד. ומבואר דלכו"ע לענין דין קבלת אחריות היכא דהוה בבית עכו"ם אינו עובר, וכלישנא דהשו"ע דבעי' בביתו או בכ"מ ברשותו, וכל הפלוגתא הוא דחמץ גמור שלו דבזה בבית אחר לשי' הרמב"ם ושו"ע עובר, ומבואר עוד דגם בחמץ שקיבל עליו אחריות ליכא היתרא דבבית אחר, ונראה דזה לשי' הרמב"ם, אבל לשי' הגאונים בחמץ שקיבל עליו אחריות והוא בבית עכו"ם אחר פשיטא דאינו עובר ואפי' מדרבנן, דזהו כ"ש, וזה כת' ג"כ הר"ן [וע"ע בחזו"א סי' קי"ח ס"ק ו']. והראי' דגם בחמץ שקיבל עליו אחריות ליכא היתרא דבבית אחר מד' הגהות אלפסי דאפי' הפקיד בבית עכו"ם אחר עובר, והטעם כיון דלא איכפת לן מה דהוא בבית אחר, וכל המיעוט הוא היכא דהוי אצל הבעלים, ומקרא דאינו מצוי בידך.

ומבואר ג"כ דאע"ג דבחמץ שקיבל עליו אחריות והוא בבית עכו"ם [המפקיד] אינו עובר, מ"מ לענין ייחד לו בית מאחר ואינו שלו נחלקו הראשונים ז"ל אם עובר או לא [וע"י פר"ח דלשי' הר"מ דמפקיד חמצו אצל גוי עובר ל"מ ייחד לו "בית", אך לד' הטור בד' הרא"ש מתבאר דמחלק בזה, דמפקיד חמצו אצל גוי עובר דייחד לו בית אינו עובר, וכמש"כ בשער המלך].

ולכאו' צריך לפרש הטעם בזה, דמאחר ובחמץ של ישראל בבית עכו"ם לשי' רמב"ם עובר, דאלמא דלא בעי' בבתיכם, א"כ גם בחמץ של עכו"ם שקיבל עליו אחריות והוא בבית עכו"ם נימא הכי, וליישב זה לכאו' צ"ל דכיון דקבלת אחריות נפיק מלא ימצא בידך בזה בעי' דוקא ברשותו, אמנם א"כ צ"ב אמאי כשהפקידו אצל עכו"ם אחר חשיב מצוי בידך, דהא אינו ברשותו, ומאי נפ"מ אם הוא בבית המפקיד או בבית אחר, ובבה"ל בשם שאג"א כתב דאין ה"נ דאם הפקידו אצל אחר אינו עובר. ולכאו' צ"ל דבאמת הגדר הוא כך, דהיכא דהדבר תלוי בו דהיינו שאם רוצה ליקח החפץ זהו זכותו דזה חשיב מצוי בידו, ולזה היכא דהפקיד אצל עכו"ם אחר בזה הא החפץ עדיין ברשותו המפקיד, ואם חפץ המפקיד לקחתו הזכות בידו, דאמנם גם המפקיד הראשון בידו ליקח, מ"מ זהו הדין דקבלת אחריות, אבל עכ"פ בזה שהפקיד הישראל לנפקד אחר לא נגרע משליטתו מאומה, אבל היכא דההפץ ברשות המפקיד הראשון העכו"ם, בזה הא אין לו שום זכות ליקח החפץ, והוא רק שומר על החפץ ותו לא, וזה לא חשיב מצוי בידך, ודו"ק. וי"ל"פ עוד עפ"י ס' הרא"ש דפליג אשי' הגאונים, משום דהנפקד מקנה לו את המקום להחפץ, ועל כן חשיב בבתיכם, וכ"ז שייך דוקא במפקיד אצל נכרי אחר, לא בחמצו של גוי בבית הגוי, וכמובן. [ולפי"ז נראה דבקיבל אחריות על חמצו של גוי והוציאו לרה"ר לכו"ע לא יעבור, ואף להחזו"א דס"ל דלהרא"ש מוציא חמצו לרה"ר עובר. ודוק בזה]. ובאמת דצל"ע טובא לפי' ר"ת ל"ל דוקא ייחד בית, ולא סגי במה דהנפקד משאיל לו את המקום להחמץ. והעירותי בזה לפנינו. ואכתי צ"ע איך יפרשו בס"ד בש"ס דהטעם משום דשכירות קניא, דסו"ס גם בבית אחר עובר עליו. ולפי"ז הא דייחד לו בית י"א דמהני, ואע"ג דההפץ הוא בשליטת הנפקד הטעם פשוט דבאמת בכה"ג דייחד לו בית אין לו שליטה בההפץ, כיון שאין לו רשות ליגע בחפץ דיש לו מקום מסוים, וזהו דברי המ"ב, ודבריו להנ"ל מוכרחין, דא"א לפרש הטעם משום דחשב בבית עכו"ם כד' הר"ן בשי' ר"ת, דהא אנן להלכה לא קיי"ל הכי דמהני בבית עכו"ם, ואפי' לענין חמץ שקיבל עליו אחריות לא קיי"ל הכי, דהא אפי' הפקיד אצל עכו"ם אחר עובר, וע"כ דהטעם משום דאינו "בשליטתו" שאינו יכול לטלטל החפץ ממקום למקום, ודוק בזה.

והנה בטעמא דהרמב"ם פליג אשי' הגאונים יל"פ בתרי אנפי', א. כטענת הרא"ש ז"ל כלל ד' דהנפקד משאיל להמפקיד מקום להשים הפקדון וחשוב ביתו. ב. וי"פ דהרמב"ם פליג דלא בעי' כלל בבתיכם, ונלענ"ד דמוכח מד' הפוסקים דהרמב"ם פליג לגמרי, דהא חזי' דלענין ייחד לו בית אין הדבר מוסכם להלכה, ובשעה"צ אות ב' כתב דמשמעות הרמב"ם כרש"י דלא מהני ייחד לו בית, ואילו אם מפקיד אצל עכו"ם עובר להלכה, ואם איתא דכל הטעם דעובר משום דנקנה לו רשות להשים הפקדון, א"כ גם בייחד לו בית הא החפץ נקנה לבעל הפקדון, דהיינו הגוי, ונמצא דאינו "בביתו", אע"כ דלעולם לדעת הרמב"ם לא בעי' כלל בבתיכם.

ובאמת דטענת הרא"ש ז"ל דהמפקיד משאיל לו מקום, לכאו' זהו דוקא היכא דייחד לו בית, אבל אם לא ייחד לו בית הא חזי' דאפי' לענין קבלת אחריות לא חשיב ביתו דהמפקיד, ואלמא דגדר הקנין הוא דוקא כאשר ייחד לו מקום, ועיין בזה. גם עיקר טענת הרא"ש צ"ע דהא שכירות לא קניא וכמבואר בש"ס, ודוקא לענין קבלת אחריות דכתי' לא ימצא הוא דמרבי', ונראה דהרא"ש מבאר כדמשמע מהר"ן דמהקרא דלא ימצא למדנו דביתו בשאלה חשוב בית אחר לענין שלא יעבור עליו בב"י, וי"ל"ע באמת דלשי' הר"ן דמבאר דייחד לו בית מהני מטעם דהבית קנוי בשאלה להמפקיד, א"כ אמאי אם הפקיד הישראל חמצו אינו עובר, דהא יש כאן קנין שאלה. וצ"ל דמיירי בכה"ג דלא ייחד לו בית [ונפ"מ לדינא לדעתם ז"ל]. אך לפי"ז נמצא דאין כאן מחלו' הרא"ש והגאונים, דבייחד לו בית גם הגאונים מודו דחשוב עדיין שלו [ולפי"ד אחיעזר האריך בקה"י דף ו' י"ל"פ], וגם דנלענ"ד צ"ל דפשוט דהגאונים לא מיירי בייחד לו בית, וטענת הרא"ש נראה דהי' גם בלא ייחד לו בית, וצ"ע דהא שכירות לא קניי' [ובשאג"א נתקשה בזה], וצ"ע.

והנה שי' הגאונים דמפקיד אצל אחר אינו עובר, מד' הר"ן משמע דמיירי אפי' בלא קיבל הנפקד אחריות, אולם בהרא"ש מבואר דבעי' שיקבל הנפקד אחריות, ונתקשו האחרונים ז"ל בהטעם, ובקה"י הביא בשם הברוך טעם דהגאונים כת' זה ליישב קו' הרא"ש דהא הנפקד משאיל לו מקום, ואהא כת' דמיירי דקיבל אחריות דאז אינו מקנה לו מקום, אך הסברא לא מחוורת דאיזה טעם הוא זה דמשום דקיבל ע"ע אחריות לא יקנה לו מקום, גם צ"ע דהא חזי' דייחד לו בית הוי כשל המפקיד [לענין חמץ של עכו"ם שקיבל עליו אחריות], ואע"ג דקיבל הנפקד אחריות עכ"פ לס"ד דש"ס דהטעם משום שכירות קניא.

ולענד"נ [ואפשר דזהו ג"כ כוונת הגאונים, עכ"פ גוף הדברים נראים נכונים ומסתברים] דכיון דהנפקד מקבל עליו אחריות, ממילא דשוב לא חשוב חמץ שלו מטעם החיוב אחריות, והטעם דכיון דגלי רחמנא גבי ב"י דחיוב אחריות משוי ליה כדבי' מטעם לא ימצא, ממילא גם כאשר הוא בעלים על החפץ אבל יש אחר שחייב באחריותו חשוב בעלים החייב באחריותו כיון דאצלו הוא מצוי. ויסוד לזה מהא דמוכח דף ל"א: דאי בע"ח קונה משכון, ואי גוי מישראל קני משכון, אינו עובר הישראל, ואע"ג דאין לגוי אלא קנין משכון, ובפרט דכת' תוס' שם בסוגיא דאע"ג דמיירי במשכנו בשעת הלואתו, דבעלמא בע"ח לא קונה משכון, הכא לענין ב"י חשיב מצוי בידך, יעו"ש. ומ"מ אינו עובר הישראל, והטעם או משום דמצוי בידך הוא עיקר הבעלים לענין בל יראה, או דהוי כשותפין, בפרט דהוו שותפין באיכות ולא בכמות, ודו"ק. [וכ"ז דלא כהב"ח סוף סי' תמ"א ומ"ב סוס"י תמ"א שתפסו בפשטות דישראל מישראל דקונה משכון, מ"מ גם הלוה עובר, ולדידי זה צ"ע מכח סוגיית הגמ']. באופן דלפי"ז א"ש היטב גם הכא אם הפקיד הישראל אצל אחר וקיבל אחריות, דאז כיון דיש כאן אחר שקיבל אחריות אינו עובר הישראל המפקיד.

ולפי"ז נבין ד' המג"א ס"ק א', דהנה זה מבואר ברמ"א בשם הגהות אלפסי דגם אם הפקיד אצל ישראל אחר אינו עובר, אבל כת' המג"א דנראה דאם הפקיד אצל אחר וקיבל עליו אחריות אינו עובר, דהא הגאונים סוברים דאפי' בחמץ גמור מהני קבלת אחריות, ונהי דלא קיי"ל הכי מ"מ בחמץ שקיבל עליו אחריות בזה מהני. והנה דבריו ז"ל צ"ע, דהא התם הטעם משום בבתיכם, בפרט לד' הברוך טעם דהאחריות כדי שלא יחשב בבתיכם, והברור בזה דהמג"א מפ' כמשנ"ת דלאו מטעם בבתיכם אתי עלה, אלא מטעם הקבלת אחריות וכמשנ"ת, ולזה כת' דהגם דאנן קיי"ל דמ"מ עובר כיון דאזלי' בתר בעל החמץ, מ"מ גבי קבלת אחריות בזה מהני אם אחר קיבל אחריות, דשוב לא יעבור המקבל אחריות, ולא מטעם דאי"ז בבתיכם, ודו"ק. [ושו"ר שכ"כ בשו"ת שאג"א סי' פ"ה בד' המג"א, וחלק עליו יעוי"ש].

ומ"מ משמע במג"א דצריך שלא יהיה בביתו, וכ"מ במ"ב ס"ק ו' וס"ק ד', וצ"ב הטעם דאמאי בעי' תרתי, ונ"פ דאם לא יהי' בבית הנפקד השני לא חשוב מצוי ביד השני, כמו דבכל מקבל אחריות צריך שיהי' בביתו, וכמו (שנבאר) לשי' הגאונים, ודו"ק.

ומשמע מזה דחמץ שותפין עכ"פ כאשר השותף הוא עכו"ם אינו עובר עליו, ונראה דבכל שותפין בעלמא י"ל דעובר כיון דהוי בעלות במחצה, וא"כ אם א"ב כזית בהמחצה שלו עובר, אבל הכא הוי בעלות באיכות, דכ"א אית לי' סוג אחר בעלות, ודו"ק. וי"ל"פ ג"כ בטעמא דמג"א דאי"ז משום גדר שותפין, אלא כמשנ"ת לעיל דכיון דתלתה תורה במצוי, ועכ"פ היכא דאת' עלה מטעם קבלת אחריות, ולזה כיון שיכול לתבוע הנפקד השני חסר במצוי בידך כיון שיוכל מהנפקד לתבוע, ודו"ק.

ואיך שיהי' מוכח דלהלכה אין הטעם בדינא דרמב"ם דמפקיד אצל אחר, אך משום טענת הרא"ש דהוי בבתיכם, אלא גם משום דלא בעי' בבתיכם, דהא חזי' דייחד לו בית לכמה פוסקים עובר, ואע"ג דהמקום נקנה להבעה"ב, מ"מ לא חשיב כביתו שלא יעבור, וה"ה דלא נחשוב כביתו שיעבור, ודו"ק. ועי' ביאור הלכה סוף סי' ת"ל שדן באמת היכא דהניח חבירו חמצו שלא מדעתו אם עובר עליו, כיון דלא שייך כאן טענת הרא"ש דחשוב ביתו יעו"ש, ולהנ"ל הדברים מוכרעים.

חזר והפקידו ביד בעליו דשרי

במ"ב סי' ת"מ ס"ק ז' כתב דאם חזר והפקידו ביד בעליו דשרי, דהוי כמקבל אחריות על חמץ עכו"ם בבית עכו"ם, ומבואר דפשיטא ליה להמג"א דשייך שהנפקד יפקיד להבעלים ויהי' לו תורת מפקיד. ועיינתי במג"א דמסתמך ואזיל על דינא דשו"ע חו"מ סי' ע"ב דמלוה שיש לו משכון שייך שיהי' לו תורת מפקיד אם יפקיד אצל הלוה, ולענ"ד צ"ע דהתם בע"ח קונה משכון ואית ליה בעלות, ואותו בעלות שייך ע"ז גדר מפקיד, אבל הכא דרק קיבל אחריות אין עליו תורת מפקיד כלל דאיננו בעלים, ונראה מוכח מזה דסברי הני אחרונים ז"ל דגדר חיוב שמירה בשומרים אינו רק אם המפקיד הוא בעלים על הממון, אלא א"כ חיוב בעבור גוף הנתינה, ובאמת דהדברים אינם פשוטים כלל, וכתבתי מזה בחי' נדבת פרץ שבועות, יעוש"ה.

ביטול ומכירה על חמץ שקיבל עליו אחריות

במ"ב סי' ת"מ ס"ק ד' הביא מחלו' הפוסקים ז"ל אי שייך ביטול ומכירה על חמץ שקיבל אחריות (וציין לשדי חמד מערכת חמץ ומצה סי' ה' אות ל"ג), ובאמת דהסברא בזה אינה מובנת כלל, ובשלמא ביטול י"ל לשי' רש"י דנפיק מתשביתו, ממילא דא"צ בעלים אלא על אותו סוג זכות ממון דחידשה תורה דעובר בב"י הוא מחשב "זכות" זו כעפרא בעלמא, ולא שמבטל את החמץ אלא את הזכות, אבל במכירה איך ימכור ומה ימכור, וצע"ג. [ואף להצד דגדר חיוב קבלת אחריות הוא דחשיב שלו, מ"מ אי"ז מועיל לענין מכירה. ואולי י"ל דיועיל מכירה מצד תורת ביטול, והיינו דחשיב גילוי דעת דלא ניח"ל, וכדאיתא להאי סברא בד' הפמ"ג].

הערה בשער הציון

עי' שעה"צ סי' ת"מ אות כ"ה, והדיוק צ"ע לענ"ד, די"ל בפשוט דלעולם מיירי שנכנס אצלו ברשותו.

נכרי שכבשתו

בהא דאיצטריך קרא לנכרי שכבשתו, פירש"י "דהוי ממונו כממונך", והיינו דחשוב כשלו, אך צ"ב דמהיכי תיתי דיחשב שלו. אולם מד' הרמב"ן ז"ל נראה דהסברא הוא כיון שמצוי בידו לזכות בו, ולפי"ז צידד לומר דה"ה הפקר עובר עליו יעוש"ה. וביאור הדברים נראה דמאחר וכתיב לא ימצא, הו"א דגדר המיעוט בשל אחרים הוא משום שאינו מצוי, אבל אם הוא מצוי יתחייב (וכמו בקבלת אחריות דחשיב מצוי), והיינו דזהו סברא בפ"ע גבי חמץ [וגם כד ילפי' לנכרי שכבשתו ילפי' מימצא, עי' בסוגיא].

ולפי"ז מיושבת קו' התוס' ד"ה משום שהקשו אמאי גבי חלה לא בעי' תרי קראי לשכבשתו ולשלא כבשתו, ולהנ"ל ניחא דדוקא גבי חמץ הו"א דסגי במצוי בידו, וא"צ דוקא דין בעלים גמור, ודו"ק.

חמצו של נכרי עושה לו מחיצה עשרה טפחים

בטעמא דחמצו של נכרי עושה לו מחיצה עשרה טפחים ודיו, יל"ע דאמאי לא חייבו חז"ל ביעור, וי"פ דהטעם דלא רצו לאבד ממונו דעכו"ם, אבל אם הוא חמץ של ישראל בזה טעון ביעור. וי"ל"ע הטעם דהא גם נ"מ הכי, וי"ל דישראל בן מצוה הוא, ועוי"ל דמבער לא אך מטעם לתא דידיה, אלא מטעם דהישראל המפקיד גם עובר בהא החמץ שלו, אלא דלכאו' זה מובן היכא דלא ביטל דאז אתי' עלה מטעם בל יראה, אבל היכא דביטל דאתי' עלה מטעם דילמא אתי למיכליה, א"כ לגבי המפקיד הא אין חשש שיאכלנו דהוי כאילו זרקו לחוץ, אולם ראיתי בחזו"א שכת' לענין דאם הפקיד חמץ אצל עכו"ם איכא תקנת ביעור, דמ"מ חיישי' שיבא לאכלו, וה"נ י"ל הכא, ודו"ק. [וע"ע להב"ח סוס"י ת"מ].

והנה בשעה"צ אות כ"ט הביא דדעת ח"י דבחוה"מ לא יעשה מחיצה מטעם טירחא יתירתא היכא דלא קיבל אחריות לשלם, אלא יזרקנו לחוץ, והא"ר חולק דאינו מחוייב לאבד חמצו של עכו"ם, ומשמע לכאו' מד' הח"י דאין התקנה לטובת העכו"ם, אלא שלא רצו שיפסיד הישראל, אבל אינו מובן דהא אם מדינא חייב לבערו אלמה שלא יבער. וצ"ל דכוונת הח"י דהא דלא חששו שמא יבא לאכלו, זהו מטעם דלא רצו להפסיד ממנו דהעכו"ם, אבל הא דהתירו לעשות מחיצה בחוה"מ בזה הטעם משום טובתו, ולזה דוקא היכא דקיבל אחריות, אכן י"ל דבאמת הא דא"צ לבער חמצו של עכו"ם משום דלא חיישי' דילמא יאכלנו, כיון דהוי ממון אחר בדיל מיניה יותר מממונו, ולהכי סגי במחיצה, ולפי"ז הא דמבער ממון אחר הוא מילתא דאחר [ונפ"מ טובא בטעמא דביטל דצריך לבער ממון המפקיד, עי' שו"ע סי' תמ"ג במג"א וביאור הגר"א, וכדברינו משמע בחזו"א או"ח סי' קכ"ד].

אינו יהודי שהפקיד חמצו אצל ישראל

במ"ב סי' ת"מ ס"ק ה': ומ"מ אם בא אותו נכרי אחר הפסח רשאי להחזיר לו החמץ, ולא איכפת לן במה שנהנה מזה שפורע חובו, ומקורו מהמג"א, והטעם נ"פ דהחפץ איננו בגדר פרעון חוב כמו הלוואה, אלא דהחוב חל על איבוד הממון, וכ"ז שלא נאבד החפץ אין כאן סיבה לחיוב, ודו"ק.

חמץ של עכו"ם שקיבל עליו אחריות

דעת החק יעקב ועוד ראשונים עי' שעה"צ סי' ת"מ אות י"ב דחמץ של עכו"ם שקיבל עליו אחריות לא נאסר אחר הפסח, והח"י כתב דהוא ירו', ובחזו"א סי' קכ"ד הקשה דהא בירו' מבואר הפכו, והעתיק שם לשון הירו', אבל נראה ליישב וכמו שיש להבין מד' הגרע"א בתשו' כ"ג, דהתם הא פליגי בה אמוראי אי כה"ג נאסר, וא"כ הוי פלוגתא והוי ספק דרבנן ולהקל, וכ"מ בהדיא בחק יעקב [ונדפס בגליון השו"ע]. ומה שצידד שם עוד בחזו"א די"ל דהירו' קאי לר' יהודה דחמץ שעבר עליו הפסח אסור מדאו', וחמץ עכו"ם לא נאסר כדעת רב אחא בר יעקב בבבלי דף כ"ט, לענ"ד לא מיחוור דא"כ פשוט דצריך ליאסר מאחר וחשוב כשלו. כנ"ל פשוט. ואפשר לדחוק דלא רבי רחמנא חמץ שעבר עליו הפסח לאסור (לר"י) אלא בחמץ שלו ממש, ולא בחמץ שקיבל עליו אחריות דנפיק מריבויא. ונלענ"ד לדקדק מל' הר"מ, דקיבל עליו אחריות אסור לאחר הפסח, דהא לך לשון הרמב"ם בפ"ד ה"ג, ואם לא קיבל עליו אחריות מותר לקיימו אצלו, ומותר לאכול ממנו אחר הפסח שברשות העכו"ם הוא, עכ"ל. ודוק מינה הא קיבל עליו אחריות אסור לאכול לאחר הפסח. [שו"ר להפמ"ג שג"כ דקדק כן מל' הר"מ. ואדרבה נלע"ד דבשביל זה הוא דהוצרך הר"מ לכתוב דמותר לאחר הפסח, לדיוקא הא בקיבל עליו אחריות אסור, דאי לגופיה פשיטא דמותר לאחר הפסח מק"ו דמותר לקיימו].

בא העכו"ם ליקח חמצו תוך הפסח מותר ליתן לו

במג"א סי' ת"מ כתב דאם בא העכו"ם ליקח חמצו תוך הפסח מותר ליתן לו, אך נסתפק אולי ניחוש שמא ימכרנו לישראל, ובמ"ב סי' תמ"א ס"ק ח' כתב לדינא בשם אחרונים ז"ל לענין נכרי שלוה על משכונו, דאם בא העכו"ם בתוך הפסח רשאי לקבל ממנו המעות ולהניחו שיטול חמצו, אלא דהתם באמת כשמשלם מעות איגלאי מילתא דלא הי' של הישראל וליכא איסור, אבל בדינא דהמג"א ע"י מ"ב ס"ק ג' גם לאחר הפסח אם יש לחוש יעו"ש. ועכ"פ יעוי' בגליון רעק"א ז"ל שכתב וז"ל: ולענ"ד י"ל כיון דהישראל עבר על בל יראה כשבא הנכרי בפסח אין הישראל יכול להניחו ליטלו, נהי דלא מיקרי נהנה, מ"מ הישראל מחוייב לבערו לתקן הלאו, דהא הלאו דב"י ניתק לעשה כדאיתא פסחים דף צ"ה, וא"כ מחוייב לשרפו ולשלם להנכרי מעותיו, עכ"ל הגרע"א ז"ל.

והנה מש"כ הגרע"א כדי לתקן הלאו, צ"ע דאטו עשה דתשביתו מי סני לן דבשביל זה גם צריך לשרפו, ונלענ"ד פשוט בזה דמשום עשה דתשביתו הא בזה שנותן להעכו"ם שוב פוקע אחריותו ושוב אין כאן ב"י, ואשר ע"כ נהי דלא קיים עשה דתשביתו, אבל גם לא "ביטל" [וזה תלוי אם לר' יהודה דבעי' שריפה אם יוציאנו מרשותו אם יפקיע החיוב, וכן לרבנן, ובמקו"א הארכנו בזה בעה"י], אבל עשה דתשביתו סובר הגרע"א דבעי' השבתה ממש לגוף החפצא ועכ"פ לרבנן, וזה כדי לתקן את הלאו, ומוכח מד' הגרע"א דאדם חייב לתקן את הלאו, ולכאו' צ"ע דהא לאו הניתק לעשה הוי פטור מ"מלקות", אבל לאו מיהא עבר, וא"כ בידו לקבל מלקות, והנראה מוכח מזה דדעת הגרע"א דהעשה מתקן את הלאו, וי"ל בב' אופנים, א', דעוקר הלאו למפרע, ויסוד זה אכ"מ. ב, דעכ"פ הוי תיקון קצת [ומה"ט אין בו מלקות], ודוק בזה.

אכן מאי דצ"ע מנ"ל להגרע"א ז"ל דמותר לו לשרוף ממון עכו"ם בשביל שירויח מצוה או שלא יעבור איסור, דהא גזל עכו"ם אסור [ואולי זה גוזל ע"מ לאבד ומזיק עכו"ם פטור, ואכ"מ], ואולי זה גוזל ע"מ לשלם, אבל הא גם גוזל ע"מ לשלם אסור, ואולי דבעכו"ם גוזל ע"מ לשלם מותר, ואמנם זה מוכח ומבואר בשו"ע דחייב לבער חמץ עכו"ם דחייב באחריותו, ועי"ש במ"ב, ואלמא דמותר לו לבער. אכן צ"ע הטעם. ולכאו' י"ל דאתי עשה דתשביתו ודחי להלאו דגזל עכו"ם, אך י"ל דאפשר דעשה דתשביתו למשנ"ת הא יכול ליתן להעכו"ם, ונמצא דאינו חיוב לקיימו, ואם משום תיקון הלאו ז"א מ"ע דתשביתו. ועי' חזון איש מש"כ בזה.

נדב פרץ - רמת בית שמש

חמץ של גוי ברשות ישראל

א. בנידון חמץ שנמצא אצל פועל זר העובד אצל ישראל קשיש (סיעודי), בבית הישראל. יעויין בשו"ע סימן ת"מ הלכות חמץ של גוי ברשות ישראל, ותו"ד שם דיש בזה ג' חילוקי דינים, דין א' - חמץ של גוי ש"באחריות" ישראל, עובר עליו. דין ב' - גוי שהפקיד חמצו אצל ישראל, אפי' שלא באחריות אינו עובר עליו, ומ"מ חייב לעשות לו מחיצה. דין ג' - גוי שנכנס לרשות ישראל וחמצו בידו, אינו חייב אפי' לעשות מחיצה.

וכתב המ"ב (ס"ק ט"ז) לבאר את החילוק בין דין ב' לדין ג', וז"ל: ולשמא יבא לאוכלו ליכא למיחש כמו שחששו במופקד בידו והצריכוהו לעשות משום זה לעשות מחיצה, דהא החמץ הוא תחת יד העכו"ם, והוא משמרו. עכ"ל. והיינו דהחיוב לעשות מחיצה הוא היכא דהחמץ "מופקד בידו" אף שאינו חייב באחריותו, משא"כ כשהחמץ "תחת יד העכו"ם" אינו חייב אף לעשות מחיצה.

ואם כן, אם באנו לדון בנידו"ד יש לברר מי משמר את החמץ, דאם הישראל הוא משמר את החמץ, והיינו שהגוי סומך על הישראל שהחמץ לא יגנב (אף שאם יגנב החמץ לא יתבע הגוי את הישראל, הוי כשומר בלא אחריות), י"ל דהוא חייב לעשות מחיצה. אבל אם הגוי עצמו שומר על החמץ, ולא סומך לגבי זה על היהודי, י"ל דהוי כגוי שנכנס לבית הישראל וחמצו בידו, דאין זקוק אפילו לעשות מחיצה.

(ולמעשה, היה מקום לתלות את זה אם הגוי דר עם הישראל לבד, דאז כיון שהישראל קשיש כ"כ ואין בכוחו לשמור, ודאי סומך הגוי בשמירת החמץ על עצמו ול"ה כמפקיד. אבל אם הגוי גר עם הקשיש יחד עם בני הקשיש וכדו', שיש בבית הישראלים המשמרים את הבית, לכאורה הרי הגוי סומך על הישראלים האחרים שדרים בבית לענין שמירת חפציו ובכללם החמץ הזה, ותו הוי כמפקיד ביד הישראל שחייב לעשות מחיצה בפני החמץ, ויל"ע).

ב. בר מן דין יש לדון עוד בנידון הנ"ל מדברי השעה"צ שם (ס"ק ל') שכתב וז"ל: וכ"ז באין העכו"ם עבדו, דבעבדו שמזונותיו עליו אין להניחו שיכנס לבית לאכול חמצו אף אם החמץ הוא של עכו"ם משום מראית עין שיחשדו אותו שהוא מאכיל חמץ לעבדו כדמבואר בסימן ת"נ, וכ"כ הגר"ז, עכ"ל.

ומבואר דבעבדו שמזונותיו עליו איכא איסור נוסף שלא יאכל חמץ בביתו, "משום מראית העין". ויש לדון ולברר אם גזירה זו דמשום מראית העין גזרו ב'עבדו' דווקא או לא דוקא, וכל מי שמזונותיו עליו אסור להאכילו חמץ בביתו, משום גזירה זו (דיש מקום בסברא לומר דבעבד שייך טפי מראית העין, ואם נתבאר דיש גזירה כזו בעבד, עדיין לכאורה אין הכרח דבפועל גם יגזרו כן. ודו"ק).

לקמן סי' ת"נ כ' המ"ב דין זה בלשון אחרת, דכתב שם השו"ע (סעי' ו') וז"ל: מותר לומר לעבד בפסח הילך דינר זה וקנה ואכול, אף ע"פ שיודע שיקנה חמץ. וכתב ע"ז המ"ב (ס"ק י"ד) ואם הוא "מושכר אצלו לשנה" לא יאכל בביתו משום חשדא, עכ"ל. וציין מקור הדין מהאגודה (פסחים סימן כ"ג). ומקור דברי המ"ב לכאורה הוא המ"א שכתב כאן בלשון זו, וציין ג"כ לאגודה.

וז"ל האגודה: ואומר אדם "לשפחתו כותית" בפסח קחי מעות וקחי בהן מה שתאכלי, והיא קונה חמץ ואוכלת "חוץ לביתו", אבל לא יאמר קחי חמץ ואכלי, כדאמרינן גבי יין נסך, עכ"ל.

(המהדיר למ"ב מהדו' עוז והדר ציין על דברי המ"ב הנ"ל ד"מושכר לשנה" לא נמצא באגודה רק במ"א, ותמה מנ"ל. ויש לבאר דהנה האגודה הזכיר "שפחה", והמ"א חידש דהוא הדין "פועל", ובזה ס"ל למ"א דדוקא פועל המושכר לשנה, ובפחות מזה לא דמי לעבד. ודו"ק).

והנה בשו"ע הגר"ז שציין השעה"צ לדבריו, הלשון שם: ומ"מ אם נכרי זה הוא עבדו, או פועל שמזונותיו עליו, אין להניחו שיכנס לבית לאכול חמץ אעפ"י שהחמץ הוא של הנכרי, מ"מ יש לחוש למראית העין שיחשדו אותו שהוא מאכיל את עבדו חמץ בפסח, עכ"ל.

המורם מן האמור: א'. בשעה"צ בסימן ת"מ מבואר רק לגבי עבדו. וכן באגודה מפורש להדיא רק לגבי שפחתו. ב'. המ"א הוסיף "מושכר לשנה", וכן הביא המ"ב בסימן ת"נ. ג'. והגר"ז סתם דכן הדין בכל פועל שמזונותיו עליו. וצ"ע מה מסקנת החפץ חיים לפסוק.

(גם בדין "מושכר לשנה" יל"ס אי בעינן שיעבור עליו שנה, או דכל שמושכר לשנה מתחילה כבר אסור להאכילו חמץ בבית הישראל. גם יל"ס בפועל זר הנ"ל אם העובד זר יכול להפסיק את העבודה מתי שירצה אי חשיב מושכר לשנה, וגם מצד הישראל הרי הוא משכיר את העובד לכמה זמן שיצטרך. ודו"ק). שוב מצאתי מציינים לדברי שו"ת רב פעלים ח"ב סימן נ"ה, עיי"ש.

נתן קצנלבוגן - בני ברק

סיכום משנה ברורה סימן ת"מ

ת"מ, א. בטור הביא שנכרי שהפקיד חמצו אצל ישראל, אם הוא חייב באחריותו חייב לבערו, דעת ר"י דזה דוקא כשחייב בגניבה ואבידה, ובה"ג כתב דאפי' אם הוא שומר חינם עליו שחייב רק בפשיעה. בשו"ע סתם כר"י, והביא ביש אומרים את דעת הבה"ג. ובמ"ב (סק"ח) פסק דלכתחילה יש לחוש ליש אומרים, אך בדיעבד כשהגיע שעה שישית שאי אפשר למכור אז לעכו"ם, יש לסמוך אסברא ראשונה.

בב"י איתא דס"ל להרמב"ם דאפי' אם אינו חייב באחריותו אלא שהגוי אלם וכופהו לשלם אם יאבד חייב לבערו, אך הראב"ד השיג עליו וס"ל דבכה"ג אין חייב לבערו. בשו"ע סתם כהרמב"ם, והביא את דעת הראב"ד ביש חולקים. ובמ"ב (סק"ט) פסק דהעיקר כדעת הרמב"ם, אך אם עבר עליו הפסח ולא ביערו יש להקל אפי' באכילה מכיון שיש הרבה פוסקים בשיטת הראב"ד.

במ"ב (סק"ג) הביא דכשהגוי הפקיד חמצו אצל ישראל, והישראל קיבל עליו אחריות, אך הישראל השאיל או השכיר לו מקום בפנ"ע לחמצו, דעת רש"י ועוד דלא מהני וצריך לבערו, ודעת ר"ת ועוד שאינו עובר עליו בבל יראה. המ"ב לכתחילה נקט כרש"י, אך פסק דלענין דיעבד לאחר הפסח כשלא ביער יסמוך על שיטת ר"ת ויותר בהנאה ובאכילה.

שם במ"ב סתם דייחוד מקום מקרי שמייחד בפניו חדר או זוית בתוך ביתו בשכירות או בשאלה [וזה כדעת הט"ז לבוש וגר"ז, ובשעה"צ (ז') הביא שהא"ר הכריע דבדיעבד מותר אפי' באומר לו הא ביתא קמך, דזה גם כן נקרא ייחוד מקום]. אבל אם קיבל ממנו פיקדון בלי ייחוד מקום, ואחר כך ייחד לו מקום שלא מדעת העכו"ם, לא מהני.

כשהגוי הפקיד חמצו אצל ישראל, והישראל קיבל אחריות באופן שחייב לבערו, הביא במ"ב (סק"ד) שהרבה אחרונים ס"ל שמהני גם ביטול ומכירה כמו בחמץ שלו, והרבה אחרונים ס"ל דלא מהני כיון שאין גוף החמץ שלו.

במ"ב (סק"ה) הביא דבאופן שהישראל מחויב לבערו ולא ביערו, החק יעקב ועוד מקילים בחמץ שעבר עליו הפסח דלא גזרו בחמץ של עכו"ם שמופקד אצלו, אך המג"א ועוד אוסרים באכילה ונהנה לאחר הפסח [וגם לאוסרים אם בא אותו הנכרי אחר הפסח רשאי להחזיר לו החמץ, ולא אכפת לן במה שנהנה מזה שפורע חובו, ובמקום דיש לחוש שיחזור העכו"ם וימכרנו לישראל, ויכשל ישראל באיסור חמץ שעבר עליו הפסח לא יחזיר לו]. ובמ"ב פסק כהמקילים עכ"פ לענין היתר הנאה.

ברמ"א כ' שכשהגוי הפקיד החמץ אצל ישראל וקיבל הישראל אחריות וכו' דחייב לבערו, זה אפי' שהפקיד הישראל אח"כ את החמץ אצל גוי אחר.

ובמ"ב (סק"ד) הביא דהיכא שהגוי האחר קיבל עליו את כל האחריות שהיתה לישראל, לדעת העולת שבת ועוד אכתי הישראל צריך לבער, אך המג"א ועוד ס"ל שא"צ.

ת"מ, ב. בב"י הביא דמרש"י ומהרמב"ם נראה שכשישראל לא קיבל עליו אחריות על חמץ של גוי והפקידו אצלו, עושה מחיצה " מפני החמץ ודיו, ובעל העיטור ס"ל דראוי שיפנהו לכל מקום כדי שלא יכשל בו, ובקיבל אחריות די לו בייחד כעת ובמחיצת י". בשו"ע איתא כרש"י והרמב"ם, וגם בקיבל אחריות חזינן בסעיף א' שלא פסק כבעל העיטור וצריך לבער.

אינו יהודי שהניח חמץ שלו אצל ישראל בלא רשותו: בבה"ל ד"ה כדי הביא דמסתימת הפוסקים משמע דגם במיני חמץ שא"א לאוכלם בלי בישול חיישינן שמא יקח ויבשל, ולכן בעי מחיצה, ובאשל אברהם בוטשאטש הקיל בזה אם הקמחים בעצמם אינם חמץ ודאי.

עוד שם נראה שמסיק להלכה כרבנו מנוח שגם במקום שנוהגים איסור בפת עכו"ם ג"כ צריך מחיצה, ולא אמרי' דבלאו הכי בדילי מיניה, והר"א מזרחי הקיל בזה.

ת"מ, ג. בב"י הביא דעת הרשב"א שגוי שהביא חמצו לבית ישראל אינו יכול לאכול עמו ביחד באותו שולחן בהפסק מפה, ובאורחות חיים התיר בזה, ובשו"ע פסק כהרשב"א.

ת"מ, ד. בטור הביא דישראל שהפקיד חמצו אצל ישראל או אצל הגוי, וקיבל עליו הנפקד אחריות, יש מן הגאונים שכתבו דכיון שקיבל עליו הנפקד אחריות, אין המפקיד עובר עליו, ורבינו יונה כתב שהמפקיד עובר עליו אם אינו מבערו. ובשו"ע פסק כרבינו יונה.

בבה"ל ד"ה עובר הביא מהגר"ז שאדם ששם חמצו ברשות חבירו שלא מדעתו, אותו ששם שם לא עובר על בל יראה ובל ימצא מן התורה אלא שמד"ס צריך לבערו, ודעת הט"ז שעבר עליו מן התורה, ונשאר בזה הבה"ל בצ"ע.

אביחי כהן - אופקים

שלשה דינים חלוקים בהרחקה מחמץ של עכו"ם הנמצא בביתו

א. אם עתיד החמץ להשאר ברשותו יותר מיום אחד צריך מחיצה עשרה, ב. אם יודע שהעכו"ם יחזור ויקחהו באותו יום גופא יש להקל דדי בכפיית כלי (משנ"ב סי' ת"מ סקט"ו), ג. אם הביאו עכו"ם לבית ישראל ביו"ט אחרון סמוך לחשיכה א"צ אפי' כפיית כלי, שבשעה מועטת אין לחוש שמא ישכח ויאכלנו (משנ"ב סי' תמ"ח סק"ו).

ולמאי דכתב דבשעה מועטת אין לחוש, י"ל לכאורה דה"ה בתוך הפסח, אם הניח העכו"ם החמץ ברשותו לשעה מועטת א"צ כפיית כלי - דבשעה מועטת אין לחוש שמא ישכח ויאכלנו, וכ"ש הוא, דהתם התיר המשנ"ב אפי' בחמץ שהובא לצורך הישראל, וכ"ש הכא שעתיד הנכרי ליטלו.

יוסף ויצמן - קרית ספר

סימן תמ"א

יהיב משכון וכלה הזמן קודם הפסח

במ"ב סימן תמ"א ס"ק ד' כתב דהיכא דיהיב משכון וכלה הזמן קודם הפסח, ולא אמר מעכשיו בזמן נתינת המשכון, לדעת השו"ע סעי' א' מוכח דהוי אסמכתא, אבל יש מקילין בזה, ובשעה"צ אות ח' משום דדעת הראב"ד דאין אסמכתא לעכו"ם, ורבים מהראשונים כוותיה, ובפרט דדעת הר"ן וכן מסכים בחי' ריטב"א דבדבר הנמסר מיד ליד לא שייך בו דין אסמכתא, וכדעת השו"ע בחו"מ סימן רי"ז, עכ"ד. ויש להעיר דבר"ן לא כתב מטעם דנמסר מיד ליד, אלא מטעם דבע"ח קונה משכון יעוש"ה, אלא דבאמת דברי הר"ן קשים להולמם, דהא עכו"ם אינו קונה משכון, ומ"מ א"צ מעכשיו לדעת הר"ן ז"ל, וצ"ע.

אינו יהודי שהלוה לישראל על חמצו

במ"ב סי' תמ"א ס"ק ו': ומסתפק המג"א בלא אמר לו מעכשיו דאסור החמץ לעולם, אי מחויב לפדותו מן העכו"ם לאחר הפסח ולבערו, דאל"כ הרי הוא מתהנה שפורע חובו להעכו"ם באיסורה"נ. ובבית מאיר ובספר מקור חיים הסכימו להיתר שהרי אינו פורע חובו בידים, רק הוא נשאר ביד העכו"ם מאליו, ומה שאין העכו"ם תובעו בשביל זה הנאה דממילא הוא ולית לן בה, עכ"ד המ"ב.

ולכאו' הדברים צריכים ביאור, דסו"ס נהנה הוא מן החמץ. והנראה בזה עפי"מ דמוכח סוגי' דפסחים דף כ"ה דהנאה הבאה לו לאדם בע"כ, דגם באיסורה"נ שייך דין דבר שאין מתכוין, והנה יסוד דין דשא"מ אי"ז אך דין פטור, אלא הוא דאין המעשה מתייחס להעושה בלא כוונה, וכדמוכח בסוגי' שם מהא דמייתי' התם דין פסול עבודה בפרה היכא דאינו מתכוין יעו"ש, וכמש"כ גם כן הקובץ שעורים, וא"כ קשה דמאי שיאטיה לאיסורה"נ, דבהו העיקר שנהנה, ומוכח מזה דגם באיסורה"נ האיסור הוא בהפעולה ליהנות, ולא אך שנהנה מאיליו, וזהו ג"כ היסוד כאן דהגם דנהנה מ"מ הא אינו עושה בידים הנאה, והגם דנחלקו תוס' ור"ן אי פס"ר באיסורה"נ שרי, היינו דוקא היכא דעושה בידים והוי פס"ד, דאז י"ל דחשוב מעשה דידי' (בכוונה), אבל היכא דאינו עושה בידים אין כאן שום איסור, והדברים מבוארים ומוכרחים.

ולפי"ז י"ל דכל מש"כ תוס' שם בפס"ר גם באיסורה"נ אסור, הנ"מ כשהולך בהדיא, אבל אם הוא יושב והביאו לפניו ריח ע"ז בזה הלא אינו עושה שום פעולה [אם לא היכא דמריח ע"י שנושם יותר, וי"ל], דההנאה נעשית מאיליה, ודו"ק.

והנה יש עוד דוגמאות לכך (לכאו'), דאיתא בשו"ע לקמן סי' תמ"ח סעיף ז' אסור ליתן בהמתו לאינו יהודי להאכילה בימי הפסח אם הוא יודע שמאכיל אותה פסולת שעורים שהוא חמץ, עכ"ל השו"ע. ומוכח דדוקא אם יודע בודאי שיאכילנה חמץ, לא היכא דהוי ספק, וכ"מ שם במ"ב ס"ק ל"ד (וכ"מ בב"י). אבל לכאו' צריך ביאור ופירוש דהא סו"ס נהנה מן החמץ, והוי ספק נהנה, וספק דאו' לחומרא. ונראה עפ"י הנ"ל בגדר איסורה"נ אינו במה שנהנה מאליו, אלא דוקא כשעושה פעולה ליהנות, ולזה היכא דיודע שאכילנה חמץ חשוב דגוף הפעולה שנותנה לעכו"ם (אם במעשה אם באמירה) דעושה כאן פעולת הנאה, אבל היכא דאינו יודע נמצא דאיהו נותן לעכו"ם שיאכילנה מאיזה שירצה, ולא חשוב נהנה מן החמץ דהוי הנאה מאליה, ומ"מ התם עדיין צ"ב דאמאי לא נימא דהוי ספק נהנה, וכמו גדד דשא"מ באיסורה"נ דלר"י אסור (אפי' בספק). ועוד דוגמא יעוי' בשערי תשובה וכן במ"ב ס"ק ל"א דמותר ליתן לעכו"ם בהמה זמן רב קודם הפסח, ואף שנודע לו שבפסח מאכילה חמץ, והטעם כנ"ל דאין כאן מעשה הנאה מהחמץ אלא דנהנה מאליו.

יש בידו משכון של מלוהו הנכרי ולא קיבל הישראל אחריות

במ"ב סי' תמ"א ס"ק ב' מוכח דלכו"ע אם הישראל יש בידו משכון של מלוהו הנכרי, ולא קיבל הישראל אחריות, דאין כאן איסורא מאחר וא"ל מעכשיו וקנהו העכו"ם, ולכאו' הא אם יאבד המשכון יצטרך לשלם, והוי כדבר הגול"מ דלענין חמץ לכו"ע חייב [ועי' רא"ש בסוגי' דהרהינו ותשו' רעק"א סי' כ"ג], ומוכח מזה דדין חיוב אחריות לענין חמץ הוא דוקא אם מתחייב עבור החפץ ממש, ולא היכא דמתחייב עבור חובו, אלא דהחפץ גורם לו להפסד.

אמנם סברא זו יתבאר לקמן דהיא שנויה קצת במחלוקת, אבל נלענ"ד די"ל דבנידון דידן לכו"ע יש לפטרו ומטעם אחר, דבשלמא גבי חיוב אחריות בעלמא הלא הוא אינו מפסיד כלום בזה שהחפץ של העכו"ם, אלא דאם יגנב אז יחול עליו חיוב, וממילא דהחפץ גורם לו שלא להפסיד ממון, אבל הכא הוא הלא חייב לשלם איזה ממון שיהיה, וא"כ גם אם החפץ הזה קיים הלא זה גופא ששילם את המשכון הוי הפסד בשבילו שישלם מממונו, ומה שאם יאבד החפץ יצטרך לשלם זה משום דאז איגלאי מילתא שלא שילם, אבל עכ"פ אין כאן חפץ שגורם לו ריוח ממונו כיון דעצם החפץ הקיים הוא גם בא בהפסד, ואם יאבד ה"ז חשוב דאיבד ממונו. ונוסיף ביתר ביאור, דאם באמת היה זה חמץ עכו"ם בודאי ומרויח בהמצאותו חשוב גול"מ, אבל הכא כל מה שהוא חמץ עכו"ם הוא משום דבסוף הגיע זמן הפרעון ולא פרעו, והיינו דעל צד זה התשלום נקבע בהמשכון ולא בדבר אחר, ונמצא דחמץ זה של עכו"ם לא גרם ריוח, אלא דאם הוא לא היה הי' משלם ממון אחר, אבל אין לו שום ריוח זה יותר מזה, ודוק.

והנה ד' האחרונים בזה, יעוי' שער הציון סי' תמ"ח אות כ"ח שכתב: וגדולה מזו כתב הגר"ז דלפעמים אפילו בדיעבד אסור בחותם על החדר, כגון במכירתנו שמוכרין במעט מעות והשאר זוקפין עליו במלוה, וכשיתן חותם על החדר ולא יכול העכו"ם ליכנס לשם הרי נפטר העכו"ם מן אחריות, ואם יגנב החמץ לא יצטרך העכו"ם לשלם לו חובו שחייב לו בעד החמץ, וכל חמץ שיגיע ממנו הפסד לישראל אם יגנב הרי הוא כבאחריות ישראל שעובר עליו בב"י עיי"ש, וכן כתב בפמ"ג כעין זה, והעתקנו בבה"ל. וכ"ה דעת בעל מקור חיים ס"ס ת"מ כסברת הגר"ז. והח"א נשמר מזה וכתב שם שהרי הוא באחריות העכו"ם, ולי"ת כיון שלקח ממנו המפתח. אכן לפי מה שנביא לקמן בבה"ל דעת האחרונים שחולקים אמקור חיים, אפשר דלפי"ז הגם דינא דהגר"ז, ועיין בנשמת אדם סעי' ו' ובביאור הלכה, עכ"ד. ומה שציין לבה"ל סעי' ו' אינו יודע כוונתו, ואולי כוונתו לבה"ל בסעיף ג', יעוי' בבה"ל ד"ה בדבר מועט שכתב: ודע עוד דמה שכתבנו במ"ב לענין היכי שהחמץ בדרך דליקני באגב, ואע"ג דאינם צבורין במקום הקרקע, לפי דעת מקור חיים בסימן זה ולעיל בסימן ת"מ לא שייכא זה רק במכר החמץ ונטל כל הדמים, אבל בנטל מקצת והשאר זקף עליו במלוה לא מהני, שהרי אם יאבד החמץ לא ירצה העכו"ם לשלם לו המגיע ממנו, ולפי מה דקיי"ל בסימן ת"מ דהיכי דהעכו"ם אלם וכופהו לשלם הרי הוא כבאחריות ישראל, וא"כ ה"ה הכא שהרי צריך לשמור אותו דאם יאבד יפסיד המגיע לו מן העכו"ם, וא"כ אם זקף עליו השאר במלוה אינו מותר אא"כ החמץ הוא במקום הקרקע, וכשמקנה לו הקרקע הרי החמץ כבביתו של עכו"ם, ויוצאין עכ"פ לדעת הפוסקים דסברי דחמץ של ישראל בביתו של עכו"ם אינו עובר עליו, ותמוה דהא בחמץ שקיבל אחריות לכו"ע אם הוא בבית העכו"ם אינו עובר, כמבואר סי' ת"מ במ"ב ס"ק ז'. אכן כמה אחרונים פליגי עליה דהמקור חיים, וכתבו דבשביל זה שלא יצאה העכו"ם לשלם לו המגיע ממנו לא מיקרי עי"ז החמץ באחריותו, עיין נשמת אדם סימן ו' ובשדי חמד שהאריך להביא דעת כמה אחרונים שמקילין בזה, עכ"ד הביאור הלכה.

ונראה דבאמת הסברא בזה דלא יחשב חיוב אחריות הוא משום דבשלמא באלם וכ"ש סתם חיוב אחריות, דבזה החיוב הוא באחריות החפץ לשלם דמיו, אבל כאן אינו מענין חיוב אחריות עבור החפץ, אלא דלא ישלם לו דמיו אם יגנב החפץ, ודו"ק. ונראה דמ"מ אע"ג דהמקו"ח ס"ל דמחשב חיוב אחריות, מודה [ועכ"פ יש לחלק] דגבי משכון עכו"ם בבית ישראל דלא מחשב חיוב אחריות, דבשלמא בההיא דמקו"ח מה שלא ישלם העכו"ם הוא עבור החפץ, דאינו משלם אלא כאשר החפץ קיים, וא"כ יש כאן "הפסד" דמים עבור החפץ עצמו, ומה לי לשלם או להפסיד, דמ"מ הוא מתחייב עבור אובדן החפץ, אבל גבי משכון חיובו אינו עבור "החפץ", אלא בעבור החוב הלואה שיש לו, ורק שאם החפץ קיים יוכל "ליפטר" ע"י החפץ, ודו"ק. [גם יש לחלק כנ"ל ברישׁ דברינו].

נדב פרץ - רמת בית שמש

סיכום משנה ברורה סימן תמ"א

תמ"א, א. בב"י הביא דבנכרי שהלוה לישראל על חמצו ומשכנו בידו, ואמר לו הישראל מעכשיו יהא שלך אם לא אפרע לך לזמן שקבע לו, והגיע הזמן ולא פרעו, מותר, דכשהגיע הזמן ולא פרעו נקנה לו למפרע והוה ליה חמצו של גוי. דעת הר"ן דאיירי שזמן הפרעון הוא לאחר פסח ואפ"ה מותר, וכשזמן הפרעון הוא לפני פסח המשכון נקנה לגוי אף כשלא אמר מעכשיו, ודעת רבינו אפרים דמותר רק כשזמן הפרעון לפני פסח [ואמר מעכשיו], ובשו"ע פסק כהר"ן שכ' "אפי' לא הגיע הזמן שקבע עד אחר הפסח וכו'".

אולם לגבי שהפרעון לפני פסח אם בעינן מעכשיו כדי שיקנה לגוי, במ"ב (סק"ד) הביא מהמג"א והגר"א בדעת השו"ע שאפי' שהפרעון לפני הפסח בעינן מעכשיו, והלבוש ועוד הקילו בזה, ופסק המ"ב כהמקילים בשעת הדחק, אך רק לענין להתיר את החמץ לאחר הפסח, אולם אם הוא קודם הפסח דהוי חשש דאו' יש לחוש למחמירים.

במ"ב (סק"ב) הביא דאם הקנה לעכו"ם את החמץ בקנין ומעכשיו אם לא יפרע לזמן פלוני, דעת החק יעקב ועוד דבזה אפי' אם נשאר המשכון תחת יד ישראל מותר, אם התנה ישראל שלא מקבל על זה אחריות, והפמ"ג מחמיר בזה, ופסק בשה"צ (ה') דבמקום הצורך יש להקל, כי החשש הוא רק לאחר הפסח, והכי נקטינן.

במ"ב (סק"ה) הביא שאם ישראל הביא לגוי חמץ לא בתורת משכון על הלואה אלא בתורת תנאי, כגון שאמר לו אם לא אעשה דבר פלוני עד זמן מסוים יקנה לך החמץ, להרבה פוסקים לא נקנה לגוי אף כשאמר מעכשיו, אולם לשיטת הראב"ד נקנה לגוי [ולכן פסק במ"ב שבדיעבד לענין חמץ שעבר עליו הפסח יש להקל בזה, ובשעה"צ (י"א) הביא שהמג"א החמיר בזה גם לענין חמץ שעבר עליו הפסח].

תמ"א, ב. בשו"ע איתא דגוי שמשכן חמצו אצל ישראל עבור הלוואתו אם לא יפרע לאחר הפסח, אם אמר לו מעכשיו או שקיבל הישראל אחריות עליו אסור, ובשה"צ (י"ד) הביא מהא"ר שמצדד דאם בטלו לפני הפסח ולא ביערו ועבר עליו הפסח שמותר, והחק יעקב מיאן בזה.

במ"ב (סק"ט) נקט דלמחבר כשלא אמר מעכשיו ואין האחריות על ישראל, הישראל לא קונה את המשכון אפי' שזמן הפרעון הוא לפני פסח, אולם לראב"ד קונה הישראל בכה"ג, דס"ל דאין אסמכתא בנכרי וכדלעיל, ופסק המ"ב דלענין אחר הפסח יש להקל בזה וכהמחבר [ובבה"ל הביא לאחד מן האחרונים שס"ל שכאן לכו"ע גם לחולקים על הראב"ד, החמץ נקנה לישראל כשזמן הפרעון הוא לפני הפסח].

אביחי כהן - אופקים

סימן תמ"ב

חמץ במשהו לענין ב"י וב"י

הנה הגרע"א ז"ל בתשובה חקר אם הא דחמץ במשהו הוא גם לענין ב"י וב"י דאחמירו ביה חז"ל, או אך לענין איסור אכילה, ופלפל בזה מד' הר"ן ז"ל, וכבר כתבתי בזה במקו"א. ונראה לי להוכיח מהא דכ' הרמב"ם והביאו הטור ושו"ע סי' תמ"ב סעיף א' וסעיף ד', דהתריאק"ה זהו חמץ שנתערב דאינו ראוי לאכילה, דאע"פ שמותר לקיימו אסור לאכלו בפסח, ואע"ג דאין בו אלא כל שהוא. והנה הא דמותר לקיימו ולכאו' הלא איכא חששא דילמא

אתי למיכליה, וכתבו אחרונים ז"ל עי' מ"ב ס"ק ב' דלא חיישי' דיאכלנו כיון דאינו ראוי לאכילה, אבל אכתי איכא ב"י, אבל לק"מ דהלא אינו ראוי לאכילה, וא"כ פשוט דאין כאן איסור ב"י, וכמבואר בסעי' א' דכל שאינו ראוי לאכילה מותר לקיימו בפסח. והראיה לזה דהלא הרמב"ם והשו"ע כת' הטעם לענין התריאק"ה דמותר לקיימה בפסח משום דנפסדה צורת החמץ, ולא משום דמעורב הוא, והטעם דאפי' בכה"ג דאינו מתבטל מ"מ מותר לקיימה בפסח דאין כאן ב"י.

והנה לענין התריאק"ה יעוי"ש במ"ב ס"ק י"ט שכתב וז"ל: היינו חמץ מעליא, ורק ע"י שנתערב אינו ראוי למאכל, דאי היה חמץ נוקשה קודם שנתעפש מותר להרבה אחרונים לאכול, ואפילו כשנתערב קודם הפסח, עכ"ד המ"ב. ומקור ד"ז הוא מהמג"א, והיינו דהמג"א ועוד הרבה פוסקים ס"ל דבחמץ נוקשה ליכא דינא דחמץ במשהו, כיון דהא דחמץ במשהו הוא משום חומרא דחמץ, וחומרא דחמץ היינו דוקא בחמץ דאית ביה כרת, ולא בחמץ נוקשה דלית ביה כרת [וי"ע לכאו' דא"כ גם חמץ במשהו הלא הוי אך איסורא דח"ש שהוא לאו, ודוחק לחלק בין איסור דרבנן ללאו, דמדבריהם ז"ל משמע דהטעם הוא משום דלא הוי כרת, וי"ל דמ"מ ח"ש חמור, עי' תוס' שבת צ"א: ואין דרכי לדמות], ולזה פי' המג"א [וכמו שביאר במחצית השקל] דמיירי בחמץ שהי' חמץ גמור דאז אינו בגדר חמץ נוקשה, וכמו שכת' במ"ב ס"ק ב', והטעם עפי"מ דאיתא בסעיף ב' דהפת שעיפשה ואינה ראויה לאכילת אדם, מ"מ חייבת בביעור כדין שאור כיון שראויה לחמע בה עיסות אחרות. אכן לענד"נ דלפי"ז צ"ל דמיירי דאכתי לא נפסל מאכילת כלב, וטעמ' דידי' דהיכא דנפסלה מאכילת כלב נהי דאיתא בסעיף ט' במ"ב ס"ק מ"ג כדעת הרא"ש ז"ל דחרכו וכל כה"ג דנפסל מאכילת כלב, נהי דמותרת בהנאה מ"מ אסורה באכילה, מ"מ הלא כת' שם במ"ב דאסורה אך מדרבנן, ובאמת דפשוט דכן הוא, דהא לא גרע משלא כדרך הנאתן דהוי אך איסור דרבנן, עי' מל"מ פ"ה מהל' יסודי התורה, וא"כ שוב צ"ע מה הועיל המג"א בזה שכתב דלא מיירי בחמץ נוקשה, דהלא גם בשאור אם נפסל מאכילת כלב אין בזה איסורא דאו', אע"כ צ"ל כמשנ"ת דמיירי דלא נפסל מאכילת כלב, וצע"ג לפי"ז הא דכת' המ"ב ס"ק כ"א כ"ב דמותרת בהנאה, והיינו משום דנפסלה מאכילת כלב, אלא דבאמת לכאו' לא הועלנו בזה שכתבנו דמיירי דראוי לאכילת כלב, דאכתי נראה דהוי דרבנן דהלא הוי שלא כדרך הנאתן. אבל נראה דבאמת לק"מ, דבאמת בדינא דשאור חזי' דליכא דינא דשלא כדרך עכ"פ לענין "איסורא דשאור", דהלא כל שאור אינו ראוי לאכילת אדם [וע' באוה"ל סעיף ט' שכת' עפ"י התוספתא דכל שאור אינו ראוי מפאת חימוצו אפי' לאכילת כלב], ומ"מ אסריה רחמנא, ואלמא דאין בזה דין שלא כדרך, וא"כ ניחא דברינו בדעת המג"א דמיירי דראוי לאכילת כלב אבל אינו ראוי לאכילת אדם, דאית בזה איסור' דאו' באכילתו ולהכי במשהו. אבל לכאו' צ"ע דהלא בסעי' א' כת' השו"ע הטעם בתריאק"ה דמותר לקיימו משום שנפסדה צורת החמץ, ואם מיירי דראוי לאכילת כלב, הלא פסק בשו"ע סעי' ב' דחייבת בביעור, ואולם י"ל דמש"כ הרמב"ם "שנפסדה צורת החמץ" אינו מטעם דאינו ראוי לאכילת כלב אלא "דמשום שנפסדה צורת החמץ", וכ"כ הרמב"ם והשו"ע לענין בגדים שכבסום בחלב חטה יעו"ש, אולם הראב"ד בהשגות לענין בגדים שכבסום בחלב חטה כת' דהטעם אינו משום שנפסדה צורת החמץ אלא משום שנפסלה מאכילת כלב, ואולם לענין התריאק"ה ג"כ השיג הראב"ד, אך כת' דאי"ז הטעם משום דנפסדה צורת החמץ אבל לא כתב הטעם לשיטתו, ובלח"מ פירש דהראב"ד מטעם נפסלה מאכילת כלב אתי עלה, וק"ק לפי"ד הלח"מ הא דלא פי' הראב"ד טעם זה גם לענין התריאק"ה. ועי' בס' חק יעקב.

ובחזו"א סי' קט"ז ס"ק ז' כתב בדעת הראב"ד משום דנפסלה מאכילת אדם ואינו ראוי לחמע בה, ועכ"פ לפי"ז י"ל דלעולם ראוי הוא לאכילת כלב. מיהו ראיתי בחזו"א סי' קי"ז ס"ק ה' דמבואר כמשנ"ת דמיירי דראוי לאכילת כלב, ומ"מ מבואר מדבריו דהוי אך איסורא דרבנן מטעם אחשביה, ולכאו' טעמו הוא משום דאינו ראוי לחמע בו, דהא איך שיהי' חזי' דפקע ממנו שם אוכל, וכנראה גם המ"ב מבאר דמיירי דראוי לאכילת כלב, אלא דמותרת בהנאה כיון דאין בו שם אוכל וכמשנ"ת. אך לפי"ז לא הרווחנו כלום בד' המג"א שפי' דמיירי דהיה חמץ גמור מעיקרא, דהלא גם בזה הוי אך דרבנן וככל חמץ נוקשה, וצ"ע. ולכאו' מוכרח לומר בדעת המג"א דסובר דלדעת הרא"ש הא דנפסלה מאכילת כלב אסור מטעם אחשביה הוי איסור דאו', ונראה דוקא בשאור דראוי לחמע, אבל היכא דאינו ראוי לחמע בזה י"ל דאם אינו ראוי לאכילת אדם הוי שלא כדרך הנאתן. [ועי' עוד שם בחזו"א שכת' דיש חילוק אם נפל או עירב בידים לענין אחשביה, ולפי"ז י"ל בהא דכת' הריטב"א ר"פ א"ע דיש שי' דס"ל דאין איסור ח"ש בכותח הבבלי וכו' משום דהוי בתערובות, והתם הא עירב בידים]. ועי' עוד לקמן מה שנכתוב בזה בעה"י.

תבשיל שקיבל טעם חמץ

לענין תבשיל שקיבל טעם חמץ ואין בו חמץ נחלקו האחרונים ז"ל אם אית ביה איסור ב"י וב"י, דלענין אכילה אסור לאכלו מדאו' משום טכע"ק, עי' מ"ב ס"ק א', והנה מוכח דאם יש בו ממשו ודאי דאסור אפי' באופן דמדינא הי' בטל ברוב. והטעם נ"פ, דהיכא דאיכא ממשו אז היסוד דין טכע"ק אינו אך איסור טעם, אלא דגורם שלא יתבטל האיסור דהוי כהוכר האיסור, אבל היכא דאית ביה אך טעם בזה הוי אך איסורא בפ"ע דהטעם, ואולם הי' מקום לומר דהדין טכע"ק נהי דגורם שלא יתבטל, מ"מ אינו בגדר הוכר האיסור, אלא דהו' דין בפ"ע שלא נתבטל האיסור ודוקא לענין אכילה, אכן נראה דזה י"ל דוקא בשי' הרמב"ם ז"ל דס"ל דכל הדין דטכע"ק הוא לענין זה שלא נתבטל האיסור, היינו דוקא בדאיכא ממשו דאז יל"פ כנ"ל דילפי' מנזיד דטכע"ק גורם דלא יתבטל איסור אכילה, אבל להשי' דטכע"ק דאו' אפי' בדליכא ממשו, והיינו דהוי איסור חדש על טעם, א"כ מנ"ל ללמוד ד"ז דכאילו לא נתבטל עצם האיסור אם לא מסברא דהוי כהוכר האיסור [אכן לא ברירא לי ד"ז מאיזה טעם נימא דהוי כהוכר האיסור, דנהי דמרגיש הטעם מ"מ עצם האיסור אינו ידוע לן].

והנה ביסוד מחלו' זו לכאו' י"ל דתלוי במחלו' אחרת אם טכע"ק (בלא ממשו) לוקין עליו, או דנימ' דכיון דילפי' ממשרת הוי אך גילוי מילת', דאם נימ' דהוי אך איסור עשה מקרא דמשרת, א"כ אי"ז דין בכה"ת כולה דטעמו נידון כממשו אלא הוי איסור חדש, והראי' דמפלגי' בין המלקות לאיסור, וא"כ ה"ה דאין ב"י וב"י, אבל אם ס"ל דלוקין על טכע"ק והיינו דהוי "גילוי מילתא" דטעמו כממשו, א"כ הוי זה דין בכה"ת כולה. והנה כ"ז לענין התבשיל שקיבל טעם חמץ, אבל לענין הכלי שבישלו בו חמץ מבואר במ"ב סי' תמ"ב ס"ק א' דלכו"ע אין בו איסור ב"י [ומד' הש"ס דף ל' יש לדון בזה, ע' קה"י פסחים, ובמקו"א כתבתי מזה], ולכאו' צ"ע הטעם לחלק, ונראה דהגדר הוא דטעם הבלוע בכלים אין בו דין טכע"ק, אבל לפי"ז אם התבשיל קיבל טעם מהכלי ודאי אית בי' דין טכע"ק, דהלא לענין אכילה הוי איסור דאו', ואולם במ"ב מבואר שם בשם האחרונים ז"ל דגם בכה"ג אין בו ב"י, וי"ל לכאו' דהלא טעם זה אסור מדאו' באכילה.

ועי' תוס' בכורות כ"ב א' דלא אתמר טכע"ק "לענין טומאה", וי"פ דהתוס' אזלי להצד דאין לוקין אטכע"ק דאז אינו בגדר גילוי מילתא דטעמו כממשו, אלא דהוי אך איסור בפ"ע מקרא דממשות דזה לא שייך לענין טומאה, אבל אם הוי בגדר גילוי מילתא דטעמו כממשו, וגם לענין ב"י דינא הכי, א"כ ה"ה גבי טומאה. אלא דהתם לכאו' יש לדון מטעם הוכר האיסור, דבד' תוס' שם מיירי לענין דין ביטול חתיכת נבילה, ובזה משמע דהוי לכל מילי כמשנ"ת מד' הפוסקים לענין בל יראה ובל ימצא, וצל"ע.

הפת שעיפשה ונפסלה מלאכול לכלב

א. בשו"ע סי' תמ"ב סעיף ב': הפת עצמה שעיפשה ונפסלה מלאכול לכלב ומלוגמא שנסרחה, אינו חייב לבער. ובמ"ב ס"ק ט': ודוקא שעיפשה קודם זמן איסורו, דאם עיפשה אח"ז איסורו אף שעיפשה כל כך עד שאינו ראוי לכלב מ"מ חייב לבער, כיון שנתחייב בה קודם שעיפשה. ובשעה"צ אות י"ט הביא דהפרמ"ג כתב די"ל דהוא רק מדרבנן, ודעת הגר"ז דהוא מדאו'. וכתב השעה"צ דיש כדמות ראיה לזה מהא דמדמה הגמ' דין טומאת אוכלין לביעור חמץ, והלא לענין טו"א סובר הרמב"ם פ"ב מהל' טו"א דאם נפסל מאכילת כלב פקע טומאה מיניה, וא"כ ה"ה דלענין איסורין כיון שנפסל מאכילת כלב אין לחייב, והוסיף השעה"צ, ולפי"ז היה אפשר לומר דאף מדרבנן ליכא חיובא לענין ביעור, וזה אפשר טעם הרמב"ם שהשמיט ד' הירושלמי (דנתחמצה ונסרחה לאח"ז איסורו לא פקע איסור מינה ואפי' נפסל לכלב), דסבר דסוגיא דכריתות דף כ"א שממנו הוציא הרמב"ם דינו לענין טומאה כמו שכתב הכ"מ שם, פליגא אהא דירושלמי, ועיין בחדושי הריטב"א על פסחים שכן הוא דעת הרא"ה, אכן לדינא בודאי נקטינן כדברי שאר הראשונים הר"ן והמגיד משנה והתוספות והרא"ש דאפילו אם חרכו עד שנפסל מאכילת כלב, אם הוא לאח"ז איסורו כיון שנתחייב כבר בביעור אסור בהנאה וחייב לבער, וכן סתם השו"ע בסעי' ט', אלא שאינו מבואר בדבריהם בהדיא אם הוא מדאו' או מדרבנן, עכ"ד השער הציון.

הנה מש"כ השער הציון די"ל גם בדעת הרמב"ם ז"ל דאם נפסל מאכילת כלב מותר גם אם נפסל אחר זמנו, לענ"ד לכאו' צ"ע דהא לשון הגמ' בר"פ כל שעה ומותר בהנאתו, לא צריכא לדרבא דאמר רבא חרכו קודם זמנו מותר בהנאתו, הרי דדייק רבא דמיירי בחרכו קודם זמנו, אבל תוך זמנו אסור בהנאתו, ואין להקשות דקו' זו הלא תחול גם על דעת הרא"ה, דלק"מ, דהרא"ה הלא סובר דכל הדין דפת שעיפשה אינה חייבת בביעור מיירי דנפסל מאכילת אדם, וא"כ הך דחרכו דר"פ כל שעה מיירי דנפסל מאכילת אדם, ובזה מפלגי' בין קדם זמנו לאח"ז, אבל לדעת הרמב"ם דפסק פ"ד מהל' חו"מ דפת שעיפשה דוקא בדנפסלה מאכילת כלב, בע"כ דהך דחרכו דר"פ כל שעה מיירי דווקא בכה"ג דנפסלה מאכילת כלב, וכמש"כ התוס' והרא"ש ז"ל שם, ואהא קאמר רבא דוקא בחרכו קודם זמנו. ונראה ליישב דעת השעה"צ, דהלא עיקר טעמ' דבעי' נפסלה מאכילת כלב ביאר הר"ן משום "דראוי לחמע בה עיסות אחרות", וא"כ י"ל דהרמב"ם מפרש הך דחרכו בר"פ כל שעה בכה"ג דאינו ראוי לחמע, דבזה סגי בנפסל לאכילת אדם, ובכה"ג דוקא לאח"ז מותר [אכן י"ע דהלא בשאר איסורין נו"ט לפגם מותר גם באינה סרוחה מעיקרא. וי"ל דהלא נו"ט לפגם אסור לכתחילה, ואילו טעם פגום מעיקרא מותר, עי' תוס' ורא"ש סוף ע"ז, וכעת איני עומד בזה].

אמנם אכתי ד' שער הציון צ"ע לכאו', דהלא משנה שלימה שנינו בסוף תמורה כל הנקברין אפרן אסור, וכל הנשרפין אפרן מותר (מטעם נעשית מצותו), הרי דאפי' בנשרפין דהם אפר ממש מ"מ כיון דכבר חייל איסורא דהנאה תו לא פקע, וה"נ בנסרחה, ובאמת דא"א לזוז מזה לכאו'.

ובחזו"א סי' קט"ז ס"ק י"א כתב על ד' שעה"צ דמש"כ ללמוד טו"א לחמץ תמוה, דהכא משום איסורה"נ אתינן עלה, עכ"ד. ולכאו' באמת אינו מובן כוונת החזו"א לחלק בזה, דהלא גם באיסורה"נ סוף סוף הדבר תלוי בשם "אוכל", והרא' דאם מעיקרא נפסל לאכילת כלב אין בו איסור, ואפשר לבאר (וכנראה זהו ג"כ כוונת מרן ז"ל) דהא דאפרן אסור לאו משום דגוף האפר שם אוכל אסור הוא, אלא משום דבזה שנהנה מהאפר נהנה מן החמץ, אלא דאם הי' החמץ קדם הפסח לא חשוב בגדר חפצא דאיסורא כלל דנימא דנהנה מאיסור, ובמקו"א כתבתי מזה עוד בעה"י. ולפי"ז נלענ"ד בעה"י ליישב דברי השעה"צ, דלענין איסורה"נ ודאי לא מספק"ל להשעה"צ, והטעם כנ"ל דחשוב "שנהנה מן החמץ שהיה", וכל ספיקא דהשעה"צ הוא לענין חיוב ביעור, וזה תלי במה שהוא השתא, ודו"ק.

ב. הנה בחזו"א סי' קט"ז ס"ק ח' ובסי' קי"ז ס"ק ה' מבואר דכמו דכת' האחרונים ז"ל דאוכל שנפסל מאכילת כלב אסור באכילה (מדרבנן עכ"פ) מטעם אחשביה, ה"נ היכא דנפסל מאכילת אדם ואינו ראוי לחמע בו, ולענ"ד י"ע בזה דהלא נבילה שא"ר לגר בשאר דוכתי אינה אסורה באכילה. והטעם, דבשאור דנפסל לאכילת כלב הלא מדינא בלא"ה גם בנפסל מאכילת אדם א"ר לגר, אלא דמטעם ראוי לחמע בו אסרי' ליה דומי' דשאור, אלא דבנפסל מאכילת כלב בזה חשוב כאפר בעלמא, ולזה מהני אחשבי' דמחשיבו כאוכל, אבל היכא דא"ר לחמע בו דילפי' מגזה"כ דנבילה שא"ר לגר, הלא אין זה חיסרון בשם אוכל אלא מגזה"כ דנבילה שא"ר לגר, ולא יועיל בזה אחשביה [דאין זה מסברא דל"ח אוכל], ויצא לנו לדינא דטבלאות סמים שדיבר שם בחזו"א יש להתיר מטעם דא"ר לחמע, וליכא בזה טעמא דאחשביה. ודו"ק. [ועי' עוד לקמן מה שיתבאר בזה].

ג. בשעה"צ אות כ' עיין במקור חיים שכתב דדווקא אם נתעפשה בפסח גופא, אבל קודם פסח אף שהוא לאחר שש מותר לקיימן, ומותר ליהנות לאחר פסח, ועי' שו"ע הגר"ז, עכ"ד השעה"צ. ובחזו"א סי' קט"ז ס"ק י"ב כתב דהטעם לא איתפרש לחלק בין ו' לפסח, וגם משמעות הגמ' דף כ"א ב' דחרכו תוך זמנו היינו מו', דומי' דולא יסיק בו תנור, ויע"ש עוד. ולענד"נ די"ל בטעמ' דמילתא דאין ה"נ דבתוך ע"פ אסור בהנאה, אבל מ"מ בפסח גופא פקע האיסור, והטעם דהלא היסוד דאסור בהנאה בע"פ למדו בדף כ"ח: מקראי, וא"כ משמע לכאו' דאין הפי' דאיכא איסור הנאה מו' שעות עד סוף הפסח אותו איסורא הוא, אלא דאינו נענש על ע"פ, אלא הפי' הוא כמו דילפי' שם קרא בפ"ע לקודם זמנו דאיכא איסורא בפ"ע קודם פסח, וא"כ י"ל דכיון דמטא פסח שוב פקע איסורא דקדם פסח, ואין כאן אלא חלות איסור דפסח, וזה הא א"א שיחול מאחר שנתעפשה, דלענין זה א"א לומר דכבר חל חיובא כיון דלא חל חיוב דפסח קודם פסח, דהלא קודם הפסח הוא איסור בפ"ע, ומד' מרן ז"ל נראה דלא ס"ל כל הני מילי, וס"ל דפשוט דהוי לאו על כל הזמן מו' שעות עד סוף הפסח.

והנה יש להסתפק אם נתפוס דמו' שעות חשוב זמן איסורו, מהו הדין משעה ה' דאסור מדרבנן, ולפי הסברא הנ"ל י"ל דהלא האיסור דרבנן הוא רק בשעה ה', ואח"כ פקע איסור זה וצריך לחול איסור דאו' (שמעולם לא חל), ולכאו' יש להביא ראי' מהא דכת' הפוסקים עיין סימן תנ"א דחמץ מה' שעות מחשב בגדר איסורא בלע לענין דין נתינת טעם איסור.

והנה באמת ראיתי בחי' הריטב"א ז"ל דפשיטא ליה דמה' שעות חשוב זמן איסורו לענין נתעפשה, ודלא כהשעה"צ בשם המקו"ח, וז"ל הריטב"א דף כ"א ב' לענין חרכו, וקודם זמנו דאמרינן היינו קודם זמן אכילתו, אבל אח"כ כבר חל עליו איסור חמץ, ואם בשעה חמישית חרכו אסור באכילתו ומותר בהנאה. ע"כ משם הרי"ט ז"ל. וכוונתו דהלא בשעה ה' אין איסור הנאה גם מדרבנן, רק בשעה ו' עצמה, ולזה כת' דחל איסור' דאכילה מה' שעות. ובאמת דפשטות ד' הגמ' ר"פ כל שעה מורה כן דמו' שעות הוי זמן איסורו, וכמש"כ החזו"א דהגמ' שם הלא קאי בפירושא דהמשנה דקודם זמנו מותר בהנאתו.

והנה לעיל ביארנו די"ל היסוד דכל הנקברין אפרן אסור, דאע"ג דהשת' אפר הוא ולאו אוכל הוא, מ"מ מדין איסורה"נ הוא דחשוב השתא כנהנה מן החמץ דמעיקרא [וכ"מ בס' קה"י פסחים], אולם מד' הריטב"א בנ"ל מוכח דשייך סברת חרכו גם לענין איסור אכילה גרידא. וחזי' דזהו גדר אחר [עכ"פ בחרכו] דכיון דחל איסור שוב לא פקע. ודו"ק.

ד. בהא דנפסלה מאכילת כלב גם אם ראוי לחמע עיסות אחרות אינו חייב לבער, כ"מ במאירי דף מ"ה: דגם אם ראוי לחמע כיון דנפסל מאכילת כלב פקע איסורא לגמרי. ודברים אלו כתב שם לענין מלוגמא, ואמנם לענין סתם פת כתב דאם נפסלה מאכילת כלב אינו ראוי לחמץ בה עיסות אחרות [והיינו דלגוף הדין אין נפ"מ אם ראוי לחמץ או לא, דבכל גווני שרי אלא דבסתם פת אינו ראוי לחמץ].

ה. והנה היכא דנתעפשה לבתר זמן איסורא דאסורה אפי' בנפסלה מאכילת כלב, יל"ע אם צריך לבתר שנפסל מאכילת כלב שיהי' ראוי לחמץ בה עיסות אחרות, ובמ"ב סתם בזה, אבל באמת ראיתי שכתב בחי' המאירי ז"ל דף מ"ה: דבעי' ראוי לחמע בה עיסות אחרות. אולם לענ"ד יל"ע בזה טובא, דהלא כל הנקברין אפרן אסור (ואפי' הנשרפין אפרן מותר משום דנעשית מצותו), ואלמא דאפי' אפר שאינו בשם אוכל כלל אסור, והטעם או משום דחשוב נהנה מן החמץ דמעיקרא, או משום דכיון דחל איסורא תו לא פקע וכמש"נ לעיל, וא"כ הך פת גם אם אינה ראויה לחמץ הלא אין אנו צריכים לכך, וסגי בזה דהוה "אפר" דאין בו שום צד איסור, וכל סיבת איסורו הוא מה שמקדם היה אוכל חמץ [והלא אפר אינו בשם חמץ כלל, ואפי' אפר חמץ אסור], ולכאו' נראה דלענין דאו' דוקא י"ל דבעי' טעמ' דראוי לחמץ, כנלענ"ד פשוט לכאו'.

ו. הנה בהא דמבואר דשאור דנפסל מאכילת כלב פקע איסורו, עיין בביאור הלכה סעיף ט' שהביא קו' הגר"א ז"ל מהא דאיתא בתוספתא דביצה פ"א דשאור נקרא משנפסל לאכילת כלב, וכתב הביאוה"ל דהביאור בדעת הרמב"ם והעומדים בשיטתי' הוא כמו שכתב הכ"מ דאע"ג דכל שאור חיובו הוא משום שנפסל לאכילת כלב, היינו דוקא דנפסל מחמת "חימוצו" ולא מחמת עיפושו יעו"ש. אבל באמת הדברים צ"ב מסברא, דסו"ס בשניהם הדבר אינו ראוי לאכילה, ומאי נפ"מ בזה. אבל האמת דצ"ל דזהו גזה"כ בשאור דזהו גופ' איסורו, ואם נבא לחקור אחרי הטעמים נוכל להבין ד"ז דענין חמץ הוא זכר ליצי"מ, ולזה גם שאור אסור, אבל עכ"פ כאשר סיבתו היא רק השאור גופא ולא סיבה אחרת, ופשוט.

ז. בשו"ע סי' תמ"ב סעי' י"א עריבות שלשין בהן חמץ אין לסמוך על מה שרוחצים אותן בחמין ומנקרין החמץ מהן, כי א"א לנקרן שלא ישאר בהן בין הכל כזית והכלי מצרפו, וצריך ליתנן במתנה לא"י עד לאחר הפסח או לטוחן בטיט, וה"ה לבצק שבכלי נסרים שאינו יכול להוציאו, ע"כ. לכאו' צ"ב בהא דטחן בטיט, דסו"ס החמץ קיים, ולכאו' משמע מזה דטח בטיט הוא מבטל ממנו שם אוכל, וצ"ע מזה עמש"כ בשעה"צ אות ס"ז להכריע מד' הראשונים דלא כהב"ח דסובר דסגי בטח בטיט, דלכאו' הלא זהו דין מבואר כאן בשו"ע דמועיל לטוח בטיט [דהלא לא מיירי דייחדן לישיבה, וגם משמע דלא מיירי בעשוי לחזק, דהלא בעשוי לחזק אין איסור כמבואר סעי' ז'], וצ"ע.

בצק שבסדקי עריבה

בפירושא דעשוי לחזק רש"י פי' לחזק המים או העיסה, והיינו בשולי העריבה [עשוי לחזק המים] ובדפנות העריבה [לחזק העיסה], אולם התו' פירשו דאין נפ"מ במקומות, אלא דיש אופן דעשוי לחזק ויש אופן דאינו עשוי לחזק. וגדר עשוי לחזק מתבאר בחידושי המאירי ז"ל דף מ"ה דמתחילה כתב דיש מי שפי' דעשוי לחזק היינו שיש שם סדקים, אבל הק' ע"ז דהלא כל המשנה תנן בה בצק "שבסידקי" עריבה, ואהא מפלגי' בין עשוי לחזק או אין עשוי לחזק, ולזה פי' המאירי וז"ל: ומתוך כך נראה לי לפרש שכל מקום שהסדק מתרחב עד שחלקיו מתפרדין או מתחילין להפרד זה מזה, וניטוח שם בצק לדבקו, הוא קרוי עשוי לחזק שדופן הכלי מתחזק בכך, ונשמרים החלקים מלהתפרד עוד, וכל שכן אם נקב סתם בה, אבל כל שהסדק דק וכש"כ אם אינו עובר מצד לצד ואין בו שום חשש פירוד, אע"פ שיש שם סדק הוא קרוי מקום שאין עשוי לחזק, עכ"ל המאירי.

כופת שאור שייחדה לישיבה

יש להסתפק בהא דכופת שאור שייחדה לישיבה דבטלה דוקא אם טח בה טיט, אם הדין הזה הוא דוקא בכזית, אבל פחות מכזית לא בעי' טח בטיט, וכן משמע פשטות הסוגי' דאמרי' אלמא קסבר "כל כזית" אע"ג דמבטל לא בטיל, ולפי"ז היכא דיש לו חטה מחומצת וייחדה לקישוט א"צ לבער מדינא כיון דהוי פחות מכזית. ודו"ק.

חמץ שאינו ראוי לחמע

במש"כ לעיל לענין אוכל חמץ שאינו ראוי לחמע אם יש לאסור באכילה (מדרבנן) מטעם אחשבי', דבד' החזו"א מוכח כן באמת, אבל הקשינו ע"ז דהלא היכא דא"ר לחמע טעם הפקעת איסורו אינו משום דאינו "אוכל", אלא דאינו ראוי לגר פקע מיניה איסורא, וא"כ לא יועיל אחשביה, ולפי"ז כתבנו להתיר בהני טבלאות סמים דא"ר לחמע, ואינם ראויים לאכילת אדם, אך מסתפקנא בהא דא"ר לחמע דהלא עצם הקמח שבהם לכאו' מצ"ע ראוי לחמע, ורק דעתה הוא מעורב.

ומ"מ לגוף הדין לכאו' באמת ברמב"ם משמע דלא ס"ל כלל כל הך דינא דנבילה שא"ר לגר, שכתב בפי"ד מהל' מאכלות אסורות הלכה י' והי"א וז"ל: כל האוכלין האסורין אינו חייב עליהם עד שיאכל אותן דרך הנאה כו', כיצד הרי שהמחה את החלב וגמעו כשהוא חם עד שנכוה גרונו ממנו או שאכל חלב חי וכו', או שאכל אוכל האסור אחר שהסריח והבאיש ובטל מאוכל אדם, ה"ז פטור כו', עכ"ל הרמב"ם ז"ל.

ומתבאר מד' הרמב"ם אלו דדינא דאוכל שנפסל מאכילת אדם דפטור אינו מדינא דנבילה שא"ר לגר כלל, אלא מטעמ' דשלא כדה"נ, ונפק"מ דלפי"ז פשוט דאסור מדרבנן משום שלא כדרך, וכ"מ ברמב"ם פ"א מהל' אה"ט דס"ל דכל הדין דנבילה שאינה ראויה לגר הוא דוקא בסרוחה מעיקרו, יעו"ש מש"כ בהדי' דנבילה שא"ר לגר מעיקרא אינה מטמאה, אבל אם היתה ראויה לגר מטמאה עד שתיפסל לכלב [וד' המאירי, בשי' הרמב"ם ודאי אינו כן, עי' מש"כ בזה לעיל, ודלא כהקובץ שיעורים]. ולפי"ז צ"ע דלכאו' הדין שלא

כדרך הוא דוקא לענין אכילה, אבל לענין איסורא דבל יראה כדקאי קאי, וא"כ ל"ל טעמא דראוי לחמע בפת שעיפשה [וכן יקשה בהא דהתריאם"ה כת' הרמב"ם דא"צ לבער], ואפ"ל דילפי' איסור ב"י מאיסור אכילה דהיכא דליכא איסור אכילה ליכא ב"י [בפרט למש"כ הר"ן רפ"ק דפסחים דיסוד איסור דב"י מילתא דהרחקה שלא יבא לאכלן]. ודוק. אמנם ע' פרמ"ג יו"ד סי' ק"ג וחוות דעת ס"ק א' שכתבו דלא כמש"כ, אבל כן הוכיח בנודע ביהודה קמא חיו"ד סי' כ"ו, וכן תפס המל"מ פי"ד מאבל, ודלא כהחזו"א כאן. וע' בסי' קה"י פסחים סימן ט"ז ומס' ע"ז סי' כ"ה.

העמיד גבינות בחלא משכר שעורים

בטור סי' תמ"ב וכ"פ השו"ע סעיף ה' אם העמיד גבינות בחלא משכר שעורים או חטים חייב לבערם, והיינו משום דקיי"ל דמעמיד לא בטל ואפי' בששים. והנה ראיתי במגא"א שכתב בסעי' זה ס"ק ט', דהאיסור והיתר כלל כ"ה כתב דמעמיד מדאו' בטיל, אלא דמדרבנן אסור, אבל הטור כתב דחשוב כמו בעיניה, משמע דס"ל דאסור מדאו', "דאל"כ לא היה צריך לבערו לדעתו וכמ"ש ס"א", עכ"ד המג"א, ויעו"ש עוד. ובס' חק יעקב כתב שם: ואע"ג דדבר המעמיד ומילתיה דלטעמיה עבידי דלא בטיל הוא רק מדרבנן כמש"כ התוס' פ' כל הזבחים והאיסור והיתר, מ"מ כיון דדבר המעמיד הוה כמו בעין לכן נאסר אפי' בדיעבד אם השהה אותו עד לאחר פסח, ואפשר שזה דעת הטור, והמג"א כתב דדעת הטור דדבר המעמיד מדאו' לא בטיל, ואין דבריו מוכרחים, עכ"ד.

ולענ"ד הן ד' המג"א והן ד' החק יעקב צ"ע, דהנה מש"כ המג"א להוכיח בדעת הטור דדבר המעמיד לא בטיל מדאו' מהא דאסור להשהותו, וכמש"כ הטור לענין תערובת חמץ, לכאו' יש לדחות דלענין תערובת חמץ התם אין איסור בל יראה מדינא כלל כיון דאין בו כזית בכדי אכי"פ, וכל מה דבאנו לדון הוא משום חשש שבא לאכלו, ולזה סובר הטור דכיון דגם אם יאכלנו הוי אך איסור' דרבנן לא חיישי' בזה, אבל הכא הלא יסוד הדין בזה הוא מדין ביטול, ולזה הלא הדין דמעמיד לא בטיל הוא דין בכה"ת כולה, עיין יור"ד סי' פ"ז, וא"כ איסור בל יראה גופא לא גרע משאר איסורין דלא בטל, וממילא מלת' דב"י אתי' עלה דלא בטל לענין בל יראה, ואמרי' דאותו טעם חמץ אינו מתבטל, [אלא די"ל דאכתי יבטל בלבו, וי"ל דאין ה"נ]. אלא די"ל דהנ"מ אם המעמיד בעין, ונהי דאינו ניכר מ"מ אית ביה כזית בכדי אכי"פ, אבל אם המעמיד אינו כאן הלא אין כאן איסור בהכל אלא בהמעמיד, אכן נראה דלא היא, דבע"כ דהטעם של כל התערובת נאסר, ואם יש בכל התערובת כזית הרי דיש טעם כזית, דהלא קו' זו תחול גם לשי' המג"א דמעמיד מדאו' לא בטיל, דסו"ס אין כאן כזית איסור, וע"כ דמיירי כבגוונא דיש כאן כזית איסור ואפשר מטעם שנתבאר, וא"כ פשוטים דברינו דמדין בל יראה אתי' עלה דלא בטיל ויש כאן כזית איסור. אולם נראה ליישב דעת המג"א עפי"מ שביארנו לעיל דלכאו' ד' הרא"ש והטור שם צ"ב, דמאי איכפת לן דליכא כזית "בכדי אכי"פ", ואין כאן צירוף לענין "אכילה", מ"מ הלא איכא עכ"פ "כזית חמץ", ולענין ב"י סגי בזה והוי לאו גמור [ונתבאר שם בהכרח דהרא"ש והטור אינם מפרשים דמיירי בגוונא דנתבטל ברוב], וביארנו דעת הטור והרא"ש דיסוד איסור ב"י הוא מה שאסור באכילה, ואם אין איסור אכילה אין איסור בל יראה, ולפי"ז י"ל גם הכא, דאחרי דמדאו' אין איסור אכילה שוב אין איסור בל יראה גם אם יש כזית חמץ, וממילא דנהי דמחמרי' דלא בטיל לענין אכילה, אבל לא נחמיר לענין ב"י, אולם עדיין הדעת נוטה דמ"מ כיון דהכל מכח ביטול בדין הוא שנחמיר, דאיכא ב"י מדרבנן על איסור אכילה דאו' [מקדם הביטול]. וצ"ע.

ומ"מ ד' החק יעקב שאסר אף לאחר הפסח צ"ע, דמהיכי תיתי יאסר אחה"פ דהלא הוי אך איסור דרבנן וקי"ל דאינו נאסר, וכמש"כ הפוסקים מההיא דסוס"י תמ"ז לענין חמץ נוקשה, ובד' הטור לא נזכר לענין אחה"פ, אולם בסוס"י תמ"ז מש"כ הטור בשם רבינו יונה ז"ל משמע דדבר המעמיד נאסר אחה"פ, ולמש"כ בענ"ד דהיכא דעבר "בל יראה" דרבנן לכו"ע נאסר אחה"פ, ודוקא גבי חמץ נוקשה דה"ל אך חששא דילמא אתי למיכליה, א"ש, וקצרתי כאן ודוק בכ"ז.

חומצת לימון בפסח

בשו"ת אור לציון חלק א' תשו' ל"ד דן בענין חומצת לימון בפסח אם יש להתיר מטעם דאפשר דבטל ברובא, וגם את"ל דלא בטל מהטעמים שביאר שם אפשר דיש להתיר מטעם נפסל לאכילת כלב דיש שם סיד מעורב, ועוד טעם להתיר עפי"ד רבינו יונה הביאו הרא"ש בברכות פ' כיצד מברכין מדין המוסק, והוא דם שנהפך לדבר אחר, וכן חתיכת נבילה שנפלה לדבש ונימוחה ונתהוות לדבש דמותר. והנה מדין ביטול ברוב כתב לדון דלא בטל כדין התריאק"ה דאית' בשו"ע סי' תמ"ב סעי' ד' [ואמנם יעוי' בהקדמת אור לציון ח"ב ענף א' אות א' ואות ב' דחילק בין אוכל שיכול להתקלקל לתריאק"ה שהוא רפואה].

ומטעם נפסל מאכילת כלב כת' להוכיח מד' הרמב"ם פי"ד מהל' מאכ"א ה"י והי"א דאם הוא בתערובת דבר מר אינו הופך את כל האוכל לנפסל מאכילה, או לפמש"כ החזו"א סי' קט"ז סק"ג דיש חילוק אם אפשר להפרידו מן האוכל או לא. הנה ראייתו מד' הרמב"ם היא רק לפי"ד האחרונים ז"ל שהביא שם דס"ל דהרמב"ם פסקה לדינא דנבילה שא"ר לגר, אבל דעת הנודע ביהודה קמא חיו"ד סי' כ"ו כתב, וכן תפס המל"מ הל' אבל, דהרמב"ם סובר דנבילה שא"ר לגר שמה נבילה [בנסרחה אח"כ], וכל ההיתר הוא מטעם שלא כדרך. דמשמעות ד' הרמב"ם שהביא שם האור לציון, ודלא כהחזו"א. והנה נתקשה שם האור לציון מהא דפסק השו"ע לענין התריאק"ה דמותר לקיימו, ואע"ג שהוא רק מעורב עם דבר שאינו מאכל אדם, וכתב ע"ז וז"ל: דאין זו תשובה, דהתם ה"ט דכיון שכשאינו מיועד למאכל כל אדם חשוב כמבטלו ואינו עובר עליו, וזהו חידוש דין כלפי האיסור דב"י וב"י, ומשום שיש כאן השבתה שהרי השביתו ממאכל אדם, וה"ט נמי בקופת שאור ובעריבת העבדנין שנתן לתוכה עורות שאינו חייב לבער מהטעם האמור, עכ"ד. ונראה כוונתו, דמדין ביטול אתי' עלה דחשוב אצלו חמץ זה כמושבת, אבל לענ"ד יש להעיר על דבריו ז"ל, דהלא אם באמת הי' בזה תורת ביטול אמאי בעי' בכופת שאור טח עליה בטיט, דנהי דעצם החפצא לא פקע מינה שם אוכל ע"י ייחודו, אבל הלא הגברא שפיר ביטל, וגם רש"י דף מ"ה פי' דכזית בעריבה הגברא מבטל (היכא דעשוי לחזק), ורק דכיון דכזית חשיב אינו מתבטל, ואלמא דאין זה מדין ביטול כלל, ויסוד הדין הוא משום דפקע מינה תורת אוכל, וכ"מ בתוס' שם דמדמו לענין טומאה אם מקב"ט יעו"ש, וכ"מ בהדי' מד' הטור שכתב דהפלוגת' שנחלקו הראשונים ז"ל אם אמרי' דחרכו (דנפסל לאכילת כלב) מותר בהנאתו היינו גם באכילה, היא פלוגת' גם גבי כופת שאור שייחדה לישיבה וכמש"כ שם בב"י, ואלמא דזהו דין בגוף האוכל (אם לא דנימ' דהטור פליג בזה עם הרמב"ם) דפקע מיניה שם אוכל, ובכר הערתי בזה בד' השעה"צ סי' תמ"ב דחילק בזה. וא"כ לפי"ז י"ל דלא כהאור לציון. ושפיר מוכח מדין התריאק"ה דהתערובת גורמת שהאוכל לא יחשב מאכל אדם אפי' אם ראוי לאכילה בפ"ע. אולם י"ל דבדין התריאק"ה הלא עדיין אסור לאכלו, וע"כ משום דראוי הוא לאכילת כלב, וא"כ אמאי מותר לקיימו, וצ"ל דלענין זה מהני סברת אחשבי', אך א"כ יועיל סברת אחשביה גם לענין נפסל מאכילת כלב (יעו"ש בהמשך התשו'), ולענד"נ דאדרבה הטעם דאסור לאכלו משום דהרמב"ם לשיטתו דלא ס"ל כלל הך דינא דנבילה שא"ר לגר, וממילא דדינו ככל שלא כדרך, ומ"מ אינו אסור בב"י ובב"י כיון דילפי' שאור דראיה מאכילה, ולזה אם אין בזה איסור דאו' באכילתו אין כאן איסור בל יראה, וא"כ ה"ה לענין חומצת הלימון דנפסלה מאכילת כלב דאין בזה איסור, ודו"ק.

ואולם טען שם האור לציון עוד דבנידון דידן שיש שם תערובת הסיד בלבד, כיון שמפרידים הסיד מהתערובת נשאר האיסור כמקדם, וה"ז דומה לטעם הבלוע בכלים דאינו ראוי בעודו בלוע בכלי לאכילת אדם ולכלב, עכת"ד. ולענ"ד צ"ע דהלא החפצא נפקע ממנה שם אוכל, ואיך יחזור לסורו בזה שמפריד [דהלא בנבילה שא"ר לגר כתב החוו"ד דפקע מינה שם נבילה אפי' אם לבסוף השביחה, וא"כ אפשר גם הכא], ובחזו"א דן בכה"ג דכופת שאור דאם ימלך לאכלה אפשר דהוי כחמץ הנוצר מאליו, יעו"ש. ומה שדימה האול"צ לטעם הבלוע בכלים, י"ל דהתם הטעם ראוי הוא אלא שהוא חבוי בהכלי, אבל הכא אינו רק מוסתר אלא כולו אוכל מר כתוצאה מתערובת זו, ואולם י"ל דאין ה"נ דאם היה בכה"ג שנפסל מאכילת כלב מצד עצמו בזה פקע שם איסור מיניי', אבל הכא דאינו מצ"ע לא פקע, אבל הסברא אינה נותנת כן דסו"ס ממנ"פ אם פקע פקע, ופשוט. עוד כת' שם האור לציון דאם נבא להתיר מדין המוסק הנ"ל דס"ל לרבינו יונה דשרי, אין להתיר, וז"ל: אלא דלכאו' יש להקשות ע"ד רבינו יונה הנ"ל מהא דקיי"ל דכל הנקברין אפרן אסור (תמורה דף ל"ד ע"א), וכ"פ הרמב"ם (פ"ט מהל' מאכ"א ה"א), ולקשה נימא פנים חדשות באו לכאן ונשתנה מהות הדבר ויחזור להיות מותר. והנראה לענ"ד דיש חילוק גדול בין שינוי שנעשה בידי אדם לשינוי בידי שמים באופן טבעי, דבנקברין שהשינוי נעשה בידי אדם נשארו האיסורין, משא"כ במוסק שהשינוי באופן טבעי (בידי שמים) אמרינן פנים חדשות באו לכאן ופקע איסורו, והטעם לדבר נראה לבאר דשינוי בידי אדם נחשב שינוי צורה, ולא שינוי במהות וכו', ונלענ"ד דביסוד זה וכו' הם אמיתיים שרירין וקיימין, דאל"כ נוכל להתיר וכו' בחיטים האסורים משום חדש, לאחר שיטחנו לקמח נאמר פנים חדשות באו לכאן ומותר, וכ"ש אם אפה מהם פת וכד' שנשתנו לדבר חדש לגמרי וכו' וכו' ואין לדבר סוף, והא פשיטא שמעולם לא עלה ע"ד אדם לומר כן, ודברים אלו לא ניתנו להיאמר, ודו"ק. עכ"ד האור לציון.

ולענ"ד יש להעיר בד' האור לציון כמה הערות, הנה מקדם יש להעיר מה שהעירני בזה חכ"א דבתשו' הרא"ש ז"ל כתב בהדיא הנידון בחתיכה נבילה "שנתן" לתוך דבש, וא"כ פשוט דהך חומצת לימון דינה כנבילה שנתן לה דבש, אכן לגוף הדין והקו' מהא דכל הנקברין, הנה המג"א כבר הק' על ד' רבינו יונה מהא דבכורות ד"ו גבי חלב, יעו"ש, אך עכ"פ מה שהק' מהא דנשרפין, יש מקום לומר כמש"כ לעיל דזהו דין באיסורה"נ, והביאור דחשוב כנהנה מהחמץ דמעיקרא, וזה הלא לא שייך כאן גבי חמץ קודם פסח, דהלא ידוע דאפר חמץ אינו נאסר בפסח היכא דנשרף קודם הפסח, ובאמת דנלענ"ד דגבי חומצת לימון י"ל דפשוט דשרי, דדוקא היכ' דחל איסור בזה יש לדון בענין המוס"ק, אבל אם נשתנה מהותו מקדם ודאי דשרי, ובזה אין פלוגת'. אכן באמת אינו, דהלא חלב חידוש הוא דנעכר ונעשה חלב ומעיקרו דם הוא, ואע"ג דדם האברים שלא פירש אינו איסור, וקצרתי. ב. והיה אפ"ל דלעולם כד' האור לציון דיש חילוק אם נעשה בידי אדם או בידי שמים, והא דכת' הרא"ש בתשו' גבי חתיכה נבילה שנתן לתוך הדבש היינו משום דלא שינה מיד שנתנה בהדבש, אלא שרק שמה שם ונשתנה אח"כ מאליו (והו"ל כגרמא), אכן לענ"ד דברי אלו הם פטפוטי מילי בעלמא דסו"ס אי"ז בידי שמים. ולכאו' י"ל בחילוק זה דהאור לציון, מהא דאית' בפסחים דכ"ו: דמקשי' בהא דתני' סוף תמורה דאפר הקדש לעולם אסור, ומקשי' והא מעל ונפק מקדושתיה, ומשני כשנפלה דליקה מאליה, יעו"ש. ומ"מ מתבאר דהאפר אסור אפי' דנפלה מאליה והוי בידי שמים, ונראה די"ל דאפר הקדש טעמ' אחרינ' אית ביה, דאין צריך עצים כדי שתחול בהו הקדושה, אלא דכל מקום שהוא חל בו שם הקדש [כ"ז שיש לו דמים כדמוכח פסחים דף כ"ט]. ומ"מ הנה דם שבישלו אית' במנחות דף כ"א דאינו עובר עליו, והקשה החזו"א מהא דבכורות ד"ו גבי דם נעכר ונעשה חלב, ותי' מרן ז"ל דהתם הוי שינוי בידי שמים וגרע, וע"ז אני תמה איך נדון בסברות הפוכות זה אומר בכה וזה אומר בכה, וע"כ העיקר לענ"ד דאפר איסוה"נ שאני, ומדין איסוה"נ אתי' עלה.

ובדבר מה שהעיר מקמח, באמת צ"ע דהא לענין ברכות ידוע דקמח לא חשוב פרי האדמה, עי' ברכות דל"ו [ואישתני למעליות' הגדר הוא דעומד לכך], ונראה מזה דבאמת בכה"ת כולה אכתי שמו עליו [אך ק' דהלא חדש אינו איה"נ, ואמאי לא נימא פנים חדשות. ונ"ל לומר חילוק אחר, דאפשר אינו דבר חדש רק בצורתו, אבל זה "מכח הקודם", ולא כן במוס"ק וכו' או חלב נעכר דהוא מציאות חדשה. וניחא הא דכת' הרא"ש לענין נבילה], ולענין ברכות הוא דין בפ"ע דאין לו חשיבות בפרי [ונפק"מ אם בדיעבד יברך פרי האדמה על קמח, וקצרתי בד"ז].

נדב פרץ - רמת בית שמש

בענין פת שעפשה

הנה באיסור חמץ שנפסל מאכילת כלב יש חילוק, שאם נפסל קודם הפסח שרי לקיימו בפסח. אך אם כשהגיע פסח לא נפסל, ורק לאחר מכן נפסל מאכילת הכלב, חייב לבערו. ויש לחקור מה טעם החילוק ביניהם, דהנה צ"ב בזה כי הרי בשניהם כעת הוא לא ראוי לאכילת כלב, וכל שאינו ראוי לאכילת כלב בפשטות אינו קרוי בשם חמץ, ומ"ט יאסר אחר שנפסל מאכילת כלב, ומה בכך שכבר נכנס הפסח והרי עתה אין עליו שם חמץ.

צד א', דהוא מטעם דכיון שחל עליו דין חמץ, תו לא פקע. והביאור בזה דהתורה ציותה תשביתו שאור מבתיכם, ויש כאן ב' ציוויים בתורה, הראשון ציווי דתשביתו, דהיינו לכלותו שיהיה מושבת לגמרי, והציווי השני הוא שמה שצריך להשבית היינו למה שהיה מתחילה שאור [ואיתקש חמץ לשאור], אך מה שאינו בגדר שאור או חמץ לא נצטוינו בו כלל להשביתו.

וממילא החילוק מבואר, דמה שנפסל מאכילת כלב קודם הפסח, הרי בתחילת זמן איסורו לא נצטוינו בו כלל להשביתו, כיון שאינו בגדר חמץ, דהרי כבר נפסל. אך מה שכבר נכנס לזמן איסורו, הרי התורה ציותה אותנו להשביתו, דהיינו לכלותו לגמרי, ומה יושיענו אם נפסלנו כעת מאכילת כלב, הרי עדיין לא הושבת. ואף שבודאי משעה שיפסל מאכילת כלב שוב לא יעבור משום בל יראה כיון שאינו רואה "חמץ", מ"מ דין תשביתו לא קיים בכך.

והצד השני הוא דנאמר דמצות תשביתו היא רק לעשות את השאור שלא יהיה שאור, ואם פסל את השאור משמו, תו לא עובר משום בל יראה ובל ימצא, וגם יצא יד"ח תשביתו, רק החילוק בין אם נפסל קודם הפסח לבין אם נפסל לאחר הפסח הוא, דאם נפסל קודם הפסח, כיון שלא היה עליו שם חמץ בפסח לא נאסר בהנאה, אך אם נפסל בפסח גופיה, כיון שחל עליו שם חמץ בפסח נאסר בהנאה, וממילא אף לאחר שיפסל מאכילת כלב, אף שאינו עובר משום בל יראה כיון שאינו חמץ, מ"מ בדיני איסור הנאה אין הדין לפוסלו מאכילה, רק הדין הוא לכלותו לגמרי, וכגון אם השתחווה לדבר שפסול מאכילת כלב, הרי בזה לא הותר בהנאה על אף שכבר פסול מאכילה ועומד, ה"נ בחמץ על אף שנתנתק ממנו דין חמץ מאחר שאין בו שם חמץ כעת, מ"מ כיון שכבר חל עליו שם חמץ מתחילה ובאותה שעה נאסר בהנאה, הרי לא יועיל לו שיפסלנו מאכילת כלב כדי להתיר הנאתו.

ויעוי' בכמה מקומות במשנ"ב דיש משמעויות לב' הצדדים [ע' סי' תמ"ב ס"ק מ', ובשעה"צ ס"ק י"ט בשיטת הפמ"ג, ועוד], ואפשר ליישב הלשונות לב' הצדדים, ומיהו משמע שהוא מחלוקת באחרונים.

ולתוספת ביאור נבאר דדין הביעור בחמץ שעבר עליו הפסח או בחמץ שהוא בתוך הפסח, אינו מדין ביעור, אלא מדין שאיסור הנאה הוא וצריך לכלותו כדי שלא ישתמשו בו. והיינו לפוסקים שפסקו כרבנן דביעור חמץ בכל דבר ולא בשריפה גרידא, וכ"ד השו"ע [ריש סי' תמ"ה], וס"ל דחמץ מן הנקברין ולא מן הנשרפין. [וזה הטעם דחמץ מן הנקברין, דאין דין ביעור לחמץ אלא דין כילוי].

והנפק"מ הפשוטה בזה הינה דאם פסלו מאכילת כלב, האם חייב מיד להמשיך בביעורו עד שיתכלה, דלהצד הראשון כל עוד שלא כילה אותו לא קיים עדיין מצוות תשביתו, ולהצד השני כיון שכבר אינו בגדר חמץ תו לא עובר משום תשביתו שאור.

והנה אם נניח כיסוד הנ"ל יצא חידוש גדול, דדין ביעור מתחיל מגזירת חז"ל שחמץ אחר הפסח אסור בהנאה, דאל"כ למה יש דין לבער, הלא היה סגי שיצריכו חז"ל לפוסלו ממאכל כלב ותו לא, כי בזה כבר נפקע ממנו שם חמץ, וזהו גם חיובו מדאו', והרי בפסח גופיה כל איסור הנאתו מדאו' אינו דין **כילוי**, רק דין איסור הנאה, והרי לא נהנה בפסח. וע"כ דאחר שגזרו איסוה"נ על חמץ שעבר עליו הפסח, לכן גזרו דין ביעור, והיינו שגזרו שהדין שהיה עליו תוך הפסח מדאו' שהוא איסוה"נ, תו לא יפקע. [והטעם שגזרו זה הוא קנס לעוברי עבירה שהשאירו חמץ בביתם ועברו על ב"י, ואף אם באמצע פסח כבר פסלו מאכילת כלב, מ"מ כיון שמתחילה עבר בב"י, נתנו לו חז"ל את דינו מדאו' תוך הפסח דהיינו איסוה"נ, גם לאחר הפסח].

והנה מבואר בשו"ע [סי' תמ"ב ס"י] דדיו שעשאו מחמץ קודם הפסח מותר לכתוב בו בפסח, כיון שכבר נפסל מאכילה קודם לפסח. וכ' המ"ב שם [ס"ק מ"ד] דאם בישלו העכו"ם בפסח, לא יכתוב בו. והדבר צ"ת, הא בשעה שנעשה היה אצל גוי, ומה בכך שהגיע אצל ישראל בפסח, הרי הגיע אליו כשהוא פסול מאכילת כלב. ויש בזה כמה אופנים לבאר [יעוי' בגר"ז שהוא מגזירה שמא יתן קולמוסו בפיו, ועי' בחזו"א].

ולענ"ד י"ל בזה, דהנה בגמ' פסחים כ"ח ע"א שיטת ר"י דחמץ של נכרי אסור בהנאה לאחר הפסח מדאו', והיינו שהתורה אסרה כל חמץ היכן שהוא כל שקיים בשעת איסור חמץ. ושיטת ר"ש דלאחר הפסח מותר בהנאה, וכוותיה פסקינן. והנה לא פליגי ר"י ור"ש בעצם האיסור בתוך הפסח על חמץ שנמצא אצל נכרי, ולכאו' באותו גדר איסור שאסור לר"י, ה"נ אסור לר"ש. וכבר ביארנו דלר"י צורת האיסור היא שכל שהיה קיים בפסח התורה אסרתו, ואפי' נמצא אצל גוי. וה"נ י"ל לר"ש בשעת איסורו, דהתורה אסרה בהנאה גם חמץ של גוי כל שהוא בשעת איסורו דהיינו בפסח גופיה.

ולזה מבואר שפיר מ"ט יאסר לכתוב בדיו של נכרי שנעשה בפסח, דכיון דבשעת איסור חמץ היה ראוי למאכל כלב, חל עליו דין איסוה"נ, ואף שכבר יצא מגדר חמץ הרי מדין איסוה"נ לא יצא עד שיתכלה, וא"כ כשהגיע אצל ישראל במועד הרי אסור לכתוב בו דנהנה מאיסוה"נ.

והשתא יש לדון אם לאחר הפסח יהיה מותר לכתוב בו, דהנה לא מבואר במשנ"ב שיהיה צריך לבערו כשבא לידו, ולכאו' י"ל דהנה מדאו' חמץ לא נאסר בהנאה אלא תוך זמנו, אבל חמץ שעבר עליו הפסח אפי' בבית ישראל, לא נאסר בהנאה לאחר הפסח. והנה מבואר בפוסקים דדוקא כשהיה חייב בביעור בפסח אז אסור בהנאה לאחר הפסח. [והנה הוא מח' אחרו' האם דוקא כשעבר בבל יראה אז חל דין איסוה"נ, ולכאו' י"ל שגם הסוברים שכאשר לא חייב בבל יראה מ"מ כיון שאסור לשהותו נאסר בהנאה, מ"מ כו"ע יודו שכשלא חייב לבערו מותר ליהנות ממנו דהא לא היה מחויב לבערו. ועי' מש"כ בביאור הדברים לקמן בס"ד]. והנה חמץ זה כשבא לידי ישראל הרי לא נתחייב לבערו מדין לא יראה לך חמץ, כיון שכשבא לידו לא היה בגדר חמץ כיון שנתבטל מאכילת כלב ביד הגוי, רק שמדין חמץ שקיים בפסח הוא נאסר בהנאה תוך הפסח מדאו', והרי בפסח כבר מבואר במשנ"ב שאסור לכתוב בו, אך ביעור אינו צריך כיון שאין דין **ביעור**, אלא דין לא ליהנות מחמץ וכנ"ל, והרי בפסח לא יהנה ממנו. ולאחר הפסח הרי כיון שבפסח לא היה חייב לבערו כיון שלא הגיע אליו חמץ ורק היה אסור ליהנות ממנו, הרי עתה אין עליו דין איסוה"נ מדאו', וגם רבנן ל"ג כיון שלא בא עליו חובת ביעור שהרי בא אליו כשאינו חמץ. ומה שהיה עליו מדאו' דין איסוה"נ, הרי חז"ל ל"ג כשלא עשה איסור בהשהייתו, ולכן לאחר הפסח מותר בהנאה.

ומיהו לכאו' לפ"ז יתחדש דלר"י דס"ל דאין ביעור חמץ אלא שריפה, הרי מחוייב לשורפו בתוך המועד מדאו' כיון דלדידיה חמץ בשריפה ילפי' מנותר, ויהיה אסור לקיימו כלל.

והנה לצד דדין תשביתו היינו כילוי, אם נאמר כהנ"ל דדין חמץ אצל גוי היינו דיש עליו מדאו' דין כחמץ אצל ישראל כל זמן הפסח, לכאו' על אף שנוכל לומר כנ"ל שאחר הפסח מותר בהנאה, לסוברים דכל שלא עבר בב"י דל"ג עליו ליאסר בהנאה, מ"מ בפסח גופיה לכאו' יצטרך לבערו, דכיון שהיה עליו שם חמץ מתחילה, הרי כשציותה התורה דין תשביתו כוונתה שנשבית החמץ עד כילויו, וזה לא מקיים במה שנפסל מאכילת כלב, אא"כ נאמר שאצל הגוי לא נאסר כלל מדאו'.

והנה להצד דדין תשביתו חלוק לגמרי מדין ביעור, יש ליישב כמין חומר קושיית רעק"א על הטור, דהנה הטור כ' דלרבנן הסוברים דחמץ השבתתו בכל דבר, אפרו אסור בהנאה, ואילו לר"י דס"ל דמצוותו בשריפה [ויליף ליה מנותר] אפרו מותר.

והק' הרעק"א דמבואר בתוס' דהטעם דהנקברין אפרן אסור והנשרפין אפרן מותר, היינו משום דהנשרפין מצוותן בשריפה, ואחר שנעשית מצוותן פקע איסורן, אבל הנקברין אין מצווה בקבורתן, רק יש בהן דין איסור הנאה, וכיון שלא נעשית מצוותן אפרן אסור. והק' הרעק"א דמאחר שמקיים מצוה בהשבתת החמץ, יהיה אפרו מותר מאחר שנעשית מצוותו.

ולמבואר א"ש כמין חומר, דכל זה רק אם ננקוט כהצד הראשון דדין תשביתו אינו חלוק כלל מדין איסוה"נ, והתורה ציוותה לכלות את החמץ, וכשקיים בו מצוות השבתה כבר קיים מצוותו, אך להצד דדין איסוה"נ חלוק לגמרי מדין השבתה, שדין השבתה היינו מדין שלא יהיה החמץ קיים, ודין איסוה"נ הוא מדין שאר איסוה"נ, ואף לאחר שקיים מצוות השבתה ע"י שביטלו משם שאור, מ"מ יש בו דין איסוה"נ, א"כ מה בכך שקיים בחמץ זה מצוות השבתה כדי שנתיר ליהנות מאפרו, הרי דין איסוה"נ שבו אינו מדין השבתתו, דאכתי דין איסוה"נ שהוא דין בפ"ע עדיין לא פקע ממנו, ובו לא נעשית מצוותו. וי"ע בזה עוד.

דוד מנשה - רמת שלמה

כיבוס בגדים בחלב חיטה

בביה"ל סי' תמ"ב ס"ג כתב דמסתימת הפוסקים משמע כדעה אחרונה, וצריך ביאור הרי הרמ"א הביאה בלשון יש מחמירים, והסתם הוא השו"ע. והנה מקור סעיף זה הוא לשון הרמב"ם שכתב בגדים שכבסו אותם בחלב חיטה, וכן ניירות שדבקו אותם בחמץ מותר לקיימן בפסח הואיל ואין צורת החמץ עומדת. ובמגיד משנה משמע שלמד ברמב"ם שההיתר הוא מחמת שהחמץ התייבש ואינו ראוי לאכילת כלב. וכן כתב הרא"ש, עיין בב"י.

ומאידך בתה"ד משמע שלמד שהטעם הואיל והחמץ מכוסה, והק' הט"ז היכן מצינו שמהני כסוי דק בשביל שיועיל שלא יעבור על בל יראה. וביאר החק יעקב (וכן עיין בא"ר) שחשיב חמץ נוקשה שמהתורה אינו עובר עליו בבל יראה, אלא אסור להשהותו רק מפני חשש שיבוא לאוכלו ולזה סגי בכסוי. וכן משמע שסובר האבי העזרי שהביא הטור.

ועיין במ"א שכתב שאסור לכבס את הבגדים בחלב חיטה אם משתמש בהם באכילה, וכ"ש בשקים שבהם מניחים את הקמח של פסח. וכ"כ הגר"ז והאליה רבה. (וגם החק יעקב כתב כן, אלא שכתב שאם אין הרבה חלב חיטה אין לחוש שיתפורר ויפול לאכול).

ויש להקשות מה החשש שיפול לתוך האוכל מהחלב חיטה, הרי הוא פסול מאכילת כלב, ובאופן שנופל שלא במתכוון לא הוי "אחשביה". אלא מוכרח שהם פסקו כדעת תה"ד והאבי העזרי דחשיב חמץ נוקשה, וכמו שהביא הרמ"א יש מחמירין, ויתכן שזו כוונת הביה"ל. ונמצא שלפי דעת השו"ע שפסק כהרמב"ם והרא"ש מותר לכבס בגדים בחלב חיטה וללובשם בשעת האכילה.

כופת שאור שייחדה לישיבה

סי' תמ"ב ס"ט: כופת שאור שיחדה לישיבה וטח אותו בטיט מותר לקיימו בפסח, וכתב המשנ"ב משום דבטליה משם אוכל. וכתב בשעה"צ "ואע"ג דבעלמא אפילו בטלו בהדיא וחשבה לעפרא לא מהני מדרבנן, התם משום דלמא אתי למיכל, הכא לא שייך זה דהא יחדו לישיבה וגם מאיס".

ועיין בב"ח סי' תל"ד ס"ז שהביא מחלוקת ראשונים בדין ביטול חמץ, דלדעת רש"י והרמב"ם ביטול לאו מטעם הפקר (אלא שציווי התורה שישוה את החמץ כעפר), ולדעת שאר הגאונים (עיין תוס' ד"ה מדאו') ביטול מטעם הפקר. ונראה שדברי השעה"צ הנ"ל הם אליבא דהרמב"ם ורש"י גם מי שמייחד חמץ לישיבה אינו מפקירו.

ובאמת צריך ביאור לסוברים שביטול מדין הפקר, אמאי המייחד כופת שאור לישיבה אינו עובר עליה בבל יראה. וצריך לעיין בתוס' פסחים דף מ"ה: בגמ' חולין דף ק"ב: לענין אבר מן החי, חישב לאוכלה מתה ואכלה חיה פטור, והלכות טומאה וטהרה ומוקצה.

עוד יש לדון מה הטעם שמהני "טחו בטיט", האם משום שע"י הטיט החמץ נעשה מאוס, או שע"י "טיחת הטיט" איכא גמירות דעת על היחוד לישיבה, או משום שע"י טיחת הטיט איכא מעשה המוכיח כמו שכתב המשנ"ב בסי' ש"ח סכ"ב לענין מוקצה. ונפק"מ לחמץ שנמאס מעצמו וייחדו לישיבה ולא טחו בטיט, דלצד הראשון מותר להשהותו בפסח, ולפי הצד השני אסור להשהותו בפסח, ולפי הצד השלישי יש לדון האם חשיב מעשה המוכיח. וכן נפק"מ בעושה מעשה המוכיח אבל החמץ לא נמאס ע"י המעשה.

ועיין בשו"ע סעיף ו' שכתב על חמץ שנמצא בסדק שבכותל שיכול להטיח עליו טיט, ומקור דין זה הוא מהטור שלמד את דין זה מהדין של כופת שאור, שהביא את המנהג שנהגו לגרר הכתלים, ומקורם מירושלמי אמר ר' הונא הטח ביתו בבצק חייב לבער, והקשה הטור מ"ש מכופת שאור שייחדה לישיבה, ותירץ שאני התם דמאיס. והוסיף הטור שאם החמץ בסדק שבכותל יטיח עליו טיט. (ועיי"ש בב"ח שהטור למד דין טיחת החמץ בטיט מכופת שאור).

ואי נימא כצד ב' אמאי בעי טיחת החמץ בטיט, הרי עצם טיחת הבית בחמץ זה עצמו מעשה שיש בו גמירות דעת ליחוד החמץ לתשמיש אחר. וכן עיין בשעה"צ סקס"ט כתב דכופת שאור שאני דמאיס, וכן בחז"א סי' קט"ז ס"ה וכמו שכתב הטור, וכן משמע בראש פ"ג ס"ה, וכן משמע בערוך כדלקמיה.

(ובעיקר דברי הטור אפשר לפרש שקושייתו אמאי הטח ביתו בבצק לא סגי בטיחת טיט, כמו שמהני בכופת שאור שייחדה לישיבה, ותי' דשאני התם שהחמץ מצד עצמו מאוס כיון שיושבים עליו. ועיין בפרישה שהביא דמהערוך משמע שכופת שאור הוא חמץ מאוס הואיל ומייבשים אותו (ודלא כרש"י שמדובר בחמץ שראוי לאכילה). אלא שלפי"ז קשה אמאי אם יש בצק בסדק ואינו יכול לחטט אחריו סגי בטיחת טיט).

ועיין בב"ח סי"ב שכתב לפי דעת רש"י שטיחת הכופת בטיט "שהטיחה אינה אלא כמו מעשה בידים לתקנה לישיבה", משמע שמאיס לבד לא סגי אלא בעינן גם "מעשה המוכיח". (ועיין עוד בפר"ח סי' תס"ז סק"ט בענין חיטה שכתבו עליה ארץ חיטה וכו', וצ"ע למה לא דן מצד כופת שאור שייחדה לישיבה).

עוד יש לדון האם כופת שאור שייחדה לישיבה מותרת בהנאה (דהיינו לשבת עליה וכדו'), דהנה לענין אכילה כתב בשעה"צ ס"ק ע"ב שאסור מהתורה. ועיין ברש"י חולין דף קכ"ט ע"א בד"ה שיחדה שכתב "ונעשית כלי", משמע שמותרת אף בהנאה.

יצחק אלחנן חורב - נוה יעקב

בענין חמץ שעברו בשהייתו איסור דרבנן אי נאסר לאחה"פ

במ"ב סי' תמ"ב סק"א כתב שכל דבר שאיסור שהייתו מדרבנן לא נאסר לאחה"פ, וכבר העירו [עי' מ"ב מהדו' דרשו מס' 5, 6] שאי"ז כלל ברור, ונר' שהוא כלל רק לגבי דבר שמה"ת בטל ותערובתו אסורה מדרבנן, וכלישנא דגמ' דף ל' דמה שע"י תערובת לא קנסוהו, ובזה א"ש דין חמץ נוקשה דלרוב האחרונים אסור באכילה עכ"פ, עי' סוף סי' תמ"ז, ודין מי שביטל ולא ביער שבסי' תמ"ח ס"ה [אך צ"ע אמאי בנוקשה שרי בהנאה ובביטל ולא עירב אסור אפילו בהנאה וצ"ע].

ולגבי מין במינו ברובא דמה"ת בטל ומדרבנן אסור, הנה דעת הא"ר דנאסר באכילה עכ"פ כיון שאי"ז דין דרבנן מחומרא דפסח אלא דין דרבנן בכה"ת, והאחרונים חולקים וס"ל דכ"ז זהו דין תערובת האסורה מדרבנן וע"כ שרי אפי' באכילה, וכן הכרעת המ"ב סי' תמ"ב סק"א וסוף סי' תמ"ז, ואכמ"ל [וגם בזה י"ל להא"ר מנלן הפשרה בין אכילה להנאה, דרק באכילה נאסר ולא בהנאה, וצ"ע].

ולגבי מעמיד שהחמירו בו לאסרו אחה"פ, עי' סי' תמ"ב ס"ק מ"ז ומ"ב סוף סי' תמ"ז, צ"ל דשאני גדר איסור מעמיד שהוא כמי שאינו מעורב כלל וכחמץ האסור מדרבנן ולא כתערובת, ולהכי נאסר אפילו בהנאה [ואפי' להשליך דמי ההנאה לים המלח לא היקל אלא בהפסד מרובה], אכן י"ל בהא דס' במ"ב סי' תמ"ז ס"ק י"ד שכל דבר שכך דרך תיקונו נאסר לאחה"פ ואפי' בהנאה, ועיי"ש בשעה"צ שציין לשו"ע הרב שמדמהו למעמיד, וזה חידוש גדול דלכאו' אינו כמעמיד, ובודאי שהוא בגדר תערובת האסורה מדרבנן, ושמא כיון דמיירי שכך דרך תיקונו אפילו ביותר מס' בהכרח שהוא כמילתא דעבידא לטעמא ודמי למעמיד, דאל"כ למה שיהא דרך לעשות כן, ודו"ק.

בענין שהיית דבר שנתבשל בכלי חמץ

במ"ב סי' תמ"ב סק"א מבואר דמותר להשהות בפסח דבר שנתבשל בכלי הבלוע בו חמץ אפילו בן יומו, והנה כה"ג איכא פלו' אי שרי באכילה מדין נ"ט בר נ"ט דהתירא או דהוה כנ"ט בר נ"ט דאיסורא, ונקטינן להחמיר לגבי אכילה [וע"י סי' תמ"ז ס"ה ובמ"ב שם], ומ"מ לגבי שהייה הקילו, וביאר הגר"ז דאחרי שיש מקילים באכילה שרינן בשהייה, וצ"ע דהא איסור שהייה מה"ת, ואיסור אכילה בכה"ג בפשוטו אין בו כרת כיון שאין ממשו כזית בא"פ דאין כאן אלא טעם הבלוע מן הכלי, וא"כ אמאי קיל שהייה מאכילה, ואין לומר דלגבי שהייתו ליכא אסור תורה כיון שמדובר באופן שביטלו, אך בפשוטו צ"ע אי כה"ג חשיבא ביטול כיון שעומד לאכלו אחה"פ, ועי' ביה"ל סי' תל"ו, ושמא הוא בצירוף שיטת הח"י דליכא בל יראה לטעם בלי ממשות המעורב במאכל, וא"כ כל הנידון הוא רק בדרבנן, וע"כ הקילו בדבר שיש מתירים לאכלו, ולפי"ז לחזו"א [סי' קט"ז סקי"א, וסי' קי"ז ס"ק י"ב] והחולקים על הח"י באמת ליתסר לשהותו, וצ"ע.

בענין דבר שנפסל מאכילת כלב ועומד לתקנו לאכילה בתערובת

א. במ"ב סי' תמ"ב ס"ק מ"ג כתב לגבי אלמודי' שהוא דבר שמערבין בו לחם קלוי, שאם מכניסין לתוכו לחם שכבר נחרך ונפסל מאכילת כלב, מ"מ אסור לאכלו, אך מותר לשהותו ולקיימו וליהנות ממנו כגון ע"י מכירה לנכרי, ומבו' מזה שאף שע"י התערובת נעשה ראוי לאכילה בתורת חלק מן התערובת, מ"מ נשאר בדינו הקדום שאינו נחשב לחמץ הראוי לאכילה, ובעינן בזה לדין אחשביה שאינו אלא מדרבנן ורק לאכילה, ולא נתחדש לענין שהייה והנאה, ואף שכבר החשיבוהו לאכילה בעצם מה שעירבוהו בתוך התערובת העומדת לאכילה, מ"מ לא אמרינן שכבר קיבל שם מאכל עי"ז, ונשאר בהיתרו הראשון, [ואמנם במקור הדברים בראש היה אפשר לפרש באופא, דכשתקנוהו לאכילה נאסר לגמרי, אך עכ"פ כך פי' רבינו המג"א ואחריו רבינו המ"ב].

ואמנם יל"ע בזה, דהא חזינן דעל ידי דראוי לחמע בה עיסות אחרות חשיבא חמץ, וה"נ הא ראוי ועומד לערב בתבשיל, אך י"ל ב' תשובות בדבר, א. דזהו רק הלכה בהלכות חמץ, ולגבי ראוי לחמץ ונלמד משאור, ומשום חשיבותא דחימוץ לגבי איסור חמץ, וכמבו' בר"ן פסחים מ"ה ע"ב שהוא נלמד משאור ע"י"ש. ב. דגם לגבי חמץ לא אמרינן ד"ז רק בנפסל מאכ"א ולא בנפסל מאכילת כלב, וכמפו' במ"מ פ"א מחמץ ומצה, והכא בנפסל מאכ"כ עסקינן.

אבל בחזו"א או"ח סי' קט"ז סק"ב ויו"ד סי' י"ב סק"ז פשיטא ליה שזהו כלל בכל האיסורין ובכל דבר שבתערובת הוא נעשה מתוקן, ויעוי"ש בתחילת הס"ק שבאמת נתקשה בטעם ההיתר בנפסל מאכילת כלב, וכתב לדון ב' צדדים, או משום דאורחא דמילתא שאין מחמעין בו, או משום שסוכ"ס הוא עצמו לא יחזור לשבת עי"ז אף שנשאר בתוך התערובת ומחמע את העיסה [ועיי"ש בהמשך שנר' שפי' דבזה שאני נפסל מאכ"כ מנפסל מאכ"א לענין אי אמרינן שיחזור לשבח בתערובתו, וכל שחוזר לשבח בתערובתו אסור מה"ת, עיי"ש היטב], וי"ע לפי"ז מאי יאמר רבינו החזו"א בהך אלמוד"י אי כנו"ט בעלמא או כנאכל ע"י תערובתו, וצ"ע.

וי"ל ע"ד המ"ב בנפסל מאכ"א ואינו ראוי לחמע, אך מערבין אותו במאכל ונו"ט, אי גם בזה יאמר דבעינן לדין אחשביה או לא, ואין לנו בזה גילוי, ולכאו' הוא פלו' בין הש"ך לנו"ב [מובא בחזו"א סי' קט"ז שם].

והנה בשו"ת מהר"ם שיק כתב לגבי טבא"ק דאף שנפסל מאכילת כלב כיון שכך דרך עשייתו ותיקונו לא איכפ"ל ואסור, ולכאו' חידש דכשכך דרך תיקונו נאסר אפי' כשאין עומד לאכילה, אך באלמוד"י הנ"ל אשכחן רק בעשוי לתקנו לאכילה, וגם שם לא נאסר לקיימו וליהנות ממנו ע"י מכירה, ואיך קאסר מהר"ם שיק לקיימו, אך באמת נר' דאין כונת מהר"ם שיק לאסרו מצד שבכה"ג כראוי לאכילה דמי, אלא דלהך הנאה דעשאוהו הוא דקאסר, ותדע דבמ"ב נמי נר' שפוסק כד' מהר"ם שיק שהטאב"ק נאסר אפי' בטאבא"ק להרחה שאינו בגדר טעימה, ומ"מ מתיר לקיימו ורק קאמר לעשות מחיצה עיי"ש, אך לא הצריך למכרו לעכו"ם או לבערו, יעוי' היטב סי' תס"ז ס"ק ל"ג, והיינו שרק למאי דאחשביה הוא דנאסר וכנ"ל [ומ"מ עדיין הוא חידוש גדול, דבפשוטו דין אחשביה נתחדש באכילה ולא באחשביה להנאה, דבזה אף שהחשיבו לכך מ"מ סוכ"ס נפסדה צורת החמץ שאם עומד לכך, לא מיקרי צורת החמץ קיימת, וכבר הארכתי בזה במק"א ואכמ"ל].

והנה ראיתי בדרשו סי' תמ"ב שכתבו דבמנחת יצחק אוסר דבר שנפסל מאכילת כלב ועירבו במאכל, וכתבו שהחזו"א מתיר ד"ז, וציינו לד' החזו"א יו"ד סי' י"ב, והנה החזו"א לא איירי התם מדין אחשביה, וכבר כ' באו"ח בסי' קט"ז סק"ז דבחמץ אמרינן אחשביה אף כאשר בשאר איסורין לא אמרינן ליה עיי"ש, וא"כ א"א ללמוד מד' החזו"א היתר לענין חמץ, ועוד שבחזו"א שם מחלק בין ראוי כמות שהוא כשנפסל לערבו ולאכלו בתערובת, לכשנצרך לעשות פנים חדשות ורק אז אפשר לערבו בתערובת [ולא ידענא אי בכה"ג איירי המנח"י], ואמנם בגוף הפלו' שבמנח"י בענין נפסל מאכילת כלב שחוזר ומערבו, הנה כבר נת' דהמ"ב ס"ל דבענין לדין אחשביה [וכאשר ציין בסק"ד גם לד' הפמ"ג דס"ל הכי ודלא כחכ"צ], וכן ד' החזו"א סי' קט"ז סק"ב עכ"פ בגונא שאין ידוע אם גוף האיסור חוזר לשבח, ובסתמא תלינן שאין גוף האיסור חוזר לשבח, אלא שמ"מ לד' שניהם נאסר משום אחשביה, ומ"מ נפק"מ שאי"ז אלא מדרבנן, ושמותר לקיימו וכמוש"נ.

[ובשו"ת אור לציון ח"א סי' ל"ד אוסר אפי' בפנים חדשות כשנעשה ע"י אדם, ולא ס"ל כחזו"א ואכמ"ל].

הערות בשונה הלכות סי' תמ"ב

ד' המ"ב בענין ח"ש בבל יראה

דין א'. השו"ה סתם כאן מאוד בד' המ"ב בענין חצי שיעור בב"י, ורק רמז בסוף דבריו לביה"ל סוף סי' תמ"ז, ועיי"ש שהביא שיש בזה פלו', ושלכאו' הגר"א מהמקילים, וכתב דאפשר דיש חילוק בין חצי זית בעין לחצי זית בתערובת, ובאמת נר' דנוטה שם לחוש להמחמירים, ואפי' לענין לאחה"פ, ומשו"ה נדחק שלא יהא הוכחה מהגר"א להקל עיי"ש. ולכאו' מדבריו סי' תמ"ד סוף ס"ח שמיקל דא"צ לחזור מן הדרך אפי' בהולך לדבר הרשות ולא ביטל אם נשאר רק פחות מכזית, מוכח דאינו אלא מדרבנן, אך עיי"ש בשעה"צ שהביא פמ"ג ורעק"א שמפקפקין מטעם זה גופא דס"ל דיש ח"ש בב"י. ויעוי' עוד בסי' תמ"ז ס"ק ל"ה דלכאו' מוכח שזה רק מדרבנן, ומשו"ה ספיקו להקל, אך התם איירי כשנמצא בתוך תערובת אף שאין לו דין תערובת כיון שאפשר בסינון, עיי"ש בביה"ל, וי"ל דמשו"ה אי"ז אלא מדרבנן, וכדבריו בסי' תמ"ז בביה"ל הנ"ל שבכה"ג י"ל דלכו"ע אינו אלא מדרבנן.

מה נכלל בכלל המנהג של ישראל קדושים

דין ב'. הנה מבו' שמצד המנהג חיישינן אפילו למשהו חמץ, וע' בשיח הלכה כאן ובהערות שם, דלמ"ב הוא אפי' בעשוי לחזק, ולחזו"א הוא ספק וכדלהלן דין ג', ושם כתבתי להעיר דלכאו' ודאי איכא ע"ז מנהג עיי"ש, אך לא נת' האיך הדין במשהו ומטונף, אי גם ע"ז איכא מנהגא, או דזה עדיף מעשוי לחזק וא"צ לבער אפילו מצד המנהג, ובטח בטיט מפו' דליכא מנהגא להחמיר, ויש לציין דבבצק שבחלונות אפי' באינו מבצבץ לחוץ אי' בשעה"צ בשם תרוה"ד דהמחמיר לטוח בטיט תע"ב, ועי' להלן דין ל"ה, ואף שאין צורת החמץ קיימת וממאיס מאכילת אדם, ועי' שם, וכ"ש בסתם מטונף. אלא די"ל דהתם איירי בכזית, עיי"ש במ"ב, ואין לנו מקור לחצי זית המטונף אי איכא מנהג [והנה בעשוי קודם ל' יום שממאיס והוא כמו נפסל מאכילת כלב, לא נתפרש שם שיש ענין לטוח בטיט ומשום דממאיס טפי ואפילו בכזית עיי"ש, אך י"ל אולי מצד המנהג יש כן ענין לטוח בטיט, אך לא מצאנו ד"ז, וע"ע].

בענין טח ביתו בצק

הנה מבו' דבטח ביתו בצק חייב לבער מצד הדין אם יש כזית ואע"פ שעשוי לחזק, ועדיף מינה וכמבו' בחזו"א המצויין בשו"ה [וע' בשיח הלכה כאן שזו גם ד' המ"ב], וי"ל דאמאי חמירא טפי מדבק שבחלונות שלשו"ע א"צ לבער אפי' ביש כזית המבצבץ לחוץ, וצ"ל דהתם נדחה ונמאס טפי מאכ"א מהכא, ועי' להלן דין ל"ה, ועי' להלן סי' תמ"ז סוף סעיף ה' לגבי בצק שבחבית ובשעה"צ שם, דמבו' דחמור יותר מבצק שבחלונות עיי"ש [ולו"ד החזו"א הו"א דמיירי באין עשוי לחזק, וע' מש"כ בהערות לשיח הלכה כאן]. שו"ר שכבר הרגיש בזה בחזו"א סי' קט"ז ס"ק י"ד ד"ה תמ"ב, עיי"ש. [וכסבור הייתי לומר דבצק שבחלונות שאני משום דהוי נוקשה, אך במ"ב לגבי בצק שבחבית יין מבואר ג"כ דהוי נוקשה, וש"מ דלא הוי טעם להקל, וכמו שכ' גם בחזו"א ומועתק להלן דין ה', עיי"ש].

בפלוגתת החזו"א והמ"ב בענין פחות מכזית בצק שאין עשוי לחזק

דין ג'. הנה למ"ב איכא פלוגתא בפחות מכזית שאין עשוי לחזק, ובב' חצאים בכלי א' לכו"ע חייב לבער, ומאידך למ"ב לכאו' הפלוגתא גם באינו דבוק, אבל לחזו"א הפלוגתא רק בדבוק, ולדבריו הפלוגתא גם בב' חצאים בכלי א' [וספיקו של החזו"א לגבי בל יראה יצויר לכל חד כדאית ליה בדבוק או בשאין דבוק, ובאמת הוא ספק גם בב' חצאין שברשותו אפי' אינן בבית א', ועי' דין י' ובשיח הלכה כאן]. והנה דינא דחוט המצרף לכזית למ"ב נצרכה בעשוי לחזק, דבלא"ה א"צ חוט לצרף דהכלי מצרף, ולחזו"א נצרכה גם באין עשוי לחזק למקילים, ובשו"ה כתב א"צ לבער בעשוי לחזק, והוא מלשון המ"ב, וזה רק למ"ב ולא לחזו"א, דלחזו"א נפק"מ למקילים אף באין עשוי לחזק, ובשו"ה איירי לפני שהביא ד' המחמירים, עי' היטב [ובעיקר ד' השו"ה שהחזו"א מספק"ל לענין ב"י, עי' מה שהערתי בהערות לשיח הלכה כאן שצ"ע שלכאו' הכריע דעובר בב"י, עיי"ש היטב, ומה שהעתיק בשו"ה ד' החזו"א דטעם המחמירים משום ח"ש בב"י, עי' מש"כ לעיל דין א' בד' המ"ב עיי"ש].

בענין ביטול בחצאי זיתים הדבוקים ושאין דבוקים

דין ג' ודין ד'. א. הנה יעוי' לעיל דין ג' בסוגריים בשם החזו"א דהמחמירים בחצי זית הדבוק ואין עשוי לחזק הוא אפי' בביטלו, ולא נתפרש אם למקילים צריך ביטול, וצ"ע. ב. והנה הכא דפליגי באין דבוקים [ובאופן שאין חשש דילמא מיכנש] מפו' במ"ב דלכו"ע צריך ביטול. ג. אך לחזו"א שהמחלוקת בדבוקים ואין עשוי לחזק, אולי למקילים א"צ ביטול, וצ"ע. וי"ע אפי' למ"ב דלכאו' לדידיה גם בכה"ג פליגי, שאין מקילים להמחמירים אלא בעשוי להשוות גומות דכעשוי לחזק. ד. ובאופן שיש ספק חשש דילמא מיכניש (כבית ועליה וכו') מפו' בשו"ע שצריך ביטול, וזה אפי' בדבוקים ועשויים לחזק. ה. אך כשאין חשש זה ודבוקים ועשוי לחזק לכאו' לכו"ע א"צ ביטול, וכ"מ בשעה"צ בשם הפמ"ג. ו. וכשבודאי יש חשש דילמא מכניש לכו"ע לא מהני ביטול ואפי' עשוי לחזק [ובאופן הנ"ל ב', ג' למחמירים לא מהני ביטול, דהרי למ"ב גם למקילים צריך ביטול, וא"כ להמחמירים לא מהני ביטול, וכנ"ל א']. ז. ובגוונא דע"ג קרקע ונדרסים למקילים ודאי א"צ ביטול, וי"ע אי המחמירים חולקין בזה, וד' המ"ב סי' תמ"ד נראה דאין מי שמחמיר בזה [אך עיי"ש מש"כ שטוב לכבד, ואולי הוא מצד המנהג, ועי' מש"כ לעיל בהערה לדין ב', ועדיין י"ע בזה]. ולשון השו"ה כאן משמע שאין מי שחולק בזה (והיינו דהר"מ לא מעמיד הסוגיא בכה"ג, והמקילים מעמידים בכה"ג וק"ל). ועי' בשיח הלכה כאן אות ד' מש"כ בזה.

בטעם דין עריבות שא"א לנקרן ואי הוה מדינא

דין ו'. לכאו' יש להדגיש דגם בעריבות העשויות מכמה נסרים שא"א לנקרן, אי"ז מדינא אלא מחומרא וכלשון השעה"צ, וכדכ' בביה"ל סי' תנ"א ביישוב סתירת ד' השו"ע בשם הב"ח שאי"ז אלא מצד הישר והטוב, ולא מדינא. וי"ע בטעמא דמילתא, ואולי שהחשש לכזית הוא חומרא, ומדינא א"צ לחוש לכזית, אכן לכאו' כ"ז לפי המ"ב דהניזון בכזית מצד דאתי כמקילים שבליכא כזית א"צ לבער, אך לחזו"א דס"ל דאתי נמי כד' המחמירים דחייב לבער אף בפחות מכזית לכאו' יהא מדינא, ושמא מצד הדין היה לנו להקל ולסמוך שניקר היטב, וצ"ע [ועי' בשיח הלכה כאן בהערות לדין ג' מש"כ בד' החזו"א בפי' ד' הר"י מפאריש, ולפי' א' של החזו"א אתיא כהמקילים, אך לפי' ב' אתיא כמחמירים], ועי' עוד בהערה הבאה.

אם זה רק כשיש חשש לכזית או גם בחשש לפירורין

דין ו' ודין ז. יש להעיר דלכאו' לחזו"א א"צ להגיע לכך שיש חשש שיהא בסה"כ כזית [ועי' בשיח הלכה הנ"ל], ובדין ו' לגבי כלים שמניחים בהם קמח לכו"ע א"צ לזה וכמפו' בשעה"צ, שהשו"ה פי' שהמ"ב נתכוין להכריע כדיעה זו ודלא כפמ"ג [עי' היטב בשעה"צ ובשו"ה, וזה לכאו' הנידון אם למכור לנכרי כשזה רק חשש פירורים ומשהו, ולא חשש כזית עיי"ש], ויל"ע דלפי"ז שכאן א"צ להגיע לחשש כזית לא ליהוי בגדר טוב בעלמא אלא בחיוב מצד הדין, לפמש"כ לעיל דמה דאי"ז מדינא הוא משום דמדינא יש לסמוך שאין כזית, ומשמע הכא דלא כמוש"כ אלא דמדינא אפשר לסמוך שמנקה היטב. ואולי זה שייך רק בפירורי לחם שאין נדבקין כבצק בעריבה העשויה מכמה נסרים, ועיין. [ובעיקר החילוק בין עריבה לכלי של לחם לענין כשאין חשש רק למשהו נתבאר במק"א, ואכמ"ל]. ויעו' עוד בשעה"צ סי' תנ"א ס"ק קי"ג מש"כ בטעם דהכא אי"ז אלא בגדר טוב בעלמא, שאי"ז אלא חומרא יתירתא, עיי"ש. ומשמע להדיא דכלי של קמח או כלי שמניחים בו פת קיל טפי מעריבות שלשין בו, וא"כ י"ל כנ"ל.

בענין עירב בכונה דבר שנפסל מאכילת כלב

דין כ"ז. הנה כאן הביא ד' המ"ב סי' תמ"ז דבנתערב מאליו ועי"ז נפסל למאכ"כ אפשר דשרי אפי' בתוך הפסח, והטעם צ"ל לפי שבעצם הוא בטל, ולא נתחדשו דין תערובת לדבר שנפסל מאכ"כ ע"י התערובת [ועי' בחי' הגר"ח הלוי פט"ו ממאכ"א], וממילא הוא כמאן דליתא שהוא בטל, וע"כ עדיף מנפסל מאכ"כ בתוך הפסח, דהתם הוא קיים, והכא ע"י שאינו עומד למאכל נחשב כמאן דליתא. ויל"ע דאמאי בדיו להלן דין ל"ב אסור בנתבשל בפסח, וצ"ל לפי שהתם מערב בכונה, ומשא"כ הכא שנפל במילא, והיינו דהתם לא בטל דהא מערבו להדיא וכך דרך תיקונו, והו"ל כמאן דאיתא אלא שנפסל, וע"ז אמרינן דלא מהני מה שנפסל לאחר זמן איסורו.

אלא שיל"ע דהא במערב בכונה אסור באכילה אף כשאין דעתו באכילתו על החמץ, וכמוש"כ בדין ל' גבי טבלאות, ובדיו שרינן באוכל בלי כונה. וצ"ל דזה רק כשדעתו לערבו ע"ד לאכלו עם התערובת דעי"ז נחשב חלק מן המאכל, ומשא"כ כשמערבו ע"ד תיקון הכתיבה, וא"כ למדנו שיש ג' דרגות, דיש שלא נתערב בכונה כלל, ויש שנתערב בכונת תיקון הדבר, ויש שנתערב בכונה להיות חלק מן המאכל.

בענין תערובת בדברים מרים כשאפשר להפריד

ע' בשו"ה דין כ' שכ' ה' דרגות, והנה עד דין ל"ב איירי רק בנפסל מעצמותו, או בא"א להפריד, ועי' דין כ"ח, ובדין ל"ג כתב דין דברים שרק נמאסו מאכילת בנ"א ונפסדה צורתם, ובאמת בחזו"א סק"ז וסק"ט כתב כן על כל נתערב בדברים שאינם ראויים עיי"ש, ועפי"ז כתב דה"ה כשאפשר להפרידם, אלא שבסק"ח בטבלאות ובדיו כתב דאיירי בא"א להפריד, ובשו"ה העתיקם, ולא העתיק בשום מקום דיש אופן דמהני גם באפשר להפריד, וצ"ע מה שהשמיט ד' החזו"א, וגם צ"ע סתירת ד' החזו"א בענין זה, וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקרית החרדית בית שמש

מעמיד העשוי מחמץ

שו"ע סי' תמ"ב סע' ה': שכר שעושים מחיטים ושעורים חייבים לבערו, וכן אם העמיד גבינות בחלא משכר שעורים או חיטים חייב לבער. והיינו שהוי דבר המעמיד, ולכן אפי' שיש פי שישים לא מהני.

והגדר בדבר המעמיד היינו כ"ד שבהכנסתו נגרם שמשתנה צורתו או מהותו, אע"פ שאין מרגישים כלל את טעם האיסור. והטעם שאסרוהו ע' פמ"ג סי' ס"ז משב"ז סקי"ג משום שניכר ונראה פעולת האיסור בהיתר לכן נאסר [ע"ע חכמ"א כלל נ"ג סע' ל"ג].

ולכאו' נפק"מ במעמיד שרק מונע קלקול, כגון ספירט שעוצר תסיסה, לא יחשב כמעמיד, ועי' בשו"ת הר צבי יו"ד סי' פ' שכתב כן דמעמיד רק שיוצר פעולה חיובית ה"ה אוסר, והיינו כנ"ל דאסרו רק כשמשתנה צורתו או מהותו.

ומצינו שנחלקו הפוסקים בכמה אופנים:

א. מעמיד שנפסל מאכילה האם נאסר מדרבנן, ע' תרומת הדשן סי' קכ"ט ובחזו"א סי' קט"ז סק"ז ד"ה שם.

ב. מעמיד שנתייבש כעץ האם נאסר מדרבנן, ע' פתחי תשובה סי' פ"ז סקכ"א.

ג. מעמיד שאין בו כזית האם יש חצי שיעור בדרבנן, ע' הר צבי סי' פ"ב.

ד. מעמיד שמטרתו רק להקשות במאכל, ע' שו"ת הרמ"א סי' נ"ג נ"ד.

ה. מעמיד שמשפר המראה של המאכל, ע' הגר"א סי' ק"ב סק"ו.

ו. מעמיד שבא רק לדבק, ע' שואל ומשיב תנינא ח"ד סי' קכ"ד.

ז. מעמיד רק בצירוף האש האם חשיב לזו"ז גורם, ע' שואל ומשיב הנ"ל.

והנה בנתינת לתת [שהוא שעורה נבוטה וקלויה שנהפך לעמילן שבשעורה לתערובת פחמימות וסוכרים נמסים, ומשתמשים בלתת להוסיף טעם במאכלים שונים או לצבע מאכל], אם נותן כמות גדולה שמשנה מהות המאכל ומשתנה שמו דינו כמעמיד, אולם אניזים שהוא חומר מתסיס למוצרי גלם ופעולתו להפוך שארית חומרי המאכל לחומצות, והוא נעשה ע"י חיידקים הגדלים על עובש בלחם או בשאר פירות מקולקלים, והדרך לגדלם בקרקע עם תערובת חומרים שונים ועי"ז מתרבה החיידקים, נמצא שכל מוצר שיש בו אניזים יש בו תערובת חמץ מקולקל שזה גורם להעמדת האניזים, וא"כ הוי מעמיד שאוסר לעולם. מיהו ז"א, דהא ודאי לא מעמיד רק על האיסור, והוי כזו"ז גורם ושרי.

וע"ע בשבט הלוי ח"ח סי' קי"ד מ"ש בכעי"ז בדין המגדל פטריות באופן מלאכותי ע"י קרקע, ושמים ע"ג חיטים מבושלים, דאין לאסור דהרי נעפש מאכילת כלב, עי"ש עוד. מעתה בשמרי אפיה שמעורב בו אנזים לא נאסר בפסח, ומ"מ ההכשרים המהודרים לא משתמשים בזה. וכ"ז בשמרים לחים, אבל בשמרים יבשים מדבקים אותו בקמח, אך מ"מ יש פי שישים מהקמח.

מי דבש שהחמיצו בשמרי דבש שבישל כל השנה

במשנ"ב סי' תמ"ב ס"ק כ"ח בדין "המעד" מי דבש שהחמיצו בשמרי דבש שבישל כל השנה, ודבש ראשון שבישל היה מחומץ משמרי שכר, וזה שבישל עתה רביעי או חמישי, וכן לעולם, חייב לבערם שכל א' מהן ע"י המעמיד נעשה כולו חמץ, ואין להקל לשתותו אפי' ביו"ט אחרון. והק' האחרונים אמאי פעם שניה נאסר, דאם מתערב שמרים יחד עם הדבש שאינו חמץ א"כ חשיב זו"ז גורם.

ובמקור חיים ס"ק ו' כתב כיון שהשמרים הן מעמיד הוי כאילו אוכל השמרים בעין, והשמרים ודאי אסורים הן, דבשמרים ניכר פעולת השמרים הראשונים שהוא מכח שמרים של חמץ שאסורים יחד, ונעשה לגוש והם גרמו את העמדה או הטעם.

וכ"מ בשו"ע הגר"ז סע' ו' כיון שמי הדבש הראשונים הועמדו בשמרי שכר הרי נעשה כולם חמץ, וגם שמרים של מי הדבש השני נעשה חמץ מחמת שעומד בשמרי מי הדבש הראשון, וכן לעולם. אולם במנחת יצחק ח"ז סי' כ"ז כתב שלא נאמר זו"ז גורם אלא אם השני גורמים באים בנפרד תוך התערובת, דכ"א בפנ"ע לא היה גורם, אבל אם הורכבו יחד קודם ונעשו גוש והם גרמו את העמדה או טעם התערובת, אמרי' שחשיב כאילו אוכל אותו הגוש כאילו הוא בעינא, והיינו דלאחר שנעשה גוש כל החתיכה איסור דהוי כעין חנ"נ, נמצא שיש רק גורם אחד של איסור.

עוד הובא ביד יהודה סי' פ"ז אות כ"ו ל"ח, דזו"ז גורם רק כשיש בהיתר כח מצד עצמו לעשות הפעולה גם בלי האיסור, ורק ע"י שניהם ממהר להחמיץ כשאור, משא"כ אם לא היה בכוחו ל"ח לזו"ז גורם, לכן הכל נחשב על כח ראשון ואוסר תמיד ואולי כן הוא בדבש עי"ש.

בצק בסדקי עריבה

סי' תמ"ב סע' ז': בצק בסידקי עריבה, אם יש כזית במק"א חייב לבער, ואם לאו אם היה עשוי לחזק בטל במיעוטו, ואם לאו חייב לבער, ובמשנ"ב ס"ק ל"ג כתב דוקא שיש בין הכל כזית, אבל כשאין בין הכל כזית אי"צ לבער, עי"ש שהביא בזה מחלוקת. ויל"ע לשיטה א' אמאי לא יאסר מדין חצי שיעור.

ובשע"ת הביא מהחכם צבי סי' פ"ז שכתב שרק באיסור אכילה נאמר איסור ח"ש, דילפינן (ביומא עא.) מקרא דכל חלב, אבל בשאר איסורים לא אמרי' איסור חצי שיעור, מיהו בביה"ל סי' ש"מ סע' א' דן בדבריו. עוד כתב דאיסור ח"ש נאמר משום חשיבות, וזה שייך רק שמתעסק בו עושה מעשה בחצי שיעור, אבל כשהאיסור הוא בשוא"ת כגון ב"י ובל ימצא אין איסור ח"ש.

ובשאג"א סי' פ"א כתב לנתבאר ביומא (עד.) דהאיסור ח"ש משום חזי לאיצטרופי עם עוד חצי שיעור, כ"ז באיסור אכילה, דאם יאכל בכדי אכ"פ עוד ח"ש יצטרף לאכילה א' ויתחייב אף על אכילת החצי שיעור, אבל בב"י גם אם ישלים לאחר זמן לשיעור כזית לא יעבור על החצי שיעור, אלא רק מכאן ולהבא. ובחזו"א סי' קט"ז סקי"ג ד"ה שו"ע כתב שאף לדעה זו יש איסור שהיה בפחות מכזית, מ"מ חיוב ביעור ליכא גם כשלא עשוי לחזק, כיון שהוא דבוק בעריבה אין דעתו ע"ז וה"ה בטל (ע"ע פמ"ג א"א ס"ק י'). וע"ע בפנ"י ביצה ז' ע"ב מטעם דהוי פירורים ובטלים, ולא עשאן הכתוב ברשותו.

מרדכי רפאלי - בני ברק

באופנים שתיקנו חכמים בדיקה וביעור מחשש שמא יבא לאכול החמץ

א. התוס' ברפ"ק דפסחים בד"ה אור כתבו דהטעם שתיקנו חכמים בדיקת חמץ, אע"ג דבלא"ה צריך ביטול, כדאיתא בגמ' בדף ו': דהבודק צריך שיבטל, וע"י הביטול אינו עובר בב"י וב"י, דזה תק"ח לבדוק אחריו ולבערו, שאם ישאר ברשותו שמא יבא לאוכלו [ויש לדון במי שא"א לו לבדוק החמץ שהוא חולה ואין מי שיבדוק עבורו, האם צריך לצאת מהבית מחשש שמא יבא לאוכלו, והקה"י החדשים עמ"ס פסחים כתב להוכיח שמחמת החשש שמא יבא לאוכלו אי"צ לצאת מביתו, עיי"ש].

וכתבו תוס' מקור לזה שחייבו חכמים בדיקה מחשש שמא יבא לאוכלו, מהגמ' בפסחים דף י': דאיתא שם "בעי רבא כיכר בשמי קורה צריך סולם להורידה או אין צריך, מי אמרינן כולי האי לא אטרחוהו רבנן כיון דלא נחית מנפשיה לא אתי למיכליה, או דילמא זמנין דנפיל ואתי למכליה. ככר בבור צריך סולם להעלותה או אי"צ, הכא ודאי דלא עבדא דסלקיה מנפשה, או דילמא זימנין דנחית למעבד צורכיה ואתי למיכליה". [והשו"ע בסי' תל"ח סעיף ב' פסק גבי ככר בשמי קורה לחומרא שעליו לעלות ולהורידו ולבערו, דזמנין דנפל ואתי למכליה, ולגבי ככר בבור פסק לקולא שאי"צ להעלותו ולבערו]. והוכיחו התוס' מכאן דהחיוב בדיקה הוא מחשש שמא יבא לאוכלו, ובזה דנה הגמ' דהיכא דליכא למיחש שמא יבא לאוכלו ככבר בבור שאי"צ בדיקה וביעור.

ומה דמחמת החשש שמא יבא לאוכלו תיקנו חכמים דין בדיקה וביעור ולא סגי במחיצה, וכמבואר בפסחים ו'. "ואמר רב יהודה אמר רב חמצו של נכרי עושה לו מחיצה י' טפחים משום היכר". ומבואר דבחמץ של נכרי שנמצא אצלו בביתו מחמת החשש שמא יבא לאכול את החמץ, תיקנו חכמים שיעשה מחיצה עשרה כדי שיהא לו היכר שלא יבא לאכול את החמץ, ומ"ש מחמץ של האדם בעצמו שבעינן בדיקה וביעור, כתבו הראשונים דמכיון דשלו החמץ לא בדיל מיניה, ולא סגי במחיצה.

ומעתה יש לנו לבאר אימתי חייבו חכמים לבער החמץ מחשש שמא יבא לאוכלו, ואימתי לא חששו לזה, דהנה השו"ע בסימן תמ"ב סעיף י"א כתב וז"ל: "ערבות שלשין בהן חמץ אין לסמוך מה שרוחצים אותם בחמין ומנקרין החמץ מהן, כי א"א לנקרן שלא ישאר בהם בין הכל כזית והכלי מצרפו, וצריך ליתנן במתנה לא"י עד לאחר הפסח או לטוחן בטיט, וה"ה לבצק שבכלי נסרים שאינו יכול להוציאו". ומבואר דאף שאינו יכול להגיע לחורין ולסדקים לא סגי בביטול, וצריך מכירה לנכרי או לטוח בטיט. ונקשה מ"ש מככר בבור שפסק השו"ע כנ"ל דאי"צ להעלותו מהבור. וצ"ל דבעריבה חיישינן שמא ישתמש בה בפסח, ואז בשעת הלישה עלול להדבק חמץ מהסדקים לתוך העיסה, והר"ז דומה לככר בשמי קורה דחיישינן זמנין דנפיל ואתי למיכליה.

ב. עוד יל"ע, מהא דאיתא בגמ' בפסחים דף ל'. דקדירות של חרס משהה אותם, וכ"פ השו"ע בסי' תנ"א סעיף א' וז"ל: "קדירות של חרס שנשתמש בהם חמץ כל השנה, אפילו אותם שעושים בהם דייסא ומיני קמחים, משפשפן היטב בענין שלא יהא חמץ ניכר בהם, ומותר להשהותן לאחר הפסח וכו', ומצניען בפסח במקום צנוע".

והטעם שאי"צ למכור את החמץ הבלוע בכלים, עיין במרדכי ר"פ אלו עוברין שכתב "פר"ת אלו עוברין מעל השולחן, אבל אינו עובר בב"י וב"י, כי חמץ ע"י תערובת מותר להשהותו בפסח, וכן פסק רשב"ם, וכ"ש התרנגולת שנמצא בה חיטה, וכן פסק רבינו יוסף. וראיה מקדירות בפסח, ונהגו כרש"י שאסר". ומבואר במרדכי דהא דמותר להשהות קדירות מכיון שאין חייב לבער טעם של חמץ. ובביאור מה שמותר להשהות 'טעם כעיקר' של חמץ, נחלקו האח', דהמ"ב בסי' תמ"ב סק"א הביא מח' באופן שבישל תפוחי אדמה עם חמץ והסיר את החמץ בעין, ויש בתפו"א טעם כעיקר, האם עובר עליהם בב"י, שדעת החק יעקב דאף שאסור באכילה מכיון דטעם כעיקר אסור מדאורייתא, אבל אין עובר בב"י מכיון דאין זה חמץ בעין. אכן דעת העולת שבת דחייב בביעור מהתורה, וכונתו דגם על טעם כעיקר עובר בב"י, וכ"כ החזו"א בסי' קי"ז וז"ל: "ותימא היכן למדנו חילוק בין בטכ"ע בין ממשו לטעמו, ואם בממשו המתערב בפחות מס' מין בשא"מ חייב לבער מהתורה וכמש"כ הר"ן, דין הוא דטעמו ולא ממשו נמי יש בזה דין טכ"ע מה"ת".

ולפ"ז לדעת החק יעקב מה שאין חיוב ביעור על טעם כעיקר שבכלים הר"ז מחמת שאין עובר ע"ז בב"י, אכן החזו"א שם כתב דהיה מקום לחלק בין טעם שבאוכל לטעם בכלים, דטעם באוכל עובר בב"י וכנ"ל, ומה שטעם שבכלים אינו עובר בב"י מכיון דחשיב כחמץ שנפלה עליו מפולת שהרי הוא כמבוער. [וע"ע בקה"י סימן כ"ב מש"כ בזה].

אכן מ"מ יש להקשות מאי טעמא אין חייב מדרבנן למכור הקדירות, ולא חיישינן שמא יבשל בהם בפסח, ויאכל את הטעם כעיקר. ואין לומר דכל החשש שמא יבא לאוכלו, אם יבא לאכול את החמץ בעין מבלי טירחא, אבל כאן שצריך בישול לא חששו לכך, מכיון דאמרינן דעד שיתבשל יזכר באיסור חמץ. אכן זה אינו, חדא דמההיא דערבה בפסח כנ"ל מוכח לא כך, ועיין עוד בביאור הלכה בסי' ת"מ ד"ה כדי שכתב דגם מיני חמץ שא"א לאוכלם רק ע"י אפיה ובישול ג"כ חיישינן שמא ישכח ויבשל וצריכים ביעור, וצ"ע.

וצ"ל דהנה הביאור בהא דחמץ שלו שביטלו מוטל עליו חיוב ביעור, וחמץ של נכרי שברשותו אין עליו חיוב ביעור ורק חיוב הרחקה ע"י מחיצה, הוא דכל החיוב ביעור הוא רק באופן שעובר על השהיית החמץ בב"י, דגם בחמץ שביטלו מכיון שגדר התקנה היה כאילו לא ביטלו וקעבר על ב"י מדרבנן, לכן יש חיוב ביעור [וזה בין לרש"י ובין לתוס', וכתבנו בזה בסימן ת"מ], משא"כ בחמצו של נכרי שלא עובר על ב"י, ורק יש חשש שמא יבא לאוכלו, לכן תיקנו רק חיוב הרחקה, וזה ע"י עשיית מחיצה. ומעתה קערות שבישל בהם חמץ מכיון שאינו עובר בהשהייתם בב"י אין עליו רק חיוב הרחקה ע"י מחיצה, וכש"נ.

ובסימן תמ"ב סעיף ג' כתב "בגדים שכבסו אותם בחלב חיטה, וכן ניירות שדבקו אותם בחמץ וכל כיוצ"ב, מותר לקיימן בפסח שאין צורת החמץ עומדת". ובמ"ב ס"ק ט"ז כתב דמ"מ אסור להציע בגדים הללו על השולחן, דלפעמים נמצא עליהם קצת ממשות מהחמץ ויש לחוש שמא יפרך מהן קצת לתוך המאכל. וקשה דאם יש לחוש שמא יפרך מהן קצת לתוך המאכל, נהי שאין בזה חובת ביעור, אבל מדוע אין בזה חובת הצנעה והרחקה כמו כלים שבלוע בהם חמץ, וצ"ע.

ג. החזו"א בסימן קט"ז ס"ק י"ח כתב וז"ל: "פסחים ו': אי נימא משום פרורין הא לא חשיבי, נראה דלענין חיוב מחיצה שתקנו חכמים כדאמר לעיל ו'. אין חילוק בין פרורין לגלוסקא יפה, והלכך חייבין לבדוק את הספרים משום חשש פרורין אף שאין בהם כזית. ופרורין שעבר עליהם הפסח נראה דהן אסורין כמו חמץ שביטלו ועבר עליו הפסח, ואע"ג דלא שייך כאן לחוש שמא לא הפקיר בלב שלם, מ"מ נראה דלא חילקו חכמים בדבר". ומבואר בחזו"א דמה שאמרו בגמ' דפרורין לא חשיבי הינו לענין מה שאמרו שם הבודק צריך שיבטל, וביארה הגמ' דלענין פרורין אי"צ ביטול מכיון דבטלין מאליהם, אכן מ"מ חיוב בדיקה איכא. אכן מבואר בחזו"א דאין בזה חיוב בדיקה וביעור, אלא רק חיוב 'עשיית מחיצה', וכדין חמצו של נכרי דמחשש שמא יבא לאוכלו סגי בעשיית מחיצה, וצ"ע בטעם הדבר.

וצ"ל בזה, דהנה שם באות י"ד הביא החזו"א את דברי הח"צ בסי' פ"ו שלא עובר על חמץ פחות מכזית בב"י, והקשה ע"ז מהגמ' שמשמע דפרורין לא חשיבי ולכן אינו עובר עליהם דהר"ז כמפקירן, אבל אם לא הפקיר את הפרורין עובר בב"י על פחות מכזית. אכן שם בס"ק י"ג כתב להוכיח מדברי הירושלמי דכל מה שעובר בב"י על פרורין הר"ז רק בפרורין שבתוך כלי, אבל פרורין שע"ג קרקע הבית הרי הם בטלים ואין להם חשיבות של אוכל, ואינו עובר עליהם בב"י. ולפ"ז היה נראה דהביאור בדברי החזו"א הוא, דפרורין שבתוך הספרים אין להם חשיבות של אוכל, והר"ז כפרורין שעל הקרקע שאינו עובר עליהם בב"י, ולכן סבר החזו"א שאין על פרורין חובת בדיקה וביעור מכיון שאינו עובר בהשהייתם בב"י, דכל חמץ שאין עוברים על שהייתו בב"י אין עליו חובת בדיקה וביעור, ומה שיש על הפרורין חובת מחיצה הר"ז מכיון דפרורין שבתוך הספרים אינם מאוסים כמו פרורין שעל הקרקע, ויש חשש שמא יבא לאוכלם, לכן יש בפרורין שבספרים חיוב עשיית מחיצה, וכדין חמצו של נכרי דאין עובר על חמיצו על ב"י ולכן אין חיוב ביעור, אבל מכיון דיש חשש שמא יבא לאוכלו יש חיוב עשיית מחיצה.

אלא דאכתי קשה, שהרי החזו"א עמ"ס פסחים הנדמ"ח הובא ממכתב שכתב להעיר, דהנה קיי"ל דחמץ שלא ביערו אחר הפסח אסור בהנאה, אע"פ שמן התורה כיון שביטלו אינו עובר בב"י, מ"מ מכיון דגם לאחר הביטול יש חובה מדרבנן לבער החמץ, לכן נאסר החמץ בהנאה, וא"כ אמאי חמצו של עכו"ם שלא עשה לו מחיצה לא נאסר בהנאה על מה שלא עשה לו מחיצה כתקנת חכמים. [וכ"כ החזו"א או"ח ריש סי' קכ"ד דחמץ של נכרי דלא עשה מחיצה מותר בהנאה].

וצ"ל בישוב הדברים, שחמץ שלא בדק אחריו אסור בהנאה לאחר הפסח, הינו רק היכא שמחשש שמא יבא לאוכלו תיקנו רבנן על החמץ 'דין ביעור', וכיון שהוא לא ביערו קנסינן ליה שלא ירויח במה שלא ביערו ויאסר החמץ בהנאה. משא"כ בחמצו של נכרי הרי מחמת החשש שמא יבא לאוכלו לא תיקנו רבנן על החמץ 'דין הרחקה', וזה ע"י שיעשה מחיצה, ולכן אם לא הרחיק לא נאסר החמץ בהנאה [ונתבאר בסימן ת"מ]. ומעתה פרורין שכתב החזו"א שאין עליהם רק חובת ביעור ורק חובת עשיית מחיצה, צ"ע מדוע כתב החזו"א כנ"ל שאסורים בהנאה לאחר הפסח, וצ"ע.

באופנים שמותר לקיים חמץ בפסח

א. הנה יש שני היתרים שיהא מותר להשהות חמץ בפסח, האופן הראשון הוא מש"כ השו"ע בסימן תמ"ב סעיף א' "תערובת חמץ עוברים עליו משום בל יראה ובל ימצא, כגון המורייס וכותח הבבלי ושכר המדי וכל כיוצא באלו מן הדברים הנאכלים. אבל דבר שיש בו תערובת חמץ ואינו ראוי לאכילה מתר לקיימו בפסח, כגון עריבת העבדנין שנתן לתוכה קמח ועורות, אפילו נתנן שעה אחת קודם זמן הביעור הר"ז מותר לקיימו, ואם לא נתן העורות ונתן הקמח, קדם שלשה ימים לשעת הביעור מותר לקיימו, שהרי נפסד והבאיש, תוך שלשה ימים חייב לבער. וכן הקילור והרטיה והאספלנית והתראקיה שנתן לתוכן חמץ מותר לקיימן בפסח, שהרי נפסד צורת החמץ". והשו"ע בסעיף ב' כתב: "הפת עצמה שעיפשה ונפסלה מאכילת הכלב, ומלוגמא שנסרחה, אינו חייב לבער".

ומבואר בשו"ע דכזית חמץ ע"י תערובת אע"ג שאין בו כזית בכדי אכילת פרס עובר עליו בב"י וב"י [ובמ"ב בסק"א כתב דהכלי מצרף לשיעור כזית]. ומ"מ אם נפסד מאכילת אדם קודם הפסח אינו עובר עליו, דכיון דנפסד מאכילת אדם לא מיקרי 'אוכל חמץ' ושרי להשהותו. ומה דבסעיף ב' גבי הפת שעפשה כתב השו"ע דמותר להשהותה בפסח רק אם נפסלה מאכילת כלב קודם הפסח, הביא המ"ב בסק"י בשם הר"ן דהפת שעפשה גם אם נפסלה מאכילת אדם, מ"מ ראוי לחמע בו עיסות אחרות [וכמבואר בפסחים מ"ה:], ולכן רק אם נפסלה לאכילת כלב שאינו ראוי לחמע בו עיסות אחרות מותר להשהות בפסח [ודוקא אם נפסל מאכילת כלב קודם הפסח, וכמבואר בגמ' בדף כ"א: דחמץ שחרכו לפני זמנו מותר בהנאה אף לאחר זמנו, ובחרכו לאחר זמן איסורו הרי זה אסור ולא מהני החריכה אח"כ להתירו, וצ"ב מדוע לאחר זמנו ל"מ החריכה להתירו והא כעת אינו אוכל, וכמו דבחרכו קודם זמן איסורו מותר בהנאה, משום דלא חשיב אוכל, ולא אסרה התורה רק "אוכל חמץ", ולא עפר מוחמץ, כך מהראוי היה שיהא הדין גם בחרכו לאח"ז איסורו דמאי שנא. והחזו"א אורח סי' קט"ז ס"ק י"א וכן בקוב"ש ח"ב במכתבים עמ'

פ"ג ביאר בזה, דלפני זמן איסורו דעדיין לא חייל איסור חמץ מהני חריכת החמץ לענין שלא יחול עליו איסור חמץ, משא"כ לאחר זמנו דחייל איסור חמץ תו לא פקע מיניה האיסור אפילו אם חרכו ומפקיעו מתורת אוכלין. והוכיחו כן מהא דאשכחן בסוף תמורה דכל איסוה"נ הנקברין שאין מצוה בשריפתן ולא שייך בהו התירא דנעשית מצותן אפרן אסור, ולכך חמץ אליבא דרבנן שביעורו בכל דבר אפרו אסור, ומוכח דכל דחייל עליה איסור חמץ תו לא פקע מיניה. וכעי"ז אשכחן ברמב"ם פ"ב מטומאת אוכלין הי"ח לענין חלות טומאה, דאע"ג דלא חיילא טומאה באוכלין שאינם ראויין לאכילת כלב, מ"מ אם כבר חלה טומאה בעוד שהיה ראוי לאכילת כלב, לא פקעה הטומאה אף אם אח"כ נפסל מאכילת כלב. והגדר בדין זה הוא, דמה שדרשה התורה באיסור חמץ ובטומאת אוכלין, שיהא לדבר שם אוכל, הוי תנאי בהתפסת החלות האיסור והטומאה, ולא תנאי בקיום האיסור דחייל בחפצא, ולכך בכח האיסור דחייל מעיקרא להתפס בחפצא לכל מצביו. ועיין בשער הציון סי' תמ"ב ס"ק י"ט שדן האם החיוב ביעור הוא מהתורה או מדרבנן]. וקשה מדוע חמץ ע"י תערובת אינו אסור מפני שיכול לחמע בו עיסות אחרות [ועיין מה שנתקשה בזה הגר"ח בפט"ו מהל' מאכ"א הל"א]. וצ"ל כמש"כ החזו"א בסימן קט"ז סק"ז דע"י שעירב בקמח עורות הקמח מסריח שאינו ראוי לחמע בו עיסות אחרות, ולכן אם נפסל מאכילת אדם מותר להשהותו בפסח. ומבואר מזה ההיתר הראשון דחמץ שאינו ראוי לאכילת אדם, וכן אינו ראוי לחמע בו עיסות אחרות מותר להשהותו בפסח.

ב. וההיתר הב' להשהות חמץ בפסח הוא מש"כ השו"ע שם בסוף סעיף א' "וכן הקילור והרטיה והאספלנית והתראקיה שנתן לתוכן חמץ מותר לקיימן בפסח שהרי נפסד צורת החמץ". וכ"כ שם בסעיף ג' "בגדים שכבסו אותם בחלב חטה וכן ניירות שדבקו אותן בחמץ וכל כיוצ"ב מותר לקיימן בפסח, שאין צורת החמץ עומדת". ומשמע בשו"ע דגבי חמץ בתערובת שנפסל לאכילת אדם, וכן הפת עצמה שעיפשה ואינה ראויה לאכילת כלב, בזה הטעם כנ"ל דכיון דאי"ז ראוי לאכול לכן מותר להשהותו, אבל באלו האופנים יש טעם אחר "שאין צורת החמץ עומדת", וצ"ע.

והנה דברי השו"ע בסעיף ג' הם מתו"ד הרמב"ם בפ"ד מהל' חו"מ ה"י, והראב"ד שם תמה על הרמב"ם וז"ל: "אין זה טעם אלא שכבר נפסלה מאכילת כלב, ועל כל זה שהוא כמו שיחדוהו לישיבה וטחו בטיט". ומבואר בראב"ד שתמה ל"ל לכתוב הטעם של אין צורת החמץ עומדת, תפו"ל מהדין של כופת שאור שיחדה לישיבה מותרת. והכונה למש"כ השו"ע שם בסעיף ט' וז"ל: "חמץ שנתעפש קודם זמן איסורו ונפסל מאכילת הכלב, או ששרפו באש ונחרך עד שאינו ראוי לכלב, או שיחדו לישיבה וטח אותו בטיט, מותר לקיימו בפסח". ויסוד הדין הזה הוא בגמ' בפסחים מ"ה: דכופת שאור שיחדה לישיבה מותר לקיימה וליהנות ממנה בפסח, ופליגי התם תנאי האם סגי ביחוד לישיבה או צריך גם שיטוח פניה בטיט, ופסק השו"ע דבעינן גם שיטוח פניה בטיט. וטעם ההיתר להשהות כופת שאור שיחדה לישיבה הוא, דכיון שהאדם מיחד לה עבור השתמשות אחרינא בטל מינה שם לחם ותו לא נחשב חמץ, מכיון דשם הדבר נקבע לפי ההשתמשות שעבורו מיוחד החפץ, והבעלים על החפץ הוא המחליט וקובע מה יהא יעוד החפץ, וכיון שהוא יחדו שיהא מיועד לישיבה ולא לאכילה פקע מזה שם אוכלין, ולכן לא נחשב חמץ כיון שהתורה אסרה אוכל חמץ, וזה לא נחשב לאוכל [והטעם דבכופת שאור תרתי בעינן, גם ליחדה לישיבה, וגם לטוח פניה בטיט, צ"ל דטח פניה בטיט לבד לא סגי שהרי יכול לגרר הטיט ולאכול החמץ, וביחוד לישיבה לא סגי שהרי ראוי לאכילה, ויש לחוש דילמא אכיל מיניה, ורק הטיט עושה אותו למאוס. והקשה השה"צ אות ס"ט דמאי גרע מביטול חמץ דלא מהני, וכתב התם משום דילמא אתי למיכל מיניה, והכא לא שייך זאת דהא יחדו לישיבה וגם מאיס ע"י הטיט]. וא"כ הקשה הראב"ד דהיה לרמב"ם לומר הטעם שבגדים שכבסו אותם בחלב חטה, וכן ניירות שדבקו אותן בחמץ וכל כיוצ"ב מותר לקיימן בפסח, מכיון דהוא ייחד החמץ לי'חיזוק הבגדים', וכן בהדביק הניירות יחד החמץ ל'דבק', וא"כ אי"ז אוכל חמץ ולכן מותר. וכן קשה גבי מש"כ הרמב"ם ושו"ע "וכן הקילור והרטיה והאספלנית והתראקיה שנתן לתוכן חמץ מותר לקיימן בפסח שהרי נפסד צורת החמץ", ל"ל לטעם זה ותפ"ל דאינם מיוחדים לאוכל, אלא מיוחדים ל'רפואה' ולכן יהיו מותרים.

ובישוב דברי הרמב"ם והשו"ע עיין בחזו"א בסימן קט"ז סק"ז שביאר שזה באמת גם כונת הרמב"ם, וב' טעמים להתיר כתב, ד'עריבת העבדנין' טעם ההיתר הוא משום שאינו ראוי לאכילת אדם, ולכן אינם נחשבים לאוכל. אבל הקילור והרטיה והאספלנית והתראקיה הם ראוים לאכילת אדם, וטעם ההיתר מפני שאין צורת החמץ עומדת, והכונה דהם אינם מיוחדים ל'אוכל' מפני שהאדם ע"י מחשבתו יחדם ל'רפואה'. וכן בצק שדבק בהן ניירות הר"ז ראוי לאכילה, אלא הטעם שאין צורת החמץ עומדת, הכונה שהוא בדעתו ייחד זאת ל'דבק'. [ומה שכתב הראב"ד להקשות דא"כ ל"ל לומר שבטלה צורת החמץ, והר"ז ממש הדין של כופת שאור שיחדה לישיבה, כתב החזו"א דהכא עדיף דהתם החמץ ראוי לאכילה אלא שייחד אותו לישיבה, אבל הכא עדיף שהחמץ מאבד מחמת זה את צורתו, אבל באמת אין נפ"מ בזה דבלא"ה מותר דלא גרע מכופת שאור שיחדה לישיבה].

וי"ע בזה, דהשו"ע שם בסעיף י' כתב וז"ל: "דיו שהוא מבושל בשכר שעורים מותר לכתוב בו". וכתב המ"ב בס"ק מ"ד טעם ההיתר מפני שאינו ראוי לשתיה אף לכלב, אכן לאמור אף אם היה ראוי לשתיית אדם היה להתיר מפני שייחד אותו לכתיבה ולא עומד לאוכל, וצ"ע.

ג. והנה בדין משחת נעלים, סבון, וחומרי נקיון, הרי יש בזה ב' טעמים להתיר השהיה בפסח, חדא, מכיון שאינם ראוים לאכילת אדם, וגם לא ראוי לחמע בזה עיסות אחרות, ושנית מפני שייחד את החמץ לשמושי נקיון ולא עומדים לאכילה. וכן מה שדנו האחז' בדין בר בצק שמשמש למשחק ילדים, וזה כעין פלסטלינה שעשוי מקמח ומים ומיני חומרים, דנראה דאף אם לא נפסל מאכילת כלב וראוי לשוחקו ולחמע בו עיסות אחרות, מ"מ יהא מותר מדין כופת שאור, שהרי ייחד זאת למשחק ולא לאוכל, וחשיב טחו בטיט ע"י החומרים שיש בו.

אכן עיין במג"א בסי' תס"ז ס"ק י' שכתב דיש להצניע 'טבק' בפסח, מכיון שהדרך לשרותו בשכר, ולכן צריך לסוגרו בחדר או לעשות לפניו מחיצה. והובא בחק יעקב בס"ק כ"ב ובמ"ב שם ס"ק ל"ג ובשו"ע הגר"ז סעיף כ"ד ובחיי אדם.

ובספר מור וקציעה סו"ס תמ"ב תמה על המג"א, מ"ל שמניחין הטבק בשכר, והרי טבק אינו ראוי לאכילת אדם, וכן לא לחמע בו עיסות אחרות, וכן אין צורת החמץ עומדת, שהרי אינו עומד לאכילה אלא להריח בו, וא"כ מאיזה טעם יש לאסור את שהייתיו, וסיים שם וז"ל: "וזכורני בקטני לא"מ הגאון החסיד ז"ל היה שוחק על המתחסדים ומחזרים אחר טובק בלתי חמוץ לי"ט פסח". וכן תמה גם בספר בית מאיר, ודברי המג"א צ"ע.

ובשו"ת מהר"ם שיק אור"ח תשו' רמ"ב כתב לבאר דברי המג"א, דכיון שהוא לקח שכר חמץ שראוי לאכילה ושתיה, והוא תיקן אותו להריח ולשאוף בו, הרי חשיבותיה דריח ושאיפה הוי כאילו תיקנו לאכילה ושתיה, והיינו דדוקא אם חמץ נתקלקל מאכילה אינו נחשב לחמץ, אבל אם יש לפניו חמץ שראוי לאכילה, והוא במקום ליעדו לאכילה יעדו להריח, אסור להשהותו. והנה אף אם נבין את דברי המהר"ם שיק כ"ז רק סברא מדוע אין לטבק את ההיתר של חמץ שאינו ראוי לאכילה, אכן אכתי קשה מ"ש מכופת שאור שיחדה לישיבה דאף שהיא ראויה לאכילה, מ"מ כיון דלא עומדת לאוכל אלא לישיבה מותר להשהותה, וצ"ע.

ועכ"פ לדברי המג"א יש לאסור גם משחת שינים שעשויה מחמץ, מכיון דדמי ממש לטבק דתיקן את החמץ במקום אוכל לנקיון, וצ"ע.

חובת בדיקה וביעור מחמת פרורין

א. גמ' פסחים ו': "אמר רב יהודה אמר רב, הבודק צריך שיבטל, מאי טעמא, אי נימא משום פרורין הא לא חשיבי וכו', אמר רבא גזירה שמא ימצא גלוסקא יפה ודעתיה עילויה". וביארו שם התוס' דכיון שאין דעתו על הפרורין הרי הם בטלים מאליהן, ומבואר דאין חיוב 'ביטול' על פרורין מכיון שהם בטלים מאליהן.

אלא דיל"ע האם מחמת שהפרורין לא חשובים הרי זה סיבה שגם לא יהא עליהם חיוב 'בדיקת חמץ', או דרק כלפי החיוב ביטול אמרו שכיון שלא חשיבי הרי הם בטלים מאליהם וא"צ ביטול, אבל חיוב הבדיקה שהוא מחשש שמא יבא לאכול את החמץ, הרי שיש לבדוק גם לגבי הפרורין, וא"כ מי שיש לו פרורין של חמץ בביתו יש לו חיוב בדיקת חמץ.

והחזו"א בסימן קט"ז ס"ק י"ח כתב וז"ל: "פסחים ו': אי נימא משום פרורין הא לא חשיבי, נראה דלענין חיוב מחיצה שתקנו חכמים כדאמר לעיל ו'. אין חילוק בין פרורין לגלוסקא יפה, והלכך חייבין לבדוק את הספרים משום חשש פרורין אף שאין בהם כזית. ופרורין שעבר עליהם הפסח נראה דהן אסורין כמו חמץ שביטלו ועבר עליו הפסח, ואע"ג דלא שייך כאן לחוש שמא לא הפקיר בלב שלם, מ"מ נראה דלא חילקו חכמים בדבר". ומבואר בחזו"א דמה שאמרו בגמ' דפרורין לא חשיבי היינו לענין מה שאמרו שם הבודק צריך שיבטל, וביארה הגמ' דלענין פרורין אי"צ ביטול מכיון דבטלין מאליהם, אכן מ"מ חיוב בדיקה איכא.

אכן מבואר בחזו"א דאין בזה חיוב בדיקה וביעור, אלא רק חיוב 'עשיית מחיצה', וכדין חמצו של נכרי דמחשש שמא יבא לאוכלו סגי בעשיית מחיצה, וצ"ע בטעם הדבר מדוע אין חיוב בדיקה וביעור, ורק חיוב עשיית מחיצה. וצ"ל בזה, דהנה שם באות י"ד הביא החזו"א את דברי הח"צ בסי' פ"ו שלא עובר על חמץ פחות מכזית בב"י, והקשה ע"ז הירושלמי והרי "אין הבית מצרף", וביאר החזו"א הכונה דפחות מכזית המוטל בקרקע הבית בטל מתורת אוכל, וא"א להחיל ע"ז תורת חלה. וע"ז תירץ הירושלמי שאם הפחות מכזית יהא באויר הבית אית ליה תורת אוכל, ויכול להפריש ע"ז שם חלה. הרי מבואר בירושלמי שיש חילוק בין פרורין שעל הקרקע לפרורין שבכלי או באויר (ועיין מש"כ הפ"מ שם בירושלמי, אכן בקרבן העדה שם פירש ביאור אחר בירושלמי).

ולפ"ז היה נראה דהביאור בדברי החזו"א הוא, דפרורין שבתוך הספרים אין להם חשיבות של אוכל, והר"ז כפרורין שעל הקרקע שאינו עובר עליהם בב"י, ולכן סבר החזו"א שאין על פרורין חובת בדיקה וביעור מכיון שאינו עובר בהשהייתם בב"י, דכל חמץ שאין עוברים על שהייתו בב"י אין עליו חובת בדיקה וביעור, ומה שיש על הפרורין חובת מחיצה הר"ז מכיון דפרורין שבתוך הספרים אינם מאוסים כמו פרורין שעל הקרקע, ויש חשש שמא יבא לאוכלם, לכן יש בפרורין שבספרים חיוב עשיית מחיצה, וכדין חמצו של נכרי דאין עובר על חמיצו על ב"י ולכן אין חיוב ביעור, אבל מכיון דיש חשש שמא יבא לאוכלו יש חיוב עשיית מחיצה.

ב. ובדעת המ"ב האם יש חיוב בדיקה וביעור על פרורין, הביאו האח' להוכיח דבמ"ב מבואר דלא סבר כחזו"א, דבשער הציון סי' תל"ג ס"ק ל"ג כתב בבית שאכלו שם חמץ, ויש שם תרנגולין, דיש הסוברים שצריך בדיקה, ויש הסוברים שאי"צ בדיקה, וכתב בשה"צ שהטעם שאי"צ בדיקה, משום דאף אי נימא דודאי נפל חמץ מן השולחן, "דילמא רק פרורין דממילא בטילי", ומבואר דפרורין בטלים ואין עליהם חובת בדיקה, וזה שלא כדברי החזו"א. אכן לפמש"נ אין מזה ראיה, שהרי גם החזו"א מודה שבפרורין שבקרקע הבית מכיון שהם מאוסים אינם נחשבים לאוכל, ואין חשש שמא יבא לאוכלם, ואין עליהם חיוב בדיקה. אכן מצינו במק"א במ"ב בסימן תמ"ב ס"ק ל"ז שהביא פלוגתא בזה האם יש חיוב ביעור על חצאי זיתים, ויתבאר בהמשך הדברים לקמן.

עוד כתבו להוכיח מדברי הפוסקים שלא כחזו"א, והוא ממה שכתב השערי תשובה סו"ס תל"ב בשם המחזיק ברכה שהביא את דברי הזרע אמת שנכון לדקדק שיהיו הפתיתים שמניחים לפני הבדיקה פחות מכזית, ואם היה מלקט פתיתים, וקודם שבדק כל החדרים וגם לא ביטל, הרגיש שחסר אחד מהפתיתים שקיבץ, אי"צ לחזור ולבדוק כל החדרים ויבטל [ובמ"ב שם ס"ק י"ג ציין את דברי השערי תשובה]. הרי מבואר דאע"ג שברור שיש פרורין בתוך הבית פחות מכזית אי"צ לבדוק הבית, או לעשות מחיצה אלא סגי בביטול.

ובטעם השיטה שבפחות מכזית אין צריך לבדוק ולבער, או לעשות מחיצה, היה אפ"ל דמכיון שפחות מכזית לא חשיבי, כמו שאמרו בגמ' ו'. גבי פרורין שלא חשיבי, לכן אינם נחשבים לאוכל ולא תיקנו ע"ז דין בדיקה. אכן היה מקום לחלק בין פרורין שלא חשיבי ולא חיישינן שמא יבא לאוכלם, לחתיכת חמץ פחות מכזית, שהיא הרי יש לה חשיבות [ועיין אגרות משה אור"ח סי' קל"ה שדן דאף לענין מה שאמרו בגמ' דפרורין אי"צ ביטול, כ"ז רק בפרורין, ולא בחתיכות חמץ פחות מכזית]. וצ"ל באופן אחר, דמה שפחות מכזית לא תיקנו חובת בדיקה מחשש שמא יבא לאוכלו, מכיון דגם אם יאכלנו לא יהא חייב כרת, ורק יעבור על איסור חצי שיעור.

ובשו"ת אור לציון ח"א סי' ל"ב כתב להוכיח שלא כדברי החזו"א, ממה שאיתא בפסחים י': "בעי רבא ככר בשמי קורה צריך סולם להורידה או אין צריך, מי אמרינן כולי האי לא אטרחוהו רבנן כיון דלא נחית מנפשיה לא אתי למיכליה, או דילמא זמנין דנפל ואתי למיכליה". והרמב"ם בהל' חו"מ פ"ב הי"ד כתב הלכה זו "כזית חמץ בשמי קורה מחייבין אותו להביא סולם להורידו, שפעמים יפול משמי קורה". ומדהוסיף הרמב"ם בדברי הגמ' דמיירי ב'כזית' חמץ, והתם הוא המקור שהחיוב בדיקה וביעור הוא מהחשש שמא יבא לאוכלו, הרי מוכח שאין חיוב בדיקה וביעור על פחות מכזית, דעל פחות מכזית לא תיקנו חיוב בדיקה שמא יבא לאוכלו וכש"נ לעיל. אכן עיין במ"ב סי' תל"ח ס"ק י"ב שהביא מח' בפוסקים האם כזית שכתב הרמב"ם הוא בדוקא, דיתכן דמה שכתב כזית משום סיפא נקט לה, דבבור אף בכזית אינו חייב לבער משום שהוא כמבוער.

ג. בשו"ע סי' תמ"ב סעיף ז' כתב וז"ל: "בצק שבסדקי עריבה, אם יש כזית במקום אחד חייב לבער, ואם לאו, אם היה עשוי לחזק בו שברי הערִיבה או לסתום בו נקב בטל במיעוטו, ואם לאו חייב לבער". והנה מבואר בשו"ע דאם היה בסדקי עריבה פחות מכזית, באופן שלא עשוי לחזק בו את הקדירה דחייב לבערו, ומבואר שיש חיוב ביעור על פחות מכזית.

אכן עיין במג"א בסק"י שכתב להקשות ע"ז מב' מקומות בשו"ע שמבואר דאין חיוב ביעור על פחות מכזית, ומה שכתב כאן השו"ע הכונה היא באופן שאין כזית במק"א אלא בכמה מקומות בכלי, ומה שחייב בביעור הרי זה רק מכיון דהכלי מצרפן. והוכיח זאת חדא, ממש"כ השו"ע שם בסעיף ח' וז"ל: "אבל בבית, אע"פ שאם ינטל החוט אין ניטלין עמו חייב לבער, מפני שפעמים מקבץ אותם. היה חצי זית בבית וחצי זית בעליה, חצי זית בבית וחצי זית באכסדרה, חצי זית בבית זה וחצי זית בבית שלפנים ממנו, הואיל ואלו החצאי זיתים דבוקים בכותלים או בקורות או בקרקעות אינו חייב לבער, אלא מבטלו בלבו ודיו". ומבואר דאם יש חצי כזית בבית אין חייב בביעורו, ואפילו אם יש כמה חצאי זיתים בבית באופן שאין חשש שיצטרפו שאי"צ לבערם, ורק ב' חצאי זיתים באותו בית שיש חשש שבשעה שיכבד את הבית הם יצטרפו ויתדבקו לכזית חייב לבערם.

עוד הוכיח זאת המג"א ממה שכתב השו"ע לקמן בסעיף י"א "עריבות שלשין בהן חמץ אין לסמוך שרוחצין אותן בחמין ומנקרין החמץ מהן, כי א"א לנקרן שלא ישאר בהן בין הכל כזית, והכלי מצרפן, וצריך ליתנן במתנה לעכו"ם". ומבואר דרק מחמת הסברא שהכלי מצרפן חייבים בביעור, הא בלא"ה אע"ג דאיכא כמה חצאי זיתים אי"צ לבערם, ואע"פ שאין עשויים לחזק הערִיבה. אכן החזו"א בסימן קט"ז ס"ק י"ג תמה על דבריהם וז"ל: "וצ"ע, דלא אמרו פרורין בטלין, אלא לענין דאין צריך לבטלן, אבל לענין חיוב בדיקה שחייבו חכמים לבער מן העולם או לזרקן לאשפה ולא להחזיקן ברשותו אף לאחר ביטול, בזה לא חילקו בין כזית לפחות מכזית, ופרורין שבביתו חייב לבערן".

והחיי אדם בכלל קי"ט אות ו' גם כתב כחזו"א שיש חיוב בדיקה מחמת פרורין, שכתב שם שמה שהצריכו לבדוק בחורין ובסדקין, אע"ג שאין לחוש שיהא שם כזית חמץ, ורק פרורין, מ"מ חששו שמא יבא לאכול פרורין וצריך לבער כל שהו, עיי"ש.

ד. והנה השו"ע שם כתב: "היה חצי זית בבית וחצי זית בעליה, חצי זית בבית וחצי זית באכסדרה, חצי זית בבית זה וחצי זית בבית שלפנים ממנו, הואיל ואלו החצאי זיתים דבוקים בכותלים או בקורות או בקרקעות אינו חייב לבער, אלא מבטלו בלבו ודיו". ומבואר דהטעם שאין חייב לבער רק מפני שהחצאי זיתים הללו דבוקים בקירות, והר"ז כחצאי זיתים העשוין לחזק שברי ערבה שאין מצטרפין, וכמו"כ הכא הבצק עשוי לחזק את הקירות ולכן אין מצטרפין, הא בלא"ה היה חייב לבער הגם שאין מצטרפין. וקשה לדברי המג"א והגר"א שכתבו דאין חיוב ביעור על פירורין, מדוע כתב השו"ע שדוקא בדבוקים אי"צ לבער. והמ"ב בס"ק ל"ז כתב דאה"נ ולא נקט בדוקא פרורין דבוקים, אלא אפילו לא דבוקין אי"צ לבער, מכיון שאין בהם צירוף ואין היכ"ת שיצטרפו להדדי.

ובשער הציון ס"ק ס"ב כתב דהמקור לדברים הוא מש"כ הרא"ש בפסחים מ"ה: סוף סימן ב' וז"ל: "והרמב"ם ז"ל כתב הואיל ואלו חצאי זיתים דבוקים בכותלים או בקורות או בקרקעות אין חייב לבער, אלא מבטלו בלבו ודיו [עכ"ל לשון הרמב"ם], ולאו דוקא נקט דבוקים אלא אורחא דמילתא נקט".

אכן החזו"א לשיטתו שם בסי' קט"ז ס"ק י"ג ד"ה במ"ב שהביא את דברי המ"ב, וכתב ע"ז וז"ל: "ומ"מ דבוקים בעינן, אלא שאי"צ שיהיו עשויין לחיזוק, אבל אם הם תלושין ועומדין להנטל לכו"ע חייבין בביעור". וכדברי החזו"א מצינו במגיד משנה ובכס"מ על הרמב"ם שכתבו דבדוקא נקט הרמב"ם שהחצאי זיתים דבוקים בכתלים, ודלא כמו שפירש הרא"ש בדברי הרמב"ם, ולכן אם אין דבוקים בכתלים חייבים בביעור.

אלא שעל דברי החזו"א צ"ע, מהו שכתב השו"ע בתחילת דבריו "אבל בבית, אע"פ שאם ינטל החוט אין ניטלין עמו חייב לבער, מפני שפעמים מקבץ אותם", והטעם מבואר בגמ' הנ"ל "דזימנין דכנישי להו ונפלי גבי הדדי", ול"ל להאי טעמא ותפ"ל דיש חיוב ביעור על חצאי זיתים גם אם אין אפשרות שיצטרפו. [ועי"ש בחזו"א בתחילת ס"ק י"ג מש"כ לבאר בזה].

עוד צ"ע קושית שער הציון בס"ק ס"א על הסוברים דיש חיוב ביעור על חצאי זיתים, ממה שכתב השו"ע לקמן בסעיף י"א "עריבות שלשין בהן חמץ אין לסמוך שרוחצין אותן בחמין ומנקרין החמץ מהן, כי א"א לנקרן שלא ישאר בהן בין הכל כזית, והכלי מצרפן, וצריך ליתנן במתנה לעכו"ם". ומבואר דרק מחמת הסברא שהכלי מצרפן חייבים בביעור, הא בלא"ה אע"ג דאיכא כמה חצאי זיתים אי"צ לבערם, ואע"פ שאין עשויים לחזק הערִיבה. [וזה מכריח שמש"כ השו"ע דבוקים בכתלים אי"ז בדוקא, אלא העיקר שאין החמץ מצטרף, וחזר בו השו"ע ממש"כ בכסף משנה בדעת הרמב"ם שדבוקים נקט בדוקא]. [ועיין בחזו"א שם ד"ה אח"כ ראיתי מש"כ לבאר בזה]. ויש עוד לדון בכל זה.

בנימין גדליהו - רכסים

בדין תערובת חמץ בפסח שנפסל מאכילת הכלב

יש לדון בבשמים ותמרוקים שאינם ראוים לאכילה אי שרי בהנאה. ועוד יש לדון האם נחשב כסיכה בדבר שיש בו חמץ, ויש לאסרו מדין סיכה כשתיה.

איתא בע"ז דף ס"ז: דאמר רב הונא ברירה דרב חייא לא אסרה תורה אלא קדרה בת יומא דלא הוא, ור"ש מ"ט דתניא לא תאכלו כל נבילה לגר אשר בשעריך, כל הראויה לגר קרויה נבלה, שאין ראויה לגר אינה קרויה נבלה. ופי' רש"י שהסריחה אלמא מבטל בטל איסורה.

וכן פסק השו"ע יו"ד סימן ק"ג כל דבר שטעמו פגום אינו אוסר תערובתו, ואילו אין טעמו פגום מחמת עצמו שבפני עצמו הוא מוטעם ומשובח אלא שפוגם תערובתו מותר. ובסעי' ב' כתב: פגם זה אין צריך שיפגום לגמרי עד שיהא קץ לאוכלו, אלא אפילו פגום קצת אינו אוסר תערובתו, וכשיטת רש"י והר"ן, והביא בשם ויש מי שאומר דהיינו דוקא כשנתערב איסור מועט עם היתר מרובה, אבל באיסור מרובה לתוך היתר מועט ואפילו מחצה על מחצה אין אומרים נותן טעם לפגם מותר, עד שיפגום לגמרי שאינו ראוי למאכל אדם. וכן דעת הרשב"א.

והר"ן הביא ראיה לדברי רש"י מקדרה שאינה בת יומא דהוי נותן טעם לפגם, ובודאי שאינה פוגמת התבשיל כ"כ עד שאינו נאכל, ואפילו הכי שרי המאכל משום דהוי לפגם, משמע אפילו פוגם קצת שרי.

מ"מ לכו"ע דבר שאינו ראוי למאכל אדם כלל שרי, ודין זה הוי בכל איסורי אכילה של התורה. ומבואר שדבר שהוא אסור באכילה מהתורה ואינו ראוי לאכילה דשרי, מ"מ נחלקו בזה הראשונים והאחרונים אם יש איסור לאוכלו מדרבנן או דליכא איסור כלל.

החינוך במצוה תע"ב מבואר מדבריו דאף דשרי לאוכלו, מ"מ איכא איסור בל תשקצו, דהקשה וז"ל: ואולי תאמר ואיך אנו מתירין אפילו נבלה מסרחת לאוכלה לכתחילה, הא איכא בל תשקצו, והתשובה בזה דכל שהוא דבר מועט כזה, ועוד שנבלע בכלי ונפגם בתוכו ונחלש כוחו, בכענין זה ודאי ליכא משום בל תשקצו ומותר לכתחילה, עכ"ל. והיינו לאחר שנתבשל בכלי פגום שרי לאוכלו לכתחילה. וכן כתב הרא"ה בבדק הבית בית רביעי שער א' דף י"ט, דטפי קיל פגום בעין להתירא מבלע כלי. וכ"פ השו"ע בסימן ק"ג ובסימן קכ"ב שכתב נותן טעם לפגם מותר.

וכן דעת הפרי חדש סימן ק"ג סק"א דאף אין בו איסור דרבנן, מ"מ אסור לאוכלו משום בל תשקצו. וכן דעת החזו"א (או"ח סי' קט"ז ס"ק ז') דכל שנפסל מאכילת אדם אין באכילתו איסור כלל, לא מדאורייתא ולא מדרבנן.

אמנם המנחת כהן בספר התערובות ח"א פ"ט הוכיח מדברי הרמב"ם פרק י"ד מהלכות מאכלות אסורות הלכה י"א כיצד הרי שהמחה את החלב וכו' ואכלן כשהן מרין, או שאכל אוכל האסור אחר שהסריח והבאיש ובטל מאוכל אדם הרי זה פטור, משמע דפטור ממלקות אבל יש בזה איסור מדברי סופרים.

וכן כתב המשנה למלך פ"ח מהלכות מאכלות אסורות הי"ח. וכן ביאר בארוכה בפרק ה' מהלכות יסודי התורה ה"ח, וכתב שם שמדברי תוס' קידושין דף נ"ו גבי המקדש בערלה, וכן בתוס' בפסחים דף כ"ט סד"ה אין, דס"ל דכל שלא כדרך הנאתן אין איסור כלל.

אמנם צ"ע ראייתם מדברי הרמב"ם, דהא בהלכות יסודי התורה כתב אבל שלא כדרך הנאתן כגון וכו' או שמשקין אותו דברים שיש בהן מר מעורב עם איסורי מאכל שהרי אין בהן הנייה לחיך, הרי זה מותר ואפילו שלא במקום סכנה. חוץ מכלאי הכרם ובשר וחלב שהן אסורין אפילו שלא כדרך הנאתן. עכ"ל. ומבואר שמותר ולא כתב פטור (עיין פרי תואר סי' פ"ז ד"ה גרסינן ביומא).

ועיין בפרי חדש שדחה דבריהם, וכן החקרי לב יו"ד ח"א סי' ע"ב הוכיח מדברי הרא"ה דלא כמנחת כהן, ועיין בחת"ס ע"ז דף כ"ח. ד"ה והנה נבלה ושדי חמד ח"ט כללי הפוסקים סי' ט"ז אות ט"ו.

אמנם כל זה שאוכל הנבלה או האיסור שהוא בעין, אלא שאוכלו עם דבר מר, או שהוא מצד עצמו אינו ראוי למאכל אדם, אבל בבליעה בכלים או שמיעוטו במאכל כגון שנפל לתוך מאכל לכו"ע שרי, וגם בטעם לפגם מותר, וכפסק השו"ע בס' ק"ג וקכ"ב.

והנה כל הנדון הוא בשאר איסורי אכילה, דכל שנפסל מאכילת אדם אין איסור מהתורה, אולם בחמץ בפסח אף שהוא אינו ראוי לאכילת אדם הרי הוא עדיין בכלל איסור חמץ שאסור להשהותו בפסח, ורק כשנפסל מאכילת כלב פקע ממנו שם אוכל ואין איסור תורה להשהותו, כמבואר בפסחים מ"ה: ת"ר הפת שעיפשה ונפסלה מלאכול לאדם, והכלב יכול לאוכלה, מטמאה טומאת אוכלין בכביצה ונשרפת עם הטמאה בפסח. וביאר רש"י דכל זמן שהיא ראויה לכלב לא פקע תורת אוכל מינה.

והקשה הר"ן בדף ח'. מדפי הרי"ף מ"ש חמץ משאר איסורים, ותירץ דשאני חמץ שאפילו שאינו ראוי לאכילת אדם ראוי לחמץ בו עיסות אחרות, וע"כ אף שאינו ראוי לאכילת אדם עדיין הוא אסור מהתורה כל עוד שראוי לאכילת הכלב, וכל שנפסל מאכילת הכלב חשיב כעפרא בעלמא ואז ליכא חובת ביעור, וכן ביאר הרא"ש פרק שלישי סימן ג', והביאו המגן אברהם סימן תמ"ב ס"ק י"ד.

וכן פסק השו"ע סי' תמ"ב סעי' ט': חמץ שנתעפש קודם זמן איסורו ונפסל מאכילת הכלב, או ששרפו באש ונחרך עד שאינו ראוי לכלב, או שייחדו לישיבה וטח אותו בטיט, מותר לקיימו בפסח.

אמנם נחלקו בדבר זה הראשונים כשנפסל מאכילת כלב אי שרי לקיימו אי לאו, דהנה הרמב"ם פ"א מהלכות חמץ ומצה הלכה ב' כתב וז"ל: החמץ בפסח אסור בהנייה שנאמר לא יאכל חמץ, לא יהא בו היתר אכילה, והמניח חמץ ברשותו בפסח אע"פ שלא אכלו עובר בשני לאוין שנאמר לא יראה לך שאור בכל גבולך, ונאמר שאור לא ימצא בבתיכם. ואיסור החמץ ואיסור השאור שבו מחמיצין אחד הוא.

אולם הראב"ד ס"ל דיש לחלק בין חמץ לשאור, דחמץ אם נפסל מאכילת כלב אין זקוק לבער, והשאור אע"פ שהוא נפסל חייב לבער לפי שהוא ראוי לשוחקו ולחמץ בו כמה עיסות.

והנה המגיד משנה והכסף משנה הכריעו להלכה כדעת הרמב"ם, וכן דעת המג"א, מ"מ הפרי חדש והגר"א הביאו ראיה מהתוספתא (ביצה פרק ו') לדעת הראב"ד מאימתי קרוי שאור משיפסל מלאכול לכלב, וכן הכריע הפרי חדש כדעת הראב"ד.

והביאור הלכה תמה על הרמב"ם מהתוספתא הנ"ל, דאף לדעת הרמב"ם י"ל דאם השאור אין ראוי לאכילה מחמת חימוצו הרי הוא אסור, אף שאינו ראוי לאכילה אף לכלב, אבל אם אינו ראוי מחמת עיפוש עד שנפסל מאכילת כלב אינו חייב בביעורו משום דהוי כעפר בעלמא, והביא בשם הכסף משנה דכתב דאף לדעת הראב"ד אם נפסל השאור מאכילת כלב פטור ע"י אכילתו, ואינו חייב רק בביעור משום דראוי לחמע בה עיסות אחרות.

מבואר דכל המחלוקת בראוי לחמץ בו עיסות אחרות ונפסל מאכילת כלב, אבל לכו"ע כשנפסל מאכילת כלב ואינו ראוי לחמץ עיסות שרי לקיימו ואין חובת ביעור.

ויותר מזה נראה דאם כל ההבדל בין חמץ לשאר איסורים בחמץ אפילו שאינו ראוי לאכילת אדם אסור משום שראוי לחמץ בו עיסות, וע"כ בעינן שאינו ראוי לאכילת כלב, א"כ כשאינו ראוי לאדם ואינו ראוי לחמץ בו עיסות אחרות ליכא איסור להשהותו, והרי משמע בביאור הלכה סי' תמ"ב ד"ה עד שאינו ראוי לכלב.

ועפי"ז כתב החזו"א או"ח סי' קט"ז ס"ק ז' דאם עירב חמץ בדברים אחרים באופן שכבר אינו ראוי להחמיץ בו עיסות אחרות, אין בו חיוב ביעור.

והנה אף דחמץ שנפסל מאכילת כלב שאין בו חובת ביעור ומותר לקיימו בפסח, נחלקו הראשונים אי שרי לאוכלו, טעם הדבר שאסור לאכול חמץ אף שנפסל מאכילת כלב. כתב הרא"ש דכיון דאכלו אחשביה לי לאכילה, וע"כ רבנן אסרוהו לאכילה, וכן כתב התרומת הדשן סי' קכ"ט, ועיין בפרי מגדים משב"ז ס"ק ח'.

אמנם יש חולקים וס"ל דכל שנפסל מאכילת כלב שרי אף לאכלו, ולא אמרינן אחשביה, כ"כ בעל המאור והר"ן. בריש פרק ב' גבי פת שעיפשה או לחם שנחרך קודם איסורו דמותר בהנאה, והדין הוא דאף באכילה שרי כיון שיצא מתורת פת קודם שיחול עליו איסור חמץ, אלא לפי שאין דרך אכילה בלחם חרוך נקט לישני דמותר בהנאה, דאפי' אכיל ליה לאו אכילה היא.

וכן דעת ר' מנוח פרק ג' הלכה י"א ד"ה ואם שרפו שכתב דכיון שחרכו קודם זמנו מותר בהנאתו אפילו לאחר זמנו בשריפה ממש עד שנפסל מאכילת הכלב, דאי לא נפסל מאכילת הכלב ודאי אסור, ומש"ה מותר ליהנות בפחמין שלו, וה"ה שמותר באכילה אלא שאין דרך הבריאים לאכול פחמין, ולישנא דגמ' מותר בהנאה לאו דוקא אלא שדברו חכמים בהווה. ומאחר ששרפו לגמרי עד שהוא פחם מבפנים כבחוץ נפסק מתורת חמץ, ואפילו באכילה שרי, ולא אמרינן דאי אכיל אחשביה ועבר עליה, דהא ודאי כיון דלאו חזי לאכילה לא מהני מחשבה, שהרי היינו כעפר שאע"פ שחשבו לאכילה מה בכך, כן נראה אף שיש חולקים בזה, עכ"ל.

וכן דעת מהר"ם חלאוה דף כ"א: שכתב הא דנקט בהנאה משום דאינו ראוי לאכילה, אבל ה"ה אי בעי למיכל ליה דכעפרא בעלמא הוא, וכן דעת המאירי, וכן הריטב"א כתב בשם (הרא"ש) [הרא"ה] בשם רבותינו דאפ"ה שרי באכילה. וכן הרשב"ץ במאמר חמץ דף כ"ז ע"ד, וכן דעת רבינו דוד בחידושיו על מסכת פסחים הביא בשם רבו הרמב"ן שדוקא בהנאה קתני ובאכילה אסור.

והנה הטור בסימן תמ"ב הביא שחמץ שנתעפש קודם זמן איסור, או שנשרף באש ונחרך עד שאינו ראוי לכלב מותר לקיימו בפסח, וי"א שמותר אפילו באכילה, והרי יהודה ברצלוני כתב שאסור באכילה ומותר בהנאה, ולזה הסכים אדני אבי הרא"ש. והב"י הביא את דעת הר"ן דהתיר באכילה, ואת דעת ר' יהודה מברצלוני שאסר ואת טעמו.

ובשו"ע סעי' ט' פסק מותר לקיימו, וכתב המג"א ס"ק י"ד הט"ז סק"ח אבל אסור בהנאה, וכן דעת המג"א ס"ק י"ד וט"ו, וכן פסק המשנ"ב ס"ק מ"ג, וכן כתב כף החיים אות צ"ט שכן דעת השו"ע וכדעת הרא"ש, והביא שכן דעת רבינו ירוחם, ודלא כפר"ח שכתב שעיקר כדעת הר"ן דשרי אף באכילה.

אמנם אף לדעת הרא"ש וסיעתו דאיכא אחשביה דוקא שכוונתו לאכילת החמץ, כ"כ המג"א סקט"ו דכל שלא בכוונה לא שייך אחשביה, ומקורו מהתרומת הדשן, וכתב הפמ"ג שם בשם ח"י אות י"ט דאם נפל לתוך תבשיל מותר דנפסל מכלב. ויש לדון אי אחשביה הוא רק לגבי אכילה, או שגם בשימוש אחר איכא אחשביה, והנה מדברי השו"ע מבואר דאחשביה אינו שייך בדבר של הנאה כלל:

א. מסימן תמ"ב סעי' י' גבי דיו שהוא מבושל בשכר שעורים דמותר לכתוב בו, ומקורו מהתרומת הדשן.

ב. וכן מסעי' ט' שפסק השו"ע כל שנפסל מאכילת כלב, או ששרפו באש ונחרך עד שאינו ראוי לאכילה, אי שייחדו לישיבה וטח בטיט מותר לקיימו, וביאר הפרמ"ג שבהנאה שרי, וכן הובא במשנ"ב ס"ק מ"ג.

ג. בסעי' ג' בגדים שכבסו בחלב חיטה וכן ניירות שדבקו בחמץ וכל כיוצ"ב מותר לקיימן בפסח, שאין צורת החמץ עומדת, ומקורו מהרמב"ם, וכתבו האחרונים מג"א סק"ד ועוד דמ"מ אסור להציע אותן הבגדים על השולחן דחיישינן שיסרך קצת לתוך המאכל, מ"מ לכו"ע לבישת הבגדים כשאין חשש שיפרך כצעיפי הנשים שרי אף שהיא דרך הנאה.

אמנם התרומת הדשן החמיר בניירות שבחלון אם נראה מבחוץ כשהוא תוך ל' יום לפסח, וכן כתב הרמ"א בשם ויש מחמירין, וסברתו דכיון שניכר מבחוץ מיקרי צורת החמץ עומדת אף שנתייבש.

וכתב הביאור הלכה דמסתימת האחרונים נראה דנקטינן לכתחילה כיש מחמירין, זולת הפרי חדש שכתב דהעיקר כסברא ראשונה, ומ"מ כתב לענין כריכת הספרים דכיון שאין ניכר בחוץ לכו"ע שרי. ומבואר להדיא דשרי בהנאה.

ד. בסעי' ד' גבי תריאקה שפסק שאע"פ שמותר לקיימו אסור לאוכלו, וכתב המג"א סק"ז אבל בהנאה מותר דלא עדיף מפת שעיפשה, וכן כתב המשנ"ב ס"ק כ"ב, ומ"מ מותר בהנאה כשנעשה התערובת קודם פסח. וכן דעת החק יעקב ס"ק י"ג והמקור חיים אות ז', וכן פסק כף החיים אות מ"ו. ומבואר מהשו"ע דלא אמרינן אחשביה כלל בדבר שהוא שימוש של הנאה, וכן דעת הרמ"א והמג"א והפר"ח והפמ"ג והמשנ"ב. אמנם צ"ב, דהמג"א סי' תס"ז ס"ק י', והביאו המשנ"ב ס"ק ל"ג, כתב שטבק כיון שדרך לשרותו בשכר צריך לסגרו בחדר או לעשות מחיצה בפניו.

והנה מור וקציעה סי' תמ"ב והבית מאיר סי' תס"ז הקשו על דברי המג"א מדוע אסור להריח או לעשן טבק, הרי נפסל מאכילת כלב, ונחשב כחרכו קודם זמנו דאינו נאסר בפסח. ותירץ הבית מאיר דאפשר דנפגם משום חומרא דחמץ הוי דומיא דאכילה, וכונתו דאיירי בטבק של עישון, ויש לחלק בין עישון להרחה, דבעישון אסור דנחשב כאכילה, משא"כ הרחה שרי ולא אמרינן בזה אחשביה.

ובזה התיישב יפה מה שהסתפק המג"א בסי' ר"י אי צריך לברך על העישון, דמשמע שס"ל דהוי כאכילה. ואלא שלהלכה כתב במטה יהודה עייאש ס"ק ב' שאין ספק שהמעשן סיגריות אין צריך לברך ברכת הנהנין, דאינו אלא עשן בעלמא. וכן ה"ה דשרי בתענית ציבור לעשן סיגריות. ועיין עוד בהליכות עולם ח"ז פרשת בהעלותך הלכה י"ג שהביא עוד פוסקים דס"ל הכי, ובמור וקציעה סי' תמ"ב כתב על המג"א דבר זה: ותמוה מאוד ותמהני אם יצא מפיו ז"ל, ולו יהיה כן האמת ששורין אותו בשכר היה מותר אפילו באכילה, כיון דשאור לטעמא עביד, ולהוי כחרכו קודם זמנו, כ"ש דאינו דבר הנאכל ואין צורת החמץ עומדת בו כל עיקר, וע"ש שהאריך לדחותו. וכן הדברי חיים סוף סי' כ' כתב שמעתי שיש מחמירין ע"י שאיפת טבק בפסח ומחמירים בזה. ולפי"ד שראיתי שאחרונים שמביאים מנהג חומרא זו, אך עפ"י דין אין חומרא כי הלא כבר בטל קודם הפסח ואין שם חמץ עליו וכו', עכתו"ד, ע"ש עוד בדבריו.

וכן ר' שלמה קלוגר בספרו טוב טעם ודעת מהדורא ג' סי' קל"א כתב וז"ל: בנידון טבק בפסח זה כשלשה שנים בא לפה קיל ערעור כזה וצחקתי מאוד, דלו יהא אם היינו ראינו בעינינו אשר היה נותן קודם הפסח, הרי נפסל מאכילת כלב קודם זמנו, ומותר עכ"פ אחר זמנו, ובפרט כיון דהוי שלא כדרך הנאתן וכו', ובודאי יש להקל בזה שנפסל מאכילת כלב קודם זמנו, וצחקתי על האוסרים, והביא מהמור וקציעה בשם החכם צבי ששחק מאוד על האוסרים, וכתב ונהנתי מאוד, ומאז והלאה שקטה פה הקול, וכולם מריחין טבק בלי חשש כלל, עכ"ל. וכ"כ בשו"ת האלף לך שלמה או"ח סי' י"ד.

אמנם בשו"ת מהר"ם שיק סי' רמ"ב כתב לחדש דרק מין מאכל שעומד למאכל ונתקלקל עד שנפסל מאכילת כלב והוי כעפרא בעלמא, בכה"ג בטל ממנו שם מאכל ואין איסור להשהותו, אבל חמץ שתיקנו לאותו לטבק להריח בו או לשאוף, כיון שהחשיב את החמץ בשביל זה נחשב כאילו תיקנו למאכל ושתיה, וכיון שהשימוש של הטבק קיים ועומד ולא נפגם אין לזה דין של נפסל מאכילת כלב. וכתב דאף שאפשר לפקפק בזה, מ"מ כיון שנמצא הדין כן במג"א צריכין אנו למשכוני נפשין ולהסביר דבריו, ואח"כ הביא שאף בחמץ כל שלא הוי כדרך הנאתן שרי, ומשום דס"ל לדעת המתירין בזה דריח כי האי לאו מילתא היא וכמ"ש בשער המלך, וכיון דהרי זה תלי בפלוגתא מאן דחייש לאסור תע"ב.

ולפי"ז אין חילוק בין טבק הרחה לעישון, וכעין זה כתב השואל ומשיב סי' קמ"א שדן לענין שמן למאור שמופק מחמץ שעירבו בו חומר שפוסל מאכילת כלב, האם מותר להשתמש בו בפסח, וכתב לאסור משום דרך דבר מאכל או משקה תלינן בנפסל מאכילת כלב, משא"כ בדבר שנהנה בו מה בכך שהוא פגום הרי נהנה בו.

אמנם דברי השואל ומשיב לא הביא שום ראיה לדבריו, ותימה גדולה היא שהרי מפורש בגמ' דף מ"ה: ובראשונים שכל שנפסל מאכילת כלב אין איסור להשהותו, ולענין פת שעיפשה נאמר דשרי בהנאה, וכתבו הפוסקים הר"ן ובעל המאור דאף באכילה שרי, אלא שכיון שאין דרך לאכול פת כזו ע"כ נאמר דשרי בהנאה, וכן דעת מהר"ם חלאוה והמאירי, ועיין בחק יעקב סימן תמ"ב אות ו' שהביא בשם הכל בו שכתב שכל שנפסד צורתו מותר לקיימו, זו דעת הרמב"ם, אבל הראב"ד ס"ל דאפי' באכילה שרי תוך הפסח שהרי נתבטל קודם זמנו, ע"ש. ואף דהרא"ש והתרומת הדשן חולקים וס"ל דבאכילה אמרינן דאחשביה, מ"מ דוקא לענין אכילה אבל בהנאה לכו"ע שרי, וכן פסק השו"ע בכמה מקומות, וכן דעת המג"א והמשנ"ב דשרי בהנאה, א"כ מנין לחדש חידוש כזה בלי שום יסוד או בסיס. ובפרט דהפרי חדש כתב בסי' תמ"ג ס"ק ט' דהעיקר כדעת הר"ן והבעל המאור דכיון שיצא מתורת פת קודם זמן איסורו שרי אף באכילה, וכדאמרינן גבי נבלה לגר אשר בשעריך וכו', ע"ש.

ועוד, דאף דלפי מה שכתב המהר"ם שיק שיש לחלק בין תיקנו בשביל כך או לא, במושכל ראשון אפשר להביא סמך לדבריו מדברי הפרי חדש שהקשה סתירה בדעת השו"ע לגבי חוזר וניעור, דבסימן תמ"ב סעי' ה' כתב גבי תריאקה דחוזר וניעור וכפסק הרמב"ם, ובסימן תמ"ז סעי' ד' פסק כדעת הר"ן הראב"ד. ועוד, דשם אמרינן חוזר וניעור. ותירץ דיש לחלק בין נתערב ממילא לנתערב בידים גבי התריאקה, וכן הזכיר חילוק זה הב"י בשם ר' ירוחם, וע"כ בעירב בידים לא אמרינן חוזר וניעור, אבל בנתערב ממילא אמרינן חוזר וניעור, ומבואר דכל שביטל בידים אמרינן חוזר וניעור, וה"ה הכא כל שעירבו בידיו והחשיבו לא הוי ביטול.

אמנם אין זה אלא משענת רצוצה, שהרי כתב השו"ע מפורש לענין תריאקה דאף דאסור באכילה משום שחוזר וניעור, ולפי מה שביארנו משום דעירב בידים ורצה בקיומו, מ"מ כתבו הפוסקים המג"א והמשנ"ב דשרי בהנאה. ובפרט לפי מה דכתב המור וקציעה בסוף סימן תס"ז דמותר לעשן טבק, וכתב דאביו בעל חכם צבי היה מלגלג על אלו שהקפידו לקנות לכבוד פסח טבק שיוצר בלי תערובת חמץ.

וליישב המגן אברהם והמשנ"ב לענין טבק, נראה כעין מה שכתב בשער המלך פרק י"א מהלכות מאכלות אסורות שדן לענין טבק סיגריות הנלקחות מעכו"ם שמזלפין עליהם יין אי שרי לעשן הטבק הזה, והאריך להתיר לפי סברת כמה פוסקים דסתם יינם מותר בהנאה, וסיים שאע"פ שלכאו' היה אי נימא דריחה לאו מילתא היא מ"מ הרי נהנה בגוף האיסור, ומ"מ התיר שמא איכא ששים כנגד היין, ועוד בסתם יינם מדרבנן הוי ליה ספיקא דרבנן ולקולא.

ואפשר לומר דשמא בנתינת הקמח בטבק שמחזקו וחשיב כמעמיד, ואף שבמעמיד ודאי חייב לבערם כדפסק השו"ע סי' תמ"ב סעי' ב', וכן העמיד גבינות בחלא משכר שעורים או חיטים חייב לבערם, אמנם כיון דאיכא צד שמחזיקו ומעמידו ע"כ כתב המג"א להצניע בחדר או לעשות מחיצה, שהרי אי הוי מעמיד ודאי היה צריך לבערם, ולא סגי שיצניעו בחדר. אולם הכף החיים אות פ"א אחד שהביא את המג"א הנ"ל וסיעתו, הביא בשם עיקרי הד"ט סימן ח"י אות ע"א שהביא דעת כמה פוסקים המתירין משום דריחא לאו מילתא היא, או משום דהוי שלא כדרך הנאתו, וכתב א"כ המיקל יש לו על מה לסמוך, והמחמיר תבא עליו ברכה.

ומ"מ כל זה רק כדי ליישב שיטת המג"א והמשנ"ב בענין טבק, אבל לענין איסור הנאה מודו דשרי וכדאמרינן, ודלא כשואל ומשיב ומהר"ם שיק דס"ל דאיכא אחשביה אף בהנאה, ובפרט דהמהר"ם שיק כתב דמעיקר הדין שרי, אלא מכיון שיצא מפיו של המג"א דחק ליישבו, וע"כ ודאי לענין הלכה כל דהוי דרך הנאה ולא באכילה שרי.

העולה מן האמור: א. דחמץ שנפסל מאכילת כלב אין בו חובת ביעור. ב. ועוד דחמץ שנפסל מאכילת אדם ואין ראוי להחמיץ עיסות אחרות אין בו חובת ביעור, ומ"מ שרי בהנאה. ג. ולענין אכילה אי שרי ופסקינן כרא"ש דאמרינן אחשביה. ד. ולענין הנאה שרי כל שנפסל מאכילת כלב לכו"ע ראשונים ואחרונים, מלבד שיטת המהר"ם שיק ושואל ומשיב.

ולפי"ז לענין תמרוקים ובשמים ומוצרי איפור שמעורב בהם חמץ, לכו"ע שרי להשהותו שהרי נפסל מאכילת כלב, ואף ליהנות ממנו, ולא אמרינן אחשביה כפי שכתב המהר"ם שיק, ורק לענין טבק הרחה כתב המג"א לאסור או משום דברי הבית מאיר דחשיב כעין אכילה, או כדברינו דהוי כעין מעמיד.

ובפרט דלא שייך אחשביה בתערובת, וכן פסק המשנ"ב בס' תמ"ב ס"ק מ"ג שאם נפל חמץ שנפסל מאכילת כלב לתוך מאכל שלא נאסר המאכל, ומבואר דכל שהוא בתערובת לא אמרינן אחשביה ואף לענין אכילה. וכן פסק החזו"א סימן קט"ז אות ח' דלא אמרינן בתערובת אחשביה כשם שדעתו על הסמים, וע"ש שהאריך בענין בס"ק ז' וח'. אמנם בסימן קי"ז ס"ק ה' כתב

דכל צד שהחמץ נפל ממילא כשאוכל את התערובת אין זה מחשיב את החמץ למאכל, אבל כשנתנו בכונה כשאוכל את התערובת הרי הוא מחשיב את המאכל וכדברי הפרי חדש, ומ"מ כל זה לענין אכילה, אבל בהנאה ודאי שרי כמבואר בשו"ע ומשנ"ב דבהנאה שרי, אמנם לשיטת השואל ומשיב והמהר"ם שיק אף מוצרי איפור וכדו' איכא אחשביה, ואסור בפסח להשתמש בו לשיטתם, מ"מ לכו"ע שרי להשהותו בביתו אלא שצריך להצניע.

וכן פסק האור לציון ח"ג הלכה ו' דסבונים ומשחות שיניים, משחות כלים וחומרי ניקוי, בשמים ותמרוקים, אינם ראויים לאכילה ואין בהם חשש חמץ בפסח, ומותרים בשימוש בפסח ואינם צריכים הכשר. ובביאורים הביא את מחלוקת הרא"ש והר"ן אי שרי באכילה דבר שנפסל מאכילת הכלב, ומ"מ דוקא באכילה אבל בהנאה שרי.

ודן משום סיכה כשתיה, דהנה קימ"ל סיכה כשתיה, וכדאיתא בשבת דף פ"ו. מנין לסיכה שהיא כשתיה ביוה"כ, אע"פ שאין ראיה זכר לדבר שנאמר "ורחצו כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו". וכן איתא ביומא דף ע"ז:, וכן בנדה ל"ב תניא "ולא יחללו את קדשי בני ישראל אשר ירימו לה'", לרבות את הסך ואת השותה, שותה למה לי קרא, שתיה בכלל אכילה, אלא לרבות את הסך כשותה.

והנה הב"י הביא דברי האורחות חיים לענין לסוך בחלב, ומסיק דבודאי אסור משום דבכלל שתיה הוא [שלא חילק הכתוב בין חלב טהורה לטמאה], אולם תוס' נדה דף ל"ב. כתבו בשם ר"ת דדוקא סיכת שמן אסמכוה רבנן אקרא ואסורה מדרבנן, אבל סיכת שמן חזיר ושל חלב שריה, וכ"כ תוס' ביומא ע"ז., וכן דעת הרשב"א הריטב"א הרא"ש והמאירי בנדה, וכן דעת הרשב"ץ, וכן הביא הב"י סימן קכ"ג בשם תשובת הרשב"א שהתיר לסוך בשומן חזיר וחלב.

אמנם באיסור והיתר הארוך כלל ל"ט סימן ל"ב כתב שאדם בריא אסור לו לסוך בשומן חזיר או בחלב סיכת תענוג, דסיכה כשתיה מדרבנן. והפמ"ג והסמ"ק כתבו דאם יש לו חטטין בראשו מותר, דבכל איסורים שבתורה במקום צער לא גזרו, ומה שכתבו תוס' בנדה בשם ר"ת איירי דוקא במקום צער.

אמנם בב"י שהביא את דברי ר' ירוחם ואת דברי ר"ת נראה שאיירי בכל מצב, ולאו דוקא במקום צער. וכן העיר בנקודות הכסף על האיסור והיתר הארוך, וכן המחנ"א על הרמב"ם פ"ח מהלכות מאכלות אסורות הלכה ט"ז. והנה הט"ז סק"ח החמיר כאו"ה הארוך דרק במקום צער שרי, והש"ך בנקודות הכסף הביא שהב"ח והלבוש התירו, ומ"מ בחלב חזיר נהגו איסור, אבל בשאר חלב נהגו היתר. ומ"מ כתב דיש מחמירין שלא לרחוץ בזיף העשויה מחלב, ונכון הוא. ונראה דלא אסר כדעת הט"ז, אלא רק כתב ויש מחמירין ונכון הוא, אבל לא מעיקר הדין, אמנם הזבחי צדק אות מ"ח כתב דרוב האחרונים הסכימו דסיכה של תענוג אסור, וסיכה שאינה של תענוג מותר, ט"ז כנה"ג הגב"י אות י"ז, וכתב דאפשר שכן דעת מרן הב"י דבסימן קכ"ג הביא את דברי הרשב"א שהתיר, ובסימן קי"ז הביא בשם האורחות חיים לאסור, ותירץ דבסימן קי"ז איירי בסיכה של תענוג, ובסימן קכ"ג איירי בסיכה של צער. הש"ך בנקה"כ, מקום שמואל, בית לחם יהודה ולחם הפנים, עכת"ד.

ובספר כף החיים סוף אות ט"ו לאחר שהביא כל הנ"ל כתב: וטוב להחמיר הואיל וגם המרדכי וספר התרומה וארחות חיים (בהלכות שבת) ובכל בו ס"ל כאו"ה לחלק בין סיכה של תענוג לסיכה של צער, וכתב שכן דעת הגר"א באו"ח סימן שכ"ו סק"י.

ולענין סבון הנעשה בחלב, כתב הש"ך בנקוה"כ דאף שנהגו בה היתר יש מחמירין בזה, ונכון הוא. אבל הפר"ח ס"ק פ' כתב שאף לדעת האוסרים לסוך בחלב לשם תענוג יש להתיר משום שהוא פגום, וכ"כ בסולת למנחה כלל ל"ה דין י"ג, וכן כתב בערוך השולחן ס"ק כ"ט שבורית שלנו שאף לכלב אינו ראוי, ואין נ"ט לפגם יותר מזה, פשוט שאין בזה כל חשש אפי' לבריאים, וכן המנהג פשוט בכל תפוצת ישראל לסוך בבורית במרחץ, ואין פוצה פה ומצפצף. וכ"כ בתורת האשם פוק חזי מאי עמא דבר לרחוץ בבורית של חלב אף לתענוג.

אמנם הביאור הלכה בסימן שכ"ו סעי' י' ד"ה בשאר חלב כ', עיין בביאור הגר"א שדעתו כדעת הרבה מגדולי הפוסקים דאף בחול אסור דסיכה כשתיה, ועכ"פ מדרבנן אסור, ודלא כר"ת וסיעתו שהתירו בזה לגמרי, מיהו מנהג העולם לרחוץ בבורית שלנו הנעשית מחלב, ורק איזה מדקדקים זהירים בזה, ואם מצוי להשיג בהיתר שנעשית שלא מחלב בודאי נכון לחוש לדעת המחמירין בזה.

מ"מ הכף החיים שם באות מ"ה כתב שכל שהבורית פגום שרי וכן עיקר, וכ"ש לענין רחיצה דשרי אפי' לכתחילה, וכן דעת החזו"א בדמאי סי' ד' סקי"ג שאפשר שלא אסרו סיכה כשתיה אלא בדבר הראוי לאכילה, ולגבי בורית העשויה משמן של טבל כתב בסי' ט"ו סק"א שכיון שנפסל השמן מאכילת אדם בטל ממנו שם טבל, ואף שהוא לסיכה ומותר להשתמש בו. וכן דעת הגרש"ז במאור השבת ח"ב סי' ל' סק"ו דאף לגבי פסח שרי משום שהוא דבר פגום ופסול מאכילת כלב.

ולפי"ז דבורית שהיא דבר פגום לרוב הפוסקים ליכא סיכה כשתיה, וכפי שפסק הכף החיים שאף לכתחילה שרי, וע"כ שרי לסוך בזה ולהשתמש בתמרוקים בפסח וליכא כל חשש, ובפרט שיש תמרוקים שאין כוונתו להבליע בגוף אף שישאר על הגוף, ובזה לא הוי סיכה כשתיה כלל.

ויש עוד לדון דתערובת חמץ הנ"ל הוא בודאי ששים כנגד החמץ, וכיון שנתערב קודם פסח הרי הוא בטל בששים, ואף שחמץ בפסח אסור במשהו ולא בטל אף באלף היינו חמץ בפסח, אכל קודם פסח הוי בטל בשישים כמבואר בשו"ע סי' תמ"ז סעי' ב'.

אלא שיש לדון כשכוונתו לבטל האם שרי, דהא כתב הב"י (סי' תמ"ז סעי' ב') בשם רבינו ירוחם שאם עירב במזיד כגון מורייס שעירב בו לחם, אע"פ שיש בו ששים כנגד הלחם אסור וצריך לבערו, ואפילו שעשה קודם הפסח, אמנם לפי מה שביאר הפר"ח את הסתירה השו"ע מסימן תמ"ב ס"ב לסי' תמ"ז ס"ד לענין חוזר וניעור, וכתב שבסימן תמ"ב היה כוונתו לערב בו וע"כ חוזר וניעור, ובסימן תמ"ז שהתיר היינו בנפל לתוכו אבל לא במתכוין וע"כ אין חוזר וניעור, וביארנו לעיל דאף שאסור לאכול תריאקה, מ"מ שרי בהנאה משום דאין מאכל כל אדם, כ"ש הכא דשרי דאין ראוי למאכל אף לכלב.

וכל מה שכתב המג"א ריש סימן תמ"ב שאסור לערב כדי לבטלו בדבר שראוי למאכל, א"כ באין ראוי ודאי שרי, וכפסק השו"ע סי' תמ"ב דתערובת חמץ עוברים עליו משום ב"י וב"י כגון המוריס וכו' וכל כיוצא באלו מדברים הנאכלים, אבל דבר שיש בו תערובת ואינו ראוי לאכילה מותר לקיימו בפסח, כגון עריבת העבדנין שנתן לתוכה קמח ועורות, אפילו נתן שעה אחת קודם הביעור הרי זה מותר לקיימו [ומשום דמסריח מיד] וכו', וכן הקילור והרטיה ואספלנית והתריאקה שנתן לתוכן חמץ מותר לקיימן בפסח, שהרי נפסד צורת החמץ. והרי מבואר בסעי' ד' דתריאקה שרי בהנאה, וה"ה הכא.

ועיין בחזו"א בסימן קט"ז שחזר על דבריו כמה וכמה פעמים, דכל שלא ראוי לחמע עיסות אף שראוי לכלב שרי וא"צ ביעור, וכל שנפסל לגמרי ואינו ראוי אף ע"י הדחק מותר בהנאה, ולענין תרופות שרי דאז אמרינן בפי' אחשביה דדעתו על הסמים ע"ש. ועיין עוד בחקרי לב או"ח סי' פ"ז שהאריך לבאר בענין תערובת וחמץ נוקשה דבטל בששים. והעולה מכל הנ"ל דשרי להשתמש באיפור וכדו' בפסח, ואין צריך כשרות מיוחדת, וכן בסבונים ותמרוקים, וכן לענין בשמים וכפסק האור לציון.

וכן לענין משחת שינים כיון שאין מתכוין לאכילה, וכדברי התרומת הדשן לענין דיו, וכן כתב המג"א סקט"ו דאחשביה אמרינן דוקא שכונתו לאכילה, וכן דעת שו"ת קנה בושם ח"א סי' כ"ה לענין מי פה, וכן לענין אודם וכדו' כעין שנפסל מאכילת כלב שרי, וכן פסק האור לציון.

אמנם שמעתי מר' יעקב יוסף שבמשחת שיניים לילדים כיון שלא ימלט שמכניסים לתוך פיהם מהמתיקות שלהם, בכה"ג צדיף להחמיר שיהיה כשרות לפסח, וכן החמיר אף באודם, מ"מ העיקר כדעת האור לציון דלא צריך לחוש שהרי אין כוונתו בזה לאכילה, ואף אם יש בשפתיו טעם אין כונתו כלל לאכילה אלא שלא יפגום המאכל שאוכלים כעת, אבל לא כדי שיאכלו אותו.

ועוד רגע קט בדין שאינו ראוי לאכילת כלב מצד הדברים והחומרים הפוגמים אותו מאכילה, האם חשיב אינו ראוי לאכילת כלב, או דנימא כיון שהוא מצד עצמו ראוי לאכילת כלב א"כ יהיה אסור בבל יראה ובל ימצא, דהנה האור שמח בשו"ת ח"ב סימן נ"ה כתב לענין הדלקת ספירט חמץ בפסח, ואסר כיון דאף שנפסל מאכילת כלב, מ"מ ע"י תערובת דברים אחרים אפשר לתקנו וכדאמרינן לענין טומאת אוכלין שכתב הרמב"ם פ"ב מהלכות טומאת אוכלין הלכה כ"א כל משקה שנטמא, ואחר שנטמא נפסד ונסרח, הרי זו בטומאתו לעולם שאין המשקה יוצא ע"י הכלב לעולם. והגמ' בפסחים דף ט"ו: ומ"ה: משוה טומאה לענין פסח בראוי לאכילת כלב, וכן בדברי מלכיאל ח"ה סימן כ"ב אות ו' לענין מכירת חמץ כתב דרק כשנתקלקל מצד עצמו, אבל אם אפשר שיערב מים וכדו' ויהיה אפשר לאוכלו לכלב לא נפסל חשיבי, וכדאמרינן בענין יין בברכות דף נ': דיין חי אין דינו כיין, ומ"מ לענין משקה לקבלת טומאה חשיב משקה.

אמנם החזו"א סי' קט"ז אות ח' כתב כל שהוא בתערובת, וכן אם נתערב עם דברים מרים או מגואלים ונתמזגו באופן שאי אפשר להפרידן, והן פסולין מאכילת אדם, אינו חייב לבערם, והיינו כוונתו כל שעכשיו הוא בתערובת אחת שרי משום דנפסל, וכן באות ט' ד"ה הקילור כתב וז"ל: וכן אם עירב את הדברים שאינם ראוים לאכול אף שיכול להפריד החמץ אינו חייב לבער, ע"ש. וכן דעת חזון נחום סי' מ"ו, עצי לבונה סי' י"ז, ואחיעזר סי' י"א אות מ"ו. ומה שכתבו האור שמח ודברי מלכיאל אין לזה הבנה, דהרי דנים על זה כמות שהוא ולא אילו היה, וראיה מדיו שהתיר תרומת הדשן, וכי אי אפשר להפריד. וכן מש"כ דברי מלכיאל לענין יין כיין שאינו ראוי לשתיה שהרי הוא חזק ולא הוי יין, אמנם לענין חמץ בעינן שיהיה ראוי לאכילת אדם, וכל שלא ראוי לא נאסר בדין ב"י וב"י, והוי כתריאקה או כדיו, וכן בשאור שטח פניו בטיט.

וראיתי בתשובות והנהגות ח"ה סי' קכ"ה שהביא את דברי המהר"ם שיק, והביא ראיה מדברי הרמב"ם פ"ד מהלכות חמץ ומצה הלכה י"א שכתב ואין בהן משום לא יראה ולא ימצא שאין צורת החמץ עומדת, ומזה שלא כתב שנפקע האיסור משמע דאיסור אכילה והנאה איכא, אמנם מדברי המגיד משנה בביאור המחלוקת בין הרמב"ם לראב"ד מבואר להדיא לא כדבריו ע"ש, ודו"ק כי קיצרתי. וה"ה לענין בוסם שיש בהם עמילן חיטה דשרי משום דנפסל מאכילת כלב, ואין לומר דאחשביה שהרי אין בכונתו לאוכלם רק לשתות מה שבתוכו העמילן שמחזקו, וכל שאין בכונה לאוכלו שרי כתרומת הדשן, ובפרט לפי סברת ר' חיים שיינברג בקובץ מועדים (מוריה) פסח עמ' תרמ"א בביאור דברי החזו"א שכתב דליכא אחשביה בדבר שבא לדבק המאכל, וכ"ש הכא שבא לדבק הכוס גרידא. ובדין הסיגריות בפסח אי שרי לעשן אף ללא כשרות לפסח, דהנה המג"א שהבאנו לעיל שכתב בסימן תמ"ז שהטבק דרך מקצת מקומות לשרותו בשכר חמץ, ולכן צריך לסגרו בחדר או לעשות מחיצה בפניו, וכן פסק המשנ"ב ס"ק ל"ג, וכן פסק שו"ע הרב ס"ק כ"ד, וכן בספר זכרון, ושם סימן ר"י הביא בשם אביו ר' רפאל אזולאי בנו של רבינו החיד"א שעשה מעשה לאסור הסיגריות בפסח, וציוה להכריז על איסורו בעיר אנקוה, וכן המנהג פשוט לאסור בליוורנו מחשש חמץ, והביאו להלכה ר' חיים פלאג'י בספר חיים לראש ובשו"ת לב חיים ח"ב סימן ק'.

אמנם הבאנו לעיל שהמור וקציעה תמה על דברי המג"א, וכן דעת החכם צבי ומהר"ש קלוגר ודברי חיים, שהרי פסק השו"ע סי' תמ"ב דחמץ ששרפו קודם זמן איסורו ונחרך עד שאיני ראוי לכלב מותר לקיימו בפסח, ומבואר דשרי בהנאה, וכן דעת הא"ר והמאמר מרדכי ס"ק י', וכן דעת הפמ"ג, וכן פסק המשנ"ב ס"ק מ"ג, וא"כ ה"ה טבק, וכן פסק בחסד לאברהם סימן ל"ז, ועיין עוד בשו"ת יחו"ד ח"ב סימן ס"א שהביא עוד מהפוסקים דשרי, וכן העלה לדינא ע"ש, ודלא כתשובות והנהגות ח"ה סי' קכ"ד.

וכן השדי חמד (מערכת חמץ ומצה ס"א אות ג') הביא את דברי ר' חיים פלאג'י שאסור לעשן טוטון משום החמץ שבניירות, וכתב ע"ז ששלימים וכן רבים לא חששו לזה כלל, ורבים עישנו סיגריות בפסח בשופי כמעשיהם בכל ימות השנה, והביא בשם שו"ת תפארת יוסף שכתב שאין להאריך בדבר פשוט כזה להיתר, שהרי נפסל מאכילת הכלב ואינו בעין, והוא פחות מכשיעור ואין ניכר כלל. וכתב השדי חמד שדבריו נראין, ופוק חזי מאי עמא דבר באין אומר ואין דברים, אך הנזהר ומחמיר בזה אינו מן המתמיהין ואין מזניחין אותו.

והנה מש"כ בשו"ת בית יהודה עייאש סימן כ"א דעישון סיגריות נחשב כשתיה ממש, וכעין זה כתב הבית מאיר, אולם בסימן ר"י כתב שאין ספק שהמעשן סיגריות אינו צריך לברך ברכת הנהנין כלל, שאין בזה דבר ממש שיחשב כאוכל, ואינו אלא עשן בעלמא.

אולם הגר"א וויס שליט"א (בספר דרכי הוראה וכן בהגדה של פסח מנחת אשר סימן כ"ג) תמה על זה, דהלא העישון ע"י כלי הנשימה הוא ולא ע"י כלי הבליעה, והוי ככל הנאת ריח בעלמא, ואף שהוא דרך הפה, ומה שאסר המשנ"ב בהלכות ט' באב סי' תקנ"ה ס"ק ח' לאסור שתיית טוטין אינו משום דהוי כשתיה, אלא משום היסח הדעת מהאבלות, שהרי כתב להתיר למי שמורגל בכך, ומקורו בשערי תשובה סי' תקנ"ט ס"ק ג' שהתיר לאחר חצות היום בצנעה בתוך ביתו, ועיין עוד באריכות בכף החיים סי' תקנ"ד אות ג'.

ובסיום דבריו כתב שלדעת גדולי הפוסקים יש להקל גם בחשש שכר וי"נ בטבק עישון, וק"ו בזמנינו שאותן החומרים שבהם שורים או מעבדים את הטבק אינם ראוים כלל לאכילה, וגרע מטבק השרוי בשכר ויין דאין מקום לקבוע בו איסור, והרוצה להחמיר יחמיר על עצמו, אבל הפוסק בזה איסור לרבים אינו אלא טועה, עכ"ל.

וע"כ נראה להלכה דלכתחילה שרי לעשן סיגריות בלא כשרות לפסח, אך הנזהר ומחמיר בזה אינו מן המתמיהין וכדברי השדי חמד, אבל להחמיר לרבים אין זה מן הראוי כלל.

ישראל מ. סויסה - קרית ספר

בדין מלוגמא

כ' הטור סי' תמ"ב ס"ב בדין מלוגמא שכיון שאינה מסרחת מיד יש הפרש בין מסרחת ואח"כ מחמצת שא"צ לבער, אבל מחמצת ואח"כ מסרחת צריך לבער, והב"י הביא דעות שהיינו דוקא בפסח עצמו, שכיון שכבר חל חובת ביעור שהחמיצה קודם שהסריחה אינו נפטר מחובת ביעור, וכ"כ המ"ב. אמנם בדעת הטור אם חילק מבואר שבכ"ג היכא שקודם החמיצה ואח"כ מסרחת חייב לבער ואפי' קודם פסח. והק' בשעה"צ (סקכ"ד) דזה לא יתכן, דהא ודאי כל דין פת שעיפשה היינו שהחמיץ ואח"כ הפריש ואעפ"כ א"צ לבער, וצ"ע.

ואפ"ל דהאי מלוגמא אינה נעשית מסרחת מאכילת כלב אלא שמסרחת מאכילת אדם, וטעם פטורו אינו משום חמץ שהסריח אלא משום חמץ נוקשה, וע"כ אם הסריח ואח"כ החמיץ א"כ בזמן שהיה חמץ מעולם לא היה ראוי לאכלו, ולא חל ע"ז שם חמץ כדין חמץ נוקשה דסגי בנפסל מאכילת אדם, וע"כ בעי' הסריח ואח"כ החמיץ גם קודם פסח.

ועי' שעה"צ בסקכ"ה שנסתפק בד"ז בעיסה שנפסלה מאכילת אדם קודם שהחמיצה אי מקבלת דין חמץ נוקשה, או דכיון שכבר היה לו שם אוכל קודם לכן בעי' שנפסל מאכילת כלב, שא"צ שהחמיץ קודם שנתקלקל אלא שהיה לו שם אוכל קודם שנתקלקל, ע"ש ספק האחרונים בזה.

ונל"ב ספיקם, דהנה יש לדון דבדין דחמץ נוקשה דכאן שנפסל לפנ"כ א"צ נפסל מאכילת כלב וסגי בנפסל מאכילת אדם, האם הטעם משום דשם אוכל לא חל על דבר סרוח, או מפני ששם חמץ לא חל על דבר סרוח, וזה הנפ"מ בדבר שכבר חל עליו שם אוכל אבל עדיין לא החמיץ קודם שהסריח.

משה פוריס - אלעד

הפת שעיפשה ונפסלה מאכילת הכלב

כתב השו"ע סי' תמ"ב סעי' ב' וז"ל: הפת שעיפשה ונפסלה מלאכול הכלב ומלוגמא שנסרחה, אינו חייב לבער. וכתב המ"ב ס"ק ט' דדוקא שעפשה קודם זמן איסורו, דאם עפשה אחר זמן איסורו אף שעיפשה כ"כ עד שאינו ראוי לאכילת כלב מ"מ חייב לבער, כיון שנתחייב בה קודם שנתעפשה, עכ"ל.

ולכאורה דברי המ"ב צ"ב, דהרי אם הפת עיפשה עד שאינה ראויה לאכילת כלב, א"כ הרי הוא מבוער ועומד, ולמה צריך שוב לבערו בגלל שהיה ראוי לאכילה אחרי זמן ביעורו, וכי אם נשפך עליו חומר שפוסל את החמץ בכל זאת חייב לבערו כיון שהיה ראוי אז. ואין לומר שדוקא צריך שריפה, קודם כל שהשו"ע פסק שהביעור יכול להעשות אפי' בזורה את החמץ ברוח, וגם כתב האיש מצליח במקום שביעור לאו דוקא, אלא כל דבר שפוסל החמץ.

והיה נראה לפרש בדברי המ"ב שצריך לעשות מעשה שמוכיח שאין הוא מעוניין בחמץ הזה, ופת שעיפשה נעשה לבד ואין כאן עשיית מעשה ביעור.

גבריאל ללוש - אלעד

בענין חרכו לאחר זמן איסורו

בשעה"צ סי' תמ"ב סקי"ט האריך להביא מחלוקת האחרונים בדין חרכו לאחר זמנו שנשאר באיסורו, עפ"י הירושלמי, ונחלקו האחרונים האם דין זה הוא מדאו' או מדרבנן.

והנה המג"א בסי' תמ"ה כ' שאם אפה פת בגחלים של חמץ [שנחרכו לאחר זמנן], שאסור מדין שבח עצים בפת. ודן המג"א אם היה גם גחלי היתר, האם מותר מדין זה וזה גורם, או שחמץ שאני שאיסורו במשהו, והכריע המג"א שאסור [וכמ"ש בשמו הבאוה"ל סי' תמ"ה ד"ה אסורים בהנאה]. והנה המג"א סי' תמ"ז סק"ה הביא מחלוקת אם נוקשה אוסר במשהו או דוקא בששים. וכ' שם המג"א דודאי אם נוקשה הוא מדרבנן, פשי' שאינו אוסר במשהו. והאומרים שנוקשה במשהו הוא משום דס"ל שנוקשה הוא מדאורייתא.

מעתה, אם נאמר שחרכו לאחר זמנו אסור רק מדרבנן, א"כ איך כ' המג"א שהאופה פת בגחלי חמץ בתערובת עוד עצים נאסר, דחמץ במשהו אוסר אף בזוז"ג, והרי אם הגחלים אסורים רק מדרבנן, הרי אינם אוסרים במשהו וכדין חמץ נוקשה, אע"כ מוכח שהמג"א נקט שהגחלים אסורים מדאו'.

והנה השעה"צ סק"כ הביא מהמקו"ח דאם נתעפשה בער"פ אחר שש, דמותרת, דדין הירושלמי הנ"ל אינו אלא בנתחרכה בפסח גופי' שעובר בבל יראה. והיינו דנקט המקו"ח שאף שדינא דהירושלמי הוא מדאורייתא, הרי שאי"ז אלא בחמץ ומשום החובת ביעור, אבל בשאר איסוה"נ ליתא כלל לדינא דהירושלמי, שאם דין הירושלמי היה שייך בכל איסוה"נ א"כ הרי גם חמץ בער"פ הו"ל כשאר איסוה"נ, אע"כ כנ"ל דנקט המקו"ח דזהו מחובת ביעור ובל יראה, ואי"ז שייך כלל בשאר איסוה"נ. אכן מהמג"א הנ"ל מוכח לא כן, שהרי ע"כ להמג"א יש בגחלים איסור הנאה מדאו', דאם ההנאה מותרת אלא שרק משום החובת ביעור צריך לבערו, א"כ מה זה ענין לחמץ במשהו שיאסור גם בזוז"ג, והרי הכא לענין הנאה קיימינן, וע"כ שגם האיסור הנאה הוא מדאורייתא. וכ"כ השו"ע הרב והחזו"א דבכל איסורי הנאה הוא מדאורייתא. וכן הוכחנו מד' המג"א וכנ"ל.

אברהם הופנונג - רוממה

סיכום משנה ברורה סימן תמ"ב

תמ"ב, א'. בטור הביא שרבי אליעזר ס"ל שדבר שהוא לא חמץ גמור, אלא רק תערובת חמץ או חמץ נוקשה אין בהם כרת, ואית בהו לאו ואסור להשהותן בפסח, ורבנן סברי שאין בהן לאו אלא איסורא בעלמא ומותר להשהותן בפסח. ופסק הרמב"ם כר"א, והרי"ף פסק כרבנן [בב"י מצדד דלא כהטור, וס"ל דלר"א ליכא לאו בחמץ נוקשה].

והשו"ע כתב דאיכא לאו בתערובת, אך חמץ נוקשה לא הזכיר, ובמ"ב (סק"ב) כתב דחמץ נוקשה אינו בלאו, ורק מדרבנן צריך לבערו.

בב"י איתא דהטור ס"ל שחמץ שנתבטל לפני פסח, אין אומרים בו בפסח חוזר וניעור, ורב נטרונאי גאון והרשב"א ס"ל שאומרים חוזר וניעור.

בב"י איתא דלר"ש טעם כעיקר דרבנן, והתוס' והרמב"ם ס"ל דהוי דאו'.

במ"ב (סק"א) ביאר דלשו"ע עובר על לאו דב"י וב"י אף דאין בו כזית בכדי אכילת פרס, על אף שכרת מתחייבים רק בכזית [ולרי"ף ולרמב"ם אם אין בו כזית בכדי אכילת פרס אפי' לאו אין בו], משום שמצטרפים לכזית שיש בכל הכלי.

במ"ב שם הביא מהחק יעקב דהיכא דאיכא רק טעם חמץ כגון שבישל איזה דבר עם חמץ, ובסיר החמץ לא היה בו ששים לבטלו, על אף דמדאו' אסור לאוכלו דטעם כעיקר דאו', מ"מ לא עובר בב"י וב"י משום דאין בו ממשו של

אליבא דהלכתא
רשת בוגרי שרב
שע"י ישיבת חברת אהבת שלום

איסור. ועל אף דמדרבנן אסור להשהותו וצריך ביעור בנמצא תוך הפסח, אם עבר ושהה עד לאחר הפסח אינו נאסר בהנאה, ובאכילה אפשר דיש להחמיר. ודעת העולת שבת שחייב בפסח בביעור מן התורה, ולאחר הפסח אסור בהנאה, ופסק המ"ב דבמקום הפסד מרובה יש להקל כדעה הראשונה.

תמ"ב, ב. בב"י הביא דדעת הרמב"ם והרא"ש שמלוגמא שנתחמצה ונסרחה לפני הפסח צריכים לבער אותה, אולם בר"ן נקט שלפני פסח בין נסרחה ואז נתחמצה ובין נתחמצה ואז נסרחה א"צ לבערה בפסח, ורק בפסח שנתחמצה קודם אסורה. ובמ"ב (סקי"ב) סתם כהר"ן [ובנסרחה קודם אף שנסרחה בפסח שרי].

תמ"ב, ג. ברמ"א כתב דמותר לדבק ניירות בחלון תוך שלשים לפסח, ויש מחמירים אם נראה מבחוץ, ובמ"ב (סקי"ז) כ' דלכו"ע אם נעשו קודם ל' אין לחוש אף כשנראה מבחוץ, משום שבודאי כבר נתקשו ומאיסי, וכן אם החמץ שבנייר פחות מכזית אף בתוך ל' א"צ לבער.

בבה"ל ד"ה ויש הביא דמסתימת האחרונים נראה דנקט' לכתחילה כהיש מחמירים, זולת הפרי חדש שכתב שעיקר כדעה הראשונה [ונקט שם הבה"ל דבדבק של כורכי ספרים גם המחמירים יתירו].

תמ"ב, ד. בשו"ע כתב "דבר שנתערב בו חמץ (לפני הפסח) ואינו מאכל אדם, או שאינו מאכל כל אדם, מותר לקיימו, ואסור לאוכלו עד אחר הפסח" [ובמ"ב (סקי"ח) ביאר משום שחוזר וניעור], והרמ"א כתב "שיש חולקים ומתירים (באכילה), והכי קיי"ל". ובמ"ב (סקי"ח) נראה לכאו' דסותם כהמג"א, ועוד דכל הנדון הוא בחמץ מעליא, אך אם היה חמץ נוקשה לפני שנתערב אף אם נתערב בפסח מותר באכילה, והט"ז חולק על זה.

תמ"ב, ה. בב"י הביא דאם נמצאו חיטים או שעורים מבוקעות במים בעוד שהבשר שרוי, הראב"ד התיר את הבשר בהנאה, ולרי"ף והר"ש אסור בהנאה במשהו.

תמ"ב, ז. בטור איתא דרבינו חננאל פסק שבצק בסדקי עריבה שיש בו כזית חייב לבער, ודוקא במקום שאינו עשוי לחזק, ובמקום שעשוי לחזק אפי' כזית אינו חייב לבער, ובפחות מכזית אפי' במקום שאינו עשוי לחזק אינו חייב לבער, והרי"ף פסק דבפחות מכזית בטל דוקא במקום העשוי לחזק, אבל במקום שאינו עשוי לחזק חייב לבער, ובכזית אפי' במקום העשוי לחזק חייב לבער. ובשו"ע כתב כהרי"ף.

תמ"ב, ח. בב"י הביא דשני בתים זה לפנים מזה וכחצי זית בכל אחד, או כחצי זית בבית וחצי בעליה או באכסדרה שלפני הבית, בגמ' בעיא הוא דלא אפשיטא, וכתב הרא"ש דמבטלו וא"צ לבער דכיון שביטלו הוי ספק דרבנן ולקולא, והאבי עזרי פסק לחומרא, ובשו"ע פסק כהרא"ש.

שם הביא מהרמב"ם שכתב וז"ל: "הואיל ואלו חצאי זיתים דבוקים בכתלים או בקורות או בקרקעות אין חייב לבער, אלא מבטלו בלבו ודיו", וביאר הרא"ש ברמב"ם דלאו דוקא דבוקים, אלא אורחא דמילתא נקט, אבל הרב המגיד למד ברמב"ם דדוקא בדבוקים בכתלים או בקורות, הא לאו הכי חייב לבער. בשו"ע העתיק את לשון הרמב"ם, ובמ"ב (סקל"ז) הביא את שני הביאורים ברמב"ם, ובשה"צ (ס"א) נשאר בצ"ע בדעת השו"ע.

תמ"ב, ט. בב"י הביא דדעת הר"ן שחמץ ששרפו באש קודם זמן איסורו ונחרך עד שאינו ראוי לכלב מותר בפסח אף באכילה, והרא"ש ס"ל שאסור באכילה ומותר בהנאה. ומלשון השו"ע נראה כהרא"ש.

בשו"ע איתא שחמץ שיחדו לישיבה וטח אותו בטיט מותר לקיימו בפסח, ובשה"צ (ס"ז) הביא שיטת הב"ח שסגי בחד מינייהו, אך הביא שברי"ח ובבעל העיטור כתבו שבעינן גם טח בטיט וגם ייחד לישיבה, וסתם כמותם במ"ב (סקמ"א).

תמ"ב, י"א. בטור הביא מהאבי עזרי שעריבה שלשין בה בפסח צריך לגררה ולהגעילה, ור' יחיאל מפריש כתב שאין לסמוך ע"ז, וצריך ליתנה במתנה לגוי עד לאחר הפסח או לטוחה בטיט, ובד"מ (כ"ט) כתב שהמנהג כרבנו יחיאל ואין לשנות, וגם בשו"ע סתם כרבינו יחיאל.

בשה"צ (פ"ב) הביא מהחק יעקב וחמד משה שבכלים שמניחים בהם פת בעינן גם שינקרן היטב, וגם להטמינן בחדר שאינו כדי לילך שם, ובפמ"ג איתא שסגי בניקור היטב.

אביחי כהן - אופקים

בדין בל יראה בתערובת חמץ

בדין איסור בל יראה בתערובת חמץ, כתב הטור סי' תמ"ב דלר"א דאיכא איסור לא באכילה איכא איסור דרבנן בלבד בשהיה, ולרבנן דסברי דליכא לאו באכילתו אין איסור כלל להשהותו, ומאידך הביא דהרמב"ם פסק דיש בתערובת חמץ איסור בל יראה, וביאר הבית יוסף בשם "מצאתי כתוב" דהוא תלוי בפלוגתא דרש"י ור"ת בפירוש המילות של אלו עוברין בפסח, דרש"י פירש אלו עוברים בבל יראה, ומבואר דדעתו דאף היכא דליכא כרת באכילתו איכא איסור בל יראה, ור"ת פי' אלו עוברים אלו עוברים מעל השולחן, אבל בל יראה ליכא, דכל היכא דאין כרת באכילתו אין איסור בשהייתו.

ובדעת הרמב"ם יתוש דנחלקו המ"מ והכס"מ אי פסק כרבנן או כר"א, דעת המ"מ דהרמב"ם פסק הל' כחכמים, ולכך כתב שיעור כזית בכדי אכילת פרס, ובכסף משנה וכן בב"י ביאר דעת הרמב"ם כר"א דאיכא לאו בתערובת חמץ, וביאר דאיכא ג' שיעורים, היכא דאית ביה כזית בכדי אכילת פרס כדרך אכילתו בטיבול חייב כרת, אי לית ביה כבא"פ אפי' כשאוכלו בעין אין בו לאו, והיכא דכשאוכלו בעין יש בו כבא"פ, אבל כשאוכלו כדרך אכילתו בטיבול אין בו כבא"פ נחלקו חכמים ור"א, ובזה פסק הרמב"ם כר"א דחייב מלקות, ומה שכתב שיעור כבא"פ הוא דאם כשאכלו בעין אין בו כבא"פ - פטור על אכילתו.

ובדין בל יראה נמי נחלקו, דהמ"מ (ד' ח') כתב דאין עובר אלא כשיש בו כבא"פ דומיא דאכילתו, ומה שלא ביאר הרמב"ם הכא שיעורו דסמך על מה שביאר בפרק א' בדין אכילה, והביא דהרמ"ך כתב שאע"פ שאינו עובר באכילתו חייב בביעורו שהרי יש כזית חמץ שם, ואע"פ שהוא מעורב בכמה זיתים עובר על קיומו, ובכסף משנה פסק כרמ"ך, וביאר דהא דאינו לוקה על אכילתו הוא משום שאין בו כדי שיעור חיוב, אבל מ"מ יש על אכילתו שם אכילת איסור (ויש בו דין חצי שיעור אסור מן התורה - כס"מ פ"א ה"ו), ולכך עובר על התערובת בבל יראה מאחר שיש כאן כזית, מה לי שיהא בכדי אכ"פ או יותר מאכ"פ, ומבואר דלדעת הכס"מ אינו תלוי כלל בחיוב על אכילתו, אלא כיון שיש כאן כזית חמץ בתוך התערובת עובר על שהייתו.

אלא דבבית יוסף בביאור דברי הטור שהביא דעת הרמב"ם כתב, דאם אין בו כבא"פ אפי' כשאוכלו בעין אינו עובר עליו בבל יראה, וכתב דמפני כך לענין לעבור עליו בבל יראה כתב סתם תערובת חמץ עוברים עליו, משום דסתם כותח הבבלי כשאוכלו דרך אכילתו דהיינו ע"י שמטבלים בו אין בו כבא"פ, ואם אוכלו בעיניה יש בו כבא"פ, והלכך מאחר שיכול לבא ע"י אכילתו לידי מלקות עובר עליו בבל יראה, ומבואר כסברת המ"מ דרק היכא דאפשר לבא לידי איסור גמור בשיעורו חייב לבערו, וביותר דתמה הב"י על הטור וכתב ומ"מ היה לו לרבינו לפרש דלהרמב"ם נמי אם החמץ שבכותח כ"כ מועט, דאפילו כי אכיל ליה בעיניה לית ביה כבא"פ, כיון דלית ביה איסור תורה אינו עובר עליו בבל יראה, ומבואר דהיה פשוט לב"י דאי לית ביה לאו על אכילתו אין איסור בשהייתו, עד שמקשה על הטור למה לא פירש כך להדיא, והוא נגד סברת הרמ"ך שהביאו בכס"מ, ואף דאחרי כן הביא סברת הרמ"ך בדעת הרמב"ם, הביאו בשם "מצאתי כתוב", ומשמע דהב"י עצמו לא פירש כן דעת הטור.

ואולי לא כתב הב"י כן אלא בדעת הטור דפי' דאיסור אכילה חמור מאיסור שהיה, ודעת הטור עצמו דאף לר"א אין איסור בל יראה, ולכך אף שהביא הטור דדעת הרמב"ם דאיכא איסור בל יראה, סבר הב"י דהבו שלא להוסיף עליה, שלא אמר כן אלא במקום שעובר על אכילתו, אבל היכא שאינו עובר על אכילתו אין איסור בשהייתו, אבל הב"י עצמו בדעת הרמב"ם פי' כרמ"ך דאיסור שהיה חמור מאיסור אכילה, ואף במקום שאינו עובר על אכילתו דאין בו כבא"פ כלל, עובר על שהייתו דס"ס יש כאן חמץ, ואפשר דאפי' לרבנן סבר כך הרמ"ך, דהא כשאין בו כבא"פ מודה ר"א לרבנן, ואפ"ה כתב דעובר על בל יראה.

ועי' בפמ"ג בפתיחתו לסימן זה דהקשה הסתירה בין דברי הב"י בדעת השו"ע לדבריו בכס"מ שהביא לפי' הרמ"ך, ומסיק דאף הרמ"ך כיון כביאור הב"י הכא, ואף דאין בו כדבא"פ בדרך אכילתו בטיבול יש בו כבא"פ כשאוכלו בעין, ורק כה"ג עובר בבל יראה.

ונמצא בזה ג' שיטות - דעת הטור דרק היכא דיש איסור כרת על אכילתו איכא איסור בל יראה, דעת המ"מ וכן פי' הב"י דברי הטור בפרוש דעת הרמב"ם דתלוי באיסור אכילה, דכל היכא שעובר על אכילתו חייב לבערו, דעת הרמ"ך דכל היכא שיש בתערובת כזית אפי' מעורב באלף חייב לבער.

ולענין הלכה כתב הגאון דדברי הרמ"ך עיקר, וכן כתב השעה"צ (א') דהכס"מ הסכים עם הרמ"ך, ומסתמא כשהעתיק בשו"ע דעת הרמב"ם ג"כ כוונתו כן, כלומר דאף דבב"י לא הביא דברי הרמ"ך להדיא, מ"מ נקטינן כמו שביאר בכס"מ.

יוסף ויצמן - קרית ספר

בנפסל מאכילת כלב אחר ו' שעות וקודם פסח

כ' השו"ע סי' תמ"ב ס"ב: הפת שעיפשה ונפסלה מלאכול הכלב אינו חייב לבער, ובמשנ"ב סק"ט ודוקא שעיפשה קודם זמן איסורו, דאם עיפשה אחר זמן איסורו וכו' מ"מ חייב לבער, עכ"ל.

ובשעה"צ סק"כ כתב וז"ל: עיין במקו"ח שכ' דוקא אם נתעפשה בפסח גופא, אבל קודם פסח אף שהוא לאחר שש מותר לקיימן וליהנות מהן לאח"פ, ועיין בשו"ע הגר"ז [ומבואר שם להדיא להחמיר מלאחר שעה ו']. ולא נתבאר כוונת השעה"צ אם בא לפרש סתימת דבריו במשנ"ב דזמן איסורו היינו תוך הפסח, ולא כפשטות לשון הגמרא, וכדברי המקו"ח ודלא כגר"ז, או שסתם כגר"ז ולא כמקו"ח.

וביותר דלקמן בסעיף ט' ובמשנ"ב ס"ק ל"ט כ': ר"ל שנפסל מאכילת כלב **קודם זמן איסורו**, דאם **קודם פסח** לא נתקלקל רק מאכילת אדם **ובתוך הפסח** נתקלקל ביותר עד שאינו ראוי לאכילת כלב היה חייב לבער, כיון שבשעה שהגיע **זמן חיוב הביעור** היה ראוי עדיין לאכילת כלב, עכ"ל. והלשונות סותרים לכאן ולכאן. ואפשר"ל דנקט הדין לכו"ע דלהקל צריך שקודם ו' נפסל מלכלב, ולהחמיר דוקא בנפסל רק בתוך פסח ממש, וה' יאיר עינינו.

בדין ניירות שדיבקו בחמץ

סימן תמ"ב ס"ג בהג"ה: ולכן מותר לדבק ניירות בחלון תוך ל' לפסח, ויש מחמירים אם נראה מבחוץ. ובמשנ"ב סס"ק י"ז כ' מיהו אם נעשו קודם ל' יום לכו"ע אין לחוש אף שנראה מבחוץ, מפני שבודאי נתקשו ומאיסי, ודמי לפת שעיפשה עד שנפסל מאכילת כלב, עכ"ל. ומבואר דהמחלוקת בתוך ל' יום באופן שלא נפסל מאכילת כלב [וכ"מ קצת בביאור הגר"א שכ' המקור למתירים מדין בלוע שבכלים עיי"ש].

וצ"ע דבביה"ל העתיק לדינא הכרעת הפר"ח כדעה ראשונה דאין קפידא אם נראה מבחוץ כיון שנתייבש ובזה נפסל מאכילת כלב, עכת"ד. ומבואר דהמחלוקת אף בנפסל מאכילת כלב, [ודעה שניה אוסרת משום שניכר החמץ אף שנפסל מאכילת כלב, וצ"ב].

והאמת שבפר"ח בסק"א הביא שנחלקו הרמב"ם והראב"ד בטעם ההיתר, שהרמב"ם כ' שמותר משום שאין צורת החמץ עומדת, והראב"ד השיג שמותר משום שנפסל מאכילת כלב עיי"ש.

וצ"ב דהפר"ח בסק"ג כ' שהעיקר כדעת הרב המגיד שקירב ד' הרמב"ם לכונת הראב"ד, וכ' דקולן של סופרים המוזכר בש"ס לאיסור היינו בעיניה קודם שדיבקו בו הניירות, אבל אם דבקו בו ניירות בחלון אפילו נראים מבחוץ ואפילו שהנייר בעצמו מיתקן בכך, כיון שנתייבש קודם שעת הביעור תו ליכא קפידא בדבר, שהרי נפסל מלאכול לכלב, וזה ברור, עכ"ל. וא"כ מה שהעתיק הביה"ל ד' הפר"ח הוא כד' הרב המגיד, ודלא כסתימת ד' המשנ"ב שבקודם ל' לכו"ע מותר כיון שנפסל מאכילת כלב, וצ"ע.

ובדוחק אפש"ל בכונת המשנ"ב דקודם ל' הוא בודאי נפסל מאכילת כלב, ובתוך ל' נחלקו בסתמא שצורת החמץ עומדת אם הוא נפסל כבר מאכילת כלב או לא, ודו"ק.

[ומש"כ הפר"ח בד' המ"מ שנפסל מאכילת כלב אינו כתוב בלשון המ"מ, רק שדימה לעריבה שנתן לתוכו עורות שנפסד והבאיש, ובפשטות הוא נפסל מלכלב, ועיי"ש בחזו"א שפירש שנפסל מאכילת אדם לחוד עיי"ש].

נפתלי זהבי - ברכפלד

בדין תערובת חמץ

בתערובת חמץ רבו המקרים, וכן רבו הדברים הצריכים לעמוד על ביאורם לאור שיטות הראשונים, ובעזה"י נבוא לבארם, ותורף הדברים מתבארים ע"פ פי' הפרמ"ג בהקדמה הכללית לה' פסח, וכן בהקדמה לסי' תמ"ב בשו"ע או"ח.

המקרים, האחד תערובת חמץ שרובה חמץ ומיעוטה שאר אוכלים בהא לא עסקינן, כיון שרובה חמץ לא בטלה ברוב והוי כחמץ בעין. ואם יש כזית חמץ בתערובת זו מסתבר שהיא נאכלת בכדי אכילת פרס, וחייב כרת ועובר על בל יראה. הסוג השני תערובת שרובה שאר אוכלים אלא דיש בה כזית בא"פ, פי' כאשר אוכל את התערובת נאכל בתוכה כזית חמץ בזמן א"פ. הסוג השלישי תערובת שרובה שאר דברים ויש בה כזית חמץ אלא דמפוזר בתוכה, ואם אוכל את התערובת לא אוכל בתוכה כזית חמץ בכא"פ אלא יותר מזמן של א"פ, ובשני הסוגים שהם השני השלישי שאני תערובת של מין במינו ממין בשאינו מינו. הסוג הרביעי שאר אוכלים שהתערב בהם רק "טעם" חמץ, ולא ממשו של חמץ.

ויש לעמוד בכל המקרים הנ"ל. חדא, האם לא בטל החמץ ברוב שאר אוכלים, ועוד יש לעמוד דאפי' אם נימא דלא בטל ברוב משום דאיירי במין באינו מינו שנותן החמץ טעם באינו מינו, ומורגש הטעם בו ולא בטל דטעם כעיקר, התינח לענין איסור אכילה שכאשר אוכל מרגיש טעמו, משא"כ בחמץ דאסור גם משום איסור בל יראה ובל ימצא גם כאשר לא אוכל את החמץ אלא משההו, צריך לעיין האם לא יתבטל ברוב כיון שלא ניכר בטעמו דהרי לא אכלו, ולאידך גיסא שמא במקום שלא בטל ברוב ואסור לאכלו גם לא בטל כלפי שאר איסורי חמץ. ועוד יש לעמוד במאי פליגי [בפסחים דף מ"ב:] רש"י ור"ת בדברי ר"א בתערובת חמץ במקום שאין כזית בכא"פ ולא בטלה ברוב, דלר"ת חייב ר"א רק מלקות על אכילה ולא עובר על בל יראה, דהריבוי "כל מחמצת" רק לענין אכילה, ולרש"י חייב ר"א גם לענין איסור בל יראה, וטעמו דר"ת לאו משום דבטל החמץ ברוב לענין בל יראה כיון דלא אוכל ולא מרגיש טעם וכנ"ל, אלא דאע"פ דלא בטל הריבוי לר"א רק לענין אכילה ולא לענין בל יראה. ונבוא בעה"י לבאר הדברים לאור שיטות הראשונים, ולאחמ"כ את שיטת השו"ע באיזה שיטה בחר.

בראשונה נבאר את שיטת רש"י בתערובת של מין באינו מינו, הנה רש"י ס"ל דטעם כעיקר לאו דאורייתא, וכאשר הביא בכמה מקומות [פסחים דף מ"ה. ד"ה ור"ע, חולין דף צ"ח: ד"ה לטעם כעיקר] ובתרי אנפי, חדא במקום שיש רק טעם ולא ממשו של איסור [פסחים דף מ"ד:], כגון בנזיר דילפינן ממשרת ענבים, וביאר רש"י כגון שרה ענבים במים והוציא את הענבים ויש במים טעם יין, חייב רק בנזיר ולא בשאר איסורי תורה משום דלא ילפינן מנזיר, ע"ש. השני במקום שיש גם ממשו של איסור והוא נמחה, כדביאר רש"י את דברי ר"י במסכת ע"ז דף ס"ז: דאר"י כל שטעמו וממשו לוקין עליו, וזהו כזית בכא"פ, טעמו ולא ממשו אסור ואין לוקין עליו, וביאר רש"י טעמו פי' כגון שנפל שם חֶלֶב ונימוח אע"פ שנותן טעם מ"מ "בטל ברוב" גם ממשו ואסור מדרבנן [כ"פ רש"י בחולין דף צ"ח: ד"ה לטעם את דברי ר"י], ומוכח בדברי רש"י דאע"פ שיש בתערובת זו ממשו של איסור שנמחה כזית בכא"פ מ"מ בטל מדאורייתא, ומוכח כן דרישא דדברי ר"י איירי בכזית בכא"פ ובהא איירי סיפא, אלא דברישא איירי בממשו של איסור שלא נמחה, ובסיפא בממשו של איסור שנמחה.

ומדברי רש"י מבואר דס"ל דאע"פ דיש בתערובת ממשו של איסור (שנמחה) וניכר בטעמו בטל ברוב מדאורייתא, כיון דטעם כעיקר לאו דאורייתא, ולכאורה יש לברר אמאי בטל ברוב הרי ניכר בטעמו, וצ"ל דאע"פ דניכר בטעמו לאו הוכר האיסור קרינן כיון שלא יכול להוציא ולהפריד את האיסור מההיתר, דמעורב בתערובת ולא ניכר, והא דניכר בטעמו ע"י אכילה הוי רק ידיעה שיש איסור, מ"מ כיון שלהפרידו אינו יכול הוי תערובת ובטל ברוב, דידיעת האיסור בלא האפשרות להפרידו לא עשהו ניכר האיסור בתערובת [כסברה זו כ' הפרמ"ג בפתיחה כוללת לה' תערובת ח' השלישי פ"ג ד"ה והנה מה שהחליט הפר"ח].

ולפי"ז יש להק' לדברי רש"י אמאי ס"ל לר"י טעמו וממשו לוקין עליו באוכל כזית מהאיסור בכא"פ, כיון דהממש של האיסור לא ניכר וא"א להפרידו לא הוי כהוכר האיסור, א"כ שיבטל האיסור ברוב ואמאי לוקה, דהוכר בטעמו ללא אפשרות להפרידו מהאיסור לאו הוכר האיסור הוא. ואין לחלק ולומר דס"ל לרש"י דהוכר בטעמו ללא אפשרות להפרידו הוי כהוכר האיסור ולא בטל ברוב ממשו של איסור, והא דבנמחה האיסור בטל ברוב דהוי כטעם היוצא מחתיכה של איסור, וכציר ורוטב דאתרבי מהטמאים לרבות היוצא מהאיסור, ולא כממשו של איסור כיון שנמחה בטל שם ממשו של איסור מיניה, ובציר אמרינן שבטל ברוב אע"פ שהוכר בטעמו כיון דבטל שם "יוצא מהאיסור" דבטל לשאר התערובת [עיין תשובות רע"א ק' סי' קס"ו], פשוט וברור שאינו כן, דאיסור מחוי לא בטל שם איסור מיניה, כדקתני בפסחים דף ל"ה: המחהו לחמץ וגמעו ענוש כרת, ולא צריך לרבותו לכרת מ"הטמאים" שמרבה ציר, וכן הוא בכמה מקומות בש"ס המחה חלב וגמעו חייב (ומ"מ לרבותא קמ"ל משום צורת האכילה דגמיעה כאכילה לחייבו), וא"כ הדרא קו' אמאי לר"י דס"ל טעם כעיקר לאו דאורייתא אמאי לוקה באוכל כזית איסור בכא"פ בתוך התערובות, וביאר הפרמ"ג [בפתיחה הכוללת לה' פסח הח' השני פ"א ד"ה השיטה הראשונה, וכן ביאר החוו"ד יו"ד סי' צ"ח סק"ב] דנאמרה "הלכה למשה מסיני" דלוקה ולא בטל בתערובות, אולם הלכה זו נאמרה רק כאשר האיסור בעין ולא נמחה, ובנמחה לא נאמרה ההלכה, ולכך בטל האיסור ברוב כשאר איסורי תורה, וחוכך הפרמ"ג שם לומר דאם האיסור בעין ולא מכירו ולא נמחה ואין כזית בכא"פ, אסור כחצי שיעור שאסור מהתורה אע"פ דלא לוקה, דההלכה נאמרה דאיסור בעין לא בטל גם במקום שליכא כזית בכא"פ, ודייק כן ברש"י שם שכ' דהוי כשתי אכילות, ולא כ' שבטל האיסור ברוב מהתורה ע"ש. ונראה דווקא במקום שיש כזית אלא דלא כדא"פ (ובמנחת כהן פליג וס"ל ברש"י דלר"י לוקה בכזית בא"פ דווקא בעין "ומכירו", ועיין בפרמ"ג שהביא שיטתו).

לאור הדברים דלעיל בתערובת חמץ שיש בה כזית בכא"פ בחמץ "שלא נמחה" בתערובת של מין באינו מינו, האוכלו בכרת אע"פ שלא מכירו משום ההלכה למשה מסיני דתערובות איסור בכזית בכא"פ לא בטלה ברוב, אע"פ דס"ל טעם כעיקר לאו דאורייתא, ולענין איסור בל יראה נמי עובר, דכל איסור ל"ש אכילה ול"ש שהייה לא בטל בתערובת מה' למ"מ, ומוכח כן, דרש"י ביאר במשנה [פסחים דף מ"ה.] אלו עוברין פי' בבל יראה, כותח הבבלי, ו"כותח" הוי תערובת חמץ מין חמץ בשאינו מינו, דמערב פרורי לחם במי חלב ומלח ומים [עיין טור סי' תמ"ב], ובכותח פליגי במשנה האם לוקה ר"א ורבנן במקום שאין כזית בכא"פ, אולם במקום שיש כזית בכא"פ קתני בגמ' דף מ"ד. דחייב גם לרבנן [וכבר העמיד הפרמ"ג דאיירי בפרורי חמץ בעין רק שלא מכירן, דאי בחמץ נמחה לרבנן בטל גם בכזית בכא"פ], ולרש"י ס"ל דאם חייב על אכילתו חייב גם לענין בל יראה כמבואר במשנה דאלו עוברין, מוכח דגם לענין בל יראה לא בטל החמץ בתערובת מהלכה למ"מ, ובאמת מסתבר דכיון דנאמרה הלמ"מ דכזית בכא"פ בעין ולא מכירו "לא בטל", ל"ש לאיסור אכילה ול"ש לענין בל יראה, דאמאי נחלק דלא האכילה גורמת שלא הי' בטל אלא גזיה"כ הוא. ועוד אפשר מתרי טעמא דנימא לענין ב"י וב"י נמי עובר, אפי' את"ל דנאמרה הלכה רק לאכילה ולא לשאר איסורין, חדא דיש מהראשונים דכ' דטעמה דההחמירה תורה בב"י וב"י בחמץ מבשאר איסורים, דכיון דלא בדיל מניה שמא יבא לאכלו ובפרט דהוי איסור כרת, א"כ ה"נ כיון דיש על תערובת חמץ זו איסור אכילה בכרת ממילא גם יש איסור בל יראה דשייך טעמא שיבא לאכלו, ועוד דשיטת רש"י דהוקש שאור דראיה לאכילה, וכיון דחייב על אכילתו ה"נ חייב על ב"י (עיין פרמ"ג פתיחה כוללת לה' פסח ח"א פ"א אות ט' דכ' שני טעמים אלו, וטעם אחרון ביאר כן ברש"י).

ובתערובת של מין במינו אע"פ דיש כזית בכא"פ בעין ולא מכירה בטלה, ובאוכלה לא עובר עליה מדאורייתא דההלכה נאמרה רק בתערובת מין באינו מינו ולא במין במינו [כן ביאר הפרמ"ג בשיטת רש"י שם], אולם להלכה פסק

רש"י כר"י דבמין במינו לא בטל במשהו, א"כ לרש"י גם בתערובת זו איכא איסור אכילה בכרת כיון דלא בטלה ברוב.

ואם אין בתערובת כזית בכא"פ במין באינו מינו בחמץ שלא נמחה ס"ל דאיכא איסור תורה, ולא בטל הכזית בתערובת נמי מהלכה, דכן דייק מרש"י בע"ז כנ"ל, אולם המנחת כהן פליגי וס"ל דאם ליכא כזית בכא"פ בטל החמץ ברוב, ולפרמ"ג דאיכא איסור אכילה איכא נמי איסור בל יראה, דס"ל דלרש"י הוקש ב"י לאכילה וכנ"ל.

ובחמץ שנמחה בתערובת בהא פליגי ר"א ורבנן ברישׁ אלו עוברין כגון בתערובת דכותל, וכן כ' רש"י בפי' דף מ"ג. ד"ה מאן תנא ופליגי בין שיש כזית בכא"פ ובין אין כזית בכא"פ כיון שהחמץ נמחה בטל ברוב לרבנן (פרמ"ג פתיחה כוללת לה' פסח פ"ש אות ט' בדברי רש"י), והא דאמרינן בגמ' דף מ"ד. דלרבנן בתערובת כותח בכא"פ גם רבנן מודו דווקא בחמץ שלא נמחה, אבל בחמץ שנמחה לא דרק בחמץ שלא נמחה נאמרה הלכה שלא בטל, אולם בנמחה בטל ולא נאמרה הלכה, ובהא פליגי רבנן ור"א לרבנן לא עובר באכילתו על איסור תורה דבטל, ולר"א אתרבי "מכל מחמצת" דלוקה על "עירוב" חמץ, וכיון דאתרבי תערובת חמץ ללקות עליה בכל אנפי לוקה דקרא לא חילק א"כ, במקום שיש כזית בכא"פ לוקה, וקרא קמ"ל דלא בטל, דס"ד דבטל קמ"ל דלא, ובמקום דליכא כזית בכא"פ ולוקה, קרא קמ"ל תרתי, חדא דלא בטל ברוב, ועוד דלוקה, אפי' שלא אכל כזית חמץ אלא כזית מהתערובות משום דההיתר מצטרף לאיסור, לומר דאע"פ שאכל רק חצי זית חמץ וחצי זית של היתר מצטרף להחשיבו לשיעור אכילה דילקה כאוכל כזית חמץ, כן מבואר בגמ' דף מ"ד. (וכן ברש"י מ"ג: ד"ה אין). ולענין בל יראה פליגי רש"י על ר"ת (תוס' דף מ"ב. ד"ה אלו) בדברי ר"א, דר"ת הק' דכל מה דאתרבו מ"כל מחמצת" דוקא לאכילה אתרבו, אולם לענין ב"י לא אתרבי, דלשון דקרא הוי כל מחמצת "לא תאכלו", ואין לתרץ דברי רש"י דס"ל דכל בל יראה טעמו לאיסור משום לתא דאכילה, וכיון דאסור באכילה בל יראה נמי איכא, דכ"ז במקום שיש באכילתו כרת חמיר, ובו אסרינן משום בל יראה שמא יאכלנו, אולם בתערובת חמץ דאתרבו מ"כל מחמצת" רק ללאו אתרבי ולא לכרת, וכדברי הגמ' דף מ"ג. דאתמעיט מכרת לא אסרינן משום בל יראה. ובפרמ"ג ביאר את שיטת רש"י שהוקש שאור דראיה לאכילה, ולכל מילי הוקש ראיה לאכילה, דכל דבר שאסור לאכלו אסור להשהותו, וציין הפרמ"ג (בהקדמה לסי' תמ"ב) לגמ' בביצה דף ז': לב"ה דילפי' ביעור מאכילה. והביא עוד את דברי הלבוש בסי' זה שהביא ב' שיטות, חדא דס"ל דתערובת חמץ רק מדרבנן אסור, והוא כשיטת התוס' דאין איסור תורה דב"י וב"י, וי"א שחייב לבער מהתורה דאכילה ושהיה כהדדי, והוא כשיטת רש"י שהוקש ביעור לאכילה.

ועתה צריך לברר שיטת רש"י בתערובת שליכא בה ממש חמץ רק טעמא, כגון בישל חתיכת חמץ בבשר או ירקות והוציאה דהוי מין באינו מינו בפחות משישים דיש בה טעם, שדינו לסוברים דטעם כעיקר דאורייתא, בודאי כאשר אוכל כזית מתערובת זו איכא איסור אכילה וכן כרת, דס"ל לרש"י דטעם כעיקר פי' דכל ההיתר שיש בו טעם נהפך לאיסור (רש"י דף מ"ד: ד"ה חייב וד"ה מפת), כלומר דאע"פ דנפח ושיעור חתיכת החמץ הוי כזית ונפל לחמישים ותשע כזיתים של ירקות, ופשוט דהטעם המפוזר בכל כזית חתיכת ירק הוי רק 59/1 ולא יותר, דודאי לא מוציאה חתיכת החמץ טעם יותר מכמות שיעורה ונופחה של חתיכה, מ"מ כיון שבכל חתיכה וחתיכה מורגש הטעם היתר שבה נהפך לאיסור [וכן ס"ל לר"ת בגדר טעם כעיקר], א"כ בודאי האכילה בכרת, ולענין ב"י וב"י נמי עובר כיון דכל תערובת זו הוי איסור חמץ משום הך דינא דטעם כעיקר פשוט דעובר על ב"י בתערובת שכולה איסור חמץ, ולא שייך למימר בה דרק כאשר אוכל ניכר בטעמו ואסור, אבל כאשר משהה לא ניכר בטעמו ולא יאסר משום דבטל ברוב, זה אינו כיון דכל היתר שבתערובת נהפך לאיסור כל התערובת הוי חמץ, ובודאי בכלהו איסור חמץ עובר על בל יראה, דלא שייך שיבטל ברוב היתר כלפי איסור בל יראה דליכא רוב היתר דכולה איסור, ומוכח דס"ל כן לרש"י דכ' בדף מ"ה. ד"ה ור"ע דרבנן דפליגי על ר"א בכותח ס"ל דטעם כעיקר לאו דאורייתא, מוכח דאם טעם כעיקר דאורייתא גם לרבנן עובר, ולרש"י פי' עובר הוי גם בב"י כפי' במתניתין. אולם כ"ז לסוברים טעם כעיקר דאורייתא, אולם רש"י פסק דטעם כעיקר לאו דאורייתא אלא בטל הטעם ברוב, א"כ מדאורייתא בתערובת שיש בה רק טעם חמץ בטלה ברוב ומותרת, ומדרבנן אסורה.

השיטה השניה שיטת ר"ת, שטעם כעיקר דאורייתא, וע"י הטעם הדין הוא שהיתר שנכנס בו הטעם נהפך כולו לאיסור, וכבר נתבאר (בפי' דברי רש"י) פי' דאע"פ דנפח החתיכה שיוצא ממנה טעם האיסור הוא כזית שנתן טעם בחמישים זיתים של היתר, ונכנס בהם טעם בכל כזית וכזית רק אחד חלקי חמישים טעם איסור, דינו שכל הזיתים נאסרים לגמרי שההיתר שבהם נהפך לאיסור. כן פי' הרא"ש (חולין פ"ז סי' ל"א) דברי ר"ת, והוסיף הרא"ש שם דלר"ת גם לקולא אמרינן טעם כעיקר, כגון בעיסת אורז ויש טעם דגן, דיוצא אדם ידי חובתו בפסח כיון דע"י הטעם הדגן שנתן באורז נהפך כולו למין דגן, וכן חייבת בחלת.

ולשיטת ר"ת בכל תערובת של מין חמץ באינו מינו, ונתן החמץ טעם בשאר התערובת, אע"פ דהוציא את החמץ ונשאר רק טעם עובר באכילתו כזית מהתערובת על כרת, וכמו דיוצא ידי חובת מצה, וכ"ש דיש בתערובת כזית ל"ש בכא"פ ול"ש שלא בכא"פ חייב כרת, ולר"ת לא צריך בתערובת חמץ ממש כדי לחייבו וסגי בטעם, וכ"ש ביש ממש, אלא דלפי"ז יש לבאר את דברי הגמ' בכותח [פסחים דף מ"ד.] דנחלקו ר"א ורבנן באוכל כזית חמץ בתערובת הכותח שלא בכא"פ, ומודים רבנן לר"א באוכל כזית בכא"פ דחייב, וק' דכיון דתערובת חמץ בכותח הוא מין באינו מינו לר"ת, כיון שנתן החמץ טעם בתערובת נהפך ההיתר לאיסור, ולוקה על כזית מהתערובת אפי' שאין שם ממשו של חמץ, א"כ אמאי פליגי רבנן על ר"א בכותח שלא לוקה באוכל כזית מחמץ פחות מכא"פ, הרי יש טעם וילקה אפי' אכל כזית מהתערובת עם טעם החמץ ללא ממשו של החמץ כלל, וכן מאי שייך לומר מודים רבנן לר"א ביש כזית באכ"פ, מה צריך לכזית הממשו באכ"פ כלל. וביאר הפרמ"ג (פתיחה כוללת פ"ש אות י') דס"ל לר"ת כדברי הטור דבכותח טעם חמץ בתערובת הוי טעם קיוהא, פי' שאינו טעם חשוב שנאמר בו טעם כעיקר, אלא רק שע"י שהוכר בטעמו לא בטל (פרמ"ג א"א סי' תמ"ב סק"א). ונבאר את הדברים, דטעם כעיקר אמרינן רק בטעם שבאיכותו מורגש בשאר התערובת, אבל אם לא יורגש כ"כ או משום דהוי טעם חלש בממשו, וכאשר נתן טעם ויתערב בשאר חתיכות בטל תקפו והרגשתו קלושה, לא אמרינן בו טעם כעיקר. וכן במקום שיש שישים בשאר תערובת ומורגש עדיין הטעם, נמי אמרינן דכיון דיש שישים הרגשת טעמו קלושה, ולא אמרינן בו טעם כעיקר, דחידוש התורה שטעם הוי כמו העיקר הוי רק במקום שיש טעם חשוב ולא קלוש, וה"נ בכותח החמץ נותן טעם חלש ולא איכותי, ולא אמרינן בו טעם כעיקר [בפרמ"ג סי' תמ"ב א"א ציין לרז"ה על הרי"ף שביאר בכותח דע"י שהתערב החמץ בתערובת שאר דברים אינו נותן טעם חמץ אלא טעם חדש של חמץ, ותערובת טעמים אחרים שיש בכותח, וממילא הטעם החשוב שנרגש הי' טעם חדש. וצ"ל ברז"ה דלכאורה דיש טעם קלוש של חמץ ולא מורגש כ"כ מחמת שאר הטעמים, ובהא לא אמרינן טעם כעיקר].

ומ"מ אע"פ דלא אמרינן בו טעם כעיקר, כלומר לר"ת שההיתר שבו נהפך לאיסור, מ"מ דינו שלא בטל ברוב, דע"י שמורגש טעמו הוי כהוכר באיסור ולא בטל, ודין זה הוי חידוש דס"ד שהוכר באיסור בתערובת, פי' רק במקום שאפשר להפרידו את האיסור המעורב בתערובת משאר תערובת ההיתר, וכדס"ל לרש"י (בשיטה המבוארת ראשונה), והכא הרי לא יכול להפרידו, מ"מ כיון דע"י אכילתו מרגיש בטעמו ידיעתו זו הכרתו, ולא בטל איסור בתערובתו במקום שהוכר, וחידוש זה גם ללא דין התורה דטעם כעיקר, דהרי בטעם קיוהא לא אמרינן בו טעם כעיקר כנתבאר.

ולפי"ז מתבאר בכותח אמאי פליגי רבנן על ר"א לר"ת במקום שאין כזית בכא"פ, דבכותח לא אמרינן טעם כעיקר דהוי טעם קיוהא, ולכך כדי לחייבו צריך ממשו ולא סגי בטעמו, ולכך במקום שאין כזית באכ"פ לרבנן פטור ממלקות, דלא אכל כזית באכ"פ של איסור, ומודים חכמים לר"א במקום שיש כזית בכא"פ דלוקה כיון שאכל כזית חמץ בכא"פ, ומ"מ לא בטל הכזית בתערובת משום דע"י טעמו אע"פ דהוי טעם קיוהא הוי כהוכר האיסור [בחמץ] ולא בטל, ולר"א גם במקום שאין כזית באכ"פ גם לוקה מ"כל מחמצת" לרבות עירוב חמץ, דקרא לחיובו בה גם במקום שאין בכא"פ משום "דהיתר מצטרף לאיסור".

היוצא לר"ת בתערובת חמץ שיש טעם כגון במין באינו מינו, חייב על כזית מהתערובת אפי' שאין בה ממשו של חמץ, וכ"ש במקום שיש ממשו של חמץ ל"ש כזית בכא"פ ול"ש שאין כלל כזית, דהיתר שבה נהפך לאיסור חמץ ממש, ובמקום שאין טעם חשוב אלא טעם קיוהא דלא אמרינן בו טעם כעיקר, על טעם לבד לא יתחייב, אולם אם יש ממשו של איסור לא בטל ברוב ע"י טעם הקיוהא, כנתבאר במקום שיש כזית באכ"פ חייב במקום שאין פליגי ר"א וחכמים, ובתערובת של מין במינו פסק ר"ת דבטלה ברוב כשיטת חכמים דפליגי על רש"י (תוס' פסחים דף ל'. ד"ה רבא), הילכך במקום שיש ממשו בין יש כזית בכא"פ ובין אין בתערובת יבש ביבש בטל ברוב, ובתערובות של לח בלח בעי שישים כדברי רבא [בחולין דף ז'].

ולענין בל יראה וב"י בתערובת הנ"ל במקום שיש טעם חשוב שנאמר בו טעם כעיקר, דינו לר"ת שההיתר נהפך לאיסור, א"כ כל התערובת שיש בה טעם הוי כולה חמץ, וכמו שעובר על אוכל כזית מתערובת זו ה"נ עובר בב"י וב"י כיון דהוי ככזית חמץ ממש, אמנם בפרמ"ג (פרמ"ג פתיחה לסי' תמ"ב) חוכך לומר דגם אם נימא דע"י טעם כעיקר ההיתר נהפך לאיסור לא יעבור על ב"י וב"י, ונבאר את דבריו, דלר"ת דילפינן ממשרת טעם כעיקר קרא לחדש אתא דההיתר נהפך לאיסור, ולא לחדש דע"י הטעם לא בטל הממש שהוא אינו מינו ברוב המין האחר משום שהוכר בטעמו, דלר"ת לא צריך קרא לזה, וכדחזינן דגם בטעם קיוהא דלא נאמר בו דין טעם כעיקר לא בטל ברוב ממשו כיון דע"י טעמו הוכר איסורו [וכן לר"ת לא צריך קרא דמשרת לומר דטעם חשוב נמי כחתיכת איסור, דזה נתרבה מ"הטמאים" לרבות ציר וכ"ש טעם (תוס' חולין דף קי"ד), א"כ קרא דמשרת רק לומר בו דההיתר נהפך לאיסור, ונאמר קרא רק אחר דאמרינן דלא בטל בטעם ברוב, אז נתחדש דמאחר שלא בטל נהפך ההיתר לאיסור, אולם לו יצוייר במקום שבטל הטעם ברוב א"א לומר דההיתר נהפך לאיסור כיון שבטל ברוב, ולא קיים בתערובת טעם איסור אלא טעם היתר, ולפי"ז יש לבאר דשאני טעם חמץ באיסור אכילה לאיסור בל יראה, דלענין אכילה תערובת שיש בה טעם חמץ לא בטלה משום דע"י שאוכל הוכר איסורו ע"י טעמו, ולא בטל החמץ ברוב ["טעימתו זו היא הכרתו"], משא"כ לענין איסור ב"י וב"י דאינו טועם לא נאמר בו הוכר האיסור, דהרי לא אוכל שנאמר בו טעימתו זו היא הכרתו, א"כ במקום שלא הוכר האיסור בטל ברוב, ובזמן שבטל החמץ ברוב לא נאמר בו דין היתר נהפך לאיסור, ולכך לא עובר על ב"י וב"י גם לר"ת [והביא שם הפרמ"ג דכעין סברא זו לחלק בין איסור אכילה לאיסור ב"י וב"י, כ' הר"ן בשיטת הסוברים דתערובת חמץ במשהו שלא בטל רק לענין איסור אכילה, ולענין איסור הנאה בטלה וליכא איסור הנאה, משום דלענין איסור אכילה טעימתו זו היא הכרתו, משא"כ בהנאה שלא אוכל ולא טועם בפועל החמץ ברוב]. אולם צידד הפרמ"ג לאסור גם בב"י ובב"י לר"ת, חדא משום דמקישים "ביעור לאכילה". ועוד משום דכל איסור בל יראה משום לתא דאכילה, ובמקום שעובר על אכילתו לוקה נמי משום ב"י וב"י. ואין להקשות על דבריו דהרי ס"ל לר"ת דלר"א בכותח עובר רק על אכילה ולא על ב"י [תוס' ריש פי' אלו עוברין], דשאני כותח דאין בו טעם חשוב, ואין איסורו משום טעם כעיקר, אלא דנתרבה לר"א מ"כל מחמצת" רק למלקות ולא לכרת, ולר"ת ילפינן ביעור מאכילה רק לחמץ גמור דחייב בו "כרת". וכן כל איסור ב"י משום לתא דאיסור אכילה "של כרת", ולא של לאו, ולכך הכא בתערובת שיש בה טעם חשוב שנאמר בו טעם כעיקר, וההיתר שביצו נהפך לאיסור, הוי כחמץ גמור וחייב עליו כרת, וכמו"כ עובר עליו על ב"י וב"י.

ובתערובת של כותח שאין בה טעם חשוב ולא אמרינן בה טעם כעיקר שההיתר שבה נהפך לאיסור, אלא רק אמרינן בה דע"י הטעם לא בטל ממשו של חמץ בתערובות, משום דע"י טעמו הוי כהוכר האיסור במקום שיש בתערובת זו כזית בכדי אכילת פרס, א"כ לכו"ע פי' בין לרבנן ובין לר"א כיון שהחמץ שבה לא בטל חייב עליה כרת באכילתה, א"כ עובר גם משום ב"י וב"י וכדלעיל, או משום דמקישים אכילה לביעור, וכמו שעובר על אכילתה גם עובר על ב"י, או דס"ל לר"ת כשיטת הר"ן ולא כהחולקים דאם לא בטל לענין אכילה משום דטעימתו זו הכרתו, גם לענין שאר איסורים לא בטל, ולכן עובר משום ב"י, ובמקום שאין כזית בכא"פ בכותח פליגי ר"א ורבנן, דלרבנן לא לוקה על אכילתה, וכמו"כ צ"ל דלא עובר על ב"י. ואין להק' התינח לענין אכילה דלא לוקה משום דבאיסור אכילה איכא תנאי לחייב דווקא באוכל שיעור כזית, ובמקום דאכל שיעור כזית בזמן של יותר מכא"פ הוי כאוכל שתי אכילות שלא מצטרפות, וכאוכל היום חצי זית ומחר חצי זית, ומשום הכי לא לוקה, משא"כ לענין איסור בל יראה כיון שיש בכותח כזית גם במקום שאין בו אכ"פ נימא שחייב, ואמאי ס"ל לר"ת דלא עובר על ב"י לר"א וכ"ש לרבנן. וצ"ל דס"ל לר"ת דכל איסור בל יראה הוא משום לתא דאיסור אכילה, ובמקום דלא עובר על אכילתו לא עובר משום ב"י וב"י, ולכך נמי לר"א לר"ת עובר ולוקה רק על אכילתו דנתרבה מקרא דכל מחמצת, ורק לאכילה התרבה ולא לענין בל יראה.

השיטה השלישית, היא שיטת הרשב"א דפסק (בתו"ה ב"ד ש"א) דטעם כעיקר דאורייתא [וכן הביא בשם הראב"ד ור"י], אולם ס"ל דאין ההיתר נהפך לאיסור, אלא כ' בכל תערובת שנתן האיסור טעם איסור מדאורייתא, ואם נתן טעם חזק כגון באיסורי נזיר בענבים ששרם במים, ונתנו טעם בחוזק כאילו שיש שם רביעית יין ממש, לוקה דווקא בנזיר, וכן בקדשים אם נתן טעם גדול כאילו נמחה ממשו של חתיכת הקדשים לוקה, וביאור הדברים שכיון דס"ל דאין היתר נהפך לאיסור בעי כמות טעם כאילו נמחה גוף איסור, כלומר טעם בנפח חתיכת כזית ללא הצטרפות של היתר, ובמקום שיש טעם בנפח של כזית קדשים לוקה, וכן טעם בנפח של רביעית יין בנזיר לוקה, אולם בכזית שיתפשט טעמו בפחות משישים אסור מדאורייתא, דטעם כעיקר דאורייתא, ומעורב בתערובת זו טעם איסור שלא בטל, אלא דלא לוקה דהוי רק כחצי שיעור, דכיון דנפח כזית הטעם התפשט בכל התערובות, בכל חתיכה שאוכל מעורב בה טעם רק 59/1 של איסור בשאר היתר, ולכך לא לוקה. והא דכ' דגם בנפח של טעם חזק כגון כזית לוקה רק בקדשים ונזיר ולא בשאר איסורים, משום דהביא בשם הראב"ד דכיון דילפינן מנזיר או מגיעולי עכו"ם דטעם כעיקר דאורייתא, הוי לימוד מק"ו או במה מצינו שנאמר בו שאין מזהירין מהדין, ולכך אין לוקין עליו במקום שיש רק טעם ולא ממש (וכן הובא ברשב"א חולין דף צ"ח: בשם הראב"ד), אבל במקום שיש ממשו של איסור כגון כזית בכא"פ לוקין, אע"פ שלענין שלא בטל ברוב נמי ילפינן מנזיר, מ"מ במקום שיש ממשו של איסור הוי רק גילוי מילתא דלא בטל מנזיר, אולם במקום שאין ממשו של איסור לומר דטעם כעיקר, והוי חידוש ולא גילוי מילתא, ולכן מנזיר לא ילפינן רק לאיסור ולא ללקות דאין מזהירין מהדין.

וכן ביאר הראב"ד דברי ר"י דאמר בע"ז טעמו וממשו בכל האיסורין לוקה משום שיש כזית איסור בכא"פ, דילפינן גילוי מילתא מנזיר שלא בטל ברוב ולוקה, וטעמו ולא ממשו דיש רק טעם אסור מדאורייתא ולא לוקה, משום דאע"פ דילפינן מנזיר שאסור מדאורייתא דטעם כעיקר, אולם לא לוקה משום דאין מזהירין מהדין (דברי הראב"ד שהובא הם חלקם בתוה"ב וחלקם בחידושי הרשב"א לחולין).

ומדברי הראב"ד שהביא הרשב"א מתבאר תוכן ושורש הילפותא דטעם כעיקר מנזיר וגעולי עכו"ם, דהנה כ' הרשב"א בת"ה דכל הא דבעי ילפותא לטעם כעיקר הוי רק במקום שיש תערובת ובטל הטעם ברוב, אולם אם הטעם נמצא לבד ללא תערובת אסור מדאורייתא מקרא ד"הטמאים" לרבות צירן, וה"ה טעמם, דהטעם יוצא בחתיכה ע"י מוהל שבתוכה, ובדבר לח לא נפרד הטעם "מהלח", אלא מתערב יחדיו (אג"מ יו"ד א' סי' מ"א). וכל הילפותא מנזיר הוי במקום שהטעם בתערובת, ולא בפני עצמו דבטל ברוב [לרשב"א, עיין ת' רע"א ק' סי' קס"ו], וילפינן מנזיר תרתי, חדא דטעם הוי כמו עיקר, פי' כמו ממשו של איסור, ועוד דע"י שמורגש טעמו הוי כהוכר האיסור ולא בטל [טעימתו זו היא הכרתו]. וא"ת דניליף רק דלא בטל ברוב, וממילא יתחייב מקרא דהטמאים לרבות צירן וכן טעמם, ז"א דבאמת צירן בטל ברוב, וללא קרא דנזיר טעם לאו כלום אלא רק "הציר", דמוליך הוי איסור, הוי דיוצא מהאיסור כאיסור דילפינן מהטמאים, אולם במקום שבטל ברוב בכלל האיסור, וקרא דנזיר חידש "דטעם" הוי כעיקר ולא ציר. ולפי"ז מתבארים היטב דברי הראב"ד הנ"ל דבמקום שיש ממשו של איסור ויתערב מין באינו מינו, ילפינן מנזיר לכל איסורים שבתורה, ולוקה גם בשאר איסורים, דנזיר הוי "גילוי מילתא" לכל התורה, משום דבמקום שיש ממשו של איסור מתחייב על "ממשו", וכל מאי דילפינן מנזיר הוי רק דטעם לא בטל ברוב, "דטעימתו זו הכרתו", והוי כהוכר האיסור, ולכך לוקה גם בשאר איסורים כיון דהוי רק גלוי מילתא שלא בטל ברוב, ולא נתחדש איסור חדש בחפצא דנאמר בו אין מזהירין מן הדין, משא"כ במקום שאין ממשו של איסור כגון בחתיכת איסור שנפלה לקדרה, והוציא את חתיכת האיסור ונשאר רק טעם האיסור, האוכל תערובת זו לא ילקה משום דמקרא דנזיר ילפינן חידוש דטעם הוי כחפצא של ממשו של איסור, ונתחדש חפצא חדש של איסור, וילפינן רק לאיסורא לשאר איסורי תורה, אולם לא ילקה דאין מוזהרין מהדין, וא"א למילף ללקות מנזיר. וזה ביאור דברי ר"י בע"ז דף ס"ז. טעמו וממשו כזית בכדי אכילת פרס לוקה, דאיירי במין באינו מינו ולא בטל "ממש", בשאר איסור דילפינן מנזיר לכן לוקה דהוי גילוי מילתא מנזיר, דטענתו זו היא הכרתו, "טעמו ולא ממשו" אסור ואין לוקין עליו, פי' אסור מדאורייתא דטעם כעיקר ילפינן מנזיר, אולם לא לוקה דא"א למילף מנזיר למלקות דאין מזהירין מהדין, דקרא חידש בנזיר דטעם הוי כעיקרו וממשו של איסור (וכעין הבנה זו ביאר הגר"ח).

ומדביאר הראב"ד וכן הרשב"א בדברי ר"י דטעמו וממשו דלוקה משום דילפינן מנזיר דטעם כעיקר, ולא בטל ברוב דטעימתו זו היא הכרתו, ולולי קרא דנזיר גם ממשו שהתערב באינו מינו אע"פ דנתן טעם בטל ברוב, מבואר דבמקום דלא נאמר טעם כעיקר אע"פ דיש ממשו של איסור בטל ברוב, כגון במקום דיש טעם קיוהא דלא הוי טעם חשוב דנאמר בו טעם כעיקר, דרק במקום דאמרינן טעם כעיקר התחדש דלא בטל ברוב, דלא כשיטת ר"ת דס"ל דגם במקום דלא אמרינן טעם כעיקר אמרינן טעימתו זו היא הכרתו, ולא בטל ברוב גם בטעם קיוהא, והרשב"א והראב"ד פליגי וס"ל דאם לא אמרינן טעם כעיקר בטל ברוב גם ממשו של איסור עם טעם הקיוהא, ובהא אמרינן אע"פ דמרגיש בטעמו הקלוש כיון דא"א לו להפריד האיסור לא הוכר האיסור בכך, ורק מקום שטעם כעיקר תורה דע"י טעמו נקרא הוכר האיסור ולא בטל.

לפי"ז לשיטת הרשב"א והראב"ד בתערובת חמץ של מין באינו מינו במקום שיש כזית בכא"פ, כיון דטעם כעיקר א"כ לא בטל החמץ ברוב וחייב כרת וכן לוקה, דע"י הטעם לא בטל החמץ בתערובת, דילפינן מנזיר דלא בטל וכנתבאר, ובמקום דאין כזית בכא"פ אע"פ דיש טעם ולא בטל החמץ בתערובת, מ"מ אין כזית בכא"פ, ובהא פליגי בכותח ר"א ורבנן, דלרבנן לא לוקה דאכל רק חצי שיעור, דיותר מכא"פ אין האכילות מצטרפות, ולר"א יליף מ"כל מחמצת" דלוקה דהיתר מצטרף לאיסור ללקות, פי' דשאר התערובת של שאר אוכלים מצטרפים לחצי זית של חמץ ולוקה, ובמקום דאין טעם חשוב אלא טעם קיוהא דלא אמרינן טעם החמץ בטל ברוב, וגם לר"א לא חייב האוכלו כיון דבטל, דס"ל לראב"ד ולרשב"א דבמקום דלא אמרינן טעם כעיקר אמרינן ביטול ברוב, ולא אמרינן טעימתו זו הכרתו (פרמ"ג פ' כוללת פסח ח"ש פ"א א' י"ג), וכן פשוט לענין תערובת של מין במינו דפסקינן כרבנן דבטל ברוב ופטור מדאורייתא על תערובת זו.

ולענין ב"י וב"י בתערובות הנ"ל, אם יש כזית בכא"פ בתערובת של מין בא"מ דעובר האוכלו בכרת דעובר נמי בב"י וב"י, דס"ל לראב"ד דאע"פ דנתחדש דמשום טעם כעיקר לא בטל החמץ ברוב, דטעימתו זו היא הכרתו, וטעימה שייך רק באכילה, מ"מ חזינן דס"ל לראב"ד דגם באיסור שלא אכילה שלא טועם נמי לא אמרינן ביטול ברוב, כגון איסור הנאה דכ' בכותח (הובא בראש ע"ז פ"ה סי' ל') "דאסור בהנאה", ובהשגות בדפי הרי"ף בפסחים כ' דכותח לא בטל החמץ שבו משום דטעם כעיקר, מבואר דגם במקום שלא טועם את החמץ נמי לא בטל החמץ כלפי שאר איסורים, כגון בכותח באיסור הנאה, וה"נ נימא גבי ב"י וב"י דעובר כיון דההחמץ לא בטל, דטעם כעיקר, ולא צריך לטעם דהוקש אכילה לביעור, וכן לא לטעם דב"י עובר במקום שיש כרת על אכילתו, דאיסור ב"י משום חומר איסור אכילה שבו שלא ישהנו כדי שלא יאכלנו ויתחייב בכרת.

רשת כוללי ערב
אליבא דהלכתא
שע"י ישיבת חברת אהבת שלום

ובתערובת מין בשא"מ ואין כזית באכ"פ, כיון דיש טעם וטעם כעיקר, ולכך לא בטל החמץ בתערובת, נחלקו ר"א ורבנן גבי כותח, דלר"א לוקה מ"כל מחמצת", ולרבנן דלא דרשי "כל" לא לוקה אלא איסור דאורייתא מיהא איכא דאוכל חצי שיעור, ולעניין ב"י וב"י מספ"ל האם ס"ל לראב"ד כרש"י ולר"א דלוקה על אכילתו עובר נמי על ב"י משום דהוקש ביעור לאכילה, או כר"ת דלא מקשינן אכילת מלקות לביעור, ולא עובר על ב"י רק באכילה שיש בה כרת. ואולי אפשר יותר דס"ל כהר"ן על הרי"ף דכ' גבי כותח דגם במקום שלא לוקה על אכילתו כלל משום דלא אכל כזית באכ"פ, מ"מ עובר על ב"י דיש כזית בכותח זה, אע"פ דיותר מכא"פ עובר, דגבי אכילה צריך לאכול באכ"פ, דשלא בזמן כזה הוי שתי אכילות, משא"כ לעניין ב"י וב"י דלא אוכל עובר, דמ"מ יש כזית חמץ בכלי, ולא ס"ל דכל שלא עובר על אכילתו לא עובר על ביעור דב"י משום לתא דאכילה, ואולי ס"ל כן גם לראב"ד, ולא מצאתי שיטת הראב"ד מפורשת בזה, ובתערובת של מין במינו פסק כרבנן דמין במינו בטל, ולכך לא עובר על אכילתו במקום שיש רוב אפי' כזית בכא"פ בלא ניכר, ומדרבנן בעי שישים אטו במין באינו מינו.

השיטה הרביעית שיטת הר"ן (הובא על הרי"ף בחולין דף צ"ח:) דאם התערב "ממשו" של איסור בתערובת של אינו מינו, לא בטל במקום שנותן טעם מדאורייתא, ובמקום שאין שם ממשו של איסור אלא רק טעמו, כגון בזרק את חתיכת האיסור ונשאר שם רק טעמו, בהא נחלקו רש"י ור"ת, דר"ת ס"ל טעם כעיקר דאורייתא, ולרש"י לאו דאורייתא ואסור בשישים רק מדרבנן, ומתבאר בשיטת הר"ן דאם יש "ממשו" של איסור דינו שלא בטל ברוב, לאו משום טעם כעיקר דילפינן מנסר שלא בטל, אלא משמע דגם לסוברים בשאר איסורין טעם כעיקר לאו דאורייתא כרש"י במקום שיש ממשו בנותן טעם לא בטל [גם ממשו שנמחה דמ"מ ממשו הוי], משום דטעימתו זו הכרתו, ולא בטל ללא הדין דטעם כעיקר, דהרי כי כן גם למ"ד טעם כעיקר לאו דאורייתא, ורק במקום דאין "ממשו" אלא רק "טעמו", בהא פליגי האם טעם כעיקר או לא.

ויש להק' לשיטת הר"ן דס"ל דע"י נתינת טעם של החתיכה האיסור נקרא הוכר האיסור, ולא בטל ברוב "דטעימתו זו היא הכרתו", גם למ"ד טעם כעיקר לאו דאורייתא, דלהא לא צריך קרא למילף ממשרת, שגם ללא הילפותא מנזיר אמרינן כן, ק' גם במקום דיש רק טעם ללא ממש נימא דכיון דהטעם ניכר לא בטל ברוב, דטעימתו זו היא הכרתו גם למ"ד טעם כעיקר לאו דאורייתא, וכן אמאי צריך למילף מנזיר וגיעולי נכרים דטעם כעיקר דאורייתא, נימא דהוי כמו ממשו שלא בטל. וא"ל דס"ד דטעם לאו כלום כזיעה בעלמא, ולכך צריך קרא למילף ד"טעם" כממשו, ז"א דלהא ילפינן "מהטמאים", לרבות צירן ורוטבם, דיוצא מהאיסור כאיסור, ולשיטת הרשב"א והראב"ד אין זה ק' דכבר נתבאר דגם דילפינן מקרא דצירן אסור מ"מ בטל ברוב, ולכן צריך קרא דבמקום שיש טעם נמי אסור, וכן גם במקום שיש רוב לא בטל, אולם הר"ן ס"ל דבמקום שיש טעם לעולם אין ביטול ברוב כדנתבאר, א"כ גם במקום שיש רק טעם ללא ממש כיון דילפינן דצירן אסור מהטמאים, ולציר יש טעם לא בטל ברוב, ואמאי צריך קרא דמשרת, וכן אמאי איכא מ"ד דטעם כעיקר לאו דאורייתא, וביאר רע"א (בת' ק' סי' קס"ו) דס"ל לר"ן דגם במקום שאין רוב והציר הוי בתערובת אינו אסור, דקרא ד"הטמאים" לרבות צירן, דהיוצא מהאיסור כאיסור, רק אם הציר בעין ולא בתערובות, וביאר האג"מ (יור"ד ח"א סי' מ"ב ענף ב') בדרך אחת דציר כיון דהוי דבר לא חשוב לכל תערובת שנכנס בטל, לא משום ביטול ברוב אלא בטל בביטול עיקר לטבל, א"כ גם במקום שניכר בטל, ולכך במקום דיש טעם ונכנס לתערובת בטל, ולולי קרא דטעם כעיקר ס"ד דהציר דיש בו טעם בטל כעיקר לטפל, קמ"ל קרא לחייב משום טעם דהוי כממשו, ולא משום ציר עם טעם.

ולשיטת הר"ן בתערובת שיש בה כזית חמץ בכא"פ במין בשא"מ חייב כרת לכו"ע גם למ"ד טעם כעיקר לאו דאורייתא, משום דבמקום שיש "ממשו" טעמו מכירו, ולא בטל ברוב במקום שהוכר באיסור, ובמקום שאין כזית בכא"פ בהא פליגו ר"א ורבנן כיון שניכר החמץ ולא בטל דניכר ע"י טעמו, אלא דמ"מ אין בו אכילת כזית בכא"פ לרבנן לא לוקה אלא דהוי חצי שיעור, ולר"א לוקה דס"ל היתר מצטרף לאיסור ולוקה כאוכל כזית בכא"פ, וכרת ליכא [כן מפורש בר"ן על הרי"ף ריש פ' אלו עוברין]. ובמקום דיש רק טעם חמץ פליגי, למ"ד טעם כעיקר דאורייתא איכא איסור דאורייתא, ולמ"ד טעם כעיקר לאו דאורייתא איכא איסורא דרבנן, ומדתלי בשיטת ר"ת למ"ד טעם כעיקר דאורייתא, צ"ל דגם לוקה דס"ל לר"ת דלוקה על הטעם.

ולענין ב"י וב"י פשוט דבמקום דיש כזית חמץ בכא"פ עובר נמי בב"י, ובמקום דאין כזית בכא"פ ס"ל לר"ן דגם לרבנן דפליגי על ר"א דבאכילה לא לוקה, לענין ב"י עובר כיון דמ"מ יש כאן כזית ול"ש, ואפי' שלא בכא"פ עובר בב"י דיש כזית, ודין כזית באכ"פ הוי דין באכילה ולא בשהיה, ובהא פליג גם על רש"י וגם על ר"ת דס"ל דלא עובר על ב"י וב"י במקום שאין כרת על אכילתו, דב"י משום לתא דאכילה נאמר, ולרבנן דלא עובר על אכילתו לא עובר על ב"י וב"י [בר"א פליגי רש"י ור"ת באכילה שאין בה כרת אלא רק מלקות, האם הוקש לענין ב"י].

(ג.ב. חזינן דפליגי הר"ן והרשב"א והראב"ד ביש ממשו של איסור בתערובת שאינו מינו שניכר בטעמו שלא בטל ברוב, לר"ן משום דע"י טעמו ניכר ולא בטל גם למ"ד טעם כעיקר לאו דאורייתא, ולרשב"א לא בטל משום דטעם כעיקר דאורייתא, ומדברי הר"ן מתבאר דאע"פ דהטעם לא הוי כממש וכעיקר דהוי חפצא של איסור, מ"מ ע"י הטעם הוכר האיסור ולא בטל במקום שיש ממשו של איסור שנותן טעם, ולרשב"א דס"ל דרק משום דטעם כעיקר לא בטל מתבאר דרק משום דהטעם הוי כחפצא של איסור דווקא אז אמרינן דהוי כהוכר האיסור, דרק בטעם חשוב דנאמר בו טעם כעיקר התחדש דטעימתו זו הכרתו, דס"ל לרשב"א טעימתו זו הכרתו נאמר דווקא בטעם שהוא עצמו איסור, אולם בטעם שלא הוי איסור אלא רק מגלה על ממשו שנמצא כאן בתערובת, לא אמרינן דהוכר האיסור ע"י, דהרי א"א להפריד הממש בפועל שנקרא לו הוכר האיסור, משא"כ באוכל טעם של איסור וטעם כעיקר, א"כ הטעם שאוכל ומרגיש הוא גופא האיסור ונקרא הוכר האיסור, משא"כ אם טעם לאו כעיקר הטעם שמרגיש לאו איסור הוא, אלא רק מכריז ואומר שיש הכא איסור שמוציא ונותן בכל התערובת את הטעם שנרגש, וכיון שכשאוכל טעם לא אוכל איסור לא נקרא הוכר.

והנה הרמ"א בשו"ע [יו"ד סי' צ"ח סעי' ח'] פסק דדברים העשוים לטעם כגון תבלין אינם בטלים בשישים "אם יש טעם", אפי' במקום שיש יותר משישים [פי' דאם יש תבלין "מסתמא" יש טעם ביותר משישים, וה"נ כל מאכל שמורגש בו טעם ה"ה. ש"ך], ובש"ך [שם ס"ק כ"ט] הביא בשם האו"ה כלל כ"ה דאסור רק מדרבנן, והגהת רע"א הביא בשם הר"ן דאסור מדאורייתא. ונראה דתליא בפלוגתא דהר"ן והרשב"א הנזכרים, דהנה לאו"ה דטעם שיש בלמעלה משישים אע"פ שמורגש בטל מדאורייתא, ביאר הפרמ"ג (פתיחה לה' תערובת ח"ג פ"א) דלמעלה משישים הוי טעם קלוש ולא חשוב, ולא אמרה בו תורה טעם כעיקר אע"פ שמורגש, לכך רק מדרבנן נאסר. והר"ן ס"ל דהוי דאורייתא לא פליגי, וס"ל דגם בטעם קלוש אמרינן טעם כעיקר, דהר"ן מספ"ל בכלל האם טעם כעיקר דאורייתא או דרבנן, ומ"מ כ' דאם מורגש הטעם לא בטל אפי' באלף, דאזיל לשיטתו דאמרינן הוכר איסור בטעמו ע"י שמורגש, אע"פ דטעם כעיקר לא דאורייתא, משא"כ לרשב"א ולראב"ד דאמרינן הוכר האיסור בטעימתו רק אם טעם כעיקר במקום שיש יותר משישים לא אמרינן טעם כעיקר, ולכך אסור רק מדרבנן, ומדאורייתא לא דאין כאן טעם חשוב כעיקר ומותר. וכן צ"ל דזו היא סברתו של בעל האו"ה. אלא דאם כנים דברינו כל דברי הר"ן דס"ל דבעי דאורייתא דווקא במקום שיש ממשו של איסור, דאז אמרינן הוכר ממשו ע"י שמורגש בטעמו, משא"כ במקום שיש טעם ללא ממשו כיון דשמא טעם כעיקר לא דאורייתא לא אמרינן הוכר בטעמו, דגם שהוכר עדיין טעם לבד שמא לא כעיקר.

ולפי"ז לפרמ"ג [פסח פ"כ ח"ג א'] דציין דס"ל לשו"ע כרשב"א, א"כ לרשב"א במקום שאין טעם כעיקר ס"ל דגם לא אמרינן הוכר איסור ע"י טעימתו, ולכך אף שמורגש הוי רק דרבנן כדברי האו"ה, א"כ ליתא להגהת רע"א לכאורה דהשו"ע לא ס"ל כהר"ן אלא כהרשב"א, וכיון דהטעם מעט שישים הוי טעם קלוש לא אמרינן בו טעם כעיקר, ובמקום דלא אמרינן טעם כעיקר לא אמרינן נמי טעימתו זו הכרתו.

בפרמ"ג בפתיחה לתערובת [ח"ג פ"א] הביא בשם ס' מנחת כהן דהטור דהביא בשם ר"ת [סי' צ"ח דף רמ"ט] דלמעלה משישים אין טעם, ודייק דאם יש הוי דרבנן מדכ' עד שישים, ודחה הפרמ"ג דאייתו שמא הטור סתמא קאמר דיותר משישים אין טעם, אולם במקום שמורגש הטעם גם ביותר משישים הוי דאורייתא. ונראה דהפרמ"ג לשיטתו אזיל [פתיחה לה' פסח ח"ג] דס"ל בשיטת הטור בר"ת דגם במקום דליכא טעם כעיקר כגון בכותח דיש רק טעם קיוהא בעלמא, אמרינן טעימתו זו הכרתו כשיטת הר"ן, ולא בטל הממש בתערובת, ולכך ה"נ במקום שיש למעלה משישים דלא אמרינן טעם כעיקר כיון דהוי טעם קלוש, מ"מ לא בטל בתערובת דטעימתו זו הכרתו].

בשיטת הרמב"ם רבו הפירושים האיך פסק בתערובת חמץ בעין באינו מינו במקום שליכא כזית בכא"פ, האם כר"א או כרבנן לענין אכילה וכן בל יראה, ובפרט לאור שיטתו דפסק דטעם כעיקר לאו דאורייתא (פט"ו מה' מאכלות אסורות ה"ב), דהנה פסק (חמץ ומצה פ"א ה"ו) גבי אכילת תערובת חמץ דחייב מלקות באוכל כותח והדומה לו ולא כרת, דילפינן כן מדכ' "כל מחמצת". בד"א בשאכל כזית חמץ בתערובת בכא"פ, אבל אם אין בתערובת חמץ בכא"פ פטור ממלקות ומכין אותו מכת מרדות. וכבר הק' עליו המפרשים (מ"מ הגהות רמ"ך כ"מ) דבתערובות חמץ שיש בה כזית בכא"פ צריך לחייבו כרת ולא רק מלקות, דהוי כאוכל כזית חמץ בעין, וכן לא צריך קרא ד"כל מחמצת" לרבות חיוב למלקות, דגם לרבנן דלא דרשי כל חייב באוכל כזית בכא"פ בתערובת, ומ"ש מכל איסורין שבתורה כגון חלב ודם דחייב כרת, ולא רק למלקות באוכל באכ"פ ללא ריבוי מיוחד בקרא. ועוד יש להק' דהאיך פי' הרי"ף והרא"ש דהרמב"ם פסק כר"א, הרי בפירוש כ' דאם אין בתערובת כזית בכא"פ פטור ממלקות כרבנן, ולר"א חייב מלקות גם במקום שאין כזית בכא"פ, ובאמת הראב"ד בהשגה פי' דברי הרמב"ם דפסק כרבנן, וכן משמע בהגהות רמ"ך [בב"י בסי' תמ"ב ביאר את פי' הרי"ף והרא"ש ברמב"ם, ובהמשך בעה"י נביא ביאורו]. והשתא ניזל בדרך הרמ"ך וכהבנת הראב"ד דהרמב"ם פסק כרבנן, ובאמת במקום שאין כזית בכא"פ לא לוקה אלא הוי רק איסור דרבנן. וצ"ל דליכא כלל איסור דאורייתא אפי' דחצי שיעור, כיון דס"ל לרמב"ם טעם כעיקר לאו דאורייתא א"כ בטל החמץ ברוב, ולא ניכר ע"י טעימתו דטעם כעיקר דרבנן [פרמ"ג פ' כוללת פסח ח"ב ס"א אות ב' בשם הפר"ח והמנחת כהן, והביא שם בשם הרלב"ח דחולק וסובר דבמקום שיש כזית בכא"פ אלא דאכל בזמן של יותר מכא"פ איסור דאורייתא יש], ולענין ב"י וב"י פסק [פ"ד ה"ח] דבתערובת חמץ כגון כותח עובר בב"י וב"י, והביאו הכ"מ והמ"מ את פי' הרמ"ך דבכותח יש כזית בכא"פ, אלא דאין דרך לאכלו בכא"פ כיון דעשוי לטיבול ולא לאכלו בפני עצמו, ולכך גבי אכילה כיון שאכלו יותר מכא"פ פטור ממלקות, ואפי' אם יאכל בא"פ גם פטור כיון דאין דרך אכילה בכך, אולם לענין ב"י כיון דלא אכלו אלא משההו ויש שם כזית מ"מ עובר אע"פ דליכא כזית בכא"פ, דתנאי דא"פ הוי דין באכילה, ולענין שה"ה חייב אע"פ דהכזית יותר מכא"פ לא איכפת לן דמ"מ שהה כזית חמץ ועובר. היוצא דלענין אכילה כיון שלא אוכל בכא"פ ליכא איסור דאורייתא דבטל בתערובת, דטעם כעיקר דרבנן, ואפי' חצי שיעור דאורייתא ליכא דבטל [משא"כ במקום שאוכל כזית בכא"פ אע"פ דטעם כעיקר דרבנן חייב מדאורייתא משום הלל"מ, דכזית באכ"פ חייב ולא בטל], משא"כ לענין ב"י וב"י עובר מדאורייתא משום דמ"מ יש כזית, ובשהייה ליכא דין כזית בכא"פ דהוי תנאי רק באכילה.

ולדרך זו הק' הפרמ"ג (פתיחה לסימן תמ"ב) כיון דס"ל דטעם כעיקר דרבנן, א"כ בטל הכזית מדאורייתא בתערובת דלא אמרינן טעימתו זו הכרתו [ורק במקום שאוכל כזית בא"פ איכא הלל"מ דלא בטל], א"כ ק' לענין ב"י אמאי עובר במקום שיש כזית ולא בא"פ הרי בטל בתערובת, ובמקום שלא אכלו באכ"פ ליכא הלל"מ דנימא דאם עובר לענין אכילה יעבור לענין ב"י, א"כ בכותח שלא אוכלו באכ"פ הרי פסק בכותח דעובר באכילתו רק מדרבנן, ק' אמאי עובר בב"י וב"י. ובדרך אחת רצה הפרמ"ג לבאר דלענין אכילה בטל החמץ בתערובת, ולענין ב"י וב"י לא בטל משום דלענין אכילה אמרינן בכל חתיכה וחתיכה שאוכל בתערובת זו ניזיל בתר רוב והיתר אכל, ובסוף בחתיכה האחרונה שאוכל נאמר שכבר אכל את האיסור כבר דניזל בתר רוב, משא"כ לענין ב"י וב"י דעובר על שהייתו, ובשהייתו משהה הכל, א"כ בודאי משהה כזית חמץ, ולא שייך למימר ניזיל בתר רובא דלא הוי אכילה דאוכל חתיכה ועוד חתיכה, דבכל אחת אמרינן היתר אכל, והוכיח דכן ס"ל לרמב"ם דפסק לענין תערובת בטומאת משא דלא בטל ברוב מהתורה כיון דנושא הכל יחד ולא מפריד, ונבאר את דבריו דהנה גדר ביטול ברוב בתערובת פי' דמיעוט האיסור בטל ברוב היתר ואינו איסור, וכפשטות הלשון "ביטול". וילפינן כן מאחרי רבים להטות דדיינים [כ"כ רש"י חולין דף צ"ח: ד"ה לטעם], וביאר בגר"ח [על הש"ס סי' קכ"ח] את ביאור הילפותא, דהנה בדיני ממונות בעי שלשה, ובנפשות בעי כ"ג, ובמקום שנחלקו הדיינים אזלינן בתר הרוב, ולכאורה חסר מנין הדיינים דהרי מיעוטם אמרו דלא כהרוב, וליכא פסק מג' או מכ"ג, אלא מוכרח דנעשו כולם כדעה האחת ובטל המיעוט ברוב [הגר"ח ביאר כן כלפי דין רובו ככולו, והיה נראה כלפי דין ביטול ברוב]. וכ"ז אמת הוא לשיטת הרא"ש והרשב"א, הובא בטור ושו"ע סי' ק"ט, בתערובת יבש ביבש חד בתרי בטיל, ומותר לאכול את כל החתיכות יחד, וכלשון הרא"ש [בפ' ג"ה סי' ל"ז] דגזה"כ מאחרי רבים להטות דנהפך האיסור להיות היתר, וכן ס"ל לרשב"א, אלא דפליג "דמדרבנן" אסור גם במין במינו לאכול את כל החתיכות יחד, אולם לשיטת הרמב"ם לאור דברי הפרמ"ג דאין האיסור נהפך להיות היתר, אלא דבכל חתיכה מותר לאכלה מדאורייתא דאחרי רבים להטות, ילפינן מיניה דאמרינן אחר הרוב ניזיל, וחתיכה זו מהרוב והיתר היא, הילכך כ"ז באכילה דאוכל מהתערובת חתיכה ואחריה עוד חתיכה, משא"כ בטומאה שנושא את כל התערובת יחד, וכן לענין איסור ב"י וב"י דמשהה את כל התערובת יחד, א"א לומר ניזיל בתר רובא דמ"מ משהה איסור חמץ, דלרמב"ם אין דין "ביטול" ברוב אלא ניזיל בתר רוב, כן ביאר הפרמ"ג בדרך אחת.

ובב"י ביאר את שיטת הרמב"ם דלא כדפי' הפרמ"ג בדרך הנ"ל, אלא ה"פ דבכותח וכל הדומה לו יש כזית בכא"פ בתערובת, אלא מכיון שדרך הכותח לאכלו ע"י שמטבלים בו מאכל אחר כגון פת וכדומה, ולא אכלו לבדו, הלכך אכלו ע"י טיבולו בזמן של יותר מכא"פ, ואם אכלו לבדו הן אמת דאכלו באכ"פ, מ"מ לאו דרך אכילתו הוי, ובהא פליגי ר"א ורבנן באכלו לבדו ולא ע"י טיבול ואכלו באכ"פ, דלר"א אתרבי באיסור חמץ כזית באכ"פ שלא כדרך אכילתו למלקות מ"כל" מחמצת, ולרבנן פטור דלא דרשי כל, ודייק הב"י דהרמב"ם פסק כר"א וכדכ' הטור [סי' תמ"ב], ודייק בלשון הרמב"ם שכ' בד"א "שאכלו" בכא"פ, ולא כ' בד"א "שיש בו", ולכך פסק באכילה דעובר משום כל מחמצת ומלקות ולא כרת, דאמרו דאכלו כזית באכ"פ שלא כדרך אכילתו, דדרך הכותח בטיבול ולא באכילה, ולענין ב"י וב"י [חו"מ פ"ד ה"ח] פסק דעובר בתערובת חמץ דעובר על ב"י, ולא ביאר אם יש בו כזית בכא"פ בדרך טיבולו, אלא כי כותח וכל הדומה משמע דאפי' אין בו בדרך אכילתו טיבולו כזית באכ"פ אלא רק שלא כדרך אכילתו, ומ"מ עובר על ב"י, וביאר הב"י כיון דבתערובת זו יכול להגיע לידי מלקות עד אכלו שלא כדרך אכילתו דלוקה לר"א, כמו"כ עובר לענין ב"י וב"י. ולביאור הב"י משמע דס"ל לרמב"ם דעובר על ב"י וב"י גם במקום שליכא כרת באכילתו אלא רק מלקות, כדברי רש"י דהוקש ב"י לאכילה לכל מילי, ודלא כשיטת ר"ת דרק לענין אכילה אתרבי מכל מחמצת ולא לענין בב"י וב"י.

והשתא נבוא לבאר האיך פסק השו"ע דכ' תערובת חמץ עוברים עליו בב"י כגון מוריס וכותח וכו', ומדלא חילק אם יש כזית בכא"פ או לא מוכח דאפי' דליכא כזית בכא"פ עובר בב"י, כן ביאר המג"א [ס"ק א' ד"ה ונראה לי]. אולם דווקא שיש כזית אלא דלא הוי בכא"פ דמצטרפים כל חתיכות של החמץ לכזית, אבל במקום דליכא כזית למג"א לא עובר בתערובת זו. ולענין אכילה כ' המג"א דלא לקי על אכילת הכותח משום שאינו בכא"פ [כן הביא בשם הכ"מ וכן בשם הי"א במ"מ], ומבואר מדברי המג"א דהשו"ע פסק כרבנן דפליגי על ר"א דלענין אכילה לא לוקה כיון שאין בתערובת זו כזית בכא"פ, וכשיטת הרי"ף והרמב"ם לביאור הר"מ, ולא כמו שביאר בב"י דפסק כר"א כפי' הטור, ואיירי דאכל כזית בכא"פ שלא כדרך אכילה, וכן כביאור הרמ"ך דס"ל דהרמב"ם פסק כחכמים.

והוסיף המג"א לבאר דפסק השו"ע כרש"י והרמב"ם דאע"פ דליכא כרת באכילתו מ"מ יש בל יראה, ודלא כתוס' דכ' דליכא בל יראה במקום דליכא כרת, ואפי' לר"א דלוקה על אכילתו דהיתר מצטרף לאיסור, מ"מ בל יראה ליכא דאתרבי מכל רק לענין אכילה ולא לענין ב"י וב"י. ונראה להוסיף יותר כדמשמע מדבריו דאפי' שלא לוקה כלל על אכילתו, דהרי בכותח איירי דליכא כזית בכא"פ, ופסק השו"ע כרבנן דלא לוקה על אכילתו, מ"מ עובר בב"י וב"י, מ"מ אע"פ דלא לוקה על אכילתו איסור תורה יש באכילתו משום חצי שיעור, אולם במקום דליכא איסור תורה באכילתו ליכא ב"י כלל, כן מוכח מדברי המג"א, וצ"ל הטעם דכל בל יראה משום לתא דאכילה.

ומוכח כן מדבריו דהוכיח המג"א דס"ל לשו"ע דחמץ נוקשה אין איסור תורה באכילתו מדליכא איסור ב"י וב"י, דפסק השו"ע בסוף סי' תמ"ז דאחר הפסח מותר באכילה, משום דתערובת דלא עבר בב"י לא קנסו רבנן בו אחר הפסח לאסור לאכלו, והוכיח המג"א דמדליכא ב"י וב"י מוכח דלא עובר באכילתו, דאם עובר באכילתו על איסור תורה איכא נמי ב"י וב"י, א"כ מבואר דס"ל בשיטת השו"ע דאם איכא ב"י וב"י מוכח דעובר על אכילה, וצ"ל דהטעם כנ"ל דכל איסור ב"י הוא משום לתא דאכילה, ולכך במקום דליכא איסור אכילה מהתורה ליכא נמי איסור ב"י וב"י וכנ"ל, דס"ל דאפי' ליכא מלקות מ"מ צריך איסור אכילה מהתורה דחצי שיעור, דהרי פסק השו"ע כרבנן דליכא מלקות במקום דליכא כעת בכא"פ, מ"מ פסק דאיכא ב"י וב"י וכרש"י והרמב"ם, ודלא כר"ת דבמקום דליכא "כרת" באכילתו ליכא ב"י.

והשו"ע איירי בתערובות של מין באינו מינו דלא בטל ברוב אלא דליכא שישים ולכך לא בטל, משא"כ במין במינו דאיכא רוב בטל ברוב ולא צריך שישים כדי לבטלו, פשוט דלא עובר על בל יראה ומותר להשהותו "מדאורייתא" (ומדרבנן אסור), וכשיטתו ביור"ד סי' צ"ח שפסק דמין באינו מינו בעי שישים דטעם כעיקר דאורייתא, ומין במינו בטל ברוב מדאורייתא כשיטת הראב"ד והרשב"א ודלא כרש"י, וכן במין במינו בטל ברוב דלא כשיטת רש"י, והנפק"מ בזה [כ' המ"ב ס"ק א'] בהשהה תערובת חמץ של מין במינו ויש רוב וליכא שישים מותר לאחר הפסח "בהנאה", ובאכילה פליגי הפוסקים, עי' מ"ב סי' תמ"ז ס"ק ק"ב, וע"ש עוד בשעה"צ כיון דלא עבר על ב"י וב"י, ובמקום שלא עובר על ב"י לא קנסו אחר הפסח, וכן בתערובת של מין באינו במינו ויש שישים לבטל החמץ, ועבר הפסח והשהה לאחר הפסח, מותר כיון דבטל ולא עבר על ב"י, אולם באין שישים אסור באכילה כיון שעבר על ב"י וב"י, ובמקום שיש כזית אפי' לא בכא"פ [מ"ב סי' תמ"ז ס"ק ק"ב].

ובמקום שיש שישים בתערובת של מין באינו מינו אינו עובר בפסח על ב"י וב"י כיון שבטל, וכן באכילה אינו עובר על חצי שיעור מדאורייתא כיון שבטל, אולם מדרבנן בנתערב בער"פ והגיע פסח הובא בשו"ע דפליגי האם חוזר וניעור בפסח ליאסר במשהו כדין תערובת חמץ שנתערבה בפסח, או דכיון שכבר בטל לפני פסח לא נאמר בו דין חמץ בפסח במשהו, והכריע הרמ"א [סי' תמ"ז סעי' ד'] דתערובת לח בלח לא חוזר וניעור, אבל יבש ביבש חוזר וניעור. ויש דביארו ברמ"א דגם ביבש חוזר וניעור רק במקום שיבשלם, וביבש שחוזר וניעור ל"ש מין באינו מינו ולא שנא במינו, גם במקום שיש שישים כיון דחמץ במשהו לא בטל ואסור באכילה, ואם יבשל את תערובת היבש לפני פסח הוי תערובת שלם שמותר בפסח.

אפרים פלמנבוים - קרית ספר

סימן תמ"ג

מכירת חמץ בשעה שישית

שו"ע סימן תמ"ג סעי' א': חמץ משש שעות ולמעלה ביום י"ד אסור בהנאה, ואסרוהו חכמים שתי שעות קודם דהיינו מתחלת שעה ה', ומיהו כל שעה ה' מותר בהנאה וכו', ומתחלת שעה ו' ולמעלה אסרוהו גם בהנאה, עכ"ד ובבה"ל שם. ופשוט דאז אסור למכור לנכרי, דהמכירה גופא נחשב הנאה, אכן בדיעבד אם מכר מצדד הפמ"ג בסי' תמ"ח במשב"ז ס"ק ו' דמהני עכ"פ

דלאחר הפסח לא יהא נקרא חמץ שע"ע הפסח, וכ"פ בס' בנין עולם בתשו' שואל ומשיב ח"ב ס' מ', וטעמו דהפמ"ג יעו"ש דתלוי בספק דחכמי וניציא שהביא הפר"ח אם בשעה ו' הוי איסוה"נ דמהני להפקיע מדאו' או לא, ונפ"מ אם ביטל בשעה ו', וזה מחלו' רש"י וריטב"א דף ז' לענין מכירה אם דמדאו' המכירה חלה, ומ"מ לענ"ד צ"ע דהא עכ"פ מדרבנן המכירה לא חלה והוי בל יראה דרבנן, דגם משום זה אמרי' דנאסר וכדמוכח מחמץ של ישראל שהפקידו ביד עכו"ם [וע"ע בח' הגאון הגר"ש רוזובסקי פסחים סימן א'], וצ"ל דאפשר דרבנן לא הפקיעו המכירה אפי' מדבריהם, ולענין קידושין הוא דאחמירו, אך לפי"ז גם לענין ביטול נאמר כן, וז"א. ועי"ש בפרמ"ג עוד דנראה דמכירה שאני דידים זוכות, ולכאו' כוונתו כד' הנודע ביהודה דהנכרי זוכה מאליו ולא מכח המוכר [ותלוי בסוג הקנין], ויעו"ש. עוד כתב בבה"ל ויש מאחרונים שמצדדין דאפי' אחר שש נמי בדיעבד אם מכר לא נקרא אח"כ חמץ שעבר עליו הפסח, מאחר דלכמה פוסקים לא עבר על בל יראה עד הלילה, עיין בנודע ביהודה תנינא סימן ס"ג ובשאגת אריה סימן ע"ט, ועיין בשע"ת סימן תמ"ח ס"ק ט"ו ובנ"א בהל' מכירת חמץ שאלה א', עכ"ד. והנה לכאו' נהי דליכא בל יראה, אבל האיך תחול המכירה דהא אינו ברשותו דהוי איסוה"נ מדאו' [ועי' מ"ב ס"ק א' ושעה"צ שם]. ובנוב"י שם כתב דמ"מ הנכרי קונה מצד עצמו, ולכאו' זה צ"ע דהא הדין הוא דאין יכול להקנות דבר שאינו ברשותו, וצ"ל דלדעת הנוב"י ליתא דין זה אלא בקנין הבא מכח המקנה, אכן בנוב"י שם נראה דבאמת הכא בחמץ לא, אך דלא הוי אינו ברשותו אלא דהוי הפקר, וממילא דהוי ממש כזוכה מן ההפקר דמהני. ופשוט. [ובדינא דהפמ"ג בשעה ו' משמע דאם הטעם משום דהוי איסור דרבנן מהני אפי' במכירה מכח מקנה כמו קנין אגב, אבל שם תמך עוד על טעם אחר דמכירה שאני יעו"ש, והמ"ב לא פי' איזה קנין]. ונראה דגם בקנין כסף שבודאי יסודו הוא בהקנאה מבעלים, מ"מ גם אם א"א לו להקנות בתורת קנין כסף מ"מ אם ימשוך הנכרי יחול הקנין מטעם "מתנה" גרידא.

חישוב זמן איסור חמץ

ברמ"א סימן תמ"ג סעי' א' הביא פלוגת' בגדר ב' שעות דתקינו חז"ל אם הוא לפי שעות זמניות או שעות בינוניות [והם לעולם קבועות], ובמ"ב ס"ק ט' כתב דבדיעבד אם לא מכר וההפסד מרובה יש לסמוך אדעה אחרונה, ויש לו שהות למכור עד שעה קודם חצות, והטעם דסמכי' אדעה בתרייתא דעוד לא מטא שעה ו'. הנה לכאו' צ"ע, דהא עכ"פ החפץ אסור בהנאה והאיך תחול המכירה, ולכאו' נראה מזה דספק איסוה"נ הגם דבפועל אינו יכול ליהנות מטעם ספק מ"מ הוי בגדר "ספק", וע"כ לענין דרבנן תלי' להקל. אבל לכאו' י"ל דאמאי הוי דרבנן, דהא הוי ספק דאו' דב"י וב"י. וי"ל משום דהוציאו מרשותו, אבל הא שי' הרמב"ם דמוציא מרשותו לא מהני, דאם הפקיר חמצו אצל אחר עובר מדאו', וי"ל דכל טעמי' דהרמב"ם הוא משום דהנפקד משאיל לו מקום. עוד י"ל דזה גופי' דאפשר למכור זהו גופי' ההנאה ושוב הוי שלו [שו"ר בהגהות רעק"א ז"ל, והדברים צ"ע וכנ"ל]. ועוד אפי"ל עפ"ד הנוב"י הנ"ל דזוכה מעצמו [הגורי], והמג"א מיירי מילתא דאיסוה"נ דאין איסור בהמכירה.

עוד שם בבה"ל, והיכא שהשליך אחר חצות את חמצו לרה"ר אם מותר אחר הפסח לזכות בו, עיין לקמן בסי' תמ"ח בשע"ת ובנ"א הנ"ל ובשדי חמד, עכ"ד. הנה לכאו' אם ביטל כבר אלא שלא בדק בזה הנידון עולה יפה אם יש לנו כאן לקנסו עבור הבל יראה שעבר מחצות עד הזמן שהשליך. דאולי אין ב"י, ואולי לא קנסו על תשביתו וכמו מכירה אחרי חצות. ולהשי' בסי' תמ"ח סעי' ה' במ"ב דחמץ שבדק וביטל נמי קנסו משום לא פלוג, לכאו' ה"נ י"ל דלא פלוג, ודו"ק. אבל אם לא ביטל לא יועיל מה שמוציא מרשותו כדי להפקיע איסור דרבנן עכ"פ [דלא גרע ממפקיד חמצו אצל עכו"ם].

נדב פרץ - רמת בית שמש

בענין מכירה וביטול בשעה ו' ואח"כ עד הלילה

א. יש לעי' בדין דמהני מכירת חמץ אחר שעה ו', אף דעיקר ההלכה דנאסר בהנאה משעה ו' כמפו' בשו"ע סי' תמ"ג ס"א, ושוב אינו מועיל למכור דכבר אינו שלו, מ"מ כ' הבה"ל ד"ה אסרוהו גם בהנאה משמיה דהפמ"ג דאם מכר אחר שעה ו' מהני עכ"פ לענין קנס שאחר הפסח דמותר, דלענין זה יסמוך אש' שאינו עובר בלאו דבל יראה ובל ימצא עד הלילה, וממילא לא קנסוהו אחר הפסח כפי המבו' לק' סי' תמ"ח ס"ג דקנסא דאחר פסח הוא רק למי שעבר אב"י וב"י דאורייתא.

והשאלה היא דלעיל סי' תל"ד ס"ב נפסק בשו"ע 'וטוב לחזור ולבטלו פעם אחרת ביום י"ד סוף שעה חמישית קודם שתגיע שעה שישית, שמשתגיע שעה שישית נאסר ואין בידו לבטלו', ומדוע מכירה לגוי כן מהני אחר שהגיע שעה שישית, ואפי' לענין קנסא דאחר פסח אין לו להועיל כיון דסו"ס החמץ ברשותו לעבור עליו, והוי בכלל קנסא דרבנן, ומ"ש מכירה מביטול.

ב. הנה הפר"ח סי' תל"ד ס"ב הביא משכנה"ג תשו' בענין מי שביטל חמצו בשעה ו' דנאסר בהנאה מדרבנן, אי מהני לדאו' שלא יעבור בב"י, או נימא שדרבנן מהני לדאו' וגם הב"י דאורייתא עובר, ומסיק דעובר אף בדאו', וראייתו ממקדש אשה בחמץ דרבנן חיטי קורדנייתא דאתי איסור הנאה דרבנן ומפקיע קידושי אשה דאו', וה"נ בהנ"ל דביטולו אינו כלום אפי' לענין ב"י דאו'.

והפמ"ג בפתיחה [פ"ב אות ד'] דן בדידן אי מהני ביטול בשעה ו' לענין קנסא דאחר הפסח, ומתחילה מייתי להפר"ח, ודוחה ראיתו די"ל שלענין קידושין נתינה בעי' וליתא, דמ"מ מדרבנן אינו שווה כלום, ונמצא שהאשה לא קיבלה מהמקדש, אבל לענין חמץ כל שבדאו' אכתי ממונו הוא שפיר מהני ביטולו עכ"פ שלא עובר בב"י, וא"כ יצא דגם במבטל בשעה ו' שנאסר בהנאה מדרבנן, כיון שמדאו' אכתי ממונו הוא שפיר הועיל שלא לעבור בב"י מדאו', ואחר הפסח שרי בהנאה מצד קנסא דחז"ל 'שעבר עליו הפסח', כי לא עבר בב"י דאו' וכמבו' בסי' תמ"ח ס"ג.

חננאל יאקב - רמת שלמה

סוף זמן אכילת חמץ

הנה במ"ב סי' תמ"ג ס"ק ח' כ' לחוש לכתחילה לשיטת המ"א דסו"ז אכילת חמץ נמדד מעלוה"ש לצאה"כ. ולכאו' בהצטרף לזה שיטת התה"ד שנשאר ביום שעתיים רגילות מחצות, יש מקום גדול להקל לכתחילה, דכון דמדאו' שרי לאכול עד סוף שעה ו', ויש כאן ב' צדדים להקל, א' כזמן הגר"א, ב' שיטת התה"ד, הוי ס"ס בדרבנן.

ועכ"פ י"ל דלחשוש לשיטות שעלוה"ש הוא כשעה וחצי קודם הנץ א"צ כלל, כיון דהוי ג' ספיקות בדרבנן, ספק אי עלוה"ש הוא שעה ומחצה קודם הנץ, ועוד ב' הספיקות הנ"ל [כי בודאי כל שנה בזמן תשרי וניסן שעה רגילה גדולה משעה זמנית שמעלוה"ש של תשעים דק'], ולכאו' לכתחילה יש להקל בזה אף למחמירים לגבי ק"ש.

בענין גזירה משום יום המעונן

מבואר במשנ"ב סי' תמ"ג ס"ק ג' דחז"ל גזרו שלא לאכול שעתיים קודם זמן איסורו, גזירה משום יום המעונן. הנה לכאו' גזירה זו לא שייכת כלל בימינו, אך ע"ד הדרש י"ל שגם כהיום יש מקום לגזירה זו אף שיש לכל אדם שעון ואין מתבוננים כלל בחמה, דהנה בתקופת ניסן הדרך שמחליפים השעון משעון חורף לשעון קיץ, והיינו שבמקום שעה שמונה נהיה שעה תשע, והנה כשמפרסמים את סו"ז אכילת חמץ מפרסמים לפי הזמן המעודכן אז דהיינו שעון קיץ, והנה אם יטעה אדם ויחשוב שבשעון קיץ מאחרים השעה ובמקום שמונה נהיה שבע, כמו שעושים באמת בשעון קיץ המשתנה לשעון חורף, הרי אם יראה שמפורסם שסוף זמן אכילת חמץ לפי שעון קיץ היינו עד שעה תשע, הרי הוא בטעותו יאכל עד שעה אחת עשרה כי אצלו היא שעה תשע, ונמצאת תקנת חז"ל שייכת גם בימינו.

דוד מנשה - רמת שלמה

בדין חמץ שאינו שלו - במחלוקת המג"א והגר"א

א. שו"ע בסימן תמ"ג סעיף ב': "ישראל שהיה חמצו של ישראל אחר בפקדון, יעכבנו עד שעה חמישית, ואם לא בא בעליו ימכרנו לאינו יהודי, ואם לא מכרו חייב לבערו בזמן איסורו אפילו אינו חייב באחריותו". ומבואר דחמץ של ישראל אחר שנמצא ברשותו חייב לבערו. והמ"ב בס"ק י"ד הביא מח' בין המג"א לגר"א בביאור הדין, דהמג"א שם סק"ה כתב ע"ז וז"ל: "אע"ג דהוא אינו עובר עליו יבערנו שלא יעבור המפקיד". וכ"כ הב"ח שם. ומבואר דהוקשה למג"א מדוע חייב לבער החמץ, והרי לא קיבל על החמץ אחריות ואינו שלו ורק עומד ברשותו, ואינו חייב בביעור על חמץ שאינו שלו, וכתב ליישב דחייב לבער מדין לאפרושי מאיסורא, ודין הביעור הוא לצורך המפקיד. אכן בביאור הגר"א בסק"ב כתב שיש חיוב לבער גם חמץ של ישראל אחר שברשותו.

ושרש הדברים הוא, דהנה בגמ' דף ה': "לא יראה לך שאור, שלך אי אתה רואה, אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה", ופרש"י וז"ל: "אבל אתה רואה בגבולין של אחרים כגון נכרי, ושל גבוה אם הקדישם לבדק הבית". ומבואר ברש"י דדוקא על חמץ של נכרי אינו עובר בב"י וב"י, אך על חמץ של ישראל אחר הנמצא ברשותו עובר בב"י וב"י. והגר"א שם דייק זאת גם מלשון הגמ' דאמרינן "שלך אי אתה רואה, אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה", ולמה לא אמרו שלך אי אתה רואה, ושאינו שלך אתה רואה, אלא ע"כ דהוי זה מיעוט מיוחד רק על חמץ של עכו"ם ושל הקדש, אך על חמץ של ישראל אחר הנמצא ברשותו הרי הוא עובר בב"י אף שאינו שלו[1].

ובתוס' ה': ד"ה אבל כתבו וז"ל: "הקשה הרב ר' יעקב מאורליינש דהכא לא מצריך תרי קראי למעוטי נכרי וגבוה, דמחד קרא ממעטינן תרוייהו, ובמנחות קאמרי תרי עריסותם כתיבי, חד למעוטי נכרי וחד למעוטי הקדש". ובשאג"א בסי' פ"ג כתב בישוב קושית התוס', דשאני המיעוט דנכרי וגבוה בחמץ, מהמיעוט האמור בדין חלה, דהכא בלאו דבל יראה נאמר ב"לך" שהתורה אסרה שיהא ברשותו רק חמץ שלו, וחמץ של אחרים לא אסרה התורה, משום דקיום החמץ "בבעלותו" הוא החפצא דאיסורא, וחמץ דנכרי וגבוה לא נתמעטו מצד עצמם, אלא הם רק דוגמאות שבהם אין החמץ שלו, ולכך אי"צ רק מיעוט אחד. משא"כ בדין חלה שגם עיסה גזולה חייבת בחלה, ואין תנאי בחיוב חלה שתהא העיסה שלו, וא"כ ע"כ מה דחייב להפריש חלה מעיסה של ישראל אחר, ומאידך עיסת נכרי וגבוה אין בה דין חלה, משום דהוי זה מיעוט מיוחד על עיסת נכרי וגבוה, דנתמעטו מכח שם דידהו, ולכן בעי' פסוק למעט כל דבר בפ"ע.

ובביאור דעת התוס' כתב הבית מאיר בסי' תמ"ג דסברי כמש"נ בדעת רש"י והגר"א, דחמץ של ישראל אחר הנמצא ברשותו עוברים עליו בלאו דב"י, משום דהחפצא דלאוין דב"י וב"י אינו על קיום החמץ בבעלותו, אלא על קיום החמץ "ברשותו", ומעתה ע"כ דמה דשאני חמץ של ישראל המונח ברשותו שעובר עליו בב"י, מחמץ של נכרי וגבוה שנמצא ברשותו שלא עובר עליו בב"י, משום דהוי זה מיעוט מיוחד על חמץ דנכרי וגבוה, ונתמעט חמץ זה מכח השם דידיה, ושפיר הוקשה לתוס' דבעי לזה תרי קראי למעט כל סוג חמץ בפ"ע.

אכן מצינו ראשונים דפליגי על מש"נ בדעת רש"י והתוס' וסברי דחמץ של ישראל אחר המונח ברשותו אינו עובר עליו בב"י, דהר"ן בדף ד'. כתב דחמץ של המשכיר בבית השוכר שניהם לא עוברים בלאו דב"י, המשכיר משום דאינו ברשותו, והשוכר משום דאינו שלו, וכ"כ שם רבינו דוד והמאירי. ומעתה שמעתי להקשות בדברי הר"ן, דבדף ד' כתב דאינו עובר על חמץ של ישראל אחר המונח ברשותו וכמש"כ לעיל, ובחדושיו כאן הביא להקשות כתוס', דמדוע לא בעי הכא תרי מעוטי כמו דמצינו גבי חלה, וצ"ב עליה קושית השאג"א דהכא הכל כלול בזה דלא עובר על חמץ שאינו שלו, ונכרי וגבוה הם רק דוגמאות שבהם אין החמץ שלו, וא"צ לזה תרי מעוטי, וצ"ב.

ב. והנה לדעת הגר"א דחמץ של ישראל אחר המונח ברשותו עובר עליו בלאו דב"י, מבואר דהחפצא דלאוין דב"י וב"י הם על מה דמקיים חמץ "ברשותו", וא"כ צ"ב מדוע חמץ של נכרי וגבוה המונחים ברשותו אינו עובר עליהם בלאו דב"י, והרי לא חסר במעשה העבירה דב"י. וביארו בזה האח' דהמיעוט דנכרי וגבוה הוא בחפצא דחמץ, דחמץ של נכרי וגבוה אינו החפצא דחמץ שעוברים עליו בלאו דב"י [וכחמץ נוקשה שלא עוברים עליו בב"י מדאורייתא], ולכך אף דבמעשה האיסור ליכא נ"מ בין מקיים חמץ של ישראל אחר ברשותו, למקיים חמץ של עכו"ם וגבוה ברשותו, מ"מ נאמר בזה מיעוט בחפצא, דחמץ דנכרי וגבוה לא אסרה התורה, ולפי"ז חלוק הדין שאינו עובר על חמץ שאינו ברשותו, למה שאינו עובר על חמץ דעכו"ם וגבוה, דמה שאינו עובר על חמץ שאינו ברשותו משום דחסר במעשה עבירה, דכל הלאו הוא לקיים החמץ ברשותו. משא"כ מה דאינו עובר על חמץ דעכו"ם וגבוה הוא מיעוט בחפצא דחמץ, דלא זהו החמץ שמוזהרים עליו בב"י וב"י.

והנה בדין חמץ הפקר המונח ברשותו אם עובר עליו בלאו דב"י, כתב במקו"ח (בפתיחה) דאינו עובר עליו בלאו דב"י, והוכיח כן מהא דבעינן להחידוש דעשאן הכתוב ברשותו, והא אף שאינו שלו יעבור עליו משום דהוא ברשותו, וע"כ דאינו עובר על חמץ דהפקר. וכן הוכיחו מהתוס' בדף ד': דכתבו דביטול מהני מדין הפקר, ומוכח דחמץ המופקר ברשותו אינו עובר עליו[1].

ומבואר מזה, דאף לדעת הגר"א דעל חמץ של ישראל אחר הנמצא ברשותו עובר בב"י וב"י, מ"מ על חמץ של הפקר הנמצא ברשותו אינו עובר בב"י. ובפני יהושע בדף ה': כתב ג"כ לחלק בזה וז"ל: "דישראל בישראל חבירו מקרי שפיר לך, דשייך בהו חיובא, משא"כ בחמץ של הפקר דלא הוי חמץ של חיוב כלל". והביאור בזה הוא, דהחפצא דחמץ שעוברים עליו בלאו דב"י הוא רק "חמץ של ישראל", ורק בחמץ כזה עובר עליו גם אדם אחר שהחמץ מונח ברשותו, משא"כ חמץ של הפקר דליכא עלה תורת חמץ של ישראל אינו עובר עליו, והמקור לזה צ"ל דמה דנתמעטו עכו"ם וגבוה אי"ז משום דהוו חפצא דחמץ של נכרי וגבוה, אלא נאמר בה דרק על חפצא של "חמץ של ישראל" עוברים בלאו דב"י. [וצ"ב מדוע א"כ עובר על של נכרי בקבלת אחריות, והרי לדעת הגר"א רק חפצא שהוא "חמץ של ישראל" עוברים עליו בלאו דב"י, ומה מהני לזה אחריות. ומוכרח מזה כמש"נ לעיל בסי' ת"מ דע"י קבלת אחריות, מקבל הישראל זכות בהאי חמץ [כדאשכחן דחשיב שור רעהו לדעת ר' שמעון], וגם זה סגי להחשב "כחמצו של ישראל" לעבור עליו בלאו דב"י].

וכן מוכח ממתני' בדף מ"ו: דאמר ר' יהושע דחלה לאחר שקרא עליה שם, אינו עובר עליה בלאו דב"י, כיון דהוי חמץ דשבט הכהנים, ואם מה שנתמעטו עכו"ם וגבוה הוי מחמת השם דידם, איך ילפינן מזה למעט גם חמץ דשבט הכהנים. וע"כ דמ"הלך" דכתיב בלאו דב"י ילפינן דהחפצא דחמץ שעוברים עליו בלאו דב"י הוא רק "חמץ של ישראל", ומש"ה כמו דניתמעט חמץ של הפקר, כן ניתמעט חמץ דשבט הכהנים, כיון דחמץ זה אינו ברשות אדם מסוים ולא חשיב חמץ של ישראל. [דממון השבט אי"ז כממון השותפין שיש לכ"א חלק בממון, אלא דאיכא רשות ממון של השבט, וכל כהן זוכה לא מכח שמו הפרטי, אלא מכח היותו נכלל בשבט, וזה לא חשיב "חמץ של ישראל", כיון דאינו בבעלות של איש פרטי. ועיין בזה בקה"י ב"ב סי' ל"ג, וזכרון שמואל סי' ט' אות ה'][3].

ג. וכ"ז בדעת הגר"א, אכן לדעת המג"א דחמץ של ישראל אחר המונח ברשותו אינו עובר עליו בב"י, ולדידיה החפצא דלאוין דב"י וב"י הוא במה שמקיים החמץ "בבעלותו", הרי דבפשטות מה שאינו עובר בלאו דב"י על חמץ של נכרי וגבוה משום דאי"ז חמץ שלו, ואין כאן את מעשה העבירה של קיום החמץ בבעלותו, ולא נאמר בזה מיעוט בחפצא דחמץ וכמש"כ לדעת הגר"א.

אכן הצל"ח בדף כ"ט. הקשה על המג"א, דבגמ' שם מבואר דר' אחא בר יעקב יליף שאור דאכילה משאור דראיה, מה שאור דראיה שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה, אף שאור דאכילה שלך אי אתה אוכל אבל אתה אוכל של אחרים ושל גבוה. ופרש"י דס"ל להתיר חמץ של עכו"ם באכילה, כמו שמותר בראיה. והקשה הצל"ח דלדעת המג"א דחמץ של ישראל אחר אינו עובר עליו, משום דהלאו דב"י הוא לקיים "חמץ שלו" ברשותו, וחמץ שאינו שלו לא נאסר להחזיק ברשותו, וא"כ ה"נ נימא לגבי אכילה דלר' אחא בר יעקב יהא מותר לאכול חמץ של ישראל חברו, וצ"ע.

ובביאור דעת המג"א כתב בחדושי הגרש"ר [באות מ"ד] דמוכרח מזה דהא דאינו עובר בב"י על חמץ של נכרי וגבוה שמונח ברשותו אי"ז רק משום דהלאו דב"י הוא לקיים "חמץ שלו" וזה אינו חמץ שלו, אלא דנאמר בזה מיעוט בחפצא, דחמץ שבבעלות עכו"ם וגבוה אין עוברים עליו בב"י, דאי"ז החמץ שאסרה התורה [וכמש"נ לעיל בדעת הגר"א]. ולפי"ז גם לדעת המג"א חלוק הדין שאינו עובר על חמץ שאינו שלו, להא שאינו עובר על חמץ דעכו"ם וגבוה, דמה שאינו עובר על חמץ שאינו שלו, משום דחסר במעשה העבירה, דכל הלאו הוא לקיים החמץ בבעלותו, משא"כ מה שאינו עובר על חמץ דעכו"ם וגבוה הוא מיעוט בחפצא דחמץ, דלא זהו החמץ שמוזהרים עליו בב"י וב"י[4].

ולפי"ז ל"ק קושית הצל"ח, דכל הלימוד של ר' אחא בר יעקב הוא, דחמץ שמופקע מלאו דב"י מותר באכילה, וכ"ז דוקא חמץ של עכו"ם וגבוה שמופקע מלאו דב"י, משא"כ חמץ של ישראל חברו, שאינו עובר עליו בב"י משום דחסר במעשה עבירה, ולא משום דמופקע מלאו דב"י לא ילפינן בג"ש להתירו באכילה.

ומעתה נמצא דלכולהו נאמר מיעוט בחפצא דחמץ דעכו"ם וגבוה, אלא דלגר"א נאמר בזה דהחפצא דחמץ שעוברים עליו בב"י הוא "חמץ של ישראל", ומש"ה הוא דנתמעטו עכו"ם וגבוה. משא"כ למג"א עכו"ם וגבוה נתמעטו מכח שם דידהו [דהוו חמץ דעכו"ם וגבוה], ובחמץ של הפקר לדעת הגר"א לא עוברים עליו בלאו דב"י משום דאי"ז חמץ של ישראל. משא"כ למג"א על חמץ דהפקר לא עובר בב"י משום דחסר במעשה העבירה, דהלאו דב"י הוא על קיום החמץ בבעלותו דוקא.

ועפ"י המבואר שמעתי ליישב את דעת הר"ן [הנ"ל באות א'], ול"ק קושית השאג"א, שהרי גם למאי דסבר הר"ן דלא עוברים על חמץ של ישראל אחר שנמצא ברשותו, מ"מ מה דלא עובר על חמץ דעכו"ם וגבוה אי"ז רק משום דאי"ז חמץ שלו, אלא מחמת שם דידהו, דמיעטה התורה חמץ דעכו"ם וגבוה שאי"ז חמץ שעוברים עליו בב"י [וכדמוכח מקושית הצל"ח], ומשום כך הקשה הר"ן דצריך לה תרי מעוטי.

בנימין גדליהו - רכסים

בענין טעות בשעות

בבאוה"ל סי' תמ"ג ד"ה ויש אומרים הסתפק האם לדעת הי"א שלעולם משערים שתי שעות קודם חצות, האם אמרי' זה גם לחומרא באופן שהזמן של שתי שעות שוות יוצא קודם סוף ארבע שעות זמניות. והכריע להקל

---

1. עוד הוכיח זאת הגמ' מהגמ' בדף ו'. דחמצו של נכרי עושה לו מחיצה, ומשמע דחמץ דישראל חייב לבערו דאע"פ שאינו שלו עובר עליו בב"י כיון דנמצא ברשותו. ובמ"ב בסי' תמ"ג בשער הציון סק"כ כתב עוד להוכיח כגר"א מהא דאיתא בב"ק צ"ח. דחמץ הכל מצווים לבערו ומבואר דעובר על של חבירו. אכן כבר העירו בזה, דהתם מיירי אף באופן שאין החמץ ברשותו, וע"כ דהחובת ביעור התם היא כדי לאפרושי מאיסורא את בעל החמץ. ובאופ"א נתבאר באחרונים דחייב בביעור מכח מצות תשביתו, דדין תשביתו חייל בחפצא דחמץ, ובמצות דחייל דינם בחפצא אם הבעלים לא מקיימים מוטלת החובה על כל ישראל, וע"ע בפני"י בפסחים ה'. שהביא מהתורת חיים שכתב כגר"א, וכן בהצל"ח פסחים ה':.

2. ובפני יהושע בדף ד': ד"ה בא"ד, כתב דרש"י שם פליג על תוס' שכתבו דביטול מטעם הפקר, משום דסבר דגם על חמץ הפקר עוברים בב"י, וכבר הקשו ע"ז מדף מ"ו. במתני' דלא זהו החמץ שמוזהרין עליו דפרש"י דעל ממון השבט לא עובר בלאו דב"י, [ובאמת הפנ"י כתב במק"א לבאר דכונת המשנה שם דיוציא את החמץ מרשותו ומשום כך לא יעבור על ב"י]. עוד יעויין ברמב"ן ברפ"ג דכתב לדון אם עוברים בלאו דב"י על חמץ של הפקר, ולידד לחייבו כיון דיכול לזכות בו וצ"ע.

3. [אכן גם לפי"ז שפיר הקשו התוס' דבענין תרי קראי למעט חמץ של עכו"ם וגבוה, משום דרק לאחר שמיעטה התורה חמץ של עכו"ם וגבוה, י'לפינן דרק על חמץ של ישראל עובר, ובמיעוט אחד הו"א דרק חפצא שם חמץ של נכרי או של גבוה עליו נתמעט].

4. ובגרש"ר העיר דמנ"ל דבר זה, ואיך "מלך" י'לפינן תרי ענייני, אכן כאמור בדעת הגר"א מוכח כן דנאמרו ב' ענינים נפרדים, ובחמץ דעכו"ם וגבוה נאמר מיעוט בחפצא דחמץ, משא"כ בחמץ שאינו ברשותו דהוי חסרון במעשה העבירה. ועל כרחך צ"ל דהבינו חז"ל דלמילה "לך" יש ב' משמעויות, גם שצריך שיהא שלו או ברשותו, וגם למעט חפצא של חמץ דעכו"ם וגבוה.

משום שזמן סעודה היא בסוף שעה רביעית זמנית, ומסתמא אין אדם טועה בזה.

והנה השעה"צ סי' רל"ג סק"ח כ' לענין זמן מנחה גדולה שצריך להוסיף חצי שעה, שמסתמא הוי חצי שעה זמנית דומיא דזמן מנחה קטנה ע"ש, ושוב צידד דסו"ס הטעם משום שאדם טועה בחצי שעה, וא"כ מסתמא הוא חצי שעה שוה כל השנה. והנה ספיקו של השעה"צ הוא לכאו' ממש מה שנסתפק כאן בבאוה"ל. ולכאו' לפי מסקנתו כאן בבאוה"ל שבאמת מצד טעות בשעות צריך להיות שעות שוות, אלא שלדעה קמייתא אזל' בתר זמן סעודה [וסברא זו פשיטא דלא שייכת במנחה גדולה], וא"כ לכאו' לפי הכרעתו כאן היו צריכים לילך במנחה גדולה לעולם אחר חצי שעה שוה. וגם לדעה קמייתא כאן דאזלינן בתר שעות זמניות, היינו דוקא משום שדעה קמייתא אזלא בתר זמן סעודה. אבל הא מיהא דבסברא זו דבטעות אזלינן בתר שעות שוות, יתכן דמודה סברא קמייתא. והנה המנהג במנחה גדולה להחמיר בחורף שממתינים חצי שעה שוה, ובקיץ חצי שעה זמנית, וזה שבחורף ממתינים חצי שעה שוה, אתי שפיר אף לבאוה"ל כאן, דמש"כ הכא דלא אזל' בתר שעות שוות לחומרא, היינו דוקא בגלל מש"כ דאין אדם טועה בזמן סעודה [שתלויה בזמניות], אבל במנחה גדולה פשיטא שאין שייך סברא זו. אבל לכאו' לפי סברא זו, א"כ במנחה שלא שייך זמן סעודה כלל, וליכא אלא חששא דטעות בשעות, שוב אזלינן בתר שעות שוות לכו"ע, וא"כ היה צריך להקל בקיץ לחשב חצי שעה שוה.

אברהם הופנונג - רוממה

ריחא מלתא בחמץ

כתב בביה"ל (סי' תמ"ג ד"ה ואפילו) דאסור להריח בחמץ, וכתב טעם משום דבחמץ ריחא מילתא. ולכאורה צ"ב, דהא דאמרו ריחא מילתא היינו שריח שנכנס בתוך אוכל אחר נחשב ג"כ איסור כיון שאוכל את האוכל עם ריח האיסור, דה"ז כמו שקיבל האוכל טעם מהאיסור, אבל כאן אינו אוכל כלל רק מריח ומנין לנו לאסור זאת, וצ"ע.

שלמה יוסף בביוף - נוה יעקב

שיטת הרמב"ם בחמץ דרבנן ושעת איסורו מדרבנן אי חשיב

הב"י בסימן תמ"ג הביא שיטת רש"י דהמקדש בחמץ מדרבנן (חמץ נוקשה) ובשעה שאסור בהנאה ואפי' באיסור דרבנן כגון שעה שישית, אין חוששין לקידושיו, ולדעת התוס' היכא דהחמץ איסורו מדרבנן ואף בשעה האסורה בדרבנן, חוששין לקידושיו כלומר להצריכה גט, אבל היכא דהחמץ הוי דאורייתא ושעה דרבנן או איפכא, כלומר דחמץ דרבנן ושעה דאורייתא, אין חוששין לקידושיו.

וכתב הב"י דהרמב"ם פ"ה מהל' אישות ה"א סבר כרש"י דאפי' שעה דרבנן וחמץ דרבנן, אין חוששין לקידושיו. וז"ל הרמב"ם: המקדש בדבר שהוא אסור בהנאה כגון חמץ בפסח או בשר בחלב וכיוצא בהן משאר איסורי הנאה אינה מקודשת, ואפי' היה אסור בהנאה מדבריהם כגון חמץ בשעה שישית מיום ארבעה עשר אינה מקודשת, עכ"ל.

ולפי לשון זה אפשר דסבר הרמב"ם כהתוס', כלומר דמיירי הרמב"ם בחמץ גמור דאסור מדאורייתא, ורק היכא דאינו אסור אלא מדרבנן כגון שעה שישית, אפ"ה אין חוששין לקידושיו, אבל בשעה דרבנן וחמץ דרבנן מודה הרמב"ם דחוששין לקידושיו, וא"כ מנין יצא לו להב"י בדעת הרמב"ם כרש"י, דהא אפשר דדעתו היא כהתוס' וכמו שביארנו. ומצאתי שהר"ן על הרי"ף לומד כן בשיטת הרמב"ם דדעתו כהתוס' ודלא כרש"י.

אלא דכתב המ"מ שם ואפי' היה אסור מדבריהם, למדו מאיסור החמץ בשעה שישית שמפורש בפסחים בפ"ד שאפי' בזמן שאיסורו מדבריהם אינה מקודשת, וה"ה לשאר, עכ"ל. וכתב מרן בכסף משנה דמשמע מדברי הרהמ"ג דלדעת הרמב"ם בכל איסורים דהנאה מדבריהם אינה מקודשת, אפי' אין בהן שום צד דאורייתא, וכן נראה שלמד הטור באבן העזר סוף סימן כ"ח. וצ"ע על דבריו, ואין נראה לי כן, דאי הוה סבירא ליה לרבינו הכי, הוי ליה לסתום ולכתוב ואפי' היה איסור הנאה מדבריהם, ולמה לו לפרש ולומר כגון חמץ בשעה שישית, ומדכתב הכי משמע דדווקא בגוונא זו דהחמץ דאורייתא ושעה דרבנן היא דאין חוששין לקידושיו, וכן משמע מדברי הר"ן דזהו דעת רבינו.

וא"כ קשה דלכאורה מרן סותר עצמו, דהא בב"י הכא כתב דהרמב"ם סבירא ליה כרש"י דאפי' חמץ דרבנן ושעה האסורה מדרבנן אין חוששין לקידושיו, ואילו בכסף משנה הביא דהרמב"ם סבירא ליה כהתוס', וא"כ מהי הכרעתו בדעת הרמב"ם.

ובפשטות היינו אומרים דדעתו בדעת הרמב"ם היא כמו שכתוב בב"י, דהוא בתרא לפירוש הכסף משנה. אך במאמר מרדכי הביא גם הוא סתירה זו בדברי מרן, והוסיף להקשות דהב"י שם באבן העזר הביא דהרמב"ם סבירא ליה כהתוס' וכמו שכתב בכסף משנה, וא"כ הב"י באבן העזר והכסף משנה סותרים לדבריו שכתב בב"י באו"ח בהלכות פסח.

וכתב המאמר מרדכי דצ"ל דמאי דכתב הוא נמשך אחר דברי הרב המגיד, כלומר דאין דעתו כן אלא כהר"ן דסבר דהרמב"ם דעתו כהתוס', ומה גם דעתה דברי הב"י באבן העזר הוו בתראי.

א"כ נמצינו למדין דהב"י סבירא ליה דדעת הרמב"ם כהתוס', ודלא כמו שהביא בב"י דסבר כרש"י, כלומר דדעת הרמב"ם הוא דחמץ דרבנן בשעה האסורה מדרבנן, חוששין לקידושיו. ועיין עוד בספר יד אהרן מש"כ בזה.

אלדד פאר - בני ברק

ישראל שהיה בידו חמצו של ישראל אחר בפקדון

שו"ע סימן תמ"ג סעיף ב': ישראל שהיה בידו חמצו של ישראל אחר בפקדון יעכבנו עד שעה חמישית, ואם לא בא בעליו ימכרנו לאינו יהודי, ואם לא מכרו חייב לבערו בזמן איסורו, אפי' אם אינו חייב באחריותו. ובמשנ"ב הביא דעת המג"א בסק"ה דאם היה באפשר לו למכרו, ונתעצל ולא מכרו עד שהצריך לבערו, חייב לשלם אח"כ דמי הפקדון למפקיד אף שהוא שומר חנם דפשיעה הוא, דהו"ל למכרו קדם זמן איסורו. והחק יעקב מחלק בין שומר חנם לשומר שכר, דרק ש"ש חייב אם לא מכר. אבל רוב האחרונים מסכימים דבין ש"ח ובין ש"ש פטור, דכל הדין מכירה הוא מטעם מצות השבת אבידה, דמדין שמירה אינו חייב שלא קיבל עליו אלא לשמור את החפץ שיהא ברשות בעליו ושיחזירנו לו בשלימות, אבל לא קיבל עליו למכרו שהרי אדרבה במכירה זו מוציאו מרשות בעליו, יעו"ש.

ובאבן העוזר מק' על המג"א מסוגית הגמ' בפסחים דף י"ג. שזהו מקור להך דינא במעשה דרבי שאמר ליוחנן חקוקאה להמתין עד שעה חמישית, ואז אמר לו למכור החמץ, ומפרש הגמ' אמר רב יוסף כמאן אזלא הא שמעתא דרבי כרשב"ג, דתנן המפקיד פירות אצל חבירו אפי' הן אבודין לא יגע בהן, רשב"ג אומר מוכרן בב"ד מפני השבת אבידה. הרי מפורש בדברי רשב"ג דמה שמוכרן הוא מדין השבת אבידה ולא מחיובי שמירה.

וראיתי בספר חזון יחזקאל שכתב לתרץ דברי המג"א, דלולי הדין השבת אבידה היה אסור לו למכור את החפץ, שהרי מוציאו מרשות בעליו, ומדין השבת אבידה יש לו היתר למכור, וכיון שיש לו היתר וצריך למכור מדין השבת אבידה שוב יש עליו חיוב גם מדין השמירה, ולכך כשלא מכר חשיב לפשיעה. ונראה לבאר בזה דלדעת המג"א חיוב השמירה הוא בתרתי, גם לשמור על גוף החפץ וגם על הערך של החפץ, ולולי הדין של השבת אבידה היה אסור לו למכור אף שיורד הערך של החפץ, כי עדיין מחויב לשמור על גוף החפץ, אבל מדין השבת אבידה שזהו מצוה ממונית הוא גורם להיתר למכור את גוף החפץ בכדי שלא ירד הערך ויפסיד הבעלים, וכיון שכן שוב מחויב לעשות זאת כי ודאי מחיוב השמירה לשמור גם על הערך של החפץ, ולכך כשלא מכר סובר המג"א דהו"ל פושע וחייב.

ב. והנה בתוס' הביאו מהירושלמי דרבי אמר לו צא ומוכרה בב"ד בשוק, ודקדקו התוס' דאעפ"י שרבי נתן לו רשות אפ"ה צריך בי"ד בשעת מכירה כדי לשומן, ובסו"ד הקשו מהגמ' באלו מציאות דקאמר שם דמיהן ומניחן, ומבואר דאי"צ בי"ד בשעת השומא וגם שיכול לקחת לעצמו, ותירצו דהתם ליכא חשד שהרי הוא מחזיר אבידה. ובפשוטו יש להוכיח מדבריהם כדברי המג"א, ודלא כהאחרונים שכל החיוב כאן למכור הוא מדין השבת אבידה, דאם נאמר דהכא ג"כ כל מה שמוכר הוא רק מדין השבת אבידה, א"כ גם הכא נאמר דאין חשד שהרי הוא מחזיר אבידה, ומוכח דכאן מה שמוכר הוא מן הדין כמש"כ המג"א דחייב לעשות כן מחיובי שמירה. אמנם יש לדחות קצת, דאף שאין חייב כאן אלא מהשבת אבידה, אבל עדיין אם דואג להשיב חפץ שקיבל עליו חיוב שמירה, אף שלמוכרו אינו מחיובי השמירה אלא מדין השבת אבידה, אבל יש עוד מקום לחושדו כיון שמרגיש בזה יותר חיוב לעשותו, משא"כ בחפץ שיש לו בו רק מצות השבת אבידה בזה ודאי דאין מקום לחושדו. ועי'.

ג. איתא בגמ' שם אמר רב יוסף כמאן אזלא הא שמעתא דרבי כרשב"ג, דתנן המפקיד פירות אצל חבירו אפי' הן אבודין לא יגע בהן, רשב"ג אומר מוכרן בב"ד מפני השבת אבידה, ופרש"י כמאן אזלא הא דרבי שהורה למכור פקדון מפני שאבד. ומסיק הגמ' א"ל אביי ולאו איתמר עלה אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן לא שנו אלא בכדי חסרונן, אבל יותר מכדי חסרונן מוכרן בב"ד, וכ"ש הכא דהא פסדי לגמרי, וכתב רש"י דקא פסיד לגמרי שנאסרים בהנאה, ומבואר דכרשב"ג בודאי אתי שפיר, ולמסקנא א"ש אף לת"ק, אבל בודאי גם לרשב"ג.

ובקוב"ש (אות נ"ו) הק' דאיך מפרש הגמ' דשמעתא דרבי כרשב"ג, דא"כ שעה ראשונה אמאי אמר לו המתן דהא נחסר בכל שעה, ולרשב"ג כשיש חיסרון כבר צריך למוכרן אף שלא פסדי לגמרי, והניח בקושיא. ואולי אפשר ליישב ובהקדם מש"כ רש"י בד"ה המתן, וז"ל: שמא יבא ויאכל בעליו, ובד"ה חמישית כתב דמהשתא תו לא אכיל ליה. ואפשר בזה דאף שבכל שעה הוא נהיה יותר זול, וכמש"כ רש"י בד"ה בניסן היה וחמץ בזול, ובא לפני רבי לידע אם ימכרוהו מפני חסרונו של מפקיד. אבל כל זמן שהוא מותר באכילה ויש צד שמא יבא בעליו ויאכלנו אין היתר למכור, ומשום שעד כמה שבדעתו לאוכלו אין לו שום נפק"מ בכך שהחמץ נהיה יותר זול, ושוב חייב לשמור על החפץ בשלימותו, ואין היתר להוציא החפץ משום שהערך יורד, ודוקא בגוונא דרשב"ג שהחפץ עצמו נחסר ומתקלקל בזה סובר רשב"ג שצריך למוכרו, אבל כאן שאם בדעתו לאוכלו אין לו כלל נפק"מ בהוצאת החפץ לכך אסור למוכרו, ורק בשעה חמישית דיותר לא יכול לאוכלו אז צריך למוכרו מפני הוזלת החמץ. ויש להוכיח קצת כן דהא גם בשעה חמישית למה לא נחוש שיבוא בעליו בתחילת שעה חמישית וירצה ליהנות מהחמץ. ובפשוטו היה אפשר דכיון שהגיע שעה חמישית ונשאר רק שעה אחת, ושמא לא ימצא אח"כ קונים, לכך מותר לו וצריך למכור כבר מיד בתחילת שעה חמישית. אולם ברש"י כתב דבחמישית ימכור, דמהשתא תו לא אכיל ליה. ומבואר דמכיון שכבר לא יכול לאוכלו לכך יכול למוכרו. ולהנ"ל הוא מבואר היטב, דבעצם יש סיבה שימכור כבר בשעה הראשונה כיון שכל הזמן החמץ נהיה יותר זול, אלא דכל עוד שמותר באכילה אסור לו למכור, דעד כמה שהבעלים ישתמש בו לאכילה אין לו שום נפק"מ בהוזלה שהוזל החמץ, אבל בשעה חמישית שאסור באכילה וכל מה שיש לו בחפץ הוא רק הנאה, וכל שהוזל הרי נחסר לו מההנאה, ולכך מיד בתחילת שעה חמישית מותר לו למכור אף אם יוכל בעליו לבוא ולמכור בעצמו. ודו"ק. ולפי"ז יש לדון לדינא באופן שיש הרבה חמץ שבודאי לא יוכל בעליו לאוכלו כולו אלא ימכרנו, ונמצא שכל מה שיש לו בחמץ הוא ההנאה שיכול למוכרו ולקבל תמורת זה כסף, א"כ בכה"ג יהיה מותר לו למכור כבר בתחילת היום כשהחמץ מתחיל להיות בזול, וי"ל"ע בזה.

אמנם המשנ"ב סק"י כתב יעכבנו עד שעה חמישית, ר"ל בתחילתו, ולא ימכרנו מקודם שמא יבוא בעליו ויקחנו, ובשער הציון סקי"ג כתב דכן מוכח מרש"י ד"ה המתן. ולא כתב כלשון רש"י שמא יבא ויאכל בעליו אלא שמא יקחנו. ועי'.

ד. במגא"א בסק"ד כתב וז"ל: ונראה לי דאם הוא דבר שלא ימצא בריוח קונים בשעה ה' מותר למכרו קודם לכן, ובמקור חיים שם סק"ד כתב דאין כונת המג"א דמחמת שלא ימצא בריוח קונים יצטרך לזלזל במכירתו, ומשו"ה מותר למוכרו קודם, דמוכח מהגמ' דמשום ההוזלה אין היתר למוכרו, אלא הכונה דלא ימצא בריוח קונים, ויש חשש ג"כ שאולי לא ימצא קונה כלל ויופסד לגמרי, וע"ש מה שהק' על זה. ובמשנ"ב ס"ק י"ב העתיק דינו של המג"א, וכפי שביארו הבעלים ויאכלוהו כמש"כ רש"י, א"כ מה בכך שלא ימצא קונים, הא צריך להיות אסור למכור משום דאפשר שיבואו הבעלים ויאכלוה, וע"ש בביאור הלכה דהביא דברי הא"ר שכתב בדברי המג"א (כך ביארו בביאור הלכה שם) דהכוונה קרוב לשעה ה' שרחוק הדבר שיבואו הבעלים בזמן מועט כזה, אבל הק' על זה הביאור הלכה דהמג"א לא הזכיר זה אלא תלה הטעם בשלא ימצא קונים בשעה ה', יעו"ש.

ולכאו' מבואר בדברי המג"א לפי איך שביארו המקור חיים דמה שאסור למוכרו ומשום שמא יבוא בעליו ויאכלנו, הוא כלפי הוזלת החפץ, דאף שהחפץ כל הזמן נהיה יותר זול עדיין אסור למוכרו שמא יבוא בעליו וכנתבאר, דאז אין שום משמעות להוזלה כלפי הבעלים. אולם אם יש חשש שהחפץ יפסד לגמרי ויאסר בזה צריך למוכרו, ואף דיתכן שהבעלים יבואו ונמצא שלא יפסד החמץ, אבל כיון שאם לא יבואו הבעלים יתכן שהחמץ יפסד לגמרי ולא רק יוזל, סובר המג"א דבכה"ג שפיר מותר למוכרו.

מרדכי דב אגסי - בית שמש

סיכום משנה ברורה סימן תמ"ג

תמ"ג, א'. בטור הביא דשיטת הרמב"ם שחמץ משש שעות ולמעלה ביום י"ד אסור מן התורה ולוקין עליו, ובעל העיטור כתב שאינו אלא מדרבנן, ובעל המאור כתב שמותר לאוכלו עד הלילה שבאכילתו משביתו, וכתב בב"י דקי"ל כהרמב"ם [וגם לרמב"ם אסור מדרבנן מתחילת שעה חמישית, וכך פסק בשו"ע].

בב"י הביא דדעת רש"י והרמב"ם שחמץ משש שעות ומעלה חשיב איסור הנאה, והמקדש בזה אישה אינה מקודשת, ודעת ר"ת דמסוף שש ומעלה אינה מקודשת.

במ"ב (סק"א) סתם כדעת הראב"ד ועוד שאין עוברים על בל יראה ובל ימצא אחר שעה שישית, אלא רק כשיגיע הפסח, ובשה"צ (ב') הביא שדעת רש"י ועוד שכבר לאחר שעה שישית עובר גם בבל יראה ובל ימצא. אולם גם לסוברים שאין עוברים בב"י וב"י, עוברים על "עשה" דתשביתו.

במ"ב (סק"ד) הביא במה שאסרו חכמים החמץ מתחילת שעה חמישית, דדעת עולת שבת וחק יעקב שהאיסור הוא גם בחמץ נוקשה, והנודע ביהודה הקל באכילת נוקשה בשעה חמישית.

במ"ב (סק"ח) הביא שדעת הב"ח והט"ז ועוד דחישוב השעות הוא מעלות השחר עד צה"כ, ודעת הלבוש ועוד שהחישוב הוא מהנץ ועד השקיעה, וכתב המ"ב שלכתחילה טוב להחמיר כדעה הראשונה.

ברמ"א הביא בסתם שחישוב השעות הוא בשעות זמניות, והביא י"א שמודדים בשעות בינוניות, ובמ"ב (סק"ט) הביא שכתבו הפוסקים שהעיקר כדעה הראשונה, ובדיעבד אם לא מכר החמץ וההפסד מרובה יש לסמוך על דעה אחרונה, ויש לו שהות למוכרו עד שעה קודם חצות.

בבה"ל ד"ה ואפי' הביא דעת החמד משה דשרי להריח פת חמץ בפסח, אולם הבה"ל צידד להלכה כהפוסקים שאסרו [ואפי' חמצו של נכרי].

תמ"ג, ב'. במ"ב (סק"ב) הביא דדעת המג"א שישראל שהיה בידו חמצו של ישראל אחר בפיקדון, והיה אפשר לו למוכרו קודם זמן איסורו, ונתעצל ולא מכרו עד שהוצרך לבערו, חייב אחר כך לשלם דמי פקדון למפקיד אף שהוא שומר חינם דפשיעה הוא, ובחק יעקב מחלק בזה אם הוא שומר חינם או שומר שכר.

ורוב האחרונים מסכימים דגם בשומר שכר פטור, דזה לא נכנס בכלל שמירה למוכרו. מיהו אם החמץ ממושכן אצלו סתם המ"ב (שם) כהגר"ז שהפסיד חובו אם לא מכרו וביערו, ובשה"צ (י"ז) הביא שדעת המטה יהודה דאף בזה לא הפסיד חובו.

וכשהמשכון בעין שלא ביערו, כתב המ"ב (שם) דאפשר שיכול לומר לו הרי שלך לפניך, ובשה"צ (י"ט) הביא שכך היא דעת הט"ז, אולם בבגדי ישע מצדד דאף בזה הפסיד המלוה חובו.

תמ"ג, ג'. בשו"ע איתא דאם קנו שום דבר דחמץ אחר שש שעות מותר, מפני שחמץ אינו תופס דמיו, ובמ"ב (סקט"ז) הביא מהאחרונים דלשו"ע אפי' למי שקנה גופא מותר להחליפן בהנאה, אולם לדעת רש"י תוס' ועוד רק לאחרים שרי ליהנות מחלופי חמץ, אך לבעל החמץ בעצמו קנסו חכמים שלא יהנה מן הדמים, ואין מותר לו אא"כ אחרים החליפו חמצו שלא בידיעתו, ושם במ"ב פסק כהמחמירים שלא במקום הפסד מרובה. וכתב שם עוד דגם למחמירים אם עבר וקנה מן הדמים מותר ליהנות מן הדבר, דהוי חליפי חליפין ושרי. ועוד כתב שגם למחמירים נאסר בהנאה דוקא כשלקח חליפי החמץ בשעה שנתן החמץ, ולא לאחר זמן.

במ"ב (סקי"ז) הביא מהחק יעקב דדגן שנתחמץ ועבר עליו הפסח ונזרע, מותר הגידולין דהוי כחליפין, והמקור חיים אסר בגידולים.

אביחי כהן - אופקים

סימן תמ"ד

י"ד שחל להיות בשבת

שו"ע סימן תמ"ד סעיף א': י"ד שחל להיות בשבת בודקין ליל י"ג ומבערים הכל לפני השבת, ומשיירין מזון ב' סעודות לצורך השבת, דסעודה ג' זמנה אחר המנחה ואז אינו יכול לעשותה לא במצה ולא בחמץ אלא במצה עשירה, וצריך לעשותה קודם שעה עשירית. והרמ"א ז"ל כתב ע"ז: ובמדינות אלו שאין נוהגין לאכול מצה עשירה כדלקמן סי' תס"ב ס"ד בהג"ה, יקיים סעודה ג' במיני פירות או בשר ודגים כדלעיל סי' רצ"א ס"ו בהג"ה, עכ"ד. ובמ"ב ס"ק ח': ועיין באחרונים שכתבו דטוב ג"כ שיחלק סעודת שחרית של פת לשניים, דהא י"א דיוצא בזה ידי סעודה ג', וכ"כ בביאור הגר"א דנכון לעשות כן, אך כל זה אם יש לו שהות לברך בינתים ולהפסיק איזה שהות כדי שלא יהיה בכלל ברכה שאינה צריכה, עכ"ד המ"ב. ולכאו' צ"ע במש"כ המ"ב דהוי ברכה שא"צ אם לא יפסיק, דהא עושה כדי לקיים לצורך סעודה ג', אולם כ"מ בשו"ע ורמ"א לענין להפסיק הסעודה אם נמשכה עד חצות ולחלקה לשנים, דאסור לעשות כן אא"כ יודע שאח"כ לא יאכל מפני אכילה גסה, ומבואר מזה דמותר לצורך סעודה ג' אבל דוקא אם אח"כ לא יוכל לקיימה, ולפי"ז צ"ע דהכא דיכול לקיימה אח"כ בפירות אסור לו, אך לכאו' נראה דמה דיכול לקיימה בפירות אינו טעם, דא"כ גם התם דשרי' ליה משום שלא יאכל אכילה גסה, נ"מ דיאכל פרות או דגים [ולא משמע דמיירי דג"ז יהי' בכלל אכילה גסה], וע"כ דהא הוי ספיקא דילמא אינו יוצא בזה בפרט דאינו לכתחילה, ומ"מ היכא דמפסיק איזה שהות מותר לו, ואף די"א דיוצאים ידי"ח סעודה ג' בפירות, וא"כ הכא שמחלק סעודת שחרית לשנים נמי נימא דיותר לו כדי לצאת ידי"ח הסוברים שצריך לאכול פת בסעודה ג', [וי"ל דהא גם בשחרית הוי ספק אם יוצא ידי"ח ונמצא נופל מספק אל הספק], ונראה דכיון שיוכל להמתין מעט ממילא א"א לומר דצריך הוא לסעודה ג', דהא יש לו אפשרות להמתין, וזה כמו הדין דאם יוכל לאכול סעודה ג' ולא יהי' אכילה גסה דאסור לו לחלקה לשנים. ולפי"ז יצא לנו הדין דהיכי דאין לו שהות להמתין בזה שפיר דמי לחלקה לשנים, ודוק היטב.

זמן ביעור חמץ בי"ד שחל בשבת

במ"ב סי' תמ"ד ס"ק ט' אהא דכתב השו"ע שם סעי' ב': טוב לבער בע"ש קודם חצות כדי שלא יבואו לטעות בשאר שנים לבער אחר חצות, וכת' לאו דוקא, ור"ל בתחלת שעה ששית כמו בשאר שנים. ולכאו' י"ל"ע דהא כת' במ"ב סי' תל"ד ס"ק י"ב שצריך לשרוף החמץ סוף שעה ה', וכ"מ במ"ב סי' תמ"ה ס"ק ז'. אבל נ"פ דבאמת מדינא החיוב שריפה הוי מתחילת שעה ו' ולא בשעה חמישית, אלא דעבד' בסוף שעה ה' כדי לקיים מצות תשביתו בחמץ שלו, ולזה אם ישרוף בשעה ו' ואז יבטל הא א"א לבטל בשעה ו', ולזה שורפין בסוף שעה ה' ואח"כ מבטל, וכ"מ שם במ"ב, אבל בשבת דבלא"ה הביטול בשבת כמבואר במ"ב ממילא דאין נפ"מ בזה שיקדים לשעה ה' וסגי בשעה

ו, אך לכאו' י"ל דמ"מ משום דבשאר שנים שורפין בשעה ה' ה"נ, ואפשר דדעת מהרי"ל דישרוף חמץ שלו אינו חיובא דניחוש בשביל כך לגזור גם בי"ד שחל בשבת.

בישול דייסא בי"ד שחל בשבת

בשו"ע סי' תמ"ד סעי' ג' אין מבשלין לשבת זה דייסא וכיוצא בזה וכו', ובמ"ב ס"ק י"א משום דיצטרך אח"כ להדיחם משום איסור חמץ, והוי שלא לצורך היום כדאית' ס' שכ"ג ס"ו. ולענ"ד צ"ע דהא הוא לצורך היום שלא יהי' מלוכלך "בחמץ", וזהו צורכו גם השתא. ולענ"ד י"ל קצת באופן אחר עפ"י מש"כ הרמ"א, ואם עבר ובישל והמאכל דבוק בקדירה וא"א לקנחו, יש להדיחו מעט להעביר החמץ, ובמ"ב ס"ק י"ד דמדיחו רק בכדי שיעבור החמץ, ולפי"ז אפשר דחיישי' דילמא ידיחנו היטב הדק ואפי' מה שאינו לצורך החמץ, ולזה לכתחילה לא ישתמש בו, אבל בדיעבד ידיח עכ"פ מה שהוא לצורך החמץ, ועיין.

ביעור חמץ בשבת ערב פסח

במ"ב סי' תמ"ד ס"ק כ"א וכן בסי' תמ"ה ס"ק ה' ובסי' תמ"ו ס"ק ו' מבואר, ומקורו באחרונים ז"ל, דאם משליך החמץ לבית הכסא דינו כמבוער [עכ"פ לרבנן], והנה האי בית הכסא אינו בית הכסא שבימינו שמורידים עליו מים והולך לביבין, דבזה ודאי יצא מרשותו ולא גרע מהטלה לים, אך המ"ב מיירי בבית הכסא שבימיו שהיה בחפירה. ולכאו' צ"ע מהו הביעור שיש כאן, ולכאו' משום דמסריח מהצואה ומריח הבית הכסא, אבל בחזו"א הקשה דהא קי"ל בסי' תמ"ב בפת שנתחמצה ונסרחה צריך לבער כיון שכבר הגיע זמן ביעורו [עיי"ש סעיף ב'], ולכאו' נראה דהמ"ב והאחרונים ז"ל כאן קיימי כד' המקור חיים שהביא בשעה"צ בסי' תמ"ב אות ב' דדוקא אם נתעפשה בפסח גופא הוא דצריך לבער, אבל קודם פסח אף שהוא לאחר ו' מותר לקיימו ומותר ליהנות לאחר פסח. והנה זה ודאי דבתוך פסח אסור ליהנות וכדמוכח ברישׁ פרק כל שעה חרכו וכו', והיינו מו' ומעלה, אבל מ"מ מותר לקיימו, וזהו גם ד' המ"ב כאן דיכול להטיל לבית הכסא, ולפי"ז בתוך הפסח גופא לא יועיל הטלה לבית הכסא, אמנם ד' המקור חיים צ"ב מסברא, דאחרי דחיוב ביעור חייל מו', ואחרי דאמרי' הך סברא דכיון דחל חיוב ביעור, א"כ מה לי מו' מה לי בתוך הפסח [ועיין מש"כ בזה בסי' תמ"ב].

ומ"מ נראה דכ"ז היכא דהבית הכסא בחצירו כלשון המ"ב כאן, אבל בבית הכסא שבשדה פשיטא דשרי, דהא לא גרע מפוררו וזורה לרוח, אמנם נראה דלאו פשיטא היא, דלפי"ד רש"י דף כ"ח באמת הדין כנ"ל, דמד' רש"י משמע דמדינא הוה סגי בזריקה לרוח ובפירור הוא שלא יכשלו בנ"א, אבל לפי"ד הרמב"ם בהוצאה מרשותו לא מהני בע"כ, דבעי' פירור ממש, והפירור הוא הביעור, וא"כ לא סגי בהטלה לבית הכסא [והטלה לים שאני]. ויל"ע לשי' הרמב"ם ל"ל זריקה לרוח, תסגי בפירור. וצ"ל דפירורין אסורים בביתו מחשש' שבא לאכלו, ועוד הא אמרו בדף ל"ה ב' דחצי זית וחצי זית בבית א' חייב לבער משום דילמא נפול אהדדי, וה"נ חיישי' דנפול אהדדי והוי בגדר כזית. [ובמקום אחר נתבאר בעיקר דין פירורין].

יודע שאם לא ימול את בנו השתא לא יוכל למולו עד סוף היום

הנה יש לחקור אדם ביום השמיני שיודע שאם לא ימול את בנו השתא לא יוכל למולו עד סוף היום, אם חייב מדין זריזין, או דבזה חייב מדינא כיון דבעצם החיוב מוטל עליו כל רגע, אלא דבעלמ' יוכל לומר שיעשה עוד מעט [ולא חיישי' שמא ימות], אבל היכא דא"א לו אח"כ ממילא דמוטל עליו החיוב, אבל ממ"ש המ"ב בשעה"צ אות כ"ד מש"כ בדעת המג"א משמע לא כך.

ולענ"ד הצדק עם האחרונים ז"ל שהק' ע"ד המג"א, כיון דמוטל עליו לקיים חיובו, וגם נראה דמש"כ דמילה ל"ד לתשביתו, נראה דאינו כן, דגם מילה [עכ"פ שלא בזמנה] היא מצוה בכל רגע שיהי' מהול [ויעו' תוס' שבת קל"א], ודשו בה רבים.

ביטול מצוה לצורך גדול

במ"ב סי' תמ"ד ס"ק ל"א כתב דאע"ג דמבואר שם בשו"ע סעי' ז' דיצא לצורך מצוה מבטלו בלבו, אם אינו יכול לחזור ולבער, מכל מקום לצורך לימוד צריך לחזור ולבער דגדול המעשה מהלימוד, ובזה נסתפקתי במש"כ במ"ב לענין זימון דיש מקילים לצורך גדול לברך בלא זימון, ויש להסתפק לצורך לימוד, דאפשר דמעשה גדול מן המצוות, ובודאי דאין הכרח לדמות, דכל דין דנים לגופו, וצ"ע לדינא.

היתה לו עיסה בביתו והוא טרוד במקום אחר וירא שמא תחמיץ

שו"ע סי' תמ"ד סעיף ח': היתה לו עיסה בביתו והוא טרוד במקום אחר וירא שמא תחמיץ, מבטלה בלבו קודם שתחמיץ, אבל אם החמיצה אין הביטול מועיל אם הוא אחר זמן איסורו, עכ"ל. ובמ"ב ס"ק ל"ח: והוא טרוד במקום אחר, ר"ל שמחמת זה א"א לו לבוא לביתו מיד לאפותה, וירא שמא תחמיץ קודם שיבא לביתו. ובשער הציון אות ל"א: אחרונים. ור"ל דאי לאו הכי בודאי אין נכון להניח לעיסה שתתחמץ על סמך שיבטלנה מקודם.

אלא גם בטרוד קשה לכאו', דהא לעיל מבואר דבדבר הרשות חוזר מיד לבער, ואינו יכול לפטור בביטולו, ובש"ס איתא בזה ביושב לפני רבו, וכדמפרש רש"י דמפני אימתיה דרביה אינו יכול לקום ולילך לביתו, אבל השו"ע שלא הזכיר זה משמע דבכל גווני דינא הכי, ובע"כ צריך לומר דהכא הקילו משום דמבטלה קודם שתחמיץ, א"כ לא חל עליה כלל תקנתא דביעור [פרמ"ג], ומ"מ נראה דתיכף משפסק טרדתו צריך לילך לביתו לבער החמץ, דעכ"פ איכא חשש שמא יבא לאכול דשיי' אפילו בחמץ שאינו שלו, וכמבואר בסוף סימן תמ"ו, עכ"ד השעה"צ.

והנה עצם החילוק דלא חל תקנת' דביעור אינו מובן, דסו"ס השת' חל תקנת ביעור, וצ"ל דלזה כיון דהוא עוסק כבר בדבר שקדם להחיוב אקילו ביה, ודוחק. והנה מש"כ השעה"צ דאם פסק טרדתו דהך לילך לבער החמץ דעכ"פ איכ' וכו', צ"ע ל"ל האי דסי' תמ"ו דהא זהו כל דין ביעור דתיקנו חז"ל שמא יבא לאכלו אע"ג דביטלו והפקירו.

והי' נלענ"ד דבאמת חלות חיוב ביעור חל כאשר הוא בביתו, דאז שייך החשש' דיבא לאכלו, אלא דאם בזמן י"ד (או תוך ל' ג"כ) הי' בביתו דחל עליה החיוב [ואפי' הלך תוך ל' ואין דעתו לחזור], שוב גם כשהולך החיוב מוטל עליו, אבל היכא דבנידון שהי' בביתו לא נתחמצה נמצא דאין לו חובת ביעור על החמץ הזה, וע"כ כאשר הוא מחוץ לביתו הגם שדעתו לחזור מ"מ אין לו עוד חיוב, ורק כשמגיע לביתו חל עליו חיוב ביעור. [ויל"ע לפי"ז ל"ל טרוד, ומ"מ נראה דכ"ז אם דעתו לחזור קודם הפסח דבזה לא יהי' בפסח חששא דיאכלנו, ומקור דידי' מהא דמפרש ודעתו לחזור קודם פסח].

נדב פרץ - רמת בית שמש

סעודה שלישית בלביבות מטוגנות

בשעה"צ סי' תמ"ד סק"א הביא דדעת החיי אדם שיכול לקיים סעודה שלישית בלביבות מטוגנות, אבל הדרך החיים אוסר. (וטעמו הואיל וטיגון לא מבטל מהלביבות שֶם לחם, ורק מבטל שם לחם). ויש להעיר שבסי' תע"ב בשעה"צ סק"כ הביא דדעת הגר"ז כדעת החיי אדם, ושהפמ"ג מסתפק בזה, וציין לסי' קס"ח, וצ"ב למה לא הביא את דעת הדרך החיים שאוסר (וביותר ששם כדי לקיים את הסעודה שלישית יש יותר צד להקל, מאשר האמור בסי' תע"א שמדובר על אכילה שלא לצורך סעודה שלישית). ועיין עוד שבסי' רצ"א ס"ק כ"ה סתם כדעת החיי אדם שמתיר.

ביעור חמץ במקום שבות

במשנ"ב סי' תמ"ד ס"ק כ"א כתב (בשם הפמ"ג) שאם נשתהה עם החמץ עד שעה ו' מותר ע"י גוי שיזרקהו לנהר, והטעם כתב הפמ"ג משום דהוי שבות דשבות במקום מצוה. וצריך ביאור למה הוי שבות דשבות, הרי איסור הוצאה הוא איסור דאורייתא. ואפשר לומר שמדובר שאין רה"ר עוברת בין ביתו של הישראל לנהר. אלא שזהו דוחק, שהרי היה לפמ"ג להתנות תנאי זה. (ובפרט שהמשנ"ב לעיל בס"ק י"ח חילק בזה).

עוד אפשר לומר שאפילו אם יש רה"ר בין ביתו של היהודי לנהר, מכל מקום הוי שבות דשבות הואיל ואם הגוי לא יעצור באמצע יהיה רק איסור דרבנן, שהרי הנהר הוא כרמלית ונמצא שהוציא מכרמלית לכרמלית.

סעודת אירוסין בע"ש ויו"ט

כתב השו"ע סי' תמ"ד ס"ז: ההולך לדבר מצוה בערב פסח כגון סעודת אירוסין וכדו'. והביא הביה"ל קושיית האחרונים הרי אסור לעשות סעודת אירוסין בערב שבת ובערב יו"ט. והביא לתרץ בשם מגן האלף והחק יוסף דכיון שבערב פסח אסור לאכול מסוף שעה רביעית, לא חיישינן שמא תימשך סעודתו, ונמצא שיבוא תאב לסעודת הלילה.

ויש לדון על פי דבריהם באדם שאוכל סעודה גדולה שאינו רגיל בה במקום שאין חשש שימשך (כגון בבית מלון שיש שעות לשימוש בחדר האוכל), דלכאורה נראה שמותר כמו בנידון דידן. ומאידך יש להוכיח מסתימת הפוסקים בסי' רמ"ט שלא כתבו שמהני שומר או מקום שלא שייך החשש שמא יגרר.

ועיין עוד שם שהובאו ג' טעמים שאסור לאכול סעודה שאינו רגיל בה בער"ש, א. השו"ע כתב שיכנס לשבת כשהוא תאב. ויש להעיר על הביה"ל כאן, שהרי שם לא הוזכר החשש שמא ימשך בסעודתו עד מאוחר, אלא הוזכר רק שמא יאכל הרבה עד שלא יהיה תאב. ב. המ"א כתב הטעם שמא לא יתעסקו בצורכי שבת. ג. הפמ"ג כתב שמזלזל בזה בכבוד שבת, שעושה ערב שבת שווה לימי שבת (וכן נראה דעת הרמח"ל במסילת ישרים פרק י"ט שכתב דר' ענן לביש גונדא בער"ש כדי שיהיה ניכר כבוד השבת כשלובש בגדי שבת, ועל זה כתב וכן אסרו חכמים לקבוע סעודה בער"ש).

ולפי דבריהם צריך לומר דהכא מיירי בעושה סעודת אירוסין קטנה, דהיינו שדרך לאכול כזו סעודה בשאר ימי השבוע (כעין מה שתירץ כאן הביה"ל בעושה משתה של יין).

הולך לדבר מצוה

במשנ"ב סי' תמ"ד ס"ק ל"א כתב שאם הולך לערב כדי ללכת ללמוד חשיב כהולך לדבר הרשות, הואיל ומעשה המצוה גדול מהלימוד, אפילו במצוה דרבנן במקום שהמצוה מוטלת על גופו. (טעם זה כתב הרא"ש, ועיין במג"א טעמים אחרים). והק' הרב ברוך דוידה שהרי המשנ"ב בסי' ש"א סקי"א כתב שרב המסתפק באיזה דבר והולך לשאול את תלמידו שיודע בזה, חשיב הולך לדבר מצוה, ומותר לו לעבור בתוך אמת המים ולא חושש לשמא יסחט. ואפשר לומר שהסברא שכתב הרא"ש דמעשה המצוה גדול מהלימוד זה רק על מצוות כגון מצות תשביתו, ולא על חשש איסורים.

ועיין בסימן תרי"ג לענין העובר באמת המים ביוהכ"פ, שציין המשנ"ב שכתב בהלכות שבת שהעובר לשאול את תלמידו חשיב הולך לדבר מצוה, וביוהכ"פ יש מצוות "ועניתם את נפשותיכם", וצ"ע.

יצחק אלחנן חורב - נוה יעקב

מצה עשירה ומצה מבושלת בערב פסח

כתב הרמ"א סי' תמ"ד ס"א: "ובמדינות אלו שאין נוהגים לאכול מצה עשירה, יקיים סעודה שלישית במיני פירות או בשר ודגים", עכ"ל. ובשעה"צ ס"ק א' הביא מהחיי אדם שיכול לקיים במצה מבושלת, ובמג"א כתב שאין נוהגין כן, והביא מביאור הגר"א שמצדד שלדעת הר"מ אסור לאכול מצה עשירה וכן מצה מבושלת.

ומקור דבריו של ביאור הגר"א בדעת הר"מ הוא מפיה"מ להר"מ, שכתב על מתני' ערבי פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם וכו', "לפי שאכילת מצה בלילה הראשון חובה, וראוי להרעיב אדם עצמו כדי שיאכל המצה לתיאבון, וזה שמנענו אותו מן האכילה אינו אכילת לחם לבדו כי אין ברשותו לאכול לחם באותה שעה, ואסור לנו לאכול מצה יום ארבעה עשר עד שיאכלנה בשעת המצוה, אבל מנעוהו לאכול הרבה משאר המאכלים". והר"מ ס"ל דהמשנה ד"לא יאכל אדם" קאי אירקא ושאר דברים מזמן המנחה, ולא על המצה, ואפילו מצה מבושלת וכן מצה עשירה אין אוכלים כל יום י"ד כדי שיהא היכר כשיאכלנה בשעת המצוה.

וצ"ב, דלפי פיה"מ משמע דאין אוכלים מצה עשירה ומבושלת כדי שיהיה היכר למצת מצוה כשיאכל בלילה, והרי הר"מ בהל' חמץ ומצה פ"ו ה"ו כתב "אבל מצה שבישלה אינו יוצא בה יד"ח באכילתה שאין בה טעם הפת". ואם אינו יוצא יד"ח במצה מבושלת א"כ ליכא לטעם כדי שיהיה היכר במצת מצוה, שהרי אינו יוצא במצה מבושלת, וג"כ לביאור הגר"א שהוכיח מפיה"מ דלהר"מ אין אוכלים מצה מבושלת ומצה עשירה כל יום י"ד.

ואפשר דמצה מבושלת ומצה עשירה אין בהם "טעם" פת, אבל מ"מ "שם" מצה לא נתבטל מהם כיון שנאפתה כדרך שאר מצות אלא שבישלה, וכן מצה עשירה שאע"פ שבישלה במי פירות מ"מ איכא עליה "שם" מצה, והטעם של היכר למצת מצוה קאי גם על "שם" מצה וגם על "טעם" מצה, ולכן אע"פ דליכא "טעם" מצה אבל סו"ס שם מצה איכא, וכלפי זה ליכא היכר אם יאכלנה בער"פ.

אברהם יעקב - טבריא

בענין מצה עשירה

נשאלתי מידידי הרה"ג גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א (מח"ס גם אני אודך, ופרדס יוסף על המועדים) דבשו"ת כבוד החזה סימן ט"ל כתב הדיין המצויין רבי יחיא משרקי זצוק"ל בזה"ל: ואפילו בי"ד שחל בשבת פסק מרן בשולחנו הטהור סימן תמ"ד בשם רבינו תם שייקימנה לסעודה שלישית במצה עשירה וכו', וכן הוא מנהגינו לקיימה במיני תרגימה, הואיל ולית לן מצה עשירה וכמ"ש מור"ם ז"ל, וכן היה נוהג אדוני אבי ז"ל [רבינו בעל ה"שתילי זיתים"] בי"ד שחל בשבת לקיימה במעט בשר עם מעט מאכל מאותו המין שקורין לו לחו"ח [רקיקין מקמח דורה], ע"כ. וא"כ צריך ביאור דבסימן תמ"ד כתב בהגה"ה ובמדינות אלו שאין נוהגין לאכול מצה עשירה כדלקמן סימן תס"ב ס"ד בהגהה, יקיים סעודה שלישית במיני פירות או בשר ודגים, והשמיטו רבינו ה"שתילי זיתים", גם בסימן תס"ב ס"ד כתב בהגהה דבמדינותיהם אין נוהגין ללוש במי פירות וכו' עיי"ש, והשמיטו רבינו ה"שתילי זיתים", ומשמע שכן נוהגים לאכול מצה עשירה ולכן השמיטם, וזה סותר למה שכתב בנו בשו"ת רביד הזהב הנ"ל, וצריך עיון, עכ"ל.

ואשר נראה לומר, דלכך השמיט רבינו דברי הרמ"א בסימן תמ"ד ובסימן תס"ב לפי שכוונת הרמ"א שאין נוהגין לאכול מצה עשירה, שאין נוהגין ללוש במי פירות, זהו מצד איסור, וכמו שביאר דבריו במשנה ברורה דחוששים שמי פירות מחמיצין, גם חוששים שמערב מים יחד עם מי הפירות ויחמיץ, אבל מה שכתב בשו"ת "רביד הזהב" דלית לן מצה עשירה, אין זה מצד שחוששים לאיסור כלשהו, אלא כך היתה המציאות שלא עשו מצה עשירה, ולכך השמיט דברי הרמ"א הנ"ל, להודיענו עיקר הדין שאין כל חשש במצה עשירה, ולא נהגו בזה שום חומרא. ועיין לרבינו ה"שתילי זיתים" סימן תס"ז ס"ק י"ד שכתב מנהגינו לטגן החיטים של פסח בעשב הנקרא חרמל, מטעם דמי פירות אין מחמיצין, וכ"ה בשו"ת פעולת צדיק ח"א סימן קע"א וח"ג סימן קל"ה, ומה שכתב בשו"ת רביד הזהב וכמ"ש מור"ם ז"ל, ר"ל דמדברי הרמ"א שכתב עצה לדידהו שנוהגים איסור במצה עשירה, נילף לדידן שאין לנו במציאות מצה עשירה שיעשנה במיני פירות או בשר ודגים.

ומסיים לן מה שכתב גאון עוזינו המהרי"ל זצוק"ל תלמידו המובהק של רבינו בסדורו "עץ חיים" ח"ב דף ב'. בי"ד שחל בשבת, שיעשנה [סעודה שלישית] במצה עשירה או ישתה רביעית יין והוי במקום סעודה וכו' עיי"ש, שמעיקר דינא אין כל חשש איסור באכילת מצה עשירה, ואין חוששים לשום איסור וחומרא, רק כך המציאות בתימן שלא עשו מצה עשירה, אבל במקום ובזמן שכן עושים מצה עשירה, גם רבינו וגם בנו ותלמידו מודים, שמצה עשירה עדיפא טפי לקיים בזה סעודה שלישית בי"ד שחל בשבת.

סעודה שלישית בערב פסח שחל בשבת

נשאלתי מידידי הרה"ג גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א (מח"ס גם אני אודך, ופרדס יוסף על המועדים) בהא דבסימן תמ"ד בדין ערב פסח שחל בשבת, אחר שביאר דברי השו"ע והפוסקים, הביא רבינו ה"שתילי זיתים" בסוף סק"ד דהרשב"י היה עוסק בתורה במקום סעודה שלישית, דלמאי אתא, ואם לומר למי שאין אפשרות כלל לקיים סעודה שלישית, שעכ"פ ילמד תורה במקום סעודה שלישית, היה לו להביא זאת בסימן רצ"א ששם עיקר דיני סעודה שלישית, ע"כ.

ואשר נלע"ד דאין רבינו ה"שתילי זיתים" בא לומר כאן הלכה למי שאי אפשר לו לעשות סעודה שעכ"פ ילמד תורה, חדא דמאן לימא לן דמהני בכה"ג לכל אדם, אפשר דתורתו דרשב"י שאני שמועיל במקום סעודה שלישית שיודע לתקן ע"י סודות עילאין, ועוד דאם כן היה לרבינו להביא אפשרות קרובה יותר שאם אין לו מצה עשירה, פירות בשר ודגים, יאכל מצה מבושלת, או שיחלק סעודת שחרית לשתים ויעלה לו לסעודה שלישית גם קודם חצות, ואח"כ להביא שרשב"י היה לומד תורה במקום סעודה שלישית, ואף שיש לומר שסמך שכבר הביא דעת המ"א בסימן רצ"א שאפשר לחלוק ארוחת שחרית לשתים ועולה לו לסעודה שלישית, גם ענין מצה מבושלת כתב רבינו בסימן תע"א, נראה יותר שכוונת רבינו שרשב"י היה לומד תורה במקום סעודה שלישית, דסבירא ליה שבי"ד שחל בשבת אין כל חיוב לעשות סעודה שלישית, וממילא המשיך ללמוד תורה כמנהגו.

ואפשר להוסיף דמה שרבינו לא כתב דעת המ"א לחלוק סעודת שחרית לשתים בסימן תמ"ד, לפי שלא רצה שינהגו כן לכתחילה בכל ערב פסח שחל בשבת, אלא יאכלו מצה עשירה, או בשר פירות ודגים, משא"כ בסימן רצ"א העלה דין, שמובן שזה למי שדחוק ביותר גם מצה מבושלת אין נוהגין לאכול בערב פסח, ולכך לא העלה זאת בסימן תמ"ד, אבל אה"נ למעשה אפשר לקיים סעודה שלישית בערב פסח שחל בשבת ע"י אכילת מצה מבושלת, ובשעת דוחק גדול יכול לחלוק ארוחת שחרית לשתים ויעלה לסעודה שלישית, אבל לכתחילה יאכל מצה עשירה, או פירות בשר ודגים.

הרב חזקיה דחבש - רב ק"ק "שתילי זיתים" ראש העין, ומח"ס "שתילי זיתים" עם פירוש באר מרים ג' חלקים

ליקוטי הערות בעניני קיום סעודת שבת בער"פ שחל בשבת ובאיסור אכילת מצה בער"פ (סי' תמ"ד ס"א)

א. יל"ע אמאי לא הזכיר המ"ב שעדיף לקיים סעודה ג' בקניידלאך מבבשר לצאת ידי דיעה ב' שבסי' רצ"א סעי' ה' [והרמ"א סתם בשר או פירות, והמ"ב נחית לפרש דעדיף בשר מפירות משום דיעה ג' שם, והיה לו לומר גם דעדיף קניידלאך מבשר משום דיעה ב'], וכן הקשה אאמו"ר שליט"א, עי' שיח הלכה על שונה הלכות כאן, וצ"ע. והעירוני עוד דמסברא נראה שלא נחלקו אלא לענין דיעבד, אך לכתחילה לכו"ע עדיף תבשיל ממיני דגן מאשר בשר, וא"כ תיקשי לכו"ע, וצ"ע.

ב. צ"ע אמאי היקל הכא [ואף כתב שנכון לעשות כן] לחלק סעודת שחרית לשניים, ולעיל סי' רצ"א שעה"צ סק"ז נקט כדבר פשוט שאין נכון לעשות כן, שהוא חומרא דאתי לידי קולא, דהיינו לידי ברכה שא"צ [וכן תמה הגרח"ק שליט"א בשונה הלכות כאן], וצ"ע.

ג. כבר העירו דבמ"ב מבו' דבקניידלאך לכו"ע שרי באכילה, וקיום סעודה ג' עד שעה י', והיינו משום שבזה לכו"ע אין בו תורת לחם כלל, ואין בו צד איסור מצד איסור אכילת מצה בער"פ, ובמצה מבושלת להגר"א אסור מדינא, ולמ"א ממנהגא, והח"א מתיר, והעירו אמאי בסי' תע"א סתם להקל, ולכאו' נר' דמיקל מצד הדין. וגדר המנהג דמ"א אינו מנהג שלא לאכול כן, אלא שלא לקיים בזה סעודה ג', דידעו דאתו לידי מכשול שמצד א' ירצו לחם משנה, ומצד שני מבושל, ולא יעשוהו באופן הנחשב לבישול המוציאו מידי איסורו, והנהיגו כן שלא להורות לרבים לעשות כן להדיא כשידעו שיהיו שיכשלו. [ומסתברא דבעינן שיעור מסוים המספיק לבשלו היטב לשנות טעמו, ולא להכניס לכ"ר ולהוציאו מיד, אכן צ"ע בלשון המ"ב סי' קס"ח ס"ק נ"ב מה שנסתפק לגבי עירוי, ואולי הוא בספק בישול ולחומרא שלא לומר המוציא, אך מ"מ הוא עדיין בספק איסור אכילת מצה], ונפק"מ דבאופן פרטי כשנתבשל היטב אין איסור מצד המנהג והכרעת ההלכה לאכלו [ומ"מ אין ראוי להתחכם על המנהג שהנהיגו רבותינו ז"ל מתוך אחריות לכלל].

ד. ולגבי חרעמזלאך, כבר העירו שבסי' רצ"א סתם להקל, והכא תלאו בפלו', ובסי' תע"א הביא דהגר"ז והח"א מקילים, והפמ"ג מסתפק, וציין לסי' קס"ח דשם נשאר בצ"ע [דמ"א שם מחמיר, ועיי"ש היטב דבמקור הדברים

מוכח דאיירי אפי' במטוגן בשמן עמוק דומיא דמנחת מרחשת, עיי"ש היטב], וע"כ למעשה צ"ע.

וי"ע במאכל הנקרא שניצל וכדו' שמדבקין פירורי לחם לבשר ומטגנין, אי כחרעמזלאך דמי, או שזה כחביצא דמי, אך באמת הנה בחביצא תליא אם נתבטל ממנה תואר לחם או לא, ונפק"מ גם לענין איסור אכילה בער"פ כמפורש בשעה"צ סי' תע"א ס"ק ט"ז, וא"כ הדבר תלוי אם להנך פירורין אית בהו תואר לחם או לא, ותלוי באיכות הטחינה ואיכות הדיבוק [והנה קמח מצה י"ל שאין בה תואר לחם, ומ"מ ברכתו המוציא כמבואר בסי' קס"ח, אך ממילא אי מדבקין אותה בביצה ובשר י"ל שנידון כחביצא, שברכתו בומ"מ ואין בו איסור אכילה בער"פ]. ויש כאן ב' צדדים להקל, א. מצד הדיבוק. ב. מצד הטיגון. וא"כ לכאו' אפשר להקל. ועיין היטב.

ובמצה ברייי שהוא פתיתי מצה שרויים במים, ונילוש בביצים ומטוגן במחבת, נר' פשוט דאית בה תואר לחם ואין לדון בה אלא מצד טיגון, ודינה כחרעמזלאך [שהדיבוק בביצים כשיש בה תואר לחם לא מהני מידי, עי' סי' קס"ח וסי' תע"א], ולפעמים חמור טפי, אם השמן מועט דאז נידון רק כאפי', וע"כ אסור לאכלה בער"פ, והדברים ידועים ומפורסמים.

הדחת כלים בשבת מן החמץ הדבוק בהן

בסי' תמ"ד ס"ג מבו' בשו"ע דצריך לדאוג שלא יצטרך לבא לידי הדחת כלים מחמץ הדבוק בהן ביו"ט. ומ"מ מבו' ברמ"א דבדיעבד שרי, ומבו' במ"ב דאם אפשר ע"י עכו"ם עדיף טפי. והנה משמע מכ"ז דמיקרי טירחא שלא לצורך, אלא שזהו קולא משום חובת ביעור חמץ, ויעו' עוד בסי' תנ"ט שעד כמה שיכול לעשות עיצות ותחבולות שלא יחמיץ לא התירו לו להדיח [ועיי"ש לגבי בצק פחות מכזית שביטלו קודם שהחמיץ ואכמ"ל], ולכאו' גם שם באופן שלא עשה כן והחמיץ והוא באופן שמחויב לבער רשאי להדיח, ופשוט.

והנה נר' פשוט דמצד החשש שמא יכשלו דהיינו חובת ההצנעה שבריש סי' תנ"א לא התירו, וכן מוכח שם בסי' תנ"ט לגבי פחות מכזית שביטלו קודם שהחמיץ דאין רשאי להדיח, ובהכרח דמה שהתירו הוא משום חובת ביעור, והן הן הדברים הנ"ל שזהו קולא משום חובת ביעור שדוחה להאיסור, ומשום הכי כשאפשר ע"י עכו"ם עדיף, כיון שלא אמרנו שזה בגדר צורך כדי שלא יכשלו או כדי לקיים ביעור, אלא שהוא ע"ד דחייה.

אלא שהדבר צ"ע דאיך אפשר להחשיבו כטירחא שלא לצורך, כשזהו צורך קיום מצות ביעור חמץ, וצ"ל שא"י בגדר צורך שבת, וכדחזינן דרבים ס"ל שא"י בגדר צורך היום לענין מתוך, ולא התירו טירחא לצורך אלא כשזה בגדר צורך שבת, ודו"ק.

הערות בסוגיא דהולך לדבר מצוה (סי' תמ"ד סעיף ז')

א. בענין המצוה האמורה בסעודת אירוסין, נראה לכאו' שאין הכונה מצד שזה סעודה לכבוד מצוה אלא שיש קיום מצוה בעצם הסעודה, דומיא דסעודת סבלונות, וכנר' שזה גורם לחיזוק הקשר שבין המשודכים, וכחלק מעצם השידוך חשיבא, ולכאו' היינו טעמא דאפי' לאדם אחר עדיפא מסעודת ברית מילה אפי' לאבי הבן גופא, שעל זה קאי ד' המ"ב ס"ק כ"ג דלכו"ע הוא דנצרכה, וכאשר כבר דייק אאמו"ר הגר"צ שליט"א דהכא מצוה חשובה לעשות ולהשתתף בסעודה, ודו"ק היטב.

ב. יעוי' בשעה"צ סי' תמ"ד ס"ק כ"ג במה שדן לגבי שעה שישית שא"י לבטל מדרבנן אם צריך לחזור, וי"ל אם כונתו כי מה"ת עדיין יכול לבטל, ואם יבטל יועיל מה"ת [ועי' פר"ח סי' תל"ד שיש בזה פלוגתא עיי"ש], או שכונתו באופן שלאחר חצות כבר אין לו בשביל מה לחזור שלא יספיק לבער קודם יו"ט, ולחזור קודם חצות אמרינן שעדיין לא נצטווה מה"ת לבער, ואין חובתו אלא מדרבנן, אך באמת משמע שאם לא היה אפשרות ביטול היה צריך לחזור אפי' מהבוקר, והיינו דשפיר נחשב כבר מחויב, ולא אמרינן דבמילה כבר מחויב ובביעור אינו מחויב, וא"כ בהכרח כדרך הקודם. ושוב מצאתי שכן פי' הגר"ד לנדוי שליט"א.

בטעם הקדמת ביעור חמץ למצות מילה (בזמנה או שלא בזמנה)

במ"ב סי' תמ"ד שעה"צ ס"ק כ"ד כתב לבאר ד' המג"א דביעור חמץ קודמת למילה בין בזמנה ובין שלא בזמנה, עיי"ש.

א. והנה יל"ע בדבר דלהיכן נעלם כאן פטור עוסק במצוה שהרי כבר יצא לדבר מצוה, ולכאו' העוסק במצוה נפטר ממצוה אחרת, ועכ"פ בא"א לקיים שניהן, ועי' סי' ל"ח סעיף ח', ואפי' ממצוה עוברת, וכיצד זה יעזוב מצותו וישוב לבער החמץ, וצ"ע.

ב. ובעיקר ד' המ"ב בד' המג"א הנה יל"ע דאכתי תיקשי מה שתמה באבן העוזר, דהרי אם משהה החמץ ע"מ לבערו ד' המג"א סי' תמ"ו שאינו עובר, וא"כ איך נוכל לומר דמצות ביעור דוחה לפי שעובר בכל רגע, וצ"ל שאין כונתו דדוחה כדי שלא יעבור איסור, אלא שזה שמדובר במצוה שבכל רגע שייך בה ביטול, שאילו יחליט עכשיו שלא לקיים נחשב ביטל, ומה שחזר לקיים אינו תיקון מה שביטל מקודם, ע"כ חמירא טפי ממצוה כזאת ששייך לתקן ביטולה ע"י קיומה אח"כ, והיינו שכלפי לדון מה מחוייב לעשות עכשיו דוקא מיקרי ביעור חמץ יותר מחוייב לעשות עכשיו דוקא טפי ממצוה אחרת.

ועוד נראה דבודאי המשהה ע"מ לבערו ומתעכב מלבער שלא בסיבת אונס בודאי עובר על תשביתו, ומסתמא גם תוך זמנו, וד' המג"א סי' תמ"ו כלפי בל יראה שכשא"י לבער עכשיו ויבער אח"כ עדין מיקרי מתקן הלאו, ונר' דכלפי תשביתו פשיטא למ"א סי' תמ"ו שהמבטל באונס לא עבר איסור, ודמי ללובש ד' כנפות כשא"י ליתן ציצית, דכל שאנוס על הקיום אינו בגדר מבטל, ורק על בל יראה קשיא ליה שנחשב עובר באונס, וע"ז קאמר שכל שיקיים לבסוף תשביתו יתוקן הלאו למפרע, ומעתה הכא שאנו דנים על תשביתו כשאינו אנוס שפיר יש לנו לומר שעובר בכל רגע שיכול להשבית ואינו משבית, ולא קשה מידי.

ג. ובעיקר ד' המ"ב, הנה נר' בכונתו דבמילה בזמנה אינו בגדר מחוייב עכשיו דוקא, שכל חובתו שבמשך היום יקיים המצוה, אך במילה שלא בזמנה ובביעור חמץ מחוייב עכשיו דוקא, אלא שבמילה בקיום לאחמ"כ יתקן שלא יהא בגדר מבטל, ובתשביתו לא יתקן, וממילא כלפי החיוב לעשות ברגע זה הו"ל חיוב חמור יותר, ונמצא לפי"ז דיש לנו ג' דרגות, ודו"ק היטב.

והנה במחצה"ש העיר מד' המג"א סי' רמ"ט וסי' תקס"ח דמילה שלא בזמנה חמור מפדה"ב שלא בזמנה, ולכאו' המ"ב נתכוין לחלוק ולומר דהתם לא קאמר אלא דבפדה"ב המצוה שיעשה במשך כל החיים פעם אחת, ומשא"כ במילה דהשתא זימניה שהחיוב לעשות עכשיו דוקא, אלא שאעפ"כ ס"ל למ"ב דהיינו רק לענין שע"כ חשיבא השתא זימניה, ונפק"מ לסעודת מצוה בער"ש וכדו' דהשתא זימניה, אך מ"מ בתוך החיוב לעשות עכשיו דוקא יש ב' דרגות בחומר החיוב, וכדנפק"מ במבטל ומתקן אח"כ אי חשיבא תיקון או לא.

אלא שעדיין יל"ע, דהנה סברת המ"א דבמילה רצון התורה בתוצאה שלא יהא ערל, ואי"ז רק ציווי לעשות מעשה מסוים, וע"כ שאני מפדה"ב שמצוותו במעשה מסוים, וכיון שכן לכאו' כל רגע שהוא ערל זהו ביטול ציווי התורה, ולא יתוקן מה שהיה ערל ברגע זה ע"י שיהא נימול אח"כ. וצ"ל שעצם הציווי אינו שלא יהא ערל אלא לעשות מעשה מילה, אלא שמסתברא שציוותה התורה לעשותו מיד כדי שלא יהא ערל, אך עכ"פ כיון שזה מצוה רק לעשות מעשה, א"כ כל שיקיים אותו מעשה לבסוף קיים כל המצוה, אלא שאיחרה מהזמן שציוותה התורה לעשותו, וא"א לקרותו מבטל אלא מאחר, אך בתשביתו אי"ז מצוה רק לעשות מעשה, אלא לדאוג שיהא מושבת כל הזמן שמחצות עד סוף פסח, וכל שחלק מזמן זה לא היה מושבת לא קיים כל המצוה וביטל חלק ממנה.

וידועים ד' הדבר אברהם שהמאחר מילה שלא בזמנה הוא בגדר מבטל, ומאידך איכא דפליגי, וס"ל שג"ז רק כביטול זריזין, והכי מטו בשם החזו"א, אך במ"ב מבו' שזה דרגא אמצעית, שזה חמור יותר מביטול זריזין, וזה בגדר אידחור, והיינו שהוא כבר מחויב לעשותו עכשיו ואינו מקיים, והיינו שיש כאן ביטול, אך לא ביטול חלק מן המצווה אלא ביטול עשיית המצוה בזמנה המחוייב מן התורה, וזהו גדר אידחור [ומשא"כ בתשביתו שמבטל חלק מעצם המצוה שלא קיים כל המצוה שיש מצוה על כל רגע, והמצוה שעל רגע זו לא נתקיימה], והוא דומה לעשייתה באופן של דיעבד (בהנך דמה"ת גופא איכא דאו' ודיעבד, ואכמ"ל), ולפי"ז בתשביתו המצוה על כל רגע, ובמילה שלא בזמנה אותה המצוה נמצאת בכל רגע, ודו"ק היטב.

ד. וי"ע דבעיקר הדבר דתשביתו עובר בכל רגע, ד' החזו"א סי' קט"ז שהוא פלו' ר"י ור"ש לגבי מחצות ועד הלילה, ולפי דבריו לא יתכן לבטל מצוה דאו' משום ספק מצוה שבכל רגע, וכנר' שהמ"ב חולק ע"ז, ועי' היטב.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקרית החרדית בית שמש

אין מעבירין על האוכלין

סי' תמ"ד בב"י סעי' ד' כ' בתו"ד: ומשום הכי קאמר שינער המפה ושוב אינו עובר עליהם שאין בהם שיעור, וגם הם נדרסים ברגליים וכו', ואותו קינוח נדרס ברגליים והוא מתבער מאליו, עכ"ל. ולכאו' דבריו שהפירורים נדרסים ברגלים, צ"ע שמשמע שמותר לכתחילה לדרוס על פירורים, והרי הוא עצמו פסק בשו"ע לעיל בסי' ק"פ ס"ד, אע"פ שמותר לאבד פירורין שאין בהם כזית מ"מ קשה לענינות, עכ"ל. וכ' המשנ"ב בסק"י ודוקא לדרוס עליהם דהוא בזוי גדול, אבל כשמשליכן למים אפי' כשנאבדין עי"ז אין חשש כיון שהוא פחות מכזית, עכ"ל. ורואים בגמ' שאומרת את זה שקשה לענינות במס' חולין דף ק"ה:, שלכן צריך לכבד את הבית, וא"כ הוה לי' למימר רק שלא עובר עליהם מטעם שאין בהם שיעור, וצ"ע דבריו שהם נדרסים ברגליים.

סעודת ברית מילה

סי' תמ"ד ס"ז: ההולך ביום י"ד לדבר מצוה כגון למול את בנו וכו', וכ' המשנ"ב בסקכ"ג ולסעודת ברית מילה משמע דלא מיקרי מצוה לענין זה לבטל מצות ביעור, עכ"ל. וצ"ב שביו"ד סי' רס"ה ס"ב איתא בשו"ע: נוהגים לעשות סעודה ביום המילה, ובביאור הגר"א בסקמ"ז מביא מקור לכך מפדר"א, ובתו"ד מביא משם, מכאן אמרו חכמים חייב אדם לעשות שמחה ומשתה וכו', והרמ"א ממשיך וכותב: ונהגו לקחת מנין לסעודת מילה ומקרי סעודת מצוה, ובשע"ת סי' תקנ"א סקל"ג נראה שסובר שזה מצוה דרבנן [ויעוין שם שמביא דעת אור נעלם שסעודת מילה בזמנה היא מצוה דאורייתא], והפ"ת שם ביו"ד סקי"ז מציין למג"א באו"ח סי' תר"מ סקי"ג, ושם כ' המג"א שסעודת מילה אינה מצוה כ"כ כמו סעודת חתן, אבל עכ"פ גם הוא מסכים שזה מצוה, וא"כ איך אומר המשנ"ב שלסעודת ברית מילה משמע שזה לא נקרא מצוה לענין זה. ועוד שבסקכ"ד הוא כ' שסעודה שעושין כשהכלה מקבלת סבלונות, וגם בזמנינו סעודה שעושין בשעת כתיבת התנאים, מקרי סעודת מצוה, ומאי שנא סעודת מילה.

יעקב משה קליין - מודיעין עילית

אופן חילוק סעודת הבקר לב' סעודות

השו"ע סי' תמ"ד סעיף א' כתב וז"ל: "י"ד שחל להיות בשבת בודקין ליל י"ג ומבערין הכל לפני השבת, ומשיירין מזון שתי סעודות לצורך השבת, דסעודה שלישית זמנה אחר המנחה, ואז אינו יכול לעשותה לא במצה ולא בחמץ אלא במצה עשירה, וצריך לעשותה קודם שעה עשירית", והרמ"א כתב וז"ל: "ובמדינות אלו שאין נוהגין לאכול מצה עשירה יקיים סעודה ג' במיני פירות או בשר ודגים, כדלעיל בסי' רצ"א סעיף ו' בהגה". ובמ"ב הביא שזה מח' בסי' רצ"א האם ניתן לקיים סעודה שלישית רק בפירות או גם בשארי דברים, ולזה אמר הרמ"א דבשעת הדחק יכול לסמוך על המקילין. ומבואר דאם לא היה ניתן לקיים סעודה ג' בבשר ודגים ורק בפת, אז בכדי שלא לבטל את המצוה של סעודה ג' היה צריך לאכול מצה עשירה אפילו שזה כנגד המנהג, ורק מפני שיכול לקיים בבשר ודגים אין לו לעבור על המנהג ולאכול מצה עשירה.

והגר"א כאן הביא מהזוהר בפרשת אמור שא"א לצאת יד"ח סעודה ג' רק ע"י פת, וכיון שא"א לו לאכול פת הרי הוא פטור מכלום, [ורק דכתב לפנ"כ שניתן לחלק את סעודת הבקר לשנים (וכתבתי זאת לעיל), אכן אם עבר זמן ד' שעות פטור מכיון שאין לו אפשרות לקיים את הסעודה הג']. ויש להעיר על הגר"א מדוע לא אמרינן יבא עשה של אכילת פת בסעודה הג', וידחה את האיסור דרבנן של איסור אכילת חמץ בשעה חמישית [ועיין במ"ב בריש סימן רמ"ב שהביא ג' דעות האם עונג שבת הוא עשה מהתורה, או עשה מדברי קבלה, או עשה מדברי סופרים].

ובשו"ת באר יצחק חלק אבה"ע סי' ב', ובשו"ת פרי השדה ח"ג סי' צ"א, כתבו דלא אמרינן באכילה אתי עשה ודחי ל"ת מהטעם שכתבו התוס' בקדושין ל"ח. ד"ה דאקריב לענין אכילת מצה דאינו דוחה איסור חדש דגזרינן כזית ראשון אטו כזית שני, והיינו דאמנם מהתורה יש דין דחיה מ"מ גזרו רבנן לאסור [וכה"ג מצינו ביבמות פ"ב דחייבי לאוין אע"ג שמהתורה רמו ליבום משום דעשה דוחה ל"ת, אפ"ה גזרו רבנן גזירה ביאר ראשונה אטו ביאה שניה]. וי"ל"ע דדוקא במצה דהמצוה היא באכילת מצה, והשיעור הוא כזית א"כ אין מצוה באכילת כזית השני. אבל בסעודת שבת י"ל דהמצוה היא לא במעשה אכילת כזית פת, אלא לאכול 'סעודת שבת', והינו לעשות את התוצאה שיהא לו עונג בשבת, וא"כ כל מה שנכלל בסעודה הרי הוא בכלל המצוה.

ב. עוד היה אפש"ל דאין כאן דין דחיה מכח מה שכתב האו"ש בהל' חו"מ פ"ו ה"ז דאין עשה דוחה ל"ת של אכילת מאכלות אסורות, דלא יתכן דעבור קיום מצוה יהא דין לאכול דבר האסור שאכילתו אינה ראויה. ומש"כ הירושלמי להקשות דעשה דאכילת מצה ידחה לאו דאיסור חדש, הוא מפני דאיסור חדש אינו איסור חפצא כערלה וכלאים, אלא הוא דין על הגברא שלא יאכל עד קדמו פני אלוקיו בביכוריו, והראיה שהוא איסור לזמן, ואיסור לזמן אינו איסור חפצא אלא איסור גברא. ומעתה הרי י"ל דמש"ה אין דוחה המצוה של סעודה הג' את איסור אכילת חמץ, מכיון דאיסור חמץ הוא איסור חפצא ואין דין דחיה בזה.

ואכן כבר דן בספר זכר יצחק [סי' ז'] ביסוד איסור חמץ בפסח, האם הוי איסור גברא לאכול חמץ בפסח, וזמן הפסח אינו גורם לחלות איסור בגוף החמץ, אלא שזהו הזמן שנאסר על הגברא אכילה והנאה מהחמץ [דומיא דאכילה ביום הכפורים שהזמן עצמו אינו פועל בגוף האיסור, אלא משמש כהיכ"ת לעבור על האיסור, שהרי כל השנה אסור האדם באכילה בזמן של יום הכפורים, ורק דכל השנה אין את ההיכ"ת לעבור על האיסור, כיון דאי"ז יום הכפורים, וע"י שמגיע יום הכפורים יש את ההיכ"ת לעבור על האיסור]. או דיסוד איסור חמץ הוא איסור דחייל בחפצא דחמץ, דומיא דמאכלות אסורות שחייל בהו דין הרחקה שלא יהנה מהם הגברא, ומכח הדין דחייל בחפצא איכא איסור על הגברא שלא לאכול חמץ, ולאופן זה בהכרח דזמן הפסח אינו רק הזמן שנאסר על הגברא אכילת חמץ, אלא דזמן הפסח הוא הגורם לאשווי לחמץ דין של חפצא דאיסורא, דהוויית החמץ בפסח היא הסיבה לאיסוה"נ שבחפצא.

ובזכר יצחק שכתב דבנדון זה פליגי הראב"ד והרמב"ן, הובאו בר"ן בדף ל':, אם חמץ חשיב התירא בלע או איסורא בלע, ופליגי שם בכלי שבלע חמץ לפני הפסח ע"י אור, אם כדי להכשירו לפסח צריך ללבנו באור, או דסגי בהגעלה ע"י רותחים, דבכל האיסורין הכלל הוא שכל שבהתירא בלע אפילו ע"י אור סגי ליה בהגעלה, כגון כלי שבלע קדשים ואח"כ נהפך לנותר, סגי ליה בהגעלה ע"י רותחים. אבל כלי שבלע איסורא ע"י האור בעי ליבון באור, ובכלי שבלע חמץ ע"י האור קודם הפסח פליגי הראב"ד והרמב"ן האם חשיב התירא בלע וסגי ליה בהגעלה ברותחין, או דחשיב איסורא בלע וצריך ליבון ע"י אור, דדעת הראב"ד דחמץ קודם הפסח חשיב היתרא בלע, ורש"י והרמב"ן סברי דחמץ קודם הפסח חשיב איסורא בלע, וביאר הזכר יצחק דהרמב"ן ורש"י סברי דאיסור חמץ הוי איסור גברא, ולכך הוא דסברי דחמץ קודם הפסח דינו כבליעה של איסור, כיון דכל השנה אסור לגברא לאכול חמץ בפסח, וזמן הפסח הוא רק ההיכ"ת לעבור על האיסור, משא"כ הראב"ד ס"ל דאיסור חמץ הוי איסור חפצא, וכיון דזמן הפסח הוא דמשוי ליה לחמץ כחפצא דאיסורא, וכל השנה נחשב התירא בלע, וכדוגמת נותר, לכך חשיב קודם הפסח כבליעה של היתר.

אכן ידוע להוכיח דאיסור חמץ הוא איסור חפצא, מדברי הגמ' בדף כ"א: מוכח דלכו"ע איסור חמץ הוי איסור חפצא, דמבואר שם דחמץ שחרכו לפני זמנו מותר בהנאה אף לאחר זמנו, ובחרכו לאחר זמן איסורו הרי זה אסור ולא מהני החריכה אח"כ להתירו, וצ"ב מדוע לאחר זמנו ל"מ החריכה להתירו והא כעת אינו אוכל, וכמו דבחרכו קודם זמן איסורו מותר בהנאה, משום דלא חשיב אוכל, ולא אסרה התורה רק "אוכל חמץ", ולא עפר מוחמץ, כך מהראוי היה שיהא הדין גם בחרכו לאח"ז איסורו דמאי שנא. והחזו"א או"ח סי' קט"ז ס"ק י"א וכן בקוב"ש ח"ב במכתבים עמ' פ"ג ביארו בזה, דלפני זמן איסורו

דעדיין לא חייל איסור חמץ מהני חריכת החמץ לענין שלא יחול עליו איסור חמץ, משא"כ לאחר זמנו דחייל איסור חמץ תו לא פקע מיניה האיסור אפילו אם חרכו ומפקיעו מתורת אוכלין, ומוכח דחייל איסור בחפצא של החמץ, ולכן אמרינן דכיון שחייל תו לא פקע מיניה. אך אם נימא דאיסור חמץ הוא איסור גברא, וליכא שום חלות דין דחייל בחפצא דחמץ, א"כ מה שייך לחלק בחרכו קודם זמן איסורו, ללאחר זמן איסורו, וכמו דאמרינן דבחרכו קודם זמן איסורו ליכא איסור לגברא להשתמש בחמץ משום דאיסור חמץ נתפס רק באוכל חמץ ולא בעפר, כן גם בחרכו לאחר איסורו צריך שיהא מותר לגברא, כיון דלא חייל שום דין על החפצא ולא נשתנה דינו.

אכן יש לדחות כ"ז, דעיין בחידושי מרן ר"ז הלוי בהל' חו"מ שנקט בפשטות דחמץ בפסח הוי איסור חפצא, אכן כתב שם על מה שפסק הרמב"ם דחלות תודה שהם חמץ אסור לאבדם בערב פסח בשעה חמישית, אבל בשעה שישית מותר, וקשה דהא חלות תודה כל דינם רק לאכילה, וכיון דמשעה חמישית אסרום חז"ל באכילה מדוע אסור לאבדם. וכתב מרן הגרי"ז זצ"ל בהל' חמץ ומצה דבשעה חמישית תקנו חכמים רק איסור אכילה אגברא ולא איסור חפצא, ורק משעה שישית קבעו דהחמץ הוא איסור חפצא, ודינו כדבר אבוד, ומש"ה מותר לאבדו רק משעה שישית, ולכך מבואר ברמב"ם דהאוכל חמץ משעה שישית לוקה מכת מרדות ולא בשעה חמישית. ומבואר דחכמים לא נתנו על החמץ דין איסור חפצא משעה חמישית, וכיון שכן שוב צ"ע מדוע לא נאמר בזה יבא עשה דסעודה ג' וידחה ל"ת דאכילת חמץ.

אכן עיין ברייטב"א בסוגיה הנ"ל דחרכו לאחר זמן איסורו שאסור בהנאה מכיון דחייל האיסור ותו לא פקע, שכתב שלא רק אם חרכו בשעה שישית, אלא אף אם חרכו בשעה חמישית שרק אסור החמץ מדרבנן אמרינן דכיון דחייל האיסור תו לא פקע, ומבואר דלא כדברי הגרי"ז.

ובמג"א בריש סימן קפ"א כתב בשם הארחות חיים דאם אין לו מים לנטילת ידים מבטל סעודת שבת. וקשה מדוע לא אמרינן בזה יבא עשה דסעודת שבת וידחה האיסור של אכילה בלא נט"י, ובזה לא שייך רק התירוץ הראשון הנ"ל דגזרינן אטו כזית שני, אבל התירוץ הב' לא שייך בזה, מכיון דאכילה זו אינה חפצא דאיסורא.

ועיין בשו"ע סי' רצ"ט סעיף א' שאסור לאכול שום דבר או אפילו לשתות יין או שאר משקין משתחשך עד שיבדיל, ובמ"ב סק"א כתב דלענין סעודה שלישית אם לא אכל מקדם השקיעה יכול לאכול אחר השקיעה. ובשער הציון סק"ב כתב דאע"ג שאחר השקיעה הוא בספק איסור שאוכל בלילה קודם הבדלה, מ"מ אתי ספק עשה דרבנן ודוחה ספק איסור דרבנן. ומבואר א"כ דאמרינן בזה אתי עשה ודחי ל"ת, וצ"ע. וצ"ל דבזה לא שייך גזירה כזית ראשון אטו כזית שני, מכיון דבסעודה הג' כל שהתחיל בהיתר מותר לו לאכול גם לאחר השקיעה, וא"כ מכיון דהעשה דוחה ל"ת שוב מותר לו להמשיך לאכול.

בדין מצות תשביתו אם עובר בכל רגע שאינו משבית החמץ

א. השו"ע בסי' תמ"ד סעיף ז' כתב וז"ל: "ההולך ביום י"ד לדבר מצוה כגון למול את בנו או לאכול סעודת ארוסין בבית חמיו, ונזכר שיש לו חמץ בביתו, אם יכול לחזור לביתו ולבער ולחזור למצותו יחזור ויבער, ואם לאו יבטלנו בלבו". ובמג"א [והובא במ"ב בס"ק כ"ט] כתב דדוקא אם הוא בשעה חמישית שניתן לבטל החמץ, הדין הוא שאינו חוזר לבער אם יפסיד המצוה, אבל אם הוא נמצא לאחר חצות שא"א לו לבטל החמץ, חייב לחזור ולבער החמץ, ואע"פ שעי"ז תתבטל מצות מילה דיום השמיני, מ"מ "עשה דתשביתו חמיר טפי לפי שכל שעתא עובר עליו". והיינו דכיון דעל אי קיום עשה דתשביתו עובר בכל רגע, ועל ביטול מצות מילה בשמיני לא עובר עד סוף היום, עליו לקיים את מצות תשביתו, וכמש"כ השער הציון בס"ק כ"א.

ומבואר במג"א דעוברים על עשה דתשביתו בכל רגע ורגע, והקשה הפרי מגדים [בסי' תמ"ד באשל אברהם] דהמג"א סתר משנתו, שהרי השו"ע בסי' תמ"ו סעיף א' כתב "המוצא חמץ בביתו אם הוא בחול המועד יוציאנו ויבערנו מיד, ואם הוא יום טוב יכפה עליו כלי עד הלילה ואז יבערנו, (ובהג"ה) לפי שלא יוכל לטלטלו ביום טוב (ריב"ש), גם לשורפו במקומו אסור (ר"ן)". ובמג"א שם כתב להקשות דאמאי לא דחי הלאו דב"י והמצות עשה דתשביתו את האיסור מוקצה, וכתב שם וז"ל: "לכן נ"ל דכופה עליו כלי כמשמעות הגמ' והפוסקים, והטעם נ"ל כמש"כ התוס' דף כ"ט: דהמשהה חמצו ודעתו לבערו אינו עובר באותה שהיה וכו', טעמא משום דלא יראה ניתק לעשה ולכך אינו עובר כשמבערו לבסוף". ומוכח מזה דלא עוברים בכל רגע על עשה דתשביתו [ובעיקר נידון זה אם מחצות י"ד עובר בכל רגע ורגע על עשה דתשביתו, או דהוי מצוה חד פעמית ורק דמחוייב הגברא לקיים המצוה בזמנה ולא לאחר בעשייתה, כבר דנו קמאי, דהצל"ח בדף ו'. כתב דאין עוברים לאחר חצות בכל רגע שלא משבית החמץ, אלא הוי כמצות מילה שזמנה כל היום, ורק דזריזין מקדימין למצוות, אבל משחשיכה עובר על עשה דתשביתו ע"ש. וכן מפורש בתוס' דף כ"ח: ד"ה רבי דשרי לר"ש לבער החמץ מעט מעט תחת תבשילו, ומוכח דס"ל כצל"ח דלא עובר מחצות י"ד בכל רגע על עשה דתשביתו. [אכן בראשונים בדף ז'. בבעה"מ ובמלחמות מבואר דחייב לבער החמץ מיד בתחילת שבע, וה"ה ברא"ש בפ"ב סי' ד' וז"ל: "ולאחר חצות מיד צוה הכתוב להשביתו", אכן מזה לא מוכח דעובר בכל רגע ורגע על עשה דתשביתו, אלא דהמצוה מחייבת אותו בעשיה מיידית וכמש"כ]. ובשו"ע הגרש"ז בסי' תמ"ה כתב וז"ל: "שמן התורה חמץ ברשותו, וכל רגע ורגע שנמצא חמץ ברשותו, ואינו מתעסק בביעורו, הוא עובר על מצות עשה של תורה". ולמש"כ בביאור דברי התוס' בדף כ"ט: נמצא להיפך, דלא רק דמחצות י"ד עד הלילה לא עובר בכל רגע ורגע על מצות תשביתו, אלא אף בפסח אינו עובר בכל רגע ורגע על מצות תשביתו, משום דהוי מצוה חד פעמית, ורק אסור לו להשהות את קיום המצוה משום דמדיני המצוה לעשותה מיד בזמנה], ומעתה צ"ע בסתירת דברי המג"א מדוע עשה דתשביתו חמור ממצות מילה, והרי לא מבטל בכל רגע את עשה דתשביתו, וצ"ע.

ב. ובישוב דברי המג"א צ"ל, דמש"כ המג"א דעל עשה דתשביתו עובר בכל רגע, אין הביאור דעובר על עשה דתשביתו בכל רגע ורגע כמו שהבין הפמ"ג, דבאמת מצות תשביתו היא מצוה חד פעמית, ורק דאת עשה דתשביתו מחוייב הגברא לקיים מיד, וכל רגע שמאחר עובר על חיובו לעשות המצוה בזמנה, ואת המצות מילה אין מחוייב לעשות לאלתר, ורק איכא מעלה של זריזין מקדימין.

והיסוד לדברים הוא, דמצינו ב' ענינים במצוות, דבגמ' בפסחים דף ד'. איתא "דכתיב וביום השמיני ימול בשר ערלתו, ותניא כל היום כשר למילה אלא שזריזין מקדימין למצוות, שנאמר וישכם אברהם בבקר". ומבואר דיש מעלה בעבודת לקיים את המצוה מיד שהגיע זמנה, משום דבזה מראה האדם שחפץ ושמח הוא במצוה.

ומאידך בגמ' ביבמות דף ל"ט. איתא דמצוה על האח הגדול לייבם, ואם האח הגדול נמצא במדינת הים אין שומעין לאח שלפנינו שאומר לחכות לאחיו הגדול, וביארה הגמ' הטעם "דשהוויי מצוה לא משהינן", ובזה גם ביארה הגמ' שם את הטעם שאין מחכים לקטן שיגדיל וייבם. וכן אמרו שם מ"ז: דגר שקיבל ע"ע מצוות מלין אותו מיד, משום דשהוויי מצוות לא משהינן.

והנה הם ב' דינים נפרדים, שהרי בדין שיהוויי מצוה מבואר דהב"ד כופין אותו לעשות מיד, ואם היה זה מדין זריזין מקדימין למצות, הרי דין זריזין הוא מעלה בעבודת האדם, ואין כופין רק על עיקר הדין ולא על מעלות. ועוד, דהרי התם כנגד זה היה מצוה בגדול ליבם, וע"כ דהדין של שיהויי מצוה לא משהינן, הוא שכל שמוטל על האדם לעשות מצוה אסור לו להשהותה, אלא עליו לקיימה מיד [וכעין ביטול עשה], וכיון שמוטל על האחים שלפנינו מצות יבום וחליצה, אסור להם להשהות המצוה, ולכן כופין אותן לקיים את המצוה מיד.

ומעתה יש להקשות מדוע במצות מילה מבואר בברייתא שיש רק מעלה למול מוקדם, ולא עובר איסור בכל רגע על שמשהה את המצוה, וצ"ע. ומטו בזה משם הגרב"ד זצ"ל שביאר בזה שיש ב' סוגי מצוות, יש מצוות שניתן בהם זמן, כמילה ביום השמיני, ותפילין וציצית, ויש מצוות שלא ניתן בהם זמן, כיבום, פדיון הבן, השבת אבידה, פריעת בע"ח, ואם ניתן למצוה זמן ניתן לקיימה בכל אותו זמן, ובעבר הזמן ביטל מצות עשה. אכן אם לא ניתן למצוה זמן, החיוב הוא לעשותם פעם בחייו, ואם לא עשה כל ימי חייו עבר על העשה. וכל האיסור שהיה הוא רק במצוות שאין להם זמן, אבל במצוות שיש להם זמן אין איסור שהיה, שהרי נאמר לעשות המצוה בכל אותו הזמן, וניתן לו זמן לשהות בה. וכמו ביום השמיני דמילה, הרי כל היום הוא הזמן של קיום המצוה, ולכך אין איסור על שמשהה המצוה לסוף היום, שהרי כל היום הוא הזמן של המצוה, ורק יש בזה מעלה של זריזות. ורק היכא שלא ניתן זמן, ומצווה האדם לעשות את המצוה מיד, יש איסור להשהות את המצוה.

ומעתה נראה שאם נזדמן לפני האדם ב' מצוות, האחת יש לה זמן וצריך לקיימה מיד מדין זריזין מקדימין, והשניה היא מצוה שאין לה זמן ויש דין שלא להשהותה משום שיהוי מצוה, דעליו לעשות את המצוה שאין לה זמן, משום דשיהוי מצוה הוא ביסודו איסור, וזריזין מקדימין הוא רק מעלה בעשיית המצוה. [וכבר נסתפק בזה הברית אברהם והובא בפתחי תשובה יו"ד סי' רס"ה סק"ט, בהיו לפנינו ב' תינוקות אחד מילה בזמנה ואחד מילה שלא בזמנה, את מי ימול קודם עיי"ש, ולהאמור עליו למול את זה שעבר זמנו].

ועפ"ז הרי מבוארים דברי המג"א דמצות עשה דתשביתו קודמת למצות ברית מילה, משום דבמצות תשביתו מחוייב מידית להשבית החמץ, משא"כ במצות מילה ביום השמיני דכל היום הוא זמן המצוה, ואינו מחוייב מכח המצוה למול מיד בתחילת היום, ורק מדין הידור דזריזין מקדימין למצוות, ומשום כך בדיני קדימה עדיף למעבד מצות תשביתו דמפקד בה השתא, אף שעי"ז יבטל אח"כ את המצות מילה דיום השמיני.

אכן כ"ז הוא דלא כמש"כ המ"ב בסי' תמ"ד בשער הציון ס"ק כ"ד, דעי"ש שכתב דמש"כ המג"א דעשה דתשביתו עדיף הוא אף על מילה שלא בזמנה וז"ל: "דלענין חמץ דכתיב אך ביום הראשון ילפינן מזה דאסור להיות חמץ בבית מחצות היום של ערב פסח, עד כלות ז' ימי הפסח, ושמבטל יום אחד מצוה זו, א"א לתקן אותו יום והוי חסרון שלא יוכל להמנות, משא"כ במילה סוף סוף ימול אותו ולא חסר אלא מה שהשתהה מלקיים". ומבואר במ"ב דס"ל דכונת המג"א דעובר בכל רגע ורגע על עשה דתשביתו, ולכך ס"ל דקודמת מצות תשביתו אף למילה שלא בזמנה, כיון דמילה שלא בזמנה אינו עובר בכל רגע על ביטול עשה, ורק מחוייב לעשות המצוה מיידית [ובדבר אברהם פליג על המ"ב דמילה שלא בזמנה עובר בכל רגע שמשתהא מלקיימה, ואכמ"ל]. ולמש"נ לעיל דדעת המג"א דהעדיפות של עשה דתשביתו על עשה דמילה הוא משום דממצות תשביתו מחוייב לקיים המצוה מיד, משא"כ במילה, יהא צריך לפרש דהמג"א מיירי דוקא במילה בזמנה שכל יום השמיני זמנה הוא, משא"כ במילה שלא בזמנה.

בדין נזכר שיש לו חמץ בביתו [ובדין חצי שיעור בלאו דב"י]

א. השו"ע בסי' תמ"ד סעיף ז' כתב וז"ל: "ההולך ביום י"ד לדבר מצוה כגון למול את בנו או לאכול סעודת ארוסין בבית חמיו, ונזכר שיש לו חמץ בביתו, אם יכול לחזור לביתו ולבער ולחזור למצותו יחזור ויבער, ואם לאו יבטלנו בלבו וכו', ואם יצא לצורך עצמו יחזור מיד עד כמה הוא חוזר עד כביצה, פחות מכאן מבטלו בלבו ודיו".

העולה מכ"ז, דמי שהלך לדבר הרשות, ונזכר שיש חמץ בביתו, אפילו ביטל החמץ, ואין עובר עליו בלאו דב"י מהתורה, מ"מ אם יש לו 'כביצה' חמץ צריך לחזור לביתו ולבערו כדי לקיים תק"ח שחייבו ביעור גם לאחר ביטול מחשש שמא יבא לאוכלו, ואע"ג דהחשש שמא יבא לאוכלו קיים אף בכזית [והחזו"א הרי כתב דגם על פרורין יש חיוב מחיצה מחשש שמא יבא לאוכלו], ומהו שיעור של ביצה, וצ"ל שהחשש שמא יבא לאוכלו כביצה הוא יותר מכזית, ולכן לא הטריחו רבנן את האדם לשוב לביתו על כזית, ואכתי צ"ע.

ואם עברה שעה שישית וא"א לו כבר לבטל את החמץ, ויעבור על לאו דב"י מהתורה, צריך לחזור ולבער על כזית, כמש"כ המ"ב בס"ק ל"ג מהמג"א, אכן בהגהות הרעק"א תמה על המג"א שצריך לחזור אף על פחות מכזית דחצי שיעור אסור מהתורה. ובדעת המג"א צ"ל דאין איסור ח"ש בב"י. ונראה שהמח' זו האם ח"ש אסור בחמץ, תלוי בגדר הדין של "חזי לאצטרופי", דהקובץ"ש בחולין אות מ"ה כתב לחקור האם הוי "סימן" או הוי "סיבה", והיינו האם מזה שניתן לצרף את ב' החצאין הרי זה סימן והוכחה שגם חצי שיעור יש בו סיבה לאיסור, דאם בכל משהו אין את האיסור כיצד בצירוף כזית יהא איסור. או דחזי לאצטרופי הוא הסיבה לאיסור, דכיון שיתכן שלאחר שאכל חצי שיעור יאכל עוד חצי שיעור ויכשל באיסור תורה לכן אסרה התורה את החצי הראשון, והוי איסור "הרחקה" מהתורה.

ובביאור הנידון הוא, דמהתורה יש דין "שיעור" [וזה הלל"מ כמבואר בסוכה ה':], ומאכלות אסורות אינו חייב מלקות רק על אכילת כזית, ודנו בזה האח' מה נאמר בדין זה, האם נאמר בזה דגם פחות מכזית הר"ז מעשה אכילה, ורק דהתורה לא חייבה מלקות עד שיעשה שיעור ו"כמות" במעשה האכילה, או דהשיעור הוא במהות המעשה אכילה דלא חייבה התורה במלקות רק כשעושה "אכילה חשובה", ואין אכילה חשובה פחות מכזית. [ולאופן הראשון השיעור הוא בכמות המעשה, ולאופן הב' השיעור הוא באיכות המעשה].

ומעתה אי נימא דפחות מכזית הר"ז מעשה אכילה, ורק שהתורה לא חייבה מלקות עד שיעשה שיעור וכמות במעשה האכילה, א"כ חזי לאצטרופי הוא סימן שגם פחות מכשיעור יש כאן חפצא של מעשה אכילת איסור, ורק נאמר שיעור במעשה אכילה. אבל אם השיעור כזית הוא במהות המעשה אכילה דלא חייבה התורה במלקות רק כשעושה "אכילה חשובה", א"כ בע"כ דמה שהאוכל חצי שיעור חייב מכיון דחזי לאצטרופי בפועל, והסיבה לאסור הוא מכיון שיתכן שיאכל עוד חצי כזית, ובאכילה חשובה יעבור על איסור מהתורה.

ומעתה מי שיש לו בביתו חצי כזית, הרי אם איסור ח"ש הוא סימן שיש כאן את המעשה אכילה האסור ורק חסר בשיעור, א"כ כ"ז שייך באיסורי אכילה שהמעשה אכילה הוא בכל שהו, אבל לענין לאו דב"י הרי אין האיסור על מעשה מסויים, אלא יסוד האיסור מחמת עצם הימצאות החמץ ברשותו, א"כ דרק המצאות של כזית אסרה התורה ופחות מכזית אי"ז כלום, דהדין כזית אינו שיעור באיסור, אלא דרק מציאות של כזית בביתו אסרה התורה. אכן אי נימא דיסוד הדין של חזי לאצטרופי הוא סיבה לאיסור מחשש שמא יבא לידי איסור שלם, א"כ גם בחצי כזית יש להרחיק מהבית כדי שלא יבא לידי המצאות שיעור שלם בביתו.

ב. ואם הלך לדבר מצוה, וביטל החמץ, אם יכול לקיים שניהם יחזור לקיים תק"ח לבער החמץ, ואם א"א לקיים שניהם הרי אם ביטל החמץ לא יחזור, דבמקום מצוה דאו' לא העמידו חכמים דבריהם, אבל אם א"א לו כבר לבטל, כתב המ"ב מהמג"א שיחזור לבער מכיון דעובר על עשה דתשביתו בכל רגע.

וראיתי להקשות מדוע בהולך לדבר מצוה, ונזכר שיש לו חמץ, אפילו ביטל החמץ חוזר לבער החמץ לקיים את תקנת חכמים, והרי הוא כעת עוסק במצות מילה או בק"פ, והעוסק במצוה פטור מהמצוה, ובשלמא לדעת התוס' בב"ק נ"ו: דבאפשר לקיים שניהם ל"א העוסק במצוה פטור מן המצוה ל"ק, אבל הר"ן בסוכה דפליג על התוס' דאפילו באפשר לקיים שניהם פטור קשה. וצ"ל ע"פ מה שמבואר ברש"י והר"ן בר"פ קמא דכשתיקנו חכמים דלא סגי בביטול אלא בעי בדיקה וביעור א"ז מצוה דרבנן שמא יבא לאוכלו, אלא גדר תק"ח היתה דכאילו לא ביטל, ועובר על ב"י מדרבנן, א"כ במקום איסור דרבנן ליכא דין דעוסק במצוה פטור מהמצוה. [ולדעת התוס' דלא כתבו כרש"י הרי לשיטתם לק"מ וכש"נ].

בנימין גדליהו - רכסים

בענין ההולך למול את בנו ולשחוט את פסחו ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו

הטור בסי' תמ"ד ס"ז הביא את הסוגיא הכתובה בפסחים בפר' אלו עוברין (מ"ט.), דאיתא שם: ההולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו או לאכול סעודת אירוסין בבית חמיו ונזכר שיש לו חמץ בתוך הבית, אם יכול לחזור למצותו יחזור ויבער, ואם לאו יבטלנו בלבו.

והנה כתב במאירי שם (ד"ה ההולך) וז"ל: ואם היה עושה וכו' שכל שיכול לקיים את שתיהן יש לו להשתדל בכך הואיל וביעור חמץ דרבנן, עכ"ל. מבואר בדבריו שכל הטעם שהולך לשחוט את פסחו אם אין לו שהות שלא יחזור ויבער, כי ביעור חמץ הוו מדרבנן.

ויש להקשות ע"ז, שהרי לעיל בסי' תל"א הביא הב"י כמה שיטות האם ביעור חמץ הוו מה"ת או לא, והביא את שיטת הר"ן שודאי הוו מדאורייתא [וכן המשנ"ב כתב בכמה מקומות לדינא כהר"ן, וכ"כ בסי' תל"ב לענין להפסיק מלימודו שהגיע זמן חיוב בדיקת חמץ, דבדיקת חמץ הוו דאורייתא], א"כ היאך יפרש דין זה לגבי ההולך וכו'.

ובאמת המעיין בב"י יראה שהב"י נשמר מזה, וביאר דטעמא משום דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי ליה, אלא שחכמים הצריכו ביעור כמו שנתבאר בסי' תל"א, ובמקום ביטול מצוה אוקמוה אדאורייתא. וביאורו שמדאורייתא או ביעור או ביטול, ורבנן הרי הצריכו ביעור, וכאן אמרו שיקיים באופן האחד שהוא הביטול. ובדוחק אפשר לבאר כך דברי המאירי שאין כונתו כשיטת הטור שביעור חמץ הוא מדרבנן, ואין לו עיקר בדאורייתא כלל, אלא מה שרבנן גזרו שמא יבוא לאוכלו אוקמה אדאורייתא שיהיה סגי בביטול, אע"פ שאף ביעור הוי דאורייתא.

ועכ"פ מוכח לפי איך שנראה שהטעם שהולך לסעודת מצוה רבנן הקילו שלא צריך לחזור ולבער, כי אמרינן בדיקת חמץ מדרבנן, ובהולך לדבר הרשות לא הקילו וכמו שיתבאר בהמשך.

בענין מה נקרא סעודת מצוה

במשנ"ב (סי' תמ"ד ס"ק כ"ג) כתב שסעודת ברית מילה נראה שלא נקרא סעודת מצוה לענין זה, ובאמת צ"ע מה הגדר בזה.

והנה כתב החוות יאיר הובא בפמ"ג ובכף החיים שהגדר הוא שכל סעודה על גמר מצוה הוי סעודת מצוה לענין זה, וכמו סיום מסכתא וסעודת בן ע' שנה וכו' וסעודת חבורה בכל שנה ביום המוגבל [לא ידעתי פירושו, ואולי הכונה ליום הלידה וצ"ע] לא הוה מצוה, אם לא שדורש הרב שם, וסעודת ליל שלפני המילה ושלישי למילה לא הוו מצוה [סעודת ליל שלפני המילה היינו מה שקורין "ברית יצחק", והוא ע"פ הזוהר פר' לך לך. והנה מזה שהובא זאת בחוות יאיר משמע שאף הוא ס"ל שיש בזה ענין גדול, רק אינו סעודת מצוה כלפי הדין של הולך לדבר מצוה בענין פסח. ויש שנוהגין אצל אחינו האשכנזים לעשות משמר בליל זה, והוא ג"כ ענין גדול מאוד, והוו מאותו הדין, רק סעודת ג' למילה לא מצינו בשום מקום כמעט שנוהגין זאת בין אצל הספרדים ובין אצל האשכנזים, ולמדין מאברהם אבינו שעשה סעודה ביום ג' למילתו, ומזה למדינן שאדם שמזמינים אותו לסעודת מצוה אסור לו לסרב, וכמו שאמרו לו המלאכים כן תעשה כאשר דברת, ומ"מ ראוי שאם מרבים בסעודות שיאמרו ד"ת ושירות ותשבחות ואז יחשב סעודת מצוה כמבואר ברמ"א בסי' תע"ר]. וסעודה שעושה למי שנעשה לו נס או שנותן ס"ת וכלי הקודש הוו מצוה, וליל שבת של בן זכר פסק בתה"ד בסי' רס"ט דהוי מצוה. [והנה תוס' בפרק מרובה פליגי בזה, וסברי דמה דאיתא בגמ' שקורין ישוע הבן היינו הכונה לפדיון הבן, והתרומת הדשן למד שאי"ז פדיון הבן דא"כ מהו הלשון ישוע וכו', אי נימא שהכונה לפדיון הבן שאי"ז ישועה לבן הוא מבאר שעושין סעודה בליל שבת על שיצא התינוק בשלום ממעי אמו, ולכן נחשב לישועה, וזהו שלום זכר שנהוג לעשות אצל האשכנזים. ומזה שהכף החיים הביא זאת חזינן שזה דבר גדול מאוד, אך מן הראוי לדבר שם ד"ת ושירות ותשבחות. והקשו האחרונים למה לא עושין זאת בלידת בת, ותירצו שיש להוסיף את הענין שאנו באין להצטער עם התינוק שהוא שכח את התורה שלמד במעי אמו]. וה"ה פדיון הבן. ואם נולד בן זכר ליל שבת אחר צה"כ, והקהל התפללו ערבית בליל שבת שניה הסמוך למילה, לא הוו מצוה. [והביאו זה הפמ"ג והחו"י והכה"ח שחזינן שתינוק הנולד בשבת עושים ב' שלום זכר, והטעם שכיון שתיקנו בשבת אז העיקר שבת ראשונה, ונחשבת לסעודת מצוה, אבל שבת שניה אינה אלא מנהג שצריך להחמיר לעשות אף בשבת זו. וידוע המעשה עם הרב מטרפלין שנהיה רב בירושלים, וסיפר שבאותו הזמן כיבדוהו מאוד בחשבם שלפניהם רב היודע כל התורה שזה

היה בע"כ, ונולד תינוק בשבת ושאלוהו מתי לעשות שלום זכר, ובד"כ שאלה כזו צריך מקורות ולא הכל יודעין, והוא למד באותו הזמן הלכות פסח ולמד את הפמ"ג והגיע לדבר זה שצריך לעשות פעמיים, וכשאמר ההלכה שמחו שרב לפניהם היודע הכל, ובדיוק עלתה לו שלמד זה].

וחנוכה אם אומרים שירות הוי מצוה, ופורים הוי מצוה, ובר מצוה ביום י"ג הוי מצוה, ולאחר מכן דוקא כשדורש הוי מצוה [פי' שיש כאלו שלא עושין הסעודה ביום י"ג עצמו, או שלא היה להם זמן ושהות ביום זה] וכו', ומה שעושין סעודה אחר כתיבת התנאים שקורין קנס מאל ודאי לא מיקרי סעודת מצוה, כי אי"ז סעודת אירוסין שבימי הש"ס שזה היה אחר קידושין, ונראה שהכונה לסעודה שעושין בשעת השידוכין - ע"כ דברי החוות יאיר ומקצת מן הכה"ח.

ונראה מדברי המשנ"ב שפליג וסובר שרק מה שהוזכר בגמ' שהוא סעודת אירוסין וסעודת סבלונות, אבל לא כל סעודת מצוה, ומסברא נראה שהוי דוחק שאיכא כ"כ הרבה סעודות מצוה מה שהביא החוות יאיר והפמ"ג, כלפי הדין שלא יצטרכו לבער ויהיה סגי בביטול, ומ"מ אי"ז מוכרח, ודו"ק.

בענין החילוק בין מצות תשביתו לחיוב מילה

במשנ"ב (סי' תמ"ד סקכ"ח וכ"ט) מבאר דברי השו"ע ואם לאו וכו', ר"ל שאם יחזור וישתדל אודות הביעור לא ישאר לו זמן כיום לעשות המילה או הסעודה, והטעם שיכול לבטלנו בלבו שהרי אחר הביטול א"צ לבערו אלא בד"ס, ובמקום מצוה העמידו חכמים על ד"ת, ודוקא שהוא בשעה חמישית שיכול לבטל, אבל בשעה שישית שאינו יכול לבטל שהרי אי"ז ברשותו יחזור ויבער, וכתב ע"ז המג"א שאע"פ שיתבטל מצות מילה מצות עשה דתשביתו חמיר טפי שהוא עובר עליו בכל רגע ורגע, משא"כ במילה.

והביא בשעה"צ שהאחרונים גמגמו בדבריו שהרי גם מילה החיוב בכל עת למול, אך השעה"צ מבאר דברי המג"א שמצות עשה דמילה אינה בכל יום ויום אלא זה פעם אחת, ואפי' במילה שלא בזמנה ג"כ אי"ז כמו מצות תשביתו שמתחיל תכף אחר חצות, ואם הוא יבטל הוי חסרון לא יוכל להמנות וכו'. ובאמת ק"ק אף בביאור המשנ"ב מה החילוק, אכתי ס"ס תרוייהו הם אותו חיוב.

והנראה לבאר בזה, דהנה מצות תשביתו כיון שהוי דין של ז' ימים ודינו בקום ועשה של כל רגע ורגע ודאי לא שייך להחסיר, משא"כ מצות מילה שהוי דין פעם אחת למול, ואפי' במילה שלא בזמנה לא שייך לומר שיעבור שמבטל מצות מילה, ודוגמא לדבר שבחמץ גם אם יקיים מצות תשביתו בכזית וישאר פירורין איכא על הפירורין מצות תשביתו, אך במילה איכא דין החיתוך ופריעה, ואפי' ציצין אינן מעכבין את המילה. וזהו כונת המשנ"ב שמצות תשביתו מתחיל תיכף אחר חצות, ואם הוא מבטל הוו חסרון לא יוכל להמנות, משא"כ מצות מילה.

ואמנם כתב בתשובת שבות יעקב (ח"א ס"ל) והובא בשע"ת (סו"ס תקפ"ד) דיש ענין גדול גם במילה שלא בזמנה להקדים לעשותה קודם חצות, וא"כ יתכן לומר שזה קודם דין תשביתו, דמצות תשביתו הוו חמיר יותר, ועוד דאיסוריה קדים כמבואר בחידושי מהר"ם חלאוה (פסחים מ"ט. ד"ה אם יש לו שהות) וז"ל: ואע"ג דבפסח ומילה איכא כרת, לאו דחמץ עדיף דקדים איסוריה, עכ"ל. מבואר במהר"ם חלאווה שחמץ קדים איסוריה, דמילה הרי הגיע לאחר איסור חמץ, ואיסור חמץ עדיף, אך אכתי עיי"ש שאיירי על מילה בזמנה ולא על מילה שלא בזמנה.

ונראה ביסוד הדברים לבאר דחלוק מילה בזמנה למילה שלא בזמנה, דאמנם אף מילה שלא בזמנה הוא חמור מאוד כמבואר ברמ"א יו"ד בסי' רס"א שבכל יום עוברין בעונשין אלו, ומקור הדין בראב"ד ובטור דכתבו דכל יום שלא מל עובר באיסור כרת, אך אי"ז חיוב העיקרי דמילה שחייבים למול באותו היום, שהרי במילה נאמר דין יום "וביום השמיני", ואם עבר כבר לא מקיים את היום, ואיכא עליו עוד דין שצריך למול, אבל את היום הוא לא קיים. משא"כ חמץ דתשביתו כל רגע ורגע איכא עליו חיוב ואיסור דחמץ, וא"כ אתי שפיר אמאי איסוריה דחמץ קדים, אבל מילה בזמנה הרי יכול למול עד סוף היום, וא"כ ודאי חמץ קדים. ומילה שלא בזמנה ה"ה פחותה ממילה בזמנה, וודאי שאיסור חמץ תקדום [ועיין בקונטרס תורת הבית שנדפס מקרוב ע"י הרב חזקיהו יוסף וויל שליט"א עמ' י"ב, ועיין במגיה על המהר"ם חלאוה שנדפס מקרוב להר' גבריאל ציננער שליט"א שמביאים נידון באחרונים בזה לגבי מילה שלא בזמנה, עיין באבן העוזר ובמג"א, ועי"ש עוד באריכות].

שו"מ שאיתא בנוב"י (תנינא חיו"ד סי' קס"ו) דיש למחות באנשים הדוחין מילה שלא בזמנה שלהם לערב פסח כדי שיהיה להם סעודת מצוה, עי"ש שהם עוברים על זריזין מקדימין, ולא כותב שם שעוברין על כרת כל יום ויום ועוד, ומוכח שהוא מסכים לדברינו שמילה שלא בזמנה הוא פחות חמור, וממ"נ איסור חמץ הוא קודם אף למילה בזמנה ואף לשלב"ז.

בדינא דהולך לדבר הרשות

איתא בטור ובשו"ע סי' תמ"ד שאם הלך לצורך עצמו יחזור מיד, עד כמה הוא חוזר עד כביצה, פחות מכאן מבטלו בלבו ודיו. וכתב במשנ"ב (סקל"א) בשם האחרונים דלאיזה פוסקים אפי' מערב כדי לילך ללמוד אצל רבו מיקרי דבר הרשות, וע"כ צריך לחזור ולבער בכל גווני, והטעם לפי שמעשה המצוות גדול מהתלמוד, אפי' מצוה דרבנן דא"א לקיים המצוה ע"י אחרים [לכאורה תמוה בביאור דברי המשנ"ב דמשמע שדוקא לערב לילך ללמוד אצל רבו הי"ל דבר הרשות, אבל אם הולך ללמוד גופיה לא הוו דבר הרשות, וסברת המשנ"ב שמעשה גדול מלימוד שייך אף בזה, וצ"ע. ואולי אפשר לומר שאם הולך ללמוד אצל רבו ממש ולא לערב בשביל זה הוי ודאי יותר הולך לדבר מצוה, וכמו דמצינו בס"ח בהמשך, ואה"נ שמעשה גדול, אבל בזה ודאי אמרינן שיכול ועדיף לבטל, ודו"ק].

והנה המשנ"ב מביא מחלוקת אחרונים בזה, דהעולת שלמה והט"ז והמטה יהודה סברי שפחות מכביצה לא הטריחוהו חכמים לחזור, ורק כביצה הטריחוהו לחזור, אך הלבוש ס"ל דלדבר הרשות אפי' פחות מכביצה חוזר, והשעה"צ (אות כ"ח) מביא שבחידושי מהר"ם חלאוה ג"כ מוכח כדברי הלבוש.

ובענין מערב ללמוד לפני רבו שכתב המשנ"ב שחשיב דבר הרשות, הוא מהירושלמי, והטעם דלא העתיקו השו"ע הביא הכף החיים בשם הא"ר (אות ט') דמשמע בב"י שהרמב"ם חולק על הירושלמי וז"ל: ונראה שהוא פוסק כהרמב"ם שאפי' לערב בשביל ללמוד תורה הוא דבר מצוה.

ונראה להוסיף שודאי חזינן שאיכא מחלוקת לדינא איך לפסוק, שהא הטור והירושלמי והרמב"ם ונוסף עם הא"ר והכף החיים דפוסקין שהוו דבר מצוה, והמשנ"ב נוקט שלא נראה שאף עירוב נחשב לדבר מצוה, שעצם מעשה העירוב ואין נפק"מ לאיזה ענין הוי דבר מצוה לכאורה, וק"ו שעושה זאת בשביל לימוד תורה, אך המשנ"ב נקיט שלענין זה לא אמרינן שהוא דבר מצוה.

אליהו מרגי - בני ברק

סיכום משנה ברורה סימן תמ"ד

תמ"ד, א'. בשו"ע כתב, י"ד שחל בשבת מבערים הכל לפני השבת, ומשיירין מזון שתי סעודות לצורך השבת, דסעודה שלישית זמנה אחר המנחה, ואז אינו יכול לעשותה לא במצה ולא בחמץ אלא במצה עשירה, וברמ"א כתב ובמדינות אלו שאין נוהגים לאכול מצה עשירה יקיים סעודה שלישית במיני פירות או בבשר ודגים.

בשה"צ (א') הביא שבשבת שחל בי"ד בניסן אפשר לקיים סעודה שלישית לדעת החיי אדם בחרעמזליך (לביבות מטוגנות ממצה טחונה), ובדרך החיים אוסר.

עוד הביא שם מהחיי אדם שיכול לקיימה במצה מבושלת, ובמג"א כ' שאין נוהגים כן.

בבה"ל ד"ה לצורך הביא שמי ששכח להפריש חלה מן הפת של חמץ בערב שבת (כשחל י"ד בשבת), דעת המג"א דאותו הפת אין לו תקנה לאכול, אולם דעת הפנים מאירות ועוד להקל להפריש ולהביא לכהן קטן מבן ט' לאכול, ופסק הבה"ל דיש לסמוך על המקילים כשאין לו פת אחר לאכול, ולא יבטל עונג שבת שחיובו בפת.

תמ"ד, ד. בשו"ע איתא שחל י"ד בשבת ונשאר לו פת לפני זמן הביעור, יכול ליתנו לאינו יהודי על מנת שלא לצאת בו לרשות הרבים, ובמ"ב (סקי"ז) סתם כדברי המג"א והא"ר שביארו שהשו"ע לאו דוקא קאמר ע"מ שלא לצאת לרה"ר, אלא שלא יתנו לו ע"מ לצאת בו, ובסתמא שרי, ובשה"צ (ו') הביא שהחק יעקב למד דדוקא קאמר, אולם כתב שם במ"ב דמ"מ בעל נפש ראוי שיתנה עמו על מנת שלא להוציא.

במ"מ (סקכ"ו) הביא שאם ירא ליתן לנכרי חמצו במתנה, דעת החק יעקב שיכול למכור לעכו"ם, ולא מקרי מקח וממכר בשבת כיון שאינו עושה אלא להנצל מאיסור חמץ, והגר"ז והבית מאיר אוסרים מכירה בכל גונא אפי' אינו לוקח ממנו מעות אלא קוצץ עמו סכום המקח, או מוכרו לו כשער שבשוק בלי קציצת סכום המקח, ומקנה לו החמץ באחד מדרכי הקניה.

תמ"ד, ז. במ"ב (סקכ"ד) סתם כהמג"א ועוד שהסעודה שעושים בזמנינו בשעת כתיבת התנאים ג"כ מקרי סעודת מצוה, לענין שאם נמצא בי"ד והלך למצוה ואינו יכול לחזור לביתו ולחזור למצותו שהדין שיכול לבטל בלבו, ובשה"צ (י"ט) הביא שהחוות יאיר פליג.

בשו"ע איתא שכשהלך לאכול סעודת אירוסין בבית חמיו חשיב הולך לדבר מצוה לענין הנ"ל, ובמ"ב (סקכ"ה) הביא שדעת הדרישה והא"ר שמיירי בחתן עצמו, והמג"א והח"י מקילים גם כן באחר אם קרוי לסעודת אירוסין.

כאמור בשו"ע כתב שאם אינו יכול לחזור לביתו ולחזור למצותו יבטל בלבו, והמ"ב (סקכ"ט) סתם דמיירי שהוא עדיין בשעה חמישית שיכול לבטל, אבל אי קאי כבר בשעה שישית יחזור לבער שהרי אז אינו ברשותו לבטל (למרות שבשעה השישית אינו ברשותו ורק מדרבנן, דמדאו' אינו ברשותו רק לאחר השעה השישית). ובשה"צ הביא שכך היא דעת המג"א, אולם מהא"ר משמע שבשעה שישית שהוא רק מדרבנן לא אלימא למדחי מצות דאו', ונשאר בשה"צ בצ"ע לדינא.

במ"ב (סקכ"ט) מבואר שאם נמצא לאחר שעה שישית יחזור לבער ויפסיד את מצות המילה, דעשה דתשביתו חמיר טפי שהוא עובר עליה בכל רגע, ובשה"צ (כ"ד) הביא שכך היא דעת המג"א [וכתב בשה"צ שהאחרונים פקפקו בדבריו וסבירא להו שגם במילה החיוב בכל עת למול, אך כתב שהצדק עם המג"א], אולם באבן העוזר פליג וס"ל שבכה"ג יקיים את מצות המילה.

במ"ב (סק"ל) הביא דהיכא שלא יכול לבטל החמץ כשעבר זמן הביעור, ויש שהות גם להציל, יחזור לבער החמץ ואחר כך ילך להציל [ודוקא שברי לו שיכול אח"כ להציל], כך היא דעת המג"א, אולם הכסף משנה ועוד פליגי וסבירא להו שילך להציל משום דדילמא אדהכי והכי מטרד ולא יוכל להציל אחר כך.

במ"ב (סקל"ג) סתם לבאר בדעת השו"ע כעולת שבת ועוד דאפי' אם הלך לדבר הרשות, כיון שהחזיק כבר בדרך לא הטריחוהו חכמים לחזור כשהחמץ הוא פחות מכביצה, ובשה"צ (כ"ח) הביא שדעת הלבוש דבדבר הרשות אפי' פחות מכביצה חוזר.

שם במ"ב סתם כמג"א ועוד שכשהולך לדבר הרשות ועבר שעה שישית ויש בביתו פחות מכזית חמץ, לא הטריחוהו לחזור למרות שאינו יכול לבטל, ואח"כ כשיחזור לביתו יבער, ובשה"צ (ל') הביא שבפמ"ג וברע"א מפקפקים על זה.

אביחי כהן - אופקים

בבישול בכלי חמץ לשבת שחל בער"פ

משנ"ב סי' תמ"ד ס"ק י"ד: כתבו הפוסקים שטוב שיבשלו בכלים חדשים המוכנים לפסח. ובפשטות ר"ל דאף דהשו"ע הזהיר מלבשל דייסא וכיו"ב לשבת זו, טוב לימנע אף בלא חמץ מלבשל בכלי חמץ, ולכאורה צ"ב דיבשל בכלים שאינם ב"י תבשיל שאינו חמץ, וביותר דסתם כלים אינם ב"י, ובכה"ג מותר לאכול התבשיל אף בפסח עצמו, ולא מבעיא לשו"ע דנטל"פ אף בפסח מותר, אלא אף לרמ"א שאוסר נטל"פ בפסח כ' הביה"ל בסי' תמ"ז ס"ד ומפורש יותר בשעה"צ ס"ק קנ"ג דנטל"פ שנעשה קודם פסח ליכא חוזר וניעור לכו"ע (מלבד מה שהכריע הרמ"א דבלח ל"א חוזר וניעור).

ואף אם נאמר שלכתחילה אין לעשות נטל"פ (ודנו בזה הפוסקים אם הוה כמבטל איסור), מ"מ כל שמבשלו ע"מ לאוכלו בשבת שקודם פסח ודאי מותר, ומה שנשאר מותר לאוכלו אף בפסח, וביותר דאף אם כוונתו להשהות התבשיל לאחר פסח מותר, וכמבואר במשנ"ב ס"ק ק"ב עיי"ש, וכן בסימן תמ"ב סק"א.

ובלא"ה יש להקל בכה"ג עפמש"כ המשנ"ב לקמן סי' תנ"ג סק"כ דבזמן היתר מותר לבטל אף חמץ האסור מדאורייתא, וע"מ לאוכלו בפסח, ויש חולקים, מ"מ הכא בנטל"פ יש להקל, וצ"ל דכוונת הפוסקים כהרחקה שאם יבשל בכלי החמץ יבשל כהרגלו דייסא או חמץ וכיו"ב.

ובב"ח לקמן לענין בישול שומן כתב דהוי כנ"ט בר נ"ט לכתחילה, דאף שמותר באכילה אין לעשותו, ומשמע דפשיט"ל דהאיסור אף בנטל"פ, והעתיקו המשנ"ב בסי' תמ"ז סס"ק נ"ח.

נפתלי זהבי - ברכפלד

סימן תמ"ה

שורפו או פוררו וזורה לרוח

כיצד ביעור חמץ, שורפו או פוררו וזורה לרוח או לזורקו לים. ובמ"ב סי' תמ"ה ס"ק ב' או פוררו לפירורים דקים שלא ימצאנו מי שהוא ויהנה ממנו [ובשעה"צ בשם אחרונים], ולכאו' משמע דבלאו הך טעמ' דימצאנו א"צ לפוררו, וזה צ"ע דהא לשי' הרמב"ם לא סגי בהוצאה מרשותו, ואפי"ל דמיירי אפי' בביטלו דבזה באמת סגי בהוצאה מרשותו, והנה בהא דכת' המ"ב דפוררו לפרורים דקים. במאירי כתב דפוררו בפחות מכזית, ולכאו' זהו חולק ע"ד המ"ב והאחרונים הנ"ל, ולכאו' י"ל דהמאירי מפרש דהא דבעי' פירור היינו מדינא שיחשב השבתה [ולא סגי בזריקה לרוח], ולזה סגי דהוי פחות מכזית דתו אינו עובר עליו, אבל משום חששא דיאכלנו י"ל דבעי' פרורים דקים, [והא דבעי' פירור בהטלה לים אפשר גם דהוא מדינא למאן דס"ל, אך בגמ' לא משמע כך מהא דס"ל לחד מ"ד דים המלח א"צ משום דלא שכיחי אינשי שם]. ולא מסתבר לומר דסובר המאירי דלא שכיח שיאכל אדם מהדרך, דמאי נפ"מ רחוב או ים, ונלענ"ד יותר דהמאירי סובר דפחות מכזית סגי ולא חיישי' שיבא לאכלו, דנחלקו בזה אחרונים אם פחות מכזית צריך ביעור, עי' מ"ב סוף סי' תל"ח וסוף סי' תמ"ב. וצ"ל דאין הפרורים מקובצים זה בזה אלא פוררו וזורה לרוח היינו דהפרורים מפוזרים, והטעם דלא חיישי' שאכל בפחות מכזית משום דליכא כרת, ומזה ראי' למחלו' אחרונים ז"ל אם איכא חיוב ביעור על פחות מכזית. ועכ"פ מדינא דאו' דהשבתה י"ל דאם לא ביטלו אז עצם הפירור הוא ההשבתה, ועי' חי' רעק"א דנראה דעתו דבעי' פירורים דקים ממש מדין דאו' דהשבתה, ודלא כד' המאירי. ובאמת דעצם מש"כ דבגוף ההוצאה היא השבתה, ג"ז לאו מילת' דפשיטא היא ואכ"מ, ובמקו"א הארכנו. [ויל"ע אמאי לא יפררנו בבית לפירורין דקים, דהא פירורין בטלי מאיליהן כדאמרי' דף ו', וכ"מ במ"ב סי' תמ"ד ס"ק ט"ו [ומקורו בב"י"], ושם משמע משום דנדרסים ברגלים [ולכאו' משמע דזהו ג"כ הדין בפירורין בטלי מאיליהן], ומשמע מזה כד' החזו"א דאכתי איכ' חששא דיאכלנו, וי"ל עפי"ד הגמ' דף מ"ה ב' דילמא נפול אהדדי].

ביעור חמץ בפירורין

במ"ב סי' תמ"ה ס"ק י': ומ"מ נכון לנהוג שלא להוציא כל חמצו הנשאר לו בנתינתו לעכו"ם, ולקיים מצות השבתה בשעה ששית בפירורים שמניח לשורפם, שהפירורים נשבתים ועומדים, ואפילו מניחם אינו עובר בבל יראה, אלא יניח מחמצו לכל הפחות כזית כדי לקיים מצות תשביתו כתיקונה, כ"כ בית מאיר וכ"כ בח"א ובחמד משה]. לכאו' צ"ע דנהי דפרורין מאיליהן בטלי ואין כאן בל יראה, אבל אכתי הא כ"ז כשהם בקרקע, אבל כאשר מרימים בידו שוב אית להו חשיבותא, ושייך בהו שפיר השבתה ובל יראה, וצ"ע. ולכאו' משמע דצ"ל דפרורין חשיבי כמושבתין מאיליהם, אבל הא לכאו' אם יקבצם בידו ויהיו כזית שייך שפיר חיוב השבתה, וצ"ל דכיון דהם פרורין כ"ז שאינם דבוקים לא חשיבי.

והנה הא דפירורין לא חשיבי מבואר דף ו': ולכאו' אינו משום דנדרסין ברגלים, ובמ"ב סי' תמ"ד ס"ק ט"ו ומקורו בב"י כתב דפרורין מתבערין מאיליהן ע"י שנדרסים, ונראה דזהו טעם להא דליכא תקנת "בדיקה" שמא יבא לאכלו, דבזה לא שייך טעמ' דלא חשבי' ובטלי כיון דלענין איסור אכילה ודאי חשיבי חמץ, ורק לענין בל יראה הוי כהפקר, ולזה כת' הטעם דנדרסים ברגלים ולגמרי מתבטלים ואינם [ויל"ע דאמאי לא אמרו טעם זה בדף ו' דליכא ב"י משום דמתבטלים, ואם משום הרגע שאינם נדרסים א"כ גם לענין אכילה, וי"ל]. והחזו"א סובר דבאמת פרורין אית בהו תקנת בדיקה ומשום הסברא הנ"ל, ונראה דגם המ"ב מודה דהא דלא חשיבי לא מהני לענין אכילה, וטעמו הוא כנ"ל כמש"כ בהדי' דהפרורין נדרסים ברגלים ומתבערים מאיליהן, ופשוט.

נדב פרץ - רמת בית שמש

מפרר החמץ וזורקו לים

מפרר החמץ וזורקו לים שלא ימצאנו מישהו ויהנה ממנו, משמע שבלא פירר קיים הביעור. וקשה לרש"י שבחיטין די בפיזור, נחשוש שיהנה. וי"ל שבחיטין לא חיישינן כ"כ שיהנה, וצ"ע.

לב"י הרמב"ם פסק כרבה, אך במתפרר מהר לא צריך פירור גם לרבה. ולרב יוסף אם סופו לפרר לא צריך פירור, אך המ"מ סובר שהרמב"ם פסק כרב יוסף, ורק כשמתפרר מהר לא צריך לרב יוסף, אך לרבה תמיד צריך פירור.

שלמה אקרמן - קרית ספר

בענין מצות תשביתו [לשיטת רש"י] (לסי' תמ"ה)

הנה אליבא דרש"י שמצותו בשריפה קודם זמנו ולא אחר זמנו, א. צע"ג, דאטו אחר זמן איסורו קיל טפי, ובשלמא אי נימא דאיכא ב"י אח"ז צ"ל דמשבית בכל דבר משום ב"י, אך אי נימא דליכא ב"י עד הלילה צ"ע דבמה נשתנה מצות תשביתו שאחר חצות. ב. גם צע"ג דמאי קושיא היא זו שלא מצא עצים יהא יושב ובטל, דאם יש דרשא שכך צורת המצוה א"כ אה"נ יהא יושב ובטל, דמי חייבו להשבית הלא התורה, והיא אמרה איך להשבית, ואם א"א לעשות כן א"כ לא צוותה עליו, ובודאי שיהא יושב ובטל. ג. עוד צע"ג דהרי שיטת רש"י שתשביתו היינו ביטול, וא"כ צ"ע מהו הציווי לאותה שעה שקודם חצות, האם נצטוינו לבטל או שנצטוינו לשרוף, וזה צע"ג. ד. ועוד י"ל דהנה שיטת הטור וכ"פ במשנ"ב סי' תמ"ה בשעה"צ ס"ק ט"ז דכל ל' יום מצותו בשריפה, אך מ"מ הדבר פשוט שרשאי למכרו לנכרי תוך ל' יום גם לר"י [ועי' בריש פרק כל שעה], וכן יכול לאכול או להאכיל לבהמה חיה ועוף, ובאמת משמע בסוגיא י"ב שרשאי להמתין עד חצות ולהשביתו אז בכל דבר, ועכ"פ באין לו עצים קודם, וד"ז פלא דא"כ נמצא שאי"ז מצוה מחוייבת כלל ורשאי שלא לקיימה, וא"כ מהי מצוה זו.

ולכאו' נר' ברור שהעיקר כד' המנח"ח מצוה ט' שיסוד המצוה שבסוף שעה שישית יהא מושבת, ומהו בכלל מושבת היינו כל שהוא עפר ואפר, וכבר האריך המנח"ח שעיקר מצותו בשוא"ת, וע"ז אמרה תורה דכשהוא בעיניו כעפר ואפר, הרי הוא כאילו באמת כך, ואם אינו בעיניו כן צריך לעשות מעשה שיהפך להיות כך, וע"ז ס"ל לר"י דכשעושה מעשה בשביל זה יש מצוה לעשותו בדרך שריפה, ולרבנן אין מצוה כזאת, ועכ"פ לפי"ז כלפי עיקר החיוב ליכא שום פלוגתא שהחיוב הוא שיהא מושבת כאפר וכדו', ופשוט שיש הרבה דרכים איך להגיע לתוצאה זו, וכל שהגיע לתוצאה זו קיים חובתו, ואפי' כשזה רק בלבו כך, אלא שלר"י יש מצוה בעלמא לעשותו דרך שריפה, אך גם לדידיה בנעשה באופ"א יתקיים חובת תשביתו, אלא שביטל המצוה שהיא להגיע אל התשביתו בדרך שריפה, ואשר לפי"ז א"ש דהיינו דאמרו ליה

רבנן דלאחר זמן איסורו לא יתכן שנקל עליו בשביל קיום מצוה לבטל את עיקר החיוב שיהא מושבת, ורק קודם זמנו שעוד אינו מחויב שייך לומר כן.

והנה יל"ע בהפקר ומכירה ואכילה וכו' דשמא לא מיקרי מושבת, אלא שאין עליו שום חיוב, דכל החיוב לחמץ הנמצא ברשותו שיהא מושבת. אך אין עליו חיוב שיהא לו חמץ ויהא מושבת אחרי שאי"ז בגדר ציווי בקום ועשה כי אם בתוצאה, ואולי מעלה יש להכניס עצמו לידי חיוב ולקיימה בדרך מן הדרכים, וכ"ש לר"י לקיימה בדרך שריפה, אך אין חיוב שיהא לו חמץ, אלא שאם יש לו חמץ באותה שעה צריך שיהא מושבת [וזהו שכ' להשאיר כזית לקיים בו שריפה, ובמרדכי (המבוא בדרכי משה סי' תמ"ה) איתא שהשאיר כזית בשביל שריפה לאחר חצות, והיינו כשי' תוס', ולא ס"ל שבטלו רבנן מצוה זו, ודלא כמוש"כ במנח"ח לדידן, ואכמ"ל].

והנה הגרשז"א זצ"ל במנחת שלמה תמה דלכאו' בחריכה שנפסל מאכ"כ אף שאינו אפר כבר רשאי להשהותו, וא"כ איך יתכן מצוה לעשותו אפר, ועד"ז תמה בחזו"א דאיך יתכן לרבנן אליבא דרש"י חיוב לפררו ולזרוק לים, והלא בזריקתו לים מפקירו, וע"י היטב חזו"א סי' קי"ח ס"ק ב' ג', ובהכרח צ"ל דכל שהוא עסק ומעשה אחד מיקרי שעושהו מושבת בדרך זה, ולא כפוטר עצמו מן החיוב ע"י שמפקירו או חורכו, אלא כעושהו מושבת, ולכשיגיע זמנו הרי הוא מושבת בדרך זו, וע"כ מיקרי קיום מצוה, ועדיין צל"ע בזה.

בדברי הגה"מ בענין השלכת חמץ לפני עורבין [והמסתעף לענין השלכה לפח אשפה]

א. בב"י סוף סי' תמ"ה כ' בשם הגה"מ [והעתיקו בשו"ע בס"ג] דרשאי ליתן החמץ לפני העורבים, ואם נשאר לאחר זמן איסורו צריך לשרוף, אך מקודם א"צ דא"צ לשרוף קודם זמן איסורו, והנה לכאו' שיטה זו ס"ל כר"ת שא"צ שריפה רק אחר חצות, ומקודם מבערו ע"י נתינה לפני עורבים, והרמ"א ז"ל בסי' תל"ג והמ"א בסי' תמ"ה פי' דמיירי כשזה ברשותו, ואעפ"כ רשאי ליתנו לפני עורבין קודם זמן איסורו.

ומאידך הב"י לכאו' פירשו חוץ לרשותו, דהרי בשו"ע סי' תל"ג כתב דאין רשאי ליתן ואפי' לא לסמוך על העורבין קודם זמן איסורו, והיינו לכאו' דכל זה מחובת בדיקה להוציאו מכל מקומות שהוא מוטמן ומונח שם, ולהניח כל החמץ במקום מוצנע עומד לביעור, ובאמת בב"י סי' תמ"ו כתב להדיא דד' הגה"מ שבסי' תמ"ה איירי בנמצא חוץ לרשותו, ומבו' בזה חידוש נורא שאעפ"כ אם קיים לאחר זמן איסורו צריך לשרפו או לבערו בכל דבר לרבנן, ונמצא לפי"ז דס"ל דכשאסרו חז"ל שלא לסמוך על הביטול וההפקר, גם במפקיר לכל, ומשליכו חוץ לרשותו במקום מופקר לכל, נמי לא סגי להו, ובעינן ביעור והשבתה ממש (או מכירה לעכו"ם שנכנס לרשות עכו"ם ממש), אלא שקודם זמן איסורו רשאי להעמידו בחוץ לפני עורבין, וע"ז ליכא חובת בדיקה דסוכ"ס אי"ז ברשותו, וחובת בדיקה לא נאמרה רק על רשותו בלבד.

אך האחרונים ז"ל חולקים וס"ל דברשותו אינו רשאי להעמיד לפני עורבין אפי' קודם זמנו, וחוץ לרשותו אם הניח קודם זמנו א"צ לבערו אפי' קיים קודם זמנו, והנה לכאו' לפי"ז פליגי על ההגה"מ. [ועי' ט"ז סי' תמ"ה מש"כ לפרש ד' הגה"מ דבתרי גוונא ותרי מילי קאמר]. וכן פסק המ"ב סי' תל"ג וסי' תמ"ה.

ב. והנה בב"ח ובמ"א כתבו דאף במשליכו באופן המופקר לכל שעפ"י כללי דיני ממונות נידון כהפקר, מ"מ כל שהוא עדיין ברשותו חל עליו חובת ביעור מדרבנן, דהוא בכלל תקחז"ל שאמרו שלא לבטל אלא לבער [ובהגר"ז סי' תל"ו הגדיל לומר כן אף בעוזב בית העכו"ם ולא נכנס העכו"ם לשם עד אחרי פסח, ועיי"ש היטב, וע"ז יש חולקים, אך כבר נת' במק"א דבעוזב בית ישראל כו"ע מודו לו, ואכמ"ל], והנה באמת קיי"ל דבחרכו או נתעפשה וראוי לכלב מחוייב לבער, אף דלא שייך שמא יבא לאכלו, אלא שי"ל דבכל א' מהם איכא חדא לריעותא, דבאופן דמ"א וב"ח איכא שמא יבא לאכלו ושמא יחזור בו מהפקרו, ובאופן דחרכו ונתעפשה סו"ס עדיין מחזיקו כשלו, אך באופן שגם מפקירו לכל וגם דוחהו מאכ"א באופן שלא יבוא לאכלו, דאולי בכה"ג ליכא חובת ביעור מד"ס, דאיכא תרתי לטיבותא, ונפק"מ במשליכו לאשפה, ומ"מ אשפה שבביתו י"ל שאינו דרך הפקר לכל, אך באשפה שבחצירו י"ל, ולפו"ר כיון שעדיין ראוי לכלב ועדיין הוא ברשותו חייב לבער, ואף שמפקירו לכל לא מהני כיון שזה ברשותו, אך שמא ע"י דאיכא תרתי לטיבותא מהני.

והנה במ"ב מבו' דבהשלכה לביה"כ מהני אף לאח"ז, וכן מפו' בסי' תמ"ו [וגם סי' תמ"ה ס"א לכאו' מיירי לאח"ז], ובחזו"א קי"ח ג' תמה שהחמץ מצד עצמו ראוי, ולא עשאו אינו ראוי, אלא שהמאיסו ודחהו מרצון בנ"א לאכלו, וא"ז בגדר ביעור מן העולם, ולדעתי לא מהני רק קודם זמנו, ולכאו' ד' המ"ב דמהני, ועי' במ"ב דמשמע שזה אפי' במקום שמצוי חזולים שיבואו לאכלו, ולכאו' עד"ז י"ל בהשלכה לאשפה ואפי' כשמצוי חתולים, ואף דבמפולת שהכלב יכול לחטט לא מהני, י"ל דהתם ע"ז גם האדם יבא לאכלו, ומשא"כ הכא שגם כשהחזיר או החתול יחטטו לא יביאוהו רק לידי אכילת בע"ח בלבד, וכן משמע בשו"ע של הגר"ז סי' תל"ג סעי' ל"א, ועי' לשונו בסי' תמ"ה. ובזה נתיישבו דברי הגריש"א זצ"ל המובא בספר שבות יצחק בענין זה (ועי' שער המועדים במילואים).

בן ציון רפאל גרינהויז - הקרית החרדית בית שמש

בענין ישוב מנהגינו בשריפת חמץ שנעשה קודם הזמן

סי' תמ"ה סעיף א': כיצד ביעור חמץ, שורפו או פוררו וזורה לרוח או זורקו לים. הגה והמנהג לשורפו, וטוב לשורפו ביום דומיא דנותר שהיה ביום. ובמשנ"ב סק"ו נתבאר שהטעם שחוששין לדעת הפוסקים שפסקו כרבי יהודה דאמר אין ביעור חמץ אלא שריפה, דילפינן מנותר שהוא בשריפה. ובסק"ז כתב ששורפין בשעה חמישית ולא אח"כ, כדי שיהיה לו שהות לבטל. וראיתי בחידושי רבינו הגר"ש רוזובסקי זללה"ה שהקשה על מנהגינו זה ממש"כ בגמ' (פסחים כ"א:) אמר רבא חרכו קודם זמנו מותר בהנאה אפילו לאחר זמנו, ופרש"י כגון שחרכו באור יפה קודם זמנו שבטל טעמו ומראיתו, עכ"ל. ובתוס' כתבו כגון שנפסל מלאכול לכלב. ונפסק כן להלכה ברמב"ם פ"ג הי"א מהלכות חמץ ומצה ובטשו"ע סי' תמ"ב סעיף ט'. ולפי זה השריפה שלנו שנעשית קודם זמן האיסור, ברגע שמגיע החמץ למצב של חריכה באופן שנפסל מלאכול לכלב שוב אין כבר איסור של חמץ, שמותר להשהותו, ואין ענין שוב בהמשך שריפתו. ואם ממשיך לשורפו אינו מקיים בזה שום מצות שריפה, מכיון שהתורה לא צוותה לבער דבר שאין עוברין עליו בבל יראה ובל ימצא. והוסיף ע"ז הגרש"ז אויערבך זללה"ה (בספר הליכות שלמה -פסח) להמחיש יותר קושיא זו, שהרי זה ברור שאם בזמן שהוא שורף את החמץ והגיע למצב חריכה שנפסל מאכילת כלב, יבוא אצלו אדם ויבקש את החמץ לצורך פחמין לתנורו, ולא יביא לו כי רוצה להמשיך לשורפו, לכאורה עובר בבל תשחית, כי אין ענין יותר בהמשך שריפה זו אם אין עוברין על חמץ זה. ולענ"ד נראה ליישב ולומר שמבואר בשיטה זו המצריכה שריפה גם קודם זמן האיסור, שנכון שחמץ החרוך שנפסל מאכילת כלב אין מצוה בביעורו, הני מילי כאשר בא לשרוף חמץ חרוך, אבל כאשר עוסק בשריפת חמץ שמצווה בשריפתו אין אנו רואים כל שלב ושלב בשריפת החמץ בנפרד, אלא הכל מעשה אחד והיינו תהליך אחד של שריפת החמץ, וסוברת שיטה זו שכיון שנעשה בפעם אחת ולא בפרקים נחשב הכל מעשה אחד של שריפה, ושפיר מתקיים מצות שריפה בחמץ זה. עוד היה נראה לומר בישוב מנהג זה, דמנהג זה הולך כהשיטות (עיין רבינו מנוח פ"ג הי"א, ומאירי כא: וכן משמעות לשון הרמב"ם שם שכתב ואם שרפו קודם שעה שישית, ולא כתב חרכו) שס"ל שחרכו היינו שרוף גם מתוכו שזה נקרא שרוף לגמרי, ואם לא שרפו כך, אפילו אם נחרך לגמרי גם קודם זמנו אסור, ואעפ"כ אם שורפו כך אחרי זמנו אסור כיון שחל עליו איסור הנאה אז לא נפקע. וא"כ לשיטות לא נתחדש בדברי רבא שסגי בחריכה שנפסל רק מאכילת הכלב, אלא חריכה דרבא היינו נשרף לגמרי, וא"כ ודאי שאם שורף קודם הזמן צריך דווקא לעשות שריפה ממש, ולא יועיל בחריכה כזו שנפסל מאכילת הכלב.

אליה קרואני - מעלות דפנה

בביאור המנהג לשרוף החמץ

א. השו"ע בסימן תמ"ה סעיף א' כתב וז"ל: "כיצד ביעור חמץ, שורפו או פוררו וזורה לרוח או זורקו לים. ואם היה החמץ קשה ואין הים מחתכו במהרה, הרי זה מפררו ואחר כך זורקו לים. הגה - והמנהג לשורפו. וטוב לשרפו ביום דומיא דנותר שהיה נשרף ביום (ד"ע), אך אם רוצה לשורפו מיד אחר הבדיקה כדי שלא יגרנו חולדה, הרשות בידו (הגהות מיימוני פ"ג וכל בו)". ומבואר דמעיקר הדין ניתן לקיים מצות תשביתו בכל צורה של כליון של החמץ, אכן הוסיף הרמ"א דנוהגים לשורפו, וביאר המ"ב בסק"ו דהמנהג לשורפו בתוך שש, וכ"ש לאחר שעה שישית.

והיינו דבמתני' בר"פ כל שעה איתא "ר' יהודה אומר אין ביעור חמץ אלא שריפה, וחכמים אומרים אף מפרר וזורה לרוח או מטיל לים". ובגמ' בדף י"ב: איתא "אמר ר' יהודה אימתי שלא בזמן ביעורו, אבל בזמן ביעורו השבתתו בכל דבר", ונחלקו הראשונים בביאור דעת ר"י, דרש"י פירש דשלא בשעת ביעורו הכונה בשעה שישית, ובזה פליגי ר"י ורבנן אם בשריפה או שהשבתתו בכל דבר, אבל לאחר שש מודה ר"י דהשבתתו בכל דבר. אכן דעת התוס' והר"ן דמצות תשביתו זמנה רק מחצות י"ד, ופליגי על מש"כ רש"י דכבר קודם חצות מקיים הוא מצות תשביתו, וכן הרא"ש בסי' י' כתב בתחילת דבריו כרש"י דבהוצאת החמץ מהבית מקיים מצות תשביתו, ולבסוף הסיק דאינו כן אלא רק מחצות יום י"ד וכמש"כ התוס'. וכונת ר"י היא דשלא בזמן ביעורו הכונה לאחר שעה שישית, ובזה סבר ר"י דרק בשריפה, אבל בזמן ביעורו בשעה שישית השבתתו בכל דבר. ובדעת רש"י דבשעה שישית לדעת ר"י דין החמץ בשריפה, היה מקום לומר דדווקא בשעה שישית, שאז חייל עליה דין תשביתו ויליף ר"י מנותר דדינו בשריפה, אכן הטור כתב להוכיח מדברי רש"י בדף כ"ז: שמפורש בדבריו של ר"י אפילו קודם שלשים יום דין החמץ בשריפה.

וא"כ מה שנוהגים לשרוף החמץ קודם שעה שישית [וברמ"א מבואר דאם חושש לחולדה ישרוף את החמץ בלילה], היינו להחמיר כר"י לפי' רש"י ע"פ הטור דיש מצות תשביתו שלושים יום קודם הפסח [וכמש"כ הגר"א שם וז"ל: "והמנהג הוא עפ"י דעת רש"י, אבל העיקר כתוס' י"ב: ד"ה אימתי וכו' שכ"ה בירושלמי, וכן הסכימו כל הפוסקים", וכ"כ הט"ז שם בסק"ב]. ומה שנוהגים לשרוף החמץ לאחר שעה שישית, היינו לפי דעת תוס' והראשונים דלר"י לאחר שש דין החמץ בשריפה. [וכ"ז ביאר בשעה"צ].

והנה על מש"כ הרמ"א "והמנהג לשורפו, וטוב לשורפו דוקא ביום דומיא דנותר שהיה נשרף ביום". העיר שם הגר"א (ד"ה וטוב) דרש"י לא ס"ל כן, שהרי בפסחים דף ו': גבי מוצא חמץ ביו"ט כופה עליו את הכלי כתב רש"י בד"ה עושה לו מחיצה "ובלילה יבערנו", ומשמע דאפשר לבער בלילה, וע"ש בגר"א דכתב דרש"י כתב כן אליבא דרבנן, והרמ"א פסק כר"י.

ודברי הגר"א שהוכיח מרש"י דלא כרמ"א צ"ע, שהרי לרש"י דוקא קודם שעה שישית מצותו אליבא דר"י בשריפה, אבל לאח"ז ביעורו בכל דהו, וא"כ רש"י דמיירי במבער חמץ במוצאי יו"ט דאז מצותו בכל דהו, ולכך כתב דמבערו בלילה, משא"כ הרמ"א דמיירי במבער החמץ בערב יו"ט דלר"י מצותו בשריפה, שפיר כתב הרמ"א דיש לו לשורפו ביום, וצ"ע [וכבר העיר זאת הדברי יחזקאל בסי' י' ס"ק כ"ב ע"ש].

עוד צ"ע, דהנה הרמ"א בסי' תל"ד סעיף ב' כתב וז"ל: "ואין לבטל ביום אלא לאחר ששרף החמץ כדי לקיים מצות שריפה בחמץ שלו". ובביאור הגר"א כתב דהרמ"א אזיל כדעת התוס' דביטול מטעם הפקר, ואם יפקיר החמץ לא יקיים מצות תשביתו בשריפה. אבל לדעת רש"י בביטול עצמו מקיימים מצות תשביתו, יכול לבטל קודם שישרוף החמץ. וכבר העירו בזה, שהרי הא דשורפים החמץ קודם שש כמש"כ כאן הרמ"א "והמנהג לשורפו", הוא לחומרא כדעת רש"י אליבא דר"י דקודם חצות דינו בשריפה, וכיון שלדעת התוס' אין כלל דין לשרוף החמץ קודם שש מדוע כתב הרמ"א הנ"ל דאין לבטל החמץ קודם השריפה. דממנ"פ, דלדעת תוס' אין כלל דין שריפה, ולדעת רש"י מקיימים בביטול מצות תשביתו כמש"כ הגר"א, ואולי החמיר בכל צד, וצ"ע.

ב. ובסעיף ב' כתב השו"ע "ואם נתנו לאינו יהודי קודם שעה ששית, אינו צריך לבערו". ומבואר דקודם שעה שישית ניתן למכור החמץ לנכרי, וכתב המ"ב בסק"י שנכון לנהוג שלא להוציא כל חמצו הנשאר לו בנתינתו לעכו"ם, ולקיים מצות השבתה בשעה שישית רק בפרורים ע"י ששורפם, שהפרורים נשבתים ועומדים, ואפילו מניחם אינו עובר בב"י, אלא יניח מחמצו לכה"פ כזית כדי לקיים מצות תשביתו כתיקונה. וכונת המ"ב לדעת רש"י הנ"ל דגם קודם שעה שישית יש מצות תשביתו וא"כ יש לו להחמיר לעשות כפי המנהג לשרוף החמץ, וכדעת ר"י לפרושו של רש"י.

והנה י"ל האם יש מצות תשביתו בכל כזית חמץ שבבעלותו, ועיין בשו"ת נוב"י אור"ח מהדו"ק סימן מ"א בתו"ד שכתב וז"ל: "אומר אני שכל חור וזוית שבודק מקיים המצוה שאין ביעור חמץ מעכב זה את זה, ואם מבער כזית חמץ אף שיש עוד בביתו הרבה חמץ על כזית זה שביער קיים מצות תשביתו, והגע עצמך מי שנודע לו בפסח שמת מורישו קודם הפסח ונפל לו בירושה חמץ, או שהיה לו תבואה בשדה ונתחמצה ונודע לו בפסח והוא במקום רחוק שאי אפשר לו להשביתו, וע"כ עובר עליו וגם נתחמץ לו בביתו חמץ גמור הכי יעלה על הדעת הואיל ואינו יכול לקיים מצות תשביתו בחמץ ההוא לא יהיה מצווה מן התורה להשבית גם החמץ שבביתו, הא ודאי לאו מילתא, וכל חתיכת חמץ מצוה עליו להשביתו, ואין אחד מעכב את חבירו". ומבואר בנוב"י, וכן הרי הסברא הפשוטה, שעל כל כזית יש מצות תשביתו.

ומעתה יש לעיין מדוע לדעת רש"י שיש מצות תשביתו קודם חצות [וברש"י בפסחים כ"ז: מבואר דאף קודם ל' יום לפסח יש מצות תשביתו וכנ"ל], מותר למכור החמץ לנכרי קודם לכן, וכן כיצד מותר לאכול החמץ והרי מבטל מצות תשביתו. וצ"ל כמבואר בחזו"א [או"ח סי' ר' סק"ח] שכתב להקשות בהא דס"ל לר"י דאינו מפרר וזורה לרוח, והקשה דהלא קודם שש רשאי למוכרו ולאוכלו, ולמה יאסר לר"י לזרות לרוח או להטילו לים, וביאר החזו"א דהדין שריפה אליבא דר"י [שהוא דין דחייל על החפצא דחמץ] הוא כמצוה קיומית, ובאמת מודה ר"י דרשאי לזרות לרוח או להטילו לים, אלא דבזה לא יקיים את הדין דחייל על החמץ לבערו בשריפה, אלא דעשה מעשה להנצל שלא יעבור על עשה דתשביתו, ועל לאו דב"י לאחר חצות, ורק אם מבער החמץ בשריפה מקיים את הדין שטעון החמץ לבערו בשריפה, וביאר בזה את כוונת הכל בו שהביאו הפוסקים וז"ל: "ותהי' מצוה זו רשות, שאם קיימה עשה מצוה ואם חיסר לא עבר על מצוה", ע"ש.

ג. והנה לאחר שנתבאר דלרש"י שיש מצות תשביתו קודם חצות, מ"מ הדין תשביתו לר"י בשריפה הוא מצוה קיומית [ולכן יכול קודם שש לאכול ולמכור לנכרי את החמץ], יל"ע האם מקיים את המצוה הזו רק בכזית אחרון או אפילו אם יש לו עוד חמץ בביתו, מ"מ אם שורף כזית אחד יקיים המצוה, ובנוב"י הנ"ל מבואר דאפילו אם יש לו עוד כזית בביתו מקיים המצוה. וכן ראיתי להוכיח משמיה דהגרי"ז מהא דבע"פ שחל להיות בשבת שורפין החמץ בערב שבת ומשיירין מזון שתי סעודות לשבת, הרי שיש קיום של שריפה גם שלא על הכזית האחרון, דאל"כ למה שורפים את החמץ בערב שבת. עוד ראיתי להוכיח ממה שכתב רש"י בדף כ"ז: דגם קודם שלשים לפסח לר"י במפרש ויוצא בשיירה צריך לשרוף החמץ שבביתו, אע"ג שיש לו עוד חמץ במקום שנמצא. ונפ"מ דמי שביער החמץ בע"פ ושוב מצא אח"כ קודם שש חמץ נוסף בביתו שאין חייב לבערו, מכיון דכבר קיים את המצוה הקיומית בכזית חמץ ששרף כבר.

בגדר מצות תשביתו

א. השו"ע בסימן תמ"ה סעיף א' כתב וז"ל: "כיצד ביעור חמץ, שורפו או פוררו וזורה לרוח או זורקו לים. ואם היה החמץ קשה ואין הים מחתכו במהרה, הרי זה מפררו ואחר כך זורקו לים. הגה - והמנהג לשורפו". והנה המנח"ח [במצות ט'] כתב ב' אופנים במצות תשביתו, אופן א' דקיום המצוה הוא בתוצאה במה שאין לו חמץ, ולפי"ז גם מי שאין לו חמץ מקיים המצוה, דהמצוה מתקיימת גם בשוא"ת, ואופן ב' דהמעשה השבתה הוא החפצא דמצוה, ומי שאין לו חמץ אינו מקיים המצוה, והעלה בזה מח' רש"י ותוס', ואכמ"ל.

והנה מדברי הרמ"א בסי' תל"ד סעיף ב' שכתב וז"ל: "שאין לבטלו ביום אלא לאחר ששרף החמץ, כדי לקיים מצות שריפה בחמץ שלו", ומבואר דיש מצוה לשרוף חמץ שלו, ומי שאינו שורף חמץ שלו אינו מקיים מצות תשביתו, אע"ג שאין לו חמץ בביתו, הרי דלא מתקיימת המצוה בשוא"ת אלא בעינן למעשה השבתה בידים כדי לקיים את המצוה.

וכן מבואר גם במ"ב בסימן תמ"ה סק"י שכתב שנכון לנהוג שלא להוציא כל חמצו הנשאר לו בנתינתו לעכו"ם, ולקיים מצות שריפה בחמץ שלו", ומבואר דיש מצוה לשרוף חמץ שלו, ומי שאינו שורף חמץ שלו אינו מקיים מצות תשביתו, אע"ג שאין לו חמץ בביתו, הרי דלא מתקיימת המצוה בשוא"ת אלא בעינן למעשה השבתה בידים כדי לקיים את המצוה.

וכן מבואר גם במ"ב בסימן תמ"ה סק"י שכתב שנכון לנהוג שלא להוציא כל חמצו הנשאר לו בנתינתו לעכו"ם, ולקיים מצות שריפה בחמץ שלו", ומבואר דיש מצוה לשרוף חמץ שלו, ומי שאינו שורף חמץ שלו אינו מקיים מצות תשביתו, אע"ג שאין לו חמץ בביתו, הרי דלא מתקיימת המצוה בשוא"ת אלא בעינן למעשה השבתה בידים כדי לקיים את המצוה.

ב. והנה גם למש"נ דלא מקיים המצות תשביתו בשוא"ת, אלא צריך לעשות מעשה השבתת החמץ, יש מקום לחקור האם היא 'מצוה שבתוצאה', או 'מצוה בגוף המעשה', והיינו דבכל מצוה יש את התכלית של המצוה, ואת מעשה המצוה, ומעתה יל"ד האם תכלית המצוה זה במה שאין לו חמץ, ומעשה המצוה זה מעשה הביעור, [ואין המעשה הזה היכ"ת בעלמא, משום דגם במצוות שבתוצאה חשיבה הפעולה כמעשה מצוה, שהרי בפעולה זו מקיים את ציווי השי"ת, ורק דהתכלית היא בתוצאה], וזהו גדר המצוה דתשביתו, דקיום המצוה הוא בתוצאה במה שאין ברשותו חמץ בזמן הפסח, אכן פעולת ההשבתה אינה היכ"ת בעלמא כמש"כ המנח"ח, אלא הוי עלה תורת מעשה מצוה משום דציווי השי"ת הוא בהוראה מעשית על הגברא לעשות את הפעולה שתביא לידי השבתת החמץ. או"ד שהמצוה היא בשריפת החמץ בעצמה, והיינו דגם התכלית היא שיעשה מעשה ביעור בחמץ, ולא רק בכדי שלא יהא לו חמץ.

ויש בזה נפ"מ בביאור הדין 'שריפה' אליבא דר"י, ובביאור הדין 'לפרר ולזרות החמץ לרוח' אליבא דרבנן, דהנה במתני' בר"פ כל שעה "ר' יהודה אומר אין ביעור חמץ אלא שריפה, וחכמים אומרים אף מפרר וזורה לרוח או מטיל לים". ובמנח"ח מצוה ט' העיר בזה דאם מצות תשביתו היא בזה שאין לו חמץ במה פליגי ר"י ורבנן, ומאי נפ"מ היאך הושבת החמץ. ובשלמא אי נימא דעצם פעולת ההשבתה, היא החפצא דמצות תשביתו, ולא המצב שאין לו חמץ, א"כ שפיר מבואר דפליגי ר"י ורבנן היאך נאמר לעשות המצוה, דר"י ליף מנותר דמעשה השבתה הוי אך ורק ע"י שריפה, ולרבנן סגי אף במפרר וזורה לרוח.

אכן אי נימא דמצות תשביתו היא בתוצאה שאין לו חמץ, צ"ע דאף שנתבאר שם דגם בהנך מצות שקיום המצוה הוא בתוצאה, אין הפעולה רק היכ"ת בעלמא, אלא הוי עלה תורת מעשה מצוה וכמש"נ שם, מ"מ כיון שכל עיקרו של המעשה הוא רק כדי שלא יהא לו חמץ, א"כ צ"ע מה דיליף ר"י מנותר דצריך להשבית החמץ דוקא ע"י שריפה [דלא מסתבר דלקיום הציווי יצטרכו מעשה שריפה דוקא, שהרי בכל דרך שיבער תתקיים התוצאה שאין לו חמץ], וצ"ב.

וצ"ל כמש"כ בחדושי הגר"ח בהל' חו"מ דדוקא לרבנן התשביתו היא מצוה דרמי על הגברא לעשות שלא יהא לו חמץ, משא"כ אליבא דר"י תשביתו הוי מסוג הדינים שחלים בחפצא, שדינו של החמץ שיושבת ע"י שריפה, ומש"ה ס"ל לר"י דאם ישבית בכל דבר לא יקיים את המצוה, משום דדינו של החמץ שיעשה בו מעשה שריפה דוקא, והטילה התורה על הבעלים לקיים את הדין שחייל בחמץ, ואם יאבדו את החמץ בדרך אחרת לא יתקיים הדין שטעון החמץ.

וכן נפ"מ בביאור הדין לפרר ולזרות החמץ לרוח אליבא דרבנן, דמצינו מח' ראשונים האם לרבנן בעינן דוקא לפרר ולזרות החמץ לרוח, או דסגי בהוצאה מרשותו, דרש"י בדף כ"ח ד"ה או כתב דסגי להוציא החמץ מרשותו, והדין לפרר ולזרות לרוח הוא מחשש תקלה בלבד. וכ"ה בטור בסי' תמ"ו שכתב "המוצא חמץ בביתו אם הוא בחול המועד יוציאנו מיד", ועי"ש בב"י באופן הב' דסגי לרבנן בזה, וכ"כ בר"פ בדף ה'. וז"ל: "אבל ביום הראשון תשביתו לא הוי אלא הרחקה הוא דעבידי" (וע"ע בנוב"י מהדו"ק סי' ט"ו מש"כ מהפנ"י).

אכן בראשונים מצינו דפליגי ע"ז, דהתוס' בדף ד': ס"ל דביטול הוי הפקר ולא מקיימים בזה מצות תשביתו, עוד נקטו התוס' בדף כ"ח: דבאכילה לא מקיימים מצות תשביתו, והראשונים בדף כ"ח. נסתפקו אם במכירה לעכו"ם

מקיימים מצות תשביתו, הרי דסברי דמה שבזה שמוציא החמץ מבעלותו לא מקיים מצות תשביתו לרבנן.

ויל"פ דפליגי בנידון הנ"ל, דדעת רש"י דלרבנן מצות תשביתו היא מצוה שבתוצאה, והמצוה שעל הגברא היא לעשות את התוצאה שיושבת החמץ מבעלותו, ולהכי ס"ל דכל הדין לפרר ולזרות החמץ לרוח אינו אלא מחשש הרחקה, אכן בדעת תוס' והראשונים צ"ל דסברי דלרבנן קיום המצוה דתשביתו הוא בעשיית המעשה, ולא בתוצאה שאין בבעלותו חמץ, והשבתה מקרי רק כשמבער החמץ מהעולם, ולא אם אוכלו או מוכרו דזה לא נחשב מעשה השבתה.

ג. עוד יש לדון, דהנה בכל השהיית חמץ עובר הבעלים בתרתי, גם בלאו דב"י, וגם בביטול עשה דתשביתו, והנה באופן שלא עובר על לאו דב"י, וכגון חמץ של נכרי שלא קיבל עליו אחריות שאין עוברים עליו בלאו דב"י, וילפינן מקרא דשלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה, וי"ע מדוע אינו מבטל את עשה דתשביתו. ועיין בנוב"י בסי' כ' שכתב דכמו שילפינן בדף ה': שאור דלא ימצא משאור דבל יראה מג"ש שאין בל ימצא בשל נכרי, וחזינן דמילת 'שאור' ניתנה לג"ש, א"כ גם שאור דכתיב גבי מצות תשביתו לא מיירי בשאור דנכרי. ועיין בזה בשאגת אריה סו"ס ע"ח.

וכמו"כ בחמץ הבלוע בכלים מבואר בפסחים דף ל'. דקדירות של חרס משהה אותם, וכ"פ השו"ע בסי' תנ"א סעיף א' וז"ל: "קדירות של חרס שנשתמש בהם חמץ כל השנה, אפילו אותם שעושים בהם דייסא ומיני קמחים משפשפן היטב בענין שלא יהא חמץ ניכר בהם, ומותר להשהותן לאחר הפסח וכו', ומצניען בפסח במקום צנוע". והטעם שא"צ למכור את החמץ הבלוע בכלים, והרי יש בהם 'טעם כעיקר' של חמץ, כתב המ"ב בסי' תמ"ב סק"א דאף שאסור באכילה מכיון דטעם כעיקר אסור מדאורייתא, אבל אין עובר בב"י מכיון דאין זה חמץ בעין. וי"ל מאי טעמא אין עובר על עשה דתשביתו. וצ"ל כנ"ל דכמו דלא קרינן ביה שאור לענין ב"י מכיון שאינו נראה בעין, כך לא קרינן ביה שאור לענין מצות תשביתו.

ומעתה היה מקום לדון האם המצות תשביתו הוא לבטל חמץ שעובר עליו בב"י, ומטרת מצות תשביתו הוא לחזק את הלאו דב"י, או שהם ב' ענינים, הלאו דב"י, והמצות תשביתו, וראיתי [בספר עוטה אור פסחים עמ' קכ"ו] להוכיח דהם ב' ענינים, והמצות תשביתו לא באה לחזק את הלאו דב"י, מהגמ' פסחים בדף כ"א: דחמץ שחרכו לפני זמנו מותר בהנאה אף לאחר זמנו, ובחרכו לאחר זמן איסורו הרי זה אסור, ולא מהני החריכה אח"כ להתירו, וצ"ב מדוע לאחר זמנו ל"מ החריכה להתירו והרי כעת אינו אוכל, וכמו דבחרכו קודם זמן איסורו מותר בהנאה, משום דלא חשיב אוכל, ולא אסרה התורה רק "אוכל חמץ", ולא עפר מוחמץ, כך מהראוי היה שיהא הדין גם בחרכו לאח"ז איסורו דמאי שנא. והחזו"א אור"ח סי' קט"ז ס"ק י"א וכן בקובץ"ש ח"ב במכתבים עמ' פ"ג ביארו בזה, דלפני זמן איסורו דעדיין לא חייל איסור חמץ מהני חריכת החמץ לענין שלא יחול עליו מצות תשביתו, משא"כ לאחר זמנו דחייל איסור חמץ תו לא פקע מיניה מצות תשביתו, אפילו אם חרכו ומפקיעו מתורת אוכלין. והוכיחו כן מהא דאשכחן בסוף תמורה דכל איסוה"נ הנקברין שאין מצוה בשריפתן, ולא שייך בהו התירא דנעשית מצותן אפרן אסור, ולכך חמץ אליבא דרבנן שביעורו בכל דבר אפרו אסור, ומוכח דכל דחייל עליה איסור חמץ תו לא פקע מיניה [וכעי"ז אשכחן ברמב"ם פ"ב מטומאת אוכלין הי"ח לענין חלות טומאה, דאע"ג דלא חיילא טומאה באוכלין שאינם ראויין לאכילת כלב, מ"מ אם כבר חלה טומאה בעוד שהיה ראוי לאכילת כלב, לא פקעה הטומאה אף אם אח"כ נפסל מאכילת כלב. והגדר בדין זה הוא, דמה שדרשה התורה באיסור חמץ ובטומאת אוכלין, שיהא לדבר שם אוכל, הוי תנאי בהתפסת החלות האיסור והטומאה, ולא תנאי בקיום האיסור דחייל בחפצא, ולכך בכח האיסור דחייל מעיקרא להתפס בחפצא לכל מצביו]. ועיין בשער הציון סי' תמ"ב ס"ק י"ט שדן האם החיוב ביעור הוא מהתורה או מדרבנן. והנה מיד שחרכו אינו עובר עליו על ב"י, ומ"מ לא פקע מיניה חיוב דמצות תשביתו, ומוכח מזה דמצות תשביתו אינה לחזק את הלאו דב"י, אלא היא מצוה בפ"ע.

ובשאג"א סי' פ"ב כתב לדון האם נשים חייבות במצות תשביתו [הובא בשערי תשובה כאן בסק"א], והנה אי נימא דהמצות תשביתו באה לחזק את הלאו דב"י א"כ היה נראה דודאי נשים חייבות, ואף שהוא מצות עשה שהזמן גרמא, הרי כתב הר"ן בקדושין ל"ד לגבי עשה דשביתת יו"ט דנשים ג"כ חייבות כיון שהעשה בא לחזק את הלאו, וכל מי שישנו בלאו ישנו בעשה. אכן למש"נ דבאמת ב' ענינים הם, הלאו דב"י והמצות תשביתו, א"כ י"ל דהמצות תשביתו אינה שייכת לנשים, ואכן השאג"א כתב לחייב את הנשים מטעם אחר, דכל עשה שיש עמו לאו הוא עשה חמור שנוהג גם בנשים. [וכ"כ החינוך מצוה ט' שנשים חייבות במצות תשביתו, וכן בצל"ח פסחים כ"ח:].

בדין הפקרת החמץ בע"פ

בשו"ע בסימן תמ"ה סעיף ג' כתב וז"ל: "קודם זמן איסורו יכול להשליכו במקום שהעורבים מצויים שם, ואם מצאו אחר זמן איסורו שלא אכלוהו העורבים, אף על פי שהמקום הפקר לא יניחנו שם אלא יבערנו". ומבואר דע"י השלכת החמץ לעורבים מקיים לרבנן את מצות תשביתו. אכן עוד מבואר דאם נמצא דהעורבים לא אכלו את החמץ מחוייב הוא לבער את החמץ. וצ"ע מדוע לא נפטר מהחיוב להשבית את החמץ במה שהפקירו, ומ"ש ממש"כ השו"ע בסעיף ב' דהמוכר לנכרי נפטר ממצות תשביתו. ותירץ המג"א כאן שהשו"ע מיירי שהניח בחצירו ולא הפקיר את החמץ, ורק נתן רשות לכל מי שירצה ליקח החמץ, ומכיון דהחמץ בבעלותו חייב לבערו עי"ש.

והנה דנו הפוסקים במפקיר את החמץ הנמצא ברשותו כדין אם עובר עליו בלאו דב"י, וכתב במקו"ח (בפתיחה) דאינו עובר עליו בלאו דב"י, והוכיח כן מהא דבעינן להחידוש דעשאן הכתוב ברשותו, והא אף שאינו שלו יעבור עליו משום דהוא ברשותו, וע"כ דאינו עובר על חמץ דהפקר. וכן הוכיחו מהתוס' בדף ד': דכתבו דביטול מהני מדין הפקר, ומוכח דחמץ המופקר ברשותו אינו עובר עליו [ובפני יהושע בדף ד': ד"ה בא"ד, כתב דרש"י שם פליג על תוס' שכתבו דביטול מטעם הפקר, משום דסבר דגם על חמץ הפקר עוברים בב"י, וכבר הקשו ע"ז מדף מ"ו. במתני' דלא זהו החמץ שמוזהרין עליו, דפרש"י דעל ממון השבט לא עובר בלאו דב"י [ובאמת הפנ"י כתב במק"א לבאר דכונת המשנה שם דיוציא את החמץ מרשותו, ומשום כך לא יעבור על ב"י]. עוד יעויין ברמב"ן ברפ"ג דכתב לדון אם עוברים בלאו דב"י על חמץ של הפקר, וצידד לחייבו כיון דיכול לזכות בו, וצ"ע].

ומבואר מזה, דאף לדעת הגר"א בסימן תל"ג דעל חמץ של ישראל אחר הנמצא ברשותו עובר בב"י וב"י, מ"מ על חמץ של הפקר הנמצא ברשותו אינו עובר בב"י. ובפני יהושע בדף ה': כתב ג"כ לחלק בזה וז"ל: "דישראל בישראל חבירו מקרי שפיר לך, דשייך בהו חיובא, משא"כ בחמץ של הפקר דלא הוי חמץ של חיוב כלל" [והביאור בזה הוא, דהחפצא דחמץ שעוברים עליו בלאו דב"י הוא רק "חמץ של ישראל", ורק בחמץ כזה עובר עליו גם אדם אחר שהחמץ מונח ברשותו, משא"כ חמץ של הפקר דליכא עלה תורת חמץ של ישראל אינו עובר עליו, והמקור לזה צ"ל דמה דנתמעטו עכו"ם וגבוה אי"ז משום דהוו חפצא דחמץ של נכרי וגבוה, אלא נאמר בה דרק על חפצא של "חמץ של ישראל" עוברים בלאו דב"י. (וצ"ב מדוע א"כ עובר על של נכרי בקבלת אחריות, והרי לדעת הגר"א רק חפצא שהוא "חמץ של ישראל" עוברים עליו בלאו דב"י, ומה מהני לזה אחריות. ומוכרח מזה כמש"נ לעיל בסי' ת"מ דע"י קבלת אחריות, מקבל הישראל זכות בהאי חמץ (כדאשכחן דחשיב שור רעהו לדעת ר' שמעון), וגם זה סגי להחשב "כחמצו של ישראל" לעבור עליו בלאו דב"י).

וכן מוכח ממתני' בדף מ"ו: דאמר ר' יהושע דחלה לאחר שקרא עליה שם, אינו עובר עליה בלאו דב"י, כיון דהוי חמץ דשבט הכהנים, ואם מה שנתמעטו עכו"ם וגבוה הוי מחמת השם דידם, איך ילפינן מזה למעט גם חמץ דשבט הכהנים. וע"כ דמ"הלך" דכתיב בלאו דב"י ילפינן דהחפצא דחמץ שעוברים עליו בלאו דב"י הוא רק "חמץ של ישראל", ומש"ה כמו דנתמעט חמץ של הפקר, כן נתמעט חמץ דשבט הכהנים, כיון דחמץ זה אינו ברשות אדם מסוים ולא חשיב חמץ של ישראל. (דממון השבט אי"ז כממון השותפין שיש לכ"א חלק בממון, אלא דאיכא רשות ממון של השבט, וכל כהן זוכה לא מכח שמו הפרטי, אלא מכח היותו נכלל בשבט, וזה לא חשיב "חמץ של ישראל", כיון דאינו בבעלות של איש פרטי. ועיין בזה בקה"י ב"ב סי' ל"ג, וזכרון שמואל סי' ט' אות ה').

והנה אע"פ שכתבנו שחמץ שהופקר בלב שלם אפילו מונח בביתו אינו עובר עליו, מ"מ כתבו הפוסקים דאם עשה כן אסור החמץ לאחר הפסח דחיישינן להערמה, ומי שהפקיר חמצו ורוצה לאחר הפסח לזכות בו אסור לו לזכות בו. ויש בזה ג' שיטות באחרונים: א). בחק יעקב בסימן תמ"ח אות כ' כתב דכל מה שחיישינן להערמה רק אם השאיר החמץ ברשותו, אבל אם הוציא מביתו שרי. ב). המקו"ח בסי' תמ"ח ס"ט כתב דרק אם הפקירו ברה"ר במקום שאינו מוצנע שרי לקחתו לאחר הפסח, אבל אם הפקירו במקום מוצנע אסור, שבזה חיישינן להערמה שהפקיר ע"מ לשוב ולקחתו אסור. ג]. בשו"ע הגר"ז שם סעיף כ"ט כתב דאף אם הניחו במקום שאינו מוצנע אסור לכל אדם מישראל לשוב ולקחתו, משום גזירת הערמה.

בנימין גדליהו - רכסים

ביעור חמץ

סי' תמ"ה סעיף א': יש כמה אופנים לביעור חמץ: א. שריפה, ב. לפרר ולזרות ברוח, ג. לזרוק לים בלא לפרר. ואם הי' חמץ נוקשה - צריך לפרר ורק אח"כ לזרקו לים.

אם שורפו - צריך לבדוק שנעשה פחמים, ואם מפררו - צריך לפוררו לפירורים דקים שלא יכלו ליהנות ממנו. ואין הבדל בין לזרוק לים לבין לנהר.

ובחמץ נוקשה צריך לפרר ולזרוק לים - בפת פירורים דקים, ובחיטים חותך דק דק או טוחנן דק דק, ויש מקילין בחטים שאי"צ לחתכם דק דק, ובשעת הדחק אפשר לסמוך ע"ז. הר"ח העיטור הרא"ש והריטב"א הסכימו שאפי' פת לא קשה צריך לפרר לפירורים, ולכן כתב המ"א להחמיר.

הטלה לביהכ"ס - ג"כ הרי הוא כמבוער מן העולם, דאף אחד אינו יכול ליהנות ממנו דסרח, וא"צ לפרר אפי' פת קשה [צ"ע מה הדין בביהכ"ס שלנו אי גם נחשב כמבוער], ואפי' שיכול לבוא לשם חזיר ולאכלו בביהכ"ס נמי מותר ובלבד שלא ישליך בפניו.

הטלה למים מכונסים - ויש שם דגים אסור להשליך שם, דיש לו הנאה שהדגים אוכלים אפי' במפרר. והרמ"א כתב: דהמנהג לשרוף ולא להטיל לים ולרוח. ולכתחילה יש לשרוף ביום, ואם פוחד מחולדה שתקח החמץ מותר לשרוף בלילה אחר הבדיקה.

ומקור המנהג: דחוששין לשיטת רבי יהודה דאין ביעור חמץ אלא בשריפה.

ויש ב' טעמים מדוע עדיף לשרוף ביום, א. דומיא דנותר, ב. כדי שיזכור ויבטל ביטול שני, ומתוך שמבער יזכור לבטל.

סי' תמ"ה סעיף ב': משעה שביעית ואילך - אסור מה"ת בין באכילה בין בהנאה. משעה שישית ואילך אסור מדרבנן בין באכילה ובין בהנאה. משעה חמישית ואילך אסור מדרבנן באכילה ומותר בהנאה.

אם משעה חמישית ואילך עד שעה שישית נתן חמץ לגוי אי"צ לבער, ואם שרף אז החמץ מותר ליהנות אפי' בפסח עצמו מהגחלים והפחמים, דלא היה החמץ אז אסור בהנאה, וא"כ אין בפחמים איסור הנאה.

אבל אם שרף החמץ משעה שישית ואילך שזה אסור מדרבנן אפי' בהנאה - הפחמים אסורים, ואין לבשל בהם, ואם בישל בהם התבשיל או הפת אסורים בהנאה, וקשה דהרי זה וזה גורם תנור היתר ועצים איסור, וזוז"ג מותר, בעצים שאני דניכר שבחן יותר והוי כח דגורם.

ואפי' אם גרף הפחמים לאחר שהתנור התחמם דיו והניח שם תבשיל או פת, ונאפה מחום התנור, ג"כ יש בזה אחרונים שאוסרים בהנאה.

ואם נתערב פת שנאפתה בפחמים של איסור הנאה בכיכרות אחרות ואינם ניכרים, כולם אסורים בהנאה, ויש בזה תקנה, וע' במשנ"ב. ואסור ליהנות ולהתחמם כנגד פחמים אלו, וכן אסור באפר שלהן לכבס בגדים. ומותר לכסות באפר של גחלים ופחמים אלו דם, דמצוות לאו ליהנות ניתנו.

וכן אם נתערבו פחמים בפחמים של עצים אחרים הכל אסור, ואפי' באלף לא בטיל דיש לו מתירים לאחר הפסח, והשלהבת של פחמים אלו תלוי - אם היא קשורה בגחלת ודאי שאסורה בהנאה כגחלת. ואם אינה קשורה הח"י כתב דאסור, והחק יוסף דוחה ראייתו.

סי' תמ"ה סעיף ג': קודם זמן איסורו מותר להניח החמץ במקום שמצויים עורבים דווקא ברחוב שהוא הפקר ולא בחצירו, ואם לאחר זמן איסורו מצא דהעורבים לא אכלוהו צריך לבערם, והאחרונים חלקו על פסק זה דהיות וזרקו במקום הפקר קודם זמן איסורו שוב אין החמץ שלו, ואין חל עליו חובת ביעור, וצריך לבטלו ולהפקירו בפיו ובליבו, ולא לחשוב שלאחר פסח רוצה לזכות בזה דא"כ אי"ז הפקר גמור. ולאחר זמן איסורו לא עוזר שמשליכו במקום שהעורבים מצויים, דעשאו הכתוב כאילו הוא ברשותו.

אחד מבני החבורה - ירושלים

הערות בדברי מרן הב"י סי' תמ"ב ס"א

א. בד"ה ומ"ש רבינו דלר"א שהן בלאו אסור להשהותן, ולרבנן דלית בהו לאו מותר להשהותן. והקשה הב"י תימה דמשמע לרבנן איכא איסורא דאו', וא"כ למה מותר להשהותן. ותירץ ע"פ הרא"ש (פרק אלו עוברין ס"א) שהביא דברי ר"ת דס"ל שעוברין מעל השולחן, וכתב וז"ל: והשתא להך טעמא דמפרש לעיל דמה שצריך לבער החמץ וכו' משום דחמץ לא בדילי מיניה וכו' אף לר"ת וכו', אבל לאידך טעמא משום דהחמירה התורה לעבור עליו בב"י וכו' היה מותר להשהות וכו' לפי ר"ת, עכ"ל הרא"ש. ודייק מדבריו הב"י דהיה מותר להשהות, אבל למסקנה צריך לבער מפני טעמא אחרינא דלמא אתי למיכל וכו'. ולפי"ז הקשה על הטור שכתב דלרבנן מותר להשהות. עכ"ד הב"י. ונראה שגרס בדברי הרא"ש היה מותר להשהות, אבל כתב בקרבן נתנאל שעל הרא"ש שם (אות ח') שלא גורסים תיבת היה אלא מותר להשהות, וס"ל להרא"ש עיקר כטעמא דהחמירה התורה בב"י, ולפי"ז שאין לאו מותר להשהות, ואפשר לומר שגם הטור הכי ס"ל בדעת הרא"ש, ולפי"ז א"ש מה שהקשה מרן הב"י. וק"ל.

ב. באותו דיבור כתב הב"י דלרבנן איכא איסורא דאו'. וכבר העיר עליו הפרישה (סק"ו) דהרי הטור כתב בהדיא בסמוך דלרבנן יש רק איסור דרבנן ע"ש, וצ"ע. ועוד יש להוסיף דמרן גופיה בב"י הביא לקמן מצאתי כתוב שכתב במפורש בדברי הטור דלרבנן איכא איסורא דרבנן, וז"ל: ומצאתי כתוב שלעולם עולה האיסור מעלה באכילה מבשהייה, לכן לדברי ר"א וכו', ולדברי חכמים שאפי' על האכילה אינו עובר בלאו רק איסור דרבנן א"כ בשהיה מותר לגמרי אפי' מדרבנן, עכ"ל. מפורש דלרבנן יש רק איסור דרבנן. ופלא על מרן הב"י שלא העיר בזה. וצ"ע.

ג. בד"ה מצאתי כתוב יש לדקדק איך אמר דלדברי ר"א יש איסור בלבד בשהייתן וכו'. וי"ל שהמחבר נמשך אחר פירוש התוס' (מ"ב ע"א) שפירשו מתני' דאלו עוברין אלו מתבערין, ואין בשהייתן אלא איסור מאחר שבאכילה אינו אלא לאו וכו'. ע"כ. והמעיין בתוס' יראה שכתבו רק ב' פירושים, דעת רש"י שעובר בב"י, וכתבו שגם ריב"א דקדק כן מלשון אלו עוברין דמשמע עוברין מן העולם, ואח"כ כתבו פיר"ת שעוברין מעל השולחן ומותר להשהותן, ע"ש היטב. ומשמע שריב"א מסכים לפירש"י שעובר בב"י. וכ"כ בקרבן נתנאל שעל הרא"ש (שם ס"א אות ב'), והביא שי"מ שריב"א ס"ל שעוברין מן העולם משום דלמא אתי וכו' ולא כפירש"י, וכתב ע"ז הק"נ והבל הוא וכו'. ע"ש. אולם עכ"פ יראה מלשון הב"י דס"ל דריב"א סובר דהוא אסור מדרבנן, וכוונת התוס' וגם ריב"א דתרוויהו ס"ל שצריך לבער, דלא כר"ת שאינו מצריך לבער, וק"ל.

מאור זאדה - חולון

זמן ביעור חמץ

א. כתב המ"ב (סי' תמ"ה ס"ק י') שנכון להשאיר לפחות כזית שיקיים מצות תשביתו בשעה שישית וכו', ע"ש. ולכאורה י"ל אמאי כתב "בשעה ששית", והרי נוהגים לשרוף בשעה חמישית כדי שיבטל אח"כ, כמ"ש המ"ב גופיה לעיל בסי' זה (ס"ק ז'). וכן כתב לעיל (סי' תל"ד ס"ק י"ב) ע"ש. ואם כוונתו בשעה חמישית א"כ אינו מקיים מצות תשביתו, שהרי מצוה זו חלה רק בשעה שביעית, ומה ששורפין הוא רק כדי שלא נעבור עליו, אבל לא מצוה מדאו', וכמ"ש בשו"ת הרא"ש (כלל י"ד סי' ג') וז"ל: דהוצאת חמץ מהבית קודם זמן איסורו לא נפיק מתשביתו וכו', ולא ציותה התורה לשרפו אלא לאחר שכבר נאסר מידי דהוה אנותר, אבל בעוד שמותר באכילה, למה ישרפוהו, ומה שמוציאין אותו מהבית היינו שלא יבוא לאוכלו, ואין מפורש בזה מצות עשה מה"ת וכו', וא"צ לשרוף העודף אלא נותנו לכותי או זורקו לכלבים, דאין חמץ טעון שריפה אלא לאחר שכבר נאסר וכו'. עכ"ל. והביאו הב"י לעיל (סי' תל"ד) ובד"מ (סי' תמ"ה אות א'), וכן פסק בש"ע הגר"ז (סי' תמ"ה ס"א) כדברי הרא"ש הנ"ל. ע"ש. וכן יש להעיר עמ"ש הרמ"א (סי' תל"ד ס"ב) בשם מהרי"ו שאין לבטל אלא לאחר ששרף החמץ כדי לקיים מצות שריפה בחמץ שלו. עכ"ד. והרי אין זו מצוה כלל, ואין נפק"מ אם שרף או נתן לכלב או רק ביטל, דבכל אופן אין החמץ שלו דבכולהו העיקר שלא ישאר החמץ ויעבור עליו.

ואמנם נראה שהרמב"ם פליג ע"ד הרא"ש, שכתב בהל' חומ"צ (פ"א ה"א וה"ב) וז"ל: מצות עשה מה"ת להשבית החמץ קודם זמן איסור אכילתו וכו', ומה היא השבתה זו האמורה בתורה, היא שיבטל החמץ בליבו ויחשוב אותו כעפר וכו'. עכ"ל. מבואר בהדיא שכתב שההשבתה היא קודם איסור אכילתו והיא הביטול, וכדמפורש בגמ' פסחים (ז' ע"א) דפריך ונבטליה בשית, ומשני כיון דאיסורא דרבנן עילויה ולא מצי מבטיל. ע"ש. וכ"כ הח"א כדברי הרמב"ם ע"ש. וא"כ אפ"ל דדברי המ"ב הכא כדברי הרמב"ם ולא כדברי הרא"ש, וכן מה שכתב הרמ"א בהגה בשם מהרי"ו שישרוף בחמץ שלו, היינו לפי הרמב"ם שיש מצות תשביתו, ולהחמיר כר' יהודה אליבא דרש"י דשלא בשעת ביעורו היינו בחמש ושש וכדפירש הטור, דלא כהרא"ש, וכמבואר כל זה בטוב"י ריש סימן תמ"ה ע"ש. וא"כ לר' יהודה צריך לשרוף, ולכך יש ענין להחמיר להשאיר לפחות כזית חמץ, אע"פ שמעיקר הדין הלכה כחכמים והשבתתו בכל דבר.

ב. כתב המ"ב (סי' תמ"ה ס"ק י"ב) דאם הסיקו החמץ בתנור ואח"כ אפה בו פת, אסור אף שיש מתירים דזה וזה גורם, וכן בביה"ל החמיר. ע"ש. וכן אם פינה את כל הגחלים של החמץ ואפה בתנור רק מחומו, ג"כ אסור לאכול אותה העת וכמ"ש במ"ב. וכן בביה"ל כתב אם אפה הפת עם החמץ ועצים דזה וזה גורם, יש להקל רק בשעת הדחק שאין לו במה לאכול או במקום הפסד. עכ"ד. ולענ"ד צ"ע בכל זה, שהרי יש כאן ס"ס להקל בדרבנן, שמא אף בגחלת גופא יש להקל כדעת רבינו מנוח, ואת"ל להחמיר בגחלת שמא בתנור שאני, וכן כל כיו"ב יש להקל דאיכא ס"ס בדרבנן, וא"כ רק בספק אחד אזלי לקולא וכידוע. וצ"ע.

ג. מ"ש בביה"ל בד"ה וכן הפחמין אם השלהבת אינה קשורה בגחלת, שהח"י מחמיר גזירה שמא ישתמש בגחלת גופא, וכן הסכים לדבריו הביה"ל אף שהחק יוסף מיקל בזה, עכ"ד. ועוד יש להוסיף דכיון דאינו ברור לאדם האיסור שאסור ליהנות בגחלת שהרי זה אינו חמץ, וא"כ יותר יש חשש שיבוא להשתמש בגחלת. אבל לענ"ד נראה שיש להתיר, שאין לגזור גזירות מדעתינו ולחוש שמא ישתמש, ובפרט דהוי דרבנן. ושו"ר להחזו"א שכתב להתיר בזה. ע"ש.

מאור זאדה - חולון

סיכום משנה ברורה סימן תמ"ה

תמ"ה, א'. בטור איתא דרש"י פסק כרבי יהודה שאין ביעור חמץ אלא שריפה, והגאונים וכן הרמב"ם פסקו כחכמים דאמרי מפרר וזורה לרוח או מטיל לים, והשו"ע פסק כהגאונים והרמב"ם.

בטור איתא דאף לרבי יהודה דאמר דוקא בשריפה זה שלא בשעת ביעורו, אבל בשעת ביעורו השבתתו בכל דבר, ופרש"י שלא בשעת ביעורו הוא שעה שישית, ובשעת ביעורו הוא מכאן ואילך, ור"ת פרש שעת ביעורו הוא שעה שישית, ומשם ואילך הוא שלא בשעת ביעורו דדוקא בשריפה.

עוד בטור הביא מהרא"ש דגם לרש"י שלמד דרבי יהודה שלא בשעת ביעורו זה בשעה שישית, בשעה חמישית יכול לבערו בכל דבר, והטור פליג על אביו וס"ל בדעת רש"י דבשעה חמישית לרבי יהודה זה רק בשריפה.

ברמ"א הביא שהמנהג לשרוף את החמץ, ובמ"ב (סק"ו) ובשה"צ (ט"ז, י"ז) ביאר שנוהגים כן משום שחוששין לשיטת רבי יהודה, והמנהג לשרוף

הוא בכל זמן משום דמחמירים את כל השיטות, בין לפני השעה השישית שמחמירים כהטור ולא כהרא"ש בדעת רש"י, בין בשעה שישית כדעת רש"י.

ברמ"א הביא שטוב לשרוף ביום דומיא דנותר שהיה נשרף ביום, והמ"ב (סק"ז) הביא שבמהרי"ל כתב טעם אחר שישרוף ביום כדי שמתוך זה יזכור לבטל ביטול שני שמבטלים ביום.

בב"י הביא דהרא"ש פסק כרבה שכשנטל החמץ לים צריך לפררו, אך הרמב"ם פסק כרב יוסף שחילק בין חמץ קשה שאין הים מחתכו שצריך פירור, לבין חמץ שהמים מפררים אותו שא"צ פירור. בשו"ע פסק כהרמב"ם, והמ"ב (סק"ה) הביא שהסכימו האחרונים להחמיר לעשות פירור בכל מקום כשיטת הרא"ש.

במ"ב (סק"ה) הביא מהמג"א ועוד דבחיטים ג"כ צריך לחתכן דקין או לטוחנן לשיטת הרמב"ם, וברבינו מנוח ובמהר"ם חלאוה מקילים דסגי לפזרם על פני המים שלא יוכל אדם ללקטן. ופסק המ"ב דבמקום הדחק כגון שיש לו חיטים הרבה וישתהה עד שיבוא לחתכם או לטחנם, יש לסמוך על המקילים.

תמ"ה, ב'. במ"ב (סק"ט) הביא מהחק יעקב בשם הב"ח שאסור להביא חמץ לעבדו ושפחתו נכרים שמזונותיו עליו אפי' קודם זמן האיסור, אם הוא הרבה שא"א שיאכלנו קודם זמן האיסור, ובחמד משה פליג משום שאינו פורע לו בזמן האיסור, אלא קודם הפסח פורע לו מה שמחויב לו, רק שאסור לו לומר בפירוש שיחזיק החמץ כל ימי הפסח שא"כ רוצה בקיומו של חמץ שאסור, אלא יאמר לו הילך חמץ זה בחובך, ושוב לא יהיה לך מזונות עלי כל ימי הפסח.

במ"ב (סקי"ב) סתם כהחק יעקב הגר"א ועוד שחמץ שנשרף לאחר זמן איסורו ונהפך לגחלים או לאפר אסורים בהנאה, ולכן אם הניחם בתנור ואפה עליהם, המאפה אסור בהנאה, ובבה"ל ד"ה אסורים הביא שדעת הש"ך שהמאכל נאסר רק אם יאפה על אותם גחלים בלי תנור, או שיאפה על השלהבת שלהם גם בתוך התנור.

ופסק שם בבה"ל שבשעת הדחק או במקום הפסד יש להקל. והביא שם במ"ב דבעוד שישרוף את האפר ואת הגחלים ובישל נגד חומם, החק יעקב חמד משה ועוד אוסרים, ובשה"צ (כ"ב) הביא שהבית מאיר העיר ע"ז, ולדינא נשאר השה"צ בצ"ע. שם בבה"ל הביא שאם הסיק את התנור גם החמץ וגם העצים ואח"כ אפה שם פת, דעת הט"ז והמג"א דא"צ להחמיר, והשו"ע והש"ך התירו [ונראה שהבה"ל מצדד כהשו"ע והש"ך].

במ"ב (סקי"ג) הביא מהאחרונים תקנה לפת שנאפתה על גחלי חמץ לאחר זמן האיסור, למכור הפת לעכו"ם חוץ מדמי איסור שבו [רק שיזהר לפרר הפת קודם שימכרנו לעכו"ם דחיישינן שיחזור וימכרנו לישראל], והביא שם דדעת הש"ך והמג"א דתקנה זו מועילה אפי' בלא נתערב פת זה באחרים, והפר"ח והבית מאיר הקילו רק בנתערב באחרים, ופסק המ"ב דבמקום הפסד מרובה או שעת הדחק יש לסמוך להקל.

בבה"ל ד"ה וכן הפחמים הביא דלהשתמש בשלהבת של חמץ שנשרף לאחר זמן איסורו, אם השלהבת קשורה בגחלת דעת החק יעקב להתיר, והחק יוסף הקיל, והבה"ל פסק כהחק יעקב, וכתב שלפי דבריו אסור להתחמם נגד השלהבת או להדליק נר ממנה, וכדומה שאר הנאות.

תמ"ה, ג'. בדרכי משה (א') הביא מהאור זרוע דמותר להפקיר חמצו קודם זמן איסורו ע"מ לזכות בו אחר הפסח, ובדרכי משה כתב שאין לסמוך על הוראה זו, וקולא גדולה היא.

בשו"ע פסק וז"ל: "קודם זמן איסורו יכול להשליכו במקום שהעורבים מצויים שם, ואם מצאו אחר זמן איסורו שלא אכלוהו העורבים, אע"פ שהמקום הפקר לא יניחנו שם אלא יבערנו", ובמ"ב (סקי"ח) הביא שהאחרונים חולקים ע"ז, דאם הפקירו קודם זמן האיסור שוב אין עליו חובת ביעור.

אביחי כהן - אופקים

א) בדין מפקיר חמצו ודעתו לזכות בזה אחרי פסח

במשנה ברורה סוף סי' תמ"ה כתב דאפי' אם הניח את החמץ במקום המופקר לכל צריך שיפקירנו לגמרי בפיו ובלבו, ולא יהיה בדעתו בשעת הפקר לחזור ולזכות בו לאחר הפסח, שאם יש בדעתו כן אינו הפקר גמור כל זמן שלא זכה בו אחר.

מקור דין זה בדרכ"מ שהביא תחילה מהאו"ז שכ' דמותר להפקיר חמצו קודם זמן איסורו על מנת לזכות בו אחר הפסח, ובלבד שבשעת הפקר יפקירו לגמרי בלא תנאי, וכן יכול להפקיר בפני אוהביו שבטוח בהן שלא יטלו מה שהפקיר, או יפקירו ויניחנו בשוק בזמן שאין בני אדם שם, והדרכ"מ כ' על דברי האו"ז דנראה דאין לסמוך על הוראה זו וקולא גדולה היא, ואע"פ שהאו"ז הביא הרבה ראיות מהירושלמי, מדלא כתבוהו שאר הפוסקים ש"מ דלא סבירא להו, ועוד שהאו"ז עצמו כ' לבסוף להקשות ע"ע מחולין ד'. בחמצן של עוברי עבירה, דלמה לא הפקירו על דעת לחזור ולזכות אחר הפסח.

והגר"ז בסי' תמ"ה סק"א בקונט"א ביאר דין זה ע"פ הסוגיא בנדרים מ"ד באמר תהא שדה זו מופקרת ליום א' לשבת א' וכו', עד שלא זכה בה בין הוא בין אחר יכול לחזור בו, ופריך בגמ' דזה אליבא דר' יוסי דהפקר לא הוי עד דאתי לרשות זוכה, ות"ש שאני שנה ושבוע דלא שכיחי. ונח' הראשונים בביאור התירוץ, דהר"ן והרא"ש פירשו דבהפקר שהוא לזמן כו"ע מודו דרק כשאתי לרשות זוכה חל, והוא מדאו' כיון דלא שכיח להפקיר לזמן אמדינן דעתיה דאכתי אגיד גביה, ואפי' באותו זמן שהפקירו לא ניח"ל דליפוק מרשותיה עד דזכי ביה אידך, והרא"ש בדף מ"ה הביא פ' אחר מהרא"ם דמה שמודים רבנן בהפקר לזמן הוא מדרבנן, דכיון שלא שכיח להפקיר כך יטעו העולם לומר שאינו הפקר, ואם נפטור ממעשר יאמרו שאוכל טבל, וביאר לפי"ז הגר"ז את דברי הדרכ"מ דאם מפקיר את החמץ ע"ד לחזור ולזכות הו"ל כמפקיר לזמן, וחשיב שלו עד שיזכה בו אחר, לר"ן מה"ת, ולרא"ם מגזירה. ומה שבסי' רמ"ו ס"ג מבואר לענין שביתת בהמתו דאם השכיר בהמה לגוי והתנה שיחזיר קודם שבת והגוי עכבה, יפקירנה, והרי דעתו לחזור ולזכות ואיך מהניי, ביאר הגר"ז דכיון שא"א בענין אחר סמכו בזה על הדין דאו' ולא גזרו.

אך יש אחרונים שכ' דבמקום חשש איסור דעתו ודאי להפקיר, ומהני כהפקר גמור. כן כתבו המחנ"א בהל' זכיה מהפקר סי' ב', וכ"כ האבנ"מ כ"ח, נ"ג, ובחי' הגר"ש שקאפ סי' כ"ד ד"ה ומה כ' כעי"ז, והוסיף דגם לר' יוסי כשיש אומדנא שדעתו שיצא החפץ מרשותו מיד כשרוצה להנצל מאיסור, יוצא מיד מרשותו.

ומו"ח הגר"ב להמן שליט"א בחלקת בנימין שביעית סי' י"א הק' על דברי הגר"ז, מביעור פירות שביעית דאיך מבואר בירושלמי דמהני להפקיר בפני אוהביו ועל דעת לחזור ולזכות, והרי לדברי הגר"ז לא יצאו הפירות מרשותו, והביא מו"ח לתרץ מהרש"ז קנובלי"ך שליט"א דיש לחלק בין דין ביעור פ"ש להפקר דחמץ, דבביעור פ"ש אין איסור במה שהפירות הם עדיין ברשותו, אלא החיוב הוא "כלה לבהמתך מן הבית" שיהא אפשרות לכל א' לזכות בהם, ונהי שלא סגי בנתינת רשות בעלמא, אך בהפקר דעד דאתי לרשות זוכה סגי, משא"כ בחמץ דהתורה אסרה שיהא חמץ ברשותו צריך שיצא מרשותו לגמרי. ובשד"ח ח"ח עמ' 192 הביא מהרדב"ז שכ' דשאני שביעית דהוא איסור קל, משא"כ חמץ דאיסור חמור הוא, ואם הקילו בשביעית הקל לא נקל בחמץ החמור.

[ובעיקר הדין היוצא כאן שבהפקר שמכוון שאח"כ רוצה לזכות בחזרה אין זה הפקר גמור וחשיב עדיין ברשותו, חשבתי שדבר זה נוגע גם בשילוח הקן, דיש כאלה שמשלחים האם ונוטלים הבנים ואח"כ מחזירים בחזרה לקן ומפקירים והאם חוזרת, ורוצים שוב לקיים שילוה"ק, וכידוע שיש בזה מחלו' גדולה האם ניתן להפקיע את הדין "מזומן" שחל בקן, וכבר בברכ"י דן בזה, ומדבריו עולה שא"א, וכן נקט לדינא הגרישו"א זצ"ל ועוד, ומאידך הקה"י וכן יבדלח"ט הגר"ח קניבסקי שליט"א סוברים דיכול להפקיר ולהפקיע הדין מזומן, ולהנ"ל אם הבעלים עצמו מתכונן לחזור ולזכות בביצים יתכן שא"י הפקר גמור ולא יועיל לו הפקר כזה, וגם אין לומר דודאי מפקיר לגמרי כדי לא לעבור איסור, דאדרבה כל זמן שלא יוצא מרשותו והוי מזומן אין שום איסור].

ב) מפקיר חמצו האם מותר באכילה לאחר פסח

מדברי המשנ"ב הנ"ל משמע דאם כן מפקיר הפקר גמור - שאין דעתו לזכות בחמץ, לאחר הפסח החמץ מותר, ומשמע דלא רק בהנאה אלא ה"ה באכילה ואפי' לכתחילה, דאל"כ היה למשנה ברורה לפרש כן. וכן בסי' תמ"ח סק"ב מבואר במשנ"ב דחמץ של הפקר מותר באכילה לאחר פסח, וכן בסי' תל"ג סקכ"ח כ' המשנ"ב דקודם זמן איסורו יכול להשליך לרחוב ולהפקיר, ואם לא אכלוהו העורבין לא איכפ"ל כיון שכבר יצא מרשותו, ומסתימת הדברים משמע שלאחר פסח יהיה מותר באכילה. ומה שבסי' תמ"ח ס"ה בחמץ שנמצא בביתו של ישראל אסור אחר הפסח אע"פ שביטלו, וכ' המשנ"ב דגם אם הפקירו אסור, וביאר שם המשנ"ב דאע"פ שכשביטלו אינו עובר בב"י, מ"מ חששו חכמים שאם נתירו כשביטלו יש לחוש שיניח כל אדם חמצו אלאחר פסח, ויאמר שהפקירו קודם פסח כדי שנתיר לו. וצ"ל שהמשנ"ב ס"ל דרק כשזה בביתו חיישי' להאי הערמה, אך כשעושה הפקר גמור ברה"ר אין חשש זה.

אך הגר"ז בסי' תמ"ח סכ"ט חולק ומחדש דאפי' חמץ שהפקירו אותו בהפקר גמור והשליכוהו לרחוב בער"פ, אפי' שמותר לעשות כן לכתחילה, מ"מ לאחר הפסח אסור לכל אדם מישראל ליהנות ממנו, ובסי' תל"ו בקו"א סק"ו ביאר הגר"ז שדין זה הוא על פי הירושלמי פ"ב ה"ב לפי פירושו האמיתי של המג"א ופר"ח, שם כתוב הפקיר חמיצו בי"ג, לאחר הפסח מהו, ר' יוחנן אמר אסור, רשב"ל אמר מותר, דר' יוחנן חושש להערמה, והשאלה האם הירושלמי קאי גם על הפקר גמור, או רק על הפקר בביתו.

והשנה ראיתי שמסופר שלפני הרבה שנים היה פעם א' שהגויים החליטו שאף א' מהם לא יקנה את החמץ מהיהודי, וכך יצטרך לזרוק הכל והם יקחו, ולבסוף לפני פסח באומץ וגבורה לקח את כל החביות שלו ונסע עם עגלה לכיון הים והורידו את כל החביות ושמו אותם ליד הים על החוף - הפקר, ולאחר החג אמרה אשתו נלך בכל זאת לשם לראות מה היה, וכשהגיעו אמרו להם הגוים האם הפקרת את החמץ הרי לא הפקרת, וענה שודאי הפקיר, אמרו לו שהיה כאן אדם עם חרב שהסתובב כל הפסח סביב החביות, והבינו שהיה כאן מלאך שירד ושמר שלא יקחו, ושמח מאוד היהודי ולקחו את כל החביות בחזרה, ע"כ. ולדברי הגר"ז לכאו' היה אסור כל החביות, דאף שהפקיר הפקר גמור אסור לכל אדם מישראל ליהנות ממנו. אך שו"ר בשונה הלכות עם ביאור תורת המועדים להגר"ד קולדצקי שליט"א שהביא דבשערי תורה כללים כלל ג' פ"ו כ' דנר' שאם מפקירו הפקר גמור שאין בו חשש הערמה כלל ברה"ר מהני, וצריך אני עדיין לעיין בפנים תוכן דבריו, כיון דלשון הגר"ז ברור מללו דאע"פ שמותר להפקיר אסור אח"כ ליהנות מהחמץ. ושו"ר שנדון זה הוא מקצוע גדול, שהשד"ח האריך והרחיב מאוד בו כמה וכמה דפים האם מותר להפקיר לכתחילה את החמץ, ומקור האיסור הוא הירושלמי הנ"ל, והשד"ח עצמו מצדד כל הזמן שאסור, ומביא כמה אחרונים שהתירו, ולמעשה אם קרה כן כ' דיתכן להקל להתיר בהנאה, אך לכתחילה אין לסמוך על הפקר אף אם יהיה הפקר גמור ברה"ר.

יוסף חיים הלוי בירנבוים - קרית ספר

סימן תמ"ו

גגו של אינו יהודי שהיה סמוך לגגו של ישראל

שו"ע סי' תמ"ו סעיף ג': גגו של אינו יהודי שהיה סמוך לגגו של ישראל, ונתגלגל החמץ מגגו של א"י לגגו של ישראל, ה"ז דוחפו בקנה, ואם היה בשבת או ביו"ט כופה עליו כלי, ובמ"ב ס"ק י' וליגע בו בידים אסור דילמא אתי למיכל מיניה, ואע"ג דחמץ שלו מטלטלו ושורפו בחוה"מ וכדלעיל בסעי' א', התם שאני דכיון שהוא מחזר עליו לשורפו לא חיישינן שמא ישכח ויאכלנו, עכ"ד. הנה באמת הדין דאסור ליגע שמא יאכלנו, יש ללמדו מהא דהוצרכו בש"ס דף י"א לטעמ' דמתוך שהוא מחזר עליו לשורפו, ולר' יהודה באמת אסור לבדוק בחוה"מ, והטעם משום חשש' דשמא יבא לאכלו, ובפשוטו היינו גוף הנגיעה, ואכן בטעם החילוק צ"ע דכמו דמותר לשרפו ה"נ מותר לטלטלו ע"מ להשליכו. ומשמע דהחילוק הוא דדוקא "בשריפה" אמרי' הכי דאם הוא מחזר לאבדו מן העולם אז אמרי' הכי, וצ"ע. וגם צ"ע דהא איכא שיטות דביו"ט דאינו יכול לשורפו, עכ"פ מטלטלו ומשליכו לים או לנהר ואע"ג דאינו שורף, ואפשר דמ"מ הוי מעשה איבוד, ול"ד להכא דאינו מאבדו, ולפי"ז היכא דמשליכו לחוץ גרידא [כגון כשכבר ביטלו] יהי' הדין שונה, ואפשר דגם השלכה לחוץ הוי איבוד, וצ"ע.

ספק חמץ

בבה"ל סי' תמ"ו מבואר דאם יש לו ספק על התבשיל אם הוא חמץ, מותר לו לילך למורה הוראה לשאול עליו אפי' ביו"ט. וי"ל דאמאי לא נימ' דספק מוקצה הוא [וידוע דספק מוקצה לחומרא]. וצ"ל דספק כהאי דהוי חיסרון ידיעה ממש לא החמירו בו, ועדיין צ"ע.

בענין הנ"ל

שו"ע סי' תמ"ו סעיף ד': מצא פת בפסח בביתו ואינו יודע אם הוא חמץ או מצה, מותר אפילו באכילה דאזלינן בתר בתרא. וכתב בביאור הלכה וז"ל: הרי"ף והרמב"ם והרא"ש השמיטו דין זה לגמרי, ועיין באחרונים שנדחקו בזה. והנה בפר"ח שבידינו אשר יצא כעת לאור בעזה"י, כתב להדיא בהאי סוגיא שכל עיקר דין זה הוא רק אלאחר הפסח ע"ש, ומובן טעמו דעל תוך הפסח שהוא בכרת לא הוי מקילינן כולי האי לאכול דבר שהוא חשש חמץ גמור, רק דלאחר הפסח שהוא מדרבנן, ואפי' למ"ד שהוא מדאו' עכ"פ אין בו כרת לכו"ע, ואפשר דמשום טעם זה השמיטו הראשונים דלא היה ברירא להו ד"ז. ולמעשה בודאי אין להקל בתוך הפסח כנגד הר"ח שכל דבריו הם דברי קבלה, עכ"ל הביאור הלכה.

הנה מש"כ הביאור הלכה בטעמ' דר"ח משום דהוי דרבנן, זה ודאי צ"ע לענ"ד, דהא בכולי סוגי' שם בדף ז' מבואר דגם מעשר שני שייך בי' אזלי' בתר בתרא ואע"ג דהוי דאו', יעוש"ה, וגם רב ס"ל לקמן כ"ט ב' כר"י דחמץ שע"ע הפסח אסור מדאו'.

ואמנם יש לקבל החילוק דלא הוי כרת, אבל לענ"ד זה גם צ"ע דבהדי' אמרי' יבמות דף קי"ט מה לי לאו מה לי כרת לענין ספק יעו"ש, והא דאשכחן טובא מילי דתלו בין כרת ללאו, החילוק ברור וכמש"כ בתשו' מהרי"ט, ויעוי' בס' כפת תמרים למהר"ם בן חביב עמ"ס יומא בענין סד"א לחומר', שביאר דיש חילוק גדול בין "ספק" לגזירה או חומרא, דהיכ' דהענין הוא חשש שמא יעשה בזה ניחא דבדבר שאינו כרת פעמים דלא החמירו בו, או הדין דחמץ לא בטיל וכו' דאין כאן נידון ספק אלא דהחמירו דלא בטל, ולפי"ז לענין דין כל דפריש שייך אפי' בחמץ, וכ"מ בתוס' דף ט': [ואמנם במ"ב סי' תל"ט ס"ק ו' כתב דלענין אכילה לא אזלי' בתר רובא בחמץ, וצ"ע]. אבל היכא דחיישי' בתורת ספק [גם אם רבנן עשאוהו כספק] בזה אין נפ"מ לכרת ללאו, וא"כ אזדא ליה חילוקא דהבה"ל, ושוב צ"ע בד' ר"ח ז"ל. [ועיין בחזו"א דחלק ע"ד הבה"ל, יעו"ש דבריו. אך מה שפי' בכוונת ר"ח ז"ל הוא דוחק].

ולענ"ד נ"פ דהר"ח ז"ל מיירי דוקא בעיפשה, ובזה בע"י אחר הפסח, דז"ל הר"ח פת שעיפשה ולא ידע אי מצה אי חמץ הוא, אם רבו ימי מצה מותרת היא, פי' אחר הפסח. ואלמא דהר"ח מיירי לפום מסקנת הגמ' דעיפשה ורבו ימי מצה, ומפ' ר"ח דהיינו שעברו כל ימות הפסח, אבל בלאו הך טעמא תלי' דכיון דעיפשה ודאי חמץ היא, ולפ"ז בדינא דהשו"ע דמצא פת ואינו יודע מהי [ואינה מעופשת], ודאי דאזלי' בתר בתרא, וקם דינא דהשו"ע, ולענ"ד זה ברור ונכון בעה"י.

נדב פרץ - רמת בית שמש

מצא חמץ ביו"ט

במשנ"ב סי' תמ"ו אות ג' כתב בריב"ש בתשובה בשם הרי"ץ גיאת, ע"כ. וצ"ב מדוע הביא באה"ג רק את דברי הריב"ש, ולא הביא גם מקורו מהירושלמי פ"ב ה"ב כמו שהביא הב"י בסו"ד, וכעי"ז הקשה בס' עמודי ירושלים על הירושלמי שם ע"ש, וצ"ע.

בועז בצלאל אברהם - טבריא

מצא חמץ ובא לבערו האם עובר כל רגע משום בל יראה עד שישרפנו

כ' השו"ע סי' תמ"ו ס"א: המוצא חמץ בביתו, אם בחוה"מ יוציאנו ויבערנו מיד. וביאר המשנ"ב דמש"כ יוציאנו היינו שלא יבא לידי מכשול אכילה קודם הביעור. וצ"ב מ"ט מותר לו מחמת זה להשאירו, הרי כל רגע עובר בב"י. אמנם יתכן דמיירי בביטל קודם וממילא אין אפשרות שיעבור כלל בב"י, אמנם לא חילקו הפוסקים בזה, וצ"ב.

והנה כ' מרן החזו"א שאם נפל מפולת על חמץ באמצע הפסח, הרי הוא חייב לפנות הגל ולבערו, ואף שע"י שיפנהו הוא עובר משום בל יראה, כיון שהוא מצווה לבערו ומתעסק בביעורו, אין כאן בל יראה. ובמקום אחר הסברנו שהנקודה היא שגדר 'יראה' היינו שהוא נראה לקיום, אבל כל שמתעסק בביעורו אינו 'נראה', ובזה יישבנו איך מותר לברך על החמץ

אליבא דהלכתא
רשת בוגרי שרב
שע"י ישיבת חברת אהבת שלום

בשריפתו בחג הרי הוא ברשותו עוד רגע כשמברך, ולדברי החזו"א ניחא כי הוא מתעסק בביעורו.

ומצאנו ראיה לדברי החזו"א מגמ', דהנה בגמ' אמרי' אמר ר"י הבודק צריך שיבטל, ומסקי' שהטעם שמא ימצא גלוסקא נאה בשעת איסורו ודעתו עליה ועובר משום בל יראה, וקשה מה צריך לכל זה, הרי היה צריך לומר שמבטל כדי שכשימצא לא יעבור על בל יראה, ובשלמא קודם שמצא אינו עובר כיון שבדק ועשה מה שמוטל עליו, ואינו בגדר 'יראה' כי איננו יודע ממנו, וכן כתבו התוס' שכל שאינו יודע ממנו אינו עובר, אבל כשמצא הרי כבר עובר כל רגע שהוא אצלו כי עכשיו הוא נראה. ולדברי החזו"א הרי זה ממש פלאי פלאים, כי כעת שהוא מתעסק לבערו הרי אין על זה שם של 'יראה', כי אינו אלא מתעסק בביעורו.

והנה בסוגיא שם נחלקו רש"י ותוס' מה הפשט בגמ' ודעתו עילוה, רש"י כ' ודעתו עליה - חשובה היא בעיניו וחס עליה לשורפה ומשהה אפילו רגע אחד, ונמצא עובר עליה בבל יראה ובבל ימצא, אבל משבטלה אינו עובר דלא כתב אלא תשביתו. אך התוס' כ' ודעתיה עילויה - פירוש ולא בטל מאיליו כמו פירורין, ועל פ"ה קשה מאי פריך כי משכחת ליה ניבטלה, הא פי' ודעתיה עילויה שחס עליה לבטלה.

ורצה א' האברכים לטעון שכל הראיה רק לרש"י, דכיון שנוקט שדעתו עילוה היינו שחס מלשורפה קשה אפי' לא יחוס לשורפה הרי עובר כי היא שלו, אבל לפי' התוס' אין ראיה כי לתוס' הפשט שדעתו עליה עושה שתהיה חשובה חמץ ולא תתבטל מאליה, אבל בלי דעתו עליה הרי היא בטילה מאליה.

והשבתי לו דאם נאמר שהתוס' לא סוברים כמו היסוד של החזו"א, היה להם להקשות על רש"י למה הגמ' לא פירשה שהסיבה שצריך לבטל היינו כדי שלא יעבור מיד אפי' אין דעתו עילוה.

דוד מנשה - רמת שלמה

האם התירו רבנן איסור מוקצה בכדי שלא יעבור על איסור תורה

השו"ע בסימן תמ"ו סעיף א' כתב וז"ל: "המוצא חמץ בביתו, אם הוא בחול המועד יוציאנו ויבערנו מיד. ואם הוא יו"ט, יכפה עליו כלי עד הלילה ואז יבערנו (לפי שלא יוכל לבטלו ביום טוב (ריב"ש), גם לשרפו במקומו אסור) (ר"ן)". ושרש הדברים הוא בגמ' פסחים דף ו'. שאיתא שם "אר"י א"ד המוצא חמץ ביו"ט כופה עליו את הכלי". ונחלקו הראשונים כיצד מיירי, דרש"י כתב דמיירי דביטל את החמץ, והלכך אינו עובר באיסור ב"י או בביטול עשה דתשביתו, ורק חיישינן שמא יבא לאוכלו ומשום כך צריך לכפות עליו את הכלי. אבל באופן שלא ביטל את החמץ יצטרך להוציא מביתו [ולשיטות שבזה לא סגי יצטרך אף לפוררו ולזרותו לרוח]. אכן התוס' בכתובות ז'. ד"ה ומתוך כתבו דאפילו לא ביטל החמץ מיעו"ט אסור לו לטלטלו ולהוציא מרשותו משום איסור מוקצה, וחכמים העמידו דבריהם במקום איסור תורה. ובדעת השו"ע כאן משמע דאסור לטלטלו אפילו לא ביטל החמץ וכדעת התוס', וכ"פ המ"ב בדעת השו"ע.

ויש להקשות ממה שמבואר בגמ' שבת ד'. "דבעי רב ביבי בר אביי הדביק פת בתנור התירו לו לרדותה קודם שיבא לידי חיוב חטאת או לא התירו". ובסוף הביאה הגמ' את דברי רב אחא דהתירו לו לרדותה, וכ"פ השו"ע בסי' רנ"ד. וקשה מ"ש גבי רדיית הפת שפסק השו"ע שחכמים לא העמידו דבריהם כשל תורה, ומותר לרדות הפת בכדי שלא יעבור על איסור תורה, והכא פסק השו"ע שאין לעבור על איסור מוקצה בכדי להציל את עצמו מלאו דב"י, וצ"ע.

וי"ל בזה, דהנה י"ל מה היה הנידון בגמ' בשבת, והרי עומדים לפני האדם ב' אפשרויות, או לעבור על עבירה מהתורה של חילול שבת שחייב עליה סקילה, או לעבור על איסור דרבנן של רדיית הפת, הרי בודאי עליו לעבור את העבירה הקלה, שהרי קי"ל (יומא פ"ג.) דחולה שיש בו סכנה מאכילין אותו הקל הקל תחילה, ואם אפשר להצילו ע"י איסור דאורייתא או ע"י איסור דרבנן, מצילין אותו באיסור דרבנן [ויתכן שאם עבר והצילו באיסור דאורייתא חייב סקילה, דלגבי הדאורייתא מקרי שהיה יכול לעשות בהיתר], וא"כ לכאורה ה"נ מהראוי שיהא עליו לעבור באיסור דרבנן ולא באיסור דאורייתא.

וצ"ל, דהנה בגמ' בפסחים צ"ב. איתא "אמר רבא ערל הזאה ואיזמל העמידו דבריהן במקום כרת", פירוש דחכמים תיקנו שגר שהיה ערל ונתגייר ומל בערב פסח אינו מביא ק"פ, מחשש ששנה הבאה יביא ק"פ בטומאה, או מי שלא היזו עליו לא מזים עליו בשבת, דחכמים אסרו הזאה בשבת, ואע"ג שמחמת כן יתבטל מק"פ. וכן אין מביאין איזמל למילה בשבת דרך כרמלית, אע"ג שיתבטל ממצות מילה. והטעם בכ"ז מכיון שיש כח ביד חכמים ליתן תוקף לדבריהם, אפילו שע"ז יתבטל ממצות עשה שחייבים עליה בחיוב כרת. [ואמנם מצינו זאת גם בהא דגזרו חכמים לא לתקוע בשופר בר"ה שחל בשבת גזירה שמא יעבירנו, וכן תיקנו לא ליטול לולב ביו"ט שחל בשבת מחשש זה, אכן שם לא העמידו דבריהם רק במקום עשה, ובגמ' בפסחים נתחדש דהעמידו דבריהם אפילו במקום עשה שיש בו כרת].

ומעתה היה אפ"ל שמש"ה לא אמרינן ליה לרדות ולעבור על איסור קל מדרבנן בכדי שלא לעבור על איסור חמור דאורייתא, מפני שחכמים העמידו דבריהם כנגד התורה. אכן א"כ צ"ע לאידך גיסא מה היה הנידון, והרי אם רבנן העמידו דבריהם כנגד התורה הרי הדין היה צריך להיות דשב ואל תעשה ולא ירדה את הפת, ומה היה הצד בגמ' שעליו לרדות את הפת, וכן מסקנת הגמ' כרב אחא שעליו לרדות את הפת ולא אמרינן שוא"ת.

ומוכח מזה דחכמים לא העמידו בזה דבריהם כשל תורה, וכן עיין כאן בחידושי הרעק"א שהקשה בשם הקקיון דיונה מדוע לא העמידו חכמים כאן דבריהם כשל תורה, ויהא הדין דשוא"ת ולא ירדה הפת [ובמגן"א כתב לתמוה על קושית הקקיון דיונה שהרי מבואר שם בגמ' בפסחים שיש מקומות שחכמים לא העמידו דבריהם כשל תורה, וא"כ גם כאן לא העמידו. אכן באמת מוכח דברוב המקומות העמידו דבריהם במקום תורה, ויל"ע]. [ולולי קושיתם היה אפ"ל דשם זה רק ביטול עשה, וכאן זה לאו, ועבירה בלאו חמורה יותר מביטול עשה, שהרי יש דין ליתן את כל ממונו שלא לעבור על הלאו, משא"כ על מצות עשה עד חומש מנכסיו בלבד. אכן האחרונים לא תירצו זאת (ועיין לקמן מש"כ כזה ישוב על רש"י בפסחים)].

והקקיון דיונה כתב ליישב דכל מה שחכמים העמידו דבריהם זה רק במקום שע"ז יכשל רק בעבירה דאורייתא בשוא"ת, שיעבור על ביטול קרבן פסח, אבל כאן שאם יעמידו חכמים דבריהם יכשל האדם בעבירה בקו"ע בזה שהכניס הפת לתנור ואפה את הפת, וכל כה"ג לא ראו חכמים להעמיד דבריהם.

אכן הרעק"א כתב ליישב באופ"א, דבגמ' בפסחים העמידו חכמים דבריהם כנגד התורה בענין אחד, אע"ג שע"ז לא יתקיים דין התורה בענין אחר [והיינו דהעמידו דבריהם שערל לא יקריב פסח כדי לחזק את הענין שלא יבואו להקריב פסח בטומאה, אע"ג שע"ז מבטלים אצלו את מצות הקרבת הפסח]. אבל הכא אם יעמידו דבריהם ויאסרו לרדות את הפת בכדי לחזק את הענין שלא יבואו להקריב פסח בטומאה, אע"ג שע"ז מבטלים אצלו את מצות הקרבת הפסח, נמצא שאת הענין שרבנן באים לחזק, נגרם שלא יהא חיזוק, ובכה"ג לא העמידו דבריהם במקום תורה. ולפ"ז גבי חמץ דהוי ב' ענינים מבואר מדוע חכמים העמידו דבריהם במקום תורה.

ב. והנה גם לשיטת רש"י דאם לא ביטל החמץ התירו איסור מוקצה בכדי שלא יעבור על הלאו דב"י, יש להקשות ב' קושיות, חדא, דהנה בגמ' בפסחים צ"ב. איתא "אמר רבא ערל הזאה ואיזמל העמידו דבריהן במקום כרת", פירוש דחכמים תיקנו שגר שהיה ערל ונתגייר ומל בערב פסח אינו מביא ק"פ מחשש ששנה הבאה יביא ק"פ בטומאה, או מי שלא היזו עליו לא מזים עליו בשבת, או מי מביאין איזמל למילה בשבת דרך כרמלית, ואע"ג שמחמת כן יתבטל מק"פ. וכן אין מביאין איזמל למילה בשבת דרך כרמלית, אע"ג שיתבטל ממצות מילה. והטעם בכ"ז מכיון שיש כח ביד חכמים ליתן תוקף לדבריהם, אפילו שע"ז יתבטל ממצות עשה שחייבים עליה בחיוב כרת. וסברת הגרי"ס היא כדברי הרעק"א, דבנידון של בשר בחלב כנגד איסור מוקצה כיון שהם ב' ענינים נפרדים העמידו חכמים דבריהם, ולא יסלק הקדירה מהאש. אכן לפי הקקיון דיונה דהטעם שבסוגין לא העמידו חכמים דבריהם הר"ז מכיון שע"ז יעבור עבירה בקו"ע, א"כ ה"ה בגוונא של בשר בחלב לא יעמידו דבריהם מכיון שע"ז יעבור על עבירה שעשה בקו"ע שהניח סיר בשר בחלב על האש].

וע"פ ב' האופנים הנ"ל של הקקיון דיונה והגרעק"א יש ליישב הקושיא הנ"ל, דלפי הקקיון דיונה דכל מה שחכמים העמידו דבריהם זה רק במקום שע"ז יכשל רק בעבירה דאורייתא בשוא"ת, שיעבור על ביטול קרבן פסח, אבל כאן שאם יעמידו חכמים דבריהם יכשל האדם בעבירה בקו"ע בזה שהכניס הפת לתנור ואפה את הפת, וכל כה"ג לא ראו חכמים להעמיד דבריהם. ולפ"ז גבי מצא חמץ בפסח דעובר על התורה רק בשוא"ת, העמידו חכמים דבריהם שלא לטלטל מוקצה וא"ש.

וכן א"ש גם לפי מש"כ הרעק"א דהגמ' בפסחים העמידו חכמים דבריהם כנגד התורה בענין אחד, אע"ג שע"ז לא יתקיים דין התורה בענין אחר [והיינו דהעמידו דבריהם שערל לא יקריב פסח כדי לחזק את הענין שלא יבואו להקריב פסח בטומאה, אע"ג שע"ז מבטלים אצלו את מצות הקרבת הפסח]. אבל הכא אם יעמידו דבריהם ויאסרו לרדות את הפת בכדי לחזק את הענין שלא יבואו להקריב פסח בטומאה, אע"ג שע"ז מבטלים אצלו את מצות הקרבת הפסח, נמצא שאת הענין שרבנן באים לחזק, נגרם שלא יהא חיזוק, ובכה"ג לא העמידו דבריהם במקום תורה. ולפ"ז גבי חמץ דהוי ב' ענינים מבואר מדוע חכמים העמידו דבריהם במקום תורה.

ועוד י"ל דסבר רש"י דכל מה שחכמים העמידו דבריהם כשל תורה היינו רק באופן שיתבטל ע"ז ממצות עשה, אבל לא העמידו דבריהם אם ע"ז יעבור על לאו, מכיון דעבירת הלאו חמורה היא מביטול עשה, שהרי במצוות עשה הדין הוא כמבואר בשו"ע סי' תרנ"ו שאי"צ ליתן יותר מחמש בנכסיו, אכן באנסוהו על לאו יש לו ליתן את כל ממונו כדי שלא לעבור על הלאו. ובנוס"א י"ל דכיון שרבנן אסרו את המעשה, הרי הוא 'אנוס', מ"מ שהנידון הוא לאו דאורייתא, א"כ הרי כמו שצריך למסור את כל ממונו בכדי שלא לעבור על הלאו כך בכדי שלא לעבור על הלאו לעבור על איסור דרבנן ולירש גהינם. משא"כ במצות עשה, כמו שלא מחוייב למסור בשביל כך את כל ממונו, כך לא מחוייב בשביל כך לעבור על עבירה דרבנן, וממילא הוא אנוס.

אכן עוד צ"ע, כיצד פירש רש"י את דברי הגמ' בפסחים דחכמים לא העמידו דבריהם כשל תורה, ולכך צריך הוא לעבור על איסור מוקצה בכדי להציל את נפשו מלאו דב"י, והרי כנ"ל הגמ' במס' שבת דף ד'. נסתפקה בזה, ואמנם רב אחא סבר דלא העמידו דבריהם, אבל הגמ' שם ג': דנה בזה וניסתה לפשוט זאת מהברייתא, וכיצד בפסחים כתב רש"י זאת בפשיטות, וכן הקשה המהר"ם חלואה בפסחים שם דף ו'. בתו"ד על רש"י, וצ"ע.

וצ"ל דבסוגיין מיירי 'בעבירה דאורייתא אתמולית' כנגד 'עבירה דרבנן עכשווית', והיינו דמכיון שכבר הכניס את הפת לתנור ועשה את 'מעשה העבירה', ומה שאינו רודה לא הוי מעשה עבירה, דהמעשה עבירה הוא עצם ההכנסה לתנור, והיכא שהכניס לתנור בגרמא ואח"כ לא רדה, לא חשיב מה שאינו רודה כמעשה, דמה שאינו רודה הוי רק 'מכשירין' להביא לידי כך שהמעשה האתמולי יהיה מעשה עבירה, ורק שיש לו חיוב 'להציל' את עצמו מהעבירה, דע"י שירדה את הפת מהתנור יבטל מהמעשה שלו שלא יקבל תורת מעשה אפיה, והחיוב הזה להציל את עצמו הוא מאותו דין שמחוייב אדם שרואה את חבירו שבא לעבור עבירה שצריך להפרישו, והיינו דמחוייב לדאוג לחבירו שלא יעשה עבירה, וא"כ ה"נ מחוייב להציל את עצמו מן העבירה. ובזה היה ספק בגמ' האם יעבור על החיוב להציל עצמו מהעבירה דאורייתא האתמולית, או יעבור על 'עבירה דרבנן עכשווית בקו"ע', ולא דמי לגמ' בפסחים דהעומד לפניו הוא עבירה דאורייתא 'עכשווית' של ב"י וב"י, וכן ביטול מצוה דאורייתא של תשביתו, וד"ז שפיר דוחה האיסור דרבנן של טלטול מוקצה.

עוד י"ל בישוב דברי רש"י דשאני לאו דב"י שהוא עובר עליו בכל רגע, ולכך יש לעבור על הדרבנן כדי שלא יכשל בעבירות הרבה, וכה"ג מצינו בחזו"א אור"ח סי' ל"ז ס"ק כ"ז בד"ה דינים העולים שכתב שהשוכח קדירה ע"ג כירה שאינה גרופה שלא נתבשלה עד שנכנסה השבת כמאכל בו דורסאי, אסור לאוכלו והוא מוקצה, ומ"מ צריך להסירו מהאש אע"ג שהוא מוקצה, מכיון דעובר על איסור שהיה ושמא יחתה בגחלים. וצ"ל בכוונתו דעל איסור שהיה עובר בכל רגע, ולכך עדיף שיעבור על איסור מוקצה שהוא איסור אחד.

בדין ספק חמץ בתוך הפסח ולאחר הפסח

א. השו"ע בסימן תמ"ו סעיף ד' כתב וז"ל: "מצא פת בפסח בביתו ואינו יודע אם הוא חמץ או מצה, מותר אפילו באכילה דאזלינן בתר בתרא. ואם הוא מעופש הרבה, שאי אפשר לו להתעפש כל כך משנכנס הפסח, אז ודאי הוא חמץ. ואם עברו מימי הפסח שנוכל לתלות שנתעפש משנכנס הפסח עד עתה, אם אנו נוהגים לאפות בפסח פת חם בכל יום תולין להקל אפילו הוא מעופש הרבה, שאנו תולים לומר בכל יום אפה פת חם ונתנו עליו ולפיכך הרבה להתעפש".

ושרש הדברים הוא בגמ' בפסחים ז'. "אמר רבה בר רב הונא אמר רב הפת שעיפשה כיון שרבתה מצה מותרת, היכי דמי, אילימא דידע בה דחמץ היא כי רבתה מצה מאי הוי, אלא דלא ידעינן בה אי חמץ הוא אי מצה הוא, מאי איריא כי רבתה מצה אפילו כי לא רבתה מצה נמי ניזיל בתר בתרא, מי לא תנן מעות שנמצאו לפני סוחרי בהמה לעולם מעשר, בהר הבית חולין, בירושלים בשעת הרגל מעשר, בשאר ימות השנה חולין, ואמר רב שמעיה בר זירא מאי טעמא הואיל ושוקי ירושלים עשויין להתכבד בכל יום, אלמא אמרי' קמאי קמאי אזלי ליה והני אחריני נינהו, הכא נמי נימא קמא קמא אזיל והאי דהאידנא הוא, שאני הכא דעיפושה מוכיח עילויה, אי עיפושה מוכיח עילויה כי רבתה מצה מאי הוי, אמר רבה לא תימא שרבתה מצה אלא אימא שרבו ימי מצה עילויה, אי הכי פשיטא, לא צריכא דעיפושה מרובה, מהו דתימא כיון דעיפושה מרובה איגליא מילתא דודאי חמץ מעליא הוא, קא משמע לן כיון שרבו ימי מצה עילויה אמרינן כל יומא ויומא נהמא חמימא אפה ושדא עילויה ועפשא טפי".

העולה מדברי הגמ' והשו"ע דאם מצא פת מעופשת הרבה בתחילת פסח הרי היא חמץ, אבל אם עברו רוב ימי פסח, אזלינן בתר הרוב, מכיון שהרוב בתיבה הוא מצה, וכל דפריש מרובא פריש, ותלינן שמה שהפת מעופשת הרבה הר"ז מחמת החום של הפת ששמו עליה.

ובחידושי הצל"ח בפסחים שם כתב להקשות האיך אזלינן בספק חמץ בתר רובא דימי מצה, מכיון שהרוב בתיבה הוא מצה וכל דפריש מרובא פריש, והא חמץ הוא דבר שיש לו מתירין, שמותר לאחר הפסח, דהנה בגמ' פסחים דף כ"ט. וע"ז דף ע"ד. מבואר דחמץ בפסח אוסר בכל שהו. ובטעם הדבר כתב הרמב"ם בפט"ו מהל' מאכלות אסורות הל' ט' וז"ל: "חמץ בפסח אע"פ שהוא מאיסורי תורה אינו בכללות אלו לפי שאין התערובת אסורה לעולם, שהרי לאחר הפסח תהיה כל התערובת מותרת", ומבואר ברמב"ם שהטעם שחמץ אוסר בכל שהו ולא מתבטל ברוב, משום דהוי דבר שיש לו מתירין שאפילו באלף לא בטיל [ועיין בזכר יצחק סי' ז' שכתב דאי"ז כונת הרמב"ם, אלא מכיון שאיסור חמץ הוא איסור לזמן, לכן נחשב לאיסור גברא ולא לאיסור חפצא, דלא אשכחן איסור חפצא לזמן, וממילא שאין דין ביטול בזה, מכיון שאין דין ביטול רק על איסור חפצא, ולא על איסור גברא. אכן הר"ן בפסחים כתב דכונת הרמב"ם כפשוטו שהוי דבר שיש לו מתירין, דעיי"ש בהר"ן בפסחים [דף ז': מדפי הרי"ף ד"ה ואני] שכתב להקשות על הרמב"ם מדוע חמץ נחשב לאיסור שיש לו מתירין, והרי חמץ אסור גם לאחר הפסח, ואע"ג שקיי"ל כרבי שמעון שחמץ אסור לאחר הפסח רק מדרבנן, מ"מ מכיון שדבר שיש לו מתירין בטל מדאורייתא, ורק רבנן תיקנו שלא יהא מתבטל, א"כ הגם שרבנן הם שאסרו את החמץ לאחר הפסח, אי"ז נחשב לדבר שיש לו מתירין, שהרי אסור מדרבנן בפסח ולאחר הפסח (והוסיף הר"ן דאע"ג שחמץ כל זמן שנמצא בתערובת הרי הוא מותר גם מדרבנן, וא"כ חמץ זה מותר גם מדרבנן לאחר הפסח, מ"מ מכיון שהחמץ מצד עצמו אסור הו"ל להחשב דבר שאין לו מתירין, ולא להתחשב בזה שבתערובת הוא מותר)]. ומכיון שאין דין ביטול חמץ מכיון שהוא דבר שיש לו מתירין, אמאי מתירים את הפת מדין דאזלינן בתר הרוב, והרי לא אזלינן בתר רובא בדבר שיש לו מתירין.

וקושית הצל"ח במח' האחרונים, דהנה לבטל איסור ברוב אמרינן שאם יש לאיסור מתירים אינו בטל וכנ"ל, אבל דנו האחרונים האם גם לא אמרינן לדין של הילך אחר הרוב בדבר שיש לו מתירין, והיינו באופן שנתערב איסור שיש לו מתירין עם היתר, ואח"כ פירש אחד מהם האם יהא מותר, דבמג"א אור"ח סי' תקי"ג ס"ק י"ג כתב דגם בדין של הילך אחר הרוב אין מתירין בדבר שיש לו מתירין. ובפתחי תשובה בסי' ק"ב סק"א כתב לדון האם גם בדין לילך בתר הרוב יהא דין זה, והביא בזה מח' עי"ש, וכן דן בזה הפמ"ג יו"ד בסי' ק"י בשפתי דעת אות ל"ב, וכתב לחלק בין רובא דאיתא קמן לרובא דליתא קמן [ועיין עוד בש"ך סי' ק"י ס"ק נ"ו שכתב לדון בס"ס שאינו בתערובת האם מותר בדבר שיש לו מתירין, וכן עיין בפר"ח סי' ק"ג ס"ק מ"ג שהוכיח מהר"ן דבס"ס לא מקילים בדבר שיש לו מתירים. ועיין עוד בגליון השו"ע לרעק"א באור"ח סי' ש"ח שמסתפק האם גם חזקה לא אמרינן בדבר שיש לו מתירין].

והביאור במח' זו הר"ז תלוי בטעם שדבר שיש לו מתירין אינו בטל, דהנה רש"י בביצה ג': כתב משום דאחמור רבנן הואיל ויש לו מתירים לאחר זמן, ולכך לא יאכלנו באיסור ע"י ביטול. אכן הר"ן בנדרים דף נ"ב כתב טעם אחר בהא דדבר שיש לו מתירין לא בטל, משום דיסוד דין ביטול ברוב הוא מחמת ההתנגדות והשינוי בדין שיש בין הרוב למיעוט, ובדבר שיש לו מתירין שהאיסור אינו מוחלט שהרי יש לו היתר לאחר זמן, הרי יש דמיון במקצת בין הדין של הרוב לדין של המיעוט ומש"ה אינו בטל, ובזה ביאר הר"ן הא דבנתערב באינו מינו בטיל אף בדבר שיש לו מתירין, דכיון דיש כאן שינוי והתנגדות מצד המין, הרי זה משלים את מה שמצד הדין אין כאן כ"כ התנגדות, ולכן יש בזה ביטול, אבל אם הם דומין הן מצד המין והן מצד האיסור הוא דומה קצת כיון שעתיד להיות מותר, בזה לא נאמר דין ביטול.

ומעתה הרי לדעת הר"ן דדבר שיש לו מתירין לא בטל משום דאם אין ניגוד בדין אין שייך דין ביטול, א"כ הרי אי"ז שייך רק לדין ביטול ולא לדין של הילך אחר הרוב, וכל הספק של האחרונים הנ"ל שייך רק לדעת רש"י האם גם בדין הילך אחר הרוב נימא דכיון שיכולין לאוכלו בלי לסמוך על ההנהגה של הילך אחר הרוב, לכן אין לו לאוכלו כעת אלא רק אח"כ בהיתר, אכן י"ל בסברא דגם לדעת רש"י דוקא בדין ביטול שאוכל בודאי את החתיכה דאיסורא אמרינן שיש לו לחכות ולאוכלו בהיתר, אבל בדין הילך אחר הרוב שאנו תולין שאין זה האיסור, א"כ אין מקום לחשוש ושרינן ליה לאוכלו לאלתר.

ומעתה לפוסקים דסברי שגם בדין של הילך אחר הרוב נאמר שדבר שיש לו מתירין לא אזלינן בתר הרוב, יש להקשות את קושית הצל"ח מהגמ' בפסחים ז'. דאזלינן בתר הרוב בחמץ אע"ג שכתב הרמב"ם שחמץ הוא איסור שיש לו מתירין. והצל"ח שם כתב ליישב דבעל המימרא בגמ' הוא רב, ורב סבר בפסחים דף כ"ט. כרבי יהודה דחמץ לאחר הפסח אסור מהתורה, ולכן ס"ל שאיסור חמץ לא נחשב לדבר שיש לו מתירין, וכל מה שכתב הרמב"ם הטעם שחמץ אוסר בכל שהוא מכיון שהוא איסור שיש לו מתירין, הרי זה רק למאי דפסק כדעת רבי שמעון שחמץ לאחר הפסח מותר מהתורה ורק אסור מדרבנן, ולכן חשיב דבר שיש לו מתירין. [ובזה ביאר הצל"ח מדוע הרמב"ם והטור השמיטו את המימרא של רב, שהרי דברי רב אינם אליבא דהלכתא שנפסקה הלכה כרבי שמעון].

ומבואר בצל"ח שכל מה דחמץ מקרי דבר שיש לו מתירין הוא רק למאי דקיי"ל כר"ש דחמץ מותר מהתורה לאחר הפסח, אבל לר"י דחמץ אסור

מהתורה לאחר הפסח הרי שאיסור חמץ נחשב לדבר שאין לו מתירין, ויש דין ביטול על חמץ בפסח. ובביאור דבריו של הצל"ח צ"ל שלר"י שחמץ אסור גם לאחר הפסח, א"א לומר שכיון שלאחר הפסח הלאו הוקלש ללאו שאין בו כרת שיחשב כיש לו מתירין, שהרי גם לאחר הפסח החמץ אסור בלאו, ואע"ג שהלאו הוקלש ללאו שאין בו כרת, מ"מ א"א לומר בזה עד שתאכלנו באיסור תאכלנו בהיתר, שהרי גם לאחר הפסח נחשב לאכילה באיסורא, ולכן חייל כעת הביטול. משא"כ לר"ש אע"ג דלאחר הפסח החמץ אסור מדרבנן, חשיב דבר שיש לו מתירין, ואע"ג שיהא איסור דרבנן לאחר הפסח, צ"ל מכיון דמיירי בספק חמץ, א"כ הרי לאחר הפסח יהא 'מותר' מדין ספק דרבנן לקולא, ולכן נחשב דבר שיש לו מתירין.

אכן דברי הצל"ח לא יבארו את דברי השו"ע, שהרי השו"ע הביא את הדין שאזלינן בתר הרוב להתיר המצה, למרות שהשו"ע פוסק דחמץ שעבר עליו הפסח אסור רק מדרבנן, ועיין בב"י בסימן תמ"ז, וא"כ בספק כהכא הרי הוא מותר ולא חשיב כדבר שיש לו מתירין, וצ"ע.

אכן הא ל"ק כלל, שהרי דעת השו"ע היא דחמץ לא מיקרי דבר שיש לו מתירין, דעיין בסימן תמ"ז סעיף ב' שכתב דחמץ משעה שישית שנתבטל בשישים מותר, וכתב הבה"ל ד"ה חמץ דדעת השו"ע לחלוק על הרמב"ם דחמץ לא מיקרי דבר שיש לו מתירין, וכדעת המרדכי בפסחים [סי' תקע"ג] שכתב דחמץ בפסח לא הוי דבר שיש לו מתירין הואיל וחוזר לאיסורו בפסח של שנה הבאה, והרמ"א סו"ס ק"ב הביא את ב' הדעות, והשו"ע כאן פסק כמרדכי, וממילא לדעת השו"ע ל"ק קושית הצל"ח מעיקרא.

ובביאור דברי המרדכי דחמץ בפסח לא הוי דבר שיש לו מתירין הואיל וחוזר לאיסורו בפסח של שנה הבאה, צ"ל דזה תלוי במה שנתבאר לעיל בטעם הדין דדבר שיש לו מתירין לא בטיל, דלרש"י שדבר שיש לו מתירין אסור משום דמצי לאוכלו בהיתר, א"כ חמץ בפסח דמצי לאוכלו בהיתר לאחר הפסח יהא אסור לאוכלו בפסח ע"י ביטול. אבל המרדכי ס"ל כהר"ן שאיסור חמץ שחוזר כל שנה לא חשיב איסור זמני, ולכן נחשב שיש בזה התנגדות בדין, וחייל בזה דין ביטול.

ב. והנה הבה"ל כאן הביא את פירוש הר"ח בפסחים ז'. שכתב בביאור הסוגיה וז"ל: "פת שעפשה ולא ידע אי מצה או חמץ הוא, אם רבו ימי מצה מותרת היא, פירוש לאחר הפסח". ומבואר בר"ח דהא דאזלינן בתר הרוב אינו להתיר את המצה בפסח, אלא רק לאחר הפסח. ובבה"ל כאן הביא את דברי הר"ח וכתב וז"ל: "ומובן טעמו דעל תוך הפסח שהוא בכרת לא הוי מקילין כולי האי לאכול דבר שהוא חשש חמץ גמור, רק אלאחר הפסח שהוא מדרבנן. ואפי' למ"ד שהוא מדאו' עכ"פ אין בו כרת לכו"ע. ואפשר שמשום טעם זה השמיטוהו הראשונים (הרי"ף והרמב"ם והרא"ש) דלא הי' ברירא להו דבר זה, ולמעשה בודאי אין להקל בתוך הפסח כנגד הרבינו חננאל שכל דבריו הם דברי קבלה, את"ד.

ויש להסתפק אי אליבא דר"ח [דכוותיה פסק הביה"ל להחמיר] שרי עכ"פ להשהותו בפסח, או דכשם דאסרי' לאוכלו ה"נ אסרי' להשהותו, וכל הנ"ל הוא אם עבר ושהה (דאז שרי ליה לאחר הפסח). דמחד גיסא נר' בביה"ל דיסוד החומרא באכילתו בפסח הוא מצד כרת שיש בו, וא"כ בהשהיית החמץ דליכא כרת יש להקל, ומאידך בראש דבריו נר' בבירור דהחומרא היא מצד עצם מה דהוא דאו', וא"כ י"ל דכ"מ שחלק בין אם יש כרת או לאו אינו אלא להההוא מ"ד, אבל לפ"מ דקיי"ל (ע' מ"ב סי' תמ"ח סק"ז) דהוא מדרבנן א"כ הדרינן לקמייתא דיסוד החומרא הוא מצד דהוא דאו', וא"כ ה"נ יש להחמיר לענין להשהותו. אכן אין הכרח בדבר, ואדרבה י"ל דנשמע מיניה לאידך מ"ד. ונר' קצת להכריע הדבר, דאם נאמר דאסור להשהותה א"כ נמצא דכל דין זה האמור בגמ' הוא באופן שעבר ושהה (אי שרי ליה לאחר הפסח), וידוע ד"באי לא קתני" כדאיתא ביבמות י' א' (ועוד), אכן אולי מזה אין להכריע, ואין לדמות בזה ממקום למקום. ובס"ד מצאנו ראיה לדבר בלשון רבינו חננאל גופיה שם [בפסחים ז' א'] וז"ל: וניזיל בתר בתרא וכו' כיון שעכשיו כל הפת שעושין מצה היא גם זו מצה היא שהחמץ כבר עבר וכו'. ע"כ. משמע דקאי בתוך הפסח, וע"ז קאתי למישרי מכח מה דאזלינן בתר בתרא, וא"כ חזינן דהשתא שרינן ליה לאוכלו לאחר הפסח, וניחזי אנן איסור בל יראה להיכן הלך, וע"כ דאף בזה יש להתיר על סמך סברא זו. אמנם עדין אינו הכרח גמור, וצ"ע לדינא.

[ועל גוף מש"כ הביה"ל דדעת רבינו חננאל לפרש כל עיקר דין זה אלאחר הפסח, צ"ב מנא ליה, הרי ר"ח לא כ' זאת אלא על הדין האמור שם בברייתא פת שעיפשה וכו' אם רבו ימי מצה מותרת היא (דהיינו בדין של סוף סעיף ד' שלפנינו), וע"ז כ' פירוש אחר הפסח, אבל כלפי הדין (של ראש הסעיף) דאזלי' בתר בתרא (דהיינו היכא שלא עיפשה) לא כתב מידי, וי"ל שפיר דע"פ סברת אזלי' בתר בתרא יש להתיר אף בפסח עצמו, וכ"מ דלא התיר ר"ח בתוך הפסח הוא היכא דעיפשה הרבה, דבזה הי' נראה לתלותה בקודם הפסח (דהיינו בחמץ), ומ"מ שרינן משום שאנו תולים לומר שאפה פת חמה בכל יום ונתנו עליו ולפיכך הרבה להתעפש (כל' השו"ע), דתליה זו מסתבר שפיר דאין להתיר על פיה אלא לענין איסורא דחמץ שעבר עה"פ, אבל לענין הדין דאזלי' בתר בתרא שיש בו הכרעה לומר שהוא מצה (כדפי' המ"ב היטב בס"ק י"ג יעוי"ש) יתכן להתיר שפיר אף לענין אכילה בפסח. וכנראה שאין בכל זה בשביל לזוז מן הפשטות, דאחר דמוקמי' לראש הסוגיא דהיינו הברייתא אלאחר הפסח, יש להעמיד כל הסוגיא בהכי, כך ס"ל להביה"ל].

ישראל מאיר קלנטרי - רכסים

המוצא חמץ בביתו

כתב השו"ע סי' תמ"ו: "המוצא חמץ בביתו אם הוא בחול המועד יוציאנו ויבערנו מיד, ואם הוא יום טוב יכפה עליו כלי", ע"כ. וכתב המשנה ברורה ס"ק ד' "רצונו לומר דאם היה מותר לטלטל היה צריך להוציאו לחוץ או לשורפו, ולא היו מתירים לשהות בבית ע"י כפיית כלי". ולכאורה יש לדון למה לא יטלטלנו בגופו, שהרי פסק המ"ב בהלכות שבת שטלטול בגופו לא שמה טלטול, וא"כ יכול לטלטלו בגופו וכך להוציאו מביתו, ומבואר במשנה ברורה שזה עדיף מכפיית כלי. ואמנם החזו"א חולק שם על המשנה ברורה, וכתב שלא יהני טלטול בגופו בכה"ג אלא א"כ אינו מתכוין לטלטל המוקצה, אלא בא לעשות פעולה אחרת ודרך אגב מטלטל את המוקצה, אבל כשעושה כדי לטלטל אין היתר, אבל דעת המשנה ברורה שבכל מקרה שאינו מטלטל בידיו הוי מוקצה שמטלטל בגופו ושרי, וצ"ע.

משה לנדאו - רמת שלמה

נתגלגל החמץ של עכו"ם לגגו של ישראל

כתב מרן בש"ע (סי' תמ"ו ס"ג): אם נתגלגל החמץ של א"י לגגו של ישראל והיה שבת או יו"ט, כופה עליו כלי דאסור לטלטלו. וכתב המ"ב אפי' ע"י קנה. והקשה הבאר היטב (סק"ה) שהרי הט"ז (סי' ש"ח סק"ז, והוא ט"ס וצ"ל י"ח) כתב שמותר לגרר דבר מוקצה ע"י סכין מן המפה. ע"ש. וצ"ע. ולענ"ד יש לתרץ בפשיטות, דכל ההיתר שם הוא משום שצריך למקומו, דהט"ז כתב שם שמקורו מסי' ש"י, והעיר בס' נהר שלום דהוא ט"ס ומקורו מסי' ש"ט ס"ד, והתם מיירי לצורך מקומו, והכא לא צריך למקומו דהלא יכול להשתמש במקום, ורק שיש חשש שמא יאכלנו, ובזה סגי בכפיית כלי, וידוע דאם יכול בלי לטלטל המוקצה ודאי שלא יטלטל. ופשוט.

מאור זאדה - חולון

ביעור על ידי נכרי

סי' תמ"ו במשנ"ב סק"ז: 'וכתבו האחרונים דאם יש נכרי לפניו יכול להטילו לים או לבית הכסא על ידו, ואפי' בחמץ שכבר ביטלו דאינו צריך ביעור רק מדרבנן, משום דטלטול ע"י נכרי הוא שבות דשבות ומותר במקום מצוה כו', ומ"מ אין העולם נוהגין כן ובכל גווני כופין עליו כלי', ע"כ. ובשעה"צ סקט"ו כתב בתו"ד, 'וא"ר כתב דהיישינן שיאכלנו הכותי, משום דרוב פעמים אין הולכים עמו לנהר', עכ"ל. וצ"ב א"כ מה הבעי' לתת לו, בזה שהוא יאכל את זה. ואולי הסיבה היא מפני החשד, שיראו אותו יוצא מבית היהודי ואוכל חמץ, ויחשדו ביהודי שלא ביער חמצו, ולכן מצד חשש שיאכלנו, נוהגים שלא לתת לגוי.

יעקב משה קליין - מודיעין עילית

בדין לאו הניתק לעשה כשפעולת הניתוק ללא קיום מצוה

בשו"ע סי' תמ"ו ס"א בדין המוצא חמץ בפסח כ' דבמצא ביו"ט יכפה עליו כלי עד הלילה ואז יבערנו. ובמג"א סק"ב דן להתיר לבער את החמץ ע"י עכו"ם, והביא מהשל"ה שכ' דיוציא את החמץ ע"י עכו"ם, דאתי עשה דרבנן דתשביתו ודחי ל"ת דרבנן דאמירה לעכו"ם, וע"ש מה שהקשה המג"א על זה. אך בהגהות רע"א שם כ' לענ"ד יש לפקפק, די"ל דלא מקיים בזה עשה דתשביתו כיון דמבערו ע"י נכרי, ואין שליחות לנכרי, והוה כנעשה הביעור מעצמו דלא מקיים עשה דתשביתו. וראיתי בספר האיר יוסף על פרק שילוח הקן סי' ק"ב שכ' דהיה מקום לבאר דנח' שלמג"א א"צ שיהיה לגברא קיום מצוה, אלא העיקר שיתקיים "פעולת המצוה" ועי"ז ינותק הלאו, ורע"א למד דצריך שהוא עצמו יקיים את המצוה ולא סגי שיתקיים העשה, וכן בחת"ס או"ח סי' ק"י כ' דכשמצוה לגוי לבער את החמץ אין שליחות לגוי ולא מקיים את העשה ולא מנתק את הלאו. אך כ' דאי"ז מוכרח כלל, דיתכן שלכו"ע צריך שיקיים העשה לנתק הלאו, וכאן ביאור מחלוקתם כמש"כ באמרי בינה סי' ט"ו דנח' בחקירת המנח"ח האם תשביתו הוא בקום עשה או לדאוג שיהא מושבת, דלמג"א המצוה בשוא"ת שיהיה מושבת ולכן אפשר ע"י גוי, ולרע"א המצוה בקו"ע להשבית ואי"א ע"י גוי. ויש שכ' דיתכן דגם למג"א המצוה בקו"ע, וס"ל למג"א כשי' שכל מצוה שאפשר לעשותה שלא מדעת בעה"ב אפשר לעשותה אף ע"י עכו"ם.

והנה חידוש זה שרע"א והחת"ס סבירא להו דאין כאן מצוה ולא ניתוק הלאו, הוא כשעושה המצוה לא מצווה וגם שליחות אין כאן, ומצינו שדנו האחרונים בעוד אופנים שחשיב ניתק לעשה אך הם בדרגה אחרת, כגון מה שדנו בלאו הנל"ע שהוא זמן גרמא, בנשים, לענין נותר, דבמקור חיים בהקדמה לסי' תל"א סק"ה דן בחמץ שקיבל עליו אחריות ועובר בלאו ומ"מ אין לו עשה דתשביתו, ומ"מ אם ישבית פטור ממלקות כמו שבחמץ שלו נפטר מכ"ש בגורם לממון, ואף שאין עליו מצוה להשביתו מ"מ אם משביתו מתקן את הלאו, וכ' שם לדמות את זה לנותר דאף דנשים פטורות ממעשהז"ג דשריפת קדשים הוי זמ"ג דנשרף רק ביום, לא אישתמיט תנא דנשים ילקו על נותר. וכן בפמ"ג בספרו שושנת העמקים כלל ח' ד"ה ודע נקט דנשים פטורות ממעשהז"ג בלאו הנל"ע, ומ"מ לא לוקות דאף שלא מצווה, בידה לתקן את הלאו, ובספר בכור שור קידושין ל"ד: כ' חידוש עצום, דסובר בלאו הנל"ע דזמן גרמא נשים פטורות, ועל כן "לוקות", וכ' דבזה אשכחן חומר בנשים ובאנשים. ואילו בשעה"מ פי"ט מפסוהמ"ק ה"ה חולק וסובר דבכל לאו הנל"ע דזמן גרמא נשים חייבות, ולמד כן ע"פ מש"כ רש"י מכות י"ד: ד"ה כל דלאו הנל"ע "נתקו הכתוב את העשה להיות עונשו של לאו ותיקונו", וא"כ מי שמוזהר בלאו ממילא מחוייב בעשה, וכן רע"א בהגהות על השעה"מ שם הביא סמך לזה. ודרגה זאת של לאו הנל"ע דלפמ"ג פטורות, ואם קיימו מנתק, רואים ששייך לנתק ע"י עשה שלא מצווים בו, אלא שכאן למעשה יש להם מצוה קיומית כשעושה את המצוה, ולכן אי"ז דומה לגמרי לאופן שאדם יעשה פעולה של מצות עשה שהוא לא מקיים בזה מצוה וינתק את הלאו.

אך דוגמא לזה שיעשה פעולה של מצוה ולא מקיים בפועל מצוה וינתק את הלאו, ראיתי בספר הבנים תקח לך להרה"ג רא"ד ווינברגר שליט"א סי' ל"ד, שמביא לזה דוגמא, והוא דבספר שבט יהודה כ' בהלכות שילוח הקן סי' רצ"ב, ט' מחד גיסא דא"א לקיים שילוח הקן ע"י שליח, ומאידך כ' דמש"כ הרמב"ם פי"ג משחיטה ה"ג דמי שלקח האם ובא אחר וחטף האם מידו ושלחה "שלא מדעתו" לוקה, ודייק דאם היה זה מדעתו דלא ילקה, ולשונו שם "אבל אם היה מדעתו פטור ממלקות ועכ"פ לא נתקיים העשה על ידו", וביאר בספר הבנים תקח לך דיש כאן חידוש עצום בדברי השבט יהודה, דכיון שעקר כאן את הלאו לא לוקה, ולא איכפ"ל בזה שהוא עצמו לא קיים את העשה [וכסמך בעלמא כ' מדברי הח"ח כלל ו' סי"ד דאם שמע לשון הרע תיקונו שיתחזק להוציא הדברים מלבו שלא להאמינם, וכ' בבאר מים חיים שם דזה לא גרע מגזלן שבהשיבו את הגזילה עוקר את הלאו מעיקרו, וכן בזה, וצ"ב דהרי אין כאן עשה שמנתק את הלאו בכבגזילה, אך להנ"ל א"ש דכשנעקרה עבירת הלאו נתקן למפרע אפי' אם לא קיים מ"ע כלל].

וכתב שם דשוב מצא כיסוד זה במשנת ר' אהרן ח"ח סי' כ"א, דהמנח"ח מצוה רכ"ט הק' לדעת הרמב"ם פ"ז מגזילה, דגוזל קרקע עובר בלאו דלא תגזול, א"כ שיתחייב מלקות דהרי קרקע נתמעט ממצות והשיב את הגזילה, ותירץ על זה במשנת ר' אהרן דאין תיקון הלאו תלוי בקיום המ"ע, רק דענין העשה מתקן הלאו דכך באה הקבלה דכל דנתנה התורה עשה אחר ל"ת העשה מתקנת הלאו, אבל אין זה תלוי בקיום מ"ע דוקא, וכיון שאמרה תורה דגזילה הוי לאו הנל"ע ידעינן דההשבה מתקנת הלאו כאילו לא גזל, וממילא אם תהיה השבה גם בלא המ"ע דוהשיב ג"כ מתוקן הלאו, עכ"ד. (וכתזכורת לדבר אמרתי דהשאלה בלאו "הניתק" ל"עשה", האם העיקר ה"ניתק" או העיקר ה"עשה").

ולפי"ז גם בשריפת חמץ ע"י גוי אף אם המצוה שבעצמו ישבית בפועל (ולא רק לעשות שלא יהיה), יתכן שכשיש את פעולת המצוה אף שאי"ז מצוה מתנתק הלאו.

יוסף חיים הלוי בירנבוים - קרית ספר

סיכום משנה ברורה סימן תמ"ו

תמ"ו, א. בב"י הביא מהרב המגיד בשם הרמב"ם שאם לא ביער חמצו והגיע יו"ט, אינו יכול לשורפו ביו"ט ואפי' שלא ביטלו, אך דעת רבינו יחיאל שאם לא ביטלו שורפו ביו"ט, דמתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה נמי שלא לצורך. מסתימת השו"ע נראה דס"ל דבכל גונא אינו יכול לשורפו ביו"ט ויכפה עליו כלי, והביא המ"ב (סק"ו) שכתבו האחרונים שנהגו העולם כסתימת השו"ע, אך נקט דמ"מ היכי דנהוג לשרוף אין להם לבטל מנהגם [והביא שם במ"ב דגם למתירים לשרוף זה דוקא בחמץ גמור, אבל בתבשיל שנאסר משום שמצא בו חטה וכדומה אסור לשורפו ביו"ט].

וסתם שם במ"ב דהסכימו הרבה אחרונים (א"ר חכם צבי ועוד) דאפי' נמצא החטה בתבשיל בשביעי של פסח, דאם ישהנו עד שנכנס יום האחרון יהיה מותר להשהותו, ונמצא כמשהה החמץ ע"מ לקיימו, אפ"ה אין לו לבערו בפסח ואפי' ע"י עכו"ם, אלא כופה עליו כלי, ואחר יו"ט שורף החטה ואוכל התבשיל, ובשה"צ (י"ג) הביא שהמג"א והחק יעקב הקילו בזה.

בשו"ע משמע דביו"ט אין דרך לבערו, וצריך לכפות עליו כלי עד הלילה ואפי' שלא ביטל חמץ זה, ובמ"ב (סק"ו) הביא שרש"י ועוד הרבה ראשונים סוברים שאם לא ביטל החמץ שאז עובר בבל יראה ובל ימצא, אתי הלאו של ב"י וב"י ודוחה טלטול דרבנן, ועל כן מותר לטלטלו ולהשליכו לנהר או לבית הכסא או לפררו ולזרוק לרוח, ונראה לכאו' במ"ב שמצדד כמותם להלכה.

תמ"ו, ב. בשו"ע הביא את דברי הארחות חיים ב"יש מי שאומר" שיו"ט שני דינו כחול המועד לענין זה, ובמ"ב (סק"ח) הביא משיירי כנסת הגדולה שכמה פוסקים חולקים ע"ז, דיו"ט שני שוינהו בדין כיו"ט ראשון לכל דבר, והביא שם במ"ב דהסכימו האחרונים להלכה שאם כבר ביטל חמצו יו"ט שני כראשון, אבל לא ביטל חמצו או שנתחמץ בפסח ויש בו שיעור כזית יש לסמוך בזה על סברת השו"ע ולטלטל בעצמו החמץ להשליכו לים או לבית הכסא [מאחר דלדעת רוב הראשונים מותר בזה גם ביו"ט הראשון].

תמ"ו, ד. בשו"ע כתב וז"ל: "מצא פת בפסח בביתו ואינו יודע אם הוא חמץ או מצה מותר מרבינו חננאל שכל הנדון הוא רק לאחר הפסח, דבפסח דבכרת לא מקילינן כולי האי. ולמעשה כתב שם בבה"ל דבודאי אין להקל בתוך הפסח כנגד ר"ת שכל דבריו הם דברי קבלה.

אביחי כהן - אופקים

מכתבים ותגובות

ראיתי לנכון לצרף כאן לזיכוי הרבים שני מכתבים שזכיתי לקבל מאת הגאון האדיר רבי יוסף ליברמן שליט"א הנוגעים לנידונים השייכים לגליון זה.

חשש איבוד וביזוי אוכלין בביעור חמץ קודם זמנה

בס"ד, י"ח אדר ב' תשע"ו

את חג המצות, יחוג בדיצות, הרה"ג החריף ובקי טובא, גריס באורייתא תדירא, מו"ה **מתתיהו גבאי** שליט"א מח"ס 'בית מתתיהו' ו'מועדי הגר"ח' פעיה"ק ירושלים

אחדשה"ט וש"ת, ביקרת מכתבך העלית שאלה חשובה, אם יש חשש איבוד אוכלין בחמץ כשמבערם קודם שעה חמישית בערב פסח.

והבאת בשם הגדה של פסח 'מועדים וזמנים' (עמ' ט"ו סעיף ג') שדוקא בשעה חמישית יבער ולא קודם לזה, דכיון שעד אותה זמן החמץ ראוי לאכילה אין לאבד אוכלין. אך מדברי השל"ה הק' (ריש מסכת פסחים נר מצוה אות י"ח) שמצות שריפת חמץ יש בו ענין של זריזין מקדימין למצוות. משמע דאדרבה צריך להקדים לשרוף החמץ אף קודם הזמן, וע"כ דכל שעושה משום מצוה אינה ביזוי אוכלין.

הנה מנהג העולם לא להקפיד בזה ושורפין החמץ מיד כשגומרין לאכול, וכמש"כ הרמ"א (או"ח תמ"ה, א' בהג"ה) להדיא, דאם רוצה לשרפו מיד אחר הבדיקה כדי שלא יגררנו חולדה, הרשות בידו.

ואין לחוש לאיבוד וביזוי אוכלין, כיון שמאבדו לשם מצוה, ולא לשם השחתה בעלמא, וכמש"כ ברמב"ם (הל' מלכים פ"ו ה"י) "ולא האילנות בלבד, אלא כל המשבר כלים וקורע בגדים והורס בנין ומאבד מאכלות **דרך השחתה**, עובר בלא תשחית", והיינו דרק דרך איבוד וביזוי אסור ולא כשמאבדו לשם מצוה. והרי זה כמו הלאו ד'לא תעשון כן לה' אלקיכם' שהוא רק בנותץ דרך השחתה [ראה במשנת יוסף על הלכות בית הכנסת (סי' ז', ובסי' י"א)]. וכמו"כ י"ל גם באיבוד וביזוי אוכלין. וראה עוד בשו"ת משנ"י (ח"ד סי' י"ז אות ו').

וכן מצינו במי שעוזב ביתו קודם הפסח תוך ל' יום שצריך לבדוק ולבער החמץ, וע"כ מהטעמים הנ"ל. וכן מצינו שאין חוששין על ביזוי אוכלין בחמץ, בע"פ שחל להיות בשבת שאינו יכול לשרוף את מותר הלחם משנה, אלא מפררו בבית הכסא. והגם שנראה דרך בזיון במותר הלחם משנה של שבת, אבל זו מצות היום לבער החמץ ואין בזה ביזוי.

ושפיר הבאת משו"ת תורה לשמה (סי' ת"א) שאין עובר על בל תשחית כשעושה לצורכו. וכ"כ בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' ק"כ) בענין זריקת דברים שיש בהם תערובת חמץ, שאין בזה משום בל תשחית למי שמחמיר שלא למכרו לגוי, וכ"ש בדבר שנוהג מעיקר הדין. וע"ע בזה בשו"ת משנ"י (ח"א סי' ט"ו), האם שייך בחמץ כלל דכתותיה מכתת שיעוריה משום דכל העומד להישרף כשרוף דמי.

אלא שיש לדון מטעם החקירה הידועה שנסתפק המנחת חינוך (מצוה ט') אם צריך להדר שיהי' לו חמץ, לקיים בקום ועשה מ"ע דתשביתו, ואם אין לו חמץ לא קיים המצוה. – או דילמא אפילו אין לו חמץ כלל מקיים ג"כ המצוה בשוא"ת, כיון שהחמץ מושבת מרשותו. וספיקו תלוי בחקירה ביסוד מצות תשביתו, אם רמיא אקרקפתא דגברא בקום ועשה, או שהחיוב עליו שביתו יהי' מושבת מחמץ.

ונפק"מ אם יש זמן מסויים להשבתה, שאם המ"ע בקו"ע בפועל, אז זמנה בחצות יום י"ד (כבגמ' ה. שע"ז נאמר תשביתו), וכמו ק"ש ומילה שלפני זמנה לא יצא, ה"נ. אבל אם המצוה בשוא"ת, א"כ העיקר שביום י"ד לא יהי' לו חמץ, וגם אם השביתו לפני זמנו, קיים את המצוה בשוא"ת.

ומסיק המנ"ח דתליא בפלוגתת הראשונים, דמהרמב"ם (ב, א) שכ' "מ"ע להשבית קודם זמן איסור אכילתו", מוכח דס"ל דהמ"ע בשוא"ת, שיהי' מושבת בזמנו, ולכן משביתו לפני חצות שלא יהי' לו חמץ בחצות. וכן הבין המנ"ח שי' רש"י (ד:) שכ' מדאורייתא בביטול בעלמא סגי ליה, דכתיב תשביתו ולא כתיב תבערו, והשבתה בלב היא השבתה עכ"ל, וקשה קו' תוס' הא תשביתו בחצות, ואז אינו יכול לבטלו, ועכצ"ל דלרש"י המ"ע בשוא"ת שיהי' מושבת ועומד, א"כ הביטול בזמן היתר, והעשה מקיים בחצות בשוא"ת, וא"צ להדר שיהי' לו חמץ. – ותוס' עכ"ח ס"ל דמצות תשביתו בקו"ע כלולב, ולכן ביטול רק משום הפקר, וא"כ עכ"פ אין לו חמץ, ואינו מוזהר בעשה, ואינו עובר, כמי שא"ל בגד דד' כנפות. ולפ"ד מצוה על כל א' להשאיר לו חמץ לקיים המ"ע בפועל כציצית.

אלא שמקשה המנ"ח (ט) לשי' התוס' שהמ"ע בקו"ע בחצות י"ד, איך תקחז"ל לשרוף בתחילת שש ועקרו מ"ע משום סייג. בשלמא תק"ש עקרו רק בשבת, אבל לא תמיד ביו"ט, וכאן עקרו שריפת חמץ בזמנו תמיד.

– ומתרץ דדוקא מצוה חיובית כשופר א"י לעקור, אבל תשביתו נהי שהיא מ"ע בקו"ע (לתוס'), אבל רק אם יש לו חמץ, וכשאין לו אינו עובר (הגם שאינו מקיים). ולכן משום סייג גזרו שלא יהי' לו חמץ בשעה ששית, אתו"ד עיי"ש. וביאור דבריו ראה במשנ"י (סוגי' מועד סי' ז'), ועיי"ש באריכות בגדר מצות תשביתו בחמץ.

ומ"מ מנהג העולם לא להקפיד בזה וכנ"ל, אלא שורפין החמץ מיד כשגומרין לאכול, וסומכים בזה על הרמ"א, "ובני ישראל יוצאים ביד רמ"א".

דושת"ה בברכה

אם שייך איסור אין מעבירין על חמץ בפסח

בס"ד, כ"א אדר ב' תשע"ו

את חג המצות, יחוג בדיצות, הרה"ג המהולל בתשבחות, גריס באורייתא ימים ולילות, מו"ה **מתתיהו גבאי** שליט"א מח"ס 'בית מתתיהו' ו'מועדי הגר"ח' פעיה"ק ירושלים.

אחדשה"ט וש"ת, ע"ד שאלתו ברואה חמץ בפסח ברחוב, אם צריך לחוש לאין מעבירין על האוכלין. - ורצית להביא ראיה דשייך איסור אין מעבירין גם באיסורה"נ, מהגמ' (עירובין סד:) ששם מקור הסוגיא דאין מעבירין, מעשה ברבן גמליאל שהיה רוכב על החמור ור' אילעאי מהלך אחריו, מצא גלוסקין בדרך, א"ל אילעאי טול גלוסקין מן הדרך, מצא נכרי אחד, א"ל טול גלוסקין הללו מאילעאי וכו', ולמדנו באותה שעה שאין מעבירין על האוכלין, והתם איירי בפת עכו"ם, ומהאי טעמא לא שריא לר' אילעאי לאכול, שהם בחזקת פתן של נכרים וכפרש"י שם. ומוכח שגם באיסורי הנאה שייך איסור אין מעבירין. עוד הבאת ראיה ע"פ משי"כ הפרמ"ג (סי' קע"א א"א אות א') שאיסור ביזוי אוכלין שייך גם באיסורה"נ, א"כ ה"ה ששייך איסור אין מעבירין גם באיסורה"נ.

ולפי"ז תמהת על מש"כ להסתפק במשנת יוסף על סוגיות (מועד סי' ה', בקונטרס הארוך בענין איו מעבירין על האוכלין) בפת שנמאס מאכילה אי שייך בו איסור אין מעבירין, דלפי הגמ' הנ"ל משמע דגם בפת עכו"ם שאין ראוי לאכילה שייך איסור אין מעבירין. - ורצית ליישב מהא שהרמב"ם והטוש"ע השמיטו לגמרי דין זה דאין מעבירין על האוכלין. ובספר דברות משה (ב"מ סי' ל"א הערה ט"ו) הסביר טעם ההשמטה, משום דס"ל דר"ג מחומרא דעלמא אמר להגביה דאיירי בפת עכו"ם, וא"כ לענין אוכלין איסורה"נ יש להקל ולעבור עליהם, עכתו"ד.

ראשית, אינו דומה כלל פת עכו"ם לפת שנמאס, דפת עכו"ם עדיין ראוי למאכל ע"י נכרי, וכמו שאמר רבן גמליאל לנכרי שמצא בדרך, טול גלוסקין הללו מאילעאי, וא"כ שפיר שייך בו האיסור דאין מעבירין על האוכלין, משא"כ פת שנמאס אינו ראוי למאכל כלל.

והנה מה שהסתפקנו ברואה מאכל ברה"ר, שנמאס מלאכלו, אם חל עליו איסור אין מעבירין על האוכלין, הוא משום דיש לחקור בגדר איסור אין מעבירין על האוכלין, אם הוא משום **הפסד** אוכלין, או משום **בזיון** אוכלין. דבכה"ג שנמאס אין שום הפסד, אבל בזיון יש לכאורה גם במאכלים המאוסים, דמאכל שבראו הקב"ה, וכשהוא טוב מברכים עליו, אין להניחו לבזיון במקום שידרסו עליהם, ואולי גם עצם הנחתם ברחוב נחשב בזיון.

ובגמ' (תענית כ:) מצינו שמאכל אדם אין מאכילין לבהמה, ופירש"י וז"ל: משום ביזוי אוכלין דמיחזי כבועט בטובה שהשפיע הקב"ה בעולם, אי נמי משום דחסה תורה על ממונם של ישראל וכו', עכ"ל. והיינו דנקט ב' הטעמים, בזיון והפסד. אבל המאירי (בתענית כ:) נקט רק טעם ביזוי אוכלין. וכן המג"א (סי' קע"א סק"א) הביא רק תחילת דברי רש"י משום ביזוי אוכלין. וכתב הפמ"ג (א"א אות א') דלפ"ז גם פירות האסורים בהנאה כערלה וכלאי הכרם אסור לבזות וכו', ולאו משום הפסד אוכלין נגעו ביה, אלא אסור לבזות אוכלין לבעט בטובה וכו', ומצוה לשורפן אבל לא לבזותם, וגם מאן דחזי אינו יודע אם הם איסורי הנאה, עכ"ד. והיינו דס"ל דהטעם הוא משום ביזוי אוכלים. וגם בשו"ת כתב סופר (חאו"ח סי' ל"ג) נקט טעמא דבזיון.

מעתה גם הרואה חמץ בפסח תלוי בחקירה הנ"ל, דאם הטעם הוא משום הפסד, הרי בכה"ג אין כאן שום הפסד, דאין ראויים לא לאדם ולא לבהמה ואסורים בהנאה. אבל אם הטעם משום ביזוי אוכלין, שפיר י"ל דגם בכה"ג אין מעבירין, וכמו שאר איסורה"נ כערלה וכלאי הכרם שכתב הפמ"ג דלטעם ביזוי אוכלין אסור לבזותם. אלא שיש לחלק, דהפמ"ג כתב כן לגבי זריקת איסורה"נ לפני חתן וכלה במקום טיט ורפש, דהוי בזיון טובא ועושה זאת בידים. אבל בחמץ שכבר מונח על הארץ ורק אינו מגביהו, אפשר שאין זה בזיון כ"כ וגם לא הוא הפסידו, ואף לטעם בזיון יתכן שא"צ להגביהו. - גם טעמו של הפמ"ג באיסורה"נ שאין לבזותם ד"מאן דחזי אינו יודע אם הם איסורי הנאה", לא שייך בחמץ שהכל יודעים שאסור.

וראה גם בביה"ל (ריש סי' תמ"ו) שהביא משו"ת הריב"ש (סי' ת"א) שאסור להגביה חמץ שמצא ברה"ר, דמשעה שהגביהו קנאו ועובר עליו בבל יראה, ואפילו אין דעתו לזכות בו אלא מגביהו כדי לסלקו ממקום שרבים עוברים עליו כדי שלא יכשלו בו נמי אסור. וא"כ יזהר רק לדחפו ברגליו. ובשו"ת להורות נתן (ח"ה סי' ל') כתב שלא יגע בפסח בחמץ כלל, אף לא ברגליו, ע"ש.

ולגבי השמטת הרמב"ם והטוש"ע דין זה דאין מעבירין על האוכלין, ראה מש"כ במשנת יוסף על סוגיות (שם) דיש ליישב ע"פ דברי המג"א (סי' קע"א סק"א) וז"ל: "כשרואין אוכלים מונחים על הארץ אסור לילך ולהניחם, אלא צריך להגביהם, אם לא במקום דאיכא למיחש לכשפים כגון ככר שלם" (עירובין סד:), עכ"ל. וכיון דא"ר יוחנן בשם רשב"י (בעירובין שם) שבדורות אחרונים שפרוצים בכשפים מעבירין (שלמין ולא פתיתין), זאת אומרת שבטלה ההלכה דאין מעבירין, וענין הכשפים נמשך עד זמן הראשונים, והיה מצוי בפרט בארצות הישמעאלים [ראה בתרגום יונתן (פ' תצא כד, ו) לא יחבול ריחיים ורכב, לא יהוי גבר אסר חתנין וכלין בחרשין, ארום נפשא דעתיד למיפק מנהון הוא מחבל]. עד שאמרו דמשפסק הרמב"ם (הל' ע"ז י"א, י"א) שאין ממש בכשפים, מאז הם נתבטלו, משום הכי השמיטו הראשונים הלכה זו. ונתעורר המג"א לאשמועינן הלכה זו, כיון שבזמנו כבר לא היו כשפים.

וגם בלא"ה לא קשה כל כך השמטת הרמב"ם והטוש"ע, שהרי כל עשרות ההלכות וההנהגות שהביא המג"א (בסי' קנ"ו) שהם חשובים ונחוצים, לא נמצאו בפוסקים. ומקום הניחו מן השמים למג"א להביאם להלכה.

דושת"ה בברכה

מתתיהו גבאי - ירושלים

לכבוד מערכת הגליון הנכבד "אליבא דהלכתא" שלום רב.

שמחתי לראות הגליון האחרון (גליון פ"ב) מלא וגדוש בעניני איסור חמץ וסעיפיו, ובתוך הדברים צדה עיני את קונטרסו הנכבד של הרה"ג יוסף משדי שליט"א בענין כשרות השניים לפסח על סעיפיהם ופרטיהם בטוט"ד ובפרוטרוט. ובהיות שמזה זמן כתבתי קצת בנושא, אמרתי לצרפו לכאן לתועלת הרבים, והגם שנכתב בדרך קצרה ויתכן שנכלל בהנ"ל, כמדומה שמיני ומיניה תסתיים שמעתתא.

תגובה זו כתבתיה על המאמר הנכבד שנכתב בנדון זה ע"י הרה"ג פנחס הלוי שיש שליט"א בקובץ הוראה ומשפט (גליון ט' ניסן תשע"ה), ושם שידד עמקים בתבונה ודעת. וזה מ"ש שם:

א. הנה בראשית העיון, נראה דמעיקר דינא אין חשש הלכתי בבליעה בשיניים עצמם, כמו שמוכח בפוסקים שמעולם לא דנו בדבר זה (מלבד בליעה בסתימות וכו'), ורק זאת נזכר בבן איש חי (ש"ר פרשת צו הלכה ח') שאחר אכילת החמץ בערב פסח ידיח פיו היטב וישפשף השניים דחמץ בפסח במשהו (ושם הביא מעשה בחסיד אחד שנותר משהו בין שיניו וחלם באותו לילה וכו' יעוי"ש). ומבואר שלא חשש אלא למשהו חמץ ולא לבליעות.

ב. ועתה נבוא לבאר טעם הדבר בקושטא, על מה ולמה אין לחוש בזה (ומינה נמי לענין הסתימות וכתרים הנזכרים), וכבר נתבארו עיקרי הדברים והחששות בדברי הרב הכותב שם, ופרטן שלשה, ואני אבוא על סדר דבריו:

מצד בליעת נוזלים חמים - כיון שבדרך כלל אין האדם אוכל מאכלו בשיעור יד סולדת בו אין לחוש, והיינו כמו שכתב שם משם המהרש"ם (ח"א סי' קצ"ז) דשיעור יס"ב הוא מה שיכול האדם לשתות ואינו נמנע מחמת רוב חומו, והכא א"כ אין חשש במה שאוכל ושותה. ע"כ. ובאמת שהמהרש"ם אינו יחיד בזה, וכך נקט גם הבא"ח בספרו (שנה ראשונה פר' בא הלכה ה') וזה לשונו: "הנה נקוט האי כללא בידך, כל היכא שזה החמין ראוי לאכילה או לשתייה, שאין האדם נמנע מכח ריבוי חמימותו, הרי זה לא חשיב יד סולדת בו". והביא דבריו מרן הגרע"י זצוק"ל בשו"ת יבי"א ח"ג (או"ח סי' כ"ד אות ו') ומצא לו חברים (וע"ע בגליונות ומילואים במהדו"ח שם), ופסק כמותו בספרו חזון עובדיה שבת ח"ד (עמ' ש"ע).

גם הגר"מ מאזוז שליט"א בהגהות "איש מצליח" על הבא"ח, עשה לו סמוכות מדברי רש"י בשבת (מ"ב ע"א) שמוכח כדבריו יעו"ש, ונראה שהסכימה דעתו כן לדינא. וכ"כ בס' מנוחת אהבה ח"ב (פ"י ס"ו).

[רק זאת צ"ע אצלי, במ"ש המהרש"ם "דכששותין חלב איננו בגדר זה שיהיה הפה **נכוה בו**" (והעתיק דבריו הה"כ שליט"א שם כמה פעמים), דלכאו' אין זה מובן, דאמאי צריך שאינו נכוה, הלא די במה שאינו סולד וכשיעור יד **סולדת**, ורק בכריסו של תינוק בעינן נכוית, וצ"ע. אלא שבאמת הוא מתבסס שם על לשונו של האיסור והיתר שכ' כן, דהוא שיעור שיד אדם בינוני **נכוה בו**, ולכאו' אנן לא קיי"ל כן, ועי' משנ"ב סי' שי"ח ס"ק מ"ח בשם הח"א, ודו"ק].

והשתא דחזינן כל זה, נמצא שיש מקור נכון וכר נרחב לשיטה זו, וממילא מה שכתב הגר"פ שיש שליט"א שם "ונמצא שאין לנו רק את ההיתר ששיעור יס"ב הוא שיעור של יד אדם בינוני נכוית, **ועל זה לחוד קשה לסמוך**", וכן מ"ש לקמיה עמ' פ"א "היתרים אלו הינן רק בגדר לימוד זכות לסמוך עליהם בשעת הדחק ובדיעבד", אינו מוכרח, כי יש ויש מקום לסמוך ע"ז. (וכנראה כוונתו ששיטה זו המשערת לפי יד אדם בינוני נכוית - היינו דעת האיסור והיתר היא יחידאה, וזה אמת ויציב, רק שכאמור עצם ההשערה לפי מאכלו ושתייתו של אדם [ללא קשר ליד נכוית] מופיעה להלכה בכמה פוסקים).

ג. מצד בליעה בגוש - כפי הנודע חשש זה אינו מוסכם בפוסקים, דהנה פוסקי הספרדים לא חשו בזה לענין בישול בשבת כנודע, איברא דלגבי הבלעה והפלטה דנו בזה דיתכן דחמיר טפי, וראה באורל"צ (ח"ג עמ' קי"ט) שכתב דלגבי שבת ואיסור והיתר מורים המורים להקל, אך לענין פסח אף שמעיקר הדין היה אפשר להקל, מ"מ יש להחמיר בזה כדעת הרש"ל, עכ"ד. ומינה לנדו"ד שעכ"פ גבי בשר וחלב יש להקל.

ומלבד כן, יש לנו לסמוך על הכלל של "הלך אחר רוב תשמישו", והדחיות שדחה שם הרב הכותב שליט"א אינם מוכרחות (באופן שלא אכל חמץ יס"ב תוך מעת לעת) לפי האמור שאין ודאות שבלע ביס"ב.

ויש להוסיף בזה, שהגם שדעת מרן השו"ע בלא"ה שיש לחוש לכתחילה אף בכלי שני שמבליע ומפליט כמפורש ביו"ד (סי' ק"ה ס"ב), וא"כ ה"נ נחוש הכא, מ"מ זהו דוקא בחום יס"ב, וכבר נתפרש שיש מקום גדול לומר שאין זה שייך כאן כלל.

ד. מצד בליעה בדבר חריף - הציור שהזכיר שם שמוסכם להלכה כחשש הלכתי, כלעיסת גבינה עם בצל או קוגל עם מלפפון חמוץ, אינו שכיח כ"כ וגם אינו ברור שמוגדר כדבר חריף (עי' ערוה"ש סי' צ"ו סקי"ג לענין אוגערקיס שמיקל "דנראה בחוש שאין בהם חריפות כלל").

מה גם שעצם מאי דנקט בפשיטות שבדבר חריף אמרינן אף בבשר וחלב חורפא מחליא לשבח גם באינו בן יומו, וממילא דאין להסתמך על סברת רוב תשמישו (שמקורה בהיתר אינו בן יומו לד' הרמ"ע מפאנו), אינו מוסכם כדבר פשוט בפוסקים, דמפורסמת היא הסתירה בדעת השו"ע (סי' צ"ו וסי' ק"ג) אי אמרינן חורפא מחליא לשבח, והרבה מן האחרונים נקטו בדעתו דיש להחמיר רק באיסור ולא בבשר וחלב (כ"ד הא"ר סי' תמ"ז, החכמת אדם, הכו"פ, הפמ"ג ועוד רבים), ואספ איש טהור בשו"ת יבי"א חלק ח' (או"ח סי' מ"ג אות ה') והכריע כן לדינא, וכ"ה בספרו הליכות עולם ח"ז עמ' ע"ב. (אלא שלענין חמץ צ"ע אי חשיב התירא בלע או איסורא בלע כידוע). ומעתה אשכחנא פתרי לחשש זה.

זאת ועוד, דמה שחשש הכא בדבר חריף בצירוף דוחקא, יש לעיין בזה אי באמת חשיב נשיכת השיניים כדוחקא, דראה בחוות דעת (סי' ס"ט ביאורים אות ג') עמ"ש השו"ע שבחתך הבשר צריך הדחה שנית משום דוחקא דסכינא שגורם להוצאת הדם, כתב בזה"ל: עיין ש"ך סק"ג דדוקא בסכין אבל קרע ביד לא, וכתבו האחרונים הטעם דטבע הדם לימשך אחר הסכין. **ונראה ג"כ דדוקא בסכין, אבל אם אכל שונרא חתיכה אפשר דלא אמרינן דהוי דוחקא דשינים כמו דוחקא דסכינא**, דאין טבע של דם לגרור רק ע"י סכין דאי לא תימא הכי בשר חי דמותר לאכול באומצא היכי משכחת לה, הא יוצא דם בעין ע"י דוחקא דשינים וכו'. וראה עוד בזה בשו"ת חדות יעקב (חלק יורה דעה סימן ז'). והנה שם דיבר לענין הפלטת דם, וי"ע נמי לענין הפלטת איסור כהכא אי חיישינן לדוחקא בשיניים, וצ"ע.

סוף דבר, דכפי הנראה אין חשש בזה מעיקר דינא אף בסתימות שבשיניים וכדו', מהטעמים שנתבארו לעיל. ולא באתי אלא להציע דברים בפני הת"ח לעורר לב המעיינים ואשמח לקבל תגובתם, ומיניהו ומיני תסתיים שמעתתא, והשי"ת יאיר עינינו בתורתו תורת אמת אמן.

בברכה רבה

יחזקאל אליעזר מועלם - רמת שלמה

מפתחות

סימן תל"ב

כתיבת ביטול חמץ לאילם — שיח הלכה עמ' פ"א
הנחת פתיתין ליוצא בשיירא — שיח הלכה עמ' פ"א
בגדר מצוה בו יותר מבשלוחו — תשו' מרדכי עמ' פ"ד אות א'
בגדר מצות בדיקת חמץ — תשו' מרדכי עמ' פ"ד אות ב', הערות והארות עמ' קס"ה
בטעם הדין דהשליח לעשות המצוה מברך ולא הבעה"ב — תשו' מרדכי עמ' פ"ד אות ג'
בענין האוכל חמץ פחות מכזית — ביני עמודי עמ' קט"ז
בענין שני דברים אינם ברשותו של אדם ועשאן הכתוב כאילו הן ברשותו — ביני עמודי עמ' קט"ז
חצי שיעור בבל יראה ובאכילת חמץ ובשאר איסורים — ביני עמודי עמ' קכ"ה ועמ' קל"ז
ח"ש לענין תשביתו — חקר הלכה עמ' כ"ג
אי איכא איסור דרבנן עכ"פ בח"ש — חקר הלכה עמ' כ"ג
האם יש איסור בל יראה בחצי שיעור — חקר הלכה עמ' כ"ג, ביני עמודי עמ' קנ"ג
האם הלאו של ב"י וב"י הוא הרחקה לאכילה או שהוא איסור בפנ"ע — ביני עמודי עמ' קנ"ג
בפסוק עצמו מרומז שבל יראה הוא גדר לאיסור אכילה — ביני עמודי עמ' קנ"ג
גר שנתגייר באמצע הפסח האם יש בו לאו של ב"י וב"י — ביני עמודי עמ' קנ"ג
גדר דין חזי לאצטרופי — חקר הלכה עמ' כ"ג

סימן תל"ג

בדברי המ"ב דלא יבדוק בליל י"ג מפני שמפסיד הברכה — תשו' מרדכי עמ' פ"ה אות ד'
בהא דרפת בקר שמכניסים בו חמץ צריך בדיקה — תשו' מרדכי עמ' פ"ה אות ה'
ברכה בבדיקת בתי כנסיות — הערות והארות עמ' קס"ה
האם יש צורך לכבות את אור החשמל הדולק בבית בעת בדיקת החמץ — הערות והארות עמ' קס"ה

סימן תל"ד

שלוחי מצוה אין ניזוקין בקטן שהגיע לחינוך — שיח הלכה עמ' פ"א
בדיקת חמץ בספרים — שיח הלכה עמ' פ"א
בענין לשון הפקר בביטול חמץ — הערות והארות עמ' קס"ה

סימן תל"ו

אוצר תוך ל' — הערות והארות עמ' קס"ה
בענין עבר ועשה אוצר קודם ל' ע"ג חמץ ידוע — תשו' מרדכי עמ' פ"ה אות ו'
בטעמא דבעבר ועשה אוצר צריך לחזור ולפנותו — תשו' מרדכי עמ' פ"ה אות ח'
בענין יצא בזמן שהיה מחויב לבדוק אם צריך לחזור — תשו' מרדכי עמ' פ"ה אות ז'
בד' המ"ב לגבי יוצא מביתו ועומד להכנס בבית ישראל — תשו' מרדכי עמ' פ"ה אות ט'
מפרש ויוצא בשיירא בחמץ ידוע — הערות והארות עמ' קס"ה
היוצא מבית עכ"ם תוך שלשים יום — הערות והארות עמ' קס"ה
המפרש ואין דעתו לחזור קודם ל' — הערות והארות עמ' קס"ו
בדין המפרש והיוצא בשיירא קודם הפסח — הערות והארות עמ' קס"ו
המפרש ואין דעתו לחזור קודם ל' — הערות והארות עמ' קס"ז

סימן תל"ז

המשכיר בית בי"ד — הערות והארות עמ' קס"ז
משכיר שאמר שבדק ליל י"ד אם צריך השוכר לבטל — הגהות הגרנ"ק עמ' י'
המשכיר בית לחבירו בחזקת בדוק — הערות והארות עמ' קס"ז
השוכר בית מחבירו בי"ד — הערות והארות עמ' קס"ח
שוכר שאין דעתו לדור עד אחר הפסח — הערות והארות עמ' קס"ז
בענין ביטול השוכר במקום שחובת בדיקה על המשכיר — תשו' מרדכי עמ' פ"ה אות י'
ביטול בשוכר בית בדוק — הערות והארות עמ' קס"ז
הקונה בית בי"ד — הערות והארות עמ' קס"ז
קטן בבדיקת חמץ — הערות והארות עמ' קס"ח
חזקה דשליח עושה שליחותו אצל קטן — עיין הלכה עמ' י"א

סימן תל"ח

בסוגיא דאין חוששין שמא גירדה חולדה וכו' — ביני עמודי עמ' ק"י
בענין ב' בתים בדוקין ואתא עכבר לחד מינייהו וכו' — ביני עמודי עמ' קי"ב, הערות והארות עמ' קס"ח
טעם החילוק בין עכבר נכנס ובדק ומצא להניח בזוית זו ומצא באחרת — תשו' מרדכי עמ' פ"ה אות י"ב
דברי המ"ב והמג"א שרק אם נטלה עכבר בפנינו מקרי קבוע — ביני עמודי עמ' קכ"ז
דברי המטה יהונתן שגם כשלא ראינו הנטילה מקרי קבוע — ביני עמודי עמ' קכ"ז
דברי המהרש"א בסוגיית הגמרא שבנמצא בפי עכבר תלינן טפי שנטלו ממקום הקביעות — ביני עמודי עמ' קכ"ז
ביאור סברת המהרש"א שנטילת בעל חי מוגדרת כמעשה נטילה ארוך — ביני עמודי עמ' קכ"ז
דברי המ"ב בשם המג"א שבנטל לפנינו מקרי קבוע — ביני עמודי עמ' קכ"ז
עכבר שנכנס לבית בדוק וכבר בפיו — הערות והארות עמ' קס"ח
תינוק הנכנס עם חמץ לבית — הערות והארות עמ' קס"ח

סימן תל"ט

בסוגיא דט' צבורין וכו' — ביני עמודי עמ' ק"א
בענין ט' צבורין של מצה ואחד של חמץ - נטלה עכבר בפנינו ושלא בפנינו — ביני עמודי עמ' קכ"ז
בגדרי קבוע ופריש - ובביאור דעת הרמב"ם והשו"ע — ביני עמודי עמ' קכ"ז
בענין ספק חמץ שנכנס לבית — ביני עמודי עמ' ק"א
בענין נודעו ב' הספיקות כאחת בבדיקת חמץ — ביני עמודי עמ' קכ"ז

סימן ת"מ

חמץ של עכו"ם שקיבל עליו אחריות — הערות והארות עמ' קס"ט
ביטול ומכירה על חמץ שקיבל עליו אחריות — הערות והארות עמ' קס"ט
בענין קבלת פקדון חמץ של עכו"ם ללא אחריות — תשו' מרדכי עמ' פ"ה אות י"ג
ביאור שיטת החזו"א באופן תיקון הלאו דב"י למי שקיבל עליו אחריות על חמצו של נכרי — שיח הלכה עמ' נ"ח
בסוגיא דקבלת אחריות — חקר הלכה עמ' ט"ו
האם ניתן ייחוד מקום תליא בנידון על איזה אחריות עובר — חקר הלכה עמ' ט"ז
אי בענין שהחמץ שקיבל עליו אחריות יהא ברשות ישראל — חקר הלכה עמ' ט"ז
תיקון לשון במ"ב סק"ח בענין האיסור ליגע בחמץ בפסח — שיח הלכה עמ' נ"ט
בשיטת הגאונים ז"ל דמפקיד חמצו אינו עובר בב"י וב"י — ביני עמודי עמ' קי"ד
בענין דין דבר הגורם לממון דמי לענין בל יראה — ביני עמודי עמ' קט"ו
אינו יהודי שהפקיד חמצו אצל ישראל — הערות והארות עמ' קס"ט
חמץ של גוי ברשות ישראל — הערות והארות עמ' קס"ט
חמץ של עכו"ם וייחד לו בית — הערות והארות עמ' קס"ח
חזר והפקידו ביד בעליו דשרי — הערות והארות עמ' קס"ט
בא העכו"ם ליקח חמצו תוך הפסח מותר ליתן לו — הערות והארות עמ' קס"ט
חמצו של נכרי עושה לו מחיצה עשרה טפחים — הערות והארות עמ' קס"ט
שלשה דינים חלוקים בהרחקה מחמץ של עכו"ם הנמצא בביתו — הערות והארות עמ' ק"ע

מכירת חמץ כשהנכרי לא שילם ואין עומד לשלם אי נחשב החמץ כגורם לממון — חקר הלכה עמ' ט"ז
בעיקר נידון חמץ שאינו ראוי עכשיו רק לאח"ז אי חשיבא ממון — חקר הלכה עמ' י"ח
איך עבדינן ייחוד מקום לחמץ של קטנים הנמכר לעכו"ם — חקר הלכה עמ' ט"ז
בענין חמץ שביד אחר מי עובר עליו — חקר הלכה עמ' ט"ז
דין בעל החמץ — חקר הלכה עמ' ט"ז
דינו של נפקד — חקר הלכה עמ' י"ז
חמץ שאינו ברשותו ולא ברשות מי ששומר בשבילו האם עובר עליו לדעת הרא"ש — חקר הלכה עמ' י"ז
קושיית האחרונים מה שייך אחריות מישראל לישראל על חמץ בפסח — חקר הלכה עמ' י"ז
האם יש חילוק בין ב"י לתשביתו — חקר הלכה עמ' י"ז
נכרי שכבשתו — הערות והארות עמ' קס"ט

סימן תמ"א

ישראל שהלוה לאינו יהודי על חמצו ולא אמר לו מעכשיו והגיע הזמן קודם הפסח — הגהות הגרנ"ק עמ' י'
אינו יהודי שהלוה לישראל על חמצו — הערות והארות עמ' ק"ע
יהיב משכון וכלה הזמן קודם הפסח — הערות והארות עמ' ק"ע
יש בידו משכון של מלוהו הנכרי ולא קיבל הישראל אחריות — הערות והארות עמ' ק"ע
בענין אי מהני ביטול לחמץ שהוא בגדר גורם לממון — חקר הלכה עמ' י"ח
יסוד החמדת שלמה דמיקרי גורל"מ מה שאם ייאבד יפסיד ממון שרצה ליהנות בו — חקר הלכה עמ' י"ט
ביאור דברי הרמב"ם שהקונה חמץ לוקה [ובתוכו יתבאר קצת מעניני גורל"מ] — חקר הלכה עמ' י"ח
קושית האחרונים על הרמב"ם דלוקין בקנין חמץ והא אי עביד לא מהני — חקר הלכה עמ' י"ח

סימן תמ"ב

דין תערובת חמץ — שונה הלכות עמ' נ"א
תבשיל שנתבשל עם חמץ או בכלי חמץ בן יומו ושאינו בן יומו — האיר המזרח עמ' ס"ז
תבשיל שנתבשל קודם הפסח בקדירה שבישל בה חמץ — הגהות הגרנ"ק עמ' י'
תבשיל שנתבשל או נכבש בכלי חמץ בפסח או קודם הפסח ושהה בכלי בפסח — עיין הלכה עמ' י"א
תבשיל שקיבל טעם חמץ — הערות והארות עמ' קע"א
כיצד משערים שיעור ס' בגבינה שהעמידוה בקיבה שנכבשה בכלי חמץ — שאלות מרדכי עמ' פ"ג אות ז'
דבר שנתערב בו חמץ קודם הפסח האם חוזר וניעור — האיר המזרח עמ' ס"ז
חמץ שנתערב קודם פסח האם חוזר וניעור לדעת השו"ע — הוראת הלכה עמ' ס"ח
חמץ שנפסל מאכילה קודם הפסח האם מותר לאכלו בפסח — האיר המזרח עמ' ס"ז
חיטה בתוך קישוט האם מותר לקיימה בפסח — הוראת הלכה עמ' ס"ט
חמץ שביטלו האם איסור אכילתו הוא מדאורייתא או מדרבנן — הוראת הלכה עמ' ס"ט
חמץ טמון או בעוצם עיניו האם עובר משום לא יראה או רק משום לא ימצא — הוראת הלכה עמ' ס"ט

בענין חמץ נוקשה — ביני עמודי עמ' קכ"ב
גדר איסור חמץ נוקשה — ביני עמודי עמ' קנ"ג
מקור הענין — ביני עמודי עמ' קנ"ג
בל יראה ובל ימצא בחמץ נוקשה — הגהות הגרנ"ק עמ' י', ביני עמודי עמ' קנ"ג
תערובת חמץ נוקשה — הגהות הגרנ"ק עמ' י'
חמץ נוקשה ע"י תערובת — שיח הלכה עמ' ס"א, שאלות מרדכי עמ' פ"ג אות ה'
נוקשה ע"י תערובת - לענין שהיה — עיין הלכה עמ' י"א
חמץ נוקשה בתערובת - לענין היתר אכילה — הגהות הגרנ"ק עמ' י'
חמץ נוקשה אי אוסר תערובתו (במשהו או בנו"ט) להשהותו (למ"ב ולחזו"א) — שיח הלכה עמ' ס"א
דעות האוסרים באכילה תערובת נוקשה — הגהות הגרנ"ק עמ' י'
חמץ נוקשה אי אוסר במשהו באכילה (למ"ב ולחזו"א) — שיח הלכה עמ' ס"א
הכרעת המ"ב בענין חמץ נוקשה [אי מה"ת או מדרבנן] — שיח הלכה עמ' ס"א
הכרעת החזו"א בענין חמץ נוקשה — שיח הלכה עמ' ס"א
חמץ נוקשה שעבר עליו הפסח (לחזו"א) — שיח הלכה עמ' ס"ב
חמץ נוקשה לאחר הפסח — ביני עמודי עמ' קנ"ג
חמץ נוקשה בערב פסח — ביני עמודי עמ' קנ"ג
מדוע אין כרת על חמץ נוקשה — ביני עמודי עמ' קנ"ג
האם חמץ נוקשה אסור בהנאה — ביני עמודי עמ' קנ"ג
האם לגבי תודה הוי חמץ נוקשה כחמץ — ביני עמודי עמ' קנ"ג
עיסה שנתקלקלה מאכילת אדם קודם שנתחמצה — הגהות הגרנ"ק עמ' י'
עיסה שנתחמצה בשמרי שכר שעבר עליו הפסח - תיקון במשנ"ב — הגהות הגרנ"ק עמ' י'
עורות ששמן בעריבה לעבדן תוך שעה לזמן הביעור — עיין הלכה עמ' י"א
איסור שהיה בתערובת חמץ מין בשאינו מינו שנתבטל בס' — עיין הלכה עמ' י"א
דין בדיקה וביעור בחמץ פחות מכזית — מקור הלכה עמ' נ'
בענין פחות מכזית בכדי אכילת פרס — שאלות מרדכי עמ' פ"ג אות א', ביני עמודי עמ' קל"א
בענין פחות מכזית לביטול ולביעור — ביני עמודי עמ' קל"ה
כזית בכדי אכילת פרס (לענין ביטול) — ביני עמודי עמ' קנ"א
חצי זית שבתערובת לענין בל יראה — שאלות מרדכי עמ' פ"ג אות ב'
אם יש חובת ביעור בחצי זית (בגוונא דלא בטל מאליו) — שאלות מרדכי עמ' פ"ד אות י"א
איסור שהיית משהו חמץ המעורב ביותר מס' — שאלות מרדכי עמ' פ"ג אות ג'
איסור שהיית תערובת חמץ האסורה באכילה מדין אחשביה — שאלות מרדכי עמ' פ"ג אות ד'
עיבוד הנייר בחמץ — שיח הלכה עמ' ס"ג
אם דבק שבספרים נידון כמפולת — שאלות מרדכי עמ' פ"ג אות ח'
האם יש חילוק בין דיבוק ניירות לדיבוק חלונות — שיח הלכה עמ' ס"ג
לדבק ניירות בדבק חמץ — עיין הלכה עמ' י"א, הערות והארות עמ' קע"ח
ביאור סברת המחמירים בדבק הנראה מבחוץ — שיח הלכה עמ' ס"ג
קולן של סופרים — עיין הלכה עמ' י"א
בצק שהכסיפו פניה — עיין הלכה עמ' י"א
חמץ שאינו ראוי לאכילה — עיין הלכה עמ' י"א
בענין חמץ המעורב בדברים מרים ואפשר להפריד התערובת — שאלות מרדכי עמ' פ"ג אות ט'
סבונים שיש בהם חשש חמץ האם מותר להשתמש בהם בפסח — הוראת הלכה עמ' ס"ט, תשובות ופסקים עמ' ע"ג, שיח הלכה עמ' פ"א
סבון קרם לחות איפור וכדו' האם יש לחשוש בהם משום חמץ בפסח — תשובות ופסקים עמ' ע"ג
משחת שינים מי פה שפתון (שנותנים על השפתיים) האם יש לחוש בהם משום חמץ בפסח — תשובות ופסקים עמ' ע"ד
שימוש בימי הפסח בשמפו העשוי לרפואה ואית ביה תערובת חמץ — ביני עמודי עמ' קנ"ו
בענין משחק "בר-בצק" דאית ביה תערובות חמץ — ביני עמודי עמ' קנ"ו
עישון סיגריות שיש בהם חשש חמץ — הוראת הלכה עמ' ס"ט, שיח הלכה עמ' פ"א
בדין מלוגמא — הערות והארות עמ' קע"ז
מלוגמא המעורב בו חמץ — עיין הלכה עמ' י"א
מלוגמא שיש בה תערובות מחמץ שמשעת חימוץ לא היה ראוי לאדם — הגהות הגרנ"ק עמ' י'
מלוגמא אי חשיבא ע"י תערובת — שאלות מרדכי עמ' פ"ג אות ו'

בענין מלוגמא שנטרחה ואח"כ החמיצה — שיח הלכה עמ' ס"ב
תרופות בפסח — עיין הלכה עמ' י"ב
תרופות שיש בהם חשש חמץ האם מותר לאכלם או לקיימם בפסח — מקור הלכה עמ' נ', הוראת הלכה עמ' ס"ח
דין רפואה באיסורין לחולה שאין בו סכנה — מקור הלכה עמ' נ'
כשצריך לאכול חמץ משום סכנת נפשות האם צריך ליזהר לכוין שלא לקנותו — הוראת הלכה עמ' ס"ט
דין אכילת חמץ ושאר איסורים שנפסלו מאכילה — מקור הלכה עמ' נ'
דין אחשביה באכילה — מקור הלכה עמ' נ'
אכילת תערובת חמץ שנפסל מאכילת כלב — מקור הלכה עמ' נ'
נטילת תרופה האם נחשב אכילה לענין אחשביה — מקור הלכה עמ' נ'
מכירת תרופות לגוי — מקור הלכה עמ' נ'
תרופות הומאפטיות — מקור הלכה עמ' נ'
אם יש ב"י בחצי זית — שאלות מרדכי עמ' פ"ג אות י'
בל יראה בחצי זית וביאור סברת המחלוקת בענין חיוב ביעור חצי זית — שיח הלכה עמ' נ"ט
בפלוגתת החזו"א והמ"ב בענין פחות מכזית בצק שאין עשוי לחזק — הערות והארות עמ' קע"ג
בענין ביטול בחצאי זיתים הדבוקים ושאין דבוקים — הערות והארות עמ' קע"ג
ביאור ד' השו"ע בסעי' י"א שא"א לנקרן שיהא בין הכל כזית — שיח הלכה עמ' נ"ט
הערות בענין פחות מכזית כשאין עשוי לחזק — שיח הלכה עמ' ס'
חובת הצנעת כלים שיש בהן פירורי בצק שמכרן לנכרי — שיח הלכה עמ' ס'
בענין חמץ בתערובת — ביני עמודי עמ' ק"כ ועמ' קכ"א, הערות והארות עמ' קע"ח
תערובת חמץ שאינו בטל בפסח — עיין הלכה עמ' י"א
בענין תערובת חמץ שאינו ראוי לאכילה — ביני עמודי עמ' קל"ב
בדין בל יראה בתערובת חמץ — הערות והארות עמ' קע"ח
בדין תערובת חמץ בפסח שנפסל מאכילת הכלב — הערות והארות עמ' קע"ז
תערובת שאין בה כזית בכא"פ לענין בל יראה — חקר הלכה עמ' כ'
מחלוקת הרמב"ם והר"ן אם בתערובת שאין בה כזית בכא"פ בטל ברוב מה"ת [והנפק"מ] — חקר הלכה עמ' כ'
תבשיל שיש בו תערובת חמץ בענין חצי זית או חצאי זיתים וליכא כזית בא"פ — שיח הלכה עמ' ס'
בענין איזה תערובת האסורה רק מדרבנן צריך לבער קודם פסח — שיח הלכה עמ' ס'
דין תערובת יבש ביבש כשיש רוב היתר אי מותר לאחה"פ — שיח הלכה עמ' ס'
בענין תערובת טעמו ולא ממשו בכונה ויש היתר יותר מס' — שיח הלכה עמ' ס"א
בענין דבר שנפסל מאכילת כלב ועומד לתקנו לאכילה בתערובת — הערות והארות עמ' קע"ג
בענין תערובת בדברים מרים כשאפשר להפריד — הערות והארות עמ' קע"ד
בענין מוריים — שיח הלכה עמ' ס'
בענין אכילת חמץ או שאור שאינו ראוי לאכילה — שיח הלכה עמ' ס"ב
בירור ד' החזו"א בענין אכילת דבר שנפסלה מאכילת כלב — שיח הלכה עמ' ס"ב
בטעם דכיבוס בגדים בחלב חטה שרי לכו"ע — שיח הלכה עמ' ס"ב
בענין הפת שעפשה חייב לבער — ביני עמודי עמ' קכ"ב, הערות והארות עמ' קע"א ועמ' קע"ב ועמ' קע"ז
חמץ שיעפשה אחר זמן איסורו — עיין הלכה עמ' י"א
חמץ שנתעפש ערב פסח לאחר שש — עיין הלכה עמ' י"א
עיסה שהחמיצה ולבסוף נסרחה — עיין הלכה עמ' י"א
פת שאפאו מבצק שנתקלקל — עיין הלכה עמ' י"א
בענין בצק שבסדקי עריבה ודין פחות מכזית לענין חיוב ביעור — חקר הלכה עמ' כ"ג, ביני עמודי עמ' קכ"ג, הערות והארות עמ' קע"א ועמ' קע"ד
ביטול בבצק הדבוק בסדקי עריבה לחזק ואין כזית במקום אחד — עיין הלכה עמ' י"ב
בצק הדבוק בסדקי עריבה ואינו עשוי לחזק — עיין הלכה עמ' י"ב
בצק שבסדקי עריבה ומטונף קצת שאינו ראוי לאכילה — עיין הלכה עמ' י"ב
צירוף לכזית בבצק שבסדקי עריבה — עיין הלכה עמ' י"ב
בצק הדבוק בכתלים שאין בכל א' בפנ"ע כזית — עיין הלכה עמ' י"ב
בענין חמץ עכו"ם אי מותר בהנאה — ביני עמודי עמ' קכ"ה
בענין אחשביה - ובגדר חמץ שנפסל מאכילה — ביני עמודי עמ' קכ"ח
חובת בדיקה וביעור לפירורין פחות מכזית — עיין הלכה עמ' י"ב
סיכה בחמץ שאינו ראוי למאכל כלב - ובדין אחשביה — עיין הלכה עמ' י"ב
צ"ע מאי שנא נפסל מאכילת כלב לפני זמן איסורו, או לאחר זמן איסורו — ביני עמודי עמ' קכ"ח
צ"ב מחלוקת הראשונים אם חמץ שנפסל מאכילת כלב מותר גם באכילה — ביני עמודי עמ' קכ"ח
דעת המתירים משום שבטלה דעתו אצל כל אדם, ודעת האוסרים משום שכיון שאכליה אחשביה — ביני עמודי עמ' קכ"ח
דברי הש"ך שכל דינא דאחשביה של הרא"ש שייך רק באיסורי אכילה ולא באיסורי הנאה — ביני עמודי עמ' קכ"ח
ביאור דברי הש"ך שלגבי הנאת אכילה לא שייך לומר שבטלה דעתו, משום שעל הנאת אכילה שלו רק דעתו היא הקובעת — ביני עמודי עמ' קכ"ח
גדרי איסור אכילת חמץ — ביני עמודי עמ' קמ"א
אכילת חמץ שלא כדרכה — ביני עמודי עמ' קמ"א
איסור על מעשה האכילה או על הנאת האכילה — ביני עמודי עמ' קמ"ב
בל יראה בביטול יבש ביבש חד בתרי — ביני עמודי עמ' קמ"ה
שיטות הראשונים בביטול ברוב — ביני עמודי עמ' קמ"ה
גדר ביטול ברוב — ביני עמודי עמ' קמ"ה
ביאור הגמ' בבכורות ויסוד ביטול מכח התנגדות — ביני עמודי עמ' קמ"ה
סיכום הצדדים בגדר ביטול ברוב — ביני עמודי עמ' קמ"ו
בסוגיא דטעם כעיקר — חקר הלכה עמ' י"ט
גדר טעם כעיקר — ביני עמודי עמ' קמ"א
האם טעם כעיקר דאורייתא לדעת השו"ע — הוראת הלכה עמ' ס"ח
ביאור גדר הטעם לולי טעם כעיקר — ביני עמודי עמ' קמ"א
איסור בל יראה כאשר יש בו טעם כעיקר — עיין הלכה עמ' י"א, ביני עמודי עמ' קמ"ו
מחלוקת בעה"מ וראב"ד לעומת הר"ש אם לוקין על טכ"ע — חקר הלכה עמ' י"ט
האם טעם הוא ממשות או דבר מופשט — ביני עמודי עמ' קמ"א
למה טעם לא מתבטל חד בתרי — ביני עמודי עמ' קמ"א
טעם חמץ הבלוע בכלים — עיין הלכה עמ' י"א
איך משערים ס' בטעמו ולא ממשו — ביני עמודי עמ' קמ"א
ביאור החילוק בין טעמו וממשו לטעמו ולא ממשו — ביני עמודי עמ' קמ"א
ביאור חילוק טעמו וממשו מטעמו ולא ממשו לענין בל יראה — ביני עמודי עמ' קמ"א
ידון בהא דנהגו לגרד הכתלים והכסאות — ביני עמודי עמ' קנ"ד
בענין המנהג לגרד הכתלים אי קאי אף בעשוי לחזק — שיח הלכה עמ' נ"ט
בדינא דחמץ בסדק שאינו יכול לחטט אחריו — ביני עמודי עמ' קנ"ד
סידור פרחזים התלוי לגוי ואיכא ביה דברי חמץ המצופים בלקה אי בעי למכרם או לבערם — ביני עמודי עמ' קנ"ד
המקפיד להשתמש בימי הפסח בביצים דאין בהם חותמת, ואתרמי ליה דמצא בתבשילו איזה ביצים שהיו מוחתמות, אי שרי ליה למיכל מהאי תבשילא — ביני עמודי עמ' קנ"ה
חמץ במשהו לענין ב"י וב"י — הערות והארות עמ' ק"ע
כופת שאור שייחדה לישיבה — הערות והארות עמ' ק"א
חמץ שאינו ראוי לחמע — הערות והארות עמ' ק"א
העמיד גבינות בחלא משכר שעורים — הערות והארות עמ' קע"ב

אליבא דהלכתא
רשת כוללי ערב
שע"י ישיבת חברת אהבת שלום

חומצת לימון בפסח — הערות והארות עמ' קע"ב
כיבוס בגדים בחלב חיטה — הערות והארות עמ' קע"ג
בענין חמץ שעברו בשהייתו איסור דרבנן אי נאסר לאחה"פ — הערות והארות עמ' קע"ג
בענין שהיית דבר שנתבשל בכלי חמץ — הערות והארות עמ' קע"ג
ד' המ"ב בענין ח"ש בבל יראה — הערות והארות עמ' קע"ג
מה נכלל בכלל המנהג של ישראל קדושים — הערות והארות עמ' קע"ג
בענין טח ביתו בצק — הערות והארות עמ' קע"ג
בטעם דין עריבות שא"א לנקרן ואי הוה מדינא — הערות והארות עמ' קע"ג
בסוגיא דפירורין שבבית — חקר הלכה עמ' כ"ד
האיך מהני מכירה לפירורים — חקר הלכה עמ' כ"ד
חובת בדיקה וביעור מחמת פרורין — הערות והארות עמ' קע"ה
אם זה רק כשיש חשש לכזית או גם בחשש לפירורין — הערות והארות עמ' קע"ד
בסתירת הסוגיות לענין אי צריכים ביטול לפירורין מפוחרין בבית — חקר הלכה עמ' כ"ד
מן האמור נלמד חובת ביעור לפירורין, ודסגי בחיוב ביעור מדרבנן לומר איסורו מחשיבו — חקר הלכה עמ' כ"ד
חובת ביעור לפירורים — חקר הלכה עמ' כ"ד
בענין עירב בכונה דבר שנפסל מאכילת כלב — הערות והארות עמ' קע"ד
מעמיד העשוי מחמץ — הערות והארות עמ' קע"ד
מי דבש שהחמיצו בשמרי דבש שבישל כל השנה — הערות והארות עמ' קע"ד
באופנים שתיקנו חכמים בדיקה וביעור מחשש שמא יבא לאכול החמץ — הערות והארות עמ' קע"ד
באופנים שמותר לקיים חמץ בפסח — הערות והארות עמ' קע"ד
בענין חרכו לאחר זמן איסורו — הערות והארות עמ' קע"ז
בנפסל מאכילת כלב אחר ו' שעות וקודם פסח — הערות והארות עמ' קע"ח
בענין חמץ שנפסל מאכילה [קודם זמנו] — חקר הלכה עמ' כ'
חמץ שנפסל מאכ"א קודם זמנו אמאי חל עליו איסור, ונפק"מ לבב"ח ולגותר — חקר הלכה עמ' כ'
אם לוקין על אכילת חמץ שנפסל מאכ"א וראוי לכלב — חקר הלכה עמ' כ"א
בטעם דבחמץ בעינן ראוי לכלב ובשאור א"צ שיהא ראוי לכלב [ובענין שאור שנתעפש] — חקר הלכה עמ' כ"א
בשיטת הראב"ד דבחמץ שנפסל מאכ"א א"צ שיהא ראוי לחמע — חקר הלכה עמ' כ"א
בענין חמץ שנפסל מאכילה לאחר זמנו — חקר הלכה עמ' כ"א
חילוק בין אינו ראוי מצד עצמו לבין אינו ראוי מצד צורת אכילתו — חקר הלכה עמ' כ"א
איסוה"נ שנפסלו מאכ"א אסורים רק מצד איסוה"נ שבהם ולא מצד האיסור אכילה שבהם — חקר הלכה עמ' כ"א
אימתי נאמר הכלל דדבר שנפגם פקע איסורו ואפי' אם ישביחנו אח"כ — חקר הלכה עמ' כ"ב
עירב דבר מר אי הוה כנתקלקל גוף הדבר או לא — חקר הלכה עמ' כ"ב
אמאי בחרכו קודם זמנו ונפסל רק מאכ"א ולא מאח"כ ואכלו לאחר זמנו אסור והא הוה שלא כדרך חקר הלכה עמ' כ"ב
חקירות שונות בסוגיית חרכו לאחר זמנו — חקר הלכה עמ' כ"ב
קיבל אחריות על חמץ והחזירו לנכרי בתוך הפסח אי דמי לחרכו לאחר זמנו — חקר הלכה עמ' כ"ב
חמץ שנשרף לאחר זמנו ובאופן שלא קיימו בו תשביתו אי אפרו מותר — חקר הלכה עמ' כ"ב
דינו דחרכו לאחר זמנו אי הוה מדאו' — חקר הלכה עמ' כ"ב
כזית השייך לב' שותפים — חקר הלכה עמ' כ"ג
הי' לו כזית ומיעטו לפחות מכזית — חקר הלכה עמ' כ"ג
חילוק בין חרכו אחר זמנו להידק לסדקי עריבה לאחר זמנו — חקר הלכה עמ' כ"ג
אם יש לחלק בין כזית ומיעטו שלא בכלי לכשדבוק בכלי — חקר הלכה עמ' כ"ג

סימן תמ"ג

דין חמץ בערב פסח לאחר שש — שונה הלכות עמ' נ"ד
בענין גזירת חמץ מתחילת שעה ששית — ביני עמודי עמ' ק"ז
בענין שורפין בתחילת שש — ביני עמודי עמ' קכ"ה
מכירת חמץ בשעה ששית — הערות והארות עמ' ק"פ
דבר שנקנה בשבילו בחמץ לאחר שש שלא בידיעתו — עין הלכה עמ' י"ב
בענין מכירה וביטול בשעה ו' ואח"כ עד הלילה — הערות והארות עמ' קפ"א
בענין חיוב תשביתו מו' שעות ולמעלה [ויבואר בו יסוד מצות תשביתו] — ביני עמודי עמ' ק"ז
האם חייבים לשרוף מיד בסוף שעה חמישית — הוראת הלכה עמ' ע'
איסור אכילת חמץ מתחילת שעה חמישית מעה"ש עד צאה"כ או מהנץ עד השקיעה — האיר המזרח עמ' ס"ז
האם מותר לחולה שאין בו סכנה לאכול חמץ בשעה חמישית — הוראת הלכה עמ' ע'
גר שנתגייר בתוך הפסח או קטן שהגדיל בתוך הפסח האם עובר בב"י וב"י — הוראת הלכה עמ' ס"ט
אם ביטל את חמצו ונמלך בו מהביטול האם מהני — הוראת הלכה עמ' ס"ט
לדעת מרן האם מודדים את השעות מעה"ש עד צאה"כ או מהזריחה עד השקיעה — הוראת הלכה עמ' ע'
אם האדם נמצא במקום אחד וחמצו במקום אחר, האם הולכים אחר האדם או אחר החמץ [לענין השעות] — חקר הלכה עמ' כ"ז, הוראת הלכה עמ' ע"ה, נתיבי המנהגים עמ' ע"ה, שיח הלכה עמ' פ"א
אם אנשים אחרים שבמדנה"י יכולים לאכול או ליהנות מחמץ זה בשעה זו — חקר הלכה עמ' כ"ח
אם הגוי לוקח מעצמו את החמץ של ישראל, האם נחשב איסור הנאה לישראל — הוראת הלכה עמ' ע'
אם רואה קטן שאוכל חמץ האם צריך להפרישו — הוראת הלכה עמ' ע'
כיצד ינהג בערב פסח לאחר אכילת החמץ — האיר המזרח עמ' ס"ז
אימתי שעת איסור ההנאה במכירת חמץ בפסח — שאלות מרדכי עמ' פ"ד אות י"ב
האם המשהה מלבער את החמץ עובר בכל רגע (שלאחר שש שעות) במצות תשביתו — שיח הלכה עמ' ס"ג
בירור הכרעת המ"ב לגבי כשהיה ודאי חמץ קודם ליל י"ד — שיח הלכה עמ' ס"ג
מלוה שלא מכר את המשכון של חמץ מה הם האונסים שע"ז לא הפסיד המלוה את החוב — שיח הלכה עמ' ס"ג
נתינת חמץ לקטנים בזמן ביעור חמץ — ביני עמודי עמ' קנ"ו
בהא דכתב הביאוה"ל דאם הפקיד חמצו אצל רעהו יראה אף המפקיד למכרו לעכו"ם, ולא יסמוך אנפקר דימכרנו — ביני עמודי עמ' קנ"ו
בדינא דדגן שנתחמץ וזרעו אי גידוליו מותרין — ביני עמודי עמ' קנ"ז
חישוב זמן איסור חמץ — הערות והארות עמ' קפ"א
סוף זמן אכילת חמץ — הערות והארות עמ' קפ"א
בענין גזירה משום יום המעונן — הערות והארות עמ' קפ"א
בדין חמץ שאינו שלו - במחלוקת המג"א והגר"א — הערות והארות עמ' קפ"א
בענין טעות בשעות — הערות והארות עמ' קפ"ב
אי אזלינן לקולא בפלוגתא דשעות זמניות או שוות — חקר הלכה עמ' כ"ד
שיטת הרמב"ם בחמץ דדבנן ושעת איסורו מדרבנן אי חשיב — הערות והארות עמ' קפ"ב
ישראל שהיה בידו חמצו של ישראל אחר בפקדון — הערות והארות עמ' קפ"ב
בסוגיא דדבר הגורם לממון — חקר הלכה עמ' י"ד
גורל"מ שאינו מחמת אחריות על החפץ — חקר הלכה עמ' י"ד
בענין שליח של עכו"ם לקנות לו חמץ מעכו"ם — חקר הלכה עמ' י"ד
גורל"מ שאינו מחמת החפץ — חקר הלכה עמ' י"ד
מסר בצק לכותי לעשות מזה מצה והכותי החמיצה אם נחשב גורל"מ — חקר הלכה עמ' ט"ו
כשיכול לומר הרי שלך לפניך ולהפטר בשקר האם הי' ע"י גורל"מ — חקר הלכה עמ' ט"ו
בענין איסור חמץ בער"פ — חקר הלכה עמ' כ"ד
הנצרך לאכול חמץ לפיקו"נ יאכל קודם הלילה — חקר הלכה עמ' כ"ד
לאו דקודם הלילה נמשך גם בלילה — חקר הלכה עמ' כ"ד
הנצרך ליהנות מחמץ לפיקו"נ לא איכפ"ל מתי יהנה — חקר הלכה עמ' כ"ד
בענין איסוה"נ דדבנן אי נחשב ממון כלפי הדאו' — חקר הלכה עמ' כ"ד
המבטל בשעות דדבנן אי חייל ביטולו לגבי הדאו' דלאחר חצות — חקר הלכה עמ' כ"ד

דבר האסור משום ספק אי נחשב ספק אם נמצא בבעלותו או דנפקע בעלותו בודאי — חקר הלכה עמ' כ"ה
ביטל חמץ בהיותו נוקשה ואח"כ נתחמץ לגמרי — חקר הלכה עמ' כ"ה
דברי הגרעק"א לגבי ביטול בזמן שמותר בהנאה מצד ספק דרבנן לקולא — חקר הלכה עמ' כ"ו
ספיקא דרבנן לקולא אי הוה בתורת ודאי או בתורת תלי' — חקר הלכה עמ' כ"ז
הוכחת הזכר טוב מד' המ"ב מוכח דבשעות דרבנן מהני הביטול לגבי השעות דאורייתא — חקר הלכה עמ' כ"ז
יל"ע איך מאכילין חמץ לבע"ח דידי' — חקר הלכה עמ' כ"ח
האיך הדין בחרכו להך חמץ האם נחשב כחרכו קודם זמנו או אחר זמנו — חקר הלכה עמ' כ"ח
פלו' מג"א ומקו"ח אי צריך להפריש בהמתו מלאכול חמץ — חקר הלכה עמ' כ"ח
מקדש קידושין דאו' בפסולי עדות דרבנן — חקר הלכה עמ' כ"ו
בענין המקדש באיסוה"נ — חקר הלכה עמ' כ"ח
בענין המקדש בדבר האסור מחמת תרי דרבנן [נוקשה בשעות דרבנן] — חקר הלכה עמ' כ"ח
בטעם שאינה מקודשת מחמת שיכולה ליהנות מהאפר — חקר הלכה עמ' כ"ט
הקונה חמץ לגבי האפר אי עובר בב"י — חקר הלכה עמ' כ"ט
מקדש בדבר האסור השתא ויהא מותר לאח"ז — חקר הלכה עמ' ל'
כיבוס מפה המונחת על שק קמח וכי"ב מגבות שמשתמשין בהם בחמץ — עיון הלכה עמ' י"ב
הכשרת שקים של קמח לפסח — עיון הלכה עמ' י"ב
ריחה מילתא בחמץ בפסח — הגהות הגרנ"ק עמ' י', הערות והארות עמ' קפ"ב
להריח לחם חם בפסח — הגהות הגרנ"ק עמ' י', עיון הלכה עמ' י"ב, האיר המזרח עמ' ס"ז
יזהן בדברי הביאוה"ל דמסיק דאסור להריח פת חמה דעכו"ם בפסח — ביני עמודי עמ' קנ"ה
אי שרי לילך ברחובות העיר בפסח ע"י מאפיות של נכרים שנודף מינייהו ריח דחמץ — ביני עמודי עמ' קנ"ו
אי שרי להסתכל על חמץ בפסח היכא דנהנה להסתכל בו — ביני עמודי עמ' קנ"ו

סימן תמ"ד

דין ערב פסח שחל להיות בשבת — שונה הלכות עמ' נ"ה
אופן חילוק סעודת הבקר לב' סעודות — הערות והארות עמ' קפ"ד
פלפול בדין סעודות השבת בערב פסח שחל בשבת — בירור הלכה עמ' ס"ה
ליקוטי הערות בעניני קיום סעודת שבת בער"פ שחל בשבת ובאיסור אכילת מצה בער"פ — הערות והארות עמ' קפ"ג
קיום ג' סעודות בערב פסח שחל בשבת [במצה עשירה, מצה מבושלת ומטוגנת, פירות] — האיר המזרח עמ' ס"ז
בענין מצה עשירה — הערות והארות עמ' קפ"ג
מצה עשירה ומצה מבושלת בערב פסח — הערות והארות עמ' קפ"ג
סעודה שלישית בערב פסח שחל בשבת — הערות והארות עמ' קפ"ג
סעודה שלישית בלביבות מטוגנות — הערות והארות עמ' קפ"ג
קיום סעודה ג' במצה מבושלת או חרעמזליך או קניידלאך (ובענין מצה מפוררת ומטוגנת) — הגהות הגרנ"ק עמ' י', עיון הלכה עמ' י"ב, שיח הלכה עמ' ס"ג
מצה מבושלת ברכתה המוציא או מזונות — הוראת הלכה עמ' ע'
מצה מבושלת בסעודה ראשונה ושניה (בערב פסח שחל בשבת) ברכתה המוציא או מזונות — הוראת הלכה עמ' ע"א
האוכל מצה מבושלת בע"פ שחל בשבת האם צריך ליזהר לבשלה בכלי ראשון דוקא — הוראת הלכה עמ' ע"א
האם מותר לבשל את המצה בשבת עצמה — הוראת הלכה עמ' ע"א
אכילת חמץ אחר ד' שעות בערב שבת כשחל ע"פ בשבת — המנהג וטעמו עמ' פ'
בביטול בכלי חמץ לשבת שחל בער"פ — הערות והארות עמ' קפ"ו
ביטול דייסא בי"ד שחל בשבת — הערות והארות עמ' קפ"ג
בהא דל"א יבא עשה דסעודת שבת וידחה איסור אכילת חמץ, ובגדר איסור חמץ — הערות והארות עמ' קפ"ד
בהא דבער"פ שחל בשבת לא יאריכו הרבה בתפילת שחרית — ביני עמודי עמ' קנ"ז
בהא דבער"פ שחל בשבת אין מאריכין בזמירות שבת בסעודת שחרית — ביני עמודי עמ' קנ"ח
בדין נזכר שיש לו חמץ בביתו [ובדין חצי שיעור בלאו דב"י] — שיח הלכה עמ' ס"ד, שיח הלכה עמ' פ"א, הערות והארות עמ' קפ"ה
יודע שאם לא ימול את בנו השתא לא יוכל למולו עד סוף היום הולך למול את בנו ונזכר כשהוא בשעה שישית שחמץ בביתו אם יחזור לבער ויתבטל ממצות מילה — הערות והארות עמ' קפ"ג
בענין החילוק בין מצות תשביתו לחיוב מילה — הגהות הגרנ"ק עמ' י'
מחלוקת מג"א ואבן העזר מילה ותשביתו מי קודם — הערות והארות עמ' קפ"ו
ראה את חבירו שהולך למול את בנו, ומצא חמץ בבית חבירו אם צריך להודיעו — חקר הלכה עמ' ל"א
האם ד' מג"א איירי אף במילה שלא בזמנה — חקר הלכה עמ' ל"א
בדינא דההולך ביום י"ד לדבר מצוה ונזכר שיש לו חמץ בביתו, אם הוא דייקא בשנזכר או אף כשמספקא ליה אם אית ליה חמץ — ביני עמודי עמ' קנ"ח
בדינא דהיתה לו עיסה בביתו והוא טרוד במק"א וירא שמא תחמיץ והמסתעף — ביני עמודי עמ' קנ"ח, הערות והארות עמ' קפ"ג
בסוגיא דהולך לדבר מצוה ונזכר שיש לו חמץ בביתו [ובאופן שכבר א"י לבטל] — חקר הלכה עמ' ל"א, שאלות מרדכי עמ' פ"ד אות ט"ז, הערות והארות עמ' קפ"ג ועמ' קפ"ד
בענין מה נקרא סעודת מצוה — הערות והארות עמ' קפ"ה
סעודת תנאים אי חשיב לסעודת מצוה — עיון הלכה עמ' י"ג
סעודת אירוסין בע"ש ויו"ט — הערות והארות עמ' קפ"ג
סעודת ברית מילה — הערות והארות עמ' קפ"ד
בדינא דהולך לדבר הרשות — הערות והארות עמ' קפ"ו
זמן שריפת חמץ בע"פ שחל בשבת — שיח הלכה עמ' ס"ג, המנהג וטעמו עמ' פ', ביני עמודי עמ' קנ"ח, הערות והארות עמ' קפ"ב ועמ' קפ"ג
בגדי יו"ט ושינה בערב פסח שחל בשבת — נתיבי המנהגים עמ' ע"ה
אפיית מצות מצוה בערב פסח שחל בשבת — נתיבי המנהגים עמ' ע"ה
בענין הדחת כלי חמץ בער"פ שחל להיות בשבת — שאלות מרדכי עמ' פ"ד אות י"ג
בענין ביעור פירורי חמץ לאחר הסעודה בער"פ שחל בשבת — שאלות מרדכי עמ' פ"ד אות ט"ו
ע"פ שחל בשבת לאחר סעודת שחרית לומר לגוי להוציא את החמץ או להשליך לבית הכסא — האיר המזרח עמ' ס"ז
לזרוק הפירורין בער"פ שחל בשבת — שיח הלכה עמ' פ"א
לסמוך על פירורין שיהיו נדרסים — עיון הלכה עמ' י"ב
ביזוי אוכלין בזריקת חמץ לביהכ"ס — שיח הלכה עמ' פ"א
אם זורק את החמץ לפח האשפה שברשותו האם שפיר דמי — הוראת הלכה עמ' ע"א
תשביתו במקום מטונף — שיח הלכה עמ' פ"א
תשביתו ביום טוב — שיח הלכה עמ' פ"א
הערה על ד' הביה"ל בענין חובת ביעור עיסה שיש ששתחמיץ — שיח הלכה עמ' ס"ד
בענין החומרא שלא לערות מכלי פסח על כלי חמץ — ביני עמודי עמ' קל"ו
בהא דהיכא דחל י"ד להיות בשבת בודקין החמץ בליל י"ג, וידין היכא דשכח לבדוק בליל יום י"ג כדת מאי יעביד — ביני עמודי עמ' קנ"ז
בהא דאם נשאר לו פת בער"פ דחל בשבת דיכול ליתנו לאינו יהודי י"ד שחל להיות בשבת — הערות והארות עמ' קפ"ב
ביטול מצוה לצורך גדול — הערות והארות עמ' קפ"ג
ביעור חמץ במקום שבות — הערות והארות עמ' קפ"ג
הדחת כלים בשבת מן החמץ הדבוק בהן — הערות והארות עמ' קפ"ד
בטעם הקדמת ביעור חמץ למצות מילה (בזמנה או שלא בזמנה) — הערות והארות עמ' קפ"ד
אין מעבירין על האוכלין — הערות והארות עמ' קפ"ד
בדין מצות תשביתו אם עובר בכל רגע שאינו משבית החמץ — הערות והארות עמ' קפ"ה
בל יראה למ"ד מע"ש ממון גבוה — שיח הלכה עמ' פ"א
הפרשת חלה בחלת חו"ל בשבת ער"פ מפת החמץ כשלא הורמה ממנו חלה — עיון הלכה עמ' י"ב
עשיית מלאכה בערב שבת כשערב פסח חל להיות בשבת — עיון הלכה עמ' י"ב
עירוי רותחין לכלי חמץ — עיון הלכה עמ' י"ב

סימן תמ"ה

דין ביעור חמץ — בינת שמחה עמ' י', שונה הלכות עמ' נ"ז, הערות והארות עמ' קפ"ח
כיצד מבערין את החמץ — נתיבי המנהגים עמ' ע"ו
האם צריך לדקדק בשריפת חמץ שישרף כולו עד שיהא פחם — הוראת הלכה עמ' ע"א, שאלות מרדכי עמ' פ"ד אות י"ז
שריפת חמץ קודם שהגיע הזמן — שיח הלכה עמ' פ"ב
שריפת חמץ ע"י שליח — נתיבי המנהגים עמ' ע"ו
שריפת חמץ ביד ימין ובדרך גרמא — נתיבי המנהגים עמ' ע"ו
שריפת חמץ ע"י אין שומר תורה — שיח הלכה עמ' פ"ב
שריפת חמץ פחות מכזית — שיח הלכה עמ' פ"ב
שריפת חמץ בשר בחלב — שיח הלכה עמ' פ"ב
שריפת חמץ בתערובת שביעית — שיח הלכה עמ' פ"ב
שריפת חמץ בעצים — שיח הלכה עמ' פ"ב
שריפת חמץ ותרומה טמאה — שיח הלכה עמ' פ"ב
שריפת חמץ ע"י קבר — שיח הלכה עמ' פ"ב
חשש איבוד וביזוי אוכלין בביעור חמץ קודם זמנה — מכתבים ותגובות עמ' קצ"ב
בענין מה ששורפין בשריפת חמץ — המנהג וטעמו עמ' פ'
מנהגים בשריפת חמץ — נתיבי המנהגים עמ' ע"ה
בהא דנהגו לשרוף החמץ בההושענות — האיר המזרח עמ' ס"ח, הוראת הלכה עמ' ע"ב, ביני עמודי עמ' קנ"ט
מה ראוי לעשות בחפץ שנעשתה בו מצוה — נתיבי המנהגים עמ' ע"ה
המנהג בביעור חמץ לשרוף או לפרר ולזרות לרוח — האיר המזרח עמ' ס"ח, הערות והארות עמ' קפ"ו
ביעור חמץ בפירורין — הערות והארות עמ' קפ"ו
בדברי הגה"מ בענין השלכת חמץ לפני עורבין — הערות והארות עמ' קפ"ז
בענין השלכת חמץ לפח אשפה — הערות והארות עמ' קפ"ז
בענין ישוב מנהגינו בשריפת חמץ שנעשה קודם הזמן — הערות והארות עמ' קפ"ז
בביאור המנהג לשרוף החמץ — הערות והארות עמ' קפ"ז
אם שייך איסור אין מעבירין על חמץ בפסח — מכתבים ותגובות עמ' קצ"ב
האם מי שאין לו חמץ צריך לקנות חמץ כדי לקיים מצות ביעור — נתיבי המנהגים עמ' ע"ה
לחזר אחר חמץ לשריפה — שיח הלכה עמ' פ"ב
אפר של חמץ — נתיבי המנהגים עמ' ע"ו
אשה בשריפת חמץ — שיח הלכה עמ' פ"ב
ביערו ע"י קטן או נכרי — חקר הלכה עמ' ל"ב
גוי בשריפת חמץ — שיח הלכה עמ' פ"ב
אמירה לנכרי להשבית החמץ — חקר הלכה עמ' ל"ג
מצוה בו בשריפת חמץ — שיח הלכה עמ' פ"ב
ברכת החמה ושריפת חמץ — שיח הלכה עמ' פ"ב
בחיוב ביעור חמץ - והקולא שבטעם של שמא יבוא לאכלו — עיון הלכה עמ' י"ג
השבתת חמץ בשריפה — עיון הלכה עמ' י"ג
בגדרי מצות תשביתו — חקר הלכה עמ' ל"ב, הערות והארות עמ' קפ"ז
בגדר מצות תשביתו - בחקירת המנחת חינוך, ובביאור מחלוקת רבי יהודה וחכמים — ביני עמודי עמ' ק"ל
נמצא ז' דרכים בפירוש קרא דתשביתו — חקר הלכה עמ' ל"ז
ד' דרכים במצות תשביתו ובענין מצות תשביתו קודם יום י"ד — חקר הלכה עמ' ל"ז
בענין מצות תשביתו [לשיטת רש"י] — הערות והארות עמ' קפ"ז
אם לרש"י יש הכרח שתשביתו קודם זמן איסור תשביתו או רק קודם זמן איסור ב"י — חקר הלכה עמ' ל"ז
תמצית משנת מרן החזו"א בגדרי ודיני מצות תשביתו — חקר הלכה עמ' ל"ד
בענין חיוב נשים במצות תשביתו — חקר הלכה עמ' ל"ז
אי שייך לפרש תשביתו ביו"ט וע"י אשה — חקר הלכה עמ' מ"ג
קיום תשביתו ע"י נכרי — חקר הלכה עמ' ל"ד
ירושה לחמץ שנפקע ממנו ב"י ולא פקע ממנו תשביתו — חקר הלכה עמ' ל"ד
מסקנא דמילתא דמצות תשביתו הוא בקו"ע — חקר הלכה עמ' ל"ז
בענין קיום מצות תשביתו ע"י אכילת חמץ בפסח — חקר הלכה עמ' ל"ז
בענין אי תשביתו הוה לאו הניתק לעשה ובזמן קיום מצוה זו — חקר הלכה עמ' ל"ז
מצות תשביתו שקודם זמנו הוא מצוה קיומית — חקר הלכה עמ' ל"ז
בענין החוטף מחבירו מצות תשביתו והמסתעף — חקר הלכה עמ' ל"ז
בטעם הקדמת מצות תשביתו למצות מילה [ובענין מילה ושופר או לולב ומזוזה מי קודם] — חקר הלכה עמ' ל"ח
כשיש לפניו ב' אופנים לבער [ובאף א' לא מקיים תשביתו], ובא' מהן יקיים תשביתו לאח"ז, אך אופן זה לוקח יותר זמן מאופן השני — חקר הלכה עמ' ל"ט
מי שעבר על ב"י והוציאו מרשותו ונפקע ב"י ותשביתו (לי"א), אם צריך להחזיר לרשותו כדי לקיים תשביתו לנתק הלאו — חקר הלכה עמ' ל"ט
האם זה שהפת ייאסר בהנאה הוא סיבה שלא לקיים תשביתו ביו"ט — חקר הלכה עמ' מ"א
אם אפשר לומר דאיסור הנאה קדם לעשה דתשביתו — חקר הלכה עמ' מ"א
אימתי קיום מצות תשביתו, ואי הוה בעידני' דקעבר על איסור הנאה — חקר הלכה עמ' מ"א
אי הוה ס"ל דהשבתתו בכל דבר אם יתכן מצות שריפה בחמץ מצד הלכות תרומה טמאה — חקר הלכה עמ' מ"ב
חקירת המנחת חינוך אם מצות תשביתו מתקיימת בקום עשה או בשוא"ת — ביני עמודי עמ' ק"ל
נפק"מ אם צריך לקנות חמץ ע"מ לבערו, וכן אם יש זמן מסויים למצוה — ביני עמודי עמ' ק"ל
אע"פ שאם אין לו חמץ לא מקיים המצוה, הכי עדיף טפי ממה שיקנה חמץ כדי לבערו — ביני עמודי עמ' ק"ל
להשליך קודם זמן איסורו במקום שהעורבים מצויים שם, ואם מצאו אחר זמן איסורו האם יניחנו שם — האיר המזרח עמ' ס"ח
אם זורק את החמץ לפח האשפה שבחדר הפחים או פח האשפה שברחוב האם שפיר דמי — הוראת הלכה עמ' ע"ב
אם זורק חמצו לדחוב קודם זמן איסורו או לאחר זמן איסורו האם שפיר דמי — הוראת הלכה עמ' ע"ב
האם צריך לדקדק שלא לשפוך נפט על החמץ בזמן השריפה — הוראת הלכה עמ' ע"א
אם שורף את החמץ תוך ל' יום האם צריך ליזהר לשורפו דוקא ביום — הוראת הלכה עמ' ע"א
האם יש ענין לשרוף את החמץ דוקא בחצירו — הוראת הלכה עמ' ע"א
האם העיקר לשרוף כזית או שצריך לשרוף את כל החמץ שברשותו — הוראת הלכה עמ' ע"א
האם יש ענין לשרוף דוקא כזית או אפשר לשרוף אף פחות מכזית — הוראת הלכה עמ' ע"א
האם מועיל שליחות למצות שריפת חמץ — הוראת הלכה עמ' ע"א
האם צריך לכוין בזמן שריפת חמץ לקיים מצוה דאורייתא — הוראת הלכה עמ' ע"ב
כשמבטל לאחר השריפה האם הוי קיום מצוה דאורייתא — הוראת הלכה עמ' ע"ב
האם מותר להכין תפוחי אדמה בתוך שריפת החמץ — הוראת הלכה עמ' ע"ב
האם מותר לנסוע בחוה"מ פסח במכונית שנוסעת ע"י בנזין מעורב בחומר שעשוי משעורים — נתיבי המנהגים עמ' ע"ו
מכירת חמץ סמוך לפסח ליהודי מומר — עוד יוסף חי עמ' ס"ו
בדין הפקרת החמץ בע"פ — הערות והארות עמ' קפ"ח
בענין הפקר לזמן — שאלות מרדכי עמ' פ"ד אות י"ד
בדין מפקיר חמצו ודעתו לזכות בזה אחרי פסח — הערות והארות עמ' קפ"ט
מפקיר חמצו האם מותר באכילה לאחר פסח — הערות והארות עמ' קפ"ט
בענין השלכה לאחר זמן איסורו למקום הפקר לרבים — שיח הלכה עמ' ס"ד
המשליך חמצו במקום הפקר — עיון הלכה עמ' י"ג
מילת בנו ושריפת חמץ — שיח הלכה עמ' פ"ב
זריזין מקדימין למצות שריפת חמץ — שיח הלכה עמ' פ"ב
אין מעבירין על האוכלין ברוזה חמץ ביו"ט — שיח הלכה עמ' פ"ב

מוצא חמץ ביו"ט ועשה מכירת חמץ שיח הלכה עמ' פ"ב
דעת החזו"א בענין להתיר ע"י השלכת דמים לים המלח פת שנאפה בתנור שהוסק ע"י חמץ שיח הלכה עמ' ס"ד
בהא דילפי' ר' יהודה דאין ביעור חמץ אלא שריפה מנותר ביני עמודי עמ' קכ"ו
ידון אי שרי לזרוק מאכלי בשר ומאכלי חלב למדורת שריפת החמץ או דאסור משום בישול בב"ח ביני עמודי עמ' קנ"ט
אי שרי לכסות דם דשחיטת חיה ועוף באפר חמץ שנשרף אחר זמן איסורו ביני עמודי עמ' קכ"א
אי שרי ליהנות משלהבת חמץ דשרפו אחר שנאסר בהנאה ביני עמודי עמ' קכ"א
בענין שינה על כריות כוסמת וישיבה על שקי חמץ בימי הפסח ביני עמודי עמ' קכ"א
בהא דכתב הרמ"א ז"ל משמי' דהמהרי"ל ז"ל דאם לא מצא חמץ כשבדק ישרוף הכלי שלקח לבדיקה ביני עמודי עמ' קכ"ב
זמן ביעור חמץ הערות והארות עמ' קפ"ח
בהקישא דהשבתה שאור לאכילת חמץ חקר הלכה עמ' ל"ב
היכי תמצי שלא עבר על ב"י ועבר על אכילה חקר הלכה עמ' ל"ב
אי מצותו בכליון או בהנאה מרשותו חקר הלכה עמ' ל"ב
בעושה את החמץ אינו מצוי חקר הלכה עמ' ל"ב
במוציא את החמץ מרשותו חקר הלכה עמ' ל"ב
במיחד מקום לחמץ שקיבל עליו אחריות חקר הלכה עמ' ל"ב
להפיל עליו מפולת חקר הלכה עמ' ל"ב
חמץ שקיבל עליו אחריות והחזירו לנכרי חקר הלכה עמ' ל"ב
לקחו נכרי לרשותו לאחר זמן איסורו חקר הלכה עמ' ל"ב
חמץ שנמכר לעכו"ם לאחר זמן האיסור חקר הלכה עמ' ל"ג
ביטול חמץ ברוב היתר חקר הלכה עמ' ל"ג
האם רשאי לבטל את החמץ ברוב חקר הלכה עמ' ל"ט
בענין ביטול למ"ד דמצותו בשריפה חקר הלכה עמ' ל"ט
חיוב הוצאה מרשותו שלא ייחשב כמבטל מצות הכליון חקר הלכה עמ' ל"ד
בחידוש החזו"א שצריך לעשות מעשה שלא ייחשב כמבטל העשה בכל רגע חקר הלכה עמ' ל"ד
אי מצותו בקום ועשה או בשב ואל תעשה חקר הלכה עמ' ל"ה
האם יתכן לומר שגדר המצוה לכלותו, ומ"מ אינו אלא בשוא"ת חקר הלכה עמ' ל"ו
בענין להשתדל שיהא לו חמץ כדי לבערו ובענין ברכה חקר הלכה עמ' ל"ז
השבתה לדבר שאינו ברשותו קודם יום י"ד ובחציה הראשון של יום י"ד חקר הלכה עמ' ל"ז
מי שלא לקח המצוה לעצמו אלא שמנע את חבירו ממצוה האם חייב י' זהובים חקר הלכה עמ' ל"ח
השורף ב' זיתים של חמץ כמה הוא מחוייב לשלם, ובענין גונב מזחה מבית חבירו חקר הלכה עמ' ל"ח
יש לשאול בשורף זית א' שיתחייב כפי מספר הפירורים חקר הלכה עמ' ל"ח
אם עובר בכל רגע חקר הלכה עמ' ל"ח
בדברי חכמים לר"י דאם לא מצא עצים יהא יושב ובטל חקר הלכה עמ' ל"ח

סימן תמ"ו

מי שמוצא חמץ בתוך המועד שונה הלכות עמ' נ"ח
המוצא חמץ בחוה"מ האם צריך דוקא לבערו או שיכול אף לזרקו לרחוב הוראת הלכה עמ' ע"ב
המוצא חמץ בביתו בחוה"מ האם חייב תיכף ומיד לבערו או שיכול להמתין קצת הוראת הלכה עמ' ע"ב
מצא חמץ ביו"ט הערות והארות עמ' קפ"ט
בהא דהמוצא חמץ בביתו ביו"ט דכופה עליו כלי דמ"ט לא נימא דהו"ל כגרף של רעי ביני עמודי עמ' קס"ג
בענין המוצא חמץ ביו"ט כופה עליו את הכלי ביני עמודי עמ' קי"ח ועמ' קס"ג
בהא דכתב השל"ה הק' דהמוצא חמץ בביתו ביו"ט יוציאנו ע"י גוי אי מיירי בביטל החמץ ביני עמודי עמ' קס"ד
בדינא דהמוצא חמץ בביתו ביו"ט דפסח אי מהני לביעורי ע"י עכו"ם, או"ד דכיון דעכו"ם לאו בר שליחות אכתי לא מקיים מ"ע דתשביתו האיר המזרח עמ' ס"ח
המוצא חמץ בביתו ביו"ט שני האם יוציאנו ויבערנו מיד
אם מוצא חמץ ביו"ט של פסח או בשבת חוה"מ פסח האם מותר לדחפו ברגלו הוראת הלכה עמ' ע"ב
המוצא חמץ בביתו הערות והארות עמ' קצ"א
בענין המוצא חמץ בפסח ברשות הרבים כדת מאי יעביד ביני עמודי עמ' קס"ב
היכא דמצא פת בפסח בביתו ואינו יודע אי דחמץ או דמצה הוא דשרי באכילה אם היינו דייקא אחר הפסח ביני עמודי עמ' קס"ד
מצא חמץ ובא לבערו האם עובר כל רגע משום בל יראה עד שישרפנו הערות והארות עמ' ק"צ
מצא פת בפסח בביתו ואינו יודע אם הוא חמץ או מצה הערות והארות עמ' קצ"א
טלטול תבשיל שנאסר ע"י המורה הוראה עיין הלכה עמ' י"ג
המשך טלטול בתבשיל שאסרו המורה ביו"ט עיין הלכה עמ' י"ג
המגביה חמץ בפסח האם שייך זכיה באיסורי הנאה הוראת הלכה עמ' ע"ב
בענין לשריפת חמץ ביו"ט חקר הלכה עמ' מ"ה
בענין לשרוף ביו"ט חמץ שנאסר ע"י תערובת משהו שיח הלכה עמ' ס"ד
סיכום הטעמים לאסור שריפה ביו"ט חקר הלכה עמ' מ"ה
ישוב סתירת רש"י בענין שריפת חמץ ביו"ט חקר הלכה עמ' מ"ז
דבר שאינו מצות היום וא"א למחר האם מותר מפאת מתוך חקר הלכה עמ' מ"ה
אי במצוה דרבנן שייך לחלק בין מצות היום למצוה אחרת חקר הלכה עמ' מ"ו
מניעת עבירה אי חשיבא צורך היום [ואם יש לדון מה"ט בכל מצוה שא"צ היום וא"א למחר] חקר הלכה עמ' מ"ו
האיך הדין כשא"י להשבית בכל דבר משום איסור דרבנן כשאין לו אפשרות רק לזרות לרה"ר אם נתיר לו לשרוף (ובענין חצי זית בכה"ג) חקר הלכה עמ' מ"ו
האם ב"י חשוב לאו שניתק לעשה או לאו שקדמו עשה, ונפק"מ אי רשאי להשהותו ע"מ לבערו חקר הלכה עמ' מ"ו
מחלוקת רשב"א וריטב"א אי תשביתו חשיבא מצות היום חקר הלכה עמ' מ"ז
ספק חמץ הערות והארות עמ' קפ"ט
בדין ספק חמץ בתוך הפסח ולאחר הפסח הערות והארות עמ' ק"צ
האם התירו רבנן איסור מוקצה בכדי שלא יעבור על איסור תורה הערות והארות עמ' ק"צ
ביעור על ידי נכרי הערות והארות עמ' קצ"א
בדין לאו הניתק לעשה כשפעולת הניתוק ללא קיום מצוה הערות והארות עמ' קצ"א
חקירות בענין חמץ שנאסר בפסח שנה זו לגבי פסח של שנה הבאה חקר הלכה עמ' ל"א
צירוף חצאי פרוטות לאיסור"נ חקר הלכה עמ' ל"א
צירוף למלקות לבל יראה חקר הלכה עמ' ל"א
חרכו תוך זמנו חקר הלכה עמ' ל"א
קושיא עצומה איך מותר לחחמם מים למת ביו"ט חקר הלכה עמ' מ"ז
בענין לעבור איסור דרבנן לצורך תשביתו או מניעת בל יראה בטעם שאין מתירין איסור דרבנן להציל מאיסור תורה [ומ"ש מרדיית הפת] חקר הלכה עמ' מ"ז
באם יש נכרי יש עוד עיצה שיזורקנו לים חקר הלכה עמ' מ"ז
באם יש נכרי יש עיצה נוספת לומר לו ליקחנו לביתו חקר הלכה עמ' מ"ז
גגו של ישראל שנתגלגל אליו חמץ מגגו של אינו יהודי הערות והארות עמ' קפ"ט ועמ' קצ"א
היכא דנתגלגל ביו"ט חמץ מגגו של גוי לגגו של ישראל, והישראל נוהג איסור בפת ש"ג בכולא שתא, אי בעי למכפי עלי' כלי ביני עמודי עמ' קס"ד
בהא דכתב המ"ב ז"ל דחמץ דעכו"ם שנתגלגל מגגו דעכו"ם לגגו דישראל, דבחוה"מ דחפו בקנה לגגו דעכו"ם "או לרשות הרבים" ביני עמודי עמ' קס"ד
טלטול חמץ של גוי שנתגלגל לרשות ישראל בשבת ויו"ט הגהות הגרנ"ק עמ' י'
בענין קנין אודיתא לחמץ שאינו יכול לבערו חקר הלכה עמ' מ"ח
תמיהה אמאי אין תקנה לחמץ לאחר זמן איסורו ע"י אודיתא חקר הלכה עמ' מ"ח
מי שגנגב ממנו חמץ האם צריך להקנות באודיתא קודם זמנו איסורו בכדי שיוכל לשחוט ק"פ חקר הלכה עמ' מ"ח

שונות

חובת סעודת שבת א. אכילה [אכלוהו היום] ב. סעודה ותענוג [עונג] בירור הלכה עמ' ס"ה
סעודת שבת א. חובת אכילה או חובת תענוג ונפ"מ בזמן תוספת בירור הלכה עמ' ס"ה
פלפול בדברי המג"א במי שאין לו אלא שיעור סעודה אחת לשבת בירור הלכה עמ' ס"ה
חצי שיעור בלא חזי לצירוף ביני עמודי עמ' קל"ז
חצי שיעור בגניבה וגזילה ביני עמודי עמ' קל"ח
חצי שיעור במעילה ביני עמודי עמ' קל"ח
חצי שיעור בבל תלין ובשכר שבת ובריבית ביני עמודי עמ' קל"ח
חצי שיעור במזיק ובלא תחמוד ובל תשחית ביני עמודי עמ' קל"ט
חצי שיעור במצוות ביני עמודי עמ' קל"ט
חצי שיעור באיסור יחוד ביני עמודי עמ' ק"מ
ח"ש אם הוי איסור בפ"ע או אותו האיסור ביני עמודי עמ' ק"מ
חצי שיעור אם דוקא חצי או כל שהו ביני עמודי עמ' ק"מ
חצי שיעור אם תליא באיסורי גברא וחפצא ביני עמודי עמ' קמ"א
שלשה מיני חמץ רומזים לשלשה מיני יצרים ביני עמודי עמ' קנ"ג
בענין שריפת החלה בזה"ז ביני עמודי עמ' ק"ס
הערות בדברי האחיעזר לענין שמרי סתם יינם שנפסלו חקר הלכה עמ' כ"א
סתם יינם אי הוה איסור הנאה או רק איסור אכילה חקר הלכה עמ' כ"א
אי איכא איסור מדרבנן מצד אחשביי' באיסורי אכילה (ובתערובת) חקר הלכה עמ' כ"א
האם מצינו סייג מן התורה ביני עמודי עמ' קנ"ג
המזיק חפץ ספק טריפה ונתברר שהיא טריפה חקר הלכה עמ' כ"ח
זקן ממרא שטעה בהוראה אי נקבע שו"פ לפי המנהג בפועל או כפי האמת חקר הלכה עמ' כ"ט
חילוק בין ספק טריפה לטעות בהוראה חקר הלכה עמ' כ"ט
מכירת איסוה"נ בכדי שהלוקח יהנה שלא כדרך הנאתו חקר הלכה עמ' כ"ט
בסוגיית עשה דוחה ל"ת לגבי מעשר בהמה חקר הלכה עמ' ל"ב
אם עדל"ת כשיש ספק אם אפשר לקיים שניהם חקר הלכה עמ' ל"ב
אימתי עוברים על לאו דלא תשחט על חמץ חקר הלכה עמ' ל"ד
מילתא אגב אורחא מה דין מי שיש לו רק חוטין לא שזורין האם יטילם בבגדו חקר הלכה עמ' ל"ד
שניים שעשאוה בשליחותו לענין מצות ולענין עבירות אזלינן בתרייהו ולא בתר משלח חקר הלכה עמ' מ"ג
עשה דוחה ל"ת האם בכוחו להפוך את האיסורים המעכבים את תנאי קיום המצוה ולהפכם להיתר חקר הלכה עמ' מ"ד
כשנעשה העשה והל"ת בזאח"ז ושניהם מכח מעשה א' אי חשיבא בעידני' חקר הלכה עמ' מ"ד
ב' פסחים בשנה אחת ע"י חילוק כמקומות חקר הלכה עמ' ל"א
הריגת עמלק ביו"ט כשא"א למחר חקר הלכה עמ' מ"ז

בית הוראה

מרכז להלכה

ע"ש גבריאל בילדיריג'י כהן ז"ל

Gabriel Bildirici Cohen
Halachah Center

בית הוראה — ישיבת "חברת אהבת שלום" — מכון מהבכת שלום

אהבת שלום

טבלת שיבוץ רבני בית ההוראה

שעה	ראשון	שני	שלישי	רביעי	חמישי	שישי
8:00–9:00	רבי **דוד פנירי** שליט"א רבי **אשר חנניה** שליט"א	רבי **דוד פנירי** שליט"א רבי **אשר חנניה** שליט"א	רבי **דוד פנירי** שליט"א רבי **אשר חנניה** שליט"א	רבי **דוד פנירי** שליט"א רבי **אשר חנניה** שליט"א	רבי **דוד פנירי** שליט"א רבי **אשר חנניה** שליט"א	רבי **יהודה איטח** שליט"א
9:00–10:00	רבי **מנשה שוע** שליט"א רבי **דוד פנירי** שליט"א	רבי **שלמה זעפראני** שליט"א	רבי **מנשה שוע** שליט"א רבי **דוד פנירי** שליט"א	רבי **מנשה שוע** שליט"א רבי **דוד פנירי** שליט"א	רבי **מנשה שוע** שליט"א רבי **דוד פנירי** שליט"א	רבי **אשר חנניה** שליט"א
10:00–11:00	רבי **יעקב בן שמעון** שליט"א רבי **אברהם זכותא** שליט"א	רבי **שלמה זעפראני** שליט"א	רבי **יעקב שילוני** שליט"א	רבי **יעקב שילוני** שליט"א	רבי **ראובן עבודי** שליט"א רבי **חיים כהן** שליט"א	רבי **אשר חנניה** שליט"א
11:00–12:00	רבי **יעקב בן שמעון** שליט"א רבי **אברהם זכותא** שליט"א	רבי **אליעזר כהן** שליט"א רבי **מרדכי פרחים** שליט"א	רבי **אליעזר כהן** שליט"א רבי **מרדכי פרחים** שליט"א	רבי **אליעזר כהן** שליט"א רבי **מרדכי פרחים** שליט"א	רבי **אברהם טופיק** שליט"א רבי **אליעזר כהן** שליט"א	רבי **מנחם דוידוביץ'** שליט"א
12:00–13:00	רבי **אשר חנניה** שליט"א	רבי **אשר חנניה** שליט"א	רבי **אשר חנניה** שליט"א	רבי **אשר חנניה** שליט"א	רבי **אשר חנניה** שליט"א	רבי **חיים כהן** שליט"א
13:00–14:00	רבי **משה אורי בלוי** שליט"א	רבי **אריה לייב גולדברג** שליט"א (גם לדוברי אנגלית)	רבי **צבי וובר** שליט"א	רבי **נתנאל סאפרין** שליט"א	רבי **אריה לייב גולדברג** שליט"א (גם לדוברי אנגלית)	רבי **בן ציון אלקיכן** שליט"א
14:00–15:00	רבי **שבח צבי רוזנבלט** שליט"א	מורנו **ראש הישיבה** שליט"א (בתיאום מראש במשרדי הישיבה)	רבי **עזריאל אויערבאך** שליט"א	רבי **אברהם גולדברג** שליט"א (גם לדוברי אנגלית)	רבי **יעקב שילוני** שליט"א	רבי **בן ציון אלקיכן** שליט"א
15:00–16:00	רבי **יצחק כהן** שליט"א	רבי **יוסף שוב** שליט"א	רבי **יצחק כהן** שליט"א	רבי **יצחק חיים שרבאני** שליט"א	רבי **אברהם גולדברג** שליט"א (גם לדוברי אנגלית)	רבי **בן ציון אלקיכן** שליט"א
16:00–17:00	רבי **יצחק חיים שרבאני** שליט"א	רבי **יוסף שוב** שליט"א	רבי **נתן הכהן קופשיץ** שליט"א	רבי **יעקב טופיק אביעזרי** שליט"א	רבי **יצחק חיים שרבאני** שליט"א	
17:00–18:00	רבי **נפתלי נוסבוים** שליט"א	רבי **מרדכי פרידלנדר** שליט"א (גם לדוברי אנגלית)	רבי **יצחק חיים שרבאני** שליט"א	רבי **יעקב טופיק אביעזרי** שליט"א	רבי **נפתלי נוסבוים** שליט"א	
18:00–19:00	רבי **ראובן מנדלוביץ** שליט"א (גם לדוברי אנגלית)	רבי **יעקב שילוני** שליט"א	רבי **חיים כהן** שליט"א	רבי **יעקב בן נאים** שליט"א (גם לדוברי אנגלית, ספרדית וצרפתית)	רבי **נפתלי נוסבוים** שליט"א רבי **אליהו ציון סופר** שליט"א	
19:00–20:00	רבי **דוד טבק** שליט"א	רבי **נתן בן סניור** שליט"א	רבי **יעקב חכים** שליט"א	רבי **שלום טוויל** שליט"א	רבי **יעקב אליעזר זיונס** שליט"א (גם לדוברי אנגלית)	
20:00–21:00	רבי **דוד טבק** שליט"א	רבי **נתן בן סניור** שליט"א	רבי **יעקב חכים** שליט"א	רבי **שלום טוויל** שליט"א	רבי **יהודה איטח** שליט"א	

רח' רבי נחמן מברסלב 7 טל': 02-6255567 פקס: 02-6255568 ת.ד. 5515, ירושלים hc@ahavatshalom.org.il

אליבא דהלכתא — רשת כוללי ערב — שע"י ישיבת חברת אהבת שלום

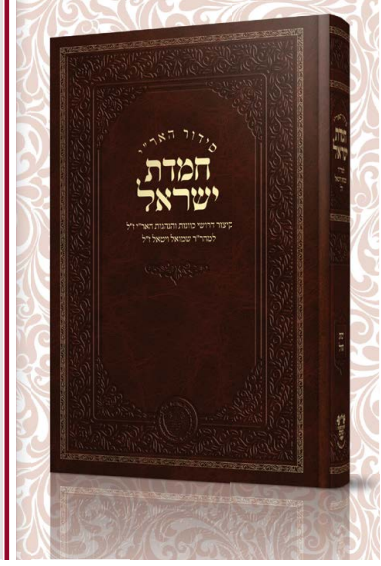

ישמח לב מבקשי ה'

הופיע כרך ראשון

סידור האר"י

חמדת ישראל

השלם

לימות החול

קיצור דרושי כוונות והנהגות רבינו האר"י זלה"ה
מסודרים בסדר נכון סביב סידור התפלה
כולל נוסחאות התפלות והאמירות בדקדוק

מאת

הרב הגדול המקובל, חסידא קדישא ופרישא

מהר"ר **שמואל ויטאל** זלה"ה

מרבני דמשק ומצרים

בן הרב הגדול, עיר וקדיש דנחית מן שמיא

רבינו **חיים ויטאל** זלה"ה

מוגה ומתוקן על פי שבעה כתבי יד דווקניים

כולל מבוא מקיף ומפתחות מפורטים

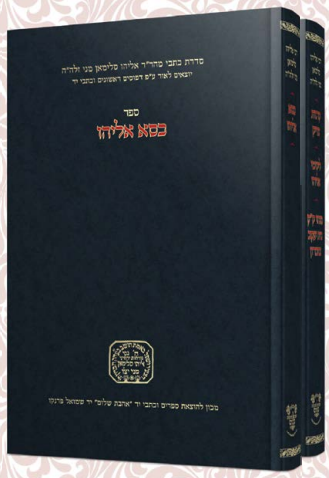

ישמח לב מבקשי ה'

הופיע

ברך נוסף בסדרת כתבי מהר"א מני

היוצאים לאור ע"פ דפוסים ראשונים וכתבי יד

ספר

בסא אליהו

הקדמות ושערים בחכמת הקבלה

והוא פתח השער אל כל הבא להכנס לחכמת הקבלה
כולל מוסדרים והנהגות חסידות להעוסקים בחכמה

מאת

הגאון הגדול המקובל

כמוהר"ר **אליהו סלימאן מני** זלה"ה

מחו"ר בבל זרבה של חברון ת"ו

(תקע"ה-תרנ"ט)

נדפס לראשונה בהעלם שמו בירושלים שנת תרכ"ה
ועתה יוצא לאור לראשונה מוגה בדקדוק לבתי"ק המחבר

כולל תולדות המחבר, מפתחות מפורטים, ומבוא לבנין הספר

ניתן להשיג גם את הכרך הראשון בסדרה:

קדנות צדיק ■ ליקוטי אליהו ■ מנהגי ק"ק "בית יעקב" בחברון

להשיג במשרדי ההוצאה: ישיבת אהבת שלום, רחוב ר' לוי יצחק מברדיצ'וב 12, ירושלים | טל' 02-5370970 | פקס 02-5370088 | ת.ד. 5515 ירושלים

הופיע לראשונה מכתב יד

מן הגנזים

ספר שביעי

אסופת גנזים מתורתם של קדמונים
נדפסים לראשונה מתוך כתבי יד

ביניהם:

ויכוח שעבר בין חכמי צפת לבין ר' משה מטראני (מבי"ט) • ר' משה אלשיך | ר' משה נאג'ארה | ר' יצחק ן' ארחה | ר' יוסף קארו

ר' יהודה גדליה • הגהות על ספר פרדס רימונים להרמ"ק

צוואות חכמי ישראל [ג] • ר' יוסף ב"ר אברהם מפורלי | ר' אליהו ב"ר רפאל שלמה הלוי, אב"ד אליסנדריאה | ר' רפאל אהרן ן' שמעון, אב"ד מצרים

הוספות והגהות חכמי הדורות על ספר שם הגדולים להחיד"א [א] • ר' חיים יוסף דוד אזולאי, החיד"א | ר' אברהם כלפון, מחר"ר טריפולי | ר' דניאל טירני, אב"ד ור"מ פירנצי | ר' דוד ב"ר רפאל מילדולה, אב"ד ק"ק ספרדים בלונדון | ר' שמואל קונקי, מחר"ר ג'יבראלטאר | ר' יוסף מורדוך, מחר"ר שאלוניקי | חכם לא נודע, ר' שמ"ח גאגין ובנו ר' שם טוב גאגין | חכם לא נודע מחכמי ירושת"ו | חכם לא נודע מחכמי צפרו, ור' שמואל עמאר | ר' אליקים ב"ר יהודה המילוזאהגי, בראדי' | ר' חיים ברייט, מח"ס צפחת השמן על כד הקמח | ר' יהודה ג'רמון, מחר"ר תונים | ר' אברהם עמאר, בע"ס מענת אברהם | ר' אברהם צבי קליין, אב"ד סילאש-באלהאש, הונגריה

ר' אליהו מני • כינוס חכמים - קובץ הגהות חכמי הדורות על ספר דרך עץ חיים למהרח"ו; ומחקר מקיף על חיבורי ר' אליהו מני ור' נסים עיני בחכמת הקבלה

ר' אליהו מני | ר' יוסף חיים מבבל • חילופי שו"ת קצרות בין הרי"ח להרא"מ

ר' שם טוב גאגין • דרוש ותוכחת מוסר לערב ראש השנה

שלטון הרבנים באלמאלח היהודי במרוקו - קובץ תעודות | תעודה א • הסכמת ב"ד פאס בדבר גירוש יחיד מהאלמאלח | תעודה ב • תקנת חו"ר העיר בדבר חברת מוכרי הקמח | תעודה ג • פס"ד לפטור למי שאין לו משא ומתן מיד בעלי חובו | תעודה ד • הסכמת חו"ר פאס נגד משיגי גבול המסתחרים עם הגוים | תעודה ה • הסכמת יחידי ק"ק פאס לקבל עליהם מרות ואחריות דיין העיר מהרא"ץ | תעודה ו • ידיעה בדבר תקנת ק"ק פאס לענוש ולקנוס ולדרוף אחר המוסרים והמלשינים | תעודה ז • מנהג פאס בשומת שכירות בתי הכנסת עת היותה ראויה לדירה ובשאין לה טכסיסי דירה | תעודה ח • הסכמת חכמי העיר פאס למנות משגיח על חברת עשרה בטלנים לקרות תהלים בכל יום | תעודה ט • הסכמת בי דינא מתא פאס לאמץ טענת בני מבוי נגד חידוש בית כנסת בחצרם להיות שנתחדש שלא בהסכמת החכמים ונגד תקנתם | תעודה י • הסכמת חכמי ויחידי הקהל להעתיק את בית המטבחיים חוץ להעיר

סקירת חיבורים המצויים בכתבי יד מאוצרות חכמי ישראל [ז] • הרב אברהם הלל

הופיע לראשונה מכתב יד

לשמחת לב

שוחרי ומעייני חכמת הקבלה

הופיעו בס"ד

שני כרכים חדשים

בסדרת

הבן בחכמה

כולל שאלות ותשובות, חקירות ודרישות,
מערכות עמוקות ומהלכים מחודשים
פולשי נתיבות בימים אדירים בנושאי חכמת הקבלה,
בהקדמותיה וכוונותיה המתבארות בזוהר הקדוש
בכתבי האר"י ז"ל ובסידורי מרן הרש"ש ז"ל

מאת

הגאון המקובל

מהר"ר **יעקב משה הלל** שליט"א

ראש ישיבת "חברת אהבת שלום"

ניתן להשיג גם את הכרך הראשון
במהדורה חדשה ומתוקנת

הגליון הבא יעסוק בדיני תערובת חמץ וחמץ שעבר עליו הפסח, סימנים תמ"ז-ת"נ

רשימת כוללי הערב "אליבא דהלכתא"

אבן יהודה, ביהמ"ד המרכזי, רח' המייסדים 1
אופקים א' - ביהמ"ד "קיוויתי ד'" רחבת האר"י 1
אופקים ב', ביהמ"ד "נחלת משה", רח' השעורה 1
אלעד- ביהמ"ד "היכל הרח" רח' חוני המעגל 34
אלעד - ביהמ"ד "חניכי הישיבות" רח' יונתן בן עוזיאל 19
אשדוד- ביהמ"ד "שבט הלוי" רח' ר"א בן הורקנוס 8
אשקלון- ביהמ"ד "שמן המשחה" רח' הר מירון 1
רמת הפעיבה ב"ט- ביהמ"ד "מנין אברכים" רח' בן איש חי 10
הקריה החרדית כ"ש- ביהמ"ד "היכל אברהם" רח' חזון איש 1
רמת בית שמש א'- ביהמ"ד "משכן רפאל" רח' נחל שורק 27
רמת בית שמש ג'- ביהמ"ד "עטרת דוד" רח' ירמיהו 24

ביתר עילית- ביהמ"ד "דרכי תבונה" רח' פתח יצחק 12
ביתר עילית- ביהמ"ד "מגן אברהם" רח' החוזה מלובלין 43
רמת אלחנן ב'ב- ביהמ"ד "בנין ציון" רח' בן זומא 29
מערב בני ברק- ביהמ"ד "חניכי הישיבות" רח' הרצוג 31
בני ברק- ביהמ"ד "חניכי הישיבות" רח' עזרא 60
פרדס כץ- ביהמ"ד "התאחדות אברכים" רח' המכבים 48
קרית הרצוג- ביהמ"ד "אבן ישראל" רח' חי טייב 6
גבעת ואב החדשה- ביהמ"ד "משכן דוד אהרן" רח' האילות 2
דימונה- ביהמ"ד "אוהל משה" רח' נתיב הל"ה 2
זכרון יעקב- ביהמ"ד "מסילת ישרים" רמת צבי 1
חולון- ביהמ"ד "ישיבת אליהו" רח' השילוח 23
חיפה- ביהמ"ד "היכל התורה" רח' מקור ברוך 2

טבריה- ביהמ"ד "אור תורה" רח' ורנר 20
טירת הכרמל- ביהמ"ד "שאגת אריה" רח' ביאליק 5
טלזסטון- ביהמ"ד "נחלי דעת" רח' אוניים לתורה 7
יהוד- ביהמ"ד "בית פנחס" רח' יצחק שדה 1
בית וגן- ביהמ"ד "מגן אברכים" רח' החיד"א 21
גאולה- ביהמ"ד "עץ החיים" רח' בני ברית 18
גבעת שאול- ביהמ"ד "משכן יחיאל" רח' בעל השאילתות 30
מעלות דפנה- מרכז תורני מעלות דפנה 128
נוה יעקב- ביהמ"ד "שערי תורה" רח' זוין 67
נוה יעקב מרכז- ביהמ"ד "חניכי הישיבות" רח' ויקטור יוליוס 1
קטמונים- ביהמ"ד "חניכי הישיבות" רח' רבי עדוק 9
קרית יובל- ביהמ"ד "לתורה ולתפילה" גואטאבולה 18

רוממה- ביהמ"ד "משכן יצחק" רח' ראש פינה 6
רמות- ביהמ"ד "אברכים" רח' שירת הים 5
רמת שלמה- ביהמ"ד "אהל יוסף" רח' הרב דולטי 8
כרמיאל- ביהמ"ד "כרם מיכאל" רח' נתיב הלוטוס 11
ברכפלד- ביהמ"ד "משכן התורה" רח' רבי עקיבא 30
מודיעין עילית הפעיבה- ביהמ"ד "חסד לאברהם" רח' חוז"ח 14
קרית ספר- ביהמ"ד "מאור חיים" רח' נתיבות המשפט 2
מעלה אדומים- מרכז "שלום לעם" רח' צמח השדה 33
מעלות- ביהמ"ד "עטרת שלמה" רח' האירים 37
נהריה- ביהמ"ד "אור נהריה" רח' רמב"ם 2
נתיבות- ביהמ"ד "בית יצחק" רח' שלום בוניץ 1
נתניה- ביהמ"ד "חניכי הישיבות" רח' יהודה הלוי 35

עפולה- ביהמ"ד "מגן אברכים" רח' נתן אלבז 1
פתח תקוה- ביהמ"ד "מגן בני תורה" רח' רוטשילד 87
צפת- ביהמ"ד "זוהר הגלילי" רח' רמז דוד 81
קרית אתא- ביהמ"ד "מעון חיים" רח' פינסקר 7
קרית גת- ביהמ"ד "קהל חסידים" רח' גאון הירדן 33
רכסים- ביהמ"ד "קטורת תמיד" רח' הדקל 36
רכסים נגבה ג'- ביהמ"ד "אהל מלכה" רח' חצב 6
תל ציון- ביהמ"ד "בני תורה" רח' אהבת אמת 17
באר שבע, ביהמ"ד "יגדיל תורה", רח' קלאוזנר 15
עיר, כולל "נחלת יצחק", רח' בן יאיר 64

אליבא דהלכתא
רשת כוללי ערב
שע"י ישיבת חברת אהבת שלום

כתובת המערכת: רח' אבן יהושע 24 ירושלים. ת.ד. 50526 , פקס: 02-5370088 כתובת דוא"ל למשלוח הערות והארות: alibadehilcheta@gmail.com